

ЕТИМО-
ЛОГІЧНИЙ
СЛОВНИК
УКРАЇНСЬКОЇ
МОВИ

Р
—
Т

ТОМ 5

ЕТИМОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У семи томах

Наукова думка

ЕТИМОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

УКРАЇНИ

СЛОВНИКИ

Том п'ятий

Р
—
Т

Київ 2006

У к л а д а ч і

Р. В. Болдирев, В. Т. Коломієць,
Т. Б. Лукінова, О. С. Мельничук,
В. Г. Склярєнко, І. А. Стоянов,
А. М. Шамота

П'ятий том словника містить слова на літери Р—Т. У ньому подається етимологія і характеризується стан етимологічної розробки всіх зафіксованих у ХІХ і ХХ ст. слів української літературної мови та діалектів, за винятком найрегулярніше утворюваних похідних форм, пов'язаних із наведеними в словнику, і застарілих або вузькофахових термінів іншомовного походження. Розглядаються також етноніми і власні імена людей, поширені в Україні.

Розрахований на мовознавців, фахівців суміжних галузей науки, викладачів і всіх, хто цікавиться походженням слів.

Р е д а к ц і й н а   к о л е г і я

О. С. Мельничук (головний редактор),
В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова, Г. П. Півторак,
В. Г. Склярєнко, О. Б. Ткаченко

Затверджено до друку вченою радою
Інституту мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України

*Видання здійснене в межах проекту
«Словники України» відповідно
до Указу Президента України
від 7 серпня 1999 року № 967
«Про розвиток національної словникової бази»*

Науково-видавничий відділ філології,
художньої літератури та словників
Редактори Л. С. Шорубалка, М. А. Щипська

© Р. В. Болдирев, В. Т. Коломієць, Т. Б. Лукінова,
О. С. Мельничук, В. Г. Склярєнко, І. А. Стоянов,
А. М. Шамота, укладання, 2006

© Ідея та назва серії «Словники України»
Т. П. Гуменюк, В. А. Широков, 1994, 2006

ВІД РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ

В укладанні 5-го тому Етимологічного словника української мови взяли участь такі автори: І. А. Стоянов (уклав статті *раб* — *Роксана*); О. С. Мельничук (*рокфор* — *ропиша*, а також, у межах частин інших укладачів, *рабані*, *равер*, *рагеля*, *радлова-ти*, *радолка*, *рамувати*, *ранда*², *рапті*, *рата*², *рахатися*, *рвант*, *рева*¹, *ревтаня*, *регеша*, *регнути*, *регезуля*, *регетать*, *реділь*, *резгини*, *ремство*, *ренклад*, *репиця*, *репухатий*, *рет*, *рехтельний*, *решітка*, *рея*, *рехий*, *рзати*, *рибовій*, *ригач*, *ригувати*, *рикати*, *римашка*, *римонне*, *ринда*³, *ринський*, *рипигатися*, *рипіти*, *рісень*, *ріятися*, *розбестити*, *розвитися*, *роздівитися*, *розиднятися*, *розкереша*, *розкушкати*, *розлопанитися*, *розмацькати*, *розпістерти*, *розстріхатися*, *розтергнути*, *розхвірити*, *розчин*, *розшкрилити*, *росіяни*, *роскаль*, *ростохвіст*, *ротія*, *руберойд*, *руга*¹, *рудяк*¹, *рудяк*², *рунути*, *рутенці*, *рябчик*², *ряжанка*, *рямпати*, *ряха*, *сабантуй*, *савати*, *Савелій*, *Саверій*, *саз*, *сакомпак*, *саландар*, *салол*, *самба*, *самбук*, *самолитий*, *сандига*, *сапропель*, *сапрофіт*, *сарган*, *сауна*, *свака*, *свинка*¹, *свинки*, *свиюха*, *свірка*¹, *свірон*, *сегельба*, *сейка*, *секретар*², *сель*, *селькупи*, *сеник*, *септет*, *септима*, *сердзевий*, *сереш*, *серній*³, *серпкий*, *серпоріз*², *серсама*, *сивак*, *сивка*, *силок*, *симезилина*, *синія*, *синкліт*, *сирова*, *сиропуст*, *ситніти*, *ситяви*, *сі*², *сіверяни*, *сількор*, *сірачок*, *сірманя*, *сіткавниці*, *Січ*, *скаврон*, *скалити*, *скаменюшник*, *скарідь*, *скарпель*, *скаут*, *скес*, *скивиця*, *скиджитися* — *скиксувати*, *скинія*, *скипніти*, *скирняти*, *скібець*, *скілька*, *скіф*, *скіфи*, *склеснути*, *склизити*, *склітати*, *склока*, *склюкати*, *скнип*, *скніти*, *скобель* — *сковзати(ся)*, *скозуватися*, *скойка*, *скокошитися*, *сколіничитися*, *сколопендра* — *сколяничити*, *скомирда*, *скоморох*, *сомшити* — *сконозити*, *скопець* — *скопювати*, *скорб*, *скорбут*, *скорець*, *скорий*, *скоришайка*, *скорняти*, *скорода*² — *скороздрій*, *скором*, *скоронний*, *скорпіон*, *скорязний*, *скраклі*, *скраколь*, *скрань*, *скрегулець*, *скремзат* — *скрепер*, *скриглі* — *скримцювати*, *скриня*¹, *скриня*², *скрізь*, *скромадити*, *скроня*, *скрупольозний*, *скрушки*, *скубти*, *скугу*, *скупа*, *скулити*², *скупа*, *скут*², *скути*, *скуток*, *скухторить*, *слажда*, *слайд*, *сланик*, *слемено*, *слиж*² — *слиз*², *слід*², *слімень*, *сліпак*⁴, *сліпак*⁵, *словець*, *словінь*, *слонец*, *слоник*, *слонька*, *слочок*, *слудва*, *слуква*, *слушний*, *слюгота*, *слюз*², *смак* — *смалець*, *смальцуга* — *смаркуля*, *смерд*, *смердіти*, *смертельник* — *сметана*, *сметанка*², *сметанник*, *смик*¹, — *смикати*, *смирний*, *смідь*, *смілка*, *сміття*, *сміть*, *смозвик*, *смоква*, *смолій*, *смольник*, *сморкач*, *мотолока*, *смочка*, *смуда*, *смудитися*, *смута* — *снага*, *снадний*, *снасть* — *сніпирити*, *сниця* — *снідок*, *сніп*, *снівигати*, *сноз*¹, *снувати*, *снядіти*, *соба*¹ — *собакарня*, *собачка*⁵, *соболь*, *совгати*, *совіт*, *совітина*, *совманитися*, *совп*, *сода*, *содухи*, *сойка*, *сокач*, *сокира*, *сокирки*, *сокіл*¹, *сокіл*³, *соколя*, *сокотати*, *сокотити*, *соловей* — *солома*, *Соломія*, *солом'янка* — *солотвина*, *солтис*, *соляр*, *сом*¹ — *соматичний*, *сомець*, *сон*¹, *сон*², *сонечко*, *сонце* — *сопка*, *соплі*, *сопляк*, *сорбент* — *сорокатільник*, *сорокуля*, *сос*, *сосонка*, *сотуга*, *соферяти*, *софіт*, *софорок*, *Софрон*, *сохтач*, *союзка*, *сожак*, *спаз*, *спаніель*, *Спартак*, *спастити*, *спасувати*, *спахнути*, *спевнити*, *спиндз*, *співати*, *співчувати*, *спікер*, *спіноза*, *спіч*, *сподечити*, *сполик*, *спорудити*, *споховастий*, *спошев*, *спрічатися*, *спроволака*, *спрокудити*, *спрут*, *спрязьми*, *спулити*, *спурт*, *спуст*, *сребро*, *срмота*, *став*¹, *ставрида* — *стагнація*, *стамеска*, *Станіслав*, *статор*, *стволя*, *стельвага*, *стемпка*, *стенокардія*, *стен*², *Степан*, *стермо*, *стерник*, *стиль* — *стина*, *стипендія*, *стихар*, *стільки*, *стінка*¹, *стовбець*, *Стожари*, *стоком*, *стопор*, *сторити*¹, *сторч*, *сторчець*, *стражіти*, *стракаш*, *страмець*, *странутися*, *стратег* — *стратостат*, *стрежень*, *стрекоза*, *стреконіти*, *стрем'янка*, *стрептоцид*, *стрес*, *Стрибог*, *стриганец*, *стрижень*², *стриптиз*, *стрихнін*, *стрихулець*, *стричка*,

стріп², стрічка, строжити, строка², стронцій, строп, строполить, строфа — строчити¹, струбулька, трубцина, стругилять, стружина, структура, струпехи, струт, стручки, стряча, стубла, стуга^{1,2}, студент, стужка¹, стьожка, стюард, стяг², суб-, субор, субординація, субстантив — субституція, субчик, сувійка, суворий, суга, суголов¹, суголовашка, суд², судосити, сука¹, сукамина, сукати, сукман, сукристий, сукровиця, сула², сулити¹, сулити², султан², сум'яття, супер-, супочити, сус², сустанція, сутон, сутурцуватися, суціга, Тадей, такувати, тарабанити, тарайки, тараренька, татайко, тахіновий, тачати¹, твердосон, тебе, теменіти, тенетря, тенути, тешиа, терем², Терентій, тиверці, тимуш, тим'ян, тирхати, то², товгай, товкмачити, товт, товтри, токан, толоб, толокнянка, топтати, торбук, трай, траскун, требич, тренчик, треста, тримбай, трипутень², Трифон, тріпалка, тромкач, троні, Трохим, троянда¹, тряскати, трякнути², тугай, тупс-тупс, турати, тургун, тучу, тушира, тьора, тьбрити); Т. Б. Лукінова (роса — ряшка, то¹ — трансформація, а також розкобіжкати, розсіл, трусцьке); В. Т. Коломієць (са — скульп'яний, а також раваш, равлин, раз², райтки, рагат, ранник², рапа², рапавка, раса², ратан¹, ратан², ратиця, рачій — рашка, ребрик, регулювати, рек, релі, ремня, репати(ся), репах, реп'ях, ригувати, риза², риньовка, ринявий, рібати, рібачка, ріжа³, ріжноракий, різан, різи¹, рій², ріпек, рісяк, ріща, рогаць, Родіон, роєчи, рожальниця, Розалія, розбадьораний, розбалікатися, розванятися, розверні, розвлечений, розгов'ядний, розгулька, роздіймати — роздоброхотатися, роздродитися, розжертися, роз'ікий — розкамашувати, розклінки, розколіпини, розкомірідзати, розмеженитись, розривник, розряднити, розсадник, розсв'янути, розтарагатися, розторосити, розточник, розтрепанство, розтрибуха, розтріпний, розтронцатися, розтяпа, розхавити, розхвіяти, розчухати, розшарудити, розшулічити, розшушукати, роз'юшитися, роскирдач, сопкий); Р. В. Болдирев (скульптор — султанчик з численними пропусками); В. Г. Скляренко (сульнути — тнути, а також стрімголов); А. М. Шамота (трант — тях, а також ростопаш); крім того, О. Б. Ткаченко уклав статті скалубинник, скоро, справник.

У роботі над поповненням лексичного матеріалу тому брала участь Т. Г. Линник, яка при цьому розробила також статтю *сігнарка*.

Над технічною підготовкою тому працювали Т. А. Харитонова, Т. Я. Борисова, О. В. Полозенко, Т. О. Постовойтенко, Л. М. Корнієнко, М. О. Компанієць.

Том рецензували академік РАН О. М. Трубачов і академік НАН України В. М. Русанівський.

БІБЛІОГРАФІЧНІ СКОРОЧЕННЯ

(додаток)¹

- Абаев ИЭСОЯ IV — *Абаев В.И.* Историко-этимологический словарь осетинского языка. — Ленинград: Наука, 1989. — Т. 4 (U—Z). — 325 с.
- Коломієць Розв. лексики — *Коломієць В.Т.* Розвиток лексики слов'янських мов у післявоєнний період. — К.: Наук. думка, 1973. — 304 с.
- ОЛА 1984 — *Общеславянский* лингвистический атлас. Материалы и исследования. 1984. — М.: Наука, 1988. — 320 с.
- Пр. XIII діал. н. — *Праці XIII* республіканської діалектологічної наради. — К.: Наук. думка, 1970. — 353 с.
- РЯНШ — *Русский* язык в национальной школе. — М., 1957—1990.
- Сл. белар. гаворак — *Слоўнік* беларускіх гаворак паўночна-заходняй Беларусі і яе пагранічча: В 5 т. — Мінск: Навука і тэхніка, 1979—1986. — Т. 1—5.
- Сл. и балк. языкозн. 1983 — *Славянское* и балканское языкознание. Проблемы лексикологии. — М.: Наука, 1983. — 244 с.
- Сл. языкозн. 1988 — *Славянское* языкознание: X Междунар. съезд славистов. София, сентябрь 1988. Докл. сов. делегации. — М.: Наука, 1988. — 391 с.
- Тат — *Татарко К.* Риби. — Круглороті. — Безчерепні. — Покривники. — Кишкозябрі // Словник зоологічної номенклатури. — К.: Держ. вид-во України, 1927. — Ч. 2. — С. 69—124.
- Тимч. Матеріали — *Тимченко Є.* Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV—XVIII ст. — К.; Нью-Йорк, 2002—2003.
- Харитоновна — *Харитоновна Т.А.* Джерела філософської термінології. — К.: Наук. думка, 1992. — 111 с.
- JIRSpr. — *Jahresbericht* des Instituts für rumänische Sprache in Leipzig. — 1894—1921. — В. 1—29.
- Mél. Vendryes — *Mélanges* linguistiques offerts à M.J. Vendryes. — Paris, 1925.
- Olesch — див. Oleš.
- Sborník FFUK — *Sborník* Filozofickej fakulty Univerzity Komenského. Philologica. — Bratislava, 1922—1988. — R. 1—36.
- Schmidt Vok. — *Schmidt J.* Zur Geschichte des indogermanischen Vokalismus. — Weimar: Hermann Böhlau, 1871—1875. — В. 1—2.
- Toivonen Comment. — *Commentationes* Fennougricae in honorem I.H. Toivonen. — Helsinki, 1950 (=MSFOugr. 98).

¹Див. т. 1, с. 14—35; т. 3, с. 7—8; т. 4, с. 7—8.

ЕЛЕКТРОННА БІБЛІОТЕКА
«ІЗБОРНИК» <http://litopys.kiev.ua/>
24.IV.2007

раб, *раба́*, *раби́ня*, *ра́бство*, *раб-стувати* (заст.) «перебувати в рабстві»; — р. бр. болг. м. *раб*, др. *рабъ*, п. ч. слц. *gab*, схв. заст. *ра́б*, *ра̀б*; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. стсл. **равь** походить від псл. *orъ «раб; сирота, дитина» (первісно «сирота або чужа дитина, яка виконує найбільш трудомістку домашню роботу»). — Фасмер III 427; Черных II 91; КЭСРЯ 376; Цыганенко 387; Потєбня К ист. зв. 128—129; Вгückner 450; Machek ESJČ 514; Holub—Kop. 312; Holub—Lyer 407, 421; Младенов 541; Mo-szyński PZJP 243, 251; Гамкрелидзе—Иванов 479. — Див. ще **ребеня́**, **ро-бити**. — Пор. **па́рубок**.

[раба́ні] «кіл з частково обрізаними гілками, на якому сушать сіно» О; — результат видозміни форми [*лаба́ня*] «тс.» (див.).

раба́рбар (бот.) «ревінь, Rheum L.», [*раба́рбер*] «тс.» Куз; — п. *gabarbar*, ч. [*rebarbor(a)*], слц. *gebarbora*, схв. *ра́барбар*, *раба́рбара*; — запозичено через польське посередництво з німецької мови; н. *Rhabárber* походить від іт. *gabarbaro*; слат. *rheubarbarum*, *rhabarbarum*, що зводяться до гр. *ῥᾶ βάρβαρον*, букв. «варварський (чужоземний) ревінь», у якому компонент *ῥᾶ* є результатом зближення давнішого *ῥῆον* «ревінь», що походить від перс. *gāvend* «тс.», з назвою Волги *Ὶᾶ*. — Sl. wug. obcuch 620; Machek Jm. rostl. 86; Kluge—Mitzka 598; Klein 1345. — Див. ще **ва́рвар**, **ревінь**.

[раба́т] «скидка, знижка»; — р. болг. *раба́т*, п. ч. слц. вл. *gabāt*, м. *рабат*, схв. *ра́бат*, слн. *gabát*; — запозичення з німецької мови; н. *Rabátt* по-

ходить від іт. *gabbatto* «тс.», пов'язаного з дієсловом *gabbattere* «знову звалювати», яке зводиться до лат. *geabbatuo* «знову відсікаю, відраховую», утвореного з префіксів *ge-*, *ab-* і дієслова *batuo* «б'ю, ударяю». — SIC² 698; Kopaliński 813; Machek ESJČ 503; Holub—Lyer 407; Kluge—Mitzka 576. — Див. ще **абажу́р**, **батаре́я**, **ре-**.

[раба́та] «висяча петля на грудях верхнього чоловічого одягу (чамари) Г; мотузка, бечівка, бант, стрічка Нед»; — запозичення з польської мови; п. *gabaty* «закоти, одвороти, вилоги» походить від н. *Rabátte* «квіткова грядка; обшлаг, вилога, лацкан» або фр. *gabāt* «брижі (у духовних осіб)». — Kopaliński 813; Gr. Fwb. 636. — Див. ще **раба́тка**.

раба́тка; — р. бр. *раба́тка*, п. *gabata*, ч. *gabato*, *gabátko*; — запозичення з німецької мови; н. *Rabátte* «квіткова грядка; обшлаг, вилога, лацкан» походить від гол. *gabāt* «тс.», яке зводиться до фр. *gabāt* «розрівняна граблями земля», пов'язаного з дієсловом *gabattre* «приплюнути, придавити, розгладити», утвореним з префікса *ge-* і дієслова *abattre* «валити, ламати». — SIC² 698; ССРЛЯ 12, 7; Фасмер III 427; Kopaliński 813; Machek ESJČ 503; Holub—Lyer 407; Kluge—Mitzka 576; Vries NEW 557; Dauzat 605. — Див. ще **абажу́р**, **ре-**.

раби́н «в іудейській релігії служитель культу, керівник релігійної громади», *равві́н* «тс.», [*раби́н Нед*, *ра́ввин Нед*] «тс.»; — р. *равві́н*, бр. *ра́бин*, п. *gabín*, ч. слц. слн. *gabín*, болг. *раві́н*, м. *рабин*, схв. *ра́бін*, стсл. **равви́**; — запозичено через церковнослов'янську

мову з грецької і через польську з середньолатинської; слат. *gabbinus* (лат. *gabbi*) походить від гр. *γαββί*, що зводиться до гебр. *gabbi* «учителю мій», утвореного від *gabh* «голова, господар, великий». — СІС² 698; ССРЛЯ 12, 32; Фасмер III 428; Преобр. II 171; Коралиński 813; Brückner 451; Machek ESJČ 503; Holub—Kop. 308; Holub—Lyer 408; Младенов 541; Kluge—Mitzka 576; Klein 1293.

[рабувати] «грабувати», **[рабівнік]** «грабіжник», **[рабівніцтво]** «грабіж», **[рабовець]** «грабіжник» Нед, **[рабунок]** «грабунок», ст. *рабуючи* (XVII—XVIII ст.); — р. **[рабовать]**, бр. *рабавіць* «грабувати»; — запозичення з польської мови; п. *gabować*, як і ч. *gabovati*, слц. *gabovat'*, походить від двн. *goub* «грабіж», *goubōn* «грабувати» (нвн. *gaubep* «грабувати, викрадати»), споріднених з дангл. *gēafian* (англ. *(be)geave*), дісл. *geufa* «тс.»; на українському ґрунті зблизилося з успадкованим здавна *грабити*, *грабувати*. — Шелудько 43; Richhardt 93; Фасмер III 427; Даль IV 5; Brückner 451; Machek ESJČ 503; Holub—Kop. 308; Holub—Lyer 408; Mikl. EW 271; Kluge—Mitzka 585—586; Klein 165, 1308. — Див. ще **роба**. — Пор. **грабати**.

[рабуха] «доля; знегода» Пі; — неясне.

рабчун — див. **рябий**.

[раваш] «шрам О; бирка, палка для нарізування рахунків; рахунок на бирці», **[рагаш]** «бирка» Нед, **[рєваш Г, Нед, роваш Нед]** «тс.»; — п. *gowasz*, ч. **[rabuše]**, слц. слн. *gováš*, болг. *рабош*, **[робуш]**, м. *рабуш*, схв. *рабош*, *рабѹш*, *рєвѹш* «тс.»; — запозичено з угорської мови, можливо, через румунську (рум. *gávás* «бирка, зарубка» — Scheludko 141; Vrabie Romanoslavica 14, 169); уг. *govás* «зарубка, надріз» пов'язане з дієсловом *гопі* «вирізувати», спорідненим з мар. *го-*, *гу-* «різати, рубати»; зіставлення з іє. **gou-/gu-* «рити» (Младенов 541) необґрунтоване. — Лизанец 621; Machek ESJČ 503—504;

Балецкий St. sl. 9, 338; MNTESz III 426—427; Bárczi 259.

[равельник] (бот.) «люцерна, *Medicago L.*» Куз, **[равлінник]** «тс.» Нед; — пов'язане з *равлик*; назва зумовлена формою плоду, звитого спіраллю подібно до равлика. — Див. ще **равлик¹**.

[равер] «велика жаба, яка живе у криниці»; — неясне; можливо, пов'язане з **[райкати]** «квакати» (пор.).

равлик¹ (зоол.) «слимак, *Helix* та ін.», **[равл, равль** Нед, **раврик, лаврик]** «тс.»; — очевидно, подібно до *павлик*, другий римований компонент складеної назви *равлик-павлик* «слимак», пов'язаний з особовим чоловічим ім'ям *Лавро* у зменшувальних формах *Лаврик*, **[Раврик]**; мотивація застосування цих особових назв до слимака неясна; зіставляється також (Shevelov 358) з **[рагляк]** «олень». — Див. ще **Лавро**. — Пор. **равлін**.

[равлик²] «вид шкіряних постолів»; — очевидно, пов'язане з *равлик¹* «слимак»; назва могла бути зумовлена деякою зовнішньою подібністю таких постолів до раковини равлика; пор. **[павлик]** «вид взуття із суцільного шматка шкіри», пов'язане з **[павлик]** «слимак». — Див. ще **равлик¹**.

[равлін] «вид слимака, *Helicophanta*» Нед; — пов'язане з особовим чоловічим ім'ям *Лаврін*; перенесення цієї назви на слимака є результатом її зближення з ім'ям *Лавро*, до якого зводяться назви слимака **[равл]**, *равлик* та ін. — Див. ще **Лаврентій**. — Пор. **равлик¹**.

[рагатка] (ент.) «жук-носоріг, *Oryctes L.*» Лчерк, **[раглик]** «рогач звичайний, *Lucanus cervus L.*», **[роглик]** «тс.» Нед, **[рагляк]** «олень»; — назви, пов'язані з *ріг*, *рогатий*; фонетичне варіювання назв, очевидно, свідчить про впливи білоруської й польської мов. — Див. ще **ріг**.

[рагеля] «сітка для ловіння раків», **[рагеля]** «тс.», **[раголя]** «сітка для ловіння риби» Си, **[регеля, ругеля]** «тс.» Ва, **[рега]** «різновид снасті» Л, **[редє-**

ля] «тс.» Л, [роделя] «вид рибальського знаряддя»; — р. [редель] «рідка сітка», [редиль] «тс.»; — пов'язане з [кріга] «вид рибальської снасті»; зв'язок російських форм з р. *редкий* «рідкий» (Фасмер III 458) є, очевидно, результатом вторинного зближення. — Див. ще **кріга**².

рагу́; — р. бр. болг. *рагу́*, п. *gagoút*, ч. слц. слн. *ragú*, м. *рагу*, схв. *рагу́*; — запозичення з французької мови; фр. *gagoút* «рагу; гостра приправа» (ст. *gagoust*) походить від дієслова *gagoúter* «викликати апетит», утвореного за допомогою префіксів *ge-* і *a-* (< лат. *ad-*) від іменника *goút* «смак», що зводиться до лат. *gustus* «проба; закуска; смак». — СІС² 699; Черных II 92; Фасмер III 429; Копалиński 816; Sl. yug. *obcuch* 624; Holub—Lyer 409; Dauzat 370, 607. — Див. ще **авантюра**, **дегустация**, **ре-**.

[рага́ш] «дорога, по якій стягуються в купу зрубані дерева», **[рока́ш]** «купа»; — запозичення з угорської мови; уг. *gakás* «купа» є похідним від *gak* «класти, складати», спорідненого з фін. *gakentaa* «будувати», ест. *gake* «цямрина, зруб». — Лизанец 621; MNTESz III 339; Bárczi 252.

рад, **радий**, **радісний**, **[радішний]** «радісний» Нед, **[ра́дний]** «радий», **[ра́дніший]**, **ра́дніше**, **ра́дше**, **ра́дість**, **[ра́діщ]** «радість, задоволення» Бі, **[ра́достиці]** «радість, радіння» Нед, **[ра́доц]** «радість», **ра́доці**, **ра́діти**, **ра́дувати**, **відрáдісний**, **відрáдний**, **відрáда**, **відрáдість**, **відрáдоці**, **[зра́дищ]** «з радощів» Пі, **[необра́дливий]** «безутішний» Ж, **[необра́досен]** «тс.» Ж, **[нера́достен]** «безутішний, безрадісний» Ж, **[нерозра́дний]** «безутішний» Куз, **[нера́дитися]** «бути недбалим, недбайливим, неуважним» Ж, **[обра́да]** «відрáда» Ж, **[обра́досен]** «відрáдний, радісний» Ж, **[пора́дніти]** «пора́діти» Нед, **[пора́доціти]** «тс.» Нед, **[прера́дний]** «дуже радий» Нед; — р. бр. болг. м. *рад*, др. *радъ*, п. вл. нл. *rad*, ч. слц. *rád*, слн. *rad*, стсл. **радъ**; — псл. *radъ*

«радий» (*raditi* : *goditi* «турбуватися»); — споріднене з дангл. *gōt* «радісний, радий», *gōtu* «радість», дісл. *gōtask* «веселішати», можливо, також лит. *gōds* «радий, охочий»; іє. **gēd-* «підбадьорювати; радий»; припускається також (КЭСРЯ 377; Brückner 452; AfSIPh 40, 12; Младенов 541) зв'язок з псл. **ārd-* (пор. гр. 'Αρδάραστος — ім'я одного з вождів слов'ян, що відповідає пізнішому слов'янському *Radogostъ*, гр. 'Αρδαμέρι — *Radoměgъ та ін.); у такому разі може бути зіставлене з гр. ἔραμαι «кохаю», ἔρως «кохання». — Фасмер III 429; Черных II 92—93; Преобр. II 173; Machek ESJČ 504—505; Schuster-Sewc 1200; Skok III 94—95; Trautmann 235; Торп 347; Uhlenbeck PBrB 22, 536; Holthausen AeWb 263; Boisacq 271; Frisk I 547; Pokornу I 853. — Див. ще **ра́да**. — Пор. **рачій**.

ра́да, **[ра́дищ]** «радник» Нед, **ра́дник**, **[радникóва]** «радниця» Нед, **[ра́дніця]** «міська дума» Нед, **[ра́дця]** (заст.) «радник», **ра́дянець**, **ра́дянін**, **ра́дяніза́ція**, **ра́дній** УРС, Нед, **ра́дянський**, **ра́дити**, **[ра́дува́ти]** «радити» Нед, **ра́днізува́ти**, **[безпора́ддя]** «безпорадність, безпомічність» Я, **безпора́дний**, **[відрáдник]** «той, що відрáджує» Ж, **відрáдити**, **[дорáдець]** «порадник» Ж, **дорáдник**, **дорáдчий**, **дорáдянський**, **[дорáджувати]** «радити» Ж, **[дорáдити]** «порадити» Ж, **[зара́да]** «запомога; вжиті заходи; рада» Ж, **[зара́дний]** «який радить, усуває недоліки, запобіжний» Ж, **зара́джувати**, **зара́дити**, **нара́да**, **[незара́дний]** «безпорадний, безпомічний» Ж, **непора́дний**, **[обра́да]** «рада; обговорення; нарада», **[обра́дитися]**, **[підрáдливий]** «обманливий», **[підрáдити]** «спонукати», **[підрáжати]** «спонукати на щось порадами», **пора́да** «рада; [порадниця Нед]», **[нора́дець]** «порадник» Нед, **[нора́диця]** «порадниця» Нед, **пора́дник** «радник; підручник, посібник; [поручитель, відповідальна особа Нед]», **[пора́дчик]** «порадник, поручитель, відповідальна особа» Нед, **[пора́дько]** «порадник» Она,

[пора́дливий] «який радить», [пора́дний] «що має пораду, допомогу», *по-радя́нському, по-радя́нськи*, [поража́ти] «радити, допомагати», *розра́да, розра́дник*, ст. *радити* (1322), *рада* «рада; радник, член ради» (XIV ст.), «підмова» (1433); — р. бр. *ра́да*, п. ч. слц. вл. нл. *gada*; — запозичено через посередництво давньопольської або давньочеської мови із середньовісньонімецької; свн. *gāt* «рада» (нвн. *Rat* «рада, вказівка, порада») споріднене з дангл. *gæd* «порада, допомога, вигода, користь», *gædan* «радити», дісл. *га́д* «рада, міркування; засіб», *га́да* «радити, домагатися», гол. *gaad* «рада, радник, план», гот. *garēdan* «заздалегідь потурбуватися», *urgēdan* «вигадувати», ірл. *imn-gādim* «обдумую», стсл. *ради́ти* «турбуватися», *неради́ти*, ав. *gādaiti* «лагодить», *gada-* «опікун, попечитель», дінд. *gādhyaṭi*, *gādhnōṭi* «налагоджує, удається, справляється», *gādhyaṭe* «удається», *gādhayaṭi* «робить», можливо, також осет. *gād* «порядок, ряд», псл. *гадь*, укр. *ра́д(ий)*, лит. *godyti* «показувати». — Гумецкая Исслед. п. яз. 223; Шелудько 43; Richhardt 93; Фасмер III 429—430; Леков БЕ 1952/3—4, 164; Witkowski SOг 19/2, 209; Müller ZfSl 12/5, 652; Brückner 452; Machek ESJČ 505; Holub—Kop. 308; Holub—Lyer 408; Schuster-Sewc 1201, 1202; Kluge—Mitzka 584; Klein 1306; Pedersen Kelt. Gr. I 591; Trautmann 235; Fick I 118; Uhlenbeck 248; KZ 40, 558; Hübschmann Osset. 53. — Див. ще **ради́ти**. — Пор. **рад**.

Ра́да (жіноче ім'я); — р. бр. *Ра́да*, болг. *Ра́да* (жіноче ім'я), *Рад* (чоловіче ім'я), п. *Rada*; — утворене від короткої форми прикметника *рад* «радий». — Вл. імена 155; Суперанская 89; Петровский 185; Спр. личн. имен 518; Илчев 415. — Див. ще **рад**.

рада́р; — р. бр. *рада́р*, п. ч. слц. вл. *gadaṛ*, болг. м. *радар*, схв. *ра́дар*, слн. *gádar*; — запозичення з англійської мови; англ. *radar* є результатом скорочення виразу *radio detecting and rang-*

ing «радіовиявлення і визначення віддалі». — СІС² 699; Коваль 194; Черных II 93; Kopaliński 814; Holub—Lyer 408; Klein 1295.

радгосп, *радгоспівець*; — абрєвіату́ра, утворена на основі виразу *радя́нське господарство* як калька р. *совхоз* (із *советское хозяйство*). — Див. ще **госпо́дь, ра́да**. — Пор. **колгосп**.

ра́джа «давньоіндійський цар» (у середньовіччі «князь»); — р. бр. болг. *ра́джа*, п. *gadza*, ч. *gádža*, слц. *gadža*, схв. *ра́ца, ра́ца*; — запозичено з мови гінді, очевидно, через посередництво західноєвропейських мов; гінді *gājā* «князь» походить від дінд. *gājan-* «цар», спорідненого з лат. *rex* «цар, владика; наставник», пов'язаним з *rego* «керую, направляю». — СІС² 699; ССРЛЯ 12, 56; Holub—Lyer 408; Klein 1297, 1320; Walde—Hofm. II 432. — Див. ще **рега́лії**. — Пор. **ре́гент, регулюва́ти**.

[**ра́дзик**] «вид мурашок (жовтого кольору), *Murgica flava*» ВеНЗн, [*ра́дзик* ВеНЗн, *ра́зик, ре́дзик* тж, *ре́дзік* ВеБ] «тс.»; — очевидно, пов'язане з *разі́ти*; назва могла бути зумовлена тим, що мурашки цього виду мають добре розвинене жало, яким вони дошкульно тнуть (пор. інші назви тієї самої мурашки [*пікунець, вóпар*]). — ВеНЗн 33. — Див. ще **раз¹, разі́ти**.

ра́ди (прийменник); — р. болг. *ра́ди*, др. *ради*, схв. *ра́ди*, слн. *gádi*, стсл. *ради*; — псл. *gadi*; — не зовсім ясне; можливо, є давньою формою наказового способу від *gaditi* «турбуватися»; споріднене з дперс. *gādiy* «ради», дінд. *gādhāḥ* «милість, благословення»; останнім часом висловлено думку (Семереньи ВЯ 1967/4, 4—8) про походження слов'янського та іранського прийменників з орудного відмінка іменника *i*-основи, похідного від іє. **wrādh-* «бути веселим, збудженим», рефлексом якого є також псл. *гадь (укр. *рад*); припущення про запозичення псл. *gadi* з іранської мови (Зализняк КСИС 38, 12) недостатньо обґрунтоване. — ІУМ Морфологія 416—417; Фасмер III

430; Черных II 93; Преобр. II 172; Трубачев Этимология 1965, 22—23; Зализняк ВСЯ 6, 34; Кузнецов Очерки 47; Младенов 542; його ж Don. nat. Schrijnen 417; Durnovo ZfSlPh 5, 21; Rozwadowski RO 1, 102; Мартынов Язык 49; ESSJ Sl. gr. I 229; Trautmann 235; Bartholomae 1521. — Див. ще **радіти**. — Пор. **зараді**.

Радивон — див. **Родіон**.

радій — див. **рад**.

радикал «прихильник крайніх, рішучих дій, поглядів; член радикальної партії; математичний знак; група атомів»; — р. болг. м. *радикал*, бр. *радыкал*, п. *gadykał* (політ., хім.), ч. слц. *radikal*, вл. *radikalist*, схв. *радікал* (політ., хім.), слн. *radikálec*; — у різні часи запозичено із західноєвропейських мов; н. *Radikal* (мат., хім.), *Radikale* (політ.), фр. англ. *radical* походять від лат. *radicālis* «корінний», пов'язаного з *radix* «корінь», спорідненим з *kimr. gwriidd*, дірл. *frēn*, дісл. *gót* «тс.». — СІС² 699; Черных II 93—94; Kopaliński 815; Holub—Lyer 408; Klein 1295; Dauzat 606. — Пор. **редька**.

радикуліт «запалення корінців спинномозкових нервів»; — р. болг. *радикуліт*, бр. *радыкуліт*; — запозичення з новолатинської мови; нлат. *radiculitis* походить від лат. *radicula* «корінець», зменш. від *radix* «корінь». — СІС² 699; Черных II 94; РЧДБЕ 605. — Див. ще **радикал**.

Радислав (чоловіче ім'я); — р. болг. *Радислав*, бр. *Радзіслаў*, п. *Radostawa* (жіноче ім'я), вл. *Radystaw*, слн. *Radoslav*; — складне утворення з основ слів *радіти* і *слава*. — Суперанская 81; Петровский 186; Спр. личн. имен 448; Илчев 416. — Див. ще **рад**, **слава**.

радіти — див. **рада**.

радіатор; — р. болг. *радиатор*, бр. *радыятар*, п. вл. *radiator*, ч. слц. слн. *radiátor*, м. *радијатор*, схв. *радијатор*; — запозичення з новолатинської мови; нлат. *radiātor* утворене від лат. *radiātus* «осяйний, променистий», діеприкметника від *radiāre* «випроміню-

вати; блискати; блищати», пов'язаного з *radius* «промінь». — СІС² 699; ССРЛЯ 12, 58; РЧДБЕ 604; Вујаклија 798; Kopaliński 814; Klein 1295. — Див. ще **радіус**. — Пор. **радіація**, **радій**, **радіо**.

радіація «випромінювання»; — р. болг. *радиация*, бр. *радыяцыя*, п. *radiacja*, ч. *radiace*, слц. *radiácia*, м. *радијација*, схв. *радијација*, слн. *radiácia*; — запозичення з латинської мови; лат. *radiatio* «випромінювання, блиск» утворене від *radiāre* «випромінювати, блискати, блищати», пов'язаного з *radius* «промінь». — СІС² 699; Черных II 93; Kopaliński 814; РЧДБЕ 604; Вујаклија 698; Holub—Lyer 408; Klein 1295. — Див. ще **радіус**. — Пор. **радіатор**, **радій**, **радіо**.

радій «радіоактивний хімічний елемент»; — р. болг. *радий*, бр. *радый*, п. *rad*, ч. *radium*, *rádium*, слц. *rádium*, м. *радиум*, схв. *радій*, *радијум*, слн. *rádij*, *rádium*; — запозичення з новолатинської мови; нлат. *radium* утворене від лат. *radius* «промінь»; назву дано П'єром і Марією Кюрі та Бемоном за незвичайну здатність елемента до випромінювання. — СІС² 699; Черных II 93; Фасмер III 430; Преобр. II 172; Волков 85; Фигуровский 105—106; Kopaliński 814; Holub—Lyer 408; Klein 1296. — Див. ще **радіус**. — Пор. **радіатор**, **радіація**, **радіо**.

радіо, *радіст*, *радіофікатор*, *радіофікація*, *радірувати*, *радіофікувати*; — р. болг. м. *радио*, бр. *радыё*, п. нл. *radio*, ч. слц. слн. *rádio*, вл. *radijo*, схв. *радио*; — результат скорочення складного утворення *радіотелеграф* (або *радіофон), перша частина якого пов'язана з лат. *radius* «промінь». — СІС² 699; Черных II 94; St. wug. *obcuch* 621; Holub—Kop. 308; Holub—Lyer 408; Klein 1295. — Див. ще **радіус**. — Пор. **радіатор**, **радіація**, **радій**.

радіола; — бр. *радыёла*, п. *radiola*, болг. *радиола*; — запозичення з російської мови; р. *радиола* утворене на ос-

нові *радіо* за зразком форми *пианола*. — Черных II 94; КЭСРЯ 377; Sł. wug. obsyeh 622. — Див. ще **радіо**, **радіус**.

радіолокація, *радіолокатор*; — р. болг. *радиолокация*, бр. *радыёлакацыя*, п. *radiolokacja*, ч. *radiolokace*, слц. *rádiolokácia*, схв. *радио-локација*; — складне утворення зі слів *радіо* і *локація*, паралельне до англ. *radiolocation*. — СІС² 701; Kopaliński 815; Sł. wug. obsyeh 622; Holub—Lyer 408; РЧДБЕ 606. — Див. ще **локальний**, **радіо**.

[радіти] «дбати, піклуватися» Нед, **[радітель]** «той, що піклується, доглядач» Нед, **[радівий]** «сприятливий, доброзичливий» Нед, **[радітельний]** «ревний, старанний» Бі; — р. *радѣть* «старатися, дбати, піклуватися», бр. **[радзѣць]** «сприяти», др. *радити* «турбуватися», *родити* «тс.», ч. ст. *peroditi* «не бажати», вл. *rodzić* (*rodzić*) «бажати, благоволити», нл. *rożeś* «бажати, прагнути», болг. *радѣя* «турбуюсь, прагну», схв. *радити* «прагнути, працювати», слн. **[róditi]** «турбуватися, дотримуватися», стсл. **радити (не́радити), родити** «турбуватися»; — псл. *raditi/goditi* «турбуватися; бажати, намагатися»; — споріднене з лит. *godyti* «показувати», лтс. *tuodu, gadu, gast* «бути звиклим до чогось», ірл. *imm-gádim* «обдумувати», гот. *gōdjan* «говорити», *garēdan* «передбачати», двн. *gātan* «турбуватися», свн. *gāt* «рада», нвн. *Rat* «тс.»; іє. **gē-dh-/gō-dh-*, похідні від **ag-/ (a)ge-* «припасовувати». — Фасмер III 430; Черных II 93; Преобр. II 174; КЭСРЯ 377; Machek ESJČ 515; Holub—Kop. 242; Schuster-Sewc 1230—1231; Младенов 542; Skok III 96—97; Kluge—Mitzka 584; Pokorny 55, 59—60. — Пор. **рада**.

радіус; — р. болг. м. *радиус*, бр. *радыус*, ч. слц. *rádius*, вл. *radius*, схв. *радијус*, слн. *rádij*; — очевидно, через посередництво голландської мови (гол. *radius*) запозичено з латинської; лат. *radius* (< **radhīōs*) «промінь» споріднене з гр. *ῥαδίς* «наконечник, вістря»,

лит. *aĩdas* «жердина в клуні», *aĩdamas* «щогла вітрила», *arđyti* «колоти, розбивати», вірм. *ardn* «спис», дісл. *ertan* «підбурювати, спонукати» < **artjan*, дірл. *aĩrd* «кінцева крапка». — СІС² 703; Черных II 94—95; Фасмер III 430; Преобр. II 172; Смирнов 251; Holub—Lyer 408; Walde—Hofm. II 415; Frisk I 134—135; Boisacq 75; Klein 1296.

[радловіати] «прочищати землю ралом» О, **[радлювати]** «тс.» О; — запозицієння з польської мови; п. **[radłować]** «обробляти ралом» є похідним від *radło* «рало», що відповідає укр. *рало* (див.).

[радо́лка] (зоол.) «жаба, *Rana L.*» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з **[ра́йкати]** «квакати» (пор.).

Радо́мір (чоловіче ім'я), *Радім*, ст. *Радомиръ* (1401); — р. *Радо́мір*, бр. *Радамі́р*, ч. слц. *Radomír*, болг. *Ра́домир*; — складне утворення з основ слів *ра́дий*, *радіти* та *мир*; можливо, результат видозміни давнішого (псл.) **Radoměř* з компонентом *тєрь* «великий», як у **Voldiměř* «Володимир». — Вл. імена 82; Петровский 126; Спр. личн. имен 448; Илчев 417. — Див. ще **мир^{1,2}**, **рад**, **радіти**. — Пор. **Володі́мир**.

радо́н «хімічний елемент, продукт радіоактивного розпаду радію»; — р. бр. болг. *радо́н*, п. ч. вл. *radon*, слц. *radon*, схв. *радон*, слн. *radon*; — запозицієння з новолатинської мови; нлат. *radonium* утворене від нлат. *radium* «радій»; назва зумовлена рішенням Міжнародної комісії з радіоактивності, за яким усі газоподібні продукти радіоактивного розпаду елементів зберігають назви цих елементів з доданням суфікса *-on* (*-он*). — Волков 87—88; Черных II 95; Фигуровский 107; Kopaliński 815; Holub—Lyer 408; Klein 1296. — Див. ще **радій**.

раж¹ «сильне збудження, несамовитість»; — р. *раж*; — очевидно, через російське посередництво запозичено з французької мови; фр. *rage* «сказ, шаленство, лють, несамовита злість, доса-

да» походить від нар.-лат. *gabia, яке зводиться до лат. gabīēs «каз, лютисть», gabege «казитися, шаленіти», яке зіставляється з дангл. gabbian «шаленіти, бешкетувати», англ. gabid «несамовитий, нестямний; скажений», дінд. gábhañ «навальність, нестриманість, сила», gabhasāñ «дикий, бурхливий, дужий», gábhātē «охоплює, міцно тримає», а також дінд. lābhatē, lambhatē «охоплює, схоплює, одержує», гр. λαμβάνω «схоплюю», λάφυρον «здобич», лит. lōbis «багатство, скарб», lābas «добрий»; іє. *gabh-, *labh- «брати, захопити». — КЭСРЯ 377; Dauzat 607; Walde—Hofm. II 413.

[раж²] «дерен, поверхневий шар ґрунту» Л, [ража Л, реж НикНикБЛ, риж тж] «тс.», [ражина] «дернина» Л, [ражувать] «обкладати дерном» НикНикБЛ; — очевидно, пов'язане з разіти, різати (див.).

[ражень] «підшовний товар»; — неясне.

раз¹ «один момент повторюваної дії; випадок; (числ.) один; (присл.) одного разу; (ст.) удар, слід від удару», [разіна] «разок», [разівка] «поле, зоране один раз» Нед, разовік «артист, запрошуваний на разові виступи», разок «(зменш. від раз); низка (намиста); [борозна, слід, риса]», разком «зразу; разом», [разно] «дружно», разом, разовий «одноразовий», разовий (у виразі: разова мукá) «просіяний один раз через сито», [разкувати] «їсти один раз на день», [разувати] «тс.; молоти на грубе борошно Корз», враз, [вразний] «однаковий, рівномірний» Ж, відразу, [добраз] «зразу, зараз же; досить, доволі» Ж, доразу «зразу», зразу, [зара] «тепер, зараз» Л, зараз, зараз, [заразіськи] «зараз же, негайно» Ж, [заразічки] «зараз», заразом СУМ, Ж, [заре] «тепер, зараз» Л, нараз, [наразі] «у першу мить; поки що, зараз», [на-разу] «спочатку» Ж, [ораз] «враз», одразу, разуразний «постійний», ураз; — р. бр. болг. раз, др. разъ, п. слц. вл. нл. газ, ч. gáz «раз (при рахуванні);

удар; характер», схв. рāз «полиця у плуга; совок для вирівнювання зерна в мірці»; — псл. газъ «удар», пов'язане чергуванням голосних з різати «різати»; вважається також (Skok III 115—116) похідним від газіти «разити»; — споріднене з лит. gūožas «смуга, ділянка», gēžti «різати; ударяти», лтс. guōza «височина, горб; лука; смуга; ряд», гр. ῥώξ «щілина, вузький прохід», ῥήγνυμι «пробиваю, ламаю, розриваю, розверзаюся», ῥάσσω (атт. ῥάττω) «зштовхую, ввергаю»; іє. *ṛgēg'h- / ṛgōg'h- «різати». — Фасмер III 432—433; КЭСРЯ 378; Булаховський Нариси 56; Лопатин ЭИРЯ IV 39; Преобр. II 176—177; Brückner 454—455; Machek ESJČ 509; Holub—Kop. 310; Schuster-Sewc 1208—1209; Būga RR I 476, II 340, 348, 547; Boisacq 840, 847; Frisk 644, 645. — Пор. разіти, разівка, різати.

раз² (спол.) «якщо»; — бр. раз «тс.»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. раз «тс.» є результатом семантичної видозміни адвербіалізованого іменника раз у контекстах первісно безсполучникових підрядних речень типу «Раз тебе скажуть, нужно сделать». — Булаховський Нариси 56; ESSJ Sl. gr. II 584—585. — Див. ще раз¹.

[разі] «вид борони» Г, Нед; — неясне.

разіти, [разок] «вразлива на дотик рана» О, разливий «разячий», [разний] «дратівливий, чутливий; болючий, пронизливий» Нед, разючий, разячий, вражати, вразіти, враження, вражіння, враза, вразливий, вражливий, виразка, [виразок] «виразка», виразковий, відраза, відразливий, відразний, [доразка] «образа» Ж, [доразливий] «влучний, точний, вирішальний; чуттєвий» Ж, [доразький] «тс.» Ж, [доразний] «влучний, вирішальний, чіткий, пунктуальний» Ж, заразити «передати інфекцію», заражати, зараза, [заразень] «заразна речовина» Куз, заразник «передавач зарази» Куз, заразливий, заразний, незаразити, наражати

ти «піддавати», *наража́тися* «наштовхуватися; ставити себе під загрозу; [(комусь) ображати, бути неприємним, кривдити Ж]», [*невра́зний*] «невразливий» Ж, *одра́за*, [*переразли́вий*] «пронизливий, разючий» Нед, [*перера́зний*] «тс.» Нед, *поража́ти* «уражати», *порази́ти*, [*пора́зити*] «поранити, укусити», *пораже́нець*, *пора́ження*, *пораже́нство*, [*пора́за*] «рана Г; поранення; поразка; мука, лихо Нед», *пора́зка*, [*прира́жений*] «обпалений сонцем», [*пророжа́ти*] «простромлювати, пробивати колом, рожном» Пі, [*прора́зливий*] «різкий, пронизливий» СУМ, Нед, *ура́ження* «образа; захворювання», *уража́ти*, *уражува́ти*, *урази́ти*, *ура́з* «рана; удар; образа, зневага; [матка Г; випадіння матки у жінок Бі]», *ура́за* «рана, удар, образа», *ура́зка* «пошкодження, ранка», *ура́зливий*, [*ура́зний*] «болючий; який викликає біль», [*ура́зовий*] «поранений» Нед; — р. *рази́ть*, бр. [*ра́зиць*] «вражати, ображати», др. *поразити* «ударити; перемогти», п. *gazić* «бити, разити», ч. *gaziti* «штампувати, карбувати; прорубувати», слц. *gazit'* «карбувати; пахнути», вл. *rogazyć* «вразити; подолати, перемогти», нл. *gazyć*, болг. *поразя́* «разити; розбити», м. *порази*, схв. *пора́зити* «тс.», слн. *gáziti* «дряпати»; — псл. *gaziti* «бити, ударяти», утворене від *gazъ* «удар»; припускається (Skok III 115) і зворотний шлях утворення (псл. *gazъ* від *gaziti*). — Фасмер III 434; Черных II 96; КЭСРЯ 380; Преобр. II 176; Brückner 454—455; Machek ESJČ 509; Holub—Kop. 310; Schuster-Sewc 1208—1209. — Див. ще **раз'**. — Пор. **виража́ти, образ, обра́за, різати**.

[**ра́зний**] «різний», [*ра́знощ*] «всячина», [*разно́ція*] «розходження» Нед; — р. *ра́зний*, др. *разныи*, *разьныи*, *раздьныи*; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. *разьнь*, як і болг. м. *ра́зен*, схв. *ра́знї* (тільки мн.) «різні, різноманітні», слн. *gázen*, закономірно відповідає укр. *різний*. — Фасмер III 434; КЭСРЯ 381. — Див. ще **різний, роз-**

разóвка «грубо змелене борошно (просіяне один раз через сито)», [*разі́вка*] «тс. О; поле, зоране один раз Нед»; — запозичення з польської мови; п. [*gazówka*] «грубе борошно; поле, зоране один раз; лука, скошена один раз» утворене від *gazowy* «одноразовий», похідного від *gaz* «раз». — Онышкевич Исслед. п. яз. 246; SW V 484. — Див. ще **раз'**.

[**раї́на**] (бот.) «пірамідальна тополя, *Populus pyramidalis* Roz.; горобина, *Sorbus* L. Нед»; — р. *раї́на* «тополя», [*раї́ня*] «сад для розваги»; — очевидно, утворене від *рай* (пор. *рай-дерево* «скуппія»). — Фасмер III 435; ССРЛЯ 12, 559; Преобр. II 177. — Див. ще **рай**.

Раї́са (жіноче ім'я), *Ра́я*; — р. болг. *Раї́са*, бр. *Раї́са*, цсл. **Ранса**; — очевидно, через церковнослов'янську мову запозичено з грецької; гр. *Ραϊσα, можливо, пов'язане з прикметником *ράδιος* «легкий» (жін. р. *ράδια*), *ράδιος* «тонкий, стрункий». — Вл. імена 155; Петровский 187; Суперанская 89; Спр. личн. имен 519.

рай «за релігійними уявленнями, місце вічного блаженства праведників після смерті; [звичай обмивання рук породіллі та інших на другий день хрестин, коли їх учасники йдуть до шинку]», [*раї́ка*] «райська яблуна» До, *раюва́ти*; — р. бр. др. болг. *рай*, п. слц. вл. нл. *гај*, ч. *гај*, м. *рај*, схв. *рај*, слн. *гај*, стсл. **ран**; — псл. *гајъ*; — очевидно, запозичення з давніх індоіранських мов; ав. *gāu-* «багатство, щастя», дінд. *gāu-*, *gāh* «майно, скарб, багатство», *gauih* «дарунок, багатство, володіння», *gāti* «дає, дарує» споріднені з лат. *gēs* «справа, майно», можливо, також з лтс. *gāt* «корчувати, очищати», лат. *gārus* «рідкий»; заслуговує також на увагу думка (Трубачев Сл. языкозн. 1988, 309—311; Кипарский ВЯ 1956/3, 136; Holub—Kop. 309) про зв'язок псл. *гајъ* (< *gōjъ) з *goi- (gei-) «текти», *гє́ка* «ріка» (як назва «зарічного краю»); припущення про споконвічну спорідненість

слов'янського слова з індоіранськими формами (Младенов 556; Семереньи ВЯ 1967/4, 8; Matzenauer LF 16, 163), про зв'язок з р. [рай] «віддалений шум» (Будимир ЗФФУБ 4, 1957, 9) або як колишнього позначення краю без зими, з *вірій* (Brückner 452; Kalima Slavia 17/1—2, 33—37; Skok III 100) недостатньо обгрунтовані. — Фасмер—Трубачев III 435—436; КЭСРЯ 382; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимобог. 52; Иванов—Топоров 247; Зализняк ВСЯ VI 40; Moszyński PZJP 317; Machek ESJČ 506; Schuster-Sewc 1203; Mühl.—Endz. III 498; Mayrhofer III 45—46; Walde—Hofm. II 430.

[**райбати**] «прати» ДзАтл II; — п. [rajbować] «шарувати; тинькувати», [rajbać], слц. [rajbas, rajbat'] «тс.»; — запозичення з німецької мови; нвн. geiben «терти, натирати» (свн. giben, двн. giban (< *wriban «тс.») споріднене з фриз. wriwwe «тс.», нн. wribbelp «обертати, вертати», гр. ρίπς «плетінка», ρίπτω «кидаю». — Дзензелівський УЗЛП 114; SW V 467; Kluge—Mitzka 591; Frisk II 658—659; Boisacq 842.

райборінка «легка борона», [райборонк] «тс.» ЛЧерк, [райборінкувати] «розпушувати землю» ЛЧерк; — р. райборонка; — неясне. — Пор. райкувати.

райграс (бот.) «кормова трава Agropyrum P.V.»; — р. бр. болг. райграс, п. гауграс; — запозичення з англійської мови; англ. gye grass «райграс, житня трава», сангл. gau grass «тс.» складається зі слів gau «пажитниця, Lolium L.», спорідненого з гол. gaai «жабрій ладанниковий, Galeopsis ladanum L.», нвн. Rade «кукіль, Agrostemum L.», і grass «трава», спорідненого з дісл. гол. гот. двн. gras, нвн. Gras «тс.», можливо, також з лат. grāmen (< *ghras-men) «тс.»; англ. gye «жито» замість давнішого gau у складеній назві є результатом пізнішого переосмислення. — СІС² 703; ССРЛЯ 12, 560; Sł. wug. obsyeh 625; Kopaliński 816; Kluge—Mitzka 577; Klein 676, 1367—1368.

[**райдати**] «базікати, торохтіти, пхикати» Нед, [редегати Нед, рейдити] «тс.»; — запозичення з німецької мови; нвн. reden «говорити» (свн. reden, двн. red(i)ōn) «тс.» споріднене з гот. garjō «рахунок, число», ga-garjan «рахувати», лат. ratiō «рахунок; сума, підсумок; підстава». — Kluge—Mitzka 589; Feist 394. — Пор. **раціон, рація**¹.

райдуга «веселка», *райдужниця* (ент.) «вид хруща, Donacia F.», [райдуга] СУМ, Нед, [радавниця] «райдуга, веселка» Л, [радова (Ме), радовниця Л, радовниця Л, радуха Мо] «тс.», [радужкujúчий] «який міниться кольорами веселки» Нед; — р. радуга, [равдуга, райдуга], бр. радуга; — загальноприйнятої етимології не має; можливо, давнє східнослов'янське *radoga, похідне від гадь «радий», як білуга від білий; пор. аналогічні співвідношення у *веселка* — *веселий*, лит. links-tūpė «веселка»: liūksmas «веселий»; форма *райдуга*, очевидно, виникла внаслідок деетимологізації слова *радуга* і зближення його з *рай* і *дуга* (пор. іншу назву веселки укр. [дуга] Ж, др. дуга, п. dega, ч. duha, слц. dúha, болг. дъга, схв. дуга); думка про споконвічність форми *райдуга* (Соболевский РФВ 70, 96; Преобр. II 171; Matzenauer LF 16, 163; Kalima Slavia 17, 33) викликає сумнів; припущення про походження через посередництво давньоосетинської мови (*ardunga-) від ір. *drunaka- «лук, райдуга» (Семереньи ВЯ 1967/4, 23) потребує дальшого обгрунтування. — Фасмер III 431; Черных II 95; КЭСРЯ 377; Зеленин II 116; Бодуэн де Куртене РФВ 1, 111. — Див. ще **рад**.

[**райка**] «рідке болото на дорозі; рідка страва з оселедця і борошна» Корз; — неясне.

[**райкати**] «квакати (про жаб)» Л, [рейкати ВеБ, рекати Ник, регати Ник] «тс.», [райка] «жаба» Нед, [райкотка] «тс.» Нед, [райчата] «жаби» Нед, [ракавка] «древесниця (жаба), Nyula arborea L.», [раканя] «тс.»; — не

зовсім ясне; можливо, звуконаслідувальне утворення, пов'язане з п. [gesch-gesch] (вигук, що передає квакання жаб). — Пор. **ра́вер**, **радóлка**.

[**райкувати**] «волочити, обробляти землю після посіву сівалкою» ЛЧерк; — не зовсім ясне; можливо, результат спрощення дієслова *райборінкувати* «розпушувати землю райборонком». — Пор. **райборінка**.

Раймóнд (чоловіче ім'я), *Раймóнда* (жіноче ім'я); — р. бр. *Раймóнд*, *Раймóнда*, п. Raymond, Rajmunda, ч. слц. Raimund, болг. *Ра́ймонд*, м. *Ра́ймунд*, *Ра́ймунда*, схв. *Ра́ймундо*, *Ра́ймунда*, слн. Reumont; — запозичення з французької або німецької мови; фр. Raymond, Raimond, нвн. Reimund, Raimund походять від франк. Reginmund «рада, захист», що складається з іменників *ragin* «рада, міць», пов'язаного з дангл. *gesep*, *gisep* «готовий, швидкий, прудкий», гр. *ὀρέω* «протягаю, простягаю», лат. *rego* «керую, направляю, даю настанови», і *mund* «рука, допомога, захист», пов'язаного з дангл. *mund* «рука, захист», двн. *mund* «тс.», лат. *manus* «рука; сила, міць, влада». — Вл. імена 82; Илчев 419; Dauzat Dict. des noms 507; Paul Kl. Vnb. 57; Klein 1305—1306. — Див. ще **манускрипт**, **ре́гент**.

[**райно́**] «купа, безладдя; мазанина, бруд» Нед; — неясне; можливо, результат фонетичної і семантичної видозміни слова *лайнó* (пор.).

райо́к (заст.) «панорама, ящик із збільшувальними стеклами для розглядання картинок; верхній ярус театрального залу»; — р. бр. *раёк* «тс.»; — зменш. від *рай*; назва пов'язана з тим, що в панорамах (райках) демонструвалися лубочні картини релігійного змісту; друге значення, можливо, з'явилося як калька нім. *Paradies* «рай; райок, гальорка», яке пояснюється тим, що ці місця знаходяться близько до стелі, на якій раніше було намальовано сцени з райського життя; викликає сумнів пов'язання (Иванов—Топоров 248) з дав-

нім уявленням про рай як верхню сферу Всесвіту. — Фасмер III 432; Kluge—Mitzka 531. — Див. ще **рай**.

райо́н, *районува́ти*, *міжрайо́нний*, *підрайо́н*, *пора́йо́нний*; — р. болг. *ра-йо́н*, бр. *раён*, п. *gejon*, ч. слц. слн. *га-йо́н*, вл. *гајон*, м. *рајон*, схв. *рејо́н*; — запозичення з французької мови; фр. *rayon* «простір; район» (ст. «промінь, радіус; площа з певним радіусом») утворено від *rai* «промінь, радіус», яке походить від лат. *radius* «промінь; спиця». — СІС² 703; Акуленко 141; Черных II 96; ССРЛЯ 12, 561; Фасмер III 437; КЭСРЯ 382; Kopaliński 828; Holub—Lyer 409; Dauzat 608, 613. — Див. ще **ра́діус**.

[**райтáк**] «сито, решето» Нед, [*рей-та́к*] «рідке решето» Нед, [*ритáк*] «решето» О; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [*rajtak*, *rajtok*] «тс.» неясне; можливо, в якийсь спосіб пов'язане з *przetak* «вид сита з великими чотиригранними дірками, зробленого з лика, дроту».

[**райтки**] «білі вузькі чоловічі полотняні штани» Ле; — запозичення з польської мови; п. *rajtki* «рейтузи», як і ч. *rajtky* «тс.», виникло на основі форми *rejtuzy* «тс.». — JP 1967/4, 304; SJP XI 437. — Див. ще **рейту́зи**.

райф — див. **рі́хва**.

[**райце́**] (у виразі [*яйце́-райце́*] «казкове яйце, що містить у собі багатство у вигляді худоби»), [*райці́вка*] «пасхальне поздоровлення» Нед, [*райці́вник*] «той, хто співає пасхальні поздоровлення» Нед, [*райці́вщина*] «пасхальний гостинець, дарунок» Нед, [*райцева́ти*] «співати пасхальні поздоровлення» Нед; — не зовсім ясні форми; можливо, результати видозміни основи *ралéць*, зумовленої впливом слова *рай*. — Пор. **ралéць**.

[**райшу́ра**] (знев.) «велика (непорційно довга) будівля» Па, [*райшу-ля́*] «велика хата, де звичайно немає порядку; школа верхової їзди» Ба; — запозичення з польської мови; п. *rajtszula* «манеж; проста клуня, велика кімна-

та», *gajszula* «тс.» походить від нвн. *Reit-schule* «школа верхової їзди», утвореного з основ дієслова *reiten* «їздити верхи» і *Schule* «школа», яке походить від лат. *schola* «тс.». — Див. ще **ре́й-та́р**, **шко́ла**.

рак¹ «(зоол.) безхребетна тварина класу членистоногих, *Crustacea*; злаякісна пухлина; [пристосування для подачі соломи на скирту Ва]», [*ракові́ння*] (хвороба жита) Нед, [*ракува́ти*] «ракоподібні» Она, [*рацю́га*] «великий рак», *раченя́*, *рачі́ха* «самиця рака», [*рачі́ця*] «тс.», [*ра́чник*] «пристрій для ловіння раків» Нед, *рачо́к* «кішка, невеликий якір; [глиняна підставка у вигляді триніжок або обручків для роз'єднання посуду, що вкладається один у другий для обпалювання; рід вишивки]», [*ра́шниця*] «сітка, якою ловлять раків Мо; рибальська хватка Доп. УЖДУ 26/2», *ра́ком*, [*ра́чки*] «рачки» Нед, *ра́чки*, *рачкува́то*, [*ря́цьки*] «рачки, раком», [*ра́цький*] «рачачий», *ра́чачий* СУМ, Г, *рачі́ний*, [*рацькува́ти*] «рачкувати» Нед, *рачкува́ти*, [*ря́цькува́ти*] «тс.», [*пора́чити*] (у пісні) «ущипнути» (про рака), [*ура́чити*] «тс.»; — р. бр. болг. м. *рак*, др. *ракъ*, п. ч. слц. вл. нл. *гак*, схв. *ра́к*, слн. *га́к*; — псл. *гакъ*; — задовільної етимології не має; зіставляється (Ильинский РФВ 74, 126) з лит. *gàkti* «колоти, колупати; копати», лтс. *gakt* «копати»; заслугує на увагу припущення (Фасмер III 437; Преобр. II 180; Младенов 556; Brückner 453; KZ 45, 108; Holub—Kop. 309; Mühl.—Endz. I 574) про походження з псл. *ogъ (букв. «той, що впивається»), спорідненого з лит. *égkė* «кліщ», лтс. *ėgse* «кліщ; скалка»; малоймовірне припущення (Machek ESJČ 506; Holub—Lyer 409; Otrębski Idg. Forsch. 80) про зв'язок з лат. *cap-seg* «рак, краб, кліщ» (з *cap-seg), гр. *καρίς* «креветка», *καρίνος* «рак; Рак (сузір'я); ракова пухлина; щипці, кліщі», дінд. *kaḡkaḡ* «рак», *kaḡkaḡaḡ* «тс.», *kaḡkaḡaḡ* «шершавий». — Черных II 96—97; Цыганенко 390; КЭСРЯ 382;

Skok III 101; Būga RR II 530. — Пор. **рако́вина¹**.

[**рак²**] (ент.) «рогач, жук-олень, *Lucanus cervus* L.»; — пов'язане з *рак¹* (пор. також п. *gak* німієські «цвіркун»); назва могла бути перенесена на жука через наявність у нього рогів, що нагадують висунуті вперед клішні рака. — Див. ще **рак¹**.

[**рак³**] «залишки бадилля після зрізування кукурудзи, соняшнику» Мо; — неясне; можливо, результат спрощення запозиченої з болгарських говірок Одещини форми [*дра́ка*] «низький колочий чагарник».

Рак (одне із сузір'їв Зодіака); — р. бр. болг. *Рак*, др. *Ракъ*, п. ч. слц. вл. *Рак*, схв. *Ра́к*, слн. *Ра́к*; — калька гр. *καρίνος* «рак; сузір'я Рака»; у західнослов'янських мовах може бути калькою лат. *cap-seg* «тс.». — Див. ще **рак¹**.

ра́ка (заст.) «гробниця», [*ра́ква*] «коробка для масла», [*ра́кда*, *ра́кля*, *ра́фка*, *ра́хда*] «тс.» Нед, *ра́хва* «інкрустована шкатулка»; — р. бр. *ра́ка*, др. *рака* «скринька, ковчег; труна; надгробний пам'ятник», ч. слц. *gakev* «труна», слц. *gakva* «тс.», полаб. *gakái* «ящик», болг. [*ра́ка*], м. [*ракла*] «скринька», схв. *ра́ка* «викопана могила», слн. *га́ка* «склеп», *га́кев* «труна, склеп», стсл. *рака*; — псл. *гака* < *agka; — запозичення з латинської мови; лат. *agca* «ящик; скринька» пов'язане з *agseo* «замикаю», спорідненим з гр. *ἀρ-ιέω* «утримую, відхиляю; витримую», вірм. *argel'* «перешкода». — Фасмер III 437; Черных II 97; КЭСРЯ 382; Преобр. II 178; Львов Лексика НВЛ 35—36; Machek ESJČ 507; Holub—Kop. 309; Holub—Lyer 409; Младенов 556; Mikl. EW 272; Uhlenbeck AfSIPh 15, 490; Meillet Etudes 184; MSL 11, 179; Sobolevskij AfSIPh 33, 480; Kiparsky GLG 252; Ernout—Meillet 44; Frisk I 141; Boisacq 78; Walde—Hofm. I 62—63.

рака́ня — див. **ра́йкати**.

раке́та¹ «літальний апарат з ракетним двигуном; снаряд для феєрверків, сигналізації», *раке́тник*, *раке́тниця*; —

р. бр. болг. м. *раке́та*, п. *rakietą*, ч. слц. вл. *raketa*, схв. *раке́та*, слн. *раке́та*; — запозичення з німецької або голландської мови; н. *Rakéte*, гол. *raket* походять від іт. *gocchetta* «ракета» (власне «літальний апарат з обертальним рухом»), зменш. від *gossa* «веретено; прядка» (щодо семантичного розвитку пор. співвідношення фр. *fusée* «ракета»: *fuseau* «веретено»), що зводиться до свн. *gocke* «прядка», пов'язаного з двн. *gocko*, го(с)cho, нвн. *Rocken*, англ. *gock*, ісл. *gokkr* «тс.». — СІС² 703; Коваль 194—195; Черных II 97; Фасмер III 438; Цыганенко 391; Преобр. II 178; Sł. wug. obsyeh 625; Holub—Lyer 409; Kluge—Mitzka 579, 604; Klein 1353.

раке́та² «лопатка для гри в теніс або бадмінтон», *раке́тка*; — р. бр. болг. м. *раке́та*, п. *rakietą*, ч. слц. *gaketa*, вл. *raket*, схв. *раке́та*, слн. *раке́т*; — запозичення з французької мови; фр. *raquette* «ракета; лижа» походить від іт. *gascetta*, яке через посередництво середньолатинської мови (слат. *gasceta*) зводиться до ар. *gāḥa*^h «долоня» (розм. *gāḥet*); щодо розвитку значення пор. фр. *jeu de raquette* «теніс», букв. «гра долонею»; припущення про походження італійської форми від *reticetta*, що зводиться до лат. *rete* «мережа» (Преобр. II 178; КЭСРЯ 382; Цыганенко 391) менш переконливе. — СІС² 703; Фасмер III 438; ССРЛЯ 12, 566; Sł. wug. obsyeh 625; Holub—Lyer 409; Dauzat 611; Klein 1295.

ракі́та, ракі́тник — див. **рокі́та**.

[ракі́тичок] «вид плісняви» Нед; — неясне.

[ракі́вка] «сорт груш» Нед; — неясне; можливо, результат перенесення назви **[ракі́вка]** «коробочка», зменш. від **[ра́ква]** «коробка», за подібністю форми.

ракі́я «фруктова, зокрема сливова, горілка»; — р. болг. *ракі́я*, бр. *ракі́я*, п. *gakija*, ч. *gakije*, м. *ракі́я*, схв. *ра́кі́я*, **[ракі́йя]**, слн. *gákija*; — балканський тюркізм (тур. *gaki* «ракія») арабського походження; араб. *agaqu* «алкогольний напій із соку хурми (або фіні-

ків)». — Kopaliński 816; Holub—Lyer 409, 83; БЕР 6, 169; Младенов 556; РЧДБЕ 717; Skok III 102; Mikl. TEI 2, 145; Dauzat 44, 608.

ракло́ «шахрай, босяк»; — р. *ракло́*; — запозичення з німецької мови; нвн. *Rékel* (*Räkel*) «великий пес; неотесана, незграбна людина, вайло» споріднене з снн. гол. *rekel* «самець (про собаку, вовка, лисицю); гувльвіса, шахрай, нероба, негідник», алем. *gache* «шукач (собака)», дангл. *gæse* «лягавий собака», англ. **[gake]** «вівчарка», ісл. *gakki*. — Шелудько 43; Kluge—Mitzka 595.

ра́ковина¹ «черепашка» УРС, Нед, *раку́шка, ракушні́як, ра́ковистий* «який має заглибини, схожі на раковини»; — р. *ра́ковина*, бр. *ра́кавіна*, др. *раковина* «перламутр»; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *ра́ка* «гробниця», псл. *gaku* (род. в. *gакъве) «скриня»; висловлюється також припущення (Jakobson IJSLP I 1959, 267) про зв'язок із словом *рак* (з огляду на тверду шкаралупу рака) і про власне слов'янське походження цих слів (Ильинский РФВ 74, 126). — Фасмер—Трубачев III 439; Черных II 97—98; КЭСРЯ 382; Цыганенко 391; Преобр. II 179; Горяев 294. — Див. ще **ра́ка**.

[ра́кови́на²] «торф» ВеНЗн; — неясне.

[ра́копі́т] «ратиця» Куриленко, **[ра́копіти́ця, ра́копіте́нь]** «тс.» тж; — результат контамінації слів *ра́тиця* і *копі́т*. — Див. ще **копі́то, ра́тиця**.

ра́коти́ця «ратиця», **[ра́котені́]** «тс.» Куриленко; — очевидно, результат видозміни слова *ра́копіти́ця*, **[ра́копіте́нь]** «тс.». — Див. ще **ра́копі́т**.

[раку́н] «енот» Нед; — р. **[раку́н]**, ч. *gакон*, схв. *ра́кун* «тс.»; — запозичення з англійської мови; англ. *gac(s)oon* походить від східноалгонкінського *āgāh-kun* (< *āgāh-kunem*) «він дряпає руками». — Фасмер III 439; Преобр. II 179; Skok III 104; Klein 1294.

раку́рс «передача фігури або предмета в перспективі»; — р. бр. *раку́рс*, болг. *раку́рс*; — запозичення з фран-

цузької мови; фр. raccourci «укорочений» (en raccourci «коротко, скорочено; у зменшеному вигляді») є дієприкметником від дієслова raccourcir «укорочувати, урізувати», утвореного за допомогою префікса ge- від accourcir «укорочувати», що виникло з прийменника à «в, на, до» і прикметника court «короткий», який походить від лат. curtus «укорочений, зрізаний». — СІС² 703; ССРЛЯ 12, 571; Dauzat 606—607. — Див. ще **абажур**, **кўрта¹**, **ре-**.

ра́кша (орн.) «сиворакша, Согасias gagulla L.», [рѣкша] «тс.» ЛексПол, [ракшувати] Шарл; — р. ра́кша; — загальноприйнятої етимології не має; очевидно, утворене на основі наслідування крику сиворакші, що передається як різке тріскуче *рак-рак* (Птицы СССР 373—374); пов'язується також з р. *рокотать* (Фасмер III 439) або з р. *крякать* (Преобр. II 179).

ралець «подарунок, приношення; бенкет; [нарада, порада Нед; добровільна данина землевласникові від рала в день Різдва Пі]»; — не зовсім ясне; пов'язується з *рало* через первісне значення «данина від сохи» (Булаховський УМШ 1953/2, 21) або через вираз *кликати на ралець* з можливим первісним значенням «запрошувати на свято рала (початок або закінчення польових робіт)» (Кобилянський Зб. наук. праць I 80). — Див. ще **рало**.

рало, [рالیця] «поле, зоране ралом», [ралля] «орання ралом», [раля] «відгалуження» ЛексПол, [ралянка] «орання ралом; час орання ралом; поле, зоране ралом», [раляч] «той, що йде за ралом під час роботи», [рило] «рало» О, [ралістий] «крислатий» Л, [ралити] «орати ралом», [наралок] «залізний наконечник рала» Корз, *наральник*; — р. болг. м. *рало*, бр. *ра́ла* «відгалуження; товстий сук», др. *рало*, п. вл. нл. *radło* «рало», ч. *rádlo*, слц. *radlo*, полаб. *radlŭ*, схв. *ра́ло* «тс.», слн. *rálo* «леміш, сошник», стсл. *рало*; — псл. *ordlo/*oradlo «соха, плуг», утворене від *orati* «орати»; — споріднене з

лит. *árklas* «соха», лтс. *ařklis* «плуг», лат. *arātrum* «соха, плуг», гр. *άρτρον* «тс.», вірм. *agaug*, тох. А, В *āre* «плуг»; іє. *arətro- «плуг». — Фасмер III 439; КЭСРЯ 382; Семереньи ВЯ 1967/4, 11; Трубачев Этимология 1963, 41; Преобр. II 180; Потєбня К ист. зв. 130; Brückner 452; Machek ESJČ 505; Holub—Kop. 308; Schuster-Sewc 1201; Olesch II 858; Младенов 556; Walde—Hofm. I 62; Ernout—Meillet 48; Frisk I 147; Boisacq 80. — Див. ще **орати¹**.

ра́ма¹ «оправа», [рамена] (мн.) «віконні рами» Нед, [ремена] «тс.» Нед, [раміна] «рама», [рамина] «віконна рама ВеУг; дерев'яна станина, на якій встановлено крила вітряка Бі», [рамля] «рамка» Нед, *рамник*, [рамо] «рама» Л, *рамці*, *рамця*, [рам'я] (мн. *рамена*) «віконна рама» Нед, [ряма] «рама», [рямено] «віконна рама», [рямина] «тс.; дерев'яна станина, на якій встановлено крила вітряка» Бі, [рямина] «рея» Нед, [рямка] «рамка», [рямо] «рама» Л, *рямці*, *рямця*, [обрамка] «облямівка; кайма, обшивка» ВеЛ, *обрамлення*, *обрамок*, [обрямок], *обрамити*, *обрамляти*, *обрамовувати*, *обрамувати*, [обрямувати] «облямувати», *підрамник*, ст. *рама* (XVII ст.); — р. бр. *ра́ма*, др. *рама* «в'язь, обв'язка, рама?», п. *гам*, ч. слц. *gám*, нл. *gam*, полаб. *gamka*, болг. *рамка* «рама, рамка, оправа», м. *рам* «тс.», схв. *ра́м* «рама, рамка»; — очевидно, через польське посередництво запозичено з середньовісньонімецької мови; свн. *gam(e)* «рама, підпірка» (нвн. *Rahmen* «рама») споріднене з лит. *gėmti* «підпірати», *gāmtis* «підпірка, кріплення», дінд. *gambhá-* «підпірка; палиця». — Шелудько 43; Дзендзелівський УЗЛП 114; Фасмер III 440; Черных II 98; КЭСРЯ 382; Преобр. II 180; Потєбня К ист. зв. 30; Brückner 453; Witkowski SOг 19/2, 208; Machek ESJČ 507, 414; Holub—Kop. 309; Holub—Lyer 409; Būga RR II 530.

[ра́ма²] «зарубка Г; зморшка ВеУг», [рамак] «рубель для качання білизни

(ломака із зарубками)», [ра́мик] «зарубка», [ря́ма] «тс.», [ря́ми] «складки, зборки» Нед, [рамі́ти] «морщити, хмурити» ВеУг, [ряміти] «складати в складки»; — неясне.

рамаза́н «місяць посту у мусульман; [шлунок Мо]», **рамада́н** «місяць посту»; — р. бр. болг. *рамаза́н*, п. ч. *gatazap*, м. *рамазан*, схв. *рамàзāн*; — запозичення з турецької мови; тур. *gatazap* «дев'ятий місяць арабського місячного календаря (під час якого мусульмани дотримуються денного посту)» походить від ар. *gataḏān* «жаркий», пов'язаного з *gatiḏa* «був гарячим», яке зіставляється з гебр. *gāthēš* «гарячий попіл, присок, жарина». — СІС² 703; ССРЛЯ 12, 575; Фасмер III 440; Преобр. II 180; Дмитриев 542; Mikl. TEl II 145; Räsänen Versuch 388.

[ра́мат] «ганчірка» Г, Нед, [ра́мат] «фартух» Нед, [рама́тка] «ганчірка», [рама́ття] «руб'я, лахміття, рам'я», [рама́ток] «шмата» ВеУг, [ра́мтя] «руб'я, лахміття», [ря́мтя, ра́нтя Чаб, ра́нци тж] «тс.», можливо, також *ра́м'я* СУМ, Нед, [ря́м'я, ря́мля] «тс.»; — р. [ремьё] «лахміття», [ремóха] «ганчірка»; — запозичення з грецької мови; гр. *ράμμα* (род. в. *ράμματος*) «нитка, шов» пов'язане з дієсловом *ἀραρίσκω* «приєдную, виготовляю», спорідненим з лат. *agma* (мн.) «зброя, оснащення», *agmus* «передпліччя», псл. *gameḗ* «рамено, плече»; — пов'язання російських відповідників з р. *ремень* (Фасмер III 469) помилкове. — Пономарів Мовозн. 1973/5, 63; Фасмер ГСЭ III 165; Frisk I 128, 143. — Див. ще **раме́но**.

[рамаши́ця] «бирка, палка для нарізування рахунків» Нед; — результат контамінації (з наступним суфіксальним розширенням) слів [рава́ш] «тс.» і [ра́ма²] «зарубка» (див.).

рамга́з — див. **робга́з**.

раме́но «плече», [ра́мено] «перехрестя хреста; кожна з двох перехресних колод у крилах вітряка; спиця млинового колеса», [ра́ма] «плече, рамено», [ра́м'я] «плече, плечі; бік (кута)

Нед», [зраме́ня] (заст.) «по силі, по праву, на підставі (чого), ім'ям (кого)» Пі, [нара́ме́нник] «аксельбант» Ж, [нара́мі́нник] «наплічник», *передраме́ння*, [передраме́нниця] «передпліччя» Нед, *передра́м'я* «тс.», *передра́ме́нний*, [прира́мки] «подвійні плечі у чоловічій сорочці», [прира́мок] «плече у сорочки» Нед; — р. (заст.) *рамена́*, [ра́мо] «плече», бр. [ра́ме], др. *рамо*, *рамя* «тс.», п. *gamię* «тс.; рукав (річки); (мат.) сторона», ч. *gátně* «плече; рукав річки», *gameno* «тс.; (мат.) сторона», слц. *gamä*, *gameno* «тс.», вл. *gamjo* «плече; рука; (мат.) сторона», нл. *gamje* «тс.», болг. *ра́мо* «плече; схил гори; (тех.) плече; (мат.) сторона», м. *рамо* «плече; (мат.) сторона», схв. *ра́ме (-ена)* «плече, щит (гармати)», стсл. *ра́мо* «плече»; — псл. *gamo* (< *ogmo); *gameḗ* (< *ogmeḗ); — споріднене з прус. *irto* «рука», гот. *agms*, двн. *agam*, нвн. *Agm*, дангл. *eaht*, англ. *aght* «тс.», лат. *agmus* «верхня частина руки, лопатка», вірм. *agtikn* «лікоть», осет. *agm* «рука; голобля», ав. *agəta-* «рука», дінд. *igmāh* «плече, стегно»; іє. *agə-to «рука, суглоб; будова», розширена форма кореня *ag(ə)- «зв'язувати, припасовувати». — Фасмер III 440; Преобр. II 181; Brückner 453; Machek ESJČ 507; Holub—Lyer 409; Holub—Kop. 309; Schuster-Šewc 1205; Младенов 556; Skok III 105—106; Бернштейн Очерк 1974, 188—189; Mühl.—Endz. I 575; Абаев I 67—68; Walde—Hofm. I 69; Ernout—Meillet 47—48; Meillet MSL 8, 236; Топоров III 68—69; Kluge—Mitzka 30; Klein 105; Hübschmann Arm. 425; Osset. 24; Persson Beitr. 634; Mayrhofer I 96; Pokorny I 55—58. — Пор. **армія**, **ра́мат**, **ярмо́**.

[ра́мень] «густий ялиник»; — неясне.

ра́мі (бот.) «китайські коноплі, *Boehmeria tenacissima* Gaud.», [рамеа, ра́м'я] «тс.» Мак; — р. болг. *ра́ми*, п. *gami*, ч. *gamie*, схв. *ра́мија*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Ramie*, фр. *gamie*, англ. *gami*, *gamee* по-

ходять від мал. *rami* «тс.». — СІС² 703; St. wug. obcuch 626; Kluge—Mitzka 579; Dauzat 609; Klein 1299.

[рамінь] «ремінь; вичинена шкура Па», [рамінник] «шкіряний пояс», [рамініянка] «шматок вичиненої шкіри» Па, [рамініячка] «недоноски шкіряного взуття» Па; — очевидно, результат контамінації основ слів *ремінь* і *рамено* (нара́мєнник) (див.).

ра́мпа «система освітлювальних приладів перед сценою; невеликий бар'єр, що закриває ці прилади від глядачів; товарна платформа; похила споруда для переходу поїздів метрополітену з поверхні землі»; — р. бр. болг. *ра́мна*, п. гапра «шлагбаум; рампа; товарна платформа», ч. слц. гапра «рампа; платформа», вл. гапра «тс.; під'їзд, площадка, сходи», м. *рампа* «шлагбаум; рампа», схв. *ра́мна* «тс.», слн. *га́пра* «рампа; похила споруда»; — запозичення з французької мови; фр. *rampe* «рампа; поруччя сходов; похилість; дорога на підйомі; сходи» утворене від *ramper* «повзти, стелитися; плазувати», яке походить, можливо, від франк. *ramrōn «вилазити; видиратися (кігтями)». — СІС² 704; Черных II 98; St. wug. obcuch 626; Holub—Kop. 309; Holub—Lyer 409; РЧДБЕ 609; Dauzat 610.

ра́мтя — див. **рама́т**.

[рамува́ти] «копати яму (на когось)» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з [ра́ма] «зарубка».

ра́м'я — див. **рама́т**.

ра́на, *ра́нений*, [ра́нний] «поранений», *ра́нити* СУМ, Нед, *підра́нок* «легко поранена мисливцем тварина», *пора́нення*, *пора́нений*; — р. бр. болг. м. *ра́на*, др. *рана* «рана; удар; кара, покарання; біда; хвороба», п. вл. нл. гапа, ч. слц. га́па «рана; удар; постріл», схв. *ра́на*, слн. га́па «рана; забите місце; виразка», стсл. *рана* «хвороба; недуга; кара»; — псл. гапа, очевидно, з давнішого *vga, пов'язаного з *vogna «отвір», звідки укр. [воро́нка] «тс.», р. *воро́нка* «лійка, яма конічної форми»; — споріднене з дінд. *vraṇāḥ* (*vraṇām*)

«рана; щілина, тріщина», *vraṇayati* «ранить», алб. *varrë* «рана», *vras* «убиваю», *vrasijë* «убивство»; зближення з псл. *gēdzkz* «рідкий» (Persson Beitr. 277) або з дінд. *vraṇāḥ* «войовничість», ав. *gāpa-* «воїн, борець» і далі з дінд. *ṛtiḥ*, *ṛtīḥ* «напад», *sam-āraṇam* «боротьба», псл. *ortz «рать» (Младенов РФВ 65/2, 369—370) у семасіологічному відношенні недостатньо обгрунтовані. — Фасмер III 441; Черных II 98—99; КЭСРЯ 382; Brückner 453; Rozwadowski Qu. gr. et. II 254; Machek ESJC 508; Holub—Kop. 309; Schuster-Sewc 1205; Младенов 557; Skok III 107; Критенко Вступ 509; Meillet Études 445; Trautmann 236; Otrębski Idg. Forsch 77; Uhlenbeck 299.

ра́нг «ступінь, чин, категорія, спеціальне звання»; — р. бр. м. *ране*, п. гапра, ч. заст. гапк, гапг, слц. гапг «тс.», болг. *ранг* «ранг; поверх; внутрішній балкон (у салоні, театрі)», схв. *ра́нг*, слн. *ра́нг*; — запозичення з німецької мови; н. *Rang* «ранг, чин; ярус у театрі» походить від фр. *rang* «ряд, низка, шеренга; місце; ярус у театрі», яке зводиться до франк. *hring «круг, кільце», пов'язаного з нвн. *Ring* «кільце, ринг». — СІС² 704; Черных II 99; Фасмер III 442; Преобр. II 182; St. wug. obcuch 626; Holub—Lyer 410; Dauzat 610; Kluge—Mitzka 580. — Див. ще **ринг**.

[ра́нда¹] «міра рідини» Пі; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з бр. [ра́нда] «оренда, орендна плата; корчма, шинок»; — пор. укр. [ранда́р] «орендар». — Пор. **оренда**.

[ра́нда²] «жіночий одяг, подібний до спідниці, з домотканого сукна» Л, [ра́нда] «стара драна сорочка; дешева сорочка О; клопоть, ганчірка», [ра́ндіна] «полотно; сорочка» О, [ра́ндя] «лахміття», [ра́ндя́р] «ганчірник», [ра́ндя́чка] «старий, драний одяг» О, [ра́нтє] «лахміття» Корз, [ра́нде́] «подертий одяг» Нед, [ра́нде́] «тс.», [ра́нда] «сорочка» тж, [ра́нде́] «одяг, білизна О, ляхміття Нед», [ра́ндавий] «подертий,

драний» О, [риндавий] «старий, подертий» О; — п. [reḡdy] «залишки одягу, лахміття», слц. ganda «ганчірка, клапоть», [gandák] «якийсь жіночий одяг», gandy «подертий одяг, лахміття», [gandiaraka] «теплий одяг від пояса до п'ят», gandavú «подертий»; — запозичення з угорської мови; уг. gongy «ганчірка, клапоть; лахміття» загальноприйнятої етимології не має. — Лизанец 620; Mikl. EW 275; MNTESz III 442—446.

ранет «група сортів зимових яблук», *ренет, ренета*; — р. *ренет*, бр. *ранет*, п. ч. слц. *reneta*, болг. м. *ренета*, схв. *рèнет, ренета*; — запозичення з французької мови; фр. *reinette* (*rainette*) «ранет» є зменшувальною формою від *reine* «королева» (спочатку *la reine des pommes* (букв.) «королева яблук»), що походить від лат. *regīna* «цариця», пов'язаного з *rego* «правити, керувати»; паралельна форма *rainette* розвинулась внаслідок змішування з аналогічною формою, утвореною як демінутив від *raïne* «жаба», що походить від лат. *gāna* «тс.», оскільки яблука цього сорту мають шорстку поверхню і нагадують шкіру жаби. — СІС² 722; Фасмер III 470; Преобр. II 197; Holub—Lyer 416; Dauzat 620; Klein 1327. — Див. ще **регент, Регіна**.

ранець «заплічна сумка», [рамець] «ранець» Нед, Пі; — р. бр. *ранец*, п. *ranies*, ч. слц. *ranes*, вл. *ranска*, нл. *ransel*, болг. м. *раница*, схв. *ранац*; — запозичення з німецької мови; н. *Ränzen* «ранець, сумка», снн. *rent(s)el* «саквояж», *rent(s)er*, нвн. *Ränzel* «тс.», як і гол. дат. *ransel* «ранець», шв. *ränsel* «тс.», можливо, пов'язані далі з двн. *rant(t)* «щит, край щита», свн. *rant(d)* «оправа, захисний рант», нвн. *Rand* «край, рант». — СІС² 704; Шелудько 44; Фасмер III 442; Черных II 99; ССРЛЯ 12, 583; Holub—Lyer 410; Kluge—Mitzka 580, 581. — Див. ще **рант**.

ранжир «розташування людей за зростом в одну шеренгу»; — р. м. *ранжир*, бр. *ранжыр*, ч. *ranžir* «розподіл

електропроводки», *ranžirovat* «упорядкувати», болг. *ранжирам* «вишиковувати по ранжиру», схв. *ранжирати* «тс.; маневрувати», слн. *ranžirati* «розставляти; маневрувати»; — запозичення з німецької мови; н. *Rangierung* «розміщення в певному порядку», *sich rangieren* «вишиковуватися за зростом» походить від фр. *ranger* «ставити в ряд», утвореного від *rang* «ряд, низка, шеренга; місце». — СІС² 704; Фасмер III 442; ССРЛЯ 12, 584; Преобр. II 182; Смирнов 252; Holub—Lyer 410; РЧДБЕ 610. — Див. ще **ранг**.

ранник¹ (бот.) «*Scrophularia* L.; [подорожник великий, *Plantago major* L.; подорожник ланцетолистий, *Plantago lanceolata* L. Мак; вербозілля звичайне, *Lysimachia vulgaris* L.; вербозілля лучне, *Lysimachia nummularia* L. Мак; вороняче око звичайне, *Paris quadrifolia* L.; ластовень лікарський, *Vincetoxicum officinale* Moench.; конвалія, *Convallaria majalis* L.; деревій звичайний, *Achillea millefolium* L. Мак; воловик лікарський, *Anchusa officinalis* L. Мак; синяк, *Eschium vulgare* L. Мак; куряча сліпота, *Nonnea pulla* (L.) DC. Мак; громовик красильний, *Onosma tinctorium* M.B. Мак; шавлія ефіопська, *Salvia aethiopsis* L. Мак; скорзонепа, *Scorzonera* L. Мак], [ранник] «ранник вузлуватий, *Scrophularia podoza* Нед, [ранниковати] «*Scrophulariaceae* R. Br.» Нед, Мак, [поранник] «подорожник ланцетолистий»; — р. [ранник] «подорожник; шавлія ефіопська», схв. *раник* «буквиця лікарська, *Betonica officinalis* L.; жовтозілля сарацинське, *Senecio sarracenicus* L.», слн. *ranjenik* «шавлія лучна, *Salvia pratensis* L.», *ranjevec* «жовтозілля дібровне, *Senecio nemorensis* L.»; — похідне утворення від *рана*; назва зумовлена застосуванням переважної більшості цих рослин для лікування ран і наливів (ранник, вороняче око, подорожник, скорзонепа низька, шавлія), зміїних укусів (ластовень, синяк, скорзонепа), для припинення кровотеч (вербозілля, конвалія,

деревій), а також тим, що деякі з цих рослин (куряча сліпота, воловик) викликають подразнення шкіри або запалення живих тканин; назва громовика зумовлена схожістю його щетинистих листків і квітів, зібраних у китиці, до синяка. — Див. ще **ра́на**.

[**ранник**²] (бот.) «чина весняна, *Lathyrus vernus* (L.) Bernh. (*Orobus* L.)» Мак; — пов'язане з **ра́нній**; назва зумовлена тим, що окремі різновиди чини весняної цвітуть рано навесні, зокрема чина весняна звичайна, *Orobus vernus* L., зацвітає в кінці квітня. — Вісюліна—Клоков 222. — Див. ще **ра́нній**.

ра́нній, [ранешний] «ранішній» Нед, [ра́ній] «ранній» Нед, О, [ра́нний] «тс.» Нед, **ра́нішній**, **ранко́вий** СУМ, Нед, [ра́ншній] «ранішній», [ра́но] «ранок» НЗ УЖДУ 14, **ра́нок** СУМ, О, [ра́нуля (у сполуці б́ульба ра́нуля)] «рання картопля» Нед, [ра́нюшка] «рання капуста; рання скоро-спіла картопля» Мо, **рань**, [ра́нїти] «рано вставати», **ранкува́ти** «проводити ранок», [ра́нцува́ти] «виголошувати побажання у Великодній понеділок ранком» ВеЛ, [ра́ній] «раніше» Нед, **ра́ніш(е)**, **ра́нком**, **ра́но** СУМ, О, [ра́ном] «ранком, зранку» ВеЛ, **ранува́то**, [ра́нш] «раніш», **вра́нішній**, **вра́нці**, [до-за́ра́ни] «до ранку» Нед, **зра́на**, **зра́нку**, **зра́ння**, **за́ра́ній**, **за́ра́ння** «ранній час», [за́ранок] «тс.», [за́ран] «завтра» Ж, [за́ра́на], **за́ра́ні**, **за́ра́ння**, **за́ра́но** «дуже рано, передчасно», [наза́ра́нці] «на світанку», [напо́рано] «дуже рано» Пі, **пера́дра́нішній**, **пера́дра́нковий**, **пера́дра́нній**, **пера́дра́ння**, **пера́дра́нь**, **по-ра́нішній**, **по-ранко́вий**, **по-ра́нній**, **по-ра́нок**, [по-ра́нїти] «дуже рано піднятися, зробити» Нед, **по-ра́нїтися** «прибути дуже рано; поквапитися», **по-ра́не́ньку**, **по-ра́нішньо́му**, **по-ранко́во́му**, [по-ра́нку] «уранці», [по́рано] «рано, ранньої пори», [по-ра́ну] «тс.», [по-за́ра́ни] «післязавтра», [по-за́ранки] «на світанку» Нед, **споза́ра́на**, **споза́ранку**, **споза́ра́ння**, **ура́нішній**, **ура́нці**; — р. **ра́нний**, бр. **ра́нні**, др. **раньш** «ранній,

ранковий», п. **га́пу**, ч. **ganní** «ранковий», **га́пу** «ранній; скороспілий», слц. **га́пу** «ранковий», вл. **гапо** «ранком», нл. **гапу**, полаб. **гапü**, **гопü**, болг. **ран**, **ра́нен**, м. **ран**, схв. **ра́нй**, слн. **гап**, стсл. **рано** «рано»; — загальноприйнятої етимології не має; виводиться з псл. ***radno** (<***ordno**), що зіставляється з гр. ὄρθρος «ранок», ὄρθριος, ὄρθρινός «ранній», дінд. **várdhatē** «підіймає, змушує рости», **ürdhváḥ** «високий, визначний», ав. **vəgədaiti** «росте», псл. **rod-** (з ***ord-ti** «рости»); заслуговує на увагу припущення (Machek ESJCS 414; Recherches 47; Holub—Kop. 309; Brückner 453; Trautmann 246) про походження з початкового ***rai-**, спорідненого з лит. **gýtas** «ранок», лтс. **gīts** «тс.»; спроба зблизити з алб. **errë** «темрява», гр. ὄρφνός «темний» (Oštir AfSIPh 36, 444) викликає сумнів з фонетичних причин (тоді треба було б виходити з псл. ***ragno**). — Фасмер III 442—443; Черных II 99; КЭСРЯ 382; Преобр. II 183; Schuster-Sewc 1206—1207; Olesch II 863; Младенов 556; Skok III 106; Otrębski Idg. Forsch. 98; Persson Beitr. 277; Boisacq 711; Frisk I 416—417.

рант; — р. бр. **рант**, п. **gant**, ч. **gantl**, **gantlik**; — запозичення з німецької мови; нвн. **Rand** «край; рант; поля (книги)», свн. **gant(d)** «обшивка; край щита», двн. **gant(t)** «тс.» споріднене з днн. **gand** «щит», дангл. **gand** «тс.», дісл. **gənd** «край, грань; щит», крим-гот. **gintsch** «гора», дірл. **rinde** (< кельт. ***rendiā**), дангл. **gīma** «край, кордон, морський берег» (англ. **gim** «край, обід»), далі з нвн. **Rahmen** «рама, рамка». — Шелудько 44; ССРЛЯ 12, 588; Holub—Lyer 410; Kluge—Mitzka 580; Klein 1300, 1349. — Див. ще **ра́ма**¹.

рантовати, **рантувати** — див. **рунта́ти**.

[**рантух**] «біла, тонка хустка; вид бавовняної тканини; вид суконної спідниці; лантух, велике рядно; великий мішок», [ра́нтуши́на] «тс.», [ра́нтуше́чки] «пелюшки» О, **рантухо́вий** «з тон-

кої бавовняної тканини», ст. *рантухъ* (1568); — п. *rañtuch* «рантух, велика хустка»; — запозичене, можливо, через польське посередництво, з німецької мови; на українському ґрунті зазнало семантичного впливу з боку слова *лантух*; очевидно, слід виходити з н. *Regentuch* «хустка для дощу», яке складається з іменників *Regen* «дощ», спорідненого з днн. днн. *rēgan*, гот. *riḡn*, дангл. *regn* (англ. *rain*) «тс.», лит. *gōkti* «мрячити», лат. *riġo* «зрошую, поливаю», і *Tuch* «сукно, хустка»; виведення від нвн. *Randtuch* «край сукна» (*St. wyg. obcuch* 561; *Żebrowski Por. jęz.* 1938/4—5, 64; *SW V* 476) менш переконливе із семантичного боку. — Шелудько 44; *Richhardt* 93; *St. wyg. obcuch* 626; *Kluge—Mitzka* 590; *Klein* 1297. — Див. ще **галстук, іригація**. — Пор. **лантух**.

рантьє «особа, що живе на проценти від капіталів, цінних паперів»; — р. *рантьє*, бр. *ранцьє*, п. слц. *gentier*, ч. *gentiér*, вл. *gent(n)ar*, болг. м. *рентиєр*, схв. *рентйєр*, слн. *réntnik*; — запозичення з французької мови; фр. *gentier* «рантьє» утворене від *gente* «рента; щорічний доход, прибуток; державні процентні папери». — *СІС²* 704; *ССРЛЯ* 12, 588; *Kopaliński* 834; *Holub—Lyer* 417; *Dauzat* 624. — Див. ще **рента**.

ранці «старий, порваний одяг, ганчір'я» Ва; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *рантє* «лахміття» або з *рам'я* «руб'я; лахміття»; могло зазнати впливу з боку слова *ланці* «ганчірки, лахміття».

ранчо «(в країнах Латинської Америки) хутір, садиба; (в США) скотарська ферма»; — р. болг. *ранчо*, п. ч. *gancho*, слц. *ganč*, схв. *рәнч*; — запозичення з іспанської мови Мексики; ісп. (мексикан.) *gancho* «маленька ферма» пов'язане з *gancho* «загальна ідальня (в армії, флоті); кают-компанія», яке виводиться від фр. ст. *ganger* «розмішувати в ряд», пов'язаного з *gang* «ряд». — *СІС²* 704; *Kopaliński* 817; *Holub—Lyer* 410; *РЧДБЕ* 610; *Klein* 1299; *Fremdwörterbuch* 530. — Див. ще **ранг**.

[рапа¹] «ропа»; — запозичення з російської мови; р. *рапа* (спец.) «вода солоних озер» відповідає укр. *ропа* (див.).

[рапа²] «скеля» Нед; — запозичення з польської мови; п. *[gara (rafa)]* «підводний камінь» зводиться до нвн. *Riff* «риф»; зіставлення з *[рипа]* «вибій, провалля» (*Марусенко Досл. з мовозн.* 75) необґрунтоване. — *Grückner* 452. — Див. ще **риф¹**.

[рапавий] «шорсткий, шершавий», *[рапавий]* «віспуватий; шорсткий; кострубатий» О, *[раповий]* «тс.» О, *[ранатий]* «шорсткий Нед; кострубатий О», *[рапак]* «кострубатий пень Нед; кострубата палиця ВеНЗн», *[рапачка]* «жердина в огорожі» О, *[рапачя]* «кіл з напівобрубаними гілками, на якому сушать сіно, снопи» О; — бр. *[рапуха]* «віспувата жінка», слц. *гараву* «віспуватий»; — результат відпадиння початкового приголосного у слові *[храпавий]* «шорсткий, жорсткий» (див.).

[рапавка] (зоол.) «ропуха, *Bufo Laur.*», *[рапанка, рапуля, рапуха]* «тс.» ВеНЗн; — бр. *рапуха*; — очевидно, пов'язане з *[рапавий]* «шорсткий», *[храпавий]* «тс.»; назва зумовлена шорсткістю шкіри ропух. — Див. ще **рапавий, храпавий**. — Пор. **ропуха**.

[рапавкі] (сорт яблук) Нед; — якщо йдеться про яблука, що мають шорстку поверхню, то можна припустити зв'язок з *[рапавий]* (пор. п. *гара* «картопля з наростами»); можливе також пов'язання з *[рапавка]* «ропуха» як кальки фр. *gainette* «ранет» (букв. «ропуха»). — Див. ще **рапавий, рапавка**.

[рапати] «скрипіти, рипіти; квакати ВеУг; крякати О», *[рапкати]* (про деркача, качку, жабу) «кричати», *[рапотати]* «тс.» О, *[рапак]* (орн.) «деркач, *Сгех сгех L.*», *[рапач, рапачак, рапчик Шарл]* «тс.», *[рапкіт]* «квакання жаб» О, *[рапоніця]* «качка, що квакає» ВеУг, *[рапоріця]* «тс.» тж, *[рапша]* «ворона» О; — слц. *гаркат'* «тріщати» (про птахів), вл. *гарац* «каркати», нл. *га-*

раś «тс.», м. *рапав* «скрипучий, хрипливий»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до [р^опати] «тріщати», [хр^япкати] «крячати» (про держача). — Schuster-Sewc 1207. — Пор. р^опати, р^япкати.

рапіра «колюча зброя з гнучким клинком»; — р. болг. *рапіра*, бр. *рапіра*, п. *garier*, ч. слн. *garig*, слц. *garier*, *garig*, вл. *garig*, м. *рапир*, схв. *рапир*; — через німецьке посередництво (н. *Rapier*) запозичено з французької мови; фр. *garière* «рапіра» (ст. *espee gariere* «рапіра») загальноприйнятої етимології не має; виводиться від фр. *gâre* «напілок» (за формою щитка на ефесі). — СІС² 704; Черных II 99; Kopaliński 817; Holub—Lyer 410; Reitsak ZfSl 8/1, 45; Kluge—Mitzka 581; Klein 1301; Dauzat 611; Gamillscheg 749.

[рапіти] «шуміти, стукати»; — очевидно, запозичення з румунської мови; рум. *gărăi* «шарудіти, барабанити, тріщати» є звуконаслідувальним утворенням, паралельним до укр. *риніти*, [р^опати] «тріщати». — Scheludko 141; DLRM 692; СДЕЛМ 366.

рапорт, *рапортівка*, заст. *леп^орт*, *рапортувати* «доповідати; [старанно розповідати Ме]», заст. *лепортувати*, *зарапортуватися*; — р. бр. м. *рапорт*, п. ч. слц. *raport*, болг. *рап^орт*, схв. *рапорт*, слн. *rapórt*; — через російське посередництво запозичено з французької мови; фр. *rapport* «рапорт, донесення, повідомлення; принесення назад» пов'язане з дієсловом *rapporter* «повідомляти; доносити; приносити, привозити назад», утвореним за допомогою префікса *re-* (*ra-*) «знову» від дієслова *apporter* «приносити, привозити», що зводиться до лат. *apporto* «приношу, привожу», утвореного за допомогою префікса *ad-* «до-, при-» від дієслова *porto* «ношу, вожу». — СІС² 704; Черных II 99; Фасмер III 443; Преобр. II 183; Смирнов 252; Kopaliński 817; Holub—Lyer 410; Dauzat 42, 611; Klein 1302. — Див. ще **авантюра**, **порт**-, **ре**-.

[рапотати] «трясти; перемішуватися»; — неясне.

рапс (бот.) «ріпак, *Brassica napus* L.»; — р. бр. *рапс*, п. вл. нл. *rap*; — запозичення з німецької мови; н. *Raps* походить від лат. *gāra* «ріпа», *gārum* «тс.; бульба», спорідненого з гр. *ράπυς* «ріпа», *ράφυς*, двн. *guoba*, *gāba*, лит. *górė*, псл. *гѣра* «тс.», укр. *ріпа*. — СІС² 705; Шелудько 44; ССРЛЯ 12, 592; Fremdwörterbuch 531; Kluge—Mitzka 582; Klein 1301; Walde—Hofm. 418. — Див. ще **ріпа**¹.

рапсод «мандрівний співець у Стародавній Греції», *рапсодія*, *рапсодичний*; — р. бр. болг. *рапсод*, п. *rap*sod «співак; рапсодія», ч. слц. слн. *rap*sod «співак», вл. *rap*sodia, м. *рапсод* «співак», схв. *рапсод* «тс.; рапсодія»; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Rhapsode* «рапсод», *Rhapsodie* «рапсодія», фр. *rhapsode*, *rhapsodie*, англ. *rhapsode*, *rhapsody* походять від гр. *ῥαψῳδός* «рапсод», утвореного з основ слів *ῥάπτω* «зшиваю; складаю, творю», спорідненого з лит. *veřpti* «прясти», лтс. *vėrpt* «тс.», дінд. *várapaḥ* «хитрість» (власне «уток, піткання»), і *ῥῶδος* «співак», пов'язаного з *ῥῶδή* «пісня». — СІС² 705; ССРЛЯ 12, 594; Kopaliński 817—818; Holub—Lyer 410; Klein 1343; Frisk II 643, 646; Boisacq 836. — Див. ще **ола**.

[рапті] «пазурі» Кур, [рап^уз] «кіготь птиці» Ник, [ракап^уз, рап^оть, рап^тіюк, рап^уж, рап^уз^а, драп^уз] «тс.» тж; — очевидно, варіанти запозичення з польської мови; п. [гап^ес] «рука; ратиця», [габ^с] «лапа», [гара] «куряча лапа», [гару] «ніжки комахи» виводяться від нвн. *Rappe* «ворон; скребачка». — SW V 476.

раптом, [рап^ті] «раптом» Нед, [рап^тов^ець] (у виразі: *р. дощ* «злива») Нед, [рап^тянка] «швидкий і гучний струмок», *рап^товий* «швидкий, наглий», [рап^товий] «тс.; сильний, бурхливий» Нед, [рап^товний] «раптовий, грубий, насильний» Нед; — р. [рап^т] «порив, миттєвість», бр. *раптам* «раптом»; —

запозичення з польської мови; п. *raptem* «раптом, раптово, зненацька, знічев'я; всього-на-всього» є формою ор. в. від заст. *rapť* «викрадання панночок», яке походить від лат. *raptus* «викрадання, грабіж», пов'язаного з *rapio* «хапаю, зриваю; віднімаю силою, викрадаю», спорідненого з гр. ῥέπτουσι «общищую, пожираю», двн. *reisen* «карати», ісл. *reisa*, дангл. *reisan* «тс.», лит. *repti* «збирати, охоплювати», алб. *rjer* «витягати, грабувати», дінд. *rapas* «фізичний недолік, пошкодження», *raphitah* «ушкоджений, хворий». — IUM Морфологія 392; Richhardt 93; Фасмер III 443; Brückner 454; Walde—Hofm. II 417; Frisk I 553; Boisacq 275; Klein 1301—1302.

[**раптус**] «запальна, поривчата людина, гаряча голова» Куз; — запозичення з польської мови; п. *raptus* «тс.», як і ч. слц. *raptus* «приступ люті», схв. *rapтус* «раптовий приступ хвилювання при меланхолійному психозі», походить від лат. *raptus* «захоплений, охоплений», дієприкметника від *rapio* «хапаю, зриваю; захоплюю». — Sł. wug. obsucz 627. — Див. ще **раптом**.

раптух — див. **рептух**.

[**рапүття**] «мотлох, старий лом, брухт Г; хмиз Нед»; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з п. *gurićie* «мотлох, дрантя», яке зіставляється з [*gurliwu*] «дбайливий», [*gur*] «глист, хробак», ч. *gour* «глист-гострик». — Пор. **рүпити**.

[**рапух**] (переважно мн. [*рапухи*, *репухи*]) «бахур» ВеУг; — неясне; можливо, пов'язане з [*ропухатий*] «товстий, роздутий».

раритет «рідкісна річ»; — р. *rarityt*, бр. *rarityt*, п. *rarytet*, *rarytas*, ч. слц. *rarita*, схв. *rarityt*, слн. *rariteta*; — запозичення з німецької мови; н. *Rarität* «рідкість» походить від лат. *rāritas* «рідкість; розрідженість, нещільність», пов'язаного з *rārus* «рідкий, негустий», спорідненим з гр. ῥῆμος «пустинний; одинокий», дінд. *rté* «за винятком, без, крім», лит. *irti* «розпадатися,

розкладатися; руйнуватися», *ardyti* «розбирати, руйнувати», лтс. *arditi* «розпорувати; руйнувати», стсл. **орити** «ділити; руйнувати», псл. *reďькъ* «рідкий». — SIC² 705; ССРЛЯ 12, 594; Sł. wug. obsucz 627; Hoľub—Lyer 410; Fremdwörterbuch 531; Kluge—Mitzka 582; Klein 1302; Walde—Hofm. II 418; Frisk I 557; Fraenkel 15, 187. — Див. ще **рідкий, розорити**.

[**рапіг**] (орн.) «сокіл балабан, *Falco cherrug* Gray. (*Falco lanarius*)», [*рарог* Нед, *рапія* Шарл] «тс.», [*рапужий*] «належний соколу балабану»; — п. *rapog* «сокіл, *Falco (gennaia sacer)*», ч. *rapoh* «птах з групи соколиних», слц. *rapoh* «кречет», вл. *rapoh* «балабан», схв. [*rapov*] «різновид орла», можливо, також *rapog* «омар, *Palimurus vulgaris*», слн. *rapog* «тс.» (з схв.); — псл. *rapogъ*; — загальноприйнятої етимології не має; виводилось (Фасмер III 436; Булаховський Вибр. пр. III 244, 258; Львов ЭИРЯ IV 83; Brückner 454; Moszyński PZJP 130; Hoľub—Kop. 309; Mikl. EW 271; Meillet Etudes 405; Matzenauer LF 16, 168; Trautmann 242; Mühl.—Endz. 496, 498; Walde—Hofm. II 421; Uhlenbeck 248) від основи *ragъ* «вереск, шум» (пор. цсл. **раръ** «звук»; йшлося про шум крил птаха під час польоту або про характерний крик сокола, пор. Fegianc 93—94), утвореної за допомогою суфікса -г- (як *dagъ*, *pirъ*) від кореня *ga-* (про шум, вереск), яке пов'язується з р. [*рай*] «гул, шум, відгук» і зіставляється з лит. *gojoti* «неспокійно, невчасно кричати» (про півня), *gieti* «кричати, лаятися», лтс. *giēt* «гавкати», *gāt* «лаяти», дісл. *gāmg* «хриплий», *gemja* «ревти», *gōmg* «голос; каркання», лат. *gavus* «хриплий», дінд. *gāyatī* «гавкає» (іє. *ga- «ричати, кричати, гавкати»); вважається також (Трубачев Этимология 1965, 64—71; Machek ESJC 508; LiSl III 84) запозиченням з давньоіранської мови, яке зводиться до ір. *vāragna-* «сокіл», пов'язаного з назвою давньоіранського божества ав. *Vəgətraupa-*.

ра́са¹ (зоол.; антрополог.), *расізм*, *расіст*; — р. бр. болг. м. *ра́са*, п. ч. слц. вл. нл. *gasa*, схв. *ра́са*, слн. *га́са*; — запозичення з французької мови; фр. *gase* «раса; рід, плем'я; покоління; порода» запозичено з італійської мови; іт. *gazza* «сорт; вид; порода» загальноприйнятої етимології не має; виводиться від лангобардського *raiza «лінія, риска» (двн. *reiza* «тс.») як перекладу лат. *linea sanguinis* «лінія крові» (Gammillscheg 742; Diez 265), від ар. *gā's* «голова, початок, походження» (Kluge—Mitzka 584; Klein 1294), від ч. *gaz* «удар» (Gröber ZfRPh 11, 558) та ін. — СІС² 705; Черных II 100; Фасмер III 444; БСЭ 36, 107; Преобр. II 184; St. wug. *obcuch* 626; Holub—Lyer 410; Dauzat 606.

[ра́са²] (вид тканини) Нед; — п. заст. *gasa* «легка вовняна тканина»; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; нвн. *Rasch* «легка вовняна тканина» є результатом видозміни давніших форм *Arras*, *Arrasch* «тс.», які походять від французької назви міста *Arras*. — Brückner 6; Kluge—Mitzka 583; Paul DWb 467.

[распаратить] «спасати на думку, забанутися, заманутися» Л; — неясне.

ра́спря (заст.) «розбрат, чвари, суперечка, сварка» Нед, *[ра́спря]* «тс.» Нед; — р. *ра́спря*; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. стсл. *распъря*, як і болг. *ра́спра*, м. *распра*, схв. *ра́спра* «тс.», зводиться до псл. *orzpъrja, пов'язаного з дієсловом *orzperti (se) «розсваритися, вступити в боротьбу», утвореним за допомогою префікса **orz-* «роз-» від дієслова *per-ti «перти; бити». — Фасмер III 444; КЭСРЯ 383—384. — Див. ще **пёрти³**, **роз-**. — Пор. **пря**.

[расть] (у виразі: *[р. волосся]* «заріст волосся») Нед; — очевидно, видозмінене запозичення зі словацької мови; слц. *gast* «ріст», *rást'* «рости» відповідають укр. *рості* (див.).

ра́та¹ (заст.) «строк платежу; частина платежу на даний строк»; — п. вл.

gata «частина платежу», ч. слц. *gáta*, болг. м. *ра́та*, схв. *ра́та* «тс.»; — запозичено, можливо, через польське посередництво з латинської мови; лат. *gata* «частина (встановлена)» пов'язане з *gatus* «розрахований, певний, постійний», дієприкметником від геог «вважаю, думаю», спорідненим з лит. *gėti* «складати в порядок, класти шарами», двн. *gedea* (*radja*) «рахунок, мова, розповідь». — St. wug. *obcuch* 627; Holub—Lyer 410; РЧДБЕ 610—611; Walde—Hofm. II 419, 420, 429; Klein 1303; Pokorny 55—59. — Пор. **раціон**, **ра́ція¹**.

[ра́та²] «прилад для провіювання зерна» Л; — неясне; можливо, пов'язане з *[райтáк]* «решето» (пор.).

ра́тай (заст.) «орач, плугатар», *[ра-та́єнко]* (зменш. від *ра́тай*) Нед, *[ра-та́йство]* «землеробство, хліборобство» Куз, *[ратайствувáти]* Нед, *ора́тай* «ратай»; — р. болг. *ра́тай*, бр. *ра́тай*, др. *ратаи*, п. ч. слц. нл. *gataj*, вл. *gatar*, полаб. *gatoj*, м. *ратај*, *ратеј*, схв. *ра́тай*, *ра́та̄р*, слн. *gataj*, стсл. **ратан**; — псл. *ortajъ, утворене за допомогою суфікса *-taj-* від *orti «орати», спорідненого з лит. *artójas* «плугатар, орач, землероб», *árti* «орати», прус. *artoys* «орач», лат. *arator*, гр. *ἀροτήρ* «тс.». — Фасмер III 447; КЭСРЯ 386; Младенов 557; Brückner 454; Rudnicki Prasl. II 117; Machek ESJC 509; Holub—Kop. 310; Schuster-Sewc 1207—1208; Olesch 865; Младенов 557; Trautmann 13; Fraenkel 17; Mühl.—Epdz. I 141; Walde—Hofm. I 62, 69; Frisk I 147; Boisacq 80. — Див. ще **ора́ти¹**. — Пор. **ра́ло**.

[ра́тан¹] (знев.) «крикун» Л; — очевидно, акаюча форма, пов'язана з іменником *рот* (первісне значення «ротатий чоловік, горлач»). — Див. ще **рот**.

[ра́тан²] (іхт.) «бичок-горлач, Neogobius gatan Nord.» Нед; — запозичення з російської мови; — р. *[ра́тан]*, *ро́тан* «тс.» є похідним від іменника *рот*; назва зумовлена відносно великим розміром голови і рота цієї риби; пор. *горлач* «тс.». — Див. ще **рот**.

ратанія (бот.) «субтропічна рослина з родини бобових, *Cratelia*»; — р. болг. *ратанія*, бр. *ратанія*, ч. *ratania*; — запозичене через іспанське посередництво (ісп. *ratania*) з мови кечуа. — СІС² 705; ССРЛЯ 12, 1019; Klein 1343.

[**ратафія**] (заст.) «вид лікеру», [*татафія*] «тс.» Нед; — р. *ратафія*, п. *ratafia*, ч. *ratafija*; — запозичено, можливо, через російське і німецьке посередництво (н. *Ratafia*) з французької мови; фр. *ratafia* (*tafia*) походить з креольської форми, утвореної з латинської сполуки *rata fiat* «хай буде встановлена угода», що складається з лат. *rata* «встановлена, незмінна», пов'язаного з геог «вважаю», і *fiat* «хай буде зроблено», 3 ос. одн. теп. ч. умовного способу від *fiō, fieri* «робитися, ставати, виникати», пов'язаного з *fuī* «я був», *futurus* «майбутній, наступний», спорідненими з лит. ст. *bit(i)* «він був», лтс. *biū* «я був», стсл. **ви** «ти, він був би», псл. *byti*, укр. *бути*. — ССРЛЯ 12, 1019; Kopaliński 818; Sł. wug. obcych 627; Klein 156, 588, 1303; Fremdwörterbuch 532; Dauzat 612, 697; Walde—Hofm. I 504—505. — Див. ще **бути**¹, **рата**¹. — Пор. **футурізм**.

[**рательний**] «працьовитий, стараний, ретельний, дбайливий» Нед; — очевидно, результат контамінації слів *ретельний* і [*старательний*]. — Див. ще **старати**.

[**рати**] «рити, копати» Нед; — очевидно, результат контамінації слів *рити* і *орати*. — Див. ще **орати**¹, **рити**¹.

ратін «вовняна тканина з коротким, закрученим ворсом», *ратинувальний*, *ратинувати*; — р. болг. *ратін*, бр. *рацін*, п. *ratyna*, ч. слц. *ratiné*, схв. *ратинірати*, слн. *ratiné*; — запозичення з французької мови; фр. *ratine* (у XIII ст. і *gastin*) етимологічно неясне. — СІС² 705; ССРЛЯ 12, 1019; Sł. wug. obcych 627; Holub—Lyer 410; Dauzat 612; Gamillscheg 751.

ратіти — див. **рать**.

ратифікація «затвердження верховним органом влади міжнародного договору», *ратифікувати*; — р. болг. *ратифікація*, бр. *ратифікація*, п. *ratyfikacja*, ч. *ratifikace*, слц. *ratifikácia*, вл. нл. *ratifikacija*, м. схв. *ратифікація*, слн. *ratifikacija*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Ratifikation*, фр. англ. *ratification* походять від слат. *ratificatio* «санкціонування», утвореного з основ лат. *ratus* «розрахований, затверджений, певний, постійний», дієприкметника від геог «вважаю, думаю», і *facere* «робити, складати, дозволяти». — СІС² 705; Фасмер III 447; ССРЛЯ 12, 1020; Kopaliński 819; Holub—Lyer 410; Klein 1304; Dauzat 612. — Див. ще **електрифікація**, **рата**¹.

ратиця «парне копито», [*ратка*] «тс.» Нед, [*ратичний*] Нед; — п. *gacica* «ратиця», ч. [*rat', ratice*], слц. *gatica* «тс.»; — псл. *ratъ, ratica*; — очевидно, споріднене з лит. *už-retėti* «тверднути», *retys* «шрам», лтс. *retēt* «гоячись заростати», *gėta* «шрам»; у такому разі первісно означало «твердий нарост на нозі»; менш переконливе зіставлення (Ильинский РФВ 74/3, 125—126) з лит. *gakti* «колоти, колупати, копати, рити», лтс. *gakt* «тс.; шкрябати», дінд. *ḡkpaḡ* «обскубаний», *ḡkṣaraḡ* «вістря, колючка». — Machek ESJC 509. — Пор. **рак**¹, **ракоциця**.

ратище «держак списа, спис [держак вил НикНикЕЛ]», [*ратовище*] «тс.», [*ратюга*] (збільшувальна форма); — р. *ратовище* (заст.) «ратище, на яке насаджується наконечник (списа, рогатини)», др. *ратище* «спис», п. *ratyszczce* «спис» (з укр. ?), ч. ст. *ratišťe* «держак списа, алебарди», мор. [*ratisko*] «граблицько», [*račisko*] «держак вил», слн. *ratíšče* «держак списа, кісся, топорище», цсл. **ратиште**, **ратовиште**; — загальноприйнятої етимології не має; можливо, є віддієслівним утворенням від псл. **ortiti* > **ratiti* (пор. др. *ратити ся* «ворогувати»), утвореного від **ortъ* «битва»; деякими дослідника-

ми (Торп 347; Holthausen AeWb. 262; Kluge—Mitzka 617) вважається спорідненим з дісл. *gōda* «прут, жердина, ціпок», дангл. *gód*, двн. *guota* «жердина», лат. *gētae* «дерева в річці», *gatis* «пліт»; виведення від гіпотетичного псл. **gaty* «металева частина списа, вістря» (Machek ESJC 509) недостатньо обгрунтоване. — Фасмер III 448; Преобр. II 185. — Див. ще **рать**.

[**ра́тиш**] «ратище, спис, піка» Нед, [**ра́тишник**] «носій списа, піки» Нед, [**ратішійстий**] «списоподібний» Нед; — неясне; можливо, результат скорочення запозиченого ч. *ratíště* «ратище». — Пор. **ра́тище**.

[**ра́тота**] «яечня» ДзАтл I; — запозичення з угорської мови; уг. *rátotta* «яечня» є результатом видозміни форми *rántotta* «тс.», пов'язаної з дієсловом *rántani* (< *ratani*) «пекти, смажити», яке загальноприйнятої етимології не має (зіставляється з манс. *gauti* «викидати, розсипати», хант. *gaw-* «розмішувати» та ін.). — Дзендзелівський УЛГ 60; MNTESz III 345—346; Bárczi 253.

ра́туша «орган міського самоуправління; будинок, де він розміщений» СУМ, Нед, [**ра́туш**] «тс.», [**ра́тушник**] (лайлива назва п'яниці, який не пропускає жодної нагоди, щоб напиться) Нед, ст. *ратуш* (1518), *ратуша* (1569); — р. бр. *ра́туша*, п. *gatusz*, слц. *gatúz*, болг. *ратхауз*, слн. *gótovž*; — запозичено через польське посередництво з середньовісньонімецької мови; свн. *gāthūs* «ратуша» утворено з іменників *gāt* «рада» і *hūs* «будинок». — СІС² 705; Шелудько 43; Richardt 94; Фасмер III 448; Огиенко РФВ 66, 367; Brückner 454; Mikl. EW 273; Reitsak ZfSl 7/1, 42. — Див. ще **ра́да**, **хіжа**.

рать «військо», *ратник*, [*ра́тіти*] «гудити, ганити, лаяти» Нед, *ратувати*; — р. *рать* «військо; війна», бр. *раць* «тс.», др. *рать* «рать; війна; напад; бій; незгода; боротьба; ворожнеча», болг. *рат* «війна; військо, рать»,

м. *рат* «війна», схв. *рат* «тс.», стсл. **рать** «війна; бій»; — псл. *raty* (< **orty*), пов'язане чергуванням голосних з **erty*; — споріднене з лтс. *ęruetiës* «сердитися», двн. *ernust* «боротьба, серйозність», гр. *ἔρις* «суперечка, змагання», *ἐρίζω* «сперечаюся, змагаюся», ав. *erətiš* «енергія», дінд. *ṛtiḥ* (*ṛtiḥ*) «напад», *sam-āraṇam* «боротьба»; припущення про зв'язок з ав. *gāna* «борець», дінд. *gānaḥ* «боротьба» і псл. *gana* (Младенов 557; РФВ 65, 369; Skok III 112) викликає сумнів. — Фасмер III 448; Черных II 100; КЭСРЯ 386; Meillet Études 286; Rudnicki Prasł. II 106; Otrębski Idg. Forsch. 201; Persson Beitr. II 636; Mayrhofer I 123.

ра́унд (у боксі) «час, протягом якого відбувається бій»; — р. бр. болг. *ра́унд*, п. *gunda*, слн. *gúnda*; — запозичення з англійської мови; англ. *round* «раунд; круглий; коло; коловий рух» походить від фр. *rond*, фр. ст. *reont*, яке зводиться до нар.-лат. **retundus*, що виникло з лат. *rotundus* «круглий, замкнутий». — СІС² 706; ССРЛЯ 12, 1026; Kopaliński 854; Klein 1359; Dauzat 637. — Див. ще **рондо́**, **ротонда́**¹.

ра́ут «урочистий званий вечір; прийом»; — р. бр. *ра́ут*, п. *gaut*, ч. слц. *gout*, схв. *ра́ут*; — запозичення з англійської мови; англ. *gout* «раут; гулянка, буйне, бешкетливе зборище» походить від фр. ст. *goute* (< *rote*) «купа, натовп, компанія», яке зводиться до нар.-лат. *gupta* «роз'єднана (розбита) група», пов'язаного з лат. *gimpro* «рву, розбиваю», спорідненим з лит. *giõpti* «колупати, довбати», псл. *gupa* «яма», укр. [*ру́па*] «тс.». — СІС² 706; ССРЛЯ 12, 1057; Kopaliński 819; Holub—Lyer 410; Klein 1360; Walde-Hofm. II 451. — Див. ще **ру́па**. — Пор. **коруп́ція**, **рути́на**.

раф — див. **рі́хва**.

ра́фа «спеціальні ґрати для риби у водоспусках і водозливах; [годівничка, ясла; терлиця, чесалка, залізний ґребінь для льону, коноплі Нед]», [*ра́фа*] «чесалка» Нед, [*ра́хвачка*] «чесалка»

(для льону, коноплі)» ВеБ, [рафати] «чесати (льон, коноплю)» Нед, [ряфати] «тс.» Нед; — п. gafa «терлиця; грохот, решето»; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; нвн. Raufe «годівничка, ясла», пов'язане з дієсловом gaufen «рвати, шарпати», спорідненим з дангл. ġeraп (англ. ġip) «рвати, смикати», гот. gaupjan «вискубувати, висмикувати». — Шелудько 44; Richhardt 93; Kluge—Mitzka 586; Klein 1350.

Рафаїл (чоловіче ім'я), ст. Рафаилъ «[Д(у)хъ Б(о)жій], лѣкарство Б(о)жее» (1627); — р. болг. Рафаїл, бр. Рафаїл, п. Rafał, ч. слц. Rafael, м. Рафаил, схв. Рафаїло, слц. Rafael; — запозичення з грецької мови; гр. Ραφαήλ походить від гебр. Rēphā'ēl, утвореного з основ дієслова ġārhā «він зцілив», спорідненого з сир. ġērhā «він вилікував», ар. ġāfa'a «штопав, латав, лагодив», ефіоп. ġāfāa «шив, зшивав, латав» та іменника 'ēl «бог, ідол, кумир». — Вл. імена 82; Беринда 229; Петровский 187; Спр. личн. имен 449; Илчев 422; Constantinescu 138; Klein 505, 1301.

рафінувати, рафіна́д, рафіна́дник, рафіне́р, рафінува́льний, рафіне́рний, рафіно́ваний, рафінува́льний; — р. рафинировать, бр. рафинаваць, п. rafinować, ч. rafinovati, слц. rafinovat', вл. rafinacija, rafinada, болг. рафинирам, м. рафинира, схв. рафиновати, слн. rafinirati; — запозичення з французької мови; фр. raffiner «очищати» утворене за допомогою префікса ge- від affiner «очищати; товкти на порошок», що складається з прийменника af, який походить від лат. ad «при, за, до», та прикметника fin «тонкий, дрібний», пов'язаного з лат. finis «межа, границя, рубіж». — СІС² 706; Черных II 100; Kopaliński 815; Holub—Lyer 409; Klein 1317; Dauzat 15, 607. — Див. ще авантюра, ре-, фінал.

рафка — див. рака.

[ра́хатися] «рушати Г; зніматися з місця Ме», [ря́хатися] «збиратися, рушати», [ре́хатися] «збиратися» Корз,

[ві́ряхуватися] «вибратися» Я, Ва; — р. [срѣхнутъ] «сполохати», рехну́ться «збожеволіти», [ря́хнутъся] «тс.»; рушити; зійти з місця»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з ріши́ти або з [ре́хий] «швидкий, прудкий, моторний». — Фасмер—Трубачев III 477; Меркулова Этимология 1986—1987, 148.

рахат-лукум; — р. бр. рахат-лукум, п. gachatlukum, gachatlokum, ч. gahat-lukum, gahat, слц. gahat, болг. рахат-локум, м. локум, схв. рахат-лук; — запозичення з турецької мови; тур. gahat-lokum походить від ар. ġāhat-al-ḥuḷqum «рахат-лукум», букв. «заспокоєння, втіха для горла». — СІС² 706; Фасмер III 449; Радлов III 751; Kopaliński 813; Holub—Lyer 409; Korsch AfSIPh 9, 663; Lokotsch 134—135; Mikl. TE1 2, 145.

ра́хва, ра́хда — див. рака.

рахіт (хвороба), рахі́зм, рахі́тик, рахі́тник, рахі́тичний; — р. болг. рахіт, бр. рахіт, п. gachityzm, ч. gachitis, слц. gachitida, м. рахітис, схв. рахітис, слн. gahitis; — запозичення з новолатинської мови; нлат. gachitis походить від гр. ῥαχίτης «хребетний», утвореного від ῥαχίς «хребет», пов'язаного з ῥαχός «терновий чагарник», спорідненим з дірл. fгасс «голка», лит. ġāžas «молодий пагін, сухий паросток; соломину, стерня», ġažis «стерня». — СІС² 706; ССРЛЯ 12, 1029; Kopaliński 813; РЧДБЕ 611; Holub—Lyer 409; Klein 1294; Frisk II 647; Boisacq 837.

[ра́хкати] «квакати, кумкати», [рахкотіти] «тс.» О, [ра́хавка] (зоол.) «древесниця, зелена жабка, Nyct arborea L.» Нед, [ра́хкавка] «тс.»; — п. gachać «хрюкати; квакати»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до [ра́йкати] «квакати».

рахман (заст.) «мешканець міфічної місцевості, праведний християнин; бідний, жебрак», [рахманін Нед, рахмін О] «тс.», рахманний «спокійний, смирний; [разсудливий, похмурий, смутний Нед], [рохман(н)ий] «породистий,

великий» Куриленко, [*Рахманський великдень*] «двадцять п'ятий день після Великодня» Нед; — р. *рахманний* «рахманний», бр. *рахма́ны* «тс.», др. *рахмане* «брахмани» (Фасмер III 449), *врахмане* «тс.» (Соболевський РФВ 64, 175), п. *gachman*, ст. *gachmannu* (з укр.); — запозичення з грецької мови; гр. *βράχμανοι* «брахмани», *βραχμῶνες* «тс.» походять від дінд. *brahman* «брахман»; грецькі форми (без початкового приголосного з XIV ст.) набули поширення на Русі завдяки сказанню про Александра або про ходіння Зосими; необхідне доповнення цієї гіпотези врахуванням впливу з боку тюркських мов (Прохоров ЭИРЯ V 94—103) або арабської (ар. *raḥmān*, того ж походження) через татарську (Попов Ист. лекс. 23—24); виведення з турецької мови (Mikl. TE1 II 145; EW 272; Brückner 459) або безпосередньо з арабської (Кобилянський Гуц. гов. 85; Макарушка 12) необґрунтоване. — Фасмер III 449—450; Преобр. II 186; Vasmer ZfSlPh 20, 464; Sławski JP 39/5, 382; Korsch AfSlPh 9, 663.

[рахомо́те] «мотлох, лахміття» Лекс-Пол; — очевидно, результат видозміни форми *лахміття*, можливо, зумовлений впливом слова *ра́м'я* «тс.». — Див. ще *ла́хи*.

[ра́хоте] «хмиз, гілля дерева» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з ч. *gachota* «щось старе, розвалене (будинок, віз)», *gachotina*, слц. *gachotina* «тс.».

[ра́хта] «другий день храмового свята»; — неясне.

[рахтува́ти] «міркувати, розраховувати»; — результат контамінації слів *рахува́ти* і *рихтува́ти* (див.).

рахува́ти «лічити», [*рехува́ти*] «тс.» ВеБ, [*раху́битися*] «вести рахунок, записувати в рахунок» Нед, [*рахі́вля*] «рахунок» О, *рахі́вник*, *рахі́вництво*, *рахі́вниця*, *раху́ба*, [*раху́бник*] «боргова книга, рахункова книга» Нед, *раху́нок*, *рахі́вничий*, [*раховні́чий*] «рахівничий» Нед, [*раху́бистий*] «кмітливий, хитрий» Чаб, [*рахові́тий*]

«розумний, розсудливий, обачний, діловий» Нед, *врахува́ти* «взяти до уваги; зарахувати, включити», [*незрахо́ваний*] «незчислений, незлічений», *обраху́нок*, *перераху́нок*, *підраху́нок*, [*пораху́битися*] «порахуватися», *пораху́нок*, *прорахува́тися* «помилитися», *прораху́нок*, *розрахо́вувати* (на щось) «сподіватися», *розрахо́вувач*, *розраху́нок*, *урахува́ти*, ст. *рахунокъ* (1507), *пораховати* (1579); — р. [*рахова́ть*] «рахувати; обговорювати, обмірковувати», бр. [*рахава́ць*], п. *gachować* «лічити, рахувати, розраховувати», слц. *gachupok* «рахунок», нл. *gachnowaś*; — запозичено через польське посередництво з середньовісньонімецької мови; свн. *rechen* (*rechnen*, *rechenen*) «рахувати, лічити», двн. *rehanon* «тс.» споріднене з гот. *rahanjan*, снн. *rekenen*, дфриз. *rekenia*, дангл. (*ge*)*rekenian* «пояснювати, розповідати, оплачувати» (англ. *recon* «рахувати»), *reken* (*reken*) «готовий, швидкий, прудкий», дірл. *repen* (<*repan) «п'ядь», гр. *ῥαπί-πονος* «швидконогий», дінд. *raḥi* «прямий»; пов'язання з *ряд*, р. *сура́зний* (Jokl AfSlPh 28, 6) недостатньо обґрунтоване. — Шелудько 44; Richhardt 93; Фасмер III 450; Потебня РФВ I 263; Sł. wug. ob-cuch 620; Bodnarowska Por. jęz. 1957/8, 370; Brückner 451; Олтяну Romanoslavica I 90; Grappin Slavia 12/2—3, 257—271; Mikl. EW 272; Kluge—Mitzka 588; Klein 1311.

[ра́цавий] «шершавий, шорсткий»; — не зовсім ясне; в якийсь спосіб пов'язане з [*ра́павий*] «тс.», як [*ра́цавка*] з [*рапа́вка*] (пор.).

[ра́цавка] «ропуха» ВеЗн; — не зовсім ясне; пов'язане в якийсь спосіб з [*ра́павка*] «тс.», як [*ра́цавий*] з [*рапа́вий*] (пор.).

раце́я (заст.) «довге повчальне розумування», [*ра́ція*] «розмова О; привітальна промова», [*раціюва́ти*] «гуторити, балакати» О; — р. *раце́я*, бр. заст. *раце́я*; — запозичення з польської мови; п. *ogacja* «промова» походить від лат. *oratio* «тс.». — Фасмер III 450;

ССРЛЯ 12, 1031; Зеленин РФВ 54, 116. — Див. ще **ора́ція**.

раціон «норма харчових продуктів або фуражу»; — р. *рацибн*, бр. *рацыён*, п. *гасја*, схв. *рација* «порція, певна міра денного раціону для коней у військах»; — запозичено через німецьке посередництво (н. *Ration*) з латинської мови; лат. *ratiō* (-ōnis) «рахунок; облік; міркування; розум; підстава» споріднене з гот. *garjo* «число, рахунок», дфриз. *gethe* «звіт, мова», дангл. *гедіа*, двн. *гадја*, *гедеа* «тс.», лит. *гėti* «класти в порядку, класти шарами». — СІС² 706; ССРЛЯ 12, 1031; Смирнов 253; Sl. wug. *obcuch* 620; Brückner 451; Walde—Hofm. II 419—420, 429. — Пор. **рата¹**, **ра́ція¹**, **резон**.

раціональний, *раціоналізатор*, *раціоналізаторство*, *раціоналізація*, *раціоналізм*, *раціоналізувати*; — р. *рациональный*, бр. *рацыянальны*, п. *вл. гасjonalny*, ч. *гасіональні*, слц. *гасіона́лны*, болг. м. *рационален*, схв. *раціо-на́лан*, слн. *гасіона́лен*; — запозичення з латинської мови; лат. *ratiōnālis* «розумний; уможлидний» походить від *ratiō* (-ōnis) «рахунок; мислення, міркування; розум; сенс». — СІС² 706; ССРЛЯ 12, 1034; Фасмер III 450; Kopaliński 813—814; Brückner 451; Holub—Lyer 408. — Див. ще **раціон**, **ра́ція¹**.

ра́ція¹ «смысл, резон, выгода»; — бр. *ра́цыя* «тс.», п. *гасја* «ра́ція; привід», схв. *рацио* «рахунок; обережність, передбачливість; міркування, мислення, розум; правило; причина, підстава»; — запозичено, можливо, через польське посередництво з латинської мови; лат. *ratiō* «рахунок; мислення; міркування; розум; сенс, підстава» пов'язане з геог (*ratus sum*, *гєті*) «вважаю, думаю, гадаю», спорідненим з гот. *garjo* «число, кількість», дфриз. *gethe* «звіт, мова», днн. *редја*, двн. *гадја*, *гедеа* «тс.». — Sl. wug. *obcuch* 620; Brückner 451; Holub—Lyer 408; Walde—Hofm. II 419, 429. — Пор. **рата¹**, **ратифікація**, **раціон**, **раціональний**, **резон**.

ра́ція² «переносна радіостанція»; — р. болг. *ра́ция*, бр. *ра́цыя*; — складно-скорочене утворення з першого і останнього складів слова *радіостанція*. — СІС² 706; Черных II 100; Фасмер III 450. — Див. ще **радіо**, **станція**.

[рачинець] (бот.) «ракові шийки, гірчак зміїний, *Polygonum bistorta*» Нед, **[рачки]** «тс.; спориш, гірчак, деревен болотяний, *Polygonum amphibium* L. Нед; валеріана лікарська, *Valeriana officinalis* L. См», **[рачок]** «гірчак зміїний»; — бр. **[рачыкі]** «гірчак зміїний»; — назви пов'язані з *рак*; назва гірчака зміїного, очевидно, пояснюється тим, що він має червоно-бурі кореневища з численними рубцями. — Меркулова Очерки 42—43. — Див. ще **рак¹**.

ра́чити (заст.) «прихильно ставитися; зволити; бажати; [приймати в себе, частувати, пригощати Нед]»; — р. заст. *рачїть* «дбати, пильнувати, бути старанним», бр. **[рачыць]** «бажати», др. *рачїти* «любити; турбуватися, бажати; зволити; бути спроможним; зробити ласку», п. *гасзуч* «зволити; пригощати, частувати», ч. *га́чіти* «зволити», слц. *га́чіт'* «тс.», болг. *ра́ча* «бажати», схв. *рачїти*, слн. *га́чіти* «тс.», стсл. *рачїти* «бажати; бути прихильним»; — псл. *га́чіти*, пов'язане чергуванням голосних з *rekti «говорити»; на думку деяких дослідників (Machek ESJC 504; Holub—Lyer 408), псл. *га́чіти* зводиться до іє. **gak-* «бажати», глухого варіанта іє. **gag-*, від якого походять днн. *гōkian* «турбуватися», дісл. *гōkja*, двн. *гюһһен* «тс.», *гюһһа* «турбота», нвн. *геруһен* «зволити»; думка про запозичення псл. *га́чіти* з германських мов (Mikkola Verühg. 156) необгрунтована; припущення про походження з **ark-*, яке нібито є варіантом до **alk-* (Потебня РФВ 1, 83; Преобр. II 187), викликає сумнів; останнім часом висунуто припущення (Трубачев ZfSl 3/5, 675—676) про зв'язок з лтс. *efka* «мужність; енергія», *ercētiēs* «бушувати». — Фасмер III 450—451; Brückner 451—

452; Младенов 558; РФВ 63, 315. — Див. ще **ректі**.

[**рачії**] «скоріше, точніше, краще»; — п. *gaczej* «тс.»; — пов'язується з *ра́чити* (Brückner 451—452); характер зв'язку неясний; скоріше може бути витлумачене як *радшій «радше», пов'язане з *радий* (пор. п. ст. *gadszej* — *gaczej*, нл. *gažej* «краще, охочіше»).

[**ра́шивець**] «дрібний галантерейник» Кур; — неясне; можливо, пов'язане з назвою старовинної фабричної тканини [*ра́са*], п. *gasa*, *gasza*.

[**ра́шка**] «частина прядки, рамка із зубцями, в якій крутиться катушка і через яку накручується на катушку спряжена нитка» Ме; — очевидно, як і схв. *ра́шак* «мотовило для пряжі», слн. [*gašek*] «тс.», пов'язане з рум. *gășchiá* «мотати на мотовило», *gășchitór* «мотовило», які зводяться до нар.-лат. *gas-clage «скребити». — Трубачев Рем. терминол. 115; СДЕЛМ 368; DLRM 696.

ра́шкуль «вугільний олівець; терпуг»; — р. *ра́шкуль*, болг. *ра́шкул*; — запозичення з німецької мови; н. *Reißkohle* «вугільний олівець, рашкуль» складається з основ дієслова *reißen* «креслити; рвати» та іменника *Kohle* «вугіль» (свн. *kol*, двн. *kolo*), спорідненого з снн. дфриз. *kole*, гол. *kool*, дангл. *col*, англ. *coal*, дісл. норв. шв. *kol*, дат. *kul* «тс.». — СІС² 707; Фасмер III 451; Преобр. II 187; Грот Фил. раз. II 508; Mikl. EW 273; Kluge—Mitzka 388; Klein 304—305. — Див. ще **рейсфедер**. — Пор. **рашпіль**.

рашпіль «напилоч з великою насічкою», [*рашпель*] «тс.» Нед, [*рашплювати*] «обробляти рашпелем» Нед; — р. *рашпиль*, бр. *рашпіль*, п. *gaszpla*, ч. *gašple*, слц. *gašpl'a*, вл. *гаšра*, болг. *рашпил(а)*, слн. *гаšра*; — запозичення з німецької мови; нвн. *Ráspel* утворене від дієслова *gaspen*, пов'язаного з двн. *gasrōp* (*hrēsran*) «смикати, щипати, скубти», спорідненим з снн. *gēspelen*, дфриз. *hrēsra* «тс.», дангл. *gehrēsran* «рвати; сіпати, смикати», нвн. *gaffen* «(постійно) хапати, рвати», снн. *garen*,

дісл. *hrērra* «досягати». — СІС² 707; Шелудько 44; Фасмер III 451; Koraliński 818; Brückner 454; Machek ESJC 509; Holub—Lyer 410; Kostov ZfSl 6/1, 78; Kluge—Mitzka 578, 583.

[**рашпóр**] (бот.) «молочай дикий, *Crepis tectorum* L.» Мак; — неясне.

[**раювати**] «спостерігати» Нед; — очевидно, пов'язане з *райóк* «ящик із збільшувальними стеклами для розглядання картинок» або «верхній ярус театрального залу» і спочатку означало «розглядати панораму» або «дивитися з верхнього ярусу». — Див. ще **райóк**.

ра́яти «радити, напучувати», [*ра́яти*] О, *ра́йти*, [*райцувати* ВеЗа] «тс.», [*ра́ець*] «порадник» Нед, [*ра́йця*] «радник; ратман, член магістрату», [*ра́я*] «рада» Нед, *відра́яти*, [*но́рай*] «порада», [*но́рая*] «тс.» Пі, *розра́яти* «розвеселити; вірадити», [*спора́яти*] «зробити, навести порядок; впоратися» О; — р. [*раить*] «радити, допомагати», бр. *ра́иць* «радити», п. *гаіс*, *гајсowaс* «тс.»; — зворотне дієслівне утворення від іменної форми *ра́йця*, яка виникла на польському ґрунті з давнішого **gad(ь)са*, похідного від *gad(z)іс* «радити», *gada*. — Фасмер III 435; Преобр. II 171. — Див. ще **ра́да**.

[**рвант**] «залізне кільце, яким скріплюється шина на місці розриву обода» Л, [*ірвант*] «тс.»; — результат видозміни форм [*вірвант*] «кільцева скоба, що обтискує скріплювані частини», [*урвант*] «тс.», зближених з основою *рвати*. — Див. ще **вірвант**.

рвати, [*ірвати*] «рвати», *рватися*, *рвонúти*, *рвонúтися*, [*ірватися*], [*рваніця*] «зірвані, а не струшені плоди», *рвання*, [*рванці*] «рвані галушки» Мо, *рвань*, *рва́цтво*, *рвач*, *риво́к*, *рва́ний*, *рва́цький*, *рвачкій*, [*рвучий*] «швидкий, прудкий» Нед, *рвучкій*, [*рв'яний*] «бурхливий» Нед, *безвідрівний*, *безперервка*, *безперервний*, [*рривати*] (про руки) «втомлювати важким тягарем» Ж, *вірватися* «вибратися, звільнитися; вискочити наперед», [*вірвати*] «урвати» Ж, [*вірватися*] «вдертися» Ж,

[врівок] «відірваний кусок каната» Ж, *вірва*, [вірив] «вибух» Ж, [віривок] «утеча» Куз, [вірва] «удар в потилицю; кишеньковий злодій» Ж, [ввірванець] «гульвіса, шибеник» ВеЗн, [увірванець] «тс.» ВеЗн, [вірвитель] «шибеник, паливода» Па, [увірвитель] «тс.» Па, [віривцем] «окремо» Куз, *дорватися* (*дориватися*) «порватися; накинутися СУМ; добратися Пі», *зірватися* (*зриватися*), [зорвисько] «вітром зламана ялина; сушняк» ВеЛ, *зрив* «надрив; невиконання; внесення перешкоди у виконання; невдача; [висмикування щетини у свиней Я]», *зарватися*, [зарва] «обрив; брила землі», [зарвистий] «крутий, стрімкий, обривистий» Она, [зарівкуватий] «сварливий, охочий до сварок», [зурівочний] «непевний, ненадійний, двозначний; приголомшений, осоромлений, пошкоджений» Ж, *нариватися* «наскакувати, натрапляти; [допадати до їжі, жадібно їсти]», [нарва] «верхня обшивка ясел; гнійний опух» Ж, *нарів*, *надрів*, *надрівистий*, *надрівний*, [непрорівний] «безперервний» Ж, [недорівок] «шматок мотузки» КІМ, [оривок] «тс.» Си, *обірванець*, *обірванка*, *обірвище*, *обрів* СУМ, Ж, [обривки] «побічні випадкові прибутки» Ж, *обрівок* СУМ, Ж, [обривчастка] «крутий берег» Ч, *обривистий*, [одрівка] (у виразі без одривки «без перерви») Ж, *перериватися* «припинятися», *перерва*, [перервиця] «перерва», *перерів* СУМ, Нед, [переривач] Нед, *перерівник*, *перерівистий*, *перерівчатий*, *підрів* СУМ, Нед, [підривач] «підбурювач Нед; підривник Она», [підрівка] (рибальське знаряддя), *підрівник*, *поривати*, *порів* СУМ, Нед, *поривання*, *поривач*, [порівка] (у виразі в поривці йти «йти окремо») Нед, [поривці] «не доводячи до кінця» Нед, *порівистий* СУМ, Нед, *порівний*, *порівчастий*, *прірва* «безодня; [місце, де розірвана гребля]», [прірва] «вимоїна у греблі Бі; величезна кількість, безліч Нед; проточина Пі», *прорів* СУМ, Нед, *прорівка*

СУМ, Нед, *прорівник*, *проривний*, [розірві] (у виразі на р. «на зло, напекір») Нед, *розрів*, *розрівка*, *розривний*, *увірватися* (*уриватися*) «вдертися», [увірва] «гульвіса, шибеник», [урвантлі] «рвані галушки» Мо, [урванці] «тс.» Мо, [урвантяка] «зірвиголова» Ме, [урвень] «ледар, нероба» Нед, *урвисько* «урвище» СУМ, Г, *урвитель*, *урвище*, *урівок*, [уров] «прямовисна жила» Нед, [урови] «вимивина, вибій» Шейк, [уровища] «тс.» Шейк, [уровище] «опух» Шейк, *урвистий*, *уривистий*, [уривний] «який легко рветься» Нед, [уривочний] «уривистий, уривчастий, частковий» Нед, *уривчастий*, [уривчатий] «розідраний, уривистий» Нед, *уривцем*; — р. *рвать*, бр. *рваць*, др. *рвати*, п. *гваць*, ч. *gváti*, слц. *gvat'*, вл. *гваць*, нл. *гваś*, полаб. *gavāt* «смикати, виривати», болг. *рѣвам*, схв. *рвати се* «боротися, змагатися у боротьбі», слн. *gváti* «витягати, виривати», стсл. *рѣвати*; — псл. *гъvati*, пов'язане чергуванням голосних з гуті «рити»; — споріднене з лит. *gavėti* «положити», лтс. *gavēt*, ірл. *gvam* «заступ», дісл. *гўja* «виривати вовну в овець», лат. *ēguo* «викопаю; вириваю», гуо, -еге «валюся; руйную; кидаюся», гр. *ἐρυσίθων* «той, що розгрибає землю». — Фасмер III 452; Черных II 100—101; Karulis II 109; КЭСРЯ 386; Цыганенко 407; Преобр. II 187; Потєбня РФВ 4, 1880, 161; Brückner 470; Machek ESJC 526; Holub—Kop. 319; Schuster-Sewc 1255; Младенов 565; Skok III 178; Arumaa ZISPh 26, 121; Walde—Hofm. II 453; Frisk I 570—571; Boisacq 286; Schmid IF 67, 3; Persson Beitr. 105, 284, 287, 289, 292, 654, 774; Scheftelowitz KZ 56/3—4, 207; Pokorny 868. — Див. ще **рїти**¹.

рвія «ревність, ревності», [рвійка] «пуста ретельність, ревність, запал» Нед, [рвійність] «ревність» Нед, *рвійний* «ревний; рвучкий, неспокійний», *рв'яний* «ревний; [запальний Нед]», [рвійно] «заздрісно» Нед; — похідне утворення від псл. *гъv- «ревність» (пор.

др. *rvvny* «ревність; задрощі»). — Див. ще **рєвний**.

рде́сник — див. **рдест**.

[**рдест**] (бот.) «рдесник, *Potamogeton L. Mak*», *рде́сник* «тс.», *рде́сникові*; — р. *рдест*, бр. *рдзест*, п. *gdest*, [*derdes, drdest*], ч. *gdesno*, (*h*)*gdesen*, слц. *gdest*, вл. [*drěst, drost*], нл. *drest*, схв. *рдес*, [*рдесен, хрдесель*], слн. [*rděsəj, rděsəp*]; — очевидно, псл. *гьдєсть; — дальші зв'язки остаточно не з'ясовані; виведення від *drěstь (Machek ESJC 510; Jm. *rostl.* 86; Меркулова Очерки 41—42; Skok III 117), як і пов'язання з *гьдєті «червоніти» (Фасмер III 452; Brückner 455; Mikl. EW 284), потребує додаткових пояснень; припущення про зв'язок з лат. *gosa* «троянда», гр. *ρόδος* «тс.» (Ильинский ИОРЯС 22/1, 200; Mikkola BB 22, 244), а також спроба пов'язати з *не-рест* (Machek ESJC 510; Jm. *rostl.* 86; Holub—Kop. 310) недостатньо обгрунтовані. — Фасмер—Трубачев III 452—453. — Пор. **дєрес**.

рджок — див. **рецок**.

[**рдїтися**] «гарячитися» (про тварин), [*ирдїти*] «червоніти, жевріти» Бі, [*роз'ирдїтися*] (про налив і под.) «нарвати, запалитися» Нед; — очевидно, споріднене з р. *рдеть* «шаріти, червоніти», бр. *рдзець*, др. *рѣдѣтися* «червонітися, бути червоним; бути рум'яним; червоніти, соромитися», ч. *rditi se* «червоніти», слц. *gdiet' sa*, слн. *rděti* «тс.»; — псл. *гьдєті*, похідне від **гьд-* (пор. др. *рѣдрыи, родрыи* «червоний, рудий»), пов'язаного з *rudъ* (<*roudъ) «рудий, червоний». — Фасмер III 453; Черных II 101; КЭСРЯ 386; Цыганенко 393; Преобр. II 189—190; Machek ESJC 510; Otrębski LP 6, 179. — Див. ще **рудий**. — Пор. **іржа**.

ре «друга нота музичної гами»; — р. болг. м. схв. *ре*, бр. *рэ*, п. ч. слц. *ге*, слн. *гє*; — запозичення з італійської мови; іт. *ге* є першим складом слова *gesopage* з другого рядка латинського гімну Іоанну Хрестителю. — SIC² 707; Черных II 101; Дараган РР 1981/6, 106—

107; St. *wyg. obcych* 627; Dauzat 613, 737. — Пор. **до³**, **ля¹**, **мі¹**, **соль**, **фа**.

ре- (префіксальний елемент із значенням зворотної чи повторної дії або протидії в складі запозичених слів типу *ревакцинація, регенератор, реєвакція, реконструкція, реорганізація*); — р. болг. м. схв. *ре-*, п. ч. слц. вл. слн. *ге-*; — запозичення з латинської мови; лат. *ге-* (перед голосним *ged-*), префікс із значенням зворотної чи повторної дії або протидії, споріднений з *retro* «за, позаду», гр. *ἔρ, ἔρα, ῥα* (частка із значенням логічного зв'язку, посилення, сумніву), лит. *iĩ* «і; також; навіть», лтс. *ig*, хет. *ag-ha* «із; далі; додому». — Walde—Hofm. II 422; Frisk I 127; Boisacq 72; Fraenkel 15, 186; Klein 1306.

реабілітація, реабілітувати; — р. болг. *реабилитация*, бр. *рєабілітація*, п. *rehabilitacja*, ч. *rehabilitace*, слц. *rehabilitácia*, вл. *rehabilitacija*, м. схв. *ре-хабилитация*, слн. *rehabilitacija*; — запозичення із середньолатинської мови; слат. *rehabilitatio* утворене від дієслова *rehabilitare*, що складається з префікса *ге-* «знову» і дієслова *habilitare* «залишатися при чомусь, постійно займатися чимось; перебувати», пов'язаного з *habēre* «тримати; носити; зберігати; мешкати», спорідненим з лит. *gābana* «оберемок», *gabėnti* «перевозити», *gōbtī* «обкутувати, покривати», псл. *gabati* «захоплювати», укр. [*габати*] «турбувати, хапати». — SIC² 707; Черных II 101; Kopaliński 378, 827; Holub—Lyer 414; Klein 692, 1321; Walde—Hofm. I 630—631; Ernout—Meillet I 95—97, 287—288. — Див. ще **габати**, **ре-**.

реагувати — див. **реакція**.

реактив «речовина, що вступає в хімічну реакцію»; — р. болг. м. *реактив*, бр. *рєактїў*, п. *reaktyw*, ч. *reaktivní* «реактивний», слц. *reaktív*, схв. *рєактив*; — запозичення з французької мови; фр. *réactif* «реагуючий, протидіючий; (хім.) реактивний; реактив» пов'язане з пізньолат. *reagere* «реагувати», утвореним за допомогою префікса *ге-* із значенням зворотної дії від діє-

слова *agege* «гнати, діяти». — СІС² 707; Черных II 101; Dauzat 10, 613. — Див. ще **а́гєнт, ре-**. — Пор. **реактор, реакція**.

реактор «індуктивний опір для обмеження струму короткого замикання; установка, в якій здійснюється керована ланцюгова атомна реакція»; — р. болг. м. *реактор*, бр. *рэактар*, п. ч. слц. вл. *reaktor*, слн. *reaktor*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Reaktor*, англ. *reactor*, фр. *réacteur* пов'язані з пізньолат. *agege* «викликати поворот, розщеплення», утвореним за допомогою префікса *ge-* із значенням зворотної дії від дієслова *agege* «гнати, діяти». — СІС² 707; ССРЛЯ 12, 1053; Sł. wug. *obscych* 628; Holub—Lyer 410. — Див. ще **а́гєнт, ре-**. — Пор. **реактив, реакція**.

реакція, реагєнт, реакціонєр, реакційний, реагувати; — р. болг. *реакция*, бр. *рэакцыя*, п. *reakcja*, ч. *reakce*, слц. *reakcia*, вл. нл. *reakcija*, м. *реакција*, схв. *реакција*, слн. *reakcija*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Reaktion*, фр. *réaction*, англ. *reaction* пов'язані з пізньолат. *agege* «впливати, реагувати», утвореним за допомогою префікса *ge-* «проти, знову» від дієслова *agege* «діяти». — СІС² 708; Черных II 101—102; РЧДБЕ 612—613; Kopaliński 820; Holub—Lyer 411. — Див. ще **а́гєнт, ре-**. — Пор. **реактив, реактор**.

реальний «дійсний», *реалістичний, реалізація, реалізм, реаліст, реалія, реалізувати*; — р. *реальный*, бр. *рэальны*, п. вл. *realny*, ч. *reální*, слц. *realny*, нл. *realizacija*, болг. *реален*, м. *реален*, схв. *реалан*, слн. *realen*; — запозичення із середньолатинської мови; слат. *reālis* «дійсний, речовий» походить від лат. *rēs* «річ». — СІС² 708—709; Черных II 102; РЧДБЕ 613; Kopaliński 820—821; Holub—Lyer 411; Klein 1306. — Див. ще **рєспубліка**.

реанімація «оживлення»; — р. болг. *реанимация*, п. *reanimacja*, слц. *reanimacia*, схв. *реанимация*, слн. *re-*

animacija; — очевидно, запозичення з англійської мови; англ. *reanimation* «оживлення», *reanimate* «оживляти» утворені за допомогою префікса *re-* від англ. *animate* «оживляти», яке походить від лат. *animātus* «дихання, життя», *animāre* «вдихати, жити, оживляти, одушевляти», пов'язаних з *anima* «повітря; дихання, душа», спорідненим з гот. *uzapan* «випускати (пару); пахнути», *andi* «дух», дангл. *ēdian* «дихати», гр. *ἄνεμος* «вітер», стсл. **вонга** «запах, пахощі». — СІС² 709; Kopaliński 821; РЧДБЕ 614; Klein 78, 1307; Walde—Hofm. I 49—50; Ernout—Meillet I 34; Frisk I 105; Boisacq 61. — Див. ще **воняти, ре-**.

[ребєня] «дитина» Нед, **[ребєнічка]** «донечка» Нед; — р. *ребёнок*, бр. **[рабьяты]** «хлопці», др. *робя*, п. ст. *gobionek*, ч. *goba* «рабиня; [жінка, дівчина]», *gobátko* «дитина»; — псл. **orbent* «дитина», утворене за допомогою суфікса *-ent* для назви маляти від **orb-* «сирота, дитина»; кореневе *e* розвинулося внаслідок міжскладової асиміляції. — Фасмер III 453; Черных II 102; КЭСРЯ 386; Цыганенко 394. — Див. ще **робити**. — Пор. **раб**.

[ребінок] «веснянка» Нед, **[ребінковатий]** «той, що має веснянки»; — очевидно, пов'язане з *рабий* (див.).

[ребрик] (бот.) «гармала звичайна, *Peganum harmala* L.» Мак; — пов'язане з *ребро*; назва зумовлена схожістю розташування листків гармали до розташування ребер на хребті; пор. ч. *řebříček* (*žebříček*) «деревій, *Achillea* L.», букв. «драбина з шаблями на одній жердині» (схожа до хребта з ребрами). — Machek ESJČ 724; Jm. rostl. 245. — Див. ще **ребро**.

[ребрій] (бот.) «їжача голівка, *Sparganium* L.» Мак; — неясне.

ребро, [рабрина] «драбина драбинчастого воза» НикНикТрЛ, **[реберце]** «гвинтова різьба; хід гвинта» Нед, **[ребрак]** «маглівниця; рубель; пральна дошка» О, **[ребровачка]** «тс.» О, **[ребрачка]** «маглівниця; рубель» Нед, **[риб-**

ло] «ребро» Ме, *ребёрчастий*, [реберча́стий] «з гострими і гвинтоподібними боками, кутами; (про шнур) сплечений з білих і чорних ниток» Нед, [реберчистий] «тс.» Нед, *ребра́стий*, *ребрі́стий*, *ребрува́тий*, [ребрі́ти] «прати на дощі» О, *наребёрний*, *підребёр'я*, *порёбрина*, [порі́бля] «поребрина», [порі́бре], *порібри́на*, *порі́бля*, [порі́б'я] «тс.», [поребрі́ти] «клепаючи косу, наробити на полотні нерівностей» НикСгЛ, [пори́бити] «тс.» тж; — р. болг. *ребро́*, бр. *рабро́*, др. *ребро*, п. *žebro*, ч. *žebro*, слц. *gebgo*, вл. *gjebto*, нл. *ǫobgo*, *ǫobto*, полаб. *gebrǫ*, м. *ребро*, схв. *рёбро*, слн. *gēbro*, стсл. *ревро*; — псл. *gebgo*, утворене за допомогою суфікса -го (пор. *бедро*) від основи *geb-; — споріднене з двн. *gipri* (*gibbi*, нвн. *Rippe*) «ребро», *hirnigeba* «череп», днн. *gibb(i)*, дісл. *gif*, дангл. *gibb*, англ. *gib*, снідерл. дат. *gibbe*, шв. *gev* «тс.», гр. *ἐρέφω* «прикриваю дахом; прикрашаю», *ὀροφή* «стеля; дах; верхівка»; іє. *gebh- «покривати дахом»; назва пов'язана з тим, що ребра є своєрідним дахом, який покриває грудну клітку; спроба пов'язати з лит. *gėbas*, мн. *gėbai* «довга верша, сплетена з лозин» (*Būga RR II 304, 531*), а також з лат. *orbis* «коло, округність» (*Walde—Hofm. II 219*) викликає сумнів. — Фасмер III 453; Черных II 102; Преобр. II 191; КЭСРЯ 386; Brückner 654; Machek ESJČ 724; Holub—Kop. 443; Schuster-Sewc 1222; Младенов 558; Skok III 119; Kluge—Mitzka 602; Pedersen Kelt. Gr. 117; Klein 1346; Frisk I 556, II 426; Boisacq 277, 717; Pokorny 853.

ребус «загадка у вигляді малюнків у поєднанні з літерами»; — р. болг. схв. *ребус*, бр. *рэбус*, п. вл. *gebus*, ч. слц. слн. *gėbus*; — запозичено, можливо, через німецьке посередництво (н. *Rébus*) з французької мови; фр. *gėbus* походить від латинської фрази *de gebus quae geruntur* «про справи, які вершаться», назви альманаху, в якому близько 1600 р. студенти Пікардії малювали сатиричні картинки-загадки на

теми міських подій; лат. *gebus* є формою орудн. в. мн. від *gēs* «річ». — СІС² 709; Коваль 179—180; Черных II 103; Фасмер III 454; РЧДБЕ 614; Machek ESJČ 510; Holub—Lyer 411; Kluge—Mitzka 588; Klein 1309; Dauzat 614. — Див. ще **реальний**, **республіка**.

[**рева**¹] «течія над глибокою ямою в річці, де крутиться вода» Ник, [рєвка] «яма з водою; копанка» Л, [рєвня] «багнисте місце, де легко потонути» Нед; викопана яма, наповнена водою Ч, [рємня] «викопана яма, наповнена водою Ч; болото з іржавою водою Ник»; — неясне; можливо, пов'язане з *рва́ти*, *прі́рва* або з *рів*, *рїти*.

[**рева**²] (бот.) «дягіль лікарський, *Archangelica officinalis Hoffm.*» Мак; — неясне.

[**рева́к**] «найкраще виноградне вино, яке одержують на початку видавлювання» Мо, [рива́к] «перший сорт вина» Дз; — запозичення з румунської (молдавської) мови; рум. (молд.) *gāvác* (*gavác*) «виноградний сік; чистий мед із стільників» походить від тур. *gavak* «чистий мед, який сам витікає зі стільника»; звідси ж схв. *ра́вак* «мед, який витікає зі стільників першим». — Skok III 113; DLRM 690.

реванш, *реванші́зм*, *реванші́ст*, *реваншевий*, *реваншний*, *реваншувати*; — р. *реванш*, заст. *реванж*, бр. *рэванш*, п. *gewanž* «відплата, віддяка; реванш», ч. слц. *gevanš* «тс.», вл. *gewanž*, болг. м. *реванш*, схв. *рёванш*, слн. *gevánša*; — запозичення з французької мови; фр. *gevanche* «реванш; відплата, помста», *gevancher* «брати реванш, відплачувати» (ст. *revenche*, *gevanche*) походить від нар.-лат. *gevindicāre, утвореного за допомогою префікса *ge-* від лат. *vindico*, *vindicāre* «карати; мститися; вимагати», пов'язаного з лит. *vaina* «помилка», лтс. *vaĩna* «вина», псл. *vina*, укр. *вина́*. — СІС² 709; Черных II 103; Фасмер III 454; Смирнов 253; Корали́нські 841; Holub—Lyer 419; Dauzat 630, 744; Klein 1340; Walde—Hofm. II 793. — Див. ще **вина́**, **ре-**.

ре́вaш — див. рава́ш.

реверáнс «уклін»; — р. болг. м. *реверáнс*, бр. *рэверáнс*, п. *geweráns*, ч. (заст.) *gewerence*, слц. *gewerencia*, вл. *gewerensa*, схв. *ревèранс*, слн. *gewerénsa*; — запозичення з французької мови; фр. *gévérance* «глибока пошана, повага; реверанс, шанобливий уклін» пов'язане з *gévérer* «поважати, шанувати; благоговіти», що походить від лат. *gewereor* «боюся; поважаю, шаную», утвореного за допомогою префікса *ge-* від *werereor* «боюся, тривожуся; поважаю; шаную», спорідненого з двн. *wartēn* «підстерігати, чекати», гот. *-wards* «сторож, охоронець», гр. *ὀράω* «дивлюся, бачу». — СІС² 709; Фасмер III 455; ССРЛЯ 12, 1079; Kopaliński 841; Holub—Lyer 419; Klein 1340; Dauzat 630; Walde—Hofm. II 757—758. — Див. ще **вáрта**.

ре́верс «зворотний бік монети або медалі; механізм для зміни напрями робочих частин машини на зворотний»; — р. *ре́верс*, бр. *рэверс*, п. *gewers*, ч. *gewers*, слц. *gewerz*, болг. *ревèрс*, м. *реверс*, схв. *рèверс*, слн. *gewèrz* «реверс; підписка; зворотна розписка»; — запозичено, можливо, через польське або західноєвропейське посередництво (н. *Revérs*, фр. *gewers*, англ. *gewerse*) з латинської мови; лат. *gewersus* «звернений назад, повернений» є дієприкметником від *gewerto* «повертаюся, вертаюся», утвореного за допомогою префікса *ge-* від *wertō* «повертаю; обертаю; змінюю», спорідненого з псл. **vʹrtěti* «вертати», укр. *вертіти*. — СІС² 709; Фасмер III 455; Смирнов 254; Kopaliński 842; Holub—Lyer 419; Fremdwörterbuch 548; Dauzat 630; Klein 1341. — Див. ще **вертіти, ре-**. — Пор. **вèрсія**.

ревізія «обстеження, перевірка», *ревізіонізм, ревізіоніст, ревізор, ревізіоністський, ревізіоністичний, ревізський, ревізувати*; — р. болг. *ревїзія*, бр. *рэвізія*, п. *gewizja* «обшук, трус; ревізія; перегляд; зведення, остання коректура», ч. *gewize*, слц. *gewizja*, вл. *gewizija*, м. *ревизија*, схв. *рèвїзія*, слн. *gewizija* «ревізія; зведення»;

— запозичено через польське посередництво з пізньолатинської мови; пізньолат. *gewisio* «перегляд» утворене від лат. *gewiso* «знову дивлюся, розглядаю; знову приходжу, навіщаю», пов'язаного з *gewideo* «знову навіщаю, приходжу», префіксальним похідним від *video* «бачу, дивлюся», спорідненого з гот. *witan* «дивитися; спостерігати», лит. *veizdėti* «бачити», *véidas* «лице, обличчя», псл. *viděti*, укр. *вїдїти*. — СІС² 710; Черных II 103—104; Фасмер III 455; Смирнов 254; Kopaliński 842; Holub—Lyer 419; Walde—Hofm. II 784—785. — Див. ще **вид, ре-**.

ре́вінь (бот). «Rheum L.», [*ревень, реїнь*] «тс.» Мак; — р. *ревèнь*, бр. *рэвèнь*, ч. *geweň* (з р.), болг. *ревèн*, схв. *рèвèд*; — запозичення з турецької мови; тур. *gavent* походить від перс. *gāwend*. — Акуленко 138; Черных II 103; Фасмер III 454; КЭСРЯ 386; Преобр. II 191; Machek ESJČ 513; Jm. rostl. 86, 247; Korsch AfSIPh 9, 664; Lokotsch 136. — Пор. **рабáрбар**.

ревіти, ревити, [*ревати*] «ревіти; плакати» Нед, [*ревати*] «плакати» Ме, [*реватити*] «ревити, шуміти, вигукувати» Нед, *ревкатся (му)* «(у нього) бурчить у животі» ВеЛ, [*ревкнутити*] «заверещати» Нед, [*ревстї*] «ревити» ВеУг, [*рїти*] «плакати, ревіти» О, *ре́ва*, [*ревало*] «час тічки в оленів» ВеУг, ВеНЗн, [*рева́ниця*] «сильне ревіння, сильний плач» Нед, [*рева́ниці творїти*] «ревити» Нед, *ревище* «сильне ревіння; місце забою рогатої худоби; [мурашник, який воли розбивають рогами і з ревом кидають на себе Шух; (знев.) велика, негарна і незграбна людина Кур]», [*реве́га*] «ревіння» Нед, [*ревіт*] «ревіння; прибій (хвиль)» Нед, [*ревніва*] «ревіння; шум, крик», [*реву́га*] «корова, яка постійно сильно реве; плакса» Нед, [*реву́ля*] «тс.» Нед, *реву́н, реву́ха, [реву́шка]* «ревіння» ЛексПол, [*ревлівий*] «плаксивий, крикливий», *реву́чий, ре́вма*; — р. *реветь*, бр. *райці* «ревити, ричати», др. *рютити, реву* «ревити; скреготати», п. [*gzwieć*], ст. *gzwac*

«ричати», gzuć, теп. ч. *gzewę > gzwę, ч. řvát «ричати; репетувати; ревти», слц. revat', вл. гуć, гјејć, болг. *рѣва*, м. *реве*, схв. *рѣвати* «ревти, репетувати», слн. řjověti, řjúti «репетувати; ревти; ричати», стсл. **ровы** (діеприкм.), цсл. **ровж, рюти**; — псл. řjuti < *geuti, gevō; — споріднене з лит. řija «тічка, полювання; зрая», снн. řiien «ревти», дангл. řup «рев», řuan «ревти», лат. řimog «шум, гомін; слух, чутка», řavus «хриплий», гр. ῥύομαι «реву, вию; репетую», дінд. řavati, řauti, řuváti «реве, кричить», řavař «рев», осет. ařawun : ařud/ařawun : ařud «сповнювати сильним шумом»; іє. *(e)řeu- «кричати». — Фасмер III 456; Черных II 103; КЭСРЯ 387; Преобр. II 192—193; Szober JP 14, 601; Brückner 477; Machek ESJČ 534; Holub—Kop. 324; Schuster-Sewc 1249; Младенов 558; Skok III 133; Абасв ИЭСОЯ I 57; Frisk II 1152; Boisacq 1083; Walde—Hofm. II 451; Otrębski Idg. Forsch. 13, 39; Persson Beitr. 771; Pokorny 867. — Пор. **рїкати**.

рѣвка — див. **рѣва**¹.

[**рѣвко**] «ненажера» Нед; — неясне; можливо, йдеться про грудну дитину, що часто плаче і заспокоюється під час годування; в такому разі пов'язане з *рѣвити* (пор.).

ревматізм, ревматик, ревматичний; — р. *ревматізм*, бр. *рѣматізм*, п. *reumatyzm*, ч. *revma(tismus)*, слц. *reuma(tismus)*, вл. *reumatizm*, болг. *ревматізм*, м. *ревматізам*, схв. *рѣума, рѣума, реуматізам*, слн. *řevma*; — запозичення з латинської мови; лат. *rheumatismus* походить від гр. ῥευματισμός «розтікання (по тілу)», пов'язаного з ῥεῖμα «потік; розлив; ревматичне страждання», ῥέω (<ῥεω) «течу; розливаюся», спорідненими з лит. řjavėti «повільно текти, просочуватися», псл. *řjija «струміль», укр. *струя*. — СІС² 710; Черных II 104; Фасмер III 455; Преобр. II 191; Савинов РФВ 21, 34; Kopaliński 841; Holub—Lyer 419; Frisk II 650—652. — Див. ще **струя**. — Пор. **рїма**².

ревмокардіт; — р. *ревмокардіт*, бр. *рѣмакардіт*; — складне утворення, що виникло на основі слів *ревматізм* і *кардіт* (загальна назва хвороб серця). — СІС² 710. — Див. ще **кардіограма, ревматізм, серце**¹.

рѣвний «запопадливий, старанний; (заст.) гіркий, тужливий, щирий; [справний Шух]», [рѣмний] «гіркий, ревний» Корз, *рѣвнівий*, [рѣвнівлівий] «рѣвнівий» Нед, [рѣвніція] «рѣвнощі» Нед, *рѣвнівець, рѣвнітель*, [рѣвніці] «рѣвнощі», [рѣвніця] «рѣвнивиця» Нед, *рѣвнощі*, [рѣвніці] «рѣвнощі» Нед, [рѣвні] «гіркувато» ВеБ, *рѣвносно, рѣвнувати* «проявляти рѣвнощі; [присвятити себе чомусь; рѣвно плакати Нед]»; — р. *рѣвнівий*, бр. *рѣвнівы*, др. *рѣвнь* «рѣвність, задрощі», п. *gzwęnu* «тужний, тужливий, чутливий, сумний», [gzwęniwu] «тс.», ч. řevnivý, řevnit «рѣвнувати», слц. řevnivý, řevnit' «рѣвнувати», нл. řjawniś «дратувати», болг. *рѣвнів*, м. *рѣвнив*, схв. *рѣвновати* «старатися, турбуватися», *рѣвностан*, стсл. **рѣвновати** «із запалом прагнути до чогось», **рѣвнител** «рѣвнитель, прихильник»; — псл. *řvňpъ «сердитий; рѣвнивий»; — очевидно, пов'язане з лат. řivālis «суперник», п. řija «тічка», ч. řije «тс.», др. *рѣвнѣ* «вересень» і далі, можливо, з псл. *řjuti «рѣвити» або з лат. řuo «пориваюся, поспішаю», дангл. řeow «схвильований, бурний, дикий». — Фасмер III 455; Черных II 104; Преобр. II 191—192; Brückner 476; Machek ESJČ 531; Holub—Kop. 322; Schuster-Sewc 1221—1222; Младенов 558; Варбот Этимология 1980, 34—35; Matzenauer LF 18, 247; Walde—Hofm. II 437. — Див. ще **рѣвити**. — Пор. **рѣвня**.

рѣвня — див. **рѣва**¹.

револьвѣр СУМ, Куз; — р. *револьвѣр*, бр. *рѣвальвѣр*, п. вл. *gewolwer*, ч. слц. *revolver*, болг. м. *револвѣр*, схв. *рѣвдлвѣр*, слн. *revólver*; — запозичення з французької мови; фр. *revolver* походить від англ. *revolver* «барабан; револьвер», утвореного від *revolve* «обер-

татися, періодично повертатися», яке походить від лат. *revolvere* «кочу назад»; назва пов'язана з наявністю в револьвері обертового барабана. — СІС² 711; Фасмер III 456; Черных II 104; Преобр. II 192; Kopaliński 843; Koneczna Pog. jęz. 1936—1937/9, 167; Holub—Lyer 419—420; Dauzat 631; Klein 1342. — Див. ще **еволюція, ре-, революція.**

революція, революціонер, революціонізм, революціонізувати, дореволюційний, пореволюційний; — р. болг. *революция*, бр. *рэвалюцыя*, п. *rewolucja*, ч. *revoluce*, слц. *revolúcia*, вл. нл. *rewolucija*, м. схв. *револу́ција*, слн. *revolúcija*; — запозичення із західноєвропейських мов, н. *Revolution*, фр. англ. *revolution* походять від лат. *revolūtio* «оберт, переверт», пов'язаного з *revolvere* «скочую назад; знову розгортаю», утвореним за допомогою префікса *re-* від *volvo* «обертаю; перевертаю; розгортаю». — СІС² 710; Фасмер III 456; Черных II 104—105; КЭСРЯ 387; Деборин ВЯ 1957/4, 42; Преобр. II 456; Горяев 450; Смирнов 254; Holub—Lyer 419; Dauzat 631; Klein 1342. — Див. ще **еволюція, ре-**.

[ревт́аня] (кличка корови світло-червоно-коричневого кольору) Нед, *[рей-ти]* «червоні воли» Вел; — запозичення з угорської мови; уг. *rőt* ([röjt]) «рижий» походить від нвн. *rot* (баварсько-австрійськ. [röt, röät]) «червоний», спорідненого з лит. *gaũdas* «тс.», псл. *гидъ*, укр. *рудий*. — Лизанець Доп. УЖДУ 1965, 48; MNTESz III 458—459; Kluge—Mitzka 609. — Див. ще **рудий.**

ревю́ «театральне видовище-огляд»; — р. болг. *ревю́*, бр. *рэвю́*, п. *rewia*, ч. слц. *revue*, м. *реви́ја*, схв. *рèвї́, рèви́ја*, слн. *revija*; — запозичення з французької мови; фр. *revue* «перегляд; огляд; журнал; парад» пов'язане з *revoir* «знову бачити; переглядати», утвореним з префікса *re-* і дієслова *voir* «бачити», яке зводиться до лат. *vidēre* «тс.». — СІС² 711; ССРЛЯ 12, 1099; Kopaliński 842; Holub—Lyer 420; Dauzat 631. — Див. ще **вид, ре-**. — Пор. **інтерв'ю.**

[réga] «назва вола з головою і рогами, як у бугая», *[riга]* «бугай» (Ме); — не зовсім ясне; можливо, запозичене з польської мови; п. [regasz] «віл, не позбавлений повністю статевої сили, дуже буйний» може бути зведене до звуконаслідувального кореня псл. *reg-* «ревіти, іржати». — Меркулова *Этимология* 1974, 61—63. — Пор. **регіт, регнути.**

регáлії «символи монархічної влади; відзнаки»; — р. болг. м. *регáлии*, бр. *рэгáліі*, п. ч. *regalia* (мн.), слц. *regálie*, схв. *рèгáлије*, слн. *regálija*; — через польське або німецьке посередництво (нвн. *Regalien*) запозичено з латинської мови; лат. *regālis* (мн. *regalia*) «царський» утворене від *rex* (род. в. *regis*) «цар; владика», пов'язаного з *regere* «керую». — СІС² 711; Фасмер III 456; ССРЛЯ 12, 1100; Kopaliński 826. — Див. ще **регент.**

регáта «масові змагання на судах»; — р. болг. м. *регáта*, бр. *рэгáта*, п. ч. слц. вл. *regata*, схв. *рèгáта, рèгáта*, слн. *regáta*; — запозичення з італійської мови; іт. *regata, rigatta* пов'язане з *riga* «ряд, шеренга», яке походить від двн. *riga* «ряд»; спочатку *rigatta* означало ряд гондол, що вирушають у рейс; іт. *regata* вважається також (*Mestica* 1369) результатом стягнення слова *remigata* «удар веслами»; спроба пов'язати іт. *regata* з *ricattare* «відігратись, узяти реванш» (Holub—Lyer 413) менш обґрунтована. — СІС² 711; ССРЛЯ 12, 1100; Фасмер III 456; Kopaliński 826; Kluge—Mitzka 590; Klein 1319.

регб́і (спортивна гра з м'ячем), *регбі́ст*; — р. *регби*, бр. *рэгби*, п. ч. слц. *rugby*, болг. *рѣгби*, м. *рагби*, схв. *рӑгби*, слн. *rugby, ragby*; — запозичення з англійської мови; англ. *rugby* «регбі» походить від назви англійського міста Регбі (Rugby), у школі якого вперше почали грати в цю гру. — СІС² 711; УРЕ 12, 208; ССРЛЯ 12, 1100; РЧДБЕ 640; Kopaliński 853; Klein 1363.

регель «підпірка, перекладина між кроквами», *риггель* «горизонтальна бал-

ка», [рiголь] «тс. Мо; поперечина між стовпами стіни Чаб», [ригеля] «поперечина між стовпами стіни» Чаб, [ригель] «тс.» тж, [ригель] «засув» Нед, [рiгий] «тс.» О, [ригівниця] (тк.) «дощечка з отворами для кінців начиння або берда», [риголювати] «закладати поперечні балки при будівлянні стіни» Мо, [зариглювати] «замкнути на засувку» Нед; — р. *регель*, *ригель*, п. *gugiel* «ригель; засув»; — через польське і російське посередництво запозичено з німецької мови; снн. *regel* «поперечна жердина», свн. *rigel* «дерев'яна переклада; поперечка», нвн. *Riegel* «засув» пов'язують ся з лат. *gēgula* «брус, планка; лінійка». — СІС² 731; Шелудько 44; Фасмер III 457; ССРЛЯ 12, 1311; Sł. węg. obc. 658; Brückner 471—472; Kluge—Mitzka 599. — Див. ще **регула**.

регент «тимчасовий управитель замість монарха; керівник церковного хору», *реэнт* «тс.» УРС, Куз, *регентство*, [реэнтій] «церковний півчий» Нед, [ерэнтій, ирэнтій] «тс.» Ж, *регентувати*, ст. *реентъ* «канцляр, книгочий» (XVII ст.); — р. м. *регент*, бр. *рэгент*, п. ч. слц. вл. *regent*, нл. *gegenstwo* «регентство», болг. *регэнт*, схв. *регент*, слн. *regènt*; — запозичення з латинської мови; лат. *regēns* (род. в. *regentis*) «керуючий, правитель; володар» пов'язане з *rego* «керую, направляю; установлюю; даю настанови», спорідненим з гр. *орéω* «протягаю, простягаю», гот. *gahtōn* «підносити», ірл. *rigim* «розтягати, поширюватись», лит. *ražýtis* «потягуватися», дінд. *řjyati* (*řñjāti*) «простягається». — СІС² 711; Фасмер III 457; ССРЛЯ 12, 1102; Преобр. II 193; РЧДБЕ 616; Kopaliński 826; Brückner 457; Holub—Lyer 413; Walde—Hofm. II 427. — Пор. **директіва**, **директор**, **диригувати**, **коректура**, **регалії**, **регимент**, **регіон**, **регламент**, **регула**, **регулювати**, **режим**, **режисер**, **реимент**, **ректор**.

[**регеша**] «нечепура; незграбна або товста людина; щось безформне, негарне» Непокупный, [*рекеша*] «тс.» тж,

[*ригаша*] «незграбна людина» Корз; — бр. [*рэкеша*] «повна, безфігурна жінка; неакуратно одягнута жінка», [*рагеша*] «нерозторопна, неакуратна людина»; — запозичення з литовської мови; лит. *gekešys* «гіллясте дерево; обрубана сукувата гілляка; незграбна, нерозторопна людина», *gėkežis* (*rėkežys*) «безформна річ» є, очевидно, результатом метатези в словах типу *kėgas* «пень», *kegėžis* «низьке, сукувате дерево з обляманою верхівкою», споріднених з лтс. *segs* «корч, корінь», псл. *koга* «кора», *koгe «корінь». — Непокупный 194—195; Лаучюте 59; Fraenkel 241, 716. — Див. ще **корінь**¹. — Пор. **розкереша**.

регимент (заст.) «полк», *региментар* «командувач, заступник гетьмана», *региментарій* «тс.»; — р. болг. *регимэнт*, п. ч. слц. вл. *regiment*, схв. *регимэнта*, слн. *regimènt*; — запозичення з німецької мови; нвн. *Regimènt* «полк; правління; режим» походить від пізньолат. *regimentum* «керівництво», пов'язаного з лат. *rego* «керую, направляю». — Фасмер III 457; Смирнов 254; Holub—Lyer 413; Dauzat 620; Kluge—Mitzka 591. — Див. ще **регент**.

Регіна (жіноче ім'я); — р. болг. *Регина*, бр. *Рэгіна* (розм. *Раіна*), п. ч. *Regina*, слц. *Regína*; — запозичено, очевидно, через польське посередництво з латинської мови; лат. *Rēgīna* утворено на основі іменника *gēgīna* «цариця», пов'язаного з *gēx* (род. в. *gēgis*) «правитель, володар», *rego* «керую». — Вл. імена 155; Петровский 188; Спр. личн. имен 519; Илчев 423. — Див. ще **регент**.

регіон «територія, виділена за певними ознаками», *регіональний*, *регіонарний*; — р. *регіон*, *регіональний*, бр. *рэгіён*, п. *region* «район», ч. *region*, слц. слн. *regiõn*, вл. *regionalny*, болг. *регіонален*, м. *регион*, схв. *регійон*; — запозичення з німецької мови; н. *Regiõn* «область, район» походить від лат. *regio* (род. в. *regiõnis*) «область, округ, район» (спочатку «край, область, які знаходяться під чийсь керівництвом»),

пов'язаного з *rego* «керую»; форма *regionalis* «обласний», того ж походження. — СІС² 711; ССРЛЯ II 1104; Kopaliński 827; РЧДБЕ 616; Holub—Lyer 413; Walde—Hofm. II 427. — Див. ще **регент**.

регiстр «ділянка звукового діапазону; регулятор у деяких машинах»; — р. *regiŝtr*, бр. *ręgiŝtr*, п. *registr* «регiстр; реєстр», ч. *registr*, слц. вл. нл. *register*, болг. *регiстрър*, м. *регистар*, схв. *регiстар*, слн. *regiŝter*; — запозичено через німецьке посередництво (нвн. *Register* «реєстр, список; зміст; (муз.) регiстр») з середньолатинської мови; слат. *registrum*, давніше *regestum*, пов'язане з *regesta* (мн.) «список, перелік, реєстр», похідним від *gegerege* «вносити, реєструвати, записувати», утвореного з префікса *ge-* і дієслова *gegere* «нести; чинити, робити». — СІС² 712; Фасмер III 457; Преобр. II 192; Смирнов 255; Kopaliński 826, 828; Brückner 457; Holub—Lyer 414; Kluge—Mitzka 591; Klein 1320; Walde—Hofm. I 595. — Див. ще **жест**, **ре-**. — Пор. **реєстр**.

регiт, [*регот*] Нед, *регiтня*, *реготня*, *реготи*, *реготун*, *реготуха*, *реготливий*, *реготати* «сильно сміятися; [іржати (про коней) ВеЛ, Куриленко]», *реготіти*, [*регiтно*] «смішно»; — р. [*регот*], *реготать*, бр. *рогат*, п. *rzegot* «квакання, кумкання; регiт», *gchot* «тс.», ч. *řehot* «регiт», слц. *gchot* «тс.», вл. *řehotać* «іржати», *řehotać so* «реготати», нл. *řjagot* «квакання»; — псл. *gegotъ*, утворене від звуконаслудвального кореня *geg-*, паралельного до *gek-*: *gok-* (пор. схв. *рєга* «ричання», слн. *гєга* «деревна жаба», лит. *гєкті* «кричати»); заслуговує на увагу припущення (Ильинский ИОРЯС 16/4, 12; Matzenauer LF 16, 164) про зв'язок з р. [*рагоза*] «сварка, лайка», лтс. *gėdzėt* «лятися». — Фасмер III 457; Преобр. II 193; Brückner 474; Machek EŠJČ 529; Holub—Kop. 320; Schuster-Sewc 1219, 1224; Меркулова Этимология 1974, 62—63.

регламент, *регламентация*, *регламентувати*; — р. *регламент*, бр. *рєгламент*, п. *reglament*, ч. слц. вл. *reglement*, болг. *регламент*, схв. *реглеман*, слн. *reglement*; — запозичене, очевидно, через польське посередництво з французької мови; фр. *règlement* «упорядкування; статут; правила внутрішнього розпорядку, регламент» пов'язане з *regle* «встановлений порядок, правило», що походить від лат. *regula* «норма, правило», пов'язаного з *rego* «керую, направляю; даю настанови». — СІС² 712; Фасмер III 457; Черных II 105; Преобр. II 193; Смирнов 255; Kopaliński 827; Holub—Lyer 414; Dauzat 620; Bloch 516; Ernout—Meillet 819; Walde—Hofm. II 426—427. — Див. ще **регент**.

регла́н (фасон верхнього одягу); — р. болг. *регла́н*, бр. *рєгла́н*, п. *raglan*, ч. слц. слн. *raglán*, м. *раглан*, схв. *раглан*; — запозичення з англійської мови; англ. *raglan* «пальто (регла́н)» походить від прізвища лорда Реглана (*Raglan*). — СІС² 712; Коваль 200; Москаленко УІЛ 55; ССРЛЯ 12, 1109; Kopaliński 815—816; Holub—Lyer 409; Klein 1297.

[**регнути**] «дуже хотіти» (у виразі *він аж регне*); — очевидно, пов'язане з *реготати* «сильно сміятися; [іржати]», давніше також «ревіти, ричати (зокрема, в період тічки)». — Меркулова Этимология 1974, 61—64. — Див. ще **регiт**.

регрес, *регресант* (юр.), *регресат*, *регресія*, *регресивний*, *регресувати*; — р. *регресс*, бр. *рєгрєс*, п. ч. слц. вл. *regres*, болг. *регрес*, м. *регрес*, схв. *регрес*, слн. *regrés*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Regréß*, фр. *regrès*, англ. *regress* походять від лат. *regressus* «зворотний рух», пов'язаного з *regredi* «йти назад, повертатися», яке складається з префікса *ge-* і дієслова *gradī* «крокувати, йти». — СІС² 712; ССРЛЯ 12, 1110; Kopaliński 827; Holub—Lyer 414; РЧДБЕ 617; Dauzat 620. — Див. ще **градус**. —

Пор. **агресія**, **градация**, **конгрес**, **прогрес**.

ре́гула (заст.) «правило», *ре́гули* «місячне», *регуля́рний*; — р. *ре́гулы* «регули», бр. *ре́гулы* «тс.», п. *regula* «правило; монастирський устав», ч. *regule* «правило», *řehole* «монастирський устав», слц. *regula* «устав», болг. *регула́рен*, м. *регула* «правило», схв. *ре́гула* «тс.», слн. *reguláren*; — через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. *regula* «норма, правило», пов'язане з *rego* «керую, направляю»; форма *регуля́рний* походить від лат. *regulāris* «рівномірний, правильний». — СІС² 713; Фасмер III 457; ССРЛЯ 12, 1113; Смирнов 256; Sł. wug. obcych 635; Вгückнер 457; Holub—Lyer 414. — Див. ще **ре́гент**.

регулюва́ти, *регулюва́льник*, *регуля́тор*, *регуля́ція*, *регулюва́льний*, *регулюючий*, *регуля́твний*, *регуля́торний*; — р. *регулі́ровать*, бр. *ре́гулява́ць*, п. вл. *regulować*, ч. *regulovati*, слц. *regulovat'*, нл. *regulowaś*, болг. *регулі́рам*, м. *регулі́ра*, схв. *регулі́рати*, слн. *regulírati*; — запозичення з німецької мови; н. *regulieren* «регулювати» походить від пізньолат. *regulo* «регулюю, влаштовую; навчаю», пов'язаного з лат. *regula* «норма, правило». — СІС² 713; Черных II 105—106; Kopaliński 827; Holub—Lyer 414. — Див. ще **ре́гула**.

регуля́рний — див. **ре́гула**.

ре́га, *регéля* — див. **рагéля**.

[регезу́ля] «рибальська снасть у вигляді кошика з рогози» Ник; — результат контамінації назв *[регéля]* «вид рибальської снасті» і *рогоза́*. — Див. ще **рагéля**, **рогіз**.

[регетáть] «скрекотати» (переважно про жаб) Л, *[рекетáть]* «тс.» Л; — звуконаслідувальні утворення, паралельні до *крекотáти*, *кректáти* «тс.» (див. *кре́кнути*), *[рэхкати]* «кумкати», *скрекотáти*.

реда́кція, *реда́ктор*, *реда́кторство*, *редакці́йний*, *редагува́ти*; — р. болг. м. *реда́кция*, бр. *реда́кцыя*, п. ге-

дакція, ч. *redakce*, слц. *redakcia*, вл. нл. *redakcija*, м. *редакци́я*, схв. *редáкци́я*, слн. *redákcija*; — запозичення з французької мови; фр. *redaction* «редакція» утворено від лат. *redactus* «упорядкований», пов'язаного з *redigo* «відганяю, направляю, обертаю», утвореним за допомогою префікса *ge-* (*red-*) від дієслова *ago* «роблю, дію, поганяю». — СІС² 713; ССРЛЯ 12, 1117; Фасмер III 458; Горяев 450; Kopaliński 823; Holub—Lyer 412; Dauzat 617. — Див. ще **а́гент**, **ре-**.

реді́ска; — р. *реді́ска*, *реді́с*, *[раді́ска]*, бр. *рады́ска*; — через російське посередництво запозичене з німецької мови; нвн. *Radies*, *Radieschen* (нн. *radîs*, *reddîs*) походить від гол. ст. *radijs* або фр. *radis* «тс.», які зводяться до лат. *radîx* «корінь, коренеплід» (переважно про редьку, редиску). — Акуленко 141; Коваль 56; Черных II 106; Фасмер III 458; Преобр. II 194; Kluge—Mitzka 578; Dauzat 606, 607; Matzenauer LF 16, 162. — Див. ще **радика́л**.

[реді́ль] «гряділь (у плузі)» Л, *[регіль О, регіль Гриц]* «тс.»; — результати редукції і діалектної видозміни звукової форми *гряді́ль* «тс.» (див.).

реду́кція «зменшення, спрощення», *реду́ктор* «механізм, який змінює швидкість обертання», *редуко́ваний*, *реду́кці́йний*, *редукува́ти* «зменшувати, скорочувати; зменшуватися»; — р. болг. *реду́кция*, бр. *реду́кцыя*, п. *gedukcja*, ч. *gedukce*, слц. *gedukcia*, вл. *gedukcija*, м. *реду́кци́я*, схв. *реду́кци́я*, слн. *gedúkcija*; — через польське посередництво запозичене з латинської мови; лат. *reductio* «повернення, відсування назад» пов'язане з дієсловом *redūco* «відсуваю, відводжу, відтягаю», утвореним з префікса *ge-* і дієслова *dūco* «веду». — СІС² 714; ССРЛЯ 12, 1129; Фасмер III 459; Смирнов 256; Kopaliński 823; Holub—Lyer 412. — Див. ще **дук**, **ре-**. — Пор. **деду́кція**, **конду́ктор**, **реду́т**.

реду́т «земляне укріплення для оборони», *[раду́т]* «тс. Г; притулок; по-

двір'я; маєток; палац Нед», [реду́та] «редут»; — р. болг. *реду́т*, бр. *реду́т*, п. *geduta* «маскарад; редут», ч. *geduta* «бал-маскарад; дім з танцювальним залом; редут», слц. *geduta* «казино; редут», схв. *реду́т* «редут», слн. *gedúta*; — через російське посередництво запозичено з французької мови; фр. *gedoute* «редут; громадський зал; бал» походить від іт. *ridotta* «редут», яке зводиться до лат. *reductus* «такий, що знаходиться збоку, віддалений», пов'язаного з *redūso* «відсуваю, відводжу, відтягаю, переносу назад», утвореним з префікса *ge-* і дієслова *dūso* «воджу, командую». — СІС² 714; Фасмер III 459; Kopaliński 824; Holub—Lyer 412; Mestica 1410. — Див. ще **деду́кція**, **ре-**. — Пор. **конду́ктор**.

редька (бот.) «*Raphanus L.*», [редеш-ник] «редька дика, *Raphanus raphanistrum L.*» Мак, [редьква] «редька посівна, *Raphanus sativus L.*» Нед, [редьквиця, редьков] «тс.» Нед; — р. *редька*, бр. *редзька*, п. *gzodkiewka*, ч. *ředkev*, слц. *red'kev* «редька», *red'kovka* «редиска», вл. *gjedkej*, нл. *gjadkej*, схв. *редтква*, слн. *ředkev*, стсл. **редъкъ**; — псл. *гьдъку* або *редьку*; — запозичене через посередництво германських мов (двн. *gātīh*, свн. *gedik*) з латинської; лат. *gādīx* «корінь, коренеплід» означало, зокрема, *редьку*, *редиску*; на слов'янському ґрунті це слово могло бути зближене за народною етимологією зі словом *гедъкъ* (укр. *рідкий*); вважається, що редька була привезена в Італію із Сирії у I ст. до н. е. — Дзендзелівський St. sl. 6/1—2, 124; Коваль 56; Черных II 106; Фасмер III 460; КЭСРЯ 387; Преобр. II 194; Горяев 307; Соболевский Лекции 215; ЖМНП 1911, травень, 165; Brückner 477; Machek ESJČ 529; Jm. rostl. 60; Holub—Lyer 428; Holub—Kop. 321; Skok ZfSlPh 31, 474; Бернштейн Очерк 1974, 232; Stender-Petersen ZfSlPh 7, 292; Būga RR I 582, II 538; Meillet Études 184; Uhlenbeck AfSlPh 15, 490; Knutsson GL 39; Kiparsky GLG 276;

Walde—Hofm. II 415; Kluge—Mitzka 597. — Див. ще **радика́л**.

[редзу́ля] «опудало» Нед; — неясне.

ре́нт, *ре́нтій* — див. **ре́гент**.

ре́стр «список, опис», (заст.) *леестр*, *лейстер* «тс., реестр», *реестра́тор*, *реестрату́ра*, *реестра́ція*, *реестровець* (іст.) «козак, що перебуває на службі», *реестрові́к* «тс.» Куз, (заст.) *леестрові́к*, *лейстрові́к*, *реестраці́йний*, *реестро́вий*, (заст.) *лейстро́вий*, *рееструва́ти*, *перереестра́ція*, *перереестро́вувати*, ст. *реестръ* «сочисление, сословие» (XVII ст.); — р. *реэ́стр*, бр. *рээ́стр*, ч. *rejstřík* «реестр»; — запозичення з польської мови; п. *rejestr* «реестр» (із збереженням середньолатинської вимови *gi* як *ji*) походить від слат. *regestrum* «реестр, регістр», *registrum* «тс.» — СІС² 714; Фасмер III 460; ССРЛЯ 12, 1132; Преобр. II 194; Смирнов 257; Kopaliński 828; Brückner 457. — Див. ще **регі́стр**.

[реж] «крило рибальської сітки», [режа́] «паралельні збільшені вічка сітки» Ник; — неясне; можливо, пов'язане з п. [geza] «пучок тонких соснових гілок, які чіпляються до рибальської сітки, щоб вона не занурювалась у мул»; може бути зіставлене і з п. *geže* «частина сітки, якою ловлять бобрів».

[реже́вий] «житній» Нед; — похідне утворення від запозиченого п. *gež* «жито, озимина», якому відповідає укр. [рож] «тс.» (див.).

режі́м; — р. болг. *режі́м*, бр. *режы́м*, п. *gežim*, *gežum*, ч. слц. вл. *gežim*, м. *режим*, схв. *режым*, слн. *gežim*; — запозичення з французької мови; фр. *régime* «режим; устрій, лад; спосіб життя» походить від лат. *regimen* «управління, командування, керівництво», пов'язаного з *rego* «керую, направляю; встановлюю, даю настанови». — СІС² 714; Фасмер III 460; Черных II 106—107; Преобр. II 194; Kopaliński 844; Holub—Lyer 420; РЧДБЕ 619; Dauzat 619. — Див. ще **ре́гент**.

режисёр, *режисёрство, режисюра, режисерувати, режисировати*; — р. *режиссёр*, бр. *рэжысёр*, п. *reżyser*, ч. слц. *režisér*, вл. *režiser*, болг. *режисьор*, м. *режисёр*, схв. *режисёр*, слн. *režisèr*; — через російське посередництво запозичено з французької мови; фр. *régisser* «режисер; керуючий, управляючий» пов'язане з *régir* «керувати, правити, управляти», що походить від лат. *rego* «керую, направляю; установлюю; даю настанови». — СІС² 714; ССРЛЯ 12, 1134; Фасмер III 460; Преобр. II 194; Горяев 450; Kopaliński 844; Holub—Lyer 420; РЧДБЕ 619; Dauzat 620. — Див. ще **регент**.

[**режуха**] (бот.) «настурція, *Nasturtium officinale* R. Вг. Мак; жеруха гірка, *Cardamine amara* L. Мак; хрінниця, *Lepidium draba* L. Мак; крес-салат, *Lepidium sativum* L. Мак»; — р. [*режуха*] «крес-салат», [*резуха*] «настурція», бр. *разуха* «гусимець, *Arabis* L.», п. *gzežucha* «жеруха», ч. *řeřicha* «хрінниця», [*řeřucha*, *řeřocha*, *řežucha*, *řežucha*], слц. *režucha* «тс.»; — очевидно, псл. *režucha* як результат метатези у слові *žeřucha*, зближеному, можливо, з *režькъ* «різкий». — Brückner 475; Machek ESJČ 530; Jm. rostl. 60—61; Holub—Kop. 322. — Див. ще **жеруха**.

[**резгини**] «пристосування для перенесення сіна» Непокупный, [*рездини*] «тс.» тж; — р. [*резвины*], бр. *рэзгины*, п. [*rezginy*] «тс.»; — запозичення з литовської мови; лит. *režgines* «два луки, переплетені мотузкою сіткою, для носіння корму», *režgis* «мішок для корму; сітка» пов'язані з *režgti* «плетити», *režgti* «переплітатися», спорідненими з лтс. *režgīt* «переплутувати», дінд. *gájuḥ* «мотузка», лат. *gestis* «тс.», дангл. *gesc(e)* (*risc(e)*, *gusc(e)*) «очерет», можливо, також з псл. *rozga*, укр. *різка*. — Непокупный 188; Лаучюте 22; Fraenkel 713. — Пор. **різка**.

резеда́ (бот.) «*Reseda* L.» СУМ, Нед, *резедові*; — р. болг. *резеда́*, бр. *рэзедá*, п. ч. слц. вл. *rezeda*, м. схв.

резеда́, слн. *reséda*, *rezéda*; — запозичення з французької мови; фр. *réséda* походить від лат. *resēda* «резеда», пов'язаного з *resēdāre* «полегшувати, лікувати, зціляти» (вважалося, що ця рослина діє заспокійливо), утвореним за допомогою префікса *re-* від дієслова *sedēre* «сидіти, осідати; сидати; затихати», спорідненого з лит. *sėdėti* «сидіти», псл. *sědēti*, укр. *сидіти*. — СІС 1951, 555; Фасмер III 462; Черных II 107; Преобр. II 195; Баш РЯШ 1974/4, 95—96; Sł. wyg. obcych 649; Holub—Lyer 420; РЧДБЕ 619; Dauzat 626; Kluge—Mitzka 597; Klein 1332; Walde—Hofm. II 431. — Див. ще **сидіти**.

резекція «видалення частини органа»; — р. болг. *резекция*, бр. *резекция*, п. *rezekcja*, *resekcja*, ч. *resekse*, слц. *resekcia*, схв. *resėkcija*, слн. *resėkcija*; — запозичення з латинської мови; лат. *resectio* «обрізування, зрізування» пов'язане з *resēcāre* «обрізувати, видаляти», утвореним за допомогою префікса *re-* від *secāre* «зрізати, оперувати; розсікати», спорідненого з двн. *sēga*, *saga* «пилка», псл. **sěkti*, укр. *сікти*. — СІС² 714; ССРЛЯ 12, 1148; Kopaliński 838; Holub—Lyer 418; Walde—Hofm. II 504—505. — Див. ще **сікти**. — Пор. **сєкція**.

резёрв, *резерват, резервація, резервіст, резервник, резервуар, резервувати*; — р. болг. *резёрв*, бр. *рэзёрв*, п. вл. *rezergwa*, ч. слц. *rezerva* «резерв; стриманість», м. *резёрва* «резерв; застереження, додаткові умови», схв. *režėrva*, слн. *rezêrva* «запас»; — запозичення з французької мови; фр. *réserve* «резерв, запас; стриманість, обережність» пов'язане з дієсловом *réserver* «зберігати, відкладати; утримувати», яке походить від лат. *reservāre* «зберігати, відкладати, рятувати», утвореного з префікса *re-* і дієслова *servāre* «спостерігати, стежити; охороняти, зберігати». — СІС² 715; Фасмер III 462; Черных II 107; Преобр. II 194; Смирнов 257; Горяев 450; Kopaliński 843; Holub—Lyer 420; РЧДБЕ 619; Dauzat 626. —

Див. ще **сервіз**. — Пор. **консёрви**, **сёрвіс**.

резигнація «підкорення; відмова, зречення на користь іншого», [зрезигнува́ти] «відмовитися, зректися, поступитися»; — р. болг. *резигна́ция*, п. *rezugnacja*, ч. *rezignace*, слц. *rezignácia*, вл. нл. *rezignacija*, м. схв. *резигна́ција*; — запозичено через польське посередництво із середньолатинської мови; слат. *resignatio* «зречення» пов'язане з лат. *resignare* «розпечатувати; розкривати; оголошувати недійсним», яке складається з префікса *ge-* і дієслова *signare* «позначати; запечатувати». — ССРЛЯ 12, 1153; Копалиński 844; Holub—Lyer 420. — Див. ще **сигнал**.

резидент «дипломатичний представник; таємний уповноважений іноземної розвідки», *резиденція* «місцеперебування важливих офіційних осіб», *резидова́ти* (заст.) «перебувати, жити» Бі; — р. болг. м. *резидент*, бр. *резидэнт*, п. *rezydent*, ч. слц. вл. *rezident*, схв. *резидент*, слн. *rezident*; — через німецьке посередництво (н. *Resident*) запозичено з французької мови; фр. *résident* «резидент» походить від лат. *residens* (род. в. *residentis*), дієприкметника від дієслова *residēre* «сідати; зупинятися, селитися», утвореного з префікса *ge-* і дієслова *sedēre* «сидіти», спорідненого з лит. *sėdėti* «сидіти», псл. *sěděti*, укр. *сидіти*. — СІС² 715; Фасмер III 462; Смирнов 257; Копалиński 844; Holub—Lyer 429; РЧДБЕ 620; Walde—Hofm. II 507—509. — Див. ще **сидіти**. — Пор. **сесія**.

резіна «гума; [корок Нед]», *резінка*, *резіновий*, [резинóвий] «смолистий» Нед, [різóви] «гумовий» Л, *резінити*; — р. болг. *резіна*, бр. *рызіна*; — через російське посередництво запозичено з французької мови; фр. *résine* «деревна смола, камедь» походить від лат. *resina* «тс.», запозиченого, як і гр. *ῥητίνη* «тс.», з якоїсь неіндоевропейської мови; припускалося (Frisk II 654; Boisacq 840), що це слово разом з лат. *gasis* «вид сирої смоли» є рефлексом іє.

*s(e)reu- «текти». — Фасмер III 462; ГСЭ III 166; Черных II 107; КЭСРЯ 387; Преобр. II 195; Горяев 298; Dauzat 627.

[**резóвий**] «житній» Нед; — результат контамінації слів *разóвий* «просіяний тільки через рідке сито» і [*режéвий*] «житній». — Див. ще **раз¹**, **режéвий**.

резолу́ція, *резолу́тíвний*; — р. болг. *резолу́ция*, бр. *рэзалу́цыя*, п. *rezolucja*, ч. *rezoluce*, слц. *rezolúcia*, вл. нл. *rezolucija*, м. схв. *резолу́ција*, слн. *resolúcija*; — запозичення з французької мови; фр. *résolution* походить від лат. *resolūtio* «ослаблення, розв'язання, рішення, постанова», пов'язаного з *resolvo* «розв'язую, розпускаю, роз'яснюю, виконую», утвореним з префікса *ge-* і дієслова *solvo* «розв'язую, виконую, вирішую, розгадую». — СІС² 716; Черных II 107—108; Фасмер III 462; Смирнов 258; Копалиński 843; Holub—Lyer 420; РЧДБЕ 620; Dauzat 627. — Див. ще **абсолю́т**, **ре-**.

резóн «розумна підстава, доказ», *резонёр*, *резонёрство*, [резóнити] «переконувати» Нед, *резонёрствувати*, *урезóнити* СУМ, Нед; — р. болг. м. *резон*, бр. *рэзон*, п. *rezon*, ч. *rezónar*, вл. *rezona* «розум, розсудливість», схв. *рèзон*, слн. *rezóp*; — запозичення з французької мови; фр. *raison* «розум, інтелект; підстава» походить від лат. *ratiō* (род. в. *ratiōnis*) «рахунок; сума; мислення; розум». — СІС² 716; ССРЛЯ 12, 1164; Фасмер III 463; Преобр. II 195; Смирнов 258; Sł. wyg. obsychn 649; Копалиński 843—844; Holub—Lyer 420; РЧДБЕ 620. — Див. ще **ра́ція¹**.

резонáнс, *резонáтор* «прилад, де виникає резонанс», *резонáторник*, *резонувáти*; — р. болг. м. *резонáнс*, бр. *рэзанáнс*, п. *rezonans*, ч. *rezonance*, слц. *rezonancia*, вл. нл. *rezonansa*, схв. *резонáнца*, *резонáнција*, *резонáнса*, *резонáнција*, слн. *resonánsa*; — запозичення з французької мови; фр. *résonance* «резонанс» походить від лат. *resonantia* «відгомін, відгук», пов'язаного з reso-

pāge «звучати у відповідь, відгукуватися», яке складається з префікса ге- і дієслова sonāge «звучати, подавати звук». — СІС² 716; Фасмер III 463; ССРЛЯ 12, 1165; Смирнов 258; Kopaliński 843; Holub—Lyer 420; РЧДБЕ 620; Dauzat 627; Walde—Hofm. II 559. — Див. ще **соната**. — Пор. **сонет**, **сонорний**.

результат, *результант* (мат.), *результативний*; — р. *результат*, бр. *результат*, п. вл. нл. *rezultat*, ч. слц. слн. *rezultat*, болг. м. *результат*, схв. *результат*; — запозичення з французької мови; фр. *résultat* походить від лат. *resultātum* (букв. «те, що відскочило»), пов'язаного з *resultāre* «відскакувати, відбивати», інтенсивною формою до дієслова *resilīre* «скакати назад, відскакувати», утвореного за допомогою префікса ге- від дієслова *salīre* «стрибати, скакати». — СІС² 716; Акуленко 141; Черных II 108; КЭСРЯ 387; Sl. wug. obcsych 650; Holub—Lyer 420; РЧДБЕ 621; Dauzat 628. — Див. ще **ре-**, **сальто**.

[**резуха**] (бот.) «неслія волотиста, *Neslia paniculata* Desv.» Мак; — запозичення з російської мови; р. [**резуха**] «тс.» пов'язане з *рѣзать*; назва зумовлена, очевидно, тим, що листки неслії мають зубчасті гострі краї. — Див. ще **різати**.

резюмє, *резюмувати*; — р. болг. *резюмє*, бр. *резюмэ*, п. *résumé*, ч. слц. *resumé*, вл. *rezumej*, м. *резимэ*, схв. *резимэ*, слн. *rezimé*; — запозичення з французької мови; фр. *résumé* «резюмє, короткий виклад» пов'язане з дієсловом *résūmer* «резюмувати; підсумовувати», яке походить від лат. *resūmere* «знову брати, відновляти», утвореного з префікса ге- із значенням повторення і дієслова *sūmere* «брати, приймати», що виникло з префікса *sub-* «під-» і дієслова *emere* «купувати, придбавати», спорідненого з прус. *imt* «брати», лит. *imti* «тс.», псл. *imēti*, укр. *мати*. — СІС² 716; ССРЛЯ 12, 1172; Kopaliński 839—840; Dauzat 628; Walde—Hofm. II 630. — Див. ще **мати**², **ре-**, **суб-**.

[**рей**] «перевага; початковий танець розпорядника танців» Нед; — запозичення з польської мови; п. *rej wodzić* «верховодити; задавати тон; вести перед», ст. *rej* «танець», як і вл. *rej*, нл. *reja*, слн. *rej* «тс.», походить від нвн. *Reihen* «хоровод», *Reigen* «тс.» (свн. *rei(g)e*, снн. *rei(e)*), що зводиться до фр. ст. *gaie* «танець», яке загальноприйнятої етимології не має. — Brückner 457; SW V 502; Kluge—Mitzka 592.

ре́йвах «метушня, галас; безладно розкидані речі», [*рѣв'ях*] «тс.» Л, [*ра'йвах*] «метушня; жаб'ячий крик» Корз, [*рейвахувати*] «шуміти, буянити, бешкетувати» Нед; — запозичення з польської мови; п. *rejwach* «рейвах, гармидер», [*rajwach*, *rajwak*, *rajwas*] «тс.», можливо, через посередництво мови ідиш зводиться до нім. *Reiterwache* «кінна варта» (SW V 504) або до *Reihen* «хоровод», *Reigen* «тс.» (Brückner 457). — Шелудько 44; Trentowska Por. jęz. 1963/5—6, 200; Ułaszyn Jęz. złodz. 52.

рейд¹ «водний простір поблизу порту»; — р. болг. *рейд*, бр. *рэйд*, п. *rejd*, ч. слц. *rejda*, схв. *реид*; — запозичено через російське посередництво з голландської мови; гол. *reede* «рейд» походить від снн. *rēde*, *geide* (нвн. *Reede* «рейд»), яке первісно означало «місце, біля якого споряджують або споруджують кораблі»; німецькі форми споріднені з дісл. *reidi* «спорядження корабля», (g)*reidg* «готовий, простий, ясний», гот. *gagaips* «установлений», двн. *geiti* «готовий» (нвн. *bereit* «тс.»), ірл. *gēid* «рівний», кіпр. *rhwydd* «легкий, вільний». — СІС² 717; Черных II 108; Фасмер III 463; Смирнов 258; Преобр. II 195; Machek ESJC 511; Holub—Lyer 414; Matzenauer 292; Vries NEW 567, AEW 437; Kluge—Mitzka 66, 589; Klein 1347, 1352.

рейд² «проникнення військових частин у тил ворога; несподівана ревізія», *рейдер* «військовий корабель, що самотійно знищує морські транспортні засоби противника», *рейдовік* «учасник

рейду», *рейдувати* «робити рейд»; — р. болг. *рейд*, бр. *рэйд*, п. ч. *raid*, схв. *реид*; — запозичено, мабуть, через російське посередництво з англійської мови; англ. *raid* «рейд; наліт, наскок; облога» (дангл. *gād* «верхова їзда, подорож; наліт, рейд») пов'язане з дангл. *gīden* «іхати верхи, катати верхи», спорідненим з двн. *gītan* «іхати верхи», дірл. *gīadaim* «їду», лтс. *gāidīt* «цькувати, гнати», гр. *ἔριδος* «вісник, слуга». — СІС² 717; ССРЛЯ 12, 1173—1174; Kopaliński 816; Klein 1297, 1352; Kluge—Mitzka 594. — Пор. **рейтáр**, **рицар**.

рейдити — див. **райдати**.

рейка «вузький дерев'яний брусок, дощечка; рельс», *прірейка* (тех.) Куз, *прірейковий*; — бр. *рэйка* «планка»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *рейка* «вузький дерев'яний брусок, дощечка» може бути виведене від *рeя* «рухомий поперечний брус, до якого прив'язують вітрила»; щодо семантичного розвитку пор. р. *рельс* «рейка», яке походить від англ. *gail* (мн. *gails*) «поперечка, перекладина; брусок». — Див. ще **рeя**.

рейкати, *рeкати* — див. **райкати**.

реймент (заст.) «полк, загін; начальствування», *рейментар* «воєначальник, командувач війська», [*лейментáр*] «тс.», *рейментáрство* «владицтво, панування» Бі, *рейментарувати* «бути на чолі чогось» Нед; — запозичення з польської мови; п. [rejment, reiment] є результатом фонетичної видозміни слова *regiment*. — Див. ще **регiмент**.

рейс; — р. *рейс*, бр. *рэйс*, п. *rejs*, болг. м. *рейс* «рейс; рейсовий автобус»; — запозичення з німецької мови; н. *Reise* «подорож» (свн. *reise* «відхід», двн. *reisa* «тс.») споріднене з двн. *gīsan* «підійматися; падати», гот. *uggeisan* «підійматися», англ. *gear* «тс.», *gise* «вставати», стсл. *ристати*, *рицж* «бігти». — СІС² 717; Фасмер III 463; Черных II 108; Преобр. II 204, 230—231; Kluge—Mitzka 594; Klein 1307, 1350. — Див. ще **рискати**.

рейсфедер (креслярський інструмент); — р. *рейсфедер*, бр. *рэйсфедэр*, п. *rajsfeder*, болг. *рајсфедер*, схв. *рајсфедер*; — запозичено, можливо, через російське посередництво з німецької мови; н. *Reißfeder* «рейсфедер» (букв. «перо для креслення») складається з основи дієслова *reißen* «креслити» (свн. *gīzen*, двн. *gīzan*, днн. *writen* «рвати, писати, малювати»), спорідненого з дангл. *writan* «тс.», лат. *gīma* «тріщина, щілина», гр. *ρίνη* «напилок», та іменника *Feder* «перо» (свн. *vēder(e)*, двн. *fēdara*), спорідненого з дангл. *fēder* «тс.», лат. *penna* «перо, крило», гр. *πτερόν* «тс.». — СІС² 717; ССРЛЯ 12, 1176; Преобр. II 44; Kopaliński 816; РЧДБЕ 608; Kluge—Mitzka 188, 594; Frisk II 612, 657; Boisacq 821, 841; Walde—Hofm. II 282, 435.

рейсшина (креслярський інструмент); — р. *рейсшина*, бр. *рэйсшы́на*, п. *rajszyna*, болг. *рајсшина*; — запозичено через російське посередництво з німецької мови; н. *Reißschiene* «рейсшина» (букв. «лінійка для креслення») складається з основи дієслова *reißen* «креслити» та іменника *Schiene* «шина». — СІС² 717; ССРЛЯ 12, 1179; Kopaliński 816; РЧДБЕ 608. — Див. ще **рейсфедер**, **шина**.

рейтáк — див. **райтáк**.

рейтáр «солдат найманої кінноти у XVI—XVII ст.» СУМ, Куз, *райтáр* Куз, (заст.) *лeйтáр* Г, Бі «тс.», *рейтeр* «невеликий тягарець на коромислі терезів; металевий затискач у картотеці», [*рейтáрство*] «кіннота; вершники» Нед, ст. *райтáрня* «тс.», (заст.) *лейтарувати* «служити в кінноті» Бі; — р. болг. *рейтáр*, бр. *рэйтар*, п. *rajtar*, [rejtár], ч. *rejtár*, слц. *rajtár*, вл. *rajtar* «вершник», нл. *rejtár* «тс.», слн. *rájtar*; — запозичено через польське і російське посередництво з німецької мови; н. *Reiter* «вершник, кавалерист» пов'язане з дієсловом *reiten* «їздити верхи» (свн. *gīten*, двн. *gītan*), спорідненим з дангл. *gīdan* «тс.». — СІС² 717; Шелудько 44; Коваль 130; Фасмер III 464; ССРЛЯ 12,

1177; Kopaliński 816; Brückner 453; Machek ESJČ 512; Holub—Lyer 414; Kluge—Mitzka 66, 595. — Див. ще **рейд**².

— Пор. **ридван**, **рицар**.

рейти — див. **ревтаня**.

рейтузи «вузькі штани (спочатку для верхової їзди)», [рейту́за] Нед; — р. *рейту́зы*, бр. *рэйту́зы*, п. *gajtuzy*, ч. слц. *gajtku* «бриджі, рейтузи», болг. *рейту́зи*, схв. *рајтхѡзне* «бриджі»; — запозичено через польське посередництво з німецької мови; н. *Réithose* «рейтузи, галіфе» утворене з основ дієслова *reiten* «їздити верхи» та іменника *Hose* «штани», спорідненого з англ. *hose* «панчохи», дісл. двн. дангл. *hosa*, гот. *husa, дат. *hose* «тс.», гол. *hoos* «водостічна труба». — СІС² 717; Фасмер III 464; ССРЛЯ 12, 1177; Преобр. II 195; Sł. wug. *obscych* 625; Brückner 453; Kluge—Mitzka 318; Klein 745. — Див. ще **рейд**². — Пор. **рейтър**.

[**рек (-бись)**] «як, наче, неначе, мов» Нед; — фонетично адаптоване запозичення з польської мови; п. *rzeki-byś* «можна б сказати» (букв. «сказав би ти») є формою 2-ї ос. умовного способу від дієслова *rzec* «сказати», спорідненого з укр. *ректі́* (див.).

ре́квиєм «твір скорботно-патетичного характеру»; — р. болг. м. *ре́квиєм*, бр. *рэквиєм*, п. *rekwiem*, ч. слц. *rekviem*, схв. *ре́квијем*, слн. *rékviem*; — запозичення з латинської мови; лат. *requiem* (зн. в. від *requies*) «спокій, відпочинок, заспокоєння» (початкове слово похоронної молитви) пов'язане з дієсловом *requiesco* «відпочиваю, покоюсь», утвореним з префікса *re-* і основи іменника *quiēs* «спокій, відпочинок», спорідненого з гот. *hveila* «час, дозвілля», ав. *šyāta* «обрадуваний», стсл. **покон** «спокій», укр. *спокій*, *спочіти*. — СІС² 718; Sł. wug. *obscych* 638; Walde—Hofm. II 406. — Див. ще **покій**, **почіти**.

реквізіт «необхідні для вистави речі», *реквізітор* «той, що завідує реквізітом», *реквізіція* «конфіскація державою майна у власника», *реквізувати*; — р. болг. м. *реквизит*, бр.

рэквизит, п. *rekwizyt*, ч. слц. *rekvisita*, вл. *rekwizit*, схв. *реквизйт*, слн. *rekvizit*; — запозичено через російське і польське посередництво з латинської мови; лат. *requisitum* «потрібне, необхідне» пов'язане з *requirere* «потребувати, вимагати; довідуватися», яке складається з префікса *re-* і дієслова *quaerere* «шукати, вимагати, потребувати; розслідувати». — СІС² 718; ССРЛЯ 12, 1181; Kopaliński 830—831; Holub—Lyer 415; РЧДБЕ 621; Klein 1331; Walde—Hofm. II 396. — Див. ще **інквізіція**, **ре-**.

рекла́ма «популяризація товарів, видовищ, послуг», *реклама́ція* «скарга; вимога усунути допущені недоліки в товарі», *рекламіст*, *рекламувати*; — р. болг. м. схв. *рекла́ма*, бр. *рэкла́ма*, п. ч. слц. вл. нл. *reklama*, слн. *rekláma*; — запозичено через німецьке посередництво з французької мови; фр. *réclame* «реклама», *réclamer* «настійно просити, вимагати; протестувати» походить від лат. *reclāmāre* «голосно викрикувати; голосно заперечувати», утвореного з префікса *re-* із значенням повторення, підсилення дії та дієслова *clāmāre* «кричати, репетувати; оголошувати»; форма *реклама́ція* походить від лат. *reclāmātio* «голосний крик; протест», пов'язаного з *reclāmāre*. — СІС² 718; Черных II 108; Фасмер III 464; Цыганенко 395; Горяев 450; Смирнов 259; Kopaliński 829; Holub—Lyer 414; Dauzat 615; Gamillscheg 747. — Див. ще **деклама́ція**.

[**ре́клик**] «піджак» НЗ Ужду 14, [*рэхлик*] «тс.» ВеУг, [*реклича́*] «піджачок» Пр. XI діал. нар.; — слц. *reklík* «нічний піджачок»; — запозичення з угорської мови; уг. *rékli* «сорочечка» походить від нім. *Röckel* «спідниця, сорочечка», пов'язаного з *Rock* «піджак, сюртук, кітель» (пор. болг. *рѡкля* «плаття» того ж походження). — MNTESz III 372—373; Bárczi 255; Kniezsa II 731. — Див. ще **андарак**.

рекогносцирувати «розвідувати оборону противника перед боєм», *ре-*

когноскувати «тс.» Куз, *рекогносцировка*, *рекогносцирувальний*; — р. *рекогносцировать*, бр. *рэкагнасцираваць*, п. *gekognoskować*, ч. *gekognoskovat*, слц. *gekognoscovat'*, болг. *рекогносцирам*, м. *рекогносцира*, схв. *рекогносцирати*, слн. *gekognoscirati*; — запозичено через посередництво російської і польської мов з німецької; н. *gekognosziere* походить від лат. *grecognoscere* «пізнавати, згадувати; оглядати», утвореного за допомогою префікса *ge-* від дієслова *cognoscere* «пізнавати, розвідувати; узнавати; розслідувати». — СІС² 719; Фасмер III 465; ССРЛЯ 12, 1185; Holub—Lyer 414. — Див. ще **інкогніто**, **ре-**. — Пор. **діагнóz**, **прогнóz**.

рекомендація, *рекомендований* (про кореспонденцію), *рекомендувати*; — р. болг. *рекомендация*, бр. *рэкамендацыя*, п. *rekomendacja*, ч. *rekomandace*, слц. *rekomandacia*, м. схв. *рекомандација*, слн. *rekomandacija*; — запозичене через польське посередництво із середньолатинської мови; слат. *recomendatio* «рекомендація; доручення» походить від *recomendare* «рекомендувати», що складається з префікса *re-* і дієслова *commendare* < лат. *commendare* «доручати». — СІС² 719; Черных II 108—109; Фасмер III 465; ССРЛЯ 12, 1187; Смирнов 259; Горяев 450; Kopaliński 829; Holub—Lyer 414. — Див. ще **команда**, **ре-**.

рекорд «найвище досягнення», *рекордизм*, *рекордист*; — р. болг. м. *рекорд*, бр. *рэкорд*, п. ч. слц. вл. *rekord*, схв. *рёкорд*, слн. *gekórd*; — запозичено через російське посередництво з англійської мови; англ. *record* «запис; мемуари; рекорд» (власне, «вікопомний результат») походить від фр. ст. *recođer* «згадувати», що зводиться до лат. *recođāgi* «тс.», утвореного за допомогою префікса *re-* від іменника *cođ*, *cođis* «серце; душа», спорідненого з гр. *кардіа* «серце», лит. *širdis* «тс.», псл. **s'rdьse*, укр. *сёрце*. — СІС² 719; Фасмер III 465; Черных II 109; Преобр. II 278—279; St. wug. *obscyh* 637; Holub—

Lyer 414; Klein 1312; Dauzat 616; Walde—Hofm. I 271—272. — Див. ще **ре-**, **сёрце**¹.

рекордсмен «людина, яка встановила рекорд», *рекордсменство*; — р. *рекордсмен*, бр. *рэкардсмен*, ч. слц. *rekordman*; — через російське посередництво запозичено з англійської мови; англ. *recordsman* «рекордсмен» утворене з іменників *record* «рекорд; запис; мемуари» і *man* «людина, чоловік». — СІС² 719; ССРЛЯ 12, 1192; Holub—Lyer 415. — Див. ще **гётман**, **рекорд**.

рекрут «новобранець у дореволюційний час», [*рекрутація*] «рекрутський набір» Нед, *рекрутство*, *рекрутчина*, *рекрутувати* «вербувати у рекрути»; — р. *рекрут*, бр. *рэкрут*, п. ч. вл. *rekrut*, болг. *рекрут*, схв. *рёкрут*, слн. *gekút*; — запозичено через польське та російське посередництво з німецької мови; н. *Rekrút* «рекрут» походить від фр. **recrute*, *recrue* «новобранець; рекрутський набір; новий член (партії, товариства)», пов'язаного з *recoître* «зростати, збільшуватися», утвореним за допомогою префікса *re-* від дієслова *coître* «рости, збільшуватися», яке походить від лат. *creſcere* «рости», спорідненого з гр. *корévvѳи* «годую досита», лит. *šerti* «годувати», можливо, також гр. *кёрѳус* «скирта хліба», псл. **kerda* «череда». — Фасмер III 465; ССРЛЯ 12, 1194; Преобр. I 600, II 195; Горяев 298; Brückner 457; St. wug. *obscyh* 637; Holub—Lyer 415; Machek ESJC 512; Walde—Hofm. I 288—289; Ernout—Meillet I 150; Boisacq 495. — Див. ще **ре-**, **череда**¹. — Пор. **некрут**.

ректі «говорити», [*речі*, *речувати*] «тс.» Нед, [*рочітисся*] «давати обітницю», [*рекало*] «той, що дає прізвиська іншим» Бі, [*рекло*] «прізвисько; прозвання; гасло» Бі, [*рекун*] «промовець» Нед, *реченець* «строк», [*речінець*] «тс.» Нед, *речення*, *речення* «вистів», *речник* «поборник; оратор; [повірений Нед]», [*речнік*] «адвокат, заступ-

ник у справах» Пі, [речніцтво] «адвокатура; заступництво в справах» Нед, [речня] «вислів, судження; вирок, прилюд» Нед, [рік] «зойк» Л, річ «мова, розмова, міркування», [рочня] «оракул» Нед, речістий «говіркий», [речністий] «тс.», [речніцький] «ораторський, адвокатський», [річний] «балакучий» Нед, [річністий] «красномовний», [врікати] «дорікати» Ж, [врічки] «пристрит, уроки» Ж, відрікати «відповідати», відректі, дорікати «докоряти», доректі, дорікнүти, зрікати «відмовлятися», зректіся, [зорчі] «скажи» Ж, зурічити «наврочити», [зарікати] «заклинати, клясти, просити», зарікати «закаюватися, закліяти», заректіся, [зареч] (заст.) «постскриптум, епілог» Пі, зарік «обіцянка», [зарічки] «зарік» Ж, зарік «тс.», [заріканий] «який дав зарік», [зарічаний] «непокірливий, сварливий», [зарічливий] «який зарікся від чогось» Ж, нарікати «скаржитися», наректі «назвати», [нарековати] (заст.) «називати» Пі, [наречі] «наректи», [навректі] «наврочити», [наврокувати] «тс.», наврочити, наврочки «пристрит», наврочлівий Ж, наречена «молода», наречений «жених», наречення «присвоєння імені», наріччя, [нарічівість] «діалектна особливість» Ж, [набдрік] «у відповідь» Она, [нерічівий] «некрасномовний, недорікуватий» Ж, [невіречений] «невисловлений» Ж, недоріка «людина з дефектом мови», [неддріч] «безглуздя, абсурд» Ж, недорікий «який має дефект мови», недорікуватий «тс.», [недорічівий] «безглуздий, абсурдний» Ж, [недорічний] «непридатний» Ж, [нездорічі] «ні до чого» Ж, обректі, обрікати «обіцяти; прирікати», [обречі] «урочисто обіцяти; присвятити; вказати» Ж, [обрікувати] «докоряти закидати» Ж, [обрікуватися] «заповідати» НЗ УЖДУ 16, [оброчникувати] «виконувати обітницю», обрік «обітниця», [обріка] «тс.», [обрічник] «той, що дав обітницю зробити щось для спокутування гріха», [обдрік] «заперечення; відмова» Куз, [перерік]

«суперечка», [перерічка] «тс.» Нед, порікувати «ремствувати», [порекло] «прізвисько; прізвище», [порік] «ремство» Пі, порікування «ремство, нарікання», приректі, прирікати, приречення, приречений, приурочити, приурочений, [прорекати] «прорікати; з похвалою згадувати» Нед, проректі, прорікати, пророчити, пророкувати, проречення «прорікання», [прорік] «пророк», прорікання «пророкування», прорік, прорічтво, прорічення, прорічество, прорічиця, [проріччя] «оракул» Нед, прорічистий «красномовний», прорічський «пророчий», [прорічеський] «пророчий» Нед, прорічий, уректі «наврочити; докорити, доректи», урікати «тс.», [уречі] «докорити; наврочити Г; висловити ВеЛ», [уректіся] «почутися; здатися», [урочіти] «заворожити, зачарувати» Нед, уречення «уроки», урік «завдання; навчальне заняття», урічки «пристрит», [урічіна] «пристрит» Г, Нед, [урічища] (збільш. від урічки), [урічлівий] «здатний наврочити; якого можна наврочити», урічлівий, [урічний] «тс.», [урічий] «чудовий, чарівний, принадний; здатний докоряти Шейк», урічний «встановлений; умовлений, визначений»; — р. *изрекаць* «урочисто вимовляти, висловлюватися», [рекаць] «говорити, мовити, промовляти», бр. *прадракаць* «передрікати», др. *речи* «говорити, сказати», п. *гзес* «сказати», ч. *гісі*, слц. *гієст'* «тс.», вл. *гјес* «говорити, сказати», нл. *гјас* «тс.», полаб. *гіст*, *гісат'* «казати», болг. *река* «скажу», м. *рече* «каже», схв. *рєћи* «сказати», слн. *гєсі* «тс.», стсл. *решти*, *рекж* «тс.»; — псл. *rekti (з чергуванням голосних гьк- : гек- : гок-); — споріднене з гот. *gahnjan* «рахувати», *gagin* «рада, рішення, постановва», *gagēhsns* «призначення, визначення», дінд. *gacáyatí* «упорядковує, виготовляє, складає, готує», *gacapan*, *gacapā* «порядок, розпорядження», тох. *гаке* «слово», *В гекі* «тс.», іє. **gěk-* «розташовувати»; думка про зв'язок із звуконаслідувальними формами лит. *gėkti*

«кричати», *gēkauti* «кричати, горлати, репетувати», лтс. *gēkt* «ревіти, ричати», дірл. *gēimn* «крик», лат. *gassāge* «ричати (про тигра)» (Фасмер III 465—466; Schuster-Sewc 1222; Walde—Hofm. II 414) з погляду фонетики викликає заперечення. — Черных II 109; Преобр. II 199—201; Горяев 308; Brückner 474; Otrębski LP 8 (1960), 284; Machek ESJC 531—532; Стоянов 81—83; Младенов 559; Skok III 120—122; Zupitza GG 136; Торп 335; Trautmann 243; Mühl.—Endz. III 519; Matzenauer LF 17, 171; Uhlenbeck 242; Meillet MSL 14, 333; BSL 20/1, 31; Pokorny 863. — Пор. **рік, річ¹, строк.**

ре́ктор «керівник вищого учебного закладу», *ректорáт, ректорство, ректорувáти*; — р. болг. м. *ре́ктор*, бр. *ре́ктар*, п. ч. слц. вл. *rektor*, схв. *ре́ктор*, слн. *réktor*; — запозичене через польське посередництво з латинської мови; лат. *rector* «керівник, правитель, управитель» пов'язане з *rego* «керую, направляю, встановлюю; даю настанови». — SIC² 720; Фасмер III 465; Черных II 109; Смирнов 260; Горяев 450; РЧДБЕ 623; Kopaliński 830; Holub—Lyer 415; Walde—Hofm. II 424, 426. — Див. ще **ре́гент.**

[рел] (бот.) «модрина, *Larix Mill.*» Нед; — результат метатези і скорочення запозиченого нім. *Lärche* «тс.», що походить від лат. *larix* «модрина», яке є, очевидно, галльським запозиченням, спорідненим з гр. *δέρυ* «дерево; брус; спис», псл. **dervo*, укр. *дерево*. — Kluge—Mitzka 423; Walde—Hofm. I 765. — Див. ще **дерево.**

релé «пристрій, який замикає або розмикає електричне коло», *релéйний*; — р. болг. *релé*, бр. *рэлé*, п. *relais* «реле; (заст.) поштова станція, на якій міняють коней», ч. *relé* «реле», слц. *relé*, вл. *relais*, м. *релéј* «тс.», схв. *релéј* «реле; заміна коней; станція, на якій чекають свіжі коні для заміни», слн. *relé* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *relais* «реле; змінні перекладні коні; пункт перевантаження,

перепрягання» пов'язане з дієсловом *relayer* «змінювати; перепрягати», утвореним за допомогою префікса *ge-* від фр. ст. *laier* «залишати», яке зводиться до гал. **laggare*, спорідненого з лат. *la-xāge* «ослаблювати, відпускати», гр. *λαχρός* «слабкий, чахлий», днв. *slah* «слабкий, в'ялий» і далі, можливо, псл. *lagoda* «порядок», укр. *ла́года* (Bern. I 684; Фасмер II 446). — SIC² 721; ССРЛЯ 12, 1198; Holub—Lyer 415; РЧДБЕ 623—624; Dauzat 426, 621; Gamillscheg 309, 760; Walde—Hofm. I 758—759; Klein 1455. — Пор. **ла́года.**

[релі] (мн.) «гойдалка», **[реля]** (одн.), *орéлі* (мн.), *орéля, орéль* «тс.»; — р. **[релі, релья]** «тс.», **[рель]** «поперечка; козла; гребінь; гряда; шибениця; жердина»; — неясне; можливо, псл. **gъdъ*, споріднене з лит. *ãrdas* «жердина»; інші припущення ще менш обгрунтовані. — Фасмер III 466.

релі́гія, релі́гійний; — р. болг. *релі́гія*, бр. *рэлі́гія*, п. *religia*, ч. *religiosní* «релігійний», слц. *relígia*, м. *релі́гія*, схв. *релі́гіја*, слн. *relígiја*; — через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. *religio* «благочестя; побожність; святість; богослужіння» услід за Цицероном виводиться від **religere* «знову збирати; вернутися до попередньої спроби», похідного від *lego* (*legere*) «збираю», спорідненого з гр. *λέγω* «тс.» (Булаховський Нариси 173—174; Бенвенист 394—398; Walde—Hofm. I 352); менш обгрунтоване давнє зіставлення (Черных II 109; Kopaliński 831) з *religāre* «зв'язувати», що складається з префікса *ge-* і дієслова *ligāre* «зв'язувати, з'єднувати», спорідненого з укр. *злігáтися, налігáти*. — SIC² 724; Фасмер III 466; Преобр. II 195; Holub—Lyer 415. — Див. ще **легáльний.**

релі́квія «предмет релігійного поклоніння; річ, дорога як пам'ять про минуле»; — р. болг. *релі́квія*, бр. *рэлі́квія*, п. *relíkwiа* «реліквія; мощі», ч. слц. *relíkviе* (мн.), м. *релі́квіум*, схв. *релі́квіја*, слн. *relíkviја* «тс.»; — через

російське і польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. reliquiae «залишки, спадщина» пов'язане з дієсловом relinquere «залишати», утвореним з префікса re- і дієслова linquere «залишати, покидати», спорідненого з гр. λείπω «залишати, покидати», вірм. lk'anem «залишати», дінд. ḡṛákti «залишає», ав. гаехпах- «спадщина», гот. leiþa «позика», двн. liþan «давати в борг, позичати», ірл. léicim, lēicim «кидаю», лит. likti «залишатися», стсл. **отлѣкъ** «залишок». — СІС² 721; ССРЛЯ 12, 1200; Kopaliński 832; Holub—Lyer 413; Walde—Hofm. I 808—809; Frisk II 100; Boisacq 566. — Див. ще **ре-**. — Пор. **релікт**.

релікт «пережиток давніх епох»; — р. болг. м. *реликт*, бр. *рэлікт*, п. ч. слц. вл. *relikt*, схв. *реликт*, слн. *relikt*; — запозичено через німецьке посередництво (н. Relikt) з латинської мови; лат. relictum «залишок» пов'язане з дієсловом relinquere «залишати, покидати; кидати». — СІС² 721; ССРЛЯ 12, 1200; РЧДБЕ 624; Kopaliński 832; Holub—Lyer 416. — Див. ще **реліквія**. — Пор. **еліпс**.

рельєф «сукупність нерівностей земної поверхні; скульптурне зображення на площині»; — р. *рельєф*, бр. *рэлъєф*, п. вл. нл. *relief*, ч. слц. слн. *relief*, болг. *релѣф*, м. *релъєф*, схв. *рельєф*; — запозичення з французької мови; фр. relief «рельєф, опуклість» пов'язане з relever «підняти, піднести», яке походить від лат. relevāre «підіймати», утвореного за допомогою префікса re- від дієслова levāre «тс.». — СІС² 721; Черных II 109—110; РЧДБЕ 624; Kopaliński 831; Holub—Lyer 415; Dauzat 621. — Див. ще **лєвєнець**, **лєгкий**, **ре-**.

рельс «рейка», *рельса* «тс.»; — р. *рельс*, п. *gels*, болг. м. *рѣлса*; — запозичено через російське посередництво з англійської мови; англ. rails є формою множини від rail «рейка; залізнична колія; поперечка, штаба, брусок», яке походить від фр. ст. *reille* «штаба; плитка, брусок», що зводиться

до лат. *gēgula* «брусок, планка; лінійка»; англ. rails було сприйнято при запозиченні в російську мову (1836 р.) як форма однини. — Фасмер III 467; КЭСРЯ 388; Черных II 110; Преобр. II 196; Грот Фил. раз. II 508; SJP 7, 915; Kiparsky ZfSlPh 24/2, 250; Dauzat 608; Klein 1297. — Див. ще **регула**.

[**реля**] «ліра», [*рілья* Г, Нед, *рилля* Нед, *рїлли* тж] «тс.», [*рільник*] «лірник» Нед; — результат видозміни назви *ліра* (див.).

релятивний «відносний», *релятивізм*, *релятивіст*; — р. *релятивный*, бр. *рэлятыўны*, п. *relatywny*, ч. *relativní*, слц. *relativny*, вл. *relativny*, болг. м. *релативен*, схв. *рѣлативан*, слн. *relativen*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *relativ* «релятивний», фр. *relatif*, англ. *relative* «тс.» походять від слат. *relativus* «відносний», пов'язаного з *relatio* «несіння назад; повідомлення; передача; відношення», похідним від дієприкметника *relatum*, утвореного з префікса re- і дієприкметника *latum* (<*t_letom) від дієслова *tollo* «піднімаю», спорідненого з гр. *τλήναι* «терпіти, переносити», *ἀνατέλλω* «піднімаюсь», дінд. *tulayati* «піднімає, зважує», гот. *fulan* «переносити, терпіти», нвн. *dulden* «тс.». — СІС² 721; ССРЛЯ 12, 1205; Kopaliński 831; Holub—Lyer 415; Dauzat 621; Klein 1323; Walde—Hofm. I 772, II 688. — Див. ще **ре-**. — Пор. **реляція**, **толерантний**.

реляція «донесення»; — р. болг. *реляция*, бр. *рэляцыя*, п. *relacja* «реляція; стосунок; звіт; повідомлення», ч. *relace* «тс.», слц. *relácia* «радіопередача; масштаб; відношення», вл. *relacija*, м. *релација* «лінія сполучення; відношення», схв. *релáција* «відношення, співвідношення, зв'язок; ділянка», слн. *relácija* «реляція»; — через польське і російське посередництво зводиться до лат. *relatio* «несіння назад; повідомлення, доповідь; донесення; передача; відношення». — СІС² 721; Фасмер III 467; Смирнов 260. — Див. ще **релятивний**.

реманент «інвентар»; — п. *remanent* «лишок, залишок», схв. *реманенција* «тс.»; — запозичено з латинської мови, очевидно, через посередництво польських діалектів, у яких відбувся розвиток значення «залишок» > «інвентар» (власне, все, що залишалося в давні часи після збору врожаю і сплати податків); лат. *remanens* (род. в. *remanentis*) пов'язане з дієсловом *remanere* «залишатися, зберігатися», утвореним за допомогою префікса *ge-* від дієслова *manere* «залишатися; тривати; чекати». — *Kopaliński* 832; *Holub—Lyer* 416; *Walde—Hofm.* II 26. — Див. ще **перманент**.

ремарка «примітка»; — р. болг. *ремарка*, бр. *рэмарка*, п. *remarka*, ч. слц. *remarque*, схв. *рёмарка*; — запозичення з французької мови; фр. *remarque* «зауваження; примітка, позначка» утворене від дієслова *remarque* «знову мітити, робити позначку; зауважувати», що складається з префікса *ge-* і дієслова *marquer* «відзначати; мітити, таврувати». — *SIC²* 722; *ССРЛЯ* 12, 1206; *РЧДБЕ* 624; *Dauzat* 461, 621. — Див. ще **марка¹**, **ре-**. — Пор. **контрамарка**.

[рёмгати] «шептати» Г, Она; — очевидно, афективне утворення.

ремегати, ремезати — див. **румегати**.

рёмез (орн.) «*Remiz pendulinus* L.», [*рёмеза, рёмезик, рёмезин, рёмезь, рёмезьох, ремен, реміз*] «тс.» Нед, Шарл; — р. *рёмез*, бр. *рэмез*, п. *remiz*, [*remisz*], ч. [*remízek*], вл. [*ramuška*] «тс.»; — загальноприйнятої етимології не має; виводиться, як запозичення, від нвн. *Riedmeise* «рёмез», що виникло на основі слів *Ried* «болотиста місцевість; комиш» і *Meise* «синиця» (*SIC²* 722; *Булаховський* Вибр. пр. III 288; *Фасмер* III 467; *Преобр.* II 196), або від нвн. *Rohrmeise* «рёмез» з компонентом *Rohr* «комиш» (*Machek* *ESJC* 512); вважається також власне слов'янською назвою, пов'язаною з **ремесло** (пор. п. [*rzemieśniczek*] «рёмез»; пор. також укр. [*рёмезувати*] «міцно

щось зробити»), причому назва мотивується вмінням ремеза будувати гнізда особливого характеру (*Черных* II 110; *Grückner* 457).

[рёмезувати] «міцно щось зробити», [*рёмезоватися*] «дуже ретельно одягатися, розкішно вбиратися» Нед, [*рёмізувати*] «щось майстерно виконати» Нед, [*врёмізувати*] «тс.» тж, [*урёмезувати*] «міцно зв'язати або зшити», [*урёмєнити*] «міцно зробити»; — р. [*рёмезить*] «метушитися, квапитися, вертїтися»; — очевидно, пов'язане з **ремесло**, **ремісник** (пор. др. *рёмез* «?»: «*Рёмези храмы сделаютъ вы*» *Срезн.*, с.-цсл. **рёмезьство** «ремесло»). — *Фасмер* III 467. — Див. ще **ремесло**.

ремени — див. **рама¹**.

[рементина] «відбування панщини» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з **реймєнт** «полк, загін, начальствування»; в такому разі первісне ***реймєнтина** повинно було означати трудову повинність на користь війська. — Пор. **реймєнт**.

ремесло «дрібне ручне виробництво; [зібрання знарядь для якогось виробництва]», [*рёмєство*] СУМ, Нед, [*рёмісло*] Нед, [*рёмєсник*] «ремісник» Нед, *рёмісник* «дрібний виробник; [знаряддя Шух]», [*рёмєсництво*] «ремісництво» Нед, *рёмісництво*, [*рёмісни(ч)чўк*] «підмайстер» Нед, [*рёмєсний*] «ремесловий» Нед, *рёмісничий, рёмєстувати, рёмісникувати, по-рёмісницьки, по-рёмісницькому*; — р. **ремесло**, бр. *рамяство*, др. *рёмьство, рёмєство* «мистецтво, ремесло», *рёмєньство* «мистецтво», п. *rzemiosło*, ч. *řemeslo*, слц. *remeslo*, вл. нл. *rjemjesto* (з ч.), стсл. **рёмєство**; — не зовсім ясне; очевидно, споріднене з лтс. *remesis* «ремісник, тєсля», *remikis* «тс.», лит. ст. *remėsas* «ремісник», *remėstas* «ремесло», лит. *remti* «підпирати», *ramtis* «підпора», *ramtyti* «ударяти (з силою), рубати», *ramdas* «рубець, шрам», прус. *romestue* «сокира», дангл. *remiap* «полагодити, відновити»; заслуговує на увагу припущення про зв'язок з іє.

*гет- «спокій, мир», оскільки, можливо, вважалося, що ремесло — це заняття мирне на протилежність військовому (Holub—Lyer 428; Machek ESJC 530; Holub—Kop. 322); в такому разі спорідненими є також лит. *gimti* «заспокоюватися», гот. *gimti* «спокій», гот. *gimti* «спокій, тиша», гр. ἡρεμέω «залишатися в спокої, бути спокійним», дінд. *gāmatē* «є спокійним, відпочиває, радіє», ав. гат- «бути в стані спокою», гатап- «спокій, мир». — Фасмер III 468—469; Черных II 110—111; КЭСРЯ 388; Преобр. II 197; Brückner 475; Schuster-Sewc 1226; Варбот Етимология 1972, 54—55; Mühl.—Epdz. III 476, 509; Frisk I 643; Boisacq 328.

ремигати, *ремигати*, *ремидати* — див. **румегати**.

ремінісценція «невиразний спогад; відгомін у творі мотивів іншого автора»; — р. болг. *реминисценция*, бр. *рэмінісцэнцыя*, п. *reminiscencia*, ч. *reminiscence*, слц. *reminiscencia*, вл. *reminiscencia*, м. *реминисценция*, схв. *реминисценция*, слн. *reminiscencia*; — запозичення з новолатинської мови; нлат. *reminiscencia* «спогад» походить від лат. *reminiscor* «пригадувати, обдумувати», утвореного з префікса *re-* і основи дієслова *memini* «я запам'ятав», спорідненого з гр. μέμνημι «тс.», лит. *minti* «згадувати; пам'ятати», псл. *myti* «думати, вважати», рот. *myti* «пам'ятати», укр. *пам'ять*, [мніти]. — СІС² 722; ССРЛЯ 12, 1213; Kopaliński 832; Holub—Lyer 416; РЧДБЕ 624; Walde—Hofm. II 65—67; Frisk II 160—161; Boisacq 625—626; Fraenkel 455—456. — Див. ще **мніти**, **пам'ять**, **ре-**

ремінь СУМ, Г, [ременар] «лимар», [ременець] «шнурок, тасьма» Нед, [ременик] «ремінчик», [ременина] «простий шкіряний пояс» Нед, [ременик] «ремінний батіг», [ремениця] «шкіряна оболонка» Нед, [ременик] «ремін до черевиків» Нед, [ремень] «вичинена шкіра» Бі, [ремишко] «шнурок» Нед, [ремин] «ремін» ВеБ, [ременина] «тс.» ВеБ, *ременик* «невеликий або вузький

ремін; стрічковий черв'як», *ремінік* СУМ, Нед, [ременикар] «виготовлювач шнурків» Нед, [ремениця] «збруя для коней» ВеБ, *ременик*, *ременик*, *ременик*, [ремишко] «шнурок» Нед, [ременик] «шкіряний» Ба, *ременик*; — р. *ремень*, бр. *ремень*, др. *ремень* «смуга шкіри; ремін; зав'язка; ремінний батіг», п. *remin*, ч. *remin*, слц. *remin* «ремін; шкіра», вл. нл. *remin*, болг. *ремень*, м. *ремень*, схв. *ремень*, *ремень*, слн. *remin*, *remin*, стсл. **ремень**; — псл. *remu (род. в. *remupe*), утворене за допомогою суфікса *-mep* (як стсл. **камы** : **камене**) від основи *re-*; — загальноприйнятої етимології не має; очевидно, споріднене з лат. *arma* «зброя; знаряддя; щит», *argentum* «велика худоба, череда», гр. ἀραρίστω «кладу щільно; змикаю; готую», ἀρμός «зв'язок, скріпа», стсл. **армъ**, укр. *армó*; зіставляється також (Бернштейн Очерк 1974, 174; Vaillant Gr. comp. I 210) з лит. *remti* «підтримувати, підпирати», *gimti* «заспокоюватися»; наявність старослов'янської форми і архаїчність словотвору спростовують твердження (Brückner 475; Mikl. EW 275; Kiparsky GLG 262) про германське походження (двн. *rimto* «ремін», свн. *rieme*, нвн. *Riemen* «тс.»); докази про спорідненість із значеними германськими формами (Machek ESJC 530; Holub—Lyer 428) викликають сумнів (пор. Kluge—Mitzka 599); припущення про спорідненість з гр. ῥάμνος «терен» (Ильинский ИОРЯС 23/2, 189) не знайшло підтримки (Boisacq 834). — Фасмер III 468; Черных II 110; КЭСРЯ 388; Преобр. II 196; Holub—Kop. 322; Schuster-Sewc 1225—1226; Skok III 127; Specht 149. — Див. ще **армó**. — Пор. **рамінь**.

[**реме**] «час» Нед; — результат спрощення форми *времне (*врем'я*) «тс.». — Див. ще **верем'я**, **врем'я**.

[**ремя**] «гривня» Нед; — результат діалектної видозміни назви *гривня* ([*гримня*]) (див.).

ремонт «лагодження; підсаджування молодих рослин замість загиблих;

заміщення сільськогосподарських тварин для відтворення стада; поповнення поголів'я коней (у війську)», *ремонтёр, ремонтник*, [ремунда] «кавалерійська кобила» О, *ремонтувати*; — р. болг. *ремонт*, бр. *рамонт*, п. слц. *гемонт*, ч. *gemonta* (військ.) «молодий недресирований кінь», м. *ремонт*, схв. *рёмонт*, слн. *гемонт*; — запозичення з французької мови; фр. *remonte* «заміна, повторне спорядження коней; ремонт» пов'язане з *гемонтер* «поповнити, забезпечити; знову піднятися; знову віднести нагору», утвореним за допомогою префікса *ге-* від дієслова *монтер* «підніматися; їздити верхи; збирати, складати, монтувати, налагоджувати». — СІС² 722; Фасмер III 469; Черных II 111; Цыганенко 396; Горяев 450; Смирнов 260; Holub—Lyer 416; РЧДБЕ 624; Dauzat 484. — Див. ще **монтувати**.

[ремсати] «плакати, рюмати»; — результат контамінації слів *ремст* «незадоволення» і *рюмсати*. — Див. ще **ремст, рум**¹.

[ремст] «незадоволення», [ремств] «тс.», *ремство* «нарікання, скарга», [ремстівий] «буркотливий», [ремсти-ти] «нарікати, бути незадоволеним», *ремствувати* «нарікати» СУМ, Нед; — р. [ремство] «ненависть, злість, досада, злопам'ятність»; — не зовсім ясне; можливо, споріднене з лит. *susireĩti* «зштовхнутися, схопитися, стинатися», *susiramstyti* «тс.». — Фасмер III 469; Куркина Этимология 1971, 76; Mikl. EW 275; Matzenauer LF 16, 181.

[ремствó] «ревності» Нед; — результат контамінації слів *рєвнощі* і *ремство* «нарікання». — Див. ще **рєвний, ремст**.

Ренáта (жіноче ім'я); — р. *Ренáта*, *Ренáт* (чоловіче ім'я), бр. *Рэнáта*, п. *Renata*, *Renat*, ч. слц. *Renáta*, *Renát*, болг. *Ренáта*, *Ренéта*, м. *Ренáта*, схв. *Ренáта*, *Ренáт*, слн. *Ренáта*; — запозичення з латинської мови; лат. *Renátus*, *Renáta* утворені на основі дієприкметника *renátus* «відродже-

ний», пов'язаного з дієсловом *genascog* «знову народжуюся, відроджуюся», утвореним за допомогою префікса *ге-* «знову» від дієслова *pāscog* «народжуюся»; осмислюється також як складноскорочене утворення з початкових частин слів *революція, наука, труд*. — Вл. імена 156; Петровский 188; Спр. личн. имен 442, 519. — Див. ще **натúra, наука, ре-, революція, труд**¹.

[рендéля] «м'яка, пухка нива» Нед; — неясне; — можливо, пов'язане з п. *ędzina* «вивітрілий мергель, який створює дуже родючий ґрунт», *ędzinny* (*grunt*) «тучний, мулистий», які, в свою чергу, зіставляються зі схв. *рўдина* «рівне поле; луг, лужок», *рўда* «густа, кучерява шерсть; кучеряве волосся», *рўдица* «шерстинка», *рўдити ко-су* «завивати кучері» (Brückner 458); дальші зв'язки і глибша етимологія непевні. — Petersson AfSiPh 36, 142.

[ренджітло] «зад»; — неясне.

[рендзувати] «розмовляти» Нед, [риндзювати] «згадувати» ВеУг; — неясне; можливо, пов'язане з другою частиною виразу *тінди-рінди* (пор.).

ренегáт «відступник», *ренегáтство, ренегáтствувати*; — р. болг. м. *ренегáт*, бр. *рэнегáт*, п. вл. нл. *гепегáт*, ч. слц. слн. *genegát*, схв. *ренèгат*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Renegát*, фр. *genégat*, англ. *genegade* походять від слат. *genegátus* (іт. *ginnegato* «знедолений; ренегат, відступник»), пов'язаного з лат. *genegāre* «заперечувати», утвореним за допомогою префікса *ге-* від дієслова *negāre* «давати негативну відповідь; відмовляти». — СІС² 722; Фасмер III 469—470; Koraliński 833; Holub—Lyer 416; РЧДБЕ 625; Battisti—Alessio 3257—3258; Dauzat 623; Kluge—Mitzka 596; Klein 1326—1327. — Див. ще **негатів, ре-**.

ренесанс «епоха Відродження»; — р. болг. м. *ренессанс*, бр. *рэнесанс*, п. *genesans*, ч. *genesance*, слц. *genesancia*, вл. *genesanca*, схв. *ренесанса*, слн. *genesánsa*; — запозичення з французької мови; фр. *renaissance* «відродження» по-

в'язане з дієсловом *renaître* «відроджуватися», утвореним за допомогою префікса *ge-* із значенням відновлення від дієслова *naître* «народжуватися», яке через нар.-лат. **pascere* зводиться до лат. *pasci* «тс.». — СІС² 722; ССРЛЯ 12, 1217; Kopaliński 833; Holub—Lyer 416; Dauzat 495, 623; Walde—Hofm. II 144. — Див. ще **натюра**. — Пор. **наївний**, **Наталія**, **нація**.

ренёт, *ренета* — див. **ранёт**.

рєній (хімічний елемент); — р. болг. *рєний*, бр. *рєній*, п. *ren*, ч. *rhénium*, слц. *réniun*, схв. *рєній*, слн. *рєпій*; — назва новолатинського характеру; нлат. *rhénium* утворено в 1922 р. від *Rhēnus* «Рейн» на честь Рейнської провінції. — СІС² 723; Волков 91; УРЕ 12, 206; Фигуровский 107—108.

ренклód (сорт сливи); — р. болг. *ренклód*, бр. *рэнклód*, п. *renkloda*, ч. слн. *renklóda*, схв. *ренклóда* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *reine-claude* «тс.» походить від сполучення (*prunes de la*) *reine Claude* («сливи) королеви Клавдії» (дружини короля Франції Франсуа I, померла 1524 р.); фр. *reine* «королева» зводиться до лат. *regina* «цариця». — СІС² 723; БСЭ 36, 363; ТСБМ IV 758; Sl. wug. obcuch 640; Holub—Lyer 416; РЧДБЕ 625; Dauzat 620. — Див. ще **Клávдій**, **рєгент**, **Рєгіна**.

[рєнське] «рейнське вино, рейнвейн», ст. *рынского* (1591); — р. *рєнское*, бр. *рєйнскае*; — запозичення з польської мови; п. *reńskie* (*wino*) «рейнвейн» є неточною калькою нім. *Rheinwein* «рейнське вино», утвореного з назви річки *Rhein* «Рейн» та іменника *Wein* «вино». — Шелудько 44; Фасмер III 470; Grüskner 457.

рєнта «дохід з капіталу, землі або майна», *рєнтабельний*, *рєнтний*; — р. болг. м. *рєнта*, бр. *рєнта*, п. ч. слц. вл. нл. *renta*, схв. *рєнта*, слн. *рєнта*; — запозичено через німецьке посередництво (н. *Rente* «рєнта; прибуток; пенсія») з французької мови; фр. *rente* «рєнта, щорічний дохід, прибуток» че-

рез нар.-лат. **rendita* зводиться до лат. *reddita*, пов'язаного з дієсловом *reddere* «віддавати назад, повертати, платити», утвореним за допомогою префікса *ge-* (*red-*) від дієслова *dare* «давати, дарувати; платити», спорідненого з гр. *δίδωμι* «даю», дінд. *dádāti* «дає», псл. *dati*, укр. *дати*; форма *рєнтабельний* походить від фр. *rentable* або н. *rentabel* того ж походження. — СІС² 723; Фасмер III 470; ССРЛЯ 12, 1219—1220; Kopaliński 834; Holub—Lyer 417; РЧДБЕ 625; Kluge—Mitzka 596—597; Dauzat 624; Walde—Hofm. I 360—362. — Див. ще **дати**, **ре-**.

рєнтгєн «рєнтгенівське проміння; одиниця дози цього проміння»; — р. *рєнтгєн*, бр. *рєнтгєн*, п. ч. *rentgen*, слц. *röntgen*, болг. м. *рєнтген*, схв. *рєндгєн*, слн. *рєнтгєн*; — назва, дана на честь німецького фізика В.К. Рєнтгена (*Röntgen*), який у 1895 р. відкрив х-проміння, потім назване його ім'ям. — СІС² 723; УРЕ 12, 208; ССРЛЯ 12, 1220; Kopaliński 834; Holub—Lyer 417; РЧДБЕ 625.

[рєнєгорт] «попруга», ст. *ранкгор-та* (1679); — запозичення з польської мови; п. [*ryngort*, *rynkort*] «тс.» походить від нім. *Ringgurt* «тс.», утвореного з іменників *Ring* «круг, коло» і *Gurt* «попруга; пояс», спорідненого з двн. *gurtan*, *gurten*, гот. *bigairdan* «оточувати», *ufgairdan* «тс.», дангл. *gyrdan* (англ. *gird*) «оточувати, облягати», дісл. *gjørd*, *gardr* «замикання, огорожа», лит. *gaĩdas* «загородка, стійло», псл. **gordъ*, укр. *город*. — Шелудько 44; Richhardt 94; Kluge—Mitzka 277; Klein 657, 1760. — Див. ще **город**, **рїнок**.

[рєнєкїв] (у виразі: [*р. піднести на кого*]) «накинутися на кого зі злістю») Нед; — пов'язане з *вонькир* «тс.» (див.).

рєостат «прилад для регулювання напруги в електричному колі»; — р. болг. *рєостат*, бр. *рєастат*, п. ч. слц. вл. *geostat*, схв. *рєостат*, слн. *geostat*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Rheostat*, фр. *réostat*, англ.

rheostat утворено на основі гр. *ῥέω* «течу», спорідненого з дінд. *srávati* «тече», лит. *sravà* «потік», псл. *sruja «тс.», укр. *струя́*, *о́стрів*, і *στάτος* «стоячий, нерухолий», пов'язаного з *ἵστημι* «стою, ставлю», спорідненим з лат. *sto* «стою», *status* «встановлений, призначений», псл. *stati*, укр. *ста́ти*. — СІС² 724; ССРЛЯ 12, 1223; Sł. węg. obcych 642; Holub—Lyer 417; Fremdwörterbuch 550; Klein 1343; Frisk I 739, II 650—652; Walde—Hofm. II 587. — Див. ще *о́стрів*, *ста́ти*, *струя́*.

[репа¹] «крикуха» До; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *репет* (пор.).

репа², репанка — див. ропуха.

[репалка] «ковзанка»; — неясне.

репара́ція «відшкодування збитків державою, що розв'язала агресивну війну», *репараційний*; — р. *репара́ция*, бр. *рэпара́цыя*, п. *герагасје* (мн.), ч. *герагасе*, слц. *герагасіе*, вл. нл. *герагасіја*, болг. *репара́ции* (мн.), м. схв. *репара́ција*, слн. *герагасіја*; — запозичення з пізньолатинської мови; лат. *герагатио* «відновлення» утворене від дієслова *герагати* «знову добувати; відновлювати, відбудовувати», яке складається з префікса *ге-* і дієслова *рагати* «готувати, влаштовувати; наживати», пов'язаного з *рагіо* «народжую», спорідненим з укр. *віпорток*. — СІС² 724—725; ССРЛЯ 12, 1224; Kopaliński 834; Holub—Lyer 417; РЧДБЕ 626; Walde—Hofm. II 256—257. — Див. ще *віпорток*, *ре-*. — Пор. *апарат*, *репертуар*.

репати(ся) «тріскатися», [репати-ся] «скалічитися» О, *репнути* «тріснути; [ударитися; розбитися Нед; з тріском упасти О]», [репнути] «тс.» Нед, [ріпатися] «тріскатися» Бі, [ріпати-ся] «тс.» Нед, *репаний*, [репанець] «хліб або плід, що тріснув», [репаник] «тс.», [репанка] «тс.; сорт дині, картоплі» Ва, [обріпати] «оббити, обвалити», [перерепанка] «плід, що тріснув; потрісканий предмет»; — р. [репнуть] «тріснути», [репаться] (з

укр.?), бр. *рэпацца* «тріскатися», *рэпина* «тріщина»; — очевидно, афективне утворення; можливо, пов'язане з *ронá* (Куркина Этимология 1972, 73—75); зіставлення з гр. *ἐρείπω* «перекидаюся, падаю», дісл. *ρίφα* «розірвати» (Matzpaue LF 18, 252) необгрунтоване; пор. Фасмер III 472 (без урахування українських і білоруських даних). — Пор. *нарепатися*.

репатрі́ація «повернення емігрантів у рідну країну», *репатріант*, *репатріювати*; — р. болг. *репатри́ация*, бр. *рэпатры́ацыя*, п. *гепатриасја*, ч. *гепатриасе*, слц. *гепатри́асіа*, вл. нл. *гепатриасіја*, м. схв. *репатри́ація*, слн. *гепатри́асіја*; — запозичення із середньолатинської мови; слат. *гепатри́атио* походить від лат. *гепатрио*, *-аге* «повертатися на батьківщину», утвореного за допомогою префікса *ге-* від іменника *патриа* «вітчизна, батьківщина», пов'язаного з *патер* «батько». — СІС² 725; ССРЛЯ 12, 1224; Kopaliński 835; Holub—Lyer 417; РЧДБЕ 626. — Див. ще *пáтер*, *ре-*.

[репах] «головка капусти, яка передчасно перестала рости» Л; — неясне; можливо, пов'язане з *ріпа*, [репа]; назва могла бути пов'язана з тим, що серед капусти іноді виростають схожі до неї рослини.

[репейник] (бот.) «лопух павутиnistий, *Arctium tomentosum* Mill.» Мак; — запозичення з російської мови; р. *репейник* «лопух, *Arctium lappa* L.; парило, *Agrimonia* L.» пов'язане з *репей* «тс.», спорідненим з укр. *реп'ях* (див.).

[репел] (орн.) «коноплянка, *Carduelis cannabina* L.» Куз, [реполов] «тс.» Шарл; — р. [репел], *реполов* «тс.», п. [rzepołuch] «коноплянка гірська, *Carduelis flavirostris* (L.)», *rzepiczek*, [rzepołuch] «тс.»; — не зовсім ясне; виводиться (Трубачев Этимология 1964, 6—9) від псл. *гепель (*геполь*), похідного від *герь (*герь*) «короткий хвіст» (пор. р. *репица* «хвіст хребетної тварини», п. *гзар* «гузка; куприк», схв. *реп*

«хвіст», вл. г'яр «хребет»); назва пояснюється наявністю у коноплянок короткого хвоста; може бути пов'язане і з *rep'яx*, *riņa* з огляду на те, що коноплянки охоче поїдають насіння відповідних рослин (Strutyński 104). — Фасмер—Трубачев III 472. — Пор. **реп'яx**.

репертуар; — р. *reperthuár*, бр. *rэпертуар*, п. *reperthuag*, ч. слц. слн. *reperthoag*, вл. *reperthowag*, болг. м. *репертоар*, схв. *репертд̄ар*; — запозичення з французької мови; фр. *répertoire* «репертуар; тематика; збірник; перелік, каталог» походить від лат. *reperthrium* «інвентар», утвореного від *reperire* «знаходити, одержувати», що складається з префікса *re-* і основи дієслова *perire* «народжую», спорідненого з укр. *віпорток*. — SIC² 725; Фасмер III 471; Черных II 111—112; Коралиński 835; Holub—Lyer 417; РЧДБЕ 627; Dauzat 624; Walde—Hofm. II 255. — Див. ще **віпорток**, **ре-**. — Пор. **апарат**, **репарація**.

[репесувати] «галасувати» До; — результат контамінації слів *репесувати* і *галасувати*. — Див. ще **галас'**, **репет**.

репет «крик, зойк», [*репетати*] «кричати, верещати» Нед, *репесувати*; — р. [*репéть*] «ремствувати», [*репéнить*] «швидко говорити», ч. *repetit* «тс.; теревенити»; — псл. гер-, звуконаслідувальний корінь, пов'язаний з гор-, гар-, можливо, також з гър-. — Фасмер III 472; Brückner 458; Machek ESJC 513; Holub—Lyer 417—418; Holub—Kop. 311. — Пор. **роп'яти**, **роп'уха**.

репетитувати, *репетиторствувати*, *репетитор*, *репетиторство*, *репетиція*, *репетиційний*; — р. *репетировать*, бр. *рэпэціраваць*, п. *reperthowac* «репетирувати; залишатися на другий рік у тому ж класі», ч. *reperthovat* «повторювати», слц. *reperthovat'*, болг. *репетирам*, м. *репетира*, схв. *репетовати* «тс.», слн. *reperthirati* «тс.; репетирувати»; — через російську мову запози-

чено з німецької; н. *reperthieren* походить від фр. *répéter* «повторювати», яке зводиться до лат. *repertere* «знову починати; повторювати; вимагати назад», утвореного з префікса *re-* і дієслова *pertere* «звертатися; просити; намагатися діставати». — SIC² 725; Фасмер III 471—472; Черных II 112; Смирнов 261; Коралиński 835; Holub—Lyer 417; РЧДБЕ 627. — Див. ще **петиція**, **ре-**.

репéха — див. **реп'т'ух**.

[репешкі] (бот.) «айстри, *Aster L.*» До; — неясне; можливо, пов'язане з *реп'яшбк*.

[репіння] «тріскачка, брязкальце» Нед, [*репіння-скриня*] «?» Нед; — неясне; можливо, звуконаслідувальне утворення.

[репиця] «основа хвоста хребетних тварин Г; корінь Л», [*рипиця*] «основа хвоста тварини» Корз, [*рипиця*] «корінь Л; верхня частина хвоста тварин Куриленко»; — р. *репица* «хвіст хребетної тварини, крім шетини», бр. *рэпица* «хвостова частина хребта», п. г'яр «куприк; хвіст», ч. г'яр «держално ложки», [г'ерка] «кінець хвоста», вл. г'яр «хребет», нл. г'ер «тс.», схв. *реп* «хвіст», слн. г'ер «тс.»; — псл. *г'еръ, *г'еръ «тс.», можливо, пов'язане з г'обіті «рубати», г'объ «рубець»; — далші зв'язки неясні; зіставляється з лит. *gėmbėti* «тверднути, грубіти; рубцюватися; ставати неповоротким», *gūbas* «шрам», дісл. *gūprg* «зад, гузка», нвн. *Rūprf* «тулуб»; пов'язання з псл. *gebro* «ребро» (Machek ESJC 529) мало переконливе. — Трубачев Этимология 1964, 7—8; Schuster-Sewc 1219—1220; Skok III 128—129; Bezlaž Eseji 148.

репіжити «сильно бити, хльостати; сильно лити, періщити (про дощ); сильно плакати», [*репігати*] «сильно лити»; — очевидно, запозичення з румунської мови; рум. *gerezî* «кидати з силою, сильно ударяти» утворене від *gêpede* «швидкий, раптовий, стрімкий», яке походить від лат. *rapidus* «стрімкий, швидкий», пов'язаного з дієсловом *rapio* «хапаю, вириваю». — Sche-

ludko 141; DLRM 710, 711; СДЕЛМ 355; Walde—Hofm. II 417. — Див. ще **ра́птом**.

[репій] (неістівний гриб) ВеБ; — очевидно, пов'язане з *репати* «тріскатися» за зовнішнім виглядом шапинки (пор. паралельні утворення: *[репанець]* «потрісканий плід», *[репанник]* «тс.», *[репанка]* «сорт дині; картоплі» Ва). — Див. ще **репати(ся)**.

ре́плика «коротке заперечення, відповідь, зауваження»; — р. болг. м. *ре́плика*, бр. *рэплика*, п. ч. слц. вл. *gerlika*, схв. *ре́плика*, слн. *gerlika*; — запозичене з французької мови, очевидно, через польську; фр. *réplique* «ре́плика; заперечення; (муз.) повторення основного мотиву» пов'язане з дієсловом *répliquer* «заперечувати, відповідати», що походить від лат. *gerplicāre* «розгортати; повертати назад; відбивати», яке складається з префікса *ge-* і дієслова *plīco* «складаю, згортаю», до якого зводиться й укр. *аплікація*. — СІС² 725; ССРЛЯ 12, 1234; Kopaliński 835; Holub—Lyer 417; РЧДБЕ 627; Dauzat 625. — Див. ще **аплікація, ре-**

реполов — див. **ре́пел**.

репорта́ж «розповідь кореспондента з місця події»; — р. болг. *репорта́ж*, бр. *рэпарта́ж*, п. *reportaž*, ч. слц. *reportáž*, вл. нл. *reportaža*, м. схв. *репорта́жа*, слн. *reportáža*; — запозичення з французької мови; фр. *reportage* «репортаж; нарис» утворене від дієслова *reporter* «відносити назад, переносити», що складається з префікса *ge-* і дієслова *porter* «нести, приносити», яке походить від лат. *portāre* «носити, переносити». — СІС² 726; Черных II 112; Kopaliński 836; Holub—Lyer 417; РЧДБЕ 627; Dauzat 575, 625; Klein 1329. — Див. ще **порт-, ре-**

репортёр «журналіст, який готує інформацію про різні події», *репортёрство, репортерува́ти*; — р. *репортёр*, бр. *рэпарце́р*, п. вл. *reporter*, ч. слц. *reportér*, болг. *репортёр*, м. *репортёр*, схв. *репортёр*, слн. *gerporter*; — запозичення з англійської мови; англ.

reporter «репортер; доповідач» (сангл. *reportour*) походить від фр. *reporter* (ст. *reporteur*) «репортер» (власне «той, що робить повідомлення, репортаж»), утвореного від *reporter* «відносити назад, переносити». — СІС² 726; Фасмер III 472; Черных II 112; Грот Фил. раз. II 508; Kopaliński 836; Holub—Lyer 417; РЧДБЕ 627; Klein 1329; Dauzat 575, 625. — Див. ще **репорта́ж**.

репрезентува́ти «представляти», *репрезента́нт, репрезента́ція, репрезентативний*; — р. *репрезентова́ть*, бр. *рэпрезентава́ць*, п. вл. *representować*, ч. *representovati*, слц. *representovat'*, нл. *representowaś*, болг. *репрезентира́м*, м. *репрезентира*, схв. *репрезентовати*, слн. *representirati*; — запозичено, можливо, через польське посередництво, з латинської мови; лат. *gerpraesentāre* «наочно уявляти; відтворювати» складається з префікса *ge-* і дієслова *praesentāre* «подавати; передавати, вручати». — СІС² 726; ССРЛЯ 12, 1235; Kopaliński 836; Holub—Lyer 417; РЧДБЕ 627. — Див. ще **презент, ре-**

репресія «захід державного примусу, покарання», *репресивний, репресува́ти*; — р. *репрессия*, бр. *рэпрэсія*, п. *represja*, ч. *represe*, слц. *represia*, вл. *represija*, болг. *репресия*, м. *репресуја*, схв. *репресуја*, слн. *represija*; — запозичення з пізньолатинської мови; пізніше лат. *gerpressio* «придушення» пов'язане з лат. *gergimo* «придушую, приборкую», що складається з префікса *ge-* і дієслова *premo* «даблю, топчу; пресую». — СІС² 726; Черных II 112; Kopaliński 836; РЧДБЕ 627; Walde—Hofm. II 360. — Див. ще **прес, ре-**. — Пор. **експрес, компрес**.

репродукція «відтворення; твір образотворчого мистецтва, відтворений поліграфічним способом», *репродуктор* «гучномовець», *репродуце́нт* (спец.) «відтворювач», *репродукува́ти*; — р. болг. *репродукция*, бр. *рэпраду́кцыя*, п. *reprodukcja*, ч. *reprodukce* «репродукція; виконання», слц. *gerprodukcja* «ре-

продукція; переказ», вл. нл. *gerproduk-sija*, м. *репродукција*, схв. *репродукција*, слн. *gerprodúksija*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Reproduktion*, фр. англ. *reproduction* походять від пізньолат. *gerpōductio*, утвореного від дієслова *gerpōdūcere* «відтворювати», що складається з префікса *ge-* і дієслова *pōdūcere* «виробляти, створювати; родити». — СІС² 726; ССРЛЯ 12, 1239; *Kopaliński* 836; *Holub—Lyer* 418; РЧДБЕ 628. — Див. ще **продукт, ре-**.

репс «цупка тканина з дрібними рубчиками», *ripс* «тс.» Куз; — р. *репс*, бр. *рыпс*, п. *rips*, ч. слц. *rips*, болг. м. *ripс*, схв. *рѣпс*, слн. *rips*; — запозичення з французької мови; фр. *repс* «репс» походить від англ. *rep*, *repс* «тс.», пов'язаного з *ribс*, мн. від *rib* «ребро», спорідненого з псл. *rebго*, укр. *ребро*. — СІС² 726; *Фасмер III* 472; ССРЛЯ 12, 1239; *Горяев* 451; *Смирнов* 262; *Kopaliński* 856; РЧДБЕ 634; *Dauzat* 625; *Klein* 1327, 1330, 1346. — Див. ще **ребро**.

рептилія «плазун»; — р. болг. *рептілія*, бр. *рѣптілія*, п. *reptylie* (мн.), ч. *reptilie*, слц. *reptilie*, вл. *reptil*, схв. *рептіли* (мн.), *рѣптілије* «тс.», слн. *reptil*; — запозичення із середньолатинської мови; слат. *reptilia* «плазун» походить від *reptilis* «повзучий», утвореного з *re-* «повзу», спорідненого з лит. *replióti* «лазити рачки», лтс. *gārt* «тс.», *gārus* «повзком», прус. *gīpaiti* «ідіть услід», *sergīpimai* «дізнаємося». — СІС² 726; ССРЛЯ 12, 1240; *Holub—Lyer* 448; РЧДБЕ 628; *Walde—Hofm. II* 430; *Mühl.—Endz. III* 478—479; *Trautmann* 246.

рептух «мішок для годування запряжених коней; плетений з мотузків мішок для сіна; [торба Нед], [рантух Нед, ревтух, репех Л, рептюк Л] «тс.», [репéха] «довга сорочка, в якій ходили хлопці до 16 років; різновид мішка, з якого годують коней» Мо, [рептіох] «торба» Нед, ст. *рантухъ* «простирадло» (1596); — р. [рептух], п. [kreptuch], слц. *kreptuch*; — запози-

чення з німецької мови; очевидно, вихідною є форма нім. *Kripp(en)tuch*, яка складається з *Krippe* «ясла, корито», пов'язаного з свн. *krippe*, двн. *kripa*, дат. *krybbe*, снідерл. *kribbe* «тс.», гол. *kribe* «годівниця; ясла; стійло, ліжко», сангл. дангл. *cribb*, англ. *crib* «тс.», і *Tuch* «сукно, лляне полотно»; реконструкція *репдук, п. *repduk як запозичення з снн. *repdak* «шматок тканини», переосмисленого під впливом слова *хребет* (Кипарский ВЯ 1956/5, 136; *Kiparsky ZfSlPh* 22/2, 433), викликає сумнів. — *Шелудько* 44; *Фасмер III* 473; *Преобр. II* 198; *Потебня РФВ* 1, 263; *Brückner* 265—266; *SW V* 543; *Kluge—Mitzka* 406, 795; *Klein* 372; *Vries NEW* 360. — Див. ще **вантух**. — Пор. **гáлстук, лáнтух, рантух**.

репутація «загальна думка про когось»; — р. болг. *репутация*, бр. *рѣпутация*, п. *reputacja*, ч. *reputace*, слц. *reputacia*, м. схв. *репутация*, слн. *reputacija*; — через російське і польське посередництво запозичено з французької мови; фр. *réputation* «репутація; славнозвісність, добре ім'я» походить від лат. *reputatio* «обдумування, міркування», пов'язаного з *reputare* «обдумувати, міркувати; обчислювати», що складається з префікса *re-* і дієслова *putare* «обдумувати, міркувати; рахувати; оцінювати; різати, очищати». — СІС² 726; *Фасмер III* 473; *Черных II* 112; *Sł. wug. obcych* 644; *Holub—Lyer* 418; РЧДБЕ 628; *Dauzat* 626. — Див. ще **ампутація, депутат, ре-**.

репуха — див. **ропуха**.

[**репухатий**] «пузатий, товстий» Нед, [*ропухатий*] «товстий, роздутий подібно до жаби»; — очевидно, похідне утворення від *ропуха* (див.).

реп'ях (бот.) «чіпка й липка головка лопуха; лопух, *Arctium lappa* L. (*Lappa Adans. Mak*); [будяк пониклий, *Carduus nutans* L. *Mak*; нетреба звичайна, *Xanthium strumarium* L.; корінь лопуха Нед], [*репей*] «туриця, *Echinopspermum lappula* *Lehm.*» *Mak*, [*репей польський*] «нетреба колюча, *Xanthium spinosum* L.»

Мак, [репешка] «нетреба колюча»
 Мак, [репешник] «парило звичайне, Agrimonia eupatoria L.»
 Мак, [репик] «тс.», [репій] «лопух»
 Мак, [репляшка] (місцева назва сільської вулиці, на якій колись росли реп'яхи)
 Мо, [реп'яшки] «туриця; парило звичайне; реп'яшок пряморогий, Ceratoserphalus orthoceras D.C.; нетреба звичайна»
 Мак, реп'яшник «лопух», реп'яшбк «реп'яшок пряморогий; [нетреба звичайна; туриця Мак]», [рипляк] «будяк пониклий»
 Мак, [рип'як] «лопух великий, Larra major Gaertn.»
 Мак, [рип'ям] «будяк пониклий»
 Мак, [рипак] «парило звичайне»
 Мак, [рипейник] «лопух великий»
 Мак, [рипляк] «лопух»
 Мак, [рипльятка] «туриця»
 Мак, [рипльях] «лопух»
 Мак, [рип'як] «будяк пониклий; лопух Нед», [рип'ях] «тс.»
 Мак, [рип'ях жовтий] «парило звичайне»
 Мак, [рип'ячок, рип'яшки] «тс.»
 Мак, [рип'яшок] «туриця»
 Мак, [рип'яшок майський] «реп'яшок пряморогий»
 Мак, [рипахатий] «покритий реп'яхом, розтріпаний»
 Нед, [реп'яхатий] «тс.»
 Нед, реп'яхуватий; — р. реп'ей «реп'ях, лопух; парило», реп'ейник, реп'як «тс.», реп'яшбк «реп'яшок», бр. [рапей] «реп'ях», [рапешник] «тс.», р'єп'єк «парило», [рапяхі] «відходи при прядінні», п. rzer «реп'ях», ч. řepík «парило», слц. řepík, вл. řepík «тс.», болг. репей «реп'ях», схв. реп'єх, слн. [repjè] (зб.) «тс.», р.-цсл. р'єп'єни «тс.; колючка»; — псл. *г'єрь'є «реп'ях, колючка», пов'язане з řepiti «встромляти» (пор. п. wrze-rić «всадити, вліпити», слц. [repit'sa] «вчепитися», ч. ст. vřepiti «встроми-ти»); далі, очевидно, споріднене з лит. arpėti «охопити», лат. gario «хапаю». — Шамота 34—35; Коваль 68; Черных II 111; Фасмер III 471; Меркулова Очерки 94; Brückner 475; Machek ESJC 530; Jm. rostl. 106—107; Schuster-Sewc 1215; Pokorný 866.

[реп'яхівка] «різновид плахти, жіночого одягу»; — очевидно, пов'язане з реп'ях; назва могла бути мотивована формою вишивок на одязі; пор. [ре-

п'яшбк, реп'яшкова кривулька] (рід вишивки), що походять від реп'ях (див.).

[р'єреде] «жилка листка Нед»; — неясне.

рер'єпнути — див. р'єпати(ся).

ресбра, ресбрник; — р. рессбра, бр. рысбра, п. gesog, болг. ресор; — запозичення з французької мови; фр. ressort «пружина; ресора; енергія, сила» утворене від ressortir «знову виходити; виступати; підскакувати», яке складається з префікса re- і дієслова sortir «вийти, випустити». — СІС² 727; Фасмер III 474; ССРЛЯ 12, 1247; Преобр. II 198; St. wyg. obcych 645; РЧДБЕ 628; Dauzat 628, 675. — Див. ще ре-, сорт.

респ'єкт «пошана, повага», респектабельний; — р. болг. респ'єкт, бр. рэсп'єкт, п. ч. вл. respekt, слц. rešpekt, нл. respectowaś «поважати», м. респект, схв. р'єспект, слн. respék; — запозичене з французької мови, очевидно, через німецьку (н. Respekt); фр. respect «пошана, повага» походить від лат. respectus «повага; точка зору; оглядання назад», пов'язаного з respicere «дивитися назад, оглядатися», що складається з префікса re- і дієслова specio «дивлюся», пов'язаного з specto «дивлюся, спостерігаю». — СІС² 727; ССРЛЯ 12, 1244; Hüttl-Worth 16; РЧДБЕ 628; Kopaliński 839; Holub—Lyer 418; Dauzat 627; Walde—Hofm. II 570. — Див. ще ре-, спекта́кль.

респіра́тор «прилад для захисту від дії шкідливого пилу», респіра́ція «дихання»; — р. болг. респіра́тор, бр. рэспіра́тар, п. respirator, ч. слц. respirátor, схв. респіра́ција «респірація»; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Respirátor, фр. respirateur, англ. respirator утворені від лат. respirāre «видихати, випускати», що складається з префікса re- і дієслова spirāre «дути, дихати». — СІС² 727; ССРЛЯ 12, 1245; Kopaliński 839; Holub—Lyer 418; РЧДБЕ 628; Walde—Hofm. II 575—576. — Див. ще ре-,

спирт. — Пор. **аспірант**, **конспірація**.

республіка, *республіканець*; — р. *республика*, бр. *рэспубліка*, п. ч. слц. вл. нл. *gerublika*, болг. м. *рeпубліка*, схв. *рeпубліка*, слн. *gerúblika*; — запозичення з латинської мови; лат. *respublica* «держава, республіка, суспільство» (із словосполучення *gēs rúblicā* «тс.», букв. «громадська справа», пор. кальку п. *rzecz pospolita* «тс.») складається зі слів *gēs* «стан, справа, річ, обставина; держава», спорідненого з дінд. *gāḥ* «благо, майно, багатство», *gēvánt-* «багатий», ав. *gaēvant-* «тс.», *gā-* «давати, подавати», дірл. *gath* «нагорода», і *rúblicus* (жін. р. *rúblicā*) «суспільний, державний, всенародний». — СІС² 727; Фасмер III 474; Черных II 113; КЭСРЯ 388; Смирнов 262; Kopaliński 837; Holub—Lyer 418; Walde—Hofm. II 430. — Див. ще **публіка**¹. — Пор. **реальний**.

реставрація, *реставратор*, *реставраторство*, *реставрувати*; — р. болг. *реставрация*, бр. *рэстаўрацыя*, п. *restauracja*, ч. *restaurace*, слц. *reštaurácia*, вл. *restawracija*, м. *реставрација*, схв. *рестаурација*, слн. *restavracija*; — запозичене через польське посередництво із західноєвропейських мов; нім. *Restauratiön*, фр. *restauration* походять від лат. *restauratio* «відновлення», пов'язаного з *restaurāre* «відновлювати», що складається з префікса *ge-* і основи реконструйованого **stauros* «підставка, підпірка», спорідненого з гр. *σταυρός* «стовп», дісл. *staugg* «тс.», двн. *stiura* «кермо», нвн. *Steuer* «тс.». — СІС² 727; Коваль 116; ССРЛЯ 12, 1249; Фасмер III 474; Kopaliński 839; Holub—Lyer 418; Walde—Hofm. I 705—706. — Див. ще **ре-**. — Пор. **ресторан**.

ресторан, *ресторатор* (заст.) «власник ресторану», *ресторація* «ресторан»; — р. м. *ресторан*, бр. *рэстаўра́н*, п. *restauracja*, ч. *restaurace*, слц. *reštaurácia*, вл. нл. *restawracija*, болг. *ресторант*, схв. *ресторан*, слн. *restavracija*; — запозичене, можливо, через

російське посередництво з французької мови; фр. *restaurant* «ресторан; укріплюючий, підкріплюючий» утворене від *restaurer* «підкріпляти, відновлювати сили, реставрувати», що походить від лат. *restaurāre* «відновлювати»; слово *ресторація* походить від лат. *restaurātiō* «відновлення». — Акуленко 141; Коваль 116; Черных II 113; Фасмер III 474; КЭСРЯ 388; Kopaliński 839; Holub—Lyer 418; Dauzat 628. — Див. ще **реставрація**.

ресурс (мн. *ресурси*); — р. болг. м. схв. *ресурс*, бр. *рэсурс*, п. *resursy*; — запозичення з французької мови; фр. *ressource* «засіб, спосіб, дані, ресурси» пов'язане з фр. ст. *ressourdre* «підійматися», яке походить від лат. *resurgere* «знову підійматися; знову виникати», що складається з префікса *ge-* і дієслова *surgere* (< **subsurgere*) «підіймати; сходити; виникати», утвореного за допомогою префікса *sub-* «під, біля» від *geregere* «правити, направляти, кидати в ціль». — СІС² 727; Фасмер III 475; ССРЛЯ 12, 1252; РЧДБЕ 629; Kopaliński 840; Dauzat 628; Walde—Hofm. II 635. — Див. ще **ре-**, **регент**, **суб-**.

[**рет**] «рівне поле, болотисте поле, мокра земля» ВеУг, [*рит*] «тс.» тж, [*реть*] «заболочена низина» Ч, [*ретьга*] «калюжа, болото» Нед, [*ретьжина*] «вузька і довга заболочена низина з джерельними водами» Ч, [*ретьиш*] «озеро» Ч, [*ретьний*] (у виразі: [*ретьна земля*] «мокра земля») ВеУг; — схв. *рѣт* «болотиста місцевість»; — запозичення з угорської мови; уг. *gét* «лука» етимологічно неясне. — ВеУг 254; Лизанец 620; MNTESz III 396.

ретельний «акуратний, [точний Г; чесний, порядний, відвертий; справжній Нед]»; — запозичення з польської мови; п. *rzetelny* «сумлінний, чесний, акуратний» (давніше **źrzetelny*) пов'язане з ст. *zrzec* «дивитися, спостерігати; звертати увагу», спорідненим з укр. *зріти*; пор. ч. *zřetelný* «ясний, очевидний; чіткий», слц. *zřetel'ný* «тс.», пов'язані з ч. *zříti* (ст. *zřieti*) «дивитися»,

слц. *zriet'* «тс.». — *Brückner* 476, 657; *Mashek ESJC* 719. — Див. ще **зріти**¹.

ретируватися «відступати, зникати», *ретира́да* «ухилення від рішучих дій; відступ; укріплене місце для оборони на випадок відступу», *ретира́д* «тс.»; — р. *рети́ровáться*, бр. *рэцірава́цца*, п. заст. *retugować się*, схв. *ретері́рати*, *рети́рати*, слн. *retirgrati*; — запозичення з французької мови; фр. *se retirer* «відступати, відсторонятися; відходити; покидати займатися чимось», *retirer* «тягти до себе, виймати, брати назад» утворене за допомогою префікса *re-* від дієслова *tirer* «тягти, волокати». — *SIC*² 728; *Фасмер III* 475; *ССРЛЯ* 12, 1254; *Смирнов* 263; *SW V* 523; *Holub—Lyer* 415; *Dauzat* 629, 711. — Див. ще **ре-**, **тира́ж**.

[реті́тися] «битися, боротися», *[ретика́ти(ся)]* *Нед*, *рїтїтїся* *ВеЗн* «тс.», *[ретувáти]* «сваритися» *Мо*, *[нереті́вий]* «слухняний, лагідний, необразливий» *Ж*; — р. *[реті́ться]* «гарячитися; гаряче і сміливо братися за якусь справу», р.-цсл. **ретити** «спонукати», **ретитися** «змагатися, прагнути», стсл. **ретити** «тс.»; — псл. *ret-* пов'язане чергуванням голосних з *rat* «військо, війна», *ratiti se* «ворогувати». — *Фасмер III* 475; *Преобр. II* 199; *КЭСРЯ* 388. — Див. ще **рать**.

рéтор (заст.) «учень класу риторики», *[реторва́]* (зб.) «учні класу риторики», *ретóрика* (заст.) «риторика; підручник з риторики; п'ятий з семи класів духовних училищ і семінарій», *реторі́чний* «риторичний, красномовний» *Куз*, ст. *ретор* «оратор» (XVII ст.); — р. заст. *ретóрика* «риторика», бр. ст. *реторъ* «оратор»; — запозичення з польської мови; п. *retor* «ритор», як і ч. слц. слн. *retor* «оратор», вл. *retorika* «риторика», болг. м. *ретор* «оратор», схв. *рéтор* «тс.», походить від лат. *rhētor* «ритор, учитель красномовності», яке зводиться до гр. *ῥήτωρ* «ритор, викладач ораторського мистецтва; оратор, доповідач». — *Фасмер III* 475; *Kopaliński* 840; *Holub—*

Lyer 419; *РЧДБЕ* 629. — Див. ще **рйтор**.

ретóрта «посудина з повернутою вбік шийкою для нагрівання речовин»; — р. болг. м. *ретóрта*, бр. *рeтóрта*, п. ч. слц. вл. *retorta*, схв. *рeтóрта*, слн. *retorta*; — запозичення з німецької мови; н. *Retörte* через фр. *retorte* «тс.» зводиться до слат. *retortus* (жін. р. *retorta*) «повернутий назад», пов'язаного з лат. *retorqueo* «повертаю назад», що складається з префікса *re-* і дієслова *torqueo* «повертаю, обертаю, кручу». — *SIC*² 728; *Фасмер III* 475; *Kopaliński* 840; *Holub—Lyer* 419; *РЧДБЕ* 629. — Див. ще **ре-**, **торт**.

ретрогра́д «противник прогресу», *ретрогра́дство*; — р. болг. *ретрогра́д*, бр. *рeтpагpaд*, ч. *retrográdni* «зворотний, протилежний», слц. *retrográdny* «ретроградний», вл. *retrogradny* «тс.», м. *ретроград*, схв. *ретроградан* «який іде назад», слн. *retrográden* «тс.»; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *retrograd* «зворотний», фр. *rétrograde* «тс., ретроградний», англ. *retrograde* «тс., ретроград» походять від лат. *retrōgradus*, *retrōgradis* «який іде назад», пов'язаного з *retrōgradior* «іду назад, рухаюся в зворотному напрямі», що складається з префікса *retrō* «назад, ззаду», похідного від *re-*, і дієслова *gradior* «крокую, ступаю». — *SIC*² 728; *ССРЛЯ* 12, 1256; *Holub—Lyer* 419; *РЧДБЕ* 629; *Dauzat* 630; *Klein* 1339; *Walde—Hofm. I* 615, II 422, 431. — Див. ще **градус**, **ре-**.

ретроспеќція «погляд у минуле», *ретроспектíвний*; — р. болг. *ретроспеќция*, бр. *рeтpаспeкцýя*, п. *retrospekcia*, ч. *retrospekce*, слц. *retrospektiva*, вл. *retrospektivny*, м. *ретроспекци́я*, схв. *ретроспeкци́я*, слн. *retrospekciya*; — запозичення із західноєвропейських мов; фр. *retrospection*, нім. *Retrospektion*, англ. *retrospection* походять від лат. *retrōspicere* «дивитися назад», яке складається з префікса *retrō* «назад, ззаду» і *spicere* (*specere*) «дивитися». — *SIC*² 728; *ССРЛЯ* 12, 1257;

Kopaliński 840—841; Holub—Lyer 419; РЧДБЕ 630; Dauzat 630; Klein 1339. — Див. ще **ретроград**, **спектакль**.

ретувати — див. **ретітисся**.

рétуш «виправлення негатива, картини», [рету́ша] «тс.» Куз, ретуше́р, ретушувáти; — р. рéтушь, бр. рэ́туш, п. retusz, ч. слц. retuš, вл. retuša, болг. м. рету́ш, схв. рèтуш, слн. retúša; — очевидно, через західнослов'янське посередництво (з огляду на наголос) запозичено з французької мови; фр. retouche «ретушування; перероблення, поправка» пов'язане з дієсловом retoucher «ретушувати, підправляти, підмальовувати; переробляти», утвореним за допомогою префікса ге- від дієслова toucher «торкати, мацати», що походить від нлат. *tossare або *tussare «бити, забивати», звуконаслідувального походження. — СІС² 728; ССРЛЯ 12, 1257; Kopaliński 841; Holub—Lyer 419; Dauzat 712, 716. — Див. ще **ре-**, **тока́та**, **туш**¹.

рétязь «ланцюг; [намисто Нед; залізний засув]», [ра́тізь] «залізний засув» Нед, [рétіж] «тс.», [рéкиз] «ретьязь» тж, [рétезь] «ланцюг з жовтого дроту» Шух, [рétези] «латунні ланцюжки як прикраса» Нед, [ретезки, ретязки] «тс.» Нед, [рétізь] «ретьязь», [ретязі] «дверний ланцюжок» Нед, ретязьок «ланцюжок», ретязок «тс.; [мотузочка Пі]»; — бр. ст. ретезь «ланцюг», ретязь «тс.», п. wrzeczadz «залізний засув», ст. gzechadz, ч. řetěz «ланцюг», слц. ret'az «тс.; низка», вл. rješaz «ланцюг», нл. rješaz «тс.», р.-цсл. **рe-тязь**; — очевидно, псл. *retędзь, запозичене з германських мов; дісл. gēkendi (gēkendr) «ланцюг», дангл. gacente, двн. gahhinja «тс.» споріднені з дінд. gašānā «мотузок; ремінь»; менш переконливе зведення (Machek ESJC 531) до псл. *vert-ęz-ь як складного утворення з основ *v^ortēti «вертати» і vežati «в'язати» (пор. ч. ст. vrtoviez «ланцюг коло воза», пізніе п. wrzeczadz «засув» з початковим w-) або зіставлення (Brückner 633) з псл. get-, gat- «воювати; рать». —

Фасмер III 476; Schuster-Šewc 1222—1223; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 74—75. — Пор. **веретяж**.

[реуруска] «дикий виноград» Пі; — запозичення з румунської мови; рум. găugúscă є фонетичним варіантом назви lăugúscă «дикий виноград з невеликими чорними зернами», яка походить від лат. lābrūsca «дикий виноград», очевидно, запозиченого з галльської мови. — DLRM 450; Walde—Hofm. I 740.

[рéус] «плаксій»; — очевидно, давніше *ревус, утворене за допомогою лат. суфікса -us від ревіти «голосно плакати» (див.).

реферáт «короткий виклад змісту наукової праці, книги», рефератівний; — р. болг. м. реферáт, бр. рэфeрáт, п. ч. слц. вл. нл. referat, схв. рефeрáт, слн. referát; — запозичення з німецької мови; н. Referát походить від слат. geferat, букв. «нехай він доповість», особливої форми дієслова лат. refero, referre «нести назад; переказувати, повідомляти, доповідати», утвореного за допомогою префікса ге- від fero, ferre «носити, доносити», спорідненого з гр. φέρω «несу», гот. baíra, ірл. bíra «тс.», псл. беро, бьрати, укр. беру́, бра́ти. — СІС² 728; Фасмер III 476; ССРЛЯ 12, 1258; Kopaliński 824; Holub—Lyer 413; РЧДБЕ 630; Kluge—Mitzka 590; Walde—Hofm. I 483—485. — Див. ще **брати**, **ре-**. — Пор. **рефері**, **реферувати**.

рефері «суддя спортивних змагань»; — р. рефері́, бр. рэфeрeры, болг. рефер, схв. рефeри; — запозичення з англійської мови; англ. referee «рефері; третейський суддя» утворене від refer «стосуватися, посилатися, звертатися, (юр.) передавати на розгляд», що через посередництво фр. référer «відносити; подавати» зводиться до лат. referre, refero «нести назад; переказувати, повідомляти; звертатися». — СІС² 729; ССРЛЯ 12, 1259; РЧДБЕ 630; Klein 1317. — Див. ще **реферáт**.

реферувати «робити короткий виклад змісту наукової праці, книги», реферéндум «всенародний опит», рефе-

рѣнт «консультант, доповідач з певних питань; особа, що складає реферат», *реферѣнція* «довідка про платоспроможність; довідка про колишню службу»; — р. *реферировать*, бр. *рѣферыраваць*, п. вл. *referować*, ч. *referovat*, слц. *referovat'*, болг. *реферирам* «реферувати; бути рефері на змаганнях», м. *реферира*, схв. *реферисати*, слн. *referigati*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *referieren* «доповідати», фр. *référer*, англ. *refer* «тс.» зводяться до лат. *refero*, *referre* «нести назад; переказувати, повідомляти, доповідати». — СІС² 728—729; Sł. wug. obcuch 632; Holub—Lyer 413; РЧДБЕ 630. — Див. ще **реферат**.

рефлѣкс «реакція на подразнення; явище, що спричинюється іншим явищем», *рефлексіяція*, *рефлексія* «осмислення власних дій; самоаналіз», *рефлѣктор* «відбивач світла; обігрівальний прилад», *рефлексівний*, *рефлектівний*, *рефлѣкторний*, *рефлектувати*; — р. болг. *рефлѣкс*, бр. *рѣфлѣкс*, п. *refleks*, ч. слц. *reflex*, вл. *refleksija*, нл. *reflektor* «прожектор», м. *рефлекс*, схв. *рѣфлекс*, слн. *refléks*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Reflex*, фр. *réflexe*, англ. *reflex* походять від лат. *reflexus* «згин; зворотний рух», пов'язаного з дієсловом *reflecto* «загинаю, повертаю назад», яке складається з префікса *ge-* і дієслова *flecto* «гну, відхиляю; змінюю напрям». — СІС² 729; Фасмер III 476; ССРЛЯ 12, 1261; Kopaliński 824—825; Holub—Lyer 413; РЧДБЕ 630; Dauzat 618; Klein 1318; Walde—Hofm. I 514—515. — Див. ще **ре-**, **флѣксія**.

реформа, *реформатор*, *реформатство*, *реформація*, *реформізм*, *реформіст*, *реформаційний*, *реформувати*, *дореформений*, *пореформений*; — р. болг. м. *реформа*, бр. *рѣформа*, п. ч. слц. вл. нл. *reformta*, схв. *рѣформа*, слн. *reformta*; — запозичення з французької мови; фр. *réforme* «реформа; перетворення; поліпшення» пов'язане з дієсловом *reformare* «реформувати; перетворювати; поліпшувати», що походить від лат. *reform-*

maire «перетворювати; поліпшувати; відбудовувати», утвореного за допомогою префікса *ge-* від дієслова *formare* «надавати форму; розвивати; організовувати», похідного від *forma* «форма». — СІС² 729; Фасмер III 477; Черных II 114; Kopaliński 825; Holub—Lyer 413; РЧДБЕ 631; Dauzat 618. — Див. ще **ре-**, **форма**.

рефрѣн «повторення наприкінці строфи»; — р. болг. *рефрѣн*, бр. *рѣфрѣн*, п. *refren*, ч. слц. слн. *refren*, м. *рефрен*, схв. *рѣфрѣн*; — запозичення з французької мови; фр. *refrain* «рефрен, приспів, пісенька» походить від фр. ст. *refrait*, пов'язаного з *refraindre* «розбивати» (рефрен — повторення, що розбиває пісню), яке зводиться до нар.-лат. *refrangere (< лат. *refringere*) «розламувати», що походить від *frango*, *-ere* «ламати; розбивати; роздробляти». — СІС² 730; ССРЛЯ 12, 1270; Kopaliński 825; Holub—Lyer 413; РЧДБЕ 631; Dauzat 618—619; Gamillscheg 758; Walde—Hofm. I 541. — Див. ще **ре-**, **фрѣкція**. — Пор. **фрагмент**.

рефрижератор «холодильник (вагон, судно тощо); частина холодильника, де випаровується рідина»; — р. болг. *рефрижератор*, бр. *рѣфрыжератор*, п. *refrigerator*, ч. слц. *refrigerátor*, болг. схв. *рефрижератор*; — запозичення з французької або німецької мови; фр. *réfrigérateur* «холодильник», н. *Refrigerátor* «тс.» зводяться до лат. *refrigerare* «охолоджувати, освіжати», утвореного з префікса *ge-* та основи іменника *frigus* (род. в. *frigoris*) «холод, холоднеча; прохолода», спорідненого з гр. *ψύχος* «холод, холоднеча», далі, можливо, з псл. *strěзь або *serзь (п. *śreżoga* «паморозь», *szron* «іній», ч. *stříž* «тонкий лід», болг. *скреж* «іній», слн. *srěž* «снігова кора», укр. *серѣн*). — СІС² 730; ССРЛЯ 12, 1270; Holub—Lyer 413, 456; Machek ESJC 589; Walde—Hofm. I 547; Frisk II 654—655. — Див. ще **ре-**. — Пор. **серѣн**.

[**рѣхкати**] «кумкати», [*рѣхкіт*] «кумкання», [*рѣхкавка*] (зоол.) «древесниця, *Hyła arborea* L.» Нед, [*рѣхкалка*,

рїхкавка] «тс.» Нед; — р. [*рєхать*] «рохкати, хропіти», [*рехать*] «тс.», п. *gęchotać* «кумкати; рохкати»; — звуко-наслідувальне утворення, паралельне до *рóхкати* (пор.).

[**рехтєльний**] «чесний, порядний, відвертий; справжній» Нед, [*рїхтєльне*] «ретельно, точно»; — результат контамінації слів [*ретєльний*] «точний, справжній; чесний» і [*рїхтик*] «точнісінько», [*рїхтино*] «само, напевне». — Див. ще **ретєльний**, **рїхтик**.

рехтіти — див. **ряхтіти**.

[**рецак**] (бот.) «рижик смачний, *Lactarius deliciosus* Fr.» Мак; — видозмінене запозичення з польської мови; п. [*gydzek*] (вид гриба) пов'язане з *gydz* «рижик смачний, *Lactarius deliciosus* Fr.», *redzyk* «тс.». — Див. ще **ридз**.

рецензія «відзив», *рецензєнт*, *рецензійний*, *рецензувати*; — р. болг. *рецензия*, бр. *рэцэнзія*, п. *recenzja*, ч. *recenze*, слц. *recenzja*, вл. *recensija*, м. *рецензија*, схв. *рецензија*, слн. *recenzija*; — очевидно, через німецьке посередництво (н. *Rezensiön*, *Rezensènt*) запозичено з латинської мови; лат. *recensio* «огляд, цензорське обстеження» пов'язане з дієсловом *recensere* «перераховувати, перевіряти; оглядати; рецензувати», що складається з префікса *ge-* і дієслова *sensere* «визначати вартість, оцінювати; висловлювати думку». — СІС² 730; Фасмер III 477; Черных II 114; Цыганенко 397; Kopaliński 821; Holub—Lyer 411; РЧДБЕ 631. — Див. ще **ре-**, **ценз**.

рецепт, *рецептár* (заст.) «аптека», *рецептура*; — р. *рецепт*, бр. *рэцэпт*, п. *recepta*, ч. слц. *recept*, болг. *рецепта*, м. *рецепт*, *рецепта*, схв. *рецепт*, слн. *recept*; — запозичене з латинської мови, можливо, через німецьке посередництво (н. *Rezept*); лат. *receptum* «прийняте» пов'язане з *recepto* «беру назад, знову приймаю», формою інтенсива від *recipio* «обертаю назад; приймаю», що складається з префікса *ge-* і дієслова *capio* «беру; ловлю; завоюю». — СІС² 730; Фасмер III 477;

Черных II 114; Смирнов 265; Kopaliński 821—822; Holub—Lyer 412; РЧДБЕ 632. — Див. ще **концепт**, **ре-**.

[**рецетóвка**] «вид плахти»; — неясне.

рецидів «повторний вияв чого-небудь», *рецидивіст*; — р. болг. м. *рецидив*, бр. *рэцыдыў*, ст. *рецыдыва* (XVI—XVII ст.), п. *recyduwa*, ч. *recidiva*, слц. слн. *recidiva*, схв. *рецидив*; — очевидно, через польське і німецьке посередництво (н. *Rezidiv*) запозичене з латинської мови; лат. *recidivus* «який відновлюється» пов'язане з *recido*, -ere «знову падати, повертатися», яке складається з префікса *ge-* і дієслова *cado*, -ere «падати, траплятися». — СІС² 731; Фасмер III 478; Смирнов 265; Kopaliński 822; Holub—Lyer 412; РЧДБЕ 632. — Див. ще **казус**, **ре-**.

рецитувати «декламувати», *рецитація*; — р. *рецитировать*, п. *recytować* «декламувати; говорити без запинки», ч. *recitovat*, слц. *recitovat'*, вл. *recitować*, болг. *рецитирам*, м. *рецитира*, схв. *рецитовати*, слн. *recitirati*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *rezitieren*, фр. *éciter*, англ. *recite* походять від лат. *recitare* «читати вголос», яке складається з префікса *ge-* і дієслова *citare* «викликати; наводити, цитувати, проголошувати». — СІС² 731; Черных II 114; Kopaliński 822—823; Holub—Lyer 412; РЧДБЕ 632; Dauzat 615; Klein 1311. — Див. ще **ре-**, **цита́та**. — Пор. **речитатів**.

[**рецок**] (зоол.) «бурозубка (землерийка), *Sorex L.*», [*ирчок*, *ирджок*, *рджок*, *жджок*, *зьджьок* Вел] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. [*гесек*] «тс.» є результатом видозміни форми *gęsorek* (< *gęsor) «тс.», що пов'язується з *gęsa* «вія», спорідненим з р. *ресніца* «тс.», укр. [*ряса́*] «складка; колос, волоть»; назва дана за зовнішньою ознакою хом'ячка, який має м'яке волосся. — SW V 491, 821. — Див. ще **ряса́**².

речитатів «наспівна декламація»; — р. болг. *речитатив*, бр. *рэчытатывіў*,

п. recytatyw, ч. recitativ, слц. recitativ, вл. recitativ, м. *рецитатив*, схв. *реци-татив*, слн. recitativ «тс.»; — запозичення з італійської мови; іт. recitativo «тс.» утворене від лат. recitare «читати вголос», що складається з префікса ге-і дієслова citare «викликати; проголошувати». — СІС² 731; ССРЛЯ 12, 1278; КЭСРЯ 389; Kopaliński 822—823; Holub—Lyer 412. — Див. ще **ре-**, **ци-тата**. — Пор. **рецитувати**.

[решетняк] (бот.) «моховик зелений, *Boletus (Xerocomus) subtomentosus* L.», *[решетник Мак]*, *решітка*, *підрешітка* «тс.», *[решетюкі]* «жовтуваті, подібні до маслюків гриби» Л; — р. *[решетка]* «моховик зелений», *[решетник]* «тс.»; — похідні утворення від *решето́*; назви гриба могли бути зумовлені наявністю у нього пористої шапинки, яка нагадує решето (пор. інші назви цього гриба *[сітник]*, р. *[сітник, сітбвик, ситуха]*). — Див. ще **решето́**.

решето́ «вид сита з крупною сіткою; тамбурин», *решетар* «виготовлювач решіт», *решетина* «решето; обід решета; [фіна, крупка, личинка солітера Нед, Куз]», *[решетинець]* «вугор, фіна, личинка солітера» ВеНЗн, *[решетуха]* ВеНЗн, *решетчина* Нед, *решітка* ВеНЗн «тс.», *решетіще* «обід решета», *[решетюкі]* «їжа зі шматочків відвареного тіста, віддушеного на решеті» Л, *решітка* «предмет з перехрещених прутів; частина топки; народний музичний інструмент», *[решітки]* «вид шиття» Шух, *решітник* «той, хто виготовляє решета; той, хто продає решета; (заст.) той, хто грає на решітці», *решітцэ* «зменш. від *решето*; [частина токарного верстата]», *[решетничий]* «уражений крупкою; вугруватий» Нед, *[решетчатий]* «решітчастий» Нед, *решітчастий*, *[решетарити]* «виготовляти решета» Нед, *[решетарувати]* «тс.» Нед, *решетіти* «пробивати дірки; латувати», *решетувати* «просіювати через решето», *обрешетіти* «покрити решіткою», *підрешітка* «густе

решето», *підрешіток* «тс.»; — р. *решето́*, бр. *решата*, др. *решето*, *решето*, п. *gieszoto*, ч. *řešeto*, слц. *řešeto*, вл. *gješo*, род. в. *gješeća*, полаб. *gisetě*, болг. *решето*, схв. *решето*, м. *решето*, слн. *řešeto*; — псл. *řešeto*; — не зовсім ясне; зіставляється з схв. *решав* «рідкий», *[реша]* «рідка вовна», яке, в свою чергу, пов'язується з псл. *гедькъ* «рідкий»; менш переконливі припущення про зв'язок з псл. *řešiti* «зв'язувати», укр. *рішити* (Потебня ЖСт 1891, 3, 123; Младенов 560) або про спорідненість з лит. *gėgzti* «плести», *gėkstis* «мішок для сіна», лтс. *gėkšis* «решето», лат. *gestis* «вірьовка, канат» (Ильинский ИОРЯС 23/2, 181; Machek ESJC 530; LF 55, 148; Matzenauer LF 16, 183). — Фасмер III 479; Черных II 115; КЭСРЯ 389; Преобр. II 237; Brückner 476; Schuster-Sewc 1226—1227; Olesch 889—890; Skok III 132; Трубачев Рем. терминол. 166.

[решітка] (бот.) «зірочки жовті, *Gagea lutea* L.» Мак, *[решітки]* «зірочки лучні, *Gagea pratensis* (Pers.) Roem. et Schult. Mak; шафран банатський, *Crocus banaticus* Gay.» Мак, *[решітківаня]* «флокс, *Phlox* L.» ВеУг, *[решітнік гадинець]* «вероніка дібровна, *Veronica chamaedrys* L.»; — назви, очевидно, в якийсь спосіб пов'язані з *решето́*, *решітка*; характер зв'язку неясний; пор. р. *[решітница]* «річчія, *Riccia* L.», п. ст. *gieszecina* «жостір, *Rhamnus* L.», ч. *řešetlak*, слц. *řešetliak*, нл. *gjašešín*, ст. *gješešín* «тс.», пов'язувані з псл. *řešeto* «решето» (Schuster-Sewc 1221) або пояснювані як видозмінені запозичення з якогось східного джерела (Machek Jm. rostl. 145).

решка «бік монети із зазначенням її вартості»; — бр. *решка*, п. *gieszka*; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *решка* «тс.; [решето]» не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *решето́*; припускається зв'язок з *решать* «різати» (SW V 520).

решта, *[решт]* «решта», *решітка*, *решітки*, *врешті*, *зрештою*, *нарешті*,

урéшти; — бр. рэшта, п. reszta, ч. слц. rest «борг, залишок», болг. м. рéст-то «здача», схв. рéст(о) «залишок»; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; н. Rest «решта», запозичене через французьку (фр. reste) або італійську мову (іт. resto «тс.»), зводиться до слат. restum «решта», пов'язаного з лат. resto, -āre «залишатися; зберігатися», що складається з префікса ге- і дієслова stāre «стояти; тривати, продовжуватися», спорідненого з гр. στατός «стоячий, нерухомий», лит. stóti «стати», лтс. stāt «зупинятися», псл. stati, укр. стáти. — Шелудько 44; Richhardt 94; Brückner 458; Skok III 131; Kluge—Mitzka 597; Walde—Hofm. II 596—600. — Див. ще **ре-**, **ста́ти**.

ре́я «рухомий поперечний брус на щоглах»; — р. ре́я, рей, бр. рэ́я, др. рая, п. геја, геј, ч. га́пно, слц. гапно, слн. га́па «тс.»; — запозичено в давньоруську мову з германських, в українську — через російську з голландської або через російську і польську з німецької; нвн. Ráhe, Raа, [Ree] «рея» споріднене з гол. га, дат. гаа, снн. нн. снідерл. гā «тс.», які зводяться до герм. *gáhō- «жердина» (дісл. gā, свн. gahe «тс.»), спорідненого з лит. gėklė «пристрій з жердин для сушіння». — Фасмер III 463; Преобр. II 195; Matzenauer 287; Brückner 457; Holub—Lyer 409; Kluge—Mitzka 578—579. — Пор. **ре́йка**.

[**редати**] «гудити, ганити, лаяти, присікуватися» Нед, [**рядати**] «тс.» Нед; — неясне, можливо, пов'язане з [**ра́йдати**] «базікати, торохтіти» (див.).

ре́зка — див. **ряса**².

ре́тки — див. **рітки**.

[**рехий**] «швидкий, прудкий, моторний» Нед, [**ріхий**] «тс.» тж; — не зовсім ясне; можливо, споріднене з нл. rjesh (rěch?) «рухливий», rješu «ледве рухаюся», а також з р. рехну́ться «збожеволіти», [**ряхну́ться**] «тс.; рушити; зійти з місця», укр. [**ра́хатися**] «рушати; зніматися з місця», [**ряхатися**] «збиратися, рушати».

ржа¹, ржа́вець, ржа́вий, ржа́вина, ржа́вити, ржавчи́на, ржи́на, ржі́я — див. **іржа́**.

ржа² (бот.) «іржа злакова, *Russinia graminis Pers.*» Нед, [гарджа Мак, гержа Мак, гіржа Ж, єржа Мак, ржи́на Нед] «тс.»; — р. ржа́вина, схв. ржа, слн. гја «тс.»; — результат перенесення на грибкове захворювання злаків назви **іржа́** «окислення заліза» на основі зовнішньої подібності. — Див. ще **іржа́**.

[**ржанець**] (бот.) «тимофіївка лучна, *Phleum pratense L.*», [аржанець] «тс.» Мак, [арженик] «китник колінчастий, *Alopecurus geniculatus L.*» Мак, [оржанець, ржаник] «тс.» Мак, [рже́нець] «тимофіївка лучна» Нед; — очевидно, запозичення з російської мови; р. аржане́ц «тимофіївка», [ржанец] «тс.; китник» пов'язані з рожь «жито»; назви зумовлені належністю тимофіївки, китника і жита до родини злакових. — Див. ще **рож**.

[**ржанка**] (орн.) «золотиста сивка, *Charadrius (pluvialis) argicarius L.*» Куз; — запозичення з російської мови; р. ржа́нка «тс.» пов'язане з рожь «жито»; назва зумовлена тим, що птахів цього виду часто можна бачити на житніх і озимих полях. — Булаховський Вибр. пр. III 207. — Див. ще **рож**.

[**рживий**] «скупий» Нед; — неясне.

ржисько, ржи́ще — див. **рож**.

ржій — див. **рижій**.

[**рзати**] «іржати» Нед, [ерзати, ирзати, ірзати, йерзати] «тс.» О; — збережена в карпатських говорах давня основа інфінітива (псл. gъzati, др. ръзати), яка в інших говорах зазнала зближення з основою теперішнього часу (псл. gъzъ «іржу»). — Див. ще **іржа́ти**.

ри́ба, [рибавчик] (орн.) «річковий крячок, *Sterna hirundo L.*» Шарл, [рибар, рибарик, рибарка, рибець, рибчик] «тс.» Шарл, рибáк «рибалка; [(орн.) чайка звичайна, *Vanelus vanelus L.* Л; річковий крячок Вел]», [риба́ка] «рибалка» Л, рибáлка «людина,

що ловить рибу; [(орн.) чорний крячок, *Chlidonias Rafinesque* Шарл; клуша, *Larus fuscus* L.; річковий крячок тж], *рибáлочка* «(зменш. від *рибáлка*), (орн.) водомороз, *Alcedo atthis* L.; [(орн.) крячок малий, *Sterna albifrons* Pall.; мартин, *Larus marinus* L. Куз]», *рибáлочкові* «рід птахів ряду ракшоподібних, *Alcedinidae*», [рибáлчик] «рибалка», *рибáлчиха*, *рибáльня* «місце рибної ловлі; рибний промисел», *рибáльство*, *рибáр* «рибалка; [(орн.) річковий крячок ВеНЗн]», [рибарівка] (орн.) «річковий крячок» ВеНЗн, [рибарка, рибарік, рибник, рибовчак, рибчак, рибяк, рибяр] «тс.» тж, [рибарня] «місце рибної ловлі, рибальська хатина» Куз, [рибарство] «рибальство», [рибарчик] «рибалка», *рибáс* «продавець риби», *рибáха* (збільш.), [рибáцтво] «рибальство», [рибáч] «рибалка» Нед, *рибáчіха*, *рибáчка*, [рибачок] (орн.) «звичайний мартин, *Larus ridibundus* L. Шарл; річковий крячок Шарл», [рибель ВеЛ, рибельюх Куз, рибеляк Вел, риболяк ВеЛ] «тс.», [рибелята] «рибки» Кур, *рибеня́тко*, *рибець* (іхт.) «сирть, *Vimba vimba* L.», *рибіна*, *рибисько*, *ри́бка*, [риблячка] «ставок для риби, сажалка» ВеУг, *ри́бник* «працівник рибного підприємства, промислу; водойма або судно для утримування риби; [сарай, де солять рибу; торговець рибою Нед]», *ри́бниця* «риболовецьке судно; жін. до *ри́бник*», *ри́бництво*, [рибóвчик] «рибалка» Нед, [ри́бчик] (іхт.) «рибець, сирть» Куз, *рибч́йна*, *риб'я́* «молода рибка», [риб'я́чка] «торговка рибою Нед», [рибачи] (присл.) «як риба» ВеЛ, [рибáл(ь)чий] «рибальський» Нед, Куз, *рибáлчин*, *ри́бний*, *рибний* «багатий на рибу», [риб'я́ний] «риб'ячий», *ри́б'ячий*, *рибáлити*, [рибалкува́ти] «рибалити» Нед, *рибáлчити*, [рибáльчити Нед, рибáрити] «тс.», *рибáчити*, *безри́б'я*, *зарі́бок* «риба, пущена у водойму для розплоду», *зарі́бити*, *зарі́бнити*, [на́рибець] «мальок» Нед, [на́рибок] «тс.» Нед, *обезри́бити*, *обезри́бити*, *по-ри́б'ячому*; — р. бр. *ри́ба*,

др. *рыба*, п. ч. слц. вл. нл. губа, полаб. *gáibē*, болг. м. *ри́ба*, схв. *ри́ба*, слн. *гі́ба*; — псл. губа; — остаточно не з'ясоване; очевидно, споріднене з двн. *гирра*, *гирра* «гусениця; минь», свн. *гирре*, *гире* «минь»; реконструкція основ типу *gumbā (з суфіксом *-bā* < *bhā) із значенням чогось пістрявого, рябого, лускового (пор. лит. *gūmbas* «рубець, шрам», лтс. *gobs* «вибоїна, щербина», р. *рубіть*, укр. *рябий*) (Топоров ЭИРЯ I 5—11; Ильинский РФВ 1916/4, 246—247) не зовсім переконлива; була висунута також думка (Jakobson 443; Макаев ЛС V 8—9) про походження псл. губа (< *gūba) з *ūg-bā, утвореного із суфіксом *-bā*, від **ūg-* «вода»; проте немає переконливих доказів, що свідчили б про можливість метатеми *ūrt* (пізні псл. *ūrt) > *gūt*; більш переконливий варіант цього припущення (Семерень ВЯ 1967/4, 12—13) виводить псл. губа з *gryba, яке могло з'явитися внаслідок метатеми з *jūgbā, спорідненим з лит. *jūgēs* «море», лтс. *jūga*, прус. *iūrin* «тс.», вірм. *jug* «вода» (іє. **ūg-* «вода»); припущення про зв'язок з лат. *gubeta* «деревна жаба» (Горяев 305) помилкове, див. Walde—Hofm. II 445. — Коваль 95—96; Фасмер—Трубачев III 525—526; Черных II 129—130; Преобр. II 229; Brücker 470; Machek ESJC 526; Schuster-Sewc 1255—1256; Skok III 136; Кристенко Вступ 522.

[рибіна] (бот.) «бузина червона, *Sambucus racemosa* L.» Мак; — очевидно, пов'язане з [рибіна] «горобина». — Див. горобіна.

[ри́бка¹] (ент.) «лусківниця звичайна, *Lepisma saccharina* L.»; — утворене лексико-семантичним способом від *ри́бка* «маленька риба»; назва зумовлена тим, що тіло цієї комахи покрите сріблястою лускою (пор. її назви р. *чешуйниця*, н. *Silberfischchen*, букв. «срібляста рибка»). — Станек 33. — Див. ще *ри́ба*.

[ри́бка²] (бот.) «ячмінь дворядний, *Hordeum distichum* L.» ВеНЗн, [реб'як

Мак, *риб'як* ВЕНЗн, *риб'як* тж] «тс.»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *рибка* «маленька риба» (за зовнішньою схожістю).

[**рибовій**] (орн.) «річковий крячок, *Sterna hirundo* L.» Шарл, [*рибовійка* тж, *риборівка* ВЕНЗн] «тс.»; — очевидно, результати видозміни деетимологізованої (незасвідченої) назви *риболівка, похідної від [*риболів*] «тс.», утвореного з основ іменника *риба* і дієслова *ловити*. — Булаховський Вибр. пр. III 236, 278. — Див. ще **ловити**, **риба**.

риванол «акрицид, бактерицидний засіб для лікування ран»; — р. *риванол*, бр. *риванол*, п. *rivanol*; — запозичення з німецької мови; н. *Rivanol* (нлат. *rivanolum*) є штучним утворенням. — СІС² 731; ССРЛЯ 12, 1310; Sl. yug. obcyh 652; Fremdwörterbuch 553.

ригати «блювати СУМ, Нед; [бухикати, кашляти Ме, Па]», *ригачка* «блювання», [*риги*] «тс.; ридання», [*риганці*] «блювати, відрижка» Нед, [*риговина*] «блювотина», *відрижка*, [*одрижка*] «відрижка»; — р. *ригать*, бр. *ригачь* «відригати, сильно ікати», [*ригалья*] «плаксій», [*зарігачь*] «плакати, ридати», п. *gzygać* «відригати», ч. *řihat* «ригати», слц. *řihat'*, *grgat'*, вл. *řihać*, нл. *gugaś*, болг. [*ригам*], *оригвам се*, м. *рига*, схв. *ригати*, слн. *řigati* «тс.»; — псл. *rygati*; — споріднене з лит. *riūgti* «киснути; бродити, шумувати», *riūgėti* «бродити, шумувати», лтс. *riūgt* «бродити (про тісто)», *riūgtiės* «ригати», двн. *ita-riuchjan* «пережовувати жуйку, ремигати», дангл. *rocettan* «ригати», лат. *ēgūgō* «викидаю, виливаю», *gusto* «ригаю, вивергаю», гр. *ῥεῦγομαι*, *ῥεγγάνω* «тс.», *ῥεγγός* «відрижка», вірм. *ogcam* «ригаю», перс. *āgōy* «відрижка»; іє. **geug-* «ригати»; пов'язується (Аникин Етимологія 1982, 71, 75) з іє. **geu-g-* «тягнути, рвати», **geu-* «рвати». — Фасмер III 526; КЭСРЯ 396; Преобр. II 229; Brückner 478; Machek ESJC 532; Holub—Kop. 324; Schuster-Sewc 1217; Младенов 560; Skok III 139—140; Ани-

кин 44—45; Куркина ОЛА 1980, 278—280; Trautmann 244; Karulis II 107, 134; Frisk I 554; Boisacq 276; Walde—Hofm. I 418; II 446; Ernout—Meillet 1024; Lidén Arm. St. 88; Arumaa ZfSlPh 25, 135; Pokorny 871—872.

[**ригач**] (бот.) «боровик чортів, *Boletus satanas* Lenz.» Мак; — похідне утворення від *ригати* «блювати»; назва зумовлена отруйністю цього виду гриба (Зерова 42). — Шамота 140. — Див. ще **ригати**.

ригель, *ригий*, *риголь*, *риголювати*, *ригель*, *ригівниця* — див. **регель**.

ригорізм «додержання будь-яких принципів до дріб'язкової суворості», *ригоріст*, *ригористичний*; — р. *ригорізм*, бр. *ригарізм*, п. *rygoryzm*, ч. *řigorismus*, слц. *řigorizmus*, вл. *řigorožny* «суворий, непохитний», болг. *ригорізм*, м. *ригорізам*, схв. *ригорізам*, слн. *řigorizem*; — запозичення з французької мови; фр. *řigorisme* «строгість, суворість» походить від лат. *řigog* «тс.», утвореного від дієслова *řigere* «бути застиглим, заціпенілим», пов'язаного з *řigreo*, *-ere* «охолоджуюсь, остигаю». — СІС² 731; ССРЛЯ 12, 1311; Kopaliński 855; РЧДБЕ 633; Walde—Hofm. II 434. — Див. ще **рефрижератор**.

ригувати¹ «метатися, біснутися з ревінням» (про рогату худобу), [*ригати*] «бити (рогами)» О; — вл. [*rihotać*] «іржати», *řehotać*, нл. *řigotaś* «тс.», *řigaś* «кричати»; — очевидно, псл. *řigati/rygati*, пов'язане з *řgzati «іржати», а також, можливо, *rykati* «рикати», *řyćati* «ричати»; пов'язання з *rygati* «блювати» (Schuster-Sewc 1217) викликає сумнів. — Меркулова Етимологія 1974, 63—64. — Пор. **іржати**, **рикати**.

[**ригувати**²] «погано писати», [*ригувати*, *нариглювати*] «тс.»; — похідне утворення від запозиченого з польської мови іменника *ryga* «п'ять нотних ліній на папері; транспарант для письма», що походить від іт. *řiga* «лінія, риса; лінійка; рядок; ряд, шеренга», яке зводиться до нім. *Reihe* (<*řige*) «ряд, серія; шеренга, колона; черга»; спочат-

ку могло означати «виходити за лінійку, писати криво». — Brückner 472; SW V 789; Battisti—Alessio 3252. — Див. ще **рей**.

ригáша — див. **регéша**.

[**ригнути**] «упасти» Нед; — запозичення з польської мови; п. [rygować, gukować] «валити, скидати, звалювати; шугати» походить від нвн. gücken «рухатися», пов'язаного з Руск «поштовх, ривок» і спорідненого з двн. свн. гус «швидке пересунення, переміщення», снн. guck, гол. guk, дісл. gukkг «тс.», свн. gücken «рухати», двн. gucken, гусчан, снн. снідерл. gucken, гол. gukken «тс.», дангл. gossian «хитати, розгойдувати», англ. gock «тс.», дісл. gukkja «подорожувати, рухатися». — SW V 791; Kluge—Mitzka 611; Klein 1353.

[**ригувати**] «готувати» ЛЧерк; — очевидно, пов'язане з п. rygować «відповідно розкреслювати (готувати) папір для писання нот», пов'язаним з [ryga] «транспарант для письма», похідним від іт. rìga «лінія, риса; лінійка; рядок; ряд, шеренга». — Brückner 472; SW V 789. — Див. ще **ригувати**².

ридати, *рідма* (у виразі *р. ридати*), *навзрід*; — *р. ридать*, бр. *рыдэць*, др. *рыдати*, ч. заст. *rydati* «голосити, тужити, ремствувати», ст. *ruditi* «затмарювати», слц. [rydat'] «ридати, голосити», вл. *rudzić* «засмучувати, завдавати прикrosti», нл. *zruziś* «тс.», болг. *ридая* «ридаю», м. *рида*, схв. *рідати* «голосно плакати», стсл. **рыдати**; — псл. *rydati*; — споріднене з лит. *gaurda* «скарга, жалібний крик, голосіння», *gaurdoti* «ридати, голосити», лтс. *gaũdas* (мн.) «плач, голосіння», *gaũdāt* «плакати», двн. *giozan* «плакати», нвн. [gotzen] «тс.», дангл. *geotan* «плакати, скаржитися», дісл. *gauta* «ревіти, ричати», лат. *gudo* «кричу, реву», дінд. *gōditi* «репетує, плаче», *rudāti* «тс.», *gōdāti* «засмучує», ав. *gad-* «плакати»; іе. **geud-*, похідне від **geu-* «ревіти». — Фасмер III 527; Черных II 130; КЭСРЯ 396; Преобр. II 229; Machek ESJC 523, 526; Schuster-Sewc 1250—1251; Мла-

денов 561; Skok III 138; Trautmann 239; Fraenkel 704; Karulis II 106—107; Mühl.—Endz. III 481—483; Walde—Hofm. II 447; Ernout—Meillet 1022; Uhlenbeck 254; Holthausen AeWb. 258; Pokorny 867. — Див. ще **ревіти**.

ридв́ан «каре́та для далеких подорожей»; — *р. бр. ридв́ан*, п. *rydwán*, ч. *radwanec* «колимага для перевезення каміння»; — через польське посередництво запозичено із середньовісньонімецької мови; свн. *reitwagen* (нвн. *Reitwagen* «вид екіпажа») утворено з основ дієслова *reiten* «їздити верхи» та іменника *Wagen* «віз, екіпаж». — Шелудько 44; Фасмер III 527; КЭСРЯ 396; Преобр. II 229; Kopaliński 855; Brückner 471; Machek ESJC 505; Mikl. EW 286; Kluge—Mitzka 830—831. — Див. ще **вагón**, **ре́йтáр**.

[**ридз**] (бот.) «рижик, хрящ-молочник смачний, *Agaricus (Lactarius) deliciosus* L.» Мак; — запозичення з польської мови; п. *rydz* «рижик», *rydyk* «тс.» утворені від [rydzy] «рудий», яке відповідає укр. *ріжий* (див.).

риди́кюль; — *р. ридикюль*, бр. *рыдыкюль*, болг. *ридикюл*, схв. *ридикил* «сітка для волосся; жіноча сумка»; — запозичення з французької мови; фр. *ridicule* «жіноча сумка», *reticule* «тс.» походять від лат. *rēticulum* «корзинка, кошук», що виникло спочатку як демінутив від *rēte* «сіть, невід», спорідненого з лит. *rētis* «сито, решето», лтс. *rēta* «шрам, рубець», алб. *vargë* «рана», псл. *rana* (укр. *рана*); у французькій мові зазнало зближення з прикметником *ridicule* «смішний». — Фасмер III 482; ССРЛЯ 12, 1312; РЧДБЕ 633; Dauzat 633; Walde—Hofm. II 431, 419. — Див. ще **ра́на**.

риж, *рижійсько*, *ріж* — див. **рис**.

[**рижець**] «інструмент для виготовлення дерев'яних ложок» ЛексПол; — очевидно, результат видозміни форми *різець*; причини видозміни неясні. — Див. ще **різати**. — Пор. **риза**².

ріжий, *рижуватий*, [*риджик*] (бот.) «рижик, хрящ-молочник смачний, *Agaricus*»

ricus (Lactarius) deliciosus L.» ВЕНЗн, *ріжик*, [риж, рижджік, рижій, рижік, рижкі] Мак, [ріжка] Нед, *ріжок* СУМ, Нед, [ришка, ріжка, ріжок] Мак «тс.», *рижинка* «відтінок рижого кольору», [рижоба] «корова червоної масті» ВЕНЗн, *рижити*; — р. *ріжий*, бр. *ріжы*, др. *рыжиш*, п. *ryžu*, *rydz* «рижик», ч. *ryží* «чистий; справжній» (первісно «червоний»), слц. *rydzi* «тс.», вл. *ryzu* «тс.; рижий», нл. *ryzu* «рижий», болг. *рижд*, схв. *ryjъ*, цел. *рыждь* «тс.»; — псл. *rydjъ (<**rud-*), пов'язане з *rudъ* «рудий», *rydja «іржа»; — споріднене з лит. *gūdyš* «іржа», *gūdyti* «іржавіти»; назва гриба зумовлена його рижим кольором (Зерова 202). — Фасмер II 527; Черных II 130; КЭСРЯ 386, 396; Преобр. II 189, 230; Sławski JP 35/5, 371—373; Brückner 471; Machek ESJC 528; Holub—Kop. 321; Schuster-Sewc 1261; Младенов 561; Skok III 138—139. — Див. ще *іржа*, *рудій*. — Пор. *рум'яний*.

рижій (бот.) «*Camelina sativa* Crtz.», [иржій Ж, іржий Мак, рижей Мак, рижій, рижик Мак, ржий Нед, ржій] «тс.», [рижійще] «поле, на якому сіяли рижій», [рижуха] «крупка дібровна, *Draba nemerosa* L.»; — р. *рижей* «рижій», *ріжик*, бр. *рыжак* «тс.»; — похідні утворення від *ріжий*; назви зумовлені жовтим кольором квіток цих рослин. — Див. ще *ріжий*.

різа¹ «верхнє облачення священника», *різи* «тс.», [різник] «ключар, хоронитель ризниці; той, хто шиє церковне вбрання», *різниця* «приміщення при церкві для зберігання риз і церковного начиння», *різничий* «той, хто завідує церковною ризницею», *підрізник* Нед; — р. *різа*, бр. *рыза*, др. *риза* «убрання; священне вбрання, покривало, саван», п. *ryza* «риза», ч. *říza* «тога, риза, ряса», слц. *ryza* «тс.», болг. м. *ryza* «сорочка», схв. *ryza* «убрання; ряса», стсл. *ryza* «одяг; верхній одяг»; — псл. *ryza*; — загальноприйнятої етимології не має; можливо, пов'язане з псл. *ryzati* «різати», якщо в цьому корені

був довготний дифтонг; пор. лит. *gaižyti* «різати», лтс. *gaiže* «різкий біль; турбота»; припускалась також можливість запозичення із середньогрецької або фракійської мов (пор. віз.-гр. *ρίζαι* «передпліччя», фрак. *ζείρα* «вид хітона»); припущення про зв'язок з віз.-гр. *ρασον* «чернече вбрання», слат. *rasum* «тс.» (Holub—Kop. 324) або з ар. *riḏā'* «верхній одяг» (Рейф 779) недостатньо обґрунтоване. — Фасмер—Трубачев III 482—483; Преобр. II 202—203; Львов Лексика ПВЛ 72; Ильинский РФВ 74, 121; Брандт РФВ 18, 15; Machek ESJC 534; Младенов 561; Trautmann 245; Fraenkel 692—693; Tomaschek Thraker 2/1, 11; Meyer BB 20, 117; Mikkola Berühr. 157; Matzenauer LF 17, 163. — Див. ще **раз¹**, **різати**.

[**риза²**] «розпилювання дерева» ЛексПол; — очевидно, пов'язане з *різати*; звук *и* є результатом звуження закономірного для північних говорів *е* на місці ненаголошеного *ь*. — Див. ще **різати**. — Пор. **ріжець**.

різзя «лахміття»; — бр. *ryzže*, п. [ryza] «ганчірка», [ryzma] «ганчірка, ляхміття, рам'я»; — очевидно, результат видозміни запозиченого нім. *Riß* «розрив, розріз, діра», пов'язаного з *reißen* «рвати, драти». — Див. ще **рейс-федер**.

[**різи**] «дерев'яний жолоб для спускання з гір зрубаних дерев», [ризинка] «одна з колод, що застосовується при обладнанні риз», [ризувати] «транспортувати дерева за допомогою риз» Нед, [ризувати] «тс.» Нед; — запозичення з польської мови; п. *ryza* «риштак або дерев'яний жолоб для спускання з гір зрубаних дерев; [кільканадцять зв'язок дерев, що сплаваються разом; жолобок ватерпаса]» походить від нвн. *Riese* «лісоспуск», яке зводиться до свн. *rišan* «тс.», пов'язаного з двн. *rišan* «падати; підніматися», угреісан «підніматися», спорідненого з англ. *rear* «піднімати, споруджувати; підносити», нвн. *Reise* «поїздка», стсл. **ристати** (укр. *ристь*, *ріскати*). — Сабадош Мовозн.

1974/3, 71; Brückner 473; Kluge—Mitzka 594, 600. — Див. ще **рїскати**.

рїзик, [рїзико], *риск*, *ризиківаний*, *рисківаний*, [рисківаний] Куз, *ризикувати*, *ризикувати*; — р. болг. *риск*, бр. *рїзыка*, п. *гузуко*, *гузуковпу*, ч. слц. вл. *riziko*, м. *ризик*, *риск*, схв. *рїзик(о)*, слн. *riziko*; — через польське *i*, далі, німецьке (нім. *Risiko*) та через російське *i*, далі, французьке (фр. *risque* «риск; небезпека») посередництво запозичено з італійської мови; іт. ст. *risco* (*rischio*) «риск, небезпека» зводиться до гр. *ρίζιον* «скеля», пов'язаного з *ρίζα* «корінь; підніжжя; основа», спорідненим з лат. *gādix* «корінь»; значення «небезпека» розвинулось спочатку в мові мореплавців, для яких скеля, підводний камінь завжди небезпечні. — СІС² 733; Коваль 174; Черных II 116; Фасмер III 485; КЭСРЯ 390; Цыганенко 398; Преобр. II 204; Sł. wyr. obcych 660; РЧДБЕ 634; Kluge—Mitzka 602; Gamillscheg 775; Dauzat 634; Battisti—Alessio 3262; Frisk II 655—656. — Пор. **радикал**.

рїкати «ревіти», *рїкати* «гарчати; гаркавити», *рїкати* «гарчати», [зворикати] «рикати, ревіти» Ж, [зворичати] «тс.» Ж, *рик* «рев; гарчання», [рїкало] «людина з гучним голосом; гаркава людина», [рїклій] «крикун» Нед, [рїкун] «тс.» Нед, [рїковище] «місце, де збігається і реве худоба Нед; час парування в оленів ВеУг»; — р. *рїкать*, *рїкать*, бр. *рїкаць*, п. *гусець*, *гукпаць*, ч. *гуґети*, *гукат*, слц. *гуґат'*, вл. *гуґець*, нл. *гусаś*, болг. *рїкам*, м. *рика*, схв. *рїкати*, слн. *rikati*, стсл. **рыкати**; — псл. *гукати*, *гуґати* (<*гуґети), паралельне з *гукати* (пор. слц. [гуґат'] «ревіти», вл. *гукась* «глухо ревіти», слн. *гукати* «ревіти»); — споріднене з лит. *gūkti* «ричати», лтс. *gūkt* «тс.; гарчати», двн. *gūhen* «ревіти, рохкати», свн. *gūhen* «тс.», дангл. *гуп* «ревіти», сірл. *gucht* «рев»; іє. *geuk-, похідне від *geu- «ревіти, бурчати». — Фасмер III 527—528; Черных II 132; Brückner 472; Machek ESJC 527; Schuster-Sewc 1256; Младенов 561;

Skok III 142; Iljinski AfSlPh 29, 491; Mikl. EW 282, 286; Trautmann 247; Fraenkel 747; Karulis II 134; Pokorny 867—868. — Див. ще **ревіти**.

рїкєта «різновид верби, яка переважно йде на паливо» Мо; — запозичення з молдавської мови; молд. (рум.) *găchită* «рокита, верба» походить від болг. *ракіта* або схв. *ракіта* «тс.», яким відповідає укр. *рокіта*. — СДЕЛМ 366; DLRM 691. — Див. ще **рокіта**.

рїкошєт «відскакування снаряда, кулі під певним кутом», *рїкошєтом*, *рїкошєтти*, *рїкошєтувати*; — р. болг. *рїкошєт*, п. *гукoszet*, схв. *рїкошет*; — запозичення з французької мови; фр. *ricochet* «рїкошет; непряма, побічна дія» (спочатку «повторення питання або відповіді») етимологічно неясне. — СІС² 732; Черных II 115; Kopaliński 855; РЧДБЕ 633; Klein 1347; Dauzat 632; Gamillscheg 772.

рїряк (орн.) «дрімлюга, *Caprimulgus europaeus* L.» Шарл; — очевидно, пов'язане з *рїлля*; назва може бути зумовлена тим, що цей нічний птах удень ховається на землі і замість гнізд робить ямки переважно у м'якому ґрунті або кладе яйця просто на землю. — Птицы СССР 367—368; БСЭ 21, 553—554. — Див. ще **рїлля**.

рїма¹ «співзвучність кінців віршових рядків», [рїм] «тс.» Нед, [рїмар] «віршомаз» Нед, *рїмач*, *рїфма*, [рїфмач] «віршомаз» Нед, *рїмувати*; — р. *рїфма*, бр. *рїфма*, п. вл. нл. *гуп*, ч. слц. *гуп*, болг. м. схв. *рїма*, слн. *гіма*; — запозичення із середньовісньонімецької мови; свн. *gīm* «число, вірш» (нвн. *Reim* «рїма, вірш») походить від фр. ст. *gīme* «вірш» (фр. *gīme* «тс.»), запозиченого через латинське посередництво (лат. *rhythmus* «ритм; розмір; розмірність») з грецької мови. — СІС 1951, 568; Черных II 116—117; Фасмер III 487; Sł. wyr. obcych 659; Brückner 472; Machek ESJC 527; Holub—Lyer 427; Holub—Kop. 320; РЧДБЕ 633; Kluge—Mitzka 593; Dauzat 633; Wal-

de—Hofm. II 433. — Див. ще **ритм**, **струмінь**. — Пор. **ревматізм**.

[**рима**²] «нежить» ВеЛ, [рима] «тс.» НЗ УЖДУ 26/2; — запозичення з польської мови; п. (заст.) гупа «катар, нежить», гета «тс.», як і ч. гута, [гупа, гејта], слц. [гета], болг. *хрема*, [ре-ма], м. *хрема*, *рема*, походить від фр. *rhume*, яке через середньолатинську мову (слат. *rhuma*) зводиться до гр. *ῥεῦμα* «течія; слиз; ревматичне страждання». — Machek ESJC 527; Holub—Lyer 427; Holub—Kop. 320; Brückner 472; SW V 792; Младенов 559, 671. — Див. ще **ревматізм**.

римар, *римаренко*, *римаріха*, *римарівна*, *римарка*, *римарний*, *римарня*, *римарство*, *римарчук*, *римарювати* — див. **лімар**.

[**римашка**] «мережка» Корз; — неясне; можливо, результат метатези і фонетичної видозміни форм *мережка* (> *ремежка).

[**рими**] «зборки, складки на постелі, на білизні» О; — неясне.

римигати, *римигати* — див. **румегати**.

[**рймка**] «струна скрипки» Нед; — неясне.

Римма (жіноче ім'я); — р. *Рімма*, бр. *Рьіма*, ч. *Rimma*, болг. *Ріма*; — очевидно, пов'язане з р. заст. *Рімма*, чоловічим ім'ям неясного походження; зіставляється з назвою міста *Рим*. — Петровский 189; Спр. личн. имен 519; Илчев 425.

[**римонне**] «домотканий кольоровий килим для застилання ліжка» Л; — неясне; можливо, пов'язане з *рам'я* «лахміття; клапти».

[**рймцина**] (бот.) «орлики, *Aquilegia L.*» Г, Нед, [рймшина] «тс.» Мак, [рймцина] «дзвоники, *Campanula L.*» Нед; — очевидно, пов'язане з [рймцина] «усе римське, латинське» Нед, похідним від *римський*, *Рим*; назва могла бути зумовлена походженням якогось культурного різновиду цих рослин з Італії (пор. *дзвоники болонські*, *Campanula bononiensis L.*).

рїнва «вертикальна водостічна труба; [дерев'яний жолоб у млині, по якому вода тече на колесо]», [рїна] «ринва» НикНикБЛ, [рїмба] «труба, по якій виходить вода з річки, ставка» Кур, [рїнна] «жолоб, ринва» Нед, [рїнов] «ринва», [рїновця] «ринва; корито, з якого їдять вівці; посудина із сіллю для овець» О, [рїночкова́тий] «який має жолобок, заглиблення» Нед, ст. *рынва* (1552); — р. бр. [рїнва], п. гуппа «риштак, ринва», гуппа, вл. нл. гупа «тс.»; — через польське посередництво запозичено із середньовісньонімецької мови; свн. *rinne* «водостічний жолоб, водопровідна труба» (двн. *rinna*, нвн. *Rinne*) пов'язане з свн. двн. нвн. *rinne* «текти, бігти», спорідненим з гот. дангл. *rinpan*, дісл. дфриз. *rinna* «тс.», др. *изронити* «вилити, випустити», цсл. *изронити* «пролити». — Шелудько 45; Онышкевич Исслед. п. яз. 248; Фасмер III 529; Преобр. II 230; Kiparsky GLG 158; Brückner 472; Schuster-Sewc 1259; Kluge—Mitzka 601. — Див. ще **ронити**.

ринг; — р. болг. *ринг*, бр. *рынг*, п. ч. слц. *ring*, схв. *рїнг* «кільце; ринг», слн. *ring*; — запозичення з англійської мови; англ. *ring* «майданчик (для боротьби, боксу); кільце; коло» (сангл. *ring*, дангл. *hring*) споріднене з дат. шв. гол. *ring* «коло», шв. *hring*, свн. *ring*, нвн. *Ring* «тс.», псл. *krōgъ*, укр. *круг*. — СІС² 732; ССРЛЯ 12, 1319; Kopaliński 846; Holub—Lyer 421; РЧДБЕ 633; Klein 1349; Kluge—Mitzka 601. — Див. ще **круг**. — Пор. **рїнок**.

[**рингач**] «погано вихолощений бик, схожий на племінного», [рїга, рїга] «тс.» Нед, [рїндач] «віл з кучерявою шерстю на голові», [рїгова́тий] «погано вихолощений» Нед; — схв. [(h)rnkaš] «кличка погано вихолощеного вола»; — запозичення з румунської мови; рум. *rincașiu* «погано вихолощений бик», очевидно, походить від лат. *gamicōsus* «який має грижу», похідного від *gāmes* «грижа», пов'язаного з *gāmus* «гілляка» і далі, очевидно, з *rādix* «корінь». — Sche-ludko 142; Vrabie Romanoslavica 14,

170; Walde—Hofm. II 416. — Див. ще **радика́л**.

рінда¹ (іст.) «зброєносець або охоронець у XIV—XVII ст.», [ріндя] (мн.) «верхові учасники весілля з трубами»; — р. бр. *рѣнда*, болг. *рѣнда*; — загальноприйнятої етимології не має; можливо, пов'язане з р. ст. *рѣндель* «прапорносець», назалізованої форми від *рѣдель* «лицар», що походить від снн. *gidder* «тс.»; зіставлялось також з дісл. *gond* «край щита, щит» (Thörnqvist ZfSlPh 7, 409), з дат. *ginde*, *gende* «бігти» (Matzenauer LF 18, 25), а також з нвн. *Ronde* «дозор, обхід» (Крузэ ван дер Коп ИОРЯС 15/4, 20). — Фасмер III 527, 529; Преобр. II 230; Срезн. III 211.

рінда² «судновий дзвін»; — р. бр. *рѣнда*; — очевидно, через російське посередництво запозичено з англійської мови (з виразу *to ring the bell* «дзвонити»); англ. *ring* «дзвонити» пов'язане з сангл. *ringen*, дангл. *hringap* і споріднене з шв. *ringa*, гол. *ringen* «тс.» звуконаслідувального походження; безпосереднє виведення від шв. *ringa* «дзвонити» (Matzenauer LF 18, 245) недостатньо обгрунтоване. — Фасмер III 529; ССРЛЯ 12, 1626; Преобр. II 230; Грот Фил. раз. II 368; Klein 1349.

[рінда³] «свиня», [ріндя] «тс.»; — неясне; можливо, звуконаслідувальне або афективне утворення, пов'язане з рохканням або з дісловом *рѣти*.

[рінда⁴] «болотиста місцевість»; — р. [рѣнда́ло] «болото, трясовина», [рѣнда́ть] «провалюватися ногами в болото, сніг», [рѣмбать] «тс.»; — не зовсім ясне; можливо, через російське посередництво запозичене з фінської мови; пор. фін. *rentiä*, *reppin* «брести, переходити вбрі́д, шльопати, чалапати (по болоту)». — Фасмер III 529; Kalima 208.

рінда⁵, *рѣндѣ*, *риндавий* — див. **ра́нда**².

ринда́ч — див. **ринга́ч**.

[ріндзя] «телячий шлунок; закваска для молока Клепикова; внутрішній орган, що, перевернувшись, може ви-

кликати біль (у дитини) Ме», [ріндза] «шлунок теляти Клепикова; вид сиру, для приготування якого використовують шлунок ягняти або теляти», [рѣндза] «закваска» Клепикова, [риндза́к] «шлунок», [ріндзка] «сичуг», [ріндя] «шлунок, нутрощі»; — п. [gyndza] «телячий шлунок», [гепска] «телячий шлунок для заквашування молока», слц. *gyndza* «частина шлунка жуйних тварин, використовувана для заквашування молока», [гупска] «тс.»; — запозичення з румунської мови; рум. *gînză* «шлунок; [шлунок теляти, ягняти для підквашування молока]» виводиться (Cihac Dacoromania II 515; Клепикова 156—159) від стсл. *рѣса* «котик ліщини, вільхи», давніше «складка, зборка» (пор. укр. [рѣсиця] «тс.»); частіше зіставляється (Jokl LKU 276—282; Depusianu I 227, 229; Нерознак 207) з алб. *grëndës* «сичуг»; вважається також (Vrabie Romanoslavica 14, 170) словом дако-фракійського походження. — Орос Доп. УЖДУ 2, 75; Scheludko 142; Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 138; Vincenz 6; Niță-Armaș та ін. Romanoslavica 16, 95; Machek ESJČS 430; Crânjală 373; DLRM 721; СДЕЛМ 364.

рінка «глиняна миска; глиняна посудина, вгорі розширена; [низька каструля O]», [рінга] «ринка» Нед, [ріновка] «вазон, горщик для квітів», [ринчина] «ринка» ВеБ, [ринь] «кам'яна посудина у вигляді каструлі» Бі; — р. [рѣнка] «горщик для квітів, череп'яна миска, чашка»; — запозичення з польської мови; п. *gynka*, як і ч. *gendlík* «каструля», [gyndlík] «тс.», слц. *gandlica* «миска», [gajndlica] «тс.», походить від двн. *gĭpa* (свн. *gĭpe*) «неглибока каструля, сотейник» (пор. нвн. *Rein*, *Reind(e)* «тс.»), спорідненого з нвн. *Rain* «межа; схил, підвищення, край», дірл. *goep* «дорога, пролом», брет. *geŷp* (*gŷp*) «підвищення». — Онышкевич Исслед. п. яз. 248; Фасмер III 529; Преобр. II 230; Brückner 472; Machek ESJČ 512; Holub—Kop. 311; Holub—Lyer 416; Kluge—Mitzka 579.

рінок «базар; [майданчик біля хати Вел]»; — р. *рынок*, бр. *рынак*; — запозичення з польської мови; п. гуп(е)к «площа, базар», як і ч. гуп(е)к «площа (в місті)», слц. *гінок* «площа, ринок», вл. гупка «ганебний стовп», нл. гупк «ринок», походить від свн. *ginc* «круг; кільце; міська площа» (пор. нвн. *Ring* «круг; кільце»), спорідненого з гол. англ. дат. шв. *ring* «кільце», двн. *ring*, *hring*, дісл. *hringr* «тс.». — Москаленко УІЛ 24; Коваль 101; Шелудько 45; Richhardt 97; Фасмер III 530; Черных II 130; Преобр. II 230; Brückner 472; Machek ESJČ 527; Mikl. EW 302; Reitsack ZfSl 8/1, 47; Kluge—Mitzka 601. — Див. ще **круг**. — Пор. **ринг**.

рінський (заст.) «австрійська грошова одиниця» О, Нед, [*рѣнський*] «тс.» Нед, ст. *римъскии* (1714); — запозичення з польської мови; п. *reński złoty* «рейнський золотий», *guński* «тс.» (власне «монета, чеканена над Рейном») пов'язане з назвою річки *Ren* (*Ryn*) «Рейн», що зводиться до двн. *Rhīn* «тс.». — ІУМ Лекс. і фраз. 467; Brückner 457.

рінути «кинутися; хлинути; текти, потекти», [*риніти*] «текти» Нед, *рінутися* «кинутися», *заринати* «занурюватися»; — р. *рінуть* (заст.) «кинути», бр. *рынуцца* «кинутися», др. *ринутти* «кинути, штовхнути», ч. *řinouti se* «литися, струмити, сочитися», слц. *řinút' sa* «бити джерелом; бурхливо текти», болг. *ріна* «чищу; відкидаю (гній, сніг)», м. *рине* «тс. (3 ос. одн.)», схв. *рїнути* «зштовхнути, відштовхнути, відкинути», *рїнути се* «ринутися; кинутися; ударитися», слн. *řiniti* «штовхати, пхати, затискувати, тиснути», стсл. **ринжти** «ринутися, кинутися»; — псл. *řinoti* пов'язане з *рій*, *ріка*; — споріднене з лат. *řivus* «струмок», *ig-řito* «дратую, кидаю виклик», ірл. *řian* «море», дірл. *řiathog* «водоспад», гал. *Řēnos* «Рейн», гр. *řivw* «приводжу в рух», дінд. *řināti* «змушує текти, литися, випускає», *řinvatī* «тс.», *řiyatē* «починає текти»; іе. **řei-/ři-* «текти» < **ře-/ř-* «ру-

хатися»; пов'язується як звуковий варіант (Opdruš Slavica I 32—34) з **řei-* «лити». — Фасмер III 484; Черных II 115—116; Преобр. II 203; Machek ESJČ 533; Holub—Kop. 324; Holub—Lyer 428; Младенов 561; Skok III 145; Trautmann 243; Walde—Hofm. II 437—438; Meillet MSL 14, 347; Pedersen Kelt. Gr. I 66; Uhlenbeck 249; Stokes 227; Persson Beitr. 769; Pokorny 326—330. — Пор. **віринутти**, **пірнати**, **рій**¹, **ріка**.

ріншто́к — див. **ришта́к**.

[ріньовка] «гірське джерело»; — неясне; можливо, пов'язане з *рїнути* або *рїнва*.

[рінявий] «покритий струп'ям, шолудивий», [*ринявець*] «людина у струпах»; — п. [*řinjava*] «брудна (свиня)»; — неясне; пов'язується (Меркулова Етимологія 1970, 193—195) з р. [*řinny*] «болячки, короста, лахміття», [*řinny*] «тс.», [*řinul'*] «покритий коростою», [*řinida*] «не застібнутий на гудзики, з розкритими грудьми», [*řinida*] «людина брудна, мокра», а також (Шелудько 45) з нвн. *řindig* «коростявий»; сюди ж, можливо, укр. [*рїнди*] «лахміття» і лит. *skraudūs* «шершавий». — Machek LP 7, 305. — Пор. **ранда**².

ріпа «вибоїна; [високий стрімкий берег, урвище]», [*řipa*] «рипа» Нед; — запозичення з румунської мови; рум. *řipă* «обрив, прірва, провалля» (молд. *řipă* «обрив; яр») походить від лат. *řipa* «берег ріки», спорідненого з гр. *řeřipw* «руйную, знищую», дісл. *řip* «верхній кінець човна», *řifa* «розривати, роздирати», свн. *řip* «берег, узбережжя», кіпр. *řipw* «схил, обрив, горб». — Мельничук Молд. эл. 171; Марусенко Досл. з мовозн. II 72—75; Scheludko 120, 142; Vrabie Romanoslavica 14, 170; Десницькая Сл. языкозн. 149; СДЕЛМ 364; DLRM 721; Walde—Hofm. III 436.

ріпати «скрипати», *рїпатися* «часто ходити, відчиняючи двері», *риніти* «скрипіти», [*рїпкати*] «часто відчиняти двері», *рїпотіти* «поскрипувати», *рїп*, [*рїпай*] «поганий скрипаль» Нед, [*рїпи*] «скрипи», [*рїпотня*] «постійний

скрип», *риплівий, рипучий, рип-рип, рипу-рипу, [вірипати]* (у виразах [в. *хату, в. тепло*] «випустити тепло, часто відкриваючи двері») Г, Ж, [*нарипатися*] «находитися, часто відчиняючи двері; нав'язатися, причепитися», [*нарипінитися*] «наплакатися, випрошувати з плачем, настійно на чомусь налягати, набридати» Ж, [*нарипінити*] «тс.» Ж, [*нарепень*] «сніг, що рипить під ногами від великого морозу» Л; — р. [*рыпать, рыпéть*], бр. *рыпаць*, п. гура́ «скрипіти, рипіти; кричати; ударяти, лупцювати; дряпати»; — очевидно, звуконаслідувальне утворення; пов'язання з *рыпа* «яма, в якій тримають взимку картоплю» (Brückner 472), з дінд. *gírháti* «гарчить; муркоче», *gérhathi* «рипає», *gérháñ* «рип» (Горяев Доп. I 41), з дісл. гаур «самохвальба», гора «ригати», снн. гореп, двн. *goffazzen* «відчиняти поштовхом, розчиняти» (Matzner LF 18, 245) недостатньо обґрунтовані. — Фасмер III 530.

рипатися «пориватися, потикатися»; — р. *рыпаться*, бр. *рыпацца* «тс.», п. гура́ «іти, квапливо крокувати», ч. [*vygrupovat*] «пружно і швидко йти», болг. *рипам* «скачу, підскакую», [*хрипам*] «тс.», схв. *рипати* «підскакувати»; — очевидно, пов'язане з *рипти*, псл. *ryti*, розширеним формантом -р; — можливо, споріднене з лит. *gūrėti* «турбувати», *gūpestis* «турбота» (від *gaiti* «виривати», спорідненого з *рипти*). — Фасмер—Трубачев III 530; Трубачев ЭИРЯ II 40; Черных II 130—131; КЭСРЯ 397; Brückner 472; Machek ESJC 527; Георгиев Вьпр. на бълг. етим. 44; Skok III 145—146; Куркина Этимология 1971, 74; 1984, 111. — Див. ще **рипти**!

[рипець] «ремінь, який з'єднує дві частини ціпа, капиця» Нед, [*рипиця*] «тс.» Мо; — неясне; можливо, походить від форм *крипець, *крипиця, утворених за допомогою суфіксів -ец(ь), -иц(я) від дієслова *крипінити*; втрата початкового **к**, можливо, зумовлена зближенням із словом *рипінити*; може

бути зіставлене і з [*репиця*] «корінь»; менш вірогідним було б припущення про походження від п. [гура] «канчук, батіг». — Див. ще **кріпкий**.

[рипигатися] «повзати, плазувати»; — очевидно, пов'язане з лат. геро «повзу, плазую»; характер зв'язку неясний. — Див. ще **рептилія**.

[рипілка] (бот.) «колосняк пшаний, *Elymus agerarius* L.» Мак; — неясне.

[рипіти] «кричати, голосити» О, [*ліпінити*] «кричати, верещати» О; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *репетувати*. — Див. ще **репет**.

рипус (іхт.) «ряпушка балтійська, *Coregonus albus* L.»; — запозичення з російської мови; р. *рипус, рипуса* пов'язані з *ряпуса, ряпушка* «тс.». — Фасмер III 485; Kalima 211. — Див. ще **ряпушка**.

[риропусте] (бот.) «блошниця дизентерійна, *Pulicaria dysenterica* Gaertn. (*Inula*)» Мак; — неясне.

рис (бот.) «*Oryza sativa* L.», *риж* (заст.), [*вориз* НЗ ЧДУ 31, *ориз* тж, *ріж* Мак] «тс.», [*рижівсько*] «рисове поле» Нед, *рисівка* «*Oryzopsis* Mill.», [*рижівка*] «тс.» Мак; — р. *рис*, бр. *рыс*, п. *ryž*, ч. *ryže*, слц. *ryža*, схв. *рижа, ріжа, риж*, слн. *riž*; — через російське (*рис*) і через польське (*риж*) посередництво запозичено із середньовісньонімецької мови; свн. *ris* (нвн. *Reis*) походить від іт. *riso*, яке через слат. *oryza* зводиться до гр. *ὄρυζα*, а це останнє через іранське посередництво (афг. *vrižē*, перс. *birindž*) — до дінд. *vrihi-* «тс.»; буковинські форми [*ориз, вориз*] походять від болг. *ориз* (пор. рум. *oréz* «тс.»), що, як і м. *ориз*, схв. *ориж, ориз*, зводиться безпосередньо до гр. *ὄρυζα*. — Акуленко 141; Шелудько 45; Карпенко НЗ ЧДУ 31, 109; Коваль 44; Черных II 116; Фасмер III 485; Преобр. II 205; Sł. wyr. obcych 660; Brückner 473; Machek ESJC 528; Holub—Lyer 427; Младенов 396; Kluge—Mitzka 600; Frisk II 429; Horn 48; Uhlenbeck 300.

рїса, [рис] «тріщина, щілина, розрив; риса; риса обличчя» Нед, [рисець] «грифель, штифт, олівець для малювання» Нед, [рисівнік] «рисувальник, кресляр» Куз, *рїска*, *рїсовка* (про поведінку), *рїсовнік* «кресляр» Нед, Куз, *рисувалка*, *рисувальник*, *рисунок*, *рисувальний*, *рисувати*, *рисуватися*, ст. *рисовати* (1552), *дорисовка*, [зарїс] «контур» Я, *зарисовка*, *обрисовка*, [порис] «розрив, розріз, рух, риса, штрих» Нед, [порисуватися] «покритися тріщинами»; — р. *рисовать* «малювати», бр. *рысавать* «малювати; черкати»; — запозичення з польської мови; п. гус «риса», гуса «тріщина, дряпина», як і ч. гус «риса; креслення», слц. гус «креслення», вл. гус «малюнок, креслення, схема», болг. *рисувам* «малюю», схв. *рїсати* «креслити, малювати», слн. *гіс* «риса», *гісати* «малювати», походить від нім. *Riß* «тріщина; щілина; риса, риса обличчя», *reißen* «креслити». — Шелудько 45; Фасмер III 485; Черных II 116; КЭСРЯ 390; Преобр. II 204; Смирнов 265; Sł. wug. obcsyń 659; Brückner 472—473; Machek ESJČ 527; Holub—Lyer 427; Младенов 561; Skok III 146; Mikl. EW 279; Kluge—Mitzka 602. — Див. ще **рейсфедер**. — Пор. **обрис**.

[**рисавать**] «рити що-небудь; ритися (про поросят)» Л; — запозичення з польської мови; п. [rysować] «рити» пов'язане з гуса «тріщина, дряпина». — Див. ще **рїса**.

[**рисар**] «чесальник шерсті» Нед; — неясне; можливе припущення про зв'язок з болг. *реша* (*сресвам*) «розчісую (волосся)», спорідненим з псл. *řešiti* «відв'язувати», укр. *рїшити* «позбавити, вирішити, розв'язати».

рисівка (орн.) «*Mupia ogyzivoga*», [*риживка*] «тс.» Шарл; — р. *рисовка*; — похідне утворення від *рис*, *риж*; назва зумовлена тим, що цей птах харчується різним насінням, найбільше рисом, наносячи великі збитки рисовим посівам; пор. німецьку назву цього птаха *Reisvogel*, букв. «рисовий птах». — БСЭ 36, 545. — Див. ще **рис**.

риск, *рискований*, *рисковитий*, *рискувати* — див. **рїзик**.

рискаль «заступ», [*раскаль* О, *рескаль*, *роскаль* О, *рускаль* Нед, *рицкаль* Нед] «тс.», [*рискаліна*] «рукоятка заступа», [*рискалісько*] «рискаль, лопата; рукоятка лопати» Нед, [*рицкати*] «копати рискалем» Нед, [*порізькати*] «неглибоко покопати», [*поріскати*] «тс.»; — р. ст. *рыскарь* «кирка»; — результат метатези в давнішій формі *лискарь* «заступ». — Дзендзевський НЗ УЖДУ 37, 52; Кобилянський Діалект і літ. м. 243. — Див. ще **ліскар**.

рїска́ти «ганяти, гасати; нишпорити; трохи відхилятися від курсу то в один, то в другий бік; [блукати, мандрувати Бі]», *вірискатися* «знайтися, виявитися»; — р. *рыскать*, др. *рискати* «бігти, швидко йти, їхати, нестись»; — псл. *riskati*, очевидно, паралельне до *ristati* «рискати»; — споріднене з лит. *ristas* «швидкий», лтс. *riksis* «рись», *riksnis* «тс.» і, можливо, з свн. *risk*, *risch* «швидкий»; зіставлення з укр. *рїхлий*, *рух*, п. *rychły* «швидкий» (Persson Beitr. 838) недостатньо обґрунтоване. — Варбот Етимологія 1970, 67—69; Фасмер III 530; Черных II 131; КЭСРЯ 397; Преобр. II 230; Младенов 561; Matzenauer LF 16, 188; Karulis II 122—123; Mühl.—Endz. III 524—525. — Пор. **рїста́ти**.

[**рїський**] «охочий» Шух, [*рєскей*] «тс.» Ко; — неясне; можливо, результат видозміни запозиченого п. *rzeški* «батьорий, жвавий, моторний», пов'язаного з *rzezać* «різати» (пор. укр. *рїзвий*, пов'язане з *різати*).

рїслінг «сорт білого винограду; вино з цього винограду»; — р. болг. *рїслінг*, бр. *рыслінг*, ч. *ryzlink*, слц. *rizling*, м. схв. *рїзлінг*, слн. *rizling*; — запозичення з німецької мови; н. *Riesling* «рислінг» загальноприйнятої етимології не має; можливо, пов'язане з назвою місцевості *Ries* (шваб. *riēs* з лат. *Raetia*) або з дієсловом *reisen* «падати». — ССРЛЯ 12, 1325; Machek

ESJČ 528; Holub—Lyer 427; РЧДБЕ 634; Kluge—Mitzka 600.

[**рист**] (вигук, яким переганяють овець з одного приміщення в інше для доїння); — не зовсім ясне; можливо, скорочена форма наказового способу дієслова *ристати* (див.).

[**ристати**] «рискати» Нед, *ристь* (заст.) «ристь», *ристю*; — р. [*ристать*] «прудко бігати, скакати; їздити, гарцювати», др. *ристати* «бігати, швидко ходити», п. [rześcią] «риссю», болг. [*ристалище*] «місце для змагань з бігу», стсл. *ристати* «бігати»; — псл. *gyst-(< *rist-): rist- (*reist-), очевидно, паралельне до risk-; — споріднене з лит. ristas «швидкий, рисистий», risčiai «риссю», raistas «час тічки (у тварин)», лтс. riests «тс.», гот. urreisān «підніматися», свн. risan «падати, підніматися»; спроби пов'язання з іє. *gi-, укр. *ринути* (Преобр. II 204; Младенов 561; Voisacq 713) і з псл. stati (Machek LP 4, 128—129) недостатньо обгрунтовані. — Фасмер III 485; КЭСРЯ 397; Trautmann 242; Fraenkel 689, 737—738; Mühl.—Endz. III 524, 534; Matzenauer LF 17, 16; Persson Beitr. 286, 837. — Пор. **рискати**, **ристь**¹.

ристь — див. **ристати**.

ристь¹ «ристь», [*рис*] «тс.» Нед, *рисак*, *риссю*, *рисистий*, *ристити*; — р. бр. *рысь*, п. gysia «ристь», gysia «риссю», gyscia, [gyszczą], ст. gześcią «тс.»; — очевидно, паралельне утворення до *ристь*; недостатньо переконливо зіставлялося з шв. gusa «штурмувати, перекидати, квапитися», укр. *рїхлий*, *русло* (Matzenauer LF 18, 246; Scheftelowitz KZ 56, 199). — Фасмер III 531; КЭСРЯ 397; Цыганенко 406; Преобр. II 231. — Див. ще **ристати**.

ристь² (зоол.) «кіт ристь, Felis lync L.», *рисеня*, *рисіха*, *рисячий*; — р. *рысь*, бр. *рысь*, *рыся*, др. *рысь*, п. гу́с, ч. слц. вл. нл. gus, болг. м. *рис*, схв. *рїс*, слн. rís, стсл. **рысь**; — псл. гузь, очевидно, зводиться до давнішого *lyszь, спорідненого з лит. lūšis «ристь», лтс. lūsis, прус. luysis, днн. luhs, нвн. Luchs,

днн. lohs, ірл. lug, вірм. lus-, lusanunk. (мн.), гр. λύξ, λυγός; іє. *leuk'-, *louk'- «сяяти, блищати»; псл. гузь замість *lyszь могло бути зумовлене впливом *гузь «рижий, строкатий» (за рудим кольором шерсті); менш вірогідним здається припущення про появу -г- під впливом *рїкати* (Брандт РФВ 24, 15); викликає сумнів припущення про запозичення слова *гузь з іранських мов (Kořínek LF 67, 289; Janko LF 40, 302). — Фасмер—Трубачев III 530—531; Черных II 131; Абаев Этимология 1966, 261—262; Преобр. II 231; Brückner 473; ZfSlPh 4, 214; Machek ESJČ 527; Holub—Қор. 230; Holub—Lyer 427; Schuster-Sewc 1259—1260; Младенов 561; Skok III 146; Бернштейн Очерк 1974, 273—274; Mikl. EW 286; Fraenkel 392; Moszyński PZJP 132—133; Frisk II 141—142; Voisacq 590.

[**рисянка**] «кукурудза»; — похідне утворення від *рис*; назва зумовлена, очевидно, тим, що форма і білий колір зерна цієї кукурудзи нагадують рис. — Див. ще **рис**.

[**рїтва**] «рїтвина Куз; водойма Она», *рїтвіна* СУМ, Нед, [*рїтвити*] «копати, рїти» Нед; — р. *рїтвина* «вибій, вибоїна», [*рїтва*] «рїв, рївчак, канава від дощу, водомий, водорий», п. [gytwina] «дернина»; — очевидно, утворене за допомогою суфікса *-тва* від *рїти* (псл. guti); припущення про походження від іменника *guty, род. в. *gutyve (Фасмер III 531) здається менш переконливим, оскільки в давньоруській мові це слово не засвідчене. — Шанский ЭИРЯ II 137; Brückner 473. — Див. ще **рїти**^{1,2}.

рїти¹, [*рїя*] «рїло» Корз, [*рїй*] «яр Ч, [*рїйка*] «хобот, рїло» ВеУг, [*рїлєць*] «прорита в снігу стежка» Нед, *рїло* СУМ, О, [*рїль*] «заступ» Нед, *рїття*, [*рїяк*] «рїло; різновид ведмедя» Нед, [*рїяток*] «хоботок» ВеЗа, [*рїйковатий*] «рїлоподібний» Нед, [*рїлковатий*] «тс.» Нед, [*підрїйка*] (іхт.) «порода дрібних коропів», [*підрїйок*] «тс.» Нед, [*поривач*] «кочерга»,

[*прорїв*] «яр, утворений потоком води» Ч, [*прорївина*] «тс.» Ч, *прориття*, [*рбзрий*] «руйнування, спустошення» Нед, *розрїтий*; — р. *рыть*, бр. *рыць*, др. *рыти*, п. вл. *гу́с*, ч. *гýт*, слц. *гyт'*, нл. *гу́с*, полаб. *gājē*, болг. *рїя*, м. *рие*, схв. *рїти* «рити; винюхувати», слн. *гїті*, стсл. *рыти*; — псл. *гyті* (< *gūti), пов'язане чергуванням голосних з *гvati* «рвати»; — споріднене з лит. *gauti* «рити, копати», *gūtis* «яма для картоплі, льох», дінд. *gávati* «розбиває, роздробляє», ірл. *guam* «заступ, лопата»; — іє. **gū-/gou-*. — Фасмер III 531—532; Черных II 131; КЭСРЯ 397; Преобр. II 232; Brücker 471; Machek ESJČ 528; Holub—Lyer 427; Schuster-Sewc 1257; Skok III 148; Duridanov ZfSlPh 29, 94; Arumaa ZfSlPh 26, 121; Thomson ZfSlPh 5, 123; Trautmann 247; Karulis II 109; Mühl.—Endz. III 490; Būga RR I 480, II 548; Persson Beitr. 284, 287, 654, 774; Topr 348. — Див. ще *рвати*. — Пор. *рїтва*, *рїти*², *рїв*.

[*рїти*²] «гравірувати» Нед, [*рїтовати*] Нед, *рїтувати* Куз] «тс.», [*рїт*] «гравірування» Куз, [*рїтина*] «гравюра» Нед, [*рїтївнїк*] «гравер» Куз, [*рїтївня*] «гравірувальна майстерня», [*рїтївнїчий*] «гравер» тж, [*рїтовїна*] «гравюра, естамп» Нед, Куз, [*рїтовнїк*] «гравер» тж, [*рїтовнїцтво*] «гравірувальне мистецтво» Нед, [*рїтовня*] «гравірувальна майстерня» Куз, [*рїтування*] «гравірування» Куз; — др. *рытиа* «ліпна робота?», п. *гу́с* «різьбити, гравірувати», *гyтова́с* «тс.», ч. *гýт* «копати; гравірувати», *гyті* «гравірування», слц. *гyт'* «копати; різати», *гyтіє* «різьба», вл. *гу́с* «копати; гравірувати»; — очевидно, пізні псл. *гyті* «різьбити», пов'язане з *гyті* «рити, копати». — Brücker 471. — Див. ще *рїти*¹. — Пор. *дереворїт*.

[*рїтинка*] (бот.) «перстач сріблястий, *Potentilla argentea* L.» Мак; — неясне; можливо, фонетичний варіант назви [*ростинка*] «тс.» Мак.

[*рїтки*] «ткацький пристрій, за допомогою якого розправляється основа

для намотування на навій» Г, Ме, [*рїтки*] «тс.» Доп. УЖДУ I; — запозичення з польської мови; п. *gutki, getki, getkam* «тс.» походять від нім. *Rietkamm*, утвореного з іменників *Riet (Ried)* «бердо», пов'язаного з *Ried* «очерет», з двн. (h)*riot*, спорідненого з дангл. *hrēod*, тох. *kri* «тс.», лит. *krutėti* «ворушитися», і *Kamm* «гребінь; бердо» (свн. *kam*, двн. *kamb* «тс.»), спорідненого з лтс. *zūobs* «зуб», лит. *žaiñbis* «соха», гр. *ῥόμφος* «кілочок», псл. *zрbъ*, укр. *зуб*. — Дзєндзелівський St. sl. 13/3—4, 240; SW V 521; Kluge—Mitzka 343, 599. — Див. ще *зуб*¹.

рїтм, *рїтміка*, *рїтмізація*, *рїтмічний*, *рїтмізувати*; — р. *рїтм*, бр. *рытм*, п. *rytm*, ч. слц. вл. *rytmus*, болг. *рїтъм*, м. *рїтам*, схв. *рїтам*, слн. *гїтем*, *гїтміцен* «рїтмічний»; — через французьке посередництво (фр. *rythme* «рїтм; розмір; темп») запозичено з латинської мови; лат. *rhythmus* «рїтм, рівномірність, розмір», походить від гр. *ῥυθμός* «рїтм, такт; рїтмічність; вид, форма», пов'язаного з *ῥέω* «течу», спорідненим з дангл. *stream* «річка, потік», лтс. *straume* «течія, потік», стсл. *строма*, укр. *струм*. — СІС² 733; Фасмер III 486; Черных II 116; Kopaliński 856; Holub—Lyer 427; РЧДБЕ 634; Dauzat 643; Walde—Hofm. II 433; Frisk II 664—665. — Див. ще *ревматїзм*. — Пор. *рїма*¹.

[*рїтмач*] «віршомаз» Нед, [*рїтмачити*] «рїмувати», [*рїтмувати*] «тс.» тж; — результат контамінації іменників *рїтм* і *рїма* (див.).

рїтонда — див. *ротонда*².

рїтор «(у стародавній Греції та Римі) оратор і вчитель красномовства», *рїторїзм* «ефектність, зовнішня красивість мовлення, пишномовність», *рїторїка* «наука красномовства; ефектність і красивість мовлення без глибокого змісту», *рїторство*, *рїторїчний* «ораторський; пишномовний», *рїторствувати* (заст.) «говорити ефектно, красномовно»; — р. болг. *рїтор*, бр. *рїтар*, др. *рїторъ*, *рїторїкия*, стсл.

риторъ; — запозичення з грецької мови; гр. *ρήτωρ* «ритор, викладач ораторського мистецтва; оратор, доповідач» споріднене з *ῥίρω* «говорю; роблю застереження», лат. *verbum* «слово», ав. *uṛvāta-* «закон, віровчення; догмат», дінд. *vṛátam* «ім'я; назва; звання», гот. *waurd* «слово», лит. *vaĩdas* «ім'я; назва; звання», стсл. **рота** «присяга, клятва». — СІС² 733; Фасмер III 486, 507; Фасмер ГСЭ 166; Преобр. II 205; Frisk I 469—471, II 654; Boisacq 229—230. — Пор. **рётор**.

риторика — див. **рїтор**.

ритуал; — р. болг. м. *ритуал*, бр. *ритуал*, п. *rytuał*, ч. слц. слн. *rituál*, вл. *ritual*, схв. *ритуал*; — запозичення з латинської мови; лат. *rituālis* «обрядовий» пов'язане з *ritus* «релігійний обряд, ритуал; церемоніал богослужіння», очевидно, спорідненим з гр. *ῥιθμός* «вага, значення; кількість, число». — СІС² 733; ССРЛЯ 12, 1341; St. wug. *obcuch* 659—660; Holub—Lyer 421; РЧДБЕ 634; Walde—Hofm. II 437; Frisk I 139. — Див. ще **арифметика**. — Пор. **ритм**.

[**рить**] «зад» Нед, [*рїтьми*] «назад», [*рїттю*] «тс.»; — др. *рить* (*рыть*) «копито?», п. ст. *rzyć* «відхідниковий отвір, зад, сідниця», [*rzyć, rzec*] «тс.», ч. *řit'* «зад, задній прохід», слц. *rit'*, вл. *гіс*, нл. *гіс* «тс.», болг. *рїтам* «брикати», м. *рита* «тс.», схв. *рїт* «зад», *рїтати се* «брикатися», слн. *řit* «зад, сідниця», [*nazrit*] «назад», с.-цсл. **рить**; — псл. *рить*; — споріднене з лит. *rietas* «стегно, свинячий окорок», далі з *riēsti* «згинати, вигинати», вірм. *егі* «згин, суглоб; плече»; далі пов'язується також (Brückner 478) з *ристати, ристь*. — Фасмер III 486; Machek ESJČ 533; Schuster-Sewc 1216—1217; Skok III 147; Fraenkel 731; Mühl.—Endz. III 549; Grünenthal ZfSlPh 13, 342; Loewenthal ZfSlPh 7, 406. — Пор. **на-рїтник, ристати**.

риф¹ «пасмо підводних або невисоких надводних скель», [*рїфа*] «тс.» Нед; — р. болг. *риф*, бр. *рыф*, п. *rafa*,

ч. слц. *гіф*, вл. *гіф* «підводний камінь, скалиста обмілина»; — запозичення з німецької мови; н. *Riff* «риф, скеляста гряда» споріднене з англ. *reef* «тс.», дангл. *gibb* «ребро», ісл. *gíf*, двн. *gibba*, свн. *girra* «тс.». — СІС² 733; Фасмер III 486; Преобр. II 205; РЧДБЕ 635; St. wug. *obcuch* 624; Matzenauer LF 16, 187; Kluge—Mitzka 600; Vries NEW 575; Klein 1316. — Див. ще **ребро**. — Пор. **риф²**.

риф² «ряд протягнутих крізь вітрила зав'язок для зменшування площі вітрила», *рїфити* «зменшувати площу вітрила»; — р. болг. *риф*, бр. *рыф*, п. *ref*; — запозичення з голландської або англійської мови; гол. *reef* «риф (вітрила)», англ. *reef* «тс.» пов'язані з сангл. *riff* «ребро», дісл. *gíf*, дангл. *gibb* «тс.». — СІС² 733; Фасмер III 486; St. wug. *obcuch* 631; РЧДБЕ 635; Kluge—Mitzka 590; Klein 1316. — Див. ще **риф¹**.

рїфлі «борозенки та виступи на якій-небудь поверхні», *рїфлення* «тс.»; — р. *рїфли*, бр. *рыфлі*, болг. *рифелуване* «рифлення»; — запозичення з англійської мови; англ. *riffle* «жолобок, канавка» пов'язане з *rifle* «робити різьбу, нарізку (у дулі рушниці); грабувати», сангл. *riflen*, дангл. *geriflian* «робити жолобок», що походять від фр. *rifler* «дряпати, шкрябати, стругати рубанком; грабувати», ст. «обшукувати, грабувати», очевидно, запозиченого з франкської мови (пор. двн. *riffilōn* «рвати», дісл. *gifa* «рвати, ламати, розбивати»). — ССРЛЯ 12, 1342; Klein 1348, 1351; Dauzat 633; Kluge—Mitzka 599.

рїхва «металеве кільце для скріплення», [*рїфа*] «тс. Нед; металевий обрuch на довбні До», [*раф*] «залізний обід на колесі» Нед, [*ряф*] «тс.» Нед, [*райф*] «обрuch на спицях і дишлі» О, ст. *рефа* (1552), *рїфа* (1600); — бр. [*рэхва*] «залізний обрuch», [*рахва*] «тс.», п. [*rafa*] «обрuch на колесі», [*refa, geshwa, gufa, guchwa, guwa*] «тс.; наконечник, трос», ч. слц. діал. *гаф* «обід, ши-на, обрuch»; — запозичення з німецької

мови; нвн. Reif(en) «обруч, обід, кільце» (двн. свн. reif, снн. rēp «тс.») споріднене з гот. skauda-gair «шнурок на взутті», дісл. reip «канат, мотузка», дангл. gār «тс., ремінець». — Шелудько 44; Machek ESJČ 505; Holub—Lyer 408; Kluge—Mitzka 592; Klein 1356; Feist 430.

ріхлий «пухкий», [ріхлина] «місце, де вода входить під землю» Ч, *ріхлити* «розпушувати», *рихліти* «ставати пухким», *рихлішати* «тс.; ставати крихкотілим», *розріхлий*; — р. *рыхлый*, бр. *рыхлы*, п. вл. нл. *guchty* «швидкий», ч. *guchlý*, слц. *gýchly* «тс.»; — псл. *гухль*, пов'язане з *gušiti* «порушувати», *гух-*; — споріднене з лтс. *gusenis* «дуже рихлий» (сніг), *gūsa* «сміття, щєбінь», дісл. *gūst* «уламки, руїни», гол. *gul* «рихлий». — Фасмер III 532; Черных II 131; КЭСРЯ 397; Желтов ФЗ I 1876, 11—26; Brückner 471; Machek ESJČ 526—527; Holub—Kop. 320; Mühl.—Endz. III 488, 563; Persson Beitr. 287; Uhlenbeck 265; Vries NEW 596. — Див. ще **рух**.

[**ріхло**] «скоро, недавно» Бі, [*ріхоль*] «ранній хліб» Нед; — запозичення з польської мови; п. *guchto* «скоро», [*guchlik*] «те, що рано дозріває», як і ч. *guchlý* «швидкий, скорий», *guchlík* «ранній сорт салату; [ранній хліб]», вл. нл. *guchty* «швидкий, скорий», слц. *gýchly* «тс.», пов'язане з *guch*, спорідненим з укр. *рух*, *ріхлий* (див.).

[**ріхта**] «податок; прибуток» Г, Нед; — неясне; можливо, пов'язане з нім. *Recht* «право, закон».

[**рихтарик**] (орн.) «волове очко, Troglodytes troglodytes L.» Куз; — пов'язане з п. заст. [*guchtar*] «війт», [*guchtarz*] «суддя», що, як і ч. *guchtař* «сільський староста», слц. *richtár* «тс.», вл. *guchtar* «суддя», походить від н. *Richter* «суддя», пов'язаного з *richten* «направляти; судити», *Recht* «право», спорідненими з дісл. *gētr* «право, суд», лат. *rego* «керую»; назва могла виникнути на ґрунті синонімічного стосунку до первісного значення слова *корблик*,

широко вживаного як назва волового очка. — Булаховський Вибр. пр. III 211; Kluge—Mitzka 588—589, 598; Klein 1348. — Див. ще **регент**, **рихтувати**.

[**ріхтик**] «цілковито, точнісінько», [*ріхтино*] «само, напевно»; — п. [*guchtyk*] «якраз, точно; напевно, правильно», [*guchtyg*, *gucht*, *guchtycznie*] «тс.»; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; н. *richtig* «правильний, вірний, відповідний» пов'язане з *richten* «направляти; готувати, влаштовувати; судити; налагоджувати, рихтувати». — Шелудько 45; SW V 787. — Див. ще **регент**, **рихтувати**. — Пор. **рихтарик**.

[**ріхтиця**] «слід коліс (особливо на замерзлій дорозі)» Нед; — неясне.

[**рихтіти**] «палко бажати, прагнути» ЛексПол; — очевидно, результат контамінації основ прислівника [*ріхло*] «скоро, швидко» і дієслова *х(о)тіти* (див.).

рихтувати «готувати, споряджати; (тех.) випрямляти, вирівнювати», *рихтувальний*, [*рихтивний*] «готовий» Нед, *рихтувальник*, ст. *нарихтовавши* (1609); — р. *рихтовать* (тех.) «випрямляти, вирівнювати», бр. *рихтаваць* «готувати; споряджати; рихтувати, вирівнювати», п. *guchtować* «пристосовувати, керувати; випрямляти, випростовувати», ч. [*guchtovati*] «вирівнювати; керувати», схв. *рихтати* «упорядковувати, припасовувати»; — запозичення з німецької мови; н. *richten* «направляти, готувати, влаштовувати; судити; регулювати, керувати; вивіряти, налагоджувати, рихтувати», двн. свн. *rihten* «тс.» пов'язане з *recht* «правий, правильний, прямий», двн. днн. *gēht* «тс.», спорідненим з гот. *gairhts*, дісл. *gētr* «тс.», лат. *gēctus* «прямий, правильний», *rego* «керую, направляю», гр. *ὀρεκτός* «спрямований уперед», *ὀρέω* «протягаю». — Шелудько 45; Kluge—Mitzka 588, 598—599. — Див. ще **регент**. — Пор. **ріхтик**.

[**риц**] «зад» Нед; — запозичення з польської або словацької мови; п. [*rzyć*]

«відхідниковий отвір, зад, сідниця», [gzyc, gzec], слц. [gis] «тс.» безпосередньо відповідають укр. [рить]. — Німчук 345. — Див. ще **рить**.

рицар, *лицар*, *рицарство*, *лицарство*, [лицарія], заст. *лицерство* Бі, [лицаркуватий, лицарюватий Ж], заст. *рицарювати*, *лицарювати*, ст. *рицаръ* (1388); — р. *рыцарь*, бр. *рыцар*, п. *rycerz*, ст. *licerz*, ч. *rytíř*, слц. *rytier*, вл. *rycer*, нл. *rysef*, болг. м. *рицар*, схв. *рытер*; — запозичено через посередництво польської і далі, можливо, старочеської мови (ч. ст. *rytier*) із середньовісньонімецької; свн. *ritter* «вершник, рицар» пов'язане з *riten* (нвн. *reiten*) «їздити верхи». — Шелудько 37; Richhardt 96; Фасмер III 532; Преобр. II 232; Brückner 470—471; Kleczkowski JP 26, 79; Machek ESJČ 528; Holub—Lyer 427; Младенов 562; Mikl. EW 286. — Див. ще **рейтър**.

рицина (бот.) «*Ricinus L.*; касторова олія»; — р. *рици́на*, *рици́н*, *рици́нус*, бр. *рыци́на*, п. *гусупа*, ч. *řicín*, слц. *řicínus*, вл. *řicínus*, болг. *рици́н*, м. *рицинус*, схв. *рицинус*, слн. *řicínus*; — запозичення з латинської мови; лат. *řicínus* «рицина, шовковиця», можливо, тотожне з *řicínus* «воша, кліщ». — ССРЛЯ 12, 1346; Kopaliński 855; Holub—Lyer 420; Machek Jm. rostl. 139; РЧДБЕ 635; Walde—Hofm. II 433; Klein 1346.

[ричайник (вузьколистий)] (бот.) «берула, *Berula angustifolia Koch.*» Мак; — результат видозміни форми *ручайник, похідної від *ручай*; назва зумовлена тим, що ця рослина росте в річках і озерах; пор. ч. *řotočník* «берула», пов'язане з *řotok* «ручай». — Machek Jm. rostl. 159. — Див. ще **ручай**.

ричати — див. **рикати**.

[ришляк] «невеликі роги молодій худоби» (як матеріал для гребенів); — очевидно, пов'язане з **[ришняк]** «однорічна худоба». — Див. ще **рік**.

риштáк «водостічна труба; металевий жолоб конвеєра, який застосовується у гірничій справі», **[ринштóк]**

«риштáк» Куз, **[риштик]** «бурчак, ривчак з протічною водою» ЛЧерк, **[риштік]** «риштáк, невеликий струмок» Нед, **[риштóк]** «тс.» Нед, **[риштáк]** «канавка для стікання води» Па, ст. *ринштóкъ* (XVII ст.); — р. *риштáк* «риштáк», бр. *рыштóк*, п. *rynsztok* «стік», **[rysztok, gystok]** «тс.»; — через російське і польське посередництво запозичено з німецької мови; н. *Rippstock* «жолоб, канава, водостік; риштáк» утворено з основ іменників *Ripp* «жолоб, канава, водостік» і *Stock* «ціпок, жердина; стрижень, штóк». — Шелудько 45; ССРЛЯ 12, 1301; Brückner 472; SW V 795. — Див. ще **ринва**, **штóк**.

риштувати «ставити риштовання; готувати, збирати, споряджати», **риштóвання** «риштовка, кросна, бильця, перила, за допомогою яких розширюється віз» ЛЧерк, **риштóвка**, **[риштувальник]** «той, що робить риштовку» Куз, **риштування**, **риштунок** «спорядження», **[руштóвання]** «риштування», **[руштунок]** «спорядження», ст. *рынштунки* (1582); — бр. *рыштаванне* «риштування», *рыштунак* «спорядження», п. *rynsztunek* (*ryszunek*) «спорядження, екіпіровка»; — запозичення з німецької мови; нвн. *řusten* «споряджати, озброювати; влаштовувати підмости», свн. *řusten* «вживати заходів; робити риштування; підготовляти; прикрашатися, одягатися», *řusten*, двн. (h)*řusten* «тс.», споріднене з дангл. *hrystan* «покривати, прикрашати», *hrystan*, *hrēodan* «тс.». — Шелудько 45; SW V 795; Kluge—Mitzka 616; Vries NEW 598.

[рищонка] «погана мітла» Нед; — неясне.

рияки (тільки мн.) «гальма» ВеЛ; — пов'язане з *ри́ти*; — назва зумовлена тим, що причеплене до колеса гальмо рие землю. — Див. ще **ри́ти**¹.

ріба — див. **горобіна**.

[рібати] «скоблити, скребти» Нед, **[ріпати]** «тс.» Нед; — очевидно, запозичення із середньовісньонімецької мо-

ви; свн. gīben «терти» (двн. gīban < *wīban, снн. wīven, нвн. reiben «тс.») споріднене з нн. wrībelen «крутити, повертати», можливо, також з гр. ріц «плетіння з молодих гілок, плетена мата, загорожа». — Kluge—Mitzka 591; Frisk II 658—660.

[**рібачка**] «вид сукні» Нед; — очевидно, пов'язане з *рябій*, [рїбїй]; — назва могла бути зумовлена забарвленням тканини. — Див. ще **рябій**.

рїв, *рївчак*, *ровець*, [рївчак] «ровець» Корз, [рївчак] «рївчак», [рївцюватий] «з надрізами» Нед, [рївчакуватий] «жолобчастий» Куз, [рївчастий] «тс.» О; — р. болг. м. *ров*, бр. *роў*, др. *ровъ*, *рѣвъ* «канава, рїв; безодня; пекло», п. гów, ч. слц. гóv «могила», вл. нл. гow «тс.», схв. *рòв* «рїв, окоп», слн. гòv «тс.», стсл. *ровъ*; — псл. гóvъ, пов'язане чергуванням звуків з гytі (*gūti) «рити»; пор. гр. ούρος «канава, рїв» (< *orgvos). — Фасмер—Трубачев III 488; КЭСРЯ 391; Цыганенко 407; Варбот *Этимология* 1965, 133; Преобр. II 206; Вгückner 464; Witkowski RSI 22, 122; Machek ESJČ 520; Младенов 562. — Див. ще **рїти**!

рївний, [рївєн] «рївний», *рївнїнний*, [рївнїстий] «прямий» Нед, [рївєсний] «однаковий за віком» Нед, *рївень*, [рївнанє] «рївняння» Нед, *рївнїна*, *рївнїнник*, *рївнїця* «груба слабо скручена нитка, з якої виготовляють пряжу», *рївнїя*, *рївнїява* СУМ, Нед, *рївнїяльник*, *рївнїяння*, [рївен] «рївня» ВеЛ, [рївень] «пара, рївний; рївнина», [рївїнь] «рївнина», [рївнїяк] «прямий лїс» Гриц, [рївнїати] «рївняти» Нед, *рївнїшати*, *рївнїяти*, *врївень*, *врївнї*, *дорївнювати[ся]* Я, *дорївнюющий* «рївний», *зрївнїялівка*, [зарївнїй] «рївний, однаковий, подібний; рївномірний, розмірний» Нед, [зарївна] «порївну, рївно; однаково», *зарївно* «тс.», *нарївнї* «урївень; поряд; урївнї» СУМ, Ж, [нарївень] «паралельно» Ж, [нерївень] «нерївний, неоднаковий», *нерївнїя* СУМ, Ж, *незрївнїяний*, *незрївнїянний*, [неспорївнїяний] «незрївнїяний» Ж, *обрїв-*

нювати, *порївнїяльний*, *порївно* СУМ, Нед, *порївнїю*, [порївно] «прямо» ВеУг, *порївнїяння*, *порївнїяти*, [порївень] «нарївнї» Нед, *урївень*, *урївнї*, [упорівень] «врївень»; — р. *рòвнїй*, бр. *роўны*, др. *ровьнїй*, п. гòwпу, ч. слц. гóvпý, вл. гупу, нл. гowпу, болг. *равен*, м. *рамен*, [равен], схв. *раван*, слн. gáven, стсл. *равьнъ*; — псл. *orgvъ (< *orgvo-); — споріднене з прус. arwis «справжній, дійсний, вірний, певний», ірл. góe «рївне поле», гої «тс.», дангл. двн. gūm «простір», англ. goom «місце, простір; приміщення», нвн. Raum «простір», лат. gūs, gūgis «село, поле, нива», ав. gavañ- «вільний простір», gavasgarāt- «те, що рухається вільно»; іє. *geu- «широкий, просторий, відкритий; явний, пристрасний»; припущення про походження з ав. gavan «рївне місце» (Pisani Atti del III Congr. Intern. de Linguisti 376, Зализняк ВСЯ VI 40) недостатньо обгрунтоване. — Фасмер III 489; Черных II 117—118; КЭСРЯ 391; Преобр. II 171; Потєбня К ист. зв. 129; Brückner 464; Machek ESJČ 520; Holub—Lyer 424; Schuster-Sewc 1253—1254; Младенов 541; Skok III 113—114; Meillet RSL 20/1, 90; MSL 12, 223; Trautmann 14; Топоров 111—112; *Этимология* 1979, 150; Mikkola Balt. u. Slav. 33; Walde—Hofm. II 454; Kluge—Mitzka 587; Klein 1356; Beke ZfSlPh 16, 324; Торр 353; Uhlenbeck 110. — Пор. **ровєсник**, **рум**².

[**рївнушка** (звичайна)] (бот.) «армерія, *Argmeria vulgaris* Wild.» Мак; — пов'язане з *рївнїй*; назва зумовлена, очевидно, тим, що ця рослина має прямі високі безлисті стебла, на верхівках яких містяться голівки з квітками. — Див. ще **рївнїй**.

рїг, *рїжòк* «віл з тонкими і прямими рогами; плід рїжкового дерева; зона (хвороба злакових культур); [паросток від коренів очерету], [рогавїця] (зол.) «рогата гадюка, *Vipera cerastis*» Нед, [рогáй] (ент.) «жук рогач-олень, *Lucanus cervus* L.» ВеНЗн, [рогакї] «відходи гречки, плюскле зерно» Л,

рога́лик, рога́ль «річ з гострими краями; [віл з великими рогами; товсте ребро (жилка) листка]», [рога́н] «військовий ріжок» Нед, [рога́нь] «віл з великими рогами», [рога́рь] «ялина у формі розсохи, на яку кладуть для просушування сіно» ВеЛ, *рогати́зна* «велика рогата худоба», *рога́тина*, [рога́тина] «рогата худоба» ВеЗа, *рога́тка* «пристосування для затримки руху на дорозі; знаряддя для метання; [вид плахти, інакше «рогата плахта»]», *рога́ч* «знаряддя для виймання з печі горшків; жук *Lycanus cervus* L.; [віл з великими рогами; назва барана Доп. УЖДУ 4]», *рогачи́лно* «ручка рогача», *рога́чка* «рогатка; дерев'яний нашійник для худоби; (ент.) щипавка; [рогата вівця; двозуба кирка, двозубі вила; вид шапки Пі]», [рога́та] «корова» О, [рога́й] «клуня О; виведені пруги на вуглах хати ЛЧерк», *рога́вка* «рогова оболонка», [рога́вня] «мундштук на рогах волинка» Нед, [рога́ва] «крайня ополонка на льоду Берл, Мо; податок з рогатої худоби Пі», [рога́ве] «податок з рогатої худоби Пі, [рога́во] «тс.» Пі, [рога́ве] «плата за випас рогатої худоби», [рога́вець] «вид кварцу» Нед, *рога́вік* «тс.», *рога́віна*, *рога́віця* «рогова оболонка», *рога́вка* «вид плахти, рогата плахта», [рога́вник] «оброблювач рогу» Нед, [рога́вня] «ріжок на кінці трубки коло волинка», *рога́ля* «предмет з розгалуженням у вигляді рогів; [скривлена колода, скривлений ціпок; корова О; назва вівці Доп. УЖДУ 4]», [рога́льки] «примітивний ткацький верстат» Л, [рожа́на] (кличка корови з розкішними рогами) Ме, [рожа́кля] «тс.» ВеНЗн, [рожа́тий] «кутастий», [рожа́к] «віл з гарними рогами» ВеНЗн, *рожа́тий* (у виразі *рожа́ті са́ни* «гринджоли»), *рожа́тий* «тс.», *рога́тий*, [рога́втий] «рогатий, рогоподібний» Нед, *рога́вий*, *рога́віти*, *безро́га* «свиня», *безро́гий*, [ві́ржок] «гостра частина предмета; край селища», *відрі́г*, [за́ріг] «закуток» Ж, [за́рже] «тс.» Ж, [за́ріжок] «шматок

шкіри тварини коло рогів», [за́рбог] «місце за рогом» Я, [за́рога́нити] «схопити за роги» Я, [на́ріже] «кут, ріг» Ж, *на́ріжник* «кут даху, кут будівлі; [кутова кроква; окутий листовим залізом ріг скрині; одна з палиць у пристрої для перенесення сіна]», [на́ріжник] «один із снопів, які вкладаються на розі солом'яного даху; кроква фронтона» Ж, [на́ріжни́ця] «тс.» тж, [на́ріжни́ці] «зубчате ребро солом'яного даху над рогом хати» Ме, [на́рожа́к] «тс.» Ж, [на́рожа́нь] «копил (у санях)» Ж, *на́ріжний* «кутовий; розташований на розі; надзвичайно важливий», [на́рожа́ний] «кутовий, розташований на розі» Ж, *орога́вний*, *орога́вний*, [на́ріг] «зубець, відгалуження на оленячих рогах; жук рогач» Нед, [на́ріжни́ця] «жердина в даху оборогу» Нед, [на́рога́ч] «олень», [на́рога́ті] «олені» Нед, [на́рога́тий] «з оленячими рогами», [у́ріже] «риска по краю» тж; — р. бр. болг. м. *рог*, др. *рогъ*, п. слн. *гог*, ч. слц. *гоh*, вл. *гоh*, нл. *гог*, схв. *рог*, стсл. *рогъ*; — псл. *гогъ*; — споріднене з лит. *gāgas* «ріг», *gaguvà* «балка, вибалок», лтс. *gags* «ріг», прус. *gagis* «тс.»; іє. *rogō-s «ріг»; припускається також (КЭСРЯ 391; Преобр. II 206; Младенов 562) спорідненість з нвн. *gagen* «стирчати», свн. *gegen* «тс.», дісл. *gā* «жердина»; пов'язування (Brückner 461; Machek ESJČ 515) з нвн. *Horn* «ріг», лат. *cornū* «тс.» недостатньо обгрунтоване. — Фасмер III 489; Черных II 118; Преобр. II 206; Brückner 461; Holub—Kop. 313; Schuster-Sewc 1231; Георгиев Бълг. етим. и оном. 96; Младенов 562; Skok III 153—155; Trautmann 235; Būga RR I 479; Fraenkel 684; LP 3 131; Karulis II 99; Mühl.—Endz. III 465; Specht 85; Иллич-Свитыч Этимология 1965, 361.

рід, *рідня*, [рідня́к] «родич», [рідже́ння] «сперма», [рідда] «природа» Нед, *рідак* «родич», [ріджа́й] «рід; порода» О, *рідди*, [ріддіво] «пологи; частування, яке батько новонародженого несе тестю; родовід» Г, Нед, *рідімець*

«припадок у дітей та вагітних жінок; [земляк, співгромадянин Нед]», *роділка* «пологовий будинок», [роділля] «породілля» Нед, *родімка* СУМ, Нед, *родімчик* «приступ хвороби у дітей та вагітних жінок», *родіна* «сім'я; рідня; [батьківщина Нед]», *родіни* «пологи; свято з нагоди народження», [родіня] «сім'я, рідня», [родітели] «батьки», *родитель* «батько», *родич* «родак; [батько]», *родичання* «родинні, близькі стосунки», *родичівство* «тс.», [родіш] «земляк» Нед, *роділля* «породілля», *родільня* «родильна кімната, палата», [роднік] «джерело» Нед, [родня] «родина; батьківщина» Нед, [родове] «подарунки кумів для дитини» ВеЛ, [родовік] «джерело в лісі Ч; земляк, голова родини Нед», *родовище*, [родючина] «дикі плодові дерева», [родючка] «родючість» Пі, [рожай] «урожай; рід; порода; спорідненість Бі», [рожденець] «уродженець», [рожденик] «батько», [рождениця] «мати; породілля», [рождєнка] «уродженка», [роженіця] «породілля» Нед, *рідний*, *родільний*, [родімий] «уроджений; свій; рідний», [родлівий] «родючий, урожайний» Нед, [родний] «плідний» Нед, *родовитий* «родовий, потомствений; [родючий]», *родючий*, [родющий] «родючий», *рожаїстий* «родючий, багатоплідний», [рождєний] «природжений», *рідніти*, *родатися*, *родіти*, [рожати] «народжувати», [безрідник] «безрідна людина», [безрода] «тс.», *врода*, *вродлівець*, *вродлівиця*, *вродлівість*, *вродіни*, [вродність] «урожайність» Ж, *вродлівий*, *вроджений*, [вродовитий] «плодючий; вродливий» Ж, *вродіти*, *вірід* «виродок», [вирода] «виродок; зразок; порода, плем'я» Ж, *віродження*, *віродок*, [вірідний] «звироднілий», *віродитися*, *вироджуватися*, *відродження*, [вірідини] «відродження» Куз, [вірідок] «виродок» Ж, *віродітися*, *відроджуватися*, *дорідний*, [зрожай] «урожай», [зрідно] «урожайно», [зродá] «зроду», *зрѳду*, [зарід] «зародок», [зарідок, зародень Она, *зарод-*

ник Ж] «тс.», *зародок*, [зарідливий] «урожайний», [зарѳдний] «зародковий» Ж, [зарожєдний] «урожайний», *звиродніти*, [нарід], *нарѳд*, *нарѳдженець* «новонароджений», *нарѳджений* «тс.», *нарѳдженик* «іменинник», [нерѳд] «неврожай», [нерѳда] «бездітна жінка», [неврѳд] «неврожай», [неврѳда] «тс.; невродливість» Ж, *неврожай*, *недорід* «неврожай; [недоносок]», [недорѳдок] «недоносок, аборт» Ж, [недорѳдити] «скинути плід» Ж, [непорѳда] «неврожай» Ж, [неурѳжай] «тс.» Ж, [обнародівити] Ж, *обнародувати*, *перерід* «насіння, яке втратило чистоту свого сорту», [перерідок] «виродок» Куз, *перерѳдженець*, *перерождєнець*, *переродітися*, *підродіна*, [пѳрід] «роди», *поріддя* «рід, порода, покоління; [пологи] Чаб», [порідня] «рід», *порѳда*, *порѳдженіця* «мати», [порождєнниця] «тс.», *порѳдження*, *порѳділля*, *порідний*, *порѳдінний*, *порѳдистий*, *порѳдільний*, *порѳдний*, *порѳдичати*, *прарід*, *прародитель*, *прарѳдич*, *прирѳда*, *прирѳдник*, [прирѳдки] «наріст на картоплі» ВеБ, *прирѳджений*, [прирѳдистий] «фізично розвинений» Кур, *прирѳдний*, *природнічий*, *принарѳдно*, *споріднення*, *спорѳдження*, *споріднений*, *спорѳджений* «порѳджений», *споріднювати*, *спорѳдіти*, [урѳд] «врожай», [урѳд] «виродок, ідіот» Нед, *урѳда* «врода», [урѳдаій] «красунь», [урѳджай] «урожай», *урѳдженець*, *урѳдження* «народження», *урѳдини*, *урѳдлівець*, [урѳдник] «красунь», [урѳжа] «врожай», *урѳжай*, [урѳдєнець] «уродженець», [урѳж'я] «врожай», *урѳдлівий* «вродливий; [здібний]»; — р. бр. болг. м. *род*, др. *родъ* «рід; плем'я, народ; батьківщина; одноплемінник, земляк; урожай; доля», п. вл. слн. *rod*, ч. слц. нл. *rod*, схв. *rod* «рід; урожай», стсл. *rodъ* «рід, покоління»; — псл. *rodъ* (< *ordъ), можливо, пов'язане з *rosti*, *gasti* (< *ord-tei) «рости»; — споріднене з лит. *gasmė* «урожай», лтс. *gads* «родич; рід», *gasma* «процвітання, родючість, урожай», *gaža* (< *gadja) «багатий

урожай; численна родина», можливо, також з дінд. *vṛādhant-* «висхідний», *vārdhati* (*vārdhatē*, *vṛdhāti*) «росте, множитья, набирається сил», *vārdhaḥ* «сприяння», *vṛddhāḥ* «той, що виріс, великий, старий», ав. *vəṛədaiti* «росте», *varədaitē* «тс.», гр. ὀρθός (*борθός*) «прямий, правильний, істинний», алб. *rit* «росту, збільшу» або з свн. *art* «походження, рід», нвн. *Art* «вид, спосіб», вірм. *ordi* «син», дінд. *gādhnōti* «виконує, робить», хет. *ḥardu-* «правнук», дісл. *ogotugr* «крутий, піднятий», ірл. *ard* «високий, великий», лат. *ardius* «крутий, високий», *arbor* «дерево», тох. *A orto* «вгору»; зв'язок з лит. *gēsna* «сильний, міцний», лтс. *gēsns* «товстий, огрядний» (*Persson Beitr.* 274) викликає сумнів. — Трубачев Терм. родства 151—153; Фасмер—Трубачев III 491; Черных II 118—119; Преобр. II 208—209; Brückner 460; KZ 45/2, 108; AfSIPh 40, 12—14; Otrębski LP 2, 272—274; Machek ESJČ 514—515; Holub—Kop. 313; Ondruš JČ 9,150; Schuster-Sewc 1230; Младенов 562; Skok III 151—153; Иванов Этимология 1979, 135—136; Trautmann 234; Karulis II 97—98; Эндзелін СБЭ 195; Mühl.—Endz. III 479; Būga RR I 479; Walde—Hofm. I 64; Kluge—Mitzka 32; Boisacq 711; Meringer IF 17/1—2, 123—124; Pedersen KZ 39(19)/3, 360; Uhlenbeck 34; Pokorny 339. — Пор. **раній, рості, юрод.**

рідкий, *рідкісний*, *рідкуватий*, [*рідністий*] «рідкий; сипкий» О, *рідший*, [*рідеча*] «рідке збіжжя у полі» О, *рідина*, *рідкість*, [*рідняк*] «рідкий ліс» Ч, *рідота*, [*рідуха*] «негусто посіяна гречка» Нед, [*рідіти*] «розріджувати» Куз, *рідіти*, *рідішати*, [*рідіти*] «рідіти» Нед, [*ріднути*, *рідчішати*] «тс.» тж, [*рідчати*] «рідшати», *рідшати*, *зрідка*, *обрідкуватий*, *обрідний* СУМ, Ж, [*обрідчастий*] «обрідкуватий», [*обрідіти*] «розрідити», [*обрідка*] «зрідка» ВеУг, [*обрідь*] «тс.» Она, *побірдкий* «рідкуватий», *побірду*, [*пробірдкуватий*] «рідкуватий», *пробі*

рідь «місце, де дерева або куші ростуть дуже рідко», *проріджувати*, *розріджувач*, [*урідь*] «зрідка; негусто» Шейк; — р. *редкий*, бр. *рэдкі*, др. *рѣдъкий*, п. *rzadki*, ч. *řidký*, слц. *riedky*, вл. нл. *ředki*, полаб. *řjódkě*, болг. *рједък*, м. *редок*, схв. *редак*, *рѣткѣ*, слн. *rédek*, стсл. *рѣдъкъ*; — псл. *ředъкъ* (< *ředъ); — споріднене з лит. *gētas* «рідкий, рідкісний», *gētis* «сито, решето», лтс. *gēds*, *gēns* «рідкий», лат. *gēte* «мережа, невід», *gāgus* «рідкий»; іє. *re-dh-, похідне від *er(ə)- «нешільний, рідкий; розходитися». — Фасмер III 458—459; Черных II 106; КЭСРЯ 387; Преобр. II 233; Brückner 473—474; KZ 46, 234; Machek ESJČ 532; Holub—Kop. 323; Schuster-Sewc 1213—1214; Skok III 140—141; Trautmann 12; Mühl.—Endz. III 518, 520; Karulis II 116; Fraenkel 723—724; Mikkola Balt. u. Slav. 44; Fick BB 2, 211; Torbiörnsson 504; Uhlenbeck 288; Persson Beitr. 278, 638; Walde—Hofm. II 418, 431; Pokorny 330. — Пор. **раритет.**

[ріжа¹] «галявина, що врізається клином у ліс»; — не зовсім ясне; може бути пов'язане з *різати* (пор. тлумачення) або з *рідкий* (через значення «розріджений ліс», пор. р. [*режа*] «найрідша рибальська сітка, рідка тканина», [*режка*] «легенький палісадник», [*реженье*] «порідіння»).

[ріжа²] (ент.) «гусениця ведмедиці геби, *Arctia hebe* L.»; — неясне; можливо, пов'язане з *різати*.

[ріжа³] (бот.) «ряска, *Lemna* L.» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з ч. ст. *křez* «тс.», ч. [*křez*] «брудне шумовиння на воді», [*kříst*] «тс.».

ріжджа — див. **ріща**.

[ріжджак] (орн.) «кропивник, *Troglodytes parvulus* Koch.» ВеЛ, [*різжак*] «тс.» Шарл; — пов'язане з *ріща* (*ріжджа*); назва зумовлена тим, що птахи цього виду живуть переважно в купах ломаччя, сушняку, хмизу, бурелому. — Див. ще **ріща**.

ріжки (бот.) «грибок клавіцепс, хвороба хлібних злаків, *Claviceps pur-*

purea Tul.» (*Sclerotium clavus*), [ржіця Чаб, рожок Мак, рожки Нед] «тс.»; — р. рожкі, бр. ражкі, болг. (мбраво) рогче, рогалка; — похідне утворення від *rig*; назва зумовлена тим, що в уражених злаках рослин замість зерен утворюється паразитичний гриб, який стирчить у колосі, як ріжок. — УРЕ 12, 263. — Див. ще **ріг**.

[**ріжковець**] (бот.) «ріжкове дерево, солодкі ріжки, *Ceratonia siliqua* L.» Мак, [рогівнік, рожковець] «тс.» Нед, [рогівністий] «ріжковий» Нед; — р. рожкі (мн.), бр. ражковае дрэва «ріжкове дерево», п. гоżkowies, гоżкі, ч. гоhovník, болг. рожков, схв. рогач, рдш-чий, слн. гожісевес «тс.»; — похідне утворення від *rig*; назва зумовлена тим, що плід цієї рослини (стручок) має форму ріжка; вважається калькою гр. κέραιον «ріжок (плід), малий ріг», похідного від κέρας «ріг». — Німчук 260. — Див. ще **ріг**.

[**ріжник**] (бот.) «кушир занурений, *Ceratophyllum demersum* L.» Мак, [рожник] «тс.» Мак; — похідне утворення від *rig*; назва зумовлена тим, що форма листя або колосковидні суцвіття цієї рослини нагадують роги. — Нейштадт 246—247. — Див. ще **ріг**.

[**ріжноракій**] «різноманітний» Нед; — запозичення з польської мови; п. гоżnoraki «різнорідний, різноманітний» є похідним від гоżпу «різний», утвореним, як і wieloraki «різноманітний», за допомогою суфікса -огак-, що виник, очевидно, в результаті приєднання до суфікса -ак- кінцевої частини кореня czwog- (< *čьtvog-, пов'язаного з čьугі «чотири») у формі czwogaki «чотирьох гатунків». — Див. ще **різний, чотири**.

ріжуха — див. **режуха**.

різак (бот.) «*Falcaria Bernh.*», водяний **різак** «*Stratiotes* L.», [різачка] «різак», [різушка] «тс.» Мак, [різка] «наяда, *Najas* L.», [різуха «тс.»; [осока, *Carex* L. Нед, Мак]», [різоха] «осока» ВеНЗн, [різоватець] «осока гостра, *Carex acuta* L.», [різоватиця Мак, ВеНЗн, різія Мак, різійка Мак, різуля ВеНЗн, різ-

чина ВеУг] «тс.»; — р. **резак** «різак; [різак водяний; наяда]», бр. **разак** «різак водяний», [резнік, парез] «тс.»; — пов'язане з **різати**; назви зумовлені тим, що листки цих рослин мають зубчасті краї; пор. р. телорез «різак водяний», бр. целарез «осока». — Нейштадт 84; Федченко—Флеров 688. — Див. ще **різати**.

[**різан**] «різка, лозина» Бі, [різанка] «вид канчука» ЛЧерк, [різзя] «гілки, відрубані під час зрізування або підчищення дерев» Г, Л, [риедзе, риеззе, руоззе] «тс.» Л; — результат контамінації основ іменника **різка** і семантично зближеного з ним дієслова **різати** (див.).

[**різанець**] (бот.) «цибуля скорода, *Allium schoenoprasum* L.» Мак, [різанка Мак, зрізованець Ж, приріз Мак] «тс.»; — утворено від **різати**; назви зумовлені тим, що головка цієї цибулини складається з кількох пучків, ніби розрізана на частини. — Див. ще **різати**.

різати, різникувати «бути різником», [різничити] «тс.», **різьбїти** «вирізувати», [різьбувати] «тс.» Нед, [різа] «різа, земельна ділянка різної площі; розрив Нед», [різь] «земельна ділянка» Л, **різа** «тс.», [різка] «половина загону, виділена у володіння іншій особі; (зменш.) ділянка сінокошу, відведена для косіння окремії особі ЛЖит», [різка] «великий шматок хліба, сала та ін.» Л, [різ] «різкість» ВеЛ, [різавка] «різь у шлунку; кривавий понос», [різак] «різець, сікач, великий ніж; серпоподібна коса для косіння очерету; пристрій для різання січки, для обрізування снопиків О; кирпич з гною для палива; різачка, різь у шлунку; кривавий понос», **різалка** «пристрій для різання», **різальник**, [різанець] «євнух», [різанік] «дроворуб» О, **різаніна**, [різанка] «зрізок, половина бочки; локшина; тепла вовняна хустка» Л, [різанці] «локшина» ВеУг, [різарня] «бойня, різниця», **різачка** «різь у шлунку; понос», [різень] «скиба, відрізаний шма-

ток» Нед, *різець* «ріжучий інструмент; передній зуб», [різка] «січка (солома); міра землі 2,5 морга; ділянка землі приблизно 1,5 гектара Мо; вид гри; гілка, яку зрізають для щеплення Дз», *різкість*, *різнік*, [різник] «скибка, відрізаний шматок» ВеУг, [різниківна] «дочка м'ясника», *різниця* «бойня; [м'ясна крамниця; торговельний ряд]», [різниченко] «син м'ясника», [різовіни] «тирса», [різовіння] «тс.», [різун] «головоріз, шибеник», *різь*, *різьба*, *різьбар*, *різьбяр*, *різьбарство*, *різьбярство*, [резкій] «гострий, різкий» Нед, *ріжучий*, *різальний*, *різаний*, *різкій*, *різкуватий*, [різничий] «різницький», *різьблений*, [різьбований] «різьблений», [вріз] «виріз, виїмка» Ж, *врізка*, [врізний] «потрісканий» Ж, *відріз*, *відрізан*, *відрізка*, *відрізок*, *зріз*, *зрізка*, *зрізок*, *зрізувач*, *зрізний*, *заріз* «забій (худоби); [розріз; зарубка, шматок Ж]», [заріза] «убивця, розбійник», [зарізка], *зарізка* «тс.», [зарізка] «розріз, зарубка; шматок; заріз» Ж, [зарізь] «заріз» Ж, *наріз* СУМ, Ж, *нарізка* тж, [нарізь] «нарізка» Куз, *нарізний*, *надріз*, *навідріз*, *наодріз*, [наодрізі] «окремо», [наодрізі] «тс.», *напереріз*, *обріз*, [обрізанець] «обрізаний срібний карбованець», *обрізка*, *обрізок* «шматок; [гвинтівка з укороченим стволом Па]», *обрізання*, *обрізувач*, *обрізувальний*, [переріз] «широка, низенька діжка для прання білизни» Л, *переріз* «розріз; розтин; перетин; вид діжки», [перерізок] «шефель, четверик (міра сипких тіл); невелика діжка» Куз, *підріз*, [підріз] «леміш» ДзАтл II, *підрізка* «підрізування; [ніж для вирізування стільників Нед]», [підрізувач] «вид невеликого плуга» Нед, [підрізок] «обрізок, відходи» Куз, *поріз* СУМ, Нед, *прирізка* СУМ, Куз, *проріз* «наскрізний отвір; розріз (в одязі); переріз СУМ, Нед; [діра в льоду]», [проріжень] «переріз, розріз» Нед, *прорізка*, *прорізний*, *прорізівий*, *роріз*, *рорізка*, *розрізувач*, *розрізний*, *розрізувальний*, [уріз] «міра землі, поверхні» Нед,

[урізки] (у виразі *без урізків* «без зайвих слів, прямо») Нед, *урізок*; — р. *резать*, бр. *рѣзачь*, др. *рѣзати*, п. *rzezać*, ч. *řezati*, слц. *rezat'*, вл. *řezać*, нл. *řezaś*, полаб. *rezě*, болг. *рѣжа*, м. *реже*, схв. *рѣзати*, слн. *řezati*, стсл. *рѣзати*; — псл. *řezati*, пов'язане з *gaziti* «разити»; — споріднене з лит. *gėžti* «різати; ударяти», *gėžis* «смуга; наріз, надріз», *gūožas* «продряпана лінія, риска, смужка, відрізок», гр. *ρήνυμι* «ламати, розбивати», *ῤρηξίς* «проламування»; іє. **ṛgēg'*-/*ṛgōg'*- «ламати». — Фасмер III 461; Черных II 107; КЭСРЯ 387; Преобр. II 233—235; Brückner 476; Machek ESJČ 531; Holub—Kop. 322; Schuster-Sewc 1215—1216; Младенов 565; Skok III 134—135; Мейе ОЯ 109; Otrębski KZ 75/3—4, 207—210; Trautmann 245; Fraenkel 725—726; Meillet MSL 9, 142; Persson Beitr. 840; Pokorny 1181—1182. — Пор. **раз**¹.

різвий «жвавий, [тямовитий, умілий Нед]»; — р. *резвый* «жвавий», бр. *рѣзвы*, п. *rzeźwy* «тс.»; — псл. *řezъvъ, похідне від *řezati* «різати»; — зіставлення з гр. *ὀρέγω* «протягати; прагнути; бажати», дінд. *řjyati* «витягатися, поспішати» (Matzenauer LF 18, 255) недостатньо обгрунтоване. — Фасмер III 462; КЭСРЯ 387; Преобр. II 234; Brückner 476; Mikl. EW 278. — Див. ще **різати**.

Різдво, [різтво] «Різдво» О, [різдв'янка] «Пилипівка» Нед, *різдвяний*, [рисцвяний] «різдвяний» О, [розв'д'яний] «тс.» Кур; — очевидно, результат фонетичного розвитку давнішого *рожьство «народження, Різдво», пов'язаного з *родіти* (*рожьство > *розство > *розтво > *різдво*). — Німчук 99; Кобилянський Гуц. гов. 40. — Див. ще **рід**.

[різець] (бот.) «косарика черепичасті, *Gladiolus imbricatus* L.» Мак; — похідне утворення від *різати*; назва зумовлена тим, що форма листя цієї рослини нагадує лезо ріжучих предметів (коси, шаблі, шпаги, меча, ножа). — Див. ще **різати**.

[**різи**¹] «вид рибальської сітки» Нед; — очевидно, запозичення з німецької мови; нвн. Reuse «верша», свн. riuse «тс.» споріднене з гот. gaus «труба», двн. gōg «тс.», можливо, також з двн. gōsc «рухливий», псл. гухъ, укр. рух. — Kluge—Mitzka 598, 605. — Пор. рух.

[**різи**²] «арабески, вид орнаменту» Нед; — р. [резь] «візерункова обробка дерева, кістки», стсл. рѣза «смуга, риса»; — очевидно, пов'язане з різати (див.).

різка «лозина», [різга] «тс.» Нед, [різа] «лозина, якою поганяють чи відганяють худобу» Мо, [різзя] «відрубані гілки» Л, [різя] «ломаччя» Ба, [розя] (дит.) «різка» Нед; — р. бр. рѣзга, др. розга «гілка, пагін», п. rōzga, ч. ст. rozha «пагін, гілка», слц. rāzga «хворостина», нл. rozga «гілка, прут», полаб. rūzga/rūzgō «гіллячка, лозина, хворостина, кущ», болг. [розга] «гілка, різка», схв. рѣзга «молодий пагін виноградної лози; кілок, що підтримує виноградну лозу», слн. rōzga «пагін виноградної лози», стсл. розга, разга, раждик «лозина, виноградна лоза»; — псл. rozga; — очевидно, споріднене з лит. rēgzti «в'язати, плести», rēzge «кошик з лози», gezginys «в'язання, плетений виріб», лтс. režgīt (režguôt) «заплутувати», лат. restis «мотузка, канат», дінд. rājjuh «тс.»; зіставлялось також (Mühl.—Endz. III 492; Fraenkel 710—711; Specht 215) з лит. rāžas «сухий прут, мітла», лтс. razga (razda) «стара мітла»; припускалась (Mikl. EW 227; Brückner 465; ZfSlPh 4, 217; Walde KZ 34, 512; Trautmann 245) вихідна форма *orzga, пов'язана з префіксом *orz- «роз-» (пор. щодо розвитку значення нім. zwei «два» і Zweig «гілка»); недостатньо обгрунтованими були зіставлення з дангл. risce (resce, rysce) «очерет», снн. risch «тс.» (Bezzenberger BB 1, 68; Fick BB 1, 172; Mikkoła Berühr. 158), з гр. ῥάδιξ «гілка, прут» (Machek ESJČ 518), з рожэн, гр. ῥάχος (ράχος) «терновий чагарник» (Соболевский РФВ 64, 113), з ріст, рости (Mikkoła Balt.

и. Slav. 35), як і припущення вихідної форми *ъrzga (Ляпунов ИОРЯС 30, 17). — Німчук 239; Крымский Укр. гр. 38; Фасмер III 495; Черных II 120; КЭСРЯ 393; Holub—Kop. 314—315; Schuster-Sewc 1240—1241; Olesch 875—876; Skok III 161; Šaur Slavia 1978, 30—32; Fraenkel 713. — Пор. різан, ріща.

різний, заст. різний, [рѣзний] «різний», заст. різниця «різниця», [різнота] «різноманітність» Нед, [різнація] «роз'єднання, різноголосся», різниця, [різнотія] «розбіжність, розбрід» Г, Пі, [різня] «різниця, відмінність, розбіжність, розрив» Нед, різнь «ворожнеча, розходження», [рѣзниця] (у виразі у розницю «окремо, нарізно, вроздріб») Нед, [розня] «різнь» Нед, різніти «роз'єднувати; (заст.) фальшивити (в хорі, оркестрі); [не бути у згоді, відокремлювати від чогось; (про рушницю) розсипати дріб]», заст. різніти «розрізнити» Нед; ворогувати О», зрізна, нарізний, [одрізне] «осторонь, збоку, окремо» Нед, порізно, [порозницею] Нед, розрізнений, розрізнювальний, розрізняльний, [розрозніти] «розігнати» Нед; — р. різний, заст. рѣзний, бр. різны, др. розьныи «різний, відмінний, неоднаковий», п. rōznu, ч. rūznu, слц. rōznu, вл. rōzno «нарізно, різно», болг. м. різен, схв. різні (тільки мн.) «різні, різноманітні», слн. rāzen, стсл. разьнъ; — псл. *orzъpъ, похідне від *orz- «роз-». — Фасмер III 434, 496; КЭСРЯ 381; Полянский Этимология 1964, 102; Brückner 466; Machek ESJČ 526; Holub—Kop. 319; Schuster-Sewc 1242; Младенов 546; Skok III 114—115. — Див. ще роз-.

різноманітний, різноманітити; — очевидно, результат контамінації основ різний і розмаїтий (див.).

різночинець, різночінний; — бр. различинець; — запозичення з російської мови; р. различинець утворено з основ прикметника різний «різний» та іменника чин «чин». — Див. ще різний, чин².

[різоватка] (бот.) «хрін водяний, *Nasturtium amphibium* R. Br.» Нед, Мак, **[різо́ха]** «хрінниця, *Lepidium* L.» Нед; — назви, пов'язані з *різати*; зумовлені, очевидно, тим, що нижні листки обох рослин, які належать до однієї родини хрестоцвітих, розсічені на ниткоподібні сегменти або поділені на ланцетоподібні частини; словотворча форма неясна. — БСЭ 16, 80. — Див. ще **різати**.

[різу́ха] (бот.) «неслія волотиста, *Neslia paniculata* Desv.» Мак; — р. *резуха* «тс.»; — очевидно, пов'язане з *різати*; мотивація назви неясна.

[різьо́ваник] «фартух, спідниця з вишитими краями» Нед; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з **[різи]** «вид орнаменту».

рій¹ «сім'я бджіл; (військ.) відділення», **[райо́вник]** «сітка для захисту від бджіл» Л, **рійба́** «роїння», **[різва́ Чаб, рійва тж, рійка, роїба́]** «тс.» Нед, **рійни́ця** «кошик для збирання рою», **рої́вня** «тс.», **[руйни́ця]** «приміщення для переховування бджолиних роїв» Л, **рійний**, **[рої́нний]** «рійний», **рої́стий**, **[рія́ти]** «роїтися» (?), **рої́ти** «об'єднувати в один рій», **рої́тися**, **відрі́юк**, **зро́юк** «об'єднаний рій», **[нері́юник]** «вулик, що не роївся» Ж, **[па́рій]** «відріюк» Нед, **[по́рій]** «тс.», **[попа́рої́тися]** (про рої) «дати парої» тж; — р. бр. болг. *рой*, др. *рои*, п. вл. *гój*, ч. слц. нл. *гој*, м. *рој*, схв. *рōј*, слн. *гōј*, стсл. **рои**; — псл. *гојь «рій; ріка, течія, приплив», пов'язане чергуванням голосних з **gei-* (*ginoti*) «текти, струмувати»; пор. цел. **изрои** «вплив», п. *zdroj* «джерело», ч. слц. *zdroj* «тс.»; — споріднене з дінд. *gáyah* «течія, потік, ріка». — Фасмер III 496; КЭСРЯ 392; Преобр. II 212; Цыганенко 395; Вгückner 461; Machek ESJC 515; Holub—Kop. 313; Schuster-Sewc 1232; Младенов 562; Skok III 155—156; Варбот Этимология 1965, 133; Бернштейн Очерк 1974, 286; Trautmann 243, 245; Persson Beitr. 769; Uhlenbeck 245. — Див. ще **рінути**, **ріка́**.

[рій²] (бот.) «гриб кольчак, *Hydnum imbricatum* L. (*Saccodon imbricatus* (Fr.) Karst.)» Нед, Мак, **[рійни́ця]** «тс.» Нед; — очевидно, пов'язане з *рій*; мотивація назви неясна.

[рійні́к] (бот.) «очиток, *Sedum* L. Нед; підмаренник справжній, *Galium verum* L. Мак; розхідник, *Sempervivum globiferum* L. Мак; зміячка, *Scorzonera* L. Мак», **[роєвник (розлогі́й)]** «молоділо покривельне, *Sempervivum tectorum* L. Мак; меліса лікарська, *Melissa officinalis* L. Мак», **[ройовик]** «меліса лікарська» Мак; — п. гојнік «молоділо», гојоўнік «меліса», ч. гојоўнік «тс.; багно, *Ledum palustre* L.», слц. гојоўнік «меліса», нл. гојоўнік «багно»; — похідні утворення від *рій*; назви зумовлені тим, що ці рослини приваблюють бджіл як гарні медоноси. — Machek Jm. rostl. 96; ESJC 515; SW V 555; Schuster-Sewc 1232. — Див. ще **рій¹**.

[рійта́] «натовп, відділ, загін, рій, команда» Нед, **[рі́та]** «рота, загін»; — очевидно, результат видозміни форми **[ро́вта]**, можливо, зближеної зі словом *рій* «відділення». — Шелудько 45. — Див. ще **ро́вта**, **ро́та¹**.

рік, **[ріко́виця]** «річниця» Пі, **річні́к** «щорічник», **річни́ця**, **[річня́ (мн. річня́та)]** «однолітня домашня тварина» Нед, **річня́к**, **[рішня́к]** «тс.», **[рокі́ви́на]** «річний збір від парафіян» Г, Нед, **[роко́ве]** «тс.», **роко́віни** СУМ, Нед, **[ро́чини]** «роковини» Нед, **[ро́чки]** (мн.) «строк» Нед, **річни́й**, **роко́вий** «річний», **[ро́чистий]** «річний, який буває раз на рік» Г; домовлений, призначений Нед, **[на́рік]** «на майбутній рік», **по́річний** «річний, щорічний», **[позазана́рік]** «два роки тому» О; — р. **рок** «доля; [рік, термін, час, пора, доба]», бр. **[рок]** «рік», др. *рокъ* «вік; доля», п. ч. слц. нл. *гок* «рік», м. *рок* «термін», схв. *рōк*, слн. *гōк* «тс.», стсл. **рокъ** «призначений заздалегідь термін»; — псл. *гокъ* «термін, умовлений час», пов'язане чергуванням голосних з *rekti «ректи»; — споріднене з гот. *ragin* «рада, рішення, постанова», тох. А

гаке «слово», В гекі «тс.», дінд. гасапан, гасанā «порядок, розпорядження», можливо, також з лит. gākas «строк, мета», лтс. gaks «мета, межа» (якщо це не запозичення зі слов'янських мов); зіставлення з лит. gakti «колоти», gaki-pėti «колупати», дісл. gá «прикордонний знак» (Būga RR II 533—535) недостатньо обгрунтоване. — Огієнко РМ 1938/3, 135; Фасмер III 496—497; КЭСРЯ 392; Шабалин ЭИРЯ III 54—55; Преобр. II 199—201, 212; Brückner 461; Machek ESJČ 515—516; Holub—Kop. 313; Trautmann 243; Skardžius 185; Feist 392. — Див. ще **ректі**. — Пор. **бэзрік**, **вірок**, **урок**, **урочістий**.

ріка́, [рікля] «поле понад річкою або між річками» О, [річисько] «покинуте річище» Нед, *річйше*, *річка*, *річковік*, *річнийк* «річковик», [річійна] (зменш.) Нед, [річійстий] «багатий на ріки» Нед, *річнийй*, *зарічанін* «житель заріччя» СУМ, Ж, *зарічок* «рукав річки», *заріччя*, *зарічнийй*, *зарічанський*, *надріччя*, *надрічнийй*, [підріче] «поле, розташоване коло річки» Нед, [порічанін] «житель надріччя», [порічина] «смуга берега ріки» Нед, *поріччя* «надріччя»; — р. болг. *река́*, бр. *рака́*, др. *рѣка*, п. *rzeka*, ч. *řeka*, слц. *rieka*, вл. нл. *reka*, полаб. *reka*, м. схв. *reka*, слн. *reka*, стсл. *reka*; — псл. *reka* (<*roika), пов'язане чергуванням голосних з *rei-* (*riņoti*) «текти, струмувати»; — споріднене з снн. *rip* «водостік», дірл. *riathog* «бурний потік», дангл. *rid* «струмок, потік, ріка» (англ. діал. *rite*), гал. *Rēnos* «Рейн», лат. *ri-vus* «струмок, потік, течія», алб. *ritë* «мокрый, сирий», дінд. *riyaḥ* «ріка, течія, потік», *ritih* «тс.», *reṭaḥ* «течія, вилів, ріка», *riṭaḥ* «текучий», *riyatē* «рухається, починає текти»; іє. **rei-/ri-*; зіставлення з двн. *rija* «ряд», свн. *rihe* «тс.», дінд. *rekhā* «ряд, смуга, дряпина» (Uhlenbeck 253; Zupitza GG 137) менш переконливе. — Фасмер III 464; Черных II 108; КЭСРЯ 387—388; Цыганенко 395; Варбот Этимология 1965,

117; Преобр. II 235; Brückner 475; Machek ESJČ 529—530; Holub—Kop. 322; Schuster-Sewc 1214; Младенов 566; Skok III 141; Критенко Вступ 550; Мартынаў Белар. лінгв. 1974/5, 65; Walde—Hofm. II 437; Pokorny 330—331. — Пор. **ріннути**, **рій**¹, **рінь**.

[**рікля**] «старовинний жіночий костюм з декольте» Нед, [**нарікля**] «тс.» Ж; — запозичення з німецької мови; н. Röckel «жіноча сукня, спідниця» пов'язане з Rock «спідниця; сюртук», спорідненим з свн. снідерл. *roc* «піджак, чумарка, сюртук, сукня», двн. *roch(h)*, днн. гол. *rok*, снн. *roch*, дфриз. *rokk*, дангл. *rocc*, дісл. *rokkgr*. — Шелудько 45; Kluge—Mitzka 604; Vries NEW 586.

рілля́, [рилля] «рілля» (Ме), *рільнік*, *рільництво*, [**роля́**] «рілля» Г, Куз, [**рольнік**] «рільник» Бі, [**рольництво**] «рільництво» Бі, [**руля́**] «рілля» ДзУЗЛП, *рільнийй*, *рільничийй*, [**розрилювати**] «розорати землю ралом» Нед; — р. [**роля́**, **роля**] «рілля; час заорювання», бр. [**роля**], др. *ролия* «нива, рілля», п. вл. нл. *rola* «земля, рілля», ч. *role* «зоране поле, рілля», ст. *rolí*, слц. *rol'a* «рілля; ґрунт, поле», полаб. *gül'ä*, схв. *ral* «міра землі», слн. *ral* «рілля, оранка»; — псл. *ogija, пов'язане з *orati*, *ordlo. — Дзензелівський УЗЛП 117—119; Фасмер—Трубачев III 498; Преобр. I 655, II 212; Филин Происх. яз. 545—546; Львов Лексика ПВЛ 145; Мейе ОЯ 59; Потєбня К ист. зв. 129; Brückner 462; Machek ESJČ 516; Schuster-Sewc 1233. — Див. ще **орати**¹, **рало**.

[**рімувати**] «лягтися, бити; лихословити, проклинати» Нед; — неясне.

[**ріник**] (бот.) «піщанка чебрецелиста, *Arenaria serpyllifolia* L.» Нед, [**рінок**] «тс.» Мак; — очевидно, пов'язане з *рінь*; назва зумовлена тим, що місцем поширення рослини є піщані й глинисті ґрунти; пор. іншу назву цієї ж рослини *піщанка*. — Нейштадт 233. — Див. ще **рінь**.

ріннік (орн.) «оляпка, *Cinclus aquaticus* L.», [**рінка**] «тс.» Шарл, [**рінєць**]

(орн.) «чорнушка, Nygosa pygosa Guld.» Г, Шарл; — очевидно, пов'язане з *рінь*; назва зумовлена тим, що птахи цих видів живуть переважно на піщаних берегах річок, озер, живлячись комахами та іншими безхребетними, що їх збирають на березі або у воді, бігаючи по дну водойми; форма [рінець] може бути й результатом видозміни форми *нирець* (пор. *нирок* «*Aythya nygosa*»). — Воїнств.—Кіст. 333. — Див. ще **рінь**.

рінь «крупний пісок, гравій; [береги річки, покриті жорствою О]», [ринь] «крупний пісок», [рін] «нанесена річкою галька, покритий галькою берег, покрита галькою обмілина» ВеЛ, [ринісько] «відкладення ріні» Нед, [ріння], [рін'як] «рінь», [рін'ячина] «тс.» Куз, [риністий], [рінній] «рінистий» Нед, [ринуватий] (про землю) «змішаний з крупним піском, гравієм», [рін'явий] СУМ, Г, [рін'яковатий] «як галька» Нед, [рін'яний] «рін'явий», [рін'ювий] «тс.» Она, [заріння] «берег, покритий дрібними камінцями», [зарінок, зарінче] «тс.», [нарінок] «гравій» Куз, [обрінок] «невеликий річковий острів, оточений рінню» Ж, [прирінити] «нанести ріні» ВеНЗн; — р. [рен'я] «мілина», др. *р'єнь* «обмілина, низький берег», схв. *р'єна* «пісок»; — очевидно, пов'язане з *ріннути*, псл. *rinoti*; — допускається спорідненість з дісл. *gein* «поросла травною смуга землі», шв. *gep* «тс.», днв. *svn. gein* «польова межа», дірл. *goep* «гірський хребет» і, далі, з лит. *gieva* «міжгір'я», *gaive* «канавка, жолобок, смуга», лтс. *gieva* «жолобок, борозна». — Німчук 115; Филин Происх. яз. 532—533; Фасмер III 470; Преобр. II 235; Thörnqvist ZfSIPh 428—432; Persson Beitr. 769; Topr 332; Stokes 234; Mühl.—Endz. III 550. — Див. ще **ріннути**. — Пор. **рій'**, **ріка'**.

ріпа' (бот.) «турнепс, *Brassica rapa* L.; [бруква, *Brassica rapus* var. *esculenta* DC. Мак; свиріпа, *Brassica campestris* L. Мо; картопля, *Solanum tuberosum* L.], [ріпа біла, жовта] «морква

дика, *Daucus carota* L.» Мак, [ріпа волоська] «соняшник бульбистий, топинамбур, *Helianthus tuberosus* L.» Мак, [репа] «свиріпа» Мак, [репиця] «редька дика, *Raphanus raphanistrum* L.» Мак, [репчик, репчин, рипень, рипець, рипиця, рипій] «тс.» Мак, [репиць] «рпипиця зморшкувата, *Rapistrum rugosum* (L.) All.» Мак, [рпипище] «бадилля картоплі» Л, [рпипник, рпипище] «тс.» Л, *рпипак* «рапс, *Brassica rapus* var. *oleifera* Metzg.; [*Brassica rapus* L. Мак]», [рпипак дикий] «гірчиця польова, *Sinapis arvensis* L.» Мак, [рпипачіння] «стебло рпипака» Г, Нед, [рпипачнісько] «поле, засіяне рпипаком», *рпипачок* «суріпиця, *Barbarea vulgaris* R. Br.», [рпипашнище] «поле після рпипаку» Гриц, [рпипеник] «корж з рпипи і кукурудзяного борошна» ВеЗн, *рпипиця* «*Rapistrum Crantz.*; [редька дика Мак; суріпиця пряма, *Barbarea stricta* Andr. Мак; рапс Мак; гірчиця польова Мак]», [рпипінец] «поле, з якого знято картоплю» ДзАтл II, [рпипляниця, рпипник, рпипище] «тс.» тж, [рпипник] «рпипиця багаторічна, *Rapistrum perenne* (L.) All.» Мак, [рпипниця] «гірчиця польова» Мак, [рпипочка] «ріпа» Мак, [рпип'яник] «корж з кукурудзи і картоплі» Г; пиріжок з картопляного тіста До», *рпипний*, [рпиповатий] «рпипоподібний» Нед, *рпипчастий*; — р. м. *р'єпа*, бр. *р'єпа*, др. *р'єпа*, п. *rzera*, ч. *řera*, *řera* «буряк», слц. *гера* «тс.», вл. нл. *г'єра* «тс.; р'єпа», полаб. *геро*, болг. *р'єпа*, схв. *р'єпа*, слн. *г'єра*, стсл. *р'єпа*; — псл. *г'єра*; — споріднене з лит. *góre* «р'єпа», днв. *guoba*, *guorra*, *gāba*, свн. *guobe*, *gabe*, *güebe* (нвн. *Rübe*), гол. *гар*, англ. *горе* (з лат.), лат. *gāra*, *gārim* «р'єпа; бульба», гр. *ράφος*, *ράπυς* «тс.», *ράφανος*, *ράφάνη* «редька; капуста»; більшість дослідників вважає це слово культурним мандрівним терміном або запозиченням (інакше Schuster-Sewc 1214—1215); на думку Гіндіна (Етимологія 1963, 52—71), запозичене разом з реалією з Балкан (фрако-пеласг. *gārh-a-/gārh-u*). — Фасмер—Трубачев III 471; Черных II 111; Преобр. II 235—

236; Филин Образ. яз. 113; Brückner 475; Moszyński PZJP 71; Machek ESJČ 530; Jm. gostl. 57, 82; LP 1950/2, 158; Holub—Kop. 322; Младенов 566; Skok III 129; Сабалюскас Труды Литовской ССР, серия А 1956, 1/6, 207—212; Trautmann 237; Frisk I 530; Boisacq 836; Kluge—Mitzka 610; Torp 347; Walde—Hofm. II 418; Specht 71.

[**ріпа**²] «леп, бруд на довго не митому, спітнілому тілі» Чаб, [ріпавка, ріпиця] «тс.» тж, [ріпиця] «бруд (особливо у вухах)» Ме; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з назвами рослин [ріпа], ріпиця як бур'янів, що густо ростуть на необробленому ґрунті; можливе зіставлення і з [ропá] «нафта (брудна рідина)» (пор. [ріпниця] «мазниця»).

[**ріпéк**] (ент.) «гедзь шлунковий, *Gastrophilus equi* Fabr.» ВеНЗн; — пов'язане з [ріп'як (ріпéк)] «реп'ях»; назва зумовлена, очевидно, подібністю відкладених на шерсть коня яєчок цього гедзя до реп'яха, що причепився до шерсті. — Brehm I 395. — Див. ще реп'ях.

ріпнік, **ріпникувати** — див. **ропá**.

ріса, **рісити**, **рісний**, **рісувати** — див. **ряса**².

[**рісень**] «жовтень» Гриц; — очевидно, пов'язане з [рісній] «рясний, густий, багатий». — Гриценко 189; Нотуńska-Варанова 62. — Див. ще **ряса**².

ріска¹ — див. **росá**.

ріска², **рісник** — див. **росічка**.

ріска³ — див. **ряска**.

[**рісляк**] (ент.) «хрущ, райдужниця, *Dopasia* F.» Нед, Гриц; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з [ріска] «ряска»; в такому разі назва зумовлена тим, що ці жуки живуть на водяних рослинах (Горностаев 174); може бути пов'язане і з [рісній] «рясний», [рісотá] «ряснота», [ряса] «колос, волоть, мітелка».

[**рітниця**] (бот.) «свербіжниця польова, *Knautia arvensis* Coult.» Нед; — неясне.

річ¹ «предмет», **речовий**, [річєвий] «предметний, діловий, дійсний, змістовний» Нед, [річний] «конкретний, діло-

вий» Нед, **зречєвіти** «втїлити у щось речове, матеріальне», **уречєвіти**; — р. ст. *речь* «річ, предмет», бр. *рэч* «предмет», п. *rzecz* «річ, справа, предмет», слн. *гэ́с* «предмет»; — псл. *reikjь «мова, слово, предмет», пов'язане з *rekti «говорити». — Черных II 114—115; Фасмер III 478; Brückner 475; Младенов 560; Skok III 120—122. — Див. ще **ректі**.

річ² — див. **ректі**.

рішити «прийти до висновку; розв'язати, позбавити; знищити, убити (первісно у виразі *р. життя* «позбавити життя»), розтратити (первісно у виразах типу *р. всього* «позбавити всього»), **рішати**, заст. **рішенéць** «рішення, вирок» СУМ, Нед, **рішення**, **рішімість**, **рішучий**, [вiдрішати] «відпорювати; усувати від співучасті» Нед; — р. **реши́ть**, **реша́ть** «вирішити, розв'язати; (заст.) розплутати», бр. **рашы́ць** «вирішити; розтратити», **раша́ць**, др. **рѣшити** «розв'язати; відпустити гріх», п. [rzeczyć] «зв'язувати», ч. řešiti «розв'язувати, розгадувати», слц. riešiti «тс.», болг. *реша́вам* «вирішую, розв'язую», м. *решава* «розв'язує; позбавляє; рятує», схв. **дрéшити** (<***одрешити**) «розв'язувати», слн. *rešiti* «рятувати, звільнити, розв'язати, розгадати», стсл. **рѣшити** «розв'язувати»; — псл. *otrěšiti, *orzřešiti або інші префіксальні утворення із значенням «відв'язувати, розв'язувати» від дієслова *rešiti «зв'язувати»; — споріднене з лит. *raišyti* «в'язати, патрати», *rašti* «в'язати», *gušulys* «в'язка, згорток, вузол», *gušys* «зв'язок; відношення», *raštis* «пов'язка, шнурок, мотузок», лтс. *rašiti* «розв'язувати», *rašti* «зв'язувати», прус. *senrists* «зав'язаний», *perreist* «зв'язувати», дангл. *wriop* «закутувати, загортати; покривати», *wriðan* «зв'язувати», лат. *riça* «хустина, косинка»; очевидно, іє. **reik-/reig-* «в'язати». — Черных II 115; Фасмер III 479—480; Преобр. II 238; Brückner 476; AfSIPh 39, 4; Machek ESJČ 530—531; Holub—Kop. 322; Младенов 560; Стоянов 83; Skok III 141—142; Ильин-

ский РФВ 69, 16; РФВ 74, 122; Mikl. EW 277; Эндзелін СБЭ 69; Karulis II 100—101; Būga RR I 476—478; Fraenkel 690, 738; Slavia 13, 11—12; Мартынов Сл. и ие. аккомод. 128—129; Kurz ZfSIPh 19, 389; Specht ZfSIPh 19, 128; Pedersen IF 5, 79.

ріща «хмиз», [рiще Мо, рiздтя ВеУг, рiзче Нед, рiшнік Л, рiща Нед, рiжджя ВеУг, рiзджя ВеУг] «тс.», [рiщанка] «мітла з прутів» О; — др. рожчыє «галуззя», п. rozczka «гілочка», ч. roští «хмиз; [зелені гілочки]», ст. roždje «хмиз», слц. gaždije, нл. goždze, rozdže «тс.», слн. gōžje «виноградні пагони; обрізки виноградної лози», [gōždže] «тс.», стсл. рождиє (раждиє) «галуззя»; — псл. *rozgъje «галуззя, пруття», похідне від rozga «різка, прут, гілочка». — Німчук 239; Крымский Укр. гр. 38; Machek ESJČ 518; Holub—Lyer 423; Schuster-Sewc 1240—1241; Мейє ОЯ 106. — Див. ще **різка**. — Пор. **різан**.

[рiятися] «бродити, вештатися без діла» Корз; — др. рѣяти «штовхати, розштовхувати, відганяти», болг. рѣсе «ношуся всюди», стсл. рѣяти «натискати, штовхати»; — псл. гѣјати, пов'язане чергуванням голосних з гојь «рiй», рiпoтi «ринуті». — Фасмер III 480. — Див. ще **ринуті, рiй**!

роб — див. **робіти**.

рiба «одяг, сукня; робочий одяг»; — р. бр. рiба «тс.», п. заст. гiба «ошатна сукня», ч. слц. слн. гiба «сукня», болг. м. рiба, схв. рiба, рiба «тс.»; — можливо, через німецьке посередництво (н. Róbe) запозичено з французької мови; фр. гiбе «убрання; довгий просторий одяг» (іт. гiба, англ. гiбе «тс.») походить від франк. gaub «грабіж, награвоване» (двн. goub, нвн. gauben «грабувати, викрадати»), спорідненого з лат. gupere «рвати, розривати», gūpēs «скеля, стрімчак», лит. gūpētī «цікавити(ся), турбувати», дінд. гiра «діра, печера»; значення розвинулось від первісного «одяг, знятий з убитих воїнів ворога» (військовий звичай, відомий у найдав-

ніші часи). — Фасмер III 487; Holub—Lyer 422; Dauzat 635; Gamillscheg 776; Kluge—Mitzka 585, 603; Klein 1308, 1352. — Пор. **гардероб, рабувати**.

робак, робацтво, робачковатий — див. **гробак**.

[робгáз] «в'язниця» Лизанец, [рамгáз] «тс.» ВеУг; — запозичення з угорської мови; уг. [gabház] «в'язниця» утворене з іменників gab «полонений, ув'язнений», запозиченого зі слов'янських мов (пор. ч. слц. gab «раб»), i ház «будинок», спорідненого з фін. kota «юрта, намет», удм. (kor)-ка «дім», норв.-саам. goatte «курінь», хант. хoт, які можуть бути зведені до давньоіранських форм (пор. ав. kata- «землянка, дім, яма», перс. kad «дім», ос. kaet «стайня»). — Лизанец 621; Фасмер—Трубачев IV 226; Лыткин—Гуляев 114; MNTESz II 76; Bárczi 116, 251. — Див. ще **раб**. — Пор. **хага**.

робіти, [робiт] «працювати» Л, [робильникувати] «виготовляти, фабрикувати» Нед, [робильничати] «тс.» Нед, [роблювати] «робити», роб (у виразах своїм робом робити «робити по-своєму», таким робом «у такий спосіб», ходити лихим робом «діяти несправедливо», ходити правим робом «діяти справедливо»); [робітник; невільник, арештант; кожний з пари, що бере участь у грі під назвою *роби*], рiба «роботяща, працююча жінка», [робiня] «рабиня» Нед, [робiвка] «дрючок у бодні для виготовлення масла» ВеЛ, [робильня] «фабрика» Нед, Пі, робітнік, робітніцтво, [робітня] «майстерня» Г, Нед, [робiя] «робота великого масштабу» О, [рiблениця] «насіпна гора, курган», [рiбливо] «виріб», рiбoтa «праця; виріб; [(зб.) робітники]», рiбoтiзна (заст.) «панщина», [рiбoтiця] «тс.» Нед, [рiбoтка] «тимчасово знесені на купки снопи після в'язання» Л, рiбoтyxa, рiбoтyгa, [рiбoтyй] «роботяга», [рiбiтлiвий] «працюючий», (заст.) рiбiтнiй «тс.», рiбiтнiчий, рiблeний «штучний», [рiблeний] «натруджений» (Ме), [рiбля-

ний] «тс.» Дз, [роботлівий] «працьовитий» Нед, *роботящий, робочий, робучий, безробіття, безробітний*, [вробити] «заробити; вправити» Пі, *віріб* «виготовлена річ; виробництво, виробка; [форма буханця Нед; вільний від роботи час (у виразі: *виробу нема* «постійна робота, брак вільного часу»)], [вирібня] «завод, фабрика, ливарний завод» Куз, [вирібня] «тс.» Куз, *віробіток, віробка, виробник, виробництво, виробничник, віробок*, [вироб'які] «вид шкіряних постолів», *виробній, виробничий, відробіток, відробок*, [дорібок] «доробок», *доробок* «створене кимось; [заробіток, прибуток]», *доробка*, [зроб] «завершення, виконання роботи», [зробка] (у виразі брати гроші на зрóbку «брати гроші під відробіток»), [зробок] «виснажена працею людина», [зарібкувати] «заробляти, ходити на заробітки», *заробіти* «набути працею; заслужити; зарівняти, замурувати, забруднити; [учинити (масу для гонки горілки Ме)]», *заробітисся* «захоплюватися роботою; дуже довго служити; забруднитися; [заслужити кару Ме]», [заріб] «заробіток», [зарібник] «заробітчанин», [зарібок] «заробіток», [заробок] «тс.», *заробіток, заробітчанин* «людина, яка ходила на заробітки», [заробленіна], [зарібний] «який живе заробітками», [зарібничий] (у виразі з. *стан* «промисловий (продуктивний) клас») Ж, *заробітний, заробковий* (діал., заст. у виразі: з. *податок* «промисловий податок»), [зароблящий] «який живе заробітками», [зароботящий] «який має гарні заробітки», [надрабляти] «перепрацьовувати» Ж, [нероб] «нероба, ледащо» Ж, *нероба*, [неробисько] «тс.» Ж, [неробітник] «той, хто не вміє працювати», *неробство*, [неробучка] «розташований під орним шаром землі пласт щебеню» ВеНЗн, *недоробка, недоробок, недовіробіток, недовіробка, оробітничити, обробіти*, [оброба] «обробка», *обробіток, обрóbка, обрóbлювач, обрóbник*, [обробок] «завершення польових робіт; зби-

рання врожаю, жнива» Ж, *обрóbний*, [обрóbітчанин] «той, що виконував відробок» Ж, [перероб] «понаднормова робота», *переробіток, переробка, переробний, перевиробництво, підробіти, підробіток, підробка, підроблювач*, [пóріб] (тк.) «утік», [пóроб Нед, пóрóbок] «тс.», [пороба] «тс.; тканина, шматок полотна» Нед, *прирóbіток, прирóbка, прорóbка*, [розроба] «(гірн.) розвідка шурфуванням; зорювання цілини» Нед, *розрóbка*, [розрóbок] (у виразі на р. *дати кому що* «дати на заснування виробництва»); — р. [рóbить] (про селянську роботу) «робити, працювати», *рабóтать*, бр. *рабіць*, др. *робити* «поневолювати, перетворювати на рабів; працювати, виконувати роботу», п. вл. *gobíc* «робити», ч. *gobiti*, слц. *gobit'*, нл. *gobís*, болг. *рабóтя* «працюю; обробляю землю», м. *работи* (3 ос. одн.), схв. *рабити* «уживати, користуватися, використовувати; [працювати на кого-небудь, гнути спину]», *работа* «важка праця», слн. заст. *гóб* «раб, невільник», стсл. *рабъ* «раб», *работати* «працювати на когось; прислугувати; працювати»; — псл. *orbiti «працювати на когось», похідне від orbъ «раб»; — споріднене з двн. ar(a)beit(i) «робота, тягота, нужда», свн. ar(e)beit «тс.», нвн. Arbeit «робота», гот. arbairps «робота, нужда». — Фасмер III 427; Черных II 91—92; Цыганенко 387; Преобр. II 169—170; Потебня РФВ 1881/5, 116; К ист. зв. 129; Brückner 459; Ostrowska JP 35, 276; Machek ESJC 514; Holub—Kop. 313; Schuster-Sewc 1228; Чолакова Език и лит. 1956/5, 388—389; Младенов 541; Skok III 91—92; Šaur Slavica 1978, 37—38; Moszyński PZJP 243, 251; Kluge—Mitzka 28—29; Feist 55; Гамкрелидзе—Иванов 479. — Див. ще **ребеня**. — Пор. **пáрубок, раб.**

робітфак «робітничий факультет», *робітфаківець, робфак, робфаківець*; — бр. *рабфак*; — калька р. *рабфак*, складової аббревіатури, утвореної на основі виразу *рабочий факультет*. — Див. ще **робити, факультет**.

робкóр «робітничий кореспондент»; — бр. болг. *рабкóр*, п. слц. *гобког* «тс.»; — калька р. *рабкóр*, складової абрєвіатури, утвореної на основі виразу *рабочий кореспондент*. — Див. ще **кореспондєнція**, **робіти**. — Пор. **сількóр**, **юнкóр**.

[робóк] «рубєць, шрам» Нед, **[рубóк]** «тс.», **[робкáтий]** «покритий шрамами, рубцюватий», **[робковáтий]** «тс.» тж; — пов'язане з *руб*, *рубáти*; форми з **ро-** є результатами деетимологізації і фонетичного (гіперистичного) зближення з *робіти*. — Див. ще **руб**.

рóбот; — р. болг. м. *рóбот*, бр. *рóбат*, п. слц. *robot*, схв. *рòбот*; — запозичення з чеської мови; ч. *robot* утворено від *robota* «важка праця» письменником К. Чапеком (уперше зустрічається в його драмі «R. U. R.»). — СІС 1951, 570; Акуленко 142; Черных II 117; Введенский РР 1980/4, 146—148; Коралиński 847; Hołub—Kop. 312, 313; Hołub—Lyer 422. — Див. ще **робіти**.

рóваш — див. **равáш**.

[рóвер] «велосипед» Куз; — запозичення з польської мови, як і бр. **[рóвар]** «тс.»; п. *rower* походить від англ. *rower* «велосипед», букв. «мандрівник, волоцюга», яке зводиться до сангл. *rove* «бродити, блукати, тинятися», що є, можливо, результатом контамінації англ. *rower* «морський грабіжник», спорідненого з двн. *roub* (нвн. *Raub*) «грабунок», і дісл. *gāfa* «бродити, блукати; мандрувати», *gāra* «тс.». — Ткаченко УМШ 1958/4, 74; Sł. wug. obsyeh 655; Klein 1360. — Див. ще **рабувáти**.

ровє́сник; — р. *ровє́сник*, бр. *равє́сник*, п. *rówieśnik*, ч. слц. *rovesník*; — псл. *orvesnikъ, похідне від прикметника *orvesnъ «однаковий за віком», збереженого в р. **[ровє́сний]** «тс.» і утвореного від іменника *s*-основи *orvos, род. в. *orvese, пов'язаного з *orvъpъ «рівний». — Фасмер III 488; Черных II 117; КЭСРЯ 391; Преобр. II 171; Brückner 464; Machek ESJČ 520; Hołub—Kop. 315; Otrębski RSl 13, 73. — Див. ще **рівний**.

[рóвта] «військовий загін»; — не зовсім ясне; очевидно, результат видозміни слова *рóта*. — Шелудько 45. — Див. ще **рóта**¹. — Пор. **рійта**.

[рогаті́ця] (іхт.) «спиноріг, *Balistes vertula*» Нед; — пов'язане з *ріг*; назва зумовлена тим, що ці риби мають перед плавником до трьох колючок, з яких перша, найдовша, виділяється на спині як *ріг* (пор. наукову назву риби *спиноріг*). — Рыбы СССР 430. — Див. ще **ріг**.

[рогатка] (бот.) «сусак зонтичний, *Butomus umbellatus* L.; жабриця однорічна, *Seseli annuum* L.; водяний горіх плаваючий, *Typha patans* L.» Мак, **[рогачик]** «рогачка видовжена, *Erucastrum elongatum* Led.; сухоребрик високий, *Sisymbrium altissimum* L. (*S. sinapistrum* Grants., *S. pannonicum* Jacq.)», **рогáчка** «*Erucastrum Schimp. et Spenn.*; **[гірчиця розсічена, *Sinapis dissecta* Lag.; сухоребрик високий Мак; дескурайнія Софії, *Descurainia (Sisymbrium) Sophia* L. Мак]», **рогові́к** «*Cerastium* L.», **[рогівник, роговник]** «тс.» Мак, **рогу́лька** «водяний горіх, *Typha* L.», **[рогульник]** «водяний горіх плаваючий» Мак, **[рогúтник]** «дерен, *Cornus sanguinea* L.» ВеНЗн, Мак, **[рожниця]** «*Ceramium Lyngb.*» Мак; — р. **рогу́льник** «водяний горіх», **[рогові́к]** «роговик», бр. **рагу́льник** «водяний горіх», п. *rogownica* «роговик», ч. слц. *rožec*, вл. *rohownica*, схв. *рòжац* «тс.»; — пов'язане з *ріг* (псл. *rogъ*); назви зумовлені, головним чином, подібністю плодів (коробочок, стручків) цих рослин до *ріжків*; пор. лат. *cerastium* «роговик», що походить від гр. *κέρας* «ріг». — Нейштадт 276, 277; Machek ESJČ 515; Jm. rostl. 75; Симоновић 110. — Див. ще **ріг**.**

рогівні́к, рогівні́стий — див. **ріжковець**.

рогі́з (бот.) «*Typha* L.; [осока видовжена, *Carex elongata* L. Мак; очерет, *Scirpus* L. Мак]», **[горозá]** «рогіз» Л, **[грозá]** «тс.» Л, **[рогóз]** «очерет болотний, *Scirpus palustris* L.; рогіз вузьколистий, *Typha angustifolia* L.» Нед, **ро-**

гоза «рогіз; [очерет болотний Нед; півники болотні, *Iris pseudacorus* L. Мак]», *рогозіна* «шмат рогожі; одяг з грубої рідкої матерії», [рогозка] (бот.) «куга, очерет озерний, *Scirpus lacustris* L.» Мак, *рогіжка* «рогожка», [рогіжник] «той, що виробляє рогожу», [рогожник] «тс.» Нед, *рогожа* «груба плетена тканина з личаних стрічок, мата; [(бот.) рогіз Мак]», *рогожка* «груба матерія; [(бот.) рогіз вузьколистий Мак; півники болотні Мак]», *рогожіна* «шматок рогожі; мата УРС, Г; [плетінка очерету Нед; (бот.) рогіз Мак]», *рогожка* «підстилка, циновка, вид тканини; [рептух Мо]», *рогожаний*, *рогожний*, *рогожаний*; — р. болг. *рогоз* «рогіз», бр. *рагоз* «тс.», п. [gogoza] «аір тростинний, *Acorus calamus* L.», *gogoż* «осока», *gogoża* «рогожа; (бот.) рогіз», [gogozina] «ситник, *Juncus* L.», [gogozie] «тс.», ч. *rákos* «очерет, комиш», ст. *rokos* (< gogozie) «тс.», *rohož* «рогожа, циновка, мата», слц. *rakos* «очерет», *rohož* «рогожа», вл. *rohodź* «очерет, комиш», м. *рогоз* «рогіз», схв. *рдогос* «рогіз, ситник», слн. *rogoz* «тс.», цсл. *рогозина* «циновка»; — псл. *gogozъ*; — загальноприйнятої етимології не має; пов'язується з псл. *rogъ* «ріг, кут» за ознакою ребристості стебла (Vondrák I 630; Brückner 461); зіставлялось також з гот. *gaus* «очерет», двн. *gōg* «тс.» (Toop 332); пов'язувалося з лит. *gėgzti* «плести» (Holub—Kop. 313), з гр. *ρέμβω* «обертаю» (Loewenthal AfSIPh 37, 384); висловлювалось припущення (Machek ESJČ 515; Jm. rostl. 293) про праєвропейське походження слова, запозиченого з якоїсь давнішої неіндоєвропейської мови. — Фасмер—Трубачев III 490; Черных II 118; Меркулова Очерки 48—50; КЭСРЯ 391; Преобр. II 206; Schuster-Sewc 1231—1232; Skok III 155; Младенов 562; Mikl. EW 280.

[рогітра] «(у гребінників) перерізна поздовж звичайна столярна пилка»; — складне утворення з основ іменника *ріг* і дієслова *тєрти* (власне, «те, чим труть ріг»). — Див. ще *ріг*, *тєрти*. — Пор. *макітра*¹.

роговік, *рогівник*, *роговник* — див. *рогатка*.

[рогаль] «товста жилка листа капусти» ВеЛ; — пов'язане з *рогаль* «тс.»; звук *г* зумовлений, очевидно, впливом польської мови. — Див. ще *ріг*.

родзінки «ізіум», [розінки] «тс.»; — бр. *разьінкі*, п. *rodzynek*, [rozenek, rodzenek, rozynek, rozynka, rodzynka], ч. *rozinka*, слц. *hrozienko*, вл. *rózynka*, нл. *rozyna*, *rozynka*, полаб. *rozinkāi*, схв. *розіне*, слн. *rozina* «тс.»; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; н. *Rosine* «ізіум» походить від фр. *raisin* «виноград» (*raisin sec* «ізіум, родзинки»), яке зводиться до лат. *rasēmus* «виноградне гроно, виноградна гілка, лоза», нар.-лат. *rasēmus «тс.», що є, очевидно, доіндоєвропейським субстратним словом. — Булаховський Нариси 117; Шелудько 45; Булыка 286; Brückner 465—466; Machek ESJČ 520; Holub—Kop. 316; Holub—Lyer 424; Kluge—Mitzka 608; Dauzat 608; Gamillscheg 746; Walde—Hofm. II 414; Boisacq 835; Meillet MSL 15, 163.

[родимець] (бот.) «вороняче око, *Paris quadrifolia* L.» Мак; — р. [родимець] «тс.»; — пов'язане з *родімець* «припадок»; назва зумовлена отруйними властивостями цієї рослини. — БСЭ 9, 120. — Див. ще *рід*.

[родинник] (бот.) «гравілат міський, *Geum urbanum* L.» Мак; — очевидно, похідне від *родінний*, *родіти*; мотивація назви неясна, можливо, пов'язана з якимись лікувальними властивостями цієї рослини, здавна вживаної в народній медицині. — Носаль 179—180; Malý atlas léč. rastl. 194. — Див. ще *рід*.

родіти — див. *рід*.

Родіон (чоловіче ім'я), *Радивон*, [Родійон], *Радько*, ст. *Родіонъ*, *Иродіонъ* (1627); — р. *Родіон*, *Иродіон* (первісно два окремих імені), бр. *Радзівон*, др. *Иродионъ*, ч. *Rodion*, *Негодіон*, болг. *Радион*, *Родион*, стсл. *Иродионъ*, *Родионъ*; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької як два

окремих імені; гр. 'Hρωδίωv утворене, очевидно, з основ імені богині "Hρα «Гера, Юнона» та іменника ωδή «пісня, спів»; помилково виводиться (Петровський 124) від ἦρωc «герой»; гр. 'Ροδίωv пов'язується з назвою острова 'Ρόδοc «Родос» (пор. 'Ρόδιοc «родосець, родоський») або з ρόδοv «троянда». — Вл. імена 83; Беринда 209; Петровський 189; Спр. личн. имен 419, 450; Суперанская 81; Успенський 624; Илчев 427; Constantinescu 139. — Див. ще **ода**. — Пор. **роза**.

родовік (бот.) «Sanguisorba officinalis L.»; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *родіти* як назва рослини, що використовується при маткових та інших кровотечах; може бути результатом видозміни етимологічно неясної форми [рядовік] «тс.», зближеної з основою дієслова *родіти*. — Лік. росл. 225; Попов Лек. раст. 113. — Див. ще **рід**.

рододендрон (бот.) — рід рослин (кущі, дерева) родини вересових, Rhododendron; — р. болг. *рододендрон*, бр. *рададендран*, п. слц. вл. *rododendron*, ч. *rododendron*, *rhododendron*, слн. *rododéndron*; — засвоєний з новолатинської ботанічний термін, що походить від гр. ροδοδέvδρον, утвореного з двох слів: ρόδοv «троянда», до якого зводиться лат. *rosa* «роза», фр. англ. *rose*, укр. *роза* «тс.», і δένδρον «дерево», що є видозміненою редуплікацією кореня *дрє-, спорідненого з гот. *triu* «дерево», дангл. *treow* «тс.». — СІС² 727; Коралиński 848; Holub—Lyer 422; РЧДБЕ 745; Frisk I 365. — Див. ще **роза**, **дерево**.

[**рощи**] «роняючи» Кур; — дієприслівникова форма неясного утворення; може розглядатись як результат діалектної видозміни форми *рощи* (> *[рощи]) або як пов'язане з гіпотетичним дієсловом *роіти (псл. *rojiti) «точити, випускати струменем», спорідненим з *рінути* (псл. *rei-ŋq-ti) «текти», *ріка* (псл. *goika).

[**рож**] «жито, Secale cereale L.» Нед, [ріж Нед, іржи Мак, ржина Мак]

«тс.», [иржанка] «житня солома» Гриц, [иржіще] «житня стерня» О, [ріжіще] «поле, з якого скошили жито, пшеницю або іншу культуру» Л, [ржісько, ржіще] «тс.» Гриц, [суржанка] «суміш зерна пшениці й жита» Мак, [суржанок Мак], *суржик*, [суржиця] Мак, *суржок* «тс.»; — р. *рожь*, бр. *іржань*, *аржань* «житній», др. *рѣжь* (*рожь*) «хлібна колосова рослина; жито в зерні», п. *gež*, ч. нл. *gež*, слц. *gaž*, вл. *gožka*, ст. *gož*, полаб. *gāz*, болг. *рѣж*, м. *рж*, схв. *рѣж*, слн. *řž*, стсл. *рѣжь*; — псл. *гъзь* «жито»; — споріднене з лит. *gugys* «зерно, жито», лтс. *gudzis* «жито», прус. *gugis*, днв. *gosko*, нвн. *Roggen*, дісл. *gug*, дангл. *guge*, англ. *gue*, днн. *goggo*; іе. **gughi(o)*- «тс.»; хант. *gāk* «мука; каша», комі *gok* «каша», удм. *жук* «каша, крупа», фін. *gokka* «пюре з гороху», ест. *gokk* «пійло для худоби; борошняний суп», можливо, запозичені з якоїсь східної індоєвропейської мови (Trautmann 246; Arg. Sprachd. 416; Mühl.—Endz. III 555; Topr 350; Holthausen Awn. Wb. 233; Семереньи ВЯ 1967/4, 24); припущення про спорідненість або походження з фрак. βριζα (Meyer ВВ 20, 121; Fick ВВ 29, 241) викликає сумнів. — Фасмер III 493—494; Черных II 120; Преобр. II 210; Цыганенко 400; Brückner 458; Machek ЕЅЈС 513; Holub—Lyer 420; Schuster-Sewc 1245—1246; Георгиев Вѣпр. на бѣлг. етим. 27; Младенов 565; Skok III 116; Бернштейн Очерк 1974, 275—276; Karulis II 133; Kluge—Mitzka 604—605; Klein 1367; Гамкрелидзе—Иванов 658; Гиндин Этимология 1963, 65; Pokorny 874, 1183.

рожа¹ (бот.) «Alcea (Althaea) L., Malva L.; [троянда, Rosa L.; шипшина (собача), Rosa canina L. Мак; лаватера, Lawatera L.; прикраса у вигляді рози, розетка Нед]», [рожа борова] «герань криваво-червона, Geranium sanguineum L.» Мак, [рожа водна] «вікторія амазонська, Victoria regia Lingl.» Мак, [рожа русальна (русальчана)] «півонія лікарська, Paeonia officinalis L.» Мак, [рожа японська] «камелія, Camellia ja-

ropica L.» Мак, [рожан] «троянда» Мак, [рож'анка] «родіола рожева, *Rhodiola rosea* L.» Нед, рож'ина «квітка рожі, квітка троянди», [рож'івка] «вид писанки з орнаментом у вигляді троянди», [рож'івна] (фольк.) «дочка троянди», [ружа] «троянда», [ружа псяча] «алтея лікарська» Мак, [ружа лісна] «калачики лісові, *Malva silvestris* L.» Мак, [ружа польова] «герань лучна, *Geranium pratense* L.» Мак, [ружа бож'а (камена, камінна, русадельна)] «півонія лікарська» Мак, [рож'аний] «рожевий; пов'язаний з рожею», рож'евий, рож'евув'ятий, [рож'івний] «рожевий» Нед, [рож'овий] «рожевий» Пі, [руж'овий] «тс.» (Ме), рож'евіти, [руж'увати] «фарбувати» (обличчя) Ме, [руж'уватися] «фарбуватися» Ме, ст. рож'а «троянда» (XV ст., 1627); — р. [рожа] «калачики, *Malva* L.», бр. [р'ожа] «тс.; троянда»; — запозичення з польської мови; п. *góža* «троянда, рож'а», як і ч. *guže* «троянда», ст. *góžě*, *guože*, слц. *guža*, вл. слн. *góža*, нл. *goža* «тс.», через німецьке посередництво походить від лат. *rosa* «тс.». — Німчук 280; Коваль 80; Акуленко 134; Richhardt 96; Фасмер III 493; Преобр. II 210; Brückner 466; Machek ESJČS 526; Jm. gostl. 40, 41, 78, 109, 223, 239; LP 2, 150; Mikl. EW 493; Гамкрелідзе—Иванов 663. — Див. ще **роза**. — Пор. **рожа**².

[рожа²] «бешиха» Нед, [ружа] «тс.» Нед; — р. *р'ожа*, бр. [р'ожа], п. *góža*, ч. *guže*, слц. *guža*, нл. *goža*; — пов'язане з *р'ожа*¹; назва зумовлена тим, що при запаленні шкіра робиться яскраво-червоною; щодо семантичного розвитку пор. також н. *Rose* «троянда; (мед.) рож'а», англ. *rose-rash* (мед.) «краснуха». — Німчук 281; Вакалюк Мовозн. 1976/2, 49; Фасмер III 493; Черных II 119; КЭСРЯ 391; Преобр. II 210. — Див. ще **рожа**¹, **роза**.

[рожал'ниця] (бот.) «хвилівник звичайний, *Aristolochia clematitis* L.» Мак; — пов'язане з *родіти*; назва зумовлена застосуванням хвилівника в

народній медицині для полегшення родів. — Нейштадт 206. — Див. ще **рід**.

[рож'ана] «руда корова» Нед; — очевидно, результат контамінації слів [руж'ана] «тс.» і *рож'евий*. — Див. ще **рожа**¹, **ружа**.

[рож'анка] «чотки» ВеУг; — р. (зах., пд.) [рожан'ец] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *góžaniec*, [różanka] «тс.», як і ч. *guženec*, слц. *guženec* «тс.», є частковою калькою н. *Rosenkranz* «чотки; вінок з троянд» або слат. *rosā-pium* «чотки», утвореного від *rosa* «троянда»; латинська назва чоток, якими католики відраховують кількість проказаних молитов («Отченашів» та ін.), пов'язана з тим, що молитви в середньовіччя порівнювалися з квітами. — Фасмер III 493; Brückner 466; SW V 750; Holub—Kop. 319; Holub—Lyer 426; Kluge—Mitzka 608. — Див. ще **роза**, **рожа**¹.

рожен «загострений кіл (зокрема, в санях); металевий стрижень для смаження м'яса», [р'ожень] «вила; кожний з чотирьох стояків у санях» Нед, *ріж'натий* (у виразі *ріж'наті сани* «сани з рожнями»), *рож'натий* «тс.»; — р. *рож'он* «загострений кіл; пастка для росомахи, рисі, вовка», бр. *раж'он* «рожен», др. *рож'онъ* «рожен; цвях; жало», *раж'онъ* «рожен, кіл», п. *gožen* «рожен для підсмажування м'яса», ч. слц. *gažej* «тс.», вл. *góžej* «тс.; решітка (у пічці)», нл. *gožop* «рожен; піка, алебарда», полаб. *gūžap*, болг. *р'ож'ен* «рожен для підсмажування м'яса; кочерга», м. *ражен* «рожен для підсмажування м'яса», схв. *раж'анъ*, слн. *gáženj* «тс.»; — задовільної етимології не має; з огляду на паралелізм початкового го-/га- припускається псл. *ogžьp-, *ogžņjo- з первісним значенням «розвилистий кіл»; висловлювалась думка (Брандт РФВ 23, 100) про походження від *газъ*, *gaziti* і пізніше зближення з *гогъ*; виводиться також (Machek ESJČ 521—522) від *гогъ* «ріг», а форма з га- пояснюється як результат подовження го-; припущення про зв'язок з гр. ὄροχος «огорожа», ὄр-

χάς «тс.», ἐρχατάω «обгороджую» (Šaur Slavia 1978, 32—34; Loewenthal AfSIph 37, 391) або з лит. gāginti «спонукати, примусити» (Matzenauer LF 16,175) викликає сумнів. — Фасмер III 493; КЭСРЯ 392; Потебня К ист. зв. 129; Brückner 466; Schuster-Sewc 1245; Skok III 117; Torbiörnsson I 64. — Див. ще **роз-**.

роз- (префікс, що надає дієслівній основі додаткового значення членування дії, поширення її (від центра до периферії та ін.) або видового значення завершеності), *розі-* «тс.»; — р. *роз-*, *розо-*, *раз-*, *рос-*, бр. *раз-*, др. *роз-*, п. ч. вл. нл. *roz-*, слц. *roz-*, *gaz-*, болг. м. схв. *раз-*, слн. *gaz-*, стсл. **раз-**; — псл. **orz-* (з **ord-z-*); — споріднене з лит. *ardyti* «розділяти», ос. *ærdæg* «пів-, половина», ав. *agəda* «пів-, бік», дперс. *agda-* «тс.», хет. *arḫa* «назовні, геть», *arḫaja* «окремо, осібно, крім, поза правилом», дінд. *ardhaḥ* «частина, половина», *rdhak* «нарізно» і, можливо, з дінд. *rdē* «крім, без» (Persson Beitr. 840); іе. **ordh-* мало значення «розкласти щось на частини»; пов'язання з лат. *re-*, *red-* (префікс) (Mikkola Balt. u. Slav. 36) необгрунтоване. — Фасмер III 494; Черных II 95; Brückner 464—465; Machek EŠJČ 520; Holub—Kop. 316; Schuster-Sewc 1240; Младенов 542; Skok III 114; ESSJ Sl. gr. I 145—149; Meillet Études 153, 160; Эндзелин СБЭ 109; Абаев ИЭСОЯ I 173; Pedersen IF 26, 293; Mikkola Ursl. Gr. III 63.

рoза (бот.) «троянда, *Rosa L.*», [*роза польова*] «волошка лучна, *Centaurea jacea L.*» Мак, [*роза камінна*] «різновид сонццвіту, *Helianthemum chamaecistus Mill.* (Н. *vulgare Gaer.*)» Мак, [*розалія*] «карагана, *Saragana Lam.*» Нед, *розарій*, *розаріум*, [*розіця*] «прикраса у вигляді троянди; розета» Нед; — р. болг. м. *рoза*, п. [*goza*] «троянда», ч. вл. *rozárium* «розарій», схв. *рoза* «рожевий», слн. *gōza*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Róse* «троянда», фр. англ. *gose* «тс.» походять від лат. *gosa*, яке зводиться до гр. *róδov*

«тс.», запозиченого зі східних мов (пор. дперс. **vṛda-*, вірм. *vard* < іран. **vṛda-* «тс.», споріднене з дангл. *word* «колючий кущ», норв. *ōg* «кущ смородини», лат. *gubus* «ожиновий кущ, ожина»). — Німчук 280; СІС² 734; Коваль 80; Фасмер III 493, 494; КЭСРЯ 392; Преобр. II 210; Младенов 562; Kluge—Mitzka 607; Walde—Hofm. II 443; Frisk II 660—661; Boisacq 843; Klein 1357. — Пор. **рoжа**^{1,2}, **розета**¹.

Рoза (жіноче ім'я); — р. болг. *Рoза*, п. *Róza*, ч. слц. *Róza*, схв. *Рoза*, слн. *Roza*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Rósa* (*Róse*), фр. англ. *Rose* походять від лат. *Rosa*, пов'язаного з іменником *gosa* «троянда». — Вл. імена 156; Петровский 190; Суперанская 89; Спр. личн. имен 519; Илчев 427, Paul Kl. Vnb. 123. — Див. ще **рoза**.

Рoзaлія (жіноче ім'я); — р. *Рoзaлія*, бр. *Рaзaлія*, п. *Rosalia*, ч. *Rozalie*, слц. *Rozália*, болг. *Рoзaлія*, м. *Рoзaлія*, схв. *Рoзaлія*, слн. *Rozalija*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Rosália*, *Rosalie*, фр. англ. *Rosalie* походять від іт. *Rosalia*, утвореного з *Rosa*, яке зводиться до лат. *gosa* «троянда». — Петровский 190; Суперанская 89; Илчев 427; Paul Kl. Vnb. 123. — Див. ще **рoза**. — Пор. **Рoза**.

[**розан**] «різка»; — очевидно, результат видозміни форми [*різан*] «тс.», фонетично зближеної з етимологічно спорідненою формою р. *рoзга*. — Див. ще **різан**.

розанець (кул.) «вергун»; — р. [*розанец*] «тс.», *рoзан* «троянда; вид булочки», бр. *рoзан* «вид булочки»; — пов'язане з *рoза*; назва зумовлена подібністю форми печива до квітки троянди (Даль IV 101); можливо, є запозиченням з російської мови. — Див. ще **рoза**.

розбавити; — пов'язане з *вiбавити* (див.).

[**розбадзьораний**] «розпещений, розбещений; гострий на язик» Па; — афективно утворення.

[**розбайоритися**] «розходитися, розприндитися» Нед, [*розмайоритися, розмагоритися*] «тс.» Нед; — неясне.

[**розба́кати**] «відговорити, відрадити»; — похідне утворення від *бакати* «звертати вину», давніше «говорити»; щодо семантичного розвитку пор. укр. *розра́дити*. — Див. ще **ба́кати, роз-**.

[**розбаліка́тися**] «роздягатися» Шух; — очевидно, результат видозміни форми *розболікатися, яка могла бути утворена шляхом зворотного словотвору від незасвідченого *оболікатися «одягатися», спорідненого з стсл. *облачати сл., обла́щи сл.* — Див. ще **облача́ти, облечі**.

розба́ркати, розба́ркатися — див. **ба́ри**.

[**розба́хати**] «розхристати, розтельбушити» ВеБ; — р. [*разба́хатъ*] «розчинити навстіж», бр. [*разба́хаць*] «розбити вщент»; — афективне утворення, пов'язане з *ба́хати*. — Див. ще **бах¹**.

розбе́стити «зробити аморальним; розпустити», [*розбе́штати*], *розбе́щувати, розбе́щувач*; — п. *rozbestwić* «розлютити; викликати найгірші інстинкти»; — похідне утворення від *бе́стія*; можливо, семантично видозмінене запозичення з польської мови. — Див. ще **бе́стія, роз-**.

розбитній — див. **біти¹**.

[**розболі́тися**] (про сніг) «стати водянистим» ВеНЗн; — неясне.

[**розбо́ркати**] «розкидати» Нед; — болг. *разбо́ркам* «розмішаю, розбовтаю; переплутаю; розладнаю», м. *разбрка* «розмісить, перемісить; розжене», схв. *разбо́ркати* «розкидати; змішати», слн. *gazbrcati* «розкопирсати ногами; зробити безладдя»; — псл. *orzboꝛkati «розкидати, розмішати», утворене від *boꝛkati «кидати, мішати». — Див. ще **бо́ркиати, роз-**.

розбра́т «вид гуляша»; — р. *ро́з-брат*, [*розбратен*], п. *rozbratel* «тс.»; — запозичення з німецької мови; н. *Róstbraten* «розбрат, ростбіф» утворене з основ іменників *Rost* «решітка, колосник», днн. днн. *gōstl* «тс.; вогнище, жар»,

етимологічно не зовсім ясного, і *Braten* «печення», днн. *brādo* «литка», днн. *brāt(o)* «м'ясо без сала і кісток», дангл. *bræd* «м'ясо»; сучасне значення слова *Braten* розвинулося під впливом дієслова *braten* «смажити». — *Sł. wyg. obcuch* 655; *Kluge—Mitzka* 96, 609. — Пор. **ро́стбіф**.

розбува́ти «роззувати», *розбу́ти, розбу́тий* «роззутий»; — етимологічно незакономірне утворення від *обува́ти*, в якому префікс *об-* зазнав перерозкладу з віднесенням **б** до кореневої частини дієслова (пор. аналогічний перерозклад префікса *вз-* у словах *в-зувати, роз-зувати*). — Див. ще **взу́ти, роз-**.

розбу́ркати «розтермосити, розбудити», *розбу́рхати* «тс.»; — похідне утворення від *бу́ркати* «будити» (див.).

розва́га «забава, втіха, розрада; [розсудливість Нед], [*ро́зваг*] «розсудливість, обережність» Нед, *розважа́льний, розважливий* «розсудливий, серйозний; [заспокійливий Нед], *розва́жний* «тс.», *розважній* «розважальний, пов'язаний з розвагою, втіхою, розрадою», *розважа́ти* «утішати, розсіювати, відвертати увагу від неприємного; всебічно обмірковувати», *розва́жити*; — бр. *разва́га* «міркування, розсудливість», п. *rozwaaga* «розважливість, розсудливість», ч. слц. *rozvaaha* «розум, розсудливість», вл. *rozvaaha* «розвага, намір»; — пов'язане з *вага́, ва́жити*; розвиток значень проходив, очевидно, так: «обмірковувати складну ситуацію» → «зіставити в думці всі сторони ситуації, ніби зважити їх на вагах» → «знайти вихід з неприємної ситуації» → «утішити». — *Vrückner* 598—599; *Machek ESJC* 674. — Див. ще **вага́, роз-**.

[**розва́дити**] «утішити, забавити, розвіяти, розважити» Пі; — етимологічно незакономірне зворотне утворення від *розважа́ти* за аналогією до *заважати*: *завадити*. — Див. ще **розва́га**.

ро́звальні «вид великих саней»; — запозичення з російської мови; р. *ро́з-*

вальни «низькі й широкі сани» пов'язане з дієсловом *развалить* «розвалити», похідним від *валить* «валити»; пор. р. *развалистые сани* «розвальні». — Фасмер III 495; КЭСРЯ 392. — Див. ще **валити, роз-**.

[**розвалюжений**] «пустотливий, розпущений» Нед; — афективне утворення, пов'язане з *розвалений*; пор. як семантичну паралель болг. *развален* «зруйнований, зіпсований; розпутний». — Див. ще **валити, роз-**.

[**розванятися**] «розбеститися»; — афективне утворення; можливо, зближене з власним ім'ям *Ваня*.

розверзати (заст.) «широко розкривати, розсовувати, утворюючи отвір», *розверзти, розвержений, розверстий*; — р. *разверзать*, др. *развързати* «розкривати, розверзати», болг. *развързвам* «розв'язую», м. *разврзува* «розв'язує; розкриває (пуп'янок); розпочинає розмову», схв. *разврсти* «розгорнути»; — запозичення із старослов'янської мови; стсл. **разврзати** утворене за допомогою префікса **раз-** від дієслова **врзати** «в'язати». — КЭСРЯ 378. — Див. ще **верзти, роз-**. — Пор. **отверзати**.

[**розверні**] «сани без задка й передка» Л; — не зовсім ясне; може бути результатом видозміни запозиченої з російської мови форми *розвальні* «низькі широкі сани».

розверстка «розподіл, розкладка», *розверстати*; — бр. *развёрстка*; — запозичення з російської мови; р. *развёрстка* утворене від дієслова *разверстать* «розподілити, розкласти», префіксального похідного від дієслова *верстать* (заст.) «рівняти; наділяти», пов'язаного з іменником *верста* «верства, вік; пара, ровесник». — Шанский ЭСРЯ I 3, 64; Фасмер I 300. — Див. ще **верства^{1,2}, роз-**.

[**розвертепа**] «зяюче провалля» ВеНЗн; — пов'язане з *вертеп* «тс., печера» (див.).

[**розвесниця**] «ровесниця» Нед; — результат видозміни деетимологізова-

ної форми *ровесниця*, зближеної з префіксальними іменниками на *роз-*. — Див. ще **ровесник**.

[**розвірюватися**] «розтягатися» Нед, [розвірений] «розтягнутий» Нед; — неясне.

[**розвітися**] «не мати впину, розпуститися» О, [розвита] «пиха, розв'язність», [розвить] «тс.», [розвіттий] «чванькуватий, пихатий, розв'язний» тж; — результат семантичної видозміни слова *розвітися* (*розвінутися*) «розгорнутися, розвернутися». — Див. ще **вити¹**.

[**розвір**] «ущелина, міжгір'я, перевал» Нед, [розвірняка] «роззява», [розвора] «тс.; зівака; ледача жінка, яка лише роздивляється на всі боки», [роздвора] «тс.», [розвєра] «непутня людина, легковажна жінка» Ва, [розварня] «ледача жінка»; — п. *rozwór* «яр, (анат.) хід, отвір, щілина»; — похідні утворення від зниклого дієслова псл. *orzverti «розкрити, роззявити», в основі якого лежить корінь псл. *ver-/vor-, той самий, що і в словах *верєя, отвір*. — Див. ще **верєя, вір¹, отвірати, роз-**.

[**розвлять** (*подёрниця*)] (бот.) «щучник дернистий, *Deschampsia caespitosa* (L.) P. Beauv. (*Aira caespitosa*) L.»; — не зовсім ясне утворення з префікса *роз-* і неповноголосної форми *влять* чеського або словацького походження, якій відповідає укр. *волоть*; назва зумовлена тим, що суцвіття цієї рослини утворюють розложисту мітелку, волоть. — БСЭ 25, 450; Randuška 450, 452. — Див. ще **волот, роз-**.

[**розвлечений**] «той, що звук до безтурботного життя» ВеЛ; — очевидно, видозмінене запозичення з польської мови; пор. п. *rozwłóczyć się* «стати волоцюгою, розволочитися», утворене за допомогою префікса *roz-* «роз» від дієслова *włóczyć (się)* «волочити (ся)». — Див. ще **волокти, роз-**.

розвора «жердина для подовження воза», [звора, свора, проворіна] НикНикТЛ, [лузвора ДзУЗЛП, розворина] «тс.», [розвірка] «задні спиці» О,

[р^озвирка] «тс.» О, розв^орити «подовжити віз розворою»; — р. [разв^оры] «п'яла, розпірки, стріли», п. rozwoга «розвора, розпірка», ч. rozwoга «довга жердина, що з'єднує передню і задню частини воза; металева засувка для замикання стулок (половинок) вікна, дверей», слц. gázwoга «тс.»; — похідне утворення від вір «жердина, огорожа, частокіл». — Дзензелівський УЗЛП 119—120; Brückner 634; Machek ESJC 521; Holub—Kor. 317. — Див. ще вір¹, роз-, свірка¹.

[розворса́ти] «розколупати»; — неясне.

розга́рдіяш «безладдя» СУМ, Нед, [розга́рдіяш Нед, розга́рдія, розга́рдаш Чаб] «тс.», [р^озга́рш] «оргія, п'ятика, гульня» Нед, розга́рдіяштити «учиняти безладдя, бешкетувати»; — запозичення з польської мови; п. rozgardiasz «розга́рдіяш», ст. rozgardjas (у виразі г. stroic «бенкетувати»), очевидно, пов'язане з уг. gágáza «скандальний, бешкетний», яке загальноприйнятої етимології не має. — Brückner 465; Machek ESJC 149; MNTESz I 1029.

[розга́ри] «Зелений четвер, свято Трійці»; — неясне; можливо, пов'язане з *гар, наведеним під словом га́рний.

розга́сати «розм'якати, розпускатися, розмерзатися», розга́снути, розга́сти, розга́слий «розм'який»; — неясне; може бути зіставлене з болг. разга́зvam «розтоптую щось, ідучи по ньому», га́зя «ходжу по воді, болоту, траві, переходжу вбід; топчу, мну ногами», м. гази «тс.» (3 ос. одн.), разгазува «роздавлює; утоптує дорогу в снігу», схв. га́з «бід», га́зити «ступати, топтати; йти вбід», ра́згазити «розім'яти, розтоптати», слн. gáz «стежка по снігу», gáziti «пробиратися, йти по снігу»; можна припустити також зв'язок з укр. гасіти у застосуванні цього виразу до гасіння вапна, яке від додавання води набрякає і розм'якає.

[розгов'ядний] «марнотратний»; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з г^ов'єдо «худобина» («майно»); в тако-

му разі первісним значенням було «такий, що розтрачує худобу (майно)». — Див. ще г^ов'єдо, роз-.

розга́ршити «роздобути з горем пополам»; — похідне утворення від г^оре; можливо, зазнало впливу з боку дієслова [га́рува́ти] «працювати (без відпочинку)». — Див. ще га́рува́ти, г^оре, роз-.

[розга́рша] «купа уламків» Нед; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з [р^озга́рш] «п'ятика, гульня». — Див. ще розга́рдіяш.

розга́ржити, розга́ржати — див. га́ржа.

розга́рничити — див. ру́нта́ти.

[розгу́лька] (ент.) «товкунець, Empis tessellata» Нед; — пов'язане з [гу́ля́ти] «танцювати»; назва зумовлена тим, що самці цього виду мух під час парування виконують танець у повітрі для принадження самиці; пор. німецьку назву цієї мухи Tanzfliege, букв. «танцююча муха». — Brehm I 382. — Див. ще гу́ля́ти, роз-.

роздаба́рювати «теревенити, просторікувати», [роздоба́рювати] «інтимно розмовляти» Нед; — р. [раздоба́ривать], растаба́ривать, растоба́ривать], бр. раздаба́рваць; — загальноприйнятої етимології не має; зіставлялось (Огієнко РМ 1938, 3, 136; Фасмер III 434; Преобр. II 175) з гебр. dibber «говорити», dābār «слово, відомість»; пов'язується також (Трубачев у Фасмер—Трубачев III 434) з основою слова ба́ры у виразі та́ры-бары, ускладненою префіксальними елементами раздо-, рас-то-; думка про зв'язок з гот. gaza «наріччя, мова» (Matzenauer LF 16, 172) викликає сумнів. — Див. ще роз-. — Пор. ба́ри.

[роздебе́ндювати] «розпатякувати», [роздобе́ндувати] «тс.» Нед, [роздобе́нди у виразі іти (ісьти) на р.] «йти на пошуки О; шукати новин, пліток тощо Ме»; — семантично видозмінене запозичення з польської мови; п. [rozdobęda] «відправа на здобич» пов'язане з rozdobycь «роздобути», префіксальним

утворенням від *бу́с* «бути». — SW V 595. — Див. ще *бу́ти*¹, *до*¹, *роз-*.

[*роздѣра*] «огорожа навколо двора чи садиби» Ва; — неясне.

[*розджохатися*] «розлютуватися»; — афективне утворення звуконаслідувального характеру.

[*роздзяпити*] «роззявити», [*розджяпити* Нед, *роззяпити*] «тс.», [*роздяпити*] «відчинити (двері чи вікна)» Си, [*роззяпина*] «розщилина, отвір, паща»; — р. [*раззепай*] «крикун, горлань», болг. *раззяпам* «роззявляю»; — похідне утворення від незасвідченого *зяпати, спорідненого з р. [*зяпаты*] «горланити», болг. *зяпам* «роззявляю» і пов'язаного чергуванням голосних із *зіпаты* «кричати; спускати дух». — Фасмер II 111; БЕР I 671. — Див. ще *зіпаты*, *роз-*.

[*роздиманчик*] «назва сарафана» Нед; — похідне утворення від *роздимати*, аналогічне до [*роздухван*] «тс.». — Див. ще *дути*¹, *роз-*. — Пор. *дух*.

[*роздимикати*] «зруйнувати, розбити, роздробити» Нед, [*роздимичити*] «тс.» Нед; — не зовсім ясне, можливо, пов'язане з *дим*; у такому разі означає, власне, «перетворити в дим».

роздівати, *роздіти* — див. *діти*².

[*роздівитисі*] «відкрити (рот)» О; — результат видозміни форми [*роззівити*], діалектного варіанта форми *роззявити*. — Див. ще *зяти*.

роздіймати «рознімати», *роздійняти* «розняти», [*роздойміти*]; — подібні до *здіймати*, *здійняти*, [*здойміти*] префіксальні утворення від вторинних основ *діймати*, *дійняти*, [*дойміти*], що виникли шляхом перерозкладу префіксальних утворень *віді-ймати*, *віді-йняти*, *піді-ймати*, *піді-йняти*, [*підойміти*], в яких звуки *ді*, *до*, що належали до префіксів, набули характеру післяпрефіксальних компонентів основи. — Див. ще *імати*, *йняти*, *роз-*.

[*роздобарити*] «роздобути» Нед; — очевидно, результат видозміни форми *роздобути*, зближеної з [*роздобарювати*] «теревенити», [*роздобенди*] «шу-

кання новин» (пор. п. [*rozdobęda*] «відправа на здобич»). — Див. ще *добути*, *роз-*, *роздобарювати*, *роздебендювати*.

[*роздоброхотатися*] «розохотитися»; — похідне утворення від незасвідченої форми, яка відповідала р. *доброхот* «доброзичливець»; пор. р. *доброхотствовать* «сприяти». — Див. ще *добрый*, *роз-*, *хотіти*.

[*роздовняка*] «роззявляка» Нед; — неясне; можливо, результат афективної видозміни форми *роззявляка*.

роздѣр «спір, сварка», [*роздѣрний*] «роздираючий, розколюючий» Нед, ст. *раздѣр* «розщеплення, розкол» (1627); — р. *раздѣр*, др. *раздоръ* «незгода, розбрат, розкол», схв. *раздор*, слн. *razdòr*; — очевидно, запозичення з церковнослов'янської мови, підтримане впливом з боку російської мови; цсл. *раздоръ* «розщеплення, розкол» утворене від дієслова *раздрати* «розірвати», що складається з префікса *раз-* і дієслова *драти* «дерти». — Фасмер III 434; Цыганенко 389; КЭСРЯ 379. — Див. ще *дѣрти*, *роз-*.

[*роздродитися*] «розлютуватися», [*роздролитися*] «тс., розгніватися» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з *роздратуватися*, *дратувати*.

[*роздрухати*] «розбудити, розтермосити» Нед, [*роздрухатися*] «розбудитися» Нед, [*рускудурхати*] «розбудити» Корз, [*рѣздрух*] «неспокій, метушня; колотнеча» Нед, [*продрухати*] «пробудити, розтермосити», [*продрухатися*] «пробудитися, прочуматися» тж; — др. *роздрушити* «порушити», п. [*rozdruchać*] «збудити, привести до пам'яті»; — результат видозміни форми *розрухати* «розворушити», похідної від *рух*, з появою вставного *д* в позиції *з-р*, як у випадках *здріти* < *зріти*, [*здріда*] < *зріда* та ін. — Див. ще *про*, *роз-*, *рух*.

[*роздулка*] (бот.) «омег водяний, *Oenanthe aquatica* (L.) Poir.» Мак; — р. [*раздўлка*] «тс.»; — пов'язане з *роздути*; назва зумовлена тим, що плоди

цієї рослини мають корково-губчасті стінки, заповнені повітрям, завдяки чому легко тримаються на поверхні води.

— Див. ще **ду́ти¹**, **роз-**.

[**роздухв́ан**] «вид жіночого одягу; жартівлива назва сарафана» Нед; — пов'язане з *дух* (див.). — Пор. **розди-ма́нчик**.

розéта¹ «орнаментальний малюнок, ліпна прикраса у вигляді квітки», *розéтка* «прикраса у формі квітки; невелике блюдце для варення; пристрій для вмикання електроприладів»; — р. *розéтта*, *розéтка*, бр. *разéта*, *разéтка*, п. *rozeta*, *rozetka*, ч. слц. *vl. rozeta*, болг. м. *розéта*, *розéтка*, схв. *розéта*, слн. *rozéta*; — запозичення з французької мови; фр. *rosette* «розетка; бант; розеткова форма брильянта; почесна відзнака; орнамент у вигляді розетки», давніше «маленька троянда», утворене від *rose* «троянда». — СІС² 735; Фасмер III 495; Kopaliński 852; Holub—Lyer 424; РЧДБЕ 635; Dauzat 638. — Див. ще **рóза**.

[**розéта²**] (бот.) «резеда, *Reseda L.*» Нед; — запозичення з польської мови; п. *rozeta* «тс.» є результатом контамінації форм *rezeda* «тс.» і [*roza*] «троянда» або *rozeta* «розета». — Див. ще **резéда**, **рóза**.

[**розéтка**] (бот.) «розрив-трава садова, бальзамін, *Impatiens balsamina L.*» Мак; — пов'язане з *розéтка* «прикраса в формі квітки», **рóза**; назва зумовлена, очевидно, тим, що квіти цієї рослини нагадують квіточки дрібноцвітних троянд. — Див. ще **розéта¹**. — Пор. **рóза**.

[**розжéртися**] «розгніватися» Нед; — калька п. *gozeżreć się* «тс.», букв. «розжертися, роз'їстися». — Див. ще **жéрти**, **роз-**.

роззя́ва, **роззя́вина**, **роззя́вити**, **роззя́вкуватий**, **роззявля́ка**, **роззявля́ти** — див. **зя́ти**.

роззя́пити, **роззя́пина** — див. **роздзя́пити**.

[**розидня́тися**] «розвиднятися» ВеЛ; — п. *rozednieć się* «тс.»; — похідне

утворення від *день*, зумовлене впливом форми *розвидня́тися*; можливо, калька польського відповідника. — Див. ще **день**, **роз-**.

[**розі́нки**] (у виразі р. *продава́ти* «видивлятися на всі боки»), [**роззі́нки**] «тс.» Нед; — бр. [**разі́нькі**] (у виразі р. *прадава́ць*); — результат зближення р. *разі́нуть* «роззявити», *разі́ня* «роззява», бр. [**разі́нуць**], [**разі́ня**] (пов'язаних з укр. *зіва́ти*) і укр. *родзі́нки* «сушений виноград», бр. *разі́нькі* «тс.». — Див. ще **зі́в**, **родзі́нки**, **роз-**.

роз'ирді́тися — див. **рді́тися**.

[**роз'і́кий**] «зизоокий» ВеНЗн; — членна форма прикметника, утворена, очевидно, від давнішої нечленної форми *роз-ік, у якій і з'явилося закономірно на місці давнього **о** після занепаду кінцевого **ь** (*роз-окъ, тобто з «очима, що дивляться в різні боки»). — Див. ще **о́ко¹**, **роз-**.

[**розі́чка**] (бот.) «приворотень *Alchemilla vulgaris L.*» Мак; — видозмінене запозичення з чеської і словацької мови; ч. [**rosička**], слц. [**rosnička**] «тс.» пов'язані з *rosa* «роса» (у напівзгорнутих листках приворотня збираються краплі води); пізніше назва зазнала зближення із словом **рóза**. — Machek Jm. rostl. 108. — Див. ще **росá**.

рóзказ (заст.) «наказ»; — бр. ст. *росказати* «наказати»; — запозичення з польської мови; п. *rozkaz* «наказ» пов'язане з дієсловом *rozkażać* «наказати», похідним від *kazać* «казати». — Булька 286. — Див. ще **казáти**, **роз-**.

[**розкака́рити**] «розпростерти (руки)» Нед; — афективне утворення.

[**розкама́шувати**] «розмовляти без толку, розтягати розмову Ва; розумувати Чаб»; — афективне утворення.

[**розкерéнити**] «рити, робити безладдя» Нед; — пов'язане з [**кирі́нити**] «порпати, бруднити» (див.).

[**розкерéша**] «кривонога людина; розгалуження на сосні» Непокупний; — результат контамінації запозиченого

лит. kegėža «гіллясте дерево, куш» (пор. лит. kekešūs «гіллясте дерево, сукувата гілляка; незграбна людина»), спорідненого з псл. *koęę, укр. *кѳрінь*, та укр. *розкаряка*. — Непокупный 194—195; Fgaenkel 716. — Див. ще *карячки*, *кѳрінь*¹.

рѳзкіш, *розкішнік* «той, що живе в розкошах» СУМ, Нед, [розкішшя] «розкіш», *розкошество*, *розкоші*, [розкошник] «розкішник», [розкошніцтво] «надзвичайна розкіш, пишність» Нед, *розкішний*, [розкошітися] «жити у розкоші Г; розширюватися, буйно розростатися Нед», *розкошіти* «ставати розкішнішим», *розкошувати*; — р. *рѳскошь*, бр. *рѳскаш*, *раскоша*, др. *роскошьница* «любителька розкоші», п. *rozkosz* «насолада, втіха; розкоші», ч. слц. *rozkoř* «насолада, розкіш», болг. *разкош* «розкіш», м. схв. *рѳскош*, слн. *razkořje* «тс.»; — псл. *orzkoř, пов'язане з дієсловом *orzkořati «розкохати», похідним від *кохати* «кохати, доглядати». — Фасмер—Трубачев III 504; Черных II 123; КЭСРЯ 393; Цыганенко 401; Kochman Zeszyty nauk. wyższ. szkoły ped. Filologia ros. Opole 1973/9, 5—18; Желтов ФЗ 1876/1, 16; Грот Фил. раз. 2, 509; Brückner 242; KZ 43, 311; Machek ESJC 267; Holub—Kop. 175, 316; Младенов 547; Skok III 110; Bern. I 538. — Див. ще *кохати*, *роз-*

[*розкленути*] «розтиснути, розірвати» Нед; — пов'язане з *клин* (див.).

[*розклінки*] (бот.) «плоскінь, *Сapnabis sativa mascula*» Мак, [розкїїнки] «тс.» ВеЗа; — очевидно, результат видозміни деетимологізованої форми *плѳскінь* чи якогось її варіанта (пор. п. ст. *řloskunki* «плоскінь», ч. [poskúnky] «тс.»). — Див. ще *плѳскінь*, *пѳскінь*.

[*розкобіжкати*] «роздобути», [розкобіжкатися] «розжитися»; — неясне; можливо, пов'язане з так само неясним [кабіж] «шкода, грабіж» (пор.).

[*розколіпини*] «ліплення “гусок” до весілля» Нед; — неясне; можливо, результат видозміни незасвідченої форми *гусколіпини «тс.».

[*розкомарити*] «знайти, роздобути» Нед, [розкараманити] «тс.» О; — неясне.

[*розкомірджати*] «розсмикати, пороздирати» Нед; — афективне утворення.

[*розкопотітися*] «розщедритися»; — неясне.

[*розкошкати*] «розкуйовдити»; — пов'язане з *кошлатий* (див.).

[*розкрїнитися*] «розміститися, розсістися» О; — неясне.

[*розкузьобитися*] «розплакатися по-дитячому, розпхикатися»; — афективне утворення.

[*розкурмедати*] «розв'язати, розібрати» Нед, [розкуперити] «розв'язати» Чаб; — неясне; можливо, пов'язане з *курмей* «мотузка».

розкушкати «розкутати»; — результат афективної видозміни форми *розкутати*, похідної від *кутати* (див.).

[*розлопанитися*] «розсістися» О; — афективне утворення.

розлїка, *розлїчення*, *розлїчити*, *розлїчник* — див. *лїчити*¹.

розмагѳритися, *розмайѳритися* — див. *розбайѳритися*.

розмаїтий «різноманїтний», [розмаїтєний Нед, *розмаїтний*] «тс.», [розмаїти] «у різний спѳсіб» ВеБ, *розмаїтити*; — п. *rozmaity*, ч. *rozmanitý*, [rozmaity], слц. [rozmajitý], *rozmanitý*; — загальноприйнятої етимологїї не має; виводилось (Brückner 465) від основи *maj-ati* «махати» (пор. укр. *розмаї* «щось таке, що розвівається»); непереконливо зіставляється (Machek ESJC 520) з ч. *zamánouti si* «задумати, заманутися». — Німчук 80—81. — Пор. **різноманїтний**.

розмаї — див. **маї**².

[*розмаїран*] (бот.) «майоран, *Origanum Majorana L.*» Нед; — результат видозміни форми *майоран* (див.).

[*розмайрін*] (бот.) «розмарин, *Rosmarinus officinalis L.*», [розмаї] «тс.» Мак, [розмайрін дикий] «багно звичайне, *Ledum palustre L.*», [розмайрін польовий] «клопогін смердючий, *Cimicifuga racemosa L.*».

cifuga foetida L.» тж; — п. [rozmarjyn] «розмарин; багно звичайне», [rozmaj] «розмарин», слц. [rozmarjín] «тс.»; — результат контамінації форм *розмарін* і *розма́й* (див.).

розмарін (бот.) «*Rosmarinus officinalis L.*», [*розмарин (дикий)*] «бруслина карликова, *Evonymus nana M.B.*» Мак; — р. болг. м. *розмарін*, бр. *размарын*, п. *rozmaryn*, ч. *rozmarýn*, слц. *rozmarín*, схв. *рўзмарин*, слн. *rózmarín*; — запозичено через німецьке посередництво (н. *Rósmarin* «розмарин») з латинської мови; лат. *gōsmarīnus*, або *gōsmarīnus* (бот.) «розмарин» (букв. «морська роса»), складається з іменника *gōs* «роса», спорідненого з псл. *gosa*, укр. *росá*, і прикметника *marīnus* «морський», похідного від *mare* «море», що відповідає псл. *more*, укр. *мо́ре*; латинська назва зумовлена, очевидно, свіжістю зеленого кольору рослини. — СІС² 735; Фасмер III 496; Преобр. II 211; Brückner 465; Machek ESJC 521; Holub—Kop. 316; Holub—Lyer 424; Hüttl-Worth 16. — Див. ще **мо́ре¹**, **росá**.

[**розмарія**] (бот.) «розмарин, *Rosmarinus officinalis L.*»; — вл. *gōsmarja*, нл. *rozmarija*, схв. [*розмарија*]; — результат зближення назви *розмарін* з поширеним серед німецького населення жіночим ім'ям *Ros(e)marie*, утвореним з основ імен *Rosa* «Роза» і *Marie* «Марія». — Paul Kl. Vnb. 124. — Див. ще **Марія**, **Рóза**, **розмарін**.

[**розма́цькати**] «роздавити, розчавити; розмазати» О; — афективне утворення.

[**розмеже́нитись** (*розмеже́нилось*)] «стало безхмарно, ясно» Ва; — очевидно, пов'язане з [*межень*] «середина літа», [*межінь*] «тс.»; у такому разі спочатку означало «настала тепла суха погода». — Див. ще **межень**, **роз-**.

розорі́ти, *розоря́ти*, *розорюва́ти*, *розоря́тися* «лятися, бешкетувати», *розор* «розорення», [*розора*] «тс.», *розорі́тель*, *розорли́вий*, *розорни́й*; — р. *разоріть*, бр. *разарыць*, др. *разорити* «зруйнувати; порушити; відкинути; ура-

зати», болг. *разоря́вам*, м. *разори*, *разурне*, схв. *разорити*, стсл. *разорити*; — псл. *orzoriti «розорити», утворене за допомогою префікса **orz-* від *oriti «розоряти» (пор. др. *оборити* «розруйнувати, розорити, знищити», *оритель* «руйнівник», п. ст. *oborzyć* «зруйнувати, знищити», ч. *obořiti se* «обрушитися, накинутися», ст. *obořiti* «розруйнувати», болг. [*разоборя*, *разобор(у)вам*] «розоряю, розладную», схв. [*орити*] «скидати»); — споріднене з лит. *ardyti* «розбирати, порушувати, руйнувати», *erdėti* «розпорюватися», *irti* «розпадатися, розкладатися; розпорюватися, розладнуватися», лтс. *ardít* «розбирати, руйнувати», *erst* «розбирати, чесати (льон), розділяти, сіктись», дінд. *árdati* «розпиляється, розчиняється», хет. *ħar-ga-* «ламати, руйнувати, роздрібнювати»; можливо, далі пов'язане з *рідкий*, лат. *gārus* «рідкий», дінд. *ṛtē* «за винятком, без, крім»; іє. **er-/eg-* «розривати, розділяти»; помилково пов'язувалось (Потебня РФВ 6, 146) з лат. *origo* «встаю, починаюся, виникаю», гр. *ὄρῳμι* «надаю руху, збуджую; приганяю, зганяю; кидаюся, рухаюся», дінд. *ṛṇōti* «підіймається». — Фасмер III 152—153, 435; Черных II 96; КЭСРЯ 381; Цыганенко 389; Преобр. I 658; Соболевский Лекции 148; Brückner 383; Machek ESJC 61; Holub—Kop. 74, 250; Mo-szyński PZJP 238; Mühl.—Endz. I 576; Walde—Hofm. II 148; Uhlenbeck 25; Pokorny 332—333. — Див. ще **роз-**.

[**розпа́р**] (переважно мн. [*розпа́ри*]) «розпадина в землі» ВеБ; — очевидно, утворене з префікса *роз-* і основи іменника *спара «шпара, шпарина» (пор. п. ст. *spaga*, ч. *spága* «тс.»). — Див. ще **роз-**, **шпа́ра¹**.

ро́зпач, *розпа́чливий*, *розпачува́ти*; — бр. *рósпач*, п. *rozpacz*, ч. слц. *rozpačitý* «розгублений, збентежений»; — псл. *orz-раць, утворене з префікса **orz-* і компонента *раць*, що виник внаслідок перерозподілу основи *оракъ* «назад; знову, навпаки». — Brückner 380, 465; Machek ESJC 415, 425; Holub—

Luег 345, 353, 424. — Див. ще **о́пак¹**, **роз-**.

[**розпашистий**] «гіллястий»; — очевидно, споріднене з р. *распашно́й* «розстібнений, з розгорнутими полами; двійчастий, двостулковий», *распахну́ть* «широко розкрити, розчинити», в такому разі утворене від *розпахнути, що складається з префікса *роз-* і основи дієслова *пахну́ти* «повіяти» (пор. як словотворчу і семантичну паралель р. [*распах*] «простір, хід, розмах»). — Фасмер III 444; КЭСРЯ 383. — Див. ще **пахну́ти²**, **роз-**.

розпашнік «знаряддя для розпушування ґрунту»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *распашник* «просапник» є похідним від *распахать* «розорати», утвореного з префікса *рас-* «роз-» і дієслова *пахать* «орати», спорідненого з укр. [*пахати*] «тс.» (див.).

[**розпетлешитися**] «розхристатися» Нед; — не зовсім ясне; можливо, результат видозміни незасвідченого слова *розпелешити, префіксального утворення від *пелеш*, яке могло зазнати впливу з боку *розпáтлати* або *петля́*.

розпиральний, **рб́зпiрка**, **розпiрний** — див. **пёрти²**.

[**розпiстёрти**] «розпростерти» Нед; — не зовсім ясне; може бути залишком давнього *розпостьрти як словотворчого варіанта форми *розпростьрти.

розполоні́тися — див. **половіддя**.

[**розпорсник**] (бот.) «розрив-трава, *Impatiens L.*» Мак; — схв. *пр́скавац* «тс.»; — пов'язане з *розпóрскувати*, утвореним з префікса *роз-* і основи дієслова *пóрскати*; назва зумовлена тим, що дозрілі плоди цієї рослини тріскаються і розкидають на всі боки насіння від найменшого дотику. — Нейштадт 380; Заверуха 123. — Див. ще **пóрска́ти**, **роз-**.

[**розпóрський**] «голодранець, волоцюга» Нед; — неясне.

[**рб́зприска**] «розбрат, суперечка, сварка» Нед, [*рб́зприска*] «тс.» Нед; —

пов'язане з *розпрі́скатися* (перен.) «розсердитися, розходитися». — Див. ще **прі́скати**, **роз-**.

розпу́ка, [*розпу́чливий* СУМ, Нед, *розпу́чний*], [*розпукáтися*] «впасти у відчай» Нед; — очевидно, результат контамінації слів *рб́зпач* і *пу́кати*, *розпукáти*, які мають здатність до розвитку переносних значень, пов'язаних із проявами психічної діяльності; пор. укр. *серце (душа) розпукає*. — Супрун Веснік БДУ 1970/1, 83. — Див. ще **пу́кати¹**, **рб́зпач**.

розпу́ста, [*рб́зпуст*] «відлига; розпуста» О, *розпу́сник*, *розпу́сний*, [*розпу́стний*] «розпусний, нахабний» Нед, Пі, *розпу́сничати*, [*розпустувáти*] «розпутничати» Нед; — р. *распустёха* «неохайна жінка», [*рб́спуст*] «розведення, розлучення», [*распустка*] «час тічки у звірів», др. *розпустъ* «розведення, розлучення», п. *rozpusta*, ч. *rozpusta* «пустун», слц. *rozpustilý* «жвавий, неприборканий», вл. *rozpušcity* «розпущений», нл. *rozpustny* «розпусний», м. *распушта* «розпускає; розлучається», схв. *распуст* «канікули; розпуск; розвід, розлучення», слн. *gazpúst*; — похідне утворення від дієслова *розпусті́ти*, що складається з префікса *роз-* і дієслова *пусті́ти*; сучасне значення розвинулось, очевидно, на основі давнішого значення «розлучення», яке могло мати негативний відтінок; виводиться також (Machek ESJC 521) від значення «випустити на волю» (про художу). — Огієнко РМ 1938/3, 136; Шмелёв ЭИРЯ III 78—80; Brückner 448; Holub—Kop. 316. — Див. ще **пусті́ти**, **роз-**. — Пор. **пусті́й** (**пустувáти**).

розпу́тник, [*розпу́тництво*] «розпутність», *розпу́тство* «тс.; [неправильний, помилковий шлях, злочин Нед]», *розпу́тний*, *розпу́тничати*; — р. *распу́тник*; — очевидно, результат контамінації форм типу *безпу́тний* і *розпу́сний*. — Шмелёв ЭИРЯ III 78—80. — Див. ще **пу́ть**, **розпу́ста**.

[**розривник**] (бот.) «ломикамінь аїзовий, *Saxifraga aizoon Jacq*» Мак; —

р. [разр́ів-трава́] «тс.»; — похідне утворення від *розрива́ти*; назва зумовлена тим, що корені цієї рослини проникають у щілини скель, створюючи враження, ніби вони розкололи (розірвали) камінь; у фольклорі ломикаменю приписується (очевидно, на підставі його назви) казкова здатність відкривати замки і запори. — БСЭ 19, 537—538; Нейштадт 299; Даль IV 44. — Див. ще **рва́ти, роз-**.

ро́зрідка (бот.) «вовчі ягоди, *Daphne L.*» Нед; — похідне утворення від *рідкий*; назва зумовлена, очевидно, тим, що квітки цієї рослини, зібрані в групи по 3—5, розміщуються на гілці зверху до низу на певній відстані одна від одної. — Нейштадт 394—395. — Див. ще **рідкий, роз-**.

розря́д, розряджа́ти, розряди́ти, розрядка, розрядник — див. **заря́д**².

[**розрядни́ти**] «заспокоїти, уладнати» Нед, [*розредни́ти*] «тс.» Нед; — не зовсім ясне, можливо, пов'язане з *розра́дити*.

[**розса́дник**] (орн.) «коноплянка, *Carduelis cannabina L.* Нед; костогриз, *Coccothraustes coccothraustes L.* Шарл»; — похідне утворення від *розсади́ти*; назва зумовлена тим, що ці птахи, живлячись насінням різних рослин, одночасно розсівають його і цим сприяють розсадженню рослин. — Воїнств.— Кіст. 240; Птицы СССР 560. — Див. ще **роз-, сади́ти**.

[**розсві́янути**] «розсвінути» Нед; — очевидно, давне запозичення з польської мови; п. *rozświanać було результатом видозміни псл. *orzswypati, в якому ослаблений **ь**, як і в укр. *розсвіну́ти*, був заміщений голосним **є** під впливом спорідненої основи svēt-. — Див. ще **свіну́ти(ся)**.

[**розсі́вач**] (бот.) «іван-чай, *Chaenopodium angustifolium Adans.* (*Epilobium angustifolium L.*)» Мак; — похідне утворення від *розсіва́ти*; назва зумовлена, очевидно, тим, що ця рослина, яка дає від 20 до 40 тисяч насінин з одного куща, швидко заселяє виру-

бані в лісі місця. — БСЭ 17, 295. — Див. ще **роз-, сіяти**¹.

розсі́л «солоний розчин; насичена сіллю вода», [*розсі́льниця*] «суп з кислій капусти і кукурудзяної муки», *розсольник, росі́л* «розсіл; [бульйон; вид страви]», [*росі́льниця*] «розсіл, рідка юшка; капуста» Нед, [*росі́вниця*] «вид страви», [*росоля́нка*] «кисла капуста; капуста; картопляний суп» Нед; — р. *рассо́л* «солоня рідина», бр. *расо́л* «тс.», др. *росол* «родовище солі; розсіл», п. *rosól* «бульйон; соус; розсіл», ч. *rosol* «холодець; желе», слц. *rośol* «насичена солями рідина; солоня рідина для консервування», болг. *разсо́л* «кисла капуста; розсіл», м. *расол* «качанна капуста; кисла капуста», схв. *ра́со*, *-ла* «розсіл»; — псл. *orzsolъ «солоня рідина», утворене за допомогою префікса *orz- «роз-» від *soliti* «солити»; розглядається також (Machek ESJC 517; Holub—Lueg 423) як віддієслівний іменник від *orzsoliti se, в якому *sol-* пов'язується з лит. *-sálti* «розтавати», хет. *sallija-* «розпускатися (про віск), танути». — Фасмер III 505; Преобр. II 216; Горяев 302; Brückner 463; Holub—Kop. 314; Schuster-Sewc 1237—1238; Skok III 303. — Див. ще **роз-, сі́ль**.

[**розсоло́да**] «неповоротка, незграбна людина»; — очевидно, афективне утворення, можливо, пов'язане з *со́лод* (як назва безформної маси).

розсо́ха, розсоха́тий, розсо́хуватий — див. **со́ха**.

[**розсоха́ня**] (орн.) «шуліка рудий, *Milvus milvus L.* (*Falco milvus*)» Г, Шарл; — похідне утворення від *розсо́ха*; назва зумовлена тим, що шуліка рудий має розсохуватий хвіст. — Грінч. IV 58; ВеЗн 60; БСЭ 23, 82; Птицы СССР 128. — Див. ще **роз-, со́ха**.

[**розстрі́хатися**] «посваритися, розійтися» Нед, [*розстри́хнутися*] «тс.» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з *стри́ха*; в такому разі первісно означало «розійтися з-під спільної стріхи» (про членів родини).

[**розстрявати**] «розлучатися», [*розстряв́атися*] «тс.», [*розтряв́ати*] «розлучати» Нед; — не зовсім ясне; можливо, результат контамінації форм *розстав́атися* і *стрів́ати* «зустрічати».

[**розтарагатися**] «розтрястися, розсіятися» Нед; — афективне утворення, зумовлене, можливо, впливом з боку п. *roztagač* «розшарпати».

р́о́зтвір, *розтв́ором*, *розтворча́тий*, *розтворя́ти* — див. **затворіти**.

[**розтепірчити**] «розчепірити»; — очевидно, результат видозміни форми *розчепі́рити*, яка могла зазнати впливу з боку р. *растопы́рить*, пов'язаного з *топы́рить* «настовбурчувати», [*пы́рить*] «тс.». — Фасмер III 420, 446. — Див. ще **роз-**, **чепера**.

[**розтергну́ти**] «розтягти» О; — пов'язане з [*розто́ргати*] «розірвати»; можливо, зумовлене впливом п. *roztagnač* «розірвати». — Див. ще **то́ргати**.

[**розте́рлити**] (у виразі р. *гроші* «розтратити нерозсудливо гроші») Нед; — префіксальне утворення від *терлі́кати*; очевидно, спочатку стосувалося музикантів (пор. *що затерликав, те й протерликав* «що заробив грою, те й розтринькав»). — Грінч. III 484. — Див. ще **роз-**, **терлікати**.

[**розте́рти**] (у виразі р. *гроші* «розтринькати гроші») Нед; — очевидно, зворотне утворення від деетимологізованої форми [*розтера́ти*] (*розтеря́ти*) «розтратити», зближеної з фонетично подібним дієсловом *розтира́ти*. — Див. ще **роз-**, **теря́ти**.

розтинка — див. **тя́ти**.

розтіпа́ха — див. **потіпа́ка**¹.

розтлі́ти, *розтлі́тель*, *розтлі́нний*; — р. *растлі́ть*, *растлева́ть*, др. *растълити* «піддати тлінню; знищити, розбестити; розтлити», *растълѣти* «розтлити; умертвити (про зародок)»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. *растълити*, *растълѣти* «тс.» є похідним від *тълити* «знищувати», *тълѣти* «гнити, тліти». — Див. ще **роз-**, **тлі́ти**, **тліти**.

[**розтолубити**] «розлупити, розколоти, розтолочити» Нед; — неясне.

[**розтомилений**] «найлюбиміший, милий»; — очевидно, утворене на основі запозичення з польської мови; п. *roztomiły* «тс.», як і ч. слц. *roztomilý*, складається з префікса *roz-*, експресивного елемента *-to-* і прикметника *milý* «милий». — Фасмер III 446; Machek ESJC 363. — Див. ще **мілий**, **роз-**.

розторо́пний, [*розторо́па*] «розумна, спритна людина», *розторо́пати* «збагнути, зметикувати», *уторо́пати*; — р. *расторо́пный*, бр. *растаро́пны*, п. *roztrópný*; — похідне утворення від основи дієслова [*торо́пити*] «підганяти», [*торопитися*] «поспішати»; щодо розвитку інтелектуального значення від первісного, пов'язаного з швидким рухом, пор. *бістри́й*, *меткі́й*, *спри́тний*; пор. також лит. *tārpti* «досягати успіхів, процвітати»; твердження про відсутність зв'язку з *торопі́ть* (Горяев 295) позбавлене підстав. — Фасмер III 446; КЭСРЯ 385; Преобр. II 185; Štrekelj AfSlPh 28, 503. — Див. ще **то́ро́пити**.

розторо́пша (бот.) «*Silybium Gaertn.*, [головатень круглоголовий, *Echinops sphaerocephalus* L.; хвилівник звичайний, *Aristolochia clematitis* L. Мак; волошка розлога, *Centaurea diffusa* Lam.; дурман звичайний, *Datura stramonium* L.; нетреба колюча, *Xanthium spinosum* L. тж], [*розтопша́*] «розторопша», [*розтро́пта* Нед, *розтро́пша*] «тс.; головатень круглоголовий; нетреба колюча Мак»; — р. *расторо́пша* «розторопша», [*остропёстр*], п. [*roztropsta*, *ostropes(t)*], ч. *ostropes*, *ostropestřec* «тс.»; — не зовсім ясне; вважається (Machek Jm. rostl. 257—258) результатом видозміни первісної форми типу *kostrbec; можливо, пов'язане з [*росто́паш*] «чистотіл», [*розтропша*] «тс.» (пор.).

[**розторосити**] «висипати, розсипати, розсіяти» Нед; — очевидно, результат контамінації форм *розтруси́ти* «тс.» і *то́рсати* «смикати, штовхати» (див.).

[**розточник**] (зоол.) «павутинний кліщ, *Tetranychus telarius*» Нед; — слц. *gostoćes* «тс.»; — похідне утворення від *розточіти* «проїсти, прогризти, згризти», пов'язаного з *точіти* «гризти»; назва зумовлена тим, що павутинні кліщі висмоктують листки дерев і кущів, на яких вони паразитують. — *Вгггг* I 135. — Див. ще **роз-**, **точіти**³.

[**розтравляти**] «поширювати, посилювати» Нед; — неясне.

[**розтрепанство**] «легковажність» Нед; — запозичення з польської мови; пор. п. *roztrapanu* «розкиданий, неуважний, легковажний», похідне від п. ст. *roztrerać* «розсіяти чиюсь увагу, зробити когось неуважним; розтріпати», пов'язаного з *trerać* «тріпати», спорідненим з укр. *тріпати* (див.).

[**розтрибуха**] «розпусна жінка»; — очевидно, пов'язане з р. *растребушить* «розтельбушити, розтріпати, розтеревити», похідним від *требушить* «тельбушити», *требуха* «тельбухи», споріднених з укр. [*требух*] «тс.». — Див. ще **требух**. — Пор. **розтруха**.

[**розтріпихати**] «розпатлати» Нед, [*розтрепиханий*] «розтельбушений» ВеНЗн; — р. *трепыхать* «тріпати, тріпатися», *трепыхаться*; — похідне утворення від *розтріпати*, *тріпати* з рідкісним суфіксальним елементом [-ix-] (-ых-), що виявляє афективне забарвлення. — Див. ще **роз-**, **тріпати**.

[**розтріпний**] «розумний, тямущий» Нед, [*рбзтріп*] «розум, розсудливість, обачність» Нед; — очевидно, результат неправильної фонетичної адаптації запозичення з польської мови; п. *roztrpny* «тс.» є прямим відповідником до укр. *розторопний* (див.).

[**розтрбнцатися**] «ставати безладним, розпусним» Нед; — запозичення з польської мови; п. *roztrącać się* «розбиватися, розбитися» є похідним від *trącać* «штовхати, совати», спорідненого з укр. *тручати* «тс.»; значення слова в українській мові, відмінне від польського, може походити з якогось польського говору або бути результа-

том семантичної видозміни на українському мовному ґрунті. — Див. ще **роз-**, **трүтити**.

розтрбпта¹, *розтрбпша* — див. **розторбпша**.

розтропта², *розтропша* — див. **ростопаш**.

[**розтруха**] «повія»; — похідне утворення від *розтрүсити*, паралельне до [*розтрибуха*] «тс.». — Див. ще **трүсити**. — Пор. **розтрибуха**.

розтягай «пиріжок з відкритою начинкою»; — бр. *расцягай*; — запозичення з російської мови; р. *расстегай* «тс.» пов'язане з *расстегай* «розстібний сарафан», похідним від *расстегать* «розстібати», що складається з префікса *раз-* і дієслова *стегать* «шити стібком, прошивати наскрізь», спорідненого з укр. *застіжка*, [*застягнути*] «застібнути»; назва пиріжка зумовлена його зовнішньою подібністю до розстебнутого сарафана; припущення про зв'язок з *тянуть*, *растягивать* (Горяев 295; Fraenkel ZfSlPh 13, 233) безпідставне. — Фасмер III 445; КЭСРЯ 384; Преобр. II 176. — Див. ще **застегнути**, **роз-**.

розтяпа «роззява, розтелепа», *розтяпака* «тс.»; — запозичення з російської мови, як і бр. *расцяпа*; р. *растяпа* є, очевидно, результатом видозміни незасвідченого *раззяпа (пор. [*раззепай*] «крикун, горлань»), похідного від *раззяпить «роззявити», якому відповідає укр. *роззяпити* «тс.». — Див. ще **роззяпити**.

розум, *розумака*, *розумаха*, *розуміти*, *розумник*, *розумнішати*, *розумувати* — див. **ум**.

[**Рбзум**] (чоловіче ім'я), *Рбзумник*; — р. *Разумник*, бр. *Разумник*, болг. *Разум*, слц. *Разумникъ*; — церковнослов'янська калька грецького імені Συvéσιος «Синесій», утвореного на основі іменника σύνεσις «розум, здоровий глузд, розсудливість». — Петровский 186; Илчев 418. — Див. ще **роз-**, **ум**.

[**розфрєнькати**] «розтратити» Нед; — афективне утворення, паралельне

до [розтрѳнькати] «тс.». — Див. ще роз-. — Пор. трїнькати².

[розхавити] (у виразї р. рўки «розставити руки»); — не зовсїм ясне; може бути етимологїчно не мотивованим афективним утворенням або результатом контамінації форм розставити (розправити) і хавити.

[розхвїрити] «розбазарити, нееконотно витратити» Си; — очевидно, результат видозмїни запозиченого з польської мови слова [розхвїяти] «тс.» (див.).

[розхвїяти] «розтратити, промарнувати» Куз, [розфїяти, розфїяти] «тс.» Нед, [розфїїник] «марнотратник» Нед, [розфїїниця] «марнотратниця»; — запозичення з польської мови; п. ст. rozchwiac «розвїяти, розпорошити; розхитати» складається з префікса roz- і дієслова chwiac «рухати, колисати», яке відповідає укр. [хвїятися] «хитатися, коливатися». — Див. ще роз-, хвїяти.

[розхѳмлений] (про волосся) «у безладдї, скуйовджений» Нед; — очевидно, похідне утворення від [хумля] «дерев'яне кільце, до якого прикручується волосся» (див.).

розхїдник (бот.) «будра, Glechoma L.; [мучниця звичайна, Arctostaphylos uva-ursi (L.) Spreng.; очиток, Sedum L. СУМ, Нед; товстянка звичайна, Pinguicula vulgaris L. Нед; вербозїлля лучне, Lysimachia pumularia L. Мак; вид калачиків, Malva rotundifolia L.; шоломниця звичайна, Scutellaria galericulata L.; молодило покрївельне, Sempervivum tectorum L.], [розхїдник] «розхїдник; очиток тж; товстянка звичайна Нед, мучниця звичайна Мак; веронїка дїбровна, Veronica chamaedrys L. Мак»; — р. [расхїдник] «горицвіт весняний, Adonis vernalis L.; мучниця звичайна; крем'яник гарний, Buphthalmum speciosum Schreb. (Telekia Sp. Baumg.); котяча м'ята справжня, Nepeta cataria L.», бр. расхїдник «очиток», п. rozchodnik, ч. rozchodník «тс.», схв. расходник «сїдач конопляний, Eupatorium cannabinum L.; [паслїн солодко-гїркий,

Solanum dulcamara L.], слн. gazhúdnik «паслїн, Solanum L.»; — пов'язане з розхїдитися; назва зумовлена тим, що бїльшїсть цих рослин стелиться по землї і розпускає паростки, якї потїм укорїнюються; деякї з них (напр., веронїка) мають повзучї гїлчастї коренї або розпростертї пелюстки (молодило). — Шамота 124; Меркулова Очерки 109; SW V 584; Machek ESJC 520; Jm. rostl. 95. — Див. ще роз-, хїдити.

[розхїкати] «розбити, розколоти»; — результат контамінації слів розхїкати і розхїкати «тс.». — Див. ще хїкати¹, роз-, хї².

розхїрїстати «розстебнути, оголити (груди)», [розхїрїстати] «тс.» Нед, [розхїрїстатися] «розвїватися» (про волосся, одяг) Нед, рѳзхїрїст «незастебнута частина одягу на грудях; вилога», [рѳзхїрїст] «тс.» Нед, [розхїрїстятя] «людина, яка ходить розхїрїстана», розхїрїстаний, [розхїрїстаний] «недбайливий, неохайний» Нед, нарѳзхїрїст; — р. расхїрїстанный, бр. расхїрїстатїць, [расхїрїстатїца], [хїрїста] «розхїрїстаний», [расхїрїста] «тс.», п. rozchrzustać się; — не зовсїм ясне; зїставляється (Меркулова Етимологія 1970, 193—195) з р. [хїрїда] «з розкритими грудьми, не застебнутий», [хїрїда] «людина брудна, мокра» і, далї, з р. [хїрїни] «ганчїр'я, лахмїття; болячки, короста»; пов'язувалось також (Носович 553) із словом хїрїстити через значення «роздягнутий, як дитина під час хрещення».

[розчеберсати] «розписати (писанки)» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з [чеберхїтити] «штрикнути (ножем)».

[розчемерїти] «закривавити» Шух; — неясне; можливо, пов'язане з [чїмерї] «бїль у животї».

розчепїрити, розчепїрити, розчепїритися, розчепїра, розчїпїритися — див. чепїра.

рѳзчїн «рїдка сумїш» СУМ, Нед, рѳзчїна, рѳзчїна, розчїнник, розчїнїльник, розчїнний, розчїннювальний,

розчиніти «розвести в рідині», [причин] «розчина» ДзАтл II, [причина] «тс.» тж, [причиняти] «розчиняти (тісто)» тж, О, *учиніти* «зробити розчину»; — бр. *рошчына* «розчина; розчин», [рашчына] «розчина», *рашчыніць* «зробити розчину», [учыніць] «приготувати розчину», п. *rozczup* «розчина; розчин», *rozczupić* «розчинити в рідині»; — похідні утворення від *чиніти* «робити, готувати»; пор. аналогічний семантичний розвиток у р. *раствор* «розчин», *растворить* «зробити розчин», [творить, притворить] «тс.»; пор. також ч. *zadělati* «розчинити (на хліб)». — Див. ще **роз-, чиніти**. — Пор. **відчиніти, причина**.

[**розчілити**] «вирішити» Нед; — неясне.

[**розчоблина**] «гора, на якій зверху вниз однією смугою йде ліс, а другою поле або пасовище Г; гори, пасмами лісисті Шух», [розчіл] «місце, де сходяться два звори» О; — неясне.

[**розчумати**] «розібрати, зрозуміти»; — пов'язане з *очуматися* «прийти до пам'яті» (див.).

[**розчурукати**] «зрозуміти», [розчурупати] «точно дослідити, дізнатися, зрозуміти» Нед; — очевидно, результат контамінації форм *розторопати* «збагнути» і [розчумати] «тс.». — Див. ще **розторопний, розчумати**.

розчухати «зрозуміти»; — р. *расчухать* «тс.»; — результат видозміни деетимологізованої форми *розчумати*, зближеної з фонетично подібною основою *чухати*. — Див. ще **розчумати**.

[**розшарудити**] «грубо змолоти (на жорнах)» Нед; — неясне; можливо, афективне утворення.

[**розшахвяти**] «розгорнути» Г, Нед; — неясне.

[**розшерéпа**] «людина, яка ходить розставивши ноги»; — очевидно, результат контамінації форм *розчепіра* «тс.» і [шерéпа] «потворна жінка». — Див. ще **чепéра, шерéпа**.

[**розшімканий**] «розхристаний»; — очевидно, результат видозміни форми

*розчімханий, пов'язаної з [чімхати] «чухрати гілки, листя на деревах» (див.).

[**розшкрілити**] «розчепити» ВеУг, [розшкрілити] «тс.» ВеУг, [розшкрілитися] «розхристатися (особливо йдучи чи біжучи)» Ме; — очевидно, пов'язане з *крило*; пор. [русскрілите] «розвести в сторони» (про руки) Корз. — Див. ще **крило¹**.

розшолопати «второпати, розгадати», *розшолопати* «тс.»; — пов'язане чергуванням голосних з формою *розчобпати* «тс.», похідною від [човпті] (псл. *č^hlpti) «розуміти» (див.).

розшугакати «розчинити навстіж»; — похідне утворення афективного характеру від *розшугнути* «розчинити» (зокрема, про сильний подув вітру), пов'язаного з *шугати* «дути сильними поривами» (див.).

[**розшулічити**] «второпати, розкумекати»; — очевидно, результат контамінації форм *розшолопати* «тс.» і *лічіти* «рахувати». — Див. ще **лік¹, розшолопати**.

[**розшушукати**] «второпати, розкумекати»; — очевидно, афективне утворення, що виникло у зв'язку з формами типу *розшолопати*, [розшулічити] «тс.» (див.).

розщінкати — див. **защінка**.

[**розщіпати**] «розстібати», [розщібати] «тс.», [розщібани, у виразі: р. *двері*] «двері, защіпка яких відкрита»; — очевидно, результат видозміни форми *розстібати*, зближеної з *розщипати*. — Див. ще **роз-, стібати**. — Пор. **щипати**.

[**роз'юшитися**] «сильно розсердитися, роздратуватися»; — запозичення з польської мови; п. *rozjuszyć* «розлютити», *rozjuszyć się* «розлютитися» пов'язується з *jucha* «юшка; кров тварини», спорідненим з укр. [юха] «тс.». — Brückner 208. — Див. ще **роз-, юха**.

рокамболь «старовинна гра в карти; (бот.) цибуля часникова, *Allium scorodoprasum* L.» УРС, Мак, [рокамбул] (бот.) «цибуля часникова» Мак;

— р. *рокамболь* «гра в карти; часникова цибуля», п. *gokambu* «часникова цибуля», ч. слц. *gokambol* «тс.», болг. *рокамбъл* «частина виграшу, що залишається в грі; сорт цибулі, сорт часнику»; — запозичення з французької мови; фр. *gocambolle* «пікантність; заявлений жарт; іспанський часник» походить від нвн. *Rockenbolle* (бот.) «цибуля часникова», утвореного з основ іменників *Rocken* «жито», фонетичного варіанта до *Roggen* «тс.», спорідненого з двн. *госко*, дангл. *гуге*, англ. *гуге*, лит. *гугъс*, псл. *гъзь* «тс.», і *Volle* «цибуля, цибулина», спорідненого з двн. *bolla* «лушпайка», дісл. *bolle*, англ. *bowl* «миска, кубок, чаша», дангл. *hēafodbol-la* «череп». — СІС² 735; Фасмер III 497; ССРЛЯ 12, 1434; КЭСРЯ 392; Dauzat 636; Gamillscheg 776; Kluge—Mitzka 90, 604—605; Klein 192, 1367.

— Див. ще **рож**.

рокіта (бот.) «верба, *Salix fragilis* L.; [верба козяча, *Salix caprea* L. Нед; верба пурпурова, *Salix purpurea* L. Нед; золотий дощ звичайний, *Cytisus laburnum* L. Мак; таволга зарубчаста, *Spigaea crenata* L. Мак; мокра, заболочена низина Ч; болото, що заросло чагарником Ч]», [*ракіта*] «верба пурпурова Нед, Мак; верба біла, *Salix alba* L. Мак; верба розмаринолиста, *Salix rosmarinifolia* L. Мак; верба прутовидна, *Salix viminalis* L. Мак; карагана кущова, *Saragana frutex* (L.) C. Koch. Мак», [*ракіта*] «верба ламка Мак; вєтина, *Salix vitellina* L. Мак», [*рокітина*] «верба козяча Нед; верба пурпурова Нед; мірикарія німецька, *Muricaria germanica* (L.) Desv. Мак», *рокітник* «зіновать, *Cytisus* L.; [верба розмаринолиста; верба чорніюча, *Cytisus nigricans* L. (Sm.) Epan. Мак; жарновець віниковий, *Sarothamnus scorpius* Wimm. Мак; вербові зарості Ч]», [*ракітник*] «верба розмаринолиста Нед; зіновать Мак», [*ракітник*] «верба розмаринолиста» Мак; — р. *ракіта* «верба, рокита», бр. *ракіта*, п. *rokita*, ч. *rokyta*, слц. *rakyta*, *rokyta*, вл. *rokot*, нл. *roki-*

t(a) «тс.», полаб. *güt'aŕtnä*, болг. *ракіта* «верба пурпурова», м. *ракіта* «тс.», схв. *ракіта* «верба, рокита; бруслина європейська, *Evonymus europaea* L.», слн. *raкіta* «верба, рокита»; — псл. **orkyta* «верба»; — загальноприйнятої етимології не має; здебільшого вважається спорідненим з лтс. *ērcis* «яловець», *erškis* «терен», *ērkuls* «веретено», гр. *ἄριευθος* «яловець», *ἄρις* «мережа» і зводиться до іє. **arqū-ta*; менш переконлива з фонетичних причин спроба (Machek ESJC 516; Jm. rostl. 133) пов'язати з лат. *salix* «верба», ірл. *sail*, двн. *salaha* «тс.»; припущення про зв'язок з лат. *arcus* «лук, дуга, веселка», гот. *arhazna* «стріла», дісл. *or* «стріла», англ. *arrow* «тс.», дінд. *arhāh* «лук» (Брандт РФВ 18, 8; Holub—Kop. 314; Meillet Études 295; Mikkola Ursl. Gr. III 32; Balt. u. Slav. 37) викликає сумнів; зіставлення з дінд. *arhāh* «потік, ріка», прус. *wurs* «ставок» (Brückner KZ 45, 104) або з ч. *rákos* (*rokos*) «очерет» (Mikkola Balt. u. Slav. 37) позбавлені підстав. — Фасмер III 438—439; Черных II 97; КЭСРЯ 382; Преобр. II 178; Горяев 294; Schuster-Sewc 1232—1233; Младенов 556; Moszyński PZJP 290; Mikkola Ursl. Gr. I 90; Trautmann 71; Būga RR II 530; Fraenkel 123; Endzelin KZ 44, 59—61; Mühl.—Endz. I 574; Lidén IF 18, 507; Klein 108, 99; Boisacq 78; Frisk I 142; Walde—Hofm. I 64.

[**рокітити**] «відзиватися, відлунюватися (про звук)» Нед; — очевидно, результат видозміни форми *роко́тати*. — Див. ще **рокіт**.

рокірувати(ся) (термін шахової гри), *рокіровка*, *рокірування*; — р. *рокірувать*, бр. *ракіравать*, п. *rozować*, ч. *rošovati*, слц. *rošovat'*, болг. *рокірам*, м. *рокіра*, схв. *рокірати*, *рохірати*, *рошірати*, слн. *roкіrati*; — запозичення з французької мови; фр. *gocquer* «рокірувати» пов'язане з сфр. *gosh* («шахова тура», яке походить від перс. *gokh* (*rakh*, *rakh*) «тс.», а останнє — від бенг. *roth* «віз, тура». — СІС² 735; Фасмер III 497; ССРЛЯ 12, 1434; Kopaliń-

ski 851; Holub—Lyer 423; Lokotsch 137; Dauzat 635, 638; Gamillscheg 776; Kluge—Mitzka 603. — Пор. **рошада**.

рокіт, [рокотня] «гуркотіння грому», *рокотати*, *рокотіти*, *рокітлівий*, *рокотлівий*; — р. *р́окот*, *роко́татъ*, бр. *р́окат* «рокіт», *рако́татъ*, др. *рокотати* «звучати, бриніти, гриміти», вл. *gokot* «плутанина, сум'яття», *gokotač* «галасувати», схв. *rōkōt* «хрюкання, нарікання, крик, шум, гуркіт»; — похідні утворення від звуконаслідувальної основи псл. *gok-/gek-, до якої зводяться також *рика́ти*, *регота́ти*, лит. *gėkti* «кричати, ревти», лтс. *gėkt* «тс.», лат. *gassāge* «кричати» (про тигра); можливо, пов'язане також з *ректі́* «говорити». — Фасмер III 497; Черных II 120—121; КЭСРЯ 392; Преобр. II 212; Булаховський Вибр. пр. III 524—525; Филин Образ. яз. 284; Schuster-Sewc 1232. — Пор. **ра́чити**, **ректі́**, **рік**, **річ**¹.

рококо́ «стилістичний напрям у західноєвропейському мистецтві 18 ст.»; — р. болг. м. *рококо́*, бр. *ракако́*, п. ч. слц. вл. *гококо*, схв. *роко́кō*, слн. *гококо́*; — запозичення з французької мови; фр. *гососо* «рококо; старомодний стиль, старомодна річ» виникло як арготизм у майстрових від *госайле* «примхливий, вибагливий; рокайль; дрібне каміння» (рокайль часто застосовується в архітектурі і прикладному мистецтві в стилі рококо), пов'язаного з *гос* «скеля, стрімчак», *госхе* «скеля; камінь; кам'яна гірська порода» (фр. ст. *госхе*), що походить від нлат. *госса, запозиченого з кельтських мов. — СІС² 735; Черных II 120; Kopaliński 849; Holub—Lyer 422; Klein 1353; NSD 2124; Dauzat 635, 636.

Рокса́на (жіноче ім'я); — р. болг. *Рокса́на*, бр. *Ракса́на*, схв. *Рокса*, *Рокса́нда*; — запозичення з грецької мови; гр. *Ῥωξάνη* (ім'я дочки бактрійського намісника, дружини Александра Македонського) походить від перс. *Roušāni* «тс.», пов'язаного з *gūšanī* «світло», спорідненим з дінд. *gosiḥ*, псл. *lučь* «тс.»,

укр. [луч] «промінь». — Вл. імена 156; Петровский 190; Спр. личн. имен 520; Илчев 428; Constantinescu 364. — Див. ще **луч**¹.

рокфо́р «сорт гострого сиру»; — р. *рокфо́р*, бр. *ракфо́р*, п. *gokfog*, ч. *gokfóg*, слц. *goquefort*, болг. *ро́кфор*, схв. *рокфор*, слн. *gókfor*; — запозичення з французької мови; фр. *goquefort* походить від назви містечка Roquefort у південній Франції, де цей сир спочатку виробляли. — СІС² 735; КЭСРЯ 393; Klimeš 620; Holub—Lyer 422.

ро́л «вал, циліндр, що обертається; сувій», *ро́лик*, *ро́льник*, *ро́льня*; — р. *ро́л*, *ро́лик*, *ро́ль*, бр. *ро́л*, *ро́лік*, п. *gola* «сувій, вал», *golka* «тс.», ч. *gole* «сувій паперу», слц. *gola* «згорток, сувій», болг. *ро́лка* «циліндр, валик; ролик», м. *ро́лна* «рулон», схв. *ро́ла* (*ро́ла*) «згорток, сувій», слн. *góla* «тс.»; — запозичення з німецької мови; нвн. *Rólle* «валик, коток, згорток» пов'язане з *gollen* «котитися», яке походить від фр. ст. *goeler* «тс.», що зводиться до лат. *rotella* «коліща», похідного від *gota* «колесо». — СІС² 735; ТСБМ IV 714; Holub—Lyer 422; РЧДБЕ 636; Kluge—Mitzka 606. — Див. ще **ротатор**. — Пор. **ротонда**^{1,2}, **рула́да**, **руле́т**, **руло́н**.

[**рола́ник**] (орн.) «ремез, Remiz Jagoski»; — неясне.

[**ролі́вка**] (ент.) «совка польова, Agrotis» Нед; — похідне утворення від [*роля́*] «рілля»; назва зумовлена перебуванням личинок цих метеликів у земляному ґрунті. — БСЭ 39, 537. — Див. ще **рілля́**.

ро́ль, *ро́ля*, *ро́левий*, *ро́льовий*; — р. *ро́ль*, бр. болг. *ро́ля*, п. слц. *gola*, ч. *gole*, вл. слн. заст. *góla*, м. *ро́лја*, схв. *ро́ла*, *ро́ла*; — запозичення з французької мови; фр. *gôle* «роль, список», спочатку «згорток, на якому записувалися слова окремого актора», зводиться до лат. *rotulus* (*rotula*) «згорток, кільце», похідного від *gota* «колесо». — СІС² 735; Черных II 121; Фасмер III 498; Holub—Lyer 422; Kluge—Mitzka

605—606; Gamillscheg 777; Dauzat 637. — Див. ще **ротóнда**¹.

рольга́нг «пристрій для переміщення вантажів»; — р. *рольга́нг*, бр. *ральга́нг*, болг. *ро́лганг*; — запозичення з німецької мови; н. *Röllgang* «тс.» складається з основ іменників *Rolle* «коток, кільце, валик», пов'язаного з *gollen* «котитися», і *Gang* «хід», пов'язаного з *gehen* «іти». — СІС² 735; ТСБМ IV 633. — Див. ще **га́нок**, **рол**.

ром, [*рум*] «ром» Нед; — р. бр. болг. *ром*, п. ч. слц. вл. *рум*, м. *рум*, схв. *рўм*, слн. *гўт*; — запозичення з англійської мови; англ. *rum* «ром» є результатом скорочення форми *rumbulion* «тс.», очевидно, звуконаслідувального утворення. — СІС² 736; Акуленко 141; Черных II 121; Фасмер III 798—799; Kluge—Mitzka 614; Klein 1364.

ромáн¹ «літературний твір; любовні стосунки», *романіст*, *романістика*, [*ромáнс*] «любовний зв'язок», *романічний*, *романсува́ти* «залицятися»; — р. болг. *ромáн*, бр. *рама́н*, п. *ромáнс*, ч. слц. слн. *ромáп*, вл. *ромáп*, схв. *рòма́н*; — запозичення з французької мови; фр. *roman*, ст. *romanz*, спочатку «перекладений з латинської мови твір», від пізнього лат. *gōtāpicē* «на народній латині», похідного від *gōtāpus* «римський», що зводиться до *Rōma* «Рим». — СІС² 736; Коваль 167; Черных II 121; Фасмер III 499; Будагов РЯШ 1970/3, 84—89; Коралиński 849; Holub—Lyer 422—423; Dauzat 637; Gamillscheg 777—778. — Пор. **ромáнс**, **ромáнський**, **романти́зм**.

ромáн² (бот.) «ромен, *Anthemis* L.; [ромашка, *Matricaria* L.; королиця, *Leucanthemum* DC. Мак]», *ромéн* «тс.» тж, [*рамон*] «роман фарбувальний, *Anthemis tinctoria* L.» Мак, [*романе́ць*] «ромашка Мак; королиця Мак; маруна щиткова, *Chrysanthemum corymbosum* (L.) Willd.», [*романиця*] «роман; королиця» Мак, [*ромин*] «роман собачий, *Anthemis cotula* L.» Мак, [*роминь*] «ромашка» Мак, [*ромня́нок*, *ромун* Мак, *румáнець*, *румéн* Нед, *румéнець* ВеНЗн,

ВеУг] «тс.», [*румин*] «роман» Мак, [*рум'я́к*] «тс. Мак; ромашка Нед», [*рум'я́н*] «роман», [*рум'яне́ць*] «ромашка Нед; роман Мак», [*рум'янка*] «ромашка» Мак, *рум'я́нок* «тс.», [роман Мак; королиця Мак]»; — р. *ромáшка* «ромашка», [*ромéн*] «роман», бр. [*раманёк*] «роман», [*рамóн*] «тс.», королиця; ромашка», [*рамóнак*] «ромашка», [*румонак*, *румьянак*, *румьянка*] «тс.», п. *rumian* «роман», [*romen*, *romien*, *rumen*, *rumin*] «тс.», *rumianek* «ромашка», ч. *rumen* «ромашка; [роман]», [*rumenek*] «ромашка», [*romenek*, *románi*, *ormán*], *hermánek* «тс.», слц. *rumap* «роман», *rumaňek* «ромашка», *harmanček*, [*harmánok*, *harmán*, *hermánok*, *hermančok*, *armanček*] «тс.», схв. *рма́н* «роман», *рма́нац*, *рма́нь* «тс.», *ра́менак* (*раме́нак*) «ромашка», *ра́ман* «тс.»; — запозичення з остаточно не встановленого джерела; здебільшого виводиться від назви *apthemis romana* «римська ромашка»; відзначається також (Machek Jm. rostl. 244—245) зв'язок з нім. [*Hermlan*, *Hermelin*, *Hermandel*] «тс.» як результатами видозміни лат. *santomilla* «ромашка» (>[*artramilla*] та ін.); форми з кореневим у є результатом зближення з основою *рум'я́ний*. — Шамота 16; Фещенко Рідне слово 7, 25—28; Коваль 80; Черных II 122; Фасмер III 499—500; Преобр. II 213; Меркулова Очерки 102—103; Brückner 468; Matzenauer 407. — Пор. **ромáшка**, **ру́мер**.

Ромáн (чоловіче ім'я), *Рóма*, *Ромáньо*, *Ромáсь*, *Рóмка*, *Рóмко*, *Рóмцо*, *Рому́сь(о)*, *Ромáна* (жіноче ім'я), *Ромáнія*, *Рóма*, *Рому́ля*, *Рому́ся*, *Рóмця*; — р. *Ромáн*, бр. *Рама́н*, п. ч. слц. *Roman*, болг. м. *Рóман*, схв. *Роман*, слн. *Roman*; — запозичення з латинської мови; лат. *Rōmānus*, *Rōmāna* зводяться до назв жителів міста Рима (*Rōma*) «римлянин, римський, римлянка, римська». — Вл. імена 83, 157; Петровський 190; Спр. личн. имен 450; Илчев 428. — Див. ще **ромáн**¹.

ромáнс «словесно-музичний твір»; — р. болг. м. *ромáнс*, бр. *рама́нс*, п. слц.

вл. *romansa*, ч. *romanse*, схв. *romansa*, *romanca*, слн. *romansa*; — запозичення з французької мови; фр. *romance* через ісп. *romance*, фр. ст. *roman* зводиться до пізнього лат. *romanicē* «на народній латині». — СІС² 736; Черных II 121—122; Фасмер III 499; Kopaliński 849; Holub—Lyer 423; Dauzat 637; Gamillscheg 778. — Див. ще **роман¹**. — Пор. **романський, романтизм**.

романський, романізація, романізм, романіст, романістика, романізувати; — р. *romanski*, бр. *ramanski*, п. *romanski*, ч. *romanský*, слц. *romansky*, вл. *romanski*, болг. *romanski*, м. *романски*, схв. *romanski*, слн. *romanski*; — запозичення з французької або німецької мови; фр. *roman* «романський», нім. *romatisch* «тс.» зводяться до лат. *romanicus* «римський», похідного від *Roma* «Рим». — СІС² 736; Фасмер III 499; Kopaliński 849—850; Holub—Lyer 422—423; Dauzat 637; Gamillscheg 778. — Пор. **роман¹, романтизм**.

романтизм, романтизація, романтик, романтика, романтичний, романтизувати; — р. *romantizm*, бр. *romantizm*, п. *romantyzm*, ч. *romantismus*, слц. *romantismus*, вл. *romantiski* «романтичний», болг. *романтизм*, м. *романтизм*, схв. *романтизм*, слн. *romantizem*; — запозичення з французької мови; фр. *romantisme* утворено від *romantique* «романтичний», похідного від фр. ст. *romant* (>*roman* «роман»), що є зворотним утворенням від пізнього лат. *romanicē* «на народній латині», пов'язаного з *romanicus* «римський». — СІС² 736; Будагов Ист. слов 224—239; Kopaliński 849—850; Holub—Lyer 423; Klein 1355; Dauzat 637. — Див. ще **роман¹, романський**.

ромашка (бот.) «*Matricaria L.*»; — бр. [*рамашка*]; — запозичення з російської мови; р. *ромашка* «тс.» утворено від давнішої назви *роман*, яка відповідає укр. *роман* «тс.». — Черных II 122; Фасмер III 499—500; Меркулова Очерки 102—103. — Див. ще **роман²**.

ромб, ромбічний; — р. бр. болг. м. *ромб*, п. *romb*, схв. *romb*, слн. *romb*; — запозичення з французької мови; фр. *rhombe* через посередництво латинської мови (лат. *rhombus*) запозичено з грецької; гр. *ρόμβος* «ромб; бубон, тамбурин; дзига» пов'язане з *ρέμβομαι* «блукаю, брожу, тиняюся», яке, можливо, зводиться до іє. **uer-* «вертати». — СІС² 736; Фасмер III 500; Kopaliński 850; РЧДБЕ 637; Dauzat 632; Frisk II 648—649.

ромён — див. **роман²**.

[ромпас] «подвійна підошва», [*ромпасовий*] «з подвійною підошвою (про чобіт); з рантом Нед»; — запозичення з німецької мови; нім. [*Randpass*] «рант» утворено з основ іменників *Rand* «край; рант» і *Pass* «ущелина, проміжок; перевал». — Нед 839. — Див. ще **пас⁶, рант**.

[ромуш] «гуркіт, гук, тріск» Нед; — очевидно, видозмінене запозичення з чеської або словацької мови; ч. слц. *gápus* «галас, гамір, гвалт» загальноприйнятого пояснення не має; пов'язується з гебр. *gāpāp* «голосно кричати» (Holub—Kop. 309) або слц. *lomož* ([*lámož*]) «галас», що вважається афективним утворенням (Machek ESJC 508; Holub—Lyer 409).

ромштекс; — р. *ромштекс*, бр. *рамштекс*, п. *romsztyk*, ч. *ramstek*, слц. *rampstek*, вл. *rumpsteak*, болг. *рамстег*, схв. *рамстек*, слн. *ramstek*; — запозичено з англійської мови, можливо, через французьку (фр. *romsteck*); англ. *rumpr steak* «ромштекс; вирізка» складається з іменників *rumpr* «крижі, кострець», що зводиться до дат. *rumpe*, шв. *rumpra* «тс.», споріднених з снн. *rumpr* «тулуб, тіло», свн. *rumprh*, нвн. *Rumpf* «тс.», і *steak* «кусок м'яса чи риби; біфштекс», що походить від дісл. *steik* «щось настромлене (на рожен)», спорідненого з англ. *stick* «втикати, стромляти», нвн. *stecken* «тс.», укр. *застіжка*, [*стег*] «стібок». — СІС² 736; Суперанская ВКР V 189—191; ТСБМ IV 637; Sl. wyg. obcych 657;

Klein 1365, 1508. — Див. ще **застегнути, стег**.

[ронд] «збруя», **[рónда]** «тс.» Нед; — частково видозмінене запозичення з польської мови; п. (іст.) *gząd* «давня оздобна збруя вершника; ряд» етимологічно відповідає укр. *ряд* (пор. *рядіти* «пишно вбирати, причепурювати»). — Див. ще **ряд**.

рондо́ «закруглений шрифт; перо для письма таким шрифтом; віршова форма з тематичними повторами», *рónдо* «музична форма з тематичними повторами»; — р. *рондо́*, *рónдо*, бр. *рандо́*, *рónда*, п. слц. вл. *gondo*, ч. *gondo* (*gondó*), болг. м. *рónдо*, схв. *рòндо*, *рòндо*, слн. *gondó*; — запозичення з італійської і французької мов; іт. *gondo* (муз.) походить від фр. *gondeau* (муз., літ.), пов'язаного з *gondel* «кругленький», похідним від *gond* «круглий», що, як і іт. *gondo*, зводиться до лат. *gotundus* «тс.». — СІС² 736; Акуленко 141; КЭСРЯ 393; ТСБМ IV 637, 715; Kopaliński 850; Holub—Lyer 423; РЧДБЕ 637; Klein 1355—1356; Dauzat 637; Gamillscheg 778. — Див. ще **ротóнда**¹.

рónжа (орн.) «кукша тайгова, *Regisoreus* (*Garrulus*) *infaustus* L.»; — запозичення з російської мови; р. *рónжа* «тс.» загальноприйнятого пояснення не має; припускається походження з балтійських (лит. *gašis* «кедрівка, *Nucifraga*», лтс. *guoze*, *guozis* «тс.») або з фінських мов (*Mühl.—Endz.* III 586). — Фасмер III 501; Преобр. II 213; Лаучюте 90.

роніти «губити, випускати, кидати», *роня́ти*, **[раня́ти]** «роняти» О, **[неврónений]** «не згублений, не вражений», **[порón]** «відпадіння, втрата; передчасне народження, викидень» Нед, **[порóнене]** «викидень», **[урón]** «школа, втрата», **[уронóвина]** «тс.» тж; — р. *роніть*, *роня́ть*, бр. *раня́ць*, др. *изронити* «випустити», п. вл. *ronić* «ронити, проливати», ч. *roniti* «тс.», слц. *ronit'* «ронити», *ronit' sa* «падати, текти», нл. *ronić* «ронити, проливати», болг. *рónя* «сиплю, роняю», м. *рони* «обби-

ває, обсипає; лле (сльози)», схв. *рòнити* «розмивати, руйнувати; поринати; проливати»; — псл. *roniti* «пускати текти, пускати падати», пов'язане давнім чергуванням голосних з *ripoti* «ринуть»; — споріднене з гот. *irgannjan* «пускати сходити» (про сонце), *ripnan* «бігти», двн. *reppan* «пускати текти, гнати», *ripnan* «текти, бігти», гр. *ῥαίνω* (< *ῥανίω) «окроплюю, обсипаю», *ῥανίς* «крапля»; припускається (Семереньи ВЯ 1967/4, 10—11) запозичення в праслов'янську мову з германських. — Фасмер III 501; Черных II 122; Brücker 462; Holub—Kop. 314; Machek ESJC 516; Schuster-Sewc 1234—1235; Младенов 563; Trautmann 236—237; Рокотпу 328, 329. — Пор. **ринутьи, роня**.

[рónя] «саламандра» ВеУг; — схв. *рòнити* «поринати; виринати; тонути; заглиблюватися; впадати»; — пов'язане з *роніти*, *роня́ти* «губити, випускати, кидати», давніше, очевидно, «пускати у воду»; у такому разі сюди ж слід відносити і *пірна́ти* (<псл. *ro-gъpati), *порина́ти* як форми, пов'язані з *ринутьи* «текти», а не як результат метатези в основі *ниря́ти*. — ВеУг 255. — Див. ще **ринутьи, роніти**. — Пор. **пірна́ти**.

ропá «соляний розчин; вода солоних озер; [нафта; сукровиця; піт]», *ріпнік* «робітник, який видобував нафтову ропу», **[ріпниця]** «мазниця» Нед, **[ропані́ці]** «червона» соляна вода; вода в багні, яка буриться, кипить; вода «червоного» багна» О, **[рónище]** «нафтоносний ґрунт» Куз, **[рónниця]** «місце з нафтою» О, **[роп'яній]** «з солоною водою» Куз, *ріпникува́ти* «працювати ріпником»; — р. *рапá*, **[ропá]**, бр. *рапá* «ропа», **[рапа]** «червона неродюча земля», **[ропа]** «гнійна рідина»; — можливо, запозичення з польської мови; п. гора «розсіл, ропа; гній (у болячці); нафта; бітум», горіс «загноювати, нагноювати» зіставляються з лтс. *gerť* «зарубцьовуватися», дінд. *гáраћ* «поранення, тілесне ушкодження». — Фас-

мер—Трубачев III 501; Преобр. II 214; Brückner 462—463.

[ро́павка] (бот.) «патисон, *Cucurbita pepo* var. *ovifera*» Чаб; — очевидно, афективне утворення, паралельне до [карахонька, тарапунька] та ін. «тс.».

ропа́к «морська крижина, що стоїть ребром на льодяній поверхні»; — бр. *rapák* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *ropák* «тс.»; [обледенілі камені на березі моря], [ропа́ка, рупака] «тс.» загальноприйнятого пояснення не має; виводиться як запозичення від саам. *giəvrag* «дрейфуючий лід», *giəvrex* «тс.» (Itkonen у Фасмера) або від фін. *guoras* «купа каміння» (Kallima 204—205). — Фасмер III 501.

[ро́пати] «тріщати» Нед, [ро́пнути] «з грюком упасти» Нед; з шумом випустити шлункові гази»; — вл. *гора́с* «ляскати», *горота́с* «грюкати, тріщати», нл. *gorotaś* «тс.», слн. *gorotáti* «грюкати, ляскати», *goròt* «грюкіт»; — псл. *гор-/гър-* звуконаслідувального походження, паралельне до *гар-*. — Фасмер III 502. — Пор. **рапати, репати(ся), роптати.**

ропта́ти «ремствувати; дзюрчати; [бурмотіти, шуміти Нед]», [рапо́тати] «нарікати» О, [ропо́тати] «бурмотіти; базікати без угаву; шуміти під час руху», [ропу́тати] «тс.», [ро́пніт] «бурмотіння» Нед; — р. *ropmát* «ремствувати, нарікати», *ropot* «ремство; гомін», др. *ръпътати* (роптати) «ремствувати, нарікати», п. [reptaś] «ремствувати», ч. *reptati* «тс.», герот «ремство», слц. *reptat'* «нарікати, бурчати», вл. *горот* «гомін, заворушення», болг. *роптáя* «ремствую», *ропот* «ремство», м. *роптае* «ремствує», *ропот* «ремство», слн. *gorotáti* «ремствувати», стсл. **ръпътати** «бурчати, ремствувати»; — псл. *гърътъ/горътъ* «гомін, бурчання, ремство», *гъръtati/горъtati* «ремствувати», пов'язане з *гърът-/горът-* «гул, гомін, грюкіт» звуконаслідувального походження; — очевидно, споріднене з дінд. *gápati* «базікає», дат. *гарре* «гелготати». — Черных II 122—123; Фасмер III 502; КЭСРЯ 393; Brückner 458; Ма-

чек ESJC 513; Schuster-Sewc 1236; Младенов 563. — Див. ще **ропати.** — Пор. **рапати.**

ропу́ха (зоол.) «*Bufo Laurenti*», [репу́ха ВеНЗн, ре́па Нед, ре́панка Л, ропа́ Нед, ВеБ, ро́павка, ропуха́ня] «тс.»; — р. [ропу́ха], бр. *rapúха*, ч. слц. *горича*; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *горича* «тс.» виводиться від давнішого **chgoricha/kgoricha* (псл. *koгp-авъ «шерехатий»); пов'язання з *ропа́* «гній» (Фасмер III 503; Machek Studie 123; ZfSlPh 13, 405; Mikl. EW 282) викликає сумнів. — Фасмер—Трубачев III 503; Brückner 463. — Пор. **коропавий, рапавка.**

[ро́пша] «торф Нед; (бот.) сфагн, *Sphagnum Ehrh. Mak*», [ропша́нка] «болотна трава на торф'яних ґрунтах» Нед; — неясне.

росá «краплі води, що осідають на поверхні; [нафта Нед]», *ріска* «росинка; крихта», *росі́на, росі́ця*, [ро́шене] «мочіння» (льону) Нед, *росі́стий, росні́й, рося́ний, рося́нийстий, росі́ти, [ро́шений]* «росяний», *безрося́ний, зро́шувач, зро́шувальний, зро́шувати, ороша́ти*; — р. болг. *росá*, бр. *расá*, др. *роса*, п. ч. слц. вл. нл. *gosa*, м. *роса*, схв. *рòса*, слн. *gòsa*, стсл. **роса**; — псл. *gosa* «роса»; — споріднене з лит. *gasà*, лтс. *gasa* «тс.», дінд. *gasá* «рідина, потік», *gasaḥ* «сік, рідина», лат. *gōs* (*gōris*) «роса»; іе. **ere-s-/rēs-/rōs-* «текти»; припущення про зв'язок з гр. *δρόσος* «роса» (Ernout—Meillet 1019) та *ῥωή* «стрімкий рух, натиск» (Persson Beitr. 837) викликають заперечення. — Черных II 123; Фасмер III 503; Горяев 302; Преобр. II 215; Brückner 463; Machek ESJC 517; Holub—Lyer 423; Holub—Kop. 314; Schuster-Sewc 1236—1237; Младенов 563; Mikl. EW 282; Trautmann 237; Fraenkel 699; Karulis II 104; Mayrhofer III 48; Pokorny 336.

[росéлка] «райдуга, веселка» ЛЧерк, [русáлка] ЛЧерк, *русавка* О «тс.»; — очевидно, результат контамінації синонімічних *райдуга* і *веселка*. — Див. ще **веселий, райдуга.**

російчка (бот.) «росянка, *Drosera* L.», [ріска] «росичка» Мак, [рісник Нед, росіця, росічка Мак, росник Мак], росянка «тс.», росічкові «*Droseraceae*», росичковаті, [росичниковаті] Нед, росянківі «тс.»; — р. росянка «росичка», росніця «*Alchimilla vulgaris*», бр. расянка, расіца, п. *rosiczka*, ч. *rosnatka*, *rosnička*, слц. *rosička*, вл. *boža rosa*, болг. *рѳсен*, [росянка], м. *росуља*, схв. *рѳсуља* «тс.», слн. *rosika* «*Drosera* L.»; — похідне утворення від *росá*; назва зумовлена тим, що залозисті волосинки на листках цієї рослини виділяють клейкий сік, краплинки якого нагадують росу; очевидно, калька наукової назви лат. *Drosera* «росичка», що походить від гр. *δρόσος* «роса». — Нейштадт 294—295; Вісюліна—Клоков 180; Горяев Доп. 2, 32; Machek Jm. *rostl.* 94; ESJC 422. — Див. ще *росá*.

рѳсі, *росішки* — див. *сѳхá*.

росівниця — див. *розсіл*.

Росія — див. *росіяни*.

росіяни, *росіянізм* «русизм», *російський*; — р. *россіяне*, бр. *расіяне*, п. *Rosjanie*; — похідне утворення від назви *Росія*, ст. *Росия*, яка почала вживатися з XV—XVI ст. як звуковий варіант давнішої форми *Русь* під впливом грецького написання *Ῥωσία*, що вперше з'являється в середині X ст. у Костянтина Багрянородного. — Агеева 150—153; Brüskner 463. — Див. ще *рус*.

[роскаль] «заступ, лопата» О, [рускаль Нед, раскаль О] «тс.»; — результат видозміни звукової форми [рискаль] «тс.». — Див. ще *ліскар*.

[роскирдáч] «безладдя» Мо; — афективне утворення, можливо, пов'язане з *розкидáти*, *розгардіяш*.

рѳскіп — див. *скіпа*.

росомаха (зоол.) «*Gulo borealis*», *росома́х* Куз, [росома́к] Нед, *росома́шачий*; — р. *россома́ха*, *росома́ха*, бр. *расама́ха*, п. *gosomak*, *gosomach*, *gosmak* (з укр.), ч. слц. *gosomák*, нл. *gusmak*, слн. *gosomáh*; — загальноприйнятої етимології не має; припускається запозичення з фінно-угорських мов:

фін. *gosso-maha «товстий живіт», аналогічне до *gosso-suoli* «товста кишка» (*Räsänen ZfSlPh* 20, 450); фонетично віддаленіші мансі *tolmaḥ* «злодій, росомаха», півн. ханти *totmaḥ*, *lalmaḥ* «росомаха» (*Kiparski ZfSlPh* 20, 359—360); реконструюється також сл. *soro-maha «росомаха» як споріднене з нвн. *Hermelin* «горностай», лит. *šarmitis*, *šermitis* «тс.» (пор. і укр. [сорома́ха] «росомаха»), звідки *росома́ха* могло виникнути шляхом табуїстичної метатези (Трубачев ВСЯ 3, 120—121; Фасмер—Трубачев III 505); зіставлялося з дісл. *gosmhvalr* «морж», норв. *gossmál* (*Holt-hausen Awn. Wb.* 232); висловлювалося припущення про спорідненість першої частини слова з індоевропейською назвою ведмедя (Соболевский *Slavia* 5, 449); лат. *gosomacus* є науковою назвою, що виникла на основі назви цієї тварини в західнослов'янських мовах, які запозичили її зі східнослов'янських. — Фасмер III 504—505; Черных II 123; Преобр. II 216; Горяев 302; Brüskner 463; Струмінський *Slavia* 1969, 102—103; Machek ESJC 517; Holub—Lyer 423; Mikl. EW 282.

росѳха, *росоха́тий*, *росоха́ч*, *росѳхи*, *росоховáтий* — див. *сѳхá*.

[рост] (бот.) «хвилівник (кірказон) звичайний, *Aristolochia clematitis* L.» Мак, [раст, ласт] «тс.» Мак, [рост альпейський] «підбілик альпійський, *Notogone alpina*» Нед; — р. [раст] «хвилівник, *Aristolochia rotunda*», [рост] «тюльпан Геснера, *Tulipa gesneriana*; вероніка струмкова, *Veronica Beccabunga*», [рѳстики] «проліски», схв. *раста-вић* «хвощ», *раставак*, *раставица*, *раставиче*, *раставка* «тс.»; — результат звуження і конкретизації значення іменника, пов'язаного з дієсловом *рості*. — Див. ще *рості*. — Пор. *ростильник*, *ростун*, *ряст*.

рѳстбіф (кул.) «смажена яловичина»; — р. *рѳстбиф*, бр. *рѳстбіф*, п. *rostbef*, ч. *rostbif*, слц. *rozbif*, болг. *рѳст-бив*, *рѳстбиф*, схв. *ростбиф*, слн. *rostbif*; — запозичення з англійської мови;

англ. roastbeef складається з основ дієслова roast «пекти, смажити», що походить від фр. ст. rostir «смажити», яке зводиться до франк. *hgaustjan, спорідненого з двн. gōsten, нвн. gösten «тс.», та іменника beef «яловичина», яке через фр. ст. boef «бик; яловичина» зводиться до лат. bos (bovis) «бик», що є запозиченням, спорідненим з гр. βοῦς «бик, корова», лтс. gūovs «корова», псл. govędo «бик», укр. [гóв'єдо] «рогата худоба». — СІС² 736—737; Фасмер III 494; Преобр. II 216; Горяев 302; Sł. wug. obsyeh 654; Holub—Lyer 423; Klein 159, 1352; Walde—Hofm. II 112. — Див. ще гóв'єдо.

рості́, *рості́ти*, [рóстоньки] (зменш. від *рості́*), *ріст*, [рістня́] «ріст» Нед, [рісто́к] «росток» Нед, *рослі́на*, *рослі́нник*, *рослі́нництво*, *рослі́нність*, [росля́к] «доморослий тютюн Мо; сніп пашні, що поріс після дощу Дз», [рост] «ріст; лихварство» Нед, *рослі́на* «рослина», *рослі́нність*, *росто́к*, [рость] «рослинність», [рощ] «тс.», [роща́] «ріст Корз; лісок Ч» (з рос.), [роща́нник] «острів, вкритий рослинністю» Ч, *ро́щення*, [ро́щиця] «лісок» Ч, *росла́вий* «рослий», *ро́слий*, *рослі́нний*, *рослі́нницький*, *росля́вий* «рослий», *рослі́нний* (заст.) «рослинний», *ростко́вий*, *ростові́й*, *ростові́тий* «який швидко росте», *росту́чий*, [ростю́чий] «тс.», *ростом*, *вроста́ти*, *вросто́к*, *вро́слий*, [взрі́ст] Ж, [взрост] Ж, *вироста́ти*, *ви́роща́ти*, *ви́рощувати*, *ві́ріст*, *ві́рослий*, [ви́рост] «виріст» Ж, *ві́росток* «шкіра однорічного теляти; [підліток]; (мед.) наріст на шкірі», *ви́ростко́вий*, *ві́рощений*, *ви́рощувальний*, *ві́дроста́ти*, *ві́дрощувати*, *ві́дросто́к*, [ві́дрость] «відросток» Ж, *ві́дрослий*, *до́ріст* Куз, *до́рослий*, *зроста́ти*, *зрі́ст*, [зрі́сть] «рубць на стовбурі», [зрóслінка] «плоди, що зрослися» Ж, *зроста́ння*, *зросто́к* «утворення, що виникає в результаті зрощення плодів, кристалів та ін.», [зрость] «зріст» Ж, *зрощення*, [зрослі́вий] «який дає ріст», *зро́слий*, [зрóстний]

«дорослий», *зароста́ти*, [за́рість] «гушавина» Ж, [зарі́снийк] «чагарник» Ж, [за́ріст] «волосся на голові, обличчі», [за́рість] «тс.; чагарник Ж; рубць, слід старого пошкодження (на дереві)», *за́рослі* (одн. *за́росль*), [за́ростень] «чагарник» Я, *за́році*, *за́росток* (бот.) «статеве покоління у рослин, для яких характерним є розмноження спорами», *заро́слий*, *заро́щений*, [изрі́сть] «зріст» Ж, *нараста́ти*, *наро́щувати*, *на́ріст*, [на́рістка] «телиця», [на́рість] «наріст», [на́росля] «наріст на стовбурі», *на́ростень* «наріст; [мозоль]», *на́росток* (заст.) «суфікс; [річний бичок]», [на́рость] «наріст; льодяна бурулька; гуля» Ж, [не́рість] «мінерали», [не́рость] «тс.», [недорі́с] «недоросток» Ж, [недо́рісток] «тс.», *недоро́слий*, *недо́росток*, *оброста́ти*, [обрі́сник] (бот.) «лишай» Куз, *обрость* «поселення водяних організмів на предметах, спорудах; [(бот.) лишай Мак]», *обро́сть* «пагони», *обро́слий*, [о́дросто́к] «відросток» Ж, Куз, [отро́сток] «рукав річки» Л, *парості́тися*, [паросля́] «запущена, довгий час не оброблювана ділянка землі в лісі» Л, [па́рісль] «паросль; паросток» Нед, [па́рісток] Нед, *па́росль* «паросток», *па́рост* «тс.», *па́ростко́вий*, *па́росток*, *па́рость*, *перероста́ти*, *перері́ст*, *перероста́ння*, *переро́сток*, *переро́слий*, *підроста́ти*, *підрі́ст* «сукупність молодих дерев основної породи», *підросток* «підліток», [підростя́к] «підсвинок», *підро́слий*, *по́ріст* «пагони; чагарник; коротке волосся», *по́рість*, *по́росль* «тс.», [по́ростля] «рослинність» Нед, *по́рость*, *поросле́вий*, *приро́щувати*, *при́ріст*, [приро́сток] «приплід», *при́росток* (заст.) «префікс», *проро́щувати*, *про́ріст* «проростання; пагони», *про́рість* «молоді пагони рослин; тонкий прошарок жиру в м'ясі або м'яса в салі», [про́рісь] «сходи», [про́рост] «проростання» Нед, *проро́сток* «молодий паросток», [про́рость] «сходи», *розроста́тися*, *ро́зрі́ст* «розростання», [розро́ст] «тс.» Нед; — р. *расті́*, бр. *рас-*

ці, др. *рости*, п. *gosnać*, заст. *góść*, ч. *gŭsti*, слц. *rást'*, полаб. *güst*, вл. нл. *gosć*, болг. *раста́*, м. *расте*, схв. *ра́с-ти*, слн. *rásti*, стсл. **расти**; — псл. *orsti «рости»; — загальноновизнаної етимології не має; висловлюється припущення про спорідненість з *рід*, *родіти* (Трубачев ВЯ 1957/2, 88; Фасмер—Трубачев III 491; Holub—Kop. 319; Ondruš JČ 9, 150—151); зіставлялося з гр. ῥυμενος «росток, стебло», ῥυῖμι «збуджую, рухаю», дінд. ḡōti «піднімається, рухається», лат. *origo* «встаю» (Мейе ОЯ 172; Persson Beitr. 346, 853), а також з лат. *arduus* «високий; крутий», ав. *эгдва-* «тугий, прямий», дірл. *ard* «високий», дісл. *ordugr* «крутий», алб. *rit* «росту», гр. ῥυθός «прямий» (Walde—Hofm. I 64—65; Младенов 557; Schuster-Sewc 1237; Рокотпу 339), з дінд. *ardh-* «процвітати» (Prusík KZ 33, 159). — Фасмер III 445—446; Черных II 100; Преобр. II 184—185; Горяев 295; Brückner 463; Machek ESJČ 525—526; Holub—Lyer 426; Skok III 110—111; Mikl. EW 226. — Пор. **рід**.

[**ростильник**] (бот.) «сухоцвіт, сушениця болотна, *Spharhalium uliginosum* L.» Мак; — очевидно, пов'язане з *рості*; мотивація назви неясна. — Див. ще **рості**.

[**ростинка**] (бот.) «перстач сріблястий, *Potentilla argente* L.» Мак; — очевидно, пов'язане з дієсловом, *розтинати*, оскільки листки рослини глибоко надрізано-пилчасті, наче розяті. — Вісюліна—Клоков 210—211; Анненков 270. — Див. ще **роз-**, **тяти**. — Пор. **розтинка**.

Ростислав (чоловіче ім'я), *Ростислава* (жіноче ім'я), *Ростик*, *Ростя*, *Слава*, *Славко*, *Рося*, *Славка*; — р. *Ростислав*, *Ростислава*, бр. *Расціслаў*, *Расціслава*, др. *Ростиславъ*, стсл. **Растиславъ**; — псл. *Orstislavъ; — складне утворення з основ дієслова *orsti «рости» та іменника *slava* «слава». — Вл. імена 83. — Див. ще **рості**, **слава**. — Пор. **Володислав**, **Вя-**

чеслав, **Мирослав**, **Мстислав**, **Ради-слав**, **Святослав**, **Ярослав**.

ростопаш (бот.) «чистотіл, *Chelidonium majus* L.», [ростокащ Мак, *ростопаск*, *ростопаст*, *ростопач* тж, *ростопаш(ка)*, *ростохвасть* Нед, *ростропаск* Мак, *розтропта*, *розтропша* тж] «тс.», [ростопасть] «тс.», ма-руна дівоча, *Pyrethrum parthenium* Schmith., [ростопаст (рогатий)] «мачок рогатий, *Glaucium corniculatum* L.» Мак; — р. [росонас] «чистотіл; росичка, *Drosera* L.; фіалка триколірна, *Viola tricolor* L.; розрив-трава звичайна, *Impatiens noli-tangere* L.», п. *rostopaść* «мачок рогатий», слц. [rostopac] «чистотіл», болг. [растонас, росонас, русонас], схв. *рѡсонас* «тс.», слн. [rosopas] «китник, лисохвіст, *Alopecurus* L.»; — неясне; пов'язання з р. *пасет росу* (Даль IV 104) залишається без семантичної мотивації; можливо, пов'язане з [ростохвіст] (бот.) «цинанх, ластовень». — Machek Jm. rostl. 55. — Пор. **розторопша**.

[**ростохвіст**] (бот.) «цинанх (ластовень) гострий, *Cynanchum acutum* L.» Мак; — очевидно, результат видозміни незасвідченої складної назви *ластохвіст, утвореної з основ *ласт-* «ластівка» і *хвіст*; мотивація назви та сама, що й у слова *ластовень* (бот.) «*Vincetoxicum*; цинанх» (див.).

ростр (іст.) «таран у вигляді голови тварини на носовій частині давньоримського військового судна», *рѡстра* (іст.) «трибуна на площі давнього Рима, прикрашена носами кораблів, захоплених у ворога; (архіт.) прикраса колон у вигляді носової частини давнього військового судна», *ростральний* «прикрашений рострами»; — р. бр. *ростр*, п. *rostra*, ч. *rostrum*, *rostra*, слц. *rostra* «трибуна в давньому Римі», болг. *рѡстра* «тс.», архітектурна прикраса у вигляді носа давнього судна», схв. *рѡстра* (іст.) «трибуна, прикрашена носами ворожих кораблів», слн. *góstra* «тс.»; — запозичення з латинської мови; лат. *rostrum* (<*rod-trom) «дзьоб» утворено

від дієслова *gōdo, gōdere* «гризти, терзати». — СІС² 737; Kopaliński 851; РЧДБЕ 637; Walde—Hofm. II 439—440. — Див. ще **ербізія**.

ростун (бот.) «сорт льону»; — р. [*растун*] «льон найвищої якості»; — очевидно, утворено від *рості* з огляду на певні особливості насіння цього сорту, пор. р. [*растунность семян*] «схожість насіння». — Див. ще **рості**. — Пор. **рост**, **ростильник**.

[**росул**] «бульйон» Мо; — запозичення з польської мови; п. *rosół* (<*roz-sół*) «бульйон; розсіл» відповідає укр. *розсіл* (див.).

росянка — див. **росічка**.

рот, [*rit*] «рот; отвір у посудині для рідини», [*ротан*] «з великим ротом» Бі, *ротеня*, *ротяка*, *ротатий*, [*рматий*] «ротатий» Нед; — р. бр. *рот*, др. *рътъ* «рот», ч. слц. поет. *ret* (род. в. *rtu*) «губа», вл. *ert*, заст. *rot*, *rot* «рот», схв. *řt* «мис; вістря», слн. *řt* «вістря, дзьоб», стсл. *рътъ* «ніс корабля»; — псл. *гътъ* «рот; дзьоб»; — загальноприйнятої етимології не має; припускається зв'язок з псл. *гүті* «рити», *гүдло* «рило» (Фасмер III 506—507; Преобр. II 217; Буга (у Преобр.); Holub—Kop. 312; Mikl. EW 285), з схв. *рүпа* «діра», слн. *гүра* «печера, яма», ч. *гүраті* «рити, копати» (Mikkola Ursl. Gr. III 25), з каш. *getk* «мис, коса на озері; затока; яма, калюжа» (Фасмер—Трубачев III 507; Stieber JP 38, 284—285), з нвн. *Rüssel* «рило, морда» (Machek ESJC 513); зіставлялося з *рота* «присяга» (Brückner 463—464). — Німчук 318—319; Черных II 123—124; Holub—Lyer 418; Skok III 162.

[**рота**¹] «військовий підрозділ», [*рота*, *рійта* Нед, *ріта* Нед] «тс.», *ротний*, *поротно*, ст. *рота* (1559); — р. бр. болг. схв. *рота*; — запозичення з польської мови; п. *gota*, як і ч. слц. *gota* «тс.», вл. *gota* «натовп», через посередництво німецької та старофранцузької мов (свн. *gotte*, *got* «військовий загін; натовп», фр. ст. *gote* «тс.») зводиться до нар.-лат. *rutta*<*rupta* «натовп, розсі-

яна група», пов'язаного з лат. *гупро* (*gumpere*) «розбиваю, ламаю, руйную», спорідненим з дінд. *гбрауаті* «ламає, руйнує», лит. *гүрүс* «крупний; грубий», укр. *рїпати*. — СІС² 737; Шелудько 45; Черных II 124; Фасмер—Трубачев III 507; Преобр. II 217; Горяев 302; Hüttl-Worth 17; Brückner 464; Kopaliński 851; Machek ESJC 518; Holub—Lyer 423; Holub—Kop. 315; Schuster-Sewc 1239; Младенов 563; Mikl. EW 282; Matzenauer 296; Kluge—Mitzka 610; Walde—Hofm. II 451. — Див. ще **рїпати**. — Пор. **корупція**.

[**рота**²] (заст.) «клятва, присяга» Нед, Пі, [*ротити*] «проклинати, гримати» Нед, [*рүтити*] «проклинати» Нед, [*рочити(ся)*] «присягати» Г, Нед; — р. [*рота*] «клятва, присяга», др. *рота* «тс.», *ротитися* «присягати», п. (іст.) *gota* «формула присяги», ч. *gotiti* «нарікати, сердитися», ст. *gota* «присяга», вл. *гочіс со* «присягатися», схв. *рота* «присяга», слн. *гота* «божба; присяга», стсл. *ротити сл* «присягатися»; — псл. *gota* «клятва, присяга» (<*uro-gota); — очевидно, споріднене з дінд. *vratām* «правило, закон, обітниця», ав. *urvāta-* «закон, віровчення», гр. *ρήτρο* «вислів; угода», *ρήτος* «домовлений», *ρήμα* «слово», лит. *vařdas* «ім'я», гот. *waürd* «слово», лат. *verbum* «тс.»; пов'язується також з псл. *rekti «говорити»: *gota*<*rok-ta (Трубачев Езиков. изсл. Младенов 338—339), з дінд. *řtā-* «правда», ав. *ařa-* «тс.» (Machek ESJC 518, пор. також Горяев 302); висловлювалося припущення про зв'язок з псл. *гътъ* «рот» (Brückner 463—464), про можливість запозичення з іранських мов (Moszyński PZJP 88). — Фасмер—Трубачев III 507; Преобр. II 216—217; Топоров ВЯ 1958/4, 122; Holub—Kop. 315; Schuster-Sewc 1229—1230; Trautmann 238; Zubatý LF 27, 67; Pokorny 1162. — Див. ще **іронія**, **рїтор**.

ротапринт «малоформатна друкарська машина»; — р. *ротапринт*, бр. *ратапринт*, п. ч. слц. *rotaprint*, слн.

rotaprint; — запозичення з англійської мови; англ. rotaprint «тс.» утворене з основ rotation «ротація, обертання», що походить від лат. rotāre «обертатися», rota «коло, колесо», і print «друкувати», яке через сангл. printe, prente, preinte «тс.» зводиться до фр. ст. preindre «тиснути», що виникло з лат. premo (premere) «тисну, давлу». — СІС² 737; Kopaliński 851; Klein 1243, 1358. — Див. ще прес, ротатор.

ротатор «апарат для виготовлення копій», *ротаційка* «ротаційна машина» Куз, *ротаційник* «робітник, що працює на ротації», *ротація* «ротаційна машина (друкувальна); обертання», *ротаційний* «заснований на принципі обертання (деталей та ін.)»; — р. болг. *ротатор*, бр. *рататар*, п. rotator, ч. rotace «обертання», слц. rotácia, вл. rotacija «тс.», м. *ротація* «ротаційна машина», схв. *рòтатор*, слн. rotácija «обертання»; — запозичення з англійської мови; англ. rotator, rotation походять від лат. rotātor «той, що обертає», rotatio «обертання», пов'язаних з rotāre «обертати», похідним від rota «коло, колесо», спорідненого з дінд. ráthaḥ «віз, візок, колісниця», ав. raθb «тс.», дірл. goth «колесо; біг, хід; шлях», двн. gad, нвн. Rad, лит. gātas, лтс. rats «тс.». — СІС² 737; Черных II 124; Kopaliński 851; Holub—Lyer 423; Klein 1358; Walde—Hofm. II 443—444. — Пор. ротапринт, ротор.

ротики (бот.) «антиринум, Antirrhinum L.», [ротки] «шавлія лучна, Salvia pratensis L.» Мак; — похідне утворення від рот; назва зумовлена тим, що форма пелюсток квітки нагадує рот, губи; пор. назви ротиків в інших мовах: р. *львіный зев*, бр. *львіны (львіны) зей*, п. *lwia paszcza*, а також наукові ботанічні назви родини укр. *губоцвіті*, лат. labiatae (від labium «губа»). — Вісюліна—Клоков 276; Нейштадт 473—475. — Див. ще рот.

[ротія] «жіноче плаття без рукавів, на зборах» Мо; — р. [ротия] «вид жіночого короткого халатика»; — запози-

чення з молдавської мови; молд. рум. góchie ([rótie]) пов'язується, як запозичення, з болг. *рòкля* «плаття», схв. gòklja «тс.», які через посередництво уг. gokol(j)a ([rokoly]) «широка спідниця на зборках» зводяться до нвн. Rōcklein, зменш. від Rock «спідниця; піджак», двн. gos(h), днн. gok «тс.», пов'язаного з Rocken «прядка», спорідненим з англ. rock, дісл. gokkr «тс.». — СДЕЛМ 360; DLRM 723; Skok III 156; MNTESz III 433; Kluge—Mitzka 604.

[рòтман] «лоцман, керманіч, стержневий» Нед; — запозичення з польської мови; п. rotman, getman «тс.» походить від нвн. Róttmann, утвореного з Rotte «рота, загін», звідки укр. *рòта*, і Mann «людина, чоловік», спорідненого з псл. mužь, укр. *муж*. — Kopaliński 840. — Див. ще муж, рòта¹. — Пор. лòцман.

рòтмістр (іст.) «офіцерський чин у дореволюційній Росії»; — р. *рòтмистр*, бр. *рòтмістр* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. rotmistrz «офіцерський чин у кавалерії»; (ст.) командир роти складається з основ слів rota «рота» і mistrz «майстер» (від нвн. Meister «тс.»); зміна в семантиці відбулася під впливом нвн. Rittmeister «офіцерський чин у кавалерії». — СІС² 737; Sł. wug. obcych 655; Kluge—Mitzka 603. — Див. ще майстер, рòта¹.

ротонда¹ (архіт.) «кругла або напівкругла споруда»; — р. болг. м. *ротонда*, бр. *ратонда*, п. rotonda, rotunda, ч. слц. вл. rotunda, схв. *рòтòнда (рòтòнда)*, *рòтòнда (рòтòнда)*, слн. rotúnda «тс.»; — запозичення з французької або італійської мови; фр. rotonde, іт. rotonda «тс.» походять від лат. rotundus (жін. р. -da) «круглий, заокруглений, стрункий», пов'язаного з rotāre «обертати», rota «коло, колесо». — СІС² 737; Kopaliński 851; Holub—Lyer 423; Dauzat 639. — Див. ще ротатор. — Пор. ротонда².

ротонда² «довга жіноча накидка; [не по зросту пошитий одяг (переважно довге плаття, довга сорочка) Па],

[*ротонда*] (знев.) «одежина» Ме; — р. *ротонда* (жіночий одяг), бр. *ратонда* «жіноча накидка у ХІХ ст.», схв. *ротонда* (*рòтòнда*) «жіноча накидка без рукавів»; — запозичення з польської мови; п. *rotunda* (*rotunda*) «жіночий одяг, що розширюється донизу» походить від фр. *rotonde* «жіночий одяг», яке зводиться до лат. *rotundus* (жін. р. -*da*) «круглий» (за формою нижньої частини одягу). — Фасмер ІІІ 508; Kopaliński 851. — Див. ще **ротатор**, **ротонда**¹.

ротор «обертова частина машин»; — р. болг. м. *ротор*, бр. *ротар*, п. ч. *rotor* «тс.», вл. *rotować* «обертатися», схв. *рòтор* «ротор»; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Rótor*, англ. фр. *rotor* «тс.» утворено на основі лат. *rotāre* «обертатися», *rotātor* «той, що обертає». — СІС² 737—738; Sł. węg. *obcych* 655; Holub—Lyer 423; Klein 1359. — Див. ще **ротатор**.

[**ротофейка**] «фуфайка; кофточка зі складками внизу» Мо; — видозмінене запозичення з молдавської мови; молд. *ротофей* «кругленький, товстенький», рум. *rotofei* «рум'яний, квітучий» пов'язане з *роатэ* «колесо», яке походить від лат. *rota* «тс.»; компонент *-фей* залишається неясним. — СДЕЛМ 361. — Див. ще **ротатор**.

рох (вигук, що відтворює рохкання свині), *рох-рох-рох* «тс.», *рòхкати* «видавати звук *рох*», [*рòхкати*] «тс. ВеЛ; квакати (про жаб) ВеНЗн», *рòха* «свиня», [*рòхкіт*] «рохкання» Нед, [*рохкòтанє*] «тс.» Нед; — р. [*рòхать*] «рохкати; сильно хропіти», [*рòхать*, *рòхкать*] «тс.», бр. *рох*, *рòхкаць* (про свиней), п. [*гохаць*] «тс.», ч. *goch* (<*h*goch), схв. *грòктати* «рохкати», слн. *gohpéti* «бурчати, галасувати»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до [*рòхкати*] «квакати»; припущення про спорідненість з лтс. *uĩkšėt* «рохкати» (Torbiörnsson I 11) необґрунтоване. — Фасмер ІІІ 508; Преобр. ІІ 217—218; Holub—Кор. 313. — Пор. **рòхкати**, **хру**.

[**рòхнуться**] «впасти» До; — результат видозміни форми [*грòхнутися*]

«з шумом упасти». — Див. ще **грòхати**.

[**рохтіти**] «рипіти» (про взуття) Нед; — звуконаслідувальне утворення.

рòчіти(ся) — див. **рòта**².

рошáда «рокіровка (у грі в шахи)» Куз, *рошувáти* «рокірувати» Куз; — запозичення з польської мови; п. *goszarda*, як і ч. *gošáda*, *gocháda*, слц. *gošáda*, схв. *рошáда*, *рохáда*, *рока́да*, слн. *gošáda*, *gokáda* «тс.», походить від нім. *Rocháde* «тс.», утвореного від *Roche* «тура» (шахова фігура), що через свн. *goche*, слат. *gochus*, ар. *guč* «тс.» зводиться до перс. *rukh*, джерелом якого є бенг. *roth* «віз», пов'язане з дінд. *gáthah* «тс.»; š замість *ch* у польській та інших слов'янських мовах з'явилося внаслідок вимови *ch* за правилами французької мови. — Kopaliński 851; Holub—Lyer 423; Kluge—Mitzka 603; Dauzat 635. — Пор. **рокірувати(ся)**, **ротатор**.

рошт — див. **рушт**.

рояліст «прибічник королівської влади», *роялізм*, *роялістичний* Куз, *роялістський*; — р. болг. *рояліст*, бр. *раяліст*, п. слц. *gojalista*, ч. *gojalista*, *royalista*, схв. *ројалист(а)*, слн. *gojalíst*; — запозичення з французької мови; фр. *royaliste* «рояліст» утворено від прикметника *royal* «королівський», що походить від лат. *rēgālis* «царський», пов'язаного з *rēx* (род. в. *rēgis*) «цар, володар». — СІС² 738; Kopaliński 826, 848; Holub—Lyer 421; РЧДБЕ 638; Dauzat 636—637. — Див. ще **регалії**. — Пор. **регула**, **рояль**.

рояль (музичний інструмент); — р. *рояль*, бр. *раяль*, болг. *роял*; — запозичення з французької мови; фр. *royal* «королівський; рояль, заокруглений з одного боку» (на відміну від *impérial* «імператорський; великий рояль, заокруглений з обох боків») походить від лат. *rēgālis* «царський», пов'язаного з *rēx* (род. в. *rēgis*) «цар, володар». — СІС² 738; Коваль 166; Черных ІІ 124; Фасмер ІІІ 509; Назарова РЯШ 1973/2, 94—95; Младенов 563; Dauzat 636—

637. — Див. ще **рега́лії**. — Пор. **ре́гула**, **рояліст**.

ртуть, [ортуть] «ртуть» Нед, [рту-тіна] «амальгама» Нед, *ртутний*, *ртутити*; — р. *ртуть*, бр. *ртуць*, п. *rtęć*, ч. *rtut'*, ст. *rtut*, слц. *ortut'*, болг. *рѣтуть*, *ртуть*; — загальноприйнятої етимології не має; реконструювалася вихідна форма *гьтѣть як активний дієприкметник від дієслова *гьти(ти), спорідненого з лит. *gītù*, *gītaĩ*, *gīsti* «котитися», лтс. *gītu*, *gīst* «тс.», лит. *gīēsti*, *gīečiũ* «скочувати, замотувати», лтс. *gīest*, *gīeži* «відпадати, відділятися», дангл. *wgīdan*, двн. *gīdan* «крутити» (Черных II 124—125; Фасмер III 509; Grünentahl ZfSIPh 13, 342); припускалося вихідне *гьтѣть, яке зіставлялося з цсл. **рѣтити сѧ** «кидатися» (Брандт РФВ 24, 144); через фонетичні труднощі менш прийнятні тлумачення слова як запозичення з ар. *'utārid* «ртуть» (Горяев 302; Mikl. TEI II 183; EW 285; Brückner 466; Holub—Lyer 425; Holub—Kop. 317; Lokotsch 167) або з лат. *argent(u)m vivum* «живе срібло» (Machek ESJC 522).

руб «вузький край, окрайка; шов на тканині, рубець», [рубай] «дроворуб», [рубайло] «ескадрон; той, що б'ється, рубає» Нед, [рубак] «дроворуб; інструмент у колісників Г; дровітня ДзАтл II», *рубака* «той, що б'ється, рубає; [ескадрон] Нед», [рубаківщина] «місце в лісі після вирубки дерев» Ч, [рубаль] «дроворуб; забіяка» Нед, [рубальник] «тс.» Нед, *рубанець* «поліно, цурпалок, [меч Нед; праник]», *рубанина*, [рубанинсько] «місце в лісі, де вирубані дерева», *рубанка* «колода; [рубання дров; сорт махорки]», [рубанок] «поліно» Нед, [рубаниці] «дрова», [рубань] «купа дров; поле серед лісу» тж, *рубач* «дроворуб; [забіяка Нед]», *рубачка*, *рубель* «жердина, якою притискають сіно чи снопи на возі; дошка із зарубками для качання білизни», *рубець* «шов у шитві; шрам; край; [рант Нед]», *рубіло* (знаряддя праці первісної людини), *рубіж* «кордон; край; [зарубка; тупий бік

ножа]», [рубіль] «рубель для притискування сіна чи снопів» ДзАтл II, [рублінник] «дроворуб, якому доручено відмічати зарубками роботу», [рубок] «шрам Нед; рубель до полотна Пр. XI діал. н.», *рубча́стість*, *рубчик* «шов, рубець», [руб'я] (зб.) «краї, рубці» Нед, *рубаний*, *рублений*, *рубний*, *рубцевий*, *рубцьований*, *рубцьоватий*, *рубчастий*, *руба* «вертикально, ребром», [рубом] «тс.», *руба́ти*, *рубі́ти* «підрублювати, підшивати», *рублі́ти* «притискувати рублем», *рубоні́ти*, *рубцьова́тися*, *вруб*, *врубівка*, *врубовий*, *віруб*, *вірубка*, *вірубаний*, *вирубний*, *відруб*, *відрубник*, *відрубок*, *відрубаний*, *відрубний*, *зруб*, [зрубань] «рубання лісу», [зрубина] «один ряд у зрубі криниці», *зрубі́ти* «побудувати з брусів», [за́руб] «зарубка, засік» Ж, [за́руба] «рублена перегородка в амбарі» Ж, *за́рубина*, *за́рубка*, *за́рубник*, *за́рубок*, *за́рубіжний*, *за́рубцьований*, [за́рубчастий] «карбований» Ж, [звирубу́ляти] «вирубувати» ВеЛ, *на́руб*, [на́рубень], [на́ру́би] «навиворіт», *навідруб*, *на́рубка*, *на́друб*, *на́друбина*, *недо́рубаний*, [недо́рубок] Г, Ж, *обруб*, [обрубина] «оборіг» Ж, *обрубка*, *обрубки*, *обрубник*, *обрубок*, *обрубувач*, *обрубкуватий*, *обрублений*, *обрубний*, [о́друб: одним о́друбом] «зразу» Ж, [на́руб] «ділянка для випасу в лісі» ЛЧерк, *переруб*, [переруб] «засік» ВеЗн, [підруб] «основа дерев'яної хати» Куз, *підрубка*, [по́друб] «підвалина» Л, *пору́б*, [пору́баніна] «рана» ВеУг, *пору́бка*, *пору́бник*, [пору́бня] «мотика» ВеЗа, *пору́бщик*, *пору́біжний*, *пору́бцьований*, *прируб*, [приру́біти(ся)] «зажити, зарости» (про рану) Г, Ме, *прирубіжний*, *проруб*, *прорубка*, [прорубня] «ополонка», [про́луб] «тс.», *ро́зруб*, *ро́зрубка*, [стру́б] «зруб», [уру́бок] «поліно» Нед, *уру́бний*; — р. *рубе́ц*, *рубі́ть*, бр. *руб* «ребро, край», *рубі́ць* «рубати», др. *рубъ* «шматок тканини», п. *габ* «край, рубець», ч. *гоуб* «щось відрубане; прищепа», *губ* «виворіт», слц. *вл. губ* «тс.», *нл. губ* «полот-

няний одяг; полотняна хустина», *gubaš* «рубати», полаб. *gōb* «рубець», болг. *рѣб* «край, грань; обшитий край одягу; кромка матерії», м. *раб* «рубець, кайма; край, грань, ребро», *раби* «підрублює, підшиває край тканини», схв. *рѹб* «край, кайма, рубець (на одязі)», слн. *gōb* «край, борт, кайма»; — псл. *gōbъ* «руб, край предмета (=відрубане); одяг (=підрублене, підшите)»; — споріднене з лтс. *gūobs* «зарубка», *gūobīt* «робити зарубки», *gaĩstīt* «рубати тупою сокирою», лит. *gūmbas* «рубець, шрам; зарубка на дереві; широка смуга, окрайка», *gūmbėti* «рубцюватися», *gūmbiūti* «підрубувати», *gėmbėti* «вкриватися шрамами»; далі зіставляється також з двн. *gant(t)* «край щита», *gamft* «рамка, край», свн. *ganft* «тс.», дісл. *gōnd* «край, ребро»; спорідненість із свн. *gūprf* «тулуб», гол. *gotpr* «тс.» сумнівна; іє. **gembh-/gombh-* «рубати». — Черных II 125; Фасмер III 510, 511; Преобр. II 219—220; Горяев 303; Brücker 455; Mashek ESJC 522; Holub—Lyer 425; Holub—Kop. 317; Schuster-Sewc 1247—1249; Olesch 907; Младенов 566; Mikl. EW 281; Trautmann 236; Mühl.—Endz. III 508—509, 557; Karulis II 127. — Пор. **ремесло́, рубáтина, рúбéль, рубéць, рубíльник, рубíж.**

[**рубá**] (ірон.) «недосвідчена працівниця» Корз; — очевидно, діалектний звуковий варіант форми *робá, пов'язаної з *робота, робіти*, пор. [*робота*] в цій же західноволинській говірці. — Див. ще **робіти**.

[**рубáк**] (зоол.) «дошовий черв'як, *Lumbricus L.*» Корз, [*рубачлєвий*] «червивий» Корз; — пов'язане з *робáк* «черв'як». — Див. ще **гробáк, хробáк.**

рубáнок (теслярський інструмент), [*рабáнок*] «тс.» Нед; — р. *рубáнок*, бр. *рубáнак*, п. [*gubaneк, guban*] «тс.»; — запозичення з німецької мови; нн. *gūbank*, нвн. *Raubank* «великий рубанок» складається з основ слів *gauchen* «ворсувати, начісувати», *gauch* (<двн. *gūh*) «шершавий, нерівний», споріднених з дінд. *gūkšá-* «шорсткий, сухий», лит.

gūkti «морщитися», і *Bank* «лава, верстат»; припущення про посередництво дат. *gubānk*, шв. *gubank* «тс.», які теж є запозиченнями з німецької мови (Matzenauer LF 17, 181), недостатньо обґрунтоване; зіставлення з *рубáти* (Горяев Доп. I 40; Преобр. II 218) помилкове. — Дзендзелівський St. sl. 22, 294—295; Шелудько 46; Фасмер III 510; Kluge—Mitzka 586—587. — Див. ще **бáнка³**. — Пор. **фугáнок.**

рубáти — див. **руб.**

[**рубáтина**] «груба стара сорочка» ВеБ, [*рубáтка, рубáха* Нед] «тс.», [*рубáте*] «білизна, лахміття», *рубóк* (заст.) «сорт лляного полотна; хустка з батисту або перкалю; [смужка полотна Нед]», *рúб'я* «подертий одяг, лахміття», *рубкóвий* (заст.) «виготовлений з рубку»; — р. [*руб*] «грубий одяг; лахміття», *рубáха* «сорочка», бр. [*руб(ы)*] «грубий одяг», др. *рубъ* «обривок тканини», *рубы* «поганий одяг, руб'я», п. *gābek* (заст.) «тонке полотно; хустка, яку носили під чіпцем заміжні жінки; занавіска; [одяг з тонкого полотна]», ч. заст. слц. *gubáš* (назва одягу), вл. *gub* «лляна хустина», *gubjanу* «лляний», нл. *gubjaž* «полотно, парусина», *gubjanу* «полотняний», *gubjane* «полотно», болг. діал. м. *рúба* «одяг», схв. *рѹб* «хустина», *рѹбача* «сорочка», *рѹбље* «білизна», слн. *gōbes* «хустина»; — назви, пов'язані з *руб* «край, кромка, шов на тканині», псл. *gōbъ* «тс.». — Фасмер III 510; Ильинский РФВ 74, 121; Brücker 455; Mashek ESJC 522. — Див. ще **руб.**

рúбéль «карбованець», *рубль* (з рос.), [*руб*] «тс.», [*рублевíк*] «річ вартістю в 1 рубль» Нед, [*рубльóвик*] «рублева монета», *рублєвий*, ст. *рублей* (1322), *рубель* (1408), *рубль* (1456); — р. *рубль*, бр. [*рúбель*], др. *рубль* «відрубок; грошова одиниця», п. *gubel*, заст. *gubl*, ч. *gubl*, слц. *gubel'*, вл. *gubl*, болг. *рúбла*, м. *рубља*, схв. *рѹбља, рѹбаль (рѹбаль)*, слн. *gúbelj*; — пов'язане з *рубáти*, оскільки др. *рубль* означало відрубок срібної гривні, яка рубалася на чотири частини; помил-

кова думка (Mikl. EW 281; TEI 147; Lokotsch 138; Грот Фил. раз. II 368) про запозичення у давньоруську мову з перської або з тюркських мов (пор. болг. *руп* «дрібна монета» з турецької мови; перс. *gurie* «золота монета», тур. *gubija* «грошова одиниця», ар. *gub'ijje* «золота монета» зводяться до дінд. *gūrua-* «гарно оформлений, карбований», звідки також назва індійської грошової одиниці *ру́пія*, гінді *gūriya* — Maughofer III 70). — Коваль 106; Черных II 125—126; Фасмер III 511; Преобр. II 220; Горяев 303; Jagić AfSIPh 31, 314; RSI 384; Вгюскнер 466; Holub—Kop. 317; Klein 1362. — Див. ще **руб.**

руберо́йд (покрівельний та ізоляційний матеріал); — р. бр. *руберо́йд*, п. ч. слц. *gubegoid*, болг. *руберо́йд*; — запозичення з англійської мови; англ. *gubberoid* «тс.» утворено від *gubber* «гума», похідного від *gub* «терти», спорідненого з дат. *gubbe*, норв. *gubba* «тс.», за допомогою суфікса *-oid*, який зводиться до гр. *εἶδος* «вид, вигляд», спорідненого з псл. *vidъ*, укр. *вид*; виведення від лат. *guber* «червоний» (СІС² 738; Sl. wug. obcuch 655; РЧДБЕ 638) помилкове. — Див. ще **вид**.

рубéць «перший відділ шлунка жуйної тварини; їжа, приготовлена з нього»; — р. бр. *рубéц* «тс.»; — результат перенесення назви *рубéць* «складка на поверхні чого-небудь», зумовленого тим, що на внутрішній поверхні цієї частини шлунка є складки. — Горяев Доп. 2, 32; БСЭ 22, 1010. — Див. ще **руб.** — Пор. **фля́ки**.

рубі́льник «ручний пристрій для вимикання та перемикування електричного струму»; — бр. *рубі́льник*; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *рубі́льник* утворено від *рубі́ть*, оскільки різкі рухи при користуванні цим пристроєм, пов'язані з процесами, що відбуваються всередині пристрою, нагадують рубання (пор. вираз *віруба́ти струм*). — БСЭ 22, 1012—1013. — Див. ще **руб.**

рубі́дій (хім.) «хімічний елемент Rb», *рубі́дієвий*; — р. болг. *рубі́дий*, бр. *рубі́дий*, п. *gubid*, ч. вл. *gubidium*, слц. *gubidium*, схв. *ру́биди́й(ум)*, слн. *gubídij*; — засвоєно з новолатинської наукової номенклатури; нлат. *gubidium*, утворено в XIX ст. німецьким хіміком Р.В. Бунзеном на базі лат. *gubidus* «червоний», пов'язаного з *guber* «тс.», спорідненим з псл. *gidъ*, укр. *руді́й*; елемент названо за його кольором у спектрі. — СІС² 738; Волков 63; Фигуровский 110—111; Koraliński 852; РЧДБЕ 748; Klein 1362. — Див. ще **руді́й**. — Пор. **рубін**, **ру́брика**.

рубі́ж «лінія, межа; державний кордон», [*рубéж*] «тс.», [*рубежі*] «рубці на рогах» Куриленко, [*зарубéжний*] Я, *зарубі́жний*, *порубі́жний*, *прирубі́жний*; — р. бр. *рубéж* «тс.», др. *рубежь* «зарубка, знак, вирубаний на дереві на позначення кордону; межа, кордон», п. *gubiež* «межа» (з рос.); — пов'язане з *рубáти*, др. *рубити*: в давнину зарубками на деревах, пнях позначалися межі. — Фасмер—Трубачев III 510; Преобр. II 218—219; Горяев 303; Вгюскнер 455; Младенов 566. — Див. ще **руб.**

рубін «коштовний камінь червоного кольору», [*ру́бин*] Нед, *рубі́новий*, [*ру́биновий*] Нед; — р. болг. *рубін*, бр. *рубін*, п. вл. *gubin*, ч. слц. слн. *gubin*, м. *рубин*, схв. *ру́бін*; — запозичення з німецької мови; н. *Rubin* походить від слат. *gubīnus* «тс.», пов'язаного з лат. *gubeus*, *guber* «червоний», спорідненим з псл. *gidъ*, укр. *руді́й*. — СІС² 738; Черных II 125; Фасмер III 511; Преобр. II 219; Горяев 303; Вгюскнер 466; Machek ESJC 522; Holub—Lyer 425; Holub—Kop. 317; Младенов 563; Kluge—Mitzka 611. — Див. ще **руді́й**. — Пор. **рубі́дій**, **ру́брика**.

ру́бка «приміщення на кораблі, літаку»; — р. бр. болг. *ру́бка*; — через посередництво російської мови запозичено з голландської; гол. *goef* «рубка (будова на судні)» споріднене з нвн. *Roof*, снн. *gōf* «тс.», англ. *goof* «дах, стеля»,

дангл. дфриз. *hrōf* «тс.», дісл. *hrōf* «будова на судні» і, можливо, з сірл. *sgō* «стайня; сарай», брет. *sgou* «стайня», вал. *sgaw* «свинарник». — СІС² 738; Фасмер III 511; Преобр. II 220; Горяев 303; Грот Фил. раз. 2, 369; Klein 1356.

[**рублі**] (бот.) «айстри китайські, *Callistephus chinensis* Wees.» Мак, [*рублевиця підбулиста*] «пельтигера собача, *Peltigera canipa*» Мак, [*рубльовиця позема*] «пельтигера горизонтальна, *P. horizontalis*» Нед; — назви неясні; можливо, пов'язані з *руб*, *рубати*.

рубрика «розділ, підрозділ, графа», *рубрика́тор* Куз, *рубрика́ція*, *рубрикува́ти*, *підрубрика*; — р. болг. м. *рўбрика*, бр. *рўбрыка*, п. *губрук*, ч. слц. вл. *губрика*, схв. *рўбрика*, слн. *губрика*; — запозичення з латинської мови; лат. *gubrica* «червона мінеральна фарба; рубрика, заголовок закону (написаний червоною фарбою)» утворено від *gubeg* «червоний», спорідненого з псл. *гудъ*, укр. *рудий*. — СІС² 738; Фасмер III 511; Преобр. II 220—221; Горяев 303; Kopaliński 852—853; Brückner 466; Machek ESJC 317; Holub—Lyer 425; Holub—Kop. 317; Klein 1362. — Див. ще *рудий*. — Пор. *рубідій*, *рубін*.

руб'я — див. *рубатина*.

рувати — див. *рути*.

[**руга**¹] «голосний плач, ридання» Нед; — очевидно, псл. *rugati, пов'язане чергуванням голосних з *rugati* «тс.; ригати». — Див. ще *ригати*.

руга² (заст.) «земля, передана громадою церкви або духовній особі на її утримання», *ружний* «пов'язаний з ругою»; — р. заст. *руга* «кошти на утримання церковного причту», бр. *ружнік* «той, хто утримується на ругу», др. *руга* «винагорода, платня; кошти на утримання церковного причту; церковне майно», болг. заст. м. *руга* «платня сільському пастухові», с.-цсл. *роуга* «платня»; — запозичення із середньогрецької мови; сгр. *ρούα* «винагорода, платня» походить від слат. *goga* «тс.», пов'язаного з лат. *gogāre* «питати, про-

сити, пропонувати». — Фасмер III 512; Преобр. II 221; Горяев 303; Mikl. EW 282. — Див. ще *прерогатива*.

[**ругати**] «сварити, лаяти» Нед, [*руг*] «образа, лайка, кривда, сварка», [*руга*] «наруга», [*ругатня*] «лайка, сварка» тж, *наруга*, *поруга*, [*поруганник*] «особа або річ, над якими сміються» Нед, О, [*поруганя*] «тс.; нещастя, катастрофа» О; — р. *ругать* «лаяти», *ругань* «лайка, сварка», бр. [*ругаць*] «лаяти», [*наругацца*] «насміхатися, дражнити», др. *ругатися* «насміхатися, глумитися», *ругъ* «наруга, глум», п. [*raḡaś*] «лаяти, сварити», *uḡaś* «тс.», ч. *rouhati se* «богохулити, кощунствувати», слц. *ruhat' sa* «тс.», болг. *ругая* «лаяти, сварити», м. *руга* «тс.», (розм.) *ругло* «посміховисько», схв. *ругати се* «насміхатися, знущатися», *руг* «знущання, глузування, наруга», *руга* «тс.», слн. *rogati se* «глузувати, знущатися», стсл. **ржгати(са)** «висміювати, глумитися, ганьбити», **ржгъ** «наруга, глум», **ржгати** «висміювати, глумитися»; — псл. *rogati* «ображати, насміхатися», *rogъ* «лайка, образа»; — дальші зв'язки не зовсім ясні; очевидно, пов'язане чергуванням голосних з коренем **reg-*, засвідченим у цсл. **регнжти** «зяти», схв. *рега* «гарчання», *регнути* «гарчати», слн. *režati* «зяти; гарчати, злобувати» і спорідненим з лат. *ringog* «роззявляти рота, скалити зуби, сердитися», прус. *gānctwei* «красити»; зіставлялося також з лтс. *langāt* «лаяти», дінд. *lāngati* «ображає, мучить», гр. *ἐλέγχω* «лаю» (Machek ESJC 519), з лит. *āpranga* «спорядження», р. *оружие* (Machek ZfSlPh 18, 26; Булич ИОРЯС 4, 1498); розглядалося як слов'янське утворення звуконаслідувального характеру (Holub—Kop. 315). — Черных II 126; Фасмер—Трубачев III 512—513; Аникин Этимология 1982, 75—76; Преобр. II 221; Горяев 303; Brückner 455, 477, 595; Holub—Lyer 424; Младенов 563; Skok III 166—167; Walde—Hofm. II 436.

[**ругач**] (орн.) «сорокопуд, *Lanius minor*»; — пов'язане з *ругати*, др. *ру-*

гатися «насміхатися»; пор. іншу назву цього птаха [смішók]; назва зумовлена тим, що сорокопуди наслідують співи інших птахів. — Птицы СССР 419; БСЭ 19, 1191. — Див. ще ругати.

ругеля, ругеля — див. рагеля.

[ругнути] «брикнути» ВеУг; — запозичення з угорської мови; уг. rúg «бити, ударяти ногою; брикати» етимологічно неясне, можливо, успадковане з давньоугорського періоду. — MNTEsz III 461.

рудá¹ «гірська порода, що містить метали; [іржаве багно; болотистий луг Нед, болотистий берег Па]», [рудáви] «рудна порода» Нед, [рудáвина] «болото; мочар» Нед, [рудáвица] «випас» НикНикЕЛ, [рудíни] «мідна слюда» Нед, [рудка] «іржаве багно, болото; заплава річки Ч; баюра Нед», рудник «рудокop», рудник, рудня «рудник; [металургійний завод Нед]», [рудомán] «заросле болото; заболочена низина» Ч, [рудявина] «іржаве болото», [рудянка] «болотна руда», рудний, [рудяний] «рудний Нед; іржавий (про воду)»; — р. бр. рудá, др. руда «гірська порода; рудник», п. ч. слц. вл. нл. guda, болг. рудá, м. руда, схв. руда, слн. rúda; — псл. guda «руда; іржаве болото», пов'язане з гудъ «червоний, рудий»; — безпосереднє зіставлення (Machek ESJC 522—523; Holub—Lyer 425; Kluge—Mitzka 174) з нвн. Erz «руда», гот. aiz, двн. ēg «тс.», лат. gūdus «шматок каменя, руди», gaudus, gōdus «тс.», першоджерелом для яких вважається слово з мови давнього народу, що володів обробкою металів (припускається шумерське ugud «мідь»), непереконаливе. — Черных II 126; Фасмер III 513; Преобр. II 189, 221; Горяев 296—297, 303; Brückner 467; Holub—Kop. 318; Skok III 165; Гамкрелідзе—Иванов 711—712. — Див. ще рудий. — Пор. болото.

[рудá²] (бот.) «пероноспора, Puccinia viticola de Vu. ВеНЗн; іржа лінійна злаків, Puccinia graminis Pers. тж; Uredo rubigo vega Mak», [рудáвина] «іржа лінійна злаків» ВеНЗн; — очевидно, пов'язане з рудий, рудá «ір-

жаве болото» (за кольором і частково за середовищем поширення); пор. інші назви цих рослин: іржá, р. ржа, ржавчина, п. rdza. — Див. ще рудá¹, рудий.

[рудá³] «дишло в саях для перевезення дров», [рудо] «дишло, голобля» Нед, ВеЗн, [руд] «тс.» Чопей, ДзАтл I, [рудíна] «рубель» ДзАтл II; — м. схв. руда «дишло», слн. rúdo «тс.»; — запозичення з угорської мови; уг. rúd «жердина; дишло» етимологічно неясне. — ВеЗн 61; Mikl. EW 282; MNTEsz III 461.

рудбékия (бот.) «декоративна рослина із золотаво-жовтими квітками, Rudbeckia»; — р. болг. рудбékия, бр. рудбékия, п. слц. rudbekia, ч. rudbekie, слн. rudbékija; — назва, засвоєна з новолатинської номенклатури; нлат. Rudbeckia утворено від прізвища шведського ботаніка О. Рудбека (O. Rudbeck, 1630—1702). — СІС² 738; ССРЛЯ 12, 1519; SCS 770; РЧДБЕ 749.

[рудера] «ветха будівля, руїни» Куз, рудерáльний: рудерáльні рослини «бур'яни, що ростуть коло житла, по смітниках, на дорогах і под.»; — р. рудерáльний: рудерáльные растéния, бр. рудэрáльны: рудэрáльныя расліны, ч. ruderálný, слц. ruderálny, болг. рудерáлен: рудерáлни растéния «тс.»; — запозичення з польської мови; п. rudera «старий, зруйнований будинок, руїни» походить від лат. rūdus (род. в. ruderis) «уламки каміння, будівельне сміття, руїни», що зіставляється з дісл. rāst «руїна», норв. [rust] «рештки муру», лит. gausyti «розкопувати», рос. рыхлый. — СІС² 738; Brückner 467; Holub—Lyer 425; Walde—Hofm. II 447—448. — Див. ще рихлий.

рудий «червоно-жовтий», рудáвий, рудуáтий, рудявий, [рудяний] «крявавий», [рудá] «кров; іржаве болото; іржа», [рудáк] «суха, плюскла гречка» Нед, рудíзна, [рудики] «дрібне зерно, що відходить, коли віють гречку» Мо, [рудомánя] «руда тварина; хлопець з рудим волоссям» Чаб, [рудюк] «неповне зерно в гречці» Кур, рудяк «щось

руде; плюскле зерно; [руда пляма, лас-товиння Л]», [рудь] «рудий» (про домашніх тварин), [рудько́] «тс.», *рудіти*, *рудішати*, *зруділий*, *поруділий*, *прируділий*; — р. *рудой*, бр. *руды*, п. *rudu*, ч. *rudý* «червоний; рудий», слц. *rudý* «темно-червоний», вл. *rudojty* «рудий», м. *rudее* «стає червонуватим», схв. *руд* «рудий», слн. *rud* (рідк.) «червоний»; — псл. *rudъ* «червоний, рудий», пов'язане чергуванням голосних з *rudjъ «рижий», **гъd-*, пор. р. *рдеть*; — споріднене з лит. *rudas* «бурий, рудий», *rudys* «іржа», лтс. *raudys* «червоний, рудий», гот. *raufs* «червоний», днв. *rot*, дангл. *read*, нвн. *rot*, англ. *red*, лат. *ruber*, гр. *έρυθρός* «тс.», ав. *raoidita-* «рудуватий», дінд. *rudhirah* «червоний, кривавий», тох. А *ratram* «червоний», тох. В *raetre*; іє. **roudh-/rudh-* «червоний». — Фасмер III 513; Преобр. II 189—190; Горяев 297; Бахилина 108—109; Brücker 467; Machek ESJC 523; Holub—Lyer 425; Holub—Kop. 318; Schuster-Sewc 1250; Младенов 563; Skok III 165; Критенко Вступ 520; Mikl. EW 284; Trautmann 238—239; Karulis II 133; Mühl.—Endz. III 483; Kluge—Mitzka 609; Walde—Hofm. II 444—445; Klein 1314; Гамкрелидзе—Иванов 422; Pokorny 872—873. — Пор. **іржа́**, **ріжий**, **рудá¹**.

рудимент «орган, який утратив своє первинне значення в процесі історичного розвитку організму; залишок; пережиток», *рудиментация*, *рудиментарний*; — р. болг. м. *рудимент*, бр. *рудымент*, п. *rudiment*, ч. слц. вл. *rudiment*, схв. *рудимен(а)т*, слн. *rudiment*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Rudiment*, англ. фр. *rudiment* утворено на основі лат. *rudimentum* «початок, першооснова», пов'язаного з *rudis* «необроблений, грубий» (<*rudins) неясного походження. — SIC² 738; Kopaliński 853; Holub—Lyer 425; Klein 1363; Walde—Hofm. II 447. — Пор. **ерудіція**.

[**рудяк¹**] (орн.) «вільшанка, *Erithacus rubecula* Куз, [*рудняк*] «тс.»

ВенЗн; — похідне утворення від *рудий*; назва зумовлена оранжево-рижим забарвленням горла, грудей, боків голови і шиї вільшанки (Птицы СССР 464); пор. інші назви цього птаха: [*червоне вольце*, *черленогруд*, *червеняк*]. — Булаховський Вибр. пр. III 206. — Див. ще **рудій**.

[**рудяк²**] (бот.) «сухоребрик Лезелія, *Sisymbrium loeselii* L.» Мак; — очевидно, похідне утворення від [*рудá*] «кров»; назва зумовлена застосуванням сухоребрика для лікування дизентерії (Лік. росл. Енци. дов. 423); пор. бр. [*крывавец*] «сухоребрик». — Див. ще **рудій**.

[**ружа**] «троянда, шипшина; мальва», [*ружана*] «жовто-червонувата корова» Нед, [*ружена*] «тс.», [*ружило*] «червонуватий віл» тж, [*ружин*] «червоно-бурий бик» Вел, [*руживий*] «рудий» Вел, [*ружий*] «червоний» Нед, [*ружний*] «трояндовий» Нед, [*ружовий*] «рожевий» О, [*ружняний*] «тс. Пі; рум'яний Нед», [*ружовастий*] «рожевуватий» О, [*ружуватися*] «рум'янити шоки» Ме, Па, ст. *ружа* (1627); — бр. *ружа* «троянда»; — запозичення з польської мови; п. *goza*, як і ч. *guže*, слц. *guža*, вл. *го́жа*, нл. *goža* «тс.», болг. *ружа* «тс.; [мальва]», м. *ружа* «роза», схв. *ружа* «тс.», походить від лат. *rosa* «тс.». — Німчук 280; Коваль 80; Фасмер III 493; Преобр. II 209—210; Brücker 466; Machek ESJC 526; Holub—Lyer 426; Holub—Kop. 319; Schuster-Sewc 1244—1245; Младенов 564; Mikl. EW 282. — Див. ще **ро́за**. — Пор. **ро́жа¹**.

[**руже**] «зброя» Нед, [*ружже*, *ружие*] «тс.» Нед, [*руже*] «рушниця» Л, Кур, [*ружжб*, *ружина*, *ружб* Ме, Па] «тс.», [*ружейник*] «той, що робить рушницю» Нед; — р. *ружжб* «рушниця», *оружие*, [*оружьб*], бр. *ружжб* «тс.», др. *оружие* «знаряддя, інструмент; зброя», п. [*guzie*] «зброя», [*gužuja*] «тс.», болг. (заст.) *ружам се* «озброюють», м. *ружа* «постачає, споряджає, готує»; — результат спрощення давні-

шої форми *оружие* «зброя», др. *оружие* «тс.; зброя»; форми [ружжѡ, ружѡ] запозичені з російської мови; припущення про зв'язок з нвн. Rohg «очерет; ствол рушниці» (Горяев 303) безпідставне. — Черных II 126; Фасмер III 514; Преобр. II 222; Brückner 381; Machek ESJC 418; Mikl. EW 281. — Див. ще **оружья**.

ружий — див. **ружа**.

[**ружніця**] «рушниця» Нед, Пі; — каш. [reżnica] «тс.»; — результат контамінації синонімічних назв *рушніця* і [*ружіна*]. — Mikl. EW 281. — Див. ще **руже**, **рушніця**.

[**рузноколія**] (бот.) «айстри, Aster L.» Л; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з п. różnokolorowe (kwiaty) «різнокольорові (квіти)»; у першій частині слова можна також бачити ч. różno- «різно-» (на Поліссі є переселенці як з Польщі, так і з Чехії).

руїна, *руїтник*, *руїнація*, *руїнач*, *руїнівник*, [руїновіни] «руїни» Нед, *руїновище*, [руїнувіна] «розорення, спустошення», *руївничий*, *руївний*, *руївницький*, *руїнівний*, *руїнувальний*, *руїнувати*, [руїнити] Нед, *розруй* «зруйнування», [розруйнованне] «тс., руїни» Нед, *розруйний* «руїнівний»; — р. болг. схв. *руїна*, бр. *руїна*, п. ч. слц. вл. *ruina*, м. *руина*, слн. *ruina*; — запозичення з латинської мови; лат. *ruina* «падіння; напад; загибель; розорення; (мн.) руїни» є похідним від дієслова *ruo*, *ruere* «валитися, руйнуватися», що зіставляється з сірл. *ruathar* «натиск, штурм», кімр. *rhuthr* «тс.», брет. *gumt* «натовп, загін». — СІС² 738; Черных II 126—127; Sł. wyr. obcych 656; Machek ESJC 523; Holub—Lyer 425; РЧДБЕ 749; Walde—Hofm. II 453.

[**руй**] «геть» О; — результат спрощення запозиченого п. *wać* (*się*) «тс.; зась; стережись», що є формою 2-ї ос. одн. наказового способу дієслова *wać* «укріплювати; берегти; стерегти». — Онышкевич Исслед. п. яз. 248. — Див. ще **вара**, **варувати**.

руйніца — див. **рій**¹.

рука, *рукав*, *рукавець* «рукавчик; торбина», *рукавіця*, *рукавічник*, *рукавічництво* Куз, *рукавча*, [рукавчата] Пі, *руків'я* «рукоятка», [руковіни] «заручини Г; згода О», [руковище] «рукоятка» ВеЗа, *руця*, *руч* «рука» (у ліву р., на швидку р. і т.д.), *руча*, [руча] «чепіга» НикСГЛ, [ручайка] «міра льону; жменя», *ручата*, *рученя*, [ручійльник] «поручитель» О, [ручіна] «рука; стрілка годинника» Нед, [ручіня] «ручення» О, *ручісько*, [ручітель] «поручитель» Нед, *ручіця* «зменш. до *рука*; деталь воза; [ручка Нед; чепіга О]», *ручіще*, [ручій] «поручитель» О, *ручка* «зменш. до *рука*; держак, прилад для писання; смуга покосу; [жмут соломи, яким ушивають стріху; ципилно; міра льону; повісмо ниток О]», [ручки] «огудиння огірків, гарбузів та ін.» Л, *ручник* «спеціаліст ручного вироблення чого-небудь; інструмент (молоток, пензель і под.); ручний кулемет; [поручитель] О», [ручніця] «кінець пилки з ручкою», [ручухна] «рука; ручка», *рукавічний*, *рукавний*, *рукавний*, [руковий] «даний рукою», [ручений] «ручний», *ручний*, [ручно] «зручно», [рушно] «тс.», *рукатися* «вітатися за руку», *рукатися* «тс.», *ручатися*, *безрукавка*, *безрукавий*, *безрукавний*, *безрукий*, *вручитель*, *вручати*, *вручений*, *вручну*, [вручка] «поміч» Куз, *віручка*, *виручати*, [впоруч] «поруч» Ж, [впоручний] «рівнобіжний» Ж, *доручення*, [доручник] Я, *доручати*, *зрукі*, [зрукований] «заручений» ВеЛ, [зруч] «зручно» Ж, [зручий] «зручний» Ж, *зарука*, [зарукавниця] «манжета» Она, *зарукавок*, [зарукавчик] «тс.» Она, *заручини*, *заручка*, *заручник* «зложник; [жених Пі]», [заручники] «дружки жениха» Ж, [заручниця] «молода» Пі, [зарукований] «заручений» ВеЛ, *заручений*, [заручний] (у виразі з *лист* «гарантійна грамота») Ж, [заруч] «у заставу» Ж, *заручатися*, *запоручка*, [запоручити] «доручити», *нарукавник*, *нарукавці*, [наручка] Ж, *наручник*, *наручні*, *наруччя*, *нарукав-*

ний, *нару́чний*, *на́руч* «на підтримку; [кількість чогось на одну руку МСБГ]», *на́ручно* «зручно», [*на́рушно*] «тс.» Ме, [*наві́руч*] «на допомогу» Пі, *недо́віручка*, *недо́ручний* «недоставляваний» Куз, *обру́ч* «браслет», [*обру́чини*] Ж, *обру́чка*, *обру́ччя*, *обруча́льний*, [*обручний (обіручний) ніж*] «ніж для тесання двома руками» ВеЛ, *обруч* «поряд», *обруча́ти*, *переві́ручка*, *підру́чник*, *підру́чний*, *пору́ка*, *пору́ки*, *пору́чата* «поручні», *пору́ченець*, *пору́чень*, *пору́читель*, *пору́чительство*, *пору́чі* «частина броні на руках; частина одягу священика», *пору́чник*, *пору́чництво*, *пору́чні*, *пору́ччя*, *пору́чальний*, *пору́чневий*, [*пору́кувати*] «заручити», *пору́чати*, *пору́чатися*, *пору́ч*, [*пору́чно*] «зручно» Нед, *попідру́чки*, [*попідруч*], *приру́чати*, *приру́чений*, [*приру́чний*] Нед, *припору́ка*, [*спору́ка*] «зручність» Нед, [*спору́чник*] «помічник» Нед, [*упору́ч*] «поруч»; — р. бр. *рука́*, др. *рука*, п. *гѣка*, ч. слц. вл. нл. *рука*, полаб. *гѣка*, болг. *ръка́*, м. *рака*, схв. *ру́ка*, слн. *гѣка*, стсл. *ръка*; — псл. *гѣка* «рука»; — споріднене з лит. *rankà*, пов'язаним чергуванням голосних з *genkù*, *giŋkti* «збирати», *ragankà* «збір, збирання», лтс. *gюка*, прус. *ranko*, (зн. в. *gānkan*) «тс.»; менш обгрунтоване зіставлення з дісл. *vгá* «ріг, кут», *vгangr* «кривий, косий», снн. *vгange* «дуга» (Mikkola IF 23, 120—121) і лат. (галлороманським) *branca* «лапа» (Kuryłowicz, Mél. Vendryes 205—207; Machek ESJČ 523—524); висловлювалася також думка про давнє запозичення з балтійських мов (Бернштейн Очерк 92). — Ткаченко Мовозн. 1981/2, 62—69; Черных II 127; Фасмер III 515; Преобр. II 222—223; Горяев 303—304; Brückner 458—459; Holub—Lyer 425; Holub—Kop. 318; Schuster-Sewc 1251; Младенов 566; Skok III 168—170; Mikl. EW 276; Meillet Études 255; Trautmann 237; Fraenkel 697; Karulis II 128—129; Mühl.—Endz. III 580. — Пор. **рушнік**, **рушніця**.

[**ру́ква**] (бот.) «сухоребрик лікарський, *Sisymbrium officinale* L. Нед, Мак; настурція, *Nasturtium Mak*», [*ру́ков*] «настурція лікарська, *Nasturtium officinale* R. Вг.» Нед, [*руковь*] «настурція» Мак; — запозичення з польської мови; п. *rukiew* «настурція», [*ruka*] «тс.», як і ч. *rukev* «рорипа, Rogira», вл. *rukej* «сухоребрик», схв. *rukula* «ерука посівна, *Eruca sativa* Lam.», [*ру́кула*], *ру́га (ру́га)* «тс.» через посередництво німецької мови (нвн. *Rüke* «ерука», *Rauke* «настурція, гірчична капуста, *Brassica eruca*»), можливо, також італійської (іт. *rucsa* «біла гірчиця») зводиться до лат. *erūsa* «різновид дикої капусти», *irūsa* «тс.» неясного походження. — Анненков 223—224; Brückner 468; Machek Jm. rostl. 68; ESJČ 524; Schuster-Sewc 1251; Mikl. EW 283; Kluge—Mitzka 587; Walde—Hofm. I 417—418.

[**рукі́на**] «ручка, рукоятка» Нед; — результат видозміни форми [*рукі́йма*] ([< *руко́йма*]) «тс.», що складається з основ іменника *рука́* і дієслова [*іма́ти*] «брати» (див.).

[**рукі́вка**] «пропасниця» Нед; — неясне.

руко́месло́ (розм.) «ремесло», [*руко́месство*, *руко́мисло́* Дз] «тс.», [*руко́месник*] «ремісник», [*руко́месний*]; — р. *руко́месло́*; — результат контамінації слів *ремесло́* і *рукоділья* ([*рукодільство*, *рукодільня*]). — Дзензелівський St. sl. 22, 295; Фасмер III 515; Преобр. II 197. — Див. ще **ремесло́**, **рука́**.

руко́паш (присл.) «за допомогою тільки рук (або холодної зброї, коли йдеться про бій)», [*руко́паш*] «тс. Нед; з усієї сили О», [*руко́пашки*] «тільки руками» Па, *руко́пашна* «битва врукопаш», *руко́пашний*, *вруко́паш*, *вруко́пашну*; — р. [*ру́копашь*] «рукопаш», *руко́пашка* «рукопашний бій», *руко́пашный*, бр. [*руко́паш*] «вручну», *рука́пашны*, др. *рукопашь* «рукопаш», болг. *ръкопашен* «рукопашний»; — складне утворення з основ іменника

рука́ і дієслова др. *пахати* «махати, розмахувати» або «орати»; менш обгрунтоване припущення (Преобр. II 28) про зв'язок другої частини з *пояс*. — Булаховський Вибр. пр. III 412; Фасмер III 515; Mikl. EW 230. — Див. ще *пахати*, *пахнути*², *рука́*.

рукоя́ть «ручка», *рукоя́тка* «тс.», [руков'я́тка] «ціпилно» Мо, [рукоя́тий] «злодійський, злодійкуватий» О; — р. *рукоя́ть* «ручка», *рукоя́тка*, бр. *рукайяць* «тс.», *рукай́тка* «тс.», [веретено з пряжею], др. *руковять* «оберемок, сніп», *рукоя́ть* «тс.», *ручка*, п. *гґокоје́с* (<*гґокоје́с) «ручка», ч. *гukojet'* «тс.», (заст.) *гukovět'* «підручник, посібник», слц. *гukovät'* «ручка; посібник», вл. [гukwaś] «ручка, держак», м. [ракоя́тка] «жмут, жменя», схв. *рўковѣт*, [рўковѣд] «тс.», слн. *гоковат* «жмут, рукоятка, жменя», *гоковет* «ручка», стсл. **ржковать** «жменя, сніп; ручка», **ржковать** «тс.»; — псл. *гґоко(j)ѣть «жменя (колосся та ін.); ручка»; гґоко(v)ѣть «тс.», утворене з основ іменника гґока і дієслова *јети* (*вѣти*) «брати»; паралелізм псл. *јѣть/вѣть* з протетичним *j/v*, як у *раґоґкь/равоґкь* «павук»; реконструкція першої частини як форми місцевого відмінка *гґокоц- (*van Wijk AfSIPh* 36, 354; Фасмер III 515—516) необгрунтована. — Черных II 127; Преобр. II 222; Brückner 458; Machek ESJC 523; Holub—Lyer 425; Holub—Kop. 318; Schuster-Sewc 1251—1252; Skok III 169—170. — Див. ще *рука́*, *яти*. — Пор. **рукіна**.

рула́да «віртуозний пасаж у співі»; — р. бр. болг. м. схв. *рула́да*, п. вл. *gulada*, ч. *guláda* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *goulade* «рулада» утворено від дієслова *gouler* «коти́ти», що через слат. *gotulare* «тс.» і лат. *gotulus* «згорток» зводиться до лат. *gota* «коло, колесо». — SIC² 739; Черных II 127; Фасмер III 516; Sł. wug. obcsuch 656; Holub—Lyer 425; РЧДБЕ 639; Dauzat 640. — Див. ще **ротатор**. — Пор. **ротонда**^{1,2}, **рулет**, **руло́н**.

руле́т (кул.) «страва з тіста або окістя м'яса, згорнутих у кілька ша-

рів», *руле́тка* «стрічка для вимірювання, що згортається; азартна гра і пристрій для неї»; — р. бр. *руле́т*, *рулетка*, п. *guleтка* «стрічка для вимірювання», *guleta* «азартна гра», ч. слц. *guláda* «рулет», *guleta* «азартна гра», болг. *руле́т*, *руле́*, *руло́* «рулет», *руле́тка* «гра», м. *руле́т(ка)* «пристрій для азартної гри», схв. *рула́да* «рулет», слн. *guláda* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *goulette* «коліщатко» є зменшувальною формою від *gouelle* «коло», що через пізньолат. *rotella* «тс.» зводиться до лат. *gota* «тс.». — SIC² 739; Черных II 127; Kopaliński 853; Holub—Lyer 426; РЧДБЕ 639; Dauzat 640. — Див. ще **ротатор**. — Пор. **рол**, **рула́да**, **руло́н**.

[**рулі**] (заст.) «солодка або солоня вода з покришеним хлібом; страва з квасу, салату, цибулі і хліба» Л, [**руль**] «невеликий шматок сала» Л; — р. [**рулі**] «хліб, покришений у воду з сіллю», бр. [**рулі**] «покришений хліб, змочений водою або молоком, підсолений або підсолоджений»; — неясне; пов'язання з комі гуі «їжа з хліба та розсолу» (*Kalima FuF* 18, 37) заперечується. — Фасмер III 516.

руло́н «згорнутий у трубку папір, тканина та ін.»; — р. *руло́н*, *руло́*, бр. *руло́н*, п. *gulon* «тс.», ч. *guló* «штора, що згортається», болг. *руло́*, м. *руло*, схв. *руло*; — запозичення з французької мови; фр. *gouleau* «згорток», *goulon* (тех.) пов'язані з *gôle* «роль; список», ст. «згорток». — SIC² 739; Sł. wug. obcsuch 656; Holub—Lyer 422; РЧДБЕ 639; Dauzat 637. — Див. ще **роль**. — Пор. **ротатор**, **ротонда**^{1,2}, **рула́да**, **руле́т**.

руль¹ «кермо», *рулі́ти* «правити рулем», *рулюва́ти* «тс.», *рульові́й*, *безру́льний*; — р. *руль*, ст. *рур*, бр. *руль*, болг. *рул* «кермо»; — через посередництво російської мови запозичено з голландської; гол. *roer* «руль» споріднене з днв. *ruodar* «весло», нвн. *Ruder*, дангл. *гѳдер*, англ. *rudder* «тс.»; помилково виводилось (Горяев 304; Schrader Reallexikon II 483) від п. *rudŏ* «руль»,

gudel «тс.», що походять від нвн. Ruder «весло»; немає також підстав пов'язувати з нвн. Steuer-Rolle (Желтов ФЗ 1876/1, 19). — Черных II 127—128; Фасмер III 516; Преобр. II 223; Matzenauer 298; Kluge—Mitzka 612; Klein 1362; Vries NEW 450, 457. — Пор. **румпель**.

руль² — див. **рулі**.

[**рулька**] «струмись води; чіп Нед; вухо, яким сапа чи лопата кріпиться до держака Чаб», [**румка**] «вухо (сапи чи лопати)» Чаб, [**рунка**] «тс. Чаб, Мо; металевий циліндрик у дерев'яній люльці»; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з **рура** «труба» ([**рулка**] «трубка») (див.).

руля — див. **рура**¹.

[**рум**¹] «шум, гамір, галас» Нед, [**рюм**] «плач», **рюма** «плакса», [**румса**], **рюмса** «тс.», **рюми** (**рюмси**) **розпустіти** «розплакати», [**рюмка**] «удрати» «тс.», [**румати**] «плакати», [**румсати**], **рюмати**, **рюмсати** «тс.»; — р. [**рюма**] «плакса», [**румсать**] «плакати», **рюмить** (ся), [**румзать**, **рымзать**] «тс.», [**рымза**] «плакса», бр. **румза** «тс.», [**румаць**] «хникати», **румзаць** «плакати, хникати», п. гит «галас, шум», гита́с «грюкати, стукати», ч. гит (вигук, що означає низький звук, стукіт, торохтіння), слц. гитáдзат' «хникати», вл. гитра́с «галасувати; падати з грюком», гитрота́с «тс.», болг. **ръмі** «дзюрчить», **ръмоли** «тс.», м. **ромони** «дзюрчить», **ромоли** «тс.», схв. **роміньати** «дзюрчати», **роморити** «тс.»; — псл. гит-/гит- звуконаслідувального походження, споріднене з гити/гити «ревти»; — далі зіставляється з лат. гитог «гамір», дісл. гитг «шум, ревіння», гитја «ревіти, бурчати», гр. **ῥόβομα** «реву». — Фасмер III 528—529, 533; Преобр. II 238—239; Горяев 308; Куркина Етимология 1971, 76; Brückner 468; Schuster-Sewc 1252. — Див. ще **рути**.

[**рум**²] «сухопуття; місце; простір, напрям, дорога, рух Нед; острів на болоті; лука на пагорбі Ч», [**рума**] «простір, дорога, напрям» Нед, Пі, [**румо-**

вій: **румовé сіно**] «сіно, що росте на сухому місці», [**румувати**] «мінати мешкання, переселятися» Нед; — р. [**румовой**: **румовой покос**] «луки на підвищених місцях», бр. **рум** «місце на березі річки, куди завозять деревину для сплаву і де в'яжуть плоти», п. гит «вільне місце, лука; вільний шлях», ч. гитовати «розчищати» (напр., поле від лісу), вл. нл. гит «простір, місце; кімната», болг. [**руманя**: **на (по)руманя**] «на жнива чи взагалі на літні польові роботи далеко від села»; — запозичення з давньоверхньонімецької мови (можливо, через посередництво польської); днн. гит «простір; місце, приміщення», нвн. Raum «тс.» споріднене з днн. дісл. гот. гит «тс.», англ. гоот «кімната», норв. гот «приміщення, кімната; місце, простір», дат. шв. гит «простір, місце; приміщення», далі з ав. гаваһ- «простір, місце, далечінь», тох. АВ гу- «відкривати», лат. гис «земля, поле, село», псл. *огъль «рівний». — Шелудько 46; Brückner 468; Schuster-Sewc 1252; Mikl. EW 283; Kluge—Mitzka 587. — Див. ще **рівний**.

[**рум**³] «сміття, тріски, щебінь Нед; підстилка; хвоя; мох; сухе листя О», [**румовіна**] «сміття, уламки» Нед, [**румівисько**] «тс.» Нед, **румівисце** «руїна», [**румюшина**] «сміття, тріски; сірий дуже пухкий ґрунт (суміш вапна і крейди)» Нед; — п. ч. гит «будівельне сміття, руїни», слц. гиту «руїни»; — не зовсім ясне; можливо, через посередництво західнослов'янських мов запозичено з угорської, пор. уг. гот «руїни» (Brückner 468; Holub—Kor. 318); для п. гит припускався зв'язок з нім. Rummel «старий мотлох, лахміття» (SW V 767—768); ч. слц. гит(у) розглядалися як результат метатези давнішого туг; пор. слц. [туг] «бита стара цегла; порох з вугілля; чорна глина з вугільним пилом; хвоя», ч. [туг] «сміття при знесенні будівлі, зокрема чорне», [туг] «хвоя з глиною; спалена солома», що зіставлялися з лит. таугас (частіше мн. таугаї) «багно» (в річці), укр.

мул (Machek ESJČ 524; Holub—Lyer 426).

рум⁴ — див. **ром**.

румáк (заст.) «породистий верхівий кінь у східних народів»; — п. гутак «гарний породистий кінь, зокрема скаковий», заст. hromak, ohromak «тс.»; — найімовірніше виникло в результаті видозміни слова *аргамáк* «кінь арабської породи»; не виключений зв'язок з ар. гутак «поганий кінь; конюх», пор. і ар. gataha «скакати галопом» (Преобр. I 7—8); припускалося також запозичення з якоїсь давньотюркської мови — половецької, печенізької тощо (Etymologicum magnum Romaniae II 396); лит. gumókas «кінь, жеребець» запозичено з польської (Fraenkel 748). — Фасмер I 84; Brückner 468; Sadn.—Aitz. I 26; Mikl. EW 283; TEI I 248; TEI Nachtr. I 6; Korsch AfSlPh 8, 649; Ramstedt 13—14; Isačenko ZfSl 2, 495. — Див. ще **аргамáк**.

[**румáнде**] «руб'я, старий подертий одяг»; — очевидно, результат контамінації семантично споріднених слів *руб'я* «старий подертий одяг, дрантя» і [*р'янда*] «лахміття, ганчір'я», [*р'яндя*, *р'янде*] «тс.» — Див. ще **рáнда²**, **рубáтина**.

румб «поділка на шкалі компаса», *румбівка* «диск компаса» Куз; — р. бр. болг. *румб*, п. gumb; — запозичення з англійської мови; англ. rhumb «румб» походить від ісп. gumbo «тс.», яке через посередництво лат. rhombus «чарівна дзига; ромб» зводиться до гр. ῥόμβος «дзига». — SIC² 739; Фасмер III 516; Преобр. II 223; Kopaliński 853; Matzenauer 298; Klein 1345. — Див. ще **ромб**.

румба (танець); — р. бр. болг. м. схв. *румба*, п. gumba, слн. gumba; — через посередництво англійської мови (англ. американське gumba) запозичено з іспанської; ісп. (кубинське) gumba є словом неясного походження. — SIC² 739; Kopaliński 853; Holub—Lyer 426; Klein 1364.

[**румбарбáра**] (бот.) «ревінь, Rheum L.» Корз; — ч. слц. gebarbor(a), нл.

gabarber «тс.»; — запозичення з польської мови; п. [gumbarbara], gabarbar, заст. gumbarbar(um) «тс.» походять від слат. geubarbarum, номенклатурного лат. Rheum barbarum «тс.» — Brückner 456; Machek Jm. rostl. 86; ESJČ 510; Holub—Lyer 411; Holub—Kop. 311.

[**румегáти**] «пережовувати жуйку, ремигати», [*румегáти* Нед, *румекáти* Нед, *румигáти*, *румигáти* Куриленко, (Me), *ремегáти* Нед, *ремéзáти* Нед], *ремигáти*, [*ремигáти*, *ремидáти* Нед, *римигáти* Куриленко, *римигáти* тж, *мр'игати*] «тс.», [*румагáвці*] «жуйні тварини» Нед; — п. [gumygać] «повільно, з труднощами їсти», ч. [gumigat'] «пережовувати», слц. gumigat' «жувати з хрускотом»; — запозичення з румунської і молдавської мов; рум. гутегá (молд. *румегá*) «жувати, жувати жуйку» походить від лат. gūmigāre (gūmigo) «пережовувати жуйку», що виникло з основ іменника gūta «рубець (відділ шлунка жуйних тварин); сосок», очевидно, спорідненого з дінд. gōmāthā «пережовування», і дієслова ago (agege) «рухати, гнати» (за аналогією до gemigāre «веслувати» — з gemex «весло» і agege «рухати»). — Дзендзелівський Доп. УжДУ IV 59—60; Vincenz 6; Vrabie Romanoslavica 14, 169; SW V 771; Crânjală 372—373; Machek ESJČ 524; Mikl. EW 275; Walde—Hofm. II 450. — Див. ще **áгéнт**. — Пор. **руменувати**.

румéн, *румéнець*, *румин* — див. **ромáн²**.

[**руменувати**] «жувати жуйку» Нед, Пі; — п. geminować «пережовувати», guminasja «жуйка», слц. guminácia «тс.», схв. *руминирати* «пережовувати жуйку», *руминација* «жуйка»; — через посередництво польської мови запозичено з латинської; лат. gūmināre «пережовувати жуйку» пов'язане з gūta «рубець, перший відділ шлунка жуйних тварин»; висловлювалося також припущення (Vrabie Romanoslavica 14, 170, 194) про давнє посередництво в цьому

запозиченні румунської мови; рум. ст. *rumená < лат. *rūtināre*. — Walde—Hofm. II 450. — Див. ще **румега́ти**.

[**ру́мер**] (бот.) «роман собачий, *Anthemis cotula* L.; деревій, *Achillea millefolium*» Мак, ВеНЗн; — запозичення з польської мови; п. [rumer] «роман польовий» походить від нвн. [Römerey, Romer] «тс.», пов'язаних з *gömisch* «римський», що походить від лат. *Rōma* «Рим». — Фасмер III 500; Machek ESJČ 513. — Див. ще **ромáн**².

[**ру́мера**] «числа» О; — не зовсім ясне; очевидно, результат видозміни слова *нўмер* (див.).

[**руми**] «віконна рама» ВеЛ; — запозичення з польської мови; п. [guma] «тс.» є, очевидно, результатом видозміни слова *гапа* «рама». — Див. ще **ра́ма**.

[**ру́мка**] «чарка, гранчаста склянка для вина» Нед, [рюмбчити] «пити могорич» Мо; — р. *рюмка* «чарка»; — запозичення з німецької мови; н. *Römer* «чара, склянка для вина» походить від гол. *gómer* «чара, бокал», пов'язаного з *gómen* «прославляти, вихвалити», *гоет* «шана, хвала», спорідненими з днн. *hgōt*, двн. (h)гоот, нвн. *Ruht* «тс.»; отже, первісне значення — «гарний бокал, з яким виголошують урочисті тости». — Шелудько 46; Черных II 132—133; Фасмер III 533; Преобр. II 239; Горяев 308; Mikl. EW 279; Kluge—Mitzka 607; Klein 1364—1365.

ру́мпель «підойма на судні для повертання керма; [руль Берл]»; — р. бр. *рўмпель*, п. *gumpel* «тс.», ч. слц. *gumpál* «коловорот, ручна лебідка», болг. *рўмпел* «румпель»; — через посередництво російської мови запозичено з голландської; гол. *goerpen* «тс.» є складним словом з першим компонентом *гоер* «кермо», до якого зводиться й укр. *руль*, і другим *реп* «кілок», спорідненим з снн. *rip*, дангл. *ripp* «тс.». — SIC² 739; Фасмер III 516, 517; Kopalinski 854; РЧДБЕ 749. — Див. ще **руль**¹.

[**ру́мса**: р. *ренова́*] (бот.) «ягель, оленячий мох, *Cladonia rangiferina* Web.» Нед, Мак; — неясне.

румун «представник румунського народу», [румїна] «тс.» (Ме), *румуніза́ція*, *румунізува́ти*; — р. бр. *румын*, п. ч. слц. вл. *Rumun*, болг. *румѣнин*, *румѣнец*, м. *Романец*, схв. *Рўмун*, слн. *Romun*, стсл. **роуминъ** «римлянин»; — запозичення з румунської мови (фонетика слова відбиває вплив західнослов'янських мов); рум. *rumin* (*rumin*) «румун» походить від лат. *rūtinus* «римський», утвореного від назви міста *Rōma* «Рим»; Румунія входила до складу земель, завойованих давньоримськими легіонерами. — Фасмер III 517; DLRM 724; Tiktin 1335—1336.

рум'яний, [руменний ВеЛ, румінний Нед], *рум'яна* «косметична фарба рожевого або червоного кольору», *рум'яно*, [румїніло] Нед «тс.», *рум'янець*, *рум'янок* «рум'янець», [румлянок О, румнянець О, румїнець Нед] «тс.», *рум'яніти*, *рум'яніти(ся)*, *зарум'янений*, *зарум'янілий*, *нарум'янений*, *підрум'янити*, *розрум'янитися*; — р. *рум'яный*, бр. *рум'яны*, др. *рум'яныи*, п. *rumianu*, ч. *ruměný*, слц. (поет.) *ruměnný*, болг. м. *румен*, схв. *рўмен* «рум'яний», слн. *ruměn* «тс.; жовтий», стсл. **роумѣнъ** «рум'яний»; — псл. *ruměpъ* < *rudměpъ «рум'яний, червонуватий» похідне від *rudъ* «рудий»; — споріднене з лит. *gaumiõ* (род. в. *-eĩs*, зн. в. *gaĩmenĩ*) «м'яз», лтс. *gaĩmins* «копчене м'ясо»; необгрунтованими є зіставлення з лат. *rūma* «горло», *rūmen* «тс.», *rūmāre* «жувати жуйку», дінд. *romanthaḥ* «жуйка» (Uhlenbeck 255) і з лит. *rumókas* «кінь, жеребець» (Loewentahl AfSIPh 37, 378). — Фасмер III 517; Преобр. II 223; Горяев 304; Бахилина 108—109, 116; Brückner 468; Machek ESJČ 524; Holub—Lyer 426; Holub—Kop. 310, 318; Младенов 564; Skok III 171; Trautmann 239; Mühl.—Endz. III 487; Matzenauer LF 17, 188—189; Meillet Études 425. — Див. ще **рудій**.

[**рум'янка**] (бот.) «воловик лікарський, *Anchusa officinalis*», [рум'янчик] «тс.» Нед, [рум'янило] «очиток їдкий,

Sedum acre» Мак, [румяна] «синяк червоний, Echium gubgrum», [румяни] «громовик, Opisma echioides» тж; — р. *рум'янка* «синяк, степова рослина з пурпуровими квітами; [громовик; воловик; горобейник польовий, Lithospermum arvense]», [рум'яниці] «громовик; горобейник польовий», бр. *рум'янка* «степова рослина з пурпуровими квітами», п. [rumianica] «громовик», ч. ruměnice, слц. rumepisa «тс.», схв. *р'ум'єнка* «воловик, синяк», *р'ум'єн'ак* «горобейник», *рум'єн'ача* «громовик»; — похідні утворення від прикметника *рум'яний* «червоний» через забарвлення квітів або використання рослин для фарбування в червоний колір. — Вісюліна—Клоков 282; Machek Jm. rostl. 189. — Див. ще **рум'яний**.

рум'янок, *рум'ян*, *рум'янець* — див. **роман**².

[**руна**] «луна», [рунати] «лунати»; — результат видозміни звукової форми *лунá* (заміна плавних л > р). — Shevelov Hist. phonol. 741. — Див. ще **лунá**¹.

[**рунатка**] (бот.) «грузд, Agaricus (Lactarius) vellereus Fr.» Нед, Мак; — утворене від *руно* «густа довга вовна» як книжна часткова калька нім. Wollschwamm «Agaricus vellereus», букв. «вовнистий гриб», де Woll- є основою іменника Wölle «вовна». — Див. ще **руно**¹. — Пор. **рун'янка**.

[**рунд**] (заст.) «обхід, патруль» Нед; — р. (заст.) *рунд* «обхід з метою огляду, перевірки», п. заст. rупt «військовий патруль, обхід», гопт «тс.», ч. rупda «чарка по колу», вл. rупda (спорт.) «раунд», болг. *рунд*, м. *рунда* «тс.; чарка по колу», схв. *р'онда* «патруль; раунд»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. Ründe «коло; обхід, дозор», пов'язане з rund «круглий», яке через свн. runt(d), фр. ст. гоонт «тс.» зводиться до лат. rotundus «круглий». — Шелудько 46; Holub—Lyer 426; Kluge—Mitzka 614. — Див. ще **ротонда**^{1,2}. — Пор. **раунд**.

[**рунда**] «стовбур товстого дерева» Мо; — не зовсім ясне; очевидно, по-

в'язане з п. [rundholz] «будівельна деревина, колода з обідраною сухою корою», запозиченим з німецької мови; н. Rundholz «кругляк» складається з основ прикметника rund «круглий» та іменника Holz «дерево, деревина». — SW V 771. — Див. ще **гамулець**, **рунд**.

рунду́к «ганок; легка споруда для роздрібно́ї торгівлі та ін.; великий ящик з кришкою; [дошані ясла для коней Дз; галерея Пі; фундамент Чаб]», [рунду́к] «ганок, галерея; скриня; ларьок» Нед, *рундуко́вий*, *рунду́чний*; — р. *рунду́к* «великий сундук; підвищення, поміст із східцями; [ларьок для торгівлі; ганок; криті сінці]», ст. *рундук* «підвищення» (XVII ст.), *орондукъ* «подушка», бр. [рунду́к] «ларьок, скриня», п. rупduk «невелика будка для торгівлі» (з укр.); — запозичення з тюркських мов; кар. *орондукъ* «ложе; місце, сидіння; підвищення», ног. *ориндык* «ліжка», тат. *урундык* «стілець, сидіння» є похідними від *орун* (*орын*, *урун*) «місце, сидіння», спорідненого з монг. *орун* «ліжка, місце»; твердження про зв'язок з нім. Rundung «(за)округлення» (Преобр. II 223—224; Горяев 304; Потєбня РФВ I, 263—264; Matzenauer 299) або з *ряд* (Горяев Доп. I 40) є помилковими. — Фасмер III 517—518; Шипова 265—266; Räsänen Versuch 365.

рунець «біла хустина або шматок полотна»; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *руно* «вовна»; пор. р. [ру́нка] «вовняна ганчірка», [ру́нная оде́жда] «одяг, зроблений з овчини; підбита вовною». — Див. ще **руно**¹.

руни¹ (одн. *руна*) «букви давньогерманських алфавітів», *рунічний*; — р. бр. *руны*, п. ч. слц. rупу, болг. м. *руни*, схв. *руне*, слн. rупе «тс.»; — запозичення з німецької мови; н. Rüne «рунічна літера, рунічний напис» споріднене з двн. гот. rупа «таємниця; письмо, руни», дангл. дісл. rуп «тс.», двн. rупēn «шепотіти». — СІС² 739; Фасмер III 517; Преобр. II 224; Горяев 304; Kopaliński 854; Brückner 468; Но-

lub—Lyer 426; Младенов 564; РЧДБЕ 639; Kluge—Mitzka 587, 614—615.

ру́ни² (одн. *ру́на*) «народні карельські та фінські епічні пісні»; — р. бр. *ру́ны*, п. *runu* «тс.», ч. *runa* «строфа пісні; пісня»; — запозичення з фінської мови; фін. *runo* «пісня, вірш» через посередництво давніх скандинавських мов зводиться до гот. *runa* «таємниця; письмо, руни». — СІС² 739; Kopaliński 854; Kluge—Mitzka 614—615. — Див. ще **ру́ни**¹.

ру́нка — див. **ру́лька**.

[ру́нкля] (бот.) «буряк, *Beta vulgaris*» Мак, **[ру́нтля, румпля]** «тс.» Мак; — п. **[runkla]**, слц. **[runkl'a, rungl'a, runpl'a]**, вл. **runkel**, нл. **[runklaw]** «тс.»; — через посередництво західнослов'янських мов запозичено з німецької; н. **Runkel (rübe)** «тс.» пов'язане з **Runzel** «зморшка» (через зморшкувате насіння рослини), спорідненим з дісл. **hrøkkva** «витися, завиватися, звиватися». — Schuster-Sewc 1253; Kluge—Mitzka 615.

ру́но¹ «густа і довга вовна овець; [шкура разом з вовною Нед]», **[ру́на]** «шкура разом з вовною; вовна» Нед, **[ру́нка]** «вовна, настрижена з однієї вівці» ВеБ, **ру́нистий** «вовнистий»; — р. **руно́** «вовна вівці, що зберігається при стрижді у вигляді суцільного шару», бр. **руно́** «вовна вівці», др. **руно** «обстрижена овеча вовна», п. ч. **runo** «тс.», ч. **runo** «овеча вовна», слц. **runo** «вовна з шкурою», вл. **runjanu** «вовняний», болг. **руно** «вовна вівці», м. **руно** «шкура з вовною», схв. **руно** «вовна», слн. **runo** «тс.»; — псл. **runo** «овеча вовна», утворене від кореня **ru-*, споріднене з **rvati** «рвати»; припускається також первісне *runno, похідне від того ж кореня, споріднене з дінд. **gōtan-** (**lótan-**) «вовна, волос», ірл. **gón** (< *gounn) «кінський волос». — Дзендзелівський St. sl. 10, 66; Фасмер III 518; Преобр. II 224; Горяев 304; Бернштейн Очерк 1974, 161; Потебня РФВ 1, 86; 4, 161; Вгückner 468—469; Machek ESJC 519; Holub—Lyer 424; Но-

lub—Kop. 315; Schuster-Sewc 1253; Младенов 564; Skok III 171—172; Mikkola Ursl. Gr. I 66, 144; Mikl. EW 283—284; Meillet Études 445; Trautmann 247; Zupitza KZ 35, 269; Specht 79. — Див. ще **рв́ати**.

ру́но², частіше мн.: *ру́на* «молоді, густі сходи посівів, вруна», **[ру́н]** «хвоя смереки; гілки смереки разом з хвоею» ВеНЗн, **[ру́нок, ру́ниє]** «тс.» тж, **[ру́ни]** «молоді сходи» Нед, **ру́нь** «тс.»; [зелена шкурка плоду Нед]», **ру́нистий** «який росте густо, кущиться» (про злаки і трави), **ру́нний** «пишний, буйний» (про рослини), **ру́нитися** «зеленіти; густо рости, кущитися»; — р. **[руно́]** (арх.) «ростова трава на покосі; куш, вирваний з коренем», **[ру́нь]** «сходи озимини», бр. **ру́нь** «тс.», **[руно́]** «густі сходи», п. **runo** «дрібна рослинність у лісі», **runi** «молоді зелені сходи трав, збіжжя», схв. **руно**: *нива под руном* «незжате поле»; — псл. **runo**, результат перенесення на молоду густу рослинність назви **runo** «густа вовна овець»; пов'язання р. **[ру́нь]** з **[ру́нитъ]** «швидко робити» (Фасмер III 518) або з лит. **runiõ** «осінь» (Мартынаў Белар. лексікал. і этым. 101) помилкове. — Вгückner 468—469; Skok III 171. — Див. ще **ру́но**¹. — Пор. **вр́уно**.

ру́нтати «тривожити, турбувати; зрушувати з місця, чіпати; [руйнувати; розхитувати, зривати з ґрунту Me]», **[ру́нтува́ти]** «руйнувати; перегортати O; рушати з місця», **[рантува́ти]** «рунтати» Нед, **[рантовáти]** «перешкоджати; бурити, литися; хвилюватися» O, **[розгру́нчити]** «порушити цілість, розпочати»; — ч. **runtit** «робити гуркіт», **runtit vúz** «розбити авто» (на поганій дорозі), **[zrundit]** «попсувати», слц. **runtit'** «руйнувати, нищити; шарпати», болг. (заст.) **рунта** «плутаю (волосся)»; — очевидно, запозичення з угорської мови; уг. **rontani** «псувати», пов'язане з **rongálni** «тс.», **rontolni** «руйнувати», **rontlani** «псуватися», етимологічно неясне. — Лизанец 622; Machek ESJC 525; MNTESz III 438—439.

[рунути] «рушити; повалитися, упасти»; — п. гупа́с «повалитися, упасти; завалитися», схв. рўнути «сильно ударити; накинутись, напасти», слн. [rūpiti] «рухати, штовхати, бити»; — пов'язане з рўхнути, рух; можливо, сюди ж належить р. [рунїть] «швидко робити, їсти», [руняком] «швидко» (Фасмер III 518). — Grückner 468; Skok III 172; Варбот 142; Trautmann 241. — Див. ще рух.

[рунянка] (бот.) «зозулин льон, *Rolytrichum*»; — похідне утворення від рўно «густа довга вовна»; пор. іншу назву цієї рослини [пустоволос], а також її німецьке найменування Naagmoos, букв. «волосяний мох». — УРЕ 9, 520. — Див. ще рўно¹. — Пор. рунатка.

[рўпа¹] «яма для картоплі»; — болг. [рўпа] «ямка; улоговина», [рўпа] «тс.», м. рупа «улоговина», схв. рўпа «дірка, отвір; нора», слн. гўра «яма, нора»; — псл. гира «заглиблення», пов'язане чергуванням голосних з гурати «рити, копати» (п. гура́с сіє «копатися», ч. гўраті «рити, довбати», слц. гўрат' «глибоко рити, копати», вл. гура́с «рити; колупати»); — споріднене з лит. гїрті «колупати, длубати», гаурўті «довбати, копати», гаїрас «віспина», гаурлє «тс.», дісл. гауф «діра, отвір», дангл. геофап «рвати, ламати», двн. гоуб «грабіж», лат. гупреге «ламати», дінд. гўрат «діра, печера»; іє. *geup-, похідне від *geu- «рити, рвати». — Фасмер III 518—519; Grückner 458; Machek ESJČ 527; Младенов 564; Skok III 172—173; Mikl. EW 283; Būga RR II 543—546; Trautmann 240; Matzenauer LF 17, 190—191; Рокотпу 868—870. — Див. ще рвати, рїти¹.

[рўпа²] (ент.) «личинка хруща» Нед, [рўпник] «гедзь (личинка гедзя?)», [рўпниця] «тс.» тж; — п. гур «вид глиста, людський гострик, *Enterobius*», [гура], ч. гоур «тс.», гоурісе «водяний черв'як»; — псл. гира, гиръ; — не зовсім ясне; можливо, давнє запозичення з німецької мови (днн. гўр(р)а, пізнє свн. гўр(р)е, нвн. Рауре «гусїнь»); не

виключений також зв'язок з псл. гира «заглиблення», гурати «рити, копати». — Grückner 469; Holub—Kop. 315. — Пор. рўпити.

[рупетя] «шум, гуркіт» ВеЛ, [ранутє] «тс.» ВеЛ; — п. гурота́с «стукати», [гур-тур-тур] (звук стуку у вікно), ч. гурат «тріщати, хрустити», гурот «шум», гур (виг.) «хруп, хрясь», слц. гурпїт' «трахнути», гур (виг.) «трах», болг. заст. рупота «стукаю», м. рупа «хрустити», рупоти «гучно хрустити»; — нерегулярне утворення від звуконаслідувального вигука руп, можливо, запозиченого із західнослов'янських мов; пор. укр. репет «сильний гамір, шум», рип, рипїти, роптати, ропотїти та ін. — Holub—Lyer 426; Holub—Kop. 318.

[рупєха] «сорочка з грубої тканини» Нед; — очевидно, результат видозміни форми [рубáха] «тс.», можливо, під впливом п. гурієсіє «мотлох, дрантя». — Див. ще рубатина.

[рупити] «цікавити», [рўпати] «тс.; бути бажаним»; — р. [рўпїть(ся)] «думатися, здаватися, уявлятися; побоюватися, передчувати недобре», [рўпа напáла] «затужити» (за домівкою, рідними), [руплївий] «дбайливий, старанний», бр. рўпїцца «старатися, непокоїтися», руплївы «дбайливий», рўпны, рупатлївы «тс.», п. (заст.) гуріс «гризти, кусати; непокоїти, кортіти», гурлїву «дбайливий», гурпу «тс.», ч. мїт гоур «бути неспокійним, нестриманим», [гоуровитост] «невитриманість, примхи», болг. (заст.) рупáя «вимагаю»; — загальноприйнятої етимології не має; зіставляється з р. рўпаться «турбуватися, метатися, пориватися», укр. рўпатися «тс.» (Куркіна Етимологія 1971, 74), з лит. гўрєті «цікавити(ся); дбати», гїpestis «турбота», гўрїс «дбайливий, старанний», дінд. гўруати «має біль у животі», горáуати «відламує» (Преобр. II 224; Карский РФВ 49, 21; Grückner 469); припускається зв'язок з ч. гоур «глист», п. гур «тс.», тоді первинне значення дієслова — «бути неспокійним», як діти, хворі на гельмінтоз (Machek

ESJČ 519; Holub—Lyer 424; Zubatý St. a čl. I 1, 249—250) або як вівці, хворі на ценуроз (вертячку), коли гельмінти потрапляють у мозок (Holub—Kop. 315); пор. німецький фразеологізм Raupen in Kopf haben «бути диваком, мати примхи» (букв. «мати гусінь у голові»); пов'язується з *gúra «яма», гурати «копати» (Jakobson IJSLP 1, 268). — Фасмер—Трубачев III 519; Ляпунов Mélanges Mikkola 125—126; Brückner KZ 42, 363; 45, 29; Jagić AfSlPh 7, 154; Trautmann 240; Mühl.—Endz. III 571—572.

ру́пія¹ «грошова одиниця в Індії, Індонезії та ін.»; — р. *ру́пия*, бр. *ру́пия*, п. слц. *guria*, ч. *gurie*, вл. *gurija*, болг. *ру́пия*, м. *ру́пийа*, схв. *ру́пийа*, слн. *gurija*; — через посередництво західноєвропейських мов (пор. англ. *гурее*, н. *Rúrie*, фр. *гоуріе* «тс.») запозичено з гінді; гінді *gūriyah* «тс.» походить від дінд. *gūruah* «карбоване срібло; срібна монета», пов'язаного з *gūrah* «форма; окраса». — СІС² 739; Koralinski 854; Holub—Lyer 426; Klein 1365—1366.

ру́пія² (бот.) «*Rupia* L.»; — р. *ру́пия*, п. *guria* «тс.»; — засвоєна з новолатинської наукової номенклатури назва, утворена від прізвища німецького ботаніка Ruppius. — БСЭ 37, 385; SJP VII 1399.

ру́пор «труба для посилення звуку»; — р. болг. *ру́пор*, бр. *ру́пар* «тс.»; — через посередництво російської мови запозичено з голландської; гол. *го́рег* «рупор; крикун» пов'язане з *го́реп* «кричати, кликати», спорідненим з нвн. *gufen* «звати», дангл. *hgōran*, *hgōrap*, дфриз. *hgōra* «тс.», дісл. *skrap* «теребені», лит. *skrebėti* «шарудіти, шелестіти», псл. *skrebtī, укр. *скребті́*. — Черных II 128; Фасмер III 519; Горяев 304; Kluge—Mitzka 612. — Див. ще **скребті́**.

ру́ра¹ «труба; [дуло, ствол Нед], *ру́рка* «трубка; [дуло Нед], [ру́рки] «кліщі у коваля» О, [ру́ла] «цементовий циліндр колодязя» НикНикБЛ, [ру́ля] «дуло» Нед; — бр. [ру́ра] «труба», *ру́ля* «дуло», п. *гуга* «трубка; (заст.)

дуло», ч. *го́уга*, ст. *гúга*, слц. *гúга*, вл. *го́га*, нл. *гога* «тс.»; — запозичення з німецької мови; нвн. *Röhre* «трубка» (двн. *gōg(r)a* < *gōgea* «стебло очерету, трубка») пов'язане з *Rohr* «труба; очерет», двн. *gōg* «очерет», спорідненим з гот. *gaus* «тс.», можливо, також з лит. *gušėti* «бути в русі, бути зайнятим», псл. *гухъ*, укр. *рух*. — Шелудько 46; Brückner 469; Machek ESJČ 519; Holub—Lyer 424; Holub—Kop. 315; Schuster-Šewc 1233; Mikl. EW 282; Kluge—Mitzka 605. — Пор. **рух**.

[ру́ра²] «духовка» О; — результат скорочення слова [братру́ра] ([братру́ра]) «тс.» (див.).

[ру́рочник] (бот.) «гриб *Boletus Dill.*» Мак, [ру́рчасті] «трубноцвіті, *Tubuliflogae*» Мак; — п. *гугkowe* «тс.», слц. *гúга* «трубчасте стебло рослини»; — похідне утворення від *ру́ра* «трубка»; пор. інші назви гриба *Boletus Dill.*: [дудчак, цівочник, трубчак] (Мак 57); термін [ру́рчасті] виник, можливо, як часткова калька лат. *Tubuliflogae*, в якому основа *tubula* «трубочка» є зменш. від *tuba* «труба, трубка». — Див. ще **ру́ра¹**.

рус «житель давньої Русі», *русак* «росіянин», *русізм*, *ру́сїни* «українське населення Буковини, Галичини і Закарпатської України», *русіст*, *русістика*, *русифікатор*, *русифікаторство*, *русифікація*, *ру́сичі* «населення давньої Русі; русини», [ру́снакі] «русини», [ру́снйак] «русин», *русь* «населення давньої Русі», *ру́ський* «російський; (заст. зах.) український; [росіянин]», *русифікувати*, [ру́сіти] «ставати російським» Нед, [зру́шити] Ж, Куз, *обрусіти*; — р. *ру́ський*, бр. *ру́скі*, др. *русь* «русь (населення)», п. *гускі*, ч. слц. вл. *Rus* «росіянин», болг. *ру́син*, м. *Русин*, схв. *Рұс*, слн. *Rús* «тс.»; — загальноприйнятої етимології не має; здебільшого вважається запозиченим із скандинавських мов через фінське посередництво: пор. фін. *Ruotsi* «Швеція», ест. *Rootsi* «тс.», яке зводиться до дісл. *górtepp* або *górkaŋlar* «веслярі,

мореплавці» (Фасмер III 522—523 з дальшою літературою; Brückner 469; Младенов 564; Skok III 174); інші гіпотези будуються на положенні про місце, південне походження назви, у тому числі з індоарійських мов, зокрема від дінд. *gākṣa* «світло, світлий» (Трубачев ВЯ 1981/2, 11; Булаховский и совр. языкозн. 122), з кельтських мов (як пов'язаної з назвою племені лат. *Rut(h)ēni* «рутени») та ін. — Ткаченко УМШ 1959/6, 64—66; Стрижак Етимол. словник літописних геогр. назв Півд. Русі 117—126; Свенціцький РМ 1936/2—4, 59—62, 103—107, 158—162; Прицак ВЯ 1991/6, 115—129; Фасмер—Трубачев III 522—523; Преобр. II 226; Агеева 116—153; Попов Назв. нар. 46—63; Менгес 55; Rospond RSI 37/1, 35—50. — Пор. **росіяни**, **рутѣнци**.

[русáвець] (бот.) «зозулинець, *Ogchis* L. Нед, Куз, Мак», **[русавка]** «пахуча трава, *Anthoxanthum odoratum* L.» Мак, **[русáвка-пахнівка, руся́нка-пахнівка]** Нед] «тс.»; — очевидно, пов'язане з **русáлка, русáлії**; назва могла бути зумовлена тим, що цими запашними рослинами, які цвітуть у травні—червні, прикрашали оселі під час русалій (на Зелені свята); зозулинець використовувався для лікування в народній магії. — Носаль 84; Вісюліна—Клоков 118. — Див. ще **русáлії**. — Пор. **русалья**.

русавка, русáлка — див. **росѣлка**.

русáк¹ (зоол.) «заєць сірий, *Lepus europaeus*», **русáчий**; — бр. **русáк**, п. *gusak*; — запозичення з російської мови; р. **русáк** пов'язане з **ру́сий** «світлокоричневий із сіруватим або жовтуватим відтінком»; іншу породу зайців названо теж за кольором: р. **беля́к**; тлумачення р. **русáк** як «російський заєць», на протилежність європейській породі (Даль IV 114), помилкове. — ССРЛЯ 12, 1586; Преобр. II 226; Аксаков Записки ружейного охотника 4; SW V 774. — Див. ще **ру́сий**.

[русáк²] (іхт.) «великі оселедці»; — р. **[русак]** «найбільші прості оселедці», ч. заст. *rus* «російські сардини», *rusňáček* «тс.», слц. *rus* «вид невеликої риби; шпроти»; — не зовсім ясно; можливо, пов'язане з *Русь*. — Machek ESJČ 525. — Пор. **руслик**.

русáлії «весняний обряд у давніх слов'ян», **[русáли]** «перший день Петрового посту; жіноче свято в цей день», **[русáля]** «Зелені свята», **[русáлля]** «п'ятниця перед Зеленими святами» О, **русáльний**, **[русáвні дні]** «останній тиждень перед Зеленими святами» О; — р. **русáлии** «весняне язичницьке свято у давніх слов'ян на честь померлих», бр. **русáлли** «тс.», др. **русалии** «весняне язичницьке свято у слов'ян; язичницькі обрядові ігри, що проводилися під час русалій; язичницькі ігри взагалі», п. **[rusalna noc]** «русальна ніч», ч. *rusalie* «язичницьке свято в час літнього сонцестояння, на честь померлих», *rusadla* «тс.», слц. *Rusadlá* (заст.) «Зелені свята», болг. **русалия** «учасник обрядових ігор під час Русального тижня», **Русáля** «Русальний тиждень», м. **русалија** «учасник обрядових ігор; самі ці ігри», схв. **ру́саљи (русáље)** «Зелені свята», стсл. **роу́салия**; — давнє, дохристиянських часів, запозичення у давньоруську мову з латинської, можливо, через посередництво південнослов'янських, звідки також сгр. **роу́сáліа** «Трійця»; лат. *Rosalia* «свято поминання померлих (одним з атрибутів якого були вінки з роз)», *Rosāgia* «тс.» утворені від *rosa* «роза, троянда»; у західнослов'янських мовах є книжним запозиченням зі східнослов'янських. — Фасмер III 520; Преобр. II 224—225; Горяев 304; Brückner 469; Machek ESJČ 525; Holub—Lyer 426; Holub—Kop. 319; Младенов 564; Skok III 175; Mikl. EW 283; Walde—Hofm. II 443. — Див. ще **рóза**.

русáлка¹ «водяна німфа», **[русáвка, росáлка]** Нед, **русáльна** Нед] «тс.», **лісовá русáлка** «мавка», **русáлковий, русáлчачий, русáлчин, русáльний, [русáвний]** «русалковий» О, **[росáўний]**

«тс.» О, *Русальчин великдень* «четвер на Зеленому тижні», *русалкувати* «бути русалкою»; — р. *русалка*, [русавка], бр. болг. *русалка*, п. *gusałka*, ч. *gusálka*, *gusalka*, слц. *gusalka*, м. *русалка*, схв. *руса́лка*, слн. *gusálka*; — утворено в східнослов'янських мовах від др. *русалии* «весняне язичницьке свято у слов'ян»; за давніми віруваннями, русалки — втілення душ померлих дівчат (в обрядових русальних іграх відбився культ померлих); у західнослов'янських мовах відповідні слова є книжними запозиченнями зі східнослов'янських. — Кобилянський *Мовозн.* 1980/1, 46—47; Черных II 128; Фасмер III 520; Преобр. II 225; Десницкая *Сл. языкозн.* 1983, 91—92; Львов *Лексика ПВЛ* 61; Brückner 469; Machek *ESJČ* 525; Holub—Lyer 426; Младенов 564; Skok III 175; Mikl. *EW* 283. — Див. ще **русалії**.

[**русалка**²] (ент.) «бабка, *Libellula* Куз; ванеса, *Vanessa Fabr.* Нед», [русавка] «тс.» Куз; — п. *gusałka* (великий яскравий метелик) ванеса, *Vanessa*, болг. *русалка* «комаха одноденка»; — результат перенесення на комах назви *русалка* «водяна німфа»; перенесення пов'язане з давніми віруваннями про перевтілення душ померлих не тільки в інших людей, а й у тварин, комах та ін.; пор. подібного походження *бабка*, р. *бабочка* «метелик», лат. *Nymphalidae* (родина метеликів). — Див. ще **русалка**¹.

[**русалія**] (бот.) «півонія лікарська, *Raeonia officinalis*» Мак, [рожа, (рожа) *русадельна*, *рожа русальна*, *рожа русальчана*] «тс.» Мак; — пов'язане з **русалії**, мабуть, через великі гарні квіти, що розцвітають на початку літа (під час русалій); корені півонії вживаються в медицині, у тому числі народній. — Вісюліна—Клоков 187. — Див. ще **русалії**. — Пор. **русавець**.

[**русета їдальна**] (зоол.) «калонг крилан їстівний, *Pteropus edulis*» Нед; — неясне.

русий, [росий] «русий», *русявий*, [*русявець*] «блондин» Куз, [*русявіна*]

«блондинка» Нед, [*русявінка*] «тс.» Нед, *русявка*, *русявчик*, [русіти] «ставати русявим» Нед, *русявіти*; — р. *русьий*, бр. *русы*, др. *русьи*, п. *gusy*, ч. слц. *gusy*, болг. м. *рус*, схв. *русь*, слн. *gús*, с.-цсл. **роусть**; — псл. *gusъ* < *gudsъ «червонуватий, рижуватий», похідне від *gudъ* «рудий»; — відповідає кореневій частині в лит. *gaĩsvas* «червонуватий», *gūsvas* «темно-коричневий», *gusėti* «жеврити», *guslės* «жаровня», лтс. *gusls* «коричневий», *gūsa* «іржа», лат. *russus* «червоний, рижий»; виведення як запозичення від лат. *russus* «червоний» (Romanusky *JIRSpr* 15, 127) необґрунтоване. — Фасмер III 521—522; Преобр. II 225—226; Горяев 304; Brückner 469; Machek *ESJČ* 526; Holub—Lyer 426; Holub—Kop. 319; Младенов 564; Skok III 173; Mikl. *EW* 283; Trautmann 239; Karulis II 138—139; Mühl.—Endz. III 563—564; Walde—Hofm. II 455. — Див. ще **рудий**.

русіни — див. **рус**.

русколіх — див. **лускоріх**.

Руслан (чоловіче ім'я), *Руслана* (жіноче ім'я); — р. *Руслан*, фолькл. *Еруслан*, *Руслана*, бр. *Руслан*, *Руслана*; — запозичено в давньоруську мову з тюркських; пор. тур. *Alp Arslan* (ім'я селджуцького хана), пов'язане із загальним ім'ям тур. *arslan* «лев», тат. *арыслан*, кирг. *арстан*, [арслан], чув. *арслан* «тс.», що походять від ар. *arslan* «тс.»; запозиченню могло сприяти те, що слово в тюркських мовах вживалося як позитивний епітет, коли йшлося про багатиря, героя; — звукову форму *Руслан*, зближену з *Русь*, замість р. фолькл. *Еруслан* уперше вжив Пушкін у поемі «Руслан и Людмила». — Вл. імена 83; Фасмер III 520—521; Спр. личн. имен 451; Мелиоранский *ИОРЯС* 10/2, 72.

[**руслик**] «російські сардини» Нед; — запозичення зі словацької мови; слц. *gusle* «мариновані оселедці» є похідним від *gus* «вид невеликої риби; шпроти». — Див. ще **русак**².

руслиця (бот.) «трав'яниста рослина, *Elatine L.*» СУМ, Нед, *руслицеві*

«Elatinaceae», *руслицювати*, [руслицьовати Мак] «тс.»; — пов'язане з *руслó*; назва зумовлена поширенням руслиці в неглибоких водоймах, заплавних луках, по берегах, болотах; пор. іншу назву одного з видів руслиці [намулок звичайний] Мак. — Вісюліна—Клоков 262; УРЕ 9, 521—522. — Див. ще *руслó*.

руслó «річище, заглиблення в ґрунті, по якому тече річка, струмок СУМ, Куз, [гирло річки]», [руслище] Нед, *русловий*, *прирусловий*; — р. *руслó*, слц. заст. *ruslo* (з рос.); — загальновизнаної етимології не має; найбільш імовірною є спорідненість з лит. *rusėti* «текти», *rusnóti* «повільно текти», *Raūsvė*, *Rusnīs* (назви річок); менш обґрунтованими є зближення з *рух*, *рушити* (Брандт РФВ 22, 144), *рути*, *рвати* (Jagić AfSlPh 30, 629), ав. *gaḍbah-* «річка» (Matzenpauer LF 17, 192), лит. *ręsti* «рубати», *gantýti* «надризувати» (Bezlej Eseji 140). — Черных II 128; Фасмер III 521; Преобр. II 225; Горяев 304; Вўга RR I 480.

руст (архит.) «камінь з грубо обтесаною лицьовою поверхнею», *рустика* «рельєфне мурування або облицювання рустом», *рустувати* «оздоблювати рустом»; — р. бр. болг. *руст* «руст», п. *rustyk* «оздоба з дерева з необдертою корою; необроблений камінь», ч. *rustika* «будова з грубо обробленого каменю», слц. *rust* «необроблений камінь», схв. *рустика* «будова з необробленого каменю», слн. *rustika* «будова з грубо обробленого каменю»; — термін, утворений на базі лат. *rūsticus* «грубий, необроблений, сільський», похідного від *rūs* «село». — СІС² 739; Копалиński 854; Holub—Lyer 426; Walde—Hofm. II 454. — Див. ще *рум²*.

русті — див. *рути*.

[*рустикáльний*] «селянський»; — запозичення з польської мови; п. *rustykalny* (заст.), як і ч. *rustikální*, слц. *rustikálny*, схв. *рустикáлан*, слн. *rustikálep* «тс.», походить від пізнього лат. *rūsticālis* «сільський», пов'язаного з лат. *rūsticus* «тс.», похідними від *rūs*

«село». — Копалиński 854; Holub—Lyer 426. — Див. ще *рум²*. — Пор. *руст*.

рута¹ (бот.) «Ruta L.», [рутавка] «козлятник лікарський, Galega officinalis» Нед, [рутівка] «тс.» Нед, *рутвиця* «Thalictrum L.», [рутиця орликолист-та] «Thalictrum aquilegiaefolium» Нед, [рутичка] «рівноплідник рутвицевий, Isopyrum thalictroides» Нед, *рутка* «Fumararia L.», [рутовка] «козлятник лікарський» Мак, *рутові*, *рутовий*, *рутвяний*, [рутявий] «рутяний» О, *рутяний*; — р. *рута*, бр. *рута* «рута», [руцвянка] «рутвиця вузьколиста, Thalictrum angustifolium», п. *ruta*, [rutka] «рутвиця», слц. вл. нл. *ruta*, ч. *routa*, ст. *rúta* «рута», *kozi routa* «козлятник», схв. *рута*, слн. *rútica* «рута»; — запозичення з латинської мови; лат. *rūta* «тс.» походить від гр. *ῥῦτή* «тс.», етимологічно неясного. — Акуленко 135; Огієнко РМ 1938/3, 136; Фасмер III 523; Преобр. II 226—227; Горяев 305; Brückner 470; Machek ESJC 520; Holub—Lyer 424; Holub—Kop. 315; Schuster-Sewc 1254—1255; Mikl. EW 283; Kluge—Mitzka 587—588; Walde—Hofm. II 456; Frisk II 667.

[*рута²*] «писанка з малюнком, який містить схожий на тризуб знак»; — пов'язане з назвою рослини *рута*, оскільки її листки, двічі або тричі перисторозсічені, нагадують відповідні знаки. — Див. ще *рута¹*.

[*рута́ня*] «корова червоної масті» О; — очевидно, результат видозміни незасвідченої форми *рудáня, пов'язаної з *рудій* (див.).

рутéний «хімічний елемент Ru», *рутéн* «тс.» Куз, *рутéнієвий*; — р. болг. *рутéний*, бр. *рутéний*, п. *guten*, ч. *ruthenium*, слц. *rutépium*, схв. *рутéній* (ум), слн. *ruténij* «тс.»; — засвоєно з новолатинської наукової номенклатури; нлат. *Ruthenium* утворено на основі слат. *Ruthenia* «Русь», оскільки цей елемент було одержано в 1844 р. російським хіміком К.К. Клаусом (1796—1864) з руди платини, видобутої на Уралі. — СІС² 739; Волков 45; Фигу-

ровский 111; Kopalinski 854—855; Holub—Lyer 426.

рутенці «українське населення в Австро-Угорській імперії», *рутенський*; — п. заст. *guteński* «український»; — запозичення з німецької мови; нім. *Ruthene* «русин, житель Галичини, Закарпаття або Буковини» походить від слат. *Ruteni* (*Rutheni*) «руси, жителі Русі», що з'явилося у середньовічній латині, а потім і в Німеччині як результат книжного пристосування до етноніма *русин* назви колишнього галльського племені *Ruteni* «рутени». — Прицак ВЯ 1991/6, 126—129; Фасмер III 520; Sł. wug. obsyeh 657; MNTESz II 466. — Див. ще **рус**.

[**рути**] «ридати, ричати; звучати» Нед, [*рувати*] «плакати» Она, [*рути*] «ревти; ридати Нед»; — р. [*рути*] «ревти, галасувати, плакати», [*рути*] «тс.», бр. [*рути*] «плакати, ревти», др. *рути*, *рову* «ревти, мукати», *рути*, *реву* «ревти», п. *рути* «рев бика (лося) під час гону», ч. *рути* (< *рути) «жовтень», *рути* «вересень», ст. *рути* (< *рути) «тс.» (осінні місяці, коли режуть олені), *рути* «ревти», слц. *рути* «мукати (про худобу), ревти (про биків, оленів), голосити, густити (про хвилі)», вл. *рути* «мукати, ревти» (про корову, оленя), *рути* «рев», болг. *рути* «буйний, пінявий» (про потік), (заст.) *рути* «вересень», *рути* «тс.», м. *рути* «гуде, дзвенить, дзюрчить», *рути* «буйний» (про коня), схв. *рути* «вересень», слн. *рути* «ревти», стсл. *рути*, *рути* «ревти»; — псл. *рути*/*рути* «ревти», звуконаслідувального походження; — зіставляється з лтс. *рути* «ревти», снн. *рути* «тс.», дінд. *рути* «реве», лат. *рути* «глухий шум, гул», гр. *рути* «ревти, вити»; іє. *рути-/*рути*-/*рути*- «ревти»; кореневий *г* у звуконаслідувальних утвореннях може виступати в слов'янських мовах з різними голосними: *го*-, *гу*-, *ге*-, *гь*- та ін. — Фасмер III 532; Преобр. II 192—193; Вгückner 468, 476; Machek ESJČ 532; Holub—Lyer 428; Holub—Kop. 324; Schuster-Šewc

1249; Младенов 565; Skok III 133; Mikl. EW 279; Trautmann 241; Pokorný 867. — Див. ще **ревіти**. — Пор. **рути**.

рутина «побоювання змін, слідування шаблону», *рутинер*, *рутинерство*; — р. болг. м. *рутина*, бр. *рути* «рутина», п. *рути* «тс.; вправність, досвід», ч. *рути*, *рути* «вправність, досвід», слц. вл. *рути* «тс.; рутина», схв. *рути*, слн. *рути* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *рути* «рутина; навичка, вправність» є вживаною в переносному значенні формою деминутива від *рути* «дорога», пов'язаного з лат. *рути* (у виразі *рути* «виламана (в скелі) дорога»), дієприкметником від дієслова *рути* «розбивати, руйнувати». — СІС² 739; Черных II 128—129; Фасмер III 523; Преобр. II 227; Горяев 451; Sł. wug. obsyeh 658; Holub—Lyer 426; Holub—Kop. 319; Dauzat 658; Gamillscheg 775. — Див. ще **банкрут**. — Пор. **корупція**, **рота**¹.

[**рути**¹] «міцно й багато спати»; — неясне.

рути² — див. **рота**².

[**рути**] «пречистий, непорочний» Пі (сюди ж і сполучення, наведені в словнику Б. Грінченка: «Ой купало, *рути* Іване», «Ой мій *рути* Боже»); — очевидно, пов'язане з *рути* як назвою рослини, що здавна символізувала чистоту, незайманість; пор. п. *рути* «не виходити заміж» (букв. «сіяти рутку»), *рути* «рутиний вінок» — знак, символ дівочої незайманості, нл. *рути* «тс.». — Див. ще **рути**¹.

рух, [*руха*] «рух, заворушення, повстання», [*руха*] «двигун» Куз, *руханіна*, [*руханка*] «спорт» Куз, [*рухія*] «рух; велике господарство» О, [*рухія*] «спортивний зал» Куз, [*рухія*] «все майно» Нед, [*рухія*] «спортсмен» Куз, [*рухія*] «рухоме майно» О, *рухія*, [*рухія*] «важіль, підойма» Куз, [*рухія*] «ущерб місяця» Л, *рухія* (заст.) «рух; ополчення», *рухія*, [*рухія*] Нед, *рухія*, [*рухія*] Нед, *рухія*, [*рухія*] Нед, *рухія*,

рушійний, [рушний] «рухливий», *рухати*, *рухнути*, *рушати*, *рушати* «брати, чіпати» СУМ, (Ме), [рушатися] «ворушитися (зі сну)» Ме, *рушити*, [безрух] «нерухомість» Куз, [безрухий, безрушний] тж, *відрух*, *зрушення*, *зрушити*, [зрущик] «зрушувана деталь пастки», *знерухомити* Куз, *знерухомити*, [изрух] «рух; вивих» Пі, [нарүшити] Ж, [знати святий неруш] «не чіпати чужого» Ме, [нерүш[ен]ний] «непорушний» Куз, [незрушний] «тс.», [ненарүшний] «недоторканний» тж, [непорухомий] «нерухомий», *непорүшний*, *нерухомий*, *нерушійний*, *обрүшити*, *пбрух*, [порүха] «грижа Нед; зміщення органа», [порушення] «тс.» Нед, [порүхач] «палиця до печі» Мо, [порүшич] «тс.» Мо, [пбруш] «потяг до крадіння» Нед, Куз, *порүшити*, [прорүха] «помилка Пі; штовханина Нед», *рбзрух*, *розрүха*; — р. [рух] «загальна тривога, неспокій (натовпу)», *рүхнуть*, *рүшить*, бр. *рух*, др. *рухо* «рухоме майно», *рушати* «переміщувати», п. ч. слц. вл. *guch*, нл. *guš* «тривожний рух, метушня», болг. *рушá* «руйнувати», м. *руши*, схв. *рүшити*, слн. *gúšiti*, стсл. *роүшн-ти* «тс.»; — псл. *гухъ* «рух»; — споріднене з лит. *гуюà* «підготовка», *гидšti* «готувати, споряджати», *гаўсти* «рити, копати», *гаўсис* «печера», *гүсүс* «льох», лтс. *гүосс* «рухливий, діловий», *гүсепіс* «рухливий сніг», *гауст* «згрібати, мести», свн. *гүсч* «напад», двн. *гбсч(i)* «спритний; свіжий», нвн. [guscheln] «квапливо працювати», дісл. *гүст* «руїни», *гүскја* «рвати», шв. *гүса* «вириватися», лат. *гюо* «руйнувати(ся), обвалювати(ся)»; іє. *гец-/гоц-/гү- «рити, рвати, рушити»; виводити ч. *guchati* «руйнувати» з *gruchati (Machek ESJČ 523) немає достатніх підстав. — Черних II 129; Фасмер III 524, 525; Преобр. II 227—228; Горяев 305; Потєбня РФВ 4, 191; Brückner 466—467; Holub—Kop. 319; Schuster-Sewc 1254; Младєнов 564, 565; Skok III 167; Харитєнова 77; Mikl. EW 285; Trautmann 241; Fraenkel 750; Karulis II 129—130;

Rokorny 332, 871. — Пор. **рвати**, **рїти**!

[рүхва] «ринва, жолоб» Нед, Пі; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *рух*, *рүхати(ся)*.

рүхлий «пухкий, розсипчастий; крихкий», [рүхлядь] «щось старе, погниле, трухляве» St. z fil. 12, *рухляк* (геол.) «мергель, осадова гірська порода», [рүшати] «сапати (картоплю)» О; — р. *рүхлий* «пухкий, розсипчастий», ч. [guchati] «орати землю», [gušanina] «оранка»; — не зовсім ясне; здебільшого розглядалося як похідне від *рух* (Фасмер III 524; Варбот 88; Преобр. II 227; Горяев 305); зіставляється також з лит. *gaūsti*, *gausiù* «рити, копати» (Machek ESJČ 523); на українському ґрунті може розглядатися і як результат контамінації *рүхлий* і *рух*. — Черних II 129. — Пор. **рїхлий**, **рух**.

ручай «струмок», [ручей] «тс.» Ч; — р. *ручєй*, [ручай], бр. *ручай*, др. *ручаи*, *ручеи*, *ручии*, п. *guczaj*, ч. (поет.) *гүсєй*, слц. *гүсaj*, болг. *рүчей*; — загальноновизнаної етимології не має; здебільшого пов'язується з болг. *рүквам*, *рүкна* «политися; [спалахнути]», *ручá* «дзюрчати, буркотати», схв. *прерүчити* «перелити; пересипати», ч. [gücat'] «струменіти», що містять корені звуконаслідувального походження; припускався зв'язок з *рукá* (з первісним значенням «рукав, побічне русло») (Преобр. II 228) і з ч. [güci] «швидкий», п. *gaczu* «тс.» (Holub—Lyer 425; Holub—Kop. 317; Варбот 104—105). — Черних II 129; Фасмер III 524—525; Горяев 305; Brückner 467; Machek ESJČ 522; Schuster-Sewc 1249; Matzenauer LF 17, 182—183; Mikl. EW 282. — Пор. **ручий**.

ручий (заст.) «беручий; [охочий Корз]», [рүчий] «міцний, належний, гідний» Нед; — р. [рүчий] «меткий, спритний, вправний», бр. [ручнї] «вдалий, добрий», [ручь] «зручність», п. *gaczu* «швидкий, прудкий, жвавий», ч. (заст.) *гүсі*, *гюсі* «тс.», *гүсі* «належний, справний, гарний», слц. *гүсі* «меткий, спритний; гарний, порядний», вл. *гүсє* «швид-

ко, жваво, прудко», слн. го́сеп «зручний, меткий, вправний»; — не зовсім ясне; виводилося від го́ка «рука» спочатку як «зручний, вправний» (Mikl. EW 276; Горяев 304, Доп. II 32; Machek ESJČ 522; Holub—Lyer 425); реконструювалося також псл. *го́с- «швидкий», що зіставлялося з дангл. ганс «прямий, гордий, сміливий», дісл. гаккг «прямий», дінд. гї́јати «потягується», гї́гáћ «швидкий» (Szober PF 14, 601—602) або псл. *го́к-/гук-, що пов'язувалося з *руча́й* «струмок» (первісно як «швидкий потік»). — Варбот 104—105; Brückner 455; Holub—Kop. 317; Schuster-Sewc 1249. — Пор. **руча́й**.

[ручі́йка] (орн.) «рінник, Cinclus aquaticus» Куз, Шарл; — пов'язане з *руча́й*; назва зумовлена тим, що рінники гніздяться біля води. — Див. ще **руча́й**.

[ручкові́й] «папушний» (про тю-тун); — неясне.

руш (у виразах *ані руш* «ні на крок; кінець, годі, все», *крóком руш, не руш* «не чіпай, не займай»); — фразеологізована форма 2-ї ос. одн. наказового способу дієслова *руша́ти, рю́шити*. — Див. ще **рух**.

рушні́к «довгасти́й шматок тканини для витирання; декоративна тканина», **[ручні́к]** «тс.»; — р. **[ручні́к, рушні́к]**, бр. **ручні́к, [рушні́к]**, п. **гєс-пїк**, ч. слц. **гїспїк**, болг. **[рѣчени́к]**, м. **рачник**, схв. **рїчнїк, ручїнїк** «тс.»; — похідне утворення від *рука́* (первісно шматок тканини призначався головним чином для витирання рук). — Ткаченко УМЛШ 1986/12, 76—78; Holub—Lyer 425. — Див. ще **рука́**. — Пор. **рушні́ця**.

рушні́ця «вогнепальна ручна зброя», **[ручні́ця]** «тс.», **[рушні́ка́р]** «виготовлювач рушниць» Нед, **[рушні́ка́рство]** Нед, **рушні́чник, рушні́чний**; — р. **[ручні́ця, рушні́ця]**, бр. **[ручні́ця, рушні́ця]**, п. **guzpnica**, (заст.) **guczpnica**, **[гїспїца, гїспїа]** «тс.»; — запозичено з чеської мови (можливо, через польське посередництво); ч. **гїспїце** «тс.», як і

слц. (заст.) **гїспїца** «пищаль, рушниця», є похідним від *гика* «рука», оскільки означало зброю, яку воїн міг переносити в руках, на відміну від важкої гармати; зіставлялося також із стсл. **оржжик**, р. *ружьє* (Mikl. EW 281). — Brückner 469; Machek ESJČ 523; Holub—Lyer 425; Holub—Kop. 318. — Див. ще **рука́**. — Пор. **рушні́к**.

[рушт] «грати, решітка» Нед, **[рошт]** «тс.» Нед, **[рїшта]** «решітка (під кухонною плитою)» О, ст. *роштъ* (1627); — бр. **[рошт]** «тс.»; — запозичення з польської мови; п. **guzt**, (заст.) **goszt, gost, gust, gošt** «тс.», як і слц. **гоšt** «залізна решітка в печі», вл. **гошту**, нл. **gusta** «тс.», походить від нім. **Rost** «грати; колосники», двн. **гōst** «багаття, вогнище», **гōsta** «решітка для смаження, сковорода», пов'язаних з нвн. **гōsten** «смажити», двн. **гōsten** «тс.» і споріднених з гол. **gōosta** «решітка, таган». — Шелудько 46; Brückner 470; Sl. wug. ob-суч 657; Kluge—Mitzka 609. — Див. ще **ростбі́ф**. — Пор. **риштува́ти**.

рушто́вання, рушту́нок — див. **риштува́ти**.

[рүя] «гін (у тварин)» Нед, **[руй-ній]** «похитливий, любострасний» Нед; — р. **[рүвень]** «вересень», **[рүень]** «тс.», бр. **[руя́]** «зграя вовків чи собак у період гону», **[рүйка]** «гін», **[руїна]** «тс.», **[руїцца]** «збиратися в зграї в період гону», др. **рюенъ** «вересень», **рюинъ** «тс.», п. слц. вл. **гїја** «гін», ч. **гїје**, ст. **гїјє** «тс.», **гїјен** <*гїјьпъ «жовтень», схв. **рүјан** «вересень»; — псл. **гїја/гїја** «ревіння; гін», похідне від дієслова **гїти/гїти** «ревіти»; малося на увазі ревіння оленів і под. в період гону. — Фасмер III 532; Преобр. II 192; Горяев 297; Brückner 468; Machek ESJČ 532; Holub—Lyer 428; Holub—Kop. 324. — Див. ще **рүти**.

[рци] «кажи» ВеЗн, **[рцит]** «кажіть», **[я рцу]** «кажу» тж; — форма 2-ї ос. одн. наказового способу від *ректі́* «казати, говорити» (див.).

рюкза́к «заплічний мішок»; — р. **рюкза́к**, бр. **рукза́к**, ч. слц. **гуксак**, схв.

рўксак «тс.»; — запозичення з німецької мови; н. Rucksack «тс.» складається з основ іменників Rücken [Ruck-] «спина», спорідненого з англ. ridge «гребінь гори, хребет», дангл. hrysg, дісл. hryggr «тс.», hrūga «купа», лит. kriáuklas «ребро», лат. crux «хрест», і Sack «мішок». — СІС² 739; Вишнякова РЯШ 1975/1, 62—63; Holub—Lyer 425; Kluge—Mitzka 611. — Див. ще **сак**¹. — Пор. **жак**¹.

рюм, *рюма*, *рюмати*, *рюми*, *рюмók*, *рюмса*, *рюмсати* — див. **рум**¹.

рюш «густо зібрана смужка тканини для оздоблення одягу»; — р. *рюш*, бр. *руш*, п. *gusza*, *gusza*, ч. *гуш*, схв. *риш* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *guche* «рюш; вулик» походить від гал. *gūsa* «кора (під якою жили бджоли), виготовлена з кори річ». — Фасмер III 534; Kopaliński 846; Holub—Lyer 427; Dauzat 659; Gamillscheg 784.

[ряб] «гра в хрещика», **[рѡоб]** «тс.»; — неясне.

рябець (орн.) «шуліка, *Milvus Lasc.*», **[рабиць]** «тс.» Мо, **[рабчий]** «яструбиний» Нед; — очевидно, похідне утворення від *рябий*; назва може бути пов'язана із забарвленням пір'я птаха; закономірний у діалектній вимові варіант **[рабиць]** може зближуватися з **[рабўнок]** «грабіж, здобич», **[рабівнік]** «грабіжник», **[рабувати]** «грабувати», оскільки шуліка полює і на свійську птицю. — Див. ще **рябий**.

рябий, **[рябатий]** «ластовинчатий» Нед, *рябенький*, **[рябинкий]** «рябий» Нед, **[рябканістий]** «строкатий», *рябуватий*, **[ряб]** «брижі на воді» Ч, **[ряба]** «ластовинка» Нед, *рябізна*, **[рябінка]** «віспинка» Нед, **[рябка]** «тс.» Нед, **[рябки]** «ластовиння» Чаб, *рябко* «собака або кіт рябої масті», **[рябок]** «віспинка», *ряботіна* «тс.», *ряботіння* «віспини; плями; брижі», *рябуха* «пістрявий предмет або тварина; хвороба тютюну — бурі плями на листі», **[рябцун]** «людина з віспуватим обличчям Корз; різнобарвний домотканий килим»,

[рябчик] «кличка рябого собаки; сорт кавунів (з темними смугами)», **[рябцун]** «різнобарвний домотканий килим», **[рабцун]** «цупка ряднина для застилання» Л, *рябіти*, *рябіти(ся)*, *работіти*, *рябішати*; — р. *рябой*, **[рябий]**, бр. *рабы*, п. *jarzębaty* «у крапках, у цятках», ч. **[jeřaby]** «тс., смугастий», слц. *jarab(at)ý* «строкатий», *jarabit' sa* «рябіти», нл. *jerjebaty* «у крапках», болг. **[рѣбум]** (присл.) «брижами»; — псл. сх. *reǫbъ «строкатий», *ereǫbъ, *erǫbъ, *arǫbъ «тс.»; — припускається спорідненість кореня **reǫb-* з **reǫb-*, **gǫb-* < **ǫb-*, що виступають в лит. *gaĩbas* «строкатий», лтс. *gaĩbs* «тс.», прус. *goaban* «смугастий», ірл. *gíabach* «строкатий, плямистий», двн. *egrǫ* «темний», дісл. *jaǫrǫ* «коричневий», а також з **reǫb-* «рубати, робити зарубки»; іє. **ǫǫǫ-bh-*, **ǫǫǫ-bh-* «темний, строкатий»; висловлювалася думка, що прикметник є давнім похідним від назви птаха *reǫbъ «рябчик», подібно до *голубий* від *голуб*, *вороний* від *ворон* (Machek ESJČ 223). — Черных II 133; Фасмер—Трубачев III 534—535; Преобр. II 239—240; Sławski I 506—507; Brückner 200; Holub—Lyer 222; Holub—Kop. 152; Schuster-Sewc 428—429; Skok I 758; Bezlej ESSJ I 227; ЭССЯ I 73—76; Bern. I 274—275; Mikl. EW 275; Trautmann 104—105; Pokorný 334. — Пор. **горобіна**, **рябчик**^{1,2}.

рябіна, *рябка* — див. **горобіна**.

[рябіти] «боятися» Сизько, Чаб, **[рябкий]** «боязкий» тж; — видозмінене запозичення з російської мови; р. *робѣть* «боятися», *рѡбкий* «боязкий» пов'язані з **[робя]** «дитина», др. *робъ* «раб, невільник». — Фасмер III 487; Преобр. II 205—206; Brückner 459; Mikl. EW 225. — Див. ще **робіти**.

рябко «каша з пшона й розтертого в дрібні кульки борошна», **[рябки]** «вид м'ясної запорозької страви» Пі, **[рябчик]** «холодник, сировець, холодець» До; — похідні утворення від *рябий*; назви зумовлені, очевидно, кольоровою неоднорідністю страв. — Див. ще **рябий**.

рябчик¹ (орн.) «лісовий птах родини тетерукових, *Tetrastes bonasia*», *рябець*; — бр. *рабчык* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *рябчик*, *рябець* «рябчик», *рябка* «куріпка», похідні від *рябой* «рябий» (за строкатим забарвленням), пов'язані з р. ст. *орябь* «куріпка», яке відповідає укр. [о]рябка «рябчик лісовий». — Черных II 133. — Див. ще **орябка**.

рябчик² (бот.) «*Fritillaria L.*», [рабець] Мак; — р. *рябчик*, бр. *рабчык* «тс.»; — похідне утворення від *рябий*; назва зумовлена рябим малюнком різнобарвних квітів цієї рослини. — СУМ VIII 921. — Див. ще **рябий**.

рявкати «гавкати; голосно говорити, кричати», *рявкіт*; — р. *рявкать*, вл. *гавсе́с* «глухо ричати»; — звуконаслідувальне утворення, аналогічне до *гавкати*, *нявкати* і под.; коренева частина близька до *ревті*.

ряд «сукупність однорідних предметів або істот, витягнутих в одну лінію; договір, угода; [порядок Нед; уряд Нед; черга; кінська зброя]», *ряді* «коло осіб, об'єднаних певними стосунками; [деталь ткацького верстата (дощечка з двома отворами); порядок Нед; устрій Нед]», [ряділо] «розпорядник» О, [рядітель] «управитель, розпорядник» Нед, *рядовий*, *рядовік* (заст.) «рядовий солдат», [рядович] «тс.» Нед, [рядойко] «ряд» О, *рядок* «кілька слів, літер, розміщених в одну лінію», [рядна] (заст.) «умова, договір», *рядчик* «підрядчик», *ряджений*, [рянна] «хазяйка» Нед, *рядівий* «працьовитий» Куз, *рядковий*, *рядний* «договірний; [акуратний, хазяйновитий; працьовитий О]», [рянный] «порядний, путящий» Нед, О, *рядком*, [рядно] «нарядно», *рядом*, *рядити(ся)*, [рядувати] «обходити ряд сидячих людей, пригощаючи», [безпорядщина] «безладдя» Я, [безуряддя] «тс.» Я, *вряд*, *вряджати*, [віряд] «вирядження» Я, *вряджати*, *відрядження*, *відрядник* «той, хто працює за відрядною оплатою», *відрядність* «система відрядної оплати

праці», *відрядний*, [зряд] «убрання; час-то» Я, [зрядити] «нарядити, убрати» Я, *зряду*, *заряд*, *зарядка*, [зарядник] «архітектор; керівник, управитель» Ж, [зарядчик] «керівник, управитель» Ж, *зарядний*, *заряджати*, [зарядом] «підряд, без вибору» МСБГ, [зауряд] «звичайно», [знаряд] «знаряддя; зброя», *знаряддя*, *знаряджати*, *знарядити*, [ізнідряду] «підряд» Ж, [нарядя] «знаряддя» Ж, [нарядка] «тс.» Ж, [наряддя] «вбрання» Ва, *наряд*, *нарядник*, *нарядний*, *наряджати*, *нарядковий*, [неряд] «непорядок» Ж, *обряд*, *обрядовість*, [обрядно] «підряд», *опорядження*, *опоряджувальний*, *опоряджати*, [переряжка] «переодягання» Нед, *переряджений*, *підряд*, *підрядник*, *підрядність*, *підрядчик*, *підрядковий*, *підрядний*, *підрядчицький*, *порядність*, *порядок*, *порядковий*, *порядний*, *побряд*, [побряду] «по порядку», *порядкувати*, *розряд*, *розрядка*, *розрядник*, *розрядність*, *розряджати*, *рознарядка*, *розпорядник*, *розпорядок*, *розпорядливий*, *розпоряджатися*, *споряджати*, *спорядження*, *сурядний*, *сурядність*, *уряд*, *урядник*, *урядовець*, *урядовий*, [урядити] «прикрасити», [уряжати] «тс.» урядувати, [урядно] «добре, порядно» ВеЗн; — р. *ряд*, бр. *рад*, др. *рядъ*, п. *řad*, ч. *řád(a)*, слц. *rad* «ряд», *řad* «посуд; інструмент; інвентар», вл. *řad(a)*, нл. *řed*, болг. м. *ред*, схв. *редъ*, слн. *řed*, стсл. *радъ*; — псл. *ředъ* «ряд», пов'язане чергуванням голосних з *orǫbъje «знаряддя; справа»; — споріднене з лит. *řinda* «ряд, лінія», лтс. *řinda* «тс.», *řist*, *řiedu* «упорядковувати»; далі зіставляється з гр. *ἀραρίσκω* «укладаю», *ἀριθμός* «сполучення», *ἀριθμός* «число» (Persson Beitr. 857), а також з перс. *rand* «слід», *randitan* «тесати» (Scheftelowitz WZKM 34, 227), лат. *ordo* «ряд» (Machek ESJČ 528—529). — Черных II 133—134; Фасмер III 536; Преобр. II 240—241; Горяев 309; Петлева Этимология 1980, 36—41; Brückner 474; Holub—Lyer 427; Holub—Kop. 321; Schuster-Sewc 1218;

Skok III 122—123; Ондруш Этимология 1984, 176—177; Mikl. EW 276; Pedersen KZ 38, 310; Zubatý AfSlPh 15, 496; Karulis II 123—124; Эндзелин СБЭ 198; Mühl.—Endz. III 527. — Пор. **оруда, рядати, ряжа, ряжанка.**

[рядати] «осуджувати, ганити, гудити» Нед, **[ряда]** «причепа, сперечальник», **[рядалівець]** «тс.», **[рядалівий]** «причепливий» тж; — пов'язане з *ряд*, пор. *рядіти* «вести розмову, розмовляти», *судіти-рядіти* «міркувати, розмірковувати», р. **[ряд]** «суд, розправа», др. *рядити* «судити», *рядъ* «суд; судовий вирок». — Див. ще **ряд.**

рядіти — див. **ряд.**

[рядло] «зерно в кісточці плоду»; — неясне.

[ряднік] (бот.) «армерія, Armeria» Нед; — очевидно, похідне від *ряд*; мотивація назви неясна; пор. іншу назву цієї рослини **[рівнушка]** Мак. — Див. ще **ряд.** — Пор. **рядовік** під **родовік.**

рядно «простирадло або покривало з ряднини», *ряденце*, *рядніна* «цупке домоткане полотно», **[рядовіна]** «груба тканина», **[рядовінка]** «скатерка» Л, **[радянка]** «віхоть з ганчірок» ЛЖит, *ряднінний*, *рядняний*, **[рядовій]** «рядняний», **[рядовінний]**; — р. *рядно* «товсте полотно; виріб з нього», бр. *раднó* «тс.», п. *gędzina* «рідка тканина»; — похідне утворення від *ряд*: первинним було, очевидно, прикметникове значення «яке тчеться рядами (в чотири підніжки)»; менш імовірно давнє значення «широкий мішок, лантух, що зшивався з шести полотен» (Преобр. II 240); зв'язок з *рѣдѣкъ*, семантично можливий (рядно — грубе полотно, яке тчеться по рідкій основі і з легким прибоєм), а також підкріплений паралельними утвореннями в російській мові (р. *рядно* — **[редно]**, **[рядніна** — *редніна*, *рядовітина* — *редовітина*)), є, очевидно, вторинним. — Москаленко УІЛ 44; Чумакова Этимология 1968, 171—175; Фасмер III 537; Горяев 307. — Див. ще **ряд.**

рядовік — див. **родовік.**

[рядуха] «потерть, потерта, м'ята солома, погане, зіпсоване листя тютюну і под.» Нед; — очевидно, результат видозміни деетимологізованої назви *рябуха* «хвороба тютюну, при якій на листках утворюються численні бурі плями, що поступово призводять до відмирання вражених тканин» (р. *рябуха* «тс.», бр. *рабуха* «хвороба тютюну»). — Див. ще **рябій.**

рядюга «ряднина», **[радюга]** «ряднина для застилання; домотканий килимок» Л, *рядюжка*, **[радюжка]** Куз, **[рядюжкі]** «військовий одяг і спорядження» Нед, **[редюга]** «доморобна товста ряднина» Л, **[ридюга]** «зношене старе рядно; неякісний ткацький виріб» Корз; — бр. **[радюга]** «ряднина», **[радзюга, рэдзюга]** «тс.»; — очевидно, результат контамінації семантично споріднених слів *рядно* і *дерюга*; може розглядатися і як збільшувальна форма від *рядно* (див.).

ряжа «посудина з ручками (переважно для миття в лазні); [начиння, знаряддя, необхідні для чого-небудь]», *ряжка* «посудина з ручками; [цебер для годівлі худоби Л]», **[ражка]** «цебер для годівлі худоби» Л, **[рашка]** «мілка дерев'яна посудина з клепок, без вушок» Корз; — р. **[ряжка]** (зах.) «посудина для миття в лазні», **[ряшка]** «тс.; помийниця, відерце», бр. *ражка* «дерев'яна посудина для різних господарських потреб», *рашка* «тс.», слц. *giad* «начиння, посуд; порядок»; — псл. *gęd-ja, пов'язане з *gędъ* «порядок», *gęditi* «рядити, розпоряджатися, господарювати»; пор. *знаряддя*, ч. *pařadí* «начиння». — Преобр. II 241—242; Фасмер III 537. — Див. ще **ряд.**

ряжанка «топлене незбиране молоко, заквашене сметаною»; — р. **[ряженка]** (з укр.), бр. *ражанка*, **[ряжанка, раженка]** «тс.»; — результат видозміни форми *ряженка, пов'язаної з **[рядіти]** «приправляти»; за народною етимологією зближується з *прэжити*. — Див. ще **ряд.**

рязка, рэзка — див. **ряса².**

[**рязній**] (мед.) «грижовий» О; — неясне.

ряма, *рямено*, *рямина*, *рямка*, *рямо*, *рямці*, *рямця* — див. **рама**¹.

рями, *рямити* — див. **рама**².

[**рямпати**] «цвірінькати; тріщати»; — очевидно, адаптоване запозичення з польської мови; п. *gżepolić* «погано грати (на скрипці і под.)», [*gżempolić*] «тс.» відповідає укр. [*ряпкати*] «скрипіти, тріщати, видавати різкий звук»; пов'язання з п. *gżar* «задниця» (Brückler 474) недостатньо обґрунтоване. — Див. ще **ряпкати**.

[**рянда**¹] «лата, рейка на кроквах (на яку кладуть черепицю)» О, [*ряндячка*, *рянтище*] «тс.» О; — не зовсім ясне; очевидно, є видозміненим зворотним запозиченням слов. *gręda «жердина, перекладаина» з неслов'янських мов (пор. такого походження укр. [*грінда*] «поличка; гряділь; шлагбаум» < рум. *grîndă* «балка»).

рянда², *ряндавий*, *ряндіна*, *ряндя*, *ряндяр*, *ряндячка* — див. **ранда**².

рянна, *рянній* — див. **ряд**.

[**ряну́ти**] «ревнути» Нед; — очевидно, пов'язане з *ревту́*; характер зв'язку неясний.

[**ряпкати**] «квакати» О, [*ряпчати*] «скрипіти, тріщати, видавати різкий звук» Нед; — п. *gżepolić* «погано грати на музичному інструменті», ч. [*řapět*] «грюкати, стукати», вл. *gjarac* «тріщати, скрипіти», *gjarotać*, *gjerotać* «тс.», *gjarot* «тріск, скрип», нл. *gjaras* «тріщати, скрипіти», *gjarotaś* «тс.»; — псл. **ger-/ger-* «скрипіти, тріщати», звуконаслідувального характеру; зіставляється з гар-, гор-, гър-, гър-. — Machek ESJČ 529; Holub—Lyer 418; Holub—Kop. 311; Schuster-Sewc 1220. — Пор. **рапати**, **репати(ся)**, **рипіти**, **роптати**.

[**ряпу́ха**] «ропуха»; — результат контамінації іменників [*рапавка*], *ропу́ха* «тс.» і дієслів [*ряпкати*] «квакати», [*ряпчати*] «скрипіти, тріщати». — Див. ще **рапавка**, **ропу́ха**, **ряпкати**.

ряпушка (іхт.) «невелика риба родини лососевих, *Coregonus albula* L.»; — бр. *рапушка* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *ряпушка* є одним з діалектних новотворів (поряд з [*ряпуш*, *ряпуша*, *ряпушина*, *ряпужина*, *ряпуха*, *ряпуга*, *ряпукса*, *ряпуца*, *ряпус*, *рѳпус*, *рипуца*, *рѳпукс*, *рѳпукса*] «тс.»), що виникли в російських північних говірках на основі запозичень з фінських мов: пор. вепс. *řäpus*, ест. *gääbis*, *gääbus*, карел. *řiäpüs*, *řiäpükse*, фін. *gääpus*, саам. *repas* «тс.»; помилковим є зближення з *ряб* (*рябушка — за кольором луски) і нім. *Raure* «гусінь» (Преобр. II 242), а також з лтс. *gerpans* «короткий і товстий» (Matzenauer LF 18, 261). — Фасмер—Трубачев III 538; Усачева Исслед. по слав. языкозн. (Сб. С.Б.Бернштейну) 465—469; Шмелев ВСЯ V 192—193; Kalima 211.

ряса¹ «верхній одяг православного духовенства», *ряска* «тс.», [*рясник*] «у рясі (піп)» Нед, *підрясник*; — р. *ряса*, бр. *раса*, болг. *расо*, м. *раса*, *расо*, схв. *раса*; — запозичення із середньогрецької мови; сгр. *řasov* «чернечий одяг» походить від слат. *řasum*, дієприкметника до дієслова *radere* «скребти, чистити; змивати», пов'язаного з *rodere* «гризти, терзати; розмивати» і спорідненого з дінд. *řadati* «скребе, гризе»; пом'якшення відбулось, очевидно, під впливом *рясній* «густий, пишний; широкий (про одяг)». — СІС² 739; Ориєнко РМ 1938/3, 137; Фасмер III 538; ИОРЯС 12/2, 271; Преобр. II 242.

[**ряса**²] «бахрома Нед; торочки О; колос проса, вівса; волоть, мітелка у рослин, віночок», [*ряса́*] «складка, фалда» Нед, [*ряси́ця*, *ряснї́ця*, *ріса*] «тс.», [*ряска*] «сережка на дереві; колос проса, вівса, мітелка», [*рєска*] «мітелка Нед; колос вівса; волоть; бахрома (?) О», [*рязка*] «цвіт кукурудзи» Нед, [*рєзка*] «тс.» Нед, [*рися́нка*] «кукурудза» ЛЧерк, *рясно́та*, *рясо́та*, [*рісно́та*] Нед, *рісо́та*], [*ріснї́ця*] «вія» тж, [*ряснї́ця*] «тс.» Німчук, *рясній*, [*ріснї́й*] Нед, *ряснї́стий*, [*ріснї́цеватий*]

«віястий» Нед, [рісоватий] «тс.», [рясіти] «робити складки; гаптувати золотом», [рясувати тж, рісіти, рісувати] «тс.», рясніти, ряснішати, обряснити «густо вкрити», [п'ярісний] «рясний» (про дощ) Нед; — р. [ряса] «ряд, низка; нитка намиста», [ряска] «тс.», бр. [ра́са] «паросток; остюк», [ряссе] «лахміття, подраний одяг», [рясище] «тс.», др. ряса «бахрома», рясно «вія», ряснь «бахрома, прикраса», п. gzęsa «вія; війка; сережка на вільшині; колос вівса», gzęsny «рясний», ч. řasa «фалда; вія», слц. řasa «фалда; колос; сережка», řasnatý «рясний», вл. řas «вія», болг. реса «мітелка; сережка; бахрома», м. реса (бот.) «вусик», реси «бахрома; (бот.) сережки», схв. реса (бот.) «сережка (на вербі, березі); (анат.) язичок (у гортані)», мн. ресе «бахрома», слн. řesa «остюк; волосинка; бахрома (на одязі)»; — псл. řesa «щось пишне, густе»; — загально-визнаної етимології не має; найімовірніший зв'язок з ředъ «ряд» (*řed-sā) (Фасмер III 539; Преобр. II 242; Горяев Доп. I 32); розглядалося також як похідне від псл. *řer-sati, спорідненого з нвн. [rampfen] «дерти, смикати, скубити» (Machek ESJC 529); мало вмотивовані зіставлення з решето (Ильинский ИОРЯС 23/2, 181), р. [ремье] «лахміття» (Jokl AfSIPh 28, 10), з дінд. gaśanā «шматок; пояс», gaś-nā «тс.» (Младенов 560; Skok III 131; Schuster-Sewc 1220—1221), gaś-mi-ḥ «мотузка» (Mikl. EW 276—277) або з нвн. Ripse «мітелка» (Горяев 308). — Німчук 310, 331; Shevelov Hist. rholol. 132; Фасмер III 539; Выгонная Белар. лінгв. 3, 57—59; Вгюскпер 477; Holub—Kop. 321. — Див. ще ряд. — Пор. ряска.

[рясіти] «трусити» Нед, Пі, [рясати] «потрушувати гілкою» Пі; — очевидно, пов'язане з ряса «волють, мітелка, колос» (див.).

ряска (бот.) «Lemna L.», [ряса Нед, ра́са Л, реска Нед, риска Нед] «тс.», ряскові «Lemnaceae»; — р. ряска, бр. ра́ска, п. gzęsa «ряска», ч. řasy «водо-

рості», ст. řasa «ряска», слц. řasy «водорості», вл. řasa «ряска», схв. řesina «водорість», слн. řesa «ряска»; — псл. *řesa «тс.», тотожне з *řesa «щось пишне, густе; бахрома». — Фасмер III 538; Machek Jm. rostl. 302; ESJC 529; Holub—Kop. 321; Schuster-Sewc 1220—1221.

ряст (бот.) «Corydalis Medic.; зелень, трава; земля, вкрита зеленню, травною; [первоцвіт весняний, Primula veris L.; проліска дволиста, Scilla bifolia L.; ряска, Lemna Нед], [ряс] «ряст Мак; проліска дволиста Л», [ряска] «ряст повний, Corydalis solida Smith.» Мак, рястка «Ornithogalum L.», [раст] «ряст Мак; первоцвіт весняний; анемона дібровна, Anemona nemorosa; медунка лікарська, Pulmonaria officinalis Нед», [растка] «рястка зонтична, Ornithogalum umbellatum» Нед, [расть] «ряст порожнистий, Corydalis cava Schw. et Koeg.» Мак; — р. [ряст] (пд.) «первоцвіт весняний; проліска дволиста», [раст] «тс.; хвилівник, Aristolochia rotunda», [ростики] «проліски»; — очевидно, в звуковій формі [раст] пов'язане чергуванням голосних з рості; звукова форма ряст виникла під впливом прикметника рясний; у південних російських говірках запозичено з української. — Див. ще рості. — Пор. рост.

[рясть] «вміст, зміст» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з п. treś «тс.».

рятувати, [ратувати, ратівля Куз], рятівник, [ратівник Куз], рятівництво Куз, рятувальник, [ратун], [ратунка] «рятівниця», рятунк, [ратунк Нед], рятівний, рятівничий, рятувальний, рятунковий, [заратунк], порятівля, [поратівля Нед], порятівник, [поратівник], порятунк, [поратунк]; — р. [ратувать, ратовать, ретовать], бр. ратаваць, п. ratować, ч. retovati, слц. ratovat', вл. retować, нл. retować «рятувати»; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; нвн. retten (двн. (h)retten) «рятувати, визволяти» споріднене

з гол. *redde*, дфриз. *hredda*, дангл. *hred-
dan*, *āhreddan*, дінд. *śratháyati* «звіль-
няє». — Фасмер III 447—448; Brück-
ner 454; Machek EŞJČ 513; Holub—
Lyer 419; Schuster-Sewc 1212; Mikl.
EW 273; Kluge—Mitzka 597.

[**ряф¹**] «лікоть; стара міра довжини»
Нед; — п. [ryf] «міра довжини, лікоть»,
слц. *réf* (заст.) «аршин, лікоть (одини-
ця виміру і вимірювальний прилад)»,
схв. *ryf* «лікоть (міра довжини, близь-
ко 65 см)», *ryfa* «тс.»; — запозичен-
ня з угорської мови; уг. *réf* (*róf*) «ста-
ра міра довжини (близько аршина)» по-
ходить від нвн. *Reif* «зв'язка, обруч; ста-
ра міра довжини, особливо для мірян-
ня тканин». — Skok III 139; MNTESz
III 454—455. — Див. ще **рїхва**.

ряф² — див. **рїхва**.

ряфа, ряфати — див. **рафа**.

[**ряха**] «чепуруха» Чаб; — очевид-
но, зворотне утворення від р. *неряха*
«нечепура», похідного від [ряхаться]
«наряджатися», пов'язаного з *рядить-*

ся «тс.», *ряд*. — Фасмер III 539. —
Див. ще **ряд**.

ряхатися — див. **раха́тися**.

[**ряхкати**] «квакати» О, [ряхкоті-
ти] «тс.», [ряхла] «бубонці», [ряхтач-
кї, ряхтила] «тс.» тж; — звуконаслі-
дувальне утворення, паралельне до *ряп-
кати* «тс.» (пор.).

ряхтіти «блищати, мерехтіти, [шу-
міти Нед]», [рехтіти] «мерехтіти» Нед,
ряхтлівий «мерехтливий», [ряхтяній]
«блискучий»; — неясне; можливо, по-
в'язане з *мерехтіти*; зіставлення з ко-
ренем слів [ряса, рясїти], *рянній*
(Кобилянський Мовозн. 1972/3, 78)
мало обгрунтоване.

ряцьки, ряцькувати — див. **рак¹**.

ряшка (вульг.) «обличчя», [ряха]
«тс.» Чаб, [рашка] (знев.) «велике,
кругле, повне обличчя» Корз; — р.
[ряшка] (вульг.) «обличчя», [ряжка]
«тс.»; — результат перенесення назви
*ряшка < ряжка «кругла посудина».
— Див. ще **ряжа**.

[са] (вигук для відгону свиней; вигук для повертання коней ліворуч) Куриленко, [а са, асá Ж] «тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [sa] (вигук до псів; вигук для повертання волів ліворуч), [ej sa] (вигук для підгону корів), пов'язане з ч. [sa-sa] «ліворуч» (при повертанні волів), слц. sasa «тс.», не зовсім ясне; вважається результатом редукції вигуку ч. k sobě «до себе». — Machek ESJC 534. — Пор. **ксóбі**.

са́ам «представник народу саамі», са́амі, мн. са́ами; — р. са́ами, са́амы, бр. са́ам, са́амы; — через російське посередництво запозичено із саамської мови; саам. Sabme «саам», мн. Samek пов'язане з Sāmā (назва країни), спорідненим з фін. Suomi «Фінляндія». — Фасмер III 540; Попов Назв. нар. 85—87; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимобог. 57.

[сабада́шки] «веселі пісеньки, небилиці, анекдоти» СУМ, Нед; — очевидно, запозичення з угорської мови; уг. szabados «розгнuzданий, розпущений» є похідним від szabad «вільний», яке зводиться до псл. svobodь «вільний», svoboda. — MNTESz III 641, 642—643. — Див. ще **свобóда**.

сабади́ла (бот.) «Sabadilla officinalis»; — р. сабади́лла, бр. сабады́ла, п. sabadyla, ч. sabadilla, слц. sabadila, схв. сабадила; — запозичення з наукової ботанічної номенклатури; нлат. sabadilla походить від ісп. cebadilla, зменш. від cebada «ячмінь»; назва зумовлена подібністю цвіту сабадили до колосу ячменю; ісп. cebada походить від лат. cibāta, дієприкметника жін. р. від cibāge «годувати худобу», пов'язаного з сі-

bus «корм», етимологічно неясним. — Симонович 411; Klein 1369; Walde—Hofm. I 210—211.

сабайо́н «підлива зі збитих з цукром жовтків, вина і прянощів; напій, виготовлений у такий спосіб»; — р. сабайо́н, бр. сабаён «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. sabayon «вид крему; сабайон; лікер» походить від іт. zabaione (zabaglione) «солодкий крем», яке зводиться до іллір. sabáia «напій з ячменю». — СІС² 740; Dauzat 643; Mestica 2089.

саба́н (заст.) «примітивний плуг»; — р. бр. заст. саба́н «тс.», слц. saban «примітивний двоколісний дерев'яний плуг»; — запозичення з тюркських мов; тур. тат. крим.-тат. saban «плуг, соха», узб. сабон споріднене з аз. сапан «тс.», дтюрк. saban «плуг для волів; рілля». — СІС 574; Фасмер III 541; Преобр. II 243; Дмитриев 542; Шипова 267; Lokotsch 138; Räsänen Versuch 402.

[саба́ніти] «дуже лаяти», [саба́ніти] «дуже довго лаятися» Корз, [цаба́ніти] «грубо докоряти; лаяти; надто багато просити (про ціну); підіймати»; — р. [саба́нить] «галасливо плакати (про дитину); сильно дути (про вітер); сильно витікати (про воду); валити (про дим)»; — неясне.

сабанту́й «народне свято у башкирів і татар з нагоди закінчення весняних польових робіт; жорстокий бій»; — р. бр. сабанту́й; — через російське посередництво запозичено з татарської і башкирської мов; тат. сабан тые (народне свято) складається з основ сабан «плуг» і тые (ту́й) «бенкет, свято», спорідненого з каз. кирг. той «тс.». —

Фасмер—Трубачев III 541; Боровой Путь слова 237; Шипова 268. — Див. ще **сабáн**.

сабáш, *сабашівка*, *сабашувáти* — див. **шабáш**.

сабé — див. **цабé**.

[**сабина**] (бот.) «яловець козацький, *Juniperus sabina* L.» Мак, [*савина*] «тс.» Мак; — бр. [*савина*], п. *sabina*, *sawina*, схв. *сáвина*, *сомйна*, [*савица*] «тс.»; — результат адаптації латинської наукової назви рослини *Sabina*, утвореної шляхом скорочення назви *Sabina herba* «сабінська трава» (від назви місцевості). — Klein 1388. — Пор. **Сабіна**.

Сабіна (жіноче ім'я); — р. болг. *Сабина*, бр. *Сабина*, схв. *Сабина*; — запозичення із західнослов'янських та інших західноєвропейських мов; п. ч. вл. *Sabina*, слц. слн. *Sabina*, фр. *Sabine* походять від лат. *Sabina* (букв. «сабінянка»), пов'язаного з чоловічим ім'ям *Sabinus*, похідним від назви місцевості *Sabina*. — Вл. імена 158; Петровский 192; Спр. личн. имен 520; Skok III 181; Dauzat Dict. des noms 533. — Пор. **Савіна**.

[**саблук**] «сорт яблук; дика яблуня; кислиця», [*саблукá*] «тс.», [*саблукó*] «сорт зимових яблук» Ме, [*савлукí*] «великі зимові яблука» ВеНЗн; — р. [*саблук*] «сорт яблук»; — неясне; припущення про зв'язок з назвою якоїсь місцевості (Преобр. II 243; Фасмер III 541) необґрунтоване.

саботáж, *саботáжник*, *саботáжництво*, *саботáжничати*, *саботувáти*; — р. болг. *саботáж*, бр. *сабатáж*, п. *sabotaž*, ч. слц. *sabotáž*, вл. *sabotaža*, м. схв. *саботáжа*, слн. *sabotáža*; — запозичення з французької мови; фр. *sabotage* «навмисне псування машин і под.» пов'язане з дієсловом *saboter* «навмисно псувати; (первісно) кидати дерев'яні черевики (сабо) в машину з метою її псування» (Klein 1369); за іншим тлумаченням «стукати черевиками» з переносним значенням «швидко і погано працювати» (Dauzat 644); *saboter*

походить від *sabot* «сабо, дерев'яний черевик», що є результатом контамінації назв *savate* «старий черевик», яке зводиться до тур. *şabata* або до баск. *zapata*, *zapato* «черевик», і *bot* «чобіт», пов'язаного з *botte* «тс.». — Черных II 134; Dauzat 644, 653; Klein 1369, 1388. — Див. ще **ботінок**. — Пор. **чобіт**.

сабу́р (бот.) «алое, *Aloe* L.; згущений сік з алое», *сабу́ра* «тс.»; — р. бр. *сабу́р* «тс.»; — запозичення з тюркських мов; тур. кирг. *sabur*, *sabug* «тс.» походить від ар. *şabır*, *şabr* «тс.; витримка, стійкість» (алое характеризується своєю стійкістю щодо засухи). — Фасмер III 541—542; Преобр. II 243; Шипова 268—269; Дмитриев 562; Lokotsch 139; Matzenauer 302; Mikl. TEL II 148; Räsänen Versuch 391.

Са́ва (чоловіче ім'я), *Са́вко*, [*сави́ти*] (заст.) «святкувати день святого Сави», ст. *Сава* (1443), *Са́вва*, *Сава́* «окружене або п'яними... старець» (1627); — р. *Са́вва*, бр. болг. м. *Са́ва*, др. *Сава*, п. *Saba*, ч. слц. слн. *Sáva*, схв. *Сáва*, стсл. **Са́ва**; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. *Σάββας*, очевидно, походить від араб. *sāba* «старий чоловік, дід»; розглядається також як скорочений варіант імені *Саватій* (Спр. личн. имен 452). — Вл. імена 84; Петровский 192; Беринда 230; Фасмер III 542; Skok III 208; Constantinescu 142.

савáн «біле вбрання для мерця» СУМ, Нед; — р. бр. м. *саван*, др. *саванъ*, болг. *савán*, стсл. **САВАНЪ**; — через посередництво старослов'янської мови запозичено з грецької; гр. *σάβανον* «саван» зводиться до ар. *sabanijjat* «тканина, що вироблялась у Сабані під Багдадом». — Черных II 134—135; Фасмер III 542; Mikl. EW 288; Walde—Hofm. II 456; Frisk II 669.

савáна «безліса рівнина, поросла травою (у Пд. Америці та ін.)», мн. *савáни* «тс.»; — р. бр. *савáнна*, п. *savanna*, ч. слц. *savana*, вл. *sawana*, болг. *савáна*, схв. *савáна*, слн. *savána*; — запозичення з іспанської мови; ісп. *sa-*

бапа, zavapa «тс.» походить з мови таїно (таїно zavapa «тс.»). — СІС² 740; Kopaliński 868; Klein 1388.

Савао́ф (одна з назв біблійно-християнського Бога), ст. *Саваофъ* «войска...» (1627); — р. бр. *Савао́ф*, др. *Саваофъ*, болг. *Савао́т*, схв. *Савàoт*, *Сабàoт*, *Забàoт*, стсл. **Савао́ѡъ**, **Савàoѡтъ**; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. *Σαβαώθ* походить від гебр. *šebā'ōth*, що є формою множини від *šā-bā* «військо, сила». — Беринда 230; Фасмер III 542; Преобр. II 243; Младенов 566; Вујаклија 848; Klein 1369.

[**савати**] «совати, сувати» Нед, [*санітися*] «увірватися, ринутися» Нед; — результат неясної звукової видозміни основи *сoвати*, *сyніти* (див.).

Саватій (чоловіче ім'я); — р. *Саватій*, бр. *Саватій*, болг. *Саватій*, стсл. **Саватини**, **Савъватъ**; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. *Σαββάτιος* зводиться до давньоєврейського імені *šabbəthaj*, похідного від *šabbāth* «субота». — Вл. імена 84; Петровский 192; Спр. личн. имен 452; Илчев 435. — Див. ще **субота**.

савгán — див. **салгán**.

[**савгати**] «клювати (про птахів)» ЛексПол; — неясне.

Савелій (чоловіче ім'я); — р. *Савелій*, ст. *Савел*, бр. *Савелій*, болг. *Савел*, стсл. **Савелини**, **Савель**; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. *Σαβέλλιος*, *Σαβέλλος* походить від лат. *Sabellus*, утвореного від прикметника *Sabellus* «сабінський», похідного від *Sabelli* «сабели (ряд племен сабінського походження); сабіняни»; ототожнення із *Саул*, укр. ст. *Саулъ* (Вл. імена 84; Петровский 193) помилкове. — Спр. личн. имен 452; Constantinescu 142; Дворецкий 890.

Саверій (чоловіче ім'я); — р. *Саверій*, бр. *Саверій*; — результат спрощення нормативної форми *Ксаверій*, що, як і р. *Ксаверій*, бр. *Ксаверій*,

Ксавер, п. *Ksawery*, ч. *Xaver*, *Xaverius*, слц. *Xaver*, *Xavér*, *Xavérius*, болг. *Ксаверій*, *Ксавері*, м. *Ксаверіе*, схв. *Ксаверије*, *Ксавер*, слн. *Ksaver*, *Ksaverij*, зводиться до нлат. *Xaverius*, утвореного від ісп. *Xever* (< баск. *etchaberri* «новий будинок», назва замка, в якому жив монах, іспанський святий (XVI ст.), що першим дістав таке ім'я). — Вл. імена 61; Спр. личн. имен 427; Dauzat Dict. des noms 602.

Савіна (жіноче ім'я); — р. болг. *Савіна*, бр. *Савіна*, м. *Савина*, схв. *Савина*; — очевидно, через церковнослов'янську мову запозичено з грецької; гр. *Σαβίνα* походить від лат. *Sabīna*. — Див. ще **Сабіна**.

сáвка¹ (орн.) «білоголова качка, *Oxyura leucoserphala* Scop.»; — р. *сáвка* «тс.; зимова качка, *Anas hiemalis*», [*саутка*] «зимова качка», бр. [*саўка*] «сойка, сивоворонка»; — неясне; пов'язування з *совá* (Горяев Доп. I 41) недостатньо обгрунтоване. — Фасмер III 542.

сáвка² — див. **сак¹**.

[**сáвкати**] «пашіти» (про гарячку у хворого) Нед; — очевидно, експресивне утворення.

[**савкі**] «сорт великих зимових яблук» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з *саблук* «тс.».

[**саврітий**] «розпущений, нестримний, дикий» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з рум. *ugit* «негарний, ненависний, нестерпний, непристойний».

[**сав-сав**] (вигук для підкликання гусей) ВеБ, [*сав-сав-сав-саго́*, *саў-саў-саў-саго́*] «тс.» Нед, [*сјав-сјав-сјав*] (вигук, що імітує крик індиків) Мо; — первісний вигук, очевидно, пов'язаний з наслідуванням гусячого сичання; пор. [*сјавкати*] «гелготати» (про гусей, гусят), [*сјавкотіти*] «тс.».

саву́л, *саву́ла* — див. **осаву́л**.

[**саву́р**] «груз, мішок з піском, камінь для стійкості човна» Дз, [*саўр*] «тс.» Дз; — запозичення з молдавської чи румунської мови; молд. *саву́рэ* «гравій, (заст.) баласт», рум. *savúřă* «баласт» походять від нгр. *σαβούρα*, яке виво-

диться від іт. zavogga «тс.» чи безпосередньо від лат. sabugga «пісок, піщаний баласт», пов'язаного з sabulum «пісок»; пор. схв. [савор'ња] «тс.», запозичене, очевидно, безпосередньо з італійської мови, і [сабура] від тур. sabuga «тс.», засвоєного, очевидно, з грецької мови. — СДЕЛМ 369; DLRM 737; Gamillscheg 787; Walde—Hofm. 458.

сага́¹ «затока річки; протока, стариця; озеро або болото в заплаві річки; [вид трави на мокрих місцях О]», [са́га] «болотисте, поросле очеретом місце в плавнях» Мо, [сага́] «затока» Пі, [са́гва] «вода в низьких місцях після розливу» Ч, [сагові́на] «трава, подібна до очерету» О; — р. [сага́] «улоговина біля річки, що в повінь заливається водою; довга піщана коса»; — запозичення з тюркських мов; пор. каз. сага «гирло річки»; крим.-тат. са́һа «відкрите поле», тур. saha «простір, площа», що зводяться до ар. sāḥa. — Кобилянський Зб. наук. праць I 81; Фасмер III 543; Шипова 269; Räsänen Versuch 394.

са́га² «давньоскандинавська легенда, народна поетична повість»; — р. бр. болг. са́га, п. вл. saga, ч. слц. слн. sāga «тс.»; — через посередництво німецької мови (н. Sāga) запозичено з давньоісландської; дісл. saga «перекази» пов'язане з дієсловом segja «казати», спорідненим з дангл. secgan, двн. sagēn, лит. sakýti «тс.», псл. sočiti «вказувати», укр. со́чѣти «чатувати». — СІС² 740; Акуленко 141; Фасмер III 731; РЧДБЕ 641; Kluge—Mitzka 619; Klein 1372, 1389. — Див. ще со́чѣти.

сагайда́к «чохол на лук і стріли; лук», са́йдак «тс.», [са́йдакар] «воїн, озброєний луком» Пі, [са́йдакер] «чоловік із сагайдаком, з луком» Нед, [са́йдачник] «виготовлювач сагайдаків» Бі; — р. сагайда́к (іст.) «сагайдак; лук», саадак, ст. сагадак, сагайдак «тс.», бр. сагайда́к, п. saḥajdak, sajdak (з укр.), ч. [sajdák] «паперовий мішечок», слц. sajdák «пастухова торбинка», sajdačka «торбина», sujdačka «тс.»; — запозичення з тюркських мов; тат. чаг.

сагдак «сагайдак» споріднене з монг. сагадаг «тс.; лук і стріли». — СІС² 740; Огиенко 33; Фасмер III 540, 543, 546; Одинцов Этимология 1973, 104—108; Шипова 266—267; Менгес 136; Brückner 479; Mikl. TEI II 149; Räsänen Versuch 393.

[сага́н] «казан; великий горщик», [сага́н] «тс.; дерев'яна посудина»; — р. [сага́н] «миска, чашка», бр. [сага́н] «чавунний горщик», п. sagan «казан», болг. [сахан] «мідне блюдо; піднос», м. саан, схв. са́хан «тс.»; — запозичення з турецької або кримськотатарської мови; тур. крим.-тат. saḥan «блюдо з покришкою, миска, чашка» походить від ар. ṣaḥn «тс.». — Макарушка 12; Семенова Сл. и балк. языкозн. 1983, 170; Фасмер III 543; Шипова 269; Супрун Тюркизмы 72—74; Mikl. EW 287; Радлов IV 282; Räsänen Versuch 394.

[сагани́стий] «довгоногий» (про коня) Нед; — очевидно, запозичення з чеської мови; ч. ст. sahan (sahán) «довгань» є похідним від sah «сажень». — Див. ще са́жень.

сагма́л, сагма́л — див. сакма́н.

са́го «крупа із зерен крохмалю з серцевини сагової та інших пальм, сурогат із картопляного та кукурудзяного крохмалю», [сагівни́ця] «сагова пальма» Нед, са́говнік (бот.) «Cycas L.»; — р. болг. м. схв. са́го, бр. са́га, п. вл. sago, ч. слц. слн. sāgo; — запозичено із західноєвропейських мов; н. Sāgo «саго», англ. гол. sago, фр. sagou зводиться до мал. sāgū «тс.». — СІС² 740; Фасмер III 543; Kopaliński 858; Machek ESJC 535; Lokotsch 140; Kluge—Mitzka 619; Gamillscheg 788; Klein 1373.

[са́ган] (кличка пса) ВеБ; — неясне.

[сага́тий] (ліс) «високодеревний, високорослий» ВеНЗн; — очевидно, через проміжну форму *сакатий пов'язане з тур. sak «стовбур, стебло».

сад — див. саді́ти.

[сада́в] «я собі гадав» Нед, [сада́ла] «я собі гадала» Нед; — результат стягнення словосполучень си гада́в, си гада́ла. — Див. ще гада́ти, ся¹.

саджа́ (орн.) «*Syrrhaptēs paradoxus* Pall.»; — р. *саджа́*, слц. *sadža* «тс.»; — неясне. — Ferianc 30.

са́джений «оздоблений коштовним камінням, перлами»; — пов'язане із *сади́ти* (коштовні камені «всаджують», тобто вставляють в оздоблювану річ). — Див. ще **сади́ти**.

[са́дженийця] «яешня» Куз; — очевидно, результат видозміни форми *сма́женіця* «тс.» із зближенням деетимологізованої в даному разі основи, похідної від *сма́жити*, з основою, похідною від *сади́ти* (див.).

[сади] «сюди» ВеЛ, **[са́дий]** «тс.» Нед; — очевидно, результат діалектної видозміни форми *сюди́* під впливом запозиченого **[та́ди]** «туди» (пор. діалектне утворення **[се́нди]** під впливом запозиченого **[те́нди]** у виразі **[сенди-те́нди]**). — Див. ще **сюди́**.

сади́зм, *сади́ст*, *сади́стичний*, *сади́стський*; — р. *сади́зм*, бр. *сади́зм*, п. *sadyzm*, ч. *sadismus*, слц. *sadizmus*, вл. *sadizm*, болг. *сади́зм*, м. *сади́зам*, схв. *сади́зам*, слн. *sadizem*; — запозичення з французької мови; фр. *sadisme* «сади́зм; (первісно) патологічна ненормальність статевого інстинкту, супроводжувана прагненням спричинити біль» походить від прізвища маркіза де Сада (de Sade, 1740—1814), автора еротичних романів. — SIC² 740; Фасмер III 544; Kopaliński 858; Вуяклија 849; Dauzat 645.

[сади́кати] «дубасити, лупцювати», *сади́нути* «ударити», *сади́нути* «тс.»; — р. *сади́нуть* «ударити»; — очевидно, пов'язане із *сади́ти* в переносному значенні «завдавати ударів»; проте заслуговує на увагу й припущення (Machek ESJČ 521, 535) про існування псл. *saditi* «розбивати, розколювати» (*sedati* «тріскатись, лопатись»), до якого можуть бути зведені ці форми. — Пор. **сади́ти**, **сади́но**.

сади́ти, **[сади́тися]** «силкуватися щось зробити», *сади́ати*, **[сади́ати]**, *сади́вати*, *сади́вникувати*, **[сади́вниковати]** Бі, *сади́вничити*, *сади́* «засаджена

деревами ділянка; [посад у млині]», **[сади́жавка]** «сажавка», **[сади́жалка]** «тс.», *сади́жалка*, *сади́жалник*, *сади́жанець*, *сади́жанка* «посаджена рослина», **[сади́жанка]** «тс.», **[сади́женіці]** «сади́жанці, розсада» Нед, **[сади́женіці]** «тс.» Нед, *сади́ба*, **[сади́во]** «сади́вний матеріал, садовина» Куз, *сади́льник*, **[сади́бня]** «садова шкілка», *сади́вник*, *сади́вництво*, **[сади́лка]** «лопата для сади́ння кукурудзи» Мо, **[сади́льниця]** «сади́жанець» Нед, *сади́ка* (с.-г., мисливське, тех.), **[сади́ниця]** «насадження» Нед, *сади́віна* СУМ, Нед, **[сади́виняк]** «плодожерка» Нед, **[сади́вище]** «місце, де був сад», *сади́вник* УРС, Г, **[сади́вниківна]** Бі, *сади́вниченко* Бі, *сади́ок*, *сади́чик*, **[сади́янки]** «цибуля» ВеУг, **[сади́ба]** «сади́ння» Нед, *сади́ж* «хлів (для свиней); кошик для зберігання у воді риби; [озеро в лісі Ч]», **[сади́жа]** «арешт» Нед, *сади́жавка* «ставок, копанка для розведення риби», *сади́жалка* СУМ, Л, **[сади́живка]** Ме, *сади́жовка* Ме, *сади́жолка* ЛексПол «тс.», **[сади́жкі]** «сітка з лози для утримування риби у воді; плетений з лози тин Ва; грузькі ями в болоті Ч», *сади́жок* «хлівець», *сади́жалний*, *сади́вний*, *сади́льний*, *сади́вничий*, **[сади́ма]** «сидячи» Корз, **[ви́сад]** «висадка» Куз, *ви́садка*, *ви́садок*, *ви́садочний*, *ви́сади́ка*, *ви́сади́док*, *заса́да* «засідка; принцип», **[заса́дка]** «засідка» Ж, **[заса́дець]** «остання хлібина, що всаджується в піч», **[заса́дич]**, **[заса́дьюк]**, **[заса́дничок]** «тс.» Чаб, **[заса́дчик]** «остання хлібина, зроблена з вишкребків тіста» Она, **[заса́дистий]** «міцний», **[заса́дністий]** «приземкуватий» ВеНЗн, **[заса́дний]** «великий, міцний, тривалий», **[заса́дничий]** «основний, принциповий, істотний» Она, *наса́д* «частина воза, саней», *наса́дження*, *наса́дитель*, *наса́дживач*, *наса́дка*, *наса́док* (гідрологічне), *оса́д*, *оса́д* «поверх, ярус; сади́ба», *оса́да* (заст.) «поселення; поверх, ярус», *оса́дка*, *оса́дник*, *оса́док* «осад», *оса́дкуватий*, *оса́дочний*, *оса́дчий* (заст.) «поселенець», **[обса́да]** «облога» Ж, *обса́дка*, **[обса́дник]** «обложник» Ж, **[переса́да]**

«перебільшення», *переса́дка*, *переса́док* (с.-г.), *переса́дний*, *переса́дочний*, *підса́дка*, [підса́дистий] «присадкуватий» Нед, [підса́дкуватий] «тс.», *поса́д* «передмістя; місце за столом для наречених; пара млинових жорен», *поса́да*, [поса́дець] «стілець» Нед, [поса́дище] «село», *поса́дка*, *поса́дник* «(іст.) намісник князя; поселенець», *поса́дочний*, *поса́дчик* (спеціальність робітника в шахті), [поса́да] «садиба; прищеп», *приса́дка*, *приса́док* «палісадник», *приса́джувальний*, *приса́дінний*, *приса́дистий*, *приса́дкуватий*, *приса́дний*, [проса́д] «дорога, обсаджена деревами» Бі, *проса́дка*, *розса́да*, *розса́дка*, *розса́дник* СУМ, Нед, [розса́дн'я] (у лайці *розса́дні на тебе*) Нед, *розса́дний*, *розса́дінний*, *уса́дка*, *уса́дочний*, *уза́са́днювати* Куз; — р. *сади́ть*, бр. *сади́ць*, др. *сади́ти*, п. *sadzić*, ч. *saditi*, слц. *sadit'*, вл. *sadzić*, нл. *sajzaś*, полаб. *sodě* «(він) садить», болг. *са́дя*, м. *сади*, схв. *са́ди́ти*, слн. *saditi*, стсл. **са́дити**; — псл. *saditi*, фактитивна форма до *sēdēti* «сидіти»; — відповідає дінд. *sādāyati* «садить», ав. *ni-šādayeiti* «дає себе посадовити; ставить», лит. *sodinti* «садити», гот. *satjan* «тс.». — Черных II 135; Фасмер III 544; Brückner 478—479; Schuster-Sewc 1263—1264; Trautmann 259; Fraenkel 855. — Див. ще **сидіти**. — Пор. **доса́да**, **надса́дити**, **са́жа¹**, **са́ло¹**.

садно́ «натерта рана, зокрема у коня під сідлом», [сэдно́, сердно́] «тс.» Нед, *са́дні́ти* «боляче свербіти», [оса́дні́ти] «натерти (коневі) рану»; — р. [са́дно́], *сса́дина*, *са́дні́ть*, др. *са́дно* «рана», п. [sadno] «натерте сідлом місце», ч. [sadat] «боляче свербіти», ст. *sadno*, схв. *са́дно* «набите сідлом місце у тварини»; — здебільшого вважається пов'язаним з псл. *saditi* «садити», в переносному значенні «завдавати удари» (Шанский ЭИРЯ I 72; Brückner 478); зводиться також до етимологічно відмінного гіпотетичного псл. *saditi* «розбивати, розколювати», *sedati* «тріскати, лопатись», спорідненого з дінд. *kšadatē*

«розкладає, розрізає, забиває», гр. *κτῆδών* «тріска» (Machek ESJČ 521, 535). — Пор. **са́дикати**, **са́дити**.

са́ет «тонке англійське сукно; гатунок оксамиту», *са́ета*, [сі́ета Пі, Нед] «тс.», *са́етовий*; — бр. *са́ета* «тонке сукно»; — запозичення з польської мови; п. *sajeta* «тонке сукно» виводиться від іт. *saietta*, похідного від *saia* «вид саржі» (пор. також фр. *sayette*, похідне від *saie* «тс.»), що відбиває лат. *saga*, мн. від *sagum* «солдатський плащ», запозиченого з галльської мови, в якій воно було споріднене з лит. *sagis* «дорожній жіночий одяг», *sėgti* «застібати», лтс. *segt* «покривати, закутувати», псл. *seḡati*, укр. *сяга́ти*. — ТСБМ V/1, 19; SJP VIII 13; Gamillscheg 788; Walde—Hofm. II 464; Fraenkel 770; Фасмер III 825. — Див. ще **сяга́ти**.

саж — див. **са́дити**.

са́жа¹ «чорний осад від диму», [са́джа] «тс.» Нед, [са́жер] «сажотрус», [са́жур] «тс.» Шух, [са́жні́ця] «сорочка, в якій трусять сажу»; — р. бр. др. *са́жа*, п. слц. *sadza*, ч. *saze*, вл. *sazy* (мн.), нл. [saze] (мн.), болг. *са́жда*, м. *са́жа*, слн. *sáje*, стсл. **са́жда**; — псл. *sadja, пов'язане з *saditi* (*se*) «осідати»; — споріднене з лит. *súodžiai* «сажа, кіптява», дангл. дісл. *sōt* «тс.». — Черных II 135; Фасмер III 544; Булаховський Вибр. пр. III 365; Schuster-Sewc 1270—1271; Fraenkel 292. — Див. ще **са́дити**.

[са́жа²] «головня на кукурудзі» Дз, *са́жка* «зона, хвороба злакових рослин», *са́жкові* «рід нижчих грибів-паразитів»; — бр. *са́жа* «зона»; — результат перенесення назви *сажа¹* за зовнішньою подібністю чорного пилу зони до сажі. — Див. ще **са́жа¹**.

са́жа³, *са́жавка*, *са́жалка* — див. **са́дити**.

са́жень (міра довжини), [са́га ВеБ, са́жен Куз, са́жінь Дз, ся́жень Нед] «тс.», *са́женний*, *са́женівий*, *са́жньо-вій*, [со́женний] «саженний» Нед, *поса́женний*; — р. *са́жень*, бр. *са́жань*, др. *ся́жень*, п. *sažen*, ч. *sáh*, ст. *sažen*, слц. *siaha*, вл. *sažen*, нл. *sežan*, болг. м.

са́жен, схв. *се́жаць*, слн. *seženj*; — псл. *seǵъ, *seženъ, пов'язане з *seǵati* «протягати руку»; первісно означало довжину, вимірювану розставленими руками; зіставлення з лит. *sieksnis* «сажень» (Mikola IF 8, 302) необгрунтоване. — Черных II 135; Фасмер III 545; Булаховський Вибр. пр. III 428; Вгückner 483; Mashek EŠJC 535. — Див. ще **сяга́ти**.

сажкі́, *сажок* — див. **сади́ти**.

саз (музичний інструмент); — р. *саз*, *са́з*, бр. болг. *саз*, схв. *сâз*; — запозичення з тюркських мов; тур. крим.-тат. *саз* «балалайка», тат. *саз* (східний музичний інструмент), каз. *саз* «музичний мотив» походять від перс. *sâz* «музичний інструмент; очерет». — СІС² 740; Шипова 267; ТСБМ V/1, 20; Skok III 209; Räsänen Versuch 406.

саза́н (іхт.) «короп, *Syrpinus carpio* L.», [*саза́нь*] «тс.» Нед; — р. бр. болг. діал. *саза́н*; — запозичення з тюркських мов; тур. *сазан*, каз. узб. *сазан* «тс.» виводиться від *саз* «мул, болото» і вважається спорідненим з чув. *шаран*, теж запозиченим у східнослов'янські мови. — Коломиец Происх. назв. рыб 112; Черных II 135—136; Фасмер III 545; Шипова 270; Leder 112—113, 117; Räsänen Versuch 406; Менгес 172. — Пор. **шара́н**¹.

сай́ «крижана каша на річці, сало, шерех, шуга» ВеУг; — неясне; можливо, запозичення з тюркських мов; пор. каз. тат. телеут. шор. чаг. *сай* «неглибокий, мілкий»; первісне значення запозичення могло бути «крига з неглибоких прибережних місць, яка пливе навесні після великої криги». — Пор. **са́ло**².

са́йга¹ (зоол.) «вид антилопи, *Saiga Gray*» СУМ, Нед, *сайга́к* «тс.», *сайга́ча* «малю сайгака»; — р. бр. *сайга́*, *сайга́к*, ч. слц. *saiga*; — через посередництво російської мови запозичено з чагатайської; чаг. *са́йгак* «серна», як і каз. *сайга́к* «антилопа», тат. *сайга*, *сайга́к* «тс.», споріднене з кар. *су́гак* «тс.». — СІС² 740; Макарушка 12; Фасмер III 545; Шипова 271; Дмитриев 542; Kowalski Symb. Rozwadowski

II 352—353; Lokotsch 141; Räsänen Versuch 395. — Пор. **су́гак**¹.

сай́га́к «кіл висотою в ріст людини; два кілки, між якими прив'язують овець»; — запозичення з тюркських мов; пор. каз. *сайга́кта* «закріпити палку у верхньому кінці могили» (Радлов IV 222—223).

сайда́к, *сайдакар*, *сайда́кер*, *сайда́чник* — див. **сага́йда́к**.

са́йка¹ «вид булки»; — бр. *са́йка*; — запозичення з російської мови; р. *са́йка* «тс.» виводиться від ест. *sai* «білий хліб», фін. *saija* «тс.» (Kalima 212; Преобр. II 245), але припускається й зворотний шлях запозичення (Kiparsky Baltend. 68). — Черных II 136; Фасмер III 546.

са́йка² (іхт.) «вид риби родини тріскових, *Vogeogadus Günther*»; — запозичення з російської мови; р. *са́йка* «тс.» виводиться від *са́йда* «вид тріски», запозиченого з фінської (фін. *saita*) або саамської мови (саам. *saite*). — Фасмер III 546; Kalima 212.

са́йра (іхт.) «вид тихоокеанської риби, *Cololabis Gill.*»; — бр. *са́йра*; — запозичення з російської мови; р. *са́йра* «тс.», можливо, походить від яп. *sawaga* «(океанські) макрелі».

сак¹ (заст.) «сумка, торба; снасть для ловіння риби; [сітка для носіння трави О]», [*саква*] «рибальський сак; капшук для тютюну, кресала Л», [*савка*] «різновид ятера», *сакві́* «подвійна торба через плече, через спину коня СУМ, Нед; [капшук для тютюну, кресала Л]», [*сакві́й*] «капшук для тютюну, кресала» Л, *сакі́вкі* (зменш. до *сакві́*), *саковкі́* «тс.», [*сакі́вно*] «частина рибальського сака», *сачо́к* «сітка для ловіння риби, комах у формі конуса з ручкою», *підса́к* «рибальський сак», *підса́ка*, [*підсакі́вка*] «тс.», *підса́чити* «піймати підсаком»; ст. *сакъ* (рибальський) (1665); — р. бр. болг. м. *сак*, п. ч. слц. *сак* «кошик, мішок», вл. нл. *сак* «рибальська сіть», слн. *sak* «тс.»; — очевидно, давнє запозичення з народно-латинської мови; нар.-лат. *saccus* «мішок» походить від гр. *σακκος*, яке зво-

диться до гебр. (фінікійського) *śaq* «мішок, вовняна тканина»; менш вірогідна думка (Фасмер ГСЭ II 273, III 170; Kirarsky GLG 129) про безпосереднє запозичення з грецької або (Uhlenbeck AfSIPh 15, 491; Peisker 67) про посередництво готської мови (гот. *sakkus*). — Гончаров Мовозн. 1982/3, 62—63; Фасмер III 546; Hüttl-Worth 13; Schuster-Sewc 1264—1265; Mikl. EW 287; Lewy Fremdw. 87. — Пор. **беса́ги**, **саку́ля**.

сак² «верхній жіночий одяг», [са́чик] Корз, *сачо́к*; — р. *сак* «плащ», бр. *сак* «жіночий одяг», п. заст. *sak* «плащ»; — очевидно, через польське посередництво запозичено з французької мови; фр. *sac* «мішок» походить від лат. *saccus* «тс.». — СІС² 741; Фасмер III 546; Dauzat 644. — Див. ще **сак¹**.

[**сакá**] «водовозна бочка»; — болг. [сака́] «міх для води», схв. *са́ка* «водовозна бочка»; — запозичення з тюркських мов; тур. крим.-тат. *saka* «водонос, водовоз» походить від ар. *saka* «тс.»; думка про молдавське посередництво (Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 138; Vrabie Romanoslavica 14, 170) недостатньо переконлива. — Макарушка 12; Нед. II 847; Радлов IV 241.

[**сакала́ш**] «гра з вогнем у Великодню ніч»; — неясне.

[**сакара**] (бот.) «жито, *Secale cereale* L.» Мак, [сако́ра] «тс.» Нед; — запозичення зі східнороманських мов; молд. *сека́рэ*, рум. *secăra* походить від лат. *secāle* «тс.», очевидно, запозиченого з якоїсь давньої балканської мови. — СДЕЛМ 374; DLRM 756; Walde—Hofm. II 504.

саква¹, *сакві́*, *сакві́й*, *саківкі́*, *сакковкі́* — див. **сак¹**.

саква² — див. **сакла́к**.

сакво́яж; — р. *сакво́яж*, бр. *саква́яж*, п. *sakwojaž*, болг. *сакво́яж*; — запозичення з французької мови; фр. *sac de voyage* «дорожній мішок» складається з іменників *sac* «мішок» і *voage* «подорож», похідного від *voie* «дорога», що зводиться до лат. *via* «тс.»,

спорідненого з дінд. *vithi* «ряд, дорога», гр. *είσατο* «ішов». — СІС² 741; Черных II 136; Фасмер III 547; Kopaliński 859; Dauzat 755; Walde—Hofm. II 778—779. — Див. ще **сак¹**.

[**сакі́рка**] (зоол.) «веретільниця, безнога ящірка, *Anguis fragilis*» Л; — неясне.

[**сакла́**] «великий мішок» Нед, [саке́льня] «рептух, мішок для корму», [са́клинок] «сумчата тваринка» тж; — бр. [саке́лка] «сумка», п. [sakielnia] «мішок для корму» (з укр.?); — очевидно, результат гіперистичної видозміни фонетичної форми *сáква*, в якій **в** могло бути сприйняте як польське **і**. — Див. ще **сак¹**.

сакла́к (бот.) «бруслина, *Evonymus europaea* L.; [жостір, *Rhamnus cathartica* L. Нед], [саклако́ваті] «жостерові, *Ranunculus*», [сакла́чина] «жостір» тж, [саква́] «тс.» Мак; — бр. [шаклак] «жостір», п. [saktak, szaktak] «тс.»; — очевидно, запозичення з тюркських мов; пор. тур. крим.-тат. полов. каз. *sakla* «берегти, оберігати, рятувати»; тюркська назва могла бути зумовлена лікувальними властивостями кори крушини. — Янышкова Этимология 1985, 45; Brüskner 539.

сакля́ «житло кавказьких горців»; — р. бр. *сáкля*, п. *sakla*; — запозичення з грузинської мови; груз. *saxli* «будинок» утворене за допомогою префікса (s)а- від дієслівної основи *xl- «бути серед, біля»; споріднене з мегр. *охог-*. — ССРЛЯ 13, 57; SJP VIII 14; Климов 171.

[**сáкма**] «вузька дорога, лісовозна дорога; загін, колона» Нед; — р. [сакма́] «колія, доріжка, стежка; слід людей, коней, звірів», [сокма́] «тс.»; — очевидно, запозичення з тюркських мов; каз. *сокпа* (<*sokta*) «доріжка, стежка», чаг. *soktak* «тс.» є похідними від основи *sok-* «бити» (пор. *шлях* від н. *schlagen* «бити»); менш переконливе зіставлення (Погодин РФВ 50, 229; Osten-Sacken IF 33, 258; Даль IV 129) з *сок* «пошук», *соціти* «стежити, підстерігати». — Макарушка 12; Фасмер III 547; Шипо-

ва 272; Mikl. TEI II 150; Радлов IV 256—257; Räsänen Versuch 426.

сакман «невелика отара ягнят з матками», [сагмал, сагмал] «тс.», сакманник, [сакманити] «доглядати щойно народжених ягнят» Гриц, [сакманувати] «тс.» тж; — р. сакман, сакмал, болг. сагмал «отара дійних овець»; — запозичення з тюркських мов; тур. sağmal «дійна», каз. сакмал є похідним від спільнотюркської основи sag- «доїти», спорідненої з монг. saga «тс.»; фонетична форма сакман зіставляється також з кирг. сакман(чы) «доглядач новонароджених ягнят», спорідненим з каз. сақпан «довгий батіг чабана». — Макарушка 12; Гриц 154; БСЭ 37, 605; Шипова 272; Räsänen Versuch 393.

[сакмар] у виразі [на с. (на гурт) брати роботу] «зобов'язуватись виконати різні етапи тривалої роботи (напр., сіно скосити, згребти і скласти в копиці)» Нед, [сакман] «тс. Нед; відрядно О; лісовий робітник О»; — слц. [šakmaj] «відрядна робота»; — запозичення з угорської мови; уг. szakmány (szakma) «наймана або поденна робота» пов'язується з szak «частина, відрізок часу, пора», успадкованим з фінно-угорського періоду. — Балецкий St. sl. 9, 338; O II 201; MNTESz III 648, 653—654.

[сакомпак] «з усіма речами» Гор; — п. sakum-ракum «вибратися похапцем, щодуху»; — результат видозміни запозиченого виразу нім. mit Sack und Pack «з усіма пожитками» (букв. «з мішком і пакунком»). — Гор 80; SJP VIII 16. — Див. ще **пака**, **сак**¹.

сакрамент «церковне таїнство; причастя», *сакраментальний* «священний; традиційний», *сакраментувати* «причастити»; — р. сакраментальний, бр. сакрамант, сакраментальны, п. ч. нл. vl. sakrament «святе таїнство; священний предмет», слц. sakramentum, болг. м. сакрамент, схв. сакрамен(а)т «тс.», слн. sakramènt (виг., лайка); — через польську мову запозичено з латинської; лат. sacramentum «святе таїнство; зобов'язання до військової служби» є

похідним від sacro «освячую, присвячую», пов'язаного з sacer «святий, свячений», спорідненим з дісл. sātrr «примирений», хет. šaklaiš (šakliš) «закон, обряд». — Richhardt 97; Kopaliński 859; Walde—Hofm. II 460—461.

[саксаган] «капут, смерть»; — неясне.

саксаул (бот.) «Haloxylon Bunge», *саксаульник* «зарості саксаулу»; — р. бр. саксаул, п. saksaut (з р.), ч. слц. sahaul; — запозичення з тюркських мов; чаг. саксаул, каз. сексевил, кирг. саксаал «тс.» виводяться від монг. Зау «вид саксаулу, Haloxylon ammodendron». — Фасмер—Трубачев III 547; Шипова 273; Дмитриев 542; SJP XI; Räsänen Versuch 396.

сакси «група давніх германських племен»; — р. бр. саксы, п. saksy, ч. Sas (одн.), ст. saks, вл. saks, sas, нл. Sakso «тс.»; — запозичення з німецької мови; н. Sachse «саксонець; (іст.) сакс» зводиться до двн. sahs «ніж, меч», спорідненого з лат. saxum «камінь». — Фасмер III 548; Мельхеев 73; Feist 267.

саксофон, *саксофоніст*; — р. болг. м. саксофон, бр. саксафон, п. вл. saxofon, ч. saxofon, слц. saxofón, схв. саксодфон, саксофон, слн. saksofón; — запозичення з французької мови; фр. saxophone утворено від прізвища бельгійського винахідника А. Сакса (A. Sax, 1814—1894) і основи phone, як у gramophone «грамофон», téléphone «телефон», що зводиться до гр. φωνή «звук, голос». — СІС² 741; Коваль 199—200; Иванов РР 1983/2, 140; Kopaliński 859; Вујаклија 850; Dauzat 653; Gamillscheg 797. — Див. ще **фон**².

[сакуля] «вид рибальського сака»; — болг. [сакуля] «великий мішок»; — запозичення з новогрецької мови; нгр. σακκοῦλα «мішок» походить від лат. saccula «тс.», зменш. від saccus «мішок». — РЧДБЕ 642. — Див. ще **сак**¹.

[сакуляти] «погано робити, халтурити» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з ч. sakulajda (злегка лайливий вираз, «чорт візьми»), sakulajdo «тс.».

[саку́лка] «вишивка з вирізуванням» Л; — неясне.

[сал] «простір води, льоду, охопленний рибальськими сітями»; — р. [сал] «місце, де пливуть із сіткою»; — запозичення з молдавської чи турецької мови; молд. *сал* (рум. *sal*) «великий пліт» походить від тур. *sal* «пліт». — СДЕЛМ 370; DLRM 733. — Див. ще **са́ла**.

[са́ла] «невеликий пліт із снопів для переправи речей через річку; прив'язувався до коня»; — р. [сала, салы] «тс.»; пліт з очерету», болг. *сал* «пліт; пором», м. *сал* «пліт»; — запозичення з турецької мови; тур. *sal* «пліт» споріднене з аз. каз. кирг. тат. чаг. *сал*, башк. *һал*, чув. *суля* «тс.», пов'язаними з тюрк. *сал* «класти, укладати». — Фасмер III 551; Шипова 273; Mikl. TEI II 150; Räsänen Versuch 397; Егоров 194. — Пор. **сал**.

[саладрóн] (іхт.) «верховодка, *Alburnus alburnus* L.» Чаб; — неясне.

[салак] (ент.) «хрущ, *Melolontha vulgaris* Fabr.» ВеНЗн, [сая́ник] «тс.», [са́лє́ник] «тс. ВеНЗн; личинка хруща», [салє́ник] «личинка хруща» Куз, [салі́й] «тс.»; — очевидно, похідні утворення від **са́ло** за зовнішньою подібністю борозняків до кусочків сала. — Див. ще **са́ло**¹.

сала́ка «різновид оселедця»; — бр. *сала́ка*, п. *sařaka*; — запозичення з російської мови; р. *сала́ка*, *сала́кушка* «плітка, *Clupea spratus*», [сала́га] «ялець, *Syrpinus rutilus*; верховодка, *Alburnus lucidus*» походить від фін. *salakka* «верховодка», ест. *salakas*, вепс. *salag*; іт. *salacca* «салака» виводиться від *sale* «сіть» (*Mestica* 1501). — Акуленко 142; Фасмер III 549; Leder 77; Kalima 212—213.

салама́ндра (зоол.) «*Salamandra* L.»; — р. бр. *салама́ндра*, п. *salamandra*, ч. *salamandr*, слц. вл. *salamander*, болг. *салама́ндра*, *салама́ндър*, м. *салама́ндра*, *салама́ндер*, схв. *салама́ндер*, слн. *salamánder*; — запозичення із західноєвропейських мов; фр. *salamandre*, іт. *salamandra* походять від гр. *σαλαμάνδρα* невідомого походження. —

СІС² 741; Черных II 136; Фасмер III 549; Преобр. II 246; Frisk II 673.

салама́та «рідка страва із завареного борошна», [салама́тъ] «вінегрет» Мо, *салама́ха* «саламата, їжа з товченого часнику, хліба і квасолі», *солома́ха* «саламата», [салама́шка] «густий осадок, залишок, гуща» Ва; — р. *салама́та* «бовтанка, рідка каша», [саломáта, солома́т, солома́та, солома́тъ] «тс.», [салама́тъ] «вівсяна крупа, піджарена на салі», бр. [салама́ха], п. *sařamacha* «саламаха»; — неясне; пов'язувалося з **са́ло** (Преобр. II 247) або з **со́лод** (Соболевский РФВ 66, 348—349; Преобр. II 247); зіставлялося також із гр. *σαλαμάτων* «їжа з ріпи» (Фасмер ГСЭ III 170—171) і з пн.-тюрк. *solomat* (Mikl. TEI, Nachtr. II 184), телеут. *salamat* «каша»; пор. також каз. *салма* «суп з галушками». — Москаленко УІЛ 47; Фасмер III 549.

[саламу́р] «солоня юшка, приправа до риби» Мо, [саламу́ра] «солоня юшка, приправа до м'яса; розведений кіз'як для удобрення» Мо, [саламу́рити] «поливати (рибу) саламуром» Дз; — болг. *саламу́ра* «розсіл», м. *саламура*, схв. *салáмура*, слн. *salamúrja* «тс.»; — запозичення з новогрецької мови в українську через східнороманські (молд. *саламу́рэ* «розсіл», *сараму́рэ*, рум. *salamúră, saramúră* «тс.»); нгр. *σαλαμοῦρα* походить від іт. *salamóia* «тс.», яке виводиться від лат. *sal* «сіть» і *muria* «розсіл», очевидно, спорідненого з гр. *μῦρω* «течу, випускаю; плачу», лит. *mūrti* «розмокати», лтс. *murit* «бруднити», псл. *muřava* «мурава». — DLRM 735—736; Mestica 1501; Walde—Hofm. II 130. — Див. ще **мурава́**¹, **сіть**.

[саландáр] «поминки; панахида» Нед; — болг. *сарандáр* «молитва за померлого на 40-й день; щоденна молитва за померлого до 40 днів», м. *сарандар* «молитва за померлого до 40 днів»; — запозичення з новогрецької мови; нгр. *σαραντάρι* «сороковий день» виникло з гр. *τεσσαράκοντα* (> нгр. *σαράντα*) «сорок», утвореного з основ *τέσσαρες* «чо-

тири», спорідненого з дінд. *catúraḥ*, псл. *četyre*, укр. *чотири*, і *-хонта* (< *κωντα < *(d)kōmt-), пов'язаного з *δέκα* «десять», спорідненим з псл. *desęty*, укр. *десять*. — Пономарів Мовозн. 1973/5, 65; Фасмер ГСЭ 3 172; Frisk II 883—884; Pokorny 192. — Див. ще **десять, чотіри**.

салат (бот.) «латук, *Lactuca L.*; холодна страва із зелені», *салата* «тс.», *салатник* «миска для салату; [(бот.) пшінка весняна, *Ficaria verna Huds.*]», *салатниця* «миска для салату», [*шалата*] (бот.) «салат, латук», *салатний* «світло-зелений», *салатовий* «тс.»; — р. *салат*, бр. *салата*, *салат*, п. *sałata*, ч. *salát*, нл. *salat*, болг. *салата*, схв. *салата*, слн. *soláta*; — через польське посередництво запозичено з італійської мови; іт. *salata* «соління», *insalata* «салат» пов'язані з *sale* «сіль», що зводиться до лат. *sāl* «тс.». — Москаленко УІЛ 60; Дзендзелівський УМШ 1958/2, 67; Акуленко 141; Hüttl-Worth 18; Черных II 136; Фасмер III 549; Sł. wyg. obcych 664; Mestica 799. — Див. ще **сіль**.

[**салаш**] «намет, накриття», [*салашина*] «тс.», [*салаш*] «гурт овець; місце, де розташовані кошари» Доп. УЖДУ 4, [*салашітися*] «поселятися», [*салашувати*] «жити в наметі», ст. *салашъ* (1480); — р. [*салаш*] «намет», п. *sałasz* «тимчасова повітка, літній будиночок у полі чи лісі, польова кошара», *szalış*, ст. *szalış* «тс.», ч. слц. *salaš*, болг. [*салаш*] «дошата колиба» (з тур.); — запозичено з угорської мови, можливо, через румунське посередництво (рум. *sălăș* «житло, житло пастухів»); уг. *szállás* «нічліг; житло; бівуак» походить від тур. *salaş* «намет», звідки й м. *салаш* «хутір, ферма», схв. *салаш*, слн. *saláš* «тс.». — Макарушка 12; Дзендзелівський ОЛА 1965, 124; Vrabie Romanoslavica 14, 170; Sł. wyg. obcych 726; Machek ESJC 536. — Пор. **шалаш**.

[**салашник**] (бот.) «зав'язник, *Potentilla tormentilla Schr.*» Мак; — неясне.

[**салба**] «частина жіночого одягу» Нед; — запозичення з румунської мови; рум. *sălbă* «намисто» виводиться від лат. *subalba* «білувата», утвореного з прийменника *sub* «під» і прикметника *albus* «білий». — Vrabie Romanoslavica 14, 170; СДЕЛМ 370; DLRM 733. — Див. ще **альбом, лєбідь, суб-**.

[**салган**] «бойня із салотопнею; різник; салотоп», [*салоган, салогон*] «тс.», [*савган*] «салотопня Бі; отара, гурт овець Мо»; — п. [*sathan*] «баранячий жир» (з укр.), болг. *салханá* «бойня»; — запозичення з турецької мови; тур. *salhane* «бойня» походить від перс. *sālahane* (*sāllahhane*) «бойня, шкуродерня», утвореного з основ *sāllaḥi* «забий худоби», що зводиться до ар. *salaha* «здирати шкуру», пов'язаного з *salḥ* «знята шкіра», і *ḥāne* «приміщення». — Радлов IV 1, 366; РЧДБЕ 644.

салєник, сáлєник, салій, саяник — див. **салак**.

сáлєп (фарм.) «висушені кореневі бульби рослин родини зозулинцевих», [*сáлєп*] «крохмалоподібний слиз із бульб зозулинця (*Orchis morio*)» Нед; — р. схв. *сáлєп* (бот.) «зозулинець, *Orchis L.* і мука з його бульб», п. ч. слц. *salep*, болг. *салєп*, м. *салеп*; — через нім. *Sálep* (пор. також тур. *salep*) зводиться до ар. *saḥlab* «тс.». — Фасмер III 549; Skok III 194—195; Mikl. TE1 II 151; Matzenauer LF 19, 243.

Саливон (чоловіче ім'я), ст. *Силоанъ* (1427), *Силуанъ* (1448), *Селивонъ* (1498), *Селиванъ*, *Силуанъ* «лѣсник, дикий, лѣсний, боровый; сілва, лат. лѣсъ» (1627); — р. *Селиван*, *Селифан*, *Селивон*, ст. *Силуан*, *Силуян*, бр. *Селиван*, *Селифан*, *Селивон*, п. *Sylwan*, слц. *Silván*, схв. *Силван*, слн. *Silvan*; — запозичення з латинської мови; лат. *Silvanus* (ім'я бога лісів, полів, стад) походить від *silva* «ліс», очевидно, спорідненого з гр. *ξύλον* «дерево, (мн.) дрова», лит. *šūlas* «стовп», укр. *шўла* «тс.». — Вл. імена 84; Бе-

ринда 232; Петровский 198, 200; Спр. личн. имен 457; Skok III 235; Walde—Hofm. II 537. — Див. ще **шу́ла**.

саліціловий (хім.), *саліцілка* «саліциловий натр, лікарська речовина»; — р. *салициловый*, бр. *салицилавы*, п. вл. *salicylowy*, ч. слц. *salicilový*, болг. м. *салицилов*, схв. *саліцилнї*, слн. *salicilen*; — запозичення, що зводиться до нлат. (*acidum*) *salicylicum* «саліцилова (кислота)», утвореного з основ лат. *salix* «верба», спорідненого з сірл. *sail*, двн. *sal(a)ha*, дангл. *sealh* «тс.», і гр. ὄλη «речовина; деревина»; латинська назва зумовлена тим, що відповідна речовина міститься в корі верби. — СІС² 741; Sł. wyr. obcych 663; Walde—Hofm. II 469. — Див. ще **Саливон**. — Пор. **шу́ла**.

[**салма́ш**] «помічник чабана»; — р. [*салма́ш*] «старший чабан»; — запозичення нез'ясованого походження.

са́ло¹, [*са́лниця*] «внутрішній свинячий жир» Куриленко, [*салóха*] «товста, пузата жінка» Нед, *са́льник* (анат., тех.), *са́льник* «страва з гречаної каші з печінкою і жиром» СУМ, Нед, [*сальніця*] «жирова залоза» Нед, *сальце́*, [*саля́лка*] «бодня для сала» Нед, [*са́лянка*] «посудина, в якій заготовкують сало» Си, [*салістий*] Нед, *са́льний*, *сальниківий*, *са́лити*; — р. болг. м. *са́ло*, бр. *са́ла*, др. *сало*, п. вл. нл. *sadło*, ч. *sádlo*, слц. *sadlo*, полаб. *sodlŭ*, схв. *са́ло*, слн. *sálo*; — псл. *sadlo*, пов'язане з *saditi* «садити, сідати» («те, що сідає на м'ясо»); пов'язується також (Мартынов Язык 43) з пкельт. **saldi-* (ірл. *saill* «солонина», *saillim* «солю»). — Фасмер III 550; Брандт РФВ 24, 145; Brückner 478—479; Machek ESJC 535; Schuster-Sewc 1263; Младенов 567; Skok III 195; Mikl. EW 287. — Див. ще **са́дїти**.

са́ло² «тонкий шар криги або невеликі крижинки на воді перед льодоставом, шуга, шерешень»; — р. *са́ло* «тс.»; — очевидно, результат видозміни форми *сай* «тс.» і зближення її з *са́ло*¹; безпосереднє пов'язання з *са́-*

*ло*¹ (Фасмер III 550) позбавлене підстав. — Див. ще **сай**.

салогу́б (знев. заст.) «міщанин, торговець; [товстошокій чоловік Нед]»; — очевидно, складне утворення з основ іменників *са́ло*¹ і *гу́ба*¹ (див.).

салóл (фарм., дезінфікуючий препарат); — р. бр. болг. *салóл*, п. ч. *salol* «тс.»; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Salól*, фр. *salol* «тс.» є результатом скорочення виразів нім. *Sal(icyl-Säure Phen)ol* «фенол саліцилової кислоти», фр. *sal(icylate de phen)ol* «саліцилат фенолу». — Черных II 136. — Див. ще **саліціловий**, **фенóл**.

[**салом'я́к**] «нашатир», [*салмом'я́к* Пі, *сальмя́к* Нед] «тс.», [*сальмяко́вий*] Нед; — запозичення з польської мови; п. *salmiak*, як і ч. слц. вл. *salmiak*, схв. *са́лми́як*, слн. *sálmiaik*, походить від нім. *Sálmiaik* «нашатир», яке зводиться до пізньолат. *salmiax* «тс.» (1530), утвореного на основі виразу *sāl ammoniacum* «амоніакова сіль». — Шелудько 46; Sł. wyr. obcych 663; Kluge—Mitzka 19. — Див. ще **амоній**, **салáт**, **сіль**.

салóн; — р. бр. болг. м. *салóн*, п. вл. *salon*, ч. слц. слн. *salón*, схв. *са́лóн*; — запозичення з французької мови; фр. *salon* походить від іт. *salone*, збільшеної форми до *sala* «зал», яке виводиться від фр. *salle* «тс.». — СІС² 741; Черных II 136—137; Фасмер III 550; Sł. wyr. obcych 664; Dauzat 647; Gamillscheg 790. — Див. ще **зал**.

салóп (заст.) «верхній жіночий одяг», *салóпниця* (заст.) «жебрачка; жінка міщанських поглядів»; — р. бр. *салóп*, п. *salopa*, ч. заст. *salup*; — запозичення з німецької мови; нім. *Salóppe* «ранковий жіночий одяг» пов'язане з *salopp* «нечистий, неохайний в одязі і поведінці», яке походить від фр. *salope* (вульг.) «нечепура», утвореного, очевидно, з фр. *sale* «брудний» шляхом контамінації з англ. *sloppy* «тс.»; виведення р. *салóп* безпосередньо від фр. *salope* (Фасмер III 550) викликає

сумнів з погляду семантики. — Sł. wyg. obcych 664; Kluge—Mitzka 621—622; Dauzat 647. — Див. ще **сальний**.

салфетка «серветка»; — болг. *салфетка*, м. *салфета*, схв. *сальвѣт*, *салвѣта* «тс.»; — запозичення з російської мови; — р. *салфетка* походить від нім. *Salvĕtte*, яке зводиться до іт. *salvietta* «рушник». — Черных II 137; Фасмер III 551; Преобр. II 247; Горяев Доп. I 41; РЧДБЕ 644; Matzenauer 302. — Пор. **серветка**.

сальвінія (бот.) «*Salvinia Mich.*», *сальвінієві*; — р. *сальвінія*, бр. *сальвінія*, п. *salwinia*; — утворено від прізвища флорентійського ботаніка XVII—XVIII ст. А.М. Сальвіні (*Salvini*). — Sł. wyg. obcych 664.

сальдо «залишок по рахунку», *сальдувати*, *сальдовий*; — р. *сальдо*, бр. *сальда*, п. ч. слц. вл. *saldo*, болг. м. *сальдо*, схв. *сальдо*, слн. *sáldo*; — запозичення з італійської мови; іт. *saldo* «розрахунок; сальдо; (прикм.) цілісний, твердий» походить від лат. *solidus* «цілісний, непорушний, твердий, масивний». — СІС² 742; Акуленко 141; Kopalinski 860. — Див. ще **солідний**.

[**салька**] «вусик, остюк (на колоску)» ВеУг, [*сальковатий*] «з довгими вусиками, остюками» тж; — запозичення з угорської мови; уг. *szálka* «скалка; риб'яча кістка, остюк» є похідним від *szál* «нитка, волокно», яке загальноприйнятої етимології не має. — Лизанец 623; MNTESz III 655, 660.

сальний «непристойний», *сальність*; — запозичення з російської мови; р. *сальный*, очевидно, походить від фр. *sale* «брудний», що зводиться до свн. *sal* «мутний» (двн. *salu* «темного кольору»), спорідненого з дірл. *salach* «брудний», лат. *saliva* «слина»; на російському ґрунті запозичення зблизилося з *сало*; безпосереднє виведення від *сало* (Фасмер III 551) викликає сумнів. — Черных II 137; Фасмер—

Трубачев III 551; Булаховський Нариси 176; Jakobson IJSLP 1/2, 1959, 268; Преобр. II 247.

[**сальсин**] «верба ламка, *Salix fragilis L.*» Нед, Пі; — неясне; можливо, пов'язане з науковою назвою лат. *salix* «верба».

сальтисон, *сальцесон*, [*салцисон* ЛексПол, *салцосон*, *сальцисон*, *сельсисон*, *сельтесон*, *сольтисон* тж]; — запозичення з польської мови; п. *salceson* походить від іт. *salsiccione* «вид ковбаси», пов'язаного з *salsiccia* «сосиска», яке зводиться до нар.-лат. *salsicia «ковбаса», похідного від лат. *salsus* «солоний», *sāl* «сіль». — SJP VIII 18; Sł. wyg. obcych 663; Brückner 479—480; Dauzat 652; Mestica 1506. — Див. ще **сіль**. — Пор. **сосиска**.

сальто «перевертання через голову в повітрі»; — р. *сальто*, бр. *сальта*, п. ч. слц. вл. *salto*, болг. м. *сальто*, схв. *сальто* «стрибок», слн. *sáltu*; — запозичення з італійської мови; іт. *salto* «стрибок» походить від лат. *salvus* «тс.», пов'язаного з *salto* «стрибаю», *salio* «тс.», спорідненими з гр. ἄλλομαι «тс.», дірл. *sald* «топтання», ірл. *salt* «стрибок». — СІС² 742; Kopalinski 861; Walde—Hofm. II 468.

салют, *салютувати*; — р. бр. болг. *салют*, п. ч. вл. слц. *salut*, м. *салют*, схв. *салют*, слн. *salút*; — запозичення з французької мови; фр. *salut* «привіт» походить від лат. *salus (salutis)* «здоров'я, добробут; привіт», пов'язаного з *salvus* «здоровий, цілий, врятований», спорідненим з дінд. *sárgvaḥ* «непошкоджений, цілий, весь, кожний», ав. *haugva-* «непошкоджений, цілий», гр. ὅλος, οὔλος «тс.». — СІС² 742; Черных II 137; Фасмер III 551; Sł. wyg. obcych 664; Dauzat 648; Gamillscheg 791; Walde—Hofm. II 472. — Пор. **залп**, **солідний**, **соло**.

[**саянка**] «(орн.) синиця, *Parus*; (ент.) огнівка жирова, *Pyralis pinguinalis* Нед»; — похідне утворення від *сало*; назви зумовлені тим, що гусінь цієї огнівки заводиться в салі, а си-

ниця охоче поїдає сало. — Див. ще **са́ло**¹.

[**саятірка**] «біла череп'яна миска» Мо; — запозичення з польської мови; п. *salaterka* «салатниця» виводиться від фр. *saladier* «тс.», похідного від *salade* «салат» (пор. [таба́тірка], табаке́рка від фр. *tabatière*). — *Sł. wug. obcuch* 663. — Див. ще **салат**.

сам, *самій*, *самá*, [самáя], *самé(є)*, *самó*, *самі*, *самі*, [саміський] «самісінький», *самітній*, *самітницький*, [самовітій] «одинокий, поодинокий» Нед, *самотінний*, *самóтний*, *самóтницький*, [самотнічий Нед, *самоту́шній*, *самотю́чий* тж], *самóтницький*, *самітник*, *самітництво*, [са́мость] «одинокість» Бі, *самотá*, *самотіна́*, [самотінець] Нед, *самóтник*, [самотня́] «самота» Нед, [самоту́ха] «пустельник, самітник» Нед, *самотіти*, *самотю́*, *несамовітій*, *осамітнений*, *осамóтнений*, [осаміти Ж, осамітніти Ж]; — р. бр. болг. м. *sám*, др. *самъ*, п. вл. нл. *сам*, ч. слц. слн. *sám*, полаб. *som* (*samo*), схв. *sám*, стсл. **самъ**; — псл. *самъ* (< *sōmos < *sōmos); — споріднене з дірл. *som* «сам», можливо, також з гр. εἷς «один» (< *sems), лат. *semel* «один раз»; — етимологічно тотожне з *самій* «подібний, точний»; розвиток значення міг відбутися вже в індоєвропейській прамові за такою схемою: «подібний» — «такий самий» — «не інакший» — «не інший» — «саме цей» — «тільки цей» — «один, сам». — Черных II 137; Фасмер III 551—552; Brückner 480; Machek ESJC 537; Schuster-Sewc 1266; Skok III 197—198; Frisk II 390; Pokorny 902—905. — Див. ще **самій**. — Пор. **самолітий**.

[**са́ма**] (у виразі *брати у са́му* «брати до уваги, обмірковувати») Нед; — запозичення з румунської мови; рум. *seámă* «увага; звіт; вид; сорт; кількість», *sámă* «тс.» (a lua în seamă дослівно «брати в увагу») пов'язується з уг. *szám* «число» (*számba venni*

«брати до уваги, враховувати»), запозиченим з давніх тюркських мов чуваського типу; пор. чув. *сум* «число, рахунок», споріднене з уйг. кирг. каз. туркм. тат. *сан* «число, кількість», узб. *сон*, аз. *сај* «тс.». — СДЕЛМ 371; DLRM 755; Балецкий St. sl. 9, 338; MNTESz III 667; Егоров 195; Räsänen Versuch 400.

самáн «необпалена цегла, глина з соломною як будівельний матеріал», *самáнка* «хата з саману», *самáнник* «виготовлювач саману», *самáновий*, *самáнний*; — р. *самáн* «тс.; [січка]», бр. *самáн*; — запозичення з тюркських мов; пор. чаг. крим.-тат. тур. *sa-тап*, туркм. *sāтап* «солома», споріднених з монг. *sabaп*, калм. *sawп* «тс.». — СІС² 742; Фасмер III 552; Шипова 274—275; Дмитриев 542; Räsänen Versuch 399.

[**саманáти**] «бути схожим» Нед, [самáрати] «бути схожим, подібним, скидатися (на кого, що)», [самáрно] «певно, правдоподібно, очевидно», [посамáнити] «переплутати, прийняти одне за інше» Куз; — запозичення з румунської мови; рум. *seámă* «бути схожим», [samara] «тс.» зводиться до нар.-лат. *similare «тс.», похідного від лат. *similis* «подібний». — Scheludko 142; Vrabie Romanoslavica 14, 170—171; Vincenz 14; СДЕЛМ 375; DLRM 759. — Див. ще **асиміляція**, **сам**.

самáрати, **самáрно** — див. **саманáти**.

самаритянин «милосердна, жаліслива людина», *самаря́нин* «тс.»; — р. *самаритя́нин*, п. *samarytanin* «тс.», ч. слц. *samaritán* «тс.; санітар», вл. *samaritanski* «милосердний», болг. *самаря́нин* «милосердна людина; член товариства медичної допомоги», м. *самаря́нин*, схв. *самаритя́нац*, *самарийя́нин* «тс.», слн. *samariján* (*samaritán*) «милосердна людина»; — пов'язане з *самаритя́нин* «житель Самарії (колишні місто і область у Палестині)», стсл. **самаритя́нинъ** «тс.»; нове значення виникло під впливом евангель-

ської притчі про одного з жителів Самарії, який проявив милосердя до потерпілої незнайомої йому людини. — Фасмер III 553; Kopaliński 862; РЧДБЕ 644.

самарій (хімічний елемент, Sm); — р. *самарій*, бр. *самарый*, п. *samar*, ч. *samarium*, слц. *samáríum*, слн. *samáríj*; — адоптована новолатинська наукова назва; нлат. *samarium* утворено в 1879 р. французьким хіміком Л. де Буабодраном від назви мінералу самарскіту, яка походить від прізвища російського гірничого інженера В.М. Самарського (*Самарский*), який відкрив цей мінерал. — Волков 75; Фигуровский 112; Kopaliński 862; Ivanová-Salpingová—Maníková 776.

[**самар'я**] (бот.) «валеріана лікарська, *Valeriana officinalis* L.» Мак; — неясне; можливо, результат видозміни форми [*валер'ян*] подібно до [*овер'ян*, *маріян*] «тс.»; пор. також р. [*самар'я*] (бот.) «корінь сарсапарелю». — Пор. **самир**.

[**самар'яти**] «хмаритися, туманитися» (про погоду) Нед; — неясне.

самба «бразильський за походженням швидкий парний танець; музика в ритмі цього танцю»; — р. бр. болг. м. *самба*, п. ч. слц. вл. *samba*, схв. *самба*, слн. *sámba*; — запозичення з португальської мови; порт. *samba* «тс.» походить з африканських мов. — SIC² 742; Klein 1378.

[**самбір**] (бот.) заст. «вид дерева», [*самбірка*] «верба пурпурова, *Salix purpurea* L.» Г, О, [*самбір'овий*]; — неясне; можливо, складне утворення із займенника *сам* і основи дієслова *брати*; назва могла бути зумовлена властивістю лози прийматися з посаджених без коріння гілок.

самбо «вид спортивної боротьби», *самбіст*; — бр. *самба*, п. вл. *sambo*; — запозичення з російської мови; — р. *самбо* є абрєвіатурою, утвореною шляхом скорочення слова *самооборона* і початкових літер слів *без озужія*. — Коваль 177—178; СРЯ IV 18; Новико-

ва РР 1974/4, 157—159; Kopaliński 862.

самбук (бот.) «бузина, *Sambucus* L.»; — р. *самбук* «тс.», п. ст. *sambuk* «вид коштовної пахучої деревини»; — адаптована новолатинська наукова назва, яка зводиться до лат. *sambucus* «бузина» неясного походження. — Фасмер III 553; Walde—Hofm. II 473.

самець¹ «істота чоловічої статі» СУМ, Нед, *саміця*, *самка*; — р. бр. *самец*, п. *samiec*, ч. слц. *sames*, вл. *sanc*, нл. *samjak*, полаб. *samāc* «тс.», болг. *самец* «тс.; холостяк; бурлака», схв. *самец* «самець», слн. *sámec* «тс.»; — очевидно, псл. *самьсь «самець; одинока, самітна істота», похідне від *самъ* «сам»; значення «тварина чоловічої статі» могло розвинути у зв'язку з тим, що самці деяких тварин живуть окремо, а піклування про виводок полишають самиці. — Черных II 137—138; Machek ESJČ 537; Schuster-Sewc 1268; Olesch 1041. — Див. ще **сам**.

[**самець²**] (бот.) «айстра степова, *Aster amellus* L.»; — пов'язане з *сам*; назва зумовлена тим, що ця рослина цвіте пізно восени, коли інших квітів уже немає: пор. [*осінь*, *осінчак*, *осінне зілля*, *мороз*, *зімник*] «тс.». — Див. ще **сам**.

[**самець³**] (бот.) «конопля-плоскінь, *Cannabis sativa mascula* ВеЛ; — очевидно, утворено від *саміця* «конопля-матірка» за аналогією до інших парних назв істот чоловічої і жіночої статі. — Див. ще **саміця**.

самий «подібний, точний» (у виразах типу *такий самий*; *той самий*, *до самого низу*, *від самого ранку*), *сама*, *саме* СУМ, Пі («займ.») подібно; точне; (присл.) якраз, точно (в т. ч. у виразі *а саме*), *самее*, *само* (присл. у виразі *так само*); — р. *самый*, *самая*, *самое*, *само*, бр. *самы*, др. *самыи*, *самъ*, п. *sam*, ч. *sám*, заст. *samý*, слц. *sám*, вл. *sam* (*při samotě* «мало не, ледве не»), *samsny*, нл. *sam*, *samsny*, болг. *самія*, м. *сам*,

схв. *sām*, слн. *sát*, стсл. **самъ**; — псл. *samъ*(jъ) (< *sōmos < *sōmos) «подібний, точний»; — споріднене з дінд. *sa-māḥ* «рівний, однаковий», ав. *hama-* «рівний, той самий», *hāma-* «тс.», гот. *sama* «той самий», двн. *samo*, дангл. *same* «тс.», гр. *ὀμός* «спільний, подібний, рівний», лат. *similis* «подібний», тох. А *so-ma-*, В *somo-*; іє. **sōm-*/*sēm-*. — Фасмер III 551—552; Преобр. II 248—249; Brückner 480; Machek ESJC 537; Frisk II 390; Pokorný 902—905. — Пор. **сам**.

[**самир**] (бот.) «гадючник шестипелюстковий, *Filipendula hexapetala* Gilib.» Мак, [**саміра**] (вид рослини) Нед, [**самора**] «підмаренник, медівник, *Galium verum* L.» Мак; — неясне, можливо, пов'язане з [**самар'я**] «валеріана».

[**самиця**] (бот.) «конопля-матірка, *Scappabis sativa femina*» Мак; — похідне утворення від *сам*; назва зумовлена, очевидно, тим, що матірка залишається рости сама, після того як з конопель виберуть дозрілу плоскінь. — Див. ще **сам**.

[**самівле**] (бот.) «сухоребрик стиснутий, *Sisymbrium strictissimum* L.» Мак; — похідне від *сам*; назва зумовлена, очевидно, тим, що сухоребрик не поїдається худобою і залишається на пасовиськах у вигляді поодиноких стебел. — Див. ще **сам**.

[**самій**] (іхт.) «сом, *Selurus glanis* L.» Л, [**самотей**] «молодий сом» Мо; — похідні утворення на основі контамінації слів *сом*¹ і *сам(ій)* (див.).

Самійло (чоловіче ім'я), *Самко*, [*Самуїл* (Ме)], *Самуць*, [*Самель* ВеЛ, *Самуль* О, *Сомко* Нед], ст. *Самоилъ* (1438), *Самуїль* «положений от Бога або имя его от Бога» (1627); — р. *Самуїл*, розм. *Самойла*, ст. розм. *Самойло*, бр. *Самуїл*, розм. *Самойла*, др. *Самуилъ*, *Самоилъ*, п. ч. слц. *Samuel*, болг. *Самуїл*, м. *Самуил*, схв. *Самуил(о)*, слн. *Samuel*, стсл. **Самоуилъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Σαμουήλ* походить від гебр. *šēmū'el*, утво-

реного з основ *šēm* «ім'я» і *ēl* «Бог». — Беринда 230; Петровский 194; Спр. личн. имен 453; Илчев 439; Klein 1379. — Пор. **Гавріло**.

[**самка**] «вид дитячої хвороби»; — неясне; можливо, пов'язане з *самá* як табуїстичною назвою хвороби.

[**самó**] (спол.) «але, все ж, хоча»; — болг. м. *само*, схв. *само*, слн. *самó* «тс.»; — результат закріплення займенника *самó* «одне, лише це, тільки це» у ролі *тільки*, вживаного як протиставний сполучник (напр., *хотів, тільки не зміг* — *хотів, само не зміг*). — Див. ще **сам**.

[**самодери**] «рибальське знаряддя для вилову сомів»; — очевидно, результат видозміни незафіксованої форми *сомодери, утвореної з основ слів *сом* і *дёрти* «витягати» зі зближенням першого компонента із займенником *сам*. — Див. ще **дёрти, сом**¹.

самодійці (загальна етнічна назва ненців, евенків, нганасанів і селькупів); — бр. *самадййцы*; — запозичення з російської мови; р. *самодийцы* «тс.» запропоновано в 1938 р. мовознавцем Г.М. Прокоф'євим замість давнішого *самоёды*; обидві назви зводяться до найменування одного з племен енцив — *сомату*. — БСЭ 37, 661; Яз. нар. СССР III 363. — Пор. **самоїди**.

самодур «спеціальна снасть для ловлі морської риби; [вудка з 7—10 гачками Дз]», [**самодурищик**] «рибалка з самодуром» Мо, Дз, [**самодурити**] «закидати самодур» Дз; — очевидно, результат видозміни назви [**самодёр**] (< *сомодер) «знаряддя для вилову сомів» із зближенням другого компонента з основою слова *дурити*. — Див. ще **самодери**.

[**самозелень**] (бот.) «чистотіл, *Chelidonium majus* L. Мак; молочай мигдалолистий, *Euphorbia amygdaloides* L.»; — результат видозміни назви [*зимозелень*] «чистотіл», перша частина якої зазнала зближення з основою *сам*; перенесення назви на молочай зумовлене подібністю властивостей обох рослин (молочний сік застосовувався при нашкодних

хворобах). — Machek Jm. rostl. 53—55, 139. — Див. ще **зелемозень**.

самоїди (заст.) «самодійці»; — бр. *самае́ды*, п. *Samojad*, ч. *Samojedové*, -di, схв. *Самоједи*, слн. *Samojed*; — за позичення з російської мови; р. заст. *само́ед*, -ды, [*самоедѣн*, зб. *само́едь*] походить від др. *самоядь*, яке зводиться до назви одного з племен енцив — *сома-ту*; пов'язується також із саам. норв. *Sāme-Ænǎ*, род. в. *Sāme-Ædnǎm(a)* «Лапландія», зближеним за звуковою подібністю з р. *сам* і *єсть*. — Фасмер III 554; Яз. нар. СССР III 363; Р. Hajdú, Die Benennungen der Samojeden, Helsinki, 1950, 12—13; Kiparsky ZfSlPh 20, 362. — Пор. **самодійці**.

[**самої́дка**] (бот.) «настурція лікарська, *Nasturtium officinale* R. Br.» Нед, Куз, Мак, [*самої́дний*] (про цвіт рослини) «їдкий, отруйний» Нед; — складне утворення з основ займенника *сам* і дієслова *їсти*; назва зумовлена їстівними властивостями рослини, що вживається як салат. — БСЭ 16, 80. — Див. ще **їсти, сам**.

[**само́кись**] «кисле молоко», [*само́кісь*, *само́кіш*, *само́кіша*] «тс.»; — слц. *самоку́ша*, м. *самокиш* «тс.», схв. *само́киселина* «простокваша»; — псл. *самокусь*, *самокушь* < *самокысь», утворене з основ займенника *самъ* і дієслова *кыпати* «киснути»; первісне значення «молоко, що скисло саме по собі». — Див. ще **киснути, сам**.

[**самокиша**] (бот.) «мильнянка лікарська, *Saponaria officinalis* L.» Мак, [*самоке́ша*] (бот.) «в'язіль барвистий, *Coronilla varia* L.»; — складні утворення з основ займенника *сам* і дієслова *киснути*: корінь мильнянки в суміші з водою дуже шумує (Анненков 316) і нагадує кисле молоко, що перебуває в стані бродіння. — Див. ще **сам, киснути**. — Пор. **само́кись**.

[**самолі́тий**] «доброякісний; міцний; солідний» Нед; — результат видозміни деєтимологізованого давнішого *самовитий, пов'язаного з *сам* (пор. *несамовитий* «не здатний відповідати за свої

вчинки; значний силою свого вияву») і спорідненого з бр. *самавіты* «огрядний, дебелий, ставний, поважний, імпазантний, солідний; значний за силою вияву», п. *samowity* (заст.) «натуральний, природний», *piesamowity* «незвичний, тривожний, несамовитий». — Brückner 480. — Див. ще **сам**.

самолі́вка «пастка» Нед; — р. [*само́лов*], п. *samołowka* «тс.»; — складне утворення з основ займенника *сам* і дієслова *ловити* (див.).

[**само́пша**] «пшениця волзька, *Triticum dicocum* Schrank.» Нед, [*само́пша*] «тс.» ВеЛ; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *samopsza*, як і ч. *samorše* «тс.», утворено з основ займенника *сам* і дієслова *ршась*, ч. *ршати* «пхати», первісно «оббивати, очищати від луски», до якого зводяться і слова *пшонó*, *пшені́ця*; початкове значення назви не зовсім ясне, можливо, «злак, що сам (легко) облущується» (Machek Jm. rostl. 285); зіставляється також з назвою іншого виду пшениці [*супшен*] «спельта» (ВеЛ 464). — Див. ще **пхати, пшені́ця, пшонó, сам**. — Пор. **супшен**.

самора — див. **самир**.

[**саморі́дник**] (бот.) «горобейник, *Lithospermum* L.» Мак, Нед; — складне утворення з основ займенника *сам* і дієслова *родити*; мотивація назви неясна.

самосі́л (бот.) «*Teucrium* L.»; — пов'язане з *сіла*, *посілення*; назва, очевидно, зумовлена в'язучими та іншими лікувальними властивостями цієї рослини. — Лік. росл. Енци. дов. 391—392; Анненков 351. — Див. ще **сам, сіла**.

[**самобстай**] (бот.) «жовтозілля еруколисте, *Senecio aegusaefolius* L.», [*самості́й*] «водяний жовтець, *Ranunculus aquatilis* (*Batrachium aquatile*)»; — р. [*самостой*] «жовтозілля»; — складні утворення з основ займенника *сам* і дієслова *стати*, *стояти*; перша назва зумовлена, очевидно, тим, що трава жовтозілля залишається стояти до весни (пор. р. [*весеностарая трава*] «жов-

тозілля»). — Анненков 326. — Див. ще **сам, ста́ти, сто́яти**.

[**самоте́ка**] «безіменна річка; епітет річки Нед», [**самото́ка**] «тс.»; — р. [**самоте́к**] «невелике джерело у яру»; — складне утворення з основ займенника *сам* і дієслова *текти́*; первісно означало джерело води на поверхні землі, воду, що витікає з ґрунту сама, без необхідності копання криниці. — Див. ще **сам, текти́**.

[**самото́ка**] (тк.) «різновид витушки; мотовило Нед», [**самоті́чка**] «мотовило Нед; пристосування для змотування пряжі О», [**самотя́чки, замотя́чки**] «тс.» ДзАтл II, ГрицАВ; — складне утворення з основ займенника *сам* і дієслова *точі́ти* (ст.) «кружляти; котити»; назва зумовлена тим, що при зиванні пряжі з такої витушки вона сама обертається навколо своєї осі; пор. ч. *самото́* «пристрій для автоматичного згортання штор». — Див. ще **сам, точі́ти**².

[**самотрі́сок**] «сильце», [**самотра́с** Нед, **самотра́ск** Нед] «тс.; пастка», [**самотря́ск**] «сильце» Нед; — калька п. *saмотрzask* (заст.) «пастка», утвореного з основи займенника *сам* «сам» та іменника *potrzask* «пастка», пов'язаного з дієсловом *potrzaskać* «потріскати». — Див. ще **сам, трі́ск**.

[**самоту́ж**] «волоком» ЛексПол, **самоту́жки**, [**самоте́ж**] «самотужки» Нед, [**самотя́ж**] «тс.», [**самоту́жний**] («с-ні сани «сани, що їх тягне людина») Нед, [**самотя́жний**] «тс.» Нед, [**самоту́жки**] «невеликі ручні сани» Л, [**самотя́жки**] «тс.» Нед, [**самотю́г**] (глузливе) «господар без тяглової худоби» Нед; — бр. **самату́гам** «без допомоги тяглової сили», п. *saпociaż* «самотужки», [*saмоту-het*] «тс.» (з укр. і бр.); — складні утворення з основи займенника *сам* і генетично споріднених фонетичних форм кореня *туг-*, *тяг-*. — SW VI 24. — Див. ще **сам, ту́гий, тягті́**.

сампо́рок — див. **са́порок**.

Самсо́н (чоловіче ім'я), ст. *Самсонъ* (XIV—XV ст.), *Самшонъ* «сл'янце его» (1627); — р. *Самсо́н*, ст. *Сампсон*, бр.

болг. *Самсо́н*, др. *Сампсонъ*, п. ч. слц. *Samson*, м. схв. *Самсон*, слн. *Samson*, стсл. **Самъфонъ, Самъсонъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Σαμψών* походить від гебр. *Šimšōn*, пов'язаного з *šimšī* «сонячний», похідним від *šēmeš* «сонце», спорідненого з ар. *šams*, ак. *šamšu*, угаритським *š-p-š* «тс.». — Вл. імена 84; Беринда 230; Петровский 194; Спр. личн. імен 453; Илчев 439; Klein 1379.

саму́м «гарячий сухий вітер в пустелях Азії і Африки; піщаний ураган»; — р. бр. болг. *саму́м*, п. *samum*, *samun*, ч. вл. *samum*, слц. *sámum*, м. *самум*, схв. *саму́м, саму́н*, слн. *саму́т*; — книжне запозичення з арабської мови, можливо, через російське посередництво; ар. *saḥūm* «гарячий вітер; отруйний» пов'язане з *saḥma* «отруювати». — СІС² 742; Kopaliński 863.

[**саму́ра**] «свиня»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *samura* «льоха» споріднене з р. [**саму́р**] «дикий кабан», похідним від *сам* (дикий кабан-самець живе самото). — SW VI 28. — Див. ще **сам, са́мець**¹.

самура́й «член привілейованої військової касты у феодальній Японії»; — р. бр. болг. *самура́й*, п. ч. слц. *samuraj*, слн. *samuráj*; — через російське посередництво запозичено з японської мови; яп. *samurai* «тс.; стражник; рицар» пов'язане з *samurau* «служити». — СІС² 742; ССРЛЯ 13, 152—153; БСЭ 33, 37; Kopaliński 863.

[**самуші́ння**] «сухі кожушки від цибулі, кукурудзи; бадилля» Ва, [**шамоші́ння**] «обгортка качана кукурудзи» НикСГЛ, [**шамуші́ння**] «лушпиння»; — очевидно, афективне утворення за зразком слів типу *лушпіння*. — Пор. **шолумі́ння**.

самші́т (бот.) «буксус, букшпан, *Buxus L.*»; — р. *самші́т*, бр. *самшы́т*; — очевидно, через посередництво грузинської або тюркських мов походить від перс. *šemšad* «тс.». — СІС² 742; Фасмер III 555; Преобр. II 249; Горяев 311.

сан «чин, високе і почесне становище, високе звання», *сановник, сановитий, осанка*; — р. бр. болг. *сан*, др. *санъ*, стсл. *санъ*; — остаточно не з'ясоване; вважається (Mikl. EW 288; TEI I 240, II 151; Огиенко 34; Шипова 275; Мелиоранский ИОРЯС 10/4, 127; Младенов 569; Skok III 199) запозиченим у староболгарську мову з дунайсько-булгарської (пор. тур. чаг. кипч. *san* «велика кількість; сан, слава»); розглядається також як споріднене з дінд. *sāpu* «верхівка, висота, вістря» (Meillet Études 243; Brugmann Grundriss II 1, 182; Зализняк ВСЯ VI 37; Trautmann 250) або з ав. *hap-* «заслужити, виграти» (Matzpenaer LF 19, 245—246) чи *spānah-* «святість» (Ильинский ИОРЯС 23/2, 211—212). — Черных II 138; Фасмер III 555; Преобр. II 250; Филин Образ. яз. 170.

санаторій, заст. *санаторія, санаторець, санаторник, санаторський*; — р. *санаторий*, бр. *санаторый*, п. ч. *sanatorium*, слц. *sanatōrium*, вл. *sanatorij*, болг. м. *санаториум*, схв. *санатѡријум*, слн. *sanatōrij*; — через російське посередництво запозичено, очевидно, з німецької мови; н. *Sanatorium*, походить від пізньолат. *sānātōrius* «лікувальний», пов'язаного з лат. *sāpāre* «лікувати», похідним від *sāpus* «здоровий», можливо, разом із *sacer* «святий», *satis* «досить», спорідненого з двн. *gisund* «здоровий», дангл. *gesund* «тс.». — Черных II 138; Фасмер III 555; Kopaliński 863; Walde—Hofm. II 476.

санация «оздоровлення; профілактичний лікувальний захід; приведення до ладу», *санірувати*; — р. болг. *санация*, бр. *санация*, п. *sanacja*, ч. *sanace*, слц. *sanácsia*, вл. *sanęrować*, м. схв. *санация*, слн. *sanácsija*; — запозичення з латинської мови; лат. *sāpātio* «лікування» пов'язане з *sāpus* «здоровий». — SIC² 742; Kopaliński 863. — Див. ще **санаторій**.

сангвінік, *сангвінічний*; — р. м. *сангвіник*, бр. *сангвінік*, п. *sangwinik*, ч. слц. *sangvinik*, вл. *sanguinikar*, болг.

сангвинік, схв. *сангвіник*, слн. *sangvīnik*; — очевидно, запозичення з німецької мови; н. *Sanguiniker* «сангвінік» утворено від лат. *sanguis*, *-ipis* «кров», етимологічно неясного. — SIC² 743; Walde—Hofm. II 474—475.

[**сандак**] (іхт.) «судак, *Lucioperca lucioperca* L.» ВеНЗн, [*сандач*] «тс.» Л—Г; — запозичення з чеської або польської мови; ч. слц. *candát*, п. *sandacz*, [*sendacz*], ст. *seđak* «тс.», як і вл. *sandak*, нвн. *Zander*, [*Sandart*, *Zannat*] «тс.», етимологічно не з'ясовані; виведення слов'янських назв від німецьких (Brückner 481) необґрунтоване. — Коломиец Проісх. назв. рыб 113—114; Machek EŠJC 81; Leder 136—137; Kluge—Mitzka 875. — Пор. **судак**¹.

сандал (бот.) «*Santalum* L.; барвник із деревини цього дерева», *сантал* «тс.», *сандалові, сандалити* «фарбувати сандалом»; — р. бр. болг. *сандал*, п. *sandał*, *sandałowiec*, ч. *santál*, *sandál*, слц. *santal*, схв. *сандал*, слн. *sápdal*; — запозичення з пізньолатинської мови; пізньолат. *sandalum* походить від гр. *σάνταλον* або ар. *šápdal*, які зводяться до дінд. *saṇḍaṇaḥ* «тс.». — SIC² 743; Sł. wug. obcych 665; Dauzat 649.

сандалія (взуття), *сандале́та, [сандал, сандалі]* (Me), *сандалик, сандалья, сандальний*; — р. *сандалия*, бр. *сандалья*, др. *сандалия, санъдалия*, п. *san-dał*, ч. слц. *sandál*, вл. *sandala*, болг. *сандал*, м. *санда́ла*, схв. *сандáла*, слн. *sandála*, стсл. *сан(ъ)далиа*; — запозичено з грецької мови через старослов'янську і через західнослов'янські та італійську (іт. *sandala*); гр. *σανδάλιον* < *σάνδαλον* (лесбійське *σάμβαλον*) етимологічно неясне. — Фасмер III 556; Frisk II 675.

сандвіч «бутерброд у вигляді двох складених скибочок»; — р. болг. *сандвич*, бр. *сандвич*, п. *sandwicz*, ч. слц. *sendvič*, вл. *sandwich*, м. *сендвич, сандвич*, схв. *сѣндвич, сандвич*, слн. *séndvič*; — запозичення з англійської мови; англ. *sandwich* походить від титулу англійського дипломата Джона Монтегю,

лорда Сендвіча, який нібито запровадив цю їжу у вжиток (провів одного разу 24 години за грою в карти, вживаючи тільки такі бутерброди). — СІС² 743; Кравчук УМШ 1957/4, 80; Коваль 118; ССРЛЯ 13, 161; Kopalinski 863; Kleip 1380.

санджак (іст.) «адміністративний округ у султанській Туреччині; турецький губернатор, намісник; начальник турецької військової частини Нед; військовий штандарт у турків Нед»; — р. болг. *санджак* «адміністративний округ у султанській Туреччині», п. *sandžak*, ч. слц. *sandžak*, м. *санџак*, схв. *сџџак* «тс.»; — запозичення з турецької мови; тур. *sançak* «прапор; (іст.) адміністративна одиниця» є похідним від *saпc* «колоти; увіткнути в землю (прапор)». — СІС² 743; Макарушка 13; Дмитриев 542—543; Шипова 277; Skok III 200; Радлов IV 1, 310.

[санджарівка] (заст.) «(назва пісні) Нед; нісенітниця Пі», *санжарівка* (народна пісня і танець), *санжарка* «тс.»; — виводиться від назви населеного пункту *Санжари* Новосанжарського району Полтавської області (між м. Полтавою і м. Кременчуком). — Нед 852.

[сандіга] «незграба, ледар» О; — неясне; можливо, пов'язане з уг. *szepde* «смирний, тихий, сором'язливий». — О II 203.

[сандова] «залізний тризубець для биття риби», *[сандоля]* «довга жердина з залізною вилкою на два зубці Г; великий гачок на дерев'яній ручці Дз; підсака Чаб»; — р. *[сандовь]* «дворога острога для биття риби», *[сандоль]* «тс.»; — неясне. — Фасмер III 556.

сандомірка (сорт пшениці), *[сандомірка]* «пшениця польська, *Triticum polonicum*» Мак, *[судомірка]* «тс.»; — р. *сандомірка*, бр. *сандамірка*; — запозичення з польської мови; п. *sandomierka*, ст. *sandomierka* «тс.» походить від назви міста *Sandomierz* «Сандомир». — SW VI 29.

[сандучитися] «телющитися, сунутися» Ме, *[сундачитися]* «плентати-

ся»; — афективне утворення неясного походження; можливо, пов'язане із *сунутися* через проміжну форму *сундучитися.

сани, *[саніці]* «полози саней», *[сџнка]* «полоз», *сџнкџ*, *[саннік]* «кількість сіна, соломи, що вміщується на санях» ЛексПол, *сџнніця* «погода, сприятлива для їзди на санях; санна дорога» СУМ, Нед, *сџночник*, *санчџта*, *[санчатџрство]* (спорт.) Куз, *санчџща* «великі сани», *сџнній*, *[сџнкатися]* «кататися на санях» ВеУг, *[санкувџтися]* «тс.», *підсанки* «невеликі санки»; — р. болг. діал. *сџни*, бр. *сџні*, др. *сџни*, п. *sanie*, *sanі*, ч. *saně*, *sáně* «сани; спідня щелепа», *saň* «дракон, змій», слц. *sanе* «сани», *saň* «дракон, змій», вл. *sanje* «сани», *sanja* «полоз», нл. *sanje*, полаб. *soпaj*, м. *санка*, схв. *сџони*, *сџоне*, *сџни*, слн. *sanі*; — псл. *sanі*, мн. від *sanь* «полоз»; — можливо, споріднене з лит. *šopas* «бік, сторона», лтс. *sāns* «тс.», первісно «ребро»; висувалось декілька інших непереконливих пояснень, зокрема як запозичення. — Коваль 35; Черных II 138—139; Фасмер—Трубачев III 556—557; Преобр. II 250; Zubatý St. a čl. I 2, 115—116; Machek ESJC 537; Schuster-Sewc 1269; Skok III 200—201; Karulis II 153—154; Менгес 205. — Пор. **сян**.

[сџні] «пристосування для ловлі риби» Л; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *[sanie]* «сітка для риби у формі саней», *[sanі]* «тс.» є результатом перенесення назви *sanie* «сани», *sanі* «тс.». — Див. ще **сџни**.

санітар, *санітаріџа*, *санітарџка*, *санітарний*; — р. болг. м. *санитар*, бр. *санитар*, п. *sanitariusz*, ч. *sanitář*, слц. *sanitár*, вл. *sanitetar*, схв. *санитџр*, *санитџрац*, слн. *sanitárec*; — очевидно, запозичення з французької мови; фр. *sanitaire* «санітар, санітарний» утворено від лат. *sānitas* «здоров'я», пов'язаного з *sānus* «здоровий». — Фасмер III 557; Dauzat 649. — Див. ще **санаторій**.

[санкóra] «коза з кривими рогами» ВеНЗн; — результат спрощення форми

[санкороба] «тс.», утвореної з основ іменників *сánка* «полоз саней» і *ріг* (роги); пор. [санкоріжка] «криворога коза», [санкороба] «тс.». — ВЕНЗн 75—76. — Див. ще **ріг**, **сáни**.

[санкоша] (назва вівці, пов'язана з формою рогів) Доп. УЖДУ IV; — слц. [sapkuša] (назва кози); — очевидно, пов'язане з [сánка] «полоз саней»; у такому разі назва зумовлена подібністю рогів до полозів. — Див. ще **сáни**. — Пор. **санко́ра**.

сáнкція «затвердження, схвалення; (мн.) карні заходи щодо порушників міжнародних угод», *санкціонува́ти*; — р. болг. *сáнкция*, бр. *сáнкцыя*, п. *sankcja*, ч. *sankce*, слц. *sankcia*, вл. *sankcija*, м. *санкција*, схв. *сáнкција*, слн. *sápk-sija*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Sanktion*, фр. англ. *sanction* походять від лат. *sanctio* «непорушний закон», пов'язаного з *sanctio* «освячую, підтверджую», яке зводиться до прикметника *sacer* «святий, освячений». — СІС² 743; Kopaliński 864; Holub—Lyer 431; Dauzat 648; Walde—Hofm. II 459—460. — Див. ще **сакра́мент**.

санопша — див. **само́пша**.

санскрі́т «давньоіндійська літературна мова»; — р. болг. м. *санскрѝт*, бр. *санскрѝт*, п. *sanskryt*, ч. *sanskrt*, заст. *sanskrit*, слц. вл. *sanskrit*, м. *санскрит*, схв. *сáнскрит*, слн. *sanskrit*; — запозичення з давньоіндійської мови; дінд. *sam-skṛta* «санскрит», букв. «оброблений; складений, зібраний» складається з префікса *sam-* «з-, разом», спорідненого з гр. *σᾶμα* «разом з», гот. *sama* «самий», псл. *samъ*, укр. *сам*, і дієприкметника від дієслова *κρῖνῶτι* (*karōti*) «робить», спорідненого з лит. *kėras* «чари», *kūgti* «будувати, засновувати», псл. *śagu*, укр. *ча́ри*. — СІС² 743; ССРЛЯ 13, 170; Kopaliński 864; Klein 1382. — Див. ще **сам**, **ча́р**.

сантиме́тр «сота частина метра; лінійка з поділами на сантиметри»; — р. *сантиме́тр*, бр. *сантымéтр*, п. *centy-metr*, ч. вл. *centimetr*, слц. *centimeter*, болг. *сантимéтър*, м. *сантимéтар*, схв. *цeнтимeтар*, слн. *centiméter*; — запо-

зичення з французької мови; фр. *centimètre* утворене в 1795 р. з основ числівника *cent* «сто», що походить від лат. *centum* «тс.», спорідненого з псл. *съто*, укр. *сто*, та іменника *mètre* «метр». — СІС² 743; Черных II 139; Фасмер III 557; Dauzat 153; Gamillscheg 202. — Див. ще **метр¹**, **сто**.

[санува́ти] «шанувати»; — результат видозміни форми *шанува́ти* під впливом уг. *száppi* «шкодувати»; пор. [посанува́ти] «пошкодувати» ВеУг. — Див. ще **ша́на**.

[сану́тися] — див. **сáвати**.

[санца́й] «клишоногий чоловік» Корз; — неясне.

сап «сопіння; хвороба однокопитних тварин», [сапа́й] (у загадці) «ніс», [сапу́н] «тс.», *сапа́тий* «хворий сапом; [астматичний Нед]», [сапкі́й] «утомлюючий, важкий», [саплі́вий] «важко дихаючий» Нед, *сапні́й* «хворий сапом», *сапати* «дихати з сопінням; [пашіти]», *сапну́ти* «подути, потягти», *сапотіти* «сильно сапати», [відса́пуватися] МСБГ; — р. бр. болг. *сап* (хвороба), др. *сапати* «сопіти, хропіти», п. [sar] «сопіння; хвороба сап», [sapa] «нежить», [sarpa] «тс.», [sary] (хвороба тварин), *sapaś* «сапати», вл. *sapaś* «сопіти, сапати; прискати; палахкотіти», нл. *sapaś* «палахкотіти; прискати», схв. *сáпа* «дух, дихання», слн. *sápa* «дихання, подих, вітерець»; — псл. *саръ*, *sapa*, *sarati*, пов'язані чергуванням голосних із *sopēti* «сопіти». — Фасмер III 558; Преобр. II 252; Brückner 481; Schuster-Sewc 1270; Skok III 202. — Див. ще **сопіти**. — Пор. **саптіти**.

сапа́¹ (с.-г.), [сап] «сапка» О, [са́палка] «розпашник» Дз, *сапа́льник*, [сапа́ни́ця] «сапа» Ва, [са́панка] «сапаня» Дз, Мо, *сапа́чка* «сапа», [са́пивно] «держак сапи» Нед, [са́пїлле Л, са́пїельня Л], *са́пїлно*, [са́пїло] НикСГЛ, *са́пїльно*, [са́пїльник Мо, са́писько Ме, са́пїще Дз] «тс.», [са́пїчка] «вузька мотика» Гриц, *сапува́льник*, *сапа́ти* СУМ, Нед, *сапну́ти* «ударити сапою», *сапува́ти*, *проса́пка*, *проса́пник*, *просап-*

ній; — р. са́пка, [сапа́], п. [sapa]; — очевидно, запозичення зі східнороманських мов; молд. са́пэ, рум. са́рă «сапа», як і фр. sape «кирка», іт. zappa, sapa «тс.», зводиться до доісторичного *tzappa; виведення р. сапа́ від фр. sape (Фасмер III 558) мало переконливе. — Vrabie Romanoslavica 14, 171; Vincenz 13; Matzenauer LF 19, 246; Gamillscheg 793. — Пор. са́па².

са́па² (військ.) «траншея для наступу», тихою сапою «скритно», сапёр; — р. бр. са́па, сапёр, п. sapa, ч. слц. sa-per, sapeг, болг. сапёр, схв. сапёр, слн. sapeг; — запозичення з французької мови; фр. sape «траншея» є похідним від sapeг «підкопувати, підводити міни», яке зводиться до доісторичного *tzappa «кирка». — Коваль 188; Черных II 139; Gamillscheg 793. — Пор. са́па¹.

[сапа́тор] «розпашник, вид культиватора» Дз, ЛЧерк, [сапа́торка Дз, сапато́р ЛЧерк] «тс.», [сапато́ривати] «розпушувати сапатором» ЛЧерк, [сапато́рити] «тс.» Мо; — результат видозміни і зближення з основою са́па, сапа́ти форми екстирпа́тор (заст.) «культиватор», запозиченої з німецької мови; н. Extirpátor «культиватор, екстирпатор» (фр. extirpateur, англ. extirpator «тс.») утворено від лат. extirpo (exstirpo) «викорінюю, вириваю з коренем, викорчовую, знищую» (пізньолат. exstirpator «культиватор»), яке виникло з префікса ex- «із-, ви-» і основи іменника stirps «нижня частина стовбура з корінням», спорідненого з лит. stīrpti «трохи підійматися, випинатися, виростати». — БСЭ 48, 425; Dauzat 309; Walde—Hofm. II 595. — Див. ще екс-.

сапéт «кошик з лози», [сапéта], сапéтка, [сапéт(н)ик Чаб, сапéтка Дз, сапéтка Чаб] «тс.»; — р. [сапéтка] «лозовий вулик; плетений футляр для пляшки; кошик для риби», п. заст. sepet «скриня», м. сапéтка «кошик», схв. са́пет «тс.»; — запозичення з тюркських мов; тур. sepet «кошик», крим.-тат. sa-pät «тс.» вважається запозиченням з перської мови. — Макарушка 10; Фас-

мер III 558; Шипова 278; Mikl. TEI II 155; Lokotsch 139.

сапето́н «кисіль з бузини; [дурник Чаб]»; — неясне.

[сапи́на] «вид сокири у карпатських лісорубів», [цапи́на] «тс.»; — запозичення зі словацької мови; слц. sa-pi-na «знаряддя лісорубів, уживане при накладанні і зведенні колод» походить від іт. zappone «велика мотика (сапа), кирка», похідного від zappa «сапа». — Ivanová-Salingová—Maníková 778; Mestica 2091. — Див. ще са́па¹.

[сапки́й] «пухкий, сипкий»; — неясне; можливо, результат контамінації слів сипкі́й і са́паний «розпушений сапою» (пор. молд. са́пат «розпушений, скопаний», рум. sa-pát «тс.»).

[сапо́жки] (бот.) «сокирки, Delfinium consolida L.» Мак; — очевидно, русифікована назва, якій відповідає укр. [божі чо́бітки, череви́чки, зозули́ні череви́чки] «тс.» (див.).

[сапо́рок] «підлива від печені» Нед, [сампо́рок] «картопляний суп» Нед, [самаро́к] «суп, юшка» О; — запозичення з польської мови; п. [sapor] «підлива, приправа», [sompróg] «тс.» виводиться від лат. sa-por «смак, ласощі», пов'язаного з sapa «густий морс, сироп», спорідненого з дісл. safi «сік дерева», двн. sa-f, дангл. saer «тс.», вірм. hām (<*sarpno-) «сік; смак». — Grückner 481; Walde—Hofm. II 476. — Див. ще со́плі.

сапропе́ль «мулисте відкладення порегних залишків нижчих організмів на дні водоймища»; — р. сапропе́ль, бр. сапрапе́ль, п. ч. слц. sa-porel, болг. сапропéл, слн. sa-porel; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Sa-porel, англ. sa-porel утворено з основ гр. σαπρός «гнилий», пов'язаного з σήτομα «гнию», і πηλός «глина, грязь, мул», можливо, спорідненого з лат. palūs «стояча вода, болото» або лит. pél-kė «болото». — SIC² 744; Sł. wug. ob-cuch 666; РЧДБЕ 646; Gr. Fwb. 678; Frisk II 528—529. — Див. ще са́псис.

сапрофі́т «рослинний організм, який живиться органічними речовинами від

решток мертвих рослин і тварин»; — р. болг. *сапрофит*, бр. *сапрафит*, п. *saprofit*, ч. слц. *saprofyt*, схв. *сапрѡ-фѣт*, слн. *saprofit*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Saprophyt*, англ. *saprophyte* утворено з основ гр. *σαπρός* «гнилий» і *φυτόν* «рослина», пов'язаного з *φύω* «виросую, расту». — СІС² 744; Kopaliński 865; Holub—Lyer 431; РЧДБЕ 646; Gr. Fwb. 678; Klein 1383. — Див. ще **неофіт**, **сапропель**.

сапсáн (орн.) «сокіл мандрівний, Falco peregrinus L.»; — р. бр. *сапсáн*; — неясне; припускається запозичення з тюркських мов. — Булаховський Вибр. пр. III 238; Шипова 278.

[**саптіти**] «пашіти жаром» Па, [*сопотіти*] ЛексПол; — бр. [*сапацєць*] «тс.», вл. *sapotać* «палахкотіти, палати»; — очевидно, результат спрощення інтенсивної форми *сапотіти (від *сапати*) «тс.», можливо, зближеної з *сахтіти* «тс.». — Див. ще **сап**.

[**сапуга**] «пужално»; — не зовсім ясне; у якийсь спосіб пов'язане з *пуга* «бати́г» (див.).

[**сапуга**] «сажа»; — р. [*сапуга́, сопуга́*] «тс.», бр. [*сопуга*] «тс.; челюсті печі», п. [*соруха*] «сажа; чад; отвір коми́на; кагла», ч. *sorouch* «димохід, кагла»; — псл. [*сорухъ*] «димохід», пов'язане із *сорєті* «сопіти»; значення «сажа» вторинне. — Див. ще **сопіти**.

сапфір, [*сафір*]; — р. болг. *сапфір*, бр. *сапфір*, др. *сапфиръ*, ч. слц. слн. *safir*, вл. *safir*, схв. *сафѣр*, стсл. *сапъфиръ*; — через старослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. *σαπφειρος* походить від гебр. *sappir*, яке зводиться (з певними сумнівами) до дінд. *šapirgiya-* «сапфір» (букв. «любимий Сатурном»). — Черных II 139; Фасмер III 566; Преобр. II 251; Holub—Lyer 429; Frisk II 677.

сап'ян, *саф'ян*, *сап'янець* «сап'яновий чобіток», *саф'янець*, [*сапоянці*] «сап'янці» Бі; — р. *саф'ян*, бр. *саф'ян*, п. вл. *safian*, ч. слц. *safían*, слн. *sáfian*; — очевидно, запозичення з тюркських мов;

тур. балкар. карач. *saxtijan* «сап'ян», крим.-тат. кипч. *saktyjan* «тс.» виводяться з перс. *sextijān* «тс.», яке пов'язується з *sext* «міцний, жорсткий»; зв'язок з назвою міста Саффі в Марокко (Mikl. TEI 149; EW 287) заперечується. — Макарушка 12; Огиенко 29; Фасмер III 566; Преобр. II 254; Дмитриев 562; Шипова 281; Lokotsch 140—141; Räsänen Versuch 394; Стаховський Етимологія 1965, 209; Ногн 160.

сарай «господарське приміщення для зберігання різного майна»; — р. *сарай* «тс.», п. ч. ст. *saraj* «турецький палац», болг. *сарай* «палац», м. *saraj*, схв. *са-рāj*, (*serāj*, *sarāj*) «тс.»; — запозичення з тюркських мов; тур. кипч. уйг. тат. *saraj* «будинок; палац; кімната для житла, стійло; сарай для возів» походить від перс. *sārā(i)* «палац», яке зводиться до праіранського **srāda-*, можливо, спорідненого з гот. *hrōt* «дах, будинок». — Акуленко 138; Черных II 139—140; Фасмер III 560; Преобр. II 252; Дмитриев 543; Шипова 278—279; Skok III 204; Mikl. TEI 154; Ногн 161. — Пор. **сераль**.

[**сара́ка**] «бідолога», [*серáка*] «тс.»; — запозичення зі східнороманських мов; рум. *sărăc* «бідняк, жебрак», *segeac*, молд. *сэра́к* «тс.», жін. р. молд. [*сара́ка*] походять від болг. *сирáк* «сирота» або схв. заст. *сирáк* «тс.», споріднених з укр. *сиротá*. — Scheludko 142; Vrabie Romanoslavica 14, 171; Vincenz 2; СДЕЛМ 416; DLRM 740. — Див. ще **сиротá**.

сарана́¹ (ент.) «*Locusta L.*», *саранча́*, [*сереньча* ВеЛ, *шарана́* Нед, *шаранча́* Нед] «тс.», *сарановий*, [*саранячий*], ст. *саранча* (XVI ст.); — р. *саранча́*, [*сарана́*], бр. *саранча́*, п. *sarancza*, ч. *sarapče*, слц. *sarancša*; — запозичення з тюркських мов; тат. *саранча* «сарана», кипч. *сарупча́* «тс.» є похідними від тюрк. *сару(γ)* «жовтий». — Німчук 231; Макарушка 13; Огиенко 34; Черных II 140; Фасмер III 560; Шипова 279; Korsch AfSIPh 9, 666; Струмінський Slavia 38, 109; Kowalski JP

27, 52—53; Räsänen Versuch 404. — Пор. **сарапук(и)**.

[**сарана**²] (бот.) «лілія лісова, *Lilium martagon* L.» Мак; — запозичення з російської мови; р. *сарана* «сибірська червона лілія, *Lilium tenuifolium*; [лілія лісова, *Lilium martagon* L.]», [**саранка**] «тс.» походить від тат. *сарана* «лілія», спорідненого з монг. *сагана* «дикий часник». — Фасмер III 560; Дмитриев 568; Шипова 279; Räsänen Versuch 403.

саранча — див. **серенча**.

[**сарapati**] «скипіти, роздратуватися», [**саркати**] «фиркати; різко відповідати», [**сарчати**] «тс.; кипіти, шуміти О», [**сарчати**] «фиркати ВЕНЗн; шуміти О»; — р. [**сарпачь**] «фиркати» (про коня), бр. [**сарпачь**] «тс.», п. *сарпачь* «скаржитися, ремствувати; різко відповідати; бурчати», ч. *srkati* «сьорбати», слц. *síkat'*, схв. *srkati*, слн. *síkatí* «тс.»; — псл. *sʹrkati, звуконаслідувальне утворення, паралельне до *sʹrbati*; в східнослов'янських мовах, очевидно, з польської; виведення від рум. *sigear* «дикий, буйний» (Scheludko 142) непереконливе. — Фасмер III 563; Вгүскнер 482; Mashek ESJČ 572.

[**сарапатня**] «всяка всячина» Чаб; — неясне.

[**сарапук(и)**] «сорт зелених слив» Нед, Мак; — очевидно, пов'язане з тур. *sarı* «жовтий»; пор. інші назви цього сорту [*білянки, більохи зелені, білосливи, зелепухи, золотосливи туркени, туркині*]. — Пор. **сарана**¹.

сарафан (вид сукні), [**шарафан**] «спідниця з вибійки»; — бр. *сарафан*, п. *sarapan*, ч. слц. слн. *sarapan*, схв. *сарафан*; — запозичення з російської мови; р. *сарафан* «вид жіночого плаття», (ст.) *сарафанъ* «довгий чоловічий каптан», очевидно, через тюркське посередництво запозичено з перської мови; перс. *segārā* «почесний одяг» зіставляється з гр. *σάραψις*. — Коваль 127; Фасмер III 561; Преобр. II 252; Торопчина РР 1983/1, 144—145; Шипова 280; Korsch AfSIPh 9, 489; Mikl. EW 288; Lokotsch 146; Horn 160.

[**сарахкотіти**] «сахтіти Нед; спалахувати Ба», [**сарахтіти**] «сахтіти» Нед; — афективне утворення на основі форми *сахтіти*. — Див. ще **сахнути**.

сараціни (давня назва мусульманських народів); «араби, мусульмани у середньовіччі», ст. *сараціни* (1627); — р. *сараціни*, бр. *сараціни*, п. *Saracen*, ч. слц. *Saracén*, болг. *сараціни*, схв. *Сарасени*, слн. *Saraceni*; — запозичення з середньолатинської мови; слат. *saraceni* (гр. *σαρακηνοί*) виводиться від ар. *šarkīn* «східні», похідного від *šark* «схід». — СІС² 744; ССРЛЯ 13, 186; Фасмер III 561; Преобр. II 252; Lokotsch 147; Mikl. EW 316; Klein 1383.

[**сарган**] «наметена вітром купка снігу» Ник; — очевидно, результат контамінації слів [*сугрób*] і [*курган*] «тс.» тж. — Див. ще **курган**, **сугроба**.

сардак, **сарда́т**, **сардачина** — див. **сердак**.

[**сардель**] (іхт.) «чорноморська кілька, *Spratus spratus phalericus* Risso» Л—Г, **сарделька** (іхт.) «звичайна тюлька, *Clupeonella delicatula* Nordm.; чорноморська кілька» Л—Г, [**сарделя**] Нед; — р. **сарделька** «тс.», **сардель** «чорноморська кілька», п. слц. вл. *sardela*, ч. *sardel*, болг. м. *сардела*, схв. *сардела*, слн. *sardéla*; — запозичення з італійської мови; іт. *sardella* «тюлька» виводиться від лат. *sardina* «риба, виловлена біля берегів Сардинії». — Фасмер III 562; Преобр. II 253; Sl. wyr. obcych 667; Holub—Lyer 431; Mestica 1521. — Пор. **сардіна**.

сарделька «товста коротка сосиска»; — бр. *сардэлька*; — запозичення з російської мови; р. **сарделька** виводиться від **сардель** «риба сарделька». — Черных II 140; Фасмер—Трубачев III 562. — Див. ще **сардель**.

сардіна (іхт.) «*Sardina Antipa*», **сардинка**; — р. м. схв. **сардіна**, бр. **сардзіна**, п. *sardupka*, ч. слц. *sardinka*, вл. *sardina*, болг. **сардинка** «тс.», схв. **сардіна** «консервована сардина», слн. *sardína* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *sardine*, як і іт. *sardina*,

походить від лат. *sardina* < *sarda* «сардинська риба». — Акуленко 141; Черных II 141; Фасмер III 562; Sł. wyg. obcych 667; Holub—Lyer 431; Mestica 1521; Dauzat 650. — Пор. **сардэль**.

сардонічний «уїдлиий» (про сміх); — р. *сардоніческий*, бр. *сарданічны*, п. *sardoniczny*, ч. слц. *sardonický*, болг. *сардонічен*, м. *сардонски*, схв. *сардд-ничкї*, *сардднскї*, слн. *sardóničen*, *sardónski*; — запозичено з латинської мови, можливо, через західноєвропейські; лат. (*risus*) *sardonicus* походить, очевидно, від гр. (γέλως) *сардόνιος* (*сардάνиос*) «гіркий (сміх)», що виводиться від назви о-ва Сардинії Σάρδω (лат. *Sardinia*), на якому росла дуже гірка трава, що спотворювала риси обличчя. — СІС² 744; ССРЛЯ 13, 187; Kopaliński 865; Holub—Lyer 431.

сържа (текст.) «тканина з діагональним переплетінням ниток»; — р. бр. *сържа*; — запозичено з французької або італійської мови, очевидно, через російську; — фр. ст. *sarge*, іт. *sargia* походять від лат. *sērica* «шовкові тканини», яке виводиться від назви *Sēres* (гр. Σήρες) «китайці». — СІС² 744; Фасмер III 562; Преобр. II 253; Dauzat 663; Walde—Hofm. II 521. — Пор. **шовк**¹.

сарказм, *саркастичний*; — р. бр. *сарказм*, п. вл. *sarkazm*, ч. *sarkasmus*, слц. *sarkazmus*, болг. *сарказъм*, м. *сарказам*, схв. *сарказам*, слн. *sarkázem*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Sarkasmus*, фр. *sarcasme*, англ. *sarcasm* походять від слат. *sarcasmus*, яке зводиться до гр. *саркаσμός* «уїдливе глузування», похідного від *сарκάζω* «розриваю, роздираю (м'ясо)», пов'язаного з *сάρξ* «м'ясо», етимологічно неясним, можливо, спорідненим з ав. *ḍvarəš* «різати». — СІС² 745; ССРЛЯ 13, 190; Kopaliński 865—866; Holub—Lyer 431; Dauzat 650; Klein 1383; Frisk II 679.

съркати, *сарчати*, *сарчѝти* — див. **сарапати**.

саркома «вид злоякісної пухлини»; — р. бр. болг. м. *саркома*, п. *sarkoma*, ч. *sarkom*, слц. слн. *sarkóm*, схв. *сар-*

кѝм; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Sarkóm(a)*, фр. *sarcome*, англ. *sarcoma* походять від гр. *σάρκωμα* «наріст м'яса», утвореного від *сάρξ* «м'ясо». — СІС² 745; Черных II 141; Kopaliński 865—866; Holub—Lyer 431; Dauzat 650; Klein 1384; — Див. ще **сарказм**.

саркофаг «невелика гробниця у стародавніх народів»; — р. болг. м. *саркофаг*, бр. *саркафаг*, п. вл. *sarkofag*, ч. слц. слн. *sarkofág*, схв. *саркофаг*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Sarkophág*, фр. *sarcophage*, англ. *sarcophagus* походять від лат. *sarcophagus* «тс.», яке зводиться до гр. *саркоφάγος* (букв. «м'ясоїдний»), утвореного з основ іменника *сάρξ* «м'ясо» і дієслова *φαγεῖν* «поїдати», можливо, спорідненого з укр. *богун* «частина шлунка у жуйних тварин». — СІС² 745; ССРЛЯ 13, 191; Kopaliński 865—866; Holub—Lyer 431; Klein 1384. — Див. ще **бог**², **сарказм**.

сармати «група стародавніх іраномовних племен»; — р. бр. болг. *сармат*, п. *Sarmata*, ч. слц. вл. *Sarmat*, схв. *Сармати*, слн. *Sarmati*; — запозичення з латинської або грецької мови; лат. *Sarmatae* «сармати» походить від гр. *Σαρμάται*, *Συρμάται*, що є, очевидно, запозиченням з якоїсь азійської мови; досить переконливим є виведення від індоарійського **saṛ-ma(n)t-* «жіночі» («належні жінкам»), похідного від **saṛ-*«жінка» і спорідненого з ір. *haṛ-va(n)t-* «тс.», до якого зводиться й псл. **x^hṛvatъ* «хорват»; не менш обґрунтованим може бути визнане й пов'язання компонента *saṛ-* з дперс. *saṛ(aḥ)* «голова» (пор. дінд. *síraḥ* «тс.»), а *mat-* з ір. *mātar-* «мати» і тлумачення первісного значення назви як «головні (зверхні, панівні) матер(инськ)і». — Стрижак, Етнонімія Геродотової Скіфії 161—167; Трубачев ВЯ 1979/4, 40; ЭССЯ 8, 150—151; Агеева 33—34; Попов Назв. нар. 17; Klein 1384. — Пор. **хорват**.*

сарна (зоол.) «серна», *сарненя*, *сарніюк* «самець сарни»; — р. діал. бр. *сър-*

на, нл. *sarna*; — запозичення з польської мови; п. *sarna* споріднене з укр. *сёрна*. — Німчук 198; Фасмер III 263. — Див. ще *сёрна*.

сарпінка (текст.) «легка бавовняна тканина типу ситцю (з Сарепти)», *сарпінник* «робітник, що працює на виробництві сарпинки», [*серпінка*] «сарпинка» (Ме); — бр. *сарпінка*, п. *sarpinka*; — запозичення з російської мови; р. *сарпінка* утворено від назви р. Сарпи (притоки Нижньої Волги), на березі якої розташоване місто Сарепта. — Фасмер III 563.

сарсазан (бот.) «*Halocnemum M.B.*»; — р. *сарсазан* «тс.»; — неясне.

[**сарсама**] «інструменти ремісника», [*сарсан, серсама, серсана*] «тс.; матеріал для виготовлення возів» Нед; — запозичення з угорської мови; уг. *szegszát* «знаряддя, інструмент» складається з основ іменників *szeg* «засіб, начиння», спорідненого з манс. *seg* «у вигляді чого, у формі чого», хант. *sig* «тс.», мар. *seg* «спосіб, звичай», і *szát* «число, рахунок», яке є давнім запозиченням з чуваської мови. — Лизанец 624; Балецкий St. sl. 9/1—4, 338; MNTESz III 730—731, 741—742; Bárczi 280, 287. — Див. ще *сама*.

саршіна — див. *саш*.

[**саршін**] «шершень, *Vespa crabro L.*» ВеНЗн, [*саршон* ВеЛ, *сёршун* ВеНЗн] «тс.»; — не зовсім ясні результати фонетичної видозміни форми *шёршень*, можливо, зумовлені зближенням з п. ст. *szarszun* «меч». — Див. ще *шёршень*.

[**сас**] «тарган, прусак»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *Sas* «сакс, саксонець», як і ч. *Sas*, сболг. *сасинъ*, серб. ст. *сасинь*, походить від двн. *sahso* «тс.», пов'язаного з *sahs* «меч з одnobічним лезом»; щодо розвитку значення пор. *прусак*; виведення від рум. *sas* «саксонець» (Scheludko 142) менш переконливе. — Фасмер III 548, 564. — Див. ще *сакси*.

[**сасанка**] (бот.) «анемона, *Anemone L.*» Куз; — запозичення із західнослов'янських мов; п. ч. слц. *sasanka*, як і

схв. *sáca* «тс.», етимологічно неясні. — Brückner 482; Machek Jm. rostl. 47.

[**сасар**] «болото, трясовина» Шух; — неясне.

сатанá, *сатанізм, сатаня́*, [*сото-на́*] О, Ме, *сатані́нський, сатані́чний, сатаня́чий, сатані́ти, осатані́ти* «дуже розізлити»; — р. бр. болг. *сатанá*, др. *сатана, сотона*, п. *szatan, sataniczny*, ч. слц. *satan, satanáš*, вл. нл. *satan*, м. *сатана*, схв. *сàтана*, слн. *sátan*, стсл. **сото́на**; — запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *σατανᾶς* походить від гебр. *šāṭān*, букв. «проти-діючий», спорідненого з ар. *šaiṭān* «тс., чорт». — Акуленко 132; Кобилянський Мовозн. 1980/1, 44; Черных II 141; Фасмер III 565; Преобр. II 253—254; Klein 1385. — Пор. *шайтан*.

сателі́т; — р. *сателлі́т*, бр. *сатэлі́т*, п. *satelita*, ч. слц. вл. *satelit*, болг. м. *сателі́т*, схв. *сателі́т*, слн. *satelít*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Satellít*, фр. англ. *satellite* походять від лат. *satelles* (род. в. *satellitis*) «охоронець, супутник; спільник», очевидно, запозиченого з етрусської мови. — CIC² 745; Dauzat 651; Klein 1385; Walde—Hofm. II 481.

саті́н, сатинéт; — р. *саті́н*, бр. *саці́н*, п. *satyna*, ч. слц. слн. *satén*, вл. *satin*, болг. *сатéн*, м. *сатен*, схв. *сàтін, сàтєн*; — запозичено з французької мови, можливо, через німецьке посередництво (н. *Satin*); фр. *satin* виводять від ар. *zaitūni*, букв. «з Цзяодуня (китайського міста)». — CIC² 745; Черных II 141; Фасмер III 565; Преобр. II 254; Kopaliński 867; Lokotsch 171; Dauzat 651.

сатинува́ти «лощити (папір)», *сатинувáльник*; — р. *сатині́ровать*, бр. *сатыні́раваць*, п. *satynować*, ч. заст. *satipovati*, слц. *satinovat'*, вл. *satiněrować*, болг. *сатині́рам*, м. *сатині́ран*, схв. *сатинирати*, слн. *satinirati*; — запозичення з французької мови; фр. *satiner* утворено від іменника *satin* «сатин». — Sł. wug. obcych 668; Dauzat 651. — Див. ще *саті́н*.

сати́ра, *сати́рик*, *сатири́чний*; — р. м. схв. *сати́ра*, бр. *саты́ра*, п. *satyra*, ч. слц. вл. *satira*, болг. *сати́ра*, слн. *satira*; — запозичено з латинської мови, можливо, через французьку (фр. *satire*); лат. *satira* «вид поетичного твору», *satira* «тс.; суміш, всяка всячина; миска з різними плодами» пов'язані з *satur* «ситий; повний», *satis* «досить», спорідненим з двн. *sat* «ситий», лит. *so-tūs* «тс.», псл. *syť*, укр. *сiтий*. — СІС² 746; Акуленко 136; Черных II 141—142; Kopaliński 867; Walde—Hofm. II 481—482. — Див. ще **сiтий**.

сатисфа́кція «почуття приємності; задоволення; (заст.) утамування почуття образи, звичайно у формі дуелі»; — р. болг. *сатисфа́кция*, бр. *сатысфа́кция*, п. *satysfakcja*, ч. *satisfakce*, слц. *satisfakcia*, вл. *satisfakcija*, м. *сатисфа́кция*, схв. *сатисфа́кция*, слн. *satisfakcija*; — через польську мову запозичено з латинської; лат. *satisfactio* «задоволення» утворено від дієслова *satisfacio* «задовольняю; виправдовуюсь», яке складається з прислівника *satis* «досить» і дієслова *facio* «роблю», спорідненого з псл. *děti*, укр. *(по)діти*. — СІС² 746; ССРЛЯ 13, 199; Фасмер III 565; Дворецкий—Корольков 777; Walde—Hofm. I 440—441. — Див. ще **діти**², **сати́ра**. — Пор. **факт**.

сатра́п «намісник області в стародавній Персії; деспотичний адміністратор», *сатра́пія* «область, якою управляв сатрап»; — р. бр. болг. *сатра́п*, п. ч. слц. *satrapa*, вл. *satrap*, м. *сатрап*, схв. *сатрап*, слн. *satráp*; — через західноєвропейські мови (н. *Satráp*, фр. *satrap*, англ. *satrap*) запозичено з грецької; гр. *σατράπης* «намісник перського царя; багач» походить від дперс. *xšaθraβan- «управитель області», яке складається з основ *xšaθra* «державна», спорідненої з ав. *xšaueiti* «панує, наказує», гр. *ιθαοισι* «набуваю, наживаю, маю, володію» і *paíti* «пасе, береже», спорідненої з гр. *ποιμήν* «пастух». — СІС² 746; Hüttl—Worth 14; ССРЛЯ 13, 200—201; Kopaliński 867; Klein 1386; Frisk II 573, 680; Chantraine I 590—591.

сатуратор «апарат для насичення рідини газом або для приготування насичених розчинів», *сатурация*, *сатураторний*, *сатураційний*; — р. болг. *сатуратор*, бр. *сатуратар*, п. *saturator*, ч. слц. *saturátor*, схв. *сатура́ция*, слн. *saturacija*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Saturateur*, фр. *satrateur*, англ. *saturator* походять від пізньолат. *saturator* «насичувач», пов'язаного з лат. *satur* «ситий». — СІС² 746; ССРЛЯ 13, 201; Kopaliński 867; Klein 1386; Dauzat 651. — Див. ще **сати́ра**.

Сату́рн (назва планети; бог давньоримської міфології, покровитель землеробства), *сатурна́лії* «гучна забава; оргія; у Стародавньому Римі свято на честь Сатурна»; — р. бр. болг. *Сату́рн*, п. *Saturn*, ч. слц. *Saturn*, *Saturnus*, схв. *Сатурн*, слн. *Saturn*; — запозичення з латинської мови; лат. *Saturnus* (італійське божество) походить з етрусської мови. — СІС² 746; ССРЛЯ 13, 201; Walde—Hofm. II 483.

[сать] «іней» Куз; — неясне; можливо, результат фонетичної видозміни незафіксованої форми *сать, пов'язаної з *сати́ти* (те, що осідає з атмосфери).

са́уна «фінська лазня»; — р. бр. м. *са́уна*, п. ч. слц. *sauna*, слн. *sáuna* «тс.»; — запозичення з фінської мови; фін. *sauna* «лазня», можливо, споріднене з комі *чом* «намет, будка; холодний хлів», удм. *чум* «хижа (для одягу)». — Sł. wug. obcsyč 668; Holub—Lyer 432; Лыткин—Гуляев 309.

[сафатина] (бот.) «чортола смердюча, *Ferula assa foetida* L.» Мак, [*ассафет*, *асафатина*] «тс.» Мак; — очевидно, результат адаптації латинської назви *assa foetida*.

сафлор (бот.) «*Carthamus* L.; олія з сафлору; фарба з сафлору»; — р. бр. болг. *сафлор*, п. ч. *safflor*, схв. *сафлор*; — запозичення з німецької мови; н. *Safflör* через італійське посередництво виводиться з арабської мови; менш переконливе виведення (СІС 746) через голландську мову (гол. *saffloer*) з пер-

ської. — St. wug. obcych 662; Ivanová-Šalingová—Maníková 773; Gr. Fwb. 674.

сáхар¹, сахарáт, сахарín, сáхарник, сáхарниця СУМ, Нед, сахарня, сахарóза, сахарíстий, сáхарíти, ст. сахаръ (1627); — р. сáхар, бр. сахарьíна, [сáхар], п. sacharyna, ч. sacharín, sacharín, слц. sacharín, вл. sacharín, болг. зáхар, м. сахарín, схв. сàхар, слн. saharín; — запозичення з грецької мови; гр. σάκχαρ(ον) походить від палі sakkhagā «цукор», яке зводиться до дінд. śáḡkaḡā «гравій, пісок; цукровий пісок», що зіставляється з гр. κροιάλαι (мн.) «морська галька», κρόιη «тс.». — Коломієць УМЛШ 1967/6, 10; Коваль 117; Черных II 142; Фасмер III 567; Frisk II 22, 672—673; Mayrhofer III 308. — Пор. цúкор¹.

[сáхар²] «рогач у рибалок, залізний гачок з довгим держакон Дз, Мо; вила для гною Л», [сахóр] «вила для гною» ЛексПол, [сахúр] «тс.» Ник; — бр. сахóр «тс.»; — очевидно, пов'язане з р. [сохирь] «дерево з розвилкою», п. [sochog] «жердина», ч. слц. вл. нл. sochog «важіль, лом» і, в такому разі, зводиться до сóхá (див.).

сахáтися «злякано відскакувати; цуратися; [вмішуватися, втручатися Нед], сахnúтися, відсахnúтися, [відшахnúтися] «відхилитися, відсахнутися», [підсахnúтися] «пристати, причепитися» (про хворобу); — неясне; можливо, пов'язане з лит. šókti «скакати», зв'язок якого з укр. скóчити піддається сумніву (Fraenkel 1021—1022); можливий також вплив з боку жахáтися.

[сахnúти] «війнути, дихнути», [сахтíти] «палахотіти, пашіти жаром; пахтіти; важко дихати Нед; зітхати О; хникати О; віяти, пашіти», [сахтjáчка] «ядуха, астма» Нед; — неясне; можливо, звуконаслідувальне.

сачóк¹ — див. сак¹.

сачóк², сáчик — див. сак².

[саш] (бот.) «очерет звичайний, Phragmites communis Frin.; (у виразі с. білий) лепеха звичайна, Acorus calamus L.; (у виразі с. чорний) рогіз, Typha

L.» Мак, [сашина] «очерет; лепеха» Мак, [саршíна] «очерет» ВеНЗн, Мак, сашнік «Schoenus L.; [очерет Мак]», [шаш] «очерет; рогіз» Мак, [шашина] «рогіз», [шалина] «очерет; рогіз», [шаланана] «лепеха» тж; — п. [saszyrna] «лепеха», [sasyna, szaszyna] «тс.», ч. [šá-ší] «осока, Carex L.; очерет; ситняг, Heliocharis R.Br.», šášina «сашник», sašina «тс.», слц. šáš «очерет; рогіз», šášina «тс.», [šěšina] «очерет», вл. šasnja «сашник», схв. шáш «осока, рогіз; оситняк, Juncus L.», шáша «сухе кукурудзиння; рогіз, оситняк», слн. šáš «осока»; — запозичення з угорської мови; уг. sás «осока» етимологічно неясне; пов'язання з ч. šáchog «смикавець, Cyperus L.», слц. šachog «тс.» (Matzenauer 80) помилкове. — Brückner 482; Machek Jm. rostl. 275; ESJČ 603; Skok III 383; Mikl. EW 337; MNTESz III 408.

сашé «подушечка з ароматичними речовинами; торбинка для хустинок», сашéтка «тс.» Куз; — р. болг. сашé, п. saszetka; — запозичення з французької мови; фр. sachet «мішок; саше» є зменш. від sac «мішок», яке походить від лат. saccus «тс.». — СІС² 580; St. wug. obcych 668; Dauzat 644. — Див. ще сак¹.

[сáще] «кімнатний собачка» Нед, [сáща] «щенья від вовка й собаки» Чаб; — неясне; можливо, результат видозміни деетимологізованого укр. *сасче «саксонча», похідного від сас «саксонець»; в такому разі первісно означало «саксонський собачка»; пор. [шашóк] «порода собаки».

свавóля, свавíлець, свавíлля, свавíльник, свавíльство, свавóлець, свавóльник, свавóльство, [свáвóльця] Нед, свавíльничати, свавóлити, [славóлити] «сваволити» Нед; — р. [свавóлить] «сваволити», бр. свавóлле «пустощі, бешкет; пустотливість; сваволя»; — запозичення з польської мови; п. swawola, як і ч. svévole, слц. svévol'a, є результатом стягнення давнішої форми *swojawola (ч. svojevole), що відповідає р. своєвóлие, схв. свóд'евóлян і скла-

дається із займенника *swoja* (> *swa*) «своя» та іменника *wola* «воля»; більшість похідних утворено від запозиченої форми на українському ґрунті. — Огієнко РМ 1938/7—8, 347; Brückner 527. — Див. ще **во́ля**, **свй́**¹.

[**свадлі́вий**] «сварливий» Нед; — очевидно, запозичення з чеської або словацької мови; ч. слц. [svadlivý], як і болг. *свадлів*, схв. *свадлив* «тс.», відповідає укр. *звадлівий* «тс.». — Див. ще **ва́дити**.

[**сва́дьба́**] «весілля» СУМ, Нед, [**сва́йба́**] «весілля» тж, [**сва́льба**] «тс.», [**свадьби́**] «сватання» Нед, [**сва́дьбини**, **сва́льбини**] «тс.», [**свадьби́чка**] «наречена, молода» тж, [**сва́тба**] «весілля», [**свадьба́ний**] Нед, [**свадьбува́ти**]; — р. *сва́дьба*, бр. [*сва́дзьба*], др. *сва́тьба*, п. *swadźba*, *swaćba*, ч. *svatba*, [svajba], слц. *svadba*, нл. *swajźba*, болг. *сва́тба*, м. *свадба*, схв. *сва́дба*, слн. *svátba*, стсл. **сва́тьба**; — псл. *svatьba*, похідне від *svatь* «сватання»; зближення з *веду́*, *води́ти* (Желтов ФЗ 1876/1, 20) неприйнятне. — Фасмер III 568—569; Булаховський Вибр. пр. III 366; Соболевский Лекции 104; Brückner 527; Machek ESJČ 594; Skok III 369; Mikl. EW 332. — Див. ще **сват**.

[**свай́**] «паля» Дз, [**чвая́**] «тс.» Пі; — запозичення з російської мови; р. *сва́я*, [*шва́я*], р.-цсл. **свая** етимологічно неясне; зіставлялося з р. *сва́ть* (Преобр. II 256), *ва́ять*, *ви́ть* (Горяев 319). — Фасмер III 571.

[**сва́ка**] «стрижень для шпульки у ткацькому човнику» Нед, *сват*, [**сва́то́к**] Чаб «тс.»; — запозичення з польської мови; п. [swak] «тс.» походить від нім. [zwack] «цвях». — Трубачев Рем. термиол. 136. — Див. ще **цвях**.

сва́ни (кавказька народність), *Сване́тія*; — р. бр. *сва́ны*; — запозичення з грузинської мови; груз. *swan* відповідає самонайменуванню сванів *šwan*, спорідненому з мегр. *šop* «тс.». — Климов 174.

[**свар**] «лайка», *сва́ра* СУМ, Нед, [**сварба́**] О, *сва́рка*, [**сварку́т**] «сварли-

вий чоловік» Нед, [*сварлі́вець*, *сва́рник*] «тс.» Нед, *сварня́*, [*свару́н*] «сварливець», [*свару́нок*] «сварка» О, *сварі́ти*, *сварі́тися*, *сва́ркий*, *сва́рлівий* СУМ, Нед, [*сварні́й*] «сварливий» Нед, [*сварлі́ве*] «сердито», [*на́сварка* Ж, *пересва́р*], *пересва́рка* СУМ, Куз, [*посва́р(а)* Пі, *посва́рка*]; — р. болг. *сва́ра*, бр. *сва́рка*, др. *сваръ*, п. *swar*, *swara*, ч. слц. *svár*, вл. нл. *swar*, полаб. *svogēt* «сваритися», слн. *svaríti* «попереджувати», стсл. **сваръ**; — псл. *svagъ*; — споріднене з дісл. *svaga* «відповідати», гот. *swagan* «присягати», двн. *swerian* «тс.; говорити певно», дангл. *andswaru* «відповідь», нвн. *Schwur* «клятва», лат. *sermo* «бесіда, розмова»; іє. **sweg-* «говорити»; зіставлення з ч. *svada* «звада» (Machek ESJČ 594) необґрунтоване. — Фасмер III 569; Черных II 142—143; Преобр. II 255; Brückner 527; Младенов 571; Skok III 369; Trautmann 296; Гамкрелідзе—Иванов 123; Pokorny 1049.

[**сварка**] (бот.) «цмин піщаний, *Helichrysum arenarium* D.C.; льонок звичайний, *Linaria vulgaris* Mill.» Мак, [*цварка*] «цмин» Мак, [*сварлі́вець*] «тс.», [*сва́рник*] «тс. Мак; плаун звичайний, *Lycodium clavatum* L.»; — найменування, пов'язані зі *сварі́тися*; назва плауна [*сварні́к*] викликана розповсюдженням повір'ям, нібито присутність цієї рослини в хаті викликає сварку (Анненков 203); пор. інші назви плауна: [*дереза́*, *зва́дник*]; така ж мотивація і відповідних назв цмину. — Шамота 72. — Див. ще **свар**.

Сва́рог «слов'янський язичницький бог, покровитель ковальства та інших ремесел», *Сваро́жич* «син Сварога, бог вогню», [*Сова́рог*] «батько всіх богів, бог законів і часу» Нед; — р. *Сва́рог*, др. *Сварогъ*, *Сварожичь*, *Сварожь* «Сварогів»; — загальноприйнятої етимології не має; здебільшого пов'язується з псл. *svara* «свара, незгода, війна» (Jagić AfSIPh 1, 412—413; 4, 426; Brückner AfSIPh 40, 10—11; KZ 46, 236—237; Jakobson IJSLP 1/2, 269); зіставляється також з дінд. *svárgah* «небо», дангл.

sweorc «темнота, хмара, туман» (Uhlenbeck 355; PBrV 22, 199—200; Fortunatov BV 3, 69), з дінд. s(ú)var «сонце», ав. hvarə, лат. sōl, псл. *s^bl̥p̥se «тс.» (Преобр. II 255). — Фасмер—Трубачев III 570.

сва́стика (культовий знак ряду стародавніх релігій; емблема німецького нацизму); — р. болг. *сва́стика*, бр. *сва́стыка*, п. *swastyka*, ч. слц. *svastika*, схв. *сва́стика*, слн. *svástika*; — запозичення з давньоіндійської мови; дінд. *svastika* пов'язане із *svasti* «успіх», утвореним з основи *su-* «добрий», спорідненої з першим компонентом гр. *ὑγιής* «здоровий», псл. *sъdogъ «тс.», і дієслова *asti* «він є», спорідненого з псл. (j)estъ, укр. є. — СІС² 747; Черных II 143; Kopaliński 933; Chantraine I 388; Frisk II 954—955; Maughofer II 637. — Див. ще **гігієна**, **є**, **здоровий**. — Пор. **смерть**, **щастя**.

сват, [сва́ненька] «свашка», [сва́ненько] «сваток», [сва́нечка, сва́нечко, сваню́тка, сва́ня О, сва́нька], *сва́тальник*, [сва́танець] «сват» Нед, [сва́танок] «тс.» Нед, [сва́танкі] «сватання» СУМ, Нед, *сва́тання*, *сва́тач* тж, [сва́тиця] «свах» Нед, *сватко́*, [сва́тник] «звідник» Нед, [сватні́цтво] «звідництво» Нед, *свато́к*, [сва́ття] «свати», *свату́ньо*, *сва́ха*, [сва́чини] «сватання» Кур, [сва́шини] «пригощання свих» Нед, [сващя́к] «дружко (?)», сват Нед, [сва́щини] «частування весільних гостей у свахи» Нед, *сва́тальний*, [сва́тній] «сватів», *сва́тати*, *сва́татися*, *сватáтися* «родичатися», [свахáтися], [сва́шити] «свашкувати» Нед, [сва́шчити] «тс.», *свашкува́ти*, [підсва́тання, прісвахá]; — р. бр. болг. м. *сват*, др. *сватъ*, п. вл. нл. *swat*, ч. заст. слц. *svat*, схв. *сва́т*, слн. *svàt*; — псл. *svatъ*; виводиться зі **svojat-*, похідного від займенникової основи *svo-*, *sve-*; — зіставляється з лит. *svėčias*, *svėtis* «гість» (первісно «чужинець, сам по собі»), лтс. *svešs* «чужий; гість», гр. (F)étēs «родич, друг», ἕταρος «товариш, супутник»; зближення з ав. *χваētu-* «належний до сім'ї» (Machek ESJC

594) сумнівне з точки зору фонетики. — Черных II 143; Фасмер III 570; Преобр. II 255—256; Brückner 527; Skok III 369; Mikl. EW 332; Fraenkel 950, 952; Karulis II 336; Мартынов Язык 85. — Див. ще **свій**!

[све́клá] (бот.) «буряк, Beta L.; бурякове бадилля» Г, Л, [сва́кля] «столовий буряк» Корз, [свеклови́ця] «буряк» Мак, [сві́кла Пі, Мак, сві́колка Мак] «тс.», [све́кляний]; — р. *све́кла*, др. *сеиклъ*, п. *świkła*, м. *свекло*, *цвекло*, схв. *цвёкла*; — давнє запозичення з грецької мови; гр. *σεῦχλον* (іон. *σεῦτλον*, атт. *τεῦτλον*) є запозиченням невідомого походження. — Німчук 273; Черных II 144; Фасмер—Трубачев III 571; Преобр. II 256; Sławski I 134—135; Frisk II 887. — Пор. **цві́кля**.

[све́ковка] (бот.) «вид рослини» Нед, [свековні́к] «ясенєць білий, Dictamnus albus L. (D. fraxinella Lenk.)» ВеНЗн, [цви́ковні́к] «тс.» тж; — похідне утворення від *све́кла*; назва, очевидно, зумовлена тим, що в народній медицині використовувався корінь ясенцю. — Анненков 126. — Див. ще **све́клá**.

све́кор «батько чоловіка; [тесть ВеБ], [све́кра] «свекруха Нед; теща ДзАтл II», *свекрі́ця*, *свекрі́щина* СУМ, Куз, [свекрóха] «теща» ВеБ, *свекрúха*, [свекрúхна] «свекруха», [свекрúшина] «тс.»; — р. *све́кор*, бр. *све́кар*, др. *свекръ*, п. заст. *świekieg*, ч. ст. *svekr*, слц. *svokog*, болг. *све́кър*, м. *свекор*, схв. *све́кар*, слн. *svéker*, стсл. **свекръ́**; — псл. *svekгъ*; — споріднене з дінд. *śvāsurah* «свекрів», ав. *χvasuga-*, лит. *šėšugas* «свекор», гр. *ἐκυρός*, двн. *swēhur* «тс.», лат. *socer* «тс.; тесть»; іє. **svekuго-* «свекрів», першим компонентом якого є займенникова основа **sve-* «свій». — Трубачев Терм. родства 118—125; Черных II 144; Фасмер III 572; Преобр. II 256—257; Brückner 536; Machek ESJC 595; Skok III 370; Trautmann 295; Fraenkel 977; Walde—Hofm. II 550—551; Бурлакова ВСЯ VI 61; Гамкрелидзе—Иванов 112, 123, 374, 760; Pokorny 1043—1044.

[свѣпка] «сваха» Нед, [свѣпка] «тс.» Нед; — неясне.

свербі́вус (бот.) «свербигуз, Bunias L.; [шипшина, Rosa canina L. Me]», *свербі́ус* «тс.» СУМ, Ме; — результат видозміни форми *свербі́гуз* «тс.» через зближення другого компонента з іменником *вус*. — Див. ще **свербі́гуз**.

свербі́га (бот.) «свербигуз, Bunias L.; [бутень Прескотта, Chaerophyllum prescottii D.C. Mak]», [свербина] «бутень Прескотта» Мак, [сверба́к] «шипшина собача, Rosa canina L.» ВеНЗн, [свербі́ган ВеНЗн, сверби́ла Мак, свербі́ло Нед] «тс.», *свербі́жниця* «Knautia Coult.; [скабіоза голубина, Scabiosa columbaria L. Mak]»; — р. *свербі́га* «Bunias», [свербейка, свербарика] «тс.», [свербі́гуз] «тс.; бутень бульбоносний, Chaerophyllum bulbosum L.», бр. *свербі́гуз* «свербига, Bunias», п. *świerzabek* «бутень», *świerzbnica* «свербіжниця»; — похідні утворення від *свербі́ти*; назви перших трьох рослин зумовлені їх смаковими властивостями або дією на кишечник; *свербі́жниця* дістала свою назву як засіб для лікування корости (пор. [короставник], р. [чесотная трава, чесоточная трава] «тс.»). — Шамота 67, 139; Меркулова Очерки 81; Анненков 72, 73, 317—318. — Див. ще **свербі́ти**.

свербі́гуз (бот.) «свербига, Bunias L.; [шипшина собача, Rosa canina Нед, Ме; Torilis anthriscus Gmel. (Gaert.); бутень запашний, Chaerophyllum aromaticum L. Mak; бугила лісова, Anthriscus silvestris Hofm. Mak]», [сверби-гузно] «бутень» Мак, [свербивуз] «шипшина» Мак, [свербиуз Мак, свербиуза Мак, свербиузина Мак, ВеЛ, свербиузка Мак, свербовіс Мак, свербоголуз ВеЗа, свербоголуза ВеНЗн, Мак, свербогу́з, свербогуза, сверболуз, сверболуза, свербоу́за, свербоузина тж] «тс.»; — р. [свербі́гуз] «бугила»; — складні утворення з основ дієслова *свербі́ти* та іменника *гу́зно* «зад»; назва зумовлена подразливою дією насіння з'їдених плодів шипшини на задній прохід;

очевидно, подібну дію виявляють і свербига, бугила, окремі різновиди яких використовуються в їжу. — Німчук 280; Шамота 138—139; Меркулова Очерки 81; БСЭ 24, 75; 38, 201; Machek Jm. rostl. 109—110. — Див. ще **гуза́, свербі́ти**. — Пор. **свербі́га, свербі́вус**.

сверби́ла, свербі́ло, свербина — див. **свербі́га**.

свербі́ти, сверб, свербе́ць, свербі́ж, [свербля́к] (ент.) «свербун, коростяний кліщ, Sarcoptes» Нед, *свербля́чка* «свербіж; [кропива Чаб]», [свербо́та] «свербіж», *свербу́н* (ент.) «Sarcoptes», [сверб'я́чка], [сворі́б] «короста, парша» ВеБ, *свербля́чий*; — р. *свербе́ть*, бр. *сварбе́ць*, п. *świerzbieć*, ч. *svrběti*, слц. *svrbiet'*, вл. *swjerbjeć*, [swjerbic], нл. *śwərb'eś*, болг. *сърбя́*, м. *сврби*, схв. *сврбети*, слн. *srběti*; — псл. *sv^hrběti; — зіставляється з двн. *swērbān* «крутитися; стирати», лтс. *svārpsts* «свердло», дісл. *svarf* «опилки», гот. *af-swaírban* «змахнути». — Фасмер III 573; Преобр. II 257; Brückner 536; Machek ESJČ 598; Schuster-Sewc 1391; Младенов 623; Skok III 375; Варбот 78; Mikl. EW 380; Trautmann 295; Mühl.—Endz. III 1144.

сверготі́ти «цвірінькати», [свірго-тати] «тс.» ВеЛ; — запозичення з польської мови; п. *świergotać* є варіантом форми *świerkotać* (*świerkać*), спорідненої з укр. [свірча́ти]. — Brückner 536. — Див. ще **сверені́ти**.

[сверда́н] (ент.) «цвіркун, Gryllus L.», [сверду́н, свігу́р «тс.»] ВеНЗн; — не зовсім ясні результати видозміни форм [сверчо́к, свіргу́н, свірчо́к] «тс.» — Див. ще **сверені́ти**.

свѣрдел, [свѣрдель], [свѣрбел] «свердел» Гриц, [сверблó] «тс.» тж, *свѣрдло*, [свердликáр] «свердильник» Нед, *свердлі́льник, свердлі́й, свердлові́на, свердлува́льний*, [свердля́к (корабельний)] «корабельний хробак», *свердля́р*, [сверл] Нед, [сверликáр], [свѣрло] тж, [сверля́к] «вид гусені», [свірло] «свердел», *свѣрдлі́ти* СУМ, Нед, *свердлува́ти*, [свѣрлі́ти] Нед, *свердлі́льний, свердлува́льний, свердля́чий*; — р. *сверло́*,

бр. *svěrdzel*, др. *svěrdьlъ*, п. [šwierdziołek], świder, ч. svidřík, слц. svider, болг. *свѣрдел*, м. *сврдел*, схв. *свѣдао*, *свѣдло*, слн. svédeг, с.-цсл. *свѣдль*; — псл. *sv^hrdьlo; — можливо, споріднене з дісл. sverd «меч», свн. swert, нвн. Schwert «тс.»; зіставлялось також (Младенов 573; Machek ESJČ 596) через попередню форму *sv^hrb-dlo з дісл. hvirfill «вихор, кільце, верхівка», нвн. Wirbel «вихор», двн. hwērfan «обертати», werfan «тс.» або (Преобр. II 258; Holub—Kop. 363) з псл. *v^hrtěti «вертити», хоча з форми *s(ъ)v^hrt-dlo мало б вийти *сверло. — Фасмер III 573—574; Skok III 375; Трубачев Рем. терм. нол. 375.

[свереніти] «цвіркотати» ВеУг, [свереньчати тж, свірчати, свиріти] Лекс-Пол] «тс.», [сверчок] «цвіркун» ВеУг, [сверщук] Г, [сверщок, свірк, свірко, свірчок, свірщок] ВеНЗн, [свириньок, свириньок, свиринька] ВеУг, [свіркалка] Нед, [свірень] Куз, [шверщок] ВеНЗн «тс.»; — р. [сверчатъ] «цвірчати», сверчок, бр. [свірчачъ] «цвірчати», [свершич] «цвіркун», п. świerzszczę «цвірчати», świerzszcz «цвіркун», ч. [švrček], ст. svrček «тс.», слц. svrček, вл. šwjerč, м. свирец, стсл. свѣрчь(къ) «тс.»; — очевидно, псл. svirati (svrēti) «свистити», svrčькъ «цвіркун», з яким пов'язане svirělъ «дудка, сопілка»; — лит. svirkšti «бриніти, пишати, свистити», лтс. sviřkstēt «тс.»; менш переконлива думка (Фасмер III 574—575; Machek ESJČ 91) про звуконаслідувальний характер цих слів і про їх безпосередній зв'язок із *свѣгк-, укр. *цвіркати*. — Преобр. II 258; Brückner 536. — Пор. *сверготіти*, *цвіркати*.

[сверіпа] «каша з пшона і молодій лободи зі свинячим жиром» Нед; — очевидно, пов'язане з [свиріпа³] «свербига» (свербига може вживатися в їжу у вареному вигляді). — БСЭ 38, 201. — Див. ще *свиріпа³*.

[сверкати] «блискати, блимати» Нед, [сверкот] «блискання, блимання» Нед, [свіркуха] «блискавка» Гриц; — р. *свер-*

катъ «тс.», стсл. свѣрчьштъ «блискучий» (про розжарене залізо); — неясне; зіставлялося з р. ст. *сверкати* «швидко рухати, ворухити» (губами), з *свірчати* (Mikl. EW 330), з дінд. sváratī «звучить; світить, сяє» (Горяев 313). — Фасмер III 574; Преобр. II 527—528.

[сверлик] (орн.) «малий дятел, Dryobates minor L.» Шарл; — пов'язане із *свердел*; назва зумовлена, очевидно, тим, що дятел робить діри в корі дерев. — Булаховський Вибр. пр. III 217. — Див. ще *свердел*.

сверляк — див. *свердел*.

[свертки] (бот.) «конюшина шведська, Trifolium hybridum L.» Мак; — очевидно, результат видозміни деетимологізованої частини назви (конюшина) *шведська*.

[свертушка] (орн.) «звичайна вівсянка, Emberiza citrinella L.» Шарл; — неясне; може бути зіставлене з п. [ро-świerka] «вівсянка», пов'язаним з świerkot «цвіркання».

сверчок, *сверщок*, *сверщук* — див. *свереніти*.

светр; — р. болг. *світер*, бр. *світэр*, п. sweter, ч. svetr, слц. sveter, схв. *свѣтер*, слн. sviter; — через західнослов'янські мови запозичено з англійської; англ. sweater «светр» утворено від sweat «піт, потіти», спорідненого з двн. sweiž «піт», дінд. svēda-, лат. sudor, лтс. sviédri «тс.». — СІС² 747; Sł. wug. obcych 715; Holub—Lyer 460; Klein 1552.

[свиб] (бот.) «дерен, Cornus L.» ВеЛ, Мак; — очевидно, запозичення зі словацької мови; слц. svíb, як і схв. *свіба*, слн. svíba «тс.», відповідає укр. [свид] «тс.»; виводиться з псл. *svidy «тс.» через проміжні форми род. в. svidъve > *svidbe. — Фасмер III 577; Machek Jm. rostl. 171; Skok III 371—372. — Див. ще *свид¹*.

[свигнати] «мугикати під ніс» Нед, [свигнавець] «той, хто мугиче», [свігнавка] «мугикання» тж; — неясне; можливо, є результатом контамінації форм *свистати* і [гугнати] «гугнявити».

[свид¹] (бот.) «свидина криваво-червона, *Theluctania (Cornus) sanguinea* L.», [свидва Мак], свідина́, [свидовник Мак] «тс.», [шведина] «тс.»; свидина біла, *Th. (Cornus) alba* Led.» Мак; — р. [свидина] «дерен червоний», [свидбвник] «тс.», бр. свідзіна, п. *świdwa*, [świd, świdzina], ч. *svíd, svída*, вл. нл. *swid*, болг. [свит] «тс.»; — псл. *svidy; — зіставляється з прус. *sidis* «тс.», лит. *svidùs* «блискучий, ясний», *svidėti* «блищати, світитись», лат. *sīdus* «зоря», дангл. *svitol* «ясний»; в такому разі назва рослини мотивується яскраво-червоним кольором плодів; заперечення проти цих зіставлень і пов'язання з н. *Wein(weide)* «свидина» (Machek ESJČ 596; *Jm. rostl.* 171) недостатньо обгрунтовані. — Фасмер III 577; Вгückнер 535; Holub—Kop. 363; Fraepkel 952. — Пор. свидь.

[свид²] «велика і добре зав'ялена палка», [засвидіти] «ударити» Я; — ч. [svidy] «твердий, тугий»; — пов'язане зі [свид] «свидина»; назва зумовлена особливою міцністю свидинового дерева; щодо семантичного зв'язку пор. бук «ломака», [бучок] «палка» — бук «вид дерева», дубок «ціпок», дубина—дуб. — Див. ще свид¹.

[свидь] «сирий стан» Нед, [свидій] «сирий» Нед, [свідній] «напівдозрілий» Г, Нед, [свидовій] «тс.» тж, [свидовитий] «недозрілий; зеленуватий; моложавий», [свидуватий] «тс.», [свідність] «вогкість; нездорілість» ЛЧерк, [насвід] «недозрілим», [насвіді] «моложавий», [усвід] «недозрілим», [усвиду] «тс.»; — р. [свідий] «недозрілий; сирий; кислий, терпкий, оскомистий», [свидой, свидоватий] «тс.», п. [świd] «щось чорне; нездорілість», ч. [svidy] «тугий»; — неясне; можливо, пов'язане зі [свид] «свидина»; у такому разі первісно означало «кислий, терпкий, твердий, (як плоди свидини)».

[свіжка] «стріла з очерету і смоли»; — результат дисиміляції в незазначеній формі *швижка, похідної від [швігати] «кидати, шпурляти» (див.).

[свинáрик] (бот.) «шавлія кільчаста, *Salvia verticillata* L.» ВеНЗн, [свинішник] «тс.»; — похідні утворення від деетимологізованого [свинюх] «тс.», яке первісно було пов'язане зі *сзвивати «звивати». — Див. ще свинюх.

свинéць, свинчатка, свинцевий, свинцевистий, свинцюватий, свинцювати; — р. свинéц, бр. свінéц, др. свиньць, болг. заст. свинéц «свинець; куля», слн. *svínes*, стсл. свиньць; — псл. [svinьсь]; — споріднене з лит. *švīnas*, лтс. *svins* «свинець»; зіставляється ще з гр. *κόραος* «синя речовина», яке вважається запозиченим з невідомої мови і ототожнюється з хет. *kuṣappa(n)* «мідний (купорос), коштовний камінь»; зіставляється також (Трубачев *Этимология* 1965, 33—34) з ос. (æ)fsæp «сошник, леміш, залізо», афг. *ḅspīpa* (*ḅспапа*) «залізо». — Черных II 146; Фасмер III 577—578; Преобр. II 259; Karulis II 339; Frisk II 37; Voisacq 527; Persson Beitr. 963.

сві́нка¹ (мед.) «запалення привушної залози у дітей, паротит»; — р. сві́нка, бр. свінка, п. *świnka*; — похідне утворення від свиня́; назва зумовлена зовнішнім виглядом опухлої шиї хворого; пор. лат. *scrofula* «опух шиї» від *scrofa* «свиня», гр. *χοίρας* «опухлі шийні залози» від *χοῖρος* «поросся, свиня». — Фасмер III 578; Горяев Доп. I 42. — Див. ще свиня́.

сві́нка² «дерев'яна куля, яку ганяють ковіньками в грі; відповідна гра»; — р. [свинка] «цурка, свинка», [свинки] «гра в цурки, свинки», п. [świnka], болг. сві́нка «тс.», слн. *svípjka* «дерев'яний м'яч»; — псл. *сзвіпъка, похідне від *svi(p)ti* «звити»; первісно, очевидно, означало м'яч, звитий з ганчір'я або шерсті; пор. [зві́нка] «м'яч із шерсті; гра в м'яч» Ж; зазнало зближення зі свиня́. — Див. ще віти¹, з². — Пор. сві́нкi, свито́йкiй.

[сві́нка³] (іхт.) «підуст звичайний, *Chondrostoma nasus* L.», [сві́нька] «тс.» ВеНЗн; — р. [свинка] «волзький підуст, *Chondrostoma nasus variable* Jakowlew»

Л—Г, бр. [свінка] «підуст», [свінюк] «підуст дніпровський, Ch. vasus pasus», п. świnka, слц. [švinka] «підуст»; — похідне утворення від *свиня*; назва зумовлена формою рота підуста, що нагадує рило свині. — Leder 98. — Див. ще **СВИНЯ**.

СВІНКІ (бот.) «нетреба, Xanthium» СУМ, Нед, [свинна́к] «осот, Sonchus; скереда дворічна, Strepis biennis» ВеНЗн; — очевидно, пов'язане зі *звінути* (псл. sьvinoti); зв'язок міг бути зумовлений тим, що квітки і молоді плоди цих рослин покриті, закручені листяними обгортками; пізніше відбулося зближення з основою *свиня*. — Див. ще **ВІТИ**¹. — Пор. **СВІНКА**².

СВИННА́К — див. **СВІНКІ**.

[**СВИННИЦЯ**] «біловус стиснутий, мичка, Nardus stricta» ВеНЗн, [свиню́х ВеНЗн, свиню́ха, свиня́чка] «тс.»; — очевидно, похідні утворення від *свиня*; назви могли бути зумовлені схожістю мички до свинячої щетини (пор. р. [щети́нница] «тс.»). — Див. ще **СВИНЯ**.

[**СВИНЮ́Х**] (бот.) «шавлія кільчаста, Salvia verticillata L.», [свиню́шник] «тс.» Мак; — очевидно, залишок давньої назви *с̑винъкы, похідної від с̑вивати «звивати», в якій префіксальне с̑- у зв'язку з деетимологізацією не зазнало зміни в з-; назва зумовлена, очевидно, наявністю волосистого кільця в трубці віночка. — Пор. **СВІНКА**².

[**СВИНЮ́ХА**] (бот.) «лутига розлога, Atriplex patula L.» Корз; — похідне утворення від *свиня*; назва зумовлена використанням лутиги на корм свиням. — Див. ще **СВИНЯ**.

СВИНЯ́, *свина́р*, *свина́рка* «доглядачка свиней; [свинарник Л]», *свина́рник*, *свина́рня*, *свина́рство*, [свинарча́] «хлопчик-свинопас», [свинарчу́к] «тс.», [свинва́] «свинота» Чаб, *свині́на*, *свині́нець* «свинарник», [свині́рка] «стадо свиней» Нед, *сві́нка* «жук довгоносик», [сві́нке] (зб.) «свині» Л, [свині́к] «свинарник» До, [сві́ння] «тс.» Л, *свино́та* СУМ, Нед, *сві́нство*, *сві́нтус*, [свинту́х] «свинтус» О, *свиню́ш-*

ник, [свинча́] «порося», *свиню́ка*, *свиню́шник*, *свиню́шня*, [свиня́к] «свинячий послід», *свиня́ка*, [свиня́тина] «свинина», [свиня́тник] «свинарник», *свина́рний*, *свина́рський*, *свині́й*, [свино́вій] «свиний» Нед, *сві́нський*, *свинувáтий*, *свинякува́тий* Куз, *свиня́чий*, *свинарюва́ти* Нед, [свині́ти] «бруднити як свиня» Нед, *підсвинок*, [пі́тсвинча] «підсвинок» О, [пі́цвело́к, пі́цва́к] «тс.» Ва; — р. *свинья́*, бр. *сві́ння*, др. *свиния*, п. świnia, ч. svině, слц. sviņa, вл. swinjо, нл. swiņa, полаб. svaiñă, болг. *свиня́*, м. схв. *сві́ња*, слн. svínja, стсл. **СВИНЬГА**; — псл. svinьja, можливо, з давнішого *svinī (жін. р.), похідного від прикметника svinь «свинячий»; — споріднене з лтс. sūvėns «порося», лат. sūs «свиня», двн. sū, нвн. Sau, гр. ὄς, ав. hū «тс.»; очевидно, індоєвропейське утворення від звуконаслідувального кореня su; зіставлялося також з дінд. sūte «народжує», псл. супь «син» (Uhlenbeck 339—340). — Коваль 82—83; Черных II 147; Фасмер III 579; Преобр. II 259—260; Brückner 537; Machek ESJC 596—597; Skok III 372; Критенко Вступ 510, 546; Трубачев Назв. дом. жив. 61—63; Мартынов Язык 61; Mühl.—Endz. III 1129; Karulis II 189; Kluge—Mitzka 626; Walde—Hofm. II 635—637; Frisk II 973—974; Pokorny 1038—1039; Гамкрелидзе—Иванов 593.

[**СВИНЯ́К**¹] «вид грибів», [свиню́ха] «тс.» Мак; — р. *свиню́ха* «гриб синюха, сиріїжка, Agaricus violacens або involutus», бр. [сві́нка] «гриби синюватого кольору», п. [świniak] (вид гриба); — очевидно, результат видозміни звукової форми *синя́к, зближеної з основою іменника *свиня*; первісна назва могла бути зумовлена кольором гриба.

[**СВИНЯ́К**²] (зоол.) «зернова стонога, мокриця, Porcellio» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. świniak, як і ч. sviňka «мокриця», svinka «дрібний рачок, що живе на вологих місцях, Armadillidium», вл. swinjatko «стонога», нл. swinka «зернова стонога, Porcellio scaber», пов'язане з świniа «свиня»; наз-

ва зумовлена, очевидно, схильністю тварин до вологих місць або зовнішньою подібністю до свині. — Див. ще **свиня**.

Свирід, *Свиридѡн* — див. **Спиридѡн**.

свиріль «народний духовий інструмент у вигляді скріплених дудочок», [сверіво́чка О, свирі́лка]; — р. свире́ль «сопілка», др. свирѣль, ч. svírka, болг. свирѡл, свѣрка, м. свирала, свирка, [свирайка], схв. свѣрала, слн. svirél, svirálo, стсл. свирѣль; — псл. svirěľ, похідне від svirati «грати на сопілці» (др. свирати, свирити, стсл. свирати), спорідненого з лат. susurro «шиплю, шепчу, бриню», дінд. sváratī «звучить», дісл. svarga «бушувати, свистіти», нвн. surgen «бриніти, свистіти», schwirren «тс.». — Фасмер—Трубачев III 579; Преобр. II 260; Skok III 372—373; Walde—Hofm. II 637.

свиріпа¹ (бот.) «суріпиця звичайна, *Barbarea vulgaris* R. Br; [гірчиця польова, *Sinapis arvensis* L.; дескурайнія, *Descurainia* Webb. et Bert. (*Sisymbrium sophia*) Нед; редька дика, *Raphanus raphanistrum* L.; кінський часничник лікарський, *Alliaria officinalis* Mak», [свері́па] «гірчиця польова» Mak, [свири́пка Mak, свирі́пиця] «тс.», свирі́п'яний; — р. [сви́репа] «суріпиця», бр. свѣрэпа «тс.», др. свѣрѣль «дикоростучий», свирѣль «тс.», свѣрѣлица «дикий горох», п. świegzop «суріпиця», ч. sveřer «польовий бур'ян; жеребець», sveřeres «тс.», слц. svegerú (про коноплю), стсл. свѣрѣль «дикий»; — пов'язане з [сви́рпний] «злий, сердитий». — Меркулова Очерки 75—78; Этимология 1964, 78—79. — Див. ще **сви́рпний**.

[сви́рпа²] (бот.) «ріпа, *Brassica gara* L. Mak; ріпак, *Brassica napus* L.», [сви́рпа] «ріпак» Mak, [су́ріпа Mak, су́ріпиця] «тс.», [су́ріпок] «олійна ріпа, *Brassica gara oleifera* DC.» Mak; — похідні утворення від *ріпа* (*ріпа́к*), викликані впливом з боку *сви́рпа¹* «суріпиця». — Див. ще **ріпа¹**.

[сви́рпа³] (бот.) «свербига східна, *Bunias orientalis* L.», [сви́рпиця] «тс.»

Mak; — очевидно, результат фонетичного зближення назви *свербі́га* з назвою *сви́рпа* «суріпиця» (див.).

[сви́рка] (бот.) «ялина звичайна, *Picea excelsa* Link. Mak; *Pinus pilla* L.; гірська сосна, *Pinus montana* Mill. Mak», [сви́рка] «ялина», [сви́рок] «тс.» Mak; — запозичення з польської мови; п. świrk «смерека», świegk «тс.» розглядається як варіант форми smrek «тс.», спорідненої з укр. *смере́ка*. — Brückner 537. — Див. ще **смере́ка**.

[сви́скати] (про ката) «шипіти, фрикати» Нед; — слн. [svískati] «шипіти, бризкати», [svísk] «шипіння»; — очевидно, звуконаслідувальне утворення, споріднене зі *свистати*. — Фасмер III 580—581. — Див. ще **свистати**.

[сви́слі] «нижній кінець плавної сітки», [сви́сель] «вільні кінці верхів і сподів рибальської сітки» Дз; — похідне утворення від др. *свѣсати «звистати», в якому префіксальне с(ъ)- не зазнало зміни в з- завдяки деетимологізації (пор. ч. svisel «фронтон, підря», вл. swisle «фронтон даху», слн. svísli «сінник, підря», які загальноприйнятої етимології не мають); пор. також *сви́нка²*, *сви́та¹*. — Machek ESJC 597.

свист — див. **свистати**.

свистати, *свистіти*, *сви́снути*, *сви́со́нути*, [сви́снява], *свист*, *сви́ста́вка* СУМ, Нед, *свиста́ло*, *свиста́льце*, *свиста́чка* «свисток; [(орн.) свіязь, *Anas penelope* L. ВеНЗн]», [сви́стель] «дудка» Нед, *сви́стик*, *свисті́лка*, [сви́сто́вач] «порожній горіх з отвором», *свисто́к*, *свисту́ля*, *свисту́н*, [сви́стунка] (орн.) «вівчарик жовтобровий, *Phylloscopus sibilatrix* Bechst.» Шарл, *свисту́ха*, *сви́щ* (орн.) «свіязь», *сви́щик* «свисток», *свистю́чий*, *свистя́чий*, *ви́свист*, *пересвіст*, *підсвист*, *посвист*, *присвист*; — р. *свиста́ть*, бр. *сви́стаць*, др. *свистати*, п. świstać, ч. svištěti, слц. svišt'at', м. *свисти*, слн. svískati «шипіти, бризкати», svīščāti «свистіти», стсл. **свистати**; — псл. svistati; — можливо, споріднене з дісл. hvísła «шептати, свистіти, бушувати», дангл. hvístlian «свистати»,

англ. whistle «тс.»; у такому разі зводиться до іє. *kvis-/kveis- (Walde—Hofm. II 403—404); розглядається також (Meillet—Ernout 1099) як експресивне утворення; в окремих слов'янських мовах існують інші звукові варіанти: схв. *zvízнути*, слн. [zvizdati], стсл. **звиздати**, п. *gwizdać*, ч. *hvízdati*, вл. *hwizdać*; зіставлення з лит. *švilpti* «свистати» і виведення від *svipati (Machek ESJČ 597) є гіпотетичним. — Черных II 147—148; Фасмер III 580—581; Преобр. II 261—262; Brückner 538; Skok III 373.

свисту́ля (бот.) «*Conioselinum Fisch.*», [свисту́ля] «болиголов плямистий, *Conium maculatum L.*», [свисті́ля] «тс.» Пі; — похідні утворення від *свиста́ти*; назви зумовлені трубчастим характером стебла рослин, з якого діти роблять свистки. — Див. ще **свиста́ти**.

сві́та¹ (вид одягу), *свиті́на* «тс.», *світка*, *світник* «виготовлювач свит; торговець свитами», *свитя́нка* «коротка свита»; — р. *сві́та* (вид одягу); «[ликова мотузка]», бр. *сві́та* (вид одягу), др. *свѣита*, *свита*, п. *świta* (зі сх.-сл.) «тс.», болг. *сві́та* (вид тканини), м. *свита* «дороге тонке сукно», схв. *свѣ́та* «сукно», слн. *svita* (заст.) «одяг»; — очевидно, псл. *svita*, похідне від дієслова *viti* «вити, звивати»; реконструювалось також (Преобр. II 262; Mühl.—Endz. III 1167) як псл. *svita*, споріднене з лтс. *svietas* «шерстяні обмотки на ногах у жінок»; зіставлялось ще (Младенов 572) з болг. *сві́ла* «шовк». — Фасмер III 581; Brückner 538; Skok III 373. — Див. ще **ві́ти**¹, **з**³.

сві́та² «почет, супровід високопоставленої особи»; — р. болг. м. *сві́та*, бр. *сві́та*, п. *świta*, ч. слц. *suita*, схв. *свѣ́та*, слн. *svita*; — через польське або німецьке посередництво (н. *Suite*) запозичено з французької мови; фр. *suite* «продовження, наслідок; ряд; свита; сюїта» пов'язане з дієсловом *suivre* «слідувати», яке походить від нар.-лат. *sequere*, пов'язаного з лат. *sequi* «тс.», спорідненим з гр. *ἔπομαι* «слідую», дінд. *sácate*, -ti «слідує», лит. *sèkti* «слідувати».

— Черных II 148; Фасмер III 581; Преобр. II 262; Dauzat 690; Walde—Hofm. II 519. — Пор. **сюї́та**.

[свито́йкий] «гнучкий, виткий» Нед; — похідне утворення від давнього *сзвѣти* «звити», в якому початкове *с(ъ)*-збереглося без заміни на *з-* внаслідок деетимологізації. — Пор. **сві́нка**², **сві́нкі**.

[свиту́шка] (бот.) «тонконіг дібровний, *Poa nemoralis L.*» Мак; — очевидно, відповідає п. *wyklina* «тс.»; мотивація обох назв неясна.

[свищ¹] «чарунка для бджолоїної матки; виїдений черв'яками пустий горіх», [свисту́н] «пустий горіх» О, [свисту́шина] «яма в піску» Ч; — р. *свищ* «наскрізна діра в дошці, в посуді; прокол у шкірі; пустий горіх; виразка в тілі», п. *świstuła* «пукавка (дитяча забавка, з якої стріляють); [чарунка для бджолоїної матки]»; — похідне утворення від *свиста́ти*; назва зумовлена подібністю відповідних отворів до трубок, свистків, придатністю пустого горіха для свистання; пор. схв. *сві́рка* «фістула» (букв. «музика»). — Булаховський Вибр. пр. III 364; Фасмер III 582. — Див. ще **свиста́ти**.

свищ² «отвір, канал у стінці порожнистого органа; глибока виразка в тканинах організму»; — бр. *сві́щ* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *свищ* «тс.» споріднене з укр. *свищ¹* «пустий горіх; чарунка для бджолоїної матки» (див.).

[свищ³] «дуже рідка страва»; — р. [свисту́нья] «рідка вівсяна юшка, іноді з м'ясом», [свисту́ха] «ріпний розсіл з квасом на дріжджах»; — пов'язане зі *свиста́ти*; назва могла бути зумовлена уявленням про розлад шлунка від такої їжі або про шум при її сьорбанні. — Див. ще **свиста́ти**.

свищ⁴ — див. **свиста́ти**.

[сві́ба] (бот.) «калина звичайна, *Viburnum opulus L.*» ВеНЗн, Мак; — п. *świbka* «тризубець, *Triglochia L.*; шейхцерія болотна, *Scheuchzeria palustris L.*»; — очевидно, пов'язане зі [свиб] «свиди-

на», п. [świdba] «тс.»; мотивація перенесення назви свидини на ці рослини не зовсім ясна. — Див. ще **свиб**.

[**свіготати**] «цвірінкати, щебетати» ВеЛ; — запозичення з польської мови; п. świegotać «тс.», świegot «цвірінкання», як і його фонетичні варіанти [świekot, świechotać], є звуконаслідувальним утворенням, паралельним до ч. svěchtati «базикати». — Brückner 535—536.

свігур — див. **свердан**.

[**свідер**] «свердел»; — бр. *свідар* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. świder вважається результатом видозміни давнішого *swǫrdъl- (> *swǫrdъr-), спорідненого з укр. *свёрдел*. — Brückner 536. — Див. ще **свёрдел**.

свідок, *свідка* (жін. р., заст.), [*свідальник*] «свідок» О, *свідобство*, *свідчення*, *свідчий* «свідок», [*свідчик*] Нед, [*свідчина*] «посвідчення» Пі, *свідчиця*, *свідкувати*, *свідчити*, *свідчитися* (заст.) «закликати в свідки», [*освідчини*] «освідчення», [*освідувати*] «оглянути», [*освідчити*] «оповістити, повідомити», *пересвідчення* «переконання», *посвідчення*, [*присвідчене*] «свідчення» Нед, [*присвідувати*] «свідчити»; — бр. *сведка* «свідок», др. *свъѣдѣкъ*, п. świadek, ч. svědek, слц. svedok, вл. swědk, болг. *сведбача* «свідчу», м. *сведок*, схв. *сведок*; — псл. *свъѣдѣкъ*, [*свъѣдокъ*], похідне утворення від *свъѣдѣти* «знати (разом з кимсь)», паралельне до *свъѣдѣтель* (пор. стсл. *свъѣдѣтель*, р. *свидѣтель*). — Schuster-Sewc 1385—1386. — Див. ще **відати, з³**.

свідомий, [*свідім*] «свідомий» Нед, [*свідом*] «знання» (у виразі *до свідома* «до відома») Нед, *свідомість*, [*свідомство*] «досвідченість» Нед, [*свідомувати*] «знати» Нед, [*несвідомець*] «не знавець» Ж, *підсвідомий*, *усвідомити*; — бр. *свядомы*; — очевидно, запозичення з польської мови; п. świadomy «свідомий», яке відповідає ч. ст. svědomý «свідомий, відомий», вл. svědomy «свідомий, обізнаний», др. *свъѣдомыи* «відомий, випробуваний», р. [*сведомый*] «відомий, знайомий», пов'язане з псл. *свъѣдѣти*

«знати», похідним від *vědēti* «тс.». — Див. ще **відати, з³**.

свіжий, *свіжак* «новачок; свіжа вода, свіжий продукт», [*свіженіна*] «освіження; підкріплення» Нед, *свіжинá* «свіжість; свіже м'ясо», *свіжість*, [*свіжати*] (про повів свіжого вітру) Нед, *свіжити* СУМ, Нед, *свіжити*, *свіжішати*, [*за-свіжа*] Ж, *освіжній*; — р. *свежий*, бр. *свежы*, др. *свъжь*, п. świeży, ч. svěží, слц. svieži, м. *свеж*, схв. *свеж*, слн. svěž, стсл. *свъжь*; — псл. svěžь; — далі зв'язки неясні; зіставлялося з гот. swikns «чистий, цнотливий», дісл. sykп «невинний» (Zubatý BB 17, 325—326; Mikkola IF 23, 126), з ірл. féig «гострий» (Zupitza BB 25, 104), з лат. vigēre «бути сильним, свіжим» (Machek ESJČ 596); лтс. svaigs «свіжий», з яким також робились зіставлення (Trautmann 294; Būga RR II 614), може бути пізнім утворенням на ґрунті р. *свеж* або п. świeży (Mühl.—Endz. III 1141). — Фасмер III 571; Преобр. II 263—264; Skok III 373.

свій¹, *своя*, *своє*, *свійський*, [*свійня*] (зб.) «свояки» Нед, [*своєщина*] «своє власне господарство або майно», [*своїна*] «родина Нед; рідня О», *своják*, [*своjákиня*], [*своятина*] «родинність» Нед, *своjákтво*, *своjákениця*, [*своjákина*] «родина» Нед, [*своjákщина*] «батьківщина» Нед, [*своїти*] «приборкувати Нед; присвоювати О», [*своїтися*] «ріднитися» Нед, *своjákитися*, *засвоїти*, [*освійчатися*] «освоїтися», *освоїти*, [*посвоєний*] «споріднений» ВеБ, *посвојчити*, *присвійний*, *присвојувач*, *присвоїти*; — р. бр. др. болг. *свой*, п. вл. нл. swój, ч. svůj, слц. svoj, полаб. sŭj, м. *свој*, схв. *свој*, слн. svój, стсл. *свон*; — псл. svojь; — споріднене з прус. swais «свій», лит. sãvas, лтс. savs, лат. suus (< sovos) «тс.», гот. swēs «власний», дінд. swař «тс.», двн. swio «свояк»; іє. *sue-/suo-, споріднене з *se-; останнім часом пов'язується з іє. *sū- «рід, народжувати» (Трубачев Сл. языкозн. 1988, 299—302). — Черных II 148; Фасмер III 583; Преобр. II 263; Brückner 528; Machek

ESJČ 598; Schuster-Šewc 1392—1393; Skok III 373—374; Karulis II 162; Pokorny 882.

[свій²] «сувій» Нед; — бр. [свой], п. zwój «тс.», схв. svōj «вир»; — псл. *sъvojъ «сувій; те, що звивається, крутиться», пов'язане з sъviti, sъvivati «звивати», похідним від viti «вити, крутити»; префіксальне sъ- збереглося в українській і білоруській формах без зміни в з-, очевидно, під впливом паралельної форми *сувій* (*сувоій*) з псл. sъvojъ. — Див. ще **віти**¹, **з**³. — Пор. **свінка**¹, **світійки**.

свінути(ся) «розвиднітися», *розсвінути* «тс.»; — др. *свънути* «тс.», *свънути* «встати на світанку», схв. *свāнути* «розвиднітися», стсл. **освънѣти** «тс.»; — псл. sъvŋoti, пов'язане чергуванням голосних із svěť (< *svoitъ), виникло зі *světnoti (< *svītŋoti); випадіння кінцевого приголосного кореня, як у псл. kanoti (р. *кάνуть*) з *karnoti (пор. karnati, укр. *кánати*), gъnoti (укр. *гнути*) з *gъbnoti (пор. zagubati, р. *загибать*); голосний і (<ъ) в *свінути* на місці колишнього ь з'явився, очевидно, в період занепаду редукованих під впливом основи *світ* (др. *свѣтъ*). — Коломієць Вступ 50; Skok III 368—369. — Див. ще **світ**. — Пор. **розсвінути**.

[**свіргун**] «цвіркун, Gryllus L.»; — результат контамінації форм *цвіркун* і запозиченого [*свірготати*] «цвірінькати». — Див. ще **сверготіти**, **цвіркати**.

свірень — див. **сворінь**.

[**свіріпний**] «злий, сердитий» Чаб, [*свіріпа*] «причеп» Чаб, [*присвіріпитись*] «пристати, прив'язнути» ЛексПол; — р. *свірєпный* «лютий», др. *сверѣпъ* «дикий, злий», *сверѣпъ* «тс.», ч. sveřerý «лютий, жорстокий», болг. *свірєп* «лютий», схв. *свірєп* «тс.», стсл. **сверѣпъ** «дикий»; — псл. sveřerъ, [svirerъ]; — дальші зв'язки неясні; зіставлялося з лит. šiuŋpti «здригатися» (Fortunatov BB 3, 71; Преобр. II 261; Mikl. EW 330), sarpālius «забіякуватий півень» (Schmidt Vok. II, 29, 67), з дісл. svāgt «важкий, жорстокий, сильний», гот. swērs «шано-

ваний», нвн. schwer «важкий», лит. svāgūs «тс.» (Младенов 572; Slavia 2, 28—29; Brückner 536—537), з псл. sur-ov- «суворий» (Меркулова Очерки 75—78), з лат. verpus «підданий обрізанню» (Löwenthal ZfSlPh 8, 129), розкладалося на займенникову основу sve- «свій, сам» і дієслівну основу gēr- «чіплятися» (Machek ESJČ 595; Jm. rostl. 286; Naše řeč 29, 112). — Фасмер III 580; Skok III 373.

свірк, *свіркалка*, *свірко*, *свірчати*, *свірчок*, *свірцок* — див. **свереніти**.

[**свірка**¹] «зв'язка у батога, ремінець, яким батіг прикріплюється до пужална» Нед, [*свірник*] «гак, який утримує розвору» О, [*свора*] «розвора» Нед, [*швара*] «плетений шнурок», *шворка*; — р. *свора* «ремін для мисливських собак, швора», *шворка* «тс.», бр. [*шворка*] «мотузка», п. ст. swoga «згряя собак; ремін для собак», ч. svog «скріпа; шворінь; [вінок цибулі]», [svoga] «зв'язка між ціпом і щипилом», слц. svorka «згряя (собак)», слн. svóra «розвора», с.-цсл. **съвора** «пряжка»; — псл. sъvoga «зв'язка, віршовка», пов'язане зі *sъverti «зімкнути», утвореним з префікса sъ- «з-, разом» і дієслова *verti «замикати»; паралелізм початкових с — ш, як у [*скіра* — *шкіра*] та ін. — Черных II 148—149; Фасмер III 583; Преобр. I 630, II 263; Machek ESJČ 598. — Див. ще **вір**¹, **з**¹. — Пор. **обора**¹, **розвора**, **сворінь**.

свірка² — див. **свірка**.

[**свірон**] «комора» Непокупный, [*свіронок*] «тс.» тж, ст. *свіренъ*, *свѣренъ* «тс.» (XVI—XVII ст.); — р. [*свірен*, *свірна*, *свірон*], бр. *свіран*, *свіронак*, [*свіран*], п. ст. діал. šwiron, šwironek «тс.»; — запозичення з литовської мови; лит. sviŋnas (svirna) «комора» споріднене з двн. swigōn «укріпляти», дінд. svāgu- «довга деревина, міцний кіл». — Непокупный 189; Фасмер—Трубачев III 579; Brückner 537; Лаучюте 22; Fraenkel 955.

[**свість**] «своячка, сестра дружини», [*свізь*] «тс.» Нед, [*свіщенька*, *свістонь-*

ка] (зменш.), [свѣстин] (прикм.) О; — р. діал. др. *свєсть*, бр. [свєць], п. [świeść], болг. [свѣстка], м. *свєска*, схв. *svâst*, слн. [svâst]; — псл. *svьstь*, *svěstь*, давнє утворення від кореня *suo-/sui- «свій»; — паралельне до лит. *svaĩnis* «свояк», *svaĩnė* «сестра дружини», лтс. *svaĩnis* «свояк», *svaĩnė* «своячка», двн. *sweip* «слуга, пастух», *geswio* «свояк». — Трубачев Терм. родства 140; Фасмер III 575; Преобр. II 258—259; Iljinskij AfSlPh 28, 455—457; Брандт РФВ 1890/4, 187—188; Младенов 571; Trautmann 294—295. — Див. ще **свій**!

світ, *світання*, *світанок*, *світань* «світанок», *світач* «світило; [підсвічник]», *світєлка* «світлиця», *світєць* «підставка для світильної скіпки; [лампадка Бі]», [світлáč] «тс.», [світівка] «світова зоря» Нед, *світїлка* «дівчина, що виконує обряд тримання меча і свічки на весіллі», *світїло*, *світїльний*, *світїч* «світоч, світильник СУМ, Нед; [світець, панікадило]», *світїще* «світоч; [світило Нед]», [світівка] «світїлка» Нед, [світїлка] «тс.» Пі, *світка* «карта, що показує козирну масть (світить)», *світїна* «фотографія, полиск світла», [світїльнїк] «фотоапарат» Она, *світїлиця*, [світїлич] «світїч» Нед, *світло*, [світлòвина] «речовина для освітлення» Нед, *світлїсть*, [світлїшка] «жук-світляк» Нед, *світляк* (ент.), [світлянка] (ент.) «геофіл (світний), *Geophilus electricus*» Нед, [світлячка] «блискучі, кольорові буси» Нед, [світнїк] «світильник» Куз, [світниця] «лампа» Пі, [світнїя] (жін.) «бленда» Она, [світòва] «тоня, яку тягнуть на світанку» Мо, [світòвїк] «світський чоловік» Нед, [світòта] «далека сторона», *світòч* «смолоскип, світильник», [світїун] (ент.) «світляк», [світїцька] «повія» Нед, *світá*, *світáр* «виготовлювач свічок», *світáрник*, *світáр* «тс.», *світáрня*, *світáка*, *світáрня*, *світнїк* «підставка для свічок; [світильник; паламар; жук-світляк]» СУМ, Нед, [світїчина] «цивільне (світське) звання» Нед, *світїльний*, *світлїй*, *світлòвїй*, *світлувáтий*, [світлїщїй] «дуже світлий»

Нед, *світляний*, [світлячий] «блискучий» ВеЗа, *світнїй*, [світòвїй] «освічений» Дз, *світський*, *світковїй*, *світнїй*, [світáти] «світати» Нед, *світáти*, [світєнїти] «слабо світитися» Нед, *світїти*, [світїти] «світитися, блищати» Нед, *світлїти*, *світлїшати*, [світнїти] «блиснути», [світòнїти] «тс.», [світувáти] «ходити по світу», [світїцькувáти] «прилюдно лаяти» Нед, [світїчитися] «просвіщатися» Нед, Пі, [світком] «досвіта», *світòм*, [вїсвіт] «отвір; дірка» Она, *вїсвітлїти*, *вїдсвіт*, *дòсвіт* «передрання», *дòсвітки*, *дòсвітòк*, [дòсвітчáнин] «парубок, який ходить на досвітки», [дòсвітчáнка], *дòсвіткòвїй*, *дòсвітнїй* СУМ, Нед, *дòсвітчáний*, [дòсвіткувáти] «бути на досвітках», [дòсвіта] «удосвіта» (Ме), [зáсвіт] «світанок» Ж, *зáсвітлò* Нед, [насвітї] «справді», [насвітїчник] «світильник» Нед, [неосвітнїй] «неосвічений», [несвітїщина] «духовенство» Ж, [нєсвітнїй] «неприродний, незвичайний, надмірний» Ж, [несвітнїй, несвітòвїй Ж], *несвітський* «тс.», *несосвітєннїй* «тс.; вражаюче безглуздий», *несусвітнїй* «тс.», *недòсвіт* «передранковий мороз», [несвітнїй] «невіглас» Пі, *освіта*, *освітлення*, *освітлювач*, *освітянин*, *освітянка*, *освітлювальний*, *освітнїй*, *освічений*, *освітїти* «розвиднитися», *освітїувати*, [опосвітїти] «опублікувати» Ж, *òдсвіт*, *передсвіт*, *передсвітання*, *передсвітáнок*, *передсвітнїй*, *підсвітчик*, [пòсвіт] «освітлення», [посвіта] «тс.», [посвітáч] «підсвітчик», [посвітїч] «світильник» Нед, *прєсвітлїй*, [прїсвітка] «присвітчування», *прòсвіт*, *просвіта*, *просвітїтель*, [прòсвітка] «прозора муха, *Phania*» Нед, *прòсвітòк*, *просвітник*, *просвітянин*, *просвітянство*, *просвітлїй*, *просвітнїй*, *просвітчáстїй* «прозорий» СУМ, Нед, [просвітнїй] «тс.» Нед, *рòзсвіт*, *розсвітáнок*, [рòзсвітка] «висвітлення» Нед, [рòзсвітòк] «світанок» Нед, *розсвітїти*, *удòсвіта*; — р. бр. м. *свет*, др. *свѣтъ*, п. *świat*, ч. *svět*, слц. *svet*, вл. нл. *swět*, полаб. *svet*, болг.

свят, схв. *svēt*, *svijet*, слн. *svētel* «світлий», стсл. **свѣтъкъ**; — псл. *svěť* < *svoit-; — лит. *švūtėti* «світитися, блищати, сяяти», *švaityti* «світити», *šviēsti* «тс.», дінд. *švėtáñ* «світлий, білий», *švitráñ* «білий», дперс. *spīṣga-*, ав. *spraēta-* «тс.», гот. *hveits* «білий», двн. *hwīz*, нвн. *weiss* «тс.», лат. *vitrum* «скло»; іє. *ḫeit-, *ḫoit-. — Черных II 145; Фасмер III 575—576; Преобр. II 265; Brückner 535; Machek ESJČ 597; Schuster-Sewc 1387; Skok III 370—371; Trautmann 310; Karulis II 340; Топоров II 84—85, Feist 284—285; Kluge—Mitzka 851; Зализняк ВСЯ VI 37; Pokorny 628—629.

[світільень] «вид рибальської снасті»; — похідне утворення від *світійтися* «бути прозорим»; назва мотивується тим, що ця снасть виготовляється з рідкого, прозорого полотна. — Грінч. IV 97, 109. — Див. ще **світ**.

[світілька¹] (бот.) «очанка червона, *Euphrasia odontites*» Мак, **[світлик, свічка]** «очанка гірська, *Euphrasia montana* Jord. (*Euphrasia officinalis* L.)» Мак; — р. **[светлік]** «очанка», п. *świetlik*, ч. *světlik*, слц. *svetlik*, вл. *śwětlik*; — похідне утворення від *світло*, *світ*; назва зумовлена традиційним народним застосуванням рослини як лікувального засобу, що посилює зір («світло очей»); пор. назви р. укр. *очанка*, р. **[свет очей, очная трава]**, хорв. *vidica*, нім. *Augentrost* «тс.», букв. «відрада для очей». — Шамота 96—97; Носаль 47—48; Machek Jm. rostl. 215. — Див. ще **світ**.

світілька² — див. **світ**.

[світлич] (бот.) «тирлич, *Gentiana* L.», **[світчурник, чочурник]** «тс.» Нед; — похідне утворення від діалектних назв свічника (**[світач, світєць, світлич]** і под.); назва зумовлена, очевидно, подібністю форми стебла тирлича синього до свічника. — БСЭ 12, 85. — Див. ще **світ**.

Світлана (жіноче ім'я); — бр. *Святлана*, ч. *Světlana*, болг. *Светлана*; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *Светлана* утворене на основі

прикметника *світлий*, похідного від *свет*. — Петровский 196; Спр. личн. имен. 521; Илчев 442. — Див. ще **світ**.

[світлик] (бот.) «флокс, *Phlox* L.» Мак; — штучне утворення, зумовлене впливом латинсько-грецької назви лат. *Phlox*, гр. *φλόξ* «тс.; полум'я». — Див. ще **світ**.

[світлиця] (бот.) «рудбекія роздільнолиста, *Rudbeckia laciniata* L.» ВеНЗн; — похідне утворення від *світлий*; назва зумовлена блідо-жовтим кольором квітів. — БСЭ 37, 292. — Див. ще **світ**.

[світлұха¹] «деревно-оцтова кислота, одержувана при гонці смоли і дьогтю» Г, Нед; — р. **[светлұха]** «тс.»; — похідне утворення від *світлий*; назва зумовлена світлим кольором підсмоленої води порівняно з одержуваною одночасно чорною смолою. — БСЭ 41, 237—238. — Див. ще **світ**.

[світлұха²] (бот.) «сафлор красильний, *Carthamus tinctorius* L.» Пі, **[світлұхи, світлұшка]** Нед «тс.», **[світлиця]** «тс.; шафран посівний, *Crocus sativus*» Мак; — ч. *světlice* «сафлор» (з рос. ? Machek Jm. rostl. 256); — похідне утворення від основи прикметника *світлий*; назва зумовлена використанням обох рослин для фарбування у жовтогарячий або світло-жовтий колір. — БСЭ 38, 146; 47, 549. — Див. ще **світ**.

[світлушка] (бот.) «лунарія оживаюча, *Lunaria rediviva* L.» Мак; — похідне утворення від прикметника *світлий*; назва, очевидно, зумовлена тим, що після досягання і вилущування насіння на лунарії залишаються світлі, прозорі, ніби слюдяні перетинки, які звисають у вигляді квітів. — Див. ще **світ**.

[світлячка (альпейська)] (бот.) «аденостилес, *Adenostyles albifrons*» Нед; — похідне утворення від *світлий*; назва зумовлена характером забарвлення рослини чи її квітки, на що вказує і наукова назва лат. *albifrons* «білолобий». — Див. ще **світ**.

Світозар (чоловіче ім'я), *Світозара* (жіноче ім'я); — р. *Светозар*, *Светозара*, бр. *Светазар*; — очевидно, запозичення з болгарської мови; болг. *Светозар*, *Светозара*, *Светлозар*, *Светлозара*, зменш. *Светлозарка* є складними утвореннями з основ *свет-* «світ, світлий» і дієслова *заря* «сяю, свічу». — Илчев 442. — Див. ще **заграва**, **світ**.

[**світуян**] (бот.) «незабудка, *Myosotis L.*» Мак, [*світиян*] «тс.»; — неясне; перша форма нагадує п. *święty Jan*, друга форма може бути результатом помилкового прочитання рукописного **у як ц**.

свічадо «дзеркало»; — видозмінене запозичення з польської мови; п. *zwierciadło* «тс.» є результатом видозміни детимологізованої форми ст. *zrciadlo*, запозиченої з чеської мови і зближеної з п. *wiegrsieć* «вертити»; ч. *zrcadlo* є відповідником до стсл. **зрцало**, укр. *дзеркало*; в українській мові польська форма зазнала зближення з основою *світити* (*свіча*). — Brückner 658. — Див. ще **дзеркало**.

[**свічарник**] (бот.) «конвалія звичайна, *Convallaria majalis L.*» Нед, [*свічи*] «дивина, коров'як, *Verbascum thapsus L.*» Мак, [*царська свічка*] «тс.» Мак, [*свічка божя*] «билинцець запашний, *Gymnadenia odoratissima Rich.*», [*свічка колосата*] «фітеума колосиста, *Phyteuma spicatum L.*» Мак; — р. [*царская свеча*] «коров'як», бр. [*царская свечка*] «тс.»; — результат перенесення назви *свічка* (*свіча*) «засіб для освітлення» на відповідні рослини; назви рослин зумовлені зовнішньою подібністю їх стебел, зокрема в період цвітіння, до свічок. — Див. ще **світ**.

[**свічканістий**] (про вівцю, козу) «чорний або сивий, навколо очей білий або жовтий» ВеНЗн; — очевидно, похідне утворення від *свічканя, можливого результату деетимологізації і зближення з основою *свічка* форми [*вічканя*] (назва вівці за мастю), похідної від *вічко*. — Див. ще **око**¹.

свіязь (орн.) «свищ, *Apas penelope L.*», [*звіязь*, *в'язь*] «тс.» Шарл; — оче-

видно, запозичення з російської мови; р. *свиязь*, *свиязга*, [*свизь*] «тс.» пов'язується з назвою річки *Свиязга*. — Фасмер III 582; Преобр. II 262.

свобода, [*слобода*] «свобода», *свобідний*, [*свободний*, *слободний*] «вільний», [*свободити*] «звільнити», [*слободити*] «тс.», [*вісвобода*] «звільнення, емансипація» Ж; — р. *свобода*, бр. *свабода*, др. *свобода*, *слобода*, п. вл. нл. *swoboda*, п. ст. *świeboda*, ч. *svoboda*, слц. *sloboda* «свобода», болг. *свобода*, м. *слобода* «свобода», схв. *слобода* «свобода, сміливість, рішучість», слн. *svoboda*, заст. *sloboda*, стсл. **свобода**; — псл. *svoboda*, *svěboda; виводиться від основи *svobъ*, зіставляваної з прус. *subs* «сам, власний», двн. *Swāba* «Швабія», похідної від *svoъ «свій» і наявної в стсл. **своєство** (**собєство**) «особа»; первісне значення, очевидно, «становище вільного, свого члена роду»; суфікс *-oda*, той самий, що у *ягода*, відповідає гр. *-άος*, *-άδος*; визнання за вихідну форму *svobodъ* (стсл. **свободъ** «вільний») і спроби виведення її від фрак. *Σαβάσιος* «бог Діоніс» (Jakobson IJSLP 1/2, 269) або від гіпотетичного *svorotъ, утвореного з основ *svo-* «свій, сам» і *rotъ* «пан, господар» (Zubatý St. a čl. I 2, 43; Machek ESJČ 597—598), недостатньо обгрунтовані; щодо паралелізму **св-** : **сл-** див. статтю **слобода**. — Черных II 148; Фасмер—Трубачев III 582—583; Преобр. II 262; Brückner 528; Skok III 286, 373—374; Vondrák I 454; Meillet Études 322; Karulis II 329—330. — Див. ще **свій**¹.

сволок «балка, що підтримує стелю», [*свалоок*, *стволок*] «тс.» Нед, [*сволокі*] «покрівля», [*сволокіщина*] «частування тих, що підіймали сволок на хату», [*сволочок*] «брус, набитий на борт човна; жердина для сушіння сітей» Дз, Мо; — р. [*сво́лок*] «балка під стелею», [*сволочéк*] «зв'язок під розсохою у сохи», ч. *svlak* «прибита поперечно дошка чи планка для скріплення дощок», слц. *zvlak* «тс.»; — псл. *svolkъ, яке тлумачиться (Machek ESJČ 597) як

результат спрощення гіпотетичного *svolv-kъ*, спорідненого з лат. *con-volv-ulus* «повитиця»; скоріше може бути пов'язане з **velkti* «волокти, тягти» як «те, що стягує».

[**свóлоч**] «наволоч» Куз, *сволóта*, *сволоцýга*; — бр. *свóлач* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *свóлочь* «негідник; наволоч; дрібні істоти або предмети, бур'ян, трава, коріння, зволочені бороною з ріллі» утворене від дієслова *сволóчь* «зволокти»; форма *сволóта* утворена в українській мові за зразком слів типу *голóта*. — Огієнко РМ 1938/7—8, 349. — Див. ще **волоктї**.

[**свóрінь**] «шворінь», [*свірень*] «тс.» Нед, [*свірні*] «кайдани», [*свірняк*] «свердло, яким робиться отвір для швореня» Нед, *швóрінь*, [*швірень*], *шквóрінь*, [*свірневий*] «призначений для свердління отвору під шворінь» Нед; — р. *швóрень*, *шквóрень*, бр. *швóран*, п. *swogzeń* «шворінь», ч. *svog* «скріпа; зажим; шворінь», *svogník* «шворінь», слц. *svogey*, схв. *свóрница* «тс.»; — споріднене з р. *свóрка* «зав'язка, прив'язка, шворка», *свóра* «зграя, пара (собак)», укр. [*свірка*] «зв'язка (у батого)», п. *zwoга* «сполучний елемент механічної конструкції»; — похідне утворення від псл. **svog-iti* «змикати», утвореного від основи *veg-/vog-*; паралелізм початкових **с — ш**, як у *скло — шкло*, [*скура*] — *шкура* та ін. — Фасмер III 583; Преобр. II 263; Grückner 528; Machek ESJČ 598. — Див. ще **вір¹**, **з³**. — Пор. **обóра¹**, **свірка¹**.

[**св'ягати**] «бити батогом» Нед, [*св'ягнути*], [*цв'ягнути*] «хльоснути», [*цвігати*] «бити батогом» тж, [*цвігати*] «хльостати Г; бити Пі, Нед», [*цвигнути*] «хльоснути», [*цвіг*] «батіг», [*цвігáч*] «той, що хльостає» Нед, *цв'ю́хати* «хльостати», *цв'ю́хнути*, *цв'ю́хкати*, *цв'ю́х* (виг.); — п. *świkaś* «хльостати»; — звуконаслідувальні утворення, в яких відображається характерний свистячий звук від батого в повітрі; пор. п. *śmi-gaś* «шмагати, хльостати».

[**св'ягнути**] «висихати, засихати» Нед; — результат видозміни деетимологізованої форми **св'яднути*, пов'язаної як запозичення чи як успадкована з праслов'янського періоду паралель з п. *swędzić* «виділяти кіптяву, чадити», спорідненим зі стсл. **присв'анжти** «присмалити», **присм'ядити** «висушити, пров'ялити», схв. заст. *свуд* «чад», *см'юдити* «обпалювати», ч. *smoud* «чад, кіптява», днв. *swēdan* «палити», а також з п. *więd-pać* «в'янути», *wędzić* «коптити» (м'ясо), укр. *в'янути*, *в'юдити* «коптити». — Grückner 527; Machek ESJČ 561, 666. — Пор. **в'юдити**, **в'янути**.

[**св'якнути**] «бризнути, порснути» Нед; — афективне утворення звуконаслідувального характеру, паралельне до [*чв'якати*]. — Пор. **чвакати**.

[**св'ялий**] «згірклий» Нед, [*св'яділий*] «тс.» Нед; — очевидно, давнє утворення, пов'язане зі [*св'яліти*] «свербіти», *в'янути*, [*св'ягнути*] «висихати, засихати» (див.).

[**св'яліти**] «свербіти» Нед, [*св'яліти*] «тс.» Нед; — очевидно, через проміжну форму **св'ялий* «сверблячий» (з давнішого **svędl-*) пов'язане з дієсловом **св'ядіти* «свербіти», яке відповідає п. *swędzić* (*swędzieć*) «свербіти; коптити, смердіти». — Див. ще **св'ягнути**.

[**св'ясла**] «в'язка предметів» Л; — р. *св'ясло* «перевесло; пучок льону», др. *св'язсло* «в'язка, пучок»; — псл. **svęzslō* «тс.», похідне від дієслова *vęzati* «в'язати». — Фасмер III 584. — Див. ще **в'язáти**.

св'ятій, *св'ят*, *св'ятенницький*, *св'ятенський*, [*св'ятетешний*] «святковий», *св'ятійший*, *св'ятковий*, *св'ятний* «святковий», *св'ятоблївий* «побожний; шанобливий», *св'ято́чний*, *св'ячєний*, [*св'ятошлївий*] «святенницький» Нед, [*св'ятунєзний*] «св'ятій» Нед, [*с'ятій*] «тс.» Кур, [*с'ятні*] «святковий» Л, *св'ятє́нник*, *св'ятє́нництво*, *св'ятє́ць* «св'ятій; святенник; [статуя святого]», *св'ятїлище* (зі стсл.), *св'ятїня*, *св'ятїтель*, *св'яткі* СУМ, Пі, *св'ято* (*св'ята*) «урочистий день; [кличання на зелені свята

Л)», [святóха] «священник, ханжа» Нед, святóша, [святóшник, святóшок] «тс.» Нед, свячéне, [свяченина], [святкóвище] «свято» Нед, [святóство] «священництво» Нед, [святотá] «святість» Нед, [святóш] «тс.» Нед, святóшц, святóшці, святóшци, святóштити, святóшувати, святкáми Куз, вісвѣта, освятóитель, [пóсвят] «жертва (на церкву)», пóсвятá, [пóсвятини] «освячення» Куз, [пóсвятство] «посвята», [пóсвятчіння], [пóсвятнїй] «святковий», пресвятїй, [прїсвят] «присвята», прїсвятá, [прїсвятток] «невелике свято», прїсвятнїй; — р. свят, святóй, бр. святы́, др. святыи, п. święty, ч. svatý, слц. svätý, вл. swjaty, нл. swěty, полаб. svatě, болг. м. свет, схв. свѣт, свѣтї, слн. svét, стсл. свѣтъ; — псл. svęty; — споріднене з лит. šveĩtas, прус. swenta- (у топонімах), ав. sręnta- (ав. sr<sv) «святий», sranah- «святість», дінд. śvāntáḥ «квітучий», лтс. svinėti «святкувати»; як видно з особових назв типу псл. Svętop¹лкъ, Svętoslavъ, Svętovitъ=Jarovitъ, первічним значенням було «сильний», церковного значення слово набуло у слов'янських, а за ними в балтійських мовах лише під впливом християнства. — Черных II 149; Фасмер III 585; Brücker 537; Machek ESJČ 594; Schuster-Sewc 1390; Skok III 370—371; Критенко Вступ 523; Fraenkel 1041—1042; Trautmann 311; Mühl.—Endz. III 1156, 1160; Зализняк ВСЯ VI 38; Рокорну 630; Гамкрелідзе—Иванов 801; Топоров Этимология 1986—1987, 3—50.

Святослав (чоловіче ім'я), **Святослава** (жіноче ім'я), **Слава**, **Славик**, **Славко**; — р. **Святослав**, **Святослава**, бр. **Святаслаў**, **Святаслава**, др. **Святославъ**, болг. **Светослав**; — псл. Svętoslavъ; — складне утворення індоєвропейського типу з основ прикметника svęty «святий» та іменника slava. — Вл. імена 85; Петровский 196—197; Спр. личн. имен 454; Илчев 442; Роспанд ВЯ 14/3, 16. — Див. ще **святий**, **слава**.

[свѣтоянський] (у назвах: **свѣтоянський хробачок** (ент.) «світлячок,

Lampyris noctiluca L. ВеНЗн», **свѣтоянське зілля** «звіробій звичайний, Nuphar perfoliatum» Нед); — запозичення з польської мови; п. świętojański (у назвах świętojański gobaczek, świętojańskie ziele) утворене з прикметника święty «святий» та іменника Jan «Іван»; відповідає укр. **[свѣтоянівський]** «пов'язаний з днем святого Івана». — Див. ще **Іван**, **святий**. — Пор. **свѣтоянчик**.

[свѣтоянчик] (ент.) «жук світлячок, Lampyris noctiluca L.», ВеЛ, ВеНЗн, **[свѣтоянка]** «тс.» ВеНЗн; — результат універбізації двослівної назви **[свѣтоянський хробачок]** ВеНЗн, запозиченої з польської мови; п. świętojański gobaczek «тс.» відповідає укр. **[яновий хробачок]**, р. **иванов черв'ячок**; назва пов'язана, очевидно, з віруванням, згідно з яким у ніч на Івана Купала світяться надприродні вогники. — Див. ще **свѣтоянський**.

свѣщенний, **свѣщеник**, **свѣщенство**, **освѣщати**, **посвѣщати**, **преосвѣщенний**, **преосвѣщенство**; — р. **свѣщений**, бр. **свѣщѣнны**, болг. **свещен**, м. **свештен**; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **свѣщенин**/**свѣщеньнын** є прикметником від дієслова **свѣтити** «святити», який відповідає укр. **свѣчений**. — Див. ще **святий**.

[се¹] (спол.) «якщо», **[се-б]** «коли б» Нед, **[ся-б]** «тс.» Нед; — очевидно, результат редукції сполучника **если (б)** через проміжну форму **сли (б)** (див.).

се² — див. **сей**.

сеанс; — р. бр. болг. **сеанс**, п. seans, ч. seance, слц. seansa, м. **сеанса**, схв. **сеанса**, **сеанса**, слн. seansa; — запозичення з французької мови; — фр. séance «засідання, сеанс» пов'язане з дієсловом seoir «сидіти», яке походить від лат. sedēre «тс.». — СІС² 747; Черных II 149; Фасмер III 586; Kopaliński 873; Dauzat 657; Gamillscheg 799, 804. — Див. ще **сидіти**.

себе, **собі**, **собою**, **[собій]** «себелюб, егоїст» Нед, **[собійниця]** «егоїстка», **[собійство]** «егоїзм», **[собійний]** «егоїстич-

ний, себелюбний» тж, [собічѣти] «привласнювати», [збесѣбитися] «вийти з себе» Я, [межиусобіця Ж, межиусобник Ж], міжусобіця, міжусобний, [обезсебіти] «збити з пантелику» Ж, усобіця, усобник; — р. *себя, себе, собой, собою*, бр. *сябѣ, сабѣ, сабѣй, сабѣю*, др. *себе, собѣ, собою*, п. *siebie, sobie, soba*, ч. *sebe, sobě, sobou*, слц. *seba, sebe, sebou*, вл. *sebje, sebi, sobu*, нл. *se-b'e, sobu*, полаб. *sibě*, болг. *себе* (зн., дав. в.), м. *себе* (род.-зн., дав. в.), схв. *себе, себи, сѣбом*, слн. *sēbe, sēbi*, стсл. **себе, себѣ, совож**; — псл. *sebe (sebe)* замість давнішого *seve (<іє. **seu-*) під впливом форми дав. в. *sebě (sobě)*, *sobojq*; — споріднені з лит. *savęs, sāvo* «себе», *sávei* (v- з давнього род. в.) «собі», прус. *sebbei*, оск. *sifei* «тс.», лат. *suī* «себе», *sibi* «собі», гр. *ἐέ* «себе», *σφί(v)* «йому»; іє. **s(e)ce-/s(e)co-/se*; первісне значення «осторонь, окремо». — Фасмер III 586, 588, 703; Schuster-Šewc 1278; Skok III 211; Trautmann 251—252; Fraenkel 767; Walde—Hofm. II 626; Brugmann Demonstrativpron. 30—32; Pokorny 882—883. — Пор. **засіб, особа, свій¹, себний**.

[**себѣль**] (іхт.) «верховодка, *Alburnus alburnus* L.» Тат, [*себѣлик, сибѣлик* Тат, *сібиль* Нед, Тат, *сібиль* Тат] «тс.», [*себелі*] (назва риби) Пі; — р. [*себѣль, сибиль, сибелики*]; Паллас (1811) знає ці назви тільки з території України; — припускається давніша форма *всьебѣль, утворена з основ *весь* (< *всь*) і *білий* (< *бѣль*), яка могла б мотивуватися сріблясто-білим кольором риби; пор. також інші назви верховодки; укр. [*біліця, білюга*], р. [*беловка*], п. [*biela*], ч. [*bělise*], слц. *belička, [belka, bielica, belica]*, болг. [*беліца*], схв. *беовица, бѣлица*, слн. [*belica*], лат. *Alburnus* (похідне від *albus* «білий») і *lucidus* (похідне від *lūx* «світло»), нвн. *Weißfisch* (букв. «біла риба»), гр. *ὀλόλευκος τάριχος* (буквально «всебіла риба»). — Коломиец Присх. назв. рыб 25; Фасмер III 587; Leder 76. — Див. ще **білий, весь¹**.

себерний — див. **сібїр**.

[**себний**] «сильний; мужній» Нед; — очевидно, видозмінене запозичення з угорської мови; уг. *szebb* «красивіший» є формою вищого ступеня від *szér* «красивий; великий, значний» неясного походження. — MNTESz III 726—727.

себорѣя (мед.) «захворювання, що характеризується збільшенням або зменшенням виділення шкірного жиру»; — р. *себоррѣя*, бр. *сѣбарѣя*, ч. *seborrhoea*, слц. *sebogea*, болг. *себорѣя*, схв. *себорѣя*, слн. *seboréja*; — термінологічне утворення медичної латини; нлат. *seborrhoea* складається з основ лат. *sēbum* «сало, жир», пов'язаного з *sārō* «мило», двн. *seifa*, нвн. *Seife* «тс.», і гр. *ροία* «витікання», пов'язаного з дієсловом *ρέω* «течу». — СІС² 747; Вуяклија 858; Klein 1408; Walde—Hofm. II 478, 504. — Див. ще **ревматизм**.

Севастіян (чоловіче ім'я), *Севастіян*, [*Савастіян*], *Севастіана* (жіноче ім'я), [*Собко*] Нед, ст. *Севастіанъ* «почестенъ, чести достоинъ» (1627); — р. *Севастіан*, *Севастіян*, *Севастіяна* (жін.), *Севастіана* «тс.», бр. *Севастіян*, п. *Sebastian*, ч. *Šebestián*, слц. *Šebastián, Sebastían*, болг. *Севастіян*, *Севастіяна*, схв. *Севастіян*, слн. *Sebastijan*; — запозичення з грецької мови; гр. *Σεβαστιανός*, пов'язане з *Σεβαστός* (особове ім'я), утвореним на основі прикметника *σεβαστός* «високий, священний, високошановний», пов'язаного з дієсловом *σέβομαι (σέβω)* «соромлюся, боюся; поважаю, шаную, поклоняюся», очевидно, спорідненим з дінд. *tuájati* «покидає, залишає напризволяще». — Вл. імена 85; Беринда 231; Петровский 197; Спр. личн. имен 454; Илчев 443; Frisk II 686—687. — Пор. **Овсі́й**.

[**сѣвель**] (ент.) «вид слимака, *Viscipum*» Нед; — неясне.

Северін (чоловіче ім'я), *Северіна* (жіноче ім'я); — р. болг. *Северін*, *Северіна*, бр. *Севярін*, *Севяріна*, п. *Severyn, Seweryna*, ч. *Severín, Severýn*, слц. слн. *Severín*, м. *Северин*, *Северина*, схв. *Северино*, *Северина*; — частково через грецьку мову (гр. *Σεῦρινος*) за-

позичено з латинської; лат. *Sevēginus* є похідним від *Sevēgus*, пов'язаного з прикметником *sevēgus* «серйозний, установлений, суворий», утвореним із *se (*sē*) *vēgo* «без люб'язності»; *sē* (*sēd*) «без» є, очевидно, давньою формою аблатива від основи зворотного займенника *se* з первісним значенням «сам собою (без нічого)»; **vēgo-* «люб'язність» споріднене з дісл. *væg* «дружній, спокійний, приемний», гот. *upwēgei* «небажання», можливо, також з лат. *vēgus* «справжній». — Вл. імена 85; Беринда 231; Петровский 197; Спр. личн. имен 454; Илчев 444; Constantinescu 145; Dauzat Dict. des noms 551; Walde—Hofm. II 506, 507, 528.

[**северілька**] (бот.) «підбіл, андромеда багатоліста, *Andromeda polifolia* L.» Нед; — неясне.

[**северка**] «чорно-сіра вівця» Нед; — результат видозміни незафіксованої форми *сиверка, похідної від [*сивера*] (назва сивої вівці). — Див. ще **сивий**.

Север'ян, *Северіан*, ст. *Севіріанъ* «окрутний» (1627); — р. *Северьян*, *Севериан*, *Северьянка*, бр. *Севяр'ян*, стсл. **Северіанъ**; — очевидно, через грецьку мову (гр. *Σεῦρηριανός*) запозичено з латинської; лат. *Sevēgiānus* утворено від прикметника *sevēgus* «суворий». — Вл. імена 85; Беринда 231; Петровский 197; Спр. личн. имен 454. — Див. ще **Северін**.

сєвка — див. **сивий**.

севрюга (іхт.) «*Acipenser stellatus* Pallas», *севрюжина*, *севрюжачий*; — бр. *сяўрўга*, п. *sewriuga*, *siewruga*, слц. *ševruha*, схв. *sevrjuga*; — запозичення з російської мови; р. *севрюга* запозичено з тюркських мов; тат. *söirök*, уйг. *sürük* «тс.» виводиться із *söwrük «гострий»; виведення з фін. *särki* «плітка» (Преобр. II 268) неприйнятне. — Коломиец Происх. назв. рыб 135—136; Фасмер—Трубачев III 589; Черных II 149—150; Шипова 282; Дмитриев 562.

[**севрюк**] «наглядач, охоронець» Нед; — р. [*севрюк*] «понура, суворя людина, бурчун», [*севрюк*, *севрюга*] «тс.»; — пе-

реконливого пояснення не має; пов'язання з р. *сєвер* (Фасмер III 589) не узгоджується із значенням слова в українській мові; може бути зіставлене з тур. *savruk* «безглуздий, незграбний, невмілий», *savtak* «гнати, проганяти, відганяти, звільнитися»; разом з тим, значення «наглядач, охоронець» в українській формі могло з'явитися під впливом укр. *сердюк* «охоронець гетьмана».

[**сегельба**] «підготовлене для поля місце, де вирубано і випалено ліс»; — запозичення з румунської мови; рум. [*sehélbă*] «поросле молодими деревами і кущами місце, де вирубано ліс» етимологічно неясне, можливо, виникло з *sélbă* «молодий ліс», яке походить від лат. *silva* «ліс». — *Vrabie Romanoslavica* 14, 171; DLRM 758.

[**сєгінь**] «бідний» Нед, [*сєгін*] «бідняк» ВеЛ, [*сєгінь* ВеУг, *сєгінисько* ВеЛ] «тс.»; — запозичення з угорської мови; уг. *szegény* «бідний, бідняк; жалюгідний, безпомічний» етимологічно неясне. — ВеУг 257; Лизанец 623; MNTESz III 694—695.

сєгла — див. **сігла**.

[**сємарок**] (бот.) «гібіск, *Hibiskus* L.» Мак; — очевидно, пов'язане з нім. *Sigmarskraut*, *Siegmarswurz* «рожа, мальва, *Alcea palmata*».

сєгмент, *сєгментация*, *сєгментарний*, *сєгментацийний*; — р. бр. болг. *сєгмент*, п. ч. слц. вл. *segment*, м. *сєгмент*, схв. *сєгмент*, слн. *segment*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Segment*, фр. англ. *segment* походять від лат. *segmentum* (< *secmentum) «відрізок, секція, смуга», пов'язаного з дієсловом *secāre* «різати», спорідненим з псл. *sěkti, укр. *сікти*. — СІС² 747; Kopalinski 874; Holub—Lyer 433; Dauzat 658; Gamillscheg 800; Klein 1411; Walde—Hofm. II 504—505. — Див. ще **сікті**.

сєгрегация «відокремлення кольорового населення від білого», *сєгрегацийний*, *сєгрегувати* Куз; — р. болг. *сєгрегация*, бр. *сєгрєгация*, п. *segregacja*, ч. *segregace*, слц. *segregacia*, м.

схв. *segregacija*, слн. *segregacija*; — запозичення із західноєвропейських мов; фр. *ségrégation* «відділення, ізоляція», англ. *segregation* «тс., сегрегація» походять від пізньолат. *sēgregāre* «відділяти, відлучати», утвореного з префікса *sē(d)-* «набик, без-» і дієслова *gregāre* «збирати в отару, в купу», похідного від *grex* (*gregis*) «отара, табун, натовп», спорідненого з гр. *ἀγείρω* «збираю», *ἀγορά* «збори», лит. *gretà* «поруч один з одним», псл. **g^hrtati*, укр. *гортати*. — СІС² 747; Kopaliński 874; Holub—Lyer 433; Dauzat 658; Gamillscheg 800; Walde—Hofm. I 622, II 506. — Див. ще **агрегат**, **гортати**, **Северін**.

[**сегельчастий**] «кутастий, з кутами» ВеУг; — пов'язане з уг. *szegély* «край, кант», похідним від *szegni* «підрубати, підшити, відрізати краєць», спорідненого з манс. *sāng-* «розбивати, дробити», хант. *seŋ-* «бити», комі *t'šegni* «розбивати», удм. *šig-* «рватися, дертися». — ВеУг 257; MNTESz III 693.

[**седляк**] «селянин»; — п. рідк. *sedlak* «селянин, мешканець села»; — запозичення з чеської мови; ч. *sedlák* «багатий, заможний селянин» є похідним від основи слова *sídlo* «місце проживання», яке відповідає укр. *селó*. — Brückner 484; Machek ESJČ 539. — Див. ще **селó**.

седмиця (заст.) «тиждень», [*седми-нонька*] «тс.» Нед, [*седмі*] «сім раз»; — р. заст. *седмица*, др. *седмица*; — запозичення із церковнослов'янської мови; цсл. **седмица**, як і болг. м. діал. *сѣдмица*, схв. *сѣдмица*, є, очевидно, калькою гр. *ἑβδομάς* «сім, сімка, тиждень», похідного від *ἑπτά* «сім», утвореною від числівника **сімь**, якому відповідає укр. *сім*. — Німчук 59; Фасмер III 590. — Див. ще **сім**.

[**седно**] «задниця; садно, рана від сидла у коня»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *sedno* «тс.», як і слн. *sédno* «рана від сидла; рана від сидіння або лежання», походить від псл. *sedьno*, пов'язаного з *sěděti* «сидіти»; від праслов'янської основи з коротким **е**

утворено укр. *сідниця*. — Див. ще **сидіти**.

сезам (бот.) «кунжут східний, *Sesamum orientale* L.»; — р. бр. *сезам*, п. *sezam*, [ceza^m, cezaⁿ], ч. *sezam*, *sesam*, слц. вл. *sezam*, схв. *сѣзам*, [*сузам*, *сусам*, *сусан*] «тс.»; — адоптована латинська наукова назва, яка походить від гр. *σῆσαμον*, запозиченого, можливо, із семітських мов: пор. ак. *šamaššamu*, араб. *šumš^hmā* «тс.». — СІС² 748; St. wug. *obcuch* 680; Симонович 434; Frisk II 698.

сезон, **сезонник**, **посезонний**; — р. бр. болг. *сезон*, п. *sezon*, ч. слц. слн. *sezóna*, вл. *sezopa*, схв. м. *сезона*; — запозичення з французької мови; — фр. *saison* походить від лат. *satio* (зн. в. *sationem*) «сівба, час сівби», пов'язаного з дієсловом *sego* «сію» та іменником *sēmen* «сім'я, насіння», спорідненими з псл. *sějō*, *sěmę*, укр. *сію*, *сім'я*. — СІС² 748; Черных II 150; Фасмер III 591; Dauzat 646; Klein 1407; Walde—Hofm. II 522. — Див. ще **сіяти**¹.

сей «цей», [*сесь*] (редупліковане) О, *ся* «ця», [*съя*] «тс.», [*сеся*] (редупліковане) О, *се* «це», [*сее*] «тс.», [*сесэ*] (редупліковане) О, *сі* «ці», [*сесі*] «тс.», [*прѣдсій*] «колишній» Нед; — р. *сей*, др. *сь*, *си*, *се*, п. ст. *si*, *sie*, ч. ст. *sen*, *si*, *se*, схв. ст. *cāj*, *ca*, *ce*, слн. ст. *sej*, стсл. **сь** (**сни**), **си** (**сиа**), **се**, **сни**; — псл. *сь*(*жь*), *si*(*ja*), *se*, *si*(*ji*); — споріднене з литовським *šis* «цей», *ši* «ця», лтс. *šis*, *ši*, прус. *schis* «цей», лат. *cis* «по цей бік», гот. *hina* «цього», гр. *ἐ-κετ* «там», вірм. *ki* «цей», ірл. *cé* «тс.»; іє. **k'is/k'o-/k'e-*. — Черных II 150; Фасмер III 591—592; Brückner 113; Machek ESJČ 541; Skok III 187—188; Trautmann 304; Fraenkel 990; Walde—Hofm. I 192—193; Brugmann *Demonstrativpron.* 38—56; Pokorny 609—610. — Пор. **цей**.

[**сейка**] «угорський сивий віл» ВеЛ, [*сейки*] (мн.) ВеЛ; — запозичення з угорської мови; уг. [*szajka*] «тс.», *szejke* «темно-сірий» задовільної етимології не має. — Лизанець Тези доп. УжДУ 1965, 48; MNTESz III 698—699.

сейм «законодавчі збори, представницька установа в Польщі; парламент у Польщі, Литві, Латвії, Фінляндії», *сэймик, сеймувати* «брати участь у сеймі», [*сеймати*] «розмовляти» Нед, [*сейміти*] «радити» О; — р. бр. болг. *сейм*, вл. *sejт*, схв. *сејм*, слн. *sějт*; — запозичення з польської мови; п. *sejт* «зібрання, з'їзд, конгрес; законодавчі збори, парламент», як і слн. *sějет* «базар, торг; собор», укр. *сойм* «сейм», стсл. **сьн-ьмъ**, ч. *sněт*, походить від псл. *сь(п)-ьтъ* «зібрання», пов'язаного з дієсловом **сь(п)-ьmati (se)* «збирати(ся)», утвореним за допомогою префікса *сьп-* «з-, разом» від дієслова *imati* «брати». — СІС² 748; Огієнко РМ 1936/1, 17; Фасмер II 592; Holub—Lyer 433; Schuster-Sewc 1280; РЧДБЕ 651; Brücker 484. — Див. ще **з², імáти**. — Пор. **сонм**.

[**сеймэн**] «вид рибальського лома для пробивання ополонок» Мо, Дз, Берл; — неясне; можливо, походить від болг. *сеймэн* «жандарм, поліцай». — Пор. **семéни**.

сэйнер (вид рибальського судна); — р. бр. болг. *сэйнер*; — запозичення з англійської мови; англ. *seiner* є похідним від *seine* «невід, рибальська сітка», яке через ст. *segne* походить від лат. *sa-gēna* «велика рибальська сітка, невід», що зводиться до гр. *σαγήνη* «тс.», етимологічно неясного. — СІС² 748; РЧДБЕ 651; Klein 1412; Walde—Hofm. II 463; Frisk II 670.

сейсмíчний, сэйсмíка; — р. *сейсмический*, бр. *сейсмíчны*, п. *sejsmiczny*, ч. *sejsmický*, ч. слц. *seizmický*, вл. *seismiski*, болг. *сеизмíчен, сеизмíчески*, м. *сеизмички*, схв. *сеизмичкй*, слн. *seizmičen*; — очевидно, запозичення з французької мови; фр. *séismique* «сейсмíчний», *sismique* «тс.» пов'язане із *séisme* «підземний поштовх», яке зводиться до гр. *σεισμός* «землетрус», похідного від *σειώ* «трясу, хитаю; хвилюю; збуджую», спорідненого з дінд. *tvésati* «збуджує», ав. *ḍway-ah-* «страх, небезпека». — СІС² 748; Kopaliński 875; Dauzat 659; Frisk II 689.

сейсмóграф, сейсмографія, сейсмограма, сейсмографічний; — р. бр. *сейсмóграф*, п. вл. *sejsmograf*, ч. *seismograf*, *seizmograf*, слц. *seizmograf*, болг. м. *сеизмограф*, схв. *сеизмóграф*, слн. *seizmográf*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Seismograph*, фр. *séismographe*, англ. *seismograph* утворені з основ гр. *σεισμός* «землетрус» і *γράφω* «пишу». — СІС² 748; Kopaliński 875; Holub—Lyer 433; Dauzat 659; Klein 1412. — Див. ще **графіка, сейсмíчний**.

сейсмóлог, сейсмологія, сейсмологічний; — р. *сейсмóлог*, бр. *сейсмóлаг*, п. *sejsmolog*, ч. *seismolog*, *seizmolog*, слц. *seizmológ*, болг. м. *сеизмóлог*, схв. *сеизмóлогија*, слн. *seizmológ*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Seismologie*, фр. *séismologie*, англ. *seismology* утворено з основи гр. *σεισμός* «землетрус» і компонента гр. *-λογία*, пов'язаного з *λόγος* «слово» і вживаного лише як друга частина складних слів. — СІС² 748; Sł. wug. obcych 672; Klein 1412. — Див. ще **логіка, сейсмíчний**.

сейф; — р. бр. болг. *сейф*, п. ч. *safe*, *seif*, слц. *safe*, схв. *сёф*, слн. *séf*, *safe*; — запозичення з англійської мови; англ. *safe* «сейф, вогнетривка скриня або шафа» є результатом субстантивації прикметника *safe* «непошкоджений, безпечний, надійний», який походить від фр. ст. *salf*, *sauif*, що зводиться до лат. *salvus* «непошкоджений, цілий, недоторканий», спорідненого з дінд. *sárgvaḥ* «непошкоджений, цілий, весь; кожний», ав. *haugva-* «непошкоджений, цілий», гр. атт. *ῥλος* «цілий». — СІС² 748; Черных II 150; Kopaliński 875; РЧДБЕ 651; Klein 1372; Walde—Hofm. II 472. — Пор. **залп, салют**.

сéканс; — р. бр. м. *сéканс*, п. ч. слц. *sekans*, болг. *секáнс*, схв. *сéканс*, слн. *sékans*; — запозичення з латинської мови; лат. *secāns*, букв. «січний», є активним дієприкметником від дієслова *secāre* «різати, розсікати», спорідненого з псл. **sěkti*, укр. *сікті́*. — СІС² 748; РЧДБЕ 651; Walde—Hofm. II 504—505. — Див. ще **сікті́**.

секатор «садові ножиці»; — р. болг. *секатор*, бр. *секатар*, п. *sekator*, слц. *sekátor*; — запозичення з французької мови; фр. *sécateur* «садові ножиці; кісткові ножиці, остеотом» утворене на основі лат. *secāre* «різати, розсікати», спорідненого з псл. *sěkti, укр. *сікти́*. — СІС² 748; Kopaliński 875; РЧДБЕ 651; Dauzat 657; Walde—Hofm. II 504—505. — Див. ще **сікти́**.

секвєстр «заборона або обмеження на користування майном; (ст.) конфіскація», *секвестра́тор* «службовець, що примусово збирає борги» Куз, *секвестра́ція* «накладання секвестру», *секвеструва́ти* «накладати секвестр», ст. *секвестръ* «в'язниця» (XVII—XVIII ст.); — р. бр. *секвєстр*, п. *sekwestr*, ч. *sekvestr* «призначене владою тимчасове управління майном», слц. *sekvester* «тс.», болг. *секвєстър*, м. *секвєстар*, схв. *сєквестар*, слн. *sekvéster*; — запозичено з латинської мови через польську; лат. *sequestrum* «збереження, депозит», *sequester* «службовець-посередник» пов'язані з дієсловом *sequi* «іти слідом, проводити, стежити, переслідувати», спорідненим з лит. *sėkti* «іти слідом», дінд. *sácate* «супроводжує, іде слідом», ав. *hačaiti* «тс.», гр. *ἕπομαι* «іду слідом», можливо, також псл. *sočiti* «стежити», укр. *сочіти* «підстерігати». — СІС² 749; ІУМ Лекс. і фраз. 495; Kopaliński 876—877; Holub—Lyer 433; Walde—Hofm. II 519; Fraenkel 773. — Див. ще **сочіти**.

секво́йя (бот.) «мамонтове дерево, *Sequoia gigantea* Desne»; — р. *секво́йя*, бр. болг. *секво́я*, п. *sekwoja*, ч. *sekvoje*, слц. *sekvoja*, слн. *sekvója*; — назва, утворена на основі імені індійського вождя, творця алфавіту чірокі Sequoyah. — СІС² 749; Kopaliński 877; Klein 1421.

[секє́рний] «стрункий, спритний»; — неясне.

Секлє́та (жіноче ім'я), *Секлеті́на*, ст. *Синклитикі́а* «сенаторка» (1627); — р. *Синклитикі́я*, *Синклиті́я*, *Синклі́та*, розм. *Секлетє́я*, бр. *Сінкліці́кія*, *Сінклє́та*; — запозичення з гре-

цької мови; гр. *Συγκλητική* утворене на основі прикметника *συγκλητικός* «сенатський», похідного від *σύκκλητος* «синкліт; сенат». — Вл. імена 159; Беринда 234; Петровский 201; Chantraine I 484—485. — Див. ще **синкліт**.

[сє́кман] «керівник групи робітників» Нед, **[сикма́н]** «артіль дереворубів на весь час роботи», **[сикма́нич]** «керівник лісорубів» (?) Шух; — неясне; можливо, пов'язане з уг. *szakma* «професія, фах», *szakmánu* «відрядна робота».

секрє́т¹ «таємниця», *секрє́тка* «спеціальний поштовий папір; лист на такому папері», *секрє́тничати*, *засекрє́тити*, *розсекрє́тити*; — р. болг. м. *секрє́т*, бр. *сакрє́т*, п. *sekret*, ч. ст. *sekret* «печатка», схв. *сє́крє́т*, слн. *sekrét* «туалет»; — запозичення з латинської мови; лат. *sēcrētum* «віддалене місце, самотина; таємниця», *sēcrētus* «віддалений, таємний» утворені з префікса *sē(d)-* «без-, поза-» і основи дієслова *serno* «просіваю, розрізняю, відділяю, враховую, пізнаю», спорідненого з гр. *κρίνω* «розділяю, суджу, вибираю», гот. *hrains* «чистий», дісл. *hreinn*, двн. *hreini* «тс.», псл. *krojiti* «кроїти», укр. *край*. — СІС² 749; Черных II 150; Hüttl-Worth 16; Sł. wug. obcsuch 672; Walde—Hofm. I 205, II 505. — Див. ще **край¹**, **Северін**.

секрє́т² «виділювана залозами речовина», *секрє́тин*, *секрє́ція*, *секрє́торний*; — р. болг. м. *секрє́т*, бр. *сакрє́т*, п. ч. вл. *sekret*, слц. слн. *sekrét*, схв. *сє́крє́т*; — запозичено, очевидно, з німецької мови; н. *Sekret* «виділення залоз» походить від лат. *sēcrētus* «відділений». — Див. ще **секрє́т¹**.

[секрє́т³] (іхт.) «судак берш, *Lucioperca volgensis* Gmel.», **[секрє́тик]** «тс.» Л—Г; — р. **[секрє́т]** «тс.», п. *sekret* (з укр. ?); — неясне; виведення від іє. *(s)ker- «різати», *(s)krē-, *(s)ker-t-, *(s)kre-t- і зіставлення з р. **[червь]** «серп», *оскóрд* «велика сокира», **[скородá]** «борона», *черєслó*, лит. *kiřvis* «сокира», лтс. *cirvis* «тс.» (Leder 139—140) семантично можливе, але фонетично сумнівне.

секретар¹, *секретарі́ха, секретарка, секретарі́ат, секретарство, секретарша, секретарюва́ти*; — р. *секретарь*, бр. *сакратар*, п. *sekretarz* (назва державних посад у деяких країнах), ч. *sekretář*, слц. слн. *sekretár*, вл. *sekretar*, болг. м. *секретар*, схв. *секрётар*; — запозичення з німецької мови; нім. *Sekretär* «секретар», раніше *Sekretar* «діловод» походить від пізньолат. *sēc-rētārius* «повірений», пов'язаного з *sēc-rētum* «секрет». — СІС² 749; Акуленко 140; Фасмер—Трубачев III 593; Черных II 150—151; Kopaliński 875; Dauzat 657—658. — Див. ще **секрёт**¹.

секретар² (орн.) «*Sagittarius serpentarius Moller*»; — р. *секретарь*, бр. *сакратар*, п. *sekretarz*, схв. *секрётар*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Sekretär*, фр. *secrétaire*, англ. *secretary-bird* «тс.» пов'язані з відповідними назвами секретаря, писаря; перенесення назви зумовлене наявністю на голові цього африканського птаха чуба, що нагадує заткнуте за вухо гусяче перо, як ознаку писарів XVIII ст.; пов'язання з другою частиною наукової назви лат. *serpentarius* (Булаховський Вибр. пр. III 211) помилкове. — Булаховський Нариси 58; БСЭ 38, 396; Urania Tierr. V 112. — Див. ще **секретар**¹.

секретёр «вид письмового стола, шафи»; — р. *секретёр*, п. *sekretera*, ч. *sekretář*, слц. *sekretár*, схв. *секрётар*, *секрётёр*, слн. *sekretár*, *sekretér* «тс.»; — нове запозичення з французької мови; фр. *secrétaire* «тс.» етимологічно тожне з *secrétaire* «секретар». — Kopaliński 875. — Див. ще **секретар**¹.

секс «статевий потяг, статевість», *сексуалі́зм, сексуа́льний*; — р. бр. м. *секс*, п. вл. *seks* «стать; статева привабливість», ч. *sexus* «статевий потяг», слц. *sex*, болг. *сексуалі́змъ*, схв. *сѣкс*, слн. *séks(us)*; — запозичення з англійської і французької мов; англ. *sex* «стать», фр. *sexe* «тс.», *sexualisme*, *sexuel* «сексуальний» походять від лат. *sexus* «стать» (пізньолат. *sexuālis* «статевий»), пов'язаного з *secāre* «різати, відрізати» з первіс-

ним значенням «відділення, поділ». — СІС² 749, 750; Kopaliński 875; Holub—Lyer 436; Dauzat 665; Klein 1427; Walde—Hofm. II 529. — Див. ще **сѣканс**, **сікті**.

сексёт (розм.) «секретний співробітник» Куз; — запозичення з російської мови; р. *сексёт* «тс.» є аббревіатурою, утвореною на основі виразу *секретный сотрудник*.

сѣкста (муз.) «шостий ступінь діатонічної гами; інтервал від будь-якої даної ноти до шостої цієї гами»; — р. бр. болг. м. *сѣкста*, п. вл. *seksta*, ч. слц. *sexta*, схв. *сѣкста*, слн. *séksta*; — запозичення з латинської мови; лат. *sexta* «шоста», форма жін. р. від *sextus* «шостий», є похідним від *sex* «шість», спорідненого з гр. ἕξ, псл. *šestь*, укр. *шість*. — СІС² 750; Kopaliński 875—876; Holub—Lyer 436; Walde—Hofm. II 528—529. — Див. ще **шість**.

секстánt «кутомірний інструмент», *секстán* «тс.»; — р. бр. болг. м. *секстánt*, п. *sekstans*, *sekstant*, ч. слц. *sex-tant*, вл. *sekstant*, схв. *сѣкстант*, слн. *sekstánt*; — запозичення з латинської мови; лат. *sextāns* (род. в. *sextāntis*) пов'язане із *sex* «шість» (секстант являє собою 1/6 кола, поділену на градуси). — СІС² 750; Kopaliński 875—876; Holub—Lyer 436. — Див. ще **сѣкста**, **шість**.

секстёрень (заст.) «зошит», *секстёрн* «тс.» Пі, *секстёрня* «зошит із 6 аркушів» Бі; — бр. ст. *секстернь* «зошит» (XVII ст.); — запозичення з польської мови; п. *sekstern* «складений ушестеро аркуш паперу» походить від пізньолат. *sexternus* «зошит із 6 аркушів», пов'язаного з лат. *sex* «шість». — Булька 296; Sł. wug. obcuch 673. — Див. ще **сѣкста**, **шість**.

секстёт (муз.) «твір для 6 голосів чи інструментів; ансамбль із 6 виконавців»; — р. болг. м. *секстёт*, бр. *секстэт*, п. вл. *sekstet*, ч. *sextet*, слц. *sexteto*, схв. *сѣкстёт*; — запозичення з німецької мови; н. *Sextett* походить від іт. *sestetto* і нлат. *sextetum*, пов'язаного з лат. *sex* «шість». — СІС² 750;

Kopaliński 875—876; Holub—Lyer 436; Gr. Fwb. 695. — Див. ще **сékста**, **шість**.

[**сект**¹] «шипуче вино» Нед; — п. ч. слц. вл. sekt, схв. *сѣкт*, слн. sékt «тс.»; — запозичено з німецької мови, можливо, через польську; н. Sekt «тс.» походить від фр. (vin) sec «сухе вино», що зводиться до іт. (vino) secco «тс.» (тобто вино із сушених плодів), у якому secco «сухий» походить від лат. seccus «тс.», спорідненого з ав. hiku- «тс.», лит. seklūs «мілкий, неглибокий», гр. ἰσχνός «сухий, зморщений», далі з псл. suхъ (<*sous-), укр. *сухий*. — SJP VII 125; Holub—Lyer 433; Вуґаґліґа 861; Kluge—Mitzka 701; Dauzat 657; Walde—Hofm. II 533. — Див. ще **сúхий**.

[**сект**²] «розділ; ділянка, район Нед»; — очевидно, пов'язане із *сékція*, лат. sectus «відрізаний»; шляхи запозичення чи спосіб утворення неясні.

сékта «реліґійна громада, що відокремилася від панівної церкви», *секта́нт*, *секта́нтство*, *секта́р*, *секта́рство*; — р. бр. болг. м. *сékта*, п. ч. слц. вл. sekta, схв. *сѣкта*, слн. sékta; — запозичення з латинської мови; лат. secta «учення, напрям, школа» пов'язане із sequor «іду слідом»; виведення від лат. secāre «різати» (Фасмер III 593; Holub—Lyer 433) необґрунтоване. — СІС² 750; Hüttl-Worth 16; Kopaliński 876; Kluge—Mitzka 701; Dauzat 658; Walde—Hofm. II 506. — Див. ще **секвэстр**. — Пор. **секúнда**.

сékтор, *секторáльний*; — р. болг. м. *сékтор*, бр. *сékтар*, п. ч. слц. вл. sektor, схв. *сѣктор*, слн. séktor; — запозичено з латинської мови, можливо, через посередництво західноєвропейських; н. Séktor, англ. sector походять від пізньолат. sector «частина кола між двома радіусами», пов'язаного з лат. sector «ріжучий», похідного від secāre «різати». — СІС² 750; Коваль 175; Фасмер III 593; Klein 1409. — Див. ще **сékанс**, **сікті́**. — Пор. **сékція**.

секúнда «1/60 частина хвилини; частина градуса; (муз.) другий ступінь

у діатонічній гамі, інтервал між першим і другим тоном», *секундáрний* «вторинний»; — р. бр. болг. *секúнда*, п. ч. слц. вл. sekunda, м. *секúнда*, *секúнд*, схв. *сѣкунд*, *секúнда*, слн. sekúnda; — запозичення з латинської мови; лат. secunda (pars) «друга, зменшена (частина)» є формою жін. р. від secundus «наступний, другий», пов'язаного з sequor «іду слідом». — СІС² 750; Черных II 151; Фасмер III 593; Kopaliński 876; Holub—Lyer 433. — Див. ще **секвэстр**. — Пор. **сékта**.

секундáнт; — р. бр. болг. м. *секундáнт*, п. ч. слц. вл. sekundant, схв. *секúндант*, слн. sekundánt; — через російське і, можливо, німецьке (н. Sekundánt) посередництво запозичено з латинської мови; лат. secundāns «допомагаючий» пов'язане з дієсловом secundāre «сприяти». — СІС² 751; Фасмер III 594; Hüttl-Worth 16; Sł. wyg. obcych 673; Holub—Lyer 433. — Див. ще **секундува́ти**.

секундáрний — див. **секúнда**.

[**секундува́ти**] «допомагати»; — р. ст. *секундовать*; — запозичення з польської мови; п. sekundować, як і ч. sekundovati, слц. sekundovat', вл. sekundować, болг. *секундúрам*, м. *секундúра* «тс.», схв. *секундúрати* «бути секундантом; (муз.) вторити», *сékундовати* «тс.», слн. sekundírati «тс.; допомагати», походить від лат. secundāre «сприяти», пов'язаного із secundus «сприятливий, щасливий; потужний; такий, що йде слідом», похідного від sequor «іду слідом»; сюди ж заст. *секундáтор* «той, хто карав різками учнів бурси» (від пізньолат. secundātor, букв. «помічник»). — Фасмер III 594; Kopaliński 876; Holub—Lyer 433. — Див. ще **секвэстр**.

сékція «відділення, частина; розтин трупа», *секці́йний*, *секціо́нальний*, *секціо́нува́ти*, *підсékція*; — р. болг. *сékция*, бр. *сékцяя*, п. seksja, ч. sekse, слц. sekcia, вл. seksija, м. *секција*, схв. *сѣкција*, слн. sékcija; — запозичено з латинської мови, очевидно, через німецьку (н. Sektion); лат. sectio «різання,

розріз» пов'язане з дієсловом *seco* «ріжу». — СІС² 751; Kopaliński 875; Holub—Lyer 433; Gr. Fwb. 688; Walde—Hofm. II 504—505. — Див. ще **сéканс**, **сікті́**. — Пор. **сéктор**.

селадо́н «залицяльник; волоцюга»; — р. бр. болг. *селадо́н*, ч. *seladón*, *seladon*, слц. *seladón*, схв. *селàдòн*; — запозичення з французької мови — від прізвища героя роману д'Юрфе «Астрея» (XVII ст.) *Céladon*. — Фасмер III 594; Чекалов РР 1984/2, 110. — Пор. **селеді́н**.

[**селегóнити**] «дуже тонко прясти» Нед, [*слигóнити*] «тс.» тж; — неясне; можливо, пов'язане з уг. *szál* «нитка; волокно», *szalag* «стрічка, тасьма».

[**селеді́н**] «блідо-зелений колір» Куз, [*селеді́новий*] Куз; — запозичення з польської мови; п. *seledyn* походить від фр. *celadon* «тс.», утвореного на основі прізвища *Céladon*, героя роману д'Юрфе; безпосередньо з французької мови походить р. *селадо́новий* «блідо-зелений». — *Sł. wug. obcych* 674; Фасмер III 594. — Пор. **селадо́н**.

[**селедочна (трава)**] (бот.) «лобода смердюча, *Chenopodium vulvaria* L.» Мак; — похідне утворення від *селéдець* «оселедець»; назва, можливо, зумовлена своєрідним запахом рослини. — Див. ще **оселéдець**¹.

[**селезеночник**] (бот.) «аспленій волосовидний, *Asplenium trichomanes* L.» Мак, [*слезинець*] «аспленій північний, *A. septentrionale* L.» Мак; — р. *селезёночник* «[аспленій]; жовтяниця, *Chrysosplenium* L.», п. *śledzionka* «аспленій», *śledzionne ziele* «тс.», ч. *sleziník*, слц. *slezinník* «тс.»; — калька латинської наукової назви аспленію, яка походить від гр. ἄσπληνος, утвореного за допомогою заперечної частки ἄ- від іменника σπλήν «селезінка»; грецька назва мотивується приписуваною аспленію здатністю пом'якшувати селезінку. — *Machek Jm. rostl.* 31. — Див. ще **селезі́нка**.

сéлезень, **сéлезник** (зменш.), [*сéлег*] «селезень» Чаб, [*сéлех*, *сéлик* Нед, *сéляг* ЛексПол] «тс.», [*селешóк*] (зменш.),

[*селéзка*] «качка» Нед, [*селезні́стий*] «з кольоровим відблиском, хроматичний»; — р. *сéлезень*, схв. [*сьез*, *слезен*, *слези́няк*]; — неясне; непереконливо зіставлялося з лтс. *zilgans* «голубуватий» (*Matzenauer LF* 19, 249), з дінд. *srjāti* (*sárjati*) «виливає», ав. *həgəzaiti* «випускає, кидає, виливає», нвн. *selken* «капати» (Потебня РФВ 2, 6; Преобр. II 272), із схв. *сьез* «рожа» (*Skok Festschrift Koschmieder* 1958, 202—203); припускалося звуконаслідувальне походження (Фасмер III 595). — Фасмер—Трубачев III 595; Черных II 151.

селезі́нка, [*сележі́нка* Нед, *сележі́нь* Нед, *селезі́нь* ВеНЗн, *селеджі́н* ВеЛ, *селедя́нка* Нед]; — р. *селезёнка*, бр. *селязёнка*, др. *селезеня*, п. *śledzionka*, ст. *śleziona*, ч. слц. *slezina*, вл. нл. *słozyna*, болг. [*слéзен*, *слéзенка*, *слéзка*], м. *слезина*, *слезена*, *слезенка*, схв. *слезёна*, *слезі́на*, слн. *slezéna*, *slezén*, стсл. **слъзена**; — псл. *selzenь чи, можливо, *сьlezena (Вайян ВЯ 1960/6, 66—67); — споріднене з дірл. *selg* «селезінка», ав. *srəgəzan-*, гр. σπλήν, дінд. *plīhān-*, лат. *liēn*, лит. *blužnis*, прус. *blusne* «тс.»; у слов'янській звуковій формі після *s* відсутнє **p**, у давньоіндійській і балтійських відсутнє **s**, у латинській **sp**; не зовсім ясний також вокалізм: псл. **selz-* на східнослов'янському ґрунті мало б дати **soloz-*. — Черных II 151; Фасмер III 594—595; Преобр. II 271—272; *Brückner* 530—531; *Machek ESJČ* 554; *Schuster-Sewc* 1308—1309; *Skok* III 284; *Trautmann* 256; *Fraenkel* 52; *Топоров* 236—237; *Walde—Hofm.* I 799; *Frisk* II 769—770; *Pokorny* 987.

селéктор (телефонний пристрій), *селéкторний*; — р. болг. *селéктор*, бр. *селéктар*, п. ч. слц. *selektor*; — запозичення з англійської мови; англ. *selector* походить від пізньолат. *selēctor* «той, хто вибирає», пов'язаного з лат. *sēligo* «вибираю». — *Sł. wug. obcych* 674; *Klein* 1413. — Див. ще **селéкція**.

селéкція, *селекціо́нер*, *селекціо́нерство*, *селекці́йний*, *селекціо́нувати*; — р. болг. *селéкция*, бр. *селéкцыя*, п. *selek-*

сја, ч. *selekce*, слц. *selekcia*, вл. *selekciја*, м. *селекција*, схв. *селéкција*, слн. *selékcija*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Selektion*, фр. *sélection* походять від лат. *sēlectio* «вибір, відбір», пов'язаного з дієсловом *sēligo* «вибираю», утвореним з префікса *sē(d)* «поза-, геть» і дієслова *lego* «збираю». — SIC² 751; Kopaliński 877; Holub—Lyer 432, 434; Walde—Hofm. I 780. — Див. ще **легéнда, Северін**.

[**селéмено**] «поперечна балка в стелі» ДзАтл II, [*селéмена*] «тс.», [*селéмен*] «найвища центральна балка в сушарці» тж; — запозичення з угорської мови; уг. *szelemen* «лата; балка» засвоєно з південнослов'янських мов; пор. болг. діал. м. *слéме* «центральна балка в даху», схв. *слéме* (*слéме*) «найвища балка в даху», слн. *sléme* «тс.», р.-цсл. *слéма* «колода, перекладаина». — Німчук НЗ УЖДУ 14, 187; Клепикова ОЛА 1981, 52—53; MNTESz III 707. — Див. ще **слемéно**.

[**селéнка**] «наймит» Пр. XI діал. н.; — неясне.

селенографія «розділ астрономії, в якому вивчається поверхня Місяця», *селенограф*, *селенографічний*; — р. болг. *селенографія*, бр. *селенаграфія*, п. слц. *selenografia*, ч. *selenografie*, схв. *селенóграф*, слн. *selenografija*; — нове утворення з гр. *σελήνη* «місяць», пов'язаного з *σέλας* «світло», остаточно не з'ясованим, і *γράφω* «пишу». — SIC² 751; Sł. wug. obsyeh 674; Frisk II 689—691. — Див. ще **графіка**.

[**селепітися**] «присікатися» Нед; — неясне; очевидно, афективне утворення.

селепун — див. **шелепій**.

[**селепухи**] (сорт слив) Мак; — результат видозміни форми [*зелепу́ги*] «тс.», можливо, контамінованої з [*сарапúки*] «тс.». — Див. ще **зелепу́га**. — Пор. **сарапúк(и)**.

селéра (бот.) «*Arum L.*», [*салера*, *салери*, *салдерей*, *сельдерей*, *сельдерейя*, *селер*, *сильдирій*] «тс.» Мак; — запозичення з польської і російської мов; п. *seleg* «тс.» походить від іт. *sellero*, яке

зводиться до гр. *σέλινον* «тс.», етимологічно неясного; р. *сельдерей*, *сел(л)ерей*, звідки і бр. *сельдэрэй*, виводиться від гол. *selderij*, яке через н. *Sellerie*, фр. *céleri* і лат. *selinum* пов'язується з тим самим гр. *σέλινον*. — Коваль 70—71; Дзендзелівський St. sl. 6/1—2, 134; Черных II 152; Фасмер III 597; Sł. wug. obsyeh 675; Frisk II 691.

селітра, [*салéтра*, *салітра*], [*салітра́ниця*] «місце добування селітри» Нед, [*салітра́нка*] «мокра земля, ґрунт, багатий на солі азоту» ВеНЗн, *селітра́ний*, *селітрува́ти*; — р. *селітра*, бр. *салéтра*, п. *saletra*, ч. *salnitř*, *salnytr*, *salitr*, слц. *sanitra*, болг. *селітра*, *салітра*, схв. *шàлїтра*; — очевидно, через німецьке й італійське посередництво (бав. *Salitter*, нвн. *Salniter*, іт. *salnitro*) запозичено з латинської мови; лат. *sal nitrum* «лужна сіль» складається з *sal* «сіль», спорідненого з псл. *solь*, укр. *сіль*, і *nitrum* «натр, сода». — Черных II 151—152; Фасмер III 596; Преобр. II 272; Вгückner 479; Младенов 578. — Див. ще **нітра́т, сіль**.

селó, [*селі́на*] (зменш.) Нед, [*селі́сько*] (збільш.) Нед, [*селі́тва*] «основа, фундамент», [*селі́тьба*] «селище, садиба, будинок», *селища́нин*, *селі́ще* «поселення; місце, де було село», [*селі́не*] «поселення, земля» Нед, [*селóвич*] «сільський мешканець» Нед, *селі́бище* (заст.) «поселення», *селю́к*, [*селю́х*], *селю́цтво*, *селюча́* «сільська дитина», *селя́нин*, *селя́нство*, [*селя́ниця*] «селянка», [*селя́чка*] «поселення, село» Нед, *сільча́к* «житель села», *селя́нський*, *сільський*, *селі́ти*, *виселéнець*, *ві́селок*, *ві́сілок*, [*заселéнниця*] «жителька» Ж, [*заселі́ще*] «заселене місце», [*заселле* Пі, *заселок* Ж, Пі] «тс.», [*засі́лля*] «тс. Пі; виселок», *населéння*, [*осел*] «зал» Пі, *оселéнець* «поселенець», [*оселéць*] «тс.», [*оселі́ца*] «садиба» Л, *оселі́ще* «місце поселення», [*оселок*] «оселя» Ж, *осел́я*, [*оселя́нин*] «поселенець» Ж, *переселéнець*, *переселéць*, [*переселя́нин*], *поселéнець*, *поселéння*, *поселок*, [*посельча́нин*] «односельчанин» Мо, [*поселю́х*]

«бездомний» Нед, *посілля* «садиба», *поселянін*, *присілок*, *присілок*, [*присільний*] «сусідній» Нед; — р. *селоб*, бр. *сялоб*, др. *село*, п. *sioto*, *siedlić* «селити», ч. *selo* «село; рілля», *śídlo* «місцеперебування», *sedlák* «заможний селянин», слц. *sedliak* «тс.», нл. *sedtlo* «житло», болг. *сѣлоб*, м. *село*, схв. *сѣло*, слн. *sĕlo*, стсл. **село** «населене місце, двори, будівлі»; — псл. *sedlo*, пов'язане із *sĕdēti «сидіти»; ця лексична основа змішалася з основою псл. *selo* «рілля», спорідненою з лит. *salà* «острів», сх.-лтс. *sola*, лат. *solum* «грунт», двн. *sal* «будинок, житло», лангобардським *sala* «двір, будинок»; пор. др. *село* «поле», ч. *selo* «рілля», слн. *sĕlo* «грунт», стсл. **село** «поле, земля», п. *sioto* замість закономірного *siodtlo*. — Черных II 152; Фасмер III 596; Преобр. II 272—273; Grückner 491—492; Machek ESJC 539; Младенов 578; Skok III 218—219; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 228—230. — Пор. зал.

сель «бурхливий паводок на гірських річках з намулом і камінням», *селевий*; — р. *сель*, *силь*, бр. *сель*, ч. *sil*, *sel* «тс.»; — запозичення з тюркських мов; кирг. *сел* «повідь; сель, селевий потік», аз. *сел* «потік, повідь», тур. *sel* «потік» походять від ар. *saíl* «бурхливий потік». — СІС² 752; Шипова 283.

сельджуки (стародавні туркменські племена); — р. *сельджуки*, бр. *сельджуки*; — назва племен походить від особового імені *Сельджук*, яке належало родоначальникові династії, що стояла на чолі цього племені. — БСЭ 38, 240.

селькупы «народність самодійської групи в Північній Азії»; — р. бр. *селькупы*; — прийнята тепер замість давнішого *остяко-самоїди* назва походить від самоназви селькупів *соль куп*, букв. «тайгова людина» або «земельна людина» (відповідно до відмінностей у вимові першого компонента). — Попов Назв. нар. 154—155; Прокофьева Яз. нар. СССР III 396.

сельтерський — див. **зельтерська**.

селява (іхт.) «шемая дніпровсько-азовська, *Chalcalburnus schischkovi* Dren-

sky chalcoides; [верховодка, *Alburnus alburnus* L. (Leder)]»; — р. [*селява*] «шемая; вид верховодки», [*селава*] «верховодка», бр. *сялява* «тс.», п. *sielawa* «сиг європейський, *Coregonus albula* L.; [верховодка]»; — задовільного пояснення не має; припускалося запозичення з балтійських мов (лит. *seliavà* «сиг європейський», [*salavà, sel(i)ovà, sĕlava, sĕlavà*] «тс.» — Преобр. II 271; Matzenauer LF 19, 249; Leder 75); але й навпаки, литовські форми вважаються запозиченнями зі слов'янських мов (Fraenkel 774); зіставлялося з гр. *сѣлаχος* «риба, що випускає фосфоричне світло» (Горяев Доп. I 42); пов'язувалося з р. *соловѣть* «соловити» за характером забарвлення, пор. р. *соловѣй* «жовтуватий» (Leder 75). — Фасмер III 594.

семантика «сфера значення одиниць мови; учення про значення мовних одиниць», *семантичний*; — р. болг. м. *семантика*, бр. *семантыка*, п. *semantyka*, ч. слц. *sémantika*, вл. *semantika*, схв. *семантика*, слн. *semántika*; — запозичено з французької мови, можливо, через німецьку; н. *Semántik* походить від фр. *sémantique*, утвореного М.Бреалем у 1897 р. на основі гр. *σημαντικός* «позначаючий, значущий», яке через форми *σημαντός* «відзначений, позначений» і *σημαίνω* «означаю, позначаю» зводиться до *σημα* «знак, відзнача», др. *сѣма* «тс.», що малопереконливо зіставлялося з дінд. *dhyāman* «думка» (Brugmann Grundriss II 348). — СІС² 752; Kopaliński 877—878; Dauzat 659—660; Frisk II 695—696.

семасіологія «учення про значення», *семасіолог*, *семасіологічний*; — р. болг. *семасиологія*, бр. *семасіялогія*, п. *semazjologia*, ч. *sémasiologie*, *sémaziologie*, слц. *sémaziológia*, вл. *semaziologija*, м. *семазиологија*, схв. *семазиологіја*, слн. *semaziologíja*; — запозичення з німецької мови; н. *Semasiologie* утворено з гр. *σημασία* «значення», пов'язаного з *σημα* «знак», і *-λογία*, пов'язаного з *λόγος* «слово» і вживаного лише як другий компонент назв наук. — СІС² 752;

Kopaliński 877—878; Fremdwörterbuch 573. — Див. ще **лóгика**, **семáнтика**.

семафóр, *семафóрник*, *семафóрти*; — р. бр. *семафóр*, п. ч. слц. вл. *semafor*, болг. *семафóр*, м. *семафор*, схв. *семафор*, слн. *semafor*; — запозичення з французької мови; фр. *semafor* утворено з гр. σήμα «знак» і φορός «носій», пов'язаного з φέρω «несу», спорідненим з псл. *berq*, укр. *беру*. — Черных II 153; Фасмер III 598; Dauzat 660. — Див. ще **брати**, **семáнтика**.

[семáш] (бот.) «одинарник європейський, *Frientalis europaea* L. Нед; братки, *Viola tricolor* L. Куз»; — р. *седмичник* «одинарник», бр. *семачок*, [*седмачок*], п. *siódmaczek*, ч. *sedmikvítek*, слц. *sedmokvietok* «тс.»; — похідне утворення від числівника *сім* (*семи*); назва зумовлена тим, що квітка одинарника має найчастіше сім пелюсток; на братки назва перенесена, очевидно, за зовнішньою подібністю. — Mashek Jm. rostl. 174. — Див. ще **сім**.

[сембрéля] «плата наймитам; винагорода пастухам», [*сембрíля*, *сембрíла* Шух] «тс.», [*сембрíня*] «служба; винагорода за службу» Нед; — запозичення з румунської мови; рум. *simbríe* «жалування, заробітна плата» є похідним від заст. *simbră* «об'єднання, артіль», яке зводиться як запозичення до псл. **sebr-* (пор. др. *сябръ* «сусід, член общини», укр. [*сябер*] «учасник, здольщик», сербське ст. *себрь* «учасник, спільник, компаньйон»); виведення рум. *simbră* від уг. *simboга* «побратим, приятель» (DLRM 775) або від стсл. *сѣпрѣгъ* «парна упряжка», схв. *сѣпруг* «чоловік у шлюбній парі» (MNTESz I 436—437) позбавлене підстав. — Sheludko 142; Габинский Вост.-сл.-молд. взаимод. II 138—139; Vrabie Romanoslavica 14, 171; Vincenz 4; Фасмер III 824. — Див. ще **сябер**¹.

Семéн, [*Семáнь* Нед, *Сéмко* тж], *Сéник*, *Сень*, *Сенькó*, *Сéньо*, *Сéня*, ст. *Симеон* «слухаючий, або вислухане» (1627); — р. *Семён*, ст. *Симеон*, бр. *Сямён*, др. *Симеонъ*, *Семеонъ*, *Семень*, ч. слц.

Simeon, болг. *Симеон*, схв. *Симéон*, стсл. *Симеонъ*; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Συμεών* походить від гебр. *Sim'ôn*, пов'язаного з *šāma'* «слухати». — Вл. імена 86; Беринда 235; Петровский 198; Спр. личн. имен 455; Klein 1445. — Пор. **Сімон**.

[семéни] (іст.) «добірні (надвірні) козаки» Куз, *Brückner*; — болг. *сеймён* «жандарм, поліцай», м. *сејмен* «тс.», схв. *сејмен(ин)* «солдат, стражник»; — запозичення з турецької мови; тур. заст. *seğmen* (*сәймән*) «псар; яничар» зводиться до перс. *sāgbān* «псар», похідного від *sāg* «собака». — *Brückner* 484; Младенов 577; Skok III 214; Радлов IV 1, 439; Räsänen Versuch 407.

[семéник] (орн.) «коноплянка, *Canduelis (Acanthis) cannabina*»; — результат видозміни назви [*сімéнник*] «коноплянка», похідної від *сім'я* «насіння коноплі» з наближенням до особової назви *Семéн*. — Див. ще **сім'я**¹.

[семенівкі] (сорт ранньоосінніх груш) *BeH3n*; — похідне утворення від імені *Семéн*; назва зумовлена тим, що ці груші допівають на день св. Семена (14 вересня). — *BeH3n* 54.

[семернік] (бот.) «вовче тіло болотне, *Comarum palustre* L.» Нед; — похідне утворення від *семеро*, *сім*; назва пов'язана, очевидно, з кількістю стебел, що звичайно виростають з одного кореня; пор. іншу назву вовчого тіла [*сім паличок*]. — Див. ще **сім**.

семер'яга, *семиряга*, *семряга* — див. **серм'яга**.

семéстр; — р. бр. *семéстр*, п. ч. *semestr*, слц. вл. *semester*, болг. *семéстръ*, м. *семестар*, схв. *сёместар*, слн. *seméster*; — запозичення з французької мови; фр. *semestre* «півріччя; шестимісячний» походить від лат. *sēmēstris* (*secsmenstris) «шестимісячний», утвореного з основ числівника *sex* «шість», спорідненого з псл. *šestь*, укр. *шість*, та іменника *mēnsis* «місяць», спорідненого з псл. *mēsęсь, укр. *місяць*. —

СІС² 752; Черных II 153; Фасмер III 599; Kopaliński 878; Holub—Lyer 434; Walde—Hofm. II 71. — Див. ще **місяць**, **шість**. — Пор. **менструація**, **тримістр**.

[**семижилъник**] (бот.) «подорожник великий, *Plantago major* L.» Мак; — складне утворення з основ числівника *сім* (*семі*) та іменника *жіла*; назва зумовлена, очевидно, тим, що на листках подорожника чітко виділяється декілька (3—9) жилок. — Шамота 8. — Див. ще **жіла**, **сім**.

[**семиколінка**] (бот.) «рдесник блискучий, *Potamogeton lucens* L.» Мак; — складне утворення з основ числівника *сім* (*семі*) та іменника *коліно*; назва зумовлена, очевидно, звичайною кількістю вузлів на стеблі цього виду рдесника. — Див. ще **коліно**, **сім**.

[**семисильник**] (бот.) «золототисячник, *Erythraea centaureum* Pers.; ранник вузлуватий, *Scrophularia podosa* L.» Мак; — складне утворення з основ числівника *сім* (*семі*) та іменника *сіла*; назва пов'язана з лікувальними властивостями цих рослин (пор. *дев'ятисил* під *дев'ясил*). — Див. ще **сіла**, **сім**.

[**семиуріка**] (вид рослини) Нед, ВеЗн; — складне утворення з основ числівника *сім* (*семі*) і, очевидно, іменника *уріки* «пристріт»; точніша етимологія неможлива через неясність значення.

семінар; — р. *семінар*, *семінарий*, бр. *семінар*, п. *seminarium*, ч. *seminář*, слц. слн. *seminár*, вл. *seminar*, болг. *семінар*, м. *семинар*, схв. *семінар*; — запозичення з німецької мови; н. *Seminár* походить від лат. *sēminārium* «розсадник; школа», пов'язаного з *sēmen* «сім'я», спорідненим з псл. *sěmę*, укр. *сім'я*. — СІС² 752; Черных II 153; Kopaliński 878; Fremdwörterbuch 573. — Див. ще **сім'я**¹. — Пор. **семінарія**.

семінарія, *семінаріст*, *семінарійний*; — р. болг. *семінария*, бр. *семінарыя*, п. *seminarium*, ч. *seminář*, слц. *seminár*, вл. *seminar*, м. *семинарија*, схв. *семінарій(а)*, *семінар*; — через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. *sēminārium* «роз-

садник, школа». — СІС² 752; Фасмер III 599; Kopaliński 878. — Див. ще **семінар**.

семіотика «наука про знаки; (мед.) учення про ознаки хвороб»; — р. болг. *семиотика*, бр. *семіотыка*, п. *semiotyka*, ч. *sémiotika*, слц. вл. *semiotika*, схв. *семиотика*, слн. *semiótika*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Semiótik*, фр. *sémiotique*, англ. *semiotics* походить від гр. *σημειωτικός* «такий, що має ознаки», пов'язаного з *σημείον* «ознака, знак», *σημα* «знак». — СІС² 752; Kopaliński 877—878; РЧДБЕ 654; Klein 1415. — Див. ще **семантика**.

семіти «семітські народи — євреї, араби та ін.», *семіт* «представник семітського народу», *семітизм*, *семітичний*; — р. болг. *семіт*, бр. *семіт*, п. ч. слц. *Semita*, вл. *Semit*, м. *семитски*, схв. *Семіти*, слн. *semít*; — запозичення з німецької мови; н. *Semite* (з 1781) утворено від біблійного імені гаданого родоначальника семітських народів Сіма, одного з трьох синів Ноя; н. *Sem* (через лат. *Sēm*, гр. *Σήμ*) походить від гебр. *Sēm*, букв. «знатне ім'я, слава». — СІС 585; Kopaliński 878; Gr. Fwb. 690; Dauzat 660; Klein 1416.

сенат, *сенатор*, *сенаторство*; — р. бр. болг. *сенат*, п. вл. *senat*, ч. слц. слн. *senát*, м. *сенат*, схв. *сєнāt*; — запозичення з латинської мови; лат. *senātus* «сенат, державна рада Риму», *senātor* «член сенату» є похідними від *senex* «старик, старець», спорідненого з гр. *ἔνος* «старий», дінд. *sánaḥ*, *sanáyaḥ*, ав. *hapa-*, лит. *sėnas*, вірм. *hın* «тс.», дкіпр. корн. *hēn* «старик», брет. *hen* «тс.». — СІС² 753; Hüttl-Worth 17; Фасмер III 601; Kopaliński 879; Holub—Lyer 434; Walde—Hofm. II 514.

сенбернар (порода собак); — р. бр. болг. *сенбернар*, п. *bernard*, ч. *bernardůp*, слц. *bernardín*, схв. *бернардінац*, слн. *bernardínes*; — запозичення з французької мови; фр. *Saint-Bernard* «святий Бернар» пов'язане з монастирем св. Бернара в Альпах, де розводилась ця порода собак для надання допомоги гір-

ським подорожнім. — СІС² 753; РЧДБЕ 655.

[**сенес**] (бот.) «касія, *Cassia senna* Lamk.» Нед; — запозичення з польської мови; п. *senes* «висушені листки або стручки касії», як і схв. *сєна* «*Cassia acutifolia*», походить від пізньолат. *sepe* «касія», яке зводиться до ар. *saṇā*; *senē* «тс.». — *Sl. wug. obsyeh* 676.

[**сєник**] (орн.) «синиця чорноголова, *Parus palustris* L.» Нед, *сєнчик* «синиця блакитна, *Parus caeruleus* L.», [*семенівка*] «синиця чорноголова; різновид сови» Куз; — очевидно, результат видозміни назви *синиця*, зближеної з особовим ім'ям *Сєник*, зменш. від *Семєн*. — Див. ще **Семєн**, **синиця**.

сенс; — р. *сенс*, бр. *сєнс*; — запозичення з польської мови; п. *sens* походить від лат. *sēnsus* «почуття, свідомість, розум, значення, зміст, думка», пов'язаного з *sentio* «відчуваю, розумію, думаю», можливо, спорідненим з двн. *siþaþ* «іти, прагнути; думати», *siþ* «дух, сенс», *senten* «посилати», гот. *sandjan* «тс.», *siþs* «знак; шлях, хід», лит. [*siþtėti*] «вирішувати, думати, міркувати». — СІС² 753; Фасмер III 601; *Sl. wug. obsyeh* 676; Klein 1417—1418; Walde—Hofm. II 516.

сенсация, *сенсацийний*; — р. *сенсация*, бр. *сенсация*, п. *sensacja*, ч. *sensace*, *senzace*, слц. *senzácia*, вл. *sensacija*, болг. *сензация*, м. схв. *сензация*, слн. *senzacija*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Sensatiön* «сенсация», фр. англ. *sensation* «тс.; почуття, відчуття» походять від пізньолат. *sēnsatiō* «відчуття», пов'язаного з лат. *sēnsus* «почуття», *sentio* «почуваю». — СІС² 753; Черных II 155; Kopaliński 879—880; Gr. Fwb. 691; Dauzat 661; Klein 1417. — Див. ще **сенс**.

сенсуальный, *сенсуалистичний*, *сенсуалізм*, *сенсуаліст*; — р. *сенсуальный*, бр. *сенсуальный*, п. вл. *sensualny*, ч. *sensuální*, *senzuální*, слц. *senzuální*, болг. *сензуален*, *сенсуален*, схв. *сєнзуалан*, слн. *senzuálen*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Sensuell*,

фр. *sensuel*, англ. *sensual* походять від пізньолат. *sēnsuālis* «чуттєвий», пов'язаного з лат. *sēnsus* «почуття», *sentio* «почуваю». — СІС² 754; Kopaliński 685; *Fremdwörterbuch* 575; Dauzat 661; Klein 1418. — Див. ще **сенс**.

сєнтєнция, *сєнтєнцийний*, *сєнтєнцийозний*; — р. болг. *сєнтєнция*, бр. *сєнтєнция*, п. *sentencja*, ч. *sentence*, слц. *sentencia*, вл. *sentenca*, м. *сєнтєнција*, схв. *сєнтєнција*, слн. *sentėnca*; — через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. *sententia* «думка, погляд, вислів, сєнтєнция» походить від дієслова *sentio* «почуваю, розумію, думаю». — СІС² 754; Фасмер III 601; Hüttl-Worth 16; Kopaliński 880. — Див. ще **сенс**.

сєнтимєнт, *сантимєнт*, *сєнтимєнталізм*, *сантимєнталізм*, *сєнтимєнталіст*, *сантимєнталіст*, *сєнтимєнтальщина*, *сєнтимєнтальний*, *сантимєнтальний*, *сєнтимєнтальничати*; — р. *сєнтимєнт*, *сантимєнт*, бр. *сєнтымєнт*, п. *sentyment*, ч. слц. *sentiment*, вл. *sentimentalny*, болг. *сантимєнтален*, м. *сєнтимєнт*, схв. *сєнтимєнталан*, слн. *sentimentálen*; — запозичення з французької мови; фр. *sentiment* «почуття, чутливість» є похідним від *sentir* «почувати», що зводиться до лат. *sentio*, *sentire* «тс.». — СІС² 754; Фасмер III 602; Dauzat 661, 662; Gamillscheg 804. — Див. ще **сенс**.

[**сєньга**] (іхт.) «лосось, сьомга, *Salmo salar* L. Нед; вид риби»; — р. [*сєньга*] «вид ляща, *Abramis ballerus*», [*синьга*] «плітка, *Cyprinus*»; — неясне; виводиться від мокш. *šėni* «плітка», фін. *säynäs* «язь, *Cyprinus idus*», ест. *säinakas*, саам. *siŋn* «тс.» (Фасмер III 602, 626) і від р. *сінний* за характером забарвлення (Leder 84); може бути пов'язане і з р. *сємга*. — Пор. **сьомга**.

сєньйор, *сєньйора*, *сєньйорита*, *сєньйорат*, *сєньйорія*, *сєньйоральный*; — р. болг. *сєньйор*, бр. *сєньйер*, п. *señor*, ч. слц. *señor*, вл. *senior*, м. *сениор*, схв. *сєньйер*, *сєньйор*, слн. *senjór*, *señór*; — запозичення з іспанської і французької

мов; ісп. señor «пан», фр. seigneur «сеньйор» походять від лат. senior «старший», пов'язаного з senex «старик». — СІС² 754; Фасмер III 602; Kopaliński 879; Dauzat 658. — Див. ще **сенат**.

сепаратний, *сепаратівний*, *сепаратизм*, *сепаратист*, [сепаратка] «окрема кімната; купе» Куз; — р. *сепаратный*, бр. *сепаратны*, п. *separatyzm*, ч. *separátní*, слц. *separátny*, вл. *separatny*, болг. м. *сепаратен*, схв. *сѣпарѣтан*, слн. *separáten*; — запозичення з німецької мови; н. *separát* «відособлений, окремий» походить від лат. *sēparātus* «тс.», пов'язаного з *sērago* «відокремлюю, розділяю», утвореного з *sē(d)* «для себе», спорідненого з псл. *sebe*, *se*, укр. *сѣбѣ*, *ся*, і *раго* «готую». — СІС² 754; Фасмер III 603; Fremdwörterbuch 575; Walde—Hofm. II 517. — Див. ще **апарат**, **сѣбѣ**, **ся**¹.

сепаратор, *сепарация*, *сепараторник*, *сепараторна*, *сепараторний*, *сепарацийний*, *сепарувати*; — р. болг. м. *сепаратор*, бр. *сепаратар*, п. *separator*, ч. слц. слн. *separátor*, схв. *сѣпарѣтор*; — запозичення з німецької мови; н. *Separátor* походить від пізньолат. *sēparātor* «відокремлювач», пов'язаного з лат. *sērago* «відокремлюю, розділяю». — СІС² 754; Фасмер III 603; Kopaliński 880. — Див. ще **сепаратний**.

сепарация — див. **сепаратор**.

[**сепеліти**] «шепелявити» Нед, [*сепелявити*] «тс.», [*сепелявий*] «шепелявий», [*сепелявець*] тж; — очевидно, результат контамінації основ дієслова *шепелявити* і запозиченого його відповідника п. *serpenić* «шепелявити». — Див. ще **шепеляти**.

сепет, *сепетка* — див. **сапет**.

сепія (зоол.) «каракатиця, *Sepia* L.; коричнева фарба, виділювана каракатицею або виготовлювана штучно»; — р. болг. *сепия*, бр. *сепія*, п. *sepia*, ч. *série*, слц. *séria*, вл. *serija*, м. *сепија*, схв. *сѣпија*, слн. *sérija*; — через західноєвропейські мови (н. *Série*, фр. *séria*, англ. *sepia*) запозичено з латинської; лат. *sēpia* походить від гр. *σηπία* «каракати-

ця», етимологічно неясного, можливо, пов'язаного з *σηπιοι* «гнию», *σηψις* «гниття». — СІС² 755; St. wug. *obcuch* 677; Fremdwörterbuch 575; Klein 1419; Frisk II 696. — Пор. **сѣпсис**.

сѣпсис «загальне зараження організму»; — р. болг. *сѣпсис*, бр. *сѣпсис*, п. *sepsis*, ч. *sepse*, слц. *sepsa*, м. *сѣпса*, схв. *сѣпса*, слн. *sépsa*; — запозичення з німецької мови; н. *Sépsis* походить від гр. *σηψις* «гниття», пов'язаного з *σηπιοι* «гнию», яке зіставляється з дінд. *kyāku* «гриб» і лит. *šiūpti* «гнити». — СІС² 755; Fremdwörterbuch 575; Klein II 1419; Frisk II 696—697.

септет (муз.) «твір для 7 голосів або інструментів; ансамбль із 7 виконавців»; — р. болг. *септет*, бр. *септѣт*, п. вл. *septet*, ч. слц. *septeto*, схв. *сѣптет*, слн. *septét*; — запозичення з німецької мови; н. *Septett*, як і англ. *septet(te)*, утворено від лат. *septem* «сім», спорідненого з дінд. *saptá*, лит. *septyni*, псл. *sedmь* «тс.», укр. *сім*, за аналогією до *Duett* «дуєт», *Quartett* «квартет». — СІС² 755; Kopaliński 881; Holub—Lyer 435; Gr. Fwb. 692; Klein 1420. — Див. ще **сім**.

септима (муз.) «сьомий ступінь діатонічної гами; інтервал від будь-якої даної ноти до сьомої цієї гами»; — р. болг. м. *септима*, бр. *септыма*, п. *septyma*, ч. слц. вл. *septima*, схв. *сѣптима*, *септíма*, слн. *séptima*; — запозичення з латинської мови; лат. *septima* «сьома» (чол. р. *septimus*) пов'язане з *septem* «сім». — СІС² 755; Kopaliński 881; Holub—Lyer 935; РЧДБЕ 657. — Див. ще **септет**.

септичний «гнилісний»; — р. *септический*, бр. *септычны*, п. *septyczny*, ч. слц. *septický*, вл. *septiski*, болг. *септичен*, *септически*, м. *септичен*, схв. *сѣптичан*, слн. *séptičen*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *séptisch*, фр. *septique*, англ. *septic* походять від лат. *sēpticus*, яке зводиться до гр. *σηπτικός* «такий, що викликає нагноєння», пов'язаного з *σηψις* «гниття». — СІС² 755; Kopaliński 881; Dauzat 662; Klein 1419. — Див. ще **сѣпсис**.

сер (звертання до чоловіка в Англії, США та ін.); — р. бр. *сэр*, п. ч. слц. слн. *sig*, болг. *сър*, схв. *сър*; — англ. *sig* «пан» (звертання), ст. *siġe* «тс.» походить від фр. ст. *siġe* «тс.», яке зводиться до лат. *senior* «старший», пов'язаного з *senex* «старик». — Klein 1449; Dauzat 669. — Див. ще **сенат**, **сеньйор**.

серадэла (бот.) «*Oenithopus* L.»; — р. *серадэлла*, бр. *сырадэля*, п. ч. слц. вл. *seradela*, болг. *серадэла*; — запозичення з португальської мови; порт. *sergadela* (ісп. *serradella*) «тс.» походить від *sergado* (ісп. *serrado*) «зубчастий, зазублений», пов'язаного з порт. ісп. *segar* «пиляти», яке зводиться до лат. *segga* «пилка», етимологічно неясного; назва зумовлена формою непарно-перистих листків. — БСЭ 38, 538; Sł. wyg. obcsuch 678; РЧДБЕ 657; Walde—Hofm. II 524.

сераль «палац (у країнах Сходу)»; — р. бр. *сераль*, п. *seraj*, ч. слц. *serail*, схв. *сєрāj*; — запозичення з французької мови; фр. *séail* через італійське посередництво (іт. *serraglio*) зводиться до тур. *saġau* «палац» і, далі, до перс. *sārā(i)* «тс.», звідки й укр. *сарай*. — СІС² 755; Фасмер III 560; Kopaliński 881; Dauzat 663. — Див. ще **сарай**.

Серапіон, ст. *Серапіонъ*, *речен(о): серафiмскiй* (1627); — р. болг. *Серапион*, ч. *Serapion*; — запозичення з грецької мови; гр. *Σεραπίων* виводиться від *Σεραπiς*, імені єгипетського бога життя, смерті і зцілення; пов'язання з *серафiм* (Беринда 231), очевидно, помилкове. — Петровский 198; Спр. личн. имен 465; Илчев 447.

серафiм (церк., ангельський чин); — р. болг. *серафiм*, бр. *серафiм*, др. *серафимъ*, п. *serafim*, ч. вл. *seraf*, слц. *seraf*, *serafin*, м. *серафим*, схв. *серафим*, слн. *sēraf*, *serafin*, стсл. **серафимъ**; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. *Σεραφiм* зводиться до гебр. *šārāphīm* (мн.) «серафими», пов'язаного з *šārāph* «який горить, пече». — Фасмер III 603; Преобр. II 276; Kopaliński 881; Klein 1421—1422.

Серафiм, *Серафiма*, [*Сарахвіна*], *Сiма*, *Фiма*; — р. болг. *Серафiм*, *Серафiма*, бр. *Серафiм*, п. ч. *Serafima*, слц. *Serafin*, схв. *Серафiн*, слн. *Serafin*; — запозичення з грецької мови; гр. *Σεραφiм* походить від гебр. *šārāphīm* «серафими». — Петровский 198—199; Спр. личн. имен 455; Илчев 447. — Див. ще **серафiм**.

серб, *сєрбин* «серб; [вид танцю]», [*сєрбинчiк*] «молодий серб», *сєрбiянин*, *сєрбiянка* «сєрбка; вид танцю», *сєрбка*; — р. бр. *серб*, п. вл. нл. *Serb*, ч. слц. *Srb*, болг. *сърбин*, м. *Србин*, слн. *Sřb*; — запозичення із сербохорватської і лужицьких мов; схв. *Срб*, *Србин*, ст. *србiнь*, *срблiнь*, вл. нл. *Serb* є давньою слов'янською племінною назвою, яка зберігається також в укр. *насєрб* «пасинок», *присєрбитися* «приєднатися»; загальноприйнятої етимології не має; виводиться від іє. **surb-/sirb-/serb-* «сєрбати», спочатку як назва молочних братів (Brückner 485; Schuster-Sewc 1283—1284); пов'язувалося також з іє. **ser-v-* «обєрiгати», до якого через скіф. **xaŋv-* зводиться й псл. *xъrvati «хорвати» (Mozzyński PZJP 147—148); спроби зведення до псл. *sęrbъ «сєрбер» (Преобр. II 267; Solmsen KZ 37, 592—593; Kalima ZfSlPh 17, 349—350) або зіставлення з дiнд. *sarbh-* «бити, рубати, убивати» (Потебня РФВ 1, 91) чи з лат. *sero* «нанизую, складаю», гр. *ἔρω* «ставлю в ряд» (Ильинский ИОРЯС 24/1, 138—139) викликають сумніви. — Фасмер—Трубачев III 603—604; Skok III 315—316; Mikkoła AfSlPh 42, 91.

[**сєрбадянка**] «трохи прокисле молоко» ВеУг, [*сєрбадзiянка*] «тс.» Доп. УЖДУ IV; — пов'язане з рум. *searbad* (молд. *сiрбiд*) «кислий (про молоко), несмачний, прiсний; блiдий», *sărbezî* «мiнятися, втрачати смак, скисати», яке зводиться до лат. *exalbidus* «бiлуватий», утвореного з префiкса *ex-* «ви-, з-» і прикметника *albidus* «бiлий», похiдного від *albus* «тс.». — Дзензелiвський Терит. дiал. 87; Клепикова Сл. и балк. языкозн. 188; Vrabie Romanoslavica 14, 171—

172; DLRM 755; СДЕЛМ 372. — Див. ще альбѡм, екс-.

[**серберина**] (бот.) «шипшина соба-ча, *Rosa canina* L.» Мак; — р. [сербері-на, сербарин, сирьбярїчник, сербалї-на] «тс.», [сорбалїна] «ожина, *Rubus*», [соробалина] «тс.», бр. [сербалїн, церба-лїн] «тс.» (з р. ?); — остаточно не з'ясо-ване; зіставляється (Jakobson IJSLP 1/2, 1959, 272) з ч. *srabařina* (*svrabařina) «гни-тючі відносини, важка ситуація», слц. *sraborit* «міль» і зводиться до псл. **sv^bg-^beti* «свербіти» (пор. [свербїгуз] «шип-шина», [свербак] «тс.»); порівнювалось також з лит. *serbentà* «смородина», *siřr-^ti* «дозрівати», лат. *sorbus* «горобина» (Mühl.—Endz. III 807; Krogmann WuS 20, 183; Petersson PBrV 40, 81), а та-кож вважалось запозиченням з невідомого джерела (Matzenauer 304). — Фасмер—Трубачев III 721.

серберїз, серборїз — див. серпо-рїз¹.

сербщїна (заст.) «робота на пана, панщина» Бі; — очевидно, тотожне із серєбщїна (заст.) «податки на військо-ві потреби; податок на землю»; може бути пов'язане і з [сербувати] «служи-ти у війську»; пов'язання з лат. *servus* «слуга» (Бі 325) необгрунтоване. — Див. ще серєбщїна.

сервãл (зоол.) «хижак із родини кі-шок», сервãль Куз; — р. бр. сервãл, п. *serval*, ч. слц. *serval*; — запозичення з французької мови; фр. *serval* походить від порт. (lobo-)serval «(вовко-)олень», що зводиться до пізньолат. (lupus) *servãlis* «(вовк) оленеподібний», у якому використано основу лат. *servus* «олень», спорідненого з гр. *κερãος* «рогатий», псл. *korva, укр. *корѡва*. — СІС² 755; Kopaliński 883; Dauzat 664; Walde—Hofm. I 208. — Див. ще корѡва.

сервãнт; — р. бр. болг. сервãнт, п. *servantka* «тс.», ч. *servantka* «пристрій для ховання предметів (у цирку)»; — запозичення з французької мови; фр. *servante* «невеликий буфет» пов'язане із *servir* «служити, користуватися; пода-вати на стіл», що походить від лат. *ser-*

vire «служити», пов'язаного із *servus* «слуга, раб», мабуть, запозиченого з ет-руської мови. — СІС² 755; Kopaliński 883; Dauzat 664—665; Walde—Hofm. II 527.

сервѣтка, сервѣта, [сервѣтяний]; — запозичення з польської мови; п. *serweta*, як і бр. сурвѣтка, сурвѣта, ч. *servítek*, слц. *servítka*, вл. *serwieta*, болг. сервиѣтка, м. сервѣта, схв. сер-виѣта, слн. *serviéta*, походить від фр. *serviette* «серветка», пов'язаного з *servir* «служити; користуватися; подавати на стіл». — Акуленко 136—137; Sł. wug. obcsuch 679; РЧДБЕ 657; Dauzat 664. — Див. ще сервãнт.

сервїз «набір столового посуду», сер-вїрувати, сервувати Куз, сервѡваний; — р. болг. сервїз, бр. сервїз, п. *servis*, ч. слц. *servis*, м. сервис, схв. сєрвїс, сєрвїз, слн. *servís*; — запозичення з французької мови; фр. *service* «сервіз, обслуговування; служба» походить від лат. *servitium* «рабство; служба», пов'язано-го з *servus* «слуга, раб»; значення «сер-вїз» розвинулось у французькій мові під впливом *servir* «служити; користувати-ся; подавати на стіл». — СІС² 755; Чер-ных II 156; Kopaliński 883; Dauzat 664. — Див. ще сервãнт. — Пор. сєрвїс.

сєрвїс «обслуговування населення»; — р. м. сєрвїс, бр. сєрвїс, п. вл. *servis*, ч. слц. *servis*, болг. сервїз, схв. сєрвїс, слн. *sêrvis*; — запозичення з англійської мови; англ. *service* «обслу-говування, служба» походить від фр. *service* «тс.». — СІС² 756; Holub—Lyer 435; Klein 1424. — Див. ще сервїз.

сєрга, серєжка; — бр. [сєрьга]; — запозичення з російської мови; р. сєрь-га, [їсергã], ст. сєрьга загальноприй-нятої етимології не має; пов'язувалося з др. *усерязь* «вушна прикраса» (Пре-обр. II 281; Соболевский Лекции 93; РФВ 66, 351; Vaillant RES 18, 78; Mikl. EW 294, 372), з чув. ст. *šürgü* «обручка, кільце» (Фасмер III 611) і, зовсім непє-реконливо, з лат. *seriēs* «вушні підвіс-ки», гр. *ἔρμα* «тс.» (Ильинский ИОРЯС 24/1, 137—138); найбільш прийняте виведення (Räsänen Neuphilol. Mitt. 56,

1955, 52) з чаг. *isirya* (*ysurya*) «вушні підвіски», туркм. кар. кипч. карач. тат. каз. кирг. телеут. шор. *syra* «серга». — Фасмер—Трубачев III 611—612; Шипова 284—285.

Сергій (чоловіче ім'я), заст. *Sérgiij*, *Ser'jóga*, *Ser'jóža*, ст. *Sérgiij* «сътъ, ... ил(и) славень» (1627); — р. *Ser'géij*, *Sérgiij*, бр. *Sjar'géij*, др. *Ser'gij*, ч. слц. *Sergej*, болг. *Sérgiij*, *Ser'geij*, схв. *Ser'gej*, слн. *Sergej*, стсл. **Ser'gin**; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької: гр. Σέργιος походить від лат. *Sergius*, родового імені. — Вл. імена 86; Петровский 199; Спр. личн. имен 455; Илчев 447.

[**сергій**] «нагай», [*ser'gij*] «ремінний нагай» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з рум. *sîrg* «старанність», молд. *сыргуй* «старатися».

[**серда́к**] «верхній суконний одяг», [*sar'dák*, *sar'dát*, *sar'dachína*, *ser'dachína*], *ser'dúk* «тс.», [*oserdák*] «кожушок без рукавів»; — п. слц. діал. *serdak* (з укр.); — виводиться (Макарушка 13) від тур. [*şirdag*, *şerdak*] (пор. чаг. *şirdak*, *şirdaš* «вид одягу». — Радлов IV/2, 1075); пов'язується також із *сёрце* (Brückner 485; Фасмер II 459). — Пор. **лапсерда́к**.

[**серденько**] (бот., с. *зозульчине*) «трясучка середня, *Briza media* L.» Мак, [*ser'den'ka*] «дицентра велична, *Dicentra spectabilis* Borkh. (*Dielytra*)» Мак; — ч. [*srdička*] «трясучка середня», *srđcovka* «дицентра»; — похідні утворення від *сёрце*; назви зумовлені подібністю форми квіток обох рослин до серця; пор. н. *Herzeln* «трясучка середня». — Machek Jm. rostl. 56, 280. — Див. ще **сёрце**¹.

[**сердечна (трава)**] (бот.) «волошка лучна, *Centaurea jacea* L.» Мак, [*ser'dešna (trava)*] «підмаренник м'який, *Galium mollugo* L.; чина весняна, *Lathyrus (Orobus) vernus* Bernh.» Мак; — р. [*ser'dečnaja*] «волошка лучна, горошок» та ін., бр. [*сцярдзюшка*] «підмаренник північний»; — похідне утворення від *сёрце*; назва зумовлена лікувальними

властивостями рослин при внутрішніх («сердечних») хворобах. — Лік. росл. Енци. дов. 93, 345, 466—467; Носаль 157, 162. — Див. ще **сёрце**¹.

[**сердечник**] (бот.) «вид рослини Нед; фізаліс звичайний, *Physalis alkekengi* L.; золототисячник, *Centaureum Hill. Mak*», [*ser'dešnik*] «золототисячник» Мак, [*ser'dušnik*, *ser'dešne derevo Mak*] «тс.»; — бр. [*sardžčnik*] «золототисячник», [*sardžčnik*] «тс.»; — похідні утворення від *сёрце*; назва фізаліса зумовлена тим, що його плід знаходиться в середині круглої червоної коробочки, подібної до серця; назва золототисячника пов'язана з його широким застосуванням як лікувального засобу. — Див. ще **сёрце**¹.

[**сердзевий**] «червоний» ВеЗн; — неясне; можливо, пов'язане з п. *gdzawy* «рудуватий; іржавий».

сердитий, *сёрдиту*, [*сёрдувати*] «сердитися», [*ser'džuk*] «гнівливий чоловік» Нед, [*ser'djuk*] «тс.», [*pereser'dja*] «роздратування», [*rozser'ditij*] «дуже сердитий» Нед, *спересер'dja*; — р. *ser'dit'ij*, бр. *сјардзіты*, др. *сърдитыи*, п. *sierdzisty*, слц. *srđitý*, болг. *сърдит*, м. *срдит*, схв. *срдит*, слн. *srđit*, стсл. **сръдитъ**; — псл. *s'rditъ, *s'rdistъ, похідне утворення від іменника *s'rd(ьсе) «серце», оскільки серце уявлялося як центр емоцій, зокрема гніву; пор. *мати серце на когось* «сердитись», р. в *сердцах* «у стані гніву»; пор. паралельні утворення хет. *kartimija* «гніватися» від *kard-* «серце», лит. *širdaĩ* «сварка» від *širdis* «серце». — Булаховський Вибр. пр. III 383—384; Фасмер—Трубачев III 605; Шанский ЭИРЯ II 135—136; Кристенко Вступ 507; Mikl. EW 292; Trautmann 302. — Див. ще **сёрце**¹.

[**сердно́**] «садно» Нед; — результат видозміни деетимологізованої форми *садно́* і, можливо, зближення її з основою слів *сердитий*, *сердешний*.

сердолік «напівдорогоцінний камінь, різновид халцедону»; — бр. *сердали́к*, болг. *сердолік*; — запозичення з російської мови; р. *сердолік* походить від

гр. $\sigma\alpha\rho\delta\acute{o}\nu\upsilon\chi$ «тс.» (пор. стсл. **сардониксъ**, **сардоникни** «тс.»), утвореного з основ іменників $\sigma\acute{\alpha}\rho\delta\acute{\iota}\omicron\nu$ «камінь із Сард (у Лідії)» і $\delta\acute{o}\nu\upsilon\chi$ «онікс (коштовний камінь)», очевидно, тотожного з $\delta\acute{o}\nu\upsilon\chi$ «ніготь», спорідненим з псл. погъть, укр. *ніготь*; на ґрунті російської мови відбулося зближення з основами р. *сёрдце* і *лик* «обличчя». — СІС² 756; Фасмер III 605; Frisk II 398—399, 678. — Див. ще **ніготь**, **онікс**.

[сердúшка] (зоол.) «серцевидна раковина, *Cardium*» Нед, **[серцівка]** «тс.» Куз; — похідні утворення від *сёрце* (*сёрдце); назви зумовлені подібністю форми раковини до серця. — Див. ще **сёрце**¹.

сердюк «охоронець гетьмана», *сердюківна* «дочка сердюка» Бі, *сердюченко* Бі, *сердючина* «лейбгвардія гетьмана» Нед; — р. *сердюк*, п. *serdiuk* (з укр.); — виводиться від тур. *sürtük* «провідник, наглядч». — Фасмер III 606; Преобр. II 278; Шипова 284.

[серебрале (дерево)] (бот.) «лох, маслинка вузьколиста, *Eleagnus angustifolia* L.» Мак; — похідне утворення від *серебрó* (заст.) «срібло»; назва зумовлена сріблястим відтінком забарвлення листя лоху.

[серебщина] (заст.) «податки на військові потреби Л; податок за землю Нед», **[серебщизна]** (заст.) «податок за землю» Нед; — бр. заст. *серебщина*, п. *serebszczyzna* (іст.) «данина сріблом у середньовіччя в Литві і на Русі» (з укр. бр.); — похідне утворення від *серебрó*. — SJP VIII 155. — Див. ще **сріблó**. — Пор. **сербщина**.

серед (прийм.), заст. *середі*, *середі*, **[сєридь]** Нед, *з-серед*, *з-посеред*, *насеред*, **[óсередь]** «серед», *посєред*, **[посєредки]** «посеред» Пі; — р. *сєрид*, *сєредь*, бр. *сєрòд*, др. *сєредѣ*, *сєреди*, п. *śród*, ч. *uprostřed*, слц. *prostřed*, вл. *srjedz*, нл. *srjež*, болг. м. схв. *сред*, слн. *srédi*; — псл. *serdě «всередині», первісно форма місцевого відмінка від іменника *serda «середина». — Мельничук Вступ 488. — Див. ще **середá**.

середá «третій день тижня»; — р. **[сєредá]**, бр. *сєрадá*, др. *сєреда*, п. *środa*, ст. *śrzoda*, ч. *středa*, слц. *streda*, вл. *srjeda*, нл. *sřoda*, полаб. *sreda*, болг. *сєредá*, м. *сєреда*, схв. *сєреда*, *сєријєда*, слн. *sréda*, стсл. **сєрѣда**; — псл. *serda, власне «середина (тижня)» пов'язане із **s'rdь* «серце» (з іншим ступенем вокалізму); у функції назви дня тлумачиться як калька двн. *mittawēcha*, букв. «середина тижня» або нар.-лат. *media hebdomas* «тс.». — Німчук 58; Кочерган УМЛШ 1967/1, 29; Черных II 196; Фасмер III 607; Brückner 534; Schuster-Sewc 1349; Кристенко Вступ 507; Ивашина Веснік БДУ 1976/1, 56; Mikl. EW 292.

сєредіна СУМ, Нед, **[сєредєчка]** «осередок бузини» Нед, **[сєредізна]** «засіб» Нед, заст. *сєредник* «крапка з комою», *сєредняк*, *сєредняцтво*, **[сєредóвич]** «чоловік середніх літ» Нед, *сєредóвище*, **[сєредок]** «середина; засіб» Нед, *сєредінний*, *сєредній*, *сєредóвій* «внутрішній; середній; середніх літ», *сєредульший*, *сєредущий*, *всєредині*, *відосєредковий* Куз, *відосєредній* Куз, *досєредіни*, *зсєредині*, *зосєредити*, **[осєрдок]** «осередок», *осєреддя*, *осєредок*, **[осєредище]** «центр» Ж, **[осєредня]** «засіб» Ж, *опосєредкувати*, *опосєреднити*, **[підсєредульший**, **підсєредушний]**, *посєредник*, *посєредництво*, **[посєредіна]** «середина» Нед, *посєредині*, *посєредній*, *посєредничати*, **[просєред]** «пшана коса на Дніпрі», *розосєредити*; — р. *сєредіна*, бр. *сєрэдзіна*, п. *środowisko*, *średni*, ч. *středisko*, *střední*, слц. *stredisko*, *stredný*, вл. *srjedžina*, нл. *sředny*, полаб. *sredä*, болг. *сєредіна*, м. *сєредина*, схв. *сєредіна*, слн. *sredína*; — похідні утворення від псл. *serda «середина». — Черных II 156—157. — Див. ще **сєредá**.

[сєредінка] (іхт.) «сардель» Мо; — результат видозміни форми *сєрдінка* і зближення її з основою *сєредіна*. — Див. ще **сєрдіна**.

[сєрезник] (бот., *с. первенець*) «первоцвіт, *Primula auricula*» Нед; — р. **[сєрєжник]** (бот.) «трясучка середня, *Brija media*»; — похідне утворення від *сєр-*

га; назва відображає, очевидно, форму квітки. — Див. ще **сѣрга**.

[**сѣрѣн**] «замерзлий твердий сніг Г; іній Нед; ожеледиця Нед; пливуча крига Нед», [**сѣрѣнь**] «тс.» Нед, [**сѣрѣн**] «замерзлий після відлиги сніг» ЛПол, [**сирѣнь**] «твердий сніг» О, [**сирѣн**] «обледеніла кірка на поверхні снігу; наст» Л, [**сирѣн**, **шарѣн**, **шарѣн** Л, **ширѣн** Л] «тс.», [**серенів**] «гололід» ВеЛ, [**шерен**] «примерзла вода на річці; крига» О, [**шѣржень**] «іній» Нед; — р. [**сѣрѣн**] «замерзлий після відлиги шар снігу», [**серенá**, **сѣрѣнь**] «тс.», бр. [**шарѣн**, **сѣрѣн**], др. **серенъ** «тс.», н. szron «іній», ст. šzron, šron «тс.», ч. [strŕn] «перший тонкий лід на воді», с.р. [strŕn] «лід на гілках», слц. srieŕ «іній», слн. sŕep «тс.»; — псл. *serŕŕ, первісно «світло-сірий», пор. др. **серенъ** «білий» (про коня), р.-цсл. **срѣнъ** «тс.»; — споріднене з вірм. saŕn «лід», дісл. hiarn «замерзла маса снігу», а також лит. šarŕà «іній», лтс. saŕta, seŕta «тс.»; очевидно, в якийсь спосіб пов'язане зі стсл. **слана** «іній», болг. схв. **слана** «тс.», лит. šalnà «тс.», šalti «мерзнути», šaltas «холодний», лтс. salts «тс.».

— Німчук 150—151; Фасмер III 608; Преобр. II 279—280; Филін Происх. яз. 540—541; Machek ESJC 588; Meillet Etudes 446; Trautmann 303; Būga RR I 481; Fraenkel 973—974. — Пор. **серѣш**. **серенáда**; — р. болг. м. схв. **серенáда**, бр. **серэнáда**, п. вл. serenada, ч. слц. слн. serenáda; — запозичення з французької мови; фр. sérénade походить від іт. serenata «вечірня пісня, серенада», пов'язаного із sera «вечір», яке походить від лат. sŕrus «пізній», спорідненого з дірл. sŕr «тривалий, вічний», кімр. корн. брет. hŕr «довгий», гот. seŕrus «пізній», sainjan «зволікати», дангл. sŕð «пізній», дінд. sāyám «увечері». — СІС² 756; Черных II 157; Фасмер III 608; Kopaliński 882; Dauzat 663; Walde—Hofm. II 526—527.

[**сереніти**] «напирати»; — неясне.

[**серѣнча**] «щастя» Нед, [**саранча**] «тс.» О, ст. **серинча** (XVII ст.), **сренчлявий** (XVI ст.); — слц. serenča «тс.»; —

запозичення з угорської мови; уг. szerecsse «щастя, удача», ст. «доля; випадок» походить від півд.-сл. *sŕęča (< псл. *sŕęŕtja) «зустріч, випадок» (пор. схв. **срѣћа** «щастя», слн. sŕęča «тс.», болг. **срѣща** «зустріч», стсл. **сѣрѣща** «зустріч, доля». — О II 204; Лизанец 624; MNTEsz III 737. — Див. ще **стрїтїти**. — Пор. **стряча**.

серетонька — див. **сирїтка**.

[**серѣш**] «тонка крига на воді» ВеУг, [**засерешїти**] (воду) «затягти (воду) тонкою кригою» ВеУг, [**шѣрѣш**] «крига» Нед, [**шѣрѣшитися**] (про річку, коли посередині течії рушає крига) Нед; — р. [**шѣрошь**] «перший лід, шуга», [**шѣрошь**] «тс.», бр. [**шарѣш**], п. [šŕež] «тс.», ст. strysz «дрібна крига», ч. [stŕŕž] «тонка крига», слц. [strŕž] «наст; іній», [sriež] «тс.», вл. sŕež «тонка крига; іній», нл. sŕež «донний лід», болг. м. **скреж** «іній», схв. [**срѣш**, **срѣж** (**стрѣж**)] «тс.», слн. sŕež «наст»; — псл. *seršŕ/seržŕ «тонка крига; наст», словотворчо паралельне до *serŕŕ «наст»; — споріднене з лит. šeŕkšnas «іній», šarŕà «тс.», лтс. sŕrsna «іній; ожеледиця; наст»; паралелізм початкових **с** — **ш**, як у **сирїти** — **шипїти**, [**скїра**] — **шкїра** та ін.; пов'язання з р. **шершавый**, **шорох** (Фасмер IV 430), як і з іє. *serg- «мороз» (Нолуб—Кор. 359), помилкове. — Німчук 151; Brückner 534; Machek ESJC 589; Schuster-Sewc 1348—1349; Skok III 320. — Пор. **сѣрѣн**, **шѣрѣх**².

сержánt; — р. болг. м. **сержánt**, бр. **сѣржánt**, п. sierzant, ч. слц. вл. seržant, схв. **сѣржант**, слн. seržánt; — запозичено через російське і німецьке посередництво (н. Sergeant) з французької мови; фр. sergent походить від лат. serviēns (зн. в. servientem) «служачий», пов'язаного з servīre «служити». — СІС² 756; Коваль 188; Черных II 157; Фасмер III 608; Dauzat 663. — Див. ще **сервánt**.

[**сержина**] (бот.) «жоржина, Dahlia Cav.»; — результат видозміни форми **жоржина**, очевидно, зближеної з основою особової назви **Сергій**. — Див. ще **жоржина**.

сѣрія, *сѣрійний*; — р. болг. *сѣрія*, бр. *сѣрыя*, п. *seria*, ч. *série*, слц. *séria*, вл. *serija*, м. схв. *сѣрија*, слн. *sêrija*; — запозичення з німецької мови; н. *Série* походить від фр. *série*, яке зводиться як запозичення до лат. *seriēs* «ряд, низка, ланцюг», пов'язаного з *sego* «сплітаю, зв'язую, з'єдную», *sermō* «розмова», *sors* «жереб; доля», спорідненими з дірл. *serpaid* «сплітає, з'єднує», гр. *εἶρω* «ставлю в ряд», дінд. *saḡat-* «нитка», дісл. *sōgve* «намісто з перлин або камінців». — СІС² 756; Черных II 157; Фасмер III 608; Gr. Fwb. 693; Dauzat 663; Walde—Hofm. II 522—523.

сѣрійозний, *сѣрійоз*, *сѣрійознішати*; — р. *сѣрьёзный*, бр. *сур'ёзны*, п. *serio* «сѣрійозно», ч. *seriosní*, слц. *serióznu*, болг. м. *сѣриёзен*, схв. *сѣриёзан*, слн. *seriózen*; — запозичення з французької мови; фр. *sérieux* (жін. р. *sérieuse*) «сѣрійозний» походить як запозичення від пізньолат. *sēriōsus*, пов'язаного з лат. *sērius* «тс.; (первісно) ваговитий, важкий», спорідненим з двн. *swāgi* «важкий», *swāg*, нвн. *schwer* «тс.», гот. *swērs* «шановний», лит. *sveĩti* «підіймати, важити», *svaĩus* «важкий». — Черных II 158; Фасмер III 612; Dauzat 663; Walde—Hofm. II 521.

сѣрм'яга «домоткане грубе сукно; верхній одяг з такого сукна», [*сѣрем'яга* Куз, *сѣрм'яжина*, *сѣрм'янина*] «тс.», [*сѣрм'яжник*] «бідняк, що носить сѣрм'ягу», [*сѣрм'янець*] «сѣрм'яга» Нед, *сѣм'ряга* (одяг), *сѣмир'яга*, *сѣмр'яга*, [*сѣм'ряка*] «сѣрм'яга» Нед, [*сѣмр'яга*, *сѣром'яга*] «тс.» Нед; — р. *сѣрм'яга*, [*сѣмр'яга*], бр. *сѣрм'яга*, п. *siermiega* «груба тканина»; — остаточно не з'ясоване; зіставлення з лит. *širmas* «сірий», лтс. *siĩms* «сивий», пов'язаними з лит. *šar̃miõ* (*šermiõ*) «дика кішка», двн. *har̃mto* «горностай» (Brückner 489), з слат. *scagamant*, сгр. *σχαραμάτιον* «перська туніка, тканина золотом» (Грот Фил. раз. II 511; Matzenauer 304), з лат. *sego* «складаю, ставлю в ряд», *seriēs* «ряд», гр. *εἶρω* «плету, звиваю, нанизую» (Ильинский ИОРЯС 24/1, 138) сумнівні; зі-

ставлюване раніше ерз. *siřmaga* «літній полотняний кафтан» (Горяев 357; Преобр. II 280; Даль IV 138) саме запозичене з російської мови. — Фасмер III 609.

сѣрна (зоол.) «*Rupicapra Blainv.*», [*сѣрна́*] «козуля, *Capreolus Gray*» Нед, [*сѣрн* Нед, *сѣрніця*] «тс.», *сѣрненя*, *сѣрніна* «м'ясо сѣрни» Нед, [*сѣрніул*] «самець сѣрни» ВеУг, *сѣрніюк* «тс.», [*сѣрнія*] Нед, [*сѣрній*] «сѣрнячий» Нед; — р. *сѣрна*, др. *сърна*, п. *sařna*, ч. слц. *sr̃na*, вл. *sorna*, [*serna*], нл. *sarnja*, болг. *сърна́*, м. *sr̃na*, схв. *сърна*, слн. *s̃rna*, стсл. *сръна*; — псл. *s̃r̃na*; — споріднене з лтс. ст. *siřna* «сѣрна», прус. *siřvis* «олень», лат. *servus* «тс.», *cornū* «ріг», ав. *sr̃vā* «ріг, ніготь», дінд. *šr̃ngam* «ріг», гот. *hairn* «тс.», а також з псл. *korva, укр. *корова*; існує думка (Machek ESJC 572) про спорідненість тільки з лит. *stirna* «сѣрна», лтс. *stir̃na*, фонетично й інтонаційно відмінними від слов'янських, і про праєвропейське походження слова. — Німчук 198—199; Черных II 157—158; Фасмер III 609; Преобр. 280; Brückner 482; Holub—Kop. 348; Schuster-Sewc 1334—1335; Skok III 321—322; Trautmann 260; Karulis II 299—300; Mühl.—Endz. III 1074; Fraenkel 909. — Пор. **сърна**.

[**сѣрній**] «лагідний» Шух; — неясне; можливо, запозичення з угорської мови; пор. уг. *szerény* «скромний; простий; достатній; помірний; незначний; убогий»; може бути зіставлене також із вл. *serpiwu* «гнилий, м'який, трухлявий, крихкий».

сѣрп, *сѣрпастий*, [*сѣрповатий*] «сѣрповидний» Нед; — р. бр. *сѣрп*, др. *сърпъ*, п. *sierp*, ч. слц. *sr̃p*, вл. нл. *serp*, полаб. *sařp*, болг. *сърп*, м. *sr̃p*, схв. *сърп*, слн. *s̃rp*, стсл. *сръпъ*; — псл. **s̃r̃p̃r̃ь*; — споріднене з лтс. *siřps* «сѣрп», *siřpis*, гр. *ἄρπη* «тс.», *ἄρπάζω* «хватаю, граблю», лат. *sařpio* (*sařpo*) «підрізую лозу», можливо, також двн. *sařf* «гострий, грубий, жорстокий, дикий», ос. *æxsyřf* «сѣрп»; іє. **serp-* «сѣрп, кривий гак». — Фасмер—Трубацев III 609—610; Черных II 158; Преобр. II 281; Brückner 489—490; Machek ESJC 572; Schuster-Sewc 1285—

1286; Младенов 624; Skok III 322; Горячева Этимология 1982, 55; Meillet Études 239; Trautmann 260—261; Karulis II 187—188; Walde—Hofm. II 480; Абаев ВЯ 1959/2, 146—147; Рокоту 911—912.

сёрпа́нок СУМ, Нед «прозора тканина; (заст.) жіноче покривало на голову; [очіпок О], [сёрпа́нка] «тс.» Нед, Пі, *сёрп'я́нка*, *сёрпа́нко́вий*; — р. *сёрп'я́нка* «рідка льняна тканина», *сёрп'я́н* «тс.», бр. *сёрп'я́нка* «легка бавовняна тканина рідкого переплетення», п. [sierpanka] «тонка тканина, покривало» (з укр.), слц. [serviapka] «жіноча одяжна»; — запозичення з турецької мови; тур. serpenek походить від перс. sāgrāpāk «жіноча головна прикраса», яке має в своєму складі елемент sāg «голова». — Макарушка 13; Коваль 137; Фасмер III 610; Преобр. II 281; Горяев 318; Brückner 486; Machek ESJCS 443; Mikl. EW 294; Lokotsch 148.

сёрпантін «скручені вузькі паперові стрічки; звивиста дорога», *сёрпантін* «тс.», *сёрпанті́на* «закруглення шляху»; — р. *сёрпантін*, бр. *сёрпанці́н*, п. serpentyna, ч. слц. вл. serpentina, болг. *сёрпантін*, *сёрпанті́на*, м. схв. *сёрпанті́на*, слн. serpentina «звивиста дорога»; — запозичення з французької мови; фр. serpentin із serpent «змія», що походить від лат. serpens (зн. в. serpentes) «тс.»; (первісно) повзаючий», пов'язаного із serpo «повзаю», спорідненим з гр. ἔρπο «повзу», ἔρπετον «плазун», дінд. sarpati «повзе, йде», sarpāḥ «змія». — SIC² 756; РЧДБЕ 658; Dauzat 664; Walde—Hofm. II 524.

[сёрпéн] «вид танцю або хороводу на Великдень» Г, Нед; — неясне.

сёрпантін (мін.) «змійовик»; — р. болг. *сёрпантін*, бр. *сёрпанці́н*, п. serpentyn, ч. слц. слн. serpentin, схв. *сёрпéнтін*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Serpentin, фр. serpentín, англ. serpentine «тс.» утворені від лат. serpentinus «змійний», похідного від serpens «змія». — SIC² 756; Dauzat 664; Klein 588. — Див. ще **сёрпантін**.

сёрпень; — р. ст. бр. діал. *сёрпень*, др. *сёрпнь*, п. sierpień, ч. srpen, болг. *сёрпен*, схв. *сёрпаъ* «липень», слн. s'rap «липень; серпень», с.-цсл. *сёрпнь* «липень»; — псл. s'grьpь, похідне від *s'grь «сёрп», можливо, через прикметникову форму *s'grьpь «сёрповий»; пряме значення «місяць серпа, жнив». — Кочерган Мовозн. 1967/1, 58; Кравчук УМШ 1955/3, 62; Коваль 198; Hołyńska—Baranowa 57; Фасмер III 610; Преобр. II 281. — Див. ще **сёрп**.

[сёрпик] (орн.) «річковий крячок, Sterna hirundo L. (Cypselus apus Нед) Шарл»; — похідне утворення від *сёрп*; назва зумовлена подібністю крила крячка до серпа; пор. [сёрпкрийл] «тс.». — Див. ще **сёрп**.

[сёрпівнік] (бот.) «цикорій дикий, петрові батоги, Cichorium intybus L.», [сёрпник] «тс.» Мак; — похідне утворення від *сёрп*; назва пояснюється формою листків цикорію, ніби вищерблених по краях; пор. іншу назву цикорію [щербак]. — Machek Jm. rostl. 231. — Див. ще **сёрп**.

сёрпій¹ (бот.) «сёрпуха, Serratula L.», [сёрп Мак, сёрпник Мак, сёрпóк Нед], *сёрпúха*, [сёрпúха Мак] «тс.»; — р. *сёрпий*, *сёрпúха*, бр. *сёрпúха*, п. sierpić, ч. srpice, srpek, слц. s'рок, болг. *сёрпéц*, схв. *сёрпац*, слн. srpek; — похідні утворення від *сёрп* (<*s'grь); назви зумовлені подібністю верхніх листів рослини до сёрпів. — Machek Jm. rostl. 258. — Див. ще **сёрп**.

[сёрпій²] (бот.) «деревій звичайний, Achillea millefolium L.» Нед, [сёрпий Мак, сёрпівнік О, сёрпнік Нед, О] «тс.»; — похідні утворення від *сёрп*; назви є, очевидно, результатами скорочення форми *сёрпоріз¹* (див.).

[сёрпій³] (бот.) «королиця звичайна, Leucanthemum vulgare L. (Chrysanthemum leucanthemum)», [сёрпнік] «тс.»; — похідні утворення від *сёрп*; назви зумовлені, очевидно, надрізано зубчастою формою листків у частини екземплярів королиці (Лік. росл. Енци. дов. 214). — Див. ще **сёрп**. — Пор. **сёрпоріз²**.

[**серпкий**] «шершавий (язик у корови) ВеУг; потрісканий від вітру (про руки) Етимологія 1982»; — не зовсім ясно; зіставляється (Горячева Етимологія 1982, 54—55) з р. [серпнет] «холодно, морозить, коли вода покривається тонким льодом»; може бути пов'язане і з *серп* як позначення шерехатої поверхні, як на внутрішній лінії серпа.

[**серпоріз¹**] (бот.) «деревій, *Achillea millefolium* L.», [серпоруїзник] Л, *серберіз* Мак, *серборіз* Мак] «тс.»; — р. [серпорез], бр. [серпарезник] «тс.»; — складні утворення з основ іменника *серп* і дієслова *різати*, пізніше деетимологізовані; назва зумовлена, очевидно, кровоспинною дією, найчастіше використовуваною при порізах серпом; пор. *кривавник* «деревій». — Носаль 19—20. — Див. ще **різати, серп**.

[**серпоріз²**] (бот.) «різак, *Falcaria rivini*», [серпачка Нед, *серпень* Мак, *серпики* Мак] «тс.»; — бр. *сярпок*, п. *sierpnica*, ч. *srpek* «тс.»; — складне утворення з основ *серп* і *різати*; назва зумовлена тим, що листки різака мають зубчасті краї. — Шамота 136; Machek Jm. rostl. 157. — Див. ще **різати, серп**. — Пор. **серпій³**.

[**серпун**] (ент.) «наізник, *Orhion*» Нед; — похідне утворення від *серп*; назва зумовлена формою тіла комахи, яка збоку нагадує серп. — Див. ще **серп**.

серсама, серсана — див. **сарсама**.

[**серстіна**] «шерсть; худоба» Нед, [серстінник] «підклад під сідло», [серсна́тий] «оброслий шерстю» ВеНЗн; — запозичення з польської або словацької мови; п. *sierśc* «шерсть; звірина для полювання», слц. *srst'* «шерсть» відповідають укр. *шерсть* (див.).

сертифікат «посвідчення, підтвердження (зокрема, в торгівлі); фінансове зобов'язання»; — р. болг. *сертифікат*, бр. *сертыфікат*, п. *certyfiakat*, ч. слц. *certifikát*, схв. *цртификаат*; — запозичення з французької мови; фр. *certificat* походить від пізньолат. *certificātum* «посвідчення», пов'язаного з *certificāre* «ствердити у вірі; окреслити»,

утвореним з основ прикметника *certus* «вірний, певний, безсумнівний, надійний, вирішений», пов'язаного з дієсловом *serpo* «розрізняю, помічаю, враховую, вирішую, наважуюсь», і дієслова *facere* (>*-ficāre*) «робити». — СІС² 757; Kopaliński 162; Holub—Lyer 112; Dauzat 155. — Див. ще **декрет, факт**.

[**сёртувати**] «тягати сюди і туди»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *certować się* «церемонитися, маніритися; (ст.) брати участь у боротьбі, боротися» походить від лат. *certo* «змагаюся, борюся», пов'язаного з *certus* «певний, вирішальний». — Sł. wyg. obcuch 108; Walde—Hofm. I 205. — Див. ще **сертифікат, декрет**.

сёрце¹ «центральный орган кровеносной системы», *сердэга, сердека, серденья*, [сердечина] «сердега», *сердечник, сердяга* «сердега», *серцевіна, сердечний, сердешний, серцевий*, [серцеватий] «у формі серця» Нед, *безсердечний, безсёрдий, безсёрдний*, [з-серця] «розсердившись», [насёрдниця] «хвороба, біль у ділянці серця; коліки» Нед, *осердя*, [насёрдний] «сердечний, серцевий», [насёрдя] «серцевина дерева», *передсёрдя*; — р. *сёрдце*, бр. *сёрца*, др. *сьрдьце* «середина, глибина, внутрішність, серцевина; серце; душа, дух, думка, почуття, бажання, гнів», п. *serce*, ч. слц. *srđce*, нл. *serce*, болг. *сърце*, м. *срце*, схв. *срце*, слн. *srće*, стсл. *сръдьце, срьдьце*; — псл. **sʔrđьce* (<**sʔrđьko*), очевидно, похідне від **sʔrđь* «серце, середина», пов'язаного із **serda* «середина» з іншим ступенем вокалізму; — споріднене з лит. *širdis* «серце», лтс. *sirds* «тс.; мужність, гнів», прус. *seyr* «серце», гр. *ιῆρ*, *καρδία*, вірм. *sirt*, гот. *hairto*, лат. *cor* (*cordis*), дірл. *crīde*, хет. *kard* «тс.»; іє. **ker-d-/kʔ-d-*. — Фасмер III 605—606; Черных II 156; Преобр. II 277—278; Brückner 485; Machek EŠJC 572; Holub—Kop. 348; Schuster-Sewc 1284—1285; Младенов 623; Skok III 316—317; Критенко Вступ 506—507, 542—543; Trautmann 302; Fraenkel 986—987; Karulis II 184; Walde—Hofm. I

271—272; Абаев ИЭСОЯ IV 301; Иванов ВСЯ II 12—13; Pokorný 579—580.

— Пор. **сердітий, середá**.

[**серце**²] «медуза; велике зосередження медуз у морі, які, потрапляючи в сіті, перешкоджають рибальству Мо»; — результат перенесення на тварину назви органу кровообігу за подібністю рухів медузи до пульсації серця. — Див. ще **сёрце**¹.

[**сёршун**] «шершень» ВеУг, [**сёрсень**] «тс.» О; — очевидно, запозичення з чеської або словацької мови; ч. sršeň, [sršán, sršán, sršín], слц. sršeň відповідають укр. *шёршень* (див.).

сése, сесі, сесь, сеся — див. **сей**.

сесія, сесійний, ст. *сесія* (XVI ст.); — р. *сэссия*, бр. *сэсія*, п. *sesja*, ч. ст. *se-se, sesí*, слц. *sesia*, вл. *sesija*, болг. *сэсия*, м. *сесија*, схв. *сэсија*, слн. *sesija*; — через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. *sessiō* «сидіння, засідання» пов'язане із *sedeo* «сиджу», спорідненим з псл. *sědēti*, укр. *сидіти*. — СІС² 757; Черных II 158—159; Фасмер III 612; Kopaliński 883; Walde—Hofm. II 507—509. — Див. ще **сидіти**.

сестра́, [сестре́нець] «син сестри» Нед, [**сестрі́нець, сестрич, сестрі́нець, сестрі́нич, сестрі́нок**] «тс.», [**сестре́ни́ця**] «дочка сестри» СУМ, НЗ УЖДУ 26, **сестрі́ниця, [сестрі́чна О, сестрі́вни́ця, сестрі́лниця** НЗ УЖДУ 26, **сестрі́ниця, сестрі́нка**] «тс.», [**сестрі́на**] «сестра», **сестрі́чка, [сестрі́нча́]** «мала сестра», **сестрі́чний, сестритися, по́сестра** «названа сестра, подруга», [**по́сестрі́на, по́сестри́ця**] «тс.»; — р. болг. *сестра́*, бр. *сястра́*, др. *сестра*, п. *siostra*, ч. слц. *sestra*, вл. *sotra*, нл. *sotša*, полаб. *sestrā*, м. *сестра*, схв. *сэстра*, слн. *sēstra*, стсл. **сестра**; — псл. *sestra*; — споріднене з лит. *sesuō* (род. в. *se-seřs*), прус. *swestro*, дінд. *svásar-*, ав. *χваϣar-*, вірм. *k'oir*, гот. *swistar*, лат. *soror*, дірл. *siur*, тох. А *šar* (<*šāšar); очевидно, з іє. *sue-(*se-) «свій» і *sōr «жінка». — Трубочев Терм. родства 63—65; Фасмер — Трубочев III 612, 613; Черных II

159; Преобр. II 282; Brückner 492; Machek ESJC 541—542; Schuster-Sewc 1335—1336; Olesch 980—981; Младенов 579; Skok III 226; Критенко Вступ 504, 540—541; Trautmann 258; Fraenkel 777—778; Walde—Hofm. II 563; Pokorný 1051.

[**сестрики**] (бот.) «перестрич дібровний, *Melampyrum nemorosum* L.», [**сестрі́чка**] «братки, *Viola tricolor* L.»; — похідні утворення від *сестра́*; назви зумовлені подвійним забарвленням суцвіть перестричу (жовті квітки і фіалково-сині приквіткові листки) і квіток братків (жовтим і фіалковим); пор. *брат-і-сестра* «перестрич», р. *Иван-да-Марья* «тс.». — Лік. росл. Енци. дов. 329. — Див. ще **сестра́**.

сéter (порода мисливських собак); — р. *сэттер*, бр. *сэтэр*, п. ч. слц. *set-ter*, болг. *сéter*, схв. *сэтер*, слн. *séter*; — запозичення з англійської мови; англ. *setter* «тс.» є похідним від *set* «садити», пов'язаним із *sit* (дангл. *sittan*) «сидіти», спорідненим з гот. *sitan*, лат. *sedēre*, псл. *sědēti* «тс.», укр. *сидіти* (отже, пес, який «садить» дичину). — СІС² 757; Черных II 159; Holub—Lyer 435; ODEE 813. — Див. ще **сидіти**.

[**сётний**] «великий Нед; багатий О», [**сётно**] «дуже» Нед; — запозичення з польської мови; п. ст. *setny* «численний», *setnie* «дуже» є результатом семантичної видозміни *setny* (<*sъtъpъjъ) «сотий», похідного від *sto* (*sъto*), спорідненого з укр. *сто* (див.).

сэча, сеч, [сечина́] «сечовина» Куз, **сечівнік, [сечнік]** «сечовий міхур» Куз, **сечові́на, [сі́ча]** «сеча тварин» Бі, [**сичівнік**] «сечовий міхур» Нед, [**сечові́к**] «тс.» Чаб, [**щі́на**] «сеча» Нед, [**щі́ни**] (мн.) «тс.» Нед, [**передсечник**] «передміхурова залоза» Куз, [**присечник**] «тс.» Она; — др. *сьць* «сеча», схв. *сӓч*, слн. *sěč*, стсл. **сьчь** «тс.»; — псл. *съсь*, пов'язане зі *съсати* «сцяти». — Фасмер III 815—816. — Див. ще **сик**¹.

[**сеж**] «місце, де збираються до купи бджоли для формування рою» Л; — очевидно, пов'язане із *сідати, садіти*. — Див. ще **сидіти**.

[сєрга] «рвучкий вітер з морозом» Корз; — неясне.

си — див. **ся**¹.

сибарїт «людина, яка живе в розкоші і бездіяльності», *сибарїтство*, *сибарїтствувати*; — р. болг. *сибарїт*, бр. *сибарьїт*, п. *sybaryta*, ч. слц. *sybarita*, схв. *сибарїт*, слн. *sibarít*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Sybarít*, фр. англ. *sybarite* походять від лат. *Sybarita*, яке зводиться до гр. *Συβαρίτης* «житель міста Сибаріс»; місто Сибаріс було відоме пишністю і бездіяльністю його багатьох жителів. — СІС² 757; Фасмер III 615; Klein 1554.

сібїрка, **сібїряк**, **сібїряка**, **сібїрний** — див. **сібїр**.

[**сивак**] (бот.) «синяк звичайний, *Echium vulgare* L.» Нед, [*сиваш*] «самосил білоповстистий, *Teucrium polium* L.» Мак, [*сивець*] «комонник лучний, *Succisa pratensis* Moench.», [*сивуха*] «тимофіївка лучна, *Phleum pratense* L.» тж; — р. *сивець* «комонник», [*сивуха*] «тимофіївка», бр. *сивець* «комонник; біловус, *Nardus* L.; [комонник]»; — похідні утворення від *сївий*; назви зумовлені кольором листків або квіток цих рослин; пор. *синяк* «*Echium*», [*синець*] «тс.», [*сідач*] «самосил білоповстистий», [*сідник*, *камандра сіра*] «тс.». — Шамота 91. — Див. ще **сївий**. — Пор. **сивїця**.

сївий, [*сив*] «сивий», *сивавий*, [*сивавистий*] «сивастий» ВеНЗн, *сивастий*, *сивезний*, *сивенький*, [*сивкóвий*] «сивий; сірий, із сірої шерсті», [*сивлявий*] «сивавий» Нед, *сивуватий*, [*сивувїтий*] «сивуватий» Нед, [*сив'ястий*] «сивастий» О, [*сєвок*] «сивий віл» Нед, [*сивак*] «сивий чоловік; сивий віл, сивий кінь» Нед; порода голубів; сиве горнятко ВеЗа; гадюка Нед», [*сиван*] «сивий віл» Нед, [*сиванник*] «тс.» Нед, [*сиваня*] (назва вівці) Доп. УЖДУ IV, *сиваш* «сивий кінь», *сивець* «тс.», [*сивєра*] «сива вівця» ВеНЗн, [*сивєра*] (назва вівці) Доп. УЖДУ IV, [*сивєта*] «сива коза» ВеНЗн, [*сивєта*] Доп. УЖДУ IV, [*сєвка*] «вид гриба із сивуватою шапкою» Корз, [*северїн*] (назва барана) Доп.

УЖДУ IV, *сивїзна*, *сивина*, [*сивїці*] «ожина звичайна, *Rubus caesius* L.» ВеНЗн, *сивїнь*, [*сївка*] «сива кобила ВеЗа; сива вівця Доп. УЖДУ IV; сива коза Нед», *сивкó* «сивий кінь; [назва барана Доп. УЖДУ IV]», [*сївоці*] «сивина у волоссі; старечий вік» Нед, [*сивуля*] «порода грибів; сива корова, сива вівця, коза ВеНЗн; стара дівка Мо», [*сивуляк*] «сірий, не полив'яний горщик», [*сивулька*] «вид грибів Нед, мухомор, *Amanita Pers. Мак*», [*сивунь*] «сивий чоловік; сивий кінь» Куз, [*сиву́х*] «вид грибів» ВеБ, *сиву́ха* «погано очищена хлібна горілка», *сиву́ч* (зоол.) «морський лев», [*сив'яга*] «старий дід» Нед, *сївіти*, *сивїшати*, [*засивїти*] «забілити молоком (страву)» Ба, *посивїлий*, [*посивястий*] ВеЗа, [*прóсивий*] «сивуватий», [*просивина*] «сивина», [*прóсивїнь*] «тс.»; — р. *сївий*, бр. *сївы*, др. *сивыи*, п. *siwu*, ч. слц. *sivú*, вл. *sywu*, полаб. *saivě*, болг. м. *сив*, схв. *сїв*, слн. *sív*, стсл. **сивъ**; — псл. *sivъ*; — споріднене з лит. *šyvas* «світло-сірий, сивий», прус. *sywap* «сірий», дангл. *hoéwe* «голубий, багрянний, сірий, зелений», дінд. *šyāváḥ* «темний», ав. *syāva* «чорний», ос. *sau* «тс.»; іє. **kī-*, **kei-*; стосунок до *сїний* неясний. — Черных II 160; Фасмер III 617; Преобр. II 283; Brückner 492; Machek ESJC 545; Младенов 579; Skok III 246—247; Trautmann 306; Specht 121; Гамкредлидзе—Иванов 417; Pokorny 540—541.

[**сивїця**] (бот.) «мичка, *Nardus stricta* L.», [*сивець* Мак, *сиву́шка* ВеНЗн] «тс.»; — р. [*сивець*], бр. *сивець*; — похідне утворення від *сївий*; назва зумовлена світло-сірим (білим) кольором відцвілих стеблин. — БСЭ 4, 536. — Див. ще **сївий**.

сївка (орн.) «*Pluvialis* Briss.», [*сївка*] «тс. (*Charadrius pluvialis* L.)» ВеНЗн, ВеБ; — р. [*сївка*, *сївчик*] «тс.», п. [*siewka*] «*Charadrius* L.», [*siejka*] «*Pluvialis* L.»; — не зовсім ясне; польські відповідники виводяться від *siać* «сіяти», *siew* «посів» (Brückner 487; Strutyński 104); в українській і російській мовах, можливо, зближене із *сївий*.

[сівний] «рясний» Нед; — неясне.

[сивогра́к] (орн.) «сивора́кша, *Coacias L.*»; — р. [сивогра́к], бр. *сівагра́к* «тс.»; — результат видозміни форми *сивора́кша* «тс.» і зближення другого її компонента через деетимологізацію з назвою птаха *грак*. — Див. ще **сивогра́кша**.

сивогра́кша (орн.) «*Coacias garrulus L.*», [сивогра́ка Нед, Л, сивогра́кша Нед, сивокра́к Нед, сівакра́ха Л, сіво́ра Л, шиве́ра Куз, шивора́кша Л] «тс.»; — р. *сивогра́кша*; — складне утворення з основ прикметника *сівий* і в ряді варіантів деетимологізованого іменника *ра́кша́* «сивора́кша» (див.).

[сиворотень] (бот.) «медівник, *Galium verum L.*» Мак, [сиворотка] «тс.» Мак; — пов'язане із *сирова́тка*, р. *сыворотка* «сироватка»; назва зумовлена тим, що ця рослина викликає зсідання молока; пор. р. [сывороточная трава] «медівник», [сычуужник] «тс.» — Анненков 152—153. — Див. ще **сирова́тка**.

сыворо́тка¹ (мед.) «рідкий відстій зсідлої крові і лімфи»; — запозичення з російської мови; р. *сыворотка* «тс.; сироватка» виводиться від псл. *syrovatъ «пов'язаний із сиром», звідки походить і укр. *сирова́тка*; припущення про зв'язок російського слова з реконструйованим *sovoortъ «одержане збиванням» або з герм. *sūrs «кислий» і гот. *watō* «вода» (Зеленин ИОРЯС 8/4, 267) необгрунтоване. — Черных II 221; Фасмер III 816; Потебня РФВ 1891/6, 339. — Див. ще **сир**. — Пор. **сыворо́тка²**.

[сыворо́тка²] «сироватка» Нед, [сыворотча́ний] Нед; — результат видозміни форми [сирово́тка] «тс.» і зближення її з основою *сівий* або *ворот* (*верта́ти*). — Див. ще **сир**. — Пор. **сыворо́тка¹**.

сыворо́тка³ — див. **сыворотень**.

сиг (іхт.) «*Coregonus lavaretus L.*»; — бр. *сіг*, п. *сіга*, ч. *сіһ* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *сиг* «тс.», очевидно, походить з прибалтійсько-фінських мов; ест. *siig*, вепс. *sig*, фін. *siika* зводяться як запозичення до дат. ст.

sig, шв. *sik*, дісл. *sikr* «тс.», етимологічно неясних; недостатньо обгрунтовані припущення про давню спорідненість з північногерманськими і балтійськими (лтс. *sīga* «тс.») назвами (Фасмер III 617), про зв'язок з р. *сига́ть* «стрибати» і запозичення з російської мови у північногерманські (Даль IV 181, Solmsen KZ 38, 143; Petersson BS. Wortst. 87) та ін. — Черных II 160; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог. 56; Leder 35—36; Kalima 217; Kiparsky Baltend. 181; Machek ESJC 542.

сига́ра, *сигаре́та*, *сигаре́тник*, *сига́рка*, *сига́рник*, *сига́рниця*; — р. *сига́ра*, бр. *цыга́ра*, п. *сугаго*, ч. *сіга́го*, *сіга́га*, слц. вл. *сігага*, болг. схв. *цига́ра*, м. *цигара*, слн. *сіга́га*; — запозичення з французької мови; фр. *cigare*, *cigarette* походять від ісп. *cigarro*, яке загальноприйнятого пояснення не має. — SIC² 757; Черных II 160—161; Фасмер III 617; Gamillscheg 229—230. — Пор. **цига́рка**.

[сигиня́] «потворна новонароджена дитина» Нед; — не зовсім ясне; може бути пов'язане з уг. *szégyen* «сором, ганьба» або із *szegény* «бідний» (пор. слц. [segiňatko] «біднятко»).

[сі́гла] «гірський ліс; смерека Г; bagno Нед», [се́гла] «невеликий (гарний) ліс Нед», [сигли́на] «пріле сіно з мокро-го ґрунту» О, [сиглова́чка] «гірська осока, *Carex montana*» Мак, [сигля́нка] «вид гриба, *Agaricus piperatus*» Нед, Мак, [сі́глянки] «вид рижиків» О, [сиглові́й] (у виразі [сигло́ве́ дерево] «тверде дерево») Нед; — р. [сі́гла] «болото, трясовина», п. [sihta] «болото на лісистій горі», ч. *silha* «ліс», слц. *sihel'* «молоде глицеве дерево», *sihliak*, *sihlina* «тс.»; — не зовсім ясне; очевидно, запозичення з угорської мови; уг. *szikla* «скеля» виводиться від слов'янського *скала́*; пов'язується також (Scheludko 142; Machek ESJC 543) з рум. *sihlă* «густий молодий лісок» або (Фасмер III 618) з лтс. *siklis* «невелике болото в лісі»; вважається (Лаучюте Этимология 1984, 116—119) залишком балто-іллірійсько-

го або балто-фракійського субстрату. — ВеЗн 62; Bárczi 289; MNTESz III 751.

сїґма (буква грецького алфавіту Σ, σ, ς), *сїґматїчний*; — р. болг. *сїґма*, бр. *сїґма*, п. *sygmatyczny*, ч. слц. *sigma*, схв. *сїґма*, слн. *sigma*; — запозичення з грецької мови; гр. σїґμα, очевидно, пов'язане із σїґω «сичу», звуконаслідувального походження. — Frisk II 702; Schwyzer KZ 58, 186—187.

сїґнал, *сїґналізатор*, *сїґналізація*, *сїґналіст*, *сїґнальний*, *сїґналовий*, *сїґнальний*, *сїґналити*, *сїґналізувати*; — р. болг. м. *сїґнал*, бр. *сїґнал*, п. *sygnał*, ч. слц. слн. *signál*, вл. *signal*, схв. *сїґнал*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Signal*, фр. англ. *signal* походять від пізньолат. *signāle* (*signālis*), субстантивованого прикметника, пов'язаного із *signum* «знак», зіставляваним із *secāre* «різати, вирізьблювати». — SIC² 758; Черных II 161; Фасмер III 618; Dauzat 667; Klein 1443; Walde—Hofm. II 534—535. — Див. ще **сєканс**, **сїкті**.

[**сїґотїти**] «мжичити, сїятися» (про дрібний дощ, туман) Нед; — очевидно, запозичення з чеської або словацької мови; ч. [*siholit'*, *šaholit'*] «тс.», [*sihůlka*] «дрібний дощик», [*sihla*, *syhla*] «тс.», слц. *siholit'* «мжичити», *sihlý* «вологий» пов'язуються з *sít* «сїяти». — Machek ESJC 542.

[**сїґнет**] (заст.) «перстень з печаткою» Нед; — бр. ст. *сыґнетъ*, *сыґнетъ*, п. *sygnet*, ч. слц. вл. *signet*, схв. *сїґнет*, слн. *signét* «знак видавництва або друкарні на книзі»; — через польське посередництво запозичено з французької мови; фр. ст. *signet* «невелика печатка» пов'язане із *signe* «знак», що походить від лат. *signum* «тс.». — Булыка 315; Kopaliński 934—935; Dauzat 667. — Див. ще **сїґнал**.

[**сидїба**] (заст.) «садиба» ЛексПол; — очевидно, результат контамінації основ іменника *садиба* і дієслова *сидіти*. — Див. ще **садіти**, **сидіти**.

Сїдїр, **Сидорко**, ст. **Исидоръ** (1440), **Сидоръ** (1498), **Ісидоръ** (1627); — р.

Сїдор, **Исїдор**, бр. **Сїдар**, п. **Izydor**, ч. слц. **Izidor**, **Izidora**, болг. **Исидоръ**, **Исидора**, м. **Исидор**, **Сидор**, схв. **Исидор**, слн. **Izidor**, стсл. **Исидоръ**, **Сидоръ**; — через церковнослов'янську мову запозичено з грецької; гр. **Ισίδωρος** походить від **Ισις** «Ізіда» (ім'я єгипетської богині землеробства) і **δῶρον** «дар», спорідненого з псл. *darъ*, укр. *дар*. — Вл. імена 86; Петровский 125; Спр. личн. имен 419. — Див. ще **дар**, **дати**.

сидіти, *сидати*, [*сидатися*] «надриватися», *сидлати*, *сїсти*, *сїстоньки*, [*сїдати*] «сидати», [*сїдкати*] (дит.) «тс.; сидіти» Нед, [*сїдўшка*] «лавочка на подвір'ї» Л, *сїдень*, [*сїдець*] «частина кошари» Доп. УЖДУ IV, [*сїдечня*] «бездіяльне сидіння» Нед, [*сїдження*] «сидіння», *сидїлка*, [*сидїльник*] «сидень» Куз, [*сидїльниця*] «сидїлка» Куз, *сїдні*, *сидня*, [*сидўля*] «стара дівка» Нед, [*сидўн*] «сидень», [*сидўх*] «тс.» Нед, *сидўха*, [*сидўшка*] «стілець для дітей», [*сїдавка*] «сидіння», [*сїдалка*] «тс.», [*сїдак*] «тс.; частина кошари Доп. УЖДУ IV», *сїдало*, *сїдєлка*, *сїдєлко* «частина упряжі», *сїдєльник*, [*сїдень*] «сидень» Нед, [*сїдець*] «стілець, сидіння», [*сидлак*] «землевласник; місцевий житель» Нед, [*сидлїсько*] «місце перебування, проживання» Нед, *сидло* «частина упряжі; [підвищення у возі Нед]», *сидловина*, *сидловка*, *сидляр*, [*сидна*] «сиднична кістка» Нед, [*сидник*] «стілець шевця» Си, *сидниця*, [*сидня*] «сидіння» Нед, *сидок*, [*сидўха*] «квочка Нед; перекупка», [*сидўшка*] «пристрій, у якому вчиться сидіти немовля» Л, [*сидўшка*] «тс.» Л, *сидячий*, [*сидній*] «на якому сидять» Нед, *сидьма*, *сидячи*, *сидячки*, [*сидька*] «навсидячки» До, [*сидячки*] «сидячи» Па, *вїсїдка*, *вїсїдка*, *вїдсїдка*, *зсїдатися* «скисати, гуснути», [*зсїданїна*] «звурджена частина молока», *зсїдок* «згусток», *зсїлий* «скислий» (про молоко), [*запосїдати*] «заволодіти», [*запосїдатися*] «бути ласим, охочим (на щось), захоплюватися (чимось); узяти щось у свої володіння» Ж, [*засїд*] «помістя» Ж, [*засїда*] «засада» Ж, *засїдання*, *засїда-*

тель, [засіди] «засідка», засідка, [засідок] «засиджене яйце», [засіжка] «засада» Я, [запосіда́ти] «займати», [насі́дячи] «навсидьки» (Ме), [насі́д] «те, що осідає, тонкий шар» Ж, [насі́дка] «квочка» Ж, [насі́док] «засиджене яйце», [насі́дом] «наполегливо» Ж, навсі́дьки, навсі́дячки, навпрі́сиди, навпрі́сідки, навпрі́сядки, на́прі́сідки, на́прі́сядки, на́посі́да́ти, на́посі́дли́вий, невсі́дли́вий, невсі́длю́чий, [недо́сі́док] «курча, яке передчасно вилупилося» Ж, непосі́да, непосі́дько, непосі́дя́чка, непосі́дли́вий СУМ, Ж, [не́посі́дний] Ж, [не́посі́дя́чий], [осі́дли́ще] «місце для будівництва хати Ж; оселя», осі́док, [осі́дний] «осілий» Ж, осі́лий, пересі́да́тися «слабшати, переставати», [пересі́д] Куз, [пересі́дельник] «черезсідельник» ЛЖит, [пересі́дка] «пересадка» Куз, підсі́діти «нашкодити», підсі́сти «тс.», підсі́дельник, підсі́дка «засідка», підсі́дельний, [посі́да́тися] «потріскатися» О, посі́де́ньки СУМ, Нед, посі́дінки, по́сідки, [посиджі́не] «сидіння біля мерця», [посидже́не, поседжі́не] «тс.» Нед, посиді́льниця, посиді́ння, [посидко́вий] «жилий», посидю́чий, посидю́щий, [посидя́щий] «посидючий», [по́сід] «володіння, майно; маєток» Нед, [посі́дище, по́сідок] «тс.» Нед, посі́дач «власник», [посі́дник] «тс.» Нед, [по́сідь] «майно» О, прі́сід, [прі́сідка] «попона поверх сідла», прі́сідом, [прі́сідько] «карлик, мала людина» Нед, [прі́сідок] «місце перебування» Нед, [пусі́жінки] «посиденьки» Ме, [розсі́лина] «тріщина», [сприси́да́ти] «напосідати» Нед, усі́дли́вий, [упрі́сі] «навприсядки»; — р. сиде́ть, бр. сядзе́ць, др. сѣдѣти, сидѣти, п. siedzieć, ч. seděti, слц. sediet', вл. sedžeć, нл. seježeć, полаб. sedě «сидить», болг. седя́, м. седи, схв. сѣдети «сидіти», сѣсти «сісти», сѣсти «тс.», слн. seděti, стсл. сѣдѣти; — псл. sēdēti, sēsti (<*sēditi); — споріднене з лит. sėdėti «сидіти», лтс. sėdēt, гот. sitan, лат. sedere «тс.», гр. ἕζομαι «сиджу»; у давньоруській мові початкове ненаголоше-

не sē- перед наступним складом з голосним переднього ряду перейшло в si- (си-, як дитина, мизинець із dētina, mēzinpъsь та ін.). — Черных II 161—162; Фасмер III 618—619; Brückner 488—489; Machek ESJC 539; Schuster-Sewc 1279—1280; Младенов 577; Skok III 251—252; Meillet Etudes 337; Trautmann 259; Fraenkel 769; Karulis II 163; Walde—Hofm. II 507—509; Pokorny 884—885. — Пор. садіти, са́жа¹, са́ло¹, село́, сусід.

сидр; — р. сидр, бр. сидр, п. cydr, cyder, ч. cidr, слц. cider; — запозичення з французької мови; фр. cidre «яблучний напій» походить від пізньолат. sīsega «оп'яняючий напій», що, як і стсл. **сикеръ**, зводиться через грецьке посередництво до гебр. šeḳar «тс.». — Фасмер III 619; Dauzat 176. — Див. ще **сікеръ**.

[**сиж**] «вид гри в карти»; — неясне.

[**сижньовій**] (у виразі *сижньові гроші* «плата за право поселення в станиці») Нед; — очевидно, пов'язане із сидіти («осідати, селитись»). — Див. ще **сидіти**.

сізий, сиз, сизуватий, сизар «сізий голуб», [сі́зик] «вид джмеля із зеленувато-сизим пушком», сизо́та, сизь, сизя́к «сізий голуб», сі́зитися, сизі́ти; — р. сі́зьий, бр. шы́зы, др. шизыи; — очевидно, давнє утворення від того самого кореня, що й сі́вий; менш переконливе зіставлення з лит. šežis «дрізд», прус. seese «тс.» (Vasmer ZfSlPh 2, 57; Petersson BSl. Wortst. 27—28), а також з лтс. saiguotiēs «блищати, світити» чи з слн. sezāvka «сіра трясогузка» (Matzenauer LF 20, 4). — Огієнко РМ 1935/4, 182—183; Фасмер III 619; Преобр. II 284; Эндзелін СБЭ 123; Mühl.—Endz. IV 681. — Пор. сі́вий, сі́ній.

[**сизообкий**] «косообкий, різнообкий» (тлумачення «сірообкий» у Грінченка та ін. не відповідає ілюстраціям); — результат видозміни форми [зизообкий] «тс.» і заміщення деетимологізованої основи зі́зий фонетично подібною основою сі́зий. — Див. ще **зиз**.

[**сик**¹] «крива лінія на дорозі від сечі вола, як узір для писанки» Нед, *сікавка* «іграшка для прискання водою; [брандспойт]», *сікавка* «тс. (іграшка)», [сіки] «сеча» Нед, [сікле Нед, *сикліни*, *сиклійка* Нед] «тс.», [сиклій] «сцикун» Нед, [сиклівий] Нед, *сікати* «мочитися; [прискати, бити тонким струменем Нед, *Ме*]», *сікнути*; — р. [сікати], бр. [сікаць], п. *sikać* «прискати», слц. *sikat'* «тс.», вл. *сукаć* «бризкати», нл. *sykać* «тс.», слн. *síkniti* «приснути тонким струменем»; — псл. *sikati*, ітератив від *sycati* (<*sycati) «прискати, мочитися»; — споріднене з дінд. *sifcáti* «виливає», *sécatē*, ав. *hinčaiti*, *hičaiti* «тс.», двн. *sīhan* «щидити, текти по краплинах», *seičan* «мочитися», норв. *síka* «щидити», лат. *siat* «мочиться». — Фасмер III 620, 816; Преобр. II 285; Machek ESJC 538; Schuster-Sewc 1394; Trautmann 620; Walde—Hofm. II 531. — Пор. **сцяти**, **сякати**.

сик² — див. **сичати**.

сікати — див. **сик**¹.

сіква (іхт.) «голець, *Nemachilus barbatus* L.», [сик] «щиповка звичайна, *Cobitis taenia* L.» ВеНЗн, [сікавка, *сікалка* ВеНЗн, *сікля*, *сікота* ВеНЗн, *сік* Л—Г, *сікавка*, *сікавиця* Г, Нед, *сікалиця* Нед, *сіканиця* Нед, *сікач* ВеНЗн, *сіковиця* ВеНЗн, *сікунка* Нед, *сцікавка*, *сцікалка* Нед] «тс.»; — р. [сик] «щиповка», [сікла, *сиковка*, *сиколка*, *секун*, *секуша*], п. [sikawka, siek, siekierka], ч. слц. *sekavec*, *sykavec*, нл. *sykańc*, *sykawice*, *sykawicka*, схв. [seka, sekuš, sjeakaća]; — первісним вважається зв'язок цих назв із дієсловом *сіктій*: спіймана риба наїжачується і січе по боках рухливими підочними колючками; вторинні назви пов'язані з дієсловом *сичати* за звуком, який видає ця риба, взята в руку; на гольця назва могла бути перенесена за зовнішньою подібністю обох видів риб. — Коломиец Происх. назв. рыб 35; Leder 120—121; Machek ESJC 540. — Див. ще **сичати**, **сікти**.

[**сікель**] «кісточка сливи (у загадці); клітор»; — очевидно, основним є

друге значення, пов'язане, можливо, із *сікати*. — Див. ще **сик**¹.

[**сікёр**] (заст.) «міцний напій» Нед, [сикёр] «гарна горілка» Пі, ст. *сікёра* «хмѣльный напитокъ» (1627); — р. церк. *сикёр*, др. *сикеръ*, стсл. *сикера*, *сикеръ* «тс.»; — запозичення з грецької мови; гр. *сікёра* походить від араб. *šikgā*, спорідненого з гебр. *šekaḡ* «тс.». — Пономарів Мовозн. 1973/5, 66; Фасмер III 620; ГСЭ III 177. — Пор. **сидр**.

[**сикізка**] «настойка» Пі; — неясне.

[**сікір**] (орн.) «синиця-коник, *Parus major* Г, Нед, [сікор ВеНЗн, *сикорка* Г, Нед, *сікор* ВеЛ, *сікора* Шарл, *чікір*] «тс.»; — запозичення із західнослов'янських мов; п. *sikoḡa* «синиця», ч. *sýkoḡa*, слц. *sýkoḡka*, вл. нл. *sykoḡa* «тс.» пов'язані з вигуком *сук*, що передає сичання синиці на гнізді, коли до неї хтось наближається. — Булаховський Вибр. пр. III 198; Strutyński 98; Machek ESJC 598; Ferianc Názv. vtákov 174; Schuster-Sewc 1398.

[**сікіт**] (орн.) «сорокопуд жулан, *Lanius collurio* (L. cristatus) L.» ВеНЗн; — неясне; можливо, пов'язане з характером звуку, видаваного жуланом. — Пор. **сичати**.

сікля — див. **сіква**.

сикман, **сикманич** — див. **сékман**.

сікнути «крикнути, цикнути»; — р. [сбікати] «цикати», [сбікнуть]; — очевидно, результат контамінації форм [сікати] «сичати» і *цикнути*; пор. п. *sykpać* (z bólu) «засичати (від болю)», слц. *sućivo* «злісно», букв. «з сичанням». — Див. ще **сичати**, **цить**.

сікомор (бот.) «єгипетська смоковниця, *Ficus sycomorus* L.», [сикомора], ст. *сикморъ* (1627) «тс.»; — р. *сікомор*, бр. *сікамор*, др. *сикмория*, п. *sykomoḡa*, *sykomoḡ*, ч. слц. *sykomoḡa*, болг. схв. *сикомора*, слн. *sikomóḡa*, стсл. **сикмория**; — через церковнослов'янську мову запозичено з грецької; гр. *сикморос* утворене з основ етимологічно неясних іменників *сѣков* «смоковина» і *моров* «ягода чорної шовковиці». — Фасмер ГСЭ III 177—178; Sł.

ууг. obcsuch 716; РЧДБЕ 661; Frisk II 256, 817—818.

[**сикотати**] «гелготати» (про гусей) ВеБ; — очевидно, результат контамінації форм *сокотати* і *сичати* (див.).

сикофант «наклепник, сутяжник», *сикофантство*, ст. *сикофантъ* (1627); — р. болг. *сикофант*, бр. *сікафант*, п. ч. слц. *sykofant*, схв. *сикофант*, слн. *sikofánt*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Sykorhánt*, фр. *sycophante*, англ. *sycophant* походять від лат. *sūcophanta* «тс.», яке зводиться до гр. *συκοφάντης* «донощик, наклепник; інформатор судових властей про тих, хто протизаконно вивозив з Аттики фіги або рвав плоди священних смоківниць», утвореного з основ іменника *οἶκον* «смоковниця, фіга», етимологічно неясного, і дієслова *φαίνω* «свічу, являю, показую, виявляю, доношу, викриваю», спорідненого з дінд. *bhāti* «блищить, сяє», дірл. *bāp* «білий». — СІС² 759; Кора-ліński 935; Dauzat 694; Klein 1555; Frisk II 818, 982—984.

сіла, *силак*, *силань*, *силач*, *силеча* «велика кількість», [*сілище*] «арена боротьби» Нед, [*сільник*] «могутній чоловік Г; владний чоловік Нед», [*сильняк*] «силань» Чаб, [*сильчак*] «сильний чоловік» Нед, *силенний*, [*силковий*] «сильний», *силовий*, *сілуваний*, *силющий*, *сільний*, *силком*, [*силкома*] «силком» Нед, [*сільне*] «дуже», *сільно*, *сілутися*, [*силкувати*] «підкріпляти, освіжати» Нед, *силкуватися*, *сілувати*, *сильнішати*, *безсілля*, [*безсілок*] «безсилий чоловік», *безсілити*, [*всильство*] «насильство» Ж, [*всілу*] «насилу» Ж, [*всіловуватися*] «силкуватися» Ж, [*всильніти*] «посильнішати» Ж, [*вісілок*] «зусилля» Ж, [*засилка*] «їжа, підкріплення», *засілля*, [*засілок*] «допомога, підтримка», [*знесіла*] «слабість» Куз, *знесілля*, *знесілений*, *знесілити*, *зусілля*, [*зусільно*] «із зусиллям» Ж, [*насіла*] «насильство, примус; напруження» Ж, *насілля*, *насільник*, *насільство*, [*насілком*] «насільно» Г, Ж, *насілу*, [*насільне*], *насільниче*, [*насільці*] «тс.»

насільний, *насільничати*, [*надсіла*] «перенапруження; насильство» Ж, *надсільний*, [*надсілу*] «понад сили» Куз, *осілити*, [*осільнювати*] «сильнішати» Ж, [*обсилкувати*] «згвалтувати», *обезсілити*, *обезсілити*, *пересілити*, [*підсілок*] «підкріплення», *підсілювач*, *підсільний*, *підсілювальний*, *підсілити*, [*посілля*] ([як. п.] «в міру сил»), [*посілок*] «зусилля», *посілений*, *посільний*, *посілити*, *посіліти* «подужати, подолати», [*посилкувати*] «допомагати, підтримувати; підгодовувати», [*посильняти*] «укріплювати», [*присіліти*] «присилувати» Нед, *присілуваний*, [*присілкувати*] «присилувати» Пі, [*присілітися*] «переступити межу сил» Нед; — р. болг. м. *сіла*, бр. *сіла*, др. *сила*, п. *siła*, ч. слн. *siła*, слц. *sila*, вл. нл. *syła*, схв. *сїла*, стсл. **сила**; — псл. *siła*, очевидно, пов'язане із *siło* «сильце»; — споріднене із прус. *seilin* «силу» (зн. в.), дісл. *seilask* «протягатися, гнутися, намагатися», можливо, також двн. *seil* «канат», лит. *siela* «душа, дух, почуття». — Черных II 162; Фасмер III 621; Преобр. II 285—286; Brückner 490—491; Machek ESJC 542; Schuster-Sewc 1398—1399; Младенов 579—580; Skok III 234—235; Мурьянов Этимология 1980, 50—56; Аникин ОЛА 1984, 283; Trautmann 252; Fraenkel 781—782; Feist 294.

Сіла (чоловіче ім'я), ст. *Сіла*, *Ср-ла* (1627); — р. *Сіла*, бр. *Сіла*, стсл. **Сила**; — запозичення з грецької мови; гр. *Σίλας* остаточно не з'ясоване; вважається результатом спрощення імені *Σίλουανός*, що є транслітерацією лат. *Silvānus*, букв. «лісовий», похідного від *silva* «ліс»; припускається зв'язок з лат. *Sila* (назва лісу в південній Італії); зіставляється також з іменем гр. *Σύλας*, пов'язуваним із *οὐλή* «право заволодіння». — Вл. імена 86; Фасмер III 621; Петровский 199; Спр. личн. имен 456; Klein 1443. — Пор. **Саливон**.

[**сілаба**] «склад» Куз, *силабізм* (поет.), *силабіка*, *силабічний*, [*силабувати*] «читати по складах» Куз, ст. *силлаба* (1627); — р. *силлабізм*, бр. *сі-*

лабічны, п. ч. слц. *syłaba*, вл. *syłabiski*, болг. *сілаба*, м. *силабичен*, схв. *сйлабичен*, *сілаба*, слн. *silábičen*; — запозичення з грецької мови; гр. *συλλαβή* «звукосполучення, склад; зв'язка» є похідним від *συλλαμβάνω* «збираю, з'єдную», утвореного із префікса *συν-* (>*συλ-*) «з-, разом», давнішого *ξυν-*, спорідненого, можливо, із псл. *сьп, укр. з, і дієслова *λαμβάνω* «беру», можливо, пов'язаного з *λάβωρα* «здобич», яке зіставляється з дінд. *lábhate* «хватає, хапає», лит. *lõbis* «велике майно, скарб», *lãbas* «добрий; маєток». — СІС² 759; Kopaliński 935; Frisk I 339, II 77—78, 91.

Силантій; — р. *Силантій*, бр. *Сіланцій*; — вважається розмовною формою від первісного *Силан*, яке задовільного пояснення не має. — Петровський 199—200; Спр. личн. имен 456.

[**силіти**] «зв'язувати вузлом», [**силяти**] «низати», [**сілянка**] «разок наміста, низка», [**сільованка**] «тс.» Нед, [**засілка**] «вушко для вдівання нитки», **засілювальний**, [**присиліти**] «прив'язати», [**ушіліти**] «втягти» (нитку в голку) Мо; — бр. **засілиць** «повісити; упіймати в сильце; [прив'язати]», **засілицца** «попасти в сильце; повіситися»; — споріднене з лит. *ãtsailė* «з'єднуюча планка між дишлом і віссю», *siėti* «зв'язувати», двн. *seil* «канат», гот. *insailjan* «вводити на мотузках», дінд. *sinãti* «зв'язує», *syãti* «тс.». — Фасмер III 621—622; Mühl.—Endz. III 635, 860; Trautmann 253. — Пор. **силó**, **сіть**.

силікат, **силікатник**, **силікатувати**; — р. болг. м. *силікат*, бр. *сілікát*, п. *sylikat*, ч. слц. слн. *silikát*, вл. *silikat*, схв. *силікāt*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Silikát*, фр. англ. *silicate* утворено від лат. *silex* (род. в. *silicis*) «кремінь», що зводиться до **sciles-*, пов'язаного з *calx* «гральний камінь; вапняк», спорідненим з гр. *χάλιξ* «камінець, щебінь, вапняк», можливо, також псл. *skala*, укр. *скалá*. — СІС² 759; Kopaliński 935; Klein 1444; Walde—Hofm. I 145; II 536. — Див. ще **скалá**¹.

силіцій (хімічний елемент, кремній, Si), **силіціювання**; — р. болг. *силіцій*, бр. *сілицьий*, ч. вл. *silicium*, слц. *silícium*, м. *симициум*, схв. *сїлїцїй(ум)*, слн. *silícij*; — запозичення з новолатинської наукової мови; нлат. *silicium* утворено від лат. *silex* (род. в. *silicis*) «кремінь». — СІС² 760; Волков 56; Фигуровский 83. — Див. ще **силікат**.

[**силó**] «сильце» Нед, [**сілька**] «тс.» Нед, **сильцє**, **сіло**, **сільцє** «тс.»; — р. [**силó**], **силóк**, бр. **сіло**, др. **сило**, **сильце**, п. *siłka*, мн. *siłki* (з р.), *siłto*, ч. *osidlo* «пастка», слц. *osídlo* «тс.», стсл. **сило** «петля; мотузка для задушення»; — пов'язане із [**силіти**] «зв'язувати вузол», [**силяти**] «низати», бр. **засілицца** «попасти в сильце; повіситися». — Черных II 162; Фасмер III 621—622. — Див. ще **силіти**. — Пор. **сіла**.

силогізм, **силогістика**, **силогістичний**, **силогічний**, ст. *силоисмъ* (XVI ст.), *снлогісмъ* (1627); — р. **силлогізм**, бр. **сілагізм**, п. вл. *sylogizm*, ч. *sylogismus*, слц. *sylogizmus*, болг. *силогізъм*, м. *силогізам*, схв. *силогізам*, слн. *silogizem*; — запозичення з грецької мови; гр. *συλλογισμός* «підсумування, підрахунок; міркування, роздумування; силогізм» пов'язане з *συλλογίζομαι* «підсумовую, обмірковую, враховую; роблю висновки», утвореним із префікса *συν-* (>*συλ-*) «з-, разом» і дієслова *λογίζομαι* «рахую, враховую, думаю, розмірковую, роблю висновок», пов'язаного з *λόγος* «слово, судження». — СІС² 760; Hüttl-Worth 14; Kopaliński 935; РЧДБЕ 662. — Див. ще **логіка**, **сілаба**.

[**силок**] «горщик», [**сілка**] «тс.»; — очевидно, запозичення з угорської мови; уг. *szilke* «чашка; сковорідка» етимологічно неясне. — MNTEŠz III 754.

силоміць, **силоміццю**, [**силоміть**] «силоміць», [**силоміття**] «насильство»; — бр. [**сіламбццю**] «насильно»; — очевидно, первісною є форма **силоміття** (**силоміть**), утворена, мабуть, з основ іменника *сіла* і дієслова *(*й*)*міти* «взяти»; від адвербіалізованої форми орудного відмінка *силоміттяю зближенням з

основою *міць* могло бути утворене *силоміццю*, а за аналогією до неї і *силоміць*. — Див. ще *іміти*, *сіла*.

силон; — р. болг. *силон*, слц. *silon*; — запозичення з чеської мови; ч. *silon* утворено від основи лат. *silicium* «силіцій» за допомогою поширеного в назвах нових речовин суфікса *-on*. — Коломієць Розв. лексики 249. — Див. ще *силікат*, *силіцій*.

силопихом «насилно»; — складне утворення з основ іменника *сіла* і дієслова *-пихати*, аналогічне до *силоміццю* (<*силоміттю). — Див. ще *пхати*, *сіла*.

сілос, *силосувати*; — р. *сілос*, бр. *сілас*, п. *silos* «місце для заквашування рослинних продуктів, для зберігання кормів», ч. слц. *siláž* «сілос», вл. *siló* «тс.; місце для зберігання», болг. *силаж* «сілос», *сілоз*, м. схв. *силāja*, слн. *sílos* «тс.»; — запозичення з іспанської мови; ісп. *siló* (мн. *silos*) «підземне зерноховище, овочеховище; сілосна вежа; сілос» походить від лат. *silus* «підземний амбар, хлібний підвал», яке зводиться до гр. *σίρος* (*σειρός*) «зерноховище, яма для зберігання збіжжя», етимологічно неясного. — СІС² 760; Черных II 162—163; Фасмер—Трубачев III 622; Kopaliński 888; Dauzat 668; Walde—Hofm. II 547; Frisk II 710.

[**силоцарник**] (бот.) «дельфіній клиновидний, *Delphinium cuneatum* (elatum)» Мак; — р. [*силоцарник*] «тс.»; — результат видозміни більш поширеної назви [*царсил*] «тс.» (див.).

силуєт, *силуєтист*; — р. *силуєт*, бр. *сілуєт*, п. *sylweta*, *sylwetka*, ч. слц. вл. *silueta*, болг. *силуєт*, м. *силуєта*, схв. *силуєта*, слн. *silhuéta*; — запозичення з французької мови; фр. *silhouette* «силует» походить від прізвища міністра XVIII ст. Силуєта (*Silhouette*); вираз *à la Silhouette* «по-силуетівськи» первісно означав «зроблений будь-як, приблизно». — СІС² 760; Коваль 201; Кравчук УМШ 1957/4, 80—81; Черных II 163; Sł. wyr. obcych 718; Holub—Lyer 437; Dauzat 667; Gamillscheg 809.

силур «третьй період палеозойської ери», *силурійський*; — р. болг. *силур*, бр. *сілур*, п. *syur*, ч. вл. *silur*, слц. слн. *silúr*, схв. *сілур*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Silúr*, фр. *silurien* «силурійський» походять від англ. *Silurian* «тс.», утвореного від лат. *silurēs* «силури», назви докельтського племені, що населяло в давнину Уельс, де найчастіше зустрічаються відкладення цього періоду. — СІС² 760; Sł. wyr. obcych 718; Holub—Lyer 437; Gr. Fwb. 699; Dauzat 668; Klein 1445.

Сильвєстр, *Селівєрст*, [*Сильвєст*, *Соловєй* (Me)], ст. *Сілвєстръ* «славен» (1627); — р. *Сильвєстр*, бр. *Сільвєстр*, ст. *Силівєстръ*, п. *Sylwester*, ч. *Silvestr*, слц. *Silvester*, болг. *Силвєстер*, м. *Силвєстар*, схв. *Силвєстар*, слн. *Silvester*; — запозичення з латинської мови; лат. *Silvester* утворено на основі прикметника *silvester* «лісовий», похідного від *silva* «ліс». — Вл. імена 87; Петровский 200; Спр. личн. имен 457; Илчев 449. — Див. ще **Саливон**.

сильвєт (заст.) «силует», *сильвєтка* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *sylweta*, *sylwetka* походить від фр. *silhouette* «тс.». — Див. ще **силуєт**.

[**сильник**] (бот.) «ситник розлогий, *Juncus effusus* L.» Мак, [*сілник*] «тс.» Мак; — очевидно, результат видозміни форми *ситник* «тс.», зближеної з основами слів *сіла* (з огляду на міцність листя ситнику як матеріалу для плетіння) і *сіль* (деякі види ситнику ростуть на солончаках). — Див. ще **силь**¹.

[**силяк**] (ент.) «бокохід бродячий, *Thomisus viaticus* (вид павука)» Нед; — очевидно, пов'язане із [*силіти*] «зв'язувати вузлом», *силó* (див.).

симбіоз, *симбіонт*; — р. *симбіоз*, бр. *сімбієз*, п. вл. *symbioza*, ч. *symbióza*, *symbiosa*, слц. *symbióza*, болг. м. схв. *симбіоза*, слн. *simbióza*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Symbiose*, фр. *symbiose*, англ. *symbiosis* походять від гр. *συμβίωσις* «співжиття», пов'язаного з *συμβίωω* «веду сумісне життя», утвореним з префікса *συν-* (>*сум-*)

«з-, спів-, разом» і дієслова βίωω «живу». — СІС² 760; Kopaliński 935—936; Gr. Fwb. 738; Dauzat 694; Klein 1556. — Див. ще **біолог, сілаба**.

СІМВОЛ, *символізація, символізм, символіка, символіст, символістика, символістичний, символічний, символізувати*, ст. *символь* (1627); — р. болг. *символ*, бр. *симвал*, п. ч. слц. вл. *symbol*, м. *симбол, символ*, схв. *сімбѡл, сѣмвѡл*, слн. *simból*, с-цсл. **симъволь**; — запозичення з грецької мови; гр. σύμβολον «знак, сигнал, прикмета, марка, символічний вислів» пов'язане з *συνβάλλω* «збираю, додаю, зіставляю, припускаю, догадуюсь, пояснюю», утвореним з префікса *συν-* (*сум-*) «з-, разом» і дієслова *βάλλω* «кидаю». — СІС² 760; Фасмер III 623; Kopaliński 936. — Див. ще **балістика, гіпербола, сілаба**.

[симезилина] (бот.) «чистотіл звичайний, *Chelidonium majus* L.» Корз, **[симезлинь, слимезина, слимизене, смилезина]** «тс.» тж; — результат видозміни деетимологізованої назви **[зимозелень]** «тс.». — Див. ще **зелемозень**.

СИМЕНТАЛ «бик симентальської породи», *сименталка*; — р. *симментал*, бр. *сіменталка*, п. *simentalski*, ч. *simentálský*, слц. *simentálsky*, м. *сименталка*, схв. *симѣнтáлка*, слн. *simentalka*; — пов'язане з назвою місцевості *Simental* «долина річки *Simme*» у Швейцарії, звідки походить ця порода. — СІС 592; Sł. wug. obsyeh 683.

СИМЕТРІЯ, *симетричний*; — р. *симетрія*, бр. *сіметрія*, п. слц. *symetria*, ч. *symetrie*, вл. *symetrija*, болг. *симетрия*, м. схв. *симѣтрија*, слн. *simetgija*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Symmetrie*, фр. *symétrie*, англ. *symmetry* походять від лат. *symmetria*, яке зводиться до гр. *συμμετρία* «правильна пропорція», утвореного за допомогою префікса *συν-* (>*сум-*) «з-, спів-» від основи іменника *μέτρον* «міра». — СІС² 761; Фасмер III 623; Kopaliński 936; Gr. Fwb. 738; Dauzat 694; Klein 1556. — Див. ще **метр¹, сілаба**.

[смирня] «дуже велика сім'я; вагага» ЛексПол; — очевидно, первісне *семерня, похідне від *семеро, сім* (див.).

[симніця] «велика сім'я» ЛексПол; — неясне; може бути зіставлене із *сім'я*, [*сем'я*] і з *сім* (пор. *смирня*).

СІМОН, ст. *Сѣмонъ* «слухаючий або послушник» (1627); — р. *Сѣмон*, бр. *Сѣман*, др. *Сѣмонъ*, п. *Szymon*, слц. *Simon*, вл. *Suman*, болг. *Сѣмон*, жін. *Сѣмона*, слн. *Simen*, стсл. **Сѣмонъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Σίμων* походить від гебр. *šim'ôn*, утвореного від *šāmá'* «він почув». — Вл. імена 87; Беринда 232; Петровский 201; Спр. личн. имен 457; Klein 1445, 1446. — Пор. **Семѣн**.

СИМПАТІЯ, *симпатик, симпатяга, симпатичний, симпатетичний* Куз, *симпатизувати*; — р. болг. *симпатия*, бр. *сімпатыя*, п. слц. *sympatia*, ч. *sympatie*, вл. *sympatija*, м. *симпатија*, схв. *симпàтија*, слн. *simpatija*; — запозичено з латинської мови через польську і, можливо, німецьку (н. *Sympathie*); лат. *sympathia* походить від гр. *συμπάθεια* «співчуття», пов'язаного з *συνπαθέω*, утвореним з префікса *συν-* (>*сум-*) «з-, спів-, разом» і дієслова *πάσχω* «терплю, страждаю, переношу, зазнаю». — СІС² 761; Черных II 163; Фасмер III 623; Kopaliński 936—937. — Див. ще **Пасха, сілаба**.

СИМПОЗИУМ; — р. болг. м. *симпозіум*, бр. *сімпозіум*, п. *sympozjum*, ч. *symposion*, *sympozion*, *symposium*, *sympozium*, слц. *sympózium*, схв. *симпѡзі-ј(ум)*, слн. *simpózij*; — запозичення з англійської мови; англ. *symposium* «наукова нарада» походить від лат. *symposium* «бенкет, дружня розмова», яке зводиться до гр. *συμπόσιον* «тс.», похідного від *συνπίνω* «п'ю разом, беру участь у пиятиці», утвореного з префікса *συν-* (>*сум-*) «з-, спів-, разом» і дієслова *πίνω* «п'ю», спорідненого з псл. *pitī*, укр. *пїти*. — СІС² 762; Kopaliński 937; Klein 1557. — Див. ще **пїти, сілаба**.

СИМПТОМ, *симптоматика, симптоматичний*; — р. болг. м. *симптом*, бр.

сiмптoм, п. ч. вл. *symptom*, слц. *symptóm*, схв. *сiмптoм*, слн. *simptóm*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Symptom*, фр. *symptôme*, англ. *symptom* походять від пізньолат. *symptōma*, яке зводиться до гр. *συμπτωμα* «збіг обставин; лихо; хворобливий припадок, приступ», пов'язаного з *συμπίπτω* «разом падаю, зразу звалююсь, одночасно відбуваюся, збігаюся, узгоджуюсь», утвореним з префікса *συν-* (>*сум-*) «з-, спів-, разом» і *πίπτω* «падаю, кидаюся, валюся», пов'язаного з *πέτομαι* «лечу», спорідненим з лат. *peto* «направляюся, поспішаю, вимагаю», дінд. *rátati* «летить, падає, нападає, поспішає», ав. *pataiti* «тс.», дкімп. *hedant* «летять». — СІС² 762; Kopaliński 937; Holub—Lyer 462; Dauzat 694—695; Klein 1557; Frisk II 521—522, 542—543. — Див. ще **сілаба**.

симулювати, *симулянт*, *симуляція*; — р. *симулянт*, *симулювать*, бр. *симуляваць*, п. *symulować*, ч. *simulovati*, слц. *simulovat'*, вл. *simulować*, болг. *симулірам*, м. *симуліра*, схв. *симулірати*, слн. *simulirati*; — запозичено з німецької мови, очевидно, через польську; н. *simulieren* походить, мабуть, від фр. *simuler*, запозиченого з латинської мови; лат. *simulāre* «уподібнювати; зображати; прикидатися, симулювати» пов'язане з *similis* «подібний, схожий», спорідненим з псл. *самъ*, укр. *сам*. — СІС² 762; Kopaliński 937; Fremdwörterbuch 587; Dauzat 668; Walde—Hofm. II 538—539. — Див. ще **сам**.

симуляція — див. **симулювати**.

симфонія, *симфонізація*, *симфонізм*, *симфоніст*, *симфоньєта*, *симфонічний*, *симфонізувати*; — р. болг. *симфонія*, бр. *сiмфoнiя*, п. *symfonia*, ч. *symfonie*, слц. *symfónia*, вл. *symfonija*, м. *симфонія*, схв. *симфoнiя*, слн. *simfonija*; — очевидно, запозичення з італійської мови; іт. *simfonia* походить від лат. *symphōnia*, яке зводиться до гр. *συμφωνία* «співзвучність», пов'язаного з дієсловом *συμφωνέω* «звучати злагоджено», утвореним з префікса *συν-* «разом, з-» і дієслова *φωνέω* «звучу», пов'язаного з осно-

вою іменника *φωνή* «звук». — СІС² 762; Фасмер III 623. — Див. ще **сілаба**, **фонетика**.

син, *синаш*, *синашко*, *синеня*, [*синісько*] Нед, [*синіха*] «невістка», *синівство*, [*сінко*] Нед, [*синовá*] «невістка», [*синовій*] «син» ЛексПол, [*синóвєць*] «син, племінник (син брата) СУМ, Нед; прийомний син НЗ УЖДУ 26», [*синовіця*] «племінниця (дочка брата)», [*синовіць*] «племінник (син брата)» НЗ УЖДУ 7, *сінóк*, *сіня́тко*, *сінівський*, [*синній*] «синовній» Нед, *сінóвній*, [*вісиновити*] «виключити з родини» Ж, [*пасемок*] «пасинок» Нед, [*пасиме*] «пасиння» Нед, *пасинкувáльниця*, *пáсiннiя*, *пáсинок*, [*пасимкувати*] Нед, *пасинкувати*, *усиновити*; — р. бр. *сын*, др. *сынъ*, п. ч. слц. вл. нл. *syn*, болг. м. *син*, схв. *сiн*, слн. *sin*, стсл. *сынъ*; — псл. *synъ* <*sūnus; — споріднене з лит. *sūnus*, прус. *souns*, дінд. *sūnuḥ*, ав. *hūnu-*, гот. *sunus*, дісл. *sunr*, *sonr*, дангл. двн. *sunu*, гр. *υῖος*, *υῖος*; пов'язується з дінд. *sūte* «народжує, створює», *sūtiḥ* «народження», *sūtuḥ* «вагітність», ав. *hunāmi* «народжую», ірл. *suth* «народження, плід»; пор. дінд. *sutāḥ* «син»; іє. **seu-*, *sū-* «народжувати». — Бурячок 33; Фасмер III 817—818; Черных II 221; Brüchker 528; Machek ESJČ 599; Schuster-Sewc 1400; Младенов 580; Skok III 237; Крищенко Вступ 504, 540—541; Бернштейн Очерк 1974, 243—244; Трубачев Терм. родства 48—53; Trautmann 292; Fraenkel 941—942; Pokorny 913—914; Гамкрелидзе—Иванов 423. — Пор. **свиня**.

синагога «єврейський молитовний дім», *синагогáльний*; — р. болг. м. схв. *синаго́га*, бр. *сiнaгoгa*, п. вл. *synagoga*, ч. слц. *synagóga*, слн. *sinagóga*; — через німецьке або французьке (можливо, також польське) і, далі, латинське посередництво (н. *Synagóge*, фр. *synagogue*, пізньолат. *synagōga*) запозичено з грецької мови; гр. *συναγωγή* «тс.; зібрання, збори» (калька гебр. *bēth kēneseth* «синагога», букв. «дім зібрання») пов'язане зі *συνάγω* «збираю, скликаю», утвореним із префікса *συν-* «разом, з-» і дієслова *ἄγω*

«веду, жену». — СІС² 762; Фасмер III 623; Kopaliński 937; Holub—Lyer 462; Klein 1558. — Див. ще **аго́нія, сілаба**.

сина́п (сорт кримської яблуні); — р. *сина́п* «тс.»; — неясне; можливо, пов'язане з гр. *σινάπι* «гірчиця».

сингармоні́зм «гармонія голосних», *сингармоні́чний*; — бр. *сінгармані́зм*, слц. *synharmonizmus*, болг. *синхармоні́зъм*; — запозичення з російської мови; р. *сингармоні́зм* утворено з грецьких компонентів — префікса *συν-* «разом, з-» та іменника *ἀρμονία* «злагоджени́сть, гармонія». — Див. ще **гармо́нія, сілаба**.

[синдибу́рка] «квасоля» Нед; — неясне.

синдикáт, синдика́льний, синдикува́ти; — р. болг. м. *синдикáт*, бр. *сіндыкáт*, п. *syndikat*, ч. слц. *syndikát*, вл. *syndikat*, схв. *синдікáт*, слн. *sindikát*; — запозичення з французької мови; фр. *syndicat* «профспілка, синдикат» є похідним від *syndic* «старшина, староста, синдик», запозиченого з пізньолатинської мови; пізньолат. *syndicus* «делегат від товариства» зводиться до гр. *σύνδικος* «судовий оборонець; член суду», пов'язаного з *συνδικέω* «захищаю на суді», утвореним з префікса *συν-* «разом, з-» і основи іменника *δίκη* «звичай, право, судовий процес», пов'язаного з *σείκωμι* «показую» і спорідненого з дінд. *diś-* «напрям, спосіб». — Kopaliński 938; Dauzat 695; Chantraine 283—284. — Див. ще **сілаба**.

[синдію́вий] «фіолетовий, червонувато-синій» Ме; — очевидно, походить від молд. *сынжени́у* (вим. *сынджени́у*) «криваво-червоний», *сынжері́у* «тс.», пов'язаного із *сынже́* «кров», яке зводиться до лат. *sanguis* «тс.». — Див. ще **сангві́нік**.

[синдра] (бот.) «собача кропива звичайна, *Leonurus cardiaca* L.» Мак; — результат видозміни форми *ша́ндра* «*Maggibium* L.»; обидва види рослин належать до тієї самої родини; пор. бр. **[шанта]** «собача кропива». — Див. ще **ша́ндра**².

синдро́м (мед.) «сукупність симптомів певної хвороби»; — р. *синдро́м*, п. ч. *syndrom*, слц. *syndróm*, болг. *синдро́м(а)*, м. *синдром*, схв. *сіндрoм*, *сіндрoма*, слн. *sindróm*; — запозичення з французької мови; фр. *syndrome* походить від гр. *συνδρομή* «збіг, скупчення», утвореного з префікса *συν-* «разом, з-» і основи іменника *δρόμος* «біг». — СІС² 763; Kopaliński 938; Holub—Lyer 462. — Див. ще **аеродро́м, сілаба**.

синекдо́ха; — р. *синекдо́ха*, бр. *сінекда́ха*, п. ч. слц. *synekdocha*, болг. *сінекдо́ха*, схв. *синèгдо́ха*, слн. *sinékdoha*; — очевидно, запозичення з німецької мови; н. *Synekdoche* походить від лат. *synecdochē*, яке зводиться до гр. *συνεκδοχή* «вживання слова в іншому значенні», пов'язаного з дієсловом *συνεκδέχομαι* «приймаю також на себе, охоплюю, розумію», утвореним з префікса *συν-* «разом, з-» і дієслова *εκδέχομαι* «приймаю на себе, переймаю», яке, в свою чергу, складається з префікса *ἐκ-* (*ἐξ-*) «із-, ви-» і дієслова *δέχομαι* «приймаю, одержую», *δέχομαι* «тс.», спорідненого з лат. *decet* «пасує, личить, подобає», *decus* «краса, прикраса», дінд. *dāṣṭi* «шанує, поважає». — Chantraine I 267—269. — Див. ще **екзема́, сілаба**.

синеку́ра «добре оплачувана посада, що не вимагає особливої праці»; — р. болг. м. схв. *синеку́ра*, бр. *сінеку́ра*, п. *synekura*, ч. вл. *sinekura*, слц. слн. *sinekúga*; — через німецьке посередництво (н. *Sineküre*) запозичено з латинської мови; лат. *sine cura* «без турботи» є частиною виразу пізньолат. *beneficium sine cura* «церковна посада без турботи (за душі парафіян)»; лат. *sine* «без» споріднене з дінд. *sanutár* «далеко», ав. *hapaṅə* «далеко, без», гр. *ἄνευ, ἄνευ* «без»; лат. *cura* «турбота», етимологічно неясне. — СІС² 763; Фасмер III 624; Kopaliński 939; Klein 1447; Walde—Hofm. I 314, II 542—543.

синель «ворсистий шнурок як прикраса жіночого одягу, капелюшків або як бахрома», *синелька*; — бр. *сінель* «тс.»; — запозичення з російської мо-

ви; р. *синель*, як і ч. *ženilka* (*ženyka*) «м'який шнур з ворсою» та п. *szenia* «шовкова тканина для хусток, портьер», *szpelka* «шовковий шнурок», походить від фр. *chenille* «гусениця, галун, позумент, шнур з шовкового плюшу», яке зводиться до нар.-лат. *capicula* «гусениця; собачка». — ССРЛЯ 13, 827; Фасмер III 624; Преобр. II 287; Machek ESJČ 728; Dauzat 168; Gamillscheg 221. — Див. ще **канікули**.

синема́тограф (заст.) «кінематограф», *синема́тографіст*; — р. *синема́тограф*, бр. *сінематобграф*; — запозичено з французької мови, очевидно, через російське посередництво; фр. *cinématographe* утворено братами Люм'єрами (1895) від гр. *κίνημα* «рух» і *γράφω* «пишу». — СІС² 763—764; ССРЛЯ 13, 828; Dauzat 177. — Див. ще **кінемато́граф**.

синера́ма (одна із систем широкоекранного кіно); — р. *синера́ма*, бр. *сінера́ма*, п. *cinerama*, ч. слн. *cineráma*, слц. *sinerama*, *cineráma*; — запозичення з англійської мови; англ. *cinerama* утворено з частин слів гр. *κίνημα* «рух» і *βράμα* «видовисько, вид». — Ст. вуг. *obsuch* 118; Klein 289, 1298. — Див. ще **кінемато́граф**, **панора́ма**.

[**синета**¹] (бот., у сполученні [*с. двулиста*]) «проліска дволиста, *Scilla bifolia* L.» Мак, [*синетка*] «тс.» Мак, ст. *синета́* «гвацінтъ» (1627); — похідне утворення від *сіній*; назва зумовлена синім кольором квіток цієї рослини; пор. [*просерен синій, раст синій, раст синя, зілля голубе, небесники*] «тс.» Мак. — Шамота 88. — Див. ще **сіній**.

[**синета**²] «темний ліс», [*сінета*] «тс.» Нед; — неясне; можливо, пов'язане із *сіній* у давнішому значенні «темний»; можливий також зв'язок із *сіни*, псл. *сѣнь* «тінь», р. *сень* «тс.».

[**синеталь**] (бот.) «верба п'ятитичинкова, верболіз, *Salix pentandra* L. (*Salix laurifolia* Wesm., *Salix tinctoria* Sm.)» Мак; — р. [*синетал*] «тс.»; — складне утворення з основ прикметника *сіній* та іменника *тал* «верболіз»; назва зу-

мовлена кольором кори цієї рослини (пор. [*чернолоз, чорноталь*] «тс.» Мак). — Див. ще **сіній**, **тал**. — Пор. **білотал**.

сине́ць¹ (іхт.) «*Abramis ballerus* L.», [*сіньга* Нед, Л—Г, *синюга* Нед] «тс.»; — р. *сине́ць*, бр. *сіне́ць*, п. *sinies* «тс.», слц. *sien* «лящ, в'язь, *Leuciscus idus* L.», схв. [*sinjac*] «лящ»; — похідні утворення від *сіній*; назви зумовлені синім забарвленням спини цих риб; менш переконливе виведення (Фасмер III 602, 626) цих назв від мокш. *señi* «плотва», фін. *säynäs* «в'язь», ест. *säinakas* «тс.» — Коломиец Происх. назв. рыб 27—28; Leder 83—84; Ferienc Názv. rýb. 35. — Див. ще **сіній**.

[**сине́ць**²] (бот.) «волошка синя, *Centaurea cyanus* L.; синяк звичайний, *Echium vulgare* L.; воловик лікарський, *Anchusa officinalis* L. Мак», [*сіник*] «волошка» О, [*синіця, синюк*] «тс.» О, [*синіло*] «синяк, *Echium*» Ме, [*синиль*] «бузок звичайний, *Syringa vulgaris* L.» Мак, [*синель*] «тс.» Мак, [*синільник*] «вайда фарбувальна, *Isatis tinctoria* L.» Нед, [*синічка*] «дельфіній клиновидний, *Delphinium elatum* L. (D. *cuneatum*)», [*синка*] «*Echium*» Мак, [*синюк*] (вид гриба) Нед, [*синюга*] «синяк, *Echium*; волошка синя Нед», [*синюк*] «чортів гриб, *Boletus Satanus* Lenz», *синюха* «*Polemonium* L.; [*Echium* Мак, гриб синяк, гіропор березовий синіючий, *Gyropogon cyanescens*; гриб *Agaricus violaceus* L.]», [*синявка*] «незабудка польова, *Myosotis arvensis* Hill. (M. *intermedia* L.) Мак; материнка звичайна, *Origanum vulgare* L. Мак; свербіжниця польова, *Knautia arvensis* Coult. Нед; змієголовник Рюйша, *Dracoscephalum ruyschiana* L. Мак», *синяк* «*Echium*; гіропор березовий синіючий; гриб дубовик, *Boletus luridus*; [гриб вовнянка, *Lactarius torminosus* Sch. Мак; горлянка женецька, *Ajuga genevensis* L. Мак; воловик лікарський]», [*синятини*] «гриби *Schizophyceae*» Мак, [*синячник*] «вайда фарбувальна», [*синець*] «*Echium*» Мак; — р. [*синель*] «бузок», [*синіль*] «вайда фарбувальна», [*синічка*] «дельфіній клиновидний», [*синькі*]

«волошки сині», *синюха* «синюха, *Ronopium*; [волошка]», [синюшник] «волошка», [синявка] «свербіжниця», *синяк* «синяк, *Echium*; гриб синяк», бр. *синюха* «синюха», [сіноуник] «волошка», п. *sinia*к «гриб синяк, *Boletus cyanescens*», схв. *сінь* «вайда фарбувальна», *сіньавица* «тс.»; — похідні утворення від *сіній*; назви зумовлені, в основному, синім кольором квіток цих рослин. — Шамота 92. — Див. ще **сіній**.

синіця (орн.) «*Parus L.*», [сінник] «тс.; синіця блакитна, *Parus caeruleus L.*» ВеНЗн, [синітка] «синіця» Шарл, ВеНЗн, *синіча*, *синічка*, *синічник*, [синюк] «синіця блакитна» Нед, [синюх] «синіця» Шарл, [синючок] «синіця блакитна» Шарл, Нед; — р. *синіца*, бр. *сініца* «тс.», п. [sinica] «синіця блакитна», ч. [sinice] «синіця», болг. *синігер*, м. *сеница*, схв. *сјеница*, слн. *sinica* «тс.»; — загальноприйнятого пояснення не має; пов'язується із *сіній* як назва, що первісно стосувалася синіці блакитної (Фасмер III 625; Черных II 163—164; Brückner 491; Uhlenbeck PBrV 20, 328); виводиться також (Коваль 94; Павлюченкова РР 1986/4, 126—128) від др. *сини* «чорний»; більш переконливе виведення від наслідування крику синіці, що сприймається як *si-*, *zizigäg* або *zifi* (Булаховський Вибр. пр. III 263; Німчук 207; Skok III 251).

сіній, *сінавий*, *синільний*, *синюватий*, *синюшний*, *сінявий*, *синець* «синяк», *синізна*, [сінник] (мед.) «глаукома» Нед, *синіло* «синя фарба; синька», [синільниця] «фарбувальниця запасок у синій колір» Бі, [синітка] «вид плахти», [синьотка, синятка] «тс.», [сінка] «синька для білизни; синя фарба» Нед, *синь*, *сінька*, [сінько] «водяник, синюватий бог річок» Нед, [синьота] «синій колір», [синьоша] (назва блакитно-сірої корови) ВеНЗн, [синюх] (орн.) «сиворакша, *Coccyzus garrula*» ВеНЗн, *синюха* (мед.) «ціаноз», *сінява* «синь; [чорно-синя велика хмара Нед; глибина Нед]», [сінява] «вид риби» Нед, *синявець* (ент.) «голуб'янка, *Luscinna Fabr.*»,

[*синявча*] (назва сірої корови), *синяк* «синець; [(орн.) голуб-синяк, *Columba oenas*]», *сінятина* «синець», [сінятіна] «синька для білизни» ВеУг, *синіти*, *сініти СУМ*, Нед, *синішати*, [сінятіти] «синити (білизну)» ВеУг, *пробсинь*; — р. *сіній*, бр. *сіні*, др. *сини*, п. *sinu*, ч. слц. *sinú*, болг. м. *син*, схв. *сінї* «сіруватий, синій», слн. *sinji*, стсл. **синь**; — псл. *sinjъ*, споріднене зі *sjati* «сяяти», *sinъ* «сивий»; — зіставляється з лит. *synas* «світлої масті», *šemas* (*šemas*) «попелястий, сіруватий, синій», дінд. *šūmāh* «чорний, темний». — Фасмер—Трубачев III 624; Черных II 163; Преобр. II 287; Brückner 491; Machek ESJČ 543; Младенов 580; Skok III 239—240; Критенко Вступ 519—520; Мартынов Язык 51—52; Zubatý St. a čl. I 2, 69; Herne 81; Loewenthal 14; Trautmann 306; Fraenkel 972; Persson Beitr. 32.

[**синія**] «жаровня» ГрицАВ, [сінійка] «металева основа воскотопки» тж; — очевидно, запозичення з румунської мови; рум. *sinie* «мідний піднос; жаровня», як і болг. [сінія] «піднос», м. *синија* «жаровня», походить від тур. *sin* «піднос; порцеляна; китаєць» (пов'язане із *sin* «полив'яна посудина; порцеляна»), утвореного від назви країни *Çin* «Китай» (пор. фр. *Chine*, н. англ. *China* «тс.»). — ГрицАВ 215—216; Räsänen Versuch 111, 422.

синкліт «зібрання духовних осіб», ст. *сѣгклітѣ* «сенатъ, панове радни, рада» (1627); — р. *синкліт*, бр. *синкліт* «тс.», болг. *синкліт* «збори; рада»; — запозичення з грецької мови; гр. *σύγκλητος* (*βουλή*) «рада старійшин» складається з префікса *συν-* «з-, разом» і діеприкетника *κλητός* «покликаний, запрошений» від дієслова *καλέω* «кличу, називаю», спорідненого з лат. *calo* «звучати, кличу», лтс. *kaluot* «базикати», двн. *halōp* «звати, шукати». — Фасмер III 625; РЧДБЕ 666; Frisk I 762—763. — Див. ще **сілаба**. — Пор. **Секлєта**.

синкопа (муз.) «зміщення музичного наголосу із сильної долі такту на слабку»; (мовознавче) «випадіння звуків у

середині слова», *синкопічний*, *синкопований*, *синкопувати*; — р. м. *синкопа*, бр. *сінкопа*, п. ч. слц. *synkora*, болг. *синкóп(а)*, схв. *сінкопа*, *синкопа*, слн. *sinkóra*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Synkore*, фр. англ. *syncope* походять від пізньолат. *syncope*, запозиченого з грецької мови; гр. *συνκοπή* «рубання, подрібнення; опущення букв» пов'язане з дієсловом *συνκόπτω* «розрубую, руйную», утвореним з префікса *συν-* «з-, разом» і дієслова *κόπτω* «б'ю, штовхаю», спорідненого з лит. *kàpti* «рубати», карóti «рубати, колоти, розрубувати», псл. *korati*, укр. *копати*. — СІС² 764; Kopaliński 939; Dauzat 695; Gamillscheg 832; Frisk I 915—916; Chantraine 563—564. — Див. ще **копати**¹, **сілаба**.

синкретизм «злиття, з'єднаність, нерозчленованість»; — р. *синкретизм*, бр. *сінкрэтызм*, п. *synkretyzm*, ч. *synkretismus*, слц. *synkretizmus*, болг. *синкретизъм*, схв. *синкретизам*, слн. *sincretizem*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Synkretismus*, фр. *syncretisme*, англ. *syncretism* походять від гр. *συνκρητισμός*, букв. «союз критських міст», утвореного з префікса *συν-* «з-, разом з» і основи іменника *χρής, -ητός* «критянин». — СІС² 764; Огієнко РМ 1938/7—8; Kopaliński 940; Dauzat 695. — Див. ще **сілаба**.

сино́д «найвищий колегіальний орган православної церкви», *синодальний*, ст. *сѹнод* (1627); — р. болг. *сино́д*, бр. *сінóд*, п. *synod*, ч. *synod(a)*, слц. вл. *synoda*, м. *синод*, схв. *сѹнод*, слн. *sinóda*; — через російське і польське посередництво запозичено з грецької мови; гр. *σύνδος* «збори, зіткнення, зустріч» утворене з префікса *συν-* «з-, разом з» і *ὁδός* «шлях, дорога, рух, перехід». — СІС² 764; Фасмер III 625; Преобр. II 288; Kopaliński 940. — Див. ще **сілаба**. — Пор. **епізо́д**, **ме́тод**, **пе́ріод**.

сино́дик (заст.) «список імен померлих для поминання в церкві»; — р. *сино́дик*, бр. *сінóдзік*, др. *синодикъ* «т.с.»; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької;

віз.-гр. *συνδικόν (βιβλίον)* «(книга) ради, радна» є похідним від *σύνδος*. — Фасмер III 625; Фасмер ГСЭ III 179. — Див. ще **сино́д**.

сино́нім, *синоніміка*, *синонімія*, *синонімічний*, ст. *синоніма* (мн. с. р., XVII ст.); — р. *сино́ним*, бр. *сінóнім*, п. *synonim*, ч. слц. *synonunit*, вл. *synonut*, болг. м. *синонім*, схв. *сино́ним*, слн. *sinonim*; — нові форми запозичено із західноєвропейських мов; н. *Synonym*, фр. *synonyme*, англ. *synonym* походять від лат. *synōnunit*, запозиченого з грецької мови; гр. *συνώνυμα* «синоніми, однозначні слова», *συνώνυμος* «одноіменний» утворені з прийменника *συν* «з-, разом з» і основи іменника *ὄνομα (ὄνυμα)* «ім'я, назва»; стародавня українська форма запозичена безпосередньо з грецької мови. — СІС² 764; Kopaliński 940; Dauzat 695. — Див. ще **анонім**, **онома́стика**, **сілаба**. — Пор. **омо́нім**.

сино́псис (іст.) «збірка матеріалів з якого-небудь питання, розміщених в алфавітному порядку», ст. *синопсисъ* (1674); — р. болг. *сино́псис*, бр. *сінóпсис*, п. *synopsis*, ч. *synopse*, *synopsis*, слц. вл. *synopsa*, м. *синопсис*, схв. *сѹнопсис*, слн. *sinópsis*; — запозичено з грецької мови, можливо, через латинську (лат. *synopsis*); гр. *σύνοψις* «загальний огляд» утворено з прислівника *συν* «разом» та іменника *ὄψις* «вигляд; зір». — СІС² 765; Kopaliński 940; Klein 1088. — Див. ще **оптика**, **сілаба**.

сино́птик «метеоролог-практик», *сино́птика*, *синоптичний*; — р. *сино́птик*, бр. *сінóптык*, п. *synoptyk*, ч. слц. *synoptik*, вл. *synoptiski* «синоптичний», болг. *синопти́к*, м. *синоптичар* «синоптик», *синоптика*, схв. *сѹноптичѧр*, слн. *sinóptik*; — похідне утворення (результат зворотного словотвору) від прикметника *синоптичний* «загальнооглядовий» (*синоптична карта* «карта одночасних відомостей про стан погоди з різних територій»), яке походить від гр. *συνοπτικός* «такий, що оглядає все разом», пов'язаного із *σύνοψις* «загальний огляд», пор.

англ. synoptic «синоптичний, синоптик». — СІС² 765. — Див. ще **сино́псис**.

синта́гма «інтонаційно-змістова частина висловлення; словосполучення», *синтагма́тика*, *синтагматичний*, ст. *синтагма* «будова, лад» (1618); — р. болг. *синта́гма*, бр. *сінта́гма*, п. ч. слц. *syntagma*, м. *синтагма*, схв. *сінтагма*, слн. *sinágma*; — повторне запозичення з грецької мови, вдруге через російську (у Л.В.Щерби) і французьку (фр. *syntagme*, *syntagmatique* у Ф. де Соссюра); гр. *σύνταγμα* «будова, устрій, лад» пов'язане з *συντάσσω* «організую, налагоджую, приєдную, складаю», утвореним з префікса *συν-* «з-» і дієслова *τάσσω* «кладу, розташовую, вміщую», спорідненого з гр. *τάυός* «ватажок, володар» і з лит. *patogùs* «зручно, приємно», *sutógti* «вінчатися, одружуватися, зв'язуватися». — СІС² 765; Frisk II 845—846, 859. — Див. ще **сілаба**. — Пор. **сінтаксис**.

сінтаксис, *синта́кса* (заст.), *синтаксіст*, *синта́ктик* (іст.) Нед, *синтаксічний*; — р. *сінтаксис*, бр. *сінтаксіс*, п. *syntaksa*, ч. слц. *syntax*, вл. *syntaks(a)*, болг. *синта́ксис*, м. *синтакса*, схв. *сінтакса*, слн. *sináksa*; — запозичено з грецької мови, можливо, через латинську (пізні лат. *syntaxis*); гр. *σύνταξις* «будова, організація, сполучення, синтаксис» пов'язане з дієсловом *συντάσσω* «кладу, розташовую, вміщую». — СІС² 765; Фасмер III 625; Преобр. II 288; Hüttl-Worth 13. — Див. ще **синта́гма**.

[**сінте**] «посередньо, терпимо» Нед; — неясне; можливо, зводиться до уг. *szinte* «ледве не, майже».

сінтез, *синте́тик*, *синте́тика*, *синтетичний*, *синтезува́ти*; — р. *сінтез*, бр. *сінтэз*, п. вл. *synteza*, ч. *syntéza*, *synthesa*, слц. *syntéza*, болг. *синте́з(а)*, м. схв. *синте́за*, слн. *sin téza*; — запозичено з латинської мови, можливо, через польську; форма *синтетика* з російської; лат. *synthesis* походить від гр. *σύνθεσις* «з'єднання, сполучення, зв'язування, синтез», пов'язаного з дієсловом *συντίθημι* «складаю», утвореним із пре-

фікса *συν-* «з-» і дієслова *τίθημι* «кладу», спорідненого з дінд. *dádhami* «тс.», лат. *facio* «роблю», лит. *dėti* «класти», псл. *děti* «тс., дівати», укр. *(по)діти*. — СІС² 765; Черных II 164; Фасмер III 625; Frisk II 897—898; Fraenkel 91—92. — Див. ще **діти**², **сілаба**. — Пор. **теза**.

синтоміці́н (фарм.); — бр. *сінтаміци́н*, слц. *syntomycin*; — запозичення з російської мови; р. *синтомиці́н* є, очевидно, результатом злиття частин основ *синт(етический)* і *(хлор)омиц(ет)ин*. — Див. ще **сінтез**.

сі́нус, *синусо́їда*, *синусоїда́льний*; — р. болг. м. схв. *сі́нус*, бр. *сі́нус*, п. ч. вл. *sinus*, слц. слн. *sinus*; — запозичено з латинської мови, очевидно, через російську і, можливо, німецьку (н. *Sinus*); лат. *sinus* «кривизна, вигин, складка, пазуха, груди, лоно» зіставляється з алб. *giri* (основа *gin-*) «груди, лоно, материнське лоно», непевно також з псл. *šъja*, укр. *шія*. — СІС² 765; Фасмер III 625; Walde—Hofm. II 546. — Див. ще **шія**.

синхроні́я, *синхроніза́тор* (тех.), *синхроніза́ція* (тех.), *синхроні́зм*, *синхроні́ст*, *синхронізаці́йний*, *синхроні́стичний*, *синхроні́чний*, *синхроні́ний*, *синхронізува́ти*; — р. *синхроні́я*, бр. *сінхрані́я*, п. *synchronia*, ч. *synchronie*, слц. *synchrónia*, вл. *synchroniski*, болг. *синхрѐнія*, м. *синхроничен*, схв. *синхрѐнија*, *сінхрѐнија*, слн. *sinhronija*; — запозичення з французької мови; фр. *synchronie* утворено з гр. *συν* «з, разом з» і основи іменника *χρόνος* «час». — Див. ще **сілаба**, **хро́ніка**.

синхро́трон; — р. болг. *синхро́трон*, бр. *сінхратро́н*, п. ч. *synchrotron*, слц. *synchrotrón*, слн. *sinhrotrón*; — запозичення з англійської мови; англ. *synchrotron* утворено з частин основ *synchronous* «синхронний, одночасний», що походить від гр. *σύγχρονος* «одночасний», утвореного з прийменника *συν* «з, разом з» і основи іменника *χρόνος* «час», та *electron* «електрон». — СІС² 766; ССРЛЯ 13, 841. — Див. ще **еле́ктрика**, **синхроні́я**.

синхрофазотрон; — р. болг. *синхрофазотрон*, бр. *сінхрфазатрон*, п. *synchrofazotron*, ч. слц. *synchrofázotron*; — запозичення з англійської мови; — англ. *synchrophasotron* утворено з основи прикметника *synchronous* «синхронічний» та іменника *phasotron*. — СІС² 766; ССРЛЯ 13, 841. — Див. ще **синхронія**, **фазотрон**.

синьйор, *синьйора*, *синьйоріна*, *синьйорія* (іст.); — р. *синьор*, бр. *сіньєр*, п. *signor*, ч. *siňor*, *signor(e)*, слц. *siňor*, *signor*, м. *синьор*, схв. *сіньор*; — запозичення з італійської мови; іт. *signore* «пан» походить від лат. *senior* «старший», форми вищого ступеня від *senex* «старий». — СІС² 766; Kopaliński 887. — Див. ще **сенат**. — Пор. **сеньйор**.

синьовод¹ (орн.) «рибалочка голубий, *Alcedo atthis* L.» Куз; — складне утворення з основ прикметника *синій* та іменника *вода*; назва зумовлена тим, що, залишаючись узимку на річках, ці пташки збираються біля ополонки, де виловлюють рибу; на формування назви могло вплинути і яскраво-синє забарвлення птаха (пор. слц. *podgý gubá-gík* «тс.», букв. «синій рибалочка»). — БСЭ 17, 90. — Див. ще **вода**, **синій**.

[**синьовод**²] (бот.) «дельфіній, *Delphinium* L.» Куз, [*синьовода*] «тс.»; — очевидно, тотожне з назвою птаха [*синьовод*] «рибалочка голубий»; перенесення назви могло бути зумовлене подібністю квітки дельфінію за формою і кольором (синім) до голови цього птаха. — Див. ще **синьовод**¹.

[**синявка**] «стояча вода, калабатина, болото», [*синявна*] «тс.» Нед, ВеЗн; — очевидно, пов'язане із [*синява*] «глибина». — Див. ще **синій**.

сип (орн.) «*Gyps Sav.*»; — р. *сип* «тс.»; [шуліка, *Vulpus persporterus*], бр. *сип* «сип»; — загальноприйнятого пояснення не має; пов'язується з р. *сипеть* «сипіти, видавати сиплі звуки» (Фасмер III 626; Преобр. II 288); більш імовірним є зв'язок з ч. слц. *сип*, схв. *суп*, п. *сєр*, стсл. *сжпъ* «тс.», з якими пов'язується *супити*, р. *супить*, п. *сє-*

ріс «хмурити, супити», схв. *осупнути се* «здивуватися», слн. *osúpnoti* «тс.» (Skok III 363; Ferienc Názv. vtákov 106).

— Пор. **сипуха**, **супити**.

[**сипанка**] (бот.) «тонконіг, *Poa* L.» Мак, [*висипка*] «тс.» Мак; — похідне утворення від *сіпати*; назва, очевидно, зумовлена тим, що цю кормову траву можна висівати на сіножатах або тим, що вона легко розсівається вітром. — Шамота 123; БСЭ 28, 660. — Див. ще **сіпати**.

сіпати «випускати з рук чи з посуду сипку речовину; наливати (страву, напій); [викидати у воду (рибальську сітку); мостити (дорогу) камінням]», *сипнуги*, *сипонуги*, [*сип*] «сміття, щєбінь; висип на шкірі; лишай» Нед, [*сіпанець*] «комора», [*сіпанка*] «дерев'яна тара для зерна», *сипець* «перепрілий гній, подрібнений торф, суха земля; [отвір у млиновому камені, куди сиплеться зерно» Ник], [*сипківця*] «піщаний берег» Ч, [*сипні*] «великі скрині для зерна» О, *сипняк*, *сипучка* «сніжок; сипка речовина; [піщаний берег Ч]», *сипкій*, *сипучий*, [*всіпище*] «місткість для сипких речей» Ж, *вроссип*, *віссип* «дрібні плямки, пухирці, гноячки на шкірі; насип», *віссипка* «насип, висип; згряя пернатої дичини, яка раптово прилітає куди-небудь», *висипний*, *відсипка*, *відсипне* (іст.), *відсипний*, [*воссипка*] «пухкий, розсипчастий ґрунт» МСБГ, *досипка*, [*зсіпати*] «видати заміж» Я, [*зсип*] «що-небудь зсипане; амбар» Ж, [*зсіпок*] «тс.» Нед, [*зсіпа*] «вид корзини для зерна», *зсіпальник*, [*зсіпище*] «зсипний пункт», *зсіпка*, *зсипнік*, [*зсипчак*] «рй, який утворюється не з одного, а з кількох вуликів» Я, *зсипний*, [*засип*] «призба», [*засіпа*] «тс.», *засіпка* «те, чим засипають», *засіпка* «засипання», [*заспа*] «насипи піску або снігу, піскові дюни, снігові замети, кучугури; ячмінна крупа для засипання страви» Ж; вівсяна крупа Я», [*заспи*] «снігові замети» Я, *засипний*, *насип*, *насипальник*, [*насипище*] «насип» Ж, *насипка* «напірник», *насіпка* «насипання», [*на-*

сипніця] «бочка для збереження сипких речовин (зерна)» ЛексПол, [*насипня*] «тс.» тж, [*наспа*] «кількість сипучої речовини, насипаної зверх міри», *насипний*, [*насіпчастий*] «такий, якого можна багато насипати в посуд, такий, якого багато входить» Ж, *насіпом*, *осип* «осипання; (геол.) нагромадження уламків гірських порід біля підніжжя гір; (іст.) подать зерном; [обсипане зерно, міра сипких речовин Ж]», *осіпище* (геол.) «осип», [*осипка*] «подрібнене у млині ячмінне зерно для овець; плата борошном або пшоном пастуху; низько-сортне борошно Ж; незначний висип на шкірі Ж; кір Г; штукатурка Ж», *осіпка*, [*одсіпне*] «вид податі зерном» Ж, [*отсип*] «плата збіжжям за помол» Ник, *пересіпати* «ремонтувати», *пересип* «земляний насип», [*пересіп*] «насип із землі валом» Бі, [*пересіпиця*] «тс.» Бі, [*переспа*] «земляний насип Г; замет снігу на дорозі О; міра сипких речовин Нед», *пересіпка*, *пересіпник*, *пересипний*, *пересіпниця*, *підсіпальник*, *підсіпальниця*, *підсіпач*, *підсіпачка*, *підсіпка*, *підсіпати* «класти (під квочку) яйця; давати хабара», *посіпальник* «посівальник (на Новий рік)», *посіпка*, [*посіпка*] «кір» ВеУг, [*прісип*] «пологий берег річки» Ч, [*прісипаник*] «перепічка, присипана сиром», *прісіпка* «речовина, якою що-небудь присипають», *прісіпка* «присипання», *розсип*, *розсіпальник*, *розсіпище*, *розсіпка* СУМ, Нед, [*розсіпок*] «витрати» О, [*розсіпистий*] «розсіпчастий» Нед, *розсіпний*, *розсіпчастий*, *розсіпом*, [*спрєсна*] «призьба» ЛЧерк, [*ссіпок*] «зсип» Нед, [*усіпок*] «кадка для збіжжя, борошна» Нед, [*уосип*] ВеЗа, *урозсип*, [*урозсіпку*] Она; — р. *сыпать*, бр. *сыпаць*, др. *сыпати*, *сути*, п. *сураѣ*, ст. *суѣ*, ч. *surati*, ст. *suti*, слц. *surat'*, вл. *сураѣ*, нл. *сураѣ*, полаб. *sāipē* «наливає», болг. *сипвам* «сиплю, наливаю», м. *сипе* «сипле, наливає», схв. *сипати* «лити, сипати», слн. *sipati*, стсл. *соупи*, *съпж*; — псл. *surati*, *suti* < *souti < *soupti, сърѣ < *sŭp-*; — споріднене з

лит. *sŭpti* «гойдати, заколисувати» (з колишнього «підкидати»), прус. *suppis* «насип», лтс. *supata* «очіски вовни, мотлох», лат. *supo* «кидаю», *dissipō* «розсіваю, розкидаю» (із **sup-*); іє. **sup-*/*sup-*. — Фасмер III 818; Горяев 356; Brückner 524, 528; Machek ESJČ 599; Schuster—Sewc 1400—1401; Младенов 581; Skok III 240—241; Būga RR II 610—611; Fraenkel 943—944; Walde—Hofm. I 356—357; Pokornŭ 1049. — Пор. **призьба, сѡпка, сѡпкий.**

[**сіпень**] «мілина» Нед; — очевидно, пов'язане із *сіпати* як назва місця, занесеного (засипаного піском, глиною, мулом); пор. слн. *sipina* «обмілина, піски». — Див. ще **сіпати.**

[**сіпіка**] (бот.) «тополя біла, Populus alba L. ВеНЗн, Мак; осика, Populus tremula L.», [*шипика*] «осика» тж; — очевидно, результат контамінації основ дієслів *сипіти*, *шипіти* та іменника *осіка*; контамінація могла бути зумовлена постійним шелестом листя цих дерев. — Шамота 130. — Див. ще **осіка, сипіти, шипіти.**

[**сіпілка**] (бот.) «косарики черепасти, Gladiolus imbricatus L.» Мак; — р. [*сипелка*] «тс.»; — неясне; можливо, пов'язане із *сипіти* або *сопілка* з огляду на трубкоподібну форму частини квітки. — Вісюліна—Клоков 74.

сіпіти «видавати сиплі звуки, говорити сиплим голосом; [шуміти О]», *сипкий*, *сіплий*, *сиплуватий*, *осіпнути*, *осіплисть*, *осіплий*; — р. *сипѣть*, бр. *сипѣць*, п. [*sipkość*] «хрипота», ч. *sipati* (*sipēti*) «хрипіти, сипіти», слц. *sipiet'* «тс.; сичати», болг. *сипка* «запалення горла, ларингіт», *сипкав* «сиплий, хрипкий», м. *сипкав* «хрипкий», схв. *сипльив* «який має задишку, хворий на астму», слн. *sipljiv* «тс.», *sipljivost* «задишка, астма», цсл. **сипота** «хрипота», **осипнжти** «осипнути»; — псл. *sipēti* «хрипіти, шипіти»; — очевидно, звуконаслідувальне утворення; можливо, якоюсь мірою споріднене з лат. *sibilo* «шиплю, свищу», перс. *sifliden* «свистіти, щебетати». — Фасмер III 626; Преобр. II

228; Brückner 492; Machek ESJČ 543—544; Skok III 241; Walde—Hofm. II 531—532. — Пор. **свистати**, **шипіти**.

сипу́ха (орн.) «Tyto alba Scop. (Strix flammea)»; — р. *сипу́ха*, бр. *сипу́ха* «тс.»; — похідне утворення від *сипіти* «шипіти»; назва зумовлена шипучим голосом птаха. — Див. ще **сипіти**. — Пор. **сип**.

сир, *сирник* «млинець із сиру», [*сирнік*] «корзина для сиру Нед; ворок Чаб», *сирниця* «посудина для сиру; [торговка сиром Нед]», *сирок*, [*сиряник*] «сирник», [*сиринний*] «з сиру» Нед, [*сиринний*] «тс.» Нед, *сирковий*, [*сирян*] «сирний, із сиру», [*сиряний*] «із сиру, з сиром», [*сирено*] «багато сиру», [*сиряно*] «тс.», [*засирнити*] «забруднити сиром», [*насирник*] «млинець із сиром» ЛексПол, [*посиранки*] «частування дружок сирниками» Нед; — р. бр. *сыр*, др. *сыръ*, п. заст. [syɾ], сег. ч. *сүг*, слц. *syɾ*, полаб. *sar*, болг. *сирене*, м. *сир*, схв. *сѣр*, слн. *sir*, стсл. **сыръ**; — псл. *сугъ*; — споріднене з лит. *sūgis* «сир», *sūgas* «солоний», прус. *suris* «сир», лтс. *sūgs* «гіркий», дісл. *sūgg* «закваска», двн. *sūg* «кислий», дісл. *sūga* «кисле молоко», алб *hirrë* «сироватка»; іє. *sū-го-/*sou*-го- «кислий, солоний, гіркий». — Черных II 221; Фасмер III 819; Горяев 356; Brückner 485; Machek ESJČ 599; Olesch 1552; Младенов 581; Skok III 242; Критенко Вступ 552—553; Мартынов Этимология 1968, 20—21; Потєбня РФВ 1881, 6, 339; Būga RR I 486; Karulis II 177—178; Абаев ИЭСОЯ IV 267; Pokorny 1039.

[сирачія] «нужда, біда» Нед; — запозичення з румунської мови; рум. *sărăcie* «бідність, убогість» є похідним від *sărăc* «бідний, бідняк». — Див. ще **сарака**.

[сирватка] (орн.) «плиска біла, *Motacilla alba* L.»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане із *[сирватка]* «сироватка» за подібністю забарвлення птаха до кольору сироватки; пор. іншу назву плиски білої [*маслянка*]; може бути результатом народної етимологізації (вторинного зближення із *сиріватка*) якоїсь давнішої назви. — Пор. **сириватень**.

сирена¹ «сигнальний гудок»; — р. болг. м. схв. *сирена*, бр. *сирэна*, п. *syrena*, ч. слц. слн. *siréna*, вл. *sirena*; — запозичення з французької мови; фр. *sirène* «тс.» походить від лат. *Sirēn(a)* (казкова істота), яке зводиться до гр. *Σειρήν* (мн. *Σειρήνες*) «сирена, міфічна морська істота, яка співом заманювала мореплавців»; припускається також (Falk—Togr 971) зв'язок фр. *sirène* з лат. *syrinx* «дудка, трубка», гр. *σύριγξ* «тс.». — SIC² 766; Черных II 164; Фасмер III 626; Kopaliński 941; Dauzat 669; Gamillscheg 810; Klein 1449. — Див. ще **сирена²**.

сирена² «у давньогрецькій міфології жінка-птах, пізніше — жінка з хвостом риби; (зоол.) вид земноводних; вид водяних ссавців», ст. *сирэни* «див морській до пояса стань панянській а далѣй рибѣй» (1627); — р. болг. м. схв. *сирэна*, бр. *сирэна*, п. *syrena*, ч. слц. *siréna*, вл. *sirena*; — запозичення з латинської мови; лат. *Sirēn(a)* походить від гр. *Σειρήν* «сирена» (міфічна істота), яке загальноприйнятої етимології не має. — SIC² 766; Фасмер III 626; Kopaliński 941; Frisk II 687—688; Klein 1449. — Пор. **сирена¹**.

[сирець] (бот.) «волошка синя, *Centaurea cyanus* L.» Мак; — результат видозміни форми *синéць* «тс.», можливо, зближеної з *сірий* (з огляду на *сире* забарвлення обгортки корзинки). — Див. ще **синéць²**.

сирий, [*сирічуватий*] «недостатньо вичинений, із недостатньо вичиненої шкіри», [*сирочуватий*] «тс.», *сировий*, *сируватий*, [*соровий*] «сирий» Вел, *сирéць*, *сиріця* «сиром'ятна шкіра, сиріцевий ремінь; [заболочена низина; болото в лісі Ч]», [*сирічина*] «тс.», *сирічник* «фахівець із вичинки сириці», *сирівéць* «хлібний квас; [сировина; сириця]», [*сирівка*] «невипалена цегла» Нед, ЛЧерк, [*сирівці*] «постоли із сиром'ятної шкіри», *сирість*, [*сирнік*] «усе сире, сирове» Нед, [*сирняк*] «сирові дрова», [*сирняччя*] «тс.», [*сировéць*] «сирівець; сириця О; цегла-сирець Чаб», [*сировéц*] «неочищений спирт» Л, *сирови-*

на́, [сіро́віця] «сириця; красильна сіра речовина у полотні; ґрунтова вода, з якої видобувають сіль; чавун Нед; цегла-сирець Чаб», [сиря́к] «сирові дрова», [сиря́ччя] «тс.», [сирві́ти] «сиріти» Нед, сирі́ти, [сіро́віти] Нед «тс.», [сирко́м] «сирим (істи)» Нед, [осі́рковатий] «сируватий» Ж, [поси́рий, поси́роватий] Нед «тс.», [посирості́ти] «змочити, окропити» Нед; — р. сыро́й, бр. сыры́, др. сырыи, п. syrowy, ч. syrový, sygú, слц. syrový, вл. нл. sygu, схв. сйров, слн. [sigòv], цсл. сыръ; — псл. sygъ, sygovъ, sygovъ «сировий, жорсткий», пов'язане із sygъ «сир»; — споріднене з дат. ст. sígg «сировий, напівгнилий», шв. sig (véd) «сирове (дерево)», дісл. saugg «сир-а земля»; іє. *sū-go-/sou-go- «кислий, гіркий». — Черных II 221—222; Фасмер III 807, 819; Горяев 356; Holub—Kop. 366; Machek ESJČ 600; Schuster-Šewc 1402—1403; Skok III 242; Меркулова Этимология 1964, 79—81; Trautmann 293—294; Graenkel 944; Karulis II 325—326; Буниятова Общ. лексика 225—232; Рокотпу 1039. — Пор. поси́рості́тися, сир, суворій, суровий¹.

[сирі́тко] «плата натурою (соняшником) олійникові» Нед; — не зовсім ясне; можливо, результат контамінації запозичення, що зводиться до рум. [găsarită] «соняшник» і прикметника сирі́й, сиро́вий (непряжений, про насіння соняшника, яке для одержання олії пряхиться).

[сирі́вочка] «сопілка, дудка»; — не зовсім ясне; можливо, результат видозміни незафіксованого давнішого *сви́рілочка, похідного від сви́ріль «тс.».

[сирі́тка] (бот.) «стокротки, багаторічні маргаритки, *Bellis perennis* L.», [сі́ритка, серетонька] «тс.» Мак; — п. [sierotka] «тс.; ломикамінь, *Saxifraga* L.», [sirotka] «тс.»; — очевидно, результат видозміни форми *стокрòтка*, [стокрìтка] і зближення її з назвою *сирі́тки* «фіалка триколірна» (з огляду на раннє цвітіння обох видів рослин). — Див. ще *стокрòтка*. — Пор. сирі́тки.

сирі́тки (бот.) «фіалка триколірна, *Viola tricolor* L.; [просерень гадючий,

Bulbocodium ruthenicum Mak]»; — р. [сіро́тка] «просерень гадючий», п. sierotka «фіалка триколірна», ч. sirotka, слц. siròtka, вл. syrotki, нл. syrotka, слн. [siròtica] «тс.»; — пов'язане із *сиротá*; назва зумовлена тим, що ці рослини цвітуть ранньою весною, а фіалка триколірна і до пізньої осені, залишаючись на полі ніби осиротілими, коли інші рослини ще не цвітуть або вже відцвіли. — Machek Jm. rostl. 71—72; ESJČ 544. — Пор. сирі́тка, сиротень.

сі́рич «тобто», ст. сирѣчь (1627); — р. сиречь, др. сиречь, болг. м. сиреч, схв. сирјеч «тс.»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. си рѣчь складається із займенника си «ця» та іменника рѣчь «річ, слово». — Фасмер III 627. — Див. ще ректі́, річ¹, сей.

[сі́рно] «маленький низький столик»; — очевидно, похідне утворення від *сир* з первісним значенням «дерев'яне блюдо для сиру». — Див. ще *сир*.

[сі́рова́ (корова)] «(корова), яка отелилася кілька днів тому» Гриц, [сі́ра] «тс.» тж; — очевидно, давніше *сі́рова, похідне від [сі́ра] «молозиво»; пор. [кура́страна (корова)], похідне від [кура́стра] «молозиво». — Гриценко 27. — Див. ще сі́ра.

[сі́роватень] (орн.) «лунь, Circus»; — неясне; можливо, пов'язане з основою прикметника сирі́й, видозміненою під впливом сівий або сир (сіро́ватка); в такому разі назва зумовлена сірим забарвленням луня польового (*Circus cyaneus*). — Пор. сирватка.

сіро́ватка СУМ, Нед, [сіро́ватка] «сироватка» Нед, [сі́рватка] «тс.» Нед, [сі́рватчаній] Г, Нед; — р. сіворотка, бр. сыро́ватка, п. serwatka, ч. syrovátka, слц. srvátka, вл. syrwatka, нл. serowatka, srowatka, surowizń, болг. сурова́тка, схв. сйрутка, слн. sírotka; — не зовсім ясне; зв'язок із *сир* може бути вторинним; пов'язується з псл. sygъ «сировий», sygovъ «кислий, рідкий» (Schuster-Šewc 1402); зіставляється також з лат. segum (segu) «сиворотка, водяниста рідина», гр. ὀρός «сироватка»

(Machek ESJČ 599). — Клепикова Сл. и балк. языкозн. 186. — Пор. **сир, сирій**.

[сироголоватень] (бот.) «китник здутий, *Alopecurus ventricosus* Pers. (*Alopecurus ruthenicus* Weinm.)» Мак; — р. [сироголова́тень] (укр?) «тс.»; — неясне; можливо, результат не засвідченої в українських джерелах форми *сіроголоватень (за кольором волотистого суцвіття).

сиродій «сире молоко», [сиродій] «свіжонадоєне молоко; місце доїння корів» Л, [сиродій] «тс.» Л; — р. **сыродой** «парне молоко», бр. **сырадбй**, п. [sugodój] «тс.»; — складне утворення з основ прикметника **сирій** і дієслова **доїти**; розвиток значення не зовсім ясний. — Див. ще **доїти, сирій**.

сиро́ко «сильний південний гарячий вітер»; — р. **сирóкко**, бр. **сирóка**, п. **sirosso**, **sygo**, ч. слц. **scirocco**, болг. **сирóко**, слн. **širóko**; — запозичення з італійської мови; іт. **sirosso**, **scirocco** «тс.» походить від ар. **šarqī** «східний вітер», пов'язаного із **šarqī** «тс.; східний». — SIC² 767; Kopaliński 890; Mestica 1577; Klein 1450. — Пор. **сараціни**.

[сирóмля] «сирятина, щось сирове» ЛексПол; — очевидно, афективне утворення від **сирій** (див.).

сирóп, заст. [сирóп] «сироп» Нед; — р. **сирóп**, заст. **сырóп**, [сирóп], бр. **сирóп**, п. **syrop**, **sygur**, ст. **segor**, ч. **sirob**, **sihub**, **syrob**, слц. **sirop**, **sygub**, вл. **sirop**, болг. **сирóп**, м. **сирóп**, схв. **сирóп**, слн. **sirop**; — запозичено з французької (і німецької) мови через російське і польське посередництво; фр. **sirop** «патока» (н. **Sirup** «сироп») походять від пізньолат. **sirupus**, **sygurus**, які зводяться до ар. **šarāb** «напій». — Акуленко 141; Черных II 165; Фасмер III 627; Hüttl-Worth 19; Sł. wyr. obcych 723; Holub—Lyer 430; Machek ESJČ 544; Dauzat 669; Gamillscheg 810; Kluge—Mitzka 711. — Пор. **шербёт**.

сиропу́ст «час, коли церквою дозволяється молочна їжа; неділя перед Великим постом», **сиропу́сний**; — р. **сыро-**

пүст, др. **сыропустъ** «допущення в їжу сиру», **сыропустьныи**; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **сыропустьнь** «сиропусний» утворене з основ іменника **сыръ** «сир» і дієслова **поустити** «допустити, дозволити»; тлумачення слова як «заборона молочної їжі» (СУМ IX 201; Німчук 102) помилкове. — Див. ще **пустити, сир**.

сиротá, **сирі́тство**, **сироті́на**, [сиротові́на] «сирота», **сиротю́к** «хлопчик-сирота», **сиротю́чка**, **сиротя́**, **сирі́тлівий**, **сирі́тний**, **сі́ротин**, **сиротлі́вий**, **сироті́нський**, **сироті́ний**, [сирі́тствувáти] Нед, **сироті́ти**, **сироті́ти**, **сиротувáти**; — р. **сиротá**, бр. **сиротá**, др. **сирота**, п. **sierota**, ч. **sirota**, **sirotek**, слц. **sirota**, **siřú**, вл. нл. **syrota**, болг. м. **сі́рота**, схв. **сирòта**, слн. **siřóta**, стсл. **сиръ**, **сиротга**; — псл. **sirota**, похідне від прикметника **siřъ** «осиротілий», спорідненого з лит. **šeirỹs** «удовець», **šeirė** «удова», ав. **saē-** «сиротливий, осиротілий», можливо, також з гр. **χῆρος** «позбавлений, осиротілий», лат. **hērēs** «спадкоємець». — Черных II 165; Фасмер III 627; Преобр. II 289; Brückner 489; Machek ESJČ 544; Schuster-Sewc 1401—1402; Skok III 243; Trautmann 301; Fraenkel 970; Walde—Hofm. I 642.

[сі́ротень] (бот.) «шафран сітчастий, *Crocus reticulatus* Stev.»; — р. [сиротéнь] «тс.; первоцвіт весняний, *Primitula veris*»; — очевидно, результат контамінації і спрощення форм **прóсерен**, [прóсерень, прóсирень] і [просерет] «тс.» з опущенням префікса **про-** і зближенням з основою **сиротá**. — Див. ще **прóсерен**. — Пор. **сирі́тки**.

сі́роти «гусяча шкіра», [сирі́ткі] «тс.» Нед; — р. [сі́роты], п. [sieroty] «тс.»; — очевидно, пов'язане із **сиротá** як назва ознаки, що найчастіше спостерігається у дітей, позбавлених притулку і недостатньо одягнених. — Див. ще **сиротá**.

[сирохма́н] «сирота (чоловік); сиромá», [сирохма́ня] «сирота (дівчина)»; — афективні утворення від **сиротá**, паралельні до форм типу [глухма́н].

[сирпушник] (бот.) «жабрій звичайний, *Galeopsis tetrahit* L.» Мак, [сирпутник] «чистець болотний, *Stachys palustris* L.» Мак; — очевидно, похідні утворення від *serp* з переходом ненаголошеного *e* в *и*; назва могла бути мотивована зубчастими краями видовжених ланцетовидних листків або тим, що стебла обох рослин, які належать до однієї родини губоцвітних, покриті шорсткими волосинками. — Лік. росл. Енци. дов. 155, 467. — Див. ще **серп**.

[сируха] (бот.) «маренка чіпка, *Auregula aragone* M.B.» Мак; — очевидно, пов'язане із *сирій* «вологий»; назва могла бути зумовлена тим, що маренка росте на сирих тінистих місцях. — БСЭ 49, 663. — Див. ще **сирій**.

[сирюшка] (бот.) «сироїжка, *Agaricus guber* D.C. (*Russula*)» Мак, [суровичка, суровичка] «тс.» Мак; — результат спрощення форми *сироїжка* або безпосереднє утворення від *сирій*, як вказівка на придатність сироїжки до споживання в сирому присоленому стані. — Див. ще **сирій**.

[сисавка] (бот.) «конюшина червонувата, *Trifolium gibens* L.»; — очевидно, пов'язане із *ссати* (пор. [сисавка] «всисна трубка»); мотивація назви неясна.

[сисак¹] (бот.) «шавлія залозиста, *Salvia glutinosa* L.» Мак; — похідне утворення від *ссати*; назва зумовлена, очевидно, наявністю в квітках шавлії нектару, який можна висисати. — Див. ще **ссати**.

[сисак²] (зоол.) «саламандра плямиста, *Salamandra maculosa*»; — неясне.

[сисарка] «сорт дині з твердим осередком» Ме, [цисарка] «тс.» Ме; — місцеві варіанти форм *цесарка, *цісарка, похідних від *цісар*, які вказують, очевидно, на походження цього сорту динь з Австрії. — Див. ще **цісар**.

система, **систематизатор**, **систематизація**, **систематик**, **систематика**, **систематичний**, **систематизувати**, **безсистемний**; — р. болг. *система*, бр. *сістэма*, п. *system*, *systemat*,

ч. слц. *system*, вл. *system*, м. *систем*, схв. *сiстэм*, слн. *sistém*; — запозичення з французької мови; фр. *systeme* запозичено через латинське посередництво (пізні лат. *systema*) з грецької мови; гр. *συστήμα* «сполучення, організація, лад» пов'язане з *συνίστημι* «ставлю разом, розставляю, об'єдную», утвореним із префікса *συν-* «з-» і дієслова *ἵστημι* «ставлю», спорідненого з лат. *sisto* «тс.», *sto* «стою», лит. *stóti* «ступати», псл. *stati*, укр. *ста́ти*. — СІС² 767; Фасмер III 628; Hüttl-Worth 14; Kopaliński 941; Holub—Lyer 463; Frisk I 739; Pokorny 1004—1005. — Див. ще **сілаба**, **ста́ти**.

сисун — див. **ссати**.

[сисюрка] «шолом, залізна шапка із сіткою з кілець, яка накладалась на обличчя, шию, плечі»; — результат асиміляції початкового *м* у слові *мисюрка* «тс.» до наступного *с*. — Див. ще **місюрка**¹.

[сисяк] «амбар для кукурудзи» Куз; — неясне; можливо, пов'язане з уг. *szükség-* «тимчасовий».

сита́ «мід, розведений водою; [солодкий розчин, у який кришиться спеціально спечена булочка Л]», *сити́ця* «сита; [варений мед (напій) Нед]», *сити́ти* «робити з меду ситу; насичувати», *розсити́ти* «розвести, розбавити водою»; — р. бр. *сыта́* «сичена медом вода, медовий узвар, розварений мед на воді», др. *сыта*, п. *syta* «тс.»; — загальноприйнятої етимології не має; з огляду на п. *woda*, *miodem pasyсоpa* «вода, сичена медом» виводиться (Горяев 356) від псл. *syть* «ситий»; пов'язується також (Mühl.—Endz. III 1128) із прус. *sutristio* «сироватка», лит. *sutrė* (*sütros*) «помиї, мутна, брудна рідина, осад», лтс. *sutra* «гноївка», дірл. *suth* «сік, молоко»; зіставляється ще (Брандт РФВ 24, 189; Ильинский РФВ 62, 239—240) із [сот] «стіленьник», р. *сот*, *со́ты* «тс.». — Фасмер III 820; Mikl. EW 336.

[ситва́] «рушник» Нед; — очевидно, видозмінене запозичення з угорської

мови; пор. уг. *szövet* «тканина, матерія».

сітець¹ (текст.), [циц Ме, цйцик Ме]; — р. *сiтец*, п. *сус*, ч. ст. *сіс*, м. *циц*, схв. *цйц*, слн. *сіс*; — через російське (діалектні форми через польське і німецьке — н. *Zitz* «тс.») посередництво запозичено з голландської мови; гол. *sits* походить від хінді *chît*, *chînt* або бенгалі *chits*, дінд. *citrah* «строкатий». — Коваль 137—138; Черных II 165; Фасмер III 628; Kluge—Mitzka 889.

[**сітець**²] «дрібна ринь ВеНЗн; гравій, дрібний щебінь, дрібна галька; глибока яма, занесена піском, гравієм Нед»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з болг. м. *сітен* «дрібний», схв. *сйтан* «тс.»; в такому разі походить від псл. *sito* «сито»; з іншого боку, зіставляється (Fortunatov BB 3, 60; Zubatý St. a čl. I 2, 116) з лтс. *siets* «глибоке місце в річці», *sietus*, *sietava* «тс.», лит. *sietuvà* «тс., заглибина, яма», [sietis] «дуже глибоке місце в річці», які загальноприйнятої етимології не мають.

сітий, *ситенний*, *сітний*, [сiтнiшнiй] «ситний, поживний» Нед, [сiтiвiй] «родючий, рясний, багатий» Пі, [сiтiвнiй] «тс.» Пі, *сiтiющiй*, [сiтiячiй] «дуже жирний, тучний, товстий», [сiтнiя] «достаток» Нед, [сiтiок] «соковитість, поживність» Нед, [сiтiоцi] «жир, жирне», [сiтi] «жир, ситність», *сiтiти* «годувати, насичувати», *сiтiтися* «наповнюватися рідиною», *сiтiти* «жирніти», *сiтiшати*, [сiтiчати] «повніти, товстіти, жирніти», [вiтсiтiтися] «відгодуватися» Досл. і мат. IV, *насит* «насичення», *насити*, *насичати*, *насичувати*, *насичений*, [неситство] «ненаситність», [несит] «тс.», *невситимий*, *ненаситний*, *ненасить* «велика жадоба, прагнення», *пересичений*, *пересит* «пересичення», [пересит] «тс.», *переситити*, *пересичувати*, *перенасичувати*; — р. *сiтiй*, бр. *сiтi*, *сiтiны*, др. *сiтiъ(и)*, п. *sytny*, *syty*, ч. *syty*, слц. *syty*, вл. нл. *syty*, болг. м. *сит*, схв. *сйт*, слн. *sit*, стсл. **сытъ**; — псл. *syтъ* < *sūt*-; — прямих відповідни-

ків у інших мовах не має; найближчими в семантичному і формальному відношенні є лит. *sočius* «ситий, ситний», лтс. *sāts* «ситний», прус. *sātuinei* «насичуєш», гот. *sōp* «насичення», *saps* «ситий», нвн. *satt* «тс.», гр. ἄστος «ненаситний», лат. *satis* «досить», *satug* «ситий», ірл. *sathach* «тс.»; висловлювалась також думка (Zubatý LF 28, 89; Fraenkel IF 50, 7—8) про зв'язок з дінд. *śavaḥ* «сила», ав. *sava-* «сильний, могутній», *sūga-*, дінд. *śūgaḥ* «тс.», гр. κῦρος «сила, міць»; поряд із псл. *syтъ* припускалась (Брандт РФВ 24, 189) основа **sъt-*, яка вбачалася в слн. *dōsta* «досить», *dōsti* «тс.» (пор. укр. болг. *доста*, схв. *дōста* «тс.»). — Фасмер—Трубачев III 821; Черных II 222; Brückner 528—529; Machek ESJČ 600; Holub—Kop. 366; Schuster-Sewc 1403; Младенов 582; Skok III 245; Trautmann 250; Mühl.—Endz. III 809; Walde—Hofm. II 481—482; Feist 411—412; Pokorny 876. — Пор. **досить**, **доста**.

[**сітiвка**] «плиска біла, *Motacilla alba* L.» Шарл, [сiтiкa Нед, сiтiовкa, сiтiовочкa, сiтiочкa тж, сiтiкa Ник, сiтiочкa, осiтiкa, осiтiочкa тж, сiчкa НикНикЕЛ] «тс.»; — бр. *сiтiякa*, [сiтiкa] «тс.»; — неясне; можливо, пов'язане із *сiто*; назва могла бути зумовлена білим забарвленням плиски (ніби присипана борошном); пор. слц. [mlypárik, mlypárika] «плиска біла» (Ferianc Názv. vtákov 227); вважається також звуконаслідувальним — за характером співу плиски (НикНикЕЛ 35).

[**сітiти**] «мрячити» (про дощ) Нед, [сiтiти] «тс.»; — пов'язане з р. [сiтiвeнь] «дрібний дощ; мряка», [сiтiник, сiтiухa, сiтiягa] «тс.», болг. м. *сітен* «дрібний», схв. *сйтан* «тс.», які зводяться до псл. *sito* «сито». — Фасмер—Трубачев III 628; Sławski JP 36, 73. — Див. ще **сіто**.

[**сітiкa**] (орн.) «невелика із зеленастим пір'ям пташка, яка досить рано відлітає у вирій» Л, [сiтiкa] «тс.» Л; — неясне.

сітнийк¹, *сітниця* — див. **сіто**.

СИТНІК², *сітничок*, *ситняг*, *ситняк* — див. **СИТЬ**¹.

[**сітніти**] «чахнути, нидіти» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [sietnieć] «хворіти, марніти, бідніти» пов'язане із [sietny] «нужденний, змарнілий, бідний», спорідненим з др. *сѣта* «скорбота», р. *сѣтовать* «скаржитися, ремствувати», схв. *сѣта* (*сѣта*) «скорбота», *сѣтан* (*сѣтан*) «сумний», *сѣтовати* (*сѣтовати*) «оплакувати», стсл. **сѣтовати** «тс.», далі, можливо, з гот. *saig* «біль», двн. *sēg* «біль, рана», дірл. *sáith* (*sóeth*) «страждання, труд» або, менш імовірно, з цсл. **сѣтити** *сѣ* «згадати», схв. *сѣтити се*, слн. *sétiti se* «тс.», лит. *saisti* «гадати, пророкувати», дісл. *seidg* «чари». — Brückner 490; Фасмер III 614; Skok III 252.

сіто, *ситар* «виготовлювач сит», [*сітко*] «ручний бубон О; сітка від бджіл Нед», [*ситцє*] «тс.» Нед, *сітнік* «ситар; хліб із борошна, просіяного на ситі», *ситниківна*, [*сітниця*] «хліб з пильованого борошна, білий хліб Нед; хліб з житнього борошна, просіяного через сито Бі», *ситовина* «трухлявість дерева», [*ситовіця*] «гратчаста кістка» Нед, *ситковий* (спец.) «ситовий», *сітний* «просіяний через сито; спечений з борошна, просіяного на ситі», [*сітничний*] «належний до білого хліба» Бі, [*сітови*] «трухлявий, ситовидний» ЛексПол, *ситовій*, *підсіток* «рідке сито»; — р. болг. м. *сіто*, бр. *сіта*, п. слц. *sito*, ч. слн. *síto*, нл. *syto*, схв. *сѣто*; — псл. *sito* < *sēi-to, похідне від того самого кореня, що й *sējati* (*sěti*) «сіяти», *sěmę* «сім'я»; — прямими відповідниками є лит. *sietas* «(густе) сито», лтс. *siēts* «сито, решето»; спорідненим є й гр. ἰθμός «сито». — Фасмер III 628; Brückner 492; Machek ESJČ 545; Schuster-Sewc 1403; Младенов 582; Skok III 246; Trautmann 254; Fraenkel 783; Mühl.—Endz. III 836, 861. — Див. ще **сім'я**¹, **сіяти**¹.

[**ситовець**] (бот.) «костянець, Holosteum L.» Мак; — р. [*ситовец*, *ситора*] «тс.»; — неясне; можливо, пов'я-

зане із *сіто* з огляду на те, що спіле насіння витрушується (висівається) з коробочки вітром.

ситро́; — р. *ситро́*, бр. *сітро́*; — зводиться до фр. citronnade «лимонад, ситро», похідного від citron «лимон». — Коваль 122; Фасмер—Трубачев III 628. — Див. ще **ці́трус**.

ситуа́ція, *ситуатівний*, *ситуаційний*; — р. болг. *ситуа́ция*, бр. *сітуа́цыя*, п. *sytuacja*, ч. *situace*, слц. *situácia*, вл. *situacija*, м. схв. *ситуа́ција*, слн. *situácia*; — через польське посередництво запозичено із середньолатинської мови; слат. *situāciō* «становище, положення» пов'язане із *situo* «розташовую», утвореним від лат. *situs* «розташований; положення», похідного від *sipo* «дозволяю» (< *«ставлю, кладу»), очевидно, спорідненого з гр. ἔω «дозволяю», дінд. *suváti* «підганяє, квапить». — СІС² 767; Черных II 165; Фасмер III 629; Sl. wyg. obcych 724; Holub—Lyer 438; Dauzat 669; Walde—Hofm. II 545, 549.

[**ситу́шка**] (ент.) «товстоголова оса, Sragro Fabg.» Нед; — похідне утворення від *сіто*, можливо, калька нім. Siebwespe «тс.», букв. «ситяна оса». — Див. ще **сіто**.

[**ситча́нка**] (зоол.) «вид трубчасто-равлика, Aspergillum» Нед; — похідне утворення від *сіто*, можливо, калька нім. Siebmuschel «тс.», букв. «ситяна черепашка». — Див. ще **сіто**.

[**сИТЬ**¹] (бот.) «смикавець, Cyperus L.» Мак, *ситівнік* «Pycneus P.B.», *ситнік* «оситняк, Juncus L.; [комиш, Scirpus L.; кура, Schoenoplectus Pall.; смикавець Монтта, Cyperus Monti L. Mak]», *ситниківі*, *сітничок* «Juncellus; [ситник розлогий, Juncus effusus L. Mak]», *ситняг* «Heleocharis R.Вг.; [комиш Нед; оситняк Нед]», *ситняк* «Heleocharis R.Вг.», [*ситовина*] «комиш овальний, Scirpus ovatus L.» Нед, Мак, [*ситовник*] «голосхен звичайний, Scirpus holoschoenus L.; смикавець бурій, Cyperus fuscus L.; смикавець паннонський, Cyperus rauponicus Jacq.» Мак, [*сИТЬ*]

«оситняк» Мак, [сітник] «тс.; комиш» Мак, [сітняг] «оситняк», [сікняг] «тс.» Нед, Мак, [сітовина] «куга озерна, Schoenoplectus lacustris (L.)» Мак, [ситнічий] «ситняговий» Чаб, [посітник] «комиш» Мак; — р. *сыть* «смикавець», [сит] «оситняк», [сита, сить] «тс.», *сітник* «тс.», [очерет; ситняг; рогіз, Typha L.], *ситняг* «ситняг, Heleocharis», [ситняк] «комиш», [ситовье] «тс.; сусак зонтичний, Butopus umbellatus L.», [сітовина] «рогіз», бр. *сіт* «оситняк», *сітоўнік* «ситівник», [сітнік] «бульбокомиш скупчений, Scirpus compactus Hoffm.», *сітняк* «комиш лісовий, Scirpus silvaticus L.», *сыць* «смикавець», п. *sit* «оситняк», *sitowie* «тс.; комиш», ч. *sitina* «оситняк», ст. *sit'*, *sítie*, *sítí*, слц. *sita*, *sít'a*, вл. *syće*, *syćina*, *syćizna*, нл. *syśe*, *syśina* «тс.», схв. *сіта* «ситняг; оситняк; [комиш болотний, Scirpus palustris]», слн. *síta* «ситняк», [sit] «тс.», р.-цсл. *сигник* «очерет, Phragmites Trin.»; — псл. *sitъ*, *sita*, пов'язане чергуванням голосних із *сєть* «сітка»; — споріднене з лит. *siėtas* «мотузка; прив'язь», *saĩtas* «тс.», *siėti* «зв'язувати», лтс. *siet*, *sàistīt* «тс.»; праслов'янська назва рослин мотивується використанням їх для зв'язування і плетіння; пор. укр. *рого́жа* від *рогоза́*, *рогіз*, р. [вирёвочник] «куга»; менш переконливим є зіставлення (Преобр. II 290) із *сіто* за ознакою сітчастої будови стебла, незважаючи на паралель дісл. *sef* «оситняк» і дангл. *sife* «сито, решето», дзн. *sib*, нзн. *Sieb* «тс.». — Фасмер III 628; Brückner 492; Machek ESJC 945; Jm. rostl. 274; Schuster-Sewc 1395; Skok III 245—246; Trautmann 253; Mühl.—Endz. III 860. — Пор. **оситняг**.

[**силь²**] (бот.) «ріжки, Claviceps purpurea Tul.» Мак; — очевидно, результат видозміни або неправильного написання форми [снїть] «зона, сажка, Ustilago segetum L. (Tilletia)» (див.).

[**сітяви**] «гнилий, трухлявий усередині (ліс)» Ник, [сітави] «тс.» Ник, [сичавити] «згнивати» (про дерево) Бі, [осіта] «гниль усередині дерева» Нед,

[осет] «тс.» Ник, [осетовий] «гнилий усередині» Ник, [осетіновий] «тс.» Ник; — р. [сітовый, ситоватый] «тс.», [силь] «трухляве всередині, дуплясте дерево», [сітовина] «трухлявина, гниль у дереві», бр. *сітавіна* «тс.», *сітаваты* «трухлявий, гнилий»; — очевидно, пов'язане із *сіто* (див.).

сіфіліс, *сіфіліди*, *сіфілітик*, *сіфілітичний*; — р. болг. м. *сіфілис*, бр. *сіфіліс*, п. ч. слц. *syphilis*, вл. *syphilisa*, схв. *сіфілис*, слн. *sífilis*; — запозичення з італійської чи пізньолатинської мови; іт. (пізньолат.) *syphilis* походить від імені персонажа латинської поеми італійського лікаря Дж. Фракасторо (1530), у якій описувалась відповідна хвороба легендарного пастуха на ім'я Syphilus (Sypilus), уперше згадуваного Овідієм; це ім'я виводиться від гр. σῦς «свиня», спорідненого з псл. *svinъja* «свиня», і філос «друг». — СІС 597; Черных II 165—166; Фасмер III 629; Kopaliński 727; Holub—Lyer 461; Dauzat 695. — Див. ще **свиня**, **філологія**.

сіфон; — р. болг. м. *сіфон*, бр. *сіфон*, п. *syfon*, ч. *sifón*, *sifon*, слц. слн. *sifón*, вл. *sifon*, схв. *сіфѡн*; — запозичення з французької мови; фр. *siphon*, у свою чергу, запозичено з латинської мови; лат. *siphō*, зн. в. *siphōpet* походить від гр. σίφων «витяжна трубка», що є, очевидно, звуконаслідувальним утворенням. — СІС² 768; Фасмер III 629; Sl. wug. obcuch 715; РЧДБЕ 670; Dauzat 669; Gamillscheg 810; Walde—Hofm. II 546, 680; Frisk II 713.

сіцевий заст. «такий, подібний» Бі, ст. *сіце*, во: «такъ, ово» (1627); — р. заст. *сіце* «так», *сіцевой* «такий», др. *сице* «так», *сиции* «такий», *сицевыи* «тс.»; — очевидно, запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **сиць** «такий», **сице** «так», споріднене із слн. *sicè* (*sicèr*) «зрештою, в інакшому разі, правда», ч. *sice* (*sic*) «правда, зрештою», ст. *sici* «цей», *sice* «так», слц. *síce* «зрештою», зводиться разом з ними до псл. **siko-*, утвореного із займенникових основ *сь* «цей» і *ко(къ)* «хто, який». —

Фасмер III 629; Machek ESJČ 542; Holub—Kop. 331 (помилково обмежується лише чеською і словацькою мовами); Meillet MSL 11, 8; Hujer LF 55, 360; Trautmann 304. — Див. ще **сей, хто**.

[**сицюга**] (лайливе слово) Нед; — очевидно, пов'язане зі *сцяти* (див.).

сич¹ (орн.) «Athene Voie, (*сич хатній*) Athene noctua Scop.; [совка-плюшка], Otus scops L.; сова вухата, Asio otus L. Шарл; крутиголовка, Junco torquilla L. ВеЛ», [*сичак*] «крутиголовка» ВеЛ, [*сичик*] «корольок жовтоголовий, Regulus regulus L.» Шарл, *сичик-горобець* «Glaucidium passerinum L.»; — р. бр. *сыч*, п. *szczek* «совка-плюшка», ч. *šyc* «сич; мохноногий сич, Aegolius Kaup», *šysek* «сич хатній; [корольок, Glaucidium]», слц. *šyc* «сич хатній», *šyčok krapaty* «корольок»; — очевидно, псл. *syť з іє. **k'ūt-j-os* (Mareš Slavia 1967, 366—369); пов'язується також із *сичати* (птаха нібито сичить, коли сердиться); зіставляється ще (Mühl.—Endz. III 771—772; Petersson KZ 47, 241—242) з *сова*, лит. *šaikti* «кричати», лтс. *saukti* «звати» або зближується (Otrębski Ез.-етн. изсл. 72) з лит. *suōkti* «кричати» (про сову). — Фасмер—Трубачев III 821; Черных II 222; Machek ESJČ 598.

[**сич²**] «сук від обломаної гілляки на стовбурі» Нед, [*сичь*] «шип» О; — неясне; можливо, пов'язане чергуванням голосних із *сук* (псл. *суць* < *sūkij; *sukъ* < *soukъ).

сичавити — див. **сітяви**.

[**сичавіти**] «збігатися» (про тканину); — неясне; можливо, пов'язане з р. [*сичный*] «щільного міцного ткання».

[**сичак**] (бот.) «молочай хрящуватий, Euphorbia glauca M.B.» Мак; — очевидно, пов'язане із [*сікати*] «прискати, бити тонким струменем»; назва могла бути зумовлена тим, що зі зломаного стебла молочаю витікає сік. — Див. ще **сичати**.

сичати «шипіти, видавати свистячі звуки», [*сікати*] «сичати» (Ме), *сик*, [*сичь*] «гадюка» О, *сичавий* «із сичанням», *сичливий* «який сичить»; — р. [*сы-*

кати] «шикати», бр. *сыкаць* «видавати свистячі звуки, сичати», п. *szczec*, *sykać*, ч. *sykati*, *syčeti*, слц. *syčat'*, вл. *sykać*, *syčec*, нл. *sykaś*, *sycaś*, схв. *сікати*, слн. *síkati*, *sičáti* «тс.»; — псл. *sykati*, *syčēti*; — звуконаслідувальне утворення. — Фасмер III 817; Brückner 529; Machek ESJČ 598; Kořínek 213; Mikl. EW 335.

січик (заст.) «дитячі ласощі — подрібнене і підсмажене конопляне сім'я»; — неясне; можливо, пов'язане із [*сить*] «жир», *ситити* «насичувати».

[**сичовіна**] «погана, мокра земля» ВеБ, [*восічина*] «земля, що довго затримує на собі воду» ВеБ; — очевидно, пов'язане із *сікати* «бризкати, прискати». — Див. ще **сік¹**.

сичуг «відділ шлунку у тварин», *сичугівий*, *сичужний*; — р. бр. *сычуг* «тс.»; — загальноприйнятої етимології не має; виводиться (Горяев 357; Lokotsch 153; Räsänen ZfSlPh 22, 128; Шипова 296—297) з тюркських мов (полов. *su-zug* «кишка, нутрощі», кипч. чаг. *sučuk* «ковбаса, начинені кишки», тур. *sucuk* «ковбаса»); припускається також (Трубачев ВЯ 1960/3, 68) зв'язок із р. *сытить* «ситити», паралельний до зв'язку нвн. Lab «сичуг» з *laben* «тішити, усолоджувати; квасити». — Фасмер—Трубачев III 822; Черных II 222.

сіщик «детектив»; — бр. *сышчык*; — запозичення з російської мови; р. *сыщик* пов'язане із заст. *сыск* «розшук», *сыскать* «розшукати», утвореним з префікса с- «з-» і основи дієслова *искать* «шукати», спорідненого з укр. *ськати*. — Див. ще **з³**, **іськати**.

сі¹ (муз., назва ноти); — р. болг. *си*, бр. *сі*, п. ч. слц. *si*, слн. *si*; — запозичення з латинської мови; лат. *si*, як і решта назв нот, утворена від початкових літер слів з першої строфи латинського гімну на честь Іоанна Хрестителя — Sancte Iohannes. — CIC² 768; Sł. wug. obcych 681; Dauzat 666, 737; Gamillscheg 808.

[**сі²**] (вигук, яким відганяють корів) О, [*сі-сі*] «тс.» О, [*сі-сі*] (вигук, яким

підкликають ягнят) Куриленко; — неясне.

[сібір] «каторга; важке життя», *сибірка* «сибірська язва; коротка шубка; [арешт Нед]», [сібірка] «буцегарня», [сібірник] «висланий до Сибіру; злодій, розбійник», *сибір'як*, *сибір'яка* «лиходій, харцизяка», [себерний] «злий, лютий, клятий» Мо, *сибірний* «лютий, злий; [холодний Мо]», [сібірний] «каторжний, важкий; злодійський»; — р. *сибірка* «зелена фарба; короткий верхній одяг; арештантська при поліції, при волосному правлінні; сібірська язва», [сибірщина] «каторга, важке життя», *сибір'як*, *сибірний* «звірячий, лютий, злий», бр. *сібір'як*, *сібірка* «лісове яблуко, лісова яблуня», *сіберны* «жорстокий, пекельний», п. *Sybigak* «сибір'як; (ст.) засланий до Сибіру в'язень», вл. *sibiriak*; — похідні утворення від географічної назви *Сибір*, пов'язані в ряді випадків з уявленнями про Сибір як місце каторжної праці політичних в'язнів царизму. — Фасмер III 616.

[сібірка] (бот.) «дереза, *Caragana frutex*» Мак; — р. [сибірек] «тс.»; — похідне утворення від *Сибір*; назва зумовлена походженням рослини із Сибіру; пор. схв. *сїбїрска б'агрена* «карагана деревовидна», букв. «сибірська акація», *сїбїрски б'агрем* «тс.». — Симонович 96.

[сівар] (бот.) «лепеха звичайна, *Asogus calamus* L.; півники, *Iris* L.» Мак; — запозичення з польської мови; п. *siwar* «лепеха», як і слц. [šivár] «осока», [šivar] «поросле травою місце», є, очевидно, результатом видозміни форми *szuvar* «лепеха, шувар», викликаній, можливо, впливом з боку уг. *sivár* «пустельний»; пряме виведення польської і словацької форм з угорської (Machek ESJČS 518; пор. також *Brückner* 558) сумнівне через семантичну віддаленість. — Трубочев ВЯ 1964/4, 43. — Див. ще **шув'яр**.

[сіваша] (орн.) «червоноголова чернь, *Nugosa ferrina* L.» Шарл; — очевидно, пов'язане із *сівий*; назва могла бути

зумовлена тим, що спина і крила, а також дзьоб і ноги у цього птаха мають сіре забарвлення; в основі *сив-* відбулась заміна **и** на **і**, очевидно, під впливом якоїсь сусідньої слов'янської мови. — Див. ще **сівий**.

[сівер] «холодний пронизливий вітер; холод; північ Нед; сніг О», [сіверко] «тс.», [сіверкий] «холодний, пронизливий», [сіверний] «холодний» (про погоду), [сіверко] «холодно, мокро», [сіверно] «тс.», [северать] «обвітрюватися, тріскатися від води, холоду» Лекс-Пол, [сівереть] «шерхнути» (про шкіру) Л, [посіверіти] «пошерхнути»; — р. *север* «північ», [сівер] «тс.; північний вітер», бр. *сівер* «холодний північний вітер», др. *с'єверъ* «північ; північний вітер», п. [siewierz] «північ», ч. *sever*, ст. *sever*, слц. *sever*, вл. *sewjer* (з ч.) «тс.», *sowjer* «марево, туман», болг. *север* «північ», м. *север* «північ, північний вітер», схв. *с'єв'єр*, слн. *sever*, стсл. *с'єверъ* «тс.»; — псл. *severgъ* < *sēvergъ; — споріднене з лит. *šiaurys* «північний вітер», *šiaurė* «північ», лат. *caugus* «північно-східний вітер», гот. *skūga-windis* «ураганний вітер», двн. *scūg* «злива», нвн. *Schauer* «тс.»; іє. **kēuero-/skūro-* «північ, північний вітер»; виводиться також (Erhart Sborník FFBrU 6, 5—7; Machek ESJČ 542) від іє. **sēu-* «лівий». — Фасмер—Трубочев III 588—589; Черных II 149; *Brückner* 490; *Holub—Kop.* 330; *Schuster-Sewc* 1286, 1336; *Младенов* 576—577; *Skok* III 252—253; *Meillet Études* 410; *Zubatý AfSlPh* 13, 623—624; *Būga RR* II 611—612; *Trautmann* 303—304; *Walde—Hofm.* I 190; *Feist* 436; *Рокотпу* 597. — Пор. **шув'яга**!

[сіверник звичайний] (бот.) «північниця Валеранда, *Samolus valerandi* L.» Мак; — р. [северница] «тс.»; — очевидно, пов'язане із [сівер] «північний вітер» (див.).

сіверяни «східнослов'янське плем'я в басейнах Десни, Сейму і Сули»; — р. *север'яне*, бр. *сев'яра́не*, др. *с'євер'яне*, *С'єверъ* «земля сіверян; сіверяни»; — етимологічно тотожне з назвою племін-

ного об'єднання Σεφερείς, severes у ба-сейні Дунаю VII ст. н. е. (пор. також п. Siewierz «м. Севеж», колишній центр Сіверського князівства, відомий з XII ст.); походження назви загальноприйнятого пояснення не має; очевидно, це резуль-тат давнього зближення з псл. sēverь «північ, холодний край» назви одного з протоболгарських (тюркських, пізніше слов'янізованих) племен савірів (саварів, суварів, севордиків), які з'явилися на Дунаї бл. VI ст. н. е. і частина яких згодом переселилась у Східну Наддні-прянищину; менш переконлива думка (Фас-мер III 588—589) про власне слов'ян-ське походження назви. — Стрижак Мовозн. 1973/1, 64—76; Агеева 42.

сівка — див. **сівка**.

[**сівора**] (орн.) «сиворакша, Согacias garrulus L.» Л, [**сиворонка**] «тс.» Шарл; — результат спрощення назви *сивово-рбнка* «тс.», утвореної з основ прик-метника *сівий* та іменника *ворбна*. — Фасмер III 616.

[**сігна́рка**] «сигнальний дзвіночок» ВеЛ; — запозичення з польської мови; п. [signarka] «найменший дзвін на костелі, який дає знати про початок служ-би», [sygnarka], sygnaturka «тс.» утворе-ні від лат. signāre «позначати» (< signum «знак»). — Див. ще **сигнал**.

сідавка, *сідак*, *сідалка*, *сідало*, *сі-дати*, *сідатися*, *сідень*, *сідець*, *сід-лак*, *сідлісько*, *сідна*, *сідний*, *сідніця*, *сідня*, *сідок*, *сідуха* — див. **сидіти**.

сідач (бот.) «Eupatorium L.; [оман шершавий, Inula hirta L.; самосил біло-повстистий, Teucrium polium L. Mak]», [*сідаш*] «сідач конопляний, Eupatorium cannabinum L.» Мак, [*сідник*] «самосил білоповстистий» Мак; — р. [*седач*] «сі-дач», бр. [*сядач*] «тс.»; — очевидно, дав-не утворення від основи прикметника *сідий*, др. *сѣдъ*, відповідне до п. ст. szadziec, слц. šedivec «тс.»; назва зумов-лена тим, що старе суцвіття сідача на-гадує сиву голову; п. sadziec «сідач», звідки й ч. sadec «тс.», є результатом видозміни в мазурських говорах давньої форми szadziec; самосил білоповстис-

тий у цілому має синюватий колір (Федченко—Флеров 801). — Machek Jm. rostl. 236; Шамота 92. — Див. ще **сідий**.

сідій «сивий», *сідина* СУМ, Нед, *сідь*, *сідуватий*, [*посідіти*] Нед, *прó-сідь*; — р. *седой*, др. *сѣдъ*, п. [szady], ч. слц. šedý, šedivý, вл. šedziwy, нл. še-ziwy, м. *сед*, схв. *сѣд* (*сѣjed*), слн. [sęd], стсл. *сѣдъ*; — псл. *soid-, споріднене із *soir- «сірий» (іє. *kei-) і паралельне до gnědъ «гнідий», блědъ «блідий». — Черных II 150; Фасмер III 590; Brücker 538—539; Machek ESJČ 604; Schuster-Sewc 1430—1431; Критенко Вступ 519—520; Meillet Études 321; Trautmann 306; Pokoigny 540—541. — Див. ще **сірий**.

[**сідла́чка**] «лопата, якою сидячи пе-релопачують збіжжя» Нед, ВеЗа, [*сіляч-ка*] Нед; — п. [siedleczka] «тс.»; — оче-видно, пов'язане із *сідати*; — форма без **д** могла виникнути в результаті де-етимологізації початкової форми і збли-ження її з п. siedlisko «оселя», ч. sed-lačka «селянка», selka «тс.». — Див. ще **сидіти**.

сідло «сидіння вершника, велосипе-диста; [підвищення у возі Нед; жолоб з дощок уздовж гребня покрівлі Дз]», *сі-дѣлка* «шкіряна подушечка під черезсі-дельником», *сідѣлко* «тс.», *сідѣльник* «виготовлювач сідел», *сідляр* «тс.», [*сі-дик*] «сідло» О, *сідловіна* «виїмка на спині тварини; неглибока виїмка між двома висотами в гірському хребті», *сід-ловка*, *сідельний*, [*сідлатий*] «із сідло-виною», *сідлуватий* «тс.», *сідлати*, *підсідельник* «ремінь для укріплення сідла; шматок повсті, який підкладають під сідло», *підсідельний*, *розсідланий*, [*черезсіделень*], *черезсіделок*, *черезсі-дѣльник*; — р. болг. *седло*, бр. *сядло*, др. *седьло*, п. siodło, ч. слц. sedlo, вл. sedło, нл. sodło, полаб. sedlü, м. *седло*, схв. *сѣдло*, слн. sêdlo, стсл. **оседълати**; — псл. sedьlo або sedьlo; — очевидно, похідне від давньої основи *sed-, пов'язаної чергуванням голосних з псл. sêdēti «сидіти» і спорідненої з гот. sitls «си-

діння», двн. *sezal* «крісло», *satul* «сідло», *satal*, дангл. *sadol* «тс.», лат. *sella* «сидіння», гал. *-sedlon*; менш переконливі твердження (Moszyński PZJP 117—118) про запозичення з давньоверхньонімецької мови або припущення (Vaillant RÉS 12, 235; Gr. comp. I 90) про калькування двн. *satal* у формі псл. **sedlo*. — Фасмер—Трубачев III 589—590; Преобр. II 268—269; Brückner 491; Machek ESJČ 539; Schuster-Sewc 1278—1279; Skok III 213; Meillet Études 419; Trautmann 259; Walde—Hofm. II 511. — Див. ще **сидіти**.

[**сідогірий**] «сивий, сірий» Нед; — складне утворення з основ прикметника *сідій* та іменника *гіря* «коротко стрижений»; буквально значення «сивочубий». — Див. ще **гіра¹**, **сідій**.

[**сіжий**] «синюватий, блакитнуватий» Нед; — очевидно, залишок не засвідченого в інших випадках псл. **sědjь*, похідного від *sěďь* «сідій»; могло бути вторинно зближене із *сізий*. — Див. ще **сідій**.

[**сійка¹**] (бот.) «мак дикий, *Papaver rhoeas* L.» Мак; — похідне утворення від *сіяти*; — назва зумовлена тим, що після дозрівання у маківках дикого маку відкриваються отвори, через які під дією вітру розсівається насіння; пор. *мак самосійка*, *м. самосійний*, [*м. самосівень*, *м. самосівка*, *м. самосівний*], *р. мак самосейка* «тс.». — Див. ще **сіяти¹**.

сійка², **сіка** — див. **сойка**.

сік¹, [**сок**] Нед, [**соковé**] «кислий курячий соус», [**соковік**] (заст.) «березень», [**соч**] «сік» Куз, [**сочень**] «квітень» Пр. XI діал. н., [**сочінь**] «тс.» НЗ УЖДУ 26/2, [**сочні**] (бот.) «рослина, яка дає гумігут» Нед, *сичний* «соковитий», [**сокавий**, **сокова́тий**] «тс.» Нед, *соковій*, *сокові́тий*, *сочі́стий* «соковитий», [**сочний**] «тс.» Нед, [**сокті́ти**] «сочитися», [**сокува́ти**] «точити сік» Куз, [**сочі́ти**] «випускати сік» Куз, *сочі́тися*, [**сукоті́ти**] «капати» Нед, *па́сока*, [**посо́ка**] «кров тварини» Нед, [**посо́чина**] «сукровиця» Куз, [**посо́чити**] «поплямувати кров'ю» Нед, [**просочний**] «промакальний» Куз,

просочі́ти, [**спосо́чити**] «поплямувати кров'ю» Нед; — *р. бр. болг. м. сок*, др. *сокъ* «рідина; сік; напій; їжа; ласощі», *п. ч. діал. сок*, *слц. osoka* «сік (грибний)», *схв. со́к, со́к*, *слн. sók*, *стсл. сокъ*; — *псл. sokь*; — споріднене з лит. *sakaĩ* (мн.) «деревна смола», *прус. sackis* «тс.», *лтс. sveķi* (мн.) «смола», можливо, також *гр. ὀρός* «сік», лат. *sūcus* «тс.»; *іе. *sue-q^os*. — Фасмер III 708; Преобр. II 351—352; Brückner 506; Machek ESJČ 566; Младенов 598; Skok III 302; Trautmann 248; Fraenkel 756—757; Frisk II 405—406; Pokorny 1044. — Пор. **опій**, **сякати**.

сік², *сікави́ця*, *сікава́ка*, *сікани́ця*, *сікач*, *сікови́ця*, *сіку́нка* — див. **сіква**. **сікава́ка** — див. **сік¹**.

сікатися «кидатися, нападати, приставати, придиратися, потикатися, намірятися, пробувати», *сікати́ся* «тс.», [**сікати́ться**] «огризатися, загрожувати» Чаб, [**сікава́ка**] (лайл.) «набридлива істота (муха і под.)» Бі, [**вिसика́ка**] «бешкетник, забіяка» Ж, [**вिसика́ка**] «зухвалий; нахаба; вискочка», [**насіка́ти**] (на кого, чим) «звинувачувати, дорікати», *присіка́тися*, [**присака́тися**] «нахабніти» Нед; — *р. [сікні́уться]* «кинутися, сунутися, потикнутися, спробувати», [**сіковати́**] «сердитися, гніватися, лягтися», *ч. sekat se* «лягтися», *схв. сікати* «лягати», *сіктати* «тс.»; — очевидно, пов'язане із *сікати* «сичати» (про погрозливе сичання змії, гусей і т. п.); звукові форми з **сі-** є результатом зближення з основою дієслова *сікти́*. — Фасмер III 620. — Див. ще **сичати**. — Пор. **сікорити**, **сікти́**.

[**сікови́ця**] (бот.) «сочевиця звичайна, *Lens esculenta* Moench.» ВеБ, [**сікаві́ця** Па, **січови́це** ВеНЗн] «тс.»; — результат видозміни форми *сочеві́ця* під впливом іменника *сік* (пор. *вл. нл. sok* «сочевиця») або дієслова *сікти́*. — Див. ще **сочеві́ця**.

[**сіколка**] (орн.) «кам'янка лиса, *k. ряба*, *Oenanthe pleschanka* Lerech.» Шарл; — очевидно, результат спрощення незасвідченої форми **саксіколка*,

що могла бути утворена від лат. *Saxicola* «чикалка» (букв. «житель скал», від *saxum* «скала, камінь», пов'язаного із *seco* «січу», і основи дієслова *colo* «мешкаю, проживаю») в результаті змішування двох близьких між собою видів птахів. — Див. ще **колонія, сікті**.

сікор, сікора — див. **сікір**.

[сікорити] «сердитися, лаятися, бути дерзким» Мо, **[сікорити]** «настирливо лаятися, присікуватися» Ме; — очевидно, пов'язане із **сікатися**; словотворча структура неясна. — Див. ще **сікатися**.

сікті, сіктися, [січи] «сікти, косити, валити» Нед, **[сікавни́ця]** «шатківниця» Па, **[сікалні́ця]** «тс.» Ме, **[сікані́на]** «січа; січене м'ясо» Нед, **[сіканка]** «січена капуста; шмагання, биття різками; страва із січених нирок Пі», **сіка́р** «той, хто січе, б'є різками», **[сіка́рня]** «дошка, на якій січуть м'ясо», **[сікато́р]** «шатківниця» Дз, **сіка́ч** «знаряддя для січення, рубання; дикий кабан», **сіка́чка** «знаряддя, яким січуть капусту», **січ** «січа; [викорчуваний ліс Нед]», **січа, січений** «страва з посіченого м'яса», **січка** «січена солома; подрібнені крупи; намисто з коралових обрізків; [сікач О]», **[січкавни́ця]** «шатківниця» Мо, **січка́рня** «соломорізка», **січові́к, січу́чий, січний** (мат.), **[вісіканка]** «биття» Ж, **вісічка, [відсіктися]** «відбитися зброєю», **відсі́к, відсі́ч, відсі́чка, зі́к** «яловичина з верхньої частини стегна», **за́сік, засі́ка** «штучна перешкода із зрубаних дерев; [засі́к]», **[засі́кан]** «рана на нозі у коня від засічки» Я, **[за́січ]** «засіка» Ж, **[засі́ча, засі́че]** «тс.» Ж, **за́січка** «рана на нозі коня; засікання, зарубка», **засі́чний** «пов'язаний із засікою», **[насі́ка]** «дрібно порізана вовна» Ж, **насіка́льник** (спец.), **[насікане́ць]** «палка, оправлена гравієм» Ж, **[насі́ч]** «рана» Ж, **насі́чка** «надрізане, надсічене місце; візерунок, наковка, насікання; [оббиття дрібними цвяхами Ж]», **на́дсі́чка** «надсічене місце», **осі́чка, о́дсі́ч, [пересі́ч]** «точка перетину» Нед, **[пересі́ча]** «перетин» Нед, **[пересі́ч]**

січка] «перегородка», **підсі́чка, підсі́чний, [посі́ч]** «перелаз» Нед, **[посі́ч]** «вулиця в селі» О, **просі́к, просі́ка**; — р. *сечь*, бр. *сеч, сячы*, др. *сѣчи*, п. *siec*, ч. *sekati*, слц. *sekat'*, вл. *сука́с* «жати», *сус* «косити», нл. *sekaś, sec*, полаб. *sect* «косити», болг. *сека́*, м. *сече*, схв. *сѣчи, сјѣчи*, слн. *sékati*, стсл. **сѣшти**; — псл. **sěkti*; — споріднене з лит. ст. *įsekti* «насікати, насікти», *išsekti* «висікти», лат. *seco* «обрізаю», ірл. *ésgid* «відрубую», двн. *segansa* «коса», *sëga (saga)* «пилка»; іє. **sěk-*, можливо, з давнішого **ks-ek-*, похідного від кореня **ks-(*kes-)*, збереженого в укр. *чеса́ти, коса́* та ін. — Черных II 159—160; Фасмер III 593; Brüchner 488; Machek ESJČ 540; Schuster-Sewc 1393—1394; Младенов 625; Skok III 248—250; Mikl. EW 290; Мельничук Етимология 1966, 222; Walde—Hofm. II 504—505; Kluge—Mitzka 619; Pokorny 895—896. — Пор. **коса́², па́сі́ка, сокі́ра, чеса́ти**.

[сіку́н] (ент.) «скрипун, усач, Priopus» Нед; — похідне утворення від **сікті́**; назва зумовлена тим, що личинки усачів січуть деревину, в якій розвиваються; пор. р. *дровосе́ки* «усачі». — БСЭ 15, 221; Горностаев 165—166. — Див. ще **сікті**.

[сіку́ця] «покарання різками» Нед; — результат наближення слова *екзеку́ція* «тс.» до основи дієслова **сікті́** (див.).

сіль, [сілні́к] «солянка» ВеУг, **[сілниця ВеЛ, сілька О, сіля́рка Мо]** «тс.», **сільні́ця** «тс.; [суглобна чашка Нед]», **[сільні́я]** «солянка» Нед, **солі́льник** «робітник, який засолює що-небудь», **солі́льня** «соляні копальні», **[со́лище]** «місце, де худобі дають сіль» Нед, **[со́лівка]** «солянка» Нед, **солоне́ць** «солончак, трава на солончаку; озеро або джерело із солоною водою; ґрунт, що містить солі натрію», **солони́на** «засолене м'ясо; [сало]», **[солони́ця]** «соляне джерело» Нед, **солони́ще** «тс.; [солончак]», **[солонка]** «соляне джерело» Нед, **[солонці́]** «картопля, що вариться цілою і солиться» ЛексПол, **солонча́к** «ґрунт, що містить багато легкорозчинних со-

лей; озеро або джерело із солоною водою», [солянець] «борщ без буряків» До, соля́нка «сільниця; вид страви; соляне джерело; [солонна вода, з якої вварюють сіль]», соля́р «солярове масло; (заст.) солевар; торговець сіллю», [соля́рка] «сільничка» Нед, соля́рня «солеварня; підприємство або цех для соління; (заст.) соляні копальні», [соля́рство] «солеваріння» Она, сілкі́й «який добре солить» (про сіль), [сілкі́й] «тс.», [сільній] «соляний», [солéний] «солоний» ВеЗа, солі́льний, солóний СУМ, Нед, солонкува́тий, солонувáтий, солонцюва́тий, соля́ний СУМ, Нед, сольові́й, солі́ти, солонува́ти «ласувати солоним», солонцюва́ти «тс.; збільшувати в ґрунті вміст солей натрію», безсольові́й, [ві́сіль] «відсутність солі» (?), висолюва́ти «насичувати сіллю; виділяти шляхом обробки солями», досі́л «досолювання», засі́л, засо́лка, засо́лювач, засо́лювальний, [насольваники] «картопля, розрізана надвоє, посолена і відварена в лушпайках» ЛексПол, [насолі́ти] «зробитися солоним» Ж, недосі́л, [недосі́ль Ж, недосо́л Ж], осоло́нення, осолонцюва́ти, пересі́л, [пересі́ль] Нед, пересо́л, пересолі́ти, підсі́л «засі́л», посі́л, посоло́ніти «стати солонішим», просі́л «солонна риба, страва із солоної риби; засі́л», [просі́льне] (вид страви, їжі), [просо́л] «сік з посоленого м'яса, ропа, оселедцевий розсі́л ЛексПол; солонна риба або яловичина Пі», [просі́льний] «засолений, маринований» Нед, [просо́льний] «тс.» Нед, просолі́ти «просякнутися сіллю», розсі́л, [розсі́льниця] «суп з капусти і кукурудзяного борошна» Нед, [розсі́льниця] «тс.», розсо́льник, [росі́л] (вид страви) Нед, [росоля́нка] «вид супу» Нед, [рoсу́л] «бульйон» Мо, розсі́льний, [росі́льний] «суповий» Нед, [усолі́ти] «ударити» Нед, усолі́ти «просолитися»; — р. бр. др. соль, п. слн. sól, ч. sůl, слц. sol', вл. sól, sel, нл. sol, полаб. sōli, болг. м. сол, схв. сѡ, стсл. соль; — псл. solb; — лтс. sàls «сіль», лит. sólymas «розсі́л», лат. sāl (< sale)

«сіль», дірл. salann, гот. salt, нвн. Salz, тох. A sāle, B sālyiye, гр. ἄλς, вірм. at; іє. *sal-. — Черных II 187—188; Фасмер III 715; Преобр. II 354—355; Brückner 506—507; Machek ESJČ 592; Schuster-Sewc 1332—1333; Младенов 598—599; Skok III 303—304; Критенко Вступ 515; Trautmann 249; Būga RR I 372; Mühl.—Endz. III 803; Fraenkel 759—760, 855; Walde—Hofm. II 465—466; Feist 409; Pokorny 878—879. — Пор. со́лод.

сі́лькісь (присл.) «байдуже; нехай, гаразд; так і бути», сі́лькось «тс.», [сі́лькісі] (присл. і виг.) «нехай, згода» Бі; — очевидно, результат злиття і закономірного фонетичного розвитку прислівника др. селико «стільки», утвореного із займенникових основ се, ли і ко, та частки займенникового походження др. си (букв. «собі»), тієї самої, що і в словах десь, якось та ін.; первісно могло означати «стільки собі, так собі». — Див. ще десь¹, ко́лі, ли, ся, хто.

сі́лько́р «сільський кореспондент», сі́лько́рівський; — бр. селько́р; — калька р. селько́р, складноскороченого утворення з початкових частин слів се́льський, похідного від се́лб, і корреспoндéнт. — Див. ще корреспoндéнція, се́ло.

сі́м, семері́к «предмет із семи однакових частин; сім пар волів; вид сита», семері́ця «семерик; семеро», [семерня́] «семеро» Бі, се́мерко, се́меро, [семина́] «одна сьома» Нед, [семі́ця] «тиждень; септима (муз.)» Нед, [семі́шник] «монета в 2 коп.», се́мірка «полотно, тканина в сім пасом; [сімка (у картах) Бі]», [се́мірко] «семеро» Бі, Куз, [сіма́к] «семилітка (про людей і тварин); монета в 7 коп. асигнаціями або 2 коп. сріблом», [сімача́] «недоношена семимісячна дитина» Дз, [сімер(н)и́кі] «семиріжні вила» Гриц, сі́мка «цифра числа 7; гральна карта із сімома вічками», сьома́к «семилітка (про людей і тварин); недоношена семимісячна дитина; (іст.) монета у 7 копійок», [сьома́ка] «сімка (в картах)», [сьомачка́ Пі, сьо́мка Бі] «тс.», [семерá-

кий] «семиразовий; у сім разів; усемеро» Нед, *семерічний, семерній, [сёмий]* «сьомий» (Ме), *[семиракий]* «різнорідний» О, *сьомий*; — р. др. *сѣмь*, бр. *сем*, п. *siedem*, ч. *sedm*, слц. *sedem*, вл. *sedm*, *sydom*, нл. *sedym*, полаб. *sidēm*, болг. *сѣдем, сѣдѣм*, м. *седум*, схв. *сѣдам*, слн. *sédem*, стсл. **сѣдмь**; — псл. *sedmь*, похідне від порядкового числівника *sedmь* «сьомий», що зводиться до іє. *septm «сім»; — споріднене з лит. *septyni*, лтс. *septini*, дінд. *saptá*, гр. *ἐπτά*, лат. *septem*, дірл. *secht*, гот. *sibun*, нвн. *sieben*. — Черных II 153—154; Фасмер III 599—600; Brückner 488; Machek ESJČ 539—540; Schuster-Sewc 1396—1397; Младенов 577; Skok III 212; Trautmann 257; Fraenkel 776; Karulis III 171; Walde—Hofm. II 517—518; Feist 417; Kluge—Mitzka 707; Pokorny 909.

сіменастий, сіменатий — див. **сім'я¹**.

[сіменище] «семинарія» Нед; — очевидно, калька з чеської мови; ч. ст. *semeniště* «тс.» є, у свою чергу, калькою лат. *sēminārium* «тс.», похідного від *sēmen* «сім'я». — Див. ще **семінар**. — Пор. **сім'я¹**.

[сімра] «сивий кінь, сива кобила» ВеНЗн, *[сімерастий]* «сивий» Куз; — очевидно, запозичення з угорської мови; пор. уг. *szemrevaló* «гарний, красивий» (букв. «на око пригожий»).

сім'я¹ «насіння; конопляне зерно; сперма», *[сіменець]* «конопляне сім'я», *[сіменкі]* «веснянки» ВеНЗн, *[сіменник]* (анат., бот. та ін.) Г, Нед, *[сіменник]* «тс., (орн.) коноплянка, *Carduelis* (*Aspithis*) *cannabina* L.» Нед, *сіменó* «зерно для посіву», *[сімену́ха]* «каша з конопляним молоком», *[сіменя]* «ряба курка» О, *[сіменка]* «тс.» Німчук, *сім'янік, сім'янка, сім'ячко, [семенастий]* «багатий на сім'я; крапчастий, перістий», *[сіменатий]* «тс.; у сірих крапинках Нед», *[сіменастий]* «тс.» Нед, *сіменістий* «плодовитий; [перістий ВеУг]», *[сіменковатий]* «веснянкуватий» ВеНЗн, *[сіменний]* «з конопляного сім'я» Нед,

Ме, *сіменястий* «багатий на сім'я; плодовитий; [крапчастий, перістий]», *[сімняний]* «з конопляного сім'я» Па, *сім'яний* «тс.; стосовний сім'я», *сім'яністий* «який дає багато насіння», *сім'ячковий* «насіннячковий, насінний, зернятковий», *сіменітисся, [сіменіть]* «відкладати яєчка» (про бджіл) Чаб, *безсім'янка, безсім'яний, осіменіння* «запліднення», *обсіменітисся* «дати насіння» (про рослини), *[посіменіти]* «посіяти» Нед; — р. бр. *сѣмя*, др. *сѣмя*, п. *siemie*, ч. *síťe*, слц. *semeno*, вл. *sumjenc* «конопляне сім'я», *sumjo* «сім'я», нл. *semje*, полаб. *sema*, *semepü*, болг. м. *сѣме*, схв. *сѣме, сѣте*, слн. *séme*, стсл. **сѣмля**; — псл. *sěmę*; — споріднене з прус. *semep* «посів», лит. *sėmens, sėmenys* «лляне сім'я», лат. *sēmen* «сім'я», двн. *sāto* «тс.»; іє. *sēmen, похідне від *sē(i)- «сіяти». — Черных II 154; Фасмер III 600; Brückner 489; Machek ESJČ 541; Schuster-Sewc 1399—1400; Младенов 626; Skok III 230; Критенко Вступ 521; Trautmann 253; Fraenkel 774; Karulis II 142—143; Walde—Hofm. II 512; Kluge—Mitzka 622—623; Гамкрелідзе—Иванов 688—689; Pokorny 889. — Див. ще **сіяти¹**.

сім'я² «родина», *[сѣймня, сѣя]* «тс.» Нед, *[симніця]* «велика сім'я» ЛексПол, *сімейство, сімейщина, сім'янін, сімейний, сім'яній* «сімейний», *[посемейка]* «сімейка» Нед, *[посімейка]* «тс.» Нед, *[посімейство]* «родина», *[посемейство]* «тс.», *[посім'янін]* «член родини», *посімейний*; — р. *сѣмья*, бр. *сѣм'я*, др. *сѣмия*, стсл. **сѣмня**; — псл. *sěmja < *koim-; — споріднене з лит. *šeimà* «сім'я», *šeimūna* «сім'я, челядь», лтс. *sàime* «сім'я, домочадці», прус. *seimins* «челядь», гот. *haims* «селище», двн. *heim* «батьківщина», гр. *κῶμη* «селище»; сюди ж двн. *hīwo* «чоловік», *hīwa* «дружина», лат. *civis* «громадянин», дінд. *šévaḥ* «милий, дружній», *šiváḥ* «інтимний, привітний, люб'язний»; іє. *kei- «лежати». — Трубачев Терм. родства 164—165; Фасмер—Трубачев III 600; Черных II 154; Brückner 489; Бурлакова ВСЯ

VI 55; Trautmann 300; Fraenkel 970; Feist 233—234; Walde—Hofm. I 224—225; Pokorny 539—540.

сінаж «прісний силос із прив'ялених трав», *сінажний*; — р. *сенаж*; — похідне утворення з новим запозиченим суфіксом *-аж-* від основи іменника *сіно* (див.).

сіни, *сінки*, *сінешній*, *сінний* «сінешній», [сінний] Куз, [сіняний] «тс.», [засінок] «загорода в сінях», [передсінок] Куз, підсіння «ганок з піддашком; [рундук для продажу товарів]», [прісінець] «прісінки» Нед, [прісінешня] «передпокій» Нед, прісінки, [прісіння] «прісінки», прісінок, [прісінешній] «належний до прісінок»; — р. *сєни*, бр. *сєнци*, др. *сѣни*, п. *sień*, [sieni], ч. *síň* «зал», ст. *sieň* «сіни, зал», слц. *sieň* «тс.», болг. *сѣнка* «тінь», м. *сеница* «альтанка; (заст.) намет», схв. *сєница* «альтанка», *сєнка* «тінь», слн. *séncá* «тінь», стсл. *сѣнь* «тінь; намет»; — псл. *сєнь*; — споріднене з лтс. *sejs* «тінь», дінд. *сhāуá* «тінь, блиск», перс. *sāya* «тінь, захист», гр. *σκιá* «тінь», *σκιηή* «намет», *σκιερός* «тінистий»; іє. **skai-/skēi-/skī-*; може бути пов'язане з *тінь*, *стіна* (іє. **ts->*s- : *st- : *t-*); менш переконливе зіставлення (Machek ESJČ 543) з гр. *κοινα* «оселя». — Черных II 154—155; Фасмер III 602; Мельничук Етимологія 1967, 66—67; Горяев 357; Brückner 489; Holub—Kop. 331; Младенов 626; Skok III 250—251; Trautmann 304; Karulis II 164—165; Mühl.—Endz. III 96, 813; Pokorny 917—918. — Пор. *сінь*, *стіна*, *тінь*.

сіно, [сінаж] «приміщення для сіна» Чаб, *сініна*, [сільнік] «комора, склад; сінник Нед; матрац, набитий соломкою Чаб», *сіннік* «приміщення для сіна; матрац, набитий сіном», [сіняниця] «стодола» ВеУг, [сінянка] «приміщення для сіна» ВеУг, [сінянки] «драбини для перевезення сіна», *сінний*; — р. м. *сєно*, бр. *сєна*, др. *сѣно*, п. *siano*, ч. слц. нл. *sepo*, вл. *supo*, болг. *сенó*, схв. *сєно*, *сѣјено*, слн. *senó*, стсл. *сѣно*; — псл. *сєно*; — споріднене з лит. *šienas* «сіно»,

лтс. *siens*, очевидно, також гр. *κοινα* «тс.»; спроби пов'язання із *сікті* через гіпотетичну проміжну форму псл. *sěkno або виведення від *сіяти* (Брандт РФВ 24, 150—151) необґрунтовані. — Черных II 155; Фасмер III 601; Brückner 487; Machek ESJČ 541; Schuster-Sewc 1400; Младенов 626; Skok III 231; Бурлакова ВСЯ VI 55; Trautmann 297; Fraenkel 980; Mühl.—Endz. III 859; Karulis II 167, 177; Frisk I 892; Persson BV 19, 257; Pokorny 610.

сінокок (орн.) «одуд, Урура ерорс L.» Шарл; — очевидно, пов'язане із *сінокіс* «лука, сіножать»; назва може мотивуватися тим, що одуди часто зустрічаються на луках і сіножатах. — Feriánc Názv. vtákov 132—133. — Див. ще *коса²*, *сіно*.

сінтюр «матеріал на борти одягу» Мо; — очевидно, запозичення з французької мови; фр. *ceinture* «пояс» походить від лат. *cinctūra* «підперізування; коротка туніка», пов'язаного з *cingo* «підперізую, обвиваю, обрамляю», спорідненим з дінд. *kaĩcatē* «в'яже», *kaĩsí* «пояс», гр. *κιυλίς* «грати, решітка»; значення «бортовина» могло розвинутись як вторинне на основі значення «твердий матеріал для пояса». — Dauzat 152; Walde—Hofm. I 216—217.

сінь «дашок у вітарі над престолом», ст. *сѣнь* «тінь» (1627), *осініти*; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. *сѣнь* «тінь» споріднене з укр. *сіни*. — Черных II 155. — Див. ще *сіни*.

сіонізм «єврейський націоналістичний рух», *сіоніст*; — р. *сионізм*, бр. *сіянізм*, п. *syjonizm*, ч. *sionismus*, слц. *sionizmus*, болг. *ционізм*, м. *ционізам*, схв. *ционизам*, слн. *sionizem*; — похідне утворення від назви гори *Сіон*, гебр. *Sijōn*, у Палестині. — SIC² 768; Kopaliński 935; Holub—Lyer 438; РЧДБЕ 831.

сіпати, *сіпатися*, *сіп*, *сіпавка* «судорога», *сіпак* «посіпака; доскіпливий, уїдлиий начальник», *сіпака* «тс.», *сіпаніна* «сіпання, тяганина», *сіпацтво* (заст.) «крутіїство», [сіпач] «сищик, жандарм» Нед, [сіпачество] «поліцей-

ська служба» Нед, [сіпуга] «сіпака», сіпом «рвучко, різко смикаючи», посіпака; — р. [сіпаты] (з укр.), п. sierac «сіпати», sieracz «посіпака»; — псл. [sěpati]; — очевидно, споріднене з дінд. kṣipāti «кидає», kṣērājati (каузатив); зіставлення з р. шип (Ильинский РФВ 70, 258), з р. сипеть (Jakobson IJSLP 1./2, 159, 270) або з ос. sewun «косити» (Petersson Ag. Arm. St. 69—70) недостатньо обґрунтовані. — Фасмер III 626; Brückner 489; Zupitza BB 25, 93—94.

[сіпит] «мрячить, мжичить» (про дощ) ВеЗа; — пов'язане (як запозичення або як закономірний український діалектний відповідник) з п. siaric «мжичити», яке зіставляється з п. ser (орн.) «стерв'ятник», seric «супити», а також із sierac «сіпати»; звукова форма сі- є результатом карпатської зміни а після м'якого приголосного в і (через стадію е); менш імовірний зв'язок із схв. сипити «мжичити», м. сипе «тс.». — Brückner 487. — Пор. сип, сіпати, сипіти.

[сіра] «молозиво» ЛексПол, [сєра ЛексПол, сєрка тж] (з бр.), [сєра Нед, Гриц] (з п.) «тс.»; — бр. [сєра], п. sia-ga, вл. syga, нл. sera, болг. [сєра], м. сереј, сера «тс.»; — не зовсім ясне; пов'язується із сирій; назва пояснюється сірим кольором першого молока (Brückner 487; Schuster-Sewc 1401); ототожнюється також з псл. sęga «сірка» (Труба-чев Этимология 1968, 38—43; Клепикова 120). — Пор. сирова, сірка.

[сірати] «шукати сховану під кимсь паличку» (при гри в тикало), [сірай] «учасник гри в тикало, який шукає сховану паличку»; — неясне.

[сірачок] «нитки для рибальських сітей» Мо; — очевидно, первісне *сирячок, пов'язане із сирій, сировій (пор. сирова нитка «груба нитка»). — Див. ще сирій.

[сірган] (іхт.) «риба довжиною тулуба 500 мм, шириною 12—15 мм» Берл; — неясне.

сірий, [сіркастий] «сіруватий» ВеНЗн, [сірканистий] «тс.» тж, [сірманістий] «сіроплямистий» ВеБ, сірува-

тий, сирявий, [сіран] «темно-сірий бик, вил» Нед, [сіраник] «тс.» Нед, [сірєчка] «сіра земля» ВеНЗн, сиризна, сирина, [сірівка] «напівбіла глина» Си, сирість, [сірка] «сірий кінь ВеУг; (орн.) сивка, Charadrius morinellus L. Шарл», сірко «сірий пес; [сіра худобина Бі]», [сірман] «сірий вовк», [сіроман], сіроманець, сіроманок, [сірохманець] «тс.», [сірванка] «сіра глина» Ва, [(орел-)сіроватень] (орн.) «орлан-білохвост, Haliaëtus albicilla L.» Шарл, [(орел-)сіруватень] «тс.» тж, [сіроха] «сіра корова» Нед, сирява «сірявість», сирятина, сиріти, сирішати, [сіркувати] «мазати напівбілою глиною», [сірувати] «мазати сірою глиною» Ва; — р. сєрый, бр. шєры, др. сєрыи, п. szary, ч. слц. šerý, вл. šery, нл. šery, болг. [сер], схв. сєјер, слн. sęg «сірий, сивий», р.-цсл. сєрь; — псл. sęg < *soig-, пов'язане з sędъ < *soid-; — можливо, споріднене з дісл. hárg «сірий, сивий», дангл. hár «гідний, величний», двн. hęg «тс.» (герм. *haira-); іє. *koi-go- «темний, сірий, коричневий», похідне від *kei-; думка про запозичення з германських мов (Meillet Études 403; Pedersen KZ 38, 392—395; 40, 176—179; Эндзелін СБЭ 122—123; Шахматов ИОРЯС 17/1, 289) необґрунтована; зіставлення з гр. χοῖρος «свиня, поросся» (Pedersen там же; Petersson BSl. Wortst. 30—31; Skok III 232) або з дінд. śārāḥ «перістий, плямистий», гр. κηρύλος «голубий зимородок» (Petersson PBrB 40, 103; Prellwitz 221; Uhlenbeck 308) позбавлені підстав. — Фасмер—Труба-чев III 610—611; Черных II 158; Brückner 541; Machek ESJČ 505—506; Schuster-Sewc 1432; Критенко Вступ 519; Бурлакова ВСЯ VI 55; Мартынов Сл. и ие. аккомод. 118—119; Trautmann 306; Herne 109; Persson Beitr. 303; Pokorny 540—541. — Див. ще сіяти². — Пор. сивий, сінній, сідій.

[сірки] (бот.) «грицики звичайні, Capsella bursa pastoris Moench.»; — бр. [серыкі, сирыкі] «тс.»; — похідне утворення від сирій; назва зумовлена, очевидно, кольором висухлих оплоднів рос-

лини після висипання з них насінин.
— Шамота 92. — Див. ще **сірий**.

[**сіряця**] (бот.) «біловус стиснутий, мичка, *Nardus stricta* L.», [*сириця, сіроха*] «тс.» Мак; — похідне утворення від *сірий*; назва зумовлена сіруватим кольором зрілої трави мички; пор. інші назви мички: [*сивець, сивиця, сивушка, синюх, синюха*], р. [*сивець*], бр. *сівѣц*. — Шамота 92. — Див. ще **сірий**.

сірка «хімічний елемент, S; виділення у вухах», *сіра* «тс.» СУМ, Бі, [*сірканичка*] «сірничниця» ВеУг, [*сіркач*] «сірник», [*сірки*] «сірники» Нед, *сірнік*, [*сірнічка*] «сірник; обгорілий сірник», *сірнічниця* «футляр або підставка для коробки із сірниками», *сірчана* «сірчана кислота», *сірковий*, *сірчаний*, [*сірчастий*], *сірчистий*, *сіркувати* «обробляти сіркою (бочки)» Дз, [*насірчити*] «окурити сіркою» Нед; — р. *сѣра* «сірка; виділення у вухах; [деревна смола]», бр. *сѣра* «сірка», *сѣрка* «тс.», др. *сѣра* «сірка, гірська смола, твердий жир», п. *siarka* «сірка, жирна земляна смола», ч. слц. *siра* «сірка», вл. *syrik*, болг. *сѣра*, слн. [serec] «сірка», стсл. *сѣра* «нафта; сірка»; — псл. *сѣга* «жирна густа рідина»; — зіставляється з лат. *serum* «сироватка», разом з яким зводиться до іє. *ser- (або *kser-) «текти»; зіставлення із *сірий* (Grückner 487; Schrader Reallexikon II 359; Младенов 626), з свн. *hare* «терпкий, гіркий» (Mühl.—Endz. III 830) або з дінд. *šāgāh* «перістий» (Младенов 626) безпідставні. — Трубачев Етимологія 1968, 32—58; Фасмер—Трубачев III 603; Черных II 155—156; Mashek ESJČ 544. — Пор. **струмінь**.

[**сірманя**] «чемерка; сіряк; плахта з шерсті і пряди́ва, використовувана замість ковдри» О; — очевидно, похідне утворення від основи *сіряк* (див.).

[**сірогіря**] (орн.) «іволга, *Oriolus galbula* L. (*O. oriolus*)», [*сірогіря*] «тс.» Шарл; — неясне; — пояснюється (ВеНЗн 77) як звуконаслідувальне утворення за звучанням співу, що нагадує слова *посіру, гіру*; пор. інші назви того само-

го птаха *іволга*, п. *wilga*, лат. *oriolus*, що так само тлумачаться (*Urania Tierr. V 384*) як звуконаслідувальні; за іншим тлумаченням (Булаховський Вибр. пр. III 219) перший компонент назви пов'язується з основою прикметника *сірий*.

сіромá «бідняк; бідолаха; (заст.) бездомний неодружений козак Бі; (зб.) біднота», [*сірома*] «тс.», [*сіромáнець*] «простий селянин, сіряк» Бі, *сіромáха* «сірома», [*сіромáха*] «тс.» Нед, *сіромáшня* «біднота», [*сіромáшня*, *сіромáша*] «тс.», [*сіромáнка*] «осиротіла бідна жінка» Нед, [*сіромáтя*] «біднота, сірома» Нед, [*сірохман*] «сіромаха», [*сірохман*] «тс.; лобур, горлань» Нед, [*сіромáнський*] «бідолашний», *сіромáшний* «тс.»; — р. [*сіромáха*] «сірота», [*сіромá*] (зб.), болг. *сіромáх* «бідняк, бідолаха», м. *сіромав* «сіромаха, бідолаха», схв. *сіромáх* «бідняк, бідолаха», слн. *сіромáк* «тс.»; — очевидно, пов'язане із *сіротá*, псл. *сігь* «осиротілий»; кореневе **сі-** на місці давнішого **си-** з'явилося у результаті зближення зі словами *сірий, сіряк*. — Див. ще **сіротá, сірий, сіряк**.

[**сіротісний**] «сіро-коричневий» Нед; — складне утворення з основ прикметників *сірий* та [*тісний*] «тисовий, кольору тису (червоного дерева)». — БСЭ 42, 467. — Див. ще **сірий, тис**.

[**сірпáть**] «сіпати» Кур; — результат контамінації дієслів *сіпати* і *шáрпати*; зіставлення (Горяева Етимологія 1982, 54) із [*серпкий*] «потрісканий від вітру» непереконливе. — Див. ще **сіпати, шáрпати**.

[**сірчítи**] «домовитися» Нед; — застаріле і, очевидно, незакономірне утворення, пов'язане з др. *сѣречи* «зговоритися, домовитися» (*сѣркоше* «домовилися», імперфект), похідним від *речи* «казати». — Див. ще **ректі**.

[**сірюга**] (іхт.) «осетр, *Acipenser* L. Куз; севрюга, *Acipenser stellatus* Л—Г»; — очевидно, результат видозміни форми *севрюга*, зближеної з основою *сірий*. — Див. ще **севрюга**.

сіряк «старовинний верхній одяг із грубого сукна; бідняк», [*сіряк*] «тс.» Нед,

[сіряжка] «семиряжка» Чаб, *сірячина*, [сірачина] О, *сірячинний*, *сірячковий*; — р. [серяк] «простий робітник, личак, сіряк» (з укр.?), бр. [серак] «верхній одяг сірого сукна», [серачок] «каптан сірого і всякого темного сукна»; — результат акомодатції слова, запозиченого з польської мови; п. szarak «сіре сукно; сіряк; (заст.) бідніший шляхтич», осмислене при запозиченні як похідне від szary «сірий», насправді, як і szarza «сіре домашнє сукно», походить від іменника szar «ряд, шереха». — SW VI 571; Brückner 540. — Див. ще шар³.

[сісільник] (бот.) «зніт (хаменерій) вузьколистий, *Epilobium angustifolium* L.» Мак, [зітільник, ценцелія] «тс.» Мак; — очевидно, варіанти деетимологізованої форми [знітільник], похідної від назви зніт «тс.» (див.).

сісти, сістоньки — див. сидіти.

[сітий] «цей» Кур; — складне утворення з основ займенників *сей* і *той*, що виступають тут у характерних для деяких білоруських говорів звукових формах *сі* (<*сій*) і *тий*. — Карский Белорусы 2—3, 194, 213.

[сіткавниці] «шатківниця» ГрицАВ, [сіткініці] «тс.» тж; — результат контамінації слів [сікавниця] і шатківниця «тс.». — Див. ще сікті, шаткувати.

сітніти — див. ситіти.

[сітра] «хитра людина, проноза, наклепник; розпутна жінка» Ва, [сєтра] «тс.» Ва; — неясне.

сіть, сітка, сіткар «виготовлювач сіток; рибалка, який ловить рибу сіткою», [сітина] «сіть» Нед, *сітківка* (анат.), [сітник] «рибалка, що ловить рибу сіткою» Чаб, *сітянка* «рідка тканина; [хустина О]», [сітковатий] Нед, *сітчаний*, *сітчастий*, [сітчатий] Нед, *сітяний*, [сітничить] «ловити рибу сіткою» Чаб; — р. *сеть*, бр. *сетка*, др. *сѣть*, п. *sieć*, *siatka*, ч. *sít'*, ст. *siet'*, *sietka*, слц. *siet'*, вл. *syć*, *sytká*, нл. *seś*, *setka*, стсл. *сѣть*; — псл. *сѣть* < *soi-ti; — споріднене з прус. *saytan* «ремінь», лит. *siētas* «прив'язь», *saītas* «тс.», *siēti* «зв'язу-

вати», *sijà* «з'єднувальний брус, колода моста», лтс. *saitis* «зав'язка, пута, шворка», *sàistiti* «зав'язувати», *siet* «в'язати», дінд. *setár* «пута», *sétuḥ* «зав'язка, міст», *syáti* «зв'язує», лат. *saeta* «товстий волос, щетина», двн. *seid* «мотузка, петля», свн. *seite* «мотузка», нвн. *Saite* «струна». — Черных II 159; Фасмер III 614—615; Brückner 488; Machek ESJČ 544; Schuster-Sewc 1395; Trautmann 252; Fraenkel 756, 783; Meillet MSL 14, 348; Mühl.—Endz. III 637; Karulis II 174; Walde—Hofm. II 462; Kluge—Mitzka 620; Гамкрелидзе—Иванов 704—705; Pokorny 892. — Пор. силó.

Січ «організація українського козацтва у XVI—XVIII ст.; місце розташування цієї організації», *січовік* «козак Запорозької Січі»; — р. *Сечь*, [сєча], бр. *Сеч* «тс.» (з укр.), п. *Sicz* «Січ», *sicz* «укріплений табір запорозьких козаків» (з укр.), ч. *Sič* «Січ» (з укр.); — похідне утворення від *сікті*, етимологічно тожне із [січ] «засіка (штучна перешкода зі зрубаних дерев для захисту від нападу ворога)»; пор.: «Козаки ставили собі для безпеки від татар «городці» й засіки чи «січи» в придатних місцях» (Грушевський, Ілюстрована історія України, К., 1917, 179). — Див. ще сікті.

січень «перший місяць року», [січнєнко] «лютий», [сішнєнко, січнік Ко], ст. *сѣчьнь* «тс.»; — р. ст. *сѣчень* «січень», бр. [сєчень] «тс.», др. *сѣчьнь* «лютий», ч. [сецеп] «липень», заст. *velký sečen* «січень», *malý sečen* «лютий», слц. заст. *velký sečeň* «січень», *malý sečeň* «лютий», болг. *Голям Сечко* (фольк.) «січень», *Малък Сечко* «лютий», м. *сечко* «лютий», схв. *сєчањ* «січень», слн. *сєсеп* «лютий», стсл. *сѣчьнь* «лютий, січень»; — псл. *сѣсьнь*; — похідне утворення від *sěkti «сікти, рубати»; назва зумовлена тим, що в січні і лютому рубали дерева, зокрема за системи підсічного землеробства і для одержання ділової деревини, а в липні косили сіно. — Кравчук УМШ 1955/3, 61; Кочерган Мовозн. 1967/1, 50—51; Коваль 198; Hołyńska-Baranowa 10—15; Шаур

Этимология 1971, 98—99; Заимов ИИБЕ 1954, 109; Miklosich Die slawischen Motsnamen 20. — Див. ще **сікти**.

сіяти¹, [сіва́ти] «засівати», сів «посів, сіяння, сходи; [збіжжя О]», сіва́ «(заст.) частина поля, що засівається одним змахом руки; козуб; торбина, з якої сіють ручним способом», [сіва́к] «сіяч; мішок, з якого сіють збіжжя О», сіва́лка, сіва́льник «сіяч», [сіва́нка] «сівалка» Нед, сіва́ч, сіва́чка «сіяльниця; [козуб; торбина, з якої сіють; сівалка]», сіва́ба, [сіва́бина] «посіяне зерно; посів», [сіва́бця] «зерно для посіву», [сіва́йка] «сіва» ВеБ, [сіве́нь] «вересень» Нед, [сіве́ць] «сіяч» Нед, [сіва́ня] «сіва; сівалка», сіва́к «кількість взятого для посіву в руку зерна», [сіва́ці] «підставка для сита», [сіва́ць] «сіяч» Нед, [сіва́ба] «сіва; зерно для посіву О», [сіва́ник] «сіяч», [сіва́ниця] «мішок, з якого сіють збіжжя О», [сіва́ці] «підставка для сита», [сіва́ка] «цибуля-сіянка Нед; посіяні деревця, посіяний ліс», сіва́лка «сівалка», сіва́льник «сіяч», сіва́нець «саджанець; дрібний дощ; [(бот.) тимофіївка лучна, Phleum pratense L. Мак]», [сіва́ниця] «засіяне поле» Нед, сіва́нка «борошно; сіянець; пора сіяння; цибуля; [посіяні деревця, посіяний ліс Нед; вівсюг, Avena fatua L.]», [сіва́ня] «збіжжя, посів» ВеУг, [сіва́тя] «сіяння» О, сіва́ч, [сіва́кий] «сипкий; який засіває велику площу», [сіва́ний] «посіяний» Нед, [сіва́ний] «насі́нний» О, безсі́м'янка, безсі́м'яний, вісі́в, вісі́вки, висі́вний, висі́вчаний, [висі́вчатий] Я, [відсі́яти] «загубити» МСБГ, відсі́в, відсі́вки, відсі́вний, досі́в, за́сів «посів, лан, обсі́меніння» СУМ, Г, за́сіва́льник «новорічний поздоровник», [за́сіване] «поля, лани» Ж, [за́сівки] «тс.» Ж, за́сіва́ник «сіяч; [(ент.) ковалик, Agriotes Esch. Ж]», [за́сівок] «поле, лан» Ж, за́сіва́ний, на́сів, [на́сівка] «насі́ння для повторного засіву Ж; підсі́в, додаткове на́сі́ння Куз», [на́сі́льник] «самець-плідник; на́сі́нник; пере́зрілий овоч» МСБГ, на́сі́нина, на́сі́нник, на́сі́ництво, на́сі́ння, на́сі́нне́вий, на́сі́нний, недосі́в «пропуск у по-

сіві» УРС, Ж, [недосі́вок ЛексПол, не́сі́в] «тс.», обсі́в «обсіювання; пропуск у посіві», [обсі́вне] «чим обсівають, обсіпають», [обсі́вок] «обсіювання, посів» Ж, пересі́в, підсі́в, [підсі́вка] «глина з піском Она», [підсі́вки] «посів на краю поля», посіва́ти «поздоровляти з Новим роком», посі́в СУМ, Нед, посіва́льник «поздоровник з Новим роком», посі́вна, [посі́вне] «усяке зерно, що сіється», посі́вний, присі́в, [присі́вок] «присів, посів, урожай; (заст.) надбавка до грошової оплати у вигляді врожаю», припосі́вний, розсі́в, розсі́ва́льник, [розсі́вка] «розсіююча лінза» Нед, розсі́вний «пристрій для просіювання», [розсі́янець] «вітрогон, легковажна людина» Нед, розсі́яння «розсіянність», розсі́вний «неуважний», [ссі́вки] «висі́вки, полова» Нед; — р. се́ять, бр. се́яць, др. с́яти, с́ти, п. siać, ч. sítì, sejí, ст. sieti, seju, слц. siat', вл. suć, нл. seś, полаб. sijot, болг. се́я, м. see, схв. се́јати, сѣјати, слн. sejáti, стсл. сѣти; — псл. seiti, sejo; — споріднене з лит. seiti, sejai «сіяти», лтс. sēt, seju, лат. sero (*<sisō), sēvī, гот. saian, двн. sāwen, sā(j)en «тс.», сірл. saithe «рій»; іє. *sē(i)-/sī-. — Черных II 160; Фасмер III 615; Brückner 487; Machek ESJC 544—545; Holub—Kop. 332; Schuster-Sewc 1394—1395; Младенов 626; Skok III 230—231; Trautmann 253; Fraenkel 778—779; Karulis II 174—175; Walde—Hofm. II 522; Feist 403; Гамкрелідзе—Иванов 688; Pokorny 889—890; Мельничук *Этимология* 1984, 142. — Пор. **сіто**, **сім'я**¹.

сіяти² «сяяти», [сія́ти] «тс.», [сія́к] «прожектор» Куз, [сія́льник] (церковна посудина) Нед, сія́тельство (заст. титул), сія́тельный (заст., ірон.), осі́яний, осі́яний «освітлений, осяяний, опромінений»; — запозичення з російської і старослов'янської мов; р. си́ять, др. сия́ти, стсл. снати, як і болг. сия́я, схв. сѣјати, слн. sijáti, відповідають укр. с́яти (див.).

[**скаба**¹] «залізна штаба»; — результат контамінації форм скоба «металева

смуга для скріплювання» і *шта́ба* (див.).

[**скаба́²**] (орн.) «скопа, *Pandion haliaëtus* L.» Нед; — результат видозміни деетимологізованої форми *скопá* «тс.», зближеної з фонетично подібним словом *скаба́*¹. — Див. ще **скопá**.

скабіо́за (бот.) «*Scabiosa* L.»; — р. болг. *скабио́за*, бр. *скабіёза*, п. *skabioza*, ч. слц. слн. *skabioza*; — засвоєна латинська наукова назва *scabiosa*, букв. «шорстка, шерехата», похідна від *scabies* «шорсткість, нерівність; парша», пов'язаного з *scabo* «дряпаю, тру», спорідненим з гот. *skaban* «скребти, стригти», лит. *skõbti* «видовбувати», псл. *skobľ* «скребачка», укр. *скоблїти*; латинська назва мотивується тим, що в давнину скабіоза застосовувалась при шкіряних захворюваннях. — СІС² 768; Симонович 422; Walde—Hofm. II 484. — Пор. **скабрéзний**.

ска́бка «колючка; скалка», [*заска́ба*] «тс.», *заска́бити*, *поска́бити*; — р. бр. [*ска́ба*] «тріска, скабка»; — пов'язується зі *скоблїти*, а також з лтс. *skabařga* «тріска, скабка». — Фасмер III 630; Преобр. II 291; Mikl. EW 301; Trautmann 262; Mühl.—Endz. III 863. — Див. ще **ско́бель**.

[**скаборща**] «тріщина, щілина, шпара» ВеЛ, [*шкабо́ра*] «тс.»; — очевидно, афективне утворення, паралельне до *скалї́бина*, *шкалї́бина*, *шкару́бина* і под.

скабрéзний «непристойний»; — р. *скабрéзний*, болг. *скабрóзен* «тс.»; — запозичене з французької мови, очевидно, через російську; фр. *scabreux* «непристойний, шорсткий, бугристий» походить від пізньолат. *scabrōsus* «шорсткий», пов'язаного з лат. *scaber* «шорсткий, коростявий», *scabo* «дряпаю, тру». — СІС² 768; Dauzat 653. — Див. ще **скабіо́за**, **ско́бель**.

[**скаворожити**] «викликати огиду» Нед, [*шкаворожитися*] «гидувати» Нед, [*скаворожний*] «бридливий» Нед, [*шкаворжений*] «тс.» ВеЗа, [*шкаворіжний*] «бридкий»; — очевидно, результат контамінації основ [*шка́редитися*] «гиду-

вати» і *ворожіти*. — Див. ще **ворожіти**, **шка́рідь**.

[**ска́врон**] (орн.) «гайворон, *Cogrus frugilegus* (*pingilegus*) L.» О; — видозмінене запозичення з польської мови; п. [*skawronek*] «жайворонок», *skowronek* «тс.» відповідає укр. [*шкаворо́нок*] «тс.» (див.).

скаву́ (вигук, що відтворює виття собаки від болю, холоду), [*каву́чити*] «скавучати» ВеБ, [*скавіча́ти*] (про свиню) Куриленко, *скавуліти*, *скавуча́ти*, [*скавучі́ти*] Бі, *скавча́ти*, [*скауча́ти*, *сковича́ти* Нед], *скавлó* «той, хто скавувить, скавучить», [*закавча́ти*] «запищати»; — р. [*скавуча́ть*] «скавучати», [*сковыта́ть*], бр. *скавыта́ць*, п. *skowutać*, *skowyczeć* «тс.», *skowuk* «скавучання», *skowyt* «тс.», нл. *skowliś* «скавуліти»; — псл. *skovci*, звуконаслідувальне утворення; кореневе **а**, очевидно, з'явилося на українському ґрунті замість **о**. — Shevelov Hist. phonol. 509—510. — Пор. **ску́лити**¹.

[**ска́дерка**] «задиристе місце на деревині» Нед; — результат контамінації слів *ска́бка* «скалка» і *за́дірка*. — Див. ще **де́рти**, **ска́бка**. — Пор. **шкабе́рка**, **шка́рка**.

скаже́ний, *скажені́на*, *скажені́вка*, *скажені́ти*, *скаженкува́тий*, *скажені́юка*, *скажиня́*, *сказ*, *ска́за*, *сказі́тися*, *сказь* — див. **казі́ти**.

[**скажениха**] (бот.) «юриня, *Juginea linearifolia* DC.» Мак, [*скаженюха*] «тс.» Ан, [*сказитник*] «дзвоники скупчені, *Campanula glomerata* L.» Мак; — пов'язане з *казі́тися*, *скаже́ний*; назви зумовлені застосуванням у народній медицині обох рослин для лікування людей, покусаних скаженими собаками. — Анненков 80, 182. — Див. ще **казі́ти**.

скака́ти «стрибати; танцювати», [*скакі́цькати*] «стрибати, скакати» Нед, *скі́кнїти*, [*скі́цнути*, *скі́чнїти* О], *ско́кнуди*, *ско́чити*, *скак* (у виразі *на всьому скаку*), [*скак*] (ент.) «трав'яний коник» Л, [*ска́каві́ця*] «жаба» Г, Нед, [*ска́кавка*] «тс.; цвіркун Нед», *скака́лка*, [*скакелю́ха*] (ент.) «земляна блоха,

Наліса Г; цвіркун Нед», [скаківка] «жаба» ВеНЗн, [ска́кля] «сорока» (в загадці), скако́вище «скачки», [скако́ха] «жаба» Нед, [скаку́лець] (ент.) «земляна блоха; скакун Нед», [скаку́ля] «жаба» ВеБ, ВеНЗн, скаку́н «той, що скаче, танцюрист, скаковий кінь; [заець ВеУг; трав'яний коник]», [скакунді́й] «заець» ВеУг, [скакуне́ць] (зоол.) «тушканчик, *Dipus jaculus*, земляний заець Нед», [скаку́нка] «жаба» ВеНЗн, [скакуночо́к] (ент.) «кобилка, *Arthropoga*», [скаку́ха] «жаба» Нед, [скаку́ця] «тс.», скачка, ска́чки, скі́к «стрибок; танок з підскоком», [скі́кавка] «жаба», [скі́чка] «тс. Нед; лісова миша ВеЛ», скок «стрибок; [(ент.) трав'яний коник Л]», [ско́ка] «жаба», [ско́ки] «скакучі хвилі Нед; скачки Пі», [ско́чка] «лісова миша Г; стрибунка, танцівниця Бі», скаковий, скаку́чий, скоковий, [ско́чний] «веселий, ритмічний», ско́ка́, ско́чки, скакі́ць (виг.), скі́к, [скі́кіць, скі́ць], [вско́читися] «збігтися» (про тканину) Ж, вскач (присл.), вска́чки, вско́чки «тс.», ві́скік, [ві́скічка] «білка», [ві́скок] Ж, [ві́скоцень] «льон-стрибунець», ві́скоцень «вискочка», ві́скочка, [ві́скочки] (дитяча гра) Ж, ві́скоком, ві́дскі́к, [ві́дскок], до́ско́чити «здобути», [до́ско́цький] «спритний», [до́ско́чистий] «тс. Ме; жвавий, веселий (про музику) Г», [до́скі́ць] (у виразі [в д.] «великими стрибками») Ж, заска́кувати «заходити, забігати; [лестити, годити]», заско́чити «застигнути, захопити», за́ско́к, за́ско́чка (тех.), [за́скі́чний] «такий, що заціпається» Куз, зі́ско́к, [зна́ско́ка], зна́ско́ку, [на́скі́к] «напад» Куз, [на́скі́цька] «настирлива людина» Ж, на́ско́к СУМ, Ж, [на́ско́чка] «срібна оправа, накладена прикраса, оздоблення» Ж, на́ско́ком, на́вска́ч, на́вско́ки, [на́вско́чку] Л, на́дска́кувати «підбігати; лестити», на́підско́ки, [о́дско́чки] «обшиття країв (у вишивці)» Ж, перескі́к, [перескі́чки] «великодня хлоп'яча гра» Нед, [переско́к, переско́ки] «відхилення, манівці, викрути», [перескі́чний] «високосний» тж,

переска́ком, переско́ком, підскі́к, підско́к СУМ, Нед, [підско́ки] (у виразі в п. «швидко, бігом»), [підско́цький] «веселий, танцювальний» (про музику) Нед, [підско́чний] «тс.» Нед, підско́ком, [підскі́ць] Ме, [поско́к] «стрибок» Нед, [поско́чний] (про музику до швидкого танцю) Нед, прискі́к (у виразі з приско́ком), прі́скаком «уривками», про́ска́чка, [про́скі́к] (у виразі [у п.] «галоп», розско́читися «лопнути, тріснути», [у́скок] «каскад на річці», уско́ка (заст.) «перебіжчик, утікач до запорожців» Нед, уско́ч, уско́ки, [уско́чку] «галопом»; — р. скака́ть, [ско́чить], бр. скака́ць, ско́чыць, др. скакати «стрибати, танцювати», ско́чити, п. skakać, skoczyć, ч. skákati, skočiti, слц. skákat', skočit', вл. skakać, skočić, нл. skakaś, skocyś, полаб. skokat, болг. ска́кам, ско́ча, м. скака, скокне, схв. ска́кати, ско́чити, слн. skákati, skočiti, стсл. скакати, ско́чити; — псл. skakati, skočiti; — споріднене з лит. šokti, šoku, šokau «стрибати, танцювати», лтс. sákti, sáku «починати», двн. giscēhap «траплятися, відбуватися», нвн. geschehen «тс.», дісл. skaga «видаватися», дірл. scuchim «іду геть»; іє. *(s)kek- «скакати»; ці відповідники зіставляються ще з лат. scateo «бити джерелом», лит. skàsti, skastù «стрибати, скакати», гр. σκαίρω «стрибаю», σκίρτάω «тс.»; думка про кельтське походження слов'янських слів (Sachmatov AfSIPh 33, 92) безпідставна. — Фасмер—Трубачев III 645; Преобр. II 303; Brückner 444; Machek ESJČ 547; Schuster-Sewc 1291—1292; Младенов 582; Skok III 263; Мартынов Сл. и ие. аккомод. 156—157; Trautmann 262; Fraenkel 1021—1022; Būga RR II 317, 590; Kluge—Mitzka 251; Pedersen Kelt. Gr. I 125; Ernout—Meillet 1059; Pokorny 922—923.

[скаку́лі] «сорт синіх круглих слив, *Prunus insititia* variet.» ВеНЗн, [скаку́лькі] «дрібні круглі сливи» тж; — похідні утворення від скакати; назви зумовлені, очевидно, тим, що при доторканні до спілої сливи цих сортів з неї

вискакує м'якоть (пор. [дриску́лі] і под. «тс.»). — Див. ще **скака́ти**.

[**скаку́н**] (бот.) «льон-стрибунець, *Linum crepitans*; вівсюг звичайний, *Avena fatua* L.» ВеНЗн, [скоке́ль] «льон-стрибунець», [скоц, ско́цель, скоцень, ско́чень, віскік] тж, [віскоцень] «тс.»; — похідне утворення від **скака́ти** (ско́чити); назва зумовлена тим, що головки льону-стрибунця тріскаються на корені, розкидаючи насіння, і насіння вівсюга при дозріванні також розсипається навколо рослини. — Грінч. IV 130; Шамота 123; БСЭ 30, 478. — Див. ще **скака́ти**.

скала́¹ «великий камінь, скеля; [крута гора Ч; скіпка, скалка; гілки м'якого дерева для плоту, огорожі; клепка; обвал О]», [скал] «крутий схил гори» Ч, [скалі́на] «порубані дрова» О, [скалі́нець] «польовий шпат» Нед, Куз, [скалі́сько] «скеля» Нед, [ска́лі] (зб.) «гілки для плоту» О, ска́лка «осколок чого-небудь твердого; (зоол.) черепашка; [кремій у рушниці]», скалля (зб.), [скальча́к] «(геол.) раковистий вапняк; (зоол.) черепашка» Куз, [скальча́тка] (зоол.) «циприс, *Surgis*» Нед, [ска́ля] «гілки; тріски; хмиз; дошки, поколені на клепки» О, [скалі́нний] «скелястий» Нед, скалі́стий «скелястий; [твердий, міцний]» Чаб, скалкува́тий «з гострими краями; бугристий», ска́льний СУМ, Нед, [ска́лити] «сильно бити, розбивати», оскáлля «осколки», [одска́лина] «схил скелі» Ж, пріска́лка «залом скали», пріскалок «тс.»; — р. бр. болг. скала́, др. скала, п. нл. skała, ч. skála, skalák (skalař) «робітник у каменоломні», слц. skała, вл. skała «скала, каменоломня», skałar «каменяр», м. скала, схв. ска́ла, слн. skála; — псл. skala, первісно «щось відколоте, розколоте», пов'язане чергуванням голосних із sčelь «розколина»; — споріднене з лит. skėlti «розколювати», гр. σκάλλω «копаю, рубаю», дісл. skilja «розділяти», двн. scolla «брила», нвн. Scholle «крижина»; іє. *(s)kel- «різати», *kel- «бити». — Черных II 166; Фасмер III 630—631; Вгрюкпер 493; Ма-

chek ESJČ 545; Schuster-Šewc 1287—1288; Младенов 582; Skok III 254; Мельничук Етимологія 1966, 220—221; Траутманн 264; Kluge—Mitzka 675; Гамкрелідзе—Іванов 119; Pokorny 923—926. — Див. ще **ско́йка**, **щіль**. — Пор. **оскілок**, **ска́лити**, **ска́лка¹**, **ске́ля**.

[скала́²] «передовий ряд бджіл у рою, що летить», [скаль] «частина рою, що вилітає попередньо для пошуку місця; бджола-розвідниця Л», [ска́ля] «бджола-розвідниця Л; частина рою, що шукає місця Чаб», [скалі́ти] «вилітати на пошуки місця для рою» (про бджіл) ВеБ; — р. [ска́ля] «дюжина бджіл, що вилітає на розшуки місця для молодого рою», [скальи] «передові бджоли, що шукають місце для молодого рою», бр. [скаль, ска́лля] «тс.», п. [skal] «кільканадцять бджіл, що шукають місце для рою», [skarŭ] «тс.», нл. skal «бджола-розвідниця»; — очевидно, пов'язане зі **ска́ти** «шукати (паразитів у волоссі, шерсті)». — Ніканчук Белар. лінгв. 6, 68; Schuster-Šewc 1288. — Див. ще **іська́ти**.

[скала́³] (бот.) «гостриця лежача, *Asperugo procumbens* L.» Мак; — р. [скала] «тс.»; — неясне.

[скала́⁴] «зоря; заграва» Куз; — неясне.

[скалі́на] «щілина, тріщина» Нед, [скалу́ба] Нед, скалу́біна СУМ, Нед, шкалу́біна, [шкалю́ба, шкалю́бина] «тс.», [шкалу́бний, шкалубча́стий] Она, [шкалуба́ти] «колупати» Г, Нед, [зашкалу́біна] «щілина» УРС, Ж, [зашкалу́бити] «зробити щілину»; — р. [скалі́на] «береста», [ска́лба] «тс.», п. [skatubina] «щілина», ст. skalina «тс.», ч. šklába «щілина», [škalbina] «тріщина», слц. [sklabina] «тс.», [škalubina] «тс., щілина», вл. škatba «шпара, щілина, ущелина», škatoba, škarba «тс.»; — псл. skalina, *skoiba, *skolbina, пов'язані зі скала́¹ у давньому значенні «щось розколоте». — Варбот 202; Machek ESJČ 611—612; Schuster-Šewc 1439—1440. — Див. ще **скала́¹**.

ска́лити «вишкіряти (зуби); примружувати (очі)», оскáл «вищир», [оска́-

лина] «гримаса» Ж; — р. *ска́лить* «вишкіряти», бр. *ска́лиць*, п. заст. *skalić* «тс.»; — псл. *skaliti*, пов'язане з *skala* «скала», *sčelъ* (<*skelъ) «щілина». — Фасмер III 631. — Див. ще **ска́ла¹**, **щіль**. — Пор. **оскілок**, **скéля**.

ска́лка¹ «тріска; скабка; видовжений гострий кристал у воді», [*скала*] «скіпка» ВеЛ, [*ска́ля*] «тс.», *ска́лля* «скалки; [клепки бочки]», [*ска́ле*] «тс.» Нед, [*скалнік*] «поліно, призначене на скіпки», [*скальнік*] «дрова для скіпок» Нед, [*шкал*] «грубі пучки клоччя з кострицею; костриця», [*шкаль*] «тс.», [*шка́ле*] (зб.) «клепки» тж, [*шка́лі*] «тс.» Г, Нед, *ска́лити* «ранити скалкою», [*заска́лка*] «скабка», [*заска́лля*] «гострі скіпки на тесаному дереві», *заска́лити* «заскабити», [*зашка́лити*] «тс.» Ме, [*оска́лок*] «тріска Г; поліно, призначене на скіпки Нед», [*о́шкалок*] «поліно, призначене на скіпки» Нед, ВеЗн, [*пошка́лити*] «заскабити» Ме; — п. ст. *skalka* «тріска, скіпка», схв. *skālъ* «тс.»; — пов'язане зі **ска́ла¹** (спільне первісне значення «відколотий кусок»), споріднене з лит. *skalà* «тріска», лтс. *skala*, *skals* «тс.». — Мельничук Етимологія 1966, 220—221. — Див. ще **ска́ла¹**, **ско́йка**, **щіль**. — Пор. **оскілок**.

ска́лка² «крапля жиру на воді; невелике більмо; іскра, відбитий промінь сонця; [узор на вікнах]», *скалки* «блискучі частки, блискітки, відблиски»; — бр. *ска́лка* «крапля жиру на воді», п. *skalka* «невелике більмо»; — очевидно, пов'язане зі **ска́лка¹**; щодо семантичного зв'язку пор. п. [*tuska*] «більмо» — схв. *лўска* «осколок; тріска». — Петлева Етимологія 1972, 81—84. — Див. ще **ска́лка¹**.

[**ска́лка³**] «качалка для білизни, тіста» Бі; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *ска́лка*, *ска́ло* «тс.» є похідним від [*ска́ть*], пов'язаного чергуванням голосних із *сучіть* «сукати». — Фасмер III 631; Преобр. II 293. — Див. ще **сукати**.

[**ска́лка⁴**] «газ, що виділяється з шипучого вина» Бі; — неясне.

[**скало́зорий**] «глузливий, насмішкуватий» Нед, Пі; — очевидно, результат видозміни давнішого незафіксованого значення «більмастий» (пор. *скало́бкий* «з більмом на оці»), зумовленої впливом слова *скалозуб* «насмішник» (від *ска́лити* *зуби* «шкіритися»). — Див. ще **зір**, **ска́лка²**.

скалу́ба, **скалу́біна** — див. **скалі́на**.

[**скалу́бінник**] «останній місяць зими»; — похідне утворення від [*скалу́ба*] «щілина, тріщина»; назва зумовлена, очевидно, тим, що останній місяць зими (лютий) є неповним порівняно з іншими місяцями за кількістю днів. — Див. ще **скалі́на**.

скаль, **ска́ля** — див. **ска́ла²**.

скальп «волося зі шкірою з голови подоланого ворога як трофей», *скальпувати* «здирати скальп»; — р. бр. *скальп*, п. ч. слц. вл. *skalp*, болг. м. *скалп*, схв. *skālp*, слн. *skálp*; — запозичення з англійської мови; англ. *scalp* «тс.» походить зі скандинавських мов; пор. дісл. *skālp* «футляр, оболонка», дат. [*skalp*] «шкаралупа, шкірка, оболонка», снідерл. *schelpe*, гол. *schelp* «тс.», які зводяться до прерм. *skal- «кора, луска», спорідненого з псл. *scala*, укр. *ска́ла* «ске́ля», р. [*ска́ла* (*скалі́на*)] «береста»; зведення безпосередньо до лат. *scalpro* «дряпаю, скребу, вирізую» (Holub—Lyer 438; РЧДБЕ 670) помилкове. — СІС² 769; Kopaliński 892; Klein 1391; Kluge—Mitzka 633. — Див. ще **ска́ла¹**, **щіль**.

ска́льпель «невеликий хірургічний ніж»; — р. бр. *ска́льпель*, п. ч. слц. вл. *skalpel*, болг. м. *ска́лпел*, схв. *skālpel*, слн. *skalpél*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Skalpéll*, фр. англ. *scalpel* «тс.» походять від лат. *scalpellum*, зменш. від *scalprum* (*scalper*) «долото, ніж», пов'язаного з *scalpro* «дряпаю, скребу, вирізую», спорідненим з гр. *σκαλεῦω* «обрубую, рию», лит. *skleĩpti* (*skleĩbti*) «гладко обрубувати, полірувати», псл. *skala*, *sčelъ*, укр. *ска́ла*, *щілі́на*. — СІС² 769; Kopaliński 892; Dauzat 654; Walde—Hofm. II 486—487.

— Пор. скала́¹, скарпéль, скульп-тор, щіль.

[скальчак] (орн.) «кам'янка звичайна, *Oenanthe oenanthe* L.» Шарл, [скельчак] «тс.» Шарл; — слц. skaliarik, [skalník, skaliar, skalkár] та ін. «тс.»; — похідні утворення від скала́, скéля; назви зумовлені тим, що кам'янка часто гніздиться під камінням; пор. [камінка, каміняр, каменюх, каменяк, каменяр, камінчар, кам'яний птах] «тс.». — Воїнств.—Кіст. 321—323; Feriánc Názv. vtákov 201. — Див. ще скала́¹, скéля.

ска́ля — див. шка́ла.

[ска́ма] «корпія, нитки з тканини для ран» Нед; — запозичення з румунської мови; рум. scámă (молд. скáмэ) «тс.» виводиться від лат. squāma «луска», яке зіставляється з squālus «брудний». — СДЕЛМ 381; DLRM 742; Walde—Hofm. II 582—583.

[скаменю́шник] «домовик» Нед; — пов'язується з ка́мінь; характер семантичного зв'язку неясний. — Кобилянський Мовозн. 1980/1, 44.

[скамна́] «лава?, стіл?», [ска́мніця] «ослін» СУМ, Нед, [ска́мня] «стіл?», [ска́м'я] «тс.», [скомні́ця Нед, скрамні́ця] «тс.»; — р. скамья́, бр. [скаме́йка] «ослін», [скамлі́ца] «тс.», др. скамия «тс.», болг. скаме́йка «тс.; парта» (з р.), м. сками́ја «парта», схв. ска́мија «тс.»; — запозичено в давньоруську мову із середньогрецької; сгр. σκαμνί(ον), мн. σκαμνία «лавка», пов'язане з σκαμνον «тс.», яке походить від лат. scamnum «тс.», пов'язаного з scabo «тру, стружу», спорідненим з гот. skaban «скребити, стригти», двн. scaban «скребити», псл. skobliti, укр. скоблѝти, ска́бка. — Черных II 166; Фасмер III 632; Младенов 582; Walde—Hofm. II 484—485. — Див. ще ско́бель. — Пор. ска́бка.

[скампу́тити] «зрадити, донести» Ж (зк-); — неясне; виведення від лат. computo «підраховую» (Желех. I 301) викликає сумнів.

[скаму́зь] «трісочка» Она; — очевидно, пов'язане з [каму́з] «дрібні куски». — Див. ще га́муз¹.

сканда́л, сканда́ліст, сканда́лити, сканда́лізува́ти; — р. бр. болг. сканда́л, п. вл. skandal, ч. skandál, м. сканда́л, схв. скàндãл, слн. škandál; — запозичення з німецької або французької мови; н. Skandál, фр. scandale походять від лат. scandalum «пастка, неприємність, розбрат», яке зводиться до гр. σκάνδαλον «тс.», спорідненого з лат. scando «підіймаюсь, залізаю», дінд. skándati «мчить, скаче, прискає», сірл. sescaind «він скакав», scendim «скачу». — Акуленко 141; Черных II 166—167; Фасмер III 632; Коряковцева РР 1984/6, 99—102; Gr. Fwb. 702; Dauzat 654; Walde—Hofm. II 488; Frisk II 717—718. — Пор. скандува́ти.

ска́ндій (хімічний елемент, Sc); — р. болг. ска́ндий, бр. ска́ндый, п. skand, ч. слц. вл. skandium, схв. сканди́јум, слн. skándij; — адаптована латинська назва scandium, утворена в 1879 р. шведським хіміком Нільсоном від лат. Scandia «південна частина Скандинавського півострова». — СІС² 769; Волков 72; Фигуровский 117—118; Kopaliński 892.

скандува́ти «читати вірші, чітко виділяючи наголошені склади в кожній стопі»; — р. сканді́ровать, скандо́вать, бр. скандава́ць, п. skandować, ч. skandovati, слц. skandovat', вл. skanděrovať, болг. сканді́рам, м. сканді́ра, схв. сканді́рати, слн. skandíрати; — запозичено з німецької мови, очевидно, через польську; нім. skandieren, як і фр. scander «тс.», походить від пізньолат. scando «піднімаюсь, вилізаю; скандую» (власне, «піднімаю та опускаю ногу для відбивання розміру»), спорідненого з гр. σκάνδαλον «западня, пастка». — СІС² 769; Kopaliński 892; Walde—Hofm. II 488. — Див. ще сканда́л.

скань «філігрань», ска́нний; — запозичення з російської мови; р. скань «тс.; [зсукана пряжа, здвоєна нитка] пов'язане зі скать «сукати» (з др. ськати), сукáть «тс.». — Даль IV 193—194; Фасмер III 635. — Див. ще сукáти.

[скапа́рїтися] «зникнути, пропасти» Нед; квапитися Пі»; — неясне; можливо, пов'язане з *капа́рити* «бїдувати», зближеним зі [скапа́тися] «зникати»; може бути зіставлене і з рум. scăpărá (молд. скэпэра́) «блискати» (пор. молд. ый скэпэра пичоареле «швидко бігти», букв. «блискати ногами»).

[скапа́ти] «уникнути небезпеки» Нед; — запозичення з румунської мови; рум. scărá «рятувати; уникнути, звільнитися», як і іт. scappare «утекти, уникнути, звільнитися», ісп. порт. escapar, фр. échapper «тс.», походять від нар.-лат. *exscappare, утвореного з прийменника ex «із» та іменника scarra «плащ; капюшон»; первісне значення «вислизнути з плаща, залишивши його в руках переслідувача». — Scheludko 142; Vrabie Romanoslavica 14, 172; Vincenz 14; СДЕЛМ 386; Puşcariu 138; Dauzat 262. — Див. ще **екс-**, **з²**, **капа¹**.

[скапа́тися] «зникати, гинути» Нед, [скапаніти] «зникнути, пропасти» О, [скапнути] «зачахнути, померти»; — запозичення з польської або словацької мови; п. skapanieć «звестися ні на що», skapieć «знїдїти, зачахнути», kapieć «нїдїти, марнїти», слц. skapat' «згинутї, здохнути, зникнути», як і болг. *скапвам се* «розкладатися, псуватися, гнїти», м. *скапе(се)* «розкладається, гнїє», схв. *скапати* «згинутї, змарнїти», пов'язується з дієсловом *капати* як утворення з первісним значенням «спливати крапля за краплею». — Sławski II 55; Brückner 217. — Див. ще **капати**. — Пор. **скапа́рїтися**.

[скапчати] «зв'язати» Вел; — запозичення з угорської мови; уг. karcsol «тс.», карос «застїбка, гачок» пов'язані з дієсловом кар «дїставати, хватати», що тлумачиться як звуконаслідувальне утворення. — MNTESz II 354, 361—362.

скарабей (ент.) «жук-гноїовик, Scarabaeus L.»; — р. бр. *скарабей*, п. skarabeusz, ч. слц. skarabeus, схв. *скарàбей*, слн. skaraběj; — запозичення з латинської мови; лат. scarabaeus «тс.» походить від гр. *κάραβος* «морський краб;

жук-рогач», запозиченого з якоїсь середземноморської мови. — SIC² 769; Walde—Hofm. II 490—491; Chantraine 406—407.

скаралупа, *скарупліна* — див. **шкаралупа**.

скаралуща — див. **шкаралуща**.

скарб, *скарбець* «посуд, у якому зривають скарб», *скарбівнік*, *скарбівніця*, *скарбівня* СУМ, Нед, [скарбівці] «прислуга в поміщицькому господарстві» Нед, *скарбнік* СУМ, Нед, *скарбніця*, *скарбничїха*, *скарбнічка* «шкатулка для коштовностей», [скарбівня] «скарбниця» Нед, *скарбона* «скарбниця; карнавка; скарб», *скарбівнічий* «скарбник», *скарбнічий* «тс.», *скарбівий* «казенний; заст. поміщицький», [наскарбля́тися] «наживатися», *підскарбїй* (заст.) «скарбник», ст. *скарбъ* «казна (1388); майно (1449)»; — р. бр. *скарб*, др. *скарбъ*, п. skarb, нл. skarba «лепта»; — через польське посередництво запозичено, очевидно, з давньоверхньонімецької мови; днв. scerf «монета», ранне нвн. scher(p)f «тс.» пов'язані з днв. scarbon «робити надрїзи, карбувати», спорідненим із псл. *šergrь, укр. *череп*; виведення від псл. skъrbь «жаль, гризота» (Brückner 493; Брандт РФВ 24, 173) непереконливе. — Шелудько 46; Richhardt 98; Фасмер III 633; Преобр. II 294; Kluge—Mitzka 643—644. — Див. ще **чєреп**.

[скарбулїтися] «згорнутися в кільце, трубку»; — очевидно, афективне утворення, близьке до [карбуля́ти] «кидати палку так, щоб вона скакала по землі, перевертаючись з одного кінця на другий» (пор.).

ска́рга¹, *ска́ржнік*, [скаржува́тися] «скаржитися», *ска́ржити*, *ска́ржітися* СУМ, Пі, *ска́ржлівий*, *ска́ржно*, ст. *скарга* (1388); — бр. *ска́рга*; — запозичення з польської мови; п. skarga, skarżyć, як і вл. skorzicь «скаржитися», нл. skjarżysь «тс.», виводиться від псл. *skъrg- «скреготати»; менш переконлива думка (Štrekelj Jagić-Festschr. 713) про запозичення з німецької мови

(бав. *schergen* «обвинувачувати, скаржитися»). — Richhardt 98; Фасмер III 633; Ильинский ИОРЯС 23/2, 233; Brückner 493; Schuster-Sewc 1295—1296. — Див. ще **скрегота́ти**.

[ска́рга²] «вид молотка, яким насилають камінь у млині» Л; — очевидно, помилкове написання замість *скарпа, яке може бути пов'язане зі *скарпéль* «плоске долото, різець каменотесів» (пор.).

скарéда «скнара», *скарéдний*, *скарéдничати*; — бр. [скарада́] «скнара», болг. *ска́реден* «ощадливий»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *ска́ред(а)* етимологічно тотожне з др. *скарѣдъ* «огидний», ч. *škaredý*, укр. [шкарéдний] «тс.». — Фасмер III 633—634. — Див. ще **скарідь**.

[скарідь] «погань» О, [шкарéд, шкарідь] «тс.», [скарінний] «бридкий, поганий, неохайний» О, [шкарéдний] «гидкий», [шкарáдний] «тс.» О, [скарéнно] «бридко» О, [скаридува́тися] «бридитися» О, [скаридува́тися] «тс.» О, [шкарéдитися] «гидувати»; — р. [ска́ред] «негідник, огидна людина», [скарéдь] «різне дрантя, мотлох», бр. [скарідá] «ледащо», [шкарéдзь] «нікчемність», [шкарідзь] «скнара; нікчемність», др. *скарѣдие* «бридота, гидота; сум, туга», *скарѣдыи* «огидний», *скарѣдовати* «гребувати, гидувати; зневажати», п. *szkara-da* «бридота; потвора», *szkaradny* «огидний, бридкий», ч. *škareda* «потвора», *škaredý* «огидний; поганий», слц. *škaredý* «огидний, бридкий», вл. *škerjeda* «бруд, гидота», нл. *škarjeda* «тс.», м. *скарéден* «непристойний», схв. *ска́редан* «бридкий; непристойний», стсл. *скарѣдъ* (**скарáдь**) «огидний, бридкий», **скарáдик** «неприємність, прикрість», **скарáдовати** (**скарáдовати**) «гребувати, гидувати»; — псл. *skarēdъ* (*skarēdъ*) «бридкий»; — споріднене з дісл. *skarn* «гній, послід», дангл. *scearn*, снн. *scharn* «тс.», гр. *σκαῖρ* (*скайтос*) «кал», лат. *mūs-cerda* «мишачий послід», *sū-cerda* «свинячий послід», дінд. *ava-skaṛaḥ* «екскременти», ара-*skaṛaḥ* «тс.»; іе. **sker-(d-)/sker-(d-)*

«випорожнятися»; українські форми з початковим **ш-** з'явилися в основному під впливом західнослов'янських мов; заперечення праслов'янського походження східнослов'янських відповідників без урахування наявних тут форм з початковим **с-** (Львов Етимологія 1967, 190—191) позбавлене підстав. — Фасмер—Трубачев III 633—634; Преобр. II 294—295; Львов Етимологія 1966, 149—151; Потебня К ист. зв. III 33; Brückner 549; Holub—Kop. 370; Schuster-Sewc 1441; Младенов 582; Skok III 257; Mikl. EW 398; Pokoḡny 947—948.

[скарла́т] «скарлатина» Нед; — очевидно, запозичення зі старопольської мови; п. ст. *szkarlat* «висип невеликих червоних плям по тілі» походить від слат. *scarlātum* «червоний одяг, червона матерія», яке через перс. *sāqirlāt* «червоний одяг» і ар. *sigillāt* зводиться до лат. *sigillātus* «помічений; опечатаний» (від *sigillum* «печатка») або до гр. *κινλάς* «жіноче плаття, що обгорталося навколо тіла», пов'язаного з *κίμλος* «круг». — SW VI 618; Kluge—Mitzka 636; Klein 1393. — Пор. **скарлаті́на**, **скарла́тник**, **шарла́т**.

скарлаті́на, [скарляті́на Нед, шкарляті́на Куз], *скарлатинóзний*; — р. болг. м. схв. *скарлаті́на*, бр. *шкарляті́на*, п. *szkarlatupa*, ч. *skarlatina*, слц. *skarlatína*; — запозичено з пізньолатинської мови через італійське або французьке посередництво (іт. *scarlattina*, фр. *scarlatine*); пізньолат. (*febris*) *scarlatina*, букв. «пурпурова (гарячка)» утворено від іменника *scarlātum* «пурпур, шарлат»; назва зумовлена червоним кольором висипу на тілі хворого скарлатиною. — SIC² 769; Черных II 167; Фасмер III 634; Kopaliński 945—946; Holub—Lyer 439; Dauzat 654. — Див. ще **скарла́т**. — Пор. **шарла́т**.

[скарла́тник] (ент.) «адмірал, Ругамейс (ст. Vanessa) atalanta» Нед; — похідне утворення від ст. *скарла́т* «темно-червона фарба», п. *szkarlat* «тс.»; назва зумовлена забарвленням крил метелика; пор. п. [szkarlatnik] «кардинал»

(той, хто ходить у червоному одязі). — Див. ще **скарлат**.

[**скарліон**] «вид рибальської снасті (сітка на обручі) Берл; велика хватка Дз»; — неясне.

скарпель «каменярський різець; долото»; — р. бр. *скарпель*; — очевидно, запозичення з італійської мови; іт. *scarpello* (*scalpello*) «різець; долото; скальпель» походить від лат. *scalpellum*, зменш. від *scalprum* (*scalper*) «долото, ніж». — ТСБМ V/1, 161; Mestica 1544. — Див. ще **скальпель**.

[**скарпіон**] (іхт.) «морська неїстівна колюча риба» Берл; — очевидно, пов'язане зі **скорпіон** (див.).

скат¹ «колесо автомобіля; комплект колісних пар; похила гірничавиробка»; — бр. *скат* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *скат* пов'язане з дієсловом *катить* «котити», *скатать*. — Фасмер—Трубачев III 635. — Див. ще **котити**.

скат² (іхт.) «*Raja L.*»; — бр. болг. *скат*, слн. *skát*; — запозичення з російської мови; р. *скат* «тс.» походить від норв. *skata*, [skat] або шв. [skata] «тс.», яке зближується з шв. *skate* «верхівка дерева». — Фасмер III 635; БСЭ 39, 215—216; Much Wus I 43; Matzenauer 307.

[**скат**³] «скатерка»; — результат скорочення форми *ска́терть*, викликаного, очевидно, впливом дієслова *ска́чувати*. — Див. ще **ска́терть**.

ска́терть, [ска́тер] «скатерть» О, *ска́терка*, [ска́терніця] «скатерть» Нед, Пі, *ска́тертіна*, [ска́тертька Нед, *ска́терчіна*], *ска́тірка*, [ска́тертьобвий]; — р. *ска́терть*, бр. [ска́церка], др. *ска́терть*; — очевидно, результат видозміни давнішого **дъска́тьрть*, утвореного з основ іменника *дъска* «дошка, стіл» і дієслова *терети*, *тьру* «терти»; пор. р. [ру́котерть] «рушник»; менш переконливе виведення (Соболевский РФВ 71, 444) від др. *съкаты* «сукати» або тлумачення (Грот Фил. раз. II 478; Бранд РФВ 22, 114) як запозичення з німецької мови (нвн.) [Schetter] «клејонка», свн. *schët(t)er*

«тонка бавовняна матерія»). — Коваль 118—119; Черных II 167; Фасмер III 635; Преобр. II 295; Bern I 246; Mikl. EW 353; Trautmann 324—325. — Див. ще **дошка**¹, **терти**.

ска́ут «член дитячої організації», *скаутізм* «рух скаутів»; — р. бр. болг. м. *ска́ут*, п. слц. *skaut*, ч. *skauting* «скаутізм», схв. *ска́ут*, слн. *skávt*; — запозичення з англійської мови; англ. *scout* «скаут; розвідник; шпигун» походить від фр. ст. *escoute* «слухач; розвідник, шпигун», яке через нар.-лат. *ascultāre* «слухати» зводиться до лат. *auscultāre* «тс.», очевидно, з давнішого *ausclutare як похідного від *clueo* (*cluo*) «називаюся», спорідненого з дінд. *śrūyāte* «зветься», псл. *slyti* «зватися», *slūxъ* «слух». — СІС² 769; Копалиński 893; Klein 1402; Walde—Hofm. I 86, 237—239. — Див. ще **слух**.

скафа́ндр; — р. бр. *скафа́ндр*, п. слц. *skafander*, ч. *skafandr*, болг. *скафа́ндър*, схв. *скафа́ндар*, слн. *skafānder*; — запозичення з французької мови; фр. *scaphandre* утворено з гр. *σκάφη* «човен», пов'язаного з *σκάπτω* «копаю», спорідненим з лит. *skōbti* «довбати», укр. *скобліти*, і *ἀνήρ* (род. в. *ἀνδρός*) «чоловік, мужчина», спорідненого з лат. *Nero* «Нерон», кімр. *per* «начальник, хазяїн». — СІС² 769; Черных II 167; Dauzat 654; Frisk I 107—108, II 718—720. — Див. ще **скоббель**.

[**скахва́**] «кушнірський ніж для очищення шкіри», [скафа́, скахва́] «тс.»; — р. [ска́фа] «тс.» (з укр.?); — загальноприйнятої етимології не має; виводиться від нн. *Schawe* «рубанок», нвн. *Schabe* «скребок» (Фасмер III 635—636) або від гр. *σκάφος* «різець, кирка» (Бодуэн де Куртенэ — Даль IV 177).

[**скацірува́ти**] «побити»; — очевидно, результат афективної видозміни форми *ска́тува́ти* «замучити катуванням; [сильно побити (Me)]». — Див. ще **кат**.

скача́ніти — див. **кача́н**.

[**ска́яти**] «відступати» О, [ска́яти-сі] «відмовитися від купівлі» О; — пов'язане з *ка́ятися* (див.).

[**сквар**] «спека», [*скварота*] «тс.» Німчук, [*скварок*] «шкварка» Л, [*шквар*] «спека», [*шкваренина*] «лій», *шкварка*, [*шкварок*] «шкварка», [*скварний*] «жаркий», [*шкварний*] «тс.», *шкварити* «жарити», *шкварніти* «сильно ударити», *вишкварка*, *ушкварити* «зробити щось енергійно; заграти; сильно ударити»; — р. [*сквара*] «вогонь, горіння; шкварка», [*шквара*] «вишкварки», бр. [*сквар*] «спека», *скварка* «шкварка», [*шкварка*, *шкварыць*], др. *сквара* «вогонь, чад», п. *skwar(a)* «спека», ч. *škvár(a)* «шлак», *škvařiti* «вижарювати», слц. *škvarka*, *škvarit'*, вл. *šwjerč* «шкварка», нл. *šwark* «тс.», схв. *сквара* «мазь для волосся», слн. *skvára* «крапля жиру на рідині», стсл. **сквара** «чад від спалюваного жиру»; — псл. *skvagъ*, *skvaga*, пов'язане зі *skverti «розтоплювати» (пор. цел. **раскврѣти** «розтопити»); — далші зв'язки неясні; можливо, звуконаслідувальне утворення (пор. [*скварчати*, *скворець*]); сумнівне зіставлення (Machek ESJC 615) з псл. *verti «кипіти», *vagъ* «вар». — Німчук 154—155; Фасмер III 636; Brückner 498; Holub—Kop. 371—372; Schuster-Sewc 1952; Младенова Этимология 1986—1987, 86—87. — Пор. **шкварити**.

[**скваритися**] «внадитися» Нед; — неясне.

[**сква́цятися**] «знесиліти, виснажитися; зробити кислу міну» Нед; — очевидно, пов'язане із [*квациок*] «кусок м'якої глини», [*квация*] «розмазня», *квацияти* «розмазувати» (див.).

сквер; — р. бр. м. *сквер*, п. *skwer*, слц. *square*, схв. *сквѣр*, слн. *skvêr*; — запозичення з англійської мови; англ. *square* «квадрат, квартал, площа, сквер» походить від фр. ст. *esquarre* (*esquerre*) «прямокутник», яке виводиться від нар.-лат. *esquadra «нарізати у вигляді чотирикутника», утвореного з префікса ех-«із-» та дієслова *quadra* «робити прямокутним», пов'язаного з *quadratus* «чотирикутний», *quattuor* «чотири». — СІС² 770; Фасмер III 636; Черных II 168; Klein 1499; Gamillscheg 385; Walde—Hofm.

II 395—396. — Див. ще **екс-**, **з²**, **квадрат**, **чотири**.

[**сквересть**] (вигук, що відтворює крик якогось птаха), [*скверещати*] «голосно цвірінкати»; — звуконаслідувальне утворення, можливо, оформлене під впливом іменника [*сквересть*] «скиглення», пов'язаного зі [*сквіритися*] (пор.).

скверна, *сквернітель*, *скверно́та*, [*сквернь*] «скверна, гидота, нечистота, падаль» Нед, [*скверуха*] «нехлюя» Нед, *скверний* «порочний, поганий», [*скверністий*] «заплямований» Нед, *скверити* «поганити», *прескверний* Нед; — р. *скверна*, бр. [*скверня*] «нечистоти, бруд», др. *скверна* «мерзота, нечисть», болг. *скверен* (з р.); — запозичено в давньоруську мову зі старослов'янської; стсл. **скврѣна**, як і болг. [*скврнав*] «бридливий», схв. *скврѣна*, слн. *skvŕniti* «сквернити», ч. слц. *skvrpa* «пляма, вада», походить від псл. *skvŕpa «скверна», *skvŕpъ «огидний», яке загальноприйнятого пояснення не має; пов'язувалося з *skvagъ* «спека» (Brückner 498; Holub—Kop. 371—372; Skok III 276); зіставлялося з др. *скарѣдъ* (укр. *шкарідний*) «огидний» (Meillet Etudes 445), з лат. *squarrosus* «покритий паршею, струпами, гидкий, нечистий» (Преобр. II 296; Walde—Hofm. II 583), з схв. *кварити* «псувати» (Machek Recherches 37—38). — Фасмер III 637; Младенов 587. — Пор. **скарѣда**, **шкарідь**.

[**скверщок**] «цвіркун» ВеНЗн, [*скверщук*] Нед, *сквірчак* ВеНЗн] «тс.»; — результат видозміни форми [*сверчок*] під впливом дієслова [*сквирчати*]. — Див. ще **свереніти**, **сквірити(ся)**.

сквіра — див. **шквіря**.

[**сквірити(ся)**] «плакати, скімлити», [*скверендіти*, *скверенчати*] «тс.» Нед, [*сквирчати*] «тріщати, сичати», [*сквиринюк*] «цвіркун», [*сквіринець* тж, *сквірк* ВеНЗ, *сквірок* ВеНЗн, ВеЛ] «тс.», [*сквирк*] «скиглення», [*сквересть*] «тс.» Нед, [*розскверитися*] «розплакатися» Нед; — бр. *сквірчэць* «верещати», *скварціся* «тс.», п. *skwierczec* «тріщати, скрекотати, сичати, пищати; скиглити»,

[skwierczyć, skwirczeć] «тс.», ч. škvřpě «маля», слц. škvřkat' «бурчати (у животі)», [škvřčes] «скрипіти», škvřk «бурчання, скрип, тріск», škl'а «маля», схв. *сквѣрати* «цвірчати»; — псл. *skvьg/skvьgk- «скрипіти, цвірінькати, скиглити», звуконаслідувальне утворення, паралельне до *svьg-/svьgk-. — Brückner 498—499; Holub—Kop. 371—372. — Пор. **свереніти, сквересьть, скворець**.

[**сквиряга**] «скнара» Нед; — похідне утворення від [*сквірити(ся)*] «плакати, скімлити», аналогічне до р. [сквиляга] «скнара», [скиляга] «тс.», пов'язаного із [*квіліться*] «скаржитися, тужити»; пов'язання р. [скиляга] зі стсл. **склагъ** (назва монети, Mikl. EW 300) або з р. [скил] «собака» (Фасмер ГСЭ III 182) необгрунтоване. — Див. ще **сквірити(ся)**.

[**сквичати**] «вищати, пищати» ВеЛ; — схв. *сквічати* «тс.»; — звуконаслідувальне утворення, пов'язане із [*квичати*] «кувікати»; пор. слц. skvík-put' (zkvíknuť) «завищати». — Див. ще **квікати**.

[**сквичнати**] «бути тупоумним» Нед, [*скічнати*] «тс.» Нед; — неясне; можливо, пов'язане із *скучати, скука*.

[**сквірк**] (бот.) «ялина звичайна, Picea excelsa Lk.» ВеЛ, [*сквірок*] «тс.» ВеНЗн, Мак; — результат видозміни форм [*свірка, свірок*] «тс.» під впливом фонетично близьких форм [*сквірк*] «цвіркун», [*сквірок*] «тс.», співвідносних із [*свірк, свірок*] «тс.». — Див. ще **свірка**.

[**сквозь**] «наскрізь» Нед, [*сквозіти*] «просвічуватися, прозирати (виднітися)», [*сквозняк*] «протяг» тж; — р. *сквозь* «крізь, наскрізь», др. *сквозь* «тс.», схв. ст. *скози*, слн. skóz(i) «крізь», стсл. **сквозь (скозъ)** «крізь»; — пов'язане чергуванням голосних з р. *скважина* «отвір»; — даліші зв'язки не встановлено; зіставлення з р. [*скрозь*] «крізь» (Черных II 168) позбавлене підстав. — Фасмер III 636, 637; Преобр. II 297; Skok III 267—268; ESSJ Sl. gr. I 237—238. — Пор. **крізь, скрізь**.

[**скворець**] (орн.) «шпак, Sturnus L.»; — р. *скворець*, бр. [*скварэц*], п. [skorzec, skorzeń], ч. слц. škogec, вл. нл. škórc, полаб. st'örce (мн.), болг. *скорець*, [*скворець, шкорець*], схв. *скворац, чворац, шкворац*], слн. škvoгec, škogec; — псл. *skvoгьсь, пов'язане чергуванням голосних із звуконаслідувальним *skvьg-, (*skvьgk-) «скрипіти, цвірінькати, скиглити»; назва зумовлена різноманітним характером співу шпака. — Булаховський Вибр. пр. III 263; Черных II 168; Фасмер III 637; Brückner 499; Machek ESJČ 547; Schuster-Sewc 1444; Младенов 583; Skok III 276. — Див. ще **сквірити(ся)**.

скебаска — див. **кіба**¹.

скелет, [*шкелет*], [*скілетина*] «дуже худа жінка» Чаб, [*скільда*] «тс.» Чаб, *скелетувати* «з'їдати м'яку частину листка» (про жуків); — р. *скелет*, бр. *шкілет*, п. szkielet, ч. слц. вл. skelet, болг. м. *скелет*, схв. *скелет, скелет*, слн. skelét; — запозичення із західноєвропейських мов; нвн. Skelétt, фр. squelette походять від гр. σκελετός «скелет», пов'язаного з σκελετόν «висохле тіло», σκελετός «висохлий», похідними від σκέλλω «висушую», яке задовільної етимології не має; гр. σκελετόν вважається також (Klein 1452) запозиченням із семітських мов, зближеним із σκέλλω «висушую» за народною етимологією. — СІС² 770; Черных II 168; Фасмер III 638; Преобр. II 297; Kluge—Mitzka 712; Dauzat 682; Frisk II 722—723.

скельтуватися — див. **келтувати**.

скеля, *скеліна*, [*скеліще*] «скеляста місцевість; скелясті гори Нед», *скелля* (зб.), [*скельник*] «житель скель» Нед, [*шкеля*] «скеля» Нед, *скелістий, скелястий, скилястий*] Нед, [*розскеліна*] «розщілина»; — р. [скеля] «скеля», [скелья] «тс.»; — очевидно, результат контамінації іменника *скалá* і етимологічно пов'язаної з ним основи *щел(ущелина, щеліна)* «щілина»; [*щіль*]); з огляду на паралелізм початкового **ске-//ще-** в словах інших коренів (*ске-*

міти; щеміти, скепа, скіпка : щепата ін.) можливе припущення про факультативне збереження початкового **ск-** перед голосними переднього ряду без переходу в **щ**; виведення від гіпотетичного *скъль, *скъля (Фасмер III 638) здається менш переконливим; вважається також результатом видозміни форми *ска́лля* (зб.) «скали» (Німчук 115). — Див. ще **скала́¹**, **щіль**.

скеміти¹ «щеміти», [скіміти Нед], *скімлити*, [скіменіти Нед] «тс.», [скеменіти] «тиснути, мучити» Нед; — не зовсім ясні форми з початковим **ск-** перед **е**, **и** замість очікуваного **щ**; очевидно, результат контамінації форм типу *скімлити* (<*скомлити) «нити, скиглити», *оско́ма* і *щеміти* або факультативного збереження **ск-** без переходу в **щ-**, як у словах *ске́ля*, *скіпка* та ін. — Див. ще **ско́мина**, **щеміти**. — Пор. **ске́ля**, **скіпа**.

скеміти² — див. **скімлити**.

[**скéпінь**] «спека, жара» Мо; — результат контамінації слів *спе́ка* і [скіпень (*скéпінь*)] «великий мороз». — Див. ще **пекті**, **скіпень**.

скéпсис «сумнів, недовіра», *скéп-тик*, *скептици́зм*, *скепти́чний*; — р. болг. *скéпсис*, бр. *скéпсіс*, п. вл. *skerpis*, ч. *skerpse*, слц. *skersa*, м. *скепса*, схв. *скёпса*, слн. *sképsa*; — запозичено з грецької мови, очевидно, через посередництво німецької (н. *Sképsis*); гр. *σκέψις* «розгляд, дослідження, сумнів», пов'язане з *σκέπτομαι* «дивлюся, досліджую, розмірковую», яке у своїй давнішій формі *στέμ-ιομαι відповідає лат. *spesio* «дивлюся», ав. *spasyeiti* «дивиться», дінд. *rásyati* «тс.». — СІС² 770; Корали́нські 894; Frisk II 725—726. — Пор. **аспéкт**, **епі́скоп**, **мікроско́п**, **спеціа́льний**, **телеско́п**.

[**скерге́ля**] «хвороблива людина»; — афективне утворення, можливо, пов'язане із *ска́рга*, *ска́ржитися* або з р. [скарғы́каты] «шаркати ногами».

скередá (бот.) «*Crepis L.*», [скерда] «тс.» Мак; — р. *скёрда*, [шкерда], бр. [скерда], ч. *skerda* (з р.), [skarda, škar-

da] «тс.»; — неясне. — Machek Jm. *rosl.* 232.

скёрцо (муз.), *скерца́ндо*; — р. болг. м. *скёрцо*, бр. *скёрца*, п. ч. слц. *scherzo*, схв. *скёрцо*, слн. *schêrzo*; — запозичення з італійської мови; іт. *scherzo* «скерцо», букв. «жарт» пов'язане з *schergare* «жартувати», яке походить від свн. *schêrzen* «весело стрибати, веселитися», пов'язаного з *schêrzt* «задоволення, гра», *scharzt* «стрибок», *schurz* «тс.», снн. *schêrs* «жарт», до яких зводиться й укр. *жарт*. — СІС² 770; Корали́нські 869; Mestica 1562—1563; Kluge—Mitzka 644. — Див. ще **жарт**.

[**ске́с**] «жаднюга, скупиндя» Чаб; — неясне; можливо, афективне утворення.

скетч «ескіз; вистава, жарт»; — р. бр. *скетч*, п. *skecz*, ч. слц. *skeč*, болг. м. *скеч*, схв. *скёч*, слн. *skéč*; — запозичення з англійської мови; англ. *sketch* «естрадна п'еса жартівливого змісту» походить від іт. *schizzo* «бризки; штрих, ескіз», яке через лат. *schedium* «поетичний експромт» зводиться до гр. *σχέδιος* «імпровізований», пов'язаного з *σχήμα* «вигляд, форма; нарис, ескіз». — СІС² 770; Корали́нські 893; Klein 1453; Frisk I 602—604. — Див. ще **ескіз**, **схе́ма**.

скіба «брила в борозні; окраєць (хліба); [шрам Нед]», [скібані́ця] «великий окраєць» ЛексПол, *скібіна*, *скібка*, [скéбка] «скібка ЛексПол», [скібо́виць] «дволемішний кінний плуг» Корз, [скібі́стий] Нед, [скібча́стий] «з подовжними заглибинами ззовні (про плоди) Г; шаруватий Бі», [скібча́тий] «шаруватий» Бі, [скі́бити] «підіймати пар» Нед, [скібе́тися] «лягати скибами» Корз, ст. *скиба* (1596); — р. [скі́ба] «окраєць», бр. *скіба* «тс.; брила в борозні», п. *skiba* «брила в борозні; леміш», *skibka* «окраєць», ч. *skýva*, слц. *skyva*, вл. *skiba* «тс.», нл. *skiba* «тс.; борозна», полаб. *st'aibā* «хліб, скібка»; — запозичення з давньовірхньонімецької мови, у східнослов'янські через польську; днвн. *sciba* (нвн. *Scheibe* «скібка, коло, шибка, шайба») споріднене з дісл.

skīfa «скибка», дфриз. skīve «тс.», які зводяться до пргерм. *skībō- «відрізана від стовбура пластина», спорідненого з гр. σκίπων «палка; відколота гілка», лат. scīpio «палка, жезл», лит. skiēbti «розпорювати, робити діру», skiēpti «розділяти, робити отвір», псл. *sčīpati, укр. щипати, щепіти. — Дзензелівський St. sl. 10/1—2, 52; Шелудько 46; Richhardt 98; Фасмер III 639; Преобр. II 297—298; Brückner 493; Machek ESJČ 551; Schuster-Sewc 1289; Kluge—Mitzka 640; Frisk II 733; Fraenkel 805; Pokorny 922. — Див. ще щепіти, щипати. — Пор. шайба, шйба.

[сківиця] «щелепа, кісточка на скроні» Л, [сківиця Л, сківа Куриленко, скібиця тж] «тс.»; — запозичення з білоруської мови; бр. сківица «щелепа», [скібица] «тс.», очевидно, пов'язане зі скіба «скибка, окраєць». — Див. ще скіба.

скіглити, [скигліти] «скиглити» (про чайку) Нед, [скіглити, скліти Нед, скоголіти] «тс.», [скоголіти] (про чайку) Нед, скиг «скигліття», [скигл, скігл] «тс.» Нед, скиглій, [скігля] «плакса Ва; (орн.) чайка, Vanellus cristatus Нед», скиглячка «плакса»; — р. [скіголіть] «вищати, вити, плакати», бр. [скігаць, скігітаць]; — звуконаслідувальні утворення, паралельні до [скавуліти] «скавучати», скугніти «вищати» (про свиней), р. [скігліть] «скиглити», [скугблитель, скігблитель, скігблитель], бр. [скугблиць] «тс.», ч. skuhrati «хникати», слц. skuhrat' «скаржитися»; зіставлення з лит. skaugėti «заздрити», лтс. skàust «тс.» (Фасмер III 660) необгрунтоване. — Хинце ОЛА 1976, 141—147. — Пор. скавуй, скугуй.

[скигнати] «хворіти, стогнати» Нед; — результат контамінації слів скіглити і стогнати (див.). — Пор. кригнати.

[скіджитися] «загинути, пропасти» Чаб; — очевидно, афективне утворення.

[скікнути] «видати тихий звук» Нед; — неясне; можливо, пов'язане із [кікати] «кувати».

скиксувати «схибити»; — запозичення з польської мови; п. skiksować «узяти фальшивий звук; схибити в грі у м'яча або в більярд», kiksować «тс.», як і пізніше укр. кіксувати «зробити невдалий удар у грі в більярд», кікс «невдалий удар у грі в більярд», р. киксовать, бр. кіксавіць, ч. kiksát «хибити; фальшивити», слц. kiksovat' «тс.», болг. кикс «невдалий удар у грі в більярд», схв. кикс «фальшива нота; помилка», через посередництво німецької мови (н. Kicks «промах у більярді», kicken «кіксувати») зводиться до англ. kicks «промах», пов'язаного з kick «бити ногою», етимологічно неясного. — ТСБМ II 683; Sławski II 160; Holub—Lyer 240; РЧДБЕ 331; Вуяклија 427; Paul DWb. 326; ODEE 504.

[скинбей] «нутроці, тельбухи»; — фонетично видозмінене запозичення з турецької мови; тур. işkembe «кишки, нутроці» походить від перс. skānbā (šikamba) «тс.». — Радлов I 1556; Räsänen Versuch 174.

скиндяк, скиндячка — див. киндяк.

скінія (заст.) «палатка; переносне святилище давніх євреїв»; — р. болг. скінія, бр. скінія «переносний храм (намет) у давніх євреїв», др. скиния «намет; житло», схв. скінија «святилище», стсл. скиний, скиниа «святилище, скінія»; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. σκηνή «тс.; сцена» етимологічно не зовсім ясне; можливо, пов'язане з σκία «тінь». — Фасмер III 639; ГСЭ III 183; Frisk II 727—728. — Див. ще сцена.

скіня — див. яскіня.

скипати, скипéць, скипати, скіпка, скипніця — див. скіпа.

скіпень «лютий мороз», [скіпень] «великий мороз» Мо, [скіпнява] «негода; сварка, колотнеча» Корз; — похідне утворення від скипатися «згущаючись, перетворитися в грудку» (про затверділу від морозу землю і под.). — Див. ще кипіти.

скипидар, [скопитар] (вид ліків) Нед, [шпиґина́р] «скипидар», [шпиґина́р] «тс.», скипидарити; — р. скипидар, бр. шкінінар; — очевидно, запозичення з польської мови; п. ст. spikapard «лаванда» походить від лат. spīca pardī «колос нарда»; лат. spīca «колос» пов'язане з ріппа «крило, перо», реппа (<*petna) «тс.», спорідненими з двн. fedara «перо», нвн. Feder «тс.», дінд. rátram «крило, перо», гр. πτερὸν «крило», стсл. **перо**, укр. *перо́*; виведення від перс. sipidār «тополя» (Преобр. II 298; Matzenauer LF 20, 8) непереконливе. — СІС² 770; Грот ЖСт 1891/4, 228; Черных II 168—169; Фасмер III 640; Brüskner 509. — Див. ще **нард**, **перо́**.

[скипніти] «розтанути» (про сніг) Нед; — похідне утворення від кіпніти «танути». — Див. ще **ко́пінь**.

[скіпость] «морський невід на стовпах» Дз; — неясне.

[скирґікати] «погано співати»; — звуконаслідувально-афективне утворення, паралельне до [курґікати] «стиха співати», [скриґіцати] «скреготати». — Див. ще **кругу́нькати**, **скреготати**.

скирґотіти — див. **скреготати**.

[скиргун] (орн.) «лежень, Burhinus oedicnemus L.» Шарл; — звуконаслідувальне утворення, пов'язане зі [скирґікати] «погано співати», [скирґотіти] «скреготати»; назва зумовлена характером крику птаха (пор. фр. oedicnème strigd, букв. «едикнем крикун»). — Див. ще **скирґікати**.

[скирдавіти] «скрутитися» Вел, [скиртавіти] «тс.» Вел; — неясне.

[скирняти] «кривитись, плакати, бути невдоволеним» Мо; — очевидно, пов'язане із [кірняти] «хворіти» (див.).

скірта, [скірта Нед, стірта Нед, стірта], [скирдаджій] «відповідальний при укладанні скирти» ГрицАВ, [скирдар, скиртар] «тс.» Гриц, **скіртище** «підстилка під скиртою», **скиртувальник**, [стіртник] «скиртувальник» Нед, **скиртувальний**, **скиртувати**, [оскірток] «невелика скирта», [прістирток]

«тс.» Нед, ст. *стирта* (1347—1349), *стырта* (1444); — р. *скирд*, *скирда́*, ст. *скирдъ*, бр. *сцірта*, [скірта́, скірта], п. *sterta* «скирта»; — запозичення з балтійських мов; лит. *stirta* «стіг сіна», лтс. *stīřta* «оборіг», *stirpa* «тс.» споріднені з лат. *sterno* «стелю, розстилаю», псл. *prosterti, *storna, укр. *простерти*, *прóстір*, *сторонá*. — Непокупный 172, 176; Мовозн. 1970/6, 34—35; Лаучюте 23; Фасмер—Трубачев III 640; Fraenkel 909—910; Karulis II 300. — Див. ще **простерти**, **сторона́**.

скит «невеликий монастир монахів-пустельників», **скітник**, **скиток** «невеликий скит; (заст.) житло розпусних жінок Бі», [скіток] «скит» Л, **скитувати** «жити скитником»; — р. болг. *скит*, бр. *скіт*, др. *скитъ*, *скытъ*; — запозичення з грецької мови; гр. Σκῆτις — назва пустелі в Єгипті, де селились грецькі монахи (Фасмер III 640—641); пов'язується також (Skok III 260) з гр. ἄσκητις «аскет».

скитатися, [скиталець] Нед, **скитальник**, **скитальство**, **скитальщина**, [скитарка] «кочова бджола, Nomada» Нед, **скітки** «блукання», [скітник] «блукач» Л, [скітавий, скітальний] Нед, [шкитавий] «бродячий»; — р. **скітатся**, бр. [скітаца], др. **скытати ся**, болг. *скітам (се)*, м. *скита се*, схв. *скітати се*, слн. *skítati se*, стсл. **скытати сѣ**; — псл. *skytati se*; — зіставляється з лит. *kutėti* «струшувати, стрипувати», дісл. *skunda* «швидко забирати, поспішати», *skunda* «гнати», двн. *scutten* «трясти, штовхати». — Фасмер III 641; Преобр. II 299; Младенов 583.

[скібець] «сходинка; щабель драбини» Чаб; — очевидно, залишок псл. *skobьсь* «вирубана сходинка (у скелі, горі)», пов'язаного з *skoblja*, *skobljь* «струг», *ščěbьь* (<skěb-) «щабель». — Див. ще **скобель**. — Пор. **щабель**.

[скізлати] (у виразі *с. гроші*) «здобути, дістати» (гроші) Нед; — неясне; можливо, пов'язане з *коза́* як позначення здобування грошей під час колядування з «козою».

скілька «декілька», *скільки*, [скілько, *скількоро* СУМ, Г]; — р. *ско́лько*, бр. [ско́лькі]; — очевидно, результат злиття частки др. *съ* «з» (для позначення приблизності) і *колько* «скільки». — ІУМ Морфологія 345, 371; Фасмер III 647; Черных II 170. — Див. ще **з⁴**, **кілька²**.

скімлити «видавати протяжні жалібні звуки, нити (про тварин); тихо, жалібно плакати», [скомліти] «скавучати ВеЗа; вити», [скеміти] «дзижчати», [скімля] «плаксіЙ» Корз; — р. [скомліть] «тс.», п. *skomlec* «скиглити, скавучати», ч. [skomliti, skumlet'] «тс.», вл. *skomlić* «буркотати», нл. *skomliś* «скавучати; буркотати», слн. *skomlǫti* «стогнати, скаржитися; сумувати», р.-цсл. **скомълати** «буркотати»; — псл. *skomъliti* (*skomъlati*) «скиглити, скавучати»; очевидно, результат контамінації звуконаслідувального *skoliti* (*skulěti*) «скиглити» і *skoma* «оскома», *ske-miti (>*sčemiti*) «щеміти»; менш переконливе пов'язання (Schuster-Šewc 1292—1293) з псл. *komagъ* «комар», *сьтель* «джміль». — Фасмер III 647—648; Преобр. II 304—305; Ильинский ИОРЯС 23/2, 243; Machek ESJČ 547; Skok III 264. — Див. ще **скеміти¹**, **скоміна**, **скүлити¹**, **щеміти**.

скіп¹ — див. **скопá**.

скіп² — див. **скопїти**.

скіпа «скіпка, тріска», *скіпка* «тріска; [сірник ДзАтл II]», [скіпка] «скіпка», [скіба Бі, скібка Пі, Бі, скіпка Нед, шкипа] «тс.», [скипéць] «щепа, прищеплене дерево», [скипніця] «тс.» ВеУг, *скіпати* «розколювати, відколювати», *скіпатися* «приставати, чіплятися», [скіпати, скипати] «тс.», [скипїти] «прищепити» ВеУг, [скипній] «щеплений» ВеУг, *скіпáльний*, *скіпкїй*, [віскеп] «знущання, турбування, напад» Ж, [віскепати] «виколупати, вирвати, винищити, викрасти; турбувати, дражнити» Ж, [віскепатися] «вирватися, вислизнути, звільнитися» Ж, *віскіпати* «виколупати; знайти», *доскіпатися*, *доскіпливий*, [заскепїти] «заскалити»,

[бскип] «граблисько, ратище» Ж, [оскіпище] «тс.», [прискібнути] «затиснути, защемити» Нед, *прискіпатися*, *прискіпливий*, [рбзскіп] «розщіп» Нед, [рбзскіп Нед, рбскіп] «тс.», [розскепáтися] «розщепитися, розколотися»; — р. [скéпа] «скіпка», [скепáть] «відколювати», бр. [скéпка] «тріска», [скепїна] «щілина», *аскéпак* «осколок, тріска», др. *скѣпище* (*скепище*) «ратище», *оскѣпище* «тс.», *оскѣпъ* «спис», *поскѣпани* «розколені», п. [skipka] «скіпка, скалка», [skierina] «щілина»; — не зовсім ясні фонетичні форми з початковим **ск-** перед голосними переднього ряду замість очікуваного **щ-** або **сц-**; можуть бути результатом контамінації форм типу *скáбка*, *скопїти* і *щéпа*, *щіпати* або факультативного збереження давнього **ск-** без переходу в **щ-**, як у словах *скéля*, *скеміти* та ін. — Бузук ЗІФВ 7, 68; Фасмер—Трубачев III 638; Ильинский ИОРЯС 22/1, 203; РФВ 73, 303; Преобр. II 297. — Див. ще **скáбка**, **щепїти**. — Пор. **скéля**, **скеміти¹**.

скіпати — див. **скіпа**.

скіпетр (заст.) «царський жезл»; — р. *скіпетр*, бр. *скіпетр*, др. *скипетръ*, *скыпътръ*, п. *sceptr*, ч. *sceptrum*, вл. *sceptar*, болг. *скіптър*, м. *скиптар*, схв. *скйптар*; — запозичено в давньоруську мову з грецької (у західнослов'янські через посередництво латинської, лат. *scēptrum*); гр. *σιήπτρον* «палиця, жезл» пов'язане з *σιήπτομαι* «опиратися, прихилитися», очевидно, похідним від *σιῶπος* «гілка», спорідненого з лат. *scārus* «держално», алб. *shkor* «палиця, скіпетр», двн. *scaft* «держално, спис». — СІС² 771; Фасмер III 639—640; Kopaliński 869; Frisk II 728—729; Walde—Hofm. II 490; Kluge—Mitzka 632.

скіпéць — див. **копáти¹**.

скіплина, **скіплик**, **скіплина** — див. **копá**.

скіра, **скірістий**, **скірниця**, **скірня** — див. **шкіра**.

скітіти «розтринькати»; — неясне.

скіф «спортивний човен для змагань»; — р. болг. м. *скиф*, бр. *скіф*, п.

skiff, ч. слц. skif, схв. *скѣф*, слн. skif; — запозичення з англійської мови; англ. skiff «тс.; ялик» походить від іт. schifo (фр. esquif) «невеликий човен», яке зводиться до двн. skif «корабель». — СІС² 771; ТСБМ V/1, 169; Korpaliński 894; Klein 1453.

скіфи (одн. *скіф*, *скіф'янка*); — р. *скіфѣ*, бр. *скіфѣ*, п. Scysi, Scytowie (одн. Scyta), ч. Skythové, слц. Skýt, болг. *скѣти*, схв. *Скѣти*, слн. Skít; — запозичення з грецької мови; гр. Σκῦθαι «скіфи», Σκῦθης «скіф» етимологічно неясне; виводиться від імені міфічного родоначальника скіфів Σκῦθης, молодшого сина Геракла (Дворецкий II 1486); — разом з тим, цей етнонім пов'язується з його словотворчим варіантом *скѣлоти* (гр. Σκѣλοτοι), що відрізняється суфіксальним -λ- (Стрижак Етнонімія Геродотової Скїфії 48—53). — Агеева 196.

[**скічити**] «скавучати» Нед; — очевидно, результат спрощення основи *скович-* (>**сковьч-* >**сківч-* >**скіч-*). — Див. ще **скавү**.

скічнати — див. **сквичнати**.

склавіни «стародавні західнослов'янські племена»; — р. *склавіны*, ч. Sklavinové; — запозичення із середньогрецької мови; сгр. Σκλαβηνοί «слов'яни» походить від стсл. **словѣне** «тс.». — Фасмер III 665; Kluge—Mitzka 712. — Див. ще **слов'яни**.

[**складічниця**] (бот.) «гриб кантарел, *Cantharellus Adans.*» Мак; — очевидно, калька нім. Faltenpilz «тс.», букв. «складчастий, збористий гриб». — Див. ще **клясти**.

[**склезь**] «крута скеля, прірва» Нед, [*склезя, склєзе, склезина*] «тс.» ВеНЗн, [*склєсний*] «косий, перекошений» Нед, [*склєсьний*] «тс.», [*склєсювати*] «перехилитися на один бік», [*склезь*] (присл., у виразі [*с. говорити*] «говорити навмисне незрозуміло») тж, [*всклезь*] «наскрізь; прямо, навпростець» Ж, [*навсклєзь*] «навкіс; наскрізь; прямо, навпростець» Ж, [*насклєсь*] «косо, похило»; — р. [*склєзкий*] «слизький», бр.

[*склєзінь*] «слимак», п. [sklezia] (присл.) «навкіс», [sklezić] «викривляти, перекошувати»; — псл. skъz- «слизький, ковзкий», пов'язане чергуванням голосних із (s)kliz-, (s)klъz- «тс.», до яких зводиться й *кѣзати*, [*склизкий*]. — Фасмер III 641; SW VI 146. — Див. ще **кѣзати**, **склизіти**, **слиз**!

склеп «склепіння; [підвал; магазин]», [*склепáр*] «торговець, продавець», *склепіння*, [*склеплєннє*] «склепіння» Пі, [*склєпник*] «торговець», [*склепня*] «склепіння» Нед, [*склепїтя*] «скелі» О, [*склепѣк*] «комора для збіжжя» О, *склепїстий*, *склепінчастий*, *склєплєний* «склепінчастий; зімкнутий», [*склїпѣваний*] «склепінчастий» ЛексПол, *склепїти* «зводити склепіння; зімкнути, зажмури-ти», *склєплювати*, *склеплїти*, [*склепувати*] «будувати склеп», [*склїнїти*] «зціпити» О, [*засклеп*] «склепіння; коконування» Ж, *надсклепінний* Куз, [*бсклеп*] «кокон» Ж, [*бсклепка*] «накривка» Ж, ст. *склепъ* (XVI ст.); — як і р. бр. *склеп*, запозичено з польської мови; п. sklep «підвал, льох, склеп, крамниця», як і ч. sklep «підвал, льох, шинок; [зруб, амбар]», слц. sklep «крамниця», зводиться до псл. *skъlerъ «прикриття», пов'язаного з дієсловом *klenoti (< *klenoti) «прикривати», звідки й ч. klenouti «утворювати склепіння», слц. klenút' «зводити склепіння»; може бути споріднене з гр. κλέπτω «краду, роблю потай», καλύπτω «прикриваю», лит. slėpti «ховати, приховувати»; пов'язування з *кленати* (Черных II 169; Фасмер III 641; Brückner 233, 493; Bern. I 513) недостатньо обгрунтоване. — Дзєндзелівський УЗЛП 121; Machek ESJC 254, 546. — Пор. **клєпка**, **клїпати**, **склєпєць**.

[**склєпєць**] (ент.) «пістряк лісовий (гедзь), *Chrysops caecutiens* L., кровососка дошова, *Haematopota pluvialis* L., к. кінська, *Hippobosca equina* L.» ВеНЗн; — похідне утворення від *склепїти* «зажмури-ти (очі)»; назва зумовлена, очевидно, тим, що, оберігаючи очі від гедзів, худоба жмуриється (пор. *сліпень* «гедзь»). — Див. ще **клїпати**, **склеп**.

[склєпці] «тенета» Куз; — очевидно, пов'язане із *склєпїтися* «зімкнутися»; можливо, раніше ця назва стосувалася примітивних капканів. — Див. ще **склєп**.

[склєпшитися] «трапитися, стати-ся» Нед; — очевидно, афективне утворення; можливо, пов'язане зі *склєпїти* «з'єднати клєпаннєм».

склєра «білкова оболонка ока», *склєрїтика* «тс.», *склєрїт* «запалення склєри», *склєрїальний*; — р. бр. болг. *склєра*, ч. слц. *skléra*, схв. *склєра*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Skléra*, фр. *sclérotique*, англ. *scléga* походять від гр. *σκληρός* «твердий», пов'язаного з дієсловом *σκέλλομαι* «сохну, твердну», спорідненим з нвн. *schal* «прісний, вивітрілий», нн. *schal* «сухий», лтс. *kàlss* «худий», *kàlst* «сохнути». — СІС² 771; Gr. Fwb. 703; Klein 1398; Frisk II 722—723; Kluge—Mitzka 632—633. — Пор. **склєрїз**, **склєрїома**.

склєрїз, *склєрїтик*, *склєрїтїчний*; — р. бр. *склєрїз*, п. вл. *skleroza*, ч. слц. слн. *skleróza*, болг. м. схв. *склєрїза*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Skleróse*, фр. *sclérose*, англ. *sclerosis* походять від гр. *σκληρός* «твердий», *σκληρώσις* «тверднення». — СІС² 771; Черных II 169; Kopaliński 894; РЧДБЕ 672; Gr. Fwb. 703; Dauzat 656; Klein 1399. — Див. ще **склєра**. — Пор. **склєрїома**.

склєрїома «захворювання дихальних шляхів», *склєрїома* «тс.»; — р. бр. болг. *склєрїома*, п. ч. *sklerom* «хронїчна хвороба шкіри, склєродермія», слц. *skleróma* «тс.; захворювання дихальних шляхів», схв. *склєром* «затвердїння шкіри»; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Skleróm*, фр. *sclérome*, англ. *scleroma* походять від гр. *σκληρός* «твердий». — СІС² 771; РЧДБЕ 672; Gr. Fwb. 703; Klein 1389. — Див. ще **склєра**. — Пор. **склєрїз**.

[склєснути] «стухнути» (про опух) ВеУг; — запозичення з польської мови; п. *skleşnać* «тс.» є похідним від *kleşnać* «западатися, угинатися; стухати», спорідненим з ч. *klesnouti* «спасати, опастися»

увїгнути», *klesati* «спадати, йти на дно», слц. *klesnut'* «спасати, зменшитися», *klesat'* «опадати, западати», і далі, очевидно, з лит. *kliūpti*, *klimpstù* «грузнути». — Sławski II 221; Machek ESJC 255.

склєсїювати, *склєсний*, *склєсїний* — див. **склєзь**.

[склєцок] «півмішка (і менше), клунок» Ме, Мо; — очевидно, пов'язане із [клєць] «колода, обрубок», [клєц, клєцок, клєцьок] «тс.»; назва могла бути зумовлена подібністю неповного мішка до обрубка колоди або тим, що обрубки колоди переносилися в мішках на паливо. — Див. ще **клєць**.

склєцьок — див. **клєць**.

склїво, *склїця* — див. **скло**.

[склиз] (бот.) «омег водяний, *Oenanthé aquatica* Lam.» Мак; — неясне.

[склизїти] «ковзати», [склизїнути] «зникнути, вислизнути» Г, Нед, [склизїкий] Нед; — р. *склизь* «слиз», *склизїкий* «слизький», *склизїнуть* «ставати слизьким», бр. [склизь] «слиз», [склизїкі] «слизький», [склизїнуць] «покриватися слизом», [склизїнуць] «сковзнути», схв. *склизак* «слизький», *склизїти* «ковзати», слн. *sklizek* «слизький», *sklízni* «посковзнутися»; — псл. *skliz-*, результат контамінації основ *sk^hl^hz- «сковзати» і *sliz-* «слиз». — Фасмер III 642; Преобр. II 299—300; Skok III 261. — Див. ще **ковзати**, **слиз**¹.

[склїтїти] «з'єднати, виконати; придбати, заощадити» Нед, [склїтїти] «тс. Нед; зробити як-небудь О», [склїтїти] «неякісно або наспїх зробити» Корз, [склїтушїти] «тс.» тж, [клїтїти] «майструвати, партачити» Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *kłescić* «абияк збивати; халтурити» пов'язане з *kłec* «халабуда, хижа; халтура», яке відповідає укр. *клїть* «підїймальний пристрій; [клїтка, комора]»; менш обгрунтоване зіставлення [клїтїти] з [клїсїти] (ЕСУМ II 462). — Див. ще **клїть**.

склїти — див. **скнїти**.

скло, *шкло*, *скєльце*, *шкєльце*, [склїво] «емаль, полива, глазур» Куз, [шклї-

во Нед, *скліця* Куз] «тс.», [склівочка] «склянка», *склянїця*, [шклянїця] «тс.», [склянїчина] «осколки скла» Нед, *склянка* «стакан; [обломок скла Бі]», *шклянка*, [скляннїця] «велика склянка або пляшка» Нед, [склянчїна] «склянка, стакан; скляне намисто», *скляр*, *шкляр*, *склярєнко* «син скляра» Бі, *шклярєнко* Бі, *склярїха*, *шклярїха*, *склярївна* «дочка скляра» Бі, *шклярївна* Бі, *склярка* «скляриха», [шклярка] «тс.», *склярство*, [склярчїк] «помічник скляра», [шкловїна] «шкляний предмет» Нед, [склєний] «полив'яний», *склістий*, *склуватий*, *склянїй*, *шклянїй* СУМ, Бі, [склячий] «блискучий, як скло», [шклявий] «склуватий» Нед, [шклянїстий] «склоподібний» Нед, *скліти* «вставляти скло; [покривати поливою]», *шклїти* «тс.», *скліти*, [склітися] «блищати» Нед, [шклїтися] «тс.» Куз, *склярувати*, *заскленїй*, *засклїлий*, *засклянїлий*, *осклянїти*, *оскляти* «перетворювати в скло (пісок)», *підсклянник*; — р. *стекло*, бр. *шкло*, др. *стъкло*, п. *szkło*, ч. *sklo*, ст. *stкло*, слц. *sklo*, вл. нл. *škla* «миска», вл. *škleńca* «шибка», нл. *šklańca* «тс.», болг. *стъкло*, *цкло*, м. *стакло*, схв. *стакло*, *склѡ*, *цклѡ*, слн. *stěklo*, стсл. *стъкло*; — псл. *stьklo*; — запозичення з готської мови; гот. *stikls* «келих», споріднене з двн. *stechal* «тс.», задовільної етимології не має; зіставляється з дісл. *stikill* «вістря (зокрема гострий кінець рога для пиття)», двн. *stichil* «колючка», *stechal* «крутий, обривистий»; лит. *stiklas* «скло, склянка», лтс. *stikls* «скло», а також прус. *sticlo* «скло» є, очевидно, запозиченнями зі слов'янських мов або свідченнями того, що запозичення з готської мови відбулось ще у балтослов'янський період перед початком нової ери; думка про давню спорідненість слов'янських і германських слів (Младенов 615) мало переконлива. — Булаховський Нариси 60, 122; Черных II 200; Фасмер III 753; Преобр. II 380—381; Brückner 549; Machek ESJC 546; Schuster-Sewc 1442—1443; Skok III 325; Mikl. EW 328; Tra-

utmann 286; Feist 453; Fraenkel 905—906; Mühl.—Endz. III 1067.

скло́ка, *скло́чник*; — бр. *скло́ка*; — запозичення з російської мови; р. *скло́ка* задовільного етимологічного пояснення не має; пов'язується із *клок* «жмут, клопоть» (Jakobson IJSLP 1/2, 270). — Фасмер—Трубачев III 642. — Див. ще **клок**.

склю́кати «сплутати, скуйовдити» Нед, [склю́каний] «сплутаний» Нед; — очевидно, афективне утворення, можливо, зближене із *кло́ччя*.

[**скля́нка**] (сорт яблук) Бі; — похідне утворення від *скло*; назва зумовлена, очевидно, прозорістю спілого яблука цього сорту; пор. п. *szklanka* (сорт вишень). — Див. ще **скло**.

скляп — див. **кляп**.

скна́ра «скупердяга», [скні́ра] «тс.», *скна́рий*, *скна́ристий*, *скна́руватий*, *скна́рити*, *скна́рувати*; — бр. *скна́ра*, *скна́рлівы*, *скна́рніцаць*, п. *sknara*, *skner*; — неясне; непереконливо зіставлялося (Brückner 494) з п. [кнега́с] «слабувати, нездужати», [кнеса́с (кпыса́с)] «розкидати»; твердження Брюкнера про виключно польський характер слова помилкове.

[**скни́п**] «шкідлива комаха, паразит» Нед, ст. *скніпы* или *кніпы* «мѡшки, комарь. и теж блошыцѣ» (1627); — р. [скні́па] «воша»; — запозичення з грецької мови; сгр. *σκνίπα* «комар, блоха», *σκνίψ* (род. в. *σκνίπος*) «комаха», *κνίψ*, *κνίπος* «тс.» пов'язані з *κνίπος*, *σκνίπος* «скупий» і под. — Фасмер III 643; ГСЭ III 184; Matzenauer LF 20, 8; Frisk I 877.

скні́ти «нидіти, мучитися, втрачати сили», [склі́ти] «скніти; згасати, вмирати Чаб», [цкні́ти] «терпіти злидні» О, [цні́ти] «нидіти (з голоду)» Нед, [цну́тися] (у виразі [мені цне ся] «мені нудно»), [цно] «нудно, моторошно» тж; — бр. [склець] «скніти, пропадати», др. *сътъснути си* «стривожитися, стурбуватися», п. *скніс* «нудити», *скліс* «тс.», *скліу* «нудний, нудотний», [скну] «тс.», слц. *sniet' sa* «сумувати» (*snie sa mi*

«мені сумно»); — результат спрощення псл. *tʰsknĕti/tʰsklĕti «сумувати, тужити», похідного від *tʰska/tʰskъ «сум, горе»; пор. бр. [тоскніць] (безос.) «сумно»; недостатньо обгрунтоване виведення (Shevelov Hist. phonol. 337) від др. кʷсь-нѣти «баритися, запізнюватися». — Фасмер IV 88; Sławski I 106; Вгückнер 65; Machek ESJC 641. — Див. ще **тоска**.

скоба́¹ (тех.) УРС, Г, *скобель* (тех.), *скобка*, [вскобу́ти] «охопити скобою» Ж, [заскобу́ти] «тс.» Ж; — р. *скоба́*, бр. *скаба́*, п. *skobel* «скоба», ч. слц. *скоба* «планка; скоба», вл. нл. *skobla* «защипка на дверях», болг. *ско́ба*, схв. *скѡ́ба* «скоба, засувка, защипка», слн. *ско́ба* «тс.», с.-цсл. **скоба**; — псл. *skoba*; — споріднене з лит. *kābė* «гак», *kablỹs* «тс.», *kabėti* «висіти», *kĩbti* «чіплятися, вішатися», лтс. *kablīs* «защипка, застібка», можливо, також з дінд. *skabhñāti* «зміцнює, підпирає», лат. *scapnum* «лава», гр. *κόμβος* «перев'язь, пояс», норв. *hepra* «зв'язка, защипка»; іє. *(s)kamb- «гнути». — Черных II 169—170; Фасмер III 643; Machek ESJC 546; Schuster-Sewc 1290—1291; Младенов 584; Skok III 262; Pokorny 918. — Пор. **скаба́¹**.

скоба́² — див. **скопа́**.

скобель «струг», [скобе́лка] «вид струга», [ску́бель Нед, ску́блик Нед, шкíбля] «тс.», *скобли́ти*, [шкóбли́ти] «скоблити», [скоблюва́ти] «скребти, викидати (гній)» О; — р. *скобель*, *скобли́ть*, бр. *скобля*, *скаблиць*, п. [skobla] «скобель», ч. [skoble], слц. [skobl'a], слн. *skóbelj*, *skóbljati*; — псл. *skoblja*, *skobljъ*; — споріднене з лит. *skõbti* «довбати, скребти, щипати», лат. *scabo* «скребу, скоблю, чешу», гот. *skaban* «скребти, стригти»; іє. *(s)kĕp-/(s)kĕb(h)-/(s)kōb(h)-; пов'язання з псл. *skoba* «скоба, гак» (Schuster-Sewc 1291) позбавлене підстав. — Черных II 170; Фасмер III 643; Machek ESJC 546—547; Trautmann 262; Fraenkel 791; Pokorny 930—931.

[ско́блик] (іхт.) «пічкур, *Gobio fluviatilis*»; — результат видозміни форми [ко́блик¹] «тс.» (див.).

скобли́ти — див. **скобель**.

[скобо́та] «лоскоти» Нед, [скобо́ти] (мн.) «тс.», [скобітлі́вий] «лоскітливий», [скоботлі́вий] «тс.» тж, [скоботáти] «лоскотати; скрекотати», [скиботáти] «лоскотати» О, [скомтáти] «тс.» ВеУг; — очевидно, пов'язане зі [ско́мина] «оскома» (пор. [скомтáти] «свербіти», менш імовірний зв'язок з лат. *scabo* «скребу, чешу», гот. *skaban* «скребти». — Пор. **скобель**, **ско́мина**.

[сковерну́ти] «звернути, повернути» Нед, [ско́ворот] «напря́м» Нед; — пов'язане з *верну́ти*, *верта́ти*, [коверта́ти] «направляти, повертати»; можливо, ускладнене гіпотетичним префіксом *(s)ko-. — Див. ще **вертіти**. — Пор. **коверта́ти**.

ско́взати(ся), [ска́мза́ться] «сковзатися» Чаб, [ско́бзатися] «тс.», *сковзну́ти*, [ско́бза́н] «ковзан», *ско́взалка*, [ско́бзалка], *ско́взанка*, [ско́бзанка], *ско́мзалка* Чаб, [ско́вза́ч] «ковзаняр» Куз, [ско́взу́н Куз, ско́взу́н] «тс.», [ско́взуні́] «ковзани» Куз, *сковзкий*, [ско́взкий́]; — р. [ско́лза́ть], *скользи́ть*, др. *skǫlǫznuti* «змусити посковзнутися», п. ст. *skiefzet* «киво», ч. [sklouzat se] «сковзатися», слц. *sklzat' sa*, *sklǫnut' sa*, слн. [skuzek] «слизький»; — псл. *skʷǫzati «сковзати», давній варіант основи *kʷǫzati «ковзати» з рухомим s-. — Черных II 170; Фасмер III 646—647; Шахматов Очерк 125; Sławski II 147—148. — Див. ще **ко́взати**. — Пор. **хо́взати**.

сковича́ти — див. **скаву́**.

сковоро́да СУМ, Нед, [сковерда́] «сковорода» Чаб, [скаваруодник] «корж, спечений на сковороді» Л, [сковорі́дник] «тс.» ЛексПол, *ско́вородень* «гачок для підймання сковороди», [сково́родник] «чаплія» Чаб, [ско́ворода́] «сковорода» Нед; — р. *сковорода́*, бр. *скаварада́*, п. [skowroda, skawroda], ч. ст. *skravada*, *skrovada*, вл. *škorođej*, нл. *škórodwej*, стсл. **сковрада**; — псл. *skovorda, *skovordy, -dъve; — дальші зв'язки остаточно не встановлені; зіставляється з двн. *scart-isan* «казанок, сковорода»

(Ильинский ИОРЯС 24/1, 114—115; Брандт РФВ 24, 176; Kluge-Mitzka 637), з *чѣрен* (Osten-Sacken IF 22, 320), з вірм. *skavařak* < *skavaridak «миска» (Семереньи ВЯ 1967/4, 14—15). — Фасмер—Трубачев III 644; Machek ESJC 548—549.

[**скозува́тися**] «сперечатися», [*сказува́тисі*] «виправдовуватися» О, [*скузува́тися*] «вибачатися, виправдовуватися, відмагатися», [*ску́за*] «вибачення, виправдання, відмовка»; — запозичення з польської мови; п. заст. *ekskuzo* «виправдання, вибачення», ст. *ekskuzować* «виправдувати, вибачати», *ekskuzować się* «виправдуватися, просити пробачення» походять від лат. *excūso* «вибачаю, виправдую» (фр. *excuse* «вибачення»), утвореного за допомогою префікса *ex-* «ви-, з-» від іменника *causa* «причина, привід, судова справа». — SJP II 674; Sł. wug. *obcsuch* 178. — Див. ще **ка́вза**.

ско́йка (зоол.) «стулка черепашки; черепашковий молюск, *Unio Retz.*», [*ска́лка*] «беззубка, *Anodonta Lam.*» ВєНЗн; — р. [*ско́лька*] «черепашка», др. *сколия* «черепашка зі слимаком», *сколька* «черепашка», п. *skojka* «молюск» (з укр. ?), болг. [*ско́лка*] «тс.», [*ско́йка*] «річкова мідія», схв. *шко́лька* «черепашка», слн. [*skóljka*] «тс.»; — псл. *skoľka*, *skoľja*, пов'язане з *skala* «скеля», *sčelь «щілина, розколина»; в українську мову, можливо, перезапозичене з румунської (пор. рум. *scóică* (молд. *ско́йка*) «черепашка», яке, в свою чергу, виводиться зі слов'янських мов. — DLRM 749; СДЕЛМ 383. — Німчук 229; Гутшмидт Общекарп. диал. атлас 72, 76; Фасмер III 647. — Див. ще **ска́ла**¹, **щіль**.

скокѣль — див. **скаку́н**.

[**скоко́шитися**] «роздутися, розбухнути» Нед; — очевидно, похідне утворення від [*коко́ша*] «жарене кукурудзяне зерно (тріснуте, з вивернутим назовні білим вмістом)» (див.).

[**сколіні́читися**] «зігнутися, згорбитися» О; — результат контамінації за-

позиченого [*клінчити*] «ставати на коліна» і *коліно* (див.). — Пор. **сколяні́чніти**.

сколо́здря — див. **скоро́здрий**.

сколопéндра (зоол.) «*Scolopendra* (L.) Newport»; — р. болг. *сколопéндра*, бр. *скалапéндра*, п. *skolopendra*, схв. *сколопендра*; — засвоєно з латинської наукової термінології; лат. *scolopendra* походить від гр. *σκολόπενδρα* «тс.; стонога, мокриця», запозиченого з невідомої мови. — SIC² 772; Kopaliński 895; Klein 1399; Frisk II 735.

[**сколо́скати**] «розбудити» Нед; — пов'язане зі *сколо́шкати* «злякати, сплосшити», *коло́шкати* «полохати, лякати; переривати сон» (див.).

[**сколяні́чніти**] «заклякнути, замерзнути» О; — складний результат контамінації дієслів *закля́кнути* і [*сколіні́читися*] «зігнутися, згорбитися», яке, у свою чергу, виникло з контамінації основ слів *коліно* і [*клінчі́ти*] «ставати на коліна» від п. *klęczyć* «тс.», осмисленого як відповідник укр. [*кляка́ти*] «тс.» і *кля́кнути* «мерзнути». — Див. ще **кляка́ти**, **кля́кнути**, **сколіні́читися**.

[**ско́мина**] «оскома», *скі́млити* «нити; скиглити, скавучати», [*скомта́ти*] «свербіти», *скі́млячий* «ниючий, щемлячий», *скі́м'ячий* «тс.», *оско́ма*, [*оско́мина*], *оско́містий* СУМ, Нед, *оско́мити*, *оско́митися*; — р. [*скомі́ть*] «боліти, щеміти, страждати, хворіти», [*скомль* (*ско́мля*)] «хвороба, скорбота, нудьга», *оско́мина* «оскома», бр. [*ско́ма*] «оскома», *аско́ма* «тс.», др. *оскоми́на* «оскома; неприємний спогад; неприємний наслідок», п. *skoma* «оскома», *skomina*, *oskoma*, ч. [*oskomina*], вл. ст. *woskobi(z)na*, нл. *woskobipa*, болг. м. *ско́мина*, *оско́мина*, схв. *ско́мина*, слн. *skomina* «тс.», [*skomati*] «тужити», *skomljáti* (заст.) «стогнати, сумувати, розпалюватися», р.-цсл. *скомина* «зубний біль», *оскоми́на* «тс.»; — псл. *skoma*, пов'язане з чергуванням голосних із *sčemiti (< *skemiti) «щеміти». — Фасмер III 160, 647; Черных I 607—608; Варбот Этимология

1973, 27—28; Ильинский ИОРЯС 23/2, 243; Brückner 494; Schuster-Sewc 780; Skok III 264. — Див. ще **щеміти**. — Пор. **скеміти**¹, **скімлити**.

[**скомірда**] «кулеша на сметані» Нед; — очевидно, запозичення з румунської мови; рум. scovárdă «млинець», scovérgă «тс.» пов'язують з псл. *skovorda (стсл. **сковрада**) «сковорода». — Vincenz 13; СДЕЛМ 383; DLRM 751. — Див. ще **сковорода**.

скомліти — див. **скімлити**.

скоморо́х «мандрівний середньовічний актор», **скоморо́шество**; — р. **скоморо́х**, бр. **скамаро́х**, др. **скоморохъ**, п. ст. skomrošny «безсоромний, нескромний», skomroszny «тс.», р.-цсл. с.-цсл. **скомра́хъ** «скоморох»; — неясне; зіставлялося з іт. scagatuccia «блазень», звідки фр. scagatouche «хвалько, боягуз» (Срезн. III 379); вважалося давнім похідним від звуконаслідувального кореня skomatі «стогнати, скімлити» (Ильинский ИОРЯС 23/2, 243; Львов Этимология 1972, 109—112); непереконливо пов'язувалося з **морочити** (Brückner 494); виводилось від стародавнього етноніма гр. Σκαμάρις, слат. scamari (Mikl. EW 301; Schrader Reallexikon II 214). — Фасмер III 648; Преобр. II 304—305.

скомпія — див. **скўмпія**.

скомта́ти — див. **скобо́та**.

[**скомші́ти**] «зім'яти», [**скомші́тися**] «скуйовдитися»; — р. [**ско́мші́ть**] «зім'яти, зібгати», [**комші́ть**] «м'яти, заминати», [**комуші́ть**] «тс.», бр. [**скомші́ць**] «зібгати (тісто)», [**скомсі́ць**] «зім'яти, подолати», [**ко́мсаць**] «швидко м'яти зубами», [**комсі́ць**] «місити; стискати, утоптувати», [**комці́ць**] «збивати в грудки», [**камші́ць**] «м'яти, жужмити», п. [kopsíć] «місити, м'яти», [kopsáć] «швидко їсти»; — пов'язане з [**ко́мчити**] «м'яти, жужмити» Я, р. **ко́мкать**, [**комі́ть**], похідними від др. **комъ** «грудка», псл. **комъ**, **ком(ъ)сати**. — Фасмер II 307; ЭСБМ IV 228, V/1, 95; Sławski II 393—394; ЭССЯ 10, 180. — Див. ще **кім**.

[**скона́рхатися**] «пробудитися, встати» О; — пов'язане з [**кана́рхати**] «не лягати спати вночі» (див.).

[**сконозі́ти**] «мучити» Нед; — очевидно, пов'язане з [**коно́зити**] «корчити, морщити» (див.).

скоп, **скопіти**, **ско́пище**, **скопові́на**, **ско́пом**, **ско́пщина** — див. **копа́**.

скопа́ (орн.) «Pandion haliaëtus L.», **скоба́**, [**скаба́** Нед, **шка́ба** Куз, Шарл, **шканá** Г, Шарл] «тс.», [**скіп**] «яструб-перепелятник, Accipiter nisus L.» Шарл, [**скобе́ць**] «яструб-тетерев'ятник, Accipiter gentilis L.» Шарл, ВеНЗн; — р. **скопа́**, [**ско́пчик**] «яструб-перепелятник», [**ско́бчик**], п. [skop] «тс.», слц. [skobec] «сокіл-голуб'ятник, Falco columbarius L.», [skores] «тс.», слн. skôpec «яструб-перепелятник», skôbec «тс.»; — псл. skop-, skob-, очевидно, давній варіант основи kob-, від якої походить **кібець** (**кобець**); — споріднене з алб. shkabë «орел, коршун». — Фасмер II 267—268. — Див. ще **кібець**.

скопелі́чити — див. **ко́піл**³.

[**скопец**] (бот.) «вероніка берегова, Veronica anagallis L.» Мак; — неясне.

[**скопе́ць**] «дійниця», [**скіпе́ць** ДзАтл I, **шко́пок** ГрицАВ] «тс.»; — п. skopek «дерев'яна дійниця», [skop, skopiec], szkopek, [szkopiec] «тс.», ч. škopek «цебер», ст. škop, слц. škop «цебрик», škores, škorík, škorok «тс.»; — очевидно, через польське посередництво запозичено з давньоверхньонімецької мови; днн. skaph «посудина (для рідини)» (нвн. Schaff «посудина; бочка»), до якого зводиться й укр. **ша́фа**, споріднене із снідерл. schar «чан», днн. skap «тс.». — Дзендзелівський УЗЛП 122; Richhardt 98; Brückner 494—495; Machek ESJC 612; Kluge—Mitzka 631. — Пор. **ша́фа**.

скопіти «холостити, каструвати», [**скіп**] «кастрований баран» Нед, [**скоп**] «тс.; баран Нед», **скопе́ць** «кастрат; [баран Нед, кастрований баран]»; — р. **скопіть**, бр. **скапе́ц** «скопець», др. **скопитися** «оскопитися», **скопьць** «скопець», п. skopić «скопити», skop «кастрований баран», ч. skores «тс.», слц.

škopit' «скопити», вл. нл. skor «баран», полаб. st'ūr «тс.», болг. *скопя* (вам) «скоплю», м. *скопи* «скопить», схв. *шкò-пнми* «скопити», *скòпац* «скопец»; кастрований баран», слн. skóriti «скопити», стсл. **скопити** «оскопити», **скопць** «скопец»; — псл. skopiti «холостити, каструвати», скорьсь «скопец», скорь «кастрований баран», пов'язані чергуванням голосних з *sčeriti «щепити». — Черних II 170—171; Фасмер III 650; Brückner 494; Machek ESJC 547; Schuster-Sewc 1293—1294; Skok III 264—265. — Див. ще **щепіти**. — Пор. **скіпа**.

[скопюва́ти] «поколоти» Нед, **[скопюва́ти]** «знищити, звести зі світу» Чаб; — пов'язане з **[кòпіє]** «спис, піка»; друга форма, очевидно, зазнала фонетичного впливу з боку *копюва́ти* «робити копію». — Див. ще **кòпіє**.

[скòра] «кора; шкіра; шкура» Нед, ВеЛ, **[скорá]** «невичинена шкура звіра», **[шкорá]** «шматок соснової кори як поплавець у рибальському знарядді», *скоріна*, *шкоріна*, **[скорнік]** «чинбар» Бі, **[скòрні]** «чоботи», **[скорувати]** (дерево) «знімати (з дерева) кору» ВеЛ, **[заскориніти]** «покритися корою» Я; — р. ст. *скорá*, *скарá* «шкура; хутрянні товари», бр. *скўра* «шкіра», **[скòрка]** «скорина», др. *скора* «шкура; хутро; хутрянний звір», п. skóga «шкіра; шкура; лушпиння; (ст.) кора», ч. (заст. і діал.) skůra, skura, skora «(оброблена) шкіра», слц. [skura] «шкіра; шкура; плівка; лушпиння», вл. skoga «кора; шкаралуща; струп; скорина (хліба)», нл. škóga «кора; [шкіра людини]», [skóga] «тс.», полаб. st'ògā «кора (на дереві)», м. **[шкорка]** «трісочка (дерева)», схв. *скòрина* «скорина; лушпиння», слн. skógja «кора (дерева); скорина (хліба)», цсл. **скора** «шкіра, шкура; хутро; кора»; — псл. skoga, пов'язане з koga; — споріднене з лит. skarà «клапоть», skirti «розділяти», лтс. skaga «кучер, кучерява шерсть, клопоть», дангл. sceagu (<*skagō) «частина, частка», двн. scegap «стригти», лат. scortum «шкура», алб. hart «прополюю», shker, shtjer «роздираю»;

іє. *(s)ker- «різати», *(s)korā- «відрізок». — Фасмер III 650; Brückner 495; Machek ESJC 547; Schuster-Sewc 1294—1295; Варбот 44; Trautmann 266; Mühl.—Epdz. III 872, IV 45; Гамкрелідзе—Иванов 122, 219. — Пор. **кòра**, **шкіра**.

скорб, **[скòрба]** «скорб» Нед, **[скорбина́, скорбіня]** «тс.» Нед, **[скорбо́та]** СУМ, Нед, **[скорб́ити]** «завдавати скорботи», **[скорб́ити, скорбува́ти, [оскòрб]** «кривда», **[оскòрба]** «тс.; шкода, втрата» Ж, **[оскорбнóта]** «кривда», **[òскòрбний]** «скупий, бідний» Ж, **[оскорб́ити]** «скривдити», **[прескòрбний]** Нед, **[прискòрбний]** «дуже сумний» Нед, **[прискорб́ити]** «засмутити; придбати» Она; — р. *скорбь*, бр. **[скорб]**, др. *скърбь* «біль, страждання, хвороба, мука, нещастя, горе, смуток, турбота», ч. skrb(l)iti «скупитися, скнарити», болг. *скръб* «скорбота», м. *скрб* «тс.», схв. *скрб* «турбота», слн. skřb «тс.», стсл. **скръвь** «мука, сум, скорбота»; — псл. skřbь, пов'язане чергуванням з sčřba «щербина»; — споріднене з лит. skurbė «горе», лтс. skuřba «запаморочення, сп'яніння», свн. scherbe «черепок», нвн. scharf «гострий»; зіставляється також (Преобр. II 307; Булаховський Нариси 57) з р. **[скòрбнуть]** «засихати, морщитися». — Черних II 171; Фасмер III 650—651; Machek ESJC 549; Младенов 586; Skok III 269; Trautmann 266. — Див. ще **щербá**².

скòрбът (заст.) «цинга»; — р. *скорб́йт*, бр. *скарб́йт*, ч. слц. вл. skorbut, болг. *скорб́йт*, м. *скорбут*, схв. *скòрб́йт*, *скòрбут*, слн. skorbút; — запозичення з німецької мови; н. Skorbút «тс.» загальноприйнятого етимологічного пояснення не має; виводиться від слат. scorbūtus (іт. scorbuto), яке зводиться до р. **[скробот]** «чесання» (Kluge—Mitzka 712; Vasmer Zeitschr. f. deutsche Wortforschung 1907, 20); пов'язується також з нвн. Schorf «струп» (Фасмер III 651), із снідерл. scorf (Holub—Lyer 440), з гол. scherbuik (РЧДБЕ 673).

[скордія] (бот.) «самосил часниковий, Teucrium scordium L.»; — резуль-

тат адаптації другого компонента латинської назви *scordium*, яка зводиться до гр. σκóρδov (σκoрóδιov) «часник», що походить від іє. *sker-d- «розрізувати, розрубувати» (про порізану на зубці головку часника), пов'язаного як варіант кореня з *kes-, яке виявляється у псл. śespokъ, пор. [часник дикий, часник кінський, камандра чісникова], р. конський чеснок, заячий чеснок, чесночная трава «тс.». — Пономарів Мовозн. 1973/5, 63; Фасмер ГСЭ III 185; Мельничук Етимология 1966, 220, 231; Frisk II 738.

[скорець] «вузький довгий килим», [скорц] «узорчаста вовняна тканина, яку вішають на стіну», [скорца] «невеликий килим» Ме; — запозичення з молдавської чи румунської мови; молд. scoárцэ «килим», рум. scoáгță «вовняна селянська постілка» походять від лат. scortea «одяг із шкур», пов'язаного з scortum «шкура», согіум «тс.», cortex «кора», спорідненими з псл. kora, skoga, укр. корá, [скорá], шкіра. — Мельничук Молд. эл. 171; СДЕЛМ 383; DLRM 748; Walde—Hofm. I 274, II 497. — Див. ще корá, скóра, шкіра.

скорзонéра (бот.) «зміячка, Scorzonera L.», скорцонéра «тс.»; — р. болг. скорцонéра, бр. скарцанéра, п. skorzonera; — адаптована латинська наукова назва, запозичена з італійської мови; іт. skorzonera є складним утворенням з основ іменника skorza «кора», спорідненого з укр. корá, шкіра, і прикметника пего «чорний», що походить від лат. piger «тс.»; назва зумовлена тим, що у деяких видів скорзонери қорені чорного кольору. — СІС² 772; БСЭ 39, 259; Sł. wyg. obcych 683; РЧДБЕ 673; Mestica 1012, 1596. — Див. ще корá, негр, шкіра.

скóрий, [скор, скóрен] «скорий», скорéнький, [скорістий] «який швидко ходить» Нед, скоріший Куз, [скóрний] «мудрий, хитрий; готовий» Нед, скóрший Куз, [скóрі] «швидко» О, [скорій] «скоріше», скоріш «тс.», скóро «(присл.) швидко, незабаром; (спол.) коли, якщо»,

скорість, [скоріти] «поспішати» Нед, [заскóря] «чим скоріше» Ж, [на-скорі] «нашвидку» ВеУг, [поскоріти(ся)] «поспішити» Нед, прискóрений, прискóрювальний, прискóрення, прискóрювач, прискóріти СУМ, Нед; — р. скóрый, бр. скóры, др. скорыи, п. skory, ч. слц. skory, вл. нл. skogo «незабаром; майже», болг. м. скóро «швидко; недавно; незабаром», схв. скóро «недавно; скоро; майже», слн. skôго «майже; скоро», стсл. скоръ «швидкий, раптовий, негайний; легкий», — псл. skogъ «швидкий», skogo «незабаром»; — споріднене з лит. skėgys «сарана», гр. σκáίρω «стрибаю», σκίρτάω «тс.», снн. scheren «поспішати»; пов'язаня з нвн. gasch «швидкий» (Machek ESJC 547) позбавлене підстав. — Фасмер III 654; Brückner 495; Holub—Kop. 333; Schuster-Sewc 1295; Младенов 585; Skok II 266; Pokorny 934.

скоріна — див. скóра.

[скоришайка] (орн.) «горіхівка, кедривка, Nucifraga Briss.» Булаховський; — очевидно, результат контамінації назв [орішáнка] і [лускоріх] «тс.». — Булаховський Вибр. пр. III 232. — Див. ще горіхівка, лускоріх.

[скорлупá] «шкаралупа» Ник, Лекс-Пол, [скорлупка] «тс.» Нед, [скоропúха] «моллюск у черепащі», [скору́пш] «земля, що легко покривається кіркою», [скорлупáстий] «який має оболонку, черепашку», [скорлупковáтий] «схожий на кору», [скорлуповáтий] «тс.», [скору́пшний] «такий, що легко покривається кіркою» (про землю) тж, [шкорупкий] «шорсткий», [шкоруплий] «тс.», [скору́пшніти] «ставати шорстким» Нед; — р. скорлупá, бр. шкарлупіна, др. скорлупа, п. skorupa, ч. škraloup «плівка, кірка», нл. škórp(a) «шкаралупа, шкірка», škoгpаwа «тс.», полаб. st'öraip, схв. скóруп «вершки (на молоці)», слн. [škralúp] «кірка, кора», [skorlúpa] «яєчна шкаралупа», [škoriúpa] «вершки», [škalúp] «тс.»; — псл. skopra, похідне утворення від skoga «шкіра»; форми з -л- викликані впливом з боку основи лупіти (інакше Machek ESJC 613; Skok

III 266—267). — Німчук 246; Черных II 171; Фасмер III 652; Преобр. II 308; Вгückner 495; Варбот 93, 218. — Див. ще **лупіти**, **шкіра**. — Пор. **шкара-лупа**.

[**скорняти**] «розбудити; зігнати»; — очевидно, пов'язане з [**корняти**] «коло-ти, бити, підганяти; будити»; менш переконливе виведення (Scheludko 142) від рум. scogni «вигадувати; виганяти», яке, в свою чергу, зводиться до болг. *скърня* «кастрю», укр. [**скорняти**] (DLRM 750). — Див. ще **корняти**.

[**скорода**¹] (бот.) «цибуля гранчас-та, *Allium angulosum* L.» Мак; — р. [**скорода**] «дика цибуля або часник», [**скорда**] «часник»; — запозичення з грецької мови — від гр. σκόροδον (σκόρδον) «часник». — Фасмер III 652. — Див. ще **скордія**.

[**скорода**²] (бот.) «осока пальчата, *Carex digitata* L. Нед, Пі, Мак; осока шершава, *Carex hirta* L. Мак; маренка запашна, *Asperula odorata* L. Мак», [**скороднік**] «осока пальчата» Нед, Мак; — бр. [**скарóда**, **скарада**] «осока пальчата»; — результат перенесення на осоку назви [**скорода**] «цибуля», зумовленого подібністю смаку обох рослин. — Пономарів Мовозн. 1973/5, 63; Фасмер ГСЭ III 185.

[**скорода**³] «кущування посівів; сходи, вруна» Л, ЛексПол, [**скородиться**] «сходити» ЛексПол; — очевидно, псл. *skorda «прорість», *skorditi se «прориватися, проростати», пов'язане з *skorda «борона». — Меркулова Етимология 1973, 55. — Див. ще **скородити**.

скородити СУМ, ДзАтл I, [**шкорóдити**] «скородити» Нед, [**скородіння**] «за-скороджене поле» О, **скородільник**, [**скородінка**] «скородження» Чаб, [**скороднік**] Куз; — р. [**скорода**] «борона», **скородить** «скородити, боронувати», бр. **скарадзіць**, **скарóдзіць**, п. skródlic, [skrúdlíc] «тс.»; — псл. *skorditi; — споріднене з лит. skardyti «розривати (землю), дробити», лтс. skarditi «топати, роздрібнювати», прус. skurdis «кирка, мотика», свн. scherze «обрізок, шма-

ток»; іє. *(s)ker-d- «різати». — Дзендзелівський St. sl. 10/1—2, 57; Фасмер III 652; Преобр. II 308; Trautmann 265—266; Fraenkel 797; Mühl.—Endz. III 880, IV 37; Откупщиков 136; Pokorny 938—941. — Пор. **скорода**³.

[**скорóздрий**] «скороспілий», [**сколóзрий** Нед, **скороздрілий**, **скороздрявий** Нед, **скорóзрий**, **скорозрímий** тж] «тс.», [**скорóздра**] «скороспілка», [**скорóздря**] «ранній овес» Нед, [**сколóздря**] (сорт кукурудзи) Доп. УЖДУ II; — п. [skogojrzy] «скороспілий», [skołojrzy] «тс.»; — складне утворення з основ прислівника **скóро** і дієслова **зрítи** ([здр-]) «достигати». — Німчук 250—251; Вгückner 495. — Див. ще **зрítи**², **скóрий**. — Пор. **колóздра**.

[**скорозріст**] (бот.) «підсніжник звичайний, *Galanthus nivalis* L.» Нед, [**скородрість**] «тс.» Мак; — складне утворення з основ прислівника **скóро** і дієслова **зростáти**; назва зумовлена тим, що підсніжник з'являється навесні раніше від усіх квітів. — Заверуха 23; Mashek Jm. rostl. 272. — Див. ще **рості**, **скóрий**. — Пор. **козóдріст**, **колодріст**, **конодріст**.

[**скорóліски**] (бот.) «печіночниця звичайна, *Hepatica triloba* Gilib. Мак; проліска дволиста, *Scilla bifolia* Мак»; — результат контамінації назв [**скорозріст**] «підсніжник» і **пролісок**, **проліска** (див.).

скóром «м'ясна і молочна їжа, заборонена церквою в пісні дні», [**скóрома** Нед, **скоромец** О], **скорóмина** «тс.», **скорóмник** «той, хто вживає скоромну їжу в пісні дні», **скорóмний**, [**скорівний**] «скоромний» Чаб, **скорóмити(ся)**, **безскорóмник** «той, хто додержується посту», [**оскорóма**] «скором» Ж; — р. **скорóмний**, **скорóмить**, бр. **скóрам** «скором», **скарóмны**, др. **скоромъ**, п. skrom «жир дичини», схв. **скрáма** «плівка, пінка», [skrâma] «жир на юшці», р.-цсл. **скрамъ** «жир»; — псл. *skogъ «жир», очевидно, пов'язане з *kъgъ «корм»; — можливо, споріднене з гр. **ιорévvυμi** «нагодовую», лит. šerti «годувати (худобу)» (з паралелізмом кореневих k/ĕ);

пов'язується далі (Петлева Етимологія 1974, 16—20) з іє. *(s)ker- «різати» як давнє позначення того, що зрізується, здирається, у т. ч. тваринного жиру. — Фасмер III 652—653; Brückner 496; Machek Recherches 38; Skok III 268—269.

[скоронний] «скроневий» Нед; — похідне утворення від незасвідченого *скоронь «скроня», яке мало б бути споріднене з р. [скоронь], др. скоронь, скороня, п. skroń, ч. skraň, слц. skraň, skraňa, вл. skroń, слн. skrańja, р.-цсл. с.-цсл. скраниа; — псл. *skogнь/skren-, очевидно, пов'язане з р. черен «кутній зуб», слц. čep, лтс. cernoklis «тс.», кіпр. cern «щелепа», сірл. cern «кут». — Фасмер III 653; Brückner 496; Schuster-Sewc 1298. — Пор. скрань, скроня.

скорпій — див. скрипей.

скорпіон, [шкорпіон, скорпій] Нед; — р. скорпіон, заст. скорпий, бр. скарпіён, др. скоропий, скоропия, скоръпий, скоръпия, п. вл. skorpion, ч. слц. škorpion, болг. скорпион, м. скорпија, схв. скорпија, слн. škorpjón, стсл. скоръпини; — через церковно-слов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову, а пізніше через посередництво німецької (н. Skorpion) і латинської (лат. scorpio, -onis) у східнослов'янські з грецької; гр. σκorpion «скорпіон» вважається запозиченням з якоїсь середземноморської індоевропейської мови, спорідненим з дангл. sceorfan «здряпувати», sceorpan «дряпати», двн. scarbōn «скребити, розривати», лтс. škērpēt «різати дерн». — Німчук 232—233; Черных II 171—172; Фасмер III 654; Koraliński 895; Kluge—Mitzka 712; Frisk II 738—739. — Пор. шкуропая.

скорс, скорсина, скорця — див. корса.

скорупіти, скорупіш, скорупішний — див. скорлупа.

[скорух¹] (бот.) «горобина звичайна, Sorbus aucuparia L.» Г, Нед, [скоруха] Нед, [скорущина, скорусь Мак, скрух (білий) Мак, шкорух] «тс.», [скурух] «акація, Acacia L.» Доп. УжДУ II; — п. [skoruch, skorusza, skoruszyna,

skoruszniak], ч. oskeruše, [oškeruše, oskoruše, oškoruše], слц. oskoruša, [skorúch, skoruša, oskeruša, oškeruša, oškoruša], болг. скоруша, [оскруша], м. скоруща, [скоруща], оскруша, оскоруща, схв. скоруща, оскоруща, оскоруща, слн. skórš, [skóriš], oskóruš; — псл. oskoruša, oskorša, утворене з основ os- (тієї самої, що і в осіка, осокір) і kog- «кора»; безпосередньо пов'язане з осокір; спільна мотивація обох назв полягає, очевидно, в плямистості кори обох дерев; пов'язання п. skorusza зі skory «скорий» (Brückner 495) позбавлене підстав. — Див. ще осіка, осокір. — Пор. ясен.

[скорух²] (бот.) «жостір, крушина, Rhamnus frangula L.» Нед, Мак, [скоруха, скорущина, скорух (чорний)] «тс.» Мак; — очевидно, результат контамінації форм крушінá, [крух, круха] і под. «тс.» з фонетично близькими формами [скорущина] «горобина», [скорух, скоруха] «тс.». — Див. ще круха, скорух¹.

[скорязний] «спокійний» ВеУг; — пов'язане з коріти (див.).

[скосолист] (бот.) «бегонія, Begonia L.» Мак; — складне утворення з основ дієслова скосіти(ся) «стати косим» та іменника лист; назва зумовлена косо-серцевидною, нерівнобокою формою листків бегонії; щодо префіксального с- пор. [скосогір] замість косогір. — БСЭ 4, 372. — Див. ще з¹, косий, лист.

скот, [скіт] «скот» Нед, [скітнік] «шкуродерня» Нед, [скітня] «дорога для худоби» Нед, скотар, скотарник, скотарня, скотарство, [скотарча] «малий пастух», [скотарчук] «тс.», скотіна, скотинюка, скотиняка, [скотник] «пастух корів» Гриц, [скотство] «скотське життя» Нед, [скотя] «скот», [скітній] «скотячий» тж, скотинячий, скотячий, скотарити, скотарювати, [скотеніти] «ставати подібним до скотини» Нед, [скотічити] «пасти худобу» Нед, оскотініти; — р. болг. м. скот, бр. [скот], скаціна, др. скотъ, п. ч. нл. skot, вл. skót, полаб. st'öt, схв. скот, слн. skòt, стсл. скотъ; — псл. skotъ; — загальноприйнятого пояснен-

ня не має; здебільшого вважається запозиченням з германських мов і пов'язується з гот. *skatts* (назва грошової одиниці), дісл. *skattr* «податок», днн. *scat* «монета, майно», двн. *skaz* «тс.», нвн. *Schatz* «скарб» (Kiparsky GLG 186—188; Brückner 495—496; Janko WuS I 103—105; Stender-Petersen 309—310; Uhlenbeck AfSIPh 15, 491); існують також думки про власне слов'янське походження слова *skotъ*, зокрема про його зв'язок з псл. *ščetina* «щетина», з *kotiti se* «котитися, плодитися» чи з схв. *стѡка* «майно, худоба» і про запозичення з праслов'янської мови в германські (Ильинский РФВ 73, 283—284; Jakobson IJSLP 1/2, 271; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 183—187; ВЯ 1961/3, 55; Преобр. II 310; Machek ESJC 548; Jagić AfSIPh 23, 536; Brückner AfSIPh 23, 626; Schrader IF 17, 30) або про первісну спорідненість слов'янського і германського слів (Младенов 585; Matzenauer 74). — Огієнко РМ 1938/9, 395; Німчук 173; Трубачев Назв. дом. жив. 100—102; Фасмер—Трубачев III 655; Черных II 172; Львов Лексика ПВЛ 267; Schuster-Sewc 1296—1297; Skok III 267.

скотище — див. **котітися**.

скоц, **скоцель**, **скоцень**, **скочень** — див. **скакун**.

скочити, **скокнути**, **скок**, **скока**, **скоки**, **скачка**, **скочка**, **скочний**, **скочки** — див. **скакати**.

[скочки] (бот.) «молодило, *Sempervivum L.*»; — бр. *скочки*, *[скачка, скачки, скочка]* «тс.»; — похідне утворення від *скочити*, *скакати*; назва зумовлена тим, що насінневі шапочки молодила після досягання насіння відскакують від рослини. — Пі 239. — Див. ще **скакати**.

скраклі «народна спортивна гра, городки», **[скрагли]** «тс.» Нед, **[скраголь]** «одна з цурпалок для гри в скраклі», **скракля**, **скраколь** «тс.»; — р. **[скрагли]** «гра в скраклі»; — результати видозміни форм **[краклі, крагли]** «тс.», пов'язаних з п. *kręgle* «кегли». — Фасмер III 656. — Див. ще **краголь**.

[скраколь] «велика зелена жаба» Чаб, **[скракуля]** «тс.» Чаб; — результат контамінації іменника **[скакуля]** «жаба» і дієслова *скрекотати*. — Див. ще **скакати**, **скрекотати**.

скранік — див. **кармнік**.

[скрань] «скроня», **[скраніця]** «скронева кістка» Нед, **[скраневий]** «скроневий», ст. *скрань* «скроня» (1627); — запозичення з чеської або словацької мови; ч. слц. *skráň* відповідають укр. **скоронь*. — Див. ще **скоронний**. — Пор. **скроня**.

скребти, **[скребтати]**, **скребтіся**, **[скреблити]** «чистити скребницею» Нед, **[скребсти, скрептати]** «скребти», **[скробтати]** «тс.» тж, **[скробати]** «чухати» О, **шкребти**, **шкребтіся**, **[шкратати]** Нед, **шкребтати**, **шкратати** тж, **шкробати**, **шкрябати**, **шкрябнути**, **шкрябоніти**, **шкряботіти**, **шкряб** (виг.), **скребачка**, **[скреблини]** «костриця, очіски» Нед, **скребло** СУМ, Нед, **скребніця**, **скребок**, **[скрепаніна]** «обскрібання, обчищування» Нед, **[скрепаніне]** «очистки з картоплі» Нед, **[скрібка]** «рибальська снасть із коритцем» Ник, **[скрибачка, шкребачка]** Нед, **шкребло**, **шкребок**, **[шкребачка]** «скребок» Нед, **[шкрибак]** «скребло», **[шкрябачка]** «поганий старий віник» тж, **[шкряботуха]** (про мишу), **віскребки**, **віскрібки**, **вішкребки**, **вішкребок** «хлібець із залишків тіста; найменша дитина у сім'ї», **[вішкрібок]** «тс.», **[нескреба]** «неотеса», **[нескребенний]** «неохайний, брудний» Она, **оскребки**, **ошкребки**, **[поскріб]** «вишкребок» Нед, **[поскрібач]** «той, хто дряпає», **[поскрібка]** «малий шкребок» Нед, **поскрібки**, **поскрібок** «хлібина із залишків тіста, вишкребок», **[поскробок]** «тс.» Нед, **[ускробати]** «ускребти» Нед; — р. **скресті**, **скребу**, бр. **скрэбці**, **шкратачь**, п. *skrobać*, ч. *škrábatí*, слц. *škrabat'*, вл. *škrabać*, нл. *škrabaś*, слн. *škrébatí*, *škrábatí*; — псл. *skrebtí*, *skrobati*; — споріднене з лит. *skrebėti* «шуміти, шарудіти, шелестіти», лтс. *skrabt* «скребти, скоблити, чесати, дряпати», снн. *schrapen* (<*skrapōn) «дряпати, ви-

креслювати», дісл. skgara «тс.», лат. scrobis «яма»; іє. *(s)kerb(h)-/(s)kreb(h)- «шкребти, різати», похідне від *(s)ker- «різати». — Черных II 172; Фасмер III 656, 658; Вгückнер 496; Machek ESJC 613; Schuster-Sewc 1447—1448, 1450; Мельничук Этимология 1966, 220; Trautmann 267; Fraenkel 815—816; Karulis II 203; Zupitza GG 157; Pokorny 943.

скреготати, [скирготіти] «скреготати», скреготіти, [скрегенчати Нед, скрегінчати Нед, скрегончати ВеУг, скрейчати Нед], скрегнути, скрегоніти, скреготніти, скрігати, [скригіндзати, скригінчати Ме, скриготати ВеБ, шкирготати] «тс.», [скригій] (виг.) Ме, [скрега] «жаба» ВеНЗн, скрегіт, скреготня, скреготіха, [скрегітлівий] Нед, скреготлівий; — р. скрежетать, [скреготать], скрежет, бр. скрігаць, скрігатаць, скрігат скрегіт», др. скрегѣтати, скрѣжѣтати, скрѣжѣтъ, скрежѣть, п. zgrzytać, zgrzyt, ст. skrzytać, zkrzyt, ч. skřehotati «квакати, каркати», skřehot «квакання, каркання», слц. škřehotat' «каркати», болг. скърцам «скриплю», схв. шкрѣтати «скрипіти», шкрѣт «скрегіт», слн. skřgati «щебетати», skřgŭtati «тріщати», škřgetati «дзвеніти», стсл. скръжѣтати, скръжѣтъ; — псл. *skřžьtati, skregъtati; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до скрекотати, гр. κριγή «скрегіт зубів»; далі зіставляється з *skřga «скарга». — Фасмер III 656—657; Ильинский ИОРЯС 23/2, 180—245; Вгückнер 652; Machek ESJC 549; Skok III 402—403. — Пор. скарга¹, скрекотати.

[скрегулець] (орн.) «яструб-перепелятник, Accipiter nisus L.» Нед, [скригулець, скригулець] «тс.» Нед, [скригулець] «тс.; яструб-тетерев'ятник, Accipiter gentilis L.» Гор; — пов'язане з [крагулець] «яструб-перепелятник» (див.).

скрекотати, скрекотіти, [скреготати О, скреготіти] «скрекотати» ВеБ, [скрекекати Нед, скригончати ВеУг] «тс.», скрекеке (виг.), скрекіт, [скрекот] Нед, скрекотень «скрекотун», скрекотнява, скрекотіха; — п. skrze-

czeć, skrzek, ч. skřekati, skřek, слц. skrekotat', škrek(ot), вл. škřećeć «верещати, пронизливо кричати», škřek «виск», нл. skřjakaš «каркати, тріщати», škřakotaš «тс.»; — псл. *skrek-; — звуконаслідувальне утворення, паралельне скреготати, крякати. — Machek ESJC 549. — Пор. скреготати, стрекотати¹.

[скремзаць] «невміло, недоладно виготовити» Чаб, [скремзять, кремзять, кремзять, скремдзять, скремсать] «тс.», [скре́ндзяний] «недоладно зроблений» тж; — бр. скремзаць «покреслити, позакреслювати», кремзаць «недбало писати; креслити; дряпати чимось гострим»; — пов'язане з [кремса́ти] «обрубувати; цюкати (сокирою)» (див.).

[скрент] «передня частина воза; залізний круг на передніх сницях воза» О, [шкрент] «перед воза» О; — запозичення з польської мови; п. [skreŋt] відповідає укр. [скрут] «тс.». — Див. ще крутіти.

скрепер, скреперіст; — р. болг. скрепер, бр. скрэпер, ч. skrejpr, слц. skraper, схв. скрѣ(j)пер, слн. skréper; — запозичення з англійської мови; англ. scrape «скрепер, волокуша, грейдер; скребок» пов'язане з scrape «скребти, скоблити, шкрябати», спорідненим з гол. schrapen, schrabben, н. schrapen, лтс. skrapt «тс.», псл. skrebtі, укр. скребіти. — SIC² 772; Holub—Lyer 440; Klein 1402. — Див. ще скребіти.

скрепуха — див. скрипель.

скрігати — див. скреготати.

[скрігли] «нарізані скибочки (сушених яблук), нарізане скибками м'ясо, нарізана великими шматками картопля» ГрицАВ, [скріглик] «скибочка хліба; кусок дерева» Л; — очевидно, запозичення з білоруської мови; бр. скріль «велика скибка», скрілік (зменш.), скріляць «нарізувати скибками», як і споріднені р. [скріль] «скіпка, тріска», схв. [skriila (škrila)] «плита», [skrilja (škrilja)] «тс.», [škrilj] «вид плоского каменю», шкріляти се «відколюватися пластами» (про камінь), шкріляц «сланець», слн. skřil

«тс., шифер», слц. škridla «черепиця», можуть бути зведені до псл. skryla (skryľь) «плитка, скибка», можливо, пов'язаного з krojiti «краяти» (Shevelov Hist. phonol. 80); східнослов'янські форми виводяться також (Лаучюте 39—40; Vūga RR II 570) від лит. skrūlis, мн. skrūliai «вареники, сирники, оладки; варені квадратні відрізки тіста». — ГрицАВ 204—205; Трубачев Сл. язукозн. 1963, 188; Преобр. II 313; Skok III 403.

скрижаль «плита з текстом»; — р. *скрижаль*, бр. *скрыжаль*, др. *скрижаль* «камінь, камінна дошка, плита; (мн.) крила», п. skryžal «камінна плита», болг. *скрижъл* «скрижаль», стсл. **скрижаль** «таблиця; таблиця законів»; — остаточно не з'ясоване; зіставляється з р. [скрыга] «плавуча крижина» (КЭСРЯ 413; Преобр. II 312), з схв. *крижати* «різати» (Mikl. EW 304; Соболевский РФВ 67, 212—213), пов'язується з нвн. Schere «ножиці» (Младенов 586). — Фасмер III 657.

[**скрижівки**] «листя капусти на голубці» О; — пов'язане з [*крижълка*] «цілий качан квашеної капусти» (див.).

[**скримпувати**] «стиснути зв'язане ще закрутом» Гор; — запозичення з польської мови; п. skępować «зв'язати» є похідним від kępować «в'язати, міцно стягувати», яке, очевидно, зводиться до нвн. ст. і діал. kępren «зчіплювати, з'єднувати скобами», похідного від Kępre «гак, скоба», пов'язаного з двн. kęprh «скривлений», спорідненим з псл. grōbъ «грубий», стсл. **грѣвъ** «грубий, неосвічений»; менш переконливе пов'язання через варіант [кєrować] з нвн. Kęppe «ясла» (Brückner 267). — Гор 81; Sławski III 105—106; Kluge—Mitzka 399.

[**скримцювати**] «міцно зв'язати»; — не зовсім ясне; можливо, результат видозміни запозиченого п. skęсіć «скрутити», зближеного з основою слова [*скримпувати*] «стиснути зв'язане ще закрутом».

[**скринкі**] (зоол.) «беззубки, Apodonta» Нед; — похідне утворення від *скріня*; назва зумовлена зовнішньою

подібністю двостулкових черепашок беззубок до скриньок. — БСЭ 4, 384. — Див. ще **скріня**¹.

скріня¹ «ящик з кришкою; [зруб у криниці; кріплення віконної або дверної коробки Ник]», [*скрінка*] «віконна або дверна коробка; зарубинка в дереві; пастка на куниць, тхорів» О, *скрінька*, *скриньчина*, [*перескринок*] «перегородка Куз, О; шухляда О», [*нідскринок*] «ящик для борошна грубого помелу у млині» Нед, *пріскрінок* «невеликий відділ для дрібних речей у скрині» СУМ, Ме, [*пріскріньок*] «тс.» Л, Па; — р. [скрин] «скриня», [скриня], бр. *скріня*, п. skrzynia «тс.», ч. skříň «шафа», слц. skriňa «тс.», вл. křinja «скриня», нл. kśinja «тс.», болг. *скрин* «шафа», схв. *скрінья* «скриня», слн. skrinja «тс.», стсл. **скринга** «ковчег», **скрина** «тс.», **скриница** «тс.; скринька, шкатулка»; — псл. skripъ, skrina, skrinja; — загальноприйнятого пояснення не має; вважається запозиченням з латинської і (у східнослов'янські мови через польську) із середньовісньонімецької мов; свн. scřipi (>нвн. Schrein) «шафа» виводиться від лат. scřinium «кругла коробка для паперів», яке зіставляється з лит. kreivuos «кривий», псл. křivъ, укр. *кривий*; розглядається також (Brückner 498; Schuster-Sewc 700—701) як успадковане слов'янське утворення, пов'язане з křina «миска, ринка», křinicja «криниця». — Москаленко УІЛ 28; Фасмер III 657; Преобр. II 312; Machek ESJC 550; Holub—Kop. 334—335; Skok III 269—270; Walde—Hofm. II 500. — Пор. **кривий**, **криниця**, **кріновка**.

[**скріня**²] «насипаний горб; дамба Ч; огріх, пропуск в оранці; стояча, не перевернута скиба після оранки О»; — неясне; можливо, в якийсь спосіб пов'язане зі **скріня**¹.

скрип¹, [*скріпавка*] «тріскачка, торохкало» Нед, [*скріпак*] «скрипаль», *скрипаль*, *скріпър*, *скріпърч*, [*скріпърчник*], *скріпърник* «тс.», *скріпърця* «скрипка», *скріпърт* «скрип», *скріпърка*, [*скріпърполине*] «терликання, цигикання» Нед,

[скрип'ґа] «все тріскотливе, незграбне» Нед, *скрип'ґн* (ент.) «кусач *Lamia F.*; *Saperda F.*», [скрип'ґнь] «тс.», *скрип'ґха*, *скрип'ґати*, *скрип'ґити*, *скрип'ґнути*, *скрип'ґотити*, *скрип* (виг.), *скрип'ґичний*, *скрип'ґлівий*, *скрип'ґучий*, *п'оскрип*, *п'оскрип'ґувати*; — р. *скрип*, бр. *скрып*, др. *скрипаніе* «скрипіння, скрип», п. *skrżyp*, ч. *skřipati*, слц. *škřipat'* (*škřipiet'*), вл. *křipaś*, нл. *škřipaś*, болг. *скрип'ґвам* «поскрипую», м. *чкрипи*, *скрипи*, схв. *шкр'ґпа* «скрип, шелестіння», слн. *škřip*; — псл. *skřipъ*, *skřipati*; — лтс. *skripstēt* «хрустити, скрипіти, гуркотіти», *kripš(k)ēt* «тс.», лит. *kripšterėti* «тихо прошарудіти», можливо, також днн. *scrian* «кричати», *screi* «крик» (нвн. *Schrei* «тс.», *schreien* «кричати»); іє. *(s)krei-/ (s)kegei- «шум, крик» (звуконаслідувального характеру), до якого зводиться також псл. *křikъ*, укр. *крик*; пов'язується також з іє. *(s)ker-/ (s)krē- «різати» (*Schuster-Sewc* 701, 1449; Варбот *Этимология* 1981, 16—21; *Skok* III 403; *Zupitza GG* 126). — Фасмер III 657—658; Преобр. II 312—313; *Machek ESJC* 550; Младенов 586; *Mühl.—Endz.* III 893; *Pokorny* 567—570. — Пор. **крик**, **скрип'ґця**.

[скрип'ґ²] (бот.) «гриб хрящ гіркий, *Lactarius (Agaricus) piperatus* Fr. ex Scop.» Мак, [скрип білий] «колчак жовтий, *Hudnum gerandum* Fr.» Нед, [скрип'ґай] «тс.» О, [скрипак] (вид грибів) ВеЛ, [скрип'ґей] «хрящ-молочник оливково-чорний, *Lactarius picator* (Fr.) Karst.» Нед, [скрип'ґух] «тс.» Мак, Нед, [скрип'ґіль] «вид отруйних грибів» Нед; — р. [скрип'ґица] «гриб-зонтик великий, *Lepiota procera* Quéf.», [скрип'ґица] «тс.», п. *skrżypel* «колчак, *Hudnum*»; — похідні утворення від *скрип'ґити*; назви зумовлені, очевидно, хрусткістю деяких з цих грибів, коли їх їдять. — Шамота 130. — Див. ще **скрип'ґ**. — Пор. **груздь**, **хрящ'ґ**.

[скрип'ґ³] (орн.) «деркач, *Crex pratensis* Bechst.» Шарл, ВеУг, [скрипак Шарл, ВеЗа, *скрипак* ВеЗа, ВеЛ] «тс.»; — похідні утворення від *скрип'ґити*; наз-

ви зумовлені характером крику деркача, відображеного і в інших його назвах (*деркач*, *тирчак*, *хрушель*, *хрящ*). — Булаховський Вибр. пр. III 201. — Див. ще **скрип'ґ**.

[скрип'ґей] (бот.) «хвощ, *Equisetum L.*» Мак, [скрип'ґень Нед, *скрип'ґець* ВеНЗн, *скрип'ґель* Мак, *скрип'ґій* Мак, ВеНЗн, *скорп'ґій* ВеНЗн] «тс.»; — р. [скрип'ґун], бр. [скрып], п. [skrżyp], ч. [škřip], слц. [skrřip, škřip, škřib], вл. *křipica* «тс.»; — похідні утворення від *скрип'ґити*; назви пов'язуються з тим, що хвощ зимовий, який використовувався для полірування дерев'яних виробів, нібито при цьому скрипів. — БСЭ 46, 105; *Machek Jm. rostl.* 28—29; *Schuster-Sewc* 701. — Див. ще **скрип'ґ**.

[скрип'ґель] (бот.) «губка модринова, *Fomitopsis (Polyporus) officinalis*; губка несправжня, *Phellinus (Fomes, Polyporus) igniarius*» Мак, [скрип'ґій] «губка справжня, *Fomes (Polyporus) fomentarius*» Мак, [скрип'ґуха] «губка несправжня; губка сірчано-жовта, *Laetiporus (Polyporus) sulphureus (Agaricus sulphureatus)*» Мак, [скрип'ґуха] «губка несправжня» Мак; — п. *skrżypuch* (зб.) «губки» (з укр.?); — похідні утворення від *скрип'ґити*; назви зумовлені тим, що трутовики скриплять, коли їх відламувати від дерева. — Див. ще **скрип'ґ**.

скрип'ґця (заст.) «масивні дерев'яні кайдани; [частина блока у ткацькому верстаті]», [скрип'ґиці] «блочки у ткацькому верстаті» Нед, [скрип'ґиця] «вид кайданів» Нед, *скрип'ґиця* «скрип'ґиця», [скрип'ґки] «блочки у ткацькому верстаті, на яких висять і по яких піднімаються й опускаються ничениці» ДзАтл II, [скрип'ґкі, скрип'ґиці, скрип'ґульки, шкрип'ґиці, скрип'ґклі, скр'ґклі, шкрип'ґклі] «тс.» тж, [скрип'ґці] «тс.» тж, Ме, [прискрип'ґати] «притиснути, здавити» Нед; — п. ст. *skrżypiec* (знаряддя тортур), *skrżypiec* «тс.», ч. *skřipec* «пристрій для затискування; прищепка; капкан, блок у ткацькому верстаті; (іст.) диба (знаряддя тортур)», *skřipnouti* «стиснути, затиснути», *oskřipec* «затискач для освітлю-

вальної скіпки», слц. škřipec «диба; блок у ткацькому верстаті», вл. skřirk «підйомний блок», кїра «система підйомних блоків», кїр «блок у ткацькому верстаті», болг. *скрипéц* «підйомний блок», [скрип] «блок у ткацькому верстаті», *скрипци́* «блоки у ткацькому верстаті», [шкрипълци́] «тс.», м. *скрипец* «підйомний блок», *скрипка* «тс.», схв. *шкрѣп* «палка із розщепом для ловіння птахів, змій», *шкрипка* «блок у ткацькому верстаті», *шкрѣпац* (мн. *шкрипци*) «тс.», слн. škřipec «блок», škřipčevje «блоки; диба»; — не зовсім ясне; пов'язується (Трубачев Рем. термінол. 135; Machek ESJC 550; Schuster-Sewc 701) із звуконаслідувальною основою *скрип*; більш природним здається розвиток значень від «розщип, щось розколоне» через «диби для ніг, рук», «диба як знаряддя для підймання, підйомний блок, блок у ткацькому верстаті»; у зв'язку з цим словесне гніздо виводиться й від іє. *sker- «різати, колоти»; твердження про закарпатсько-південнослов'янський ареал відповідних назв (Дзендзелівський St. sl. 13, 224) позбавлене підстав. — Варбот Етимологія 1981, 16—21; Сл. языкозн. 1988, 71—72; Skok III 403. — Пор. **скребті́, щербá²**.

[скрипій] (бот.) «гадючник в'язолистий, Filipendula ulmaria Maxim.» Мак, [скріпник] «болотна рослина з малиновими квітами» Бі; — бр. *скрѣпень* «зніт, Eriobium L.», [скрипель] «зніт вузьколистий, E. angustifolium Scop.», [скрипник, скрѣпшишник] «тс.», [скрипун] «тс.; очиток»; — запозичення з російської мови; р. [скрипей] «зніт вузьколистий», [скрѣпень, лесной скрѣпий] «тс.», [скрипун] «тс.; хаменерій, Chaenopodium Adans.; очиток великий, заяча капуста велика, Sedum telephium; плакун верболистий, Lythrum salicaria», [скриповик] «плакун» є, очевидно, результатами видозміни деетимологізованої назви *кипрéй* «зніт», зближеної з основою дієслова *скрипéть* «скрипіти»; перенесення назви зніту на інші рослини зумовлене подібністю їх квітів, як

правило, червоних, або листків, схожих на вербові, а також тим, що всі ці рослини ростуть на вологих місцях. — БСЭ 14, 54; 16, 535; 17, 295; 21, 66; 41, 456; Machek Jm. rostl. 149. — Див. ще **кипрéй**. — Пор. **скрип¹**.

[скрипуха] (бот.) «скерета, Crepis L.» Мак; — р. [скрыпѹха] «тс.»; — похідне утворення від *скрипѣти*; мотивація назви неясна. — Див. ще **скрип¹**.

скрѣтница (бот.) «Crepis Ait.»; — р. *скрѣтница*, бр. *скрѣтница*, ч. skrytěnka, слц. skrytka «тс.»; — похідне утворення від *скрѣти* «заховати», калька латинської наукової назви рослини; лат. crepis походить від гр. κρύπτω «скриваю, заховаю», спорідненого з псл. kryti, укр. *крѣти*; наукова назва зумовлена тим, що суцвіття скрѣтници знизу до половини ховаються в пазухах верхніх листків. — Machek Jm. rostl. 292; Frisk II 29—30. — Див. ще **крѣти**.

скрѣзь «всюди; завжди; зовсім; [(прийм.) крѣзь]», [скрозь] «часто; завжди» Л, [скрусь] «крѣзь» О, [скрѣзьний] «повсюдний» Нед, *наскрѣзь* СУМ, Куз, *наскрѣзьний* тж; — р. [скрозь] «наскрѣзь; крѣзь», бр. *скрозь* «всюди; завжди; (прийм.) крѣзь», п. skroś «наскрѣзь», [skroś], wskroś, wskroś, [skierz] «тс.», ч. слц. skrz(e) «крѣзь», [skroz], болг. [скрѣз] «тс.», схв. *скрѣз* «наскрѣзь; поспіль», слн. заст. skroz «крѣзь»; — очевидно, псл. skrozě «наскрѣзь, поперек», пов'язане з krozě «крѣзь» (з випадним s-); — зіставляється з гол. [schraag] «косий», нвн. schräg «тс.». — IУМ Морфологія 417, 432; Фасмер III 658; Machek ESJC 549; ESSJ Sl. gr. I 235—238. — Див. ще **крѣзь**.

скромáдити «скребти, стругати; чухати; [згрібати Пі]», [шкромáдити] «скребти; чухати»; — р. [скромáдить] «гребти»; — результат контамінації слів *скребті́* і *громáдити* «згрібати». — Даль IV 209; Петлева Етимологія 1974, 24. — Див. ще **громáда, скребті́**.

скрómний, скрómник, скрómнича-ти, [поскрómїти] «приборкати, втихомирити» Г, Мо, [ускрómїти] «тс.» Нед;

— бр. *скромны, скромнік, скромніцаць*, болг. м. *скромєн*; — запозичення з російської мови; р. *скромный, скромник, скромничать*, як і бр. [*скраміць*] «заспокоювати», вважається запозиченням з польської мови; п. *skromny*, як і ч. слц. *skromný*, вл. *skromny*, виводиться з псл. *съ-кромъль, похідного від *крома* «край; перегородка»; схв. *скрѣман*, слн. *skromen*, очевидно, запозичені з чеської мови. — Фасмер III 658—659; Преобр. II 313; Urbańczyk JP 26, 5; Sławski JP 26, 73; Machek ESJC 549; Младенов 586; Skok III 271; Pokorny 623—624. — Див. ще **крома**. — Пор. **прикроміти**.

скроня; — бр. *скронь* «скроня»; — запозичення з польської мови; п. *skroni* відповідає др. *скоронь, скороня* «тс.», укр. [*скоронний*] «скроневиий» (див.).

скрупольозний «надзвичайно точний, детальний»; — р. *скрупулёзний*, бр. *скрупулёзны*, п. *skrupulatny*, ч. *skrupulózní*, вл. *skrupulozny*, болг. *скръпулен, скрупулóзен, скрупольóзен*, м. *скрупулóзен*, схв. *скръпулóзан*, слн. *skrupulózen*; — запозичення з французької мови; фр. *scrupuleux* (жін. р. *scrupuleuse*) «сумлінний, ретельний, скрупольозний» походить від лат. *scrupulōsus* «украї ретельний, до дрібниць точний; кам'янистий», що є похідним від *scrupulus* «гострий камінець; неспокій, сумнів», мн. *scrupuli* «непотрібні тонкощі, дрібниці», зменш. від *scrupus* «гострий камінь», пов'язаного зі *scrūta* «старі речі, мотлох», спорідненим із двн. *scrōtan* «рубати, різати», лит. [*skraudùs*] «крихкий», [*skrausti*] «ставати шорстким». — СІС² 773; Holub—Lyer 440; РЧДБЕ 674; Dauzat 656—657; Walde—Hofm. II 498, 501.

скру́та «труднощі, трудне становище», *скрут* «тс.», *скрутний* «важкий; [важкий для розуміння або вивчення О]», *скру́тнува́тий*, [*скру́тнявий*] «недостатній» Нед; — р. [*скру́тно*] «важко, трудно», п. ст. *skrutny* «жорстокий»; — похідне утворення від *кру́тий* «суворий, різкий». — Вгückner 273. — Див. ще **кру́тити**.

скру́ха, скру́хнути, скру́хо, скруші́ти, скрушні́й — див. **круші́ти**².

[скру́шки] «висівки з борошна» О, [*скру́шкі*] «викинуте при просіванні зерно-послід» Гор; — пов'язане зі [*скру́жини*] «тс.» тж, похідним від [*скру́жіти*] «пересіяти зерно в решеті» тж, [*кру́жати*] «очищати (зерно на решеті)»; менш імовірний зв'язок форми [*скру́шки*] «висівки» із *круші́ти* «трошити». — Гор 81. — Див. ще **круг**.

скря́га «скнара, скупар»; — запозичення з російської мови; р. *скря́га* «тс.» не має надійної етимології; можливо, пов'язане з укр. [*кря́жити*] «працювати, не розгинаючи спину; дбати, турбуватися», [*кря́жити*] «берегти, скупитися» (ЕСУМ 3, 115); пропонуються пов'язання з р. *крьты* «крити» (Желтов ФЗ 1876, I, 20; Vaillant RES 18, 77), з р. [*кра, скра*] «купа» (Соболевский РФВ 67, 212), з болг. [*скръндза*] «скнара» (Младенов 586), з гол. *schrok* «ненажера» або н. *karg* «скупий» (Matzenauer 308), з дангл. *screpkan* «ошукувати, зловживати довірою», двн. *screpkan* «ставити навскоси; ошукувати» (Фасмер—Трубачев III 660); виводиться з іє. **sker-* «різати» (Ильинский РФВ 78, 200); припускається контамінація р. *скáред* «скнара» й *коря́га* «корч» (Преобр. II 313). — Фасмер—Трубачев III 659—660. — Пор. **кряж**³.

ску́бти, ску́бати, ску́бнути СУМ, Нед, *скубонúти*, [*ску́бсти*] «скубти», [*ску́псти*] «рвати фрукти» О, *скуб*, [*ску́банка*] «скубання; корпія», [*ску́бень*] «скубання», *ску́бка*, [*ску́брий*] «хабарник», *ску́бальний*, [*навску́бки*] «скубучи» Ж, [*оску́банец*] «картопляний млинець» Л, *розску́бувач* (текст.); — р. [*ску́бать*] «смикати за волосся; скубти», [*ску́бти, ску́бить, ску́бсти*] «тс.», бр. *ску́бці, ску́баць*, п. *skubać*, ст. *skuść*, ч. *škubati*, слц. *škubat'*, [*skubat'*], вл. *skubać*, нл. *skubaś*, болг. *ску́бья*, м. *ску́бе*, схв. *ску́псти*, слн. *skubsti*; — псл. *skusti* < *skubti, пов'язане з *čubь* «чуб»; — очевидно, споріднене з гот. *skuft* «волосся на голові», дісл. *skopt* «тс.», нвн.

Schorf «чуб»; поширене зіставлення з лит. skūbti «поспішати» (Фасмер III 660; Brückner 498; Schuster-Sewc 1290; Skok III 274; Trautmann 263) здається помилковим. — Machek ESJC 614. — Пор. чуб.

[скувіти] «натомитися, намучитися» ЛексПол; — неясне.

скугу (вигук, що відтворює крик свині), скугкати «верещати» (про свиней), скугніти, скугоніти, скуготати «тс.»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до скаву, скіглити (пор.).

скуд, скудова — див. куді.

скудель (заст.) «глина; глиняна посудина», скудельник (заст.) «гончар», скудельниця «у старовину — велика яма, в якій ховали померлих від епідемії, голоду та ін.; кладовище для масових поховань»; — р. заст. скудель, бр. заст. скудзель, др. скудълъ (скудълъ) «черепиця; глиняна посудина», скудълъ (скудель, скудълъ) «черепок; глиняна посудина»; — запозичено в давньоруську мову зі старослов'янської; стсл. скъдълъ «гончарна глина; черепиця; гончарні вироби», скъдълъ, скъдълъ, скъдълъ, скъдълъ «тс.», як і слн. [škandêla] «миска», [škodêla, skodêla], схв. здѣла «тс.», походить від лат. scutella «миска», пов'язаного з scutum «щит», можливо, спорідненим з псл. ščitъ, укр. щит, причому лат. scutella зазнало контамінації з лат. scandula (scindula) «дранка, дошка», пов'язаним з scindo «роздираю», спорідненим з псл. cediti, укр. цідіти. — Трубачев Рем. терминолог. 285—288; Фасмер—Трубачев III 660—661. — Див. ще цідіти, щит.

скудний СУМ, Нед, скудота, [скудатися] «оскудіти», [скудіти] «заощаджувати, економити» Нед, скудіти «бідніти, вичерпуватися»; — р. скудний, др. скудыи, скудъныи, п. ст. oskundzić «ганьбити, паплюжити», poskundzić «тс.»; болг. оскъден «скудний, убогий», м. скуден, схв. оскудан «тс.», скудити «очорнити, звести наклеп», слн. oskóden «скудний», стсл. скъдъ «скудний», оскъдѣти; — псл. skodъ «скудний, ошадний»,

пов'язане чергуванням голосних із *sčediti «шадити». — Фасмер III 661; Brückner 398; Skok II 571. — Див. ще шадіти. — Пор. паскуда¹.

скука, скучний СУМ, Нед, скучнуватий, скучати, наскучити «надокучити», [прискучити] «трохи надокучити» Нед; — р. скука, болг. скучен «скучний» (з рос.), схв. скучити «тіснити, ставити у скрутне становище»; — псл. skuka (<*skouka), пов'язане з skučiti «скавучати», kučiti «кричати»; пор. ч. skučeti «вити, скавучати», слц. skučat', слн. [skučati] «тс.»; може бути зіставлене, далі, з псл. skuliti «скавучати», šcemiti «шемити», sčuka (<*skeuka) «щука». — Черных II 172—173; Фасмер III 661; Machek ESJC 550; Мельничук Этимология 1984, 138; Bern. I 639. — Див. ще кучити. — Пор. скаву, скуліти¹, шеміти, щука.

[скула¹] «нарив, болячка, чиряк ЛексПол», [скули] «золотуха» Нед, [скула] «нарив на дереві» Ник, [скулячка] «чиряк» ЛексПол, [шкұла] «вилиця» Нед, Пі; — р. скула «вилиця; [опух, гуля]», бр. скула «тс.», п. skula «вилиця; (заст.) болячка», болг. скула «вилиця», схв. скула «чиряк; струп», слн. skúla «нарив, шрам»; — очевидно, псл. skula, пов'язане з skuliti «стиснути», kuliti se «щулитися» як варіантами іє. *(s)keu- «гнути, гнутися, суглоб» (з рухомим s-); зіставлення зі скала і щіліна (Преобр. II 315), лит. káulas «кістка» (Brückner ZfSlPh 4, 213; KZ 51, 238) та ін. недостатньо обгрунтовані. — Куркина Этимология 1971, 69—70; Pokoņu 588. — Див. ще куліти. — Пор. скуліти².

скула² «вигин корпусу судна біля днища; (рідк.) вилиця», скуластий «вилицюватий»; — запозичення з російської мови; р. скула «тс.» етимологічно тотожне з укр. [скула] «нарив, болячка» (див.).

[скуліти¹] «скавучати» Нед, [скуліти] «тс.» Нед; — р. скуліть, [сколіть], п. [skulić], заст. skolić «тс.»; — псл. skuliti, очевидно, результат контамінації форм skoliti, до якої може бути зведене

й [скоголіти], та skučeti «тс.». — Фасмер—Трубачев III 662. — Пор. **скаву́**, **скійглити**, **ску́ка**.

[**скуліти**²] «мружити, прищулювати» ВеУг, [шкјуліти] «дошкуляти»; — р. [скуліть] «скнарити»; — псл. [skuliti] (<*skoul-) «стиснути», пов'язане з skula «щелепа», šculiti (<*skeul-) «щулити»; очевидно, іє. *skeu-, варіант кореня *keu- «гнути, згинатися, суглоб». — Рокогну 588. — Див. ще **ску́ла**¹. — Пор. дошкјуліти, кјуліти, кульгати, щуліти.

[**ску́лиця**] (зоол.) у сполученні с. звичайна («мокриця) кулівка лісова, Glomeris pustulata» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. skulica «тс.» пов'язане з kulic się «щулитися, кулитися»; назва зумовлена зовнішнім виглядом цієї мокриці в нерухомому положенні. — Див. ще **кјуліти**.

[**скулочник**] (бот.) «калачики кучеряві, Malva crispa L.» Г, Мак; — р. [скулочник], бр. [скулачник, скулашник] «тс.»; — похідне утворення від **ску́ла** (**ску́лка**) «болячка»; назва зумовлюється тим, що листки цієї рослини як розм'якшуючий засіб прикладають до болячок. — Анненков 207. — Див. ще **ску́ла**¹.

[**скуль**] «звідки» Л, [скуля Л, скуляка ЛексПол, іскуль Л] «тс.»; — запозичення з білоруської мови; бр. *скуль* «тс.» утворене з прийменника с «з» і займенниково-прислівникового компонента *-куль*, що відповідає укр. *-кіль* (*-кіля*) у словах *відкіль*, *звідкіль* і под. — Див. ще **відкіль**, **з**².

скульба — див. **кульба́ба**.

[**скульб'яний**] «зігнутий у ключку» ЛексПол; — запозичення з білоруської мови; пор. бр. *кульба* «ключка», очевидно, споріднене з укр. [кульба́стий] «горбатий, загнутий». — Див. ще **кјуліти**, **кульба́ка**.

ску́льптор, *скульпту́ра*; — р. *ску́льптор*, бр. *ску́льптар*, п. рідк. ч. слц. *skulptor*, болг. м. *ску́лптор*, схв. *ску́лптор*, слн. *skulptúra*; — запозичене, очевидно, через західнослов'янське посе-

редництво з латинської мови; лат. *sculptor* «різьбар, скульптор» пов'язане з *sculpo* «вирізую, вирізьблюю», *scalpo* «тс., гравірую, дряпаю, скребу». — СІС² 773; КЭСРЯ 414; SW VI 196; Holub—Lyer 440; РЧДБЕ 674; Вуяклија 888; Walde—Hofm. II 486—487, 502. — Див. ще **ска́льпель**.

[**скупасни**] «страшний; поганий, кепський» Л, [скупасно] «страшно», [скупасна] «тс.; нудно, нудотно, кепсько» Л; — неясне.

ску́мбрія¹ (іхт.) «макрель, *Scomber scombrus*», [сқомбрія] Нед, Куз; — р. *ску́мбрія*, [сқумбра, сқомбрія], бр. *ску́мбрыя*, п. *skumbria*, [skumbra, skombria], болг. *сқумрія*, [сқъбрица], м. *сқумрија*, схв. *сқомбар*, [шқомбра]; — запозичення з новогрецької мови; нгр. *сқоумпрія*, мн. від *сқоумпрі* «макрель, сқумбрія» походить від гр. *сқомброс* «тс.», етимологічно неясного. — СІС² 773; Черных II 173; Фасмер III 662; Sł. wug. obczech 687; Skok II 264; Frisk II 737.

сқумбрія² — див. **сқумпія**.

сқумпія (бот.) «рай-дерево, *Rhus cotinus* L. (*Cotinus coggygria* Scop.)», [сқомпія Пі, Мак, сқумбрія] «тс.»; — р. *сқумпія*, *сқомпія*, бр. *сқумпія*, *сқомпія*, п. *skapia*, *skompia*, ч. *škumpia*, схв. *škumpija*, [сқумпина]; — очевидно, етимологічно пов'язане з назвами *сумáх*, [сумáх сқомпія, сумáк] «тс.». — СІС² 773; ССРЛЯ 13, 1093; SW VI 139; Holub—Lyer 468; Holub—Kop. 371; Machek ESJC 614; Machek Jm. rostl. 144; Симоновић 144. — Див. ще **сумáх**.

[**сқунда**] (орн.) «сорока, *Pica pica* L.» Куз; — неясне.

[**сқунду́шити**] «сильно побити» Нед; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з [сқундо́сити] «смикати, рвати».

сқунс (зоол.) «хижа тварина родини куніцевих, *Mephitis mephitis*»; — р. *сқунс*, *сқункс*, бр. *сқунс*, п. *skunks*, ч. слц. *skunk*, схв. *сқу́нкс*, слн. *skúnks*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Skunk*, англ. *skunk* (мн. *skunks*) «тс.» походить від алгонкінського [segankw,

segongw] «тс.». — СІС² 773; Фасмер III 649; Sł. wug. obcych 687; Holub—Lyer 440; РЧДБЕ 674; Вујаклија 888; Kluge—Mitzka 712—713; Klein II 1454.

[скупавіти] «прикрасити, зробити гарним», [скупавіти] «тс.», [скупавіти] «приготувати до свята Купала» Нед; — очевидно, пов'язане з [купалій] «вродливий» (див.).

скупий, [скупавий] «скупий» Нед, [скупезний] «дуже скупий» О, [скупелний] «тс.» Мо, скупуватий, [скупучий], [скупчий] «дорогий» Корз, [скупак] «скнара» ВеУг, скупар, [скупарище] «скупердяй» О, [скупенда О], скупендра, [скупендяк О, скупер ВеЗн, скупера Мо], скупердя, скупердяга, скупердяй, скупердяка, [скупець Нед], скупіндра, скупіндя, [скупіця (жін. р.) О], скупій, [скупляк О, скупніце (жін. р.) ВеБ, скупбша Нед, скуптячка (жін. р.) ВеУг, скупўля (жін. р.) Нед, скупўн, скуп'яга, скуп'яр тж] «тс.», [скупарити Нед], [скупіти] «скупитися» Нед, О, скупітися, скупіти, скупувати, [вóскупо] «мало» О, [бóскупо, бóскупно] «тс.; скупо» О, [пóскупий] «скупуватий» Нед, [пóскупо] «скупо О; занадто скупо, бідно Нед»; — р. скупой, бр. скупы, др. скупыи, п. skary, ч. skoury, ст. skury, слц. skury, вл. skury «скупий», полаб. skorpě, болг. скъп «дорогий», м. скап «тс.», схв. skyp «цінний; (заст.) скупий», слн. skop «скупий», стсл. skъpъ «тс.»; — псл. *skorpъ-jъ «скупий, жадібний», очевидно, пов'язане з skoma «оскома», šcemiti (<*skemiti) «щеміти, защеміти». — Фасмер III 662; Преобр. II 315—316; Brückner 493; Holub—Kop. 334; Schuster-Sewc 1299; Skok III 273. — Див. ще скóмина, щеміти.

[скупія] (бот.) «купина багатоквіткова, Polygonatum multiflorum All. (Covvallaria multiflora L.)» Г, Мак, [скупнія] «тс.» Мак; — очевидно, результат видозміни назви купина «тс.», зближеної зі скўмпія «рай-дерево, Cotinus» (див.).

скупщина «парламент у колишній Югославії»; — р. скупщина, ст. скупчина, бр. skupszczyна, п. skupczyна, ч. слц. skupština, болг. скупщина, м. скупщина, слн. skúpsčina; — запозичення із сербохорватської мови; схв. скупщина «тс., збори» пов'язане зі скупити «зібрати, нагромадити», похідним від купити «збирати», кўпа «купа». — СІС² 773; ССРЛЯ 13, 1098; Фасмер II 418—419; Sł. wug. obcych 687; РЧДБЕ 674; Младенов 587. — Див. ще кўпа¹, з².

[скўрати] «виграти, добути; одержати, дістати» Нед, [скўргати] «домогтися, досягти мети Нед; одержати користь; домогтися О», [скіргати] «одержати користь, домогтися» О, ст. скурати «тс., встигнути, мати успіх» (XVIII ст.); — бр. [скўраць] «добути, дістати хитрощами»; — запозичення з польської мови; п. [skurać] «добитися, домогтися; виграти», [skórać], wskórać «тс.» пов'язані з korzyść «користь». — Онышкевич Исслед. п. яз. 248; Sławski II 513—514; Brückner 634; SW VI 197. — Див. ще корість.

скурвай, скўрвий, скўрвитися — див. кўрва.

[скурчати] «користатися» Пі; — помилкове написання замість [скургати] «тс.». — Див. скўрати.

скус, скусіти, скўска, скўсний, скўсьний, скушати — див. кусіти.

[скўса] «коклюш, кашлюк», [скўсса] «конвульсія» Нед; — неясне; можливо, через польське посередництво зводиться до лат. excussio «вितрушування, вибивання; виділення (рідини)», похідного від excutio «струшую; вибиваю», утвореного з префікса ex- «ви-» і основи дієслова quatio «трясу, витрушую, жбурляю», спорідненого з дісл. hossa «кидати, жбурляти, трясти», двн. scutten «трясти», нвн. schütteln «тс.», лит. kutėti «струшувати». — Walde—Hofm. II 399—400.

[скусівнік¹] (бот.) «арніка гірська, Arnica montana L.»; — похідне утворення від [скўса] «коклюш», [скўсса] «конвульсія»; назва зумовлена тим, що кореневище й квітки арніки використовуються для лікування коклюшу, бронхіту, епілепсії. — ВеНЗн 39; Попов Лек.

раст. 20; Симоновић 47—48. — Див. ще **ску́са**.

[**скусівнік**²] (бот.) «астранція велика, *Astrantia major* L. (*Astrantia vulgaris* Koch)» Мак, Ко; — очевидно, похідне від [*скусіти*] «спокусити»; назва могла бути зумовлена красою зіркоподібного суцвіття астранції; пор. подібні з семантичного погляду інші народні назви [*люби мене, напрасник, напрасниця*] «тс.». — Федченко—Флеров 672; Симоновић 59—60. — Див. ще **кусіти**.

[**скут**] «жіноче зимове пальто на ваті» Мо, [*скүтик*] «тонке байкове одіяльце» Мо; — р. [*скүты*] «сукняні зимові онучі», др. *скутъ* «шматок тканини, верхній одяг; пола», нл. заст. *skut* (*sskut*) «клапоть», болг. *скут* «поділ (одягу)», м. *скут* «пола (одягу)», схв. *скүт* «поділ, шлейф, пола», стсл. **скүтъ** «(верхній) одяг»; — псл. *skutъ* «ганчірка, клапоть, лата, шматок сукна, кайма»; — споріднене з лит. *skiauté* «ганчірка, клапоть; лата», *skiaūtis* «клапоть тканини», *skūtas* «ганчірка; лата; клапоть; [торочки]», пов'язаними з *skūsti* «брити, скребти, смикати, стригти; знімати луску (риби)», можливо, також з гот. *skaut(s)* «край, пола (одягу), кайма», дісл. *skauti* «чотирикутний клапоть тканини», норв. *skaut* «жіноча хустка», що зводяться до іє. *skeu-(t)- «різати, стригти; відділяти, розпорювати»; менш переконливе пояснення як давнього запозичення з германських мов (Фасмер III 663; Skok III 275; Uhlenbeck AfSIPh 15, 491; Kiparsky GLG 221; Torp 468; Falk—Torp 989; Stender-Petersen 394—395). — Ильинский РФВ 78, 201—202; Brückner 186; Schuster-Sewc 1300; Младенов 587; Fraenkel 823—824; Pokorny 954.

[**скут**²] «склад?» Пі; — р. [*скут*] «схованка»; — очевидно, пов'язане з *күтати* «старанно загортати», [*күтка*] «хлів» (пор. схв. *скүтати*) «сховати». — Див. ще **күтати**.

ску́тер «спортивний глісер з підвісним мотором», *скутеріст*; — р. *скүтер*, бр. *скүтэр* «тс.», п. *skuter* «тс.; моторолер», ч. *skútr* «моторолер», болг.

скүтер, *скүтър*, м. *скүтер* «тс.», слн. *skúter*; — запозичення з англійської мови; англ. *scooter* «скутер (швидкохідний моторний човен); самокат (вид іграшки)» є похідним від *scoot* «бігти стрімголов», можливо, скандинавського походження. — СІС² 773; ССРЛЯ 13, 1099—1100; ТСБМ V/1, 193; Sł. wyr. obcych 687; Holub—Lyer 441; РЧДБЕ 674; Klein 1400.

[**скүти**] «ударом вивести із гри» О; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з [*күти*] «кувати»; пор. п. *kuć* «кувати; бити», *kuć* «скувати; побити». — Див. ще **кувати**¹.

скүток (заст.) «наслідок, результат; вигода, користь УРС; успіх Куз», [*скүтбчний*] «дійовий, ефективний» Нед, [*скүтати*] «здійснити» Нед, ст. *скүтокъ* «дѣло изводство» (XVII ст.); — бр. *скүтак* «наслідок»; — запозичення з польської мови; п. *skutek* «дія, наслідок», *skuteczny* «дійовий; успішний», як і ч. *skutek* «дія, вчинок», виводяться від псл. *kutiti* «діяти, чинити, коїти» (пор. ч. *kutiti* «копошитися; робити нишком»), можливо, пов'язаного з *kutati* «күтати, ховати». — Rjchhardt 98; Brückner 498; Machek ESJC 309; Bern. I 654. — Пор. **күтати**, **покүта**.

скүфія «шапочка Нед; шапка у православного духовенства»; — р. *скүфья*, бр. *скуф'я*, др. *скуфия*, п. *skufia*, ч. *skufie*, болг. *скүфа* (*скуфя*) «вид шапки»; — запозичено в давньоруську мову із середньогрецької; сгр. *σκουφία* (мн.) «шапки» (одн. *σκουφί*) виводиться від іт. *scúffia* «чепець, ковпак», пов'язаного з *cúffia* «чепець», очевидно, германського походження. — Фасмер III 663; ГСЭ III 187; Желтов ФЗ 1876/6, 71; Младенов 587; Mestica 419, 1603; Meyer-Lübke REW 192.

[**скухторить**] «невміло зварити» Чаб, [*скухтьорить*, *іскухторить*, *іскухтьорить*] «тс.» тж; — похідне утворення від [*кухторить*] «невміло варити», [*кухтьорить*] «тс.» тж, пов'язаних з *кухари́ти*, *куховари́ти*. — Див. ще **күхар**¹, **куховар**.

[**скуч**] «стовп» Нед; — неясне.

скуча́ти, ску́чний — див. **ску́ка**.

[**ску́чень**] (бот.) «дзвоники скупчені, *Sampanula glomerata* L.», [**ску́чний**] «тс.»; — похідне утворення від *ку́ча* «купа»; назва зумовлена тим, що квітки цієї рослини зібрані докупи, скупчені; можливо, калька компонента наукової назви лат. *glomerata*, букв. «згорнута, зібрана докупи». — Вісюліна—Клоков 308—309; Нейштадт 532—533; Симоновић 92—93. — Див. ще **ку́ча**¹.

слаб́ий, слабéнький, [слаб́ительний] Нед, **слаб́кий, [слабков́итий]** «хворобливий» О, **слабов́итий, [слабс́ький]** «слабкий» Нед, **слабува́тий, [слабушкóватий]** «хворобливий» ВеУг, **слаб́ина** «слабість; [пахи у тварин Нед, ВеЗн]», **слабі́сть, [слабові́нь]** «слабість; слаба людина» Г, Нед, [**слабі́ти, слабі́ти, слабі́шати, [слабні́ти]** «слабшати» Нед, **слаб́нути, слабува́ти** «хворіти», **слаб́шати, непосла́бний, ослабі́лий, осла́блений, осла́блий, [осла́ба]** «ослаблення» Куз, **осла́блення, осла́блювач** (спец.), **ослаба́ти, ослабі́ти** СУМ, Ж, **осла́блювати, ослабля́ти, осла́бти, [пóслабий]** «трохи хворий; занадто слабий» Нед, [**пóслаб**] «понос» Куз, **посла́бти, послаба́ти, [преуслаб́ий]** «дуже слабий» ВеУг, [**ро́зслаб**] «розслаблення» Куз, **розслабі́ти** СУМ, Нед; — р. *сла́бый*, бр. *сла́бы*, др. *слабъ*, *слабыи*, п. вл. нл. *slaby*, ч. слц. *slabý*, болг. м. *слаб*, схв. *слаб*, слн. *slab*, стсл. **слабъ**; — псл. *slabъ* «слабий, виснажений, безсилий, млявий»; — споріднене з лит. *slõbti* «слабнути, втрачати свідомість», жем. [*slãbnas*] «слабий», сх. [*slõbnas*] «тс.», лтс. *slãbt* «ослабнути, поникнути», двн. *slaf* «слабий, кволий», снн. гол. *slap* «тс.», гот. *slēpan* «спати», дісл. *slárg* «ледар», а також, можливо, лат. *lābor*, *lābī* «спадати; ковзати, прослизнути»; іє. *(s)lab-/ (s)leb-/ (s)lap-/ (s)lep- «в'яло звисати»; думка про запозичення литовських і латиських відповідників з польської мови (Skok III 277) необґрунтована (див. Fraepkel 825). — Черных II 173; Фасмер—Трубачев III 664; Пре-

обр. II 316—317; Brückner 499; Machek ESJC 551; Schuster-Sewc 1301; Младенов 668; Mikl. EW 306; Trautmann 270; Būga RR II 571; Karulis II 212—213; Mühl.—Endz. III 921; Kluge—Mitzka 652; Vries NEW 646; Walde—Hofm. I 739; Persson Beitr. 490; Schmidt Vok. I 162—163; Торп 537; Гамкрелідзе—Иванов 419; Pokorny 655—656.

[**слаб́ник**] (бот.) «зірочник водяний, *Malachium aquaticum* Fr. (*Stellaria aquatica* (L.) Scop.)» Мак; — похідне утворення від *слаб́ий*; назва зумовлена, очевидно, тим, що ця рослина має слабе квітконосне стебло. — Нейштадт 232; Федченко—Флеров 371; Симоновић 289. — Див. ще **слаб́ий**.

сла́ва, [славéта] «історія» Пі, [**славéтник**] «прославлена людина; (ст.) міщанин», [**сла́виця**] «пуста слава» Нед, [**славно́ване**] «ювілей» Нед, **сла́вонька, сла́вен, славéтний, славі́мий** «услужуваний» Нед, **славне́нький, сла́вний, славі́тний, славі́тній, сла́вити** «хвалити; [багато говорити Нед]», [**славнейко**] «приємно» О, **безсла́в'я, знесла́вити, [осла́ва]** «слава; тріумф, блиск» Ж, **осла́влювати, ославля́ти, [обсла́вити]** «знеславити» Ж, **пóславка** «поголос, недобра слава», **просла́влений, просла́вляти, усла́влений, усла́влювати, усла́вляти**; — р. бр. др. болг. м. *сла́ва*, п. вл. нл. *slawa*, ч. слц. слн. *sláva*, схв. *сла́ва*, стсл. **слава, славити**; — псл. *slava* «слава, хвала», *slaviti* «хвалити», пов'язані чергуванням голосних із *slavъ*, *slyti* (<*slūti*) «бути славетним, називатися»; — споріднене з лит. *šlõvé* «честь, хвала», (сх.) [*šlãvė*] «честь, слава», [*šlovė*] «пишність, розкіш», [*šlãvinti*] «славити, хвалити», лтс. *slava* (*slave*) «поголос, чутка; слава», гр. κλέος (*κλέφος*) «слава», дінд. *śrāvah* «хвала, слава, честь», ав. *sravah-* «слово», дірл. *clú* «слава», іллір. (Ves-)clevesis (власна назва), тох. *kälywe*; іє. *kleu-/klou- «слухати, чути». — Черных II 173; Фасмер III 664; Преобр. II 317—318; Цыганенко 428—429; Brückner 499; Machek ESJC 552; Schuster-Sewc 1302—1303; Младенов 588;

Skok III 288—289; Мейє ОЯ 111, 278; Mikl. EW 309; Варбот ЭИРЯ II 58—70; Otrębski LP 1, 149—150; Meillet Etudes 208; MSL 9, 144, 146; Trautmann 307—308; Būga RR I 484; Fraenkel 1008—1009; Karulis II 219; Mühl.—Endz. III 920; Pokorny 606—607. — Див. ще **сліти**. — Пор. **слово**.

славіст, *славістика*, *славістичний*; — р. болг. м. *славіст*, бр. *славіст*, п. *slawista*, ч. слц. *slavista*, схв. *славист*, слн. *slavíst*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Slawíst* «славіст», фр. *slaviste*, *slavisant*, англ. *slavist* «тс.» утворено від пізнього лат. *Slavus* «слов'янин», яке зводиться до стсл. **словѣне** «слов'яни». — Kopalinski 897; Holub—Lyer 441; Вуяклија 888; Gr. Fwb. 705; Klein 1456. — Див. ще **слов'яни**.

сλάβка (орн.) «кропив'янка, *Sylvia*», *сλάβкові*; — р. *сλάβка* «*Sylvia*», бр. *слаўка* «тс.»; — неясне; можливо, в якийсь спосіб пов'язане з ч. *slavík* «соловей», слц. *slávik* «тс.».

[**славолити**] «базикати» Нед, ВеЗн; — результат контамінації слів [*славити*] «багато говорити» і *сваволити*. — Див. ще **свавобля**, **слага**.

[**слаждá**] «насолода, радість; втіха» Нед; — зворотне утворення від дієслів цсл. **наслаждати сá** (**насладити сá**), **ұслаждати** (**ұсладити**), похідних від основи **слажд-** (**слад-**), співвідносної з укр. *солодж-* (*солод-*), наявної у словах *солодити*, *солодкий*. — Див. ще **солод**.

слайд «кольоровий діапозитив», *слейд* «тс.»; — р. бр. *слайд*, п. *slajdy* (мн.), ч. *slajd*, слц. *slide* «тс.»; — запозичення з англійської мови; англ. *slide* «тс.; слайд (рухоме сидіння спортивного човна); ковзання» пов'язане з дієсловом *slide* «ковзати», спорідненим з двн. *slito* «сани», нвн. *Schlitten* «тс.», лит. *slýsti* «ковзати», псл. *slědъ* «слід». — CIC² 773; Kopalinski 897; Klein 1457—1458. — Див. ще **слід**¹.

[**слаквá**¹] «сльота; погана погода» Л, [*сляковіця*] «тс.» Мо; — запозичення з польської мови; п. [*ślakwa*] «сльота; дощ із снігом» відповідає укр. *сля-*

коть. — Brückner KZ 42, 340; Фасмер III 682. — Див. ще **сляка**.

слаквa² — див. **слуква**.

слáлом «спуск із гір на лижах; спуск по гірських потоках на байдарках», *слаломіст*; — р. болг. м. *слáлом*, бр. *слáлам*, п. ч. слц. *slalom*, схв. *слáлом*, *слàлом*, слн. *slálot*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Slálot*, фр. англ. *slalom* походять від норв. *slalom* «злегка похила лижня», утвореного з основ іменників *slad* «невеликий укіс; схил» і *lom* (*laam*) «вузька доріжка, слід», пов'язаного з *laan* «купа чого-небудь довгого; ряд будинків», спорідненим з англ. *lane* «вузький прохід», дісл. *lōp* (*lōn*) «вулиця, ряд будинків». — CIC² 773; Фасмер—Трубачев III 666; Kopalinski 897; Holub—Lyer 441; РЧДБЕ 674; Kluge—Mitzka 713; Klein 863; NSD 2291; Vries NEW 379; AEW 374.

[**сламазánник**] «партач, нікчема Нед, незграба Куз»; — неясне.

слáнець «гірська порода, що має шарувату будову», *сланцювáтий* «здатний розшаровуватися»; — бр. *слáнец*; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *слáнец*, [*стланец*] «сланець», пов'язане зі *стлать* «стелити», яке відповідає укр. *слáти* «тс.». — Фасмер III 666; Преобр. II 320, 387; Цыганенко 430; Mikl. EW 320—321. — Див. ще **слáти**².

[**слáник**] «пагорб, порослий листяним лісом; поросле підвищення в лісі з моховим покривом» Ч; — р. [*слань*] «бідна деревна рослинність», [*слáнец*] «рослина, яка стелеться по землі, особливо кущі і дерева»; — похідне утворення від *слáти* «стелити». — Фасмер III 666—667. — Див. ще **слáти**².

[**слáнцятися**] «бродити (навкруги), тинятися» Нед; — очевидно, результат видозміни дієслова *слоня́тися* «тс.» (див.).

слань (бот.) «тіло нижчих рослин, не розчленоване на стебло і листя», [*стлáнка*] «тс.» Нед, [*стланники*] «сланеві рослини, *Thallophyta*» Мак, *сланéві* «тс.»; *слáнци* «низькорослі форми дерев і чагарників із сланевим стеблом

і гілками», *стланці* «тс.», [*сланкóвий*] «сланевий» Нед, *сланкий* «який стелеться по землі» (про рослини); — р. [*слань*] «настил», [*слáнец*] «рослина, яка стелеться по землі», [*слáнка*], бр. *слáнка* «тс.»; — псл. [*stlanь*] «сланка рослина», похідне від *stlati* «слати, стелити». — Фасмер III 666, 667, 761; Преобр. II 320, 387; Цыганенко 430; Гринкова УЗ ЛГПИ 92 (1953), 68; Даль IV 218; Mikl. EW 320, 321. — Див. ще **слати**². — Пор. **слáнець**.

[**сласть**] «солодощі; розкіш» Нед, [*сластник*] «розпутник» Нед, *сластбóн* «вид пампушки», [*сластбóни*] «ласощі» Нед, *сластбóнниця* Г, Нед, *слáсний* «хтивий; непристойний; ласий; [смачний ВеУг]», [*засластбóнити*] «замаслити, засалити»; ст. *сласть* «насолада, смак, радість, утіха, пожадливість» (1627); — р. *сласть* «солодкий смак; (мн.) солодощі», бр. [*сласць*] «солодкість», др. *сласть* «солодка їжа, задоволення; хтивість, пристрасть»; — запозичено в давньоруську мову з церковнослов'янської, а пізніше в українську, можливо, окремі похідні з чеської чи словацької; стсл. **сласть** «солодкість, солодка їжа; смак; прянощі; блаженство, насолада», як і ч. *slast* «насолада», слц. *slast'* «тс.», зводиться до псл. *solstь (<*sold-ть) «солодкий смак», похідного від *soldъ «солодкий». — Черных II 174; Фасмер III 666, 667, 712—713; Цыганенко 429—430; Machek ESJC 551; Holub—Lyer 441. — Див. ще **сóлод**.

слати¹, *слáтися* «посилати старостів, сватати», *висилáти*, [*висилáчи*] «відправник» Куз, *вісилка*, *вісланець*, *відсілка*, *відсильний*, *дбсілка* УРС, Ж, *засилáтися* «слатися», *заслáнець*, *заслáння*, [*насилка*] «наслання» Ж, Бі, *наслáння*, [*обсілка*] «хабар, подарунок» Пі, *пересілка* СУМ, Нед, *пересильний*, *передпосілка*, [*післанець*], [*післанецтво*] «ходіння послом» Нед, [*післáтник*], [*післáництво*] «посольство», [*післáнство*] «тс.», [*післáницина*] «плата послуг», [*післіг*] «посланець» тж, *підсілка*, *послуváти* Нед, [*посилáнець*] «посла-

нець» Куз, [*посилáч*] «відправник» Куз, *посілка*, *послáнець*, *послáтник*, *послáння*, *посóл*, *посóльство*, *посилáльний*, [*посёл*, *посельство*], [*присіл*] «присилання», *присілка*, [*присіл*] «посланець» Нед, [*присліг*] «тс.» Нед, *розсілка*, *розсильний*; — р. *сласть*, бр. *слаць*, др. *сълати*, п. *śtać*, ч. *poslati*, *posílati*, слц. *slat'*, вл. *śtać*, нл. *śtaś*, схв. *слáти*, слн. *posláti*, *pošljati*, стсл. **сълати**; — псл. *sъlati* «посилати, відправляти»; — загальноприйнятої етимології не має; зіставляється з гот. *saljan* «підносити; жертвувати», двн. *sellen* «переправляти», дангл. *sellan* «передавати, продавати», дісл. *selja* «тс.» (Schuster-Sewc 1301; Rozwadowski MPKJ 2, 352; Mikkola Ursl. Gr. I 79; Trautmann 292; Pokorny 899); зближується з алб. *sŭljem* «кидаюся, біжу», *sulmë* «квапливість, стрімкість» (Meyer EW 396; Lidén Arm. St. 77—78), з вірм. *slanam* (**kul-*) «кидаюся, біжу, лечу» (Lidén тж), з гол. *hollen* «бігти риссю» (van Wijk IF 24, 238), з лит. *siųsti* «слати» (Petersson BSl. Wortst. 87; Trautmann 292); мало обґрунтовані пов'язання з дінд. *pra-sulati* «вштовхує» (Rozwadowski тж; Lidén тж; Uhlenbeck 338), гр. *ιάλλω* «посилаю» (Machek ESJC 552), вірм. *yłem*, *yłarkem* «шлю» (Meillet MSL 8, 238; Lidén тж), лит. *selėti* «прийти», *salti* «танути, текти» (Ondruš St. sl. 1960/6, 193—194), сл. *sul-*, відображеним у р. *посұл* (Брандт РФВ 24, 188). — Черных II 174; Фасмер—Трубачев III 667; Преобр. II 320; Brückner 499, 525; Holub—Kop. 287; Skok III 280; Pedersen KZ 39, 458; Mikl. EW 333.

слати², *стеліти*, [*сліще*] «місце, де розстилають льон», [*стеливо*] «підстилка Нед; Гаптування О», *стеліна*, *стеліще* «місце, де розстилають льон, коноплі», [*стеління*] «підстилка; дерево для стелі», [*стелька*] «устілка» Нед, [*стельник*] «стеля» Ва, *стеля* «верхнє внутрішнє покриття; [підлога Нед]», [*стелянка*] «підстилка» О, [*стіль*] «стеля» Куз, [*столь*, *стóля*] «тс.» Л, [*стальніца*] «частина стелі між балками» Л, [*вістілка*] «прокладка під устілку» Я,

застилати, застил, застілка, [засти́л] «кусок шкіри, яким закривається діра у постолі» Ж, [засти́лка, засто́ла] «тс.» Ж, [застьо́л] «покривало», [застьо́ла] «покривало для воза», насті́л, настілка, насті́льний, насті́лка УРС, Ж, насті́льний, [пересті́льниця] «постіль» (?) Нед, [післа́нь, післа́нь] «тс.» Нед, підстеля́ти, підсти́лати, [підсте́ля] «стійло корів» Нед, підсти́лка, підсти́лка, [підстьо́л] «підстилка» ЛЧерк, підсти́лковий, підсти́льний, [постеле́нок] «постіль» О, [постелі́нка] «підстилка для худоби» О, [посте́льниця] «дошка в дні воза», постеля́, пості́лка, [пості́вка] «постіль; покіс», пості́лка, по́стіль, [пості́льниця] «постіль» Нед, [пасте́льник] «солом'яна мата» ЛПол, [прости́лка] «тонка ковдра» ЛПол, [прости́лка] «доріжка на долівці» Ва, [прости́ль] «постіль» ВеБ, розсти́л, усти́лка, [вүсти́лка] «устілка (шкіряна, у селян також із соломи)», [вүсти́лок] «устілка (віхоть соломи в чоботі)» Ме; — р. стлать, стеліть, бр. слаць, др. стьлати, п. słać, ścielić, ч. stlát, слц. stlat', вл. słać, нл. słaś (sćelu), ст. stlaś, болг. стеля́, слн. stláti, стсл. посты́лати (постеля́); — псл. stьlati, steljo; — споріднене з лтс. slāt «навантажувати, пакувати», гр. στέλλω «готую, посилаю», вірм. aḡa-staḡ (*stl-no) «покрівля, дах», лат. lātus (<*stlatus) «широкий»; іє. *stel- (*stl-) «розстилати», пов'язане з *ster- (*str-), відображеним у лат. sterno «насипаю, розстилаю, стелю», гр. στóρνυμι (сторевнүми) «тс.», псл. *stogna, укр. сторо́на́. — Черных II 203—204; Фасмер III 753—754; Преобр. II 387—388; Brückner 499; Machek ESJC 578; Holub—Kop. 352; Schuster-Sewc 1301—1302; Младенов 608; Mikkola Ursl. Gr. III 90; Rozwadowski MPKJ 2, 352; Mikl. EW 324; Trautmann 286; Mühl.—Endz. III 924; Walde—Hofm. I 772; Debrunner IF 52, 67; Pokorny 1018—1019. — Пор. сті́л, сто́ро́на́, тло.

[слати́на] «ропа; сіль» Шух, Нед, Куз, ст. слати́на «соляні копальні»

(XVII ст.); — очевидно, запозичення з румунської мови; рум. slátină «джерело із солоною водою; багнисте, грузьке солоне місце» виводиться з південнослов'янських мов; болг. [слати́на] «низьке місце, звідки тече вода; джерело», м. слати́на «солоня земля», схв. слати́на «солоне джерело (цілюще)», слн. slátina «вуглекисла вода», як і стсл. слати́на «солоня вода», ч. слц. slatina «торф'яне болото», споріднені з укр. солотвина «багнувате місце». — Vpncenz 13; СДЕЛМ 387; DLRM 776; Фасмер—Трубачев III 714; Младенов 589—590; Skok III 303—304; Machek ESJC 552. — Див. ще солотвина.

слебезувати «читати по складах; повільно, одноманітно читати або розповідати; пересуджувати; говорити багато, безладно, без упину, часто про що-небудь неістотне, нецікаве; говорити запобігливо, підлесливо», слєбізувати «тс.», [лебезувати] «базікати» Ж; — бр. заст. слєбізаваць «читати по складах», [слябізаваць] «тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [ślebizować] «читати по складах», [śląbizować] «тс.» пов'язані з дієсловом sylabizować «тс.» (з 1558), похідним від іменника sylaba «склад»; значення «говорити запобігливо, підлесливо», можливо, виникло під впливом слів [лебезувати] «залицятися», лабу́знитися «леститися; підлабузнюватися». — Brückner 528; SW VI 535. — Див. ще сілаба.

слєве — див. сливє.

[слідж] «оселедець» ВеЛ; — запозичення з польської мови; п. śledź «оселедець» походить від дісл. sild «оселедець», síld, дшв. sild, до яких зводяться також р. сельдь, укр. [селєдець] «тс.». — Brückner 530; Фасмер III 597. — Див. ще оселєдець¹.

слеж — див. слиз¹.

слєжик — див. слиж².

[слєз] (бот.) «калачики лісові, Malva silvestris L.» Мак, [слєзінь] «собача рожа тюрінгська, Lavatera thuringiaca L.» ВеНЗн, [хлєзінь] «тс.» тж, [слєз] «алтея лікарська, Althea officinalis L.»

Мак, [слиз] «тс.; гібіск, Hibiscus L.»
 Мак; — запозичення з чеської або словацької мови; ч. sléz (slez) «мальва, (ст.) алтея лікарська», слц. slez (sliez) «мальва» споріднені з укр. [слиз] «мальва; алтея лікарська» (див.). — Пор. **слиуз², сляз.**

[**слезинець**] (бот.) «аспленій північний, Asplenium septentrionale (L.) Hoffm.»
 Мак; — неясне.

слезити, слезитися — див. **сльоза**.

[**слемéно**] «брус, який з'єднує крокви» ОЛА 1981, [слембéна] «тс.; жердка в хаті, на яку вшали одяг та ін.», [слéмба] «місце між кроквою і покрівлею» тж, [ослеме́ни] «підпори, на яких держиться колиба» О; — запозичення з чеської і словацької мов; ч. діал. слц. slemeпо «найвища балка в даху», як і п. заст. ślemię «тс.», вл. ст. sleme «поперечна балка», болг. діал. м. слéме «центральна балка в даху», схв. слёме (сльёме) «найвища балка в даху», слн. sléme «тс.», р. [соламя] «товста колода як опора для даху; стріла колодязного журавля», [соллом] «перекладина, крокви», бр. [саламяно́] «жердина як важіль для діставання відра з криниці», зводяться до псл. *selme «колода, перекладина», спорідненого з лит. šelmuo (род. в. šelmeis) «гребінь даху, довгий брус», šelmenys «тс.», можливо, також лат. culmen «верх, дах», гр. σέλιμα «брус, поміст»; очікуване укр. *соллом'я не збереглося. — Німчук НЗ УЖДУ 14, 187; Клепикова ОЛА 1981, 52—59; Фасмер III 668—669; Brückner 531; Machek ESJC 553; Младенов 590; Skok III 290. — Пор. **селéмено.**

сленг «жаргон»; — р. бр. сленг, п. ч. слц. вл. slang, болг. сленг, сланг, схв. сланг, слн. sléng, sláng «тс.»; — запозичення з англійської мови; англ. slang «сленг, жаргон; обляяти», можливо, походить з якоїсь скандинавської мови (пор. норв. slengja kjeften «зловживати словами», букв. «метати, кидати щелепами», slengjematn «прізвисько», slengjeord «нове жаргонне слово») і споріднене з англ. sling «метати, кидати,

жбурляти». — СІС² 773; Kopaliński 897; Holub—Lyer 441; Ivanová-Salingová—Maříková 804; РЧДБЕ 674; Вујаклија 888; Klein 1455; NSD 2291—2292.

слесак — див. **слюсак**.

сли — див. **єслі**.

сли́ва «(бот.) Prunus L.; [крашанка О]», [сливі́на] «слива; слинове дерево; сливовий сад Нед», сли́вка «слива; [крашанка] О», сливни́к, сливня́к, сливови́ця, [слив'я́к] (ент.) «сливовий довгоносик (?), Magdalis pruni» Нед, слив'я́нка, сли́вовий, [слив'я́ний] Нед, [сли́вити] «розмальовувати писанки», [сли́вчити] «тс.», підсли́вок (вид гриба); — р. болг. м. сли́ва, бр. сли́ва, п. śliwa, ч. слн. slíva, слц. sliva, вл. slowka, [slěuka, sliuka], нл. sliwa, полаб. slajveňä, схв. слыва, шльыва, слн. slíva, с.-цсл. слива; — псл. sliva (*slivьka) «слива»; — остаточно не з'ясоване; здебільшого тлумачиться первісно як назва синюватого кольору і в такому разі зіставляється з лат. *livos «синюватий», livēre «мати синюватий колір», livor «синювате забарвлення», двн. slēhe «терен», slēwa (<*sloi-k^{uo}), нвн. Schlehe (<*slai-hō), Schledorn, шв. slå(n) «тс.», дірл. li «колір, блиск», кіпр. lliw «тс.», що зводяться до іє. *slī-uo- «синюватий». — Черных II 175; Фасмер III 670; Преобр. II 321—322; Brückner 531; Machek ESJC 555; Schuster-Sewc 1315—1316; Младенов 590; Skok III 405; Критенко Вступ 521; Mikl. EW 307; Trautmann 269—270; Kluge—Mitzka 655; Persson Beitr. 180; Specht 205—206; Гамкрелидзе—Иванов 711; Pokor-py 965.

[**слива́р**] «нікчема; ледар» Нед; — неясне.

сливé «майже, мало не, трохи не; мабуть, чи не, можливо», [слéве] Нед, сливéнь «тс.»; — очевидно, результат видозміни форми 3-ї ос. одн. теп. ч. [сливé] від дієслова [сли́ти] «бути відомим, славетним; *вважатися, *називатися». — ІУМ Морфологія 490. — Див. ще **сліти**.

слі́вити, сли́вчити — див. **сли́ва**.

[слигоніти] «тонко прясти» Нед; — неясне; пор. р. [слигозитъ] «плутати» (про ткання, мотання).

слиж¹ (іхт.) «голець, в'юн, *Nemachilus barbatulus* L. (*Cobitis barbatula*)», [слигак Л—Г, слиган ВеУг, ВеНЗн, слижай ВеНЗн, слижан Куз, слижик Нед, слижун Куз, слизик] «тс.», [слизь] «бельдюга європейська, *Zoarces viviparus*» Нед; — р. [слиз] «голець», [слизик], бр. [слиж, слижык], п. *šlíz*, [šlízuk], ч. [slíž, šlíz, šlíz], слц. *slíž*, вл. *šlíz* «тс.»; — псл. *slizъ, slizъ* (<*slizъ) «голець, в'юн», утворені від *slizъ (slizъ)* «слиз»; народні назви цих риб зумовлені тим, що їх тіло вкрите шаром слизу; пор. семантично подібні назви гольця нім. *Schmerle, Schmerling*, похідні від іменника *Schmer* «мазь; (ст., діал.) сало, жир»; лит. *slizis* «в'юн», *slizys* «тс.» запозичені з польської мови. — Коломиец Проісх. назв. рыб 40; Маркевич—Короткий 140—141; Фасмер III 671—672; Преобр. II 322; Brückner 531; SW VI 732; Machek ESJC 555; Schuster-Sewc 1459; Mikl. EW 307; Uhlenbeck KZ 39, 259—260. — Див. ще слиз¹.

слиж² «поперечний брус у стелі з хмизу», [сляж] «тс.», [слѣжик] «один із стовпців, на яких установлена піч» ЛексПол, [слиги] «товсті перекладки»; — р. *слѣга* «лата; перекладка; жердина», [слѣга] «тонка довга колода, важіль», [слизы] «колоди, поставлені похило, для скочування колод, для спуску суден на воду», бр. [слиж] «довга колода, яка кладеться по боках мосту для укріплення настилу; колода, по якій спускають на воду човна», [слюга] «поперечна колода під підлогою»; — не зовсім ясні форми; зіставляються з лит. *slėgti* «давити» або *slėkšnis (slėkštis)* «попір», лтс. *slėkšnis* «тс.», *slėņge (slėņgis)* «одвірок» (Фасмер III 681; Преобр. II 321); частково можуть бути зіставлені з п. *sliz* «дерев'яна балка, сталева шина або линва, які направляють рух кліті у шахті», р. [слизы] виводиться від гол. *slee* (мн. *slees*) «підставки для спуску» (Фасмер—Трубачев III 672).

слиз¹, слизь, [слиж] «слиз» Нед, [слеж] «тс.» Нед, [слизень] «слимак» Нед, *слизняк* «тс.», [слизниця] «слизова оболонка» Нед, [слизніця] «запалення слизової оболонки» Куз, [слизота] «слиз Нед; сукровиця», [слизюк] (зоол.) «аріон лісовий, маслюк, *Agriop empiricosum*» Нед, [слиз'як] «тс.» Нед, *слизистий, слизуватий, слизький* «вкритий слизом; який містить слиз», *слизити, слизотити, ослизнити*; — р. *слизь*, бр. *слизь*, ч. слц. *sliz*, болг. *слиза* «слина», слн. [slíz] «слиз»; — псл. *slizъ* <*slei-zǐ «слиз», пов'язане чергуванням голосних з *sljuzъ (*sleu-zǔ)* «тс.»; — зіставляється з дісл. *slíkr* «слиз на шкірі риб», снн. *slík* «намул»; іє. *(s)lei-g «слизистий». — Черных II 175—176; Фасмер—Трубачев III 671—672; Machek ESJC 555; Schuster-Sewc 1315; Pokorny 663—664. — Пор. склизити, слизький, слюз¹.

[слиз²] (бот.) «калачики лісові, *Malva silvestris* L.; алтея лікарська, *Althaea officinalis* L. Мак», [слизівник] «вид калачиків, *Malva rotundifolia*» Ко, [слизник] «алтея лікарська» Мак, [слиз] «тс.» Мак, [слизт] «калачики» ВеУг, ВеНЗн, Мак, [слиз дикий] «собача рожка тюрингська, *Lavatera thuringiaca* L.» Мак, [слизіця повстяниста] «тс.» Мак, Куз, [слюз турецький] «калачики лісові» (з п. ?); — р. [слизник] «алтея, *Althaea* L.», бр. [сляз] «калачики» (з п.), п. *slaz*, ч. *sléz*, слц. *slez*, [sliez], вл. *šlěz*, нл. *slěz*, болг. м. *слез* «тс.», схв. *слѣз, слѣз* «тс.; алтея», слн. *sléz* «алтея», р.-цсл. *слѣзъ* «тс.»; — псл. *slězъ (slizъ)* «мальва, алтея», очевидно, пов'язане з *slizъ* «слиз, слизота», *sljuzъ* «тс.»; назва зумовлена тим, що вся рослина калачиків і корені алтеї містять слизові речовини. — Шамота 132; Лік. росл. Енци. дов. 32, 189, 190; Brückner 530; Machek ESJC 554; Schuster-Sewc 1457; Skok III 285. — Пор. слез.

[слизень¹] «селезінка»; — очевидно, видозмінене запозичення з польської мови; п. *śledziona*, ст. *sleziona* «тс.» відповідає укр. *селезінка* (див.).

слизень² — див. **слиз**¹.

слизик¹, *слизь* — див. **слиж**¹.

слизик² — див. **слизький**.

[**слизняк**¹] (бот.) «рястка зонтична, *Ornithogalum umbellatum* L.» Мак; — похідне утворення від *слиз*, зумовлене, очевидно, тим, що ця рослина містить слизистий сік; пор. подібні з семантичного погляду інші народні назви рястки — [*маслянка*] «рястка короткогрозниста, *O. brachystachys* Fisch.», *сопляк* «рястка поникла, *O. nutans* L.». — Словн. бот. 473; Вісюліна—Клоков 70; Федченко—Флеров 246; Симоновић 329—330.

слизняк² — див. **слиз**¹.

[**слизняки**] (бот.) «вид грибів, *Mucorales*» Мак, *слизовики* «*Mucorphyta*»; — р. *слизевики* «тс.»; — похідне утворення від *слиз*; пор. іншу назву *Mucorales* [*плісняки*]. — Див. ще **слиз**¹.

слизький «дуже гладкий; ковзкий», *слизькуватий*, [*слизик*] «голиш (круглий гладенький камінець)» Ме, [*слизина*] «крутий прямовисний берег» Пол, *слизота* «слизькість», [*слискавица*] «ожеледь» ВеБ, *слизти* «зісковзнути; зникнути», *слизнюти*, *зслизати*, *зслизти*, *зслизнюти*, [*ізслизати*] ВеУг «тс.», *вислизати*, *віслизнюти*, *ослизнютися* «посковзнутися», *послизнюти* «позникати», *послизнютися*, *прослизати*, *прослизнюти*, [*розслизнютися*] «розтектися, зникнути» Нед; — р. *слизкий*, бр. *слизкі*, п. *śliski*, [*ślizki*], ч. *slizký*, слц. *slizký*, [*slzky*], нл. *slizpiús* (se) «розпливтись», слн. *slízek* «слизький», стсл. *slъzъkъ* «тс.»; — псл. *slizъkъ* «слизький», *slъzъkъ* «тс.», очевидно, результат контамінації основ *sk^hl-zati «сковзати», *sk^hl-zъkъ «ковзкий» і *slizъ* (*slizъ*) «слиз»; разом з тим значення «ковзати» і «слиз» були обидва властиві вже іє. *(s)lei-g-; пор. днв. *slīhan* «крастися; повзти» (<«ковзати»), гр. *λίυδην* «злегка зачепивши» і дірл. *slīgim* «забруднюю», днн. *slīk* «намул». — Фасмер—Трубачев III 671—672; Преобр. II 299; Brückner 531; Machek ESJC 555; Holub—Kop. 337—338; Schuster-Sewc 1315; Pokorný 663—664. —

Див. ще **склизіти**, **слиз**¹. — Пор. **сльоза**.

слимак¹ (зоол.) «равлик, *Helix* L.», [*слимаг*] «слизень, *Limax*» ВеНЗн, [*слимба́к*] «слизень; равлик» ВеУг, [*слиминда́к*, *слимбуж*] «тс.» тж, [*слиму́ж*] «равлик» Г, Нед, ВеУг, [*слиму́жка*, *слиму́ш*, *сломок* ВеНЗн] «тс.», *слимакуватий*; — р. [*слимак*], бр. *slimák*, п. *slimak*, ч. *slimák*, слц. *slimak*, вл. *šlink*, нл. *slinik*; — псл. [*slim-akъ* (*slin-ikъ*)] «слимак»; — споріднене з гр. *λείμᾶξ* (род. в. *λείμᾶκος*) «слизень», лат. *limāx* «тс.», дісл. днв. *slīm* «слиз; намул», нвн. *Schleim* «тс.»; іє. *(s)lei-m- «слизистий». — Фасмер III 672; Brückner 531; Machek ESJC 554; Schuster-Sewc 1458; Mikl. EW 307; Zubatý St. a čl. I 1, 190; Mühl.—Endz. III 939; Būga RR II 574; Frisk II 97; Walde—Hofm. I 802; Kluge—Mitzka 656; Pokorný 662—663. — Пор. **слиз**¹, **слина**.

слимак² «(заст.) прислужник, послушник, монастирський служник»; — неясне; можливо, результат перенесення на прислужника назви *слимак* «слизень».

[**слимак**³] «відросток лобової кості» Нед; — неясне.

слимезина, *слимизене* — див. **симезилина**.

слина, [*слина́вець*] «слинько» Нед, [*слинавка*] (вет.) «ящур» ВеЛ, *слинівка* «тс.», *сли́нка*, *слинтя́й*, [*сли́нявиць*] «тютхтій, мамула» О, *слинько́*, [*сли́ня*] «слина», *сли́нявка* (вет.) «ящур», *слиня́вчик*, [*слюна́*] «слина» Нед, *сли́нний*, *сли́нявий*, [*сли́навити*] «пускати слину» ВеУг, *сли́нити*, [*заслі́нивець*] «слинько» Ж, *заслі́нений*, *заслі́нитися*; — р. [*сли́на́*], *слюна́*, бр. *slína*, [*слю́ня*], п. *slina*, ч. слц. *slina*, вл. *sliny*, [*slěny*], нл. *slina*, полаб. *slajna* (<*slina), болг. м. *slína*, схв. *slǐna*, слн. *slína*, стсл. *slinna*; — псл. *slina* «слина», *sljupa* «тс.», похідні утворення з суфіксальним -n- від іє. *(s)lei-, *(s)leu- «слизистий, клейкий», того самого, що і в псл. *slim-akъ* «слимак», *slizъ* «слиз»; — споріднене з лтс. *slīēnas* «слина; густий слиз», *slīēkas* «тс.», *slīēnāt* «бризкати

слиною». — Черных II 178; Фасмер III 672; Преобр. II 332; Brückner 531; Holub—Kop. 337; Machek ESJC 555; Schuster-Sewc 1314—1315; Olesch 953; Младенов 590; Skok III 285—286; Mikl. EW 307; Zubatý St. a čl. I 1, 189—192; Vāga RR II 573; Meillet Études 445—446; Эндзелін СБЭ 198; Trautmann 269; Mühl.—Endz. III 939; Karulis II 225; Persson Beitr. 890; Pokorny 662—663. — Пор. **слиз¹**, **слимак¹**.

[**слинавець**] (іхт.) «бабець-головач, Cottus gobio L.» ВеНЗн, ВеУг; — бр. [слюняўчык] «йорж, Aserina cernua L.»; — очевидно, похідне утворення від *сліна*; мотивація назви неясна. — Див. ще **сліна**.

слінник — див. **безслинник**.

[**сліти**] «славитися» Нед, [сліннути] «розноситися, розголошуватися», [ослінятися] «давати про себе звістку» Си; — р. *слыть*, *слыву́*, ст. *слову́* «славитися, вважатися», бр. *слыць* «тс.», др. *слути*, *слову* «тс.; називатися», *слытие* «назва», п. *slupać* «славитися», ч. *slouti*, *sluji*, *slypouti*, ст. *slúti*, *slovu* «слити», слц. *slut'*, *slujem* «називатися, вважатися», слн. *slúti*, *slóvem*, *slújem* «славитися», стсл. **слоути**, **словж** «зватися, слити»; — псл. *slūti* (<*slou-) «називатися, говоритися, поширюватися (про чутки)», *slyti* (<*slū-) «тс.», пов'язані з *slovo* «слово», *slava* «слава», *slūxъ* «слух»; — споріднене з лтс. *sluvēt* «слити», *slūt* «поширюватися, ставати відомим», *sludināt* «оголошувати», дінд. *śrutáḥ* «почутий, відомий», *śrútiḥ* «слух, вухо, слухання», *śrṇóti* «чує», ав. *srūti-* «повідомлення», *srūta-* «почутий», гр. *κλέωμαι* (*κλέω*) «славлю, вихваляю», *κλυῖναι* «слухай», *κλυτός* «славний», лат. *clueo*, *-ēre* «зватися», ірл. *cluinim* «чую», двн. *hlūt* «голосний», вірм. *lu* «відомий», *lug* «слухання, чутка, повідомлення»; іє. **k̄leu-*, **k̄lū-* «слухати». — Черных II 177—178; Фасмер III 680; Преобр. II 328—330; Соболевский Лекции 249; Brückner 502; Holub—Kop. 338—339; Machek ESJC 557; Skok III 288—289; Mikl. EW 309; Варбот ЭИРЯ II 58—70; Trautmann 307;

Mühl.—Endz. III 942—943; Uhlenbeck 315—316, 320; Mayrhofer III 372—374, 389—390; Frisk I 869—870; Walde—Hofm. I 237—238; Pedersen Kelt. Gr. II 495; Pokorny 605—607. — Пор. **слава**, **сливэ**, **слихати**, **слово**, **слух**.

слихати (заст.) «чути», [слішати] «тс.» ВеЛ, *слих* (заст.) «слух, чутка», [сліху] «скроні» ДзУЗЛП, [слішка] «тс.; звістка, повідомлення», [слішно] «чутно» Нед, ВеЛ, [бэзслихи] «глушина», [пбслих] «чутка» Нед; — р. *слыхать*, *слышатъ*, бр. [слыхаць], *слых*, др. *слышати*, п. *slýchać*, *slýszec*, ч. *slýchaty*, *slyšeti*, слц. *slyšat'*, вл. *slýšeć*, нл. *slýšaś*, схв. *слышати*, слн. *slīšati*, стсл. **слышати**; — псл. *slyxati* (ітератив), *slyšati* < *slyxēti, *slyxъ*, пов'язані чергуванням кореневих голосних з *sluxati «слухати», *slušati* (<*sluxēti), *sluxъ* «слух»; — споріднені з дінд. *śrōṣati* «чує, слухає», *śrūṣṭiḥ* «слухняність», ав. *a-sruṣti-* «неслухняність», двн. *hlosēn* «слухати, слухатися», нвн. [losep] «слухати», *lāuschep* «тс., прислухатися; підслухувати», днн. *hlust* «слух, вухо, слухання», лит. *raklūsti* «слухатися». — Фасмер III 680; Преобр. II 327—328; Brückner 502; Holub—Kop. 340; Machek ESJC 559; Schuster-Sewc 1309, 1310; Skok III 288; Mikl. EW 309; Варбот 100; Trautmann 308; Fraenkel 265; Mühl.—Endz. III 920; Uhlenbeck 321; Mayrhofer III 372—374; Kluge—Mitzka 427, 446; Walde—Hofm. I 238; Persson Beitr. 354; Pokorny 606—607. — Пор. **слава**, **сліти**, **слово**, **слух**.

[**сличіє**] «гармонія, доброзвучність» Нед; — р. [сличие] «подібність», *сличатъ* «зіставляти, порівнювати», др. *сълчице* «подібність; природа, сутність; образ, обряд», *сълчичныи* «подібний; пристойний, досконалий»; — семантично видозмінене запозичення з церковнослов'янської мови; стсл. цсл. **сълчичик** «сутність, іпостась, особа», очевидно, зводиться до псл. *[*sъliciti*] «порівняти, зіставити», утвореного від *likъ* «лик, зображення». — Див. ще **лик¹**, **лицé**. — Пор. **слічний**.

[сліва́к] «пузир на тілі людини чи тварини» Л; — неясне, можливо, пов'язане зі *сліва*.

слід¹ «відбиток ноги; треба, варто», *сліді́ць* «таємний агент поліції; [детектив Куз]», *слідження*, [сліді́тель] «розвідник; дослідник» Нед, [слідник] (мат.), [слідова́тель] «слідчий», [слідствéнність] «послідовність» тж, *слідство* СУМ, Нед, *слідування*, *слідчий*, [сліді́мий] «розшукуваний» Нед, [слідні́й] «помітний» Нед, *слідко́м*, [слідно] «отже» ВеУг, [слідова́тельно] «тс.» Нед, *слідо́м*, [слідо́ю] «слідом» Нед, [слідьма́] «тс.» Нед, *сліді́ти* «іти слідом, переслідувати, стежити; залишати брудні сліди», *слідкува́ти*, [слідствува́ти] «вести слідство», *слідува́ти* СУМ, Г, *безслідний*, [ві́слід] «дослідження, результат дослідження; наслідок Ж», [ві́слідува́ти] «вислідити» Я, [в-по́слід] «потім, нарешті» Ж, *до́слід*, *дослі́дження*, *дослі́дник*, *дослі́дництво*, *до́слідний*, *дослі́дити*, [запо́слідити] «упослідити» Ж, *наслідко́вість*, *наслідник*, *на́слідок*, [на́слідство] «спадщина», *на́слідувач*, *наслідний*, *на́слідувальний*, [напо́слід] «нарешті» ВеУг, *на́слідува́ти*, *напо́слідку* УРС, Ж, *напо́слідок* тж, [непрослі́дний] Куз, *обслідувач*, *обслідува́ти*, [о́дслід] «слід, ознака» Куз, *переслідування*, *переслідувач*, *переслідува́ти*, *підслідний*, *по́слід*, [по́сліда] «слід; ознака» Нед, [по́слідь] «тс.» Нед, *по́слідо́вник*, [по́слідок] «залишки; наслідок», [по́слідній] «останній», *по́слідо́вний*, *по́сліду́щий* «останній», [при́слідок] «слід» Нед, [припо́слідок] «кінець», *про́слід* «слід», *прослі́док* «тс.», *ро́зслід*, *услі́д*, [у́послі́д] «потім; нарешті», [у́послі́док] «тс.», *у́послі́дження*, *у́послі́дити*; — р. бр. *след*, др. *слѣдъ*, п. *ślad*, *śledzić*, ч. слц. *sled*, вл. нл. *slēd*, болг. *следа́*, м. *следа*, схв. *слѣд*, *слѣјед*, слн. *sléd*, стсл. **слѣдъ**; — псл. *slēdъ* «слід, колія»; — споріднене з лит. *slidùs* «гладкий, слизький», *slýsti* «сповзати», лтс. *slaiðs* «похилий, спадистий; гладкий», *slīēde* «слід, колія (слід саней)», *slist* (*slīst*) «сковзати»,

slidēt «тс.», прус. *slidenikis* «собака-шукач», дангл. *slīdan* «сковзати, сповзати», свн. *slīten* «сковзати», двн. *slīto* «сани», нвн. *Schlitten* «тс.», дінд. *srédhati* «блукає, блудить; сковзає», гр. *ὄλισθάνω* «сковзаю»; іє. *(s)leidh- «слизький; ковзати». — Черных II 174—175; Фасмер III 668; Преобр. II 330—331; Булаховський Вибр. пр. III 384; Brückner 530; Holub—Kop. 336; Machek ESJC 268; Schuster-Sewc 1313—1314; Младенов 590; Skok III 284; Mikl. EW 306; Trautmann 269; Būga RR II 572; Fraenkel 830; Mühl.—Endz. III 931, 937—938; Karulis II 223—224; Kluge—Mitzka 658; Frisk II 135, 377; Mayrhofer III 558; Pokorny 961.

[слід²] (род. в. *слода́*) «соляний струмок» Нед, [слінкі́] «солоне джерело» Нед; — неясне; можливо, через п. *słod-* «солодкий» у якийсь спосіб пов'язане з іє. *sal- «сіль».

сліз — див. **слез**.

[слій¹] «прожилка, візерунок у деревині Нед; волокнина, фібра Куз; шар землі Бі», [сло́й] «тс.» Нед, *слоі́стий* «шаруватий, листовий», *слоі́ти* «робити шари, укладати шарами», [прослі́й] «прошарок» Куз; — р. *сло́й* «шар, пласт», бр. *сло́й* «тс.», [річні кільця у дереві; сувій, шматок полотна], п. *słój* «шар; прожилка, жилка (у дереві, мармурі)», ч. *sloj* «шар, пласт, поклад», слц. *sloj* «шар, пласт», болг. *сло́й* «тс.», [кірка льоду], м. *сло́ј* «шар», схв. *сло́ј* «шар, пласт», слн. *sloj* «гірський пласт, поклад», р.-цсл. **слон** «пласт, шар», **слокватын** «шаруватий»; — загальноприйнятого пояснення не має; реконструюється (Фасмер III 674; Черных II 176; Преобр. II 323; Веґн. I 729) псл. *sʎoʎь (первісно) «те, що зливається, стікає», утворене з префікса *sʎ- «з-; разом» та іменної основи *loʎь, пов'язаної чергуванням кореневих голосних з дієсловом *liti*, *lʎjō* «лити»; більш переконливою є реконструкція псл. *sloʎь «шар, пласт; річні кільця (у дереві)», зближуваного з лтс. *sleja* «риска, лінія, смужка», прус. *slayan* «санный полоз», лит. *šlājos* (жін.

р., мн.) «сани», *šliēti* «притуляти», лтс. *sliet* «тс.», дінд. *šráyati* «притуляє», ав. *stauyatē* «притуляється», лат. *slīpo* «нахиляю», гр. *κλίνω* «притуляю»; іє. **klojo-s.* — Brückner 500; Holub—Kop. 339; Machek ESJČ 555—556; Trautmann 309; Mühl.—Endz. III 924—925, 939—940; Pokorny 602.

слій² — див. **слоїк**.

[слікота] (зах.) «красота» Нед; — не зовсім ясне; можливо, похідне утворення від запозиченого **[слічний]** (<п. *śliczny*) «прекрасний, чудовий».

[слімень] (зоол.) «вид змії» Нед, **[сліминь]** «вуж, гадюка, змія» ГрицАВ, **[сліминь]** «гадюка» тж; — р. **[сливень]** «веретільниця, мідяниця, *Anguis fragilis*», бр. *слівень*, **[слімень]** «тс.», п. **[śliwień]** «отруйна змія»; — результат видозміни форми **[сліпинь]** «вуж, гадюка, змія» (р. *слепень* «веретільниця»); сумнівне пов'язання р. **[сливень]** з лит. *slībinas* «казковий злий змії» (Карский РФВ 49, 21; Лаучюте 148). — ГрицАВ 68, 146; Фасмер III 672.

слімка — див. **слонька**.

слінки — див. **слід²**.

[сліп] «велика пастка, ведмежа пастка» Нед, **[слоп]** «пастка на ведмедя» О, **[слопéць]** «пастка Нед; мишоловка О; вид западні для птахів Г; щипці для горіхів Нед», **[снoвпéць]** «пастка на пацюків» ВеУг, **[прісліп]** «ведмежа пастка» Куз, **[прислопíти]** «піймати пасткою» Нед; — р. **[слопéць]** «пастка, западня; капкан», п. **[słopiec]** «пастка, западня (з деревини)», **[słop; słap, ślap, człap, szłap]** «тс.», *slęp* «вид рибальської сітки», ч. слц. *słopes* «пастка», *chlopes* «тс.», вл. *słapaś* «ловити, хватати», *słapaś* «захопити зненацька», нл. *słapaś* «ловити; хватати»; — псл. *słopъ, slapъ*; — очевидно, звуконаслідувальні утворення, паралельні до **xlop-* «хлопати», можливо, пов'язані з іє. **sel-* «лопнути, тріснути»; зіставляється з англ. *slap* «легкий удар, шльопання», нвн. *schlapp* (виг.) «хлоп», *Schlarpe* «шльопання рукою; удар; невдача, поразка» (Schuster-Sewc 1302; Matzenauer LF 7, 220—221;

ZfSlPh 11, 373), ч. *slap* «водоспад, поріг (на річці)» (Schuster-Sewc 1302, 1307); можливо, пов'язане зі **[склепці]** «тента»; неприйнятне виведення від псл. **st^blpъ* «стовп» (Преобр. II 324). — Фасмер III 675; Brückner 500; Schuster-Sewc 1302; Rudnicki Prast. II 67; Mikl. EW 308. — Пор. **склэпці, совп, солóпити, хлóпати**.

[сліпак¹] (зоол.) «веретільниця, *Anguis fragilis*», **[сліпáне]** ВеНЗн, **[сліпáчка, сліпéць, сліпúндра, сліпúха, сліпúшка]** ВеНЗн, ВеУг] «тс.», **[сліпинь]** «вуж, гадюка, змія» ГрицАВ, **[сліпинь, сліпона]** «тс.» тж; — р. **[слéпéнь]**, бр. *сляпúн*, п. *šlepак*, ч. *slepýš*, слц. *slepuch*, вл. *slepica*, нл. *slépica*, болг. *слепóк* (< *слепоок*), м. *слепок, слепак, слепач*, схв. *слèпúћ, слèпáк*, слн. *slépec, slépič*; — псл. *slěpъсь, slěpакъ*, похідне від *slěpъ* «сліпий»; назва зумовлена тим, що веретільницю вважають сліпою за її маленькі очі. — Фасмер III 669; Schuster-Sewc 1311—1312. — Див. ще **сліпій**.

сліпак² (зоол.) «зінське щеня, *Spralax Güld.*», **[сліпéць]**; — р. *слепéць, слепúш*, бр. *сляпáк, сляпúш*, п. *šlepiec*, ч. *slepec*, схв. *слéпац, слèпáш* «тс.»; пор. болг. *сляпо куче* «кріт», букв. «сліпий собака»; — похідне утворення від *сліпій*, зумовлене тим, що ця тварина через свої недорозвинені очі нічого не бачить. — Даль IV 228—229. — Див. ще **сліпій**.

[сліпак³] (бот.) «меландрій білий, *Melandrium album* (Mill.) Garcke (*Lychnis vespertina* Sibthorp.)» Г, Пі, Мак; — похідне утворення від *сліпій*; назва зумовлена тим, що квітки меландрію розкриваються тільки присмерком, а вранці закриваються. — Шамота 103, 105—106; Вісюліна—Клоков 159; Нейштадт 240; Симоновић 297. — Див. ще **сліпій**.

[сліпак⁴] (бот.) «мак східний, *Paraver orientale* L.» Г, Пі, Мак, **[мак сліпний]** «тс.»; — похідне утворення від *сліпій*, зумовлене протиставленням цього виду маку макові дикому (само-

сійці), що має народну назву [видю́к] завдяки появі в його головці при досягненні отворів (вічок), через які висівається насіння. — Шамота 105; Вісюліна—Клоков 165—166; Нейштадт 268—270; Симоновић 336—337. — Див. ще **сліпій**. — Пор. **видю́к**.

[**сліпак**⁵] «великий чиряк Шух; чиряк без вершка О»; — болг. *слепок* «фурункул», м. *слепак* «нарив, чиряк», схв. *слѣпак* «тс.»; — похідне утворення від *сліпій*; назва зумовлена, очевидно, відсутністю у чиряка центрального отвору, вершка, через який міг би виділятися гній. — Див. ще **сліпій**.

сліпáк⁶ — див. **сліпень**.

сліпак⁷ — див. **сліпотá**¹.

сліпáне, *сліпáчка* — див. **сліпáк**¹.

сліпень (ент.) «гедзь, *Tabanus L.*», [*сліпáк*, *сліпун* Куз, Нед, *сліпаня* О] «тс.», *сліпня́к* «трав'яний клоп, *Miris Fabr.*», [*слѣпні*] «дикі бджоли» Ник, [*слѣпети*, *слѣпетні*] «тс.» тж; — р. *слепень* «гедзь», бр. *сляпень* «тс.», п. *šlepak* «овід, *Chrysops*», *šlepień* «тс.», *šlepiec* «гедзь, *Tabanus bovinus*», вл. *sleps*, нл. *slěps* «тс.»; — похідне утворення від *сліпій*; назва зумовлена тим, що коли гедзь, впиваючись, п'є кров, він немов би сліпне і його можна зняти, не сполохнувши. — Фасмер III 669; Schuster-Sewc 1311. — Див. ще **сліпій**.

сліпéць¹ — див. **сліпáк**¹.

сліпéць² — див. **сліпáк**².

сліпій, [*сліп*] «сліпий», [*сліпáвий*] «сліпуватий» Нед, *сліпéнький*, *сліпунчий*, [*слипиндя́*] «сліпець» ЛексПол, *сліпáк* «сліпа людина; каганець», [*сліпанка*] «манівці, бездоріжжя» Нед, [*сліпанкі*] (мн.) «тс.» Нед, [*сліпачіско* Нед, *сліпачіще*], *сліпачо́к* «каганець», [*слепáчка*] «тс.» Л, *сліпéць*, *сліпи* (мн.) «очі», *сліпні* «тс.», *сліпотá* СУМ, Нед, [*сліпува́не*] «осліплення» Нед, *сліпунéць* «каганець», *сліпуншка* «тс.», [*сліпцўля́*] «сліпець» Нед, [*сліпцўн*] «тс.» Нед, [*слипитіти*] «сліпати» ЛексПол, *сліпáти*, *сліпíти*, *сліпнути*, *сліпува́ти* «бути сліпим; [сліпати Нед]», *сліпницею* «наосліп», *сліпма́*, [*сліпмя́* Нед,

сліпце́м] «тс.», *всліпуну́* (*усліпуну́*), *засліплення*, *засліплений*, *зосліпуну́*, [*насліпачи*] «наосліп» Ме, [*насліпачки* Ме, *насліпо*] «тс.», *набсліп*, *осліплення*, *осліплений*, *осліплий*, *осліп*, [*підсліпа*] «той, хто має поганий зір», *підсліпий*, *підсліпуватий*, *посліплий*, *посліпуватий*, *посліпти*, *присліпуватий*; — р. *слепой*, бр. *сляпы́*, др. *слѣпыи*, п. *šlepy*, ч. *slepý*, *oslipouti* «осліпнути», *oslipiti* «осліпити», слц. *slepý*, вл. *slepy*, нл. *slěpy*, полаб. *slepě*, болг. *сляп*, *слѣпи*, м. *слеп*, схв. *слѣjen*, *слѣп*, слн. *slép*, стсл. *слѣпъ*, *осльпнжти*; — псл. *slěpъ-jъ* «сліпий», *slьpноті* «сліпнути»; — задовільного пояснення не має; спроба пов'язати з лит. *slėpti* «приховувати, ховати», *slaptà* «тайник, укриття», лтс. *slėpt*, *slepēt* «приховувати (Mikl. EW 307; Преобр. II 331—332) викликає сумнів; недостатньо обгрунтованими є пов'язання з лит. *žlibas* «підсліпуватий», *žlibti* «сліпнути» (Machek ESJČ 554; Janáček Slavia 24, 1—3), з гот. *hleibjan* «піклуватися» (Feist 262; Uhlenbeck PBrV 30, 291); заслуговує на увагу зведення псл. **slojp-/slip-* (Топоров ЭИРЯ I 11—15) до іє. **lejp-(lojp-)* «намазувати», збереженого у лат. *liprus* «підсліпуватий, із запаленими очима», лит. *lipiti* «прилипнути», *lipnus* «липкий, клейкий», *liprus* «тс.; прив'язаний», лтс. *lipt* «нав'язувати», *lipigs* «липкий, клейкий». — Фасмер—Трубачев 669—670; Brückner 531; Schuster-Sewc 1312; Olesch 1015; Младенов 592—593; Skok III 284—285; Vūga RR II 572—573.

[**сліпíти**] «засиджуватися; баритися, зволікати»; — неясне.

[**сліпка**] (бот.) «куряча сліпотá російська, *Nonnea rossica* Stev.» Мак, *куряча сліпотá* «*Nonnea Medic.*»; — неясне.

[**сліпняк**] (бот.) «чорнокорінь лікарський, *Cynoglossum officinale* L.» Мак, [*куряча сліпотá*] «тс.» Мак; — похідне утворення від *сліпій*; мотивація назви неясна. — Див. ще **сліпій**.

[**сліпотá**¹] (бот.) «кульбаба звичайна (лікарська), *Taraxacum officinale* Wigg. Мак, ВеНЗн; первоцвіт весняний (п.

лікарський), *Primula officinalis* (Jacq.) Hill. (р. *veris* L.) Мак; жовтець багатоквітковий (ж. рясний), *Ranunculus polyanthemus* L. Г, Мак; ж. їдкий, *R. acris* L. Мак; ж. польовий, *R. arvensis* L. Мак; анемона лісова, *Anemone silvestris* L. Мак; сонянка, сонцецвіт звичайний, *Helianthemum vulgare* Gaer. (*H. nummularium* (L.) Mill.) Г, Мак», [сліпак] «кульбаба» ВеНЗн, [сліпачок] «нечуївітер волохатий, *Hieracium pilosella* L.» Мак, [сліпотан] «жовтець їдкий» Мак; — р. [слепотá курья] «анемона», [слепушник] «жовтець їдкий», [слепокур, курослеп] «тс.», бр. [слепет] «анемона», [кураслеп] «анемона», схв. [ослепар] «первоцвіт весняний», [курослек] «анемона; жовтець отруйний, *Ranunculus sceleratus* L.», слн. [kurosleč] «жовтець їдкий»; — похідні утворення від *slipij*; назви зумовлені переважно властивістю більшості цих рослин (кульбаба, анемона, жовтець, нечуївітер) закривати суцвіття, кошики квіток і плодів на ніч та в дощову погоду, а також, очевидно, тим, що деякі з цих рослин (зокрема анемона) вживаються для лікування хвороби очей (курячої сліпоти); як семантичні паралелі пор.: [сліпá тютя] «кульбаба», [куряча сліпота] «первоцвіт весняний; жовтець; анемона лісова; сонцецвіт», [сон] «анемона лісова», *куросліп* «тс.». — Вісюліна—Клоков 125, 126—128, 184, 253—254, 334; Заверуха 54; Анненков 34; Шамота 103—104, 105—106; Bezlaj ESSJ II 113; Симонович 35—36, 225, 377—378, 391—393, 461—462. — Див. ще **сліпій**. — Пор. **куросліп**.

[сліпота²] (бот.) «вид глухої кропиви, *Lamium maculatum* L.» Нед, Мак; — р. [курья слепота] «глуха кропива пурпурова, *Lamium purpureum* L.»; — похідне утворення від *slipij*; могло виникнути на основі не зафіксованої назви *slipa кропива*, паралельної до *глуха кропива* «тс.». — Див. ще **сліпій**.

сліпундра, **сліпунха**, **сліпуншка** — див. **сліпак**¹.

сліпұх (орн.) «дрімлюга, *Sargimulgus eugoreus* L.» Куз, ВеНЗн, ВеУг, Шарл; — похідне утворення від *slipij*; назва зумовлена тим, що всі дрімлюги є нічними або смерковими птахами, які вдень, мов сліпі, сидять щільно притулившись до гілки або до землі. — Воїнств.—Кіст. 204—205; Страутман 66; Птицы СССР 367—368. — Див. ще **сліпій**.

сліт — див. **сльотá**.

[слічка] «стрічка, стьожка»; — неясне; можливо, пов'язане зі [слічний] «дуже гарний, чудовий».

[слічний] «прегарний, чудовий» Ба; — запозичення з польської мови; п. śliczny, як і ч. sličný «тс.», пов'язане з ліце «лице» і первісно означало «який личить» або «який має гарне обличчя». — Brückner 298, 531; Machek ESJČ 554. — Див. ще **лице**. — Пор. **слічіє**, **слікотá**.

слободá «вільне від повинностей поселення; частина міста за характером населення; велике селище; частина села; [свобода Нед], *слободи* «пільги; незаселені землі», *слобідка* «частина міста за характером колишнього населення; велике селище», [слободжанін] «житель слободи» Нед, [слободян] «тс.» Нед, *слободянин*, *слобожанин*, [слободний] «вільний», [слобожєний] «наділений правом» ВеУг, [слободіти] «звільнити; відпустити Нед», *слобоніти* «звільнити; [ослабити, відпустити Нед]», [слобідко] «вільно» Нед, [слобідно] «тс.» Нед, О, [слободно] «вільно»; — р. *слободá*, бр. *слабадá*, др. *слобода* «свобода; селище», ч. діал. слц. *sloboda* «свобода», болг. *слободá*, м. *слобода*, схв. *слобòда*, слн. заст. *slòboda* «тс.»; — псл. *sloboda*, очевидно, результат видозміни форми *svoboda* «тс.»; недостатньо переконливе обмеження цієї зміни східнослов'янськими мовами (Фасмер III 672—673; Преобр. II 323); викликає сумнів виведення від псл. *slabъ* «слабий» (Брандт РФВ 24, 184), а також зіставлення з *slověne* «слов'яни» або з гот. *silba* «сам» (Otrębski LP I 143—144). — Shevelov Hist. phonol. 740; Ori-

єнко РМ 1938/9, 396; Brückner 528; Machek ESJČ 597—598; Holub—Kop. 364; Schuster-Sewc 1392; Младенов 591; Skok III 286. — Див. ще **свобода**.

слова́к «представник словацького народу», [слов'я́к] «словак» Нед; — р. болг. *слова́к*, бр. *славáк*, п. вл. нл. *Słowak*, ч. слн. *Slovák*, м. *Словак*, схв. *Слòва́к*; — запозичення зі словацької мови; слц. *Slovák* у 14—15 ст. утворене від основи *slověn-* «слов'янин»; пор. подібні у семантико-словотворчому плані п. *Polak* «поляк», ч. слц. *Polák* «тс.», ч. слц. *Moravák* «житель Моравії». — Фасмер III 322, 673; Brückner 501; Holub—Kop. 339; Rudnicki Prast. II 170—171. — Див. ще **слов'яни**. — Пор. **поляки**.

словéни, *словéнець*, *словіни*, *словінець*, *словінци* — див. **слов'яни**.

[**словéць**] (ент.) «вид ванеси (щербатка С-біле?), *Vanessa C-album* (*Polygonia C-album* L. ?)» Куз, Нед; — похідне утворення від *сло́во* (стара назва літери С); зумовлена наявністю на нижній поверхні заднього крила щербатки різкого білого штриха у вигляді літери С (Горностаев 230); очевидно, неточна калька латинської наукової назви; пор. нім. *C-Falter* «тс.», букв. «С-метелик».

сло́вини — див. **сло́во**.

[**сло́вінь**] (бот.) «льон посівний, *Linum usitatissimum* L. (*Linum vulgare* Bönnigh.)» ВеБ, ВеНЗн, Мак; — слц. [*slovién*] «льон тонколистий, *L. tenuifolium* L.»; — запозичення з польської мови; п. [*słowień*] вважається результатом видозміни гіпотетичної форми **swojlen* (з назви *lep swojski* «льон свійський»). — Machek Jm. rostl. 136. — Див. ще **льон¹**, **свій¹**.

[**сло́віт**] «рада» Нед; — очевидно, результат контамінації іменників *сло́во* і *сові́т* «рада, порада» (див.).

сло́во, *слівце́*, [словáр], [словенько] «слово» О, *словеса́*, *словéсник*, *словéсність*, *сло́вечко* СУМ, Г, [сло́вини] «слово згоди нареченої під час сватання» Нед, Куз, [слові́нка] «слівце» Нед, *сло́вник* СУМ, Нед, *словника́р*, *словни-*

ка́рство, *словни́ця* (заст.) «словник», [сло́вонько, словце́ Нед, словáрний Нед], *словéсний*, [сло́вний] «вірний слову» Нед, [сло́вно] «цілком так» Нед, [словні́сенько] «тс.» Нед, *безслівний*, *безсловéсний*, *віслів*, *вісловлення*, *висло́влювання*, *дослівник*, *дослівний*, [за́сло́вина] «умова» Ж, [за́словок] «тс.» Ж, [невисло́вний] «невимовний» Куз, *передсло́во*, [послі́в'є] «післямова» Нед, [посло́виця] «прислів'я» Нед, [посло́вник] «словник» Нед, *послі́вний*, [при́слівка] Нед, *прислі́в'я*, [услі́в'є] «умова» Нед, [услóва] «капітуляція», [услóвина] «тс., умова», [услóво] «застереження, особлива умова», [услóвний] «умовний», [услóвити] «обумовити» тж; — р. болг. м. *сло́во*, бр. *сло́ва*, др. *слово*, п. вл. нл. *słowo*, ч. слц. *slovo*, полаб. *slüvü*, схв. *слòво* «літера», слн. *slóvo* «тс.; слово», стсл. **слово** (род. в. **словесе́**); — псл. *slovo*, -ese (<*slovo) «те, що сказано» (давніше «те, що можна чути»), пов'язане чергуванням голосних із *slava* «слава», *slýti* «називатися, чути», *sluxъ* «слух»; — споріднене з лтс. *slava*, *slave* «чутка, поголос; репутація; похвала; слава», лит. [*šlāvē*, *šlavė*] «честь, пошана, слава», [*šlāvinti*] «славити, шанувати», дінд. *šrávaḥ* «слава, хвала, честь, повага, пошана; поклик», ав. *sravaḥ-* «слово, вчення, вислів», гр. *κλέος* ([κλέφος]) «слава», дірл. *clú* «слава», кімр. *clewas* «слух». — Черных II 176; Фасмер III 673; Преобр. II 328—330; Brückner 501; Rozwadowski RSl 1, 102; Holub—Kop. 338—339; Machek ESJČ 557; Schuster-Sewc 1308; Младенов 591; Skok III 288—289; Mikl. EW 309; Бернштейн Очерк 1974, 146—147; Трубачев Этимология 1968, 58; Варбот ЭИРЯ II 58—70; Бурлакова ВСЯ VI 58; Зализняк ВСЯ VI 35; Мейе ОЯ 111; Meillet Etudes 356—357; Trautmann 308; Mühl.—Epdz. III 920; Fraenkel 1008—1009; Frisk I 869—870; Mayrhofer III 389—390; Uhlenbeck 320; Pedersen Kelt. Gr. II 495; Pokorny 606—607. — Пор. **прислівник**, **сла́ва**, **сліти**, **слиха́ти**, **слух**.

слов'як — див. **слов'як**.

слов'яни (одн. *слов'янин*), *слов'яни* (*слов'янець*), *слов'яни*, *слов'яниці* (*слов'янець*), *слов'янізація*, *слов'янізм*, *слов'яніство*, *слов'яніщина*, *слов'янізований*, *слов'яніський*, *слов'янізувати*, *ослов'янитися*; — р. бр. *слав'яне*, др. *слов'яне*, *словање*, п. *Słowianie*, ч. *Slované*, слц. *Slovania*, вл. *Słowjanjo*, полаб. *slüvenst'ä* «слов'янське» (про полабських слов'ян), болг. *слав'яни*, м. *Словени*, схв. *Слов'яни*, *Слав'яни*, слн. *Slováni*, *Slovéni*, стсл. **слов'яне** (одн. **слов'янинъ**); — псл. *slověpe* (*slověnin*); — загальноприйнятої етимології не має; найбільш переконливе виведення від якогось гідроніма; пор. др. *Словутичь* «Дніпро», р. *Слуя*, п. *Sława*, *Ślawica*, схв. *Славница*, назва села лит. *Slavėpai* на річці *Slavė*, які зіставляються з гр. *κλύζω* «обмиваю», *κλύδων* «приплив», лат. *cluo* «очищаю», *cloasa* «каналізаційний стік»; зіставляється також з гр. *λαός* (*<*slayos*) «народ» (Миккола РФВ 48, 272—273; Бернштейн Очерк 1961, 91), з псл. *slovo* «слово» (Преобр. II 318; Skok III 282; Jakobson IJSLP 1/2, 271; Менгес 33), з ірл. *slúag* «натовп, військо» (Миккола Ursl. Gr. I 8), з гот. *slavaþ* «мовчати» (Brückner 501) та ін. — Огієнко РМ 1938/9, 397; Фасмер—Трубачев III 664—666; Ильинский ИОРЯС 24/1, 141—148; Lehr-Spławinski JP 28, 145; Baudouin de Courtenay JP 3, 62—63; Holub—Kop. 339; Младенов 588; Mikl. EW 308; Филин Образ. яз. 57—59; Трубачев ВЯ 1974/6, 55—56; Rospond RSl 36/1, 23, 29—31; Moszyński PZJP 138—147; Rudnicki Prast. I 133—134, II 235.

слов'янка (бот.) «сорт яблук, гібрид антонівки і ренети»; — запозичення з російської мови; р. *слав'янка* «тс.», запропоноване творцем цього гібриду І.В. Мічурініним (1899), пов'язане з основою слова р. *слав'яне* «слов'яни». — ССРЛЯ XII 1133; БСЭ 39, 295. — Див. ще **слов'яни**.

слов'янофіл, **слов'янофільство**; — р. болг. *слав'янофіл*, бр. *слав'янофіл*,

п. *słowianofil*, ч. *slovanofil*, слц. *slaviaofil*, схв. *слав'офіл*, слн. *slavofil*; — утворено в російській мові з основ р. *слав'яне* і гр. *φίλος* «друг, любий», *φιλέω* «люблю». — Фасмер III 666; ССРЛЯ 13, 1134; Sł. wug. obcsuch 688; Вуяк-лија 888; Klein 1456. — Див. ще **слов'яни**, **філантроп**.

слоїк «банка (посудина)», [*слої*] «миска, чашка» Нед, [*слий*] «велика банка; кухоль» Бі, [*вислобя*] «вимита долина» Ж; — бр. *слоїк* «банка (скляна або глиняна); [чарка; кусок чого-небудь конічної, зрізаної форми]», *слої* «банка (частіше глиняна)»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *słoik* «банка», *słój* «велика банка», як і нл. *sloj* «миска, бляшанка; скляночка, банка, ящикок, скринька», *slojk* «тс.; тарілка з ласощами на весіллі», вл. *slojk* «мисочка, горщик для масла; банка, бляшанка», може бути зведене до псл. *сьюль, пов'язаного з *сьліті* «злити», похідним від *літі* «лити»; ототожнення зі [*слий*, *слої*] «шар, прожилки в деревині» (Фасмер III 674; Brückner 500; Schuster-Sewc 1304) видається помилковим. — Трубачев Рем. терминол. 257. — Див. ще **літи**, **з³**.

слоїстий, **слоїти**, **слої** — див. **слий¹**.

слоїка «булочка з листового тіста», *слоїбний* «листовий»; — бр. *слоїка*; — запозичення з російської мови; р. *слоїка*, *слоёный* «тс.» пов'язані зі *слої* «шар, пласт», якому відповідає укр. [*слий*] (див.).

слоква — див. **слуква**.

[**слокотати**] «лоскотати»; — результат метатези в слові *лоскотати* (див.).

сломець, **сломка** — див. **слонька**.

сломок — див. **слимак¹**.

слон¹ (зоол.) «*Elephas L.*», [*слін*] «тс.» Куз, *слоненя*, *слоніха*, [*слонівка*] «слонова кістка» Куз, *слонівість* (мед.) «елефантіаз», *слонівник*, *слоня*, [*слонятник*] «слонівник» Куз, [*слонь*] «слон» Куз (з п.), *слонячий*; — р. бр. болг. м. *слон*, др. *слонъ*, п. *słoń*, ч. слц. *slon*, вл. *słón*, нл. *słón*, схв. *слѡн*, слн. *slòn*, р.-цсл. **слонь**; — псл. *slonъ*; — переконливої етимології не має; досить поши-

реним є народноетимологічне за походженням припущення про зворотне утворення форми *sloпъ від дієслова slo-niti sę (prisoniti sę) «притулятися, спиратися», зумовлене тим, що слон спить, притулившись до дерева (Черных II 176—177; Преобр. II 324; Младенов 591; Brückner 500); чимало прихильників (Strekelj 58—59; Кипарский ВЯ 1956/5, 137; Schuster-Sewc 1304; Коваль 89; Німчук 187) має виведення як видозміненого запозичення з тюркських мов — пор. тур. аз. карач. балкар. крим.-тат. aslan «лев», тур. тат. arslan, кипч. astlan «тс.»; реконструюється також (Ильинский ИОРЯС 23/2, 196; Соболевский РФВ 65, 409; Skok III 286) гіпотетичне псл. *sloпъ (sloпъ), яке зіставляється з п. ст. słopień «сходинка, приступка», słopać «тупати»; заслуговує на увагу виведення (Иванов Этимология 1975, 153—157) псл. sloпъ через невідоме посередництво від кит. ст. *sdaŋ, бірманського s^haŋ < *slaŋ «слон, бик». — Фасмер—Трубачев III 674—675; Machek ESJČ 556.

слон², слонка — див. **слонька**.

[слонец] (бот.) «соняшник, Helianthus annuus L.» Мак, [слонешник ГрицАВ, слонечник Мак, слонічник ДзАтл II, слонішник тж] «тс.»; — бр. сланечник, [сланешник, слонечник] «тс.»; — запозичення з польської і (на Закарпатті) зі словацької мов; п. słonecznik, сх.-слц. [sloпečnik] «тс.» відповідають укр. соняшник. — Дзензелівський УЗЛП 162—163. — Див. ще **сонях**.

слоник (ент.) «жук Rhynchites Schn.»; — р. слоник «тс.», п. słonik «свинка, довгоносик, Curgulio»; — результат перенесення на Rhynchites назви довгоносика, зумовленої наявністю у жуків з родини Curgulio довгих хоботків, що нагадують хобот слона. — Станек 248. — Див. ще **слон¹**.

[слоніти] «зшивати дві половини штанів; зближувати крила невода, коли його мають витягати Мо; приспати, заколисати Нед», [слоня] (мн.) «ослони, лавки» О, [слонь] «ослін» Л, [слун]

«тс.» Л, [віслонь] «ослін» ВеУг, відслоніти, заслоніти, заслін, заслінка, заслон, заслона, [ослона] «завіса; захист», прислоніти «притулити, прикрити», [пріслінець] «навіс; постіль для наймита в стайні» Нед, [пріслінка] «тс.» тж, [прислон] «місце в будинку, де лежить небіжчик; гірський обрив», [прислона] «прикриття» Куз, [розслоніти] «відкрити» Нед, суслін «купка складених снопів»; — р. заслоніть, прислоніть, бр. присланіць «притулити, затулити», п. słonić «заслоняти», osłona «покриття», ч. cloniti (<sloniti) «затуляти», слц. clonit' «тс.», вл. zastopjeć «заважати, заступати», słonka «весільна дружка», нл. słonka «тс.», болг. заслоня (засланям) «затуляю», схв. заслоніти «затулити, загородити», слн. sloпéti «опиратися, притулятися», цсл. слонити са «прихилитися»; — псл. sloniti «притуляти, прихилити»; — споріднене з лит. šliėti «притуляти», лтс. šliet «тс.», дінд. šráyate «притуляється», šráyati «притуляє, накладає», ав. sraу- «притуляти», гр. κλίνω «схилляю, притуляю», лат. slīpo «гну, згинаю, нахилляю», ірл. slóip «косий», днн. hlinōn «прихилити, притуляти, спиратися»; іє. *klei- «пригинати, притуляти», пов'язане з *(s)kel- «клонити, притуляти». — Фасмер III 675; Преобр. II 323—324; Brückner 500; Machek ESJČ 556; Hołub—Kop. 338; Schuster-Sewc 1306, 1737; Skok III 287; Mikl. EW 308. — Пор. **клоніти**.

[слонко] «сонце» Вел, [слонце] «тс.» Бі; — запозичення з польської мови; п. słonko, słonice «тс.» відповідають укр. сонце (див.).

слонь — див. **слоніти**.

[слонька] (орн.) «вальдшнеп, слуква лісова, Scolopax rusticola L.», [слонь, слонка ВеБ, слон ВеБ, сломець ВеНЗн, Шарл, сломка Шарл, слімка Нед, солонка Нед] «тс.»; — бр. слонка «тс.»; — запозичення з польської мови; п. słonka, [słomka] є результатами контактації успадкованої назви [słaka] «тс.», що відповідає укр. слўка, слўква, зі словами słonka «соломинка» (у зв'язку з

довгим тонким дзьобом слукви) і słonko «сонечко» (можливо, у зв'язку з тим, що вальдшнеп літає від сходу і до заходу сонця). — Булаховський Вибр. пр. III 256; Strutyński 88. — Див. ще **слўкв́а**.

[**слонятися**] «тинятися»; — р. *слоня́ться* «тс.», бр. *сланя́цца* «тс.; хитатися», [*сланя́ць*] «хитати», др. *сланя-ти ся* «тинятися (хитатися?)»; — очевидно, псл. *slonjati se*, пов'язане зі *sloniti* «прихилити». — Преобр. II 323—324. — Див. ще **слоніти**.

слоп, *слопéць* — див. **сліп**.

слóта, *слотáвий* — див. **сльóта**.

[**слотня́к**] (орн.) «звичайний одуд, вудвуд, Урира ерорс L.» Шарл, [*слютня́к*, *послотюх* Шарл] «тс.»; — пов'язується зі [*слóта*], *сльóта* «сира погода»; мотивація назви неясна. — Булаховський Вибр. пр. III 223. — Пор. **послотю́х**.

[**слочок**] (бот.) «зозулинець шоломоносний, *Ogchis militaris* L.» Мак; — результат видозміни форми [*сличóк*] «шличок», зменш. до *шлик* «старовинний головний убір; ковпак»; назва зумовлена тим, що листочки суцвітини цього виду зозулинця складені у вигляді шолома (Федченко—Флеров 272). — Див. ще **шлик**.

слуга́, *слугі́ня*, *слугі́вни́ця* (заст.) «служниця», [*слугóвни́ця*] «тс.» Нед, *служáка*, [*служáлець*] «слуга» Нед, [*служáлий*] «тс.» Нед, [*служáля*] «найми́чка» О, [*служáнець*] «слуга, служака» Куз, *служáнка*, *слў́жба*, *службі́ст*, *службі́ст*, [*службóвe*] «гроші за службу Божу» Нед, *службóвeць*, [*службóвик*] «службовець» Куз, *слў́жéбка* СУМ, Нед, *служéбник* «книга текстів для богослужіння; слуга», [*служeні́ця*] «служни́ця», *служі́вий*, *служі́тель*, *слў́жка*, *слў́жник* СУМ, Нед, *слў́жни́ця* тж, [*служáщий*] «одержаний за службу, за найми», *службóвий*, *служі́лий* (іст.) «який перебував на службі», [*слў́жний*] «службовий» Нед, [*слў́говати*] «слугувати» Нед, *слугува́ти*, *служі́ти*, [*вслў́га*] «послуга» Ж, [*вслужлі́вий*] «послужливий» Ж, *віслў́га* СУМ, Нед, [*вислужeні́на*] «заслужене; пенсія Ж», [*ви-*

слў́жне] «тс.» Ж, [*вислў́гувати*] «заслужувати» Ж, *віслужитися*, [*відслў́га*] «відслужування; винагорода; кінець служби», [*дослў́гуватися*] «дослужуватися» Ж, *дослужі́тися*, *заслў́га*, [*заслужeні́на*] «винагорода», [*заслў́жі́на*, *заслў́жчі́на*] «тс.» Г, Ж, *заслў́жений*, [*заслў́жний*] Ж, *заслужóвувати*, [*надслужeні́ни*] «служба понад умовлений час» Ж, [*ослў́га*] «послуга, прислужування», *обслў́га*, *обслужóвування*, *обслў́жування*, *обслў́жний* Куз, *обслужóвувати*, *обслў́жувати*, *підслужі́тися*, *пóслуга*, *послугáч*, [*послужáнка*] «служанка», [*послў́жник*] «слуга» Нед, *послў́жливий*, *послужні́й*, *прислў́га*, *прислў́жник*, *прислў́жни́цтво*, *прислў́жливий*, [*прислў́жний*] «належний» Нед, *прислужóвувати*, *прислужі́тися*, [*услў́га*] «служба; слуга» Нед; *послуга*, [*услў́жник*] «прислужник», [*услў́жливий*] «прислужливий», [*услў́жний*] «тс.» Нед, *услужóвувати*; — р. бр. болг. *слугá*, др. *слуга*, п. *sluga*, ч. слц. *sluha*, вл. *služić* «служити», нл. *služys* «тс.», м. схв. *слў́га*, слн. *slў́га*, стсл. **слоў́га**, **слоў́говати**, **слоў́жити**; — псл. *sluga*, *služiti*; — споріднене з лит. *slaugà* «служба, служіння, слуга», *slaugyti* «підтримувати, допомагати», дірл. *slōg* (*slūag*) «військо, загін»; виведення від іє. *sel- «рухатися, текти», як і зближення з псл. *sluxati*, *slyšati* «чути» (Младенов 591; Ondruš Sborník FFUK 10, 79—80), сумнівне; припущення про запозичення з кельтських мов (Критенко Вступ 531; Schachmatow AfSlPh 33, 92; Миккола РФВ 48, 273; Zubatý St. a čl. I/2, 89; Feist WuS 6, 45; Lehr-Spławiński RSl 18, 6) безпідставне. — Черных II 177; Фасмер—Трубачев III 676; Преобр. II 325—326; Brückner 502; Holub—Kop. 339; Machek ESJČ 558; Schuster-Sewc 1309—1310; Skoř III 287—288; Mikl. EW 308; Meillet Etudes 258—259; Moszyński PZJP 68; Trautmann 268—269; Būga RR I 484, II 576—577; Pedersen Kelt. Gr. I 84.

[**слў́два**] «скеля, сталактит» Нед, [*слудвáне*] «велике каміння» Пол; — р.

[слуда] «крутий берег річки», бр. [слү-два] «спресований намул», др. слуда «скеля», слудва «тс.», р.-цсл. **слоудъ-вѣнъ** «обривистий, крутий»; — неясне; можливо, пов'язане з р. [слуд] «заливна лука», [слудь] «наст», [слуз] «намерзлий лід». — Німчук 115; Фасмер III 677. — Пор. **слюда́**.

слуква́ (орн.) «вальдшнеп, *Scolopax rusticola* L.» Г, Л, [слукá Л, слук Ник, ВеНЗн, слоква Нед, солукви (мн.) Ко, солюк О] «тс.», [слаква] «тс.; стрепет, *Tetrax* (*Otis tetrax*)» Куз, Шарл; — р. [слўка] «вальдшнеп», бр. [слукá], п. слопка, [słąka], ч. слц. sluka, схв. [слўка], шльўка, слн. slóka «тс.»; — псл. slōka; — споріднене з лит. slánka, [slinka], лтс. slūoka, прус. slapke «тс.», лит. slīŋkti «повзти, повільно йти», slinkauti «лінуватися», далі з двн. свн. slingap «звиватися, повзти»; назва могла бути зумовлена повільністю чи неухважністю слукви в денний час, або тим, що вона ходить підкрадаючись; пов'язувалось ще (Потебня К ист. зв. IV 62; Преобр. II 392) з псл. сълқкъ (сълқ-) «згорблений, зігнутий», слн. slók «кривий», нібито від кривого польоту; вважається також (Brückner 500; Skok III 405) пов'язаним із характером крику слукви. — Фасмер III 678; Strutyński 88; Holub—Kop. 339; Machek ESJC 558; Trautmann 268; Fraenkel 826, 832; Karulis II 230—231.

слуп¹ (заст.) «стовп; [стовп у будівлі, зокрема в стіні] Ме», [стлуп] «стовп» Нед, [слупець] «стовпець у перилах» Куз, [слўпик] «хрестовина у вікні», [слўпок] «стовпчик (частина ткацького верстата і под.)», [слўпчик] «стовпчик; вид вишивки», [слупчастий] «у вигляді стовпчика», [слупувати] «прив'язувати до стовпа»; — бр. слуп «стовп»; — запозичення з польської мови; п. slup «стовп» відповідає укр. стовп. — Дзензелівський УЗЛП 123; Бевзенко НЗ УЖДУ 26/2, 177; Онышкевич Исслед. п. яз. 234; Richhardt 99; Трубачев Рем. терми-нол. 136. — Див. ще **стовп**.

[слуп²] «смуга вичиненої волячої шкіри вздовж спини на підошви»; — неяс-

не; може бути зіставлене зі слуп «стовп» і з псл. *slypъ, похідним від slypiti «злупити».

[слутá] «параліч кінцівки Нед; дурень О», [слотій] «ледачий, повільний, поганий; згорблений; зі зламаною ногою або рукою, паралізований; хворий на ноги» О, [слўтій] «тс. О; незграбний, невправний, недоумкуватий Нед; дурнуватий; примхливий ВеЗн; частково паралізований, покалічений, частково розслаблений», [слўтавий] «незграбний, невправний, недоумкуватий, дурний Нед; частково паралізований, покалічений, частково розслаблений», [слютий] «поганий» О, [слутіти] «робити німічним», [ослўтнути] «стати покаліченим» Ж; — схв. слўта «бовдур, йолоп, дурень»; — запозичення зі східнороманських мов; рум. slut «потворний, виродливий; виродок, потвора», молд. слут «тс.» залишаються етимологічно нез'ясованими; тлумачення їх як запозичень з української мови (СДЕЛМ 388; DLRM 778) помилкове; пов'язання схв. слўта «йолоп» із слўтити «передчувати, догадуватися» (Skok III 289—290) непереконливе. — Scheludko 142; О II 231.

слух, [слўхавка] «слухальна трубка» Нед, [слухáльня] «слухацький зал» Нед, слўхання, [слухáня] (зоол.) «морський вухатий слимак, *Halotis*» Нед, [слухáтель] «слухач» Нед, слухáч, [слухащий] «слухаючий», [слухлівість] «слухняність» Нед, Куз, [слухнянство, слух'янство] «тс.», [слушáтель] «слухач» Нед, [слўшник] «васал», [слушнийцтво] «васальна залежність» тж, слўшність, [слухлівий] «слухняний» Нед, [слухм'яний, слухнявий Нед], слухняний, [слух'яний] «тс.», слухóвий СУМ, Нед, слўхати(ся), [слушáти] «слухати» Нед, [віслух] «допит» Куз, вислухáти, вислўхувати, вислухóвувати, [заслўшний] «вартий уваги» Ж, Пі, наслух (з наслуху «з розмов»), [наслўховач] «підслухач» Ж, [надслухáти] «прислухатися», неслух, неслухнянець, непóслух, ослушéнець, ослўшник, підслўхач, підслухи, підслўхувач, пóслух, послухáн-

ня, послухач, послухнянство, послушенство, послушка «послушниця», послушник, послухняний, послушний, [прислух] «прислухання» Куз, [прислухач] «слухач» Бі, [прóслух] «чутка», прослухування, [услухніти] «послухатися»; — р. слух, слўшатъ, бр. слўхаць, др. слоухъ, слоушати, п. вл. sluch, sluchać, ч. sluch, poslouchati, posluchat, ст. slúchati, слц. sluch, slúchat', нл. sluchaś, болг. слух, слўшам, м. слух, слуша, схв. слўх, слўшати, слн. slúh, slúšati, стсл. слоухъ, слоушати; — псл. sluxъ «слух», первісно «те, що говорять, що можна слухати, чутка» (*sluxēti > slušati «слухати, прислухатися»), похідне від основи дієслова *slūti «називатися, говоритися, поширюватися (про чутки)», утворене за допомогою суфікса -х-, наявного в таких словах, як směxъ «сміх» (<smě(j)- «сміятися»), spěxъ «поспіх» (<*spě-ti «поспішати»); — споріднене з дінд. śróšati «чує, слухає», śróštih «слухняність», ав. sraōša- «слух, послухання», лит. klausà «слух; послухання; музичний слух», klausyti «слухати, прислухатися; слухатися, коритися», лтс. klàusīt «чути, слухати; слухатися», прус. klausiton «почути», klausēmai «слухаємо», дангл. hléog «щока, лице», дісл. hlýg (<*hleuza-) «щока», hlør (<*hluz-) «підслухування», дірл. clūas «вухо», двн. hlōsēn «слухати, слухатися», днн. hlust «слух, вухо, слухання», тох. A klyos- «чути», B klyaus- «слухати». — Фасмер III 678—679; Преобр. II 327—328; Brückner 501—502; Holub—Kop. 340; Machek ESJČ 558—559; Schuster-Sewc 1309; Младенов 592; Skok III 288; Mikl. EW 309; Варбот 100; ЭИРЯ II 58—70; Зализняк ВСЯ VI 35; Trautmann 308; Fraenkel 265—266; Uhlenbeck 321; Pokorny 606—607. — Див. ще сліти. — Пор. слава, сліхати, слово.

слўчай — див. лўчіти².

слўшний «найбільш прийнятний, придатний, сприятливий; правильний; важливий»; — запозичення з польської мови, як і бр. слўшны «розумний; обґрунтований; практично корисний»; п.

sluszny «слушний; правильний» походить від ч. slušný «пристойний, ввічливий, належний, порядний», яке є калькою нвн. gehörig «належний, порядний, пристойний», пов'язаного з gehören «належати», похідним від hören «слухати». — Булаховський Нариси 126. — Див. ще слух.

[слўя] «жила (у копальні) Нед; верства, шар у камені О»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. stój «шар» відповідає укр. [слій] «прожилка; шар землі» (див.).

сльоза, [сілза] «сльоза» Нед, [слеза, солза] «тс.», [слезіна] «сльозина» тж, [сліза] «сльоза», [слоза] «тс.» Нед, слюзіна, [слезнічий] «слізний, слюзовий» Нед, слізний, слюзавий СУМ, Нед, слюзлівий, [слюзнічий] «слізний, слюзовий» Куз, слезіти(ся) «повільно текти», [слезіти] Нед, слізіти «тс.», [слозавіти] «сльозитися; танути» Нед, слюзіти(ся), [слюзувати] «часто плакати», [засльобжений] «змочений слюзом» Ж; — р. слеза, бр. сляза, др. слза, п. łza, ст. slza, ч. слц. slza, вл. sylza, нл. łdza, болг. сълза, м. солза, схв. сўза, слн. sólza, стсл. сльза; — псл. slza, очевидно, пов'язане з *slizъ (*slizь) «слиз»; — зіставляється також (Потебня у Горяев 328; Machek ESJČ 559; Младенов 621; Skok III 366—367) з дінд. sṛjāti «виливає, випускає» або з лит. šlusti «чистити, замітати», šlakėti «капати», лтс. sluōta «вінок» (Pokorny 607; Бурлакова ВСЯ VI 58), чи з ав. sraska- «сльоза, плач», перс. sirišk «сльоза, крапля» (Зализняк ВСЯ VI 35). — Черных II 175; Фасмер III 668; Преобр. II 321; Соболевский ЖМНП 1886, вересень, 156; Brückner 316; Holub—Kop. 340; Schuster-Sewc 794; Мельничук Этимология 1984, 145. — Див. ще сліз¹, слизький.

[сльоси] (мн.) «куполоподібне склепіння гончарної печі Г; дірочки в печі, через які проходить вогонь до гончарних виробів До»; — неясне.

сльота «хмарна, сира погода з дощем або мокрим снігом; невпинний дощ, мряка або мокрий сніг; багно на землі

від дощу або мокро́го снігу; (перен.) набридли́ва людина; [дошовий о́від, Наематорота Нед], [сліт] «сльота», [сло́та, слута́ Корз] «тс.», [сло́тавець] (зоол.) «аріон лісовий, *Agion emprigocum*» Нед, [шльота́] «сльота» ЛЖит, [сло́тавий] Нед, *сльота́вий, сльотлі́вий, сльотні́й, сльотяні́й*, [сло́ти́ти] «мрячити, дощити» Нед, *сльоті́ти* «тс.», *засльоті́тися* «настати сльоті», *розсльоті́тися* «тс.»; — р. [сло́та] «сльота»; бр. *сло́та, слата́, [слёта, слю́та]* «тс.», др. *слота* «негода, сльота; мокрий сніг», *слоть* «мокрый сніг», *слотьныи* «непогожий, сльотавий», п. *slota* «сльота», ч. слц. *slota* «тс.», мор. [slotí] «дощ із снігом», болг. [сло́та] «негода, буря; град», схв. *слѣта* «дошова погода», слн. *slota* «негода», с.-цсл. **слота** «тс.»; — псл. *slota (slotь)* «негода, сльота; мокрий сніг»; — загальноприйнятої етимології не має; здебільшого зближується з лит. *šaltas* «холодний», *šaltis* «холод, мороз», лтс. *saĩts* «холодний», *sals* «мороз», прус. *passalis* «мороз; холод», ав. *sarəta- (sarətō)* «холодний», перс. *serd* «тс.», ос. *sald* «холод, мороз», дісл. *hall, hēla* «іній», гол. *hal* «замерзлий ґрунт» <іє. *kel-* «мерзнути; холодний» (Срезн. III 423; Schulze Kl. Schr. 423; Meillet Études 442, 443; Эндзелін СБЭ 40; Trautmann 298; Mühl.—Endz. III 675—676; Holthausen Awn. Wb. 111; Торп 83—84); припускається також зв'язок з лит. *šlāpti* «мокнути», нім. *Schlöße* «градина», англ. *sleet* «дощ із снігом, мокрий сніг», норв. *slatr (sletta)* «тс.» і, далі, з гр. *λάταξ (λατάγη)* «крапля, залишок вина» (Holub—Lyer 442; Machek ESJČ 556, ESJČS 455; Skok III 287; Walde—Hofm. I 770; Boisacq 559; Торп 535); безпідставне зближення з лит. *slāčīukas* «лінива, сонна людина», *slātyti* «ухилитися, уникати» (Otrębski LP 1, 142—143). — Фасмер III 675—676; Преобр. II 324—325; Brückner 500; Младенов 591; Karulis II 151—152.

слюб — див. **шлюб**.

[слю́га] «смуга; штрих, лінія; ряд» Нед, [слюгані́ця, переслю́га, пересну́г,

пересну́га] «тс.» Нед, [переслю́говатий] «нерівний» (про нитку) О, [пересну́говатий] «смугастий» Нед; — результати послідовних видозмін форми [пересму́га] «поперечна смуга», супроводжуваних процесами деетимологізації. — Див. ще **смуга**.

[слюго́та] «сльота, дошова погода» Л, Ник, [слюга́] «тс.» Ник; — результат контамінації форм [сля́гота] і [слю́та] «тс.». — Див. ще **слюта́, сля́ка**.

слюда́ «шаруватий мінерал класу силікатів», *слюдистий* «багатий на слюду», *слюдяній* «виготовлений з використанням слюди»; — р. *слюда́*, [слю́да] «слюда», бр. *слюда́*, ч. *slída* (з р.), слц. *sl'uda*, заст. *slieda*, болг. *слюда* «тс.»; — очевидно, пов'язане з р. [слуда́] «крутий берег річки», др. *слуда* «скеля; гора, урвище»; викликає сумнів зближення з ч. *šleta* «сланець», нн. *schleet* (Mikl. EW 341). — Німчук 115; Черных II 178; Фасмер III 677, 680, 681; Holub—Lyer 442; Holub—Kop. 337; Machek ESJČ 554. — Див. ще **слудва**.

слюз¹ «слиз», [слю́завий] «покритий слизом», [слюзі́ти] «покриватися слизом, слизити»; — р. [слюз] «замерзлий шар води на поверхні льоду», [слюзга́ть] «ковзати», бр. [слюз] «слиз», др. *слузъ*, п. *śluz*, болг. *слуз*, схв. *слѹз*, слн. *slúz* «тс.»; — псл. *sl'uzъ (<*sleuz-)* «слиз», *sluzъ (<*slouz-)* «тс.», пов'язані чергуванням голосних із *slizъ (slizь) (<*sleiz-)* «тс.». — Brückner 532; Schuster-Šewc 1315. — Див. ще **слиз**¹.

[слюз²] (бот.) «калачики лісові, *Malva silvestris* L. Нед, Мак; алтея лікарська, *Althaea officinalis* L. Мак; собача рожа (лаватера) тюрінгська, *Lavatera thuringiaca* L. Мак», [слюзик] «собача рожа тюрінгська» Мак; — пов'язане із [слюз] «слиз, слизити», як [слиз] (бот.) «калачики лісові; алтея лікарська» з *слиз, слизі́ти*; мотивація найменування та сама. — Див. ще **слиз**².

[слю́за] «шлюз» Нед; — р. ст. *слюз* «тс.»; — запозичення з польської мови (в російській, очевидно, з голландської, пор. гол. *sluis* «тс.»); п. *śluz*a «тс.» по-

ходить від снн. slūse (нвн. Schleuse) «тс.». — Шелудько 46; Фасмер III 681; St. wug. obsuch 738. — Див. ще **шлюз**.

слюзувати — див. **сльоза**.

[**слюна**] «слина» Нед, Пі; — р. *слюна*, бр. [*слюна*], *слюнцяй*, болг. *слюнка* «тс.»; — очевидно, псл. sl'upa <*sleu-па, пов'язане чергуванням голосних з slipa <*slei-па; менш обгрунтовані спроби виведення від псл. *spl'upa (Mikl. EW 307; Вепекег IF 10, 163) або припущення контамінації форм slipa і pl'ujq (Черных II 178; Брандт РФВ 23, 298—299; Zubatý St. a čl. I/1, 191). — Фасмер III 681; Преобр. II 332; Младенов 593. — Див. ще **сліна**.

[**слюсак**] «дерев'яний гачок, у який западає дерев'яна клямка Г; клямка ЛЧерк; защіпка у клямці дверей Л; залізні гачки, на які чіпляються двері з завісами Мо; великий палець на руці Мо», [*слесак*] «защіпка у клямці дверей» Л; — бр. *слясак* «собачка, защіпка (важелець, що піднімає клямку)», [*слейсак*, *слісак*] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. [slusak] «залізний гачок, у який западає клямка; ригель, засув у замку», [ślósak, szlusak, szlisak] «тс.», очевидно, пов'язані з нвн. schlíessen «зачиняти, замикати», Schluss «защіпка (вікна та ін.)», Schloss «замок, засув». — SW VI 635, 734. — Див. ще **слюсар**.

слюсар, [*шлюсар*] Нед, [*слюсáрка*] «слюсарське ремесло, професія» Нед, [*шлюсáрка*] «тс.» Нед, *слюсáрня*, *слюсáрство* СУМ, Г, [*шлюсáрство*] Нед, *слюсáрний*, *слюсáрський*, *слюсарювати*; — р. *слэсарь* «слюсар», бр. *слэсар*, п. ślusarz, [ślósarz] «тс.»; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; свн. slozzer, нвн. Schlösser «слюсар» є похідним від Schloss «замок», пов'язаного з schließen «замикати, заперити», двн. sliozap, свн. sliezep «тс.», двн. свн. skliuz-, пгерм. *sklūd- «тс.», спорідненими з лат. claudo «замикаю», clāvis «засув, ключ», гр. κλεις «тс.», псл. kljukati «клювати, рубати», kljuка «закривлений дрюк, крюк», укр. *клюкати*

«клювати», *ключ*. — Шелудько 46; Бі 333; Richhardt 99; Фасмер III 670; Преобр. II 321; Галай Веснік БДУ 1978/2, 35; Brückner 532; Kluge—Mitzka 657, 659; Walde—Hofm. I 229—230. — Див. ще **клюкати**¹.

[**слюта**] «причіплива, набридлива людина; сльота; погана погода» Л; — очевидно, запозичення з білоруської мови; бр. [*слюта*] «сира погода з дощем і снігом; сльота з холодним вітром», очевидно, є результатом контамінації слів *слота*, *слата* «тс.»; набридлива, надокучлива людина» і [*плюта*] «дощова погода»; зближення з бр. *люты* «лютий, суворий, жорстокий; дуже сильний» (Носович 593) помилкове. — Німчук 146. — Див. ще **плюта**¹, **сльота**.

слютняк — див. **слотняк**.

сляб «сталева заготовка, з якої роблять листову сталь», *слябінг* «стан для обтискання сталевих зливків у сляби»; — р. *сляб*, *слябинг*, бр. *сляб*, *слябинг*, п. slab, slabing, слц. slabing; — очевидно, через російське посередництво запозичено з англійської мови; англ. slab «плита; під; пластина; чушка свинцю, виливанець», slabbing «слябінг» пов'язані з сангл. slab, slabbe, sclabbe неясного, можливо, галльського походження (пор. брет. scolp «осколок, скалка, тріска, скіпка, уламок», вал. usgolp «тс.»). — СІС² 774; Крысин 89, 102; ССРЛЯ 13, 1317; Коралиński 897; Klein 1455.

сляж — див. **слиж**².

[**сляз**] (бот.) (у виразі *сляз простий* «калачики круглолисті, Malva rotundifolia L. (M. borealis Wall.)» Мак; — бр. [*сляз*] «калачики вирізані, Malva excisa Rchb.; калачики непомічені, M. neglecta Wall.»; — запозичення з польської мови; п. ślaz «калачики»; споріднене з укр. [*слиз*] «калачики лісові, Malva silvestris L.; алтея лікарська, Althea officinalis L.» (див.).

[**сляка**] «погана погода, переважно сніг з дощем; сльота, мокротеча Л; причепа ЛПол», [*слягота*] «мокра погода, сльота» ЛЧерк, [*сляготь*] «погана погода, переважно сніг з дощем; сльота,

мокротеча» Л, *слякота́* (розм., рідк.) «сльота; (перен.) мерзенна, нікчемна, жалюгідна людина», *слякоть* «тс.»; — р. *слякоть* «сльота», [*слять, сляча*] «тс.», бр. [*слéкаць*] «мокра погода з дощем і снігом; мряка, мжичка», п. [*ślakwa*] «дощова погода, сніг з дощем», [*ślaknać*] «промокати, змокати», схв. *слёка* «морський прилив»; — не зовсім ясне; може бути виведене від псл. [**sleḱ-* (<**slenk-* або **slink-*)], очевидно, давнього звуконаслідувального утворення (пор. лит. *šlėkti* «бризкати», *šlakas* «крапля»); іноді зіставляється (Соболевский ЖМНП 1886, вересень, 156; Погодін РФВ 50, 229; Zubatý LF 20, 407) з назалізованими лит. *slīḱti* «повзти», *slaiḱė* «сипкий пісок», *slinkėti* «сповзати», *slepkti* «осідати, осаджуватися»; припускається (Рейф 842; Mikl. EW 308) зв'язок із семантично тотожним, але фонетично віддаленим р. [*слóта*] «сльота, слякоть», якому відповідає укр. *сльóта́*; висловлюється також припущення (Даль IV 230) про зв'язок р. *слякоть* із *слизь*; неприйнятне зближення з р. [*слудь*] «наст, снігова кора» (Jagić AfSIPh 6, 287), як і пов'язання з р. [*сля́ка*] «горбатий, каліка» (Даль IV 230). — Фасмер III 682; Преобр. II 333; Brückner KZ 42, 340; SW VI 203; Petersson BSl. Wortst. 61; Fraenkel 1002.

слякові́ця — див. **слакв́а**¹.

сма́га¹ «сильна спрага; наліт у роті, на губах від спраги; підвищена температура тіла; коричневий колір шкіри людини від дії сонячного проміння та вітру», *смаглі́й* «смаглявий чоловік», *смаглю́к*, *смагля́вець* «тс.», *смагля́вка* «смаглява жінка», [*смагло́ники*] «смажена картопля» ЛексПол, *смажені́на* «смажене або запечене м'ясо; печеня», *сма́жені́ця* «страва із смажених яєць, яєчня» СУМ, Нед, *смаже́ня*, [*сма́жні́ця*] «тс.», *сма́глий* «темнуватого кольору; засмаглий, загорілий; який дозріває», *смагля́вий* «тс.; смуглий; [з плямами на обличчі (про вагітну жінку); підсмажений О; худий О]», *смагля́стий* «трохи смагля-

вий, із смаглявим відтінком», *смаглю́ватий* «тс.; [з плямами на обличчі (про вагітну жінку)]», *сма́жний* «який укрився смагою, запікся (про губи); запечений Г, СУМ; [привабливий, гарячий Пі]», [*смальóвий*] «смаглявий» Нед, [*смаля́вий*] «тс.» Нед, *смаглі́ти*, *смаглі́шати* «ставати смаглишим», *смагля́віти*, *сма́гнути* «ставати смаглявим; загоряти; пересихати від спраги, гарячки; укриватися пересохлою плівкою, запікатися (про губи)», *сма́жити*, *засма́га* «смуглий колір шкіри від тривалого перебування на сонці та вітрі», *засма́жка* «те, що додається до страви для поліпшення її смаку, запаху», *засма́глий*, *засма́жений* (розм.) «який загорів на сонці та вітрі», *засмага́ти*, *засма́жувати*, *пересма́глий* «укритий смагою, пересохлий (про рот, губи)», *присма́глий*, *присмага́ти*, [*присма́жка*] «присмака», [*усма́гнути*] «дозріти» (про ягоди); — р. [*сма́га*] «жар, полум'я; спрага; сухість губ», бр. *сма́га* «спрага; спека; сильне прагнення», др. *смага* «вогонь, полум'я», п. *smagły* «смаглий», заст. *smaga* «прагнення», ч. *smahnouti* «сохнути, сушитися», слц. *smazit'* «смажити», вл. *smaha* «загар, засмага», нл. *smaga* «тс.», схв. *сма́гнути* «потемніти, загоріти», слн. [*smága*] «смугла шкіра», р.-цсл. **смага** «вогонь», **смаглын** «смуглий, темний»; — псл. *smaga* «жар, спека; вогонь», *smagnoti «сохнути, сушити; темніти», *smaziti* «смажити» пов'язані чергуванням голосних із **smog-* (псл. [*smog-ogъ*] «висохле болотяне коріння, торф для спалення»; п. [*smogórz*] «торф», нл. *smogoř* «торф, болотяна земля, трухляві соснові пні», р. [*смóголь*] «смола») та з *smug-* ([*smug-lъ-jъ] «смуглий», укр. *смуглий*); зближення з нвн. *schmachten* «знемагати, томитися; прагнути» (Machek ESJČ 458; Holub—Lyer 443) мало обгрунтоване. — Фасмер—Трубачев III 682—683, 693; Фасмер III 689; Преобр. II 333, 340; Бахилина 209—210; Brückner 502—503; Holub—Kop. 340—341; Schuster-Sewc 1316—1317, 1321, 1325; Skok III 290—291;

Mikl. EW 309, 311; Pokopny 971. — Пор. смуга, смуглий, шмагати.

[смага́²] «біда» Шух, Ко; — неясне; можливо, пов'язане з смага́ «спрага; підвищена температура тіла».

смагну́ти¹ — див. смага́¹.

сма́жити, смаже́нна, сма́женіця, смаже́ня, сма́жніця, сма́жній — див. смага́¹.

смак, [смакі́й] «ласун» Нед, смако́та, [смако́ці] «ласощі» Нед, [смаку́н] «ласун» Нед, смако́витий, [смако́тний] «смачний» О, сма́чний СУМ, Г, сма́чненький, сма́чнющий, смакува́ти, сма́чити, сма́чити «ставати смачним, смачнішим», всмак (у́смак), не́смак, пе́редсма́к УРС, Куз, [посма́к] «присмак з'їденого» Нед, прі́смак, прі́смака «приправа до їжі», ст. смакъ (XVII ст.); — р. бр. смак; — запозичення з польської мови; п. smak, smakować походить від двн. свн. smac «смак, запах», свн. smaskep «смакувати», споріднених з англ. smack «смак, смакувати», дфриз. smękka «смакувати», smaka «смак», ісл. smękk, гол. smaak «тс.», лит. smagū̃s «ласун», лтс. smagurs «тс.». — Шелудько 46; Richhardt 99; Фасмер III 683; Преобр. II 333—334; Brückner 503; Kluge—Mitzka 663; Fraenkel 838.

[сма́лді́кнуть] «дуже вдарити» Чаб, [сма́лді́кнуть] «тс.», [сма́лді́к] (виг.), [сма́лді́к] «тс.» тж; — афективне утворення, пов'язане із сма́льну́ти «сильно вдарити». — Див. ще смалі́ти.

сма́лець «витоплений жир», [сма́льцу́га] «засмальцьований костюм» Пі, [сма́лкі́й] «який бруднить» Нед, сма́льцюва́ти «намазувати, насичувати, забруднювати чим-небудь масним», засма́льцьова́ний, обсма́льцьова́ний; — р. сма́лець «смалець», бр. [сма́лець] «гусячий жир», сма́лець «тс.»; — запозичення з польської мови; п. smalec «смалець», szmalec «тс.» походить від двн. свн. smalz (нвн. Schmalz) «тс.», пов'язаного з двн. smelzap «розтоплювати(ся)», свн. smelzen, нвн. schmelzen «тс.», спорідненим з дангл. meltan «тс.», дісл. melta «пектравлювати», можливо, також з псл.

*moldъ «молодий». — Шелудько 46; Фасмер III 683; Преобр. II 334; Потебня РФВ 4, 205; Kluge—Mitzka 662, 663.

смалі́ти, сма́льну́ти «вистрелити; сильно вдарити», [шма́лі́ти, шма́льну́ти], сма́лений, [сма́лі́й] «той, хто смалить, хто ріже й осмалює свиней», [шма́лі́й] «тс.; холодний, різкий вітер», [сма́лю́х] «залишок обгорілого дерева на пожарищі» Корз, [шма́лко́] «швидкий віл», сма́ля́тіна, [шма́ля́тіна], [шма́лю́г] «палиця, якою ворують солому в печі» Мо, [шма́ля́к] «тс.» Мо, сма́лкі́й «сильний, різкий (вітер); дуже жаркий», [сма́лькі́й, шма́лькі́й, шма́льній] «тс.», засма́лений, посма́лений, [псуму́лону́ти] «злегка обпалитися, присмалитися» Корз; — р. [сма́лі́ть] «смалити, палити, пекти», бр. сма́ліць «тс.; обпикати; [бути лютим (про мороз)]», п. smalić «смалити», вл. smalić «смалити, палити; підпикати», нл. smaliś «тс.»; — псл. [smaliti] «смалити, палити, пекти, задимлювати, коптити», очевидно, пов'язане чергуванням голосних із smola «варена смола, вар; живиця»; може розглядатись як продовження незасвідченого псл. *smōliti, каузативної форми до *smel-ti «палити; тліти, жарити; повільно горіти», до якого зводиться також smola, укр. смо́ла; — споріднене з лит. smēla «тліє, жевріє» і з більш віддаленими утвореннями, поширеними формантом -k-, smīk-ti «тліти; димитися, куритися», smilkūti «обкурювати (пахощами)», сірл. smāl, smōl, smūal «вогонь, полум'я; спека, жар; попіл», снідерл. smōlen «тліти; димитися, коптити», гол. smeulen, нн. smelen, [smōln] «тс., повільно горіти», флам. smoel (<*smōla-) «душний, пекучий, жаркий», сангл. smolder «дим», англ. smoulder «тліти; тліючий вогонь», smell «запах», пгерм. *smul; очевидно, іє. *sme(u)-l-/smō-l-/smi-l- «палити; тліти, повільно горіти; димитися; дим»; висловлюється думка про походження слів з основою сл. smal- (smol-) від того ж кореня, що й псл. smag-, smog- (Brückner 503). — Фасмер III 684; Преобр. II 334, 337; Потебня К ист. зв. III

105; Brückner 502, 503; Machek ESJČ 563; Schuster-Sewc 1317; Mikl. EW 309, 311; Petersson Sl. Wf. 41, Ar. Arm. St. 135; Fraenkel 842, 843; Эндзелин СБЭ 194; Роконпу 969, 971. — Пор. **смола́**.

сма́льта «яскраво-синя фарба; непрозоре кольорове скло, яке застосовують у мозаїці; кубик, пластинка з такого скла»; — р. бр. *сма́льта*, п. *smalta*, *smaltyn*, *smaltyna*, ч. *smalt*, *smaltin*, *smaltýn*, слц. *smalt*, *smaltín*, болг. *смалтѣн*, *шма́лта*, слн. *smálta*; — можливо, через польське і російське посередництво запозичено із західноєвропейських мов; нім. S(ch)málte, фр. англ. гол. дат. *smalt* «тс.» походять від іт. *smalto* «емаль», що зводиться до франк. *smalt, спорідненого з снн. нн. *smalt*, *smolt*, двн. свн. *smalz* (нвн. *Schmalz*) «розтоплений жир», до якого зводиться й укр. *сма́лець*; щодо розвитку семантики пор. нвн. *Schmelz* «емаль» і *schmelzen* «плавити, розтоплювати», двн. *smelzap* «тс.» — СІС² 774; ССРЛЯ 13, 1324; Корали́нські 898; Sł. wyr. obcych 688; Holub—Lyer 443; РЧДБЕ 674; Gr. Fwb. 684; Mestica 1688; Kluge—Mitzka 661, 663; Klein 961, 1461, 1462; Vries NEW 655, 659—660. — Див. ще **ема́ль**, **сма́лець**.

[сма́льцýга] «смола Нед; смола чорна і жовта, що добувається із звичайної смоли Пі», **[сма́льчук]** «тс.» Пі, **[шма́льцýга]** «нечистий поташ, вайдаш» Нед, **[шма́льцýга]** «тс.» Нед; — р. **[сма́льчýк]** «найгустіша смола», ст. *сма́льчюг*, *сма́льчюга* «тс.», **[сма́льчуг]** «особливого роду поташ, вайдаш», п. **[szmelcuga]** «вид поташу, вайдаш», **[smelcuga, szmalzuga, smalcuga]** «тс.»; смолиста маса в цибуху люльки»; — очевидно, пов'язане із *смола́* (див.).

сма́рагд «ізмурод», заст. *шмарагд* «тс.», ст. *сма́рагдъ*, *шмарагъ* (1627); — р. бр. болг. *сма́рагд*, др. *сма́рагдъ*, *измарагдъ*, п. *szmaragd*, *smaragd*, ч. слц. вл. *smaragd*, м. *сма́рагд*, схв. *сма́рагд*, слн. *smarágd*, стсл. **зма́рагда**, **зма́рагдъ**, **изма́рагдъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької;

гр. *σμάραγδος* (*μάραγδος*), як і дінд. *marak(a)tam* «тс.», виводиться від ак. *barragtu*, гебр. *bārækæt* «тс.» (< сем. *brg* «блищати»). — СІС² 774; Sł. wyr. obcych 731; Holub—Lyer 443; РЧДБЕ 674; Skok III 291; Frisk II 747.

сма́ржок — див. **сма́рзель**.

[сма́рзель] (бот.) «гриб зморшок справжній, *Morchella esculenta* Pers.» Нед, Мак, **[сма́ржок]** «тс.» Мак; — запозичення з польської мови; п. *smardz*, **[smardzel]** відповідає укр. *сморж* «тс.». — Див. ще **сморг**.

[сма́рк] «соплі» Куз, **[сма́рок** Нед, *шма́рок* Нед, *шма́рки*, *сма́ркля*], *шма́ркли*, **[шма́рколь** Нед, *шма́рко́та*, *сма́ркотина* Нед, Куз], *шма́ркотиння* «тс.», **[сма́рка́вка]** «нежить» Чаб, **[шма́рка́вка]** «тс.» тж, *сма́рка́ч*, *шма́рка́ч*, **[сма́рку́ля]** «смаркачка» Нед, Куз, **[шма́рку́ля]** «тс.» Куз, *сма́рка́тий*, *шма́рка́тий*, **[сма́рка́ти]** «пускати соплі; сякатися» Куз, *шма́рка́ти* «тс.; шморгати, зашма́рканий»; — бр. **[сма́рка́чы]** «соплі», **[сма́рка́ч]** «шмаркач»; — запозичення з польської мови; п. *smarki* «соплі», *smarkacz* «шмаркач», *smarkaty* «шмаркачий», *smarkać* «розпускати соплі» споріднені з укр. *шма́ргати*, р. *сморка́ться* «сякатися». — Черных II 180; Фасмер III 691; Brückner 503. — Див. ще **шма́ргати**.

[сма́рку́ля] (іхт.) «гірчак, *Rodeus sericeus atagus*» ВеНЗн; — результат перенесення на рибку назви **[сма́рку́ля]** «шмаркачка», мотивованого, очевидно, появою у самиці гірчака на час нересту (досить тривалого) довгого яйцекладу, який випускається із задньої частини тіла. — Сабанєєв 360—361. — Див. ще **сма́рк**.

[сма́рово́з] «той, хто змащує вози; людина в брудній одежі», **[сма́рові́з]**, *шма́рово́з* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *smarowóz* «тс.» утворене з основ дієслова *smarować* «мастити, намазувати», *smar* «мастило» та іменника *wóz* «віз», якому відповідає укр. *віз*. — SW VI 239. — Див. ще **везті́**, **сма́рува́ти**.

[смарувати] «змащувати мазутом чи дьогтем», *шмарувати*, [смаровіло] «мастило» Нед, *шмаровідло* «мазут, дьоготь для змащування машин, взуття», *шмаровіло*, *сморовідло* «тс.», ст. *смарую* «умащаю» (1627); — р. [шмаровать] «мазати», бр. *шмаравать* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *smarować* «мазати, мастити», *smarowidło* «мастило» утворені від *smar* «мастило», яке походить від свн. *smēg* «жир», двн. днн. *smēgo* (нвн. *Schmer*) «тс.», спорідненого з дангл. *smęgi* «тс.», дісл. *smęg* «масло, жир», гр. (σ)μυρίσω «натираю, намажую», тох. *B şmago* «гладжу», дірл. *smi(u)g* «кістковий мозок». — Дзендзелівський УЗЛП 123; Фасмер IV 458; Brückner 503; Kluge—Mitzka 663, 665.

смерд (іст.) «селянин-землероб, залежний від феодала»; — р. бр. *смерд*, др. *смьрдъ*, п. *smard* «тс.», [śmierdź] «простий селянин», полаб. *smardi* «селянство», стсл. *смръдъ* «смерд»; — псл. *smʹrdъ «тс.», пов'язане з *smʹrděti «смердіти», назва була зумовлена зневажливим ставленням верхівки суспільства і воїнів, а також кочовиків до простих землеробів; пропонується також (Ильинский SO 11, 18—22; Шустер-Шевц Этимология 1984, 234—236) зближення з лтс. *mėrdelis* «ослабла від голоду істота», *mėrdēt* «зовсім виснажувати, морити голодом», лит. *mėrdeti* «боротися зі смертю, бути хворим». — Фасмер III 684—685; Преобр. II 334; Львов Лексика ПВЛ 242—243; Brückner 532—533; Schuster-Sewc ZfSl 9/2, 241—255; Olesch 1023. — Див. ще **смердіти**.

[**смердак**] (бот.) «горобина, *Sorbus L.*», [*смердяк*] «тс.» Мак; — схв. *смрдьлика*, [*смрдьликовина*] «тс.»; — пов'язане із *смердіти*; назва могла бути зумовлена тим, що горобина має запашні квітки; як семантичну паралель пор. іншу назву цієї рослини [*вонék*]. — Лік. росл. 79—80; ВеНЗн 57. — Див. ще **смердіти**.

смердіти, *смерд* (ент.) «Blaps Fabr.», *смердота* «сморід», [*смердюк*] «вонючка», [*смердюх*] «тс.» Нед, *сморід* СУМ,

Нед, [*смóрод*] «сморід» Нед, [*смóродь*, *смýрод Л*] «тс.», *смердючий*, *смердячий*, *смóридный*, [*смородливиий*] «смердючий», [*присмерджувати*] «трохи смердіти»; — р. *смердѣть*, бр. *смярдзѣць*, др. *смьрдѣти*, п. *śmierdzieć*, ч. *smrdět*, слц. *smrdet'*, вл. *smjerdzjeć*, нл. *smjerzēš*, полаб. *smardë* (3 ос. одн.), болг. *смрдя*, м. *смрди*, схв. *смрдети*, *смрдети*, слн. *smrděti*, стсл. *смръдѣти*; — псл. *smʹrděti «смердіти», *smordъ «сморід»; — споріднене з лит. *smirdėti* «смердіти», лтс. *smifdēt* «тс.», лат. *merda* «кал, нечистоти», гр. *σμородοῦν* «перебувати у співжитті», *σμóрдωνες* «вонючки», можливо, також дангл. *smęortan* «боліти», двн. *smęza*, нвн. *schmerzen* «тс.». — Черных II 178—179; Фасмер III 685; Булаховський Вибр. пр. III 420; Преобр. II 334—335; Brückner 532; Machek ESJC 561—562; Schuster-Sewc 1320—1321; Младенов 595; Добрев БЕ 1977/3, 205—208; Skok III 294—295; Mikl. EW 310; Trautmann 271; Fraenkel 847—848; Karulis II 244—245; Pokorný 970. — Пор. **смерд**, **смородина**¹.

[**смердюх**¹] (бот.) «веселка звичайна, *Phallus impudicus L.*» Мак, [*смердюха*] «бруслина бородавчата, *Evonymus verrucosa Scop.*» Мак, [*смердючка*] «валеріана лікарська, *Valeriana officinalis L.*», [*смердюшка*] «чорнобривці розлогі, *Tagetes patulus L.*» Мак, [*смердячка*] «лобода смердюча, *Chenopodium vulvaria L.* (*Chenopodium olidum Curt.*)» Мак; — бр. [*смердзюха*] «м'ята польова, *Mentha arvensis L.*», [*смярдзюха*, *смярдзючка*] «тс.»; назва різних трав із неприємним запахом», [*смярдзѣнка*] «назва різних трав із неприємним запахом», *лебядá смярдзючая* «лобода смердюча», вл. *smjerdzawa* «м'ята, *Mentha L.*», нл. *smęrzawa* «тс.», схв. [*смрдьливица*] «лобода смердюча», [*смрдуля*, *смрдуша*] «тс.»; — похідні утворення від *смердіти*; назви зумовлені переважно неприємним гострим запахом кореня валеріани, різким запахом листків м'яти чи квіток чорнобривців. — Шамота 125; Лік. росл. 56—58,

171—172; РУСБот 225, 226; Сл. белар. гаворак IV 510; SW VI 109, 741; Muske II 463. — Див. ще **смердіти**.

[смердюх²] (орн.) «одуд звичайний, Урира еропс L.» ВеНЗн, Шарл; — похідне утворення від *смердіти*; назва зумовлена різко неприємним запахом наявної у одуда захисної залози і його м'яса, а також його неохайного гнізда, яке він будує в різних укриттях; як семантичну паралель пор. іншу назву цього птаха [*воняк*]. — Німчук 211; УРЕ 7, 503; БСЭ 43, 665—666. — Див. ще **смердіти**.

[смердюх³] (ент.) «наземний клоп, Geocoris» Нед, [*смердюха*] «деревний клоп» ВеБ, [*смородюх*] «польовий клоп (Cimex?)» Нед; — бр. [*смердзюха*] «лісовий зелений клоп», [*смярдзюха*, *смярдзючка*, *смярдзюшка*] «тс.»; — похідні утворення від *смердіти*, *сморід*; назви зумовлені тим, що виділення шкірних пахучих залоз цих видів клопів мають неприємний різкий запах. — УРЕ V 232; Сл. белар. гаворак IV 510. — Див. ще **смердіти**.

смерека (бот.) «ялина звичайна, *Picea excelsa* Link.; [ялиця біла, *Abies alba* Mill. (*Abies pectinata* Dc.) Мак; сосна звичайна, *Pinus silvestris* L. Мак]», [*смерек*] «ялина звичайна» Мак, [*смерек червений*] «модрина європейська, *Larix decidua* Mill. (*Larix europaea* DC.)» Мак, Г, *смереча* «молода смерека», [*смерече*] «смерека», *смеречина* «тс., смерекове дерево; смерекові зарослі, смерековий ліс; смерекова палиця; [ялиця біла Мак]», *смеречка* «вид орнаменту», *смерічка* «тс.», *смеречья* «(зб.) смерековий ліс, гай; смерекова памолодь», *смерічья* «тс.»; — др. *смерчь* «кедр, *Cedrus* Mill.», п. [*smerek*] «ялина» (з укр.), *smreka*, *smrek* (із слц.), [*smreczak*, *smrok*, *smyrek*, *smurcek*, *szmerek*, *šrok*, *skrzek*, *skrzec*] «тс.», *šwierk* «тс.»; [модрина, *Larix*], ч. *smrk* «ялина», [*smrek*, *smrč*, *smrčka*] «тс.», *smrčina* «тс.; смерекові зарослі, смерековий ліс», слц. *smrek* «ялина звичайна», *červený smrek* (заст.) «модрина європейська, *Larix decidua*

Mill.», *smrekovec opadavý* «тс.», *smriečik* «ялина звичайна», *smriečok* «тс.», вл. *šmrěk* «ялина», *šmrěka*, *šmrjók*, *šmrók* «тс.», ст. *schmrok* «ялиця», нл. [*šmrěk*] «ялина, ялиця», [*šmrjok*] «тс.», *šmrěka* «ялиця», *škrjok* «ялина», ст. *šmrjeka* (*schmreka*) «сосна, *Pinus*», болг. *смрика* «яловець звичайний, *Juniperus communis* L.; сосна гірська, *Pinus mopsana* Mill.», *смерека* «яловець звичайний», *смерика* (заст.) «тс.», *смерчь* (заст.) «тс.; ялина звичайна; сосна гірська», *смерчи* «ялина; яловець», м. *смерека* «яловець звичайний», схв. *смерека* «яловець; ялина звичайна», [*smrěka*, *smrěkva*] «тс.», [*smrěk*] «ялиця біла», [*смеріч*] «яловець», [*smriok*] «тс.», [*smrk*] «яловець низький, *Juniperus oxycedrus*», [*smřka*, *smrč*] «тс.», *смерчи* «яловець рудуватий, *Juniperus rufescens* Link.», *смерча* «яловець; [ялина (висока)]», *смерчка* «яловець», хорв. [*smraka*] «ялина», слн. *smreka* «ялиця біла; ялина (червона)», р.-цсл. *смерьча* «кедр», *смерьчиче*, *смерьчь* «тс.; яловець», стсл. *смерьча* «кедр», *смерьчь* «яловець», *смерьчь* «тс.»; — псл. *smerkъ (*smerka, *smřkъ, [**s(k)vřkъ*, **s(k)verkъ*]), можливо, спочатку «ялина; ялина звичайна; ялиця» (значення [«яловець; кедр»] є, очевидно, вторинними); — загальноприйнятої етимології не має; тлумачиться іноді як доіндоевропейське (праєвропейське) субстратне слово (Holub—Lyer 444; Skok III 295); пов'язується з вірм. *maig* «кедр, сосна, ялиця», *maigi* «кедровий ліс; хвойний ліс» (Преобр. II 335; Brugmann Grundriss I 741); припускається також зв'язок з лит. *smarsas* «жир, мазь», *smarstvas* «тс.», дісл. *smjog* «масло (вершкове), жир», двн. днн. *smęgo* «тс.», нвн. *schmierep* «намазувати» за ознакою смолистості (Младенов 595) або з р. *смердеть* (Charpentier Glotta 9, 56) чи з гр. *σμίλαξ* «тис» (Machek ESJC 562); вважається запозиченням з давніх іранських мов, у яких рефлексом ір. **srva-*, **srma-* означалися різні види дерев (Трубачев Этимология 1965, 32—33); висловлюється припущення про належність

до давніх індоєвропейських назв дерев звуконаслідувального характеру (Schuster-Sewc 1462—1463). — Німчук 278—279; Нечитайло Культ. сл. 15, 55—59; Фасмер-Трубачев III 686; Brückner 504, 537—538; Sławski JP 36, 73; Machek Jm. rostl. 35; Mucke II 648, 655—656; Mikl. EW 310; Moszyński PZJP 56—58, 63, 64; Lidén IF 18, 491—493; Nitsch Lud Slowiański II dział A, 215—216.

смеречнюк (орн.) «співуча пташка родини в'юркових; щур, Pipicola (Fringilla) epuscleator», *смеречник* «тс.» УРЕ; — схв. *смрѣкар* «сірий дрізд»; — похідне утворення від *смерека* «ялина звичайна; ялиця біла; сосна звичайна», що є, очевидно, калькою першого компонента латинської наукової назви щура Pipicola, де ріпі- пов'язане з лат. rīpus «ялина, смерека; ялиця»; назва могла бути мотивована тим, що в окремі роки цей рідкісний залітний птах з'являється у хвойних лісах Карпат і Полісся; як семантичну паралель пор. також нвн. Fichtengimpel «щур» (букв. «смерековий снігур»), утворене з Fichte «ялина, смерека» і Gimpel «снігур». — Шарл 28; УРЕ 12, 269. — Див. ще **смерека**.

[смеречок] (бот.) «хвощ, Equisetum L.», *[смерічка, смеречічка Мак]* «тс.»; — пов'язане із *смерека* «ялина звичайна; ялиця біла; сосна звичайна»; назва пояснюється тим, що хвощ має веретеноподібне стебло з розгалуженими гілочками, форма якого нагадує смереку; пор. аналогічні народні назви хвоща [*сбсонка, ялінка, хвійка, веретінце*]. — Шамота 26; УРЕ 12, 122; Лік. росл. Енци. дов. 444; Меркулова Очерки 116—117. — Див. ще **смерека**.

смерк, смеркати(ся), смерком, смеркомá — див. **меркнути**.

[смертільник] (бот.) «цикута отруйна, віха, Cicuta virosa L.» Нед; — похідне утворення від *смерть*; назва зумовлена отруйністю цикути. — Див. ще **смерть**.

[смертка] (ент.) «нічний метелик, Phalaena» ВеНЗн, *[смерть, смертний*

мотиль] «тс.» тж; — ч. заст. [smrt'], слц. [smrtka, smrt'] «тс.»; — пов'язане із *смерть*; назва зумовлена давнім слов'янським повір'ям, згідно з яким душі померлих можуть перевтілюватися в метеликів. — Vážný 73—74. — Див. ще **смерть**.

смерть, смертник, смертні, смертільний, [смертінний] «смертельно хворий», **смертний, [смертовий]** «смертельний» Нед, **[смертяний]** «смертоносний», **безсмертний, [досмертний]** «який триває протягом усього життя; смертельно шкідливий» Ж, **обезсмертити, передсмертний, посмертний, [посмертити]** «вбити» О, **присмертний, [усмертити]** «умертвити» Нед, Куз; — р. *смерть*, бр. *смерць*, др. *съмръть*, п. śmierć, ч. smrt, слц. smrt', вл. smjerć, нл. smjerś, болг. смърт, м. смрт, схв. смрт, слн. smrt, стсл. съмръть; — псл. *sъmъrъть, утворене з основи *mъr-ть, пов'язаної чергуванням голосних із *mertī «умирати» і спорідненої з лит. ст. mirtis «смерть», лтс. mīte, дінд. mrtiḥ, лат. mors, mortis «тс.», та компонента съ-, який здебільшого зіставляється з дінд. su- «добрий», лат. suus «свій» (отже, мається на увазі природна смерть, «своя смерть», а не загибель, убивство і под.); компонент съ- розглядається також (Трубачев Етим. словарь сл. языков. Проспект 83) як префікс, що відповідає лат. com- «з-». — Черных II 179; Фасмер—Трубачев III 685—686; Brückner 532; Machek ESJČ 512; Schuster-Sewc 1320; Младенов 595—596. — Див. ще **мерти, свій**¹. — Пор. з¹.

смерч «великий вихор, що підіймає вгору стовп води, піску, пилу»; — р. бр. болг. *смерч*, др. *съмръч* (*съмръчъ*) «хмара», ч. smršť «(водяний) смерч»; — очевидно, пов'язане з псл. *morъкъ «морок, хмара»; чеську форму зіставляли також (Holub—Kop. 233) з ч. smrsknouti, smrštiti, mrskati «хльоскати, бити». — Німчук 147; Черных II 179; Фасмер III 686; Потєбня ФЗ 1878/2, 142—143; Machek ESJČ 562. — Див. ще **меркнути, морок**.

сметана «верхній жирний шар кислого молока», *сметанка* «вершки», *сметанкар* «пінкознімач; той, хто присвоює собі щось найкраще», *сметанниця* «посудина для сметани і вершків», *сметанник* «тс.; пиріг, приготовлений із сметаною; [плекана дитина, одинак Л]»; — р. болг. *сметана*, бр. *смятана*, п. *śmieta-na*, [śmiotana, smiętana], ч. слц. *smetana*, вл. *smjetana*, нл. *zmjatana*, полаб. *samä-tonä*, слн. *smétana*; — не зовсім ясно; за формами більшості мов реконструюється псл. *smetana*, похідне від *metati* «кидати» (як те, що скидається з молока, яке скисло в глечику); але п. [smiętana] і запозичене зі слов'янських мов рум. *smîptîpă* «сметана» вказують на псл. *smęta-na, яке можна пов'язати з *męsti* (<*męsti) «мішати, колотити» («збивати масло?»); можливо, голосний *ę* уже в праслов'янський період був замінений на *e*. — Shevelov Hist. phonol. 481; Фасмер III 686—687; Булаховський Вибр. пр. III 370; Преобр. II 335—336; Brücker 533; Machek ESJČ 560; Schuster-Sewc 1321; Младенов 593—594. — Див. ще **метати**, **мутити**, **сум'яття**.

[**сметанка**¹] (бот.) «молочай щибриковидний, *Euphorbia replus* L.» Мак, [**сметанник**] «чистотіл великий, *Chelidonium majus* L.» Мак; — похідні утворення від *сметана* або результат перенесення на рослини назви *сметанка* «вершки»; номінація мотивується наявністю в молочаї білого, а в чистотілі жовтуватого соку, який виступає при зломі або зрізі. — Лік. росл. 285; Меркулова Очерки 100. — Див. ще **сметана**. — Пор. **молокан**.

[**сметанка**²] (бот.) (у сполученні *сметанка-трава* «шавлія ефіопська, *Salvia aethiopsis* L.» Мак), [**сметанник**] «шавлія залозиста, *Salvia glutinosa* L.» Мак; — похідне утворення від *сметана*; назва могла бути зумовлена застосуванням шавлії в народі для лікування молочниці, при якій обличчя покривається білими плямами, схожими на скисле молоко (Попов Лек. раст. 276). — Див. ще **сметана**.

[**сметанник**] (бот.) «парило, *Agrimonia eupatoria* L.», [**підсметанник**] «тс.»; — похідне утворення від *сметана*; назва зумовлена використанням парила для випарювання молочних глечиків. — Див. ще **сметана**. — Пор. **гладішник**.

[**смиз**] (бот.) «шолудивник, *Pedicularis* L.» Нед; — неясне.

смик¹ «смичок; [знаряддя шаповала Нед; борона ДзУЗЛП; знаряддя з гілок терну, прикріплених до валка, для загладження ріллі тж; важіль колодязного журавля НикНикБЛ]», [**сміки**] «дрючки замість полозів у санях О; короткі сани НикНикТЛ», **смичок**, [**смичити**] «волочити» ДзУЗЛП; — р. [**смык**] «смичок; вид борони», **смычок**, бр. **смык** «смичок; (заст.) примітивна борона», **смычок** «смичок; пристрій для тріпання вовни», др. **смыкъ** «струнний музичний інструмент», **смыцькъ** «музикант, що грає на смикові», п. **смык** «смичок; [вид саней для перевезення вантажів; вид примітивної борони]», **смычек** «смичок», ч. **смык** «буксування, ковзання; волокуша; лісоспуск», **смысес** «смичок», слц. **смык** «волокуша», вл. **смык** «смичок», м. **смык** «швидкісний спуск на лижах», схв. **смійк** «кидок, поштовх», **смійк** «вуж», **смійк** (**смійк**) «швидкісний спуск на лижах», **смійке** «лижі», слн. **smiúk** «тс.», **smiúke** (мн.) «полоз саней», **smiúć** «лижа»; — очевидно, псл. **смыкъ/смыкъ** «палка, гладкий дрючок, очищена гілляка», пов'язане з **смыкати** «ковзати, швидко рухатися». — Дзендзелівський УЗЛП 124—125; Черных II 181; Фасмер—Трубачев III 695; Brücker 504. — Див. ще **смикати**.

смик² «ремінь або ланцюжок, яким зв'язують гончих собак; зв'язана пара або дві пари гончих собак», **смичок** «тс.», [**сміки**] «дві вертикальні пластинки, які з'єднують верхню і нижню частини ярма»; — р. **смык** «зімкнення, стик», **смычка** «мотузка, якою зв'язують гончих; зв'язані гончі», **смычок** «тс.», п. **смык** «ремінь, шворка для собак; пара гончих», **смык** (заст.) «мисливський собака», ч. **смыска** «петля»; — очевидно,

залишок псл. сътукъ (замість очікуваного *змик) «зімкнення, зв'язок», пов'язаного з сътукати «змикати». — Див. ще **замікати**.

смікавець (бот.) «рід рослин родини осокових, *Scirpus L.*», [смікавка] «комиш болотний, *Scirpus paluster L.*; осока гостра, *Carex acuta L.*; гребінник звичайний, *Cyperus cristatus L.*» Нед, Куз, Мак, [смицаль] «куча, *Schoenoplectus Pall.*» Л, [смічай] «тс.» Л, [смичай] «вид рослини; трясовина або сухе місце, на яких нічого не росте Ч», [смічка] «гребінник звичайний Мак; осока»; — бр. [смычань] «трава, подібна до осоки», [смічка] «осока дерниста, *Carex caespitosa L.*»; — похідні утворення від **смікати**; мотивація назв цих рослин, переважно з родини осокових, очевидно, пов'язана з легкістю висмикування їх із кореня. — Див. ще **смікати**.

смікати «сіпати, рвучко тягати, шарпати, виривати», **смікатися** «робити рвучкі рухи; [ходити назад і вперед]», **смик** (виг.), [смічка] «ключка для смикування сіна зі стогу» Куз, [смикуватий] «стрункий, підтягнутий» Куз, [вісмик] «підвищення на дорозі», [вісмичок] «жмут висмикнутого сіна або соломи» Я, **засміканий**, [засмик] «застіжка-блискавка, змійка» Куз, [засмичка] «тс.» Куз, [засмики] «слабі порості» Я, **пересмікувати** «підміняти одне іншим», [підсмічка] «подвійне переплетення на підошві личаків», **посмик** «рвучкий рух; [мотузка або ланцюг коло борони; пристрій для кріплення дишла в санях Корз; металевий прут, який з'єднує копил у санях із загнутим кінцем полоза Ник-НикТЛ; велика палиця Корз; заноза в ярмі Корз; репіс]», [посмиц] «мотузка або ланцюг коло борони» Нед, [посмицка] «деталь борони, до якої чіпляють ланцюг» О, [посмиком] «дуже швидко», [прісмиком] «тс.», [прісмик] «гірський перевал» Куз; — р. [смыкать] «смікати; прати, мити; терти», [смыкаться] «швендяти», бр. **смыкаць** «смікати», п. **смыкаць** «смікати, зривати; утікати; [тягти, волочити по землі]», ч.

смукати «тягти, волочити», слц. заст. **смукат'** «тс.», вл. **смыкаць** «робити ковзальні рухи; проводити (смичком по струні)», **смыкаць со** «ковзатися по льоду, кататися на ковзанах», нл. **смыкаць** «совати туди й сюди, наточувати», схв. **смукнути** «висмикнути, вихопити», слн. **смикати се** «увиватися (коло когось)», **смукати** «общипувати», стсл. **смыкати см** «повзати, плазувати»; — псл. **смукати** «ковзати, швидко рухатися», пізніше «смікати», пов'язане з **тукати** «рухати», **тукнути** «тягти, виривати, рухати»; — споріднене з лит. **šmukti** «сповзати, спадати», **smaiti** «зривати; (ви)тягати», лтс. **šmukt** «ковзати», дангл. **smuga** «(про)шмигнути», дісл. **smjuga** «тс.»; іє ***smeuk-/smeug-** «слизький; ковзнути, прослизнути». — Фасмер III 694—695; Преобр. II 341; Brückner 504; Holub—Kop. 342—343; Schuster-Sewc 1325—1326; Skok III 296; Mikl. EW 311; Trautmann 271; Fraenkel 841—842, 849; Pokorny 744—745. — Пор. **мікати, смик**¹.

смірна¹ «ароматична смола, яку використовують для обкурювання, приготування запашних масел», ст. **смёрна** (1627); — р. **смёрна** «ароматична смола, мирра», бр. **смёрна** «тс.», ст. **смирна** (**змирна**) «сік аравійського мирта» (XVII ст.), др. **смиръна** «мирра», **смирна**, **змюръна**, **змърна** «тс.», схв. **смёрна** «ладан», стсл. **змъръна**, **змъръна**, **змърна**, **змъръна**, **змирна**, **змирно** «тс.»; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької (початкове сл. **см-** відтворює книжну вимову, початкове **зм-** продовжує народну середньогрецьку вимову); гр. **σμύρνα** (іон. **σμύρνη**) «мирра (ароматична камедь аравійського мирта; ароматична смола; тропічне дерево, з якого її добувають; бальзамове дерево)» остаточно не з'ясоване; припускається зворотне утворення від **Σμύρναία** (**μύρρα**) «смирнянська (мирра)», пов'язаного з **Σμύρνα** (іон. **Σμύρνη**) «Смірна» (тепер Ізмір, головне місто Іонії на західному узбережжі Малої Азії на березі Смірнейської затоки, за-

сноване у II тисячолітті до н.е.; за однією з версій, батьківщина Гомера); отожднюється також з *μύρρα* (Дворецкий II 1488), хоча із словотворчого погляду це зближення не зовсім ясне. — Беринда 233; Німчук 248—249; Фасмер II 100, III 689; ГСЭ III 64, 187; ИОРЯС 12/2, 234; Преобр. II 336; Горяев 331; Брандт РФВ 25, 221; Булыка Лекс. зап. 150; Срезн. I 986, III 443; Matzenauer 309; Mikl. EW 311; Frisk II 274, 751—752; Boisacq 652. — Пор. **мірра**.

[смірна²] (бот.) «підмаренник м'який, *Galium mollugo*; настурція лісова, *Nasturtium sylvestre*»; — не зовсім ясне; вважається результатом перенесення на ці рослини назви ароматичної смоли *смірна* (Фасмер ГСЭ III 187—188); мотивація перенесення неясна; може бути результатом зближення з цією назвою народної назви [*маренник*] «підмаренник» (пор. р. [*марена́*] «підмаренник м'який», бр. *мару́на* «підмаренник», [*мір*] «підмаренник справжній», *Galium verum* L.).

смірний, смире́нный, смире́нник, смире́ння, смире́нство, смирнота́, смирі́ти, смирні́ти, смирні́шати, смиря́ти, присмирі́ти, усмирі́тель; — р. *смірний, смире́нный*, бр. [*смірне́ць*] «смирніти», др. *сѣмѣреніе* «помірність, приборкання, приниження, покірність, смирення», *сѣмирение* «тс.», п. *śmierzyć* «пом'якшувати, смиряти, приборкувати», болг. *смиря́* «смирю, приборкаю», м. *смири* «смирить, заспокоїть, угамує», схв. *сміран* «скромний, лагідний, покірний; помірний», стсл. *сѣмѣренѣ* (*сѣмѣрьнѣ*) «принижений, покірний, смиренний», *сѣмиренѣ* «тс.»; — псл. *сѣмігъпъ* «смирний», похідне від *тігъ* «мир, спокій» і *сѣтѣгъпъ* «смиренний, помірний», похідне від *тѣга* «міра»; зближення і змішування обох словотворчих варіантів відбулось, очевидно, вже в пізньопраслов'янський період. — Фасмер III 688—689; Преобр. II 336; Mikl. EW 195. — Див. ще **мир¹, міряти**.

смысл «уявлення про щось; розуміння чого-небудь; роль, важливість; внутрішній зміст, суть, значення; мета, зав-

дання, призначення; (розм.) користь, вигода», *смысловій, [смишлѣній]* «мудрий, кмітливий» Нед, *осмыслити*; — бр. [*смыслѣны*] «кмітливий»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *смысл* «смысл; (заст.) розум», *смыслить*, як і др. *сѣмыслѣ* «думка, розум», *сѣмыслѣ* «тс.», *сѣмыслити* «думати, міркувати, розуміти, пам'ятати, радитися», п. *zmysł* «почуття; розум, смысл», заст. *smysł* «тс.», ч. *mysl* «смысл; розуміння; почуття», слц. *zmysel* «смысл; розуміння; розум; почуття», вл. нл. *zmysł* «почуття; смысл», болг. *смісъл* «смысл; мета; зміст; (розм.) користь», схв. *смісао* «смысл, значення; схильність, обдарованість», слн. *smisel* «смысл», р.-цсл. цсл. стсл. *сѣмыслѣ* «думка; намір, погляд», продовжує псл. **smyslъ* ([*сѣ-myslъ]) «думка, розум», що може розглядатися як утворення з компонентів **сѣ-* (можливо, іє. **su-* «добрий») і *myslъ* «думка, мисль; мислення», до якого зводиться також укр. *мисль*. — Беринда 118; Преобр. I 574; Brückner 350; Machek ESJČ 385; Schuster-Sewc 1758. — Див. ще **мисль, смерть**.

[смитанник] (бот.) «перстач гусячий, гусяча лапка, *Potentilla anserina* L.» Мак; — тотожне звуковій формі *сметанник*; мотивація назви неясна. — Пор. **сметана, сметанка^{1,2}, сметанник**.

смича́й, смича́ль, смічка, сміча́й — див. **смікавець**.

[смівка] (ент.) «дзюрчалка, *Syrphus*»; — неясне.

[смідь] (бот.) «мох» Нед, [*смідова́тий*] «пророслий мохом» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з схв. *сміѣ* «карий, коричневий, смуглий, гнідий», п. *śpiedź* (хім.) «мідянка» (<ст. *śmiedź*), *śniady* «смуглий, смаглий» (<ст. *śmiady*), ч. *snědý* «смуглий» (<ст. *smědý*). — Пор. **снядіти**.

смілий, смілівий, смілявий, смілець, смілівець, сміло́к, смільча́к, сміля́к, смілівішати, смілі́ти, смілі́шати, смі́лко — див. **сміти**.

смілка (бот.) «*Silene* L.; [коронарія зозуляча, *Coronaria* (*Lychnis*) *flos cucu-*

li (L.) Mak; віскарія клейка, *Viscaria viscosa* (V. vulgaris); звіробій звичайний, *Hypericum perforatum* L.], [смилка] «віскарія клейка» Mak, [смолавка біла] «смілка поникла, *Silene putans* L.», [смолина] «медівник, підмаренник справжній, *Galium verum* L.» Mak, смолка «*Silene* L.; [коронарія зозуляча Mak; віскарія клейка Mak], [смолявка] «*Silene* L.» Mak, [смолянка] «тс. Mak; віскарія клейка», [шмілка] «тс.» Mak; — р. смолёвка «*Silene* L.», смолка «віскарія», [смольник] «тс.», бр. смалёўка «*Silene* L.», смолка «віскарія», [смолка балацьная] «коронарія», [смолка баравая] «тс.», п. smotka «віскарія», ч. smolníčka, схв. [смолац, смольац], слн. smolnica «тс.»; — похідні утворення від *смолá*; назви зумовлені тим, що в більшості цих рослин окремі частини стебла липкі. — Шамота 132; Machek Jm. rostl. 78. — Див. ще **СМОЛА́**.

СМІТИ, сміливішати, сміліти, смілішати, [сміяти] «сміти» Нед, [смільць] «сміливець» Нед, Куз, смілівець, [смілок] Нед, сміляк, смільчак «тс.», смілівий, смілий, [смілявий] «смілий» Нед, [смілько] «сміливо», [всміти] «наважитися» Пі, насмілитися, насміти «насмилитися», [несмілко] «нешвидко, повільно» Си, [недосмівати] «не наважуватися» Ж, осмілити, осмілитися, осмілювати, осмілюватися, осміляти, осмілятися, осмілений «який осмілів», [розсміливити] «підбадьорити» Нед, [розсмілити] «тс.» Нед, [розісмілитися] «осміліти, наважитися» (Me); — р. сметь, смельий, бр. смець, смелы, др. съмѣти «сміти; мати право», п. śmieć, śmiały, ч. smėti, (smíti), smělý, слц. smiet', smelý, вл. směć, нл. směš, болг. смѣя, смел, м. смее, смел, схв. смѣти, (смјѣти), смѣо, слн. sméti, smél, стсл. **СЪМѢТИ**; — етимологія остаточно не з'ясована; пов'язується з гот. tōþs (род. в. tōðis) «гнів», двн. tūot «тс.; дух», гр. μαίωμα «прагну», лат. tōs (род. в. tōris) «воля; звичай» (Bern. II 47; Topr

322; Feist 365; Schmidt KZ 37, 45; Walde—Hofm. II 114—115; Fick I 507; KZ 22, 377); розглядається як похідне утворення від гіпотетичного іменника *съмѣја (*съмјā), який пов'язується з дінд. śīti «старанність, ретельність, ревність, завзяття», śamati «трудиться, працює», гр. μαίωω «труджуся», μοίωω «піклуюся, забезпечую» (Meillet Études 43); виводиться від *sūtē-, спорідненого з лит. sumdyti «цькувати», кимр. chwufio «рухати», ірл. do-sennaim «гнати, полювати», і припускається розвиток значення «рухатися, мчати» → «сміти, бажати досягти» (Сop Sl. revija 5—7, 1954, 233—234); мало обгрунтоване пов'язання з іє. *mē- «міряти» (van Wijk ZfSlPh 13, 88; Bern. II 47). — Фасмер—Трубачев III 687—688; Преобр. II 341—342; Brückner 532; Machek ESJČ 560; Holub—Lyer 443; Schuster-Sewc 1318; Младенов 596; Skok III 293; Pokorny 704—705.

СМІТТЯ́, смітіна, смітісько, смітнік, смітнікар Куз, [смітніна] «сміття» Нед, [смітніця] «смітник», [смітнічице] «звалище, смітник» Куз, [смітніце] «тс.» Куз, сміттяр, смітіти, засмічувач, засмічений, [посміт] «сміття», [посміте, посміток] «тс.» Нед; — р. [смѣтьє] «сміття», бр. смѣце, др. съметие, п. śmiecie, ч. smetí, слц. smet', вл. smjeće, болг. м. смет, схв. смѣт, смѣће, слн. smetjè «тс.»; — псл. съметъје, пов'язане з *съместі «змести» <*съmetti, утвореного з основи дієслова mestí «мести» і префікса съ- «з-», який в основі іменника не змінився в з-, так само як у свінка «дерев'яний м'яч», світа (одяг). — Shevelov Hist. phonol. 481; Фасмер III 687; Brückner 532; Schuster-Sewc 1319. — Див. ще **з', мѣсті**.

[СМІТЬ] (зах.) «завірюха, метелиця»; — похідне утворення від мѣсті, паралельне до [міть] «завірюха», метелиця «тс.». — Див. ще **мѣсті**.

СМІТЮХ, смітюха, смітянка — див. **ПОСМІТЮ́ХА**.

[СМІШО́К] (орн.) «сорокопуд чорнолобий, *Lanius minor* Gm.»; — очевидно,

похідне утворення від *смiх*; мотивація назви неясна. — Див. ще **СМІЯТИСЯ**.

СМІЯТИСЯ, [смія́тоньки ся] (зменш.), *смішiти*, [смішiтися] «робити із себе посміховисько», [смішкувáти] «висміювати» Нед, *смiх*, *смiхá* «те, що здатне розсмішити», [сміховáлець] «жартівник», *сміховáнець* «тс.», *сміховiнá*, *сміховiнкa*, *сміховiськo* «те, з чого сміються», *сміховище* «тс.», *сміхотá* СУМ, Г, *сміхотiнкa* «легка усмішка», *сміхотнiя* «смiх», *сміхотyн*, *сміхотyхa*, *сміхyн*, *сміхyхa* Куз, *смішiнкa*, [смішка] «анекдот» ВеУг, *смішки*, *смішкó* «смiхун», *смішóк*, *сміюн*, [сміюне́ць] «зубри́нець», *сміюхa*, *сміховiнний*, [сміховiтий] «смішний» Куз, *сміхотливи́й*, [сміхyчий] «смішний» Нед, *смішкувáтий*, *смішливи́й*, *смішнiй*, *смішкувáтий*, *сміхом*, *смішкóм*, [висмівáти] «висміювати», [висмівáтися] «насмiхатися», *висміювати*, *вiсмiяти*, [вiсмiх] «висміювання» Я, *насмiхáтися*, *насмiх*, *насмiшка*, *насмiшник*, *насмiшкувати́й*, *осміяти*, *осміхáтися*, *осміхнyти́ся*, *осмішiти* «осміяти», *осмішiтися*, *óсмiх*, *óсмiшка*, *осмія́ння*, *осміхнений*, *обсміяти*, *пересміяти*, *пересміхи*, *пересмішки*, *пересмішник*, [посміхáти] «посміюватися», *посміхáтися*, [посмішкувати(ся)], *посміюватися*, *пóсмiх* СУМ, Г, *посміховiськo*, *посміховище*, *посмішище*, *пóсмiшка*, [посмішeнний] «осміяний», *посмішкувати́й*, [посмішливи́й] «насмiшкувати́й», [посмішнiй] «тс.», *усміхáтися*, *усміхнyти́ся*, [yсмiвкa] «усмішка» Нед, *yсмiх*, *yсмiшка*, [yсмiхливи́й] Г, Нед, *усміхнений*, *усміхнутий*, *усмішливи́й*, [yсмiшний] «жартiвливи́й» Нед; — р. *смея́ться*, *смех*, бр. *смья́цца*, *смех*, др. *смиятися*, *смьятися*, *смѣхъ*, п. *śmiać się*, *śmieję się*, *śmiech*, ч. *smáti se*, *směji se*, *smích*, слц. *smiat' sa*, *smiech*, вл. *smjeć so*, *směch*, нл. *smjaś se*, *směch*, полаб. *smot sã*, болг. *смея се*, *смях*, м. *смее се*, *смеа* (*смев*), схв. *смєјати се*, *смѣјех* (*смєј*, *смѣх*), слн. *smejáti se*, *sméh*, стсл. **СМИПАТИ СА**, **СМѢЖ СА**, **СМѢХЪ**; — псл. *smi-jati (*smъjati) se, *smějō se, *směхъ

(< iе. *smei-so-s/smoi-so-s); — споріднене з лтс. *smiēt* (1 ос. одн. теп. ч. *smēju*) «смiятися, жартувати, брати на смiх», *smāida* «усмішка», дiнд. *smáyatē* (*smáyati*) «посміхається», *smēraḥ* «усміхнений», *smitaḥ* «тс.», гр. *μειδ(ι)άω* «посміхаюся», сангл. *smilin* (*smilen*) «посміхатися», англ. *smile* «смiятися», дат. норв. *smile* «посміхатися», свн. *smieren*, *smieren* «тс.» (< двн. *smīalōn, *smīarōn), тох. А *smimāṭ* «усміхнений», В *smimans* «тс.», лат. *mīrus* «чудовий», дірл. *mīad* «слава», *mōit* «хвалиться»; iе. *(s)mei-/smi- «посміхатися; дивуватися»; потребує додаткової аргументації зближення (Wood *The American Journal of Philology* 20, 260; Falk—Torp 1032) iе. *mei- (*smi-) «посміхатися» з *smi- (*smu-) «терти». — Черных II 179; Фасмер III 687, 688; Преобр. II 342—343; Ильинский ИОРЯС 20/3, 73; Brückner 532; Machek ESJČ 559—560; Hujer LF 55, 360; Holub—Lyer 443; Schuster-Sewc 1319; Младенов 596; Skok III 292; Варбот *Этимология* 1965, 117; St. prast. I 70—71; Мейе ОЯ 26, 112; Meillet *Études* 361; MSL 14, 347; Mikl. EW 310; Vondrák I 352; Trautmann 270—271; Mühl.—Endz. III 967, 968; Karulis II 242—243; Uhlenbeck 352, PBrB 26, 570; Boisacq 620; Frisk II 193—194; Torp 527, 529; Walde—Hofm. II 94—95; Pedersen IF 5, 41; Brugmann *Grundriss* I 764; Fick I 151, 575; Мельничук *Этимология* 1984, 142; Pokorny 967—968.

[**смо**] «тьху, фе» (у виразі «*Смо, смо на тебе*») Нед; — неясне; можливо, пов'язане із [смотри] «дивись».

[**смóвдирь**] «нероба, ледар»; — неясне.

СМОВДЬ (бот.) «*Peucedanum* L.; [ранник вузлуватий, *Scrophularia podosa* L. Mak]», [смовть] «смовдь піскова, *Peucedanum arenarium* W.K.» Mak, [мовдь] «смовдь гірська, *Peucedanum oreoselinum* Mnch.»; — п. [smłód, smlit], ч. *smldník* «тс.», слн. [smled] «смовдь гірська»; — очевидно, результат давнього перенесення назви ч. *smldí* «молінія», п. ст. *smilz*

«щучник дернистий, *Deschampsia caespitosa* (L.) P.B.», спорідненої з лит. лтс. *smilga*, нвн. [Schmälcha] і под. «тс.»; можливо, праєвропейського походження. — *Machek Jm. rosl.* 164, 292; *ESJČ* 561.

СМОВЗИК (орн.) «повзик, *Sitta europaea* L.», [смовз Шарл, смовж Нед, смовжик Нед, снос Шарл] «тс.»; — результат контамінації найменувань *пóвзик* «тс.» і втраченого *смовж «слимак», яке було споріднене з бр. *смоўж*, др. *смолжь* «тс.», п. *maž* «молюск», ч. *mlž* (з п.) «тс.», полаб. *mouz* «слимак», що можуть бути зведені до псл. *sm^hžь/m^hžь, далі неясного. — *Фасмер III* 690; *Brückner* 320; *Machek ESJČ* 370. — Див. ще **ПÓВЗИК**.

СМОГ «густиий туман, змішаний з димом, кіптявою»; — р. бр. *смог*, п. ч. слц. *smog*, схв. *смòг*, слн. *smóg*; — запозичення з англійської мови; англ. *smog* «тс.» є результатом контамінації іменників *smoke* «дим, кіптява», спорідненого з свн. *smouch*, нвн. *Schmauch* «тс.», лит. *smáugti* «душити; задихатися», і *fog* «імла, дим; густиий туман», спорідненого з дісл. *fok* «завірюха, заметіль; хуртовина», ііука «гнати, розвіювати, мести», свн. *focnep* «дути», норв. [fuka] «морський туман, імла», *fuke* «дрібний дощ» і більш віддаленими лтс. *pūga* «порив вітру», дінд. *pūga-ḥ* «купа, безліч». — *СІС²* 774; *Крысин* 51, 165; *Коралиński* 898; *Holub—Lyer* 443; *Klein* 1463; *Holthausen AeWb.* 64, 69; *Jóhannesson* 565; *Togr* 245.

СМОК¹ (заст.) «насос, помпа; [пожежна труба заливна Бі]», [смоковік] «тс.» Куз, [смокавка] «труба» Нед, [смоковіна] «торф'яна земля, що вбирає воду» ВеБ, [смоктівина] «поле в низині біля річки» *ЛексПол*, [смокувач] «пожежник коло помпи» Куз, [смочіль] «помпа» Нед, [смочок] «сифон» Нед, *цмок* «(заст.) насос; [усмоктувальна помпа, лівер Нед; пожежна труба Нед; веселка (за повір'ям, витягує з морів, рік і озер воду, необхідну для дощу)]», [цмоковік] «насос», [смокувати] «помпувати» Куз, [прісмок] «присисання» Куз; — бр. [смок] «веселка», п. *smok*

«шланг у помпи, сифона; сифон, лівер (для переливання рідини); поршень (у насосі); веселка», [смoczyк] «відерце у помпі; кран; хоботок (у комах)», *smoczek* «тс.; соска (для немовлят)»; — пізніе псл. [смокъ] «те, чим висмоктується або всмоктується рідина», пов'язане з [smoktati] «смоктати», звуконаслідувальне утворення. — Пор. **СМОКТАТИ**.

[**СМОК²**] «дракон Нед; змій-велетень (семиголовий), гідра, удав Бі; вид ящірки Пі», [смичіль] «семирічна гадюка» Нед, [смочіль] «дракон» Нед, [цмок] «великий змій; дракон; гідра» Бі; — р. *смок* «змій» (у казках), бр. *смок* «тс.», *цмок* «тс.; домовик», п. *smok* «тс.; вид ящірки, *Draaco volans*; слимак», ч. *smok* «дракон, змій», *zмок* «дракон», *ztek* «домовик, змій», слц. *zмок* «домовик», [zmak, čmoch] «тс.», болг. *смок* «вуж; мідяниця, велика жовта змія», м. *смок* «полоз; вуж», схв. *смўк* «вуж», *смўкаля*, *смўкуля* «тс.», слн. *smók* «дракон», *smokúlja* «неотруйна змія», р.-цсл. **СМОКЪ** «змій, дракон»; — етимологія остаточно не з'ясована; здебільшого реконструюється псл. *sm^hкъ, пов'язане з *smukati* «ковзати, повзти», ч. *smúkati se* «тягтися, волочитися, сунутися», р. *смькаться*, (*пре*)*смькаться*, стсл. **СМЫКАТИ СЯ**, **СМОУЧАТИ** «повзти», що не пояснює пізніший вокалізм *о* в західнослов'янських мовах; форми з початковим *z* могли виникнути під впливом *zmija* «змія»; пропонується також (*Brückner* 503—504) зближення сл. *smokъ* «вуж; змія» з п. *smoktać* «смоктати»; іноді *smokъ* тлумачиться як результат видозміни **smok-*, запозиченого з германських мов (пор. дангл. *snasa* «змія», англ. *snake* «тс.» — *Śluszkiewicz JP* 38, 211—212); неприйнятне зіставлення слов'янських форм з лит. *smākas* «дракон» (*Mikl. EW* 311), яке саме є, очевидно, запозиченням із слов'янських мов. — *Фасмер—Трубачев III* 689; *Преобр. II* 337; *Срезн. III* 444; *Machek ESJČ* 717; *Holub—Kor.* 437; *Младенов* 594; *Skok III* 296. — Пор. **СМІКАТИ**.

СМÓКВА (бот.) «інжир, *Ficus carica* L.», [смокви́на] «в'ялений інжир» (Ме), [смокви́ня] «персик» Нед, *смоківни́ця* «смоква», *смоко́вни́ця* «тс.»; — р. бр. болг. м. *смóква*, др. *смoкъва*, п. вл. нл. *smokwa* «тс.», ч. *smokvoj* «смоковниця», слц. *smokva*, схв. *смòква*, слн. *smókva*, стсл. **смокы**; — очевидно, псл. *smoku* «смоква»; — загальноприйнятої етимології не має; вважається запозиченням з готської мови (Фасмер—Трубачев III 689; Uhlenbeck AfSIPh 15, 491; Stender-Petersen 363—364; Knutsson GL 44—45; Schwarz AfSIPh 41, 125); гот. *smakka* «смоква» пов'язується з нвн. *schmecken* «смакувати» (Johanesson KZ 36, 383) або вважається запозиченням, як і гр. *σμνα* «смокви», з якоїсь доіндоевропейської середземноморської мови (Feist 438—439; Skok III 293—294); висловлено думку (Иллич-Свитыч ЭИРЯ II 71—75) про власне слов'янське походження від кореня *smok-* «соковитий» і про запозичення в готську мову зі слов'янських, як припускав уже Я.Грімм. — Німчук 257—258; Schuster-Sewc 1322; Младенов 594; Бернштейн Очерк 1974, 226—228.

СМÓКІНГ «чорний піджак з обшитими шовком вилогами»; — р. болг. м. *смóкинг*, бр. *смóкинг*, п. ч. слц. *smoking*, ч. *smokink*, схв. *смòкинг*, слн. *smóking*; — запозичення з англійської мови; англ. *smoking-jacket* «тс.; домашня куртка» (букв. «піджак для куріння») складається з *smoking*, дієприкм. від *smoke* «димити, палити», і *jacket* «жакет, куртка». — СІС² 774; Цыганенко 435; ССРЛЯ 13, 1401; Корали́нські 898; Holub—Lyer 443; РЧДБЕ 674; Ву-якли́жа 889. — Див. ще **смог**.

СМОКТА́ТИ, *смoкнúти*, *смoктонúти*, [смокта́лець] «смоктальний пристрій; хоботок» Куз, [смоктальце] «тс.» Нед, Куз, [смоктýн] (тех.) Куз, [смокту́нець] «леденець» Куз, *смокта́льний*, *всмoктувач*, *всмoктувальний*, *відсмoктувальний*, *засмоктаний* «схудлий, змарнілий; [хворобливий, який погано вродив (про жито та ін.)]», *обсмoктаний* «виснажений, змарнілий; захирілий»,

[пρίсмoк] «присмоктування» Куз, *при-смoкт*, *усмоктувач*, *усмоктувальний*; — р. [смокта́ть] «смоктати», бр. *смакта́ць* «тс.», п. *smoktać* «тс.; цмокати», слц. [nasmokat' sa] «напитися»; — піз-не псл. [smoktati] «усмоктувати рідину; цмокати», пов'язане з [smokъ] «те, що всмоктує», звуконаслідувальне утворення. — Фасмер III 690, IV 370; Преобр. II 336—337; Brückner 503—504; Stawski I 106; Machek ESJČS 459; Mikl. EW 311; Мельничук Етимология 1984, 142. — Пор. **смок**¹, **цмок**².

СМОЛА́, [смільни́ця] «смолисте дерево, смолиста деревина» Нед, Куз, [смóлавець] «шмаркач», [смóлавка] «нежить» ДзАтл II, *смоли́льник*, [смоли́на] «соснові дрова» Л, [смоли́на] «смолиста ялина або сосна» Ник, [смоли́нець] (мін.) «смоляний камінь» Нед, [смóлич] «тс.» Куз, [смоли́ці] «сосновий ліс» Ч, [смóлі] «соплі», [смоли́вка] «соснова скіпка», [смоли́й] «замазура» О, *смоль* «щось дуже чорне», [смоли́й] «шведць» Нед, [смоли́йця] «смолисте дерево», [смоли́х] (етн.) «вид хвойного довгоносика, *Pissodes*» тж, [смóлявка] «нежить» ДзАтл II, [смоля́к] «смолисте дерево» Нед, *смоля́ник* «смолоскип», [смоля́ни́ця] «тс.» Нед, [смоля́нка] «білизна гуцульських пастухів, виварена в маслі і жирі; клейонка» Прок, *смоля́р* «смолокур», *смоля́рня* «смолокурня», *смоля́рство*, [смóлячка] «нежить» ДзАтл II, [смількі́й] «липкий, жирний» Нед, смільні́й СУМ, Нед, [смóлавий] «шмаркатий», *смóлений*, *смоли́льний*, *смоли́стий*, *смолкíй*, *смоло́вий* СУМ, Нед, *смóльний* тж, *смоля́ний*, *смоля́ністий*, [смоля́стий] «смолисті» Нед, *смоли́ти*, *осмóл*, *осмóлка*, *осмóлювач*, *обсмóл*, *обсмóлювач*, *просмóлений*; — р. болг. *смoла́*, бр. *смaла́*, др. *смoла*, п. вл. нл. *smoła*, ч. *smůla*, *smola*, слц. *smoła*, полаб. *smölä* «смола; пекло; духовка», м. *смoла*, схв. *смòла*, слн. *smõla*, с.-цсл. **смола**; — псл. *smola* «смола, варена смола, вар; живиця; смолисте дерево», очевидно, пов'язане чергуванням голосних з [smaliti] «смалити, пали-

ти, пекти, закопчувати», *smel-ti «палити; тліти, жаріти; повільно горіти»; — споріднене з лит. smelà «живиця, смола; варена смола; вар; дьоготь; коломазь», smélti «обмазуватися, бруднитися; темніти, замутитися», лтс. smėli (мн.), smėls (одн.) «смолисте дерево, смола». — Черных II 179—180; Фасмер III 690; Преобр. II 337; Потебня РФВ 4, 205; Brüskner 503, 504; Machek ESJČ 563; Kořínek LF 61, 44; Holub—Lyer 443, 444; Schuster-Sewc 1322; Младенов 594; Skok III 294; Mikl. EW 309; Мартынов Язык 83; Moszyński PZJP 285; Fraenkel 842—843; Эндзелин СБЭ 194; Endzelin KZ 52, 119; Mühl.—Endz. III 957; Petersson Ar. Argm. St. 135. — Див. ще смаліти.

смóлавка, смолина, смóлка, смольявка, смольянка — див. смілка.

[смо-ле-ген] «дивись лише у далечінь» ВеЛ, [смóле-смо] «дивись лише, дивись» Нед; — очевидно, результат злиття компонентів [смо(три)] «дивись», [ле(м)] «тільки» і ген «он там (далеко)» (див.).

[смолій] «смаглявий, гнідуватий бик» ВеНЗн, [смолійка] «смаглява корова» тж; — результат видозміни назв *смаглії*, *смаглійка*, зближених з основою *смолá*. — Див. ще смáга¹, смолá.

[смóлка] (бот.) «переспіла вишня або черешня» Па; — похідне утворення від *смолá*, зумовлене, очевидно, темним, чорним, як смола, кольором переспілих ягід. — Див. ще смолá.

[смолóза] (бот.) «верба козяча, *Salix caprea* L.»; — сполучення основи *лоzá* з неясним початковим компонентом *смо-*. — Див. ще лозá.

смолоскіп «факел», [смолоскіпа] «тс.»; — складне утворення з основ слів *смолá* і [скіп(к)а], *скіпа* «тріска» (див.).

[смóлька] «люлька (для куріння)»; — пов'язане із *смаліти* «палити (тютюн), курити», п. ст. smolić «тс.» — Див. ще смаліти.

[смольник] (бот.) «хвилівник звичайний, *Aristolochia clematitis* L.» Мак, [смольняк] «тс.» Мак; — не зовсім ясне; можливо, похідне утворення від [смó-

лі] «соплі» як назва рослини, застосовуваної для лікування простудних захворювань (Лік. росл. Енци. дов. 1178—1179). — Див. ще смолá.

[сморг] (бот.) «гриб зморшок справжній, *Morchella esculenta* Pers.» Мак, *сморж* «тс.; *Gyromitra*; [гриб веселка звичайна, *Phallus impudicus* L. Нед; гелъвела їстівна, *Helvella esculenta* Pers. Мак], [сморжий] «сморж» Мак, [сморжій] «тс.; веселка звичайна Нед; гелъвела кучерява, *Helvella crispa* Мак», [сморжок] «сморж; гелъвела їстівна» Мак, [сморч] «сморж», [сморчек Мак, сморчóк, сморщóк], змóришка, змóришок «тс.»; — р. сморчóк «зморшок», бр. смаржóк, сморж, п. smardz, smarż, [smarżdź, smarżek], ч. smrž, [smrha], слц. smřčok, [smrh(a)], вл. smorž(a), нл. smarž «тс.», smargula «отруйний зморшок», схв. смрчак «зморшок», слн. smřček «тс.»; — очевидно, псл. *sm^hrggь, *sm^hrgъ (<*smurg-), *sm^hrgь (<*smurk-), пов'язані з *sm^hrgati «шморгати», sm^hrgati «сякати»; назви могли бути зумовлені слизуватою поверхнею гриба; зіставляється ще з р. сморгáть, сморкáть у значенні «смикати», п. [smergac] «тс.» (Меркулова Очерки 168—170); вбачається також спорідненість з свн. morhilla «зморшок», нвн. Morchel «тс.», причому припускається праєвропейське походження (Machek ESJČ 562; Skok III 294); пов'язання з мóрищити, змóришка «складка» (Преобр. I 558; Даль IV 237) необгрунтовані. — Фасмер III 692; Schuster-Sewc 1323—1324. — Пор. шмóргати.

сморж, сморжій, сморжок, сморч — див. сморг.

смóрід, смóрод, смóродь, смúрод, смóрідний, смородлівий — див. смердіти.

[сморкáч] «некастрований баран» Куриленко, [шмаркáч] «тс.», [сморкі(читі)] «мати охоту до злучання» (про вівцю), [сморко(тáти)] «тс.» тж; — результат видозміни деетимологізованої назви [меркáч, моркáч, маркáч] «тс.», зближеної з основою [смарк] «соплі». — Див. ще меркáч.

сморо́дина¹ (бот.) «Ribes L.», [сморо́д, сморо́да, сморо́дина] «тс.» Мак, [сморо́до́к] «тс. Мак; сморо́дина чорна, Ribes pigmum L.», [сморо́до́к] «тс.» Нед, Мак, сморо́дині́вка «наливка з ягід сморо́дини», сморо́динник «ділянка, де посаджена сморо́дина», [сморо́дні́к, сморо́до́чок] «тс.» Нед, сморо́динний «який паразитує на сморо́дині», сморо́дино́вий «виготовлений з ягід сморо́дини», [сморо́дя́ний]; — р. сморо́дина «Ribes L.», [сморо́д, сморо́да], бр. [сма́рода, смуро́дзі́на] «тс.», п. smrodypia «чорна сморо́дина», [smrodzina, smardlina], каш. [smardliny] «тс.; ожина, Rubus L.», ч. [smradinka] «сморо́дина», [smradlina, smrdlenka] «тс.»; — псл. *smorda «сморо́дина», *smordina «тс.», пов'язані з *smordъ «сильний запах», до якого зводиться також укр. сморо́д; назви зумовлені сильним, різким запахом рослин; — зближується з прус. smorde «черемха, Padus Mill.» (Trautmann 271); як семантичні паралелі пор. снн. stinkstguk «чорна сморо́дина», нвн. Stinkbaum «тс.», складні утворення з основою дієслова stinken «смердіти» за запахом листя чорної сморо́дини. — Шамота 125—126; Коваль 60; Черных II 180; Цыганенко 434—435; Фасмер III 691—692; Преобр. II 339; Меркулова Очерки 213—214; SW VI 245; Machek Jm. rostl. 98; Schuster-Sewc 1324; Mikl. EW 310; Pritzel und Jessen Die deutschen Volkspflanzen der Pflanzen 1889, 335. — Див. ще **смерді́ти**.

[сморо́ди́на²] «хороводна весняна дівоча пісня»; — неясне.

сморо́до́х — див. **смерді́о́х**³.

сморо́чо́к, сморо́що́к — див. **сморо́г**.

[сморо́ло́ка] «нежить» ДзАтл II, Прок; — результат видозміни деетимологізованої форми [сморо́ло́ка] «тс.» ДзАтл II, що складається з основ слів [сморо́лі] «соплі» і *то́к* «потік»; пов'язання з ч. [smotlaka] «нечисте збіжжя», слц. [smatloka] «несмачна їжа, бурда» та ін. (Меркулова Этимология 1974, 71—72) помилкове. — Див. ще **смола́, текти́**.

смотрі́тель «службовець, що займався наглядом», *смотрі́тельська* «кімната для смотрителів», ст. *смотритель* «дозорця» (1627); — очевидно, запозичення з російської мови; р. *смотрі́тель* «смотритель; (заст.) той, хто наглядає за ким-небудь, чим-небудь» пов'язане з др. *сѣмотритель* «споглядач; піклувальник», похідним від *сѣмотрѣти* «глядіти, дивитися; наглядати», до якого зводиться й укр. *смотрі́ти*. — Беринда 118; Даль IV 238; Преобр. II 339. — Див. ще **смотрі́ти**.

[**смотрі́ти**] «дивитися; шукати мацати; стежити; берегти», [смотрі́ти] «тс.» Куз, *смотр* «огляд» (з р.), [до-смотрі́ти] «угледіти» Ж; — р. *смотре́ть*, [мо́треть] «дивитися», бр. [сма́трэць] «тс.; доглядати», др. *сѣмотрѣти* «дивитися; наглядати; піклуватися; думати, міркувати», п. [smotrzyć] «збирати», [smatrzyć] «тс.», болг. [смо́тра] «думаю», [мо́тря] «дивлюся», заст. *смотрявамъ* «відмічаю, звертаю увагу, бачу», схв. *смòтрити* «побачити, угледіти, виявити», *мо́трити* «дивитися, спостерігати, наглядати», *сма́трати* «вважати; (заст.) спостерігати, наглядати», *смòтрен* «обачливий, обережний», слн. [smotriv] «тс.», smótra «огляд», smátrati «вважати, думати», цсл. **мотрити** «дивитися», стсл. **сѣмотрити** «подивитися, оглянути, помітити, дивитися, спостерігати, звернути увагу; впізнати; усвідомити; обміркувати, розглянути; піклуватися», **сѣмотратити, сѣматратити** «тс.»; — псл. sѣmotriti «дивитися; оглядати; думати», утворене за допомогою префікса сѣ- (<*сѣп-) від дієслова motriti «дивитися», похідного від прикметника *motrъ «обережний», спорідненого з лит. matrùs, išmatrùs «тс.», įmatrùs «спритний, меткий», matýti «бачити; глядіти; виднітися», įmatýti «побачити, угледіти; помітити; розрізнявати», лтс. mast «сприймати, відчувати; спостерігати», matīt «відчувати, помічати», гр. ματεύω «шукаю, прямую, прагну», μάτος «розшук»; іє. *mat- (<*ma-) «відчуження, відчуття; почуття»; припуска-

ється (Fraenkel IF 49, 208—209) також зв'язок з псл. *metati* «метати, кидати», що продовжує іє. **met-* (<**mē-*) «кидати; міряти», і тому пропонується для лит. *matyti* «глядіти», р. *смотрѣть* реконструкція первісного значення «кидати погляди». — Черных II 180—181; Фасмер II 614; Фасмер—Трубачев III 692; Преобр. II 339—340; Цыганенко 435; SW VI 245; Младенов 593; Стойков БЕ 5, 11; Meillet Etudes 409; Machek Sborník FFBrU 4, 32; Mikl. EW 203; Trautmann 171; Fraenkel 415—416; Mühl.—Endz. II 566; Rozwadowski Qu. gr. et. II 260; Boisacq 614; Prellwitz 278, 283; BB 26, 308, 309—310; Fick KZ 22, 381; Pokorný 704—705. — Пор. **метати**.

[**смочідерев**] (бот.) (у сполученні *с. драковѣць* «драцена, драконове дерево, *Draсаena draco* L.» Нед); — запозичення з польської мови; п. *smoczyczrzew* «тс.» утворене з прикметника *smoczy* «драконовий», похідного від *smok* «дракон», якому відповідає укр. [*смок*] «тс.», та іменника *drzewo* «дерево»; назва зумовлена подібністю властивості до згортання червоного соку стебла драцени з тим, як, за грецькими міфами, у смолу зсідається кров дракона; як семантичні і словотвірні паралелі пор. інші назви драцени: *драконове дѣрево*, р. *драцена драконовая*, п. *smokowe drzewo*, *smocze drzewo*, *smokiew*, *smokowiec*, схв. *дракоња крв*, *змајева крв*, *змајевац*, нім. *Blutbaum* (букв. «криваве дерево»), *Draehenbaum* (букв. «драконове дерево»). — Словн. бот. 183; SW VI 242, 243; Kopaliński 234; Симонович 174. — Див. ще **дерево**, **смок**².

[**смочка**] (бот.) «костриця червона, *Festuca rubra* L.» Мак; — неясне; можливо, пов'язане з [*мичка*] «костриця овеча, *Festuca ovina* L.».

сморд (заст. і діал.) «сморід»; — р. *смрад*, бр. ст. *смрадъ*, др. *смрадъ* «тс.»; — запозичення з церковнослов'янської та зі словацької мов; цсл. стсл. *смрадъ*, слц. *smrad* «тс.», як і болг. *смрад*, схв. *смрад*, слн. *smrád*, ч. *smrad* «тс.», відпо-

відає укр. *сморід*. — Дзензелівський УЗЛП 163; Цыганенко 435; Фасмер III 693. — Див. ще **смердіти**.

[**смрід**] «сморід», [*смрод* Бі, ДзУЗЛП, *смруд* ДзУЗЛП] «тс.», [*смрѣдити*] «смердіти» Нед, ст. *смродъ* (XVII ст.); — бр. [*смрод*] «сморід», [*смрут*] (знев.) «той, хто викликає огиду», слц. [*smrut*] «сморід»; — запозичення з польської мови; п. *smród* «сморід», як і вл. *smród*, ст. *smrod*, нл. *smrod* «тс.», відповідає укр. *сморід*. — Дзензелівський УЗЛП 125; Richhardt 99. — Див. ще **смердіти**.

[**смуг**¹] «смуга; риска» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *smug* «смуга луки; (заст.) смуга» пов'язане з *smuga* «смуга». — Див. ще **смуга**.

[**смуг**²] (зоол.) «слимак» ЛексПол; — неясне; можливо, в якийсь спосіб пов'язане з п. [*smek*] «слимак», що виводиться від нім. *Schnecke* «тс.».

смуга «видовжена часина простору; довгастий тонкий шматок; [водяна поверхня серед трясовини Ч; [райдуга ВеЗа]], [*шмуга*] «смуга» Нед, [*смугалина*] «смуга води серед трясовини» Ч, [*смужалина*] «тс.; мокра низина з джерелами» Ч, [*смугар*] «брудна смуга; слід бруду» Ме, *смугач* «савець ряду китоподібних з поздовжніми складками (смугами) шкіри», [*смужилка*] «вузька смуга» Нед, *смужка*, [*смуганастий*] «смугастий», [*смуганістий* ВеБ, *смугарястий*] «тс.», *смугастий*, *смугнастий*, *смуговий*, [*смужастий*] «смугастий» Куз, [*смужкастий* Нед, *смужкастий*], *смужкуватий* «тс.», *смужний*, [*смугатися*] «забруднюватися» ВеУг, *смугувати* «бити, залишаючи смуги», *пасмуга* СУМ, Нед, *пасмужка*, [*пасмужний*] «смугастий» ВеБ, [*пасмугувати*] «робити темні смуги» Нед, [*пересмуга*] «поперечна смуга», [*пересмуга*] «смуга, лінія» Нед, [*пересмуговатий*] «смугастий» Нед, [*посмужжя*] «пасмуга» Нед, Куз, *посмужний*, *посмугувати*, *посмужити*, *черезсмужний*; — р. [*смуга*] «темна пляма, смуга», бр. [*смуга*] «намул після розтавання снігу; ба-

говиння; низьке місце; грузьке болото; наліт на металевому посуді», п. нл. *smuga*, ч. *šmouha* «брудна смуга», [*smouha*, *smuha*] «тс.», слц. *šmúha* (*šmuha*) «продовгувата пляма, смуга», вл. *smuha* «смуга; риска», нл. *smuga* «широка смуга, широкий рядок; проділ у волоссі», слн. [*smúga*] «смуга»; — псл. *smuga* «темна пляма; смуга»; — здебільшого зіставляється з лтс. *smaugs* «тонкий, стрункий», лит. *smáugti* «давити; душити (димом)», *sùsmauga* «звуження», дісл. *smuga* «заглибина, лазівка», *smoga* «тс.», *smeygja* «притискати, натягати», *smjúga* «притискатися», дангл. *smūgan* «тс.», свн. *sich smougen* «тулитися», снн. *smuk* «гнучкий, еластичний, витончений», свн. *smiegen* «удавлювати, утискати», що продовжують іє. **(s)meugh-*/*(s)meug-* «намазувати; шмигнути», до якого можуть бути зведені також семантично більш віддалені псл. [*smugľ-jь*] «темний» (укр. *смуглий*) та псл. *smaga* «жар, спека; висушений» (укр. *сма́га*). — Фасмер III 693; Преобр. II 340; Brückner 504; Machek ESJČ 562; Schuster-Sewc 1324—1325; Zubatý AfSlPh 16, 413; Fraenkel 841; Mühl.—Endz. III 954; Jóhannesson 661; Pokopny 745, 971. — Пор. *сма́га*¹, *смуглий*.

смуглий «темнуватого забарвлення (про шкіру)», [*смуглявий*] «смуглявий» Нед, *смуглявий*, *смуглястий* «тс.», [*смуглятий*] «коричнюватий» О, *смуглявка* «жінка або дівчина із смуглявою шкірою», *смуглянка* «тс.», *смугляк* «чоловік або хлопець із смуглявою шкірою», *смугніти* «ставати смуглим; виділятися смуглим кольором», *смуглявити* «тс.», *смуглішати*, *смуглявішати*, [*осмуєліти*] «зробити смуглим» Ж; — р. *смуглий*, бр. *смуглы*, р.-цсл. **смугль-нын** «темний»; — псл. [*smugľ-jь*] «тс.»; — вважається спорідненим з лит. *smáugti* «давити; душити (димом)», дангл. *smēosan* «димити, палити; димитися», *smosian*, *smīesap*, снідерл. *smōken*, *smīeken*, нн. *smōken*, сангл. гол. *smokep* «тс.», англ. *smoke* «тс.; дим, кіпоть», дангл. *smosa* «тс.», гр. *σμούχω* (аорист

пас. *ἔσμούχη*) «варю; спалюю, жарю повільним вогнем; знемагаю, млію» та з дірл. *mūch* «дим», кіпр. *mwg*, корн. *tok*, вірм. *tuχ* «тс.», що продовжують іє. **(s)mūk(h)-*/*(s)meukh-*/*(s)meugh-*/*smeyg-*/*smoug-*/*smug-* «димити, повільно спалювати; дим», з яким, очевидно, чергуванням кореневих голосних пов'язані псл. *smaga* «жар, спека; висушений» (укр. *сма́га*), *smagľь* «смаглий» (Преобр. II 333, 340; Mikl. EW 311) і псл. **smog-*, **smeg-* у др. *смяглыи* «смуглий; чорний, темний» (Брандт РФВ 24, 181; Zupitza GG 166; Коїпек LF 61, 48; Machek Studie 17—18); розглядається також як результат видозміни др. *смаглыи* «темний, смуглий» (Черных II 181); можливо, сюди ж належить семантично більш віддалене псл. *smuga* «темна пляма, смуга» (укр. *смуга*). — Фасмер—Трубачев III 682—683, 693; Бахилина 209—218; Филин Происх. яз. 600—601; Shuster-Sewc 1316—1317, 1325; Куркина Этимология 1985, 10—11; Herne 62—63; Loewenthal 15; Petersson Sl. Wf. 39—40, Ar. Arm. St. 44—45; KZ 47, 267; Fraenkel 841; Pokorny 971. — Пор. *сма́га*¹, *смуга*.

[**смудá**] «хворостина» (?), [*смудіна*, *смовдина*] «тс.» Л, [*смовдь*] «тс.» (? у словнику Грінченка, очевидно, помилково ототожнено із *смовдь* (бот.) «*Peucedanum L.*»); — пов'язане з [*смудитися*] «смажитися, пектися» як таке, що первісно означало хворостину, обсмалену для міцності (пор. [*паровіна*] «жердина, палка» від *пáрити*, первісно «жердина, обсмалена над полум'ям для міцності»). — Див. ще **смудитися**.

[**смудитися**] «смажитися, пектися», [*смуд*] «запах горілого Нед; чадний газ Корз»; — ч. [*smouditi*] «обпалювати, смалити», слц. *smudit'* «чадіти, коптіти», *smud* «густий дим, чад», схв. *смудити* «палити, обпикати», *смуд* «запах горілого», слн. *smoditi* «палити, смалити», *smód* «дим, чад», р.-цсл. **присмадитиса** «пригоріти», **присмажти** «прив'язати»; — псл. **smoditi/smediti* «палити, обпалювати», **smodь* «дим, чад», очевидно,

звуковий варіант кореня з початковим sv- (*svōdъ «запах горілого» і т. д.), пов'язаного з *vōditi «коптити». — Brückner 527; Machek ESJČ 561; Schuster-Sewc 1324; Skok III 295—296; Mikl. EW 329. — Пор. **в'удіти, в'янути, смудá.**

[**смук**] «кулеша з житнього борошна» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з *мукá* «борошно».

[**смуклий**] «стрункий» Нед; — запозичення з польської мови; п. smukły «тс.» зіставляється з дієсловом [smukać (się)] «вислизати; вириватися; висуватися; вибігати; вилітати; гладити; причепурюватися, наряджатися», пов'язаним чергуванням голосних із smukać «тікати; [повзти, волочитися, тягтися по землі]», якому відповідає укр. *смійкати*. — Brückner 504; SW VI 247, 249. — Див. ще **смійкати**.

[**смўлець**] «кам'яна сіль» Куз; — запозичення з польської мови; п. [smulec] «нечиста сіль, змішана з землею, брудом і піском», [smólec, smolec] «тс.», пов'язані з smoła «смола». — SW VI 243, 244, 247. — Див. ще **смола**.

[**смуликастий**] «смугастий» Нед; — неясне; можливо, помилкове написання замість [смужкастий] «тс.».

[**смўрий**] «мутний; хмурий» Нед, [смурига] «відлюдник» До; — р. *смўрий* «темно-сірий, темно-бурий; похмурий», п. (каш.) [smuga] «туман», [smuga] «тс.», ч. roštougný «хмарний; похмурий, насуплений», слц. roštúgnu «тс.», болг. заст. *смуртён* «похмурий, насуплений», *смуртя се* «наморщую лоба», м. *смуртен* «похмурий», *смурти се* «нахмуриться», схв. *сўмбран* «похмурий, хмурий», *насуморити се* «захмарюватися», слн. [pasamoriti se] «похмуро дивитися»; — псл. smug- (smog-) «темний; хмурий», пов'язане з [хмиг-] «хмурий; похмурий», можливо, також з тигъ «темний», до якого зводиться, зокрема, укр. *мўрий* «темно-сірий або сіро-бурий в плямах (про масть); брунатний, з ластовинням (про обличчя); [брудно-сірий, чорно-коричневий]»; — позаслов'янські зв'язки остаточно не встановлені; зістав-

ляється з дісл. теугг (тугг) «хмурий; в'ялий; пухкий», гр. *αμαυρός* (*μαῦρος/μαυρός*) «темний, туманний» (Machek ESJČ 377; Mikl. EW 311; Prellwitz 31; Zupitza BB 25, 101; Pokorny 701); реконструюється також іє. *smoug- (Skok III 360). — Фасмер III 693—694, IV 250; Преобр. II 340; Sławski I 71—72; Brückner 180; Младенов 595; Верп. I 391. — Пор. **мўрий, муругий, хмўрий.**

[**смурнути**] «смикнути, шарпнути; ударити Нед»; — неясне.

смўта «сум, журба; збентеження; (заст.) заколот, розбрат, чвари», *смўтість, смўток, [смутливий]* «засмучений», *смутний, смутити, смуткувати, смутніти, смутувати* «смуткувати», *засмўчення, засмўчений*; — р. *смўта* «заколот, розруха; розбрат; збентеження», *смўтний* «неясний, невиразний, туманний; неспокійний; сумний, смутний», бр. *смўта* «збентеження, хвилювання; (заст.) заколот», *смўтны* «сумний, смутний; неспокійний (про часи); невиразний», др. *смутъ* «занепокоєння», *смутити* «збентежити; викликати заколот», п. smutny «сумний, смутний», smętny, ч. smutný, слц. smutný «тс.», smut «смуток», smuta «тс.», болг. *смътен* «невиразний, неясний», м. *смут* «заколот; збентеження», схв. *смўта* «заметіль», *смўтъа* «підступи, інтриги; розбрат; заколот», стсл. **сѣмѣтънѣ** «збентежений, тривожний», **сѣмѣтити** «привести в рух, зворушити, збурити; збентежити, злякати», **сѣмѣтити сѣ** «злякатися»; — псл. съмѣта «збурення», съмѣтити «збурити; скаламутити», пов'язане чергуванням голосних із съмѣсти (<*съмѣтити) «привести в рух, збурити, скаламутити; збентежити, злякати», утвореного за допомогою префікса съ- «з-», який не змінився в з-, від дієслова мѣсти (*мѣтити) «збурювати, мутити». — Shevelov Hist. phonol. 481; Огієнко РМ 1938/9, 398; Фасмер III 694; Преобр. I 572, II 340; Brückner 328—329; Machek ESJČ 563; Младенов 596. — Див. ще **з³, мутити**.

[**смутник**] (бот.) «гадючник шести-пелюстковий, *Filipendula hexapetala* Gi-

lib.» Мак; — похідне утворення від *смути́й* «сумний»; назва пов'язана, очевидно, з якимись давніми забобонними обрядами; пор. семантично паралельні назви п. ст. *tuzobník*, ч. *tužebník*, слц. *túžobník*, болг. [тѣжник] «тс.», похідні від псл. *toğa* (*tožьba*) «туга». — *Maček Jm. rostl.* 101. — Див. ще **смута**.

смух «хутро новонародженого ягняти; хутро вівці; шерсть», [смущ] «вичинений смух» Нед, [смущкар] «кушнір, що вичиняє смушки та шиє вироби з них», смущок «смух; [покриття на небіжчика Нед]», смущатий «покритий шерстю», смущевий, смущковий, [мушчевий] «смушевий» Ж, [смущити] «стригти» Нед, [о(б)смущити] «коротко постригти» Ж; — р. смущка, [смух], бр. смущак, вл. smóška; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *smuch*, *smuszek* виводиться від нвн. *Schmache* «шкурка ягняти», етимологічно неясного; пов'язання з *миша* (Потебня К ист. зв. III 85) недостатньо обґрунтоване. — Онышкевич Исслед. п. яз. 248; Фасмер III 694; Преобр. II 341; Brückner 504.

[смущало] «заболочена вузька і довга низина з джерелами» Ч, [смущаловина] «тс.» Ч; — очевидно, етимологічне *смушчало, похідне від смущка; пор. [смущалина] «смуга води серед трясовини», [смущалина] «тс.; мокра низина з джерелами». — Див. ще **смуга**.

снага́ «сила» СУМ, Нед, [снажний] «сильний», *віснага*, *віснаження*, *віснажений*, *виснажливий* СУМ, Куз, *виснажний*, *віснажити*, *наснага*, *наснажити*; — р. [снага] «сила», [снажний] «здоровий, сильний», бр. [снага́] «змога, сила», п. ст. *spažuc się* «старатися», ч. слц. *spaňa* «зусилля, прагнення», болг. м. *снага* «тіло, стан, тулуб», схв. *снага* «сила; [чистота; тіло]», слн. *snága* «чистота», р.-цсл. **снага** «успіх, діяльність», стсл. **снага** «прагнення, зусилля»; — псл. *snaga* «сила»; — загальноприйнятого пояснення не має; пов'язується з псл. *snovati*, *osnova* «снувати,

основа», іє. *snō(u)-/snā- (Младенов 596—597) або з *snad-* «можливість, легкість» (Brückner 504; Holub—Kop. 343); заслуговує на увагу зіставлення з *наглий*, псл. *paglь* (Варбот *Этимология* 1964, 28—30) і далі з лит. *põgis* «мені хочеться» (Maček ESJČ 564); зіставлення з гр. *νήχω* «пливу», *νάω* «течу», лат. *pō* «плаваю», дінд. *snāti*, *snāyatē* «купається» (Младенов тж) непереконливі. — Фасмер III 696. — Пор. **снадний**.

снадіти, *снадь* — див. **снядіти**.

[снадний] «легкий; податливий; щедрий» Нед; — запозичення із західнослов'янських мов; — п. *snadny* «легкий», ч. слц. *snadný* «тс.», вл. *snadny* «тс., слабкий», нл. *snadny* «мізерний, незначний» разом з п. вл. *snadź* «мабуть», ч. *snad*, слц. *snád'*, нл. *snaž* «тс.» зіставляються з р. [снадить] «складати, скріпляти, підганяти, спаровувати (птахів)», р.-цсл. **снадь** «поверхня, верх» і зводяться до псл. *snad-* «легкий», яке загальноприйнятого пояснення не має; пов'язується з р. *снасть* (Фасмер III 696; Holub—Kop. 343), лтс. *snāt* «легко скручувати, сплітати» (Schuster-Sewc 1326), псл. *snaga* «снага» (Brückner 505; Holub—Kop. 343). — Пор. **снага́**, **снасть**.

снайпер, *снайперство*, *снайпінг* «снайперська стрільба»; — р. бр. болг. *снайпер*, п. слц. *snajper*, м. *снајпер*, схв. *снайпер*, слн. *snáјperka* «снайперська гвинтівка»; — через посередництво російської мови запозичено з англійської; англ. *sniper* «снайпер» походить від *snipe* «стріляти з укриття, полювати на бекасів», пов'язаного з *snipe* «бекас», яке виводиться від дісл. *-snīra* «бекас» (у складному утворенні *түгі-snīra* «болотяний, водяний бекас»), спорідненого з днн. *snerra*, снідерл. *snippe*, *sneppe*, гол. *snip*, двн. *snēřfa*, свн. *snēřfe*, нвн. *Schnepfe* «тс.», дфриз. *snabba* (*snavel*) «рот», снн. снідерл. *snāvel* «дзьоб», двн. *snabul*, лит. *snāpas* «тс.». — СІС² 774; Булаховський Нариси 123; Черных II 182; Kopaliński 899; РЧДБЕ 674; Вујаклија 889; Klein 1463,

1465; Vries NEW 662, 665; IF 62, 1956, 136—150; Kluge—Mitzka 667, 668, 670; Jóhannesson 221, 222.

[снайтэза] «прилад, яким роблять гвинтові нарізи» Л, [снiтэза] «вид ковальського інструмента» Нед; — видозмінене запозичення з польської мови; п. [sznajdeza] «гвинторізна дошка, гвинторіз», [sznajduza, sznejdeza] «тс.» походять від нім. Schnéideisen «тс.», утвореного з основ дієслова schneiden «різати», спорідненого з свн. снн. снідерл. snīden, двн. snīdan, днн. snīthan, дфриз. snītha, дісл. snīda, гот. sneīpan «тс.», псл. [*sněť], укр. [снiт] «колода, обрубок», та іменника Eisen «залізо». — Фасмер III 698; Kluge—Mitzka 669; Vries NEW 664; Jóhannesson 913. — Див. ще **біглязь, сніт**.

снаряд «один із видів боеприпасів; пристрій для спортивних вправ; пристрій для впровадження яких-небудь робіт»; — бр. *снара́д*, болг. *снаря́д*; — запозичення з російської мови; р. *снаря́д* «один із видів боеприпасів; (заст.) спорядження; (ст.) артилерійська зброя; зібрання зброї; прикраса, оздоба» зводиться до др. *рядъ* «стрій; лава; порядок», якому відповідає укр. *ряд*. — Цыганенко 436; Фасмер—Трубачев 697; Преобр. II 240—241; Гарибян УЗ Єреванського русського пед. інститута 1956/6, 282—283. — Див. ще **ряд**.

снасть «знаряддя; одяг; опорна частина споруди; (мн.) обладнання щогл, трос, канат; (заст.) скелет», *снастіти*, *осна́стка*, *осна́щення*, *переосна́щення*; — р. *снасть*, бр. *снасьць*, др. *снасть* «знаряддя, пристрій, озброєння, зброя»; — очевидно, пов'язане з р. [сна́дить] «складати, скріпляти» і, далі, з псл. spad- «легкий». — Фасмер III 697; Преобр. II 343—344. — Див. ще **сна́дний**.

[снать] «можливо; мабуть, очевидно» Нед; — запозичення з польської мови; п. *snadź* «мабуть» пов'язане з *snadpu* «легкий», до якого зводиться як запозичення й укр. [сна́дний] «тс.» (див.).

[снeпiрити] «морочитися, возитися» ВеБ; — неясне; можливо, пов'яза-

не з [шніпорити] «нишпорити; тямити». — Пор. **насніпити**.

сні́діти, сні́дява — див. **снíдіти**.

снiти, снiтися — див. **сон¹**.

снiтка (бот.) «яглиця звичайна, *Aegopodium podagraria* L.», [снiт Мак, снiть Нед, снiтка Мак] «тс.»; — р. [снiтка, снiтва, снiть, снiдка, снiтка, снiть], бр. [снiтка, снiтка, снiтi, шнiтка, шнiтка, шнiць] «тс.»; — очевидно, сх.-сл. *sněťka, *sněť/snity «істівна зонтична рослина»; — етимологія остаточно не з'ясована; зіставляється з псл. sněť (sněť) «сажка зернова» (Погодин Следы 275; Фасмер III 698—699), якому відповідає укр. [снiть] «сажка зернова, *Uredo segetum* L.»; пов'язується (Меркулова Очерки 62—65) з псл. *sněť (sněť) / snity «стебло, стовбур» (очевидно, спочатку «щось відрізане; колода, обрубок»), до якого зводиться також укр. [снiт] «колода, обрубок», причому припускається, що назва могла бути зумовлена великим порожнистим стеблом цих великостовбурних трав; у цій гіпотезі фонетично тотожні форми sněť (sněť) «рослина сажка» і sněť (*sněť) «стебло, стовбур; зонтична рослина» вважаються давніми омонімами. — Фасмер—Трубачев III 699; Преобр. II 346. — Пор. **сніт, сніть**.

[снiток] (іхт.) «атерина, *Atherina* L.» Нед, [снiток Нед, снiтка Л—Г] «тс.», [снiдка] «тюлька» Па; — р. [снeтoк] «атерина; корюшка, *Osmegus eperlanus eperlanus morpha spirinchus*», [снiтoк] «корюшка», [снeтoк] «тс.», ст. *sněť* (1626), бр. *снeтoк*, [снeтiнka], п. *stynka*, [stynka, stynt, sztyinka] «тс.», схв. *снeтaц* «тюлька»; — остаточно не з'ясоване; здебільшого висловлюються припущення про запозичення з північногерманських мов (шв. [stint] «дрібна марена», дат. [stint(e)] «риба, подібна до вугра», норв. [stinta] «вид невеликої промислової риби») або про видозмінене утворення на основі, можливо, споріднених із скандинавськими формами, снн. нн. *stint* «корюшка», свн. *stinz(e)*,

нвн. Stint «тс.» (Грот Фил. раз. II 453; Рейф 856; Даль IV 245; Преобр. II 347; Фасмер III 698; Mikl. EW 312) чи про походження через метатезу від фін. sintti «тс.» (Kalima 218); усі ці припущення є непевними з фонетичних міркувань (вихідною мала б бути гіпотетична форма з початковим *sp-); потребує також додаткової аргументації припущення Фасмера (III 698) про запозичення з якоїсь скандинавської мови у давньоруську гіпотетичної форми *статъ з наступною видозміною у форму *снатъ внаслідок дисиміляції (t—t>n—t) подібно до др. Къснятинъ, видозміненого зі стсл. Конъстантинъ, Костантинъ; неприйнятним видається припущення про вплив групи слів р. снѣдь, снѣдать (Преобр. II 347), др. *снѣдь (Смирнов РФВ 14, 179); викликає сумнів пов'язання (Leder 44) з псл. sněť «сажка зернова» за ознакою темного кольору, якого набуває корюшка, коли її підсушують у спеціальних печах. — Фасмер III 698; Смирнов РФВ 14, 179; Brückner 524; Kluge—Mitzka 751; Топоров III 26.

сницар «майстер з художнього різьблення по дереву й карбування по металу», [сницарь] «тс.», сницарство «ремесло сницаря» СУМ, Нед, [сницарювати] Куз, ст. снѣцаръ (кін. XVII — поч. XVIII ст.); — бр. ст. сницаръ «різьбяр», шницаръ «тс.» (1627); — очевидно, запозичення з польської мови; п. snycerz (śnicerz, sznicers, заст. snicarz, snycar, snyczar, sznicar, sznicer) «майстер з різьблення по дереву, слоновій кості й на камені; різьбяр» походить від нвн. Schnitzer «різьбяр (по дереву, кості); різець (інструмента)», що зводиться до двн. snizzāge «різьбяр», пов'язаного з двн. *snizzen, свн. snitzen, нвн. schnitzen «вирізувати, різьбити; різати (по дереву і кості)», інтенсивів до днн. snīthan «різати», двн. snīdan, нвн. schnēiden «тс.»; існує також думка (Кобилянський Мовозн. 1976/6, 32) про безпосереднє запозичення в українську мову з німецької. — Шелудько 46; Richhardt

99; Булыка Лекс. зап. 89; Brückner 505; St. wug. obcuch 611; SW VI 254; Kluge—Mitzka 669, 671; Jóhannesson 914.

— Див. ще сніг. — Пор. шніцель.

сніця «подовжній брус у возі, плузі та ін.; [частина воза, куди вкладається дишель]», [сніці, шніци] (мн.) «тс.» ДзУЗЛП, [снічка] «вилки у візках (у плузі) О; дерев'яна підставка коло ребер човна Берл», [снички] «розвилка гілка» ВеЗа; — р. [сніца] «частина воза, куди вкладається дишель», [шніца], бр. [сніца], п. śnica, [sznica], ч. [snice], слц. snice (мн.), вл. нл. snica «тс.»; — загальноприйнятого пояснення не має; виводиться від нвн. Schnitz (Schnitt) «розріз, проріз» (Горяев 334; Преобр. II 344); реконструюється псл. *ojespnica, похідне від *oje (род. в. oje-se) «війя» (Фасмер II 699; Machek ESJČ 564); найкраще обгрунтовано зближення з псл. snovati «снувати» (Brückner 533; Schuster-Sewc 1328—1329; Варбот ОЛА 1976, 263—266). — Дзензелівський УЗЛП 125—126.

сніг, [снігниця] «завірюха», сніговіця СУМ, Нед, снігування «зберігання овочів з використанням снігу», снігурка, [снігурниця] «завірюха» Нед, снігуронька, снігурочка, [сніжениця] «завірюха» Нед, сніжина, сніжинка, сніжка, сніжник «місце для зберігання снігу», сніжниця «заметіль», сніговий, сніговитий, сніжаний, сніжистий, [сніжинковатий] «снігоподібний» Нед, сніжний, [сніжняний] «сніжний» Нед, сніжити, безсніжжя, безсніжний, засніжений, засніжити СУМ, Куз, підсніжний; — р. бр. м. снег, др. снѣгъ, п. śnieg, ч. sníh, слц. sneh, вл. sněh, нл. sněg, полаб. sneg, болг. сняг, схв. снѣгъ, слн. snég, стсл. снѣгъ; — псл. sněgъ; — споріднене з лит. sniėgas «сніг», лтс. sniegs, прус. snaigis, гот. snaiws «тс.», двн. snīwit «іде сніг», гр. νεῖφει, лат. nīvit «тс.», дірл. snigid «іде дощ», дінд. snīhyati «мокне, прилипає»; іє. *sneigh-/snigh- «сніг». — Черных II 182; Фасмер—Трубачев III 697; Преобр. II 346—347; Brückner 533; Ма-

chek ESJČ 564; Schuster-Sewc 1327—1328; Olesch 1028; Младенов 577; Skok III 297; Mikl. EW 312; Trautmann 273; Karulis II 247; Mayrhofer III 534—535; Нерознак 52; Pokoġny 974; Гамк-релидзе—Иванов 117, 419, 681.

сніговік (ент.) «льодовичник, *Vogelia latr.*», [снігомірка] «тс.» Нед; — похідне утворення від *сніг*; назва зумовлена тим, що льодовичник є активним лише в холодну пору року й у відлигу швидко бігає по снігу. — Горностаев 200. — Див. ще **сніг**.

снігур (орн.) «*Pyrrhula Br.*; [подорожник сніговий, пуночка арктична, *Plectrophenax nivalis* (*Emberiza nivalis*) Нед]», *снігур* «снігур, *Pyrrhula*», [снігур Нед, *снігур*] «тс.»; — р. *снігурь*, *снігурь*, бр. *снягур* «тс.», п. *śniegula* «подорожник сніговий», ч. [sněhule], слц. *sněhulka* «тс.», вл. *sněhula* «снігур», нл. *sněgula* «тс.»; — похідне утворення від *сніг*; назва зумовлена тим, що снігурі восени і взимку більше помітні, ніж улітку (Птицы СССР 574); пор. лит. *sniegūnis* «снігур» (букв. «сніговий»), лтс. *sniedze* «тс.». — Булаховський Вибр. пр. III 217; СУМ IX 425; Фасмер III 698; Преобр. II 346; Schuster-Sewc 1328. — Див. ще **сніг**.

[**снігурка**] (бот.) «анемона дібровна, *Anemone nemorosa* L.; підсніжник звичайний, *Galanthus nivalis* L. Мак; (мн.) білоцвіт весняний, *Leucojum vernum* L. Мак», [снігур] «анемона дібровна», [сніжка] «білоцвіт весняний» Мак; — похідне утворення від *сніг*; назва зумовлена раннім цвітінням і білим кольором квіток. — Заверуха 22—23, 26—27, 53—54. — Див. ще **сніг**.

снідати, [снідальниця] «та, що снідає» (зокрема, у весільному обряді), *снідання* СУМ, Нед, *сніданок*, *підснідати*, [поснідувати] «поснідати», [поснідання] «пора сніданку», *посніданок* «другий сніданок»; — р. заст. і діал. *снѣдѣть* «їсти», бр. *снѣдаць* «снідати», др. *снѣдати* «їсти», *снѣсти* «з'їсти», п. заст. *śniadać* «снідати», ч. *snídat(i)*, вл. *snědać*, нл. *snidaś* «тс.», стсл. **снѣ-**

дати «їсти», **снѣсти** «з'їсти»; — псл. *snědati*, *sněsti* «тс.», утворені з префікса *снѣ-* «з-» і дієслова *jěsti*, *jědati* «їсти». — Львов Лексика ПВЛ 159; Фасмер III 697; Schuster-Sewc 1327. — Див. ще **з³**, **їсти**.

[**снідок**] (бот.) «зірочки жовті, *Gagea lutea*» Мак, Нед; «бугила лісова, *Anthriscus silvestris*» Мак, [снідовець] «діоскорей, *Dioscorea alata*» Нед; — р. [снѣдок] «бугила», бр. [снѣзік] «зірочки жовті»; — пов'язане зі *снідати*, псл. *snědati* «з'їдати, їсти»; назви зумовлені тим, що ці рослини можуть вживатися в їжу. — БСЭ 13, 231; 14 398—399; 24, 75. — Див. ще **їсти**, **снідати**.

[**сніжник**] (ент.) «м'якотілка, *Captharis L.*» Нед; — пов'язане зі *сніг*; назва мотивується тим, що личинки м'якотілкових у відлигу часто зустрічаються на снігу; як семантичну паралель пор. іншу назву цих жуків *сніжні черв'яки*. — УРЕ 7, 189. — Див. ще **сніг**.

сніз, *снізка* — див. **заноза**.

сніп, *сніп'я* (зб.) «снопи», [снопів'я] «тс.» О, [снопяр] «в'язальник снопів» Гриц; — р. бр. болг. м. *сноп* «сніп», др. *снопъ*, п. ч. слц. вл. нл. спор, полаб. *snip*, схв. *snōp*, слн. *snōp*, стсл. **снопъ**; — псл. *snopъ* «тс.»; — споріднене з двн. *snuba* «пов'язка», можливо, лат. *parīgae* «солом'яні жгути» (з етруської?); далі пов'язується з іє. *(s)nē(u)- «зв'язувати». — Черных II 182; Фасмер III 700; Brückner 504; Machek ESJČ 564; Schuster-Sewc 1329; Младенов 597; Skok III 298; Mikl. EW 312; Pokoġny 974—975. — Пор. **снувати**.

снісар (заст.) «слюсар; [мосяжник, майстер, який виготовляє вироби з жовтої міді]; майстер, який виконує листочки золота для золотої смальти», [снісарь] «столяр; різьбяр по дереву» Бі, [снісаренко] «син столяра» Бі, [снісарівна] «дочка столяра» Бі, [снісарка] «дружина столяра» Бі, [снісарство] «столярство; мистецтво різьблення по дереву» Бі, [снісарчук] «учень столяра» Бі, [снісаровати] «займатися столярством і мистецтвом різьблення» Бі;

— очевидно, результат контамінації слів *слюсар* «робітник, який обробляє метали, складає, регулює механізми; [майстер, який виготовляє вироби з жовтої міді]» і *сніцарь* «сницар, різьбяр»; безпосереднє зближення з н. Schnitzer, п. sznicerz (Бі 334) неприйнятне. — Див. ще **слюсар, сніцар**.

[**сніський**] (зах.) «досить схожий, подібний» Нед; — неясне; пор. [*кіцький*] «який великий, який малий», [*міцький*] «такий малий».

[**сніт**] «колода, обрубок, оцупок» ВеЗн, Нед, Г, О, [*сніта*] «тс.», [*снєдь*] «накривка очка дуплянки — вулика з видовбаной колоди», [*снет, снеть*] «тс.» Л, [*снот*] «дошка, яка закриває великий боковий отвір і кришку дуплянки; кришка великого бокового отвору дуплянки» ЛексПол, [*снить, цніт*] «тс.» ЛексПол, [*снитувати*] «рубати ліс» Нед; — бр. [*снит*] «лінія, по якій розпилюють дрова вздовж чи впоперек», [*снет*] «дошка, якою закривають боковий вхід до колодкового вулика», [*снєт, снеток, снєтка, снєціна, сніціна, снєток*] «тс.», п. śniat «пень; стовбур дерева; колода; стовбур дерева без гілля; зарубка на дереві; колодки, деревини, які закривають отвори борті», [*śniad*] «колода; стовбур дерева без гілля; зарубка на дереві», ч. snět' «гілка; [частина стовбура, з якої виростає гілля]», [*snět*] «тс.; стовбур дерева; корпус тіла», [*snítka*] «трухляве дерево; трухлява колода», [*snítek*] «тс.», слц. [snet'] «гілка» [snet] «тс.», [sniетка] «тонка гілка», нл. *snět «пень»; — псл. snětъ «відрізаний стовбур дерева; пень; колода; гілка» (< іє. *snoito-s «щось відрізане»); — споріднене з гот. sneiþan «різати, збирати урожай», дісл. snīða (sneīð) «тс.», sneið «відрізаний кусок; причіпка», дангл. snīðaþan «різати; рубати, ударяти», днн. snīþan «різати», гол. snijden, двн. snīdan, нвн. schneiden «тс.»; виведення від нвн. Schnitt «розріз, шматок» (Шелудько 46) помилкове. — О II 233; Фасмер III 698; Brückner 533; ESJČ 564; Schuster-Sewc 1328; Lewy KZ 40, 561; Kluge—Mitzka 669;

Jóhannesson 913, 914; Pokorný 974. — Пор. **снітка**.

снітєза — див. **снайтєза**.

[**снітий**] (у сполученні [*s. opix*] «горіх без ядра і запліснявілий»), [*снїт'як*] «тс.»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [śnity] (у сполученні s.orzech «поганий, зіпсований горіх») може бути пов'язане з [śnić] «спорохніла зернина у колосі (пшениці тощо)», śnieć «[тс.]; сажка, Uredo', якому відповідає укр. [снить] «сажка, Ustilago (Pers.) Rouss.; сажка зернова, Uredo segetum L.» — SW VI 746, 748. — Див. ще **сніть**.

[**снітій**] (бот.) «стокос, Bromus L.» О; — очевидно, пов'язане з [*снїтій*] «сажка зернова, Uredo segetum L.» як назва польового бур'яну, що не дає корисних плодів. — УРЕ 9, 550; 11/1, 6; РУСБот 210. — Див. ще **сніть**.

[**сніть**] (бот.) «сажка, Ustilago (Pers.) Rouss. (Uredo segetum L.)», [*снит* ВеНЗн, *снїта* Нед, *снїтій, снїтиці* (мн.) тж, *снїтиця, снїтій*] «тс.», [*снїтійстий*] «із сажкою (про хліб)», [*снїтїтися*] «покриватися сажкою (про колосся); пліснявіти», [*заснит*] «сажка; зіпсованість, хиріння, кволість Ж», [*засніта*] «зіпсованість, хиріння, кволість» Ж, [*засніченє*] «тс.» Ж, [*засніток*] «зародок; нівечення, загибель Ж», [*заснїтїти(ся)*] «хиріти, гинути від сажки Ж; покритися сажкою; зароджуватися; закупуватися гноем (про рану)», [*заснїчуватися*] «тс.», [*бснїдок*] «сажка» Ж, [*приснїтїтися*] «запліснявіти, покритися іржею» Куз; — бр. [*смятый*] «сажка», [*смяцєй, смяц'яй, сніцей, сніт, заснет*] «тс.», п. śnieć «зона, сажка», ч. snet', [snět] «тс.», snětivý «уражений сажкою», слц. snet' «вид грибів, що живуть як паразити на вищих рослинах, Hemibasidiales», вл. sněc «сажка», [smječ], нл. sněs «тс.», болг. заст. *снєтей* «сажка на житі», схв. [*снї'jet*] «сажка на збіжжі», [*снит*], *снєт* «тс.», [(*тврда*) *снет*] «ріжки, Claviceps purpurea L.», [(*прашина*) *снет*] «сажка вівса», *снєт'лив* «уражений сажкою», слн. snět «саж-

ка», [smetljä] «тс.», стсл. **снѣтовъ** «паршивий, покритий паршею»; — псл. sněť (sněť) «сажка»; — здебільшого пов'язується з ч. pítiti «запалювати, палити», слц. pietit' «розпалювати», п. pie-cić «тс., роздмухувати», схв. ст. *унити-ти* «запалити (вогонь)», слн. pětiti «роздмухувати (вогонь)», псл. *gnětiti «запалювати, розпалювати» (укр. *гнітіти*) і припускається розвиток семантики «розпалити (вогонь)» — «обпалена дровина, головня» — «сажка, [головня]»; у такому разі назва могла бути зумовлена подібністю зовнішнього вигляду рослин, уражених грибками, до головні, обгорілого поліна (пор. інші назви цієї грибкової хвороби злаків: укр. *сажка*, р. *головня*, бр. *сажа*, схв. *гара*, [гар, гареж, гарежина, гарка], слн. *ožig, rálež*, нвн. Brand); менш обгрунтовані зближення з дангл. gnīdan «терти» (< ie. *gneid(h)- «тс., роздирати») (Kořínek LF 61, 49), зіставлення з псл. *gniti «гни-ти, тліти» (Skok III 297—298), пов'язання з псл. sněť «колода, обрубок» (Schuster-Sewc 1326—1327). — Фасмер—Трубачев III 698—699; Меркулова Очерки 64—65; Brückner 533; Budziszewska 300; Machek ESJČ 564; Mikl. EW 312; Топоров IV 91.

сноб «людина, яка намагається сліпо наслідувати смаки і манери вищого суспільства», *снобізм*; — р. бр. болг. м. *сноб*, п. ч. слц. *snob*, схв. *снѣб*, слн. *snób*; — запозичення з англійської мови; англ. *snob* «тс.; вискочень; поганій ремісник, який працює під час страйку за низьку плату; поденник; швець; людина низького походження, плебей» (спочатку «учень шевця, шевчук») загальноприйнятої етимології не має; пов'язання з дієсловом *snub* «обрізати» (первісно «зрізувати, стинати коротко») (Weekley 1369) потребує додаткової аргументації, як і виведення (Kluge—Mitzka 712) від лат. *s(ine) nob(ilitate)* «незнатний» (букв. «без знатності»), поширеного у XIX ст. в Оксфорді й Кембріджі як примітка до прізвищ студентів нешляхетного походження, щоправда,

матрикулами не підтверджена (Hortrup Zeitschrift für deutsche Wortforschung 19 (1963), 64). — SIC² 774; Коваль 134; Фасмер III 699; Меделец PP 1972/3 154—156; Kopaliński 899; Sł. wug. ob-cych 688; Holub—Lyer 444; РЧДБЕ 674—675; Вуяклија 889; Kluge—Mitzka 712; Klein 1465; Chambers 475; ODEE 840.

[сноблівий] «м'який; нижній; лагідний» Нед; — неясне.

снови́гати «поспішно рухатися, снувати взад і вперед, тинятися», [*снови́гати, сновидáти* Пі] «тс.», *снови́га* («ент.) муха, *Anthomyia Meigen*; [той, хто сновигає]», [*снови́га*] «тс.», [*снови́гайло*] «муха-сновига»; — очевидно, результат контамінації слів *снудати* і *ми́гати* (див.).

[сновидáти(ся)] «тинятися, сновигати, снувати, вештатися (по хаті тощо); як лунатик, як уві сні несвідомо бродити Нед», [*снавидáти*] «як лунатик, як уві сні несвідомо бродити» Нед; — очевидно, результат видозміни деетимологізованої форми *снови́гати* (*снови́гати*) «ходити без певної мети, без визначеного напрямку; поспішно рухатися, снувати в різних напрямках, назад і вперед; [як лунатик, як уві сні несвідомо бродити]», зближеної з *сновіда* «лунатик». — Див. ще **снови́гати**.

сновпе́ць — див. **сліп**.

[сноз¹] «ніколи не орана земля між потоками; кут між потоками, де вони зливаються; горбок у лісі між потоками» О, [*сніс*, (мн.) *снѣзі, снѣзик*] «тс.» О; — неясне.

[сноз²] — див. **смѣвзик**.

сно́за, [*сно́зики*] «поперечні прутки в плетеному з лози кошику; пристрій з планок, що утворюють підпору для рамок лежача ЛексПол», [*снѣза*] «заноза у ярмі» Бі, [*снѣзка* Бі, *сунѣза* ЛЖит] «тс.», [*сунѣзка*] «дерев'яна пробка» ЛЖит, *сно́зіти* «встановлювати снози» УРС, Бі; — пов'язане із *занѣза* (див.).

сно́та, *сно́ток* — див. **цнѣта**.

[сно́ха] «невістка, синова» Нед; — р. *сноха́*, др. *снѣха*, п. [*snieszka*], ст.

spescha, ч. spacha (з схв.), болг. *снѣха*, схв. *снѣха*, слн. *snáha*, [snéha], стсл. **снѣха**; — псл. *спѣха* «тс.»; — споріднене з дінд. *spuṣā*, гр. *υῦος* «тс.», лат. *purus* «тс.; молода жінка», вірм. *pu* «невістка», двн. *spug*, нвн. *Schnur*, дангл. *spogu* «тс.», алб. *puse* «наречена», що, очевидно, зводяться до іє. **speu-* «в'язати», звідки походить також псл. *spovati* «снувати», др. *сновати*; зближення слов'янських форм з псл. *supъ* «син» (Младенов 597; Machek ESJČ 563; Pedersen BB 19, 297—298; Kretschmer Glotta 1, 36) недостатньо обгрунтоване. — Бурячок 122; Фасмер—Трубачев III 700; Черных II 182—183; Brückner 504; Machek ESJČS 491; Skok III 297; Трубачев Терм. родства 131—133; Trautmann 273; Pedersen IF 5, 34; KZ 36, 279, 283, 339—340; Hübschmann 479; Specht 90—91; Mayrhofer III 535; Walde—Hofm. II 190; Гамкрелідзе—Іванов 761; Pokorny 977—978. — Пор. **снувати**, **шнур**.

снохач «свекор, який має статеві зносини з невісткою»; — запозичення з російської мови; р. *снохач* «тс.» утворено від *сноха* «невістка». — Фасмер III 701. — Див. ще **сноха**.

[**сночи**] «вчора (ввечері)», [**сночі**] «тс.»; — залишок псл. *съ* пої «з ночі», в якому прийменник *съ* зберігся без зміни в з-. — Див. ще **з¹**, **ніч**.

[**снувадлі**] (мн.) «шпульки з нитками для ткання» Нед; — видозмінене запозичення з польської мови; п. *spowadło* «снувальне пристосування» є похідним від *spować*, *spuć*, які відповідають укр. *снувати* (див.).

снувати, [**снүти**] «снувати» Нед, *снівниця* «пристрій для снування основи тканини», [**сновадь**] «прилад для намотування ниток на шпульки» Нед, [**сновало**] «тс.», [**сновальниця**] «снівниця» тж, [**сновалья**] «та, що снує пряжу О; снівниця ВеУг», [**снованниця**] «снівниця» О, [**сновець**] (зоол.) «павутинний кліщ тепличний, *Tetranychus telarius* L.» Нед, [**сноვნя**] «снівниця» Л, [**снувавка**] «тс.», [**снувавник**] «дощечка з дірами,

крізь які проходять нитки при снуванні основи», [**снувалька**] «снівниця», [**снувальниця**] «тс.», *снувальник* «той, хто снує пряжу», [**снүток**] «вал у ткацькому верстаті, навій» Нед, [**снүток**] «суть, зміст» Нед, *віснувати*, *вісненок*, *заснувати*, [**заснівка**] «вид шиття», [**засно́ва**] «ткацька основа; зміст; проект» Ж, [**засно́вини**] «основи; закладини» Ж, *засно́вник*, *засно́вництво*, *засно́вок* «посилка; [закладини]», [**заснүвач**] «засновник» Я, [**засно́вчатий**] «тканий» Я, [**насно́ва**] «натягування основи для ткання» Ж, *оснүвати* «зробити основу (з пряжі); (заст.) заснувати», [**оснівка**] «снівниця» Ж, *оснівниця* «тс.», *осно́ва*, [**основатель**] «засновник» Ж, [**осно́віна**] «основа», СУМ, Куз, [**осно́вка**] «снівниця» Ж, [**осно́вниця**] «тс.» Ж, [**осно́вник**] «засновник», [**оснівний**] Куз, *основний*, [**посноват**] «закласти (хату)» ЛЖит; — р. *сновать*, бр. *снаваць*, др. *сновати*, п. *spować*, ч. *spout*, *spovat*, слц. *spovat'* «мотати, намотувати», вл. *spować* «мотати; тягнути нитку; снувати», нл. *spuś* «снувати», *spować* «тс.», полаб. *spüvāt* «набирати основу», болг. *снова́*, м. *снова*, *снове*, схв. *сновати*, слн. *spováti*, р.-цсл. **сноүти**, **сновж**; — псл. *spovati*, *spujo*; — споріднене з лтс. *spaujis* «петля», дінд. *spāvan-*, *spāvān* «зв'язка, сухожилля», гот. *spīwan* «поспішати», дісл. *spūa* «вертати, мотати, плести», гр. *νεῦρον* «жила, нерв», іє. **speu-* «вертати, мотати». — Черных II 182; Фасмер III 699; Преобр. II 344—345; Brückner 505; Machek ESJČ 564—565; Schuster-Šewc 1329; Младенов 597; Skok III 298; Трубачев Рем. термиол. 90—91, 113; Mikl. EW 312; Trautmann 272; Mühl.—Endz. III 973; Гамкрелідзе—Іванов 704; Pokorny 977. — Пор. **сніця**, **сніп**, **сновигати**, **снувадлі**.

[**снядіти**] «пліснявіти, вкриватися слизом», [**снадіти**] «пліснявіти» Дз, [**снідіти**] «тс. Па; вицвітати (про фарби); брудніти, іржавіти Нед», [**снідява**] «пліснява, цвіль» Па, [**снадь**] «пліснява Нед, Дз, Мо; загар, смуглявість», за-

снідіти «змарніти», [*оснідіти*] «потьмяніти, покритися нальотом» Ж, [*переснядіти*] «злиденно прожити» Нед; — п. *śniady* «смуглий», *śniedz* «мідянка, зелений наліт на окисленій міді», *śniedziec* «покриватися мідянкою», ст. *šmiady* «смуглий», ч. *snědý* «смуглий» (< ст. *smědý*), слц. *snedý* «тс.», цсл. **смѣдъ** (вид фарби); — загальноприйнятого пояснення не має; зіставляється з лит. *smėlti* «темніти, брудніти, бліднути», яке зводиться до іє. **smel-* «тліти, повільно згорати», звідки й псл. *smaliti*, укр. *смалити* (Machek ESJČ 564; Holub—Kop. 341); пов'язується також з псл. *mědъ* «мідь» (Grückner 533; Skok III 292); зміна початкового *sm-* на *sn-* відбулась, очевидно, на ґрунті західнослов'янських мов; укр. **сни-** замість очікуваного **сні-** з'явилося, мабуть, у зв'язку з потребою розмежування з основою *снідати*. — Пор. **смідь**.

соб, собі — див. **ксобі**.

[**соба**¹] «камера, кімната» Нед; — запозичення з угорської мови; уг. *szoba* «тс.» вважається «мандрівним» словом і зіставляється з англ. *stove* «піч», двн. *stuba* (*stupa*) «опалювана кімната, ванна кімната», нвн. *Stube* «кімната», болг. [**соба**] «кімната; піч», схв. *сѡба* «кімната», слн. *sōba* «тс.». — MNTESz III 774. — Пор. **вістепка, соба**².

[**соба**²] «піч, яка опалюється із сіней» Мо, [*собаня*] «вогнище на Купала» О, [*собітка, субітка*] «тс.» О; — запозичення з румунської або болгарської мови; болг. [**соба**] «піч стінна; кімната», рум. *sobă* (молд. *сѡбэ*) «піч» зіставляється з двн. *stuba* «опалювана кімната», тур. *soba* «піч» (Младенов 598), уг. *szoba* «піч» (Skok III 299; Mikl. EW 97; СДЕЛМ 390; DLRM 780). — Пор. **соба**¹.

собака, собакар «наглядач за мисливськими собаками», **собаківнік**, **собаківніцтво**, **собарня** «собачня», [**собарня**] «собача будка» Чаб, **собацюга**, **собацюра**, **собача**, **собачатина**, **собаченя**, **собачіна** «собачатина; хутро собаки; запах собаки, псина» СУМ, Куз,

[**собачиця**] «сука», **собачище**, **собачник**, **собачня**, [**собашник**] «собача будка» Чаб, [**собашня**], **собакуватий**, [**собарний**] «собачий», **собацький**, **собачий**, [**собачин** Куз, **собачиний**], [**собачити**] «лаяти» Куз, **насобачитися**, [**присобачити**] «притиснути» Нед, **розсобачитися**; — р. **собака**, бр. **сабака**, др. **собака**, п. [*sobaka*], каш. [*sobaka*] «сука; розпусна людина»; — загальноприйнятого пояснення не має; виводиться (Коваль 83—84, Огиенко 28; Фасмер—Трубачев III 702; Преобр. II 347; Uhlenbeck 322; AfSlPh 17, 629) від ір. **sabāka-* (парсі *sabah* «собака», ав. *sraka* «собачий», *spā* «собака»); пов'язується (Трубачев Назв. дом. жив. 29—34; Менгес 103) з тюрк. *köbäk* «тс.». — Черных II 183; Филин Образ. яз. 281; Шипова 587—588; Grückner 505; Гамкрелидзе—Иванов 590.

[**собакарня**] (бот.) «гармала, *Peganiun harmala* L.» Мак, [**собаче зілля**, **ребрик собачий**] «тс.», [**собачка**] «грестиця збірна, *Dactylis glomerata* L.», [**собачник**] «поскуха звичайна, півняче просо, *Echinochloa (Panicum) crus galli* (L.) P.V.» тж; — р. [**собачник**] «поскуха звичайна»; — похідні утворення від **собака** (пор. слц. [*psica*] «грестиця», [*psia trava*] «тс.», похідні від *pes* «пес»); мотивація назв неясна. — Див. ще **собака**.

[**собачіна**] (бот.) «крушина ламка, (*Rhamnus*) *Frangula* L.» ВєНЗн, Мак, [**собачанка, собачник**] «тс.» тж; — похідні утворення від **собака** (пор. ч. [*psi jahůdky*], слц. [*psia črenka*] «тс.», букв. «псячі ягідки, псяча черемха»; — мотивація назв неясна. — Див. ще **собака**.

[**собачка**¹] (бот.) «льонок звичайний, *Linaria vulgaris* Mill. (*Linaria bibersteinii* Bess.)» Мак, [**собачки**] ЛексПол; — р. [**собачка**] «тс.»; — похідне утворення від **собака**; назва могла виникнути на основі сполучення [**собачий лен**] «тс.», яка вказує на подібність льонку до льону і на їх відмінність, або бути зумовлена схожістю квітки льону і голови со-

баки з розкритою пашею. — Шамота 47. — Див. ще **собака**.

[**собачка**²] (бот.) «чорнокорінь лікарський, *Synoglossum officinale* L.», [**собачник**] «тс.»; чорнокорінь мальований, *Synoglossum pictum* Ait.» Мак, [**собачий язик**] «чорнокорінь лікарський», [**собачий корінь**] «тс.» тж; — р. [**собачка**, **собачник**], бр. [**сабачы язик**] «тс.»; — похідне утворення від **собака**; назва зумовлена тим, що дрібні плоди чорнокореня мають гачки, якими чіпляються до одягу людей і шерсті тварин; разом з тим назва може розглядатися як калька наукової назви лат. *Synoglossum*, утвореної від основ грецьких іменників *κύων* (род. в. *κυνός*) «собака» і *γλῶσσα* «язик», що зумовлено подібністю листків чорнокореня за формою до собачого язика. — Шамота 47. — Див. ще **собака**.

[**собачка**³] (бот.) «липучка, (*Echinospermum*) *Lappula* Lehm.» Мак, [**собачки**] «череда, *Bidens* L.», [**реп'яхи собачі**] «тс.» тж; — р. [**собачка**] «липучка; череда», бр. [**сабачкі**] «череда»; — похідні утворення від **собака**; назви зумовлені тим, що плоди цих рослин, реп'яшки, чіпляються за одяг і за шерсть тварин. — Шамота 47. — Див. ще **собака**.

[**собачка**⁴] (іхт.) «бельдюга, *Zoagces viviparus* L. (Blennius)» Нед, Куз; — р. [**собачка**] «тс.»; — похідне утворення від **собака**; мотивація назви неясна. — Див. ще **собака**.

[**собачка**⁵ (*субачка*)] «дощечка з вирізом на підставці для знімання чо́біт; пристрій у верстаті, який затримує рух навою» Корз, [**собачки**] «коромисла, пристосування у ткацькому верстаті» ЛексПол; — р. **собачка** «пристосування, яке затримує зворотний рух шестерні», бр. **сабачка** «тс.»; — похідне утворення від **собака** або результат перенесення на пристрій назви **собачка**, зменш. від **собака**; назва зумовлена подібністю пристрою до паші собаки, яка захоплює предмет, зокрема здобич. — Див. ще **собака**. — Пор. **песик**², **сúка**².

[**собачки**] (бот.) «еритроній собачий зуб, *Erythronium dens canis* L.» Мак; — р. [**собачка**] «тс.»; — похідне утворення від **собака**; назва могла бути зумовлена тим, що плоди цієї рослини, реп'яшки, чіпляються за одяг і за шерсть тварин; разом з тим у назві можна вбачати неточну кальку другого компонента наукового найменування лат. *dens canis*, букв. «собачий зуб». — Шамота 47. — Див. ще **собака**.

собі, **собій**, **собійний**, **собійниця**, **собійство**, **собічити** — див. **себе**.

[**собійка**] «останній шар колод у стіні хати» О; — неясне.

собкати «попихати (ким-небудь); поганяти»; — результат семантичної видозміни дієслова **собкати** «кричати соб»; поганяти ліворуч (коней, волів)», похідного від **соб** (вигуку для повернення коней ліворуч), пов'язаного з [**ксобі**] «тс.» (див.).

соболь (зоол.) «*Martes zibellina* L.» СУМ, Нед, **соболень**, **соболіця**, **соболівник** «фахівець із соболівництва», **соболівництво**, **соболя**, **соболятник** «мисливець за соболями», **соболівий**, **соболіний**, **соболівницький**, [**собольовий**], **соболячий**; — р. **соболь**, бр. **собаль**, др. **собель**, п. **soból**, ч. **sobol**, слц. **sobol'**, вл. **soboľ** «соболь», болг. **соболец** «ховрашок»; — очевидно, псл. **sobolь**; — зіставляється з дінд. **šabálah** «перістий, плямистий», **šabárah** «тс.»; недостатньо обґрунтоване виведення з фінно-угорських мов (Grückner 505; Holub—Kor. 344) або з тюркських (Mikl. TEI Nachtr. II 184, пор. тур. **samur** «соболь» з арабської мови); з давньоруської мови слово поширилось у західноєвропейські: днв. **tebelus/zobel** «соболь» (XI ст.), нвн. **Zobel**, фр. ст. **sable** (XII ст.) «тс.» — Черных II 183; Фасмер—Трубачев III 704; Преобр. II 348; Machek ESJČ 565; Младенов 598; Петканов Ез.-етн. изсл. 133—135; Kluge—Mitzka 889; Опельбаум Вост.-сл. лексич. элементы в нем. языке 210—214.

собор «збір, збори; церковні збори; синод; головна чи велика церква (бу-

дівля)», [со́бір] «собор, зібрання», [со́бо́рець] «маленька церква; збори священників і всього причту для сповіді», [со́бо́рище] «собор, зібрання», со́бо́р-ність, со́бо́рування «обряд помазання тяжкохворого», со́бо́рянин «священнослужитель соборної церкви», [су́бо́р] «собор» Нед, [су́бір] «тс.» тж, со́бо́рний «пов'язаний із собором; об'єднаний, неподільний», [су́боро́вий] (церк.) «соборний» О, со́бо́рува́ти «здійснювати обряд соборування» СУМ, Нед; — р. со́бо́р, бр. сабо́р, др. събо́ръ «собор, зібрання», п. sobót «зібрання вишого духовенства; головна церква» (з рос.); — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. съво́ръ «зібрання; рада; збори духовенства; богослужіння», утворене з префікса съ- «з» і основи во́р-, пов'язаної з вьрати «брати», є калькою гр. συναγωγή «збори; сход, громада», пов'язаного з дієсловом συναγέω зводити, зносити», утвореним з префікса συν- «з» і дієслова ἄγειν «вести». — Фасмер III 704; Соболевский Лекции 48; Brückner 505. — Див. ще бра́ти, з³.

[собо́та¹] «субота» ВеЗа, [соби́тка] (зменш.) Нед, [соби́тний] «суботній» Нед; — очевидно, запозичення із західнослов'янських мов; п. ч. слц. sobota «субота» відповідає укр. субо́та. — Фасмер III 792; Brückner 505; Machek ESJČ 565. — Див. ще субо́та.

[собо́та²] «кличка корови червоної масті» О; — неясне.

[собо́янка] «покоївка» ВеУг; — очевидно, видозмінене запозичення з угорської мови; уг. szobalány, [szoboleany] «тс.» пов'язане з szoba «кімната». — Див. ще со́ба¹.

[со́бріянка] (бот.) «майорці, Zinnia elegans Jacq.» ВеНЗн, ВеУг, [соби́ранька] «тс.» Мак; — неясне.

со́бь, со́бьте — див. ксо́бі.

сова́ (орн.) «сова; сова вухата, пугач, Asio otus L.; сова пугач, пуга, Bubo bubo L.; сова біла, снігова, Nyctea nyctea L.; сова сіра, погутькало, Strix aluco L.; сова яструбина, гуля, Surnia ulula L.», сове́ня, [сови́нча] «совеня»,

[сови́нка] «карликова сова, Surnia rugosa», со́вка «совка-сплюшка, Otus Repp.», [сову́ля] «сич, Athene», со́в'я́тко, со́в'я́ний, со́в'я́чий СУМ, Нед, со́в'я́ти, [засо́в'итися] «спохмурніти, надуватися (як сова)» Нед, осо́вілий, посо́вілий, [посо́виніти] «знепритомніти, сп'яніти», [усо́в'итися] «стати похмурим, понуритися» Нед; — р. сова́, бр. савá, др. сова, п. вл. нл. sowa, ч. слц. sova, схв. со́ва, слн. sôva, с.-цсл. со́ва; — псл. sova давнього звуконаслідувального походження; — паралельне дбрет. souapp «сова», брет. kaouen «тс.», кімр. cuap «нічна сова», лат. savannus «сіра сова» (з гал.), а також двн. hūwo «сова», hūwila «тс.», вірм. sag «гуска», лит. šaũkti «кричати» та іншим задньопіднебінним лит. kóva «галка», paktikóva «сова, нічний ворон», двн. kaħa «галка», дінд. káuti «кричить», що виводяться з іє. *kǎu-/kěu-/kū- «кричати, вити», з яким пов'язані також псл. кавькати «кричати», укр. кавкати «тс.», [ка́ва] «галка, сива ворона». — Булаховський Вибр. пр. III 262; Черных II 183—184; Фасмер III 704; Brückner 508; Holub—Lyer 447; Machek ESJČ 568; Schuster-Sewc 1336; Skok III 307; Mareš Slavia 1967, 361—364; Trautmann 123, 300; Fraenkel 968; Mühl.—Endz. III 772; Kořínek 137; Pokorný 535—536. — Пор. кав.

Со́варог — див. Сва́рог.

сова́ти СУМ, Пі, су́вати «совати, сунути» СУМ, УРС, Нед, су́нути, [су́ти] «тс.; переводити, марнувати», [сова́лка] «звій піткання на паличці для ткання без човника» Доп. УЖДУ I, [сува́йка] «тс.» тж, [сова́ло] «те, що рухається; спускання зрубаних дерев з гори по жолобах», [со́вик] «невелика лопатка», [со́вок] «тс.», [сув] «лавина» Нед, [сува́вка] «ковзанка» Нед, [су́нець] «плита для засува; кілок для замикання дверей» О, [су́нець] «короткий стовбур» Нед, [сува́] «раптом» Нед, висува́нець, всу́вний, [вісу́вка] «засувка» Ж, вису́вний, зсув, зсу́вний, за́сов, [за́сова] «круча» ВеУг, [за́совень] «засув», [за́совка]

«засувка», [засовня] «затулка коло печі» Я, засув «засов», [засува] «місце, де засунуло берег; провал» ВеЗН, засувка «засов; [защіпка; дощечка у ложа гуцульської рушниці]», [засулка] «засувка» Мо, засувний, [бсув] «падіння; круча; оповзень», [пересув] «вузький прохід Нед; пересунення Куз», пересування, пересувка, пересувний, [передсувний] (заст.) «привішуваний, доданий», посовом «поповзом», [посув] «рух, поштовх; маневр» Куз, [посувач] «той, хто рухає, штовхає», [посувний] «пересувний» тж, посувом «повільно», [присунутися] «присунутися» Нед, розсувний, [розсувальний] «розсувний» Она; — р. совать, сунуть, бр. соваць, сунуць, др. совати «кидати», сунути «кинути», п. suwać, sunać, ч. supouti, сл. supút', вл. suwać, sunyc, нл. suwaś, suniś, болг. [совам], м. совалка (текст.) «човник», схв. совало «тс.», [сунути] «штовхнути», слн. súvati, súniti, стсл. **совати, соунжти** «витягти»; — псл. sovati, sunoti; — споріднене з лит. šauti «совати; стріляти», лтс. šauti «стріляти; швидко совати, штовхати», а також з більш віддаленими хет. šuṣāi- «штовхати, тіснити, рухати», дінд. suvāti «зрушує», гот. skewjan «іти», дісл. skjōta «стріляти, совати, штовхати», алб. heth «кидаю, вію зерно». — Черных II 184; Фасмер—Трубачев III 705; Brückner 526; Holub—Kop. 361; Machek ESJČ 592—593; Schuster-Sewc 1380—1381; Младенов 598; Skok III 362; Trautmann 300; Mühl.—Endz. IV 9—10; Endzelin ZfSIPh 16, 114; Fraenkel 969; Зализняк ВСЯ VI 37; Friedrich HW 200; Uhlenbeck 354; Pokorny 954—955. — Пор. **сула**¹.

совгати «совати; ковзати», [совганитися] «соватися» Куз, совгалка «ковзанка, спускалка», совганка «тс.», [совгальник] «ковзаняр» Куз, [совгар] «тс.», [совгарство] «ковзанярство», [зсовгуватися] «зісковзувати», [посовгнути] «посковзнутися» тж; — результат контамінації дієслів *совати* і *ковзати*, *ковгати (пор. похідне [ковганка] «шматок

криги або облитий водою й заморожений кізяк, на якому діти катаються з гори»). — Див. ще **ковган**¹, **ковзати**, **совати**.

[**совдати**] «ліниво, поволі йти; важко ступати ногами», [совдікати, совдти] «тс.» Си; — афективне утворення, пов'язане із *совати*, *совгати* (див.).

[**совзати**] «ковзати» Куз, [совзання] «ковзанка» Нед, [совзання] «тс.» Нед, [совзениця] «ожеледиця», [совзкий] «ковзкий» Нед, [совзкий] «тс.» Куз; — очевидно, результат контамінації основ *совгати* і *ковзати* (див.).

совість, совісність Нед, [совістливост, совісливий] Нед, совісний, совістити, совіститися СУМ, Нед, безсовісний, всовістити, усовістити, усовіщати, [усовіщувати], ст. совѣсть «сумнів, розум» (1627); — р. совесть, бр. [совесць, совісць], др. сѣвѣсть «розуміння; знання, згода, порозуміння; сумління», совѣсть «тс.»; — запозичене в давньоруську мову зі старослов'янської; стсл. сѣвѣсть «сумління; свідомість; звістка, свідчення», як і болг. сѣвест «сумління, свідомість», м. совест «сумління», схв. савест «тс.», слн. svést «свідомість», утворене з префікса **сь-** і основи дієслова **вѣдѣти**, є калькою гр. συνείδησις «усвідомлення, свідомість; сумління», що складається з префікса συν- «з-, разом з» та іменника εἶδησις «пізнання, знання», пов'язаного з дієсловом *ἵδα* «знаю». — Черных II 184; Булаховський Нариси 126; Фасмер I 283, 304; III 705; Цыганенко 438; Преобр. II 349; Булич РФВ 15, 361; Unbegaun RES 12, 39. — Див. ще **відати**, **з**³.

совіт «порада; (заст.) дружба, згода», **совітник** «порадник», [совітчик] «тс.» Нед, [совітати] «радити», **совітувати** «тс.»; — р. совет «рада», бр. [савѣт] «порада» (з р.); — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. стсл. сѣвѣтъ «порада, угода, нарада, рада, збори» походить від псл. svěť, утвореного з префікса сь(п)- «з-» і кореня вѣт-, наявного в privěť «привіт», vѣtje «віче», otvѣtiti «відповісти». — Чер-

ных II 184—185; Фасмер III 705. — Див. ще **відвічати, віче, привіт**.

[**совітина**] «родичі, рідня» О; — результат видозміни і зближення із *совіт* «рада» деетимологізованої форми [*свійтина*] «тс.» тж, похідної від *свій* (див.).

совка (ент.) «нічний метелик, нічниця, *Noctua L.*», *совкові* «нічниці, *Noctuidae*»; — р. *совка* «нічниця», бр. *соўка* «тс.», слц. [*sova*] «нічний метелик», слн. *sóvka* «тс.»; — похідне утворення від *совá* «хижий нічний птах»; назва зумовлена, очевидно, нічним способом життя цих метеликів; пояснюють також тим, що голова совок нагадує голову сови; щодо перенесення назви пор. нвн. *Eulen* «совки, *Noctuidae*» і *Eule* «сова». — СУМ IX 436; *Vážný* 145—146. — Див. ще **совá**.

совманитися «плентатися, тинятися», [*совманути*] «штовхнути»; — очевидно, результат контамінації слів *совáтитися*, [*тулуманитися*] «товктися, вовтузитися» і *сунути* «штовхнути». — Див. ще **совáти, тулуман'**.

[**совп**] «плетений з лозини снаряд для ловлі риби»; — п. *sęp* «вид рибальської сіті», ч. *slup* «вид плетеної верші»; — очевидно, псл. **s^hǫp* (якщо у п. *sęp* назалізація вторинна); можливо, пов'язане з *slorp* «пастка». — *Brückner* 500; *Machek ESJČ* 558. — Пор. **сліп**.

[**совпати**] «чалапати, брести (по снігу або болоту)» О, [*совпатись*] «возитися, товктися ЛексПол; крокувати Нед», [*совпнути*] «ткнути» ЛексПол; — очевидно, результат контамінації слів *соввати* або *совгати* і *човпати* «іти, важко переступаючи ногами; плентатися» (див.).

со́да, [*содники*] «товсті млинці на соді» Л, [*содікі*] «тс.» Л; — р. бр. болг. м. схв. *со́да*, п. ч. вл. нл. *soda*, слц. слн. *sóda*; — через західнослов'янські і німецьку мови (нім. *Sóda*) запозичено із середньолатинської (іспанської); слат. *soda* походить від ар. *ṣudā'* (розм. *ṣodā'*) (бот.) «курай содовий, *Salsola soda L.*; попіл з кураю содового», букв. «го-

стрий головний біль»; арабська назва, пов'язана з *ṣáda'a* «розколювати», зумовлена тим, що попіл з цього кураю використовували для лікування головного болю; виведення слат. *soda* від лат. *solida* «міцна, тверда» (Преобр. II 349; РЧДБЕ 675) помилкове. — Білецький Мовозн. 1981/5, 48; Черных II 185; Фасмер III 706; Holub—Lyer 445; Gamillscheg 817; Kluge—Mitzka 713; Klein 1468. — Пор. **содник**.

содник (бот.) «*Suaeda Forsk.*»; — р. *соднік* «тс.», п. *sodnik* «курай, *Salsola L.*»; — похідне утворення від *со́да*; назва зумовлена тим, що у золі багатьох видів цього роду рослин міститься сода і поташ. — УРЕ 10, 292; РУСБот 267; SW VI 259. — Див. ще **со́да**.

содом «крайне безладдя, метушня, шум; (заст.) крайня аморальність, розпуста, що панують де-небудь», *содоба* (розм., рідк.) «тс.», *содомія* (мед.) «статева ненормальність, мужолозтво; розпуста», [*содомити*] «шуміти; бешкетувати; безчинствувати, коїти неподобства» Нед; — р. *содом*, бр. *садом*, п. *sodoma*, *sodomia*, ч. *sodoma*, *sodomie* (мед.), слц. *sodoma*, *sodomia*, болг. *содомія*, м. *содомија*, схв. *содом* «безодня», *содома* «розпуста, аморальність», слн. *sódoma* «крайня моральна, особливо статева розпущеність», *sodomija*; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. *Σόδομα* «Содом» (букв. «який горить») є назвою давньоопалестинського міста в Йорданській долині, яке, згідно з біблійною легендою, за гріхи, розпусту й розбещеність його жителів було знищене землетрусом і сірчаним та вогненным дощем разом із трьома іншими біблійними містами (*Гоморра, Адма і Севойм*). — СІС² 774; Фасмер III 706; ССРЛЯ 14, 134; Преобр. II 349; Булыка Лекс. зап. 126, 136; Kopaliński 900; SW VI 259; Holub—Lyer 445; РЧДБЕ 675; Библийская энциклопедия 1991, 70, 88, 170, 640, 665.

со́духи (мн.) «кінець, загибель», *со́духа* (одн.) «тс.», [*со́духи спустити*]

«здохнути»; — результат видозміни початку церковного похоронного співу «**СО ДУХИ ПРАВЕДНЫМИ СКОНЧАВШУСЯ ...**». — Грінч. IV 164; Нед 893. — Див. ще **ДУХ, З³**.

СОЗ (іст.) «спільний обробіток землі; товариство спільного обробітку землі (існувало до завершення колективізації)», **СОЗІВЕЦЬ** «член созу», **СОЗІВСЬКИЙ**; — очевидно, результат скорочення назви *тсоз*, що є складноскороченим словом, утвореним у радянський період з перших літер слів словосполучення *товариство спільного обробітку землі*, яке може вважатися калькою р. *товарищество (по) совместной обработке земли* > *товарищество (по) обработке земли* > *тоз*. — СУМ 9, 437; 10, 308; ССРЛЯ 15, 530. — Див. ще **ЗЕМЛЯ, РОБИТИ, СПІЛ.**

СОЗОНТ, Созон, Сезон, [Сизвон Куз, Сизькоб, Сизьон], ст. *Созонтъ* «сп(а)сен, сп(а)сите(л)», *Созонъ* «сп(а)саяй, а(бо) избавляющий» (1627); — р. *Созонт*, *Созон*, бр. *Сазон*, болг. [*Созан*], цсл. **Созонтъ, Созонъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Σώζων* (род. в. *Σωζώντος*) утворено на основі дієприкметника *σώζων* «який рятує, спасає» від дієслова *σώζω* «спасаю, рятую; бережу, охороняю», похідного від прикметника *σῶς* (*σάος*) «здоровий, неушкоджений; цілий». — Сл. вл. імен 77, 151; Беринда 233; Петровський 202; Суперанская 82; Спр. личн. імен 458; Бондалетов Русск. ономастика 102, 103; Бірыла 152—153; Илчев 457; Frisk II 844.

[СОЙ] «рід, покоління Нед; родичі О; походження Нед»; — болг. *сой* «рід, порода; (заст.) кров; норов, вид», схв. *сōj* «походження, порода; рід, плем'я», слн. *sōj* «сукупність мікроорганізмів певного виду з окремими особливостями»; — очевидно, через посередництво молдавської і румунської мов (молд. рум. *sōi* «порода, плем'я, раса; вид, сорт; різновид») запозичено з турецької; тур. *soy* «рід, родина, походження; порода, ра-

са; предки; покоління, нащадки; сорт, вид» споріднене з крим.-тат. *сой* «тс.». — О II 235; РЧДБЕ 675; СДЕЛМ 390; DLRM 781; Räsänen Versuch 425.

СОЙКА (орн.) «*Gargulus Briss.*», [*соя, сійка*] «тс.», [*сіка*] «чорний дятел лісовий, *Dryoscopus martius* L.» О; — р. бр. болг. *сойка*, др. *соя*, п. [*soja, sojka*], *sójka*, ч. слц. *sojka*, вл. *soja*, м. схв. *сōjka*, слн. [*sōjka*]; — псл. *soja, sojka* «тс.», очевидно, пов'язане чергуванням голосних із *sijati* «сяяти» як назва, зумовлена яскравим забарвленням птаха; зіставлення з двн. *hehara* (нвн. *Häher*) «сойка» (Brugmann Grundriss II 319; Kořinek 220; Machek ESJČ 566) недостатньо обгрунтоване. — Булаховський Вибр. пр. III 266; Фасмер III 731; Черных II 185; Преобр. II 363; Brückner 506; Holub—Kop. 344; Schuster-Sewc 1331; Младенов 598; Skok III 301—302; Mikl. EW 313. — Пор. **СЯЯТИ**.

СОЙМ «сейм», [*сōйма*] «зібрання; на-товп» Нед, [*соймак*] «депутат сойму» Нед, [*соймі*] «місце злиття потоків» ВеНЗн, [*сōймище*] «місце наради, приміщення для зборів» Нед; — р. [*сойм*] «селянська сходка», [*сōйма*] «тс.», [*су-ём*] «збори», [*сūйма*] «тс.», *сойм* «сейм», др. *суимъ* «сутичка», п. *sejт* «сейм»; — псл. [**сььятъ/сььятъ*] «сходка, зібрання, сутичка», утворені зі споріднених префіксів *сь-* «з-», *сь-* «су-» і кореня **jь-тə* «беру», 1 ос. одн. дієслова **jєti* «брати», що входить до складу укр. *їняти, узяти*. — Фасмер I 311, III 707, 797; Brückner 484; Mikola Berühr. 163. — Див. ще **З³, ЯТИ**. — Пор. **СЕЙМ, СОНМ.**

СОК, СОКАВИЙ, СОКОВАТИЙ, СОКОВЕ, СОКОВІЙ, СОКОВІК, СОКОВІТИЙ, СОКІТИ — див. **СІК.**

[СОКАЧ] «кухар» ВеУг; — очевидно, запозичення з угорської мови; уг. *sza-kács* «тс.» є словом неясного походження, наявним також у південнослов'янських мовах: схв. *сōкāч*, слн. *sokáč*, стсл. **СОКАЧНИ** «тс.»; пор. також р.-цсл. **СОКАЧНИ, СОКАЧНИА** «тс.», **СОКАЛО** «кухня», **СОКАЛЪКЪ, СОКАЛЬНИЦА** «тс.». — Фасмер III 708; MNTESz III 650.

сокіра, [кіря] «сокира» Ва, *сокирище* «держак сокири», [сокірник] «тесляр», *сокирчіна*, [сокирня] «дерев'яне півколо у плуга для зміни ширини орання і для розміщення інструментів (сокири та ін.)», [сокирянка] «кирка», [сокіркуватий] «уїдлиий, різкий», *сокірячий* «сокирний»; — р. *секіра*, бр. *сякєра*, [сокєра], др. *соқыра* (сокира), *сеқыра*, п. *siekiega*, ч. *sekega*, *sekyга*, слц. вл. нл. *sekega*, болг. *секіра*, м. *секира*, схв. *сєкира*, слн. *sekíra*, стсл. **сеқыра**; — псл. *sekyга*, [sokyга], пов'язане чергуванням голосних із *sěkti «сікти»; — споріднене з лат. *secūris* «сокира», двн. *saga* «пилка», *sēga* «тс.»; вважається також (Мартынов Язык 86—87) результатом проникнення в праслов'янську мову італьського інгредієнта. — Фасмер—Трубачев III 592—593; Brückner 488; Machek ESJC 540—541; Schuster-Sewc 1281; Skok III 248—250; Трубачев Рем. термиол. 149—151; Варбот 91—92, 168—169; Mikl. EW 290; Walde—Hofm. II 506; Trautmann 255. — Див. ще **сікти**.

сокіркі (бот.) «*Consolida* (*Delphinium* L.); [горошок плотовий, *Vicia serium* L.]», [секірки] «*Consolida* (*Delphinium* L.)» Мак, [сікирки, сокерки, сокірка] «тс.» Мак; — р. *сокірки* «тс.» (з укр.); — результат перенесення на рослину назви *сокірки* (мн.), зменш. від *сокіра*, зумовленого подібністю квітки до маленької сокири (кирки) завдяки витягнутому в шпорку верхньому листочку оцвітини. — Лік. росл. Енци. дов. 407. — Див. ще **сокіра**.

сокіл¹ (орн.) «*Falco* L.», [сокілка] «соколиця» Нед, [сокільник] (іст.) «сокольник» Куз, [сокільництво] Куз, *соколеня*, *соко́лик*, [соколинча] «соколення» Куз, *соколі́ха*, *соколі́ця*, [соко́лич] «молодий сокіл» Куз, *соко́льник* (іст.), *соко́льничий* (іст.), *соколя́*, [сокі́льний] «соколинний» Куз, *соколі́ний*, *соколя́чий* Куз, [соколі́ти] «літати по соколиному» Куз, *підсоко́лик* «чеглик, *Nypotriorchis Boie*»; — р. м. *со́кол*, бр. *со́кал*, др. *соколъ*, п. *sokol*, ч. слц. *so-*

kol, вл. нл. *sokol*, болг. *соко́л*, схв. *сò-кò*, слн. *sòkol*, стсл. **соколъ**; — псл. *sokol*; — загальноприйнятої етимології не має; пов'язується із звуконаслідувальним *сокотати* (Brückner 506; Schuster-Sewc 1332); зіставляється з дінд. *šakunāḥ* (*šakúniḥ*) «якийсь птах, великий птах» (Фасмер—Трубачев III 708—709; Младенов 598; Meillet *Études* 419; Uhlenbeck 301); виводиться як запозичення від ар. *ṣaḳḳ* «мисливський сокіл» (Lokotsch 143; Булаховський Вибр. пр. III 249); пов'язується з псл. *sok-*, *sočiti* «переслідувати» (Булаховський тж). — Черных II 185; Преобр. II 349—350; Machek ESJC 566; Skok III 303; Mozuyński PZJP 133—134.

сокіл² (інструмент будівельника); — р. *со́кол*; — результат перенесення на інструмент назви птаха за подібністю форми. — Див. ще **сокіл¹**.

[сокіл³] «висока і обривиста скеля; виступ граніту» Пол, [сокі́в] «стрімка скеля над водою» О, [соко́л] «тс.» О; — неясне; можливо, пов'язане з слц. *sokogec* (*sochogec*) «вершина, верхівка», яке зіставляється (Варбот 168—169) з псл. *sěk-/sok-* «сікти, різати» і, далі, з *ска́ла*, *скє́ля*.

сокір, *со́кор*, *соко́ра*, *соко́ріна* — див. **осокір**.

[соко́ля] «кличка корови біло-червоної масті» О, [соко́ле] «коза, що має по собі ніби квіти» ВеНЗн; — неясне; можливо, пов'язане з уг. *szakáll* «борода» (за наявністю підборіддя у корови або борода у кози).

сокоріти «сокотіти», [сокорі́ти] «сокотати (про курей)» Па, [сокору́ха] (епітет курки), [високору́вати] «сокорити» ЛексПол; — бр. [сокорєць] «сокорити»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *сокотіти*, *сокотати* (пор.).

сокотати «видавати звуки ко-ко (про курей); жваво, безугавно говорити; скрекотати», *сокотіти* «тс.», *сокоту́ха* «курка; цокотуха (жінка)»; — р. [сокотати́] «скрекотати; жваво, безугавно говорити; швидко йти», бр. *са-*

катаць «кудкудакати; сокотати; часто стукати»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *сокоріти*, *цокати*; пов'язання з р. [*сакать*] «перемовлятися», лит. *sakūti* «говорити» (Фасмер III 709), як і з лит. *sōkti* (*suōkti*?) (Лауцюте 148), недостатньо обгрунтоване.

[**сокотіти**] «берегти; стерегти, зберігати», [*сокотітися*] «ховати щось, критися» О, [*сукотітися*] «стерегтися» Нед, [*сокотіч*] «сторож», [*сокотний*] «якого треба берегтися» Нед, [*сокотно*] «обережно» Нед; — запозичення зі старої румунської мови; рум. ст. *socoti* «стерегти худобу, доглядати худобу» виводиться від сл. *skotъ* «худоба, гроші»; пов'язання укр. [*сокотіти*] «берегти» з уг. [*szokotál*] «рахувати, зважувати, складати», рум. *socotí* (молд. *сокоті*) «вираховувати, вважати, обдумувати» (Нимчук ОЛА 1984, 299) помилкове. — *Vrabie Romanoslavica* 14, 172. — Див. ще **скот**.

солдат, [*салдат*, *салдатва*, *салдатня*, *салдатченко*], *солдатик* «дитяча іграшка, яка зображає солдата», *солдатисько*, *солдатище*, *солдатка* «дружина солдата, вдова солдата», *солдатня*, *солдатство* (заст.) «солдатчина; (зб.) солдати», *солдатчина*, [*посалдатице*] «послужити в армії, засвоївши елементи російської мови» Л; — р. *солдат* (з 1515), бр. *салдат*, п. рідк. *soldaki*, ч. слн. *soldát*, болг. *солдат(ин)*, м. *солдат(ин)*, схв. *сōлдāt*; — очевидно, через російське посередництво запозичене із західноєвропейських мов; нім. *Soldát*, гол. *soldaat*, фр. *soldat* походять від іт. *soldato* «солдат» (спочатку «який одержує жалування»), що пояснюється по-різному; здебільшого тлумачиться первісно як дієприкметник від дієслова *soldare* «наймати, платити жалування», пов'язаного з іменником *sol-do* «жалування; монета» (мн. *soldi* «гроші»), який виводиться від лат. *solidus* «солід, золота монета»; розглядається також як продовження пізньолат. *solidātus* «який одержує жалування» (Klein

1469, 1470), лат. *soldāre* «наймати, платити жалування» (СІС 774); менш імовірно виведення безпосередньо від *sol-do* «монета, платня» (УРЕ 10, 298; Коваль 187; Преобр. II 352; Skeat 500). — Акуленко 140; КЭСРЯ 420; Цыганенко 440; Фасмер—Трубачев III 709—710; Черных II 185—186; Смирнов 278—279; Christiani 35; Reitsak ZfSl 8/1, 43; Булыка Лекс. зап. 63; Fogarasi St. sl. 1958/4, 67; Kopaliński 901; Holub—Lyer 445; РЧДБЕ 675; Вуяклија 890; Kluge—Mitzka 714; Vries NEW 669; Dauzat 671; Gamillscheg 813; Mestica 1705. — Див. ще **сольдо**. — Пор. **жовнір**, **жолд**.

солдафон, *солдафонство*; — бр. *салдафон*; — запозичення з російської мови; р. *солдафон* (розм., знев.) «обмежений, грубий військовий» є експресивним утворенням, похідним від *солдат*; припускається вплив власного імені *Агафон*; як семантичну і словотвірну паралель пор. р. *митрофон* (жарт.) «матрос». — Фасмер II 629; Фасмер—Трубачев III 710; Christiani AfSlPh 34, 326. — Див. ще **солдат**. — Пор. **Агафон**.

солецизм «синтаксична помилка; неправильний граматичний зворот»; — р. *солецизм*, ст. *соликісмъ* (1704), бр. *салецизм*, п. *solecyzm*, ч. *solecismus*, слц. *solecizmus*, болг. *солецизмъ*, схв. *солецизам*, слн. *solecizem*; — запозичення з латинської мови; пізньолат. *solocismus* «синтаксична помилка, неправильне сполучення слів; помилка, остріх» походить від гр. *σολοικισμός* «помилка у мовленні; (грам.) синтаксична помилка, солецизм; непристойність, брутальність», що, як і *σολοικίζω* «розмовляю з помилками; поведжуся неналежно, непристойно», *σολοικος* «який неправильно говорить, припускає помилки; невихований, брутальний», походить від назви міста *Σόλοι* «Соли», давньогрецької колонії у Малій Азії, жителі якої, переселенці з Афін, говорили особливо зіпсованою грецькою мовою. — СІС² 774; ССРЛЯ 14, 211; Kopaliński 902; Sł.

вуг. obcuch 691; Holub—Lyer 445; РЧДБЕ 675; Вуяклија 890; Klein 1470; Frisk II 753.

соліти, *солоній*, *солоніна*, *соляний*, *солярка* та ін. — див. **сіль**.

солідарний, *солідаризація*, *солідарність*, *солідаризуватися*; — р. *солідарний*, бр. *салідарны*, п. вл. *solidarpu*, ч. *solidární*, слц. *solidárny*, болг. м. *солідарен*, схв. *сѡлидѡран*, слн. *solidáren*; — запозичення із західноєвропейських мов; фр. *solidaire*, нім. *solidarisch*, англ. *solidary* пов'язані, очевидно, через слат. *solidaris* «солідарний», із словосполученнями лат. *in solidum* «у цілому», *in solido* «тс.», що складаються з прийменника *in* «в, на; у; до» і форм прикметника *solidus* «масивний; міцний, твердий; непорушний; повний, цілий, весь». — СІС² 775; Фасмер III 710; Kopaliński 902; Holub—Lyer 446; РЧДБЕ 675; Вуяклија 891; Klein 1471; Gr. Fwb. 707; Dauzat 672; Gamillscheg 813. — Див. ще **солідний**.

солідний, *соліднішати*; — р. *солідний*, бр. *салідны*, п. вл. *solidny*, ч. *solidní*, слц. *solídny*, болг. *соліден*, м. *солиден*, схв. *сѡлидан*, слн. *solíden*; — запозичення з французької мови; фр. *solide* «міцний; солідний, надійний, стійкий» виводиться від лат. *solidus* «масивний; міцний, твердий; надійний, сталий, непорушний», пов'язаного з *sollus* (заст.) «цілий, повний» і *salvus* «здоровий, неушкоджений; цілий; незайманий». — СІС² 775; Черных II 186; Фасмер III 710; Holub—Lyer 445; РЧДБЕ 676; Вуяклија 891; Dauzat 672; Gamillscheg 813; Klein 1471; Walde—Hofm. II 472, 555. — Див. ще **салют**. — Пор. **залп**.

солідол «густе мастило для мащення різного устаткування»; — р. болг. *солидол*, бр. *салідол*; — запозичення з французької мови; фр. *solidol* утворено з основ лат. *solidus* «густий, твердий» і *oleum* «олія». — СІС² 775; ССРЛЯ 14, 216; РЧДБЕ 676. — Див. ще **олія**¹, **солідний**.

солітер «окремий великий діамант у оправі»; — р. *солітер*, бр. *салітер*,

п. *soliter*, ч. слц. *solitér*, схв. *солітѣр*, слн. *solitér* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *solitaire* «окремо вправлений великий діамант» пов'язане з прикметником *solitaire* «одинокий; окремий», що зводиться до лат. *sōlitārius* «тс.», пов'язаного з *sōlus* «один, одинокий; єдиний; лише один». — СІС² 775; ССРЛЯ 14, 217—218; Kopaliński 902; Dauzat 672; Gamillscheg 813—814; Walde—Hofm. II 557. — Див. ще **соло**.

солітери (зоол.) «стьошкові черви, ціп'яки, Cyclophyllidea», *солітер* «вид стьошкового черв'яка, стрічкового глиста, що паразитує в кишечнику людини і тварин, Taenia L.»; — р. *солітѣр*, бр. *саліцѣр*, п. *soliter*; — запозичення з французької мови; фр. *solitaire* «солітер (стьошковий черв'як)», очевидно, утворилося на основі словосполучення *ver solitaire* «тс.» (букв. «черв'як одинокий»), що складається з іменника *ver* «черв'як» і прикметника *solitaire* «одинокий; окремий». — СІС² 725; Фасмер III 710; Kopaliński 902; Dauzat 672. — Див. ще **солітер**.

соло (муз.), *соліст*, *сольний*, *солірувати*; — р. болг. м. схв. *соло*, бр. *сѡла*, п. вл. *soło*, ч. слц. слн. *sólo*; — запозичення з італійської мови; іт. *solo* «соло; музичний твір для одного голосу або інструмента, самостійна партія для одного виконавця» виникло на базі прикметника *solo* «одинокий; єдиний, лише один, цілий», що походить від лат. *sōlus* «один, одинокий; єдиний; відокремлений, самотній», яке загальноприйнятої етимології не має. — СІС² 775; Черных II 186; Фасмер III 711; Смирнов 279; Kopaliński 902, 903; Holub—Lyer 443; РЧДБЕ 676; Вуяклија 891; Klein 1471; Mestica 1711; Walde—Hofm. II 506—507.

солов'єй (орн.) «*Luscinia Forst.*», *солов'єйко*, [*солов'єць* О, *солов'їн* Нед, *солов'є* Нед, *солов'ій*] «тс.», *соловеня*, *солов'їха*, *солов'я*, [*солов'їний*] «солов'їний», *солов'їний*, *солов'їбий*, *солов'ячий*, [*підсолов'ій*] «вівчарик, *Silvia hypoleis* (?)»; — р. *солов'єй*, бр. *салав'єй*,

др. *соловиш*, п. *słowik*, ч. *slavík*, слц. *slávik*, вл. *sołobik*, [syłobik], нл. *sytoj*, [syłowik], болг. *слáвей*, м. *славеј*, схв. *слáвѣј*, *слáвѣль*, слн. *sláves*, р.-цсл. **славни**; — псл. *solvъjъ «соловей», похідне від прикметника *solvъ «жовтувато-сірий»; назва зумовлена характером забарвлення солов'я; проте не виключено, що прикметник є похідним від назви солов'я (Булаховський Вибр. пр. III 259). — УМШ 1959/1, 80; Черных II 186—187; Фасмер III 711—712; Преобр. II 553; Brückner 501; Machek ESJC 552; Schuster-Sewc 1332; Младенов 588; Skok III 283; Bezljaj Eseji 168; Mikl. EW 314. — Див. ще **СОЛОВИЙ**.

[СОЛОВИЙ] «буланий, світло-рудий», *соловіти* «тьмяніти (про очі); ставати млявим, сонним, совіти»; — р. *солóвий* (*соловóй*) «буланий, жовтавий; (про очі) осовілий, осоловілий», *соловѣть* «соловіти», бр. *салавѣць* «тс.», р.-цсл. **славоочник** «сірість очей»; — псл. [*solvъ] «жовтувато-сірий»?; — зіставляється з двн. *salō* «темний, мутний», дісл. *sołg* «брудний, жовтий», англ. *sallow* «блідий», нн. *sōl* «темний, брудний». — Фасмер III 712; Преобр. II 353—354; Младенов 588; Skok III 283; Bezljaj Eseji 168; Mikl. EW 314.

сóлод, [*солодѣць*] «цукор» Чаб, [*солóдиво*] «прянощі; відвар солоду» Куз, *солодільник*, *сóлоді* «грунти, що утворилися з солонців унаслідок їх промивання», *солодівня* «приміщення, де готують зерно для солоду» СУМ, Куз, *солóдій* «той, хто любить солодке; онаніст», *солоднѣча*, *солодóвник* «пивовар», *солодóвня* «солодівня» СУМ, Куз, *солóдощі* СУМ, Г, *солóдун* «солодій», *солóдѣха* «страва з житнього солоду», [*сóлодѣць*] «солодкість Нед; нектар О», [*солóдѣтко*] «серденятко», *солóжѣник* «солодкий пиріг», *солóдильний*, *солóдкавий*, *солóдкий*, *солóдкуватий*, *солóдіти*, *солóдішати*, *насолóда*, *насолóдитися*, *осолóда* «блаженство, насолода», [*пересолóдати*] «перестояти» (про солод, ячмінь), [*пóсолóдкий*] «солóдкуватий», [*пóсолóдцюватий*] «по-

ласувати солóдким»; — р. *сóлод*, бр. *сóлод*, др. *солóдъ*, п. *słód*, «солóд», *słódki* «солóдкий», ч. слц. *slad* «солóд», *sladký* «солóдкий», вл. *słód* «солóд», *słódki* «солóдкий», нл. *słod*, *słodki*, полаб. *slad* «солóд», болг. *слад* «тс.», *слáдѣк* «солóдкий», м. *слад*, *сладок*, схв. *слáд*, *слáдак*, слн. *slád*, *sládek*, стсл. **сладѣкъ** «солóдкий»; — псл. *soldъ «солóд, солóдощі; солóдкий» (давніше «солоний, смачний»), *soldѣкъ «солóдкий»; — споріднене з лит. *saldùs* «солóдкий», лтс. *saìds* «тс.»; далі пов'язане з псл. *solъ* «сіль», лтс. *sàìs*, гот. *salt*, лат. *sāl*, гр. ἄλς «тс.». — Черных II 187; Фасмер III 712—713; Преобр. II 318—319; Brückner 499; Holub—Kop. 335; Schuster-Sewc 1303; Младенов 589; Skok III 277—278; Куркина ОЛА 1981, 289—291; Mikl. EW 313; Trautmann 248; Karulis II 148—149; Fraenkel 759. — Див. ще **СІЛЬ**.

[СОЛОДА] (бот.) «багатоніжка звичайна, *Polypodium vulgare* L.» Мак, *солóдѣць* «солóдка, *Glycyrrhiza* L.», [*солóдик*, *солóдика*] «тс.» Мак, *солóдиця лісова* «багатоніжка звичайна; [солóдка Мак]», [*солóдич*] «солóдка», [*солóдиш*] «багатоніжка звичайна» О, Мак, [*солóдник*] «медова трава, *Holcus* L.» Мак, [*солóдуш*] «тс.; солóдушка, *Hedysarum* L.» Мак, *солóдѣшка* «*Hedysarum*; [багатоніжка звичайна Мак]»; — р. *солóдка* «солóдець», бр. *салóдка* «тс.», п. [*słoduczka*] «багатоніжка звичайна», ч. *osladič*, [*sladič*], слц. *sladič*, схв. *òслáд* «тс.», *слáдѣн* «тс.; солóдець», слн. *sladič* «багатоніжка звичайна»; — похідні утворення від *солóдкий*, псл. *soldъ(къ); назви зумовлені солóдким смаком цих рослин (переважно їхніх коренів). — Шамота 106; Лік. росл. Енци. дов. 63; Machek Jm. rostl. 34, 124. — Див. ще **СÓЛОД**.

солóма, [*салóменик*] «солом'яна мата» Л, [*солóмин*] «солом'яний або очеретяний короб» Нед, *солóміна*, [*солóмиця*] «отава» Нед, *солóміт* «будівельний матеріал із соломи», *солóмка* (зменш. і перен.), *солóм'янік* СУМ,

Нед, Куз, [солом'я́нка] «солом'яник Нед; солом'яний капелюх О», солóмистий, солóм'яний, [солом'яні́стий] «соломистий» Куз, [солом'я́стий] «тс.» Нед; — р. солóма, бр. салóма, др. солома, п. вл. нл. slóma, ч. слн. sláma, слц. slama, болг. м. слáма, схв. слáма; — псл. *solma; — споріднене з лтс. salms «соломина», прус. salme «солома», днв. hal(a)m «стеблина», гр. κάλαμος чол. р. (καλάμη жін. р.) «тростина, соломіна», лат. culmus «стеблина, соломіна», тох. kulmänts «очерет»; іє. *koləto-s/kolətmā «стеблина, тростина». — Черных II 187; Фасмер III 713; Преобр. II 354; Brücker 500; Machek ESJC 551—552; Schuster-Sewc 1304; Младенов 589; Skok III 278—279; Кристенко Вступ 513; Mikl. EW 314; Meillet Études 428; Trautmann 298; Karulis II 150; Pokorny 612.

СОЛОМА́ХА — див. салама́та.

СОЛОМІ́Я (жіноче ім'я), Саломе́я, Солóха, Сóля, Солóня; — р. Саломе́я, Соломе́я, бр. Саламе́я, п. Salomea, ч. слц. Salome, болг. Саломе́я, Саломі́я, м. Саломе́ја, схв. Саломе́ја, слн. Saloma, стсл. Саломи, Саломни, Соломни; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. Σαλώμη пов'язане з чоловічим ім'ям Σαλωμών (Σολωμών) «Соломон», що походить від гебр. Šālōm^h, утвореним від šālōm «мир». — Вл. імена 159; Петровский 194; Спр. личн. имен 521, 523; Илчев 438; Klein 1376, 1471.

СОЛО́МКА — див. слóнька.

[солóм'я́нка] (бот.) «цмин, Helichrysum D.C.» Нед, Куз, [соломня́к] «тс.» Нед, [солом'я́ник] «котячі лапки дводомні, Antennaria dioica (L.) Gaertn.» Мак; — похідне утворення від солóма; назва зумовлена подібністю верхньої частини стебла обох цих рослин до соломини. — Див. ще солóма.

СОЛОНЕ́ЦЬ (бот.) «Salicornia L.; [курай, Salsola L. Мак]», [солерос] «солонець» Мак, [солинка, сольник] «тс.» Мак, [солоней] «жермек сарептський, Statice sareptana (S. tomentella)», [со-

лоній] «тс.» Пі, солонечник «Galatella Cass. (Aster L.)», соля́нка «курай, Salsola L.»; — р. солерос «солонець», [сольник] «тс.», солонечник «солонечник», соля́нка «курай», бр. саля́нка «тс.», салярос «солонець», саланечник «солонечник», п. solanka «курай», ч. заст. slaněnka, slanice «тс.»; — похідні утворення від сіль, солóний; назви зумовлені тим, що ці рослини ростуть на засолених ґрунтах. — Даль IV 268; БСЭ 3, 277; 20, 557; ТСБМ V/1, 31; Machek Jm. rostl. 85. — Див. ще сіль.

СОЛО́ПИТИ «висувати, вивалювати з рота (язик)», [солонéка] «той, хто висолоплює язик» ЛексПол, [солон'я́ка] «тс.» тж, ві́солопити, ві́солопитися, висоло́плювати, [підсолоні́ти] «занадто високо висунути (гніт лампи)» Ме; — р. [солóпить] «лизати; висувати язик», [сиплпáть] «висувати язик; пити, висунувши язик; хлебтати», бр. [салупáць] «висолоплювати і ховати; лизати», ві́салопіць «висолопити», [ві́салупіць] «тс.»; — пов'язується (Трубачев Сл. языкозн. V 177) з стсл. сл'впати «скакати», сл'спати «текти», р.-цсл. сл'впати, сл'спати «тс.; бити ключем» і, далі (Аникин Етимология 1982, 65—70), з лат. salio «скачу», гр. ἄλλομαι «тс.»; зіставляється також (Мартынаў Белар.-укр. ізалексы 46) з лит. sulpti (sulpiti) «ссати; присьорбувати», лтс. sulpīt «ссати, облизувати»; непереконлива думка (Фасмер III 621, 714) про звуконаслідувальне походження. — ЭСБМ II 282.

СОЛОПІ́ТИ «дивитися, широко розкривши очі, безтямно», солоні́й «роззява»; — бр. салап'я́ка «тс.», асалапéць «розгубитися, збентежитися, втратити здатність розуміти»; — очевидно, пов'язане з солóпити; можливо, результат контамінації слів солóпити і солóвіти «совіти» (бр. [салупáць] «солопити» і салавéць «совіти»); зіставляється також (Супрун Веснік БДУ 1970/3, 58—60) з п. ostupieć «остовпіти». — Мартынаў Белар.-укр. ізалексы 49. — Пор. солóвий, солóпити.

[**солотвина**] «багнувате місце» О; — р. [*солоть*] «грузьке кисле й іржаве болото», [*солотина*] «тс.»), п. ст. *słotwina* «драговина, мочар», ч. *slatina* «торф'яне болото; (мед.) грязі», [*slatvina*] «тс.»), слц. *slatina* «мочаристе місце; торф'яний ґрунт», [*svatvina*] «кислий ґрунт»; — очевидно, пов'язане з *солонець*, *солончак* і далі з псл. *soľ* «сіль», але компонент *-т-* в основі неясний. — Вгückner 507; Machek ESJC 552. — Див ще **сіль**.

[**солта**] «шлак, окалина» Нед; — неясне.

солтис (іст.) «сільський староста (в Західній Україні)», [*шобтис*] «тс.» О; — бр. *солтыс* (у Західній Білорусі); — запозичення з польської мови; п. *sołtys* «сільський староста; представник селян у народній раді», ст. *szołtys* «сільський староста» походить від нім. *Schultheiss* (свн. *schultheize*) «сільський староста», що складається з основ іменника *Schuld* «вина» (двн. *sculd(a)* «зобов'язання»), пов'язаного з *sollen* «бути повинним» (двн. *sculan* «тс.»), спорідненим з днн. дангл. *sculan*, дісл. *skola*, гот. *skulan* «тс.»), лит. [*skilti*] «потрапити в борги», прус. *skallisman* «обов'язок», і дієслова *heissen* «називати, наказувати» (двн. *heizzan* «тс.»), спорідненого з дісл. *heita* «називати, обіцяти», гот. *haitan* «називати, запрошувати, наказувати», лат. *scio* «викликаю», гр. *κίω* «іду геть». — Шелудько 46; Richhardt 103; Вгückner 507; Kluge—Mitzka 300—301, 683, 715.

соль (муз.) «п'ятий звук музичної гами і нота, що позначає цей звук»; — р. бр. *соль*, п. ч. *sol*, болг. *сол*, слн. *sól*; — запозичення з італійської мови; іт. *sol* «тс.» походить від лат. *sol-*, що є початковим складом слова *solve* (форми 2-ї ос. одн. наказового способу від дієслова *solvere* (*solvo*) «платити; нести, терпіти; виконувати, стримувати; віддячувати, відшкодовувати; спокутувати; звільняти; ламати, знімати», яким починається п'ятий рядок першої строфи латинського релігійного гімну св. Іоанну Хрестителю, написаного в XI ст. Пав-

лом Дияконом; пор. назви інших звуків і нот музичної гами іт. ге «ре», мі «мі», фа «фа», ля «ля», сі «сі», утворених також на базі початкових складів слів другого, третього, четвертого, шостого і сьомого рядків першої строфи того ж гімну. — СІС² 775; Черных II 188; Фасмер III 716; Дараган РР 1981/6, 106—107; Kopaliński 902—903; Sł. wyg. obcych 690; Holub—Lyer 445; РЧДБЕ 675; Klein 1469, 1470; Mestica 1704. — Пор. до³, ля¹, мі¹, ре, сі¹, фа.

сольдо «срібна монета багатьох італійських держав до об'єднання Італії в 1861 р.; італійська мідна монета до 1947 р., що дорівнює двадцятій частині ліри»; — р. *сольдо*, бр. *сольда*, п. нл. *sold*, ч. слц. *sold*, *soldo*, болг. *сольдо*, схв. *сольд*, *сольда*, слн. *sóld*; — запозичення з італійської мови; іт. *soldo* «жалування, плата» (спочатку «монета; давня дрібна монета, мідяк» (мн. *soldi* «гроші») зводиться до пізньолат. *sol(i)idus* «(золота) монета», що походить від лат. (*nummus*) *solidus* «солід, золота монета», букв. «(монета) тверда», яке є результатом семантичної видозміни прикметника *solidus* «щільний; масивний; міцний, твердий». — СІС² 776; Цыганенко 440; Kopaliński 901; Sł. wyg. obcych 690; РЧДБЕ 675; Dauzat 671—672; Kluge—Mitzka 714; Mestica 1705. — Див. ще **солідний**. — Пор. **жолд**.

сольфеджіо (муз.) «вокальні вправи для розвитку слуху й голосу та набуття навичок читати ноти», *сольфеджіо* «тс.»), *сольфеджувати*; — р. *сольфеджіо*, *сольфеджіо*, бр. *сольфеджіо*, п. ч. слц. *solfeggio*, болг. *сольфеджіо*, схв. *сольфеджіо*, слн. *solféggio*; — запозичення з італійської мови; іт. *solfeggio* «сольфеджіо» пов'язане з *solfa* «гама (музична)», утвореним з назв двох нот музичної гами *sol* «соль» і *fa* «фа». — СІС² 776; ССРЛЯ 14, 242; Sł. wyg. obcych 691; Holub—Lyer 445; Вуяклија 892; Mestica 1707. — Див. ще **соль**, **фа**.

соляр «солярове масло», *солярка* «тс.»; — р. *соляр*, *солярка*, бр. *салярка*, п. *solagowy* «соляровий», ч. слц. *so-*

larovú, схв. соларни «тс.»; — результат стягнення виразу *солярове масло*, в якому перший компонент є запозиченням із західноєвропейських мов; англ. solar «солярівий», нвн. Solar- «тс.» походять від лат. sōlāris «сонячний», пов'язаного з sōl «сонце». — Sł. wyg. obcsuch 690. — Див. ще **солярій**.

солярій «місце для приймання сонячних ванн; сонячний годинник», *соляризація* «(мед.) опромінювання сонцем; (фотограф.) перетворення негативного зображення в позитивне», *солярний* «пов'язаний із сонцем»; — р. *солярний*, бр. *салярый*, п. solarium, ч. слц. solárium, болг. солáриум, схв. соларијум, слн. solárij; — запозичення з латинської мови; лат. sōlārium «солярій (плоский дах, тераса, вишка, балкон); сонячний годинник; годинник» пов'язане з прикметником sōlārius «сонячний», похідним від іменника sōl «сонце», спорідненого з лит. saulé «сонце», лтс. saule, прус. saule, псл. *s^hl^hньсе (<*s^hl^hнь) «тс.», укр. *сонце*. — СІС² 775; Цыганенко 440; Kopaliński 901; Holub—Lyer 445; РЧДБЕ 675; Вуяклија 890; Walde—Hofm. II 553—554. — Див. ще **сонце**.

сом¹ (іхт.) «Silurus L.», [сiм ВеНЗн, сон Нед, сум ВеБ] «тс.», *соміна*, *сомові*, *соміний*; — р. бр. болг. м. сом, п. sum, ч. слц. sumes, нл. som, схв. сѡм, слн. sòm; — псл. somъ; — споріднене з лит. šāmas, лтс. sams «тс.», гр. καμασῆν «якась риба»; іе. *komos, запозичене з невідомого джерела; зіставлення з лат. salmō (Преобр. II 355; Младенов 599; Skok III 305—306) помилкове. — Коломиец Происх. назв. рыб 106—109; Черных II 188; Фасмер—Трубачев III 716; Филин Образ. яз. 116; Machek ESJC 592; Schuster-Sewc 1333.

[**сом²**] «сон» О, [сомáрь] «сплюх» О, [сом'як, сонм'як] «тс.» О, [сомнячий] «сонний, заспаний» О; — запозичення з румунської мови; рум. somn (молд. сомн) «сон» походить від лат. somnus «тс.», спорідненого з лит. sārnas, дінд. svárnaḥ, псл. съпъ (<*сърпъ)

«тс.». — О II 236; СДЕЛМ 391; DLRM 783. — Див. ще **сон¹**.

[**сомар**] «осел» Нед, [сомаріха] «ошлиця» О, [сомаря] «осля» Нед; — запозичення зі словацької або угорської мови; слц. ч. діал. somár «осел» походять від уг. szamáг «тс.», запозиченого з італійської мови; іт. somago «тс.», як і болг. самáр «в'ючне сідло», м. самар, схв. сáмáр «тс.», зводиться до сгр. σαυμάριον, похідного від саύμα (>сауáри) «тс.». — Лизанец 625; Machek ESJC 568; Skok III 198—199.

соматичний «тілесний, пов'язаний з тілом»; — р. *соматический*, бр. *саматъичны*, п. somatyczny, ч. слц. somatický, вл. somatiski, болг. соматичен, соматически, м. соматски, схв. соматски, соматичан, слн. somátičen, somátski «тс.»; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. somatisch, фр. somatique, англ. somatic «тс.» зводяться до гр. σωματικός «тілесний», похідного від σῶμα «тіло», пов'язаного з атт. σῶος (σῶς) «безпечний, здоровий, цілий» і спорідненого з лат. tōmentum «набивка (шерсть, волосся, солома)», tumēre «пухнути, набухати». — СІС² 776; Kopaliński 903; РЧДБЕ 676; Вуяклија 892; Gr. Fwb. 708; Dauzat 673; Klein 1472. — Пор. **хромосома**.

сомбрéро «іспанський крилатий капелюх»; — р. *сомбрéро*, бр. *самбрéра*, п. ч. слц. sombrero, слн. sombrêro; — запозичення з іспанської мови; ісп. sombrero «капелюх; балдахін» є похідним від sombra «тінь», що, як і каталанське, порт. sombra «тс.», виникло на основі пізньолат. subumbrāre «розміщувати в тіні», утвореного з прийменника sub «під» та іменника лат. umbra «тінь; сутінок, тінисте місце, навіс, накриття», очевидно, спорідненого з лит. ūnksna «тінь». — СІС² 776; ССРЛЯ 14, 246; Kopaliński 903; Sł. wyg. obcsuch 667; Holub—Lyer 446; Ivanová—Šalingová—Maňíková 809; Klein 1472; Walde—Hofm. II 814—815. — Див. ще **суб-**.

[**сомець**] (мн. [сiмци]) «кожна з тих колод у стіні хати, які лише одним кін-

цем зв'язуються в замок, а другим упираються в одвірок чи лутку»; — р. [сомéц] «продовження зрубу хати, яке закінчується трикутним виступом», п. [sonik] «одна з коротких горизонтальних колод між вікнами», [sumik] «тс.», ч. [somič] «боковий одвірок», [somiča] «горизонтальна колода між вікнами», слц. [sôm] «боковий одвірок», [somik] «тс.; перекладина в граблях, воротах, мотовилі»; — остаточно не з'ясоване; виводиться з псл. *съ-тъкъ, пов'язуваного з за-тъкъ «замок» (Фасмер—Трубачев III 716) або з псл. somъ < іе. *kom-, до якого зводяться й дінд. śatuā «палка, втулка, цвях», гр. κάμαξ «жердина, кіл», свн. hamel «жердина» (Machek ESJC 566—567; Чумакова Етимологія 1984, 218—219).

сомна́мбула (мед.) «людина, хвора на лунатизм; сновидя, лунатик» СУМ, Куз, *сомна́мбул* «тс.», *сомнамбулізм* «лунатизм», *сумнамбуліст*, *сумнамбулістка* Куз, *сумнамбулічний*; — р. *сонна́мбула*, *сонна́мбул*, бр. *самна́мбула*, *самна́мбул*, п. *somnambulik*, ч. слц. *somnambul*, болг. м. *соннамбу́л*, схв. *сонна́мбул*, слн. *somnambulist*, *somnambulizem*; — запозичення із західноєвропейських мов; фр. *somnambule* «лунатик», *somnambulisme* «лунатизм», англ. *somnambulism*, *somnambulist* «лунатик», нім. *Somnambule* «тс.» утворені з основ лат. *somnus* «сон», спорідненого з дінд. *svárpaḥ*, псл. *съпъ* «тс.», укр. *сон*, і *ambulo* (*ambulāre*) «ходити, прогулюватися». — СІС² 776; ССРЛЯ 14, 247; Kopaliński 903; Holub—Lyer 446; Ivanová—Salingová—Maříková 809; РЧДБЕ 676; Dauzat 673; Klein 1472—1473; Gr. Fwb. 708. — Див. ще **амбулато́рія**, **сон¹**.

со́мпель, *со́мплавий*, *со́мпля*, *со́мпляк* — див. **со́плі**.

сон¹, *сонліви́ця* «стан, коли весь час хочеться спати», [сонліви́ця Куз, сонніви́ця], *сонні́ця* СУМ, Г «тс.», *соннік* «книга, в якій тлумачаться сни», *сонно́та* «сонливість», [сонно́ці] «сонність» Куз, *сонько́* «той, хто любить спати» СУМ, Нед, *соню́га*, *со́ня* «тс.», *сонлівий*, [сонні́вий], *со́нний*, [соня́чий]

«сонний» Нед, *сніти* «бачити уві сні», *снітися* «ввижатися уві сні», *безсо́нниця*, *безсо́ння*, *безсо́нний*, [ві́снитися] «приснитися», [вिसина́тися] «снитися», *засну́ти*, *засина́ти*, *засну́лий*, [зисну́тися] «прокинутися» Ж, [насóнний] «снотворний» Она, [осóн] «сон» Ж, [пересóнь] «перший сон» Нед, [просóнь, просóнок] «тс.» Нед, *просну́тися*, *просина́тися*, *спросóнку*, *спросóння*; — р. бр. м. *сон*, др. *сънъ*, п. ч. слц. *sen*, вл. *són*, нл. *soñ*, болг. *сън*, схв. *са́н*, слн. *sen*, стсл. **сънь**; — псл. *съпъ < *сърпъ, пов'язане з сърати «спати»; — споріднене з лит. *sãpnas* «сон», *sãpnis*, лтс. *sarpiis*, дінд. *svárpaḥ*, гр. ὕπνος, лат. *somnus* «тс.». — Черных II 188; Фасмер—Трубачев III 716—717; Преобр. II 355—356; Brückner 484; Machek ESJC 541; Schuster-Sewc 1334; Младенов 622; Skok III 309—310; Mikl. EW 334; Eckert ZfSl 8/6, 883—884; Karulis II 154—155. — Див. ще **спа́ти**.

сон² (бот.) «сон-трава, Pulsatilla Adans.; [анемона, Anemone L. Мак]», [со́нух] «сон» Чаб, [сончик, сінь-трава] «тс.» Мак, [сонник] «беладона лікарська, Atropa belladonna L.» Лік. росл. Енци. дов.; — р. *сон* «сон-трава; [беладона]», бр. *сон* «сон-трава»; — результат перенесення на рослину назви *сон* «спання», а також похідні утворення від цієї назви; ці рослини широко відомі своєю заспокійливою дією, зокрема при безсонні (Шамота 71; Лік. росл. Енци. дов. 55—56, 409—410); разом з тим можливе зіставлення з назвами п. *sasanka* «сон-трава», болг. [сасан(ка), съсън(ка), сънкотка] «тс.», ч. слц. *sasanka* «анемона», етимологічно неясними. — Крайчук Беларус. лінгв. 6 (1974), 66—67.

сонáнт «приголосний звук, при творенні якого голос переважає над шумом»; — р. болг. м. *сонáнт*, бр. *санáнт*, п. вл. *sonant*, ч. слц. *sonanta*, схв. *сòнант*, слн. *sonánt*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Sonánt* «сонант», фр. *sonante*, англ. *sonant* «тс.» зводяться до лат. *sonāns* (род. в. *sonantis*) «той, що звучить; повно-

звучний; (грам.) голосний», субстантивованого діеприкетника від дієслова *sonāre* «звучати; шелестіти; брязкати; грати, співати; вимовляти»; пор. давні латинські термінологічні словосполучення *littera sonāns* «голосна буква», *litterae sonantes* «голосні букви». — СІС² 776; ССРЛЯ 14, 259; ТСБМ V/1, 51; Sł. wyg. obcych 692; Holub—Lyer 59, 446; РЧДБЕ 676—677; Вуяклија 892; Klein 1473; Gr. Fwb. 708. — Див. ще **соната**.

соната (муз.), *сонатіна* «нескладна, невелика соната»; — р. болг. м. схв. *соната*, *сонатіна*, бр. *саната*, *санаціна*, п. вл. *sonata*, *sonatina*, ч. *sonáta*, *sonatína*, слц. слн. *sonáta*, *sonatína*; — запозичення з італійської мови; іт. *sonata* «соната; дзвін; гра на інструменті», *sonatina* (зменш.) пов'язані з *sonare* «звучати, дзвонити; грати на музичному інструменті», що походить від лат. *sonāre* (<*sɥenāre) «звучати; шелестіти; брязкати; грати, співати», спорідненого з дінд. *svānati* «звучить», *svapāḥ* «звук, тон», дірл. *senn-* «звучати; грати (на інструменті)», *senim* «гра, звучання», дангл. *swin* «музика, спів», *swinsian* «співати», а також двн. днн. снн. дангл. англ. *swan* «лебідь», снідерл. *swane*, дісл. *svanr* «тс.». — СІС² 776; Акуленко 141; ССРЛЯ 14, 260; Фасмер III 717; Kopaliński 903—904; Holub—Lyer 59, 446; РЧДБЕ 677; Вуяклија 892; Mestica 1715—1716; Walde—Hořm. II 559—560; Dauzat 674; Klein 1473; Kluge—Mitzka 688; Uhlenbeck 354, 361; Jóhannesson 802; Pedersen Kelt. Gr. II 625.

сонет «вірш із 14 рядків»; — р. болг. м. *сонет*, бр. *санет*, п. ч. слц. вл. *sonet*, схв. *сòнѣт* (*сòнет*), слн. *sonét*; — запозичене з італійської мови, можливо, через німецьке (нім. *Sonett*) або французьке (фр. *sonnet*) посередництво; іт. *sonetto* «сонет» здебільшого виводиться від пров. ст. *sonet* «вид пісні; пісенька», очевидно, зменш. від іменника *son* «пісня, звук», що походить від лат. *sonus* «звук», пов'язаного з *sonāre* «звучати» (Kopaliński 904; Holub—Lyer 446; Dauzat 674; Klein 1473); припускається також зв'язок італійської форми з лат. *sonus* «звук» через фр. ст. *sonet* «пісенька», *son* «звук; пісня» (Фасмер III 717; Kluge—Mitzka 716; Gamillscheg 816). — СІС² 777; ССРЛЯ 14, 261; Преобр. II 355; РЧДБЕ 677; Вуяклија 892; Mestica 1716. — Див. ще **соната**.

сонетка (заст.) «кімнатний дзвінок із шнурком, за який смикали при потребі викликати слугу»; — р. болг. *сонетка*; — очевидно, через посередництво російської мови запозичено з французької; фр. *sonnette* «дзвінок, брязкальце» пов'язане з дієсловом *sonner* «звучати, дзвеніти, дзвонити», що зводиться до лат. *sonāre* «звучати; шуміти; брязкати». — ССРЛЯ 14, 261; РЧДБЕ 677; Dauzat 674. — Див. ще **соната**.

сонечко (ент.) «бедрик, *Coccinella L.*»; — ч. *slunečko*, вл. (*bože*) *słončko*, нл. [*stuyńsko*] «тс.»; — похідне утворення від *сонце*; назва зумовлена яскравим червоно-жовтим забарвленням сонечка. — Див. ще **сонце**.

сонм (кн.) «велика група, зібрання», *сонмище* (ірон.) «тс.», ст. *сонмъ* (у словосполученні *с. во(д)ный* «вод згромаженъ, зтѣкъ, ставъ, баюркъ, озеро») (1627); — р. бр. болг. *сонм* (з цсл.), др. *сѣньмъ* «зібрання, скупчення; з'єднання; сонм; з'їзд, сейм; собор; народ», *сѣнемъ*, *соньмъ* «тс.», *сѣньмище* «збори, собор; синагога; нарада», *сѣнемище*, *соньмище* «тс.», *сѣнятися* «збиратися, з'єднуватися; одружуватися; зустрічатися», ч. *sněm* «сейм, парламент», слц. *snem* «тс.»; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. стсл. *сѣньмъ* «зібрання, сонм, синедріон, собор, синод, богослужіння, синагога», *сѣньмище* «тс.» зводяться до псл. *съп-ьт-ь* «зібрання, з'єднання; собор», пов'язаного з дієсловом **съп-ьт-ті* (**съп-ѣ-ті*) «зібрати», утвореним за допомогою префікса *съп-* «з-» від дієслова **jьmti* (>*je-ti*) (<*jт-) «брати», співвідносного з **jьmati* «брати, мати». — Огієнко РМ 1936/1, 17—18; Беринда 119; Фасмер—

Трубачев III 717; Brückner 484; Machek ESJC 564; Jakobson IJSLP 1959/1—2, 271. — Див. ще **з³**, **імати**, **яти**. — Пор. **сейм**, **сойм**.

сонорний «приголосний звук, при творенні якого голос переважає над шумом»; — р. *сонорный*, бр. *санорны*, п. *sonorny*, ч. *sonoga*, *sonorní*, слц. *sonóga*, *sonorný*, болг. *сонор*, *сонорен*, м. *сонорен*, схв. *сѡнѡран*, слн. *sonóren*; — за позичення із західноєвропейських мов; фр. *sonore* «дзвінкий, звучний, голосний; сонорний звук», англ. *sonorous* «звучний, дзвінкий; сонорний», нім. *Sonór-* (як частина терміна *Sonórlaute* «сонорні звуки») зводяться до лат. *sonorus* «дзвінкий; дзюркотливий, гомінкий», похідного від іменника *sonog* «дзвін, звук, голос, шум», пов'язаного з *sonāre* (заст. *sonēre*) «звучати; шуміти». — СІС² 777; ССРЛЯ 14, 267; Ст. wуг. *obscuch* 692; Holub—Lyer 59, 446; РЧДБЕ 677; Klein 1473; Dauzat 674; Дворецкий Лат.-русск. сл. 1976, 941. — Див. ще **соната**.

сонце, [сѡненъко] (зменш.), *сѡнечко* «тс.», *сонцевік* «астрофізик, який займається дослідженням сонця», [сѡнячник] «сонячний схил гори» Ч, [сѡнічний] «сонячний» Нед, *сонцевий*, [сонців], *сѡнячний*, [сѡняшний], [сѡяшний] «сонячний», *відсѡння* «сонячний бік», [навсѡнні] «на сонячному боці», [осѡвня] «сонячний бік» Ж, [осѡвнь, осѡнь] «тс.», *осѡння* «тс.; добре освітлюване сонцем місце», *підсѡння* «тс.», [прісѡнне] «круг навколо сонця» ЛексПол, *підсѡнячний*, [пѡсѡлонь] «за сонцем (ідучи)» Нед; — р. *солнце*, бр. *сѡнца*, др. *сѡльнце*, п. *slónce*, ч. *slunce*, слц. *slnce*, вл. *slónco*, нл. *stúnco*, болг. *слънце*, м. *сонце*, схв. *сѡнце*, слн. *sonce*, стсл. **слънце**; — псл. **s^blⁿьce* (<**sül(n)-*); — споріднене з лит. *sáulė*, лтс. *saũle*, прус. *saule*, гот. *sauil*, дісл. лат. *sōl*, гр. ἥλιος (ἥλιος), двн. *sunno*, дінд. *svar-*, ведичне *sūraḥ*, *sūryaḥ* «тс.»; іє. **sāuel-/sūl-*, **sun-*. — Черных II 186; Фасмер III 710—711; Brückner 500; Machek ESJC 558; Schuster-Sewc 1305; Младенов 592; Skok III 361—362; Критенко

Вступ 516; Карпенко Назв. зв. неба 73; Mikl. EW 334; Eckert ZfSl 8/6, 882—883, 889; Trautmann 251; Karulis II 160—161; Pokorny 881.

сонянка (бот.) «сонцевіт, *Helianthemum* Mill.», [сѡнінка Нед, *сонічник* Мак, *сонішник* Мак] «тс.»; — р. *солнцецвѣт*, бр. *сонцацвѣт*, ч. ст. *slunečný květ*; — похідне утворення від *сѡнце*; назва зумовлена тим, що квітки сонянки повертаються за сонцем. — Machek Jm. rostl. 70. — Див. ще **сонце**. — Пор. **сѡнях**.

сѡнях (бот.) «соняшник, *Helianthus* L.», *сѡняшник*, [сѡнечник ВеНЗн, *сѡнічник* Нед, *сон* НикСГЛ] «тс.», *соняшничійна*, *соняшничійня*, [сѡняшнійка] «поле, де росли соняшники» Прок, [сѡяшник] «соняшник», [підсѡнічник Нед, *підсѡнух* тж, *пососяшник* Мак, *пососяшник* ВеНЗн, *просѡняшник* тж, Куз, *посоряшник* Куз] «тс.»; — р. *подсѡлнечник*, бр. *сланѣчник*, п. *slonecznik*, ч. *slunečnice*, слц. *slnečnica*, болг. *слънчеглед*, [слънчовка], м. *сончоглед*, схв. *сунчанік*, *сунчаница*, слн. *sončnica* «тс.»; — похідні утворення від *сѡнце*; назви зумовлені схожістю квітки соняшника із сонцем, а також тим, що його квітка постійно повертається до сонця. — Дзендзелівський УМШ 1958/2, 67—68; Коваль 47—48; Machek Jm. rostl. 243. — Див. ще **сонце**. — Пор. **насенешник**, **насѡнешник**, **сонянка**.

[сѡняшниці] «гостре шлункове захворювання, спазми шлунка», [сѡнішниця Нед, *сѡяшниці*] «тс.»; — п. [slonecznice] (мн.) «хвороба очей»; — очевидно, пов'язане із *сѡнце*; мотивація української назви неясна.

сопілка, [сопівка], *сопілка́р*, *сопілчіна*, [сопільник]; — р. *сопѣль* «сопілка», бр. [сапѣлка, сапѣлка], р.-цсл. **сопѣль**, болг. [сѡпелка] «тс.», схв. *сѡпиле* «дерев'яний духовий інструмент»; — псл. *sopěl* (*sopělъка*) «сопілка», похідне від *sopěti* «сопіти, з шумом дихати; дути в трубку». — Фасмер III 718; Преобр. II 357—358; Skok III 306. — Див. ще **сопіти**.

сопіти, [сопотіти] «сопіти» Нед, *сопті* «тс.», *соп* «сопіння», [сопілка] «незамерзаюче місце» Ч, [сопіт] «тс., хропіння» Нед, [сопії] «сопун» Нед, *соплó*, *сопун*, [сопюх] «чад, сморід» СУМ, Нед, [сопюха] «тс.; клуб диму Нед; сажа», [сапюха] «сажа», [соплюватий] «соплоподібний» Куз, [засіптіся] «зсапатися» Ж; — р. *сопéть*, бр. *сапці* «сопіти; дути в дудку», др. *сопѣти* «грати на трубі», *сопсти* «тс.», ч. *sopiti* «пихтити, сопіти», слц. *sopit'* «вивергати вогонь», болг. *сопам се* «огризаюся», схв. *сопнати* «пихтити, сопіти», слн. *sopéti* (*sôpsti*) «сопіти, фиркати», стсл. **сопн** (**сопсти**) «грати на дудці»; — псл. *soti* (<*sopti), *sopéti* «сопіти, дути», пов'язані чергуванням голосних із *sapatí* «сопіти, пихтити»; — давні звуконаслідувальні утворення, очевидно, споріднені з дінд. *śápatí* «проклинає», *śábdah* «звук, шум»; іє. *kōp-; зіставляється також (Machek ESJC 567) з гр. *ψόφος* «звук, гуркіт». — Фасмер III 718; Преобр. II 357—358; Brückner 481; Schuster-Sewc 1270; Младенов 599; Skok III 306; Meillet Etudes 319; Trautmann 299; Mauryhofer III 296; Pokorný 615. — Пор. **сап**.

сопка «горб або невисока гора; [невеликий (згаслий) вулкан Куз]»; — р. *сопка* «тс.; вулкан», бр. *сопка* «тс.», ч. слц. *сопка* «вулкан» (з р.); — не зовсім ясне; може бути зіставлене із *сіпати* (псл. *sъpьka, др. *съпъ*, *сопъ* «насип; сопка») і частково (в значенні «вулкан») із *сопіти*. — Фасмер III 719; Machek ESJC 567.

[**сопкий**] «розсипчастий» ЛексПол, [сопóнути] «ринутися, кинутися, шмигнути» тж; — бр. *сопкі* «розсипчастий»; — похідні утворення від псл. *sъp-* (<*sûp-), відображеного в п. ст. *ser* «данина зерном», др. *съпъ* «насип, вал, гора», вл. *ser* «кучугура», стсл. **съпж** «сиплю» і пов'язаного чергуванням голосних із *сур-* (*sûr-) «сипати». — Див. ще **сіпати**.

соплі, *сопля*, [сопіль] «сопля; льодяна бурулька», [сомпель] «льодяна бурулька» Нед, [сомпіль Ме, сомпля

Ник, *сомпляк*, *сомлях*, *сумпляк*, *цómпель*, *цомплях*, *цумпель* тж, *цимпель* ВеБ] «тс.», *соплій*, [соплюх] «сопляк» Чаб, *сопляк*, [сопéль] «сопля; бурулька» ЛексПол, [соплавий] «сопливий» Нед, [сомплавий Нед], *сопливий*, [соплякуватий] «тс.»; — р. *сопля*, бр. *соплі*, др. *сопль*, п. *sopel* «бурулька», ч. [sopel] «сопля», слц. *sopel'*, болг. *сопóл* (мн. *сопóли*), схв. *сополь* (*сополина*), с.-цсл. **сопль** «тс.»; — псл. *sopľ* «сопля», пов'язане з *sopti (*sopéti*) «сопіти, дихати з шумом, видихати»; — зіставляється з дісл. *safi* «сік дерева», снн. *sabben* «бризкати слиною», *sabbelep* «бруднити», ав. *vī-šāra* «який має отруйні соки». — Фасмер III 719; Преобр. II 357; Machek ESJC 567; Skok III 306. — Див. ще **сопіти**.

[**сопляк**] (бот.) «рястка поникла, *Oenithogalum nutans* L.» Мак; — похідне утворення від *соплі*; назва зумовлена, очевидно, тим, що сік цієї рослини нагадує яечний білок; пор. [слизняк] «рястка зонтична, *O. umbellatum* L.» Мак, слц. [vtáči bielok] «рястка поникла» (букв. «пташиний білок»). — Machek Jm. *gostl.* 267—268. — Див. ще **соплі**.

сопрано «найвищий співочий жіночий голос; високі за регістром різновиди деяких музичних інструментів», [сопран, сопраністка] Куз; — р. болг. *сопрано*, бр. *сапрана*, п. вл. *sorgan*, ч. слц. слн. *sopran*, *sopranista*, м. *сопран*, схв. *сопран*, *сопранистица*, *сопранисткиня*, слн. *sorganíst*; — запозичення з італійської мови; іт. *soprano* «високий жіночий голос» (букв. «верхній, вищий»), очевидно, пов'язане з пізньолат. *superānus* «високий; верхній», похідним від лат. *super* «зверху, вгорі»; пояснюється також як похідне від іт. *sopra* «зверху; понад», яке продовжує лат. *supra* «зверху; нагорі; вище; понад», пов'язане з *super*. — СІС² 777; Акуленко 141; Коваль 170; ССРЛЯ 14, 299; Фасмер III 719; Sł. *wyg. obcsych* 693; Kopaliński 904; Holub—Lyer 446; РЧДБЕ 677; Вуяклија 893; Dauzat 674; Klein 1475; Mestica 1724. — Див. ще **супер-**.

сорбѐнт «речовина, здатна вбирати газ, пару та рідину»; — р. болг. *сорбѐнт*, бр. *сарбѐнты*, п. слц. *sorbent*; — запозичення з англійської мови; англ. *sorbent* «тс.» утворено від лат. *sorbens* (-ntis) «поглинаючий», пов'язаного з *sorbeo* «хлебчу, поглинаю; вбираю», спорідненим з гр. *ροφέω* «сьорбаю», лит. *srėbti* «сьорбати», псл. **sꙋrbati* «тс.». — СІС² 777; Sł. wug. *obcuch* 693; РЧДБЕ 677; Walde—Hofm. II 561—562. — Див. ще **сьорба́ти**.

сорбі́т «солодкий заміник цукру для хворих на діабет»; — р. *сорбі́т*, бр. *сарбі́т*, п. ч. слц. вл. *sorbit*, слн. *sorbít*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Sorbit*, англ. *sorbite*, *sorbitol* «тс.» утворено від лат. *sorbium* (бот.) «горобина», спорідненого з лит. *saĩtas* «буланий, каштановий», лтс. *sārts* «червоний з обличчя»; ця органічна речовина міститься в ягодах горобини. — СІС² 777; Sł. wug. *obcuch* 699; Klein 1475; Walde—Hofm. II 562.

со́рго (бот.) «*Sorghum Pers.*»; — р. болг. *со́рго*, бр. *со́рга*, п. слц. *sorgo*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Sorgho*, *Sorghum*, фр. *sorgho*, англ. *sorghum* «тс.» походять від іт. *sorgo* «індійське просо», яке зводиться до слат. *surgum*, *surgum*, *surgicum* від лат. *Syricum* «сирійське». — СІС² 777; Sł. wug. *obcuch* 693; РЧДБЕ 677; Dauzat 675; Klein 1476.

со́рок «40», *сороко́вий* СУМ, Нед, *сороківець* «монета в 20 копійок (40 крейцерів); купюра в 40 карбованців», *сороківка* «тс.; пляшка, що вміщає сорокову частину відра або чверть літра», [*сороко́вець*] «монета сороківець» Нед, *сороко́віни* «сороковий день після смерті» СУМ, Нед, *со́рочіни* «тс.» тж, [*со́рачнѧ*] «кладка з 40 снопів» Л; — р. *со́рок*, бр. *со́рак*, др. *сорокѡ*, п. ст. *sorok* «в'язка з 40 соболиних чи кунічих шкурок» (з р.); — задовільної етимології не має; виводиться (як запозичення) від гр. (тє)σσαράκοντα «сорок» (Mikl. EW 316—317; Brückner 507; Jagić AfSIPh 31, 233; Murko WuS 2, 134—

135), але при цьому не враховується рання зміна грецького слова в *σαράκτα* (без -μο-); пов'язується з др. **сорокѡ* «мішок», *сороцька* як мірою відповідної кількості шкурок (Rožniecki—Pedersen KZ 39, 369—370; Vasmer KZ 41, 155—156; Kiparsky GLG 100; Булаховський Ист. коммент. 1958, 270; Коваль 155); допускається можливість запозичення з тюркських мов (пор. тур. *kırk* «сорок» з дисиміляцією k—k > s—k, — Фасмер—Трубачев III 723). — Огієнко РМ 1938/10, 439; Карпенко НЗ ЧДУ 31, 1958, 23—26; Черных II 188—189; Фасмер III 722—723; Преобр. II 359.

со́рока (орн.) «*Pica Briss.*», *со́роча*, *со́роченя*, *со́рочачий*, *со́рочий*; — р. *со́рока*, бр. *саро́ка*, др. *сорока*, п. вл. нл. *sroka*, ч. слц. *straka*, полаб. *svorko*, болг. м. *свра́ка*, схв. *сврѧка*, слн. *sráka*; — псл. **sorka* і **svorka*; — перший варіант пов'язують з лит. *šárka* «сорока», прус. *sarke* «тс.», дінд. *šarī* (*šārīḥ*) «якийсь птах», *šārīkā* «індійська сорока», а також з лат. *cornix* «ворона», гр. *ιόραξ* «ворон»; іє. **kor-*; варіант з початковим *sv-* зіставляють з псл. **svꙋrčati* «видавати звук; сюрчати». — Булаховський Вибр. пр. III 260, 263; Черных II 189; Фасмер III 723; Преобр. II 358; Brückner 511; Holub—Kop. 354; Schuster-Sewc 1350—1351; Младенов 573; Skok III 374; Георгиев БЕ 1978/3, 198; Mikl. EW 288, 330; Trautmann 299.

[**сорока́тий**] «строкатий, рябий», [*сорока́ч*] «рябий кінь» Нед; — п. вл. нл. *srokaty*, ч. слц. *strakaty* «строкатий, різнобарвний»; — псл. **sorkaty* «строкатий, перістий» < **sork-*; — очевидно, споріднене з дінд. *šāgá* «перістий, рябий»; менш переконливе зіставлення (Machek ESJC 581) з лит. *kėršas* «рябий, плямистий»; пов'язання ч. *strakaty* з *straka* «сорока» (Holub—Kop. 354) помилкове. — Schuster-Sewc 1350—1351. — Пор. **строкати́й**.

[**сорокати́льник**] (орн.) «сорокопуд, *Lanius L.*», [*сорока́ч*, *сорокіс* ВеБ, *сорокоу́з* Нед, *со́рочуш* ВеБ] «тс.»; — п. [*srokacz*, *srokos*, *srokosz*], ч. діал. слц.

strakoš, болг. *сврáчка*, схв. *сврáчак*; — назви, пов'язані з *соро́ка*, *сорокопуд*. — Feriānc Názv. vtákov 167. — Див. ще **соро́ка**, **сорокопуд**.

сорокогін — див. **сорокопуд**.

[**сорокола́б**] (бот.) «сокирки, *Delphinium consolida* L. (*Consolida arvensis* (L.) Opiz.)» ВеНЗн, Мак; — складне утворення з основ іменників *соро́ка* і [*ла́ба*] «лапа»; назва зумовлена подібністю форми квіток сокирок зі шпоркою біля основи до форми сорочих лап; пор. семантично подібні інші назви цієї рослини [*сорочі лапки*, *сорочі ноги*, *зозулині черевички*, *остріжка*]. — Нейштадт 204—205; Лік. росл. 103. — Див. ще **ла́ба**¹, **соро́ка**.

[**сорокопа́сниця**] «неодружений літній чоловік» Л; — неясне.

[**сорокопритка**] (бот.) «синюха голуба, *Polemonium coeruleum* L.» Мак, [*сорокоприточка*] «актея колосиста, чернець, *Actaea spicata* L.» Мак; — неясні складні утворення.

сорокопуд (орн.) «невеликий хижий птах ряду горобцеподібних, *Lanius*», [*сорокопуда* Шарл, *сорокопудст*] «тс.»; — р. *сорокопуд*, *сорокопудт*, бр. *саракапудт*, ч. [*strakaroud*, *strakoroud*], ст. *strakarúd*, *strakorúd*, слц. [*strakorúd*], нл. заст. *srokotud*; — псл. [**sorkorodъ*] «тс.», утворене з основ іменника **sorka* «сорока» і дієслова *roditi* «пудити, гнати, лякати»; назва, очевидно, зумовлена тим, що цей малий птах відганяє навіть сорок від гнізда з пташенятами; пор. семантично і структурно подібні назви укр. [*сорокогін*, *сорокогон* ВеБ] «сорокопуд» (утворені від *соро́ка* і *гнати*), схв. [*svrakoper*], слн. *srakoper* «тс.» (утворені від *sráka* (*svráka*) «сорока» і *práti* «бити»). — Булаховський Вибр. пр. III 205, 229; Фасмер III 723—724; Преобр. II 358; Потєбня ФЗ 5—6, 29; Machek ESJC 581; Holub—Lyer 453; Schuster-Sewc 1351. — Див. ще **пудити**, **соро́ка**.

[**сороку́ля**] (зоол.) «гадюка», [*сороката* (*гадина*)] «*Pelias praester*» Шух I; — похідні утворення від *сорока́тий*

«рябий»; назви зумовлені характером забарвлення цих плазунів. — ГрицАВ 146—147. — Див. ще **сорока́тий**.

со́ром, [*соромитель*] «той, хто соромить» Нед, [*соромиця*] (анат.) «лобкова кістка» Нед, *соромітник*, *соромітництво*, [*соромок*] «*penis* (у малолітнього)», *соромо́та* «сором» СУМ, Нед, [*сороміжливий*] «соромливий», [*соромляжий*, *сором'яжливий* Г, Нед, *сором'яжний*], *сором'язливий* СУМ, Нед, *сором'язний* «тс.», *соромітний* «непристойний, безсоромний» СУМ, Нед, *соромітницький*, *сороміцький*, [*соромницький* Нед], *со́ромний* СУМ, Нед, [*сором'язний* Нед] «тс.», [*сороматися*] «соромитися», *со́ромити*, [*соромлятися*] «соромитися» СУМ, Бі, *безсо́ромник*, [*безсоромітний*], *безсо́ромний*, *осоромляти*, *обсоромляти*, [*посо́ромно*] «соромно»; — р. [*со́ром*] «сором», бр. *со́рам*, др. *соромъ*, п. нл. *srom*, болг. м. *срам*, схв. *срám*, слн. *srám*, стсл. *срамъ* «тс.»; — псл. **sormъ* «сором»; — споріднене з ав. *fšarəma-*, согд. *šβ'r(m)*, перс. *šarm* «тс.», дісл. *harmr* «турбота, досада, образа», двн. *har(a)m*, днн. *harm*, дфриз. *herm*, дангл. *hearm* «тс.», лтс. *sėrmelis* «жах, страх» і далі, можливо, з лит. *šarmà* «іній»; іє. *koromo-* «мука, біль»; виведення з іє. **sormo-* «червоний колір» (Būga RR II 586) помилкове. — Фасмер—Трубачев III 724; Brückner 511; Schuster-Sewc 1351; Младенов 604—605; Skok III 315; Кретенко Вступ 526; Mikl. EW 316; Meillet Etudes 428; Trautmann 299; Mühl.—Endz. III 830; Ларин Вестник ЛГУ 1958, 14/3, 150—158; Журавлев ЭИРЯ II 14; Bartholomae 1029; Абаев ИЭСОЯ I 482; Зализняк ВСЯ VI 35; Kluge—Mitzka 290; Pokorny 615.

[**соромáха**] (зоол.) «росомаха, *Gulo Frisch* ЛЧерк; — можливо, псл. [**sormaxa*] «тс.»; — у такому разі споріднене з лит. *šarmuõ* «горностай», *šermuõ*, лтс. *sārmulis* і більш віддаленими нвн. *Hermelin*, свн. *hermelin*, двн. *harmili*, зменш. до свн. *harme*, днн. *harmto*, дангл. *hearmto* «тс.». — Фасмер—Трубачев III

505; Трубачев ВСЯ III 120—126; КСИС 28, 89; Топоров Этимология 1963, 254; Kluge—Mitzka 305. — Пор. **росомаха**.

[соромітниця] «сітка для ловлі риби» Л; — неясне; можливо, пов'язане з *метати* «закидати».

[соромниця] (бот.) (у словосполученні *с. уста* «боровик чортів, *Boletus Satanas Lenz (sanguineus With.)*» Нед, Мак; — похідне утворення від *сором*; назва, можливо, зумовлена подібністю червоного кольору гриба до кольору обличчя людини, що червоніє від сорому. — Див. ще **сором**.

сорохман — див. **сіромá**.

[сорохтувати] (коло чогось) «старанно дбати, возитися Нед; бути неспокійним; тужити Ба»; — неясне.

сорочка, сороченя, сорочина, [сорочаний] «який стосується сорочки» Чаб; — р. *сорочка*, бр. *сарочка*, др. *сорочиця, сорочька* «спідня сорочка», слн. *sgáǰsica* «сорочка», *sgáǰsa*, стсл. **срачница, сракы** «тс.»; — псл. *sorku, зменш. *sorcica, *sorcьka; — загальноприйнятої етимології не має; найімовірнішим є зв'язок з лит. *šarkas* «верхній одяг, одяг; сукняний каптан рибалок» і більш віддаленими *švařkas* «піджак, халат», лтс. *svārks* «сюртук, піджак», де приголосний -v- пояснюється можливим впливом лит. *švarūs* «чистий, охайний, чепурний» (Fortunatov ВВ 3, 70—71; Trautmann 299; Mühl.—Endz. III 1144; Būga RR II 586; Torbiörnsson LM I 31, II 63); менш переконливим є виведення від дісл. *serkǰ* «сорочка, каптан; штани», дангл. *sierce* (<*sarkjôn) «тс.», що зіставляються з дінд. *sgaj* «виток» (Vries АЕW 471; Соболевский ЖМНП 1911, травень 165; AfSIPh 33, 480; Срезн. III 479; Fraenkel 964; Hirt РВгВ 23, 336; Schrader Reallexikon I 494; Торп 435); непереконаливою є думка про запозичення германських форм із слов'янських мов (Mikl. EW 316; Шаровольский Сб. Флоринскому 30—31); сумнівними є зіставлення псл. *sorka з гр. *ερκος* «огорожа, тенета», лат. *sarcire* «латати», *sarcina* «в'язка, поклажа» (Meringer IF 17,

157—158), зближення з алб. *sharkë* «білий вовняний каптан із червоними цяточками» і виведення від ар. *šarqī* «східний» (Steinhauser Sl. revija 3, 284—285). — Фасмер—Трубачев III 724—725; Преобр. II 358—359.

сорт, сортівнік «головний сортувальник» Куз, **сортність, сортувалька** «машина, що розподіляє зерно, овочі за сортами та очищає їх від домішок», **сортувальник, сортувальна** «приміщення для сортування», **сортувальня** «тс.», **сортний, [сортівний]** «упорядкований» Нед, **сортувальний, сортувати**; — р. бр. болг. м. *сорт*, п. заст. *sort(a)*, ч. слц. *sorta*, м. *сорта*, схв. *сорта*, слн. *sórta*; — запозичення з французької мови; фр. *sorte* «сорт», ст. *sort* походять від лат. *sors* (род. в. *sortis*) «тс., різновид, характер; доля, посада, звання; жереб», пов'язаного з дієсловом *serere* «плести, з'єднувати; зв'язувати, починаючи; обговорювати», спорідненим з дірл. *sreth* «ряд», гр. *εῖρω* «упорядковую», *ερμος* «ланцюжок». — СІС² 777; Черных II 189; Фасмер III 725; Преобр. II 359; Смирнов 279; Christiani 23; Holub—Lyer 446; РЧДБЕ 677; Вуяклија 893; Dauzat 675; Walde—Hofm. II 522—523. — Пор. **сєрія**.

сортимент «сукупність сортів», **сортáмент** «набір виробів різних видів і сортів»; — р. **сортимент, сортáмент**, бр. **сартымент**, п. *sortyment*, ч. слц. вл. *sortiment*, болг. **сортимент**, схв. **сортиман**, слн. *sortiment*; — очевидно, через німецьке посередництво (нім. *Sortiment* «сортимент, асортимент, підбір, набір, вибір, запас») запозичене з французької мови; фр. *sortiment*, пов'язане з *assortiment* «підбір», утворене, можливо, за зразком іт. *sortimento* «набір товарів», від *assortir* «складати, добирати, упорядковувати за певними ознаками», сформованого з прийменника *à* «до» та іменника *sorte* «сорт». — СІС² 777; ССРЛЯ 14, 336—337; Коралиński 88—89, 905; Holub—Lyer 446; РЧДБЕ 86, 677; Gr. Fwb. 76; Dauzat 54. — Див. ще **асортимент, сорт**.

[**сос**] «сік» О; — запозичення з польської мови; п. *sos* «соус» відповідає укр. *соус* (див.).

сосіска «невелика ковбаска»; — р. *сосіска*, бр. *сасіска*, п. [sosiska]; — запозичення з французької мови; фр. *saucisse* «тс.» виводиться від слат. *sal-sicia*, що походить від лат. *salsus* «солоний», пов'язаного з *sāl* «сіль», спорідненим з псл. *solь* «сіль». — Черных II 190; Фасмер III 726; Преобр. II 360; SW VI 269; Gamillscheg 787; Dauzat 652; Walde—Hofm. II 465—466. — Див. ще **сіль**.

со́ска, *сосок*, *сосун*, *сосунець* — див. **ссати**.

со́сна (бот.) «вічнозелене хвойне дерево, *Pinus* (Tourgn.) L.; сосновий гай, ліс, сосняк», [со́сник] «сосновий гай», со́снийна СУМ, Л, [со́сниця] (у сполученні [с. янтарова] «янтарне дерево, *Pinites succinifer*») Нед, Мак, [со́сничка] «різновид вишивки» Куз, [со́снівка] «тс.», [со́сновець] (ент.) «великий брунатний сосновий довгоносик, *Hylobius abietis* L. (*Hylobius pini*)» Нед, со́снові, [со́сновка] (ент.) «сосновий коконопряд, *Gastropacha pini* (*Dendrolimus pini* L.); соснова совка, *Trachea piniperda* (*Panolis piniperda* Losch.)» Нед, со́снійк «сосновий гай; соснова памолодь; [вид гриба; (ент.) сосновий пильщик, *Tenthredo* (*pini*) L. (*Diprion pini* L.) Нед]», со́со́нка «різновид вишивки; особливий спосіб заплітання волосся»; — р. со́сна́, бр. *сасна́* «сосна; [дуплиста сосна]», др. *сосна*, со́сънь «сосна», со́сънь «тс.», п. ч. слц. *sosna*, полаб. *sūsno*, сболг. *сосна*, стсл. со́сънь; — сх.-псл. [sosna] «хвойне дерево, ялина, сосна»; — загальноновизнаної етимології не має; найбільш вірогідним вважається зв'язок з давнім звуконаслідувальним утворенням іє. *kops-nā (> *sop-snā/sop-snъ), від якого виводяться також псл. *sopēti* «сопіти, дуги», укр. *сопіти*; тому припускається для псл. *sosna* первісне значення «дуплисте дерево»; зв'язок з іє. *kasnos «сірий», з яким зближують прус. *sasins* «заець», дінд. *śasáḥ* (<*śasáḥ),

двн. *haso*, дфриз. *hasa* «тс.», двн. *hasan* «сірий, блискучий», дангл. *hasu* «сірокоричневий», дісл. *hoss* (<*haswa-) «тс., сірий», свн. *heswe* «блідий», лат. *cāpus* «сірий» (Vasmer ZfSlPh 2, 57—58; Brückner 507—508; пор. семантично подібні назви дерев за назвами кольору псл. *berza «береза», *berstь «берест», гр. λεύκη «біла тополя», нар.-лат. *alba* «тс.»), малоймовірний, оскільки значення певного виду дерева тут, очевидно, пізніше; недостатньо обгрунтовані зіставлення з лат. *sapa* «сік», двн. *saī* «тс.», стсл. со́вепеть «дикий (лісовий) мед» і реконструкція кореня *svar- (*svap-) (Mikkola IF 23, 126), з лит. *šasas* «струпи», *šaspỹs* «запаршивіла людина» (*Zubatý St. a čl. I 2, 131*) та з двн. *chien*, нвн. *Kien* (<*kēn, *kizn) «смолисте дерево, сосна» (Machek Jm. rostl. 37; Pedersen IF 5, 66), виведення псл. *sosna від дієслова *sojiti «колоти» (Moszyński PZJP 216—217); непереконливе зіставлення з гр. κωνος «конус, шишка пінії», дінд. *śānaḥ* «точильний брусок» (Bezzenberger BB 27, 171). — Фасмер—Трубачев III 726—727; Черных II 190; Преобр. II 360—361; Филин Образ. яз. 209; Machek ESJC 567; Holub—Kop. 345; Schuster-Sewc 1335. — Пор. со́піти.

со́со́нка (бот.) «хвощ, *Equisetum* L.», водяна со́сонка «*Hippuris* L.»; — бр. [са́со́нка] «тс.»; — похідне утворення від со́сна́ або результат перенесення на ці рослини назви со́со́нка «маленька сосна»; назва зумовлена подібністю хвоща і водяної сосонки до сосни; пор. інші назви хвоща: [ялі́нка, ялі́чка, смері́чка]. — СУМ IX 470; Шамота 26; Меркулова Очерки 117. — Див. ще со́сна́.

со́ста́в «ряд залізничних вагонів, зчеплених разом»; — бр. *саста́ў* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. со́ста́в «тс.; склад» пов'язане з со́ста́вить «скласти», утвореним з префікса *с(о)-* «з-» і дієслова *ста́вить* «ставити, класти». — Див. ще **з³**, **ста́ти**.

[со́су́лька¹] (бот.) «глуха кропива стеблообгортна, *Lamium amplexicaule*

Л.» Мак; — очевидно, запозичення з російської мови; р. [сосулька] «тс.; коручка, *Eriactis Adans.*» є похідним від дієслова *сосать* «ссати», спорідненого з укр. *ссати*; можливо, результат перенесення на рослину назви *сосулька* «бурулька»; мотивація назви неясна. — Див. ще **ссати**.

сосулька², *сосуля* — див. **ссати**.

сотати «мотаючи, витягувати; висмикувати нитки з тканини; [нудити, муляти О]», *сотатися* «мотаючись, витягатися; висмикуватися (про нитки); виходити суцільним струменем, потоком; рухатися в різних напрямках; іти, обходячи що-небудь»; — неясне; можливо, результат контамінації дієслів *сука́ти* і *мота́ти* (пор. семантично подібні фразеологічні утворення *сотати ду́лі* (вульг.) «показувати дулі» і *сука́ти ду́лі* «тс.»); п. [sotać się] «обтріпуватися» вважається запозиченням з української мови. — SW VI 270. — Пор. **мотати**, **сука́ти**.

сотé «страва під соусом, переважно приготовлена на великому вогні», *сотéйник* «сковорідка, в якій готують переважно соте»; — р. болг. *сотé*, бр. *самé*, п. *sauté* «смажене (м'ясо або риба)»; — запозичення з французької мови; фр. *sauté* «соте», пов'язане з *sauter* «смажити на великому вогні (на олії або на салі); стрибати, скакати», яке зводиться до лат. *saltāre* «танцювати; підстрибувати». — ССРЛЯ 14, 400; Ушаков IV 406; ТСБМ V/1, 73; Коралиński 868; РЧДБЕ 678; Dauzat 652. — Див. ще **сальто**.

со́ти «стільний», [сot] «тс.» Нед; — р. *со́ты*, *сот* (одн.), бр. *со́ты*; др. *сътъ*, *сотъ* (одн.), *съты* (мн.), болг. *сът*, м. *сот*, схв. *сѣт*, *саѣ* (зб.), слн. *sát*, [sễt], стсл. *сътъ* «віск, стільник»; — псл. *сътъ* «тс.»; — переконливої етимології не має; найімовірнішим є зв'язок з др. *сыта* «вода, підсолоджена медом; зварений мед», р. ст. *сыта* «тс.», укр. *ситá* «вода, підсолоджена медом, або медовий відвар на воді»; реконструюється також **сърто-*, як пов'язане чергуванням голосних із *svepetь, п.

ст. *šwiepiet* «борть», *šwiepiot* «тс.», ч. [svapato] «вулик», др. *свенетъ* «мед диких бджіл» (Machek LF 55, 150); недостатньо обгрунтовані пов'язання з дінд. *sátaḥ* «посудина» (Meillet Études 302), з лит. *siūti* «шити». псл. *šiti* (Osthoff Pargerga I 23; Младенэв 624), з лит. *sémti* «черпати, набирати» (Lidén Studien 37—38); сумнівне виведення від сл. *sojiti «колоти» (Moszyński PZJP 216), як і зближення з псл. *съро*, *suti* «сипати» (Mikkola Ursl. Gr. III 25). — Фасмер—Трубачев III 728; Фасмер III 820; Брандт РФВ 24, 189; Ильинский РФВ 62, 239—240; Skok III 206. — Пор. **ситá**.

со́тий, *со́тénний*, *со́тка*, *со́тник*, *сотниківна*, *сотниківство*, *сотникува́ти*, *сотничéнко*, *сотничі́ха*, *со́тня*, *со́цький* — див. **сто**.

[**со́тнар**] «центнер» Нед, Куз, [*сотнаро́вий*] «центнеровий» тж; — похідне утворення від *со́тня*; очевидно, калька п. заст. *centnar* «центнер», *centnar*, ч. ст. *centněř*, укр. р. *це́нтне́р*, нім. *Zentner* «тс.», що зводяться до слат. *centēnārius* «сотенний; який містить сто одиниць», похідного від *centum* «сто». — Пор. **це́нтнер**.

[**со́ту́га**] «річне кільце у дерева; клепка (бондарна); (мн.) душники, дуття» Нед; — неясне; можливо, псл. **съто́га*, **съто́га*, пов'язане чергуванням голосних з *(*съ*)*те́гті* «тягти, стягувати». — Пор. **тягті**.

со́ус, *со́усник*, *со́усниця*; — р. бр. *со́ус*, п. ч. *sos*, слц. *sós*, *zós*, болг. *сос*, *со́ус*, схв. *со́с*; — запозичення із західноєвропейських мов; фр. *sauce* «соус», нім. *Sauce*, *Sósse* «тс.», англ. *sauce* «тс., приправа» походять від нар.-лат. *salsa* «посолена (юшка)», пов'язаного з лат. *salsus* «солоний», що зводиться до *sāl* «сіть». — Черных II 190; Фасмер III 728; КЭСРЯ 423; Преобр. II 362; Sł. wyg. obcych 693; Holub—Lyer 446; РЧДБЕ 678; Вујаклија 893; Dauzat 651; Kluge—Mitzka 626; Klein 1327; Walde—Hofm. II 465—466. — Див. ще **сіть**.

со́фа СУМ, Нед, *со́фка*; — р. *софа́*, бр. *сафа́*, п. ч. вл. *sofa*, болг. м.

софа, схв. *сѳфа*, слн. *zofa*; — запозичення із західноєвропейських мов; фр. *sofa* «софа, диван», іт. *sofá* «диван, кушетка», англ. *sofa* «диван», нім. *Sofa* «тс., кушетка, софа» через посередництво турецької мови (тур. *sofa* «софа, диван; кам'яна лавка; коридор, передпокій») зводяться до ар. *šuffa* (*šuffah*) «подушка на верблюдячому сідлі», *šufat* «вид лавки, вкритої ковдрою», пов'язаних з дієсловом *šaffa* «ставити в ряд». — СІС² 778; Макарушка 13; Фасмер III 729; Огиенко 30; Преобр. II 362; Шипова 288—289; St. wyg. obcuch 690; Holub—Lyer 445; РЧДБЕ 678; Вуяклија 894; Lokotsch 153; Gamillscheg 811; Dauzat 671; Kluge—Mitzka 713; Klein 1468; Räsänen Versuch 424.

[соферяти] «любити» Нед; — очевидно, зводиться до іт. *soff(e)rire* «переносити, терпіти», що походить від лат. *sufferre* (> нар.-лат. *sufferire) «переносити, витримувати, терпіти», утвореного з префікса *sub-* «під-» і дієслова *ferre* «нести, підіймати», спорідненого з *per* «беру», *brati* «брати». — Mestica 1700. — Див. ще **брати**, **суб'єкт**.

софізм, *софіст*, *софістика*, *софістичний*, ст. *софіста* «хитрословець» (1627); — р. *софізм*, *софіст*, бр. *сафізм*, *сафіст*, п. *sofizm*, *sofista*, ч. *sofisma*, *sofista*, слц. *sofizma*, *sofizmus*, *sofista*, вл. *sofizm*, *sofist*, болг. *софізъм*, *софіст*, м. *софізам*, *софіст*, схв. *софізам*, *сѳист(а)*, слн. *sofizem*, *sofist*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Sophisma*, *Sophist*, фр. *sophisme*, *sophiste*, англ. *sophism*, *sophist* через посередництво латинської мови (лат. *sophisma*, *sophista*) зводяться до гр. *σοφισμα* «судження, придумане розумно, хитро», *σοφιστής* «мудрий, досвідчений чоловік; оплачуваний учитель», похідних від *σοφός* «досвідчений, умілий; мудрий», етимологічно неясного. — СІС² 778; ССРЛЯ 14, 416; Hüttl—Worth 15; Kopaliński 900—901; Holub—Lyer 445; РЧДБЕ 678; Вуяклија 894; Klein 1474; Frisk II 754—755. — Пор. **Софія**.

софіт «частина декорації на сцені, що зображує стелю або небо; освітлювальна арматура з кількома джерелами світла; видима знизу поверхня якої-небудь архітектурної деталі»; — р. *соффіт*, *софіт*, бр. *сафіт*, болг. *софіт*, слн. *sofita*; — запозичення з італійської мови; іт. *soffitto* «стеля» пов'язане з ст. *soffigge* «підбивати, підкріпляти», що зводиться до лат. *sub-* «під-» і *figere* «вбивати, зміцнювати, встановлювати». — СІС² 778; ССРЛЯ 14, 417; ТСМБ V/1, 74; РЧДБЕ 678; Mestica 1699.

Софія, [Сѳзя] Бі, *Сѳня*, *Софа*, ст. *Софія* (1462) «мудро(ст), премудро(ст)» (1627); — р. *Софія*, *Софья*, бр. *Софія*, *Сахвѳя*, п. *Zofia*, ч. *Zofie*, *Sofie*, слц. *Zofia*, болг. *Софія*, м. *София*, схв. *Сѳфија*, слн. *Zofija*, стсл. **Софита**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. *Σοφία* утворено від іменника *σοφία* «майстерність, мистецтво; кмітливість; мудрість, знання», пов'язаного з *σοφός* «досвідчений, умілий, розумний, кмітливий, мудрий; мудрець», етимологічно неясним. — Сл. вл. імен 160; Беринда 233; Петровский 203—204; Суперанская 90; Спр. личн. імен 523; Фасмер III 729; Илчев 459; Constantinescu 149—150. — Пор. **софізм**, **філософія**.

[софія¹] (зоол.) «гадюка звичайна, *Pelias cherssea* (*Pelias* (*Vipera*) *berus* L.)» Г, Куз; — результат перенесення на змію запозиченої з грецької мови назви ст. *софія* (гр. *σοφία*) «мудрість», зумовленого традиційним пов'язанням мудрості з образом змії. — ГрицАВ 147. — Див. ще **Софія**.

[софія²] (бот.) «очанка звичайна, *Euphrasia officinalis* L.» Мак; — неясне.

[софѳлі] (мн.) «ноги» Нед; — неясне.

Софѳн, [Сафѳн, Сахѳн], ст. *Софѳнъ* (1495), *Софоніа* «таємниця панскаа, аб(о) сторож нам пánъ» (1627); — р. *Софѳн*, *Софѳний*, бр. *Сафѳн*, болг. *Софѳн*, стсл. **Софонита**; — через церковнослов'янську мову запозичено з грецької; гр. *Σοφονίας* походить від гебр.

Ṣərafiā(h), букв. «зберіг (заховав) Ягве», утвореного з форми ṣarap «він заховав» і основи імені jah ('Ēlījah) «Ягве, Бог». — Сл. вл. імен 87; Беринда 233; Петровський 203; Суперанская 82; Спр. личн. імен 458; Фасмер III 729; Илчев 459; Constantinescu 150; Klein 1767.

софóра (бот.) «багаторічна рослина родини бобових, *Sophora L.*»; — р. софóра, бр. сафóра, слц. sofoга, слн. sofóга; — назва, засвоєна з новолатинської наукової номенклатури; нлат. *sophora* походить від ар. *ṣufāga* «жовті рослини», пов'язаного з *āsfagu* (жін. р. *ṣafgá'*) «жовтий». — СІС² 778; ССРЛЯ 14, 417; Kleip 1474. — Пор. шафóран.

[софóрок] «приготовлений на курячому бульйоні соус до вареної курки», [супóрка] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *sorog* (зменш. *sorogek*) «соус» походить від лат. *sarog* «смак; вишукана страва», пов'язаного із *sario* «відчуваю смак», спорідненим з двн. *aprt-seffen* «вбачати», дангл. *ap-sebbjan* «помічати (особливо відчуттям смаку)». — SJP VIII 500; Walde—Hofm. II 477.

Софóрон Сл. вл. імен, Нед, [Сапру́н Нед, Сопрі́н], Сопрóн, [Сóхрóн] Нед, Куз, Супру́н, [Супру́сь], ст. Софрóній «цѣломудрний» (1627); — р. Софрóн, заст. Софроний, бр. Сафрóн, розм. Сапрóн, Супрóн, Супру́н, Супру́сь, др. Софроний, п. *Sofroniusz*, слц. *Sofrópia*, болг. Софрóн, Софроний, Софрáн, м. Софроние, схв. Софроније, слн. *Sofrópij*, стсл. Софронни, Софронъ; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. Σωφρόνιος, букв. «розсудливий», Σώφρων утворені з основ прикметника σῶς (σα(φ)ος) «здоровий, неушкоджений», етимологічно ізольованого, та іменника φρόνις «розум, розсудливість», пов'язаного з φρήν «грудино-черевна перегородка; нутроші; груди, серце, душа, розум», яке переконливої етимології не має. — Сл. вл. імен 87; Беринда 233; Петровський 203; Суперанская 82; Спр. личн. імен 458; Илчев 459; Constantinescu 150; Klein 1474; Frisk II 844, 1041—1043.

со́ха «стовп з розсохою; примітивне знаряддя для орання» СУМ, Л, сішка «невелика соха; підставка з розсохи», [сóхáр] «колода з розсохою» Г, Нед, сохáтий «лось», сохáтина «лосине м'ясо», [сóхур] «вилка для ловлі риби; розвилистий стовп для сушіння посуду» НикНикЕЛ, со́шка «сішка», со́шник СУМ, Нед, [підсо́ха] «довга колода в основі дахового гребеня» НикНикБЛ, [підсо́шок] «підпірка в тині», [пóсох] «палиця» Куз, [посохú] «куток у хаті для рогачів і кочерг» ЛЖит, посóшне (іст.) «земельний податок від сохи», [посóщина] «тс.» Нед, посóшний «нараховуваний від сохи», присішки «стремена», присішок «підпірка», [присóщина] «тс.» Нед, [прúсох] «стовп, що підпирає тин або дах у клуні», [розсішки] «малі вила» О, [рóсі] «відгалуження оленячих рогів» Нед, [росішки] «тс.» Нед, розсо́ха, [росóха] «розсоха» Нед, [росóхи] «частина тіла, де розходяться ноги» Нед, [розсохач] «олень», [росохáч] «дуб з широкими гілляками» Нед, [росохір] «стовп з розсохами для сушіння горшків» Чаб, розсохáтий «який має розсоху», розсо́хуватий, [росохáтий, росоховáтий Нед] «тс.»; — р. болг. сохá, бр. сахá, др. соха «соха, підпірка, кілок, дрюк», п. *socha* «соха», ч. слц. *socha* «статуя, скульптура», *sochog* «бовдур, телепень», вл. нл. *socha* «кілок з розсохою», *sochog* «кийок», м. *soa* «рогатина, жердина з розвилкою», схв. со́ха «жердина з розсохою», слн. *sôha* «статуя; кілок», с.-цсл. со́ха «дрючок, палиця»; — псл. *soxa* «дерево з розвилкою», [soxogъ] «тс.»; — споріднене з лит. *šakà* «гілка, сук, розсоха», *šakė* «вила», лтс. *saka* «розсоха дерева», *sakas* «хомут, ярмо», *sakpe* «корінь», дінд. *šākā* (*šākhā*) «гілка, сук», перс. *šāḫ* «тс., ріг», вірм. *çaḫ* «гілка», гот. *hōha* «плуг»; іє. **kāk-* «сук, гілка; кілок». — Черных II 190—191; Фасмер—Трубачев III 729—730; Потебня К ист. зв. II 12; Brückner 505—506; Machek ESJČ 565—566; Holub—Kop. 344; Schuster-Sewc 1331; Младенов 600; Skok III 301;

Mikl. EW. 313; Мейе ОЯ 21—22; Meillet Etudes 158, 174; Мартынов Язык 83—84; Бурлакова ВСЯ VI 60; Trautmann 297; Fraenkel 957—958; Karulis II 144—145; Эндзелін СБЭ 127; Mühl.—Endz. III 642, 646; Pedersen KZ 38, 391; IF 5, 50; Kelt. Gr. I 126; Petersson Ar. Arm. St. 98; Schmidt KZ 25, 127; Persson Beitr. 141, 304; Гамкрелідзе—Иванов 97, 690; Pokorny 523. — Пор. **сáхáр**², **сук**.

[**сохірь**] «приміщення для вівчарів та молочних продуктів» ДопУЖДУ IV; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *сóхá* (див.).

сóхнути, *сóхлий*, *сóхти* — див. **сухий**.

[**сохтáч**] «франт, фат; чепурун» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з [*сохтувáти*] «звикати; поспішати».

[**сохтувáти**] «звикати ВеУг; поспішати», [*сохтувáти*] «поспішати» Нед, [*сохтíвний*] «вправний, звичний до роботи» ВеУг, [*сохтíвний*] «здатний, придатний», [*сохтóваний*] «звиклий» ВеУг, [*присохтувáти*] «пристосувати» Нед; — видозмінене запозичення з угорської мови; уг. szokni «звикати, мати звичку», szokikni «привчатися до чогось; мати звичай», szoktatni «привчати до чого-небудь» етимологічно неясні. — ВеУг 260; Лизанец 625; MNTESz III 776.

соціалізм, *соціалізація*, *соціаліст*, *соціалістичний*, *соціалізувáти*; — р. *соціалізм*, бр. *сацыялізм*, п. *socjalizm*, ч. *socialismus*, слц. *socializmus*, вл. *socializm*, болг. *социализъм*, м. *социјализам*, схв. *социјализам*, слн. *socializem*; — запозичення з французької мови; фр. *socialisme* «соціалізм» (нім. *Sozialismus*, англ. *socialism* «тс.») утворено від лат. *sociālis* «громадський; суспільний; товариський». — СІС² 778; Черных II 191; КЭСРЯ 423; Kopaliński 899—900; Holub—Lyer 445; РЧДБЕ 679; Вујаклија 895; Klein 1467; Dauzat 670. — Див. ще **соціалний**.

соціалний; — р. *соціалний*, бр. *сацыяльны*, п. *socjalny*, ч. *sociální*, слц. *sociální*, вл. *socialny*, болг. *социáлен*,

м. *социјáлен*, схв. *сòцијáлан*, слн. *so-ciálen*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *sozial* «суспільний, соціальний», фр. *social* «тс.» походять від лат. *sociālis* «товариський, громадський; союзний», пов'язаного з *socius* «товариш, спільник; спільний, союзний», далі з *sequo* «іду слідом, стежу», спорідненим з дінд. *sácate* «іде слідом, переслідує», лит. *sèkti* «іти слідом, переслідувати», можливо, також псл. *sočiti* «шукати, вистежувати», укр. *сочіти* «підстерігати, стежити». — СІС² 779; Акуленко 140; Черных II 191; Фасмер III 730; Kopaliński 899—900; Holub—Lyer 445; РЧДБЕ 679; Вујаклија 894; Dauzat 670; Kluge—Mitzka 718; Walde—Hofm. II 519—520, 551—552. — Пор. **сочіти**.

соціологія, *соціолог*, *соціологізм*, *соціологічний*; — р. болг. *социология*, *социолог*, бр. *сацыялогія*, *сацыёлаг*, п. *sociologia*, *sociolog*, ч. *sociologie*, *sociolog*, слц. *sociológia*, *sociológ*, схв. *социологија*, *социолог*, слн. *sociologija*, *sociológ*; — запозичення з французької мови; фр. *sociologie* «соціологія» утворено з основ *socio-* (*société*), що походить від лат. *societās* «суспільство, товариство», пов'язаного з *socius* «товариш, союзник, спільник; спільний, союзний», і *-logie*, звичайного для назв наук компонента, що через лат. *-logia* зводиться до гр. *-λογία* «тс.», пов'язаного з іменником *λόγος* «слово; розум». — СІС² 779; УРЕ 10, 348; ССРЛЯ 14, 437; Kopaliński 900; Holub—Lyer 445; РЧДБЕ 679; Вујаклија 895; Dauzat 670. — Див. ще **біолог**, **логіка**, **соціалний**.

сочевіця (бот.) «рослина родини бобових, *Lens Adans.* (*Ervum lens*); (зб.) зерна цієї рослини», [*сачавиця* Мак, *сачевіця* Нед, *сачовіця*, *сачовка* Л, *сешевіце* ВеНЗн, *сичавіця*, *сікавіця* Па, *сіковіця* ВеНЗн, *січавіця* Чаб, *сосовіця* ВеНЗн, *сочéва* Нед] «тс.», *сóчка* «зерно сочевиці; (заст.) лінза», [*сошовіця*] «сочевиця» ВеНЗн, [*чачавиця*] «сочевиця» Мак, [*чечавіця*

ЛЧерк], чечевіця, [чикавиця ЛЧерк, шачавиця Мак, шашовіця Мо, шичевіця Л, шичовіця Л, шоковиця Мак, шоцевіця, шочовиця Мо, шушавиця Мак] «тс.»; — р. [сочевіця], чечевіця, бр. сачавіця, др. сочевиця «тс.», сочиво «зерно сочевиці», п. soczewica «сочевиця», ч. čočka, заст. čočkovice, [čočovice, čečovice], слц. šošovica, вл. нл. sok, схв. сoчиво, сочйвиця, слн. [sočivo], стсл. сочиво «тс.»; — очевидно, псл. sočevica, sočivo «тс.», що виводиться від іменника sokъ «сік»; основи семантичного зв'язку, а також причини звукових змін у назві неясні; висловлюється припущення (Machek ESJČ 106; Jm. rosl. 127) про давнє складне утворення з основи іє. *kiker- «горох» і основи, спорідненої з лат. vicia «вика». — Німчук 268; Булаховський Вибр. пр. III 424; Фасмер III 731, IV 355; Преобр. II 351; Brückner 506; Schuster-Sewc 1331—1332; Mikl. EW 313. — Див. ще **сік**¹.

СОЧИТИ «підстерігати, стежити», [осочнік] «лісник, зобов'язаний брати участь у полюванні» Ж, [підсочіть] «підстерегти» Кур, [підсо́ки] «підбурювачі; інтриги, підступи» Нед; — р. сочіть «шукати, вистежувати (звіра, злодія)», бр. сачьіць «стежити, спостерігати; наглядати; вистежувати», др. сочити «шукати, вивчати; вимагати судом; вести тяжбу», сочьба «донос», п. ст. soczucь «обмовляти, ганьбити, цькувати», болг. со́ча «указую», м. сочи «показує», схв. сoчити «викривати, виявляти, розшукувати», сoк «той, хто переслідує злодія; свідок», р.-цсл. сокъ «обвинувач», с.-цсл. сочитти «казати, оголошувати; указувати; доносити»; — псл. sočiti «шукати, вистежувати; викривати, виявляти; указувати; ганьбити», сокъ «обвинувач, свідок; позивач, вивідувач»; — споріднене з лит. sakýti «говорити», лтс. saçit, двн. sagēn «тс.», лат. in-sequo «оголошувати», можливо, також з лит. sèkti «іти слідом», лтс. sekt «тс.», дінд. sácate «супроводжує, іде вслід», лат. sequor «іду вслід». — Фасмер III 708, 731;

Brückner 506; Machek ESJČ 566; Младенов 600; РФВ 63, 310—311; Skok III 302; Варбот 31—32; Meillet BSL 20/1, 31; Mikl. EW 290, 313; Trautmann 254—255; Fraenkel 757, 773; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 136—140; Pokorny 897—898.

сошá, сошувáти — див. шосé.

сою́з, [союжанін] «союзник» Нед, сою́зник, сою́зництво, [сою́зити] «бути в союзі» Нед; — р. сою́з, бр. саю́з, п. sojusz (з р.), болг. съю́з, м. сојуз (з р.); — запозичено із церковнослов'янської мови; цсл. съѡзъ, як і стсл. съѡзъ, «зв'язок, узи, пута, союз», съѡзъ «тс.», др. съвузъ «зв'язок, узи», съузъ «тс.», зводиться до псл. съвѡзъ «зв'язок», пов'язаного чергуванням голосних з съвѡзати «зв'язати», похідним від vezati «в'язати». — Огієнко РМ 1938/10, 440; Черных II 191—192; Фасмер III 731, IV 152; Преобр. II 363; Соболевский ЖМНП 1894, травень 218; Срезн. III 664—665, 859; SW VI 260; Sl. wug. obcsuch 690; Brückner 506; Mikl. EW 315. — Див. ще **в'язáти**. — Пор. **вúзол**, **узи**.

сою́зка (спец.) «передня частина заготовки взуття або шкіряна нашивка на носок і підйом взуття»; — бр. саю́зка «тс.»; — запозичення з російської мови; р. сою́зка «тс.» пов'язане з др. съвузъ «зв'язок, скріпа». — Див. ще **сою́з**.

со́я¹ (бот.) «рослина родини бобових, Glycine L.»; — р. бр. болг. со́я, п. вл. soja, ч. слц. слн. sója, м. со́я, схв. со́ја; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Soja «соя», гол. soja, soya, англ. soy(a), фр. soja, soya «тс.» зводяться до яп. shōyū (šo-ju) «соєва олія», що походить від кит. čiang-yu «тс.». — Дзендзелівський УМШ 1958/2, 68; СІС² 779; Акуленко 141; ССРЛЯ 14, 459; Фасмер—Трубачев III 731; Ушаков IV 422; Sl. wug. obcsuch 690; Machek Jm. rosl. 128; Holub—Lyer 445; РЧДБЕ 679; Kluge—Mitzka 714; Vries NEW 669; Klein 1479.

со́я² — див. со́йка.

со́як «приміщення, в якому зберігається в качанах кукурудза» Мо; — не-

ясне; можливо, пов'язане з молд. (рум.) *soi (soi)* «сорт», тур. *soy* «тс.». — Пор. **сой**.

[**спагнути**] «здогадатися, зрозуміти» Пі; — очевидно, результат видозміни дієслова *збагнути* «зрозуміти, осягти» (див.).

спад, *спáдень*, *спáдина*, *спáдистий*, *спáдки*, *спадківщина*, *спадкóвий*, *спадний*, *спáдок*, *спáдщина*, *спадь*, *спáдя* — див. **пасти**².

[**спадь**] (ент.) «одноденка, поденка, *Ephemera L.*» ВеБ, ВеНЗн; — неясне; можливо, пов'язане зі *спадати* «падати; слабнути, зникати».

[**спаз**] «злість» Нед; — неясне; можливо, результат видозміни форми сказ.

спазм, *спáзма*, *спазматичний*, [*спазмовий*] Куз, *спастичний*, [*спазмувати*] Куз; — р. *спазм(а)*, бр. болг. м. *спáзма*, п. *spazm*, ч. *spazma*, *spazma*, слц. *spazmus*, вл. *spasmiski* «спазматичний», схв. *спáзма*, слн. *spázem*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Spásma* «спазм», *Spásmus*, англ. *spasm*, фр. *spasme* «тс.» походять від лат. *spasma (spasmus)* «спазм, судорога», що зводиться до гр. *σπάσμα*, *σπασμός* «тс.», пов'язаних з дієсловом *σπάω* «тягну; смикаю; стягую судорогою», можливо, спорідненим з двн. дангл. *srappan* «натягувати, напинати; зв'язувати», псл. *reṭi* «натягувати», укр. *п'ясти*. — СІС² 779; УРЕ 10, 445; Черных II 192; Фасмер III 731; Ст. wyg. obcsuch 694; Koralinski 907; Holub—Lyer 447; РЧДБЕ 679; Вуяклија 896; Gr. FWb. 713; Dauzat 679; Klein 1482; Walde—Hofm. II 568; Frisk II 759—761.

[**спакувати**] «зіпсувати» Ва; — неясне.

спаніель «порода коротконогих мисливських собак з обвислими вухами»; — р. *спаниель*, бр. *спаниэль*, п. *spaniel*, ч. *španěl*, *spaniel*, слц. *španiel*, слн. *španjél* «тс.»; — запозичення з англійської мови; англ. *spaniel* «тс.» (одна з порід собак іспанського походження), сангл. *spainel* «іспанський; спаніель», *espaingol* «тс.» через фр. *épagneul*, букв. «іспан-

ський собака», зводяться до ісп. *español* «іспанський», що походить від нар.-лат. *Hispāniolus*, пов'язаного з лат. *Hispania* «Іспанія». — СРЯ IV 217; ТСБМ V/1, 248; Ст. wyg. obcsuch 694; Klein 1480.

[**спантьобрити**] «зварити (несмачну, погану їжу)» Ва, [*іспантьобрить*] «тс.» Чаб; — афективне утворення.

спаржа (бот.) «холодок, *Asparagus L.*», [*спараг*] «холодок лікарський, *Asparagus officinalis L.*» Мак, [*шпараг*, *шпарага*, *шпараги* тж, *шпáраг* Нед, *шпарáгу*] «тс.»; — р. бр. болг. *спáржа*, п. *szparag*, заст. *szparaga*, ч. *špargl* (з нім.), слц. *špargl'a*, заст. *šparga*, *špárga*, схв. *спàрог*, *спàрога*, *шпàрга*, *шпàргла*, слн. *špárgelj*; — очевидно, за посередництвом російської, польської і, можливо, німецької мов (нвн. *Spárgel* «спаржа», ст. *spargen*, *sparge*, *sparg*, [*spars*]) запозичено з італійської; іт. *spáragio* «тс.» походить від слат. *sparagus*, пов'язаного з лат. *asparagus* «спаржа городня». — СІС² 779; УРЕ 10, 445; Фасмер III 732; Преобр. II 364; Holub—Lyer 470; Machek Jm. rostl. 268—269; РЧДБЕ 680; Skok III 309; Kluge—Mitzka 720; Mestica 1750. — Див. ще **аспарагус**.

[**спаровляти**] «робити; купувати»; — очевидно, результат афективної видозміни дієслова *справляти* «тс.». — Див. ще **правій**.

Спартак (чоловіче ім'я); — р. бр. болг. *Спартáк*; — нове запозичення з латинської мови; лат. *Spartacus* (ім'я славетного вождя повстання рабів у Стародавньому Римі, уродженця Фракії) походить від фрак. *Σπάρτακος* «тс.», яке виводиться від *σπαρ(α)*- «спис», пов'язуваного з лат. *sparus (sparum)* «короткий спис», двн. днн. *spreg* «спис», нвн. *Spreeg* «тс.». — Вл. імена 87; Петровский 204; Спр. личн. имен 459; Илчев 459; Георгиев Исследования 122; Walde—Hofm. II 568.

спартакіада; — болг. *спартакиáда*, бр. *спартакіяда*, п. вл. *spartakia-da*, ч. слц. слн. *spartakiáda*, схв. *спартакијада*; — запозичення з російської

мови; р. *спартакиада* утворено за аналогією до *олімпіада* «олімпійські ігри; змагання, конкурс, огляд» від власного імені *Спартак*, лат. *Spartacus* (уродженець Фракії, вождь повстання рабів у Стародавньому Римі). — СІС² 779; УРЕ 10, 446; Цыганенко 444—445; Kopaliński 906—907; Sł. wug. obcych 669; Holub—Lyer 447; РЧДБЕ 580; Вуякляжа 896. — Див. ще **Спартак**.

спарта́нець «загартована, витривала людина», *спарта́нський* «витривалий; позбавлений зручностей; простий, скромний»; — р. бр. болг. *спарта́нец*, п. *spartanip*, ч. *spartań*, слц. *spartań*, вл. *spartaniski* «спартанський», слн. *spartańec*; — можливо, через німецьке посередництво (нім. *Spartaner* «спартанець», пор. англ. *spartan* «тс.») запозичено з латинської мови; лат. *Spartanus* «спартанський, спартанець» є похідним від *Sparta* «Спарта (давньогрецький поліс — столиця Лаконії на Пелопоннесі)», що зводиться до гр. дор. *Σπάρτα* (атт. *Σπάρτη*) «тс.», можливо, пов'язаного з дієсловом *σπαίρω* «сію, засіваю» (звідки *σπαρτός* «засіяний» і, мабуть, *σπαρτή*, що тлумачиться як «засіяне (місце)»); жителі Спарти відзначалися суворим способом життя, з дитинства привчалися до витривалості й терпіння. — СІС² 779—780; УРЕ 10, 446; ССРЛЯ 14, 472; Kopaliński 907; Sł. wug. obcych 694; Holub—Lyer 447; РЧДБЕ 680; Klein 1481; Frisk II 758.

спархнути — див. **пёрхнути**.

спаря́ти — див. **па́рйти**¹.

спасі́бі «дякую; подяка», [*спасі́біг*, *спасі́бу*] «тс.», [*спасі́бкати*] «дякувати» Нед; — р. *спасі́бо* «дякую, дякуємо; [подяка, вдячність]», бр. [*спасі́ба*] «тс.»; — результат злиття і фонетичної видозміни виразу др. *съпаси Богъ* «нехай спасе Бог». — Булаховський Вибр. пр. III 414; Черных II 192; Фасмер III 732; Цыганенко 445; Соболевский Лекции 127; Sadn.—Aitz. VWb. I 363. — Див. ще **бог**¹, **спа́сті**.

спа́сті «врятувати», *спаса́ти*, *Спас* «спаситель», *спасе́нник* «праведник; го-

вільник», *спасе́ння*, *Спаса́тель*, *спа́сівка* «піст у кінці літа; сорт яблук, груш», *спасі́ння*, *спасе́нний*, *спа́сівський*, *спасі́вчаний*, *успа́стіся* «врятуватися»; — р. *спа́сті*, бр. [*спасці́ся*] «врятуватися», др. *съпасти* «врятувати», ч. *spasiti*, слц. *spasiti* «тс.», вл. *spasć* «уберегти», болг. *спася́* «врятувати», м. *спаси*, схв. *спа́сти*, *спа́сти* «тс.», стел. *съпасти*, *съпа́сати* «берегти, рятувати»; — утворене в християнський період за допомогою префікса *съ-* «з-» від дієслова *па́сти* «берегти, пасти». — Фасмер III 732; Skok III 309. — Див. ще **з**³, **па́сти**¹. — Пор. **запа́с**.

[**спасува́ти**] «жартувати» Нед; — запозичення з німецької мови; нвн. *sraßen* «жартувати», *Sraß* «жарт, забава, задоволення» походять від іт. *spassarsi* «веселитися», *spasso* «розвага, задоволення; прогулянка», які зводяться до лат. *expandere* «простягати, розгортати», *expassus* «розгорнутий», утворених з префікса *ex-* «ви-, з-» і дієслова *rando* «розпускаю, розгортаю, розстилаю». — Kluge—Mitzka 721. — Див. ще **експа́нсія**.

спа́ти, [*сипля́ти*] «спати», *спа́тки*, *спа́тоньки*, *спа́точки*, *спату́ні*, *спату́сі*, *спа́льник*, *спа́льня*, *спання́*, *спанько́*, [*спа́чка*] «сплячка», *сплюх* «чоловік, який багато спить; [заець]», *сплю́ха*, *спля́чка*, [*сп'юх*] «сплюх» Нед, [*сп'я́чка*] «сплячка» Нед, [*сплю́щий*] «сонливий», *спля́чий*, [*спля́щий*], *безпросі́пний*, *віспа́тися*, *висипля́тися*, *заспа́ти*, *засипа́ти*, *засипля́ти*, *заспа́тися*, *засипа́тися*, *за́спаний*, [*неспля́чки*] «безсоння» Г, Ж, *невсі́пний*, *невсипу́чий*, *невсипу́щий*, *невіспа́ний* Куз, [*непросі́пний*] «непросипуший (п'яниця)» Ж, [*непросі́пний*] «непробудний» Куз, *непросипу́щий*, [*оспа́льство*] «сонливість, лінощі» Бі, *оспа́лий*, *пересип*, [*переспа́нка*] ЕЗб 25, *приспа́ти*, *присипа́ти*, *присипля́ти*, [*пріспа́нка*] «коханка», *присипні́й*, *проспа́тися*, *просипа́тися*, *просипля́тися*, *про́сип*, *розіспа́тися*, *розіспа́ний*, *усипі́ти*, *усипля́ти*, *усипа́льниця*, *усипа́льня*, [*уси-*

плівий] Нед, *усипний*, [*уперес(у)ни*] «під час глибокого сну»; — р. *спать*, бр. *спаць*, др. *съпати*, п. вл. *spac*, ч. слн. *spáti*, слц. *spat'*, нл. *spas*, полаб. *sãpãt*, болг. *спя* «сплю», м. *спиє* «спить», схв. *спати*, стсл. *съпати*; — псл. *сърати* «спати», пов'язане з іменником *сърпъ (> *сърь*) «сон»; — споріднене з дінд. *sváriti* (*svápati*) «спить», ав. *χvafsaite* «тс.», дангл. *svefan* «спати», дісл. *sofa* «тс.», лат. *sõpięre* «присипляти»; іє. **sup-*/*sup-* «спати». — Черных II 192; Фасмер III 732—733; Brückner 508; Maček ESJČ 570; Holub—Kop. 330; Schuster-Sewc 1336—1337; Младенов 604; Skok III 309—310; Fraenkel ZfSlPh 26/2, 340—350; Ernout—Meillet 1120—1121; Walde—Hofm. II 561; Абаев ИЭСОЯ IV 272; Mayrhofer III 561; Uhlenbeck 354—355; Persson Beitr. 747; Pokorny 1048. — Пор. **сон**¹.

[спахатся] «спрацюватися, позношуватися; постаріти» ЛексПол; — неясне; може бути зіставлене з [*пахати*] «орати» або з [*спашувати*] «змарніти», [*спашіти*] «тс.».

спахнути «спалахнути», *спахати* «спалахувати», *спáхувати* «тс.»; — результат редукції слів *спалахнути*, *спалáхувати*. — Див. ще **палахтіти**. — Пор. **пахтіти**.

спаховий — див. **споховастий**.

[спáцiр] «прогулянка», [*спацэра*, *шпáцiр*] «тс.», [*спацэрувати*] «прогулюватися», [*спацирувати*] «гуляти» Ба, [*спацирувати* Куз], *шпацирувати*, [*шпацирувати*] «тс.»; — бр. [*спáцыр*] «прогулянка», *шпáцыр* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *spacer* «прогулянка», *spacerować* «гуляти, прогулюватися» походять від нім. *spazieren* «тс.», яке зводиться до лат. *spatiāri* «тс.», похідного від *spatium* «простір; місце для гуляння», спорідненого з дінд. *sphāgāñ* «просторий, великий», псл. *spēti* «мати успіх». — Шелудько 57; Ба 12; SJP VIII 510; SW VI 273; Brückner 508; Kluge—Mitzka 721—722; Walde—Hofm. II 568—569. — Див. ще **спіти**.

[спашувати] «змарніти» Нед, [*спашіти*] «тс.» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. рідк. *spaszować* «спасувати; поступитися; збідніти; змарніти» є похідним від *paszować* «поступатися; марніти, худнути», пов'язаного з *pasować* «тс.», що виводиться від *pas* «відмова брати участь у даному розиграші (до наступної роздачі карт та ін.)», якому відповідає укр. *пас* «тс.». — SW IV 72, 78, 83; VI 282, 283. — Див. ще **пас**².

[спевніти] «утвердити; (слово) виконати» Нед; — очевидно, результат зближення запозиченого п. *speñić* «виконати», похідного від *peñny* «повний» (пор. р. *исполнить* «виконати»), з основою слова *пéвний*. — Див. ще **пéвний**, **пóвний**.

спéкатися — див. **пек**¹.

[спеколат] «кат, тиран» Нед, [*спеколатство*] «тиранія» Нед; — р. церк. *спекулатор* «кат; наглядач», р.-цсл. *спекоулаторъ* «тюремний сторож», стсл. *спекоулаторъ* «кат»; — через посередництво церковнослов'янської і середньогрецької (сгр. *σπεκουλάτωρ*) мов запозичено в давньоруську мову з латинської; лат. церк. *speculātor* «кат; наглядач; розвідник, вивідувач, лазутчик; охоронець; дослідник» є похідним від дієслова *speculāri* «оглядати, підглядати, підстерігати, розвідувати, видивлятися; спостерігати, дивитися». — Фасмер III 733; ИОРЯС 12/2, 277; Даль IV 289; Срезн. Доп. 247; Walde—Hofm. II 570—571. — Див. ще **аспéкт**, **спекуляція**.

спекта́кль; — р. бр. *спекта́кль*, п. вл. *spektakl*, ч. *spektákl*, болг. *спекта́къл*, м. *спекта́кл*, схв. *спекта́кл*, слн. *spektákel*, *špektákel*; — запозичення з французької мови; фр. *spectacle* «видовище, спектакль» походить від лат. *spectāculum* (*spectāclum*) «вид, видовище; вистава; зал для глядачів, місця для глядачів; огляд», похідного від *speciāre* «дивитися, розглядати, спостерігати», пов'язаного з *specere* (*specio*) «дивитися». — Черных II 192; Фасмер III 733; Цыганенко 445; Kopaliński 907—

908; РЧДБЕ 680; Kluge—Mitzka 722; Dauzat 680; Walde—Hofm. II 570—571. — Див. ще **аспéкт**. — Пор. **спекуляція, спеціальний**.

спектр, *спектральний*; — р. бр. *спектр*, п. *spektr*, ч. слц. вл. *spektrum*, болг. *спéктър*, м. *спектар*, схв. *спèктар*, слн. *spèkter*, *spèktrum*; — запозичення з французької мови; фр. *spectre* «привид, примара, страховисько; спектр» походить від лат. *spectrum* «образ, уява; видіння, привид», пов'язаного з *specere* (*specio*) «дивитися». — СІС² 780; Фасмер III 733; Цыганенко 445; Kopaliński 908; Holub—Lyer 448; РЧДБЕ 681; Ву-яклија 897; Dauzat 680; Walde—Hofm. II 570. — Див. ще **аспéкт**. — Пор. **спекта́кль, спекуля́ція, спеціальний**.

спекуля́ція «філософська умоглядна побудова; використання різниці в цінах для одержання зиску в торгівлі», *спекулянт, спекулятивний, спекулювати, спекульну́ти*; — р. *спекуля́ция*, бр. *спекуля́ция*, п. *spekulacja*, ч. *spekulace*, заст. *spekulací*, слц. *špekulácia*, вл. *spekulacija*, болг. *спекула́ция*, м. схв. *шпекула́ция*, слн. *spekulacija* (філос.), *špekulacija* (торг.); — очевидно, через посередництво російської і польської мов запозичено з німецької; нім. *Spekulation* «спекуляція (філос., торг.)» походить від пізнього лат. *speculatio* «виглядання; дослідження, розмірковування, розвідка; споглядання, умогляд», пов'язаного з *specere* (*specio*) «дивитися». — Акуленко 140; СІС² 781; Коваль 113—114; УРЕ 10, 453; Черных II 192—193; Фасмер III 733; Kopaliński 908; Holub—Lyer 448; РЧДБЕ 681; Kluge—Mitzka 723. — Див. ще **аспéкт**. — Пор. **інспéкція, конспéкт, перспекті́ва, ре-спéкт, спекола́т, спекта́кль, спектр, специ́фіка, спеціальний, спе́ція**.

спелеоло́гія «наука, що вивчає печери», *спелеоблог, спелеологічний*; — р. болг. *спелеоло́гия*, бр. *спелеоло́гия*, п. *speleologia*, ч. *speleologie*, слц. *speleológia*, м. *спелеоло́гия*, схв. *спелеоло́гия*, слн. *speleologija*; — очевидно, че-

рез посередництво німецької мови (нім. *Speläologie*) запозичено з французької; фр. *spéléologie* «спелеологія» (з кін. XIX ст., в працях Е.А. Мартеля, одного з основоположників спелеології) утворене з основ гр. *σπήλαιον* «печера», очевидно, пов'язаного з гомер. *σπέος* «тс.», нез'ясованого походження, і *λόγος* «слово, (наукове) пояснення; розум; вчення». — СІС² 781; Kopaliński 908—909; Holub—Lyer 448; РЧДБЕ 681; Dauzat 680; Frisk II 764, 765—766. — Див. ще **ло́гіка**.

[спелю́нка] «брудне приміщення, кубло» Куз; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *spelunka* «погане приміщення; кубло», як і ч. *špelunka* (*špeluňka*) «найгірший трактир; бідне приміщення, погана квартира», слц. *špelunka* «бідне приміщення, корчма», вл. *spelunka* «кубло, корчма», схв. *шпелю́нка* (*спелю́нка*) «темне і брудне приміщення, кубло», слн. *špelúпка* «занедбане трактирне приміщення», через посередництво нвн. *Spelúпка* «погане приміщення, кубло» зводиться до лат. *spēlupca* «печера, грот», що виводиться від гр. *σπήλυξ* «печера», пов'язаного з *σπήλαιον* «тс.». — Sł. wyg. obcych 696; SW VI 287; Holub—Lyer 470; Kluge—Mitzka 723; Walde—Hofm. II 572; Erpout—Meillet 964; Frisk II 765. — Див. ще **спелеоло́гія**.

[спенсер] «жіноча кофточка, коротка куртка» Куз, [*спенцер, шпенцер*] «тс.» Куз, О; — р. заст. *спенсер* «коротка куртка, жіночий корсаж», *спензер* «тс.», п. заст. *спенсер* «вид чоловічої куртки; каптан», [*спенсер*] «сюртук»; — очевидно, через посередництво польської, французької (фр. *spencer* «вид верхнього одягу», з 1801 р.) і, можливо, також німецької (нім. *Spencer, Spénzer* «жіноча кофточка, корсаж; вузький піджак») мов запозичено з англійської; англ. *спенсер* «куртка, короткий сюртук» утворене у 1796 р. від прізвища лорда Дж. Спенсера (С. J. Spencer, 1758—1834), який ввів в ужиток цей одяг. — Онышкевич Исслед. п. яз. 248; Фасмер III

733; St. wyr. obcych 696; SW VI 288; Dauzat 680; Kluge—Mitzka 724; Klein 1485; Chambers 482.

сперечатися, *сперечальник*, *сперечитися*, *сперечливий*, *сперечник* — див. **перэка**.

спёрма «рідина в чоловічих статевих залозах»; — р. бр. болг. м. *спёрма*, п. ч. слц. *sperma*, схв. *спёрма*, слн. *sręma*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Sperma*, фр. *sperme*, англ. *sperm* «тс.» походять від пізньолат. *sperma* «сім'я, насіння», що відтворює гр. *σπέρμα* «сім'я (рослинне або тваринне); плід; паросток, дитя, нащадок; сівба; запліднення», пов'язане з дієсловом *σπείρω* «сію, розсіваю, розкидаю, розсипаю; поливаю», спорідненим з вірм. *sp'it* «розсіваю, розкидаю», двн. *spriu* «висівки», свн. *sproewen* «розкидати, розсіювати», гот. **sprēwjan*, снідерл. *spraiepen*, дангл. *sprēawlian* «тс.», кімр. *ffreuo* «течу», *ffrau* «вибризування; потік», лтс. *sprautiūs* «зійти, пробитися» і, далі, з псл. **p'għati* «мжичити, дощити», **p'għst* «земля, прах», укр. *персть* «земля» та, з іншим ступенем вокалізму, псл. **p'rogħ* «пил», укр. *пóрох*. — СІС² 781; ССРЛЯ 14, 495; Корпаліński 908; Holub—Lyer 448; РЧДБЕ 681; Dauzat 680; Klein 1486; Walde—Hofm. II 567, 572; Frisk II 762—763. — Див. ще **персть**, **пóрох**.

сперматозоїд; — р. *сперматозоїд*, бр. *сперматазоїд*, п. ч. слц. *spermatozoid*, болг. м. *сперматозоїд*, схв. *сперматдзоид*, слн. *spermatozoid*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Spermatozoid*, фр. *spermatozoïde*, англ. *spermatozoid* утворено з основ гр. *σπέρμα* (род. в. *σπέρματος*) «сім'я (рослинне або тваринне)», *ζῷον* «жива істота, тварина» та суфіксального компонента *-oid-* (указує переважно на подібність до чогось або походження від чогось). — СІС² 781; ССРЛЯ 14, 495; Корпаліński 908; Holub—Lyer 343, 448; РЧДБЕ 681; Gr. Fwb. 714; Dauzat 680; Klein 1078, 1486. — Див. ще **астероїд**, **зоологія**, **спёрма**.

спермацёт «речовина, яку виділяють з голови кашалотів і використовують у парфюмерії та ін.»; — р. болг. м. *спермацёт*, бр. *спермацёт*, п. ч. слц. *spermacet*, схв. *спермацет*; — запозичення з німецької мови; нім. *Spermacét*, як і англ. фр. *spermaceti*, походить від виразу слат. *sperma cēti* «сім'я кита» (за помилковим уявленням про зв'язок цієї речовини з тваринною спермою); вираз складався з пізньолат. *sperma* «сперма, сім'я» і лат. *cētus* «велика морська тварина (кит і под.)», що зводиться до гр. *κῆτος* «кит; велика морська тварина». — СІС² 781; Фасмер III 733; Преобр. II 364; Корпаліński 908; РЧДБЕ 681; Вуяклија 899; Klein 263, 1486. — Див. ще **кит**¹, **спёрма**.

спесівий «пихатий», [*спесівитися*] (у виразі *с. до кого* «гордувати кимсь») Нед; — очевидно, запозичення з російської мови (дієслово може бути здавна успадкованим); р. *спесівий* «зарозумлий, бундючний, пихатий» пов'язане з іменником *спесь* «пиха, чванство» не зовсім ясного походження; можливо (з огляду на заст. фольк. [*спесивъ*] «швидкий, квапливий»), пов'язане зі *спех* «поспішність, квапливість; поспіх», заст. [*спеть*] «поспішати за ким-небудь, доганяти; мати успіх», спорідненими з укр. *спіх* «поспіх; моторність; спритність; [результат, успіх]», [*спіти*] «досягати успіхів, удосконалюватися»; менш переконливі реконструкція псл. **спьсь* і зближення з іє. **spēis-* «бундючитися» (Ильинский ИОРЯС 20/3, 78—79). — Черных II 193; Фасмер III 734; Преобр. II 364; Потебня К ист. зв. III 84—85; Pedersen IF 5, 44; Persson Beitr. 386—387, 400—401. — Пор. **спіти**, **спіх**.

[**спётрити**] «зібрати, звести до купи» ЛексПол; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з [*пётрати*] «розуміти» (пор.).

спец «представник інтелігентської професії (в СРСР перших років); спеціаліст», *спецівка* «спеціальний одяг для роботи на виробництві»; — бр. болг. м. *спец*, п. ч. *спес*; — запозичення з ро-

сійської мови; р. *спец* «спеціаліст, спец; майстер своєї справи» є результатом скорочення іменника *спеціаліст* «фахівець, знавець» (з 1882 р.), очевидно, запозиченого з французької мови; фр. *spécialiste* (з 1842 р.) виводиться від прикметника *spécial* «особливий, незвичайний», який походить від пізнього лат. *speciālis* «особливий, своєрідний». — СІС² 782; КЭСРЯ 423; SJP VIII 532; Sł. wyg. obcych 694; Holub—Lyer 447; РЧДБЕ 682; Dauzat 679—680. — Див. ще **спеціальний**.

специфіка, *специфікація*, *специфікум*, *специфічний*, *специфікувати*; — р. болг. м. *специфика*, бр. *специфика*, п. *specyfika*, ч. *specifika*, слц. *špecifika*, вл. *specifikum*, схв. *специфікум*, слн. *specifika*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Spezifikum* (мн. *Spezifika*), фр. *spécifique* «специфічний, особливий, своєрідний; особливий засіб», англ. *specific* «тс.» походять від слат. *specificus* «своєрідний, особливий, видовий», букв. «видоутворюючий», утвореного з основ іменника лат. *speciēs* «вид, різновид; уявлення, поняття; вигляд» та дієслова *facere* (-ficere) «робити, чинити, виробляти». — СІС² 781; ССРЛЯ 14, 503; Лехин—Петров 655; Kopaliński 907; Holub—Lyer 447; РЧДБЕ 681; Dauzat 680; Klein 588, 1483. — Див. ще **спеція**, **факт**.

спеціальний, *спеціалізація*, *спеціаліст*, *спеціальність*, *спеціалізувати*; — р. *спеціальний*, бр. *спецыяльны*, п. *specjalny*, ч. *speciální*, *speciálníy*, слц. *špecíálníy*, вл. *specialny*, болг. *специален*, м. *специјален*, схв. *спѣцијалан*, слн. *speciálen*; — очевидно, за посередництвом польської і, далі, можливо, французької (фр. *spécial* «особливий, незвичайний») мов запозичено з латинської; лат. *speciālis* «особливий, своєрідний, окремий» є похідним від іменника *speciēs* «вид, різновид; уявлення, поняття, вигляд», пов'язаного з дієсловом *specio*, *spesere* «дивитися». — СІС² 782; Фасмер III 734; Sł. wyg. obcych 695; Brückner 508; Holub—Lyer 447; РЧДБЕ

682; Dauzat 679—680; Klein 1483; Walde—Hofm. II 570. — Див. ще **аспéкт**.

спеція «приправа, прянощі; зілля»; — р. *специя*, бр. *спецыя* «тс.», п. *specjał* «ласий кусочок; (мн.) ласощі», ч. *species* «лікувальна суміш трав», болг. *специя* «тс.»; — очевидно, через посередництво російської мови запозичено з німецької; нім. *Spézies* «спеції; лікарські трави; прянощі» походить від лат. *speciēs* «тс.; вид, різновид; уявлення, поняття; вигляд», пов'язаного з дієсловом *specio*, *spesere* «дивитися». — СІС² 782; ССРЛЯ 14, 505; Лехин—Петров 656; РЧДБЕ 682; Gr. Fwb. 713; Walde—Hofm. II 570—571. — Див. ще **аспéкт**. — Пор. **конспéкт**, **перспектіва**, **проспéкт**, **респéкт**, **спектр**, **спекуляція**, **спец**, **специфіка**, **спеціальний**.

спиж¹ (заст.) «бронза; [мідь, метал на дзвони]», [*спиж*] «тс.», [*спіжник*] «ливарник, бронзівник» Бі, [*спижничénко*] «син ливарника» Бі, [*спіжничка*] «дружина ливарника (бронзівника)» Бі, [*спижувáлка*] «бронзувальна машина» Куз, [*спіжак*] «малий дзвоник» ВеЛ, [*спижніцький*] «належний ливарникові» Бі, [*спижниковáти*] «бути ливарником»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *spíž* «бронза; бронза на гармати і на дзвони; сплав; дзвін; (іст.) гармата», *spíža*, *spíža* «тс.», як і ч. *spěž* «бронза», (заст.) *spíže* «метал на дзвони, дзвонова мідь», слц. *spiež(a)* «бронза», нл. заст. *spíža* «метал на дзвони» та семантично більш віддалені п. *spíža* «продовольство, провіант», *spyža* «тс.», ст. *spíža* «їжа, страва, провіант, запаси продовольства, харчі», ч. *spíže* «комора (для продуктів)», *spíž*, *špíž*, *špíže* «тс.», заст. *spíže* (*špíže*) «запас продуктів, їжа», нл. *spíža* «страва, їжа; шафа для страв, шафа для хліба», пов'язані з свн. снн. *spíse* (нвн. *Speise* «їжа», *Glockenspeise* «сплав на дзвони», букв. «дзвонова їжа»), що продовжує двн. *spísa*, запозичене як монастирський термін з латинської мови; слат. *spēsa* через давнішу форму *spensa* виводиться від лат. *expēnsa* (*pecūnia*) «витрати (грошей тощо)», пов'я-

заного з дієсловом *expendere* «зважувати, відважувати (на сплату), платити, виплачувати», утвореним з префікса *ex-* «ви-, з-» і дієслова *pendere* «важити, відважувати; платити, виплачувати». — Шелудько 47; St. wug. obcsuch 697; Brückner 508, 509; Holub—Lyer 53, 448; Machek ESJČ 570; Schuster-Sewc 1340; Kluge—Mitzka 723; Walde—Hofm. I 423, II 278—280. — Див. ще **екс-**, **пéнсiя**.

[**спиж**²] (бот.) «свидина, *Thelycrania* (Dumort.) Fourr.; дерен, кизил кров'яний, *Cornus sanguinea* L.», [**спіж**] «дерен»; — неясне; можливо, результат видозміни назви [*свид*] «тс.».

[**спиж**³] «зарубка, карб, виїмка на дереві»; — неясне.

[**спижáрня**] «комора; комірка на провізiю», [**спіжáрня**] «(заст.) комора; амбар Мо»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *spizarnia* «комора, продовольчий склад», *spizarka* «тс.», *spizować* «постачати харчі (продовольство), постачати провіант», як і нл. *spizarnja* «комора, комірка», пов'язані з *spiza* «продовольство, провіант». — Шелудько 47; Brückner 509; SW VI 298; Schuster-Sewc 1340; Machek ESJČ 570. — Див. ще **спиж**¹.

[**спікатися**] (зах.) «скупчуватися Нед, об'єднуватися Нед, Куз»; — неясне.

[**спилáти**] «черпати; швидко, старанно робити, їти» Нед, ВеЗн, [**спилкі**] (мн.) «сметанка, вершки» Нед, Куз; — неясне.

спин, **спиніти**, **спінок** — див. **пінніти**.

спіна, **спінка** «опора для спини у стільці, дивані тощо; деталь одягу; корінець книжки», [**спинкувáти**] «рухатися, лежачи на спині», [**заспінниця**] (вид хвороби) Ж, **наспінник**; — р. *spina*, [**спин**], бр. *spina*; — задовільної етимології не має; реконструюється псл. [*spina*] «спина» (Трубачев Етимология 1968, 58); пов'язується, як споріднене, з лтс. *spina* «прут», лат. *spina* «терен; колючка; хребет», днв. *spínula* «шпилька», тох. А *spín-* «гак, кілочок» (Winde-

kens Lexique étymol. des dialectes tokhariens 1944, 126), дангл. *spír* «довгий пагонєць», снн. *spile* «рожен» (Mühl.—Endz. III 997; Walde—Hofm. II 574; Holt-hausen AeWb. 311); виводиться через посередництво п. ст. *spina* «хребет» (XVI ст.) від лат. *spina* «спинний хребет, хребет» (Brückner 509; KZ 46, 223; Mikl. EW 318); зближується з р. *спіца* «спиця» (Преобр. II 364—365). — Черных II 193; Фасмер III 735; Schwentner ZfSlPh 28, 149; RES 37, 194.

спинáти, **спінцюватися** — див. **п'ясті**.

[**спиндз**] (бот.) «чемерник, *Helleborus* L.» Нед, [**спендз** Vincenz, **спендзéнка** O, **спенз** Нед, **спенц** O, **спинз** Нед, **спіндз** Scheludko] «тс.»; — запозичення зі східнороманських мов; рум. *spînz*, *spînz*, молд. *спынз*, *спынс*, *спынц*, аром. *spînciu* «тс.» остаточно не з'ясовані; зіставляються з алб. *shpendër* «чемерник» або з лат. *spongia* «губка». — Scheludko 142; Vincenz 8; Vrabie Romaposlavica 14, 173; СДЕЛМ 396.

[**спіник**] «черешок, стеблинка листа» Куз; — неясне.

[**спинтóчити**] «всунути, утиснути, увібгати, увігнати, застромити (у землю тощо)» Г, Нед, Куз; — очевидно, афективне утворення.

[**спинчáтися**] «сперечатися, суперечити Куз; ставати дибки»; — очевидно, результат контамінації дієслів *спинáтися* «підніматися на пальцях ніг; [перечити, чинити опір; упиратися]» і *сперечáтися*. — Див. ще **перéка**, **п'ясті**.

спирáти — див. **пéрти**².

Спиридóн, **Свиридóн**, **Свирид**, ст. Спурідонъ «молнієносець» (1627); — р. болг. *Спиридóн*, бр. *Спірыдóн*, п. *Spirydon*, стсл. **Спиридонъ**; — через старослов'янську мову запозичено з грецької; гр. Σπυρίδων «гвинтоподібний» виникло на основі іменника σπυρίς (род. в. σπυρίδος) «плетений кошик», який достовірної етимології не має. — Беринда 233; Вл. імена 97; Петровский 196, 204; Frisk II 773.

спірснути — див. **спорсáти**.

спирт, *спиртівка*, *спіртне*, *спирту́би* (заст.) «спиртні напої», *спирту́бний* (заст.), *спиртува́ти*, *заспиртований*, *проспиртований*; — р. болг. *спирт*, бр. *спірт*, п. *spirytus*, ч. *spiritus* (заст.), *špiritus*, слц. [špiritus], вл. *spiritus*, м. *спирт*, *шпирт*, *шпиритус*, схв. *спірит* «спирт; дух, душа, інтелект; привид», *шпйрит(ус)* «спирт», слн. *špīrit*; — очевидно, через російське посередництво запозичено з англійської мови; англ. *spirit* «дух, душа; привид; (мн.) спирт, алкоголь; (рідк.) бензин» через посередництво фр. ст. *spirit*, *esprit* виводиться як хімічний термін, вживаний алхіміками, від лат. *spīritus* «віання, подих; дихання; душа, дух», похідного від *spīro*, *spīrāge* «дути, віяти; шуміти, вирувати; дихати; звучати», спорідненого з дісл. *fi-sa* «дути», свн. *visep* «тс.», псл. *piskati* «свистати, пищати», укр. *піскати*. — СІС² 782; Черных II 194; Фасмер III 735; Преобр. II 365; Kopaliński 909; Brückner 509; Holub—Lyer 471; РЧДБЕ 683; Ву-якклија 901; Klein 1491; Dauzat 294; Walde—Hofm. II 575—576. — Див. ще **писк**. — Пор. **спіріт**.

спис «холодна зброя у вигляді гострого металевого наконечника на довгому держаку; мисливська зброя, рогатина; гімнастичний прилад», [списа] «спис» Куз, [спіся] «тс.» Нед, *спісник* (іст.) «воїн, озброєний списом», [спісіця] «ратище піки» Пі, [спіса] «остень», [спісува́тий] «списоподібний» Куз; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *spisa* «спис», (заст.) *spis* «тс.» походить від нім. *Spieß* «спис, піка; рожен», що продовжує свн. двн. *spīz*, споріднене з дангл. *spītu* «рожен», сангл. *spite*, *spyte*, англ. *spit*, снідерл. *spit*, *spet*, гол. *spit* «тс.» та з нім. *spitz* «гострий, шпильастий, кінчастий», двн. *spizzi* «тс.», генетично пов'язаними з іє. *(s)pei-, *(s)pi- «щось гостре», звідки також виводяться тох. А *spīn-ae* «кілочок, гак», лат. *spīna* «терен; колючка; хребет». — Шелудько 47; Бі 337; Одинцов Этимология 1975, 84—86; Потебня К ист. зв. 1879 I 263; Brückner 509; Kluge—Mitzka 726, 728;

Klein 1492; Vries NEW 680; Walde—Hofm. II 574. — Пор. **спіна**.

спіця «один з дерев'яних або металевих стрижнів, що з'єднують маточину колеса з ободом; один із тонких стрижнів, що становлять каркас парасольки; тонкий довгий стрижень для плетіння», *шпійця* «тс.; [шпиль]», *спічак*, [спічка] «маточина колеса» Чаб, *шпичак*, *спічка*, *шпійчка*, *спічакува́тий*, *шпичакува́тий*, *спічастий*, *шпичастий*, *шпичкува́тий*, — р. *спіця*, [шпійця], бр. *спіца*, др. *стъпица* «ткацький човник; кіл», *стъпица*, п. *špica* «спіця», ч. *špice*, ст. *stpicē*, слц. *spica*, *špica*, вл. *stpica*, *stwica*, *špica*, нл. *špica*, схв. *спіця*, слн. *špica* «тс.»; — псл. *stъpica* «дерев'яний кілок; спиця», [*stъpica] «тс.»; — споріднене з лтс. *stups* (*stupe*) «мітла», *stupas* (мн.) «маленькі гілки», гр. *στύπος* «ціпок, держак, стебло», дісл. *stúfr* «огризок», дінд. *stupah* «чуб», а також (форма псл. [*stъpica]) з лит. *stipinas* «спиця», *stiprus* «сильний, міцний», лтс. *stiprs* «тс.», лит. *stipti* «ставати жорстким, ціпеніти», лат. *stipulus* «міцний», *stipula* «стебло, соломка», *stipes* «стовбур; кілок, жердина», свн. *stif* «непорушний, жорсткий, прямий», дангл. *stif*, дісл. *stifr* «тс., твердий» і, далі, псл. *stьbь (*stьbl-o) «стебло», укр. *стеблó*; іє. *steib-/steibh-/stīb-/steip-/steibo- «жорсткий; твердий; стискати»; зіставлення з нвн. *Spitze* «вістря» (Mikl. EW 317; Brückner 553), з нвн. *spitz* «гострий, шпильастий», *Spieß* «спис, піка; рожен», двн. *spizzi* «гострий» (Преобр. II 365) неприйнятне, як і припущення про походження від двн. *speihha* «спиця» (Schrader Reallexikon II 421). — Шелудько 47; Черных II 194; Фасмер III 735—736; Ильинский РФВ 66, 274, 275—276; Brückner AfSlPh 41, 50; Holub—Lyer 471; Machek ESJČ 621; Schuster-Sewc 1362; Skok III 310—311; Trautmann 287; Būga RR II 610; Mühl.—Endz. III 1108; Frisk II 781—782, 799; Walde—Hofm. II 593, 594—595; Holthausen Awn. Wb. 281, 286; Jóhannesson 865; Klein 1514; Uhlenbeck

344; Persson Beitr. 700, 712; Pokorny 1015. — Пор. **стебл́о**.

спича́к «риба-самець під час нересту»; — неясне.

спів- (перша частина складних слів типу *співа́втор, співбе́сида, співвідно́сини, співдру́жність, співзвучний, співіснува́ння, співробі́тник, співуча́сник, співчува́ти*; має значення «об'єднаний, сполучений, спільний з ким-небудь; однаковий з ким-, чим-небудь; разом, сукупно з ким-небудь», букв. «наполовину з, пополам з»); — результат злиття префікса *с-* (з-) на позначення з'єднання, об'єднання та іменникової основи *пів-* «половина»; з'явилося, можливо, внаслідок калькування р. *со-* «разом, спільно, сукупно», спорідненого з др. *съ, съ-* «тс.», укр. *з, [зо]* (із значенням спільності) та др. *су-* (на позначення зв'язку, з'єднання), укр. *су-* «тс.». — Див. ще **з³, пів.** — Пор. **напів-, су-**.

співа́ти, [співо́нути] «голосно заспівати», **[спі́вувати]** «поспівувати», *спів, співа, співа́к, співа́ка, співа́ник* (заст.) «збірник пісень», **[співа́нця]** «пісня», *співанка* «репетиція хору», *співа́нка* «пісня», **[співа́нчина]** «пісенька» Нед, **[співа́ч]** «співець» Пі, *співе́ць, співи, спі́вка* «репетиція хору», *співо́н, співо́на, співо́нний, співо́нний, [виспіва́ч]* «співець» Я, *за́спів, за́співа́ч, за́співува́ч, на́спів, на́співний, оспі́вува́ч, перес́пів, перес́півува́ч, підспіва́ч, підспі́вува́ч, [пос́пів]* «спів», *поспів'я, [поспівний]* «поетичний» Пі, Нед, *прі́спів, прі́співка, [прі́співо́к]* «приспів», *ро́зпів, ро́зспів*; — р. **[спева́ть, спев]**, бр. *спява́ць*, др. *въспѣвати (въспѣти)*, п. *śpiewać*, ч. *zpívat*, ст. *vzpievati*, слц. *spievat'*, вл. *spěwać*, нл. *spěwaś*, стсл. **възпѣвати, възпѣти**; — псл. *възрѣvati, възрѣti*, утворене з префікса *въз-* «з-» і дієслова *рѣti* (ітератив *рѣvati*) «співати». — Вгückner 404, 509; Machek ESJČ 447; Schuster-Sewc 1339. — Див. ще **з-, піти¹**.

співчува́ти, [співо́нути] «співчувати» Нед, *спочува́ти, спочу́ти, співчува́ння, [спочу́в]* «симпатія» Нед, *спо-*

чува́ння, співчу́ття, спочу́ття, співчува́ючий, співчу́тливий, [спочу́йливий], спочу́тливий; — очевидно, калька р. *со́чувствовать, со́чувствие* і п. *wspórczyć* «співчувати», *wspórczucie* «співчу́ття», які, в свою чергу, є кальками нвн. *mitfühlen* «співчувати», *Mitgefühl* «співчу́ття» і, далі, лат. *compassio* «співчу́ття», *compatiō* «співчуваю; страждаю разом», гр. *συμπάθεια* «співчу́ття», *συμπάθειω* «співчуваю», утворених з префікса *συμ-* «спів-, разом» і основи іменника *πάθη* «страждання, хвороба» (*πάσχω* «терплю, страждаю»). — Пизани 69—70. — Пор. **симпа́тія**.

спід, спі́дка, спі́дник, спі́дниця, спі́дни́ця, спі́дні, спі́дній, спі́дня́к, спі́дня́рка, спі́до́к, спі́до́шка, спі́дспо́ду — див. **під¹**.

спідо́метр; — р. *спидо́метр*, бр. *спидо́метр*, болг. *спидомѣтър*; — запозичення з англійської мови; англ. *speedometer* «спідометр» утворено з англ. *speed* «швидкість; (техн.) кількість обертів; (заст.) успіх», пов'язаного з дангл. *spēd* «успіх, достаток», спорідненим з днн. *spōd* «успіх», двн. свн. *spuot* «тс.; поспіх, квапливість», лат. *spēs* «чекання, надія», лит. *spėti* «встигати; мати час, мати спроможність», псл. *spėti*, укр. *спіти*, і компонента *-meter* «вимірювач», що виводиться від гр. *μέτρον* «міра», спорідненого з псл. *mēra*, укр. *міра*. — СІС² 782; ССРЛЯ 14, 510; Крысин 106; Фасмер III 734; РЧДБЕ 682; Klein 973, 1479, 1485; Walde—Hofm. II 573—574; Frisk II 220—221. — Див. ще **міряти, спіти**. — Пор. **метр¹**.

[спі́жавка] (анат.) «гомилкова кістка, гомілка» ВеНЗн; — неясне.

спі́йма́ти — див. **іма́ти**.

спі́кер «голова палати парламенту; голова Верховної Ради»; — р. *спі́кер*, бр. *спі́кер* «тс.», п. *spiker* «тс.; диктор», слц. *speaker*, болг. *спі́кер* «тс.», м. *спі́кер* «диктор», схв. *спі́кер, спі́кер*, слн. *spiker* «тс.»; — запозичення з англійської мови; англ. *speaker* є похідним від *speak* «говорити», пов'язаного з дангл. *sprecan* (давніше *sprecan*), днн.

spresap, дфриз. sprēka, двн. sprēhhan, нвн. sprēhēp «тс.», дісл. spraki «суд», кіпр. ffreg «теревені». — СІС² 782; ТСБМ V/1, 262; Ст. вуг. obcyh 696; РЧДБЕ 682; Вујаклија 900; Klein 1483.

— Пор. **спіч**.

спіл (заст.) «спілка; [половинщина]», **спілець** (заст.) «спільник», **спілка**, **спілкування**, **спілчанин**, **спільник** СУМ, Нед, [спільнина] «співволодіння» О, **спільництво**, **спільність**, **спільнота**, [спільщик] «спільник» Куз, [спільщина] «данина за спільне користування» Куз, [спінник] «спільник» Нед, [спіннота] «спілка» Нед, [сполованє] «злучка, спарування, злягання» Нед, **спілчанський**, [спілчливий] «товариський», **спільний**, **спілом** (заст.) «разом, спільно», **спілкуювати(ся)**, [сполітисся] «увійти в товариство», [сполувати(ся)] Г, Нед, **сполятисся** «тс.», [сполувати] «злучатися, паруватися» Нед, [заспіль] «спільно, разом Ж; поспіль», [заспіл] «спільно, разом; завжди» Ж, [заспільно] «завжди; своєчасно, у строк; все разом, одночасно» Ва, [испільник] «спільник» Ж, [исполник] «тс.» Пі, **наспіл** «спільно; споловини», [наспільний] «спільний» Ж, [ніспіль] «поспіль» Нед, **підспіль** «поруч» СУМ, Г, [неспільчивий] «нетовариський» Ж, **поспільство** (заст.) «народ; (іст.) селяни, міщани», [поспільщак] «республіканець» Нед, [поспільщина] «республіка» Нед, [посполитак] «ополченець» Нед, [посполітак] «селянин» Пі, [посполіця] «Всеїдний тиждень», [поспольство] «поспільство», [поспільний] «громадський, суспільний» Нед, **посполітий** (заст.) «звичайний; (іст.) селянський, міщанський» (з п.?), [поспільний] «безпісний, всеїдний», [поспіл] «поспіль», **поспіль**, **поспобу**, [приспільниця] «М'ясиці», [приспоблюватисся] «приєднуватися» Нед, **суспільник**, **суспільність**, **суспільство**, **супіль**, **супілити**, **усупільнити**; — р. [спобу] «споловини», бр. **суполка** «спілка», [сполка] «тс.», [сполом] «спільно; пополам», п. **спо́тка** «спілка», **спо́пну** «спільний», **спо́тет** «спільно, разом», ч.

spolek «товариство», **spolu** «разом», слц. **spolok** «товариство», **spolu** «разом», вл. **spółk** «товариство», нл. **spółu** «разом»; — псл. **съ роlu** «споловини, разом», що складалося з прийменника **съ** «з» та іменника **роlъ** «половина, пів». — Brückner 429; Machek ESJČ 570; Schuster-Sewc 1343. — Див. ще **з¹**, **пів**.

спінінг, **спінінгіст**; — р. **спіннінг**, бр. **спінінг**, п. **spinning**, болг. **спіннінг**; — запозичення з англійської мови; англ. **spinning** «спінінг; швидкий оберт; вертіння; прядіння» є похідним від **spin** «обертатися, крутитися; прясти», спорідненого з дісл. шв. дфриз. **spinna**, двн. гот. **spīppap** «тс.», нвн. гол. **spīppep** «прясти», вірм. **heput** «тчу, зшиваю», прус. **panto** «путо», псл. **peṭi, poto**, укр. **п'ясті, п'юто**. — СІС² 782; ССРЛЯ 14, 514; Крысин 89, 102; Фасмер III 292, 412; Kopaliński 908—909; РЧДБЕ 682; Klein 1489; Jóhannesson 890, 892; Vries NEW 679—680; Kluge—Mitzka 727; Pedersen KZ 39, 414. — Див. ще **п'юто**, **п'ясті**.

[**спіноза**] (бот.) «дерева, повій, Lycium L.» Мо, [спініз] «тс.» ЛЧерк; — запозичення з молдавської (румунської) мови; молд. **спінос** (рум. **spinos**) «колючий», **спініш** (рум. **spiniş**) «зарості колючого чагарника» є похідними від **спін** (**spin**) «колючка», що зводиться до лат. **spīna** «тс.; терновий кущ», яке зіставляється з тох. А **spīnae** «гак, кілочок». — СДЕЛМ 393; Walde—Hofm. II 574.

[**спінь**] «гострий кінець веретена»; — не зовсім ясне; припускається спорідненість з нл. **špēis** «скалка, колючка; жало; стріла; паросток» і далі з лат. **spīpa** «колючка, голка» (Трубачев Рем. термиол. 100; Этимология 1963, 23); виводиться також з рум. **spīn** «колючка, голка», що походить від лат. **spīna** «тс.» (Vincenz 11).

спір¹, **спіра́тисся**, **спірка**, **спірлівий**, **спірній**, **спірнік** — див. **пёрти³**.

спір², **спірець** — див. **спорець**.

спір³ — див. **пёрти²**.

спіра́ль; — р. **спира́ль**, бр. **спіра́ль**, п. **spirala, spirálna** «спіраль», ч. **spirála**,

слц. *špirála*, вл. *spirala*, болг. м. схв. *спира́ла*, слн. *spirála*, *špirála*; — запозичення з французької мови; фр. *spirale* «спіраль, спіральна лінія, спіральна пружина», як і англ. *spiral* «спіраль, спіральний», походить від слат. *spīrālis*, похідного від лат. *spīra* «вигин, звив», що виводиться від гр. *σπειρα* (*σπειρα*) «тс., звивина», пов'язаного з більш віддаленими *σπάρυανον* «пелюшка, (мн.) сповиток», *σπάρτον* «скрутеня з дроку, мотузка, канат», *σπάρτος* «канат, мотузка; (бот.) дрік, *Spartium* (трава, з якої звивають мотузки, плетуть кошики)», а також з лит. ст. *spartas* «зв'язування, зв'язок» і вірм. *p'arem* (*p'arim*) «обіймати, охоплювати». — СІС² 782; Черных II 193—194; Фасмер III 735; Kopaliński 909; Holub—Lyer 448; РЧДБЕ 683; Вуяклија 900; Dauzat 681; Gamillscheg 815; Klein 1491; Walde—Hofm. II 575; Frisk II 757—759, 761.

спіра́нт «щільний приголосний»; — р. болг. м. *спира́нт*, бр. *спіра́нт*, п. *spirant*, ч. слц. *spiranta*, схв. *спірант*, слн. *spiránt*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Spiránt*, англ. *spirant*, фр. *spirant(e)* походять від лат. *spīrāns* (род. в. *spīrantis*) «який дме, віє, дує, видихає», дієприкметника теп. ч. від дієслова *spīro*, *spīrāre* «дути, віяти; дихати, видихати, випускати; звучати». — СІС² 782; ССРЛЯ 14, 516; Kopaliński 909; Holub—Lyer 448; РЧДБЕ 689; Вуяклија 900; Klein 1491; Dauzat 681. — Див. ще **спирт**.

спіре́я (бот.) «таволга, *Spiraea L.*»; — р. *спире́я*, бр. *спіре́я*, п. ч. *spirea*, болг. *спире́я*, слн. *spiréja*; — засвоєна з новолатинської мови наукова назва; нлат. *spīraea* створено на основі гр. *σπειραία* «таволга, *Spiraea ulmaria L.*; бирючина, *Ligustrum L.*», очевидно, пов'язаного з *σπειρα* «вигин, звив, звивина; (мн.) сплетені канати, снасті»; назва зумовлена тим, що таволга має гнучкі гілки, з яких плетуть кошики (Нейштадт 248). — СІС² 782; ССРЛЯ 14, 517; Kopaliński 909; РЧДБЕ 689; Dauzat 681; Klein 1491; Frisk II 761. — Див. ще **спіраль**.

спіри́т «той, хто вірить у можливість спілкування з душами померлих», *спірити́зм*, *спірити́ст* Куз, *спіри́туалі́зм* «філософське вчення, що визнає дух сутністю світу», *спіри́туалі́ст*, *спіри́тистичний* Куз, *спіри́тичний*, *спіри́туалі́стичний*; — р. *спіри́т*, бр. *спіри́т*, п. *spiryt*, *spirytyzm*, ч. *spiritismus*, *spiritista*, (заст.) *spirita*, слц. *spiritualismus*, вл. *spiritizm*, болг. *спіри́ти́зм*, м. *спіри́ти́зм*, схв. *спіри́ти́зм*, слн. *spiritizem*; — очевидно, запозичення з французької мови; фр. *spirite* «спірит» походить від складних слів англ. *spirit-rapper* «спірит, медіум», *spirit-rapping* «спіритизм, столовертіння», *spiritist*, *spiritism*, що, як і нім. *Spiritist*, *Spiritismus*, зводяться до лат. *spīritus* «віяння, подих, дихання, душа, дух». — СІС² 783; Лехин—Петров 656; Kopaliński 909, 910; Holub—Lyer 448; РЧДБЕ 683; Вуяклија 900; Klein 1491; Gr. Fwb. 716—717; Dauzat 681. — Див. ще **спирт**.

спіри́ти — див. **пєрти**³.

[спі́рнійця] (бот.) «цибуля ріпчаста, цибуля городня, *Allium sera L.*»; — неясне; можливо, пов'язане з *nīr* «цибуля порей, *Allium porrum L.*».

спі́ти «дозрівати, досягати; ставати готовим до вживання (доварюючись, досмажуючись); [іти вперед, робити успіхи Нед; спішити Бі]», *спі́літи*, *спі́тисся* «спіти», *спі́лий*, *ві́спілий*, [доспі́х] «успіх, успішність», *доспі́лий*, [зіспі́ти] «зустріти», [зіспі́ти] «тс.», *зуспі́ти* «тс., застати; встигнути», *недоспі́лий*, [недоспі́л] «недозрілість», *поспі́ти* «дозріти; устигнути», *поспі́вати* «тс.; [поспішати Куз]», *успі́ти* «устигнути», *успі́вати* «тс.; [мати успіхи Нед, Куз]»; — р. *спеть*, бр. *спець*, др. *спѣти* «поспішати; прагнути; спішно готувати; досягати успіхів; сприяти», п. (заст.) *spīac* «поспішати, прямувати, гнатися; мати час, бути вільним», ч. *spěti* «поспішати», слц. *spiet'* «тс.», вл. *spěc* «тс.; виїздити, підніматися; удаватися», нл. *dojspiś* «поспішати; досягати», схв. *доспі́јети* (*доспєти*) «дозріти;

встигнути», слн. *spēti* «поспішати, збільшуватися», стсл. *спѣти* «мати успіхи; бути корисним»; — псл. *spēti* «процвітати, дозрівати; досягати, поспішати»; — споріднене з лит. *spėti* «встигати; мати час, дозвілля», *spėtas* «дозвілля», *spėgus* «швидкий, спішний», *spėmė* «поспішність», лтс. *spēt* «переборювати, долати, бути сильним, мати спроможність», дінд. *sphāyatē* «процвітає, гладшає», *sphītāḥ* «набряклий», *sphītīḥ* «ріст», дангл. *spēd* «успіх, достаток», днн. *spōd* «успіх», двн. *spuot* «тс.; поспіх, квапливість», *spuon* «удаватися, встигати», *spuoten* «поспішати, квапитися», нвн. (sich) *sputen*, снідерл. гол. *sproeden* «тс.», лат. *spēs* «чекання, надія; передбачення; потомство, плід, молодняк»; іє. **sp(h)ē(i)-/spī-/sphə-* «розтягати(ся), поширювати(ся); збільшувати; охоплювати; набрякати; досягати успіху; удаватися, встигати». — Німчук 251—252; Черных II 193; Фасмер III 734; Цыганенко 445—446; Brückner 509; Holub—Lyer 448; Machek ESJČ 570; Schuster-Sewc 1338; Младенов 604; Мейе ОЯ 26, 105; Trautmann 274; Буга ИОРЯС 17/1, 39; Fraenkel 866; Mühl.—Endz. III 991—992; Karulis II 260; Jóhannesson 886, 889; Klein 1479, 1485; Kluge—Mitzka 734; Torp 514; Schulze KZ 27, 426; Walde—Hofm. II 573—574; Pedersen MSL 22, 8; Ernout—Meillet 964; Mayrhofer III 541—542; Uhlenbeck 350; Persson Beitr. I 400, 401, 705; Brugmann Grundriss II/1, 433; Гамкрелидзе—Иванов 55, 117; Pokorny 983. — Пор. **спорий**.

спіткати, *спіткнўтися* — див. **тїкати**.

спіх «поспіх; моторність, спритність; [результат, успіх]», *спішка*, *спішóк*, *спішний СУМ, Г*, *спішіти*, *безуспішний*, *наспіх*, *неспіх КІМ*, [óспіх] «поспіх», *пóспіх*, *поспішливий*, *поспішний*, *пóспіхом*, *поспішати*, *приспішник*, *ўспіх*, *успішний*; — р. бр. болг. м. *спех*, др. *спѣхъ* «поспішність; швидкість; старанність; труд; успіх, процвітання; удача, щастя», *спѣшение* «труд», *спѣшише*

«старанність», *спѣшити* «прагнути», п. (заст.) *špiech* «спішність, квапливість, поспіх», ч. вл. нл. *spěch*, слц. *spěch*, слн. *spěh* «тс., успіх», стсл. *спѣхъ* «тс.; прагнення»; — псл. *spěxъ* «спішність; успіх», пов'язане з дієсловом *spēti* «поспішати, прямувати; дозрівати»; кінцеве -х (замість очікуваного -s- у формі, яка мала б бути псл. **spě-s-* «спішність, успіх», що зближується з лат. *spēs* «чекання, надія; очікування, передбачання») не зовсім ясне; пояснюється як рефлекс давнього експресивного іє. -kh- або аналогією до поширення слов'янських форм на -х- типу псл. *grěxъ* «гріх»: *grēti* «гріти»; неприйнятна реконструкція *sproisos чи *spəisos (Ильинский ИОРЯС 20/3, 73). — Цыганенко 445—446; Фасмер III 734; Преобр. II 367—368; Соболевский ЖМНП 1886, вересень 146; Brückner 509; Holub—Lyer 448; Machek ESJČ 570; Schuster-Sewc 1338—1339; Младенов 604; Мейе ОЯ 29—30; Meillet Etudes 361; Trautmann 274; Būga RR II 50; Walde—Hofm. II 573; Pedersen IF 5, 72; Meyer EW 413; Persson Beitr. 400; Brugmann Grundriss II/1, 536, 545. — Див. ще **спіти**.

спіч «коротка застільна промова»; — р. болг. *спич*, бр. *спич*; — запозичено з англійської мови, очевидно, через російську; англ. *speech* «промова» пов'язане з *speak* «говорити». — СІС² 783; Фасмер III 736; Преобр. II 365; ТСБЛ V/1, 265; Klein 1483. — Див. ще **спікер**.

[сплавник] (бот.) «рутка гострокінцева, *Fumaria rostellata* Knaf.; вид сухоцвіту, *Gnaphalium rectum* Smith.» Мак; — неясне.

[сплавня] (бот.) (у сполученні *с. поцьвітина* «анабена цвітіння води, *Anabaena flos-aquae* (Lyngb.) Gréb. (*Anabaena flos aquae* Ktz.)») Мак; — пов'язане з *плавати*; назва зумовлена тим, що синьозелені водорості цього виду вільно плавають у водоймах. — Словн. бот. 22. — Див. ще **плїсті**.

сплек, *сплєчїтися* — див. **плечє**.

сплєюватися — див. **п'яло**.

[сплинне́] «свято Перша Пречиста (28 серпня)» ЛексПол; — неясне; можливо, результат видозміни цсл. *успѣннѣ* «тс.».

сплін (кн.) «важкий, пригнічений стан; нудьга, хандра»; — р. болг. *сплин*, бр. *сплін*, п. *splin*, *spleen*, ч. слц. *splín*, *spleep* «тс.»; — очевидно, за посередництвом російської мови запозичено з англійської; англ. *spleen* «сплін, хандра; злість, роздратування» є результатом семантичної видозміни терміна *spleen* (анат.) «селезінка», запозиченого з лат. *splēn*, що відтворює гр. *σπλήν* «тс.», пов'язане з іменником *σπλάγχνον* «нутроші (переважно серце, легені, печінка і нирки)», очевидно, спорідненим з лат. *liēn* (<*lihēn) «селезінка», дірл. *selg*, псл. *selzena (*selzenь) «тс.», укр. *селезінка*; у давнину пригнічений настрий (нудьгу, хандру) і пов'язані з цим примхи пояснювали хворобою селезінки. — СІС² 783; Фасмер III 736; Преобр. II 365—366; Koraliński 910; Holub—Lyer 448; РЧДБЕ 683; Klein 1492; Walde—Hofm. I 799, II 576; Frisk II 769—770. — Див. ще *селезінка*.

[спліта́чка] (бот.) «повитиця льонова, *Cuscuta epilipum* Weihe»; — похідне утворення від *спліта́ти*, *плесті́ти*; назва зумовлена властивістю повитиці обплітати, обвивати, охоплювати сусідні рослини верхніми розгалуженнями свого виткого стебла; як семантичні паралелі пор. укр. *повити́ця* «*Cuscuta* L.», [*в'юнка*, *в'язалець*, *паутиця*, *повійка*, *повійник*] «тс.». — Шамота 117; Словн. бот. 431; Вісюліна—Клоков 263—264; Нейштадт 345—346. — Див. ще *плесті́ти*. — Пор. *повити́ця*.

сплю́шка (орн.) «дрімлюга, *Sargimus eugoraeus* L.», [*сп'юшо́к*] «тс.» Г, Нед; — пов'язане з дієсловом *спати́ти*; назва зумовлена нічним способом життя дрімлюги. — Булаховський Вибр. пр. III 222; Воїнств. — Кіст. 204—205. — Див. ще *спати́ти*.

сплю́ща — див. *плющі́ти*.

спові́дь, *сповіда́льник*, *сповіда́льниця*, *сповіда́льня*, *сповіда́ти*, *спові-*

да́ч, *спові́днік*, *сповіща́ти*, *сповіщен-ня* — див. *віда́ти*.

[споводува́ти] «спричинити»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *spowodować* «тс.» є префіксальним утворенням від *powodować* «спричиняти, спричинюватися, викликати, призводити; керувати чимись вчинками», похідним від *powód* «привід, причина» (звідки р. *пóвод* «тс.»), пов'язаного з *wodzić* «водити», якому відповідає укр. *води́ти*. — Brückner 433, 628—629. — Див. ще *вє́сті*, *з³*, *по*.

[спові́щити] «сплачувати, виплачувати, повертати (борги)» Нед; — неясне.

[сподáр] «государ; пан, володар; хазяїн» Г, Нед, Куз, [*сподарство*] «домогосподарство» Пі; — бр. *спадáр* «пан», п. (заст.) *spodar* «господар» (з укр.); — результат спрощення форми *госпóдар*, в якій занепало початкове *го-*; пор. укр. [*оспóдар*] «тс.». — ГрицАВ 96; SW VI 307. — Див. ще *госпóдь*.

сподві́жник — див. *дві́гати*.

[сподечити] «подобатися» О; — пов'язане з [*дячи́ти собі*] «подобати». — Див. ще *дя́ка*.

сподіва́ти (заст.) «надіятися», *сподіва́тися* «тс., розраховувати, чекати», [*споді́тися*] «чекати, надіятися, дітися», *споді́ятися* «[чекати, надіятися]; учинитися, статися, трапитися», *споді́ванка*, *споді́вання*, [*споді́я*] «надія» Нед, *споді́ваний*, *несподі́ванка*, [*несподі́вня*] Ж, *несподі́ваний*, [*несподі́йний*] Ж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *spodziewać się* «сподіватися; розраховувати, надіятися; чекати», *spodziać się* «тс.» пов'язані з *dziać* (<*dziejać*) «ткати, надівати; робити; (ст.) класти», *dziać się* «діятися; [подітися]», що відповідають укр. *діяти*, *діти* «подіти». — Brückner 107, 510; SW VI 309. — Див. ще *діти²*, *діяти*, *з³*, *по*. — Пор. *наді́я*.

[сподоб́ка] (ент.) «одежна міль, *Tineola bisselliella* (Tinea L.) (*Tinia*)» Нед; — очевидно, пов'язане зі *сподоб́ний* «гарний» (про одяг). — Див. ще *доба́*.

[споду́га] «прибуття» Нед; — неясне.

споїти, *споювати* — див. **паяти**.

спокій, *спокійний* — див. **покій**.

споконвіку, *споконвік*, *споконвіків*, *споконвічний*, *поконвічний*; — р. *испокон вѣку* (*вѣка*, *векѡв*) «з давніх часів, здавна», бр. *спакон вѣку* (*вякоу*) «тс.»; — результат злиття прийменника з (<псл. *izъ*) та іменників [*покон*] (<псл. *рокопъ*) «початок» і *вік* (<псл. *вѣкъ*). — Фасмер II 140, 141. — Див. ще **вік**, **з²**, **покон**.

спокуса, *спокусити*, *спокусливий*, *спокусник* — див. **кусити**.

спокута, *спокутувати* — див. **покута**.

[**сполать**] (у виразі *с. на многи літа* «здоров був, здорові були») Нед; — р. (заст.) *исполать* (виг.) «слава, хвала» (уживається в окличному звертанні), [*сполать*] (присл.) «честь і слава; на славу, відмінно; (рідк.) спасибі», болг. *сполай*, (*сполайти*) «здоров був; спасибі», м. *сполај* «спасибі»; — давнє запозичення з церковнослов'янської мови; р.-цсл. **исполать** виводиться від **исполанти**, яке фонетично відтворює словосполучення гр. *εις πολλὰ ἔτη* «на многая літа», що складається з прийменника *εις* (<*εἰς) «на, в, до; для, з; через; по, стосовно; протягом», очевидно, утвореного поєднанням прислівника *ἐν* «на, в; серед, між; перед; по», з яким споріднені псл. *въ(п)-* (<*ъп), укр. *в*, з формантом -*σ* за зразком *ἐξ* «з, від; протягом; після, за», прикметника *πολύς* (с. р. мн. *πολλά*) «численний» та іменника *ἔτος* (мн. *ἔτη*) «рік», пов'язаного з *Γῆτος* «тс.», спорідненим з псл. *vetъxъ* (<**vetūs-*), укр. *вѣтхий* «старий». — Фасмер I 262, 307, II 119—120, 141; ГСЭ 70; Грот. Фил. раз. II 365; Leskien AfSIPh 4, 513; Срезн. I 1130; РЧДБЕ 684; Младенов 602; Frisk I 471, 508—509, II 577—578. — Див. ще **вѣтхий**, **полі-**, **у¹**.

[**сполечовати**] «відлущувати, віддубасити» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з [**споличковати**] «надавати ляпасів» (пор.).

[**сполик**] «совок для вичерпування води з човна» Ник, [*шпоблик*] «тс.» тж;

— очевидно, пов'язане з [*полонік*, *сполонік*] «тс.». — Див. ще **полонік¹**.

сполітися, *споліване*, *сполом*, *сполувати(ся)*, *сполятися* — див. **спіл**.

[**споличковати**] «надавати ляпасів» (букв. «побити по щоках, по лиці») Нед; — запозичення з польської мови; п. *spoliczkować* «надавати ляпасів» утворене з *policzkować* «бити по щоці; давати ляпасів», похідного від іменника *policzek* «ляпас (удар по лиці); (заст.) лице, щока», пов'язаного з *lice* «(поет.) щока; лице; обличчя; (перен.) лице (тканини)», якому відповідає укр. *лице*. — Гординський РМ 1935 V 229; Brücker 298. — Див. ще **з³**, **лик¹**, **лице**, **по**.

споловіти¹ — див. **полова**.

споловіти² — див. **половій**.

сполом — див. **спіл**.

сполоніти — див. **заполоніти**.

сполох, *сполохи*, *сполохнуть(ся)* — див. **палахтити**.

сполука, *сполучення*, *сполучимий*, *сполучити*, *сполучний*, *сполучник* — див. **лучити¹**.

[**спомикнути**] «згадати» Нед; — не зовсім ясне; можливо, результат контамінації слів *споминати* і *микитити* «міркувати, метикувати».

спомін, *споминати*, *споминка*, *споминок*, *спомка* — див. **поминати**.

спона, *спінка* — див. **п'ясті**.

[**спонаравити(ся)**] «уподобати, сподобатися» Ме; — видозмінене запозичення з російської мови; р. *понравиться* «сподобатися» відповідає укр. [*пнороровитися*] «тс.». — Див. ще **норов**.

спонтанний, [*спонтанічний*] Куз; — р. *спонтанный*, бр. *спантанны*, п. *spontaniczny*, *spontaneiczny*, ч. *spontánní*, слц. *spontánnu*, вл. *spontany*, болг. *спонтанен*, м. *спонтан*, схв. *спонтан*, слн. *spontán*; — запозичення з німецької або французької мови; нім. *spontan* «спонтанний», фр. *spontané* «тс.» походять від пізнього лат. *spontāneus* «добровільний, довільний», пов'язаного з лат. *sponte* «з дозволу; власною волею, добровільно; власними силами, сам собі», первісно аблатива від *spōns* «неза-

лежна воля», очевидно, спорідненого з двн. *spraust* «спонукання, збудження, принада», сриоп «заманювати, збуджувати», срапап «спокушати; обманювати», снідерл. гол. нвн. *srappep* «натягувати», псл. *pẽti*, укр. *п'ясти́* та псл. *põto*, укр. *п'юто*, можливо, також з дінд. *sphāyatē* «процвітає, гладшає», лит. *spėti* «встигати; мати час, дозвілля; мати спроможність», псл. *spėti* «уродитися, дозріти; прямувати, поспішати», укр. *спіти* «дозрівати, достигати». — СІС² 783; Лехин—Петров 657; Коралиński 910; Holub—Lyer 449; РЧДБЕ 684; Gr. Fwb. 718; Dauzat 681; Klein 1495; Walde—Hofm. II 579—580. — Пор. *п'юто*, *п'ясти́*, *спіти*.

спону́ка, *спонукáльний*, *спонукáти*, *спонукáч*, *спонукли́вий* — див. **ну¹**.

спор — див. **пéрти²**.

спóра (біол.) «мікроскопічний зародок рослинних організмів (водоростей, грибів та ін.); одноклітинні зародки найпростіших тварин класу споровиків», *споровік* «найпростіший тваринний організм-паразит, який розмножується спорами», *спóрові* «рослини, що розмножуються спорами»; — р. бр. болг. схв. *спóра*, п. ч. *sroga*, слц. слн. *spóga*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Spóge* «спора», фр. англ. *sroge*, нлат. *sroga* «тс.» походять від гр. *σπορά* «посів, сіяння, сім'я» і *σπόρος* «сівба; сім'я; плід, врожай», пов'язаного з дієсловом *σπείρω* «сію, висіваю; засіваю; розкидаю, розсипаю». — СІС² 784; Фасмер III 737; Преобр. II 366; Коралиński 911; Holub—Lyer 449; РЧДБЕ 684; Gr. Fwb. 718; Dauzat 681; Klein 1495; Frisk II 762—763. — Див. ще **спéрма**.

спораді́чний «нерегулярний»; — р. *спораді́чний*, *спораді́ческий*, бр. *спарадычны*, п. *srogadyszpu*, ч. слц. *srogadický*, вл. *sporadiski*, болг. *спораді́чен*, *спораді́чески*, м. *спорадичен*, *спорадичан*, слн. *srogádicep*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *srogádisch* «спорадічний», фр. *srogadique*, англ. *srogadic*, *srogadical* «тс.» че-

рез слат. *srogadicus* «який зустрічається то тут, то там; розсіяний» зводяться до гр. *σποραδικός* «розсіяний, який живе самотньо, окремий», похідного від прикметника *σποράς* (род. в. *σποράδος*) «розсіяний, розкиданий; який живе самотою; уривчастий, незв'язний», пов'язаного з *σπορά* «посів, сіяння; час сівби», *σπόρος* «сівба, сім'я». — СІС² 783; Фасмер III 737; Преобр. II 366; Коралиński 911; Holub—Lyer 449; РЧДБЕ 684; Вуяклија 902; Gr. Fwb. 718; Dauzat 681; Klein 1495; Frisk II 762—763. — Див. ще **спéрма**, **спóра**.

[спорéць] (бот.) «ріжки, *Claviceps purpurea* Tul. (L.)» Нед, ВеБ, [спір ВеБ, ВеНЗн, спірець Куз, спор Мак, спориня Пі, ЛексПол, споринья Мак, споріш Нед, спóрище ЛексПол, спорій ВеБ, ВеНЗн, спóрник ЛексПол, спорок тж, шпорéц ВеНЗн, пóспір Нед, пріспір ВеНЗн] «тс.»; — р. *спорынья* «ріжки на житі; хвороба злакових культур», [споріна, спорня, спорінья], бр. *спарыння* «тс.»; — очевидно, др. *спорыня (*спорына*) «ріжки», пов'язане зі *спорыня* «ряснота, достаток», похідним від прикметника *спорыш* «який збільшується, помножується, рясний, пишний», якому відповідає також укр. *спóрий* «швидкий, успішний; досить великий за розміром, чималий»; мотивація назви не зовсім ясна. — Фасмер—Трубачев III 738; Преобр. II 366—367. — Див. ще **спóрий**.

спóрзний, *спóрзнитися* — див. **пóрзний**.

спóрий, [спóрни] «вигідний, прибутковий» Л, спірний «[тс. Г; багатий ВеБ]; спритний, вправний (про людину), прудкий (про коня); спорий; швидкий (про ходу)», [спірність] «прибутковість» Нед, [споринья, споріне Нед, спóрінь Нед] «тс.», [спóрність] «спритність» Нед, [споріти] «примножувати, сприяти», спорітися, [спóро] «прибутково; швидко» Нед, [спірнійше] «прибутковіше; швидше», [спорійше, спóрше] «тс.», [підспóра] «допомога», [підспоріти] «допомогти», [приспóра] «при-

скорення, сприяння» тж, [приспорі́ти] «примножити; прискорити, сприяти» Г, Нед; — р. спóрий, бр. спор «успіх, удача», спóрны «успішний; складний, енергійний; економний; рясний (про дощ, сніг); прибутковий; вигідний; великий, густий (про почерк)», др. спорыня «достаток», п. sprogu «чималий, великий», ч. sprogu «міцний, коренастий; стиснутий; місткий, насичений», слц. sprogu «щедрий; великий, рясний», вл. нл. sprogu «багатий, прибутковий; достатній, ошадливий», болг. спор «прибуток, урожай; успіх», м. спор «повільний; загайний», схв. спòр «тс.; тривалий», слн. [spòr] «рясний, багатий; поживний», цсл. споръ «рясний, багатий»; — псл. sproгъ «прибуток, урожай» (первісно, можливо, «ряснота, багатство; успіх»), sproгъ-жъ «рясний, багатий; успішний», пов'язані з spēti «уродитися, дозріти, досягнути; прямувати, поспішати»; — споріднені з дінд. sphārah «широкий, просторий, великий», sphigāh «жирний, товстий, гладкий; багатий, пишний», лат. spregāre «сподіватися, розраховувати; надіятися, передбачати», spēs «чекання, надія; передбачення», двн. sprag «ошадливий», spragēn «берегти, заощаджувати», дісл. sprag «ошадливий», вірм. p'art'am «рясний, багатий», хет. išpāi- «наїдатися, їсти досита»; іє. *sp(h)ē(i)-/spē(i)-/spī- «рости; процвітати; поширюватися; збільшуватися; досягати успіху; встигати». — Фасмер III 738; Преобр. II 366—367; Brückner 510; Holub—Lyer 449; Machek ESJČ 571; Schuster-Sewc 1343—1344; Младенов 602—603; Skok III 313; Mikola Ursl. Gr. I 51; Варбот Этимология 1965, 120; Топоров Этимология 1980, 152; ZVSZ 403—404; Meillet Études 404; Trautmann 274; Ernout—Meillet 956; Jóhannesson 890, 891, 893; Kluge—Mitzka 720; Friedrich HW 89, 90; Persson Beitr. 401; Brugmann Grundriss II 3, 350; Pokorny 983. — Пор. спі́ти.

спóрити, спóритися, спорлі́вець, спорлі́вий, спóрний, спóрник — див. пéрти³.

спóриш¹ (бот.) «рослина родини гречкових, гірчак, Polygonum L.; [перстач гусячий, Potentilla anserina L. Бі; остудник голий, грижниця гола, Herniaria glabra L. Мак], [спариж] «спориш звичайний, Polygonum aviculare L.» Мак, [спориж Мак, споріс ВеБ, ВеНЗн, споріч тж, спорище ВеНЗн, шпоріс ВеБ, ВеНЗн, шпоріх, шпоріш] «тс.»; — р. споріш «спориш звичайний, Polygonum aviculare L.», бр. спаріш «тс.», п. [sporgysz] «спориш; остудник голий», ч. [sporiš (sporyš)] «вербена, Verbena L.», слц. [sporik] «спориш», нл. sporiš «вербена», схв. споріш, слн. sporiš «тс.»; — псл. sproгушь «спориш; вербена», пов'язане з sproгъ «ряснота, багатство; рясний, багатий»; назва зумовлена тим, що вербена і спориш мають велику кількість насіння, або тим, що вони швидко ростуть. — Фасмер III 738; Brückner 510; Holub—Lyer 449; Machek ESJČ 571; Jm. rostl. 79, 87, 192; Schuster-Sewc 1343; Mikl. EW 318; Топоров Этимология 1980, 153; ZVSZ 339. — Див. ще спóрий. — Пор. пóриш, спорéць.

споріш² — див. спорéць.

[спóрок] (бот.) «шпергель, Spargula L.» Нед, [шпорок] «тс.» Мак; — неясне; можливо, пов'язане з нвн. Spargel, лат. spargula «тс.».

спорóкати — див. порóк.

[споросі́тися] «зіпсувати повітря, насмердіти» Нед; — неясне.

[спорóтъ] «зняти, скинути (жердиною, тичкою, палкою); збудити, підняти з ліжка» ЛексПол; — бр. спарóць «скинути, зняти; вижити (когось звідкись)»; — неясне.

спорсáти «не втримавшись на чому-небудь, падати, зісковзувати, скочуватися», спорсн́ути, [спі́рснути] О, сприсáти «тс.»; (перен. швидко переміщатися з одного місця на інше (про погляд, зір та ін.), швидко і непомітно зникати, втікати», сприсн́ути «тс.»; — очевидно, пов'язане з пóрска́ти, прі́ска́ти (див.). — Пор. спрúзнутися.

спорт, спорті́вки (одн. спорті́вка) «легке взуття для занять спортом»,

спортівний; — р. бр. болг. м. *спорт*, п. ч. вл. нл. *sport*, слц. *šport*, схв. *спѡрт*, слн. *špórt*; — запозичення з англійської мови; англ. *sport* «спорт» продовжує сангл. *sport*, що є результатом скорочення *disport* «розвага, забава», яке виводиться від фр. ст. *desport*, похідного від дієслова (*se*) *desporter* «шукати розваг, забав», букв. «відносити, відволікати (від роботи)», утвореного за допомогою префікса *des-* (<лат. *dis-* «роз-») від дієслова *porter* «нести», що походить від лат. *portāre* «тс.». — СІС² 784; Коваль 173—174; Акуленко 141; Черных II 195; Цыганенко 447; Фасмер III 737—738; Sł. wug. obcsuch 698; Holub—Lyer 449; РЧДБЕ 684; Вуяклија 902; Klein 462, 1496; Dauzat 681. — Див. ще *дис-*, *експорт*.

спортіти, *спорчіти* — див. **пóрча**.

спортсмен, *спортсменки* (розм.) «спортівки»; — р. *спортсмен*, бр. *спартсмен*, п. ч. *sportsmen*, *sportsman*, слц. *športsman*, болг. *спѡртсмен*, схв. *спѡртсман*, *спѡртсмен*; — запозичення з англійської мови; англ. *sportsman* «спортсмен» є складним словом, утвореним з іменників *sport* «спорт» та *man* «людина». — ССРЛЯ 14, 569; Крысин 19, 25; Цыганенко 447; Sł. wug. obcsuch 698; РЧДБЕ 684. — Див. ще *джентльмен*, *спорт*.

спорудити СУМ, Куз, *споруджати*, *споруджувати*, [*спорудувати*] Куз, *спорудá* СУМ, Пі, *споруджувач*, [*спорудник*] «виготовляч» Нед; — р. *соорудить* «спорудити»; — очевидно, псл. [**vъz-ro-ḡditi*, **sъ-o-ḡditi*], пов'язані чергуванням голосних з **vъz-ro-ḡditi* (пор. укр. *спорядити*), **sъ-na-ḡditi* (пор. р. *снарядить*). — Булаховський Вибр. пр. III 387. — Див. ще **з-**, **оруда**, **по**. — Пор. **ряд**.

спорúка, *спорúчник* — див. **рукá**. [**споруха**] (бот.) «дивина східна, *Verbascum orientale* М.В.» Мак; — неясне.

[**спорщити**] (у виразах *воду мороз спорщити* «коли на воді лід дрібний, крупнистий, іскроватий», *вода спор-*

щит «як подрібниться лід на річці») ВеЛ, *спорщений* (у виразі *спорщена вода*) ВеЛ; — неясне.

споряджати, *спорядження* — див. **ряд**.

спосіб, [*способа*] «здатність» Нед, *спосібний* «зручний; здатний, здібний», *способний* «тс.», [*способити*] «привчати», [*способитися*] «бути придатним», [*способувати*] «годитися» Нед, [*неспосіб*] «неможливість» Ж, [*неспособливий*] «нездатний» Она, [*приспособити*] «підготувати, підігнати» Нед, [*приспособитися*] «догодити, сподобатися», [*успособлення*] «настрій», [*успособлений*] «настроєний»; — р. болг. *способ*, бр. *спосаб*, п. *sposób*, ч. *zrůsob*, слц. *spůsob*, м. *способен* «здібний, придатний», схв. *спѡсобан* «здатний», слн. *sposóbep* «тс., здібний»; — псл. *съposobъ* «спосіб, допоміжний засіб», утворене з прийменника *съ* «з» і виразу *po sobě* «за собою» (мати); існує думка (Jakobson IJSLP I/2, 272) про запозичення в східнослов'янські мови через польську з давньочеської (ч. ст. *zrůsob*, XIV ст.); спроба пов'язання з іє. **rāk-/rāḡ-* «з'єднувати, зв'язувати», лат. *rāx* «мир», *ractum* «угода», псл. *разъ* «паз» (Ондруш Етимологія 1984, 175) потребує дальшого обґрунтування. — Фасмер—Трубачев III 738; Соболевский РФВ 71, 449. — Див. ще **з³**, **засіб**, **по**, **себе**. — Пор. **підсобити**.

[**спостарчитися**] «порівнятися, позмагатися» ЛексПол; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане із семантично віддаленим [*старчити*] «вистачати; подавати, доставляти» (пор.).

[**спосудити**] «допомогти; позичити», [*спосуджати* Куз, *спосужати*] «тс.», [*спосудитися*] «роздобути, дістати Ме; позичити (взяти в позику); пощастити, поталанити»; — р. *ссудить* «позичити», др. *съсудие* «позичка», схв. *посудити* «позичити, дати або взяти в позичку», слн. *posoditi* «дати в позичку»; — псл. **sъ-ro-ḡditi* «позичити, відрахувати», утворене з префіксів *съ-* «з-», *ро-* «по-» і дієслова *ḡditi* «судити» (первісне значення «присудити»). — Фасмер III 741;

Преобр. II 369; Skok III 16; Mikl. EW 315. — Див. ще **суд¹**. — Пор. **суд²**.

спóтайна, *спóтайня*, *спóтання*, *спóтаньга*, *спóтая*, *спóтеня*, *спóтиньга* — див. **таїти**.

спотика́ти(ся), *спотика́йло*, *спотикач*, *спотикача́*, *спóтич*, *спóтичка* — див. **тїкати¹**.

[спотинóву] (присл.) «спочатку, спершу, поперед; знов, наново», *[спотонóву]* «тс.»; — не зовсім ясне; можливо, результат контамінації слів *спочáтку* і *знóву* з неясним компонентом *-ти(-то-)*.

[спохóвáстий] «похилий» (про схил гори) Нед, *[споховáтий тж, спохóвинний Куз, спохóлий Нед]* «тс.», *[спахóвий]* «спадистий, похилий» Л, *[спухóвий]* «який поступово звужується (донизу або догори)» (про яму), *[спухóвистий]* «тс.», *[спохóва]* «похило», *[спохолом]* «косо, похило», *[спóхом]* «круто вниз» Нед, *[спухóвато]* «похило, спадисто», *[спухóво]* «тс.; так, щоб звужувалось», *[спóхів (на спóхові)]* «схил (гори)» Нед, Куз, *[спохóвина]* «тс.» Куз; — бр. *[спахóвы]* «спадистий», *[спахóвісты]* «тс.», п. *[sprachowy, sprachowaty]* «тс.» (з бр.?). — неясне; можливо, результат контамінації основ *спуск* (*спускóватий*) і *похілий* (пор. *[спохіл]* «схил», *[спохілий]* «похилий»). — Дзєндзелівський St. z fil. 12, 191.

спóчів, *спочивáльня*, *спочивáти*, *спочівище*, *спочівка*, *спочівок*, *спочійлий*, *спочін*, *спочіти*, *спочівка* — див. **почіти**.

[спошéв] (у виразі *на спошéві* «напоготові») Нед, *[спошеві́тися]* «поступитися, погодитися, порозумітися» Нед; — бр. *[напашéве]* «під руками, напоготові», *[напашéўку]* «під рукою»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з п. *na poszwie «на піхві (зі зброєю)». — Дзєндзелівський St. z fil. 12, 191—192; ЭСБМ 7, 233.

[спошéдити] (зах.) «стати запушеним; розоритися, потрапити в погані обставини» Нед; — неясне.

спошнéпити — див. **пошніпати**.

[споштува́ти] «скуштувати» Нед, *[спошту́нок]* «продовольство, харчування» Нед; — результат видозміни слова *[скоштува́ти]* (*скуштува́ти*) «тс.», можливо, зближеного з *пошти́вий* або утвореного шляхом скорочення форми *покуштува́ти*. — Див. ще **куштува́ти**.

спра́ва, *справі́лля*, *спра́вити*, *спра́вний*, *спра́вник*, *справува́ти*, *справу́нок* — див. **пра́вій**.

справде́шній, *спра́вджувати*, *спра́вдіти*, *спра́вді*, *спра́вдіж*, *спра́вдішній*, *спра́вдний*, *справдо́вуватися*, *справедлі́вий*, *спра́ведний*, *спра́вжній*, *спра́жний*, *спра́жній* — див. **пра́вда**.

спра́вник, *іспра́вник*, *спра́вничий*; — бр. *спра́ўнік*, п. *sprawnik* «справник, ісправник»; — запозичення з російської мови; р. *испра́вник*, можливо, походить від цсл. **исправникъ** «рід кєрівної посади», похідного від **исправити** «виконати», пов'язаного з стсл. **правъ**, укр. *пра́вій*. — ССРЛЯ 5, 505. — Див. ще **з²**, **пра́вій**.

спра́га, *спрагли́вий*, *спра́глий*, *спра́гнений*, *спрагну́тися*, *спраготá* — див. **пра́гнути**.

спра́жник, *спра́жник* — див. **пря́гті¹**.

спразні́ти — див. **пра́зник**.

[спра́нути] «викорчовувати» Нед; — неясне.

спрэспа — див. **пріспа**.

[спречáтися] «сперечатися; чинити опір, противитися» Нед, *[сприча́цця]* «пручатися» Л, *[спрэчка]* «опір; незгода; розбрат, чвари», *[спрэчний]* «спірний»; — бр. *спрача́цца* «сперечатися», *спрэчка* «спір; сварка», *спрэчки* (мн.) «дебати»; — запозичення з польської мови; п. *spzeczac się* «сперечатися», *spzeczka* «суперечка, спір» відповідають укр. *сперечáтися*, *суперéчка*. — Онышкевич Исслед. п. яз. 230; Grückner 443. — Див. ще **перéка**. — Пор. **спрічáтися**.

спрі́зба, *спрі́зба* — див. **прі́зба**.

спринт, *спрінтер*; — р. болг. м. *спринт*, бр. *спрынт*, п. ч. *sprint*, слц. *šprint*, схв. *спрінт*, слн. *sprint*, *šprint*;

— нове запозичення з англійської мови; англ. sprint «спринт; біг на швидкість» пов'язане з дієсловом sprint «бігти щодуху», сангл. sprenten «бігти; стрибати, скакати», що виводиться від дісл. spretta (<*sprintan) «скакати, стрибати або бігати» (пор. шв. spritta «стрибати, скакати; кинутися»). — СІС² 784; Крысин 116; ССРЛЯ 14, 590; Лехин—Петров 657; Kopaliński 911; Holub—Lyer 449; РЧДБЕ 684; Вујаклија 902; Klein 1497.

спринцювати, *спринцівка*; — бр. *спрынцаваць*, болг. *спринцовам*; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *спринцевать* «спринцювати», ст. *сприцьивать* «тс.» (1720) виводиться від нім. spritzen «спринцювати, уприскувати, бризкати», пов'язаного з свн. sprützen «бризкати», sprützen, дангл. sprūtan «рости», двн. sprіозап «сходити; розвиватися (про рослини)» і, далі, з вірм. spr'etm «розсіюю, розкидаю», гр. σπείρω «тс., сію; наливаю, поливаю». — Фасмер III 738—739; РЧДБЕ 684; Kluge—Mitzka 732—733; Klein 1497, 1498; Frisk II 762—763; Джаукян 65, 106, 218. — Пор. **сперма**, **шприц**.

[**спри́са**] «(тимчасова) підпірка у вигляді стовпчика з виїмкою на кінці; розпірка, підпірка, стояк Нед», [*спри́сува́ти*] «підпирати розпірками» Куз; — запозичення з польської мови; п. (ст.) sprys «підпора (дерев'яна або мурована) для укріплення стін; дрюк (перевізницький, плотарський)» виводиться від нім. Spreize «розпірка, підпора», пов'язаного з свн. sprіuz «дерев'яна підпірка», свн. двн. sprіuzen «підпирати, підтримувати», спорідненими із семантично більш віддаленими нім. sprießen «сходити; розвиватися (про рослини)» та spritzen «бризкати, прискати». — Шелудько 47; Brückner 510; Kluge—Mitzka 731, 732. — Див. ще **спринцюва́ти**. — Пор. **спри́ха**.

сприсати, *сприснути* — див. **спорсати**.

[**спри́ський**] «швидкий, вправний у роботі» (у виразі *руку має сприсьну, хоц до чого*) ВеЗа; — запозичення з

польської мови; п. [sprysny] «спритний; дотепний, меткий, хитромудрий; проворний; придатний, здатний», очевидно, є контамінованим утворенням із sprytny «тс.» (<spryt «спритність, меткість, проворність») і zmyslny ([smyšny]) «спритний, працьовитий; мудрий, розсудливий, розумний; складний, зграбний (про людей і речі); цікавий; чуттєвий» (<п. ст. smyšlny (zmyslny) «почуттєвий» < smyšł (zmysł) «почуття; розум, смисл» < myśl «думка»). — SW VI 250, 356, 357. — Див. ще **мисль**, **смысл**, **сприт**.

[**сприт**] «спритність», *спритник* «спритна людина», [*сприткий*] «жвавий, моторний» Нед, *спритний*; — бр. *спрыт* «спритність, вправність»; — не зовсім ясне; може бути запозиченням з польської мови, в якій п. spryt «спритність, меткість, проворність» не дуже переконливо виводиться (Brückner 510) від фр. esprit «розум, дотепність; дух; спритність, вправність, кмітливість», яке походить від лат. spīritus «душа, дух; життєва сила»; можливе також пов'язання (Mikl. EW 266) з р. *прыть* «прудкість, спритність», бр. [*прыць*] «тс.», п. ст. pryciac «поспішати», зіставляваними з лит. sprūsti «ковзнути», гот. sprautō «швидкий», або з р. *пруд* «став», укр. *пруджий* чи з болг. *прѣп(к)ам* «біжу». — Фасмер—Трубачев III 391—392; Потебня РФВ 4, 218; Соболевский Лекции 120; SW VI 356; Malinowski PF 5, 620—621; Karaś JP 34/3, 209; Trautmann 277—278; Dauzat 294.

[**спри́ха**] «спиця» Нед, [*шпри́ха*] «тс.» О; — запозичення з польської мови; п. [sprych(a)], szprycha «тс.; [дрюк (перевізницький, плотарський)]» є видозміненим, можливо, під впливом семантично близьких форм п. ст. sprysa, sprys «дрюк; підпора (дерев'яна або мурована) для укріплення стін», запозиченням з німецької мови; нвн. Speiche «спиця (колеса)» споріднене з дісл. spīk(г) «цвях», лит. speigliai «колючки», дінд. sphyañ «тріска», лат. spīca «колос», spīna «колючка». — Онышкевич Исслед. п. яз. 248; Шелудько 47; Brückner 510;

SJP VIII 1164; SW VI 355, 356; Kluge—Mitzka 722. — Пор. **спріса**.

[сприхний] «швидкий, рухливий» ВеЛ; — запозичення з польської мови; п. ст. *sprychny* «жвавий, проворний, спритний; швидкий, прудкий, бистрий» загальноприйнятого пояснення не має; розглядається як запозичення з німецької мови (Brückner 510); припускається зв'язок з гіпотетичним *pruch, звуконаслідувального походження, і змішування з іменником *spryt* «спритність, проворність» (SW V 9, VI 355, 356).

сприча́ця — див. **спреча́тися**.

[спрічки] «судороги, корчі (конвульсії)» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з *пруча́тися*.

[спріщити] «невміло, недоладно зробити (спекти, зварити, пошити) Па; з'їсти, знищити Ме; відморозити ЛексПол», **[спріщитись]** «померти, скапуститися, залякнути» ЛексПол; — неясне; можливо, (в частині значень) пов'язане з п. **[spryszczyc]** «насмажити; спекти», **[spryszczac, spryszczec]** «тс.».

сприяти, сприя́ти, сприя́тливий — див. **прияти**.

[спрічатися] «сперечатися, сваритися, лаятися» ДзУЗЛП, **[спрічатися, спрічатися, прічатися]** «тс.», **[спрічка]** «суперечка, сварка», **[спрічний]** «сварливий», **[спрічний]** «тс.» тж; — запозичення зі словацької мови; слц. *spríečit' sa* «не послухатися», *[spríčas s'e]* «сперечатися» відповідає укр. *спереча́тися*. — Дзендзелівський УЗЛП 163. — Див. ще **перэка**. — Пор. **спреча́тися**.

[спрво́ла] (присл.) «повільно» Нед; — очевидно, результат контамінації прислівників *спрокво́ла* «не поспішаючи, повільно; поступово» і **[спрво́ло́ка]** «повільно, протяжно» (див.).

[спрво́ло́ка] (присл.) «повільно, протяжно»; — очевидно, результат злиття применника з та іменника *проволо́ка* «затримка, зволікання» або виразу з *проволо́ком* «повагом, повільно». — Див. ще **волокті, з³**.

спрокво́ла, спрокво́лу — див. **кво́ли**.

[спрокудити] «розбестити; розпаскудити, привчити до поганої звички» Нед, **[спрокудитися]** «дуже захотіти», **[спропудитися]** «тс.» тж, **[спрукудитися]** «розгніватися» Корз; — р. **[прокудить]** «пустувати, бешкетувати», бр. **пракудзіць** «тс.; жартувати», **спракудзіць** «попустувати; навитворяти; напустувати; зробити шкоду, накоїти шкоди; надокучити, набриднути», **пракудя** «пустун, бешкетник (про чоловіка); пустунка, бешкетниця (про жінку)», п. **[przekudzić]** «псувати; набридати», болг. **кудя** «лаю, огуджую», заст. **прокудя** «погана звичка», м. **прокуди** «привчає до поганої звички, розбещує», схв. **кудити** «гудити, зводити наклеп», слн. **kúdití** «лаяти, гудити», стсл. **прокоудити** «знищити, пошкодити; зганьбити, осквернити», **коудити** «гудити, злословити»; — псл. **prokuditi** «огудити», похідне від **kuditi** «гудити»; — споріднене з гр. **κιδάω** «огуджую», можливо, також з дінд. **kutsáyati** «гудить», р. **кудэ́сник, чудо**. — Фасмер III 374; Откупшиков 132; Machek ESJČ 304; БЕР III 77; Bern. I 637—638. — Пор. **чудо**.

спропудити — див. **спудати**.

[спростати] «справитися; дати собі раду з кимсь, чимсь; побороти» О; — запозичення з польської мови; п. **sprostac** «справитися; подолати; не поступитися; зрівнятися, вирівняти» пов'язане з **prosty** «прямий; простий; нескладний; рівний». — Онышкевич Исслед. п. яз. 248; SW VI 353, VII 988. — Див. ще **простій**.

[спростіти] «простити, пробачити; спокутувати (провину) Нед, Куз; запросити, зібрати Куз»; — результат контамінації дієслів *спросіти* «запросити, скликати» і *простіти* «пробачити». — Див. ще **просіти, простіти**.

спружі́на, спру́жка, спружі́стий, спру́жувати — див. **пруг**.

спру́знутися «спотикнутися» Мо; — неясне; можливо, пов'язане зі *спорснүти* «зісковзнути, не втриматися».

спрут (зоол.) «восьминіг, Octopus Lam.»; — бр. *спрут*; — запозичення з

російської мови; р. *спрут* «тс.» (із середини XIX ст.) етимологічно неясне; зіставлення з англ. *sprat* «кілька» (Черних II 195) викликає сумнів.

[**спрягнути**] «вистрибнути, вискочити; виприснути»; — очевидно, результат контамінації слів [*прігнути*] «підстрибнути» і [*прядати*] «стрибати». — Див. ще **прігати, прядати**.

[**спрязьми**] «огорожа з гілок або дранок, переплетених вертикально» О; — очевидно, пов'язане зі *спрягати* «пов'язувати, з'єднувати». — Див. ще **прягті**¹.

спрянути¹ — див. **прятати**.

спрянути² — див. **прядати**.

[**спрят**] «спритність, вправність» Нед, [*спрятний*] «спритний, вправний» Нед; — очевидно, видозмінене запозичення з польської мови; п. [*spręty*] «спритність, меткість, моторність» пов'язане зі *спрут* «тс.», видозміненим фонетично, можливо, під впливом синонімічного прикметника *prędky* «швидкий, прудкий», якому відповідає укр. *прудкий*. — SW VI 350. — Див. ще **сприт**. — Пор. **пруд**.

спуг — див. **спу́за**.

спуд (заст.) «потайник, схованка, сховище»; — р. *спуд* «тс.», др. *спудъ* «посудина; міра збіжжя», п. ст. *sprađ*, *szprađ* «тс.», ч. ст. *srouđ* «корець (міра сипких тіл)», схв. *spruđ*, слн. [*spōđ*] «відро», стсл. **спждъ**; — можливо, псл. [*spōđъ*]; — найбільш імовірним здається давнє походження від герм. *spann із субституцією довгого герм. **-nn** сполученням **-nd** у слов'янських мовах; пор. снн. *srap*, *-nnes* «дерев'яне відро, міра рідких і сипких тіл», дісл. *srapn*, дат. *srand* «відро», пов'язані з нвн. *spīp* «плести», спорідненим з псл. *peŕti*, *рьрѣ* «п'ясти, пну» (Matzenauer 77; Persson Beitr. 413—414, 588; Petersson KZ 47, 270). — Фасмер—Трубачев III 739; Трубачев КСИС 25, 103; Преобр. II 367; Brückner 508; Machek ESJČ 371; Mikl. EW 318; Kluge—Mitzka 719, 727. — Див. ще **п'ядь, п'ясті**.

[**спудати**] «перевести, змарнувати» (у виразі [*с. свій вік*] «прожити») Нед,

[*спропудити*] «прожити» О; — очевидно, видозмінене запозичення з польської мови; п. *spędzać* «проводити (час); зганяти» є похідним від *prędzić* «гнати», якому відповідає укр. *пудити* «лякати, гнати». — О II 245. — Див. ще **пудити**.

спудей (заст.) «учень бурси та інших духовних навчальних закладів; назва учнів середніх і молодших класів Київської академії; [учень Нед], [*спудея*] «учень» Пi; — запозичення з грецької мови; гр. *σπουδαῖος* «старанний, порядний, чесний» є похідним від *σπουδή* «навчання, вивчення; старанність; прагнення; поспіх», пов'язаного з *σπεύδω* «старанно працюю, настійно домагаюся, турбуюся, поспішаю», яке зближується з лит. *spráusti* (<*spraud-ti) «тиснути, давити», *spūdėti* «бути стиснутим; старатися; мучитися; силкуватися»; запропоноване Брюкнером пов'язання балтійських і грецьких слів з праслов'янським за походженням п. ст. *sprađ* «корець (міра збіжжя)» потребує додаткової аргументації. — Пономарів Мовозн. 1973/5, 63; Нед 911; Brückner 508; Frisk II 765.

[**спудзянка**] «пухка земля» ВеНЗн, [*спурдзянка*] «тс.» тж; — очевидно, пов'язане з [*спудза*] «попіл; сміття з попелом». — Див. ще **спу́за**.

[**спу́за**] «гарячий попіл з жаром, жар, попіл; сажа Шух; залишене на полі вогнище, попіл, що затвердів після дощу Доп. УЖДУ IV», [*спуда*] «присок, попіл з сажею; попіл з вогнем; виснажене поле» О, [*спурза*] «тс.» О, [*спуз*] «попіл; попіл з жаром, присок», [*спуг*] «тс.» Нед, [*спудза*] «тс.; сміття з попелом, попіл, з якого змито луг Доп. УЖДУ IV», [*спудзәрь*] «ожіль для поправлення вогню» тж, [*спузәрь*] «тс.» тж, [*спуженик*] «вівсяна паляниця» О, [*спузәр*] «пастух, в обов'язки якого входить підтримувати вогонь, заготовляти дрова, носити воду», [*спудзівнік*] «ожіль» Доп. УЖДУ IV, [*спудзянік*] «коржик, печений на попелі; чоловік, що любить сидіти біля затопленої печі» тж, [*спудзянка*] «вівця, вовна якої має колір попелу; назва вівці» тж, [*спузавіти*] «змар-

нити» Нед; — запозичення зі східнороманських мов; рум. *spúžă* «гарячий попіл з жаром; попіл», [spudză], молд. *спу́зэ* «тс.» походять від лат. *spodium* «попіл; металевий шлак, окалина», яке зводиться до гр. *σποδία* «попіл», *σπόδιον* «металевий шлак», пов'язаних із *σποδος* «тліючий попіл; пил, порошок, пісок», етимологічно нез'ясованих. — Дзендзелівський Доп. УЖДУ IV 58, 59, 108, 109; Орос Доп. УЖДУ II 75; Scheludko 142; Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 139; Vrabie Romanoslavica 14, 172; Vincenz 10; СДЕЛМ 396; Bréal MSL 15, 343; DLRM 793; Pușcariu 149; Frisk II 771.

[**спулити**] «поцупити, украсти» Чаб, Си; — афективне утворення.

спурдзянка — див. **спудзянка**.

спурт «різке збільшення швидкості під час спортивного змагання»; — р. бр. болг. *спурт*, п. ч. вл. *spurt*, слц. *špurt*, слн. *spúrt* «тс.»; — запозичення з англійської мови; англ. *spurt* «спурт; ривок, кидок, стрибок», очевидно, тожне з *spurt* «струмінь», пов'язаним з сангл. *sprutten* «пускати ростки», дангл. *sprytta* «тс.», спорідненим з двн. *sprūtan* «бризкати», нвн. *spritzen* «тс.». — CIC² 784; СРЯ IV 234; ТСБМ V 1, 282; Sł. wyr. obcych 698; Holub—Lyer 449; РЧДБЕ 684; Klein 1498.

спуст «міра ємності в три відра (горілки)»; — похідне утворення від *спустити*, очевидно, в значенні «перегнати»; в такому разі первісно означало кількість горілки, одержуваної за одну варку. — Винник 114. — Див. ще **пустити**. — Пор. **пукати**.

спуховий, спуховистий, спуховато, спухово — див. **споховастий**.

[**сп'юх**] (бот.) «блекота чорна, *Hyoscyamus niger* L. Нед; конюшина польова, котики, *Trifolium arvense* L. Мак», [*сп'ячка*] «блекота чорна» Нед, [*сп'ячник*] «пухівка вузьколиста, *Eriophorum angustifolium* L. (Roth.)», [*сплючка*] (вид конюшини) Корз; — назви, пов'язані зі *спати*; зумовлені сильними отруйними властивостями відповідних рослин. — Шамота 140; Словн. бот. 58;

Лік. росл. 44—45; Нейштадт 368—369. — Див. ще **спати**.

сп'яліти, сп'ялітися — див. **п'яло**.

[**сп'ятити**] «поцупити, украсти»; — неясне; можливо, афективне утворення.

[**сп'ятка**] «путо, бабка (надкопитний суглоб у коня)» Нед, Куз, [*сп'ятковий*] (у сполученні *сп'яткова кість* «кутова кістка, кістка надкопитного суглоба у коня») Нед; — очевидно, залишок псл. *сърѣтъка «путо», пов'язаного чергуванням голосних з *рѣто* «тс.»; споріднене також з *п'ятка* «задня частина ступні», *п'ята* «тс.»; опорна частина чого-небудь, іноді місце з'єднання з чимсь» (псл. *рѣта*). — Див. ще **путо, п'ята**.

[**сралька**] (бот.) «сорт простої сливи, *Prunus insititia* variet.» ВеНЗн, [*сральки* (мн.) ВеБ, *сральюха* Мак, *срулі* (мн.) ВеБ, *сруля* ВеБ] «тс.»; — п. ч. [sralka] «сорт дрібних слив»; — пов'язане зі *срати* «випорожнятися»; назва зумовлена, очевидно, проносними властивостями плодів; як семантичні паралелі пор. [*дрисливець*] «*Prunus insititia* variet.», [*дрисливіки, дрислянки, дристулі*] «тс.», [*дриснуля*] «слива-скороспілка», [*дрисливіка, дрислявка*] «тс.». — SW VI 370; Machek ESJČ 571; Jm. rostl. 112. — Див. ще **срати**.

срам «сором», *срам*, [срама́] «ганебна справа», *срамнік*, [срама́нік] Чаб, [срамо́вище] Нед, *срамо́висько, срамо́вище, срамота́, срамо́та, срамо́тниця, срамо́тний, [срамо́тній]* Куз, *сра́мний* СУМ, Нед, *срама́нющий, [срамо́тний]* Чаб, *сраміти, срамітися, сраміти, срамітися*; — р. *срам*, [сра́м], бр. [сра́м, срама́нік], др. *срамъ* «сором, ганьба; образа, паплюження»; — запозичення з церковнослов'янської мови; цел. стсл. *срамъ* «сором» відповідає укр. *со́ром*. — Черных II 196; Фасмер III 739; Преобр. II 368—369; Мейе ОЯ 56. — Див. ще **со́ром**.

срати (*серу́*), *сра́ка, сра́льня* «убиральня», *сратва́, сратво́, сраття́, срач* «убиральня», *сра́чка* «понос», [*вісерка*] «груша або яблуна, що виросла з проковтнутої і потім виділеної насінини»,

[вїсранка] «тс.» Я, [засѣра] «неохайна людина», засранець Я; — р. срать, с(е)рѹ, бр. сраць, срака, п. srać, sioreę, ч. sráti, seru, слц. srat', serú, вл. srać, seru, нл. sraś, seru, болг. сера́, схв. сра́-ти, сѣрѣм, слн. sráti, sérgem; — псл. sbrati, serq; — очевидно, споріднене з лтс. sāgnī (мн.) «покидьки, бруд», ав. sairya- «гній, кал», перс. sargīn «тс.», дінд. śárdhatē «випускає газу» і більш віддаленими гр. σμῶρ (род. в. σμωτός) «кал, нечистоти, бруд», дісл. skarn «гній, добриво», нн. scharn «гній, кал», лат. sū-cerda «свинячий кал», хет. šak-(k)ar (род. в. šaknaš) «бруд», дінд. ара-skaraḥ «екскременти», псл. skarędъ (skarędъ, skaręda), укр. [шкáред] «негідь, мерзота»; іє. *(s)ker(d-) «випорожнятися; кал»; менш обґрунтованим є зіставлення з дінд. sárati «тече», saráḥ «рідкий», лат. serum «сироватка; водяниста рідина», іє. *ser- (Младенов 578; Zubaty LF 28, 31; Machek ESJČ 571—572; Holub—Lyer 449; Būga RR II 586). — Фасмер III 633—634, 720, 740; Brückner 510—511, 519; Holub—Kop. 370; Schuster-Šewc 1347—1348; Skok III 315; Mikl. EW 292; Meillet MSL 14, 378; Trautmann 303; Mühl.—Endz. III 806—807; Jóhannesson 842—843; Walde—Hofm. II 133—134; Sturtevant Language 12, 181—183; Friedrich HW 176; Persson Beitr. 167, 656; Zupitza KZ 36, 64; Pokorny 947—948. — Пор. **скарідь**.

срѣбро «срѣбло», [срѣбло, ребло Кур] «тс.», [срѣбрáний] Нед, Пі, [срѣбрїс-тий], ст. срѣбра (род. в., 1415), срѣбръ-наа «срѣбна» (1462); — запозичення з польської мови; п. srebro відповідає укр. **срѣбло** (див.).

срѣм'я — див. **стрѣм'я**.

срѣбло, [стрѣбло] Нед, заст. **серебрó**, [срѣбелце] О, [срѣбѣльник] «майстер срѣбних справ» Нед, **срѣблїльник**, **срѣблїна** «срѣбляста цятка, нитка», **срѣбляк** «срѣбний карбованець», **срѣблянік** «тс.» СУМ, Нед, **срѣбляр** «ювелір», **срѣбник** «срѣбний карбованець», **срѣбняк** «тс.», [срѣбро, стрѣбло], **срѣберний**, **срѣблений**, [срѣблий] О, **срѣблїльний**, **срѣб-**

лїстий, **срѣблявий**, **срѣбляній**, **срѣблястий**, **срѣбнастий**, **срѣбний**, [стрѣб-ний] Нед, [срѣбнястий, срѣберний, срѣбрїстий Куз, срѣбряній СУМ, Нед, срѣб'яний, стрѣберний ВеУг, стрѣбний, срѣмний Нед], **срѣблїти**, **срѣблїти**, [срѣбнїти], **срѣбнїти**, **безсрѣбник**, [по-срѣбрїти] Куз; — р. **серебрó**, бр. **серабрó**, др. **сѣребро**, **срѣбро**, **сребро**, п. srebro, ч. stříbro, слц. striebro, [srebro, stréblo, striablo], вл. slèbro, нл. slobro, [sroblo, slabro, srèbto], полаб. srebrú, болг. **серебрó**, м. **сребро**, схв. **срѣбро**, слн. srebró, стсл. **сѣребро**, **сѣревро**; — псл. [srebro] (пд.), *[serbro] (пн.-зах.); — походження остаточно не з'ясоване; найвірогідніше, давня регіональна (на відміну від іє. *arǵ- «срѣбло») міграційна назва, паралельна до лит. sidābras «срѣбло», лтс. sidrabs, sudrabs, sudarbs, прус. sirablan (зн. в.) і гот. silubg, двн. silbar, silabar, дангл. seolfog, siolofr, дфриз. sēlover, дісл. silfr, франк. снідерл. англ. шв. silver, свн. нвн. Silber «тс.», що всі разом найчастіше тлумачаться як давнє слов'яно-балто-германське запозичення з якоїсь східної мови; у зв'язку з цим зіставляються з Σίβρος «срѣбляна річка» в Лікїї (Фасмер III 606), з баскійським zillar «срѣбло», zirar, zilhar, zidar «тс.» (Tovar Indo-European and Indo-Europeans 1970, 271—272) та ар. ṣarīf «срѣбло», хауса aḣuřfa «тс.», лідійським Σίβρω «у срѣбляній річці», що зближуються далі з картвельським *weřc̣x̣l- (*veřc̣hl) «срѣбло», яке пов'язується з ак. parzillu «залізо» (Иванов Сл. и балк. языкозн. 1977, 22, 26, 27; Гамкрелідзе—Иванов 713); як джерело слов'янських, балтійських і германських назв срѣбла реконструюється також індоарійський топонім *s'ub(h)gi ара (Σίβρίατα), букв. «світла вода» (Трубачев Вост.-сл. и общ. языкозн. 99—102); заслуговує на увагу виведення цих назв від шумер. *siraq «мідь», zabaq «бронза» (Мосенкіс, Культура давнього Середземномор'я і походження терміна **срѣбло**, К., 1995, 9—12); варіантні слов'янські,

балтійські і германські форми пояснюються можливими контактами з понтійсько-анатолійським архетипом *subau-ro- «блискучий» (Будимир Грци и пеласги 1950, 23; Сл. філологія II 113—114, 135); висловлюється також думка про запозичення з ак. (ассир.) ṣaḡru «очищене срібло», пов'язаного з ṣaḡāru «очищати; плавити (руду), виплавляти (метал)», ṣaḡgaru «золотар», гебр. ṣāḡāḥ «він очистив, виплавив», ṣōḡēḥ «золотар, срібляр», араб.-сир. ṣḡar «він очистив, виплавив», ар. ṣaḡf «чисте, бездомішкове (вино)» (Klein 1445; Kluge—Mitzka 708); припущення про запозичення германських форм із слов'янських мов (Uhlenbeck PBrV 20, 37—38, 43, 44; Преобр. II 278—279; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 180—181) недостатньо обґрунтоване, як і зіставлення лит. sidābras «срібло» з етимологічно неясним гр. σίδηρος «залізо» і виведення з нього германських і слов'янських форм (Mikkola Balt. u. Slav. 41). — Фасмер—Трубачев III 606—607; Черных II 156; Ляпунов ИОРЯС 29, 87; Brückner 511; Holub—Lyer 455; Machek ESJČ 587; Schuster-Sewc 1312—1313; Младенов 605; Skok III 318—319; Rudnicki Prast. II 81; ZVSZ 432; Мейе ОЯ 408; Meillet BSL 24, 138; Mikl. EW 336; Būga RR II 563, 564; Mühl.—Endz. III 835, 1113; Karulis II 318—319; Эндзелин ИОРЯС 13/4, 179; Feist 421; Jóhannesson 1152; Гамк-релидзе—Иванов 713.

[срoгий] «строгий, суворий, серйозний» Нед, **[срoгий (срoгий)]** «великий, дуже великий, сильно розвинутий» ВеЗа, **[срoгий]** «строгий, страшний, жахливий, жорстокий» Пі; — запозичення з польської мови; п. srogі «жорстокий, лютий; суворий, строгий, великий, сильний, величезний» (звідки, можливо, походить р. стрoгий, укр. стрoгий) остаточно не з'ясоване; пов'язується з р.-цсл. **срагъ** «страшний, жахливий» і реконструюється сумнівне (з огляду на відсутність повноголосної форми *sorog-) псл. *sorg-, що далі зіставляється з лит.

sergu «нездужаю», sarginti «викликати хворобу», лтс. sērga «хвороба», ірл. serg «тс.», sergaim «сохну» (Brückner 511); зближується зі *стерегті, стoрож* (Шахматов Очерк 155), п. *strog-, *strzeg-, (ст.) strzegać «охороняти, пильнувати; чатувати» (SW VI 373, 455, 474, 475). — Фасмер—Трубачев III 779—780; Преобр. II 383—384. — Пор. **стерегті, стрoгий**.

[сромoга] «срамота» Бі, **[сромoтний]** Нед; — бр. **[сромoтний]**; — запозичення з польської мови; п. sromota «сором» є похідним від srom «тс.», що відповідає укр. *сoром* (див.). — Richardt 100. — Пор. **срам**.

ссати, **[сисати]** «ссати», **[ссанути]** «тс.; приссати» Нед, **[сцати]** «ссати», **[сисавка]** «підсисна труба» Нед, **[сисак]** «мундштук; сосун», **[сисальце]** «сосучий пристрій» Нед, **[сисулька]** «льодяна бурулька» Ник, **[сисун]** «сосун», **[сисунча]**, **сoска**, **сoсoк**, **сoсoчок**, **[сoсулька]** «льодяна бурулька» Ник, **[сoсуля]** «тс.» тж, **сoсун**, **сoсунeць**, **[ссавень]** «сосок» Нед, **ссавeць**, **ссавці**, **[ссач]** «ссавець» Нед, **[ссисак]** «промокальний папір» Куз, **[ссoчка]** «сосок» Нед, **[сисальний]** Нед, **всисний**, **насoс**, **підсoс**, **підсисний**, **[пописцяти]** «поссати», **присoс**, **присoсок**, **присисний**, **присосний**; — р. **сoсать**, **[ссать]**, бр. **ссаць**, др. **съсати**, п. ssać, ч. (s)sáti, слц. sat', полаб. sasē «ссе», sas/sos «сосок», болг. **[сисам]**, м. **[сица]**, схв. **сїсати**, (заст.) **сāти**, слн. sesáti, стсл. **съсати**; — псл. sьsati «ссати, смоктати»; — очевидно, через посередництво форми *sьpsati (<*sup-sati) утворене від звуконаслідувального вигуку іє. *su- (*sū-) подібно до дінд. sūpaḥ «юшка, суп» (< іє. *sūr-), дісл. sūpa «пити сьорбаючи», дангл. sūrap, двн. sūfan «тс.», снн. снідерл. sūrep, нвн. saufep «пити, пиячити», свн. sūfep «їсти, черпаючи ложкою», що продовжують іє. *sūb-, і більш віддалених утворень з основами, розширеними рефlekсами індоєвропейських задньопіднебінних, як у лтс. sūkt «ссати», кімр. sugno, лат. sūgere «тс.», -sūga (у

sanguisūga «кровопивця»), sūcus «сік», дісл. sūga «ссати», свн. снн. sūgen, двн. дангл. sūgan «тс.»; менш обґрунтоване тлумачення другого -s- у слов'янських формах як результату палаталізації (Pedersen IF 5, 61). — Фасмер III 725—726; Преобр. II 360; Шахматов Очерк 251; Brückner 511—512; Machek ESJČ 538; Olesch 937—938, 1059—1060; Младенов 581; Skok III 244; Мейе ОЯ 25; Meillet Études 222; Moszyński PZJP 222; Mikl. EW 334—335; ZVSZ 431; Kluge—Mitzka 627; Zupitza GG 29; Klein 1537, 1543; Ernout—Meillet 1172—1173; Walde—Hofm. II 622; Kořínek 214—215; Pokopny 912—913. — Пор. суслик².

[ссéбний] «озлоблений, розлючений, підступний; безсовісний» Нед; — очевидно, пов'язане з себе́; пор. [збесéбити-ся] «вийти з себе». — Див. ще се́бе.

стабільний, стабілізаторний, стабілізований, стабілізувати, стабілізатор, стабілізація; — р. стабільний, бр. стабільны, п. вл. stabilny, ч. stabilní, слц. stabilný, болг. стабілен, м. стабилен, схв. стабілан, слн. stabílen; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. stabil, англ. stabile, фр. stable зводяться до лат. stabilis «який міцно стоїть на ногах; постійний, сталий, незмінний», пов'язаного з дієсловом stare «стояти; тривати, залишатися, зберігатися», спорідненим з псл. stati «стати; відбутися», укр. ста́ти «тс.». — СІС² 784; ССРЛЯ 14, 689; ТСБМ V/1, 294; Koraliński 911—912; Sł. wyr. obcych 699; Holub—Lyer 449; РЧДБЕ 684; Вујаклија 902; Klein 1501, 1506; Dauzat 682; Walde—Hofm. II 584, 596—599. — Див. ще ста́ти.

став¹ «водоймище з непроточною водою; місце розлиття річки перед затою», ставі́дло «місце, де був ставок», стави́ще «тс.», [ставе́ць] «ставок» Чаб, [ставина] «тс.» Пі, [ставове́] «плата за став» Нед; ставо́к, [ста́вщина] (іст.) «плата за ловіння риби в ставу» Г, Нед, [розста́вити] «спустити воду (зі ставка)» Нед; — р. [став] «став; льодостав», бр. стаў «став», ставо́к, п.

нл. ст. staw «тс.»; — псл. [stavъ] «місце, де зупинилась (стала) вода», пов'язане з stati «стати». — Фасмер III 742; Brückner 514—515; Machek ESJČ 575; Karulis II 290—291. — Див. ще ста́ти.

[став²] «суглоб» ВеЗа, [ставе́ць] «тс.» Нед, [ста́вчики] (мн.) «фаланги, суглоби (особливо пальця)» Нед, [ставча́тий] «членистий; суглобистий» Нед; — р. су́став «суглоб» (< цсл. сжсставъ), бр. су́стаў, п. вл. нл. staw «тс.», ч. ст. мор. stav «тс.; кісточка, щиколотка», слц. stavec «суглоб», болг. ста́ва «тс.», р.-цсл. ста́въ «тс., член; з'єднання», сьс́ставъ «суглоб, зчленування»; — псл. stavъ «зчленування; з'єднання; суглоб», sqstavъ «тс.», пов'язане з дієсловом staviti «ставити», stati «стояти». — Фасмер III 742, 810; Brückner 514—515; Machek ESJČ 575; Schuster-Sewc 1357—1358; ZVSZ 407. — Див. ще ста́вити, ста́ти.

ста́вання — див. ста́я².

става́ти — див. ста́ти.

[ставе́ць] «колінце стебел жита й пшениці» О, [стави́ць] «тс.» О; — запозичення зі словацької мови; слц. stavec «колінце стебел злакових і трав; суглоб» споріднене з укр. [став] «суглоб». — О II 247. — Див. ще став².

ста́вити, ста́витися, ста́вляти СУМ, Нед, [став] «сустав, суглоб» Горб, [ста́ва] «постава» Нед, ставе́ць (заст.) «великий церковний свічник; дерев'яна тарілка; циліндрична форма для випікання пасок, конусоподібна купа дров для випалювання вугілля; [підставка, основа для підпори Нед; пеньок, на якому клепають косу О]», [стави́ця] «западня, пастка» Нед, ста́вка, ста́вленець, ста́вленник, ста́влення, ста́вник «великий свічник, велика свічка», ставні́к «ставний невід, рибальська сітка», [ставні́ці] (мн.) «нижні снопи довкола копиці» О, [ста́вни́ця] «стайня Г, Нед; поміст для мерця Чаб», [ста́вні] (мн.) «щити в греблі ставка для затримання води» Л, [ставня́] «кілки під стінами в льохах», [ставо́к] «кладка з 10 снопів Л, ЛексПол; основа рамочної

борони ЛексПол», *ставній*, *ста́вма*, *безпідста́вний*, *вста́вка*, *вставній*, *виста́ва*, *ві́ставка*, *виставній*, *відста́вка*, *відставник*, *відставній*, *доста́вка*, *заста́вити*, *заставля́ти*, [за́став] «застава», *заста́ва*, [за́става] «пастка на звіра», *за́ставка*, *заставна́* (юр.), *заста́вник*, [за́ставні] «віконниці» Я, [заста́вщик] «митник, що стояв на проїзних дорогах, на пограниччі» Я, *застави́на* «застава», *заста́вний*, [заставні́чий] (у виразі з *у́ряд* «ломбард») Ж, *зіста́вити*, *заста́вити*, *наставля́ти*, [наста́в] «влада» Ж, [наста́в] «настанова» Ж, [наста́вка] «надставка» Ж, *наста́вник*, *наста́вництво*, [наста́вничий] «наставницький» Ж, *надста́вка*, *оста́вити*, *обста́ва* «обстановка», *обста́вина*, [переста́вка] «сіть для ловіння перепелів», *перезаста́ва*, *підста́ва*, [підста́вина] «основа» Нед, *підста́вка* СУМ, Нед, [підста́вник] «свічник» Нед, [підста́вці] «тс.» Куз, *підставній*, *поставля́ти*, *постав* «пара млинових жорен; сувій», *постава*, *поставе́ць*, *поставка*, [поставка] «полиця» Нед, *поставник*, *поставній*, *представля́ти*, *представник*, *представництво*, *при́став* (з р.), [приста́ва] «наглядач Г; поставка Нед», *приста́вка*, [при́ставка] «полиця» Нед, [при́ставок] «вид великої посудини» Нед, *сустав*, [суста́вник] «складова частина» Нед, *уста́в*, *у́ставка*, *уста́вний*; — р. *ста́вить*, бр. *ста́виць*, *стаўля́ць*, др. *ставити*, п. вл. *stawić*, ч. *staviti*, слц. *stavit'*, нл. *stawiś*, *stawjaś*, полаб. *stóvĕt*, болг. *ста́вя*, м. *стави*, *става*, схв. *ста́вити*, слн. *stáviti*, стсл. **СТАВИТИ**; — псл. *staviti* (*stavĕti*), каузатив до *stati* «стати»; — споріднене з лит. *stovėti* «стояти», лтс. *stāvĕt*, гот. *stōjan* «направляти», дангл. *stōwian* «утримувати», двн. свн. *stouwen* «керувати, зупиняти, осаджувати», снн. *снідерл*. гол. *stouwen* «загачувати, затримувати», нвн. *stauen* «тс.», англ. *stow* «прибирати, складати», гр. *στώ* «піднімаю нагору», *σταυρός* «кілок», лат. *-staurāre* (у словах *restaurāre* «віднов-

лювати», *instaurāre* «тс., поновлювати, повторювати; влаштовувати, робити»), що зводяться до каузатива іє. **stāu-* (**sthāu-*, **sthū-*, **stū-*), пов'язаного з **stā-* (**sthā-*) «стояти, знаходитися, перебувати; стати». — Фасмер III 742; Преобр. II 374—377; Machek ESJČ 575—576; Skok III 330—331; ZVSZ 406—407; Мейе ОЯ 163; Mikl. EW 319; Trautmann 283—284; Būga RR II 592; Karulis II 289—290; Mühl.—Endz. III 1053; Kluge—Mitzka 741; Klein 1520; Feist 455; Holthausen AeWb 324; Walde—Hofm. I 705—706; Persson Beitr. 713; Neumann KZ 77, 79; Pokorny 1008. — Див. ще **ста́ти**.

ста́вка (військ.) «орган верховного головнокомандування на чолі з головнокомандуючим, штаб головнокомандуючого»; — бр. *стаўка* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *ста́вка* «тс.; (іст.) похідний намет, який ставили для старшого воєначальника» пов'язане з дієсловом *ста́вить* «розташовувати, ставити», якому відповідає укр. *ста́вити* «тс.». — СУМ IX 633; ССРЛЯ 14, 697—698. — Див. ще **ста́ти**.

ставри́да (іхт.) «морська промислова риба ряду окунеподібних, *Trachurus*», *ставри́дка*; — р. *ставри́да*, бр. *стаўры́да*, ч. *stavrida* «тс.»; — очевидно, запозичення з діалектів грецької мови; пор. гр. *σταυρός* «хрест; кіл; (нгр.) морська зірка». — Мотузенко Морская рыболовецкая терминология сев.-зап. Причерноморья (АКД), 14. — Див. ще **ставропі́гія**.

ставропі́гія (церк.) «монастир, безпосередньо підпорядкований патріархові або синоду», *ставропігіа́льний*, ст. *ставропі́гія* «кр(с)та въдружение» (1627); — р. болг. *ставропі́гия*, бр. *стаўрапі́гія*, п. *staurópigia*, ст. *staurópigium*, ч. *staurópigie*; — запозичення з візантійсько-грецької мови; віз.-гр. *σταυροπίγια* утворено з основ іменника *σταυρός* «хрест; стовп», спорідненого з дісл. *staurr* «стовп», лит. *stovėti* «стояти», псл. *staviti* «ставити», і дієслова *πύτυμι* «скріплюю, застромляю», споріднено-

го з лат. *rango* «скріплюю, складаю», гот. *fahan* «ловити, хапати», днв. *fāhan* «тс.». — Булыка 306; Sł. wug. obcuch 701; Frisk II 526—527, 778, 800. — Див. ще **пагінація**, **пакт**, **ста́ти**.

стагна́ція «застій у виробництві, торгівлі; застій крові у венах»; — р. болг. *стагна́ция*, бр. *стагна́цыя*, п. *stagnacja*, ч. *stagnace*, слц. *stagnácia*, вл. *stagnacija*, м. схв. *стагна́ција*, слн. *stagnacija*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Stagnation*, фр. *stagnation*, нлат. *stagnatio* зводяться до лат. *stagnāre* «зупиняти, робити стоячим», похідного від *stagnum* «озеро; стояча вода, калюжа», очевидно, спорідненого з гр. *σταγών* «крапля», *στάζω* «капаю». — СІС² 784; Лехин—Петров 612; ТСБМ V/1, 296; Sł. wug. obcuch 699; Holub—Lyer 450; РЧДБЕ 685; Вуяклија 903; Gr. Fwb. 720; Dauzat 682; Klein 1502; Walde—Hofm. II 584—585. — Див. ще **сталагміт**.

[стад] «політ, переліт» Нед; — неясне.

стадіо́н, *ста́дія* (іст.) «місце для спортивних змагань у стародавніх греків», ст. *стадіо́нъ* «гони (міра відстані)...; плаць до заводу або до гонитвы» (1627); — р. м. *стадио́н*, бр. *стадыён*, п. вл. *stadion*, ч. *stadión*, слц. *štadión*, болг. *стадио́н*, схв. *стадион*, *стадиџн*, слн. *stadión*, *štadión*; — запозичення з грецької мови; гр. *στάδιον* «арена, місце для змагання (в Олімпії довжиною в один стадій); стадій (одиниця виміру віддалі, що дорівнює 184,97 м)» єдиного пояснення не має; найчастіше розглядається як результат давньої народноетимологічної видозміни назви *σπάδιον* «арена, іподром; розтягнуте у довжину», похідної від дієслова *σπάω* «втягаю», спорідненого з псл. *spēti* «рости (добре, сильно), досягати, спіти; діставати, досягати», укр. *спіти*, під впливом гр. *στάδιος* «стійкий, нерухолий, стоячий, міцний», генетично пов'язаного з *ἵστημι* «ставлю; розміщую; стою», спорідненим з псл. *statī* «стати», укр. *ста́ти*. — СІС² 785; Коваль 175; Чер-

ных II 197; Kopaliński 912; Sł. wug. obcuch 699; Holub—Lyer 449; РЧДБЕ 685; Вуяклија 903; Frisk II 773. — Див. ще **спіти**, **ста́ти**.

ста́дія¹ «певний ступінь (етап) у житті, розвитку», *стадіа́льний*, *стаді́йний*; — р. *ста́дия*, бр. *ста́дыя* «стадія», п. ч. *stadium*, слц. *štadium* (з уг.), вл. *stadij*, болг. *ста́дий*, м. *стадиј*, *стадиум*, схв. *ста́дїј*, *ста́дија*, *ста́дијум*, слн. *stadij*, *štadij*; — очевидно, результат семантичної видозміни слова *ста́дія* (заст.) «міра віддалі». — СІС² 785; ССРЛЯ 14, 701; Kopaliński 912; Sł. wug. obcuch 674; Holub—Lyer 449; Вуяклија 903; РЧДБЕ 685. — Див. ще **ста́дія**².

ста́дія² (заст.) «старовинна одиниця виміру віддалей, що дорівнює приблизно 180—230 м», *ста́дії* (заст.) «тс.», ст. *ста́дії* (1627); — р. *ста́дий*, (заст.) *ста́дія*, бр. *ста́дый*, др. *стадие* «стадія, шляхова міра», болг. (кн.) *ста́дия* «міра віддалі близько 200 м», схв. *ста́диј*, слн. *stadij*, стсл. **ста́дини** «тс. (у давніх греків)»; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; лат. *stadium* «стадій олімпійський (грецька міра віддалі у 185 м)» походить від гр. *στάδιον* «стадій (одиниця виміру віддалі, що дорівнює 184,97 м)», первісно, очевидно, «місце для спортивних змагань». — СІС² 785; ССРЛЯ 14, 701; РЧДБЕ 685; Frisk II 773. — Див. ще **стадіо́н**.

ста́до, [ста́да] «стадо», [стада́р] «пастух, що пасе коней», [стада́рка] «конюшня», [стадна́рка] «тс.», [стада́рня] «тс.; череда Нед», [стаде́йко] (зменш.) «стадо» О, [стадина́] «кінний завод» Нед, [стадні́на] «тс.» Нед, [стадна́рка] «стайня», *ста́дник* «(заст.) пастух (переважно при табуні); [плідник (жеребець або бик)]», [стадникі́вна] «дочка пастуха» Бі, *стадні́ця* (заст.) «стайня», [стадні́на] «тс. СУМ; табун різних за віком коней Г», [стадниче́нко] «син пастуха» Бі, [ста́дня] «стайня Г; стадо, череда Бі», [стадникова́ти] «бути пастухом» Бі; — р. болг. м. *ста́до*, бр. [ста́да], др. *стадо*, п. *stado*, ч. слц.

stádo, вл. stadło, нл. stadło, ст. stado, схв. *ста́до*, *ста́до*, стсл. **стадо**; — псл. stado «стадо», первісно «стайня, хлів», пов'язане з дієсловом stati; — очевидно, споріднене з пргерм. *stōda-, представленим у дісл. stōd «стадо, кінний завод», дангл. сангл. stōd, двн. свн. stuot «тс.», нвн. Stute «кобила», та більш віддаленими лит. stódas «рослина, саджанець», лтс. stàds «тс.», stādīt «садити», схв. *ста́д* «стан», що зводяться до іє. *st(h)ā- «стояти»; менш переконливе твердження (Мартынов Сл.-герм. взаємод. 53—55; Торп 479; Vondrák I 453) про запозичення праслов'янської форми з прагерманської. — Фасмер III 743; Черных II 197; Преобр. II 370—371; Brückner 512; KZ 48, 194; AfSIPh 29, 119; Machek ESJČ 573; Schuster-Sewc 1353; Skok III 324; Критенко Вступ 522; Трубачев Назв. дом. жив. 104; Общ. лексика 260—276; Rudnicki Prast. II 228; Мейе ОЯ 397; Meillet Études 320; ZVSZ 404; Mikl. EW 319; Trautmann 280—281; Būga RR II 92, 592; Karulis II 282; Откупщиков Этимология 1968, 249; Vries AEW 550; Jóhannesson 856—857; Holthausen Awn. Wb. 283; EW 323; Kluge—Mitzka 762; Pokorny 1004—1005. — Див. ще **ста́ти**.

[**ста́док**] «велика рогата худоба» Бі, [*стадчийна*] «загальна назва великої домашньої худоби» Бі; — результат контамінації слів [*ста́ток*] «велика рогата худоба» і *ста́до* (див.).

ста́єнка «маленька стайня СУМ, Нед; [хлів, стайня] О», [*стаєно́чка*] «маленька стайня Г; хлів О», [*стаєнчи́на*] «хлів; стайня» О, [*стаєнька*] «тс.» О; — очевидно, запозичення з польської мови; п. stajenka «стайня» є похідним від stajnia «стайня», яке відповідає укр. *стайня*. — SJP VIII 684, 685; SW VI 384. — Див. ще **стайня**.

стаж, *стажёр* «той, хто проходить стажування де-небудь», *стажист* «тс.», *стажировка* «стажування», *стажувати* «проходити стажування»; — р. бр. болг. м. *стаж*, п. staž, ч. слц. слн. stáž, схв. *ста́ж*; — запозичення з французької

мови; фр. stage «стаж, іспитовий термін; строк перебування», ст. estage (XII ст.) походить від слат. stagium «тимчасове перебування», пов'язаного з лат. stāre «стояти; зупинятися», спорідненим з псл. stati, укр. *ста́ти*. — СІС² 785; Черных II 197; Фасмер III 743; St. wyg. obcych 701; Holub—Lyer 451; РЧДБЕ 685; Вуяклија 903; Dauzat 682; Walde—Hofm. II 596—597. — Див. ще **ста́ти**. — Пор. **ста́ж**.

ста́йка¹ — див. **ста́я¹**.

ста́йка² — див. **ста́я²**.

стайня «конюшня; хлів», [*стайні́ця*, *ста́ні́ця* Г, Нед, *ста́нка* Нед], *ста́ня* «тс.», *стайні́чий* «конюх; (заст.) слуга, який завідував конюхами, конюшнями; головний конюх», *стає́нний* «якого тримають у стайні; виїзний (про коня)»; — бр. *стайня* «конюшня», п. stajnia «тс., хлів», слц. stajña «стайня», [stajeñ] «тс.», слн. [stajna] «хлів, загін»; — очевидно, псл. [staj-nja] «конюшня, хлів», пов'язане з [staja] «тс.; курінь пастуха», первісно «стоянка; стійло»; менш переконливе виведення безпосередньо з п. stajnia (Онышкевич Исслед. п. яз. 248). — Brückner 512, 513; Machek ESJČ 574; Клепикова 163, 167. — Див. ще **ста́я¹**.

стакáн «склянка; (військ.) гільза артилерійського снаряда; (тех.) назва деяких циліндричних деталей», *стакáнчик* «невелика посудина циліндричної форми»; — бр. болг. *стакáн*, ч. (рідк.) stakan; — запозичення з російської мови; р. *стакáн*, ст. *достокан* «склянка» загальноновизнаної етимології не має; найчастіше пов'язується через гіпотетичні *дстокан, *дъстъканъ «посудина» з др. *дъска* «дошка (дерев'яна)» з реконструкцією для форми *стакáн* первісного значення «дерев'яна посудина» (Цыганенко 448; Преобр. II 371; Грот Фил. раз. I 436; Соболевский Лекции 112; ЖМНП 1886 вересень 156); розглядається також як давньоруське запозичення з тюркських мов (пор. чаг. tostakan «дерев'яна мисочка», каз. tustayan «стакан, миска, черпак» (Макарушка 14;

Огиенко 35; Шипова 289; Корш ИОРЯС 8/4, 44; 7/1, 44—45; Korsch AfSlPh 9, 675—676; Mikl. TEI II 180; TEI Nachtr. I 59), що виводяться з перс. *dūstgān* (Аракин Тюркизмы 144; Гиунашвили Иран. языкозн. 188); менш обгрунтоване виведення тюркських форм (тат. *мустаган*, *тостакан* «миска») з російської мови (Преобр. тж.; Даль IV 314) або з лтс. *stakans* (Zubaty St. a čl. II 162); безпідставне твердження про спорідненість з р. *стекло́* (Uhlenbeck PBrV 22, 191). — Фасмер I 532; Фасмер—Трубачев III 743; Deny RES 28, 43—44; SSJČ III 511; БТР 866; Скорчев БЕ 1956/6, 163.

стакáто (муз.) «коротко, уривчасто (як позначення способу виконання музичного твору); уривчасте виконання звуків, протилежне легато»; — р. *стакáто*, бр. *стакáта*, п. ч. слц. *staccato*, болг. м. *стакáто*, схв. *стакато*, слн. *staccáto*; — запозичення з італійської мови; іт. *staccato* «тс.» пов'язане з *staccare* «відділяти, відривати, вимовляти», результатом спрощення форми *distaccare* «тс.», спорідненої з фр. ст. *distacher* «відв'язувати, відривати», яке зводиться до франк. **stakōn* «тикати». — СІС² 785; ССРЛЯ 14, 707; Sł. wyg. obcych 699; Holub—Lyer 449; РЧДБЕ 685; Вуяклија 903; Klein 1501; Dauzat 56; Mestica 491.

ста́ксель «косий трикутний парус»; — р. *ста́ксель*, [*штáксель*], бр. *ста́ксель*, болг. *ста́ксел*; — через російське посередництво запозичено з голландської мови; гол. *stagzeil* «тс.» є складним словом, утвореним з іменників *stag* «товстий канат, який укріплює щоглу або стеньгу спереду», спорідненого з дангл. *stoeg*, дісл. *stag*, нвн. *Stag*, англ. *stay* «тс.», снн. *stach(g)* (з XV ст.), і *zeil* «вітрило», спорідненого з дангл. дісл. *sēgl*, днн. шв. *segel*, двн. *sēgal*, нвн. *Segel*, англ. *sail* «тс.». — СІС² 108, 632; Фасмер III 743—744, IV 477; Смирнов 334; РЧДБЕ 685; Matzenauer 312, 335; Meulen 196—197, 396; Vries NEW 690; Kluge—Mitzka 697, 736; Klein 1373, 1507.

сталагмі́т «мінеральне утворення, що росте з дна підземної порожнини»; — р. болг. м. *сталагмі́т*, бр. *сталагмі́т*, п. ч. слц. вл. *stalagmit*, схв. *сталагмі́т*, слн. *stalagmít*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Stalagmít*, фр. англ. *stalagmite* походять від нлат. *stalagmitēs*, що виводиться від гр. *σταλαγμός* «краплина; струмінь», пов'язаного з дієсловом *σταλάσσω* «капаю, ллю краплинами», що, можливо, зводиться до іє. **(s)tell-/ (s)tall-* «крапати, наливати краплинами; текти; мочитися», представленого також у гол. свн. снн. н. *stallen* «мочитися», дат. *stalle*, *stalde*, норв. шв. *stalla* «тс.», в гр. *τέλμα* «стояча вода, болото; низина, заплава», лит. *telžti* «мочити; лити» і, можливо, в псл. *tylėti* «тліти; гнити», укр. *тліти*. — СІС² 785; Лехин—Петров 658; Kopaliński 912; Holub—Lyer 450; РЧДБЕ 685; Вуяклија 903; Gr. Fwb. 720; Kluge—Mitzka 737; Klein 1502; Dauzat 682; Frisk II 776; Pokorny 1018. — Див. ще **тлі́ти**.

сталакті́т «мінеральне утворення у вигляді бурульок, що виникає на склепінні підземних порожнин»; — р. болг. м. *сталакті́т*, бр. *сталакті́т*, п. *stalaktyt*, ч. слц. вл. *stalaktit*, схв. *сталакті́т*, слн. *stalaktít*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Stalaktít*, фр. англ. *stalactite* походять від нлат. *stalactitēs*, утвореного на основі нгр. *σταλακτός* «той, що стікає по краплі; який капає, протікає», пов'язаного з гр. *σταλάσσω* «ллю краплями; капаю; стікаю краплями». — СІС² 785; Лехин—Петров 658; Kopaliński 912; Holub—Lyer 450; РЧДБЕ 685; Вуяклија 903; Gr. Fwb. 720; Klein 1502; Dauzat 682. — Див. ще **сталагмі́т**.

[**сталі́тися**] «скалитися, вискалюватися; плакати»; — очевидно, результат контамінації слів *ска́литися* і *сталі́ти* «гострити» (пор. *сталі́ти зу́би* «гострити зуби»). — Див. ще **ска́лити, сталь¹**.

[**сталі́ть**] «натирати мозолі» Л; — неясне.

ста́лка «довга вузька смуга; довгий ряд чого-небудь; низка, разок; пасмо; шар чого-небудь, пласт; [паросток (рослини); частина снасті Нед]», [сталь, ста́лька, ста́ля] «тс.»; — бр. [ста́лка] «шар, пласт», ста́лка «тс.»; — неясне.

сталь¹ «криця», [ста́лець] «у млині: кусок сталі, в який упирається нижня частина веретена шестерні», [стальце́] «тс.», [сталі́вка] «стальне перо» Куз, (заст.) ста́лка «сталева пластинка в корсажі», ста́лька «тс.»; [стальний брусок Нед]», [стальця́] (мн.) «залізна обшивка горла січкарної коробки» Нед, О, ста́лити «наварювати сталлю і го-стрити щось; заварювати сталлю тріщини, отвори; гартувати», ста́люва́ти (спец.) «наносити тонкий шар сталі за допомогою електролізу», [наста́лок] «сокирка для клепання коси; залізна підставка для клепання коси» ЛексПол; — р. бр. сталь, п. stal (з XV ст.); — очевидно, через польську мову запозичено з німецької; нвн. Stahl «сталь; різець», як і свн. stahel «сталь», stāl, двн. stahal, споріднене з снн. дісл. stāl, нн. гол. дат. staal, шв. stål, днн. stēhli, дангл. stiele, stēle, stēl, style, англ. steel «тс.» і, далі, з дінд. stákati «опирається, протистоїть; упирається», ав. staxta- «твердий, міцний», staxra- «суворий, строгий», умбр. stakaz «призначений; встановлений», псл. stati, укр. ста́ти. — Акуленко 134; Шелудько 47; Черных II 197—198; Цыганенко 449; Фасмер III 744; Преобр. II 371; Hüttl-Worth 18; Абаев ЭИРЯ I 73—79; Смирнов 281; Булыка 307; Лекс. зап. 141—142; Brückner 512; Mikl. EW 320; Kluge—Mitzka 736—737; Klein 1506, 1508. — Див. ще ста́ти.

сталь², ста́лька — див. ста́лка.

[стальник] (бот.) «вовчуг польовий, *Ononis arvensis* L. (*Ononis hircina* Jacq.)» Мак; — р. ста́льник, [стальная трава], бр. ста́льник «тс.»; — неясне.

[сталю́га] «козли для подовжнього розпилювання колод на дошки» Л, [столю́га] «тс.» Л, [стелю́га] «станок для вправлення спиць в обід колеса; валок,

по якому перекочують колоди Л; (мн.) козли для подовжнього розпилювання колод»; — р. [стелю́га] «козли для штукатурів і малярів», бр. сталю́га «козли (для розпилювання колод); [верстат]»; — запозичення з польської мови; п. staluga «будь-яка підставка з планок, дерев'яних дрючків; триніжок, штатив, козли» виводиться від нім. Stellage «риштовання, стелаж», похідного (з романським суфіксом -age) від основи дієслова stellen «ставити». — Shevelov Hist. phonol. 513; Булыка Лекс. зап. 93; Brückner 513; SW VI 386; Kluge—Mitzka 744. — Див. ще стелаж.

стамеска; — бр. стамеска; — запозичення з російської мови; р. стамеска, [стамезка] походить від нн. stemmizn або нвн. Stemmeisen «стамеска, долото, зубило», утвореного з основ дієслова stemmen «видовбувати», спорідненого з снн. снідерл. stemmen, днн. stemmien, дангл. stemman, дісл. ісл. stemma «тс.», лтс. stuõmĩtiēs «спотикатися; заїкатися», stũmt «штовхати, посувати», лит. stũmti «тс.», та іменника Eisen (двн. ĩsan) «залізо», що, як і днн. дісл. ĩsarn, дангл. ĩse(r)n, дірл. ĩarann, кімр. haiern, вважається результатом давнього запозичення з іллірійської мови. — Булаховський Нариси 121; Черных II 198; Фасмер III 744; Преобр. II 372; Mikl. EW 320; Kluge—Mitzka 160—161, 745—746.

[ста́млять] «вертикально» ВеУг; — неясне.

[ста́мпиль] «околот житньої соломи; в'язанка змолоченої соломи» О, [ста́мпличок] «сніпок збіжжя; околот житньої соломи» О; — неясне.

стан «тулуб, корпус, талія; верхня частина жіночої сорочки; стоянка; обставини; (іст.) адміністративно-поліцейський підрозділ; соціальна група; технічний пристрій; станок», [ста́не] «стан» Нед, [стані́] «верхня частина жіночої сорочки» Пі, ста́ник «(заст.) верхня частина сукні, жіночої сорочки, ліф кофти, кофта; [безрукавка]», ста́ніна, ста́ніця СУМ, Нед, ста́нічник, [ста́ни-

ще] «стоянка; місце, житло, притулок» Нед, *станка́ч* «станковий кулемет», *станковіст*, [ста́нова] «закон» Нед, *ста́новій* (заст.) «пристав», *ста́новісь-ко* «становище; [табір, житло, оселя, нічліг, квартира Пі, Нед]», *ста́новіще* СУМ, Пі, *стано́к*, *стано́чник*, *стані́чний*, [ста́нівкі́й] «дорослий; сталий, усталений», [ста́нівні́й] «тс.», *станкі́й* «стрункий, ставний», *ста́новій*, *ста́новіти*, [за́стано́ва] «застава; розум, міркування», *настано́ва*, *обстано́вка*, *перестано́вка*, *постано́ва*, *постано́вка*, *постано́вник*, *устано́ва*; — р. бр. болг. м. *стан*, др. *станъ*, п. ч. слц. вл. нл. *stan*, слн. *stán*, стсл. **станъ**; — псл. *станъ*, пов'язане з дієсловом *stati* «стати»; — споріднене з дінд. *sthānam* «місце, місцеперебування», ав. дперс. *stāna-* «стойка, місце, стійло», согд. **astān* ('st'n) «місце», *ōstān* ('wst'n) «основа; поселення», перс. *sitān* (звідки походить компонент *-stan* (*-стан*) у тур. *Türkistan* «Туркестан», р. укр. *Туркестан*, *Таджикистан*, ос. *-ston* «місце, вмістище, країна», *stonwat* «стоянка», *staw* «поперек; круп», *astæw* «поперек, талія», гр. *δύστηνος* «нещасний, бідолашний; жалюгідний, жахливий», дор. *δύστανος* «тс.» (< **δύστανος* «який перебуває у поганому стані»), *ἄστηνος* «нещасливий», лат. **stanō* (у формі *dēstino* «стверджую, зміцнюю, прикріплюю; визначаю»), що продовжують іє. **st(h)ā-* «стояти», ускладнене суфіксальним *-p-*; лит. *stónas* «стан (життєвий)» вважається запозиченням зі слов'янських мов. — Фасмер—Трубачев III 745; Brückner 513; Machek ESJČ 574; Schuster-Sewc 1354; Младенов 606—607; Skok III 326—327; Rudnicki Prast. II 106; Meillet Études 454; ZVSZ 404—405; Mikl. EW 319; Trautmann 282; Bartholomae 1605; Абаев ИЭСОЯ I 78—79, III 153, 154; Frisk I 427; Vries NEW 688—689; Walde—Hofm. I 344, II 597; Brugmann Grundriss 2/1, 259; Pokorny 1004—1005. — Див. ще **ста́ти**.

[ста́нва] «велика діжка, бочка; посудина, стояк Нед», [ста́нви, ста́нов,

станове́ць] «тс.», [ста́нова] «велика (внизу ширша, вгорі вузча) бочка для капусти» О, [ста́новця] «велика рівна бочка для капусти» О; — неясне; можливо, пов'язане зі *стан*, *ста́ти* (пор.).

станда́рт, *стандартиза́тор* «фахівець, який займається питаннями стандартизації», *стандартиза́ція*, *станда́ртний*, *стандартизува́ти*; — р. бр. болг. *станда́рт*, п. ч. вл. *standard*, слц. *šstandard*, м. *стандард*, схв. *ста́ндард*, слн. *stándard*, *štándard*; — запозичення з англійської мови; англ. *standard* «прапор, штандарт; стандарт, норма, зразок, міра» виводиться від фр. ст. *estandard*, *estendard* (фр. *étendard* «прапор»), пов'язаного з дієсловом *estendre* (фр. *étendre* «розтягати; розстилати; протягувати»), що походить від лат. *extendere* «розтягати, протягувати, поширювати; натягати», утвореного з префікса *ex-* «ви-, з-» і дієслова *tendere* «тягти, напружувати, розтягати». — СІС² 785; Черных II 198; Kopaliński 913; Holub—Lyer 450; РЧДБЕ 686; Вуяклија 903—904; Klein 565, 1504; ODEE 863; Dauzat 298—299; Walde—Hofm. II 662—664. — Див. ще **екс-**, **тенде́нція**. — Пор. **шта́ндарт**.

ста́ніця¹, *стані́чник*, *стані́чний* — див. **стан**.

ста́ніця², *ста́нка*, *ста́ня* — див. **ста́йня**.

ста́ніоль «олов'яна фольга»; — р. *станио́ль*, бр. *стание́ль*, п. ч. слц. вл. *staniol*, болг. м. *станио́л*, схв. *станио́л*, *ста́ньо́л*, слн. *staniól*; — запозичення з німецької мови; нім. *Stanniól* «листо́ве олово, станио́ль, фольга», ст. *stagnol* через іт. *stagnuolo* зводиться до нлат. *stanniolum*, утвореного від лат. *stannum* (*stagnum*) «олово; суміш свинцю і срібла» не зовсім ясного, можливо, кельтського походження (пор. кіпр. *ystaen*, брет. *sten* «олово»). — СІС² 786; ССРЛЯ 14, 720; Kopaliński 913; Holub—Lyer 450; РЧДБЕ 686; Вуяклија 904; Kluge—Mitzka 739; Walde—Hofm. II 585; Schrader Reallexikon II 701.

Станіслав (чоловіче ім'я), *Стасій, Стась, Слава, Славко, Славцо, Станіслава* (жіноче ім'я), *Стана, Станя, Стася, Стаха, Слава, Славця*, ст. *Станиславъ* (1393); — р. болг. *Станислав, Станислава*, бр. *Станіслаў, Станіслава*, др. *Станиславъ*, п. *Stanislaw*, ч. слц. *Stanislav, Stanislava*, м. *Станислав, Станислава*, схв. *Станислав, Станислава*, слн. *Stanislav, Stanislava*; — складне утворення з форми наказового способу др. *стани* (псл. *stani*) від дієслова *стати* і основи іменника *слава* (псл. *slava*); пізніше могло бути підтримане впливом польської мови. — Вл. імена 87, 160; Петровский 204; Спр. личн. имен 459; Dauzat Dict. des noms 558. — Див. ще **слава, стати**.

[**ста́нля**] «стремено; трензель, уздечка» Нед; — неясне.

[**стано́вник**] (бот.) «зимолюбка зонтична, всезелен, *Chimaphila umbellata* (L.) Nutt. (*Pirola umbellata* L.)», [*stonóvnik*] «грушанка мала, *Rugola* (*Pirola*) *minor* L.»; — р. [*становник*], бр. [*станайнік мужчынскі*]; — очевидно, пов'язане зі *становіти, установіти*; назва може бути зумовлена використанням зимолюбки при внутрішніх хворобах, спричинених надмірним фізичним напруженням; пор. інші назви зимолюбки: [*подвижник жіночий, помочник, порушник, вередовник*]. — Лік. росл. Енци. дов. 420. — Див. ще **стан**.

станс «чотирирядкова строфа, що має закінчений зміст; (мн.) невеликий ліричний вірш, який складається з таких строф»; — р. бр. *станс*, (мн.) *ста́нсы*, п. слц. *stanca*, ч. *stance*, болг. *ста́нса*, схв. *ста́нца*, слн. *stánca*; — через російське посередництво запозичено з французької мови; фр. *stance* «станс, строфа», як і англ. *stanza* «тс.», нім. *Stánze* «станси», виводиться від іт. *stanza* «строфа; кімната», що походить від слат. *stantia* «місцеперебування, житло», пов'язаного з лат. *stans* (род. в. *stantis*), дієприкметником від *stāre* «стояти», спорідненого з псл. *stati*, укр. *ста́ти*; італійське слово пояснюється

як калька ар. *baít* «вірш», первісно «дім, кімната». — СІС² 786; Фасмер III 745; Kopaliński 913; Holub—Lyer 450; РЧДБЕ 687; Вујаклија 904; Gamillscheg 823; Dauzat 682; Klein 1504; Kluge—Mitzka 739. — Див. ще **стати**.

ста́нція, *станці́йний, підста́нція, приста́нці́йний*; — р. болг. *ста́нция*, бр. *ста́нцыя*, п. заст. *stancja* «квартира; мешкання для подорожніх» (з XVII ст.), ст. *stánca* (XVII ст.), ч. заст. *stanc, stance*; — загальноприйнятої етимології немає; виводиться від іт. *stanza* (*stanzia*) «кімната, житло», нар.-лат. **stantia* (Смирнов 281; Matzenauer 312; Brückner 513; Kopaliński 913; Sł. wyr. obcych 699), від лат. *statīo* «стояння, стоянка, зупинка», пов'язаного з дієсловом *stāre* «стояти» (СІС 786; ССРЛЯ 14, 736; РЧДБЕ 686), або розглядається як результат видозміни запозиченого п. *stancja* «станція; квартира», що походить від лат. *statīo* «стоянка; зупинка» (Онышкевич Исслед. п. яз. 249; Фасмер—Трубачев 746; Цыганенко 449—450; Sławski JP 38/3, 229; Pisani Paideia 1956, 9/4—5, 306). — Черных II 198. — Пор. **станс, ста́ція**.

[**ста́нця**] (мн.) «бондарні клепки» Нед; — неясне.

ста́пель «прибережна споруда на суднобудівних заводах у вигляді похилого майданчика, на якому будують, ремонтують і спускають на воду кораблі; (тех.) підсобна споруда для складання верстатів, літаків тощо»; — р. бр. *ста́пель*, п. *stapel*, болг. *ста́пел*, схв. *стапел*; — через посередництво російської мови запозичено з голландської або нижньонімецької; — гол. нн. *stapel* «поміст і споруда для спуску на воду суден», як і снн. снідерл. *stāpel* «підпора, жердина; фундамент», споріднені з дангл. *stapol* «підпора», дфриз. *stapul, stapel* «фундамент; колода, блок», двн. *staffal* «фундамент; крок; ступінь», *stafful, stapfal* «тс.», дісл. *stōpull* «підпора», дангл. *stōpel* «слід», двн. *stuof(f)a* «ступінь», *stapfo* (*staffo*) «слід ноги», свн. *stapfe* «тс.», *stuofe* «слід; підпорна

плита», гол. stoep «ганок», дфриз. star «крок; слід ноги (ступні)», що виводяться від іє. *steb(h)- «ступати, іти», представленого також у псл. stopa, stopenъ, укр. *стопá, ступінь*. — СІС² 786; Черных II 198; Фасмер III 746; Sł. wyg. obcuch 700; РЧДБЕ 686; Вујаклија 904; Meulen 199; Vries NEW 688, 692; Kluge—Mitzka 736, 740; Kluge Seemannspr. 746; Klein 1505, 1510; Торг 482; Pokorny 1011—1013. — Див. ще *стопá, ступáти*.

[*стараскатися*] «злізти, зсунути-ся»; — неясне; можливо, пов'язане з *відкараскатися* (пор. бр. *караскаца* «видиратися вгору»).

[*старати*] «добувати, діставати, придбавати СУМ, О; дбати, здобувати Ме; доглядати Нед; старатися про щось О», [*старати*] «думати, роздобувати» О, *старатися*, [*старувати*] «старатися Нед; піклуватися Корз», [*старанник*] «дбайливець» Нед, *старання* СУМ, Нед, [*старань*] «піклування, старання» О, *старатель* «той, хто добуває золото; (заст.) дбайливець», *старательство* «промисел старателя», [*старівник*] «піклувальник» Куз, Нед, [*старник*] «претендент на посаду» Нед, [*старунок*] «піклування», [*старальний*] «старанний» Куз, [*старанливий* Нед, *старательний* Нед, *старлівий, старовлівий, старовний* Пі] «тс.», *старанний*; — р. *старатся*, бр. *старáца*, п. *starać się*, ч. *starati se*, слц. *starat' sa*, вл. *starać (so)*, нл. *staraś (se)*, болг. *старáя се*, м. *старател* «опікун», схв. *стáрати се*; — псл. *starati se* «старатися»; — задовільної етимології не має; пов'язується з псл. *starъ-жъ* «старий, давній» (Brückner 513; Hujer LF 50, 319—320; Holub—Lyer 450; Holthausen AeWb. 322; Pedersen Kelt. Gr. I 79); зіставляється з лтс. *starìgs* «старанний», лит. *starinti* «тягти через силу», прус. *stūpawiskap* (орудн. в.) «серйозність, важливість», дангл. *stierne (stygne)* «серйозний, суворий», лат. *sternāx* «безглуздий», *consternāre* «потрясати», *strēnuus* «діяльний», гр. *στρηνῆς* «твердий, гост-

рий», *στρῆνος* «сила», кимр. *trîn (trin)* «боротьба, бій; праця, турботи» (< *(s)trēnā), норв. *sterra* «прагнути, завзято домагатися», *sterren* «упертий», псл. *stradati* «страждати» (Trautmann Apr. Sprachd. 440; Holthausen AeWb. 322; Walde—Hofm. II 601—602; Boisacq 919; Pedersen Kelt. Gr. I 81; Stokes 137; Persson Beitr. 429—430, 433, 732, 787); зближується з нім. *stören* «перешкоджати; заважати», двн. *stōran* «турбувати», нвн. *Sturm* «буря» (Machek ESJČ 574). — Фасмер—Трубачев III 746; Черных II 198—199; Schuster-Sewc 1354—1355; Duchesne-Guillemin BSL 41/2, 168; ZVSZ 405; Pisani Paideia 1956, 9/4—5, 306. — Пор. *старій, страдати*.

[*ста́рець*] (бот.) «хрестовниця, крижівниця, Crucianella L. Мак; тирлич хрестовидний, лихоманник, Gentiana cruciata L. Мак; жовтозілля, Senecio L. Нед, Мак», [*старина*] «жовтозілля» Мак, [*старівник*] «буфтальмум, крем'яник, Buphthalmum speciosum Schreb. (Teleckia Baumg.) Мак; цикорій дикий, петрові батоги, Cichorium intybus L. Мак; оман високий, Inula helenium L. ВеНЗн, Мак», [*старник*] «жовтозілля» ВеНЗн, ВеЗа, Мак, [*старовина*] «чистотіл звичайний, Chelidonium majus L.; — ранник крилатий, Scrophularia alata Gilib. (S. aquatica L.)» Мак, [*старушок*] «айстра степова, Aster amellus L.» Мак; — р. [*ста́рець*] «хрестовниця», [*старина*] «жовтозілля», [*старовина*] «ранник», бр. [*старына*] «жовтозілля», *старасце́нь*, п. *starzec*, ч. *stareček*, ст. *starček*, слц. *starček* «тс.»; — назви, пов'язані зі *старій*; мотивація їх не зовсім ясна; можливо, вони зумовлені подібністю якихось частин відповідних рослин до бороди діда, старого; як семантичні паралелі пор. інші назви цих рослин: [*дід*] «хрестовниця», [*дідок*] «тс.», [*дідик*] «жовтозілля», [*волосник*] «тс.»; народні назви жовтозілля [*ста́рець, старина, старник*] можуть розглядатися також як калька лат. *senex* «старий» (звідки походить наукова назва (Senecio), у такому разі ці назви зумовлені

тим, що головки квіток жовтозілля рано лисіють, оголюються; назви цих рослин можуть пояснюватися, як і синонімічні їм форми [дід, дідик, дідок], зв'язком з давнім звичаєм слов'ян ставити біля воріт чи коло дверей «діда» (сніп будь-якої колючої рослини) для охорони від нечистої сили, ворожих духів або для заманювання домовика. — Шамота 108—109; Лукінова Мовозн. 1981/6, 61; Меркулова Очерки 98—99; Machek Jm. gostl. 252. — Див. ще **старій**. — Пор. **дід**².

старій, *стар*, *старезний*, [старелезний] Чаб, [старенезний] Г, Нед, *старенний*, *старенький*, *старечий*, *старінний*, [старічий] ([старіча вовна] «старої вівці»), [старковатий] «старкуватий» Нед, *старкуватий*, [старовій] «старий» Нед, *старовінний*, *старостин*, *старуватий*, [старішний] «старенький» Нед, *старчачий*, [старчечий] «жебрацький», [старшенний] «старший» Нед, *старший* СУМ, Нед, [старганка] «жебрачка» Кур, *старецтво*, *старець*, [стареч(ч)ина] «жебрацтво» Нед, [старигай] «стариган» Куз, [старигай], *стариган*, *старигань*, [стариган] Нед, Куз, *старигань* Нед, Ме] «тс.», *старізна*, *старік* СУМ, Нед, *старина*, *старіння* СУМ, Куз, *старінка*, *старіця* «старе русло; [стара жінка; жебрачка] СУМ, Нед», [старіць] «дідусь; жебрак» О, *старі*, [старій] «старий чоловік» Бі, *старійшина*, *старіння*, [старіство] «староство» Нед, *старість*, *старка* «сорт горілки; стара птиця; [шкуринка, плівка (на кип'яченому молоці, застояній квашенині Ме)]», [старнече] «старі речі» Нед, [старнік] «торішня трава; торішний плід Чаб», *старовізна* «старі речі», *старовіна*, [старовніця] «старе русло річки» О, [старомля] «дрантя, старі речі; розсудлива дитина» ЛексПол, *староста*, *старостат*, *староство* СУМ, Куз, [старостенко] «син старости» Пі, [старостич] «тс.» Пі, *старостіха* СУМ, Куз, [старостойко] «весільний староста» О, [старосточко] «тс.» О, [старос-

тянка] «дочка старости», [старощине] «сватання» Нед, [старощіння] «тс.», *старощі*, [старік] «старик», [старіун] «той, хто старує», [старіух] «старик» Нед, О, *старіуха*, *старушенція*, [старцівна] «дочка жебрака», *старцівство*, [старціун] «старець» Нед, О, *старціюга*, *старча*, [старченко] «син жебрака» Бі, *старченя*, *старчик*, *старчіха*, [старчота] (зб.) «жебраки», [старчіук] «старчення; поводитар», *старшінна*, [старшінник] «начальник», *старшінство*, *старші*, *старіти*, *старіти(ся)*, *старішати*, [старростити] «бути сватом», *старостувати*, *старувати* «говорити, як стара людина», *старцювати*, [старчовати] «жебракувати» Бі, *старшинувати*, *старшувати*, [застарений] «постарілий передчасно», *застарій*, *застарілий*, *застарівати*, *остаркуватий*, *перестарілий*, *перестаркуватий*, *перестарка*, *перестарок*, *перестаріти*, [підстарій] «немолодий», *підстаркуватий*, *підстароста*, [підстаростич] «син підстарости», [підстаршінна] «унтерофіцер» Куз, *постарій*, *постарілий*, *пратарій*, *престарій*, [престаренезний] Нед, *престарілий*, *пратарій*, *пристарілий*, *пристаркуватий*; — р. *старый*, бр. *стары*, др. *старъ*, п. вл. нл. *stary*, ч. слц. *starý*, полаб. *storë*, болг. м. *стар*, схв. *stār*, слн. *stār*, стсл. **старъ**; — псл. *starъ-жь* «старий; давній»; — споріднене з лит. *stóras* «товстий, об'ємистий», дісл. *stógg* «великий, сильний, важний, мужній», дінд. *sthiráḥ* «міцний, сильний»; іе. *stā-ro-, похідне від *stā- «стати, стояти»; зближення з двн. *starēp* «дивитися нерухомим поглядом», нвн. *starr* «нерухомий, пильний» (Uhlenbeck 347) недостатньо обгрунтоване. — Черных II 199; Фасмер III 747; Vaillant Езиков. изсл. Младенов 283; Brückner 514; Holub—Kop. 349—350; Machek ESJČ 574; Schuster-Sewc 1355—1356; Olesch 1101—1104; Младенов 607; Skok III 328; Mikl. EW 320; Критенко Вступ 556; Мартынов Язык 84—85; Meillet Études 404; ZVSZ 405; Fortunatov KZ

36, 45; Trautmann 282; Wiedemann BB 27, 223; Būga RR II 259; Walde—Hofm. II 590; Mayrhofer II 278; Holthausen Awn. Wb. 284; Торр 479, 485—486; Persson Beitr. 441, 711, 763; Pokorný 1004, 1008. — Див. ще **стати**. — Пор. **старати**.

стародуб (бот.) «*Laserpitium* L.; [дудник лісовий, *Angelica silvestris* L. Мак; копитняк європейський, *Asarum europaeum* L.; чистотіл звичайний, *Chelidonium majus* L.; ломиніс прямий, *Clematis recta* L.; смовдь, *Peucedanum latifolium* DC., *Peucedanum Ostruthium* Koch. тж; горицвіт весняний, *Adonis vernalis* L. Л]», [стародубка] «чемерник чорний, *Helleborus niger* L.; чемериця чорна, *Veratrum nigrum* L. Мак»; — р. [стародуб] «горицвіт», [стародубка] «тс.», бр. *стародубка* «народна назва деяких видів покритонасінних рослин родини жовтецевих і терличевих»; — складне утворення з основ прикметника *старий* та іменника *дуб*; мотивація назви неясна, як семантичні паралелі пор. [дуболист] «*Laserpitium latifolium*», [верходуб] «тс.», [старовина] «чистотіл звичайний». — Див. ще **дуб**, **старий**.

старт «початковий момент спортивних змагань, зльоту літака, космічного корабля; місце, з якого починається подолання якоїсь віддалі; початок чогонебудь», *стартёр* «особа, яка подає команду до старту; механізм для запуску двигуна», *стартовік* «робітник стартової команди», *стартувати*; — р. бр. болг. м. *старт*, п. ч. вл. *start*, слц. *štart*, схв. *stǎrt*, слн. *stárt*, *štárt*; — запозичення з англійської мови; англ. *start* «пуск, старт; початок, відправлення», букв. «вирушення» пов'язане з дієсловом *start* «вирушати; починати; запускати; кидатися», сангл. *sterten* «тс.; кинутися, злякатися», спорідненим з дфриз. *stirta* (*sterta*) «перекинути», двн. *sturzen* (нвн. *stürzen*) «кидати, скидати; ринутися», снн. снідерл. гол. *storten* «кидатися; виливати», снідерл. *sterten*, *sturten* «кидатися, ринутися, мчати». — СІС² 786; Черных II 199; КЭСРЯ 425; Сł. wyg. obcych 700; Holub—Lyer

450; РЧДБЕ 686; Вујаклија 904; Klein 1505; ODEE 864; Kluge—Mitzka 747, 761—762; Vries NEW 689, 705.

[**старчити**] «вистачати; подавати Нед; поставляти, підносити ВеБ», [встарчитися (в слові)] «дотримати (слова)» Ж, [постарчати] «постачати», [спостарчитись] «порівнятися, позмагатися» ЛексПол; — запозичення з польської мови; пор. п. *starczyć* «вистачати», *starszać* «тс.». — Див. ще **достарчати**.

[**старшак**] «товстий кінець дерева» ЛексПол; — не зовсім ясне; можливо, результат видозміни і зближення з прикметником *старший* запозиченого бр. [старчак] «головний корінь (дерева та ін.); деревце зі зламаним верхівіттям», яке відповідає укр. [сторчак] «обрубки стовбурів трав'янистих рослин», пов'язаному зі *сторч* (пор.).

статвина — див. **статива**.

статечний «розважливий, поважний; сповнений гідності; показний; заможний; немолодий; літній; пристойний, добропорядний»; — запозичення з польської мови; п. *stateczny* «статечний» пов'язане з іменником *statek* «стан; власність, майно», якому відповідає укр. [статок] «майно». — Shevelov Hist. phonol. 257. — Див. ще **статок**.

стати, *статися*, *ставати*, [стайно] «днище до гребеня» До, *сталий*, *безнастанний*, *безперестанний*, [безпересталь], *безперестанку*, *безперестану*, [безперестанці], *безперестань*, *безустанний*, *безустанку*, *встати*, *вставати* «виступати; вистачати», *вистати*, *відстати*, *відстань*, *відсталий*, *зістатися*, *зостатися*, [зостанок] «останок», [зостаток] Ж, [зостальний] «задній» Ж, [засталітись] (у виразі з. на *соьяшно* «проглянути сонцю»), [засталятись] «запобігати», *наостанку*, *наостаннє*, *наостанок*, *наостанці*, *нестаток*, [недосталь], *недостаток*, *ненастанний*, [непереставком] Ж, *остатися*, [осталь] «залишок води в заглибині» Ж, *останки*, *останок*, *остаток*, *остача*, *останний*, *остатній*, *остаточний*, *перестати*, по-

стати, постать, повстати, повстанець, повстання, пристати, [пристай] «той, хто приєднується», *[пристая]* «тс.; приймак», *[пристаиш]* «тс.», *[пристальний]* «безнастанний, постійний» Нед, *[пристани]* «приєднання; пристановище», *пристановисько, присталий* «утомлений», *[пристівний]* «пристойний» Нед, *розстатися, розставання, розстання, розстань* «роздоріжжя», *[розстаньки]* «тс.», *усталити, усталений, устаткувати, устаткування*; — р. *стать*, бр. *стаць*, др. *стати*, п. *stać się*, ч. *státi se*, слц. *stat' (si)*, вл. *stać so*, нл. *staś se*, болг. *стана*, м. *стане*, схв. *стати*, слн. *státi*, стсл. **стати**; — псл. *stati (*stanō (se))* «ставати, стати; становитися; починати; стояти»; — споріднене з лит. *stóti* «ставати; починати, приступати», лтс. *stāt* «ставати», прус. *postāt* «ставати, стати», дінд. *ás-thāt* «встав, став», *tīṣṭhati* «стоїть», *stī-tāḥ* «стоячий», *sthātī* «який стоїть», дперс. *stā-* «стояти», ав. *hištaiti* «стоїть», лат. *sto (<*stājō)* «стою», *sisto* «ставлю, розмішую; споруджую; зупиняю; залишаюсь», гр. *ἵστημι* «ставлю, розмішую; зміцнюю; споруджую; становлюсь; стою», *ἵστάνω* «ставлю», дірл. *tāu* «є», ірл. *at-tāu (<*stājō)* «я є», двн. свн. *stān, stēn* «стояти», вірм. *stanam* «дістаю, відроджую», алб. *shton* «розмножую», *shtuare* «стоячий» і, можливо, тох. В *stāre* «перебувала, залишалась», *stam-* «стояти, бути», *shtām* «стою»; іє. **st(h)ā-* «стати; стояти», букв. «бути міцним»; зближення з хет. *ištanta-* «відкладати», *ištapp-* «вкривати, покривати; замикає» (*Sturtevant Language* 4, 3; 6, 156) недостатньо обґрунтоване. — Фасмер III 748; Преобр. II 374—377; Brückner 512; Holub—Kop. 350—351; Machek ESJC 575; Schuster-Sewc 1352; Младенов 606; Skok III 329; ZVSZ 406; Mikl. EW 319—320; Trautmann 281; Fraenkel 914; Karulis II 288—289; Mühl.—Endz. II 1052; Mayrhofer III 526—527; Walde—Hofm. II 596—599; Klein 1506; Kluge—Mitzka 743; Frisk I 739; Pedersen Kelt. Gr. I 79; Lidén Tochar. St. 35—36;

Friedrich HW 91; Brugmann Grundriss II/3, 109; Persson Beitr. II 570; Pokorny 1004—1005. — Пор. **дістати, застати, став^{1,2}, ставити, стадо, стан, статок, стать, стояти.**

[статіва] «частина ткацького верстата Г, Нед; горизонтальна пластинка між віконними кватирками О», **[ставá]** «ткацький верстат» До, **[статвинá]** «одна з двох бокових рам ткацького верстата» Ме, **[статовця]** «горизонтальна пластинка між віконними кватирками» О, **[стаціва]** «частина ткацького верстата» Нед; — бр. **[стаціва]** «бокова частина ткацького верстата», **[стацівы]** (мн.) «основа ткацького верстата», **[стацьвіны]** «тс.», п. *staciwa* «ткацький верстат», **[statywy]** (мн.), ч. **[stativo]** «тс.; (ст.) дерев'яна станина або підставка», **[stativky]** (мн.) «тс.», нл. **[staśiwa]** «ткацький верстат», **staśiwy** (мн.) «тс.», болг. **[стать]** «вертикальний ткацький верстат», **[статила]** «ткацький верстат», схв. **статива** «бік ткацького верстата», **стативе** «ткацький верстат», слн. **státve** «тс.»; — псл. **[*stativa/*stativo]** «тс.», очевидно, утворене в результаті субстантивзації від прикметника **stativъ* (пор. лат. *stativus* «стоячий, постійний; нерухомий; встановлений», до якого через нім. *Stativ* «штатив» зводиться укр. *штатів*), пов'язаного з іменником псл. *stать* «постать; фігура; зовнішній вигляд». — Трубачев Рем. терминол. 123; Brückner 512, 514; Machek ESJC 576; Schuster-Sewc 1356. — Див. ще **стать**. — Пор. **штатів**.

статика «стан спокою, рівноваги», **статичний**; — р. болг. м. **статика**, бр. **статыка**, п. *statyka*, ч. слц. вл. *statika*, схв. **статика**, слн. **státika**; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Státik* «статика», фр. *statique*, англ. *statics* «тс.» походять від гр. *στατική (τέχνη, ἐπιστήμη)* «вчення про вагу, статика», пов'язаного з *στατικός* «який уміє зважувати; який зупиняє», що виводиться від *στατός* «який застоявся, стоячий, нерухомий», пов'язаного з *ἵστημι* «ставлю, розмішую; стою; ставлю»

на ваги, зважую», спорідненим з псл. *stati* «стати; стояти», укр. *ста́ти*. — СІС² 786; ССРЛЯ 14, 783; Kopaliński 914; Holub—Lyer 450; РЧДБЕ 686; Ву-яклија 904; Gr. Fwb. 721; Dauzat 683; Klein 1506; Frisk I 739, II 778. — Див. ще **ста́ти**.

статист «актор, який виконує ролі без слів; учасник масових сцен»; — р. болг. м. *статист*, бр. *статыст*, п. *statysta*, ч. *statista*, слц. *štatista*, вл. *statist*, схв. *статист(а)*, слн. *statíst*; — очевидно, запозичення з німецької мови; нім. *Statist* «статист» виводиться від лат. *stāre* «стояти», *stativus* «стоячий» (гр. *στατός* «тс.»), споріднених з псл. *stati*, укр. *ста́ти*. — СІС² 786; ССРЛЯ 14, 784; Kopaliński 914—915; Holub—Lyer 450; Gr. Fwb. 721. — Див. ще **ста́ти**.

статистика «облік масових явищ; наука, що вивчає кількісну сторону масових явищ», *статистик*, *статистичний*; — р. болг. м. *статистика*, бр. *статыстыка*, п. *statystyka*, ч. вл. *statistika*, слц. *štatistika*, схв. *статистика*, слн. *statístika*; — запозичення з німецької мови; нім. *Statistik* «статистика» (букв. «державознавство») утворене в 1748 р. статистиком Г. Ахенвалем (G. Achenwall, 1719—1772) на основі нлат. *statisticum* як другого компонента словосполучення *collegium statisticum* «корпорація, що займається статистикою (державознавством, державним обліком)», пов'язаного з лат. *status* «стан, громадянський стан; забезпеченість, добробут», що зводиться до дієслова *stāre* «стояти; бути, знаходитися», спорідненого з псл. *stati*, укр. *ста́ти*. — СІС² 786; ССРЛЯ 14, 784—785; Kopaliński 914—915; Holub—Lyer 450; РЧДБЕ 687; Вуяклија 904; Gr. Fwb. 721—722; Klein 1507; Dauzat 683. — Див. ще **ста́ти**.

[**ста́тний**] (у сполученні *с. вечір* «Святий вечір, Святвечір»); — результат семантичної видозміни прикметника [*ста́тний*] «заможний» (пор. *Щедрий вечір* «Святвечір»). — Див. ще **ста́ток**.

ста́ток «достаток; майно, власність; [худоба; витрати, потреби, заможність, спроможність О; посуд, судно, місцеперебування, порядок, благоустрій Пі]», *ста́тки* (мн.) «доходи; добро, майно», [*ста́тковий*] «заможний О; належний до якогось посуду; який знаходиться у посудині Пі», *статковитий* «статечний; хазяйновитий», [*ста́тний*] «статечний; заможний Г, Нед», [*статочний*] «статечний», *статкувати* «добре хазяйнувати, старанно працювати; поводити себе добре, розсудливо», [*статніти*] «тс.», [*ста́тком*] «доволі, досить, багато» Нед, О; — р. [*ста́ток*] «достаток», бр. *ста́так* «стадо», др. *статъкъ* «майно, спадщина», п. *statki* «майно», ч. *statek* «тс.», слц. *statok* «тс.; худоба»; — псл. [*statъкъ*] «майно», пов'язане з *stati* «стати, вистачити»; менш переконливе виведення (Machek ESJC 575) від псл. *stati* «виникнути» (первічно у значенні «худоба»). — Огієнко РМ 1938/10, 440; Трубачев Рем. терминол. 237; Фасмер III 747; Преобр. II 375—376; Brückner 514; Schuster-Sewc 1356—1357; Mikl. EW 319. — Див. ще **ста́ти**. — Пор. **доста́ток**, **ста́чити**.

ста́тор «нерухома частина електричної машини»; — р. болг. *ста́тор*, бр. *ста́тар*, п. ч. слц. *stator*, схв. *ста́тор*, слн. *státor*; — запозичення з англійської мови; англ. *stator* «тс.» утворено від лат. *stāre* (*statum*) «стояти», спорідненого з псл. *stati*, укр. *ста́ти*. — СІС² 787; Лехин—Петров 613; ТСБМ V/1, 315; Kopaliński 914; Holub—Lyer 450; РЧДБЕ 687; Вуяклија 905; Klein 1507. — Див. ще **ста́ти**.

стаття, *статейний*, *постатейний*; — бр. *стація* (іст., військ.), ч. слц. *stat'* «стаття»; — запозичення з російської мови; р. *статья* «стаття» пов'язане з іменником *стать* «склад чогось; спосіб; постать», якому відповідає укр. *стать*. — Фасмер III 748; Преобр. II 374—376; Holub—Lyer 450; Mikl. EW 319. — Див. ще **стать**.

стату́ра «будова, склад тіла людини», *стату́рний* «стрункий; статний; про-

порційно складений»; — р. болг. *ста́ту́ра*, п. заст. вл. *statura*, слн. *statúga*; — очевидно, через польську мову запозичено з італійської; іт. *statura* «зріст; постава, осанка» походить від лат. *statūga* «зріст; величина», пов'язаного з дієсловом *stāre* «стояти», спорідненим з псл. *stati*, укр. *ста́ти*. — Фасмер III 747; Смирнов 281; Christiani 46; Kopaliński 914; РЧДБЕ 687; Walde—Hofm. II 596—597. — Див. ще **ста́ти**.

ста́тус «правове становище; певний стан чогось»; — р. бр. м. схв. *ста́тус*, п. ч. *status*, слц. *status*, *štatus*, слн. *státus*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Státus* «стан, становище», фр. англ. *status* походять від лат. *status* «стан, становище; громадянський стан, звання, суспільний ступінь», пов'язаного з *stāre* «стояти», спорідненим з псл. *stati*, укр. *ста́ти*. — СІС² 787; ССРЛЯ I 4, 790; Kopaliński 914; Holub—Lyer 451; Вуяклија 905; Gr. Fwb. 722; Klein 1507; Dauzat 683. — Див. ще **ста́ти**.

ста́ту́т, ст. *статутъ* «зведення законів держави» (1475); — р. болг. *ста́ту́т*, бр. *ста́ту́т*, п. ч. вл. *statut*, слц. *štatút*, м. *статут*, схв. *ста́ту́т*, слн. *statút*; — через польське посередництво запозичено з латинської мови; пізнолат. *statūtum* «ухвала, постанова, рішення» зводиться до лат. *statuo* «встановлюю; формулюю; вирішую; ставлю», пов'язаного з *sisto* «ставлю, розташовую, зупиняю», *sto* (*stāre*) «стою», спорідненими з псл. *stati*, укр. *ста́ти*. — СІС² 787; Акуленко 134; Фасмер III 747; Смирнов 281—282; Kopaliński 914; Holub—Lyer 451; РЧДБЕ 687; Вуяклија 905; Walde—Hofm. II 596—598. — Див. ще **ста́ти**.

ста́туя, *статуётка*, *статуа́рний* «характерний для статуї; нерухомий»; — р. бр. болг. *ста́туя*, п. слц. *statua*, ч. *statue*, (заст.) *štatue*, м. схв. *ста́туя*, слн. *státua*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Státue* «статуя», фр. англ. *statue* «тс.» походять від лат. *statua* «статуя; колона», пов'язаного з дієсловом *statuo* «ставлю; встановлюю; зво-

джу, споруджую, засновую». — СІС² 787; Черных II 199; Фасмер III 747—748; Преобр. II 374; Christiani 46; Sł. wyg. obcych 700; Holub—Lyer 451; РЧДБЕ 687; Вуяклија 905; Gr. Fwb. 722; Klein 1507; Dauzat 683; Walde—Hofm. II 596—597. — Див. ще **ста́ту́т**.

ста́ть «сукупність ознак організму, якими розрізняються чоловічі й жіночі особини; постать», *ста́ти* (мн.) «частини тіла тварин і зовнішні ознаки їх будови», *ста́тевий*, *ста́тний* «стрункий, з пропорційно складеною фігурою», [*статний*] «довгополий» (про верхній одяг), [*ста́тний*] «тс.», *поста́ть* «статура; смуга ниви, яку займає один працівник»; — р. *ста́ть* «будова тіла, статура», ч. [*statný*] «рослий, гарний», схв. *поста́т* «ряд (на жнивах)», с.-цсл. **поста́ть** «частка, доля; напрям»; — псл. *statъ*, *postatъ*, пов'язані з *stati* «стати»; — споріднені з лтс. *stātis* «стойка», ав. *stāiti*- «тс.; стояння, встановлення», дісл. *stód* «місце, стан», дінд. *sthítih*, *sthitih* «стояння, перебування, стан», гр. *στάσις* «міцність, положення; стан», лат. *statiō* «стоянка»; іє. **st(h)ā-ti*-, **st(h)ə-ti*-. — Німчук 299—300; Фасмер III 748; Zubatý St. a čl. I/1, 46; Skok III 15; Trautmann 283; Mühl.—Endz. III 1052; Uhlenbeck 347; Frisk II 777; Walde—Hofm. II 597—599; Pokorný 1005—1006. — Див. ще **ста́ти**. — Пор. **ста́я**².

стафілоко́ки «бактерії родини мікрококів з кулястими нерухливими клітинами, що утворюють гроноподібні скупчення»; — р. *стафілоко́ки*, бр. *стафілако́ки*, п. *stafilokoki*, ч. *stafylokok*, *stafylokokus*, слц. *stafylokokus*, болг. м. *стафілоко́ки*, схв. *стафілоко́ке*, слн. *stafilokók*; — наукова назва, адаптована з новолатинської номенклатури; нлат. *staphylococcus* утворено в 1882 р. бактеріологом О.Огстоном (1844—1929) з основ іменників гр. *σταφυλή* «виноградне гроно», очевидно, пов'язаного з (*ἄ*)*σταφίς* «ізіюм» та більш віддаленими *στέρμυλα* (мн.) «маса вичавленого винограду, оливок», *ἄστερμής* «міцний, незламний», похідними утвореннями з ас-

пірацією від дієслова στέμνω «давипи, м'яти ногами», яке зближується з στέφω «щільно оточую, кутаю, загортаю», та іменника κόκκος «зернина, ядро». — СІС² 420, 787; ССРЛЯ 14, 804; Фасмер III 748; ГСЭ 191; ТСБМ V/1, 318; Kopalinski 501, 912; Holub—Lyer 247, 450; РЧДБЕ 687; Вујаклија 905; Klein 1504; Frisk II 778—779, 788, 794—795. — Див. ще **кок³**, **кутя¹**, **Степа́н**.

стаціона́р, *стаціона́рний*; — р. *стаціона́р*, *стаціона́рний*, бр. *стацяна́р*, *стацяна́рны*, п. *stacjonarny*, ч. *stacionární*, (рідк.) *stacionérní*, слц. *stacionárny*, болг. м. *стаціона́р*, *стаціона́рен*, схв. *стаціо́нāр*, *стаціо́нāран*, слн. *stacionáren*; — запозичення із західноєвропейських мов (спочатку в формі прикметника); нім. *stationär* «стаціона́рний, постійний», фр. *stationnaire*, англ. *stationary* «тс.» походять від лат. *stationarius* «нерухомий; караульний; станційний», пов'язаного з *statio* (род. в. *stationis*) «стояння; положення, стан; місцеперебування; стоянка, зупинка; поштова станція». — СІС² 787; ССРЛЯ 14, 805; Kopalinski 912; Holub—Lyer 449; РЧДБЕ 687; Вујаклија 905; Klein 1506; Dauzat 683; Walde—Hofm. II 587, 596—597. — Див. ще **ста́нція**.

ста́ція (заст.) «постій; [станція]»; — запозичення з польської мови; п. *stacja* «тс.» відповідає укр. *ста́нція* (див.).

ста́чити «вистачати», *ста́чати* «тс.», *вистача́ти*, *ві́стачити*, *доста́чити*, *наста́чити*, [*настатча́ти*] «настачати» Ж, [*наста́ток*] «вдосталь» О, *неста́ча*, *недоста́ча*, *постача́ти*, *постача́льник*, *постача́льний*, [*приста́ча*] «доставка»; — р. [*ста́чить*] «вистачати», п. ст. *statczyć*, ч. *stačiti*, слц. *stačit'*, нл. *dostacyś*, ст. *stacyś* «тс.»; — очевидно, псл. *statъčiti «тс.», похідне від *statъкъ* «достаток, майно»; зіставлення з лит. *tėkti* «вистачати» (Machek ESJC 573) недостатньо переконливе. — Фасмер III 749; Brückner 514; Holub—Lyer 449; Holub—Kop. 348; Muske II 513. — Див. ще **ста́ток**. — Пор. **до-старча́ти**, **ста́рчити**.

ста́я¹ «згряя; ряд кіп, полукипків; [стайня, хлів; стійло (для овець) Нед; загорожа для овець на полонині ГрицАВ; житло гуцульських пастухів]», [*ста́ї*] «місце, на якому вівці затримуються на паші» О, *ста́йка* «ряд кіп, полукипків; [стайня, хлів; вид куреня у гуцульського пастуха]», [*ста́йки*] «місце стоянки овець» О, [*ста́ля*] «ряд кіп на полі» Л, *ста́йно* «згряєю», [*за́стайка*] «житло пастуха-гуцула в полонинах; піддашся в кошарі Ж»; — р. *ста́я* «згряя; [кілька будівель під одним дахом; хлів]», бр. [*ста́я*] «стадо», др. *стая* «хлів; пристанище; намет», п. [*staja*] «місце для стогів, біля яких завжди буває сіно і намет для пастуха», [*staj*] «тс.», ч. *stáj* «хлів, стайня, стійло», *stáje* «тс.», слц. *staj* «стайня», болг. *ста́я* «кімната», м. *ста́ја* «стайня; кімната», схв. *ста́ја* «хлів; повітка», слн. *stája* «хлів, загін», цсл. **ста́га** «загін, стійло»; — псл. *staja* «хлів, стійло, курінь», пов'язане з *stati* «стати». — ГрицАВ 175—176; Фасмер III 749; Brückner 512; Machek ESJC 574; Skok III 329; Mikl. EW 319; Клепикова 163; Сл. и балк. языкозн. 186. — Див. ще **ста́ти**. — Пор. **ста́йня**.

[**ста́я²**] «ділянка землі; невеликий загін при оранці поля, поле, оране вертикально до дороги О; смуга ниви, яку займає один косар, жнець Нед», [*ста́ї*] (мн.) «довге орне поле, загони» О, [*ста́ваня*] (міра землі) «1 га» О, [*ста́вка*] «стежка; довжина пройденної дороги» О, [*ста́йка*] «грядка; шматок землі» О, [*ста́яня*] «гони Нед; ділянка землі О»; — бр. [*ста́я*] «вузька і довга ділянка землі», п. [*staja*] «певна міра довжини поля», *staje* (заст.) «давня міра довжини поля», [*stajanie*, *stajenie*], *stajadło* (рідк.) «тс.»; — псл. *staja* «постать, займана працівником смуга ниви», пов'язане з *stati* «стати». — ГрицАВ 175—176. — Див. ще **ста́ти**. — Пор. **ста́ть**.

[**ста́я³**] «огорожа з комишу між двома котцями (загородами з очеретяних щитів для ловіння риби)»; — очевидно, пов'язане з [*ста́я*] «загорожа для овець». — ГрицАВ. 175—176. — Див. ще **ста́я¹**.

[ста́ячка] «витушка» Л; — очевидно, пов'язане зі *ста́ти*, *стоя́ти* (див.).

СТВОЛ «частина вогнепальної зброї у вигляді труби; (гірн.) вертикально або похило розташована частина шахти; [стовбур О]», [стві́л] «ствол рушниць» Нед, [ство́лик] «стебло» Нед, *стволі́на* «частина вогнепальної зброї», *стволовий* «робітник, що керує спусковим механізмом», *ствольний* «який виготовляє стволи» (про цех); — р. *ствол* «стовбур дерева; ствол; частина шахти», бр. *ствол* «стовбур, ствол», ч. *stvol* «стебло» (з р.?), [štboľ], вл. [stwólk, stwóľk] «тс.», нл. *stvol* (*stwól*) «собача петрушка звичайна, Aethusa cynapium L.», болг. *цвол* «ствол», м. *цволка* «паросток», схв. *цвóлика* «стебло цибулі», [цвóлина] «тс.», слн. [stôlje] «осока, Carex L.», [svolina] «вид цикути», р.-цсл. **СТВОЛИК** «кропива»; — очевидно, псл. [*stьboľ] «стовбур», пов'язане з *stьbьľ (*stьblo) «стебло». — Фасмер III 749; Преобр. II 377; Горяев 343; Budziszewska 257; Schuster-Sewc 1373; Младенов 608; Štrekelj AfSIPh 28, 497; Mikl. EW 327. — Див. ще **стебло́**.

[ство́ля] (бот.) «бугила лісова, *Anthriscus silvestris* (L.) Hoffm.» Мак, [стволовий] (у словосполученні *с. цвіт* «тс.») Мак; — р. [ство́лья] «бугила лісова», бр. [стволля] «тс.»; — пов'язане з *ствол* «дудка»; назва зумовлена порожнистою будовою стебла бугили. — Див. ще **ствол**.

СТВОР «звід, склепіння; (спец.) розташування двох орієнтирів на одній лінії з оком спостерігача; напрям перетину русла з греблею; фарватер, навігаційний орієнтир», [створча́тий] «з двома стулками (двері, вікна)» Нед, Куз; — бр. *створ* «частина простору, обмежена стійками, перекладками; стулка; розміщення двох предметів на одній лінії з оком спостерігача; навігаційний орієнтир»; — очевидно, запозичення з російської мови; — р. *створ* «запор, засув; стулка; віконниця; рухома частина греблі (для спуску води); лінія, що проходить через два орієнтири; навігацій-

ний орієнтир» пов'язане із *затворіть* «закрити», яке відповідає укр. *затворіти* (див.).

стеарін; — р. болг. м. *стеарін*, бр. *стэарын*, п. *stearyna*, ч. *stearín*, *stearin*, слц. слн. *stearín*, вл. *stearin*, схв. *стеарін*; — запозичення з французької мови; фр. *stéarine* утворене французьким хіміком М.Е. Шеврелем (1786—1889) від гр. *στέαρ* (<*στᾱ́-αρ) «сало, жир», пов'язаного з *στία* (*στίον*) «кремій», *στίλη* «крапля», спорідненими з дінд. *styaatē* «загусає, твердіє», ав. *stā*, *stāy*- «грудка; купа», гот. *stains* «камінь», дісл. *steinn*, двн. *stein*, нвн. *Stein* «тс.», псл. *stēna* «стіна», укр. *стіна́*. — SIC² 787; Черных II 199—200; Фасмер III 749, 754; Sl. wyg. obsyeh 701; Holub—Lyer 451; РЧДБЕ 687; Вујаклија 906; Dauzat 683; Gamillscheg 823; Frisk II 779—780, 797, 799; Kluge—Mitzka 744; Klein 1508, 1518. — Див. ще **стіна́**.

сте́бен, *стебні́вка*, *стебно́ваний*, *стебнува́ти*, *стебну́ти* — див. **стіба́ти**.

[сте́бка] «комірка, в якій зберігається городина взимку, бочки з квашениною та ін. Л; комора (опалювана взимку); халупа, стара, погана хата Л», [сте́нка] «стара, погана хата; халупа Л; рублений амбар з грубою, що замінює льох; дерев'яна комора Нед», [стебні́к] «комора Нед; омшаник», [сте́бка] «комірка» Л, [присте́бник] «повітка; надбудова над погребом» Л; — р. [сте́бник] «омшаник», бр. *сто́пка* «комора для збереження овочів», [сте́нка] «тс.», п. *stebnik* «льох, у якому розміщують вулики з бджолами на зиму», ч. *stěbník* «тс.»; — пов'язане з [істе́нка] «невелика будівля в сінях або під хатою для зберігання овочів узимку», [вісте́нка] «тс.» (див.).

стебло́, *стебелі́на*, *стебелі́ння*, *стебелля́*, *сте́бель*, [стебі́ля] (зб.) «стебла» О, *стеблі́на*, *стеблі́ння*, *стеблуння́*, [стебелюва́тий] «стеблорієчний; тонкий, стрункий Чаб», *стеблі́стий*, [стебловáтий] Нед, *стеб-*

ловий, [стеблєвий] Нед, стеблястий, [стрильбелькуватий] «худорлявий» Чаб, [стебеліти] «виростати в стебло» ВеБ, [стебелітисся, стеблітисся] «тс.» Нед; — р. *стебель*, [стеблѡ], бр. *сцяблѡ*, др. *стѡбло*, *стѡбль*, п. *ździebłō*, *źdźbłō*, [zdbłō, zbłō], ст. *śebłō*, *ściebłō*, ч. *stěblo*, [zblō], ст. *stblo*, слц. *steblo*, вл. *stwjelco*, [spjelco], нл. *spłō*, [zbłō], полаб. *stāblū*, болг. *стеблѡ*, *стѡблѡ*, м. *стебло*, схв. *ста́бло*, *ста́бьлика*, слн. *stēblo*, с.-цсл. *стѣвьль*, *стѣвьло*, *стѣвьликъ*; — псл. **stǃbьlь*, **stǃbьlō*; — споріднене з лит. *stibis* «membrum virile», *stiebas* «стовп, стовбур, стебло», *stibūna* «той, у кого довгі гомілки», *stāibiai* (мн.) «гомілки», лтс. *stiba* «палка, прут», дінд. *stibhiḥ* «пучок, жмуток; волоть», лат. *tibia* «гомілка, гомілкова кістка», гр. *στιφρός* «міцний, сильний», *στιφάρος* «тс.», очевидно, також лат. *stipula* «соломинка»; іє. **steib(h)-* (**steip-*) «міцний, жорсткий; стискати». — Фасмер III 750; Черных II 200; Преобр. II 377—378; Brückner 650—651; Machek ESJC 576; Schuster-Sewc 1372—1373; Младенов 608, 615; Skok III 323; ZVSZ 416; Meillet Études 419; Trautmann 287; ZfSlPh 8, 442; Būga RR I 486, II 594—595; Fraenkel 903—904; Mühl.—Endz. III 1064; Karulis II 294; Frisk II 781—782, 799; Walde—Hofm. II 594—595, 680; Pokorny 1015. — Пор. **тйбѣль**.

[**стебляк**] (зоол.) «стебловий пильщик, Serphus rugmaeus» Нед, Куз; — пов'язане зі *стеблѡ*; назва зумовлена тим, що ця комаха розвивається в стеблах злаків (Горностаев 285). — Див. ще **стеблѡ**.

[**стег**] «стібок (у шитті)» Нед, Куз, [стежѡк] «тс.» Куз, [сте́гнати] «стѡбати, строчити» Нед, [застегнути] «застібнути» ВеЛ, [застягати] «застібати» Ж, [застягнути] Ж, [розстягати] «розстібати» Ме, [розстягнути] Ме; — р. *стегать* «шити; бити», п. *ścieg* «стібок»; — псл. *steg-/stog-* «стѡбати; шити», первісно, очевидно, «колоти; бити»; — споріднене з гот. *stakins* (зн. в. мн.) «наколоті знаки, тавра», днв. *sta(c)hhul-*

la, *stahhula* «жало, колючка», *stachilla*, свн. *stachel*, нвн. *Stáchel* «тс.», *stechen* «колоти, жалити; різати», свн. *stēchen*, днв. *stēhhan* «тс.», свн. *stekken* «втика-ти»; іє. **steg-*, **stegh-*. — Фасмер III 751; Преобр. II 379—380; Brückner 529; Kluge—Mitzka 735, 742; Pokorny 1016—1017. — Пор. **застегнути**.

[**стега́цца**] «набридати, надокучати» Л; — неясне; можливо, пов'язане з *тяжкій*, *тўга*.

стегно́ «верхня частина ноги; [частина терниці]», [сте́гна] (мн.) «передні сніці у возі» О, *стегенце*, [стегня́ниця] «частина ткацького верстата», [стегня́нкѣ] «сніці» О, *стегенний*, *стегна́стий*, *стегновий*, [підсте́гне] «гомілка» Нед; — р. *стегно́*, бр. *сцягно́*, п. *ściegpo*, *ściegпо*, ч. слц. *stehпо*, вл. *scehпо*, нл. *scogпо*, полаб. *stegпū*, схв. *сте́гно*, (мн.) *сте́гна*, слн. *stēгпо*, стсл. **сте́гно**, **сты́гно**; — псл. *stegпо*, [stьgno]; — загальноприйнятого пояснення не має; можливий зв'язок з лат. *tignum* (<*tegnom) «брус, будівельний ліс», що зближується з р. *стожа́р* «жердина, палиця» і далі з іє. **(s)teg-* «тс.»; пов'язання з дінд. *sákthi* «стегно» (Machek ESJC 576) необгрунтоване. — Фасмер III 751; Откупщиков ЭИРЯ IV 109; Преобр. II 380; Sławski JP 38/3, 229; Brückner 529; Holub—Lyer 451; Schuster-Sewc 1271—1272; Mikkola Ursl. Gr. II 163; ZVSZ 407; Walde—Hofm. II 681; Pokorny 1014. — Пор. **стіг**, **сто́жар**.

[**стежар¹**] (бот.) «дуб звичайний, *Quercus robur* L. (*Q. pendunculata* Ehrh.) Мак»; — очевидно, результат перенесення на рослину назви [стежа́р] (р. [стожа́р]) «жердина (для складання копиці сіна)». — Див. ще **сто́жар**.

стежа́р², *стежір* — див. **сто́жар**.

стежка, *стежа́*, [сте́жа́] «розвідка, спостереження» Куз, [сте́жач] «спостерегач» Куз, [сте́жник] «тс.» Куз, *стежіни*, [сте́жі] «люди, послані вести спостереження», [стй́шка] «стежка» О, *стежіти* СУМ, Нед, [стежкува́ти] «стежити»; — р. (розм.) *сте́жка*

«стежка», бр. *сцѣжка*, п. *ścieżka*, ч. слц. *stezka*, вл. *šćežka*, нл. *sčážka* «тс.»; — псл. *сты́жка*, похідне від *stýga (>*stýzja*) «тс.» — Machek ESJC 577; Schuster-Sewc 1416—1417; Коломиец Этимология 1984, 98. — Див. ще **сте́зя**.

сте́зя «(кн.) життєвий шлях; (заст.) стежка» (очевидно, зі стсл.); — р. *сте́зя*, [*стєгá*], др. *сты́за*, *сты́зя* «стежка, шлях», полаб. *stadza* (*stažǎ*) «стежка», схв. *ста́за* «пішохідна дорога», слн. *stezǎ* «тс.», стсл. **сты́за** «стежка, шлях»; — псл. *сты́за* (*stýga), пов'язане з *stignōti* «стигнути, встигати, поспішати»; — споріднене з лтс. *stiga* «стежка; пішохідна дорога», *staiga* «дорога», двн. *stēg* «тс.» (<*stigaz), *steiga*, гот. *staiga* «тс.», гр. *στίχος* «ряд», алб. *shteg* «стежка»; іє. **stīgh-/steigh-*, *stoigh-*. — Фасмер—Трубачев III 752; Черных II 200; Преобр. II 378—379; Вгückner 529; Holub—Lyer 451—452; Machek ESJC 577; Schuster-Sewc 1416—1417; Skok III 331; Куркина Этимология 1968, 92, 98—99; Бурлакова ВСЯ VI 56; Mikkola Ursl. gr. II 171; Trautmann 286; Karulis II 296; Mühl.—Endz. III 1065—1066; Kluge—Mitzka 743—744; Frisk II 783—785; Торр 492; Pokorny 1017. — Див. ще **сты́гнути**¹. — Пор. **сте́жка**.

[**сте́йка**] (у виразі *ні сте́йки ні ге́йки*) «не стоїть і не йде»), [*сте́йки*] (присл.) «стоячи» Нед; — пов'язане зі *стояти*; заміна кореневого *о* на *е* могла бути зумовлена впливом слова [*ге́йки*] «іхати вперед», похідного від *гей* (виг.). — Див. ще **стояти**.

стек «палиця вершника»; — р. болг. *стек*, бр. *стэк*; — запозичене, очевидно, за посередництвом російської мови, з англійської; англ. *stick* «стек, палиця» (сангл. *sticke*, дангл. *sticca* «тс.») пов'язане з дангл. *stician* «заколоти, колоти; проткнути» і споріднене з дісл. *stik* «палиця», *stikka*, двн. *stecko*, *stehho*, свн. *steche*, нвн. *Stecken* «тс., посох; жезл», днн. *stekan* «втикати», дфриз. *steka*, гол. *steken*, снідерл. *stēken*, двн. *stēhhan* «тс.», свн. нвн. *stechen* «заколоти, колоти, проколювати», двн. *ste-*

chhōn, *stechen* «колоти», гот. *stakins* «наколоти знаки, тавра», лит. *sègti* «проколювати, застібати», *sagstýti* «приколювати, зашпилювати, застібати», псл. *steg-/stog-* «шити, стьобати», укр. *застегнути*. — СІС² 787—788; ТСБМ V/1, 361; РЧДБЕ 688; Klein 1514; Kluge—Mitzka 742; Vries NEW 695, 700, РВгВ 80, 1958, 17; Фасмер III 751; Шанский ЭСРЯ II 6, 64; Преобр. II 379; Trautmann 285. — Див. ще **застегнути**.

стекля́рус (зб.) «тоненькі короткі трубочки з кольорового скла, які використовують для намиста, оздоблення одягу; різновид бісеру»; — запозичення з російської мови; р. *стекля́рус* «тс.» пояснюється як складне утворення з основ іменників *стекло* «скло» і *ярус* (у значенні «ряд, смуга»). — Фасмер III 753; Преобр. II 380; Соболевский РФВ 66, 334. — Див. ще **скло**, **ярус**.

[**стекті́ся**] «сказитися», [*стіка́тися*], [*стє́клий*] «скажений», [*стеклі́зна*] «скаженіна, сказ» Нед, [*стеклі́на* ВеБ, *стіклі́зна* Нед] «тс.», [*стеклі́нник*] «вид рослини, яку вживають від сказу» ВеБ; — результат спрощення запозиченої з польської мови форми [*встіка́тися*] «казитися» (див.).

[**стекуні́**] (зоол.) (мн.) «однопрохідні клоачні, Monotremata» Куз; — очевидно, пов'язане зі *стекті́*; назва зумовлена наявністю у цих тварин клоаки — вивідного отвору, спільного для кишечника і сечостатевого органів. — Див. ще **текті́**.

сте́ла «кам'яний стовп чи плита з написом або рельєфним зображенням»; — р. болг. *сте́ла*, бр. *стэ́ла*, п. *stela*, ч. слц. слн. *stéla*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Stéle*, фр. *stèle*, англ. *stèle* походять від лат. *stēla* «стовп, колона», яке зводиться до гр. *στήλη* (<*στάλ-νᾱ) «тс.», пов'язаного чергуванням голосних з дієсловом *στέλλω* «готую; посилаю», яке зіставляється з псл. *stýlati*, укр. *стелі́ти*. — СІС² 788; ССРЛЯ 14, 830; ТСБМ V/1, 361; Kopaliński 915; Holub—Lyer 451; Gr. Fwb. 722; Dauzat 683; Klein 1509; Frisk II

786—788, 795—796. — Див. ще апос-тол. — Пор. слати², стил.

стелаж «ряд полиць, розташованих одна над одною»; — р. *стеллаж*, бр. *стэлаж*, п. *stelaž*, ч. *steláž*, *šteláž*, слц. *šteláž*, *šteláža*, *steláž*, *steláža*, болг. *стелаж*, схв. *стелаж* (чол. р.), *стелажа* (жін. р.), слн. *steláža*; — запозичення з німецької мови; нім. *Stellage* «стелаж» запозичене з голландської мови; гол. *stellage* «тс.» утворене за допомогою романської кінцівки *-age* від дієслова *stellen* «ставити, вставляти», спорідненого з дангл. *stellian*, двн. *stellan*, нвн. *stellen* «тс.», прус. *stallit* «стояти», псл. *stati*, укр. *стати*. — СІС² 788; Черных II 200—201; ТСБМ V/1, 361—362; Копалиński 915; Holub—Lyer 472; РЧДБЕ 688; Вуяклија 906; Kluge—Mitzka 745; Vries NEW 690, 694, 696. — Див. ще слати², стати. — Пор. стил.

стеліти, *стеливо*, *стеліна*, *стеліще*, *стеління*, *стелюка*, *стелюник*, *стелюля*, *стелюлька* — див. слати².

стельвага «поперечний брус у воза, плуга, до якого приєднується упряжка», [*стальвага* НикНикТЛ, *станвага* Корз], *штельвага*; — бр. *стальвага*, п. *stelwaga*, *sztelwaga* «тс.»; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; нвн. *Stellwage* «тс.» складається з основ слів *Stelle* «місце; насад воза», пов'язаного з *stellen* «ставити», спорідненим з дінд. *sthálati* «стоїть твердо», прус. *stallit* «стояти», і *Wage* (*Waage*) «вага, ваги; стельвага» (пор. того ж походження укр. [*вага*] «стельвага» НикНикТЛ, [*ваги* тж, *вага* МСБГ] «тс.»). — Шелудько 47; SJP VII 744. — Див. ще вага. — Пор. стельмах.

стельмах «майстер, який робить вози, сани, колеса; [тесляр, тесля]», [*штельмах*, *штільмах* О] «тс.», *стельмаство* «ремесло, фах стельмаха», [*стельмашка*] «тс.» О, *стельмашня* «майстерня, де роблять вози, сани, колеса», [*штельмашня*] «тс.», *стельмахувати*, *стельмашити*; — бр. *стальма́х* «стельмах», *стэ́льмах* «тс.»; — за-

позичення з польської мови; п. *stel-mach* «колісник, каретник» походить від нім. *Stélmacher* «тс.», утвореного з основ іменника *Stelle* «місце; насад воза» і дієслова *machen* «робити», спорідненого з гр. *μάσσειν* «місити», псл. *mazati*, укр. *мазати*. — Шелудько 47; Потєбня РФВ 1879/1, 263; Richhardt 100; Weiss-Brzezinowa Prace językozn. 21, 155; Kopalinski 915; Kluge—Mitzka 451, 745. — Див. ще мазати, стельвага.

стелюга — див. сталюга.

стелюшок (бот.) «багаторічний трав'янистий бур'ян родини гвоздикових, *Spergularia* (Pers.) J. et C. Presl.»; — пов'язане зі *стелюти*; назва зумовлена лежачою формою стебел. — Нейштадт 189—190; БСЭ 43, 30. — Див. ще слати².

стемений — див. достемений.

[**стемператися**] «заспокоїтися, стихнути» *Scheludko*; — запозичення зі східнороманських мов; рум. (a se) *astîm-rắ* «заспокоюватися; вгамовуватися», молд. *a se astîmpărắ*, заст. *стымпэра́* «тс.» виводяться від лат. **ex-temperare*, похідного від *temperare* «зменшувати, пом'якшувати; змішувати (у певній пропорції); стримувати, регулювати, ослаблювати; знати міру», пов'язаного з *tempus* «час». — *Scheludko* 143; *Vrabie Romanoslavica* 14, 173; СДЕЛМ 38; DLRM 49, 802; *Pușcariu* 13; *Walde—Hofm.* II 661. — Див. ще темп. — Пор. темперамент, температура.

[**стемпка**] «поперечна балка на основній опорі вітряка» Нед; — запозичення з польської мови; п. *stęпка* «[тс.; пастка на звіра]; киль судна» пов'язане з *stąpić* «ступити». — Див. ще ступати.

стенати¹ «піднімати і опускати плечі при вираженні здивування, зневаги, вагання», *стенути*, *стинати*, *стинюти* «тс.», *стенатися* «судорожно тремтіти, трястися (від хвилювання, переляку тощо); здригатися; коливатися, хитатися», *стинатися*, *стенютися* «тс.; розгубитися, збентежитися, жахнутися; різким рухом кинутися, рушити куди-

небудь», *стинутися* «тс.»; — не зовсім ясно; виводиться від псл. *tęti (ten-) «тягти», відбитого також у *затяти* «покрити, затягти», *стяти* «зціпити». — Меркулова *Этимология* 1975, 55. — Див. ще *затяти*.

стенати² «жалібно стогнати; плачучи, кричати», [*стеняти*] «тс.» Нед; — р. *стенать*, др. *стенати*, ч. *stenati*, слц. *stenat'*, болг. *стѣня* «стогну», м. *стенка* «стогне», схв. *стѣнати*, слн. *stenjati*, стсл. **стенати**; — псл. *stenati* «стогнати», пов'язане чергуванням голосних з *stopъ* «стогін», *stonati* «стогнати»; — споріднене з лит. *stenėti*, лтс. *stenēt* «тс.», прус. *stint, *stinsons* (акт. діеприкм. мин. ч.) «вистражданий, перенесений», дангл. *stapan* «стогнати», стуніан, дісл. *stynja* «тс.», дінд. *stánati* «гримить, гуркоче», гр. *στένει* «позихає, стогне»; іє. *(s)ten-. — Фасмер III 754; Преобр. II 381; Machek ESJC 579; Schuster-Sewc 1360; Младенов 608; Skok III 332—333; Trautmann 286; Karulis II 293; Fraenkel 901; Mühl.—Епдз. III 1061; Kluge—Mitzka 753; Mayrhofer III 510; Frisk II 789—790; Торр 481; Pokorny 1021. — Пор. **стогнати**, **стонати**.

стенд, *стендовік*; — р. *стенд*, бр. *стэнд*, п. *stand*, слц. *stend* «робоче місце»; — запозичення з англійської мови; англ. *stand* «стенд» пов'язане з *stand* «стояти», спорідненим з дісл. *standa*, днн. гот. *standan*, двн. *stantan* «тс.», дінд. *tíšťhati* «стоїть», лат. *sto* (<*stājō) «стою», псл. *stati*, укр. *стати*. — СІС² 788; ССРЛЯ 14, 836; Крысин 54, 89, 102; Kopaliński 913; Klein 1504; Kluge—Mitzka 743; Walde—Hofm. II 596—599. — Див. ще **стати**.

стенографія «швидкий запис усної мови за допомогою спеціальних умовних знаків», *стенбграф* «фахівець, який записує усну мову способом стенографії», *стенографіст* «тс.», *стенографічний*, *стенографувати* «робити запис усної мови способом стенографії»; — р. болг. *стенографія*, бр. *стэнаграфія*, п. слц. *stenografia*, ч. *stenografie*, вл. *stenografija*, м. *стенографија*, схв.

стенографија, слн. *stenografija*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Stenografie* (*Stenographie*), фр. *sténographie*, англ. *stenography* (найраніше) утворено з основ гр. *στενός* «тісний, вузький» і *γράφω* «пишу». — СІС² 788; Коваль 158; ССРЛЯ 14, 841; ТСБМ V/1, 362; Kopaliński 368, 915—916; Holub—Lyer 182, 451; РЧДБЕ 688; Вуяк-лија 906; Kluge—Mitzka 746; Frisk II 788—789; Klein 1510; Dauzat 683. — Див. ще **графá**, **стенóз**.

стенóз «звуження просвіту трубчастих органів в організмі людини й тварин»; — р. *стенóз*, бр. *стэнóз*, ч. слц. слн. *stenóza*, болг. м. *стенóза*, схв. *стеноза*; — запозичення з новолатинської мови; нлат. мед. *stenosis* походить від гр. *στένωσις* «звуження, стиснення», пов'язаного з *στενός* «вузький, тісний; обмежений, стиснений», етимологічно неясним. — СІС² 788; ССРЛЯ 14, 841; Holub—Lyer 451; РЧДБЕ 688; Вуяк-лија 907; Klein 1510; Frisk II 788—789.

стенокардія, *стенокардічний*; — р. *стенокардія*, бр. *стэнакардія*, п. слц. *stenokardia*, ч. *stenokardie*, болг. *стенокардия*, м. *стенокардија*, схв. *стенокардија*, слн. *stenokardija*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Stenokardie*, фр. *sténocardie* утворено з основ гр. *στενός* «вузький, тісний», етимологічно неясного, і *кардіа* «серце». — СІС² 788; ССРЛЯ 14, 841; Kopaliński 915—916; РЧДБЕ 688; Вуяк-лија 907; Gr. Fwb. 723; Frisk II 788—789. — Див. ще **кардіограма**. — Пор. **стенóз**.

стеньга «верхня частина щогли»; — р. *стеньга*, ст. *стенг*, *стѣнга*, бр. *стэньга*, п. *stenga*, болг. *стѣнга*, слн. *šténga*; — через російське посередництво запозичено з голландської мови; гол. *steng* (снідерл. *stenghe*) «стеньга», як і нн. фриз. (сх.) *stenge* «тс.», споріднене з днн. двн. *stanga* «жердина», нвн. *Stánga* «жердина; стрижень»; виведення від нім. *Stenge*, зменш. від *Stange* «жердина» (St. wyg. *obcych* 701; Kopaliński 915) помилкове. — СІС² 789;

ССРЛЯ 14, 842—843; Фасмер III 755; Смирнов 282; ТСБМ V/1, 362; РЧДБЕ 688; Meulen 201; Vries NEW 692, 696; Kluge—Mitzka 739. — Див. ще **шта́нга**.

степ¹ «великий безлісий рівнинний простір», [степина́] «степ Нед; степове сіно», степня́к, степня́чка «сорт озимої пшениці», степови́к, [степови́ки] «запорожці» Пі, [степови́ще] (збільш.) Нед, [степовни́чий] «наглядач за степовими угіддями», [степу́чий] «степовий» (у замовлянні), [степно́] «багато степу», [о́стен] «глушина, дичавина» Ж, передсте́п, підсте́п, пристепови́й; — р. степь «степ; (ст.) низина, [плоска безліса височина]», бр. стэп (з укр.), [сьцеп], п. ч. слц. step (очевидно, з укр.), схв. стѣпа (з укр.), слн. stéra; — загальноприйнятої етимології не має; припускається сх.-сл. *стѣпъ, яке зближується зі словами тóпот, топта́ть, і далі реконструюється його первісне значення як «витоптане місце, рівне, голе» (Брандт РФВ 24, 182—183); пов'язується з ос. t'æræp «плоский, рівний, низький; низина», tæbæġ «тарілка», що, як і ір. *(s)tap-, дінд. viṣṭar- «плоска поверхня», розглядаються як продовження іє. *(s)ter- «бути плоским, рівним, низьким» (Bailey BSOAS 26, 83, 87, 88, 89; Трубачев Етимологія 1965, 39; Kellens Kratylos 16, 27; Pohl Russian Linguistics 1975/2, 87—88); припускається також (Меркулова Етимологія 1968, 86—91; Орел Етимологія 1983, 139—140) псл. *стърь «спина, хребет, підвищення». — Цыганенко 452—453; Фасмер—Трубачев III 755—756; Черных II 201; Преобр. II 382; Мурзаев РР 1969/1, 92; Grüskner 515; Sl. yug. obcyh 702; Holub—Lyer 451; Machek ESJC 577; Бодуэн де Куртенэ РФВ II 170; Абаев ИЭСОЯ III 243—244, 353—354. — Пор. **степ²**.

степ² «непрохідне місце на горі» О, [стѣпа] «гора або стрімка скеля ВеНЗн; безодня, провалля Нед, О»; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане зі степ «безліса рівнина», разом з яким може бути зведена до псл. *стърь «спина, хре-

бет; гора, височина». — Меркулова Етимологія 1968, 86—90. — Див. ще **степ¹**.

[степáк] (зоол.) «тарантул, Lycosa infernalis» Нед; — неясне; можливо, пов'язане зі *степ*.

Степа́н (чоловіче ім'я), Стефа́н, Сте́фко, Сте́фцьо, Стець, Стецько́, [Ште́фан], Степані́да (жіноче ім'я), Стефані́да, Степа́нія, Стефа́нія, Сте́па, Сте́фа, Сте́ха, Стефу́ня, Сте́на, Сте́ся, Сте́ша, [Штефа́ня Нед, Штефа́нка, Ште́фна тж], ст. Степанъ (1370), Стефанъ (1393), Стецко, Стъцко (1366), Стецько (1404), Стефан «діадима, корона, в'єнець» (1627); — р. Степа́н, Стефа́н, Степані́да, Стефани́да, Стефа́нія, бр. Сцяпа́н, Сцепани́да, др. Стефанъ, Степанъ, п. Stefan, Szczepan, Stefania, ч. Stěpán, Stěpánka, слц. Štefan, Štefánia, болг. Стѣфан, Стѣпан, Стефа́на, Степа́на, Стефани́я, м. Стефан, Степан, Стефана, Степанка, схв. Стефан, Стјѣпан, Стефанија, Стјепанка, слн. Stefan, Štefa, стсл. **Ѡтефанъ**; — через церковнослов'янську мову запозичено в давньоруську з грецької; гр. Στέφανος походить від іменника στέφανος «вінок», пов'язаного з στέφω «оточую, окутую, обгортаю, обмотую», спорідненим з дінд. stabhnāti «укріплює, затримує, підпирає», лит. staĩbas «стебло», лтс. stabs «стовп, колона», двн. stab «палка». — Вл. імена 88; Беринда 234; Петровський 205; Спр. личн. имен 459; Корєспу́ 125; Илчев 465; Frisk II 794—795. — Пор. **стіба́ти**.

[степáнчик] (зоол.) «заєць, Lepus» Нед; — неясне; можливо, пов'язане зі *степ*.

[степени́ти] «берегти, щадити; стерегти» Нед, [степени́ти] «піклуватися» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з рум. stăpîni (молд. стэпыні́) «володіти; стримувати; володарювати», утвореним від рум. stăpîn (молд. стэпын) «хазяїн; володар». — Vincenz 14.

сте́пінь (мат.), [стѣпень] «ступінь; степінь» Нед, [степени́ця] «шкала; схо-

дова клітка» Куз, *степене́вий*, [степе́нний] «статечний» Нед, *степенова́ний* Куз, *ступенува́ти*, *ступенюва́ти* тж, [постепені́ти] «збільшити, підвищити» Нед; — р. *стэпень* «ступінь», др. *степень* «східець, поріг, ступінь; сан», п. *stopień* «східець, ступінь, степінь; відмітка», вл. нл. *stopień* «ступінь», болг. м. *стэпен* «ступінь; степінь», схв. *стэпён* «ступінь, міра; східець; ранг», стсл. **степень** «східець; сан»; — псл. *стерепь/стопень*, пов'язане з *stora* «нога (ступня); слід ноги; слід»; — споріднене з лит. *stėpas* «апоплексичний удар», лтс. *stepis* «карапуз», двн. *stuofa* «ступінь», свн. *stuofe* «тс.», гол. *stoer* «ганок», двн. *starfo* «слід ноги», гол. *star* «сходінка», англ. *step* «тс.; крок, слід (ноги)», можливо, також з дінд. *sthārayati* «ставити», псл. *stati, stojati*; іє. *(s)tep-/*(s)top- (*steb-, *stob-) «ступати, топтати». — Цыганенко 452; Фасмер III 755; Черных II 201; Brückner 517; Schuster-Sewc 1360—1361; Младенов 608; Mikkola Ursl. Gr. III 45; Mühl.—Endz. III 1062; Fraenkel 896, 902; Kluge—Mitzka 739; Vries NEW 692—693, 701; Klein 1510; Uhlenbeck 347; Pokorny 1012. — Див. ще **стопá**. — Пор. **ста́ти, ступа́ти**.

[**степі́р**] «паросток рослини (цибулі, хлібних злаків)», [*степі́ра*] «листя цибулі» ВеБ, [*стэпі́ре* Корз, *степі́ря* ВеНЗн, *стипі́ре*, *штэпі́ря* тж, *штэпі́ра* ВеБ, *счепі́ра* тж] «тс.», [*стипі́рэ-тися*] «випускати листя; наряджатися» Корз; — бр. [*сты́пыр'е*] «стебло цибулі»; — неясне; білоруське слово (без українських відповідників) зіставляється (Лаучюте 133) з лит. *stibiras* «стебло, черешок».

стэ́пка — див. **стэ́бка**.

[**стэ́пний**] «здібний, умілий», [*сті́пний*] «тс., кмітливий, дотепний» Г, Нед; — пов'язане з [*домэ́па*] «здібність, здатність», *домэ́пний*. — Див. ще **дотеп**. — Пор. **дóвті́п**.

[**степо́к**] «назва вола дикого норову», [*степу́н*] «дикун» Нед; — неясне; можливо, пов'язане зі *стен*.

[**степчина**] (бот.) «ковила, *Stipa L.*» Мак; — похідне утворення від *стен* «великий безлісий простір»; назва зумовлена тим, що ковила зустрічається переважно в степових і напівпустельних зонах світу (в Україні більшість видів ковили є типовими елементами цілинних степів і степових схилів). — Словн. бот. 264. — Див. ще **степ¹**.

[**стербелькува́тий**] «маленький (на зріст)» Нед; — неясне.

стэ́рво, [*стерві́га*] (збільш., лайл.), [*стерві́на*] «стерво; м'ясо» Нед, [*стэ́р-виско*] «стерво; яма для падалі» Нед, [*стэ́рво́виско*] «місце, де закопують падало» О, [*стэ́рв'я́к*] «стерв'ятник гірський, *Neophron percnopterus* Нед, Шарл., [*стэ́рв'я́ка*] (лайл.), *стэ́рв'я́тина*, *стэ́рв'я́тник*, [*стэ́рево*] «стерво» Нед, [*стэ́рвэ́зний*] (лайл.), [*стэ́рвэ́нний*, *стэ́рвэ́нський*, *стэ́рві́н*] «тс.», [*розстэ́рві́тися*] «розлюститися» Нед; — р. *стэ́рва* «падаль», [*стэ́рво*], бр. *сцэ́рва*, др. *сты́рвь*, п. *ścierw, ścierwo*, вл. нл. *ścierb*, болг. *сты́рв*, м. *сты́рв* «тс.», схв. *сты́рв* «жердина в стозі», слн. *střv* «тс.», *ostřv* «сухе дерево для насаджування снопів», р.-цсл. **сты́рвь** «труп»; — псл. *střgvь, [*střgvo] «падаль»; — загальноприйнятого пояснення не має; зближується з р. *стэ́рбнуть* (відповідає укр. заст. *остэ́рбати* «одужати»), свн. *sterben* «умирати», гр. *στερεός* «нерухомий» і далі з іє. *ster-, *ster-b- (Потебня РФВ 4, 212; Преобр. II 383); припускається первісне значення «розкладатися, гнити» і пов'язується з лтс. *stėrdėt* «сохнути, гнити» (Mühl.—Endz. III 1063), норв. [*stor*] «гниття, тлін», *stoga, storna* «гнити, стлівати», лат. *stercus* «гній, кал», ав. *star-* «опоганюватися», дперс. *strav-* «тс.» (Младенов 613; Petersson BSl. Wortst. 72—73; Persson Beitr. 458). — Черных II 202; Фасмер III 756—757; Brückner 529; Budziszewska 107; Schuster-Sewc 1273; Būga RR II 312, 598; Pokorny 1025. — Пор. **остэ́рба́ти**.

стерегті, [*стэрежува́ти*] «сторожити, стерегти» О, [*стэречі́*, *стэрожа́-*

ти] «тс.», *сторожіти*, *сторожувати*, [стороба] «сторожа» Нед, *стоброж*, *сторобжа*, *стороженко* «син сторожа», [сторожік] «перше крило у пері птаха», [сторожільня] «сторожова будка» Куз, [сторожівка] «тс.; сторожова башта, вишка для спостереження» Куз, [сторожівня] «тс.» Нед, *сторожіха*, [сторожіця] «сука» Нед, *стоборжка* «приміщення для сторожа або військових вартових; [намет ЛЖит; курінь Л; заколесник]», *сторожівна* (розм.) «дочка сторожа», *сторожівство* «виконання обов'язків сторожа; (зб.) сторожі», [стоборжник] «сторож» Нед, [стоборжовé] «платня доглядальниці» Нед, *стоборжовік* «стоборжовий катер, човен», [стоборжівка] «курінь на полі для сторожа» Мо, [стоборжівня] «стоборжка, сторожова будка», *стоборжівщина* «плата, податок за сторожування», *стоборжобк* «пристрій, який приводить у дію механізм пастки; [найвища частина керма на рибальському човні Дз; у водяному млині кожний з двох стовпчиків, за якими рухається заставка]», [стерезженийий] «обережний», *стоборжкийий* СУМ, Пі, *стоборжовийий*, *стоборжко*, [достеречийий] «устерегти; помітити» Ж, *застережитийий*, *застереження*, *застоборга*, *застереженийийий*, *застережливийий*, *застережнийийий*, *настоборжитийий*, *настоборга*, *настоборженийийий*, *настоборжі*, [остеречийий] «застерегти» Ж, *остоборга*, *перестережитийий*, *перестоборга*, *перестоборжливийий*; — р. *стеречь*, *стоброж*, бр. *сцерагчы*, *стображ*, др. *стеречи*, *стоборжь*, п. *strzec*, *stróż*, ч. *stříci*, *stráž*, слц. *striehnut'*, *stráž*, вл. [strěc], *stróža*, болг. *стража*, *страж*, м. *стража*, схв. *стража*, слн. *stréci*, *stráža*, стсл. *стръштти*, *стражь*; — псл. *stergti/sterkti «стерегти», пов'язане чергуванням голосних із *storžь «сторож»; — загальноприйнятої етимології не має; розглядається як результат контамінації основ, представлених лит. *sérgėti* «стерегти», *sárgas* «сторож», лтс. *saĩgs* «тс.», *saĩgāt* «охороняти», прус. *absergĩsnaþ* (зн. в.) «оборона, охорона», *but-sargs* «економ», і гр. *στέρωω*

«люблю», *ἔστωρα* (перфект) (Brückner 522; KZ 42, 47; ZfSlPh 4, 217; Младенов 611; Mühl.—Epdz. III 716; Pedersen KZ 38, 319); зближується також тільки з балтійськими формами (Torbiörnsson LM II 66; Trautmann 257—258; Arg. Sprachd. 315; Solmsen AfSlPh 24, 577; Machek ESJC 587); пояснюється як результат контамінації основ іє. *serg- (лит. *sérgėti*) і *(s)teg-, представленої гр. *στέρωω* «покриваю, захищаю», дінд. *sthápati* «вкриває, обкутує», лат. *tegere* (Hujer LF 41, 430—431; Noha ZfSlPh 5, 212; Holub—Lyer 455); пов'язується з хет. *ištark-* «захворіти» (Трубачев ВСЯ III 125). — Фасмер—Трубачев III 757; Черных II 202; Преобр. II 383—384; Цыганенко 453; Ondruš Slavica 1961/1, 40; Schuster-Sewc 1363—1364; Skok III 342—343; Mikl. EW 293; Куркина Этимология 1964, 48; Meillet BSL 23, 51; Fraenkel 777; Walde—Hofm. II 526; Ekblom ZfSlPh 24, 7; Гамкрелидзе—Иванов 811.

стерео- (перший компонент складних слів типу *стереоекран*, *стереозвук*, *стереокіно*, *стереометрія*, *стереоскопія*, *стереотип*, *стереотипія*, *стереотруба*, *стереофон*, *стереофонія*, *стереофотографія*, *стереохімія* із значенням «просторовий, об'ємний»); — р. болг. м. схв. *стерео-*, бр. *стэраэ-*, п. ч. слц. слн. *stereo-*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *stereo-*, фр. *stéréo-*, англ. *stereo-* походять від гр. *στερεός* «твердий; об'ємний, просторовий», що виводиться від іє. *ster- «жорсткий; міцний». — СІС² 789; Черных II 202; Kopaliński 916; Holub—Lyer 61, 451; РЧДБЕ 589; Буяклија 907; Gr. Fwb. 723; Klein 1511; Frisk II 790—791; Pokorny 1022. — Пор. **старт**, **стерильний**.

стёржень — див. **стрижень**¹.

стерильний, *стерилізаційний*, *стерилізований*, *стерилізатор*, *стерилізація*, *стерилізувати*; — р. *стерильнийий*, бр. *стэрыльны*, п. *sterylny*, ч. *sterilní*, слц. *sterilný*, вл. *sterilny*, болг. *стерілен*, м. *стерилен*, схв. *стёрй-*

лан, слн. *sterilen*; — інтернаціональний медичний термін, утворений, як і англ. *sterile* «стерильний», нім. *steril*, фр. *stérile* «тс.», на основі лат. *sterilis* «безплідний, неродючий», спорідненого з дінд. *starīḥ* «неродючий; безплідна корова», гр. *στερεός* (*στερεός) «тугий, твердий, міцний, жорсткий, стійкий; цілий, нерухомий», *στεῖρα* «безплідна (жінка, корова)», вірм. *sterj* (<**ster-i-*) «безплідний», гот. *stairō* «безплідна (жінка)», снн. *sterke* «телиця», нвн. [*Sterke*] «тс.», дісл. *stirtla* «безплідна корова», тох. *ścire* «твердий, міцний; нерухомий; тугий, негнучкий». — СІС² 790; ССРЛЯ 14, 860; Крысин 118; ТСБМ V/1, 363; Kopaliński 917; Holub—Lyer 451; РЧДБЕ 690; Вуяклија 908; Gr. Fwb. 724; Dauzat 684; Klein 1512; Walde—Hofm. II 589—590; Kluge—Mitzka 740, 743, 746; Frisk II 783, 790—791. — Пор. **стерео-**.

[**стерка**] «зовнішня кора, плівка на приготуваній страві» Нед; — результат видозміни форми [*стárка*] «шкуринка (на кип'яченому молоці, застояній квашенині)». — Нед 919. — Див. ще **старій**.

[**стеркавка**] (ент.) «бабка, *Libellula*» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з р. *стрекоза́* «тс.».

[**стерліця**] «світле (рідке) місце в лісі» ВеНЗн; — неясне.

стерлінг «стандарт проби англійських золотих і срібних монет; середньовічна англійська срібна монета»; — р. болг. м. *стёрлинг*, бр. *стёрлинг*, п. *sterling*, ч. *sterling*, *šterlink* (з нім.), слц. *šterling*, схв. *стёрлинг*, слн. *štêrling*; — запозичення з англійської мови; англ. *sterling* (сангл. *sterling* (з XII ст.) «срібний пенні») зводиться до фр. ст. *esterlin*, *estrelin* «срібна монета», що походить від франк. (зах.) **ester(e)ling*, утвореного за допомогою германського суфікса *-ling* від фр. ст. *estér* «стандартна монета (золота чи срібна)», яке є результатом видозміни давнішого *estedre*, що продовжує нар.-лат. *istater* «тс.», пов'язане з лат. *sta-*

tēr «півунці», яке зводиться до гр. *στατήρ* «статер» (золота або срібна монета), генетично пов'язаного з дієсловом *ἵστημι* «ставлю на ваги, зважую; змушую стояти», спорідненим з псл. *statī*, укр. *ста́ти*. — СІС² 791; ССРЛЯ 14, 860; Kopaliński 917, 949; Holub—Lyer 451, 473; РЧДБЕ 690; Вуяклија 908; Klein 1506, 1512; Kluge—Mitzka 747; Frisk II 778. — Див. ще **ста́ти**.

стерлядь (іхт.) «риба родини осетрових, *Acipenser ruthenus* L.», [*стёрля* Нед, *стерлік* ЛПол] «тс.», *стерляжий*; — р. *стёрлядь*, ст. *стерлядь* (починаючи з 1460 р.), *стерляги*, бр. *сцёрлядзь*, п. *sterlet* (з р.), ч. *sterled'* (з р.), слц. *sterl'ad'*, *sterlet'* (з р.), схв. *strljad* (з р.); — очевидно, запозичене в російську мову з невідомого джерела; непереконливо виводилося від нім. *Störling* «маленький осетер» (Фасмер III 758—759) або від австр.-нім. *Stierl* (Falk—Togr 1200); розглядалося як результат контамінації нім. *Stör* «осетер», шв. дат. *stör* «тс.» і р. *сельдь* (Преобр. II 385; необгрунтовано пов'язувалося з р. *стерво* (Зеленин ФЗ 1903/2, 13—14) або *стрела* (Leder 16). — Коломиец Происх. назв. рыб 134—135; Дзєндзелівський St. z fil. 12, 192; Черных II 202; Kopaliński 917; Holub—Lyer 451.

[**стермо**] «нещастя» Нед, [*стермезувати*] «смертельно вразити; знищити» Нед; — неясне; можливо, тотожне з [*стёрмо*] «крутизна, обривистість», пов'язаним з [*стрём'я*] «круте урвище, провалля».

[**стернік**] (орн.) «вівсянка, *Emberiza*», [*стерна́дка* Куз, *стерня́тка* Нед, *стрена́дка*, *строна́для* Нед] «тс.»; — бр. [*штэріна́тка*], п. [*sternpal*, *styrpadl*], *trznadel*, ч. *strpad*, слц. *strpádka*, вл. *stnadź*, нл. *tšnarl*, [*tšnarl*], схв. *стрнàдица*, *стрнатка*, слн. *strpád*; — остаточно не з'ясоване; може бути зіставлене зі *стерня́*, але здебільшого вважається звуконаслідувальним. — Булаховський Вибр. пр. III 208—209, 256; Brückner 582; Machek ESJC 582; Ferianc Názv. vtákov 260; Skok III 347.

стерно́ «кермо», [стéрень] «тс.» Чаб, *стернік* (заст.) «рульовий», *стернічий*, *стерновий*, [стíрник] «тс.», *стерніти* (заст.) «керувати рухом судна, човна», [стерні́тися], *стернува́ти* «тс.», ст. *стырникъ*, *стыровати* (1627); — р. *стерно́*, [стярно́], бр. (заст.) *стырно́*, р.-цсл. **стрънь**; — очевидно, давнє видозмінене запозичення з польської мови; п. *steg* «кермо; руль» походить від свн. дфриз. *stiuge* «руль», пов'язаного з снн. *stūr(e)* «тс.». — Шелудько 47; Фасмер III 759; Преобр. II 385; Brückner 515; Zubatý St. a čl. I 2, 157; Mikl. EW 322; Kluge—Mitzka 747—748. — Див. ще **штір**.

стерня́, [стер] «стерня» Л, О, [стéрен Л, стéрень, стéринь Гриц] «тс.», [стерна́вка] (бот.) «печериця, *Agaricus arvensis* Schaeff.» ВеБ, [стерні́к] «стерня» Мо, *стерніна* «залишок зрізаної стеблини; [стернище]», *стернісько*, [стерні́ця] (бот.) «печериця» ВеБ, *стерніще*, [стерні́вка] (бот.) «печеричка, шампінйон, *Agaricus campestris* L.» ВеНЗн, [стерно́] «стерня Л; стовбур Нед», [стернь] «стерня» О, [стерні́юк] «товста стернина» Нед, [стерні́юх] «печериця» ВеБ, [стерня́ка] «стерня» Л, [стерня́вкі] «гриби, що ростуть по стерні», [стерня́нка] «колючка із соломи, із стерні Ме; стерня Нед; (бот.) підса́дка, *Agaricus edulis* Pers. Нед; кормова рина, *Brassica rapa communis* Нед», [стир] «стерня» О, [стирня́] «тс.» О, *стерня́стий*, [постерне́вий] «стерньовий» Куз; — р. *стерня́*, [стернь], п. *ścierń*, *ściernie*, ч. *strní*, *strniště*, [strno], слц. *strnisko*, [scernisko, scireň, ścirňa], вл. *šcerń*, *šcerniščo*, *šcernje*, нл. *sčernje*, *šcerniščo*, болг. *стърнище*, схв. *стърн* «злаки», *стърниште* «стерня», слн. *střn*, *střnišče* «тс.», цсл. **стрънь**; — псл. *st^hгнь «стерня; солома; [колючка]», очевидно, пов'язане з *t^hгпъ «терен» і, далі, з гр. *отеребс* «твердий», свн. *stārg* «тс., жорсткий»; зіставляється також (Petersson KZ 47, 252) з лат. *stirps* «стовбур, стебло». — Дзензелівський St. sl. 10/1—2, 80—81; Фасмер—Тру-

бачев III 759; Преобр. II 385; Brückner 529; Machek ESJČ 582; Schuster-Sewc 1273, 1416; Младенов 616; Skok III 347; Mikl. EW 322; Persson Beitr. 430. — Див. ще **тэрен**¹. — Пор. **старий**.

стерня́тка, *стерна́дка* — див. **стернік**.

[**стерх**] (орн.) «чорногуз чорний, лелека, *Ciconia nigra* L.; журавель білий, *Megalornis leucogeranus* Pall. (з рос.?)» Шарл; — р. [стерк] «білий журавель», [стéрех, стерх, стёрха], бр. *стэрх* «тс.», др. *стыркъ* «чорногуз», *стеркъ*, болг. *щрък*, *щърк*, схв. *штърк*, слн. *štrk*, *štoklja*, стсл. **стръкъ** «тс.»; — очевидно, псл. [*st^hгкъ]; — дальші зв'язки остаточно не з'ясовані; можливо, споріднене з лтс. *stirka* «довгонога істота; дівчинка з довгими ногами, *stirkle* «довгонога вівця», двн. *storaĥ* «чорногуз», дісл. *storkr*, *starkr* «дужий, здоровий», що зближуються з р. *сторчатъ*, *торчатъ* (Mühl.—Endz. III 1073; Kiparsky GLG 162; Štrekelj у Peisker 62); менш прийнятне з огляду на фонетичні труднощі припущення про запозичення стсл. **стръкъ**, р. *стерх* з германських мов, де двн. *storaĥ*, свн. *storch*, снн. *снідерл*. дангл. *storc*, дісл. *storkr* розглядаються як продовження герм. *storka (<*strgo), пов'язаного з іє. *(s)ter- «твердий, жорсткий» (Преобр. II 385—386; Sobolevsky AfSIPh 33, 480; Uhlenbeck AfSIPh 15, 491; Kluge—Mitzka 753); недостатньо обґрунтованим є виведення германських форм із слов'янських мов (Соболевський ЖМНП 1911 травень 165). — Німчук 213—214; Фасмер—Трубачев III 758; Срезн. III 587; Младенов 698; Клепикова ВСЯ V 163—164; Mikl. EW 322; Matzenauer 314. — Пор. **сторч**, **торка́ти**.

стетоско́п (мед.) «трубка для вислуховування звуків у внутрішніх органах людини і тварин», *стетоскопія* «вислуховування за допомогою стетоскопа», *стетоскопічний*; — р. болг. *стетоскоп*, бр. *стэтаскоп*, п. ч. слц. вл. *stetoskop*, м. *стетоскоп*, схв. *стетоскоп*, слн. *stetoskóp*; — запозичення з

французької мови; фр. *stéthoscope* утворене в 1819 р. французьким лікарем Р.Т.Г.Лаеннеком (1781—1826) з основ гр. *στήθος* «груди», етимологічно неясного, можливо, пов'язаного з дінд. *stápaḥ* «сосок», вірм. *stin* «тс.» (Klein 1513), і *σκοπέω* «спостерігаю, дивлюся». — СІС² 791; ССРЛЯ 14, 872; ТСБМ V/1, 364; Kopaliński 917; Holub—Lyer 450; РЧДБЕ 690; Вујаклија 908; Klein 1513; Dauzat 703; Frisk II 795. — Див. ще **епіскоп.** — Пор. **калейдоскоп, мікроскоп, телескоп.**

[**стиг**] (у словосполученні *в єден с.* «в одну мить») Нед, «хвилинка, момент» О, [*стих*] «хвилинка, момент» О; — неясне; може бути зіставлене з слц. (заст.) *stih* «вільний час; вільна хвилина», [*stihā*] «тс.»; можливо припустити також зв'язок з укр. *стігнути, встигати*; викликає сумнів виведення (Zubatý St. a. čl. I 2, 163) з балтійських мов. — Machek ESJČ 472.

[**стігло**] «місце відпочинку, стояння стада худоби, стійло» ЛЧерк, Па, [*стігло*] «тс.», [*стиглувати*] «зупинитися для відпочинку (про стадо худоби) ЛЧерк; стояти табуном біля водопою (про худобу) Па», [*стіглувати*] «про стадо худоби: зупинитися для відпочинку», [*остиглувати*] «зупинити для відпочинку (худобу)»; — результат видозміни деетимологізованих форм *стійло, стійлувати*. — Див. ще **стояти**.

стігнути¹ «дозрівати, доспівати; [швидко йти О]», [*стіжити*] «тс.» О, *стіглий, встигати, достіглий, перестіглий, [постічи]* «догнати; встигнути; осягти» Нед, [*постігний*] «раптовий», [*постіжно*] «раптово» тж, *пристіглий, [спостіжний]* «досяжний» Нед; — р. *достигать* «досягати», *достічь*, др. *стижеть* «дожене», п. *ścigpać* «догнати», *ścigać* «гнати», ч. *stihnouti* «наздогнати; застати», *stihati* «переслідувати», слц. *stihat'* «тс.», *stihnúť* «мати час; встигнути; захопити; прийти вчасно», болг. *стігна* «дожену, дійду, досягну», *стіга* «достатньо», схв. *стігнути* «догнати, досягти, прийти,

встигнути», *стіґи* «тс.», *стізати* «доганяти, встигати», стсл. **постігнати** «досягти, догнати, встигнути, бути здатним»; — псл. *stignoti, *stigti*, пов'язані чергуванням голосних з формами **stīga* «стежка», *stýza* «стезя»; — споріднене з лит. *stėigtis* «поспішати, квапитися, старатися», лтс. *stėigt* «поспішати», дінд. *stighnoti* «піднімається», гр. *στείχω* «іду, піднімаюся», *στοίχος* «ряд», гот. *steigan* «підніматися», ірл. *tíagaim* «крокую, іду» та більш віддаленим з іншим вокалізмом алб. *shteg* «шлях»; іє. **stigh-/stėigh-/stoigh-* «іти, підніматися». — Німчук 252; Фасмер—Трубачев III 760; Преобр. II 386; Brückner 529; Holub—Lyer 452; Machek ESJČ 577; Otrębski LP 1, 144; Meillet MSL 14, 352; Trautmann 285—286; Karulis II 291—292; Mühl.—Endz. III 1059; Fraenkel 899; Mayrhofer III 514—515; Kluge—Mitzka 743—744; Frisk II 783—785; Meyer EW 415; Торп 491; Гамкредидзе—Иванов 85, 140; Pokorny 1017. — Пор. **стэжка, стезя**.

стігнути² «робитися холодним, застигати; охолоджуючись, твердіти, згущуватися», *вістигнути, вістигти, застігти, [застічи]* Ж, *застіглий*; — р. [*стігнуть, стіґнуть*], бр. [*стіґнуць, стьіґці*], п. *stygnąć* (починаючи з XVIII ст.); — загальноприйнятої етимології не має; пов'язується зі *Стугна* (назва притоки Дніпра), лит. *stūgti* «стирчати, робитися жорстким», гр. *στύγε* (мн.) «льодяний холод», *στυγέω* «ненавиджу; боюся; викликаю страх», *στύχος* «ненависть, огида», *στύξ* (род. в. *στύγος*) «страховище», *Στύξ* (назва річки), іє. **stūg-* (Преобр. II 406—407; Mikl. EW 327; Frisk II 812—813; Hirt IF 12, 197; Торп 494; Zupitza GG 28); виводиться також від **stydnoti* (п. ст. *stydnać* «стигнути») (Бузук ЗІФВ 7, 67; Соболевский РФВ 62, 234; Łoś Gr. p. I 193; Brückner 528; Mikl. EW 327). — Ільїнський ЗІФВ 21—22, 1; Фасмер—Трубачев III 789; Moszyński PZJP 177—178; Pokorny 1033, 1035. — Пор. **стігнути**.

стид, *стидобисько*, *стидовище*, [стидоб'я] «стидовище», [стидобта] «сором, ганьба» Нед, *стидкий*, *стидний*, *стидати*, *стидити*, [стидувати] «соромитися», *стидко*, [безстида] «безстидниця» Ж, *безстидник*, [безвстидник], *безстидство*, *безстидний*, [безвстидний], [встид (устид)] «сором», [встидливий] «соромливий» Ж, *встидатися (устидатися)*, [встидно (устидно)] «соромно» Г, Ме, [невстид] «безсоромність», [остидити] «осоромити», [постидний] «стидкий, ганебний» Нед; — р. бр. діал. *стыд* «сором», др. *стыдѣние* «стид, сором; повага», *стыдѣкыи*, *стыдѣлывыи*, *стыдѣныи*, *стыдѣтися (стыдится)* «стидатися; поважати», п. *wstyd* «сором», ч. *stydky* «стидкий», *styděti se* «соромитися», слц. *stydiet' sa* «тс.», схв. *стыд* «сором», стсл. *стыдѣник* «сором», *стыдѣкъ* «мерзенний», *стыдѣти са* «соромитися»; — псл. [стыдъ] «сором, стид; (рідк.) холод», пов'язане чергуванням голосних із *studъ/studa* «холод, прохолода, мороз; [стид, сором]»; значення «соромитися, стидатися» і «холонуту, остигати» розглядаються (Uhlenbeck PBrV 26, 309) як споріднені. — Фасмер III 789; Ларин Вестник ЛГУ 14/3, 150—158; ЭИРЯ II 14; Булаховський Нариси 57; Булаховський Вибр. пр. III 364; Преобр. II 410; Brückner 635; Holub—Lyer 456; Machek ESJČ 590—591; Schuster—Sewc 1368—1369; Skok III 352; Критенко Вступ 528; Mikl. EW 328; Мартынов Сл. и ие. аккомод. 71—73; Откупщиков 138—139. — Див. ще **студа**. — Пор. **стинути**.

стилét «невеликий кинджал»; — р. болг. *стилét*, заст. *штилét* (з нім.), бр. *штылét*, п. *szylet*, ч. слц. *stilet*, слн. *stilét*; — запозичення із західноєвропейських мов; фр. *stylet* «кинджал, стилет», нім. *Stilét* «маленький кинджал» (з XVII ст.), англ. *stylet* «стилét (невеликий кинджал)» походять від іт. *stiletto* «маленький кинджал», зменш. від *stile* (*stilo*) «шило, кинджал», що продовжує лат. *stilus* «загострений кі-

лок; загострена паличка для письма, грифель; почерк, стиль». — СІС² 791; ССРЛЯ 14, 874; Фасмер III 760, IV 478; Brückner 556; Sł. wyg. obcych 736; РЧДБЕ 691; Klein 1515, 1530; Kluge—Mitzka 750; Gamillscheg 825; Dauzat 686; Mestica 1808; Walde—Hofm. II 592; Frisk II 813. — Див. ще **стиль**.

стиль, (заст.) *штил*, [шкиль] «кшталт, зразок», *стилізатор*, *стилізаторство*, *стилізація*, *стилізування*, *стиліст*, *стилістика*, *стилістичний*, *стильний*, *стильовий*, *стилізувати*; — р. *стиль*, (заст.) *штил*, бр. *стыль*, п. ч. *styl*, слц. *štyl*, вл. *stil*, болг. м. *стил*, схв. *стыл*, *стыль*, слн. *stíl*; — запозичення з французької і (з початковим ш) німецької мов (останне, можливо, через російську); фр. *style*, нім. *Stil* походять від лат. *stilus* (слат. *stilus*) «загострений кіл; гостра палиця для сільськогосподарських робіт; паличка для писання по воску; стиль, спосіб викладу; писемність», як і *stimulus* «колючка», спорідненого з ав. *staëra-* «гостра вершина гори», *taëra-* «тс.», афг. *tēra* «гострий». — СІС² 791; Огієнко РМ 1938/10, 441; Коваль 132; Черных II 202—203; Фасмер III 760; Преобр. II 386; Kopaliński 922; Holub—Lyer 456; РЧДБЕ 690; Вуяклија 909; Kluge—Mitzka 750; Dauzat 686; Gamillscheg 825; Walde—Hofm. II 592. — Пор. **стимул**.

стиляга «людина з підвищеним інтересом до модного стилю одягу та манерами і смаками, які не відповідають загальноприйнятим», *стиляжний*; — бр. *стыляга*; — запозичення з російської мови; р. *стиляга* ввійшло в літературну мову з молодіжного жаргону, в якому виникло на ґрунті вживання слова *стиль* у значенні «модний стиль, модний танець». — Черных II 203; Костомаров ВКР II 168—175. — Див. ще **стиль**.

стимул, *стимулятор*, *стимуляція*, *стимуляційний*, *стимулювати*; — р. болг. м. *стымул*, бр. *стымул*, п. *stimulacja*, ч. вл. *stimulus*, слц. *stimul(us)*,

схв. *стїмул(ане)*, слн. *stímul(us)*; — очевидно, через російське посередництво запозичено із західноєвропейських мов; нім. *Stímulus*, фр. англ. *stimulus* походять від лат. *stimulus* «стимул; загострена палиця, якою підганяли тварин, стрекало», пов'язаного з *stilus* «гострий кіл, стебло, грифель для письма». — СІС² 792; ТСБМ V/1, 359; Kopaliński 923; РЧДБЕ 691; Вуяклија 910; Gr. Fwb. 725; Dauzat 684; Klein 1515; Walde—Hofm. II 592. — Див. ще *стиль*.

[**стіна**] «літня вівчарня в полі» Карп. диал. и оном.; — болг. [*стына*] «стадо», схв. [*стїна*] «становище на гірському пасовищі»; — запозичення з румунської мови; рум. *stîpă* «тс., загін для овець» загальноприйнятої етимології не має. — Клепикова 169—172; Сл. и балк. языкозн. 1975, 190; Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 139.

стинати¹, *стїнок*, *стїти* — див. **тїти**.

стинати², *стинатися* — див. **затїти**.

стинати³ — див. **стенати**¹.

стинатися — див. **тїнатися**.

[**стїнути**] «холонути, остигати» Нед, [*стїти*] «тс. Нед; мерзнути О», [*стїлий*] «холодний, застиглий, мертвий», [*застївка*] «густий гній (з болячки)» Ж, [*остїлий*] «бридкий», [*опостїти*] «остогиднути» Ж; — р. *стынутъ*, *стыльий*, бр. *стынуць*, *стыць*, с.-цел. **оустынжти** (з ос. одн. **оустыде**); — очевидно, псл. *studnōti* «стиннути», в якому *d* перед *p* випало (пор. форми з відновленням *d*: п. ст. *studnāc*, ч. *studnouti*, слц. *studnūt'* «тс.»); пов'язане чергуванням голосних з псл. *studъ/studa* «холод, прохолода, мороз; [стид, сором]», якому відповідають укр. [*студ*] «сором», [*стїуда*] «холод», *студїти*. — Бузук ЗІФВ 7, 67; Фасмер III 786—787, 789; Соболевский РФВ 62, 234; Grückner 523; Łoś Gr. p. I 193; Holub—Kop. 360; Holub—Lyer 456; Mikl. EW 327. — Див. ще **стид**, **стїуда**. — Пор. **стїгнути**².

[**стїпа**] (у виразі *стїпи стають комі* «хтось у нестямі, сам не свій від

нудьги і неспокою») Нед; — неясне; виводиться з балтійських мов (*Zubatý St. a čl. I 2, 163*); може бути зіставлене також з п. *stupa* «поминки; тризна; втіха, кумедія, пустощі», яке пов'язується зі слат. іт. **stipa* «процесія, наговп» (*Grückner 524; SW VI 494*).

стипендія, *стипендіат*, *стипендіальний*; — р. болг. *стипендия*, бр. *стыпендыя*, п. *stypendium*, ч. *stipendium*, вл. *stipendij*, м. *стипендија*, схв. *стипендија*, слн. *štipéndija*; — запозичення з німецької мови; нім. *Stipéndium* «стипендія» походить від лат. *stipéndium* «солдатська платня; оклад; винагорода», що стало результатом стягнення форми **stip(i)-pendium*, утвореної з основ слів *stips* «грошовий внесок, пожертвування» не зовсім ясного походження і *pendo* «зважую, відважую, виплачую». — СІС² 792; Фасмер III 760; Преобр. II 386—387; Kopaliński 923; Holub—Lyer 452; РЧДБЕ 691; Вуяклија 910; Kluge—Mitzka 751; Walde—Hofm. II 593, 594. — Див. ще **апендикс**, **п'ядь**. — Пор. **пєнсія**, **суспендувати**.

[**стира**] «напасть; спокусник» Бі; — неясне.

стіракс (бот.) «кущова рослина тропічних і субтропічних країн, *Styrax officinale* L.; ароматичний бальзам, який добувають із смоли такої рослини», *сторакс* (рідк.), [*стира́к*, *стирачина*] Нед «тс.»; — р. *стыра́кс*, *сторакс*, бр. *стыракс*, п. *styraks*, *storaks*, слц. *styrax*, *storax*, болг. *стыракс*; — наукова назва, засвоєна з латинської ботанічної номенклатури; лат. *styrax* (*storax*) «тс.» походить від гр. іон. *στύραξ* «рослина, з якої добувають запашну смолу; запашна смола, вживана для куріння», яке вважається словом семітського походження і зіставляється з гебр. *šōṭī* «смола мастикового дерева, фісташки мастикової (*Pistacia leptiscus*) і терпентинного (скипидарного) дерева, фісташника терпентинного, *Pistacia terebinthus*». — СІС² 792; ССРЛЯ 14, 882; Sł. wyg. obcych 708; Ivanová-Šalingová — Mani-

ková 826; РЧДБЕ 691; Walde—Hofm. II 610—611; Debrunner IF 46, 90; Frisk II 814—815; Lewy Fremdw. 41; Schrader Reallexikon II 501.

стирка́т, *стирка́ть*, *стирч*, *стирча́к*, *стирча́ти* — див. **сторч**.

[**сти́рно**] «налобник, металева пластинка (у воїна), ремінь на лобі (у коня)» Нед; — очевидно, пов'язане з нвн. Stirn (двн. stirna) «лоб, чоло», спорідненим з псл. *storna, укр. *сторона́*. — Шелудько 47; Фасмер III 768; Kluge—Mitzka 751. — Див. ще **сто́ро́на́**.

[**сти́рта**] «скирта, ожеред», [сти́рта Нед, О, *сти́рта* О] «тс.», [сти́ртник] «скиртувальник» Нед, ст. *стырта*, *стырта*, *стыръта*, *стыръта* (1347—1349); — р. [сти́рта] «скирта», бр. *сц́рта*, [сц́рт], ст. *стырта*, *стырта*, *стыръто* (1450), п. *sterta*, [styrta, storta, scerta], ст. *styrta* (1547) «тс.»; — очевидно, давнє запозичення з литовської мови; лит. *stirta* «скирта; огорожа», як і лтс. *stifta* «дахоподібна сушильня для ярового хліба у полі», пов'язане з лтс. *stirpa* «тс.»; можливо, споріднене з лат. *stratus*, дієприкм. мин. ч. від *sterno* «розстеляю, розсипаю», гр. στρωτός «розстелений», стсл. (про)стырътъ «тс.», псл. *(pro)sterti, укр. [простёрти]. — Непокупный 172, 176, 179; Лаучюте 23; Фасмер III 379; Фасмер—Трубачев III 640; Соболевский Лекции 133; Brückner 515; SW VI 418, 495; Mikl. EW 300; Fraenkel 910; Mühl.—Endz. III 1047; Būga RR II 312, 598; Frisk II 802—803; Walde—Hofm. II 590—591. — Див. ще **простёрти**, **сто́ро́на́**. — Пор. **скірта**.

[**стирха́вити**] «хиріти; ставати жалюгідним» ВеУг; — неясне.

сти́ти — див. **сти́нути**.

[**стих¹**] «вірш; біблійний вислів» Нед, Куз; — р. болг. м. *стих*, бр. *сц́х* (у Біблії), др. *стихъ*, схв. *стѣх*, слн. *stih*, стсл. **стихъ** «рядок; вірш»; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. στίχος «ряд; рядок; вірш» пов'язане з дієсловом στείχω «іду, виходжу, підступаю, виходжу, піднімаюся», спо-

рідненим з псл. *stignōti*, *-*stigti*, укр. *сти́гнути* «дозрівати, спіти; [швидко йти]». — Цыганенко 453—454; Фасмер III 761; ГСЭ 192; ИОРЯС 12/2, 279; Преобр. II 387; РЧДБЕ 692; Вуяклија 910; Mikl. EW 323; Frisk II 783—785. — Див. ще **сти́гнути¹**.

стих² — див. **стиг**.

стиха́р «одяг дияконів і дяків під час богослужіння»; — р. *стиха́рь*, бр. *стыха́р*, др. *стихарь*, болг. *стиха́р*, м. *стихар*, схв. *стѣхър*, цсл. **стиха́рь**; — запозичення з грецької мови; пор. сгр. στήχιον, στοιχάριον «тс.». — Фасмер III 761; ГСЭ 192; РЧДБЕ 692; Вуяклија 910; Skok III 334.

стихія, *стихійний*; — р. болг. *стихія*, бр. *стыхія*, др. *стихия* (жін. р.) «основна речовина», *стихие* (с.р.), *стихия*, *стихио* (с.р.) «тс.», м. *стихија*, схв. *стѣхија*, слн. *stihija*, стсл. **стихѣни** «основна речовина», **стихѣниа**, **стоу́хѣни** «тс.»; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. στοιχεῖον (мн. στοιχεῖα) «матеріальна першооснова, елемент, стихія; (мн.) небесні тіла; букви; початки; головні ідеї, принципи» є давнім філософським терміном, пов'язаним з дієсловом στείχω «іду (в певному порядку, у строю), підступаю, виходжу, піднімаюся». — СІС² 792; Німчук 16; Черных II 203; Фасмер III 761; ГСЭ 192; ИОРЯС 12/2, 279; Преобр. II 387; РЧДБЕ 692; Вуяклија 911; Mikl. EW 327; Frisk II 783—785. — Див. ще **стих¹**.

[**сти́чень**] «січень» Нед, О, [сти́чен] «тс.» ВеЛ; — запозичення з польської мови; п. *styczeń* «січень», [tyszeń] «тс.» виводяться від *tyka* «жердина, тичка», пов'язаного з *tkać* «сунути, тикати», *tykać* «торкатися», ст. *tczeć* «стирчати, стриміти, виступати, витикатися», яким відповідає укр. *ти́кати*; назва пояснюється тим, що у цей період року господар виготовляє тички; не більш обґрунтованим є зближення з основою **styd-/stud-* (укр. *студе́ний*), як і виведення від п. *stykanie* «зіткнення» (старого року з новим) (SW VI 491). —

Онышкевич Исслед. п. яз. 249; Вгück-
per 334, 571. — Див. ще **тйкати**.

[**стишок**] (бот.) «горошок мишачий,
Vicia cracca L.» Мак; — неясне.

[**стіщити**] «посміти» ЛексПол; —
неясне.

стіба́ти «прошивати наскрізь, покла-
вши між підкладкою й верхом шар ва-
ти, ватину; прокладати стібки, шити»,
стебнува́ти, стебну́ти «стьобнути»,
[*сцїба́ти*] «стібати», *стьоба́ти* «стіба-
ти; бити, хльостати, шмагати», [*сцьо-
ба́ти*] «хльостати», [*сте́бен*] «строчка»
Нед, Куз, *стебнівка* «[тс.]; різновид
шва у художньому вишиванні», *стеб-
нува́ння, стіб* «частина шва між дво-
ма проколами голки, шила, а також
кожний такий прокол» СУМ, Шух, Нед,
Г, *стібо́к* «тс.», *стьобальник* «робіт-
ник, що займається стьобанням», *стьо-
банка* «ватник», *стебно́ваний, [сцїбом]*
«один із способів вишивання» О, [*всти-
ба́ти*] «встромляти» Ж, *вістіб* «стьо-
баний шов», *застебну́ти, застіба́ти,*
за́стібка, [обстібка] «краватка» Ж, *при-
стіба́ти, пристьобува́ти, пристібний,*
*розстебну́ти, розстіба́ти, розстьобу-
ва́ти, розстібний, [розстьо́ба]* «нечепу-
ра в одязі»; — р. *стеба́ть* «стьобати;
[стібати]», бр. *сцяба́ть (сцѣбаць)* «стьо-
бати», п. [па́сцїеба́с] «нанизати»; — ос-
таточно не з'ясоване; зближується з р.
сте́бель, псл. *stǣbly «стебло» (Пре-
обр. II 377—378; Zubatý St. a čl. I 2,
157—158), з р. *стегáть* «бити, хльоста-
ти, шмагати», яке могло зазнати впли-
ву форми *сте́бель* (Зеленин ФЗ 43,7),
з лтс. *stibāt* «стьобати», з нвн. *steppen*
«стьобати, строчити», *Stift* «штифт» і
лат. *stipāre* «стискати, звалювати разом»
(Ильинский ИОРЯС 23/1, 174—177);
зіставляється також з лит. *stėĩbti* «міц-
ніти, зміцнюватися», *stabýti* «зупиняти»,
stabdýti «тс.», дінд. *stabhpāti, stabhūyā-
ti* «підпирає, стримує», ав. *stǣmbapa-*
«опора» (Uhlenbeck 343); вважається,
що значення «шити, строчити» і «бити,
хльостати, шмагати» є результатом ви-
дозміни значення «колоти» (Грюненталь
ИОРЯС 18/4, 136). — Фасмер III 750;

Откупщиков Этимология 1984, 192. —
Пор. **застегнути, стебло́, стег**.

стіг, *стіжо́к, [сто́гар]* «повітка для
сіна» НикНикБЛ, [*стогóвина*] «стовбур
дерева в середині стогу» ВеЗн, Нед,
[*стогóріна*] «тс.» Г, Куз, [*стоговіня*]
«купа, кладка снопів по стовпу; сіно,
сушене на стовпі» О, [*стоговіця*]
«стовп, довкола якого складають копи-
ці сіна» О, *стогува́ння, [стожа́лля]*
«місце, де ставлять снопи», *сто́жище*
«підкладка під стіг», [*стожо́к*] «стіжок»
Нед, *стіжкува́тий* «схожий на стіг»,
[*стожкова́тий*] «тс.» Нед, *стогува́ти*
«складати в стіг, стоги», *сто́жити* «тс.»
СУМ, Нед, [*осто́жини*] «колоски та ін.,
що обсіпались навколо стогу під час
скирдування» Бі, [*підсто́жини*] «тс.»,
підстіжжя «підкладка під стіг», [*під-
сто́женє, підсто́жень* Нед] «тс.», [*під-
стіжо́к*] «невеликий стіг»; — р. бр.
болг. м. *стог*, др. *стогъ*, п. *stóg*, ч.
слц. *stoh*, вл. *stóh*, нл. *stog*, схв. *stóg*,
слн. *stóg*, стсл. **сто́гъ**; — псл. *stogъ*,
пов'язане чергуванням із *stežerъ/sto-
žer-/stožar-*; — споріднене з дісл. *stakkr*
«стіг сіна», *staki* «жердина, спис», снн.
stak «похила загата, гребля з паль і хми-
зу», лит. *stāgaras* «сухе стебло», *stege-
gū̃s*, лтс. *stagaras* «тс.», *stęga* «repis»,
stęga «довга жердина, палиця, довгий
спис» і, очевидно, також лат. *tignum*
(<*tegnim) «колода, балка»; іє. *(s)teg-
«жердина, кіл»; пов'язання з псл. *sto-
jati* (Moszyński PZJP 52) недостатньо
обрунтоване. — Фасмер—Трубачев III
763; Преобр. II 389—390; Brückner
516; Holub—Lyer 452; Machek ESJČ
578—579; Schuster-Sewc 1274—1275,
1359; Младенов 609; Skok III 337; van
Wijk AfSIPh 36, 340; ZVSZ 408; Общ.
лексика 232—238; Noha ZfSIPh 5, 213;
Trautmann 285, 288; Mühl.—Endz. III
1038; Fraenkel 891—892; Zupitza GG
167—168; Holthausen Awп. Wb. 278;
Pokorny 1014. — Пор. **сто́жар**.

сті́гло, сті́глува́ти — див. **сті́гло**.

**сті́йка, сті́йкій, сті́йло, сті́йлу-
ва́ти, сті́йма, сті́йми, сті́йчик** —
див. **сто́яти**.

[**стілягати**] «шкандибати» Нед; — очевидно, складне утворення з основ дієслів *стояти* (*стій*) та *лягати*. — Див. ще **лягті**, **стояти**.

стійний — див. **стоїти**.

стікати́ся, *стіклизна* — див. **стекті́ся**.

стіл, *стілець*, [стілніця], [стільний] «скатерка», *стілніця* «кухонна дошка, кришка стола», *стілчик*, [столі́ць] «стілець», [столі́шник] «мінйало», [столі́вка] «шухляда в столі» До, [столі́на] «тс. Нед, ДзАтл II; спід стола у формі скрині О», *стоблік*, [стоблі́не] «ніжки стола» Г, Нед, [столі́ни, стобління Куз] «тс.», *столі́ця*, [столі́вка] «рушник, який стелять поверх скатерки», [столі́вник] «тс.» Нед, *столо́ва* УРС, Куз, [столо́ве] «плата за харчування» Нед, [столо́вина] «шухляда» ДзАтл II, [столо́вка] «тс.» тж, *столо́вник* (заст.) «той, хто харчується в кого-небудь за плату», *стобльник* (іст.) «придворний, що прислужував за князівським столом», [стольні́ця] «стілниця», [столі́чний] «столичний» Нед, *столі́чний*, [столі́шний] «який знаходиться біля стола», *столо́вий* СУМ, Г, *стобльний* «столичний», *застілля* «місце за столом», [застобльня] «їдальня» Ж, *застільний*, *застобльний*, *настільний* «скатерка», [настольник] «тс.» Ва, *настільний*, [настобльний] Куз, [підстелі́на] «спід стола» О, *підстілля* «основа стола», [підстоблі́ни] «тс.» ВеЗн, О, [прісті́лок] «допоміжний стіл» Куз; — р. бр. болг. м. *стол*, др. *столь*, п. *stól*, ч. *stůl*, ст. *stól*, слц. *stól*, вл. нл. *stoł*, схв. *stō*, слн. *stōl*, стсл. **столь**; — псл. *stoľ*; — загальноприйнятої етимології не має; зближується з лит. *stālas* «стіл», *pastōlai* (мн.) «підмостики», прус. *stalis* (зн. в. *stallan*), *stallit* «стояти», гот. *stōls* «стілець, престол», двн. *stuol* (нвн. *Stuhl* «стілець»), дангл. *stōl*, дісл. *stōll* «тс.» і, далі, з псл. **stati* **stojō* «стояти», іє. **st(h)ā-* «тс., ставити» (Brückner 517; Machek ESJČ 590; Младенов 610; Общ. лексика 247—254; Rozwadowski BSL 1925/2, 118;

MPKJ 2,253; Trautmann 284; Fraenkel 893; Būga RR II 602; Торп 488; Walde—Hofm. I 818; Pokorny 1007); пов'язується також з псл. *stylati* (*steljō*) «розстилати», іє. **st(h)el-* (Цыганенко 454—455; Stawski JP 38/3, 229; Skok III 331—332; Mikl. EW 320; Meillet Études 420; Vondrák I 471; Uhlenbeck 346). — Фасмер—Трубачев III 764—765; Черных II 264; Преобр. II 391; Holub—Kop. 359—360; Schuster-Sewc 1359; Barić ZfSlPh 2, 554; ZVSZ 409; Reichelt KZ 39, 71; Persson Beitr. 423. — Пор. **сла́ти**², **ста́ти**.

стільки, [сті́ки] «стільки», [сті́ко], *стілечки*, [сті́лечко, сті́лько] «тс.», [сті́лькись] «кілька» Куз, [сті́лькись, сті́лькось] «тс.»; — р. *столько* «стільки», бр. *стоблькі* «тс.»; — др. **сѣтолико* (**сѣтолики*), результат злиття частки *сѣ* «з» (для позначення приблизності) і *толико* «стільки». — IУМ Морфологія 370—371; Фасмер III 766; ESSJ Sl. gr. II 776. — Див. ще **з⁴**, **ті́льки**.

стільний¹ «лист, утворюваний бджолами й осами з воскових чашечок», [сталні́к Л, стельнік Нед, стобльник Чаб, стінні́к Пі, Нед, спі́льний Г, Нед, щі́льний] «тс.»; — неясне; може бути пов'язане з *щілі́на*, *цілі́й*, *стіл*, *стелі́ти* і *стіна́*. — Shevelov Hist. phonol. 688.

стільний² — див. **стіл**.

[**стільчики**] (бот.) «гірчак почечуйний, *Polygonum persicaria* L.» Нед, Мак; — неясне, можливо, пов'язане зі *стілець*, оскільки гірчак здавна використовують як сечогінний, протигеморойний і проносний засіб; як семантичні паралелі пор. інші назви гірчака: укр. [дресен, дрясен плямистий, дрестун, дресту́н], ч. [dresnek], схв. [дриставец, прдель, dreslin]. — Словн. бот. 139; Лік. росл. Енци. дов. 107—108; Меркулова Очерки 41—42; Анненков 263—264; Machek Jm. rostl. 86; Симонович 369, 374. — Пор. **стіл**.

стіна́, *сті́нка* «стіна; [лісок над кручею]», [сті́нки] «рибальські сітки, натягнуті поперек річки» Нед, *сті́ннівка*,

[*стіноковий*] «придатний для мурування стін» (камінь), *стіновий* «тс.», *стінний*, [*стіновитий*] «добре обмурований» Нед, [*стінуватий*] «вертикальний» Куз, [*застінок*] «катівня» Ж, *настінний*, [*обстінок*] «крута скеля, бік гори» Ж, [*перестінка*] «перегородка» Куз, [*перестінок*] «тс.» Ме, *підстінок* «нижня частина стіни», [*постініти*] «збліднути» Нед, [*пристін*] «крутий берег річки», *прістінок* «невисока перегородка; [одвірок Нед]», *пристінний*, *простінок* СУМ, Нед; — р. болг. *стенá*, бр. *сцяна́*, др. *стѣна*, п. *ściana*, ч. *stěna*, слц. *stena*, вл. нл. *sčěpa*, м. *стена*, схв. *стијена*, слн. *stěna*, стсл. *стѣна*; — псл. *stěna* «стіна»; — споріднене з гот. *stains* «камінь», днн. свн. *steip*, днн. дфриз. *stēp*, дангл. *stān*, дісл. *steipp* «тс.» та більш віддаленими гр. *στία*, *στῖον* «кремінь», лат. *stīria* «крижана бурулька», дінд. *styāyate* «застигає, твердіє»; іє. **stāi-/stei-/stī-/stoi-* «тверднути, стискати»; реконструкція іє. *stēgsna і зіставлення з псл. *stogъ* «стіг», гр. *στέυω* «покриваю», лат. *tēgo*, лит. *stėgu* «тс.» (Откупщиков 232—238) недостатньо переконливі. — Фасмер—Трубачев III 754; Черных II 201; Преобр. II 410—411; Потебня К ист. зв. IV 30; РФВ 1881/5, 139; Brücker 529; Machek ESJČ 576—577; Schuster-Sewc 1275—1276; Младенов 608; Skok III 334—335; Mikl. EW 323; Meillet Études 446; Vopdrák I 414; Doroszewski PF 14, 45; Moszýnski PZJP 106, 107, 317; Общ. лексика 238—247; Мартынов Этимология 1968, 18; Trautmann 281; Kiparsky GLG 85—86; Schulze KZ 27, 427; Kluge—Mitzka 744; Klein 1518; Holthausen Awn. Wb. 280; Frisk II 797; Walde—Hofm. II 593; Uhlenbeck 344—345; Hirt Ablaut 101; Тор 490; Pokorny 1010—1011.

[*стініти*] (у виразі *с. дурника* «удавати дурного, придурюватися»); — неясне.

[*стінка*¹] «15 ліктів полотна; складова частина пряжі, нитка Нед»; — р. [*стенá*] «четверта частина основи для полотна (8 аршинів)», бр. [*сцяна́*] «мі-

ра довжини основи для ткання і полотна»; — похідне утворення від *стіна́*; назва зумовлена тим, що довжину основи приміряли до висоти стіни в хаті. — Винник 33. — Див. ще *стіна́*.

[*стінка*²] «хмиз» О; — неясне.

[*стіниця*] (бот.) «настіниця, *Parietaria L.*» Мак, Нед, *настіниця*; — р. *стенніца* (рідк.), *постенніца* «тс.»; — похідне утворення від *стіна́*, калька наукової назви лат. *parietaria*, похідної від *pariēs, -etis* «стіна», *parietārius* «стінний, який росте на стінах».

стіпний — див. *стєпний*.

стіс «стопа; зв'язка; штабель; [купа; вогнище Нед]», *стос* «тс.» тж, [*стоса*] «стіг снопів у полі» О, [*стюс*] «штабель» ВеЛ, [*сцюс*] «тс.» тж; — бр. *стос* «стіс», *стус* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *stos* «купа, стіс; вогнище», як і *sztos* «удар; (ст.) купа дров», походить від нвн. *Stoß* «стіс; удар, поштовх», пов'язаного з *stoßen* «штовхати», спорідненим з днн. *stōzan*, днн. *stōtap*, гот. *stautap*, дінд. *tudāti* «штовхає», лат. *tudes* «молот», *tundere* «штовхати». — Онышкевич Исслед. п. яз. 249; Булыка Лекс. зап. 189; Brücker 517; Kluge—Mitzka 754. — Пор. *стосувати*.

[*стічка*] «стрічка» О; — очевидно, результат контамінації слів *стѣбѣжа* і *стрічка* «тс.» (див.).

стічно — див. *сто́ком*.

[*стлуп*] «колона; стовп» Нед; — очевидно, результат контамінації форм *слуп* і *стовп* «тс.» (див.).

сто, *сотєнний*, *сотєнство* «обов'язки сотника», [*сотец*] «сотня» Нед, *сотка*, *сотник*, *сотниківна*, *сотниківство*, [*сотнікова*] «дружина сотника» Нед, *сотникування*, [*сотниця*] «сота частина» Нед, *сотничєнко*, *сотничіха*, *сотня*, [*сотняга*] Нед, [*сотеце*] «сотня» Нед, [*сотянин*] «мешканець сотні», [*стівка*] «банкнота у сто гульденів» ВеЛ, [*сєтний*] «сотий» ВеЗа, *сотий*, [*сотний*] «тс.» Нед, [*сотський*] Нед, *соцький*, [*сотеро*] «стократно» Нед, *сотникувати*, [*соцькувати*] «бути со-

цьким», [всотка] «процент» Ж, відсоток, [відсотний] «процентний» Ж, [надсоток] «відсоток» Ж, посотенно, [усотка] «відсоток» Нед; — р. бр. болг. м. сто, др. сѣто, п. ч. слц. вл. нл. sto, схв. стб, слн. stb, стел. сѣто; — псл. сѣто; — споріднене з лит. šimtас «сто», лтс. simts, дінд. šat, šatám, ав. satəm, гр. ἑκατόν (де формант ἑ- первісно означав «один»), лат. centum, ірл. céт, двн. hūnt, днн. дангл. дфриз. hund, дісл. hundr, тох. А kánt, тох. В kante «тс.»; іе. *kmtóm < *(d)kmtóm «десять десятків», пов'язане з *dekт «десять»; недостатньо обгрунтована думка (Mikkola Ursl. Gr. I 69, III 57; Uhlenbeck 302; Hirt IF 6, 348) про запозичення псл. сѣто з іранських мов. — Фасмер—Трубачев III 761—762; Черных II 204; Преобр. II 388—389; Попов Ист. лекс. 40; Brückner 516; Machek ESJČ 578; Schuster-Sewc 1358; Младенов 609; Skok III 336; Mikl. EW 335; Meillet Études 108—109; Мейе ОЯ 52; Rozwadowski RO I 110; Vondrák I 138; Зализняк ВСЯ VI 40; Trautmann 305; Karulis II 184; Mühl.—Endz. III 841—842; Walde—Hofm. I 200—201; Frisk I 475; Kluge—Mitzka 320; Klein 750—751; Pedersen Kelt. Gr. I 46; KZ 38, 386—387; Pokorny 192. — Див. ще **дэсять**.

[**стовб**] «стовп; капітал, основний капітал Нед», стовба «деталь плуга, що з'єднує чепігу з граділем СУМ, Г; [вісь плуга, осьовий брус Нед; частина рала; вертикальний корінь дерева Г; стебло Л]», [стовбиця] «стовба» Нед, [стобиця, стабиця] «тс.» тж, [стовбець] «стовпець», [стовбешник] «майстер, що ремонтує стовби» Ва, стовбняк «правець», стовбун «високий горщик з прямими вінцями», стовбатий, стовбоватий СУМ, Г, Нед, стовбовитий, стовбуватий, стовбеніти, [стовбичати] «стояти на заваді; дивуватися» Нед, стовбичити, [остовбеніти] «остовпіти» Ж, [підстовба] «стовба в плузі»; — р. м. столб, бр. [стоуб], др. стълбъ, п. Stubica (географічна назва), болг. стълб «стовп», стълба «драбина,

сходи; (розм.) сходинка», схв. стуб «стовп; опора», [стуба] «драбина; кілочок, підпірка», слн. [stólb] «стовп», stólbа «драбина», цел. **стаъба** «драбина»; — псл. *st^blbъ «стовп», пов'язане з *st^blpъ «тс.»; — споріднене з лит. stulbas «стовп, одвірок», лтс. stulbs «гомілка, литка, халява», stulbs «будинок без даху» та більш віддаленими лтс. stilbs «нижня частина руки, ноги», лит. stalbiotis «зупинятися», дісл. stolpi «стовп, колона»; іе. *stelb- «стовп» < *stel- «ставити». — Фасмер III 765; Черных II 204; Соболевский Лекции 120; Brückner AfSiPh 42, 140; Schuster-Sewc 1359—1360; Младенов 615; Skok III 351; ZVSZ 415; Trautmann 290—291; Būga RR I 374, II 609; Fraenkel 931; Karulis II 298, 312, 313; Mühl.—Endz. III 1068, 1102; Vries NEW 702—703; Kluge—Mitzka 760; Walde—Hofm. II 596; Specht 260; KZ 68, 123; Holthausen Awn. Wb. 283; Torp 489; Liewehr ZfSiPh 22, 101—102; Persson Beitr. 427; Pokorny 1020. — Пор. **стовп**.

[**стовбець**] (іхт.) «бабець-головач, Cottus gobio L. (Gobio fluviatilis); пічкур звичайний, Gobio gobio L. Л-Г», [стовпчик] «пічкур звичайний; ялець звичайний, Leuciscus leuciscus L.» Л-Г; — р. [столбец] «пічкур звичайний; ялець звичайний» Л-Г, [столбчик] «пічкур звичайний» тж, бр. [стовпец] «ялець звичайний» тж; — результат видозміни і контамінації назв типу [скоблик, коблик, ковблик], р. [колб, колбень] «тс.», зближених з основою стовб, р. столб. — Див. ще **коблик**¹.

стовбула (присл.) «вниз головою, через голову; зігнувшись; спідлоба, втупившись; [стрімголов, сторчголов]», [стовбул] «стовп»; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане зі стовбур (див.).

стовбур «основна наземна частина дерева; [стебло Л; стовп Пі, Нед; корінь дворічної рослини Нед]», [стовбуре] «пні; качани від рослин, що стирчать на городах восени» Бі, [стовбуріне] «тс.» Бі, стовбурина «один стовбур», [стовбуріння] «стовбур редьки» Чаб,

стовбурище, стóвбур'я (зб.), стовбура́стий, стовбури́стий, стóвбурний СУМ, Чаб, стовбу́ровий, [стовбурува́тий, стовбурча́стий Нед], [стовбу́ром] «диба, сторч», [стовбу́рчати] «підійматися вгору, ставати сторч», стовбу́рчити «тс., наїжачувати; супити», стовбу́рчитися «наїжачуватися; пробиватися з-під землі (про траву та ін.); стояти, різко видаючись над чимсь; не прилягати щільно, не лежати рівно», відстовбу́рчити, відстобу́рчити, настовбу́рчити, настобу́рчити, [настобу́рчити Ж, одстобу́рчити Ж], пристóвбурний; — бр. [стаўбу́р] «стовбур, конусоподібний предмет; сторчак»; — не зовсім ясне; можливо, результат зближення з основою стовб рефлекса псл. [*stъbъгъ], представленого у др. стоборие «ряд стовпів, колонада», болг. стобор «дошана огорожа, паркан», схв. стобор «двір», слн. stebèr (stèber) «стовп, колона; бик, опора (моста); ідол, кумир», с.-цсл. стоворъ «колона», споріднених з лит. stūburas «пень, оцупок; хребет», stābaras «суха гілка дерева», а також лит. stābas «стовп, ідол», лтс. stabs «тс.», stebere «обрубок хвоста», прус. stabis «камінь», дісл. stōpull «палка; стовп», дат. staver «стовп в огорожі», двн. свн. stāp «палка», днн. staf, снн. снідерл. гол. staf, дфриз. stef, дангл. stœf, дісл. stafг «тс.», дінд. stabhnāti «підтримує, підпирає», stabhnōti «тс.», stāmbhaḥ «стовп», гр. ἄστεμφής «твердий, міцний»; іє. *steb(h)-/stemb(h)- «стовп, стовбур, пеня». — Німчук 244; Фасмер III 762—763; Младенов 609; Skok III 336—337; Zubatý St. a čl. I 2, 158; Trautmann 280; Būga RR II 599—602; Mühl.—Eндz. III 1036; Liewehr ZfSlPh 22, 102; Kluge—Mitzka 735; Klein 1501; Hellqvist 1069; Holthausen Awп. Wb. 288; Uhlenbeck 343; Pokorny 1011—1013.

[СТОВБЦЮВАТИ] «уважно доглядати, трудитися» О; — очевидно, результат видозміни слова [топцюва́ти] «упадати коло кого-небудь, догоджати комусь», тупцюва́ти «тс.», зближеного з ос-

новою стовб(ець). — Див. ще топта́ти.

СТОВП «колода або товстий брус, установлені вертикально; колона, підпора; пам'ятник у вигляді колони; основний капітал СУМ; [стебло Л; стовба (у плузі) О]», [стовпа́к] «вид горщика» Нед, [стовпа́н] «стебло» Лекс-Пол, [стовпа́ха] «вид плахти», [стовпе́ць] «орна земля, на якій посаджена сосна» Л, стовпе́ць «шпальта (в газеті, журналі); ряд цифр, слів, розміщених по вертикалі; печиво циліндричної форми з гречаного борошна СУМ; [тумба; частина снувалки]», [стóвпник] (бот.) «маточка, Pistillum» Нед, стовпи́ще, стóвпник «релігійний фанатик, який молився, стоячи на невеликому стовпі, або жив у тісній вежовій келії», [стовпо́к] «болт, який прикріплює підніжки у ткацькому верстаті Г; ноги терлиці, стояк (у пилці), підставка, на якій обертається витушка О», стóвпчик, [стовп'я́] «кусок шкіри, з якого шують ходяки» О, [стовп'я́нка] «хата, стіни якої збудовані на стовпах» Чаб, [стоп] «стовп» Нед, [стопки] (мн.) «стовпці» Вел, [стопок] «стовпець Вел; міра полотна в 1 м О», [стовпа́стий] «стовбуватий» Куз, стовпа́стий «смугастий», [стовпко́ватий] «стовбуватий» Нед, [стовпо́ваний] (у сполученні с. невід «невід, плахти якого прикріплені до каната за їх довжиною»), [стовпо́ватий] (у сполученні [стовпо́вата мальовка] «вид орнаменту на мисках»), стовпови́й, [стовпува́тий] «стовбуватий» Куз, стовпча́стий, [стовпча́тий] Куз, стóвпчиковий, стовпи́ти «втрачати здатність рухатися, завмирати, ціпенити», застóвпити «закріпити стовпами», [остовпені́ти] «остовпіти» Ж, обстовпи́ти «обставити стовпами»; — р. м. столп, бр. стоўп, др. стълпъ, п. нл. slup, ч. sloup, ст. stlup, slup, слц. stlp, вл. stoḥp, полаб. stāup «олтар», болг. стълп «стовп», схв. стўп, слн. stōlp, стсл. стаъпъ; — псл. *st^blpъ «стовп; колода; опора», пов'язане з *st^blpъ «тс.»; — споріднене з лит. stulpas «стовп»,

лтс. *stūlps* «тс.; гомілка, литка», *stulpe* «середня кістка ноги», дісл. *stolpi* «стовп, колона», снн. *stolpe* «колода, балка; стовп», снн. *stulpe* «кришка горщика», гол. *stulp*, *stolp* «скляний ковпак»; іє. **stelp-* «стовп» < **stel-* «ставити». — Фасмер III 765—766; Черных II 204—205; Преобр. II 390—391; Соболевский Лекции 120; Brückner 502; Machek ESJČ 556—557; Schuster-Sewc 1359—1360; Младенов 615; Skok III 353; Vondrák I 334; Mikl. EW 321; Крищенко Вступ 532; ZVSZ 415; Trubetzkoy ZfSlPh 1, 153—155; Trautmann 290—291; Būga RR I 592, II 553; Fraenkel 931; Mühl.—Endz. III 1102; Kiparsky GLG 86—87; Kluge—Mitzka 761; Vries NEW 702—703; Holthausen Awn. Wb. 283; Spesht 260; KZ 68, 123; Liewehr ZfSlPh 22, 101; Торп 489; Persson Beitr. 426; Pokorny 1020. — Пор. стовб.

[**СТОВПІНИ**] «гостина для весільних гостей після весілля О; оглядини Нед, Куз», [**СТОВПІНА**] «шлюбні умови, угода» Нед, Куз; — неясне.

СТОВПИЩЕ — див. **ТОВПА**.

[**СТОГНА**] «ледар» Нед, [**СТОГНИЦЯ**] «ледарка» Нед; — очевидно, афективне утворення, пов'язане зі *стогнати* (див.).

СТОГНАТИ, *стогін*, [**СТОГН**] «стогін» Нед, Бі, [**СТОГНАЧІ**] «частий стогін», [**СТОГНОТИ**] «тс.», *стогній*; — р. [**СТОГНУТЬ**] «плакати, неприємно кричати» (про дітей), бр. *стагнаць* «стогнати, скаржитися, жалітися; скиглити», *стогн* «стогін», др. *стогнание* «тс.», вл. ст. *stohnam* «стогну»; — очевидно, сх.-зах.-сл. [**STOGNATI**] «стогнати; плакати, кричати», пов'язане з псл. *stonati*, *stenati* «тс.»; елемент -g- не зовсім ясний, можливо, афективного походження. — Фасмер III 763; Преобр. II 381. — Див. ще **СТЕНАТИ**², **СТОНАТИ**.

СТОГНИ (одн. *стогна*) «широкі вулиці, майдани», ст. *стогна* «площа, вулиця» (1627); — р. заст. *стогны* (одн. *стогна*) «площі, широкі вулиці», др. *стыгна* (*стыгна*) «площа, вулиця», п.

[**ŚCIEGNA**] «вигін; стерня», ст. *ściegna* «роздоріжжя», вл. *sčehna* «пустир; вигін, луки», нл. *sčogna* «(мн.) вузький під'їзд, підйом», болг. *стыгда* «(ринкова) площа», схв. *stagna* «площина», слн. *stegnè* (мн. жін. р.) «дорога, якою ходить худоба на пасовисько», *stegnà* (мн. с. р.) «тс.», стсл. **СТЫГНА** «вулиця, стогна; зал, вестибюль»; — псл. *стыгна*, початково «дорога, шлях», пов'язане з *stya* (< *stiga), зменш. *стызька «стежка, дорога для пішоходів», *stignoti* (*stigti) «переслідувати, гнати, доганяти; спити»; в українській мові, можливо, запозичення з церковнослов'янської. — Фасмер III 752, 760, 763; Соболевский ЖМНП 1894 травень 218; Brückner 529; AfSlPh 12, 498; Otrębski LP 1949/1, 144; Jagić AfSlPh 1, 27; Schuster-Sewc 1416—1417; Младенов 614; Skok III 324, 331; Mikkola Ursl. Gr. II 171; Meillet Études 446; Trautmann 286; Pokorny 1018. — Див. ще **СТЕЖКА**, **СТІГНУТИ**².

[**СТОГНОТУ**] (лайл.) «чорта лисого, чорта з два» ЛексПол; — неясне.

СТОДОЛА «клуня; [тік, клуня для соломи О; скотний двір, скотарня; намет на заїжджому дворі, де ставлять коней і вози Пі]», [**СТАДОЛ**] «стодола, комора, клуня; скотарня; намет на заїжджому дворі, куди ставлять коней і вози» Пі, *стодільчина*, [**СТОДОЛЯ**] «клуня», [**СТУДОЛА**] «тік; клуня для соломи» Пі, О; — р. [**СТОДОЛА**] «сарай», [**СТАДОЛ**] «тс.», бр. *стадола* «великий хлів», [**СТАДОЛЯ**, *студоля*] «тс.», ст. *стодола* (*стадола*) «готель, корчма; стодола, клуня» (1552); — очевидно, давнє запозичення з польської або чеської мови; п. *stodoła* «клуня, стодола», ст. *stodoła* (XV ст.), ч. *stodola*, як і слц. *stodola* «тс.», цел. **СТОДОЛ** «сарай, **стодола**, **стодоль** «тс.», походять від двн. *stadal* «сарай, стодола, хлів, стійло», що зводиться до іє. **st(h)ǵ-* «стояти; міститися, знаходитися», представленого і в псл. *stati*, укр. *стати*. — Дзензелівський УЗЛП 127; Shevelov Hist. phonol. 513, 691; Richardt 9, 100; Фасмер III 764; Преобр. II

390; Горяев 347; Булыка Лекс. зап. 97; Brückner 516; Machek ESJČ 578; Mikl. EW 323; Критенко Вступ 532; Rudnicki Prast. II 228; Kluge—Mitzka 736; Schneeweis ZfSlPh 8, 232; Uhlenbeck AfSlPh 15, 491; Schwarz AfSlPh 41, 127; Торг 478. — Див. ще **ста́ти**.

[**сто́жар**] «місце, де стоять стоги сіна» Нед, [**стожа́ра**] «тс.» Нед, Пі, [**стожа́ри**] «стоги, копиці сіна» Ва, [**стожариська**] «тс.» Ва, [**сто́жарище**] «місце, де стояв стіжок» Нед, **стожа́рня** «будівля для зберігання сіна, збіжжя; [місце, де ставлять стоги]», [**стожа́лля**] «місце, де ставлять стоги», [**стожа́рисько**] «поміст під стогом ГрицАВ; місце, де ставлять стоги», [**сто́жириско**] «місце, де стояв стіг» Нед, [**стожа́риско**] «тс.» Нед, [**сто́жиро**] «шматки дерева, які підкладаються під стіг» Нед, [**стежа́р**] «підстилка під стіг» ГрицАВ, ЛексПол, [**стежа́р**] «місце, де стоять стоги сіна; оборіг» Нед, [**підсто́жерине**] «підстилка під стіжок» Нед; — р. [**стожа́р**] «жердина (в стозі)», [**стожа́**] «кожний з колів, якими укріплюється стіг стіна», [**стожара́, стожера́**] «тс.», [**стежер**] «жердина в стозі», бр. **стажа́р** «жердина, навколо якої укладається стіжок», др. **стожаръ** «тс.», п. ст. ściežeje «завіси», ч. stožár «щогла», stežeje «дверна завіса; стрижень», stežen «щоглове дерево», слц. stožiar «щогла», st'ažaj «частина дверної завіси», вл. sćežog «щогла», нл. sćažog «жердина в стозі», болг. **сто́жер** «стовп посеред току», [**сто́жар, сте́жар**], м. **стежер**, схв. **сто́жєр** «тс.», **сто́жєр** «стовбур», слн. stožér (stožêr) «дверна завіса», stežér «тс.», стсл. **стежеръ** «стовп, опора»; — очевидно, псл. stežerъ (<*steger-), stožarъ (<*stogēr-), пов'язані з stogъ «стіг»; — споріднені з лит. stegerỹs «сухе стебло», stągaras «сухе довге стебло рослини», лтс. stagars «тс.»; іє. *(s)teg- (*stog-). — Фасмер III 752, 764; Преобр. II 389—390; Brückner 529; Machek ESJČ 580; Schuster-Sewc 1274—1275; Meillet Études 410; MSL 14, 343; Общ. лексика 232—238; Trautmann 285;

Mühl.—Endz. III 1038; Fraenkel 891—892; Zupitza GG 167; Pokorny 1014. — Див. ще **стіг**. — Пор. **на́встіж, Стожа́ри**.

Стожа́ри «сузір'я Плеяд»; — р. **Стожа́ры**, бр. **Стажа́ры** «тс.»; — результат видозміни давнішого **Волосожа́р**, др. ***Волосожеръ** < ***Волосожель**, **Власокожельць**, яке складається з основ назви бога Волоса (Велеса) і, можливо, дієслова **желѣти** «бажати» або іменника **жажель** (**жяжель**) «ланцюг»; видозміна відбулася шляхом зближення з апелятивом [**стожа́ри**] «стоги, копиці сіна», [**стожа́лля**] «місце, де ставлять стоги». — Німчук 24; Карпенко 50—51; Фасмер III 764. — Див. ще **сто́жар**.

сто́їк «послідовник стоїцизму; людина, яка мужньо зносить страждання, життєві негоди», **стоїці́зм** «одна з головних течій елліністичної і римської філософії, яка вбачала основу морального життя в подоланні пристрастей; стійкість, твердість у життєвих негодах», **сто́я** «крита галерея; школа стоїків», **стої́чний**; — р. м. **сто́ик**, бр. **сто́їк**, ст. **стоикъ** (1653), п. ч. слц. вл. stoik, болг. **сто́їк**, схв. **сто́ик**, слн. stoík; — запозичення із західноєвропейських мов; англ. stoic «стоїк; стоїчний», фр. stoïque «стоїчний, твердий», stoicien «стоїк; стоїчний», нім. Stoiker «стоїк» через лат. stōicus «належний до філософії стоїцизму; стоїк» походять від гр. Στωϊκός «належний до стоїчної школи; стоїк» (букв. «людина портика»), пов'язаного з *στωῖά, атт. στοῖά (στοῖά, еолійським στωῖά, *στωῖ-ιά) «колоннада, зал з колонами, портик», спорідненим з дангл. stōwian «стримувати», stōw «місце», снн. snīderl. stouwen «затримувати», нвн. stauen «тс.», лит. stovėti «стояти», stovà «місце», псл. staviti «ставити»; назви цього філософського напрямку і заснованої Зеноном з Кітіону (близько 336—264 до н. е.) школи **Стоя** зумовлені тим, що збори стоїків відбувалися в гостроконечному портику (Στωῖ Ποικίλη «візерунчастий портик») на торговельній площі Афін. — СІС² 793; ССРЛЯ

14, 904—905; БСЭ 41, 22; Булыка Лекс. зап. 159; Kopaliński 918; Holub—Lyer 452; РЧДБЕ 692; Klein 1517; Dauzat 684; Gr. Fwb. 726; Frisk II 800, 816. — Див. ще **ста́вити**, **ста́ти**.

[**сто́йти**] «коштувати», [*сто́йти, сто́яти(ся)*] «тс.» Нед, *стійний* «цінний; вартий уваги; достойний, гідний», [*сто́йний*] «тс.», *стійність* «позитивна якість; цінність»; — р. *сто́ить* «коштувати», ст. *стати* «тс.» (XV ст.), *стоиньш* «достойний» (XVI ст.), бр. [*сто́иць*] «коштувати», п. заст. *stać* (3 ос. одн. *stoi*) «коштувати», ч. *státi* (3 ос. одн. *stojí*), слц. *stát'* (3 ос. одн. *stojí*), схв. *ста́ти, ста́јати, ста́јати*, слн. *státi* (1 ос. одн. *stánem*) «тс.»; — очевидно, пов'язане з псл. *stojati* (<*stǝjēti) «стояти», *stati* «стати» з дальшим розвитком значень «бути достатнім; бути цінним; обходитися, обійтися (у певну ціну); коштувати»; пор. аналогічні семантичні зміни в нім. *kosten* «коштувати» (нар.-лат. *costāre < лат. constāre «стояти нерухомо, залишатися однаковим; зберігатися; коштувати», хет. *ištaḥḥ-* «коштувати» (?) (можливо, пов'язане з іє. *st(h)ǝ- «стати; стояти; бути»); менш прийнятне припущення про запозичення з польської або чеської мови (Фасмер III 769). — Фасмер III 769—770; Преобр. II 374—377; Brückner 512; Machek ESJČ 575; Kluge—Mitzka 395—396; Friedrich HW 90. — Див. ще **ста́ти**, **стоя́ти**. — Пор. **достойний**.

[**сто́кмитися**] «стовпитися, скупчитися» О; — не зовсім ясне; можливо, результат контамінації дієслів *сто́впитися* «скупчитися, з'юрбитися» і [*то́кмитися*] «шукати місця; вертїтися, крутитися». — Пор. **товпа́**, **то́кма́**.

[**сто́ком**] «спритно», [*сті́чно*] «тс.», [*приті́чний*] «сприятливий, зручний» Нед, [*прито́шний*] «зручний; який личить»; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *прито́чити*, *сточи́ти* «з'єднати, прилучити». — Пор. **надточі́ти**.

[**стокривця́**] (бот.) «звіробій звичайний, *Hypericum perforatum* L.» Мак, ВеНЗн, ВеЛ, Куз; — очевидно, резуль-

тат злиття і спрощення складеної назви типу [*святого Івана кров*] або [*Христова кровця́*] «тс.». — Див. ще **кривавник**².

стокрótка (бот.) «*Bellis* L.», *стокрótки* (мн.), [*стокрастка*] «стокротка багаторічна, *Bellis perennis* L.» Мак, ВеНЗн, [*стократка, стократки, стокрítка, стокрутка*] Мак, [*сто́кротъ*] Мак, Нед «тс.», [*сто́кратъ*] «тс. Мак, Нед, Бі; сугайник, *Bellidiastrum Michellii* Coss. (*Doronicum bellidiastrum* L.) ВеНЗн, Мак», [*сто́коротъ*] «стокротки багаторічні Нед, Мак; глобулярія, кулівниця звичайна, *Globularia vulgaris* L. Мак»; — запозичення з польської мови; п. *stokrotka* (*stokrótká*) «стокротка, *Bellis* L.», зменш. від *stokroć* «тс.», що, очевидно, виникло в результаті переносного вживання *stokroć* «сторазово, сто разів, стократно», складного утворення з основ слів *sto* «сто» і *kroć* «крат, раз»; назва зумовлена, очевидно, великою кількістю крайових і серединних квіток стокротки у кошику-суцвітті. — Лік. росл. Енци. дов. 418; SW II 556, VI 427; Brückner 516—517; Machek Jm. rostl. 237. — Див. ще **крат**, **сто**, **стокротъ**.

[**стокротъ́**] «стократно» О; — запозичення з польської мови; п. *stokroć* «тс.; сторазово», утворене з основ слів *sto* «сто» і *kroć* «крат, раз», є прямим відповідником укр. *стокра́т*, утвореного з основ слів *сто* і *крат* (див.). — Пор. **стокрótка**.

сто́ль, *сто́ля* — див. **сла́ти**².

столю́га — див. **сталю́га**.

стоматоло́гія, *стоматоло́г*, *стоматологі́чний*; — р. болг. *стоматоло́гія*, бр. *стаматалогія*, п. *stomatologia*, ч. *stomatologie*, слц. *stomatológia*, м. *стоматологија*, схв. *стоматоло́гија*, слн. *stomatologija*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Stomatologie*, фр. *stomatologie*, англ. *stomatology* утворено з основ гр. *στόμα* (род. в. *στόματος*) «рот», спорідненого з ав. *staman-* «паша, морда (собаки)», сбрет. *staffn* «рот; щелепна кістка», брет. *staofn* «рот», кіпр. *stefenic* «піднебіння», гот.

stibna «голос», двн. stimpa, stimma, дангл. stēfn, stēmp, днн. stēmna, stēmna «тс.», хет. štamag «рот», і λόγος «слово, (наукове) пояснення, судження; мова; розум». — СІС² 793; ССРЛЯ 14, 941; Kopaliński 918; Holub—Lyer 452; РЧДБЕ 692; Вуяклија 911; Klein 1518; Gr. Fwb. 726; Dauzat 685; Frisk II 94—95, 800—801. — Див. ще **лoгiкa**.

[стонати] «стогнати; квакати» ВеБ, **[стоня́ти]** «тс.» ВеБ, **[стон]** «стогін» Нед, **[стoнъяво]** «стогнучи» Нед, Куз; — р. *stonátъ* «стогнати», др. *stonati*, ч. *stonati*, слц. *stonat'*, вл. *stopac* «тс.», болг. м. *стон* «стогін», цсл. **стoнати** «стогнати, стенати»; — псл. *stopati* «тс., кричати», пов'язане з *stepati* «тс.». — Фасмер III 766; Черных II 205; Преобр. II 381; Machek ESJČ 579; Schuster-Sewc 1390; Младенов 610. Mikl. EW 321. — Див. ще **стенати**². — Пор. **стoгнати**.

[стoнга¹] «стрічка (широка)» Нед, **[стoнга]** «пов'язка, застіжка» ВеБ, **[стoнджiна]** «стрічка, вплетена в коси» О, **[стoнжска]** «стрічечка» Нед, **[стoнчак]** «тс.» О, **[стoнчка]** «тс.; подертий матеріал» О, **[стoнъжска]** «тс.» О, **[стъoнжска]** «стрічка», **[стянжска]** «тс.» О; — запозичення з польської мови; п. *wstęga* (*[stęga]*) «(широка) стрічка, (широка) стьожка, бинда», *wstażka* (*[stażka]*) «стрічка, стьожка», первісно «запонка, нитка, тасьма, стьожка», зводяться до псл. *sz-teg-*, *vz-teg-*, похідних від *teg-poti* «тягти», якому відповідає укр. *тягті*. — Ба 11; Бевзенко НЗ УЖДУ 26/2, 177; О II 255; Shevelov Hist. phonol. 654; Brüskper 635; SW VI 412, 419. — Див. ще **тягті**. — Пор. **стьoжска**, **стяг**².

[стoнга²] (зоол.) «стонога, мокриця звичайна, *Oniscus murarius*» Куз, **[стoнъга]** Пі, **стoгнá** ВеНЗн, **стoгнoвa** тж] «тс.»; — результати фонетичної видозміни форми *стoнoгa* «тс.», утвореної з основ слів *сто* і *ногá* (див.).

стoнoвник — див. **станoвник**.

стoп (виг.); — р. бр. болг. м. *stop*, п. ч. слц. *stop*, схв. *stõp*, слн. *stõp* «тс.»; — запозичення з англійської мо-

ви; англ. *stop* «зупинити, затримати, припинити» зводиться до сангл. *stuppen* «тс.», спорідненого з снн. *stoppen* «тс.; набивати, начиняти», двн. *stopfõp*, нвн. *stopfen* «тс.». — Фасмер III 766; Преобр. II 392; Sł. wyr. obcych 704; Holub—Lyer 452; РЧДБЕ 693; Klein 1519; Kluge—Mitzka 753.

стoпá «кінцева частина ноги, ступня; нижня частина гори; одиниця довжини в деяких країнах; [фут]; одиниця виміру віршованих рядків; стіс, ряд однорідних предметів, складених вертикально; [стріла плуга О]», **[стoпень]** «стопа О; ступінь, крок Бі», **[стoпок]** «один метр» (міра полотна) О, **стoпка** «стосик»; — р. *stopá* «стопа, ступня; стара міра кількості паперу; стара міра місткості посудини для вина; давня міра довжини; одиниця виміру віршованих рядків», бр. *stopá* «одиниця рахування паперу; одиниця виміру віршованих рядків», др. *stopa* «ступня, підошва ноги; нога; крок; слід; долоня», п. *stopa* «стопа, ступня; слід; міра (одиниця) довжини; одиниця виміру віршованих рядків», ч. *stopa* «ступня; підошва, слід; стара міра (одиниця) довжини; одиниця виміру віршованих рядків», слц. *stopa* «стопа, ступня; стара міра довжини; віршова стопа», вл. *stopa* «нога; слід (ноги); ступня; крок, хода; підошва (ноги); фут; віршова стопа», нл. *stopa* «слід, ступня; крок, хода; нога, фут», полаб. *stõpá* «ступня», болг. *стъпáло* «ступня; нижня частина панчохи; ступінь», *стъпка* «слід; крок; віршова стопа», м. *stopалка* «ступня, слід ступні», *stopало* «ступня», *stopка* «крок; віршова стопа; одиниця міри», схв. *stõna* «стопа (ноги); слід; ступня; фут; крок; віршова стопа», слн. *stõpa* «крок, слід, стопа», *stopáj*, *stopínja* «тс.», *stopálo* «стопа, ступня», *stõpica* «віршова стопа», стел. **стoпa** «слід, стопа, крок»; — псл. *stopa* «підошва (ноги); слід ноги (ступні); слід», пов'язане чергуванням голосних із *sterepъ* «ступінь», *stõrepъ* «тс.», *stopati* «ступати»; — споріднене з лит. *stapýtis* «зупинитися», *päs-*

tapas «стовп», stēpinti «зміцнити», stēpas «апоплексичний удар», лтс. stepis «карапуз, крихітка», дінд. sthāpayati «ставить», свн. stapf(e) «крок, слід ноги», двн. stapf(o), staffo, снн. starpe, снідерл. гол. дфриз. star «тс.; крок, хода», дангл. stoepe «крок; хода; ступінь», дісл. stapi «висока крута скеля»; іє. *steb(h)-/stemb(h)-/step-/stemp-; слов'янські форми із значенням «віршова стопа», очевидно, є пізньою калькою гр. (атт.) ποῦς «тс.», первісно «нога; підніжжя, підошва; ніжка, підставка», лат. pes «віршова стопа», первісно «нога, ступня; ніжка, хід, рух; площа; міра». — Черных II 205; Фасмер III 766—767; Преобр. II 391—392; Brückner 517; Machek ESJČ 579; Schuster-Sewc 1360—1361; Младенов 616; Skok III 338—339; Mikl. EW 321; ZVSZ 409; Meillet Etudes 258; MSL 14, 334; Mikkola Ursl. Gr. III 45; Fraenkel 896; Mühl.—Endz. III 1044, 1062; Otrębski LP 1, 141—142; Kluge—Mitzka 740; Vries NEW 692, 693; Uhlenbeck 347; Zupitza GG 28; Торп 482; Pokorny 1011—1012. — Пор. **стéпнь, ступáти.**

[**стопáвка**] «колода» О; — неясне.

стóпка¹ «чарка»; — бр. *stópka* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *stópka* «маленький стакан, чарка, бокал», очевидно, є зменшувальною формою від *stopá* «старовинна велика посудина на вино, великий стакан з розтрубом». — Див. ще **стопá.**

[**стóпка²**] «розетка на кінцях штельваги» О; — неясне.

стóпор «пристрій для зупинення або закріплення в певному положенні рухомих частин механізму; перепона, перешкода; механізм для закривання розливного отвору в сталерозливних ковшах», *стóпорити* «зупиняти або уповільнювати роботу механізму; закріплювати стопором; затримувати, уповільнювати розвиток явища», *стóпоритися*; — р. *stópor* «пристрій для зупинення або затримання рухомих частин механізму; пристрій для затримання ланцюга, вірвовки», бр. *stópar* «при-

стрій для фіксації рухомих частин механізму в певному положенні; пристрій на судні для утримування якірного ланцюга, троса; механізм для закривання клапана у сталерозливних ковшах», п. *stoper* «пристрій на судні для утримування якірного ланцюга, троса»; — вважається запозиченим у російську мову з голландської: гол. нн. *stopper* «пристрій для затримання ланцюга, вірвовки; гачок, штопор» (Фасмер III 767; Смирнов 283; Meulen 204; Matzenauer 313); виводиться також від англ. *stopper* «затримувач; затичка» (ТСБМ V/1, 328; Сł. wуг. obcuch 704). — Див. ще **штопор.**

[**стóпці**] «орнамент на вишивках у формі комбінованих латинських цифр V» О; — очевидно, пов'язане зі *стовп* (*стовпці*), *стóвпчик* «частина мережки», *стовпчáстий* (у сполученні [*стовпчáстї уставки*] «уставки з особливим видом вишивки — стовпчиком»). — Див. ще **стовп.**

[**стóра¹**] «стадо, череда» Нед, Куз; — неясне; можливо, пов'язане з рум. *storiște* «загін для овець».

стóра² — див. **што́ра.**

стóрець — див. **торéць.**

[**стóрити**] «роздратовувати, збуджувати, подразнювати» Нед; — очевидно, тотожне зі [*стóрити*] «насторожувати (вуха)». — Див. ще **сторч.**

стори́цею (присл., кн.) «у багато (буквально — у сто) разів більше», *стори́чний* (кн., рідк.) «стократний»; — р. *стори́ца, стори́цей* «сторицею», *стори́цею*, др. *съторицею* «тс.», *съторица* «сотня»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **съторица** (орудн. в. **съторицеж**) «сто, сотня» є похідним від числівника **съто**, що відповідає укр. *сто*. — Фасмер III 767; Супрун ЭИРЯ II 114; Преобр. II 388—389; Brugmann Grundriss II 2, 77. — Див. ще **сто.**

стори́нка — див. **стóронá.**

[**стóрма**] «сторч»; — бр. [*старма́*]; — очевидно, пов'язане зі *стóрчма́* «тс.». — Див. ще **сторч.**

сторно «запис, яким виправляють допущену в бухгалтерському обліку помилку», *сторнувати*; — р. болг. м. *стóрно* «сторно», бр. *стóрна*, п. ч. слц. *storno*, схв. *стóрно*, слн. *stórno* «тс.»; — запозичення з італійської мови; іт. *storno* «повернення, переведення рахунку» пов'язане з дієсловом *stornare* «переводити назад», утвореним за допомогою префіксального форманта *s-* (<лат. *ex-* «ви-, з-») від дієслова *turnare* «повертатися», що походить від лат. *turnāre* «точити, обертати, обточувати». — СІС² 793; ССРЛЯ 14, 952; SW VI 436; Sł. wug. obsyeh 704; Holub—Lyer 453; РЧДБЕ 693. — Див. ще **екс-**, **торнадо**, **турне**.

сторога, *сторож*, *сторожá*, *сторожéнко*, *сторожік*, *сторожільня*, *сторожіха*, *сторожіця*, *сторожівка*, *сторожівна*, *сторожівня*, *сторожівство*, *сторожка*, *сторожкій*, *сторожко*, *сторожник*, *сторожовé*, *сторожовій*, *сторожовік*, *сторожовка*, *сторожовня*, *сторожовщина*, *сторожок* — див. **стерегті**.

[сторожáник] «свердлик» О, **[сторожкóвець]** «свердлик, яким вертять дірочки на сторожку — заколесник» О; — похідні утворення від **[сторожка]** «заколесник, чека в осі». — Див. ще **стерегті**.

сторона́ СУМ, Нед, Пі, *сторінка*, **[сторонéць]** «обхідна дорога» Нед, **[сторóнка]** «бокова скринька» Нед, **[сторóник]** «прибічник» Нед, **[сторóнок]** «клубня» ГрицАВ, **[сторóнній]**, **[сторóнність]** «партійність» Нед, **[сторóнщина]** «чужина» Куз, **[стóронній]** «чужий» Нед, **[сторóнний]** «з навколишньої місцевості» Нед, **[сторонні́чий]** «партійний» Нед, *сторóнський*, *стороні́ти(ся)*, *сторонóю*, *відсторонь* «осторонь», *засторóнок*, **[зáсторонка]** «засік» Ж, **[насторóнський]** «сторонський» Ж, *бсторонь*, **[одсторонь]** «осторонь» Пі, **[пересторонá]** «ряд будинків» Нед, **[перестороні́ти]** «перейти на інший бік, в інший табір» Нед, **[посторóнний]** «сторонній» Нед, *постороні́тися*, **[пóсто-**

ронь] «осторонь» Нед, **[прісторона]** «бічне приміщення» Нед, **[присторóнно]** «партійно» Нед, **[розсторóнитися]** «розширитися» Нед, **[усторóнний]** «віддалений» Нед, **[ўсторонок]** «віддалене, безлюдне місце» Нед, **[ўсторонь]** «тс.» Нед; — р. *сторонá*, бр. *старaná*, др. *сторона*, п. вл. нл. *strona*, ч. слц. *strana*, полаб. *starnā*, болг. *странá*, м. схв. *стрáна*, слн. *strán*, стсл. **страна**; — псл. *storna «сторона», пов'язане чергуванням кореневих голосних з основою *ster-/styr-* (*pro-sterti «простерти», 1 ос. одн. *pro-styrō*); — споріднене з лтс. *stara* «смуга», лит. *strāja* «стіло, вистелене соломною», дінд. *stṛṇāti* (*stṛṇōti*) «сипле, обсипає, укриває», *stṛtāḥ* (*stīrṇāḥ*) «розстелений», *stāgīman-* (с. р.) «розстилання, насипання», гр. *στόρνυμι* «обсипаю, розстеляю», *στέρνων* «груди; площа», лат. *sternere* «сипати, стелити», двн. *stirna* «лоб, чоло», свн. *stirne*, снн. *sterne*, франк. *stērnn* «тс.», дірл. *sernim* «розширюю, розстилаю», кимр. *sarn* «бруківка, настил»; іє. **ster-/stor-/str-n-* «розширяти; розстилати; розстилатися, простиратися». — Фасмер III 768; Черных II 206; Преобр. II 133—134; Brückner 519—520; Machek ESJC 581; Schuster-Sewc 1364—1365; Младенов 611; Skok III 341—342; Mikl. EW 321—322; Варбот 79; ZVSZ 409; Meillet Études 222; Trautmann 288; Ekblom ZfSIPh 24, 7; Uhlenbeck 344—345; Frisk II 802—803; Ernout—Meillet 1142—1143; Kluge—Mitzka 751; Pedersen Kelt. Gr. II 626; Persson Beitr. 448—449, 643, 787; Торп 485; Brugmann Grundriss I 521—522; Pokorny 1029—1030. — Пор. **простерти**.

сторóчити, *сторóшити* — див. **сторч**.

сторч «стіма; униз головою; спідлоба», **[сторц]** Нед, *стóрца* Ме, *сторцém*, *стóрцóm*, *сторчакá*, *сторчакóm*, **[сторчém]** Куз, *стóрчки*, *сторчмá*, **[штóрцом]** «тс.», **[стордзом]** «гострим кінцем угору», **[стирч]** «усе, що стирчить» Нед, *стирчáк*, **[сторчáч]** «сторчак» Нед, **[сторч]** «підвалина в будівлі;

стовп» Нед, [сторчá] «плетена з лози огорожа» Л, сторчáк, [сторчáн] «ніжка качана капусти» Куриленко, [сторцовий] «стоячий (комір)» Ме, [сторчевий] «сторчовий» Куз, [сторчкій Куз], сторчкуватий, сторчовий, сторчуватий «тс.», [стиркат] «стромляти» Л, [стиркать] «стирчати» Л, стирчати, [сторочити] «настовбурчувати» Куз, [сторошити] «тс.» тж, [сторцувати(ся)] «намагатися поставити (стати) вертикально» Ме, [сторцювати] «стирчати, ставити сторч», [стордзувати] «нагромажувати», [сторчати] «стирчати», [сторчїти] «ставити сторч», [сторчувати, шторцувати Нед] «тс.», [стрикать] «стромляти; стирчати» Л, [стричати] «стирчати» О, [вісторцувати] «поставити сторч» МСБГ, [засторчїти] «устроїти», [на-сторч] «сторч» Ж, насторч СУМ, Ж, [на-сторч, на-пощорч Нед] «тс.», насторочити, насторочити, [насторочити] «насторошити» Пі; — р. [сторч] «сторч», [сторчакóm, сторчем, сторчкóm, сторчмя], бр. [сторч], старчма «тс.», п. [stark] «кіл, вістря», sterczeć «стирчати», ч. strkati «устроїти; штовхати», слц. strkat' «тс.», strčit' «устроїти; штовхнути», вл. storčić «штовхнути, пхнути», storčak «штовхати», нл. starcyś «штовхнути», starkaś, болг. стърчá «стирчу», м. стрчи «стирчить», штрчи «тс.», схв. стрчати «стирчати», слн. strčáti «тс.», strčiti «колоти»; — псл. *stʰrkati/stʰrčati «штовхати, колоти; стирчати», пов'язане з *tʰrkati/tʰrčati «тс.»; — споріднене з лит. strėgti «застигнути, захолюнути», свн. strac «тугий, розтягнутий, прямий», снн. strak (strack) «жорсткий, тугий, випрямлений»; іє. *(s)ter(k)- «жорсткий, тугий». — Фасмер III 769; Brückner 513; Holub—Kop. 358; Schuster-Sewc 1361; Младенов 616; Skok III 343; Mikl. EW 325; Варбот Етимологія 1971, 4—6; Роконь 1022—1023. — Пор. стрікати, торкати.

[сторчáк] «юшка з риби СУМ; вид юшки Нед»; — неясне.

[сторчець] (бот.) «любка дволиста, *Platanthera bifolia* (L.) L.C. Rich.» Мак, [сторчик] «ластовень лікарський, *Vincetoxicum officinale* (L.) Moench.» Мак; — п. storczyk «зозулинець, *Orchis* L.» (належить до тієї самої родини, що й любка); — похідні утворення від сторч, [сторчати] «стирчати»; назви зумовлені застосуванням любки, як і зозулинця, для лікування імпотенції; пор. мотивовану тією ж властивістю назву ч. vstavač «зозулинець», [vstavač s květem bílým] «любка», похідну від vstavati «вставати». — Лік. росл. Енци. дов. 178—179, 254—255; Brückner 513; Machek Jm. rostl. 298, 299. — Див. ще сторч. — Пор. любка.

стос — див. стіс.

[стосівка] «пужално» ВеЗа; — неясне.

стосувати «застосовувати», [стосоватися] «пристосовуватися, справлятися, узгоджуватися» Бі, стосуватися, стосунки (мн.) «зв'язки, взаємини, відносини», стосунок «причетність, відношення, зв'язок», стосовний, [стосунковий] «стосовний» Нед, застосувати, застосовний, пристосувати, пристосованець, простосовництво, пристосованець, пристосовання, [пристосовний] «придатний до пристосування» Куз, пристосовницький, пристосувальний; — бр. стасавáцца «відповідати, в'язатися», стасавáць «тс.», [стасунак] «згода»; — запозичення з польської мови; п. stosować «застосовувати, пристосовувати; (заст.) ударяти; прикладати, приставляти», stosować się «застосовуватися, стосуватися», stosunek «стосунок» пов'язані зі ст. stos «удар» (XV ст.). — Орієнко РМ 1938/10, 442; Шелудько 47; Richhardt 100; Brückner 517; SW VI 437. — Див. ще стіс.

стота (заст.) «істота», [стотний] «абсолютно подібний, викапаний Ме; точнісінький; дуже гарний О», [стотни] «подібний» ЛексПол, [стотне] «точно, тотожно, дійсно», [стотно] «тс. Г, Нед; якраз, рівно Нед», [нестотно] «досто-ту» Ж; — схв. їстї «такий самий, то-

тожний»; — пов'язане з *істо́та* «живий організм», *істо́тний* «суттєвий». — Толстой ЛексПол 17. — Див. ще *істо́та*. — Пор. *досто́ту*.

[**сто́чок**] «кручена, вита воскова свічка» Нед; — запозичення з польської мови; п. *stoczek* «тонка свічка, згорнута в клубок або спіралью» не зовсім ясне; припускається зв'язок з нвн. *Wachsstock*, букв. «воскова палиця». — Вгückner 516.

[**стоя́н**] (бот.) «валеріана лікарська, *Valeriana officinalis* L.»; — р. [*стоя́н*]; — очевидно, похідне утворення від *стоя́ти*; мотивація назви неясна. — Див. ще **стоя́ти**.

стоя́ти, [*сті́йлува́ти*] (про худобу) «зганяти на пасовищі в коло під час особливої спеки» Ме, *сті́йбище*, *сті́йка*, *сті́ковий* (заст.) «вартовий», *сті́ло*, *сті́чик* (заст.) «вартовий; посильний, черговий десяцький при волосному правлінні», [*сті́ло*] «місце, де розташовані кошари, колиба» Доп. УжДУ IV, *сто́йце*, *сто́йка*, [*сто́йла*] «стайня» Нед, [*сто́йня*] «тс.; варта» тж, [*стою́ні*] «стойка, пристрій, за допомогою якого немовлят привчають стояти» Чаб, [*сто́юшка*] «тс.» Л, *сто́як*, [*сто́яка*] «дерево, дуб», [*сто́які*] (мн.) «чепіги в плузі» Л, [*сто́яло*] «сті́ло» Дз, *сто́ян* «стояк; масивна опора моста, греблі, бик; [калюжа із застоюною водою; частина в ткацькому верстаті; одвірок; велика бочка на винокурнях; стебла конопель, що поодинокі ростуть на полі Кур; пропуск у косінні ЛЧерк, Мо]», *сто́янець* «вид глечика; [молоко, поставлене на скисання Ва]», [*сто́яні*] (мн.) «підніжки на ткацькому верстаті Л; посуд Чаб», *сто́янка* «стояння; тимчасове перебування на одному місці; місце для стояння транспорту; [калюжа О; пристрій, за допомогою якого немовлят привчають стояти Л]», *сто́яно́к* «вид глечика; [вид дитячої гри; місце любовного побачення О]», [*сто́ячка*] «пристрій, за допомогою якого немовлят привчають стояти Л; стільчик (із загородкою) для дітей, що не вміють ходити Па; сухі гілки ВеБ; пасовище; місце

любовного побачення О; пристрій, на якому підковують чоботи]», [*сто́ячо́к*] «обліплений тістом вербовий прутик, встромлений у коровай і так печений О; трухлявий уламок дерева Нед», *сті́йкий*, *сто́ячий*, *сті́йма*, *сті́йми*, [*сто́вма́*] «стоячи» Нед, *сто́йма́*, [*сто́йма́* Нед] «тс.», *сто́ячи*, *сто́ячки*, *ві́стояти*, [*ві́стоя́лка*] «настойка» Ж, *ві́дсто́ювати*, *ві́дсті́й*, *ві́дсті́йник*, *ві́дсті́йний*, *за́сті́й* СУМ, Ж, [*за́сті́йка*] «полювання облавою» Ж, *за́сті́йний*, *за́сто́ялий*, *за́сто́яний*, *на́сто́ювати* «наполягати; робити настій», *на́сті́й*, [*на́сті́йка*] «настій» Куз, [*на́сто́їванка*] «тс.» Ж, *на́сто́йка*, *на́сто́янка*, *на́сто́ятель*, *на́сті́йливий*, *на́сті́йний*, [*на́сті́йчі́вий*] «наполегливий» Куз, [*на́сто́йчі́вий*] «тс.» Ж, [*на́сто́ячи*] «стоячи» Ме, *на́всто́йки*, *на́всто́ячки*, [*не́сто́яча*] «турбота, неспокій» Пі, [*о́сто́яти*] «обстояти, захистити» Ж, [*о́сто́я*] «застій; зупинка» Ж, *о́сті́йний* «стійкий у плаванні (корабель)», *о́бсто́ювати*, [*о́бсто́ятися*] «залишитися» ВеУг, [*о́бсті́й*] «дівчина, яку ніхто не сватає» Ж, [*о́бсто́я*] «обставина» Ж, [*о́дсто́яти*] «обстояти, підтримати» Ж, *пе́ресті́й* «перезрівання», *пе́ресто́ялий*, *пе́ресто́яний*, [*по́сто́йкувати*] «простоювати час, лінуватися» Ме, *по́сті́й*, [*по́сто́й*] «постій» Куз, [*по́сто́я*] «становище; повітка» Нед, *по́сто́яле*, *по́сто́ялець*, [*по́сто́янець*], *по́сто́янка* «зупинка», [*по́сто́ячка*] «пристрій, за допомогою якого навчають немовлят ходити», *по́сті́йний*, *по́сто́ялий*, [*по́сто́яльний*] «постоялий», [*по́сто́янний*] «тс. Г; постійний Нед», *при́сто́йний*, [*ро́зсто́яне*] «відстань» Нед, [*у́сті́йний*] «постійний» Нед, [*у́сті́йчі́вий*] «стійкий» Нед; — р. *сто́ять*, бр. *ста́яць*, др. *стояти*, п. *stać* (1 ос. одн. *stoje*), ч. *státi* (1 ос. одн. *stojím*), слц. *stát'* (1 ос. одн. *stojím*), вл. [*stejeć*] (<ст. *stojac*), [*stojeć*], нл. *stojas*, болг. *стоя*, м. *стои*, схв. *ста́јати*, *ста́јати*, слн. *státi* (1 ос. одн. *stojím*), стсл. **сто́яти**; — псл. *stojati* (<*stǣjēti) «стояти», пов'язане чергуванням голосних

з формою *stati* «тс., стати» (<іє. *sthā-/sthā-). — Черных II 206; Фасмер III 769; Преобр. II 374—377; Brückner 512; Machek ESJC 575—576; Schuster-Sewc 1352; Младенов 610; Skok III 329; Mikl. EW 319; Критенко Вступ 518; ZVSZ 408; Мейе ОЯ 43, 158, 163, 189. — Див. ще **ста́ти**.

стра́ва, *страве́ць*, *стравне́*, *стравні́й*, *стравня́*, *стравува́ти*, *страву́нок* — див. **тра́вити**.

[**страга́н**] «кіоск, рундук» Куз; — запозичення з польської мови; п. *stragan* «тс., ларьок» походить від нвн. *Schragep* «ларьок, будка, рундук, ятка», що виводиться з свн. снн. *schrage* «навхрест поставлені ніжки стола та ін.», пов'язаного з нвн. *schrąg* «косий», спорідненим з нн. *schreg*, гол. *schraag* «тс.». — Brückner 518; SW VI 444; Kluge—Mitzka 678.

страда́ти, *стражда́ти* СУМ, Г, [*стражда́тися*] «страждати», [*стражді́ти*] «страждати, терпіти» Нед, [*страждува́ти*] «тс.», [*стра́да*] «гарячий час, жнива» О, [*страда́лець*] Нед, *страда́льник* Куз, *страда́льництво* Нед, *стра́дник*, *стра́дни́цтво*, *стражда́лець*, *стражда́льник*, *стражда́ння* СУМ, Г, [*страждува́ння*] СУМ, Г, [*страда́льний*] «страждальний» Нед, [*страда́ний*] «тс.» Нед, *стра́дний*, *стра́дни́цький*, *стра́дни́чий*, *стражда́льний*, *стражда́льницький*, *стражде́нний*, [*стражде́жий*] «страшний» (про муки, терпіння) О; — р. *страда́ть* «страждати; [косити сіно, збирати врожай]», *страда́* «жнива», бр. [*страда́ць*] «страждати, терпіти», др. *страда́ти* «працювати, трудитися; страждати, терпіти», п. ст. *stradać* «втрачати, губити, бути позбавленим; позбавляти», *strada* «бідність, злиденність; біда, злидні», *stradza* «тс.», ч. *strádati* «страждати», слц. *strádat'* «тс.», вл. *tradać* «бідувати», нл. *tšadaś*, [*stradać*, *stradaś*] «тс.», болг. *страда́м* «страждаю», м. *страда* «страждає», схв. *страда́ти* «страждати», слн. *strádati* «бідувати», стел. **страда́ти** (1 ос. одн. **страда́ж**) «страждати; напружува-

тися, боротися; потребувати»; — псл. *stradati* «бідувати», *strada* (*stradja) «злидні»; — вважається віддалено спорідненим з лат. *strēnuus* «старанний, енергійний, діяльний; міцний, сильний», гр. *στρηνής* (*στρηνός*) «гострий, шорсткий, грубий», *στρήνωσ* «зарозумілість, пихатість», *στρηνέσ* «оглушливо, пронизливо, гостро, різко» (про крик слона), норв. *sterra* «ревно прагнути», *sterpen* «упертий», кіпр. *tríp* «боротьба; турботи, зусилля», що переважно зіставляються з р. *старáться*, укр. *старáтися*; іє. *(s)ter-/ (s)tre- (>*stro-d-) «твердий, тугий, жорсткий»; зближення з р. *раде́ть* (Machek ESJC 580; Recherches 38) викликає сумнів, як і пов'язання разом з псл. *strax* «страх» з основою **sgā-* (Vaillant Gr. comp. I 170—171). — Фасмер—Трубачев III 770; Преобр. II 392—393; Brückner 518; Holub—Kop. 354; Schuster-Sewc 1523—1524; Младенов 611; Skok III 340; Mikl. EW 324; ZVSZ 410; Scheftelowitz KZ 56/3—4, 205; Būga RR II 603; Walde—Hofm. II 601—602; Frisk II 790—791, 809—810; Pedersen Kelt. Gr. I 81; Persson Beitr. 429—430, 435; Pokoꝑny 1022. — Пор. **старáти**, **страсть**, **стрём'я**.

страж, *стра́жа*, [*стража́р*] «сторож» Нед, *стра́жнік* СУМ, Г, Нед, *стражні́ця* (заст.) «приміщення для сторожа або військових вартових», [*стражні́чий*] «сторож» Нед, *стражничі́ха* «дружина стражника», *стра́жницький*, [*стражнува́ти*] «сторожити» Нед, Куз, [*стражува́ти*] «тс.» Нед; — р. бр. діал. *страж*, *стража*, др. *стражь*, *стража*; — запозичення з церковнослов'янської мови; цел. стсл. **стражь**, **стража**, як і болг. *страж*, м. *стража*, схв. *стра́жа*, слн. *stráža*, ч. слц. *stráž*, є прямими відповідниками до др. *сторожь*, *сторожа*, укр. *сто́рож*, *сторо́жа*. — Див. ще **стерегті́**.

[**стражі́ти**] «бути на ногах» Нед; — неясне; можливо, пов'язане зі *страж* «сторож», [*стражува́ти*] «сторожити».

страйк, *страйка́р*, *страйку́ючий*, *страйкува́ти*; — бр. [*страйкава́ць*]

«страйкувати»; — запозичення з польської мови; п. *strajk* «страйк» походить від англ. *strike* «тс.; страйкувати», пов'язаного з *strike* «бити, ударяти» у спеціальному значенні «прибирати, спускати (вітрила)», звідки «припиняти роботу»; споріднене з дфриз. *strika* «гладити, терти», дісл. *strýkja* (*strýkva*), двн. *strihhan* «тс.», гот. *striks* «смуга», снідерл. *striken* «бити, ударяти», гол. *strijken* «тс.», псл. *strigti, укр. *стри́гти*. — CIC² 793; Sł. wyr. obcych 704; SW VI 444; Klein 1525; Kluge—Mitzka 757; Vries NEW 710—711. — Див. ще **стри́гти**. — Пор. **штрейкбрехер**, **штрих**.

страйста — див. **та́йстра**.

[**стракаш**] (орн.) «сорокопуд сірий, *Lanius exubitor L.*» Шарл; — запозичення з чеської або словацької мови; ч. діал. слц. *strakaš* «тс.» пов'язане з *straka* «сорока» і відповідає укр. [*сороку́ш*] «сорокопуд», [*сорокаш*] «тс.». — *Ferianc Názv. vtákov* 167. — Див. ще **сорокатільник**.

[**стракіта**] (бот.) «садова айстра китайська, *Callistephus chinensis Ness.*» Мак; — результат спрощення форми [*астракіта*] ([*астратік*]), пов'язаної з *а́стра* «тс.». — Див. ще **а́йстра**.

[**стракота**] (бот.) (у сполученні [*с. полева*] «волошка лучна, *Centaurea jacea L.*») Мак, [*строкота*] «тс.» Мак; — неясне; може бути пов'язане зі [*стракіта*] «садова айстра китайська, *Callistephus chinensis Ness.*» або зі *стокрótка* «*Bellis L.*» (пор.).

[**стракувати**] «простягати (ноги)» Корз, [*стракуватися*] «витягатися, потягуватися, розтягуватися; напружуватися Нед; простягати ноги Корз»; — запозичення з польської мови; п. [*strekować*] «витягати, розтягати, розширювати» походить від нім. *strecken* (< двн. *strecken*) «витягувати, розтягувати», спорідненого з снідерл. *strecken*, дфриз. *strekka*, дангл. *strecan*, *strecen*, англ. *stretch* «тс.» і, можливо, з псл. *stroгъ* «строгий». — SW VI 453; Kluge—Mitzka 754; Vries NEW 707, 709; Machek ZfSlPh 23, 115, 120.

[**страм¹**] «копил (у санях) Нед, О; довга колода О; поперечна переклада між копилами на полозах саней Вел», [*стра́ма*] «копил (у санях)» Нед, [*стра́ми*] «полози саней» НикНикТЛ, [*штрам*] «копил у санях; довга колода» О; — запозичення з польської мови; п. *stram* «копил (у санях); поперечний брус у санях, насаджений на копили; основний брус у кімнаті», [*strama*] «тс.» виводяться від снн. *trāme* «брус» (> нвн. [*Tram*] «колода, переклада»). — Онышкевич Исслед. п. яз. 249; SJP VIII 798; SW VI 444; Kluge—Mitzka 786. — Див. ще **трам**.

страм², *страма́*, *страміти*, *страмітися*, *стра́мний*, *страмнючий*, *страмівсько*, *страмівшице*, *страмота* — див. **срам**.

[**стра́мець**] «щось високо і круто розташоване» Нед, [*стра́міна*] «переносна драбина» Г, Нед; — форми, пов'язані з коренем псл. *strem-/strym-*, до якого зводяться й *стриміти*, *стрімкий*, р. *стремніна* «крутизна, круча», *стремя́нка* «драбина». — *Zubatý St. a čl. I 2*, 167. — Див. ще **стрем'я**.

стра́мкувати — див. **стрем'я**.

[**страмний**] «вимучений, виснажений, кволий» Нед; — неясне.

стра́нник «богомалець, який мандрує по святих місцях, прочанин; мандрівник, подорожній», *стра́нний* «мандрівник, подорожній», *стра́нний* «тс.», *стра́нниця* «прочанка, мандрівниця» СУМ, Нед, [*страння́*] «тс.» Пі; — р. *стра́нник*, др. *страньникъ*; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. стсл. *страньникъ*, похідне від **страна** «сторона», є закономірним відповідником др. *стороньникъ* (*сторонникъ*) «подорожній», похідного від *сторона*. — Фасмер III 771. — Див. ще **сто́ронна**.

[**стра́нутися**] «здрігнутися» Нед; — очевидно, результат контамінації слів *стену́тися* і [*страхну́тися* Нед] «тс.». — Див. ще **стенати¹**, **тряхну́ти²**.

[**стра́пи**] (мн.) «безладно сплетені коси» Нед, [*страпа́к*] «дряпач, прилад

для розпушування землі ЛЧерк; кілок, на якому сушать сіно О», [страпáня] «суха гілляста смерічка, на якій сушать сіно» О, [страпáчка] «кілок, на якому сушать сіно; гілки, на які нанизують суниці» О, [страпáча] «кудлатий хмиз (ялівцю та ін.)» О, [страпáнки] «лахміття, дрантя» [страпáня] «тс.», [страпáли] (мн.) «обтріпані кінці тканини, одягу» Мо, [страпáнок] «обривок матерії чи полотна» Ме, [страпáуля] «нечоса, особа, що ходить з розтріпанним волоссям» Нед, [страпáр'я] «кожушок качана кукурудзи» Гриц, [страпáхи] «покуйовджене волокно; клапті» Нед, [страпáхи] «бахрома, торочки» Нед, [страпáнки] «тс.» Нед, [страпáпи] «необрізані нитки в одязі» Чаб, [страпáнки] «клапті, дрантя» Куз, [страпáтий] «розтріпаний, розкуйовджений, обшарпаний Г; мохнатий, кошлатий, з наїжаченим, настовбурченим волоссям Нед; кудлатий, непричесаний О; шерехуватий Ме», [страпáхий] «розтріпаний, кошлатий; обтріпаний» Куз, [страпáий] «тс.» Нед, [страпáтий] «мохнатий, щетинистий; з настовбурченим волоссям» Нед, [страпáхий] «розпатланий, розтріпаний, кудлатий» Мо, [страпáхий] «обшитий бахромою, з торочками» Нед, [страпáтися] «висотуватися (про край полотна); кошлатитися (про поверхню)» Ме, [вiстропати] «висотати» Ж, обстрипати «обшарпати», [обстрипати] Ж «тс.», [розстрипатися] «розпатлатися» Нед, [розстрипатися, розштрипатися] «тс.» тж, [розстрипаний] «розпатланий, розтріпаний» Куз; — п. strzęp «клапоть», strzępki (мн.) «торочки, бахрома (на тканині)», strzępiasty «обтріпаний, обшарпаний», strzępic «робити торочки (на полотні), торочити (полотно)», strzępic się «обтріпуватися», ч. střapec «китиця», třapec «тс.», střepiti «розмочалювати», ст. střapiti se «стовбурчитися, наїжачуватися», слц. strar «шматок, ганчірка, лажміття», strarák «нечоса, людина з розтріпанним волоссям», strarāj «тс.; (рідк.) кудлатий пес», (s)trarpec «бахрома, торочки; шматок», strar-

kat' «рвати, шарпати на шматки; розплітати», ч. слц. strapatý «розтріпаний, розкуйовджений, розпатланий, нечесаний; обшарпаний; кучерявий»; — псл. [stręp-] «щось обтріпане»; — загально-визнаної етимології не має; здебільшого пов'язується з псл. tręp-/stręp- «китиця, торочки; ганчірка; шмат» (укр. діал. р. *тряпка*) і псл. trepati «бити; смикати, рвати; трусити» (укр. [трéпати] «трясти», *тріпати* «тс.»); менш обґрунтоване зіставлення з укр. *стряпаніна*, р. *стряпать, стряпня, стряпчий* або зближення з п. strup «струп; те, що вкриває, закриває; парші» (Brückner 522—523). — Shevelov Hist. phonol. 651; Holub—Kop. 393; Варбот Етимология 1985, 24—27; Zubatý St. a čl. II 173. — Пор. *стрямби, тріпати, тряпка*.

[страстiнці] (бот., мн.) «пасифлори, Passiflorae Jass.» Нед, Мак, [страстянка] «пасифлора, страстоцвіт, Passiflora L.» Мак; — похідне утворення від *страсть* «пристрасть; страждання», очевидно, як калька латинської наукової назви рослини, що складається з основ слів passio «страсть, страждання» (<pati «терпіти, страждати, мучитися») і flōs (род. в. flōris) «квітка»; пор. інші назви пасифлори: укр. [мучениця], р. *страстоцвіт*, [страсть Христова], нім. Passionsblume (букв. «страсна квітка»). — Лік. росл. Енци. дов. 321; УРЕ 8, 204. — Див. ще *страсть*.

страсть «сильне почуття; палкий потяг, пристрасть; жах, подив, захоплення; вечірне богослужіння в Страсний четвер», *страсті* «вечірне богослужіння в Страсний четвер», [страстник] «мученик, страдник» Пі, Нед, *страстний* СУМ, Г, [страстний] Нед, Г, [страшний] (у сполученнях [с. тиждень] «Страсний тиждень», [страшна неділя] «тс.») Нед, Г, [побстрасть] «пристрасть» Нед, *пристрасть, пристрашний, пристраститися*; — р. *страсть* «пристрасть; страсті», бр. *страць* «пристрасть», др. *страсть* «страждання, бідування; хвороба; мука,

мученицька смерть; подвиг; боротьба; пристрасть», ч. *strast* «бiда, горе, стражданнн, туга», слц. *strast'* «тс.», болг. м. *страст* «пристрасть», схв. *стра̑ст*, слн. *strást* «тс.», цсл. стсл. **страсть** «тс.; стражданнн, бiль, муки; мученицька смерть»; — псл. *strastь* < **strad-*ть «стражданнн; мука; сильне почуттн», пов'язане з *stradati* «страждати, мучитися; бiдувати». — Булаховський Вибр. пр. III 368; Фасмер III 771; Черных II 206—207; Преобр. II 392; Brückner 518; Holub—Kop. 354; Machek ESJC 580; Младенов 611; Skok III 340; Mikl. EW 324; Karulis II 310. — Див. ще **страдати**.

[страт] «нудьга, туга» О; — неясне; можливо, результат видозмiни ч. *strast* «горе, стражданнн, туга», зближеного з основою *стра̑тити*.

[стра̑та] «ковзка дорога взимку» О; — неясне; можливо, пов'язане з рум. *strádă* (молд. *стра̑дэ*) «вулиця».

стратэг, стратегема «военна хитрiсть», *стратегiя, стратегiчний*; — р. болг. *стратэг*, бр. *стратэг*, п. *strateg(ik)*, ч. слц. слн. *stratég*, вл. *strategija*, м. *стратег*, схв. *стра̑тэг*; — запозиченнн з нiмецької мови: н. *Stratège*, як i фр. *stratège*, походить вiд гр. *στρατηγός* «воначальник», що складається з основ *στρατός* «натовп, загiн, вiйсько», спорiдного з дiнд. *stȓta-* «простягнутий, посипаний», ав. *st̑ȓeta-* «розстелений», i *-ηγος (-αγος)* «ведучий, вождь», похiдного вiд *ἄγω* «жену, веду»; пор. др. *стратигъ* «воначальник», запозичене з грецької мови через церковнослов'янське посередництво (цсл. стсл. **стратигъ** «тс.»). — SIC² 794; Фасмер III 771; Kopaliński 919; Holub—Lyer 453; РЧДБЕ 693; Вуяклија 912; Gr. Fwb. 727; Dauzat 685; Frisk II 806. — Див. ще **агонiя**.

стратиграфiя «роздiл геологiї, що вивчає верстви гiрських порiд», *стратиграфiчний*; — р. болг. *стратиграфiя*, бр. *стратиграфiя*, п. *stratygrafia*, ч. *stratigrafie*, слц. *stratigrafia*, схв. *стратигра̑фија*, слн. *stratigrafija*; — за-

позиченнн iз захiдноєвропейських мов; н. *Stratigraphie*, фр. *stratigraphie*, англ. *stratigraphy* утворено з основ лат. *stratum* «шар, пiдстилка, постiль, настил» i гр. *γράφω* «пишу». — SIC² 794; Kopaliński 919; Holub—Lyer 453; РЧДБЕ 693; Вуяклија 912; Gr. Fwb. 727; Klein 1522. — Див. ще **графá, естрада**. — Пор. **стратифiкацiя, стратостат, стратосфэра, субстрат**.

стратифiкацiя «витримуваннн насiння в пiску або торфi при зниженiй температурi; розмiщеннн шарами, розшаруваннн», *стратифiкувати*; — р. болг. *стратификацiя*, бр. *стратификацiя*, п. *stratyfikacja*, ч. *stratifikace*, слц. *stratifikacia*, схв. *стратификацiя*, слн. *stratifikacija*; — запозиченнн iз захiдноєвропейських мов; н. *Stratifikatióh*, фр. англ. *stratification* походять вiд слат. *stratificatiō* «розшаруваннн», що складається з основ *stratum* «шар, настил» i *-ficatiō*, пов'язаного з *facere* «робити». — SIC² 794; ТСБМ V/1, 336; Kopaliński 919; Holub—Lyer 453; РЧДБЕ 694; Вуяклија 912; Gr. Fwb. 727; Dauzat 685; Klein 1522. — Див. ще **естрада, факт**. — Пор. **стратиграфiя, стратостат, стратосфэра, субстрат**.

стратостат; — р. болг. *стратостат*, бр. *стратастат*, п. слц. *stratostat*, схв. *стратостат*; — запозиченнн iз захiдноєвропейських мов; н. *Stratostat*, фр. англ. *stratostat* утворено з першого компонента фр. *stratosphère* «стратосфэра» i гр. *στατός* «той, що стоiть» (за зразком фр. *aérostat* «аеростат»). — SIC² 794; БСЭ 41, 85; ТСБМ V/1, 335; Sl. wyg. obcych 705; РЧДБЕ 694; Вуяклија 913; Gr. Fwb. 727; Dauzat 685. — Див. ще **аеростат, стратосфэра**. — Пор. **стратиграфiя, стратифiкацiя, стратосфэра, субстрат**.

стратосфэра «шар атмосфери на висотi вiд 8—16 до 55 км»; — р. болг. м. схв. *стратосфэра*, бр. *стратасфэра*, п. вл. *stratosfera*, ч. слц. *stratosféra*, слн. *stratosféra*; — запозиченнн iз захiдноєвропейських мов; нiм. *Stratosphäre*, англ. *stratosphere* походять вiд

фр. stratosphère, яке утворив французький метеоролог Л.-Ф. Тессеренк де Бор (1855—1913) з основ лат. strātum «шар, покриття» і гр. σφαῖρα «м'яч, куля; небозвід, небесний простір». — СІС² 794; ССРЛЯ 14, 1006; Kopalínski 919; Holub—Lyer 453; РЧДБЕ 693; Вуяклија 913; Klein 1487, 1522; Gr. Fwb. 727; Dauzat 685. — Див. ще **естрада, сфера**. — Пор. **стратиграфія, стратифікація, стратостат, субстрат**.

страус (орн.) «рід птахів страусоподібних, *Struthio camelus* L.», [стрóвус] «тс.» Нед, *страусеня* «пташа страуса», *страуся* «тс.», *страусятник* «приміщення для страусів», *страусиний, страусовий*; — р. бр. *страус*; — очевидно, через посередництво російської мови запозичено з німецької; нвн. Strauss «страус» (снн. strūs, двн. strūz) виводиться від пізньолат. слат. strūthiō «страус», що продовжує лат. strūthio (strūtio), яке походить від гр. στρουθίον «тс.; горобець, маленький птах взагалі», пов'язаного з στρουθός (атт. στρουθός) «тс.; птах» нез'ясованого походження. — СІС² 794; Коваль 95; Черных II 207; Фасмер III 771; Преобр. II 393; Kluge—Mitzka 144, 756; Klein 1527; Walde—Hofm. II 608; Frisk II 811. — Пор. **струсь**.

страх, [страхán] «опудало» Корз, *страхів'я, страхіття, страхіть, страховідло, страховина* СУМ, Г, *страховіння*, [страховіночка] «страшна казка» Нед, *страховісько* СУМ, УРС, *страховище, страховіття, страхотá, [страхотина]* «страхота» Чаб, [страхунок] «страх» Нед, [страшилище] «тс., жах» О, *страшідло, страшіло, [страшіще]* «привид» Нед, [страшкó] «боягуз», [страшóк] «назва вола полової масті з особливого роду рогами; опудало для птахів», *страхлівий* СУМ, Куз, *страхітний, страховінний, страховітий* «який викликає страх», *страшезний, [страшелезний]* Нед, Чаб, *страшенний, [страшétний]* «жахливий», [страшкíй] «страшний; лякли-

вий, боязкий», *страшливий, страшний* СУМ, Нед, *страшуватий, страшнючий*, [страшне] «дуже» О, *страхати, страхатися* «лякатися, боятися» СУМ, ВеУг; *побоюватися, турбуватися, [страхнутися]* «злякатися», *страшити* СУМ, Нед, *стращати* «лякати, залякувати», *безстрашья, безстрашний, [вістраха]* «страх» ЛексПол, [вистрахітте] «страхіття» тж, [відстрах] «відстрашування» Ж, *застрашливий, настрашка, настраханий, óстрах, óстрашка* СУМ, Ж, *острахнутися, перéстрах* СУМ, Нед, *пóстрах, [пóстрашка]* «пострах» Куз, *прістрашка*; — р. бр. болг. *страх*, др. *страхъ*, п. ч. слц. *strach*, вл. *strach*, ст. *traschiez* «боятися, лякатися», нл. *tšach*, полаб. *stroch* «страх», м. *страв* «тс.», *страшен* «страшний», схв. *страх*, слн. *stráh*, стсл. **страхъ**; — псл. *страхъ* «страх»; — загальноприйнятої етимології не має; первісно, можливо, «заціпеніння», пов'язане з іє. *ster- «ціпеніти, твердіти»; у такому разі споріднене з лит. *strėgti* «заціпеніти, залякнути, застигнути; перетворитися на лід», лтс. *strėgele* «бурулька», свн. *strac* «тугий», снн. *strak* «тс., твердий, жорсткий, заляклий»; заслуговують на увагу також зіставлення з лтс. *struōstēt, struōstīt* «загрожувати; суворо попереджати» (Endzelin KZ 44, 65—66; Эндзелин СБЭ 70; Mühl.—Endz. III 1099), пов'язання з псл. *trepetъ* «трепет», лат. *strāgēs* «падіння, убивство, смерть», гр. *τρέω* «боюся, утікаю з переляку», дінд. *trāsati* «боїться» (Младенов 611) або з псл. *strastъ* «страсть» (Brückner 517—518), виведення від *strag- (<*strōg-, *sr-ōg-/sor-g-) «строгий» (Ondruš JC 10, 17; RES 37, 169); безпідставне зближення з р. *стража* (Mikkola IF 6, 351), псл. *tręsti* «трясти» (Jokl AfSIPh 28, 7). — Фасмер—Трубачев III 772; Черных II 207; Преобр. III 393—394; Ильинский ИОРЯС 20/3, 116—117; Machek ESJC 581; Schuster-Sewc 1362—1363; Skok III 340—341; ZVSZ 410—411; Mikl. EW 324; Vondrák I 354; Vaillant Gr. comp. I

170—171; Persson Beitr. 432, 450—451.
— Пор. **страсть, строгий, трепет.**

[**страхопільне**] «опудало, привид» Нед; — складне утворення, пов'язане зі *страх*; другий компонент неясний. — Див. ще **страх**.

[**страхопуд¹**] (орн.) «сорокопуд сирій, *Lanius exhibitor* L.» Шарл; — видозмінене запозичення з чеської або словацької мови, зближене зі *страхопуд* «опудало; страховище; боягуз»; ч. *strakorud* «строкатий дятел», слц. [strakorúd] «тс.» (пор. ч. діал. слц. *strakoš* «сорокопуд») відповідають укр. *сорокопуд*, яке складається з основ *сорока* і *пудити* (див.). — Пор. **стракаш**.

[**страхопуд²**] (бот.) «осот болотний, *Cirsium palustre* Scop.» Мак; — результат перенесення на рослину назви *страхопуд* «опудало, страховище»; в основі перенесення лежить, очевидно, пов'язаний з давніми віруваннями слов'ян звичай робити пучки, снопи з осоту і под., які ставились біля воріт або дверей хати чи хліва для того, щоб відганяти від оселі нечисту силу або заманювати домовика. — Лукінова Мовозн. 1981/6, 61; Симонович 97. — Див. ще **пудити, страх, страхопуд¹**. — Пор. **дід²**.

страхувати «укладати договір про страхування; уберігати кого-небудь від нещасного випадку при виконанні чогось», [страхівник] «той, який страхує, застрахований» Куз, *страхові* (мн.) «гроші, які вносять або одержують при страхуванні», *страховка* «страхування; форма відшкодування збитків за рахунок страхового фонду», *страхування* «тс.; страхова плата», *страхувальник* «особа чи установа, яка страхується», *страхувач* «особа чи установа, яка зобов'язується виплачувати винагороду при страхуванні», [страховальний] «застрахований від пожежі» Нед, *страховий, перестраховка, перестрахувальник*; — бр. *страхавачь* «страхувати», *страхоўка*; — запозичення з російської мови; р. *страховать* «страхува-

ти» (з 1822), *страхование* «страхування» (з 1773), *страховщик* «страхувач», *страховой* «страховий» (з 1782) пов'язані зі *страх* «страх, стан тривоги, неспокою». — ССРЛЯ 14, 1010—1011, 1013; Преобр. II 393—394; Грот Фил. раз. II 369. — Див. ще **страх**.

[**стрежень**] (ент.) «муха жигалка осіння, *Stomoxys calcitrans* L.» Німчук; — неясне; можливо, пов'язане зі [стрикати] «штрикати». — Німчук 232.

стрекало — див. **стрикати**.

стрекач (у виразі *задавати стрекача* «втикати, швидко зникати»); — очевидно, запозичення з російської мови; р. *стрекач* (у виразах *давать стрекача* «швидко, спішно, квапливо тикати», *давать с.* «тс.») є похідним від дієслова *стрекачь* «швидко бігти, тикати; [стрибати, скакати; поспішати, кинути-ся прожогом]», можливо, пов'язаного зі *стрекачь* «колоти, штрикати; жалити», що відповідає укр. [стрикнути] «ужалити, уколоти». — Фасмер III 774; Преобр. II 395; Ильинский ИОРЯС 16/4, 23. — Див. ще **стрикати**.

[**стрекоза**] «цикада, деревний цвіркун» Куз; — результат контамінації назв [стрекота] «тс.» і [стрикоза] «бабка, *Libellula* L.». — Див. ще **стрекотати¹, стрикоза**.

[**стреконіти**] «мерзнути» Нед; — очевидно, результат видозміни форми [дригоніти (*дрегоніти)] «дрижати (від холоду)». — Див. ще **дрижати**.

стрекотати¹, *стрекотіти, стрекіт, [стрекот]* «стрекіт» Нед, [стрекота] «цикада, деревний цвіркун» Нед, *стрекотання, стрекотіння, стрекотня, стрекотнява, [стрекотулька]* «саранча червонокрилка, *Acridium stridulum*» Нед, *стрекотуха* «та, що стрекоче, швидко, багатослівно говорить», *стрекотушка* «тс.», *стрекотливий*; — р. *стрекотать* «стрекотати», бр. *стракотаць* «тс.», др. *въстрекотати* «стрекотати» (про сороку); — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *скрекотати, [троскотати]* «кричати, сокотати (про курку)», др. *троскотати*

«стрекотати»; пор. гр. τρίζω, τέτριφα «щебетати, джеркотати, стрекотати, пищати», στήριξ, στήριξ «якийсь нічний птах», лат. strīx «сова», що зближуються з іє. *(s)treig- «шипіти; дзижчати, свистіти» звуконаслідувального походження. — Фасмер III 774; Черных II 208; Преобр. III 395; Budziszewska 158; Frisk II 932, 810; Pokorny 1036. — Пор. **скрекотати**.

стрекотати² — див. **стрікати**.

стремéно СУМ, Нед, *стремéнне* «остання чарка перед дорогою», *стремéнний* «конюх-слуга», [стремéнь] «стремéно» Нед, Чаб, [стремéйн] «тс.», *стремéйце* (анат.) «стремéно в середньому вусі», [стрém'я] «стремéно Нед, Куз; слід ноги Нед, слід Пі», [стрéменé] «стрем'янка» О, [струмéнта] «стремéна» Нед, [стремéнистий] «міцний в стремéнах» Нед, [настрéмець] «спадкоємець»; — р. стрéмя «стремéно», бр. стрэмя, др. стремьень, стрьмень, п. strzemię, [каш. střema, střemeń, střemoń], ч. střemen, třemen, ст. střemen, (s)třmen, слц. stremeň, strmeň, вл. třmjeň, třemjeň, ст. tšmeň, нл. tšmjeň, ст. tschmeň, болг. стрéме, м. стрéмен, схв. стрéме, стрёмён, щрёмён, слн. stréme, цсл. стрьмень; — псл. (s)treme, *(s)třme, очевидно, пов'язані з stremъ, *střmъ «крутий, стрімкий; тугий», до якого зводиться також укр. стрімкий; виводиться також (Бернштейн Очерк 1974, 178) від гіпотетичної дієслівної основи псл. *strem- із значенням «стягувати, зв'язувати»; виведення від слат. strima «стремéно» (Matzenauer 314) сумнівне. — Фасмер III 775; Черных II 209—210; Преобр. II 397; КЭСРЯ 429; Brückner 522; Machej ESJC 586; Holub—Lyer 454; Schuster-Sewc 1546—1547; Младенов 612; Skok III 344; Zubatý St. a čl. II 2, 164, 167; ZVSZ 414; Mikl. EW 325. — Див. ще **стрém'я**.

[стремка] (бот.) «бровник однобульбовий, *Herminium monorchis* (L.) R. Br.» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з бр. стрэмка «гостра, колюча тріска».

[стрém'я] «круте урвище, провалля; швидка, бурхлива течія», [стрém'я] «тс.», [стремéно] «урвище», *стремління*, [стрémно] «безодня, провалля» Нед, [стрéмен] «настрій; прагнення, устремління» О, [стрёмо] «крутизна» Нед, [стрім] «схил Куз; усе, що високо підноситься, стрімчак; нанесене течією; напрям Нед», [стрімковане] «вимірювання глибини лотом» Нед, [стрімляк] «шпиль», [стрімниця] «вертикаль» Нед, *стрімчак* «прямовисна, стрімка скеля; те, що високо підноситься», [стром] «круча», [стромá] «тс.; круте урвище, провалля, крутий, скелястий берег; швидка, бурхлива течія», *строміна* «обрив, круча СУМ, Нед; [стрімкий крутий схил О]; круте урвище, провалля; швидка, бурхлива течія», *стромовіна* «тс.», [стрóмлядь] «крутий берег, схил гори» St. z fil. 12, [стремлівий] «прагнучий» Нед, *стрімкий, стрімлівий, стрімчастий, строманістий* «тонкий, стрункий» Нед, [струменістий] «тс.» ВеУг, [стрóмий] «крутий, обривистий» Нед, [стромлівий] «стрімкий» Нед, [стрямкий] «крутий», [стрáмкувати] «настромлювати» О, *стреміти* «стирчати; стояти сторчма; швидко рухатися; прагнути», *стріміти* «тс.», [стрімляти] «настромлювати» Нед, Пі, [стрімніти] «направитися, кинутися» Нед, *строміти, стромляти, стром'ять* «прямовисно, вертикально» О, [настрóми] «шевська колодка, копил» Куз, *устремління*; — р. стрéмя «швидка, бурхлива течія», *стремніна* «тс.; урвище», *стреміть* «спрямовувати, швидко рухатися», *стреміться* «тс.; прагнути», бр. стрóма «обрив; прудка течія», *стрэмка* «гостра тріска, осколок», п. stromy «крутий», trzmić «стирчати», ч. strmý «крутий», strměti «стирчати, височіти», слц. strmý «крутий», strmiet' «стирчати, височіти», болг. стрёмен «крутий», *стремя се* «прагну; направляюся», м. стрм(ен) «крутий», *стремі се* «прагне», схв. стрм «крутий», *стрémити* «направлятися, прагнути», слн. střm «крутий», stremíti «пра-

гнути», стсл. **стрьмити** «тс.»; — псл. *střmь «крутий», stromь «тс.», streme «крутизна», stremiti «направляти»; — очевидно, споріднене з гол. stram «жорсткий», н. stramm «тугий, жорсткий», гр. **стерѐμνιος** «жорсткий, міцний», які зводяться до іє. *ster- «твердий, жорсткий, тугий, заляклий»; зіставляється також (Соболевский РФВ 71, 432; Преобр. II 396—397; Младенов 612; Moszyński PZJP 123—124) з іє. *ser-/srei-/sri- «текти» (псл. struja); є підстави вбачати тут праслов'янську омонімію двох етимологічних гнізд — із семантикою «стирчати, височіти» (від іє. *ster-) і з семантикою «текти, спрямовувати» (від іє. *ser-/sr- > псл. str-); менш обґрунтовані зіставлення з лтс. stramenes «багністі рівні луки» (Mühl.—Endz. III 1081) або з лит. [stramenu] «гоню, лякаю», [pastramėno] «злякався» (Būga RR II 605; Trautmann 290), як і думка (Кореїпу Езиков. изсл. Младенов 379) про звуконаслідувальне походження. — Фасмер—Трубацев III 775, 781; Черных II 209; КЭСРЯ 429; Ильинский ИОРЯС 23/1, 138—141; Brückner 519; Holub—Kop. 354—355; Machek ESJC 582; Skok III 346; Mikl. EW 325—326; Zubatý St. a čl. I 2, 167; Meillet Études 233, 428; Persson Beitr. 430—431; Pokorny 1022. — Пор. **острів, сторч, страдати, струмінь**.

стрем'янка «переносна драбина; пристрій у вигляді скоби для з'єднання, скріплення окремих деталей» (з рос.), [стрѐмен] «вид бортницького лазива» Ник; — р. **стрем'янка** «переносна драбина»; — пов'язане з р. [стром] «драбина з одного стовбура з суками», яке відповідає укр. [стром(а)] «круча»; пов'язання зі стрѐмя «стремено» (Преобр. II 397) викликає сумнів. — Фасмер III 781; Черных II 210. — Див. ще **стрем'я**.

стренáдка, стронáдля — див. **стернік**.

[стрѐнчити] «рекомендувати, указувати, радити», [стрáнчити] «тс.» Корз, **настрѐнчити** «настроїти, підбурити»,

[підстрѐнчити] «підбурити, підбити», [підстрѐючити] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. stręczyć «радити, рекомендувати, факторувати», pastęczyć «порадити, порекомендувати» загальноприйнятої етимології не має; розглядається як похідне з префіксом z- (s-) «з-» від дієслова ręczyć «ручитися, ручатися», пов'язаного з ręka «рука», що відповідає укр. **рукá** (SW VI 454); пов'язується також з strąk «стручок» (Brückner 518). — Пор. **рукá, струк**.

стрѐпѐт (орн.) «хохітва, Otis tetrah L.» СУМ, Нед, [стрѐпетень, стрѐпетка] «тс.» Нед, Шарл; — р. **стрѐпет** «тс.; [різкий шум, шерех зі свистом]», бр. **стрѐпет**, п. strepet (з р.), болг. **стрѐпет** (з р.?); — очевидно, звуконаслідувальне утворення, аналогічне до лат. strepere «шуміти, бушувати, гриміти», за характером шуму від польоту хохітви; пов'язується також з **трѐпет**, р. **трѐпетáть** за особливістю зльоту цього птаха із землі. — СУМ 9, 763; Булаховський Вибр. пр. III 222; Фасмер III 776; Преобр. II 397; Лопатин ЭИРЯ II 147; Даль IV 339; Аксаков Записки ружейного охотника 229.

стрѐпехáтий, стрѐпій, стрѐпихі — див. **страпи**.

стрѐпехáтися «здрігатися всім тілом, тріпотіти крилами; прискорено, посилено битися (про серце)», **стрѐпехнѐтися**; — афективне утворення, пов'язане з **трѐпетáтися** «дрижати, тремтіти», р. **трѐпыхáться** «тріпатися, стрѐпехатися». — Див. ще **трѐпет**.

стрептоко́ки «бактерії кулястої форми, з'єднані у вигляді ланцюжка, які можуть спричинювати гнійні запалення, сепсис, ендокардит, ангіни та ін.», **стрептоко́к** (одн.); — р. **стрептоко́кк**, бр. **стрѐптако́кі**, п. streptokoki (мн.), ч. слц. streptokok, streptokokus, болг. **стрептоко́к**, м. **стрептоко́ки**, схв. **стрептоко́ка**, слн. streptokók; — назва, засвоєна з новолатинської наукової номенклатури; нлат. Streptococcus утворено віденським хірургом А. Т. Біллротом (1829—1894) на базі гр. στρεπτός

«скручений, гнучкий», пов'язаного з дієсловом *στρέφω* «повертаю, верну», етимологічно не зовсім ясного, і *κόμπος* «зернина, ядро». — СІС² 794; ССРЛЯ 14, 1044; Kopaliński 919; Holub—Lyer 453—454; РЧДБЕ 693; Вујаклија 913; Klein 1523, 1526; Frisk I 895, II 808—809. — Див. ще **апостро́ф, кок³**.

стрептоміцин «лікарський препарат, антибіотик, який застосовують при лікуванні туберкульозу, бруцельозу, туляремії та ін.»; — р. болг. м. *стрептомицин*, бр. *стрэптаміцын*, п. *streptomycina*, ч. *streptomycin*, слц. *streptomycín*, схв. *стрептоміци́н*, слн. *streptomicín*; — очевидно, запозичення з англійської мови; англ. *streptomycin* (звідки також фр. *streptomycine*, нім. *Streptomycin*) утворено в 1944 р. американським мікробіологом З.А.Ваксманом з основ гр. *στρεπτός* «скручений, гнучкий» і *μύκης* «гриб, пліснява», очевидно, пов'язаного з *μύξα* «слиз із носа; слиз» і, можливо, спорідненого з лат. *mūsus* «тс.», *mūso* «пліснява, цвіль». — УРЕ 11, 20; ССРЛЯ 14, 1044; Kopaliński 919; Holub—Lyer 454; РЧДБЕ 693; Вујаклија 913; Klein 1011, 1523; Gr. Fwb. 727; Frisk II 267, 277—278, 808—809; Walde—Hofm. I 402—403. — Див. ще **стрептоко́ки**. — Пор. **стрептоци́д**.

стрептоци́д «препарат, яким лікують захворювання, викликані стрептококком»; — бр. *стрэптацы́д*, болг. *стрептоци́д*, слц. *streptocíd*, схв. *стрептоци́д*; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *стрептоци́д* утворено з першої частини слова *стрептоко́к* і основи лат. *-cida*, пов'язаної з дієсловом *caedo* «б'ю, рубаю, вбиваю». — Черных II 210. — Див. ще **стрептоко́ки, гербіци́д**.

стрес «неспецифічна реакція організму на дію подразників»; — р. *стресс*, бр. *стрэс*, п. *stres(s)*, ч. *stress*, слц. *stres*, слн. *strés*; — запозичення з англійської мови; англ. *stress* «тс.; тиск, натиск» є результатом спрощення форми *distresse* «горе, біда; біль; [тиск; напруга]», яке походить від фр. ст. *destre(s)ce* «бі-

да, злидні», що зводиться до нар.-лат. **districtia* «тіснота», пов'язаного з лат. *distringo* «розтягую, розпинаю; оточую», похідним від *stringo* «натягую, згортаю, стягую, витягую, зв'язую», яке виникло внаслідок злиття двох етимологічно різних слів, зокрема пов'язаного з *striga* «риска, смужка», спорідненим з двн. *strihhan* «натирати», дангл. *strīcan* «тс.», псл. **strigti* «стригти», *strǫgati* «стругати», і з гр. *στραγγός* «скручений», двн. *strengi* «сильний». — СІС² 794; СРЯ IV 287; ТСБМ V/1, 351; Kopaliński 919—920; Klein 1523; ODEE 277, 875; Dauzat 243; Walde—Hofm. II 604—605. — Див. ще **стри́гти, струга́ти**.

стриба́ти «скакати», [*стриба́ти*] «утікати Нед; швидко летіти О», *стрибну́ти* СУМ, Нед, *стрибону́ти* СУМ, Нед, *стриб* (виг.), [*стриб*] «стрибок», *стриба́йчик* «заець СУМ, Нед; [(ент.) вид блішки, *Haltica Müll.*] Нед», *стриба́ння* (у виразі *с. в грéчку* «нешлюбні зв'язки»), [*стрибаньчик*] «заець; вид блішки» Нед, *стриба́ч, стрибо́к* СУМ, Нед, *стрибу́н, стрибу́нка, стрибу́ха, стриба́ючий, стрибкі́й, стрибко́вий, стрибкува́тий, стрибу́чий, [вістриб]* «стрибок» Я, *вістриби* «жваві стрибки», [*вістриба*] «вистрибом», *вістрибом, вістрибцем, [вистрибинатий]* «баский» (кінь) ЛЧерк, *підстрибом, підстрибцем, пострибу́н, прістрибом*; — р. [*стриба́ть*] «скакати, плигати» (з укр.?), бр. [*стрыбуляць*] «іти підстрибуючи»; — псл. [*stribati*] «скакати»; — очевидно, споріднене з лит. (s)tribuliūoti «підскакувати, скакати»; дальші зв'язки неясні; зіставлялося (Ильинский ИОРЯС 23/1, 143—144) з нвн. *streben* «прагнути, направлятися», англ. *strive* «боротися». — Фасмер—Трубачев III 777; Куркина Этимология 1974, 51—52.

Стрібо́г «бог вітрів у східних слов'ян»; — р. *Стрібо́г*, бр. *Стрыбо́г*, др. *Стрибогъ* «тс.», *Стрибожь* «Стрибожий»; — очевидно, запозичення з давньоіранської мови; пор. перс. *Šrībaγa-* < **Šrībaγa-* «величний бог», у якому компонент *šrī-* відповідає дінд. *šrī-* «блиск,

світло вогню, сонця, світанок», а баґа — псл. bogъ «бог»; недостатньо обґрунтовані зіставлення з псл. strojiti «влаштувати» (Meillet RSl 6, 168), із *стриба́ти* і нвн. streben «прагнути» (Brückner KZ 50, 195), з лит. stygēti «бути жорстким», styūti «ставати жорстким» (Jagić AfSlPh 5, 4), виведення від псл. сътъги «зітри, знищ» (Зеленин ИОРЯС 8/4, 268), від іє. *ster- «розстилати, розсівати» (Преобр. II 398; Jakobson IJSLP 1/2, 272), від іє. *pētēr bhagos «бог-отець» (Вей ВЯ 1958/3, 96—97), від іє. *ser- «текти, рухатися, бігти» (Moszyński PZJP 123; Ondruš Sborník filoz. fak. University Komensk. 10, 90). — Булаховський Вибр. пр. III 494—497; Фасмер—Трубачев III 777; Менгес 193—195.

стрива́й, *стрива́йте* — див. **трива́ти**.

стригавець, *стригавка* — див. **стригну́ти**.

[**стри́ганець**] (ент.) «сарана, Locusta L.» ВеБ, [*стрижоб́к*] «тс.» ВеБ; — похідні утворення від [*стриену́ти*] ([*стригати]) «стрибнути» (див.).

[**стригну́ти**] «стрибнути» Нед; — результат контамінації слів *стри́бну́ти* і *плигну́ти*. — Див. ще **плига́ти**, **стриба́ти**.

стри́гти, *стригну́ти*, *стри́га* «коротко обстрижена покритка; [обстрижена дитина Нед]», [*стри́гало*] «овечі ножиці» Куз, *стригáль*, *стригу́н* «однорічне лоша; [стригаль Нед]», [*стриж*] «стриження, стрижка (овець)» Нед, [*стрижа́й*] «стригаль», *стрижа́к*, [*стрижа́чка*] «кобила на другому році; безоста пшениця Нед», [*стрижачо́к*] «дворічне лоша» Мо, [*стрижба́*] «стрижка (овець)» Нед, *стрижій* «стригаль», *стри́жка* «стриження; спосіб, форма підстригання; [острижена вівця; обстрижений (про дитину та ін.); гривка волосся на чолі у дівчат О]», [*стрижки*] «спущені на чоло пасма підстриженого волосся» Ме, [*стрижкі́*] «вівці, яких можна стригти» ВеУг, *стрижча́* «стригунець (лоша)», *настриг*, *обстрижчини* «обряд

першої стрижки дитини», [*постри́жини* Куз, *постри́жчини*] «тс.», *перестри́г* «повторне стриження вовни», [*перестри́га*] «вівця, яка двічі за літо стриждеться; вовна повторної стрижки; пристрижена овчина старої вівці», [*перестри́жка*] «руно з однорічної вівці» Нед, [*підстрига́ч*] «той, хто підстригає вовну на сукні» Нед, *підстри́жка*, *постриг* «обряд постригання в ченці», [*постригáльня*] (тех.) Нед, [*пострига́ч*] «перукар» Куз, [*постриже́ник*] «чернець» Нед, [*постри́жник*] «тс.» тж, *розстри́га*; — р. *стричь*, *стригу́*, бр. *стри́гчы*, др. *стричи*, *стригу*, п. *strzyc*, *strzygę*, ч. *stříhati*, ст. *stříci*, слц. *strihat'*, вл. *tříhać*, нл. *stýgaś*, [*strigaś*], полаб. *strajžě* «стриже», болг. *стрига́*, м. *стриже*, схв. *стри́һи*, *стри́жем*, слн. *stříci*, *střížem*, стсл. **стришти**, **стригж**; — псл. *strigti «стригти», *strigati «тс.», паралельне до *strъgati* «стругати»; — споріднене з прус. *strigli* «будяк, чортополох», дангл. *strīcan* «намазувати, гладити», двн. *střihhan*, дісл. *strýkva*, гол. *strijken* «тс.», лат. *stringere* «торкатися; здирати», *strigilis* «скребло»; іє. **strīg-*/*streig-* «гладити»; припущення про рухоме s-, псл. *strikti і зближення з лит. *riēkti* «різати», іє. **reik-* (Machek ESJC 588; Dostál ZfSlPh 29, 218) недостатньо обґрунтоване. — Фасмер III 778; Черных II 210; Преобр. III 398—399; Brückner 523; ZfSlPh 2, 299; Holub—Kop. 358; Holub—Lyer 455; Schuster—Sewc 1546; Младенов 612; Skok III 344; Mikl. EW 326; Мейє ОЯ 175; Meillet MSL 14, 350; Mikkola Ursl. Gr. III 77; Trautmann 289; Kluge—Mitzka 757; Vries NEW 710—711; Walde—Hofm. II 604—605; Ernout—Meillet 1159; Zupitza GG 94; Pokorny 1028—1029. — Пор. **струга́ти**.

[**стри́ги**] «листяні жилки (у капусті)» ВеНЗн; — неясне; можливо, пов'язане зі *стри́жень*¹ (пор.).

[**стриго́йка**] «гнучка палиця» Ме; — очевидно, семантично видозмінене («заворожена палиця, зручна у деяких дитячих забавах» < «відьма») запозичення

із східнороманських мов; молд. *стригоайкэ* (рум. *strigoaică*) «відьма» пов'язане з молд. *стригой* (рум. *strigoi*) «вовкулак», *стригэ* (рум. *strigă*) «відьма», що походить від лат. *striga* «стара чаклунка, відьма; вухата сова», спорідненого з гр. *стрі(γ)ξ* «сова», лат. *strix* (род. в. *strigis*) «вухата сова, сипуха» (за повір'ям, висмоктує дитячу кров), які зводяться до іє. **(s)trīg- / (s)trei-g-* «шипіти; дзижчати, летіти (з посвистом)». — Мельничук Молд. эл. 171; Pușcariu 152; Walde—Hofm. II 603, 606; Дворецкий Лат.-русск. сл. 1976, 957, 958; Frisk II 810.

стриж (орн.) «серпокрилець, *Arus Scop.*; [щурик береговий, *Riparia riparia* L. Шарл.], [стрижик] «щурик береговий» Шарл.; — р. *стриж* «серпокрилець», бр. *стрыж* «тс.», п. *strzyżuk* «волове очко, *Troglodytes troglodytes* L. (*Troglodytes parvulus*)», [strzyż], (ст.) *strzeż*, *strzeżyk*, ч. *střízlík*, ст. *střežík*, [мор. *stříž*, *čížiček*, *křížliček*], слц. [striežik, strížlik], нл. *stšěž*, полаб. *strezěk*, слн. *střížek*, цсл. **стрижь** «корольок, *Regulus L.*»; — псл. *strižь*, *strěžь*, очевидно, звуконаслідувального походження; — близьке до гр. *стрі(γ)ξ* «якийсь нічний птах», лат. *strix* (род. в. *strigis*) «сова вухата, *Asio otus L.*», що зводиться до іє. **(s)trīg- (*strei-g-)* «шипіти; дзижчати, летіти (з посвистом)». — Булаховський Вибр. пр. III 265—266; Фасмер III 778; Преобр. II 398; Горяев 349; Brückner 523; Machek ESJČ 589; Holub—Kop. 359; Ferianc Názv. vtákov 189; Schuster-Sewc 1368; Mikl. EW 326; Kořínek 225.

стрижень¹ «основа, серединна частина в організмі; видовжений предмет як основа чи опора; [осередок у наливі]», *стержень* «видовжений предмет як основа чи опора; [серединна частина дерева; осередок у наливі Нед.], [стрижинь] «стрижень» Нед, Чаб, [стрижнівка] «серцевина, стрижень» Нед, [строжень] «стрижень, серцевина дерева; осередок у чиряку» Нед, [стружэн] «бадилля кукурудзи» ВеНЗн, [ос-

тержинь] «чиряк, налив» О, [острижинок] «серцевина дерева» ВеБ; — р. *стержень*, бр. *стрыжань*, др. *стержень* «згусток гною в наливі», п. *gdzeń* «стрижень», [zdrzeń] «тс.», ч. *stržeň* «осередок гнійника», ст. *střež* «стрижень дерева», слц. *stržeň* «стрижень», схв. *срж* «кістковий мозок; серцевина, стрижень», слн. *stržén* «стрижень дерева», р.-цсл. **стръжьнь** «серцевина»; — псл. **strъзьнь* «тс.»; — споріднене з прус. *strigeno* «мозок», можливо, пов'язаним з лит. *strigti* «грузнути» або з ав. *mastgəyan-* «череп, мозок». — Фасмер III 757—758, 773; Преобр. II 384; Ильинский ИОРЯС 22/1, 197; Brückner ZfSlPh 2, 305; Machek ESJČ 584; Zubaty St. a čl. I 2, 172; Mikl. EW 322; Trautmann 290; Būga RR II 313, 605.

стрижень² «найглибше місце річки, бистрина»; — р. *стрэжень*, [стрэж, стрэжа], бр. *стрыжань* «тс.», ч. ст. *strziess* «вир», слн. *stržén* «найглибше місце річки, бистрина»; — реконструюється псл. **strъзьнь* або **strъgy*, **strъже-не*; — очевидно, споріднене з шв. *strecke* «стрижень течії», яке зіставляється з двн. *strihhan* «гладити, проводити, терти», псл. **strigti* «стригти»; пов'язувалося також (Соболевский РФВ 64, 116; ЖМНП 1886, вересень 155) з р. [струга] «течія» (укр. [струга] «тс.»); викликає сумнів ототожнення (Фасмер III 757—758; Преобр. II 394; Bezlaj Eseji 138; Trautmann 290) зі *стрыжень* (р. *стержень*) «серцевина». — Фасмер III 773; Черных II 207; Бернштейн Очерк 1974, 171; Ильинский ИОРЯС 22/1, 197; Kluge—Mitzka 757. — Пор. **стригти**.

[стрижоба] «тонкий лід (на річці); іній, паморозь (на деревах)» Нед, ВеЛ, [сріж] «покришений дрейфуючий лід» ВеЛ, [стріж] «тс. ВеЛ; замерзлий лід на річці ВеНЗн; тонкий лід (на річці), імла ВеЗа», [стриг] «тонкий лід (на річці); імла» ВеЗа, [стриж, стріжоги (мн.), строжога] «тс.» ВеЗа; — запозичення з польської мови; — п. *strysz* «сало, шерех, шуга (льодяна каша на

річці)», *stryż, śryz, śryż, śryż* «тс.», *śreżoga* «паморозь, іній», [*śreżoga, srzeżoga, śrzeżoga, śrezoga, srezoga, srozoga, strzeżoga, stryzoga, śryzoga*] «тс.; дощ з морозним вітром; ожеледь», як і ч. [*stříž*] «тонкий лід на воді», [*střížek*] «тс.», [мор. *tříšť*] «лід з водою», слц. [*striež*] «хмара (без дощу); паморозь, іній», [*striežava*] «тс.», [*stříž*] «паморозь, іній», [*střížava, sriež*] «тс.», *srež* «зернистий сніг», вл. *sgěž* «лід (тонкий); паморозь, іній», *sgěš*, нл. *sgěž* «тонкий лід», болг. м. *скреж* «іній, паморозь», схв. *srěш* «винний камінь», *srěješ* «цвіль», *striješ* «тс.», *srěž* «винна цвіль», слн. *sgěž* «паморозь, іній; плавучий лід», стсл. *srěшь* «гуща (винна)», відповідають укр. [*serěш*] «тонка крига на воді» (див.).

[**стрий**] «дядько по батькові, брат батька та чоловік батькової сестри СУМ; брат діда; брат матері О», [*стрик*] «тс.» СУМ, О, [*стрийко*] «дядько, батьків брат» Мо, [*стрийна*] «тітка, сестра батька; дружина батькового брата», [*стрийчаник*] «син дядька» Нед, О, [*стрийчинок*] Нед, [*стричаник Ба*] «тс.», [*стрино*] «брат батька» Вел, Ба, [*стрина*] «жінка батькового брата» Нед, О, [*стринешни*] «син батькового брата» Кур, [*стричанка*] «дочка батькового брата» О, [*стриянка*] «тітка, дружина батькового брата» Мо, О, [*стриєчний*] «двоюрідний по батькові» Нед, [*стрийний* Нед, О, *стрийський* О, *стрийцький* О] «тс.»; — р. [*строй*] «дядько по батькові», ст. *стрый* «тс.; брат діда і прадіда», бр. [*стрый*] «брат батька», *стрыєчны* «двоюрідний», др. *стрыи* (*стрыи*) «брат батька», п. *stryj, stryjek*, ст. *stryk*, ч. *strýc* «дядько», слц. *strýc* «брат батька», *strýk* «тс.», вл. нл. ст. *tryk*, полаб. *strajă*, болг. діал. м. *стрико*, схв. *стрико, стріц* «тс.», слн. *stříc* «дядько», с.-цсл. **стрын** «брат батька»; — псл. *stryjь* «тс.», очевидно, результат закономірної фонетичної видозміни форми **ptruціо-*, що зводиться до нульового ступеня основи іє. *patēr (patēr) «батько»; — найближче споріднене з лат. *patruus* «дядько» (похідне від

pater «батько»), ав. *tūrya-* «тс.»; менш переконливе зіставлення (Brückner 522; Mikl. EW 327; Būga RR I 486) з лит. *strūjus* «дід», дірл. *gruith* «старий, поважний». — Бурячок 82; Фасмер—Трубачев III 780; Преобр. II 403—404; Holub—Lyer 454; Machek ESJČ 584; Olesch 1107; Младенов 612; Skok III 344; Трубачев Терм. родства 79—81; Mikkola Ursl. Gr. I 52; IF 23, 124—125; Vey BSL 32, 65—66. — Див. ще **патер**.

[**стрикати**] «штрикати О; прискати Нед; стріляти (про біль у вухах, голові) Нед, Ме», [*стрекотати*] «жалити» Бі, [*стригати*] «щеміти» О, [*стрикати*] «бризкати, прискати Нед; (про біль у вухах) Нед, Вел», [*стрикнути*] «ужалити», [*стрикнути*] «стрикнути, капнути» О, [*стрибокати*] «щипати; колоти, жалити» (про рани) Нед, [*строгати*] «тс.» тж, *штрикати*, [*штрихонутти*] «штриконути», *стрекало*, [*стрикач*] «таран; сокира (бойова); пожежна зброя» Нед, [*стрикачка*] «кийок із залізним кінцем, розширеним як лопаточка», [*штрикавка*] «шприц» Куз, [*штрикалка*] «тс.», *штрик*; — р. *стрекать* «жалити», бр. [*стракаца*] «жалити, жигати кропивою», др. *стрькати* «колоти, жалити», п. *strzykać* «прискати, штрикати, колоти», ст. *strzekać, strykać* «тс.», ч. *stříkati* «прискати», слц. *striekat'* «тс.», болг. *стрякам* «стукаю, тріщу», *щрѣклица* «гедзь», схв. *стрижека* «смуга, тріщина», *střcati* «прискати», *štrcati* «тс.», *штрѣцати* «поколювати», *штрѣк* «гедзь», стсл. **стрѣкати** «колоти, жалити»; — псл. *strěkati* «колоти», *střkati «прискати», як і пов'язане з ними чергуванням голосних *stroka* «ряд (проколотий)», не зовсім ясні; можуть бути зіставлені з *(s)třkati, *(s)třcati «штовхати, колоти; стирчати»; через іє. **ster-* зближуються також (у значенні «прискати») з псл. *sterti «простирати», *storna «сторона»; — як відповідник наводиться дангл. *stregdan* «розсипати»; зближення з лит. *strakus* «моторний, жвавий, упертий» (Mikl. EW 325) сумнівне; є підстави припускати, що в роз-

глянутому лексичному матеріалі в праслов'янській мові об'єдналися два різні етимологічні гнізда із значеннями «колоти, жалити» і «прискати». — Фасмер III 773, 780—781, IV 83; Преобр. II 394—395; Грот Фил. раз. I 479; Brückner 523; Holub—Kop. 354; Skok III 345; Moszyński PZJP 123—124; Pokorny 1030. — Пор. **строка́²**, **торка́ти**.

[стрикоза] (ент.) «бабка, Libellula L.; коромисло терезів» Нед, **[стрикізка]** УРС, Нед, **стрéкавка** Нед] «тс.», **[стрикізка]** «коромисло терезів» Нед, Пі; — р. **стрекоза́** «бабка», бр. **страказа́** «бабка; коник», **[стрыказа́]** «тс.»; — загальноприйнятої етимології не має; виводилось від р. **стрекать** «стрибати» або «колоти, штрикати» (Brückner KZ 45, 31; Machek ESJČ 585; Mikl. EW 325); припускалась контамінація р. **стрекать** з **коза́** за властивістю швидких, проворних і легких рухів (Преобр. II 395); пов'язувалося з р. **стрекотать** «стрекотати» (Ильинский ИОРЯС 16/4, 23); щодо зв'язку значень «колоти» і «бабка» пор. уйг. [jiŋnǎčük] «бабка» < [jiŋnǎ] «голка» (Радлов III 512). — Фасмер—Трубачев III 774; Черных II 207—208; Плотникова-Робинсон ЛС III 135. — Пор. **стрекотати¹**, **стрекóза**.

[стріміні] (бот., мн.) «листяні жилки» Нед, **[стрéмені]** «тс.» Нед; — неясне.

[стрипіти¹] «нерухомо, уперто стояти» Нед, Куз; — неясне; можливо, результат афективної видозміни форми **стриміти**.

стрипіти² — див. **труп¹**.

стриптіз «танцювальний виступ з поступовим роздяганням»; — р. **стриптіз**, бр. **стрыптыз**, п. вл. striptease, ч. striptýz, слц. striptíz, болг. **стриптийз**, схв. **стриптимиз**, слн. striptiz «тс.»; — запозичення з англійської мови; англ. strip-tease «тс.» утворено з дієслів strip «роздягати(ся), здймати, здирати», спорідненого з гол. stropen «роздягати, грабувати», двн. stroufen «тс.», нвн. streifen «здймати; блукати», і tease «дражнити; чесати (вовну)», пов'язаного з

[touse] «смикати, рвати» і спорідненого з дат. tæse «смикати, тріпати», снн. tōsen, нвн. zausen «тс.», лат. dūmus (<dūsmus) «тернистий чагарник». — Брагина РР 1971/1, 58—64; ТСБМ V/1, 350; Kopaliński 920; РЧДБЕ 694; Klein 1525, 1578, 1634.

стрих, **стриха́** — див. **стріха́**.

стрихнін «отрута, яка в малих дозах застосовується як лікарський препарат»; — р. болг. м. **стрихнін**, бр. **стрыхнін**, п. strychnina, ч. strychnin, слц. strychnín, схв. **стрихнин**, слн. strihnín; — запозичення з французької мови; фр. strychnine (звідки англ. strychnin(e), н. Strychnin) утворено (1819) від лат. Strychnos Ignatii (pux vomica) «блювотний горішок, чилібуха», яке походить від гр. στρυχνον (στρυχνος) «паслін», етимологічно неясного; назва речовини пояснюється тим, що її виявлено в насінинах тропічної рослини чилібухи. — СІС² 795; БСЭ 41, 114—115; 47, 377; Сл. выг. obcyh 706; РЧДБЕ 694; Вујаклија 913; Gr. Fwb. 729; Klein 1527; Dauzat 686; Frisk II 812.

стрихувати — див. **штрих**.

[стрихулець] «паличка для вирівнювання шкіри; паличка для вирівнювання зерна» Г, Нед, **[стрихівка]** «тс.» Куз, **[стрихіл]** «прилад для натягання шкіри» ВеБ, **[стрихіль]** «інструмент для розтягування шкіри», **[стрих, штихіл]** «тс.», **[стрихула]** «планка для вирівнювання зерна в мірці» Корз, **стріхіль** «тупий шевський ніж, яким вирівнюють шкіру», **[штрихінь]** «інструмент для обскрібування шерсті»; — бр. **стрыхóўка** «прилад для вирівнювання соломи при покритті хати»; — запозичення з польської мови; п. strychulec «дощечка для вирівнювання сипких матеріалів», [strych] «тс.» походить від нвн. Streichholz «тс.». — Richhardt 100; SJP 8, 841. — Див. ще **встрих**. — Пор. **штрих**.

[стрічка] «петля для лову птахів» ГрицАВ, **[стрічок]** «петля» Нед, **[стрéчок]** «сильце з дроту» Корз; — запозичення з польської мови; п. stryczek,

зменш. від *stryk* «тс.», походить від нвн. *Strick* «мотузка», пов'язаного з *stricken* «шнурувати, зав'язувати, плести», двн. *stricchan* «тс.», дангл. *strician* «лагодити (сітки)». — SJP 8, 843; Kluge—Mitzka 758.

[**стрібати́й**] «розтріпаний, кошлатий» Нед; — результат контамінації слів [*стрипа́тий*] «мохнатий, з настовбурченим волоссям», [*страпа́тий*] «кудлатий» і *коструба́тий*. — Див. ще **коструб'я**, **страпи**.

стрівба́ — див. **стріла́**¹.

[**стріжляк**] «солом'яний матрац, сінник» Вел; — неясне.

стрі́й «ряд; одяг, наряд», [*стри́йник*] «чепурун, франт» Нед, [*стро́йка*] «будівля», [*стро́йник*] «настроювач» Нед, *стройові́к*, [*стройо́к*] «прикраса з штучних квітів» Нед, [*стро́я*] «прикраса» Нед, *стро́ем*, *стрі́йний* «гарно одягнений; гармонійний» СУМ, Нед, [*стро́йний*] «тс. Г; злагоджений» Нед, *стройови́й*, [*стрі́йно*] «нарядно», [*стро́йно*] «тс.», *стро́ити* «шикувати; будувати; впорядковувати; [наряджати]» СУМ, Нед, [*ві́стрі́й*] «парадний одяг» Ж, [*вистро́йність*] «прикраси» Ж, [*вистро́йний*] «парадний» Ж, *на́стрі́й*, [*настро́єне*] «настрій» Ж, *настро́йка*, *настро́ювач*, *настро́ити*, [*перестро́й*] «перебудова» Нед, [*перестро́йка* Нед], *перестро́йка*, [*переу́стрі́й* Куз] «тс.», [*постро́їни*] «будівлі», *при́стрі́й*, [*при́стрі́йний*] «приводний» Куз, *ро́зстрі́й* «розлад; [дисгармонія Нед]», [*розстро́йство*] «порушення, розлад» Нед, *ро́зстро́ити*, *у́стрі́й*; — р. *строй*, *строить*, бр. *строй*, *строіць*, др. *строи* «порядок, будова», *строити* «будувати, керувати», п. *stroj* «вбрання; лад», *stroic* «наряджати; настроювати; робити», ч. *stroj* «машина», *strojiti* «готувати, влаштовувати; наряджати», слц. *stroj* «машина; структура; засіб; одяг», *strojit'* «готувати; виготовляти; одягати», вл. *stroj* «машина; інструмент», *trojic* «приготувати; виготовити, одягти», нл. *tsojś* «тс.», болг. *строй* «стрі́й; устрі́й», *стро́я* «будую», м. *stroj* «лад; устрі́й», *строи*

«будує; настроює», схв. *strōj* «лад; шеренга; машина», *стро́жити* «шикувати; дубити шкіру; каструвати», слн. *strōj* «машина; устрі́й», *strojiti* «дубити (шкіру)», *strōjiti* «святкувати», стсл. **стро́н** «устав, порядок, устрі́й; управління; провидіння; спорядження», **стро́ити** «влаштовувати, готувати; керувати, правити; вирішувати; спричиняти»; — псл. *strojъ* «порядок»; — очевидно, споріднене з лтс. *strāja* «стійло, вистелене соломою», ав. *ugvarō-straya-* «обрізування рослин», лат. *stria* «жолоб, паз; складка; борозна, рівчак»; іє. **ster-* «розстилати»; менш переконливе зведення (*Schuster-Sewc* 1531—1532) до іє. **strei-* «тугий, твердий, жорсткий». — Фасмер III 780; Черных II 211; Преобр. II 399—400; Brückner 519; Holub—Kop. 355; Младенов 612—613; ZVSZ 412; Mikl. EW 326; Бернштейн Очерк 1974, 288—289; Persson Beitr. 787; Pokorny 1030. — Див. ще **простерти**. — Пор. **сторона́**.

[**стрі́йниця**] (ент.) «волохата бджілка, антофора, *Anthophora Latr.*» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з [*стри́йник*] «чепурун, франт», [*стри́йний*] «гарно одягнений».

стріла́¹, [*стрел*] «стрілянина», [*стрелі́на*] «просіка» Куз, [*стрелі́ця*] «рідкий лісок» Г, Нед, [*стрель*] «постріл», [*стрельба́*] «рушниця» Нед, Кур, [*стрельчик*] «стрілець» (зменш.), [*стреля́йчик*] «тс.» Нед, [*стрівба́*] «стрільба Нед; стовба (у плузі) О», [*стрівка*] «значок на вусі вівці; пастка на горобців», *стріл* «постріл», *стріле́цтво*, *стріле́ць*, [*стріливо*] «боєприпаси» Нед, [*стрілі́на*] «вогнестрільна рана» Нед, [*стрілі́ця*] «стріла; прорізаний канал на болоті», *стрілка*, [*стрілове́ць*] (зоол.) «мечохвіст, *Limulus*» Нед, *стріло́к*, *стрілочник*, [*стріль*] «постріл», *стрільба́* «стрілянина; [рушниця]», *стрільбище*, *стрільник* (іст.) «майстер, що виготовляє стріли», *стрільни́ця* (заст.) «бійниця», [*стрільня́*] «стрілянина», [*стріля́йник*] «стрілець», *стріляні́на*, [*стріля́ха*] «рушниця» О, [*стрелькува́-*

тий] «стрілчастий» (про рослини), *стрілецький*, [стрілкій] «колючий» (про очі) Нед, *стрілкуватий*, *стріловий*, *стрілочний*, *стрілчастий*, *стрілчатий*, [стрілявний] «стрільний» О, *стріляний*, *стрільний* СУМ, Нед, [стрільчатий] «стрілчастий» Нед, [стрільчий] «стрільний» Нед, *стрілти*, *стрільнути*, *стрілити*, *стріляти*, *стрільнути* СУМ, Г, [стрільцювати] «бути мисливцем-стрільцем», [стрільчити] «тс.», *вістріл*, *відстріл*, *застріл*, *застрільник*, [настрільник] «наконечник стріли» Ж, Пі, *обстріл*, [перестріл] «перестрілка» Куз, *перестрілка* СУМ, Нед, *постріл* «вистріл; [вогнестрільна рана Куз]», [постріле] «стріла» Нед, *пристріл*, *пристрілка* СУМ, Куз, *ростріл* СУМ, Нед, *розстріл*; — р. болг. *стрелá*, бр. *страла*, др. *стрѣла*, п. *strzała*, ч. *střela*, слц. *strela*, вл. *třěta*, нл. *stšěta*, м. *стрела*, схв. *стријела*, слн. *stréla*, стсл. **стрѣла**; — псл. *strěla*; — споріднене з лит. *strėlà* (*strėlė*) «стріла», лтс. *strėla* «тс., металний снаряд; смуга; порив вітру; струмись», двн. *strāla* «стріла; блискавка», нвн. *Strahl* «промінь», снідерл. *strael*, *strāle* «стріла», дангл. *stráel* «тс.»; іє. *ster- «смуга, риска, промінь» або *strē-/ster- «розширювати; розстилати, розгортати»; припускається також вихідне значення «блискавка» (Общ. лексика 254—260); недостатньо обґрунтовані припущення про зв'язок слов'янських і германських форм з праєвропейським субстратом (Machek ESJC 585—586), про давнє запозичення германських слів з мов Сходу (Moszyński PZJP 121—123); виведення слов'янських форм з германських мов (Peisker 72) необґрунтоване. — Фасмер—Трубачев III 774; Черных II 208; Цыганенко 456—457; Преобр. II 404—405; Брандт РФВ 24, 183; Brücker 522; Schuster-Sewc 1368; Младенов 612; Skok III 344—345; Trautmann 289; Mühl.—Endz. III 1088; Karulis II 307—308; Būga RR II 161, 494, 604; Fraenkel 920—921; Kiparsky GLG 86; Stender-Petersen 218;

Kluge—Mitzka 755; Vries NEW 706; Persson Beitr. 449; Pokorny 1028.

[стріла²] (бот.) «стрілолист звичайний, *Sagittaria sagittifolia* L.», *стрілиця*, [стрілка Мак] «тс.», [стрілки] «череда, *Bidens* L.; оман верболистий, *Inula salicina* L.» Мак; — р. [стрелица] «стрілолист звичайний», бр. [стрэліца], п. *strzałka* «тс.», [strzałek] «череда трироздільна, *Bidens tripartites* L.»; — результат перенесення на рослину назви *стріла*¹, зумовленого стрілоподібною формою листя (у стрілиці звичайної) чи високого прямого стебла, зокрема, у череди й омани верболистого; як семантичні паралелі пор. [копійник] «стрілолист звичайний», *стрілолист*, р. *стрелоліст*, бр. *стрэлкаліст* «тс.», [двозуб] «череда», [козі ріжки] «череда трироздільна», а також ч. *šipenka* «стрілолист», слц. *šírovka*, вл. *šipica* «тс.» (при ч. слц. *šír* «стріла», вл. *šipica* «тс.»); у частині слов'янських мов назви стрілиці є, очевидно, кальками наукової назви лат. *sagittaria*, похідної від *sagitta* «стріла; стрілоподібний кінчик молодого пагінця». — Словн. бот. 382, 509, 572; Нейштадт 63, 418—419, 422; Меркулова Очерки 134—135; Machek Jm. rostl. 143; Schuster-Sewc 1437—1438. — Див. ще **стріла**¹.

стрілиця (ент.) «вид нічного метелика, вид совки, *Apatele Hübn.* (*Acronycta Ochs.*)», [стрілівка] «тс.» Нед; — р. *стрельчатка* «тс.»; — похідне утворення від *стріла*; назва зумовлена тим, що на передніх крилах цих метеликів часто буває три чорних стрілоподібних штрихи; пор. нім. *Pfeileule* «стрілиця, совка» (букв. «стрілова сова»). — БСЭ 41, 107. — Див. ще **стріла**¹.

стрім, *стрімкий*, *стрімковане*, *стрімливий*, *стрімляк*, *стрімляти*, *стрімниця*, *стрімнути*, *стрімчак*, *стрілчастий* — див. **стрем'я**.

стрімголов «прожогом; вниз головою», *стрімголовий* «стрімкий, крутий»; — результат видозміни давнішого **стромиголов(у)*, перший компонент якого є формою дієслова *стромити* «всову-

вати»; пор. паралельне утворення [*сунь-голів*] «стріпголів» з першим компонентом, пов'язаним з дієсловом *сунути*. — Див. ще *голова*, *стрём'я*.

[**стріп¹**] «покрівля; сніп для покривання даху; лінія з'єднання солом'яного даху зі стіною *Ме*; отвір у гребені даху *Нед*; отвір у причілку стріхи *О*; стеля *ВеБ*; небозвід *Нед*», [*струп*] «стеля в кімнаті» *Пі*, [*струпéць*] «укладка з десяти снопів» *ЛексПол*, *струпіло* «кроква», [*струпіна*] «мости́на» *Нед*, [*струпіне*] «тс.» *Нед*; — р. [*струп*] «дах; горище; стеля», бр. [*струп*] «гребінь даху», др. *струпъ* «дах», п. *strop* «склепіння», ч. слц. *strop* «стеля», болг. [*струп*] «горище», схв. [*стрōп*] «стеля», слн. *strop* «тс.», стсл. **стропъ** «стеля; дах»; — псл. *stropъ* <*strop- «покрівля»; — очевидно, споріднене з лит. [*strapékas*] «палка, кийок», дісл. *hrōf* «дах, покрівля; сарай», дангл. *hrōf* «дах, стеля, верхівка», англ. *roof* «дах; стеля», корн. *sgaw*, брет. *kráo* «стайня», ірл. *cro* (<*cgaro-) «огорожа; перегородка; хлів; хатина»; іє. *krāro-* «дах»; менш умотивоване зближення з лтс. *straps* «витягнутий, прямий», лит. *parstrapinti* «притягтися», свн. *straf* «тугий», а також лит. *stripinis*, *strūpas* «дрючок», гр. *τράπηξ* (*τράφηξ*) «паля; борт судна», лит. *stiřpti* «підростати» (*Младенов* 613; *Zubatý St. a čl. I 2*, 166; *Mühl.—Endz. III 1081*; *Persson Beitr.* 436), як і зіставлення з гр. *ἐρέφω* «накриваю», *ὄροφή* «покрівля» (*Machek ESJČ* 583; *Slavia* 16, 190). — *Фасмер III 781—782*; *Преобр. II 400*; *Горяев 350*; *Brückner 520*; *Holub—Kop. 355*; *Skok III 347—348*; *Mikl. EW 326*; *van Wijk IF 28*, 122—123; *Бурлакова ВСЯ 6*, 58; *Общ. лексика 212—216*; *Trautmann 309*; *Holthausen Awn. Wb. 128*; *Pedersen Kelt. Gr. I 92*; *Zupitza IF 13*, 51; *Specht 93*; *Pokorny 616*.

[**стріп²**] «купа (напр., дерева)», [*струпá*] «тс.; ворох; клубок»; — очевидно, пов'язане зі [*струп*] «покрівля; стеля»; пор. ісл. *hrōf* «розбите судно, уламки корабля», норв. [*gōv*] «уламки розваленого будинку», які пов'язуються з дангл.

hrōf «дах», псл. *stropъ* «тс.». — Див. ще **стріп¹**.

стріпки, *стріпáтий*, *стріпíхáтий*, *стріпчáстий* — див. **стра́пи**.

[**стрітити**] «зустріти», *стріти* «тс.», *стріва́ти*, *стріва́тися* *СУМ*, *Нед*, [*стріка́ти*] «зустрічати», *стрінути*, *стріча́ти*, [*стріт*] «зустріч», [*стріть*], *стріча* «тс.», [*стрітник*] «дружко молоді» *Корз*, *Стрітення* «християнське свято на честь принесення немовляти Ісуса в храм», [*стрічань*, *стрічення*] «тс.», [*стріте́нні* (куми), *стрічені* (куми)], *стрічний*, [*стреч*] «назустріч» *ЛексПол*, [*стріч*] «тс.», [*встріт*] «випадок, нагода» *Ж*, [*встріча*] «зустріч» *Ж*, [*встрічний*] «зустрічний» *Ж*, [*встріть*] «назустріч» *Ж*, *зустріти*, *зустріча́ти*, [*зустріт*] «зустріч» *Ж*, *зўстріч*, [*зустріча* *Бі*] «тс.», *зустрічний*, [*настріт*] «назустріч» *ВеЛ*, *на́встріч*, [*навстрічку* *ВеЛ*, *назустріт* *Ж*], *назустріч* «тс.», [*назустрітник*] «сусід навпроти» *Ж*, [*набстріть*] «у протилежному напрямі; назустріч; напередодні» *О*, [*перестріт*] «зустріч; нещасливий випадок» *Г*, *Нед*, *перестріт* «хвороба від зустрічі з недоброю людиною», [*підстрічний*] «зустрічний; пов'язаний з пристрітом» *Нед*, [*пóстріч*] «місце зустрічі» *Нед*, *пристріти* «заподіяти зло лихим поглядом; [зустріти; застерегти *Нед*], [*пристрі́тими*] «тс.» *Нед*, *пристрі́т* «хвороба, викликана злим поглядом; [застереження *Нед*], [*пристрітник*] «той, хто спричинює пристріт», [*пристрі́тельний*] «пов'язаний з пристрітом», [*пристрі́тний*] «тс.», [*пристрі́чений*] «помічений у чомусь, запідозрений», [*устріча*] «зустріч» *Шейк*, [*устріч*] «назустріч»; — р. *встрéтить*, *срéтение*, бр. *стрэць* «зустріти», др. *стрѣтити*, п. ст. *poř-rześć*, ч. *střetnouti*, ст. *střenúti*, слц. *střetnúť*, болг. *срещна*, схв. *срѣсти*, слн. *srécati*, стсл. **сърѣсти**, **сърѣтати** «тс.»; — псл. *sъ-rěsti <*sŭ-rĕttei; — очевидно, споріднене з лит. *su-rĕsti* «схопити, піймати»; менш певне зближення з лит. *gandù* «знаходжу» (*Brückner AfSiPh 40*, 12), *gàsti* (*gadaŭ*) «знаходити», лтс.

gast «тс.» і rot. wraton «іти, подорожувати», дісл. vrata «подорожувати, знаходити»; припускається відповідність псл. *съ- дінд. su- «хороший, щасливий» і тлумачення псл. *sъgētja «зустріч» як «хороший, щасливий випадок». — Фасмер I 363, III 107; Brückner 432; Holub—Kop. 357; Machek ESJČ 586—587; Holub—Lyer 455; Skok III 319; Лопатин ЭИРЯ IV 44—45; Bezenberger BB 26, 108. — Пор. **збіжжя, приобрісти.**

стріха́ «нижній край солом'яної покрівлі; покрівля будівлі, переважно солом'яна» СУМ, Л, [стрих] «горище» Нед, [стрих] «тс.» Ле 99, [стриха́] «стріха» Л, [стряха] «тс.», [стриха́ч] «покрівельник; сніпок для покрівлі» Нед, [стрихавий] «скуйовджений; шерехатий», *стриха́стий* «з великою, широкою стріхою», *стриха́тий* «тс.; [скуйовджений Нед]», [застрішина] «покрівля над тинном» ВеБ, [о́стрих] «огорожа з переплетених гілок» О, [о́стриха] «стріха», [о́стришник] «колода з кілочками для утримання соломи на даху», [о́стришниця] «стріха», *о́стришок*, *о́стришия* «тс.», [о́стрижник] «складова частина остова даху» Ж, [підострішина] «довга балка в покрівлі» Нед, [підстриха] «місце під стріхою», [підстришок, підстришия] «тс.»; — р. *стреха́* «стріха», бр. *страха́* «дах; стріха», [стрэх, стрэ́ха, стрых, стріха́], др. *стрѣха*, п. *strzecha* «тс.», ч. *střecha* «дах», слц. *strecha*, вл. *třecha*, нл. *stšecha*, [strěcha, tšecha] «тс.», болг. *стряха* (*стрехá*) «стріха, дах», м. *стреа* «стріха», схв. *стрѣха* «тс.», слн. *stréha* «дах», стсл. *стрѣха* «тс.»; — псл. *strěha*, очевидно, з давнішого *stroisa (можливо, *stroigsa), пов'язаного з strojъ «порядок, розпорядок, стрій»; — у такому разі споріднене з лит. *strajà* «солома, підстилка», *strejà* «тс.», *strięgti* «крити соломною», *strięgti* «тс.»; недостатньо обґрунтованими є пов'язання з іє. *ster-/strē «розстилати, розширювати; розсипати», представленим у псл. *-sterti, укр. *простёрти* (Горяев 351; Ильинский ИОРЯС 20/3, 73—74; Machek LF 68,

99; Košťial AfSlPh 37, 397), реконструкція псл. *stersā (Младенов 614; Schrader Reallexikon I 179—180), виведення від іє. *krēdsā (Oštir AfSlPh 36, 441), як і зближення з р. *страх* або *стра́жа* (Mikkola IF 6, 351). — Фасмер—Трубачев 776—777; Преобр. II 405; Brückner 522; Holub—Kop. 356; Machek ESJČ 585; Holub—Lyer 455; Schuster-Sewc 1368, 1543—1544; Гьльбов БЭ 1967/4, 347—348; Skok III 343; Mikl. EW 325; Meillet Études 258; Vondrák I 473; RÉS 34, 171, 392; Būga RR II 222, 312, 497, 604; III 682, 955. — Пор. **стрий.**

стрічка, *стрічка́р* «виготовлювач стрічок»; — очевидно, др. *строцька «смужка», похідне від *строка* «початкована (поколота) смужка». — Див. ще **стрікати, строка́¹, строка́²**. — Пор. **строка́тий.**

[**стрічки**] (бот., мн.) «півники садові, Iris germanica L.» Л, [стрічкове́ць] «іберійка зонтична, Iberis umbellata L. Нед, Мак; іберійка кримська, Iberis taurica L. Мак»; — неясне; можливо, пов'язане зі *стріка́ти* «колоти» (за ознакою гострих листків).

[**стрішник**] (бот.) «скерда покрівельна, Srepis tectorum L.» Мак; — похідне утворення від *стріха́*; очевидно, семантична калька латинської наукової назви цього виду, пов'язаної з лат. *tectum* «дах, покрівля»; як семантичні паралелі пор. офіційні назви цієї рослини: укр. *скерда покрівельна*, р. *скерда кровельная*. — Словн. бот. 488; Нейштадт 446—447. — Див. ще **стріха́.**

строгий, *строга́ч*, [строгота́] «строгість» Чаб; — р. *стро́гий*, бр. *стро́гі*, п. *strogi* «жорстокий, лютий», ч. *strohý* «короткий, стислий; строгий, сухий», слц. *strohý* «строгий; стислий», болг. м. *строг* «строгий», схв. *стрѣг*, слн. *stróg* «тс.»; — остаточно не з'ясоване; припускається походження з польської мови і зв'язок з цсл. *срагъ* «терпкий, різкий», *срага* «хвороба», які зіставляються з нвн. *Sorge* «турбота», лит. *siřkti* (*sergù*) «хворіти», дірл. *serg* «хворо-

ба» (Brückner 511; Skok III 347); зближується також з псл. *storgъ «сторож» (Шахматов Очерк 155; Преобр. II 383, 399); пропонується реконструкція псл. *strogъ і пов'язання з снн. strak (strack) «жорсткий, тугий», норв. strak, strakk «тугий, натягнутий, прямий» (Machek ESJČ 582; ZfSlPh 23, 120; Torbjörnsson LM I 30); менш переконливе пов'язання з псл. *sorg-, похідним від *ser- «бігти, текти» (Ondruš JČ 10, 16), а також з лит. stregti «застигати, замерзати», лтс. stregele «бурулька», stragns «плавкий, топкий» (Žubaty St. a čl. I 2, 171; Mühl.—Endz. III 1080). — Фасмер—Трубачев III 779—780; Черных II 210—211; Нолуб—Кор. 355; Младенов 612; Вьгленов БЕ 1958/3, 236—247.

стрóгати — див. **стри́кати**.

[строжіти] (у сполученні *с. пліт* «ставити гострі шипи, колючки наверху тину») Нед; — очевидно, пов'язане з *острóгá* «колючка» (див.).

[строй] «машина» Пі, Нед, **[стро́й-ник]** «майстер машин» Нед; — вл. (кн.) stroj «машина, інструмент, механізм»; — очевидно, запозичення з чеської чи словацької мови; ч. слц. stroj «машина», як і схв. *стрóј*, слн. stroj «тс.», відповідають укр. *стри́й* «ряд, шеренга; структура, будова чогось; лад» (див.).

строк, **[стро́ка]** «строк» Нед, **[срік, срок]** «тс.» Нед, *строкáр* «сільськогосподарський робітник, що працював по найму», *строковéць*, *строковік* «тс.», *строкува́ти* «працювати строкарем», *безстроковий*, *достроковий*, *надстроковік*, *надстроковий*, *понадстроковий*, *простро́чити*; — р. *срок*, бр. **[срок, строк]**, др. *сърокъ*, схв. *срѣк* «знак», слн. *srók* «вітання; рима», стсл. *сърокъ* «постанова, наказ»; — псл. *сърокъ* «угода», пов'язане чергуванням голосних з *съректі «домовитися», похідним від *ректі «говорити, казати». — Фасмер III 740—741; Преобр. II 199—201. — Див. ще **ректі**.

[стро́ка¹] «ряд (?) (у виразах *к стро́ці* «до ладу, на своє місце» та *у стро́ці* — у прикладі: комора на при-

чілку хати у строці. Ном. № 7754)», *стро́чити* «шити суцільним швом», **[стро́чанка]** «фуфайка» Мо, Дз, *стро́чка* «ряд машинних або ручних стібків», **[стро́чільний]** «вживаний для строчіння», **[пристро́ці]** «осторонь, збоку» Корз; — р. *строкá* «рядок», *стро́чить* «строчити», ст. *строка* «ряд; вишита строчкою смужка», др. *строка* «нарізка, знак, точка; рядок», п. ст. *stroka* «точка»; — очевидно, псл. *stroka* «укол», **[*stroкъ]** «тс.», пов'язане чергуванням голосних із *strĕkati* (*stʹrkati) «колоти»; — зближується з лтс. *stracis* «мить». — Черных II 211—212; Фасмер III 773, 780—781; Преобр. III 394—395, 400; Brückner 519; Mikl. EW 325; Trautmann 289; Mühl.—Endz. III 1080. — Див. ще **стри́кати**.

[стро́ка²] «рант у постолах» Л, **[строканець]** «ремін до ходаків» Вел, **[строчанки]** (мн.) «тс.», **[строчаки]** «шнурки для прив'язування (ходаків)» тж; — бр. **[страка́, мн. стрóкі]** «петля (вушко) в личаках»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. ст. *stroka* «пояс; зона; точка» пов'язується з *strzykać* «штрикати», псл. *strĕkati* «колоти». — Brückner 519. — Див. ще **штри́кати¹**.

строкáтий «забарвлений в різні кольори, пістрявий; з великими плямами або крапками (про масть тварини)», **[страка́тий]** «тс.» Пі, Нед, *строкáтити* «виділятися строкатістю»; — бр. *страка́ты* «строкатий», п. *srokaty*, *strokaty* «тс.»; — псл. **[strokatъ]** «тс.», первісно «поцяткований, укритий крапками, рисками, смугами», пов'язане з псл. *stroкъ* «укол». — Фасмер III 780—781; Brückner 519. — Див. ще **стро́ка¹**. — Пор. **сорока́тий**.

[стром¹] «фруктове дерево Вел, Г; зрізана і очищена від кори смерека або ялина, частина стовбура, що виступає із землі О»; — запозичення з чеської або словацької мови; ч. слц. *strom* «дерево», як і нл. **[strom]** «тс.» (з ч. ?), пов'язані з ч. *strmý* «крутий», *strmĕti* «стирчати, височіти», що відповідають укр. *стреміти* «тс.»; недостатньо обгрун-

товане пов'язання з нвн. Stamm «стовбур» (Machek ESJČ 583). — Дзендзелівський УЗЛП 127; Фасмер III 781; Ильинский ИОРЯС 23/1, 138—139; Brückner 519; Holub—Kop. 354; Schuster-Sewc 1364; Zubatý St. a čl. I 2, 155, 167. — Див. ще **стрём'я**.

стром², *стромá*, *строманістий*, *стрóмий*, *строміна*, *строміти*, *стромлівий*, *стромляти*, *стромовіна* — див. **стрём'я**.

[**стрóмик**] (іхт.) «сьомга, лосось, Salmo salar L.» ВеНЗн; — бр. [*стрóна*] «тс.»; — результат видозміни запозиченого п. pstrag «тс.» — Див. ще **пструг**.

стрóнций (хімічний елемент, метал); — р. болг. *стрóнций*, бр. *стрóнциый*, п. stront, ч. слц. stroncium, вл. strontium, схв. *стронцијум*, слн. stróncij; — засвоєна з міжнародної наукової номенклатури назва нлат. strontium, утворена англійським хіміком Т. Деві (1778—1829) від назви шотландського села Strontian «Стронціан», біля якого цей метал було знайдено. — Волков 36; Черных II 212; Фигуровский 118—119; Kopaliński 920—921; Holub—Lyer 424; Klein 1526.

струп «канат, трос; пристрій для підвищення вантажу», *стрóпальник* «робітник, який обслуговує струп»; — р. бр. болг. *струп*, п. слц. strop, схв. *струп*; — через російське посередництво запозичено з голландської мови; гол. strop «петля на снасті або ланцюзі», як і англ. strop «струп», дангл. stropp «тс.», походить від лат. strappus (strappus) «кручений пас», яке зводиться до гр. стрóфос «пов'язка, мотузок, пояс», пов'язаного з стрéφω «повертаю, перевертаю, скручую, звиваю», стрéβλός «кривий, зігнутий», дальші зв'язки яких невідомі. — СІС² 795; Фасмер III 782; Meulen 207; Sł. wug. obcsuch 706; РЧДБЕ 695; Вујаклија 913; Klein 1521, 1526; Frisk II 808—809. — Пор. **апóстрóф**, **катастрóфа**, **строфа**.

струпá — див. **стріп**².

струпíло, *струпíна*, *струпíне* — див. **стріп**¹.

[**струпóлїть**] «підбурювати, намовляти, настроювати» Чаб, [*наструпóлїть*] тж; — р. *наструпóлїть* «підмовити, підбурити, настроїти», [*наструпíть*] «тс.», бр. [*настрапаліць*] «підучити, підбурити, настроїти»; — неясне; зіставлення з р. [*стрóпота*] «кривизна, неправдивість, упертість» або [*струп*] «гребінь даху» (ЭСБМ 7, 258) позбавлене підстав.

[**струптївий**] (у сполученні *струптїве письмо* «страшно перекручений розчерк») Нед; — р. *струптївий* «норовистий, непокірний», др. *стръпътївыи* «підступний, лукавий», *стръпътїныи* «нерівний, важкий; кривий; лукавий; суворий; несприятливий», болг. *стръпотен* «крутий», стсл. *стръпътївъ* «поганий, злий, викривлений», *стръпътънь* «нерівний, кривий, непрохідний»; — псл. стрърътївъ, стрърътъпъ, похідні від *стрърътъть* «шершавість, шорсткість», пов'язаного чергуванням голосних із strupъ «струп». — Фасмер III 782, 784; Преобр. II 400—401; Горяев 350; Младенов 614; Mladenov AfSlPh 36, 128. — Див. ще **струп**.

строфа «поєднання у вірші кількох рядків, зв'язаних римами», *стрóфіка*, *строфічний*; — р. *строфа*, бр. *страфа*, п. ч. слц. вл. strofa, болг. м. схв. *стрóфа*, слн. strófa; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Strophe, фр. англ. strophe походять від лат. stropha, яке зводиться до гр. стрóфí «тс.», спочатку «танець і відповідна пісня половини хору (в трагедії); повертання, поворот», пов'язаного з стрéφω «повертаю, перевертаю, кручу, звиваю». — СІС² 795; Цыганенко 194; Sł. wug. obcsuch 706; Kopaliński 920; Holub—Lyer 454; РЧДБЕ 695; Вујаклија 913; Kluge—Mitzka 759; Dauzat 686; Klein 1526; Frisk II 808—809. — Див. ще **струп**. — Пор. **апóстрóф**, **катастрóфа**.

строфантін «лікувальний препарат, який застосовують при серцевій недостатності»; — р. болг. *строфантін*, бр. *страфанцін*, п. strofantyna, ч. strofantin, слц. strofantín; — запозичення

із західноєвропейських мов; н. Strophantín, фр. strophantine, англ. strophantin походять від назви рослини, з насіння якої цей препарат добувають, нлат. strophantus «строфант», утвореної з основ гр. *στροφή* «повертання» і *ἄνθος* «квітка», спорідненого з дінд. *ándhas-* «бур'ян», дфриз. *ándul* «болотна трава». — СІС² 796; ТСБМ V/1, 336; Kopaliński 920; Holub—Lyer 454; РЧДБЕ 695; Gr. Fwb. 728; Klein 1526. — Див. ще **строп.** — Пор. **апóстрóф, катастрóфа, стрóфа.**

[**стрóчити**¹] (у сполученні *с. на когó* «підбурювати, нацьковувати») Нед, [**стрóчитися**] «прагнути, домагатися» Нед, [**настрóчити**] «настроїти, підбурити; нарадити» Ж, [**настрóчитися**] «приготуватися до хватання, стрибка» Ж; — очевидно, пов'язане зі [**стрéнчити**] «радити», [**настрéнчити**] «підбурити». — Див. ще **стрéнчити.**

стрóчити², *стрóчáнка, стрóчка, стрóчільний* — див. **стрóка**¹.

стрóчок (бот.) «гриб *Gyromitra esculenta* Fr.; [лисичка звичайна, лисичка справжня, *Cantharellus cibarius* Fr. Мак; гелвелла, *Helvella esculenta* Pers.]»; — р. *стрóчок* «*Gyromitra esculenta*», бр. *страчóк* «тс.», п. *stroczeek* «лисичка, *Cantharellus*; мерулій, *Merulius*», ч. *stroček* «кратерел, *Craterellus*» (з п.); — не зовсім ясне; можливо, псл. [*stročькь*] «вид поцяткованого, укритого крапками гриба», пов'язане з *stroka* (*stročькь) «укол». — Словн. бот. 125, 305; Даль IV 343; SW VI 454; Bartnicka-Dąbkowska *Polskie ludowe nazwy grzybów* 1964, 33—37; Machek *ESJČ* 582. — Пор. **стрóка**¹.

[**струбiти**] «подіти, загубити» Лекс-Пол; — неясне.

струбовáти — див. **трéба.**

[**струбу́лька**] «нерівність, горбик (на дереві)» Чаб, [*струбульчáстий*] «горбкуватий, сучкуватий» тж; — очевидно, афективне утворення.

струбці́на «пристрій для закріплення оброблюваних деталей», *струбці́нка* «тс.»; — очевидно, запозичення з ро-

сійської мови; р. *струбці́на, струбці́нка, [струбці́нка]* є видозміненим запозиченням з німецької мови; нвн. *Schraubenzwinge* «гвинтовий зажим, тиски» складається з іменників *Schraube* «гвинт» і *Zwinge* «тиски», спорідненого з снн. *dwenge* «капкан», дат. *tvinge* «столярське зажимне пристосування». — Фасмер III 782; Даль IV 585; Савинов РФВ 21, 49; Kluge—Mitzka 899. — Див. ще **шруб.**

струг¹ «старовинне річкове судно», [*струга́*] «вид човна» Нед, [*струже́*] «човен» О; — р. *струг* «човен», бр. (заст.) *струг* «дерев'яне річкове судно», др. *стругъ* «човен, судно», п. *strug* «плоскодонне веслове судно, струг», *struga* «тс.»; — псл. [*strugь/struga*] «човен», очевидно, пов'язане з *strьgati* (*strьgъ*) «стругати»; менш переконливе виведення від іє. **sreč-/sru-* «текти» і зіставлення з псл. *ostrovъ* «острів», *struja* «струмінь» (Преобр. II 402; Brückner 520). — Фасмер III 782—783; Соболевский ЖМНП 1886 вересень 155. — Див. ще **струга́ти.** — Пор. **óстрiв, стру́мінь, стру́я.**

[**струг**²] «схил, укіс» Нед; — неясне.

струг³, *струга́ч, струх* — див. **пструг.**

[**стру́га**] «потік, струмок з швидкою течією; рівчак Л; струмок, рукав проточної води ВеБ, ВеУг; болотяне, у сльоту проточне місце ЛексПол», [*струг*] «потік; лісовий струмок» Нед; — р. [*стру́га*] «ковбаня в річці, яка літом пересихає», бр. [*стру́га*] «затока; грузьке болото», п. *struga* «струмінь, течія», ч. *strouha* «канава, рів», слц. *struha* «тс.», нл. *tšuga* «канава; струмок, течія», слн. *struga* «річище; канава», стсл. *строуга* «струмінь, течія»; — псл. *struga* «течія, проточна вода», пов'язане з *struja* «струмінь», *ostrovъ* «острів»; — зближується з лтс. *straũga* «низьке місце, де можна провалитися», *struga* «болото», *strũga* «струмінь води», *strũgla* «тс.»; іє. **sreč-/srou-/sru-* «текти». — Фасмер III 783; Преобр. II 402; Попов Ист. лекс. 87; Brückner 520; Holub—Kop. 355; Machek

ESJČ 583; Schuster-Šewc 1549; Meillet Études 354; Ванас Проблема древнейших балто-славянских языковых отношений 17; Trautmann 280; Endzelin RSl 10, 221; Mühl.—Endz. III 1097; Specht 212, 221; Pokorny 1003. — Див. ще **струмінь**. — Пор. **острів, стріжень², струя**.

стругати «знімати стружку; нарізати пластинками; сильно віяти», *стругнути, струг*, [стругак] «ніж, яким чистять картоплю» О, *стругач* «[тс. О]; ніж, яким стружуть деревину; вид лопати для розчищення доріжок», *стругачка* «тс.» О, СУМ, *стругальник*, [струганиця] «стружка» Вел, *струганок* «інструмент для стругання, струг», [стругель] «тс.» Нед, [стругольня] «столярний (стругальний) верстат» Нед, [стружена] «дерев'яна стружка» Корз, *стружка*, [стружок] «тріска, скіпка» Нед, *стругальний, струганний, [вистругайло]* «високий тонкий чоловік» Я, *заструг* «сніговий замет», *заструга* «тс.», [застружка] «інструмент для застругування олівців» Куз, [остружини] «стружки», *остружок* «стружка» СУМ, Ж, *обстружка, підстружка, [соструг]* «струг» Нед; — р. *строгать, стругать*, бр. *стругачь*, др. *стругати, стръгати*, п. *strugać*, ч. *strouhati* «терти на тертці; стругати», ст. *sestrhal* (koru) «зішкрябав», *strúhati*, слц. *strúhat'* «дрібно різати; застругувати», вл. *truhać* «терти на тертці; скребти; брити», нл. *tšugać* «тс.», болг. *стружа* «обробляю на токарному верстаті», м. *струже* «точить; струже», схв. *стругати* «точити; стругати», слн. *střgati* «скребти; терти на тертці», *střgati* «точити», стсл. **стръгати (строугати)** «шкрябати, зішкрябувати, здирати», **стръгати сѧ** «бритися»; — псл. *strъgati*, *strужо* «скребти, стругати»; — споріднене з лтс. *strūgaĩns* «смугастий» (*strūga «смуга»), дісл. *striūka* «гладити; прасувати», гр. *στρεῦομαι* «знесилююся, чахну, сохну», норв. *strokk* «рубанок, струг», фриз. [strôk] «смуга», дангл. *stroccian* «гладити, намазувати; торкатися», гол.

strooken «гладити»; іє. **streug-*, похідне від **st(e)reu-* «намазувати, гладити, робити смуги, торкатися» (<**ster-* «гладити, зачіпати, торкатися»), паралельне до **streig-* «тс.», до якого зводиться псл. *strigti «стригти». — Фасмер III 779; Преобр. II 401; Погодін РФВ 1894/4, 270; Brückner 520; ZfSlPh 2, 298; Holub—Kop. 355; Machek ESJČ 583; Schuster-Šewc 1535—1536; Младенов 613; Skok III 349; Трубачев Рем. терминолог. 154—155; Mirowicz ZfSl 4/1, 82; Meillet MSL 14, 363; Trautmann 288—289; Būga RR II 313; Mühl.—Endz. III 1097; Holthausen Awn. Wb. 285; Vries NEW 706, 711—712; PBrB 80, 1—32; Torp 503; Zupitza GG 168; Frisk II 807—808; Persson Beitr. 867; Pokorny 1029. — Пор. **стригти**.

[**стругиляць**] «підскакувати на грудках» (про віз) До; — неясне; можливо, як запозичення, пов'язане з бр. [струбуляць] «іти підстрибуючи», яке виводиться від лит. (s)tribuliuoti «тс.». — Лаучюте 132—133.

струдель «пиріг з коржа, скрученого трубкою», [штрудель] «тс.» О, [струдлі] (мн.) «печиво на меду» Л, ЛексПол, [струглі] «пиріжки з маком і повидлом Л; вид їжі ЛЖит, ЛексПол»; — р. *струдель*, бр. [струдлі] «печиво на меду»; — запозичення з польської мови; п. *strudel* (мн. *strudle*) «листочковий пиріг», *sztrudel* (мн. *sztrudle*), як і ч. *štrudl* «тс.», походять від нвн. *Strúdel* «тс.; вир», пов'язаного з двн. *strēdan* «бушувати, шипіти, шуміти», гр. *ρόδος* «шум», дкорн. *stret*, середньокорнське *s(t)reyth* «річка, потік, течія», які зводяться до іє. **s(t)re-t-*, що, як і **s(t)re-ц-* «текти» (звідки **streu-g-* > псл. *struga* «течія, проточна вода» > укр. [струга] «потік, струмок»), є розширенням **ser-* «тс., литися, струмувати». — Brückner 520; Machek ESJČ 628; Kluge—Mitzka 759; Boisacq 843; Pokorny 1003. — Пор. **струга, струмінь, струя**.

[**стружина**] (бот.) «морозка, *Rubus chamaemorus* L.» НикНикЕЛ, [стругвіна] «ожина сиза, *Rubus caesius* L.» тж,

[*острожина*] «тс.»; — п. *ostrężyna*, ст. *ostręga*, каш. [ostrużene], ч. слц. *ostružina*, вл. [wostružina], схв. *òструга*, слн. *ostróga* «тс.»; — псл. *ostróga* «тс.», похідне від *ostгъ* «гострий». — НикНикЕЛ 24—25; Brückner 386; Machek ESJČ 421; Jm. gostl. 101. — Див. ще **гострий**.

струк «довгий і вузький плід з насінням; [качан кукурудзи; шишка хвойного дерева ВеУг; головка часнику Л; перець стручковий, *Capsicum annuum* L. Mak], [*струх*] «струк» О, [*струкасті*] «стручкові, Leguminosae Juss.» Мак, [*струкати*, *струковати*, *струкові*, *струковці*, *струковина*] Мак, *стручкові* «тс.», [*струча*] (зб.) «стручки» О, [*струче*] О, ВеУг, [*струччя*] «тс.», *стручн'як* (ент.) «зерноід, *Vruchus* L.; [горошник, гороховий зерноід, *Vruchus pisi* Нед], *струч'ок* «струк», [*струк*, *струч'ок*] «тс.», [*струков'иння*] «стебла стручкових рослин», [*струковий*] (у сполученні [с. біб] «боби, *Vicia faba* L.») ВеНЗн, *струкуватий*, [*струч'астий*] «стручковий» Нед, [*струч'истий*] «стручкуватий» Чаб, *струч'ковий*, *стручкуватий*, [*струков'атий*] «струкуватий», [*стручкуватий*] «тс.»; — р. *струч'ок*, бр. *струк*, п. *stračk*, ч. слц. *struk*, вл. *truk*, нл. *tšuk*, болг. *стрък*, м. *страк*, схв. *струк*, слн. *stròk*; — псл. *strukъ*/*stròkъ*; — дальші зв'язки неясні; пропонувані етимології (зведення до іє. *(s)ter- «жорсткий, тугий», *strek-/strok- «колоти», *ser- «текти», зіставлення з лит. *gùkti* «морщитися» та ін.) малопереконливі. — Фасмер III 783; Преобр. II 402; Горяев 350; Потебня РФВ 2, 16; Brückner 518; Hořub—Kop. 355—356; Machek ESJČ 583; Schuster-Sewc 1537; Младенов 614; Skok III 350; Куркина Этимология 1975, 23—28.

структура, *структуралізм*, *структураліст*, *структуральний*; — р. бр. болг. м. схв. *структура*, п. ч. вл. *struktura*, слц. *štruktúra*, слн. *struktúra*; — запозичення з латинської мови; лат. *strūktūra* «будова, розташування» пов'язане з дієсловом *struo*, *struere* «класти один на одного, будувати». — СІС² 796;

СРЯ IV 292; Kopaliński 921; Hořub—Lyer 454; РЧДБЕ 695; Вуяклија 914. — Див. ще **конструкція**.

струм — див. **струмінь**.

струмінь, *струм*, [*струма́*] «хвиля» Нед, [*струмінь*] «потік, струмок» Нед, *струміна́* «струмінь» СУМ, Нед, *струмо́к*, [*струнка́*] «рукав річки» Нед, *струменістий*, *струменястий*, *струмінний*, *струмістий*, *струмливий*, *струменіти(ся)*, *струміти(ся)*, *струміти*, [*струмкувати*] «пульсувати» Куз, *струмувати*; — р. [*струмінь*] «струмок», бр. *струм'ень* «струмок; потік», п. *strumień* «потік», *strumyk* «струмочок», ч. [strumen] «джерело; довгий ставок», нл. *tšumjeń* «річка, струмок», [strumjeń] «джерело, канава», полаб. *sträumen*, слн. [strúmen] «потік; рукав річки»; — псл. *strumu/strumę (род. в. strumene) «струмок; потік, течія»; — споріднене з лит. [straumiõ] «потік, струмок», *sgiaumė* «тс.», лтс. *stràume* «течія», гр. *ρέμμα* (род. в. -ατος) «потік, струмінь; течія», фрак. *Στρυμών* (*strymōn*) (род. в. -όνος), дірл. *srúaim* «потік», дісл. *straimr* «тс., річка», свн. двн. *stroum*, дангл. *strēam*, англ. *stream*, днн. *strōm*, снідерл. гол. *stroom*, дфриз. *strām* «тс.» і більш віддаленими дінд. *srávati* «тече», гр. *ρέειν* (<*ρέειν) «текти», лит. *sgavėti* «повільно текти»; іє. *sreu-men- «річка», похідне від *sreu- «текти». — Фасмер III 783—784; Преобр. II 403; Brückner 521; Machek ESJČ 583; Schuster-Sewc 1549—1550; Бернштейн Очерк 1974, 177—178; Meillet Études 399; Vondrák I 660; Sławski Sł. prasł. I 125; Trautmann 279—280; Būga RR I 485; Mühl.—Endz. III 1082; Karulis II 304—305; Much IF 8, 288; Pedersen Kelt. Gr. I 82; Holthausen Awn. Wb. 284; Frisk II 650—652; Kluge—Mitzka 759; Klein 1523; Vries NEW 712; Persson Beitr. 58, 458, 662; Торп 502; Гамкрелідзе—Иванов 227, 405; Pokorny 1003. — Пор. **острів**, **струга́**, **струя́**.

струна́ СУМ, Нед, [*струна́*] «струна» Нед, Куз, [*струнина́*] «тс.» Нед, [*струниці́*] «тонка кишка», [*струниця́*]

«гриф» Нед, [струнінкі] «сосиски» ВеЗн, Нед, [струня] «струна» Л, [струнянка] «тонка кишка» Нед, [струністий] «витягнутий у довжину» Нед, стрункий, струнний, [струнький] «стрункий», [струнити] «грати на струнах» Нед, струнчити, приструнник «струнотримач», приструнок «коротка струна в бандурі», приструнити, приструнчити; — р. бр. струна, др. струна «волос, струна», п. ч. слц. struna, вл. truna «струна; тятива», нл. tšuna «жила», болг. м. струна «струна», схв. струна «кінський волос; струна», слн. strúna «тс.», strúmen (род. в. strúmna) «тугий, натягнутий», стсл. строуна «жила, струна»; — псл. struna «жила, тятива; струна»; — дальші етимологічні зв'язки остаточно не з'ясовані; найбільш імовірними відповідниками можуть бути визнані двн. stroum (strōm) «канат», свн. strieme «смуга, шрам», двн. strēno (strenō) «пучок, пасмо; коса (волосся)», свн. strēn(e), снідерл. strene, гол. streep «тс.», лат. struere «накладати, будувати», лит. strunas «крісло» (<*«складене, зведене»), strūpyti «споруджувати, будувати», strūpyti «тс.»; припускається можливість виведення від іє. *strougnā, пов'язуваного з *ster- «розстилати», а також від *strumna (пор. стрім); менш прийнятними є реконструкція іє. *stroupnā і зіставлення з двн. strūbēn «стояти нерухомо, здійсатися», свн. strūp «який стирчить, наїжачений», strobelēht «скуйовджений» (Strekelj AfSlPh 28, 498—499) або зближення (Machek ESJČ 583—584) з ав. spāvaṅ- «нерв», інд. spāvaṅ- «тс., тятива»; безпідставним є зближення з дінд. śṅṅóti «чує» (Mikl. EW 326). — Фасмер III 784; Черных II 212; Преобр. II 402—403; Брандт РФВ 24, 183; Brückner 520; Schuster-Sewc 1537—1538; Младенов 613; Skok III 350—351; Fraenkel 927; Pokorny 1028.

[струни] (мн.) «чепіги в плузі» Л; — неясне.

[струнка¹] «відгороджене місце в кошарі, хліві для доїння овець; перего-

родка в кошарі Нед; отвір у перегородці кошари, крізь яку пускають овець для доїння О; отвір в оборі, через який випускають і рахують овець О; діра в огорожі О; частина огорожі, яку засувають і відсувають при в'їзді О; дорога, якою ходить худоба О», [струнька] «тс.» О, [струнга] «тс. О; обгороджене в полі місце, де доять овець Мо», [струнгарь] «той, хто підганяє овець у струнку» ОЛА 1965, [струнгаш] «тс.», [струнджіня] «частина кошари» тж, [переструнка] «місце, в якому доять овець у кошарі» О, [переструнчити] «перерахувати (овець)» О, ст. на струнъцьѣ (куди овечки випускаю) (1684); — п. [straga] «кошара; відгороджене місце для доїння овець; частина кошари з отворами (вікнами), крізь які пропускають овець при доїнні», ч. діал. слц. strunga «відгороджене місце в кошарі, де доять овець», болг. стърга «вузький прохід (для овець); перепона», м. страга «місце в кошарі чи в перегородці кошари, крізь яке пропускають овець для доїння», схв. струга «кошара; діра, отвір»; — запозичення з румунської мови; рум. strungă (молд. струнгэ) «кошара для доїння овець» разом з похідними strungăr «чабан, що заганяє овець для доїння», [strungăș] «тс.» є мандрівним балканським пастушим терміном не зовсім ясного походження; виводиться від алб. [shtrangë] «тс.», пов'язаного з дієсловом strëngóј «стискати»; пор. алб. shtrungë «загорода для худоби, кошара». — О II 262; Дзендзелевский Молдаванизмы 155; ОЛА 1965, 120, 126—127; Scheludko 143; Vincenz 12; Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 139; Vrabie Romanoslavica 14, 173; Crânjălă 387—389; Бернштейн та ін. Сл. языкозн. 1983, 11—12; Клепикова Сл. и балк. языкозн. 1975, 191; Brückner 518; Machek ESJČ 384; СДЕЛМ 403; DLRM 811; Нерознак 200. — Пор. струнка².

[струнка²] «простір, пусте місце між зубами; порожнина, що утворюється від утрати зуба» ВеНЗн; — запозичен-

ня з румунської мови; рум. *strúngă* «проміжок між зубами» пов'язане з *strúngă* «загін для доїння овець; отвір (в огорожі)». — Див. ще **струнка**¹.

[**струнка**³] (у сполученні [с. *медінська*] «волосатик, нитковий черв'як, *Filaria (Dracunculus) medinensis*») Нед; — похідне утворення від *струна* «туго натягнена нитка в музичних інструментах»; очевидно, калька новолатинської наукової назви *Filaria*, пов'язаної з лат. *filum* «нитка; волокно»; назва зумовлена видовженою ниткоподібною формою тіла глиста. — УРЕ 12, 258; Вrehm I 79. — Див. ще **струна**.

струнка⁴ — див. **струмінь**.

струп «кірка на рані, що загоюється; [наріст на плоді; білий грибок, лишай на неврожайній землі О]», [*струпак*] «замерзла грудка грязі на дорозі» НикНикТЛ, [*струпок*] «верх, верхівка» ЛексПол, *струп'я* (зб.) «струпи», [*струпинястий*] «струпуватий» Нед, *струпкий* «струпуватий; [покритий замерзлою гряззю]», *струпкуватий*, [*струпливий*] «струпуватий», [*струплястий*] «покритий замерзлою гряззю», *струпний*, *струпуватий* «покритий струпами; [покритий замерзлою гряззю; шерехуватий]», [*струпко*] (у виразі [с. *їхати*] «їхати по замерзлій грязі»), [*струпувати*] «тс.», *струпити* «покриватися струпами», *заструпитися*, *заструпити*, [*приструпитися*] «покритися струпом» Нед, [*приструпити*] «тс.» тж; — р. бр. болг. м. *струп*, др. *струпъ* «рана; струп», п. ч. слц. *strup*, вл. *trup* «струп», нл. *tšupk*, [*strup*] «тс.», схв. *strup* «парші, струпи (на голові)», слн. *strup* «отрута», стсл. **строупъ** «рана; струп»; — псл. *strupъ* «струп», пов'язане чергуванням голосних із [strъp(ъ)тъ] «шершавість, шорсткість»; — дальші етимологічні зв'язки остаточно не з'ясовані; здебільшого зіставляється з двн. *strūbēn* «стояти нерухомо, клякнути; стовбурчити; випрямляти», *strūben* «піднімати, здіблювати», днн. снн. *strūf* «скульповджений», свн. *strup*, *strub*, гол. *stroef* «тс., кудлатий», гр. *στροφνός* «терпкий; гост-

рий, різкий; похмурий, хмарний», що продовжують іє. **streubh-/strūbh-/streup-/strūp-* «щось стиснуте, жорстке, тверде», пов'язане з **streu-*, очевидно, похідним від **ster-* «нерухомий; застрялий; твердий, жорсткий» (Ильинский РФВ 69, 16—18; Kluge—Mitzka 756; Vries NEW 711; Frisk II 811—812; Persson Beitr. 445, 865; Topf 504); тлумачиться також як рефлекс **sgurъ* з вставними -t-, що зближується з гр. *ρῦπος* «грязь, бруд», *ρῦπᾶω* «бути забрудненим» і далі виводиться від іє. **sgoup-/sreup-* «покритий струпами бруд на тілі» (Sławski SO 18, 255; Solmsen KZ 37, 600—601; Frisk II 665—666; Pokorny 1004); досить переконливим є припущення рухомого **s-* і зіставлення псл. **sgurъ* з лит. *gaūpas* «віспа», *gauplė*, *gaupaī* «тс., висип», *gaūpsas* «проказа», лтс. *gaupa* «гусяча шкіра», нім. *Rufe* «струп» (Machek ESJČ 584; Slavia 16, 190; LF 68, 100; Holub—Lyer 454; Fraenkel 707); менш обгрунтовані зближення з п. *strzep* «клапоть» (Brückner 521, 522—523), з дісл. *hriúfr* «грубий, нерівний; прокажений», *hrufa* «парші, струп», двн. (h) *ruf* «тс.», спорідненими з лит. *kraupūs* «шерехатий, нерівний», лтс. *kraūpa* «струп, бородавка», р. *krupá* (Uhlenbeck PBrV 26, 307; Agrell Zur baltoslavischen Lautgeschichte 29). — Фасмер III 784—785; Черных II 212; Преобр. II 403; Брандт РФВ 24, 184; Меркулова Этимология 1970, 189—192; Schuster-Sewc 1538. — Пор. **строптивий, струпехі, труп**¹.

[**струпехі**] (бот.) «слива садова, *Prunus domestica* (variet.) L. Мак; слива, тернослив, *Prunus insititia* variet. ВеНЗн, Мак», [*трупахі*] «тернослив» ВеНЗн, Мак, [*трупеші*] «тс.» тж; — очевидно, пов'язане зі [*струп*] «наріст на плоді». — Див. ще **струп**.

струсь (орн.) «страус, *Struthio camelus* L.», [*трус*, *трусько*] «тс.» Шарл, *струсевий* «страусовий», [*струсий Г*], *струсячий*, [*стрицевий* Нед, *стріцобвий Г*, Нед] «тс.»; — р. заст. *струсь* «страус», *струсь*, бр. ст. *струсь* «тс.»

(XVII ст.); — очевидно, запозичення з польської мови; п. *struś* «страус», ст. *strus* (XV ст.), як і вл. *strus*, *štrus*, нл. *strus*, ч. *pštros*, ст. *štros*, *štrus*, слц. [*štros*, *štruc*], рпш. *pštrus* та р.-цсл. **стрүсь**, стсл. **строүсь**, походять від двн. свн. снн. *strūz*, снн. *strūs* «тс.», які зводяться до лат. *strūthio* «тс.», гр. *στρουθίων* «тс.; горобець, маленький птах». — Фасмер III 771, 785; Преобр. II 393; Булыка Лекс. зап. 145; Мочульский РФВ 18, 50; Савинов РФВ 21, 47; Brückner 521; Holub—Lyer 404; Machek ESJČ 496; Schuster-Sewc 1367, 1475; Mikl. EW 327; Matzenauer 337; Kluge—Mitzka 756. — Див. ще **страүс**.

[**струт**] «вигідне, зручне місце» О; — не зовсім ясне; можливо, в якийсь спосіб пов'язане з п. заст. *stręť* «перешкода».

[**струцень**] «хала» О, [*струця*] «тс.» О, [*струць*] «струдель» Па; — видозмінене запозичення з польської мови; п. *strucel* (мн. *strucle*) «хала, плетінка», *strucła* «тс.» походить від нвн. [*Striezel*] (свн. *strützel*) «вид батона; продовгуватий млинець», можливо, пов'язаного з *strotzen* «бути багатим (на що), бути повним». — О II 262; Brückner 520; SJP 8, 829; Paul DWb. 605.

[**струць**] «дурень»; — неясне.

[**стручки**] (бот.) «ластовень лікарський *Vincetoxicum officinale* Moench.» Мак, [*стручечник*, *сторчик*, *стручкова* зілля, *стручна трава*] «тс.» тж; — пов'язане зі *стручок*; назва зумовлена тим, що плід ластовня являє собою багатонасінну листянку (схожу на стручок). — Лік. росл. Енци. дов. 235. — Див. ще **струк**.

струя «струміль УРС, О; [потік, течія Нед; глибока вода в річці ВеНЗн, О], [*струєне*] «течія» Нед, [*строя*] «тс., потік» Нед, *струїстий* «струменистий», [*струйний*] «плавний Нед; доброзвучний», [*струйчатий*] «хвилеподібний» Нед; — р. *струя*, бр. [*струй*] «ричище», др. *струя* «хвиля, струміль, потік», слц. *struj(a)* «течія, струміль, приплив» (з р.?), болг. *струя* «струміль»,

м. *струја* «тс., течія», схв. *струја*, слн. *strúja* «тс.», стсл. **строүта** «струміль»; — псл. *struja* «струміль, течія», пов'язане з *struga* «течія, проточна вода» (укр. [*струга*] «потік, струмок»), *strumy (*strumę) «струмок; потік, течія» (укр. *струміль*); — споріднене з лит. *srauja* «течія», лтс. *strauja* «тс.», лит. *sraujas* «швидкий», лтс. *straujš* «тс., стрімкий», ірл. *srúaim* «течія», двн. *Stroua* (притока Заале у Франконії), *Streu*, нвн. *Streu* «тс.». — Фасмер III 785; Черных II 212—213; Преобр. II 403; Machek ESJČS 477; Младенов 613; Skok III 349—350; Meillet Etudes 399; Vondrák I 428, 445; Trautmann 279—280; Būga RR I 485, II 608; Mühl.—Endz. III 1081; Гамкрелідзе—Иванов 227, 405; Pokorny 1003. — Див. ще **струміль**. — Пор. **обстрів**, **струга**.

[**стрігнути**] «в'язнути, грузнути», [*стрігнути*] «заплутуватися в сітки чи в невід» (про рибу) Берл, [*стрєгавиця*] «багно, де можна загрузнути» ВеНЗн, [*стригавець*] «багно, мочар» О, [*стрігавка*] «трясовина», [*стрігучка*] «тс., болото» Нед, *встрівати* (*устрівати*), *встрігати* (*устрігати*), *встрігати* (*устрігати*), *встрігнути* (*устрігнути*) СУМ, Ж, *встріяти* (*устріяти*), *застрівати*, *застрігати*, *застрігнути*, *застрігати*, *застрігнути*, *застрігати*, [*застріга*] «болото» Ж, *застріглий*, [*пристріяти*] «устріяти»; — р. *застріять*, *застрєвять*, бр. [*стрігнуць*] «грузнути», др. *постріяти* «застрігати», п. *zastrzęgać* «застрігати»; — очевидно, псл. [*stręgati] «в'язнути, грузнути»; — споріднене з лит. *strigti*, *stringù* «застрігати», лтс. *strigt*, *strėgu* «зануритися», *straignis* «драговина, драгва»; необгрунтовані зближення з п. [*strağa*] «кошара», *strzyc* «стригати», *strugać* «стругати» (Brückner 456, 522; KZ 45, 323). — Фасмер II 82, III 786; Преобр. II 406; Mikl. EW 325; Trautmann 290; Būga RR II 312—313, III 954—955; Mühl.—Endz. III 1089.

стрікнути — див. **стрікати**.

[**стрімби**] (мн.) «шмаття, лахміття Нед, О; завите волокно Нед; торочки,

бахрома ВеЗа», [стря́мбáвий] «волокнистий, кудлатий, кошлатий» Нед, [стря́мбати] «робити волокнистим, кошлатити, завивати, кучерявити» Нед; — запозичення з польської мови; п. *strzęba* (ст. *strzębek*) «вузький клапоть (тканини, паперу та ін.); ганчірка, лахміття, що висить; кінець, край чогось», пов'язані з *strzępa*, *strzęp* «тс.», що відповідає укр. [стря́пи, стрі́пки]. — О II 262; Brückner 522—523; SW VI 479. — Див. ще **стря́пи**.

стря́пки — див. **стря́пи**.

[стря́ча] «щастя» ОЛА 1984; — болг. *сре́ща* «зустріч», м. *срека́* «тс.; щастя», схв. *сре́ћа* «щастя», слн. *srěca* «тс.»; — псл. *sręcja (*sręjtja), пов'язане з *sręgęsti (<*süręttei) «зустріти». — Нимчук ОЛА 1984, 299; Skok III 319. — Див. ще **стрі́тити**. — Пор. **серénча**.

[стубла] «грузьке болото» Ник, *Стубла* (притока Стиру); — ч. ст. *stbel* «джерело, криниця», болг. *стубел* «джерело з водопійною колодою; [пусте дерево; зруб криниці]», схв. *стублина* «видовбана колода», [stubao (stupal)] «дуплиста колода, яка вкладається в землю, звідки слабо тече вода, для зручності черпання», слн. [stúblo] «трубка з цілісного стовбура дерева», с.-цсл. **стубель** «джерело»; — очевидно, псл. *stubla*, *stuble* «зруб криниці»; — споріднене з дісл. *stubbg* «стовбур дерева», *stubbi* «пень», свн. *stubbe* «тс.», гр. *στύπος* «палиця, стебло». — Фасмер—Трубачев 786; Skok III 351—352. — Пор. **стуга²**.

[стуг] «багаття, вогнище»; — неясне.

[стуга¹] «плетений з лози та обліплений глиною козуб; лубковий козуб; велика бочка для борошна Нед», [стагóвка] «велика бочка у формі зрізаного конуса» Корз, [стагóлка] «тс.» тж, [стугва] «діжка, чан для води» Нед, [стужка] «лубковий козуб; кошик, короб Нед; плетена діжка або козуб Пі»; — запозичення з польської мови; п. *stągiew* «велика висока посуда з широким дном», ст. *stągwia* «тс.», як і ч. *štoudev* «кадка, цебер», походить від двн. *standa* «висока посуда», пов'язаного

з *stantan* «стояти», спорідненим з псл. *stati*, укр. *стáти*. — Brückner 515; Machek ESJČ 628. — Див. ще **стáти**.

[стуга²] «грузьке болото» Ник; — не зовсім ясне; зіставляється з схв. [stüga] «видовбана всередині колода; посуда з пустої колоди» і виводиться від іє. *(s)teug- «колода, стовбур» (Меркулова Етимология 1983, 66—67); може бути й результатом видозміни назви [стубла] «грузьке болото», зближеної з основою назви річки *Стугна*. — Пор. **стубла**.

стугоніти «глухо, безперервно звучати; сильно битися, пульсувати (про серце, кров)», [стугніти, тугоніти Шейк] «тс.», *стугін* «тривалий шум, гул», [стугон] «глухий гул, стук», *стуготіння*, *стугонлівий*; — звуконаслідувальне утворення, частково зближене зі *стукати*, *стогнати* (пор.).

[студ¹] «сором» Нед, [студний] Бі; — р. [студ] «сором, ганьба», др. *студъ* «тс.; ганебний вчинок», ч. слц. *stud* «сором», слн. *stúd* «огида, відраза», стсл. **стоудъ** «сором, ганьба, безсоромність»; — псл. [studъ] «сором; холод, мороз», пов'язане з *stydъ* «сором». — Див. ще **стид**.

студ², **студова** — див. **туді**.

[студа] «холод» Нед, [студелина] «холодець» ВеЛ, *студеніць* СУМ, Г, [студеніна Нед] «тс.», [студеніця] «холодна вода; криниця» Нед, Г, О, [студеніць] «криниця ВеУг; джерело; холодець О», [студенятина] «холодець» Нед, *студень* «грудень (заст.); [криниця без зрубу; холодний вітер]», [студій] «великий мороз» Мо, *студінь* «сильний холод; прохолода; [холодна вода О; льодовник Мо]», [студнік] «криниця» ВеУг, Г, ДзАтл I, [студніця] «криниця» Г, О, [студня СУМ, О] «тс.», [студорга] «великий холод» Л, [студь] «сильний холод» Нед, *стужа* «тс., мороз; схожий на іній шар снігу, паморозь», *студеній*, [студеністий] «подібний до холодцю» Нед, [студняний] «колодязний» Куз, *студеніти*, *студіти*, [студоніти] «сильно повіяти»,

застўда, застўджений, застўдливий, застўдний, застудїти, застўджувати, настўджений, [остўда] «простуда», [остўди] «родимки» Куз, остўджений, [перестўда] «простуда», [постудѐно] «холоднувати» Куз, [пристудѐний] «холоднуватий», простўда, простўджений; — р. [стўда] «холод», студїть, бр. [стўжа] «холод», студзїць, др. студень «холод», п. studzić, ч. studiti, слц. studit', вл. studzić, нл. stužiś, болг. м. студ «холод», схв. стўд «тс.», стўдїти, слн. studēnes «джерело; криниця», стсл. стоудень «холод»; — псл. studъ (studa) «прохолода, свіжість, холод, мороз», studiti «охолоджувати, прохолоджувати», пов'язані чергуванням голосних із *stydъ «сором»; — очевидно, споріднені з дїнд. tundatē (tudāti) «штовхає, б'є, жалить, коле», tōdāh «укол», лат. tundo «б'ю, стукаю, товчу», дісл. stauta «штовхати», гот. stautan, днн. stōtan, днн. stōzan, дбрет. ar-stud «гострий кінець, жало», алб. shtynj (<*stud-njō) «штовхаю»; іе. *(s)teu-d- «штовхати, бити» (Schuster-Sewc 1369—1370; Bern. IF 10, 154; Kluge—Mitzka 754; Johansson IF 14, 319; Vries NEW 705; Pedersen Kelt. Gr. II 658; Meyer EW 419; Hübschmann Arm. 154, 512; Meillet MSL 9, 154; Topr 495; Pokorny 1033—1034); пов'язується також з іе. *stou-/stū- (<*st(h)ā- «стояти») і зближується з р. [стїгнуць] «стигнути, холонути», п. stygnąć «тс.» (укр. стїгнути, застигати) (Преобр. II 406—407; Младенов 614; Мартынов Сл. и ие. аккомод. 71—73; Persson Beitr. 713). — Фасмер—Трубачев III 786—787; Черных II 213—214; Ларин Вестник ЛГУ 14/3, 151—158; Sławski JP 36/4, 283; Brückner 523; Holub—Kop. 359; Machek ESJČ 589—590; Schuster-Sewc 1368—1369, 1370; Skok III 352; Zubatý St. a čl. I 2, 161; Moszyński PZJP 177; Pisani Paideia 1956, 11/4—5, 307. — Пор. стид, стїнути, студ¹.

студѐнт СУМ, Нед, студѐнтство; — р. болг. м. студѐнт, бр. студѐнт, п. ч. вл. student, слц. študent, нл. stu-

dañc, схв. стўден(а)т, слн. študent; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; н. Student походить від лат. studens, -ntis «який навчається, який намагається», діеприкетника від дієслова studeo «старанно працюю; навчаюся», очевидно, пов'язаного з tundo «б'ю, стукаю; товчу», спорідненим з дїнд. tundatē (tudāti) «штовхає, коле», днн. stōtan «штовхати», днн. stōzan, нвн. stossen «тс.». — СІС² 796; Коваль 143; Москаленко УІЛ 25—26; Richhardt 100; Фасмер III 787; Черных II 213; St. wyg. obcych 707; Holub—Lyer 456; Schuster-Sewc 1369; РЧДБЕ 695; Вуяклија 914; Walde—Hofm. II 608, 716—717. — Див. ще стўда.

[студѐнчик] (зоол.) «тритон, Triton (Triturus Rafinesque)» ВеУг, ВеНЗн; — пов'язане зі [стўдїнь] «холодна вода», [студенїця] «криниця», [стўдень] «криниця без зрубу»; назва зумовлена тим, що тритон живе у холодній воді (водойм, криниць та ін.). — УРЕ 11/1, 349. — Див. ще стўда.

студїти — див. стўда.

стўдїя, студїєць, стўдїї (мн.), студїювати; — р. болг. стўдїя, бр. стўдїя, п. ч. studia, studio, studium, вл. studije, studij, болг. стўдио, м. студија, студио, схв. стўдија, стўдио, слн. stúdio, štúdiја; — можливо, через польське посередництво запозичено з італійської мови; іт. studio «студія, кабінет, бюро; дослідження; етюд, ескіз; вивчення, навчання» зводиться до лат. studium (мн. studia) «прагнення; заняття; вивчення; навчання», пов'язаного з studeo «старанно працюю; намагаюся, прагну; вивчаю». — СІС² 796; Акуленко 135, 140; Черных II 214; Hüttl-Worth 16; Brückner 523; Kopaliński 921; Holub—Lyer 456; РЧДБЕ 695; Вуяклија 914. — Див. ще стўда, студѐнт.

[стужати¹] «наживати, добувати (добро та ін.)» Пі; — очевидно, пов'язане зі стяжати «тс.» (див.).

стужати² — див. тўгá¹.

[стўжка¹] «стрічка, тасьма» Нед, [остўжа] «смужка шкіри; ремінь для підпе-

різування штанів» МСБГ, [осту́гва] «тс. тж; стрічка Ж», [усту́гва] «смужка шкіри» Она; — бр. *стужка* «стрічка», др. *сътуга* «зв'язок, скрипа», п. *wstęga* «стрічка», *wstażka*, ч. *stužka*, [stuha, stouha] «тс.», ст. *vstuha* «ремінець, яким взуття притягалось до ноги», слц. *stuha* «стрічка», *stužka* «тс.», слн. *stóglá* «шнурок для черевика»; — очевидно, псл. *vъs-toġa «підв'язка для взуття», пов'язане з *teġnōti* «тягнути». — Вгрюккер 635; Machek ESJČ 590. — Пор. **стóнга¹**, **стьóжка**, **стяг²**.

стужка² — див. **сту́га¹**.

стук, *сту́калка*, *сту́кало* «стукалка, [дверний молоток Нед]», *стуканіна*, [стукáр] «нічний сторож», [стукáрство] «посада нічного сторожа», [стукáч] (орн.) «дятел, *Picus*» Нед, *стукáчка*, *стукіт*, *стукнява*, [стукот] «стук» ЛексПол, [стукотій] «той, хто набридає своїм стуком», *стукотнеча*, *стукотня*, *стукотнява* СУМ, Г, *стукати*, *стукнути*, *стукотати*, *стукотіти*, *стук* (виг.), [стуку] (виг.), *достукатися*, *застукати*, *перестук*, *постук*, [постукáч] «той, що стукає» Г, Нед; — р. *стук*, *стукать*, *стучать*, бр. *стук*, *стукать*, др. *стукъ*, *стукнути*, п. *stuk* «стук, стукіт», *stukać* «стукати», с.-цсл. **стоукъ** «звук; шум; дзвін»; — псл. *stuk-*, пов'язане з *tuk-*; — споріднене з лтс. *stukāt* «іти дрібними кроками» (про дітей, що починають ходити), *stuknīt* «штовхати, рухати вперед ударами», *stucināt* «стукати, грюкати, гуркотіти, шуміти», *tuksēt* «бити, стукати», *tuscēt* «товкти в ступці»; іє. *(s)teuk- «штовхати, бити». — Фасмер III 787; Преобр. II 407—408; Вгрюккер 523; Otębski LP I 147; Schuster-Sewc 1370—1371; Mikl. EW 327; Būga RR II 609; Mühl.—Endz. III 1100, 1102; Pokorny 1032. — Пор. **тук²**.

[**стукати**] «стогнати» ВеЛ; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *stękać* «тс.», як і ч. [stukat], слц. *stukat'* «тс.», нл. *stukaś* «голосно зітхати; стогнати, скаржитися, зойкати», виводиться від основи псл. *sten-a-ti* «стогна-

ти»; недостатньо обгрунтованим є зіставлення (Machek ESJČ 590) з лит. *stáugti* «вити; голосно плакати». — ВеЛ 471; Вгрюккер 515; Schuster-Sewc 1370—1371. — Див. ще **стенáти²**.

[**сту́линь**] «нерішучий, несміливий» Ба; — неясне.

[**стуль**] «звідти» Л, [сту́лека, сту́ліка] «тс.» Л, [стюль] «звідси» Л, [сцюль] «тс.» Л; — бр. [стуль] «звідти»; — результат злиття прийменника *съ*, вживаного для позначення початкового пункту руху, і займенника *толь (>*туль*), псл. *toljъ*, що є, очевидно, формою колишнього родового відмінка множини займенника *tolí* «такий великий, такий». — Див. ще **з¹**, **ті́льки**. — Пор. **відті́ль**, **до́ті́ль**, **зцю́ль**.

сту́па, *стунáр* «сукновал; [водяна сукновальня]», [стунáтень] «частина ступи», [стунáрнак] «товкач» Нед, О, [стунáи] (мн.) «пристрій, у якому б'ють вовну» О, [стунáр] «товкач», [стунáр] «тс.» Нед, Г, *стунáка*, [стунáник] «сукновальня, пересувна сукновальня»; — р. бр. *стунá*, др. *ступа*, п. *stępa*, ч. *stoupa*, ст. *stúpa*, слц. вл. нл. *stupa*, полаб. *stōpo*, болг. *стѣпа*, схв. *стѣпа* «масничка; ступа», слн. *stōpa* «ступа»; — псл. *stōpa «ступа; товкач, макогін»; — очевидно, давнє запозичення з германських мов; зіставляється з снн. *stampē* «трамбівка», дангл. *stampē* «ступа», днн. *stamp* «знаряддя для товчення», двн. *stampī* «тс.», пов'язаними з снн. *sniderl. stampen* «розчавлювати, роздавлювати», дангл. *stempen* «товкти у ступі», двн. *stam(p)fōn*, дісл. *stappa* «бити, товкти» (<*stampa), франк. ст. *stampōn; іє. **stemp-*/*(s)temb-*/*stembh-*; недостатньо обгрунтоване твердження (Преобр. II 408; Младенов 615, 616; Machek ESJČ 579—580) про власне слов'янське походження. — Фасмер III 788; Вгрюккер 515; Holub—Kop. 353; Schuster-Sewc 1371; Olesch 1116; Skok III 353—354; Mikl. EW 324; Kiparsky GLG 266; Мартынов Сл.-герм. взаимод. 75—76; Kluge—Mitzka 738; Vries NEW 691; Schrader Reallexikon II 80; Merin-

ger WuS I 8—9, 19—20; Topr 484; Pokorny 1011.

ступати, [ступакувати] «іти кроком», ступіти, [ступітися] «зійти з дороги» О, [ступкотати] «тупати» Нед, [ступляти] «вступати, заходити», [ступневати] «підвищувати; розподіляти за ступенями» Нед, [ступ] «крок» Нед, ступа, ступак, ступанка «сходи», [ступенник] «слід ноги», [ступенія] «сходова клітка; трибуна» Куз, [ступенниця] «гама» Нед, [ступень] «крок» Нед, Куз, [ступець] «східець, щабель» Нед, О, [ступія] «крок; шпича в колесі» Нед, [ступійка] «підніжка в екіпажі», ступінь СУМ, Г, [ступка] «слід ноги», [ступляй] «ступінь», [ступнік] «крок», ступня, ступці «отвори на сопілці», [ступ'яй] «ступінь Г; стопа» О, ступневий «поступовий», ступінчастий, ступінчатий, [ступом] «повільним кроком» СУМ, Г, ступою, вступ, вступник, віступ, віступець, [віступка] «хода» Ж, віступці «хатні туфлі», [виступок] «провина» Пі, віступцем, [виступний] «провинний» Пі, відступ, відступник, відступництво, [відступство], [відступця] «відступник», відступальний, відступний, добступ, доступний, заступати, [заступа] «захист», [заступка] (хвороба очей) ВеБ, заступник, заступництво, [заступні] «вибоїни» Ж, [заступство] «заступництво» Ж, [заступний] «який заступає, уповноважений» Ж, наступ, наступник, наступництво, [наступні] «щаблі» Она, [наступовець] «наступник» Ж, [наступство] «наступництво» Пі, [наступця] «наступник» Пі, наступальний, [наступлівий] «агресивний» Ж, наступний, [наступній] «наступальний» Куз, [наступцем] «наступально, рішуче», [напоступі] «перед пологами», невідступний, [незаступний] «незамінний» Ж, [непереступний] «якого не можна переступити» Куз, [непідступний] «неприступний» Куз, [непоступний] «непоступливий; недостатньо швидкий» Куз, [неуступний] «непоступливий» Куз, [оступки] «хатні

туфлі» ЛексПол, [обступом] «обступивши» Ж, переступ «провина», переступник «злочинець», переступний «злочинний; високосний» Г, Нед, переуступка, підступ, підступи, підступник, підступництво, підступний СУМ, Куз, побступ, побступка, [побступки] «хатні туфлі» ЛексПол, поступовець, поступовщина, поступок, поступальний, поступлівий СУМ, Куз, поступний, [побступцем] «крок за кроком», приступ, [приступа] «приймак» ЛексПол, приступець, приступка, [приступки] «східці», [приступок] «доступ» Нед, [приступці] «сходи» До, приступний СУМ, Г, [пробступець] «злочинець» Нед, [проступник] «тс.» Нед, [проступка] «покрітка» Нед, проступок СУМ, Г, проступство, [проступний] «злочинний» Нед, [роступець] «вид весняної гри в танку» Нед, уступ, уступка «поступка», уступчастий, [уступчивий] «поступливий» Нед; — р. ступать, ступіть, бр. ступаць, ступіць, др. ступити, п. stupać, stąpic, ч. stoupati, stoupiti, слц. stúpat', stúpit', вл. stupać, stupić, нл. stupaś, stupiś, болг. стъпвам, стъпя, м. стапи, стапува, схв. ступати, ступити, слн. stópati, stopíti, стсл. стъпати, стъпити; — псл. stopati (stopiti) «ступати; топтати; іти, ходити», пов'язане з stopa «стопа, нога (ступня)»; — споріднене з гр. στέμνω «топчу, жорстоко поводжуся, ганьблю», дісл. stappa «бити, товкти; трамбувати, штовхати донизу», двн. stam(p)-fōp «трамбувати», шв. stampa «тс.», снн. снідерл. stampen «розчавлювати, роздавлювати»; іе. *stemb(h)-/stemp-, пов'язане з *steb(h)-/step- «топтати, ступати». — Фасмер III 788; Преобр. II 408—409; Ильинский РФВ 1911/3—4, 276; Brückner 515; Holub—Kop. 353; Machek ESJČ 580; Schuster-Sewc 1371; Младенов 616; Skok III 354; Mikl. EW 324; Matzenauer 78; Otrębski LP 1949/1, 141—142; Vries NEW 691; Topr 484; Pokorny 1011—1013. — Пор. стопа, ступа.

[ступина] «гніт» Нед; — очевидно, пов'язане з нім. Stoppine (Stöppine) «тс.,

запалювальний шнур», етимологічно неясним.

стúпка¹ — див. **стúпа**.

стúпка² — див. **спіця**.

[**ступлятися**] «бубнявити, набубнявити від води» ЛЧерк, [**ступітися**] «тс.» тж; — неясне.

[**стурцяти**] «безсило, повільно ходити, працювати» Па, [**постурцяти**] «тс.» Па; — очевидно, афективне утворення.

[**стус¹**] «ледача людина; ледар» Л; — неясне.

стус², **стусак**, **стусан**, **стусаніна**, **стусати**, **стусень**, **стусніти**, **стусобніти**, **стусувати** — див. **тúзати**.

стьобати — див. **стібати**.

стьожка «стрічка», [**стьожіна**] «тс.», **стьожкуватий**; — очевидно, результат контамінації форм [**стьонжка**, **стонжка**] і **стяжка** «тс.». — Див. ще **стонга¹**, **стяг²**.

[**стьон**] «фасон, модель»; — неясне.

стюард «офіціант на судні, на літаку», **стюардеса**; — р. **стюард**, **стюардесса**, бр. **сцюард**, **сцюардеса**, п. **steward**, **stewardesa**, ч. **steward**, **stewardka**, слц. **steward**, **stewardka**, вл. **stewardesa**, болг. **стюард**, **стюардеса**, м. **стюард**, **стюардеса**, схв. **стюард**, **стюардеса**, слн. **steward**, **stewardka**, **stewardesa**, **stewardka**; — запозичення з англійської мови; англ. **steward** «стюард; керуючий, економ; розпорядник; (іст.) управитель», **stewardess** «стюардеса» походять від дангл. **stigward** (**stiward**), букв. «охоронець хліва, свинарника», утвореного з основ дангл. **sti(g)** «свинарник», спорідненого з дісл. **-sti** «стіло, хлів», і **ward** «охоронець», спорідненого з днн. **ward**, дісл. **wōrdg**, днн. **wart** «тс.», нвн. **Warte** «сторожова вежа». — СІС² 796; Черных II 215; Kopaliński 917; Holub—Lyer 451; РЧДБЕ 695; Вујаклија 911; Klein 1513, 1530, 1729. — Див. ще **варт**.

[**стябло**] «дерев'яний ківш; піднос, таця; поміст, дошка в рибальському човні для складання сітей; плетена з очерету тарілка Нед; велика дерев'яна миска чи ваганки, куди викладають варену

рибу Берл»; — очевидно, пов'язане з формою [**тябло**] «скрижаль» (див.).

стяг¹ «прапор», [**стязь**] «тс.» Нед; — р. **стяг**, бр. **сцяг**, др. **стязь** «бойовий прапор; полк, стрій, військо»; — загальноприйнятої етимології не має; розглядається як запозичення в давньоруську мову з германських; дісл. **stong** «древко, жердина», шв. ст. **stang** «тс.», днн. **stanga** «жердина, кіл», свн. снн. **stange**, дангл. **steng** «тс.» споріднені з дісл. **stanga** «колоти, штовхати», гот. **staggan** «тс.», дісл. **stinga** «колоти», днн. свн. **stungen** «тс.»; висловлюється також думка (Jagić AfSlPh 5, 665; Младенов 616; Skok III 334; Львов Лексика ПВЛ 314) про власне слов'янське походження слова і про його зв'язок із схв. **stēg** (**stijeg**) «стяг, прапор», псл. **stogъ** «стіг, жердина», **stožagъ** «тс.». — Фасмер III 790; Преобр. II 411—412; Филин Образ. яз. 287; Uhlenbeck AfSlPh 15, 491; Торп 582; Kiparsky GLG 160. — Пор. **стіг**, **стожар**, **штанга**.

[**стяг²**] «смуга» Нед, **стяга** «тс.»; [(гірське) пасмо; промінь Нед], **стязька** «смуга; стрічка», [**стязька**] «стрічка» О, [**обстяжка**] «крепова пов'язка» Ж; — очевидно, залишок псл. ***vъstęga** «смужка», пов'язаного чергуванням голосних з ***vъstoga** «тс.». — Див. ще **стужка¹**. — Пор. **стонга¹**, **стьожка**.

[**стягач**] (бот.) «подорожник ланцетолистий, *Plantago lanceolata* L.; мильнянка лікарська, *Saponaria officinalis* L.; наперстянка великоквіткова, *Digitalis ambigua* Murr. Мак», [**натяг**] «мельнянка лікарська» Мак, [**натягач**] «тс.»; наперстянка великоквіткова», [**потєгач**] «подорожник ланцетолистий» тж; — назви, пов'язані зі **стягати**, **натягати**; назва подорожника зумовлена в'язучими властивостями його листків, сприянням очищенню ран і прискоренню їх загоювання та рубцювання. — Шамота 8; Лік. росл. Енци. дов. 356. — Див. ще **тягті**. — Пор. **натягач**.

стяжати (кн.) «наживати, жадібно нагромаджувати; добиватися, досягати», **стяжатель**, **стяжательство**; — р.

стяжа́ть, др. *сътяжати*; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. стсл. **СЪТЯЖАТИ** «придбати; утримати, держати, мати» пов'язане з псл. *teg-* (*tegnoti*) «тягти». — Преобр. Вып. последний 33. — Див. ще **тягті**.

стя́ти, *стя́тися* — див. **затя́ти**.

су- (іменниковий префікс, що означає зв'язок, з'єднання або неповноту, в давніх іменних утвореннях типу *сувій*, *сுவ'язь*, *сугір'я*, *суглинок*, *суглоб*, *суголосний*, *сугорб*, *сузір'я*, *сукровиця*, *сумірний*, *суперник*, *супісок*, *супряга*, *сусід*, *сусік*, *суста́в*, *сутьи́нь*, *сутьки*, *сутьжний*, *сутья́га*, *сутья́гна* і под.); — р. бр. др. болг. м. схв. *су-*, п. *sa-*, ч. *sou-*, ст. *sú-*, слц. *su-*, *sú-*, вл. нл. *su-*, полаб. *sq-*, слн. *sò-*, стсл. **сж-**, зрідка **соу-**; — псл. *sq-* (< іє. **sōp-*), пов'язане з дієслівними префіксами *съ-/сьп-* (< іє. **sp-*), укр. *з-* (префікс дієслів, що означає з'єднання, зосереджування), *з* (прийменник з орудн. в. для позначання сумісності); — споріднене з прус. *san-* «з-», *sen-* «з», лит. *sápn-* «су-, з-», *sá-* «тс.», ст. *sa-* «з-», *sú-*, лтс. *suo-*, *sa-*, дінд. *sam* «з», *sam-* (< іє. **sem-* «раз; одне»), *sa-* (< іє. **sm-* «один»), ав. *ham* «з», *ham-* «з-», *ha-* «тс.», дісл. *sam-* «разом», гр. *ὁμοῦ*, *ἄμα* «тс.», *ἄ-* «з-», *ἄ-*, *ὀ-* «тс.», лат. *semel* «один раз, раз; одразу; разом»; іє. **so-*, **sōn-*, **som-*, **sem-*, **sm-*. — Черных II 215; Фасмер III 791; Brücker 482, 641—642; Holub—Kop. 325; Machek ESJČ 534; Skok III 179—180; Романова Вступ 125; ESSJ I 240—241; Meillet Etudes 45, 161—162; MSL 9, 49; Мейе ОЯ 125, 303; Jagić AfSlPh 18, 267; Trautmann 249—250; Fraenkel 753—754; Pokorny 903. — Пор. **з³**, **сам**.

суб- (префікс із значенням «під, нижче, менше» в словах типу *суба́томний*, *субдомі́анта*, *субінспеќтор*, *субконтинент*, *субкульту́ра*, *суборенда*, *субпідр'я́д*, *субраху́нок*, *субстратосфе́ра*, *субтї́тр*, *субформа́ція*, *суб'ядро́*); — р. бр. болг. схв. *суб-*, п. ч. слц. вл. слн. *sub-*; — очевидно, через посередництво німецької та англійської мов (н. англ. *sub-*) запозичено з латинської; лат. *sub-*

(*sub*) «під(-), біля, коло, при(-)» виводиться з **sup-* (<*(*ek*)*s-up-*), яке зіставляється з гр. *ὑπο* «під, за», гот. *uf* «під», днн. *ur* «на», дінд. *úra* «до, при», ав. *ura* «до, в, на». — СІС² 796; Kopaliński 923; Holub—Lyer 456; Вујаклија 914; Walde—Hofm. II 612—617. — Пор. **супер-**.

суб'є́кт, *суб'єктиві́зм*, *суб'єктиві́ст*, *суб'єктиві́стичний*, *суб'єктиві́стський*, *суб'єктиві́вний*, *суб'єктиві́ваний*, *суб'єктиві́вний*, *суб'єктиві́вувати*; — р. *суб'є́кт*, бр. *суб'є́кт*, п. ч. слц. вл. *subjekt*, болг. *суб'є́кт*, м. *суб'є́кт*, схв. *суб'є́к(а)т*, слн. *subjékt*; — очевидно, запозичення з німецької мови; нім. *Subjékt*, як і бр. ст. *суб'є́кту́м* (1722), походить від лат. *subjectum* (грам.) «підмет» (спочатку «підкладене; те, що лежить в основі»), субстантивованої форми середнього роду від *subjectus*, дієприкметника мин. ч. від дієслова *subicere* (*subjicere*) «підпорядковувати; включати, охоплювати» (букв. «кидати вниз, донизу»), утвореного за допомогою префікса *sub-* «під» від дієслова *jacere* «кидати, жбурляти»; лат. *subjectum*, можливо, є калькою гр. *ὑποκειμενον* «підмет; суб'є́кт» (букв. «що лежить, знаходиться внизу»). — СІС² 797; ССРЛЯ 14, 1138—1139; Булыка Лекс. зап. 165; Kopaliński 924; Holub—Lyer 456; РЧДБЕ 695; Вујаклија 915; Gr. Fwb. 730; Klein 1531, 1532; Walde—Hofm. I 666—667. — Див. ще **ін'є́кція**, **суб-**. — Пор. **об'є́кт**, **проє́кт**.

субі́р — див. **бі́р¹**.

субліма́ція «перехід речовини з кристалічного стану безпосередньо в пару; перехід водяної пари в атмосфері безпосередньо в тверду фазу (лід, сніг)», *субліма́т* «продукт сублімації», *сублімаці́йний*, *сублімо́ваний*, *сублімува́ти*; — р. болг. *сублима́ция*, бр. *сублима́ция*, п. *sublimacija*, ч. *sublimace*, слц. *sublimácia*, вл. *sublimat*, м. схв. *сублима́ција*, слн. *sublimácija*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Sublimatióh*, фр. англ. *sublimation* походять від слат. *sublimātiō* «піднесення, піднімання», пов'язаного з лат. *sublīmo*, *sublīmāre* «підіймати, підносити», похід-

ним від *sublimis* «високий; піднесений», що виникло в результаті стягнення й видозміни виразу *sub limen*, букв. «(який підходить) нижче порога» з прийменника *sub* «під» та іменника *limen* «пори́г», етимологічно не зовсім ясного, можливо, пов'язаного з *limes* (род. в. *limitis*) «межа; дорога між полями». — СІС² 797; ССРЛЯ 14, 1133; Копали́нські 924; Holub—Lyer 456; РЧДБЕ 695; Вуяк-ли́жа 916; Gr. Fwb. 730—731; Klein 1533; Dauzat 687; Walde—Hofm. I 803—804, 805. — Див. ще **суб-**. — Пор. **ліміт**.

[сублюдка] (зоол.) «вид черепашки (тупий морський жолудь, *Dopax*; усічена аномія, *Anomia truncata*)» Нед; — неясне.

субмарі́на «підводний човен»; — р. болг. *субмарі́на*, бр. *субмарі́на* «тс.», слц. *submarinný* «підводний»; — очевидно, запозичення з англійської мови; англ. *submarine* «підводний; підводний човен» утворено за допомогою префікса *sub-* (з лат. *sub-* «під») від прикметника *marine* «морський», який через сангл. *marin(e)* і далі фр. ст. *marin* (жін. р. *marine*) виводиться від лат. *marinus* (жін. р. *marina*) «тс.», що походить від іменника *mare* «море», спорідненого з псл. *морје* «тс.», укр. *мо́ре*. — СІС² 797; ССРЛЯ 14, 1133; ТСБМ V/1, 366; РЧДБЕ 695; Klein 965, 1533; Dauzat 459; Walde—Hofm. II 38—39. — Див. ще **мо́ре¹**, **суб-**.

[субор] «зернові відходи; послід» Л; — р. **[суба́р]** «обметені залишки збіжжя; суміш», — запозичення з білоруської мови; бр. **[суба́р]** «тс.; суміш різного збіжжя», **[суба́рніца]** «тс.» складається з префікса *су-* «су-» та іменної основи *бор-* (*бар-*), пов'язаної з дієсловом *брати* «брати»; припускається можливість запозичення з балтійських мов (Фасмер—Трубачев III 791—792). — Див. ще **брати, су-**.

субордина́ція «підпорядкування молодших за чином або становищем старшим»; — р. болг. *субордина́ция*, бр. *субардына́цыя*, п. *subordynacja*, ч. *subor-*

dinace, слц. *subordinácia*, вл. *subordina-*
cija, м. схв. *субординáция*, слн. *subor-*
dinácija; — запозичення із західноєвро-

пейських мов; н. *Subordinatió* «підпорядкування», фр. англ. *subordination* «тс.» походять від слат. *subōrdināre* «підпорядковувати», утвореного з лат. *sub-* «під-» і *ōrdināre* «упорядковувати», похідного від *ōrdo* «порядок, ряд». — СІС² 798; СРЯ IV 298; ТСБМ V/1, 365; Копали́нські 924; Holub—Lyer 457; РЧДБЕ 696; Вуяк-ли́жа 916; Gr. Fwb. 731; Dauzat 687; Klein 1533. — Див. ще **орден, суб-**. — Пор. **координа́ція**.

субо́та, **[субі́тка]** «вогнище на Купала» Куз, О, *субі́тка* «(заст.) суботні вечорниці; (заст., розм.) щосуботне покарання учнів», *субі́ткóве* «щосуботне покарання учнів», **[субі́тне Пі, субо́т-ко́ве Пі]** «тс.», **[субі́тник]** «караний по суботах; поминальна книга», *субо́тник*, **[субо́товáне]** «святкування суботи» Нед, **[субі́тний]** «суботний» Нед, **[субі́тний]** Нед, О, *субі́тний, субо́тишний* «тс.», *субі́ткóвий, субо́тний*, **[посу́бо-ті́ти]** «початися суботі» Нед; — р. *субо́та*, бр. *субо́та*, др. *субота, со-бота*, п. ч. слц. вл. нл. *sobota*, полаб. *sübötä*, болг. *сѣбота*, м. *сабота*, **[сѣм-бу́та]**, схв. *субота*, слн. *sobóta*, стсл. **сѣбота, собота**; — слово у звуковій формі *субота* (сл. *sobota*) здебільшого розглядається як запозичення із середньогрецької мови (Фасмер ГСЭ 196; ИОРЯС 11/2, 388; 12/2, 280; Соболевский Заимствованные слова в русском языке 14; Durnovo RES 6/1—2, 108; Младенов 626; Hujer LF 35, 221—222; Kiparsky GLG 130, 131; Schwarz AfSlPh 41, 124—125) або з балкансько-латинської (Skok III 299; RES 5, 19); сгр. *σαμβάτων (мн. *σαμβάτα*), балкансько-лат. *sambata (пор. рум. *sâmbătă*) зводяться до гр. *σαββάτων* «субота», мн. *σαββάτα*, що походить, очевидно, від араб. *šabbätā* або гебр. *šabbāt* «відпочинок, спокій; свято, вихідний день», пов'язаного з *šābāt* «відпочивав, перебував у спокої; переставав щось робити; зупинився»; звукова форма *субота*

(sobota) виводиться (Melich Jagić-Festschr. 213—214; Преобр. II 412; Фасмер III 792; Holub—Lyer 444—445; Schuster-Sewc 1131), з огляду на початковий паннонський регіон поширення, від слат. *sabbata* (с. р., мн.), *sabbatum* (с. р., одн.) «субота» (пор. іт. ст. *sabbato*), що походить від гр. *σαββατον* «тс.»; менш переконлива спроба пояснити форму *sobota* як результат контамінації слів *сжбота* і незасвідченого *совота, утвореного на основі гр. (кн.) *σαββατον* (Фасмер ГСЭ 196). — Німчук 58—59, 95; Кочерган УМЛШ 1967/1, 26—30; Коваль 197—198; Фасмер—Трубачев III 792; Черных II 215; Цыганенко 460; Ильинский РФВ 1907/3, 226; Переферкович ЖМНП 1913 жовтень 260; Brücker 505; Machek ESJČ 565; Mikovsky RES 5, 20; 33, 119; Tarczyki ZfSlPh 6, 530; Kořínek ZfSlPh 13, 417; Schwyzer KZ 61, 239, 249; 62, 1—2; Klein 1369; Walde—Hofm. II 457. — Пор. **шабаш**.

субсидія «грошова або натуральна допомога», *субсидований*, *субсидіювати*, *субсидувати*; — р. (з 1703) болг. *субсидия*, бр. *субсидыя*, ст. *субсидиумъ* (1722) (з п.), п. *subsydium* «грошова допомога; субвенція», ч. *subsidie*, *subsidium*, слц. *subsídía*, *subsídium*, схв. *супсидијум*, слн. *subsidiáren*; — запозичення із західноєвропейських мов; англ. *subsidy* «субсидія» (< сангл. *subsidie*), фр. *subside* «податок; субсидія; грошова допомога», нім. *Subsídium*, гол. *subsidie* «субсидія» (з 1586) зводяться до лат. *subsídium* «підтримка, опора, допомога; допоміжні війська, резерв», пов'язаного з дієсловом *subsídere* «розташувати, поселити внизу; залишатися, жити, перебувати», утвореним за допомогою префікса *sub-* «під-» від *sídere* «сісти, посадити», яке зближується з дінд. *sídati* «сидить», ав. *hidaiti* «тс.», гр. *ἵζω* (<*si-zdō) «саджаю», що зводяться до іє. *sizd- як результату редуплікації *sed- «сидіти», представленого в псл. *sēdēti*, укр. *сидіти*. — СІС² 798; Черных II 215—216; Christiani 20; Булыка

Лекс. зап. 80; Kopaliński 926; Holub—Lyer 457; РЧДБЕ 696; Вујаклија 921; Klein 1410, 1534; Vries NEW 716; Gr. Fwb. 731; Dauzat 688; Walde—Hofm. II 509; Егпout—Meillet 1078—1079; Pokorпу 884—885. — Див. ще **сидіти**, **суб-**

субстантив «іменник» Куз, *субстантивация*, *субстантивний*, *субстантивований*, *субстантивуватися*; — р. *субстантивация*, бр. *субстантивация*, п. ч. *substantivum*, слц. *substantívum*, вл. *substantiw*, болг. *субстантив*, м. *супстантив*, схв. *супстантив*, слн. *súbstantiv*; — запозичення з латинської мови; пізніше лат. (попел) *substantivum* «іменник», букв. «(ім'я) істотне; яке має самостійне існування» (спочатку лише *verbum substantivum* — про дієслово *esse* «бути») пов'язане з іменником *substantia* «сутність, суть; власність», похідним від дієслова *substāre* «бути наявним, існувати», яке складається з префікса *sub-* «під-» і дієслова *stāre* «стояти, тривати». — СІС² 798; Kopaliński 926; Holub—Lyer 457; РЧДБЕ 696; Вујаклија 921; Klein 1535; Walde—Hofm. II 596—597. — Див. ще **стати**, **суб-**

субстанція «єдина основа всього існуючого; основний складовий елемент», *субстанціальный*, *субстанціональный*; — р. болг. *субстанция*, бр. *субстанция*, п. *substancja*, ч. *substance*, слц. *substancia*, вл. *substanca*, м. *супстанца*, схв. *супстанција*, слн. *substáncja*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Substáncz*, фр. англ. *substance* походять від лат. *substantia* «сутність, суть; власність; наявність», пов'язаного з дієсловом *substāre* «бути наявним, існувати». — СІС² 798; СРЯ IV 299; ТСБМ V/1, 366; Kopaliński 926; Holub—Lyer 457; РЧДБЕ 696; Вујаклија 921; Gr. Fwb. 731—732; Dauzat 688; Klein 1534. — Див. ще **субстантив**.

субституція «заміщення», *субституїт* «замінник; (заст.) заступник», *субституційний*; — р. болг. *субституция*, бр. *субстытыция*, п. *substytucja*, ч. *substituće*, слц. *substitúcia*, вл. *substitucija*, схв. *супститиција*, слн. *sub-*

stitúcija; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Substitución, фр. англ. substitution походять від пізньолат. substitūtio «підстановка, заміщення, заміна», пов'язаного з дієсловом substituo, -ere «підставляти, заміщати, замінити», утвореним з префікса sub- «під-» і дієслова statuo, -ere «ставлю; зупиняю, саджаю». — СІС² 798; СРЯ IV 299; ТСБМ V/1, 366; Kopaliński 926; Holub—Lyer 457; РЧДБЕ 696; Вуяклија 921; Gr. Fwb. 732; Dauzat 688; Klein 1535. — Див. ще **конституція, суб-**.

субстрат «загальна основа різноманітних явищ; живильна речовина для мікроорганізмів; факти і явища в мові, запозичені з іншої мови, що була раніше на цій території»; — р. бр. болг. *субстрат*, п. substrat, ч. слц. слн. substrát, м. *супстрат*, схв. *супстрат*; — очевидно, запозичення з німецької мови; н. Substrát, як і фр. substrat(um), англ. substratum, походить від слат. substratum «підстилка», пов'язаного з лат. substernere «поширювати, простирати; підстеляти», утвореним за допомогою префікса sub- «під-» від дієслова sternere «стелити, простирати; покривати», спорідненого з псл. *sterti, укр. *простёрти, сторона*. — СІС² 798; ССРЛЯ 14, 1137; Kopaliński 926; Holub—Lyer 457; РЧДБЕ 696; Вуяклија 921; Gr. Fwb. 732; Gamillscheg 826; Klein 1535; Walde—Hofm. II 590, 601. — Див. ще **естрада, сторона, суб-**. — Пор. **стратиграфія, стратифікація, стратостат, стратосфера**.

субтильний «тонкий, ніжний, крихкий, тендітний», *субтельний* (з п.), [*суптельний*] Пі (з п.); — р. *субтильний* (з 1731), бр. *субтьільны*, ст. *субтелный* (*зуптелный, суптелный*) (1596), п. subtelny, subtylny, subtilny, ч. subtilní, слц. subtilny, вл. subtilny, болг. *субтилен*, м. *суптилен*, схв. *суптилан*, слн. subtilen; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. subtil, англ. subtle (сангл. subtle, subtil), фр. subtil зводяться до лат. subtilis «тонкий; ніж-

ний; делікатний; вишуканий; чистий; світлий; простий», з давнішого *sub-texlis «тонкотканий», що складається з префікса sub- «під-» та іменника *texla (>tēla) «тканина», пов'язаного з основою дієслова texere «ткати; сплітати; складати; компонувати». — СІС² 798; Hüttl-Worth 16; Черных II 216; Фасмер III 793; Christiani 20; Булыка Лекс. зап. 196; Sł. wyr. obcych 710; Holub—Lyer 457, 482; РЧДБЕ 696; Вуяклија 921; Klein 1535; Kluge—Mitzka 763; Dauzat 688; Gamillscheg 826; Walde—Hofm. II 619—620, 655, 678. — Див. ще **суб-, текст**. — Пор. **архітектор, конте́кст**.

субчик «підозріла особа; неприємний суб'єкт»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *субчик* «тс.» є афективним утворенням, пов'язаним із *суб'єкт* і за вимовою зближеним із *супчик* як похідним від *суп*. — Див. ще **суб'єкт**.

[**сувало**¹] «шифер, сланець» Нед; — неясне; можливо, пов'язане із [*сува́ти*] «совати».

[**сувало**²] «бік гори, звернений до сонця, до півдня» Нед; — неясне.

сува́ти, сув, сува́вка, сува́йка, сувма́ — див. **совати**.

сувені́р «подарунок на згадку або річ, пов'язана зі спогадами»; — р. болг. м. *сувені́р*, бр. *сувені́р*, п. souvenir, suvenir, ч. suvenír, слц. слн. suvenír, вл. suvenёр; — запозичення з французької мови; фр. souvenir «спогад; пам'ять; сувенир» пов'язане з дієсловом souvenir «пам'ятати», що зводиться до лат. subvenire «приходити; спадати на думку», утвореного з префікса sub- «під-» і дієслова venire «приходити». — СІС² 798; ССРЛЯ 14, 1140—1141; Sł. wyr. obcych 694; Holub—Lyer 459; РЧДБЕ 697; Klein 1478; Dauzat 679; Gamillscheg 821. — Див. ще **авантюра, інвентар, суб-**. — Пор. **конвенція**.

[**суверделити**] «піднімати вгору (ногу)»; — афективне утворення.

суверен «носій верховної влади», *суверені́тет* «незалежність держави»,

суверенний; — р. болг. м. *суверен*, *суверенитет*, бр. *суверэн*, *суверенитэт*, п. *suweren*, *suwerenność*, заст. *suwerenat*, ч. слц. слн. *suverén*, вл. *suwerenita*, схв. *суверён*, *суверенитёт*; — запозичення з французької мови; фр. *sovereain* «монарх, государ; соверен (англійська золота монета)» через ст. *sovereign* (звідки також англ. сангл. *sovereign* «монарх; соверен, золота монета в 1 фунт стерлінгів») зводиться до слат. *supregānus* «глава, керівник; вождь, правитель», пов'язаного з лат. *super* «над; зверху». — СІС² 798; ССРЛЯ 14, 1140—1141; Kopalinski 931; Holub—Lyer 459; РЧДБЕ 697; Вујаклија 917; Klein 1475, 1478; Dauzat 679; Gamillscheg 821. — Див. ще *супер-*. — Пор. *сопрано*.

сувійка (зоол.) «рід одноклітинних тварин, що живуть у воді, ряду круговійчастих інфузорій, *Vorticella Ehrh.*»; — р. *сувóйка* «тс.»; — назва, утворена з префікса *су-* та основи *вій-* (*вой-*), пов'язаної з *віти* «звивати»; сувійки мають прикріплювальну стеблинку, яка може скорочуватися, згортаючись. — УРЕ 2, 282; БСЭ 41, 189. — Див. ще *віти*¹, *су-*.

[сувóра] «повчання, напучення; сувора розмова; умовляння, переконування, зауваження Нед, нотація, догана, урочисто-поважний тон Пі»; — результат стягнення форми **[суговóра]** «розмова; серйозне зауваження», зближеної з основою *сувóрий*. — Див. ще **суговóра**.

сувóрий, **[сувóрливий]** «суворий», *сувóрити*, *сувóришати*; — р. **[сувóрий]** «суворий; сердитий; бридкий, рябий, віспуватий», **[суворь]** «міцне місце в дереві, на суку», бр. **[сувóрина]** «уперта людина; дерен, піднятий сохою»; — неясне; може бути зіставлене з **[верий]** «вигнутий, скручений» (пор. **[увéрий]** «кривий, упертий»), *свáра*, *сварі́тися*, **[вóркати]** «бурчати»; значення «суворий» розвинулось, очевидно, пізніше в результаті зближення з фонетично подібним *сурóвий*.

сугá «масні або іржаві плями на воді, рідині; наліт на спраглих устах»,

осúга «тс.; [плівка на розсолі, наліт на квашенині без розсолу МСБГ; гній в очах Ж]», **[восúга]** «пара на шибках; масний шар на воді» Горбач, **[осужень]** «вид інфузорії» Ж, **[осужка]** «вершки» Ж, **[осúгуватий]** «покритий осугою», **[заосúжитися]** «покритися осугою» Ж; — бр. **[осúга]** «піт; іній, паморозь», ч. **[osuhel]** «мжичка взимку; паморозь, іній», слц. **[osuhel]** «паморозь, іній», **[osuha]** «тс.; сирий туман», болг. **[съгъ]** «пліснява на вині»; — не зовсім ясне; припускається зв'язок з псл. *seġati* «хвувати, досягати» (Аникин 59), *osegti «досягти» (*Zubatý St. a čl. I 1, 167—170*), з п. **[osegty]** «дошовий» (*Machek ESJČ 421*); мало переконливе виведення від псл. *osuti «обсипати» (*ЭСБМ I 187*).

сугáк¹ (зоол.) «савець групи антилоп, сайгак, сайга, *Antilope Saiga*»; — п. *suhak* «сугак, сайгак, *Colus tataricus*» (можливо, з укр.); — очевидно, запозичення з караїмської мови; кар. *suhak* «тс.», пов'язане з чаг. *sajyak* «сарна», каз. тат. *сайгак* «антилопа». — Фасмер III 545; Струмінський *Slavia 1969/1, 104*; Brückner 525; Muchliński 123; Kowalski Symb. Rozwadowski II 352, 353; Mikl. TEI II 150; Lokotsch 141; Радлов IV 222. — Див. ще **сайгáк**.

[сугáк²] «залізний (іноді роговий) інструмент, подібний до шила Г, Шух; патик, палиця Нед»; — очевидно, результат видозміни назви **[сувáк]** «шило; засувка; хомутик», можливо, зближеної з *гак* «крюк»; виведення від рум. *sulác* «шило» (*Vinsepz 19*) менш переконливе. — Пор. **сováти**.

сугестія «вплив, навіювання», *сугестівний*, рідк. *сугестувáти* КІМ; — р. *суггестия*, бр. *сугестыя*, п. *suggestia*, ч. *sugesce*, слц. *sugescia*, вл. *suggestija*, болг. *сугестия*, *сюгжестия*, м. *сугестуја*, схв. *сугèстија*, слн. *sugestija*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Suggestiön* «навіювання», англ. *suggestion* «порада, пропозиція; навіювання», фр. *suggestion* «навіювання, припущення» походять від лат. *suggestiō* «навіювання», пов'язаного з дієсловом

suggerere «навчати, навіювати, доставляти; постачати» (букв. «підносити»), що складається з префікса sub- (sug-) «під-» і основи дієслова gerere «нести, везти; мати; виконувати», етимологічно ізольованого. — СІС² 799; СРЯ IV 579; Korpaliński 927; Holub—Lyer 180, 457; РЧДБЕ 697; Вујаклија 917; Gr. Fwb. 733; Klein 1539; Dauzat 690; Walde—Hofm. I 595—596. — Див. ще **суб-**. — Пор. **жест**.

суглоб, *суглобистий*, *суглобний*, *суглобовий*, *суглобуватий* КІМ; — п. ст. [zgłoba] «перешкода; запор, перепона; клопіт, турбота», zgłobić «з'єднати, об'єднати, закріпити», слц. zhlobit' «збити, з'єднати разом», нл. zgłobiś «з'єднати, закріпити клином, заclinити», болг. *сглоб* «стик, з'єднання; (заст.) суглоб», *сглаб*, заст. *сглоба* «тс.», *сглобля* «з'єдную», *сглабям* «тс.», м. *зглоб* «суглоб», *зглоби* «збере, складе», схв. *зглоб* «суглоб», *зглобити* «скласти, зібрати», слн. *zglób* «суглоб, згин»; — псл. *sq-globъ/съ-globъ, пов'язане з globa «жердина, балка, клин» (укр. [глоба] «зігнуте від природи дерево; залізний клин; клопіт, турбота»), globiti «стискати, з'єднувати» (укр. [глобіти] «укріплювати клинами вал у млині; конопатити»). — Преобр. I 126—127; Sławski 291; SW 8, 473; Machek ESJČ 168; Schuster-Šewc 231—232. — Див. ще **глоба**, **з³**, **су-**.

[**сугловок**] «ріжок, ріг у скрині»; — очевидно, пов'язане з [угол] «ріг, кут», [вугóл] «тс.» (див.).

суглянки — див. **сігла**.

[**суговора**] «розмова Г; серйозне зауваження Нед», [*суговірка*] (зменш.); — похідне утворення від *говоріти*, ускладнене префіксом *су-* (див.). — Пор. **субора**.

[**суголов¹**] «межа між двома полями у вигляді незасіяної смуги; польова стежка», [*суголова*] «польова дорога» Дз, *суголовок*, [*сүволок*] «край» Гриц, [*сүголоки*] «межа» тж, [*сүловка*] «польова дорога, що відділяє одні гони від других» Ме, [*сулўка*] «дорога між поля-

ми; межа між нивами» Мо, [*сулўва*] «стежка» Мо; — п. [sugłówek] «польова стежка, межа» (з укр.?); — похідне утворення від *голова* з префіксом *су-*; означало межову смугу, на якій тяглова худоба стикається головами під час оранки. — Див. ще **голова**, **су-**.

[**сүголов²**] «частина вуздечки, що надівається на голову коня», [*суголовок*, *сүголов'я*] «тс.», [*сүголов'є*] «вудила» Л; — похідне утворення від *голова*, ускладнене префіксом *су-* (див.).

[**сүголовашка**] «частина у возі, до якої прикріплюється вісь; підтока» Л, [*соголовашник* НикНикТЛ, *сүголовок*, *вўзголовок*, *узголованка* тж] «тс.; насад у возі», [*зголовашка*] «насад у возі», [*узголовашка*, *зголовок*, *вўзголовок*, *вўзголовок*, *головашечка*] «тс.» тж; — похідні утворення від *голова* (див.).

[**сугроба**] «велика вибоїна», [*сугрób*] «сувій полотна» Ник; — р. бр. діал. *сугрób* «замет, кучугура», схв. *сүгреб* «земля, розкопана, розпушена собакою, лисицею або курами»; — псл. *sq-greb-, *sq-grob-, утворене за допомогою префікса *sq-* «су-» від основи дієслова *gřebti «гребти». — Цыганенко 112—113; Преобр. I 159. — Див. ще **гребті**, **су-**.

сугубий «винятковий, особливий»; — р. *сугубый*, др. *сугубый* «подвоєний, подвійний, двоякий; великий, просторий», *сугубь* «тс.; (присл.) удвоє», схв. *сүгуб* «подвійний»; — очевидно, запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. стсл. *соґуоуѣъ* (замість *сґуоуѣъ*) «подвійний», псл. [*sq-gub-] «тс.», первісно «сильно зігнутий» (очевидно «зігнутий удвоє») пов'язане чергуванням голосних з *gъbnoti «гнути»; — співвідносне з прус. *dwigubbus* «подвійний», лит. *dvigubas* «тс.». — Фасмер III 793; Преобр. I 132—133, II 412; Цыганенко 97; Ильинский Сложн. местоим. 130, 131; РФВ 62, 131, 247—249; Meillet IF 15, 333; Trautmann 100—101. — Див. ще **гнути**, **су-**.

суд¹, [*сүдár*] «суддя» Нед, О, [*судатар* О, *сүдатор* Нед], *судець*, [*сүдир*

Нед, *судітель, судія* О], *судія* «тс.» СУМ, Нед, [суддєва] «дружина судді» Куз, *суддєнко* СУМ, Нед, *суддїха, суддівна, суддівство, суддя*, [судєбне] «судова оплата» Нед, *судєбник*, [судєбніцтво] «судова сфера» Нед, [судєбнічий] «голова суду» Нед, [судєйство] «суддівство» Нед, *судєйський* «той, хто служить у суді, судовому відомстві», [судєльник] «судовий чиновник» Л, *суджена, суджений, судження*, [судїїха] «суддиха» Куз, *судїлище, судїмість, судїція* «суд», [судїця] «тс.» Нед, [судич] «рецензент» Нед, *судище, судівніцтво* «юстиція» Нед, Куз, [судїйство] «суддівство» Нед, [судїміця] «огудник» Нед, [судніця] «огудниця», [судня] «осуд, обмова», *судова* «суддівська», [судова] «зал засідань суду» О, *судовець* «службовець суду», *судовий, судовік* «тс.», *судовисько, судовище, судові* «службовці суду; судді» Нед, *судський* «службовець суду», *судчик*, [судця Шух] «тс.», [судчїня] «жінка-суддя» Нед, [судяк] «суддя» Куз, *судячий* «тс.», *судьба* «доля; (заст.) обмова, пересуди; [суддя Нед]», [судьбарнік] «фаталіст» Нед, [судьбарство] «фаталізм» Нед, [судьбіна] «доля» Нед, *судьбище* «суд», [судін] «суддів» Нед, *судний* СУМ, Нед, [судній] «здатний, придатний», [судней] «потрібний» Корз, [судовне] «в судовому порядку», *судачити, суддювати, судіти, судкувати* «міркувати» Нед, *засуджувати, осуд, осуда* «пліткарка; поговорі» МСБГ, *осуджений, осудження*, [осудовисько] «ганьба, неслава», [осудовище] «тс.», *осудливий, осудний, пересуд, пересудливий, передсуд, підсудок, підсудний, присуд, розсуд, розсудок, розсудливий, [розсудний]* «розсудливий»; — р. бр. *суд*, др. *судъ*, п. *sađ*, ч. *soud*, ст. *sūd*, слц. *sūd*, вл. нл. *sud*, болг. *съд*, м. *сад*, схв. *суд*, слн. *sód*, стсл. **сѣдъ**; — псл. *sqđъ*; — загальноприйнятої етимології не має; здебільшого виводиться від іє. *somdhos «спільний розгляд, спільне судження, примирення», давніше «складене, зібране», утвореного за допомо-

гою префікса **som-* (> псл. *sq-* «су-») від основи **dh(ē)-* (**dhə-/dhō-*) «класти, ставити; робити, чинити; говорити» (> псл. *dēti «класти», укр. *діти*); зіставляється з лит. *samdà* «найом, оренда», *samdýti* «наймати», гр. *συνθήκη* «згода; угода», *σύνθημα* «угода», дінд. *samdhā* «угода; зв'язок, об'єднання», *samdhīh* «тс.»; ототожнюється генетично з дірл. *copd* «суд», *cuind* «суддя», кельт. *kopdi «тс.» (Lohmann KZ 1932/10 [Ergänzungshefte], 70); пов'язується також з основою псл. **sēdti, sęđo* «сісти, сяду» (Варбот Сл. языкозн. 1983, 64—66; Ондруш Етимологія 1984, 178; Брандт РФВ 1890/4, 181); без достатньої аргументації зближується з лат. *cēnseo* «оцінювати, надавати значення; вважати», що виводиться від іє. **kenp(h)-* «судити, засідати» (Machek ESJČ 568). — Фасмер III 794; Преобр. II 413—414; Brückner 483; Holub—Kop. 345; Schuster-Sewc 1376; Младенов 627; Skok III 356; Стоянов 79—80; Трубачев Рем. терминолог. 235—237; Otrębski LP 1953/4, 31, 54; Meillet Etudes 162, 234; RES 6, 169; Trautmann 47—48; Fraenkel 761; Būga RR I 111, II 589; Bezenberger BB 5, 319; Specht KZ 57, 278; Walde—Hofm. I 252; Гамкрелідзе—Иванов 284, 364—365; Рокотпу 235—237. — Див. ще *діти*², *сидіти, су-*. — Пор. *суд*².

[суд²] «посуд» О, *судїна* «трубчастий орган; посудина; судно», [судїне] «дерев'яний посуд, прядильні інструменти та ін.», [судніче] «тс.», *суднік* «полиця, шафа для посуду; поличка з об'єктами» СУМ, Нед, [судніна] (зменш.) «судно», *судно, судок, посуд, посуда, посудїна* СУМ, Г, *посудник* «робітник, що мие посуд», [посудник] «гончар», [посуднік] «посуд» Нед, [посудок] «тс.»; — р. [суд] «посуд», *посуда*, бр. [суды] (мн.) «двоє відер», др. *судъ* «посудина», п. заст. *sađ* «посудина», ч. слц. вл. нл. *sud* «бочка», болг. *съд* «посудина», м. *сад*, схв. *суд* «тс.», слн. *sód* «бочка», стсл. **сѣдъ** «знаряддя; частина тіла, посудина»; — псл. *sqđъ* «посудина; щось

складене», того самого походження, що й *sōdъ* «суд»; — паралельне до лит. *iñdas* (*indà*) «посудина». — Фасмер III 794; Черных II 216; Преобр. II 361; Brückner 483; Machek ESJČ 591; Schuster-Sewc 1375; Младенов 627; Skok III 355—356; Mikl. EW 315; Трубачев Рем. термиол. 235—237; Meillet Etudes 162, 234; RES 6, 169. — Див. ще **суд¹**.

судак¹ (іхт.) «вид риби родини окуневих, *Luciorergera luciorergera* L.», [*суду́к*] «тс.», *суда́чина* «м'ясо судака», [*суду́чина*] «тс.», *суда́чий*; — р. *судак*, [*судо́к*], ст. *судокъ* (1460), бр. *судак*, п. *sandacz*, [*sandak*, *şadak*], ст. *cendat* (можливо, з ч.), ч. *candát*, ст. *cendát*, [*sandát*], вл. *sandak*, нл. *candať*, *canderť*, *candog* «тс.»; — остаточно не з'ясоване; здебільшого розглядається як запозичене, можливо, за польським посередництвом, з німецької мови; нвн. *Zander*, [*Sandart*, *Sander(t)*], снн. *sandāt*, *sandate*, *sandan* «тс.» пов'язані з нвн. *Sand* «пісок», двн. *sant* «тс.», але цей зв'язок може бути лише вторинним; найбільш імовірним здається праєвропейське походження (Machek ESJČ 81; Holub—Lyer 110); нвн. *Zander* [*Sandart*] та ін. «судак» тлумачаться також як запозичення зі слов'янських мов (Beke IF 52, 138; Kluge—Mitzka 875). — Фасмер—Трубачев III 794—795; Leder 135—137; Коломиец Происх. назв. рыб 113—116.

[**судак²**] «вид народного танцю» Нед; — неясне.

суданка (бот.) «суданське сорго, *Sorghum sudanense*»; — р. бр. болг. *суданка*, п. *sudanka*, слц. *sudánska tráva*, слн. *sudánka* «тс.»; — пов'язане з назвою країни *Судан*, звідки походить ця рослина. — БСЭ 41, 202—208.

судза (бот.) «олійна трав'яниста рослина родини губоцвітих, перила, *Pegilla* L.»; — р. *судза*; — неясне.

судо́ма «мимовільне скорочення м'язів, судорога, корчі; (заст.) горе, біда», *судомити*, [*насудомитись*] «натомитися» Мо; — р. [*судомить*] «м'яти, бгати; судомити; лаяти», [*судомиться*] «возитися»; — не зовсім ясне; реконстру-

юється псл. **sōdoma*, яке пропонується розглядати як похідне утворення з префіксом *sō-* (іє. **som-*) «су-» від основи іє. **dhē-/dhə-* «класти, робити» (Варбот Етимология 1981, 21—22).

[**судопар**] (бот.) «валеріана лікарська, *Valeriana officinalis* L.» Мак; — складне утворення з основ слів [*суд*] «посуд» і *па́рити*; назва зумовлена застосуванням рослини для випарювання посуду; пор. [*глекона́р*] «парило волосисте, *Agrimonia pilosa* Ldb.», р. [*судопо́р*] «тс.». — Шамота 148—149. — Див. ще **па́ра¹**, **суд²**.

судо́рога «судома», *судо́рга* «тс.», [*судо́рга*] «тс.; дрож» Нед, [*судо́рожь*] «дрож» Нед, *судо́рожний*, [*судо́рогий*] «напружений» Нед; — р. *судо́рога*, [*судо́рга*], бр. *судо́рга* «судорога», заст. *судо́рга* «тс.»; — псл. (сх.-сл.) [**sōdʹrga*], префіксальне утворення, пов'язане з **dʹrgati* «[смикати, трясти]», в окремих випадках переосмислене і переоформлене як похідне від дієслова **dʹrgati* «дрижати»; пор. лит. *sudirgti* «розсердитися». — Фасмер III 791, 796; Преобр. I 181—182, II 413; Brückner KZ 48, 216; Mikl. EW 42; Pedersen Kelt. Gr. I 105. — Див. ще **де́ргати**, **су-**.

[**судо́сити**] «зустріти», [*судо́щати*] «зустрічати»; — бр. [*судо́сіць*, *судо́шачь*] «тс.», др. *досити* «знаходити», *десити* «тс., зустрічати», ч. ст. *poděsiti* «знайти, застати», схв. *дєсити* «зустріти», *дєсити* «застати, знайти, зустріти», стсл. *досити* «знайти»; — псл. *sōdositi* «зустріти», похідне від *dositi* «тс.», пов'язаного з *desiti* (< іє. **deĭ-*) «знаходити, зустрічати»; — очевидно, споріднене з гр. *δέμομαι* «приймаю», лат. *decet* «личить, належить», дінд. *daśasyāti* «надає послуги, є люб'язним», хет. *takk-* «бути схожим, підходити». — Фасмер I 505—506; Machek ESJČ 115; Skok I 395; ЭССЯ 4, 217—218; 5, 82; Bern. I 188; Vondrák I 434; Meillet MSL 14, 338; BSL 20, 167; Walde—Hofm. I 330.

суєта́, [*сує́тник*] «неспокійний чоловік» Нед, [*сує́ть*] «неспокій; занепоко-

ення» Нед, [су́ят] «занепокоєння, неспокій, загроза» Нед, [су́ятá] «турбота, неспокій, острах, пригніченість; скрутний стан» Нед, Везн, Г, СУМ, [су́ят-нік] «неспокійний, боязливий чоловік», [су́ятник] «людина, яка працює без толку» О, [су́ятня́] «неспокій» Нед, [су́ять] «мука, катування» Нед, су́єтлівий, су́єтний СУМ, Нед, [су́ятний] «поганий, скрутний», [су́ятліво] «сумно; журливо» О, [су́єта́ти (собою)] «неспокійно метатися» Нед, [су́єта́ти] «турбувати, непокоїти, мучити; сумувати, плакати під час сну Ба; вередувати, присікуватися (до когось) О», [су́єта́тися] «турбуватися, непокоїтися, мучитися; терпіти злидні Нед, Г, Везн; доглядати (когось під час хвороби) Ба; неспокійно крутитися, вертитися, журитися, без толку робити О», *всу́є* (заст., кн.) «даремно, марно»; — р. *су́єта́* (з цсл.), бр. [су́єці́ца] «метушитися; турбуватися», болг. *су́єта́*, стсл. *соу́и* «марний, пустий», *соу́єта́* «незначність, марність, су́єта»; — псл. *suĵ «пустий, незначний, марний»; — не зовсім ясне; можливо, споріднене з дінд. *śūpat* «пустота, порожнина», *śūpuāḥ* «пустий, порожній», ав. *a-sūpa-* «який не має недоліків», вірм. *soḡ* «діра, нора», лат. *cavus* «порожній, пустий; вигнутий», гр. *κίβοσ* «глибока ущелина, безодня; міжгір'я», *κίβοσ* «порожній, пустий», сірл. *сѹа* «тс.», брет. *кѹо* «грот», що зводяться до іє. **keu-/koio-* «порожній, пустий; западина»; пов'язується також (Варбот Етимологія 1983, 37—39) з псл. *sovati*, *suĵo* «совати» (пор. р. *су́єта́тсья* «соватися, метатися»); пов'язання псл. *suĵ з лит. *sáuja* «жменя», лтс. *saŭja* «тс.» (Bezzenberger BB 2, 157; 23, 305) необґрунтоване. — Фасмер I 364, III 797; Черных II 217; Преобр. II 414—415; Mikl. EW 328; Meillet Études 380; MSL 9, 139; 10, 278; Mühl.—Endz. III 771; Uhlenbeck 314, 322; Walde—Hofm. I 191—192; Boisacq 481, 530—532; Pedersen KZ 39, 428; Persson Beitr. 191—192; Pokorny 592—594.

[су́зик] (бот.) «пижмо звичайне, *Tanacetum vulgare* L.; рутвиця мала, *Tha-*

lictrum minus L.; смовдь гірська, *Peucedanum oreoselinum* (L.) Moench.» Мак, [у́зик] «смовдь гірська» Мак; — р. [су́-зик] «пижмо; рутвиця, *Thalictrum* L.; рутвиця мала», бр. [су́зик] «рутвиця вузьколиста, *Thalictrum angustifolium* Jacq.», [су́зиц] «тс.»; — неясне; можливо, пов'язане з *вузькій* ([у́зькій]) і первісно стосувалося рутвиці вузьколистої.

сук, [су́кач] «сукувата палка» Нед, [су́ча́] (зб.) «гілки хвойних дерев, з яких городять тини» О, *сучо́к*, *сучча́* (зб.), *суча́тий*, [сучо́ватий] «сукуватий» Нед, [сучо́вий] «з гілок» О, *сучува́тий*, [суче́чкова́тий] «сукуватий» Нед, *сучкува́тий*, [сучи́стий] «тс.» Нед, [зсучува́ти] «стати сучкуватим», [підсу́ччя] «шворка, до якої прив'язаний поплавок ([су́чка]) до якоря човна»; — р. бр. *сук*, п. *сѹк*, ч. слц. вл. нл. *suk*, болг. *сѹк*, м. *сак*, схв. *сѹк*, слн. [sōk], стсл. *сѹкѹ* «тріска, сучок»; — псл. *soĵk* «сук, гілка», очевидно, пов'язане з формою без назалізації *soxa* «соха»; — споріднене з лит. *at-šankė* «гак, крюк; виступ на дереві, палка», дінд. *śaṅkūḥ* «гострий кілок, дерев'яний гвіздок, кіл», кіпр. *cainc* «сук» (<*kaŋki), ірл. *géc* «гілка, сук», дісл. *hāg* «кілок, кочет» (<**hanha-*), *hæll* «кіл» (<*hanhila). — Фасмер III 798; Черных II 217; Преобр. II 416; Попов Ист. лекс. 90; Brückner 486; Holub—Kop. 360; Machek ESJČ 592; Schuster-Šewc 1377; Младенов 627; Skok III 358; Mikl. EW 316; Критенко Вступ 514; Mikkola IF 8, 312; Moszyński PZJP 215—216; Meillet Études 244; Trautmann 298—299; Būga RR II 589—590; Bezzenberger BB 16, 241; Uhlenbeck 301; Mayrhofer III 290; Zupitza GG 132; Feist 266; Торп 70; Pokorny 522—523. — Пор. *со́ха*.

су́ка¹ «самиця собаки; [велика заскочка, якою закріплюється триб у ткацькому верстаті Ме], [суча́к] «щеня», *сучище*, *сучка* «сука, молода сука; [частина ткацького верстата]», *сучий*, *суччин* Куз, [пересу́чий] (лайл.); — р. бр. *су́ка*, др. *сука*, п. ч. діал. слц. *suka*, [каш. *sēka*], полаб. *сауко* «шлюха»; — псл. [suka]; —

очевидно, споріднене з лит. *šuo* (род. в. *šuoš*) «собака», лтс. *suns*, прус. *sunis*, дінд. *śuvā* (*śvā*, род. в. *śupaḥ*), ав. *spā* (род. в. *sunō*), вірм. *šup*, гр. *κύων* (род. в. *κύωνος*), лат. *canis*, гот. *hunds*, тох. *ku*, хет. ієрогліфічним *šuvana-* «тс.»; недостатньо обґрунтовані реконструкції псл. *sōka* (Petersson AfSiPh 36, 139—140), *rkeuka із зближенням з дінд. *paśukā* «дрібна худоба» (Osthof Parerga I 199, 256—257), як і виведення від вигуку для підкликання собак *tsu-tsu* (Machek ESJČ 592). — Фасмер—Трубачев III 798; Черных II 217; Трубачев Назв. дом. жив. 21—22; Brückner 595; Trautmann 310; Fraenkel 1533; Pokorny 632—633.

[сúка²] (ент.) «тарган, чорний тарган, *Blatta orientalis* L. (*Periplaneta orientalis* L.)» ВеНЗн, ВеБ; — неясне; можливо, результат перенесення назви *сúка* «самка собаки».

[сукаміна] (бот.) «шовковиця, *Morus L.*» Пі; — запозичення з церковнослов'янської мови; цсл. стсл. *соукамина*, *сұкамина* походить від гр. *σῦκάμινος* «тс.», запозиченого із семітських мов; пор. араб. *šiq'mīn* (мн.) «шовковиці», гебр. *šiqmā* (одн.) «тс.»; на грецькому ґрунті зазнало зближення з *σῦμον* «фіга, інжир». — Пономарів Мовозн. 1973/5, 63; Фасмер ГСЭ III 194; Frisk II 817—818.

сукати, [сукатися] «встрявати» Корз, [сукотати] «сукати» Нед, [сучіти] «тс.», [сучітися] «нав'язуватися», [сукайло] «знаряддя для намотування пряжі з клубків на цівки» Ме, [сукалка Корз, сукало, сукач Корз] «тс.», *сукальник*, [сúка(л)ниці] «різновид страви з тіста» ГрицАВ, [суканка] «товсті нитки для ятера; рибальське веретено для змотування тонких вірвовок», [сúкань] «надмірно скручена частина нитки» Ник, *сукенка*, *сукенце*, *сукнар*, *сукніна*, *сукно́*, *сукня*, *сукня́нка*, *суконка*, [суконник] «сукнороб» Нед, [суконщик] «тс.», [суконництво] «сукноробство» тж, *суконце*, [суч] «сукані нитки; дратва; основа в тканні Нед», *сукальний*, *суканий*, *сукня́ний* СУМ, Нед,

суконний, [засукень] «надмірно скручена частина нитки» Ник, [підсуканий] «високий і тонкий» ЛексПол, [посуконщина] «сукно з чисто вовняних ниток», [посуконний] «який складається з чистих вовняних ниток», *присукальник* «робітник, який присукує нитку»; — р. *сукать*, [скасть] «сукати», бр. *сукáць*, др. *съкати* «тс.», *сукъно*, п. ст. вл. *sukač* «сукати», ч. *soukati*, *skáti*, слц. *súkat'*, нл. *sukaś*, полаб. *sáukpō*, болг. *сúкам*, *сúча*, м. *сука*, *суче*, схв. *сúкати*, слн. *súkati*, стсл. *сукно*; — псл. *съkati «в'язати вузли, зв'язувати, сукати, скручувати», *sukati* «тс.»; — споріднене з лит. *sùkti* «крутити, звивати», лтс. *sukt* «тс.; зникати», можливо, також лат. *sucula* «коловорот, мотовило»; іє. **seuk-*, похідне від **seu-/sū-* «гнути, вертити, підганяти», відображеного в дінд. *suváti* «приводить в рух», *savá-* «стимул, поштовх», дірл. *sō(a)id* «крутить, повертає», *sūa(i)nem* «могузка, шнур». — Булаховський Вибр. пр. III 367; Фасмер III 635, 798, 799; Brückner 525; Machek ESJČ 545—546; Schuster-Sewc 1374—1375; Младенов 618; Skok III 358—359; Варбот Етимология 1980, 33; Mikl. EW 333; Trautmann 291; Fraenkel 939—940; Pokorny 914. — Пор. **сукма́н**.

[суклєнь] (бот.) «клен польовий, *Acer campestre* L.» Нед, [суклен Мак, суклійть Мак, суклінь Нед, Куз, сукліть ВеНЗн] «тс.»; — похідне утворення від *клен*, ускладнене префіксом *су-*, паралельне до [пáклен, паклєнь] «тс.» (з префіксом *па-*). — Див. ще **клен¹**, **су-**. — Пор. **не́клен**.

сукма́н «суконний верхній одяг, свита», *сукма́на*, [сукмані́на] «тс.»; — р. [сукма́н] «суконний каптан або сарафан», ст. *сукманъ* «сукно», бр. [сукма́нь] «свитки», п. *suktana* «сіряк», болг. *сукма́н* «сукня без рукавів; вовняна спідниця», м. *сакма* «вид плаща»; — очевидно, пов'язане з *сукати*, *сукно́*; недостатньо обґрунтоване виведення від тат. [sükmän] «довгий каптан, сукно», *чикмэн* «чекмінь», чув. *сáхман* (*сáкман*) «суконний каптан», алт. чаг. *чек-*

мен «просторий зимовий одяг» (Mikl. TEI I 22; Семенова Сл. и балк. языкозн. 1983, 170; Gauthiot MSL 16, 87; Brückner 525; Korsch AfSlPh 9, 495; Räsänen FUF 29, 198—199; ZfSlPh 20, 448; Шипова 290). — Москаленко УІЛ 44—45; Фасмер III 798—799; Преобр. II 415—416; Младенов 617—618. — Див. ще **сукáти**.

[**сукмáнич**] «старший лісоруб, голова лісорубів, що працюють у лісі»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *сукмáн* «суконний верхній одяг».

[**сукотáти**] «розмивати, підмивати, вимивати» ВеЗн, Нед, Г; — неясне; можливо, пов'язане з [*сукотáти*] «капати».

[**сукотáтися**] «м'ятися» (про сорочку) ВеБ; — неясне.

сукотáти — див. **сік¹**.

сукрйстий «який має круту вдачу», [*сукрит*] «поганий, злий» О, [*сукрйтий*] «нестримний» Нед, [*сукрйтити*] «нарікати» Она, [*сукрйтитися*] «набридати» Нед; — не зовсім ясне; очевидно, псл. *sokrytъ «крутий, злий», пов'язане з krytъ (<*kryout-) «крутий». — Див. ще **крутйй, су-**

сукрóвиця «жовтувата рідина, яка витікає разом з кров'ю з уражених частин тіла» СУМ, Нед, [*сукервиця*, Нед], [*сукроватиця*, [сокервиця ВеЛ, сокрйвиця] «тс.», *сукровйще* «місце, де пролилася кров, де хтось був убитий», *сукровáтий*, *сукровичний*; — р. *сукровиця*, бр. *сукравйца*, п. ст. sukŕwica, слц. súkŕwica, болг. сукървица, м. сукрвица, схв. сукрвица, слн. sokŕwica, sokŕwca; — псл. *sokŕwica «сукровиця», похідне від *kry (зн. в. kŕwъ) «кров» з префіксом sq- «су-». — Див. ще **кров, су-**

су́ла¹ (заст.) «спис, піка» Нед, *су́лиця* «тс.» СУМ, Нед, Куз, [*суло́*] «дерев'яний держак залізних вил Шух, Г; жердина весла Нед»; — р. [*сула́*] «ковінька, яку діти кидають по льоду», заст. *су́лиця* «метальний спис», др. *сулиця* «спис, короткий метальний спис; вістря списа», ч. sudlice «рогатина», схв. *су́лиця* «спис, піка», слн. súlica, с.-цсл. *соу́лиця* «тс.»; — псл. *sudlo, sudlica

«спис, вістря списа», похідне від основ *supŕti/sovati* «сунути, кидати»; — позаслов'янськими відповідниками, на думку Потебні (РФВ 7, 66), є дінд. *śūlaḥ* «спис», *śūlā* «загострена товста палиця, кіл»; зближується також (Lidén Arm. St. 78—79) з дінд. *śūkaḥ* «голка», ав. *sūkā-* «тс.». — Фасмер III 799, 801; Holub—Kop. 360; Machek ESJČ 591; Skok III 359—360; Pokorny 954—955. — Див. ще **сoвáти**.

сула́² (іхт.) «судак (звичайний), Luciorega luciorega (L.)»; — р. [*сула́*] «судак», [*сулятник*] «дрібний короп, сазан, Cyprinus carpio L.», слц. [šúl] «судак», [šula, šulava, šíl, šilec], болг. [*сулка*], схв. [šulj] «тс.», [sulac] «лосось дунайський», [sulač, sulak, sulec, sulica, suljak, šulica] «тс.»; — запозичення з тюркських мов; пор. ккалп. *сыла* «судак», башк. *һыла*, чув. *шӑла* «тс.»; пов'язання з др. *сулиця* «спис», схв. *су́лиця* «тс.» (Leder 138) позбавлене підстав. — Коломиец Происх. назв. рыб 116; Фасмер III 799; Егоров 333.

[**сулдй́га**] «гомілка, нога від коліна до п'яти» Нед, [*сулдй́га*] «стегно» ВеНЗн; — бр. [*сулды́га*] «кістка ноги від коліна до п'яти»; — очевидно, сх.-сл. [*sq-lodyga] «гомілка», похідне з префіксом sq- «су-» від *lodyga* «тс.» (р. [*лоды́га*] «гомілка», др. *лодыга* «бабка», п. *lodyga* «стебло», ч. *lodyha* «тс.»), пов'язаного, можливо, з укр. *літка*; припускається також зв'язок з псл. *oldi (*oldy) «човен» (укр. [*лодь*], р. бр. *ло́дка*, др. *лодья* і т. д. «тс.») (Stawski V 137—138; Brückner 310; Holub—Lyer 291, 292); пор. [*булды́га*] «порожнистий стовбур рослини (дерева); порожниста, обгризена кістка», р. [*булды́га*] «маслак, порожниста кістка; дрючок, палиця». — Фасмер I 238, II 510—511; ЭСБМ I 408; Machek ESJČ 338; Holub—Lyer 291, 292; ЭССЯ 3, 94—95. — Пор. **булды́га, літка, лодь**.

сулемá «хлорид ртуті — безбарвна кристалічна речовина»; — р. бр. *сулемá*, п. sublimat, ч. слц. слн. sublimát, болг. *сублимáт*, схв. *сублй́мáт* «тс.»;

— очевидно, результат видозміни інтернаціонального терміна, утвореного, як і англ. sublimate «сулема», на основі слат. *sublimātum* «тс.; продукт сублімації» (спочатку «високо підняте»), пов'язаного з лат. *sublīmo*, *sublīmāre* «підіймати, підносити високо»; пропонується також виведення через нгр. *σουλιμᾶς* з тур. *sülīmen* (Korsch AfSIPh 9, 669; Преобр. II 416), яке вважається запозиченням зі Сходу (Matzenauer 315). — Фасмер III 800; Kopaliński 924; Holub—Lyer 456; РЧДБЕ 696; Вуяклија 916; Klein 1533. — Див. ще **сублімація**.

суліти¹ (заст.) «обіцяти», [*посула*] «обіцянка» Нед; — р. *суліть* «обіцяти», бр. [*суліць* (*стюліць*)] «пропонувати; обіцяти»; — очевидно, пов'язане з др. *сулѣи* «кращий», стсл. **соулѣи** «тс.», яке зіставляється з лит. *šulpas* «визначний, чудовий», дінд. *śūgaḥ* «сильний, хоробрий», гр. *κῆρος* «сила, міць». — Фасмер III 800, 801.

[**суліти**²] «скакати» Нед, [*суліти*] «тс.», [*сулітися*] «нападати» (про собаку), [*сулятися*] «тс.» тж; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з [*суляти*] «совати», *сунути* (див.).

султан¹ (титул монарха в країнах Сходу), [*салтан*] «султан, турецький імператор», *султана* «дружина або кровна родичка падишаха», *султанат*, *султанич* «син султана», *султанівна* «дочка султана», *султаниша* «дружина султана», [*шалтан*] «султан» Нед; — р. бр. болг. *султан*, др. *сал(ъ)танъ* (титул можновладного государя в Азії), п. вл. *sultān* «султан», схв. *сұлтан*, слн. *súltan* «тс.»; — запозичення з турецької мови; тур. *sultan* (*sültān*) «султан, монарх, володар», як і крим.-тат. *soltan* «султан», аз. *султан*, тат. *солтан* «тс.», зводиться до ар. *sultān* «султан (титул монарха); володар», спорідненого з араб. *šultānā* «влада; який має владу», *š'elē* «мав владу», гебр. *šālāṭ* «він керував, був господарем», ак. *šalāṭu* «мав владу», *šalṭu*, *šitluṭu* «могутній, сильний»; деякі слов'янські форми з початковим **са-**, очевидно, через давньоруську мову

(др. *салтанъ* < *soltanъ «титул сельджуцьких монархів — султан») запозичені з візантійсько-грецької (пор. віз.-гр. *Σολδανός* «Солдан (султан) — Муфари́т ібн Салім, емір Барі (861—871 pp.)», *солданос* «султан», *солтан*, *сουλтанос* «тс.», що походять від ар. *sultān* «султан; володар»). — СІС² 799; Фасмер III 551, 801; Дмитриев 543—544; Шипова 291; Менгес 128—129; Мелиоранский ИОРЯС 7/2, 294; Korsch AfSIPh 9, 669; Булыка Лекс. зап. 27; Kopaliński 928—929; Brückner 525; Holub—Lyer 458; РЧДБЕ 697; Вуяклија 917; Lokotsch 154; Klein 1541.

султан² «оздоба з пучка пір'я або кінського волосу на головних уборах, на головах коней; розширений угорі стовп куряви, диму; волоть із колосків багатьох злаків»; — р. бр. *султан* «тс.», болг. *султан* (прикраса шолома); — пов'язане з *султан* (титул володаря); назва зумовлена подібністю позначуваних нею речей до розкішної прикраси на головному уборі султана. — Див. ще **султан**¹.

султанка (іхт.) «морська промислова риба ряду окунеподібних, барабуля, *Mullus barbatus* L.»; (орн.) «султанська курочка, *Porphyrio Briss.*»; — р. *султанка* «тс.», бр. *султанка* «морська промислова риба ряду окунеподібних», слц. *sultanka* «султанська курочка» (з рос.); — пов'язане з *султан* (титул володаря); назва зумовлена перістим гарним забарвленням обох тварин. — Шипова 291—292; Сетаров Сов. тюркология 1970/2, 87; Ferienc Názv. vtákov 31. — Див. ще **султан**¹.

[**султанчик**] (бот.) «рогіз вузьколистий, *Typha angustifolia* L. Г, Мак; зозулинець, орхідея, *Orchis laxiflora* Lam. (*Orchis* L.) Мак», [*султанчики*] (мн.) «тс.» тж; — р. [*султан*] «рогіз, *Typha* (Tourne.) L.», [*султанчик*] (у сполученні *красный с.* «зозулинець»); — назви, пов'язані з *султан* «волоть із колосків, що є суцвіттям багатьох злаків; кетяг, гроно квітів»; зумовлені тим, що квітки рогозу і зозулинця зібрані в колосопо-

дібне суцвіття. — Віскюліна—Клоков 80; Нейштадт 72—73; Лік. росл. Енци. дов. 178—179. — Див. ще **султа́н**².

сулу́ка, *сулу́вка* — див. **су́голов**¹.

сульфа́т «сіль сірчаної кислоти», *сульфі́д*, *сульфі́дін*, *сульфі́т*, *сульфі́та́ція*, *сульфі́тува́ти*; — р. бр. *сульфа́т*, п. *sulfat*, ч. слц. слн. *sulfát*, болг. м. *сулфа́т*, схв. *су́лфат*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Sulfát*, *Sulfít*, фр. англ. *sulfate*, *sulfit* утворено від лат. *sulphur* (*sulfur*) «сірка», спорідненого, очевидно, з тох. А *sálr* «горіти», тох. В *salp* «тс.»; зв'язок лат. *sulphur* з гот. *swibls* «сірка», дангл. *sweifel*, днн. *swebal*, *sweval* «тс.», очевидно, відсутній. — СІС² 799; Holub—Lyer 458; РЧДБЕ 697; Вуякклија 917; Gr. Fwb. 733; Dauzat 690; Klein 1540; Walde—Hofm. II 628.

[**суля**] «сука» Вел, [*сулька*] «сучка» Вел; — очевидно, результат видозміни *су́ка*, зумовленої впливом слів на *-уля*, часто вживаних у лемківських говорах (пор. [*бейдуля*] «дурепа», [*бозуля*] «гуля», [*бортуля*] «дурна людина; дурна, вайлувата жінка» тощо); не виключений вплив [*суля́тися*] «хапати» (про собаку). — Див. ще **су́ка**¹.

[**суля́ти**] «хвицати, бити ногою; боляче, міцно штовхати Ме; не попадати у вушко, затагуючи нитку в голку Па», [*суля́тися*] «штовхатися, товпитися біля чогось» Нед, [*сусуля́ти*] «іти навпомацки; не попадати у вушко, затагуючи нитку в голку» Па, [*шуля́ти*] «штовхати» Нед, [*шуля́й*] «той, хто штовхає» Нед, [*шуля́к*] «стусан» Нед; — р. [*суля́ть*] «совати, штовхати, пхати», п. [*sulać*] «м'яти, місити, стискати», [*szulać*] «ткнути, штурхнути», схв. *су́ляти* «бухати, шугати (про полум'я, дим тощо); нагрібати, підгрібати землю палкою»; — пов'язане з *су́нути*, *сова́ти* (див.).

сум, [*сума́*] «туга, страх і сум разом» Бі, [*сумно́та*] «страх, туга і нудьга разом» Бі, *сумо́та* «сум», *су́мний* СУМ, Бі, [*суме́н*] «сумний» Нед, [*суме́нний*] (у сполуці [*сум суме́нний*] «великий сум») Нед, *сумлі́вий*, *сумнува́тий*, [*су-*

мова́тий] «сумовитий» Нед, *сумові́тий*, [*сумі́ти*] «сумніти», *сумні́ти*, *сумува́ти*, *засумі́ти*, [*посу́мний*] «трохи сумний» Нед; — р. [*сумова́ть*] «думати, гадати», бр. *сум* «сум, нудьга, туга, журба; [сумнів]», п. *sum* «сум» (з укр.), болг. [*сумуя*] «згадую, поминаю, пригадую», слн. *sum* «підозра», *sumlja* «тс., припущення»; — пов'язане з *су́мнів*. — Огієнко РМ 1935/4, 181—182; Варбот 199—200; Дуриданов Памет Стойков 580—581. — Див. ще **су́мнів**.

су́ма¹ «загальна кількість», [*суме́та*] «велика сума», [*сума́р*] «дуже багатий капіталіст» Нед, [*суме́нний*]: у сполуці [*су́ма суме́нна*] «дуже велика сума» Нед, [*несуме́нна сума*] «тс.» Ж, *сума́рний*, *підсу́мок* СУМ, Куз, *підсумко́вий*, *підсумува́ти*, ст. *сума* (1496); — р. *су́ма*, бр. болг. м. *су́ма*, п. ч. слц. вл. *suma*, нл. *sumta*, схв. *су́ма*, слн. *suma*; — запозичення з латинської мови; лат. *summa* «найвища (посада, точка); загальна кількість, сукупність, сума» є формою жін. р. від *summus* (<*sumpos) «найвищий», пов'язаного з *super* «зверху, над», *sub* «під» і спорідненого з дінд. *uramañ* «найвищий», ав. *urəta-*, гр. *ὑπατος*, дангл. *ufeta* «тс.». — Фасмер III 802; Черных II 218; Горяев 354; Brückner 526; Sł. wug. obszuch 712; Holub—Lyer 458; РЧДБЕ 698; Вуякклија 918; Walde—Hofm. II 629, 630; Klein 1541. — Див. ще **суб-**.

су́ма² «торба; ноша Корз; пожитки, майно ЛексПол; гроші Чаб», *су́мка*, *сумча́сті* (зоол.), *сумча́стий* (зоол., бот.), *су́мочний*, *осумкува́ння*, *підсу́мок*, *підсу́мко́вий*; — р. *сума́*, *су́мка*, бр. *су́мка*, др. *сумъка*, п. *suma*, *sumka*, ч. слц. *sumka* (з рос.); — через польську мову запозичене з німецької; двн. свн. *sum* «в'юк, вантаж в'ючної тварини», нвн. *sum* «вантаж; в'юк» походять від нар.-лат. *suma* «в'ючне сідло», що виникло з лат. *sagma* «тс.», яке походить від гр. *σαγμα* «тс.», пов'язаного з *σαττω* «споряджаю», можливо, спорідненим з тох. АВ *twāñk-* «утискувати, упихати». — Фасмер III 802; Brückner

526; Machek ESJČ 568, 592; Korsch AfSIPh 9, 667; Matzenauer 315; Kluge—Mitzka 628; Frisk II 681.

[сумату́ха] «меланхолія» Нед, [сумату́хий] «меланхолійний» Нед; — похідне утворення від *сум*, *сумота́*, пор. п. [sumatocha] «сват, до обов'язків якого входить розвеселяти на українському весіллі сумну молоду» (з укр.). — Див. ще **сум**.

сума́х (бот.) «Rhus L.», [сума́к, суме́ць] «сумах коротковолосий, Rhus typhina L.» Мак; — р. *сума́х*, [сума́к], бр. *сума́х*, п. *sumak*, *sumek*, слц. *sumach*, схв. *сум̄ах*; — запозичене з арабської мови, очевидно, через німецьку (нім. *Sumach* «тс.»); ар. *sumtāq* «дерево сумаха» походить від сир. *sumtāq* «червоний»; посередництво турецької мови (тур. *sumak* «Rhus toxicodendron L.»), всупереч Mikl. TEI II 161; Kowalski Symb. Rozwadowski II 353, не доведене. — SIC² 799; Фасмер III 802; Шипова 292; Sl. wyr. obcyh 712; Matzenauer 315; Lokotsch 154; Klein 1541.

сумбу́р «безладдя; нісенітниця», *сумбу́рний*; — р. *сумбу́р*, [сумбу́л, сумбу́р, сумду́р], бр. *сумбу́р* «тс.»; — задовільної етимології не має; виводиться з тур.-тат. *чулбур*//*чылбыр* «віршовка; довгий повід, яким притягують коня або прив'язують його до чогось», башк. *сулбур*//*сылбыр* «тс.» (Корш ИОРЯС 1903, 40; Дмитриев 562); припускається виникнення з *субур унаслідок контамінації з *сум'ятица*, *сумат'бха* (Черных II 218). — Фасмер III 802; Шипова 292.

[суме́ць] «короткий будівельний ліс Нед; пластина в стіні, короткі дерева в стіні; пластина між вікнами; пластина від вугла до одвірка; куски колод, які підкладають під підвалини будинку; стовп у вікні або дверях О», [сума́к] «пластина в стіні, короткі дерева в стіні» О; — бр. [сума́к] «колода в простінку»; — запозичення з польської мови; п. [sumce] (мн.) «балки в стінах будинку; дерев'яні колоди для будівництва» пов'язане з [sumik] «стіна між вікнами; одна зі стінних балок, що засовуються між

двома стовпами», яке походить від слц. *sútyk*, утвореного, очевидно, з префікса *sú-* «су-» і основи дієслова (za)mykat' «(за)микати». — SW VI 511. — Див. ще **замика́ти**, **мі́кати**, **су-**. — Пор. **су́нець**.

[сумітува́тися] «клястися, присягати» Нед, [сумітува́ти] «обдумувати» Нед; — запозичення з польської мови; п. *sumitować się* «підкорятися; покірно вклонятися; (покірно) запевняти, виправдовуватися», *submitować się* «підкорятися; покірно вклонятися», [sumitować] «задумуватися, ламати собі голову» походять від лат. *submittere* (*submittere*) «опускати, схилити; підкоряти» (букв. «посилати вниз»), утвореного з префікса *sub-* «під-» і дієслова *mittere* «посилати», спорідненого з ав. *maēθ-* «тс.» — Sl. wyr. obcyh 712; SW VI 511; Walde—Hofm. II 97—98; Klein 1533. — Див. ще **мі́сія**, **суб-**.

сумлі́ння «совість; [сумні́в Нед]», [сумлі́ння] «сумлі́ння» Нед, [сумлі́ння] «тс.», *сумлі́нний*, [безсумлі́нник] «несумлі́нний чоловік»; — бр. *сумле́нне* «совість, сумлі́ння», [сумле́нне], п. [sumlenie, sumnienie], *sumienie* «тс.»; — результат видозміни др. *сумьнѣниѣ* «сумні́в, вагання» (*сумьнѣтисѣ* «сумні́ватися, вагатися»), обумовленої деетимологізацією слова, пор. [сумлі́тисѣ] «перебувати в тяжкому сумні́ві» Нед, р. [сумле́ньє] «сумні́в», [сумлева́тьсѣ] «сумні́ватися», бр. [сумля́цца], схв. *сумля́ти се* «тс.» — Булаховський Вибр. пр. III 392; Brücker 526. — Див. ще **су́мні́в**.

су́мні́в, [сумлі́нка] «сумні́в» Нед, [сумлі́ння] «тс.», [сумлі́ння] «сумні́в; напрям думок, настрої; клятва», [сумні́вий] «сумні́вний», [сумні́вий] «тс.» тж, *сумні́вний*, [сумня́щий] «якого мучать сумні́ви» Нед, [сумлі́щий] «розумний, розсудливий», [сомню́щий] «сумні́вний» тж, [сумні́тисѣ] «сумні́ватися Г; зневі́ряться Нед», *сумні́ватисѣ*, [сумлі́тисѣ] «перебувати в тяжкому сумні́ві» Нед, [усомні́тисѣ] «завага́тися; втратити надію» Нед; — р. *сомне́ние* «сумні́в», *сомнева́тьсѣ* «сумні́ватися»,

[*сумнева́ться*] «тс.», бр. *сумне́нне* «сумнів», др. *сумьнѣниѣ* «сумнів, вагання; трепет; благоговіння», болг. *сѣмне́ние* «сумнів», схв. *сѹмьѣ* «сумнів; підозра», слн. *sŭmŭja* «підозра»; — виникло на ґрунті стсл. **сѣмьнѣ́ник** (**соѣмьнѣ́ник**, **сѣмьнѣ́ник**) «обміркування, сумнів, вагання; острах; обачність», утвореного за допомогою префікса **сѣ** «су-» від дієслова *мьнѣти* «думати». — Булаховський Вибр. пр. III 392; Фасмер III 716; Brückner 526; Младенов 622. — Див. ще **мніти, су-**.

[**сумо́тка**] (ент.) «вид ванеси, *Vanessa antiopa* L.» Нед; — похідне утворення від *сумо́та* «сум»; очевидно, неповна калька нім. *Trauermantel* «*Vanessa antiopa*» (*Trauer* «сум, скорбота»), пор. р. *тра́урница* «тс.»; назва зумовлена тим, що цей метелик має чорні знизу крила. — Див. ще **сум**.

[**сумочник**] (бот.) «грицики звичайні, *Capsella bursa pastoris* Medic.» Мак; — р. *сѹмочник* «тс.»; — похідне утворення від *сѹмка* (пор. інші назви цієї рослини [калі́тник Ж, калиточник Мак, мішочки, мошоночник тж], а також р. *пастѹшьѣ сѹмка*); назва зумовлена тим, що плоди цієї рослини (стручки) мають форму сумочки. — Див. ще **сѹма**².

[**сѹмра́к**] «сутінок, присмерк» СУМ, Нед, [*сѹморок*] «тс.», [*сумерки*] «присмерк» Чаб, [*сумра́чний*] «похмурий» Нед; — р. *сѹмрак*, [*сѹморок*], др. *сумракъ*, *суморокъ*, ч. *soumrak*, слц. *sŭmrag*, болг. *сѹмрак*, м. *сумрак*, *самрак*, схв. *сѹмрѣк*, слн. *somrák*; — запозичення зі старослов'янської мови (східнослов'янська форма *суморок* на ґрунті укр. мови зникла); стсл. **сѣмракъ** походить від псл. **sŭmorǫkъ*, утвореного за допомогою префікса *sŭ-* «су-» від іменника **morǫkъ* «морок». — Фасмер III 802; Holub—Kor. 232; Младенов 617. — Див. ще **мо́рок, су-**.

[**сумра́чники**] (ент.) «родина присмеркові бражники, *Sphingidae* (*Crepuscularia*)» Нед; — р. *сумеречный бражник* «*Deilephila Laspeyres*»; — по-

хідне утворення від [*сѹмра́к*] «сутінок, присмерк»; назва зумовлена тим, що ця родина метеликів найбільш активна присмерком. — Див. ще **сѹмра́к**.

[**сумря́вий**] «темний, похмурий» Нед; — результат контамінації слів [*сумра́чний*] «похмурий» і *те́мрявий* «темний, похмурий». — Див. ще **сѹмра́к, те́мний**.

[**сумува́тись**] «обговорювати, домовлятися, радитись» ЛексПол; — очевидно, запозичення з російської чи білоруської мови; р. зах. [*сумова́ть*] «думати, гадати» споріднене з укр. *сумува́ти, сум* (див.).

сум'яття, [*сумя́те*] «сум'яття» Нед, [*сумя́тня*] «тс.» Нед, *сум'ятли́вий, сум'ятни́й*; — р. *сумя́тица* «сум'яття, метушня; заколот», бр. *сумя́тня* «сум'яття, метушня, паніка»; — псл. (сх.) [**sŭmętyje*], пов'язане з *sęmęsti* (< **sŭmętti*) «змішати, сплутати, збурити», похідним від *męsti* (< **mętti*) «бентежити, мутити». — Див. ще **мутіти, м'ятеж**.

[**суна́**] «торба» Бі, [*сѹнка*] «сумка, торбина»; — очевидно, результат видозміни форми *сѹма́* «торба», зближеної з *сѹнути*; можливо, запозичене з польської мови, де ст. *supa* «торба, шкіряна торба», зменш. *supka*, очевидно, також виникло з форми *supa* «торба», зменш. *supka*. — Див. ще **сѹма**².

[**сунда́читися**] «плентатися, тягтися», [*сандѹ́читися*] «телющитися, сунутися» Ме; — очевидно, афективне утворення, пов'язане з *сѹнутися* «тс.»; не виключений і зв'язок з *сунду́к* (тоді первісно могло означати «важко йти з вантажем»). — Див. ще **сова́ти**. — Пор. **сунду́к**.

сунду́к «скриня СУМ; [тупа людина, телепень Чаб]»; — р. бр. діал. *сунду́к* «скриня, сундук», п. ст. *sundak* «шкіряна торба», болг. *сандѹ́к* «ящик, скриня», м. *сандак*, схв. *сандук* «тс.»; — запозичення з тюркських мов; пор. кипч. *sunduq*, *synduq* «ящик, скриня», чаг. *sanduk*, тур. *sandık*, тат. крим.-тат. каз. кирг. туркм. *сандык*, узб. *сандик*

«тс.», що походять від ар. *ṣandūk*, *ṣandūk* «тс.», яке здебільшого зводиться до гр. *συνδοχεῖον* або *συνδοχεῖον* «тс.»; не виключено, що це слово індійського походження, пор. гінді *сандук* (Черных II 218). — Акуленко 137; Огиенко 31, 34, 55; Фасмер III 803; ГСЭ 194—195; Шипова 292—293; Дмитриев 544; Тагиров Тюркизмы 151; Matzenauer 315; Mikl. EW 288; TEI II 152; Lokotsch 145.

[суніць] «короткий оцупок СУМ; зрубаний стовбур Нед; плита для засу-ву; кілок для замикання дверей на засув; пластина між вікнами О»; — запозичення з польської мови; п. *suniec* «одна з товстих балок, які всовуються кінцями в пази вертикальних стовпів» виникло з *sumiec «тс.» (пор. [sumce] «балки в стінах будинку; дерев'яні колоди для будівництва») під впливом *sunpaś* «сунути». — Див. ще суніць.

суніці (бот.) «*Fragaria L.*», суніця, [сунія] «суніці лісові, *Fragaria vesca L.*» Мак, [соніця Нед, соніця Мак, шуніця Нед, ВеНЗн «тс.», сунічник, сунішник ВеНЗн, сунішник Мак, сунечник Мак] «тс.», сунічник «тс.; ділянка землі, на якій ростуть суніці», [сунічковатий] (у сполучі [сунічкова́та конюшина] «конюшина суніцевидна, *Trifolium fragiferum L.*») Нед; — р. [суніца (суніка)] «суніці» (з бр.?), бр. суніцы, суніца, п. [sunica, sumnica, sonica, sonycia], нл. sunica, полаб. saunpaicā «тс.», болг. [зуніца] «малина», схв. суніца «тс.», [суніце] «суніці лісові»; — псл. *sqnica, утворене за допомогою префікса *sq-* «су-» від пісь «обернений униз», *niknoti* «никнути, схилитися додолу, нахилитися» (букв. «поникла, нахилена до землі ягода»); пор. інші назви суніці [поземка, позьомка, землянка, земляника] Мак, а також р. земляніка, п. roziotka, схв. [ягода-поземлюх(ш)а, поземлюх(ш)а], зумовлені тим, що її плоди никнуть до землі; менш імовірним є зв'язок з дінд. *śōṇaḥ* «червоний», *śōṇitam* «кров, смола дерева» (Потебня РФВ 1885/4, 283; Rozwadowski RO 1, 94; Schuster-Sewc

1378; Petersson PBrV 40, 87); недостатньо обгрунтовані інші етимології: виведення з *samonika, зіставляваного з р. *sam* і *вознікнуть* «виникнути», букв. «яка сама виникає» (Преобр. I 607); зіставлення з лтс. *sūpa(s)* «мох», *sūpūkslis* «нашивчик, пузирчик», букв. «ягода, що росте в моху» (Endzelin RSI 10, 221; Schuster-Sewc ZfSl 1961/3, 380), з гр. *κύων* «собака», лтс. *suns* «тс.», р. *сўка* «сука», букв. «собача ягода» (Погодин Следы 274—275; Schrader Realexikon I 85), з дінд. *śunām* «ріст, процвітання», лит. *šainas* «славний, доблесний», *šainūs* «тс.» (Iljinskij PF 13, 503—504). — Коваль 61; Фасмер III 803—804; Меркулова Очерки 218; Попов Ист. лекс. 51; Brückner 526; KZ 45, 38—39; Steffen JP 48/1, 60—63; Bernard RES 27, 36. — Див. ще нікнуті, ниць, су-.

сунути, сўти, сўнець, суніць — див. суніць.

суніголів — див. стрімголів.

[суніть] «зупиняти» Л; — очевидно, запозичення з білоруської мови; бр. *суніць* «угамувати; зупинити» утворене з префікса *су-* (<*сьп-*) і дієслова псл. *jeṭi* «брати»; пор. р. *уніть* «угамувати». — Див. ще йніти, су-.

суп¹ «рідка страва, юшка», сунік, суніця; — р. бр. *суп*, п. *zupa*, ст. *supa*, болг. м. *сўпа*, схв. *сўпа*; — запозичення з французької мови; фр. *soupe* «суп, юшка» походить від галлороманського *supra* «приправлене», *suprage «приправляти», очевидно, запозиченого з германських (зокрема, франкської) мов; пор. нн. *sorpen* «умочати», гот. *surpō* «приправляти». — Фасмер III 804; Черных II 218—219; Горяев 354; РЧДБЕ 698; Вујаклија 918; Gamillscheg 819; Dauzat 677; Klein 1478, 1543.

[суп²] (орн.) «шуліка, *Milvus Lacerp.*» Нед; — р. [суп], п. *serp*, ч. слц. вл. нл. *sup*, м. *суп*, схв. *сўп*, стсл. *сжпъ*; — псл. *sqpъ*, можливо, пов'язане (як кореневий варіант з носовим голосним) з основою **sop-* «сопіти» (Holub—Kop. 361); виводиться також (Machek ESJČ 593) з

іє. *kurp- (pp>tr) і пов'язується з гр. *ῥῦψ*, род. в. *ῥῦπος* «шуліка». — Фасмер III 804. — Пор. **сип**.

супер- (перша частина складних слів, що означає «розташований над чимсь»: *суперобкладинка*; «головний»: *суперарбітр*; «вищої якості, підсиленої дії»: *суперфільтр*, *супершвидкісний*; «повторний, вторинний»: *суперобмазування*; «останній, найбільш сучасний»: *супермода*); — р. бр. болг. м. схв. *супер-*, п. ч. слц. слн. *super-*; — засвоєно із запозичених слів типу *суперпозиція*, *суперстрат*, у яких перший компонент походить від лат. *super* (< *(e)ks-uper) «над, вище, понад», пов'язаного з *sub* (< *(e)ks-ur-) «під» і спорідненого з дінд. *urári* «над», ав. *urairi*, гр. *ὑπέρ*, гот. *ufar*, дісл. *ufig*, днв. *ubig*, нвн. *über* «тс.». — Пор. **суб-**.

суперек, *суперéка*, *суперекáнт*, *суперéкуватий*, *суперéта*, *супереч*, *суперечáти*, *суперéчє*, *суперéчити*, *суперéчка*, *суперéчливий*, *суперéчний*, *суперéркуватий*, *супорóк* — див. **перéка**.

суперник, *суперництво*, *супір*, *супірець*, *супор*, *супорник*, *супра* — див. **перти**³.

[**суперси**] (бот.) «печериця звичайна, *Agaricus campestris* L. (*Psalliota*)» Мак; — неясне.

суперфосфат, *суперфосфатник*; — р. болг. м. *суперфосфат*, бр. *суперфасфат*, п. вл. *superfosfat*, ч. слц. слн. *superfosfát*, схв. *суперфосфат*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Superphosphát*, фр. англ. *superphosphate*, нлат. *superphosphatum* утворено від нлат. лат. *super* «зверху, над» і нлат. *phosphatum* «фосфат». — СІС² 800; Sł. wug. *obcuch* 712; Holub—Lyer 458; РЧДБЕ 698; Вуяклија 920. — Див. ще **супер-**, **фосфат**.

супіти СУМ, Нед, *супитися*, [*супіти*] «похмура людина, мізантроп» Куз, *насупонитися* «насупитися», [*насупуватий*] «який має суворий вигляд»; — р. *супить* «супити, насуплювати», бр. *супіць* «тс.», п. *serić* «хмурити, супити», ч. *posupný* «похмурий», стсл. **соупльивъ**

«тс.»; — утворене від [*суп*] (орн.) «шуліка», оскільки цей птах має похмурий погляд. — Фасмер III 48, 804; Machek ESJČ 593; Holub—Kop. 361; Mikl. EW 315. — Див. ще **суп**².

супін; — р. болг. *супін*, бр. *супін*, п. ч. вл. *supinim*, слц. *supinim*, схв. *супін*, слн. *supin*; — запозичення з латинської мови; лат. (*verbum*) *supinim* є формою середнього роду від *supinus* «відкинутий назад», пов'язаного з *sub* «під», *super* «зверху, над». — СІС² 800; ССРЛЯ 14, 1202; РЧДБЕ 698; Вуяклија 920; Walde—Hofm. II 633; Klein 1545. — Див. ще **суб-**, **супер-**.

супінатор «ортопедична устілка при плоскостопості»; — р. *супінатор*, бр. *супінатар* «тс.», схв. *супинатор* «м'яз, який забезпечує супінацію»; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Supinator*, англ. нлат. *supinator* «тс.» утворено від лат. *supinatus*, діеприкм. від *supinō*, *-āre* «відкидаю назад», пов'язаного з *supinus* «відкинутий назад». — СІС² 800; ССРЛЯ 14, 1202; Вуяклија 920; Walde—Hofm. II 633; Klein 1545. — Див. ще **супін**.

[**суплаш**] «пластами; суцільно, поспіль»; — пов'язане з *плаский* «плоский», *пласт*; пор. р. [*суплошь*] «поспіль, суцільно», *сплошь* «тс.», що пов'язуються з ч. *plošný* «плоский», р. *плоский* «тс.» (Фасмер III 736; Преобр. II 366; Брандт РФВ 23, 299; Matzenauer LF 12, 162; Jagić AfSIPh 17, 293). — Див. ще **плаский**, **су-**.

супліка «писане прохання або скарга» СУМ, Нед, *суплікатор* «той, хто подає супліку», *суплікувати* «просити або скаржитися»; — бр. [*супліка*] «прохання»; — запозичення з польської мови; п. ст. *suplika*, як і ч. слц. *suplika* «тс.», схв. *супликант* «прохач», утворено від лат. *supplico*, *-āre* «уклінно просити, благодіяти», що походить від *supplex*, род. *supplicis* «благаючий», яке пошло з **sub-placos* «заспокоюючий», утвореного від *sub-* «під» і *placāre* (< *plācāre*) «вирівнювати; заспокоювати», спорідненого з гр. *πλάξ*, род. в. *πλαγός*

«плоскість, рівнина», тох. В рlāкі «згода», дісл. flaga «шар землі», псл. ploskь «плоский». — СІС 291; Kopaliński 931; Holub—Lyer 459; Walde—Hofm. II 313, 634; Klein 1545.

[суполити] «щось м'яти в роті» Нед; — неясне.

супоня «ремін, яким стягують хомут», [сопона, сапона] «тс.» ВеБ, супонити; — р. супонь «супоня», [супоня], бр. супоня, п. [suponia] «тс.»; — псл. [*sɔponja (sɔponjь)], утворене з префікса sɔ- «су-» і основи rop-, пов'язаної чергуванням звуків з rɔto «путо», рeṭi (рьрѣ) «п'ясти». — Фасмер III 805; Преобр. II 167. — Див. ще п'ясті. — Пор. запона, путо.

супорка — див. софорок.

супостат; — р. супостат, бр. супастат, др. супостать «противник, ворог, неприятель; диявол»; — запозичене зі старослов'янської мови; стсл. сжпостатъ «тс.» виникло з сьпостатъ «противник, ворог, неприятель» (під впливом слів на сж-), що є формою дієприкметника (з суфіксом -т-) від *сьпостати «поставити один проти одного»; пор. р. сопоставить «зіставити», лит. stótas «поставлений». — КЭСРЯ 432; Фасмер III 805; Львов Этимология 1972, 112—113; Meillet Études 302; Trautmann 283. — Див. ще з², по, стати.

[супочити] «через силу пити» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з нвн. [supfen] «сюрбаючи, пити», [suppen] «тс.».

[супровіт] «винесення остаточного рішення, рішення вищої інстанції» Нед, Куз; вища військова комісія Исслед. п. яз., [пiти супровітом] «бути звільненим лікарською комісією з військової служби» О; — п. [rójśc suprowitem] «бути знятим з військового обліку»; — очевидно, походить від п. superarbitrium «остаточне рішення», нім. Superarbitrium «рішення старшого третейського судді, остаточне рішення», що складається з лат. super «зверху, над» і arbitrium «рішення третейського судді, арбітражне рішення». — Див. ще арбітр, супер-

супруг «чоловік; [учасник у супрязі Нед; пара волів Пі]», [сопруг] «чоловік» Нед, супруга «дружина; супряга; [три або чотири пари волів, комплект, необхідний для плуга]», [сопруга] «дружина» Нед, [сопруга] «подружжя» О, [сопругник] «супряжник» О, [супругник] «тс. Г; спільник; сусід по полю, що колись належало одному власникові, а пізніше було поділене між двома сусідами О», [сопругниця] «дружина» Нед, [супругеский] «подружній, шлюбний» Нед, супругий, супругний, [супругити] «запрягати разом по дві пари волів двох селян» Нед; — р. супруг «чоловік», [супруг волів] «пара волів», бр. [супругница] «дружина», др. сьпругъ «пара волів, запряжена разом; пара; подружжя; чоловік», сьпругъ «тс.; товариш», болг. сьпруг «чоловік», м. сопруг, схв. сьпруг, сьпруг, слн. соргог «тс.»; — запозичене зі старослов'янської мови; стсл. сжпржгъ «пара волів, запряжена разом; подружжя; чоловік; товариш» виникло з сьпржгъ «тс.» (під впливом слів на сж-), утвореного від дієслова сьпржшти «з'єднати, запрягти». — Огієнко РР 1938/10, 442; КЭСРЯ 432; Фасмер III 805; Булич РФВ 15, 361; Trautmann 278—279. — Див. ще з², прягті¹, су-. — Пор. пруг.

Супрун — див. Софрон.

супрутка (бот.) «вид гриба дощовика, Dictydium Schrad.» Нед, Мак; — неясне; можливо, виникло з *супрудка і пов'язане з [спрудитися] «здутися», [спруд] «здуття».

[супшен] (бот.) «полба, пшениця спельта, Triticum spelta L.»; — пов'язане з пшениця, пшонó, що походять від дієприкметника *рьсепъ «товчений», утвореного від дієслова рьхати «товкти, пхати». — Див. ще пхати, пшениця, пшонó, су-.

[сур] «сміття» ЛПол; — п. [sur] «тс.»; — запозичене з білоруської мови; бр. [сур] є результатом фонетичної видозміни р. сор «тс.», пов'язаного чергуванням голосних із серу, срати. —

Фасмер III 720; Преобр. II 359—360; SW VI 516. — Див. ще **сра́ти**.

сúравий — див. **суровий**².

[**сурга́нити**] (жарт.) «прясти»; — неясне; можливо, результат семантичної видозміни форми [*сурга́нитися*] «з трудом іти, їхати, плентатися».

[**сургі́**] «борги» Нед; — неясне; можливо, походить від нім. Sorgen «турботи».

сургу́ч, [*сурга́ч*] «сургуч» Нед; — р. бр. *сургу́ч*; — запозичення з тюркських мов; аз. туркм. тат. *сургуч* «тс.», дтюрк. *surqač* (*surquč*) «лак, смола для обробки рукояток холодної зброї» зіставляються з тат. *сорткеч* «помазок для змащування сковороди», похідним від *сорту* «витирати; мазати». — Фасмер III 806; Шипова 293; Дмитриев 544; Menges Language 20, 70; Räsänen Versuch 433.

сурді́на (муз.) «пристрій для приглушення звуку в музичних інструментах», [*сординна*] Куз, *сурдинка* «тс.»; — р. болг. *сурді́на*, бр. *сурдзі́на*, п. *surdy-pa*, ч. *sordina*, слц. *sordino*, м. *сурдина*, схв. *сурді́на*, *сординна*, слн. *sordina*, *sordino*; — запозичення з французької (та італійської) мови; фр. *sourdine* «сурдина» походить від іт. *sordina* (*sordino*) «тс.», утвореного від *sordo* «глухий, приглушений», що зводиться до лат. *surdus* «глухий, який глухо звучить», пов'язаного з *susurrus* «гудіння; шепіт», спорідненим з дінд. *sváratí* «звучить», гр. *ῥρον* (з **сúрoν*) «вулик, рій, натовп», двн. *swarm* «рій», нвн. *surgen* «гудіти», псл. *svirati* «свистіти», укр. *свирі́ль*. — SIC² 801; Фасмер III 806; Горяев 354; Kopaliński 932; Holub—Lyer 446; РЧДБЕ 699; Вујаклија 922; Dauzat 678; Walde—Hofm. II 634, 637; Klein 1475, 1547. — Див. ще **свирі́ль**. — Пор. **абсúрд**.

сурду́т «сюртук», *сурдуті́на* «поганенький сурдут»; — бр. *сурду́т* «сюртук», п. *surdut*, *surtut* «тс.»; — через польську мову запозичене з французької; фр. *surtout* «верхній чоловічий одяг, сюртук» утворене з применника *sur* «на, над, зверху», що походить від лат. *super* «тс.», і *tout* «весь», що зводиться

до лат. *tōtus* «тс.», віддалено спорідненого з дінд. *tavīti* (*táuti*) «має силу», лтс. *tauta* «народ», псл. *tyti* «жиріти», тукъ «жир». — SIC² 291; Brückner 526; Kopaliński 932; Matzenauer 316; Dauzat 692, 718; Walde—Hofm. II 695—696, 715; Klein 1548, 1632. — Див. ще **супер-**, **тотальний**. — Пор. **сюрту́к**, **тужу́рка**.

[**суреля́**] «гомілкова кістка, довга трубчаста кістка; нога Г; стегно Куз», [*цуреля́*] «гомілкова кістка, довга трубчаста кістка»; — видозмінене запозичення з медичної латині; мед. лат. *sū-gālis* «який стосується литки» є похідним від *sūga* «литка ноги; мала гомілкова кістка», спорідненого з гр. *ῥρη* (*ῥρη*) «литка ноги». — Walde—Hofm. II 634; Klein 1546.

суржик «пшениця, змішана з жито», *суржобк*, [*суржа* Чаб, *суржанка* Мак, *суржанок* Мак, *суржиця* Нед] «тс.», [*суражний* (*суражній*)] «змішаний, нечистий» Пі, [*суржаний*] «тс.» Чаб; — р. *суржа* «суржик», *суржанка*, *суржик*, бр. *суржа́нка*, п. [*suržyca*], *sažyca*, ч. *souržice*, [*sūržica*], *sourež*, слц. [*suržica*], болг. *сурџица*, схв. *сұражица*, *сұржица*, слн. *sóřžica* «тс.»; — псл. **sōřžica* «пшениця з жито», утворене за допомогою префікса *sō-* «су-» і суфікса *-ic-a* від основи *гъзь* «жито». — Фасмер III 806; Преобр. II 211; Филин Образ. яз. 113; Brückner 482; Machek ESJČ 513; Skok III 116. — Див. ще **рож**, **су-**.

сúрик; — р. *сúрик*, бр. *сúрык*, ч. *suřík* «сурик» (з рос.), вл. *surik*, схв. *сұрык* «тс.», цсл. **соу́рикъ** (**сұ́рикъ**) «червоний барвник»; — через старослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. *συριών* «сирійський барвник» утворене від *συριός* «сирійський», похідного від *Συρία* «Сирія». — Фасмер III 806; ГСЭ 195; ССРЛЯ 14, 1211; Горяев 354; Machek ESJČ 593; Holub—Lyer 459; Matzenauer 316.

сурі́па, *сурі́пиця*, *сурі́пок* — див. **свирі́па**².

сурі́пиця (бот.) «свиріпа, *Barbarea vulgaris* R. Br.; [гірчиця польова, *Sina-*

pis arvensis L. Мак]», [суре́ниця] «гірчиця польова» Мак, [суре́нка] «тс.», [суре́нок] «жовтушник лакфіолевидний, Erysimum cheiranthoides L.» тж; — р. суре́на «суріпиця; капуста польова, Brassica campestris L.; [жовтушник лакфіолевидний; гірчиця польова]», суре́ниця «суріпиця; [жовтушник лакфіолевидний; гірчиця польова]»; — результат зближення назви свирі́на «суріпиця; [гірчиця польова]» з [суре́на] «ріпак», [суре́ниця] «тс.», [суре́нок] «олійна ріпа». — Див. ще свирі́на^{1,2}.

сурма́¹ (муз.) «труба», сурна́, [су́рма] «тс.», зурна́, су́ремка, [сурмакі́вна (сурнакі́вна)] «дочка сурмача» Бі, сурма́р, су́рмач СУМ, Пі, [сурна́ч] «сурмач» Бі, [сурмаченко (сурначенко)] «син сурмача» Бі, [сурмачиха (сурна́чиха, сурна́чка)] «дружина сурмача» Бі, суре́мний, сурмови́й, суре́мити, сурми́ти, [сурни́ти] «сурмити» Бі, [сурми́ти] «звучати (про трубу)»; — р. сурна́ «сурна», зурна́ «зурна», бр. сурма́ «тс.», др. сурна «духовий музичний інструмент, труба, дудка, сопілка», п. ч. surma «сурма», слц. surmita «труба», болг. зурна́, зурла́ «зурна», м. сурла, зурла, схв. зу́рле, зу́рна «тс.»; — запозичення з турецької мови; тур. surna, zurna «музичний інструмент типу кларнета» походить від перс. sūrna(j) «святкова флейта», утвореного від sūr «свято, бенкет» і nā «тростина, флейта». — Москаленко УІЛ 26; Макарушка 13; Огиенко 34; Фасмер II 108—109, III 806—807; Преобр. I 259; Шипова 294; Būga RR II 616; Koraliński 932; Machek ESJČS 486; Mikl. EW 329; TEI II 161, 190; Радлов IV 771, 919; Lokotsch 154; Horn 166.

сурма́² «хімічний елемент; чорна фарба для брів, вусів», [су́рма] «сурма, антимоній» Нед, сурм'я́ний, сурм'я́ни́стий, сурми́ти; — р. сурма́, [сурма́], бр. сурма́, п. ч. слц. surma, болг. сурма́ «чорна фарба», схв. су́рма (хім.); — запозичення з тюркських мов; тур. sūrme «сурма (фарба)», крим.-тат. sūrma «тс.», тат. сарма́ «сурма, антимоній», аз. узб. сурма́ «сурма (фарба)»,

туркм. сурме «сурма» походять від перс. surma «метал». — СІС² 801; Білецький Мовозн. 1981/5, 50; Фасмер III 809; ССРЛЯ 14, 1216; Шипова 295; Дмитриев 544; Skok III 364; Mikl. TEI II 161; Zajączkowski JP 19, 36; Lokotsch 154.

[сурма́чити] «хмурити, супити» Па; — результат видозміни форми *сумра́чити «хмурити», похідної від су́мра́к (див.).

суровий¹ «грубий, невибілений», [су́рови́ця] «розсіл» Нед; — р. суро́вий «суровий» (про прядиво, полотно), бр. су́раві́ «суровий (про нитки), [сирий]», [су́рови́й] «мокруватий; сирий, недоварений; суровий (про мотузку)», др. су́рови́и «сирий; свіжий, зелений; неварений», п. вл. surowy «сирий; суровий (про полотно); сировий, необроблений», ч. слц. surový «сирий, необроблений, неочищений», нл. surowy «сирий, необроблений, невибілений, суровий», болг. суров́ «сирий», м. суров́ «сирий, необроблений», слн. surov «сирий, недоварений; необроблений», стсл. со́ровъ «сирий; свіжий, зелений; недоварений»; — псл. surovъ «сирий, сировий», пов'язане чергуванням голосних з сугъ «сирий», укр. си́рий; пов'язання з sēverъ «північ» (Būga RR I 334) є помилковим. — Фасмер III 807; Черных II 219; Меркулова Очерки 77—78; Этимология 1964, 79—81; Горяев 354; Brückner 526; Machek ESJČS 593; Младенов 618; Trautmann 293—294; Mühl.—Endz. III 1134. — Див. ще си́рий.

[сурови́й²] «суворий» Нед, [су́рави́й] «норовистий (кінь)» Шух, [су́рови́ти] «ставати суворим» Нед; — р. суро́вий «суворий», бр. суро́вы «тс.», др. су́рови́и «дикий, жорстокий», п. surowy «суворий», ч. слц. surový «жорстокий, грубий», вл. surowy «суворий, жорстокий», нл. surowy «суворий, грубий, жорстокий, лютий, сердитий», болг. суров́ «суворий», м. суров́ «суворий, жорстокий», схв. су́ров «суворий, грубий», слн. surov «суворий, дикий, грубий», стсл. со́ровъ «суворий, жорстокий»; — псл. surovъ «грубий, суворий» (про людину),

що є результатом видозміни значення «сировий, грубий» (про тканину, нитки тощо); пор. аналогічний розвиток значень в лат. *sgūdūs* «сирий, необроблений» і «грубий, суворий». — Фасмер III 807; Цыганенко 463; Меркулова Очерки 78; Горяев 354; Brückner 526; Младенов 618; Trautmann 293; Mühl.— Endz. III 1134. — Див. ще **суровий**¹.

[**суровика, суровичка**] (бот.) «*Agaricus ruber* DC. (сироїжка, *Russula*)» Мак; — похідне утворення від *суровий* (< др. *суровий* «сирий, неварений»); пор. інші назви цього гриба: [*сирюшка, сиродка, сиродка, сироводка*], р. [*суровэжка*] «гриб сиродка», *сыроэжка* «тс.»; назви грибів зумовлені тим, що їх їдять сирими. — Див. ще **суровий**¹.

[**суровіга**] (орн.) «іволга, *Oriolus galbula* L.» Куз, ВеНЗн, Шарл; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *суровий* і, далі, з *сирій* «мокрый, вологий» (пор. бр. [*сировый*] «мокруватий»); пор. [*вільга*] «іволга», п. *wilga* «тс.», яке Брюкнер (Brückner 621; KZ 46, 199) пов'язує з п. *wilgoć* «сирість, вогкість», оскільки іволга провіщає дощ; пор. також [*воловіга*] «іволга», можливо, пов'язане з *волога, вологий*. — Див. ще **суровий**¹. — Пор. **вільга**².

сурогат; — р. *суррогат*, бр. *сурагат*, п. *surogat*, ч. слц. слн. *surogat*, болг. м. *сурогат*, схв. *сурогат*; — очевидно, запозичення з німецької мови; нім. *Surrogat*, як і англ. *surrogate* «сурогат», походить від лат. *surrogātus* «поставлений на місце іншого», діеприкм. від дієслова *surrogāre* «ставити на місце іншого, заново обирати», що виникло з *subrogāre* «тс.», утвореного з префікса *sub-* «під-» і дієслова *rogāre* «питати; пропонувати, просити», пов'язаного з *rego, regere* «правити, управляти; спрямовувати». — СІС² 801; Черных II 219; Kopaliński 932; Holub—Lyer 459; РЧДБЕ 699; Gr. Fwb. 736; Klein 1320, 1548; Walde—Hofm. II 426—427, 440. — Див. ще **регент, суб-**.

[**суропиця**] «суржик, змішаний зерновий хліб або мука з нього», [*суроп-*

ка] «тс.», [*суріпка*] «суржик (посів)» НикСгЛ, [*зсуропити*] «змішати різного роду зерновий хліб»; — неясне.

[**сурочник**] (бот.) «ячмінь мишачий, *Hordeum murinum* L.» Мак; — похідне утворення від р. *сурок* «бабак, байбак», що вважається запозиченням з тюркських мов; пор. каз. *суыр* (*suur*) «бабак, байбак», кирг. *суур*, чув. *сăвӑр* «тс.» (Шипова 294—295; Mikkola JSFOugr 30, N 33, 15), хоча може бути й звуконаслідувальним від характерного свисту бабака (Фасмер III 808); ячмінь мишачий часто росте на бабакових ямах.

[**сурсавиця**] «нескошена отава» Нед; — неясне; можливо, звуконаслідувальне (пор. *шуршати* «шелестіти»).

[**суршківий**] (про полотно) «тканий домашньою пряжею по основі з фабричних ниток» Ме; — похідне утворення від *суржок* «суржик» з переносним значенням «суміш, мішанина». — Див. ще **суржик**.

сурядний; — ч. *souřadný* «сурядний»; — утворене за допомогою префікса *су-* від *ряд*; очевидно, калька лат. *coordinātus* (з *co-* «су-» і *ordinātus* «розміщений в ряд»; *ōrdō* «ряд; порядок»), пор. англ. *co-ordinate* «одного розряду, однаковий; сурядний»; при сурядному зв'язку всі компоненти стоять в одному ряді (за важливістю, якістю тощо). — Holub—Lyer 427; Klein 349. — Див. ще **ряд, су-**.

[**сус**¹] «стрибок» Нед; — запозичення з польської мови; п. *sus* «стрибок» виникло з *szus* «тс.», що походить від нвн. *Schuss* «стрімкий, швидкий рух», пов'язаного з дієсловом *schliessen* «стріляти; кинутися», спорідненим з дісл. *skjōta* «кидати, стріляти», дінд. *skān-date* «поспішає», лит. *skundrūs* «меткий», стсл. **искыдати** «викидати», укр. *кідати*. — Brückner 558; Matzenauer 316; Kluge—Mitzka 647—648, 685. — Див. ще **кідати**.

[**сус**²] «той, що веде плоти зі сплавного лісу» Шух; — неясне; можливо, пов'язане з рум. *sus* «верх, висота», де *sus* «згори».

[сусай] (бот.) «жовтий осот городній, *Sonchus oleraceus* L. Дз, Мак; хондрила широколиста, *Chondrilla latifolia* МВ. Мак»; — очевидно, запозичення з молдавської мови; є й протилежна точка зору: молд. *susai* «(жовтий) осот», рум. *susai* «тс.» запозичені з української мови (DLRM 825); молд. *susai* виводиться також з південнослов'янських мов, зокрема зіставляється з схв. *sisāľka* «помпа; хоботок (комахи)» (СДЕЛМ 411).

сусак (бот.) «*Vutomus* L.», *сусако́ві*; — р. бр. *сусак* «сусак»; — очевидно, запозичення з тюркських мов; тюркське джерело остаточно не встановлене; зіставляється з башк. *сәкә* «квітка», чув. *сеҗке*, тат. *сәсәк* «тс.» (Меркулова Очерки 55—56); пов'язується також (як водяна рослина) з тур. *susak* «спраглий; відро, ківш» (від *su* «вода»), кирг. *сууса-* «хотіти пити», тат. *сусау* «тс.» (Шипова 295; Дмитриев 544).

сусальний «сухозлітний»; — бр. *сусальны* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *сусальный* «тс.» утворене від *сусаль* «сухозлітка», що виникло внаслідок асиміляції з *сушаль, пов'язаного з *сухой* «сухий»; ненадійним є зіставлення Потєбні (РФВ 4, 203) з дінд. *śvāsiti* «дує, шипить, свистить, дихає, зітхає». — Фасмер III 809; Грюненталь ИОРЯС 18/4, 141. — Див. ще **сухий**.

Сусанна (жіноче ім'я), *Зузана*, *Сузья*, ст. *Сусанна* «лелѣа, аб(о) рожа, аб(о) весельє, охота» (1627); — р. бр. *Сусанна*, п. *Zuzanna*, ч. слц. *Zuzana*, болг. *Сусана*, м. *Сузана*, схв. *Сузана*, слн. *Suzana*, стсл. **Соусана**; — через церковнослов'янське посередництво запозичене з грецької мови; гр. *Σουσάννα* походить від гебр. *šōšannā^h* «лілія» (пор. ак. *šešani*, араб. *šūšantā*, ар. *sūsan* «тс.»), що зводиться до ег. *s(š)šn* «лотос». — Вл. імена 161; Беринда 235; Петровский 206; Спр. личн. имен 524; Илчев 471; Klein 1548.

сусід, *сусіда*, [*сусіди́ця*] «сусідка» Нед, О, [*сусіди́ха*] «тс.» Корз, *сусідство*, [*сусіди́щина*] «сусідство» Нед, *сусід-*

ній, *сусідин*, *сусідчин*, *сусідити*, [*сусідитися*] «присусіджуватися», *сусідува́ти* СУМ, Нед, [*підсусід*] «сусід» Пі, [*пудсусід*] «квартирант» ЛексПол 64, *підсусі́док* «безземельний селянин, що живе в чужому будинку», [*підсусі́ддя*] «перебування підсусідком; (зб.) підсусідки», *підсусі́джуватися*, *підсусі́дитися* СУМ, Нед, *присусі́дити*, *присусі́дитися*; — р. *сосед*, [*сусед*], бр. *сусед*, др. *сусѣдъ*, *сѣсѣдъ*, п. *sašiad*, ч. *soused*, слц. нл. *sused*, вл. *susod*, болг. *сѣсед*, м. *coced*, схв. *сѹсед*, *сѹсед*, слн. *sōsed*, стсл. **сжсѣдъ**; — псл. *sošēdъ* «який сидить поруч», що складається з префікса *so-* «су-» і основи *šēd-* (*šēdēti*) «сидити»; — пор. дінд. *samsāt(-d)* «збори, гурт, двір князя», ав. *maiduōišad-* «який сидить посередині», лит. *viensėdis* «однодворець, хуторянин». — Фасмер III 726; Преобр. I 361; Brückner 482; Meillet Etudes 234; Uhlenbeck 324; Rozwadowski RSI 2, 95. — Див. ще **сидіти**¹, **су-**.

[сусідка] (орн.) «посмітюха, *Galerida cristata* L. Г, Нед, Шарл; біла плиска, *Motacilla alba* L. Шарл»; — результат перенесення на птахів назви *сусідка*, похідної від *сусід*; перенесення зумовлене тим, що ці птахи оселяються дуже близько від населених пунктів (часто в самих населених пунктах). — Птицы СССР 418. — Див. ще **сусід**.

сусі́к «засік; [скриня або видовбана колода в коморі для зерна О]», [*сусі́чи́ниця*] «місце в stodолі, де кладуть сіно Г, ВеЗн; засік Нед»; — р. *сусек* «засік», др. *сусѣкъ* «засік; водойма», п. *sašiek* «засторонок; засік», ч. *sousek* «рублений ящик для хліба», слц. *súsek* «ящик», болг. [*сѣсек*] «засік», стсл. **сжсѣкъ** «засік; водойма»; — псл. *sošēkъ*, що складається з префікса *so-* «су-» і основи *šēk-* (*šēkti) «сікти». — Фасмер—Трубачев III 809; Sławski JP 38/3, 230; Brückner 482, 488; Machek ESJC 568. — Див. ще **сікті**, **су-**.

[сусі́лком] «масою, юрбою» Нед; — не зовсім ясне; можливо, утворене за допомогою префікса *су-* від *село* (букв. «усім селом»).

сусіль «шась», [сусіль] «тс.» Нед, Ме, [шушіль] (вигук, яким передається несподівана або недоречна поява кого-, чого-небудь) Па; — неясне; можливо, пов'язане з [сульніти] «утекти», [шулькнути] «шмигнути».

суслик¹ (зоол.) «ховрах, Citellus Ок.», [сусел, сусель ВеНЗн, сусол ВеБ, ВеНЗн] «тс.»; — р. суслик, бр. суслік, др. сусълъ (сусолъ), п. suseł, ч. sysel, слц. sysel', вл. suslik, болг. сѣсел; — псл. susълъ, утворене за допомогою суфікса -ълъ від звуконаслідувального кореня *sus- (наслідування свисту звірка); пов'язане зі звуконаслідувальними цсл. **сусати** «шипіти, сичати, свистіти», болг. сѣскам «шипіти, сичати», двн. sū-sōp, sūsap «дзижчати, шипіти, сичати», дінд. suṣ «пихтіти, важко дихати»; пор. лтс. susuris «сіра або чорна землерийка», susers «лісова миша»; непереконливим є пов'язання з sьsati «ссати» (Ilijpskij Jagić-Festschr. 293; Младенов 617), незважаючи на бр. [суслік] «дитина, що ссе груди», [суслиць] «ссати»; не витримує критики припущення (Радлов IV 782; Макарушка 13; Raasonen FUF 2, 131; Ramstedt 339) про запозичення з тюркських мов (пор. кипч. sausaq «куниця», чаг. тат. каз. *сусар*, кирг. монг. *суусар*, калм. sūsṙ «тс.»). — Фасмер III 809—810; КЭСРЯ 432; Филин Образ. яз. 120; Brücker 526; Machek ESJČ 600; Holub—Kop. 366; Holub—Lyer 463.

суслик² «соска з жованої їжі, [сорт бубликів Г; сорт пряників Нед; крендель Куз]», [сусілка] «бурулька» Нед, Пі, [сусілок] «тс.» Куз, [сусулька] «тс.; сигарета» Нед; — р. [сусленник] «пряник», *сосулька* «бурулька», *суслить* (сусолить) «смоктати», бр. [суслік] «дитина, що ссе груди», [сусла] «соска (саморобка)», [сусолка] «соска», *суслиць* «смоктати»; — псл. *susъla, *susъlikъ «соска», пов'язане чергуванням голосних з sьsati «ссати». — Див. ще **ссати**.

суслін «бабка, п'ятка (купка снопів)»; — запозичення з російської мови; р. *суслѳн* «тс.» складається з префікса *су-* «су-» і основи дієслова [сло-

ніть] «притуляти» (снопи ставляться сторч і притуляються один до одного). — Фасмер III 810; Преобр. II 323. — Див. ще **слоніти, су-**.

сусло; — бр. *сусла* «сусло»; — запозичення з російської мови; р. *сусло* «тс.», очевидно, пов'язане з *сосать* «ссати»; викликають сумнів зіставлення з лит. šūsti «тушкувати, парити», лтс. sust «тушкуватися (про їду); пріти (про шкуру)», sàutēt «тушкувати, парити» (Mikkola Ursl. Gr. I 160), як і пов'язання з псл. sьro, sutі «сипати» (Желтов ФЗ 1876 IV 51) або з р. *сладкий* «солодкий» (Горяев 355); малоімовірним видається також походження від чув. ст. *suslak, пов'язуваного з шор. sus- «черпати, брати ложкою» (Фасмер III 810). — Див. ще **ссати**. — Пор. **суслик²**.

суспендувати «надавати твердим речовинам завислого стану; [(тимчасово) звільняти (з посади) Куз]», *суспендований, суспензівний, суспензійний, суспензія* «суміш рідини або газу з твердими частинками, які перебувають у завислому стані; [(тимчасове) звільнення (з посади) Куз]», *суспензорій* «пов'язка у вигляді мішечка»; — р. *суспендіровать* «приводити тверді речовини в завислий стан», бр. *суспензія* «суспензія», п. suspendować «(тимчасово) звільняти з посади», ч. suspendovat «звільняти (з посади)», слц. suspendovat' «(тимчасово) звільняти з посади», болг. *суспендірам* «відмінити закон на певний час; відмінити, припинити», м. *суспендіра* «усувати, усунути (від участі в роботі, змаганнях тощо)», схв. *суспендірати, суспендовати* «тимчасово звільнити з посади», слн. suspendirati «тс.»; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. suspendieren «суспендувати; тимчасово припинити», фр. suspendre, англ. suspend «тс.» походять від лат. suspendo, -ere «підвішувати; припинити», яке складається з префікса sus-, що виник із subs-, пов'язаного з sub «під», і дієслова pendo, -ere «вішати», пов'язаного з pendo, -ere «висіти, звисати; припинятися», pendus «вага». —

СІС² 801; Kopaliński 923; Holub—Lyer 459; РЧДБЕ 699; Вујаклија 922; Gr. Fwb. 736; Dauzat 693; Walde—Hofm. II 278—280; Klein 1151, 1548, 1549. — Див. ще **апéндикс, суб-**. — Пор. **пéнсія, п'ядь, стипéндія**.

[**суспиця**] «суржик Г; послід, відвійки Чаб», [**шуспиця**] «тс.»; — р. [**суспиця**] «полова, те, що залишається при провіюванні», п. ст. *suspica* «суржик»; — псл. *suszpica «полова», утворене за допомогою префікса *su-* «су-» від основи *szpa, пов'язаної з *szpō* «сиплю», *suti* «сипати». — Фасмер III 810. — Див. ще **сіпати, су-**.

[**суспір**] «астма, ядуха» ВеУг; — п. *suspir* «зітхання»; — через польське посередництво запозичене з латинської мови; лат. *suspirium* «зітхання; задишка» походить від *suspiro*, *-āre* «зітхати», що складається з префікса *sus-*, який виник із *subs-*, пов'язаного з *sub* «під», і дієслова *spiro*, *-āre* «дути, віяти; дихати; видихати». — SW VI 519; Walde—Hofm. II 575; Klein 1549. — Див. ще **аспірант, суб-**. — Пор. **спирт**.

[**сустанція**] «спроможність, засоби»; — видозмінене запозичення з польської мови; п. *substancja* «майно, нерухомість» етимологічно тотожне з *substancja* «субстанція». — SJP 8, 889. — Див. ще **субстанція**.

[**сусуяк**] «кукурудзосховище» Мо; — запозичення з молдавської мови; молд. *сысыяк* (*сэсыяк*) «сховище для кукурудзи», рум. *sîsiîac* «тс.» походять від укр. *сусік* «засік» або болг. *с'ьсек* «амбар». — СДЕЛМ 415; DLRM 776. — Див. ще **сусік**.

[**сут**] «велика кількість» Нед, [**сутий**] «більш ніж достатній, багатий» Нед, [**суто**] «у достатній мірі, добре»; — бр. [**суто**] «багато; дуже», п. *suty* «багатий, достатній; щедрий»; — псл. *sutъ* «насіпаний (повно)», дієприкм. від *suti* «сипати». — Фасмер III 811; Brückner 524. — Див. ще **сіпати**.

сутаж «тонкий плетений шнур (перев. шовковий) для оздоблення одягу, виготовлення сумок»; — р. бр. *сутаж*,

п. *sutasz*, ч. *sutaška*; — запозичення з французької мови; фр. *soutache* «сутаж» виникло з уг. *sujtás* «шнурок (на угорському одязі); шнурівка; удар; ураження; кидання», похідного від *sujt* «бити, ударяти; вражати; кидати», утвореного від звуконаслідувального кореня *suh-*. — СІС² 801; ССРЛЯ 14, 1221; Kopaliński 933; Machek ESJČ 593; Dauzat 678; Klein 1478; MNTESz III 613—614; Bączki 275.

сутана «верхній одяг католицького духовенства»; — р. бр. *сутана*, п. *sutanna*, ч. слц. вл. *sutana*, схв. *сутана*, слн. *sutána*; — запозичене з французької мови; фр. *soutane* «ряса» походить від іт. *sottana* «спідниця, ряса», утвореного від *sotto* «унизу, насподі», що виникло з лат. *subtus* «тс.», похідного від *sub* «під». — СІС² 801; Sł. wyr. obcsyeh 714; Brückner 526—527; Holub—Lyer 459; Matzenauer 316; Dauzat 678; Mestica 1734—1735; Walde—Hofm. II 612—613; Klein 1478. — Див. ще **суб-**.

сутенер «коханець повії, що живе на її кошти»; — р. *сутенёр*, бр. *сутэ-нёр*, п. *sutener*, болг. *сутеньор*, схв. *сутенер*; — запозичення з французької мови; фр. *souteneur* «той, хто живе за рахунок повії» пов'язане з *soutenir* «підтримувати; утримувати», що виникло з нар.-лат. *sustēnīre від лат. *sustipēre* «тс.», утвореного з *sus-*, яке пошло з *subs-* від *sub* «під», і *tenēre* «тримати», пов'язаного з *tendere* «тягти, натягувати, розтягувати», спорідненим з дінд. *tanōti* «тягне, натягує, розтягує», гр. *τείνω* «натягую, розтягую», псл. *teneto* «тенето». — СІС² 802; Kopaliński 933; РЧДБЕ 699; Вујаклија 922; Klein 1478; Dauzat 678; Walde—Hofm. II 662—664. — Див. ще **суб-, тенета**. — Пор. **тенденція, тенор, тент**.

[**сутерени**] «підвал, підземелля», [**сутеріни**] «тс.»; — бр. *сутарённые* «тс.», п. *suterepa* «підвал (для житла)», *suteryna* «тс.», ч. слц. *suterén* «підвальний поверх, підвал», болг. м. *сутерён*, схв. *сутерён*, слн. *súterén* «тс.»; — запозичене з французької мови через польсь-

ку; фр. souterrain «підземельний, підземний; підземелля, підземний хід» походить від лат. subterrāneus «підземний», утвореного з прийменника sub «під» та іменника terra «земля», що постало, очевидно, з *tersā, букв. «суха земля», пов'язаного з torreo, -ēre «сушити, підсушувати», спорідненим з дінд. tarśayati «висушує», ав. taršu- «сухий, твердий», гр. τερσαίνω «сушу, висушую», гот. raúrsus «сухий, неродючий». — СЧС 291; Sł. wug. obcych 714; Holub—Lyer 459; РЧДБЕ 699; Вуяклија 922; Dauzat 679; Walde—Hofm. II 673—674, 694; Klein 1592. — Див. ще суб-, терарій.

с҃тий — див. с҃ть.

с҃тінь, [с҃теніна] «с҃тінки» Нед, с҃тінки, с҃тінок, с҃теніти, [с҃тоніти] «с҃теніти» Нед, [с҃тоняє] «с҃теніє» ЛексПол, [с҃тинутися] «с҃теніти» О; — бр. с҃тонне «с҃тінки», с҃тонець «с҃теніти», схв. с҃тон «с҃тінки»; — похідні утворення з префіксом су- (із значенням неповноти) від основ тінь (псл. tēpъ) і -тон- (псл. ton-), пов'язаної з tēti (< *tenti) «затягати»; пов'язання з псл. tonoti «тонути» (Німчук 34) викликає сумнів. — Меркулова Етимологія 1975, 55—56; Віга RR II 626. — Див. ще затон, су-, тінь.

[с҃тісок] «дуже вузька, тісна вулиця, тісний прохід»; — ч. soutěska «ущелина, тісна», схв. с҃теска, слн. sotěska «тс.»; — псл. *sotěska «стик, тісна», утворене за допомогою префікса sq- від основи *těskpъ «тісний», *tiskati «тискати». — Див. ще су-, тискати.

с҃тки «доба», [с҃дки Кур, с҃тичи Нед] «тс.», с҃ткі «вузький прохід (між двома будівлями, тинами); [дорога Шух]», [с҃тка] «вузький прохід між тинами Нед; вуличка О», [с҃точки] «тісний прохід, дуже вузька вулиця ЛексПол; кут Пі», [с҃теч] «кут, у якому сходяться отвори в стрісі; смітник» О, [с҃тковиї] «такий, що йде цілу добу» (про дощ) Чаб; — р. с҃тки «доба», [с҃ткі] «кут (у хаті)», [с҃точки, с҃твички] «тс.», бр. с҃ткі «доба», [с҃тачки] «вузький прохід між стінами сусідніх будівель,

завулок», др. с҃тѣкъ «злиття; місце, де сходяться межі», п. sutki «тісний прохід між будівлями, тісний і вузький завулок; стик кількох меж», ч. soutka «вузький прохід»; — псл. *sotъka «стик (у т. ч. дня і ночі); проміжок», утворене за допомогою префікса sq- «су-» від *tъkō (tykati) «тикаю», *tъkōti «ткнути»; зіставлення з слн. [sot] «гірська дорога», дірл. sēt «дорога» (Bezlaј Eseјi 143; Machek ESJC 568) недостатньо обґрунтоване. — Фасмер—Трубачев III 811; Черных II 219; Булаховський Вибр. пр. III 372; Потебня ФЗ 1888/1, 47. — Див. ще су-, тикати, ткіти.

[с҃тон] «тоненька крига на річці під час осінніх заморозків» Л; — префіксальне утворення від -тон, пов'язаного з затяти «покрити, затягти». — Меркулова Етимологія 1975, 57. — Див. ще затяти.

с҃ту҃га, с҃ту҃гуватий, с҃ту҃ж, с҃ту҃жний — див. ту҃гий.

с҃ту҃лий, с҃ту҃луватий, [с҃ту҃ла] «той, що с҃ту҃литься» Чаб, с҃ту҃лити; — р. с҃ту҃лий, бр. с҃ту҃лы, п. sutułowaty «с҃ту҃луватий»; — похідне утворення з префіксом су- від основи тул- (тулїтися). — Черных II 220; Фасмер III 811. — Див. ще су-, тулїти.

[с҃турцуватися] «боротися» Нед; — неясне; можливо, результат видозміни форми [сторцуватися] «намагатися стати вертикально». — Пор. сторч.

с҃ть, с҃тність, с҃ття, с҃тий «справжній; [існуючий; істотний Нед]», с҃ттєвий, відс҃тний, пос҃тний, прис҃тний; — р. с҃ть «с҃ть», бр. с҃тнась «тс.», др. с҃тьство «єство, природа», стсл. с҃жтьство «тс.»; — розвинулося з книжного с҃ть «вони є», форми 3-ї ос. мн. теп. ч. дієслова быти «бути» (др. с҃ть, п. sa, ч. jsou, ст. jsú, слц. sú, вл. нл. su, болг. sa, схв. су, jěсу, слн. so, стсл. с҃жтъ); — псл. sotъ «вони є», споріднене з лат. sunt «тс.», іє. *s-opti; містить ступінь редукції кореня *es-, пор. єсть. — Німчук 15; Фасмер III 812; Вгückner 482; Machek ESJC 231. — Див. ще є. — Пор. с҃ущий.

сутяга, *сутяжник*, *сутяжництво*, *сутяжний*, *сутяжничати*; — р. *сутяга* «сутяга», бр. *суцяга* «тс.», др. *сутяжа* «який веде тяжбу», ч. *soutěž* «змагання; конкурс», слц. *sút'až* «тс.»; — псл. **sotęg-* (**sotęž-*), похідне утворення з префікса *sq-* «су-» (із значенням зв'язку) від основи *teğ-* «тягти» (пор. *тяжба*). — Фасмер III 812; Преобр. Вып. последний 33. — Див. ще **су-**, **тягти**.

[суферяти] «терпіти, переносити, витримувати» Нед; — запозичення з румунської мови; рум. *sufere* «тс.» виникло з нар.-лат. *sufferire, яке зводиться до лат. *sufferre* «тс.», утвореного за допомогою префікса *sub-* «під-» (*suf-*) від *ferre* «носити, нести», спорідненого з дінд. *bhāratī* «несе», ав. *baraiti* «тс.», гр. *φέρω* «несу», вірм. *berem* «тс.», псл. *berę*, *byrati*, укр. *беру*, *брати*. — СДЕЛМ 411; DLRM 817; Puşcariu 154; Walde—Hofm. I 483. — Див. ще **брати**, **суб-**.

сүфікс СУМ, Куз, *сүфіксація*, *сүфіксальний*, *безсүфіксний*; — р. *сүффикс*, бр. *сүфікс*, п. вл. *sufiks*, ч. слц. *sufix*, болг. *сүфікс*, м. *суфикс*, схв. *сүфикс*, слн. *sufiks*; — запозичення з латинської мови; лат. *suffixum* «прикріплене» є дієприкметником с. р. від *suffigere* «прикріплювати, прибавити», що складається з префікса *sub-* «під-» (*suf-*) і дієслова *figere* «укріплювати; забивати», спорідненого з дангл. *dīc* «гребля, загата; канава, рів», дісл. *dīki* «тс.», лит. *dīegti* «колоти», *dūgti* «проростати, сходити», лтс. *dīgt* «тс.». — СІС² 802; Kopalinski 927; Holub—Lyer 457; Вуяклија 923; Walde—Hofm. I 495; Kleip 1538—1539. — Див. ще **суб-**.

суфлє «кулінарні вироби, до складу яких входять збиті яєчні білки», *[суфлєт]* «страва з битих яєць і тертих яблук» СЧС; — р. бр. болг. *суфлє*, п. *suflet*, ч. *soufflé*, *suflé*, схв. *суфле*; — запозичене з французької мови (форма *[суфлєт]* через польську); фр. *soufflé* «надутий; духовий пиріг, дутик» є дієприкметником від дієслова *souffler* «дути, надувати», що походить від лат. *sufflāre* «тс.», яке складається з префікса

sub- «під-» (*suf-*) і дієслова *flāre* «дути», спорідненого з дангл. *blāwan*, англ. *blow*, двн. *blājan* «тс.», нвн. *blāhen* «роздувати, надувати». — СІС² 802; СИС 292; Kopalinski 927; Brückner 525; РЧДБЕ 699—700; Вуяклија 923; Dauzat 676; Kluge—Mitzka 81; Kleip 181, 1477. — Див. ще **суб-**. — Пор. **суфлєр**.

суфлєр, *суфлірувати*, *[суфлювати]* «суфлірувати, підказувати» Куз; — р. бр. *суфлєр*, п. вл. *sufler*, ч. слн. *suflier*, болг. *суфльор*, м. *суфлер*, схв. *суфлер*, слн. *sufliēr*; — запозичення з французької мови; фр. *souffleur* «суфлер» утворене від *souffler* «дути; підказувати», що походить від лат. *sufflāre* «дути, надувати», яке складається з префікса *sub-* «під-» (*suf-*) і *flāre* «дути». — СІС² 802; Фасмер III 812; Черных II 220; Филиппов РР 1985/2, 128; Brückner 525; Kopalinski 927; Holub—Lyer 457; РЧДБЕ 700; Вуяклија 923; Dauzat 676. — Див. ще **суб-**, **суфлє**.

[сухендувати] (жарт.) «допомагати»; — результат видозміни форми *[секундувати]* «тс.» (див.).

сухий СУМ, О, *сохлий*, *сухаристий*, *[сухий]* «пісний, без жирів, без приправ» ЛексПол, *[сухінський син]* «син сухорлявої жінки» Нед, *[сухлявий]* «сухорлявий» Нед, *сухорлявий*, *сухотний*, *[сухоточний]* «сухотний» Нед, *[сухощавий]* «сухорлявий» Нед, *сухуватий*, *[сушарний]* «сушильний» Куз, *сушений*, *сушильний*, *[сүшнєвий]* «сухорлявий, кволій» Нед, *суха* (спортивне), *сухар*, *[сухара]* «суха гілка» ВеЗа, *сухарєць*, *сухарик*, *[сухаріна]* «сухар Г; сухе дерево, сухе місце Нед, сушняк», *[сухаріння]* «сушняк», *[сухарнік]* «сухі дрова» Нед, *сухарниця* «посудина для сухарів; [сухарний завод]», *[сүхарь]* «сухий бук» ВеНЗн, ВеУг, *[сухіня]* «сухорлява» Нед, *[сухінонька (сухитонька)]* «горе; любка» Бі, *сухітка* «сухотка», *сухитнік* СУМ, Нед, *[сухмєнь]* «сухість, засуха» Нед, Бі, *[сухмєня]* «сухе місце» Нед, *[суховєнь]* «день без роси», *сухотá* «сухоти; сум, смуток, туга, неспокій; [засуха Нед; острівець на боло-

ті Ч; нужда ВеУг]», *сухоти, сухотка, сухотник* СУМ, Нед, *суш* «суша (про погоду); сухі дерева, гілки, сушняк; сухий віск, стільник, у якому немає меду; [острів на болоті Ч; сухий вітер]», *сўша, сушар* «сушильний», [сушальня] «сушарня» Нед, *сушарка, сушарня, сушба́* «сушіння», [сушеня́] «сушені фрукти» ВеБ, [сушеніці́] «тс.», [сўши́на] «сухий віск ВеУг; сухий хмиз, сухі дрова Нед; сухі гілки, сушняк Л; сушені фрукти Корз», [сушині́на] «засушена, худа особа» Ме, [сушиня́] «сушені фрукти і ягоди; узвар із сушених фруктів і ягід; суха, худа особа» Ме, [суши́сько] «сухість» Нед, [суши́ця] «висохлий ліс, висохла частина лісу Г; суха ялина або смерека ВеНЗн», [шуши́ця] «суха смерека», *сўшка, сушко́* «невелике засохле дерево», *сушнік, сушні́ця* «усе необхідне для сушіння фруктів» Нед, *сўшня́* «сушіння; сушені фрукти; сушарня, сушильня; сухі дерева, гілки, сушняк; [сушильна піч; засуха Нед]», *сушняк, сўщик* «сушка (бублик); [окраець хліба; сухий шматочок хліба]», *сохнути, сохти* «сохнути» Куз, [сухішати́] «ставати сухішим», *суші́ти, сушма́рити* «надмірно сушити, недбало, безладно висушувати» Ме, *схну́ти, сухце́м* «насухо» Нед, [на сўсі́, в сўсі́] «в засуху» Нед, [в сўсі́] «у сухому місці» Кур, *вісохлий, вісхлий, вісих* «висихання» Куз, *висиха́ти, вісохти, до́суха, зсо́хлий, зсо́хти, засо́хлий, [засо́хляний]* «засохлий», *засўшливий, [засўшний]* «засушливий» Я, *засўха* «тривала відсутність дощу влітку; [висохле озеро]», [засўшка́] «сорт цибулі», [засўшок] «сухар Г;okraець хліба; сухий виріст на краях хлібини ЛексПол», [засўха́] «у сухому стані» Ж, *на́сўхо* СУМ, Ж, [невисушнийі́] «невисушений, не висохлий» Куз, *осушнийі́, осу́шувальний, [обсух]* «сухар з вівсяного хліба, засохлий шматок хліба», [осу́шок] «засохлий шматок хліба Г; невеликийokraець хліба Л; сухий виріст по краях хлібини» ЛексПол, [осу́шек] «okraець хліба; сухий шматочок хліба;

сухий виріст по краях хлібини» ЛексПол, [осу́щик] «тс.» ЛексПол, *обсу́шка, [на́суш]* «стільник; дерево в лісі, яке засохло внаслідок пожежі, повені тощо» Л, *пересо́хлий, пересўшка, підсо́хлий, посо́хлий, [посо́хляний]* «висохлий», *підсўшливий, підсўшний, підсўшка, посу́шливий, [посушнийі́]* «(про погоду) сухий, посушливий» Она, *посу́ха, посу́ш* «сушняк», [посу́ша] «посуха» ЛЧерк, *посу́ху, [присўхий]* «сухуватий», *присо́хлий, [присушне́]* «сухе поліно» Куз, *просо́хлий, [просуш]* «висохлий ліс, висохла частина лісу», [просўха́]: у виразі [на просўсі́] «коли висохне (дорога)», *просо́хти, розсо́хлий, [розісхлий]* «розсохлий» Куз, [розісхну́тися] «розсохнутися» тж, [усўшок] «давнє, почасти висохле яйце»; — р. *сухой*, бр. *сухі*, др. *сухъ, сухыи*, п. нл. *suchu*, ч. слц. *suchú*, вл. *suchi*, полаб. *sauhě*, болг. *сух*, м. *сув*, схв. *сўх*, слн. *súh*, стел. *соухъ*; — псл. *сухъ* (< *sous-) «сухий», пов'язане чергуванням голосних із *sъhṛōti «сохнути»; — споріднене з лит. *sausas* «сухий», лтс. *sàuss* «тс.», лит. *sùsti* «покриватися паршами, паршивіти; сохнути», лтс. *sust* «ставати сухим»; дангл. *sēag* «сухий», снн. *sōg*, гр. *αῦος* «тс.», алб. *thanj* (< *sausnǝ) «сушу», дінд. *šoşaḥ* «сухість», *šoşaḥ* «який сушить, висушує», *śuṣkaḥ, śuṣkāḥ* «сухий», *śuṣyati* «сохне, в'яне», ав. *huška-*, дперс. *uška-* «тс.»; іє. *sausos «сухий». — Фасмер III 813; Черных II 220; Brückner 524; Machek ESJČ 591—592; Holub—Kop. 330; Schuster-Sewc 1376—1377; Младенов 618; Skok III 357—358; Trautmann 250—251; Fraenkel 766; Mühl.—Endz. III 776—777, 1167; Karulis II 161; Frisk I 188—189; Meyer EW 88; Uhlenbeck 314, 317; Pokorny 880—881; Гамкрелидзе—Иванов 158, 598.

[сухівря́] «сухом'ятка», [сухове́ря] «тс.»; — р. [сухо́вря] «суха, пісна їжа; сухом'ятка», [сухо́врица] «сухом'ятка», бр. [сухо́врица] «суха їжа»; — очевидно, складне утворення з основ *сўхий* і [врі́ти] «варити, кипіти». — Фасмер III 813. — Див. ще **врі́ти, сўхий**.

[сухітник¹] (бот.) «вид рослини (як засіб проти сухот)» Нед, ВеЗн; — похідне утворення від *сухоти* «туберкульоз». — Нед 938; ВеЗн 68. — Див. ще **сухий**. — Пор. **сухотень**.

[сухітник²] (бот.) «сухоцвіт лісовий, *Gnaphalium silvaticum* L. ВеНЗн, Мак; вероніка лікарська, *Veronica officinalis* L. Мак», [сухідник] «вероніка лікарська» Мак, [сухотник] «грицики звичайні, *Capsella bursa pastoris* Medic.» Мак, [сушениця] «сухоцвіт» Мак; — р. *сушеніца* «сухоцвіт», бр. *сушаніца* «тс.», [сухотник палявы] «сухоцвіт жовто-білий, *Gn. lutea-album* L.», [сухотник лесавы] «сухоцвіт лісовий»; — похідне утворення від *сухий*, *сухота́*; назва зумовлена, очевидно, рідким розміщенням листя цих рослин на стеблах, їх ніби оголеними стеблами. — Лік. росл. Енци. дов. 84, 128, 423. — Див. ще **сухий**.

[сухлячок] (орн.) «малий дятел, *Dryobates minor* L.» Нед, Шарл; — похідне утворення від *сухий* (пор. [сухлявий] «сухий, сухорлявий»); назва зумовлена малими розмірами дятла. — Булаховський Вибр. пр. III 221. — Див. ще **сухий**.

[сухован] (бот.) «суховершки звичайні, *Gruppella vulgaris* L.» Куз, ВеНЗн, [суховчик] «тс.» Нед; — похідні утворення від *сухий*, можливо, пов'язані з *суховёршки*. — Див. ще **сухий**.

[суховія] «нестача, неполадки» ЛексПол; — результат семантичної видозміни слова [суховія] «суховій», утвореного з основ слів *сухий* і *віяти* (див.).

[сухозлотиця] (бот.) «родовик лікарський, *Sanguisorba officinalis* L.» Мак; — р. [сухозоло́тиця] «тс.» (з укр.?). — результат перенесення на рослину назви *сухозло́тиця* «тонкі пластинки золота для оздоблення»; перенесення зумовлене, очевидно, тим, що листки родовика цупкі, зверху блискучі; може бути й результатом видозміни назви [суховоло́тиця] «тс.» (Шамота 101). — Лік. росл. Енци. дов. 378. — Див. ще **сухий**, **золото**.

[сухоллом] (бот.) «вовче тіло болотне, *Comarum palustre* L.» Мак; — бр.

[сухалом] «тс.»; — складне утворення з основ слів *сухий* і *ломіти*; назва зумовлена, можливо, тим, що в народній медицині ця рослина вживається від ломоти. — Див. ще **ламати**, **сухий**.

[сухómля] «худий; сухорлява людина» ЛексПол, [сухómлявий] «худий, сухорлявий» Нед; — похідне утворення від *сухий*; характер словотвірного зв'язку неясний. — Див. ще **сухий**.

сухорéбрик (бот.) «*Sisymbrium* L.», [сухорéбриця] «сухорéбрик лікарський, *Sisymbrium officinale* Scop. Мак; ерофіла звичайна, *Erophila verna* Bess. (*Draba verna* L.) Мак»; — р. [сухорéбрик] «сухорéбрик», [сухорéбриця] «тс.; ерофіла»; — похідне утворення від *сухорéбриий* з переносним значенням; назва зумовлена тим, що ця рослина має прямостояче стебло з притисненими до нього шиловидними стручками. — Див. ще **ребро**, **сухий**.

[сухорéбриця] (іхт.) «чехоня, *Pelecus cultratus* L.; бистрянкa звичайна, *Alburnoides bipunctatus* Bloch»; — р. [сухорéбриця] «бистрянкa звичайна», бр. *сухарéбрыця* «густера, *Blicca bjorkna* L.»; — похідне утворення від *сухорéбриий*; назва зумовлена тим, що тіло цих риб видовжене й дуже стиснене з боків. — Сабанєєв 357, 480, 495. — Див. ще **ребро**, **сухий**.

сухорля́вий, [сухірля́вий] «сухорлявий» Нед, [сухорля́вець] «сухорлява людина»; — бр. *сухарля́вы* «сухорлявий», п. *suchorlawy, sucherlawy* «тс.»; — результат контамінації слів *сухий* і *худорля́вий* (пор. *худорба́*). — Див. ще **сухий**, **худий**.

[сухотень] (бот.) «оман блошиний, *Inula conyza* DC.» Мак; — очевидно, похідне утворення від *сухоти*; назва могла бути зумовлена використанням омани блошиного, як і омани високого (*Inula helenium*), при лікуванні туберкульозу. — Шамота 101; Лік. росл. Енци. дов. 308. — Див. ще **сухий**. — Пор. **сухітник**¹.

[су́ций] «здібний, тямущий» Нед, [суцо] (у виразі [як с.] «як належить»)

Вел; — п. [suci, (sucu)] «який належить до чогось», [suczny] «гарний, вродливий, показний»; — запозичене зі словацької мови, форма [суцо], очевидно, через польську; слц. sūci «путній; придатний» (букв. «сущий») за походженням є акт. дієприкм. теп. ч. від дієслова *byť* «бути» (je «є»). — Пор. **сущий**.

суціга «пройдисвіт, негідник; сутяга»; — не зовсім ясне; може розглядатися як похідне утворення із суфіксом *-iga* від *сұка* або як результат видозміни слова *сутяга*.

сучітися — див. **сукати**.

сушениця — див. **сухитник**².

[**сушерепка**] (бот.) «зморшок їстівний, *Morchella esculenta Pers.*» Куз, ВеНЗн, Мак, [шушерепка Нед, ВеНЗн, Мак, сушерубок Куз, шушеребок Мак] «тс.», [сушерубок] «гельвела їстівна, *Helvella esculenta Pers.*» Нед, Мак; — очевидно, результат видозміни форми [шушерепка] «зморшок», зближеної з *сушіти*. — Див. ще **шушерепіти**.

[**сушняк**] (бот.) «білий гриб, *Boletus edulis Bull.* Нед, Мак; маслюк звичайний, *Boletus luteus L.* Мак»; — утворене від *сушіти*, оскільки ці гриби сушать. — Шамота 102. — Див. ще **сухій**.

[**сушони**] «боти» Мо; — запозичення з молдавської або румунської мови (зближене, очевидно, з *сухий*, *сушіти*); молд. *шошонь* (одн. *шошон*) «боти», рум. *șoșoni* (одн. *șoșon*) «тс.» походять від фр. *chausson* «танцювальний або фехтувальний черевик, м'яка туфля, пантофля», утвореного від ст. *chausse* «черевик», що виникло з нар.-лат. *cal-sea, лат. *calceus* «тс.», похідного від *calx* (род. в. *calcis*) «п'ята», спорідненого з лит. *kulnas* «тс.», *kulkšnīs* «кісточка, щиколотка», *kūlišis* «стегно», прус. *culczī*, псл. *kʷjka, болг. *кълка* «тс.». — СДЕЛМ 500; DLRM 836; Dauzat 166—167; Walde—Hofm. I 136, 144. — Див. ще **кульша**.

сущий, [сущний] «істотний, суттєвий, важливий» Нед, *суще*, [существо] «суть, сутність, природа» Нед, [сущик]

«суть», [сущник] «іменник» тж, [исущий] «сущий, існуючий, сьогочасний» Ж, [осущити, осуществити] «здійснити, реалізувати» Ж; — р. *сущий* «існуючий; справжній», бр. [сущчы] «справжній», болг. *същ* «сущий, справжній», м. *сушт*, схв. *сўштй* «тс.»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **сы**, **сшшти**, акт. дієприкм. теп. ч. від дієслова *быти* «бути» (*ксть* «є»); — зводиться до псл. **sqt-* «існуючий» (зі ступенем редукації до **es-*), спорідненого з дінд. *sant-* «сущий», гр. *ὄν* (род. в. *ὄντος*) «тс.», лат. *praesens* «присутній», *absens* «відсутній», *sōps* «винний», дангл. *sōd* «істинний, дійсний, правильний», лит. ст. *saīt* «будучи». — Німчук 14—15; Фасмер III 812, 814; Младенов 627. — Див. ще **бути**¹, **суть**.

суят, *суятá*, *суятіти*, *суятліво*, *суятній*, *суятнік*, *суятъ* — див. **суєтá**.

сфáгнум «торфовий мох»; — р. бр. болг. *сфáгнум*, слц. *sflagnum*; — запозичення з новолатинської мови; нлат. *sphagnum* «рід моху» походить від гр. *σφαγνός* «тс.» неясного походження. — СІС² 802; РЧДБЕ 700; Frisk II 825; Klein 1487.

сфэра, *сферóйд*, *сферичний*, *сфероїдальний*; — р. бр. болг. м. схв. *сфэра*, п. *sfera*, ч. слц. *sféga*, слн. *sfêga*; — через польську мову запозичено з латинської; лат. *sphaera* «куля; небесний глобус; орбіта планети; м'яч» походить від гр. *σφαῖρα* «м'яч; куля, кулясте тіло; небесна сфера» неясного походження; можливо, пов'язане з *σφαῖρω* «кидаюся, смикаюся, тріпочу», спорідненим з дінд. *sphuráti* «ударяє ногою, кидає», двн. дангл. *sphurnan* «ударяти ногою, хвицатися», лит. *spirti* «ударити ногою, хвицнути». — СІС² 802; Фасмер III 815; Черных II 220; Kopaliński 884; Holub—Lyer 436; Младенов 619; РЧДБЕ 700; Вуяк-лија 923; Frisk II 755—756, 826; Klein 1487.

сфінкс; — р. болг. *сфинкс*, бр. *сфинкс*, п. *sfinks*, ч. *sfinga*, *sfīnx*, слц. *sfīnga*, м. *сфинга*, *сфинкс*, схв. *сфін-*

га, сфінкс, слн. *sínga*; — запозичення з латинської мови; лат. *Sphinx* (міфічна істота) походить від гр. *Σφίγξ* «тс.», букв. «дух смерті, що душить», утвореного від *σφίγγω* «стискую, душу» неясного походження. — СІС² 803; Фасмер III 815; Черных II 220—221; Kopaliński 884—885; Holub—Lyer 436; РЧДБЕ 700; Вуяклија 924; Frisk II 832; Klein 1488.

сфрагістика «допоміжна історична дисципліна, що вивчає печатки»; — р. болг. *сфрагістика*, бр. *сфрагістыка*, п. *sfragistyka*, ч. слц. *sfragistika*, схв. *сфрагистика*, слн. *sfragistika*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Sphragistik*, англ. *sphragistics* утворено від гр. *σφραγιστικός* «який має стосунок до печатки», пов'язаного з *σφραγιστός* «скріплений печаткою», *σφραγίζω* «скріплюю печаткою, прикладаю печатку, запечатаю», похідними від *σφραγίς* «печатка» неясного походження. — СІС² 803; Kopaliński 885; Holub—Lyer 436; РЧДБЕ 700—701; Вуяклија 924; Frisk II 833; Klein 1488.

[схаб] «шматок свинини або баранини з реберної частини туші»; — р. **[схаб (белужий)]** «ребра, грудинка»; — запозичення з польської мови; п. *schab* «м'ясо при ребрах (особливо з кабана), свиняча грудинка», очевидно, пов'язане з *schabu* «кістки, що стирчать з-під шкіри», укр. **[ха́ба]** «шкапа». — Фасмер III 815; Sławski I 58; Brückner 175; SW VI 43. — Див. ще **хаб**.

[сха́дзка] «збори, сходка» Нед, Пі, **[сха́жка]** «тс.» Нед, Пі; — бр. **[сха́дзка]** «зборище; зговор», **[сха́жка]** «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *schadzka* «збори; (таємне) побачення» утворене від *schadzać się* «сходитися», пов'язаного з *chadzać, chodzić* «ходити». — Нед 940; Brückner 181; SW VI 43. — Див. ще **з², ходіти**.

[схаліти] «стати жалюгідним, змарніти, знищитися» ВеЛ; — неясне.

схамену́тися, [схамані́тися] «схаменутися» Нед, **[схамані́ти]** «заспокоїти, угамувати» Нед; (про дитину) забавити, спинити, щоб не плакала ЛЧерк»,

[охамену́тися] «схаменутися», **[охану́тися]** «тс.» Си; — р. **[схам(е)ну́ться]** «схаменутися», бр. *схамяну́цца* «тс.»; — запозичення із середньовісньонімецької мови (з архаїчних говірок німецької мови); свн. *schamen, schēmen* «соромитися» (в укр. говори проникло, очевидно, у формі *schame dich* «май сором, схаменись») виникло з двн. *scamēn* «тс.», пов'язаного з *scama* «сором» (> свн. *schame, schēm(e)* > нвн. *Scham*), спорідненого з днн. *skama*, дангл. *scamu*, англ. *shame*, дісл. *skōmm*, дат. шв. *skam*, дфриз. *skame* «тс.», гот. *skaman sik* «соромитися»; менш переконливе пов'язання з псл. *menōti «думати, пам'ятати» (Меркулова Етимологія 1983, 62). — Кобилянський Зб. наук. праць I 82—83; Kluge—Mitzka 634; Klein 1430.

[схе́да] «спадщина» Нед; — запозичення з польської мови; п. *scheda* «аркуш; спадщина, спадок» походить від лат. *scheda* «аркуш, сторінка», що виникло з гр. *σχίδη* «тріска, скіпка; дощечка», пов'язаного з *σχίζω* «розколюю, розщеплюю, розділяю», спорідненим з дінд. *chinátti* «розколює», лат. *scindo, -ere* «розколювати, розсікати, розділяти», лит. *skiesti* «розбавляти, розріджувати», *skaityti* «читати; рахувати», лтс. *škiest* «розбризкувати; розпліскувати», псл. *čistъ* «чистий», *čitati* «читати», *cēditi* «цідити». — Онышкевич Исслед. п. яз. 249; Brückner 57; SW VI 43; Frisk II 838—840; Walde—Hofm. II 493—494; Klein 1433. — Див. ще **цідіти, чистий**. — Пор. **схізма**.

схе́ма, схематиза́тор, схематиза́ція, схематі́зм, схематі́к, схематі́ка, схематі́ст, схематі́зований, схемний, схематі́чний, схематізува́ти; — р. бр. болг. м. схв. **схе́ма**, п. *schemat*, ч. слц. *schéma*, слн. *shéma*; — через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. *schēma* «вигляд, зовнішність, фігура» походить від гр. *σχῆμα* «тс.», утвореного від *σχη-*, основни дієслова *ἔχω* «беру, тримаю; маю, володію», спорідненого з дінд. *sáhate* «оволодіває», *sáhaḥ* «сила, перемога», ав.

hazah «перемога», двн. *sigu, sigo*, нвн. *Sieg*, дісл. *sigr*, дангл. *sige*, гот. *sigis* «тс.». — СІС² 803; Фасмер III 815; Горяев 355; Kopaliński 869; Holub—Lyer 436; Младенов 619; РЧДБЕ 701; Вуяклија 924; Kluge—Mitzka 683; Klein 1395; Frisk I 602—604. — Пор. **схоло́ст**, **шко́ла**.

схі́зма «церковний розкол», *схі́змат* СУМ, Нед, *схизма́тик*, [*схизматі́цький*] «схизматичний» Нед, *схизматі́чний*, *схизма́тський*; — р. болг. *схі́зма*, бр. *схі́зма*, п. слц. *schizma*, ч. *schizma*, *schisma*, слн. *shízma*, стсл. **схі́зма**; — запозичення з грецької мови; гр. *σχίσμα* «розкол» пов'язане з дієсловом *σχίζω* «розколюю, розщеплюю, розділяю». — СІС² 804; Hüttl-Worth 14; Kopaliński 870; Holub—Lyer 436; Младенов 619; РЧДБЕ 701; Frisk II 838—840; Walde—Hofm. II 493—494; Klein 1395. — Див. ще **схе́да**, **ці́дити**.

схі́ма «найвищий чернечий ступінь у православної церкви; одяг схимників», *схі́мник*, [*скі́мник*] «схимник», [*схимні́цтво*] «найсуворіший чернечий орден» Нед; — р. болг. *схі́ма*, бр. *схі́ма*, др. *схі́ма* «одяг ченців великого образу; чернечий чин, малий і великий чернечий образ», *схі́ма*, *схі́ма* «тс.», стсл. **схі́ма** «чернечий одяг», **схі́ма** «тс.»; — запозичення із середньогрецької мови; сгр. *σχίμα* «чернечий одяг» є результатом семантичної видозміни гр. *σχίμα* «вигляд, зовнішність, фігура; убрання, одяг». — СІС² 804; Фасмер III 815; ГСЭ II 274, III 195—196; Горяев 355; РЧДБЕ 701; Matzenauer LF 19, 252. — Див. ще **схе́ма**.

[**схі́рити**] «згадати; вибовкати» Нед; — неясне.

схі́д, *схі́день* «схід», *схі́дняк*, [*схі́день*] «схід» Нед, Пі, [*сходове́ць*] «східний вітер» Нед, *схі́дний*, [*сходний*] «східний» Нед, [*сходові́й*] «тс.» Нед, Пі, [*всхі́д*] «схід» Ж, [*всхі́дний*] «східний» Ж, [*всходо́вий*] «тс.» Ж; — бр. *усхі́д* «схід», п. *wschód*, ч. слц. *východ*, вл. *wuchód*, нл. *wuchod*, слн. *vzhòd* «тс.»; — похідне утворення від дієсло-

ва *схі́дити*, букв. «місце, де сходиться сонце»; пор. лат. *oriens* «схід» від *origo*, -ігі «сходити». — Див. ще **з²**, **ходи́ти**.

[**схі́пну́ти(ся)**] «хитнути(ся), похитнути(ся) (при невеликій можливості зберегти рівновагу)» Ме; — префіксальне утворення від дещо видозміненого *хібну́ти(ся)* «хитнути(ся), похитнути(ся)». — Див. ще **з²**, **хиба́ти**.

[**сходник**] (бот.) «вороняче око звичайне, *Paris quadrifolia* L.» Мак; — не зовсім ясне; можливо, утворене від *ходи́ти* (рослина викликає сильний понос); може бути також результатом видозміни форми [*сухотник*] «вороняче око звичайне» (Носаль 223), зближеної з *ходи́ти*.

схоло́ст, *схоло́стик*, *схоло́стика*, *схоло́стичний*; — р. *схоло́ст*, бр. *схоло́ст*, п. *scholastyk*, ч. слц. *scholastik*, болг. м. *схоло́стик*, схв. *схоло́стичар*, слн. *sholást(ik)*; — через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. *scholasticus* «шкільний» виникло з гр. *σχολαστικός* «який займається наукою, учений; шкільний, навчальний», похідного від *σχολή* «дозвілля; заняття на дозвіллі; навчання; школа», утвореного від *σχη-*, основи дієслова *ἔχω* «беру, тримаю; маю, володію». — СІС² 804; Горяев 355; Булыка 314—315; Kopaliński 870; Holub—Lyer 436; РЧДБЕ 701; Вуяклија 925; Kluge—Mitzka 683; Klein 1396; Frisk I 602—604. — Див. ще **схе́ма**. — Пор. **шко́ла**.

схро́н «схов, сховище»; — запозичення з польської мови; п. *schron* «сховище» пов'язане з *schronić* «сховати», якому відповідає укр. *схорони́ти*. — SW VI 48. — Див. ще **з²**, **хорони́ти**.

сце́на, *сценарі́ст*, *сценарі́й*, *сценарі́ус*, *сце́нка*, *сценарні́й*, *сцені́чний*; — р. болг. м. *сце́на*, бр. *сцэ́на*, п. вл. *scepa*, ч. слц. слн. *scépa*, схв. *сце́на*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Szépe*, фр. *scène*, англ. *scene* походять від лат. *scaena* (*scēna*) «сцена, естрада, театральні підмостки, театр», яке зводиться через етруське посередництво до гр. *σκηνή* «намет, шатро; теат-

ральний поміст, кін, сцена», можливо, пов'язаного з *сміа* «тінь», спорідненим з дінд. *shāuā* «тінь; відображення, відбиття, відблиск, блиск», перс. *sāya* «тінь», тох. В *skiyo*, алб. *hije* «тс.», гот. *skeinan* «блиск», дангл. *scīpan* «тс.». — СІС² 804; Пономарів Мовозн. 1974/2, 44; Фасмер III 816; Brückner 483; Sł. wug. *obcyh* 669; Holub—Lyer 432; Младенов 619; Вуяклија 925; Gr. Fwb. 742; Dauzat 654; Klein 1394; Walde—Hofm. II 485; Frisk II 727—728, 730—731. — Пор. **скінія, сяяти**.

сцікавка, сцікалка — див. **сіква**.

сцібгати, сцібом — див. **стібати**.

[**сцьов-сцьов**] (вигук, яким підкликають коней) ВеБ; — очевидно, результат видозміни форми [*ксьов-ксьов*] «тс.». — Див. ще **ксьо**.

[**сцюжник**] «батіг» Кур; — очевидно, пов'язане з р. *стегать* «стьобати, хльоскати, шмагати» (видозміненим на українському ґрунті), спорідненим з укр. [*застегнути*] «застібнути» (див.).

[**сцюк**] «шматок, кусок» ВеЛ; — запозичення із середньовісньонімецької мови (з архаїчних говірок німецької мови); свн. *stücke* «шматок, кусок, частина» (нвн. *Stück*) розвинулося з двн. *stucki* «тс.». — ВеЛ 472; Kluge—Mitzka 760. — Див. ще **штука**.

сцяти «випускати сечу; [прискати (про кров з рани) О]», [*щати*] «тс.», [*сцікавка*] «бризкалка, шприц (дитяча іграшка)», [*сцікалка*] «тс.» Чаб, [*сцикліни*] «сеча», [*сцикління*] «тс.», [*сцикун*] «той, хто часто випускає сечу; сечовий міхур (у тварини) Куриленко», [*сцяч*] «урильник», [*сцячка*] «(хвороба) нетримання сечі», [*щіна (щіни)*] «сеча», [*сцик*] (виг.), [*засцикати*] «замочувати (сечею)», [*засціка*] «обмочений сечею», [*засцянка*] «яка замочилася сечею», [*посік*] «сечовий міхур (у тварини)» Куриленко, [*посцикайло*] «випускання сечі»; — р. *сцать* «випускати сечу», бр. *сцаць* «тс.», др. *сьць (сець)* «сеча», п. *szczać* «випускати сечу», ч. слн. *scáti*, вл. *ščeć séeć*, нл. *šcaś, scaś*; — псл. *сьcati, пов'язане чергуванням го-

лосних з ітеративом *sikati*; — споріднене з дінд. *siřcáti* «виливає», ав. *hiřcáiti* «тс.», *hiřga-* «рідкі екскременти», гр. *ιμράς* «волога; сік», лат. *siat* «випускає сечу», *sissiat* «тс.», двн. *sihan* «щидити, текти краплями», *sihan* «капати», *seiħ* «сеча», *seiħhen* «випускати сечу», нвн. *seichen* «тс.», *seihen* «проціджувати», дангл. *sēop*, дісл. *sia* «тс.». — Фасмер III 815—816; Brückner 545; Machek ESJČ 538; Trautmann 260; Zubatý LF 28, 32; Ernout—Meillet 1098; Zupitza GG 68; Topr 439—440; Walde—Hofm. II 531; Kluge—Mitzka 699. — Пор. **сик**¹.

счепіра — див. **степір**.

[**счохматися**] «відправитися в подорож» Нед; — неясне.

[**счохнутися**] «стертися» ВеУг; — пов'язане з п. *czochać się* «тертися, чухатися», спорідненим з укр. *чухати, чесати*. — Sławski I 124; Brückner 77. — Див. ще **з², ся¹, чухати**.

[**счупурніти**] «схвилюватися; запишатися, зарозумітися, стати задерикуватим, бундючним» Нед; — похідне утворення від запозиченого п. *czurgnę* «сердитий, визивний, задерикуватий», очевидно, східнослов'янського походження (пор. р. *чопорный* «манірний; бундючний; суворий», [*чупуріться*] «пишатися, бундючитися; елегантно одягатися», укр. *чепурний*). — Sławski I 128. — Див. ще **з², чепуріти**.

-сь (частка в складі неозначених займенників і прислівників типу *колісь, кудись, хтось, щось, чийсь, котрійсь, якийсь*), [*-си*] ([*якийси*] «якийсь» ВеЛ); — бр. *-сь* (*калісь* «колись», *кудись* «кудись» тощо), п. *-ś* (*kiedyś* «колись», *kaś* «кудись» тощо), ч. *-si* (*kdysi* «колись», *kamsi* «кудись» тощо), слц. *-si* (*kedysi* «колись», *kamsi* «кудись» тощо), вл. *-s* (*hdys a hdys* «коли-неколи, часом»), нл. *-sy* (*gdysy* «іноді, часом», *kamsy* «кудись» тощо); — результат функціональної видозміни колишньої форми давального (неповнозначного) відмінка псл. *si* (>*сь, ś*); ототожнення з оптативом від дієслова псл. *jestь* (ESSJ Sl. гр. II 607; Machek ESJČ 542; Holub—

Кор. 331; Holub—Lyer 436—437) помилкове. — Мельничук Вступ 459; Соболевский РФВ 71, 19—20; Brückner 488. — Див. ще **десь!**

сьиж — див. **сяжа**.

ськати — див. **іськати**.

сьогодні, [сьогодня] «сьогодні», [сегодне Нед, сегодні, сегодня тж, сьодні, сьодня Чаб] «тс.», [сьогоні] «зараз» Л, сьогоденний, сьогоднішній, [сьоднішній, сьодняшній] Чаб; — р. сегодня, бр. сягоння, сєння, [сягодні, сядні], [сягонні, сянні]; — результат стягнення др. *сего дьне* «цього дня», що складається із вказівного займенника *сь* «цей» та іменника *дьнь* «день» (обидва у формі род. в. одн.). — Фасмер III 589; Преобр. I 179; ESSJ Sl. gr. II 620. — Див. ще **день**, **сей**.

сьомга; — бр. *сємга*, болг. *сьомга*; — запозичення з російської мови, р. *сємга* надійної етимології не має; виводиться від фін. *topka* «вид дрібного лосося» (Kalima 216; FUF 21, 136), від лат. *salmo* «лосось» (Горяев 316), від тур. *setek* «риба» (Matzenauer LF 19, 249). — Фасмер III 598; Преобр. II 274; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог. 56.

сьорбати, *сьорбнути*, *сьорбоннути*, [сєрбати, сєрбнути] «сьорбати, сьорбнути» Нед, *сьорб*, [сьорбанка] «бовганка, бурда» Ме, [сєрбавиця] «рідкий бульйон, рідка страва» Нед, [сєрбанка] «тс.» Нед; — р. [сєрбатъ], бр. *сєрбаць*, др. *сєребати*, п. [sorbać, siorbać, siarbać], ст. *sarbać, serbać*, ч. *střebati*, слц. *střebat'*, вл. *srěbać*, нл. *srjebaś*, болг. *сърбам*, м. *срба*, слн. *srěbati*, [sr̥bati], стсл. **сръвати**; — псл. *s^{rb}-/s^{rb}-/serb-; — споріднене з лит. *suřbti* «сьорбати», *srėbti*, *sguõbti*, лтс. *surbt*, *strėbt*, свн. *sürgfeln* «тс.», алб. *gjepr* «сьорбаю», *gjepr* «крапля», вірм. *arbi* «я пив», *arb* «пиятика», сірл. *sgub* «морда, рило», лат. *sorbeo*, -ēre «сьорбати», гр. *σορέω* «сьорбаю»; іє. *s^{rbh}-/serbh-/srebh- «сьорбати» звуконаслідувального походження. — Фасмер III 604; Преобр. II 276; Горяев 317; Brückner 481; Machek ESJČ 585; Holub—Kop. 356; Schuster-Sewc

1348; Младенов 623; Mikl. EW 292; Rudnicki Prasł. II 181; Trautmann 294; Karulis II 306; Mühl.—Endz. III 1125; Bezenberger BB 17, 215; Torp 446; Walde—Hofm. II 561—562; Frisk II 663; Pokorny 1001. — Пор. **пасерб**.

[сьоритися] «сердитися» Нед; — неясне.

[сьох-сьох] «вигук, яким підкликають коней» ЛЧерк; — результат видозміни вигука [сьовк-сьовк] «тс.». — Див. ще **ксьо**.

сюді, [сюд] «сюди» Нед, [сюда Нед, ста, суді тж, сюдайка ВеБ, сюдак ВеУг, сюдака ГрицАВ, цюді] «тс.», *сюдю*, [цюдю] «суюдою»; — р. *сюда* «сюди», [сюдь], бр. *судь*, др. *сюда*, *суюду* «тс.», п. [siędy] «тут», ч. *odsud* «звідси», ст. *sudy* «сюди», схв. ст. *суду* «сюди», слн. [sōd] «тс.», [odsōd] «звідси», цсл. **сжда** «сюди», стсл. **сждоу** «тс.»; — псл. *sōda*, утворене за допомогою суфікса *-nda від вказівного займенника *сь* «цей» (пор. *куді*, *туді*); м'якість *с'* виникла на давньоруському ґрунті під впливом форм *сего* «цього», *сємоу* «цьому» тощо. — Фасмер III 822; КЭСРЯ 434; ESSJ Sl. gr. II 613—614; Бернекер РФВ 48, 224—225. — Див. ще **сей**.

сюжєт; — р. *сюжєт*, бр. *сюжєт*, ч. *sujet*, *syžet*, слц. вл. *sujet*, болг. *сюжєт*, *сїже*, м. *сїжє*, схв. *сїже*, слн. *sižé*, *sujet*; — запозичення з французької мови; фр. *sujet* «тема, предмет» походить від лат. *subjectum* «підмет», до якого зводиться й укр. *суб'єкт*. — СІС² 805; Фасмер III 822; Горяев 358; Holub—Lyer 463; РЧДБЕ 702; Вуяк-лија 870; Klein 1532; Dauzat 690. — Див. ще **суб'єкт**.

сюзерен «вищий сеньйор або володар щодо васалів у феодальну епоху», *сюзеренітєт*; — р. болг. *сюзерен*, бр. *сюзерєн*, п. *suzeren*, ч. слц. *suzerén*, схв. *сизерен*; — запозичення з французької мови; фр. *suzerain* «верховний» утворене за аналогією до *souverain* «государ, монарх» від ст. *sus* «нагорі, наверху», що походить від нар.-лат. *sū-*

sum з лат. *sūrsūm* «тс.», яке виникло з *subs-vorsom, що складалося з *subs > *sub* «під» і *vorsom* > *versum* «повернене; направлене», пов'язаного з *verto*, -*ere* «повертати; направляти», спорідненим з дінд. *vártatē* «повертається», ав. *va-gət-* «тс.», лит. *veĩsti* «перевертати», псл. *vʔtēti «вертати», укр. *вертіти*. — СІС² 805; Фасмер III 822; Kopaliński 933; РЧДБЕ 702; Вуяклија 870; Klein 1550; Dauzat 693; Walde—Hofm. II 635, 763—765. — Див. ще **вертіти**, **суб-**.

сюїта «музичний твір з кількох самостійних частин, об'єднаних спільним художнім задумом»; — р. болг. *сюїта*, бр. *сюїта*, п. слц. *suita*, ч. *suita*, *svita*, м. *суїта*, схв. *суїта*, слн. *suíta*; — запозичене з французької мови; фр. *suite* «сюїта; послідовність» виникло з нар.-лат. *sequita (< лат. *secūta*) «яка йде слідом», дієприкм. жін. р. від *sequere* (лат. *sequi*) «іти слідом», спорідненого з дінд. *sácatē*, *sáscati* «супроводжує, йде слідом», ав. *haçaiti* «тс.», тох. А *sāk-* «іти слідом», лит. *sėkti* «тс.», очевидно, також псл. *soçiti* «стежити, сочити». — СІС² 805; Kopaliński 928; РЧДБЕ 702; Вуяклија 858; Klein 1421, 1540; Dauzat 690; Walde—Hofm. II 519. — Пор. **світа**², **сочіти**.

[сюкати] «випускати сечу» ЛЖит, **[сюсяти]** (дит.) «тс.»; — р. **[сюкати]**, **[сюсити]**, бр. **[сюкаць]**, **[сюсіць]** «тс.»; — результати афективної видозміни форми *сікати* (*сцяти*) «тс.». — Фасмер III 822. — Див. ще **сик**¹.

[сюк-сюк] «вигук, яким кличуть коней» До, **[сюнь-сюнь]** «вигук, яким кличуть лоша́т» Чаб; — результат видозміни вигука **[ксьо-ксьо]** «тс.», зумовленої його повторенням. — Див. ще **ксьо**.

[сюпати] (дит.) «сидіти» Нед, **[сюпкати]** «тс.» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. **[siupać]** (дит.) «тс.» етимологічно неясне. — SW VI 121.

[сюра] «сірий сардак», **[сюра]** «тс.» Нед; — запозичення з угорської мови; уг. *szűg* «селянський сіряк, сіра свита, груба шинель», пов'язане з *szűrke* «сі-

рий», зводиться до фінно-уг. *šerg або *šerg «сірий». — MNTESz III 813—814.

[сюравий] «метушливий» ЛексПол; — неясне.

[сюрник] «маленька лампочка» Ва; — неясне.

сюркати, *сюрча́ти*, *сюркотáти*, *сюркоті́ти*, **[сюркотня]** «сюркотання» Чаб, **[сюркотнява]** «тс.», **[сюрчик]** «цвіркун, коник» тж, *сюрчо́к* «свисток; [цвіркун, коник Чаб]»; — бр. **[сюркаць]** «сюрчати», п. **[siurgzec]** «дзюрчати», нл. *šurkotaš* «цвірінькати, щебетати (про птахів); дзюрчати»; — звуконаслідувальні утворення.

сюрпрі́з; — р. болг. *сюрпрі́з*, бр. *сюрпрі́з*, п. *siurgryza*, схв. *сирпрі́з*; — запозичення з французької мови; фр. *surprise* «подив; несподіванка, сюрпрі́з» є дієприкм. жін. р. від дієслова *surprendre* «дивувати», утвореного з префікса *sur* «над», що виник з лат. *super-* «тс.», і дієслова *prendre* «брати, взяти», що виникло з лат. *prehendere* «хапати, взяти», утвореного з префікса *pre-*, пов'язаного з *prae* «перед», і основи дієслова *-hendere*, спорідненого з гр. *χαρδάνω* «хапаю», гот. *bigitan* «досягати, знаходити», дісл. *geta* «досягати, припускати». — СІС² 805; Фасмер III 823; Черных II 223; Биржакова РР 1981/6, 100—104; Kopaliński 891; РЧДБЕ 702; Вуяклија 882; Klein 1234, 1548; Dauzat 583, 693; Walde—Hofm. II 359. — Див. ще **преамбула**, **супер-**.

сюрреалі́зм, *сюрреалі́ст*; — р. *сюрреалі́зм*, бр. *сюрреалі́зм*, п. *surrealism*, ч. *surrealismus*, слц. *surrealizmus*, болг. *сюрреалі́зм*, слн. *surrealizem*; — запозичення з французької мови; фр. *surrealisme* «надреалі́зм» утворене з прийменника *sur* «над», що виник з лат. *super* «тс.», і *realisme* «реалі́зм». — СІС² 805; Kopaliński 932; Hołub—Lyer 459; РЧДБЕ 702. — Див. ще **реальний**, **супер-**.

сюрту́к, *сірту́к*, *серту́к*, *сюрту́чийна*, *сірту́чийна*, **[серту́чийна]** «сюртук, поганий сюртук», *сюртукóвий*, *сюрту́чний*; — р. болг. *сюрту́к*, схв. *сюрту́ка*; — запозичення з французької мо-

ви; фр. *surtout* «широкий верхній одяг» утворилося з применника *sur* «над», що виник з лат. *super* «тс.», і *tout* «весь, все», що походить від лат. *tōtus* «весь» неясного походження, до якого зводиться укр. *тотальний*. — Фасмер III 823; Корш ИОРЯС 8/4, 42; РЧДБЕ 702; Fraenkel IF 52, 298; KZ 50, 210; Klein 1548; Dauzat 693, 718. — Див. ще **супер-**, **тотальний**. — Пор. **сурдút**.

сюсюкати; — р. *сюсюкать*, бр. *сюсюкаць*; — звуконаслідувальне утворення. — Фасмер III 823.

[сюсяти] (про пищання гусеняти) Нед; — звуконаслідувальне.

ся¹ «себе (зн. в.); -ся», **[си]** «собі; ся»; — р. *-ся*, **[-си]**, бр. *-ся*, др. *ся*, *си*, п. *się*, ст. *si*, ч. *se*, ст. *sě*, *si*, слц. *sa*, *si*, вл. *so*, *sej*, нл. *se*, полаб. *sǎ*, болг. м. *се*, *си*, схв. *се*, **[си]**, слн. *se*, *si*, стсл. **сѣ**, **си**; — псл. *se*, *si*; — споріднене з лат. *sē* «себе», гот. *sik*, нвн. *sich*, прус. *siēn* «тс.»; іє. **se-*, **sve-*. — Фасмер III 823; Brückner 488; Machek ESJČ 538; Holub—Kop. 327—328; Schuster-Sewc 1329—1330; Младенов 576; ESSJ Sl. gr. II 599—606; Trautmann 251—252. — Див. ще **свій¹**, **сѣбѣ**.

ся², **сяя** — див. **сей**.

ся-б — див. **се¹**.

[сябер] «учасник земельного володіння, компаньйон у торговому підприємстві Г; спільник по роботі Л; суперник; рідний брат жінки Л», **[сябра (сіб-ра)]** «спільне землеволодіння общини або кількох общин» Нед, **[сябрічка]** «суперниця» Л, **[сябрó]** «спільник по роботі Л; сусід Пі, Нед; спільник у якійсь поганій справі Чаб», **[себрó]** «супряжник» Л, **[сяпра]** «суперниця, супротивниця» Пі, **[сяпро]** «супротивник» Пі, **[сібри]** «учасники спільного землеволодіння общини або кількох общин» Нед, **[сябрінний]** «артільний, товариський, який знаходиться в спільному користуванні», **[сябрувати]** «водити компанію», **[сябрувát]** «спрягатися для спільної обробки землі» Л, **[цаброватъ]** «тс.» Л, **[себраватъ]** «тс.; жити в згоді, дружити; перевозити по черзі одним

конем два вози» Л; — р. *сябёр* «сусід; пайовик; [товариш; знайомий, приятель]», *сябр* «тс.», бр. *сябар* «товариш, приятель», *сябра* «тс.», **[сябр]** «родич, брат; товариш», др. *сябрьръ* «сусід, член однієї общини», п. *siaber* «побратим, родич, кум, брат; товариш, колега», **[siabr]** «тс.», схв. *сѣбар* «плебей, людина нижчого стану», ст. *себрь* «учасник, половинщик, компаньйон», слн. **[srebər]** «селянин»; — псл. **sębǫ*, не зовсім ясного походження; — на думку деяких дослідників, виникло з **sēm*-го (із вставним -b-) і пов'язане з *sēm̃ja* «сім'я» (Трубачев Терм. родства 166; Kalima ZISIPh 17, 343; Vaillant Gr. comp. I 95); менш надійними є виведення від іє. **se-*, *so-* «собі, свій» (Преобр. II 267; Fraenkel LP II 265), від східногерманського **sēmbura->*sēmbǫ* «який віддає половину доходу» (Jokl Сб. Милетич 131); неприйнятним є припущення про фінське походження слова (Mikl. EW 297), як і пов'язання з гунською племінною назвою Σάβεροι (Mikl. EW 289). — Фасмер III 824; Brückner 487; Кобилянський Зб. наук. праць I 83—86.

[сявкати] «гелготати» Нед, **[сявкотіти]** «тс.» Куз; — звуконаслідувальне утворення (пор. **[сяв, сьв, сьв]** — про гелгіт молодих гусей — КІМ).

сягати, **сягну́ти**, **сягону́ти**, **сяг** «сажень; сягання; [довжина сягання рук; міра довжини (приблизно 3—4 м); 4 кубометри дров О]», **[сяга]** «сажень (дров) ВеЗа; міра довжини (приблизно 3—4 м) О», **[сага́]** «тс.» ВеБ, **[сяговина]** «саженів дрова», **[сяга́р]** «дрворуб, що заготовляє “сягові дрова”» НЗ УЖДУ 14, **[сяга́ш]** «той, хто приводить у порядок дрова» ВеУг, **[сягу́вка]** «метрові поліна» НЗ УЖДУ 14, **[сяжень]** «сажень (дров)», **[сяжін, сажинь, сях]** «лінійна міра» НЗ УЖДУ 14, **сягну́стий** «який широко крокує, який має великий крок; широкий (про крок)», **дося́гнення**, **[дося́гливий]** «досяжний» Ж, **дося́жний**, **[зася́гати]** «запозичати; дістати, сягнути» Пі, **[за́сяг]** (у виразі **[на за́сяг каменем]** «на кидок каменем») Ж, **недо-**

сяглий, недосяжний, [недосяжливий] «недосяжний» Ж, неосяжний СУМ, Ж, [неосяжнєнний] «неосяжний» Куз, [непересяглий] «який не переходить через щось» Куз, [осяга] «обсяг; простір» Пі, Ж, осяжний, обсяг, [обсяжний] «об'ємистий, просторий» Ж, посягати, [посяг] «замах, посягання, підступний намір» Нед, [посягнення] «тс.», [посягатель] «який посягає на щось» тж, [прос(т)яга] «простір» Пі, [розсяг] «простір; відстань польоту» Нед, [розсяглий] «просторий, розлогий» Нед; — р. [сягать] «діставати до чогось, досягати», бр. сягаць «іти, рухатися; доходити, досягати», п. sięgać «досягати; простягати руку», ч. sahat «торкати, тягнутися, простягати руку, хапатися; посягати», слц. siahat' «діставати; залізати; хапатися; звертатися, посягати, простягатися», вл. sahać «діставати; йти великими кроками», нл. segaś «простягати руку, діставати, хапати; швидко йти», болг. посягам «простягаю руку», схв. сєгнути се «потягтися; простягнути руку», слн. séci «простягнути руку; простягатися», ségati «простягатися до, доходити, досягати», стел. **САГНАТИ** «простягнути руку»; — псл. *segti, seḡati; — споріднене з лит. sėgti «застібати, приколювати», sągà «застібка, гудзик», sągas «петля», лтс. segt «покривати, накривати», ірл. suapem «канат», дінд. sájati «прилягає, примикає», дперс. frahanjati «вішає, підвішує»; далі пов'язується з лит. síekti «досягати; діставати, намагатися дістати», saikinti «приводити до присяги», síeksnis «сажень» (Machek ESJČ 535; Mikl. EW 291). — Бузук ЗІФВ 23 (1929), 21; Фасмер III 825; Brückner 490; Holub—Kop. 326; Schuster-Sewc 1264; Skok III 214; Аникин Етимология 1983, 48—57; Trautmann 252; Karulis II 164; Торг 428; Рокопну 887—888. — Пор. **присяга, сажень.**

[сяжа] «кусок тину, закріплений на чотирьох стовпах посередині річки над водою, на якому стоїть рибалка із сіткою» (оскільки річка перегороджена ти-

ном і прохід залишений тільки під сяжею, то риба йде прямо в сітку); [сьиж] «місце на річці чи ставку, де стоять рибальські снасті і сидить рибалка» Л, [сєжа, сїєжа] «тс.» Л; — очевидно, пов'язане з [сажка] «верша». — Див. ще **садіти.**

сяк, сякий, [сякій] «такий» Бі; — р. бр. сяк, др. сяко, сякъ, п. siak; — псл. sjako, похідне із суфіксом -k- від займенника съ «цей», утворене за аналогією до тако «так» (від ть «той»). — Фасмер III 826; КЭСРЯ 434; Brückner 486; ESSJ Sl. gr. II 609—610; Mikl. EW 297. — Див. ще **сей.** — Пор. **сям.**

сякати СУМ, Нед, **сякати** тж, [сяка] «шмаркля» Бі, [сякало] «великий ніс» Чаб, [сякач] «чоловік з великим носом» Чаб; — [непросякальний] «водонепроникний» Куз, [осякнути] «просякнути» Ж, [пересякати] «просякатися, всмоктувати» Нед, **просякати, просяклий, просякнутий**; — р. **сякнуть** «переставати текти», др. **сякнути** «тс.», п. siąkać «переставати текти; сякати (ніс)», ч. sákati «повільно стікати, сочитися», sáknouti «тс.», слц. siaknut' «переставати текти», siakat' «сякатися», вл. sakać «переставати текти, висихати», болг. сєкна, сєкнам «тс.», сєкна се «сякатися», м. секне «перестати текти, висохнути; сякати», схв. **усєкнути** «висякати (ніс)», слн. usėkniti se «сякнутися»; — псл. *seknōti «переставати текти; сякатися»; — споріднене з лит. sėkti «убувати; міліти; вичерпуватися», seklūs «мілкий, неглибокий», suĩkti «цідити; вичавлювати», лтс. sikt «засихати», sekls «мілкий, неглибокий», свн. sichte «мілкий», нвн. seicht «тс.», дангл. sihte «болотистий», ірл. sesc «сухий, безплідний, який не дає молока», кіпр. hysp «сухий», дінд. ásakraḥ «невичерпний»; іє. *sek- «стікати; переставати текти»; припускається (Machek ESJČ 536) зв'язок із sokъ «сік». — Фасмер III 826; Brückner 483; Schuster-Sewc 1265; Младенов 577; Skok III 216; Zupitza GG 138; Trautmann 256—257; Торг

428—429; Uhlenbeck 18; Pokorný 894. — Пор. **сік**¹.

сям; — р. бр. *сям*, др. *сѣмо* «сюди», *сѣмь*, *само*, *сямо* «тс.», п. [sam] «тут; там», [siam] «тс.», ч. слц. вл. нл. полаб. *sem* «сюди», болг. *само* «тс.», *сам* «сям», схв. ст. *sjemo*, *semo*, слн. *sèm* «сюди», стсл. **сѣмо** «тс.»; — псл. *sěmo*, утворене за допомогою суфікса -то від займенника *сь* «цей»; голосний **а** на місці **ѣ** з'явився під впливом *tamo* «там». — Фасмер III 826; КЭСРЯ 434; Machek ESJČ 541; ESSJ Sl. gr. II 606—607; Бернекер РФВ 48, 224—225; Нугер LF 29, 395. — Див. ще **сей**. — Пор. **сяк**.

[**сян**] «змій, дракон» Нед; — ч. *saň* «змій, дракон; відьма, фурія», слц. *saňa* «потвора; страховисько», вл. *sanica* «фурія»; — неясне; можливо, псл. *sap-ny «вогнедишне страховисько», похідне від *sap-* (< іє. **kōp-*) «сахтити». — Machek ESJČ 537; Schuster-Sewc 1268—1269. — Пор. **سانی**.

[**сяник**] (іхт.) «колючка триголкова, *Gasterosteus aculeatus* L. (*Gasterosteus pungitius*)» Нед; — неясне.

[**сянка**] (зоол.) «(черв'як) наяда, *Nais*» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з [**сян**] «змія».

[**сяпа**] (бот.) «цибуля городня, *Allium sera* L.» Мак; — очевидно, резуль-

тат видозміни лат. *sēra* (бот.) «цибуля» (що входить до наукової назви цибулі городньої), яке зводиться до гр. *κῆπια (або *κῆπια) неясного походження. — Нейштадт 158; Walde—Hofm. I 201.

сяра — див. **сіра**.

[**сяснути** (*бато́гом*)] «ляснути, цьвонхнути (*бато́гом*)» ВеБ; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *ляснути*. — Пор. **лясь**.

сяяти, *сяти*, *сяйнѹти*, *сіяти*, [*си-яти*] «сяяти» Нед, [*ссяти* Бі, *снийати* Нед] «тс.», *сяєво*, *сяйво*, *сяйний*, *сяйливий*, *освявати*, *осяйній*; — р. *сиять*, бр. *ззяць*, др. *сияти*, болг. *сияя*, м. *сјае*, схв. *siјати*, *sjǎти*, слн. *sijāti*, стсл. **сиати**; — псл. *sijati*; — споріднене з гот. *skeinan* «світити, сяяти, блищати», дісл. *skīna*, дангл. *scīnan*, англ. *shine*, двн. днн. *skīnan*, нвн. *scheinen* «тс.», гр. *σῆνᾶ* «тінь», алб. *hije*, тох. В. *skiyo* «тс.», дінд. *chāyā* «блиск; тінь», перс. *sāya* «тінь, захист», іє. **skī-/skāi-/skāi-* «сяяти, мигтати; тінь». — Фасмер III 629; Преобр. II 291; Младенов 582; Skok III 247—248; Критенко Вступ 519; Rozwadowski Jagić-Festschr. 304; Trautmann 304; Mühl.—Eндz. III 96; Persson Beitr. 700; Торп 461—462; Klein 1436; Kluge—Mitzka 641; Frisk II 730—731; Pokorný 917—918. — Пор. **сцена**.

та «і; але»; — др. *та* «і, та», болг. *та* «і, та, тому, щоб», м. *та* «і, та», схв. *тă* «та, так, адже», стсл. **та** «і, та»; — псл. *ta* «та», пов'язане із займенником *тъ* «той»; зіставляється з лит. *tuõj* «зараз, зразу, негайно», *tuojai* «тс.», гр. *τῷ* «тоді, потім», хет. *ta* «і», дінд. *tāt* «унаслідок цього». — Фасмер IV 5; Trautmann 311—312; Vopdrák II 462; ESSJ Sl. gr. II 627—631. — Див. ще **той**.

таба́, **табе́нок** — див. **табін**.

[таба́к] «тютюн», *таба́ка* «нюхальний тютюн», *[тоба́ка, табачи́на]*, *каба́ка* «тс.», *таба́чник* «той, хто нюхає тютюн», *[таба́шник, тоба́шник Нед]* «тс.», *[таба́шниця]* «табакерка» Чаб, *[таба́шня]* «тютюнова фабрика» Л, *[таба́чний]* «тютюновий» Нед, *[таба́шний]* «тс.», *[таба́чити]* «нюхати тютюн»; — р. *таба́к* «тютюн», бр. *таба́ка* «нюхальний тютюн», п. *tabaka*, *[tobaqa, tabak]* «тс.», *[tabak]* «тютюн», ч. *tabák*, слн. *tabak*, полаб. *tabat'ai* (род. в.), схв. *[таба́к]*, слн. *tobák* «тс.»; — через французьку (фр. *tabac*) і польську (форма *таба́ка*) мови запозичено з іспанської; ісп. *tabaco* «тютюн» походить від аравакського *tobaco* «згорток тютюнового листа» (Гаїті). — Дзензелівський УМШ 1958/2, 68; Акуленко 136; Фасмер IV 5; Черных II 223; Brückner 562; Sł. wyg. obcych 739; Machek Jm. rostl. 208; Holub—Lyer 475; Kluge—Mitzka 766; Dauzat 696; Lokotsch 60; Loewe KZ 61, 65—66; Klein 1623.

[таба́ка¹] «чоловічий статевий орган Нед, Шейк; жіночий статевий орган (Ме)», *[табаче́нція]* «чоловічий статевий орган» Нед, *[каба́ка]* «тс.»; — оче-

видно, результат перенесення (спочатку на жіночий орган) назви *таба́ка* «нюхальний тютюн». — Див. ще **таба́к**.

[табака²] (у сполученні *[т. кукурú-зяна]* (бот.) «пухирчаста сажка кукурудзи, *Ustilago maydis* (D.C.) Sda.») ВеНЗн; — результат семантичної видозміни назви *таба́ка* «(нюхальний) тютюн»; зміна значення зумовлена тим, що на ураженій сажкою рослині виникають нарости — пухлини, які після розриву оболонки випускають пил. — Див. ще **таба́к**.

табаке́рка, *[табакерчи́ско]* Нед, *[табахе́рка]* Нед, *табате́рка*, *табати́рка*, *табача́рка*, *кабати́рка* «тс.»; — р. бр. *табаке́рка*, п. *tabakierka*, *tabakiera*, ч. *tabatěrka*, слц. *tabatierka*, болг. схв. *табаке́ра*, м. *табаке́ра*, *табаке́рка*, слн. *tobakēra*; — запозичення з польської мови; п. *tabakierka* походить від фр. *tabatière* «табакерка», що виникло зі ст. *tabaquièrre* «тс.», похідного від *tabac* «тютюн»; форма *[табате́рка]* запозичена з чеської або безпосередньо з французької мови. — Фасмер IV 5; Горяев 359; Sł. wyg. obcych 739; Machek ESJČ 633; РЧДБЕ 703; Вуяклија 927; Dauzat 696; Klein 1563. — Див. ще **таба́к**.

[та́балá] «натовп, юрба, згряя» ВеБ, ВеНЗн; — очевидно, запозичення з румунської мови; рум. *tábăgă* «маса, натовп» (основне значення «табір, бівак») запозичене зі слов'янських мов; пор. болг. *та́бор* «табір», схв. *та́бор* «тс.». — СДЕЛМ 417; DLRM 842. — Див. ще **та́бір**.

таба́нити «веслувати в протилежний бік для руху кормою наперед, гальмування або повороту човна», *[талá-*

нити] «занурити весло у воду, щоб за-тримати рух човна» Мо, Берл, [прита-ма́ннити] «привернути (човна до бере-га)» Нед; — бр. таба́ніць «тс.»; — за-позичення з російської мови; р. таба́-нить, тава́нить «тс.» виводиться від манс. tǝḃ- «гребти веслом», tǝwi, touam, touantam «тс.», спорідненого з хант. tǝц-, мар. šuet, комі сынны, фін. sou-taa «тс.» (Kalima MSFOugr. 52, 96; Äimä Mélanges Mikkola 414; Kálmán Acta Ling. Hung. 1, 264; Лыткин—Гу-ляев 268); така етимологія викликає сумнів з огляду на значну поширеність слова; припускається (Шипова 298) можливість запозичення з тюркських мов (пор. тат. табан (таба) «в напрямі до», уйг. чаг. тат. тапа «тс.»). — Фасмер IV 6.

[таба́х] «гул, шум» Пі; — очевидно, звуконаслідувальне утворення, паралель-не до бах, баба́х (пор.).

[таба́чка] (бот.) «жовтець отруйний, Ranunculus sceleratus L.»; — очевидно, похідне утворення від таба́ка «ню-хальний тютюн»; мотивація назви не зовсім ясна. — Див. ще таба́к.

табе́ль, [табе́ля] «табель» Куз, [та́бля] «тс.», [та́буля] «дошка; позе-мельна книга» тж, [та́бла] «дошка» ВеУг, та́бельник, [табеля́рний] «у ви-гляді таблиці» Нед; — р. бр. та́бель «табель», п. слц. вл. tabela «табель; таб-лиця», ч. tabela «таблиця», болг. табе́-ла «табличка, дощечка з написом», м. табе́ла «таблиця; табель», схв. табе́-ла, слн. tabéla «тс.»; — запозичене з латинської мови через голландську (гол. tabel «таблиця; табель») і російську (форма [табе́ля] через польську); лат. tabella «дощечка, табличка» є зменш. від tabula «дошка, таблиця», пов'язано-го з умбр. tafle «на дошці»; походжен-ня неясне; вважається (Machek ESJČ 633) запозиченим зі сходу через посе-редництво етрусської мови (пор. ак. tur-ри, звідки хет. turri «глиняна таблич-ка»); пов'язання з лат. tellus «земля» (Brückner 562—563; Walde—Hofm. II 640—641) ненадійне. — СІС² 805; Фас-

мер IV 6; Sł. wyg. obcych 739; Holub—Lyer 475; РЧДБЕ 703; Вујаклија 927; Vries NEW 719.

табе́нька — див. тебе́нка.

[та́бін] «шовкова цупка тканина», [та́бін] «тс. СУМ; сорт тканини Нед», [таба́] «шовкова гладенька тканина» Бі, [табе́нок] «тс.» тж, [полутабе́нок] «рід шовкової тканини»; — запозичен-ня з польської мови; п. [tabin] (зменш. [tabinek]) «сорт шовкової тканини» по-ходить від фр. tabis «муарована шовко-ва тканина», яке через посередництво іспанської мови (ісп. tabí) зводиться до ар. attābī «тс.», пов'язаного з назвою околиці Багдада at-Attābīyah, де виго-товлялася ця тканина. — Фасмер IV 6; Brückner 563; Dauzat 696; Klein 1563.

[та́бівка] «гуцульська шкіряна тор-бина з орнаментом, яку носять на ре-мені через плече», [та́бла] «тс.», [та-бу́ла, табу́ра] «(шкіряна) торбина че-рез плече» О; — результат видозміни форми [табі́лка] «тс.; ранець» (див.).

та́бір, [та́бор] «табір Г; літній по-льовий стан для колгоспної худоби Л», [та́бур] «табір Нед, Шейк; літній по-льовий стан для худоби Л», та́борище СУМ, Нед, [та́борисько] «таборище; табір, бівуак» Нед, [та́борщина] «вій-ськовий табір, польова служба, походи; битва» Нед, та́борянин, та́боритися СУМ, Нед, та́борувати; — р. болг. м. та́бор, бр. та́бар, п. tabog, ч. слц. слн. tábog, схв. та́бор; — загальноприй-нятої етимології не має; останнім ча-сом виводиться з чеської мови, де пер-вісно означало гуситський табір та бу-ло пов'язане з назвою міста і, далі, біб-лійної гори Tábor «Фавор» (Москале-нко УІЛ 31; Shevelov Hist. phonol. 533; Machek ESJČ 633; Holub—Kop. 378; Holub—Lyer 475; Мельников Slavia 36/1, 109—110; Sławski JP 38/3, 230; Sł. wyg. obcych. 739; Nemeth Acta Ling. Hung. 3, 431—446); здебільшого вва-жається запозиченням з тюркських мов (пор. крим.-тат. tabug «воєнний обоз»). — Макарушка 13; Фасмер IV 6—7; Дмитриев 562; Мелиоранский ИОРЯС

10/4, 130; Korsch AfSIPh 9, 672; Mikl. EW 346; Mikl. TEI II 167—168; MNTESz III 818—819.

таблётка; — р. бр. болг. *таблётка*, п. *tabletka*, ч. слц. *tabletka, tableta*, м. *таблётка*, схв. *таблётка*, слн. *tableta*; — запозичення з французької мови; фр. *tablette* «плитка, таблетка» є зменш. від *table* «дошка, плита, таблиця», що походить від лат. *tabula* «тс.». — КЭСРЯ 435; Sł. wug. *obscuch* 739; Brückner 563; Holub—Lyer 475; Вуякклија 927; Klein 1563; Dauzat 696. — Див. ще **табель**. — Пор. **таблиця, табло**.

таблиця, [*таблички*] «палітурки» О, *табличний*, [*табличковатий*] «у вигляді таблиці» Нед, [*табличковий*] «тс.» тж; — р. *таблица* «таблица», бр. *таблица* «тс.», др. *табла* «дошка, таблиця», п. *tablica* «таблица; дошка», ч. *tabulka* «тс.», слц. *tabul'ka* «таблица», *tablica* «дошка», *tabla* «тс.», нл. *tablica* «плитка, дощечка», болг. *таблица* «таблица», м. *таблица* «грифельна дошка», схв. *таблица* «таблица; дощечка, табличка; грифельна дошка», слн. *tablica* «табличка, дощечка (з написом)»; — запозичення з польської мови, в якій утворене від нар.-лат. *tabla* «дошка, таблиця», що виникло з лат. *tabula* «тс.». — СІС² 805; Richhardt 105; Коваль 149; Фасмер IV 6; Hüttl-Worth 16; Sł. wug. *obscuch* 739; РЧДБЕ 703. — Див. ще **табель**. — Пор. **таблётка, табло**.

табло; — р. бр. *табло* «табло», ч. *tablo (tablo)* «монтаж фотографій випускників і викладачів», слц. *tableau* «табло», болг. *табло* «дошка (для оголошень, повідомлень); демонстраційна дошка; картина, велика фотографія», м. *табло* «демонстраційна дошка; табло», схв. *табло* «картина; малюнок; наочна демонстрація», слн. *tablo* «картина, малюнок»; — запозичення з французької мови; фр. *tableau* «картина, зображення; таблиця, дошка» є зменш. від *table* «дошка, таблиця», що походить від лат. *tabula* «тс.». — СІС² 805; Коваль 149; Крысин ВКР V 84—85; Holub—Lyer 475; РЧДБЕ 703; Вуяк-

лија 927; Klein 1563; Dauzat 696. — Див. ще **табель**. — Пор. **таблётка, таблиця**.

табу́ СУМ, Куз; — р. бр. болг. *табу́*, п. ч. слц. *tabu*, м. *табу*, схв. *табу*, слн. *tabú*; — запозичене з мови корінних жителів Полінезії через англійську (англ. *taboo, tabu* «табу, заборона»); полінезійське *tapu* «священний, недоторканий» (букв. «надзвичайно відзначений») утворене з *ta* «відзначити» і *pu* «дуже, надзвичайно». — СІС² 806; Коваль 84—85; Kopaliński 953—954; Holub—Lyer 475; Kluge—Mitzka 766; Dauzat 696—697; Lokotsch 156; Klein 1564.

табу́н, *табу́нник*, *табу́нщик*, *табу́нитися*; — р. бр. болг. *табу́н*, п. *tabun*, схв. *табун*; — запозичення з тюркських мов; тат. чаг. *табун* «табун, стадо», тур. крим.-тат. *табым* «тс.» зіставляються з монг. *tabun* «п'ять». — Фасмер IV 7; Черных II 223; Горяев 156; Огиенко 31, 34; Шипова 299—300; Дмитриев 544; Максимов РР 1971/5, 80—82; Brückner 563; Mikl. EW 346; Mikl. TEI II 168; Lokotsch 156; Räsänen Versuch 453.

табурёт, *табурётка*, [*табурёток*] «табуретка» ЛЖит, [*табуретка* О, *табóрек* О, *табóрчик* О, *табурётчина* Шейк] «тс.»; — р. *табурёт*, бр. *табурёт*, *табурётка*, п. *taboret, taburet*, ч. *taburet*, слц. *taburet, taburetka*, болг. *табурётка*, м. *табурёт*, схв. *табурет*, слн. *taburét*; — запозичення з французької мови; фр. *tabouret* «табурет, табуретка» є зменш. від фр. ст. *tabour* «табурет; барабан», що походить від ар. *ṭabūl*, мн. від *ṭabl* «барабан». — Москаленко УІЛ 53; Фасмер IV 7; Черных II 223—224; Sł. wug. *obscuch* 739; Holub—Lyer 476; РЧДБЕ 703; Kluge—Mitzka 766; Klein 1564; Dauzat 697.

[**табу́рка**] «верх над возом»; — неясне; можливо, пов'язане з [*табу́р*] «табір».

[**тава́**] «сковорода, жаровня Мо; форма для випікання хліба ГрицАВ», [*тава́*] «велика полив'яна миска» Прок; — запозичення з молдавської мови; молд.

тава́ «піднос; лист, жарівка», рум. *távă* «тс.», як і болг. *тава́* «лист, жарівка», м. *тава* «сковорода; таз (для варення)», схв. *та́ва* «сковорода», походять від тур. *tava* (*taba*) «сковорода», що зводиться до перс. *tāba* «тс.». — РЧДБЕ 703; Mikl. EW 347; Matzenpauer 345; СДЕЛМ 417; DLRM 848; Lokotsch 161; Радлов III 983; Räsänen Versuch 451.

таверна; — р. бр. болг. *таверна*, п. *tawerna*, *taberna*, ч. слц. *taverna*, слн. *tavêrna*; — запозичення з італійської мови; іт. *taverna* «таверна, шиночок; трактир» походить від лат. *taberna* «дошкана хатина; приміщення, крамниця, харчевня», що виникло, очевидно, з *traberna, похідного від *trabs* «колода, брус, балка», спорідненого з гр. *τέραμνον* «хата, житло», *τέρεμνον* «тс.», ірл. *treb* «приміщення», дангл. *þorp* «село», англ. *thorp*, днвн. *thorf*, нвн. *Dorf* «тс.», гот. *raúgr* «маєток», лит. *trobà* «хата». — СІС² 806; Sł. wug. obsyeh 747; Holub—Lyer 478; Klein 1576, 1610; Wald—Hofm. II 639, 696—697.

[тавлéтка] «грифельна дошка»; — утворене від цсл. **тавла** «дошка», що походить від сгр. *τάβλα* «дошка», яке зводиться до лат. *tabula* «дошка, таблиця». — Фасмер IV 7; ГСЭ II 280, III 196. — Див. ще **та́бель**.

тавлі́нка (заст.) «табакерка з дерева або берести»; — р. *тавлі́нка* «тс.», бр. **[тавлі́нка]** «берестяна табакерка»; — не зовсім ясне; пов'язується (Фасмер IV 8) з р. **[таволи́новой]** «з таволги». — Див. ще **та́волга**.

та́волга (бот.) «*Spiraea* L.», *таволожник* «*Aguncus Adans.* УРС; [таволга зарубчаста, *Spiraea crenata* L.; гадючник в'язолистий, *Filipendula ulmaria* Maxim. (*Spiraea ulmaria*) Mak]», **[таволж́ник]** «таволга звіробоелиста, *Spiraea hypericifolia* L.» Мак, **[таволж́аник]** «таволга дібровна, *Spiraea chamaedrifolia* Burg (L.)» Нед, Шейк, **[таво́лговий]** «який стосується таволги», **[таволж́аний]** «тс.» Шейк; — р. *таво́лга́* «таволга; таволожник», п. *tawuła*,

[tawoła], ч. *tavolník*, слц. *tavol'ník* «тс.»; — запозичення з тюркських мов; тат. *тубылгы* «таволга», кирг. *табылгы*, *тобулгу* «тс.», тур. *tabulga* «таволожник», чаг. *табулбу*, телеут. алт. *табылбы* «тс.» споріднені з монг. *tavilga* «таволга верболиста, *Spiraea salicifolia* L.»; помилковою є думка (Шахматов ИОРЯС 7/1, 304) про слов'янське походження слова. — Макарушка 14; Фасмер IV 8; Шипова 300; Анненков 339; Горяев 444; Machek ESJČ 637; Jm. rosl. 100; Holub—Lyer 478; Räsänen Versuch 452.

таво́т, *таво́тник*; — р. бр. *таво́т*, п. *towot* (з рос.), слц. *tavot*; — неясне.

та́ври «племена, які жили в Криму в I тисячолітті до н. е.», *та́вр*, *тавричанин*, *Таври́да*, *Та́врія*; — р. *та́вры*, бр. *таўры*, п. *Tauryda*, ч. *Taurové*; — засвоєна книжним шляхом давньогрецька назва скіфського племені *Таўροι*. — Фасмер IV 8.

тавро́, *таврува́льник*, *таврува́ти*, **[натáврити]** «накласти тавро»; — р. *тавро́*, бр. *таўро́*; — результат видозміни давнішого **товро́*, запозиченого з тюркських мов; тур. *tuğra* (*tūga*) «монограма султана», дтюрк. *tuğra* «монограма, печатка хана; розпорядження хана» виводяться з перської мови. — Огиенко 34; Фасмер IV 8; Шипова 300; Korsch AfSlPh 9, 675; Lokotsch 164; Räsänen Versuch 496.

[тавро́т] «дитяча гра в хованки Г, Шейк; крик, яким ловлять тих, хто грається в хованки Шейк»; — очевидно, запозичене з гебрайської мови через посередництво мови ідиш. — Шейк 8.

тавтоло́гія, *тавтологі́чний*; — р. болг. *тавтоло́гия*, бр. *таўтало́гия*, п. *tautologia*, ч. *tautologie*, слц. *tautológia*, м. *тавтологи́ја*, схв. *таутоло́гија*, слн. *tavtologija*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Tautologie*, фр. *tautologie*, англ. *tautology* походять від пізньолат. *tautologia*, яке зводиться до гр. *ταυτολογία* (букв. «говоріння того самого»), що складається з основ *таυτο-* «те саме», яке виникло внаслі-

док стягнення то «те», спорідненого з псл. ть «той», і αὐτό «саме», та -λοῦρα, похідного від λόγος «розум, слово». — СІС² 806; St. wug. obcsuch 747; Holub—Lyer 478; РЧДБЕ 704; Вујаклија 934; Gr. Fwb. 748; Dauzat 702; Klein 1576. — Див. ще **авто-**, **логіка**, **той**.

таган «триніжок для казана», [тагані] «пристрій для підвішування коліски під час праці на полі» Л, таганець, таганок, [таганкі] «триніжок, на які може чіплятися решето чи коліска» Мо, [таганашка] «один із нижчих сортів кримської солі», [таганувати] «зупинитися в степу для приготування їжі», [натаганити] «багато накласти; багато наготувати», [стаганювати] «здімати казан з тагана»; — р. таган «таган», бр. [таган] «чотиринога підставка під кухонний посуд», болг. тиган «сковорода», схв. тигань, стсл. **таганъ, тиганъ** «тс.»; — запозичення з тюркських мов; тат. туркм. таган «таган», тур. крим.-тат. тыган «сковорода з ручкою» походять від гр. τήγανον (τάγηνον) «сковорода», нгр. τηγάκι «тс.» неясного походження, можливо, пов'язаного з тікω «розтоплюю». — Макарушка 13; Огиенко 55; Фасмер IV 9; ГСЭ I 391, III 197; Шипова 300—301; Горяев 359; Дмитриев 544; Matzeпаueг 341; Скорчев БЕ 1956/2, 159; Радлов III 1305; Räsänen Versuch 477; Meyer EW 69; Frisk II 845.

[тагун] (бот.) «хризантема лучна, ромашка, Chrysanthemum leucanthemum L.» Мак; — результат видозміни форми *тягун; пор. р. [тягун] «тс.» Анненков; назва зумовлена тим, що ця рослина вживається для витягування дрібних плоских глистів. — Див. ще **тягті**.

[тад] «туди; тоді» Нед, [таді] «тс.» тж, [тадивай] «туди»; — р. [тады] «тоді», бр. тады «тс.», ч. tady «тут; ось», слц. tade «туди; там», схв. тад «тоді», тада, слн. [táda], tedàj «тс.»; — псл. tad-, що є подовженням займенникової основи to- (пор. тоді); споріднене з лит. tadà «тоді», дінд. tadā, ав. ta-

da «тс.» — Фасмер IV 68; Holub—Kop. 382; Machek ESJČ 639; ESSJ Sl. gr. II 632—633. — Див. ще тоді, той. — Пор. туді.

Тадей (чоловіче ім'я), Тадей, Фадей, Тадик, ст. Таддѣй (1627); — р. Фадей, бр. Фадзей, Тадзей, п. Tadeusz, ч. Tadeáš, слц. Tadeáš, болг. Тадей, м. Tadej, схв. Таде, Тадија, слн. Tadej, стсл. **Таден, Тадѣн, Фадѣн**; — запозичення з грецької (частково з латинської) мови; гр. Θαδδαῖος (лат. Thaddaeus, Thaddeus) загальноприйнятого пояснення не має; виводиться від гебр. Taddáyu, очевидно, пов'язаного з араб. t'dhauyá (мн.) «груди» (Klein 1597); зіставляється також з гебр. taddē «хвала» (Вл. імена 91; Спр. личн. имен 465).

таджик; — р. таджик, бр. таджык, п. Tadžuk, ч. Tádžik, слц. Tadžik, схв. Тацук; — запозичення з тюркських мов; тур. чаг. тацик «таджик (так називаються перси, що живуть у Середній Азії)» (Радлов III 913) походить від сперс. tāčik «араб; перс-магометанин», яке зводиться до ар. Tāy «одне з арабських племен на півночі»; пов'язується також (Еремеев Этнонимы 134) з назвою *там* (тюрк. tat) «іранець». — Фасмер IV 10; Агеева 162—163; Hübschmann 86—87; Ногн 81—82; Зап. Колл. востоковедов 5, 80.

[тадь] «адже, так Шейк, Нед, ВеУг; отож О», [там] «адже», [тадь] «тс.»; — результат скорочення [тадьже] «адже» Шейк, що є варіантом [тадьже] «тс.» Шейк, утвореного внаслідок злиття та і адже. — Див. ще **адже, та**.

таж, тажé «таж»; — п. [taž, taže] «тс.»; — результат злиття та і ж, же; пор. але ж. — Див. ще **же¹, та**.

таз, тазік, тазок; — р. бр. таз, др. тазъ «металева кругла відкрита посудина», болг. тас «таз», таз (анат.) «таз», м. тас «металева тарілка; шалька», схв. та́с «тс.», tása «таз»; — запозичення з тюркських мов; тур. tas «чаша, чашка; миска, таз», крим.-тат. тас «тс.», тат. тас «великий таз для обмивання», аз. тас «таз, чаша» походять

від ар. *ṭāssa*^h, *tass* «чашка», яке зводиться до перс. *tāsht* «чашка, блюдо». — Фасмер IV 10; Черных II 224; Шипова 301; Дмитриев 545; Скоряев БЕ 1956/2, 163; РЧДБЕ 704; Korsch AfSIPh 9, 672; Вуяклија 934; Mikl. EW 347; Mikl. TEI II 171; Hübschmann Arm. 266; Lokotsch 160—161; Kluge—Mitzka 771; Klein 1575. — Пор. **таця**.

Таїсія (жіноче ім'я), *Таїса*, *Тася*, *Тая*, ст. *Taicia* (1627); — р. *Таїсия*, бр. *Таїса*, болг. *Таисия*; — запозичення з грецької мови; гр. Θαΐς є іменем відомої куртизанки; припускається також зв'язок з виразом τὰ Ἴσιος «належна Ісіді» (від Ἴσις «Ісіда»). — Вл. імена 162; Спр. личн. имен 524; Илчев 474.

таїти, [*таювати*] «таїти» Шейк, *таємніця* СУМ, Шейк, [*таємнощі*] «таємні справи, речі, які треба ховати», *таїна*, *таїнство*, [*таїтель*] «затаювач» Нед, *таїна*, [*таїниця*] «тайна» Нед, [*таїнощі*] «таємниці», [*таїня*] «тс.» тж, *таїнік* СУМ, Нед, [*таїнікар*] «який робить таємницю з дрібниць» Нед, [*тая*] «обізнана в багатьох таємницях жінка; подруга-сусідка» Л, *таємний*, *таємничий*, *таїний*, *таїком* СУМ, Нед, *таїкома*, [*таїчаком*] «таємно, потайки» НЗ УЖДУ 26/2, [*втаїнений*] «утаємничений» Ж, [*в-потаїці*] «потаїки» Ж, [*затаїливість*] «хитрість, лукавство» Ж, [*ізпότηнька*] «несподівано» Пі, [*невтаїний*] «неутаюваний» Куз, [*отаєнниця*] «затаювачка» Ж, [*отай*] «таємно» Ж, *потаїнік*, *потаємний*, [*потаєний*] «таємний» Куз, *потаїливий*, *потаїний*, *потаємки*, *потаємці*, [*потаєнці*] «потаї» Г, Куз, *потаї*, *потаїки*, *потаїком*, *потаїно*, *потаїці*, *притаєний*, [*притаєнний*] «потаїний», [*притаїкуватий*] «таємний, прихований» Нед, *спотаїна*, *спотаїня*, *спотання*, [*спотаньга*] «зненацька, несподівано, раптово» Л [*спотая*, *спотеньга*, *спотеня*] «тс.» Л, [*спотиньга*] «нишком», [*спотинька*] «несподівано» Пі, [*утайник*] «затаювач» Куз, [*употай*] «таємно, секретно»; — р. *тайть*, бр. *таїць*,

др. *таити*, п. *taić*, ч. *tajit*, слц. *tajit'*, вл. *tajić*, нл. *tawis*, [tajis], болг. *тая*, м. *таи*, схв. *тајати*, слн. *tajiti*, стсл. **тан-ти**; — псл. *tajiti*; — споріднене з дінд. *tāyūh* «злодій», ав. *tāyu-* «тс.», *tāya-* «крадіжка», гр. τῆτάω «грабую», τῆύσιος «марний, даремний», хет. *tajezzi* (*tajazzi*) «краде», дірл. *tāid* «злодій»; іє. *(s)tāi- «таємно; красти». — Фасмер IV 11; Черных II 224; Горяев 359—360; Brückner 563; Machek ESJČ 634; Holub—Kop. 379; Schuster-Šewc 1495; Младенов 630; Skok III 434; Mikl. EW 345; Trautmann 313; Uhlenbeck 111; Bartholomae 647; Гамкрелидзе—Иванов 748. — Пор. **татъ**.

[**таїбола**] «тайга» Куз; — р. [*таїбола*] «густий, труднопрохідний ліс», п. *tajboŷu* «простори, вкриті лісами»; — через російську мову запозичено з фінської; фін. *taipale*, *taival* (род. в. *taipal-leh*) «шлях, відстань, перешийок» споріднене з карел. *taival*, *taibale-* «тс.». — Фасмер IV 11; Kalima 223; Лыткин—Гуляев 277.

тайга, *тайговік*, *тайжанин*; — р. бр. *тайга*, п. ч. слц. вл. *tajga*, болг. *таїга*, м. *тајга*, схв. *тајга*, слн. *tajga*; — загальноприйнятої етимології не має; пов'язується (Räsänen Toivonen Comment. 131) з телеут. шор. *таїга* «скелясті гори», алт. *таїка* «тс.», спорідненими з тур. *dağ* «гора», *tau* «тс.»; більшість дослідників (Акуленко 142; Sł. wug. obsyeh 741; Holub—Lyer 476; РЧДБЕ 704) вважає запозиченням з якутської мови, де *тайга* означає «густий, непрохідний ліс». — Фасмер IV 11; Черных II 224—225; Цыганенко 467; Шипова 302; Мурзаев РР 1969/1, 91.

тайм; — р. бр. *тайм*, п. *tajm*; — запозичення з англійської мови; англ. *time* «час» (дангл. *tīma* «час, період, тривалість життя») споріднене з дісл. *tīmi* «час», дінд. *dāti*, *dyāti* «ріже, ділить», гр. δαΐζω «ділю, розділяю, розподіляю», вірм. *tī* «вік». — СІС² 806; ССРЛЯ 15, 41; Klein 1616, 1618.

таймень (іхт.) «Hucho taimen Pallas»; — р. бр. *таймень*, болг. *таймен*;

— через російську мову запозичене з фінської; фін. *taimen* «тс.» споріднене з ест. *taim* «тс.». — СІС² 806; Фасмер IV 11; Черных II 225; Kalima 223.

[га́йник] (бот.) «підмаренник справжній, медівник, *Galium vegetum* L.» ВеБ, **[затай]** «тс.» Мак, **[потайник]** «підмаренник м'який, *G. mollugo* L.» Мак; — пов'язане з *га́йти*; пор. інші назви: **[тай-зілля]** ВеБ, **[затай-зілля]** Мак; мотивація назви неясна. — Див. ще **га́йти**.

га́йстра, **га́йстри́на**, **[ка́йстра]** «гайстра» Ж, **[стра́йста]** «торба, з якої годують коней» Мо; — р. **[га́йстра]** «великий мішок», бр. **[га́йстра]** «торба», п. *tajstra* «торба для харчів»; — запозичення з румунської мови; рум. *tráistă* «торба, торбина, сумка» (пор. алб. *trájstë* «тс.») зводиться до віз.-гр. *τάϊστρον* «торбина для фуражу»; деякі дослідники (Фасмер II 162, IV 12; Brückner 564; Sł. wug. obsyeh 741; Mikl. EW 109; Bárczi 302) схильні виводити *га́йстра*, рум. *tráistă* з лат. *canistrum* «кошик, корзина». — *Vrabie Româno-slavica* 14, 175; Vincenz 9; Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. 129, 139—140; Фасмер ГСЭ III 198—199; Machek ESJČ 635; Meyer EW 434—435; IF 2, 441—442; СДЕЛМ 431; DLRM 872. — Пор. **ка́йстра**, **таністра**, **торністра**.

гайфу́н; — р. бр. болг. *гайфу́н*, п. ч. вл. *tajfun*, слц. слн. *tajfún*, м. *гайфун*, схв. *га́йфу́н*; — запозичення з англійської мови; англ. *typhoon* «гайфун», що зазнало впливу ар. *ṭifān* «вихор, ураган» (з гр. *τῆφῶν* «тс.»), походить від кит. *tai fun* «гайфун», букв. «великий вітер», утвореного з *tai* «великий» і *fun* «вітер». — Акуленко 141; СІС² 807; Фасмер IV 12; Черных II 225; Koraliński 955; Holub—Lyer 476; Въгленов БЕ 1967/1, 48—51; Вуяклија 928; Kluge—Mitzka 767; Klein 1670.

так, **[та́ко]** «так», **та́кечки**, **[такі́чко]** «такечки» ВеЗа, **та́кеньки**, **такі́**, **[таке́]** «таки» ВеБ, **[тако́й]** «тс.» ВеБ, Шейк, **та́кий** СУМ, О, **таке́нний**, **такелéнний**, **[таке́лецький]** «та-

кенний», **такі́вський**, **[такóв]** «такий» Нед, **[такóвий]** «такий Г, Шейк, **такі́сінський**, **такі́сичний**, **[такі́ський]** «таківський Нед; **такі́сінський**», **та́кати**, **[та́кач]** «який підтверджує, свідчить, підтакує» Шейк, **[та́кість]** «властивість такого» Шейк, **[втако́витися]** «влаштуватися, розміститися, заспокоїтися» Ме, **відта́к**, **[зтак]** «так» Нед, **[стак]** «тс.» Пі, Нед, **[неста́к]** «не стільки, не так то», **перета́к**, **підта́кувати**, **[підта́качка]** «людина, що підтакує», **пота́кати**, **[пота́кувати]** «підтакувати», **потака́йло**, **[потака́ч]** «який підтакує», **[потако́вник]** «тс.», **пота́чка**, **[прита́кувати]** «підтакувати Г; присідати ВеЗн», **[притакну́ти]** «підтакнути, погодитися; присісти», **[притако́вити]** «дати притулок, розмістити», **[притако́витися]** «статися»; — р. бр. *так*, др. *тако*, *такъ*, п. ч. слц. вл. *tak*, нл. *tak*, *тако*, полаб. *tok*, болг. *така́*, м. *така*, схв. *та́ко*, *та́ко*, *та́ко*, слн. *takó*, стсл. **тако́**; — псл. *тако* «так», *такъ* «такий», утворені за допомогою суфікса -ко від займенникової основи *ta-* (з **tō-*, подовження *to-*, пор. *togo*, *тому*, *томь*), пов'язаної з вказівним займенником *тъ* «той»; пор. лит. *tóks* «такий», **[tókias]** «тс.», а також (з іншим суфіксом) *tālis* «тс.». — Фасмер IV 12; Черных II 225; Brückner 564; Machek ESJČ 634; Holub—Kop. 379; Schuster-Šewc 1495—1496; Младенов 628; Skok III 431—432; ESSJ Sl. gr. II 634—641; 643—644; Trautmann 312. — Див. ще **той**.

такелáж «сукупність усіх снастей судна», **такелáжник**, **такелáжити**; — р. бр. болг. *такелáж*, п. *takielaž*, ч. слц. *takeláž*, схв. *такелáжа*, слн. *takeláža*; — запозичення з голландської мови; гол. *takelage* «такелаж, снасті» утворене за допомогою суфікса -age від *takel* «такелаж», пов'язаного з *tak* «гілка; сук», спорідненим із снн. *taske* «зубець», норв. *tagg* «зубець; колючка», сангл. *takken* «прикріплювати». — СІС² 807; Фасмер IV 12; Вуяклија 928; Kluge—Mitzka 767, 871; Klein 1565; Vries NEW 720.

такі́р «глиниста рівнина в пустелях і напівпустелях Середньої Азії та Казахстану»; — бр. *такы́р*, болг. *такы́ри* (мн.); — запозичення з російської мови; р. *такы́р* «тс.» походить від туркм. *такыр* «такир; рівний, гладкий, голий», спорідненого з кирг. *такыр*, узб. *такир* «тс.», башк. тат. *такыр* «рівний, гладкий, голий», чув. *такыр* «тс.». — СІС² 807; Баскаков та ін. Взаимод. и взаимообог. 54; ССРЛЯ 15, 72; Шипова 302—303; Егоров 228; Räsänen Versuch 457.

тако́ж, **тако́з** «також» ВеБ, *та́кже*, *та́кже́нь* «тс.» Нед; — р. *та́кже*, др. *тако же*, *такъ же*, п. *takže*, *takož*, ст. *takież*, ч. *taktěž*, слц. *taktiež*, нл. *takže*; — результат злиття др. *тако же*, *такъ же*, що складається з *тако*, *такъ* «так» і підсилювальної частки *же* «же, ж». — Brückner 564; Machek ESJČ 634; ESSJ Sl. gr. II 642—643. — Див. ще **же¹**, **так**.

[**тако́й**] «також», [*та́ки*] «тс.» ВеУг; — р. ст. *такы*, *таки*, ч. *také* «тс.»; — похідне утворення від *так*, [*та́ко*] «так»; пор. *такі*, [*та́ко́й*] «таки», п. [*takoj*] «тс.». — Фасмер IV 13; Machek ESJČ 634. — Див. ще **так**.

[**тако́сь**] «так»; — результат злиття *так*, [*та́ко*] «так» і *-сь* (<si); можливо, виникло під впливом *яко́сь*, пор. вираз [*яко́сь-тако́сь бу́де*] «яко́сь буде». — Див. ще **-сь**, **так**.

[**такрі́к**] «торік» Нед, [*такрі́чний*] «торішній»; — результат злиття ст. *такъ рокъ* «торік» (Тимч., Матеріали). — Див. ще **рік**, **так**. — Пор. **торі́к**.

та́кса¹ «стабільна розцінка на товари або визначений розмір оплати за певний вид праці; [оцінка заподіяної шкоди в полі або лісі O]», [*та́кція*] «такса» Шейк, *такса́тор*, *такса́ція*, *таксува́льник*, *таксаці́йний*, *таксува́ти*, [*перетаксува́ти*] «переоцінити» Куз; — р. бр. болг. м. *та́кса*, п. вл. *taksa*, ч. слц. *тахa*, схв. *та́кса*, слн. *taksa*; — через польське посередництво запозичено із середньолатинської мови; слат. *тахa* «визначена ціна» походить

від лат. слат. *тахo*, *-āge* «оцінювати, визначати ціну», пов'язаного з лат. *тахo*, *-ege* «торкатися; обмацувати, мацати», спорідненого, очевидно, з гр. *τεταύωv* «який схопив», дангл. *рассіап* «поплескувати». — СІС² 807; Фасмер IV 13; Черных II 225—226; Горяев 360; Смирнов 287; Brückner 564; Kopaliński 955; Holub—Kop. 380; Holub—Lyer 478; Вујаклија 928; Kluge—Mitzka 774; Klein 1570, 1577; Walde—Hofm. II 647, 652. — Пор. **такт**, **тангенс**.

та́кса² (порода собак); — р. бр. *та́кса*, п. *taks*, болг. *дакс*; — запозичення з німецької мови; нім. *Dachshund* «такса (собака)», букв. «борсукова собака», містить у своєму складі основу *Dachs* «борсук», споріднену з гол. *das* «тс.», дінд. *taksati* «теслярує, будує», гр. *τέκτων* «тесляр, будівельник», лат. *техо*, *-ege* «ткати, плести, вити; будувати», лтс. *tēst* «тесати», псл. *tesati*, укр. *тесати*. — СІС² 807; Фасмер IV 13; Горяев 360; Vries NEW 106; Frisk II 867; Klein 395; Kluge—Mitzka 119. — Див. ще **тесати**.

таксі́, **таксі́ст**; — р. болг. *таксі́*, бр. *таксі́*, п. *taksówka*, ч. слц. *taxi*, *taxík*, м. *такси*, схв. *та́кси*, слн. *taksi*; — запозичення з французької мови; фр. *taxi* «таксі» утворене з *taximètre* «лічильник таксомотора» і пов'язане з *тахe* «такса, тверда ціна», *тахer* «встановлювати тверду ціну, оцінювати», що походить від лат. *тахo*, *-āge* «оцінювати, визначати ціну». — СІС² 807; Черных II 226; Sl. wug. obcuch 741; РЧДБЕ 705; Вујаклија 929; Dauzat 702. — Див. ще **та́кса¹**.

таксоно́мія (біол.) «учення про принципи класифікації в застосуванні до об'єктів живої природи»; — р. болг. *таксоно́мия*, бр. *таксано́мия*, п. *taksonomia*, ч. *тахoпоміe*, слц. *тахoпoтіa*, слн. *taksonomija*; — запозичення з французької мови; фр. *тахoпоміe* «таксономія» утворене з основ гр. *τάξις* «порядок, організація», пов'язаного з *τάσσω* «ставлю, кладу, розмішую», спорідненого, очевидно, з лит. *pa-togùs* «зруч-

ний», і -вои́а від वोиос «законоположення, закон». — СІС² 807; Sł. wug. obsyeh 741; Klein 1577; Frisk II 845—846. — Див. ще **автоно́мія**. — Пор. **та́ктика**, **тані́стра**.

таксофón «телефон-автомат»; — р. болг. *таксофón*, бр. *таксафón*, схв. *таксофон*; — утворене з основ *та́кса* «норма оплати» і *-фон* від гр. φωνή «голос; звук». — СІС² 807; РЧДБЕ 705; Вујаклија 929. — Див. ще **та́кса¹**, **фонéтика**. — Пор. **магнітофón**, **телефón**.

такт «метрична музична одиниця; ритм руху, дії; почуття міри», *та́ктовий*, *та́кто́вний*, *безта́ктний*, [*не́такт*] «відсутність такту» Куз; — р. бр. болг. м. *такт*, п. ч. слц. вл. *takt*, схв. *та́кт*, слн. *tákt*; — запозичення з німецької і французької мов; нім. *Takt* «метрична музична одиниця; ритм руху, дії», фр. *tact* «почуття міри» походять від лат. *tactus* «дотик, доторк; відчуття дотику; відчуття», пов'язаного з дієсловом *tango*, -ere «торкатися», спорідненим, очевидно, з гр. τεταχών «який схопив», дангл. *raścian* «поплескувати». — СІС² 807; Коваль 164; Фасмер IV 13; Горяев 360; Grückler 564; Kopaliński 955; Holub—Lyer 476; Holub—Kop. 379; РЧДБЕ 705; Вујаклија 929; Kluge—Mitzka 767; Dauzat 697; Walde—Hofm. II 647. — Пор. **та́кса¹**, **тангенс**.

та́ктика, *та́ктик*, *та́ктичний*; — р. болг. м. *та́ктика*, бр. *та́ктыка*, п. *taktyka*, ч. слц. вл. *taktika*, схв. *та́ктика*, слн. *táktika*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Taktik*, фр. *tactique*, англ. *tactic*, *tactics*, нлат. *tactica* походять від гр. ταχτικά «тактика», форми с. р. мн. від прикметника ταχτικός «тактичний», пов'язаного з прикметником ταχτός «розставлений, вишикуваний» і дієсловом τάσσω «ставлю, розставляю; шикую», спорідненим, очевидно, з лит. *pa-togùs* «зручний». — СІС² 807; Коваль 176; Фасмер IV 13; Kopaliński 955—956; Holub—Lyer 476; РЧДБЕ 705; Gr. Fwb. 744; Dauzat 697;

Klein 1565; Frisk II 845—846. — Пор. **сінтаксис**, **таксономія**, **тані́стра**.

[**такува́ти**] «руйнувати, знищувати» Нед, [*стакува́ти*] «зруйнувати Нед; скасувати, знищити Чаб»; — неясне; можливо, запозичення з тюркських мов; пор. тур. *tak* «звук топтання; здавлений», телеут. *tak* «витоптаний, голий».

тал (бот.) «верба п'ятичичинкова, верболіз, *Salix pentandra* L.», *та́ла* «тс.; [верба козяча, *Salix cargea* L.] Мак», [*та́льник*] «верба попеляста, *Salix cipegea* L.» Шейк, Нед, [*та́ліна*] «один куш талу; багато талу» Шейк, Нед, [*талажча́ник*] «верба прутovidна, *Salix vitipalis* L.», [*нетала*] «верба розмаринлиста, *Salix gosmarinifolia* L.» Мак; — р. *тал* «верба»; — запозичення з тюркських мов; пор. тат. кирг. каз. чаг. уйг. алт. шор. *тал* «верба», дтюрк. *tal* «тс.»; помилковим є припущення (Uhlenbeck 112; Hofmann 351; Topr 184) про слов'янське походження слова і спорідненість з дінд. *tālī* «вид дерева», *tālah* «винна пальма», гр. τήλις «гуньба свіже сіно, *Trigonella foenum-graecum* L.», лат. *tālea* «пагін, саджанець», лит. *atólas* «отава», *talókas* «дорослий». — Фасмер IV 13—14; Шипова 303; Дмитриев 545; Mikl. EW 346; Mikl. TEI II 169; Севортян III 130—131; Räsänen Versuch 457.

талаба́н — див. **балабан⁴**.

талаба́нити «шваркотати, базікати, тарабанити»; — р. [*талабо́нить*, *талаба́нить*] «базікати, тарабанити»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *тараба́нити* (пор.).

[**талаба́ти**] «топтати, товкти (ногами)» Нед, [*талабува́ти*] «тс. Нед, топтати болото Ба», [*талаба́їти*] «хвилювати?, збурювати?», [*талаба́ний*] «товчений» Чаб, *розталабо́ваний* «розмішений», [*сталабува́ти*] «знищити (врожай)» (про тварин) Досл. і мат. IV; — п. [*tařabać*] «топтати, толочити»; — очевидно, пов'язане з *талува́ти* «топтати, витоптувати» (див.).

[**талаві́ря**] «чабанська пісня» Шейк, Нед; — похідне утворення від приспіву в чабанській пісні [*талаві́рі-ві́рі-ві́рі*].

[талалай] «базика, балакун», талалайка, [талалайка] «тс.», [талалая] «гуляння в гурті» Корз; — р. талалакати «шваркотати, базикати», [талалака] «базика», бр. [талалай] «тс.»; — звуконаслідувальне утворення. — Фасмер IV 14. — Пор. талалайка.

талалайка «балалайка; [рід пісні Шейк, Нед], [таладайка] «балалайка» Чаб; — звуконаслідувальне утворення, пов'язане з талалайка «базика, балакуха». — Пор. балалайка, талалай.

[талалайство] «набрід» Нед, [таладайство] «непевні люди» Корз, [таралайство] «збиранина (натовп)» О; — п. tałatajstwo «наволоч, набрід, голота», tałatajstwo, [taładajstwo] «тс.»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з [таландати] «клопотатися; ходити і наглядати», п. [tałędać się (tałypdać się)] «волочитися, вештатися, тинятися». — Онышкевич Исслед. п. яз. 249; Вгюскпер 564. — Пор. таландати.

талан¹ «доля, життєвий шлях; талант», [таланниця] «щаслива, щасливиця», [таланний] «щасливий», [таланлівий] «щасливий Г; талановитий, обдарований Шейк, Нед», [таланістий] «щасливий, удачливий», таланісти СУМ, Шейк, безталанник, безталання, безталанний, неталан, безталанити; — р. бр. діал. талан; — запозичення з тюркських мов; тур. talan «пограбування, грабіж», чаг. talan «грабіж, здобич», кирг. talan «щастя» є похідними від тюрк. tala «грабувати, нищити»; менш переконливим є пов'язання (Критенко Мовозн. 1973/2, 32) з талант. — Макарушка 13; Огієнко РМ 1938/12, 525; Коваль 111; Фасмер IV 14; Шипова 304; Горяев 360; Дмитриев 562; Mikl. EW 346; Mikl. TEI II 169; Lokotsch 158; Räsäpеп Versuch 458. — Див. ще талувати.

[талан²] «вмучений, худий кінь» Мо; — запозичення з молдавської мови; молд. талан «шкапа», рум. talan «тс.» виводяться від тур. talan «пограбування, грабіж». — СДЕЛМ 418; DLRM 843. — Див. ще талан¹.

[таландати] «ходити коло господарства, доглядати за ним, клопотатися Г; тупцювати; ходити і наглядати Нед», [таландувати] «тс. Г, Нед; нишпорити, шукати; тяжко працювати О», [таландити] «доглядати» О, [таланкувати] «берегти, доглядати, дбати» Нед, [таланувати] «працювати ВеУг; тяжко працювати О», [талан] «робота ВеУг; виснажуюча праця О», [таланник] «робітник» О; — п. [tałędać się (tałypdać się)] «волочитися, вештатися, тинятися», ч. [talapovat] «бродити»; — неясне; пов'язане з [каламити] «бідувати», [каландити] «тс.», [каланник] «бідняк». — Пор. каландник.

таланити — див. табанити.

таланкувати — див. таландати.

талант, талановитий, [талантовитий] «талановитий» Чаб; — р. болг. талант, бр. м. талент, п. ч. слц. вл. talent, схв. таленат, слн. talent; — запозичення з французької мови; фр. talent «талант, хист» походить від пізнолат. talentum «тс.», яке розвинулось на ґрунті лат. talentum «грецька міра ваги і грошова одиниця», що походить від гр. τάλαντον «ваги; одиниця ваги; грошова одиниця», пов'язаного з τάλας, род. в. τάλαντος «стражденний, нещасний; болісний, важкий», спорідненим з дінд. tulá «ваги», tulayati «піднімає, зважує», лат. tollo, -ere «піднімати», toleго, -āge «нести», тох. В tal- «піднімати», тох. А täl- «тс.», гот. fulan «виносити, терпіти, страждати», дісл. pola, дангл. polian «тс.», лит. tiltas «міст». — СІС² 808; Коваль 110—111; Фасмер IV 14—15; Черных II 226; Горяев 360; Будагов Ист. слов 156—160; Вгюскпер 564; Kopaliński 956; Holub—Kop. 379; Holub—Lyer 476; Младенов 628; Вуяклија 929; Dauzat 698; Gamillscheg 835—836; Walde—Hofm. II 643; Frisk II 847, 848—849.

[талантати] «бовтатися, хитатися» Дз; — афективне утворення.

талань — див. толань.

талапати «утворювати характерні звуки під час ходіння в розтоптаному

або великому взутті; [каламутити воду, хлюпаючись у ній; бруднити чимось рідким]», [таляпати] «тс.» Шейк, Нед, телєпнути, талáп (виг.), [таляп] «талап» Шейк, [таляпú-таляпú] (вигук для вираження тривалого рівномірного бовтання в рідині), телєп, [талáпá-нiна] «копирсання в брудній рідині Ме», [таляпáло] «чоловік, який возиться з рідиною, розливаючи її; нехлюй, нечепура», [таляпáлка] «жінка, яка возиться з якоюсь рідиною; замазура, нехлюя, нечепура», [таляпáни́на] «заняття, возня з чимось рідким; маза-нина, ляпанина», [таляпúщий] «який любить возитися з рідиною, розливаючи її», [таля́пи] «поміи» Нед, зателєпатися, зателєпаний, зателєпуватий, зателєпа; — п. [tałapać się] «плескатися, хлюпатися у воді»; — звуконаслідувальне утворення, похідне від вигуку талáп ([таля́п], телєп); пор. ляпати від вигуку ляп.

талер — див. таля́р.

талі «судновий вантажопідіймальний механізм із системи блоків», таль «тс.», талєвий; — р. тáли, бр. тáли, п. talia; — через російську мову запозичено з голландської; гол. talie «талі; кінець (троса)» походить від іт. taglia «поліспасть», що виникло з лат. tālea «прут, кіл; пагін, саджанець», спорідненого з дінд. tālī «вид дерева», tālah «витка пальма», гр. τάλις «доросла дівчина, наречена», лит. atólas «отава», talõkas «дорослий». — СІС² 808; Фасмер IV 15; Meuleп 207—208; Sł. wуg. obsyч 742; Matzenauer 342; Vries NEW 721; Kluge—Mitzka 768; Walde—Hofm. II 643; Frisk II 892—893. — Пор. талія.

талій¹ (хімічний елемент, метал); — р. тáллий, бр. тáлий, п. tal, ч. thallium, слц. tálium, болг. тáлий, схв. тали́јум, слн. tálij; — запозичення з новолатинської мови; нлат. thallium «тс.» утворено від гр. θάλλος «паросток, пагін, молода гілка, зелена гілка», спорідненого з вірм. dalag «зелений, свіжий; зелень», алб. dal «сходжу (про рослини)»; назва була зумовлена зеленою лінією в

спектрі талію. — СІС² 808; Волков 64; Фигуровский 121—122; Kopaliński 956; РЧДБЕ 706; Вујаклија 930; Frisk II 649—650.

[талі́й²] (бот.) «житняк пухнатоквітковий, Agropyrum dasyanthum Led.»; — неясне; можливо, пов'язане з цсл. тални «зелена гілка», що походить від гр. θάλλιον, пов'язаного з θάλλος «тс.», спорідненим з вірм. dalag «зелений, свіжий; зелень», алб. dal «сходжу (про рослини)». — Leskien IF 19, 207; Walde—Hofm. II 643.

[талі́рка] (бот.) «садова айстра китайська, Callistephus chinensis Nees.» ВеНЗн; — результат семантичної видозміни назви [талі́рка] «тарілка»; пор. інші назви цієї рослини: [тарелка, тарі́вка, тарі́лка, тарі́лкі, тарі́лці]; назва зумовлена тим, що квітки айстри зібрані в суцвіття (кошики), які за своєю формою нагадують тарілки. — Див. ще тарі́ль. — Пор. тарі́лка.

талісман; — р. болг. м. талисман, бр. талисман, п. слц. talizman, ч. talisman, схв. талисман, слн. talisman; — запозичення з французької мови; фр. talisman «талісман» походить від ісп. talisman, що виникло з нар.-ар. ṭilsamān, мн. від ṭilsām, якому відповідає ар. ṭilasm «тс.», що походить від сгр. τέλεσμα «посвячення, таїнство», яке розвинулося з гр. τέλεσμα «податок; грошова сума», похідного від τελέω «закінчую; виконую, здійснюю; плачу; уводжу в таїнства, посвящаю», пов'язаного з τέλος «звершення, здійснення; закінчення, кінець», τήλε «далеко, удалину». — СІС² 808; Фасмер IV 15; Черных II 226; Горяев 380; Kopaliński 956; Holub—Lyer 476; РЧДБЕ 706; Вујаклија 930; Matzenauer 342; Dauzat 698; Kluge—Mitzka 768; Falk—Torp 1244; Klein 1567. — Див. ще теле-

талія, [талі́йка] «ватний жилет, фуфайка-безрукавка Мо; ватна жилетка без рукав Берл; ліфчик Чаб»; — р. болг. талия, бр. талия, п. talia, ч. слц. tajle; — запозичення з французької мови; фр. taille «ріст, стан, талія» пов'я-

зане з *tailleg* «рубати, тяти, різати», що виникло з нар.-лат. *taliage «тс.», похідного від лат. *tālea* «прут, кіл; пагін, саджанець», спорідненого з дінд. *tālī* «вид дерева», *tālah* «винна пальма», гр. *tālīs* «доросла дівчина, наречена», лит. *atólas* «отава», *talōkas* «дорослий». — Фасмер IV 15; Черных II 226—227; Горяев 360; Holub—Lyer 476; Младенов 629; Dauzat 697; Walde—Hofm. II 643. — Пор. **талі**, **тальба**.

талмуд СУМ, Нед, [*тальмуд*] «талмуд» Нед, *талмудізм*, *талмудіст*, *талмудичний*; — р. бр. болг. *талмуд*, п. *Talmud*, *Tatmud*, ч. слц. вл. *talmud*, схв. *Талмуд*, слн. *talmúd*; — запозичення з гебрійської мови; гебр. *talmúdh* «учення» пов'язане з *lāmádh* «учився», спорідненим з араб. *lʾmadh* «тс.», сір. *lammédh* «привчав», ак. *lamādu* «учитися». — СИС² 808; Kopaliński 956; Holub—Lyer 477; РЧДБЕ 706; Вуяклија 930; Klein 1568.

таловірка «дрібна засолена риба, сорт оселедців», [*таловірство*] «промисел соління риби», [*таловірство*] «тс.», [*таловіриць*] «той, хто займається промислом соління риби» Шейк, Нед; — р. [*талавірка*] «20 пудів дрібної білої риби, близько 4000 штук», [*таловірка*] «маленький лящ, якого спіймали під льодом»; — вважається утвореним з основ *talъ* «талій» і *virъ* «джерело, вир» (букв. «яка з'являється з талої води»); може бути пов'язане і з [*талувати*] «топтати, натоптувати, щільно укладати» (як усяка риба, щільно укладена в бочку, зокрема оселедці). — Фасмер IV 15. — Див. ще **вир**, **танути**. — Пор. **талувати**.

талон; — р. бр. болг. *талон*, п. вл. *talon*, ч. слц. слн. *talón*, м. *талон*, схв. *талон*; — запозичення з французької мови; фр. *talon* «п'ята, каблук; прикуп, талон (у картах)» походить від нар.-лат. *tālōpet, зн. в. від *tālō «п'ята», що розвинулося з лат. *tālus* «кісточка, щиколотка; п'ята», яке виникло, очевидно, з *taxlos (пор. *taxillus* «гральна кісточка», зменш. від *tālus*). — СИС²

808; Фасмер IV 16; Черных II 227; Горяев 360; Kopaliński 956; Machek ESJČ 635; Holub—Lyer 477; РЧДБЕ 706; Dauzat 698; Gamillscheg 836; Kluge—Mitzka 768; Walde—Hofm. II 645.

талувати «топтати, витоптувати; недбало ставитися, не берегти речей, [натоптувати, щільно укладати, пакувати Шейк]», *потала* «з'їдання, знищення», [*сталувати*] «попсувати (річ недбалим ставленням)», [*сталуватися*] «перевтомитися» Корз; — р. [*таловатъ*] «красти», [*исталоватъ*] «знищити»; — запозичення з тюркських мов; тур. аз. тат. кирг. крим.-тат. алт. телеут. шор. *тала* «терзати, роздирати, нищити, кусати; грабувати, плюндрувати» споріднене з монг. *tala* «грабувати». — Фасмер IV 15; Шипова 304—305; Mikl. TEI II 169; Севортян III 134—137; Räsänen Versuch 458.

[**талъ¹**] «заложник» Шейк; — р. [*талъ*] «застава, заложник», др. *талъ* «заложник», ч. ст. *tál* «застава», схв. *талац* «заложник», слн. *tálec*, стсл. **талъ** «тс.»; — псл. *talъ «застава, заложник», споріднене, очевидно, з лат. *tāliō* «відплата», кіпр. *tal* «платити, винагороджувати, оцінювати», брет. ст. *tal* «платник», ірл. *taile* «заробітна плата», нвн. *zahlep* «платити», гр. *τέλος* «платіж, податок, мито»; менш обґрунтованим є пов'язання (Much WuS I, 47) з лат. *tālea* «пагін, саджанець», гр. *tālīs* «доросла дівчина, наречена», дінд. *tālī* «вид дерева», *tālah* «винна пальма». — Machek ESJČ 634—635.

[**талъ²**] «жереб» Нед; — неясне; можливо, результат семантичної видозміни назви [*талъ*] «заложник».

[**тальба**] «пліт сплавного дерева»; — очевидно, пов'язане з рум. *tăia* (<**tal'a*) «різати, рубати, колоти», що походить від лат. *tālio*, *-āre* «тс.», пов'язаного з *tālea* «прут, кіл; пагін, саджанець», спорідненим з дінд. *tālī* «вид дерева», *tālah* «винна пальма», гр. *tālīs* «доросла дівчина, наречена», лит. *atólas* «отава», *talōkas* «дорослий». — Vincenz 8; СДЕЛМ 444; DLRM 849; Pușcariu 157;

Walde—Hofm. II 643. — Пор. **талі**, **талія**, **талюва́ти**.

тальвег «найнижча частина долини, балки, річища»; — р. бр. *тальвег*, п. *talweg*, болг. *тальвег*; — запозичення з німецької мови; нім. *Talweg* «тальвег; дорога через долину» складається зі слів *Tal* «долина» (свн. двн. *tal*), спорідненого з гот. днн. *dal*, дісл. *dalg*, англ. *dale* «тс.», гр. *θάλος* «печера, кругла будівля, парна лазня круглої форми», псл. *doľъ* «долина», укр. *діл*, і *Weg* «дорога» (свн. двн. *wēs*), спорідненого з гот. *wigs*, днн. *weg*, дісл. *vegg*, англ. *way* «тс.». — СІС² 808; ССРЛЯ 15, 84; РЧДБЕ 706; Kluge—Mitzka 767, 842. — Див. ще **діл**.

талък; — р. *талък*, бр. *талък*, *талька*, п. слц. *talk*, ч. *talek*, болг. м. *талк*, схв. *талк*; — запозичено з французької мови через німецьку (нім. *Talk* «тс.»); фр. *talс* походить від ісп. *talque*, що виникло з ар. *ṭālaq, talq* «тс.». — СІС² 809; Фасмер IV 16; Machek ESJČ 635; Matzenauer 342; Kluge—Mitzka 768; Dauzat 698; Klein 1566.

талька «моток пряжі, ниток; [сіра нитка, що йде на виготовлення невода Берл]»; — бр. *талька*, п. *talka, tala* «тс.»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *талька* «тс.» пов'язане з *талі* «талі». — Фасмер IV 16. — Див. ще **талі**.

тальма «жіноча довга накидка без рукавів»; — р. бр. *тальма*, п. *talma*, болг. *талма*; — назва пов'язана з прізвищем французького актора *Тальма* (*Talma, François-Joseph, 1763—1826*). — СІС² 809; Фасмер IV 16; РЧДБЕ 706.

[**тальок**] «болячка» Нед; — неясне.

[**тальян**] «сітка, що опускається на дно моря і піднімається, коли надійде риба Г, Шейк; ятір великого розміру Берл»; — р. [тальян] «сітка, що опускається на дно моря і піднімається, коли надійде риба»; — запозичення з турецької мови; тур. *талџан, далџан* «дер'яний пристрій для ловлі риби», очевидно, є похідним від *dal* «занурювати», спорідненого з крим.-тат. *тат. діал.*

дал, кар. кумик. *каз. ног. тал* «тс.». — Фасмер IV 17; Шипова 305; Mikl. TEI Nachtr. I 26; Севортян 1980 133—134.

талья́нка «однорядна російська гармонія»; — бр. *талья́нка* «тс.»; — запозичене з російської мови; р. *талья́нка* «тс.» виникло з *италья́нка* «італійка» (пор. укр. [талья́нка] «італійка» Шейк, [талія́нка] «тс.»), похідного від *Ита́лия* «Італія». — Фасмер IV 17; ССРЛЯ 15, 86; Булич ИОРЯС I, 328—329.

[**талюва́ти (карти)**] «тасувати (карти), тримати банк Куз; ділити на рівні частини Ба», [таліро́вати] «тасувати» Нед, *талія* (у грі в карти); — р. *талія* «талія», бр. *талія*, п. *talía* «тс.», ч. *talón* «частина карт, що залишилася після роздачі гравцям», слц. *talón* «талія, колода карт», схв. *талџн* «частина карт, що залишилася після роздачі гравцям», слн. *talón* «тс.»; — запозичення з німецької і французької мов; нім. *taillieren* «тасувати (карти), тримати банк» походить від фр. *tailler* «рубати, тяти; тримати банк», *taille* «талія», що виникли з нар.-лат. *taliare «рубати, тяти», пов'язаного з лат. *tālea* «прут, кіл; пагін, саджанець». — ССРЛЯ 15, 81; Dauzat 697. — Див. ще **талія**. — Пор. **талі**, **тальба**.

таля́р СУМ, Куз, *талер*, [таре́ль] «таляр»; — р. бр. болг. *талер*, п. *talag*, ст. *taler*, ч. *tolag*, слц. *toliar*, вл. *toleř*, нл. *tolaf*, схв. *талџр*, слн. *tólar*; — через польську мову запозичено з німецької; нім. *Táler* (старовинна німецька срібна монета) виникло внаслідок скорочення *Joachimstaler* «тс.», утвореного від *Joachimstal*, букв. «долина святого Йоахима» (у Чехії), місця, де добувалося срібло і де вперше (в 1519 р.) була викарбувана ця монета. — СІС² 808; Шелудько 47; Коваль 110; Чернов ЛБ VII 35—36; Hüttl—Worth 17; Richhardt 105; Brückner 564; Kopaliński 956; Machek ESJČ 646; Holub—Lyer 484; Holub—Kop. 387; Вуяклија 930; Kluge—Mitzka 768. — Пор. **дóлар**.

там, [та́ма] «там», [та́менька Шейк, Нед], *та́меньки*, [та́мечка Шейк], *та́-*

мечки, [та́мика Л, та́мики Л, та́мий Нед, та́мика Нед, та́мка, та́мкай ВеБ, та́мкоки О, та́мки, та́мківа, та́мківа Шейк, та́мкова О, та́мо Шейк, Нед, та́мої Нед, та́мок, та́монь Нед, та́монька Нед, та́моньки Нед, та́мусь] «тс.», [та́мецький] «тамошній» Нед, [таме́шній, тамо́шний Нед], та́мошній СУМ, Нед «тс.», [відта́м] «звідти»; — р. бр. болг. там «там», др. тамо «там; туди», тамъ «тс.», п. tam «там», [tamo], ст. tamo «тс.», ч. слц. вл. нл. tam «там; туди», полаб. tom «там», м. таму «там; туди», [тамо], схв. та́мо «тс.», слн. tām «там», стсл. та́мо «тс.»; — псл. tamo «там», утворене за допомогою суфікса -то від займенникової основи ta- (з *tō-, подовження to-), пов'язаної з вказівним займенником ть «той»; пор. лтс. tām у пуо tām «звідти», гр. τῆμος «тоді», дор. та́мос «тс.» — Фасмер IV 17; Черных II 227; Brückner 564; Machek ESJC 635; Младенов 629; ESSJ Sl. gr. II 644—646; Kozlovskij AfSlPh 10, 657; Mühl.—Epdz. IV 147; Frisk II 894. — Див. ще той. — Пор. так.

та́ма «загата, гребля; [перешкода СЧС]», тамувати «вгамовувати, заспокоювати; [трамбувати, утоптувати Шейк]»; — запозичення з польської мови; п. tama «загата, гребля, дамба; перешкода, перепона» походить від свн. tam «дмба, гребля, загата» (нвн. Damm «тс.»), спорідненого з англ. dam, дфриз. dāmm, дісл. damm «тс.», гот. faúr-dam-tjap «загороджувати» і, можливо, гр. θεμεθλα «фундамент». — СЧС 294; Шелудько 47; Sł. wug. obcuch 742; Brückner 564; Matzpenauer 342; Kluge—Mitzka 120.

тамада́ «розпорядник бенкету»; — бр. тамада́; — запозичення з російської мови; р. тамада́ походить від груз. tamada «тс.» — СІС² 809; КЭСРЯ 436; Цыганенко 468; ССРЛЯ 15, 89; ТСБМ V 468.

Тамара́ (жіноче ім'я), Та́ма, То́ма, ст. Тамаръ «долон(я)...» (1627); — р. бр. болг. Тамара, ч. слц. Тамага, стсл.

Тамара, Тамарь, Тамара; — запозичення з гебрайської мови; гебр. Tāmāg, букв. «фінікова пальма»; — споріднене з ар. tāmāga «тс.» — Вл. імена 162; Беринда 210; Петровский 206; Спр. личн. имен 524; Илчев 475. — Див. ще тамарінд.

тамарінд (бот.) «Tamarindus indica L.»; — р. болг. тамарінд, бр. тамарінд, п. tamarynda, tamaryndowies, ч. слц. tamarind, слн. tamarinda; — запозичено з іспанської мови через німецьку (нім. Tamarinde); ісп. tamarinda «тс.» походить від ар. tamr Hīndī «індійський фінік», що складається з назв tamr «фінік», спорідненого з гебр. tāmāg «пальмове дерево, фінікова пальма», арам. tamrā «фінік», сір. t^emartā, еф. tamr «тс.», та Hīndī «індійський». — СІС² 809; ССРЛЯ 15, 89; Sł. wug. obcuch 742; Holub—Lyer 477; РЧДБЕ 706; Klein 1568. — Пор. тамаріск.

тамаріск (бот.) «Tamarix L.», тамаріск СУМ, Нед, тамарісківі, тамарісківі; — р. болг. тамаріск, тамаріск, бр. тамаріск, п. tamarysek, ч. tamaryšek, слц. tamariška, схв. тамарис, тамариска, слн. tamariska; — запозичення з пізньолатинської мови; пізньолат. tamariscus виникло з лат. tamarix «тамаріск», що походить від гебр. tāmāg «пальмове дерево, фінікова пальма» або ар. tamr «фінік», споріднених з арам. tamrā «фінік», сір. t^emartā, еф. tamr «тс.» — СІС² 809; ССРЛЯ 15, 90; Sł. wug. obcuch 742; Machek ESJC 635; Holub—Kop. 379; Holub—Lyer 477; Klein 1568. — Пор. тамарінд.

[тамацькати] «напихати» Шух; — неясне; можливо, пов'язане з та́ма (див.).

тамбу́р¹ «ударний східний інструмент, рід барабана; стародавній музичний струнний інструмент», [та́мбор] «барабанщик; барабан» Нед, тамбу́рін; — р. бр. тамбу́р «барабан», п. tambor «барабанщик; барабан», tambur «тс.», ч. tambor «барабанщик», tambur «барабан», слц. tambur «тамбу́рин, бубон», tambura «балканський музичний

інструмент», болг. *тамбура* «східний струнний інструмент», м. *тамбура* «струнний інструмент», *тамбур* «тс.; барабан», схв. *та́мбура* «струнний інструмент», *тамбур* «барабан; барабанщик», слн. *tambúg* «барабан», *tambúga* «струнний інструмент», *támbog* «барабанщик»; — запозичене з французької мови (форма [та́мбор] через польську); фр. *tambour* «барабанщик» походить від ар. *ṭabūl*, мн. до *ṭabl* «барабан», зближеного з нар.-ар. *ṭanbūr* «лютня, мандоліна» (ар. *ṭunbūr* «тс.»). — СІС² 809; Макарушка 13; Фасмер IV 17—18; Holub—Lyer 477; Dauzat 698; Gamillscheg 833; Lokotsch 159; Klein 1569.

та́мбур² «прибудова біля входу в приміщення; закритий майданчик пасажирського залізничного вагона»; — р. бр. *та́мбур*, п. *tambog*, *tambur*, болг. *тамбу́р*, схв. *тамбур*; — запозичення з французької мови; фр. *tambour* (архит.) є результатом семантичної видозміни *tambour* «барабан». — СІС² 809; Фасмер IV 17—18; РЧДБЕ 706—707; Dauzat 698. — Див. ще **тамбу́р¹**.

[та́мбур³] (бот.) «кушир занурений, *Ceratophyllum demersum* L.»; — неясне.

[тамбу́рок] «рід ручних п'ялець», *та́мбур* «вишивання або плетіння петля в петлю»; — р. *та́мбур* «в'язання або вишивання петля в петлю», бр. *та́мбур* «тс.; [крючок для в'язання мережива]», **[тамбу́рка]** «крючок для в'язання мережива», п. *tamborek* «п'яльці», *tamburek*, *tambog* «тс.»; — через польську мову запозичене з французької; фр. *tambour* «п'яльці» є результатом семантичної видозміни назви *tambour* «барабан» (п'яльці мають барабаноподібну форму). — СІС² 809; Фасмер IV 17—18; Сл. вуг. обсуч 743; Dauzat 698; Klein 1569. — Див. ще **тамбу́р¹**.

тамга́ «клеймо, тавро, мітка як знак власності; герб, печатка або підпис; торговельне мито на Русі в епоху татаро-монгольського ярма»; — р. бр. *тамга́*

«тс.», др. *тамъга* «клеймо, тавро, печатка; вид податку, уведеного на Русі татарами; торгове мито», п. *тамга* «знак на монетах з іменем і титулом султана або хана», болг. *дамга́* «пляма; клеймо, тавро; штемпель, печатка», схв. *dągma* «клеймо, тавро, знак», *dańga* «тс.»; — запозичення з тюркських мов; пор. уйг. тат. *тамба* «клеймо, тавро, знак власності; печатка», чаг. *тамба* «тс.; мито, стягуване з купців, проїжджих», кирг. чув. *тамга* «клеймо, тавро», туркм. *тагма* «тс.; знак, мітка», тур. *damga* «клеймо, тавро; штемпель», аз. *дамга* «тс.», дтюрк. *tamya* «печатка, відбиток». — Огиенко 34; Фасмер IV 18; Шипова 305—306; Дмитриев 545; Горяев 360; Сл. вуг. обсуч 743; РЧДБЕ 173; Верн. I 178; Mikl. EW 39; Mikl. TEI I 281; Matzenauer 342; Lokotsch 38.

[тамдій] «туди» Нед; — результат стягнення форми **[тамтудій]** «тс.» Нед, варіанта *тамтуді* «тс.» (пор. п. *tamtędy* «туди, он туди; тудою, он тудою», ч. *tamtudy* «он туди, тудою», слц. *tamtade* «он туди»). — Див. ще **там, туді**. — Пор. **тамтаді**.

таме́тов — див. **те́метів**.

[таміка] (орн.) «садова славка, *Sylvia borin* Bodd.» Шарл; — неясне.

тамо́жня; — бр. *тамо́жня* «митниця», др. *таможъникъ* «збирач особливого податку при татарському управлінні на Русі; збирач торгового мита», п. **[тамо́жня]** «митниця»; — запозичення з російської мови; р. *тамо́жня* утворене від др. *тамъга* «вид податку, уведеного на Русі татарами; торгове мито». — Огиенко 34; Фасмер IV 18; Черных II 227; КЭСРЯ 436; Цыганенко 468; Шипова 306—307; Верн. I 178. — Див. ще **тамга́**.

тампон, *тампона́ж*, *тампона́ція*, *тампонува́ти*; — р. бр. болг. м. *тампон*, п. *tampon*, ч. слц. слн. *tamrón*, схв. *та́мпон*; — запозичення з французької мови; фр. *tampon* «пробка, затичка; тампон» є назалізованим варіантом форми *tarpon* «жмут одягу, білиз-

ни», утвореної за допомогою суфікса -оп від франк. *tappo, спорідненого з двн. zapfo «затичка», нвн. Zapfen, дангл. tæppa, англ. tap «тс.». — СІС² 809; St. wug. obcuch 743; Holub—Lyer 477; РЧДБЕ 707; Вуяклија 931; Dauzat 698; Kluge—Mitzka 874; Klein 1569.

[тамгаді] «туди», [тамгаді́ль] «тс.» Шейк, Нед; — складне утворення з там і [гаді́] «туди», пор. тамтуді́ «туди» (від там і туді́), п. tamtędy «туди, он туди; тудою, он тудою», ч. tamtudy «он туди, тудою», слц. tamtade «он туди». — Див. ще там, туді́.

тамга́м «ударний музичний інструмент, різновид гонга»; — р. бр. болг. тамга́м, п. tam-tam, ч. слц. tamtam, схв. тамтам, слн. tamtám; — запозичене з мови гінді через французьку (фр. tam-tam «тс.»); гінді tamtam «барабан» є звуконаслідувальним утворенням. — СІС² 809; Фасмер IV 18; Копали́нський 957; Holub—Lyer 477; РЧДБЕ 707; Dauzat 698; Kluge—Mitzka 768; Klein 1569; Lokotsch 158—159.

тамте́шній, [тамте́йший] «тамтешній», [тамто́чний] Нед, тамту́ський «тс.»; — очевидно, результат видозміни форми тамо́шній, зумовленої впливом тутешній (від тут); пор. п. tamtejszy «тамтешній», tutejszy «тутешній». — Див. ще там.

[тамга́ль] «звідти, звітіль» Нед, Шейк, [стамга́ль] «тс.» Шейк; — очевидно, результат видозміни запозиченого п. [z tamtela, stamtela] «тс.» (пор. п. [z tela, stela] «звідси, звідсіль»), зближеного з відга́ль, звітга́ль. — Див. ще там, тільки́.

тамуга́ти — див. га́ма.

ган — див. га́нець.

[ганана́] (вигук здивування); — очевидно, звуконаслідувальне утворення; пор. р. [ганакать, гананікаать] «музикати, наспівувати про себе», п. [tana] (приспів), болг. ганані́кам «наспівую потихеньку, мурикаю», м. танани́ка «наспівую».

га́нгенс, га́нгенціа́льний; — р. бр. болг. га́нгенс, п. ч. слц. вл. tangens,

м. га́нгента «дотична», схв. га́нгенс, слн. tángens; — запозичення з латинської мови; лат. tangēns «який дотикається» є дієприкм. від tango, -ere «торкати, дотикатися», спорідненого, очевидно, з гр. τεταχών «який ухопився, який схопив», дангл. рassiаn «поплескувати, ніжно торкатися, гладити». — СІС² 810; Коваль 164; Копали́нський 958; Holub—Lyer 477; РЧДБЕ 707; Вуяклија 931; Walde—Hofm. II 647; Klein 1570. — Пор. такт.

га́нго, [га́нко] «танго» О; — р. м. га́нго, бр. га́нга, п. ч. слц. вл. tango, болг. га́нго, схв. га́нго, слн. tángo; — запозичення з іспанської мови Аргентини (ісп. tango «тс.»). — СІС² 810; Копали́нський 958; Holub—Lyer 477; РЧДБЕ 707; Вуяклија 931; Klein 1570.

га́ндем; — р. болг. га́ндем, бр. га́нде́м, п. ч. слц. вл. tandem, схв. га́ндем, слн. tándem; — запозичення з англійської мови; англ. tandem «розташування один за одним; тандем» походить від лат. tandem (*tamdem) «нарешті, кінець кінцем», що складається з tam «так, настільки», спорідненого з дінд. tád «те», ав. tat «тс.», тох. В te «це», лит. tàs «той», псл. *тъ «тс.», укр. той, і частки на означення тотожності -dem, пов'язаної з dē «з; від; про; з приводу, щодо; згідно», спорідненого з дірл. dī (de) «з; від», дкімр. dī, кімр. y, корн. the, брет. di «тс.» — СІС² 810; Копали́нський 957—958; Holub—Lyer 477; РЧДБЕ 707; Вуяклија 931; Klein 1570; Walde—Hofm. I 325, II 646. — Див. ще той.

га́ндіта «товкучка; старі носильні речі, дрантя, лахміття», [га́ндіта] «тс.» Нед, [га́ндіт] «швейні вироби низької якості» Корз, га́ндітник «лахмітник, ганчірник; [обідранець Шейк]», [га́ндітник] «лахмітник; той, хто шиє церковні ризи» Бі, [га́ндітниківна] «дочка лахмітника» Бі, [га́ндітниченко] «син лахмітника» Бі, [га́ндітничка] «дружина лахмітника» Бі, [га́ндітний] «який стосується товкучки, який продається на товкучці; старий, поношений, ні для чого не придатний», [кан-

дiтний] «тс.» Я, [тандeтний] «неякiсний (про одяг)» Корз, тандитникувати «торгувати лахмiттям, шматтям, мотлохом», [тиндiтниковати] «шити i продавати церковнi ризи» Бi; — р. [тандiт] «переторжка старими речами», бр. тандeт «дешева рiч, барахло»; — запозичення з польської мови; п. tandeta «поганий (недоброякiсний) товар, дрантя, халтура; барахолка», tandet «тс.» зводяться до нвн. Tändelmarkt «товкучка», утвореного вiд Tand «дрiбничка» (-eta вiд п. wendeta «товкучка»), що походить вiд лат. tantum «така кiлькiсть, стiльки», пов'язаного з tam «так, настiльки». — Richhardt 105; Шелудько 48; Фасмер IV 18; Brückner 564—565; Kluge—Mitzka 768; Walde—Hofm. II 646. — Див. ще тандем, той. — Пор. тендiтний.

танець, [тан] «танець» Нед, танeчник «танцюрист», [танoчник] «тс.» Нед, [танiк] «танок» Бi, танoк, танцiвник, танцiолька, танцiор «танцюрист», танцiора, танцiорiст, [танцiорiста] Шейк, танeчний, танкoвий, танцювальний, танцiорiстий, танцювати, [таньовати] «танцювати» Шейк, Нед; — р. танец, [танoк], бр. болг. м. танец, п. танiec, тап, ч. слц. танec, схв. тaпac; — через польське посередництво запозичено iз середньовiрхньонiмeцької мови; свн. танz «танець» походить вiд фр. ст. dance «тс.», пов'язаного з dancier «танцювати», що, можливо, зводиться до франк. *dintjan «рухатися назад i вперед», спорiдного з гол. deinzen «вiдступати, посуватися назад». — Акуленко 134; Hüttl-Worth 17; Richhardt 105; Фасмер IV 18—19; Черных II 227—228; Брандт РФВ 24, 194; Brückner 565; Machek ESJC 635; Младенов 629; Kluge—Mitzka 770; Dauzat 228; Gamillscheg 296; Klein 400.

[танiй] «дешевий, недорогий», [танiий] Шейк, Пi, ВeЛ, Нед, [таньший] «дешевший» Нед, [танина] «дешевизна» О, [тань] (у виразах у т. пiти, у т. стати «пропасти, зникнути» — про грошi, багатство), [танiти] «роби-

ти дешевим; дешево давати, дешево продавати» Шейк, Нед, [танiти] «ставати дешевшим, дешевити» тж, [танiшати] «тс.» тж; — р. [танний] «дешевий», бр. таньны «тс.»; — запозичення з польської мови; п. tani, [tanny] «тс.» зводиться до *tupъ «тс.» i вiдповiдає укр. [тiний] «дешевий, недорогий». — Бевзенко НЗ УЖДУ 26/2, 177; Фасмер IV 19; Schuster-Sewc 1558—1559; Stieber ZfSlPh 9, 381—382. — Див. ще тiний.

танiн «дубильна речовина»; — р. танiн, таннiн, бр. танiн, п. tanina, ч. tanin, слц. tanin, болг. танiн, м. танин, схв. тaнiн, слн. tanin; — запозичення з французької мови; фр. tanin, tannin «тс.» утворене вiд tan «дубильна кора», що розвинулося iз слат. tappim «тс.» кельтського походження (пор. брет. tann «дуб»). — СiС² 810; ССРЛЯ 15, 98; Kopaliński 958; Holub—Lyer 477; РЧДБЕ 708; Вуяклија 931; Dauzat 698, 699; Klein 1569, 1571.

[танiр] «тарiлка» ВeУг, [танжiр, тaнджiр ВeУг] «тс.»; — слц. tanier «тарiлка; блюдо, тарiль», схв. тaнiр «тарiлка»; — запозичення з угорської мови; уг. tányér «тарiлка» розвинулося зi ст. tálnyér «тс.», що походить вiд iт. tagliere «дошка для рiзання м'яса». — ВeУг 261; Machek ESJC 635; MNTESz III 842; Bárczi 300. — Див. ще тарiль.

[танiстра] «ранець», [танiстра Нед, таiнiстра Нед, цанiстра] «тс.»; — п. [tanistra] «вiвчарська торба; ранець», ч. [tanistra] «торба, сумка», слц. tanistra «мишок, торба, сумка; ранець»; — очевидно, запозичення з угорської мови; уг. ст. tanyisztra «торба, сумка» зводиться до вiз.-гр. тaνiστpov «торбина для фуражу», пов'язаного з гр. тaтτω «кладу, вмищую», можливо, спорiдного з лит. patogùs «зручний». — Machek ESJC 635; Kluge—Mitzka 784; Frisk II 845—846. — Пор. таiстра, торнiстра.

танк, танкeтка, танкiст, [танкoвище] «танкодром» Куз; — р. бр. болг. танк, п. ч. слц. вл. tank, м. тенк, схв.

тѣнк, тѣнк. слн. *tánk*; — запозичення з англійської мови; англ. *tank* «водойма; резервуар, цистерна, бак; бойова броньована машина» походить від гінді *tānkḥ* «водойма; резервуар, цистерна, бак», що зводиться до дінд. *taḍāgam* «став, водойма»; назва перенесена на бойові броньовані машини у зв'язку з тим, що англійці, уперше виготовивши бронемашини в 1915 р., для маскуваннн накривали їх брезентовими чохлами з написом *Tank*, тобто «цистерна, бак»; помилковим є виведення англ. *tank* «бойова бронемашинна» від імені інженера винахідника Танка (Фасмер IV 19; Holub—Kop. 379; Kluge—Götze 611; Lokotsch 159), а англ. *tank* «водойма; резервуар, цистерна, бак» — з сангл. *stanc* «став, водойма» (Фасмер IV 19; Holub—Lyer 477; Holthausen EW 200; Kluge—Götze 611; Falk-Torp 1246) або порт. *tanque* «став» (Акуленко 141; Kopaliński 958). — СІС² 810; Коваль 185—186; Черных II 228; Цыганенко 468—469; Sł. wug. obcych 744; РЧДБЕ 708; Вуяклија 932, 942; Klein 1570—1571; Kluge—Mitzka 769.

танкер «самохідне наливне судно для перевезення рідких вантажів без тари»; — р. бр. болг. м. *танкер*, ч. *tanker*, *tanková lod'*, слц. *tanková lod'*, п. *tankowiec*, вл. *tankeg*, *tankowc*, *tankowa łódź*, схв. *танкер*, слн. *táncer*; — запозичення з англійської мови; англ. *tanker* «наливне судно, танкер» утворене від *tank* «резервуар, цистерна, бак». — Акуленко 141; СІС² 810; Коваль 185—186; ССРЛЯ 15, 98; РЧДБЕ 708; Вуяклија 932; Klein 1570—1571. — Див. ще **танк**.

тантал (хімічний елемент, метал), *танталіт*; — р. бр. болг. *тантал*, п. ч. слц. *tantal*, схв. *тантал*, слн. *tántal*; — запозичення з новолатинської мови; нлат. *tantalum* «тс.» утворене відкривачем цього елемента шведським хіміком Екебергом (Ekeberg) від імені міфічного Тантала (лат. *Tantalus*, гр. *Τάνταλος*), приреченого на вічну спрагу; елемент був названий так через

неможливість наситити кислотами його окис. — СІС² 810; Волков 41; Фигуровский 122—123; Kopaliński 958; Holub—Lyer 477; РЧДБЕ 708; Вуяклија 932; Klein 1571.

[**тану-тану**] (вигук — у веснянці) Нед; — очевидно, результат поєднання сполучника *та* і вигука *ну*, пор. [*тану-тану*] (вигук) «ну» Нед; можливо, зближене з [*дана*] (рефрен у піснях) і з *танець*, *танок*, *танцювати*, пор. п. [*тану тану*] (дит.) «танцювати; танець». — Див. ще **ну¹**, **та**, **танець**. — Пор. **дана**.

танути, *таяти*, *тал* «таловина», *таловина*, *таліна* «розтала санна дорога», *талій*, [*відталі*] «відлига», *відталій*, *підталіна*, *підталій*, [*проталка*] «проталина» Л, [*протавка*] «тс.», [*проталки*] «відлига» Л, [*розтавачка*] «розтавання снігу, пора розтавання снігу» Ва, [*росталіна*] «таловина» Кур, *розталь*, *розтань* «розталь», *розталій*, [*утали(ї)*] (у сполученні [*утала вода*] «весняна вода») Л; — р. *таять*, бр. [*таяць*], др. *таяти*, п. *tajać*, ч. *tát*, вл. *tać*, нл. *tajaś*, болг. *тая*, м. *таи* «просочуватися, протікати; танути, розтавати», схв. *таяти* «просочуватися, протікати», слн. *tájati se* «танути, розтавати», стсл. **таяти** «тс.»; — псл. *ta-ja-ti* «танути, розтавати» (в укр. *танути -ну-* є суфіксом), споріднене з дінд. *tōyam* «вода», гр. *τήκω* «розтоплювати, топити; розчиняти», дор. *тáκω* «тс.», лат. *tābeo*, -ege «танути, розтікати; розкладатися», ос. *t'auip* «танути, розтавати», вірм. *t'anam* «змочую, зволожую», двн. *douwen*, *dewen* «танути, розтавати», нвн. *tauen*, дангл. *fāwian*, англ. *thaw* «тс.», дірл. *tām* «чума», кіпр. *tawdd* «розтопленій»; іє. **tā-* «танути, розтоплюватися». — Фасмер IV 30; Черных II 230; Brückner 563; Machek ESJC 637; Holub—Kop. 380; Schuster-Sewc 1494; Младенов 630; Skok III 434; Meillet MSL 9, 154—155; 23, 50—51; BSL 26, 2; Glotta 14, 221; Trautmann 313; Uhlenbeck 117; Трубачев Probl. ие. языкозн. 101—102; Persson

Beitr. 462—463, 709; Walde—Hofm. II 639—640; Ernout—Meillet 1186; Pedersen Kelt. Gr. I 68; KZ 39, 371; Torp 175; Frisk 20, 891; Adjarian MSL 20, 160—161; Kluge—Mitzka 773; Klein 1600; Pokorny 1053—1054.

[**танцёрник**] (бот.) «калачики лісові, *Malva silvestris* L.»; — результат видозміни назви [**пацірник** (дiкий)] «тс.», можливо, зближеної з *танцюватимі*. — Анненков 208. — Див. ще **пацьорки**².

[**танцюрка**] (бот.) «мухомор зелений, бліда поганка, *Amanita phalloides* Quel. Нед, Мак, мухомор червоніючий, *Amanita rubescens* Quel. Мак», [**танцуля**] (у сполученні [*т. червонята*] «мухомор червоніючий» Мак, [**танцулька**] «*Agaricus species*» Мак; — п. [**tanacula**] «*Agaricus comatus* Müll.»; — похідне утворення від *танцюра* «танцюрист, танцюристка»; назва зумовлена, очевидно, «стрункiстю» цих грибів (на довгій тонкій ніжці). — Див. ще **танець**.

[**танчити**] «танцювати» Шейк, Нед, [**таньчити**] «тс.» Пі, [**затанчити**] «затанцювати»; — ч. *tančít* «танцювати», слц. *tančít'* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *tańczyć* «тс.» пов'язане з *taniec* «танець». — Вгückner 565; Holub—Kop. 379. — Див. ще **танець**.

[**тань**] «відлига? Г; безодня, бездонна глибина Нед», [*у тань піті, стáти*] «зникнути» (про гроші, багатство), [**тановити**] «робити глибоким» Нед; — пов'язане з *танути* (пор. приказку «Як у тань тана»); значення «безодня» розвинулось на ґрунті виразу [*у тань піті*] «зникнути», букв. «розтанути». — Див. ще **танути**.

тапёр «піаніст або баяніст, що грав за плату на танцювальних вечорах»; — р. бр. *tapër*, п. *tapere*; — запозичення з французької мови; фр. *tapere* «тс.» пов'язане з *tapere* «бити, ударяти; грати на фортепіано», ст. «затикати (забивати пробку)», спорідненим з двн. *zarþo* «затичка», нвн. *Zarfen*, дангл. *tærra*, англ. гол. *tap* «тс.». — СІС² 811; ССРЛЯ

15, 108; Kopaliński 959; Sł. wyg. obcych 744; Dauzat 699; Kluge—Mitzka 874; Klein 1571; Vries NEW 723.

[**тапéта**] «шпалери» Куз, [**танéтник**] «оббивальник» Куз, [**танетува́ти**] «обклеювати шпалерами, оббивати» Куз; — п. вл. *tapeta* «шпалери», ч. *tapeta, tapety*, слц. *tapety*, болг. *танéт* «тс.», м. *танет* «оббивка; шпалери», схв. *танéт* «оббивка (на стінах); килим», слн. *taréta* «шпалери»; — через польську мову запозичено з німецької; нвн. *Taréte* «шпалери» походить від іт. *tappeto* «килим», що виникло з лат. *tappētum, tapēte, tapēs* «килим, покривало», яке зводиться до гр. *τάπης* (род. в. *τάπητος*) «тс.», очевидно, іранського походження. — СЧС 295; Вгückner 565; Sł. wyg. obcych 744; Holub—Kop. 380; Holub—Lyer 477; Вујаклија 932; Walde—Hofm. II 648; Frisk II 854; Klein 1572.

тапір (зоол.) «*Tapirus* Briss.»; — р. болг. *тані́р*, бр. *тані́р*, п. вл. *tapir*, ч. слц. слн. *tapír*, м. *танир*, схв. *тані́р*; — запозичення з французької або німецької мови; фр. *tapir* «тапір», нім. *Tápir* «тс.» походить з мови тупі (Бразилія); пор. тупі *tapirra* «тс.», букв. «ссавець». — СІС² 811; Фасмер IV 19; Sł. wyg. obcych 657; Machek ESJC 636; Gr. Fwb. 747; Dauzat 700; Kluge—Mitzka 770; Loewe KZ 60, 173—174; Lokotsch EWAW 61; Klein 1572.

тапочки «легкі домашні або спортивні черевики без підборів», *тапочка* (одн.); — бр. *тапачкі* (одн. *тапачка*) «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *тапочки* (одн. *тапочка*) «тс.» є зменш. до *тапки* «тс.», пов'язаного, очевидно, з *топаты* «топати»; пор. ч. *t'арку* «легкі жіночі черевики без каблуків», *t'арат* «топати (про дітей)». — Див. ще **топати**.

тапчán, *топчán*, [**тапчані́на**] «поганий тапчан», *тапчánник*; — р. *топчán*, бр. *тапчán*, п. *tapczan*; — очевидно, запозичення з тюркських мов; пор. тюрк. *tapčan* «підвищення, трон», дтюрк. *tapčan* «підставка на трьох ніжках»; ненадійним видається припущен-

ня (КЭСРЯ 447) про утворення за типом *колчан* «сагайдак» від р. *топаты* [«стоптувати каблуки, кривити»], букв. «кривоногий»; помилковим є виведення (Scheludko 143) від рум. *tăpșan* «схил, пологість». — Макарушка 13; Sł. wug. obsyeh 744.

[**тапшати**] «топтати ?, ходити туди і сюди ?» Шейк; — запозичення з угорської мови; уг. *tapos* «топтати; ступати» утворене від звуконаслідувального кореня *tar-* «топтати; плескати» фінно-угорського походження; пор. удм. *тапыртыны* «топати», комі *тапкыны* «повільно йти», фін. *taputtaa* «плескати, поплескувати». — MNTEsz III 846; Bárczi 301; Лыткин—Гуляев 278.

[**тапше**] «сковорода» ВеУг; — запозичення з угорської мови; уг. *tepsi* «лист, сковорода», як і болг. *тепсија* «круглий мідний лист», схв. *тѣпсија* «круглий лист», очевидно, походить від тур. *tepsi* «піднос, блюдо», спорідненого з чаг. крим.-тат. *täpsi* «маленьке блюдо, тарілка, піднос», аз. *täpsi* «тарілка», алт. телеут. *täpsi* «дерев'яне блюдо, на яке кладуть м'ясо». — MNTEsz III 892—893; Bárczi 307; Младенов 632.

[**тапшук**] «капшук для тютюну» ВеУг; — результат видозміни форми *капшук*, очевидно, зближеної з *табак*. — Див. ще **капшук**.

тара, *тарувальний*, *тарувати*; — р. бр. *тара*, п. слц. *taга*, ч. слн. *táга*, болг. *тара*, *дара*, м. *дара*, схв. *тара*, *дара*; — запозичено з італійської мови через німецьку (нім. *Táга* «тара; упаковка; вага пакувального матеріалу»); іт. *taга* «тара; знижка, відрахування» походить від ар. *ṭaḡṭ* «знижка, відрахування», пов'язаного з дієсловом *ṭaḡaḡa* «він відсунув, відклав»; зважаючи на початковий наголос, слід визнати помилковим припуення (Mikl. TE1 II 170) про запозичення з турецької мови. — SIC² 811; Фасмер IV 20; Черных II 228; Koraliński 959; Holub—Lyeг 477; Младенов 629; РЧДБЕ 708; Вуяклија 933; Kluge—Mitzka 770.

тарабан¹ «барабан; [брязкальце, що чіпляється тварині при бездоглядному випасанні в лісі Л]», [*тарабайка*] «тс.» Ник, [*тарабанець*] «барабанщик» Нед, *тарабанщик*, *тарабанити* «торохтіти; [теревенити Нед]»; — р. [*тарабан*] «барабан», *тарабанить* «тарабанити», бр. *тарабаниць* «тс.», п. *taraban* «великий турецький барабан», *tarapanic* «тарабанити»; — запозичення з татарської мови; до тат. *дарабан* «барабан» зводиться також укр. *барабан*. — Фасмер IV 20; Шипова 308; Koraliński 959. — Див. ще **барабан¹**.

тарабан², *тарлабан* — див. **балабан⁴**.

тарабанити «везти, нести щось важке й велике», *тарабанитися* «іти, їхати далеко; їхати повільно, з труднощами», [*теребіти*] «тягти; нести щось важке; усаджувати, устромляти», *теребітися* «вилазити; видиратися нагору», *притарабанити*, *притарабанитися*, [*притебіти*] «принести» Корз, [*притеребіти*] «доставити, принести» Нед, [*притіборити*] «притаскати» О; — р. [*тар(а)банить*] «тягти, волокити», бр. [*тарабаниць*] «тс.»; — афективне утворення, можливо, пов'язане з *теребіти* «термосити, смикати» (пор.).

[**тарабаристий**] «строкатий» ВеУг, [*тарабуристий*] «тс.» Чопей; — запозичення з угорської мови; уг. *tarkabarka* «строкатий, різношерстий» утворене від *taгka* «строкатий, рябий». — MNTEsz III 854—855. — Див. ще **тарка**.

[**тарабарка**] «одна з палок, на які натягували палатку від дощу під час польових робіт» Дз; — р. [*тарабарки*] «шаблі в стінках гарби; підставка з трьох палок для казана»; — неясне. — Фасмер IV 20.

[**тарабач**] «валок, яким набивають сіль у форми» Шейк; — неясне.

тарагунитися — див. **таргати**.

тарадайка «легкий двоколісний візок; [меблі, що розхиталися Шейк, Нед; дитяча іграшка О]», [*тарадайчина*] «погана тарадайка Г; одна тарадайка Шейк», *таратайка* «тарадайка,

[меблі, що розхиталися Шейк, Ж]»; — р. *таратайка* «таратайка, тарадайка», [тарадайка], бр. болг. *таратайка*, п. *taradajka*, м. *таратайка* «тс.»; — не зовсім ясно; можливо, пов'язане з *тарантас*. — Макарушка 13; Фасмер IV 23; Matzenauer 344.

[**тараданка**] «легковажна пісенька» Нед; — результат злиття звуконаслідувальних основ *тара-* (пор. [тарапати] «балакати», *тараторити*) і [дана] (рефрен у піснях). — Див. ще **дана**, **тараторити**.

[**тарайкі**] «блочки у ткацькому верстаті» ДзАтл II, [патарайкі] «тс.» тж; — результат видозміни форми [карікі] «тс.» (див.).

таракан, *тараканячий*; — р. бр. *таракан*, п. *tarakan*, ч. *tarakan*; — запозичення з тюркських мов; здебільшого виводиться безпосередньо від тат. *таракан*; пов'язується (Räsänen ZfSlPh 20, 448) з чув. *tar-aqan* «утікач, той, що рятується втечею», і далі, з тюрк. *taz-* «утікати»; зіставляється також (Дмитриев 545) з чаг. *тарка-*// *тара-* «розповзатися, розлазитися» як таке, що означає букв. «той, що розповзається в усі боки»; виводиться також (Добродомов РР 1970/6, 98—100) від почесного титула др. *торхан*, *тархан*, що походить від дтюрк. *тарқан*; сумнівним є зв'язок з п. *karaczan* «таракан», [каракан] «тс.» (Brückner 565; Mikl. EW 347; Mikkola Berühr. 168). — Огиенко 34; Фасмер IV 20—21; Черных II 228; Шипова 308—309; Räsänen Versuch 463. — Пор. **тарган**¹.

[**тараканок**] (бот.) «люцерна хмелевидна, *Medicago lupulina* L.» Мак; — похідне утворення від *таракан*; назва зумовлена тим, що боби цієї рослини своїм чорним кольором нагадують тарганів. — Див. ще **таракан**.

[**таракати**] «балакати» О, ВеЛ, [таракатися] «тс.» Нед, [тараканити] «базікати, теревені правити» Мо, [тара-тара] «балаканина» О; — р. [таракать] «базікати, торохтіти, балакати», вл. *тагакас* «трубити»; — звуконасліду-

вальне утворення, очевидно, пов'язане з псл. **tor-*, спорідненим з дінд. *tārah* «різкий, пронизливий», гр. *торос* «пронизливий; ясний, виразний», лит. *taŕti* «сказати», лтс. *tārlāt* «базікати, теревенити». — Фасмер IV 21. — Див. ще **тараторити**.

[**таракуча**] (бот.) «маленький гарбузик Мо; декоративний кабачок Ме, *Cucurbita pepo parvula* Мак, Нед», [таркуча Ме, Шейк, Нед, Мак, туркуц Мак] «тс.», [таракучка] «тс. Мак; глечик з гарбуза Шейк, Нед», [таракучька] «*Cucurbita lagenaria* L. ВеНЗн; *Cucurbita ovifera* L. Мак», [тарапучька] «*Cucurbita ovifera* L. Шейк, Нед, Мак; *Cucurbita pepo* L, var. *citriiformis*», [тарапучька] «тс.» Мак; — р. [таракучка] «сулія з гарбуза»; — очевидно, запозичення з молдавської мови; молд. *тэртэкуцэ* (рум. *tărtăcúță*) «тиква, *Lagenaria Ser. (Coccoloba indica)*» не зовсім ясно; виводиться від *тэтаркэ* (*tătarcă*) «тиква» (СДЕЛМ 447; DLRM 850) або від ар. *ara-kussa* «тс.» (Анненков 116). — Мельничук Молд. эл. 171. — Пор. **каракуцька**.

[**таралай**] (у виразі: «гедз, гедз т., задери хвіст та втікай!») Нед; — звуконаслідувальне утворення. — Пор. **таракати**.

таралишник — див. **терліч**.

[**тарамтіти**] «з деренчанням туди й сюди кидати, трясти» Нед; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до [тарандіти] «тріщати, скрекотати, відстукувати» (пор.).

таран¹ «старовинне знаряддя у вигляді колоди для руйнування мурів, воріт і башт фортеці; довбня на олійні; товкач у сукновальні; рід дитячої гри», *таранити*; — р. бр. болг. *таран*, др. *таранъ*, п. ч. слц. *таган*; — запозичення із середньовісньонімецької мови; свн. *тагант* «знаряддя для облоги; скорпіон, дракон» походить від іт. *taranto(la)* «тарантул» (слат. *tarantula* «тс.»), утвореного від назви міста *Taranto*; помилковим є пов'язання (Горяев 360; Brückner 565) з *терти*, як і виведення (СІС 1951, 630;

ССРЛЯ 15, 113; РЧДБЕ 708) з гр. *ταράντωρ* «порушник миру, руйнівник». — СІС² 811; Фасмер IV 21; Matzenauer 343; Шапиро ФЗ 1873/3, 6; Machek ESJC 636; Kluge—Mitzka 770. — Див. ще **тарантул**. — Пор. **тарантэла**.

[**таран**²] «шрам від віспи», [*таранкуватий*] «віспуватий, рябий; [веснянкуватий; неоднакової масті Шейк; плямистий; товстий, незграбний Нед]», [*тарановатий*] «строкатий, неоднobarвний, білий з чорними або іншими плямами» Шейк, [*старанкуватіти*] «стати віспуватим»; — зворотне похідне утворення від [*таранкуватий*], запозиченого з польської мови; п. *tarantowaty* «білий з чорними плямами» утворене з *tarant* «собака або кінь білої масті з чорними плямами», що зводиться до лат. *tarandus* «північний олень», похідного від гр. *τάρανδος* «тс.», запозиченого з якоїсь мови Півночі. — Булька 317; Matzenauer 344; Walde—Hofm. II 648; Frisk II 854; Klein 1572.

[**тарандіти**] «тріщати, стрекотати, відстукувати» ЛексПол; — р. *тарантіть* «торохтіти, стрекотати», бр. [*тарандзіць*] «торохтіти»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до [*тарамтіти*] «з деренчанням кидати», [*тиринтіти*] «розводити теревені, базікати». — Фасмер IV 21. — Пор. **тарамтіти**, **тиринтіти**.

[**тараніти**] «вибирати рибу з морського ставного невода» Берл, Дз, Мо; — неясне; можливо, пов'язане з [*таран*] «тараня», *тараня*.

тарантас; — р. бр. болг. *тарантас*, п. ч. слц. *tarantas* (з р.), схв. *тарантас* (з р.), слн. *tarantás* (з р.); — не зовсім ясне; можливо, запозичення з тюркських мов; пор. тат. *тарантас* «тс.»; необгрунтованими є припущення (Горяев Доп. 1 48) про спорідненість з дінд. *taṛāṇi-* «швидкий», *tarasā* «поспішно», а також пов'язання (Горяев 360) з р. *тарантіть* «торохтіти, стрекотати», *таратобіть* «торохтіти». — Макарушка 13; Фасмер IV 21—22; КЭСРЯ 436; Шипова 309; Горяев 444.

тарантэла (італійський народний танець); — р. *тарантэлла*, бр. *тарантэла*, п. ч. слц. *tarantela*, болг. *тарантэла*, схв. *тарантела*, слн. *tarantéla*; — запозичення з італійської мови; іт. *tarantella* «тарантела» утворене від назви південноіталійського міста Taranto (з лат. *Tarentum*), де виник цей танець. — СІС² 811; ССРЛЯ 15, 116; Kopaliński 959; Holub—Lyer 477; Младенов 629; РЧДБЕ 709; Вуяклија 933; Klein 1572. — Пор. **таран**¹, **тарантул**.

тарантул (ент.) «великий отруйний павук, *Lycosa Latr.*», [*тарантула* Шейк, Нед, *тарантля*] «тс.»; — р. бр. *тарантул*, п. слц. *tarantula*, ч. *tarantula*, болг. *тарантула*, схв. *тарантула*, слн. *tarantéla*; — запозичення із середньолатинської мови; слат. *tarantula* «тарантул» походить від іт. *tarantola* «тс.», утвореного від назви міста Taranto (з лат. *Tarentum*), в околицях якого поширений цей павук. — СІС² 811; Фасмер IV 22; Kopaliński 959; Holub—Lyer 477; Младенов 629; РЧДБЕ 709; Вуяклија 933; Kluge—Mitzka 770; Klein 1573. — Пор. **тарантэла**.

[**таранчити**] «мучити, терзати»; — неясне.

тараня (іхт.) «*Rutilus rutilus* (Lenciscus) heckeli Nordm.; [чорноморсько-азовський рибець, *Vimba vimba vimba* n. *carinata* Pall.]», [*таран*] «тараня» Шейк, [*тарані*, *тарань*, *таранка*] «тс.», *таранька*, *тараннік* «тс.»; [лящ. *Abgamis brama* L. Шейк, Нед]», [*тараніна*] «одна тараня Г; м'ясо тарані Шейк», [*тарануха*] «тараня», *таранячий*; — р. *тарань* «тараня», бр. *таран*, п. *taṛāṇ* «тс.», ч. слц. [*таран*] «рибець», болг. *таран* «тараня»; — очевидно, запозичення з тюркських мов; пор. каз. *тыран* «лящ». — Фасмер IV 22; Шипова 309; Соболевский ИОРЯС 2, 346; Leder 63—64; Feriānc Názv. ryb 57.

[**тарапан**] «кам'яне корито в Криму, в якому видавлюють з винограду вино» Шейк, Нед; — р. [*тарапан*] «кам'яне корито або дерев'яний ящик, у якому давлять, топчуть виноград»; — очевид-

но, запозичення з кримськотатарської мови. — Даль IV 391.

[**тарапáта**] «колотнеча, халепа, клопіт СУМ; рід гри в м'яч; шум Нед; стара бричка ВеЛ», [*тарáпати*] «гриміти, скрипіти, деренчати, стукати» ВеБ; — запозичення з польської мови; п. *taġarata* «шум; клопіт, турбота; [таратайка]», ст. *taġarasíc* «завдавати клопоту, турбувати, мучити», очевидно, пов'язане зі ст. *taġarasować* «мучити», яке походить від іт. *strapazzare* «надмірно мучити, перевтомлювати, погано ставитися», *strapazzo* «втома, мука», що, як і нім. *strapazieren* «стомлювати», *Strapaze* «важка праця, клопоти», зводиться до лат. *extra* «надзвичайний» і **patiāge* (*pati*) «терпіти». — Вгюскнер 565, 575; Kluge—Mitzka 755. — Див. ще **екстрений, пацієнт**.

[**тарапáть**] «порохівниця, патрон-таш»; — неясне.

[**тарáр**] «решета в млині для очищення зерна» Дз; — запозичення з молдавської мови; молд. *tarár* «зерноочисна машина», рум. *taġár* «тс.» походять від фр. *taġare* «віялка», очевидно, звуконаслідувального утворення. — СДЕЛМ 419; DLRM 846; Dauzat 700.

[**тарарá**] (вигук, що передає крик курки) Нед, [*тарарáкати*] «видавати звук тарара; повторювати одне й те саме; говорити дурниці», [*таркотáти*] «кудкудакати», *тарарáм* «буча, галас»; — р. [*тарарá, тарары́*] «пусте базікання», [*тарары́кать*] «базікати, говорити дурниці; розмовляти і жартувати», *тарарáм* «тарарам», бр. [*тарарá*] «барабанний бій; багатомовна балаканина», *тарарáм* «тарарам», п. *taġaġa* «вигук, що наслідує звук сурм»; — звуконаслідувальне утворення. — Фасмер IV 22.

[**тарарéнька**] «залізний хомутик, яким скріплюється вісь, подушка і підосники у возі; хомутик на взовій осі, який запобігає витоку мазі і запиленню її» Л, [*тарáнка* Чаб, *тарары́нка* Л, *тарары́нька, терерéнька, тереры́нька, триры́нки* тж] «тс.», [*трайры́нок*] «стрем'янка, що з'єднує вісь з насадом»

О, [*трарáнок, трары́нок, трéринок, тары́нок* тж, *троры́нка* НикНикТЛ, *трады́нка, тры́нка, тары́нки* тж] «тс.»; — бр. [*тарды́нка*] «обручик, який набивається на колодку колеса», п. [*трагупкі*] «кільця, якими насад у возі прикріплюється до осі»; — запозичення з німецької мови; нвн. *Teering* (с.-г.) «дігтярне кільце», заст. «дігтярне кільце на осі воза» складається зі слів *Teer* «дьоготь, смола», спорідненого з дісл. *tjaġa*, дангл. *teoġu* «тс.», *trēo* «дерево», гот. *triu*, псл. **dervo* «тс.», і *Ring* «круг; кільце». — Kluge—Mitzka 775—776. — Див. ще **дéрево, ры́нок**.

Тáрас (чоловіче ім'я), *Тарáсий* Куз, *Тарáсик, Тарáсьо*, [*тарасéнка*] «син Тараса» Шейк, Нед, [*тарасівна*] «дочка Тараса», [*тарасы́ха*] «дружина Тараса» тж, ст. *Тарасии* (1466), *Тарассий* «зтурбований, взрушо́ны(ш), престрашо́ный» (1627); — р. *Тáрас, Тарáсий*, бр. *Тáрас*, др. *Тарасии*, п. *Tarasiusz*, ч. слц. *Tagas*, болг. *Тáрас, Тарáси(й)*, м. *Тарас(ие)*, схв. *Тарас(ије)*, слн. *Tagas*, стсл. **Тарасии**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Тарáсийос* утворене від *тарáσσω* «викликаю замішання, бентежу, тривожу», пов'язаного з *дрáσσω* «бентежу, тривожу, засмучую», спорідненим з дісл. *dregg* «дріжджі», прус. *dragios*, лит. ст. *dragès*, псл. **drozga* (з **drogska*) «тс.», укр. *дріжджі*. — Вл. імена 88—89; Беринда 236; Фасмер IV 22; Петровский 206; Спр. личн. имен 460; Илчев 477; Frisk I 679—680, II 855. — Див. ще **дріжджі**.

тáрас «хмиз; [хворост для гатей, фашинник]» СУМ, Г, [*тарасы́на*] «хворостина з фашинника Г; пруття, яким мостять дороги ВеЗн», [*тарася́*] «дрібне пруття ВеБ, [*тарася́ка*] «гілляччя, хмиз» Корз, [*тарахи*] «сухе листя, мох, що стелять під худобу» ВеЗа, [*тáрес*] «хмиз» Л, [*тáрос*] «хмиз для гаті» Нед, [*тарасува́ти*] «мостити дорогу тарасом», [*торосувáти*] «рівняти дорогу тарасом» Нед, [*притарасува́ти*] «укріпити фашинником, засипавши зверху

землею»; — р. *тараса* «зовнішне укріплення у вигляді зрубу, наповненого землею і дрібним камінням», др. *тарасъ* «тс.», п. *taras* «земляний насип; сухе гілля, хмиз», ч. слц. *taras* «земляний насип», схв. *тарѣцати* «мостити»; — через чеську і польську мови запозичено з німецької; нвн. ст. *Tarrass* (свн. *tarrasz*) «земляний насип» походить від фр. *terrasse* «тс.», що зводиться до нар.-лат. **terrāsea*, утвореного від лат. *terra* «земля». — Фасмер—Трубачев IV 23; Brückner 565; Machek ESJC 636; Holub—Lyer 477; Matzenauer 344; Dauzat 706; Klein 1592. — Див. ще **терарій**, **тераса**.

[таратайка] (орн.) «турухтан, *Philomachus pugnax* L.» Шарл; — очевидно, звуконаслідувальне утворення, пов'язане з *турухтан* (див.).

[тараторити], **[тараторка]** «балакуча жінка» Шейк, Нед, **[таратка]** «тс.» Мо; — р. *тараторить* «тараторити», **[тороторить]** «тс.», бр. **[таратарыць]** «тараторити, вести пусту розмову», ч. **[trátořiti]** «тс.», слц. **[trátorit']** «тараторити, базикати», *tárat'*, схв. *tr̥tositi* «тс.», цсл. *tr̥tor̥* «звук»; — псл. **tortorit* «тараторити», результат редуплікації кореня **tor-*, спорідненого з дінд. *tārah* «різкий, пронизливий», гр. *torós* «пронизливий; ясний, виразний», тетор. *ῥω* «виразно оголошую», ірл. *togann* «грим», прус. *tāgin* (зн. в. одн.) «голос», лит. *tafti* «сказати», *tarūti* «тс.», лтс. *tārlāt* «базикати, теревенити», *terēt*, *teftelēt* «базикати», хет. *tar-* «говорити». — Фасмер IV 86—87; Черных II 229; Горяев 360—361; Погдин РФВ 32, 272—273; 39, 1—2; Machek ESJC 636; Trautmann 314; Mühl.—Endz. IV 149, 167; Jagić AfSIPh 2, 398; Petersson Ar. Arm. St. 100; Гамкрелидзе—Иванов 301. — Пор. **таракати**.

[таратотіти] «рівномірно стукати чимось, видавати звук», **[таратотити]** «видавати звук» Нед, **[торототіти]** «рівномірно стукати чимось, видавати звук», **[торотобити]** «стукати, торохтити» Нед; — звуконаслідувальне

утворення, паралельне до *торохтити*. — Пор. **торох**.

[таратюра] «їжа з вареного буряка, солоних огірків, хріну й цибулі з олією»; — болг. *таратѳр* «суп з кислого молока і свіжих огірків з часником і горіхами», м. *таратур* «тс.», схв. *taratѳr* «салат з огірків (на кислому молоці і з часником)»; — запозичення з турецької мови; тур. *terator* «салат із зелені і кислого молока» етимологічно неясне. — РЧДБЕ 709; Skok III 444; Вуяклија 933.

[таратута] «вигук, що відтворює стук, який видає ступа» Шейк, Нед; — звуконаслідувальне утворення, пов'язане з **[таратотіти]** «рівномірно стукати, видавати звук» (пор.).

тарях, *тарарях*, *таряхкати*, *таряхкотати*, *таряхкотити*, *таряхтати* «таряхкати», **[таряхтити]** «стукати; торохтити» Нед, **[тараскотати]** «стукати, шуміти» ВеБ, **[тараскавка]** «рід тріскачки», **[тараскалка**, *тараскало*] «тс.», **[таряхкалка]** «тс.; сорт яблук Ме», *таряхкало*, **[таряхканина]** «посилений стукіт» Нед, **[таряхкотанина]** «тс.», *таряхкіт*, *таряхкотня*, **[таряхкотнява]** «таряхкотня» Чаб, **[таряхкотілка]** «поганий візок», **[таряхта]** «дерев'яний предмет, який видає звуки при русі» Шейк, Нед, **[таряхтүля**, *таряхтүха*] «базика» Корз, **[таряхтүн]** «старий віз; базика» Корз; — р. *тарарях* «тарях, тарарах», *таряхтеть* «торохтити», бр. **[тарарях]** (вигук, що передає звуки барабана або чогось подібного), *таряхцець* «торохтити», п. **[tarachnać]** «сильно вдарити»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *торох*, *трах*. — Shevelov Hist. phonol. 100; Фасмер IV 23. — Пор. **торох**, **трах**.

[тарахи] «сухе листя, соснові голки, мох, що використовуються як підстилка для худоби» ВеЗа; — запозичення з польської мови; п. *tarachy* «січка, дрібні стебла соломи», очевидно, пов'язане з *taras* «сухе гілля, хмиз». — Див. ще **тарас**.

[тарáхкавець] (зоол.) «гримуча змія, *Crotalus durissus*» Нед, [тараха-вець] «порода гадюк» ВеЛ; — похідне утворення від тарáхкати, тарáх; назва зумовлена тим, що ця змія має на кінці хвоста рогові кільця, які видають своєрідне торохтіння при русі; пор. назву *гримуча змія*. — Див. ще тарáх.

[тарáщити¹] «через силу нести, тягти» Шейк, Нед; — р. тарáщить «піднімати вгору; настовбурчувати», тарáщиться «намагатися щось зробити, силкуватися»; — неясне.

[тарáщити²] «витріщати» Шейк, Нед; — запозичення з російської мови; р. тарáщить «тс.» є результатом семантичної видозміни дієслова тарáщить «піднімати вгору»; менш імовірним є зв'язок з укр. *витріщати*, бр. *вытрашчыць* «витріщити», п. *wytrzeszczyć*, ч. *vytřeštití*, слц. *vytreštit'* «тс.». — Фасмер—Трубачев IV 23. — Див. ще тарáщити¹. — Пор. витріщати.

тарбагáн (зоол.) «бабак, *Marmota flaviventris*»; — р. бр. тарбагáн; — запозичення з тюркських мов; алт. хак. тув. *тарбаган*, телеут. *тарбаган* «тс.» споріднені з монг. *tarbaga*(п), калм. *tarwagap* «тс.». — СІС² 811; Фасмер IV 23; Шипова 309; Räsänen Versuch 463.

[тарбати] «тягти, шарпати» Мо; — очевидно, результат видозміни форми [таргати] «тягати, рвати зубами» (див.).

таргáн¹ (ент.) «*Blatta L.*», [таркáн, торгáн Нед, ВеБ, тóрган ВеБ] «тс.», [таркане́ць, таркáнчик] (зменш.) Чаб, таргáнові, таргáнячий, [таркáнячий] «тарганячий» Чаб; — бр. [таркáн] «тарган», п. [targan] «тс.»; — запозичення з тюркських мов, пор. тат. башк. кирг. *таракан* «тарган». — Добродомов РР 1970/6, 97—100. — Див. ще таракáн.

[таргáн²] (назва вола димчастого кольору); — очевидно, результат перенесення на вола назви таргáн «*Blatta*», можливо, за кольоровою ознакою. — Див. ще таргáн¹.

[таргані́ння] (бот.) «чемериця, *Veratrum L.*»; — похідне утворення від

таргáн; назва зумовлена тим, що чемерицею труять тарганів. — Шейк 20; Анненков 373. — Див. ще таргáн¹.

[таргати] «тягати, рвати зубами» Шейк, Нед, [таргáнити] «тягнути, волокити» СУМ, Г, Шейк, [тарагáнитися] «тягтися, плентатися, брестися; рухатися всією масою», [тарг] (вигук для вираження моменту хапання або укусу) Шейк, [таргані́на] «смикання, тяганина»; — запозичення з польської мови; п. *targać* «смикати, тягти, рвати» відповідає укр. *тóргати*. — Shevelov Hist. phonol. 292; Richhardt 105. — Див. ще тóргати.

[та́рез] «через» Л, [те́рез] «тс.» Шейк, Нед; — неясний результат видозміни форми че́рез (див.).

та́ри-ба́ри «теревені», [тараба́ри] «інтимна розмова, пуста базікання» Нед, [тараба́риня] «базікання, пуста розмова» Шейк, тараба́рищина, [тараба́рити] «базікати» Нед, Шейк, [тарабу́рити] «швидко і нерозбірливо говорити» Чаб; — р. та́ри-ба́ри «теревені», [тараба́ри] «базікання, бесіда», тараба́рить «базікати, молоти, теревенити», бр. та́ри-ба́ри «теревені», тараба́риць «базікати, молоти, теревенити»; — результат злиття основ та-р(и)-, пов'язаної з тара́торити, і ба́ри «теревені». — Див. ще ба́ри, тара́торити.

тарі́тися — див. таря́тися.

тарі́ф, тари́фіка́ція, тари́фіка́тор, тари́фікува́ти; — р. тари́ф, бр. тари́ф, п. *tarıfa*, ч. вл. *tarif*, слц. *tarifa*, болг. тари́фа, м. тари́фа, схв. тари́фа, слн. *tarifa*; — запозичення з французької мови, фр. *tarif* «тариф» походить від іт. ісп.-порт. *tarifa* «тс.», що зводиться до ар. *ta'rif* «оголошення (плати)», пов'язаного з *'aggafa* «він сповіщав»; виводиться також від назви острова Таріфа в Середземному морі (Коваль 102—103; Булаховський Нариси 99). — СІС² 811; Фасмер IV 24; Горяев 361; Kopaliński 961; Holub—Lyer 477; РЧДБЕ 709; Вујаклија 933; Matzenauer 344; Dauzat 700; Gamill-

scheg 840; Kluge—Mitzka 770; Klein 1573; Lokotsch 160.

[**тарівка**] (зоол.) «морський їжак, Scutella» Нед; — очевидно, калька лат. scutella «тс.; блюдце»; пор. укр. [*тарівка*] «тарілка»; латинська наукова назва зумовлена тим, що морський їжак має вигляд блюдця. — Див. ще **таріль**.

[**тарілка**] (бот.) «садова айстра китайська, Callistephus chinensis Nees.» Мак, [*тарівка* Шейк, Нед, *тарелка* Мак, *талірка* ВеНЗн, *тарілки*, *тарілиці* ВеНЗн, Мак] «тс.», [*тарелці*] «айстра степова, Aster amellus L.» Мак, [*тарілочка*] «хризантема лучна, ромашка, Chrysanthemum leucanthemum L.» Мак, Шейк, Нед; — результат перенесення на рослину назви посудини *тарілка* ([*тарівка*, *талірка*]); назва рослин зумовлена тим, що їх суцвіття (кошики) мають круглу, тарілкоподібну форму; пор. нл. talariki «айстри» від talarik «тарілочка». — Див. ще **таріль**.

таріль, [*тарель*] «таріль» Шейк, Нед, [*таріль* О, *таріл* ВеУг, *талір*, *таляр* ВеБ] «тс.», *тарелі* (муз.), [*тарелець*] «маленький таріль» Нед, [*торелець*, *тарельчина*, *тарільчик*, *тарільчина*] «тс.» тж, [*тарелік*] «тарілка» ВеЛ, *тарілка* «кругла посудина для страви; [абажур у газовій лампі Л]», [*тарівка*] «тарілка», [*талірка*] «тс.», [*тарілка*] «абажур у газовій лампі» Л, *тарілки* (муз.), *тарілочник*, [*тарілковатий*] «у формі тарілки» Нед, *тарілочастий*; — р. *тарель*, *тарелка*, бр. *талерка*, н. talerz, [talerka], ч. talíř, вл. taler, нл. talaf, полаб. taler, болг. *талерка*, [*талер*], м. *талер*; — через польську мову запозичено із середньовісній німецької (з метатезою приголосних у більшості форм); свн. talieg «тарілка» походить від іт. tagliare «дошка для різання м'яса», пов'язаного з tagliare «різати», що виникло з нар.-лат. *taliāre «тс.», похідного від лат. tālea «прут, кіл; пагін, саджанець», спорідненого з дінд. tālī «вид дерева», tālah «винна пальма», гр. tālis «доросла дівчина, наречена»,

лит. atólas «отава», talōkas «дорослий». — Richhardt 105; Шелудько 47; Коваль 119; Фасмер IV 24; Черных II 229; Brückner 564; Machek ESJC 635; Holub—Lyer 476; Holub—Kop. 379; Младенов 628; Mikl. EW 346; Strekelj AfSlPh 28, 531—532; Schrader Reallexikon II 515; Sehwers KZ 54, 23; Kluge—Mitzka 776; Walde—Hofm. II 643. — Пор. **талі**, **талія**, **тальба**, **танір**.

[**тарка**] «кличка строкатого собаки ВеЛ; пляма Нед», *таркач* «білий плямистий кінь», [*тарканя*, *таркуша*] «назва вівці» Доп. УжДУ 4, [*таркó*] «кличка строкатого собаки Г, Шейк, Нед; назва барана Доп. УжДУ 4», [*тарош*] «кличка строкатого собаки» ВеЛ, ВеНЗн, [*тарч*] «строкатий, різномастий віл» Шейк, Нед, [*тарча*] «віл червонобілої масті; кличка теляти» О, [*тарчуля*] «назва строкатої корови» ВеЛ, [*терка*] «рябий від віспи» Шейк, [*теркó*] «назва барана» Доп. УжДУ 4, [*тірка*] «пляма» Нед, *таркатий*, *тарканістий* «таркатий», [*таркастий* Нед, *таркастий* Нед, *теркастий*] «тс.»; — слц. tarkavú «строкатий»; — запозичення з угорської мови; уг. tarka «строкатий, рябий» виникло зі ст. tag «тс.», очевидно, тюркського походження; пор. дтюрк. taguul «строкатий», каз. *тарлан* «білий плямистий (кінь)», споріднене з монг. tarlan «строкатий». — ВеЛ 472; Балецкий St. sl. 9, 338; MNTESz III 854; Bárczi 302; Räsänen Versuch 464, 465. — Пор. **тарабарістий**.

[**таркач**] (орн.) «дрізд омелюх, Turdus viscivorus L.» Шарл, ВеНЗн; — очевидно, результат видозміни назви [*тиркач*] «тс.», зближеної з *таркатий*, оскільки низ дрозда жовтуватобілий з темними плямами, які особливо бувають розвинені по боках; пор. *таркач* «білий плямистий кінь». — Никончук Карп. диал. и оном. 159. — Див. ще **тиркач**. — Пор. **тарка**.

[**таркóванка**] «сира терта картопля» ЛексПол, [*тарчанник*] «дерунець; млинець з тертої картоплі» О, [*тарчанки*] «локшина або галушки з тертої

картоплі» О; — похідне утворення від [таркаваць] «терти картоплю на тертушці» ЛексПол, запозиченого з польської мови; п. tarkować «терти на тертушці» походить від tarka «тертка, тертушка» (ст. tarka «тс.»), пов'язаного з *tarły «тертий». — Вгюскпер 566. — Див. ще **терти**.

таркотати — див. **тарара**.

тарлатан «прозора бавовняна тканина, схожа на серпанок», [тарлятан] «тс.» Нед; — р. бр. болг. тарлатан, п. tarlatan, ч. слц. tarlatán, схв. тарлатан; — запозичення з французької мови; фр. tarlatane «тарлатан», очевидно, індійського походження. — Фасмер IV 24; ССРЛЯ 15, 126; Вгюскпер 566; Holub—Lyer 477; РЧДБЕ 709; Вуяклија 933; Klein 1573.

[тарляга] «стара бричка; худий віл» ВеЛ; — не зовсім ясне; очевидно, первісне значення «щось погане»; можливо, виникло на ґрунті п. [tarlać się] «валитися», пов'язаного з trzeć «терти», укр. терти. — Вгюскпер 565. — Див. ще **терти**.

[тармати] «заплутувати; смикати» Нед, [тарманіна] «плутанина, переважно в нитках» Шейк, Нед, [тарманя] «заплутування; тягання за волосся» Шейк, Нед; — р. [тармать] «смикати, заплутувати», слц. drmat' «смикати, трясти», vutrmácat' (diel'a) «затрясти», схв. дрмати «трясти, термосити», слн. dímati «тс.», [(s)termati] «ткати»; — пов'язане з термосити, термосити. — Фасмер IV 84; Куркина Етимология 1974, 44—45. — Див. ще **термати**.

[тарниця] «дерев'яне сідло»; — запозичення з румунської мови; рум. tárpiță «дерев'яне сідло, в'ючне сідло; сідловина», очевидно, слов'янського походження; пор. п. terlica «дерев'яне сідло», [tarlica] «частина сідла», що зводиться до trzeć «терти». — Sheludko 143; Vinclcz 7; Вгюскпер 566. — Див. ще **терти**.

[таровнічий] «старший серед рибалок, бригадир» Мо; — неясне.

[тарок] «рід гри в карти» Куз, [тарокувати] «грати в цю гру» Куз; — п. слц. tarok, ч. taroky, болг. тарок, схв. тарок, слн. tarók; — запозичення з італійської мови; іт. tarocco «тс.» походить від ар. táraḡa «він відсунув, відклав» (при цій грі частина карт відкладається). — Kopaliński 960; Holub—Lyer 477—478; РЧДБЕ 709; Вуяклија 933; Kluge—Mitzka 770—771; Klein 1573; Lokotsch 159. — Пор. **тара**.

тарош — див. **тарка**.

тарпан (зоол.) «дикий кінь, Equus gmelini Apt.»; — р. бр. тарпан, п. ч. tarpan, болг. тарпан, слн. tárpan; — через російське посередництво запозичено з киргизької мови; кирг. тарпан «дикий кінь; кінь, що не терпить на собі вершника» споріднене з каз. тарпан «норовистий кінь», тарпы «бити передніми ногами». — Фасмер IV 24; Шипова 310; Дмитриев 545; Kopaliński 960; Räsänen Versuch 465.

тарсувати — див. **торсати**.

тартак «лісопильний завод», [тертак, тиртак, тартачина] «тс.», [тартачиння] «тирса» ВеБ, тартачник, тертиця «дошка», [тиртиця] «тс.», [тертичина] «одна дошка; поганенька дошка», [тертичник (тертишник)] «пильщик дошок», тартачний; — р. діал. бр. тартак «лісопильний завод»; — запозичення з польської мови; п. tartak «тс.», tarcica «дранка, дошка» є похідними від tartyk «тертий», дієприкм. від trzeć «терти»; припущення про тюркське походження слова (Мелиоранский ИОРЯС 10/4, 131—132) необґрунтоване. — Фасмер IV 25; Булыка 317; Вгюскпер 566. — Див. ще **терти**.

тартар «пекло», [тартарарі] «тс.» Шейк, [тартарщина] «содом, гармидер, особливості пекла» Шейк, [затартарити] «запропастити» Ж, [затартарити] «тс.» Ж; — р. бр. болг. тартар, др. тартаръ, тарътаръ, п. ч. tartar, схв. Тартар, слн. Tártar, с.-цсл. тарътаръ; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. Тάρτα-

рос, мн. Тárтара «підземна безодня, підземне царство» є запозиченням невідомого походження. — СІС² 811; Фасмер IV 25; Горяев 361; Kopaliński 960; РЧДБЕ 709; Вуяклија 933; Frisk II 858; Klein 1574.

[**таргас**] «шум, галас», [*таргасія*] «суперечка» Куз, [*таргасувати*] «сперечатися, сваритися, шуміти» Нед, [*таргасуватися*] «сперечатися» Куз, [*таргасуватися*] «тс.» Ба; — ч. слц. tartas «шум, гуркіт»; — запозичення з польської мови; п. tartas «шум, галас, гомін, гуркіт, гармидер, разгардіяш» є звуконаслідувальним утворенням; кінцеве -as зумовлене впливом слова halas «шум, галас, гомін» (ч. halas «тс.»). — Brückner 566; Machek ESJČ 636. — Пор. **туртус**.

таргати «витягувати нафту зі свердловини за допомогою великого відра з клапаном», *таргальник*; — р. *таргать*, бр. *таргачь*; — запозичення з азербайджанської мови; аз. *дартмаг* «тягти, витягувати» споріднене з туркм. *дарт*, кумик. балкар. карач. *тарт* «тс.», монг. tata<tarta «тягти, натягувати». — ССРЛЯ 15, 127; Шипова 310; Räsänen Versuch 465.

таргінка «скибочка хліба, намазана маслом або варенням»; — р. *таргінка*, бр. *таргінка*, п. tartynka; — запозичення з французької мови; фр. tartine «тс.» є похідним від tarte «солодкий пиріг, торт», пов'язаного з пізньолат. tōrta «кругле печиво», що зводиться, очевидно, до лат. tortus «кручений». — СІС² 811; Коваль 118; Фасмер IV 25; Kopaliński 961; Dauzat 701; Gammillscheg 841; Kluge—Mitzka 784; Klein 1574. — Див. ще **торт**.

[**таргач**] «рід великого щита, що вживався тільки при захисті міста» Шейк, Нед, [*таргачистий*] «щитоподібний, щитовидний; крилатий, тинистий» тж; — р. [*тарч, торч*] «невеликий круглий щит», бр. [*тарча*] «щит»; — запозичення з польської мови; п. tarcza, tarcz «тс.», як і ч. слц. terč «мішень», вл. tarč «мішень; щит», слн. tářca «мішень»,

цсл. **тарча** «щит», походить від свн. tar(t)sche «круглий шкіряний щит», що відтворює фр. ст. targe «тс.», яке виникло з франк. *targa, спорідненого з двн. zarga «обід, край, ребро», дангл. targe «маленький круглий щит», targa, дісл. targa «тс.». — Фасмер IV 25; Булыка 318; Brückner 565; Machek ESJČ 641; Holub—Lyer 481; Schuster-Sewc 1499; Mikl. EW 347; Kluge—Mitzka 771, 874; Dauzat 700; Klein 1573.

[**таршук**] «міхур» Шух; — схв. *тарчуг* «шкіряна сумка»; — запозичення з угорської мови; уг. tarsóka «кишеня, сумка» пов'язане з tarsoly «ранець, сумка», що є результатом видозміни ст. tassoly «тс.», яке зводиться до нвн. діал. Taschel «кишеня, сумка», пов'язаного з Tasche «тс.». — Matzenauer 344; MNTESz III 858; Bárczi 303. — Див. ще **ташка**.

[**тарятися**] «валитися в грязі тощо Г; бруднитися, забруднюватися Шейк», [*таратися*] «валитися, качатися» О, [*таритися*] «бруднитися, забруднюватися», [*тарюватися*] «часто забруднюватися», [*таровисько*] «місце, де худоба качається»; — запозичення з польської мови; п. tarzać się «валитися, качатися», tarzać «валити, качати», ст. tarać się «валитися, качатися»; — псл. tariti «валити», очевидно, пов'язане з toriti «торувати», *terti «терти». — Варбот 35; Brückner 565. — Див. ще **терти**.

таскати, [*таскати*] «дуже швидко везти; гнати (про худобу); кидати (щось важке)» Чаб, [*кэскати*] «таскати» Ж, *тащити*, *тасканіна*, [*таска*] «бійка; таскання за волосся і побої» Шейк, Нед, *потаскуха*; — р. *таскати* «таскати», бр. [*таскатня*] «перетаскування чогось з одного місця на інше; ходіння, посилення в різні місця», п. [taskać] «таскати», taszczyć «тс.», ч. tasit «вийняти з піхов», слц. tasit' «тс.»; — не зовсім ясне; сумнівними є пов'язання з іє. *ten- «тягти» (Jokl AfSIPh 28, 2), дінд. táskarāḥ «грабіжник, злодій» (Uhlenbeck 111, Mayrhofer I 491), ч. tesat «тесати», укр. *тесати* (Holub—Kop.

380; Holub—Lyer 478); можливо, споріднене з лит. *tašyti* «таскати», ітератива від *tęsti* «тягти» (Machek ESJČ 637). — Фасмер IV 26; Черных II 229.

тасува́ти, [тасо́вцік] «сортувальник» Шейк, Нед, перетасо́вка, перетасо́вцік, підтасо́вка, підтасо́вувач, розтасо́вка; — р. тасова́ть, бр. тасова́ць, п. *tasować*; — запозичення з французької мови; фр. *tasser* «збирати в купу», пов'язане з *tas* «купа», що походить від франк. *tass «тс.», спорідненого з гол. *tas* «купа збіжжя». — Фасмер IV 26; Черных II 229—230; Горяев 361; Brückner 566; Sł. wug. obcych 764; Matzenauer 413—414; Dauzat 701; Gamillscheg 841.

тасьма́ «лямівка, облямівка; [біла смуга на небі; зелена смуга на полі між ріллею Мо; межа між посівами на полі Л; стежка Л; солом'яна стрічка, з якої шиють капелюхи Кур]», [тасемчіна] «проста тасьма» Нед, тасьмовік, тасьомка, [тасьмінець]: у сполуках [тасьмінець солітер] «стрічкоподібний глист з довгими кільцями, *Taenia solium*» Нед, [тасьмінець широкій] «широкий стрічкоподібний глист, *Bethriocerphalus latus*» Нед, [тясма́] «тасьма» Нед, [тясомка] «тс.» Нед, тасьмістий, [стасьмува́ти] «сильно відлупцювати» Нед; — р. тесьма́ «тасьма», бр. тасьма́, п. *tašma* «тс.»; — запозичення з тюркських мов; тат. туркм. кирг. узб. тасма «тасьма», башк. тасма, каз. таспа «тс.», тур. *tasma* «ремінець; ошийник», чаг. тасма «тоненький ремінець» через перс. *tasma* зводяться до монг. *tasma*. — Макарушка 13; Черных II 241; Фасмер IV 26; Шипова 320—321; Дмитриев 546; Булыка 318; Korsch AfSIPh 9, 672—673; Brückner 566—567; Mikl. EW 347; Mikl. TEL II 171; Lokotsch 160; Räsänen Versuch 466.

[тасьмир] (бот.) «березка польова, *Cornvolvulus arvensis* L.» ВеЗа; — не зовсім ясне; пов'язується з тасьма́ як назва рослини, що має довге витке стебло. — ВеЗа 206. — Див. ще тасьма́.

тась-тась (вигук для підкликання качок), [тася-тася Чаб, тасю-тасю] «тс.», [тась] (вигук, яким відганяють качок) О, [тасьма́] «тс.» О, таськати «підкликати качок криком “тась-тась”», [тасюкати] «кричати “тасю-тасю”», [таськало] «який кричить “тась-тась”, який прикликає качок», тася «качка», [таська] «тс.» О; — р. [тась тась] «тась-тась», п. [taš taš] «тс.», [taška] «качка»; — очевидно, звуконаслідувальне утворення.

тат¹ «представник народності іранської мовної групи»; — р. бр. тат; — запозичення з тюркських мов; пор. дтюрк. уйг. *tat* «перс; чужоземець, іноплеменник». — Фасмер IV 26; Малов ИАН ОЛЯ 5, 133; Корш ЖСт 18/2—3, 159; Räsänen Versuch 466.

тат², тать — див. тадь.

[тата́йко] «хрещений батько» ДзАтл I, [тота́йко] «тс.», [тата́йка] «хрещена мати», [тота́йка] «тс.» тж, [тота́чка] (так звуть одна одну дружини рідних братів) НЗ УЖДУ 26/2; — запозичення з угорської мови; уг. ст. і діал. *tata* «хрещений батько; дід» походить з дитячого лепету, як і псл. *tata*, укр. тато. — MNTESz III 864—865. — Див. ще тато.

тата́кати, затата́кати, затата́хкати; — р. тата́кать «татакати»; — звуконаслідувальне утворення. — Фасмер IV 26.

[тага́р¹] (зоол.) «червоноклоп, *Rhynchocoris apterus* L.» ВеБ, ВеНЗн, [тата́рка] «сонечко, *Coccinella septempunctata* L.» Нед; — результат перенесення на комах етноніма тата́р «татарин», мотивація перенесення не зовсім ясна. — Див. ще тата́рін.

[тага́р²] (бот.) «лепеха звичайна, *Acorus calamus* L.» ВеБ, [тата́рак, тата́рина ВеБ] «тс.», [тата́ра] «тс. Л; гречка Нед», [тата́рін] «цибуля трубчаста» Шейк, Нед, тата́ріння, тата́рка «цибуля трубчаста, *Allium fistulosum* L.; [гречка, *Fagopyrum esculentum* Moench. Шейк, Нед, Мак; гречка татарська, *Fagopyrum tataricum* L. Мак;

лепеха звичайна Л; пшениця арнаутка]»; — р. *татарка* «цибуля трубчаста; [гречка; озима пшениця]», п. *tatarak* «лепеха звичайна», [tatar], *tatarnik* «тс.», *tataraka* «гречка»; — похідні утворення від *татар* «татарин», зумовлені тим, що ці рослини здебільшого занесені татарами; пор. *татарське зілля* «лепеха звичайна», п. *tatarskie ziele* «тс.», *гречка татарська*. — Коваль 75—76; Дзендзелівський УЗЛП 129—130; Фасмер IV 27; Brückner 567; Machek Jm. rostl. 88, 301; Mikl. EW 347; Lokotsch 161. — Див. ще **татарин**. — Пор. **татарник**.

татарин СУМ, Нед, *тата́р* «татарин» тж, *татарва́*, [татаренко] «татарин, син татарина», [татаренчиха] «дружина татаренка» Шейк, *татарча́*, *татарченя́*, *татарчу́к*, *татарщина*, [татаруватий] «властивий татарину», *дотатарський* Ж, *по-татарськи*, [статарити] «отатарити»; — р. болг. *тата́рин*, бр. *тата́рын*, др. *татары* (мн.), п. Tatar, Tatarzup, ч. Tatar, слц. *Tatár*, м. *татар*, *татарин*, схв. *Та́тар*, *Та́тарин*, слн. Tatar, цсл. **тата́ринъ**; — запозичення з тюркських мов; пор. тат. *татар* «татарин», тур. Tatar, монг. *тата́р*, чув. *тутар* «тс.», чаг. *татар* «жителі країни на північ від Китаю», дтюрк. *tatar* «монгол»; початковий компонент тюрк. *tat-* первісно означав, очевидно, «іранець». — Макарушка 13; Халимоненко УМЛШ 1977/9, 27; Фасмер IV 27; Горяев 361; Попов РР 1973/1, 120—122; Еремеев Этнонимы 134; Младенов 629—630; Skok III 447; Mikl. EW 347; Räsänen Versuch 467. — Пор. **тат**¹.

татарник (бот.) «чортополох, *Oporodon* L. СУМ, Нед; [O. *acanthium* L. Г, Шейк, Ж; осот польовий, *Cirsium arvense* (L.) Scop. Мак, козельці лучні, *Tragopogon pratensis* L. Нед; родовик лікарський, *Sanguisorba officinalis* L.]»; — р. *тата́рник* «чортополох; осот», бр. *тата́рник* «чортополох»; — похідне утворення від *татар* «татарин»; назва частини рослин зумовлена, очевидно,

но, їх колючістю. — Див. ще **татарин**. — Пор. **татар**².

[**татарчак**] (зоол.) «кузька, хлібний жук, *Apisorlia* Serv.» Шейк, Нед, [татарчу́х] «тс.» ВеЗа, ВеНЗн; — похідне утворення від [тата́рка] «гречка»; назва пояснюється тим, що ця комаха водиться в час сіяння гречки. — Шейк 24; ВеЗа 206. — Див. ще **татар**².

[**татляти**] «талапати» Нед; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *талапати* (пор.).

тата́о, [тата́а] «тата́о» Бі, [тата́а] (клична форма) «тс.» Нед, [тата́око] «тата́о О; священик», [тата́ульо] Шейк, Нед, *тата́унь*, *тата́уньо*, *тата́уньцо*, *тата́уся*, [тата́усяо Шейк, Нед], *тата́уся*, [тата́ушна, *тата́ушно* ЛексПол, *тата́у(ь)о* Шейк, Нед], [тата́увати] «бути татом, мати дітей», [тата́уняти] «часто вживати слово *татуньо*»; — р. бр. *тата́а*, п. слц. нл. *tata*, *tato*, ч. *táta*, вл. *tata*, болг. м. *тата́е*, *тата́око*, схв. *тата́а*, *тата́а*, слн. *táta*, *tátek*, стсл. **тата́а**; — псл. *tata* з дитячого лепету, паралельне дінд. *tatáħ* «тата́о», *tátaħ* «тата́о, син, мільй», гр. *тэтта*, *тэтá* (клична форма) «батько», лат. *tata* «тата́о», корн. *tat*, лит. *tėtis*, *tėtė*, лтс. *tėtis*, *tėte* «тс.», прус. *thetis* «дідусь». — Бурячок 19—20; Фасмер IV 26; Горяев 361; Brückner 567; Machek ESJČ 637; Holub—Kop. 380; Schuster-Sewc 1500; Младенов 630; Skok III 446—447; Критенко Вступ 504; Трубачев Терм. родства 23—24; Mikl. EW 347; Trautmann 320; Mühl.—Endz. IV 176, 178; Mayrhofer I 471; Торп 154; Walde—Hofm. II 650; Гамкрелидзе—Иванов 765; Pokorny 1056. — Пор. **тата́а**.

[**тата́ошник**] (бот.) «жовтець кашубський, *Ranunculus cassubicus* L.» Г, Шейк, Нед; — неясне; можливо, утворене від *тата́о* (див.).

[**тата́ра**] «скеля Нед; прірва, безодня О», [тата́ри] «скелі, провалля ВеНЗн; високі гори О»; — запозичення з польської мови; п. *tatra* «висока гора» виникло з *tartra, що зводиться до псл. **tʳtr-*, як і укр. [тата́ри] «каміння

(скелі) на дні річки». — Фасмер IV 27—28; Соболевский РФВ 64, 168; Sobolevskij RSI 4, 276; Brückner 567. — Див. ще **то́ври**.

татуювати, *татуїровка*, *татуювальник*; — р. *татуїровать*, бр. *татуїраваць*, п. *tatuować*, ч. *tetovat*, слц. *tetovat'*, болг. *татуїрам*, м. *тетовіра*, схв. *тетовірати*, слн. *tetovirati*; — запозичення з французької мови; фр. *tatouer* «татуювати» походить з полінезійських мов (через посередництво англ. *tattoo* «тс.»); пор. *taiti tatau*, *tatu* «прокол, знак, зроблений на шкірі». — СІС² 812; Фасмер IV 28; Sł. wyg. obcych 747; Kopaliński 961; Holub—Kop. 384; Holub—Lyer 481; РЧДБЕ 709; Dauzat 701; Gamillscheg 841; Kluge—Mitzka 771; Klein 1575—1576; Lokotsch 161.

тать «злодій», *татьба* «крадіжка, грабунок»; — р. др. *татъ*; — запозичення із церковнослов'янської мови; цсл. стсл. **тать** «злодій», як і нл. *taś*, схв. *tāt*, слн. *tāt* «тс.», походить від псл. *tatъ* «тс.», утвореного за допомогою суфікса *-ть* від того самого кореня, що й *tajiti* «таїти»; споріднене з дінд. *tāyūḥ* «злодій», ав. *tāyu-* «тс.», *tāya-* «крадіжка», гр. *τητάω* «грабую», хет. *tajezzi*, *tajazzi* «краде», дірл. *tāid* «злодій»; припущення (Sachmatov AfSIPh 33, 92) про запозичення з кельтських мов необгрунтоване. — Фасмер IV 28; Brückner 563; Machek ESJČ 634; Schuster-Sewc 1500; Младенов 628; Skok III 434—435; Trautmann 313; Mayrhofer I 496; Ernout—Meillet 226; Fick KZ 22, 374; Stokes 122; Schulze KZ 49, 252. — Див. ще **таїти**.

тау-сагіз (бот.) «*Scorzonera tau-saghyz* Lipsch et Bosse»; — р. *тау-сагіз*, бр. *тау-сагіз*, болг. *тау-сагіс*; — запозичення з казахської мови; каз. *тау-сагіз* «тс.» (букв. «гірська смола») утворене зі слів *тау* «гора; гірський», спорідненого з тат. *тау* «гора», тур. *dağ*, дтюрк. *тау* «тс.», і *сагіз* «жувальна смола». — Дмитриев 546; Шипова 312; РЧДБЕ 709. — Див. ще **кок-сагіз**.

[**та́фа**] «артіль рибалок» Г, Нед, [*тахва́*] «тс.»; — болг. *тайфа́* «група; ватага, банда», м. *тајфа* «натовп, ватага»; — запозичення з турецької мови; тур. *taife* «група (людей); натовп; банда; плем'я», як і аз. *тајфа* «плем'я, рід», походить від ар. *ṭā'ifa*. — Макарушка 13; Мотузенко Морская рыболовецкая терминология сев.-зап. Причерноморья. АКД 1987, 9; Младенов 628; РЧДБЕ 704; Räsänen Versuch 456.

[**та́фія**] «лікер з фруктового соку» Нед; — запозичення з польської мови; п. *tafia* «вид рому з цукру» походить від фр. *tafia* «горілка з цукру» креольського походження, скороченої форми *ratafia* «лікер з фруктового соку». — Sł. wyg. obcych 740; Dauzat 697; Gamillscheg 835; Klein 1565. — Див. ще **ра-та́фія**.

[**та́фля**] «шибка; плита», *та́хля* «кахель, кахля; квадрат; [шибка]», [*тафэ́ль-ник*] «робітник, що виготовляє скляні листи» Нед, [*тафлюва́ти*] «вставляти шибки; робити щось суцільне із шматків, облицьовувати» Шейк, Нед; — п. *tafla* «тахля; кахля; плита; лист», вл. *tafla* «плита»; — через польську мову запозичено з німецької; нвн. *Täfel* «дошка, плита» (свн. *tavel(e)*, двн. *tavala*, *tabala*) зводиться до лат. *tabula* «тс.»; форма *та́хля* виникла з [*та́фля*], можливо, під впливом *ка́хля*. — Шелудько 48; Richhardt 105; Brückner 563; Sł. wyg. obcych 740; Kluge—Mitzka 766. — Див. ще **та́бель**.

та́фта СУМ, Нед, [*тафт*] «тафта» Куз, [*тафти́чка*] (зменш. від *тафта*) Шейк, Нед, *тафтя́ний* СУМ, Куз; — р. бр. болг. *тафта́*, п. *tafta*, ч. слц. *taft*, нл. *tafaп*, м. *тафт*, схв. *тафт*, слн. *táft*; — запозичене з французької мови; фр. *taffetas* «тафта», як і іт. *taffetà* «тс.», походить від перс. *tāftah* «тканина», букв. «тканий», утвореного від *tāftaп* «ткати, прясти»; у староросійську мову (р. ст. *тафта*) було запозичене з перської давніше через східне посередництво (Огиенко 29; Срезн. III 982). — СІС² 812; Фасмер IV 29; Го-

ряев 361; Булыка 318; Brückner 563; Sł. wug. obcych 740; Machek ESJČ 633; Holub—Lyer 476; РЧДБЕ 710; Вујаклија 935; Matzenauer 341; Dauzat 697; Horn 83; Christiani 50; Lokotsch 156; Klein 1565.

тахіна (ент.) «Tachina Meig.»; — р. тахіна, бр. тахіна, п. tachina; — запозичення з новолатинської мови; нлат. tachina походить від гр. ταχίνος «швидкий», пов'язаного з ταχύς «тс.» неясного походження. — Frisk II 861—862; Klein 1564.

тахіновий «виготовлений з очищеного насіння кунжуту»; — р. тахінный, бр. тахан «каша з кунжутного борошна»; — запозичення з турецької мови; тур. tahin «просяне борошно», t. helvasi (сорт халви) походить від ар. tahin «просяне борошно». — Шипова 313; РЧДБЕ 710.

тахкати; — р. такатъ «такати; тахкати», бр. тахкаць «стукати»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до такати, татакати.

[**тахматися**] «звиватися, витися» Нед; — неясне.

[**тахнути**] «повільно гаснути; сохнути; худнути» Нед, [потахати] «погасати; опускати, спадати (про воду); занурюватися; гинути Нед; тонуті», [потахнути] «тс.» Куз, [притахати] «пригасати; слабнути», [притахнути] «тс.» тж; — не зовсім ясне; очевидно, в частині значень, результат контамінації слів тахнути «гаснути, [спадати (про пухлину)]» і тряхнути «сохнути, просихати» (див.).

тахта «широкий диван без спинки»; — р. бр. тахта, болг. тахта «дошка; дощаний диван без спинки»; — запозичення з тюркських мов; тур. tahta «дошка; дощаний», кирг. каз. тат. такта «дошка», алт. телеут. шор. чаг. такта «тс.» походять від перс. tahta. — СІС² 812; Черных II 230; ССРЛЯ 15, 144; РЧДБЕ 710; Räsänen Versuch 454.

[**тахтарити**] «тягти»; — афективне утворення.

тацёт (бот.) «Narcissus tazetta L.», [тацети] «тс.» Мак; — р. тацёт, п. tacet, tacetta, ч. taceta; — через посередництво новолатинської ботанічної номенклатури запозичено з італійської мови; іт. tazetta «чашечка» є зменш. від tazza «чашка» (квітки рослини мають чашечкоподібний нектарник). — СІС² 812; Фасмер IV 29; ССРЛЯ 15, 144. — Див. ще таця.

таця «піднос», [таца] «тс.» Шейк, Нед; — запозичення з польської мови; п. taca «піднос», як і ч. tás, слц. táca «тс.», м. таца «блюде», слн. заст. taca «піднос» через посередництво нім. [Tátze] «чаша; піднос» зводиться до іт. tazza «чашка, чаша», що виникло з ар. ṭássa^h, tass «тс.», яке походить від перс. tāšt «чаша; блюде». — Shevelov Hist. phonol. 620; Шелудько 48; СЧС 295; Булыка 318; Brückner 563; Sł. wug. obcych 740; Machek ESJČ 633; Holub—Lyer 476; Matzenauer 341; Kluge—Mitka 772.

[**тачати**¹] «шити»; — запозичення з російської мови; р. тачатъ «шити, шити наскрізною строчкою; надточувати, доточувати» споріднене з укр. надточити, доточити; пов'язання з цсл. тачати «котити», п. taczać «крутити, катати» (Фасмер IV 29; Черных II 230) помилкове. — Коломієць Мовозн. 1992/1, 41—45. — Див. ще надточити.

[**тачати**²] «качати (білизну) Г; качати (тісто) ВеЗа», [тачети] «качати (білизну) О, [тачувати] «возити щось тачкою» Шейк, [тачавка] «качалка» Шейк, Нед, [тачівка] «тс.», [тачало] «рубель» Нед, [тачаніна] «катання білизни» Шейк, Нед, тачанка, таечник, тачка, тачкар; — р. бр. тачанка, др. тачати «гнати, поганяти», п. taczać «котити; [качати]», ч. otáčeti «вертати, обертати», цсл. тачати «гнати, поганяти»; — пов'язане з точити, оточити. — Фасмер IV 29; Черных II 230; Brückner 573. — Див. ще точити¹.

[**тачка**] (бот.) «крупка звичайна, Draba verna L.» Мак; — р. [тачка] «тс.»; — неясне.

[**таш**] «балаган; намет», [*та́ша*] «тс.», [*ташній*] «балаганний», [*ташувати*] «розташовувати», [*ташуватися*] «міститися СУМ; влаштовуватися зручніше» Нед, *розташувánня, розташóваний, розташувáти*; — р. [*та́ша*] «ятка, полотняна палатка», п. *tas* «будка, палатка, рундук», *tasz*, [*tasza*] «тс.», бр. ст. *ташъ* «будка, палатка»; — через польську мову запозичено з німецької; нвн. *Tasche* (свн. *tasche*, двн. *tasca*) «кишеня, сумка» зазнало семантичних змін на ґрунті польської мови після запозичення. — Шелудько 48; Булыка 318; Вгückнер 566; Kluge—Mitzka 771. — Див. ще **та́кса**¹, **та́шка**.

та́шка «шкіряна сумка», [*ташувати*] «класти або виймати з ташки» Нед; — р. *та́шка* «ташка», п. ст. *tasza*, *taszka* «сумка, мішок», ч. слц. *taška* «сумка, портфель», м. *ташна*, слн. *taška* «тс.»; — запозичення з німецької мови; нвн. *Tasche* «кишеня, сумка» (свн. *tasche*, двн. *tasca*) походить від іт. *tasca* «тс.», що зводиться до нарлат. **tasca* «плата», яке виникло внаслідок метатези із слат. *taħa* «тс.», пов'язаного з лат. *taħāge* «оцінювати». — Бевзенко НЗ УЖДУ 26/2, 177; Кобилянський Мовозн. 1976/6, 32; Фасмер IV 30; Вгückнер 566; Holub—Lyer 478; Kluge—Mitzka 771—772. — Див. ще **та́кса**¹. — Пор. **таш**.

[**тва**] «твоя» Нед, Шейк, [*тве*] «твое» тж; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *twa* «твоя», *twe* «твое», як і ч. *tvá* «твоя», *tvé* «твое», виникли внаслідок стягнення форм *twoja* «твоя», *twoje* «твое». — Machek ESJČ 663. — Див. ще **твій**.

[**твалёт**] «шкатулка, переважно з дзеркалом» Нед, Шейк, [*твалётка*] (зменш.), [*твалётчи́на*] «погана шкатулка» тж; — результат видозміни п. *toaleta* «дзеркало з приборами, необхідними для одягання; столик з дзеркалом і шухлядами», *tualeta* «тс.». — Див. ще **туалёт**.

[**твáмость**] «твоя милість»; — запозичення з польської мови; п. *twa mość*

«твоя милість» складається з *twa* «твоя» і *mość* «милість». — Див. ще **мость**, **тва**.

твань, *тваню́ка, твані́стий*; — р. діал. бр. *твань* «драговина, багно»; — запозичення з литовської мови; лит. *tvānas* «потоп» пов'язане з *tvinti* «розливатися, виходити з берегів», *tūkti* «жиріти, гладшати», що зводяться до іє. **toçə*, **tū* «стікати», як і псл. *tyti* «жиріти, гладшати», *tukъ* «жир». — Лаучюте 40; Фасмер IV 31; Толстой Сл. геогр. терм. 166—167; Sobolevskij Bull. de l'Acad. Sc. de Pbourg 1911, 1051—1052; Fraenkel 1136, 1149, 1154; Mühl.—Епдз. IV 288—289. — Див. ще **тїти**, **тук**¹.

твар «тварина; обличчя; [вигляд ВеУг, портрет Бі]», [*тварь*] «щока; обличчя» О, [*тварьця*] «тс.» О, *тварі́на, тварі́на́* (зб.), *тварі́нник, тварі́нництво, тварю́ка, [тваря́ка]* «тварюка» Нед, *тварі́нячий, [тварні́й]* «гарний, вродливий» Нед, [*тварні́стий*] «широколиций» О, [*тварі́ти*] «утворювати, формувати» Нед, [*тваря́ти*] «тс.» Нед; — р. *тварь* «тварина, створіння, істота», бр. *твар* «обличчя, лице», др. *тварь* «вириб, витвір; предмет; те, що створено, творіння, створіння; світ, все-світ; вигляд, подоба», п. *twarz* «обличчя, лице», ч. *tvář* «щока, обличчя; вигляд, подоба», слц. *tvár* «обличчя; вигляд», вл. *tvar* «будівля, будова», нл. *tvař* «тс.», болг. *твар* «тварина, створіння, істота», м. *твар* «матерія, речовина», схв. *твар* «тс.; творіння, створіння», слн. *tvár* «матерія, речовина», стсл. **тварь** «створення, творіння, створіння; істота; природа, вигляд, подоба»; — псл. *tvařь* «творіння, створіння», пов'язане чергуванням голосних з *tvoriti* «творити»; споріднене з лит. *tvorà* «огорожа», *tvérti* «обгороджувати». — Фасмер IV 31; Черных II 230—231; Вгückнер 586—587; Machek ESJČ 662; Schuster-Šewc 1562—1563; Trautmann 334. — Див. ще **творі́ти**.

[**тварог**] «сир» Нед, [*творог*] «сир; їжа, приготовлена із сирної сметани,

яець, цукру або солі» ЛексПол, [тво-
ріг, твору́г, отворо́г] «тс.» тж; — р.
тво́рог, бр. тваро́г, п. twaróg, ч. слц.
tvaroh, вл. twaroh, нл. twarog, болг.
тваро́г, отва́ра, стсл. тваро́гъ; — псл.
twarogъ «сир», на думку більшості
дослідників, утворене за допомогою су-
фікса -og-ъ (пор. рігогъ «пиріг») від
основи tvar- («творіння, форма»), по-
в'язаної чергуванням голосних з tvoriti
«творити, надавати форму» (пор. стсл.
творъ «форма», ч. tvar «тс.»); розвиток
семантики, як у нар.-лат. formaticum
«сир», іт. formaggio, фр. fromage «тс.»
від лат. forma «форма»; вважається та-
кож спорідненим з гр. τῆρός «сир», ав.
tūiri- «сироватка» (Fortunatov BB 3,
69—70; Machek Slavia 16, 199; Hujer
LF 36, 58—59; Janko WuS I 96—97;
Гамкрелідзе—Іванов 570), з гр. τору-
νη «мішалка, ополоник», двн. dwerap
«мішати», dwiril «мішалка», дісл. rvaга
«мішалка, ополоник» (Toгр 196); мало
обгрунтованим є припущення про запо-
зичення з тюркських мов, пор. чаг.
торак «сир» (Mikl. EW 366; Machek
ESJČ 662; Räsänen FUF 29, 199;
ZISIPh 20, 448; Vámbéry 185—186). —
Фасмер—Трубачев IV 31—32; Черных
II 231; Brückner 586; Holub—Kop. 397;
Schuster-Sewc 1563; Младенов 630;
Skok III 530; Jagic AfSIPh 31, 592;
Trautmann 334; Niederle RES 2, 24;
Pintar AfSIPh 36, 586. — Див. ще **тво-
ріти**.

твёрджа «тверда поверхня чогось;
фортеця, твердиня», тверди́ня, [твёр-
жа] «твердиня» Нед; — р. [твёржа]
«укріплення, кріпость, твердиня, фор-
теця», п. twierdza, ст. ćwirdza, ч. tvrz,
ст. tvrzě, схв. тврѣжа «тс.»; — псл.
*tvʹrdja «твердиня», похідне від *tvʹrdъ
«твердий». — Фасмер IV 32; Brückner
586; Machek ESJČ 663; Holub—Kop.
398. — Див. ще **твердій**.

твердій, [тверда́вий] «твердуватий»
Нед, [тверди́тельный] «ствердний» Нед,
[тверди́ський] «дуже, зовсім твердий»,
тверди́ший, [тверди́щий] «твердіший»
Нед, [твердкі́й] «твердий», [твёрдний]

«твердий; скупий» О, [твёрдый] Нед,
[твёржший] «тс.» Нед, твердува́тий,
твердо́чий, [тверде́ць] «загартована лю-
дина» О, [тверди́на] «твердість» Нед,
тверди́ня, тверди́нь, твердо́та, [твёр-
доці] «тверді тіла», [тверду́шка] «хліб-
на скоринка» Ж, [твердь] «гарт; загар-
тована людина» О, твёрди́ти «говори-
ти, повторювати те саме; [робити міц-
ним, укріплювати]», тверди́ти, твер-
ди́шати, твёрдну́ти, [твёрдо] «дуже»
ВеУг, затверди́лий, затвёрдлий, [за-
твердні́лість] «затверділість, затятість»
Ж, затвёрди́ти, надтверди́й, отвер-
ди́лий, підтвёрдний, підтвёрди́ти, [по-
твердий] «занадто твердий» Нед, по-
твердний, ствёрджува́льний, стверди́-
лий, ствёрдливий, ствёрдлий, ствёрд-
ний, стверди́ня, [ствердні́ня] «ствер-
діння» Куз, ствёрджува́ти, стверди́-
ти; — р. твёрдый, бр. цвёрды, др.
тврѣдъ, тврѣды, п. twardy, ч. слц.
tvrdu, вл. twjerdy, нл. twardy, полаб.
tjordä (с.р.), болг. тврѣд, м. тврѣд,
схв. тврѣд, слн. trđ, стсл. тврѣдъ; —
псл. *tvʹrdъ «твердий», утворене за до-
помогою суфікса -d-ъ від основи *tvʹг-,
пов'язаної чергуванням голосних з
tvoг- (tvoriti «творити»); — споріднене
з лит. tvirtas «міцний, сильний; твер-
дий», tvėrti «хапати; витримувати; три-
матися, утримуватися», лтс. tvifts «твер-
дий». — Фасмер IV 32; Черных II 231;
КЭСРЯ 438; Цыганенко 469—470; Го-
ряев 361—362; Brückner 586; Machek
ESJČ 663; Schuster-Sewc 1563—1564;
Младенов 630; Skok III 531; Meillet
Études 319, 321; BSL 29, 31; Traut-
mann 334; Mühl.—Endz. IV 292; Karu-
lis II 448; Pedersen Kelt. Gr. I 54. —
Див. ще **творіти**.

[твёрдо] «назва літери т» Шейк,
Нед; — р. твёрдо «тс.»; — назва літе-
ри походить від стсл. тврѣдо «міцно»,
др. тврѣдо, твердо «тс.», оскільки це
слово починається на літеру т. — Див.
ще **твердій**.

[твердосон] (бот.) «головатень кру-
глоголовий, Echinops sphaerocephalus
L.» ВеНЗн, ВеЗа; — результат універ-

бізації виразу *твердий сон*; назва зумовлена застосуванням головатня для відновлення сну. — Лік. росл. Енци. дов. 117. — Див. ще **сон¹**, **твердій**.

твердь; — р. *твердь* «твердь; твердиня, кріпость, фортеця», др. *твърдь* «небесний звід; укріплене місце, укріплення, кріпость; в'язниця», п. *twierdz* «твердість, ст. кріпость, фортеця», вл. *twjerdź* «твердь, суходіл», нл. *twarź* «твердість; твердь, суходіл; укріплення, кріпость, фортеця», болг. *твърд* «твердь; твердиня, кріпость, фортеця»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **тврѣдь** «твердь; укріплене місце, укріплення, кріпость» є похідним від прикметника **тврѣдь** «твердий». — Фасмер IV 32; КЭСРЯ 438; Цыганенко 469. — Див. ще **твердій**.

[**твердяк**] (бот.) «плакун верболистий, *Lythrum salicaria* L.; плакун прутovidний, *Lythrum virgatum* L.; шолудивник болотний, *Pedicularis palustris* L. Шейк, Нед», [**твардяк**] «шолудивник болотний» Мак, [**твердівка**] «гриб, *Polytrichum igniarium* L.» Мак; — бр. [**цвядзянка**] «плакун верболистий»; — похідні утворення від *твердій*; назви зумовлені, очевидно, твердістю, здерев'янілістю коренів плакуна і загальною твердістю гриба; пор. п. *twardak* «моховик жовто-бурий, *Boletus variegatus* Fr.»). — Див. ще **твердій**.

тверезий, [**тверезяка**] «людина, що не п'є, твереза людина», [**тверезатися**] «опам'ятатися» Нед, *тверезіти*, *тверезіти*, *тверезішати*, *витверезливий*, *витверезний*, *витверезник*, [**потверезу**] «у тверезому стані»; — р. *трѣзвий*, [**тверезый**], бр. *цвядзя*, [**цвядзя**], др. *трѣзвыи*, п. *trzeźwy*, ч. *střízlivý*, ст. *střiezvŭ*, слц. *triezvy*, вл. *strózby*, нл. *strozbnŭ*, болг. *трезв*, м. *трезен*, схв. *трѣзан*, слн. *trézen*, *trézev*, стсл. **трѣзвъ**; — псл. **terzvъ* «тверезий»; — можливо, споріднене з дінд. *tr̥syati* «прагне», *tr̥sh̥h* «спраглий», *tr̥sh̥h* «сухий», гр. *τέρω* «сушу», лат. *torreo* «тс.», дісл. *porsti* «спрага», двн. *thurst*, гот. *raúrstei* «тс.», *raúrspan* «бути спра-

глим»; іє. **ters-* «сохнути»; у такому разі первісне значення — «спраглий»; наявність *z* у слов'янській формі, можливо, зумовлена впливом основи *ǵezvъ* (рос. *рѣзвый* «жвавий, рухливий, бистрий»), а зміна **terzvъ* на **tverzvъ* (укр. *тверезий*) — впливом основи **tv̥ǵdъ* «твердий» (Брандт РФВ 25, 27); малообгрунтованими є зіставлення з гр. *ταρχύω* «ховаю, хороню» (Petersson Vgl. sl. Wortst. 51—52), з дат. ст. *edrug* «тверезий», двн. *urtruct*, дангл. *gedréog* «тс.» (Machek ESJČ 589), з псл. *t̥ǵzati* «терзати» (Черных II 260), а також пов'язання зі *стерезю*, *стѣрож* (Ильинский ИОРЯС 23/1, 136). — Фасмер IV 32, 46; КЭСРЯ 450; Горяев 375; Потєбня К ист. зв. I 167; II—IV 102.

твин «тканина з діагональним переплетенням ниток; [коротеньке ватне пальто Мо]; [**твінчик**] «літній піджачок» Мо, [**твіна**, **твіно**] «вид чоловічого верхнього одягу» Шейк, [**твінка** Ме, **твінко** Шейк] «тс.»; — р. *твин* (текст.), бр. *цвін* (текст.); — запозичення з англійської мови; англ. *twine* «кручена нитка» пов'язане з *twinn* «подвійний, здвоєний», спорідненим з дісл. *tvinnz* «подвійний», двн. *zwinal* «тс.», прус. *dwai* «два», псл. *d̥wa* «тс.». — ССРЛЯ 15, 166; Klein 1668. — Див. ще **два**. — Пор. **твіст²**.

твій, *твоя* СУМ, Нед, *твоє* тж, [**твіський**] «твій власний, тобі належний» Шейк, Нед; — р. *твой*, *твоя*, *твоє*, бр. *твой*, *твая*, *тває*, др. *твои*, *твоја*, *твою*, п. *twój*, *twoja* (*twa*), *twoje* (*twe*), ч. *tvůj*, *tvá* (*tvoje*), *tvé* (*tvoje*), слц. *tvoj*, *tvoja*, *tvoje*, вл. *twój*, *twoja*, *twoje*, нл. *twój*, *twója*, *twójo*, полаб. *tŭj*, *tŭjä*, *tŭji*, болг. *твой*, *твоя*, *твоє*, м. *твој*, *твоја*, *твоје*, схв. *твѣј*, *твѣја*, *твѣје*, слн. *tvój*, *tvôja*, *tvôje*, стсл. **твѣи**, **твѣа**, **твѣк**; — псл. *tvoję*, *tvoja*, *tvoje*, пов'язане з **ty* «ти»; — споріднене з дінд. *tvañ* «твій», ав. *θwa-*, гр. *σός* (**tvos*), лат. *tuus* (<*tovos*), прус. *twais* «тс.»; іє. **tuo-*. — ІУМ Морфологія 132; Фасмер IV 33; Горяев 362; Brückner 587; Schuster-Sewc 1564—1565; Мла-

денов 630; ESSJ Sl. gr. II 703—704; Skok III 530; Trautmann 333; Pokorný 1098. — Див. ще **ти**¹.

твіст¹ «швидкий танець з імпровізаційними рухами»; — р. *твист*, бр. *twíst*, п. ч. слц. вл. *twist*, болг. *ту-úst*, слн. *tvíst*, *twíst*; — запозичення з англійської мови; англ. *twist* «твіст; вигин, оберт; кручена нитка» пов'язане з *twist* «вигинатися; звиватися, крутити, обертати». — Sł. wug. obsyeh 784; РЧДБЕ 742. — Див. ще **твіст**².

[**твіст**²] «пряжа; трикотажні вироби» Куз; — р. [*твист*] «бавовняна пряжа», слц. *twist* «тс.», схв. *твист* «бавовняна нитка, виготовлена англійською машиною», слн. *twist* (сорт бавовняної тканини); — запозичення з англійської мови; англ. *twist* «кручена нитка; крутити», як і пов'язане з ним *twine* «тс.», споріднене з дісл. *tvistra* «ділити, розділяти», нвн. *Zwist* «сварка, розбрат», дінд. *dvíh* «двічі», гр. *δίς*, лат. *bis* (<*dvis*) «тс.», прус. *dwai* «два», псл. *dъва* «тс.». — Ivanová-Šalingová—Maníková 904; Вуяклија 935; Klein 1668. — Див. ще **два**. — Пор. **твин**.

творіти, [*творітися*] «погоджуватися ВеУг; дбати; турбувати; вміщуватися; втручатися; ласувати О», *твір*, *твірна*, [*твор*] «твір» Нед, [*твори*] «твір, витвір» Нед, Шейк, [*творба*] «творення» Нед, *творець* СУМ, Нед, [*творівність*] «творчість» Нед, *твориво*, [*творіла*] «підлога оборога; бруси, покладені в квадрат» О, *творіло* «скриня або яма, в якій гасять вапно», [*творілко*] «форма для відливання свічок» Нед, [*твори*] «творення» Нед, *творитель*, *твірний*, *творчий*, *вітвір*, [*вітвор*, *вітвар*] «жарт, витівка, вибрик» Ж, [*витворець*] «виробник» УРС, [*витворник*] «тс.» Куз, [*вітворки*] «жарти, витівки, вибрики, вихватки» Куз, [*витворництво*] «виробництво» Куз, [*витворний*] «примхливий», [*нествір*] «чудовисько, потвора» Ж, [*нествар*, *нествір*] «тс.» Ж, [*перетвір*] «перетворення, трансформація, зміна» Нед, Куз, [*перетвірник*] «перетворю-

вач» Куз, [*перетворець*] «реорганізатор, реформатор» Куз, [*перетвори*] «перетворення» Куз, *перетворник*, *перетворювач*, [*потворітися*] «зазіхати, бажати чого, хотіти мати», [*пóтвар*] «потвора» Куз, [*потвара* Куз, *пóтвір* Нед, Куз] «тс.», [*потвор*] «карикатура» Пі, *потвора*, *потворний*, [*розтваряти*] «розчиняти» Нед, [*рóзтвір*, *рóзтвор*] «розчин» Нед, *розпотворити* «розпустити, розбестити», [*ствір*] «витвір; вигляд; потвора» Нед, [*створенятко*] «гарненька тваринка» Нед, *створитель*, *створіння*, *створювач*, *сотворитель*, *сотворіння*, *спотворити*, [*спотвора*] «потвора» Нед, *спотворювач*, [*утварь*] «витвір, утвір, начиння; знаряддя; прикраса, оздоба» Нед, *утвір*, [*утвор*] «утвір» Нед; — р. *твори́ть*, бр. *твары́ць*, др. *творити*, п. *tworzyć*, ч. *tvořit*, слц. *tvorit'*, вл. *tworić*, нл. *tworiś*, болг. *творя*, м. *твори*, схв. *твòрити*, слн. *tvóriti*, стсл. **творити**; — псл. *tvoriti* «творити», похідне від *tvorъ* «творіння», пов'язаного чергуванням голосних з *tvaгъ* «творіння, створіння»; — споріднене з лит. *tvėrti* «обгороджувати; перев'язувати; хапати; формувати, створювати», *tvārstyti* «перев'язувати, бинтувати», *turėti* «тримати; мати», *āptvaras* «огорожа», *tvártas* «хлів», лтс. *tvėft* «хапати, ловити», *tvafstīt* «тс.», *turēt* «тримати», прус. *turīt* «мати», гр. *σορός* «похоронна урна; труна»; іе. **tueg-* «хапати; огороджувати». — Фасмер IV 34; Черных II 231; КЭСРЯ 438; Brückner 587; Machek ESJČ 662—663; Holub—Kop. 397; Schuster-Šewc 1565; Младенов 630; Skok III 530—531; Trautmann 333; Fraenkel 1152; Mühl.—Endz. IV 269—270, 289—290; Karulis II 447—448; Schulze KZ 28, 280; Bezenberger BB 12, 240; Pokorný 1101.

творог, *творіг*, *творюг* — див. **тварог**.

[**твуй**] «твій» Нед, Шейк; — запозичення з польської мови; п. *twój* відповідає укр. *твій* (див.).

театр, *театрал*, *театралізація*, *театральщина*, *театральний*, *теат-*

ралізувати, театральствувати; — р. *театр*, бр. *театр*, п. *teatr*, ч. *teatralní* «театральний», слц. *teatralny* «тс.», болг. *театър*, м. *театар*, схв. *театар*, слн. *teater*; — запозичення з французької мови; фр. *théâtre* походить від лат. *theātrum* «театр», яке відтворює гр. *θέατρον* «тс.», букв. «місце для глядіння», похідне від *θέα* «глядіння, споглядання; видовище», пов'язаного з *θέασις* «дивлюся, розглядаю», далі етимологічно неясного. — Акуленко 141; Коваль 152; Черных II 231—232; Фасмер IV 34; КЭСРЯ 438; Kopaliński 962; Holub—Lyer 478; Младенов 630; Вуяклија 935; Frisk I 656—657. — Пор. **теорія**.

тебе, *тобі*, *тобою*, [*тобóв*]; — р. *тебя*, *тебе*, *тобою*, *тобой*, бр. *цябе*, *табе*, *табою*, др. *тебе*, *тебъ*, *тобъ*, *тобою*, п. *ciebie*, *tobie*, *toba*, ч. *tebe*, *tobě*, *tebou*, ст. *tobú*, слц. *teba*, *tebe*, *tebú*, вл. *tebje*, *tebi*, (z) *tobu*, нл. *tebje*, *tebje*, (z) *tebu*, полаб. *tibe*, (sã) *tãbo*, болг. *теб(е)*, м. *тебе*, схв. *тебе*, *теби*, *тобѣм*, ст. *тобоји*, слн. *têbe*, *têbi*, (s) *tebój*, стсл. **теве**, **тевѣ**, **товож**; — псл. *tebe* (<*teve), *tebë*, *tobojo*; — споріднене з дінд. ав. *tava* (род. в.), лит. *tavės*, [*tèvės*] (род. в.), дінд. *tubhuam* (дав. в.), ав. *taibuā*, прус. *tebbei*, лат. *tibi* «тс.». — Фасмер IV 24—25; Brückner 587; Machek ESJČ 663; Schuster-Sewc 1566; ESSJ Sl. gr. II 704—706; Trautmann 315. — Пор. **ти**¹.

[**тебѣнка**] «шкіра біля сідла» Куз, [**табѣнка**] «чотирикутні шкіри по обох боках козачого сідла; підколінники» Бі, [**тибѣнки**] «шкіри біля сідла» Нед, [**потибѣнки**] «тс.» Нед, [**потабѣнки**, **потабѣнци**] «тс.» Бі, [**подтебѣнки**] «чапрак» Нед; — р. [**тебенѣк**] «бічна шкіряна лопасть сідла», бр. ст. *тебенки* «шовковий шнур», др. *тебенекъ* «лопасть біля сідла», п. заст. *tebenki* (*tebinki*, [*tabinki*]) «шкіри біля сідла»; — запозичення з турецької мови; тур. *tepengi* «попруга; шкіряна накладка під сідлом», споріднене з каз. *тебѣңгі*, чаг. *täringü* «тс.», зводиться до тюрк. *ter-/*

ter- «топтати». — Фасмер IV 35; Потєбня РФВ 5, 239; Шипова 614; Дмитриев 546; Булыка 319; Brückner 567; Mikl. EW 347; TEI II 172; Nachtr. I 52; Räsänen Versuch 474. — Пор. **потєбня**.

[**теблїчка**] (орн.) «сіра цапля, *Agdea ciperca L.*» ВеНЗн, Шарл; — неясне.

[**тєвкати**] «плямкати; їсти з жадібністю, чавкаючи при цьому, їсти як свиня», [**тєвкало**] «той, хто з жадібністю їсть, чавкаючи при цьому Г; свиня Шейк»; — звуконаслідувальне утворення.

тевтóн, *тевтóнство*; — р. *тевтóн*, бр. *тэйтóн*, п. ч. *Teuton*, слц. *Teutón*, болг. *тевтóнец*, схв. *Тевтонац*, слн. *Tevton*; — запозичення з латинської мови; лат. *Teutoni*, *Teutonēs* (мн.) «тевтони» є назвою германського походження, спорідненою з гот. *riuda* «народ» і, далі, з дірл. *tuoth*, лит. *tautà* «тс.», прус. *tauto* «країна». — ССРЛЯ 15, 189; Kopaliński 974; Вуяклија 936; Klein 1597.

[**тєвхати**] «сильно кидати на землю» Нед, [**тєвкнути**] «тс.» Нед, [**тевкати**] «вдаряти об землю» О, [**телєвхати**] «тс.» Нед; — звуконаслідувальне утворення.

[**тегєпатися**] «випорожнюватися» Нед, Шейк; — афективне (очевидно, звуконаслідувальне) утворення.

[**тегáнька**] «горщик, що розширюється догори», [**тєжжик**] «вазон, горщик для квітів»; — неясне.

[**тєди**] «тоді» Нед, Шейк, Бі, [**тегдї**] «тс.» Нед, Шейк; — бр. ст. *теды* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *tedy*, ст. *tegdy* «тс.» відповідає укр. *тоді*. — Булыка 319. — Див. ще **тоді**.

теж «також», [**тиж**] «тс.» ВеЗа; — р. *тѣже*, *тож*, п. *tež*, ч. *těž*, слц. *tiež*, вл. нл. *tež*; — запозичення з польської мови; п. *tež* є результатом скорочення ст. *teže*, що виникло з *tože* «тс.», яке складається із займенника *to* «те» і частки *že* «же, ж»; пор. укр. [**тож**] «теж».

— Richhardt 106; Brückner 569—570; Machek ESJČ 639; Holub—Kop. 382, 384. — Див. ще **же**¹, **той**.

тэза, *тэзис, тэзисний, тезува́ти*; — р. болг. *тэзис, тэза*, бр. *тэза, тэзис*, п. вл. *teza*, ч. *teze*, слц. слн. *téza*, м. схв. *тэза*; — через польську мову запозичено з латинської; лат. *thesis* «положення, твердження» походить від гр. *θέσις* «тс.», пов'язаного з дієсловом *τίθημι* «ставлю, кладу», спорідненим з дінд. *dádhāti* «кладе», ав. *dadāiti* «тс.», лит. *dėti* «класти», лтс. *dēt*, псл. *dėti* «тс.». — СІС² 813; ССРЛЯ 15, 190; Kopaliński 974—975; Holub—Lyer 482; Младенов 631; РЧДБЕ 710; Вуяклија 936; Frisk I 666—667. — Див. ще **діти**². — Пор. **тека, тема**.

теза́урус «словник, що подає лексику певної мови в усьому її обсязі», *тезавривáти* «нагромаджувати золото як скарб»; — р. болг. м. *тезаурус*, бр. *тэзаўрус*, п. ч. слц. *tezaurus*, *thesaurus*, схв. *тесаурус, тезаурус*, слн. *tezavrus*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Thesaurus*, фр. англ. *thesaurus* походять від лат. *thēsauros* «скарб», що відтворює гр. *θησαυρός* «тс.», етимологічно неясного. — СІС² 813; ССРЛЯ 15, 189; Kopaliński 976; Holub—Lyer 482; Вуяклија 936; Walde—Hofm. II 679; Frisk I 673; Klein 1606.

тезко́; — р. *тэзка*, бр. *цэзка*, др. *тэзъ, тезъ, тозъ*; — псл. *тэзъ* «тезко», що складається із займенникових компонентів *тъ-*, очевидно, пов'язаного з вказівним займенником *тъ* «той», і *-зъ*, пов'язаного з часткою *-зі*, наявною в болг. *-зи* (*бнзи* «той»), дінд. *hi* «тому що», ав. *zī* «тс.», гр. *-χι* (*ναίχι* «так», *οὐχι* «ні»); менш обгрунтоване пов'язання *тъ-* з гр. *έτι* «ще», дінд. *áti* «через» (Pedersen KZ 38, 421), як і виведення *тэзъ* з мор.-цсл. *тэзъ* (*тэзе), спорідненого зі стсл. *тэжде* «той самий, той же» (Vaillant RES 27, 290—291), або зіставлення його з лит. *tizus* «слизький» з припущенням семантичного переходу «слизький — гладкий — рівний — однаковий» (Брандт РФВ 25, 33). —

Фасмер IV 35—36; Горяев 363; Mikl. EW 367. — Див. ще **той**.

теї́зм «вчення про існування богів», *теї́ст, теї́стичний*; — р. *теї́зм*, бр. *тэї́зм*, п. *teizm*, ч. *teismus*, слц. *teizmus*, болг. *теизъм*, м. *теї́зам*, схв. *теизам*, слн. *teizem*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Theismus*, фр. *théisme* походять від англ. *theism*, утвореного з гр. *θεός* «бог», спорідненого з вірм. *dik'* «боги», дінд. *dhiṣṇyaḥ* «набожний», лат. *fānum* «освячене місце, святилище, святиня, храм». — СІС² 813; ССРЛЯ 15, 191; Kopaliński 963—964; Holub—Lyer 479; Вуяклија 936; Gr. Fwb. 758; Dauzat 708; Klein 1601; Frisk I 662—663. — Пор. **атеї́зм**.

теї́н «речовина, що міститься в каві і в чайному листі; кофеїн»; — р. болг. *теї́н*, п. *teina*, ч. слц. слн. *teín*, схв. *теин*; — запозичення з французької мови; фр. *théine* «теїн, речовина, що добувається з чаю» утворене з *thé* «чай», яке походить від малайського *tēh*, що зводиться до пд.-кит. *tē*, якому відповідає пн.-кит. *chai* «тс.». — СІС² 813; ССРЛЯ 15, 191; Kopaliński 963; Holub—Kop. 478, 479; РЧДБЕ 711; Dauzat 708; Lokotsch 33; Klein 1578, 1601. — Пор. **чай**¹.

те́ка «папка; портфель», *те́чка* (зменш.); — п. *teka* «портфель; папка (для паперів)», ч. слц. *téka* «зошит», схв. *те́ка* «коробка, ящик; зошит, записна книжка», слн. *teka* «зошит»; — через польську мову запозичено з латинської; лат. *thēsa* «футляр, чохол; коробка, ящик, скринька» походить від гр. *θήκη* «сховище, ящик, скринька», похідного від кореня дієслова *τίθημι* «ставлю, кладу». — Brückner 567; Kopaliński 964; Вуяклија 936; Walde—Hofm. II 679; Frisk 7, 670; Klein II 1600. — Див. ще **тэза**. — Пор. **тема**.

[**текáč**] (бот.) «просо посівне, *Panicum meliaceum* L.; мишій сизий, *Setaria glauca* P.B. Мак»; — похідне утворення від *текті́*, у значенні «висипатися» (власне «просо, що висипається з волотей», пор. ч. [proso teče] «просо

висипається з волотей»); пор. р. [*теку́чка*] «льон, що губить на корені насіння», [*мак теку́н*] «мак, що сам висипається з маківок». — *Масhek ESJC* 637. — Див. ще **текти́**.

[**текло́**] «поставлений вертикально стовбур дерева, навколо якого кладуть стіг» Нед; — неясне; можливо, давніше *стекло пов'язане із [*стéклиий*] «тонкий і високий» (про дерево), [*стекли́сте (дéрево)*] «струнке (дерево)».

Тéкля (жіноче ім'я), [*Тéкла*], *Фéкла*, *Вéкла*, *Тéця*, *Фéня*; — р. *Фéкла*, др. *Θεκλα*, бр. *Фёкла*, *Тэ́кля*, п. ч. слц. *Текла*, болг. м. *Тéкла*, схв. *Текла*; — форма *Текля* через польську мову запозичена з латинської, а *Фекла* (*Векла*) — через церковнослов'янську в давньоруську з грецької; лат. *Thecla* походить від гр. *Θέκλα*, що зводиться до гебр. *Tiklā*, букв. «довершеність, досконалість»; менш переконливе виведення (Вл. імена 162; Петровський 215; Спр. личн. имен 527) від гр. *θεός* «бог» і *κλέος* «слава». — *Ткаченко УМШ* 1958/4, 73; *Фасмер IV* 188; *Илчев* 480.

текст, *тексту́ра*, *тексту́альний*, *підте́кст*; — р. болг. м. *текст*, бр. *тэкст*, п. вл. нл. *tekst*, ч. слц. *text*, схв. *тёкст*, слн. *tékst*; — запозичення з німецької мови; нім. *Text* походить від слат. *textus* «текст», яке розвинулося з лат. *textus* «тканина; зв'язок, сполучення», пов'язаного з *texe*, -ege «ткати, плести», спорідненим з дінд. *tákṣati* «обтісує, обробляє, теслярує», ав. *taṣaiti* «створює», гр. *τέκτων* «тесляр», псл. *tesati* «тесати». — *СІС²* 813; *Черных II* 232; *Фасмер IV* 36; *Горяев* 363; *Hüttl—Worth* 16; *Kopaliński* 964; *Holub—Kop.* 384; *Holub—Lyer* 482; *РЧДБЕ* 711; *Вујаклија* 936; *Kluge—Mitzka* 778; *Walde—Hofm. II* 678. — Див. ще **тесати**.

тексти́ль, *тексти́льник*; — р. *тексти́ль*, бр. *тэксты́ль*, п. *tekstyliá* «текстильні вироби», ч. слц. *textil*, вл. *tekstilije* «текстильні вироби», болг. *тексти́л*, м. *тексти́л*, схв. *тёксти́л*, слн.

tekstilije «текстильні вироби»; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *textil* «текстильний», фр. *textile* «тс.», англ. *textile* «тс.; текстиль» походять від лат. *textile* «тканина», *textilis* «тканий», пов'язаних з дієсловом *texo*, -ege «ткати, плести». — *Фасмер IV* 37; *Holub—Lyer* 482; *РЧДБЕ* 711; *Вујаклија* 937; *Gr. Fwb.* 757; *Dauzat* 707; *Klein* 1597. — Див. ще **текст**, **тесати**.

текстоло́гія, *текстоло́г*, *текстологі́чний*; — р. болг. *текстоло́гія*, бр. *тэксталогі́я*, ч. *textologie*, слц. *textologia*, схв. *текстологи́ја*, слн. *tekstologija*; — складне утворення з компонентів *текст* і *-логія*, введене в 1928 р. В. В. Томашевським замість давнішого терміну *критика тексту*. — *Лихачев Текстология* 1962, 28; *РЧДБЕ* 711; *Вујаклија* 937. — Див. ще **антрополо́гія**, **текст**.

текти́, [*течі́*] «текти», [*текли́на*] «рідина» Шейк, [*текли́ця*] «зарослий ручай, дуже малий ручай» Ч, [*тэ́княва*] «теча», *теку́чка* «дрібні, повсякденні справи; [нафта, гас Шейк]», *те́ча*, [*теч*] «теча; рідина», [*тэ́чва*] «течія» Нед, [*течея́*] «потік» Шейк, Нед, [*тэ́чиво*] «рідина» Куз, [*течі́й*] «струмок», *течі́я*, [*тэ́чки*] «рукава коло коша в млині, якими іде мука» Дз, [*тич*] «теча Нед; відстань між цівками (у млині)», *теку́чий*, *течкі́й*, *виті́кати*, *ві́тик*, *ві́дтік*, *заті́кати*, [*за́тич*] «хвороба горла» Ж, *за́то́ка* «бухта; [слизький схил, куди сповзають сани]», [*за́токи*] «убік, на слизький схил», [*зато́чина*] «річкова затока» Ж, [*затокóво*] «затокopodobно» Ж, *на́тик*, *не́теч* «стояча вода», *не́теча* «стояча вода; [болото; негода Бі]», [*нетéчина*] «тс.», [*оті́к*] «гній (з нариву)», [*отóка*] «жир на свинячих кишках» Куриленко, [*отóчини*] «тс.» тж, *обті́кати*, [*обті́к*] «острів, невелика частина землі, тимчасово оточена водою», *обті́чник* (тех.), *обті́чний*, *па́тьо́к СУМ*, Нед, *переті́кати*, *переті́к*, [*переті́чок*] «струмок, потік» Бі, [*перетóка*] «протока» Куз, [*переточка*] «протока, яка влітку висихає» Пі,

підті́кати, підтьо́к, підте́клий, по-ті́к, потьо́к, [пото́чина] «струмок; ви-долинок» СУМ, Нед, *потьо́к, пото́чний, прито́к, прито́ка, проті́кати, проті́к, проті́чок* «струмочок», [*про-то́к*] «протік» Нед, *прото́ка, проточи-на, проті́чний, прото́чний, розті́ка-тися, рoзті́к* «місце роздвоєння основ-ного русла річки; [острів серед річки; канавка, стік для нечистот Нед]», *роз-то́ка, [розто́чина]* «тс.» Нед, [*ро́зтич*] «роздріб», *ро́зтич* «тс.», [*ро́зтичка*] «не-велика поперечна долина» Г, Нед, [*роз-то́ччя*] «водорозділ» Куз, [*розточіс-тий*] «віялоподібно розширений» Нед, [*розто́чний (розто́шний)*] «зайвий; ба-гатий» Нед, [*розто́ком*] «униз нарізно» Нед, *сті́кати, сті́к, [сток]* «витік, гир-ло річки; потік, течія» Нед, [*стокoви-ще*] «басейн річки» Нед, *сті́чний, сто́-ко́вий* «стічний СУМ, Куз; [східний Нед]», *сте́клий, [сті́чно]* «спритно», [*у́тік*] «гній у наливі Нед; сукровиця», [*уто́к*] «удар, наступ, атака» Нед; — р. *течь*, бр. *цячы́*, др. *течи*, п. *ciес*, ч. *téсі*, слц. *tiest'*, вл. *сес*, нл. *śас*, полаб. *tiče*, болг. *тека́*, м. *тече*, схв. *те́чи*, слн. *tēсі*, стсл. **тешти**; — псл. *tekti «текти», споріднене з лит. *tekėti* «тек-ти, бігти», *tėkmė* «течія, потік», *iš-taka* «витік», лтс. *tecēt* «текти, бігти», дінд. *tákti, tákati* «поспішає», *taktáh* «який по-спішає», ав. *taçaiti* «біжить, тече», *taxti* «витікання», ірл. *techim* «тікаю, біжу», алб. *ndjek* «переслідую, жену», гот. *rius* «слуга», тох. В *sake* «річка»; іє. *tek- «бігти». — Фасмер IV 37; Черных II 243; Горяев 363; Sławski I 99; Brückner 61; Machek ESJČ 637—638; Holub—Kop. 380—381; Младенов 631; Skok III 449—451; Mikl. EW 347—348; Критенко Вступ 518; Uhlenbeck 106; Maughofer I 466; Pedersen Kelt. Gr. I 128, 367; Lidén Tochar. Sł. 35; Trautmann 316; Fraenkel 1074—1075; ZisIph 20, 247; Mühl.—Endz. IV 152—153; Karulis II 382—383; Bezenberger BB 16, 241; Osten-Sacken IF 33, 230; Гам-кредидзе—Иванов 146, 670. — Пор. **ті́кати¹, то́чити¹**.

тектóніка «учення про будову зем-ної кори», *тектоні́чний*; — р. болг. *тектóника*, бр. *тэктóника*, п. ч. слц. *tektonika*, схв. *тектоника*, слн. *tektó-ника*; — запозичення із західноєвропей-ських мов; нім. *Tektónik*, фр. *tectoni-que*, англ. *tectonics* походять від гр. **те́ктоникé** «будівельне мистецтво», по-хідного від **те́ктων** «тесляр, будівель-ник», спорідненого з дінд. *tákşati* «обти-сує, обробляє, теслярує», ав. *tašaiti* «створює», лат. *teхе*, -ere «ткати, плес-ти», псл. *tesati* «тесати». — СІС² 814; Kopaliński 964; Holub—Lyer 479; РЧДБЕ 711; Вујаклија 937; Gr. Fwb. 750; Klein 1579. — Див. ще **теса́ти**.

[тектóра] «покриття, обкладинка, картон, обгортка» Куз, [*тектóрня*] «картонна фабрика» Куз; — п. *tektura* «картон», ч. *tektura* «обкладинка, об-гортка; папір для заклеювання помил-кового тексту», схв. *тектóра* «тс.»; — запозичення з німецької мови; нім. *Tektúr* «тс.» походить від нлат. *tēctūra* «по-криття» (пор. лит. *tēctūra* «обмазка, штукатурка»), пов'язаного з лат. *tēgo*, -ere «крити, покривати», спорідненим з дінд. *sthágati, sthagayati* «огортає, хо-ває», гр. **στέγω** «покриваю, ховаю», дірл. *tech, teg* «будинок», двн. *dah* «дах», лит. *stiegti* «крити». — Sł. wyr. ob-суч 749; Вујаклија 937; Gr. Fwb. 750; Walde—Hofm. II 654. — Пор. **то́га**.

теле- (у словах *телебáчення, те-легляда́ч, тележурна́л, телекіно́* та ін.); — р. болг. м. схв. *теле-*, бр. *тэ-ле-*, п. ч. вл. слц. слн. *tele-*; — перша частина складних слів, виділена із запозичень типу *телеві́зор, телеграф, телеско́п, телефо́н*, у складі яких по-ходить від гр. **тῆλε** «далеко», пов'язано-го з **τέλος** «кінець», спорідненим з дінд. *caṃatáh* «кінець», *caṃati* «блукає, руха-ється», вал. корн. брет. *pell* «далеко», дісл. *hvel* «колесо», псл. *kolo* «колесо», укр. *ко́лесо*. — СІС² 814; Kopaliński 964; Holub—Lyer 479; РЧДБЕ 711; Ву-јаклија 937; Frisk II 892. — Див. ще **ко́лесо**. — Пор. **телеві́зія, телегра́-ма, телеско́п, телефо́н**.

телевізія, *телевізор*, *телевізійний*; — р. болг. *телевізія*, бр. *тэлевізія*, п. *telewizja*, ч. *televize*, *televise*, слц. *televízia*, м. *телевизија*, схв. *телевизија*, слн. *televizija*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Television*, фр. *télévision*, англ. *television* (утворене Г. Гернсбаком, 1911 р.) складаються з основ гр. τῆλε «далеко» і лат. *vīsio* «бачення», пов'язаного з *video*, -ēre «бачити», спорідненим з гр. εἶδον «побачив», гот. *wītan* «дивитися, спостерігати», *weitan* «бачити», лит. *veizdėti* «дивитися», прус. *widdai* «бачив», псл. *viděti* «бачити», укр. *вид.* — СІС² 814; Sł. wug. obcych 751; РЧДБЕ 711; Вуяклија 937; Walde—Hofm. II 784—785; Klein 1582. — Див. ще **вид**, **теле-**.

[**телево**] «великий живіт, черево, пузо», Шейк, Нед, [*телева́ч*] «черевань» Нед, [*телева́тий*] «череватий» Шейк, Нед, [*тиле́вкати*] «гепатись; поїдати, ковтати» Ме; — п. [*telewō*] «товсте черево, пузо»; — очевидно, результат видозміни форми [*телево*] «товстий живіт, черево, пузо», [*телева́ч*] «черевань», [*телева́тий*] «череватий». — Див. ще **телево**.

[**телегену́ти**] «ударити» Ва, [*телеге́нуть*] «ударити чимось важким» Чаб, [*телеге́нуться*] «сильно вдаритись» Чаб; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *теле́пнути*. — Пор. **теле́пати**.

[**телегіз**] (вигук, що передає крик вівсянки, яка ніби співає: *телегіз! покинь сани, візьми віз*), [*телегу́з*] (орн.) «вівсянка Л; чорниш, *Tringa ochropus* L. Шарл»; — звуконаслідувальне утворення.

телегра́ма, [*телеграмі́ст*] «телеграфіст»; — р. *телегра́мма*, бр. *тэлегра́ма*, п. ч. слц. вл. *telegram*, болг. м. *телегра́ма*, схв. *телèграм*, слн. *telegram*; — запозичення із західноєвропейських мов; англ. *telegram* (утворено Е.П. Смітом, 1852 р.), нім. *Telegramm*, фр. *télégramme* «телеграма» складаються з гр. τῆλε «далеко» і γράμμα «запис», пов'язаного з γράφω «пишу». — СІС²

814; Коваль 158; Черных II 232—233; Цыганенко 472; ССРЛЯ 15, 204; Sł. wug. obcych 750; Младенов 631; РЧДБЕ 712; Вуяклија 937; Gr. Fwb. 750; Klein 1581. — Див. ще **графіка**, **же́реб**, **теле-**.

телегра́ф, *телеграфі́я*, *телеграфі́ст*, *телеграфі́чний*, *телеграфува́ти*; — р. болг. *телегра́ф*, бр. *тэлегра́ф*, п. ч. слц. вл. нл. *telegraf*, м. *телеграф*, схв. *телèграф*, слн. *telegraf*; — запозичення з французької мови; фр. *télégraphe* утворене дипломатом А.Ф. Міо де Меліто (1762—1841) з гр. τῆλε «далеко» і γράφω «пишу». — СІС² 814; Коваль 158; Черных II 233; Sł. wug. obcych 750; Младенов 631; РЧДБЕ 712; Вуяклија 937; Klein 1581; Dauzat 703. — Див. ще **графіка**, **же́реб**, **теле-**.

[**телемак**] «дзвіночок» Пі; — очевидно, звуконаслідувальне утворення, пов'язане з *телень* (вигук, що передає звук від удару в тіло, яке дзвенить). — Див. ще **телень**.

[**телє́ни**] «на плечі, на спину» Шейк, Нед, [*телені́ти*] «розважаючись, сідати на спину» Нед; — неясне.

[**телє́нка**] «сопілка з бузини або верби без бокових отворів», [*телі́нка*, *тилі́нка*] «тс.» Нед; — звуконаслідувальне утворення, пов'язане з *телень*, [*тілі́тілі*] (вигук, що передає гру на скрипці), [*тилілі́чки*] «тс.», *тілі́кати* (пор.).

телє́нь (виг.), [*те́лень*] «поголоска, поговор» Нед, [*телені́ти*] «легко згадувати; часто говорити те саме; теревенити» Нед, *телє́нькати*; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *те́нь*, *дзелє́нь* (пор.).

телеоло́гія «вчення, згідно з яким уся історія світу є здійсненням наперед визначеної мети», *телеологі́чний*; — р. болг. *телеоло́гія*, бр. *тэлеоло́гія*, п. *teleologia*, ч. *teleologie*, слц. *teleología*, м. *телеологија*, схв. *телеологија*, слн. *teleologija*; — запозичене з новолатинської мови; нлат. *teleologia* утворене з основ гр. τέλος, род. в. τέλεος «кінець; мета»; пов'язаного з τῆλε «далеко», і -λογία «учення». — СІС² 815;

ССРЛЯ 15, 213; Kopaliński 965; Holub—Lyer 479; РЧДБЕ 713; Вујаклија 938; Klein 1582. — Див. ще **антропологія, теле-**

телéпати «іти повільно, важко переставляючи ноги; трясти; [жадібно їсти]», [тилéпатися] «теліпатися» Ме, телéпкати «говорити нісенітницю», телéпнути «ударити; випити», [телю́пати-ся] «телепатися» Нед, телéп, [телепáйло] «те, що теліпається; той, хто повільно йде» Шейк, Нед, [телéпало] «той, хто повільно йде (особливо по болоті)» Шейк, Нед, телéпéнь «дурень, недотепа, вайло, тюхтій СУМ, Нед, [те, що теліпається; пустомеля, базіка Шейк, Пі; коса (волосся) О]», [телéпка] «безглузда, пуста розмова», [телéпний] «балакучий, дурний» Пі, зателéпа, [зателéпанка] «неохайна», [затилéпа] «нерозторопна, вайлувата людина» Па, [затилéписько] «тс.» Па, [зателéпкуватий] «неохайний», [зателéпуватий] «тс.» Г, Ж, [затилéпуватий] «вайлуватий» Па, прителéпкуватий «придуркуватий, дурнуватий», розтелéпа, [ростилéписько] «роззява» Па, стелепнүти «струснути»; — р. [телепáться] «теліпатися, висіти й хитатися», бр. [целепáць] «іти», п. [telepac] «трясти; хитатися; блукати, тинятися, лізти, повільно йти, ледве ноги волочити»; — очевидно, звуконаслідувальне утворення; пов'язання слова телéпéнь з ім'ям хетського бога родючості Телепіна, хет. Teleripuš (Топоров Сл. и балк. языкозн. 10—33) викликає сумнів. — Фасмер IV 38—39. — Пор. теліпáти.

телепáтія, телепаті́чний; — р. болг. телепáтия, бр. тэлeпáтыя, п. слц. telepatia, ч. telepatie, м. телeпaтиja, схв. телeпáтиja, слн. telepatija; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Telepathie, фр. télépathie, англ. telepathy (утворене письменником Ф.У.Г. Мейерсом, 1882 р.) складаються з гр. тῆλε «далеко» і -πάθεια «чуття, відчуття», похідного від πάθος «відчуття, сприйняття; страждання». — СІС² 815; ССРЛЯ 15, 214; Сл. вуг. об-

суч 751; Holub—Lyer 479; РЧДБЕ 713; Вујаклија 938; Gr. Fwb. 751; Dauzat 703; Klein 1582. — Див. ще **гомеопатія, па́фос, теле-**

тэлес — див. телі́ш¹.

Телéсик (герой українських казок) Шейк, Нед, [Телéшик] «тс.» тж; — зменшено-пестливе слово, утворене від [тэлес] «стовбур дерева», [телі́ш] «колода, шматок дерева». — Доценко Мовозн. 1970/4, 89—90. — Див. ще **телі́ш¹**.

телескóп, телескопія, телескопі́чний; — р. болг. телескóп, бр. тэлeскóп, п. ч. слц. вл. teleskop, м. телeскоп, схв. тэлeскоп, слн. teleskóp; — запозичення з новолатинської мови; нлат. telescopium утворене з гр. τῆλε «далеко» і -σκοπίον, пов'язаного з σκοπέω «спостерігаю, стежу; розглядаю», похідного від σκοπός «спостерігач, розвідник; наглядач», що виникло внаслідок метатези з *σκομός, спорідненого з дінд. sprásati «дивиться», ав. spasyeiti «стежить», двн. srehōp «уважно розглядати», нвн. sprāhen «стежити». — СІС² 815; ССРЛЯ 15, 215; Сл. вуг. обсуч 751; Младенов 631; РЧДБЕ 713; Вујаклија 938; Klein 1400, 1582. — Див. ще **аспéкт, теле-**

[телéснути] «ударити» КІМ, [телéхнути] «тс.»; — афективне утворення, паралельне до телéпнути «тс.» — Див. ще **телéпати**.

[телесувáтися] «соватися, кидатися з боку в бік», [телесувáтись] «товпитися, сунутися кудись» Чаб, [телесовáтись] «нудьгувати?» Шейк, [стелесувáть] «розбудити криком» Чаб; — р. [телеші́ть] «іти поспішно, бігом, але незграбно», [талáшиться] «метушитися, товктися, кидатися»; — афективне утворення, зближене із соватися.

телетáйп, телетайні́ст; — р. телeтáйп, бр. тэлeтáйп, п. teletypista, ч. teletyp(e), слц. teletyp, болг. телeтáйн, схв. телeтáйн; — запозичення з англійської мови; англ. teletype складається з основ tele- «теле-» (від гр. τῆλε «далеко») і type «друкувати на ма-

шинці», пов'язаного з *type* «тип» (від лат. *typus* «зображення»). — СІС² 815; ССРЛЯ 15, 218; Сł. wуг. obcsuch 751; РЧДБЕ 713; Вујаклија 939; Klein 1582, 1670. — Див. ще **теле-**, **тип**.

телефеньки — див. **терефэри**.

телефон, *телефонія*, *телефоніст*, [*телефонат*] «телефонна розмова» Куз, *телефонізація*, [*телефонічний*] «телефонний» Куз, *телефонізувати*, *телефонувати*; — р. болг. м. *телефон*, бр. *тэелефон*, п. ч. вл. *telefon*, слц. слн. *telefón*, схв. *телэфѡн*; — запозичення з французької мови; фр. *téléphone* утворене вченим Сюдре (1834 р.) з гр. τήλη «далеко» і φωνή «звук; голос». — СІС² 815; Черных II 233—234; Сł. wуг. obcsuch 750; Младенов 631; РЧДБЕ 713; Вујаклија 939; Klein 1582; Dauzat 703. — Див. ще **теле-**, **фон**².

[**телехан**] «товстун» Л; — очевидно, пов'яане з [*теліш*] «колода, шматок дерева». — Див. ще **теліш**¹.

[**телэх-телэх**] «вигук, яким підкликають корів» Л, [*телоскі-телоскі* Куриленко, *телох-телох*, *телош-телош* тж, *тильох-тильох* До] «тс.», [*телонь-телонь*] «вигук, яким підкликають телиць» Шейк, Нед, [*телохно*] «тс.» тж, [*телуць*] «вигук, яким підкликають корів», [*телуш*] «тс.»; — похідні утворення від *телиця*, *теля*; пор. [*телуся*] (пестливе від *телиця*), [*телушка*] «телиця». — Див. ще **теля**.

телэць СУМ, Нед; — р. болг. *телэц*, бр. *цялэц*, др. *тельць*, п. *cielec*, схв. *тэлац*; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **тельць** «теля, бичок», як і **теля** «теля», споріднене з укр. *теля*. — КЭСРЯ 439. — Див. ще **теля**.

[**телига**] «віз; передній або задній хід воза; перед воза, на якому возять дрова з лісу О; колішня плуга Л», [*талиг*] «віз?», [*таляга*] «старий поганий віз» Нед, [*теліжжа*] «колішня плуга» Л, [*телюга* Нед, *телюжкі* Нед, *тиліжжа* Па] «тс.», *теліжитися* «тягтися, волочитися», [*телюжитися*] «тягтися, повільно їхати»; — р. *телега* «віз»,

др. *телъга* «тс.», п. *telega* «російський віз, легкий однокінний візок», [*cielega*], ст. *tałaga* «тс.», ч. *tělega* «селянський віз» (з рос.), слц. *taliga* «(двоколісний) віз, гарба», болг. *талига* «віз», схв. *таълиге* «однокінний візок», слн. *talige* «одноколісний візок, тачка», цсл. **телъга** «віз, візок»; — запозичене в давньоруську мову з монгольської; монг. ст. *tälägän* «віз, візок», очевидно, пов'язане з *tele-* «переносити, перевозити»; варіанти з початковим *та-* походять від уг. *taliga* «двоколісний візок, гарба» (з монг.); припущення (Ильинский ИОРЯС 24/1, 117—118) про слов'янське походження слова (пов'язання зі *стеліти*) помилкове. — Фасмер—Трубачев IV 37—38; Черных II 232; Менгес 137—145; Porre Word 9, 97—98.

телій (вет., мед.) «сибірка»; — неясне.

телімбатися — див. **теліпати**.

[**теліпан**] (бот.) «тополя біла, *Rorus alba* L.» ВеНЗн, Мак; — похідне утворення від *теліпати*, [*теліпанити*] «трясти, гойдати з великою силою» (про вітер); назва зумовлена тим, що листки тополі білої тремтять від найменшого вітру; пор. схв. [*трепетлика*] «тополя біла». — Див. ще **теліпати**.

теліпати, *теліпатися*, [*теліпанити*] «трясти, гойдати з великою силою» (про вітер) ЛЧерк, [*телімбатися*] «колихатися, теліпатися», *телін*, *теліпайло*] «предмет, який висить, теліпається; непотрібна, зайва людина», [*теліпанчик*] «підвіска до сережки»; — р. [*телепатся*] «теліпатися, висіти й хитатися», п. [*telepac*] «трясти; хитатися»; — звуконаслідувальне утворення, очевидно, пов'язане з *теліпати* (див.).

[**теліш**¹] «колода, шматок дерева?», [*телеш*] «колодка на дрова; тулуб (частина тіла)» Ник, [*телес*] «надземна частина дерева, стовбур» Ник; — бр. [*цялеш*] «кругляк; палиця, колода»; — очевидно, пов'язане з *тіло*; можливо, так називалася обтесана деревина, яка своєю білизною нагадувала тіло людини, пор.

р. [теліш] «нагота, голизна, оголеність». — Доценко Мовозн. 1970/4, 90. — Див. ще тіло.

[теліш²] «рід пастки для оленів і сарн: прикрита яма», [теліж] «пастка для сарн» Шух, [теліші] «пастка» Куз; — очевидно, результат семантичної видозміни слова [теліш] «колода, шматок дерева» (спочатку як «яма, прикрита колодами»). — Доценко Мовозн. 1970/4, 89. — Див. ще теліш¹.

[телішити] «багато випорожняться; тягти, через силу нести» Шейк, Нед, [телющити] «багато випорожняться» Нед, телющитися, [тирлючитися] «телющитися, лізти» Ме, втелющити (утелющити), втелющитися (утелющитися), прителющити, прителющитися; — бр. [талієшчыті] «насилу підіймати, через силу нести»; — очевидно, афективне або звуконаслідувальне утворення.

телонь-телонь — див. телех-телех.

телур (хімічний елемент); — р. телур, бр. тэлур, п. ч. tellur, telur, слц. слн. telúr, вл. telur, болг. телур, схв. тѣлур; — запозичення з новолатинської мови; нлат. tellurium утворене німецьким хіміком М.Г. Клапротом у 1798 р. від лат. tellūs (род. в. tellūgis) «земля», спорідненого з дінд. talam «поверхня, площа», гр. τηλίᾱ «гральна дошка», дірл. talam «земля», псл. тыо «тло». — СІС² 816; Волков 38; Фигуровский 123—124; Koraliński 965; Holub—Lyeg 479; РЧДБЕ 711; Вуяклија 939. — Див. ще тло.

тельбух СУМ, Нед, [кельбух] «тельбух», [тэльби] «тельбухи» Л, [тельбуха] «тс.» Бі, тэльбухи, [тельпушок] [зменш. від тэльбух] Шейк, тельбухатий, тельбухуватий, тельбушіти СУМ, Нед, [ростильбушіти] «розметати, розпотрошити» ЛексПол; — очевидно, запозичення з польської мови; п. [telbuch] «товсте черево, пузо» виникло з [terbuch] «черево, пузо», пов'язаного з укр. [требух] «тельбух». — Куркина ОЛА 1984, 273; Brückner 567—568. — Див. ще трібух.

[тэльма¹] «вершина гори» Ч, [тельмачок] «тс.» Ч; — неясне.

[тэльма²] «швидко О; навмисне; спішно Ко 85», [тельмом] «швидко, миттю»; — неясне; виведення (Кобилянський Гуц. гов. 85) з рум. temélnic «обгрунтований, міцний; надійний, певний» недостатньо переконливе.

[тельо] «стільки» Шейк, Нед; — вл. telko, нл. telko, teliko «тс.»; — запозичення з польської мови; п. ст. і діал. telo, tele, telko «тс.» виникло з [tolko] «тс.» під впливом ст. jele (jelo, jelko) «скільки». — Brückner 589. — Див. ще тільки.

телюга — див. пітелюга.

[телюшкаться] «качаться» Нед; — неясне, очевидно, афективне утворення. теля, [телэк] «теля» ВеНЗн, [телечер] «пастух телят», [телэчка] «пологи у корови» ВеНЗн, теліця, телічка, [телюк] «більше теля» ВеБ, [телятинець] «матка корови» ВеУг, [телятище] (збільшувальна форма від теля), [телятісько] «тс.» Нед, [телуся] (пестливе від теліця), [телушка] «телиця», телятина, телятник «хлів для телят; доглядач телят; [молодняк рога тої худоби Нед; матка корови ВеЗа]», [телячка] «теляча шкіра» О, [телячник] «матка корови» ВеЗа, телячий, [тэльний] «тільний» Шейк, [тівний] «тс.» Нед, тільна, [теліти] «приводити теля», телітися, нетель, отелення, отелюватися, розтелення; — р. теля, бр. цяля, цялє, др. теля, п. ciełe, ч. tele, слц. tel'a, вл. čele, нл. šele, полаб. tila, болг. телé, м. теле, схв. тѣле, слн. tēle, цсл. тѣл; — псл. tele «теля», споріднене з лит. [tēlias], лтс. telš, telšens «тс.»; дальші зіставлення викликають сумнів: з вірм. t'alun «товстий» (Petersson Ag. Arm. St. 29); з дінд. tárṇaḥ «молодий, ніжний», гр. τέρην «ніжний» (Горяев 363; Brückner 61; Holub—Kop. 381; Младенов 631; Mikl. EW 348); з лат. tollo, -ere «піднімати», гр. τλήναι «терпіти, переносити», гот. pulan «терпіти», днв. dolēp, нвн. dulden «тс.» (Śmieszek MPKJ 4, 399—

400); з лат. *stolidus* «дурний; нерозумний», *stultus* «тс.», двн. *stilli* «нерухомий, мовчазний», лит. *tylūs* «тихий, мовчазний», *tylėti* «мовчати» (Ильинский РФВ 60, 422—423); гр. πτέλας «кабан» (Bezzenberger BB 27, 176); лит. *talōkas* «який підріс, рослий», *lokūs* «ведмідь», прус. *clokies* «тс.» (Mik-kola BB 22, 245); через давніше **vetel-* (від **vet-* «рік») з лат. *vitulus* «теля», гр. ἔταλον, ἔτελον «тс.» (Machek ES 638); припускається також (Шипова 316—317) давнє запозичення з тюркських мов (пор. каз. чаг. *төл* «молодняк у стаді», каз. кирг. *тел* «молода тварина, відібрана від стада», ккалп. *тел* «приплід», споріднені з монг. *тол* «приплід, молодняк»). — Фасмер—Трубачев IV 38; Трубачев Назв. дом. жив. 44—45; Черных II 233; Sławski 99; Критенко Вступ 546; Trautmann 317; Mühl.—Endz. IV 161; Karulis II 388.

[**телячки**] «молочні зуби»; — результат видозміни виразу [*телячі зуби*] «молочні зуби». — Див. ще **теля**.

тема, *тема́тика*, [*тема́тизм*] (муз.) Куз, *те́мник*, *тема́тичний*; — р. болг. м. схв. *те́ма*, бр. *тэ́ма*, п. *temat*, ч. слц. слн. *téma*, вл. *tema*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Thema*, англ. *thema*, *theme*, фр. *thème* походять від лат. *thema* «положення, тема», що відтворює гр. θέμα «тс.», пов'язане з τίθημι «ставлю, кладу», спорідненим з дінд. *dádhāti* «кладе», ав. *daḍāiti* «тс.», лит. *dėti* «класти», лтс. *dēt*, псл. *dėti* «тс.». — СІС² 816; Черных II 234; Фасмер IV 40; Смирнов 288; Kopaliński 965—966; Holub—Lyer 479; Младенов 631; РЧДБЕ 714; Вуяклија 940; Gr. Fwb. 758; Dauzat 708; Klein 1601; Frisk II 897—898. — Див. ще **діти**². — Пор. **теза**.

тембр; — р. *тембр*, бр. *тэмбр*, п. *tembr*, ч. *témbr*, слц. вл. слн. *timbre*, болг. *те́мбър*, м. *тембар*, схв. *тембр*; — запозичення з французької мови; фр. *timbre* «дзвіночок; тембр» виникло зі ст. *tymbre* «вид барабана», яке походить від сгр. гр. τύμπανον «тс.», назалі-

зованого варіанта τύπων «тс.», пов'язаного з τύπος «удар; відтиск, відбиток; тип», τύπτω «бити, ударяти», спорідненими з дінд. *tipāti* (*túmpati*) «штовхає», лат. *stupro*, *-ēre* «бути приголомшеним», вірм. *t'abrim* «мене сковує заціпеніння», лтс. *staūpe* «сліди кінських копит», псл. *търътъ*, укр. *тѳѳит*. — СІС² 816; ССРЛЯ 15, 240; Sł. wyg. obcych 762; Holub—Lyer 479; РЧДБЕ 714; Вуяклија 940; Klein 1618; Dauzat 710; Frisk II 944—945, 945—946. — Див. ще **топати**.

[**темеї**] «великі ліси» Шейк, Нед, [*потемéя*] «лісова ущелина» Куз, [*потемеї*] «темні, глибокі лісові ущелини» Нед; — не зовсім ясне; зіставлення (ВеЗн 69) із стсл. **темель** «основа, фундамент» необгрунтоване; можливо, пов'язане з *те́мний*.

[**теменіти**] «ціпеніти, залякати (від страху тощо)» Нед, [*темню́к*] «боягуз» Л, [*стеменіти*] «зняковіти, збен-тежитися» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з рум. *téme* «боятися», *teme-пі* «низько вклоняться».

[**темесіти**] «здогадуватися, тямити», [*теме́шити*] «тс. Нед; забути; згадувати О», [*тенéшити*] «тямити» Нед, [*не-теме́шити*] «не тямити» Нед; — очевидно, пов'язане з *т́ямити* (див.).

[**те́метів**] «кладовище» Г, Нед, Доп. УЖДУ 4, [*тамéтов* Пі, *теметі́ве* Нед, *теметьов* ВеУг, *теметю(в)* Доп. УЖДУ 4, *тенетов* Чопей, *тенету(в)* Доп. УЖДУ 4] «тс.»; — запозичення з угорської мови; уг. *temető* «кладовище» є похідним від дієслова *temet* «ховати», пов'язаного з *töm* «забивати, набивати», спорідненого з комі *тымны* «завалити, закласти, влаштувати перешкоду, загородити», удм. *тымныны* «гатити, загатити», мар. *темаш* «наповнювати, насипати». — Дзензелівський УЛГ 54; Доп. УЖДУ 64; Лизанец 627; Балецкий St. sl. 9/1—4, 338, 371—372; Чопей 391; ВеУг 262; ВеЗн 69; MNTESz III 884—885; 960—961; Bárczi 306; Лыткин—Гуляев 293.

[**темзуй**] «порошок з чемериці»; — пов'язане з р. [*тензуй*] «нюхальний по-

рошок, що завозився з Китаю» неясного походження (Фасмер IV 42).

[темлівити] «жадібно їсти, жерти» Нед, **[темлягати]** «тс.» Нед; — очевидно, пов'язане з **[темлювати]** «кидати, шпурляти» (пор. **[темлівити в себе]** «жадібно їсти» Нед). — Див. ще **темлювати**.

[темлювати] «кидати, шпурляти Г; вертити, крутити О»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане зі стсл. **темель** «основа, фундамент», що виникло з гр. θεμέλιον «тс.».

темлягати — див. **темлівити**.

темляк «петля з китицею на ручці холодної зброї; [частина вуздечки: поводі з наконечником]»; — р. болг. *темляк* «темляк», бр. *цямляк* «тс.», п. *temlak* «темляк; пов'язка для підтримання хворої руки», *temblak* «тс.», схв. *тёмляк* «шабельна портупея»; — запозичення з тюркських мов; пор. тат. *tämlik* «шабельна портупея». — СЧС 296; Фасмер IV 40; Шипова 318; Горяев 363; Грот Фил. раз. II 514; Brückner 568; Младенов 631; Mikl. EW 349; Mikl. TEI Nachtr. I 52; Lokotsch 162.

темнежити — див. **темяжити**.

темний, **[темен]** «темний» Нед, **[теménний]** «тс.» Нед, **темнавий**, **темнічний**, **темнуватий**, **[темнявий]** «напівтемний; каштановий» Нед, **темінь**, **темна**, **темінь** «погріб, винний льох; утеплене приміщення для зимування бджіл СУМ; [кошара До; темниця Куз; сліпий Нед]», **темніна** УРС, Нед, **темніця**, **[темничар]** «тюремщик» Нед, **[темнічник]** «тс.» Нед, **темнота**, **темнощі**, **[темнуля]** «корова темного кольору» ВеНЗн, **[темня]** «темінь, морок», **[темява]** «сутінок» Нед, **[темо́к]** (у виразі **[в темку]** «в потемках») Нед, **темніти**, **теміти** СУМ, Шейк, **темішати**, **[темнося]** «темно» Ме, **[темно́чо]** «дуже темно», **вте́мну**, **зате́мнювати**, **[зате́мна]** «у темряві, в потемках, уночі» Куз, **отемніти**, **отемняти**, **пóтемний**, **пóтемки**, **пóтемок**, **пóте́мну**, **прите́мнений**, **прите́мнілий**, **прите́мняти**, **прите́мнювати**, **прите́м-**

ком, **стемнілий**, **[сутемний]** «дуже темний, майже чорний», **[упóтемку]** «у закритому від світла місці»; — р. **те́мный**, бр. **це́мны**, др. **тьмьнъ**, **тьмьныи**, п. **сіемну**, ч. слц. **temnú**, вл. **сѣтпу**, нл. **šamnu**, болг. **тъмен**, м. **темен**, схв. **та́ман**, слн. **temèn**, стсл. **тъмьнъ**; — псл. **тьмьпъ** «темний», похідне від **тъта** «тъма, відсутність світла»; — пор. ірл. **temen** «темний». — Фасмер IV 40; Горяев 363—364; Brückner 65; Machek ESJČ 646; Holub—Kop. 382; Младенов 644; Критенко Вступ 519; Skok III 439—440; Stokes 129. — Див. ще **тъма**¹. — Пор. **те́мрява**.

темп, **[те́мно]** «темп» Куз, **[темпора́льний]** «часовий» Куз, **[темпувати]** «встановлювати дистанційну трубку» Куз; — р. **темп**, бр. **тэмп**, п. ч. слц. вл. **тепро**, болг. м. **те́мно**, схв. **те́мно**, слн. **témpo**; — запозичення з італійської мови; іт. **tempo** «час» походить від лат. **tempus** «час, проміжок часу», спорідненого з дісл. **ramb** «товстий, здутий», лит. **tēpti** «тягти», псл. **торъ** «тупий», **teřiva** «тятива», укр. **тупий**, **тятива**. — СІС² 816; СЧС 297; Фасмер IV 41; Sł. wug. obcsych 752; Holub—Kop. 382; Holub—Lyer 479; Младенов 631; РЧДБЕ 714; Вуяклија 941; Klein 1585; Mestica 1887. — Див. ще **тупий**, **тятива**.

те́мпера «фарби, приготовлені на натуральних емульсіях або на клеї; твори живопису, виконані такими фарбами»; — р. болг. **те́мпера**, бр. **тэ́мпера**, п. ч. слц. **тепрега**, схв. **те́мпера**, слн. **témpera**; — запозичення з італійської мови; іт. **tempera** «тс.» пов'язане з **temperare** «змішувати (фарби)», що походить від лат. **temperāre** «змішувати в належному співвідношенні порції», пов'язаного з **tempus** (род. в. **temporis**) «час». — СІС² 816; ССРЛЯ 15, 262; Sł. wug. obcsych 752; Holub—Lyer 479; РЧДБЕ 714; Вуяклија 940; Klein 1584; Mestica 1885; Walde—Hofm. II 661. — Див. ще **темп**. — Пор. **те́мперамент**, **те́мперату́ра**, **те́мперувати**.

те́мперамент; — р. **те́мперамент**, бр. **тэ́мперамент**, п. ч. слц. вл. **теп-**

perament, болг. м. *темперамент*, схв. *темперамент*, слн. *temperament*; — через польське посередництво запозичено із західноєвропейських мов; нім. *Temperament*, фр. *tempérament*, англ. *temperament* походять від лат. *temperamentum* «пропорційність, належне співвідношення частин, правильна суміш», похідного від *temperare* «змішувати в належному співвідношенні», пов'язаного з *tempus* (род. в. *temporis*) «час». — СІС² 816; Hüttl—Worth 15; ССРЛЯ 15, 263; Kopaliński 966; Holub—Lyer 479; РЧДБЕ 714; Вуяклија 940; Gr. Fwb. 752; Dauzat 703; Klein 1584; Walde—Hofm. II 661. — Див. ще **темп.** — Пор. **тёмпера, температура, темперувати.**

температура, температүрити; — р. болг. м. схв. *температура*, бр. *тэмпература*, п. ч. вл. *temperatura*, слц. слн. *temperatura*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Temperatur*, фр. *température*, англ. *temperature* походять від лат. *temperātūra* «належне змішування, правильне співвідношення, пропорційність», пов'язаного з *temperare* «змішувати в належному співвідношенні», *tempus* (род. в. *temporis*) «час». — СІС² 816; ССРЛЯ 15, 266; Kopaliński 966; Holub—Lyer 479; РЧДБЕ 715; Вуяклија 940; Gr. Fwb. 752; Dauzat 703; Klein 1584; Walde—Hofm. II 661. — Див. ще **темп.** — Пор. **тёмпера, темперамент, темперувати.**

темперувати (муз.) «здійснювати температурацію; [застругувати пера, олівці]», *темперація* (муз.); — р. *темперировать* «темперувати», бр. *тэмпераваць* «тс.», п. *temperować* «застругувати (олівець)», ч. *temperovat* «темперувати», слц. *temperovat'*, болг. *темперирам*, схв. *темперирати* «тс.»; — запозичене з італійської мови (зі значенням «застругувати пера, олівці» — через посередництво польської); іт. *temperare* «темперувати; застругувати (олівець)» походить від лат. *temperare* «змішувати в належному співвідношенні; упорядковувати», пов'язаного з *tempus* (род. в.

temporis) «час». — Kopaliński 966; Brückner 568; Вуяклија 940; Mestica 1885; Walde—Hofm. II 661. — Див. ще **темп.** — Пор. **тёмпера, темперамент, температура.**

тёмрява, [тёмра] «темрява» Мо, [тёмря] «тс.» Нед, [тёмрива]: у виразі [тьма т.] «незліченна кількість» Шейк, Нед, [темротá] «темрява» Мо, [темрявиця] «тс.» Нед, [темряк] «мракобіс, невіглас» Нед, [темряч] «темно» Шух, *тёмрявий, [темрїти]* «затемняти» Нед, [тёмрїти] «темніти» Нед, [темрявити] «затемняти» Нед, [темрявити] «темніти» Нед, [потёмбра] «пільма» О, [потёмря] «похмура погода; густий туман» Куз, [потёмрява] «тс.», [потемряк] «нічний метелик», [потімря] «присмерк» О, [потёмрїти] «потьмарити», [стёмрїтїся] «стемніти, посутенити» Ме, [сутёмрява] «темрява»; — р. [тёмрива] «темрява», бр. *цёмра* «тс.», п. [ciemrza] «темна ніч; темне місце, печера; лісна хаща», слц. *temrava* «темрява»; — псл. *тътъг-, похідне від *тъта* «пільма»; — споріднене з дінд. *tamraḥ* «який затемнює», двн. *dēmar* «морок». — Фасмер IV 41; Brückner 65; Mikl. EW 349; Rudnicki MPKJ 5, 227—228. — Див. ще **тьма**¹.

[**темяжити**] «мучити», [теменжіти] «пригноблювати, пригнічувати, утискувати» Шейк, Нед, [темнежити] «переслідувати» Нед; — бр. [цеменжіць] «обтяжувати розумово»; — запозичення з польської мови; п. *ciemieżyć* «гнобити, неволити, пригноблювати, катувати» є похідним від *ciemie* «тім'я», якому відповідає укр. *тім'я*; первісне значення — «бити в тім'я»; пор. п. вираз *nie w ciemie bity* «не в тім'я битий», р. [темяшить, темясить] «бити кулаками», *втемяшить* «убити в голову, утовкмачити», [втемяить] «тс.». — Richhardt 105; Sławski I 100; Brückner 62. — Див. ще **тім'я**.

тенгеріця, тендеріця — див. **кендеріця**.

[**тенгерка**] (бот.) «абрикос звичайний, *Armeniaca vulgaris* Lam.» Мак,

ВеУг; — запозичення з угорської мови; уг. *tengeri barack* «абрикос» складається з *tengeri* «морський», похідного від *tenger* «море», і *barack* «абрикос». — ВеУг 262. — Див. ще **кендеріця**.

тендѣнція, *тенденційний*; — р. болг. *тендѣнция*, бр. *тэндѣнция*, п. *tendencja*, ч. *tendence*, слц. *tendencja*, вл. *tendensa*, м. *тенденција*, схв. *тендѣнция*, слн. *tepdѣnca*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Tendenz*, фр. *tendance*, англ. *tendency* походять від слат. *tendentia* «спрямованість, направленість», пов'язаного з лат. *tendo*, -ere «тягти, натягувати; спрямовувати, направляти», спорідненим з дінд. *tanōti* «тягне, натягує», гр. *τείνω* «натягую», гот. *uf-ranjan* «розтягувати, витягувати», нвн. *dehnen* «тягти, розтягувати», псл. *teneto*, укр. *тенѣта*. — СІС² 817; ССРЛЯ 15, 272; Kopaliński 967; Holub—Lyer 480; РЧДБЕ 715; Вуяклија 941; Kluge—Mitzka 125; Dauzat 704; Klein 1586; Walde—Hofm. II 662—664. — Див. ще **тенѣта**.

тѣндѣр; — р. болг. м. *тѣндѣр*, бр. *тѣндѣр*, п. слц. *tender*, ч. *tendr*, схв. *тѣндѣр*, слн. *tѣnder*; — запозичення з англійської мови; англ. *tender* «тендер» виникло з *attender* «той, що супроводжує», похідного від *attend* «супроводжувати», яке походить від фр. ст. *attendre* (фр. *attendre*) «чекати», що виникло з лат. *attendere* «протягувати; звертати увагу», утвореного за допомогою префікса *ad-* «до, при-» від дієслова *tendo*, -ere «тягти, натягувати; спрямовувати, направляти». — Акуленко 141; СІС² 817; Фасмер IV 41; Горяев 364; Ледяева РЯШ, 1972/2, 94—95; Holub—Lyer 480; РЧДБЕ 715; Вуяклија 941; Kluge—Mitzka 777; Klein 124. — Див. ще **авантюра**, **тендѣнція**.

тендѣтний, [*тендѣтний*] «чемний, витончений, видресирований, ніжний?» Шейк, [*тендѣтник*] «розпещена людина» Пі, [*тендѣтник*] «пестун?» Шейк, *тендѣтниковати* «голубитися» Пі, [*тендѣтничати*] «тс.» Пі; — не зовсім ясне; пов'язується з (Shevelov Hist.

phonol. 326; Фасмер—Трубачев IV 42) [*тандѣтний*] «який стосується товкучки, який продається на товкучці; старий, поношений, ні для чого не придатний»; порівнюється також (Фасмер тж) з фр. *tendre* «ніжний», що походить від лат. *tener* «тс.». — Пор. **тандѣта**.

тенесá — див. **тілесá**.

тенѣта, [*тенѣто*], [*тенѣтка*] «дуже поношена сорочка», *тенѣтник* (ент.) «Tetragnatha Latr.», [*затенѣтити*] «поставити тенѣта; злегка прикрити», [*обтенѣтити*] «обплутати тенѣтами» Нед, [*перетенѣтити*] «прорвати тенѣта» Нед, [*стенѣтати*] «обплутати тенѣтами, спіймати тенѣтами» Нед; — р. *тенѣта*, *тенѣто*, бр. *цянѣты*, др. *тенѣто*, ч. *tenata*, слц. *tenatá*, слн. [*tenêt*] «задня стінка невода (з великими петлями)», [*tenêtvo*] «тс.», цсл. **тенѣто** «тенѣта», **тенѣто**, **тонѣто** «тс.»; — псл. *teneto*; — споріднене з лит. *tiñklas* «сітка, невід», лтс. *tikls* «тс.», *tina* «вид сітки», *tine* «тс.», прус. *sasintinklo* «сильця на зайців», гот. *uf-ranjan* «розтягувати, витягувати», нвн. *dehnen* «тягти, розтягувати», алб. *ndënj* «розстеляю», лат. *tendo*, -ere «тягти, натягувати; спрямовувати, направляти», *teneo*, -ēre «тримати», *tenus* «мотузка, сильце (для ловлі птахів)», гр. *τείνω* «натягую», *τέων* «сухожилля, жила», *τόνος* «(натягнута) мотузка; напруження; висота, тон», дінд. *tanōti* «тягне, натягує», *tāntuḥ* «мотузка», *tāntram* «основа в ткацькому верстаті», перс. *tanīdan* «крутити, прясти»; іє. **ten-* «тягти, натягувати, розтягувати». — Фасмер IV 42; Черных II 235; Горяев 364; Machek ESJČ 640; Holub—Kop. 382; Mikl. EW 350; Trautmann 323—324; Mühl.—Endz. IV 192, 200, 205—206; Karulis II 415; Meillet Études 299; Lidén IF 19, 332. — Пор. **тятіва**.

[**тенѣтря**] «лісова ущелина» Нед; — результат контамінації слів [*тѣмря*] «тѣмрява» і [*нѣтря*] «лісова ущелина». — Див. ще **нѣтрі**, **тѣмрява**.

тенѣшити — див. **темесіти**.

тѣниця — див. **тѣрти**.

[тєні] (мн.) «тіні, примари, привиди, духи» Нед, [пoтєнєтити] «покрити легким шаром фарби, який просвічується»; — запозичення з польської мови; п. sienie (одн. sień) «тіні, примари, привиди, духи, упирі», rosieniuwać «відтінити» (у малярстві) відповідають укр. тiні, відтiніти. — Див. ще тiнь.

тєніс, [тєнєсiвкa] «тенісний м'яч» НЗ УЖДУ 14, тєнісiст, тєніскa; — р. тєннис, бр. тєніс, п. ч. слц. вл. tenis, болг. м. тєнис, схв. тєнис, слн. tєnis; — запозичення з англійської мови; англ. lawn-tennis «лаун-теніс» складається з lawn «газон; майданчик» і tennis «теніс» (сангл. teneis «тс.»), що походить від фр. ст. фр. tenez «тримайте» (окрик гравця, що подає м'яч), форми наказового способу від дієслова tenir «тримати», що виникло з нар.-лат. *tenige, яке розвинулося з лат. tenere «тс.» — СІС² 817; Коваль 177; Акуленко 141; Фасмер IV 42; Koraliński 968; Holub—Kop. 383; Holub—Lyer 480; РЧДБЕ 715; Вуяклија 942; Klein 1585—1586, 1587; Dauzat 704. — Див. ще тєнєтa.

тєнор, [тєнaр] «тенор» Шейк, Нед, [тєнорiст] «тенор (співак)» Нед, тєнорiстий, [тєнaрa] «тенором» Шейк, Нед; — р. тєнор, бр. тєнар, п. ч. слц. вл. tenog, болг. тєнор, м. тєнор, схв. тєнор, слн. tenog; — запозичення з італійської мови; іт. tenore «тенор» виникло з лат. tenōrem, зн. в. від tenor «безперервний хід, рівномірний рух», букв. «утримування» (голос веде, «тримає» мелодію), пов'язаного з дієсловом tenere, -ere «тримати». — СІС² 817; Коваль 170; Черных II 235—236; Фасмер IV 42; Горяев 364; КЭСРЯ 440; Koraliński 968; Holub—Kop. 383; Holub—Lyer 480; Младенов 632; РЧДБЕ 715; Вуяклија 942; Kluge—Mitzka 777; Klein 1587; Mestica 1892; Walde—Hofm. II 662—664, 665. — Див. ще тєнєтa.

тєнт; — р. тєнт, бр. тєнт, др. тєнтa, п. tent, болг. тєнтa, цсл. тєнтa; — запозичення з англійської мови; англ. tent «намет, шатро» (сангл. tente, tent) походить від фр. ст. фр. tente

«тс.» (букв. «щось натягнуте»), що виникло з лат. tenta «натягнута», дієприкм. жін. р. від tendo, -ere «тягти, натягувати»; др. тєнтa, цсл. тєнтa походять від сгр. τέντα «шатро», що також зводиться до tendo, -ere «натягувати». — СІС² 817; Фасмер IV 42; Фасмер ГСЭ II 281, III 200; Sl. wyg. obcych 753; РЧДБЕ 715; Klein 1588; Walde—Hofm. II 662—664. — Див. ще тєнєтa.

[тєнути] «утекти, побігти; щезнути» ЛексПол; — неясне; можливо, з псл. *teknoŋi «побігти».

тєнь (виг.), тєнькiт, тєнькaти; — р. [тєньтєнь] (звук дзвіночка); — звуконаслідувальне утворення, паралельне до тєлєнь, дєлєнь.

[тєньгий] «міцний, сильний, показний, рослий; пристойний Шейк, Нед, дебелий Досл. і мат. 4»; — запозичення з польської мови; п. tєgi «сильний, міцний; дебелий, повний» відповідає укр. тугий. — Richhardt 106; Бандрівський Досл. і мат. IV 12; Онышкевич Исслед. п. яз. 231. — Див. ще тугий.

тєодолiт «геодезичний прилад для вимірювання кутів»; — р. болг. тєодолiт, бр. тєадалiт, п. слц. teodolit, ч. theodolit, схв. тєодолит, слн. teodolīt; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Theodolit, фр. théodolite, англ. theodolite, очевидно, арабського походження. — СІС² 817; Koraliński 968; Holub—Lyer 482; РЧДБЕ 716; Gr. Fwb. 758; Klein 1602.

Тєодор (чоловіче ім'я), Тодор УРС, Нед, [Тодiр] Г, Нед, Тєодора (жіноче ім'я), ст. Тодоръ (1393), Тодеръ (1400), Тадоръ (1436), Теодоръ (1470); — р. Тєодор, бр. Тєадор, п. слц. Teodor, ч. Theodor, болг. Тєодор, Тодор, м. Тєодор, Тодор, схв. Тєодор, Тодор, слн. Teodor; — запозичення з латинської мови; лат. Theodorus походить від гр. Θεόδωρος, букв. «Божий дар». — Вл. імена 89; Петровский 207; Спр. личн. имен 461, 466; Илчев 482; Skok III 458—459. — Див. ще Фєдiр.

тєологія, тєолог, тєологiчний; — р. болг. тєологія, бр. тєалогiя, п.

teologia, ч. teologie, слц. teología, вл. teologija, м. *теологија*, схв. *теолóгија*, слн. *teologija*; — запозичення з латинської мови; лат. *theologia* «теологія» походить від гр. *θεολογία* «наука про богів, дослідження про богів», утвореного з основи *θεός* «бог» і *-λογία* «наука», пов'язаного з *λόγος* «слово». — СІС² 817; ССРЛЯ 15, 290; Kopaliński 968—969; Holub—Lyer 480; РЧДБЕ 716; Klein 1602. — Див. ще *лóгика*, *теїзм*.

теорéма; — р. болг. м. *теорéма*, бр. *тэарéма*, п. *teoremat*, ч. вл. *teorem*, слц. *teogéма*, схв. *теòрèм*, *теорéма*, слн. *teogém*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Theorem*, фр. *théorème*, англ. *theorem*, пізньолат. *theogēma* «теорема» походять від гр. *θεώρημα* «видовище; погляд; положення, теорема», утвореного з *θεωρέω* «дивлюся; споглядаю, розглядаю, міркую, досліджую», похідного від *θεωρός* «глядач, свідок, спостерігач», пов'язаного з *θεάομαι* «дивлюся, розглядаю», *θέατρον* «театр». — СІС² 817; Коваль 152; Фасмер IV 43; ССРЛЯ 15, 290; Holub—Lyer 480; РЧДБЕ 716; Klein 1603; Frisk I 662—663. — Див. ще *теáтр*.

теóрія, *теорéтик*, *теоретичний*, *теоретизувати*; — р. болг. *теóрия*, бр. *тэóрыя*, п. *teoria*, ч. *teorie*, слц. *teóгiя*, вл. *теорiя*, м. *теорија*, схв. *теò-рија*, слн. *teoriga*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Theorie*, фр. *théorie*, англ. *theory*, пізньолат. *theōria* походять від гр. *θεωρία* «спостереження; споглядання, міркування; учення, теорія», похідного від *θεωρός* «глядач, свідок, спостерігач», пов'язаного з *θεάομαι* «дивлюся, розглядаю», *θέατρον* «театр». — СІС² 817; Черных II 236; Фасмер IV 43; ССРЛЯ 15, 296; Горяев 364; Kopaliński 969; Holub—Lyer 480; РЧДБЕ 716; Gr. Fwb. 758; Dauzat 708; Klein 1603; Frisk I 662—663. — Див. ще *теáтр*.

тепéр, [*тапéр*] «тепер» Шейк, Нед, [*тепéра*, *тепéря*] Шейк, Нед, *тепéре* Нед, *цéпер* Нед, *тепéренька*, *тепé-*

реньки, *тепéречка*, *тепéречки*, *тепéринька* Шейк, Нед, *тепéрка*, *тепéрки*, *теперкива*, *теперкіля* Нед, *тепéрківа* Шейк, *тéпре*, *цéпер* Нед] «тс.», [*цe-перáк*] (одна з місцевих назв українців) Нед, *тепéришний*, [*тепéречний*] «теперішний» Пі, [*теперішний*] «тс.» Нед, *відтепéр*, *домтепéр*, *домтепéришний*, *натепéр*, *отепéр*; — р. *тепéрь* «тепер», [*топéре*, *топéря*, *топéрь*, *топéрво*], бр. *цяпéр* «тс.», др. *тепéрьво* «тільки що», *топéрь* «тепер», *топéрьво* «тепер уперше; тепер; тільки що», п. *дорéго* «тільки що, щойно, допіру», ч. *tergv(e)* «тільки», болг. *тепéрва* «надалі, у майбутньому, після того як, згодом», схв. *тòпрв* «тільки; тільки що», стсл. *тепéрьво* «тепер», *топéрьво* «тепер уперше, тепер»; — псл. **top^hgvō*, утворене із займенника *to* «те» і прикметника **р^hgvō* «перше» (чол. р. **р^hgvъ*); зіставлення з тох. *tāpārk* «тепер» (Lewy KZ 45, 368) необгрунтоване. — Німчук ІУМ Морфологія 373; Огієнко РМ 1938/4, 147; Shevelov Hist. phonol. 101; Фасмер IV 43—44; Черных II 236; КЭСРЯ 440; Горяев 364; Соболевский Лекции 91, 149; Sławski I 156; Brücker 94; Machek ESJČ 640—641; Holub—Kop. 383; Младенов 632; Mikl. EW 367; ESSJ Sl. gr. II 684—689; Fraenkel IF 56, 125—126. — Див. ще *пéрвий*, *той*. — Пор. *топéро*, *допéру*.

[*тепéлькати*] «трясти» Нед; — очевидно, пов'язане з [*тепéти*] «бити, трясти, мучити» (див.).

тéплий, *теплéнький*, *теплéсенький*, *теплічний*, *тепловий*, [*теплóтний*] «тепловий» Нед, *теплувáтий*, [*тéпiнь*] «море вогню; вологий теплий вітер; відлига» Нед, [*тéплень*] «теплий весняний вітер» Нед, *теплiна* «місце, де вода не замерзає; [тепла погода] СУМ, Нед, [*теплiнь*] «теплiнь» Чаб, [*теплiня*] «тс.» Г, Шейк, *теплiця* «оранжерея; [місце, де вода не замерзає Нед; приміщення для окоту овець Чаб; вирій», [*теплiчина*] «пiч» О, [*теплiчина*] «місце, де вода не замерзає О; вирій», [*теплiчка*] «пiч» О, *теплiч-*

ник, [теплівня] «теплиця» Нед, [теплівщина] «жаркий пояс, тропічна країна» Нед, [тепліж] «підшерстя, шерстинки» Нед, теплушка, [теплюшка] «піч» О, тепляк «теплушка; [частина кошари Доп. УЖДУ IV; теплий вітер]», [теплярня] «оранжерея» Нед, тепліти, тепліти, теплішати, [тепліщати] «теплішати» Шейк, Нед, [відтеплий] «відталий», [відтепень] «відлига» ВеНЗн, [затепла] «поки тепло», отеплювальний, отеплювач, отепліти, [оттеплий] «розталий» Нед; — р. тёпльий, бр. цёплы, др. тепльъ, теплыи, п. сіерту, ч. слц. teplý, вл. сорту, нл. сорту, полаб. teplä, болг. топъл, м. топол, схв. топао, слн. topel, стсл. топльъ, тепльъ; — псл. teplъ «теплий» (форма *topъ виникла під впливом topiti), діе-прикм. від *tepti «бути теплим», яке не збереглося в жодній із слов'янських мов; — споріднене з дінд. tápati «нагріває, нагрівається, горить», táruati «тс.», tāráuati «нагріває, розжарює», taptāh «розжарений, гарячий», taptām «жар», ав. tāraueiti «нагріває», tafta- «запальний, гарячий», перс. tāftan «горіти, гріти, світити», лат. tepere, -ēre «бути теплим», tepidus «теплий, теплуватий», Terepula aqua (назва водопроводу в Римі), тох. В. tsatsārau «нагрітий», ірл. ten (<*tepnos) «вогонь», té (<*tepent-) «гарячий», алб. ftoh «охоложую»; іе. *ter- «бути теплим». — Фасмер IV 44; Черных II 236—237; Горяев 364; Sławski I 101; Brückner 62; Machek ESJČ 640; Holub—Kop. 383; Младенов 636; Skok III 481; Meillet Études 413; Uhlenbeck 108; Mayrhofer I 477; Pedersen Kelt. Gr. I 92—93; Stokes 125; Walde—Hofm. II 667; Trautmann 319. — Пор. топіти¹.

[тепорити] «з трудом щось нести, тягти» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з р. [тепсті] «тягти, везти із зусиллям», ч. ст. tēpiti «нести», tēpati «носити», зіставляваними з лит. teĩpti «тягти, натягувати», tamprūti «тягати», temptýva «тятива» (Фасмер IV 45; Lidén Arm. St. 44) або з лтс. stiept «на-

силу нести, тягти», лит. stiēpti (stiēbti) «натягувати вгору» (Machek ESJČ 640).

[тепти] «бити, трясти, мучити» Шейк, Нед, [тїптіся] «трястися (на возі і под.)», [тїпсті] «сильно трясти; шукати» ЛексПол, тїпати «бити, лупцювати; очищати від костриці», тїпати «трясти», тїпатися, тїпнути, тїпонуті, тїп, тїпальник, тїпаніна «прочухан», тїпальний, [вітепки] «костриця, терміття» Нед; — р. [тепті] «бити», др. тети «тс.», п. ст. tēpat «бити, шмагати», ч. tēpat «бити», слц. tēpat', вл. сēраc, нл. sēpaš «тс.», полаб. tipst «тіпати», болг. тēпам «валяти (сукно); бити», м. тēпа «бити», схв. тēпсті «бити; збовтувати, збивати», слн. tēpsti «бити, шмагати», стсл. тепсти «бити», тети «тс.»; — псл. *te(p)ti «бити», *tēpati (ітератив), пов'язане чергуванням голосних з topati «тупати», паралельне до tьpati «топати», тьртьъ «топіт», тьрътати «топтати»; — споріднене з лит. tēpti «мазати», tarpnóti «плескати, поплескувати», лтс. tept «мазати»; давне звуконаслідувальне утворення. — Фасмер IV 44—45; Machek ESJČ 640; Буга РФВ 65, 307; Skok III 459—460; Mikl. EW 352; Jagić AfSIPh 2, 398; Trautmann 319; Mühl.—Endz. IV 165. — Пор. топати, топтати, тупати, тятати.

[тєпша] «сковорода» Доп. УЖДУ II; — запозичення з угорської мови; уг. tēpsi «лист, жарівка» походить від тур. tēpsi «піднос, блюдо». — Орос Доп. УЖДУ II 76; Лизанец 627; MNTESz III 893.

терако́та «випалена кольорова гончарна глина, а також художній виріб з неї»; — р. террако́та, бр. тэрако́та, п. ч. слц. terakota, болг. терако́та, слн. terakóta; — запозичення з італійської мови; іт. terracotta «випалена глина» складається зі слів terra «земля; глина», що походить від лат. terra «земля» і cotta «випалена», пов'язаного з дієсловом cuocere «варити, готувати; палити», що походить від лат. coquere «тс.», спорідненого з дінд. pácati «варить, пече, смажить», гр. πέσσω «печу,

варю», тох. В рарақшу «варений», алб. рjek «печу», лит. kėpti «пекти», псл. *pekti «тс.» — СІС² 818; ССРЛЯ 15, 360; Kopaliński 969; Holub—Kop. 383; Holub—Lyer 480; РЧДБЕ 716; Ву-яклија 943; Klein 1592; Mestica 1897—1898. — Див. ще **пекти**, **терарій**. — Пор. **кок**².

терапія, *терапéвт*, *терапéвтика*, *терапéвтичний*; — р. *терапія*, бр. *тэрапія*, п. слц. *terapia*, ч. *terapie*, вл. *terapeut*, болг. *терáпия*, м. *терапия*, схв. *терàпија*, слн. *terarija*; — запозичене з новолатинської мови; нлат. *therapia* «терапія» походить від гр. *θεραπεία* «лікарський догляд, лікування», пов'язаного з *θεραπέω* «служу; оточую лікарським доглядом, лікую», похідним від *θεράπων* «слуга» неясного походження. — СІС² 818; Черных II 237; Горяев 364; Kopaliński 969; Holub—Lyer 480; РЧДБЕ 717; Вуяклија 943; Klein 1603; Frisk I 663—664.

терарій, *терариум*, [*терар*] «терарій» Куз; — р. *террарий*, *террариум*, бр. *тэрарый*, *тэрарыум*, п. *terarium*, ч. слц. *terarium*, вл. *terarij*, болг. *терáриум*, схв. *тераријум*, слн. *terarij*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Terrarium*, англ. *terrarium*, нлат. *terrarium* «терарій» утворене від лат. *terra* «земля», букв. «суша», пов'язаного з лат. ст. *torgus* «сухий» і спорідненого з дінд. *taršáyati* «висихає», ав. *taršu-* «сухий, твердий», гр. *τέρω* «сушу, висушую», гот. *raúrsus* «сухий, неродючий». — СІС² 818; ССРЛЯ 15, 361; Sł. wug. obsychn 759; Holub—Lyer 480; РЧДБЕ 717; Вуяклија 943; Gr. Fwb. 754; Walde—Hofm. II 694; Klein 1592.

тераса, *терасуватий*, *терасувати*, *притерасний*; — р. *терраса*, бр. *тэраса*, п. ч. слц. вл. *terasa*, болг. м. *тераса*, схв. *терàса*, слн. *terasa*; — запозичення з французької мови; фр. *terrasse* «земляний насип» виникло з пров. ст. *terrassa*, що походить від нар.-лат. *terrācea «тс.», пов'язаного з лат. *terra* «земля». — СІС² 818; Черных II 239—

240; Фасмер IV 50; Горяев 366; Sł. wug. obsychn 745—754; Holub—Lyer 480; Младенов 632; РЧДБЕ 712; Вуяклија 943; Dauzat 706. — Див. ще **терарій**. — Пор. **тарас**.

тербати, *тербічити*, *тербічити* — див. **тябріти**.

тербук — див. **торбук**.

[**терebéньки**] «дрібнички, нічого не варті речі» ВеБ; — результат контамінації слів [*терефеньки*] «тс.» і *витребеньки*. — Див. ще **витребенька**, **терефери**.

теребіти¹ «очищати, оббирати; м'яти; термосити; жерти; [торочити; очищати поле від кущів, дерев]», [*терéб*] «череву, пузо» Шейк, Нед, [*теребівля*] «місце, очищене від кущів», [*теребіж*] «тс.» Нед, *теребій* «ненажера», [*терéбұх*] «тс.; качан кукурудзи з неповним зерном Гриц», [*теребілка*] «прилад, яким тереблять кукурудзу, квасолі» ЛЧерк, [*терéбка*] «очистка плодів, овочів від лушпиння; лушіння кукурудзи квасолі, гороху» ЛЧерк, [*терéбұхи*] «незрілі, виснажені черв'яками плоди, що падають» Нед, [*втерéбіти*] «звільнити від лушпини, шкаралупи тощо», обібрати» Нед, [*вітерéбіж*] «вирубка» Нед, [*отерéбити*] «звільнити від лушпини, шкаралупи, обібрати» ВеБ, [*обтерéбити*] «тс.» Нед, [*отерéбини*] «непотрібні залишки», [*пóтереба*] «щось розтерте (сіно тощо)» Нед, [*пóтереб'я*] «покидьки, непотріб», [*пóтеруб'є*] «тс.» Нед, [*прóтереб*] «прорідження рослинності, розчищення якогось місця від лісу (дерев, кущів); місце, розчищене від лісу (дерев, кущів)», [*прóтеребок*] «прочистка, прорубка лісу», [*стерéбити*] «звільнити від лушпини, шкаралупи, обібрати» Нед; — р. *теребіть* «смикати, термосити, торсати; теребити; м'яти, бгати; куйовдити; скубти», бр. *церабіць* «прочищати; чистити, обрізувати; теребити, смикати», др. *теребити* «розчищати, корчувати», п. *trzebić* «винищувати; проріджувати, викорчовувати», ч. *tříbit* «очищати, просіювати; удосконалювати, відточувати», слц. *tríbit'* «вправ-

ляти, виховувати», вл. trjebić «чистити, каструвати», нл. trébiś «чистити; корчувати; каструвати», болг. трéбя «чистити, очищати», м. трeби, схв. трéбити «тс.», слн. trébiti «очищати, корчувати», цсл. трéбити «чистити, корчувати»; — псл. *terbiti «чистити, очищати», утворене від основи *ter(-ti) «терти»; реконструюється також (Варбот Етимологія 1973, 24—27) звукова форма інфінітивної основи псл. *toḡbati; — пор. гр. τρίβω «тру», лат. trībulum «молотильний волок, молотило», trībulo, -āre «давяти»; пов'язання з лат. сагро «вириваю, тереблю», гр. κάρπω «збираю врожай» (Мартынов Сл. и ие. аккомод. 74) недостатньо переконливе; припущення про зв'язок з лат. trabs «колода, брус, балка», гот. rauḡr «маеток», двн. doḡf «селище», гр. téρεμνον «хата, дім», лит. trobà «тс.» (Maingner IF 18, 215—216), а також з лит. tyraś «чистий», лтс. tīrs «тс.» (Machek ESJČ 657—658) помилкові. — Фасмер IV 45—46; Черных II 237; Горяев 364—365; Holub—Kop. 394; Meillet MSL 14, 379; Walde—Hofm. II 672—673; Persson Beitr. 776. — Див. ще **тérти**. — Пор. **трéба**.

терebити², *терebитися* — див. **та-рабáнити**.

[**терéбка**] «мішок, у який насипають овес для коня»; — очевидно, результат видозміни запозиченого п. torebka «торбинка», зменш. від torba «торба»; пор. п. [terba] «торба». — BeЗн 29. — Див. ще **тóрба**.

[**терeбуля**] (бот.) «бугила кервель, Anthriscus cerefolium (L.) Hoffm.» Мак, [*терeбуля гребеняста*] «скандикс гребінець Венери, Scandix pecten Venenis L.» Мак, [*требуля*] «бугила кервель» Мак, [*трембулька*] «тс.» тж; — п. trzebula «бугила», trybula, [trebula], ч. třebule, слц. trebul'ka «тс.», вл. trjebula «бугила кервель»; — псл. *terbulja «бугила кервель», пов'язане з *terbiti «чистити, очищати; проріджувати, викорчовувати»; назва зумовлена тим, що бугила росте переважно в проріджених лісах; виведення від лат. saerfolium «кер-

вель» <chaerophyllum, що зводиться до гр. χαίρέφυλλον «тс.» (Brückner 580; Machek Jm. rostl. 168; ESJČ 656) менш переконливе. — Див. ще **терebити**¹.

теревéні, *теревéні-вéні*, *теревéніти*; — звуконаслідувальне утворення, очевидно, пов'язане з [терeфeньки] «балаканина», [терeфeри] «дрібнички, витребеньки» (див.).

тéрез — див. **та́рез**.

Терéза (жіноче ім'я), *Терéзія*, *Тéня*, [Тéра], *Терéня*, *Терéся*; — р. *Терéза*, *Терéзія*, бр. *Тэрэза*, п. Teresa, ч. Terezie, Tereza, слц. Terézia, Tereza, вл. Tereza, болг. *Терéза*, м. *Тереза*, *Терезија*, схв. *Терéза*, *Тèрèзија*, слн. Teréza; — запозичення з латинської мови; лат. Thēresia загальноприйнятої етимології не має; здебільшого пов'язується з гр. τήρησις «охорона, захист» або з θήραω «полюю» (Вл. імена 163; Петровский 207; Спр. личн. имен 525); виводиться також (Klein 1603) від лат. Thērasia (<гр. Θηρασίᾱ), назви двох островців (біля островів Сицилія і Крит). — Skok III 461.

терезі́, *Терезі́* (астрономічне); — р. [тeрeзи] «терези», [тeрeзы, тeрeзá], болг. *терези́я*, м. *терезија*, схв. terázije «тс.»; — запозичення з тюркських мов; тур. terazi «терези» (ст. terezi), аз. *тэрэзи*, кирг. *тараза*, узб. *тарози*, кипч. tarazu, кар. *таразу*, телеут. *тәрәзи* походять від перс. tāgāzu «тс.» — Макарушка 14; Фасмер IV 46; Шипова 319; Korsch AfSIPh 9, 673; Стаховский Этимология 1965, 209; Mikl. EW 354; Mikl. TEI I 53, II 175; Lokotsch 159; Räsänen Versuch 463.

тéрем¹ СУМ, Нед, [тeрeн] «терем» Нед, *теремóк*, [тeрeмóвий] «будівельний?» Шейк; — р. тeрeм «терем», бр. *цéрам* «тс.», др. *теремъ* «високий будинок, палац; покров, балдахін; купол», п. terem «терем», ст. trzem «сіни», слц. terem «терем», болг. *трeм* «тс.», м. *трeм* «сіни; крита галерея», схв. *трeм* «тс.», слн. [trēm] «навіс», стсл. **трéмъ** «високий будинок, палац»; — очевидно, запозичення з грецької мови; гр. тe-

реѣнов «хата, дім» виникло з тѣраѣнов «тс.», спорідненого з лат. trabs «колода, брус», дкімр. treb «житло», гот. raúgr «маєток», двн. dorf «село», днн. thogr «тс.», лит. trobà «хата, дім»; існує також припущення про спорідненість псл. *termъ з гр. тѣреѣнов (Brückner 580; Kretschmer Glotta 24, 9—10; Ильинский Сб. Сумцову 371—372; ИОРЯС 23/1, 141—142; Frick BB 1, 171; Hofmann 359); помилковим є зіставлення (Ramstedt 393; Львов Лексика ПВЛ 116—117) з кипч. tärmä «жіноча кімната», монг. terme, калм. termə «стіна». — Фасмер IV 47; Фасмер ГСЭ II 283, III 200—201; Vasmer RSl 4, 164; Горяев 365; Соболевский ЖМНП 1914, серпень, 365; Младенов 638; Mikl. EW 354; Pedersen KZ 38, 353; Meyer EW 436; Murko WuS 2, 131; Frisk II 877.

[тѣрем²] «зарість» Л; — п. terem «тс.»; — очевидно, результат видозміни слова тѣрен, терні. — Див. ще тѣрѣн¹.

теремкотіти, [теренькотіти] «базікати безперервно» Ба; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до теркотіти. — Пор. теркотіти.

тѣрѣн¹ (бот.) «Prunus spinosa L.» СУМ, Нед, [дерѣн] «терен» Мо, [дернівка] «тернівка» Нед, [тер] «терен» Нед, [тереніна] «ягода терну» Нед, тереняк «тернівка», [тѣрінь] «терен» Чаб, терн, [тѣрнавка] «тернослива, Prunus insititia L.», [тернявка] «тс.» ВеНЗн, [тѣрненько] «терен» Нед, терні, тернік, терніна «терен; одна ягідка терну; [дерева Мо, Ме]», [терніця] «дерево терну» Нед, тернівка, [тернік] «ягоди терну» Шейк, [тѣрно] «ягода терну Г; терен ВеБ», [терновік] «лящ, який нереститься під час цвітіння терну» Нед, Шейк, [терновіна] «кущ терну» Нед, [терновник] «терен» Мак, [терно́к] «тс.» Нед, [терно́ха] «слива садова, Prunus domestica L.», [терня́нка] «тс.», [тернь] «терен», тѣрня, [терня́к] «терновий кущ», [тѣрѣнний] «терновий» О, [терненький] «зроблений з терну» Шейк, Нед, тер-

ністий, терно́вий, [тернува́тий] «зарослий кущами терну» Чаб, [терніти] «обсаджувати, обгороджувати терном» Шейк, Нед, [обтерніти] «обгородити терном» Нед; — р. тѣрн «терен», тѣрен, бр. цѣрн «тс.», др. тѣрнъ «терен; колючка», п. siegń «колючка», siegnie «терня, терни», tagń «тс.», ч. trn «колючка», trní «терня, терни», слц. tŕň «колючка», tŕnie «терня, терни», вл. siegń «колючка», нл. siegń «тс.», болг. тѣрн «колючка; терен», м. трн, схв. трн «тс.», слн. tŕn «колючка», стсл. трънь «колючка; терновий кущ»; — псл. *tŕpnъ «колючка», споріднене з дінд. tŕpam «травинка, стеблинка», гр. тѣрναξ «стебло кактуса», гот. raúgnus «колючка», двн. thorn, dorn, нвн. Dorn, дангл. þorn, днн. англ. thorn «тс.», ірл. tráinín «травинка, билинка»; іе. *(s)ter- «колюча стеблина, колючка». — Фасмер IV 48—49; Черных II 238—239; Горяев 366; Шахматов ИОРЯС 7/1, 305; Sławski I 101; Brückner 63, 566; Holub—Kop. 390; Machek ESJC 651—652; Machek Jm. rostl. 111; Schuster-Šewc Probeheft 48; Младенов 640—641; Skok III 504—505; Mikl. EW 355; Meillet Études 447; Trautmann 324; Uhlenbeck 115; Mayrhofer I 522; Fick III 182; Kluge—Mitzka 139; Klein 1609; Pokorny 1031.

тѣрѣн² «місцевість, територія»; — п. teren «тс.; поприще», ч. слц. terén «поверхня, місцевість», болг. терѣн «місцевість; ділянка; ґрунт, земля», м. терен, схв. тѣрѣн, слн. terén «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. terrain «місцевість; ґрунт, земля» походить від лат. terrēnum «земля, територія, ділянка», похідного від terra «земля». — СЧС 297; Sł. wyg. obcych 755; Brückner 565; Holub—Lyer 481; РЧДБЕ 717. — Див. ще тѣра́рій.

[тѣрѣн³] (ент.) «тарган чорний, Blatta orientalis L.» Шейк, Нед; — очевидно, результат перенесення на комаху назви ягоди тѣрѣн (бот.) за ознакою чорного забарвлення; могла відіграти роль і фонетична близькість назв терѣн і тарга́н. — Див. ще тѣрѣн¹.

Терентій (чоловіче ім'я), *Терень*, *Térex*, *Терешко*, ст. *Терешко* (1392), *Терентій* «глибокоумен(ъ)» (1627); — р. *Терентий*, бр. *Цярэнцій*, п. *Тегепсјusz*, ч. *Terentius*, слц. *Тегенс*, болг. *Теренти*, м. *Терентије*, схв. *Терентије*, *Теренције*, слн. *Тегенциј*, стсл. **Теренти**; — через посередництво грецької мови (гр. *Τερέντιος*) запозичено з латинської; лат. *Terentius* загальноприйнятої етимології не має; виводиться від лат. *terens* (род. в. *terentis*) «який тре», дієприкм. від *tero*, -еге «терти» (Вл. імена 89; Петровский 207; Спр. личн. имен 461); зіставляється також з дінд. *tarád-* «переможець» (Walde—Hofm. II 670). — Беринда 236; Илчев 483.

[**тэрес**] (бот.) «жостір проносний, *Rhamnus cathartica* L.»; — очевидно, результат контамінації назв [*жерест*] «тс.» і *тэрен* (обидві рослини колючі і часто ростуть поруч). — Див. ще **жорст²**, **жостір**, **тэрен¹**.

[**терефэри**] «різні речі, складені в купу; розгардіяш; різний мотлох; дрібнички, витребеньки; прикраси» Шейк, Нед, [*терифэри*, *тирифэри*] «тс.» Нед, [*терефэньки*] «балаканина; дрібнички, витребеньки, нічого не варті речі» Вел, [*телефэньки*, *терле-ферле*] «тс.» тж, [*терефэлик*] «дрібничка; витребеньки» О, [*терефэлики*] «забава; жарти, гуляння» О, [*терефэльник*] «баляндрасник; балакун» О, [*тирифэтя*] «мотлох, лахміття» Ме; — п. *terefere* «галу-балу, пуста балаканина», [*terefele*] «дурниці, дрібниці, дрібнички», [*terefelki*] «тс.»; — запозичення з угорської мови; уг. *terefere* «балаканина, балачка; теревені», *terefél* «базікати», [*terefityél*] «тс.» є звуконаслідувальними утвореннями. — Brückner 569; MNTESz III 896; Bárczi 307.

тереш — див. **треш**.

тер'эр (порода собак); — р. *тер'эр*, бр. *тэр'эр*, п. *terier*, ч. слц. *tegiér*, болг. *териэр*, схв. *теријер*, слн. *teriér*; — запозичення з французької мови; фр. *terrier* «тер'ер» виникло на ґрунті словосполучення *chien terrier* «тс.», букв. «земляний собака», яке містить

слово *terrier* «земляний», що виникло із слат. *terrārius* «тс.», похідного від *terra* «земля»; пор. нлат. *terrārius canis* «земляний собака»; назва собаки зумовлена тим, що він використовується для полювання під землею на мишей і пацюків. — СІС² 818; ССРЛЯ 15, 373; Kopaliński 970; Holub—Lyer 481; РЧДБЕ 717; Вујаклија 944; Klein 1592; Dauzat 706. — Див. ще **терарій**.

терзати, [*потэрзувати*] «сильно побити», *розтэрзаний*; — р. *терзатъ* «терзати», др. *тързати* «смикати, рвати», болг. *терзая* «терзаю», схв. *тързати* «смикати, рвати», слн. *trzati* «смикати; здригатися», стсл. **тръзати** «смикати, рвати»; — псл. **tr̥zati* < **tr̥gati* «смикати, рвати», пов'язане чергуванням голосних з **tr̥gati* «тс.»; — очевидно, споріднене з дінд. *st̥rhāti* «дробить», *tr̥nédhi* «роздроблений, розбитий»; виводиться від іє. **ter-* «терти». — Фасмер IV 48; Черных II 238; Горяев 365; Uhlenbeck 115, 345; Fick I 225; Pokorny 1073. — Див. ще **торгати**.

терикон, *териконік* «терикон»; — р. *террикон*, бр. *тэрыкон*, слц. *terikonik*; — запозичення з французької мови; фр. *terriconique* «терикон» утворене зі слів *terri* «відвал породи», що походить від лат. *terra* «земля», і *conique* «конічний», похідного від *cone* «конус», яке зводиться до гр. *κῶνος* «конус». — СІС² 818; ТСБМ V 1, 583; Dauzat 196. — Див. ще **конус**, **терарій**.

територія, *територіальний*, *територіалізувати*; — р. *территорія*, бр. *тэрыторыя*, п. *terytorium*, ч. *teritorium*, слц. *teritórium*, вл. *teritorij*, болг. *територія*, м. *територија*, схв. *теритѳриј(а)*, слн. *teritóriј*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Territōrium*, фр. *territoire*, англ. *territory* походять від лат. *terrītōrium* «область, територія», похідного від *terra* «земля». — СІС² 819; ССРЛЯ 15, 366; Горяев 366; Kopaliński 973; Holub—Lyer 481; Младенов 632; РЧДБЕ 717; Вујаклија 944; Gr. Fwb. 755; Dauzat 706; Klein 1593. — Див. ще **терарій**.

[**терка**] (орн.) «дрізд омелюх, *Turdus viscivorus* L.» Нед; — звуконаслідувальне утворення (від крику дрозда *тер! тер!*).

[**теркелянка**] «горілка, що вариться з виноградних вичавок» ВеУг; — слц. *terkel* «виноградні вичавки», *terkelića* «горілка з виноградних вичавок»; — запозичення з угорської мови; уг. *tőkölü* «виноградні вичавки», очевидно, походить від свн. *tokel* «виноградний прес», що виникло з двн. *torcula*, яке через слат. *torcula* зводиться до лат. *torculum* «тс.», пов'язаного з дієсловом *torqueo*, *-ēre* «повертати; крутити», спорідненим з дінд. *tarkúh* «веретено», гр. *ἄτρακτος* «тс.», алб. *tjertz* «пряду», прус. *terkue* «ремін у збруї», псл. *torкъ, укр. *тóрок*. — ВеУг 262; Machek ESJC 527; MNTESz III 971; Bárczi 317; Kluge—Mitzka 784; Walde—Hofm. II 692—693. — Див. ще **тóрок**¹. — Пор. **торту́ра**.

[**теркіла**¹] «речі (переважно домашні)?; в'юк, тюк; ноша, поклажа ВеЗн», [*теркіла*] «мішок з одягом» Шух; — не зовсім ясне; виводиться (ВеЗн 69) від уг. [*terh*] ([*terhe*], *teher*) «ноша, вантаж, поклажа», як і [*терх*¹] «в'юк» (див.).

[**теркіла**²] «рід подовгастих сережок» Ко; — запозичення з румунської мови; рум. *tertél*, [*tertíl*] «шнур або бахрома з шовкових чи золотих ниток» походить від тур. *tirtil* «гусениця; кручена бахрома». — Ко 86; DLRM 857.

теркотати «торохтити; видавати часті різкі звуки (про птахів); цвіркотати (про комах); [лаяти; молоти язиком, ляпати О]», [*тиркотати*] «теркотати», *теркотіти*, [*терешкотати*] «молоти язиком, ляпати» О, [*тиркотайло*] «тріскачка», *теркотлівий*; — п. *terkotać* «торохтити», слц. *trkotat'* «тс.», слн. *třkati* «стукати»; — звуконаслідувальні утворення, паралельні до *торкотати*, *торкотіти*, *теремкотіти*, *торохтіти*; пор. лит. *tarkšėti* «тріщати, гриміти».

терлікати, *тирлікати*, [*терлікало*] «бродячий скрипаль» Куз, [*тер-*

лічка] «рід пісні; танцювальна пісня Куз; коломийка О»; — п. [*terlikać* (*tyrlikać*)] «цвіркати, щебетати, виводити трелі, співати», нл. *tyrlikaś* «виводити трелі»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *теркотати*, *теремкотіти*, *тілікати*, р. *тилікати* «тілікати», *тилилікати* «тс.», нл. *tralakaś* «виводити трелі, наспівувати пісеньку в півголоса».

терліч (бот.) «*Gentiana* L.»; [казкова, чарівна трава, соком якої нібито мажуться відьми Бі; черевички зозуліні, *Surgipedium calceolus* L. Мак; розхідник волосистий, *Glechoma hirsuta* W. et K. Шейк, Мак; флокс волотистий, *Phlox paniculata* L. Мак; смілка поникла, *Silene nutans* L.; *Aconitum napellus* L. Мак; *Epilobium angustifolium* L. Мак; *Lychnis vespertina* T]», [*терліц*] «шолудивник чубатий, *Pedicularis comosa* L.» Шейк, Нед, *тирліч* «терлич СУМ; [казкова, чарівна трава, соком якої нібито мажуться відьми Бі]», [*тирліч*] «*Gentiana amarella* L.» Мак, [*тирилич*] «тирлич жовтий, *Gentiana lutea* L.» См, [*тирлиган*] «тс.» См, [*тірлиць*] «тирлич хрестовидний, *Gentiana cruciata* L.» Мак, [*тирилишник* См, *таралішник*] «тс.»; — р. *тирліч* «терлич», п. *tyrlicz* «молочай чиновий; *Euphorbia lathyris* L.»), ч. *trlič* «терлич»; — неясне (Фасмер IV 61; Grückner 590; Machek Jm. rostl. 181); можливо, складається з основ слів *тёрти* і *лице* (лич-) (за народним повір'ям, соком терличу натиралися відьми).

тёрло¹ «місце, де нереститься риба; час, коли риба нереститься» СУМ, Нед, [*телло*] «нерестовище» Пр. XI діал. н., [*терловисько*, *терловище*] Шейк, Нед, *тірло* «тс.», [*тирвак*] «камінь, що знаходиться на нерестовищі»; — п. *terlo* «нерестовище»; — похідне утворення від *тёрти*, *тёртися* «метати ікру, нереститися»; пор. р. [*терётся*] «нереститися». — Див. ще **тёрти**.

[**терло**²] «тік, де молотять хліб катком або возячи по хлібу візок з тягарем; хліб, розкладений на току для та-

кої молотьби», [терлува́ти] «молотити кіньми або волами, запряженими в каток або у візок з тягарем»; — похідне утворення від *тёрти* (див.).

тёрло³ — див. **тірло**¹.

[**тёрмати**] «термосити, смикати, трясти» ВеУг, [тірмати] «тс.» тж, *термо́сити*, [тирмо́сити] «термосити» Нед, [термусува́ти] «тс.» Нед, [тирму́са́ти] «трясти, хитати» Ме, [тормо́сі́ти] «тягати, смикати, трясти Нед; термосити, шарпати О», [торно́сі́ти] «тс.» тж, [притормоши́ти] «приколисати» О; — р. *тормоши́ть* «термосити», бр. *тармасіць*, п. *tarmosić*, [termosić] «тс.», ч. [trmati] «мучити, стомлювати», *trmaret* «тс.», слц. *trmat'* «виривати, термосити, смикати», *trmosit'sa* «трястися, смикатися»; — не зовсім ясне; можливо, віддалено споріднене з гр. *τρέμω* «тремчу, трясусь», лат. *tremo*, -ere «тремтити», тох. А *trām* «тс.», тох. В *tremem* «тремтіння, дрож», алб. [trem] «лякаюсь», лит. *trīmti* «тремтити від холоду»; може бути пов'язане з слц. *dřmat'* «термосити, смикати», м. *дрма* «трясе, розхитує; термосить», схв. *дрмати* «трясти, хитати», [дрму́сати], слн. *dřmati* «тс.», що зіставляються з свн. *tremen* «хитатися», дінд. *dřmati* «біжить» (ЕССЯ 5, 223—224) або зводяться до іє. **der-* «дерти» (Куркина Етимология 1973, 38—41). — Фасмер IV 84; Machek ESJČ 651; Bern. I 255.

[**терментія**] (бот.) «перстач прямостоячий, *Potentilla tormentilla* Schr.»; [термелі́на, терменті́на] «тс.»; — результат видозміни адаптованого нлат. *termentilla* «тс.», похідного від лат. *tormentum* «біль» (вважалося, що перстач полегшує біль), яке виникло з *torquēntom, похідного від *terqueo*, -ēre «повертати; крутити; мучити». — Klein 1630; Walde—Hofm. II 692—693. — Див. ще **теркеля́нка**. — Пор. **торту́ра**.

тёрми «давньоримські громадські лазні; теплі та гарячі підземні води й джерела», [терм] «тс.» Куз, *терміст* «фахівець з термічної обробки металу», *термістор* (тех.), [тёрміка] «учення

про тепло» Куз, *термальний*, *термічний*; — р. *тёрмы* «терми», п. *termy*, *terma*, ч. *termy* «тс.», слц. *termáiny* «термальний», болг. *тёрми* «терми», *тёрма* «тс.», м. *термален* «термальний», схв. *терме* «терми», *терма*, слн. *tërma*, *tërme* «тс.»; — книжне запозичення з латинської мови; лат. *thermae* «теплі джерела; теплі купальні» походить від гр. *θερμαι* «тс.», мн. від *θερμη* «тепло», пов'язаного з *θερμός* «теплий», спорідненим з дінд. *gharmáñ* «спека», лат. *formus* «теплий», вірм. *jeřm* «тс.», алб. *zjarm* «спека», нвн. *warm* «теплий», прус. *gogme* «спека», псл. *gēgь «жар», *gorēti* «горіти». — СІС² 819; ССРЛЯ 15, 341; Kopaliński 971—972; РЧДБЕ 718; Вуяклија 945; Frisk I 664—665. — Див. ще **горіти**¹, **жар**.

тёрмін¹ «строк; [строк, на який віддають хлопчиків для навчання ремеслу Шейк, Нед; учень Нед]», *термінóвий*, [термінува́ти] «учитися певний час у ремісника», *надтермінóвий*, ст. *термѣн* (1627); — р. м. *тёрмин*, бр. *тёрмін*, п. вл. *termin*, ч. слц. слн. *termin*, схв. *тёрмін*; — запозичення із середньолатинської мови; слат. *terminus* «строк» походить від лат. *terminus* «пограничний (межовий) знак; закінчення, кінець, межа», спорідненого з дінд. *tá-rati* «переправляється (через)», *tarap-táñ* «море», хет. *tarmaizzi* «обмежує», гр. *тёрма* «межовий стовп, кінець, край, межа», дангл. *riğh* «крізь, через», двн. *durh* «тс.». — Акуленко 135—136; Коломієць Мовозн. 1975/6, 84; Фасмер IV 48; Цыганенко 473; Kopaliński 971; Brückner 569; Holub—Lyer 481; Вуяклија 945; Walde—Hofm. II 671.

тёрмін² «слово або словосполучення, яке точно позначає певне поняття в науці, техніці, мистецтві», *термінува́ти*, *термінований*; — р. болг. м. *тёрмин*, бр. *тёрмін*, п. вл. *termin*, ч. слц. *termin*, схв. *тёрмін*, слн. *tërmin*, *tërminus*; — запозичення із середньолатинської мови; слат. *terminus* «слово зі строго визначеним науковим поняттям» походить від лат. *terminus* «погранич-

ний (межовий) знак; закінчення, кінець, межа». — Акуленко 135—136; СІС² 819; Фасмер IV 48; Цыганенко 473; Kopaliński 971; Brückner 945; Holub—Lyer 481; РЧДБЕ 718; Младенов 632; Вуяклија 945; Klein II 1590. — Див. ще **термін¹**.

термінологія, *термінóлог* Куз, *термінологізація*, *термінологічний*; — р. болг. *терминология*, бр. *тэрминалогия*, п. *terminologia*, ч. *terminologie*, слц. *terminológia*, вл. *terminologija*, м. *терминологија*, схв. *терминологија*, слн. *terminologija*; — запозичення з німецької мови; нім. *Terminologie* «термінологія» утворене із слат. *terminus* «термін» і гр. *-λογία* «наука», пов'язаного з *λόγος* «слово». — ССРЛЯ 15, 333; Kopaliński 971; РЧДБЕ 718; Вуяклија 945; Klein II 1591. — Див. ще **логіка**, **термін¹**.

терміт¹ (ент.); — р. болг. *термит*, бр. *тэрмит*, п. ч. слц. *termit*, м. *термити* (мн.), схв. *тёрмит*, слн. *termit*; — запозичення з французької мови; фр. *termite* «терміт» походить від лат. *termes* (род. в. *termitis*) «деревоточець», спорідненого з гр. *τεῖρω* «мучу», лат. *terro*, *-ere* «терти», лит. *trinti*, лтс. *trīt*, псл. **terti* «тс.». — СІС² 819; ССРЛЯ 15, 334; Kopaliński 971; Holub—Kop. 481; РЧДБЕ 718; Вуяклија 945; Klein 1591; Dauzat 705—706. — Див. ще **терти**.

терміт² (пальна суміш), *термітний*; — р. болг. *термит*, бр. *тэрмит*, п. ч. слц. *termit*, слн. *termit*; — запозичення з німецької мови; нім. *Thermit* утворене з основи гр. *θερμη* «тепло»; назва зумовлена тим, що при спалюванні цієї речовини виділяється велика кількість тепла. — СІС² 819; ССРЛЯ 15, 334; Sl. wug. *obcuch* 756; РЧДБЕ 718; Klein 1604; Gr. Fwb. 759. — Див. ще **терми**.

терміття «костриця» СУМ, Шейк, [терміта, терміть] «тс.», [терміттяча] «багато костриці» Шейк, Нед, [термітівка] «пізня курка, осіння курка» Нед, [термітьоватий] «з великою

кількістю костриці» Нед, [отреміте] «дрібні уламки» Нед; — п. [termicie, siegmicie] «костриця» (з укр.); — складне слово, утворене з основ *тер(-ти)* і *міт-* (пор. *сміття*), букв. «те, що при терті (тіпанні) льону або конопель відмітається (відкидається)»; менш переконливим є пов'язання (Дзензелівський RKJ LTN 15, 159; Куркина Этимология 1974, 45) з *термосіти* (<іє. *ter-m-); помилковим є зіставлення (Bezlej Eseji 130) з іє. *(s)ter- «ткати». — Шейк 41; Трубачев Рем. термиол. 75—76. — Див. ще **месті**, **метати**, **терти**. — Пор. **сміття**.

термо- (перший компонент складних слів, що має значення «тепло, тепловий», напр. *термобур*, *термообробка*, *термостійкий* та ін.); — р. болг. м. схв. *термо-*, бр. *тэрма-*, п. ч. слц. вл. слн. *termo-*; — інтернаціональний словотворчий компонент, вилучений із запозичених слів типу *термометр*, *термомат*, у яких він зводиться до основи гр. *θερμη* «тепло». — СІС² 820; ССРЛЯ 15, 335; Kopaliński 971—972; Вуяклија 946; Klein 1604. — Див. ще **терми**.

[**термоліти**] «вертїтися, пустувати» Шейк, Нед; — очевидно, пов'язане з [**термати**] «термосити, смикати, трясти» (див.).

термометр, *термометрія*, *термометричний*; — р. *термометр*, бр. *тэрмометр*, п. вл. *termometr*, ч. *thermometr*, слц. *termometer*, болг. *термометър*, м. *термометар*, схв. *тёрмометар*, слн. *termométer*; — запозичення з французької мови; фр. *thermomètre* «термометр» утворене з основ гр. *θερμη* «тепло» і *μέτρον* «міра». — СІС² 821; Черных II 238; Горяев 366; Младенов 632; РЧДБЕ 719; Вуяклија 946; Klein 1605; Dauzat 708. — Див. ще **метр¹**, **терми**.

термос; — р. болг. м. *термос*, бр. *тэрмас*, п. *termos*, ч. слц. *termoska*, схв. *тёрмос-бѡца*, слн. *têrmos*; — видозмінене запозичення з німецької або англійської мови; нім. *Thermosflasche*

«термос» (букв. «теплова пляшка»), англ. thermos bottle, thermos flasc «тс.» містять компонент thermos, букв. «тепловий», що походить від гр. θερμός «теплий, гарячий», пов'язаного з θερμη «тепло». — СІС² 821; Черных II 238; Koraliński 971—972; РЧДБЕ 719; Вуяклија 946; Gr. Fwb. 760; Klein 1605. — Див. ще **терми**.

термосити, *термосувати* — див. **термати**.

термостат «прилад для підтримання постійної температури»; — р. болг. м. *термостат*, бр. *тэрмастат*, п. ч. слц. *termostat*, схв. *термостат*, слн. *termostát*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Thermostát*, фр. англ. *thermostat* утворено з основ гр. θερμο- «термо-» і στατός «стоячий, нерухомий». — СІС² 821; ССРЛЯ 15, 339; Koraliński 972; РЧДБЕ 719; Gr. Fwb. 760; Klein 1605. — Див. ще **статика**, **термо-**.

терн, *тернавка*, *терні*, *тернік*, *терніна*, *терніця*, *тернівка*, *терно́*, *терновік*, *терновіна*, *терновник*, *терно́к*, *терно́ха*, *тернь*, *терня*, *тернявка*, *терня́к*, *терня́нка* — див. **терен'**.

[тернець] (ент.) «рогата горбатка, Centrotus Fabr.» Нед; — похідне утворення від *терн*; назва зумовлена тим, що ця комаха має гострий задній відросток (Горностаев 75). — Див. ще **терен'**.

[тернівка] (орн.) «сорокопуд жулан, Lanius collurio L.» Шарл, ВеНЗн, **[терняк]** «сірий сорокопуд, Lanius excubitor L.» ВеНЗн; — похідне утворення від *терн*; назва зумовлена тим, що сорокопуд жулан гніздиться в колючих густих кущах, переважно тернових (Птицы СССР 424—425). — Див. ще **терен'**.

терно́ «шерстяна тканина, переважно чорного кольору, схожа на кашемір», *терновий* «зроблений, пошитий з терно»; — р. *терно́* «тонка тканина з козиного пуху і шерсті»; — запозичення з французької мови; фр. *ternaux* «сорт кашеміру» походить від імені ві-

домого французького мануфактуриста Г.-Л. Терно (G.-L. Ternaux, 1765—1833), на фабриці якого вироблялася ця тканина. — Фасмер IV 49; ССРЛЯ 15, 344.

терно́слив (бот.) «Prunus domestica L.» СУМ, Г, *терно́слива* «тс.» СУМ, Г; — р. *тернослив*, *тернослива*, бр. *цернаслива*, п. *tarnośliwa*, ч. слц. *trnoslivka*, болг. *тръносливка*, схв. *трношльива*, слн. [trpóselj] «тс.»; — складне слово, утворене з основ слів *терн* і *слива* (тернослив є природним гібридом терну і сливи). — Див. ще **слива**, **терен'**.

[терноструч] (бот.) «акація, Acacia L.» Мак; — складне слово, утворене з основ слів *терн* і *стручок*; назва зумовлена наявністю в акації колючок і стручків. — Див. ще **струк**, **терен'**.

[тернувати] «триножити Г; шмагати терном; турбувати Куз», **[терновать]** «турбувати» Л, **[тернавати]** «тс.» Кур; — очевидно, похідне від *терн*. — Див. ще **терен'**.

терор, *тероризм*, *терорист*, *терористичний*, *тероризувати*; — р. *террор*, бр. *тэрор*, п. *terrog*, ч. слц. *vl. terog*, болг. *терор*, м. *терор*, схв. *тёрор*, *тёрор*, слн. *têgor*; — запозичення з французької мови; фр. *terreur* «страх, жах; терор» походить від лат. *terro* (зн. в. *terrōgem*) «страх, жах», пов'язаного з *terreo*, -ēre «лякати», спорідненим з дінд. *trásati* «тремтить», гр. *τρέω* «тремчу», лит. *trišėti* «тремтити», псл. *tręsti* «трясти». — СІС² 822; ССРЛЯ 15, 368; Koraliński 973; Holub—Lyer 481; Младенов 632; РЧДБЕ 720; Вуяклија 947; Klein 1593; Dauzat 706; Walde—Hofm. II 674. — Див. ще **трясті**.

[терп'ан] «серпоподібна коса з укороченою ручкою Г; обрубок коси на скороченому держаку Дз», **[терпаніще]** «ручка серпоподібної коси» Гриц, **[тирпаніще]** «тс.» тж, **[тирп'ан]** «обрубок коси на вкороченому держаку» Дз; — запозичене з турецької мови, очевидно, через румунську (рум. *tîrpa* «знаряддя, схоже на косу, для різання очерету та конопель»); тур. *tirpa* «серп, коса»

походить від гр. *δρέπανον* «серп», пов'язаного з *δρέπω* «зриваю, збираю», спорідненим з лтс. *druõpstala* «скибочка, шматочок, крихта», дісл. *traf* «хустка на голову», псл. *drapatì* «дряпати». — Бевзенко НЗ УЖДУ 16/2, 178; Дзендзелівський НЗ УЖДУ 13, 65; DLRM 865; Räsänen Versuch 137; Frisk I 417. — Див. ще **драпати**.

[**терпати**] «смикати» ВеЛ, [*тирпанти*] «тс.» тж; — запозичення з польської мови; п. [*terpać*] «термосити, трясти, смикати» виникло з *termać «тс.» (пор. п. [*termosić*] «термосити», укр. [*тёрмати*] «термосити, смикати, трясти»), очевидно, під впливом *szarpać* «смикати, шарпати». — Див. ще **тёрмати**.

терпентін «смолистий сік з хвойних дерев», *терпентіна*, *терпєни*, [*терпентінци*] «бальзамові рослини» Нед, [*терпетіна*] «терпентин», *терпентінний*, *терпентіновий* СУМ, Нед; — р. *терпентін*, бр. *тэрпенцин*, п. *terpentina* «терпентин; скипидар», ч. *terpentyn* «тс.», слц. *terpentín* «скипидар», вл. *terpentin*, болг. м. *терпентин*, схв. *терпентин*, слн. *terpentín* «тс.»; — запозичене з німецької мови (форма *терпентіна* — через польську); нвн. *Terpentin* «терпентин» походить від слат. *tere-bintina* (*resina*) «терпентинна смола», пов'язаного з лат. *terebinthus* «терпентинне дерево», похідним від гр. *τερέβινθος* «тс.», запозиченого, очевидно, з неіндоєвропейської мови кріто-міноійського (догрецького) населення. — СІС² 822; Hüttl-Worth 15; Фасмер IV 49; Горяев 366; ССРЛЯ 15, 350; Sl. wug. obsyčh 758—759; Holub—Lyer 481; Machek ESJČ 641; РЧДБЕ 720; Вуяклија 948; Kluge—Mitzka 778; Klein 1590, 1665; Walde—Hofm. II 669; Frisk II 881.

[**терпібіда**] (бот.) «жовтець їдкий, *Ranunculus acris* L.»; — складне слово, утворене з основ слів *терпїти* та *біда*; назва зумовлена дією рослини на шкіру, зокрема, при лікуванні пропасниці (свіжу траву товчуть і прикладають до руки, поки не утвориться пу-

хир). — Шамота 139. — Див. ще **біда**, **терпїти**.

[**терпїгузка**] (бот.) «шипшина собача, *Rosa canina* L.» ВеНЗн, Мак, [*терпїгузки*] «тс.» ВеУг; — складне слово, утворене з основ слів *терпїти* і *гузка*; назва зумовлена тим, що плід шипшини після його споживання викликає свербіння через волосистість насінин. — Див. ще **гуза**, **терпїти**. — Пор. **свербігуз**.

терпїти, [*терпелївець*] «мученик» Нед, *терпєць*, [*терпїло*] «терпєць» Нед, [*терпїжка*] «тс.» Нед, *терпїння*, [*терпїння*] «терпїння», *терпїчка*, [*терпїчка*] «терпїння», [*терпелївий*] «терпелївий» ВеУг, *терпелївий*, [*терпєн*] «який перетерпів», [*терпєнний*] «терпїчий» Нед, *терпївий*, *терпїчий*, [*терпїчий* Нед, *терпїчий*, *терпїчий* Шейк, Нед] «тс.», [*вітерп*] «терпїння» Я, [*нетерпелївитися*] «втратити терпїння», [*нетерпївити*] «позбавити терпїння» Ж, *нетерпелївитися*, [*нетерпїй*] «нетерпїння», [*нетерпїчий*] «нестерпний», [*невитерпїмий*, *невитерпїний*] «тс.» Куз, [*нестерпїча*] «нестерпна досада» Ж, *нестерпїчий*, *потерпїти*, [*потерпїня*] «терпїння» ВеЛ, *стєрпїний*; — р. *терпєть* «терпїти», бр. *цярпєць*, др. *търпѣти*, п. *cierpieć*, ч. *trpět*, слц. *trpiet'*, вл. *серпеє*, нл. *serpeś*, болг. *търпя*, м. *трпи*, схв. *трпєти*, слн. *trpěti*, стсл. *трпѣти* «тс.»; — псл. **tʰr̥pēti* «терпїти» (первісне значення «залишатися затерплим») пов'язане з **tʰr̥pti*, *tʰr̥pŋti* «терпнути»; — викликає сумнів зіставлення псл. **tʰr̥pēti* «терпїти» з нвн. *darben* «терпїти нужду, бідувати» (Machek ESJČ 653). — Фасмер IV 49; Черных II 239; Sławski I 101; Brückner 63; Младенов 645; Skok III 508—509; Mladenov AfSlPh 36, 130; Trautmann 325; Fraenkel 1100—1101; Mühl.—Endz. IV 197; Persson Beitr. 437—438; Specht KZ 62, 33. — Див. ще **тёрпти**.

тёрпнути — див. **тёрпти**.

[**тёрпти**] «терпнути» Шейк, Нед, *тёрпнути*, [*тёрпїти*] «терпнути» Шейк,

Нед, [терпкавий] «терпкуватий» Нед, терпкий, [терпкóватий] «тс.» Нед, терпкуватий, затерпати, затерплиий, отерплиий, потерпати, стерплиий; — р. терпнуть «терпнути», бр. [цёрпнуць], п. cierpnąć, ч. trnout, слц. tǐrnut' «тс.», вл. sčerpnuć «стерпнути», нл. sčerpnuć «тс.», болг. трѣпна «третити», м. трпне «терпнути», схв. трнути «тс.», слн. otǐrpniti «отерпнути»; — посл. *tǐrpti, *tǐrpti «терпнути»; — споріднене з лит. tǐrpti, лтс. tǐrpt «тс.», лат. torreo, -ēre «бути в заціпенінні, бути заляклим, бути затерплим», torpidus «оціпенілий, приголомшений; остоупілий», можливо, також з дісл. þjarfr «слабкий, млявий, несмачний», перс. tuḡiś «кислий»; недостатньо переконливе зіставлення (Мартынов Сл. и. ие. аккомод. 74—75) з лит. kiǐrpti «ставати кислим». — Фасмер IV 49; Черных II 239; Sławski I 101; Brücker 63; Младенов 641; Mladenov AfSlPh 36, 130; Skok III 508—509; Trautmann 325; Fraenkel 1100—1101; Mühl.—Endz. IV 197; Persson Beitr. 437—438; Specht KZ 62, 33; Walde—Hofm. II 692. — Пор. **торопіти**.

терпуг, [терпуга] «пилка» ВеУг, [торпужити] «терти, шліфувати; мити; сильно трусити, бити» Нед; — р. терпуг «терпуг»; — запозичення з тюркських мов; тур. törpü (dörpü) «пилка, терпуг», аз. төрпу «терпуг», каз. түрпі, дтюрк. törpüg, torpigü «тс.» пов'язані з дтюрк. törpi «обстругувати»; пов'язання з терти (Mikl. EW 353) помилкове. — Фасмер IV 49; Шипова 320; Корш ИОРЯС 8/4, 42; Korsch AfSlPh 9, 499; Mikl. TEI Nachtr. I 31; Дмитриев 568; Менгес 97; Räsänen Versuch 495.

[терпуга] «горілка»; — неясне.

[терстина] (бот.) «очерет звичайний, Phragmites communis (L.) Trin.» Мак, [тирстина] «тс.» ВеЛ, Мак; — очевидно, запозичення зі словацької мови (може бути й українською діалектною формою — Німчук 286); слц. trstina «очерет» відповідає укр. тростина. — Див. ще трость.

[терсувати] «не берегти (речей), зношувати»; — очевидно, пов'язане з терти (див.).

терти, тертися, терка, терлиця СУМ, Пі, [терло] «тертушка» ВеЗа, терниця, [тєниця] «бительня» Л, [терпуга] «тирса» ДзАтл II, [тертиня] «тирса, терта картопля» О, [тертиця] «різана дошка або рейка» О, [тертичник (тертишник)] «пилщик дощок», тертка, [тертуха] «напій з суниць, розтертих із цукром і змішаних з горілкою СУМ; рідка їжа з тертої картоплі ЛексПол», тертушка, тертя, [терчанік] «корж з тертої картоплі» О, [терчаніна] «терта картопля на корж» О, [тершить] «костриця» Шейк, Нед, [трєник] «млинець з тертої картоплі» О, [третячка] «терниця» О, [трєць] «той, хто тре», [триття] «тертя, розтирання», [тритячка] «терниця» О, [тричачка] «тс.» О, [тріхи] «тертя; метушня, клопіт», [трінья] «час чесання конопель» Нед, [тріля] «жінка, яка чеше» Нед, [трічачка] «терниця» О, тертьовий, [терчаній] «з тертої картоплі» О, витирати, [витєрача] «те, чим зерно подається в жорно» Ж, [виторалка] «рогожа, плетениця для витирання ніг, постілка» Куз, [витуїранка] «терниця» Я, ГрицАВ, [витуїрач] «паличка в отворі верхнього жорна, яка зчищає муку, що пристала до стінок отвору», [виторачка] «ганчірка для витирання; бік сірникової коробки» Я, [витуїрка] «ганчірка» Ж, відтирати, відтертя, дотирати, затирати, [затєрка] «невимішані грудки в тісті» Я, [затуїр] «брага» Ж, затиральник, [затуїраха] «соломаха», [затуїрач] (інструмент бондаря), [затуїрач] «тс.», [затуїрачка] «фуганок» Ж, [затуїрка] «розріджена борошняна юшка, суп зі збитих яєць» Ж, затір, затірка, затір, [затуїр] «затір криги», затєртий, затиральний, натуїрати, [натуїрть] «подрібнена від тертя солома», [натуїрач] «той, хто натирає» Ж, [натуїрачка] «дерев'яний брусок для пригладжування каблука», [навтеїрач] «рушник» МСБГ, [навти-

рач] «тс.» тж, [отéрок] «околот» Ж, [отира́ник] «рушник» НЗ УЖДУ 16/2, обтира́ти, обтира́льний, обти́рка, обти́рник, [обте́рлений] «потертій» Ж, обтира́льний, [пате́рúха] «потеруха» Нед, перетира́ти, перетертя́, [перетри́не] «війна (власне, тертя)» Нед, підтира́ти, підти́рка, [поте́рети] «поламати, потрощити, потовкти» О, поте́рати, [поте́рети́] «тертя» Нед, поте́реть, поте́рúха, поте́рач, [потира́чка] «терлиця» ГрицАВ, [пóтрить] «усе, що стерлося або поламалося» О, [пóтрюх] «потерть» Чаб, [поте́ртий] «зламаний» О, притира́ти, притира́тися, [притира́чка] (приладдя шевця) Нед, прити́рка, [прити́рок] (приладдя шевця) Нед, [прити́р] «набив, гноїння» Нед, прите́ртий, притира́льний, [прóтори] «збитки від процесу» Пі, розтира́ти, [розте́рети] «розтерти» ВеЗн, [розте́рач] «розтирач» Нед, розтира́льний, розтира́ч СУМ Куз, [розтира́чка] «тертушка, терпуг» Куз, розти́рка «розтирання; знаряддя для розтирання; [розлад, сварка, ворожнеча; втрата Нед]», [рóзтірка] «сварка, незгода, капость, розтрата, погибель» Пі, [розте́рливий] «який може розтиратися, перетворюватися в порошок» Нед, розте́ртий, розтира́льний, стира́ти, [сте́ранка] «затірка» ДзАтл II, [сти́ранка] «тс.» тж, [сти́р (сти́рок)] «ганчірка» НЗ УЖДУ 16/2, [сти́ранка] «тісто» Ба, [сти́рач] «той, хто стирає» Нед; гумка Л», сти́рка «ганчірка; [гумка Л]», утира́ти, [уте́ранка] «рушник» ЛЧерк, [утиралник] «рушник, ганчірка» ВеУг, ВеЗн, [ути́рало (втирало)] «тс.» тж, [утираник] «рушник» НЗ УЖДУ 16/2, [ути́рач] «тс.» Л; — р. те́реть, бр. це́рці, п. trzeć, ч. třít, ст. třieti, слц. triet', вл. třeć, нл. trēs, полаб. tarě «тре», болг. трія́, м. трие, схв. тр̑ти, слн. tréti, стсл. трѣ́ти; — псл. *terti «терти», споріднене з лит. trinti «тс.», tirti «досліджувати, вивчати», лтс. trīt «гострити; терти», вірм. t'gem «мішу тісто», лат. tero, -ere «терти», terebra «свердло», гр. τείρω «мучу»; іє. *ter- «терти». —

Фасмер IV 47; Горяев 365; Brückner 580; Machek ESJC 658—659; Holub—Kop. 395; Schuster-Sewc 1526—1527; Младенов 639; Skok III 511—513; Mikl. EW 352, 363; Trautmann 324—325; Fraenkel 1102, 1124—1125; Mühl.—Endz. IV 242; Karulis II 429; Walde—Hofm. II 672—673; Hofmann 356; Гамкрелидзе—Иванов 706—707; Pokorný 1071. — Пор. таря́тися, тор, трач', тріна.

[те́русити] «трусити; кришити» Нед, [те́русити] «злегка посипати (снігом, половою тощо)» Нед, [нату́русити] «натрусити» ЛексПол, [прите́рушок] «перші опади снігу восени» Ник, [стегу́сити] «струсити» Нед; — бр. це́рушыць «трусити, сипати»; — результат видозміни форми те́русити, очевидно, зближеної з те́рти. — Див. ще те́русити.

терх' «в'юк на верховому коні», [тирх] «в'юк, укладка; велика кількість чогось накиданого як попало» Шейк, [терха́ч] «наглядач за багажем» Нед, [терхі́вка] «в'юк на верховому коні», [тирха́тий] «(про дерево) розкидистий; розторсаний, неохайний», [терха́ти] «нав'ючувати» Нед, [тирхати] «розкидати», [вте́рхати (коня́)] «нав'ючити» Ж, [оте́рхати] «тс.», [рóзтирх] «розв'ючування» Нед, [розти́рханий] «розтріпаний; розв'ючений» Нед, [розти́рхати] «розв'ючити» Нед, ст. терхъ «товар» (1408); — п. [terch] «продовольство»; — запозичене з угорської мови (частково через посередництво румунської, пор. рум. târhát «вантаж, тягар, багаж, барахло»); уг. teher ([terh(e)]) «ноша, вантаж, тягар» походить з баварсько-австрійського діалекту німецької мови; бав.-австр. [trächt] «ноша» відповідає нвн. Tracht «оберемок, в'язанка», пов'язаному з tragen «нести», спорідненим з дісл. draga «тягти», англ. drag «тс., волочити». — Лизанец 627; Винник 134; ВеЗн 69; Vincenz 7; DLRM 850; MNTESz III 875—876; Kluge—Mitzka 786. — Див. ще дра́га'. — Пор. теркіла'.

[терх²] «міра рідини», [терхі́вка] «посуд у вівчарській справі» Доп.

УЖДУ IV; — запозичення з угорської мови; уг. [terhe], teher «відро, кухоль» етимологічно тотожне слову [terhe] (teher) «ноша, тягар». — Див. ще **терх**¹.

тёрція (муз.), *терцёт, терціна*; — р. *тёрция*, бр. *тёрция*, п. *tercja*, ч. *tercie*, слц. *tercia*, болг. *тёрца, тёрция*, м. *терца*, схв. *тёрца*, слн. *têrsa*; — запозичене з латинської мови; лат. *tertia* «третья» пов'язане з *trēs* «три», спорідненим з дінд. *trī*, гр. *трεις*, ірл. *tri*, лит. *trỹs*, псл. *tri* «тс.». — СІС² 822; ССРЛЯ 15, 373; Koraliński 970; Holub—Lyer 480; Младенов 632; Walde—Hofm. II 702—703. — Див. ще **три**.

[**тёрціян**] «шкільний сторож» Куз, СЧС; — п. *tercjaп* «нижчий канцелярський службовець (у школі)», ч. слц. *terciап* «учень третього класу гімназії»; — через польську мову запозичено з латинської; лат. *tertiānus* «солдат третього легіону» утворене від *tertius*, *tertia* «третій, третя». — СЧС 298—299; Koraliński 970. — Див. ще **тёрція**.

теряти «утрачати», [*потеряти*] «зіпсувати; втратити» Нед, [*потаряти*] «тс.» Нед, [*потеря*] «втрата, шкода; бійка Нед», [*рóbтирка*] «сварка, бійка; втрата» Нед, [*стеряти*] «витратити, втратити», [*стирати*] «передчасно родити» (про жінку) Ме, *стерятися, стеряний*; — р. *терять* «губити, втрачати», др. *теряти* «втрачати, розоряти»; — пов'язане з *тёрти*. — Фасмер IV 50; Черных II 240; Горяев 365, 366; Варбот *Этимология* 1982, 25—29; Ляпунов РФВ 76, 260. — Див. ще **тёрти**.

тесати, теслювати, теслярувати, тес, тесак «теслярська сокира; холодна зброя; [рубака, забіяка]», [*тесака*] «рубака, забіяка», *тесальник*, [*тесан*] «обтесана колода», [*тесанина*] «тесання, витісування», [*тесаниця*] «гострокутний брус» О, [*тесанка*] «тс.» О, [*тесівниці*] «гладкі скелі», [*тесла*] «тесля» Нед, [*тесликівна (теслюківна)*] «дочка тесляра» Бі, *теслиця* «різець кустарного виробництва; тесло СУМ,

О; [дошка, витесана сокирою Бі]», [*тесличенко (теслюченко)*] «син тесляра» Бі, [*тесличка*] «дружина тесляра» Бі, *тесло*, [*теслюк*] «учень тесляра» Бі, *тесля, тесляр, теслярівна, теслярня, теслярка* «теслярство» Нед, *теслярство*, [*теслярчук*] «підручний тесляра» Нед, [*тесник*] «тесляр» Нед, [*тиснік*] «тс.», [*тесниця*] «грубо обтесана дошка Куз; рід сокири з кривим топорцем; рід великого долота Бі», [*тесовіць*] «тесовий камінь» Куз, [*тесун*] «окремий великий камінь» Ч, [*тесяр*] «тесляр» О, [*тиснік*] «тесля», *витісувати, дотісувати, затісувати*, [*натіс*] «поріз, надріз» Ж, *надтісувати, надтіс*] «надтесане місце в колоді» Куз, *неотеса, обтісувати, обтіска, притісувати, притіс*] «перший брус на підвалині» НикНикБЛ, *протіс* «протісування; [половина дерева, розрізаного по довжині]», [*йтес*] «сідловина гір Шейк; крутий схил скелі, льоду Нед»; — р. *тесать*, бр. *часаць*, др. *тесати*, п. *ciosać*, ч. *tesat*, слц. *tesat'*, вл. *ćesać*, болг. *тесам*, схв. *тесати*, слн. *tesáti*, стсл. **тесати**; — псл. *tesati* «тесати»; — споріднене з лит. *tašyti*, лтс. *tēst* «тс.», дінд. *tāṣṭi, tákṣati* «обтісує, обробляє, теслярує», *tákṣa* «тесляр», ав. *tašaiti* «створює», *tašan-* «різьбяр», перс. *tāšītan* «теслярувати», гр. *τέιτων* «тесляр», *τέχνη* «мистецтво, ремесло, професія», лат. *texo, -ere* «ткати, плести; будувати», двн. *dehsala* «сокира», свн. *dehsen* «м'яти льон», нвн. *Dachs* «борсук» (букв. «тесляр»), дісл. *rexla* «вид сокири», ірл. *tāl* «теслярська сокира»; іє. **tekr-* «тесати». — Фасмер IV 50—51; Черных II 240; Горяев 366; Rudnicki Prast. II 59; Sławski I 103; Brückner 63; Machek ESJČ 641; Holub—Kop. 383; Schuster-Šewc Probeheft 48; Младенов 632; Skok III 462; Критенко Вступ 518; Mikl. EW 355; Trautmann 320; Mühl.—Endz. IV 175; Karulis II 394; Uhlenbeck 107; Mayrhofer I 468; Pedersen Kelt. Gr. I 85; Fick III 177; Frisk II 867—868; Walde—Hofm. II 678; Гамкрелидзе—Иванов 706; Pokopу 1058—1059.

тест; — р. болг. м. *тест*, бр. *тѣст*, п. ч. слц. вл. *test*, схв. *тест*, слн. *tést*; — запозичення з англійської мови; англ. *test* «пробірна чашка; перевірка» розвинулося із сангл. *test* «пробірна чашка», похідного від фр. ст. *test* «тс.», що виникло з лат. *testū, testum* «глиняна посудина», спорідненого, очевидно, з ав. *tašta-* «чашка», лит. *tīštas* «посудина з вербових прутів» і пов'язаного з лат. *texo, -ere* «ткати, плести; будувати». — ССРЛЯ 15, 397; Kopaliński 973—974; Holub—Lyer 481; РЧДБЕ 720; Klein 1594; Walde—Hofm. II 675—676. — Див. ще **тесати**.

тестамѣнт «духівниця» СУМ, Нед; — р. *тестамѣнт* «тс.», бр. [*тѣстамѣнт*] «заповіт; духівниця», п. ч. слц. вл. *testament* «заповіт», болг. м. *тестамѣнт*, схв. *тестамѣн(а)т*, слн. *testamènt* «тс.»; — запозичення з латинської мови; лат. *testāmentum* «заповіт» пов'язане з *testārī* «брати за свідка, свідчити; заповідати», похідним від *testis* «свідок», що виникло зі складного слова **tri-sto-* «той, що стоїть третім», перший елемент якого пов'язаний з лат. *trēs* «три», а другий з лат. *sto* «стою». — ССРЛЯ 15, 397; Kopaliński 974; Holub—Lyer 481; РЧДБЕ 720; Вуяклија 949; Klein 1594; Walde—Hofm. II 676—677. — Див. ще **стояти, три**.

тесть, [*тест*] «тесть» Вел, [*тѣстенько, тѣстенька, тѣстечко*], [*тѣстівщина*] «будинок і майно тестя» Нед, [*тѣстюра*] «тесть», *тѣща*, [*тѣщенька, тѣщечка*] (зменш. від *тѣща*) Нед, [*тѣщенько, тѣщонько*] (зменш. від *тѣсть*) Нед, [*тѣщухна*] «теща»; — р. *тѣсть*, бр. *цѣсць*, др. *тѣсть*, п. *teść*, ч. ст. *test*, слц. *test'*, вл. *čest*, болг. *тѣст*, м. *тѣст*, схв. *tāst*, слн. *tást*, стсл. **тѣсть**; — псл. *тѣсть* «тесть»; здебільшого пов'язуване з псл. *teta* «тітка», лит. *tetà* «тс.»; вважається також (Трубачев Терм. родства 125—126) спорідненим з гр. *τέκω* «родити», іє. **teḱ-* «тс.»; помилкове зіставлення з прус. *tisties* «тесть» (Endzelip AfSlPh 32, 286), оскільки воно походить від прапольського *tъstь (Traut-

manp Arg. Sprachd. 449; Milewski SO 18). — Фасмер—Трубачев IV 51—52; Черных II 241; Горяев 366—367; Brückner 569; Machek ESJČ 641—642; Младенов 646; Skok III 445—446; Mikl. EW 370; Критенко Вступ 540; Iljinskij AfSlPh 34, 14—15; Исаченко Slavia 22, 76.

[**тѣта**] «тітка Г; старша сестра Ме», [*тѣтка*] «тітка; малярія» Нед, [*тѣтѣха*] «огрядна дівка, жінка» Шейк, Нед, [*тѣтѣха*] «малярія», [*тѣтя*] «тітка», [*тѣтѣха*] «малярія», [*тѣта*] «тітка» Нед, *тѣтка*, [*тѣтчаник*] «син жінки» Ба, [*тѣччаник*] «тс.» †О, [*тѣччанка*] «дочка тітки» О, [*тѣтѣка*] «тітка» Нед, [*тѣтчаній брат*] «зведений брат» Вел, *тѣтчин*; — р. *тѣтя, тѣтка, тѣта*, бр. *цѣця, цѣтка*, др. *тѣта*, п. *ciocia, ciotka*, ч. слц. *teta*, вл. *četa*, нл. *śota*, полаб. *tetā* «двоюродна сестра», болг. м. схв. *тѣта* «тітка», слн. *tēta*, стсл. **тѣтѣка** «тс.»; — псл. *teta*, слово з дитячого лепету, як і *baba, mama, tato*; пор. лит. *tetà* «тітка», *tētė* «тато», *tėtis* «тс.», гр. *тѣтта, татѣ* «батько». — Бурячок 87—89; Фасмер IV 54; Черных II 242; Sławski I 103; Brückner 64; Machek ESJČ 642; Holub—Kop. 384; Младенов 633; Трубачев Терм. родства 86—87; Mikl. EW 355; Trautmann 320; Frisk II 860; Hofmann 362; Kretschmer Einl. 348—349; Fick III 154.

тѣтанус «правець», [*тѣтанос*] «тс.» Куз, СЧС, *тѣтанія, тѣтанічний*; — р. болг. м. *тѣтанус*, бр. *тѣтанус*, п. слц. *tetanus*, ч. *tetanus, tetan*, схв. *тѣтанус*, слн. *tētanus*; — запозичення з латинської мови; лат. *tetanus* «корчі, судома, судорога» походить від гр. *тѣтанос* «натягнення, напруження; корчі, судома, судорога», пов'язаного з *τείνω* «натягую; напружую», спорідненим з лат. *tendo, -ere* «тягнути, натягувати», дінд. *tanōti* «тягне, натягує», гот. *uf-ranjan* «розтягувати, витягувати», нвн. *dehnen* «тягти, розтягувати», псл. *teneto*, укр. *тенѣта*. — СІС² 823; СЧС 298; ССРЛЯ 15, 400; Kopaliński 974; Holub—Lyer 481; РЧДБЕ 721; Вуяклија 949; Klein 1595; Walde—Hofm. II 662—663;

Frisk II 863—865. — Див. ще **тенé-та**. — Пор. **тендénция**, **тénис**, **тénор**, **тент**.

[**те-те**] (вигук, яким підкликають гусей) Л, [*тє-тє, тєх-тєх, тїєжки-тїєжки*] «тс.» Л; — р. [*тигá*], бр. [*цє-га*] «тс.», [*цєжка*] (пестлива назва гуски); — звуконаслідувальне утворення. — Фасмер IV 55.

тетервák — див. **тетеря¹**.

тетеря¹ (орн.) «*Lugus tetrix* L.», [*тервák*] «тетервак» Нед, [*тєтер*] «тетеря» Чаб, [*тетєра*] «тс.», *тетервák*, *тетерв'ятник*, [*тетерєць*] «тетерев», *тєтерев*, *тетєриця* СУМ, Нед, *тетєрка*, [*тетерняк*] Шарл, *тетєрук*, *тетєрюк*, *тетєря* «пташка тетерки», *тетєрячі*, [*тетїрка*] «тетерка» Шейк, [*тетьóрка*] «тс.» Шейк, Нед, [*катєрвák*], *тетєрячий*, *тетєрити* СУМ, Шейк, *отєтерити*; — р. *тєтерев*, *тетєря*, бр. *цяцєра*, *цєцярук*, др. *тетєрь*, п. *cietrzew*, ч. *těřev*, слц. *tetrov*, вл. *ćećor*, болг. *tětrєv*, м. *тетреб* «глухар», схв. *тєтрєб* «глухар; тетерев», слн. [*tětrєv*] «фазан», р.-цсл. **тетрѣвъ** «тс.»; — псл. *tetєrvъ; — споріднене з лит. *tetervà* «тетерка», лтс. *teteris* «тетеря, тетерев», прус. *tatarwis* «тетерка», перс. *teđєv* «фазан», гр. *тєтраξ* «цесарка», *тетрáων* «глухар», *тетрáζω* «кудкудачу», лат. *tetrinnio* «крякаю (про качку)», дісл. *řidurr* «глухар», ірл. *tethra* «тс.», дінд. *tittiráh* (*tittirih*) «куріпка»; звуконаслідувальне утворення (виникло внаслідок редуплікації вигука **тег-*, що передає квокотання різних птахів; пор. лтс. *tigi*, *tigu*, вигук, що відтворює квокотання тетерука); помилкове припущення (Mikl. TEI II 172) про запозичення з іранської мови. — Фасмер—Трубачев IV 52; Черных II 241; Горяев 367; Sławski I 102; Brücker 63; Machek ESJČ 642; Holub—Kop. 384; Младенов 633; Skok III 464; Критенко Вступ 511; Trautmann 320—321; Fraenkel 1084—1085; Mühl.—Endz. IV 169, 195; Karulis II 395; Mayrhofer I 500; Specht 48; Pedersen Kelt. Gr. II 107; Uhlenbeck 112; Pokorny 1079; Гамкрелидзе—Иванов 541.

[**тетеря²**] (бот.) «нут звичайний, турецький горох, *Cicer arietinum* L.» Мак; — очевидно, калька п. *cieciogka* «турецький горох» (а також «тетерка»), яке в значенні «турецький горох» походить від лат. *cicer* «тс.», спорідненого з вірм. *siseřn*, гр. *κρίός* (*óροβίατός*) «тс.». — Brücker 61; SW I 322; Waide—Hofm. I 212.

тетєря³ (кул.); — р. [*тетєря*] «тетєря»; — не зовсім ясне; пов'язання з *тєрти* (Горяев 367) викликає сумнів. — Фасмер IV 53.

[**те-те-те**] (вигук, що виражає задоволення і здивування), [*тє, тєгє; тє-ге-гє*] (вигук, що виражає здивування, коли побачать щось дуже велике або чогось дуже багато) Чаб; — р. *те-тє, те-те-тє* (вигук, що виражає жаль, здивування тощо); — очевидно, результат фонематичного оформлення інстинктивного вигуку; пор. болг. *тц-тц* (вигук, що виражає здивування, жаль).

[**тетрáдь**] «зошит Нед, Куз; папір, складений в четверту долю Шейк», [*кетрáдь*] «зошит» Ме, [*тетрáдка* Нед, *тетрáдька* Шейк] «тс.»; — р. *тетрáдь* «зошит», др. *тетрáдь* «чотири аркуші пергаменту або паперу, зшиті разом», болг. *тетрáдка* «зошит», м. *тетратка* «тс.»; — запозичення із середньогрецької мови; сгр. *тетрáδι(ov)* «складений учетверо аркуш (пергаменту)» пов'язане з *тетрáς, -áδος* «четверта частина аркуша», похідним від гр. *тєттарєς* (*тєссарєς*) «чотири», спорідненого з дінд. *saturtháh* «четвертий», лат. *quārtus*, двн. *fiordo*, лит. *ketviřtas*, псл. *čєtvьrtь «тс.», укр. *чєтвєртий*. — Куз 1285; Шейк 46; Фасмер IV 53; ГСЭ II 281, III 201; Черных II 242; Frisk II 883—884. — Див. ще **чєтвєртий**.

тетрáедр «правильний чотиригранник, кожна грань якого являє собою трикутник», *тетраєдрит* (мін.); — р. бр. *тєтрáєдр*, п. ч. *tetraedr*, слц. слн. *tetraéder*, болг. *тетраєдър*, м. *тетраєдар*, схв. *тєтраєдар*; — запозичення з грецької мови; гр. *тетрáεδροv*

«чотиригранник» складається з тетра- «чотири-» (в складних словах), пов'язаного з τέτταρες «чотири», і -εδρον, пов'язаного з ἔδρα «сидіння, крісло; основа», ἕζομαι «сидію», спорідненим з лат. sedeo, -ēre «сидіти», лит. sėdėti «тс.», псл. sědēti, укр. сидіти. — СІС² 823; СЧС 298; ССРЛЯ 15, 409; Вгückner 569; Sł. wug. obcych 760; Holub—Lyer 481; РЧДБЕ 721; Вуяклија 950; Klein 1596. — Див. ще сидіти, тетрадъ.

тетралогія, тетралогічний; — р. тетралогія, бр. тэтралогія, п. tetralogia, ч. tetralogie, слц. tetralógia, м. тетралогіја, схв. тетралогіја, слн. tetralogija; — запозичення з грецької мови; гр. тетралогія «тетралогія» складається з тетра- «чотири-» (в складних словах), пов'язаного з τέτταρες «чотири», і -λογία, утвореного від λόγος «слово, розповідь». — СІС² 823; ССРЛЯ 15, 409; Коралиński 974; Holub—Lyer 481; РЧДБЕ 721; Вуяклија 950; Klein 1596. — Див. ще археологія, логіка, тетрадъ.

Тетяна (жіноче ім'я), [Татьяна Куз, Татіяна] Куз, Тання, Тася, Тата, Тация, ст. Татьяна (1487), Татіана «повелительница» (1627); — р. Татьяна, ст. Татиана, бр. Тацьяна, п. Тасяна, ч. Tat'ána, слц. Tatiana, болг. Татяна, Татияна, м. Татяна, схв. Тат(и)яна, слн. Tatjana, стсл. Татиана, Татиганиа; — остаточно не в'яснено; виводиться (Петровский 207; Спр. личн. имен 524) від лат. Tadius «Татій» (ім'я сабінського царя) або від гр. атт. τάττω «установлюю, визначаю». — Вл. імена 163; Беринда 236.

тэхніка, тэхнік, тэхнічка, тэхніцизм, тэхнікум, тэхнічний; — р. болг. м. схв. тэхника, бр. тэхніка, п. ч. слц. вл. нл. technika, слн. téhnika; — запозичене з новолатинської мови через німецьку (нім. Тéchник «техніка»); нлат. technica «тс.» походить від гр. τεχνικός «умілий, вправний, досвідчений», похідного від τέχνη «мистецтво, майстерність, уміння», пов'язаного з τέχτων «тесляр». — СІС² 824; Фасмер IV 54; Черных II

242—243; Горяев 367; Будагов Ист. слов 86—91; Koraliński 963; Вгückner 567; Holub—Lyer 478—479; Младенов 633; Вуяклија 951; Klein 1579; Frisk II 889—890. — Див. ще тектоніка.

технологія, техно́лог, техноло́гічний; — р. болг. техно́логия, бр. тэхнало́гия, п. technologia, ч. technologie, слц. technológia, вл. technologija, м. технологија, схв. техноло́гија, слн. tehnologija; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. Technologie, фр. technologie, англ. technology утворено з основ гр. τέχνο-, похідного від τέχνη «мистецтво, майстерність, уміння», і -λογία, пов'язаного з λόγος «слово, розповідь». — СІС² 824; ССРЛЯ 15, 421; Коралиński 963; Младенов 633; РЧДБЕ 722; Вуяклија 951; Гг. Fwb. 749; Dauzat 702; Klein 1579. — Див. ще археологія, логіка, тэхніка.

теша «черевна частина туші риби, що використовується для виготовлення страв»; — бр. цешка «тс.»; — запозичення з російської мови; р. теша, тешка «тс.», очевидно, виникло з [тешка] «череву, пузо, живіт», пов'язаного з [тешезо] «тс.» неясного походження. — Фасмер IV 54; Горяев 367; Даль IV 405.

[теглець] (бот.) «вербозілля лучне, Lysimachia pumularia L.» Мак; — очевидно, пов'язане з [тегнути] «тягнути», [тегті] «тягти»; назва могла бути зумовлена тим, що стебло цієї рослини повзуче і сягає до 60 см (Федченко—Флеров 737). — Див. ще тягті.

[тег-тег] (вигук, яким кличуть гусей) До, [тега-тега] «тс.» До; — р. тега-тега, [тіга, теганька, тежь, тежи] «тс.»; — звуконаслідувальне утворення (наслідування крику гусей). — Фасмер IV 55.

те-те, тэх-тэх — див. те-те.

тэчка — див. тікати².

ти¹, [тя] «тебе» Нед, [ти] «тобі» Нед, [тікало] «той, хто говорить на ти», тікати «звертатися на ти», тікатися; — р. бр. др. ты, п. ч. слц. вл. нл. ty, полаб. tãi, болг. м. ти, схв. тї, слн. tí, стсл. ты; — псл. ty; — спорід-

нене з лит. *tù* «ти», лтс. *tu*, прус. *tu*, гот. *þū*, днв. *dū*, вірм. *du*, дірл. *tú*, алб. *ti* (*tū), лат. *tū*, гр. *τύ*, дор. *τύ*, дперс. *tuvam*, ав. *tū*, *tvēm*, дінд. *tvám*, *tuvam*, тох. А *tu*; іє. *tū «тс.». — Фасмер IV 130; Черных II 274—275; Горяев 381; Brückner 587; Machek ESJC 663; Holub—Kop. 398; Schuster-Sewc 1566; Младенов 633; Skok III 466; ESSJ Sl. gr. II 704—706; Trautmann 331—332; Mühl.—Epdz. IV 254—255; Kluge—Mitzka 145; Brugmann Grundriss II 2, 383—384; Demonstrativpron. 30—32; Walde—Hofm. II 712; Frisk II 817; Uhlenbeck 113, 118; Pokorny 1097—1098. — Пор. **тебѣ**.

[**ти**²] «чи» Л, [*ti*, *ci*] «тс.» (з бр.) Л; — р. [*ti*], бр. *ci*, п. ст. *ci*, стсл. **ти** «тс.»; — псл. *ti* < *tei (первісно форма місцевого відмінка однини від (*tъ «той»)); — споріднене з лит. *teĩ...*, *teĩ* «як ..., так і», *teĩr* «так», *taĩ* «це, те», гот. *pei* «що, щоб». — Фасмер IV 55; Sławski I 97; Brückner 60; Brugmann Grundriss II 3, 998; Trautmann 311—312; Vondrák II 462. — Див. ще **той**.

тибѣль «дерев'яний цвях, кілочок СУМ, Шух, Л; [свердел, яким провірчують дірки для кілочків Л]», [*тїмбел*] «свердел» Л, [*стїбѣль*] «тибѣль» Нед, [*тиблѣватъ*] «з'єднувати, скріплювати дерев'яні частини тиблем» Л, [*затиблѣвати*] «з'єднати, скріпити тиблями» Ж; — запозичення з польської мови; п. *tybel* (*dybel*) «дерев'яний кілочок, дерев'яний цвях» походить від нвн. *Döbel* «дерев'яний цвях», спорідненого з гр. *τύφος* «клин, кілочок, дерев'яний цвях», англ. *dowel* «дерев'яний цвях»; помилковим є пов'язання (Zubaty St. a čl. I 2, 162) з псл. *stýblo* «стебло». — Шелудько 48; Kluge—Mitzka 145; Klein 478.

тиверці (племінна група східних слов'ян), *тиверський*; — р. *тиверцы*, бр. *ціверцы*, др. *Тиверьци*, *Тъверьцы*, ч. *Tiverci*; — загальноприйнятої етимології не має; здебільшого пов'язується з давньою назвою р. Дністер *Тύрас*, яка виводиться від дперс. *tūra-* «швидкий», спорідненого з дінд. *tivrá-* «тс.»

(Менгес 147; Шахматов Древн. судьбы 31—32); вважається також похідним від назви м. *Тивер* (згадане в праці Ідрісі, датованій 1154 р.), яка пов'язується з династичним ім'ям боспорських царів *Тивертї*, що зводиться до лат. *Tiberius* (Стрижак Мовозн. 1969/4, 47—56).

тигель «посудина для плавлення», [*тигларня*] «цегельний завод» НЗ УжДУ 14; — р. *тїгель*, бр. *тыгель*, п. *tygiel*, *tegiel*, ч. *tyglík*, *tygl*, ст. *teglík*, *tegl*, слц. *tégel'*, *téglík*, вл. *tyhel*, нл. *tygel*, болг. *тїгла*, *тїгел*; — запозичення з німецької мови; нвн. *Tiegel* «тигель» (свн. *tëgel*, *tigel*) походить від іт. ст. *teglia* «сковорода», що виникло з пізньолат. *tēgula*, яке походить від гр. *τήγωνον* «тс.», спорідненого з днв. *dañhazzen* «палати», дангл. *řessaп* «згоряти». — СІС² 825; Фасмер IV 56; Sł. wуг. *obscych* 785; Brückner 567; Machek ESJC 663; Holub—Kop. 398; Holub—Lyer 495; РЧДБЕ 722; Kluge—Mitzka 778—779; Frisk II 845.

[**тигїпнути**] «ударити чимось важким Ва; сильно вдарити Си», [*тигїлипнути*] «сильно вдарити» Си; — звуконаслідувальне утворення, як і [*гегїпнути*, *гїпнути*]. — Пор. **геп**¹.

[**тигїтка**] (орн.) «чайка звичайна, *Vanellus vanellus* L. (*Vanellus cristatus* Meyer)», [*тїгель* Нед, Шарл, *тїгод*, *тїгол* Шарл, *тїжик*, *тїгїтка*, *тїгод* Шейк] «тс.»; — звуконаслідувальне утворення, пов'язане з імітацією крику чайки *кигї* (див.).

тигр (зоол.) «*Felis tigris* L.», *тїгрїця* СУМ, Нед, *тигрєня*, *тїгрїчий*; — р. *тигер*, бр. *тыгер*, др. *тигеръ*, п. *tygrys*, ч. *tygr*, слц. *tiger*, вл. *tig(e)г*, *tyg(e)г*, нл. *tigr*, болг. *тїгър*, м. *тигар*, схв. *тїгар*, *тїгар*, слн. *tíger*, стсл. **тигръ**; — запозичення з грецької мови; гр. *τίγρις* «тс.» запозичене зі східних мов; пор. ав. *tiγri-* «стріла», *tiγra-* «гострий». — Коваль 90; Hüttl-Worth 14; Черных II 244; Фасмер IV 56; Sł. wуг. *obscych* 785; Machek ESJC 663; Holub—Kop. 398; Holub—Lyer 495; Младенов

633; Вуяклија 951; Klein 1616; Walde—Hofm. II 681; Frisk II 896.

[тігровець] (ент.) «перламутрівка велика, *Argyppis raphia* L.» Шейк, Нед; — похідне утворення від *тигр*; назва зумовлена тим, що верхній бік крил цього метелика покритий чорними плямистими лініями. — Див. ще **тигр**.

[тіжба] «юрба, натовп, табун, зграя (птахів, тварин) Л, тиснява О», **[тіжба]** «натовп Нед; група ЛексПол»; — бр. **[ціжба]** «велика кількість»; — запозичення з польської мови; п. *ciżba* «тиск, тиснява; натовп, юрба» виникло зі ст. *ciżczba* «тс.», похідного від *ciśkać* «тискати», *ciśnać* «тиснути», яким відповідають укр. *тискати*, *тиснути*. — Sławski I 106; Brückner 64. — Див. ще **тискати**.

[тіжбір] «товкач»; — неясне; можливо, пов'язане з *тіжба*; пор. п. *ciżba* «тиск, тиснява».

тіждень, **[тигодень]** «тиждень» Нед, **[тижняка]** Нед, **[тіжник]** «тс.», **[тиждневник]** «щотижневий журнал, щотижневик» Нед, **тижневик**, **[тижнев'є]** «тижнева платня» Нед, Куз, **[тижнівка]** «поминання померлого на сьомий день після смерті Г; жінка, наряджена на тиждень на роботу від громади Шейк», **тижневий**, **[тижньовий]** «тижневий; щотижневий; десятицький або розсильний, що відбуває свій черговий тиждень служби», **[тижєнно]** «тижнево» Куз, **[тижнювати]** «проводити тиждень, бути десь увесь тиждень», **потижневий**, **[потижєнний]** «потижневий»; — бр. **тїдзень** «тиждень», др. **тыиждьднь**, **тыждьднь** «восьмий день після певного дня», п. *tydzień* «тиждень», ч. *týden*, слц. *týždeň*, вл. *tydzeń*, нл. *tyżeń*, схв. *tjědan*, слн. *téden*; — псл. **ty(j)ъdъpъ*, букв. «той самий день», утворене із займенника *тъь* «той», частки *ъь* (< **že*) «же» та іменника *дъль* «день». — Німчук 92—93; Brückner 588; Machek E.S.J.C 663; Holub—Kop. 398; Schuster-Sewc 1567. — Див. ще **день**, **же¹**, **той**.

тик¹ (мед.) «хворобливі мимовільні скорочення м'язів», **тикобзний**; — р. болг. *тик*, бр. *цик*, п. ч. слц. *tik*, схв. *тик*, слн. *tík*; — запозичення з французької мови; фр. *tic* «судорожне сипання м'язів (переважно обличчя)», очевидно, звуконаслідувальне утворення. — SIC² 825; Фасмер IV 56; Черных II 244; Горяев 367; Kopaliński 978; РЧДБЕ 722; Вуяклија 952; Klein 1615; Dauzat 709; Gamillscheg 848.

тик² (текст.) «цупка тканина для чохла та ін.»; — р. болг. *тик*, бр. *цик*; — запозичення з голландської мови; гол. *tijk* «тс.» (снідерл. *tike*) виникло із західногерманського **tēka* «чохол матраца або подушки», що походить від слат. лат. *thēsa* «футляр, чохол; коробка, скриня», яке зводиться до гр. *θήκη* «сховище, скриня, шкатулка», пов'язаного з дієсловом *τίθημι* «ставлю, кладу». — SIC² 825; Фасмер IV 56; Горяев 367; РЧДБЕ 722; Matzenauer 347; Klein 1615. — Див. ще **теза**, **тека**.

тик³ (бот.); — р. болг. *тик*, бр. *цик*, п. *tek*, ч. *teka*, *teak*, слц. *teak*, схв. *тик-дрво*, слн. *tík*; — запозичення з англійської мови; англ. *teak* «тс.» походить від порт. *teca*, що виникло з мал. *tekka*, яке зводиться до дінд. *sákañ* «тс.» (дерево росте в Індії). — Фасмер IV 56; Горяев 367; Вуяклија 952; Klein 1578.

тікати, **тікнути**, **[тичіти]** «утикати тички, ставити віхи», **тичкувати**, **ткнүти** «тикнути; [сіпнути, смикнути О]», **[тókнути]** «тикнути» Нед, **тик**, **[тіка]** «тичка, віха», **[тікало]** «бирюльки; дерев'яна паличка в цій грі» Нед, **[тікач]** «той, хто тиче» Шейк, Нед, **тичіна**, **тичінка**, **тічка**, **тичок**, **[тіччя]** (зб.), **[тячінка]** «тичка, хворостина» Шейк, Нед, **тичковий**, **[тічний]** «який в'ється по тичці», **[вітичка]** «гілка; віха» Она, **відтікати**, **відткнүти**, **[відтічка]** «знак, мітка» Она, **[дітклівий]** «чутливий» Я, **[заткати]** «заткнути», **[заткнүти]** «запхнути» Мо, **[заткнүтися]** «замовкнути» Я, **[затика]** «заставка» Ж, **затичка**, **[затички]** «декоративні квіти, які дівчата вплітають у во-

лосся» ВеЗн, [заткалка] «пробка», [заткално, заткало] «затичка з ганчірок, якою закривають димохід», [затканиця] «дошка, якою затикають піч, коли печуть хліб» ВеБ, [зутик] «сутичка» Она, наткнүти, [натичка] «короткий кілок, забитий у пліт біля великого кілка, якщо останній виявиться коротким», [напїткати] «зустріти» Ж, недотїка «недоторка, [розрив-трава, Impatiens poli me tangere]», [недотички] «торочки, що пришиваються до весільного рушника» Ж, [недотикальний] «невідчутний на дотик» Она, [недотїкий] «недоторканний» Ж, [недотїкливий] «тс.» Она, [непритїка] «безпритульний, бродяга», [перетїчити] «пересадити; відмітити за допомогою тичини» Нед, [перетїкати] «переставляти; вишивати» Пі, перетїка, [підтич] «палиця для розвішування сіті Г; тички, стовпи, на яких сушать рибальські сіті Мо», [потїкало] «попихач» Нед, [потїкач] «тс.?» Нед, [потїчка] «сутичка, бій» Пі, потїч «спотикаючись; униз головою», [претїчина] «відмова; перешкода» Нед, притїкати, приткнүти, [притїкати] «заткнути» Нед, притїк, притїка, [притїкач] «кілочок, палиця, яка прикріплює ярмо до дишля», притїчїна СУМ, Нед, притїчка «дерев'яний кілочок або залізний пруттик, яким прикріплюють ярмо до дишля; кусок полотна, який уставляється замість дорожчої тканини в спідницю у те місце, яке закривається фартухом», [протїка] «кілочок, яким кріпиться ярмо до дишля» Нед, протїчка, розтїканий, [стич] «щось гостре» Нед, [стіча] «точка дотику і точка сполучення (в колі)» Нед, [стічка] «випадок Г; сутичка» Нед, [стічна] «дотична» Нед, [стічний] «дотичний» Нед, спїткати, спїткнүтися, спотїкати, спотїкатися, [спотїкаїло] «який спотикається; спотикач», спотїкач, спотїчка, [спотїч] «спотикаючись», [спотїкачя] «тс.», [сүтич] «злиття» Нед, сүтичка, утїкати, уткнүти, увїткнүти; — р. тїкать «тикати, утикати», бр. тїкаць «тс.»,

др. тїкати «штовхати», п. tykać «торкатися», ч. tŭkat se, слц. tŭkat' sa «тс.», вл. tykać «тикати, утикати», нл. tykać «тикати, торкати, штовхати», полаб. tãise «тиче», болг. тїкам «штовхати, тикати», слн. tĭkati «торкати, торкатися», псл. тїкати «колоти»; — псл. tykati, *tŭkŏti, пов'язане з tŭkati «ткати»; — споріднене з лтс. tŭkãt «місити, давити», двн. dŭhеп «давити, придавлювати», дангл. дŭп, дŭап «давити, тиснути, штовхати», дірл. toll «порожнистий», гр. tŭkos «молот, долото», тхїζω «обтісую, тешу». — Фасмер IV 130; Черных II 275; Горяев 368—369; Brückner 571; Holub—Kop. 398—399; Schuster-Sewc 1507—1508; Trautmann 331; Mühl.—Endz. III 278; Karulis II 435—436; Frisk II 941—942. — Пор. надточїти, патїк, тїцяти, тїкати.

тіква «(бот.) Cucurbita L.; посудина для води, вина», [тїквиця] «посудина з тикви» Нед, тїковка; — р. тїква, др. тїкы, тїкѡвь, тїкѡва, п. tykwa, ч. tykev, слц. tekvica, болг. м. тїква, схв. тїква, слн. tĭkva, стсл. тїкы; — псл. tyku не зовсім ясне; здебільшого зіставляється з гр. σίκυς «огірок», σίκυος, лат. cucumis «тс.»; зближується також (Knutsson ZfSlPh 4, 384) з гр. σῖκον «фіга, інжир», беотійським тῖκον, лат. ficus, вірм. tŭz «тс.»; труднощі, що виникають при поясненні початкових приголосних у зіставляваних словах, примушують вважати псл. tyku, гр. σίκυος, лат. cucumis запозиченнями з якогось спільного джерела — індоєвропейського (Гиндин ЭИРЯ II 82—89; Hirt IF 2, 149; Kretschmer Glotta 26, 57) або неіндоєвропейського (Преобр. II, вып. последний, 26; Specht KZ 61, 277; Hofmann 312; Walde—Hofm. I 300); існують спроби пояснення на слов'янському ґрунті; Ілліч-Світич (ЭИРЯ I 21—26) псл. *tyku виводить від *tykati «тикати», вважаючи, що тикву вирощували на тичках (щоб плоди висіли і були правильної форми); малопереконливим є зближення з псл. tylъ, tukъ, лит. tŭkti «жиріти, гладшати» (Соболев-

ский РФВ 13, 144; Brugmann IF 39, 141—142; Loewenthal WuS 10, 142—143). — Фасмер IV 130; Черных II 275; Горяев 381; Machek ESJC 664; Jm. rostl. 228; Младенов 633; Skok III 449; Mikl. EW 369; Бернштейн Очерк 231—232; Meillet Etudes 270; Frisk II 704; Boisacq 864; Fick I 449; Johansson IF II 14; Walde—Hofm. I 299—300.

[тікіт] «кінчик» Нед; — очевидно, похідне утворення від *тікати* (букв. «те, чим торкаються»); пор. ч. слц. *tykadlo* «щупальце, вусик». — Див. ще **тікати**.

[тик-тик] «вигук, яким підкликають курчат» Мо; — звуконаслідувальне утворення; пор. ч. *tik* (вигук, що передає пташиний писк).

тил, [тіле] «тупе ребро ножа, ножиць, протилежне лезу», [тилі] «тс.», [тило] «задня частина чогось, тил; хребет, спина», *тилови́к*, [тіло́к] «задня частина взуття, задник» Г, Шейк, [ти́латий] «товстозадий», *тільний*, [тильчастий] «масивний» Пі, *затілля*, *затілок* «потилиця; [затілля Ме]», *затільний*, *затільний*, *запотіличник*, *позатіллю* «ззаду; позаду», [потіле] «спина» Нед, *потілиця*, *потіличник*, [потілишник] «потіличник», [потіля́ка] (збільшувальна форма від *потілиця*), *потіличний*, *потілочний*; — р. бр. *тыл* «тил», др. *тыль* «потилиця; тил, задня частина війська», п. *tył* «задня частина, тил, спина», ч. *tyl* «потилиця; тил», слц. *tylo* «тс.», вл. *tył* «потилиця», нл. *tył*, *tylo*, полаб. *tâl* «тс.», болг. м. *тил* «потилиця; тил», слн. [tíl] «потилиця», с.-цсл. **тыль** «потилиця»; — псл. *tyľ*, пов'язане, очевидно, з *tyti* «гладшати, набухати», *t^hstь «товстий»; — споріднене з прус. *tūlap* «багато», лит. *tūlas* «багато хто, не один», кімр. *twl* «кругле підвищення», нвн. бав. [Dollfuss] «товста, розпухла нога», тирольським *doll* «товстий», алб. *tuł* «шматок м'яса без кістки, литка, хлібний м'якуш», гр. *τύλος* «мозоль; шип; гуля», *τύλη*, *τύλη* «мозолиста спина; м'яка підкладка, подушка»; семантичний розви-

ток псл. *tyľ*, очевидно, був таким: «потовщення, набухлість» — «потовщення на шиї, холка» — «потилиця» — «задня частина чогось» — «задня частина війська». — Фасмер IV 131; Черных II 275; КЭСРЯ 457; Цыганенко 495; Brückner 589; Machek ESJC 664; Holub—Kop. 399; Schuster-Sewc 1568; Куркина Этимология 1982, 23; Meillet Etudes 420; Zubaty AfSlPh 16, 417; Rozwadowski Qu. gr. et. I 421; Trautmann 331; Mühl.—Erdz. IV 137; Sütterlin IF 29, 125; Fick III 185—186; Pokorny 1081. — Див. ще **тіти**. — Пор. **товстий**, **тук**¹, **тулуб**.

[тілекрот] «стільки раз» Бі, Пі; — запозичення з польської мови; п. *tyle-koś* «тс.» складається з компонентів *tyle* «стільки», що виникло з *tol «тс.» під впливом *ile* «скільки», і ст. *koś* «раз». — Brückner 589. — Див. ще **крот**, **тільки**.

[тилінка] «відкрита сопілка без бокових отворів», [телінка, телénка] «тс.» Нед; — запозичення з румунської мови; рум. *tilincă* «пастуша дудка», молд. *тилінкэ* «дудка, сопілка» є звуконаслідувальним утворенням, паралельним до *talăncă* «дзвоник (на шиї свійських тварин)»; пор. уг. *tilinkó* «сопілка». — Vincenz 5; СДЕЛМ 425; DLRM 860; MNTESz III 918; Bárczi 310.

тільда; — р. *тыльда*, бр. *тыльда*, п. *tylda*, ч. слц. *tilda*, болг. *тылда*, схв. *тилда*, слн. *tilda*; — запозичення з іспанської мови; ісп. *tilde* «знак ~ над буквою ñ, що позначає м'якість» виникло внаслідок метатези з лат. *titulus* «надпис; заголовок» неясного походження. — SIC² 825; ССРЛЯ 15, 439; Holub—Lyer 482; РЧДБЕ 722; Вуяклија 952; Klein 1617, 1622; Walde—Hofm. II 686. — Див. ще **тітул**.

[тильнес] «рід страви: рибний фарш» Бі; — запозичення з російської мови; р. *тёльное* «рибний фарш; страва з рибного фаршу», [те́льное] «тс.» утворене від *те́льный* «тілесний», [те́льной] «тс.»; назва зумовлена тим, що риба очищається від кісток, використовується лише її м'ясо (тіло). — Див. ще **тіло**.

[**тильчіба**] (бот.) «блювотний горіх, *Strychnos nux vomica* L.», ст. *кильчибогъ* «тс.»; — р. [тельчибух] «блювотний горіх»; — варіант назви [кучелёба] «тс.», співвідносно з р. [кучеляба], п. *kulczyba*, ст. *kylczabuga*, *kuczylabuka*, ч. *kuščiba* «тс.» і запозиченої, очевидно, з татарської мови; тат. *кучилабука* зводиться до ір. *kučla*, *kučula*, хінді *kučula*, бенгалі *kučila* «тс.». — Фасмер II 437—438; Попов Ист. лекс. 29—30; Вгӱскнер 281. — Пор. **кучелёба**.

тилягі (заст.) «лати»; — неясне.

тимáха — див. **тимáха**.

тимофіївка (бот.) «*Phleum* L.», [тимофеївка] «тимофіївка лучна, *Phleum pratense* L.» Мак, [тимофійка, тимофейка, тимка] «тс.» Мак, [тимотка] «тимофіївка» Куз; — р. *тимофеевка* «тимофіївка», *тимофеева трава*, бр. *цімафеейка* «тс.», п. *тумотка* «тимофіївка лучна», *тумотежка* «тс.», слц. *тумотежка* «тимофіївка», болг. *тимотейка* «тс.»; — пов'язане з ім'ям Тимофія Ганзена, який першим звернув увагу на чудові кормові якості цієї трави; пор. також нім. *Timotheusgras* «тимофіївка», англ. *Timothy-grass* «тс.». — Machek Jm. rostl. 291; Нейштадт 101; Klein 1619. — Див. ще **Тимофій**.

Тимофій (чоловіче ім'я), [Темко́], *Тімїш* УРС, Шейк, *Тимко́*, [Тимось, *Тимотей* Нед, *Тимóфтій* (Ме)], *Тимóха*, *Тиміць*, [Томко́] Шейк, Нед, ст. *Тимохъ* (1438), *Тимошъ* (1471), *Тимовей*, *Тимóфтій* (1491), *Тимовей* «честь Б(о)жа(я), Б(о)го(мъ) почте(нь) а(бо) дорогій Б(о)гу» (1627); — р. *Тимофей*, бр. *Цімафей*, др. *Тимовей*, п. *Тумотеusz*, ч. *Timotheus*, слц. *Тимотеj*, болг. *Тимотей*, *Тимофей*, м. *Тимотеj*, *Тимотије*, схв. *Тимотеj*, *Тимотије*, слн. *Тимотеj*, стсл. **Тимоден**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Τιμόθεος* (букв. «який шанує Бога») складається з основ *τίμη* «честь, пошана; ціна; помста, кара», спорідненого з ав. *kaēpā-* «помста, кара», лит. *káipa* «ціна», псл. *сѣпа* «тс.», укр. *ціна*, і *де-*

ос «бог». — Вл. імена 89; Беринда 237; Петровский 208; Спр. личн. имен 461; Илчев 484. — Див. ще **теїзм**, **ціна**.

тимпáн «стародавній ударний музичний інструмент, вид литавр», (заст.) *тимпáнник* Г, Нед; — р. болг. *тимпáн*, бр. *тымпáн*, др. *тумпанъ*, п. слц. *тумпан*, ч. *tumrán*, м. *тимпан*, схв. *тимпани*, слн. *tímpan*, стсл. **тѣпанъ**; — запозичення з грецької мови; гр. *τύμπανον* «вид барабана» є похідним від *τυμπ-*, назалізованої форми основи *τύπος* «удар; відбиток». — СІС² 825; Фасмер IV 59; ГСЭ II 283, III 207; Горяев 367; Коралиński 1009; Holub—Lyer 495; РЧДБЕ 722; Вујаклија 952; Klein 1669. — Див. ще **тип**.

[**тімүш**] «наче, неначе, мов, немов, ніби» Шейк, Нед; — очевидно, результат стягнення виразу *ти мовиш*. — Див. ще **мóва**, **ти¹**. — Пор. **мов¹**.

[**тим'ян**] (бот.) «чебрець звичайний, *Thymus serpyllum* L.» См, [тимкан, тімян] «тс.» Мак; — р. *тимьян*, [темьян, тимиан, тіймон] «тс.», бр. [сіміан] «чебрець український, *Thymus ucrainicus* Клок», [ціміяк] «тс.», др. *тьмиянъ* «пахуча смола, фіміам», *темьянъ*, *тимьянъ* «тс.», ч. *туміан* «чебрець»; — результат видозміни др. *фиміянъ* «фіміам», зумовленої впливом лат. *thūtiāta* «пахуче куріння, фіміам», що походить від гр. *θυμίαμα* «куріння», пов'язаного з *θυμός* «дух; (ст.) дим». — Frisk I 692—693. — Див. ще **дим**, **фіміам**.

тин «загорожа; [дерев'яне облицювання стінок колодязя НикНикБЛ]», *тиніна*, *тіння*, [тіння] «матеріал для огорожі» О, [тиня́нка] «дошка в паркані», [тинóвка] «облицювання стінок колодязя» НикНикБЛ, [тині́ти] «обгороджувати тином», [заті́н] «перегородка з очерету, що ставиться в річці, щоб затримати рибу», [заті́нщик] «робітник, що споруджує мур для фортеці» Ж, [обтині́ти] «обгородити тином» Ж, [обтині́чити] «тс.» Ж, *перетинка* «перегородка», *переті́нок*, [поті́нок] «прохід між будівлею і загоро-

жею» НикНикБЛ, *попідті́нню*; — р. бр. *тын* «тин», др. *тынъ* «огорожа, паркан; стіна», п. [tyn] «тин», ч. *týn*, слц. *týnie*, полаб. (vå)tājn «тс.», схв. *тйн* «перегородка, внутрішня стінка», слн. *tín* «дошата перегородка», стсл. **тынъ** «перегородка»; — псл. *тынъ*; — запозичення з германських мов; дісл. *tún* «садиба, двір, сад», дангл. днн. *tún* «огорожа», двн. *zūn* «огорожа, паркан», нвн. *Zaun* «тс.» споріднені з ірл. *-du-pun* «фортеця»; висловлюється також думка (Мартынов Сл.-герм. взаимод. 145—153) про запозичення германських відповідників з праслов'янської мови, в якій псл. *тынъ* було пов'язане з *tyti* «густо рости» і первісно означало «густі зарості». — Фасмер—Трубачев IV 132; Горяев 382; Brückner 589; Machek ESJC 664; Skok III 471; Кри-тенко Вступ 531; Mikl. EW 370; Kiras-ky GLG 189—190; Uhlenbeck AfSIPh 15, 492; Stender-Petersen 253—254; Schwarz AfSIPh 42, 275—276.

[**тіна**] (бот.) «різні види водорості *Confervae* Ag.» Шейк, Нед, Мак; — р. *тіна* «твань, баговиння», [*Confervae* Ag.], бр. *ціна* «твань, баговиння», др. *тина* «болото, багно, твань», ч. ст. *tina*, болг. *тіня*, м. *тиња*, стсл. **тина** «тс.»; — псл. *tina* < *timna, пов'язане з *timu «болото, багно, твань», пор. р. [*тимэнье*], др. *тимъно*, *тимъније*, ч. ст. *tumenec*, *temenec*, вл. *tymjo*, нл. *tuñe*, стсл. **тимъно**, **тимъније** «тс.»; далі зіставляється з гр. *τίλος* «рідкий кал», двн. *theisk* «гній, кал, сміття», *deisk* «тс.», дангл. *dīnap* «намокати», дісл. *рі-да* «відтавати, розтоплювати», *рідг* «відталий» (Lidén IF 19, 356—357; Lidén Lgm. St. 109; Persson Beitr. 463—464; Specht 21; Trautmann 323; Holthausen Awn. Wb. 315; Charpentier MO 13, 14), з гр. *τέλμα* «стояча вода, болото, багно», вірм. *tilm* «тс.» або гр. *τίφος* «болото, багно» (Machek ESJC 639), з дінд. *stimáh* «нерухомий», *stimitah*, *timitah* «тс.», *stiyā* «стояча вода», *styāyatē* «замерзає, твердіє» (Ильинский РФВ 69, 22—23); недостатньо обгрунтованим є

пов'язання з псл. *tylëti* «тліти» (Solmsen KZ 35, 478). — Фасмер IV 58, 59; Черных II 244; Младенов 633—634; Pedersen KZ 38, 351; Mühl.—Endz. IV 203; Meillet Etudes 447; Fick III 184; Ильинский РФВ 63, 333.

[**тиндара**] (бот.) «дурман, *Datura stramonium* L.» Мак; — пов'язане з [*дендэра*] «тс.» (див.).

[**тіндель**] «підтока у возі» Нед; — неясне.

тінди-рінди (вираз на позначення пустої балаканини), *трінди-рінди* «тс.»; — звуконаслідувальне утворення; паралельне до [*тиріри*] (вигук для позначення розмови, бесіди), [*тидрі-тана*] (приспів у пісні), [*ти-ди-ді*] «тс.», п. [*тындыгуды*] (вигук бігуна, що біжить попереду санок при катанні на Масляну), [*тыдыгуды гуды*] (приспів), болг. м. *тінтири-мінтири* «тари-бари, теревені, балаканина». — Пор. **ти-ріри**.

[**тинині**] (танечний приспів); — звуконаслідувальне утворення, паралельне до [*ти-ди-ді*] (приспів у пісні).

тинівка (орн.) «завирушка, *Prunella Vieill.*»; — похідне утворення від *тин*; назва зумовлена, очевидно, тим, що під час співу самець часто сидить на тину; пор. іншу назву цього птаха — [*плітнівка*] Шарл. — Див. ще **тин**.

тинктюра «настоянка лікувальної речовини на спирті або ефірі»; — р. болг. м. схв. *тинктюра*, бр. *тынкту́ра*, п. *tynktura*, ч. *tinktura*, слц. слн. *tínktúra*; — запозичене з німецької мови; нім. *Tinktúr* «тинктура, розчин; настоянка» походить від лат. *tinctūra* «фарбування; розведена фарба», пов'язаного з *tingo*, *-ere* «змочувати, зволожувати; фарбувати», спорідненим з гр. *τέγωω* «змочую, зволожую», двн. *thupkōn* (*dunkōn*) «умочати», свн. *tupken* (*dunken*), нвн. *tupken* «тс.». — СІС² 825; СЧС 299; Фасмер IV 59; Смирнов 290; Kopaliński 1009; Младенов 634; РЧДБЕ 723; Вуяклија 953; Гг. Fwb. 763; Walde—Hofm. II 684.

[тинутися] «ударитися; статися»; — очевидно, псл. *ti(p)ṇṇti «ударити», пов'язане чергуванням голосних з *te(p)ti «бити»; пор. р. [тінпать, тіннуть] «легенько ударити», п. [сієрпа́с, сієра́с, сіра́с] «ударити», нл. тура́с «тихо стукати, битися»; сумнівне тлумачення р. [тінпать, тіннуть] (Фасмер IV 60) як звуконаслідувального утворення. — Див. ще **ся¹**, **тепті**.

тиньк «штукатурка», тинк, [треньк Корз, тринк Нед] «тс.», тинька́р «штукатур», [тринка́р] «тс.» Нед, тинькува́ти «штукатурити», [тинькува́ти, тимькува́ти, тринькува́ти] «тс.» Нед; — бр. тынк «штукатурка», п. тупк «тс.»; — через польську мову запозичено з німецької; нвн. Tüpsche «штукатурка» походить від лат. tūpica «туніка; оболонка, шкірка», що виникло з *stupica, запозиченого з арамейської мови, очевидно, через посередництво фінікійців; арам. kittūpā зводиться до гебр. kuttōpeth «тс.», звідки походить також гр. χιτόν «хітон; шкіра, оболонка». — Richhardt 108; Шелудько 48; СЧС 299; Brückner 589; Kluge—Mitzka 798; Klein 1664. — Пор. **хітон**.

тинятися СУМ, Нед, [тинятись] «шкандибати» ЛексПол, [стинятися] «тинятися» Нед; — очевидно, результат видозміни форми *тинутися «тихенько ходити, тинятися», що виникло з псл. *ti(p)ṇṇti «ударити; тихенько ходити», пов'язаного чергуванням голосних з *te(p)ti «бити», а також з *търръть «топіт», *търрътати «топтати», *търрати «топати»; пор. р. [тінпать, тіннуть] «легенько ударити; іти тихенько, навшпиньки, крастися», п. сієрпа́с (сієра́с) «ударити»; [сіра́с] «іти тихенько, але безперервно» (про дощ), нл. тура́с «тихо стукати; дріботіти, шкандибати», схв. тѣпсти се «тинятися». — Див. ще **ся¹**, **тепті**, **топати**. — Пор. **тіпати**.

тип, тиня́ж, тиниза́ція, тинобу́й, тинизува́ти; — р. болг. м. тип, бр. тып, п. ч. слц. вл. тур, схв. тѣп, слн. тір; — запозичення із західноєвропей-

ських мов; нім. Тур «тип, прототип; зразок», фр. type «тс.» походять від пізньолат. typus «образ, зображення», яке зводиться до гр. τύπος «удар; відбиток», пов'язаного з τύπτω «б'ю», спорідненим з дінд. tōpati (tupāti, tūmpati, tumpāti) «штовхає», лтс. staūpe «сліди кінських копит», псл. *търръть «топіт», *търрати «топати». — SIC² 825; Коваль 167—168; Hüttl-Worth 14, 15; СЧС 299; Фасмер IV 60; Kopaliński 1009; Brückner 589; Holub—Kop. 399; Holub—Lyer 495; Младенов 634; РЧДБЕ 723; Вуяклија 953; Kluge—Mitzka 799; Dauzat 733—734; Frisk II 945—946. — Див. ще **топати**. — Пор. **лінотіп**, **монотіп**, **прототіп**.

[тіпати] «повільно іти» Ж; — р. [тінпать] «тихенько іти, навшпиньки, крастися», п. [сіра́с] «іти тихенько, але безперервно (про дощ)», нл. турота́с «тихо стукати; дріботіти, шкандибати», схв. тѣпсти се «тинятися»; — псл. tīpati «тихенько ударяти, тихенько йти», пов'язане чергуванням голосних з *te(p)ti «бити», *търръть «топіт», *търрътати «топтати», *търрати «топати». — Див. ще **тепті**, **топати**. — Пор. **тинятися**.

[тіпець]: у виразах [вхопіти тінцю] «потрапити на слід, на шукану дорогу», [да́ти тінцю ко́му] «дати перцю, висікти»; — пов'язане з [тінпати] «повільно йти», яке в минулому мало ще значення «ударяти»; пор. [тинутися] «ударитися» (з *ti(p)ṇṇti «ударити»). — Див. ще **тіпати**.

тіптися, тинстѣ — див. **тепті**.

типчак (бот.) «костриця борозниста, Festuca sulcata L.», тиня́ць, тинчинá «тс.», [тинчак] «костриця овеча, Festuca ovina L.», [тинчинá] «мурава, газон», киня́ць «келерія, Koelegia Pers.» РУС Бот; — р. тинчак «костриця борозниста», [тиня́ць], бр. ципчак, [ципя́ць] «тс.»; — виводиться від каз. тебін «трава, що залишилася під снігом». — ССРЛЯ 15, 455; Шипова 321.

тир¹ «приміщення для стрільби в ціль»; — р. тир, бр. цір; — запозичення з французької мови; фр. tir «стрілян-

ня, постріл; тир» пов'язане з дієсловом *tirer* «тягти; стріляти», що виникло з нар.-лат. *tirare «тс.» (пор. іт. *tirare*, ісп., порт. *tirar*) неясного походження. — СІС² 826; Черных II 244; Dauzat 711; Klein 1620. — Пор. **тира́да, тира́ж, тирбушо́н, тире́.**

[**тир²**] «гусениця молочаю, *Eucis euphobiae*; — неясне; можливо, виникло з [*ти́ртир*] «вид гусениці, яка шкодить винограду» (пор.).

[**ти́ра**] «велика очеретяна загорода у вигляді майже зімкнутого кола, яка стоїть у воді для вилову риби», [*ти́ря*] «загорода з очеретяних щитів для вилову риби» Дз; — неясне.

тира́да; — р. болг. м. схв. *тира́да*, бр. *тыра́да*, п. *tyrada*, ч. слц. слн. *tiráda*, вл. *tirada*; — запозичення з французької мови; фр. *tirade* «тирада» походить від іт. *tirata* «протягання; тирада», пов'язаного з *tirare* «тягти», що виникло з нар.-лат. *tirare (пор. фр. *tirer*, ісп. порт. *tirar* «тс.») неясного походження. — СІС² 826; Фасмер IV 60; ССРЛЯ 15, 456; Kopaliński 1009; Holub—Lyer 482; РЧДБЕ 723; Вуяклија 953; Dauzat 710, 711. — Пор. **тир¹, тира́ж, тирбушо́н, тире́.**

тира́ж; — р. болг. м. *тира́ж*, бр. *тыра́ж*, ч. слц. *tiráž*, схв. *тира́жа*, *ти́раж*, слн. *tiráža*; — запозичення з французької мови; фр. *tirage* «тягнення; тираж» є похідним від *tirer* «тягти», що виникло з нар.-лат. *tirare (пор. іт. *tirare*, ісп. порт. *tirar* «тс.») неясного походження. — СІС² 826; Черных II 244—245; Фасмер IV 60; Holub—Lyer 482; Младенов 634; РЧДБЕ 723; Вуяклија 953; Dauzat 710, 711. — Пор. **тир¹, тира́да, тирбушо́н, тире́.**

тира́н, тира́нство, тира́нія, тира́нічний, тира́нити, тира́нствувати, тира́нізува́ти; — р. *тира́н*, бр. *тыра́н*, п. ч. слц. вл. нл. *тыган*, болг. *тира́н, тира́нин*, м. *тиран*, схв. *ти́ран, ти́ранин*, слн. *tiráń*; — запозичення з грецької мови; гр. *τύραννος* «тиран, самодержець» походить з однієї із мов Малої Азії. — СІС² 826; Огієнко РМ 1939/1,

43; Hüttl-Worth 14; ССРЛЯ 15, 459; Горяев 367; Brückner 590; Kopaliński 1009; Machek ESJC 664; Holub—Lyer 495; Младенов 634; РЧДБЕ 724; Вуяклија 954; Frisk II 946—947; Klein 1671.

[**тиратися**] «поневіряться» ВеЛ; — запозичення з польської мови; п. *tyrać się* (*terać się*) «поневіряться», *tyrać* (*terać*) «марнотратити, розтринькувати; поневіряти, знущатися», укр. *теря́ти* «губити, втрачати». — Brückner 568. — Див. ще **ся¹, теря́ти.**

[**ти́рба**] «кров; рід каші з кукурудзяної муки» Нед; — неясне.

[**тирбушо́н**] «штопор, пробочник» Куз, [*трибушо́н*] «тс.» Г, Нед; — п. *tygbuszon*, болг. *тирбушо́н*; — запозичення з французької мови; фр. *tire-bouchon* «штопор, пробочник» складається з основ *tire*, пов'язаної з *tirer* «тягти», що виникло з нар.-лат. *tirare (пор. іт. *tirare*, ісп. порт. *tirar* «тс.»), і *bouchon* «затичка, пробка», пов'язаної з фр. ст. *bouche* «жмут (листя, трави)», що виникло з нар.-лат. *bosca, пов'язаного з слат. *boscus* «кущ, хаша», запозиченого із західногерманських мов (пор. днн. двн. *busc*, свн. *busch*, *bosch(e)*, нвн. *Busch*, сангл. *bussh*, *bosch*, *busk*, англ. *bush* «тс.»). — Brückner 589; РЧДБЕ 724; Dauzat 95, 100; Klein 212. — Пор. **тир¹, тира́да, тира́ж, тире́.**

тирва́к — див. **те́рло¹.**

тире́; — р. болг. м. *тире́*, п. *tiret*, ч. *tiré*, *tiret*, слц. *tiré*; — запозичення з французької мови; фр. *tiret* «тире» пов'язане з *tirer* «тягти», що виникло з нар.-лат. *tirare (пор. іт. *tirare*, ісп. порт. *tirar* «тс.») неясного походження. — Черных II 245; Фасмер IV 60; Kopaliński 979; РЧДБЕ 724; Dauzat 711. — Пор. **тир¹, тира́да, тира́ж, тирбушо́н.**

тиримедія — див. **інтермедія.**

[**тиринтіти**] «розводити теревені, базікати» Па, [*тириндіти*] «тс.» Ме; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до [*тарандіти*] «тріщати, стрекотати, відстукувати», р. [*тырандаты*] «торохтіти», *тарантіть* «тс.»). — Фасмер IV 21.

ти́рири (вигук для позначення розмови, бесіди; [гучна забава; радість O]), [тири́рири] (вигук для позначення гри на скрипці), [тири́кати] «погано грати на скрипці», [тири́рїкати] «тс.», [тирлі́гач] «поганий музикант, переважно скрипаль»; — р. [тыры́каты] «базїкати, теревенити, брехати»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до тї́нди-рї́нди, [тарарáкати] «видавати звук тарара; повторювати одне і те ж; говорити дурниці», р. [тарарá, тарары́] «пусте базїкання», [тарары́каты] «базїкати, говорити дурниці; розмовляти і жартувати», бр. [тарарá] «барабанний бїй; багатомовна балаканина». — Пор. тї́нди-рї́нди, тї́лікати.

ти́рити¹ «тягти, волочити; тикати, совати», [вти́рити] «увїпхнути, всунути» Ж, [втиркáтися] «вмішуватися» Ж, [втиркúн] «проноза, пролаза» Ж, [насти́рити] «нав'язати», [порозти́рювати] «порозтринькувати», [сти́рить] «украсти» Чаб; — р. ты́рить «цупити, тирити»; — запозичення з румунської мови; рум. tígї «тягти, таскати; волочити, тягнути за собою», як і молд. тыры́ «тс.», зводиться до стсл. тырж, тырѣти «тру, терти». — Scheludko 143; Vrabie Romanoslavica 14, 177; СДЕЛМ 443; DLRM 864. — Див. ще тє́рти.

[ти́рити²] «їти поспїшаючи, не звертаючи ні на що і ні на кого уваги Па; гнати Си», [насти́рти] «закортїти», [насти́ртися] «домогтися», [насти́рати] «домагатися, наполягати», [насти́ритися] «набриднути», насти́ра, насти́рливий, насти́рний; — р. ты́рить] «поспїшно їти»; — очевидно, пов'язане з болг. ты́ря «гнати, проганяти», тє́рам «гнати, підганяти», м. тє́ра «гнати, переслідувати», схв. тє́рати, слн. tírati, с.-цсл. ты́рати «тс.». — Див. ще тє́рїти.

[ти́рка¹] «птах з обтріпанним пір'ям», тї́ркавий «(про птаха) з обтріпанним пір'ям; (про дерево, лозу тощо) з гілками, що стирчать в усі боки; [нікчемний, гидкий, жалюгідний Чаб]», тиркáтий «тиркавий; [забїйкуватий] Пі»; —

очевидно, пов'язане з тирчáти «стирчати» (див.).

ти́рка² — див. тáрка.

ти́ркавий — див. тї́рхáвїти.

ти́ркати, тиркотїти «тріщати», [тирчáти] «тріщати, скрипіти; кричати (про дрозда, цвіркуна)»; — р. ты́ркаты «тиркати», тырк «вигук на позначення уривчастих звуків, що видаються цвіркуном, деякими птахами», п. terczeć «тріщати, скрипіти; багато і швидко балакати, торохтїти», [tyrczeć, tyrczyc] «тс.; шелестїти», слн. tírkati «стукати»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до тє́ркотáти, тє́ркотїти, п. terkotać «торохтїти», слц. trkotat' «тс.». — Пор. тє́ркотáти.

[ти́ркач] (орн.) «дрїзд омелюх, Turdus viscivorus L.» Шарл, тирч, [тирчáк] «тс.»; — похідне утворення від тї́ркати (крик дрозда — тrrrrr); пор. назву [ти́ркучий дрізд] «тс.» Шарл. — Див. ще тї́ркати.

[ти́рку́та] (орн.) «степовий дерихвіст, Glareola nordmanni Fisch.», [тирку́шка] «тс.»; — р. тирку́шка «тс.»; — похідне утворення від тї́ркати (крик дерихвоста — «тірлі» або «кірлік, кірлік»); пор. назву [кирчик] «тс.» Шарл. — Див. ще тї́ркати.

тирлі́ч — див. тє́рліч.

ти́рло¹ «місце для відпочинку худоби, найчастїше біля водопою; лїгво, кубло звірів; місце, де птахи токують або збираються для відпочинку, на ніч; [безладдя Л]», [тє́рло] «пасовище» Нед, [ти́рва] «токування Г; місце, де глухарї токують Шух», [ти́рво] «токовище; місце, де птахи збираються для відпочинку, на ніч», тирлу́вати, [отє́рліти (худобу)] «влаштувати нічліг для худоби» Ж; — р. ты́рло «місце стоянки худоби під час спеки і вночі»; — запозичення з румунської мови; рум. tírlă «загїн для овець» походить з південнослов'янських мов; схв. тр́ло «загїн, загорода, обора; місце зимівлі худоби», болг. [тр́ло] «літній загїн для овець», пов'язані з псл. *tǝrti «терти», укр. тє́рти; помилковим є припущення Корша

(Bull. de l'Acad. d. Sc. Pbourg 1907, 768) про тюркське походження цього слова (тат. нор. tyrlau). — Scheludko 143; Vrabie Romanoslavica 14, 176—177; Фасмер IV 132; Шипова 338—339; Потєбня РФВ 2, 26; Ляпунов РФВ 76, 260; СДЕЛМ 442; DLRM 864. — Див. ще **тєрти**.

тірло² — див. **тєрло**¹.

тирілька «капелюх з невисокою тулією та невеликими полями; сорт яблуні, а також її плід», [карілька] «тиролька» Я; — р. *тирілька*, бр. *цірілька*; — похідне утворення від назви австрійської провінції *Тіріль*. — ССРЛЯ 15, 465.

тирпán — див. **терпán**.

тірса¹ (з деревини); — р. *ты́рса* «тирса (з піском)»; — очевидно, пов'язане з **тєрти**; пор. [тірша] «з'їди», [тєршить] «костриця». — Див. ще **тєрти**.

тірса² (бот.) «ковила волосиста, *Stipa capillata* L.; [ковила пірчаста, *Stipa pennata* L. ВеНЗн; осока, *Carex* L. Мак; торф ВеНЗн], [тирсина] (вид рослини) Нед; — р. *ты́рса* «волосиста ковила», п. *tyrsa* «тс.»; — очевидно, пов'язане з [дїрза] «стоколос», запозиченням з литовської мови (Лаучюте 12; Smułkowa LP 14, 64). — Фасмер IV 132.

[тіртир] «вид гусениці, що шкодить винограду» Шейк, Нед; — р. [ты́рты́р] «тс.»; — запозичення з турецької мови; тур. *tirtil* «гусениця» виводиться (Petersson Ag. Arm. St. 84—85) від вірм. *t'rt'ur* «тс.» — Фасмер IV 132; Шипова 339; Дмитриев 548.

тирх — див. **терх**¹.

[тірхавіти] «марніти, худнути, хиріти» Нед, ВеНЗн, [тірхавий] «жалюгідний; змарнілий» ВеНЗн; — неясне.

[тірхати] «розкидати Шейк, Г; ворухити (солому) О», [тирхатий] «крислатий, розлогий (про дерево); розтріпаний, розкуйовджений; недбалий, неохайний», [розтірханий] «розтріпаний» Нед; — р. [обтерхать] «обтріпати, обрвати (одяг)», п. заст. *tağhaç* «тріпа-

ти»; — псл. **tʰɣxati* «тріпати, рвати», що являє собою розширення кореня **ter-* «терти» (**ter-s-*); — очевидно, споріднене з лит. *taršyti* «тріпати, теребити, смикати». — Варбот *Этимология* 1971, 12—14. — Пор. **торсати**.

тирч, *тирчак* — див. **тиркач**.

тирчати «стирчати», [тирч] «стоян, на який кладуть дерев'яну підвалу дерев'яного будинку», *тирчак*; — р. *торчать* «стирчати», бр. *тарчаць*, *тырчаць*, др. *торчати*, п. [ter-czeć], ч. *trčet*, слц. *trčat'*; — псл. **tʰɣčati* «стирчати», пов'язане із **stʰɣčati* «тс.»; недостатньо обґрунтованим є зближення з ч. *tučit se* «стирчати» (Machek ESJC 650). — Див. ще **сторч**.

[тірша] «з'їди»; — очевидно, пов'язане з **тєрти**; пор. [тєршить] «костриця». — Див. ще **тєрти**.

тис (бот.) «*Taxus* L.», [тис] «тис звичайний, *Taxus baccata* L.», [тісина] «тисове дерево Г, Нед; тис звичайний ВеНЗн; плаун сплющений, *Lycopodium complanatum* L.», [тисинина] «тисове дерево» Нед, *тисові*, [тисоваті] «тисові» Нед, [тісина] «тис» Нед, [тисавий] «схожий на тис, біло-жовтий» Нед, [тісій] «тисовий» Нед, [тисійський] «тс.» О; — р. болг. *тис* «тис», бр. *ціс*, п. *cis*, ч. слц. *tis*, вл. *ćis*, нл. *śis* «тс.; яловець», м. *тиса* «тис», схв. *тис(а)* «тис; модрина», слн. *tísa*, [tís] «тис», стсл. **тиса** «кедр»; — псл. *tisъ* не зовсім ясного походження; — найчастіше зіставляється з лат. *taxus* «тис» (Фасмер IV 61; Горяев 367; Machek ESJC 643; Holub—Қор. 385; Holub—Lyer 482; Schuster-Sewc Probeheft 48—49; Младенов 634; Skok III 473; Критенко Вступ 503; Mikl. EW 357; Trautmann 323; Walde—Hofm. II 653; Гамкрелідзе—Иванов 629), але при цьому виникають труднощі фонетичного порядку; є підстави і слов'янську, і латинську форми вважати запозиченнями з якоїсь невідомої мови (Дзензелівський ЛБ II 66; Фасмер IV 61; Sławski I 103; Moszyński PZJP 24, 45—53); заслуговує на увагу зіставлення (Менгес 205—206)

з протоурало-алтайським *taqsa/ tyqsa «кедр, модрина, яловець» і припущення генетичного зв'язку на ностратичному рівні; у такому разі видається можливим і пов'язання псл. *tisъ* (< *tigs-) з п. *ciğiędź* «хаща» (Brückner 64; KZ 48, 222; Schuster-Sewc Sł. Wortst. 19).

[**тисáнка**] (ент.) «одноденниця довгохвоста, Ephemeris L.» Нед; — неясне.

ті́скати, *ті́снути*, [*ті́сти*] «тиснути; тягти, нести» Шейк, Нед, *тиск*, [*тискаві́ця*] «кривавий понос», [*ті́скавка*] «щипчики для роздавлювання горіхів», [*ті́сканка*] «прес» ВеУг, [*тискáр*] «друкар» Нед, [*тискáрня*] «друкарня; виноградний прес» Нед, [*тискáрство*] «друкарська справа» Нед, [*тисні́на*] «тісна» Нед, *ті́снява*, [*тисъ*] «тиск», [*втиск*] «тиск» Ж, [*втиску́н*] (ент.) «гробарик, могильник, Pterostichus» Ж, *втиснений*, *втиснутий*, *відтиск*, [*дóтисок*] «тиск, утиск» Ж, *затиск*, *затиска́ч*, *заті́скувач*, [*на́тис*] «натиск» Ж, *на́тиск*, *натиска́ч*, [*наті́сливий*] «насильницький» Ж, [*на́тиски*] «натискуючи», *несті́сливий*, *обтиск*, *обтиска́ч*, [*о́дтиск*] «відбиток» Куз, *підтиск*, *підтискні́й*, *пóтиск*, [*пóтисок*] «потиск» Нед, [*повті́шкувати*] «повпихати», [*прі́тісти*] «притиснути», [*прі́тис*] «спокусник жінки» Нед, *прі́тиск*, *прі́тиска́ч*, *прі́тискні́й*, *прі́тіснений*, *прі́тіснутий*, [*прі́тіскувати́й*] «сильний, енергійний, наполегливий» Нед, [*прі́тісний*] «бідний», [*рóзтиск*] «потоншення» Куз, *розтискні́й*, *розті́снений*, *розті́снутий*, [*стис*] «стиск» Нед, *стиск*, *стиска́ч* (тех.), [*сті́ски*] «стиснення в грудях, ядуха; рід ножиць для стрижки овець Г; задишка Нед», [*сті́ски*] «ангіна» ВеБ, [*стисньо́ва*] «стиск, тиснява, давка» Нед, *стиска́льний*, *сті́скувальний*, *сті́слий*, *сті́сливий*, *стисні́й*, [*спрі́тісний*] «виразний Пі; сильний, енергійний, наполегливий Нед», *у́тиск*, [*утиска́ч*] «переслідувач, гнобитель» Нед, [*у́тиск*] «обійми» Куз; — р. *ті́скать*, *ті́снуть* «тискати, тиснути», бр. *ці́скаць*, *ці́снуць*, п. *ciskać*, *cisnać* «тс.», ч. *tisk-*

nout «тискати», слц. *tískat'*, *tisnúť* «тискати, тиснути», вл. *ćiskać*, *ćisnyć* «кидати, кинути», нл. *śiskaś* «тискати, кидати», *śisnuś* «стиснути», болг. *сті́скам* «тискати, стискати», *сті́сна* «стиснути», м. *тиска* «тискати», *стиска* «стискати», *стисне* «стиснути», схв. *ті́ска-ти* «тискати», *ті́снути* «стиснути», слн. *tískati* «тиснути, друкувати», цсл. **ті́скати**, **ті́снѣти** «тискати, тиснути»; — псл. *tiskati*, *tisknoti, пов'язане чергуванням голосних з *těsknъ «тісний»; дальші зв'язки неясні. — Фасмер IV 62; Черных II 245; Брандт РФВ 25, 28; Sławski I 104; Brückner 64; Machek ESJC 644; Holub—Kop. 385; Schuster-Sewc Probeheft 49; Младенов 609; Skok III 473—474; Mikl. EW 357. — Пор. **ті́сний**.

ті́снути — див. **ті́скати**.

ті́сяча, *ті́сячина* «тисячка», [*ті́сячина*] «одна тисячна, тисячна частина» Нед, *ті́сяцький*, *ті́сячник*, [*ті́сяшня*] «тисяча» Нед; — р. бр. *ті́сяча*, др. *тысяча*, п. *tysiac*, ч. слц. *tisíc*, вл. *tysac*, нл. *tysec*, болг. ст. *ті́сеца*, схв. *ті́сућа*, слн. *tisoč*, стсл. **ты́саш-та**, **ты́сашти**, **ты́сѣшта**, **ты́сѣшти**; — псл. *tyšetja, *tyšetjъ, *tysotja, *tysotjъ; — споріднене з прус. *tūsimtons* (зн. в. мн.) «тисяча», лит. *tūkstantis*, лтс. *tūkstuotis*, гот. *pūsundi*, днв. *dūsund*, нвн. *Tausend* «тс.»; виводиться від іє. **tu-k'nt-ia*, букв. «велика сотня», утвореного з **tū(s)-* (звідки псл. *tyti «гладшати, набухати») та *kntom «сто» (Brugmann Grundriss II 2, 48; Machek ESJC 643—644; Holub—Kop. 385; Skok III 474; Meillet MSL 14, 372; Trautmann 332; Mühl.—Endz. III 279; Karulis II 436—437; Fraenkel 1135—1136; Balticosl. 2, 60; ZfSlPh 20, 280—281; IF 50, 98; Bugge PBrB 13, 327; Kluge—Mitzka 774—775); помилковим є припущення (Hirt IF 6, 344—345; PBrB 23, 340; Vaillant RES 24, 184) про запозичення з германських мов. — Фасмер IV 133; Черных II 275—276; Горяев 382; Brückner 590; Holub—Lyer 483; Младенов 634; Mikl. EW 370;

Общ. лексика 276—284; Кристенко Вступ 522; Kiparsky GLG 88.

Тит (чоловіче ім'я), *Титко́*, ст. *Тітъ* «ч(ес)ти достои(н) а(бо) учтывы(и)» (1627); — р. м. *Тит*, бр. *Цит*, п. *Tytus*, ч. слц. *Titus*, болг. *Тітъо*, *Тит, схв. *Тит(о)*, слн. *Tit(о)*, стсл. **Титъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. *Τίτος* походить від лат. *Titus*, очевидно, пов'язаного з *titulus* «шана, честь, слава». — Вл. імена 90; Беринда 237; Фасмер IV 62; Петровский 209; Илчев 485. — Див. ще **тіту́л**.

титан¹ «божественний велетень у грецькій міфології; винятково видатна, героїчна особа», *титанічний*; — р. болг. *титан*, бр. *тытан*, п. *tytan*, ч. слн. *titán*, слц. вл. *titan*, м. *титан*, схв. *тїтан*; — запозичення з грецької мови; гр. *Τίταν* «Титан (син Урана і Геї, бог сонця)» утворене від *τῆτώ* «сонце, день», що, очевидно, є запозиченням з малоазійського джерела. — СІС² 827; Черных II 245; Kopaliński 1010; РЧДБЕ 724; Вујаклија 954; Frisk II 904; Klein 1621.

титан² (хімічний елемент), *титаніт* (мін.); — р. болг. *титан*, бр. *тытан*, п. *tytan*, ч. *titan*, слц. слн. *titán*, м. *титан*, схв. *тїтан*; — запозичення з новолатинської мови; нлат. *titanium* було утворено німецьким хіміком М. Клапротом (1795) на честь міфічної цариці ельфів Титанії; виводиться також (Фигуровский 127; Sł. wug. obsyeh 786; Holub—Lyeg 483; РЧДБЕ 724; Klein 1621) від гр. *Τίταν* (міфологічне) «Титан» або (Черных II 245) від гр. *τίτᾱ-вос* «крейда, вапно, гіпс». — Волков 39. — Пор. **титан¹**.

титан³ «великий кип'ятильник»; — р. *титан*, бр. *тытан*, п. *tytan*; — назва, пов'язана з *титан* «велетень», що виникла як фабрична марка. — ССРЛЯ 15, 472. — Див. ще **титан¹**.

тітар, [*ктітор*] «титар» Нед, *титаренко*, [*титаренчиха*] «дружина титаренка» Шейк, Нед, *титаріха*, *ти-*

тарівна, *тітарка*, [*титарня*] «столік, де продають церковні свічки, комо́ра церковного старости», [*титарство*] «посада церковного старости», *титарювати*, [*підтитарій*] «церковний підстароста», [*підтитарний*] «тс.», ст. *ктіторство* (1424); — р. *титар*, *ктітор*, др. *ктіторъ* «засновник», болг. *ктітор* «титар; засновник», м. *ктітор* «засновник», схв. *ктітор*, стсл. **ктіторъ**, **хтіторъ** «тс.»; — запозичення з грецької мови; гр. *κτίτωρ* «засновник» пов'язане з дієсловом *κτίζω* «засновую, буду», спорідненим з дінд. *kṣéti* «перебуває, живе», ав. *šaēiti* «тс.», вірм. *šēp* «жилий». — Фасмер II 393; Горяев 172; РЧДБЕ 381; Вујаклија 491; Frisk II 35.

[**тіти**] «жиріти, гладшати»; — р. [*тіти*] «гладшати, товстіти», бр. [*тыць*], др. *тыти*, п. *tyć*, ч. *týt* «тс.», вл. *tyć* «процвітати», нл. *tyś* «тс., гладшати», схв. *тїти* «гладшати, товстіти, повніти», стсл. **тыти** «тс.»; — псл. *tyti* «гладшати, набухати», пов'язане з *tyľ* «тил», *tukъ* «тук»; — споріднене з лит. *tũkti* «жиріти, гладшати, товстіти», лтс. *tũkt* «пухнути, набрякати», кіпр. *tyfi* «рости», лат. *tumeo*, *-ēre* «бути розпухлим, набухлим», дінд. *tũ-ya-* «сильний, швидкий», *távaḥ* «сила», *tavīti* «він сильний», ав. *tavás-* «сильний»; іє. **tũ-*. — Фасмер IV 133; Brückner 587—588; Machek ESJC 665; Holub—Kop. 399; Skok III 474—475; Mikl. EW 367; Trautmann 331; Pedersen Kelt. Gr. I 178; Walde—Hofm. II 715—716. — Пор. **тил**, **товстїй**, **тук¹**.

тітівка (сорт яблуні, а також яблука цього сорту); — бр. *цітайка*, болг. *титовка*; — запозичення з російської мови; р. *титовка*, [*титовское яблоко*] походить, можливо, від місцевої назви.

тітло «надрядковий знак», *тітла* «тс.»; — р. *тітло*, *тітла*, бр. *цітла*, др. *титъла* «напис, надпис», *титълъ* «тс.», п. *tytel* «титло», ч. *titla*, болг. м. *тітла*, схв. *тїтла* «тс.», стсл. **ТИТЬЛА** «напис, надпис», **ТИТЬЛЪ**, **ТИТЬЛЪ** «тс.»;

— через церковнослов'янське посередництво запозичене із середньогрецької мови; сгр. τίτλος (τίτλον) «напис, надпис, заголовок» походить від лат. titulus «напис, надпис, заголовок; почесне звання» неясного походження: — Фасмер IV 62; ГСЭ II 281, III 202—203; КЭСРЯ 443; Kopaliński 1010; Holub—Lyer 483; Младенов 634; РЧДБЕ 724; Skok III 475; Walde—Hofm. II 686; Klein 1622. — Див. ще **тітул**. — Пор. **тільда**, **Тит**, **титр**.

титр, *титрув'альник*, *титрувати*; — р. *титр*, бр. *цітр*, ч. *titr*, слц. *titer*, болг. *тітър*, схв. *титр*; — запозичення з французької мови; фр. *titre* «заголовок; титул; проба, якість, характеристика» виникло зі ст. *title* «тс.», що походить від лат. *titulus* «напис, надпис, заголовок; почесне звання» неясного походження. — СІС² 827; ССРЛЯ 15, 476; Holub—Lyer 483; РЧДБЕ 724; Вуяклија 955; Dauzat 711; Walde—Hofm. II 686; Klein 1621, 1622. — Див. ще **тітул**. — Пор. **тільда**, **Тит**, **тітло**.

тітул СУМ, Г, [*титула*] «звання, чин» О, [*титулятура*] «форма титулування» СЧС, Нед, *тітульний* СУМ, Г, *титулярний*, *титулувати*, ст. *титулъ* (1438); — р. болг. *тітул*, бр. *тытул*, п. *tytuł*, ч. слц. *titul*, вл. *tituł*, м. *титула*, схв. *тйтула*; — через польську мову запозичено з латинської; лат. *titulus* «почесне звання» етимологічно неясне. — СІС² 827; Hüttl-Worth 15; Фасмер IV 62; Горяев 368; Смирнов 290—291; Булыка 321; Brückner 590; Kopaliński 1010; Machek ESJS 644; Holub—Lyer 483; РЧДБЕ 724; Вуяклија 955; Walde—Hofm. II 686; Klein 1622. — Пор. **тільда**, **Тит**, **тітло**, **титр**.

тиф, [*тифус*] «тиф» Нед, *тифозний*; — р. болг. *тиф*, бр. *тыф*, *тыфус*, п. вл. *tyfus*, ч. *tyf*, слц. *tyfus*, м. *тифус*, схв. *тйфус*, слн. *tifus*; — запозичення з новолатинської мови (медичної латини); нлат. *typhus* «тиф» походить від гр. *τύφος* «дим, чад; заціпеніння, потьмарення свідомості», пов'язаного з

τύφω «димити», *τυφλός* «сліпий», *τύφῶν* «вихор, ураган, смерч» неясного походження. — СІС² 828; Фасмер IV 63; Черных II 245—246; Горяев 368; ССРЛЯ 15, 482; Sł. wug. obcych 785; Holub—Lyer 495; РЧДБЕ 725; Frisk II 949—950, 950—951.

[**тіфтик**] «сорт вовняної тканини» Шейк, Нед; — п. *tyftyk* (*dyftyk*) «сорт шовкової або вовняної тканини», схв. [*тифтик*] «сині нитки, синя бавовна; волокно»; — запозичення з турецької мови; тур. *tiftik* «тонка ангорська вовна», *diftik* «козяча вовна» споріднене з чаг. *tiftik* «ангорська вовна», походить від ар. *tiftiq* «м'яка і тонка вовна». — Макарушка 14; Brückner 588; Sł. wug. obcych 163, 785; Skok III 467; Mikl. EW 369; Lokotsch 162; Räsänen Versuch 479.

тіхий, *тихенький*, *тихоня*, *тіша*, [*тишак*] «гарна, тиха погода» Мо, *тишинá*, *тишкó*, *тихішати*, *тіхшати*, *тіхнути*, [*тишіти*] «тихомирити, створювати тишу» Нед, [*тишкувати*] «шептатися?», [*тіхо*] «повільно» ВеУг, [*тіхонько*] «тихенько» Шейк, Нед, [*тихутко*] «тс.» тж, *тихцём*, *тішком*, [*втіхлій*] «тихий, спокійний» Нед, [*втихати*] «утихати» Ж, *затішнийй*, *затиш*, [*затиша*] «тиша» Я, [*затишина*] «затишок», *затишок*, *затишия*, *надтихати*, *невтишимий*, *невтішнийй*, [*отихати*] «утихомирюватися, лягати» Куз, *потихоня* «тихоня», *потихеньку*, *потихенько*, *потихесеньку*, [*потихи*] «потиху», *потіхо*, *потіху*, *потіхше*, [*претіхий*] «дуже тихий, спокійний» Нед, *притіхлий*, *притішений*, *притихати*, *притіхти*, *притішіти* СУМ, Г, *стіхлий*, *стихати*, *стишати*, *стішитися* «стихнути, притихнути», [*стишіти*] «стихнути», *стішувати*, *стіха*, *стихачá*, *стихенька*, *стішка*, [*сутіхти*] «стихнути» Куз, *спідтіха*, *спідтішка*, *утихати*; — р. *тіхий*, бр. *ціхі*, др. *тихъ*, *тихьи*, п. *cichy*, ч. слц. *tichý*, вл. *ćichi*, нл. *śichy*, полаб. *taixě*, болг. м. *тих*, схв. *тйх*, слн. *tih*, стсл. **тихъ**; —

псл. *tixъ* «тихий», пов'язане чергуванням голосних з *tuxnōti* «тухнути», *těšiti* «тішити»; — здебільшого зіставляється з прус. *teisi* «честь», *teisingi* «гідний, достойний», *teisiskan* «поважність», лит. *teisūs* «справедливий», *tiesà* «правда», *tiēsti* «направляти, випрямляти», ірл. *toisc* «потреба, бажання»; первісне значення — «простий, прямий, рівний», звідки «слухняний, покірний, тихий», пор. іт. *piano* «плаский, рівний; тихий»; пов'язується також (*Machek ESJC 643*) з лит. *tylūs* «тихий», *tylėti* «мовчати», *tīlti* «затихати; замовкати, змовкати», лтс. *stilt* «заспокоїтися», нім. англ. *still* «тихий»; викликають сумнів зіставлення з дінд. *tūṣṇīm* «тихо» (*Zubatý BB 17, 326*; *Младенов 634*). — *Фасмер IV 63*; *Черных II 246*; *Брандт РФВ 25, 28*; *КЭСРЯ 443*; *Sławski I 99*; *Brückner 61*; *Holub—Kop. 385*; *Skok III 468*; *Pedersen IF 5, 41*; *Wijk AfSIPh 37, 26*; *Mühl.—Endz. IV 124*; *Karulis II 399—400*; *Grünenthal AfSIPh 38, 138—139*. — Пор. **тішити, тухнути**¹.

Тіхін (чоловіче ім'я), *Тіхон* УРС, Нед, [*Тіхно*] Нед, *Тішко*, ст. *Тыхъно* (1370), *Тыхонъ* (1430), *Тишко* (1454), *Тихон* (1483), *Тиша* (1491), *Түхонъ...* «пригожуючися..., з трафунку» (1627); — р. болг. *Тіхон*, бр. *Ціхан*, стсл. **Түхонъ**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; гр. *Τύχων* походить від *τυχών* «удачливий, щасливець», дієприкм. від дієслова *τυχάω* «попадаю; маю удачу; щастя», спорідненого з лит. *daũg* «багато», лтс. *daũdz* «тс.», гот. *daug* «годиться», нвн. *taugen* «годитися, бути придатним», псл. **dugijъ* «дужий», укр. *дужий*. — *Вл. імена 90*; *Беринда 237*; *Фасмер IV 64*; *Петровский 209*; *Спр. личн. имен 462*; *Илчев 485*; *Frisk II 940—941*. — Див. ще **дужий**.

[**тіцько**] «тільки, стільки» ВеБ; — запозичення з польської мови; п. [*tyćko*] «стільки» пов'язане з *tyle* «тс.», що виникло з **tol'* «тс.» під впливом *ile* «скільки». — *Brückner 589*. — Див. ще **тільки**. — Пор. **тілекрót**.

тіцяти, тіцькати, тіцьнути, [*тіцкати, тіцнути*] «бити задніми ногами» Шейк, Нед, *тиць*; — бр. *тыцькаць* «тикати, тицяти», *тыцьнуць* «ткнути, тицьнути», слц. *tycat'* «торкати, торкатися», схв. *тіцати* «тс.», цсл. **тыцати** «тикати, штрикати»; — псл. *tycati* «тикати, торкати» пов'язане з *tykati* «тс.», видозміненим під впливом імператива *тысі*. — *Мельничук ПСМ V 109*. — Див. ще **тікати**.

[**тічба**] «юрба» СУМ, Нед; — результат видозміни форми [*тіжба*] «тс.», можливо, зближеного з *тічка*. — Див. ще **тіжба**.

[**тичяти**] «стирчати» ЛексПол; — ч. *tyčit se* «стирчати; видаватися; підніматися», слц. *tyčit' sa* «височіти, підніматися», слн. *tičati* «знаходитися, бути, стирчати»; — пов'язане з *тікати, витикатися, тічка*; пор. цитату: «Де вбив тічку, там і тичить». — Див. ще **тікати**.

[**тиш, а-тиш**] (вигук, яким гонять овець); — пов'язане з [*гиш*] «тс.» ЛЧерк, [*киш, а-кіш*] (вигук для відгону) Нед. — Див. ще **гиш, киш**.

ті — див. **ти**².

тіара; — р. болг. *тиара*, бр. *тыяра*, др. *тиара*, п. слц. вл. *tiaga*, ч. *tiága*, схв. *тіяра*, слн. *tiága*, стсл. **тиара**; — запозичення з грецької мови; гр. *τιάρα* «тіара (головний убір персів)» походить з якоїсь східної мови. — *СІС² 828*; *Фасмер IV 55*; *ГСЭ III 201—202*; *Kopaliński 977*; *Holub—Lyer 482*; *РЧДБЕ 722*; *Вуяклија 952*; *Frisk II 896*.

[**тібіти**] «мало дати, дати на сміх» Шейк, Нед; — неясне.

[**тізю**] (вигук для підкликання теляти), [*цізю*] (вигук для підкликання корови) ВеЛ; — неясне; можливо, пов'язане з *теля*; пор. у тому ж говорі [*біцю*] (вигук для підкликання бика) ВеЛ від *бик*.

тік¹, [*такóвня*] «приміщення для молотьби» Л, [*тічóк*] «утопане або вирівняне місце Г; місце, де стоять вулики ЛЧерк; місце, де ввечері збирається молодь Нед», *точóк* «місце, де стоять

вулики», *токовий*, [натік] «земляна долівка в хаті» ДзАтл I, [перетічок] «тік» Л, [перетіччя] «місце в клуні, де молотять» Кур, [передтіччя] «місце перед током»; — р. бр. болг. *ток*, др. *токъ*, п. слц. діал. *tok*, стсл. **токъ**; — псл. *tokъ* «утоптани для молотби місце», букв. «місце бігу коней, за допомогою яких молотять», пов'язане чергуванням голосних з *tekti «бігти, текти»; пор. лит. *tākas* «стежка», лтс. *taka*, *taks* «тс.», ав. *taka-* «біг», перс. *tak* «тс.». — Фасмер IV 69, 70; Горяев 370; Потебня РФВ 7, 228; Вгюскнер 573; Машек ESJČ 646; Младенов 635. — Див. ще **текті**.

[тік²] «розтопленний жир», [ток] «тс.» Л; — пов'язане чергуванням голосних з *текті*; пор. р. [ток] «потік; рідина, що тече; усе, що ллється, біжить», др. *токъ* «течія, джерело», ч. *tok* «течія; потік; річка, струмок», слц. *tok* «течія», нл. *tok* «річка», болг. *ток* «течія», м. *ток*, *тек*, схв. *тѣк* «тс.», слн. *tók* «потік, течія», стсл. **токъ** «тс.». — Фасмер IV 69—70; Машек ESJČ 646. — Див. ще **текті**. — Пор. **тік**¹.

тікати¹, *тікач*, *втєкті*, *втєча*, [втїк] «втєча» Ж, *втїкач*, [втєклий] «утєклий» Ж, [втїки] «утєки» Ж, [втєком] «утїкаючи» Ж, *врѣзтіч*, [затєка] «приблуда, заволока» Ж, [затїч] «тс.» Ж, [навтєк(и)] «навтїки», *навтїкачя*, *навтїки*, [навтѣоки] «тс.», [невтєклий] «який не втєче, не уникне чогось», [потєчїся] (знев.) «пїти, поїхати» О, [притєктїся] «прийти», *рѣзтіч*, *утєки*, *утєча*, *утїк*, [утїканка] «утєча» Нед, *утїкач*, *утїки*, [утєком] «утїкаючи», *утѣоком* «навтїки», *урѣзтіч*; — р. *тикать* «тікати» (з укр.), п. [сієкас] «швидко бігти, мчати; тікати», вл. *сѣкас* «тікати», слн. *tėkati* «бігати, бігти, текти», стсл. **тѣкати** «тікати»; — псл. *tėkati* «бігати, тікати», ітератив до *tekti «бігти, текти». — Див. ще **текті**.

[тікати²] «бігати тічкою», [тікати-ся] «блукати; мати тічку» Нед, [тікаться] «виявляти статеву охоту» (про суку) Чаб, [тікатися] «тс.» Нед, [ті-

чити] «бути в періоді тічки», [тєчка] «згряя, косяк, табун риб; тічка собак» ЛЖит, [тікальниця] «самка собаки в час тічки» Нед, *тікка*, [тічнїя] «тічка, згряя (в час тічки)» Нед, [тішнїя] «тічка, згряя собак» Ме; — р. *тєчка* «період статевої активності в самки ссавців», бр. *цєчка* «тс.», п. *сієкас сіє* «паруватися» (про собак, вовків), *сієчка* «тічка»; — псл. *tėkati* «виявляти статевий потяг», результат семантичної видозміни форми *tėkati* «тікати». — Див. ще **тікати**¹.

тік-тїк, *тік-тік*, *тікати*, *тіктїкати*; — р. болг. *тик-тїк*, бр. *цїк-так*, п. ч. слц. *tik-tak*, слн. *tik-tık*; — звуконаслідувальне утворення, можливо, зумовлене впливом західноєвропейських мов; пор. нім. *tick tack* «тік-так», фр. *tic tac, tac tac*, англ. *tick* «тс.». — Фасмер IV 56; Горяев 367; Машек ESJČ 643; Holub—Kop. 385.

тілеся «тіло; тіло гладкої людини», *телєсїя* «тс.»; [нутроші, потрухи Шейк], [тенєсїя] «нутроші; кишка» Нед, [телєсїя] «забита, але не розпатрошена тварина; тіло п'яної людини, яка не тримається на ногах» Л, [телєсоватїй] «товстїй, пузатїй» Нед, *тілєснїй*, [розтелєсуватїи] «розірвати на частини (тварину)»; — р. *телєсїя* «телєса», др. *тѣлєса* (називнїй в. мн.) «тіло», ч. *těleso* «тіло», слц. *teleso* «тс.»; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **тѣлєса** є формою наз. в. мн. від **тѣло** «тіло». — Див. ще **тіло**.

тілікати (про погану гру на скрипці, гармонїї), [тілі-тілі] (вигук для позначення гри на скрипці), [тилїлічки] «тс.», [затїлікати] «заграти на скрипці»; — р. *тилїкати*, *тилїлікати*; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до [тирїкати] «погано грати на скрипці», [тирїрїкати] «тс.», [тирїрїри] (вигук для позначення гри на скрипці), *терлїкати*, *тирлїкати*, *пїлїкати*, р. *пїлїкати* «пїлікати». — Пор. **тирїри**.

тіло, [тілєстїй] «блїдо-рожевий» Корз, *тілїстїй*, [тіловїтїй] «тіліс-

тий» Нед, [тільчастий] «масивний» Шейк, Ж, *втіліти* СУМ, Нед, *натільний*, [отіляти] «втілювати» Ж; — р. *тѣло*, бр. *цѣла*, др. *тѣло*, п. *ciało*, ч. *tělo*, слц. *telo*, вл. *ćeło*, нл. *śeło*, болг. *тѣло*, м. *тело*, схв. *тѣло*, слн. *teló*, стсл. **ТѢЛО**; — псл. *tělo* не зовсім ясного походження; — часто зіставляється з лтс. *tēls*, *tēle* «образ, тінь, статуя», *tēluōt* «надавати форми» (Skok III 468—469; Trautmann 317; Zubatý St. a čl. I 2, 132; Mikkola Ursl. Gr. I 46); з другого боку, латиські слова вважаються запозиченими з давньоруської мови (Mühl.—Endz. IV 171; Kačulis II 386—388); пропонується також (Pisani Paideia, 8, 1953, 89—90) реконструкція *tait-lo; виведення *tělo* з *tēnlo, спорідненого з дінд. *tanúh*, *tanúh* «тіло» (Oštir WuS III 206—207), неможливе (псл. було б *tęlo); ненадійними є й інші зіставлення: з гр. *τέλος* «завершення, виконання; мета; строк; податок; загін» (Machek ESJČ 638—639; Holub—Lyer 479); з прус. *stallit* «стояти», дінд. *sthálati* «стоїть», *sthálā* «насип» (Ильинский РФВ 63, 333—335); з гот. *stains* «камінь», гр. *στίᾱ*, *στίδν* «камінець», *στίφος* «купа», вірм. *t'in* «виноградне зернятко» (Petersson KZ 47, 281—282); з псл. *těpъ* «тінь» (Mikl. EW 356; Младенов 646; Vondrák BB 29, 178); з псл. *tylo* «тло» (Lewy RBvB 32, 137). — Фасмер—Трубачев IV 39—40; Черных II 234; Преобр. II, вып. последний, 11; Sławski I 97; Крищенко Вступ 506, 542.

ТІЛЬКИ, [тіки] «тільки Г; стільки Пі; скільки ЛЧерк», *тілько* «тільки; [скільки ЛЧерк]», [тівко] «стільки», [тіко] «тільки», [тіленно] «як багато, скільки» О, [тельо́] «стільки» Шейк, Нед, [толь] «тс.» Шейк, [тіль-тіль] «тіль-тіль», [тіль] «трохи, небагато» Ва, *тіль-тіль*, [тілький] «такий числом Г; такий великий Ба; дуже великий О», [натілько] «настільки» Ж, [натіюко] «багато» ВеЛ; — р. *только* «тільки», бр. *толькі* «тс.», др. *толико* «стільки; тільки», *только* «тс.», п. *tylko* «тільки», ч. *tolik* «стільки», *toliko* «тільки», слц.

tol'ko «стільки», *tol'kú* «такий великий, такий значний», болг. *то́лко* «стільки», м. *толку*, схв. *толѣкѡ*, слн. *tóliko* «тс.», *tólik* «такий великий», стсл. **ТОЛИКЪ** «тс., такий численний»; — псл. *tolikъ* «такий великий, такий числом», суфіксальне утворення від псл. *toli «стільки», що складається з вказівного займенника **to-* «той» і частки *li* «чи» (пор. стсл. **ТОЛИ** «до того, до такої міри», **ТОЛЬ** «стільки»); аналогічними утвореннями є гр. *τηλίος* «такий великий, такий сильний», лат. *tālis* «такий; такий важливий», лит. *tōlei* «доти, до того часу». — Німчук ІУМ Морфологія 370—371; Фасмер IV 74—75; Brückner 589; Machek ESJČ 646—647; Meillet Études 418; Trautmann 312; Schmidt Vok. I 91; Walde—Hofm. I 644. — Див. ще **ли**, **той**. — Пор. **кілька**², **стільки**.

тіма́ха «майстер якоїсь справи; нетяга, бідолаха, [молодець Г; гульвіса, гультяй Пі]», [тимáха] «шибеник» Нед, [тімáшний] «здібний до чогось», [тімéнный] «тс.», [тіминий] «пристрасний; охочий» Па, [нетімáха] «невдаха; людина, позбавлена здібностей» Она; — не зовсім ясне; пов'язується (Меркулова Sl. Wortst. 139—140) з *тjамити*, р. [тjамить] «тjамити», бр. *цjаміць* «тс.». — Див. ще **тjамити**.

тімбел — див. **тібелъ**.

тім'я, [тімнє] «тім'я» Кур, [тімінє] «тс.» Корз, *тім'яниця*, [тім'яниць] «тс.» О, *тімениця* «кірка, що утворюється від нечистоти на тімені, на тілі в дітей», [тіменички ВеЗа, тімянкі ВеУг, тимині́ха Кур] «тс.», *тім'ячко* (анат.), *тім'яній*, [потімя] «тім'ячко (у дитини)» ВеЛ; — р. *те́мя*, бр. *це́мя*, др. *тѣма*, п. *ciemie*, ч. *témě*, *teme*-но, слц. *temä*, *temeno*, нл. *tyńe*, болг. м. *те́ме*, схв. *тѣме*, слн. *téme*, с.-цсл. **ТѢМА**; — псл. *temę не зовсім ясного походження; на думку деяких дослідників, пов'язане з *тjнq*, *tęti* «тjати, рубати, сікти», подібно до того як нім. Scheitel «тім'я, маківка» пов'язане з *scheiden* «розділяти, відділяти» (Горяев 364; Schrader Reallexikon I 639); у тако-

му разі *temę виникло з *tenmen, первісне значення якого — «місце, на якому рубають» (КЭСРЯ 440); інші зіставлення менш переконливі: з лат. tego, -ere «крити, покривати» (Трубецької, див. Durnovo Slavia VI 230); з гр. στόμα «рот, уста; лицевий бік; вістря» (Machek ESJČ 639); з ав. staēra-, taēra- «вершина гори» (Черных II 235; Petersson AfSIPh 36, 135—137); з іє. *stoi-, *stei- «стояти» (Младенов 631). — Фасмер IV 41; Sławski I 100; Skok III 476; Варбот Этимология 1965, 113. — Див. ще **тяти**.

[**тіничка**] (бот.) «хвощ польовий, Equisetum arvense L.» Мак, [сóсónка-тінúчка] «тс.» Г, Нед; — очевидно, пов'язане з **тінь**, **тінúти**; назва зумовлена тим, що хвощ затіняє інші рослини. — Див. ще **тінь**.

тінь, **тіннік** «тінисте місце; [альтанка, бесідка Шейк]», [тінóк] «тінисте місце», **тінúстий**, **тінявий**, **тінястий**, **тінúти**, **відтінóк**, **відтінь**, **відтінúти**, [зátінка] «абажур» Куз, **затіння**, **зátінóк**, [затінóк] «сонячний годинник» Ж, [зátінь] «затінок» Ж, [нátінка] «відтінóк» Ж, [нátінóк] «тіньове зображення, силует» Ж, **отінúти**, [оттінé] «відблиск, слабке світло» Ж, **прítінóк** «затінок; [півтінь Куз]», [прítінь] «півтінь» Куз, **притінений**, [притінкóвий] «сутінковий» Куз, **притінúти**; — р. **тень**, бр. **цень**, п. **сієń**, ч. [tín, tiň], слц. tieň, нл. šeň, слн. ténja, цсл. **тѣна**; — псл. tēнь; — загальноприйнятої етимології не має; більшість дослідників (Черных II 236; Sławski I 100; Rozwadowski Jagić—Festschr. 306—308; Vondrák BB 29, 173—178; Mikkoła Ursl. Gr. 66) виводить з *tēmpь «темне місце», пов'язуючи з тьма «тьма, п'ятьма», *tьmpь «темний» (є пояснюється впливом *sěнь «тінь»); більш переконливою є думка про зв'язок з псл. stěнь «тінь» і sěнь «тс.» (Откупщиков 237—238; Пjinskij AfSIPh 28, 160; Горяев 382; Мельничук Этимология 1984, 139; Brückner 62; Machek ESJČ 578; Mikl. EW 323). — Німчук 34; Фасмер IV 43; Преобр. II,

вып. последний, 11—12. — Пор. **сіни**, **сінь**, **сүтінь**, **тёмний**.

[**тіпанка**] «розумна, охайна жінка» Нед, [**отіпанка**] «обірвана жінка»; — очевидно, похідні утворення від **нетіпánка** «нетіпаха». — Див. ще **нетіпáха**.

тіпати, [тінáка] «удар», **тінáлка**, **тінáльний**, [тінáля] «тіпальниця» Чаб, [тінáльня] «бительня» Чаб, ГрицАВ, [тінанúна] «тіпання конопель або льону», [тінán] «прочухан, стусан» Си, [тінанка] «бительня» ГрицАВ, [тінáчка] «прочуханка», [тєпáчка] «примітивна тіпалка у вигляді загостреної дерев'яної жердини» Л, **тінáльний**, **витіпувати**, [вítєпки] «костриця, терміття» Ж, [нетєпи] «погані коноплі, що не тіпаються» Ж, [**отіпанка**] «тіпання (конопель)», [**отінáльниця**] «тіпальниця» Ж, **потінáч** «тіпальник», **потінáха**, **потінáка**, [потіння] «непосидючий» Нед, [потіпóвище] «потіпаха» Нед, **розтінаний**; — р. [тєпáть] «ударяти», п. [сієраś, сіраś] «ударяти, бити», ст. тєраś «бити, шмагати», ч. тєрат «ударяти, бити», слц. тєрат' «карбувати», вл. сєраś «клепати, тіпати», нл. sєраś «ударяти, тіпати», полаб. tipst «тіпати», болг. тєпам «валяти (сукно); бити, вибивати; стукати, тупати (ногами)», м. тєпа «бити»; — псл. tєpatі «бити, ударяти», що є ітеративом до *te(p)ti «ударити». — Machek ESJČ 640. — Див. ще **тепті**.

тіпун; — р. **типун**, бр. **ціпун**, ч. тірес «тіпун», тірек, ст. tipet, слц. тірес, вл. сірк «тс.»; — не зовсім ясне; пов'язується з нім. Pips «типоть, тіпун», англ. pip «тс.», що зводяться до лат. pītuīta «слиз; типоть, тіпун» (Горяев 367); зіставляється також з укр. **пипоть**, бр. [пýпло] «пипоть, тіпун», п. рурєś, болг. пúпка «тс.» (Mikl. EW 247), пор. ще слц. pípet', pipet, pipes, pírät' (Machek ESJČ 43); Махек (там же) поєднує обидва погляди, виводячи це слово з псл. *pítьtь як спорідненого з лат. pītuīta «слиз; пипоть, тіпун», іє. *pītu- «слиз, смола»; первісне *pítь- на ґрунті окремих слов'янських мов змінилось або в

ріръ- (внаслідок асиміляції), або в тіръ- (внаслідок метатези); помилковим є припущення про звуконаслідувальне походження слова (Holub—Kop. 385; Младенов 423). — Див. ще **пїпка**. — Фасмер IV 60.

тісний «непросторий; вузький; [бідний, злидений Нед]», *тіснуватий*, [тісна́к] «бідняк», *тісніна*, *тісно́та*, *тіснява*, [тісня́к] «бідняк», *тісніти*, *тіснішати*, *затісний*, *затіснювати*, *затісняти*, [пóтісний] «тіснуватий», [притісний] «бідний, неможливий» О, [стісна́ч] «конденсатор» Нед; — р. *тєсний*, бр. *цєсны*, др. *тѣснѣ*, п. *ciasny*, ч. *těsný*, слц. *tesný*, вл. *česny*, нл. *šesny*, болг. м. *тєсен*, схв. *тєсан*, слн. *těsen*, стсл. *тѣснѣ*; — псл. *těsknъ «вузький, тісний», пов'язане чергуванням голосних з *tiskati* «тискати»; зіставляється також (Machek ESJČ 641; LP 5, 1955, 69—70) з гр. *στενός* «вузький, тісний» з припущенням на слов'янському ґрунті метатези приголосних і подовження голосного *е*. — Фасмер—Трубачев IV 51; Черных II 240; КЭСРЯ 441; Брандт РФВ 25, 28; Sławski I 97—98; Brückner 60; Holub—Kop. 384; Младенов 646. — Див. ще **тіскати**.

тістечко; — запозичення з польської мови; п. *ciasteczko* «ласощі з тіста, тістечко» є зменш. від *ciastko* «тс.», похідного від *ciasto* «тісто». — Див. ще **тісто**.

тісто, *тістуватий*; — р. *тєсто*, бр. *цєста*, др. *тѣсто*, п. *ciasto*, ч. *těsto*, слц. *cesto*, вл. *čěsto*, нл. *šěsto*, полаб. *t'ostü*, болг. *тєсто́*, м. *тєсто*, схв. *тєсто*, слн. *testó*, цсл. *тѣсто*; — псл. *těsto* не зовсім ясного походження; — пов'язується з *тіскати*, *тісний* (Варбот Этимология 1965, 109; Брандт РФВ 25, 28; Holub—Kop. 384); далі зіставляється з дірл. *táis*, *taes* «тісто», кіпр. *toes* «тс.», двн. *theismo*, *deismo* «закваска», дангл. *dǣsma* «тс.», гр. *σταις* «пшеничне тісто» (Черных II 240—241; Pedersen Kelt. Gr. I 56; Stokes 121; Lidén Arm. St. 108; IF 19, 353—354; Rozwadowski Qu. gr. et. I 422; Machek

ESJČ 642; RÉS 23, 63; Sławski I 98; Brückner 60; Младенов 646; Meillet Études 297; Trautmann 321); Пізані (Paideia 8, 89—90) реконструює *tait-to, яке пов'язує з *tělo* < *tait-lo; необґрунтоване пов'язання з псл. *stěna* «стіна» (Holthausen KZ 47, 307), як і припущення про запозичення з кельтських мов (Šachmatov AfSlPh 33, 92). — Фасмер—Трубачев IV 51; Критенко Вступ 521, 522.

[**ті-ті**] (вигук для підкликання курей) ВеБ; — р. [ти-ти-ти] «тс.»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *тю-тю*, *ціп-ціп*. — Пор. **тю-тю**, **ціпа**.

тітка, *тіта*, *тітчаник*, *тіччаник*, *тіччанка* — див. **тєта**.

[**тітко**] (орн.) «одуд, Урира ерорс L.» Нед; — очевидно, звуконаслідувальне утворення, пов'язане з [дудко́, одітут] «тс.». — Пор. **дудок**.

тіун (іст.) (назва ряду службових осіб на Русі XI—XVII ст.: управитель княжим або панським господарством, суддя нижчої категорії тощо); «[наглядач Куз]», [тію́н] «наглядач» Куз, *тйу́н* «тіун; [наглядач Куз; судовий пристав Нед]», [тйу́н] «наглядач Куз; повітовий суддя; голова Нед», [тйо́н] «наглядач, судовий пристав» Нед, [тйві́н] «оповісник, глашатай» Нед; — р. *тйу́н* «тіун», [тйвун] «суддя нижчої інстанції; прикажчик, управитель», бр. *цйу́н* «тіун; [сільський старшина в панському маєтку, який наглядає за роботами]», др. *тй(в)унѣ* «слуга; дворецький; особлива посада при князях, боярах і єпископах; службова особа по управлінню міста або місцевості», п. *сі(w)un* «земський службовець»; — старе запозичення з давньоісландської мови; дісл. *rjónn* «слуга» споріднене з дангл. *réowen* «наймичка, служниця», гот. *rius* «слуга», двн. *dionōn*, *dionēn* «служити», нвн. *diēnen* «тс.», дінд. *tákti*, *tákati* «поспішає, рине», псл. *tekti «бігти, текти», укр. *текті́*. — Фасмер IV 63; Brückner 65; Mikl. EW 356; Jóhannesson 433—434. — Див. ще **текті́**.

[тіцький] «такий, такий малий, такий мізерний» Шейк, Нед, [тіценький, тіцечкий] «тс.», тж, [тіцьки] «так мало» Шейк, Нед, [тіцько, тіценьки, тіценько, тіцечки, тіцечко] «тс.» тж; — запозичення з польської мови; п. [tyćki] «такий великий або такий малий; такий численний, такий багатий», [tuseńki, tuseczki] «тс.» утворені від [tuci] «тс.», пов'язаного з [tyli] «тс.», tyle «стільки» (виникло з *tol' «тс.» під впливом ile «скільки»). — Brückner 589. — Див. ще тільки. — Пор. тілекрót, тіцько.

тічка¹, тічня, тішня — див. тікати².

тічка², тічки — див. точіти².

тішити, [тіха] «утіха», [тішильниця] «нянька; названа мати» Нед, [непотішний] «невтішний» Куз, потішати, потіха, [потішитель] «утішитель» Куз, потішник «розважальник; [утішитель Куз]», [потішувач] «утішитель; забавник» Куз, потішний, утіха, утішитель, утішка, утішний; — р. тешишь, бр. цешыць, др. тѣшити, п. cieszyc, ч. tešit, слц. tešit', вл. češić «годувати дитину груддю», нл. šešyc «тс.», болг. меша «тішити», м. меши, схв. тешити, слн. tešiti «тс.», стсл. оутѣшити «утішити»; — псл. tešiti «тішити», пов'язане чергуванням голосних з тихъ «тихий» (букв. «утихомирювати»); — зіставляється з лит. taisyti «лагодити», лтс. taisiti «робити, виготовляти», taisns «прямий». — Фасмер IV 54; Черных II 243; Горяев 368; Sławski I 101; Brückner 63; Holub—Kop. 384; Младенов 633; Skok III 468; Karulis II 370—371. — Див. ще тіхий.

[тіщити] «вихоплювати, схоплювати Нед; тягати О», [тіщитися] «тіснитися, протискуватися» Нед; — др. тѣщити «стискати», схв. тештити «давити, м'яти; пресувати», слн. tiščati «притискати»; — псл. *tēsčiti < *tēskiti «тіснити, стискати», пов'язане з *tēskpъ «тісний», tiskati «тискати». — Див. ще тіскати, тісний.

тка́ти, [ткачувати] «бути ткачем, займатися ткацтвом» Шейк, Нед, [тчи-

ти] «ткати» О, [тка́льня] «текстильна фабрика» О, тка́ля, [тка́ник] «коноплі» Чаб, тка́нина, [тка́ниця] «тканка, сітка для ловлення дрібної риби Нед; ткацький верстат», [тка́ниця] «тканина» О, тка́нка «тканина; сітка для ловлення дрібної риби; жіночий головний убір; [одяг з тканки Шейк, Нед; саморобне рідке рядно Мо]», тка́цтво, тка́ня, тка́нь, тка́ха, ткач, ткачє́нко, ткачівна, ткачѹк, [дотика́нне] «кінець полотна» Ник, [дотика́ч, дотика́нне] «тс.» Ник, [натика́ний] «з витканими узорами» (про тканини), [нетка́ха] «яка не вміє або лінується ткати», перетика́ти «ткати по основі візерунком», [перетик] «рід жіночого одягу Нед; жіночий одяг, прикрашений поперечними узорами Куз», перетканий, [пітка́ня] «утік», [потіканя, потікань, потка́ння] «тс.» ДзАтл II, [притика́ти] «приткати, виткати ще деяку кількість», утік, утѹк, утѹчина; — р. ткаць, бр. ткаць, др. тѣкати, п. вл. tkać, ч. tkát, слц. tkať, нл. tkaś, полаб. tākāt, болг. тѣка, м. ткае, схв. тѣти, слн. tkáti, стсл. тѣкати; — псл. tьkati «ткати», пов'язане з tьkati «тикати», *tьkпti «ткнути»; — споріднене з лтс. tuskēt «стукати», taucēt «товкти в ступі», двн. dūhēp «придавлювати», дангл. dūp, dūap «давити, тиснути, штовхати», дірл. toll «порожнистий», гр. túkos «каменотесний молот», тмиζω «обтісую, тешу»; пов'язується також з гр. τεύχω «будую; виготовляю, роблю», іє. *teukh- (Machek ESJČ 644) або з псл. tesati «тепати», іє. *teks- (Горяев 368; Holub—Kop. 383—385; Skok III 477). — Фасмер IV 64; Черных II 246; Brückner 571; Schuster-Sewc 1507; Трубачев Рем. термиол. 117—118; Trautmann 331; Mühl.—Endz. IV 135, 255; Zupitza GG 141; Holthausen AeWb. 374; Frisk II 941—942; Hofmann 377; Pokorny 1032. — Див. ще тікати.

тка́чик (орн.) «Ploceus Cuv.», [ткач пошивач] «Ploceus socius» Нед, [ткачувати] «Ploceidae» Куз, Шарл; — р. тка́чик (орн.) «ткачик»; — похідне ут-

ворення від *ткач*; назва могла бути зумовлена тим, що ці птахи вправно тчуть висячі гнізда. — Див. ще **ткати**.

[**тквати**] «торкати, хвилювати; колоти» Бі, [*тквачій*] «колючий; загострений» Бі; — запозичення з польської мови; п. *tkwić* «знаходитися, бути, глибоко застряти; стирчати», [*tkwieć*], ст. *tkwieć* «тс.», як і ч. *tkvít* «триматися; полягати», слц. *tkviet'* «полягати», пов'язане з *tkać* «сунути, тикати», *tykać* «торкатися, доторкатися», яким відповідають укр. *тукати*, *ткнути*. — Brückner 571; Machek ESJČ 663; Holub—Kop. 398; Holub—Lyer 483. — Див. ще **тукати**.

[**ткена**] (бот.) «дерева звичайна, *Lycium vulgare* Dup. (*Lycium barbarum* L.)» Нед, Мак, [*ткена*] «тс.»; *Lycium ruthenicum* Murr.» Мак, [*ткіна*] «дерева звичайна» Нед, Мак; — запозичення з перської мови (перс. *tkenna* «*Lycium ruthenicum* Murr.»). — Анненков 202.

ткнути — див. **тукати**.

[**тлака**] «вид слимака, *Nerita*» Шейк, Нед, [*тлаковінка*] «вид слимака, *Neritina*», [*тлаковійчка*] «*Neritella*» тж; — очевидно, пов'язане з [*тлачувати*] «товкти», хоча мотивація назви не зовсім ясна. — Див. ще **тлачувати**.

[**тлачувати**] «товкти» Шейк, Нед; — запозичення з чеської або словацької мови; ч. *tlačít* «давати, тиснути», слц. *tlačít'* «тс.» відповідають укр. *толочити*. — Див. ще **толок**.

тліти «швидко і жадібно їсти, поглинати», [*тліть*] «відгодовувати, тучити» Кур, [*тлань*] «ненажера» (про тварин) Корз, [*тлія*] «тля» ВеНЗн, *тля*, [*нетля*] «ненажерлива, завжди голодна істота; міль, маленький метелик» Ж, [*нетленний*] «завжди голодний» Ж, [*нена́тля*] «ненаситність, зажерливість; ненаситний» Ж, [*нена́тлий*] «ненаситний» Ж; — р. [*тліть*] «губити, знищувати», *тля*, бр. *тля*, др. *тълити* «псувати, пожирати»; — псл. *tliti*, пов'язане з *tlěti* «тліти»; викликають сумнів зіставлення *тля* з гр. *τίλος* «рідкі екскременти», *τίλω* «страждаю поносом», лтс. *tīrelis*

«болото», лит. *týras* «болото; чистий», *týrė* «каша» (Persson Beitr. 462—463; Hofmann 366, 462; Walde—Hofm. II 683). — Фасмер IV 65; Булаховський Вибр. пр. III 365. — Див. ще **тліти**.

[**тлік**] «переліг» ВеЛ; — запозичення з польської мови; п. *tlók*, [*tlóka*] «тс.» відповідає укр. *толока*.

тліти, *тлін*, *тлінь*, [*тліво*] «тліюча іскра» Нед, *дотлівати*, *перетлівати*, *перетлілий*, *стлівати*, *стлілий*; — р. *тлеть* «тліти, гнити; жеврити», бр. *тлець* «тс.», др. *тълѣти* «тліти, гнити, псуватися, гинути», п. *tleć* «тліти, жеврити», ч. *tlít* «тліти, гнити; повільно гаснути», слц. *tlit'* «тліти, повільно гаснути», вл. *tlać* «тліти, гнити», нл. *tlaś* «тс.», болг. *тлея* «тліти, горіти; гнити», м. *тлее* «тліти, гаснути», слн. *tlěti* «тліти, гнити», стсл. *тълѣти* «тліти, гнити, псуватися, гинути»; — псл. *tlěti* «тліти», пов'язане з *tliti* «губити, псувати»; — споріднене з лтс. *tilt* «м'яшати, вибілюватися» (про льон); не виключений зв'язок з лит. *dūlti*, *dūlėti* «тліти, трухлявіти» (Machek ESJČ 645), *tilti* «затихати; замовкати», *tylėti* «мовчати», *tylūs* «тихий; мовчазний» (Trautmann 321), гр. *τέλμα* «калюжа, болото», *τελμός* «гниль, твань», вірм. *tełm*, *tiłm* «мул, грязь» (Persson BB 19, 263; Bugge KZ 32, 67—68); іє. **tel-* «бути тихим»; існує окрема думка (Мартынов Язык 30—31, 88) про зв'язок псл. *tlěti* з *tylo* «оброблювана (випалювана) земля». — Фасмер IV 64; Machek ESJČ 645; Schuster-Šewc 1508—1509; Skok III 478; Mikl. EW 370; Pokorny 1061—1062; Гамкрелідзе—Іванов 877.

тло, *дотла*; — р. [*тло*] «дно, спід, основа», др. *тъло* «земля, ґрунт, підлога», п. *tło* «фон; ґрунт», ч. [*tlo*, *tla*] «дошана стеля», слц. *tlo* «стеля», *do tla* «дотла», вл. *tło* «підлога», нл. *tło* «підлога, смуга землі, країна», м. *тло* «ґрунт», схв. *тлѡ*, *тлѣ* «ґрунт, земля; підлога», слн. *tlò*, *tlà* «тс.»; — псл. *tylo* «дно, основа, ґрунт», пов'язане зі *stylati* «розстилати»; — споріднене з лит. *tilės* «до-

щаний настил на дні човна», *tiltas* «міст», *pātalas* «постіль», лтс. *tals, tale* «білильня (льону)», *tilts* «міст», прус. *talus* «підлога», двн. *dilla, dili* «мостина», дісл. *pel* «грунт, основа», дірл. *talam* «земля», лат. *tellūs* «тс.», гр. *τηλιά* «гральна дошка», дінд. *talam* «площина, рівнина»; іє. **tel-* «плоский; розстилати». — Орієнко РМ 1939/1, 43; Фасмер IV 65; Brückner 571; Machek ESJČ 645; Schuster-Sewc 1509; Skok III 477—478; Mikl. EW 370; Львов Этимология 1973, 61—64; Мейе ОЯ 64; Trautmann 321; Fraenkel 1094; Mühl.—Endz. IV 127, 189; Karulis II 406—407; Ernout—Meillet 1199; Мартынов Язык 30—31; Zubatý AfSlPh 16, 417; Walde—Hofm. II 655—656; Pedersen Kelt. Gr. I 132, 380; KZ 39, 373—374; Fick III 183—184; Uhlenbeck 110; Pokorny 1018, 1061.

тломіти — див. **тлуміти**.

[**тло-тло**] (вигук, яким підкликають курчат) Мо; — очевидно, давніше *кло-кло, пор. [*клóкати*] «квокати», [*клóка, клóчка*] «квочка». — Див. ще **клóка**.

[**тлук**] «натовп, юрба, ватага Нед; невправна істота, непридатний, невмілий службовець Вел; дурень Корз»; — запозичення з польської мови; п. *tluk* «людина, яка товчеться по світу, волоцюга, бродяга; [стара, спрацьована, розбита людина; натовп, юрба, чернь]» пов'язане з *tluc* «товкти», якому відповідає укр. *товкті́*. — Richhardt 106; Brückner 572. — Див. ще **товкті́**.

[**тлум¹**] «натовп, юрба» Нед; — запозичення з польської мови, п. *tlum*, як і ч. *tlum* (з п.) «тс.», розвинулося з псл. **t¹lpm̃*, пов'язаного з *t¹lpa «натовп». — Richhardt 106; Трубачев Исслед. п. яз. 304; Brückner 572; Holub—Kor. 386; Machek ESJČ. — Див. ще **товпá**.

тлум² — див. **тлуміти**.

тлумáч, *тлумáчний*, *тлумáчити*; — бр. *тлумáч* «тлумач», *тлумáчыць* «тлумачити»; — запозичене з польської мови; п. *tlumacz* «тлумач», *tlumaczyć* «тлумачити» відповідає укр. *товмáч*,

товмáчити. — Акуленко 137; Richhardt 106; Brückner 572; Mikl. EW 369. — Див. ще **товмáч**.

тлуміти «знищувати, нівечити; заглушати; бити, лупцювати СУМ, Нед, [поїдати Нед]», [*тлумітисся*] «пустувати; боротися» Нед, [*тломіти*] «знищувати, поїдати» Нед, [*тулумáнити(ся)*] «товкти(ся), вовтузити(ся)» Мо, [*тлум*] «витівка, пустоші, знуцання, навмисне псування» Шейк, [*тлумка*] «затуманення зору або свідомості» Нед, [*тлумб-виско*] «майданчик для дитячих ігор» Нед, [*тлумлівий*] «заглушений, глухий» Нед, [*вітлумити*] «вигнати, виселити» Я, [*натлумітисся*] «набігатися, натомитися Мо; знаходитися ЛЧерк», *притлумлювати, притлумляти, притлуміти, притлумлений*; — бр. *тлуміць* «морочити голову», [«псувати (посів); жартувати, говорити дурниці»], п. *tlumić* «придушувати, глушити, гамувати, поборювати, стримувати; товктися, битися», ст. *tlumić* «тс.», ч. *tlumit* «приглушувати, стримувати, зм'якшувати», слц. *tlmit'* «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *tlumić* «придушувати, заглушати, стримувати» відповідає укр. [*товмити (щось у собі)*] «критися зі своїм горем або болем». — Richhardt 106; Brückner 572; Machek ESJČ 646; Куркина Этимология 1983, 24—26. — Див. ще **товмити**.

[**тлумок**] «клунок», [*тломок*] «вузол, чемодан; багаж» Пі, [*тлумáк*] «вузол, чемодан» Нед; — ч. *tlumok* «клунок, рюкзак»; — запозичення з польської мови; п. *tlumok* «клунок» пов'язується з *tlum* «натовп, юрба» (первісно «велика кількість») (Richhardt 106; Brückner 572; Holub—Kor. 386), тимчасом як ч. *tlumok* переважно пов'язується з ч. ст. *telma* «торба» неясного походження (Machek ESJČ 646; Holub—Lyer 483). — Див. ще **тлум²**, **тлуміти**.

[**тлунок**] «шлунок», [*трúнок*] «тс.»; — результат контамінації слів *шлунок* і *тліти* «поглинати» з наступним зближенням із *трúнок* «напій». — Див. ще **тліти**, **трúнок²**, **шлунок**.

тлустий «гладкий, огрядний; ситий», [к^лусти] «жирний (про їжу); з жиром, салом; товстий» ЛексПол, [тл^уст^инь] «жир, топлене сало» Шейк, [тл^уст^исть] «жир» Нед, [тл^устот^а] «жирність» Шейк, [тл^ущ] «жир, сало» ЛексПол, [тл^уща] «тс., лій, підшкірна жирова клітковина» Нед, [тл^устити] «бруднити жиром, робити жирні плями; у пісню їжу добавляти чогось скоромного Шейк; змазувати жиром Нед», [тл^уст^ити] «ставати жирним, товстим» Нед; — бр. тл^усты «жирний; гладкий, повний, товстий; масний»; — запозичення з польської мови; п. tłusty «тс.» відповідає укр. товстий. — Richhardt 106; Brückner 572; Mikl. EW 349. — Див. ще товстий.

тмин (бот.) «кмин, Sagitt L.», [тмин білий, тмин рожевий] «котяча лапка дводомна, Antennaria dioica (L.) Gaertn.» Мак, [т^мин] «тс.» Пі, [т^мин] «кмин» Шейк, [т^мин воложскій] «Cuminum cuminum L.» Мак, [т^минник] «маремка підмаренникова, Asperula galioides M.B.», [т^минник] «тс.» Нед, [от^мен] «тмин» ЛЖит, т^минний; — р. тмин «кмин», бр. [тмень, цьмен]; — результат видозміни назви кмин. — Меркулова Очерки 141.

[т^мий] (спол.) «тому, для того» Нед; — очевидно, пов'язане з том^у; характер зв'язку неясний.

тн^ути — див. т^яти.

то¹ (займенник, с.р.), то^бто (спол.), [то^ж] «також» Чаб, [то^же] «тс.» тж, то^бжний, то^бжність, на^дто, [про^{то}] «тому», ото^бжнити; — р. бр. болг. то, п. ч. слц. вл. нл. слн. то, м. тоа, схв. т^о, стсл. то; — псл. то, вказівний займенник с. р., співвідносний з ть «той» (чол. р.). — ESSJ Sl. gr. II 707—710. — Див. ще той.

то² (частка, переважно з наслідковим відтінком значення на початку головного речення після підрядного, рідше на початку прямого самостійного); — р. бр. др. болг. то, п. ч. слц. то, стсл. то; — псл. то «в такому разі, тоді» (вказівна частка), пов'язане з ть

«той»; припущення про вигукове походження (ESSJ Sl. gr. II 658, 664) позбавлене підстав. — Див. ще той. — Пор. то¹.

[то^білка] «шкіряна сумка, яку носять на ремені через плече; ранець», [то^бівка] «тс.», [то^болець] «невеличка сумка» Нед; — р. [то^болка] «сумка, клунок», [то^болець] «тс.», п. tobola «торба, клунок», toból «тс.; пакунок», tobolček «тс.», ч. tobola «торба», tobolka «тс.», tobolka «гаманець», слц. tobolka «тс.; портсигар», вл. tobola «торба», tobolka «торбочка», нл. tobola «пастуша торба», болг. [то^болець] «шкіряна торба», [то^болиця] «шкіряний гаманець», [то^буля] «торбочка, клунок», схв. то^болаць «шкіряний мішечок, гаманець; колчан», слн. tobolac «гаманець; сумка»; — псл. tobol(a) «шкіряна сумка»; — загальноприйнятої етимології не має; припускалася індоевропейська давність слова (Machek ESJČ 531; Holub—Lyer 484); висловлюється думка про походження від лат. tabula «таблиця» (Matzenauer 348; Machek ESJČ 646), при цьому як семантична паралель наводилося ч. розм. šrajtofel «сумка» від н. Schreibtafel; зіставлялося з гр. τόπος «місце», лит. tàpti, tamprù «ставати», pri-tàpti «пристати» (Младенов 635); допускалася можливість запозичення з тюркських мов, пор. тат. tubal «кошик з кори» (Фасмер IV 67); пов'язувалося з torba «торба» (Skok III 478). — Горяев 369; Brückner 572; Schuster-Sewc 1510—1511; Mikl. EW 357—358. — Пор. табівка.

[то^болочник] (бот.) «Thlaspi arvense» Нед, [табалан, білка] «тс.» Мак; — п. tobolki «тс.», ч. tobolka «вид плоду», слц. tobolka «коробочка; маківка», нл. tobolkate sele (tobolkate zele) «грицики звичайні, Capsella bursapustoris»; — пов'язане з [то^білка] «сумка»; назва зумовлена формою плодів; пор. р. пастушья сумка «грицики» та ін. — Brückner 572; Holub—Kop. 387; Schuster-Sewc 1510—1511. — Див. ще то^білка.

[то^бурчити] «стовбурчити» Нед, [відторбурчити] «відстовбурчити»; — ре-

зультат контамінації дієслів *стовбурчати* і [*топірити*] «стовбурчити». — Див. ще **стóвбур**, **топірити**.

[**то́ва**] «вимоїна в річці; калюжа ВеЛ; велике болото ВеУг»; — запозичення з угорської мови; уг. *tó* (*tava*) «озеро, ставок» споріднене з манс. *tō* «тс.», хант. *tõx* «калюжа, невелике озеро», комі, удм. *tø* «невелике озеро». — MNTEsz III 928.

товáр «предмет торгівлі; продукт праці; [худоба]», [*товарéта*] «велика кількість худоби» О, *товáрина* «скотина», [*товарішник*] «скотарня, обора», *товáрність*, *товарня́к* «товарний поїзд», [*товаря́*] «теля», *товáряка* «скотина», *товáрятко* «теля», [*товáричий*] «товарячий» Бі, *товáрний*, [*товáрчий*] «пастух, чередник», *товáрячий*, *безтовáрність*, *безтовáр'я*, *затовáрити*, *отовáрити*; — р. *товáр*, бр. *тава́р*, др. *товарь* «майно; предмет торгівлі; гроші; обоз», п. *tovar*, ч. слц. *tovar*, м. *товар*, схв. *тòвар* «вантаж, ноша», слн. *tòvog* «тс.»; — псл. *tovaгъ* «худоба; майно»; — запозичення з тюркських мов; пор. тур. чаг. *davaг* «худоба», *tavaг*, *ta-vaг* «товар, майно, худоба», балкар. крим.-тат. *tu'аг* «худоба», ног. *тувар* «тс.», уйг. *tavaг* «майно, худоба», дтюрк. *tavaг* «добро, майно, багатство», пор. також монг. *tavaг*, калм. *tawг* «товари, власність», вірм. *tavaг* «вівця, гурт овець» (висловлювалось припущення, що вірменська мова є джерелом запозичень у тюркські та монгольську — Lidén Arm. St. 8—9); висувалась також гіпотеза про походження *товарь* від чув. *та́вар* «сіль» (Дмитриев 546); думка про спорідненість *товáрь* з псл. *tyti* «тити» (Ильинский ИОРЯС 23/2, 192), як і зіставлення з нгр. *тома́ри* «шкура» (Mikl. EW 359—360), недостатньо обґрунтовані. — Огієнко РМ 1939/1, 44; Німчук 173; Семенова Сл. и балк. языкозн. 1983, 171; Халимоненко Нек. вопр. лексики и грамм. тюрк. языков. М., 1973, 26—43; Фасмер—Трубачев IV 67—68; КЭСРЯ 444; Черных II 247; Горяев 369; Шипова 321—322; Елкина

ЭИРЯ II 116—129; Brückner 574; Machek ESJČ 648; Holub—Kop. 388; Skok III 485—486; Mikl. TEL II 179; Nachtr. I 57; Севортян III 114—117; Räsänen Versuch 451—452.

товáриш, [*товарішество*] Нед, [*товáрист*] «товариш» Нед, *товаріство*, [*товáришня*] «товариство» Нед, *товаришо́к*, [*товáрка*] «товаришка» Нед, *товаріський*, [*товарішеський*] Нед, [*товаришіти*] «створювати товариство», *товаришувáти*, *по-товаріському*, *по-товаріськи*, [*стовáришник*] «член цеху» Нед, [*стовáришний*] «цеховий», [*стоваришувáтися*] «об'єднатися» тж; — р. *товáрищ*, бр. *тава́рыш*, п. *towarzysz*, ч. *tovaryš* «підмайстер», слц. *tovariš* «тс.», вл. *towarš*, нл. *towariš*, слн. *továriš*; — запозичення з тюркських мов, де є складним словом, пор. тур. чаг. *tavaг* «майно; худоба; товар», *eš* (*iš*) «приятель, товариш»; менш переконливими є спроби пов'язати з чув. *та́вга* «по колу» та *iš* «супутник» (Räsänen ZfSlPh 20, 448) або з др. *товарь* у значенні «військовий табір» (Черных II 247), а також довести слов'янське походження слова (Ильинский ИОРЯС 23/2, 192). — Отін Мовозн. 1969/5, 58—62; Огієнко РМ 1939/1, 45; Москаленко УІЛ 22; Коваль 143—144; Халимоненко Нек. вопр. лексики и грамм. тюрк. языков. М., 1973, 26—43; Фасмер IV 69; КЭСРЯ 444; Горяев 369; Шипова 322—323; Brückner 574; Machek ESJČ 648; Holub—Kop. 388; Skok III 486; Mikl. EW 359. — Див. ще **товáр**.

[**то́вба**] «неповоротка, незграбна, товста особа»; — бр. [*тоўба*] «неповоротка, товста людина»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з лит. *taūbė* «тс.»; зіставляється (Zubaty St. a čl. I 2, 164) з укр. [*товпі́га*] «товста, незграбна людина», бр. [*стовбе́ня*] «тс.», р. *столбня́к* «правець», лтс. *stūlbs* «тупий, дурний»; може бути також результатом видозміни форми [*ко́вба*] «коротка, товста, незграбна жінка». — Пор. **ко́вба**, **товпі́га**.

[**товгай**] «розпусник, негідник, голдренець» ВеЛ, ст. *тoлвoй* (*талвай*) «злодій» (XVIII ст.); — запозичення з угорської мови; уг. *tolvaj* «тс.» етимологічно неясне. — Лизанец 628; MNTESz III 936.

[**товк**] «глузд, розум, толк», [*толок*] «тс.», [*то́вком*] «зрозуміло» Куз, [*товкува́ти*] «пояснювати, говорити», [*затовкува́тися*] «заговоритися» Пі; — р. *толк* «думка, судження, пояснення», бр. [*тоўк*] «толк, сенс», др. *тълкъ* «тлумачення», п. [*tołk*] «розум, сенс, логіка», [*tołkować*] «пояснювати» (з рос.), ч. *tolk* «смысл, значення» (з рос.), болг. *тълкъвам* «пояснювати, розгадувати», м. *толкува* «тс.», стсл. *тлъкъ* «перекладач»; — псл. **tʰl̥kʷ* «думка, пояснення»; — зіставляється з дірл. *ad-tluch-* «дякувати», *to-tluch-* «просити»; можливо, споріднене з лат. *loquor/loco* (якщо <tl) «говорю, показую», далі з дінд. *tarkaḥ* «припущення», *tarkáyati* «припускає» (Младенов 644; Matzenauer 347; Pedersen Kelt Gr. I 43; Uhlenbeck 109; сумніви щодо цього в Ernout—Meillet 652; Walde—Hofm. I 821; Maug-hofer I 485); іє. **tolkʷ-* «говорити, викладати». — Фасмер IV 71; Черных II 248; Горяев 370; КЭСРЯ 445; Mikl. EW 349; Pokorny 1088. — Пор. **толк**.

[**товкán**] «глиняний глечик» ВеУг, [*товкáнка*] «посудина для молока» ГрицАВ, [*товкáня*] «глечик» ДзАтл I, Пр. XI діал. н.; — очевидно, пов'язане з дієсловом *товкті́* як назва посуду, в якому товчється їжа, пор. [*товкán*] «картопля, змішана з кукурудзяним борошном» О, [*товкани́ця*] «картопляне пюре». — Див. ще **товкті́**.

[**товка́ч**] (орн.) «дятел, *Picus L.* ВеНЗн; повзик, *Sitta europaea*» Нед, [*товчак*] «повзик» Шарл, [*потовчак*] «дятел» Шарл; — похідне утворення від *товкті́* в значенні «бити, стука́ти»; пор. інші назви повзика: *довбанка*, *долобавка*, *ковальчук* (Шарл). — Булаховський Вибр. пр. III 222. — Див. ще **товкті́**.

[**товкма́ч**] (кул.) «картопляник», *товкма́чити* «заштовхувати; бити», [*товкма́сити*] «м'яти, топтати, товкти; бити» Нед, *втовкма́чити*, [*затовкма́чити*] «забити, запхати», [*натовкма́чити*] «набити, напхати», [*притовкма́чити*] «притовкти»; — результат контамінації слів *товка́ч* (пор. [*товкачі*] «товченики», назва страви), *товкті́* і [*токма́чити*] «утоптувати; бити; притискати». — Див. ще **товкті́**, **токма́чка**.

товкма́чити «настирливо пояснювати; тлумачити», [*токма́чити*] «тс.», *втовкма́чити*, *втокма́чити*; — результат контамінації слів *товма́чити* і [*товкува́ти*] «пояснювати». — Shevelov Hist. phonol. 417. — Див. ще **товк**, **товма́ч**.

товкті́, *товк* (уживається як присудок в значенні «товкти»), [*товка́ти*] «бити, стучати, штовхати», [*товчі́*] «товкти», [*товка́льня*] «пристрій для товчення дубової кори (у чинбарів)», [*товка́н*] «картопля, змішана з кукурудзяним борошном» О, [*товканець*] «ростбіф» Куз, [*товкани́ця*] «картопляне пюре» Л, *товка́ч*, *товка́чка* «товчак; [ковганка Чаб]», [*товке́ня*] «страва з товченої картоплі» ЛексПол, [*товкіт*] «стук» Куз, [*товкітня́*] «штовханина» Нед, *товкотне́ча*, [*товкотня́*] «тс.», [*товку́н*] «страва з овочів; тютюн домашнього виробу Л; людина, що вовтузиться, метушиться О», *товку́чка* «товчок; [макогін Чаб]», [*товку́ша*] «інструмент, яким накладається фарба на матрицю візерунка», *товч* «дерть; те, що потовчено; [висівки Л]», *то́вча* «штовханина», [*товча́нка*] «картопляне пюре» Чаб, *товче́ник* «страва з подрібненого м'яса; стусан», *товче́нка* «страва із суміші товчених бобів, квасолі та картоплі; [засмажка зі здору Л]», [*товчі́ба*] «терниця» ГрицАВ, [*товчі́я*] «тс.» тж, [*товчі́й*] «чоловік, що товче в ступі», *товчі́ння*, *товчі́я* «штовханина; [товкальня]», [*то́вчка*] «ступа Нед; посудина для солі ВеУг; товчак з цвяхами на головці О», *товчо́к* «товкучка; [стусан]», [*товчо́нка*] «картопляне пюре»

ре» Чаб, [товку́щий] «такий, що постійно клопочеться», товч́ений, [товкíць] (виг.) «товк», [вíтовкти] «видавчити», [затовка́чити] «затовкти салом (борщ)» Я, [на́товк] «товчена рана» Ж, [пíдтовкачка] «той, що штовхає», [потовка́ч] «товкач» Нед, [потовку́чий] «метушливий», [стóвквище] «місце, витолочене худобою», [стóвклицко] «тс.» Корз, [стовкóвище] «тс.; місце гуляння (дітей) Нед»; — р. толóчь, толкту́, толкáть, толчí, бр. та́йці, та́йчы, др. тълчи (толочи) «бити, товкти», п. tłum, ч. tlouci, ст. tlúci, слц. tlct', tlcu, вл. tolc, toľku, towku, toľcić, нл. tłum, tľuku, полаб. tauct, болг. [тлѣча], м. толче, толчи, схв. тўћи (тўчѣм), слн. tólci, стсл. тлъкж, тлъшти, тлъшти; — псл. *tʰlkti/tʰlkti/telkti/tolkti «бити, товкти»; — споріднене з лит. telkti «скликати толоку», talkà «толока». — Фасмер IV 73—74; Brückner 571—572; Machek ESJČ 645; Holub—Kop. 386; Schuster-Sewc 1512; Младенов 634; Skok III 518; Mikl. EW 349; Trautmann 322; Būga RR I 488; Fgaenkel 1053—1054, 1078; Pokorny 1062. — Пор. тóлок, толóка¹.

товмáч заст. «перекладач; той, хто роз'яснює», [толмáч] «тс.» Нед, [товмáчєнко] «син товмача» Бі, [товмáчиха] «дружина товмача» Бі, [товмáчівна] «дочка товмача» Бі, [товмáчка] «перекладачка» Бі, [товмáцтво] «обов'язки товмача» Бі, товмáчити; — р. толмáч (заст.) «перекладач», др. тълмачь, толмачь «тс.», п. tłumacz, заст. toľmacz, ч. tłumočník, ст. tlumač, tulmač, слц. tlmočník, вл. toľmač, нл. toľmасаf, болг. заст. тълмáч, м. толмач, схв. тўмáч, слн. tolmač «тс.»; — псл. *tʰlmačь «перекладач» є давнім запозиченням з тюркських мов; кипч. тат. гаг. тълмач, каз. tilmäš, тур. dilmač, дтюрк. tilmači «тс.», пов'язується з тюрк. til «мова». — Макарушка 14; Фасмер IV 72; КЭСРЯ 445; Горяев 370; Шипова 324—325; Дмитриев 547; Добродомов Сов. тюркология 1976/6, 24—25; Баскаков та ін. Кримський укр. і ор. 115—116; Brückner

572; Machek ESJČ 645—646; Holub—Kop. 386; Schuster-Sewc 1513; Младенов 644; Mikl. EW 369; TEI II 177; Lokotsch 162; Севортян III 233—235. — Пор. тлумáч.

[тóвмити (щось у собі)] «критися (зі своїм горем або болем)» Ба, [тóвмитися] «хмаритися» Ба; — п. tłumić «пригнічувати, гнітити, притискати, придушувати», ч. tłumiti «приглушувати», слц. tlmit' «тс.»; — псл. *tʰlmiti «давчити» з давнішого *tʰlpr-m-, звідки також *tʰlpra «товпа». — Brückner 572; Machek ESJČ 646; Holub—Kop. 386. — Пор. тлúмити, товпá.

товпá «натовп», [толпá] «тс.» Нед (з рос.), тóвпнище, [товпнjá] «тіснота, товчія» Нед, [тóвпнива] «тіснява» Бі, [тóлпиво] «тиск» Бі, [тóвпний] «масовий» Нед, [толпáвий] «тс.» Нед, [тóвпити] «натискати, натоптувати, набивати» Бі, тóвпитися, [втóвпитися] «втиснутися» Ж, дотóвпитися, нáтовп, [нóтовп] «давка» Нед, [потóвпити] «вмістити», потóвпитися, [прóтовп] «прохід крізь натовп», [прóтовпом] «протискуючись», [розтóвпити] «розсунути натовп», стóвпнище, стóвплений; — р. толпá, бр. тоўпница «товпитися», др. тълпа, п. [tlupic] «товпитися», [tlupic] «тс.», ч. слц. tlupa (з рос.), болг. тълпá, м. толпа, стсл. тлъпа; — псл. *tʰlpa або *tʰlpa «натовп»; — споріднене з лит. talpa «місткість; об'єм», telpù, tilpaĩ, tilpti «вміщатися, входити», tulpinti «давати місце, вміщати», лтс. talpa «приміщення», tilpt, telpu, tilpstu, tilpu «вміщатися», дінд. tálpuḥ «ложе, сідалище», talpā «тс.», ірл. tallaim «знаходжу місце»; спроба пояснити слово з *pʰlplā/pʰlplō, як у лат. ro-pulus (Pisani Miscellanea etimologica, Roma, 1933, 123), непереконлива. — Фасмер IV 74; Черных II 248—249; Горяев 370—371; КЭСРЯ 445; Brückner 572; Machek ESJČ 646; Holub—Kop. 386; Trautmann 317; Būga RR I 333—334, II 634; Mühl.—Endz. IV 128, 160, 189, 260; Karulis II 385; Meillet Études 256; Pokorny 1062.

[**товпіга**] «товста, незграбна людина», [*товпіга*] «тс.» Нед, [*товпійжище*] (про дурну, тупу людину) Ва; — р. [*толпйга*] «хто товпиться, лізе в натовп; бовдур, незграбний і грубий», [*толпéга*] «нетямуща, незграбна людина», [*тулпéга*] «незграбна, неповоротка жінка», бр. [*тоўпéка*] «неповоротка жінка»; — очевидно, пов'язане з [*тóвба*] «тс.»; — російські слова розглядаються як похідні від *толпá* (Соболевский РФВ 71, 23; Фасмер IV 74), хоча тут могло відбутися лише вторинне зближення. — Zubaty St. a čl. I 2, 164. — Див. ще **тóвба**.

товпуга — див. **тóпка**.

товстій «який має велику товщину; [жирний]», [*товста́*] «вагітна» Л, *товстéзний*, *товстелéзний*, *товстелю́щий*, *товстéнний*, *товстéнький*, *товстéсенький*, [*товстéчний*] «товстенний» О, [*товстинне клоччя*] «клоччя третього сорту» О, *товстісінький*, *товстувáтий*, *товстю́чий*, *товстю́щий*, *товщéнный*, *товщíнный*, [*товщюковáтий*] «товстуватий» ВеУг, [*товстина́*] «грубе ляне полотно» Нед, [*товстíй*] «товстун» Куз, [*тóвстíнь*] «жирність» Нед, [*товстотá*] «товщина» Нед, *товстúля*, *товстúн* «товста людина; [корінь рослини]», *товстунéць*, [*товстúнь*] «товстун» Куз, *товстúха*, [*товстюк*] «товстун» Куз, *товстя́к*, *товсть*, [*товщ*] «жир», *тóвща* «шар чого-небудь; [густий ліс]», *товщина́*, [*товщиня́*, *товщíнь*], *товсті́ти*, *товсті́ти*, *товсті́шати*, *тóвщати*, [*затовсті́ть*] «завагітніти» Л, *завтóвшки*, [*пóтовстий*] «товстуватий», [*розтóвс(т)нути*] «розжирніти; розтовстіти» Нед, *утóвшки*; — р. *тóлстый*, бр. *тоўсты*, др. *тълстыи*, п. нл. *tlusty*, ч. *tlustý*, слц. *tlstý*, вл. *toľsty*, полаб. *taustě*, болг. *тълст*, схв. *тўст*, слн. *tólst*, стсл. **тълстъ**; — псл. *t^hl̥stь «товстий»; — споріднене з лит. *tulžti* «набухати, розм'якшуватися», *ištilžti* «розмокати у воді, ставати водянистим», *itelžti* «мочити», лтс. *tulzt* «набухати», *tulzums* «пухлина», *tulzis* «пухир (від оніку)», *tulzna* «тс.»; далі припуска-

ється зв'язок з *tyti, tylъ* (Holub—Kop. 386; Schuster-Sewc 1513); ie. *tul-g(h)t- «набряклий». — Фасмер IV 74; Черных II 249; КЭСРЯ 445; Brückner 572; Machek ESJČ 646; Olesch 1147; Младенов 634; Skok III 528; Mikl. EW 349; Trautmann 332; Fraenkel 1038; Mühl.—Endz. IV 260; Pokorny 1081; Ondruš Sl. Wortst. 124.

товстя́нка (бот.) «комахоїдна рослина *Pinguicula* L.», [*товстиши́*] «товстолисті, Crassulaceae» Нед, [*товстуля́*] «тирлич, *Gentiana* L.; череда трироздільна, *Bidens tripartites* L.» См, Мак, [*товстун*] «тирлич См; глечики жовті, *Nuphar luteum* Нед», [*товстúха*] «товстянка См, Мак; череда трироздільна тж, тирлич», [*товстúшка*] «тирлич; череда трироздільна; подорожник піщаний, *Plantago arenaria* W.K. (P. scabga)», *товстя́нкові* «товстолисті»; — р. [*толстúшка*] «подорожник», *толстя́нковые* «товстолисті», бр. *тлушчáнка* «товстянка», [*таўстушка*] «тирлич», п. *tłustosz* «тс.»; — похідні утворення від *товстíй*, які виникли внаслідок калькування латинського ботанічного терміна *Crassula* L. «товстянка» (Crassulaceae «товстолисті»), похідного від лат. *crassus* «товстий»; назва зумовлена тим, що листя рослин цієї родини потовщені, м'ясисті; на інші рослини назву поширено за схожістю їх окремих особливостей; пор. також синонімічні укр. р. *жиря́нка* «товстянка». — Нейштадт 245; SW I 918. — Див. ще **товстíй**.

[**товт**] «купець»; — запозичення з угорської мови; уг. *tót* «слов'янин, словак» (з дальшим розвитком значення «мандрівний словацький торговець») запозичене з нез'ясованого джерела; очевидно, пов'язане з такими словами, як двн. *diot* «народ», свн. *diet*, гот. *piuda* «тс.», прус. *tauto* «країна», лит. ст. *tautà* «народ», лтс. *tàuta* «тс.». — Балецький St. sl. 12, 29—30; MNTESz III 664—665.

товтри «вапнякові пасма, що являють собою залишки рифів та атолів мо-

рів далеких геологічних епох; [каміння (скелі) на дні річки Нед]», [толтри] «скелясті горби» Пол; — р. *толтры* «скелясті розчленовані пасма на Подільській височині», п. [tatra] (<*tartra) «висока гора», схв. *Тртра* (назва гори в Герцеговині); — псл. *t^{tr}tr- «гора»; — очевидно, споріднене з гр. τέτρων «кінець, вістря», можливо, фр. tertre «горбик, насип», алб. toritsë «гірська вершина». — Фасмер IV 27—28; Соболевский РФВ 64, 168; Sobolevskij RSI 4, 276; Brückner 567; Bezlaĵ Eseji 31.

то́га «чоловічий верхній одяг у Стародавньому Римі»; — р. бр. болг. м. схв. *то́га*, п. вл. *toġa*, ч. слц. слн. *tóga*; — запозичення з латинської мови; лат. *toga* «тс.» пов'язане з дієсловом *tegō, tegere* «вкривати, прикривати», спорідненим з гр. στέγω «покриваю», дінд. *stháḡati, sthagayati* «закутує; покриває», двн. *dah* «дах», лит. *stógas* «тс.», укр. *стиг*. — СІС² 828; Kopaliński 980; Holub—Lyer 484; Walde—Hofm. II 654—655. — Див. ще *стиг*. — Пор. **дах**.

[**тогід**] «минулого року, торік», [*тогідь*] «тс.», [*тогідний*] «торішний», [*тогідний* Нед, *тогідній* Пі, Чаб, *тогіднішній* Чаб] «тс.», [*передтогід(ь)*] «позаторік» Нед, Куз; — складне утворення із займенника *то(й)* та іменника *год* «рік», аналогічне до *торік*. — Кобилянський Діалект і літ. м. 239; Фасмер IV 69. — Див. ще *год*, **той**. — Пор. **торік**.

тогó (присл.), [*тогóкало*] «той, хто часто говорить *того*», [*тогóкати*] «говорити часто *того*»; — р. *тогó*, *оттогó*, бр. *тагó*; — адвербіалізована форма род. в. одн. займенника *той* (с.р. *то*). — Див. ще **то¹**, **той**. — Пор. **тому**.

[**тогúкати**] «кумкати» О; — звуконаслідувальне утворення; пор. *пугúкати* (про крик пугача або сича).

тоді, [*товді*, *товді*, *тогда́* Нед, *тогда́* тж, *тогда́й*, *тогда́йка* О, *тогда́*, *тогда́й*, *тоді* Ме, О, *тойді*, *тогда́шний*, *тогда́йшний*, *тогда́йшний* Нед, *тогда́йшний*, *тоді́йшний* Ме, О], *то-*

ді́йний, [*втогда́й*] «тоді» Ж, *відтоді*; — р. *тогда́*, бр. *тагда́*, *тады́*, др. *тэгда*, *тэгда*, *тогда*, *тогда*, п. *tedy* (< *tegy, tegda*), ч. *tedy* (< *tehdy*), *ted'*, слц. *teda, tedy* «отже», вл. *tehdy*, [*tedy*], нл. *tedy, tegdy, tejdy, ted*, болг. *тогда́ва*, м. *тога*, *тогај*, *тогаи*, схв. *та́д*, *та́да*, слн. [*táda*], стсл. **тогда**, **тэгда**, **тэгда́**; — псл. *togda* (*тэгда*)/*togdy* (*тэгда*) «тоді», що складається з основи вказівного займенника *to* і форманта *-gda* (< *кь-do?), який виступає в р. *когда*, *все-гда*; зіставляється з лит. *tadà tad*, [*tađu*] «тоді», дінд. *tadā*, ведичним *tadāmm*, ав. *тада* «тс.» (Trautmann 312; Brugmann Grundriss II 2, 733; Zubatý AfSlPh 15, 505; Uhlenbeck 107); форманти *-gda, -gdy* загальноприйнятого пояснення не мають; тут вбачали відмінкові форми від *godъ*, пор. аналогічне лтс. *tagad* < *tagadi «тепер» (Mühl.—Endz. IV 122—123; Endzelin RSI 11, 35; Zubatý LF 13, 366; Schmidt KZ 32, 398; Fraenkel IF 41, 410; Meillet MSL 13, 29; Wiedemann BB 30, 220); висувались гіпотези про контамінацію *toga + *toda або *тэга + *тэда (Pedersen KZ 38, 419; Ильинский РФВ 60, 430), про вихідне *to-кьда. — Німчук ІУМ Морфологія 344—345, 364; Фасмер IV 68—69; Горяев 369; Brückner 567; Machek ESJČ 638; Holub—Kop. 381; Schuster-Sewc 1501—1502; Младенов 635; Mikl. EW 366—367. — Див. ще **той**. — Пор. **усегда**.

Тоді́р, **Тодóр** — див. **Теодóр**.

Тодóсй (чоловіче ім'я), *Тодóс*, *Тодóсь*, *Тодóх*, *Тодóска* (жіноче ім'я), *Тодóся*; — бр. *Тадóс*, *Тадóся*, п. *Teodozjusz*, *Teodozja*, ч. *Theodosius*, слц. *Teodoz*, болг. *Теодóси(й)*, *Тодóс*, *Тодóси*, *Теодóсия*, *Тодóся*, м. *Теодосие*, *Теодосија*, схв. *Теодосије*, *Teodozije*, слн. *Teodozij*, *Teodozija*; — запозичення з латинської мови; лат. *Theodosius* походить від гр. Θεодόσιος, до якого зводиться й др. *Феодосий*, укр. *Феодóсй* (див.).

той, [*тей* Нед, *тий* Пі], *та*, [*та́я*], *то*, [*тоє* Пі], *те*, [*те́є*, *те́єчки*, *те́єньки*, *тот*, *тотá*, *тотó*, *тотé*, *то-*

то́й Нед, *то́тот* Нед], *втім* (*утім*), *зате́*, *затім*, [зато́го] «скоро», *по́тім* СУМ, Куз, *потому́*, *притім*, *притому́*, *притомний*, [притоме́нний] «наявний» О, *притомніти*; — р. *тот*, [той], *та*, *то*, бр. *той*, *тая*, *то́е*, др. *тъ*, *тыи*, *тъи*, *та*, *тая*, *то*, *то́е*, п. *теп*, [tyj], *та*, *то*, ч. нл. *теп*, *та*, *то*, слц. *теп*, *та́*, *то*, вл. *то́п*, *та*, *то*, болг. *той*, *тя*, *то*, м. *тој*, *таа*, *тоа*, схв. *та́ј*, *та́*, *то*, слн. *та́*, *та́*, *то́*, стсл. **тъ**, **та**, **то**; — псл. *тъ* (*тъ́ж*), *та* (*та́ја*), *то* (*то́је*); — споріднені з лит. *tàs*, *tà* «той, та», лтс. *tas*, *tã* «тс.», дінд. *tá-*, *tã-* «цей», ав. *ta-* «тс.», гр. *τόν* (зн. в.), *τήν* (дор. *τῶν*), *τό*, лат. *is-tum*, *is-tam*, *is-tud*, тох. А *tām* «це», гот. *pata* «тс.», алб. *të* «щоб»; іе. *to- з вказівним значенням (< *so, *sā, *tod, відмінювання яких було спочатку суплетивним, пізніше узагальненим за рештою відмінків); на слов'янському ґрунті первісна форма *тъ ускладнювалася внаслідок редуплікації або додавання підсилюючих формантів займенникового походження -jь, -пъ. — Фасмер IV 88—89; Черных II 253—254; Горяев 373; Brückner 568; Machek ESJČ 639—640; Holub—Kop. 382; Schuster-Sewc 1515—1516; Младенов 635; Skok III 431—432; Mikl. EW 366—367; ESSJ Sl. gr. II 707—710; Trautmann 311—312; Fraenkel 1064—1065; Mühl.—Endz. IV 134; Рокотну 1086; Гамкрелідзе—Иванов 275, 384.

ток¹ «жіночий головний убір», *то́ка* заст. «тс.»; — р. заст. *ток*, п. *tok*, ч. *тока*, схв. *тока* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *toque* «тс.» походить від іт. *tossa*, первісно «шовкова тканина», давнього запозичення з германських мов (пор. нвн. *Tuch* «тканина, хустка»); виводиться також (Gamillscheg 854) від ісп. *toc(s)a* «чепець». — Фасмер IV 70; Горяев 369; Dauzat 714.

[**ток**²] «місце, куди завозять дерево, призначене для сплаву або на лісопильню» О; — очевидно, пов'язане з *текмі* (див.).

тока́й «сорт угорського вина», *тока́йське* «тс.»; — р. болг. *тока́й*, бр.

тока́й, п. ч. слц. *tokaj*, схв. *тока́ја*; — запозичено з угорської мови; уг. *tokaji* «тс.» походить від назви міста Тока́й і гори, на схилах якої вирощуються особливі сорти винограду. — Sł. wug. obcsuch 763; Holub—Lyer 484; РЧДБЕ 725.

[**тока́йка**] «червона глиняна люлька, імпортована з Угорщини» О; — очевидно, пов'язане з назвою міста уг. Тока́й. — Пор. **тока́й**.

[**тока́н**] «мамалига», [*тока́нич*] «копистка для вимішування мамалиги» ДзАтл II, [*тока́няник*, *тока́нянич*] «тс.» тж, [*тока́нити*] «перебиватися, якомсь животіти»; — ч. *tokan* «кукурудзяна каша»; — запозичення з румунської мови; рум. [*tosáп*] «мамалига», *tosáпă* (м'ясна страва), очевидно, пов'язані з *tosá* «рубати, дрібно сікти»; помилковим є виведення румунського слова від уг. *tokáпу* «страва з тушкованого м'яса» (Vrabie Romanoslavica 14, 176), яке саме є запозиченням з румунської. — Бевзенко НЗ УЖДУ 26/2, 168; Scheludko 143; MNTESz III 933.

тока́нитися — див. **точі́ти**¹.

то́ка́р, *токаре́нко*, *токари́ха*, *токари́вна*, *тока́рня*, *тока́рство*, *тока́рний*, *тока́рський*, *тока́рюва́ти*; — див. **точі́ти**².

тока́та (музична п'еса); — р. *тока́та*, бр. *тока́та*, п. слц. *toccata*, ч. *toccata*, *tokáta*, болг. *тока́та*, схв. *тока́та*, слн. *toccáta*; — запозичення з італійської мови; іт. *toccata* «п'еса в швидкому темпі» пов'язане з дієсловом *tossare* «доторкатися; грати (на клавішах)», що походить від пізньолат. *tossāre < *tussāre «штовхати, бити» звуконаслідувального характеру. — SIC² 828; Korpaliński 980; Holub—Lyer 494; Klein 1623, 1633. — Пор. **туш**¹.

[**токлі́к**] (бот.) «цибуля кругла, *Allium rotundum*» См, Нед; — неясне; можливо, пов'язане з тур. *tokluk* «ситість».

[**то́кма**] «угода Г; згода, еднання; належне місце, призначення О», [*то́кмїти*] «прицінюватися, наймати Г; цинити; примішувати, класти О», [*то́кми*

тися] «домовлятися Г; шукати місця; вертїтися, крутитися О», [токмітель] «посередник» Нед, [натокміти] «прилаштувати» Нед, [притокміти] «тс.» Г, Нед, [утокміти] «тс.; втупити (очі)»; — п. [tokma] «ухвала війтів, що встановлює ціни на овець», слц. tokma «ціна (на вівці та ін.)», tokmit' «цінити»; — запозичення з румунської мови; рум. tocmi «домовлятися (у торгівлі); наймати» походить з південнослов'янських мов; пор. стсл. тѣкмѣти «вирівнювати», болг. тѣкмѣ «готую», тѣкмо «точно, рівно», м. токми «готує», схв. тѣкмен «рівний, однаковий», які пов'язуються з псл. *тѣкнѣти «ткнути». — Нимчук ОЛА 1984, 298—299, 303; Vrabie Romanoslavica 14, 176; Vincenz 4; Фасмер IV 70; СДЕЛМ 428; Младенов 644; Skok III 436; Mikl. EW 368. — Пор. тїкати, тóкмо.

[токмáчка] «шевський інструмент, яким пригладжують каблук», [токмáчити] «утоптувати; бити; притискати» Нед, [притокмáчити] «придавити» Куз; — р. [токмáчка] «шевський інструмент», [токмáч] «довбешка, кий, товкач», [токмáчить] «бити, товкти»; — похідне утворення від *токмак «довбешка» (пор. р. [токмáк] «тс.»), запозиченого з тюркських мов; тур. чаг. тат. tokmak «дерев'яний молоток, довбешка» є похідним від тюрк. toqı- (toqu-) «бити, стукати». — Фасмер IV 70; Mikl. TEI II 178; Mikl. EW 358; Lokotsch 163; Севортян III 253—254, 256—257; Räsänen Versuch 484—485.

тóкмо заст. «тільки, лише», [тóкма] «без додачі, одне на одне, так на так Г, Чаб; тим більше»; — р. тóкмо «тільки, лише», [токмá] «тс.», др. токъмо (тѣкъмо, тѣкъма, тѣкма) «тільки», болг. тѣкмо «точно, рівно; як раз; як тільки», схв. тѣкмен «однаковий, такий самий», слн. [tekmà] «однаково, якраз», стсл. тѣкъмо (токъмо, токмо) «тільки»; — псл. тѣкъто, пов'язане з *тѣкнѣти «ткнути»; зіставлялося також з лит. tinkù, tikti «годиться, підходить», tikl, tiktaĩ «тільки» (Mikl. EW 368). —

Фасмер IV 70; Младенов 644; Mikkola Ursl. Gr. III 62. — Див. ще тїкати. — Пор. тóкма.

токотáти «розмірено і часто стукає», токотіти «тс.», [тóкот] «биття» (про серце) Нед, [токотниця] «артерія; аорта» Нед; — р. [тóкоть] «стукає», [ток] (вигук, що передає стук), [ток-ток] «тс.», нл. tokotaś «постійно спотикатися, хитатися»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до цокати, цокотáти. — Фасмер IV 69.

токсикóз «хворобливий стан, що виникає внаслідок дії на організм отруйних речовин», токсін, токсичний, антитоксін; — р. токсикóз, бр. таксікóз, п. toksykoza, ч. toxikosa, toxikóza, слц. toxikóza, вл. toksin, болг. токсикóза, м. токсін, схв. токсіни (мн.), слн. toksin; — медичний термін, утворений на базі гр. тоξικός «отруйний (для стріл)», пов'язаного з τόξον «лук і стріли», очевидно, запозиченим зі скіфської мови (пор. перс. taxš «лук, стріла»). — SIC² 829; Kopaliński 981; Holub—Lyer 485; Frisk II 909—910.

токсиколóгія «наука про властивості отруту», токсикóлог, токсикологічний; — р. болг. токсиколóгія, бр. таксікалóгія, п. toksykologia, ч. toxikologie, слц. toxikológia, м. токсикологія, схв. токсикологія, слн. toksikologija; — науковий термін, утворений з основ лат. toxicum «отрута», що походить від гр. тоξικόν «отрута для стріл», і гр. λόγος «слово, розум, зміст». — Kopaliński 981. — Див. ще лóгіка, токсикóз.

токува́ти «особливим криком підкликати самок (про глухарів, тетеревів)», токовище «місце, де токують птахи», [токовисько] «тс.» Нед; — р. токовáть, бр. такава́ць, п. tokować, ч. tokati, tokovati, слц. tokat', вл. tokać; — загальноприйнятої етимології не має; найімовірніше, є звуконаслідувальним утворенням (Mikl. EW 358; Machek ESJC 646; Holub—Kop. 387); розглядається також як похідне від р. ток «токовище», що пов'язується з текті

(Брандт РФВ 25, 29—30; КЭСРЯ 444; Brückner 573). — Фасмер IV 70; Горяев 369; Schuster-Sewc 1512.

тол (вибухова речовина); — р. бр. *тол*, ч. *tol*; — результат скорочення запозиченої з англійської мови назви цієї речовини *тринітролуол*, що зводиться до основ лат. *tri-* «три-», *nitrum* «натр, сода» та англ. *toluene* «толуол». — СІС² 829; Klein 1652. — Див. ще **нітрат**, **толуол**, **три**.

толай (зоол.) «заєць пісковик, *Lepus tolai* Pall.»; — р. *толай*, [*толуй*, *тулай*], слц. *tolaj* «тс.»; — запозичення зі східних мов; хак. [*tolaj*] «заєць», бур. *tūlaj* «голубуватий і сірий степовий заєць» походять від монг. *tōlai*, *tau-lai* «вид степового, гірського зайця». — Фасмер IV 74; Räsänen Versuch 436.

[**толань**] (бот.) «гикавка сіра, *Berteroia incana* (L.) DC», [*толак* Нед, *талань* См] «тс.»; — не зовсім ясне; можливо, виникло з *талабан* «*Thlaspi argense* L.»; назва могла бути перенесена за схожістю дрібних білих квітів і прикореневих розеток листків.

толерантний «терпимий до чужих думок і вірувань», *толерувати* «виявляти терпимість»; — р. *толерантний*, бр. *талерантны*, п. *tolerancja* «терпимість», ч. *tolerantní*, слц. *tolerantny*, вл. нл. *tolerantny*, болг. м. *толерантен*, схв. *толерантан*, слн. *toleranten*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. англ. *tolerant*, фр. *tolérant* походять від лат. *tolerans*, *-ptis* «терплячий», дієприкм. від дієслова *tolerāre* «витримувати, зносити, терпіти», пов'язаного з *tollo*, *tollere* «піднімати, здіймати, прибирати». — СІС² 829; Kopaliński 981; Holub—Lyer 484; Gr. Fwb. 766; Dauzat 712; Klein 1624—1625; Walde—Hofm. II 688—689. — Див. ще **Анатолій**.

[**толіти**] «заспокоювати, угамовувати» Нед, [*утолитися*] «задовольнитися», [*натоліти*] «наситити» ЛексПол, *невтолєнний* (*неутолєнний*), *невтолїмий* (*неутолїмий*); — р. [*толїть*] «заспокоювати, вгамовувати», *утолїть* «тс.», др. *утолити* «переконати, умови-

ти; утихомирити, заспокоїти; полегшити, вилікувати», *утолитися* «умилосердитися», болг. *утолявам* «тамувати, угамовувати», схв. *толіти* «заспокоювати, тамувати», слн. *tólití* «заспокоювати, вгамовувати», стсл. **оутолити** «переконати, заспокоїти»; — псл. *toliti* «утишувати, заспокоювати»; — споріднене з лит. *tilti*, *tylù*, *tilaũ* «замовкнути», *tylà* «мовчання», лтс. *tilināt* «балувати (дитину)», дірл. *tuilim* «сплю», вірм. *t'olum* «залишаю», далі, очевидно, з двн. *stilli* (нвн. *still*) «тихий»; іє. **tel-* ((s)tel-) «тихий». — Фасмер IV 71; Черных II 295; Горяев 370; Младенов 657; Skok III 479—480; Варбот 35; Trautmann 321; Mühl.—Endz. IV 187; Pedersen KZ 39, 371; Kluge—Mitzka 750; Pokorny 1061—1062.

толк «розум, глузд, [порядок Нед]», [*толок*] «тс.», [*толковнік*] «той, хто пояснює» Нед, *толковий*, [*толковитий*] «розумний, розсудливий» Нед, [*толкующий*] «тямущий» Нед, *толкувати* «пояснювати», *толкуватися* «розмовляти, радитися», *толком* (присл.), *безтолковий*; — бр. *толк*, п. [*tołk*] «розум, сенс, логіка», [*tołkować*] «пояснювати»; — запозичення з російської мови; р. *толк* «думка, судження, пояснення» відповідає укр. *товк* (див.).

[**толо**] «вид весняної гри» Г, Нед; — неясне.

[**толоб**] «кадіб»; — очевидно, запозичення з румунської мови; рум. *tolbă* «сагайдак; ягдташ; (заст.) дорожня сумка; кошик для роздрібної торгівлі», *torbă* «тс.» виводяться від тур. *torba* «торба, мішок». — Scheludko 143; DLRM 867. — Див. ще **торба**.

толок «пристрій, знаряддя для трамбування; поршень, [товкач О]», *толо́ка* «залишене під пар поле, на якому пасуть худобу; вільна ділянка біля села, де збиралася молодь гуляти», *толокно́* «борошно з підсушеного вівса; [борошно з сухарів Нед]», [*толоцій*] «поршень» Она, [*толочнік*] «тс.» Нед, [*толочніця*] «цілина; рік не орана земля» О, [*толо́шний*] «залишений під то-

локу» Нед, *толокувати* «бути толокою, гуляти» (про землю), *толбціти* «приминати, надломлювати рослини, пошкоджувати посіви; бити; тягти, волокати; [рівняти орану землю ногами О]», [відтолочки] «витолочені місця» МСБГ, [натоло́че] «потоптане місце» Ж, [на́толоч] «потоптане поле, потрава; місце, де хижак з'їв тварину; залишки після збирання коноплі», [натоло́ча] «невелике озеро», [пото́лока] «потолочене місце в траві або хлібі», *пото́лоч*, [пото́лоччя] «тс.», [су́толока] «безладний рух, штовханьня»; — р. [то́лок] «пристрій для трамбування», [толо́чить] «витоптувати (траву, посіви)», бр. [толо́ка] «поле під паром», п. *тлок* «скупчення (людей, предметів); поршень; штемпель; толок», ч. *tlak* «тиск», слц. *tláč* «книгодрук», вл. *тлок* «тиск», схв. *тлак* «тс.», слн. *tlák* «тс.; бруківка»; — псл. **tolk-* «товкти, тиснути», пов'язане чергування звуків з **tʲk-* «тс.». — Фасмер IV 72; Горяев 370; Brückner 571—572; Machek ESJČ 644; Holub—Kop. 386; Schuster-Sewc 1509; Skok III 518; Mikl. EW 348—349. — Див. ще **товкті́**. — Пор. **толо́ка**¹.

толо́ка¹ «праця гуртом для швидкого виконання великої за обсягом роботи, на яку закликають сусідів, родичів, товаришів (без оплати, а за частування)», [толоча́нин] «учасник толоки» Нед, [толоча́нка] «учасниця толоки» Нед, [толі́чка] (зменш.), *толб́чний*, *толокувати* «працювати толокою», *толокою* «спільно, гуртом (працюючи без оплати, за частування)»; — р. [толо́ка], бр. *талака́*, п. *тлока*, болг. *тлака́*, м. схв. *тла́ка*, слн. *tláka*; — псл. *tolka «толока», пов'язане з *tolkti «товкти»; до семантики пор. п. *тлок* «скупчення (людей, предметів)»; — споріднене з лит. *talka* «толока», лтс. *talka* «тс.», з іншим вокалізмом лит. *telkti* «скликати на толоку»; припускається також запозичення в балтійські мови зі слов'янських (Brückner 571—572). — Фасмер IV 73; Горяев 370; Mikl. EW 349; Trautmann 322; Vūga RR I 488;

Fraenkel 1078; Karulis II 372—373; Mühl.—Endz. IV 127—128; Meillet Études 256. — Див. ще **товкті́**, **то́лок**. — Пор. **кла́ка**².

то́лока², *толокувати*, *толб́шний* — див. **то́лок**.

толокня́нка (бот.) «мучниця, *Agrostophylos uva ursi*», [толокня́к] «тс.» Mak; — р. *толокня́нка*, бр. *талакня́нка*, [талакня́нік, талако́ннік, талачанні́к], ч. ст. *tolokněnko* (з рос.) «тс.»; — похідне утворення від *толокно́* «борошно з вівса, з сухарів»; назва зумовлена борошністим характером плоду мучниці. — Лік. росл. Енци. дов. 752; Machek Jm. rostl. 177. — Див. ще **то́лок**.

толсто́вець «послідовник релігійно-етичного вчення Л.М.Толстого», *толсто́вка* «послідовниця вчення Л.М.Толстого; довга верхня чоловіча сорочка», *толсто́вство*, *толсто́вщина*, *толсто́вський*; — р. *толсто́вец*, бр. *талсто́вец*, ч. слц. *tolstovec*, *tolstojovec*, болг. *толстойст*, схв. *толстојевац*; — похідне утворення від прізвища російського письменника Л.Толстого.

[**толу́бити**] «толочити» Нед; — неясне.

толуо́л (хім.) «рідкий вуглеводень, який використовують для виготовлення вибухових речовин, лікарських препаратів та ін.»; — р. болг. *толуо́л*, бр. *талуо́л*, п. слц. *toluol*, ч. *toluen*, схв. *толуол*, слн. *toluól*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Toluól*, англ. фр. *toluol* утворено від назви колумбійського міста *Толу* (Tolu) і лат. *oleum* «олія». — SIC² 829; Sł. wyg. obcych 763; Holub—Lyer 484; РЧДБЕ 726; Gr. Fwb. 765; Klein 1625. — Див. ще **олія**¹.

толь (покрівельний матеріал), *толівнік* «робітник, що виготовляє толь»; — р. бр. *толь*, болг. *тол*; — запозичення з французької мови; фр. *tôle* (<[taulo]) «листова залізо, покрівельне залізо» є діалектною формою слова *table* «стіл; дошка; плита». — SIC² 829; РЧДБЕ 726; Dauzat 749. — Див. ще **табліця**.

том «частина (окрема книжка) твору», *томіще, потомний*; — р. бр. болг. м. *том*, п. *tom*, схв. *тѡм*, слн. *tóm*; — запозичення з французької мови; фр. *tomе* «том» через посередництво лат. *tomus* «тс.» зводиться до гр. *τόμος* «частина, відрізок; том», пов'язаного з дієсловом *τέμνω* «ділю, ріжу». — Черных II 249; Фасмер IV 75; КЭСРЯ 445; Горяев 371; Sł. wug. obsyeh 763; Dauzat 713. — Див. ще **а́том**.

[**Томá**] (чоловіче ім'я) Нед, [*Томáс, Тóмáш, Тóмко, Тому́ньо*] тж, ст. *Тома* (1432); — бр. *Тамáш*, болг. *Томá, Томáш*, схв. *Тома, Томаш*, слн. *Томáж*; — запозичення із західнослов'янських мов; п. *Tomasz*, ч. *Tomáš* та ін. через лат. *Thomas* зводяться до гр. *Θωμάς*, від якого походить і укр. *Хомá (Фомá)* (див.).

томагáвк (зброя північноамериканських індіанців); — р. *томагáвк, томагáук*, бр. *тамагáўк*, п. *tomahawk*, ч. слц. *tomahavk*, болг. *томахáвк*, слн. *tomahávk*; — запозичення з англійської мови; англ. *tomahawk* «томагавк» походить з алгонкінської мови. — СІС² 829; Коралиński 981; Holub—Lyer 484; Klein 1625.

томасува́ння «спосіб переробки рідкого фосфористого чавуну в сталь», [*томасі́на*] «рід мінерального добрива» О, [*томасі́вка Куз, комасі́на О*] «тс.», *томасі́вський*; — р. *томасі́рование*, бр. *тамасавáнне*, п. *tomasyna* «томасшлак, добриво зі шлаків від томасування», *tomasowski*, ч. *tomasováni*, слц. *thomasovanie*, болг. *томасі́ране*; — технічний термін, пов'язаний з прізвиськом англійського металурга С. Дж. Томаса (Sidney G. Thomas, 1850—1885). — СІС² 829; Коралиński 981—982; Holub—Lyer 484.

томáт «помідор; соус, паста з помідорів»; — р. *томáт*, бр. *тамáт*, п. вл. *tomata*, ч. *tomata, tomáta*, слц. *tomat*, болг. *домáт*, схв. *томат*; — запозичення з французької мови; фр. *tomate* походить від ісп. *tomate (tomata)* «тс.», яке зводиться до ацтекського мексиканського *tomati*, що пов'язується з

коренем *tomana* «набрякати». — СІС² 829; Акуленко 141; Черных II 249; Фасмер IV 75; Горяев 371; Holub—Lyer 484; РЧДБЕ 266; Lokotsch 62; Kluge—Mitzka 782; Dauzat 712.

томба́к «сплав міді з цинком» СУМ, Нед, [*те́мбак*] «тс.» Нед; — р. заст. *томпа́к*, бр. *тампа́к*, [*томба́к*], п. ч. слц. *tombak*, болг. *томба́к*, м. *томбак*, схв. *томбак*, слн. *tómbak* «тс.»; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Tómbak*, фр. англ. *tombac* «тс.» походять від мал. *tambaga (tëmbaga)* «мідь», що зводиться до дінд. *tāmrakaḥ* «тс.». — Фасмер IV 76; Горяев 371; Коралиński 982; Machek ESJČ 647; Holub—Lyer 484; Kluge—Mitzka 782; Klein 1626; Gamillscheg 852.

томбу́й «великий поплавок, що вказує місцезнаходження кинутого якоря»; — р. *томбу́й* «тс.»; — через посередництво російської мови зводиться до гол. *tópneboei* «бакен, буй», яке складається з основ іменників *top* «бочка» кельтського походження, як і нвн. *Топпе* «тс.» (буй має вигляд бочки), та *boei* «буй». — ССРЛЯ 15, 590. — Див. ще **бу́й**¹.

томі́ти «доводити до втоми; виснажувати; піддавати тривалому нагріванню», *томі́льник* «робітник, який займається томлінням чавуну, сталі», [*томі́тель*] «мучитель, гнобитель» Нед, [*томі́тельство*] «гноблення, насильство» тж, *томі́льний* (тех.) «призначений для томління», *то́млений*, *томлі́вий*, [*томлю́щий*] «стомлюючий» Нед, *то́млячий*, *то́мний* «млосний; [стомлений Нед]», [*томні́щий*] «більше стомлений» Нед, *вто́млювати* (*уто́млювати*), *вто́мляти* (*уто́мляти*), *вто́ма* (*уто́ма*), *вто́млений* (*уто́млений*), *вто́мливий* (*уто́мливий*), *вто́мний* (*уто́мний*), [*невтомле́ний*] «невтомний» Ж, [*невтомлі́вий*] «тс.» Ж, *невто́мний*, [*перето́ма*] Куз, *перевто́ма*, *перевто́млений*, *сто́ма*, *сто́млений*, *сто́мливий*; — р. *томі́ть* «змушувати мучитися; стомлювати; парити; нагрівати», бр. *тамі́ць* «тс.», др. *томити* «мучити,

терзати, пригнічувати», болг. *томите-лен*, схв. *тòмити* «притискати», слн. [tomljáti] «тинятися», стсл. **ТОМТИ** «мучити»; — псл. *tomiti* «мучити»; — споріднене з дінд. *tamáyati* «задушує, позбавляє повітря», *támyati* «непритомніє, слабне», лат. *tēmulentus* «п'яний», *tēmētum* «хмільний напій, вино», дірл. *tām* «хвороба; смерть», *tamaim* «покоюся», нвн. *dāmisch, dāmlich* «дурнуватий, очманілий»; іє. **tom-/tem-* «очманілий, приголомшений». — Фасмер IV 75—76; Черных II 249; Горяев 371; КЭСРЯ 446; Trautmann 313; Walde—Hofm. II 657; Kluge—Mitzka 120; Uhlenbeck 111; Fick I 224; Pokorny 1063.

[**ТОМКА**] (бот.) «пахуча трава звичайна, *Anthoxanthum odoratum* L. См, Куз, Мак; чаполоч південна, *Hierochloë australis* См, Мак»; — р. [том(н?)ковица] «остудник голий, *Herniaria glabra*», бр. [тòмка] «пахуча трава», ч. слц. *tomka* «тс.», *tomkovice* «чаполоч»; — запозичення з польської мови; п. *topka* «пахуча трава», [tomkownica] «чаполоч» виникли внаслідок скорочення і деетимологізації з *tonkobób* «екзотична рослина, *Dipteryx*», *tonkowy bób, tonkowe ziaĝna* «тс.», що є частковою калькою н. *Тонкабонне* «біб тонка» (пор. також н. *Тонкабаум* «*Dipteryx odorata*»); розмелені плоди цієї рослини додавали для приємного запаху до нюхального тютюну; назву *tomka* (<*tonka*, пор. і п. *tonka wonna*) було перенесено на інші рослини, зокрема траву пахучу звичайну (*Anthoxanthum*), коріння якої теж мало приємний запах і використовувалось замість бобів тонки. — SW VII 78, 172; Machek ESJČ 647; Jm. rostl. 289.

[**ТОМОВІК**] (орн.) «волове очко, *Troglodytes parvulus* O, [томівчик] «тс.» O; — неясне.

ТОМУ (присл.), *пòтім*; — р. *потому, потóm*, бр. *тамú*, др. *тому* «після того», *по тому* «на тій підставі», *по томь* «після того», п. ст. *temu* «тому», ч. слц. вл. *potom* «потім», схв. *пòтом*, слн. *potém* «тс.»; — псл. *tomu* (дав. в.), *po томь* (місц. в.) є відмінковими

формами вказівного займенника *тъ*, що з часом адвербіалізувалися. — Німчук ІУМ Морфологія 351, 373; Brückner 568. — Див. ще **той**. — Пор. **тогò**.

ТОН, *тональність, тóніка, тональний, тонічний, тóнний, тонувати*; — р. бр. болг. м. *тон*, п. вл. *тон*, ч. слц. слн. *tón*, схв. *tón*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Ton*, фр. *ton*, англ. *tone* походять від лат. *tonus* «тон, звук», що зводиться до гр. *tónos* «тонація, лад; наголос; натяг, напруження», пов'язаного з дієсловом *τείνω* «настягаю, напружую», спорідненим з дінд. *tanoti* «настягає, витягає», лат. *tenege* «тримати, досягати», укр. *тенéто*. — СІС² 830; Фасмер IV 76; Горяев 371; Kopaliński 982; Brückner 573; Holub—Lyer 484; Holub—Kop. 387; Kluge—Mitzka 782; Dauzat 713; Klein 1626—1627; Walde—Hofm. II 691; Frisk II 863—865; Boisacq 947—948. — Див. ще **тенéта**.

ТОНЗИЛІТ «запалення глоткових мигдаликів»; — р. *тонзилліт*, бр. *танзіліт*, ч. *tonsillitis, tonzillitis*, слц. *tonzilitída*, болг. *тонзилітис*, схв. *тонзилитис*; — медичний термін (нлат. *tonsillitis*), утворений на базі лат. *tonsillae* «мигдалики (залози)», пов'язаного з *tōlē* «зоб на шиї», що зіставляється з лит. *tēsti* «розтягати, розширювати» або з *trinti* «набрякати (від води)», *trānas* «приплив», кіпр. *tonn* «хвиля». — СІС² 830; Holub—Lyer 484; Klein 1627; Walde—Hofm. II 688.

ТОНЗУРА «виголене місце на маківці голови у католицьких духовних осіб»; — р. болг. схв. *тонзúра*, бр. *танзúра*, п. вл. *tonsura*, ч. *tonsura, tonzura*, слц. слн. *tonzúra*; — запозичення з латинської мови; лат. *tonsūra* «тс.» пов'язане з дієсловом *tondēre* «стригти, стинати, позбавляти», що зіставляється з гр. *τένδω* «обгризаю» або з кіпр. *tonn* «шкіра, оболонка», свн. *stuns* «короткий». — СІС² 830; Kopaliński 983; Holub—Lyer 484; Walde—Hofm. II 689—690.

ТОНКИЙ, *тонéнький, тонéсенький, тонісінький, [тонісій, тонісічкий, тонічкий], [тоніщій]* «тонший» Нед, *тон-*

кува́тий, [тонóйкий] «тоненький» Нед, [тонóусенький, тонóуський] «тс.» тж, [тónчий] «тонший» Нед, тонше́нький Нед, тónший, тонина́, тónкощі, тонкота́, тónкість, [тончина́] О, [тонóути] «тоншити», [тонкува́ти Нед, тончи́ти] «тс.», тónшати, тонши́ти, [пóтонкий] «тонкуватий», [прéтонкий] «дуже тонкий» Нед; — р. тónкий, бр. тónкі, др. тьнъкыи, тьнъкыи, п. sienki, ч. слц. tenkú, вл. ше́кі, нл. ша́кі, болг. тьнък, м. танок, [тонок], схв. та́нак, та́нан, слн. tánek, tènek, стсл. тьнъкъ; — псл. тьпъкъ (сх.-сл. тьпъкъ), первісно *тъпъ, основа на -й, пізніше поширена формантом -къ; — споріднене з дінд. tanúh (tánukaḥ) «тонкий», ос. t'æpæg «довгий», лит. tévas «тонкий», двн. dunni, дангл. руппе, нвн. dünп, англ. thin, дірл. tan(a)e, лат. tenuis, корн. tapow, кіпр. teneu «тс.», гр. таvός «довгий», таvαός (<таvαός) «витягнутий»; іє. *tenus від кореня *ten- «напинати, тягти», первісне значення «розтягнутий, видовжений». — Фасмер IV 76—77; КЭСРЯ 446; Черных II 250; Горяев 371; Sławski I 100; Brückner 62; Machek ESJČ 640; Holub—Kop. 383; Schuster-Sewc 134; Младенов 644; Skok III 442; Mikl. EW 350; Trautmann 319; Karulis II 403; Mühl.—Endz. IV 215—216; Walde—Hofm. II 666; Uhlenbeck 108; Kluge—Mitzka 148; Торп 178; Pokorny 1069. — Пор. **тягті**.

тónна (міра ваги), тонна́ж, тонна́жність, тónний; — р. тónна, бр. тónна, п. слц. вл. нл. слн. тона, ч. tuna, болг. тон, м. тон, тона, схв. тónна, слн. tóna; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Tonne, англ. гол. ton «тс.» походять від фр. tonne «тс.», спочатку «винна бочка», яка зводиться до гал. túппа «міх для вина». — СІС² 830; Фасмер IV 77; Черных II 250; Горяев 371; Kopaliński 982; Holub—Lyer 493; Dauzat 713.

[тонóжит] «мучити» Л; — неясне.

тónус, тоніза́ція, тонізува́ти; — р. бр. болг. тónус, п. ч. слц. tonus, схв. тонус, слн. tónus; — запозичення з ні-

мецької мови; н. Tónus, як і англ. tonus, походить від лат. tonus «тон; тонус», яке зводиться до гр. тóνος «напруження». — СІС² 831; Цыганенко 479; Kopaliński 983; Brückner 573; Holub—Lyer 484; Gr. Fwb. 766; Klein 1628. — Див. ще **тон**.

тонóути «потопати, грузнути», тónу́чий, [втонáти] «поринати» Ж; — р. тонóуть, бр. танóуць, др. тонути, п. tonać, ч. tonouti, слц. tonút', нл. toniś, болг. тьна «занурююсь», м. тоне, схв. тónути «тонутити», слн. toníti, цсл. **тонжти**; — псл. tonqti < *topnqti «тонутити», пов'язане з topiti «топити». — Фасмер IV 77; КЭСРЯ 446; Горяев 372; Brückner 573; Machek ESJČ 647; Holub—Kop. 367; Schuster-Sewc 1516; Mikl. EW 358. — Див. ще **топіти**¹.

тónя «ділянка водоймища для ловлення риби неводом; невід з рибою; [місце, де можна втопитися], тóневий, [вітонка] «проруб для зимового лову риби» Я, [вітонок] «місце, звідки витягують рибу з-під льоду» Я, [вітонити] «вितягнути (невід) з прорубу» Я, [затónка] «проруб для зимового лову риби» Я, [затонóути] «опустити (невід) у проруб» Я, [притónя] «місце, де закидається невід» Нед, [притónний] «який знаходиться поруч з тонею» Нед; — р. бр. тónя, др. тоня «рибна ловля; місце, де ловлять рибу», п. tonia (toń) «глибоке місце», ч. tůně (tůň) «тс.», нл. toń «невід; болото, драговина», слн. [tonja] «глибоке місце»; — псл. топъ < *topnъ «глибоке місце (де зосереджується риба)», ton'a < *topn'a «тс.», пов'язані з topiti «топити, занурювати»; розглядається також як пов'язане з teḡnqti «тягти» < іє. *ten- (Zubaty St. a čl. I 2, 120; Меркулова Этимология 1975, 52—58), оскільки йдеться про натягування і витягування невода; може йтися про омонімію двох етимологічно різних слів (Schuster-Sewc 1516). — Фасмер IV 77; Горяев 372; Brückner 573; Machek ESJČ 661; Holub—Kop. 387, 396; Mikl. EW 358; Trautmann 323. — Див. ще **топіти**¹. — Пор. **тонóути**, **тягті**.

топ «верхній кінець щогли або стеньги (на судні)»; — р. бр. болг. *топ*, п. слц. *top*, схв. *top*; — запозичення з голландської мови; гол. *top* «верхівка, кінчик; щогла» виводиться від іє. **dub-*, **dumb-*, представленого в ав. *duma* «хвіст». — СІС² 831; Kopaliński 983; Vries NEW 741.

топáz «мінерал із класу силікатів; коштовний камінь»; — р. болг. *топáz*, бр. *тапáz*, др. *топазионъ*, п. *topaz*, ч. *topas*, *topaz*, слц. *topás*, м. *топаз*, схв. *топāз*, слн. *topáz*; — запозичено з грецької мови у т. ч. через посередництво французької (фр. *topaze*) і латинської (слат. *topazus*) мов; гр. *τόπαζος* (сгр. *τοπάζιον*) походить від назви острова *Topazus* у Червоному морі, де, як вважається, вперше знайшли цей камінь. — СІС² 831; Фасмер IV 77—78; Hüttl—Worth 14; Горяев 371; Sł. wyg. obcych 765; Holub—Lyer 484; Holub—Kop. 387; РЧДБЕ 727; Kluge—Mitzka 783; Dauzat 714.

топати «іти», *топкати* «топтати», [*топотáти*] «бігти з тупотом» Нед, [*топотіти*] «тс.» Нед, *топпати* «плентатися», [*топкатися*] «тинятися» Нед, [*топá*] «стопа» Нед, [*топанчá*] «черевичок» Пр. XI діал. н., *топит*, [*топа*] «той, хто топає» Нед, [*топко*] «той, хто тупотить» Нед, [*топ*] (виг.) «туп» Нед, [*топý-топý*] (виг.) «тупу-тупу», [*прóтопки*] «слід ніг», [*розтопиá*] «незграбна жінка», [*рóзтопом*] «завзято, радо, із запалом» Нед; — р. *топать*, бр. *топаць*, п. [*topotać się*] «дрижати (від страху, тривоги)», ч. *t'orati* «крокувати», вл. *topotać* «тупати», болг. м. *топот* «тупіт», схв. *топòтати* «тупати», слн. *topotáti* «тс.»; — псл. *top-*, пов'язане чергуванням голосних з *ter-*; — звуконаслідувальне утворення, пор. лтс. *tapa*, *tapu* «туп-туп»; *tapāt* «крокувати, топати», лит. *tapuoti* «тс.»; пор. також фін.-уг. *tap* «бити, штовхати», самодійське *tap-* «тс.» (див. Raasonen KSz 14, 69), тат. каз. кипч. *tapтамak* «топтати», *tap-tap* «туп-туп». — Фасмер IV 78; Горяев 371—372; КЭСРЯ 446; Ijinskij

AfSIPh 28, 457; Machek ESJČ 647; Варбот Сл. языкозн. 1988, 68—69; Mühl.—Endz. IV 130; Mikl. EW 369. — Пор. **тэпти**, **топтáти**, **тупáти**.

[**топірити**] «стовбурчити, наїжувати» Нед, [*топірити*, *топóричити*] «тс.» Нед, [*настопірити*] «наставити, підняти», [*одтопірити*] «відстовбурчити; розкуйовдити» Ж, [*одтопірити*] «тс.» Ж, [*розтопірити*] «широко розставити в сторони», [*розтопірити*] «тс.» Нед; — р. *топýрить* «піднімати сторч, стовбурчити», [*пýрить*], бр. *тапýриць* «тс.», ч. *šeručiti* «куйовдити», вл. *šerjeić se* «настовбурчуватися», м. *топири се* «погрожує; стирчить перед очима; задирає ніс», слн. *šeręiti se* «стовбурчити пір'я; бундючитися»; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *перó*, *пір'я*. — Фасмер IV 81; Преобр. II 160; КЭСРЯ 447; Machek ESJČ 98.

топіти¹ «силою занурюючи у воду, змушувати опускатися на дно; заливати (про воду)», *топнути* «тс.», [*топáти*] «топитися» Нед, [*топ*] «трясовина» Л, [*тапіло*] «тс.» Л, [*топéлець*] «утопленик; водяник», [*топелиця*] «русалка» Пі, [*топель*] «глибоке місце» Нед, [*топéльник*] «утопленик О», [*топéць*] «тс. О; водяник Нед», [*топілице*] «глибоке місце» Нед, [*топіло*] «озеро Ч; місце, де збирається весняна вода і де вона застоюється», [*топина*] «драговина» Ч, [*топіль*] «вир», *топлярк* «дерево, що затонуло», [*топляник*] «вир Ник; утопленик», [*тупко*] «негрузько» Л, *допотопний*, *затопляти*, *затоплюваність*, *підтопляти*, *потоп*, [*потопá*] «потоп», *потопáючий*, *потопéльник*, [*потопленик*] «утопленик», [*потопляник*] «тс.», [*стопіло*] «стояча болотна вода» Л, *утóплена*, *утóплений*, *утóпленик*, *утóплий*; — р. *топítь*, бр. *тапíць*, др. *топити* «потопляти», п. вл. *topić*, ч. *topiti* «занурювати у воду», слц. *topit'*, нл. *topiš*, болг. *топjá*, м. *топи* «тс.», схв. *топити* «затопляти», слн. *topíti* «занурювати»; — псл. *topiti* «топити», що є фактитивом до *topnōti «тонутися»; — дальші зв'язки кореня

top- не зовсім ясні; припускається спорідненість із top- «нагрівати» — через torъ «болото» і його значення «місце, де розтанув сніг чи лід» (Фасмер IV 78—79) або через розвиток семантики «нагрівати — плавити, розтоплювати — затоплювати — топити» (Shuster-Sewc 1504); зіставлялося також з ter- «бити», що чергується з top-, пор. п. *teraś* «бити» (Brückner 573; Младенов 636; 644), з гр. *θάπτω* «хороню», *τάφος* «могила» (Горяев 372), вірм. *t'at'avem* «занурюю, вмочаю» (Hübschmann Aqm. 448; Machek ESJČ 647), лит. *tapti* «ставати» (Zubatý St. a čl. I 231—232; Stang NTS 16, 1952, 259 і далі). — КЭСРЯ 446; Цыганенко 429; Holub—Kop. 387; Mikl. EW 358. — Пор. **то-ну́ти**.

топíти² «підтримувати вогонь; розплавляти», [топніти] «плавити» Нед, [топá] «опалювачка» Нед, топíльник «опалювач; плавильник», топíльник «тс.», [топінка] «топлення печі», топка, [топленіна] «розтоплені речовини», топливо «паливо», [топля] «топлення (молока)», [топниця] «чугуноплавильний завод» Нед, топкий «який легко топиться», [топлéнистий, топні́стий] «тс.» Куз, топленій, ві́топ, ві́топка, ві́топки, відто́пки, [нето́па] «лінива жінка», [ото́пка] «опалювання», перето́пка, [ро́зтоп] «топлення» Нед, [ро́зтопка] «тс.», [ро́зто́па] «емаль», [ро́зто́пник] «емалювальник» тж, розто́плений, розто́плювальний, [стопніти] «стопитися» Нед, [стоп] «плавлення; сплав» Куз, [стоплі́вий] «який легко топиться» Куз; — р. топíть, бр. та-пíць, п. топіс «розтоплювати, плавити», ч. topiti «опалювати, нагрівати, [розтоплювати, плавити]», слц. topit' «розтоплювати, плавити», нл. topis «опалювати, нагрівати», болг. топя «розтоплювати, плавити», м. топи, схв. то́п-ти «тс.», слн. topiti «нагрівати; плавити»; — псл. topiti «нагрівати, опалювати; плавити», пов'язане чергуванням голосних з *terpъ* «теплий»; — споріднене з дінд. *tápati* (*táruati*) «нагріває(ться),

горить», *tāráyati* «спалює», ав. *tārayeiti* «тс.», лтс. *patape* «бурулька; краплі, капіж»; іє. **ter-* «бути теплим». — Фасмер IV 78; КЭСРЯ 446; Цыганенко 429—430; Brückner 62; Machek ESJČ 647; Holub—Lyer 484; Holub—Kop. 387; Schuster-Sewc 1504—1505; Младенов 636; Mikl. EW 352; Trautmann 319; Mühl.—Endz. III 118; Pokopny 1069—1070. — Див. ще **те́плий**.

топíнамбур (бот.) «земляна груша, *Helianthus tuberosus*»; — р. то-пинамбур, бр. та́пинамбур, п. ч. слц. вл. *topinambur*, слн. *topinambúr*; — запозичення з французької мови; фр. *topinambour* «тс.» утворене від порт. *topinambo*, що передає назву індіанського племені в Південній Америці. — СІС² 831; ССРЛЯ 15, 634; Ст. выг. obcych 765; Holub—Lyer 484; Machek Jm. rostl. 244; Dauzat 714; Gamillscheg 854.

топі́р (іст.) «сокира з довгим держакком, що використовувалась як зброя СУМ, Нед; [сокира Г; тесло О]», топí-рець «зменш. до то́пір; [сокирка на довгому держакку, звичайно прикрашена]», топíрчик, топорéць «тс.», [топі́рнік] «воїн, озброєний сокирою» Нед, [то-пі́рня] «частина плуга; дошка, на якій вішають сокиру», [топо́р] «сокира» Нед, топорі́ще «держак сокири», топорі́сько «тс.», [топоря́] «сокирка» О, [то-поря́тко] «тс.» О, [зато́поріти] «ударити» Я; — р. болг. топор, бр. тапор, др. топоръ «сокира», п. *torog*, ч. слц. нл. *torog*, вл. *torogo*, слн. *tôrog* (заст.) «топорисько»; — псл. *torogъ* «сокира»; — загальноприйнятої етимології не має; припускалася можливість зв'язку з *tinami*, *tjami* (Фасмер IV 79; Черных II 250—251; Ильинский ИОРЯС 31, 352; КЭСРЯ 446; Rudnicki Prast. II 64, 107; Младенов 636; RÉS 4, 194; Slavia 10, 248; Matzenauer 84), з *menopritu*, *tonami*, *tonjami* (Schuster-Sewc 1518—1519); розглядалося також як давнє запозичення з іранських мов, пор. дперс. **taraqa-* «топір», перс. *teber*, белуджійське *taraq* (звідки запо-

зичено вірм. *tarar* «тс.»), курд. *tefer* (Макарушка 13; Трубачев Рем. терминол. 152; Зализняк ВСЯ VI 40; Brückner 573; Machek ESJČ 647; Holub—Kor. 387; Мартынов Язык 55; Hübschmann Arm. 252; Lidén Tochar. St. 19; Meillet RSI 2, 67; 6, 173), причому висловлювалась думка про посередництво тюркських мов (див. також Горяев 372; Mikl. EW 359; TEI I 239, II 167; Lokotsch 155; РЧДБЕ 865); із східнослов'янських мов запозичено фін. *tarraга* (Mikkola Berühr. 170), дісл. *tararəx* «бойова сокира» (Holthausen Awn. Wb. 300), звідки дангл. *tærregæx* «топірчик» (Holthausen AeWb. 343).

топірець (орн.) «Lunda Pall. (північний морський птах)»; — п. *toporek* «тс.»; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *топóрик*, *топорóк* «тс.» пов'язане з *топóр* «сокира»; назва зумовлена схожістю міцного і сильно стиснутого з боків дзьоба цього птаха з сокирою. — Птицы СССР 330; БСЭ 26, 92. — Див. ще **топір**.

[**топіро**] «тепер» Нед, [*тупі́р*] «тепер, зараз» Л, [*топі́рики*, *тупі́рики*] «тс.» Корз; — р. [*топéре*, *топéрво*]; бр. [*топі́ро*, *топéро*, *тупі́ро*], п. *дорéго* «тільки (ще)», болг. *допéрва* «тепер»; — результат видозміни давнішого *топерво «тс.» (др. *то първо < псл. *to pьrvo «то вперше»). — Фасмер IV 43—44; Sławski I 156; Brückner 94. — Див. ще **тепер**. — Пор. **допіру**.

[**топірчики**] (бот.) «братки, *Viola tricolor* L.», [*топі́рник*] «в'язіль барвистий, *Coronilla varia* L.» Мак, См, [*топóрник*] «тс.» Нед, См; — р. [*топóрник*] «тс.», бр. [*тапаркі́*] «сокирки, *Consolida regalis*»; — похідне утворення від *топі́р*; назви зумовлені подібністю форми квітів цих рослин до топірця. — Див. ще **топі́р**.

[**топка**] «невелика посудина для натоптування в неї солі», [*то́пка солі́*] (заст.) «грудка пресованої солі у формі ковпака вагою 1 кг» О, [*товпу́га*] «посудина для солі» ВеНЗн; — п. [*торка*] (< *tořka) «виварена сіль у формі гор-

щика», ст. *sól tořia(s)ta* «сіль, формована в посудинах» (з укр.); — форми, етимологічно пов'язані з *товпá* «натопт», [*то́впннті*] «натискати, натоптувати, набивати»; випадіння **в** (< **l**) могло бути зумовлене зближенням з *топн́ти* «розтоплювати; нагріваючи, плавити», оскільки сіль виварювали, пор. значення п. [*торка*], а також р. [*топн́ік*] «горщик, у якому топлять молоко; великий глечик; глиняний горщик, у якому топлять сметану», [*топн́іца*] «великий горщик, у якому перетоплюють масло», [*топн́ічка*] «посудинка для топлення масла, сала, воску», [*топлéнка*] «посуд для топлення масла»; малоїмовірно запозичення з тюркських мов (пор. тур. *top* «куля; круглий предмет», *torak* «круглий», звідки болг. *то́пка* «круглий предмет; м'яч», [*топ*] «тс.», м. *топка* «куля; круглий предмет; м'яч»). — Brückner 572; Mikl. EW 359. — Див. ще **товпá**.

[**то́пник** (білий)] (бот.) «королиця звичайна, *Leucanthemum vulgare*; хризантема лучна (*Chrysanthemum leucanthemum*)» Нед, Мак, [*топня́к*] «хара, *Chara Vaill.*» Мак; — р. [*топня́к*] «хара»; — похідне утворення від *топн́ти* «занурювати»; назва зумовлена тим, що королиця росте по лугах, а хара є водною рослиною. — БСЭ 29, 554; Даль IV 405. — Див. ще **топн́ти**¹.

топографія «розділ геодезії, що вивчає земну поверхню», *топóграф*, *топографі́чний*; — р. болг. *топографія*, бр. *тапаграфія*, п. слц. *topografia*, ч. *topografie*, вл. *topografija*, м. *топографі́ја*, схв. *топографі́ја*, слн. *topografija*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Topographie*, фр. *topographie*, англ. *topography* утворено з основ гр. *то́πος* «місце», що не має загальноприйнятої етимології, і *ура́φω* «пишу». — СІС² 831; Горяев 372; Корали́нські 764. — Див. ще **графá**. — Пор. **ізотоп**.

тополя (бот.) «*Populus* L.», *тополі́на*, [*топóль*] «тополя» Нед, *топóлька* «стовбур або стебло якої-небудь росли-

ни», [топілька] (бот.) «піщанка, *Agavegia serpyllifolia*» Нед, [тополяк] (ент.) «скрипун осиковий (с. тополиний), *Sarperda sargharias*» Нед, *топольник* «зарості тополі», *тополіний*, [натополяк] (ент.) «листоїд тополиний, *Chrysomela populi* L.» Ж; — р. *тополь*, бр. *топаль*, *таполя*, др. *тополь*, п. *topola*, ч. *topol*, слц. *topol'*, вл. нл. *topoľ*, болг. *топола*, м. *топола*, схв. *топола*, слн. *tōpol*; — псл. *topoľ*, *topoľ'a* «тополя»; — вважається давнім запозиченням з латинської мови (Niedermann IF 26, 59, проти Фасмер IV 79); походження лат. *populus* не зовсім ясне; припускається його індоєвропейська давність і зв'язок з гр. πτελέα «в'яз», іє. *ro-pol- (Walde—Hofm. II 340); реконструюється й іє. *rapp-, що розглядається як запозичення з неіндоєвропейських субстратних мов, але не виключений зв'язок з індоєвропейськими назвами тополиного пуху — гр. πάππος «пухнаста сім'янка», лат. *rappus* «тс.» (Machek ESJC 433, 647); була також спроба зіставити на слов'янському ґрунті назву дерева з коренем *ter-/top- «топати» з розвитком семантики «бити, топати, товкти, трамбувати» — «тверднути» — «височити» — «рослина» (Schuster-Sewc 1517—1518); висловлювалась думка про зв'язок з іє. *rel- «сірий» — за кольором кори (Черных II 250; Роконгу 804); в разі запозичення з латинської мови фонетичні зміни в корені пояснюються дисиміляцією р — р > t — р. — Волошина Мовозн. 1976/3, 67—69; Горяев 372; КЭСРЯ 446; Вгückнер 573; Holub—Lyer 484; Holub—Kop. 387; Младенов 636; Skok III 483; Mikl. EW 358.

ТОПОНІМ «власна географічна назва», *топоніміка*, *топонімія*, *топономастика*, *топоніміст*, *топоніміїний*, *топонімічний*; — р. *топонім*, бр. *тапонім*, п. *toponim*, ч. слц. *торопутит*, вл. *toponomastika*, болг. м. *топонім*, схв. *топонім*, слн. *toponim*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Торопут*, фр. *торопуте*, англ. *торопут* утворено з основ

гр. τόπος «місце, місцевість», яке не має загальноприйнятої етимології, і ὄνομα (ὄνομα) «ім'я», спорідненого з лат. *ponen*, вірм. *aput*, псл. *jъmę (< *ъnmen) «тс.» — SIC² 831; Kopaliński 983—984; Holub—Lyer 485; Вуяклија 959; Kleip 1629; Frisk II 911. — Див. ще **ім'я**. — Пор. **анонім**, **омонім**, **ономастика**, **синонім**.

ТОПОНІМІКА — див. **топонім**.

ТОПСЕЛЬ «косе, трикутної форми вітрило, яке піднімають над іншим вітрилом»; — р. бр. *топсель*, п. *topsel*, болг. *топсел* «тс.»; — запозичення з голландської мови; гол. *tōrzeit* «тс.» є складним словом, утвореним з іменників *top* «верхівка, кінчик; щогла» і *zeit* «вітрило», спорідненого з н. *Segel*, дат. *seil* «тс.» — SIC² 832; Kopaliński 984; РЧДБЕ 865; Kluge—Mitzka 697. — Див. ще **топ**.

ТОПТАТИ, [топцювати] «часто топтати», [топчійтися] «топтатися, метушитися», [топля] «сак» Ник, [топчуха] «тс.» тж, *топтаніна*, [топчуха] «картопляне пюре Л; сак Ник», *топчак* (заст.) «млин з кінним приводом», *тупчак* «тс.», *топчій* «тс.; той, хто топче», [топчійло] «чан, у якому топчуть виноград», [топтуватий] «натоптаній», [натоптень] «лід із злежаного снігу», *натоптаній*, *натоптуватий*, *настоптати* «наступити», *підтоптатися*, *підтоптаний*, *потоптом*; — р. *топтатъ* «топтати», бр. *таптаць*, др. *тъпътати*, п. *deptać*, ч. *deptati*, слц. *deptat'*, вл. *teptać*, нл. *teptaś*, болг. *тъптѣ*, *тъпча*, слн. *teptáti*, стсл. **тъпътати** «тс.»; — псл. *търътати* «топтати», пов'язане чергуванням голосних з *tupati* «тупати», звуконаслідувальне утворення, паралельне до *topati* «тупати, топати»; — може бути зіставлене з дінд. *tupáti* (*tópati*, *túmpati*, *tumpáti*) «ранить», гр. *τύπτω* «б'ю, рубаю», лтс. *staipre* «сліди кінських копит». — Фасмер IV 80; Вгückner 87; Machek ESJC 115; Младенов 644—645; Iljinskij AfSlPh 28, 457; Frisk II 945—946. — Пор. **топати**, **тупати**.

[топу́з] «великий мідний ніж — один з військових клейнодів задунайських козаків»; — болг. *топу́з* «гиря, важок; (іст.) булава», м. *топуз* «булава», схв. *тòпуз* «тс.»; — запозичення з турецької мови, тур. крим.-тат. *topuz* «булава, жезл; куля», як і чаг. *topazi* «залізна куля», є похідним від тюрк. *tor* «кругла річ, м'яч, куля»; значення «ніж» розвинулось на ґрунті української мови. — Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 840; Räsänen Versuch 489.

топч́ан — див. **тапч́ан**.

тор «колія», [торá] «клепка» Нед, [тор́ник] (бондарський інструмент), [торня́к] «тс.» тж, *торіти* «прокладати (шлях)», *торувати* «тс.», *торований*, *втори* «пази на краю бочки, в які вставляють дно», *утори* «тс.», *затор*, [затори́ц] «прилад для вирізування уторів» Л, *уті́рник*, *утор́ник* «тс.»; — р. [тор] «вторована дорога», бр. *тор* «колія», п. *тог* «тс.», ч. [tor] «вторована дорога», болг. *тор* «добриво, гній», схв. *тòр* «загін для худоби», [тòр] «слід; огорожа», слн. *tòr* «тертя»; — псл. *тогъ* «тертя; [торований шлях]», пов'язане чергуванням голосних з *terti «терти»; — зіставляється з лтс. *puotars* «лука, поросла кущами», гр. *торós* «пронизливий, різкий; стрімкий», дінд. *tāraḥ* «пронизливий», *tāraḥ* «тс.». — Фасмер IV 81; Ляпунов РФВ 76, 259; Цыганенко 430; Brückner 574; Machek ESJČ 648; Mikl. EW 352—353; Коломиец Этимология 1984, 96; Варбот 108; Trautmann 324; Mühl.—Endz. II 872; Rozwadowski JP 1, 112.

Тора́ «П'ятикнижжя Мойсея (перша частина Біблії); пергаментний сувій з цим текстом»; — р. бр. *Тора*, п. Тога, ч. *tóga*, *thoga*, слц. слн. *tóga*, болг. *торá*, схв. *тора*; — слово гебрайського походження; гебр. *Тòгá^h* «вчення, закон» є похідним від дієслова *hògá^h* «він показав, навчив». — СІС² 832; Kopaliński 984; Holub—Lyer 485; РЧДБЕ 865; Klein 1629.

[торавий] «паршивий», [торавець] «паршивець»; — неясне.

[торанити] (у виразі [т. брехні] «розпустити брехні») Нед; — неясне; можливо, результат контамінації слів *торочити* і [тарабанити] «теревенити».

торба́, [торба́ка] (збільшувальне), [торба́нь] «жебрак» Па, *торба́р*, [торбе́й], *торбе́шник*, [торбі́й Она, турбі́й Корз] «тс.», *торбе́га*, *торбе́шка*, [торбе́] «торбинка» О, [торбі́] «торбинка для годівлі коней» О, *торбі́на*, *торбі́нка*, [торбинка́р] «кишеньковий злодій» Куз, [торбі́ня] «торбинка» О, [торбу́н] «кенгуру» Куз, [турбе́'яга] «торбега» Корз, *торбинкува́тий*, *торбинувáтий*, [торбі́нчатий] «сумчатий» Куз; — р. бр. м. схв. *торба*, п. ч. слц. *torba*, болг. *торба́*, слн. *tórba*; — запозичення з тюркських мов; тур. крим.-тат. *torba* «мішок», аз. тат. туркм. *торба*, тур. [torba] «тс.» споріднені з крим.-тат. ног. *дорба* «торбина», кирг. *торбо* «торбина для зерна»; недостатньо обґрунтоване зіставлення (Brückner 574) з п. *terbuch* «живіт», *telbuch* «тс.». — Макарушка 14; Москаленко УІЛ 31; Семенова Сл. и балк. языкозн. 1983, 170; Фасмер IV 81; КЭСРЯ 447; Огиенко 31; Шипова 326; Дмитриев 547; Machek ESJČ 648; Holub—Lyer 485; Mikl. EW 359; TEI 2, 178; Lokotsch 163; Räsänen Versuch 490.

торба́н (муз.) «музичний інструмент, близький будовою до бандури; вид народного танцю», [тарба́н] (музичний інструмент) Бі, [теорба́н Нед, торбант Шейк] «тс.», *торбаніст*, [торбаніста́] «торбаніст», [торбаністий] «тс.»; — р. болг. *торба́н*, бр. *тарба́н*, п. *torban*, *teorban*, ч. *teorba*, *theorba*, слц. заст. *torban*; — через посередництво польської мови запозичено з італійської; іт. *tiorgba* «лютня» (інструмент винайдено в XVI ст. у Флоренції) є словом невідомого походження. — Фасмер—Трубачев IV 82; Kopaliński 969; Brückner 568; РЧДБЕ 865.

[торба́ч] (зоол.) «сумчаста тварина» Нед; — запозичення з польської мови; п. *torbacz* «сумчатка, *Marsupialis*» (*torbacze* «сумчасті, *Marsupialia*) утворено

від *torgba* «торба», що відповідає укр. *то́рба*; пор. [*торбу́н*] «кенгуру», м. *торбари* «сумчасті», схв. *торба́ри* «тс.». — Див. ще **то́рба**.

торбу́к «хватка, різновид рибальської сітки», [*турбу́к, тербук*] «тс.»; — болг. [*тръбу́х*] «тс.»; — не зовсім ясне; може бути зіставлене з *то́рба* або з [*трибу́х*] «тельбух».

торг «торгівля; ринок; базар; аукціон; торговельна організація», [*торга́ч*] «торгаш» Куз, *торга́ш, торго́шество, торго́вєць, торго́вля, [торго́вник]* «торговець» Куз, *торговельник, торго́вєць, [торгові́зна]* «товар у торгівлі» Нед, *торго́віця* «торгівля; базар; ринкова площа», *торго́вище, торго́вка, [торговні́к]* «торговець» Нед, [*торго́вщик*] «торговець» Куз, *то́ржище, торжні́к* «покупець», *торжо́к* «торг», *торга́шєський, [торго́вє]* «плата за місце на ринку» Куз, *торговельний, торго́вий, [торговні́чий]* «торговельний» Нед, *торгува́ти(ся), торжу́ти(ся), безто́ржя, ві́торг, недо́віторг, перéторг* СУМ, Куз, *перéторжка, перéвіторг, [підто́ржя]* «торгівля напередодні базарного дня», [*пото́ржя*] «торгівля» Г, Нед, [*розто́ржя*] «закінчення базару»; — р. бр. *торг*, др. *търг, торгоъ*, п. *targ*, ч. слц. *trh*, вл. *torgh*, болг. *търг*, м. *тргува* «торгує», схв. *трг*, слн. *třg*, стсл. *тръгъ*; — псл. **třgъ* «базар, торгівля»; — очевидно, споріднене з алб. *tregë* «ринок» (Meyer IF I 324—325); далі походження слова неясне (лит. *tuřgus* «ринок», лтс. *tirgus* «тс.» виводяться від др. *търгъ* — Fraenkel 1143); була спроба пов'язати з псл. **třgati* «торгати» і сполученням *торгати по-лотно*, оскільки останнє було важливим предметом торгівлі (Holub—Kop. 389—390); припускалося запозичення з тюркських мов; тюрк. монг. *torga, torgu* «шовк» (Ramstedt Neuphilol. Mitt. 50, 99—100), дтюрк. *turku, turgu* «стоянка» (Räsänen, тж, 52, 193—194); першоджерело вбачалося також в асиро-вавилонському *tamgaru* «купець» (Holub—Kop. тж; Skok III 499; Черных II 251);

пов'язувалося також (Ондруш Етимологія 1984, 178—179) з псл. **toržiti* «шукати», **stergti* «стерегти». — Коваль 101; Горяев 372; КЭСРЯ 447; Brücker 565—566; Machek ESJČ 534—535; Holub—Lyer 488; Mikl. EW 359.

то́ргати «смикати, шарпати; [мучити] Бі», *торгону́ти, [тори́гати]* «торгати», [*ту́ргати*] «хитати, трясти» Ме, [*турготі́ти*] «трясти, шарпати» Нед, *торг* «смик, шарп», [*розто́ргати*] «розсмикати, розірвати» Куз, [*розтергну́ти*] «розтягти» О; — р. [*торга́ть*] «рвати, смикати, скубти», *расторга́ть* «розривати», бр. *то́ргаць* «шарпати», др. *търгати* «битися, тремтіти», п. *targać* «шарпати, смикати», ч. *trhati*, слц. *trhat'* «тс.», вл. *torgać* «рвати, смикати», нл. *tergać* «тс.», болг. *търгам* «смикати», *тръгам* «іти, рушати; починати», м. *трга* «смикати, тягнути; рушати», схв. *тргати* «рвати, смикати», слн. *třgati* «тс.», стсл. *нстръгати* «розривати»; — псл. **třgati* «рвати, смикати», пов'язане чергуванням звуків з **třg-* і, можливо, з **dřg-* «тс.»; — далі зіставляється з дінд. *tṛṇédhi* «роздроблений, розбитий», *tṛḍhāḥ* «тс.»; з лат. *tergere* «терти, розтирати», гр. *τρώω* «гризти, їсти», тох. А, В *trásk* «жувати, гризти» (Schuster-Sewc 1519), з лит. *trúkti* «розриватися, тріскатися» (Skok III 499—500). — Фасмер IV 83; Потебня РФВ I, 259; Brücker 566; Machek ESJČ 651; Holub—Lyer 488; Holub—Kop. 390; Mikl. EW 354; Uhlenbeck 115. — Пор. **терза́ти**.

торготі́ти «торохтіти, торохкати»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до [*торкота́ти*] «тс.», [*торототі́ти*] «рівномірно стукати».

торгпřed «торговий представник», *торгпředство*; — калька р. *торгпřed*, що є складноскороченим словом, утвореним із словосполучення *торго́вий представитель* «тс.»; пор. слц. *torgpred* (з р.). — Див. ще **торг, ста́вити**.

торгу́н — див. **тургу́н**.

гореадóр, тоréро; — р. болг. *то-реадóр*, бр. *тарэадóр*, п. ч. слц. *torea-*

dog, вл. torego, м. *тореадор*, схв. *тореадор*, слн. *toreadór*; — запозичення з іспанської мови; ісп. *toreador* (*torero*) «учасник кориди» пов'язане з *torear* «боротися з биком», похідним від *toro* «бик», яке походить від лат. *taurus*, спорідненого з гр. ταύρος «тс.», псл. *turgъ* «тур». — СІС² 832; Kopaliński 984; Holub—Lyer 485; РЧДБЕ 865. — Див. ще *тур*¹.

торець «поперечна грань предмета», [*сторець*] «тс.» Куз, *торцівка* «торцювальний верстат; торцевий брук; дошка, прибита до торців лат НикБЛ», *торцювальник*, *торцювальний*, *торцюваний*, *торцювати*, [*стуцювати*] «обковувати торець стрижня» Корз; — р. *торець*, *торц*, бр. *тарэц*; — запозичення з італійської мови; іт. *torso* «торс, тулуб (як частина статуї)» на слов'янському ґрунті зазнало впливу суфіксальних утворень на *-ець*; припускався також зв'язок з *terti «терти» (Mikl. EW 353). — Фасмер IV 88; КЭСРЯ 447; Горяев 373. — Див. ще **торс**.

торжество, *торжественний* УРС, Нед, *торжествуючий*, *торжествувати*; — р. *торжество*, др. *тържество* «торг; свято, урочистості», болг. *тържество*, м. *тржество*; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. *тръжество* «свято, урочистості» утворено від *тръгъ* «ринок» як калька гр. πανήγυρις «святкові збори», пов'язаного з ἀγορά «ринок». — Фасмер IV 83; Черных II 251; Горяев 372; КЭСРЯ 337; Цыганенко 430; Желтов ФЗ 1876/1, 11; Младенов 645. — Див. ще **торг**.

[**торзати**] «трясти, штовхати, смикати»; — бр. [*тързаць*] «торгати, шарпати», [*тързаць*] «тс.», др. *тързати* «смикати, рвати», п. *tarzác* «валяти; викачувати (тісто)», болг. [*тръзам*] «тягти, смикати», схв. *тръзати* «рвати, смикати», слн. *třzati* «тс.»; — псл. *třzati «трясти, рвати»; — очевидно, результат контамінації форм *třgati «торгати» і *třzati «терзати». — Mikl. EW 354. — Див. ще **терзати**, **торгати**. — Пор. **торсати**.

[**торіця**] (бот.) «шпергель, *Spergula L.*»; — р. *торіца*, *торічка* «тс.», ч. *tořice* «ториліс, *Torilis Adans.*», слц. *tořica* «тс.», болг. [*търіца*] «підмаренник, *Galium*; маренка, *Asperula*; шерардія, *Sherardia*»; — неясне. — Mashek ESJC 648.

торі «англійська консервативна партія; член цієї партії», *торізм* «ідеологія та політика торі»; — р. болг. *търри*, бр. *търри*, п. *torys* «член партії торі», ч. слц. вл. *toгу*, схв. *тори*, слн. *tógi*, *tóгу*; — запозичення з англійської мови; англ. *tory* пов'язане з ірл. *tóraidhe* «переслідувач; розбійник», що походить від середньоірл. *tóig* «переслідування, погоня» (в XVII ст. слово *toгу* позначало позбавленого землі ірландця, який жив з розбою). — СІС² 832; Kopaliński 985; Holub—Lyer 485; РЧДБЕ 866; Klein 1632.

торій (хімічний елемент, радіоактивний метал), *торіт* «силікат торію», *тористий*, *торієвий*; — р. болг. *търрий*, бр. *търрий*, п. *tor*, ч. *torium*, *thorium*, слц. *tógium*, схв. *торијум*, слн. *tórij*; — інтернаціональний науковий термін; у латинізованій формі *Thorium* утворено Й.Я.Берцеліусом (1815, 1828) від імені бога-громовержця Тора (*Thor*) у давньоскандинавській міфології. — СІС² 832; Волков 57; Фигуровский 128; Kopaliński 984; Holub—Lyer 482; РЧДБЕ 866; Klein 1609.

торік «минулого року», [*торок*] «тс.» Пі, [*торішняк*] «такий, що народився в минулому році», [*торічний*] Нед, *торішний*, *вторік*, *позаторік* СУМ, Куз, *позаторішний*, *вторік*; — складне слово, що виникло із словосполучення *то(й) рік*. — Див. ще **рік**, **той**. — Пор. **тіждень**, **тогід**.

торкати СУМ, Нед, *торкнүти(ся)* тж, *торконүтися*, [*тиркнүти*] «торкнути» Вел, [*торкало*] «жердина, до якої прив'язується виноградний кущ» Нед, *торкнутий*, *торк*, [*дотиркати*] «доторкати» Ж, [*дотиркнүтися*] Ж, *доторк*, *недоторка*, *недоторкальний* «недоторканий» Куз, *недоторканий*,

недоторканий, недоторкливий, [недотіркливий] «недоторкливий», [приторкувати] «поговорювати; натякати» О, приторк; — р. *торкати* «торгати; торкати», бр. *таркаць* «штовхати, смикати, тикати», *торкаць* «тс.», п. [torkpać] «штовхнути, вдарити», ч. *trkati* «штовхати, бити (зокрема, рогами)», слц. *strkat'* «штовхати», вл. *storkaś*, нл. *starkaś* «тс.», слн. *trkati* «стукати, штовхати»; — псл. *tṛkati «штовхати, ударити»; — не зовсім ясно, очевидно, звуконаслідувальне, паралельне до лит. *tūrķterėti* «штовхнути». — Фасмер IV 83; Потебня РФВ 1880/3, 196; Machek ESJC 651; Куркина Этимология 1974, 46—47; *Būga RR I 490*.

торки «тюркські племена, які кочували у південноруських степах у Х—XIII ст.», *торк*; — р. *торки*, бр. *торкі*, др. *търци*; — давнє запозичення з тюркських мов; дтюрк. *türk* «тюрк», первісне значення «сила, влада». — Коваль 29; Фасмер IV 83; Попов Назв. нар. 123—124; Соболевский РФВ 64, 173. — Пор. **түрки**.

торкотати «торохтіти», *торкотіти* «тс.», [торконіти] «теркотати» (про крик жовни) ВеНЗн, [торкітлівий] «балакливий» Нед, [торкотлівий] «тс.» Нед, [приторкувати] «поговорювати; натякати» О; — р. *торкати* «стукати», бр. [таркатаць] «теркотати», п. *tarkotaś* «стукотіти» (про стукіт мотора, поїзда), ч. *trkat* «стукотіти», слц. *trkotat'* «базікати», болг. *тракам* «стукати, цокати, клацати», м. *трака* «стукати, клацати; торохтіти», слн. *trkati* «тс.»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *теркотати*, *торготіти*, *торохтіти*, *торочіти*.

торкрет (тех.) «апарат для подавання цементного розчину на якусь поверхню сильним струменем стисненого повітря», *торкретник* «фахівець з торкретування», *торкретування*, *торкретувати* «наносити на якусь поверхню шар цементного розчину»; — р. болг. *торкрет*, бр. *таркрет*, ч. *torkretovati*, слц. *torkrét*; — запозичення з німецької

мови; н. *Torkrét*, очевидно, утворено як складноскорочене слово із складів двох латинських слів: (tec)tor(ium) «штукатурка», пов'язаного з *tego* «покриваю», і (con)cret(us) «густий, ущільнений». — СІС² 832; УРЕ 11, 309; РЧДБЕ 866. — Див. ще **конкретний**, **тектюра**.

[**торлаш**] «великі крижини, які несе вода ВеУг; купа талого льоду, колод і под., що спливають весною на річках О», [турлаш] «льодохід» Нед, ВеУг, [турнаш] «великі крижини» Г, Нед; — запозичення з угорської мови; уг. *torlasz* «завал; загородження» пов'язане з *torlodni* «нагромаджуватися». — О II 296; Лизанец 628; MNTESz III 944.

[**тормегати**] «тягати, смикати; трясти» Нед; — афективне утворення, пов'язане з [тормосіти] «тс.» (див.).

[**тормоз**] «гальмо»; — бр. *тормаз*, болг. *тормоз*, м. *тормоз*; — запозичення з російської мови; р. *тормоз* загальноприйнятого пояснення не має; виводилось як запозичення від гр. *τόρμος* «отвір (в якому стирчить кілочок, гвіздок)» (Фасмер IV 84; ГСЭ 203; Горяев 372; КЭСРЯ 447; Цыганенко 430—431; Matzenauer 414; Mikl. EW 359); висловлювалась думка про спорідненість із цим словом (Черных II 251—252); розглядалося також як запозичення з тюркських мов — тюрк. *turmaz* «він не стоїть; підкладка під колеса гарби» (Дмитриев 565); була спроба зблизити з р. *стреміться*, *стром*, *стремглав* (Ильинский ИОРЯС 23/1, 138—139).

тормосіти, *торносіти* — див. **термати**.

торнадо «вихор, смерч (у Північній Америці)»; — р. болг. *торнадо*, бр. *тарнада*, п. вл. *tornado*, ч. слц. слн. *tornado*; — запозичення з іспанської мови через посередництво англійської (англ. *tornado*); ісп. *tornado* «смерч, торнадо, сильний вітер» походить від давнішого *tronada* «буря» (від дієслова *tronar* «гриміти»), що зазнало впливу дієприкметника *tornado* від дієслова *tornar* «крутитися», пов'язаного з лат. *tornare* «обточувати», утвореним від

tornus «різець, токарний станок», яке запозичене з грецької мови; гр. τόρνος «тс.» зіставляється з лат. *teres, -etis* «заокруглений, обточений». — СІС² 832; Kopaliński 984; Holub—Lyer 446; РЧДБЕ 866; Dauzat 715; Klein 1630; Walde—Hofm. II 692; Frisk II 913—914; Boisacq 976—977.

[торністра] «військовий ранець» Куз; — бр. **[тарністар]** «каністра», п. *tornister* «ранець», ч. слц. *tornistra*, вл. *tornister* «тс.»; — запозичення з німецької мови; н. *Tornister* «військовий ранець», як і укр. **[та(й)ністра]** «ранець», виводиться від ч. слц. **[таністра]** «торба», уг. ст. *tanyisztra* «торба, сумка». — Sł. wyg. obcych 766; Machek ESJC 635; Holub—Lyer 485; Kluge—Mitzka 784. — Див. це **таністра**. — Пор. **гайстра**.

торок¹ «бахрома; облямівка, кромка; [полотно з бахромою, яке кріпиться до навою]», **[торо́ка]** «бахрома Нед; ремені Пі», **[тороканя]** «плахта з чотирма тороками» ВеЗа, **торо́кі** «ремені ззаду сідла для прив'язування речей; бахрома», **[торо́чини]** «весільний обряд, за яким пришивають торочки до рушників», **торо́чка** «бахрома, облямівка», **торо́чі** «бахрома; тороки», **торо́ччя** «бахрома», **[торо́кастий]** «з бахромою; обтріпаний по краях» Нед, **[торо́чкастий]** Нед, **торо́чкува́тий** «тс.», **торо́чіти** «висмикувати нитки з країв тканини, роблячи торочки; облямювати», **торо́чітися** «обтріпуватися по краях (про тканину); [снуватися (про нитки)]», **заторо́чіти**, **оторо́чка**, **оторо́чувати**, **підторо́чений**, **поторо́чений**, **при́торо́чувати**; — р. **торо́ка** «ремені ззаду сідла», **[торо́ко]** «тс.», **[торо́ка]** «облямівка, бахрома», **[торо́чка]** «стрічка для облямівки», бр. **таро́кі** «ремені ззаду сідла», др. **торо́къ** «тс.; стрічка, що пов'язувалася на чоло», п. *trok, troki* «ремінці, мотузки; пута, торочки», ч. *trak, trák* «лямка», *tráku* (заст.) «підтяжки, шлейки», слц. *trak, traku* «тс.», вл. *trok* «мотузка, линва», м. **трака** «стрічка», схв. **тра́к, тра́ка** «тс.»; —

псл. ***торкъ** «мотузка, зав'язка»; — споріднене з прус. *tarkue* «ремінць в упряжі», лтс. *tęška* «мотузка для прив'язування буйків до рибальської сіті», дінд. *tarkūh* «веретено», гр. **ἄτρακτος** «тс.», лат. *torquere* «крутити, вити», *torques* «ланцюг», двн. *drāhsil* «токар», нвн. *drechseln* «точити», алб. *tjerr* «пряду», ірл. *torc* «коса», кімр. *torch* «намисто», тох. А, В *tsark* «мучити»; іе. ***tork-** «крутити, вити»; псл. ***торкъ** зіставлялося також з ***ter-** «терти» (Holub—Kop. 388). — Фасмер IV 85; Горяев 373; Брандт РФВ 18, 9; Brückner 576; Machek ESJC 649; Holub—Lyer 486; Mikl. EW 359; Trautmann 314; Mühl.—Endz. IV 173; Kluge—Mitzka 141; Walde—Hofm. II 692—693; Uhlenbeck 110.

[торок²] «невеличкий пліт»; — р. **[то́рок]** «тс.», бр. **[таро́к]** «кладка через річку з колод»; — похідне утворення від **тор** «колія», р. **[тор]** «вторована дорога» з пізнішою видозміною значення. — Фасмер IV 84. — Див. ще **тор**.

[торомба́] (орн.) «горлиця, *Streptopelia turtur* L.; (*Turtur aurilus*, *Columba turtur* L.) Шарл, ВеНЗн; дятел, *Dryobates major* L. Шарл», **[торонда́]** «горлиця» ВеНЗн; — очевидно, звуконаслідувальне утворення; пор. інші назви горлиці: **[ту́рковка, турко́к, ту́рковка, ту́рковка]**.

[торо́нка (синя)] (бот.) «синюха голуба, *Polemonium caeruleum* L.»; — очевидно, пов'язане з п. **[троне́к]** «лікувальний напій; напій», заст. *trank*, ч. заст. *traŋk* «тс.»; назви, які разом з укр. **тру́нок** зводяться до нвн. *Trunk, Trank* «напій», пов'язаних з *trinken* «пити», зумовлені лікувальними властивостями синюхи. — Лік. росл. Енци. дов. 396; Machek ESJC 649; Brückner 578. — Див. ще **тру́нок¹**.

[торо́нний] «численний» Нед, **[торо́нкій]** «тс.» Нед, **[то́ро́нко]** «багато, густо, часто, врожайно», **[торо́нці]** «тс. Г; міцно Нед»; — неясне.

[торо́пати¹] «бідувати, злидарювати», **[торо́пати]** «мучити, турбувати» Нед, **[торо́пата]** «бідкування, клопіт,

важка праця» Нед; — бр. [*тарапáты*] «клопіт, турботи», п. *trápic síę* «мучитися, терзатися; турбуватися», *utrápiepie* «журба; клопіт, турбота», *utrápiepies* «нещасливець», ч. діал. слц. *trápoty* «клопіт, морока, труднощі», слн. *trápití* «мучити, надокучати»; — псл. *torpiti «мучити; лякати» пов'язане чергуванням голосних з **tʰr̥p̥ēti* «терпіти». — Brückner 575; Machek ESJC 649. — Див. ще **терпіти**. — Пор. **торопіти**.

[**торопати**²] «базікати, патякати», [*торопіти*] «тс.» Нед, [*торопáло*] «базіка, балакун» Г, Нед, [*торопáта*] «тс.» Нед, [*торопáтливий*] «балакучий»; — болг. *trópam* «стукати, тупотіти», *trópota* «шуміти, тупотіти», *trópota* «тупіт»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *торготіти*, *торкотіти*, *торототіти*, *торохтіти*, *торочи́ти* (пор.).

[**торопіти**] «квапити» Нед, Куз, [*тороп*] «поспіх, квапливість», [*тороп'як*] «квапливий чоловік» ЛексПол, *торопкій* «квапливий; поспішний»; — р. *торопіть* «квапити», *тороплівый* «квапливий», бр. [*тарапíцца*] «поспішати», *таропкі* «швидкий, поспішний», др. *торопленіе* «квапливість», ч. [trap] «поспіх», схв. *trápati* «швидко йти, поспішати»; — псл. *torpiti; — загальноприйнятої етимології не має; пов'язується з **torp̥ēti* «торопіти» (Потебня РФВ 4, 211; Черных II 252; Аникин ОЛА 1984, 287—288; Trautmann 325; Torbjörnsson LM II 85—86); зіставляється також з гр. *τρέπω* «повертаю», лат. *trēpit* «повертає», дінд. *trápatē* «бентежиться» (первісно «відвертається»), *tr̥p̥r̥áh* «неспокійний» (Streckel AfSIPh 28, 503; Walde—Hofm. II 702; Persson Beitr. 954); допускається спорідненість з лит. *tarpa* «процвітання, зростання», *taĩpti* «процвітати», лтс. *tārpa* «сила, здатність», *tārps* «дужий», дінд. *t̥r̥p̥uati* (*tr̥p̥ōti*, *tárpati*) «насичується, одержує задоволення», гр. *τέρπω* «насихую, радую» (Фасмер IV 85; Trautmann 314; Mühl.—Endz. IV 149—150), з дісл. *starf* «важка робота», лит. *stropùs* «старан-

ний, ретельний», *stropiti* «стати стараним» (Machek ESJC 649; Persson Beitr. 438); припускалася також можливість зв'язків з утвореннями звуконаслідувального характеру (Кореєнц, Езиков. изсл. Младенов, 378). — Фасмер—Трубачев IV 85. — Пор. **торопати**¹, **торопіти**.

торопіти «відчувати незручність, бентежитися, ніяковіти», [*торопити*] «полохати, лякати» Нед, [*торопітися*] «боятися, торопіти», *тороплений* «приголомшений, очманілий; [остовпівий Пі, полохливий]», [*торопа*] «незграбна, неповоротка людина», [*торопáло*] «тс.», [*торопит*] «жах, страх» Нед, [*віторопити очі*] «дивитися злякано» Я, [*віторопень*] «витрішкуватий» Куз, [*оторопіти*] «оторопіти», [*осторопіти*] «оторопіти» Ж, [*сторопітися*] «злякатися від несподіванки», [*сторопіти*] «тс.», [*уторопити*] «установити очі (погляд)»; — р. *торопеть* «бентежитися; лякатися, полахатися», бр. *тарапíцца* «лякатися (про коня)», [*тарапáны*] «страх», [*тороп*] «тс.» Носович, п. *trópic síę* «бентежитися, ніяковіти», вл. *trápic (so)* «мучити; утискати, лякати», болг. *trápen* «спантеличений», слн. *tráp* «дурень»; — псл. **torp̥ēti* «лякатися», пов'язане з *torpiti «квапити», **tʰr̥p̥ēti* «терпіти»; споріднене з лат. *torreo* «перебуваю в заціпенінні, в остовпінні». — Булаховський Нариси 73; Фасмер IV 85—86; Черных II 252; Аникин ОЛА 1984, 287—288; Brückner 575, 577; Machek ESJC 653; Holub—Lyer 487, 491; Holub—Kop. 388; Schuster—Sewc 1525; Mikl. EW 355; Mühl.—Endz. IV 174. — Див. ще **терпіти**, **торопіти**.

торос¹ «нагромадження уламків криги», *торосистий*, *торосити(ся)*; — р. *торос*, бр. *тарос*, п. *toros*; — загальноприйнятої етимології не має; пов'язується, як запозичення, з саам. *tōras* (род. в. *torraz*) «крижаний горб на березі моря» (Itkonen Mélanges Mikkola 59); припускається також зв'язок з *тор-/тер-*, пор. р. [*торы*] «крижані брили, що плавають» (Kalima FUF 28, 124); необгрунтоване зіставлення з іт.

torso «торс» (Горяев 373). — Фасмер IV 86.

торос², *торосувати* — див. **тарас**.
торототіти, *торотбчити* — див. **таратотіти**.

торох (виг.), *торохати*, *торохка-ти*, *торохкотати*, *торохкотіти*, *торохнути(ся)*, *торохтіти*, [торох] «стук, грюкіт», *торохкавка* «тарахало» Куз, *торохкало*, [торохкотійка] «балакуха», *торохкотня*, *торохнеча*, *торохнява*, [торохта] «плітки», [торохтайло] «базіка» Нед, [торохтело] «дерев'яний дзвіночок на шиї корови», [торохтіло] «тс.», *торохтії*, *торохтілка* «дитяча іграшка, [балакуха Чаб; (орн.) сорока Дейн]», [торохтійн] «дитяча іграшка; балакун» Чаб, [торохтійха] «балакуха Чаб; (ент.) муха зелена Дейн», [торохтійшка] «дитяча іграшка; балакуха» Чаб, [торохтійолка] «балакуха» Чаб, *торохкітлівий*, *торохкотлівий*, *торохкотючий*, *торохтлівий*, *торохтлючий*; — р. [торохтеть] «грюкати, стукати», [торохнуть] «сильно вдарити»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *тарох*. — Фасмер IV 87; Горяев 374. — Пор. **тарох**, **трах**.

торочити «говорити одне й те саме, повторювати щось багато разів; говорити нісенітницю, базікати»; — р. *торочить* «говорити про що-небудь (багато разів)», бр. [тарочыць] «везти з гуркотом», схв. *торокати* «базікати»; — звуконаслідувальне утворення, очевидно, пов'язане з *торкотати* (пор.).

торпеда, *торпедист*, *торпедівець* Куз, *торпедник*, *торпедо* (іхт.) «Torpedo Hout., електричний скат», *торпедувати*; — р. *торпеда*, бр. *тарпеда*, п. *torpeda*, ч. слц. слн. *torpédo*, вл. *torpedo*, болг. м. *торпедо*, схв. *төрпед*, слн. *torpédo*; — запозичення з англійської мови; англ. *torpedo* «електричний скат; торпеда (у цьому значенні назву ввів Фультон на початку ХІХ ст.)» походить від лат. *torpēdō* «заціпеніння; електричний скат», пов'язаного з *torpēge* «бути нерухомим, ціпеніти», спорідне-

ним з н. *derb* «міцний, масивний», лит. *tīrpti* «застигати, ціпеніти», лтс. *tīrpt* «тс.», псл. **tīrpti* «терпнути». — СІС² 833; Черных II 252; Kopaliński 984; Holub—Lyer 485; Holub—Kop. 387; Klein 1630; Walde—Hofm. II 692. — Див. ще **тёрпти**. — Пор. **торопіти**.

торс «тулуб людини»; — р. бр. *tors*, п. *tors*, ч. *torso*, *torzo*, слц. *torzo* «торс статуї; незакінчений твір», вл. *torso*, болг. *торс*, *тёрсо*, м. *торзо*, схв. *тёрзо*, слн. *tórzo*; — запозичення з французької або італійської мови; фр. *torse* «торс», іт. *torso* «тс.» походять від лат. *thyrsus* «стебло; тирс, жезл Вакха», яке зводиться до гр. *θύρσος* «тс.», запозиченого з невідомого джерела. — СІС² 833; Фасмер IV 87; Sł. wyg. obcsuch 766; Holub—Lyer 485; Frisk I 697.

торсати «смикати, шарпати, трясти, штовхати», *торсоніти* «сильно штовхнути; зрушити», [тарсувати] «термосити»; — ч. *trsatı* «танцювати (дригаючи); видобувати звуки з музичних інструментів короткими швидкими рухами»; — очевидно, результат видозміни форми *тёрзати* (див.).

торт (кондитерський виріб), *тортниця* «тарілка для торта»; — р. бр. *tort*, п. *tort*, ч. *dort*, слц. вл. нл. *torta*, болг. м. *тёрта*, схв. *тёрта*, слн. *tórta*; — очевидно, через посередництво німецької мови (н. *Torte*) запозичено з італійської; іт. *torta* «тс.» походить від лат. *tortus* «кручений, звивистий», пов'язаного з *torquere* «повертати, крутити», спорідненим з гр. *ἄτρακτος* «веретено», дінд. *tarkúḥ* «тс.», нвн. *drechseln* «точити»; пор. др. *търтъ* (вид страви), пов'язане з лат. *tortus* «кручений». — СІС² 833; Горяев 373; Фасмер IV 87; Цыганенко 431; Черных II 252—253; КЭСРЯ 448; Brüskner 574; Machek ESJC 123; Holub—Lyer 138; Holub—Kop. 104; Walde—Hofm. II 692—693, 694. — Див. ще **торок¹**.

тортура (мн. *тортури*) «катування», [тантури, туртури] «тс.» Нед, *тортурувати* «піддавати тортурам» Куз, [потуртований] «покалічений» О;

— бр. [тартуры], п. ч. вл. tortura, слц. слн. tortúra, м. схв. тортура; — через польське посередництво запозичено з латинської мови; лат. tortūra «мука, катування» пов'язане з дієсловом torquere «крутити; катувати». — Акуленко 135; Sł. wug. obsyeh 766; Holub—Lyer 485. — Див. ще **торок¹**, **торт**.

торувати — див. **тор**.

торф, **торфище**, [торфник] «торф'яний мох» Куз, **торфовік** «торфове болото», **торфовисько**, **торфовище**, **торф'янище** «тс.», **торф'яник** «тс.; робітник на торфорозробках», **торфування**, [торець] «торфове болото» Ч, [торч] «тс.» Ч, **торф'яністість**, [торфістий] «торф'янистий» Нед, **торф'яний**, **торф'янистий**, **торфувати** «удобрювати торфом»; — р. бр. болг. торф, п. torf; — запозичення з німецької мови; н. Torf «торф» споріднене з англ. turf «дерн, торф», швед. дісл. torf, дат. tørv «тс.», псл. *d'гпъ «дерен». — СІС² 833; Фасмер IV 87; Черных II 253; Горяев 373; Sł. wug. obsyeh 765; РЧДБЕ 866—867; Kluge—Mitzka 784. — Див. ще **дерен¹**.

[**торчати**] «виступати, стирчати» Нед, [торчати] «тс.» Нед, [торч] «огорожа з вертикально укріплених палок Г; частина підвалини дерев'яної будівлі Бі», [торчина] «одна палка з огорожі», [торчевий] «поставлений сторч» Бі, **торчкуватий** «сторчкуватий», [торчовий] «зроблений з вертикально укріплених палок» (про огорожу), [торч] (присл.) «сторч» Бі, **торчма** «тс.»; — р. **торчатъ** «стирчати», бр. тарчаць, др. торчати, п. sterczeć (< starczeć) «стирчати», ч. trčeti, слц. trčat' «тс.»; — псл. *t'gčeti «стирчати», паралельне до *st'gčeti «тс.» — Див. **сторч**.

торшёр «світильник на високій підставці»; — р. болг. торшёр «тс.», бр. таршёр; — запозичення з французької мови; фр. torchère «тс.» утворено від torché «факел», що пов'язується з нарлат. *torca, яке походить від лат. torquere «вити, крутити». — СІС² 833; РЧДБЕ 867; Dauzat 752. — Див. ще **торок¹**, **торт**.

тосі (вигук, яким супроводжують плескання в долоні, граючись із дитиною), **тосіньки**, [тося] «тс.», **тосі** (в значенні іменника, невідм.), [тосяти] «плескати в долоні, бавлячи дитину»; — п. [tosiać] «плескати в долоні»; — афективне утворення на основі початкового елемента багатьох звуконаслідувальних слів to- (пор. **токотати**, **торохтіти**, р. [тотошкати] «бавити дитину»); кінцева частина **-сі** характерна для українських пестливих слів, пор. **ладу́сі**, **купу́сі**.

тоска «туга, сум» СУМ, Нед, [тоск] «страх, тривога, пригніченість, неспокій» Нед, [тоскливець] «який тужить» Пі, [тоскна] «туга, сум» Бі, **тоскність** «туга», [тескниця] «тс.» Пі, [тоскливий] «тужливий» Нед, **тоскний** «тс.», [тоскнітися] «тужити» Бі, [тоскнути, тоскувати, тосніти] «тс.» Нед; — р. **тоска**, бр. [таска] «туга», др. тьска «тс., неспокій», **тоска** «тс.», п. tęskny, ст. teskny, ч. слц. teskný «тужний, тужливий»; — псл. тьска «туга, сум»; — зіставляється з **тощій** (Цыганенко 431; Черных II 253; Brückner 570; Holub—Kop. 383—384), **тошніти** (Brückner тж), **стиска́ти** (Holub—Kop. тж; Holub—Lyer 481), далі з лит. taučiù, taušiti «тужити», tautà «туга» (Machek ESJC 641); іє. *tus-/teus- «опорожняти, спустошувати». — Фасмер IV 88; Горяев 373; Mikl. EW 369. — Пор. **тошно**, **тощій**, **туск**, **тщій**.

тост «здраниця, коротка застільна промова»; — р. бр. болг. м. тост, п. ч. слц. toast «тс.», схв. тост «підсмажена скибочка хліба; коротка застільна промова»; — запозичення з англійської мови; англ. toast «тост; підсмажена скибка хліба» (в Англії існував звичай при проголошенні здраниці вмокати в келих підсмажену скибку хліба) походить від лат. tostus «підсушений, підсмажений», пов'язаного з torgere «сушити, смажити», спорідненим з дінд. tarşáyati «відчуває спрагу, томиться», двн. derren «сохнути, в'янути», дісл. perga «сухий», а також з лат. terra «зем-

ля». — СІС² 833; Горяев 373; Черных II 253; Kopaliński 980; Holub—Lyer 484; Walde—Hofm. II 694.

то́стер «пристрій для підсмажування хліба»; — р. *то́стер*, бр. *то́сцер*, болг. *то́стър* «тс.»; — запозичення з англійської мови; англ. *toaster* «тс.» утворено від дієслова *toast* «підсмажувати, підсушувати», звідки також укр. *тост*. — СІС² 833; РЧДБЕ 867. — Див. ще **тост**.

[**тось-тось**] (вигук, яким підкликають коней) Л; — результат видозміни вигука *кось-кось* «тс.». — Див. ще **ко́ся**.

[**тот**] «той», [*то́та, то́то, тот*], [*натотéж*] «зненацька»; — р. *тот*, др. *тэтъ*, п. [*toten, tota, totej, toto*], ст. *tet*, ч. *tet*; — результат подвоєння вказівного займенника *тъ* (стсл. **тъ**) «той». — Фасмер IV 88—89; Черных II 253—254; Цыганенко 431; Горяев 373; Holub—Kop. 382. — Див. ще **той**.

то́тайка, то́тайко, то́тачка — див. **тата́йко**.

тоталіза́тор «механічний лічильник на перегонах; гра на гроші під час перегонів»; — р. болг. м. *тотализа́тор*, бр. *тамализа́тар*, п. *totalizator*, ч. *totalisátor, totalizátor*, слц. слн. *totalizátor*, схв. *тотализатор*; — запозичення з французької мови; фр. *totalisateur* «тоталізатор; підсумовуючий» утворено від дієслова *totaliser* «підсумовувати», похідного від *total* «весь, повний». — СІС² 833; Kopaliński 985; Holub—Lyer 485; Dauzat 716. — Див. ще **тотальний**.

тотальний «загальний, всеосяжний», *тоталіта́рний, тоталіта́ризм*; — р. *тотальный*, бр. *тата́льны*, п. вл. *totalny*, ч. *totalní*, слц. *totalny*, болг. *то́тален*, м. *тотален*, схв. *то́та́лан*, слн. *totalen*; — запозичення з французької мови; фр. *total* «весь, повний» походить від слат. *totalis* «тс.», утвореного від *tōtus* «весь, цілий», що вважається похідним від *touetos «наповнений», *toueō «наповнюю». — СІС² 833—834; Черных II 254; Kopaliński 985; Holub—Lyer 485; Walde—Hofm. II 695—696.

то́тем «об'єкт релігійного культу в первісних релігіях», *тотемізм, тоте-*

містичний; — р. болг. *то́тем*, бр. *та́тэм*, п. ч. слц. вл. *totem*, м. *тотем*, схв. *тотем*, слн. *tótem*; — через посередництво англійської мови (англ. *totem*) запозичено з мови американських індіців; мовою оджібва (алгонкінською) *ototeman* означає «його рід». — СІС² 834; Kopaliński 985; Holub—Lyer 485; Klein 1633.

тото́жний, отото́жнити, утото́жнюва́ти «ототожнювати» Куз; — слц. *totožný*; — запозичення з чеської мови; ч. *totožný* «ідентичний» утворено в ХІХ ст. від займенника *totéž* «те саме» (із сполучення *to též*, букв. «то теж») або на основі р. *тот же* «той же», де займенники *то, тот* відповідають укр. *той*, а частка *же, же* — укр. *же*. — Machek ESJC 648; Holub—Lyer 485; Holub—Kop. 387. — Див. ще **той, тот, же**¹.

точі́ти¹ «лити, випускати (рідину), цідити; розводити (теревені); провадити (війну)», *точі́тися* «текти, витікати; тривати, тягтися; хитатися; посуватися назад», [*тока́нитися*] «викочуватися» Нед, *заточі́тися* «втратити рівновагу; з'їхати, сповзти вбік», [*наточі́тись*] «набитися, налетіти» ЛексПол, *оточі́ти, [потока́нити]* «запроторити» Нед, *сточі́ти* «зрушити назад», [*сточі́тися*] «скотитися», [*сто́чки*] «злиті разом залишки»; — р. *точіть* «випускати (рідину)», бр. [*тачыць*] «наливати», др. *точити* «виділяти вологу, проливати», *поточити* «відіслати, вислати, вигнати», п. *toszyć* «проливати», ч. *točiti* «лити, цідити», слц. *točit'* «цідити, наливати», схв. *то́чити* «наливати, лити; текти, литися», слн. *točiti* «лити», стсл. **точити** «випускати (рідину); гнати, переслідувати»; — псл. *točiti* «пускати, бігти, текти; гнати», каузатив від *tekti «текти». — Бузук ЗІФВ 23 (1929), 23; Фасмер IV 90; Черных II 254; Brückner 573; Machek ESJC 637—638; Holub—Lyer 478, 484; Holub—Kop. 380—381; Schuster-Sewc 1511; Mikl. EW 347—348. — Див. ще **текті**. — Пор. **тача́ти**².

точити² «гострити; надавати потрібної форми, обробляючи краї або виступи; гризти, проїдати; позбавляти сил, здоров'я; [котити]», [точитися] «котитися», *токарювати*, [точ] (ент.) «жук *Platypus*» Нед, [точилисько] «точило» Нед, *точило*, *точильник* «гострильник; (ент.) шашіль, *Apobium Fabg.*», [точильщик] «гострильник» Нед, [точильник] «тс.» Куз, *точильня*, [точитель] (ент.) «короїд, *Bostrychus*» Нед, [точка] «польова миша, *Hypodaeus*», [точок] «посудина з водою і бруском для гостріння коси», [тічка] «тс. ДзАтл I; колісна пара Нед», [тічки] «видовжений віз», *токар*, *токаренко*, *токариха*, *токаривна*, *токаря*, *токаряство*, *точильний*, [точливий] «гризучий» Нед, *токаряний*, *токаряський*, *віточка*, *відточка*, *доточка*, *заточка*, [наточитись] «наїстися» ЛексПол, [наточка] «горіхи, нанесені мишами на зиму» Нед, *обточка*, *обточувальний*, *перточка*, [проточина] «дірка, прогрижена мишами чи черв'яками», *розточка*, *розточувальний*, [стобчник] «різьбяр по дереву у гуцулів»; — р. *точить* «гострити; гризти», бр. *тачыць* «тс.», др. *точити* «проїдати», п. *toczyć* «гострити», ч. *točit*, слц. *točit'* «тс.», вл. *točić* «тс.; гризти», болг. *точа* «гострю», схв. *точити* «гострити; гризти», слн. ст. *točiti* «котити, вертити»; — псл. *točiti* «гострити, обточувати», пов'язане з *točiti* «гнати, змушувати бігти, текти», через пізніше значення «обточувати, обертуючи»; пор. і лит. *tekėti* «текти, бігти» і «гострити» (*Grückner* 61); була спроба зблизити слов'янські слова з вірм. *t'e-k'em* «кручу, плету, намотую», лат. *texere* «ткати, плести» (*Scheffelowitz WZKM* 34, 219). — Бузук ЗІФВ 23 (1929), 23; *Фасмер* IV 90; *Grückner* 573; *Machek ESJC* 637—638; *Holub—Lyer* 478, 484; *Holub—Kop.* 380—381; *Mikl. EW* 347—348. — Див. ще **текті**, **точити**¹.

точити³ «просівати, очищати обмолочене зерно, горох через сито», [точій] «робітник, який очищає зерно на грохоті», [віточки] «залишки від очи-

стки зерна», [оточини] «висівки», [підточити] «просіяти зерно на решето», [підточини] «найдрібніше зерно, що просіялося через решето»; — ч. *točiti* «просіювати зерно (на решеті)», [tok] «сито, решето»; — псл. *točiti* «просіювати на решеті, вертити, крутити» (тобто робити решетом горизонтальні кола), пор. укр. *оточення*, *оточувати*, ч. *točit* «вертити, крутити», слц. *točit'* «вертити, обертати» (*Machek ESJC* 646); можливий семантичний зв'язок і з *točiti* «випускати рідину; сипати» (*Machek* 638). — Див. ще **точити**¹, **точити**².

точка «графічний знак; цятка; (мат., фіз.) місце, що не має виміру; пункт», [точківка] «пунктирувальна голка» Куз, [точкованка] «пунктирувальне перо» Куз, [точковиця] «вид гідрокоралів мілепора, *Milleroga*» Нед, [точечкований] «поцяткований», [точковитий] «тс.», [точкувати] «цяткувати» тж; — р. болг. м. *точка* «точка», бр. [точка] «радіоточка», п. ст. *tecz* «точка», ч. *tečka*, схв. *тачка*, слн. *tóčka*, с.-цсл. **тъчка** «точка»; — псл. [тъська], похідне від *тъсь «тс.», пов'язаного з *тъкпоти/тыкати «ткнути, тикати»; пор. первісне значення — «місце, куди ткнули, слід від протикання»; [точ(в)точ] «точно» Нед, р. *точь в точь* «тс.»; за семантикою аналогічне лат. *punctum* «точка» при *pungere* «колоти». — Булаховський Вибр. пр. III 418; *Фасмер* IV 90; *Цыганенко* 431—432; *Черных* II 254; *Горяев* 373; *Grückner* 567; *Machek ESJC* 638; *Holub—Lyer* 478; *Holub—Kop.* 381; *Mikl. EW* 368. — Див. ще **тікати**. — Пор. **точний**.

точний, **точнісінький**, **уточнити**; — р. *точный*, бр. (так) *точна* «точно», др. *тъчьный* «рівний, подібний», болг. м. *точен* «точний» (з рос.), схв. *тачан*, слн. *tócep* «тс.», стсл. **тъчьнь** «рівний, однаковий»; — похідне утворення від давнішого *точь* (< *тъсь) «точка» (пор. [точ(в)точ] «точно» Нед); пор. аналогічний зв'язок у німецькій мові: *Punkt* «точка» і *pünktlich* «точний, пунктуальний». — Булаховський Вибр.

пр. III 378; Фасмер IV 90; Горяев 373; Цыганенко 432; Младенов 636; Mikl. EW 368. — Див. ще **точка**.

точок (заст.) «товкучка, товчок»; — результат зближення *товчок* з *точок* (зменш. від *тік*). — Див. ще **тік¹**, **товкті**.

[**тошно**] «нудно; сумно, тоскно», [*тошніти*] «нудити Нед; набридливо скаржитися, скиглити Дейн», [*тошнота*] «нудота; нудна, марудна людина» Дейн; — р. *тошний* «нудний, нудотний», бр. [*тошна*] «нудить», др. *тошьныи* «неприємний, важкий», п. заст. *tesznu* «тужний», *tesznić* «сумувати, тужити», вл. *tušny* «боязкий; сумтний, зажурений», нл. *tešny* «тс.»; — псл. **тъсьп-* «нудний; сумний, журний», пов'язане з *тъска* «туга, сум». — Фасмер IV 90; Горяев 373; Соболевский Лекции 137; Mikl. EW 369; Mikkola RSI I 16. — Див. ще **тоска**. — Пор. **тощий**.

[**тоща**] (бот.) «timoфіївка лучна, *Phleum pratense* L.» Мак, [*тпоща*] «тс.» Мак; — похідне утворення від *тощій* «худий»; назва вказує на непоживність плодів цієї злакової кормової рослини; пор. р. [*тощій овес*] «вівсюг щетинистий, *Avena strigosa*». — Див. ще **тощий**.

[**тощій**] «худий, виснажений», [*тощний*] «нудний» Нед, [*тощова́та*] (земля) «пісна» Гриц, [*изтощити*] «виснажити» Ж, *отощати* «схуднути»; — р. *тощій* «дуже худий, виснажений», бр. [*тощчы*] «порожній», др. *тъщъ* (*тъщии*) «порожній, даремний», п. *czczy*, ст. *tszczy*, ч. ст. *tští*, схв. *ташт*, слн. *těšč*, стсл. *тъштъ* «тс.»; — псл. *тъштъ* < *tuskjos «порожній»; — споріднене з лит. *tūšćias* «тс.», лтс. *tukšs* «тс.; холостий; бідний», дінд. *tucch(y)áñ* «порожній, нікчемний», афг. *taš* «порожній», ав. *tušep* «втрачати самовладання»; припускається також спорідненість з лат. *tesqua* (*tesca*) «глухі місця, степ» (Walde—Hofm. II 675; Persson Beitr. 470; Brugmann Grundriss II 1, 475); іє. **teus-/tus-* «порожній, опорожняти». — Фасмер IV 90—91; Горяев 373—374;

Черных II 254—255; Шахматов ИОРЯС 17/1, 287; Brückner 74; Sławski I 114—115; Куркина ОЛА 1982, 285; Trautmann 333; Mühl.—Endz. IV 257—258; Meillet Études 380; Uhlenbeck 113; Гамкрелидзе—Иванов 417; Роккопу 1085. — Пор. **тоска**, **тошно**.

тоя (бот.) «аконит, *Aconitum* L.; [герань криваво-червона, *Geranium sanguineum* L.; вербозілля звичайне, *Lysimachium vulgare* L.]», [*тояд*] «аконит» Мак, *тоядь* Нед, *туя* «тс.»; — п. [*toja*] «кендир, *Arosunum* L.», *toina* «тс.», *tojad* «аконит»; — не зовсім ясне; п. *tojad* ([*toješč*]) пояснюється як утворене від словосполучення *to jest, to je* (Brückner 572—573); форма укр. [*тоядь*] пояснюється (Дзендзелівський St. z fil. 12, 195) як утворення з суфіксом *-ядь* від *тоя* (первісно «зарості тої»); на українському ґрунті *тоя* зближується з *туя* (*туя-тоя* в Словнику Грінченка); може бути виведене як зворотне утворення від [*нетоя*] «аконит» (див.).

тпру (вигук, яким зупиняють коня або іншу робочу тварину), [*тпру* Нед], *тпр*, [*тпрру* Нед] «тс.», [*тпру-гоў*] (вигук, яким зупиняють волів) Мо, *тпру́кати*, *тпру́кнути*; — р. *тпру*, *тпррр*, бр. *тпру*, п. *trrg*, *trru* «тс.»; — давне утворення звуковідтворювального характеру, можливо, споріднене з *тпрусь*; пор. також тюрк. *тпруаі* (вигук, яким підкликають овець — Радлов III 2, 1606). — Фасмер IV 91. — Пор. **тпрусь**.

тпрусь (вигук, яким відганяють ко́та), [*тпруска́ц*] «тс.» Мо, [*тпрус*] «тс. Дейн; вигук, яким відганяють овець Мо», *тпрс* (вигук, яким відганяють овець) Мо, [*тпруч-тпруч*] «тс.» Мо, [*тпрускі́*] (вигук, яким відганяють ко́тів) Дейн, [*прс(ь)* О, *прус-прус* О, *пруц* ЛЧерк] «тс.», *тпру́ськати*; — р. [*тпрсё*] (вигук, яким підкликають коня), [*тпрсель*] «тс.», [*тпру́сень*] (вигук, яким підкликають теля), бр. [*попрулюх-тпрулюх*] (вигук, яким підкликають ло́ша), [*тпру́ська-тпру́ська*] «тс.», [*тпрусь-тпрусь*] (вигук, яким підкликають ко́рів); — давне утворення афек-

тивного характеру, можливо, споріднене з *брись*, *тпру*, *треш* (пор.).

[тпру́тпру] (дит.) «надвір, гуляти» Ме, [тпру́ті] (дит.) «гуляти» ЛЧерк; — афективне утворення, можливо, пов'язане з *тпру* — вигуком, зверненням до коня.

[тпру́тки] «зась, дзуськи»; — афективне утворення, що виникло, очевидно, на основі вигуку *тпру* (див.).

трава́, **тра́вень** «п'ятий місяць року; [квітень] Пі», [тра́вець] (ент.) «метелик, *Hierarchia janina*» Нед, **траві́на** «стебло трави», [траві́на] (зб.) «трави», **траві́ця**, [трави́ще] «некошена стара трава» ВеНЗн, [траві́нка] (ент.) «трав'яний комар, *Sylvia*» Нед, **тра́вка**, **тра́вник** «гербарій; книжка про лікарські трави; (орн.) птах ряду куликоподібних, *Tringa totanus* L.; [чирка менша; кропив'янка, *Troglodytes troglodytes* L.; плакун Шарл]», **травні́к** «настанка на травах; місце, поросле травою; лікар, що лікує травами», [травні́ця] (орн.) «трав'яна сова, *Xylina graminis*» Нед, [травні́чка] (ент.) «мішечниця, *Psyche graminella*» Нед, [травні́як] «настойка на різних травах», [трав'я́нець] (бот.) «вид гвоздик, *Dianthus Carthusiopoium* L.; польові гвоздики Пі», [трав'я́нік] (бот.) «вид лілійника, *Heimerocallis graminea* Andr.; (іхт.) бичок, *Gobius ophiocephalus* Pall.», **трав'я́ніця** (ент., назва кількох видів метеликів), **трав'я́нка** (бот.) «гвоздики дельтовидні, *Dianthus deltoides* L.; [зірочник лісовий, *Stellaria holostea* L.; вид козельців, *Tragopogon Hossosus*; (ент.) трав'яний комар, *Sylvia* Нед; трав'яна жаба Дейн; (іхт., невелика щука та інші риби, що живуть у зарослях) тж, (орн.) широконоса, *Anas cyrpeata* L.; шилохвіст, *Anas acuta* L.; славка, *Sylvia* Шарл; проститутка]», [трав'я́ничк] (бот.) «гіацинтик блідий, *Hyacinthella leucorhaca* Нед, **Мак**», **траві́стий**, **травне́вий**, [тра́вний] «травистий» Нед, **травні́стий**, **трав'я́ний**, **трав'я́ністий**, [трав'я́нкува́тий] «травистий» Нед, [трав'я́стий] «тс.» Нед,

[**безтра́виця**] «брак трави», [**безтрав'я́**] «тс.» Куз, [**безтра́вний**] «позбавлений трави», **підтра́вок**, [підтра́вна] (про косу) «добре насаджена», [потра́в] «отава» Куз, [потра́виця] «тс.» Нед; — р. бр. **трава́**, др. **трава** «трава; сіно», **трѣва** «тс.», п. вл. *trawa*, ч. слц. слн. *tráva*, нл. *tšawa*, болг. *трєва́*, м. *трева*, [трава], схв. *тра́ва*, стсл. **трѣва**, **трава** «трава; паростки; зелень»; — псл. *trava/trěva* «трава», пов'язане з *traviti/truti* «поїдати»; первісно означало «те, що поїдається»; словотворчі відношення такі ж, як у *slaviti*: *slava*; у корені відбито давнє чергування **а:ѐ**. — Фасмер—Трубачев IV 91—92; Цыганенко 432—433; Черных II 255; Горяев 374; Brückner 575; Machek ESJC 649—650; Holub—Lyer 487; Holub—Kop. 389; Schuster-Sewc 1525—1526; Младенов 637; Mikl. EW 363—364; Trautmann 327; Pedersen Kelt. Gr. I 160; Jagić AfSlPh 37, 203; Rozwadowski JP 1, 112; Sławski JP 38/3, 228. — Див. ще **траві́ти**.

тра́верз «поперечна перегородка на судні», **тра́верза** «поперечна перекладина у машинах, спорудах; поперечна балка у верхній частині стовпа», **тра́верса** «тс.», **тра́верс** «насип у окопах; дамба; напрям, перпендикулярний до курсу судна, літака; перехід альпіністів по гребені гірського хребта», **тра́верзний**, **тра́версний**, **траверсува́ти**; — р. **тра́верс**, бр. **тра́верз**, **тра́верс**, п. *trawers*, ч. *travers*, слц. *traverza*, вл. *trawersa*, болг. *травѣрса*, м. *травѣрза*, схв. *травѣрза*, слн. *travêrza*; — запозичення з французької мови; фр. *traverse* «перекладина, поперечний брус» через проміжну форму слат. *traversus* зводиться до лат. *transversus* «поперечний», що складається з префікса *trans-* «через, пере-» та іменника *versus* «борозна; ряд, лінія», спорідненого з псл. *vʳtēti «вертати». — SIC² 834; Фасмер IV 92; Kopaliński 994—995; Holub—Lyer 487. — Див. ще **верства¹**, **вертіти**, **транс-**.

травертін «вапняковий туф»; — р. болг. *травертін*, бр. *траверцін*, п. *tra-*

wertyn, ч. travertin, слц. travertín, схв. *травертин*; — запозичення з італійської мови; іт. travertino (<tivertino) походить від лат. tiburtínus, прикметника від назви міста Тібур (Tibur, тепер Тиво-лі), що здавна було відоме покладами вапнякового туфу. — СІС² 834; Holub—Lyer 487; Dauzat 762; Mestica 1952.

травестія (вид гумористичної поезії), *травесті*, *травестійний*, *травестований*, *травестувати*; — р. *травест-ти*, бр. *травесці*, п. trawestacja, (літ.), ч. travestie, слц. travestia, болг. *травест-тия*, схв. *травестија*, слн. travestija; — запозичення з французької мови; фр. travesti «переодягнений» пов'язане з дієсловом travestir «переодягати, трансформувати», що походить від іт. travestire «переодягати, пародіювати», яке складається з префікса tra- <лат. tra(ns)- «через, пере-» та дієслова vestire «одягати», що продовжує лат. vestire «тс.», пов'язане з vestis «одяг; покривало; шкіра», спорідненим з гр. ἔνυμι «одягати», ἔνυος «одяг», дінд. vastē «одягається», гот. wasti «одяг», wasjan «одягатися», днвн. wegjan «одягати», хет. weš- «тс.». — СІС² 834; Kopaliński 995; Holub—Lyer 484, 488; Dauzat 762; Walde—Hofm. II 775—776. — Див. ще **транс-**

травіти «обробляти поверхню спеціальним розчином; засвоювати їжу; [цькувати Нед; тратити, втрачати]; потроху відпускати, послаблювати натягання каната», [*травіти*] «випасати; цькувати; перетравлювати», [*травіти*] «цькувати» О, *травільник* «робітник, що займається травленням металів», *травлення*, [*травло*] «протрава» Нед, [*травляник*] «пепсин» Она, [*траві*] «полювання з собаками» Нед, [*травля*] «цькування тварин» Нед, *травільний*, *травний*, [*травитися*] «внадитися» Ж, [*травитися*] «звикнути» Ж, *витравка*, *витравник*, [*вистравний*] «який швидко споживається» Ж, [*затравка*] «протрава» Ж, [*натрава*] «отрута», [*отрава*, *отрова*] «тс.», [*отравниця*] (бот.) «беладона, Atropa belladonna L.» Мак, [*отравитися*] «звикнути до їжі» тж, *пе-*

ретравний, [*потрава*] «страва», [*потравка*] «страва з дрібних шматків м'яса», *потравний*, *протрава*, *протравлювач*, *розтравити* «поглибити малюнок кислотою», *розтравлювач* «фахівець із травлення рисунків», *стравити* «провести спаш», [*стравувати*] «харчувати», *страва*, [*стравець*] «той, хто цькує» Нед, [*стравне*] «гроші на харч», [*стравня*] «харч»; [*стравунок*] «тс.» Нед, *стравний* «їстівний»; — р. *травить* «отруювати; обробляти поверхню; випасати; тратити; цькувати; попускати (канат)», бр. *травіць* «тс.», п. trawić «споживати, з'їдати; обробляти метал», ч. traviti, слц. trávit' «тс.», болг. *травя* «отруюю», схв. *травіяти* «безперервно їсти, жувати», *травати* «труїти», стсл. **травити** «поїдати»; — псл. traviti «поїдати, знищувати, тратити», пов'язане з trava «трава», truti «тратити; труїти»; — споріднене з гр. τρώω «раню», τίτρωσχω «тс.», τρώω «знищую», днвн. drawa (drōa) «загроза», дангл. dréa «тс., кара»; іє. *treu-/trou-/trū-, похідне від *ter- «терти, розтирати»; викликає сумнів зіставлення з гот. dreiban «гнати», днвн. trīban «тс.» (Matzenauer 415). — Фасмер IV 92; Черных II 255; Горяев 374; Цыганенко 432—433; Brückner 575; Machek ESJČ 650; Holub—Lyer 488; Holub—Kop. 389; Schuster-Sewc 1525—1526; Skok III 494, 507—508; Mikl. EW 363—364; Trautmann 330; Mühl.—Endz. IV 247. — Див. ще **терти**. — Пор. **труїти**.

травма, *травматизація*, *травматизм*, *травматичний*, *травмувати*; — р. болг. *травма*, бр. *траўма*, п. ч. слц. trauma, вл. trawta, схв. *траума*, слн. trávma; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Trauma, фр. англ. trauma походять від гр. τραύμα (іон. і дор. τρώμα) «рана, пошкодження», пов'язаного з дієсловом τίτρωσχω «раню, ушкоджую». — СІС² 834; Черных II 255; Kopaliński 994; Holub—Lyer 487; Frisk II 905. — Див. ще **травіти**.

[**травник**] (орн.) «чирок свистунок, Anas (Querquedula) crecca» Шарл,

[*травничок* тж, *трав'янка* ЛексПол] «тс.»; — похідне утворення від *травá*; назва зумовлена тим, що чирки влаштовують гнізда в густій траві. — Птици СССР 89. — Див. ще **травá**.

трагедія, *трагедійний*; — р. болг. *трагедия*, бр. *трагедыя*, п. *tragedia*, ч. *tragédie*, слц. *tragédia*, вл. *tragedija*, м. *трагедия*, схв. *трагѣдија*, слн. *tragedija*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Tragödie*, фр. *tragédie*, англ. *tragedy* через лат. *tragoedia* зводяться до гр. *τραγῳδία*, утвореного з основ іменників *τράγος* «козел», пов'язаного з дієсловом *τραγῳεῖν*, *τρώω* «гризти, їсти; жити», спорідненим з тох. АВ *trāsk-* «жувати, гризти», та *ῥδῆ* «пісня» (грецька трагедія розвинулась з народних співів, що виконувались на вакхічних урочистостях акторами, одягненими в козлині шкури). — СІС² 835; Фасмер IV 92; Черных II 255—256; Горяев 374; Цыганенко 431; Kopaliński 988—989; Holub—Lyer 485; Будагов Ист. слов 194—223; Frisk II 915—916; 938—939. — Див. ще **ода**.

трагік, *трагізм*, *трагічний*; — р. *трагик*, бр. *трагік*, др. *трагикъ* «трагічний», п. ч. слц. вл. *tragik*, болг. *трагик*, м. *трагик*, *трагичар*, схв. *трагичар*, слн. *trágik*; — запозичення із західноєвропейських мов; фр. *tragique* «трагік», н. *Tragiker* через лат. *tragicus* «тс.» зводяться до гр. *τραγικός* «цапиний; трагедійний», похідного від *τράγος* «козел». — СІС² 835; Фасмер IV 92; Kopaliński 988; РЧДБЕ 868; Frisk II 916. — Див. ще **трагедія**.

[**трагін**] (бот.) «полин астрагон, *Atemisia dracuncululus* L.» Мак; — результат видозміни назви *естрагон* (*астрагон*) «тс.» (див.).

традескánція (бот.) «рід багаторічних трав'янистих рослин, *Tradescantia Rupp.*»; — р. *традескánция*, бр. *традэскáнцыя*, п. *tradeskancja*, ч. *tradeskancie*, слц. *tradeskancja*, вл. *tradeskancija*, слн. *tradeskancija*; — назва, засвоєна з латинської наукової номенклатури, в якій утворена від прізвища лон-

донського садівника XVII ст. Дж. Традесканта (*J. Tradescant*). — СІС² 835; ССРЛЯ 15, 791; Kopaliński 987—988; Klein 1636.

традіція, *традиціоналізм*, *традиціоналіст*, *традиційний*, *утрадиційнитися* «стати традицією»; — р. болг. *традиция*, бр. *традыцыя*, п. *tradycja*, ч. *tradice*, слц. *tradícia*, вл. *tradicija*, м. *традиција*, схв. *традиција*, слн. *tradicija*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Tradition* «традиція», фр. англ. *tradition* «тс.» походять від лат. *traditio* «передача, навчання», утвореного від дієслова *tradere* «вручати, подавати», що складається з префікса *tra(ns)-* «через, пере-» та дієслова *dare* (>*dere*) «давати», спорідненого з псл. *dati* «дати». — СІС² 835; Цыганенко 433; Kopaliński 988; Holub—Lyer 485; Walde—Hofm. I 360—362. — Див. ще **дати**, **транс-**.

траєктóрія, *траєктóрний*; — р. болг. *траектòрия*, бр. *траектòрыя*, п. *trajektorja*, ч. *trajektorie*, слц. *trajektória*, схв. *трајекторија*, слн. *trajektórija*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Trajektorie* «траєкторія», фр. *trajectoire*, англ. *trajectory* «тс.» походять від слат. *trājectōrium*, пов'язаного з лат. *trājicere* «переміщати, перекидати», що складається з префікса *tra(ns)-* «через, пере-» і дієслова *jacere* (>*jacere*) «кидати, жбурляти». — СІС² 835; Kopaliński 989; Holub—Lyer 486; Walde—Hofm. I 666—667. — Див. ще **ін'єкція**, **транс-**. — Пор. **об'єкт**, **проект**, **суб'єкт**.

[**трай**] «доля, успіх, щастя»; — запозичення з румунської мови; рум. *trái* «життя» (*trai bun* «добробут») пов'язане з *trái* «жити», запозиченим з південнослов'янських мов, у яких форми болг. *трая* «триваю, продовжуюсь», м. *трае* «продовжується, зберігається», схв. *трајати* «тривати, зберігатися; проживати», слн. *trájati* «тривати» відповідають укр. *тривáти*. — Skok III 488—489; DLRM 872, 876; СДЕЛМ 437—438. — Див. ще **тривáти**.

трайлер «тягач з платформою», *трейлер* «тс.»; — р. *трайлер*, бр. *трэйлер*, п. *trejlerowiec*, ч. *trajler*, слц. *trailer*; — запозичення з англійської мови; англ. *trailer* «тягач (з платформою)» утворено від дієслова *trail* «тягти», що через фр. ст. *trailler* і нар.-лат. *trāgulāre «тс.» зводиться до лат. *trāgula* «невід», пов'язаного з дієсловом *trahere* «тягти». — СІС² 835; Kopaliński 995; Holub—Lyer 486; Klein 1637; ODEE 935; Partridge 731. — Див. ще **тракт.** — Пор. **трал.**

трак «кільце гусениці трактора, танка»; — р. бр. болг. *трак*, схв. *тра́к* «стрічка», *тра́ка* «тс.», слн. *trák* «стрічка, вузька смужка; тасьма»; — запозичення з англійської мови; англ. *track* «трак», первісно «слід, шлях» походить від фр. ст. *trac* «слід коней; слід», очевидно, засвоєного з германських мов; пор. гол. *trekken* «тягти», двн. *drehhan* «тс.». — СІС² 835; РЧДБЕ 868; Klein 1636; ODEE 934; Partridge 731.

тракт «шлях, велика проїзна дорога», [*трахт*] «тс.», *тра́ктóвий* «проїжджий», [*трахтовий*] «тс.», [*трахтовітний*] «з багатьма шляхами» Нед; — р. *тракт*, бр. *тракт*, [*трахт*], п. *trakt*, *tracht* «тракт», ч. слц. *trakt* «крило будови; флігель; (анат.) тракт; шлях», вл. *trakt* «тракт», болг. *тракт* «поштовий шлях; напрям», схв. *тракт* «витягання», слн. *trákt* «тракт»; — запозичення з німецької мови; н. *Trakt* «тракт» походить від лат. *tractus* «тяга, протяжність; смуга, слід», пов'язаного з дієсловом *trahere* «тягти», спорідненим або з гот. дангл. *dragan*, двн. *tragan* «тс.», або з кіпр. *troed* «нога, ступня», слн. *trag* «слід», схв. *тра́жити* «шукати». — СІС² 835; Коломиец Етимологія 1984, 97; Фасмер IV 93; Черных II 256; Цыганенко 433—434; Brückner 574; Kopaliński 989; Holub—Lyer 486; Walde—Hofm. II 698—699. — Пор. **абстрагувати**, **екстра́кт**, **тракта́т**, **тра́ктор**.

[**тракта́мент** (*трахта́мент*)] «частування» Нед; — п. *traktament* «тс.; поводження (з ким)», ч. *traktament*; —

через посередництво польської мови запозичено з латинської; слат. *tractamentum* «поводження (з ким)» утворено від лат. *tractāre* «тягти; обробляти; керувати; поводитися (з ким)», пов'язаного з дієсловом *trahere* «тягти». — Фасмер IV 93; Brückner 574; Kopaliński 978. — Див. ще **тракт.** — Пор. **тракти́р**, **трактува́ти**.

тракта́т «договір між державами; наукова праця», *тракто́вка*, *трактува́ти*, [*трахтува́ти*] «міркувати; засуджувати; обмовляти, характеризувати в непривабливому світлі Чаб, Дейн», [*трахтуватися*] «сперечатися», *перетра́ктація*, *перетракто́вувати*; — р. бр. болг. м. *тракта́т*, п. вл. *traktat*, ч. слц. слн. *traktát*, схв. *трактам*; — запозичення з німецької мови; н. *Traktát* походить від лат. *tractātus* «обговорення, розгляд», пов'язаного з дієсловом *tractāre* «поводитися; розглядати; обмацувати», яке через іменник *tractus* «тяга; смуга, слід» зводиться до *trahere* «тягти». — СІС² 835; Фасмер IV 93; Brückner 574; Kopaliński 989; Holub—Lyer 486; Holub—Kop. 106. — Див. ще **тракт.**

тракти́р «у дореволюційній Росії — будинок для зупинки та ночівлі проїжджих, із шинком, де можна поїсти; закусочна», [*трактёрня*, *трактирня*, *трактирня*, *трахті́р*] «тс.», *тракти́рник* «власник, господар трактиру», [*тракти́рник*, *трахті́рник*] «тс.», [*трахті́рників*]; — р. болг. *тракти́р*, п. *traktier*, *traktierna*, ч. заст. *traktér*, *traktír*; — через посередництво польської мови запозичено з німецької; н. *traktieren* «поводитися з ким-небудь; пригощати» зводиться до лат. *tractāre* «поводитися; обробляти; трактувати», пов'язаного з *trahere* «тягти». — Фасмер IV 93; Горяев 374; Brückner 574; Kopaliński 989; Holub—Lyer 486; Kluge—Mitzka 786. — Див. ще **тракт.** — Пор. **трактува́ти**.

тра́ктор, *тракториза́ція*, *трактори́ст*, *тракторизува́ти*; — р. болг. м. *тра́ктор*, бр. *тра́ктар*, п. ч. слц. вл.

traktor, схв. *трактор*, слн. *tráktor*; — запозичення з англійської мови (можливо, через посередництво німецької, пор. н. *Tráktor*); англ. *tractor* «трактор», первісно «тягач» утворено на основі лат. *tractāre* «тягти, обробляти», пов'язаного з дієсловом *trahere* «тягти». — СІС² 835; Черных II 256—257; Цыганенко 434; Kopaliński 989; Holub—Lyer 486; Holub—Kop. 106, 388. — Див. ще **тракт.** — Пор. **трактат**, **трактір**.

трактувати (заст.) «частувати, пригощати», [*трахтувати*] «тс.», [*трахтовитий*] «такий, що вміє пригощати», [*утрактувати*] «пригостити»; — р. [*трактовать*] «міркувати; домовлятися; поводитися з ким-небудь; пригощати», бр. [*трахтаваць*] «частувати», п. *traktować* «поводитися (з ким); (заст.) частувати», [*trachtować*] «тс.», ч. *traktovati* (заст.) «пригощати, частувати», *traktýrovat*, *trachtýrovat* «тс.», [*trachta*] «частування», [*trachtace*] «тс.», слц. *traktovat'* «частувати», вл. *trakt(er)ować*, схв. *трактирати* «міркувати; поводитися (з ким); частувати», слн. *traktírati* «обмірковувати; частувати»; — через посередництво польської і, можливо, німецької мов (пор. н. *traktieren* «поводитися з ким-небудь; пригощати») запозичено з латинської; слат. *tractāre* «поводитися (з ким)», потім «пригощати» продовжує лат. *tractāre* «тягти; обробляти; керувати; поводитися (з ким)», пов'язане з *trahere* «тягти». — Горяев 374; Brückner 574; Kopaliński 989; Holub—Lyer 486; Holub—Kop. 106, 388. — Див. ще **тракт.** — Пор. **трактір**.

трал «велика сітка для лову морської риби; пристрої для гідрографічних досліджень або для вилову мін», *тралер* «судно, оснащене тралом», *тральник* «тс.; фахівець, який керує траловим ловленням», *тральщик* «тс.», *тралити*; — р. бр. болг. *трал*, п. *trať*, ч. *tralovat* «тралити», слц. *trawł* «трал», схв. *травл* «тс.»; — запозичення з англійської мови; англ. *trawl* «трал, пристрій для тралення риби» утворено на основі лат. *trāgula* «невід», пов'язаного

з дієсловом *trahere* «тягти»; вважається також варіантом форми *trail* «хвіст; слід» (Klein 1643). — СІС² 836; Фасмер IV 93; Kopaliński 989. — Див. ще **трак.** — Пор. **траулер**.

тра-ла-ла (вигук для вираження радості); — р. *тра-ля-ля*, п. *tra la la*, ч. *trala*, *tralala*, *tralalovati* «співати *tralala*», слн. *trálala*; — звуконаслідувальне утворення; схожі слова, що виникають спонтанно як вияв певного психічного стану людини, можуть з'являтися в різних мовах паралельно, пор. лит. *talala* (вигук), *talalúoti* (дієслово), нвн. *trällern* «наспівувати». — Machek ESJC 649. — Пор. **ляля**².

[**трам**] «сволок; балка», [*трамбк*, *тром* ВеБ, *трян*, *трянбк*] «тс.», [*атрам*] «поздовжня балка стелі хати» Я, [*отрамувати*] «обтесати (колоду) з усіх чотирьох боків» Ж, [*підтрамниця*] «гадюка, що живе під підвалинами О; жаба» ВеНЗн; — бр. *трама* «опорна балка», [*трам*, *тран*] «тс.», п. *tram* «брус, балка; сволок», ч. слц. *trám* «балка, брус», вл. *trama* «поліно; балка», нл. *tram* «балка», *trama* «тс.», слн. *trám* «колода, брус, балка»; — запозичення з німецької мови; нвн. [Tra(h)m] «балка», снн. *trāme* «тс.» споріднене з дфриз. *trām(e)* «брус, балка», норв. *tram* «дерева́ний поріг», дісл. *grōm* «вістря»; менш переконливе виведення (Лаучюте 41) від лит. *atramà* «підпора, опора». — Фасмер IV 93; Sł. wyg. obcych 769; Brückner 574—575; Machek ESJC 649; Holub—Lyer 486; Holub—Kop. 388; Kluge—Mitzka 785; Klein 1638. — Пор. **страм**¹.

трамба́к «невелике вітрильне каботажне судно на Азовському морі»; — р. [*трамба́к*, *требака*] «тс.»; — неясне.

трамбувати, *трамбівка* «знаряддя для трамбування», *трамбувальник*, *трамбувальний*, *утрамбовувальний*; — р. *трамбовать*, бр. *трамбаваць*, п. *trambować*, болг. *трамбовам* «трамбувати; ходити пішки», *трамбувам* «тс.»; — запозичення з німецької мови; нвн. *trampeln* «топати; топтати» пов'язане з

снн. tramrep «топати», звуконаслідувальним утворенням, спорідненим з англ. tramp «важко ступати, топати». — Фасмер IV 93; Горяев 374; Булич ИОРЯС 9/3, 426; РЧДБЕ 731; Kluge—Mitzka 786.

трамва́й, *трамва́йник*, *трамва́йний*; — р. бр. болг. *трамва́й*, п. tramvaj, ч. слц. tramvaj, вл. tramvajka, м. *трамвај*, схв. *тра́мвāј*, слн. trámvaj; — запозичення з англійської мови; англ. tramvaj «трамвай» утворено з іменників tram «візок, вагон», первісно «їзда по трамах (тобто дерев'яних коліях)», спорідненого з нвн. [Tram] «брус, балка», і way «шлях» з дангл. weg, яке відповідає дфриз. wei, гот. wigs, нвн. Weg «тс.». — СІС² 836; Фасмер IV 93; Черных II 257; Brückner 574—575; Sl. wug. obcuch 769; Holub—Lyer 486; Holub—Kop. 388; Kluge—Mitzka 786; Klein 1638. — Див. ще **трам**.

трамонтана «холодний північний вітер», *трамонтан*, [тримунтан Берл] «тс.»; — р. *трамонтана*, *трамонтан*, бр. *трамантана*, слц. tramontana, болг. *трамонтана*, схв. *трамонтана* «тс.»; — запозичення з італійської мови; іт. tramontana «холодний північний вітер» складається з префікса tra- «через» (< лат. trans- «тс.») та іменника montana «гора», що продовжує лат. montana «гористі місця, нагір'я», похідне від tops (род. в. montis) «гора», спорідненого з кіпр. тупуdd, корн. meneth, брет. мепез «тс.». — СІС² 836; Фасмер IV 93; Walde—Hofm. II 108—109. — Див. ще **транс-**.

трамплін «пристрій для відштовхування під час спортивних стрибків», [тремплін] «тс.» Куз; — р. болг. *трамплін*, бр. *трамплін*, п. trampolina, ч. слц. trampolina, trambulina, м. *трамбуліна*, схв. *трамполін*, *трамбуліна*, слн. trampolin; — запозичено з італійської мови, можливо, через французьку (фр. tremplin); іт. trampolino «трамплін», trappolino «тс.» утворено від trámpoli «ходулі», що є запозиченням з германських мов, пор. нвн. trampeln «тупа-

ти», англ. trample «топати, важко ступати; топання, тупання» звуконаслідувального походження. — СІС² 836; Фасмер IV 93; Черных II 257; Kopaliński 989; Holub—Lyer 486; РЧДБЕ 731; Mestica 1938, 1942.

[тран] «риб'ячий жир» Нед, [трон Нед, трін] «тс.»; — бр. [тран], п. tran, ч. trán «тс.»; — запозичення з німецької мови; н. Tran «риб'ячий жир» є результатом скорочення складного слова Fischtran, в якому -tran зводиться до снн. trān «крапля», спорідненого з гол. traan, дат. норв. шв. tran, двн. свн. дангл. trahan «тс.», нвн. Trāpe «сльоза» (краплями витікав жир при підвищенні температури). — Holub—Lyer 486; Kluge—Mitzka 786.

[трандада́й] «вид рибальської хватки» Бевз НзУЖДУ 26/2, [трандада́] «рибальська снасть (велика сітка круглої форми)» Берл; — неясне.

[трандафіль] (бот.) «троянда, Rosa centifolia L.», [трандафюра] «тс.», [трандахіл] «бузок, Syringa vulgaris L.», [трандахіловий] «бузковий» Г, Нед; — болг. *трендафил*, *трандафил*, м. *трендафил*, *трандафил*, схв. *трандавиље*, *трандовиље*, *трєнда*, *трєндофио*; — запозичено з грецької мови (можливо, через посередництво східно-романських мов; пор. рум. trandafir «троянда»); нгр. трантафолло(v) «троянда» складається з основ числівника тридцять «тридцять», що відповідає укр. *тридцять*, та іменника фўлло(v) «лист; пелюстка», спорідненого з лат. folium «лист». — Німчук 281; Пономарів Мовозн. 1973/5, 65; Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 140; РЧДБЕ 874; Воісacq 1041. — Див. ще **тридцять**.

[транди] «танці» Бі, [транти] «тс.» Бі; — р. [трандыкаты] «бренькати на гітарі, балалайці»; — не зовсім ясне; очевидно, афективне звуконаслідувальне утворення.

тра́нець «плоский зріз корми у судна»; — р. бр. *тра́нец* «тс.»; — видозмінене запозичення з англійської мови; англ. transom «поперечина, перекладки-

на; транець» зводиться до лат. *trānsversus* «поперечний» або *trānstrum* «поперечина». — СІС² 836; Weekley 1533; ODEE 937; Klein 1641.

транзістор «напівпровідниковий прилад; портативний радіоприймач»; — р. болг. *транзістор*, бр. *транзістар*, п. *tranzystor*, ч. *tranzistor*, *transistor*, слц. *tranzistor*, вл. *transistor*, м. *транзистор*, слн. *tranzistor*, *transistor*; — запозичення з англійської мови; англ. *transistor* «транзистор» є складноскороченим словом, утвореним з частин слів *tran(sfer)* «переносити» і *(re)sistor* «опір»; прилад винайдено американським ученим Берклі (Berkeley) в 1945 р. — СІС² 836; Kopaliński 993; Holub—Lyer 487; Klein 1640.

транзіт «перевезення пасажирів або вантажів без пересадки або перевантажування»; — р. болг. *транзіт*, бр. *транзіт*, п. *tranzyt*, ч. *transit*, *tranzit*, слц. *tranzit(o)*, вл. *transit*, м. *транзит*, схв. *транзит*, слн. *tranzít*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Transít*, фр. англ. *transit* утворено в італійській мові; іт. *trānsito* «прохід, проїзд, транзит» зводиться до лат. *trānsitus* «проходження, перехід», пов'язаного з дієсловом *trānsire* «переходити, проходити», що складається з префікса *trans-* «пере-» і дієслова *ire* «іти», спорідненого з псл. *iti* «іти». — СІС² 836; Горяев 374; Kopaliński 993; Holub—Lyer 487; РЧДБЕ 731. — Див. ще **іті**, **транс-**.

транс (форма психічного розладу); — р. бр. болг. м. *транс*, схв. *трāнс*, п. ч. *trans*, слн. *trāns*; — запозичення з англійської мови; англ. *trans* «транс» виникло на основі фр. ст. *transe* «смерть; жах», пов'язаного з дієсловом *transir* «умирати, переходити на той світ», що походить від лат. *trānsire* «переходити, переселятися». — СІС² 836; Kopaliński 990; Holub—Lyer 486; Klein 1638; Dauzat 720. — Див. ще **транзіт**, **транс-**.

транс- (перша частина у словах типу *трансарктичний*, *трансконтинентальний*, *трансморський* із значенням

«через, пере-, за-»); — р. бр. болг. м. схв. *транс-*, п. ч. слц. вл. слн. *trans-*; — виділено із запозичених слів типу *транскрипція*, *трансляція*, *трансмісія*, які походять з латинської мови; лат. *trans* (прийменник) «через, за» (префікс перед приголосними *tra-*) «через, пере-, за-»; споріднене з дінд. *tiraḥ* «через», ав. *tarō*, кимр. *tra* «тс.». — СІС² 836; Kopaliński 990; Holub—Lyer 486; Waide—Hofm. II 700.

транскрипція «точне передавання на письмі звуків», *транскрипційний*, *транскрибувати*; — р. болг. *транскрипция*, бр. *транскрипция*, п. *transkripsja*, ч. *transkripcie*, слц. *transkripcia*, вл. *transkripcija*, м. *транскрипција*, схв. *транскрипција*, слн. *transkripcija*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Transkription*, фр. англ. *transcription* утворено на основі лат. *trānscripio* «переписування», пов'язаного з дієсловом *trānscribere* «переписувати», що складається з префікса *trans-* «пере-» і дієслова *scribere* «писати», спорідненого з гр. *σκάριφος* «грифель, стилос; нарис, ескіз», дірл. *scribam* «пишу», двн. *scriban* «писати», дангл. *skripan*, дфриз. *skrifa* «тс.». — СІС² 837; Цыганенко 434; Kopaliński 991; Holub—Lyer 486; РЧДБЕ 732; Gr. Fwb. 772; Dauzat 720; Klein 1639; Waide—Hofm. II 499—500. — Див. ще **транс-**.

транслітерація, *транслітерувати*; — р. болг. *транслитерация*, бр. *транслитерация*, п. *transliteracja*, ч. *transliterace*, слц. *transliteracia*, слн. *transliterirati*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Transliteratiön*, англ. *transliteration*, фр. *translitération* утворено з прийменника лат. *trans-* «пере-» та іменника *littera* «літера». — СІС² 837; Kopaliński 992; Holub—Lyer 486; РЧДБЕ 732; Gr. Fwb. 772; Klein 1640. — Див. ще **транс-**, **літера**.

трансляція, *транслятор*, *трансляційний*, *транслювати*; — р. *трансляция*, бр. *трансляция*, п. *translacja*, ч. *translace*, слц. *translacia*, болг. *транслация*, схв. *транслација*, слн. *translá-*

сiя; — запозичення iз захiдноєвропейських мов; н. Translatiōn, англ. фр. translation походять вiд лат. trānslātio «передавання, перенесення», яке складається з префiкса trans- «пере-» i основи lātum (дiєприкм. до дiєслова ferre «носити»), пов'язаного з tollo «пiдiймаю, усуваю». — СiС² 837; Kopaliński 991—992; Holub—Lyer 486; РЧДБЕ 732; Gr. Fwb. 772; Dauzat 721; Klein 1640; Walde—Hofm. I 772, II 688—689. — Див. ще **Анатолiй, транс-**.

трансмiсія «механiзм для передавання руху», *трансмiсiвний* (мед.), *трансмiсiйний*; — р. *трансмiссия*, бр. *трансмiсия*, п. *transmisja*, ч. *transmise*, слц. *transmisia*, вл. *transmisija*, болг. *трансмiсия*, м. *трансмисија*, схв. *трансмисија*, слн. *transmisija*; — запозичення iз захiдноєвропейських мов; н. Transmissiōn, фр. англ. transmission походять вiд лат. trānsmisio «пересилання, передача», пов'язаного з дiєсловом trānsmittēre «пересилати, переправляти», утвореним за допомогою префiкса trans- «пере-» вiд дiєслова mittēre «посилати, вiдправляти», до якого зводиться й укр. *мiсiя*. — СiС² 837; Kopaliński 992; Holub—Lyer 487; РЧДБЕ 432; Gr. Fwb. 772; Dauzat 721; Klein 1641. — Див. ще **мiсiя, транс-**.

транспарант «тканина чи папiр з лозунгом або зображенням»; — р. бр. болг. *транспарант*, п. ч. слц. вл. *transparent*, м. *транспарент*, схв. *транспарент*, слн. *transparent*; — запозичення з французької мови; фр. transparent «прозорий; транспарант» походить вiд слат. trānspārens (род. в. -entis) «прозорий», утвореного вiд дiєслова trānspārēre «просвiчувати», що складається з префiкса trans- «пере-, через» i дiєслова pārēre «бути очевидним, з'являтися», спорiдного з гр. *πεπαρεῖν* «виявити, показати». — СiС² 837; Kopaliński 992; Holub—Lyer 487; РЧДБЕ 732; Dauzat 721; Walde—Hofm. II 252—253. — Див. ще **транс-**.

трансплантiця «пересаджування тканин та органiв», *трансплантiт*

«жива тканина, призначена для трансплантiцiї», *трансплантiцiйний*, *трансплантувати*; — р. болг. *трансплантiция*, бр. *трансплантiция*, п. *transplantacja*, ч. *transplantace*, слц. *transplantacia*, вл. *transplantacija*, схв. *трансплантiция*, слн. *transplantacija*; — запозичення iз захiдноєвропейських мов; н. Transplantatiōn, англ. фр. transplantation утворено з префiкса лат. trans- «пере-» i дiєслова лат. plantāre «саджати», похiдного вiд iменника planta «саджанець». — СiС² 838; Kopaliński 992; Holub—Lyer 487; РЧДБЕ 732; Gr. Fwb. 773; Dauzat 721; Klein 1641. — Див. ще **плантiця, транс-**.

транспорт, *транспортeр*, *транспортик*, *транспортувальник*, *транспортiбельний*, *транспортeрний*, *транспортувальний*, *транспортувати*; — р. болг. м. *транспорт*, бр. *транспорт*, п. ч. слц. вл. *transport*, схв. *транспорт*, слн. *transport*; — запозичення iз захiдноєвропейських мов; н. Transport, англ. фр. transport утворено на основi лат. trānspōrtāre «переносити, переправляти», що складається з префiкса trans- «пере-» та дiєслова pōrtāre «носити, возити». — СiС² 838; Черных II 257—258; Фасмер IV 94; Цыганенко 320; Kopaliński 993; Holub—Lyer 487; РЧДБЕ 732; Gr. Fwb. 773; Dauzat 722; Klein 1641. — Див. ще **порт-, транс-**.

транспортiр «прилад для побудови i вимiрювання кутiв»; — р. болг. *транспортiр*, бр. *транспарцир*, схв. *транспортер*; — запозичення з французької мови; фр. заст. *transporteur* «транспортир» утворено на основi лат. transportāre «переносити» вiдповiдно до принципу використання приладу. — СiС² 838; ТСБМ V 508; РЧДБЕ 732. — Див. ще **транспорт**.

трансфeр «переказ валюти; передача цiнних паперiв», *трансфeрт* «тс.», *трансфeрний*, *трансфeртний*; — р. бр. *трансфeрт*, п. *transfert*, ч. слц. *transfer*, болг. *трансфeр(т)*, схв. *трансфер*, слн. *transfêr*; — запозичен-

ня із західноєвропейських мов; н. Transfér «переказ валюти; передача цінних паперів», англ. фр. transfert «тс.» утворено від лат. trānsferre «переносити», що складається з префікса trans- «пере-» і дієслова ferre «носити, приносити», спорідненого з псл. byrati «брати»; лат. transferre розглядається як калька гр. μεταφέρειν. — СІС² 838; Kopaliński 991; Holub—Lyer 486; Gr. Fwb. 771; Dauzat 720; Klein 1639. — Див. ще **брати, транс-**. — Пор. **конференція.**

трансформація «зміна, перетворення», *трансформатор, трансформаторник, трансформізм, трансформіст* Она, *трансформістський, трансформувати*; — р. болг. *трансформация*, бр. *трансфармацыя*, п. transformacja, ч. transformace, слц. transformácia, вл. transformacija, м. *трансформација*, схв. *трансформација*, слн. transformacija; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Transformatiön, англ. фр. transformation утворено на основі лат. trānsformāre «перетворювати», що складається з префікса trans- «пере-» та дієслова formāre «формувати», похідного від іменника forma «форма, вид». — СІС² 839; Kopaliński 991; Holub—Lyer 486; РЧДБЕ 733; Gr. Fwb. 771; Dauzat 721; Klein 1639. — Див. ще **транс-, форма.**

[трант] (мн. [трáнти]) «ганчір'я, лахміття» Нед, Шейк; — бр. *трáнты*, [трáнды] «тс.»; — не зовсім ясне; можливо, результат фонетичної видозміни форми [дрант] «тс.», похідної від *дрáнти*; може бути також похідним утворенням від *тёрти* ([*трати], пор. р. [трать] «терти»).

транш «одна з частин цілого (партія товару або частина емісії цінних паперів чи державної позики)»; — р. бр. *транш*, п. trapsza «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. tranche «шматок; обріз (книги); черга» є похідним від trancher «різати; відрізати, відсікати». — Kopaliński 993. — Див. ще **траншея.**

траншея «вузький глибокий рів»; — р. болг. *траншея*, бр. *траншэя*, п. ст. transzeja, слц. tranširovat' «розрізати»;

— запозичення з французької мови; фр. tranchée «траншея», давніше «просіка, рів» є похідним від trancher «розрізати, відсікати», що зводиться до лат. truncāre «відсікати, відрубувати», похідного від truncus «стовбур, обрубок; туюлуб», спорідненого з лит. trėĩkti «сильно штовхати», кіпр. trwch «скалічений». — СІС² 839; Черных II 258; Фасмер IV 94; Kopaliński 993; Dauzat 759; Walde—Hofm. II 710.

трап «сходи»; — р. бр. болг. *трап*, п. trap; — запозичення з голландської мови; гол. trap «сходинка; сходи» споріднене з англ. trap «сільце, пастка», нвн. Treppe «сходи». — СІС² 839; Черных II 258; Фасмер IV 94; Горяев 374; Kopaliński 993; Matzenauer 350; Vries NEW 6, 745; Klein 1642; Kluge—Mitzka 789. — Див. ще **драбіна.**

трапа, трапіца, трапкáч, трапкúн, трапошник — див. **тряпка.**

[трапáш] «зимова дорога, утоптана вівцями; стежка, утоптана вівцями Шух»; — схв. [tráp] «колія», *трапати* «топати, тупотіти; швендяти; поспішно йти»; — неясне; можливо, споріднене з *тропá*; пор. алб. trapit «ходжу туди і сюди». — Skok III 491.

трапéза «(у монастирі) обідній стіл, стіл з їжею та частуванням; обід, вечерея за таким столом; страва, їжа взагалі», *трапезár, трапéзна, трапéзник, трапезувати, затрапéзний* «буденний (одяг)»; — р. *трапéза*, бр. *трапéза*, др. *трапеза* «їжа, стіл, вівтар», слц. trapéza «кам'яна надгробна дошка», болг. *трапéза* «стіл; трапеза, поминки», м. *трпеза, трапеза*, схв. *трапеза, трпеза* «тс.», стсл. **трапеза** «стіл; банкет; страва, їда»; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. τράπεζα «стіл; стіл для їжі; дошка; час прийняття їжі» є результатом спрощення форми тетρά-πεζα (букв. «чотиринога»), утвореної з тетра- «чотири» і -πεζα (< *ped-ia), пов'язаного з гр. ποῦς (род. в. ποδός) «нога», спорідненим з лат. pēs (род. в. pedis) «тс.», укр. *під, піший*. — Фасмер

IV 94; ГСЭ III 203—204; Черных II 258; Mikl. EW 306; Holub—Lyer 487; Skok III 492; Frisk II 917—918; Klein 1642. — Див. ще під¹, піший, тет-радь, чотіри. — Пор. велосипед, кварта, квартет, педаль, тетраедр, трапéция.

трапéция (геометрична фігура; гімнастичний прилад); — р. *трапéция*, бр. *трапéция*, п. *trapez*, ч. *trapez*, *trapeza*, слц. *trapez*, вл. *trapez*, болг. *трапéц*, м. *трапез*, схв. *trapez*, слн. *trapez*, *trapec*; — очевидно, через російську і німецьку (нвн. *Trapez(ium)* «тс.») мови запозичено з середньолатинської; слат. *trapezium* походить від гр. *трапéζιον* «столик; трапéция», димінутива від *трапéζα* «стіл». — СІС² 840; Фасмер IV 94; Черных II 258; Kopaliński 994; Skok III 492; Frisk II 917—918; Klein 1642. — Див. ще **трапéза**.

[тра́пити¹] «потрапити; спіткати; влучити», *тра́питися*, [*трапля́ти*], *трапля́тися*, [*тра́фити*] «попасти, влучити, потрапити», [*тра́фитися*, *трафля́ти*, *трафля́тися*], [*траф'ятися*] «траплятися» О, [*тра́хвити*] «влучити», [*тра́хвитися*] «трапитися», [*трап*] «випадок; спосіб» Нед, [*тра́па* Нед, Пі, *трапля* Нед, Пі, Шейк, *трапо́к* Нед] «тс.», *трапу́нок* «випадок», [*траф*] «тс.; випадкова зустріч; (виг.) влучено» Нед, [*трафу́нок*] «випадок; нещасливий випадок» Нед, [*тра́пкий*] «кмітливий» Гриц АВ, [*на-трапкú*] «де трапиться», [*притра́пка*] «випадок», [*притрапу́нок*, *притрафу́нок* Чоп] «тс.», ст. *трафити* (1579), *трапити* (XVII ст.); — р. [*тра́питель*] «потрапити; трапитись», *тра́фитель* «влучити; догодити», бр. *тра́пиць* «влучити; опинитися; [знайти, встигнути]», п. *trafić* «влучити», *trafić*, ч. *trafiť*, слц. *trafiť*, схв. *тра́фити* «тс.»; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; нвн. *treffen* «потрапляти, влучати; зустрічати» (свн. *treffen*, двн. *trëffan* «тс.») споріднене з снн. *drepen*, дангл. *drepan*, дісл. *drepa* «тс.». — Шелудько 48; Дзендзелівський УЗЛП 130—131; Онышкевич

Исслед. п. яз. 249; Shevelov Hist. phonol. 631; Richhardt 16, 106; Фасмер IV 94—95; Brückner 574; Machek ESJC 534; Skok III 436; Mikl. EW 360; Kluge—Mitzka 788.

[тра́пити²] «переслідувати, пригнічувати, мучити, дошкулювати» Нед, ВеЛ, Шейк, О, [*тра́питься*] «мучитися, журитися О; лягтися, сваритися» Нед, ВеЛ, Шейк, [*трапениця*] «замучена жінка» ВеЛ, [*трапли́ння*] «сум, печаль, клопоти» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *trafici* «мучити, докучати, непокоїти, переслідувати», ст. *trōpici* «мучити», як і ч. *trápití* «мучити, терзати», вл. *trafici* «мучити, утискувати, лякати», болг. *тра́пен* «який не прийшов до тями (після переляку та ін.)», *истрѣ́нна* (*истрѣ́н-вам*) «ціпенію», слн. *trāp* «дурень», *trápití* «мучити», стсл. **тра́пити**, зводиться до псл. *torpiti «мучити, утискувати», пов'язаного чергуванням голосних з **t'ǫpēti* «терпіти»; зіставляється також (Schuster-Sewc 1575) з лит. [*strópti*] «сохнути, тверднути», дісл. *starf* «важка праця, труд» або (Варбот 31) з ч. *trōpiti* «збуджувати (суперечку, сварки і под.)». — Фасмер IV 85—86; Brückner 575; Machek ESJC 391, 649. — Див. ще **терпіти**.

[тра́птовати] «топтати, знищувати» Нед, Шейк; — не зовсім ясне; можливо, результат контамінації слів [*тра́пити*] «мучити» і [*тра́тувати*] «топтати».

тра́ранок, тра́ранок — див. **тара-ре́нька**.

[трас] (вигук на позначення тріску, ляскоту, гуркоту, шуму) «трісь, лясь» Нед, [*траск*] «тріск; ляскання батого; удар батогом», [*тра́скит*] «тс.», [*тра́скало*] «тріскачка», [*тра́скати*] «ляскати», [*траскотати*] «тс.», [*траскотіти*] «ляскотіти» тж, [*тра́снути*] «ляснути тж; (про грім) ударити О», [*тра́скій*, *тра́скаючий*] Нед; — п. *trzas*, *trzask*, *trzaskot*, *trzaskać*, *trzasnąć*, схв. *trâs* (вигук для передачі звуку від удару, падіння предмета), *trâskati* «базікати», *trâskati* «стукати, ударяти»; — зву-

конаслідувальне утворення, пов'язане з *тріскати, трясати*; думка про запозичення з польської мови (Richhardt 106) сумнівна. — Skok III 492; Mikl. EW 361. — Пор. **тріскати, трясати**.

тра́са, *трасовік, трасувальник, трасувальний, трасуючий, трасувати*; — р. *тра́сса*, бр. м. *тра́са*, п. ч. слц. *trasa*, болг. *трасе́*, схв. *тра́са*, слн. *trása*; — запозичення з німецької мови; н. *Trásse* походить від фр. *tracé* «тра́са», пов'язаного з *tracés* «креслити, намічати (зокрема, напрямок руху)», яке через нар.-лат. *tractiare зводиться до лат. *tractus* «риса, смуга, лінія, напрям», похідного від *trahō* «тягну, витягую». — SIC² 840; Черных II 258; Sł. wug. ob-cuch 676; Holub—Lyer 487; Dauzat 718; Klein 1635. — Див. ще **тракт**.

[**тра́ска**] «тріска» О; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *trzas-ka* «тс.» відповідає укр. *тріска*¹ (див.).

траскавка — див. **тру́скавка**.

[**траску́н**] (ент.) «жук родини ковалики, Elateridae» Дейн; — запозичення з білоруської мови; бр. *траску́н* «тс.» є похідним від *трашчаць* «тріщати»; назва зумовлена тріскучими звуками, які видає ця комаха; пор. р. [т*реща́лка*] (ент.) «ковалик». — Див. ще **тріск**.

трасові́на — див. **трясові́на**.

трат¹ — див. **трач**¹.

трат², *тра́та, тра́тка* — див. **тра́тта**.

[**тра́тва**] «пліт, паром» Нед; — запозичення з польської мови; п. *tratwa*, ст. *trafta, trawta* «тс.» походить від нвн. *Trift* «сплав лісу; дрейф», пов'язаного з *treiben* (двн. *trīban*) «гнати; приводити в рух; відносити (вітром); плисти (за течією)», спорідненим з днн. *drīban*, снн. *снідерл. drīven*, дфриз. *drīva*, дангл. *drīfan*, дісл. *drīfa*, гот. *dreiban* «тс.». — Brückner 575; Kluge—Mitzka 788, 790. — Пор. **дрейф**.

тра́тити, тра́титися «робити витрати; губитися, зникати; [жартувати, робити витівки] О», [трача́ти] «тратити», *тра́та, втра́та, втра́тний, ві́тратта, ві́трати*, [в*итра́тний*] Куз,

затра́та, затратний, переві́тратта, [потра́та] «утрата», *розтра́та, розтра́тник, розтра́тливий, стра́тити* «втратити, згубити; позбавити життя; [втратити право на продовження гри Ме]», *стра́та, стратéнець* (заст.) «засуджений до смертної кари; [борець Нед]», [стра́тище] «місце, де карають смертною карою» Нед, [стра́тниця] «тс.», [стра́тка] «помилка у грі, втрата права на продовження гри» Чаб, [стра́ток] «смертна кара», [страч] «аборт», [стра́ча] «страта», [страча́] «достроково народжена дитина», [стра́че] «тс.», [страччю́к] «достроково народжена дитина; покинута дитина; чорт, який губить людей» тж, *утра́та*; — р. *тра́тить* «витрачати, споживати, проживати; [годувати; псувати]», бр. *тра́циць*, п. *tracić*, ч. *tratiti* «губити», слц. *tratit'* «тс.», схв. *тра́тити* «витрачати, втрачати», слн. *trátiti*, стсл. **тратити, трацж** «знищувати, губити»; — псл. *tratiti*; — споріднене з лит. *trótinti, trótipu* «дражнити; знушатися», [trúotas] «точильний камінь», лтс. *truòts* «точило», гот. *us-rgōrjap* «розучувати», двн. *drāt* (нвн. *Draht*) «дріт, нитка», дісл. *bradr* (ісл. *brádur*) «тс.»; припускається можливість походження псл. *trata* (із суфіксом -t-, як у *vʹrsta < *vʹrt-t-a) від іє. **ter-* (**tr-*), того самого, що і в псл. *traviti* «травити» або *terti «терти»; недостатньо обгрунтоване пояснення псл. *tratiti* як результату контамінації *traviti* і *ratiti* (Machek ESJC 649). — Фасмер IV 94—95; Черных II 258—259; Brückner 575; Skok III 493; Trautmann 326; Būga RR II 631; Feist 503. — Див. ще **те́рти**. — Пор. **тра́вити**.

тра́тта «переказний вексель», [тра́тта Нед, тра́тта Куз] «тс.», [тра́тка] «тс. Нед; договір купівлі-продажу землі на гербовому папері О»; — р. бр. *тра́тта*, п. ч. слц. *trata*, схв. *тра́тта*, слн. *tráta*; — запозичення з італійської мови; іт. *tratta* «тс.» пов'язане з *trarre* «тягнути; переводити на іншу особу», що зводиться до лат. *trahō* «тягну». — SIC² 840; Онышкевич Исслед. п. яз. 249; Sł.

вуг. *obcuch* 773; *Holub—Lyer* 63, 487. — Див. ще **тракт**. — Пор. **тра́са**.

[тратувати] «топтати, витоптувати, псувати; (переважно про коней) витоптувати; розбивати (людину) *Me*», [*перетратувати*] «наступити на черговий підніжок під час ткання для зміни взаємного розташування ниток основи» *Me*, [*страт*] «витоптано, розтоптано місце» *Нед*; — п. *tratować* «топтати ногами, копитами; розтоптувати», *trętować*, *trętować* «тс.», ч. слц. *trat'* «дорога, шлях», схв. *трәтина* «луг, вигін», слн. *tráta* «дерен, газон, мурава»; — через польське посередництво запозичено з німецької мови; н. *treten* (свн. *trēten*, двн. *trētan*) «ступати, крокувати; наступати, топтати» споріднене з днн. *снідерл.* дангл. *trēdan*, дфриз. *treda*, дісл. *troða*, гот. *trudan* «тс.». — Шелудько 48; *Vgückner* 576; *Machek ESJC* 649; *Holub—Lyer* 487; *Skok III* 493; *Kluge—Mitzka* 789.

траулер «рибопромислове судно для лову риби тралом»; — р. *траулер*, бр. *траулер*, п. *trawler*, *trałowiec*, слц. *trawler*, болг. *тралер*; — запозичення з англійської мови; англ. *trawler* «тс.» пов'язане з *trawl* «трал; донний невід; тралити, ловити рибу тралом; тягнути по дну» і далі, можливо, з *trail* «іти по сліду; тягнути», сангл. *trailen*, що походить від фр. ст. *traillier*, *trailler* «тягнути на буксирі (човен)», джерелом якого є нар.-лат. *trāgulāge, що виникло з лат. *trāgula* «невід», похідного від *trāho* «тягну». — *SIC²* 840; *Kopaliński* 989, 995; *Klein* 1637, 1643; *Walde—Hofm. II* 697—698. — Див. ще **тракт**, **трал**. — Пор. **дороба**.

траур; — р. болг. м. *траур*; — запозичення з німецької мови; н. *Trauer* (свн. *trūre*) «туга, скорбота, печаль, жалоба», пов'язане з *traueren* «плакати, горювати, носити траур» (двн. *trūgēn* «опускати очі, плакати, горювати»), спорідненим з англ. *dreary* «похмурий, смутний», *drowse* «дрімати, бути сонним, навівати сон», дангл. *drēosan* «падати, опускатися, ставати млявим, по-

вільним», днн. *drīosan* «падати», гот. *drīusan* «тс.». — *SIC²* 840; *Фасмер IV* 95; *Черных II* 259; *Горяев* 374; *Kluge—Mitzka* 787; *Klein* 482, 484; *Feist* 126.

траф¹, *трафити*, *трафитися*, *трафляти*, *трафлятися*, *трафунок*, *траф'ятися* — див. **трапити¹**.

траф², *трафити*, *трафний* — див. **треф**.

трафарет «платівка, в якій прорізані малюнки, літери чи цифри для відтворення їх на якійсь поверхні; зразок, шаблон», *трафаретка*, *трафаретник*, *трафаретити*; — р. болг. *трафарет*, бр. *трафарэт*, п. *trafaret*, слц. *trafoget-pu* «шаблонний, трафаретний»; — запозичення з італійської мови; іт. *trafogetto*, букв. «продірявлений» пов'язане з *trafo* «продірявлювання, проколювання», *trafoare* «свердлити; пробивати, проколювати», яке походить від лат. *transforāre* «тс.», що складається з префікса *trans-* «крізь, через» і дієслова *forāre*, *forāre* «свердлити, проколювати», спорідненого з двн. *forōp* «тс.», гр. *φορός* «орю», псл. *foropa «борона». — *SIC²* 840; *Фасмер IV* 95; *Sł. wug. obcuch* 672; *Kopaliński* 988; *Walde—Hofm. I* 481—482. — Див. ще **борона¹**, **транс-**.

трах (вигук, що означає різкий, сильний шум, тріск від падіння, удару тощо), *трах-трах*, *трах-тарэх* «тс.», [*трахати*] «ступати», *трахкати*, *трахкотіти*, *трахнути*, *трахнутися*, *трахкотлівий*; — р. *трах*, *трахатъ*, бр. *трахаць* «стріляти», *трахнуць* «стукнути; упасти», схв. *trāk* (вигук для передачі звуку пострілу); — звуконаслідувальне утворення. — *Фасмер IV* 95; *Skok III* 489. — Пор. **тарэх**, **торо́х**.

трахея «дихальне горло», *трахеї*, *трахеїди* (бот.), *трахеїт* (мед.); — р. болг. *трахея*, п. ч. слц. *trachea*, схв. *трахеја*, *трахеа*, слн. *trahēja*; — засвоєно з латинської медичної номенклатури; слат. *trachea* (< пізньолат. *trāchia*) походить від гр. (ἀρτηρία) *trācheia* «дихальне горло» (букв. «шорстка артерія»), що є формою жін. р. від *trāchus* «шорсткий, нерівний», пов'язаного з

θράσσω (θράσσειν) «турбую, непокою», спорідненим з дісл. dregg «осад, дріжджі», псл. *drozgyje «закваска, дріжджі». — СІС² 840; ССРЛЯ 15, 848; Kopaliński 987; Holub—Lyer 486; Frisk I 679—680; Klein 1635. — Див. ще **дріжджі**. — Пор. **трахо́ма**.

трахо́ма (інфекційне захворювання очей), *трахоматозний*; — р. бр. болг. *трахо́ма*, п. trachoma, ч. trachom, слц. trachóm, схв. *тра́хом*, *трахо́ма*, слн. trahóm; — медичний термін, засвоєний з новолатинської наукової мови; нлат. trāchōma походить від гр. τράχυμα «шорсткість», пов'язаного з τράχυς «грубий, шорсткий, нерівний»; хвороба названа так через те, що внутрішня поверхня повік стає шорсткою. — СІС² 841; Черных II 259; Kopaliński 987; Holub—Lyer 486; Frisk II 921; Klein 1636. — Див. ще **трахе́я**.

трахт, *трахтовий*, *трахтовитий* — див. **тракт**.

трахтува́ти¹ — див. **тракта́т**.

трахтува́ти² — див. **трактува́ти**.

[**траху́лі**] «пристрій для колихання дітей» ЛЧерк; — очевидно, запозичення з білоруської мови; пор. бр. [*траха́ць*] «трясти».

трач¹ «пиляр; той, що розпилює колоди на дошки; [пристрій для розпилювання колод на дошки О]», [*тра́т*] «тирса; обрізок шкіри» Нед, [*трача́р*] «трач», [*трачівня*] «лісопильня», [*трачійна*] «тирса» ВеБ, [*трачійня*] «тс.», [*тра́чка*] «лісопильня; козли, на яких ріжуть дошки О; ручне розпилювання деревини на дошки Корз», [*тра́чник*] «трач», [*тратові́на*] «тирса» Она, [*трочійна*, *троци́на*] «тс.» ВеУг, [*тра́цький*] «лісопильний», [*трачува́ти*] «розпилювати на дошки»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. tracz «розпилювач, лісопильня» пов'язане з trzeć «терти». — Дзєндзелівський RKJ ŁTN XV 159; Vgüskper 580. — Див. ще **те́рти**.

трач² (ент.) «пильщик, Tenthredo L.»; — результат метафоричного перенесення на комаху назви *трач* «пиляр» (див.).

[**трач**³] «пуголовок» ВеНЗн; — неясне.

[**трачій**] (ент.) «товстун (вусач?), *Lamia aedilis*» Шейк; — неясне.

траш — див. **треш**.

тре́ба (присудкове слово) «необхідно, потрібно, слід», [*тра*, *тре*, *тре́а*] «тс.», *тре́ба* (іменник) «жертвоприношення; релігійний обряд, здійснюваний священником на замовлення віруючих; плата за виконання такої відправи; [оказія; потреба ВеУг]», *тре́бище* «місце, де відбувалося принесення жертви богам», *тре́бник* «богослужбова книга, що містить молитви для треб», [*трі́ба*] «потреба; спроба» Нед, [*трібу́нок*] «спроба» Нед, [*трі́бний*] «потрібний, необхідний», [*тре́бно*] «потрібно», [*требу́ти*] «тратити, затрачувати, вживати», [*требува́ти*] «вимагати, потребувати, намагатися; дуже просити; пробувати», [*требуватися*] «бути потрібним», [*трібова́ти*] «пробувати» ВеУг, [*трібува́ти*] «заснавати, переживати; вимагати; потребувати; пробувати», *ві́требувати*, *затре́буваний*, *затре́бувати*, [*нетре́бство*] «непотребство» Ж, [*нетрі́бняк*] «непотріб» ВеУг, *непотре́бство*, *непо́тріб*, *потре́ба*, [*потре́бизна*] «потреба», [*потре́бина*] «потреба, належність, необхідні видатки» Куз, [*потре́бник*] «нужник» Куз, [*по́тріб*] «потреба», [*по́тріб'є*] «тс.» Нед, *по́трібка* (розм.) «щонебудь потрібне; потреба» СУМ, О, [*по́трібки*] «все зужите» Нед, *по́трібен*, *по́трібний* «необхідний; [охочий до праці; старанний у праці] О», [*по́трі́мний*] «потрібний; який потребує; здібний» О, *по́трібно*, [*по́трі́нно*] «потрібно» О, *потребува́ти* «відчувати необхідність; [мусити]», *потребува́тися*, [*потребува́ти*] «потребувати; попробувати», [*стрі́ба*] «проба» О, [*стрібо́вок*] «спроба, проба» Нед, [*стрібу́нок*] «тс.» Нед, *стре́бувати* (розм.), [*стрібува́ти*] «спробувати; попросити» Г, Нед, О, [*струбова́ти*] «спробувати» Нед, [*спотре́бник*] «споживач» Нед, [*спотре́бно*] «потрібно», [*спотребу́ти*] «спожити» Нед, [*спотребува́ти*] «спо-

живати» Нед; — р. *трéбовать* «вимагати», бр. *трéба*, др. *трéбовати* «вимагати, потребувати; користуватися; приносити жертву», *трéбъ* «потрібний», *трéба* «жертва», п. *trzeba* «треба», *potrzebować* «потребувати», ч. *tře-ba* «треба», *potřebovati* «мати потребу», слц. *treba* «треба», *potrebovat'* «мати потребу», вл. *trjeba*, *trjebać* «вживати, потребувати», *potrjebować* «мати потребу, користуватися», нл. *trjeba*, *trjobaś* «потребувати», *trjebaś* «тс.», болг. *трéба* (церк.), *трéбвам* «вимагати», *трябвам* «бути необхідним», м. *треба* «потрібно», схв. *трéбати* «потребувати», *трéбовати* «мати потребу; вимагати», слн. *tréba* «потрібно», стсл. *трéвѣ* «жертвоприношення; потреба», *трéвѣвати* «приносити жертви»; — псл. **terba* «потреба, необхідність», очевидно, пов'язане з **terbiti* «очищати від лушпиння; тербити; корчувати; м'яти, смикати; термосити; каструвати»; у такому разі розвиток семантики йшов від «корчувати, чистити, робити корисним» до «потребувати, споживати, куштувати»; східнослов'янські форми на *треб-* (замість **тереб-*) пояснюються впливом церковнослов'янської мови (Фасмер IV 45, 96; Meringer IF 18, 215—216; Holub—Kop. 393; щодо української мови може йти-ся й про вплив польської); псл. **terb-* зіставляється далі з прус. *enterpen* «корисний», *enterpo* «приносити користь», дінд. *třpyati* (*třpŋōti*, *tárpati*) «насичується», гр. *τέρπω* «насичую, радую», дісл. *parfr* «потрібний, корисний», гот. *þaurþan* «відчувати потребу» (Schuster-Sewc 1527—1528; Mikl. EW 354; Brückner 579; Topf 182; Feist 491—492). — Shevelov Hist. phonol. 99; Фасмер IV 45, 96; Черных II 253; Brückner 579; Machek ESJC 656; Skok III 501—502; Zubatý I/2; 73—74; Топоров II, 55—57. — Див. ще **терebити**¹.

[требич] (бот.) «конюшина польова, *Trifolium arvense* L.; конюшина лучна, *Trifolium pratense* L.» Мак, *[требич]* «конюшина лучна» тж; — ч. *[trebič]* «тс.» (з укр.?). — очевидно, результат скоро-

чення давнішого **требикінь* (**требиконина* > *[трепиконина]* «конюшина польова» Мак, *[трепиконина]* «конюшина лучна» тж), збереженого як запозичення в ч. *[trebikuň]* «конюшина», *[trebikonina, trepikonina, trepikonisko]* «тс.»; пов'язане з дієсловом *[требіти]* «споживати»; другий (скорочений) компонент давнішої назви співвідноситься з простими назвами тієї ж рослини *конюшина*, *[кóнич, коня́тин]* і т.д.; значення первісної назви — «трава, яку споживають коні»; зіставлення з п. ст. *chgošci koň* «конюшина лучна» (Machek Jm. rostl. 121) нічим не обгрунтоване. — Див. ще **кінь, конюшина, трéба**.

[требу́ля] (бот.) «бугиля, *Anthriscus cerefolium* Hoffm.» Мак, *[теребуля, трембулька]* «тс.» Мак; — п. *trybula*, *[trebula, trzebula]*, ч. ст. *třebule*, слц. *trebul'a, trebul'ka*, вл. *trjebula, trybula*, схв. *[trbulja, крбу́лиця]* «тс.»; — через посередництво польської мови запозичено з чеської, в якій, очевидно, походить від іт. *cerfoglio* (через **čřebule*), що відбиває латинську наукову назву одного з видів бугили — *cerrefolium* (*caerrefolium*), яка передає гр. *χαίρέφυλλον*; до латинської наукової назви зводиться також інша назва цієї рослини укр. *[кёрвель]*. — Вісюліна—Клоков 238; Анненков 39; Brückner 580; Machek ESJC 656; Jm. rostl. 168—169; Schuster-Sewc 1529. — Див. ще **кёрвель**. — Пор. **трибу́лька**.

[требу́х] «череве; шлунок; нутрощі тварини Нед, Шейк; свинячий шлунок, начинений м'ясом і пров'ялений Лекс-Пол», *[требу́ха]* «череве; шлунок; нутрощі» Нед, Пі, *[трибу́х]* «нутрощі, шлунок Нед, Шейк; свинячий шлунок, начинений м'ясом ЛексПол; нутрощі зарізаної тварини, непридатні для вживання Л», *[трибу́ха]* «все, здатне розтрусуватися (тирса, висівки і под.)» Чаб, *[трибу́хи]* «зернові відходи; нутрощі (переважно риб'ячі)» Чаб, *[трéбит]* «відходи, покидьки; м'ясо, неспоживне для людей» Нед, Куз, Шейк, *[трембу́ха]* «черевань», *[три́бло]* «великий, не-

наситний живіт; чоловік, що багато їсть» Ва, [требуха́тий] «товстий, випуклий; череватий» Нед, Шейк, [трибуха́тий Нед, трембухатий] «тс.», [трибуші́ть] «розсипати, розтрушувати; видаляти нутроші з риби чи забитої худоби» Чаб, [трибуші́ться] «розсипатися, розтрушуватися» Чаб; — р. *требу́ха* «нутроші», бр. *трыбу́х*, [трэбу́х] «тс.», *трыбушы́ць* «рвати, терзати, потрошити», п. [telbuch, terbuch, trybuch], ч. [terboch] «череве», ст. teřbuch, слц. [terbuch, trebucha] «тс.», нл. tarbuch «живіт, нутроші», болг. *търбу́х* «шлунок, живіт», м. *трбув* «череве», схв. *трбух*, слн. trébuch «тс.», р.-цсл. *тривухъ* «нутроші»; — єдиної етимології не має; можливо, псл. *terb-, [*tъrb-], у якому -b- є розширювачем кореня *ter-, що виступає в псл. *terti «терти»; у такому разі пов'язане з псл. *terbiti «теребити, чистити», а також укр. [тєрєб] «живіт», [тєрєбух] «ненажера», схв. *трба* «живіт»; при цьому *-ух*, *-уха* (з псл. *-ихъ*, *-иха*) розглядаються як словотвірні форманти (Sł. prast. I 74; Grošelj Sl. revija 5—7, 122); менш вірогідне припущення, що джерелом є псл. *tъrbихъ, яке складається з префікса *tъrb-, що зберігся в р. *тре-* (в прикметниках церковнослов'янського походження, напр., *тре-святой*, *треклятый*), і кореня *вих-* (в укр. *бу́хнути*, *набу́хати* — Фасмер IV 96); мало переконливі зіставлення з п. torba (Brückner 567), лат. strebula (мн.) «м'ясо на стегнах тварини, що приноситься в жертву» (Grošelj тж), іт. trippa «череве» (Matzpenauer 352), лат. uterus «череве» (Machek ESJC 641). — Фасмер—Трубачев IV 96; Brückner 567—568; Machek ESJC 641, 657; Schuster-Šewc 1499, 1528—1529; Skok III 495. — Див. ще **теребити¹**, **тєрти**. — Пор. **треба**.

[требу́хи] «трубчасті, випукло роздуті листки цибулі» Шейк, [трибу́хи] «тс.» Шейк, [тєрєбух] «малий качан кукурудзи з неповним зерном» Гриц, [трыбу́х] «тс.» тж; — неясне; можливо, результат метафоризації слова [тре-

бу́х] «живіт» або контамінації слів [требу́х] і *труба́*, *тру́бка*.

[трє́вка] «невелике кам'яне коритце, в яке наливається вода для домашньої птиці» Мо; — запозичення з молдавської мови; молд. [трє́укэ] (< тро́акэ, рум. troacă) «годовниця; водопійна колода» виводиться від нвн. Trog ([trök]) «корито», спорідненого з днн. дангл. дісл. trog «тс.» і, через іє. *dru-ko-, з псл. *dervo «дерево». — СДЕЛМ 434, 435; DLRM 883; Kluge—Mitzka 792—793. — Див. ще **дєрево**.

трєд-юніон «професійні спілки у Великобританії та деяких інших країнах», *трєд-юніонізм*, *трєд-юніоніст*; — р. *трєд-юніон*, бр. *трэд-юниён*, п. ч. trade-unions, слц. trade-union, болг. *трейд-юнион*, схв. *трєд-юнјєн*, слн. tradeunion; — запозичення з англійської мови; англ. trade-union складається з іменників trade «ремесло, професія», яке продовжує сангл. trade «стежка, слід, курс», що походить від снн. trade «тс.», спорідненого з днн. trada, двн. trata «тс.», нвн. treten «ступати», англ. tread «хода, ходіння», і upion «об'єднання», що походить від пізньолат. upio, до якого зводиться й укр. *унія*. — СІС² 841; ССРЛЯ 15, 868; Koraliński 988; Klein 1636, 1644. — Див. ще **унія**. — Пор. **тратувати**.

трєйлер «великоваговий причіп»; — р. *трєйлер*, бр. *трэйлер*, п. treilerowiec «судно для перевезення товарів у контейнерах», ч. trajler «причіп»; — запозичення з англійської мови; англ. trailer «тс.; будиночок на колесах» пов'язане з trail «тягти; переслідувати», яке походить від фр. ст. trailer «тягнути на буксирі», що зводиться до лат. trāgula «невід; волок; сани», trahere «тягти». — СІС² 841; Koraliński 995; Holub—Lyer 486. — Див. ще **траулер**. — Пор. **трєлювати**, **трєн**.

трек¹ «спортивна споруда для проведення велосипедних або мотоциклетних гонок»; — р. болг. *трек*, бр. *трэк*, п. track, схв. *трек*; — запозичення з англійської мови; англ. track (сангл. trak)

«слід, дорога» походить від фр. ст. *trac* «слід, колія», яке, можливо, германського походження; пор. снідерл. *treck*, гол. *trek* «лінія, риска, штрих», снідерл. *trecken*, гол. *trekken* «тягнути», днн. *trehnap* «тягнути, штовхати», свн. *tre-skep* «тягнути». — СІС² 841; ССРЛЯ 15, 875; ТСБМ V 539; Kleip 1636.

[**трек²**] (знев.) «старе луб'я (про стару людину)» Корз; — неясне; можливо, результат видозміни запозиченого з польської мови *tryk* «баран».

трель «переливчастий звук», [*трé-ля, триль*] «тс.» Нед; — р. *трель*, бр. *трэль*, п. *trel*, *tryl*, ч. *trilek*, слц. *trilok*, болг. *трел*, схв. *трйла*, *трйлица*, слн. *trílec*; — запозичення з італійської мови; іт. *trillo* «тс.» пов'язане з *trillare* «брязкотіти» звуконаслідувального походження. — СІС² 841; Фасмер IV 97—98; Черных II 260; Горяев 375; Kopalinski 1002; Matzenauer 351; Mestica 1960.

трельяж «дзеркало з трьох стулок; легка ґратка для витких рослин»; — р. *трельяж*, бр. *трэляж*, п. *treliaž* «ґратка для витких рослин», ч. слц. *treláž* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *treillage* утворене від *treille*, що походить від лат. *trichila* «альтанка (з витких рослин)», яке, можливо, є результатом скорочення слова *tricipium* «тримісний стіл»; значення «дзеркало з трьох стулок» виникло на ґрунті російської мови в результаті народноетимологічного переосмислення фр. *treillage* «альтанка» за аналогією до *треугольник*, *требожник* як *trillage «з'єднане з трьох частин». — СІС² 841; Черных II 260; Sł. wug. obcsych 774; Holub—Lyer 488; Dauzat 723; Walde—Hofm. 705.

трелювати «підтягати зрізані дерева до дороги», [*трильювати*] «звозити ліс з гори» О, *трельовка*, *трельовщик*, *трелювальник*, [*трильовка*] «звезення лісу з гори» О, *трельовочний*, *трелювальний*; — р. *трель* «трос для буксирування (суден)», *трелеватъ*, бр. *траляваць*, [*тралёваць, трэляць*]; — запозичення з англійської або німецької мови; англ. *trail* «слід, шлейф», *to*

trail «тягти», нвн. *Treil* «трос, буксир», *treilen* «тягнути, буксирувати» через посередництво французької мови (фр. *traille* «пором») зводяться до лат. *trāgula* «невід», пов'язаного з *trahō* «тягну». — Фасмер IV 97; Kleip 1637. — Див. ще **траулер**.

[**трембей**] «ручка (у пилці)» О, [*фрембей*] «тс.; закрутка; клямка» О; — неясне.

трембіта «гуцульський музичний інструмент у вигляді довгої дерев'яної труби», [*тримбіта, тромбіта, тромбета* Лизанец] «тс.», [*трубета*] «тс.», [*трумбета*] «тс. Нед; труба», [*трембітанник*] «музикант, що грає на трембіті», *трембітар* «тс.», *трембітати* «ґрати на трембіті», [*трумбетати* О, *трумбитати* О, *трумбітати*] «тс.»; — п. *trąbita*, *trombita*, [*trębita*]; — запозичення зі східнороманських і з угорської мов; рум. молд. *trîmbiță* «труба, сурма, горн» походять від південнослов'янськ. *trǫbica* «трубка» (пор. стсл. **тржница** «тс.»), зменш. від *trǫba* «труба»; уг. *trombita* «труба» виводиться від іт. *trombetta* «трубка», зменш. від *tromba* «труба», що пов'язується з лат. *tuba* «тс.». — Vincenz 5; Scheludko 143; Кобилянський Гуц. гов. 86; Crânjală 399—402; СДЕЛМ 437; DLRM 882; Лизанец 628, 629; MNTESz III 990; Mestica 1966. — Див. ще **труба**.

трембулька — див. **требуля**.

трембухатий, *трембухач* — див. **требух**.

[**тременталь**] (бот.) «герань болотна, журавець, *Geranium palustre* L.»; — не зовсім ясне; розглядається як складне утворення з основ **тремен-*, спорідненого з нл. *tśmjeń* «болото», джерелом якого є псл. [*тъмепь] «болото», споріднене з лит. *trĩmti* «тремтити; заспокоюватися (про біль); ставати спокійним», *treĩmti* «нищити, проганяти», лтс. *trimēt* «рухатися, зрушувати», *tremt* «тупати; товкти; проганяти», гр. *τρέμω* «тремчу», лат. *tremo* «тс.», укр. *тремкий, тремтіти*, і *-таль* «рослина», пов'язаного з цсл. **талини** (**талиня**) «молодий пагін», яке

вважається запозиченням з грецької мови і зіставляється з гр. *θαλλίον* (*θαλλός*) «молодий пагін». — Schuster-Sewc 1552—1553; Фасмер IV 13.

трéмоло (муз.) «швидке повторювання одного звука або чергування двох несуміжних звуків чи акордів», [*трé-моль*] «тс.» Куз, *тремолюва́ти*; — р. *трéмоло*, *тремолюва́ть*, бр. *трэма-ла*, *трэмаліраваць*, п. *tremolo* «вібрація голосу», *tremolować*, ч. слц. *tremolo*, болг. *трéмоло*, схв. *тремоло*, слн. *trémolo*; — запозичення з італійської мови; іт. *tremolo* «тремтячий» походить від лат. *tremulus* «тс.», пов'язаного з *tremo*, *tremere* «дрижати, тремтіти», спорідненим з гр. *τρέμω* «тремчу», лит. *trīmti* «дрижати від холоду; лякати, проганяти», укр. *тремтіти*. — СІС² 841; Sł. wug. obsychn 774; Mestica 1955; Walde—Hofm. II 701. — Див. ще **тремтіти**.

[трéмпель] «жердина в домі, на яку можна що-небудь повісити» НикНикБЛ, [*трéмпій*] «козли, до яких прив'язують вівцю, коли її стрижуть» Нед, [*трін-піль*] «палка, на яку вішають забиту вівцю для зняття шкури», [*трінпуль*] «тс.»; — пов'язане з [*кремпілець*] «косяк для закріплення полиці», [*кремполь*] «козли, просте дерев'яне риштування», [*тримпайло*] «палка, що підвішується до шиї домашньої тварини і стримує її при ходінні; палка в основі постромка» ЛексПол. — Див. ще **кράмплі**.

[трéмполя] (бот.) «тополя пірамідальна, *Populus pyramidalis* Roz.» Мак; — результат контамінації слів *тремтіти* і *топóля*, зумовленої аналогією до [*трепéта*] «тополя чорна; осика». — Див. ще **топóля**, **тремтіти**. — Пор. **трепéта**.

тремтіти, [*трéмит*] «тремтіння» Куз, [*тремті́вка*] «мембрана» Куз, *тремкий* «тремтячий; дзвінкий», [*тремткій*] «тремтливий» Куз, *тремтлівий*, *тремтючий*, *тремтячий*; — бр. *трымцець*, [*трэмцець*], п. [*trzemcieć*], ч. ст. *třměti* «хитатися»; — псл. [**trьmtěti*] «дрижати», пов'язане з *tręsti* «трясти»; — спо-

віднене з лат. *tremo* «дрижу; боюся», гр. *τρέμω* «тремчу», лит. *trīmti* «дрижати від холоду; лякати», лтс. *tremt* «лякати, проганяти», дангл. *thrímman* «стрибати», гот. *pramstei* (ент.) «коник», алб. *trëmp*, *trem* «лякати», тох. А *trä́m* «тремтіти»; іє. **t(e)rem-* «тремтіти». — Machek ESJC 659; ZfSIPh 17, 261; Walde—Hofm. II 701. — Пор. **трясті**.

трен «шлейф»; — р. *трен*, бр. *трэн*, п. *tren*, болг. ст. *трен* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *traîne* «тс.» пов'язане з *traîner* «тягти», яке через нар.-лат. **traginare*, похідне від **trahere*, зводиться до лат. *traho*, *trahere* «тягти». — СІС² 841; ССРЛЯ 15, 879; Sł. wug. obsychn 774; Kopaliński 995—996; Dauzat 719. — Див. ще **траулер**.

трéнзель «металеві вудила», [*трéн-зелька*, *трéнзля*] «тс.» Нед; — р. *трéн-зель*, бр. *трэнзель*, п. *tręzla*, [*trenzla*], болг. *трéнзел*, схв. *трэнзла*; — запозичення з німецької мови; нвн. *Trense* «кінська вуздечка» походить від гол. ст. *trensse* «тс.», джерелом якого є ісп. *trenza* «коса (з волосся); канат, трос», що бере початок у пізньолат. **trīnicare* «сплітати з трьох вірвовок» (від лат. *trīnī* «три»). — СІС² 842; Шелудько 48; Фасмер IV 98; Горяев 375; Brückner 576; Matzenauer 352; Kluge—Mitzka 789.

тренува́ти, *трéнер*, *трéніюва́ння* Куз, *тренува́ння*, *трéнований*, *трéнува́льний*; — р. *трéнірова́ть*, бр. *трэнірава́ць*, п. вл. *trenować*, ч. *trenovati*, слц. *trénovat'*, болг. *трéнірам*, м. *трéніра*, схв. *трэнірати*, слн. *trenirati*; — запозичення з англійської мови; англ. *train* «тренувати, виховувати, навчати» через сангл. *traīnep* зводиться до фр. ст. *traīner* «тягти, витягати», що походить від нар.-лат. **tragināre*, джерелом якого є лат. *trahere* «тягти». — СІС² 842; Черных II 261; Brückner 576; Sł. wug. obsychn 774; Holub—Lyer 488; Klein 1637. — Див. ще **траулер**. — Пор. **тракт**, **трен**.

трéнчик (спец.) «вузький ремінець для прив'язування ременя до ложа гвинтівки, сидельних сумок та ін.», [*трінь-*

чик] «вузький чоловічий ремінний пояс» Л, [трінчик] «тс.» Л; — запозичення з російської мови; р. трéнчик «ремінець», [трень] «тонка віршовка, прокладка між пасмами каната» виводиться з гол. нн. trepsing «тс.» — Фасмер IV 98.

[треп] (іхт.) «ялець, *Leuciscus vulgaris*» Нед, [трепáк] «тс.» Нед; — неясне.

трепáн «хірургічний інструмент для свердління кістки», *трепанáція*, *трепанувáти*; — р. *трепáн*, *трепанáция*, бр. *трэпáн*, *трэпанáцыя*, п. *trepan*, *trepanacja*, ч. *trepanace*, слц. *trepanácia*, болг. *трепанáция*, схв. *трэпан*, *трепан*, *трепанација*, слн. *trepanácija*; — запозичення з французької мови; фр. *trépan* «свердел» походить від слат. *trepanum*, джерелом якого є гр. *τρύπανον* «тс.», пов'язане з *τρύπω* «свердлити», спорідненим з лит. *trupėti* «кришитися», *trupūs* «ламкий», псл. *trupь* «труп»; іє. **treu-p-*, похідне від **teren-/tren-/ter-* «терти, свердлити». — СІС² 842; Фасмер IV 98; Kopaliński 996; Holub—Lyer 488; Dauzat 724; Frisk 937; Klein 1646. — Див. ще **тэрти**, **труп**¹.

трепáнг (промислова назва групи видів істівних морських безхребетних тварин — голотурій); — р. *трепáнг*, бр. *трэпáнг*, п. *trepanг*, слн. *trépanг*; — запозичення з малайської мови (мал. *trépanг*, *téripang*). — СІС² 842; Kopaliński 996; Kluge—Mitzka 789; Klein 1646.

трéпати, *трепáть*, *трéпанка*, *трепáчка*, *трепкáч*, *треплó*, *трéпок*, *трепúха*, *трéп'ях* — див. **трéпати**.

трéпел (осадова гірська порода); — р. болг. *трéпел*, бр. *трэпел*, п. *trupel*, *trupla*, ч. *tripel*, *tripl*, слц. *tripel*; — запозичення з німецької мови; н. *Tripel* походить від іт. *tripolo*, утвореного від *Tripolis* — назви міста Триполі в Північній Африці, звідки цей камінь вивозився в Європу. — СІС² 842; Фасмер IV 99; Matzenauer 352; Sł. wyg. obcyh 780; Holub—Lyer 489; Gr. Fwb. 778; Mestica 1963. — Пор. **трéпля**.

трéпет «тремтіння», *трéпит* «тс.», [трепéття] «все тремтяче», [трепéття] «тс.», [трепéтка] «султан (у голов-

ному уборі офіцера)», *трепетлівий*, *трéпéтний*, *трéпитний*, *трепетáти* «тремтяти», *трепетáтися* «тріпотати, здригатися», [трепесіти] «дрижати з переляку» О, [трепетіти] «труситися» О, [трепотáти] «трепетати», [трепотіти] «тс.», [трепеціти] «тремтяти» Нед, [стрепетіти] «дрижати, труситися» О, [страпотіти] «тс.» О; — р. *трéпет*, *трепетáть*, бр. *трапятáць*, др. *трепетати*, п. *trzepot*, *trzepiotać*, ч. *třepetati*, слц. *trepotat'*, вл. [třepjet], *třepot*, *třepotać*, болг. *трéпет*, м. *трепети* «тремтять», схв. *трэпет*, *трепéтати*, слн. *trepet*, *trepetáti*, стсл. **трепетъ**, **трепетати**; — псл. *trepotь*, *trepetь*, *trepotati*, *trepetati* пов'язані з *trepati* «тріпати»; — споріднене з лит. *trėptas* «спритність», гр. *τρέπω* «повертаю, схиляю», лат. *trepidus* «тремчу, здригаюсь», *trepidus* «тремтячий», дінд. *třpřáň* «неспокійний, метушливий»; іє. **trep-* «тупотіти, дріботіти». — Фасмер IV 99; Черных II 261; Brückner 583; Machek ESJC 657; Schuster-Sewc 1543; Младенов 638; Skok III 496—497; Trautmann 329; Apr. Sprachd. 450; Persson Beitr. 620; Pokorný 1094. — Див. ще **трéпати**.

[трепéта] (бот.) «осика, *Populus tremula* L.; тополя чорна, *Polulus nigra* L.» Г, Мак, [трепетина] «осика» Мак, [трепетліка Мак, *трепота* Мак, *трипета* См] «тс.», [трепетнік] «місце, заросле осиками» О, [трепитник] «тс.» О; — п. [trzepiecina] «осика», болг. *трепетліка*, м. *трепетлика*, схв. [трепéтлика, *трепéтлыка*, *трепетуша*], слн. *trepetlíka*, [trepetíka] «тс.»; — похідне утворення від *трéпет*, *трепетáти*; назва пояснюється біологічною особливістю осики, яка має листя з довгими черешками, через що вони весь час тремтять. — Німчук 277—278; Вісюліна—Клоков 139, 140; Гутшмидт Сл. и балк. языкозн. 207; Анненков 268; Brückner 581; Skok III 496; Симонович 373. — Див. ще **трéпет**.

[трéпетень] (орн.) «припутень, *Columba palumbus* L.» Шарл, Куз, Дейн;

— недостатньо ясно; можливо, як і *стрéпет* «Otis tetrah», похідне від *трéпет* у зв'язку з характерним шумним хлопанням крилами при відльоті і в період токування; може розглядатися і як результат видозміни деетимологізованої назви *пріпутень*, зближеної з основою *трéпет*. — Булаховський Вибр. пр. III 222. — Пор. *пріпутень*, *стрéпёт*, *тріпутень*¹.

[**трепетівець**] (бот.) «вид гриба, що росте під осикою» Нед, [*трепетіюк*] «тс. Нед; вид гриба О», [*трепетяк*] «вид гриба» О, [*трепетяник*] «вид гриба, *Boletus aurantiacus* Pers. (осиковик, *Krombholzia aurantiaca* Gilb.)» Нед, Мак, [*трипитовець*] «вид гриба» О; — похідне утворення від [*трéпета*] «осика»; назва пояснюється тим, що цей гриб росте поблизу осик; пор. інші назви цього гриба з тією самою мотивацією: укр. *осиковик*, *підосиковик*, [*підосі́нник*, *підосі́чник* Нед, Мак], р. *подосі́новик*. — Див. ще **трéпета**.

[**трéпетик**] «металева дужка, крізь яку проходить черезсідельник»; — неясне.

[**трепетó**] «сито, підрешіток» Ва; — неясне.

[**трепещу́к**] «жайворонок звичайний, польовий жайворонок, *Alauda arvensis* L. ВеНЗн, Куз, Шарл; борівітер звичайний, *Falco tinnuculus* L. ВеНЗн, Шарл», [*трепету́ха*] «польовий жайворонок» Дейн; — очевидно, похідні утворення від *трепетáти*; в основу мотивації назв покладено, мабуть, тріпотіння крил птахів, які перемагають повітряні потоки вгорі. — Див. ще **трéпет**.

трепиконина, *трепиконіна* — див. **требич**.

[**трепілка**] (орн.) «перепел, перепелиця, *Coturnix coturnix* L.», [*трепіюлка*] «тс.» ВеЛ, ВеНЗн, Шарл; — результат видозміни деетимологізованої назви *перепілка*, зближеної з основою *трéпет*. — Булаховський Вибр. пр. III 222. — Див. ще **пéрепёл**.

[**трéпки**] «дерев'яне взуття» О, [*трéпле*] «взуття з дерев'яними підошвами;

старі чоботи з обрізаними халявами» Корз, [*трéпи*] «дерев'яне взуття, обшите матерією» Л; — п. *трепу* (*treпки*) «взуття, що складається з підошов, які прикріплюються до ніг ремінцями; примітивне взуття з дерева або лика», ч. *treпку* «домашнє взуття»; — через посередництво польської й чеської мов запозичено з німецької; н. *Trippen* (мн.), *Tripre* «сандаля» пов'язане з *Trepre* «сходи», *trippeln* «тупати, дріботити», *traben* «бігти риссю», *trappeln* «тупотіти»; усі наведені слова мають звуконаслідувальне походження. — О II 300; Brückner 576; Sł. wyg. obcych 775; Holub—Lyer 488; Kluge—Mitzka 785, 789, 791.

трест, [*трестóвэць*] «член тресту» Куз, О, *трестові́к*, *трестувáти*; — р. *трест*, бр. *трэст*, п. *trest*, *trust*, ч. слц. вл. *trust*, болг. *трѣст*, м. *трукст*, схв. *трўст*, слн. *trúst*; — запозичення з англійської мови; англ. *trust* (сангл. *trust*, *trost*) «довіра, віра, кредит, опіка» походить від дісл. *traust* «довіра» (звідки також дат. *trost*, шв. *tröst* «зручність, втіха»), спорідненого з дфриз. *trāst*, снідерл. гол. *troost* «зручність, втіха», двн. *trōst* «довіра, вірність», свн. *trōst*, нвн. *Trost* «затишок, втіха», гот. *trausti* «угода, союз», дангл. *treowian* «вірити, довіряти», які через іє. **dru-* «сильний, вірний», що означало спочатку «міцний, як дерево» (пов'язане з основою **degeu-*/*dreu-* «дерево»), співвідносяться з псл. **derv-* «дерево». — СІС² 842; Черных II 262; Kopaliński 1001; Holub—Lyer 491; Klein 1660. — Див. ще **дéрево**.

трестá «спеціально оброблена соломка льону, конопель та ін., з якої одержують волокно»; — бр. *трастá* «тс.»; — запозичення з російської мови; р. *трестá* «тс.; очерет», [*тростá*, *тресть*] «тс.» пов'язане з *трость* «палка», *тростні́к* «очерет», яким відповідає укр. *трость* (див.).

[**тресувáти**] «дресирувати» Нед, Куз, [*тресу́ра*] «дресирування» Куз; — запозичення з польської мови; п. *tresować* «дресирувати», *dresować* «тс.», *tresuga* «дресирування» походять від н.

dressieren «дресирувати», яке зводиться до фр. dresser «тс.» — Sł. wug. ob-cuch 775. — Див. ще **дресирувати**.

третірувати; — р. *третірувати*, бр. *трэціраваць*, болг. *третірам*, м. *третіра*, схв. *третирати*, слн. *tretigati*; — запозичення з німецької мови; н. *traitieren* «тс.» походить від фр. *traiter* «обходитися, поводитися, ставитися», яке зводиться до лат. *tractāre* «поводитися, зачіпати, обробляти». — СІС² 842; Фасмер IV 101; ССРЛЯ 15, 920; Dauzat 719. — Див. ще **трактувати**. — Пор. **траулер**, **трен**, **тренувати**.

третій «порядковий числівник, відповідний до кількісного числівника *три*», [*третій*, *третий*] «тс.», *третє* (іменник) «десерт, яким закінчується обід з двох страв», [*трайтяк*] «трирічна тварина» Л, [*трейтїна*] «третина», [*трейтїни*] «день поминання мертвого через три дні після смерті» Л, [*трейтяк*] «третяк», [*трейтяка*] «трирічна телиця», [*третїльниця*] «третя пілка в сорочці; вставна частина полотна по лівому боці сорочки» О, *третїна*, [*третїнець*] «третій рій» ВеНЗн, [*третїни*] «третій день після смерті людини», [*третїнниця*] «третя пілка в сорочці» О, [*третчик*] «третейський суддя; посередник» Нед, [*треть*] «третина» Нед, *третьяк* «трирічна домашня тварина; третій рій зі старого вулика; (заст.) потрійне притоптування в танці; (учень третього класу Чаб; трьохсажневий відрубок стовбура дерева; молодший пастух при чабані; коліно в танці; часник)», [*тритїна*] (міра поля, землі) О, [*тритїюха*] «третя частина земельного наділу» Корз, [*тритїюшник*] «власник тритїюхи» Корз, *третїйський*, *третїнний*, [*третїчний*] «третинний» Нед, [*третний*] «який стосується третини», [*третно*] «за третинами», *втретє*, *потретє*, [*потретїнний*] (геол.) «третинний» Куз, [*потретїнний*] (у сполученні *потретїнне сукно* «сукно, в основі якого кожна третя нитка конопляна»), [*утретє*] «утретє»; — р. *третий*, бр. *трэці*, др. *третиц*, п. *trzeci*, ч. *třetí*,

слц. *tretí*, вл. *třecí*, нл. *tseši*, полаб. *tritě*, болг. *трети*, м. *трет*, схв. *трѣхи*, слн. *třetji*, стсл. **третни**; — псл. *треть*, пов'язане з *tri* «три»; — споріднене з лит. *trėčias* «третій», лтс. *trešs*, прус. *tirts*, дінд. *ṭṛīyaḥ*, дперс. *ṭṛitiya*, ав. *ṭṛitya-*, гот. *ṭridja*, лат. *tertius*, гр. *τρίτος*, кімр. *trydydd* (< *ṭṛtijo-), тох. *В trit*, алб. *tretë*; іє. *ṭṛtijo-/ṭritijo- «тс.». — Фасмер IV 101—102; Черных II 262; Brückner 580; Machek ESJC 657; Schuster-Šewc 1545—1546; Skok III 500—501; Trautmann 327; Frisk II 921—922; Pokorny 1090—1091. — Див. ще **три**.

[**третяк**] «порода часнику»; — похідне утворення від *третїй*; мотивація назви неясна; можливо, вона пов'язана з особливостями культури часнику (пор. *цибуля-семилітка*). — Див. ще **третїй**.

третячка — див. **тєрти**.

трэф «не дозволена іудейською релігією страва», *трэфне* «те, що є трэфом», [*траф*] «тс.» Нед, *трэфний* СУМ, Нед, [*трафний*] «трэфний» Нед, [*трэфїти*] «робити нечистим (у євреїв — у ритуальному розумінні)» Нед, [*потрафїтися*] «мимоволі покуштувати небажаної їжі» Ме; — р. *трэф*, бр. *трэф*, п. *tréf*; — запозичення з мови їдиш; ід. *tréf(e)* «ритуально нечистий, або непридатний до вжитку» походить від гебр. *ṭērēfā* «роздирання; тварина, роздєрта дикими звірами і тому непридатна до вживання як нечиста», пов'язаного з *ṭāraf* «роздирати». — Фасмер IV 101; Kopaliński 995.

трéфа «масть у гральних картах, позначувана чорним хрестиком у вигляді стилізованого трилисника»; — р. *трéфа*, *трéфы*, бр. *трэфа*, *трэфы*, п. *tréfl*, *tréfle*, ч. слц. *tréf*, болг. *трéфа*, схв. *трѣф*, слн. *tréf*; — запозичення з німецької мови; н. *Treff* «трéфова масть» (давнїша форма *Treffle*) походить від фр. *trèfle* «трéфова масть», давнїше значення «конюшина», що зводиться до нар.-лат. *trīfōlum (< лат. *trifolium*) «конюшина», букв. «з трьома листками», яке є калькою гр. *τρίφυλλον* «тс.». — Ше-

лудько 48; Фасмер IV 101; Черных II 262; Sł. wug. obsyeh 774; Holub—Lyer 488; Dauzat 723. — Див. ще **трифоблія**.

[**трэфити**] «кучерявити; заплітати дрібно волосся, щоб були кучері»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *trefić*, заст. *trefnić*, *trafić*, *trafiąc* «тс.» виводиться від н. *treffen* «потрапляти; (заст.) поліпшувати». — Вгюскпер 574; Sł. wug. obsyeh 774. — Див. ще **трапити**¹.

[**треш**] (вигук для відгону овець), [*треш-треш-треш*] (вигук, яким зганяють до купи овець) Нед, [*тереш*] (крик на овець), [*траш*] «тс.», [*триш-триш*] (вигук, яким відганяють овець) Мо, [*вітришкати*] «прогнати»; — очевидно, пов'язане з *тпрусь* (див.).

три, [*трийе*] (чол. р.) «три» О, *трійко*, *трое*, [*трої*] «трое», *тройко*, [*троечко*] «тс.», [*трайк*] «монета вартістю 75 копійок» Л, *трієчник*, *трійка*, *трійкар* (заст.) «візник на трійці», *трійник* «предмет, що складається з трьох частин; [шлях з трьома смугами]», [*трійниця*] «тоненькі гілки смереки, очищені від кори, на які нанизують гриби, ягоди» О, *трійня* «трое близнят», *трійнята*, *Трійця* «триєдине божество (у християнській релігії); християнське релігійне свято; троє; три з'єднані разом свічки; [клеймо на овечому вусі у формі розтину на три частини; рід орнаменту на вишивках, комбінація знаків Х та У О]», [*трійчак*] «вила з трьома зубами», *трійчакі*, *трійчата* «тс.», *трійчатка* (розм.) «предмет, що складається з трьох однакових частин», *трійчатки* «вила», *троечник*, [*троешки*] «трійня», [*тройнка*] «листок конюшини» Нед, *тройка* «трое коней, запряжених в один екіпаж; екіпаж із запряженими в нього трьома кіньми», [*тройник*] «вид гри в м'яч», [*тройняк*] «зв'язані до купи три кулики, якими криють будівлю» Л, *тройнята*, *Тройця* «християнське релігійне свято; Зелені свята», [*тройчак*] «трьохлемішний плуг Дз; вила з трьома ріжками Ва», [*тройчакі*] «вила з трьома зубами; залізні

вила — трійчата Чаб», [*тройчатка*] «батіг, сплетений з трьох ременів або з трьома кінцями; вила з трьома ріжками Ва», *тройк* (розм.) «грошовий знак вартістю три карбованці; трирічна тварина; тройка (коней); [монета вартістю три копійки Л, Нед; вид гри Нед]», [*тройкі*] «вила з трьома зубами» Нед, *тройн* «трое (коней); батько трьох близнят; вид танцю; рід гри», [*тройні*] «дерев'яні вила з трьома зубами» Ме, [*тройніць*] «плуг з трьома залізами» О, [*тройнка*] «мати трьох близнят», [*тройнік*] «дерев'яні вила з трьома зубами; козли, на яких носять сніпки для вшивання стріхи» О, *тройчка* «грошовий знак вартістю три карбованці», [*тройчок*] «вид монети» Нед, [*трейчастий*] «тройчатий», [*трийчастий*] (фольклорний епітет барвінку) О, [*трійнастий*] «тройкий» ВеБ, *трійний* (мат.), *трійчастий*, *трійчатий*, *троїстий*, [*троїцький*] «який стосується свята Трійці» Нед, [*троїчний*] «тс.» Нед, [*тройний*] (у сполученні *тройні вила* «вила з трьома ріжками») Чаб, [*тройчастий*] «сплетений втрое», [*тройчатий*] «тс.», [*тройчистий*] «який стосується Трійці», *тройкий* «потрійний», [*тройковий*] «тс.», [*троем*] «утрое», *троїти* «ділити натрое; збільшувати втрое», *троїтися*, [*троїнити*] (безос.) «троїтися, здаватися потрійним», [*втрійку*] «утрьох», [*втрійню*] «тс.» Ж, *втрое*, [*во-тройци*] «втретє» Ж, [*впотрійні*] «тричі» Ж, *натрое*, *потрійний*, *потроений*, *потроювати(ся)*, *строений*, [*утрійку*] «утрьох», [*утрійці*] «тс.», *утрое*, *утрьох*, [*употрійні*] «утрое»; — р. *три*, *трое*, бр. *тры*, *трое*, др. *трѣ* (чол. р.), *три* (жін., с. р.), *трои*, п. *trzej* (про чоловіків), *trzy*, *troje*, ч. *tři*, ст. *třie* (чол. р.), *tři* (жін., с. р.), *tré* «трое», *trojí*, *troje*, слц. *traja* (про чоловіків), *tri*, вл. *třo* (про чоловіків), *tři*, *troji*, нл. *tso* (про чоловіків), *tši*, *tsoji*, полаб. *tãri*, болг. м. *три* «три; троє», схв. *три*, *трѣ*, слн. *trije* (чол. р.), *tri* (жін., с. р.), *tróje*, стсл. **триє** (чол. р.), **три** (жін., с. р.); — псл. *trъje* (чол. р.),

tri (жін., с. р.), trojъ; — споріднене з лит. trỹs «три», лтс. trīs, гот. preis, preja, двн. drīe, drīo, нвн. drei, дісл. þrīr, лат. trēs (чол., жін. р.), tria (с. р.), гр. τρεῖς (чол., жін. р.), τρία (с. р.), дінд. trāya-ḥ (чол. р.), trī, trīni (с. р.), ав. θrāyō, алб. tre, tri, тох. А tre, хет. tri; іє. *trej- (кількісний числівник), *trejo-/ trojo- (збірний). — Фасмер IV 101—102; Черных II 262; Brückner 580; Machek ESJC 657; Skok III 500—501; Trautmann 327; Apr. Sprachd. 449; Pedersen Kelt. Gr. I 132; Frisk II 921—922; Гамкрелідзе—Иванов 845; Poko-py 1090—1091. — Пор. **третій**.

триб «(заст.) хід, порядок, спосіб; (техн.) шестірня; [частина ткацького верстата]», [триба] «інструмент маслобійника» Нед, трибок «шестірня», [трибівка] (заст.) «кінна молотарка, барабан якої приводиться в рух за допомогою системи зубчастих шестерень» Корз, [трибовий] «зубчастий, зубчатий» Куз; — п. tryb «звичай; спосіб; шестірня», trybek; — через польську мову запозичено з німецької; нім. Trieb «прагнення, схильність; (техн.) привід, тяга; передача; імпульс» пов'язане з дієсловом treiben (двн. trīban) «гнати; приводити в рух; займатися (чим)», спорідненим з снн. днідерл. drīven, дфриз. drīva, дангл. drīfan, дісл. drīfa, гот. dreiban, які означають примусовий рух. — СІС² 842; Шелудько 48; Kopaliński 1001; Brückner 578; Sł. wyg. obcych 778; Kluge—Mitzka 788. — Пор. **тратва**.

[триблик] «калатало; бондарський молоток» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. trybel «залізний клин, який підставляють під молоток при набиванні обручів на бочки», можливо, пов'язане з trybować «вибивати (чеканити) візерунки на металевій блясі; ремонтувати, виправляти начиння».

[триблістий] «із запалими боками» (про тварину); — неясне; можливо, результат видозміни форми *ребрістий* у значенні «схудлий, у якого проступають ребра».

трибло — див. **требу́х**.

трибу́лька (бот.) «цибуля-скорода, Allium schoenoprasum L.; [цибуля-шалот, Allium ascalonicum L.; Мак]», [требу́лька] «тс.» Мак, Г, Нед, [трембу́лька] «цибуля-скорода» Нед, [тримбу́лька] «цибуля-скорода Мак; дрібна цибуля, що призначається до садіння Ме»; — р. [трибулка] «цибуля-шалот», бр. [трэмбу́лька] «озима цибуля»; — результат поширення назви бугили [требу́ля] на деякі види цибулі за ознакою схожості застосування їх у кулінарії як присмаки, прянощів; перенесенню назви могла сприяти і подібність звучання слів *требу́ля* і *цибу́ля*. — Див. ще **требу́ля**.

трибу́н «у Стародавньому Римі — назва різних державних і громадських службових осіб; громадський діяч, видатний оратор і публіцист; [один з наглядачів за учнями в старих українських школах]»; — р. болг. трибу́н, бр. *трыбу́н*, п. trybun, ч. tribun, слц. tribún, схв. *трибу́н*, слн. tribún; — запозичення з латинської мови; лат. tribūnus «народний трибун; чиновник» утворене від tribus «округ, територіальна одиниця в Стародавньому Римі», яке спочатку означало «третья частина римського народу»; споріднене з умбр. trīfu від італьського *tribhu «третина», складного утворення з *tri- «три» і основи іє. *bhū-/bheu- «бути». — СІС² 843; Черных II 262; Sł. wyg. obcych 680, 681; Kopaliński 1002; Holub—Lyer 488; Klein 1647, 1648; Walde—Hofm. II 703—704. — Див. ще **бути**¹, **три**. — Пор. **трибу́на**.

трибу́на, *трибуна́л*; — р. болг. *трибу́на*, бр. *трыбу́на*, п. trybuna, ч. vl. tribuna, слц. слн. tribúna, м. схв. *трибу́на*; — запозичення з французької мови; фр. tribune через іт. tribuna, слат. tribuna «трон єпископа» зводиться до лат. tribūpal «підвищення для виголошення промов; підвищене місце; трибуна судді, вождя, претора», пов'язаного з tribūnus «народний трибун; чиновник». — СІС² 843; Черных II 262; Kopaliński 1002; Holub—Lyer 489; Klein

1647, 1648; Dauzat 725; Gamillscheg 868. — Див. ще **трибун**.

[**трибушон**] «штопор»; — бр. *трыбушон*, п. *trybuszon* «тс.»; — запозичено з французької мови, можливо, через посередництво польської; фр. *tige-bouchon* «тс.» утворене з основ *tiger* «тягнути» і *bouchon* «корок, затичка», похідного від *boucher* «закривати», пов'язаного з *bois* «ліс», яке через слат. *boscus* «ліс» виводиться з гіпотетичного гал. **boscos* «тс.». — Kopaliński 979, 1002; Dauzat 95, 100, 711; Gamillscheg 123, 130. — Див. ще **тире**.

тривати «відбуватися протягом певного часу; чекати; [жити, існувати]», [*трєв́ати*] «тс.; терпіти, страждати» Нед, [*трів́ати*] «тривати; перебувати; жити; чекати» Г, Нед, [*трива́й*] «той, що вагається, бариться; повільний, забарний, недбалый, лінивий» Нед, *трива́лість* «час, строк», [*трівок*] «життя» Нед; *тривалість*, час, термін Куз», [*тріво́к*] «життя, існування; спосіб існування» Г, Нед, [*трєв́алий*] «тривалий» Нед, [*трєвќий*] «тривалий, тривкий» Нед, Куз, [*трєвн́ий*] «витривалий» Нед, [*трива́вий*] «витривалий», [*тривавќий*] «тс.», *трива́лий*, [*трива́льний*] «міцний Г; постійний Куз», *тривќий*, [*тривузне́й*] «тривкий» Корз, *витрива́лий*, [*витрєв́алий*] «витривалий; стійкий» Нед, *стрива́ти*, [*стрів́ати*] «почекати» Нед, [*стїрв́ати*] «почекати, потерпіти; ослабнути» Нед; *минати*; *проходити* Вел», [*стїрв́атися*] «стриматися» Нед, *пострива́ти*; — бр. *трыва́ць* «тривати; витримувати; терпіти; служити, бути додатним», нл. [*trwaś*] «тривати»; — запозичення з польської мови; — п. *trwać* «тривати; жити, існувати; перебувати; витримувати; чекати; бути відданим; бути терплячим; дбати, зважати», як і ч. *trvati* «тривати; наполягати», слц. *trvat'* «тс.», походить від псл. [**trǫvati*] «тс.», пов'язаного з [*trajati*], звідки ч. ст. *tráti* «тривати», вл. *trać*, нл. *traś* «тс.», болг. *тра́я* «тривати; терпіти», м. *трае* «тс.», схв. *тра́яти* «тривати; жити», стсл. *тра́яти* «тривати»; псл. [**trǫvati*] спорід-

нене з ав. *taurvaya-* «перемагати», дінд. *tárati* (*tiráti*, *turáti*, *tarute*) «переходить, переїжджає, перемагає, перевищує», *tūrvati* «перемагає, пересилює», далі з хет. *tarh-* «перемагати, пересилювати», лат. *termo* «мета; кінець; межа», гр. *τέρμα* «тс.», *νέκ-ταρ* «нектар» (початково «що перемагає смерть»); іє. [**tr̥va-*], похідне з детермінативом *-v-* від кореня **tr̥-*; зіставляється далі з дінд. *trāyate* «береже», ав. *vṛāti* «захист», ірл. *trath* «час» (Brückner 578); виводилось також з незасвідченого псл. **trǫvъ-* «тривалий» і зіставлялося з дінд. *dhruvā-* «міцний», лат. *dūrus* «твердий», *durāre* «тривати», нвн. *dauern* «тс.» (Machek ESJC 655; Holub—Lyer 491). — Трубачев Этимология 65, 58—60; Schuster-Sewc 1523. — Пор. **тривний**.

тривіальний «звичайний, буденний, неоригінальний»; — р. *тривіа́льний*, бр. *трывіа́льны*, п. *trywialny*, ч. *triviální*, слц. *triviálny*, вл. *trivialny*, болг. *тривіа́лен*, м. *тривіа́лен*, схв. *трївија́лан*, слн. *triviálen*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. фр. англ. *trivial* походять від лат. *triviālis* «те, що знаходиться на дорозі; вуличний, звичайний, вульгарний», похідного від *trivium* «перехрестя трьох доріг», утвореного з основ *tri-* «три» і *via* «шлях»; вважається, що сучасне значення слова походить від назви нижчого ступеня середньовічної школи *trivium*, де вивчалися три предмети — граматики, риторики і діалектики. — СІС² 843; ССРЛЯ 15, 958; Kopaliński 85, 999, 1004; Holub—Lyer 490; Gr. Fwb. 779; Dauzat 728; Klein 1655. — Див. ще **віадук**, **три**.

тривний «поживний, ситний; [апетитний Чаб; легкоотравний, зручний, додатний]», [*трєвн́ий*] «поживний, ситний» Г, Нед, [*тривн́ий*] «ситніше» ЛексПол; — результат семантичної видозміни похідних утворень від *тривати*, зближених з *травіти* (*травн́ий*). — Див. ще **тривати**. — Пор. **травіти**.

тривога, [*терво́га*] «тривога» Нед, [*трево́га* Нед, Куз, *тріво́га*] «тс.», [*тревожíteль*] «хто викликає тривогу»

Нед, [тревожливий] «боязкий, несміливий; лякливий; тривожний», [тревожний] «тс.» тж, *трівожний, трівожити, трівожити* «непокоїти, викликати тривогу, лякати» Нед, [трівожити] «тс.», *затривожений, натривожений* «тривожний» Куз, *розтривожений, стривоженість, стривожений, стривожити(ся)* Нед, *стрівожити(ся)*; — р. болг. (з р.?) *тревога*, бр. *трывога*, п. *trwoaga*; — псл. *trъwoга; — єдиної етимології не має; пов'язується (Фасмер IV 97) з р. *отвага*; вважається (Черных II 259—260) похідним із суфіксальним -(ц)og- від іє. *tris «тричі» з початковим значенням «тричі повторений сигнал про небезпеку»; слово зіставлялось також з іє. **ter-* «терти» (Младенов 637—638), з гр. *τάρβος* «страх», *ταρβέω* «лякаюсь», дінд. *tárjati* «лякає» (Горяев 375), з п. *trwaś* «тривати», ч. *trvati* «тс.» (Brückner 578, 684).

[триго́льнийк] (бот.) «нетреба колюча, *Xanthium spinosum* L.» Нед; — складне утворення з числівника *три* та іменника *го́лка*; назва пояснюється тим, що в основі листків цієї рослини є по 1—2 трироздільні міцні жовті колючки; пор. інші назви цієї рослини: [трино́жник] Мак, Нед, Шейк, [трику́тник-(будяк)] См. — Див. ще *го́лка, три*.

тригономе́трія (розділ геометрії), *тригонометри́чний*; — р. болг. *тригонометрия*, бр. *трыганаметрыя*, п. *trygonometria*, ч. *trigonometrie*, слц. *trigonometria*, вл. *trigonometrija*, м. *тригонометрија*, схв. *тригонометрија*, слн. *trigonometrija*; — науковий термін, засвоєний з новолатинської мови; нлат. *trigōpometria* утворено з основ гр. *τρίγωνον* «трикутник», що складається з *три-*, спорідненого з укр. *три*, і *γωνία* «кут, ріг», та *μετρέω* «міряю». — СІС² 843; ССРЛЯ 15, 959; Kopaliński 1002; Holub—Lyer 489; Klein 668, 849, 1647, 1651. — Див. ще *геометрія, діагональ¹, метр¹, три*.

[тригуза] (бот.) «водянка чорна, *Empetrum nigrum* L.» См, [тригузі] «тс.» Мак; — очевидно, складне утво-

рення з основ *три* і *гуза́*; мотивація назви неясна. — Див. ще *гуза́, три*.

три́дев'ять «двадцять сім» (у старовинній лічбі дев'ятками), *тридев'ятий* «двадцять сьомий; дуже віддалений»; — р. [тридевята] «двадцять сім (у старовинному способі лічби «дев'ятками»), *тридевять* «[тс.]; (у виразі *за тридевять земель* «далеко»), *тридев'ятий*; — результат стягнення компонентів словосполучення *три девять. — Див. ще *дів'ять, три*. — Пор. *три́дцять*.

[триді́льнийк] (бот.) «ситник трироздільний, *Juncus trifidus* L.» Мак, Нед; — складне утворення з основ *три* і *ділі́ти*; можливо, калька латинської наукової назви цього виду *trifidus*, букв. «розщеплений натрое»; назва зумовлена, очевидно, яйцевидно-трикутною формою плода (Федченко—Флеров 214). — Див. ще *ділі́ти, три*.

три́дцять, [три́йцять, три́йцят О, три́йціт О, три́тьціть О], *три́десять* «тс.», *три́дцятєро*, [три́йцятєро] Нед, *три́дцятий*, [три́йцятий] Куз, [три́йцятий] Нед, *три́десятий*, [три́дцятівий] «який складається з 30» Нед, [три́йцятівий] «тс.» Нед, *три́дцятка* «тридцять; [асигнація в 30 карбованців; тонке полотно]», [три́йцятка] «тс.» Нед, [три́цятка] «винна бочка місткістю в 30 відер; рибальська сітка з вічком у 30 мм» Дз, *три́дцятток*; — р. *три́дцать*, бр. *трыццаць*, др. *три́десяте*, п. *trzydziestu, trzydzieści*, ч. *třicet*, слц. *tridsat'*, вл. *třiceći*, нл. *tšízascá*, болг. *три́десет*, м. *триесет*, схв. *три́десет*, слн. *trídeset*; — псл. *trъje desęte, tri desęti*, складений числівник, утворений з числівника *trъje (tri)* «три» і форми множини числівника *desęty* «десять». — Лукінова ІУМ Морфологія 218, 229; ЕСУМ II 16—17; Вступ 197, 200; Schuster-Sewc 1546; Skok III 500—501. — Див. ще *два́дцять, деса́ть, три*.

[три́ждень] «три дні, три доби»; — результат контамінації виразу *три дні* і слова *ти́ждень*. — Див. ще *ти́ждень, три*.

[**трижди**] «тричі» Нед, Чаб; — р. *трижды*, бр. [*трѣжды, трѣжджы*], болг. *триж*, схв. [*триж, триш*]; — очевидно, запозичення із старослов'янської мови; стсл. **тришди, триш'ти** зводиться до словосполучення псл. *tri šьdy з числівника tri «три» і форми šьdъ, що являє собою діеприкетник від ходiti «ходити». — ЕСУМ II 18—19; Фасмер IV 102.

тризна «поминки», [*тризнище*] «поле битви» Нед, Шейк, [*тризнувати*] «битися, боротися; бенкетувати після битви» тж; — р. *тризна*, бр. *тризна*, др. *тризна* «змагання, подвиг, нагорода; поминки», *тризна* «тс.», п. *tryzna* «поминки з ігрищами як частина поховального обряду», *tryznić* «тратити (час)», ч. *trýzeň* «мука, тортури», *tryzna* «поминки» (з п.), *tryzniti* «мучити, допитувати», слц. *tryzna* «тризна», *trýzeň* «мука», *tryznit'* «мучити», стсл. **тризна** «нагорода»; — єдиної етимології не має; реконструюється псл. *tryzna, пов'язане з *traviti* «поїдати», і припускається початкове значення «поминальне частування» (Фасмер—Трубачев IV 102; Brückner 979; Holub—Lyer 492; Mikl. EW 362; Соболевский Лекции 139—140; Jagić AfSlPh 23, 617); вихідною формою вважається також псл. *trizpa, яке пов'язується з др. *тризь* «трирічна тварина» (стсл. **тризь** «трирічний»), спорідненим з лит. *treigys, treigė* «трирічний», тоді *тризна* спочатку могло означати «принесення в жертву трирічної тварини» або інші особливості поховальних жертв чи обрядів, пов'язані з числом «три» (Трубачев ВСЯ IV 130—135; Sl. revija 11, 219—224; Топоров Этимология 1977, 3—20; Вукович Рус. и сл. языкозн. 68—74); пов'язувалося ще з дісл. *stríd* «суперечка, війна, неспокій, мука» (Persson Beitr. 442; Meillet Études 448); непереконаливе припущення (Machek ESJC 656) про зв'язок з гр. *ιτρίσα* «тризна», *ιτρίσιμα* «тс.», звідки могло розвинутися псл. *ter-izna і далі *trizna*. — Фасмер—Трубачев IV 102; Львов Лексика ПВЛ 38—39; Мурьянов Этимология 1985, 54—56.

[**трикати**] «з шумом випускати гази» Нед; — звуконаслідувальне утворення.

триклятий «проклятий (з відтінком підсилення); [тричі проклятий]», [*треклятий*] «тс.» Нед, *триклятущий*; — р. *треклятый*, бр. [*триклятый*], схв. *triklet*; — очевидно, запозичення з церковнослов'янської мови, в якій гіпотетична форма ***трьклатъ** могла складатися з префікса **трь-** як форманта найвищого ступеня прикетників (пор. р. *тресвятѣй, тресвѣтльѣй*, стсл. **трьблаженъ, трьвеличествьнъ**), пов'язаного з числівником *три* (пор. лит. *trigalvis* «триголовий», *trigubas* «потрійний», дінд. *tripād-* «триногий», лат. *tripēs* «тс.»), і **клатъ** «клятий». — Фасмер IV 95, 97; Skok III 500—501; Trautmann 327; Walde—Hofm. II 669. — Див. ще **клясті, три**.

трико «вовняна або напіввовняна тканина; спортивний або театральний трикотажний костюм; жіночі трикотажні панталони», *трикотаж, трикотажник*, [*трикотажня*] «трикотажна фабрика» Куз, О, [*трикотарство*] «трикотаж» Куз, [*трикот*] «трикотаж, в'язання» Нед, *триковий, трикотажний, трикотарський* Куз, [*трикотівий*] Куз; — р. болг. м. *трико*, бр. *трыко*, п. *trykot*, ч. *triko, trikot*, слц. вл. *trikot*, схв. *трикѣ*, слн. *trikó*; — запозичення з французької мови; фр. *tricot* (*tricotage*) «плетіння; трикотаж, плетена тканина» є зворотним утворенням від *tricoter* «плести», яке не має певної етимології; припускається, що воно є результатом контамінації флам. *strikken* «плести», фр. ст. *tricoter* «хвилюватися», яке зводиться до того самого германського кореня (пор. фр. ст. *estriquier* «хвилюватися»). — СІС² 844; Черных II 262—263; Sl. wug. obcyh 779; Holub—Lyer 489; Dauzat 725; Klein 1649.

трилобіт (клас викопних морських тварин); — р. болг. *трилобит*, бр. *трылабит*, п. *trylobity*, ч. слц. *trilobit*, схв. *трилобити*, слн. *trilobít*; — адаптована новолатинська наукова назва; нлат. *trilo-*

bītae (позначення викопних тварин типу членистоногих, які характеризуються поділом тіла на три поздовжні частини) утворено на основі гр. τρίλοβος «який має три частини», що складається з основ три- «три» і λοβός «частина, частка», можливо, спорідненого з двн. lappo «обвислий шматок тканини, шкіри», псл. slabъ «слабий». — СІС² 844; Koraliński 1002—1003; Holub—Lyer 489; Klein 1651; Frisk II 131—132. — Див. ще **три**. — Пор. **слабий**.

трилогія «три самостійні твори одного автора, пов'язані єдністю сюжету, задуму»; — р. болг. *трилогія*, бр. *трылѡгія*, п. *trylogia*, ч. *trilogie*, слц. *trilógia*, вл. *trilogija*, м. *трилогија*, схв. *трилѡгија*, слн. *trilogija*; — запозичення з грецької мови; гр. τριλογία «три зв'язані внутрішньою єдністю трагедії» утворене з компонентів три- (від треїс «три») і -λογία (від λόγος «слово, розповідь»). — СІС² 844; ССРЛЯ 15, 969; Koraliński 780; Holub—Lyer 489; Klein 1651. — Див. ще **логіка**, **три**.

трильйон; — р. *триллиѡн*, бр. *трыльѡн*, п. *trylion*, ч. *trilion*, слц. *triliójn*, болг. м. *трилиѡн*, схв. *трилѡн*, слн. *trilijón*; — запозичення з французької мови; фр. *trillion* утворено на основі *million* шляхом заміни початкового складу компонентом *tri-* «три». — СІС² 844; ССРЛЯ 15, 968; Sł. wug. *obscuch* 780; Klein 1651; Dauzat 726. — Див. ще **мільйон**, **три**.

тримати, *триматися*, *трима́ч*, *втримати*, *втриматися*, [в́трим] «витримка» Куз, [в́триманці] (про терпляче чекання) Ж, *в́тримка*, [в́тримáлий] «поміркований, витриманий» Ж, *в́триманий*, [в́стримати] «стримати» Ж, [в́стримáло] «стримано» Ж, *дотримати(ся)*, *дотриманий*, *затримати*, *затриматися*, *затримка*, *затриманий*, *невтримний*, [не́стрим] «нестриманість» Она, *нестримний*, [нестримно] «надмірно» Ж, *отримання*, [отримáч] «одержувач», [підтрим] «підтримка» Куз, *підтримка*, [підтримок Куз, Она] «тс.», *стримати*,

стрим, *стриманість*, [стримáлий] «стриманий» Нед, *стриманий*, *утримати(ся)*, *утриманець*, *утриманка*, *утримання*, *утриманство*, *утримувач*; — бр. *трыма́ць*, п. *trzymać* «тримати», ч. *třímati* «тс.; стискати», слц. *trimat'* «тримати»; — очевидно, псл. *trimati* «держати»; — далші зв'язки не зовсім ясні; зіставляється з нвн. *stramm* «міцний, здоровий», *strammen* «стягувати» (Machek ESJC 658), з укр. *стримкий*, *стремéно*, р. *стреміть*, *стрéмя* (Zubatý St. a čl. I 2, 167), а також з слн. *trma* «упертість» (Bezlej Eseji 150).

[**тримбай**] (знев.) «плаксій» Корз, [*тримба́йско*] «тс.» тж; — очевидно, запозичення з польської мови; може бути зведене до незафіксованого п. [*trębaj] «тс.», пов'язаного з *trąbić* «трубити; [*голосно плакати]»; пор. укр. [*трѹ́пки*, -бок] «плач» Гор. — Див. ще **труба**.

[**тримботати**] «шепелявити, нечітко говорити» О; — звуконаслідувальне утворення.

[**тримбуляк**] (геол.) «рід каменю» О; — неясне.

тримéстр «частина навчального року (3 місяці)»; — р. *тримéстр*, бр. *трымéстр*, п. *trymestr*, ч. *trimestr*, слц. *trimester*, болг. *тримéстър*, м. *тримéстар*, схв. *триместар*, слн. *triméster*; — запозичення з французької мови; фр. *trimestre* «квартал; плата за квартал» походить від лат. *trimēstris* «тримісячний», утвореного з основ *tri-* (від *tres* «три») і *mēnsis* «місяць». — СІС² 844; ССРЛЯ 15, 969; Koraliński 1003; Klein 1652; Dauzat 726. — Див. ще **місяць**, **три**. — Пор. **семéстр**.

[**тримний**] «тривалий» Куз; — результат контамінації основ *тривáти* і *тримáти(ся)* (див.).

[**тримонний**] (у лайці: *Оттам до тримонного (біса?)*); — неясне.

тримпáйло — див. **трéмпель**.

[**тріна**] «потерть; сінна труха, подрібнене сіно або солома; тирса; полова Мо; нечисте зерно для коней О», [*тріни*] «сінна труха, подрібнене сіно або солома, тирса» Г, Нед, [*трині́ця*] «тс.;

об'їдки сіна» Г, Нед, [тріння] (зб. від *трїна*), [трїнити] «перетворювати в труху; жадїбно їсти, жерти, глитати» Нед, Куз; — п. [trzynu] «відходи (соломи, зерна)», ч. [trřina] «стерте сіно», болг. [трїна] «тс.», схв. *трїна* «дрїбниця», *трїне* «сінна труха», *трїнити* «кришити, подрїбнювати»; — псл. *тъгїпа, пов'язане з *terti «терти», тьгѣ «тру». — Дзєндзелївський St. sl. 10/1—2, 91—92; Варбот 142; Budziszewska 183; Brückner 580; Machek ESJC 658—659. — Див. ще **тєрти**. — Пор. **трач**¹.

тринáдцять, [тринáйцять О, тринáйцять Нед], *тринáдцятєро* (зб.), [тринáйцятєро] Нед, *тринáдцятий*, [тринáйцятий] Нед, [тринáцятний] (про полотно) «тонкий, кращого сорту» Ме, *тринáдцятка* (заст.) «тонка нитка; полотно в 13 пасом, [товсте полотно в 13 ниток Нед]», [тринáйцятка] Нед, [тринáцник] (заст.) «срібна монета вартїстю 1/3 австрїйського гульдєна» Нед; — р. *тринáдцать*, бр. *трына́цаць*, п. trzynastu, trzynaście, ч. třináct, слц. trinast', вл. třinaće, нл. třinasćo, болг. *тринáдєсет*, м. *тринаєсет*, схв. *трїнаєст*, слн. trřinajst, стсл. **триє на дєсатє**; — псл. трьє (tri) на desęte, що складається з числївника трьє (tri) «три», приїменника на «на» і форми мїсцевого відмінка числївника desęть «дєсять». — Лукінова Вступ 197, 200; IUM Морфологія 218, 228; Schuster-Sewc 1546; Skok III 500—501. — Див. ще **дєсять**, **на**¹, **три**. — Пор. **двáдцять**, **дванáдцять**, **трїдцять**.

[тринд] (єнт.) «трутєнь» ВеНЗн, ВеЗа; — запозичєння з польської мови; п. ст. trąd, trąt «тс.» пов'язанє чергуванням звуків з truteń «тс.». — Фасмер IV 111; Brückner 578; Schuster-Sewc 1540—1541. — Див. ще **трут**².

[трїндати] «трясти одягом на собі; їти трясучись» О, *трїндатися* «вештатися, тинятися, бродити»; — п. [trzynąć (się)] «крутитися, вертїтися, волочитися; не сидїти на мїсці; танцювати; з трудом пересуватися; плутатися під ногами, заважати», [tręnąć się] «тс.»; — не зовсім

яснє; очевиднє, афективнє утворєння; зїставлєння польського слова з trynu «тирса» (Brückner 579) непєреконливє.

[трїнди] (приспїв), *трїнди-рїнди* (вживається в ролї присудка для позначєння пустої, беззмїстовної розмови), *тїнди-рїнди* «тс.», *триндїкати* «невмїло або недбало грати на щипковому інструментї; відтворювати якусь мелодїю без слів; [весь час повторювати *тринди* у спїві Нед, Шейк; невпинно говорити Нед; нічого не робити Пі]», [триндичїха] «балакуха, торохтїлка» Чаб, *триндїчка* «жартївлива піснє»; — р. [трындить] «говорити те саме», п. trynđu-gynđu (приспїв); — звуконаслїдувальнє утворєння, можливє, пов'язанє з *трїнькати* «брєнькати».

[трїндити] «марнувати, переводити» Па; — очевиднє, результат контамінації слів *трїнькати* «транжирити» і [трїнити] «перетворювати в труху».

тринк, *тринкар*, *тринкувати* — див. **тиньк**.

[трїнкáль] «могорич, хабар; гроші на могорич» Г, Нед; — п. [trynkał, trynkał, trunkał, tryngield, tryngielt, trynkgield, trynkgeld] «тс.»; — запозичєно через польську мову з нїмецької; н. Trinkgeld «гроші на могорич» утворєно з основ trinken (двн. trinkan) «пити», спорїднєного з днн. drinkan, англ. drink, дісл. drökka, гот. drigkan, і Geld «гроші», пов'язаного з н. gelten «коштувати; мати вартїсть». — Шелудько 48; Brückner 578; Kopaliński 1003. — Див. ще **гелтїнок**.

[трїнкати] «гаркавити», [трїнькати] «тс.; поганє вимовляти», [трїнкавка] НЗ УЖДУ 14, [трїнкавий] «гаркавий» ВеУг, [трїнькавий] «тс.» тж; — звуконаслїдувальнє утворєння.

[тринкáч] «вїхоть з ганчірок» Л; — неяснє; можливє, пов'язанє з [триньк] «тиньк», [тринькувати] «тинькувати».

[тринчик] «три взятки при грї в карти»; — бр. [трынка] «гра в карти»; — п. trynka «трїйка (в картах); шасливий добір карт у грї (три тузи); потрїйнє шастєя»; — похіднє утворєння від

три; можливо, запозичене з польської мови. — Brückner 578. — Див. ще **три**.

тринькати¹ «бренькати»; — р. *трын-кати* «грати на струнах, награвати», *трэнькати* «награвати на струнах; [базикати, балакати; дзвонити, доїти корову; смикати]», бр. *трынкаць* «бренькати», п. [trąk] «брякання, легкий стук від удару»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *дрэнькати*, *бринькати*, *брэнькати*; зіставлення з н. dröhnen «grimіти», гот. drunjus «звук», дінд. dhrānati «звучить», гр. θρηνοσ «нарікання» (Горяев 375) необгрунтоване. — Фасмер IV 98. — Пор. **брень**, **дрень**, **трумкати**.

тринькати² «неощадливо, нерозумно витрачати гроші; транжирити», *протринькати*, *розтринькати*, *розтринькувати*; — запозичення з польської мови; п. [trynkać] «пити, пиячити», trynkać «випити, упитися» походить від н. trincken «пити»; первісно означало «пропивати гроші, майно». — Шелудько 48. — Див. ще **тринькаль**.

триньчик, *тринчик* — див. **треньчик**.

[**тринянка**] (назва вовни) Доп. УжДУ 4; — неясне.

тріпер (венерична хвороба); — р. *триппер*, бр. *трыпер*, п. truper, ч. triper, слц. triper, болг. м. *трипер*, схв. *трипер*, слн. triper; — запозичення з німецької мови; н. Tripper «тс.» є похідним від [trippen] «капати», пов'язаного з tropfen «тс.», днв. tropfo «крапля», англ. drop «тс.». — СІС 653; Фасмер IV 103; Kopaliński 1003; Holub—Lyer 489; РЧДБЕ 878; Вуяклија 972; Kluge—Mitzka 792, 793.

[**трипіза**] «непрохідні місця, бездоріжжя» Корз; — неясне.

[**тріпля**] (мін.) «трепел»; — запозичення з польської мови; п. trypła, trypel, [trypela, trypola] «тс.» походять від н. Trippel «тс.». — Brückner 579. — Див. ще **трепел**.

тріптих «твір мистецтва з трьох самостійних частин, об'єднаних спільною темою; ікона, що має три стулки»; —

р. *триптих*, бр. *трыпціх*, п. tryptyk, ч. слц. triptych, болг. *триптих*, схв. *триптихон*, слн. triptih(он); — запозичення з грецької мови; гр. τρίπτυχος «потрійний, складений втрое» утворено з основ *три-*, якому відповідає укр. *три-*, і πτυχή «складка», пов'язаного з πτύσσω «складаю в складки», етимологічно неясним. — СІС² 845; Фасмер—Трубачев IV 103; Kopaliński 1003; Holub—Lyer 490; РЧДБЕ 879; Вуяклија 972; Frisk II 616—617.

[**тріпутень**¹] (орн.) «припутень, Colymba palumbus L.» Дейн, [*тріпотень*] «тс.» Дейн; результат видозміни деетимологізованої назви *тріпутень* з перекладом префікса *при-* як числівника *три*. — Див. ще **тріпутень**. — Пор. **трéпетень**.

[**тріпутень**²] (бот.) «подорожник великий, Plantago major L.», [*тріпутник*] «тс. Мак, См; подорожник середній, P. media L. (P. aganaria) Г, Нед»; — бр. *трыпутник* «подорожник», схв. [*трипутац*, *тروطац*], слн. trpôtec, [tripotec] «тс.»; — результат видозміни незафіксованої форми *трипутень «тс.», утвореної з прийменника *при-* та іменника *путь*; пор. [*трипутник*] «подорожник середній». — Див. ще **попутник**.

[**трипуфель**] (бот.) «скорзонера низька, Scorzonera humilis L.» Мак; — неясне.

[**тріп'ять**] «п'ятнадцять» Г, Нед; — складне утворення, яке виникло шляхом стягнення компонентів *три* і *п'ять* (див.).

тріринки — див. **тараренька**.

трісвятий (церк.) «який перевершує всіх у святості; пресвятий» СУМ, Г; — р. *тресвятый*, *трисвятый*; — запозичення з церковнослов'янської мови, в якій незасвідчена форма ***трєсвѣтъ** складалася з префікса вищого ступеня порівняння **трє-** і прикметника **свѣтъ** «святий». — Фасмер IV 95. — Див. ще **святий**, **тріклятий**.

[**тріскати**] «бризкати, прискати, бити джерелом» Нед, [*тріснутити*], [*тріскавець*] «фонтан» тж; — п. tryskać «бриз-

кати; прискати; бити джерелом», ч. *tryskat* «бити джерелом», вл. *tryskać* «бити джерелом», нл. *tryścaś* «з шумом випорожнитися»; — псл. [*tryskati*] «бити джерелом», давнє звуконаслідувальне утворення, пов'язане з *dryskati* «бризкати рідиною» (пор. вл. *dristać* «тс.», нл. *driścaś* «мати пронос», укр. *дри́ста́ти*). — Brückner 579; Schuster-Sewc 1541—1542. — Пор. **дри́ста́ти**.

триста, *трьохсо́тий*; — р. *trýs-ta*, бр. *трыста*, п. *trzy stu, trzysta*, ч. *tři sta*, слц. *tristo*, вл. *tři sta*, болг. м. *т́рѝста*, схв. *т́рѝста* (*три сто́тине*), слн. *tristo*, стел. **три съта, три сътъ**; — псл. *tri sьta*; — результат зрощення словосполучення, що складалося з числівників псл. *tri* (с. р.) і *sьto* (мн. *sьta*). — Лукінова Вступ 197, 201; ІУМ Морфологія 218—230. — Див. ще **сто, три**. — Пор. **двісті**.

тристя́ — див. **трістя́**.

трі́тій (хім.) «надважкий радіоактивний ізотоп водню», *трїтїй* «тс.»; — р. болг. *трїтїй*, бр. *тры́тый*, п. *tryt*, ч. *tritium*, слц. *tritium, trícium*, слн. *trítij*; — засвоєна з інтернаціональної наукової номенклатури назва нлат. *tritium*, утворена на основі гр. *трї́тос* «третій». — ТСБМ V/1, 537; Kopaliński 1003; РЧДБЕ 879. — Див. ще **третїй**.

трі́тко (орн.) «деркач, *Crex pratensis* Bechst.» ВеНЗн, ВеЗа, [*тришко*] «тс.» Шарл (можливо, помилкове написання замість *тритко*); — очевидно, звуконаслідувальне утворення, яке мотивується голосом птаха, що являє собою скрипучий крик «*крек-крек... крек-крек*» (Птицы СССР 209); пор. синонімічні назви *деркач*, [*дерчак, скрип, скрипак*] та ін.; думка про походження назви *тришко* від власного імені *Трифон* (Булаховський Вибр. пр. III 214) викликає сумнів.

трі́тон «у грецькій міфології морське божество; (біол.) рід земноводних, *Triturus*», [*трїтóнка*] жін. р. «трїтон звичайний, *Triturus vulgaris* L.» Дейн; — р. болг. *трїтóн*, бр. *тры́тóн*, п. *tryton*, ч. слц. *trítop*, м. *трїтон*, схв. *три-*

тони (мн.), слн. *trítop*; — запозичення з грецької мови; гр. *Трї́των* «міфічне морське божество» пов'язується з дірл. *triath* (род. в. *trethan*) «море». — СІС² 845; ССРЛЯ 15, 976; Kopaliński 1003; Holub—Lyer 490; РЧДБЕ 879; Вуяклија 973; Klein 1654; Frisk II 933—934.

трі́фо́лія (бот.) «бобівник трилистяний, *Menyanthes trifoliata* L.» Мак, Лік. росл. Енци. дов., Куз, [*трифоль* «тс.» См, *водяний трифоль* Лік. росл. Енци. дов., *трі́фо́лія, трї́фо́ль* Нед] «тс.», [*трі́фой*] «конюшина польова, *Trifolium arvense* L.» Мак; — р. *трі́фо́ль*, бр. *тры́фо́ль* «тс.», п. *trifolium* «конюшина», ч. [*trymfulia*] «бобівник», слц. *trifolium* «конюшина», болг. [*трї́фїл*] «тс.; бобівник», *трї́фо́ліум* «тс.», схв. *трї́фо́лі-юм* «бобівник»; — запозичення з латинської ботанічної номенклатури; лат. *trifolium* «конюшина», *trifoliata* «трилистяний» утворені з основ *tri-*, якому відповідає укр. *три-*, і *folium* «лист», *foliātus* «листяний»; назва пояснюється своєрідною формою листків цих рослин, що складаються з трьох пластинок; звукова форма [*трї́фо́й*] походить від рум. *trifóiu* «тс.» (Scheludko 143). — СІС² 845; Сабадош ОЛА 1981, 79; Анненков 215; Kopaliński 998; Machek Jm. rostl. 182; Вуяклија 973. — Див. ще **три, фоліант**. — Пор. **трє́фа**.

трі́фон, [*Трї́хвон, Трї́хон* Нед], ст. *Трифанов* (прикметник, 1487), *Трї́фóнъ* «суживаючи роскошы» (1627); — р. *Трї́фон*, бр. *Тры́фан*, болг. *Трї́фон*; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. *Трї́φωνος* утворено від *трї́φω* «розкошную», пов'язаного з *θрї́πτω* «роздроблюю, розслаблюю», *θрї́πτομαι* «живу в розкоші», можливо, спорідненими з лтс. *drubaža* «обломок, руїна», *drubazas* «тріска». — Вл. імена 90; Беринда 237; Илчев 494; Frisk I 688—689.

трі́фтонг «поєднання трьох голосних звуків в одному складі»; — р. болг. схв. *трї́фтонг*, бр. *тры́фтонг*, п. *tryftong*, ч. слц. *triftong*; — запозичен-

ня із західноєвропейських мов; н. Triphthong, фр. triphthongue, англ. triphthong утворено за аналогією до *дифтонг* з основ гр. три-, якому відповідає укр. *три-*, і φθόγγος «звук, голос, голосний». — СІС² 846; ССРЛЯ 15, 979; Sł. wug. obcsuch 779; Holub—Lyer 489; РЧДБЕ 879; Вуяклија 973; Gr. Fwb. 778; Dauzat 727; Klein 1652—1653. — Див. ще *дифтонг*, *три*.

тріхи — див. *тєрти*.

трихіна (зоол.) «паразитичний круглий черв'як, *Trichinella spiralis*», *трихінбоз*, [трихінбоза] Куз, *трихінела*, *трихінельбоз*; — р. болг. *трихіна*, бр. *трыхіна*, п. *trychina*, ч. *trichina*, слц. *trichína*, схв. *трихина*, слн. *trihína*; — засвоєне з новолатинської наукової номенклатури; нлат. *thrichina* утворено від гр. *тріхінос* «волосяний», похідного від *тріξ* «волос», яке виразних етимологічних зв'язків не має. — СІС² 846; Kopaliński 1002; Holub—Lyer 489; РЧДБЕ 880; Вуяклија 973.

трихотомія «поділ на три частини»; — р. *трихотомія*, бр. *трыхатамія*, п. *trychotomia*, ч. *trichotomie*, слц. *trichotómia*, болг. *трихотомія*, схв. *трихотомія*, слн. *trihotomija*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Trichotomie*, англ. *trichotomy* «тс.», фр. *trichotome* «який ділиться натрое», утворено з основ гр. *тріха* «натрое, на три частини» і *тоμή* «розтин, розріз, розсікання»; пор. гр. *тріхотомеїн* «ділити на три частини». — СІС² 846; ССРЛЯ 15, 979; Sł. wug. obcsuch 779; Holub—Lyer 489; РЧДБЕ 880; Вуяклија 974; Gr. Fwb. 776; Klein 1649.

трічі «три рази», [трічи, трейки, трейчи, тречи] «тс.», утрічі; — р. [троічи, трідчи], бр. *тройчы*, [трэйчы]; — очевидно, псл. *trejtji, що утворилося поєднанням основи числівника *tri-* (*tre-) з іменною формою *jьtjь «хід» від дієслова *jьti* «йти» (Німчук Пр. XIII діал. н. 122—123; ЭССЯ 5, 193), подібно до того, як -šьdy у семантично тотожних *dьvašьdy* «двічі», *тріšьdy* «тричі» пов'язується з дієприк-

метником *šьdъ* (від *hoditi* «ходити»). — Див. ще *три*. — Пор. *тріжди*.

триш — див. *треш*.

[**трішкаться**] «неспокійно триматися, поводитися» Нед; — очевидно, пов'язане з [тріхи] у переносному значенні «метушня, клопоти, неспокій». — Див. ще *тєрти*.

тришко — див. *трітко*.

триш-триш — див. *треш*.

трищ — див. *тріщук*.

[**тріярати**] «товкти, місити, топтати (солому, землю тощо)» Ме; — неясне; можливо, пов'язане з *трієрувати* «очищати, сортувати на трієрі», зближеним з *тєрти*, [трінити] «перетворювати в труху».

тріада «єдність, утворювана трьома окремими частинами»; — р. болг. *триада*, бр. *трыяда*, п. *triada*, ч. слц. слн. *triáda*, м. схв. *тријада*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Triáde*, фр. *triade*, англ. *triad* через пізньолат. *trias*, -adis зводяться до гр. *тріас* (род. в. *тріадос*) «число три; група з трьох осіб, речей», похідного від *треїс* (с. р. *тріа*) «три». — СІС² 846; ССРЛЯ 15, 955; Kopaliński 997; Holub—Lyer 488; РЧДБЕ 875; Вуяклија 970; Gr. Fwb. 775; Dauzat 725; Klein 1647; Frisk II 921. — Див. ще *три*.

тріас «перший із трьох періодів мезозойської ери», *тріасовий*; — р. болг. *триас*, бр. *трыяс*, п. ч. слц. *trias*, схв. *тријас*, слн. *trias*; — запозичення з німецької мови; н. *Trias* походить від гр. *тріас* «три; трійця». — СІС² 846; Kopaliński 997; Holub—Lyer 488; РЧДБЕ 875; Вуяклија 970; Gr. Fwb. 775; Klein 1647. — Див. ще *три*, *тріада*.

тріба, *трібовати*, *трібувати*, *трібунок* — див. *тєба*.

трієр «машина для очищення та сортування насіння» СУМ, Куз, [трєір] «тс.» Чаб, *трієрувати* «очищати, сортувати на трієрі», [трєірувати] «тс.» Чаб; — р. м. *трієр*, бр. *трыєр*, п. *trier*, *tryjer*, ч. слц. *triér*, болг. *триор*, схв. *тријер*, слн. *triér*; — запозичення з французької мови; фр. *trieur* «сортуваль-

ник» є похідним від *trier* «сортувати, перебирати», етимологічно неясного. — СІС² 846; ССРЛЯ 15, 963; Копалинські 998; Holub—Lyer 489; РЧДБЕ 878; Вуяклија 970; Dauzat 726.

[**трійка**¹] (бот.) «конюшина лучна, *Trifolium pratense* L.» Мак, *троян* «тс.», [*тройняг*] «конюшина середня, *Trifolium medium* L.», [*тройнячок*] «конюшина повзуча, *Trifolium repens* L.»; — р. бр. [*троица*] «конюшина лучна», ч. [*тройка, тројаска*] «тс.»; — похідне утворення від *три*; назва зумовлена будовою листка, що має три пластинки; пор. *трилістник* «конюшина». — Сабадош ОЛА 1981, 79; Вісюліна—Клоков 218, 220; Анненков 359; Machek Jm. rostl. 121; Симоновић 476. — Див. ще **три**. — Пор. **трифолія**.

трійка² — див. **труїти**.

трійня, *тріля*, *трічачка* — див. **тєрти**.

Трійця¹ «триєдине божество», *Троїця* «християнське свято на честь Трійці; Зелені свята»; — р. болг. *Троїца*, бр. *Троїца*, п. *Тројса*, ч. *trojice*, слц. *trojica*, вл. *Тројса*, схв. *трѡјица, трѡјице* (мн.), слн. *Тројса*; — запозичення зі старослов'янської мови; стсл. **тронца** утворено від **три**, **трон** як калька гр. *Τριάς* «трійця», похідного від *τρεῖς* (*тріа*) «три». — Фасмер IV 104—105; Черных II 262. — Див. ще **три**.

[**трійця**²] (бот.) «вероніка лежача, *Veronica prostrata* L.», [*троїця*] «тс.» Нед, [*троица*] «вероніка австрійська, *Veronica austriaca* L.» Мак; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з **труїти**, оскільки деякі види вероніки вживалися в народній медицині від укусів гадюк та скажених тварин, пор. р. *змеиное зелье* «вероніка лежача», схв. *змиїня трава, тров од змије* «вероніка дібровна, *Veronica chamaedrys* L.». — Лік. росл. Енци. дов. 85; Вісюліна—Клоков 275, 280; Анненков 378; Нейштадт 498; Симоновић 493, 494.

[**трійця**³] у сполученні [*божа трійця*] (бот.) «звіробій гірський, *Hypericum montanum* L. Нед; звіробій звичайний,

Hypericum perforatum L. Мак»; — очевидно, результат фонетичної видозміни співзвучного виразу [*божа кривця*] «тс.», мотивованого цілющістю рослини (*божа*) і наявністю червонуватого соку, який виділяється на зламі стебла (*кривця*). — Вісюліна—Клоков 183; Нейштадт 388; Machek Jm. rostl. 148; Симоновић 241—242. — Див. ще **кров**.

трін — див. **тран**.

тріні, *тріньки* — див. **троні**.

тріо (муз.); — р. болг. м. *трио*, бр. *трио*, п. ч. слц. вл. *трио*, схв. *трио*, слн. *трио*; — запозичення з італійської мови; іт. *trio* тлумачиться як результат контамінації форм *tre* «три» і *duo* «дует» (Фасмер IV 103; Gamillscheg 870) або як утворене від лат. *trēs* (с. р. *tria*) «три», за аналогією до іт. *duo*, архаїчної форми від *due* «два» (Dauzat 727; Klein 1652). — СІС² 846; Копалинські 998; Holub—Lyer 489; РЧДБЕ 878; Вуяклија 972.

тріод «триелектродна електронна лампа»; — р. болг. *триод*, бр. *триёд*, п. ч. *trioda*, слц. слн. *тріода*, схв. *триода*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Triode*, фр. англ. *triode* утворено з компонентів *tri-*, що відбиває гр. *τρι-*, якому відповідає укр. *три*, і *-ode* (як у англ. *electrode* «електрод»), що походить від гр. *ὁδός* «дорога, шлях», спорідненого з псл. *ходъ* «хід». — СІС² 847; ТСБМ V/1, 531; Sł. wyr. obcych 776; Holub—Lyer 489; Gr. Fwb. 778. — Див. ще **три**, **ходіти**. — Пор. **катод**.

тріоль (муз.) «тридольна ритмічна фігура»; — р. *тріоль*, бр. *триель*, п. ч. слц. *triola*, болг. м. *тріола*, схв. *триоле*; — очевидно, запозичення з німецької мови; нім. *Triole* «тс.» походить від іт. *trio* «тріо» або від нлат. *triola* «ритмічна музична фігура». — СІС² 847; Sł. wyr. obcych 776; Holub—Lyer 489; РЧДБЕ 738; Вуяклија 972. — Див. ще **три**, **тріо**.

[**тріпалка**] «круглі ясла в овечому хліві» Нед, [*трипак*] «рептух (для коней)» О, [*трепак, трепок*] «тс.» О; — видозмінене запозичення з німецької мови; нвн. *Krippe* «корито, ясла», двн. *křip-*

ра «тс.» споріднене з дангл. *cgibb* «тс.» — Див. ще **кріпа**. — Пор. **рептух**.

тріпати «дрібно махати, трясти», *тріпати* «смикати, тіпати, бити; іти, бігти; [істи Нед]», *тріпатися* «судорожно смикатися; мерехтіти; сердитися», *тріпатися* «розвітатися», *тріпнути*, *тріпнутися*, *тріпонутися*, *тріпонутися*, [тріпати] «тріпати, трясти Г, Нед; іти Г; іти поспішаючи О; поволі йти О; жадібно їсти Г; (у виразах [трепати собов] «тремтіти», [трепати язиком] «базікати» О)», [тріпати] «тіпати (коноплі, льон); трясти, бити» Л, [тріпати] «тс.» Л, *тріп* (вигук для вираження струшування, [тремтіння]), [тріпну] (вигук для вираження тривалості тріпання або тремтіння Г, Нед), [тріпашка] «прилад для гостріння коси, мантачка» Л, [тріпанка] «витіпаній і вичесаний льон» Л, [тріпачка] «китиця на кінці батого Г; мантачка; прилад, за допомогою якого льон остаточно очищають від костриці Л», [тріпач] «бовт для полохання риби» Л, *тріпало* «довге весло для керування човном, плотом; примітивний прилад для тіпання льону; базіка, хвастун», [тріпача] «балакуха» Чаб, [тріпок] «відходи тканини у кравця; торочки, що звисають із порваного одягу» Корз, [тріп'ях] «торочки, що звисають із порваного одягу» Корз, [тріпайло] «вітрогон» Нед, *тріпаніна*, *тріпачка* «батіг, плітка; [малярія Мо; тіпальниця Чаб]», [тріпача] «плітка» Чаб, [тріпати] «пройти довгий шлях пішки» Нед, [натрепати (соломи)] «(у великій кількості) накласти (соломи)» ВеЛ, [натріпати] «натрусити» Нед, [потріпки] «клапті льону, що відпадають при тіпанні», [потріпки] «торочки» Нед, [потріпки] «тс.» Нед, [розтріпанство] «легковажність» Нед, [розтріп] «обачність, розсудливість» Нед, [розтріпанець] «вітрогон» Нед, [розтріпаній] «легковажний» Нед, *стріпенутися*, *стріпенутися*, *стріпнути* «тріпнути; [стріпенути]», [стріпихи] «торочки» Нед, [стріпки] «тс.» Нед, [стріпчастий] «з торочками» Нед; —

р. *тріпати*, бр. *тріпати*, др. *тріпати* «хльоскати, ляпати», *тріпати* «прибити», п. *тріпати*, ч. *тріпати*, слц. *тріпати*, вл. *тріпати*, нл. *тріпати*, *тріпати*, болг. *тріпати* «убиваю», схв. *тріпати* «моргнути», *тріпача* «терниця», слн. *тріпати* «моргати», *тріпати* «тріпати»; — псл. *тріпати*, пов'язане з *тріпати* «трепет», тропа «дорога»; — споріднене з прус. *тріпати* «переступати», *тріпати* «ступати», лит. *тріпати* «звук при тупанні», *тріпати* «тупати», *тріпати* «штовхати ногами», гр. *тріпати* «ступаю, видавлюю», гот. *тріпати* «бігти рясю», дінд. *тріпати*, *тріпати* «непостійний, рухливий», лат. *тріпати* «хто часто перебирає ногами; тремтячий; трепетний», афг. *тріпати* «трясти, сипати; насипати»; в основі лежить звуконаслідувальний корінь іє. *тріпати «ступає, тупотіти; дріботіти (ногами)». — Фасмер—Трубачев IV 98—99; Черных II 261; Булаховський Вибр. пр. III 526—527; Brücker 581; Machek ESJČ 657; Schuster-Sewc 1543, 1551; Skok III 496—497; Mikl. EW 361; Trautmann 329; Топоров Е—Н 87—88; Walde—Hofm. II 701—702; Pokorny 1094. — Див. ще **тріпет**. — Пор. **тропа**, **тріпка**.

трісеничка, *трісулька* — див. **трісулька**.

трісирубичка (бот.) «трясучка середня, *Briza media* L.» Мак, [трісирубичка] «тс.» Мак; — складне утворення з основ [тріси-], пов'язаної з *трісти*, і *руб*, *руб'яць*, [руб'я] «лахміття»; пор. приказку «треба прости, щоб руб'ям не трясти» (Г IV 85); назва зумовлена тим, що колоски цієї злакової рослини мають тонкі ніжки і тому трясуться від найменшого руху повітря. — Див. ще **руб'яць**, **трісти**. — Пор. **трісулька**.

тріск, [тріскавець] (бот.) «мак дикий, *Rapaver rhoeas* L.» Мак, [тріскавиця] «гроза» ВеБ, [тріскавка] (ент.) «коник, *Ascidium*» Нед, [тріскало] «підвішений кусок заліза, який від вітру вдаряє об дерево, видаючи дзенькіт, для відлякування диких свиней» О, [тріскало, тріскало] «тс.» О, [тріскач] «балакун Нед; той, що тріскається

(у загадці — мак)», *тріска́чка* «знаряддя для утворення тріску; машинка для очищення насіння льону; [балакуха Нед]», *тріскіт*, [тріскот] Нед, *тріскотні́ча*, *тріскотня́*, *тріскотня́ва*, [тріску́н] «сильний мороз» Л, [тріску́тин] «тріск; сильний мороз» Корз, [тріску́ч] (бот.) «льон-стрибунець, *Lipum crepitans*» Нед, [тріща́ник] «шерхебель» О, *тріщина*, [тріска́тий (у сполученні [мак. т.] (бот.) «дикий мак» Мак)], *тріскотлі́вий*, *тріску́чий*, *тріснутий*, *тріскати*, *тріскота́ти*, *тріскотіти*, *тріснути*, *тріща́ти*, *трісь* (виг.), [розтрі́ск] «розрив» Нед, [розтрі́скати] «розбити» Нед; — р. *треск*, бр. *трэск*, др. *трѣскъ* «тріск, грім», п. *trzask*, ч. *třesk*, слц. *tresk*, вл. *třeskač* «тріщати» (про мороз), болг. *трѣскот*, схв. *трѣсак* «грім», *трѣсак* «грім; тріск, стук», слн. *třesk* «тріск, шум», стсл. **трѣскати**; — псл. *třeskъ*, *třeskati*, пов'язані з *troska* «блискавка», *troskotъ* «тріск», споріднені з лит. *treškėti* «тріщати», *traška* «ламкість», *tróškis* «тріщина», лтс. *traškis* «шум, шерех», можливо, також з гот. *friskan* «молотити», *ga-frask* «тік», нвн. *dreschen* «молотити». — Фасмер IV 99—100; Machek ESJČ 658; Schuster-Sewc 1545; Младенов 642; Skok III 502—503; Trautmann 329; Fraenkel ZfSlPh 20, 282; Kluge—Mitzka 142. — Пор. **вотріща́ти**.

тріска¹ «скіпка; уламок чогось дерев'яного; стружка», [трісо́чок] «дрібні щепки для розпалювання», [трісчи́на] «одна трісочка»; — р. [трѣска], [трестá], бр. *трэска*, п. *trzaska*, ч. *třiska*, слц. *trieska*, вл. *třeska*, нл. *tšeska*, болг. *треска́*, м. *треска*, схв. *трѣска*, слн. *třeska*, р.-цсл. **трѣска**; — псл. *třeska*, пов'язане з *třeskati* «тріскати». — Фасмер IV 100; Brückner 579; Machek ESJČ 658; Schuster-Sewc 1545. — Див. ще **тріск**.

тріска² (іхт.) «риба, *Gadus morhua* L.»; — бр. *траска́*, ч. слц. *treska*, болг. *трѣска*, схв. *трѣска*; — запозичення з російської мови; р. *треска́* єдиної етимології не має; пов'язується з *тріска*

(Даль IV 429), оскільки висушена риба розщеплюється, як дерево (пор. нвн. *Stockfisch* «тс.», букв. «палка-риба»); зіставляється (Mühl.—Endz. IV 195; Kluge—Mitzka 139; Pedersen IF 5, 72) з дісл. *porisk*, нвн. *Dorsch* «тріска», лтс. *tirza* «форель»; необгрунтованим є виведення (Schuchardt IF 7, 273; Matze-pauer 352; Младенов 638) з германських мов. — Фасмер IV 100; Черных II 261—262. — Пор. **тріска¹**.

тріскати (вульг.) «жадібно їсти, жерти»; — р. *трѣскаць*, бр. [трѣскаць] «тс.»; — результат видозміни значення *тріскати* «утворювати тріск, тріщати»; спочатку означало «їсти горіхи і под.» (розкусуючи чи розламаючи шкаралупки). — Див. ще **тріск**. — Пор. **троск**.

[тріско́пліт] (орн.) «кропивник, волове очко, *Troglodytes troglodytes* L.» Шарл, [треско́пліт] «тс.» ВеНЗн; — результат пов'язання основ двох різних назв того самого птаха — [тріщу́к] (< *тріск*) і [поплі́тник] (див.).

[тріску́н] (іхт.) «окунь, *Perca fluviatilis* L.» Дейн; — неясне; можливо, пов'язане з *тріск*, через те що луска окуня відділяється дуже важко, при чищенні риби створюється ніби сухий тріск.

[тріскунчик] (орн.) «кроншнеп середній, *Numenius phaeopus* L.» Шарл, *тріскунок* «[тс. Шарл]; у сполученні *чирок тріскунок* *Querquedula (Anas) querquedula* L. Воїнств.—Кіст.», [тріскунка] «чирок тріскунок» Шарл; — р. *чирок трескунок* «*Querquedula (Anas) querquedula* L.»; — звуконаслідувальні утворення, пов'язані з *тріск*, *тріща́ти*; назви приблизно передають враження від голосу птахів, який імітується як р. *ки-рѣ-рѣ* (тривожний крик кроншнепа), гаркаве, «дерев'яне» р. *кэр-р-р* (крик селезня чирка-тріскунка). — Булаховський Вибр. пр. III 202; Птицы СССР 95, 266. — Пор. **трускунець**.

[трістя́] «трясовина, драговина; очерет», [трісця́] «трясовина», [трістя́] «болото, калюжа; тюрма» Пі; — пов'язане з *трості́на*, [трость, трість,

(зб.) *трістя*] «очерет»; початково означало «місце, заросле очеретом»; пізніше могло зазнати зближення з *трястї(ся)*. — Див. ще *трость*.

тріумвірат «у Стародавньому Римі — союз трьох впливових політичних діячів і полководців, що мав на меті захоплення верховної влади; колегія з трьох осіб, що обиралася з певною метою», *тріумвір* «учасник тріумвірату»; — р. болг. м. *триумвират*, бр. *трыумвират*, п. *triumvirat*, ч. *triumvirat*, слц. схв. *тријумвират*, слн. *triumvirat*; — запозичення з латинської мови; лат. *triumviratus* «тріумвірат» є похідним від *triumvir* «учасник тріумвірату», складного утворення з основ *trium* «трьох» і *vir* «чоловік», що виникло як зворотне утворення від форми род. в. мн. словосполучення *trium virorum* («один з трьох чоловіків»). — СІС² 847; Kopaliński 999; Holub—Lyer 490; РЧДБЕ 879; Вуяклија 970; Klein 1654, 1655. — Див. ще *віртуоз*, *три*.

тріумф, *тріумфатор*, *тріумфальний*, *тріумфувати*; — р. болг. *тријумф*, бр. *трыјумф*, п. *triumf*, *tryumf*, ч. слц. вл. *triumf*, м. *триумф*, схв. *тријумф*, слн. *triumf*; — запозичення з латинської мови; лат. *triumphus* «урочистий вступ у Рим полководця і його армії після переможного закінчення війни» походить від вигука *triumpe!*, вживаного в релігійних процесіях на честь свята родючості, що зводиться до гр. *θρίαμβος* «процесія на честь Вакха», слова доеллінського походження. — СІС² 847; Kopaliński 999; Holub—Lyer 490; РЧДБЕ 879; Вуяклија 971; Klein 1654; Walde—Hofm. II 707.

[тріщ] (орн.) «дрізд омелюх (дерева), *Turdus viscivorus* L.», [*тріскучий дрізд*] «тс.» Шарл; — похідне утворення від *тріскати*, *тріщати*; назва пояснюється голосом птаха, крик якого сприймається як голосний тріск (р.) *ттрррр* (Птицы СССР 433). — Воїнств.—Кіст. 318. — Див. ще *тріск*. — Пор. *тріскопліт*, *тріщук*.

тріщати — див. *тріск*.

[тріще] «хмиз; різки» Нед; — результат контамінації основ [*ріще*] ([*ріща*]) «тс.» і *тріщати*. — Див. ще *ріща*, *тріск*.

[тріщуватий] «витріщуватий»; — п. *trzyznaczowaty* «тс.»; — зворотне утворення від *витріщати* (див.).

[тріщук] (орн.) «кропивник, волове око, *Troglodytes troglodytes* L.», [*тріщ Шарл*, *тріщук* ВЕНЗн, *тріщ* тж] «тс.»; — похідне утворення від *тріщати*; назва передає враження від голосу птаха, який відтворюється як (р.) *черр-черр*, (н.) *зегг* і сприймається як певне тріщання; зіставляється також зі *стриж* (ВеУг 263). — Булаховський Вибр. пр. III 202; Птицы СССР 430. — Див. ще *тріск*. — Пор. *тріскопліт*.

тровіти, *троби*, *тровля* — див. *травіти*.

[трогати] «торкатися, ворухити; непокоїти, набридати Нед, смикати», [*тронуті*] «торкнутися; зворухити» Нед, *тронутися* «стати трохи ненормальним, психічно хворим», [*трогательний*] «зворухливий, захоплюючий» Нед (з рос.), [*тробаючий*] «тс.» Нед, Куз; — р. *тробать* «торкатися; мацати; чіпати; непокоїти; викликати співчуття», бр. [*тробаць*] «чіпати», болг. *тробвам* «торкаю»; — єдиної етимології не має; зіставляється з лтс. *treksne* «удар, поштовх», дісл. *preka* «давяти, тіснити», дангл. *đraku* «натиск, насилля» (Mühl.—Endz. IV 230), з *терзати*, з лат. *traho* «тягти» (Горяев 376), з лат. *tergeo*, *tergo* «прати; чистити», гот. *rairko* «дїрка» (Petr VB 18, 285); р. *тронуть* виводиться з [*тронуть*] «тупнути», а *тробать* пояснюється як результат впливу форми *двігати* (Vaillant Gr. comp. I 93); існує припущення про виникнення дієслова в результаті фонетичної видозміни форми типу р. [*торгати*, *торгнуть*] «рвати, смикати», укр. *торгати* «смикати» (Mikkola Ursl. Gr. III 92). — Фасмер—Трубачев IV 104; Черных II 263—264.

троглодіт «первісна печерна людина»; — р. болг. *троглодіт*, бр. *траг-*

ладыт, п. troglodyta, ч. слц. troglodyt, м. *троглодѹти* (мн.), схв. *троглодѹт*, слн. troglodít; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Troglodýt, фр. англ. troglodyte походять від лат. troglodytae (мн.), яке відтворює гр. τρωγλοδύτης «який живе в печері», утворене з основ іменника τρώγλη «нора, печера» (первісно «прогризена діра»), похідного від τρώγω «гризу», спорідненого з вірм. t'ugc «щелепа», тох. AV trask- «жувати», і dŭw «ховаюся, опускаюся; надягаю», спорідненого з дінд. urā-du- «надягати». — СІС² 847; Копалиński 999; Holub—Lyer 490; РЧДБЕ 880; Вуяклија 974; Klein 1655; Frisk I 427—428, II 938—939.

[**троєнка**] (бот.) «мухомор червоний, *Agaricus muscarius* L.» Г, Нед, [*троянка*] «тс.» Мак; — пов'язане з *труїти*; назва вказує на отруйність гриба. — Див. ще *труїти*.

тройняг, *тройнячок* — див. **трійка**¹.

[**тройчак**] (бот.) «плакун верболистий, *Lythrum salicaria* L.»; — бр. [*тройник*] «тс.»; — похідне утворення від *три*; назва зумовлена, очевидно, тим, що квітки цієї рослини бувають трьох видів, які розрізняються співвідношенням довжини стовпчика, тичинок і чашечки. — Вісюліна—Клоков 224; Нейштадт 357; Анненков 205.

трок «широкий ремінь для закріплення сідла або попони на коні; попряга; [вузька шкіряна смужка для шиття упряжі, зшивання пасів до молотарки та ін.; торочки, що звисають із порваного одягу Корз]», [*трóчки*] «тоненький мотузок, яким підв'язується спідниця» Мо; — запозичення з польської мови; п. troki «ремені, вірвовки, зав'язки» відповідає укр. *тóрок* «торочка», *тóрокі* «ремені ззаду сідла; торочки». — Фасмер IV 85; Вгүскпег 576. — Див. ще **тóрок**¹.

тролейбус, *тролейбусник*; — р. *троллейбүс*, бр. *тралейбус*, п. ч. слц. вл. trolejbus, болг. *тролейбүс*, м. *тролейбус*, схв. *тролејбус*, слн. trólejbus;

— запозичення з англійської мови; англ. trolleybus утворено з trolley «роликовий струмозмич; візок», можливо, спорідненого з troll «котити», і bus, як в *автóбус*, *óмнібус*. — СІС² 847; Коваль 36; Черных II 264; Kopalinski 1000; Holub—Lyer 490; РЧДБЕ 880; Вуяклија 975; Klein 1656. — Див. ще **автóбус**, **óмнібус**.

тромб «згусток крові», *тромбóз*; — р. бр. болг. *тромб*, п. tromboza, ч. trombus, слц. tromb, вл. tromba, м. схв. *тромбóза*, слн. trómbus; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Thrombus, фр. thrombus, англ. thrombosis, нлат. thrombus утворено на основі гр. θρόμβος «грудочка, згусток», пов'язаного з трéφω «ущільнюю, годую». — СІС² 847; Черных II 264; Sł. wyg. obcych 777; Holub—Lyer 490; РЧДБЕ 880; Вуяклија 975. — Див. ще **трóфіка**.

тромбон (муз.), *тромбоніст*; — р. болг. м. *тромбон*, бр. *трамбон*, п. trombon, ч. слц. слн. trombón, схв. *тромбон*; — запозичення з італійської мови; іт. trombone «велика труба» є похідним від tromba «труба», яке вважається словом германського походження. — СІС² 847; Фасмер IV 105; Kopalinski 1000; Holub—Lyer 490; РЧДБЕ 880; Вуяклија 975; Klein 1659. — Див. ще **труба**. — Пор. **трембіта**.

[**тромкáч**] (орн.) «ворон, *Corvus corax* L.» НикНикЕЛ, [*крямкати*] «каркати», [*кром*] (крик ворона) тж; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до [*кромкáч*] «ворон». — НикНикЕЛ 108. — Пор. **крóмкати**.

[**тромпáк**] (бот.) «картопля, *Solanum tuberosum* L.» Мак, ВеУг, ВеЗн; — не зовсім ясне; можливо, результат фонетичної видозміни іншомовного запозичення (пор. ч. [krompach] (Анненков) або укр. [*крóмпель*] «тс.»).

трон¹ «монарший престол»; — р. бр. болг. м. *трон*, п. нл. tron, ч. trůn, слц. вл. слн. trón; — запозичення із західноєвропейських мов; н. Thron, фр. trône, англ. throne, іт. исп. troпо похо-

дять від пізньолат. *thronus* «тс.», яке зводиться до гр. *θρόνος* «підпора, стойка, опора; сидіння, престол», спорідненого з лат. *firmus* «міцний, стійкий», дінд. *dhārayati* «підтримує, держить». — СІС² 848; Фасмер IV 105; Черных II 264; Kluge—Mitzka 778; Frisk I 686—687.

трон² — див. **тран.**

[**троні**] «трішечки» Чаб, [**тріньки**, **тріні**] «тс.»; — р. [**троньки**, **тронечки**] «тс.», каш. [**tron**] «попіл», [v **trón** (v **tróně**)] «зовсім, доценту, на шматки», болг. [**тронка**] «мало, трохи», [**тронца**] «тс.», [**трона(са)**] «обсипати(ся)», м. [**тронсе**] «мало»; — очевидно, псл. *t(ь)гоп- «невелика частина, крихта», похідне, як і *troxa* «тс.», від основи *terti, тьґо «терти». — Куркина *Этимология* 1983, 27—28. — Див. ще **терти**. — Пор. **трохи**, **трукá**¹.

[**тронка**] «дзвіночок, який вішають на шию тваринам», [**тронга**] «тс.» Мо; — очевидно, пов'язане з [**тронькати**] «бринькати» (див.).

[**тронок**] «держално вил НикСгЛ, Корз, ручка лопати НикСгЛ», [**торонók**] «ручка лопати» НикСгЛ; — бр. [**тронак**] «ручка (ножа, вил, ціпа, пилки)», [**тронка**] «тс.»; — запозичення з польської мови; п. *trzonek* «ручка (інструментів); ніжка (гриба)» є зменш. від *trzon* «ручка (інструментів); ніжка (гриба); анат. тіло, корінь; техн. під; стрижень», спорідненого з укр. *черén* «ручка (ножа)», *черінь* (у печі). — Фасмер IV 340; Brücker 582. — Див. ще **черén**, **черінь**.

тронúти, **тронутися** — див. **трогáти**.

[**тронькати**] «бити по струнах, бринькати» ВеУг, [**тронькати**] «тс.» (з бр. ?) ЛексПол; — бр. *тронькаць* «тс.»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *трінькати*, р. *тренькать*. — Фасмер IV 98. — Пор. **трінькати**¹.

троп¹ «слово чи вислів, вжиті в переносному, образному значенні», *троніка* КІМ, *тронейчний*, *тронічний*; — р. бр. *трон*, п. *trop*, ч. *tropus*, слц. *trop*,

tropus, болг. *трон*, *тронá*, м. *тронá*, схв. *трон*, слн. *tróp*; — запозичення з французької мови; фр. *tropé* походить від лат. *tropus* «переносний зворот мови», яке зводиться до гр. *τρόπος* «напрям, спосіб, зворот», пов'язаного з *τροπή* «поворот, повертання», *τρέπω* «повертаю, кручу», спорідненим з дінд. *trárate* «соромиться», хет. *trep-* «працює», лат. *terpit* «повертається». — СІС² 848; Фасмер IV 105; Kopaliński 1000; Holub—Lyer 490; Вуяклија 975; Frisk II 923—925; Pokorny 1094.

[**троп**²] «кінська рись з підскакуванням», у виразі [*іти (бігти) у троп*] «іти (бігти) риссю», *тронáк* «український народний танець», [*тронéць*] «кінська рись», [*тронім*] «галас, крик Ме; гудіння, грім, брязкіт, тупіт; рись, втомливе ходіння Нед», [*тронóта*] «танець» (?) Г, Нед, [*тронóта*] «тс.», *тронотянка* (танець), [*тронáти*] «тупати, притупувати Г; бігти риссю Нед; танцювати тропака Нед», [*тронотіти*] «молотити язиком, цокотіти» О, [*тронцювáти*] «дріботіти» Нед, [*тронáкá*] присл. Нед, [*тронáкóм*] «тс.» Нед; — р. [*тронáть*] «тупати ногами, стукати», [*троннúть*] «злегка ударити», болг. *тронáм* «стукаю, туваю», *тронот* «тупіт», схв. *тронот* «шум, тріск, гуркіт», *тронáти* «стукати; важко ступати», слн. *tropáti* «стукати, бити»; — псл. *tropati* «тупати; стукати; шуміти»; — зіставляється з лит. *trapiñėti* «постукувати ногами», прус. *trapt* «ступати», гр. *τροπέω* «ступаю, витискаю», днн. *thravōn* «бігти риссю», дангл. *dragian* «тіснити, давити», свн. *draben* «бігти риссю», нвн. *traben* «тс.», що зводяться до звуконаслідувального іє. **trep-* «ступати, топтати; ходити дрібними кроками». — Фасмер IV 105; Черных II 264; Skok III 496—497, 506; Trautmann 329; Būga RR I 489, II 631; Fraenkel 1111; Kluge—Mitzka 784—785; Pokorny 1094. — Пор. **тріпати**, **тропá**.

троп³ — див. **тропá**.

тропá «стежка; [шлях, напрямок, слід Г, Нед, Пі]», [*трон*] «тс.» Нед,

[*tripin*] «вузька гірська стежка О; правильна думка про щось Корз», *трóпка* «стежка», *троповік* «тс.», [*тропóк*] «стежечка», *трóпíти* «протоптувати дорогу, стежку; насліджувати звіра, йти по сліду» СУМ, Нед, [*стропíти-ся*] «збитися з шляху, з пантелику», [*утропí*] «слідом»; — р. *тропá*, бр. *троп*, др. *тропа* «шлях, дорога», п. *троп* «слід, колія», *тропíс* «висліджувати»; — псл. *трорь*, *трора*; — споріднене з лтс. *трара* «натовп, купа», алб. *трап* «стежечка», гр. *áтрапóс* «стежка, доріжка». — Фасмер IV 105; Черных II 264; Вгückner 577; Skok III 491, 496—497; Коломиец Этимология 1984, 98; Trautmann 329; Pokorny 1094. — Див. ще **троп²**.

тропár (церк.) «молитовний вірш для співу на честь якого-небудь свята або святого»; — р. *тропáрь*, бр. *трапáр*, др. *тропарь*, *трепарь*, болг. *тропáр*, м. *тропар*, схв. *тропáг*, стсл. **тропарь**; — через церковнослов'янське посередництво запозичено в давньоруську мову з грецької; стр. *тропáрiон* «церковний вірш» походить від гр. *трóпос* «спосіб, манера, фасон». — СІС² 848; Фасмер IV 105; ГСЭ III 206; Срезневский III 1002; РЧДБЕ 881; Skok III 506. — Див. ще **троп¹**.

[**трóпечка**] (бот.) «жабник польовий, грудна травка, *Filago arvensis* L.» Нед; — р. [*тропник*] «тс.»; — очевидно, похідне утворення від *тропá* «стежка»; назва пояснюється місцем, де росте жабник (на полях, дорогах, піщаних схилах). — Вісюліна—Клоков 315; Анненков 145; Нейштадт 548. — Див. ще **тропá**.

трóпíк, *трóпíки*, *тропíчний*, *субтропíчний*; — р. болг. *трóпíк*, бр. *трóпíк*, п. *тропíkalny*, ч. *тропícký*, слц. *тропу*, вл. *тропу*, м. схв. *трóпи*, слн. *тропí*; — запозичення з англійської або французької мови; англ. *тропíс* «тропíк», фр. *тропíque* «тс.» походять від пізньолат. *тропíсис*, яке бере початок від словосполучення *сírculus трóпíсис* «поворотний круг», що відбиває гр. *κίρκ*

λος *тропíс*ос, у якому *тропíс*ос є похідним від *трóпос* «оберт, напрям». — СІС² 848; Фасмер IV 105; Черных II 264—265; Kopaliński 1000; Holub—Lyer 490; РЧДБЕ 881. — Див. ще **троп¹**.

[**трóпник**] (бот.) «чина весняна, *Lathyrus vernus* (L.) Bernh. (*Orobus verpus* L.)»; — похідне утворення від *тропá* «стежка»; назва могла бути зумовлена місцями, де зустрічається чина. — Вісюліна—Клоков 215, 216; Нейштадт 358; Анненков 236.

трос; — р. бр. болг. *трос* «тс.»; — запозичення з голландської мови; гол. *tros* «тс.» разом з снн. *trosse* «міцний канат на кораблі» (нвн. *Trosse*) походить від фр. *trousse*, пов'язаного з *trousser* «крутити», джерелом якого є слат. *tortiare* «тс.», що зводиться до лат. *tortus*, дієприкметника від *torquere* «крутити», спорідненого з псл. *тогкь «мотузка, зав'язка». — СІС² 848; Фасмер IV 106; Kluge—Mitzka 702. — Див. ще **тóрок¹**.

[**троск**] «ляскання батога Г; удар, тріск, шум Нед», [*троска́*] «шлак», [*троскіт*] «хльоскання батоном Г; тріск, шум, ляскання батога Нед; тріскання, цокання О; крик, сокотання курей Г, Нед», [*троскати*] «ляскати батоном; бити; ударяти (про хвилі, воду, кров) Куз; пожирати Пі», [*троскотáти*] «кричати; сокотати (про курей) Г, Нед; тріскотати, цокати О», [*троскотíти*] «тс.», *трощíти* «ламати, розбивати; жадібно їсти», [*торóщити*] «трощити, розбивати» Она, *потрóщити* СУМ, Нед, *розтрóщити* тж, *розтрóщений*, *розтрóщувальний*; — р. [*троскот*] «тріск, хруст», [*троскотáть*] «гриміти, тріщати, стукати», др. *троска* «удар блискавки», *троскота* «тріск», *троскотати* «тріщати; скрекотати», п. *troskot* «шум, галас, тріск», *troskotać* «розбивати», *troskać się* «кричати, сокотати; скликати курчат (про курей)», ч. *troska* «уламок, руїна», *troskotati* «розбивати», слц. *troska* «уламок», схв. *трòска* «шлак», стсл. **троскотати** «ламати, тріскатися»; — псл. *троскь*, *трос-*

kati; — звуконаслідувальне утворення; пов'язане чергуванням голосних з trėsk̃, trėskati; — споріднене з лит. traškėti «хрустити, гриміти, клацати», traškà «крихкість». — Фасмер IV 106; Machek ESJČ 652—653; Skok III 506—507; Trautmann 329; Būga RR I 489; Fraenkel 1112—1113. — Див. ще **тріск**. — Пор. **трас**.

[трóска] «турбота, смутна думка; лихоманка» Нед, Пі, **[тросклівий]** «непокоїний, турботливий» Нед, Шейк, **[трóскатися]** «турбуватися, непокоїтися» Нед, Шейк, **[троскотáтися]** Нед; **[троці́тися]** Бі] «тс.»; — бр. **трóскаць** «турбувати, непокоїти»; — запозичення з польської мови; п. troska «турбота», troskać się «турбуватися, піклуватися», troszczyć się «тс.» розглядаються як результат розвитку семантики п. ст. troski «тирса» і зіставляються з ч. troski «руїни», р. **троскотáть**. — Вгückперг 577. — Див. ще **троск**.

[трóском] «у безладді, як попало»; — пов'язане з **[троск]** «удар» (пор. п. troskotać «розбивати», ч. troska «уламок, руїна», слц. troska «уламок»); утворене за моделлю **лóском** «у безладді». — Див. ще **троск**. — Пор. **лоск**².

[троскотій] (орн.) «костогриз, Soccothraustes coccothraustes L.» Шарл, Куз, **[траскотій]** «Soccothraustes vulgaris Briss.» ВеНЗн; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з **траск**, **троск**, **троскотіти** і пояснюється сприйняттям голосу птаха, невиразна пісня якого складається з грубих, тріскучих звуків; назва може бути також пов'язана з **тріск**, **троці́ти**, оскільки костогриз живиться насінням дерев та кісточками плодів, розлушуючи їх; можлива і подвійна мотивація назви. — Воїнств.—Кіст. 240; Птицы СССР 559—560.

[тросóк] «ягня з перерослими смушками, також і самі смушки», **[трусóк]** «шкура з піврічного, ще не стриженого ягняти»; — р. **[тресóк]** «вівця, на якій ще ніколи не стригли шерсть»; — неясне.

[трóста] «рід шкірної хвороби у коней, при якій тріскається шкіра і з ранки витікає кров; кров, яка витікає з ранки при цій хворобі», **[трóсть]** «тс.», **[трості́стий]** «хворий на тросту», **[трості́ти]** «хворіти на тросту»; — очевидно, пов'язане з **тріск**, **троск**, **тросць**; основою мотивації назви є ламкість, сухість і розтріскування шкіри хворої худоби. — Див. ще **тріск**, **троск**, **тросць**.

[тростиня́к] (у сполученні *лунь-тростиняк*) (орн.) «болотяний лунь, очеретяний лунь, Circus aeruginosus L.» Нед; — похідне утворення від **тросць** (*тростина*) «очерет»; назва зумовлена місцем гніздування цих птахів (на озерах, болотах, заболочених річках, де є густі зарості очерету, комишу або інших болотяних рослин). — Воїнств.—Кіст. 174; Птицы СССР 159—160. — Див. ще **тросць**.

[трóстка] «хлопавка» Нед; — не зовсім ясне; очевидно, результат видозміни основи **[трóскати]** «хлопати», зближеної з **[трóстка]** «тростина; палиця». — Див. ще **троск**, **тросць**.

[тростóмолоч] (бот.) «хондрила ситниковидна, Chondrilla juncea L. (Hieracium juncea Bernh.)» Мак, Нед; — складне утворення з основ слів **тросць**, **трості́на** і **молоко́**; назва пояснюється каучуконосним характером хондрили і схожістю цього її виду до тростини (ситнику); пор. р. **[молочайник козий, молочайник волчий]**, п. **[kozimlecz]** «тс.». — Анненков 96. — Див. ще **молоко́**, **тросць**.

тросць «спеціально оброблена довга палиця; тонка, переважно очеретяна або комишова, пластинка в духових музичних інструментах; [(бот.) очерет, Phragmites communis (L.) Trin, Мак, Нед; гілка, гілки; стеблина очерету; частина ткацького верстата], **[терстіна (тирстіна)]** «очерет» Мак, **[трість]** Мак, **троск** «тс.», **[трóснійк]** «тс. Мак; зарості очерету Г, Нед», **трості́на** «стеблина очерету, комишу та ін.; очерет; спеціально оброблена довга пали-

ця», [тростиніско] «зарості очерету» Нед, [тростілка] «стеблина» Нед, [тростінник] «очерет» Мак, тростка «палка; [частина ткацького верстата Корз]», [тростнік] (бот.) «очерет Мак; комиш озерний, куга озерна, Scirpus lacustris L. Мак; зарості очерету Нед», [тростоватка] (зоол.) «трубчатий поліп, Tubularia salutaris» Нед, [тростовачка] «зарості очерету» Нед, [тростовнік] «очерет» Нед, [тростя] «тс.» Нед, тростяниця (бот.) «трав'яниста рослина родини злакових, Scolochloa Link.», [тросьць] «очерет; гілки, сучки; палиця» Нед, [тросьць] «частини ткацького верстата» Корз, [троц] «очерет» Нед, [троща, трустина] «тс.» Мак, [трощі] «низина, заросла осокою» Пол, тростевій, тростінний, тростінновий СУМ, Нед, [тростістий] «який має товсте стебло», [тростоватий] «очеретоподібний» Нед, [тростовій] «з трості; подібний до трості» Нед, тростяній; — р. трость «легка оброблена палиця; (бот. заст.) очерет», тростнік «очерет», [тресна, тресняк, треста, трест, тростя] «тс.», бр. трысціна «очеретина», трыснѣг «очерет; тростина (цукрова)», [траснік] «очерет», [троснік, трыснік, трэснік, трасціна, тростіна, трысціна, трэсціна] «тс.», [трасняг, трасняк, траснях, трысняг, трысняк, трыснях, трыснѣх] «тс.; рогіз, Turpha L.», [трастка] «пластинка у берді», [трасцѣ, трысцѣ] «тс.», др. тръсть «стебло тростини; суха гілка», п. trzcina «очерет», trešč, ч. třtina, слц. trst', trstie, trstina, вл. нл. scína, болг. тръст, тръстіка «тс.», м. трска «тс., комиш», схв. трс, трска, трсљика «тс.», трѣст «очерет», трѣстика, трѣстина «тс.», слн. trst «очерет, комиш», trstíka «тс.», trstje «зарості очерету», стсл. тръсть «очерет, комиш», тръстьк «тс.»; — псл. trъсть «тс.»; — споріднене з лит. trušis «очерет, комиш», triušis, лтс. trusis «тс.», лит. strustis «смуга лика в ситі», можливо, з гр. θρούον (< *trusom) «ситовник», далі з трўха; іє. *trus- —

Фасмер IV 106; Черных II 265; Меркулова Очерки 46—47; Анненков 51; Вўга RR I 489; Соболевский РФВ 64, 116; Ильинский ИОРЯС 22/1, 193; Machek Jm. gostl. 290; Skok III 510; Симоновић 52, 351; Persson Beitr. 444; Pokorny 1026, 1097.

[тростянік] (орн.) «очеретяна вівсянка, Emberiza schoeniclus L.» Шарл, ВеНЗн, [тростінка] «очеретянка ставкова, Acrocephalus scirpaceus Herm. (Salicaria arundinocea)» Нед, [потростінік] «тс.», [пóтрост] «очеретяна вівсянка» ВеНЗн; — похідні утворення від [трость] (тростіна); назви пояснюються тим, що ці птахи гніздяться на болотах і болотистих луках, часто із заростями очерету, чагарників. — Воїнств.—Кіст. 260; Птицы СССР 555. — Див. ще трость.

тросьорубка — див. трісирубичка.

тротіл «сильна вибухова речовина, тринітротолуол»; — р. болг. тротіл, бр. тратыл, п. ч. слц. trotyl, слн. trotil; — запозичення з англійської мови; англ. trotyl є результатом скорочення назви trinitrotoluen «тринітротолуол», яка була утворена з основ tri- («три-»), nitro- («нітро-», від гр. νίτρον «селітра») і toluen «толуол» (органічна сполука) від ісп. Tolu (Santiago de Tolu — назва міста в Колумбії) з доданням суфікса -yl, в основі якого лежить гр. ὕλη «дерево, матерія». — СІС² 848; ССРЛЯ 15, 1012; Коралиński 1001; РЧДБЕ 881; Klein 1625; 1652. — Див. ще нітра́т, толуо́л, три.

тротіна — див. труїти.

[тротінниця] (зоол.) (у сполученнях [т. ивова] «червиця вербова, трач вербовий, Cossus ligniperda (Cossus cossus L.)»; [т. каштанова] «трач каштановий, Cossus aesculi»); — назва комах-шкідників дерев, пов'язана з [трач] «тирса», [тротовіна, трочіна] «тс.», трач (ент.) «пильщик». — Див. ще трач¹.

тротовіна — див. трач¹.

трогу́ар; — р. троту́ар, бр. тра-ту́ар, п. trotuar, ч. слц. слн. trotoár,

болг. м. *тритоар*, схв. *тритоар*; — запозичення з французької мови; фр. *trottoir* є похідним від *trotter* «іти, марширувати, бігти рясом», яке походить від двн. *trottōn* «іти, крокувати, ступати», спорідненого з англ. *tread* «іти, ступати, крокувати», норв. *traa*, дісл. *troða*, гот. *trudan* «іти». — СІС² 848; Фасмер IV 106; Черных II 265; Kopaliński 1000; Holub—Lyer 491; РЧДБЕ 741; Вуяклија 976; Kluge—Mitzka 789, 793; Klein 1657; Dauzat 729.

трофе́й «воєнна здобич», *трофе́йник*, *трофе́йщик*; — р. болг. *трофе́й*, бр. *трафе́й*, п. *trofeum*, ч. слц. *trofej*, вл. *trofeja*, м. *трофе́ј*, схв. *трòфēј*, *трофе́ја*, слн. *troféja*; — запозичення з французької мови; фр. *trophée* через нар.-лат. *trophaeum* і лат. *trophaeum* зводиться до гр. *τρόπαιον* «пам'ятник на честь перемоги над ворогом», *τρόπαις* «пов'язаний з поворотом, пов'язаний з поразкою», похідних від *τροπή* «поворот; відкидання ворога; змушення (ворога) до втечі». — СІС² 849; Фасмер IV 107; Kopaliński 999; Holub—Lyer 490; РЧДБЕ 882; Вуяклија 976; Klein 1657; Dauzat 729. — Див. ще **троп**¹. — Пор. **тропік**.

трофі́ка «живлення й обмін речовин у тканинах організму», *трофі́чний*; — р. *трофі́ка*, *трофі́ческий*, бр. *трофі́ка*, *трафі́чны*, п. *trofika*, *troficzpu*, ч. *trofika*, *trofický*, слц. *trofický*, болг. *трофі́чески*, схв. *трофичан*, слн. *trófičen*; — запозичення із західноєвропейських мов; н. *Trophik*, фр. *trophique* «трофічний», англ. *trophic* «тс.» утворено на основі гр. *τροφικός* «який стосується живлення», похідного від *τροφή* «живлення, їжа», пов'язаного з *τρέφω* «годує, виховує, зміцнює», спорідненим з лит. *dribti* «падати, опускатися», дісл. *drafi* «покидьки», англ. *draff* «брага, дріжджі», р. [д**рòбá**] «осад, пивні дріжджі». — СІС² 849; ССРЛЯ 15, 1014; Kopaliński 999; РЧДБЕ 882; Вуяклија 976; Klein 1656; Frisk II 925—927. — Пор. **атрофія**, **дистрофія**, **тромб**.

трохей́ (літ.) «двоскладова стопа з першим довгим і другим коротким скла-

дом; хорей», *трохе́йчний*; — р. болг. *трохей́*, бр. *трахей́*, п. ч. слц. *trochej*, м. *трохей́*, схв. *трòхēј*, слн. *trohéj*; — запозичення з грецької мови; гр. *τροχῆος* (*πους*) «(нога, стопа) що біжить», пов'язане з *τρόχος* «біг», *τροχός* «колесо», *τρέχω* «біжу», спорідненими з дірл. *droch* «колесо», вірм. *durgn* «гончарний круг», лит. *pa-drošti* «бігти швидко», можливо, також лат. *traho* «тягну, витягну». — СІС² 849; ССРЛЯ 15, 1015; Kopaliński 999; РЧДБЕ 882; Вуяклија 976; Klein 1655; Frisk II 927—929.

тро́хи (присл.), [т**рò**ха] «трохи», [т**рò**хá] (у сполученнях *трòхá лиш* (*лише́нь*), *трòхá чи*) «навіть; ледве, ледь», [т**рò**хась] «трохи», [т**рò**ху] «тс.» Нед, [т**рò**шка] «трошки», *т**рò**шки*, [т**рì**шка О], *т**рì**шки*, [т**рò**шком Нед, т**рò**шку Нед] «тс.», *т**рò**шечка*, *т**рò**шечки*, *т**рì**шечки*, [т**рò**шечку «т**рò**шечки» Нед, т**рò**шіньки О, т**рò**шіцу Нед, т**рò**ченька ВеЗа], [т**рì**ні], *т**рò**ньки*, *т**рì**ньки*, *т**рì**нечки*, *т**рì**ночки*, *т**рì**нюні*, *т**рì**нюсі* «тс.», *нìт**рò**хи*, *пòт**рò**хи*, *пòт**рò**ху*, [пòт**рì**шки], *пòт**рò**шки*, *пòт**рò**шечки*, *пòт**рò**шечку*, [пòт**рò**шник] «дрібний торговець» Нед; — р. [т**рò**ха] «трохи», [т**рò**хи, т**рò**ху, т**рò**шки, т**рò**шку], бр. *т**рò**хі*, *т**рò**шкі*, [т**рò**ха, т**рò**хо, т**рò**ху, т**рò**шка, т**рò**шку] «тс.», др. *т**рò**шьнъ* «дрібний», *пò т**рò**шьну* «детально», *т**рò**хотъ* «крихта; дрібна монета», *т**рò**хотъ* «тс.», п. *troche* «трохи», [t**рò**chu, t**рò**chy], *trozke* «тс.», *trocha* (заст.) «невелика кількість, шматок, частина; трохи», ч. *trochu* «трохи», *trocha* «невелика кількість», слц. *trochu* «трохи», *trocha* «тс.; невелика кількість», вл. *trochu* «трохи», ст. *trocha* «шматочок; залишок», нл. *tšochu* «трохи; дещо», *tšošku* «тс.», *tšochu* «невелика річ, шматочок; мала кількість», болг. [т**рò**шка] «трошки», *т**рò**хá* «крихта хліба; дрібниця», м. *т**рò**шка* «трохи», схв. *т**рò**шицѐ* «трошки», *т**рò**ха* «крихта», слн. *tròho* «трохи», *tròha* «уламок, шматочок», с.-цсл. *т**рò**хътъ* «трохи», **т**рò**ха** «крихта; шматочок»; — псл. *trocha* (т**рò**хъ) «невелика частинка, шмато-

чок, крихта, уламок», пов'язане чергуванням голосних з *truxa* «потерть»; — споріднене з лит. *traūšti* «розбивати», лтс. *trausle* «крихий, ламкий»; іє. **ter-*, звідки псл. *terti, укр. *те́рти*. — Фасмер IV 107; Преобр. III 117; Жураўскі Белар. лінгв. 1972/1, 63—64; Brücker 576; Machek ESJČ 652; Schuster-Sewc 1530—1531; Младенов 640; Skok III 507; Mikl. EW 362. — Див. ще **труха́**¹. — Пор. **пóтрох**.

Трохі́м (чоловіче ім'я), [Трофі́м Нед, Трофин Вел], Тронь, Тронько́, [Троць, Тро́шка], Трушко́, ст. Трофі́мъ «питател» (1627); — р. Трофі́м, бр. Трафі́м, Трахі́м, болг. м. Тро́фим, стсл. Трофимъ; — через церковнослов'янське посередництво запозичено з грецької мови; гр. Тро́фіμος походить від іменника трóфіμος «годувальник, хазяїн; вихованець», пов'язаного з трéφω «годою, виховую». — Вл. імена 90; Беринда 237; Петровский 210; Спр. личн. имен 463; Илчев 495. — Див. ще **тро́фіка**.

трохі-трохі — див. **трі́хати**.

[**тросца́к**] (бот.) «бруслина бородавчаста, *Evonymus verrucosa* Scop.» Мак, Нед; — неясне.

тросці́ти — див. **троск**.

трою́дити «викликати подразнення, запалення; ятрити, [дражнити, розтравляти Г; підбурювати, під'юджувати Куз]», *трою́дитися* «ятритися», [трою́да] «отруйниця Нед; підбурювач Куз; забіяка», [трою́дник] «підбурювач» Куз, [натрою́дити] «наструнчити, підбури-ти, нацькувати Ж; наговорити неправди або з метою настроїти когось негативно Г», [натрою́дити] «тс.» тж, *розтрою́дити* «роз'ятрити», *розтрою́дження́ний*, [розтрою́дитися] «запалитися (коханням)», [строю́дити] «стривожити», [строю́дитися] «стривожитися»; — очевидно, результат контамінації дієслів [трої́ти] «труїти» (пор. *розтравля́ти* «викликати болісні переживання») і [ю́дити] «підбурювати; спокушати»; менш переконливе пов'язання компонента *тро-* з підсилювальною часткою р. *тре-*, як у р. *трезвóнить* і под.

(Меркулова *Этимология* 1983, 59—60). — Див. ще **труї́ти**, **ю́да**.

[**троя́н**¹] (бот.) «коріандр посівний, кінза, *Coriandrum sativum* L.» Мак, Лік. росл. Енци. дов.; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *труї́ти*, оскільки зелень і насіння рослини мають різкий запах і можуть вживатись для відлякування шкідників; може бути також пов'язане з *три* (дрібні квітки рослини зібрані в складні три-, шестипроменеві зонтики). — Вісюліна—Клоков 232; Лік. росл. Енци. дов. 213—214.

троя́н² — див. **трі́йка**¹.

троя́н³ — див. **три**.

троя́нда¹ (бот.) «*Rosa* L.»; — схв. [тренда] «тс.»; — запозичення з новогрецької мови; нгр. *триάντα* «тридцять (пелюстків)» виникло в результаті скорочення назви нгр. *τριαντάφυλλο*, букв. «тридцятилистик». — Пономарів Мовозн. 1973/5, 63; Критенко Мовозн. 1973/2, 31; Німчук 281; Коваль 80; Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 140; Фасмер ГСЭ III 206. — Див. ще **транда́філь**.

[**троя́нда**²] (бот.) «печіночниця звичайна, *Hepatica nobilis* Gars. (*Apetone hepatica* L., *Hepatica triloba* Gilib.)» Мак; — р. [троянок], п. тројапек, схв. [троји́ца, трокрпа] «тс.»; — похідне утворення від *три* (*трóе*); назва зумовлена тим, що квітка цієї рослини має покривало з трьох цілих зелених листочків; це відображено і в науковій назві виду *triloba*, і в таких українських назвах, як [підліска *трилатчаста*, *праліска трилатчаста*] Мак, схв. [златни *трилистник*] «тс.», які можуть бути калькою латинської наукової назви; українська форма *троянда* виникла шляхом зближення назви печіночниці типу *троянка з назвою рози, шипшини *троянда*. — Лік. росл. Енци. дов. 337; Вісюліна—Клоков 120, 125; Анненков 34; Симонович 35. — Див. ще **три**.

труба́ «довгий порожнистий предмет; духовий музичний інструмент, (присудкове слово) кінець, загибель; [димо-

хід Нед]», [труба́нка] (зоол.) «молюск Spirula» Нед, Шейк, [труба́р] «трубач» Нед, [труба́рня] «фабрика труб» Куз, труба́ч, [трубаиш] «трубач» Нед, [трубе́ня] «дуже товста жінка» Л, [трубе́та] «трембіта», [трубі́вкі] (зоол.) «Pogoroda» Нед, тру́бка «назва різних приладів або їх частин, що мають форму труби; назва стебла злаків; [люлька Нед]», трубкува́ння «вихід злакових у трубку», тру́бник, [тру́бниця] «димохід» Нед, [трубни́чок] (зоол.) «інфузорія, Stentor» Нед, [трубни́ца] «посуд для зерна з колоди дерева» Л, [трубча́к] (зоол.) «черв'як, Serpula» Нед, трубча́тка (техн.), [трубчаткі] (зоол.) «Tubicola» Нед, [трубі́сти] «дуже товстий» (про людину) Л, трубокво́ий, [трубкува́тий] «який має форму труби» Куз, [трубово́тий] «тс.» Шейк, тру́бний, тру́бочний, трубча́стий, [трубачува́ти] «бути трубачем», тру́бити «видобувати звуки, дуючи в трубу; поширювати чутки; довго займатися чимось Г, Нед; [вити по-вовчому Шейк; голосно гавкати]», [трубі́ти] «трубити» Нед, [ві́трубити] «пробрати сіно або соломі так, щоб посередині купи утворилось заглиблення у вигляді труби» Я, па́трубок, ро́зтруб; — р. бр. труба́, др. труба, п. traba, ч. trouba, слц. trúba, вл. truba, нл. tšuba, болг. трѣба́, м. траба, схв. тру́ба, слн. tróba, стсл. трѣба; — псл. tróba; — загальноприйнятої етимології не має; звичайно розглядається як раннє запозичення з германських мов і зіставляється з днн. trumba // trumpra «тимпан, барабан, труба», франк. trumba «тс.» (звідки фр. trompe «мисливський ріжок» і далі trompette «труба») звуконаслідувального походження; припускається також запозичення з слат. trumba «духова труба»; менш вірогідною видається гіпотеза про випадковий збіг звуконаслідувальних утворень *trumba незалежного походження у германських, романських і слов'янських мовах (Младенов 642; Matzenauer 85). — Фасмер IV 107—108; Черных II 265; Вгückner 575;

Machek ESJČ 653; Schuster-Šewc 1534—1535; Skok III 513.

трубаду́р «середньовічний провансальський поет і співець; (перен.) той, хто прославляє кого-, що-небудь»; — р. бр. болг. м. трубаду́р, п. trubadur, ч. слн. trubadúr, слц. trubadur, схв. труба́дур; — запозичення з французької мови; фр. troubadour походить від пров. ст. trobador «тс.», похідного від trobar «віршувати, творити, знаходити», джерелом якого є нар.-лат. *tropāre «віршувати, співати». — СІС² 849; ССРЛЯ 15, 1019; Kopaliński 1001; Holub—Lyer 491; Dauzat 729; Gamillscheg 873.

[тру́бити] «багато їсти» Г, Нед; — бр. трубі́ць «тс.», п. trabić «дудлити», вл. trubić «жадібно й багато пити»; — результат семантичної видозміни слова тру́бити «видавати звуки; дуди в трубу»; спочатку, очевидно, стосувалося пиття з вузької посудини. — Schuster-Šewc 1535. — Див. ще **труба́**. — Пор. дудлити.

[тру́бка] (бот.) «жовтозілля болотне, Senecio paluster DC. (Ciperaria palustris)», [тру́бки] «тс.» Мак, Нед; — результат перенесення на рослину назви тру́бка, зменш. від труба́; назва пояснюється трубчатою будовою стебла рослини. — Див. ще **труба́**.

[трув (у сполученні трув лісовий)] (бот.) «куцоніжка периста, Brachypodium pinnatum P.V.» Мак, Нед; — неясне.

[труге́дзини] (бот.) «брусниці, Vaccinium vitis idaea L.» О, [труге́дзини, трогедзи, трогедзи, тронфедзи, труфедзи] «тс.» О; — неясне.

труд¹ «праця», труда́р, труди́вник, [труди́вництво] «трудова повинність» Куз, трудна́ція, тру́дність, [трудні́вки] «труднощі, клопоти», трудо́та, тру́днощі, трудові́к «член політичної організації в Росії на початку ХХ в.», трудо́вник заст. «трудівник», трудя́га, [трудя́к], трудя́ка «тс.», тру́джений, труди́вливий, труди́вницький, труди́вничий, [трудлі́вий] «працьовитий» Нед, трудне́нький, тру́дний «важкий; втомлений; тяжко хворий; [мертвий Нед]»,

трудніший, труднува́тий, трудню́щий, трудові́й, трудові́тий «працьовитий», [трудя́чий] «працьовитий» Г, Шейк, *трудя́щий, тружда́нний*, [тру́жений] «трудо́щий, діловий», [тру́нний] «стомлений» О, [трудні́ще] «важче» Нед, [тру́нькі] «важко; годі», *труді́ти* «втомлювати, турбувати, непокоїти; [муляти]», *труді́тися*, [трудні́ти] «утруднювати», [трудні́шати] Куз, *тружда́тися* «працювати, трудитися; [старатися]», [затру́д] «труд, зусилля», [на́труд] «гній; пухлина» Куз, Ж, [на́трудні] «найгірше» Кур, [не́труд] «нероба» Ж, [не́труджений] «непрацьовитий Ж; нетрудовий», [прі́труд] «на-рив на нозі між пальцями» О, [ростру́діти] «роздавити, наїхавши», [стру́джений] «втомлений» Нед, *утру́дненість, утру́днення*, [утру́длівий] «важкий, втомливий» Нед, *утру́днений, утрудні́ти, утру́днювати, утрудня́ти*; — р. *труд* «праця, труд; [важка, затяжна хвороба]», бр. [труд] «праця», *трудзі́ць* «трудити», [трудава́ць] «важко народжувати», [трудя́ць] «мучитись», др. *трудъ* «робота; турбота; страждання; хвороба; горе, сум», п. *trud* «зусилля; турбота, неспокій; втома», ч. *trud* «важка праця; зусилля; напруга; утруднення», слц. *trud* «сум; важка праця», болг. *труд* «праця, труд», м. *труд* «тс., зусилля», схв. *трѹд* «праця; зусилля», слн. *trúd* «тс.», стсл. *троудъ* «страждання, мука, зусилля; боротьба»; — псл. *trudъ* «тс.»; — споріднене з лит. *triūsas* «робота, клопоти», *triūsti* «клопотатися», лтс. *traūds* «крихкий», свн. *drōz* «важка ноша; досада; трудність», дісл. *fraut* «важке завдання; утруднення; важке випробування», гот. *us-priutan* «обтяжувати», двн. (bi)drīozan «пригнічувати; утруднювати», *urdrioz* «досада», нвн. *verdriessēn* «сердити, дражнити», *Verdruf* «досада», лат. *trūdo* «примушую; штовхаю», ірл. *trot* (< *trudno-) «спір», алб. *treth* (< *treudō) «обрізаю»; іє. *tr-eu-d-/troud- «м'яти, тиснути, давити», похідне від *ter-/tr- «терти»; початковим значенням псл. *trudъ*, очевидно,

було «важка ноша, тягар». — Фасмер IV 108; Черных II 266; КЭСРЯ 452; Brückner 577; Machek ESJČ 654; Skok III 514; Trautmann 326; Pedersen Kelt. Gr. I 160; Walde—Hofm. II 710; Pokorny 1095—1096. — Пор. **терти**.

[труд²] (бот.) «золототисячник малий, золототисячник зонтичний, Centaureium umbellatum Gilib. (Centaureium erythraea Raf., Centaureium minus Moench, Erythraea centaureium Pers., Gentiana centaureium L.)» Мак, Нед, [трудни́ця] «родовик лікарський, Senguisorba officinalis L.» Мак; — р. [трудни́ца] «родовик лікарський»; — пов'язане з *трудний* «тяжко хворий», р. *труд* заст. «хвороба, біль», бр. [трудава́ць] «важко народжувати», др. *трудъ* «хвороба, страждання»; назви зумовлені цілющими властивостями обох рослин, використовуваних при різних захворюваннях. — Лік. росл. Енци. дов. 182, 378; Machek Jm. rostl. 182; Симонович 108. — Див. ще **труд¹**.

[труд³] «трутень» ВеЛ; — бр. [трудні́] (мн.) «трутні», п. ст. *trād*, слц. *trúd* «тс.»; — псл. [*trōdъ], паралельне до *trōtъ «тс.» — Brückner 578; Schuster-Šewc 1540—1541. — Див. ще **трут²**.

[трудова́ти] «розбухати, ставати більшим в об'ємі», [на́трудова́ти] «стати шолудивим; стати на обличчі брезклим і мідно-червоного кольору»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *trędownacieć* «діставати шкірну хворобу», *trąd* «червоний висип на обличчі; струп; тяжка шкірна хвороба (лепра, парша)», *trądzik* «висип на обличчі», як і р. [водний *труд*] (мед.) «водянка», бр. [труд, *трут*] «висип», др. *трудъ* «хвороба», ч. *trud* «вугор, прищ», схв. *трѹт* «на-рив на пальці руки», слн. [trōt] «кольки», стсл. **трждъ** «важкий понос», походять від псл. *trōdъ* «порох; гниль; назви різних хвороб», до якого зводиться й укр. р. *трут*, пов'язане з псл. *trudъ* «праця». — Фасмер IV 110; Brückner 575; Machek ESJČ 654; Skok III 514—515. — Див. ще **труд¹**. — Пор. **трут¹**, **тряд**.

труїзм — див. **трюїзм**.

труїти, [троїти] «труїти», [трүти] «тс.» Нед, [трійка] «отрута Г; труїння ВеЗн», [трійло] «тс.» Г, ВеЗн, [троїна] «отрута», [трояк, троян] «тс.», [троянкi] «вид отруйних грибів» О, [труїзна] «отрута» Корз, [трүйка] «тс.» О, труїння, трүнок «отрута», трүта СУМ, Нед, трүїзна, трүїна, трүтiвка, [трүтка] «тс.», [трүтник] «отруювач», трүений, трүйний, [трүний] «отруйний, отруєний» Нед, [втроїти] «отруїти» Ж, [затроїти] «тс.» Ж, затруїти «отруїти; [наситити отрутою; заразити]», натруїти, [строїти] «струїти», отруїти, [отрiй] «отрута», [отрiйниця] «отруйниця» Ж, [отрiва] «отрута», отруйник, отруйність, отрута, отрутник, отрутність, отруювання, отруювач, [отруя] «отрута», [отрiвний] «отруйний», отруйливий, отруйний, отрутний, [утруйний] «отруйний» ВеЗн, протруїти, протруєння, протруйник, протруювання, протруювач, протруєний, протруювальний, [строїти] «отруїти» Нед, струїти, струєний; — р. травiть «перетравлювати (їжу); споживати; знищувати отрутою», бр. травiць «перетравлювати», атрута «отрута», др. трути, трову «тратити», трiти, трью «тс.», п. truć, truje «труїти; знищувати; споживати», ч. [trut', truju] «труїти», слц. trovit' «тратити; споживати», нл. tšus, tšuju «бути позбавленим, втрачати», болг. трiвiя «отруюю», отрiва «отрута», м. труje «отруює», схв. трiвати, трijem «труїти», др. трiвiти, трiвiж «поїдати»; — псл. truti, trovq «споживати, витратити, перетравлювати; труїти» пов'язане чергуванням голосних з ітеративом traviti «травити». — Фасмер IV 91—92; Черных II 255; Brückner 575, 577; Machek ESJČ 650; Schuster-Sewc 1550; Trautmann 330; Pokorny 1072—1073. — Див. ще **травiти**. — Пор. **травi**.

[труляти] «штовхати» Нед; — очевидно, результат контамінації основ

[трүтити (тручати)] «тс.» і турляти «тс.». — Див. **трүтити**, **турiти**. — Пор. **дрүлити**.

трумбета, **трумбетати**, **трумбитати**, **трумбітати** — див. **трембіта**.

[**трүмкати**] «зачіпати пальцями струни; починати плакати (про дитину); безперервно нити, боліти (про втомлені ноги)» Корз, [трүмкати] «бринькати»; бр. [трумкаць] «тринькати, грати; плакати, ревти, нити; невиразно вимовляти», [трумкало] «скрипка»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до **трiнькати**¹ (пор.).

труна «домовина», [трүмло, трүмна, трүмно] Нед, трүнва, трүно Нед, трүнов «тс.», [трүмчина] (зменш. до [трүмна]) Корз, [трүнка] «маленька труна», [труніна] Нед, трунвіна Нед, трүнвонька, трүнвочка, трүнонька, трүночка, [трүнце] Нед «тс.», [натрумник] «покривало для труни», [натрувник] Ж, ВеЗн, натрунник «тс.»; — р. діал. бр. **труна** «домовина»; — запозичення з польської мови; п. trumpa «труна», ст. truna, trunna, [truhta, trugta] «тс.», як і вл. нл. trupa «ящик, скриня», походить від нвн. [truhne] «скриня, домовина», Trühe «ящик, скриня», свн. truhe, двн. truha «тс.», пов'язаних з нвн. Trog «корито», нн. trügge «тс.», норв. trygja «кошик для риби», що зводяться до іє. *dereu(o)- «дерево». — Москаленко УІЛ 30; Фасмер IV 109; Brückner 577; Schuster-Sewc 1538; Kluge—Mitzka 794. — Пор. **дерево**.

трунок¹ «напій; [горілка]»; — бр. [трүнак] «алкогольний напій»; — запозичення з польської мови; п. trunek «напій», ст. trunk, trank, як і ч. заст. trunk, truňk, truněk «тс.», слц. [trúnok] «алкогольний напій», вл. нл. заст. trunk «напій», походить від нвн. Trunk «напій», пов'язаного з trinken «пити», спорідненим з днн. drinkan, снідерл. гол. drinken, дфриз. drinka, дангл. drincaп, англ. drink, дісл. drékka, гот. drigkan. — Richardt 107; Sł. wyř. obcych 778; Brückner 578; Schuster-Sewc 1538; Mikl. EW 363; Kluge—Mitzka 790—791.

[тру́нок²] «шлунок, живіт», [отру́нок] «шлунок», [утру́нок] «тс.»; — неясне; можливо, результат контамінації назв *утр́оба* і *шлу́нок*; менш переконливе пов'язання (Німчук 339) з *тру́нок* «напій» або з давнім *трути* «перетравлювати». — Див. ще *утр́оба*, *шлу́нок*.

тру́нок³ — див. труї́ти.

труп¹ «мертве тіло», [трупáк] «мертва як Чаб; безпомічна людина» ВеУГ, [трупáр] «наглядач у морзі» Куз, *трупáрня* «морг», [трупі́ця] «мертве тіло жінки; (лайл.) стара відьма» Нед, [трупі́не] «гниття» Нед, [труп'я] (зб.) «труп», [трупі́й] «властивий трупу; який належить трупу», *трупний*, [трупові́й] «трупний; наповнений трупами», [труп'яний] «труп'ячий» Куз, *труп'ячий*, [трупі́шати] «трухнути, гнити, руйнуватися» Г, Нед, [трупі́шити] «тс.» Нед, [струпі́ти] «розкластися» Нед; — р. *труп* «мертве тіло», [трупі́ть] «кришити», бр. *труп* «мертве тіло», др. *трупъ* «тс.; стовбур дерева; пеньок; побоїще», п. *trup* «труп», ч. слц. *trup* «тулуб; корпус; фюзеляж», вл. *trup* «струп», нл. *tšur* «тс.», болг. *труп* «труп; тулуб; тіло без голови і кінцівок; стовбур дерева», схв. *труп* «тулуб; корпус (корабля); пеньок, колода», слн. *trúp* «тулуб; корпус (корабля)», стсл. *троупъ* «мертве тіло»; — псл. *trupъ*; — споріднене з лит. *traupis* «ламкий, крихкий», *trupėti* «кришитися», лтс. *trupėti* «гнити, кришитися», прус. *trupis* «колода», гр. *трупáω* «свердлю»; іє. *trou-p(o)- «колода, пень», похідне від кореня *ter-/treu-/trou- (*ter-/tr-) «терти». — Фасмер IV 109; Черных II 266—267; КЭСРЯ 452; Brückner 578; Machek ESJČ 654—655; Младенов AfSIPh 36, 132; Skok III 516; Trautmann 326; Karulis II 433; Persson Beitr. 858; Pokorny 1071, 1074. — Пор. *струп*, *терти*, *труд¹*.

[труп²] (зоол.) «трутень» ВеНЗн, [трупáк] «тс.»; — п. *trup* «мертва бджола»; — не зовсім ясне; можливо, результат видозміни форми [трут²] «тру-

тень» або результат контамінації [трут] «трутень» і *труп* «мертве тіло» (пор. укр. [трупáк] «безпомічна людина» і «трутень», п. *trup* «мертве тіло людини» і «мертва бджола»). — Пор. *труп¹*, *трут²*.

[труп³] (вигук на позначення крику крука), [трупкати] (про ворона) «кричати»; — п. [trup] (крик ворона, що віщує смерть); — афективне утворення, в основі якого лежить звуконаслідувальний вигук *кру* на позначення крику того самого птаха, під впливом народних забобонів зближений з *труп* «мертве тіло». — Див. ще *крук¹*, *труп¹*.

трупá; — р. *трупна*, ст. *труп*, бр. болг. м. *трупá*, п. ч. заст. слц. нл. *trupa*, схв. *трупá*, слн. *trúpa*; — запозичено з французької мови, можливо, через посередництво німецької (н. *Túrre*); фр. *troupe* «громада, натовп, банда», ст. *troupe* походить від пізньолат. *trouppus* «гурт» і далі від франк. *þrop «група», що виникло внаслідок метатеми з *þrop «натовп, гурт, село», спорідненого з дангл. *þop*, *þrop*, англ. *thorp* «село» (іст.), нвн. *Dorf* «село», кімр. *treb* «житло», лит. *troba* «будівля», лтс. *trāba* «тс.». — СІС² 849; Черных II 267; Фасмер IV 109; Kopaliński 1001; Dauzat 729, 730; Kluge—Mitzka 794—795; Klein 1656, 1658.

трупахі́, *трупеші* — див. *струпехі́*.

[трупесок] «сухі тріски для розпалювання» Л; — бр. [трупесок] «друзки, тріски»; — результат видозміни назви *трупсок* «дрібний хмиз» (див.).

[трупіш] (ент.) «пілюльник, Byrrhus» Нед; — очевидно, результат утворення назви жука на основі п. *truposz* «труп», спорідненого з укр. *труп* «мертве тіло»; назва мотивована тим, що при тривозі цей жук підтягує до тіла ніжки і завмирає, ніби неживий. — Горностаев 129. — Див. ще *труп¹*.

[трупішати] «трухнути, тліти, гнити, знищуватися» Г, Нед, [трупішити] «тс.» Нед; — очевидно, запозичення з польської мови; п. ст. *trupieszec* «мор-

щитися, порохнявіти, не розсипаючись; гнити», *trupieć* (майже виключно про дерево) «гнити» пов'язані з *trup* «труп». — Див. ще **труп**¹.

трус¹ «боягуз», [*труса́*] «страх» Нед, [*трусáк*] «боягуз» Нед, *труслівий* «боягузливий, легкодухий», [*труслівенький*] (зменш.) Нед, [*трусова́тий*] Нед «тс.», [*трусно́*] «боягузливо» Нед; — р. *трус*, бр. [*трус*], др. *трусъ* «трясіння; трепет», стсл. **тржсь** «тс.»; — очевидно, псл. [*trusъ*] «страх», пов'язане з *trōsъ* «трясіння», *tręsti* «трясти»; пор. п. *truchliwy* «боязкий, боягузливий», вл. *truchły* «боязкий, смутний», нл. *tšuchły* «соромливий, малодушний; боязкий, смутний», лтс. *traušâtiês* «боятися». — Фасмер IV 109—110; Черных II 267; Schuster-Sewc 1536; Mühl.—Endz. IV 227. — Пор. **трус**², **трясті**.

[**трус**²] (орн.) «страус, *Strutio camelus* L.» Нед, [*трусько*] «тс.» Шарл, [*трусéвий*] «страусовий» Г, Нед; — результат спрощення форми *струсь* «тс.» (див.).

трусі «короткі штани», *трусенята*, *трусіки*; — бр. *трусі*; — очевидно, запозичення з російської мови; р. *трусі* виводиться від англ. *trousers* «штани», фр. *trousses* «тс.»; наголос на останньому складі і кінцеве *-и* в російському слові пояснюються впливом р. *штаны*. — Черных II 267; Фасмер—Трубачев IV 110.

[**трусим**] «грудень»; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з *трусіти*; припускається також (Німчук 86—87) можливість зв'язку з [*просімець*] «грудень; січень», [*просінець*] «тс.» як їх деформації.

трусіти «трясти, розсівати; робити обшук; [кришити Нед]», *трусітися*, *трусіти*, *трусоніти*, [*трусювати*] «трусити» Нед, [*трусніти*] «трусити», *трус* «трясіння; сум'яття; обшук», [*труса́*] «сум'яття, тривога», *трусаніна*, [*трусеніця*] «обшук» Нед, *трусільник*, [*трусіни*] «рештки» Нед, [*трусінка*] «крихта» Нед, [*трусій*] «той, хто трясє Нед; той, хто робить обшук

Г, Нед», [*труска*] «обшук», [*трусніця*] «лихоманка», [*трусня́*] «трусіння, трясіння» Куз, [*трусній*] «який стосується трусіння» Куз, *трусський*, *трусько*, *труськом* «дрібною риссю», *трусцем*, [*труска́* НикНикТрЛ, *трусіки*, *труском* тж] «тс.», *витрусівати*, [*натрус*] «зерно, змішане з соломою після молотби», [*натруска*] «тс.; посудина, з якої насипали порох на поличку стародавньої рушниці, ріг-порохівниця», *натруска* «натрушування; догана, прочухан» СУМ, Нед, [*натрусом*] «(про міряння сипких тіл) не ущільнюючи зверху, задовольняючись тим, скільки ввійде при насипанні», *обтрусівати*, [*одтрусіти*] «відсипати» Нед, *отрусівати*, [*перетрус*] «перетрушування» Куз, *перетруска*, [*пітрусхе*] «риссю» Корз, [*потрус*] «струс» Куз, [*потрусіни*] «зібрання близьких гостей на другий день після бенкету», *притрусівати*, *протрусівати*, *розтрусівати*, [*розтрус*] «огляд» Куз, *розтруска*, *розтрусівач*, *розтрусній*, *струс* «поштовок; переполох; [суєта, сум'яття; струшування плодів з дерева і самі струшувані плоди]», [*струсаніна*] «тс.», *утруска*; — р. *трусіть* «трясти, сипати; бігти риссю», *трусіться* «трястися, боятися», бр. *трусіць* «трясти; шукати», *трусіця* «сипатися; тремтіти», др. *трусити* «обтрусівати», ч. *trousiti* «сипати», *trus* «слід», слц. *trúsit'* «сипати», *trus* «слід», вл. *trusyc* «посипати, розсипати, розсівати», нл. *tšusyc* «трясти», болг. *тръс* «рись», схв. *тръс* «землетрус», слн. *trostiti* «розсипати», стсл. **тржсь** «землетрус»; — псл. *trōsiti*, форма каузатива до псл. *tręsti* «трясти»; менш переконливе виведення (Schuster-Sewc 1539—1540) від псл. **trōs(k)-*, **trus(k)-* < іє. **treu(n)s(k)-* «розтирати, розсівати, розсипати, подрібнювати», звідки виводиться також псл. *trōx-*, *trux-*, укр. *трусá*, *труслий*. — Фасмер IV 102, 110; Черных II 268; Machek ESJČ 653; Pokorny 1092—1093. — Див. ще **трясті**. — Пор. **трость**, **трусá**¹, **трусхати**. **труск** — див. **трусок**.

[**тру́скавка**] (бот.) «суниця, полуниця, *Fragaria L.*» О, [*труска*] мн. «*Fragaria collina Ehrh.*» Мак, [*труска́вки*] «полуниця» ЛексПол, [*труска́вчина*] «ягода полуниця» ЛексПол, [*траска́вка*] «*Fragaria elatior Ehrh.*» Мак; — бр. *труска́лки*, [*труска́ўкі*, *траска́ўкі*, *траска́лки*], п. *truskawka*, ч. [*truskavec*, *troskavec*], ст. *truskavicě*, слц. [*truskavec*, *truskavica*], *truskavky*, вл. *truskalca*, слн. [*troska*, *troskalica*, *truska*, *truskalica*, *truskavice*, *truskovec*]; — похідні утворення від звуконаслідувального кореня *trusk-* «тріск; хруст; гуркіт; шелест; ляскання (батоба)», пор. укр. р. [*труска*] «тріск», п. [*trusk*] «тс.» та ін.; єдиного пояснення мотивації назви немає; найпростіше було б припустити, що назва зумовлена тріщанням на зубах насінин плодів при їх розкушуванні; назва пояснюється тим, що при зриванні ягід чується специфічний шум (Machek ESJC 655; Schuster-Sewc 1538—1539), або тим, що полуниця має ламке листя і названа за легким його тріском; аналогічні назви полуниць розвинулися в різних мовах від різних звуконаслідувальних дієслів і мають спільну мотивацію; пор. укр. [*хру́скавка*, *хру́ставка*] (від *хру́скати*, *хрустіти*), ч. [*pruskavec*, *prašćák*], *chrustavec*, слц. *druzgavica*, вл. [*pruskelcy*], болг. [*праскавица*], лит. *braškė* (від *braškėti* «хрускати»), нвн. *Knackbeere* (при *кпакеп* «хрустіти»). — Вісюліна—Клоков 207, 209; Нейштадт 319; Анненков 146; Brückner 578; Machek Jm. rostl. 104—105; Симонович 201. — Див. ще **тру́сок**. — Пор. **трас**, **тріск**.

тру́скати — див. **тру́сок**.

[**трускуне́ць**] (орн.) «чирок тріскунок, *Querquedula (Anas) querquedula L.*» Дейн; — похідне утворення від [*тру́скати*] «тріщати», паралельне до [*тріскунка*] Шарл, *чирок тріскунок*, р. *чирок трескунок* «тс.»; назва зумовлена голосом птаха, що сприймається як гаркаве, тихе, «дерев'яне» *кер-р-р*. — Птицы СССР 95—96. — Див. ще **трусок**. — Пор. **тріскунчик**.

[**труслін**] (бот.) «волошка скабіозовидна, *Centaurea scabiosa L.*»; — неясне.

[**трусовина́**] «мокра, заболочена низина; драговина» Ч, [*трусі́на*] «трясовина» Л; — похідне утворення від *трусі́тися*, *трясинá*, паралельне до *трясові́на*, похідного від *трясті́ся*, з тією самою мотивацією; можливо, виникло на основі [*трясовина́*] як пізніший варіант. — Див. ще **трусі́ти**. — Пор. **трясті́**.

тру́сок «дрібний хмиз; сухі тріски; [дрібні тріски, що відлітають, коли рубають дрова Г; дерев'яний дріб'язок, переважно відходи після обтісування Ме; дрібно порубане гілля До]», [*труска*] «тс.; дрібно побиті гілки, лозиння ЛЧерк; тріск сухих рослин під ногами, самі ці рослини, сухі гілки дерев Шейк», [*трусня́к*] «сухі гілки, сушняк, хмиз» Л, [*тру́скати*] «тріщати, хрустіти Г, Нед; хлопати Шейк; голосно ударяти Нед», [*труска́ти собою*] «багато працювати; неспокійно бігати» Нед, [*труска*] (вигук для позначення моменту тріскання, тріщання) Нед; — р. [*трус*] «трусок», [*труска*] «тріск, хруст, хмиз», бр. [*тру́сак*] «тонкі гілки, тріски», [*труска*] «дрібний хмиз», [*тру́снік*] «хмиз, тріски», [*трусочы́к*] «дрібний хмиз», [*тру́снуць*] «тріснути», др. *труска* «тріск», п. [*trusk*] «шелест, хруст, тріск», [*trusk*] «тс.», слц. [*truskat'*] «тріщати», *trusk'at'*, *truštit'* «тс.», вл. *trusk* «розкидані шматки», болг. *трѣскам* «трясти; грюкати (дверима)»; — псл. *trǫskъ/*truskъ*, пов'язане з *trǫskati «відокремлювати; тріскатися, розриватися; тріщати, грукати», паралельне до *trěskъ* «тріск», *druzgati «з тріском ламати, трошити». — Фасмер IV 110; Brückner 578; Schuster-Sewc 1539. — Пор. **друзки**, **тріск**.

[**трусъ**] (зоол.) «кріль, *Lepus sincipilus*», [*тру́ня*] (дит.) «кролик» Чаб, [*трус*] «кріль» Чаб, Л, До, [*трусак*] «тс.», [*трусеня́*] «кроля» Чаб, [*трусета*] «кролята» ВеНЗн, [*тру́сик*] розм. «кролик», [*трусі́ця*] «кролиця» Чаб,

ВеНЗн, [трўска] «тс.» Дор, [труснік] «заець», [трўська] «кролиця О; молодий кролик» ВеУг, [трусьбк] «кріль; молодий кролик» ВеУг, [трўся] дит. «кролик Чаб; кроленя О», [трусяк] «кріль» НЗ УЖДУ 14, [трусятник] «приміщення для кролів; кролівник» Чаб, [трусятниця] «кролівниця» Чаб, [трух́а] «кролик», [трух́аня] «тс.», [труся́чий] «кролячий» Чаб, [трунь-трунь] (вигук для підкликання кроликів) Чаб, [трусь-трусь] «тс.»; — р. [трус] «кролик», бр. *трус*, п. *truś*, *trusia*, ст. *truška*, [trus, truska, trusz] «тс.», *truś truś* (вигук для підкликання кроликів), слц. *trus-trus* «тс.»; — очевидно, пов'язане з *трусіти(ся)*; початкове значення «той, хто труситься»; можливо, слово походить з дитячої мови. — Фасмер IV 109—110; Брандт РФВ 25, 31; Brückner 578.

[трусь-цьке] (вигук, яким відганяють овець) Мо, [трусь-трусь] (вигук для підкликання кролів); — п. *truś-truś* «тс.»; — складне утворення, очевидно, пов'язане з *тпрусь*, *тпрус*; до другої частини пор. [цік] — вигук, яким підганяють овець. — Пор. *тпрусь*.

трут¹ «гніт або висушений гриб-трутовик, який займається від іскри і використовується для викресування вогню; [падаюча зірка Г; зоряний пил Нед; (бот.) трутовик, *Polyporus Mich. Mak*; губка несправжня, *Fomes igniarius (L.) Gib. (Polyporus igniarius L.) Mak*, Нед], *трўтник* «гніт; гриб-трутовик», [трутняк] «трутовик» Мак, *трутовік* «гриб, що паразитує на деревах», *трўтові* «гриби, *Polyporaceae*», [отрут] «зоряний пил; астероїд» ВеЗн; — р. *трут*, др. *трудъ* «деревна губка», ч. *troud* «трут», [trúd] «порохня», [trúd-nět'] «трухлявити», ст. *trúdný* «спалений», слц. *trúd* «трут», болг. *трўт*, схв. *трўд*, слн. [trōd] «тс.», стсл. *трждь* «деревна губка»; — псл. *trōdъ*, очевидно, «гниль»; — зіставляється з лит. *trandès (trandė)* «личинка молі; деревний черв'як», *trendėti* «бути побитим міллю або поточеним черв'яками», *tre-*

pėti «псуватися», лтс. *trenēt* «псуватися, гнити», дінд. *trpátti* «розколное, відкриває, продірявлює», гр. *τερηδών* «деревний черв'як»; припускається можливість зв'язку з *труд* «робота», др. *трудъ* «хвороба», стсл. *трждь* «тс.», п. *trād* «проказа, парша, струп», схв. *трўт* «набив на пальці руки», слн. [trōd] «кольки» (Bulat AfSlPh 37, 470), які зіставляються, в свою чергу, з гол. *strop* «кал». (Uhlenbeck 115). — Фасмер IV 110; Brückner 575, 577; Machek ESJČ 653; Skok III 514—515; Trautmann 328; Būga KZ 52, 285; Zubatý AfSlPh 16, 416; Mühl.—Endz. IV 230, 250. — Пор. **труд¹**.

трут² (ент.) «трутень; самець бджоли», *трўтень* «тс.», [трўтник] зменш. Нед, *трутівка* «робоча бджола, з яєць якої виходять трутні», *трутнівка* «щільник з комітками, з яких виводяться трутні; окрема така комітка», [трутньовка] «бджола-трутівка Чаб, ЛексПол; комітка, з якої виходить трутень ЛексПол», [трўтовка] «трутівка Чаб, ЛексПол; комітка, з якої виходить трутень ЛексПол», [труц] «трутень» ВеУг, ВеНЗн, [труп, трупак] «тс.» ВеУг, [трутотий] «властивий, належний трутню» Нед; — р. *трўтень*, бр. *трўценъ*, п. *truteń*, ст. *trucień*, *trād*, [trut, trą, tręd, trę, trynd], ч. *trubec*, ст. *trup* «тс.», [trút, trut', trout] «вид комахи», слц. *trúd* «трутень», вл. *truta*, нл. *tšut*, болг. *търтеј*, *трут*, м. *трут*, схв. *трўт*, слн. *trót* «тс.»; — псл. **trōtъ/trutъ*, [*trōdъ]; споріднене з лит. *trānas* «трутень», лтс. *tran(i)s* «тс.»; зіставляється далі з нвн. *Drohne*, свн. *trêne*, двн. *trēno*, снн. *drāne*, *drone* «тс.», пов'язаними з нвн. *dröhnen* «гудіти», що зводяться до звуконаслідувального кореня іє. **dher(eu)-//dhren-* «гудіти, дзижчати, бурмотіти, бурчати». — Фасмер IV 111; Brückner 578; Machek ESJČ 654; Schuster-Sewc 1540—1541.

[трут³] «купа; натовп; зграя» Нед; — р.-цсл. *трўтъ (трўтъ)* «велика кількість», стсл. *тржтъ* «тс.»; — реконструюється псл. [*trōtъ] < *tronkto- і зі-

ставляється з лит. *traĩksmas* «гул, тиснява», *trankùs* «вибоїстий», *treĩkti* «ударити з гуркотом», днн. *thringan* «давити, тиснити», дісл. *rgõng* «вузький, тисний», ірл. *trét* «стадо». — Фасмер IV 110. — Пор. **трүтити**.

[**трүтити**] «штовхнути, пхнути», [**трүнути**] «торкнути; штовхнути Куз», [**тручати**] «штовхати, пхати, спихати, відштовхувати», [**тручатися**] «штовхатися», *втрүтитися*, [**втрүтовати**] «втрүчати» Ме, *втрүчатися*, [**втрүчити**] «втрүтити» Ж, [**втрүчарний**] «проникливий; нав'язливий, набридливий» Ж, *втрүчання* СУМ, [**вітрүтити**] «виштовхати Ж; вигнати; відібрати», [**вітрүтитися**] «знесиліти» Я, [**витрүчувати**] «виштовхувати Ж; виганяти; вивиривати, відбирати», *відтрүчувати*, [**відтрүть**] «болячка, налив», [**натрүчувати**] «наштовхувати, напихати», [**натрүчуватися**] «нав'язуватися (комусь)» Ж, [**натрүта**] «насильство, примус; поштовх» Ж, [**натрүтство**] «нав'язливість» Ж, [**потрүтити**] «штовхнути; погнати», [**потрүчити**] «тс.», [**потрүчати**] «поштовхати», [**розтрүтити**] «розштовхати», [**розтрүчати**] «тс.», [**розтрүчувати**] «розштовхувати», [**стрүтити си (болечку)**] «відчувати біль усередині (після носіння вантажу)» О; — р. [**трүтить**] «давити, штовхати», др. *потрүчати* «бити», п. *trąsíc* «штовхнути, стукнути, зачепити, злегка вдарити, ткнути, штүрхнути», *trąsac*, ч. [**troutiti**] «штовхнути», схв. *trųñати* «кидати, штовхати»; — псл. *trõtiti* «штовхнути», пов'язане з [*trõt] «натовп, велика кількість». — Фасмер IV 110, 111; Brückner 575; Skok III 514; Mikl. EW 362; Trautmann 328; Pedersen Kelt. Gr. I 81. — Див. ще **трут**³.

труха¹ «потерть; порохня; [подрібнене сіно]», [**трухва**] «гниль у дереві, труха» Пі, [**трүхла**] «гнила колода» Пі, [**трухліна**] «порохня Г, Шейк; гниле дерево Нед», [**трухлб**] «тс.», *трухлявина* «[тс.]; що-небудь трухляве», *трухляк* «шматочок трухлявого дерева, який у темряві світиться; (перен.) дуже ста-

ра людина; (ент.) жук, що живе під корою дерев і живиться комахами-шкідниками», *трухлятина* «трухлявина; [запах гнилі Куз]», [**трухлячина**] КІМ, [**трухляччя**] КІМ, [**труш**] «гниль» Нед, Шейк, *трухленький*, *трүхлий*, *трухлявий*, [**трухлявінний**] «трухлявий» Куз, [**трухнявий**] КІМ, [**трүхлий**] «трухлий» Нед, *трухліти*, *трухлявіти*, [**трухніти**] «гнити, трухнути», *трүхнути*, [**трүхнути** Нед] «тс.», *витрухати*, *вітрухнути*, [**отрүхлий**] «потрухлий» Ж, [**отрүхнути**] «згнити, струхлявіти; стомитися, виснажитися, стати приголомшеним» Ж, [**пбтрух**] «потерть; порохня Нед», *потрүхлий*, *перетрүхлий*, *притрүхлий*, *притрүхнути*, *притрүхти*, *протрүхлий*, [**продрухніти**] «протрухлявіти» Нед, *струхлілий*, *струхлявілий*, *струхнілий*, *струхнявілий*, [**стрүхти**] «струхлявіти, струхліти»; — р. *труха*, *трүхлий*, *трухлявий*, *трүхнуть*, бр. [**труха**] «потерть», [**трухлб**] «порохня», [**трухля**] «тс.», [**трүхлы**, *трухлявы*, *трухнець*], др. *трухъ* «прілий, трухлявий, похмурий», п. [**truchlec**] «порохнявіти; сохнути», ч. *trouch* «лісовий ґрунт», *trouchnivú* «трухлявий», слц. *trúchly* «тс.», вл. *trušenki* «січка, дрібний пил», болг. [**трүхъл**] «трухлий», схв. *трүо* «тс.», *трүнути* «трухлявіти; розкладатися», слн. *trohnéti* «гнити, розкладатися», стсл. **трүхль**; — псл. *trux(l)-/trõx(l)-*; — споріднене з лтс. *trausls* «ламкий, крихкий», *trusët* «гнити, пріти», *trust* «тс.», лит. *traušùs* «ламкий, крихкий», *traušëti* «зношувати», *traušti* «кришитися», далі з псл. *tręstь* «трость», *trõsiti* «трусити» і, можливо, *trupъ* «труп». — Фасмер IV 111; Schuster-Sewc 1536, 1540; Skok III 515; Būga RR I 489; II 632; Брандт РФВ 25, 31; Mladenov AfSlPh 36, 132; Zubatý St. a čl. I 2, 120—121; Karulis II 423; Pokorný 1026. — Пор. **трость**, **труп**¹, **трусіти**, **трүсок**.

труха², **трухання** Г — див. **трусь**.

[**трухан**] (орн.) «індик, *Meleagris gallopavo* L.», [**трух**] «тс.» Шарл, ВеНЗн,

[*труханета*] «молоді індики, індичата», [*трушенета*, *трушета*, *трушинета*] «тс.», [*труханка*] «індичка», [*трушка*] «тс.» тж; — запозичення з німецької мови; н. Truthahn «тс.» складається з основ trut-, можливо, пов'язаної з снн. drōten «погрожувати», дангл. ðrūtian «розпухати від гордоців або гніву», дісл. þrūtna «набрякати», і hahn «півень», спорідненого з дірл. sapim «співаю», лат. сапо «тс.», гр. ἦι-α-υός «ранній співець, півень»; висловлювалася також думка, що нім. trut- імітує звуки, якими індичка підкликає індичат. — Kluge—Mitzka 282, 795.

[**трухліти**] «ціпеніти від страху» Нед; — р. (с) *трухніть* «злякатися», п. truchleć «слабнути, мертвіти, кам'яніти, дерев'яніти», truchliwy «лякливий, зляканий», truchły «тс.», potruchleć «перелякатися», ч. truchliti «сумувати, журитися», truchlivý «смутий, зажурений», слц. trúchly, truchlivý «тс.», trúchlit' «сумувати»; — реконструюється псл. trux- або truxl- і зіставляється з лтс. traušâtiês «боятися», сірл. trúag «смутий»; пов'язується також (Brückner 577) з укр. *трухлий* «крихкий»; існує думка (Фасмер IV 112), що р. (с) *трухніть* є недавнім утворенням, пов'язаним з *трусить* «боятися»; в такому разі укр. [*трухліти*] може бути запозиченим з польської мови. — Фасмер IV 109—110, 112; Brückner 577; Machek ESJČ 654; Mikl. EW 363.

[**трухляк**] «друшляк» Чаб, [*трюхляк*] «тс.»; — р. *трушляк* «вид сита»; — результат видозміни запозиченого *друшляк*. — Фасмер IV 112. — Див. ще **друшляк**.

[**труц**] «трутень» ВеНЗн, ВеУг; — очевидно, результат видозміни форм *трут*, *трутень* під впливом п. ст. truciēn «тс.». — Див. ще **трут**².

[**тручка**] (орн.) «горлиця звичайна, Streptopelia turtur L.» Шарл, Куз; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до [*туркавка*, *туркочка*, *прукавка*] «тс.» Шарл, п. [trukawka] «голуб», пов'язане з trukać «туркати» (про голуба). — Пор. **туркавка**.

[**трущити**] «лущити» ВеЛ; — результат контамінації дієслів *трощити*, [*трускати*] «тріщати, хрустити» і *лущити*. — Див. **луска**¹, **троск**, **трусок**.

[**трусоба**] «густий ліс; перевал; заглиблення, лощина, яма; печера розбійників» Нед, Ч; — р. *трусоба* «нетрі, хаші, густий непрохідний ліс, завалений буреломом, трухлявими колодами, хмизом»; — очевидно, пов'язане з [*труска*] «хмиз, хруст». — Фасмер IV 112.

[**трусоб**] (бот.) «*Hippomane mancinella* L.» Мак, Нед; — не зовсім ясне; очевидно, штучне утворення, пов'язане з *трусити*, оскільки ця американська рослина дуже отруйна; можливо, складене з основ слів *трусити* і *яблуко* (пор. схв. *отровни ябука* «тс.»). — Анненков 168; Симонович 234.

трюїзм «загальновідома істина», *трюїзм* «тс.»; — р. *трюїзм*, бр. *трусізм*, п. truizm, ч. truismus, болг. *трусізм*, *трусізм*, схв. *трусизам*; — запозичення з англійської мови; англ. truism «очевидна істина» утворене від true «вірний, правильний, правдивий», що походить від дангл. trēowe (triewe) «вірний, надійний», спорідненого з днн. triuwi, дісл. tryggr, гот. triggws, нвн. treu «тс.», лит. drūtas «міцний, сильний», псл. *dervo «дерево». — СІС² 849; ССРЛЯ 15, 1067; Kopaliński 1001; Klein 1659.

трюк, *трукатство*, *трукач*, *трукачський*; — р. *трук*, бр. *трук*, п. trick, trik, ч. слц. trik, болг. *трик*, *трук*, м. *трик*, схв. *трук*, слн. trik; — очевидно, запозичення з французької мови; фр. truc, букв. «спритність», походить від пров. truc або від арг. it. trucco, букв. «палка», можливо, германського походження; р. *трук* виводилось також (Фасмер IV 112) від англ. trick «фокус, трюк, спритний прийом» (звідки походять форми з -і-, (-и-) західнослов'янських і південнослов'янських мов), яке пов'язують з фр. trique «трюк» неясного походження. — СІС² 849; Черных II 267; Kopaliński 997; Dauzat 730; Klein 1649.

трюм; — р. болг. *трюм*, бр. *трум*, слц. *trum*; — запозичення з голландської мови; гол. *truim* походить від *het ruim* «приміщення», де *het* — форма означеного артикля (скорочено 't) «воно, це», і *ruim* «трюм, простір», що походить від снідерл. *ruim* (*ruime*) «просторий», спорідненого з днн. *ruim*, снн. *ruim*, двн. *ruimi*, дфриз. дангл. *ruim*, дісл. *ruim*, гот. *ruims* «тс.», снідерл. *ruim* «місце», дангл. *ruim*, днн. *ruim*, двн. *ruim*, нвн. *Ruim* «тс.», англ. *room* «кімната», можливо, пов'язаними з лат. *ruis* «земля», ав. *rauh-* «місце», псл. *rauh-* «рівний, плоский». — СІС² 849; Черных II 267; Фасмер IV 112; Горяев 378; Matzenauer 352; Vries NEW 5, 594; Klein 1356. — Пор. **рівний**.

трюмо́ «високе стояче дзеркало; простінок між вікнами»; — р. болг. *трюмо́*, бр. *трумо́*, п. *tremo*, ч. *trumeau*, схв. *тримо*, слн. *trimó*; — запозичення з французької мови; фр. *trumeau* «простір між парою вікон; дзеркало, що займає цей простір» пов'язане, очевидно, з фр. ст. *trumeau* «товста частина ноги», джерелом якого, можливо, є франк. *thrum «шматок», споріднене з двн. свн. *trum*, *drum* «кінець». — СІС² 849; Фасмер IV 112; Kopaliński 995; Dauzat 731; Klein 1659.

трюфель «істівний гриб, *Tuber* (Mich.) Fr.», *трюфелі* мн. «назва шоколадних цукерок, які формою нагадують ці гриби», [*трюфель*] «трюфель» Куз, [*трюфля* Нед, Куз, *трюфля* Куз] «тс.»; — р. *трюфель*, бр. *трюфель*, п. *truffla*, болг. *трюфел*, схв. *трифла*; — запозичення з німецької мови; н. *Trüffel* через фр. *truffe* та іт. *truffa* зводиться до оск.-умбр. *tūfer, лат. *tūber* «бульба, трюфель». — СІС² 849; Фасмер IV 112; St. wug. *obcuch* 778; Kluge—Mitzka 794.

трюхати «бігти або їхати риссю», *трюхати* СУМ, Г, *трюхикати*, *трюхикати*, [*трюхичити* КІМ] «тс.», *трюхик* (присудкове слово), *трюх-трюх* «тс.; [вигук для вираження бігу коня риссю]», *трюх-трюх* «тс.», *трюхі-*

трюхі, *трохі-трохі* Шейк, *трюхі-трюхі* «тс.», [*трюха́*] «кінська мала рись» Бі, [*трюх*] «рись, кінський біг», [*трюхце́м*] «труськом», [*трюшки*] «тс.» ЛексПол, [*трюшко́м*] «риссю», [*трюхачка́*] «нешвидко, дрібним кроком (бігти)», [*трюхі́*] «тс.» Г, Нед, [*трюхо́м*] «риссю», [*трюшко́м*] «тс.», [*вітрюхати*] «відійти, прийти до пам'яті» Я, [*навтрюхі́*] «бігом» Г, Ж; — р. *трюхати* «трястися», *трюх-трюх* (вигук, який передає їзду риссю), бр. *трюхаць* «бігти, їхати риссю», [*трюхам*] «риссю», [*трюхо́м*, *трюшка́*, *трюшко́м*] «тс.»; — очевидно, афективне утворення, що виникло в східнослов'янській період у зв'язку з дієсловом *trusiti* (< псл. *trōsiti*) на ґрунті його семантичного компонента «трясти» (пор. укр. *трусько́м* «риссю», р. *трусця́* «рись»). — Shevelov Hist. *popol.* 639; Фасмер IV 110, 112; Brückner 577. — Див. ще **трусіти**.

[**тряд**] «хвороба, нездужання» Нед, Пі; — не зовсім ясне; очевидно, запозичення з польської мови; п. *trąd* «червоність обличчя; парша; лепра» пов'язане з п. *trud*, спорідненим з укр. *труд*. — Brückner 575; Zubatý St. a čl. I 2, 121. — Див. ще **труд**¹. — Пор. **труд**², **трудова́тіти**.

трям, **трямо́к** — див. **трам**.

[**тря́пка**] «ганчірка Нед, О; віхоть для миття посуду Чаб; клопоть; лахміття; нитка, бахрома Нед», [*тра́па*] «ганчірка» Л, [*трапі́ца*] «брудна ганчірка» Корз, [*трапка́ч*] «виплетена або виткана з латок ковдра чи рядно» Л, [*трапка́чун*, *тра́пошник*] «тс.» Л, [*трепка́ч*] «рушник з домотканого полотна» Л, [*тре́нци*] «дрантя, клапті» Нед, [*тре́п'ях*] «бахрома», [*тря́пичка*] «ганчірка» тж, [*тря́пошник*] «збирач ганчір'я та іншої утильсировини» Чаб, [*тря́пушник*] «тс.; чоловік, хлопець, який дуже любить наряди» Чаб, [*тря́пушниця́*] «дружина збирача ганчір'я; жінка, дівчина, яка любить наряди», [*тря́пчинá*] «ганчірка, клопоть» Нед, [*тря́п'я́*] «ганчір'я, лахміття Нед, Чаб»,

[*тряпчаний*] «виготовлений з ганчір'я» Чаб, [*пóтряпки*] «бахрома» Нед; — р. *тряпка*, бр. [*тра́пка*] «ганчірка», *трапкáč* «великий рушник з бахромою на кінцях; [бахрома, витріпані нитки]», [*тра́п'е, трап'ё*] «лахміття», др. *тряпъ-ка* «бахрома»; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з *трипати*, [*стри́пки*] «торочки»; в такому разі я замість і (р. е) з'явилося в результаті експресивної назалізації; зіставляється з п. *strzępka* «польовий хвощ», *strzępić* «мочалити», ч. *třapec* «китиця, китичка», *střapec* «тс.», *střepiti* «розмочалювати», слц. *strapec* «бахрома, пучок», нл. *tsumplis se* «розтріпуватися». — Фасмер IV 112—113; Черных II 267—268; Горяев 375; Machek ESJČ 585; Schuster-Sewc 1550; Абаев Пробл. ист. и диал. 12—13; Mikl. EW 325, 361; Pokoynu 1094. — Пор. *стра́пи, трипати*.

[*трясиду́па*] (орн.) «плиска, *Motacilla*» Нед; — запозичення з польської мови; п. [*trzęsidupa, trzęsidupka*] «тс.» утворене з основ *trząść* (*trzęsi*) «трясти» і *dupa* «зад»; мотивація та сама, що і в *трясогу́зка*. — Strutyński 106. — Див. ще *ду́па, тря́сті*.

[*тря́ска*] (бот.) «хвощ, *Equisetum* L.»; — очевидно, пов'язане з ч. [*třaslice, střaslička, (s)třaslavica, třaslena*], результатами видозміни форми *přeslička* «тс.», похідної від *přeslice* «прядка» (за подібністю стебла хвоща до кужіля, пор. укр. [*прудуха*] «хвощ багровий, *E. heleocharis* (*E. limosum*)», п. [*przastka*] «хвощ», болг. діал. м. *преслицца*, схв. *прёслица*, слн. *préslica* «тс.», пов'язані з *прати* < псл. *pręsti*). — Machek Jm. gostl. 28; Симонович 182—183. — Див. ще *прати*. — Пор. *куділка*.

тряскати «ляскати; [шльопати (черевиками)] Шейк», [*тра́скати*] «тс.», [*тра́скотати*] «ляскотати» Нед, [*тра́скотіти* Нед, *тря́скотіти* Нед] «тс.», *тря́снути*, [*тра́снути*] «ляснути; ударити» (про грім) О, [*трас*] (вигук для передачі тріску, гуркоту, шуму) Нед, [*трась*] (вигук для вираження звуку

від переламування чогось твердого) Шейк, [*траск*] «звук від удару батога; биття, побої» Нед, *тря́скало* «знаряддя, прилад, за допомогою якого утворюється тріск, шум», [*тра́скало*] «тс.; підвішений кусок заліза, який від вітру вдаряє об дерево, видаючи дзенькіт, для відлякування диких свиней О», [*тря́скотало*] «тс.» О, *тря́скіт*, *тра́скіт*, [*траскій*] «траскаючий» Нед; — п. *trzaskać* «тряскати», ч. *třaskat* «з тріском вибухати», слц. *traskavý* «вибуховий»; — псл. [*traskati*], звуконаслідувальне утворення, паралельне до *třeska-ti* «тріскати»; пов'язання з вл. *třaskać* «тремтяти», нл. *tšeskaš* «трясти» (Schuster-Sewc 1542) помилкове. — Пор. *тріск*.

трясові́на СУМ, Нед, [*трасі́на*] «трясовина» Л, [*трасові́на* Шейк, *тресі́я* Ч, *тресечка* О, *тресу́чка* О, *тряса́віна* Г, Нед, *тряса́віця* СУМ, Нед, *тряса́чка* О, *трясі́ло* О, *трясі́льце* Ч] «тс.», [*трясі́на*] «тс.; водяні рослини Нед», [*трясі́на*] «трясовина» Ч, *трясові́ння*, [*трясові́ця*, *трясу́н* Ч, *трясу́чка* Ч, О, *тряса́вина*] «тс.», *трясові́нний*, *трясу́чий*; — р. *трясі́на* «трясовина», бр. [*трасі́я*], п. *trzęsawica, trzęsawisko*, болг. *тресавище* «тс.», схв. *трёсетйште* «торфове болото», *трёсава* «торф»; — похідне утворення від *трясті(ся)*; назви пояснюються тим, що мокра болотиста земля угинається, трясеться під ногами; пор. *драгва́* «трясовина, болото», *драгові́на* «тс.», похідні від псл. *dřęgati* «дрижати, трястися». — Черных II 268; Brücker 579. — Див. ще *тря́сті*. — Пор. *драгва́, трусові́на*.

[*трясолу́пки*] (бот.) «грицики звичайні, *Capsella bursa pastoris* Moench.», [*трясилі́пки*] «тс.» Мак; — очевидно, складне утворення з основ *трясти* і *лупити*; назва може бути зумовлена тим, що сухі плоди рослини — стручечки розкриваються (лускаються), коли рослина трясеться від вітру; пор. слн. *lušćes* «тс.». — Лік. росл. Енци.

дов. 128; Нейштадт 292; Анненков 394.
— Див. ще **лупіти**, **трясті**.

трясті СУМ, Нед, [трасті] «трясти» ЛексПол, [трясть] «тс.» Л, *трястися*, *тряснүти*, *трясонүти*, [трясаніця] «солома з сіном; дрібна солома; холодець» Нед, [трясеніця] «тс.» тж, *трясілка* «трясильна машина», [трясіло] «палиця, якою витресають з клоччя терміття» О, *трясільник*, *тряска*, [трястя] «трясця», *трясүн* «пристрій для транспортування сипких тіл; член релігійної секти», [трясуха] «лихоманка» Нед, [трясучка], *трясця*, [трастья Нед] «тс.», [трісунке] «сливи, що легко струшуються» ВеБ, *трясильний*, *трясучий*, *тряський*, *витрясати*, *витрясатися*, *перетряска*, [потрясті] «помчати (в танці)», [потрясайко] «той, що трясеться» Нед, [потрясайло] «тс.» Нед, [пóтряска] «вид танцю», [пóтрясок] «сильце» Нед, [рóзтрясок] «розвал, безладдя» Нед, *стряскі* «(солом'яна) потерть»; — р. *трясті*, бр. *трэці*, др. *трясти*, п. *trząść*, *trzęsie*, ч. *třásti*, *třesu* (*třasu*), слц. *tríast'*, вл. *třasć*, нл. *tšěsc*, болг. *тресá*, схв. *трэ́сти*, слн. *trésti*, стсл. **трасти**; — псл. *tręsti*; — очевидно, результат контамінації іє. *tremo-, представленого в гр. *τρέμω* «тремчу», лат. *tremo* «тс.», лит. *trimti* «тремтіти від холоду», *trėmti* «звалити», тох. А *trām-* «тремтіти», В *tremen* «тремтіння», алб. *trëmp*, *trem* «лякаюся», днн. *thrimman* «стрибати, скакати», та іє. *tresō-, що виступає в дінд. *trásati* «тремтять», ав. *tərəsaiti* «тс.», гр. *τρέω* (< *tresō) «тремчу», аорист *τρέσσα*; обидві основи походять від іє. *ter-/tr- «тремтіти, битися». — Фасмер IV 113; Черных II 268; КЭСРЯ 453; Brückner 579; Machek ESJČ 656; Skok III 497—498; Trautmann 329; Walde—Hofm. II 701; Pokorny 1070, 1092—1093. — Пор. **тремтіти**, **трусіти**, **тряхнүти**².

[**трясулька**] (бот.) «рутниця вузьколиста, *Thalictrum angustifolium* Jacq.; (рутниця блискуча, *Thalictrum lucidum* L. См)»; — похідне утворення від *тряс-*

ті; назва зумовлена тим, що рутниця має пониклі квітки і тонкі нитки тичинок, які тремтять від вітру; легко приходить у рух і все суцвіття; пор. укр. [вітренник] «тс.» См. — Див. ще **трясті**.

трясучка (бот.) «*Briza* L.; [осика, *Populus tremula* L. О]», [тряска] «трясучка середня, *Briza media* L.» Мак, [трасенец, трісеничка, трісулька, трасунка] «тс.» Мак; — р. *трясунка* «*Briza*», бр. [трасулька], ч. *třeslice*, [třaslica, třesivec, třesátka], слц. *traslica*, [trasienska], схв. *трэ́слица*, слн. [tresulja] «тс.»; — похідні утворення від *трясті(ся)*; назви зумовлені тим, що колоски трясучки мають тонкі ніжки, а листки осики — довгі черешки, через що трясуться від найменшого повіву вітру. — Лік. росл. Енци. дов. 311; Вісюліна—Клоков 98; Нейштадт 112, 186—187; Анненков 70; Machek Jm. rostl. 280; Schuster-Sewc 1543; Симонович 80. — Див. ще **трясті**. — Пор. **дрожачка**, **трепета**.

[**трясця**] (бот.) «жовтець їдкий, *Ranunculus acris* L. (*R. acer* L.)» См, [трясця-зілля См, *зілля од трыці* Мак] «тс.»; — пов'язане з *трясця* «лихоманка»; виникло, очевидно, в результаті конденсації словосполучення *зілля від трыці*; ця отруйна рослина широко використовується в народній медицині в основному як зовнішній засіб для лікування ран, туберкульозу шкіри, для натирання тіла при простуді, а також у вигляді відвару при малярії. — Лік. росл. Енци. дов. 162; Bańkowski—Kuźpiewski 49. — Див. ще **трясті**. — Пор. **ломатник**, **терпібіда**.

[**трат**] «конвой» (?) Шейк; — неясне; можливо, результат видозміни запозиченого р. *отряд* «загін».

тряхнути¹ «підсихати, тужавіти», [трахнути] «тс.» Нед, [трахти] «просихати, осідати (про грязюку), густіти» Нед, [трахти] «тс.» Нед, [обтрахати] «обсихати» Ж, [обтрахати] «тс.» Ж, *підтрахати* «підсихати», *притрахати*, *протрахати*, *протрахлий*; — неясне.

тряхнути² «труснути», [стряхнути] «хитнути» Нед, [стряхнутися] «здрігнути» Нед; — р. *тряхнутъ* «тс.», бр. [трахня] «дрібна солома», п. [trząchnąć] «труснути»; — очевидно, результат контамінації варіантів основ *тряснути* і [трухнути] «тс.»; можливо, сюди ж належить і похідне утворення [отряха] «бешкетник, розбишака, зірвіголова», наведене вище на своєму місці разом з [отрях] «неохайна, погано одягнена людина». — Див. ще **трусити**, **трястий**.

тс¹ (вигук, що вживається як заклик до тиші, мовчання), *тсс* «тс.», *тсикнути* КІМ; — р. бр. *тсс*, п. *ts*, *tss*; — очевидно, примітивне комунікативно-звукове утворення; пор. нвн. *pst* «тс.». — Kluge—Mitzka 568. — Пор. **цить**.

тс² (вигук на позначення здивування) Нед, Шейк, [тсе] «тс.» Бі; — слн. *ts* «тс.»; — очевидно, результат фонематизації дифузного афективного звуковиявлення.

Тсоавіахім, *тсоавіахімівка*, *тсоавіахімовець*, *тсоавіахімівець*; — абрєвіатура, утворена на основі словосполучення *Товариство сприяння оборони, авіації і хімії (хемії)*, назви добровільної громадської організації СРСР (1927—1948); калька р. *Осоавиахим*, утвореного з *Общество содействия обороне, авиации и химии*.

[ту] «тут», [туй] «тс. Г; сюди О; нехайно. О», [туй-туй] «зараз, ось-ось», [туйка] «тут, сюди» О, ВеБ, [туйки] «тс.» тж, [тука] «тут» ВеЛ, ВеЗа, [тукай] «тс.» тж; — бр. *ту*, п. ч. слц. вл. нл. *tu*, схв. *tū*, слн. *tù* «тс.», стсл. **тоу** «там»; — псл. *tu*, похідне від основи вказівного займенника *тъ* «той» з неясним компонентом *-и*; в українській мові, можливо, запозичення з польської; компоненти *-й-*, *-к-* є залишками давніх вказівних основ (псл. *j-*, *k-*). — Brüçkner 583; Machek ESJČ 659; Schuster-Sewc 1533; Skok III 433; ESSJ Sl. gr. II 697—701. — Див. ще **той**. — Пор. **тут¹**.

туалет «одяг; наведення порядку у зовнішньому вигляді; столик з дзерка-

лом, біля якого одягаються, зачісуються; убиральня»; — р. бр. *туалет*, п. ч. слц. вл. *toaleta*, болг. *тоалет*, м. *тоалет(а)*, схв. *тоалета*, слн. *toaléta*; — запозичення з французької мови; фр. *toilette*, зменш. від *toile* «полотно», яке походить від лат. *tēla* «тканина», що виникло з *texla, пов'язаного з *texere* «ткати»; початково означало, очевидно, «маленьке покривало для туалетного столика». — СІС² 849; Черных II 268; Фасмер IV 113; Sl. wyg. obsyeh 762; Holub—Lyer 483; Dauzat 712. — Див. ще **текст**, **текстіль**.

туба «тюбик; вид музичного інструмента»; — р. бр. болг. м. схв. *туба*, п. ч. слц. вл. *tuba*, слн. *túba*; — очевидно, запозичення з німецької мови; нім. *Túba* «тс.», *Tube* «тюбик» походять від лат. *tuba* «труба», пов'язаного з *tubus* «тс.» невідомого походження. — СІС² 849—850; ССРЛЯ 15, 1091; Kopaliński 1004; Holub—Lyer 493; РЧДБЕ 741; Gr. Fwb. 781; Walde—Hofm. II 712.

туберкульоз, *туберкульозник*, *туберкульозний*; — р. бр. *туберкулёз*, п. вл. *tuberkuloza*, ч. *tuberkulóza*, *tuberkulosa*, слц. слн. *tuberkulóza*, болг. м. схв. *туберкулóза*; — запозичення з німецької мови; нім. *Tuberkulose*, як і фр. *tuberculose*, англ. *tuberculosis*, утворено від лат. *tūberculum* «гулька, здуття», зменш. від *tūber* «пухлина; горб», спорідненого з *tumēre* «пухнути», дісл. *rūfa* «горб», за допомогою суфікса *-os-* (від гр. *-οσις*). — СІС² 850; Черных II 268—269; Kopaliński 1004; Holub—Lyer 493; Gr. Fwb. 781; Dauzat 731; Klein 1661. —

Пор. **протуберанець**, **тубероза**.

тубероза (бот.) «багаторічна декоративна рослина *Polyanthes tuberosa* L.»; — р. бр. болг. м. схв. *туберóза*, п. *tuberoza*, ч. *tuberóza*, *tuberosa*, слц. слн. *tuberóza*; — запозичення із західноєвропейських мов; нім. *Tuberóse*, англ. *tuberoze*, фр. *tubéreuse* «тс.» утворено з латинської видової назви цієї рослини *tūberōsa*, букв. «бульбаста» (чол. р. *tūberōsus* «вкритий бугорками, гулями»), похідної від *tūber* «пухлина, гуля». —

СІС² 850; ССРЛЯ 15, 1092; Sł. wug. obcsuch 781; Holub—Lyer 493; РЧДБЕ 742; Gr. Fwb. 782; Dauzat 731; Klein 1661. — Див. ще **туберкульоз**. — Пор. **протуберанець**.

тубілець, [тубілець] «тубілець» Нед, [тубільник ЛексПол, туболець Нед] «тс.», тубілка «туземка», [тубілиця Куз, туболка] «тс.», [туболя] «туземне населення» Пі, тубільний, [тубільний] «тубільний» Нед, [тубольний] «тс.» Нед; — бр. тубылец, [туболець]; — очевидно, запозичення з польської мови; п. tubylec утворено з основ tu «тут» і być «бути». — Shevelov Hist. phonol. 382; Rachhardt 107. — Див. ще **бути¹**, **тут¹**. — Пор. **туземець**.

тубо́ (виг.) «не можна; не чіпай» (вживається мисливцями як заборона собаці діяти); — р. тубо́ «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. tout beau, букв. «все добре» складається зі слів tout «все, весь», що походить від нар.-лат. *tottus < лат. totus «весь», і beau «добре, добрий» від лат. bellus «милий, приємний, гарний». — КЭСРЯ 454. — Див. ще **белетрист**, **тотальний**.

[**тувальня**] «рушник; хустка, хусточка Нед», [товальня] «тс.» Нед; — запозичення з польської мови; п. tuwalnia «вид рушника; хустка» походить від іт. tovaglia «обрус, серветка», яке через нар.-лат. *tobalia зводиться до франк. *thwahlja «рушник», спорідненого з днн. twahila «тс.», гот. ꝥwahan «купати», дісл. ꝥvā, дангл. ðwēan «тс.». — Sł. wug. obcsuch 784; Mestica 1931; Klein 1634.

туві́нці (народність тюркської мовної групи), **туві́нець**, **туві́нка**, **туві́нський**; — р. туві́нцы, бр. туві́нцы, ч. Tuvinci; — запозичення з тувинської мови, в якій **тыва** (**тывалар**, **тыва**, **тыба**) «тувінець» буквально означає «гірська людина». — Фасмер IV 113; Вайнштейн Етнонимы 218—222; Сат Яз. нар. СССР II 387; Мельхеев 84.

туга́¹ «горе, журба, сум, скорбота» СУМ Ж, **туго́нька**, [туго́та] «туга» О, [тужа́ночка] «журба», **тужба́** «ту-

жіння», **туженька**, **тужільниця** (заст.) «у народному похоронному обряді — жінка, що голосить над покійником», **тужлівий**, **тужний**, **тужити**, [тужить] «вити» (про вовка, собаку) Л, [обтужити] «оплакати з примовляннями», **приту́га** «скрутне становище, горе, біда; великий сум, скорбота, [туга по батьківщині Нед; пригода Нед]», **притужити** «надмірною тугою накликати на себе нещастя або викликати появу небіжчика», [стуга́] «горе, смуток» Нед, [стужа́ти] «турбувати, мучити» Нед, [застужа́ти] «завдавати клопоту, примушувати»; — р. ту́га «сум, скорбота», бр. туга́ «тс.», др. туга «гноблення; мука; сум, біда», п. teḡa «туга», [tuha] (з укр.), ч. touha, слц. túha «тс.», вл. tuha «духота, спека; пригніченість», нл. tuḡa «тс.; горе, страждання», болг. тѡга́ «журба, сум», м. тага «горе, страждання, сум; біль», схв. ту́га «скорбота, біда», слн. tóga «лінощі; журба, сум», стсл. тѡга «важке становище»; — псл. tōga «сила, міцність; в'ялість, інертність, лінощі; стійкість, витривалість, жорсткість», пов'язане з tōgъ «тугий, міцний»; — споріднене з лит. tingùs «лінивий», tingėti «лінуватися», дісл. þungr «важкий, твердий», тох. A tañk- «перешкоджати», тох. B tañk- «тс.». — Фасмер IV 113—114, 115; Brückner 567, 570; Machek EŠJC 648; Holub—Lyer 485; Schuster-Sewc 1554—1555; Младенов 646; Skok III 452—453; Mikl. EW 350; Trautmann 318; Fraenkel 1098; Pokorný 1067. — Див. ще **ту́гий**. — Пор. **тягті**.

[туга́²] «райдуга, веселка»; — очевидно, результат видозміни назви **дуга́** «тс.», можливо, зближеної з **ту́га** «сум» як антонімічною заміною назви, до якої зводиться **веселка**. — Німчук 164.

[**туга́й**] «солончакова рівнина» Чаб, **туга́й** «густі зарості на берегах річок і озер в пустелях і напівпустелях Середньої Азії»; — р. бр. **туга́й** «заплавний ліс річкових долин пустельної і напівпустельної зони»; — запозичення з тюркських мов; тат. **тугай** «лука, закрут,

сінокісні луки, заплава», кирг. *тугай* «зарості чагарнику, змішаного з очеретом по заплавах річок, озер, на болотяних місцях», чаг. тат. [toɣai] «лука, низина, покрита лісом», чаг. уйг. tokaǰ «ліс у низинах звивистої річки» виводяться від монг. toɣai «лікоть; закрут ріки, річкова лука». — Шипова 328; Räsänen Versuch 485.

ту́гий «дуже натягнений; щільно наповнений, надутий; [високий, повний, огрядний (про людину); великий та товстий (про дерево) О; міцний, суворий; впертий; сильний, витривалий Нед; повільний, терплячий Нед]», *туге́нький, туге́сенький, [туге́сінький]* Г, *туге́ший, ту́гува́тий, [ту́геший]* «тугіший», *ту́жа́вий, [ту́жа]* «напруга, напруженість, натяжка, енергія» Нед, [ту́жати] «тужавіти» О, *ту́жшати, [ту́гнути]* «наливатися; тужавіти (про колос)» О, [ту́жшати] «тугішати; тужавіти», *ту́жа́віти, ту́житися, [ту́жити]* «тужавіти» О, [впоти́жнити] «зміцнити; додати сили» Ж, *зату́жа́вильй, нату́жений, нату́жний, нату́га* «фізичне напруження; [напруга, зусилля]», [на́тугом] «напружено, натягнуто» Ж, [на́тугою] «із зусиллям», [на́тузі] «напружено» Ж, [на́тужа́ти] «гнати коня понад його сили», [на́тужжі́тися] «натужитися» Ж, *нату́жити, нату́жувати* «напружувати; [натягати]», *надпоту́жний, [оту́га]* «напруга, напруженість» Ж, *обнату́жити, поту́жний, поту́га* «зусилля; міць; (заст.) військо; [підтримка, утіха; біда, нещастя; влада; воля, потурання О]», [поту́жене] «зміцнення, посилення» Нед, [поту́жник] «союзник, помічник Г; володар Нед», *поту́жність, поту́гува́ти* «мучитися від потуг (під час родів); [напружуватися; переносити надзвичайні страждання Нед]», [поту́жити] «зміцнити» Нед, *поту́жніти* «ставати потужним, потужнішим», [приту́жний] «дуже важкий, обтяжливий», [приту́жина] «жердина по краю солом'яного даху, що притискає соломі», [приту́жина] «тс.», [приту́жити] «зміцнити жердинами соло-

м'яний дах або віз зі снопами», [приту́жити] «тс.», *стужа́вильй, [сту́га]* «плетена коробка з лози, обмазана глиною; коробка з лубу Нед», [сту́га] (присл.) «туго; тугіше» СУМ, Нед, [сту́ге́нька] «тс.», [сту́га́вити] «стужавіти», [сту́гнути] «затвердіти» Нед, [сту́жити] «стужавіти» ЛексПол, [споту́жене] «зміцнення» Нед, [суту́гува́тий] «жорсткий, тугуватий», *суту́жний, суту́жно* «важко», [сутя́жно] «тс.», *суту́га* «турбота; труднощі; [гнітюча бідність Нед; мотузка з лози Нед]», *суту́ж* «утруднення, скрутне становище», [употу́житися] «зміцнитися» Нед, *употу́жнити*; — р. *тугой*, бр. *тугі*, п. *tegi* «твердий; міцний; мужній; вправний; тугий, густий», ч. *tuhý* «жорсткий; твердий; жорстокий; впертий, завзятий», слц. *tuhý* «твердий, міцний», вл. *tuhí* «жорсткий, твердий; впертий», слн. *tóg* «тугий, жорсткий, міцний», стсл. **тжгъ, тжгыи** «твердий, міцний, нестримний»; — псл. *toǵъ(jь)* «сильний, міцний, упертий», пов'язане чергуванням голосних з *teǵti «тягти», toǵa «туга»; — споріднене з лит. *stangùs (stángus)* «тугий; впертий», *tingùs* «лінивий», *stinkti* «тужавіти, скипатися (про молоко, кров)», дісл. *þung* «важкий, твердий», ос. *áityндзын* «протягувати», вірм. *t'andzəg* «густий», ав. *ǰang-* «тягти; натягати (лук)». — Фасмер IV 114; Черных II 269; Brückner 570; Machek ESJČ 659; Schuster-Sewc 1154—1155; Fraenkel 1098; Pokorny 1067. — Пор. **ту́га¹, тягті.**

[**ту́гівка**] (бот.) «поросинець плямистий, *Nyrochoeris maculata* L. (*Achyrophorus maculatus* Scop.)» Мак, [ту́говка] «тс.»; — очевидно, похідне утворення від *ту́гий*; назва може бути зумовлена тим, що ця рослина використовувалась для ущільнення пазів між окремими дерев'яними деталями будівлі, про що свідчать р. [па́зник, пазная трава] «тс.». — Анненков 6. — Див. ще **ту́гий**.

[**тугоніти**] «ударяти, стукати; здійсмати гуркіт» Нед; — бр. [туго́нець]

«тупотіти, гуркати», [ту́гнуць] «тупнути, стукнути, загриміти»; — афективне звуконаслідувальне утворення, можливо, результат фонетичної видозміни форми *стугоніти* (пор.).

туди́, [тад] «туди» Нед, [тади́, тади́вай, туд Нед] «тс.», [тудá] «тс. Нед, ВеБ, О; там О», [тудáй] «туди» Нед, [ту́дайка ВеБ, тудий ВеЗа, ту́дййка, тудіма Нед, тудійка Шейк, тудіка] «тс.», тудо́ю, [студ] «звідти, звідси» ВеЗа, [студова] «звідти» Л; — р. тудá, [туды́], бр. туды́, [туд, тудá, тудо́ю, тудо́ю], др. тудá «туди», туду, туды «тс.», тудѣ «там», п. tędy «цією дорогою», ч. tudy «сюди», вл. tudy «тут», нл. tud, tudy, tuder «тс.», болг. [тѣдѣ] «десь тут», тѣдѣва «тс.», схв. тѣд «туди; тут; сюдою», тѣдá (р) «тс.», слн. tód «сюдою; тут», заст. tódi «тс.», стсл. тѣдоу «туди; там»; — псл. tōdy «туди», tōda, tōdē, tōdu «тс.», не зовсім ясне складне утворення з кореня вказівного займенника ть «той» і суфіксального елемента -qđ-, який зіставляється з лат. inde «звідки», inde «звідти», або варіантів підсилювальної частки займенникового характеру -da, -du, -du, приєднаних до основи tō-; викликає сумнів зіставлення з прус. (i)stw-endau «звідси». — Німчук ІУМ Морфологія 344; Фасмер IV 114; Brückner 570; Schuster-Sewc 1553—1554; ESSJ Sl. gr. II 694—696. — Див. ще той. — Пор. куді́, ту.

[туж] «слідом; ось-ось», туж-туж заст. «ось-ось, скоро, дуже швидко; тільки що»; — запозичення з польської мови; п. tuż «зараз; у безпосередній близькості; ось-ось, тільки що», можливо, є результатом видозміни форми tudzież «зараз, негайно; поруч», що, як і ч. tudíž (ст. tudiež), є складним утворенням з *tu-dě-ž. — Brückner 583; Machek ESJČ 659; ESSJ Sl. gr. II 701—702. — Див. ще де¹, же¹, той, ту.

ту́жу — див. тучу.

тужу́рка «куртка; формений верхній одяг», [тужу́рок] «короткий хутряний одяг Нед, Пі; шкірянка, бараняча

куртка Шейк»; — бр. болг. тужу́рка; — запозичення з російської і, можливо, польської мов; р. тужу́рка «домашня або форма куртка», як і п. tużugек «довгий чорний піджак для візитів, вид сюртука», утворено на основі фр. toutjours «завжди, постійно», що виникло в результаті стягнення слів tout «весь, кожний» і jour «день», букв. «кожний день». — Черных II 269; Фасмер IV 115; Brückner 586; Kopaliński 1008; РЧДБЕ 643. — Див. ще журна́л, то́та́льний, тубо́.

туз, [тузя́ка], [ту́зик, тузиня́] Нед; — р. бр. болг. (з р.) туз, п. tuz, ч. tous, слц. túz, вл. нл. tus; — очевидно, через посередництво польської мови запозичено з середньовісньонімецької; свн. tūs, dūs (нвн. Daus) «туз» походять від фр. ст. daus (фр. deux «два»), джерелом якого є нар.-лат. duōs «два, двійка», споріднене з українським «два»; припускається, що початково в картах розрізнялися двоочковий туз (звідки і назва) і одноочковий (так званий ас); пізніше це розрізнення зникло. — Черных II 269—270; Фасмер IV 115; Brückner 585; Sł. wyg. obcych 784; Schuster-Sewc 1561; Kluge—Mitzka 123.

ту́зати «штовхати, бити» СУМ, Нед, ту́затися «битися, штовхатися; [визитися, боротися, сперечатися]», [тузі́ти] «тс.», [тузі́тися] «сперечатися, сваритися; лізти в бійку», [тузува́ти] «термосити», тусáти «штовхати, товкти», [тасинúти] «стусонути» ЛексПол, [туз] «удар, поштовх» Нед, [тузі́ло] «охочий до бійки» Нед, тусáн «стусан», стúсати, стúснúти, стусо́нúти, стусува́ти, [стус] «штовхан» Пі, [стусáк] «тс.» Нед, стусáн, стусані́на, стúсень; — р. тузі́ть «бити кулаками», бр. ту́заць «смикати, термосити, шарпати», п. tuzać «бити, шарпати», tuzować «тс.»; — не зовсім ясне; можливо, похідне від туз (пор. [тузі́ти] «бити козирем, ходити з козиря»); зіставляється також з лит. tūzgenti «стукати», tūzgeti «глухо хлопати», дінд. tōhati «б'є», tuñjati «тс.», нвн. Stock «пал-

ка». — Фасмер IV 185; Brückner 585; Преобр. Вып. последний 14.

туземець «тубілець», *тузёмка*, *тузёмний*; — р. *туземец*, др. *тъземьць*, *тоземьць* (також у значенні «іноземець»), р.-цсл. *сеземьць*, п. *tuziemiec*, ч. *tuzemes*, цсл. *түземьць*; — складне утворення з основ *ту-*, що виступає в *той*, *тут*, і *зем-*, наявної в *земля*. — Фасмер IV 115; Преобр. Вып. последний 14. — Див. ще *земля*, *той*, *тут*¹. — Пор. **тубілець**.

[**тузик**] «пакет, пачка» ВеБ; — неясне; можливо, пов'язане з *тузінь*, *тузін* «дюжина».

[**тузинок**] «найдешевше сукно» Пі, Шейк; — запозичення з польської мови; п. [*tuzipek*] «вид сукна середнього гатунку», [*tuzupek*] «тс.» вважається похідним від *tuzin* «дюжина». — Brückner 585. — Див. ще **тузінь**.

тузінь заст. «дюжина», [*тузін*, *тузін*] «тс.» Нед; — р. ст. *тужина*, бр. *тузін*; — запозичення з польської мови; п. *tuzin* «тс.» через посередництво ч. *tucet* (ст. *tusen*, *tusen*) походить від нвн. *Dutzend* «тс.», що зводиться до фр. *douzaine*, похідного від *douze* «двадцять», джерелом якого є лат. *duodecim* «тс.». — Фасмер IV 115; Brückner 585; Machek ESJC 659. — Див. ще **дюжина**.

тузлук «розчин солі для соління риби, м'яса та ін.; ропа СУМ, Г; солоняшка як приправа до деяких страв; [варене овече м'ясо Чаб]; (заст.) луг для зоління білизни», [*туслук*] «тузлук»; — р. *тузлук* «розсіл (для соління риби і особливо ікри)», схв. *tūzluk* «посуд на сіль»; — запозичення з тюркських мов; тур. *tuzluk* «сільниця», тат. *туздүк* «солоний навар до м'яса» є похідним від тюрк. *tuz* «сіль». — Фасмер IV 116; Аракин Тюркизмы 135—136; Шипова 329—330; Skok III 529—530; Mikl. TEI II 180; Räsänen Versuch 502.

[**туй**¹] «тут; ось, ось-ось», [*туй-туй*] «зараз, ось-ось», [*туйка*] «тут ВеБ, ВеУг; ось тут; сюди; негайно О», [*туйки*]

«тс.» О, ВеУг; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *tuj* «ось-ось, мало не», *tuj-tuj* «тс.», як і болг. [*туй*] «тут», схв. [*туй*] «тс.», складається з основ *tu-* «тут» і *j-* займенникового походження. — Brückner 583; ESSJ Sl. gr. II 697—698. — Див. ще **ту**.

[**туй**²] (виг.) «тю (крик на звіра; вигук, яким нацьковують собак)», [*туй-туй*] «тс.» Нед, [*туйкати*] «кричати на вовка або собак туй», [*туйкання*] «крик туй-туй»; — бр. [*туй*] «тримай його» ЛексПол, [*туй-га*] (викрик, яким відганяють вовків); — не зовсім ясне; можливо, афективне складне утворення, що виникло на основі словосполучення *ату його*, вживаного для цькування звіра; може бути пов'язане і з *тю*, [*туй*] «тс.». — Пор. **ату**, **тю**¹.

тук¹ «жир, сало; перегній; мінеральні добрива; [родючість, достаток; жир зі смаженого сала; бараняче сало, лій Л], [*тик*, *ток*] «жир зі смаженого сала; лій» Л, [*туков'ять*] «гладка опасиста людина» О, [*тучняк*] «мінеральні добрива» Нед, [*туковитий*] «жирний» Нед, *тучний СУМ*, Нед, *тучити* «робити гладким, відгодовувати СУМ, Нед; [плекати, пестити О]», *тучитися* «робитися гладким, жирним»; — р. *тук* «жир», бр. *тук* «розтоплений жир», др. *тукъ* «жир, сало», п. ч. слц. вл. нл. *tuk*, болг. м. *тук*, схв. [*тук*, *тук*] «тс.», слн. [*туца*] «жир», стсл. **туцьнь** «гладкий, жирний»; — псл. *тукъ* «жир», похідне від *tyti* «гладшати, набухати»; — споріднене з лит. *tūkās* «шматок сала; живіт», лтс. *tūks* «жирний, вгодований», прус. *taukis* «сало», дісл. *ŗjó* «стегно», дангл. *deoŋ* «тс.», двн. *diōŋ* «жир»; іє. **tū(k)-/teuk(k)-* «пухнути». — Фасмер IV 116; Brückner 683; Machek ESJC 660; Schuster-Sewc 1556; Skok III 474—475; Mikl. EW 367; Trautmann 311; Karulis II 378; Mühl.—Endz. IV 137; Persson 554; Pokorny 1080—1081. — Див. ще **тіти**. — Пор. **тил**.

тук² (вигук для передачі коротких стуків), *тук-тук*, *туки-туки* КІМ «тс.», *тукати* «стукати», *тукнути*, [*тука-*

не] «удар голови об голову» Нед; — р. тук-тук, тукать, бр. тукать; — звуконаслідувальне утворення; пор. р. тикать «цокати (про годинник)», нім. ticken «тс.». — Фасмер IV 116; Преобр. Вып. последний 15; Machek ESJČ 660; Kořínek 270. — Пор. стук, тюкати.

[ту́кан¹] (орн.) «дятел» Мо; — похідне утворення від звуконаслідувального дієслова тукати «стукати»; назва пояснюється тим, що дятел харчується переважно личинками комах, яких добуває з-під кори хворих дерев, стукаючи дзьобом по гілках і стовбурах. — Див. ще тук².

тука́н² (орн.) «перцьоїд, птах ряду дятлоподібних, Rhampastes toco»; — р. бр. тукан, п. ч. слц. tukan «тс.»; — запозичення із західноєвропейських мов; англ. toucan, фр. toucan, ісп. tucán, порт. tucano беруть початок в індіанських мовах Бразилії (мова тупі), в яких відповідна назва має звуконаслідувальне походження (крик птаха передається як tocano, tocáno). — Kopaliński 1005; Holub—Lyer 493; Ivanová-Salingová—Maříková 901.

[тул¹] «сагайдак» Бі, заст. тўла, тўло КІМ «тс.», тўльник (заст.) «майстер, що виготовляв сагайдаки; той, хто носить сагайдаки і стріли Бі», [тульниківна] «дочка тульника» Бі, [тульниченко] «син тульника» Бі, [тульничество] «мистецтво виготовлення сагайдаків і стріл» Бі, [тульничка] «дружина тульника» Бі; — р. тул «сагайдак», [тўло], др. туль, п. заст. tuł, ч. toul, toulec, ст. túlec, болг. тул, схв. тўл, слн. túl, стсл. тоуль «тс.»; — псл. tuľ «тс.»; — споріднене з дінд. tūṇaḥ чол. р. «сагайдак для стріл» (< *tūrṇaḥ), tūni жін. р., tūṇaḥ «тс.», далі, можливо, з гр. σωλήν «трубка», двн. dola «труба; стічний канал»; іє. *tuḫ[u]-/tuḫu-/tū-l- «труба» (?). — Фасмер IV 117; Brückner 584; Machek ESJČ 648; Младенов 186, 542, 642; Skok III 520—521; Mikl. EW 365; Uhlenbeck 115; Falk—Торп 117, 1452; Bartholomae IF 3, 186; Pokorny 1102. — Пор. туліти.

[тул²] «вид головного убору, шапка, картуз» Нед, тулія «верхня частина капелюха, шапки» (з рос.); — р. тульья, схв. тўлак, тўлац «тс.»; — не зовсім ясне; може бути пов'язане з туліти або з свн. tülle «трубка», нвн. Tülle, двн. tullī «тс.». — Фасмер IV 119. — Пор. тулії².

[тула́н] (бот.) «кермек, Stative tatarica L. (Limonium Mill.)» Мак, Нед; — не зовсім ясне; можливо, пов'язане з туліти і зумовлене використанням кермеку в народній медицині як кровоспинного засобу (тобто такої рослини, що «стулює» рани). — Нейштадт 440—441; Лік. росл. Енци. дов. 200, 201; Анненков 342; Симонович 451.

[тулді́кати] «кричати» (про індиків) Л; — звуконаслідувальне утворення, пов'язане з імітацією звуків, які видають птахи; пор. [куглі́кати, кулді́кати, клóкати, кулю́кати, клу́кати] «тс.» тж.

тулі́ти, тулі́тися, [тўлькати] «тулити, обнімати» О, [туле́ник] «різновид книша», [безприту́ла] «безпритульний» Я, безприту́льник, безприту́льний, [втулі́ти] «всунути» Ж, вту́лка, вту́лчастий, відтулі́ти, відту́лина «отвір, діра», затулі́ти, зату́ла «предмет, яким що-небудь затуляють, закривають; [заслінка Ме; відлога у верхньому одязі; каптур, капюшон; захист, прикриття]», [зату́лка] «заслінка коло печі», зату́лка (зоол.) «рід червоногих молюсків, які мають раковину з кришечкою, що зовсім затуляє устя», [зату́лок] «оздоблення кожуха по борту смушком», [зату́льщина] «мито з котла на винокурні», [неприту́льний] «якого не можна притулити», [несту́ла] «невміла людина, ні до чого не здатна», [обтулі́ти] «щільно обкутати», [обту́ла] «огорожа» Пі, притулі́ти, приту́л («техн.» з'єднання дерев'яних брусків торцями; [притулок]», приту́ла «прибудова; [сарай під одним дахом з хатою; пічна ніша Нед; заслінка Ме]», [приту́лисько] «притулок», приту́лок «місце, де можна перебути якийсь час; пра-

во на проживання іноземним громадянам; [затишне місце; помешкання та утримання О; пристанище]», [притуло́-виско] «пристанище» Нед, розтулі́-ти(ся), [студі́тися] «сховатися» О, [студ] «матня», студе́ник «пиріг без начинки», студе́нь «тс.; [оберемок Нед]», [студі́нь] «нерішучий, несміливий» Ба, студка́, студча́стий, упритуд; — р. [студі́ть] «ховати, приховувати, закривати», бр. тулі́ць «приховувати», тулі́цца «приятно ставитися; тулитися, линути», п. tulić «заспокоювати», zatulić «закрити», ч. tuliti se «тулитися, притискатися», слц. túlit' sa «тс.», вл. tuleć «притискати; гнути», tulić «тс.», нл. tuliś «гнути; ховати», болг. тудля́ «ховати; прикривати; затикати», м. тули́ «тс.», схв. тудли́ти «гасити; тупити», слн. túliti se «стискати, притискати», pritúliti se «пригнутися», р.-цсл. затудли́ти «ховати»; — псл. tuliti «притискати, тулити, всовувати, ховати; приборкувати; заспокоювати»; — єдиної етимології не має; найбільш вірогідним є виведення від तुль «сагайдак» (з початковим значенням «притулок, вмістилище»), зіставлюваного з гр. σωλήν (гр. σ-з початкового τυ-) «канава, жолоб», дінд. тудпа́ «сагайдак», тудпава́ «флейта»; пов'язувалося також з вірм. t'oyl «дозвіл; м'який» (Meillet Études 420), далі з лит. túpoti «залишатися в тому самому стані; сидіти навпочіпки», лтс. таудпа́т «кутати» (Mühl.—Endz. IV 138); мало переконливе пов'язання (Schuster-Sewc 1557) з вл. studly «прохолодний, теплуватий, холодний», studpucь «охолоджувати; ставати холодним». — Фасмер—Трубачев IV 117—118; Черных II 270; Преобр. Вып. последний 15—16; Jakobson IJSLP 1/2, 1959, 273; Brückner 584; Machek ESJČ 660; Holub—Kop. 388; Младенов 642; Skok III 520—521; Куркина Этимология 1982, 22—23; Рокогпу 1102. — Див. ще тул¹. — Пор. тулі́й², тудуб.

тулі́й¹ (хімічний елемент, метал); — р. болг. тудлий, бр. тудлий, п. tul, ч. thulium, слц. tulium, схв. тудли́јум, слн.

tulij; — адаптована наукова назва нлат. thulium, утворена на основі лат. Thule (гр. Θούλη) «напівлегендарна країна, що в давнину вважалася північним краєм землі; Скандинавія». — СІС² 850; Волков 74; Фигуровский 129; Sł. wug. ob-cych 782; Holub—Lyer 482; Ivanová-Šalingová—Maníková 901.

[тулі́й²] «молоде перо птахів, ще з кров'ю» Нед, [туля́к] «тс.» Нед, [тулі́йка] «нижня частина рогу від основи його», [тулі́йки] мн. «дрібне пір'я в курей, яке не можна вискувати» О, [тулі́я] «металева трубка, в яку вставляється дерев'яна ручка (у лопаті, багрі та ін.)»; — р. тудлка́ «втулка; трубка, яка вставляється в щось», п. tuleja «трубка», tulejka, [tulja] «лійка; сагайдак», [tulejek] «тс.», [tulej] «залізна оправа люшні при колесі», [tuleja, tulija, tulijka] «тс.», ч. [tulejka] «трубка», [tulajka), tul'aj(ka)], ст. tulej «тс.», слц. tul'ajka «трубка; втулка; залізна частина списа», вл. tulawa «сопілка з вербової кори», нл. tulta «втулка, насадка, трубка», схв. тудлайка́ «трубочка», тудлайца́ «тонка трубочка; дудка», слн. tuljáva «коротка трубка; шпудлька; круглий отвір; трубка для насадки на палку; [основа пташиного пера]»; — не зовсім ясне; можливо, псл. [tuleja] «трубка», пов'язане з псл. तुль «сагайдак», tuliti «гнути, притискати»; може бути зіставлене також з снн. tulle «трубка», свн. túlle, днн. tulli «трубка, особливо стріли або списа», нвв. Tülle «носик (чайника); трубка (підсвічника); втулка, насадка», при цьому припускається як можливість походження їх зі слов'янського джерела (Machek ESJČ 648), так і навпаки, зведення до них слов'янських слів (Schuster-Sewc 1557). — ВеЗн 71; Brückner 584; Skok III 520—521. — Див. ще тул¹, тулі́ти.

тулі́я — див. тул².

[туло́ватися] «цілуватися (?), любитися (?»); — очевидно, результат контакції слів тулі́тися і цілу́ватися. — Див. ще тулі́ти, цілу́вати.

туло́вище — див. тудуб.

[тулпán] «хустка» КІМ; — запозичення з румунської мови; рум. *tułpán* «муслін; хустина з мусліну» виводиться від нгр. *τουλπάκι* «тонка тканина; косинка», що зводиться до перс. *dulbānd* «тканина з кропиви». — СДЕЛІМ 438; DLRM 886. — Пор. **тюльпán, тюрбán.**

тулуб «тіло людини або тварини; [кожух Нед], [ту́лоб] «тулуб» Пі, [то́луб, то́луп Пі, ту́ловище Нед] «тс.», [тулу́бах] (жарт.) «пиріг, з якого виколупана начинка» Корз, *тулубе́ць* «зменш. до ту́луб; [зовнішня оболонка]», [то́лубе́ць] «тс.», [ту́лубок] «зменш. до тулуб» Нед, [тулуба́стий] «як мішок, без галії (про кожух, свитку)», [тулуб'я́стий] «тс.» Куз; — р. *ту́ловище* «тулуб», [ту́ло, ту́лово], бр. *ту́лава, ту́лау, ту́лува, ту́лобішчэ* «тс.», [ту́лоб, ту́луб, то́луб] «тс.; великий довгий кожух; основа виробу (постола, ятера)», п. *tułów*, болг. *ту́ловище* (з рос.); — єдиної етимології не має; існує думка (Mikl. EW 365) про тюркське походження цих слів, які зіставляються з чаг. *тулб* «шкіряний мішок», спорідненим з тат. каз. алт. телеут. *тулуп* «шкіряний мішок без шва з однієї шкури»; припускається також можливість генетичного зв'язку з *тул, туліти* через псл. *tuł-* (<**touł-*) або контамінації запозиченого з тюркських мов слова з *тул*. — Фасмер IV 118; Черных II 270; Преобр. Вып. последний 15; Вгückпер 584; Куркина Этимология 1982, 22—23. — Пор. **тул¹, туліти, тулу́п.**

[тулубе́те] «теревити» (про квасолу, мак, горох) Корз; — не зовсім ясне; можливо, результат контамінації основ *ту́луб, ту́лубе́ць* «зовнішня оболонка», [тулу́бах] «пиріг, з якого виколупана начинка» і *теребіти*.

тулу́к¹ «шкіра кози, знята цілою і використовується як мішок», *тулу́н* «тс.»; — р. [тулу́к] «шкіряний мішок, наповнений повітрям, який використовується при переправі через річку; бурдюк, міх», [тулу́н] «шкіряний бурдюк», болг. *тулу́м*, схв. *ту́лум* «тс.»; — запозичення з тюркських мов; тур. *tuluk*

«бурдюк», аз. *тулук*, тур. *tulum*, аз. узб. туркм. *тулум* «тс.» виводяться від монг. *tulum* «тс.». — Фасмер IV 118; Преобр. Вып. последний 16; Горяев 380; Шипова 332, 333; Дмитриев 547; Mikl. EW 365; Lokotsch 164.

тулу́к² «ведмежа, вовчєня; молода тварина», [тулу́ча] «тс.»; — неясне; можливо, спільного походження з *тулу́к* «шкіра кози» або з уг. *tulok* «молодий віл».

тулумáнити(ся) — див. **тлу́міти.**

тулумба́с «старовинний ударний музичний інструмент», [таламба́с, талимба́си Пі, талимба́ж Нед, телемба́с Нед, толомба́с Куз, туломба́с Пі] «тс.»; — р. *тулумба́с* «великий турецький барабан», ст. *тулунба́с, тулунба́з*, бр. *тулумба́с*, п. *tołumbas*, [tułumbas] «тс.», слц. *tulumbas* «барабан у давнину»; — запозичення з турецької мови; тур. *tulumbaz* «барабанщик» складається з тур. *tulum* «литавра, волинка» і перс. *bāz* «той, хто грає». — Фасмер IV 118; Преобр. Вып. последний 15; Шипова 332—333; Дмитриев 566; Радлов III 1472.

тулу́п «кожух; [козяча шкіра, знята цілою і використовується як мішок Нед]»; — р. *тулу́п* «кожух», бр. [тулу́п, ту́лап] «тс.», [тулу́пам] (присл.) «цілком», п. *tułup* «кожух» (з рос.); — очевидно, запозичення з тюркських мов; зіставляється з кирг. *тулуп* «мішок із шкіри двомісячного ягняти», крим.-тат. *тулуп* «мішок; кiset», кирг. *тулуп* «шкіра ягняти, знята цілком», каз. *тулып* «опудало; шкіра теляти, набита сіном, яку ставлять перед коровою, коли її доять (замість подохлого теляти)». — Фасмер IV 118—119; Черных II 270; Преобр. Вып. последний 16; Шипова 333; Дмитриев 547; Вгückпер 574; Mikl. TEI Nachtr. I 58; Lokotsch 164. — Пор. **тулуб, тулу́к¹.**

[туль-туль] (вигук, яким кличуть індиків) О, [тюль-тюль Мо, тунь-тунь Чаб] «тс.»; — звуконаслідувальні утворення, можливо, спроба імітації звуків, які видають птахи (пор. [тулдіка́ть]

«кричати» (про індиків) Л); можуть бути пов'язані з вигуками для скликання курей *тю-тю*, *тю-тю-тю*, [*ту-ту-ту*] (Чернігівщина).

туляремія (гостра інфекційна хвороба), *туляремійний*; — р. *туляремія*, бр. *тулярэмія*, п. *tularemia*, ч. *tularémie*, слц. *tularemia*, болг. *туларемия*, схв. *туларемија*, слн. *tularemija*; — результат адаптації наукового медичного терміна нлат. *tulagaemia*, утвореного з *Tulage* — назви місцевості в Каліфорнії, де вперше була відкрита ця хвороба, і суфікса *-aemia* від гр. *αἷμα* «кров». — СІС² 850; Kopaliński 1005; Holub—Lyer 493.

туля́тися «тинятися, блукати; по-невірятися» СУМ, Нед, [*туля́ч*] «блукач» Нед; — бр. *туля́цца* «тинятися; ховатися, ухилятися», [*туля́ка*] «блукач»; — очевидно, запозичення із західнослов'янських мов; п. *tułać się* «тинятися», *tułak* «людина без притулку; волоцюга», *tułacz* «тс.», ч. *toulati se*, *tulák*, слц. *túlat' sa*, *tulák* пояснюються як похідні від псл. *tuliti (se)* «тулити(ся)» (Grückler 584); менш переконливе пояснення (Machek ESJČ 648) як результату фонетичної видозміни псл. **lutati*, нібито спорідненого з гр. *ἀλύω* «блукую». — Див. ще **тул'**, **тулі́ти**.

тума́ «людина, у якої один із батьків турок або татарин, а другий — українець; [метис, гібрид, помісь Нед]; темна хмара; похмура людина; [одурманення, обман Нед; оціпеніння, привид Шейк; спокусник Нед; тварина змішаної породи]», [*тум*] «домашня тварина поліпшеної породи» Бі, [*тума́к*] «помісь зайця сірого (русака) і зайця біляка; фарбоване хутро зайця; куниця лісова, *Martes martes* L. Нед; висохле, почорніле яйце Л», [*підту́мок*] «помісь», *сту́ма* «напівморок», [*за́стум*] «затишне, відлюдне місце», [*прóстумки*] «перехід тіней» Пі; — р. [*тума́*] «метис, напівросіянин, напівтатарин», [*тума́к*] «метис; підфарбований заєць; сибірський тхір; недоумкуватий», бр. [*тума́к*] «куниця; тупа, неосвічена, нерозвинена

людина», п. *tumak* «куниця» (з рос.), *tumaki* мн. «хутро з куниці»; — певної етимології не має; припускається можливість іншомовного (тюркського) походження (пор. тат. *тұма* «приплід, нащадок», уйг. чаг. тат. *тумак* «зимова шапка, малахай», узб. *тумок* «тс.»); можливе припущення про збіг у цих словах семантики слів різного походження (пор. *тума́н*, нвн. *Dumpe* «дурень»). — Фасмер IV 119; Преобр. Вып. последний 16—17; Добродомов Этимология 1970, 115; Шипова 333—334; Grückler 584.

[**тума́к¹**] «стусан, штовхан» Нед; — р. *тума́к* «тс.»; — неясне; зіставлення з лит. *stūmti* «штовхати» (Потебня РФВ 4, 213; Горяев 380) сумнівне; можливо, пов'язане з *товкма́чити* «бити, колотити». — Фасмер IV 119.

[**тума́к²**] «хутряна шапка»; — запозичення з російської мови; р. [*тума́к*] «малахай, шапка-вушанка» може бути виведене від каз. *тумак* (*тымак*) «тс.». — Добродомов Этимология 1970, 115; Шипова 333—334.

тума́н¹ «імла; дурень СУМ, Нед; [весняна хоровадна гра; сорт темношкірих кавунів]», [*тумані́ско*] «дурень» Нед, [*тумані́ще*] «блукуючий вогонь, оманливе світло» Нед, *тума́нність*, [*тума́нство*] «обман» Нед, [*туманя́рство*] «шарлатанство» Нед, *тума́нний*, [*туманова́тий*] «недоумкуватий О; дурнуватий Ме», *туманува́тий* «тс.», [*туманя́рський*] «шарлатанський» Нед, *тумані́ти*, *тума́нітися*, *тумані́ти* «ставати туманним; чманіти, дуріти [видітися здалеку Нед; сидіти бездіяльно Нед]», [*натума́нити*] «наварити, приготувати багато їжі, іноді несмачної» (Чернігівщина), [*потума́нити*] «швидко піти; обдурити» Ва, *притума́нений*, *притума́нити*, *стумані́лий*; — р. *тума́н* (атмосферне явище), бр. *тума́н* «тс.; [темна, неосвічена людина]», п. *tumap* «тс.; курява»; — запозичення з тюркських мов; чаг. кирг. балкар. кар. узб. ног. як. *туман* «туман, морок», тат. башк. *томан*, каз. *туман* «тс.», тур.

dımap «дим, туман, курява», аз. ккалп. туркм. *думак* «туман» виводяться від тюрк. tum(a)- «обволікатися, окутуватися»; припускається також, що джерелом південнотюркських форм з початковим d (д) є індоєвропейські мови (пор. перс. dūd : dūdman «дим, кіптява», ав. dımap- «туман», dvanman- «хмара»). — Фасмер IV 119; Черных II 270—271; Преобр. Вып. последний II 17; Шипова 334; Дмитриев 547; Mikl. EW 365, TEI I 287; Lokotsch 164; Радлов III 1518, 1798; Севортян III 295—296; Шервашидзе ВЯ 1989/2, 73.

[туман²] «надзвичайно велика кількість» Нед; — р. [туман] «десять тисяч», [томан] «тс.»; — очевидно, запозичення з турецької мови; тур. tümen «десять тисяч; надзвичайно велика кількість; натовп», як і аз. туман «туман, старий іранський грошовий знак», узб. туман «десять тисяч; (іст.) тумен (військова одиниця з десяти тисяч вершників; повіт); грошова одиниця в Ірані», кирг. монг. туман «незчисленна кількість; десять тисяч», виводиться з іранських мов, але більш обгрунтованим є виведення тюркських назв від тох. A tmām «десять тисяч», тох. B tmāne, tumāne «тс.» (Шервашидзе ВЯ 1989/2, 80). — Фасмер IV 119; Шипова 335; Mikl. EW 365, TEI II 180; Радлов III 1518. — Пор. туман¹, тьма².

[тумар] «багата людина; куркуль» Л; — р. [тумар] «скупий, скнара», бр. [тумарник] «понура людина; відлюдник», п. [tumag] «багач»; — неясне.

[тумарка] «яма в озері; глибока яма в болоті» Ч; — неясне.

тумба «стовпчик біля дороги; кругла споруда для наклеювання афіш, оголошень; невелика шафка», тумбочка «невелика шафка»; — р. бр. тумба «стовпчик; підставка; шафка», п. ч. слц. tumba «саркофаг», болг. тумба «натовп, ватага; (заст.) пагорб», м. тумба «гірка, пагорб, замет», схв. tūnba «могила», слн. túmba; — запозичення з німецької мови; н. Túmbe «могила, труна, яма» через пізньолат. tumba «могила»

зводиться до гр. túμβος «пагорб; могильний курган», спорідненого з лат. tumulus «пагорб», двн. dūmo, нвн. Daumen «великий палець». — Фасмер IV 120; Черных II 271; Преобр. Вып. последний 17; Kopaliński 1005; Holub—Lyer 493; Skok III 523; Frisk II 943.

тунг (бот.) «субтропічне дерево Aleurites Forst.» (родина Euphorbiaceae); — р. бр. тунг, п. drzewo tungowe, болг. тунгово дърво, схв. тунгово дрво; — запозичене з китайської мови (кит. t'ung), можливо, через посередництво західноєвропейських мов (пор. нім. Tungbaum «тс.»). — СІС² 850; ССРЛЯ 15, 1131; Ст. выг. обсуч 782.

тунгуси (заст.) «евенки», тунгус, тунгуска; — р. тунгус, тунгус, бр. тунгус; — остаточної етимології не має; назва виводиться від тюрк. (тат.) тонгус «свиня», від як. тонг «мерзлий», тонг-тонгус «зовсім темний» та ін. — Фасмер IV 120; Туголуков Этнонимы 204—208.

тундра, тундровий, тундряний КІМ; — бр. болг. м. схв. тундра, п. ч. слц. vl. tundra, слн. túndra; — запозичення з російської мови; р. тундра «безлісий простір; [торфяник; висока безліса гора], [тундара] «покіс», [тунда] «болото; торф; чорнозем» єдиної етимології не має; зіставляється з фін. tunturi «висока безліса гора» або саам. tundar, tuoddar «гора», duoddâr «широка гора без лісу» (Kalima 227—228); припускається можливість походження від тунг. (зах). dundra «земля», евенкійського dunge «тайга», дундрэ «земля; ґрунт; могила» або манс. tuprä, як. tūndara (Räsänen ZfSlPh 20, 449); висувається гіпотеза і про власне російське походження слова, про зв'язок його з [тунний] «даремний» на основі словосполучення [*тунна(я) (земля)] (початкове значення «земля, що не родить, що лежить даремно»). — Фасмер—Трубачев IV 120—121; Черных II 271; Преобр. Вып. последний 17; Шмелев ВСЯ V 197; Мурзаев РР 1969/1; Kopaliński 1005; Holub—Lyer 493.

тунель, *тунельник*; — р. *туннел*, *тоннел*, бр. *тунэл*, п. ч. слц. *tunel*, вл. *tunl*, болг. *тунел*, м. *тунел*, схв. *тунел*, слн. *tupél*; — запозичено з англійської мови, можливо, через посередництво західноєвропейських мов (пор. фр. *tunnel*, нім. *Tunnel*); англ. *tunnel* «тунель», букв. «димохід; труба; лійка» (сангл. *tope* «тс.») походить від фр. ст. *tonnelle* «круглий, бочкоподібний звід, бочка», зменш. від *tonne* «бочка», яке зводиться до слат. *tuppa*, *toppa* «тс.», очевидно, галльського походження; значення «труба», зокрема «підземна труба», розвинулось, очевидно, на основі значення «бочка без дна, що лежить на боці». — СІС² 850; Фасмер IV 77, 121; Черных II 271; Горяев 380; St. wug. *obcuch* 782; Holub—Lyer 493; Klein 1664.

тунець (іхт.) «велика промислова хижа риба, *Thunnus thunnus* L.» СУМ, Нед, *тунце́ві*; — р. бр. *тунец*, п. *tupczyk*, ч. *tuňák*, слц. *tupiak*, болг. *тон*, [túnjak], схв. *тунь*, *tún*, *тунья*, слн. *túp*; — запозичено, можливо, через посередництво німецької мови (н. *Thun(fisch)* «тс.») з італійської; іт. *tonno* «тс.» походить від нар.-лат. *thunpus*, що зводиться до гр. *θύννος* «тс.», джерелом якого є гебр. *tannín* «морське чудовисько». — Фасмер IV 121; Преобр. Вып. последний 17; Brückner 584; Holub—Lyer 493; Skok III 523; Matzenauer 356, 415; Mikl. EW 365; Kluge—Mitzka 778; Klein 1664.

[**туний**] «дешевий, доступний» Нед, О, [туній] «тс.» О, [туньший] «дешевший» О, [тунина] «дешевизна» О, [тунитися] «дешево продавати» ВеУг; — р. *туне* (заст.) «даремно», [тунний] «даремний», бр. [тунны] «тс.», др. *туне* «даремно», п. [túni (сілез.), tóni (каш.)] «дешевий», слц. [tupí] «тс.», вл. *tupí* «дешевий, доступний», *tupjota* «дешевизна; доступність; вільний час», нл. *tupí* «дешевий, доступний», болг. *тун* «фальшивий», *туне* «даремно», слн. *tónj* «дешевий», *zastónj* «даремно; даром, безплатно», *stúnja* «нероба», стсл. **туне**

«даремно»; — не зовсім ясно; реконструється псл. **tupъ-jъ* «дешевий, доступний, даремний, безкоштовний» (<іє. **teun-*) і псл. [**tanъ-jъ*, **tonъ-jъ*] «тс.» (<іє. **ten-*); — зіставляється з дінд. *tanú-*, *tanví* «тонкий, ніжний, худий, незначний, неістотний», *tápuka-* «тс.», гр. *τανυ-* «тонкий, вузький», лат. *tepuis* «тонкий, дрібний, ніжний», дірл. *tap(a)e* «тонкий», корн. *tapow*, брет. *tao*, *tao*, двн. *dunni*, днн. *thunni*, дісл. *funng* «тс.», лит. *tévas* «стрункий, тонкий, худий, дрібний, ніжний»; іє. **te(u)nu-s*, **t₂nu-s* «тонкий»; пропонується розвиток семантики «тонкий, довгий, витягнутий» — «невеликої вартості, дешевий». — Фасмер—Трубачев IV 121; Преобр. Вып. последний 17; Горяев 380; Schuster-Sewc 1558—1559; Шустер-Шевц Исслед. по слав. языкозн. 1971, 474—480; Mikl. EW 365; Рогов 1069. — Пор. **таній**, **тонкий**.

туніка «давньоримський одяг типу сорочки; верхній одяг вільного крою»; — р. *туніка*, бр. *туніка*, п. ч. слц. *tunika*, болг. *туника*, схв. *туника*, слн. *túnika*; — запозичення з латинської мови; лат. *tunica* (<**ctunica*) «вид одягу» було запозичене, можливо, через посередництво фінікійців, з арамейської мови; арам. *kittūnā* походить від гебр. *kut-tōneth*, до якого зводиться також гр. *χιτών*. — СІС² 850; ССРЛЯ 15, 1135; Kopaliński 1005; Holub—Lyer 493; Klein 1664. — Пор. **тюніка**, **хітón**.

тупати «бити ногами об землю; ходити, бути на ногах; топтатися», *тупкати* «переступати з ноги на ногу на одному місці; [тупати; безпідставно звинувачувати, обмовляти Нед, Пі, Шейк, клопотати], [тупкувати] «клопотати; доглядати», *тупнути*, *тупоніти*, *тупотати* «часто тупати; [швидко бігти Нед, Шейк], *тупотіти* «тс.», *тупцювати*, *тупцюватися*, *тупцювати* «тупцювати; [ходити туди й сюди; дріботіти Нед], *тупцюватися*, *туп*, *туп-туп*, *туп-туп-туп*, [тупі] (вигук, яким підбадьорюють дітей ставати на ноги), [тупиньки] «тс.», [тупа] «хода; крок; сту-

кіт копит», [тупало] «людина, що тупає», тупанина «часте тупання або тупання багатьох», [тупанкі] (взуття) Нед, тупання, [тупінь] «тупіт» Чаб, тупіт, [тупот] «тупіт» Нед, тупотання, тупотіння, тупотня, тупотнява, [туптанка] «тупіт» Нед, тупцювання, тупцяння, [тупчак] «вітряк з кінним приводом», [топчак] «тс.», [тупко] «негрузько» Л, натупати «залишити сліди бруду, натоптати; тупаючи ногами, пригрозити», натупатися «багато ходячи, стомитися», натупотатися, натупотітися, натупцюватися, підтупцем; — р. [тупать], бр. тупаць, п. tupać, ст. tēpać, вл. tupać, нл. tupaś, болг. тупам «бити, стукати, тупати», м. тупа «тс.»; — псл. tupati, [tɔpati] «стукати ногами, ступати; бігти риссю»; звуконаслідувальне утворення, паралельне до tɔpati, tɛpati; недостатньо обгрунтоване припущення (Преобр. Вып. последний 18) про походження р. [тупать] від ступать. — Shevelov Hist. phonol. 533; Фасмер IV 121; Brückner 570, 584; Schuster-Sewc 1559; Kořínek 270. — Пор. топати.

тупий, тупенький, тупіший, тупак «велика тупа сокира; затуплене знаряддя; тупа, розумово обмежена людина, [тупий незграбний ніж Ме; тупий ніж О]», [туперь] «тупа людина» Нед, Пі, [тупірь] «тс.» тж, тупець «тупе знаряддя; [тупа людина]», тупік «залізнична колія, яка з одного боку обривається; перешкода; безвихідь; [затуплений шматок коси]», тупіця «тупа сокира; тупе знаряддя; тупа людина; [знаряддя для рубання заліза О]», [тупій] «тупа сторона ножа», [тупіяка] «тупе знаряддя; тупа людина», тупіти, тупіти, тупішати, отупіння, отуплювати, отупляти, притуплений, притуплювати, притупляти; — р. тупой, бр. тупы, др. тупъ, п. tery, ч. слц. tury, вл. нл. tury, болг. тъп, м. тап, схв. туп, слн. tɔp, с.-цсл. тжпъ; — псл. tɔpъ «тупий»; — загальноприйнятої етимології не має; зіставляється з лит. teĩpti, tamrúti «тягнути, натягувати, роз-

тягувати», teĩpti «тягнутися», tĩpra «тятива, рогатка», лтс. tiept «натягувати, робити тугим», дісл. romb «надутий живіт; натягнута тятива», rambr «товстий, надутий» і пов'язується з псл. teĩva (<temptiva) «тятива»; пов'язується також (Младенов 646) з псл. teĩ «тяти, різати, рубати» і зіставляється з гр. τέμνω «ріжу»; існує думка (Преобр. Вып. последний 18; Schuster-Sewc 1560; Skok III 524) про зв'язок з псл. stɔpa «ступа, ступня» і спорідненість з двн. свн. stumpf «скалічений, тупий», нвн. stumpf «тупий», двн. stumbal «обрубок, обрізок». — Фасмер IV 122; Черных II 271—272; Brückner 570; Machek ESJČ 661; Skok III 524; Mikl. EW 358; Pokorny 1064—1065.

тупик (орн.) «північний морський птах з великим, стиснутим з боків дзьобом, Fratercula arctica L.»; — бр. тупік; — очевидно, запозичення з російської мови; р. тупік «тс.», мабуть, пов'язане з тупой «тупий»; назва може пояснюватися формою дзьоба. — Птицы СССР 328. — Див. ще тупий.

тупірики, тупір — див. топіро.

[тупілати] «натискати, підганяти» Нед; — неясне.

[туполька] (бот.) «лобода, Chenopodium urtica L.» Мак; — діалектний варіант форми тополька, похідної від тополя (пор. [тополя] «тополя» Чаб, [туполька] (зменш.) тж); назва мотивується формою листя лободи, що нагадує листя тополі. — Див. ще тополя.

[тупс-тупс] (вигук, яким відганяють овець) Мо; — афективне утворення.

тур¹ (зоол.) «вимерлий дикий бик, Bos primigenius; гірська коза, Capra ibex L.; Capra caucasica Güld.», [турець] (зменш.) Нед, туріця «самиця тура», туріще, [турко] (назва вола з рогами, які розходяться від основи, а з середини загнуті всередину), [туря] «маля тура», [турій] (у сполученні турі язикі — вид рослини) Нед, [туркатий] (про вола) «в якого роги повернуті один до одного Г, Чаб», турячий; — р. бр. болг. тур, др. туръ, п. ч. слц.

вл. нл. *tur*, полаб. *täur*, схв. *Турјак* (топонім), слн. *túr*, стсл. **тоуръ**; — псл. *turgъ*; — споріднене з лит. *taūgas* «буйвіл, тур», прус. *tauris* «зубр», лат. *taurus* «бик», гр. *ταύρος*, ірл. *tarb* «тс.», ав. *staōra-* «велика рогата худоба», гот. *stiur* «бик; теля»; — очевидно, залишок доіндоевропейського субстрату. — Коваль 86—87; Фасмер—Трубачев IV 122; Преобр. Вып. последний 18—19; Brücker 584; Machek ESJČ 661; Schuster-Sewc 1560—1561; Skok III 524; Трубачев Назв. дом. жив. 6—7; Trautmann 315; Apr. Sprachd. 446; Būga RR II 634—635; Fraenkel 1067—1068; Гамкрелидзе—Иванов 519; Роконпу 1083; Менгес 206—207.

[**тур**²] (ент.) «жук-олень, рогач, *Lusopus cervus* L.», [*туріця*] «самиця жука-оленя» Дейн, [*туровець*] «жук-олень Шейк; жук-геркулес, *Dynastes* Нед», [*түрок*] «жук-олень» Дейн, Ва; — р. [*тур*] «жук-олень»; — результат перенесення на жука назви дикого бика за формою голови жука, який має великі роги. — Преобр. Вып. последний 18—19. — Див. ще **тур**¹.

тур³ «один оберт по колу в танці; етап у конкурсах, змаганнях; на виборах»; — р. бр. болг. *тур*, п. ч. *tuga*, слц. слн. *túga*, схв. *тур*, *тура*; — запозичення з французької мови; фр. *tour* «оберт; черговість» через слат. *turpnus* зводиться до лат. *turnus* «токарний верстат», джерелом якого є гр. *τόρνος* «обертний рух; циркуль; токарний прилад», пов'язане з *τέρω* «тру», спорідненим з лат. *tero* «тс.», псл. **terti* «терти». — СІС² 851; Фасмер IV 122; Kopaliński 1006; Holub—Lyer 494; Dauzat 716, 717; Klein 1633, 1665; Frisk II 865, 885, 913—914. — Див. ще **терти**.

тура «шахова фігура, що формою нагадує башту»; — р. бр. *тура*, болг. *тур* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *tour* «башта; шахова фігура» походить від лат. *turris* «башта», запозиченого, як і гр. *τούρις* «укріплене місто, обнесений муром будинок», з якоїсь середземноморської мови. —

СІС² 851; Фасмер IV 123; Walde—Hofm. II 719—720; Frisk II 948—949.

[**тура́к**] (назва монети) Вел; — запозичення із західнослов'янських мов; п. [*turak*] «гріш», ч. слц. [*turák*] (назва монети) загальноприйнятої етимології не мають; припускається, що ч. слц. *turák* є зворотним утворенням від **polturák* < **pol vtoreho* «півтора крейцара», від *vtorý* «другий»; за іншою версією виводиться від назви французького міста Tours, де виготовляли гроші; польська назва пояснюється також як «півгроша турецького». — Machek ESJČ 661.

[**тура́н**] — див. **туру́н**.

[**тура́ти**] «звертати увагу, зважати Г; дбати, старатися О; мріяти Нед; зневажати, не зважати Нед; зволікати», [*ту́ране*] «поблажливість» Нед, [*тура́тель*] «мрійник» Нед, [*тура́лий*] «уважний, обачний», *потура́ти* «ставитися поблажливо, зважати, звертати увагу», [*потура́ти*] «тс.» Бі, *потур* «потурання», [*потура́йло*] «той, хто потурає» Она, *потура́льник*, *потура́ч* «тс.»; — р. [*потура́ть*] «ставитися поблажливо» (з укр.?), бр. *патура́ць* «тс.; [турбуватися (про когось)]», п. [*tugać*] «турбуватися, піклуватися»; — не зовсім ясно; може бути пов'язане з *ту́рїти* «гнати» (первісно також «бігти», пор. бр. [*турьїць*] «бігти, мчати»); щодо розвитку значення пор. п. *biec*, *biegać* «бігти, бігати» — *zabiegać* (o coś) «турбуватися про щось, клопотатися» (Ткаченко УМШ 1959/2, 66); зіставляється також (Куркина Этимология 1971, 78) з р. *потворство* «потурання», пов'язаним з *творить* «творити»; можна припустити й давній зв'язок з лит. *turėti* «мати, родити (маля, первісно «метати, кидати»), виховувати (піклуватися)». — Див. ще **ту́рїти**.

тура́ч (орн.) «птах родини фазанових, *Francolinus* L.»; — р. *тура́ч* «тс.; [улар кавказький, *Tetraogallus caucasicus*], бр. *тура́ч* «*Francolinus*»; — запозичення з тюркських мов; тур. *tugac* «*Francolinus*» споріднене з аз. *турач*

«вид куріпки», [turaš] «тс.», туркм. *турач* «турач; рябчик» і разом з ними виводиться від основи тюрк. *tur-* «стояти». — Фасмер IV 123; Шипова 336; Горяев 380.

турба́ — див. **турбува́ти**.

[**турбиль**] «натовп; згряя, купа»; — не зовсім ясне; очевидно, пов'язане з п. заст. *turba* «натовп, товкучка, безліч, хмара», яке походить від лат. *turba* «сум'яття, безладдя, натовп, згряя». — Див. ще **турбіна**.

турбій, *турб'яга* — див. **торба**.

турбіна, *турбінник*, *ту́рбо-*; — р. болг. м. схв. *турбіна*, бр. *турбіна*, п. ч. слц. вл. *turbina*, слн. *turbína*; — запозичення з французької мови; фр. *turbine* «тс.» походить від лат. *turbō* (род. в. *turbinis*) «вир, вихор, циклон, буря; оберт», пов'язаного з гр. *τύρβη* «безладдя», спорідненим з лат. *turba* «тс., сум'яття; натовп», можливо, також дісл. *rogr* «натовп», *ругра* «напирати, тіснити». — СІС² 851; Черных II 272; Коралиński 1006; Dauzat 732; Klein 1664; Walde—Hofm. II 718; Frisk II 947.

турбува́ти «непокоїти; [тривожити, хвилювати; непокоїтися]», *турбува́тися* «хвилюватися, непокоїтися, піклуватися, клопотатися; [тривожитися]», [*турб*] «горе, печаль, журба» Нед, КІМ, *турба́* (заст.) «турбота, клопіт; [журба; набридання, обтяження Нед; піклування Пі]», *турбаніна* «багато турбот, клопотів», *турба́ція* (заст.) «турбота, клопіт; [неспокій]», [*турба́ція*] «неспокій, хвилювання, тривога; піклування; сум'яття Нед; обтяжливі заходи, пов'язані з переміщенням когось або чогось Корз», *турбо́та* «неспокій, піклування; об'єкт піклування; [тривога Г; журба, нужда Нед]», *турбо́тливий*, *турбо́тний*, [*затурба́нити*] «затуркати, заморочити» Я, [*поту́рба*] «непокоєння» Пі, [*потурбоване́*] «турбування» Пі, *стурбо́ваний*; — бр. *турбава́ць* «турбувати», *турба́ця*, *турбо́та*; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *turbować* «турбувати, непокоїти», *turbacja* «турбота, журба, неспокій» похо-

дять від лат. *turbāre* «хвилювати, розладнувати, тривожити, турбувати», пов'язаного з *turba* «сум'яття, безладдя», *turbō* «вир, вихор». — Brückner 585. — Див. ще **турбіна**.

турбу́к — див. **торбу́к**.

турбуле́нтний «бурхливий, хаотичний, вихровий» (про рух рідин або газів); — р. *турбуле́нтный*, бр. *турбуле́нтны*, н. *turbulentny*, ч. *turbulentní*, слц. *turbulentný*, болг. *турбуле́nten*, схв. *турбулентан*, слн. *turbulénten*; — запозичення із західноєвропейських мов; фр. н. англ. *turbulent* «тс.» походять від лат. *turbulentus* «бурхливий, безладний, неспокійний», похідного від *turbō* «вихор, коло». — СІС² 851; Коралиński 1006; Holub—Lyer 494; РЧДБЕ 743; Gr. Fwb. 783; Dauzat 732; Klein 1664. — Див. ще **турбіна**.

[**турга́н**] «обірванець; голодранець» О, [*турга́н*] «тс.» О; — запозичення зі словацької мови; слц. *trhan*, як і ч. *trhan* «тс.», є похідним від *trhat'* «смикати; рвати», спорідненого з укр. *то́ргати* «смикати, шарпати» (див.).

турго́тити «сильно, з гуркотом стукати, [гуркати, стукати Г; стукати, бити, трясти Нед]»; — очевидно, результат контамінації слів *то́ргати* «смикати, шарпати, термосити» і [*туго́нити*] «стукати, бити; гуркати» (див.).

[**тургу́н**] (бот.) «естрагон, *Artemisia dracuncululus* L.», [*трагін*] «тс.» Мак, [*торгу́н*] «деревій цілолистяний (хрящуватий), *Achillea ptarmica* (*Ptarmica cartilaginea*)»; — р. [*тургу́н*] «естрагон», *таргун*, п. [toɣun, toɣhun], схв. [*таркань*], слн. [toɣkanj] «тс.»; — очевидно, запозичення з турецької мови; тур. *taɣhun* «тс.» походить від ар. *taɣhun* «тс.» — Преобр. Вып. последний 19. — Див. ще **естрагон**.

[**ту́ри**] (мн.) «земляні укріплення, плетені корзини, наповнені землею» Нед; — р. *ту́ры* «корзини із землею на валу фортеці»; — очевидно, запозичення з французької (фр. *tour* «башта») або з італійської (іт. *tuga* «насіп») мови; мало переконливе пов'язання (Со-

болевский РФВ 70, 97) з *тур* «дикий бик» (за формою укріплення). — Фасмер—Трубачев IV 126; Преобр. Вып. последний 18—19; БСЭ 43, 515.

туризм, *турист*, *туристичний*; — р. *туризм*, бр. *турызм*, п. *turyzm*, *turystyka*, ч. *turismus*, *turistika*, слц. *turizmus*, *turistika*, вл. *turizm*, болг. *туризъм*, м. схв. *туризам*, слн. *turizem*; — запозичення з французької мови; фр. *tourisme* виводиться від англ. *tourism* «туризм», похідного від *tour* «здійснювати подорож, гастрольну поїздку, екскурсію», пов'язаного з *tour* «подорож, поїздка», джерелом якого є фр. *tour* «прогулянка, подорож». — СІС² 851; Черных II 272; Sł. wug. obcych 784; Holub—Lyer 494; Dauzat 717; Klein 1633. — Пор. **тур**³.

туріти «гнати, проганяти, виганяти» СУМ, Нед, [*турітисся*] «гнатися», [*турати*] «виганяти; гребувати», [*туратисся*] «втручатися», [*турліти*] «гнати, проганяти, виганяти», *турляти* «сильно штовхати, кидати, ганяти, переміщати», *турніти* «погнати; [штовхнути; послати]», [*туряти*] «гнати, ганяти; штовхати Нед; наводити на думку, вказувати Нед», [*турятисся*] «гнатися, ганятися» Нед, [*туране*] «виганяння; вигнання» Нед, [*туром*] «сильно гонячи», *потуріти* «погнати; кинути, жбурнути; [розштовхати, розігнати]», [*потурліти*] «погнати», [*потурляти*] «розштовхати, розігнати», [*потурнітисся*] «погнатися», [*потуране*] «допикання, причіпки, погане поведження» Нед, *протуріти* «прогнати» СУМ, Г, [*протуряти*] «проганяти»; — р. *туріть* «підганяти, гнати; лякати; [навантажити, навалити]», [*туріть*] «швидко плисти човном», *турніть* «прогнати», [*турять*] «підганяти, спонукати», [*туріться*] «поспішати», [*потуріть (рибу)*] «піймати (рибу)», бр. *туріць* «гнати; нести або везти щось важке; [змушувати щось робити; будити; їхати швидко, котити; бігти]», *турніць* «прогнати; штовхнути; [сунути; погнатися; швидко побігти або поїхати]», [*туряць*] «ганя-

ти; часто посилати», п. [*turać się*] «блукати, волочитися по світу», [*turpać*] «штовхнути, викинути, вигнати», болг. *тұрым* «ставити, класти», *тұрвам* «ставити, кидати (час від часу)», *разтұря* «зруйнувати, розігнати, розкидати; зіпсувати», схв. *тұрити* «кинути, скинути, засунути, запхнути», *тұрити се* «забратися, залізти, кинутись», *тұрати* «кидати, штовхати, запихати», *тұрати се* «втручатися, кидатися», слн. *túrati* «штовхати, смикати»; — псл. [*turiti*, *turati*] «гнати, штовхати, кидати»; — задовільної етимології не має; зіставлялося з лит. *tūrkerėti* «штовхнути» і р. *торкати* (укр. *торкати*) «штовхати» (Būga RR I 490), з лит. *turėti* «мати» (Младенов 643), з лит. *raturoti* «дорікати» (Mikl. EW 365); висувалась гіпотеза про звуконаслідувальне походження слов'янських форм і заперечувалась наявність споріднених слів у балтійських та інших мовах (Skok III 525); висловлювалось припущення про деномінативне походження слова від назви пересувного осадного пристосування або винищеної тварини *turg* «тур, зубр» (Німчук 197, 358; Преобр. Вып. последний 19—20); пов'язувалося з п. *tugać*, *tegać* «тратити», ч. *týrati* «мучити, терзати», слц. *týrat'* «тс.» (Brückner 585, 589; Holub—Kop. 399), з дінд. *turáti*, *turanýati* «гонить вперед, поспішає», *turáh* «швидкий» (Uhlenbeck 114). — Фасмер IV 123—124; Москов Годишник 68/3, 332—347. — Пор. **турати**.

[туриця¹] (бот.) «осока, *Carex* L.; осока піщана, *Carex arenaria* L. Мак; нетреба звичайна, *Xanthium strumarium* L.; липучка їжакова, *Lappula echinata* Gilib. (*Echinostermum lappula* Lehm.)»; — бр. [*турыца*] «вовче тіло болотне, *Comarum palustre* L.», п. *turzysa* «осока», ст. *turza trawa*, *turzowa trawa*, ч. *tuřice* (з п.) «тс.», схв. *тұрица* «підмаренник, *Galium* L.; гравілат, *Geum* L.»; — похідне утворення від *тур* «дикий бик»; назва пояснюється тим, що осока піщана дуже жорстка (пор. укр. *остриця*, схв. *оштрица*, *острика* «тс.») і

вважається придатною в їжу тільки для диких тварин, а не для свійської худоби, яку калічить; на нетребу і липучку назва перенесена з осоки, очевидно, за ознакою колючості. — Лік. росл. Енци. дов. 297; Нейштадт 452, 553; Анненков 85, 384; Machek Jm. gostl. 278; Симонів 98, 503—504. — Див. ще **тур**¹.

[**туріця**²] «дрібні частинки дерева, які випадають при свердлінні»; — неясне; можливо, пов'язане з *тєрти* (див.).

[**туріця**³] «бруд на тілі» Кур, Чаб; — неясне.

[**тўркакка**] (орн.) «горлиця звичайна, *Streptopelia turtur* L. Шарл (*Columba turtur* L.)», [*туріючка* Шарл, ВеБ, *тўркалка* Куз, *туркалко* ВеНЗн, *тўркало*, *туркач* Нед] «тс.», *тўркіт* «чубатий, волохатий голуб, який відзначається туркотанням; звуки, які видає голуб, горлиця», [*тўркічка*] «горлиця» Куз, *тўркот* «голуб з волохатими лапами, *Columba turtur* L.» Дейн, [*тўрқочка*] «горлиця» Шарл, ВеНЗн, [*туркўн*] «горлиця Нед, Дейн; припутень Дейн; голуб-синяк, *Columba oenas* L. Дейн», *тўрқут* «туркіт» (голуб), [*тўрліца*] «горлиця» Л, [*турлўшка*] «горлиця звичайна» Дейн, [*турок* Шарл, *тўртавка* Нед] «тс.», [*тўрталка*] «*Turtur auritus*» ВеБ, [*тўртош*] «горлиця» Шарл, ВеНЗн, [*турун*] «припутень» Дейн, [*турчанка*] «горлиця звичайна» Дейн, [*тўркакчин*] «властивий горлиці», [*тур*] (вигук для відтворення крику горлиці) Нед; — р. [*турлўшка*] «горлиця», [*турлўшка*] «тс.», [*туру*] (виг.), [*турлў*, *турлў*] «тс.», бр. *тўркаўка* «дикий голуб», п. *turkawka* «голуб, *Turtur aurita*», [*trukawka*] «тс.», *turkot* «голуб»; — звуконаслідувальні утворення, похідні від вигуку, що імітує звуки горлиці або дикого голуба; подібні назви голуба властиві й іншим мовам, пор. лат. *turtur*, нар.-лат. *turturella*, нвн. *Turteltaube*, дангл. *turtur(e)*, *turtle*, *turtla*, англ. *turtle*, дісл. *turture*. — Никончук Карп. диал. и оном. 147—148;

Фасмер IV 124; Преобр. Вып. последний 20; Brückner 585; Schuster-Sewc 1556; Kluge—Mitzka 798. — Пор. **тўр-кати**.

тўркати «воркувати (про голуба, горлицю); говорити, повторювати одне й те саме; [наговорювати, оббріхувати, наводити на думку Пі]», [*тўркать*] «крякати» (про жаб) Л, *туркотати* «воркувати (про птахів); одноманітно торохтїти, стукотїти; [стукати, гуркати Нед, гудїти, сюрчати (про комах); бурмотїти, бурчати Нед; щось повторювати, часто говорити Нед, Шейк]», *туркотїти* «тс.», [*турўкати*] «зубрити; намагатися переконати; стукати, грюкати Шейк; щось постійно повторювати Нед; буркотати Нед», [*турурўкати*] «тс. Нед; сильно й одноманітно стукати Шейк; кричати (про курей) Нед», *турчати* «туркати», [*турурў*] (вигук для передачі крику курей) Нед, [*тўркало*] «той, хто постійно повторює те саме», *тўркіт*, [*тўркот*] «буркотун, людина, що любить сваритися», [*туркотнїя*] «гуркіт, брязкіт, шум» Куз, *туркотлївий*, *затўркати*, *затурчати*, *затўрканий*, *натўркувати*; — р. [*тўркать*] «кричати; шептатися», [*турлўкаты*] «наспївувати», [*турлўкаты*] «тс.», [*турўкаты*] «тс.; воркувати; наговорювати, нашіптувати», [*турурўчить*] «бурмотїти», [*турчаты*] «дзюрчати; свистїти, сюрчати», бр. [*тўркаць*] «сюрчати (про комах), воркувати (про голуба); квакати (про жабу)», *туркатыць* «воркувати; [торохтїти]», *турчатыць* «квакати; торохтїти», п. *turkać* «стукотїти, гуркотїти», *turkotać* «тс.»; — звуконаслідувальні утворення. — Фасмер IV 126; Преобр. Вып. последний 20. — Пор. **тўркакка**.

[**туркєня**] (бот.) «сорт великих слив», [*туркенї* Мак, *туркинї* Мак, *туркїнїя*, *туркїниця* Нед] «тс.», [*туркєнї*] «дрібна цибуля, одержувана з посїву насіння цибулі городньої»; — похідні утворення від *тўрок*; назви свідчать про можливе походження сорту. — Див. ще **тўрки**.

ту́рки, одн. *ту́рок*, [*турец] «турок» О, *Турéччина*, *туркéня*, [*туркéниця*] «туркеня», [*туркíниця* Нед, *туркíня*] «тс.», [*туркóта*] (зб.) «турки» Нед, *турча́* «дитина турка», [*турчанíн*] «турок» Нед, *турча́нка*, *турченя́*, *ту́рчин* (заст.) «турок», *турчíнка* (заст.) «туркеня», [*турчíня*] «тс.» Нед, *турéцький*, *ту́рський* (заст.) «турецький», [*ту́рчити*] «перетворювати на турка», [*ту́рчитися*] «перетворюватися в турка, засвоювати турецьку мову, звичаї», *отурéчити*, *потурна́к* (заст.) «потуречений чоловік», *потурчíнець* «тс.», *потурéчити* «потурчити»; — р. *ту́рки*, бр. *ту́ркі*, п. Türgü, Tügek, ч. слц. Türgü, Tügek, вл. нл. Türk, болг. м. *ту́рци*, *ту́рчин*, схв. *Ту́рци*, *Ту́рчин*, слн. Túgek; — запозичення з турецької мови; тур. Türk «турок; тюрок» пов'язане з türk «грубий, жорстокий, неосвічений, розбійницький», спорідненим з уйг. türk «сила; могутній», чаг. türk «хоробрий, жорстокий», що зводяться до дтюрк. türk «тюркська династія, яку китайці називали Tu-küz»; виводиться також від монг. türkün (törkün, törchöün) «батьки і родичі заміжньої жінки». — Фасмер IV 83, 125; Преобр. Вып. последний 21; Brückner 585; Schuster-Sewc 1561; Mikl. TEI Nachtr. I 60; Räsänen Versuch 506; Агеева 73. — Пор. **туркме́ни**, **ту́рки**.

ту́ркіт — див. **ту́ркати**.

туркме́ни, (одн.) *туркмéн*, *туркмéнка*, *Туркмéнія*; — р. бр. *туркмéны*, др. *торкмени*, *туркменская земля*; — п. ч. Turkmepi, слц. Turkméni, болг. *туркменци*; — запозичення з тюркських мов; туркм. *туркмен* (самоназва), тур. чаг. Türkmen «туркмен», первісно, можливо, означало «тюркоподібний». — Фасмер IV 124; Mikl. TEI II 181; Азимов, Амансарыев, Сарыев Яз. нар. СССР II 91. — Див. ще **ту́рки**. — Пор. **ту́рки**.

ту́ркус (заст.) «бірюза»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. turkus, як і слн. turkíz «тс.», виводиться від фр. turquoise «тс.», похідного від turc «турецький». — Sł. wug. obsyeh 783.

туркуц — див. **тараку́ца**.

[**турла́й**] «ледащо, тюхтій; простак» О; — неясне; зіставлення з рум. turla «вежа» (О II 307) викликає сумнів.

турла́ш, *турна́ш* — див. **торла́ш**.

[**турлі́кати**] «повільно йхати, йти» Па; — неясне; можливо, пов'язане з п. [turlikać] «звучати, побрязкувати, дзвонити, дзвонити».

[**турлі́ти**] (знев.) «пити (у великій кількості)» Па; — експресивне утворення, паралельне до *ду́длити* «жадібно пити».

[**турлу́к**] «земляна цегла», [*турлу́чний*] (у сполученні *турлу́чна хата* «хата, стіни якої виплетені з лози й обмазані глиною») Г, Чаб; — р. [*турлу́к*] «тин, обмазаний глиною з кізьяком; тин, частокіл; хата-мазанка (з тину, обмазаного глиною)»; — запозичення з тюркських мов; пор. тур. [toluk] «землянка», тюрк. *турлук* «хата-мазанка». — Shevelov Hist. phonol. 533; Фасмер IV 124; Преобр. Вып. последний 20; Горяев 380; Шипова 336.

[**турлю́**] (вираз, уживаний на означення незграбної і небажаної чиєїсь появи) Ме; — експресивне утворення, пов'язане з *турля́ти* «гнати, штовхати».

[**ту́рма**] «отара, зграя СУМ; гурт, юрба, череда О»; — п. turma «велика кількість, купа, громада», болг. діал. м. *ту́рма* «натовп, ватага», схв. *ту́рма* «караван, процесія, хід; загін, група, партія», слн. [turma] «зграя»; — очевидно, запозичення з румунської мови; рум. túrmă «отара», як і алб. turmë, trumë «купа, велика кількість», сгр. *тоўриа* «невеликий загін кінноти», походить від лат. turma «ескадрон; натовп», спорідненого з дангл. þrum «натовп», дісл. þrumr «галас». — Scheludko 143; Vrabie Romanoslavica 14, 176; Габинский Вост.-сл.-молд. взаим. II 140—141; Десницкая Сл. языкозн. 148; Преобр. Вып. последний 30; Brückner 585; Младенов 643; Skok III 527; Mikl. EW 363; Walde—Hofm. II 719.

ту́рман (орн.) «порода голубів» СУМ, Г, Нед, Куз, [*турманéць*] (зменш.) Нед,

Шейк, [ту́рманщик] «той, хто розводить турманів» Нед, Шейк; — р. ту́рман, бр. ту́рман; — загальноприйнятої етимології не має; зіставляється (Фасмер IV 124) з р. [турльішка (турлюшка)] «горлиця», турльікать «воркувати, трубити», словами звуконаслідувального походження; припускається (Преобр. Вып. последний 20) можливість запозичення книжним шляхом із західноєвропейських мов і зіставляється з нім. Turtel (taube), фр. tourtre, tourterelle, tourtereau, англ. turtle, джерелом яких є лат. turtur звуконаслідувального походження; варта уваги і гіпотеза (Горяева 380; Преобр. тж) про зв'язок з фр. tourner «вертити», іт. torpare, гр. торπεύειν «тс.» (через форму *турмант від дієприкметника tournant «той, що крутиться»), зважаючи на те, що, злетівши вгору, цей голуб кілька разів перевертається через голову, ніби падаючи, а потім знову піднімається вгору; в такому разі назва мотивована не голосом птаха, а його поведінкою. — Шейк 106.

турне́ «подорож по круговому маршруту; поїздка акторів, спортсменів для гастрольних виступів»; — р. болг. турне́, бр. турне́, п. tournée, ч. слц. turné, вл. turneja, м. схв. турне́ја, слн. turnéja; — запозичення з французької мови; фр. tournée «турне, об'їзд; подорож по круговому маршруту; черга» є похідним від tourner «обертати, крутити», яке зводиться до лат. tornāre «обробляти на токарному верстаті; привчати; моделювати, формувати», похідного від tornus «токарний верстат; інструмент гравера». — СІС² 851; ССРЛЯ 15, 1156; Kopaliński 986; Holub—Lyer 494; РЧДБЕ 743; Dauzat 716, 717; Klein 1633. — Див. ще тур³.

турне́пс (бот.) «кормова ріпа, Brassica campestris (Brassica rapa L. var. rapifera Metzg.)»; — р. болг. турне́пс, бр. турне́пс, п. turnips, ч. turners; — запозичення з англійської мови; англ. turnips, мн. від turnip «ріпа», яке складається, очевидно, з основ turn «оберта-

ти», що зводиться до лат. tornāre «тс., точити», похідного від tornus «токарний верстат», і давнього пеер «ріпа» від лат. pārus «тс.», що виводиться від гр. ψῆτυ «гірчиця», мабуть, єгипетського походження; англійська назва зумовлена круглою формою плода. — СІС² 851; ССРЛЯ 15, 1156; St. wyg. obcych 784; РЧДБЕ 743; Klein 1665; Walde—Hofm. II 142—143. — Див. ще тур³.

[турнікоза] (орн.) «білоока чернь, чорнушка, Нугока пугока Güld.» Шарл; — результат видозміни складного утворення пірнікоза ([пурнікоза]) «норець, Podiceps», у якому основа пірніти ([пурніти]) зазнала зближення з турніти «прогнати». — Булаховський Вибр. пр. III 229, 274; Воїнств.—Кіст. 135. — Див. ще пірнікоза, туріти.

турнік «гімнастична перекладина»; — бр. турнік; — запозичення з російської мови; р. турнік пов'язане з фр. tourner «вертитися, обертатися», що зводиться до лат. tornāre «точити; обертати», похідного від tornus «токарний верстат», або tourniquet «вертлюг»; припускається, що слово виникло в цирковому середовищі і початково означало не снаряд, а вправу на ньому. — СІС² 851; Черных II 272—273. — Див. ще тур³.

турнікет «обертова хрестовина для проходження людей по одному»; — р. болг. турнікет, бр. турнікет, п. turniket, ч. слц. turniket, схв. турніке; — запозичення з французької мови; фр. tourniquet «турнікет; вертлюг; стойка, що обертається; підпірка» є результатом контамінації основи tourner «вертити, обертати» і ст. turniquet «вид верхнього одягу», похідного від tunicle «тс.», що виникло з tunicle, яке зводиться до tunicula «маленька туніка», зменш. від tunica «вид одягу, туніка». — СІС² 852; ССРЛЯ 15, 1157; Kopaliński 1007; Holub—Lyer 494; РЧДБЕ 743; Dauzat 717; Klein 1633. — Див. ще туніка, тур³. — Пор. турне́, турнік.

турні́р «змагання лицарів; спортивне змагання»; — р. болг. турні́р, бр. турні́р, п. turniej, ч. слц. turnaj, вл. turnér,

м. *турнир*, схв. *тўрнїр*, слн. *turnír*; — запозичення з німецької мови; н. *Turnier* (свн. *turnei*) походить від фр. ст. *to(u)rnei*; форма *Turnier* розвинулася під впливом дієслова *turnieren*, яке походить від фр. ст. *turn(e)ier*, *tourneier* «повертатися», *turner* (фр. *tourner*) «повертати», що зводиться до лат. *turnāre* «точити, обточувати на точильному крузі, що обертається». — СІС² 852; Черных II 273; Фасмер IV 124; Kopaliński 1007; Holub—Lyer 494; Dauzat 717; Kluge—Mitzka 799; Klein 1633. — Див. ще **тур³**, **турне́**.

турню́р «частина жіночого туалету; підкладка під сукню»; — р. бр. болг. *турню́р*, п. *turniura*, ч. *turnýra*, слц. *turnú(a)*, схв. *тўрнїр*; — запозичення з французької мови; фр. *tourneure* «тс.; поворот справи, подій; зворот мови» (ст. *tourneure*) походить від слат. *turnātūga* «обертання», джерелом якого є лат. *turnāre* «обточувати на токарному верстаті; обертати; формувати». — СІС² 852; Kopaliński 1007; Klein 1633—1634; Dauzat 717. — Див. ще **тур³**, **турне́**.

[**тўрнїа**] «башта, дзвіниця Г, Нед; крута скеля, зрідка поросла лісом Пол»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. *turnia* «льох; висока гола скеля; колона», *turnica* «тс.», як і ч. [*turnja*] «скеля, гірський пік», можливо, через угорське посередництво (уг. *torony* «башта, вежа») зводяться до свн. *turn* (*turm*) «башта; тюремний замок», яке загальноприйнятої етимології не має. — Sł. wug. *obscych* 783; Brückner 585; Черных II 277—278; MNTESz III 948. — Пор. **тюрма́**.

[**тўрок¹**] (орн.) «горлиця, *Streptopelia turtur* L. Шарл; звичайна чечевиця, *Carpodacus erythrinus* Pall. (*Erythrina erythrina* Pall.) Шарл; в'юрок, *Fringilla rosea* Г»; — бр. [*тўрчык*] «голуб, *Columba tympanisans*», [*тўрок*] «тс.»; — результат зближення з етнічною назвою *тўрок* початкового позначення птаха, пов'язаного зі звуконаслідувальною основою *тўркати*. — Булаховський Вибр. пр. III 212—213. — Пор. **тўржавка**.

тўрок² — див. **тўрки**.

[**тўросá**] «шум, чутка, поговор Г; плітки, брехня Нед»; — р. *тўрўсы* «пуста балаканина, нісенітниця», [*тўрўсцць*] «брехати, говорити нісенітницю», бр. [*тўрўсы*] (мн.) «тріск від швидкої їзди, гуркіт; (перен.) пуста балаканина»; — не зовсім ясне; розглядається як звуконаслідувальне утворення, пов'язане з бр. *тўрўць* «їхати швидко, котити; бігти» (Носович 644); р. *тўрўсы* «пуста балаканина, нісенітниця» (в тому числі у виразі *подпускать тўрўсы на колёсах*) зіставляється з *тарас* «осадна башта на колесах» (Горяев 380; Преобр. Вып. последний 21; Кипарский ВЯ 1956/5, 138) або з лат. *turris* «башта» (Фасмер—Трубачев IV 125).

тўрпáн¹ (орн.) «птах з родини качах, *Oidemia fusca* L. (*Melanitta pusca*)»; — р. бр. *тўрпáн* «тс.», п. [*turpan*] «вид качок»; — неясне; вважається результатом видозміни р. [*тўпáн*] «види морських качок». — Даль IV 443, 444.

[**тўрпáн²**] «покривало нареченої; при похоронах на Буковині заміжнім молодим жінкам на голову кладуть білий рушник, під підборіддям новим турпаном підв'язаний Г; смуга, шматок полотна Нед»; — запозичення зі східнороманських діалектів; пор. аром. *turpane* «біле покривало на голову, яке носять жінки на знак трауру», рум. *tuřpán* «хустина з мусліну», що зіставляється з нгр. *тўлпáн* «косинка» (Papařagi). — Див. ще **тўлпáн**. — Пор. **тўльпáн**, **тўрбáн**.

[**туртулі́й**] (орн.) «чубатий жайворонок, посмітюха, *Galerida cristata* L.» Шарл, ВеНЗн, [*тутулі́й*] «тс.»; — очевидно, запозичення з румунської мови; рум. *turtureá* «горлиця, *Streptopelia turtur* L.», *turturél* «тс. (самець)» виводяться від лат. *turturilla* (*turturella), похідного від *turtur* «горлиця» звуконаслідувального походження; пор. також рум. [*turřuleán*] «жайворонок» (< гр. *τρωτσουλιάνος*) «тс.»). — СДЕЛМ 440; DLRM 890; Walde—Hofm. II 720.

[ту́ртус] «стук, гуркіт» Г, Нед; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до [тарта́с] «шум, галас» (пор.).

[турува́те] «виконувати другу партію під час гри на скрипці» Корз; — результат видозміни форми *вторува́ти*. — Див. ще **вто́ра**.

[турува́ти] «думати, міркувати; говорити нісенітницю», [турува́ть] «побиватися; радитися, обговорювати» ГрицАВ; — неясне.

[турука́лка] (ент.) «капустянка звичайна, вовчок, *Gryllotalpa gryllotalpa* L.»; — р. [турчелка] (назва комахи), бр. [турка́ч] «капустянка», [туркліс, турку́ць, туро́к, турча́к, турчо́к, турчу́к, ту́рчык], п. *turkacz*, [turkuć, turkoć, turchoć, turhoć] «тс.»; — похідне утворення від [турука́ти] «воркувати, буркотати», пов'язаного з ту́ркати; назва зумовлена характерним для капустянок цвірчанням; пор. також лит. *turklỹs* «капустянка», *turkũtis* «тс.», що пов'язуються з *tuĩkti* «квакати, крякати; розривати (землю)». — Фасмер IV 126; Сл. белар. гаворак V 148—149; Лаучюте 73; Fraenkel 1144. — Див. ще ту́ркати.

туру́н (ент.) «жужелиця, *Carabus* Thoms.; [тарган чорний, *Blatta orientalis* Нед], [тура́н] «жужелиця» Пі; — неясне; можливо, пов'язане з тарга́н.

[турунчу́к] «швидка і глибока протока, рукав річки»; — неясне.

турухта́н (орн.) «*Philomachus* Merget»; — р. бр. *турухта́н* «тс. (*Tringa rugosa*)»; — очевидно, звуконаслідувальне утворення (пор. укр. [таратайка] «тс.» Шарл); виведення від нвн. *Trut-hahn* «індик» (Горяев 380) недостатньо обгрунтоване. — Фасмер IV 125; Преобр. Вып. последний 21.

[турча] (бот.) «плавушник болотний, *Nottonia palustris* L.» Мак; — р. *турча* «тс.»; — нясне.

[туршу́к] «чагарник, молодий ліс», [туришні́к] «густий дрібний ліс із смерек», [туриші́к] «мале трухляве дерево; капуста, що не зав'язалася в качан» О, [туришукува́тий] «молодий і густий

(ліс)»; — очевидно, запозичення зі східнороманських мов; рум. *țîrs* «карликове дерево; хмиз», молд. *тырш* «кущ; ялина, смерека» вважаються запозиченнями зі слов'янських мов і зіставляються з схв. *тѣс* «виноградний кущ; очерет», слн. *trš* «стовбур; пень», що пов'язуються з нгр. [Ѣривіа] «виноградна лоза», алб. *trische* «прищепа, пагін». — О II 307; Scheludko 143; СДЕЛМ 443; Skok III 509.

[туря] (бот.) «листовик сколопендровий, *Phyllitis scolopendrium* (L.) Neum. Sm (*Scolopendrium vulgare* Sm. Mak)», [турій язик] «тс.» Мак, [турі язики] «серпій красильний; *Serratula tinctoria* L. Мак; вид рослини Нед»; — похідне утворення від *тур* «дикий бик»; очевидно, виникло на основі словосполучення *турій язик*; назва пояснюється тим, що листок цієї папороті має нероздільну пластинку, подібну за формою до язика; пор. [язичниця Нед, оленього язика трава] «листовик сколопендровий», а також відповідні назви в інших мовах: п. *jeleni język*, ч. *jelení jazyk*, схв. *језичац, језичина, воловски језик, говећи језик, јеленски језик*, слн. *jelepov jezik*, н. *Zungenfarn, Hirschzunge*, англ. *hart's tongue* «тс.»; назва серпію красильного може бути зумовлена також жорсткістю листя рослини, додатної в їжу лише для диких тварин. — Анненков 320; Симоновић 426; Machek Jm. rostl. 32. — Див. ще тур¹. — Пор. туриця¹.

тусати, тусан — див. ту́зати.

[туск] «туга, смуток СУМ; неспокій, страх, боязливість, пригніченість Нед», [ту́сок, ту́ска́] «тс.» тж, [тускува́ти] «тужити» Нед; — очевидно, псл. [tusky] < *tousk-, пов'язане чергуванням голосних з *tska* (< *tũska) «туга, смуток», відбитим у [то́ска́, тоск, тоскува́ти]; пор. ч. *stýská* (< псл. *stũsk-) se mi «мені сумно», *stýskati si* «скаржитися», вл. *mi so styska* «я сумую, мені нудно». — Фасмер IV 88; Brückner 570; Machek ESJC 591. — Див. ще то́ска́.

ту́склий «тьмянний; [мутний, слабий; смутний Нед]», *ту́скло*, *тускніти*, *тускліти* КІМ; — р. *ту́склий*, [тук] «туман, темнота», *ту́скнуть*, *тускне́ть*, схв. *на́тушитити се* «захмаритися», *стуйшитити се* «тс.»; — псл. *tusk-* «темнота»; — споріднене з днн. *thiustri* «смутний», дфриз. *thiūstere*, дангл. *diestre* (*pystre*), снідерл. *duuster* «тс.» (герм. *piustria), вірм. *t'ux* «чорний, коричневий, темний». — Фасмер IV 126; Младенов РФВ 68, 387; Skok III 528; Kluge—Mitzka 150.

[**тусь-тусь**] (вигук для підкликання свиней); — афективне утворення, паралельне до [куць-куць] «тс.» — Пор. **ко́ця**.

ту́т¹ «у цьому місці; у цей момент; [сюди, ось Г; зараз, негайно Нед]», [ту́та] «тут», [ту́тай, ту́така Л, ту́тека Л, ту́тень Нед, ту́тенька, ту́теньки, ту́течка, ту́течки, ту́ти Нед, Шейк, ту́тика Корз, ту́тиньки Л, ту́тка, ту́тки, ту́тківа Г, Нед, ту́тківа О, ту́то Л, ту́то́к ВеЗа, Чаб, ту́тоньки Бі] «тс.», [ту́тайший] «тутешній» Корз, [ту́тешій, ту́тешій О, ту́тешній, ту́тешній О, ту́тешній ВеЛ, ту́тешкий Нед, ту́тешський, ту́тешній Нед], ту́тешній, [ту́тійчний О, ту́тошній Нед, ту́тошній] «тс.», [ту́та́р] «тутешній, місцевий житель»; — р. *тут*, [ту́та, ту́то, тутова], бр. *тут*, [ту́та, ту́тай, ту́ты], др. *туто* «тут», *ту́тъ*, п. *tuta*, *tutaj*, ч. слц. *tuto*, схв. [тут, тута, тутена, туту] «тс.»; — псл. *tu-to* «тут», утворене з прислівника *tu* «тс.», ускладненого вказівним займенником *to* (ть); діалектні форми є похідними від праслов'янської або запозиченими із сусідніх слов'янських. — Німчук ІУМ Морфологія 371; Фасмер IV 126; Преобр. Вып. последний 22—23; Brückner 583; Machek ESJČ 659; Schuster-Sewc 1553; Skok III 433; ESSJ Sl. gr. II 697—701. — Див. ще **той**, **ту**.

ту́т² (бот.) «шовковиця, *Mogus L.*», *ту́тівніцтво* «розведення шовковиці»; — р. *тут* «шовковиця», *ту́товник*,

[ту́тина], бр. *тут*, *ту́тайнік*, болг. діал. м. *дуд*, схв. *дуд* «тс.»; — запозичення з тюркських мов; тур. *tut*, *duť*, аз. чаг. тат. кирг. *тут* походять від ар. *tūt* «тс.» — Німчук 259; Фасмер IV 126—127; Шипова 337; Дмитриев 562; БЕР I 442; Mikl. TEL I 287; Lokotsch 165.

[**ту́тірчитися**] «розширюватися, розтягуватися» Нед; — неясне.

[**ту́тка**] «згорток паперу у формі трубки; кульок; гільза» Куз; — запозичення з польської мови; п. *tutka*, як і вл. *tita*, *titka*, нл. *tuta*, *tutka* «тс.», походить від снн. нн. *tüte* «кульок, паке́тик, що має форму рога» (нвн. *Tüte* (*Düte*) «паперовий паке́тик, кульок»), початково звуконаслідувального слова дитячої мови, яким позначалася паперова трубочка для дуття. — Brückner 585; Schuster-Sewc 1507; Kluge—Mitzka 799—800.

[**ту́тук**] (орн.) «одуд, Урира ерорс L.» Доп. УЖДУ II; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до [ду́до́к] «тс.» (див.).

ту́ф «пориста гірська порода», *ту́фи* «осадочні породи різного походження»; — р. бр. болг. *туф*, п. ч. слц. *tuť*, схв. *ту́ф*, [tũ, tũp], слн. *tuf*, [tõf]; — можливо, через посередництво німецької мови (н. *Tuff*) запозичено з італійської; іт. *tufo* «тс.» походить від лат. *tõfur* (*tõphus*), *tũfus*, для якого припускається осксько-умбрське походження. — СІС² 852; Фасмер IV 127; Kopaliński 1004; Holub—Lyer 493; Skok III 519; Kluge—Mitzka 495; Mestica 1972; Walde—Hofm. II 687.

ту́фля (мн. *ту́флі*) (вид взуття), [ту́холь] «тс.» Чаб, *ту́фелька* «зменш. до *ту́фля*; (зоол.) одноклітинна тварина класу інфузорій, *Paramecium*», *ту́фельний*; — бр. *ту́фель*, [ту́хлі] (мн.); — очевидно, запозичення з російської мови; р. *ту́фля* (жін. р.), *ту́фель* (чол. р.), зафіксоване на початку 18 ст., походить від гол. *tõffel* «домашня ту́фля» або від снн. *tuffele*, нн. *tuffel* «черевик, ту́фля» з давнішого снн. *pantuffel*, дже-

релом яких є іт. *pantofola* «домашня туфля» (звідки також фр. *pantoufle* і нвн. *Pantóffel*). — Фасмер IV 127; Черных II 273; Matzpenauer 355. — Пор. **пантофля**.

[**тухмáчите**] «доглядати, заспокоювати» Корз; — неясне.

ту́хнути¹ «гаснути; [спадати (про пухлину)]», *туши́ти* «гасити», [*втуши́ти*] «погасити» Ж, *відтуха́ти* «стухати, зменшуватися», *затуха́ти*, *затуха́ючий* (у сполученні *затуха́ючі коливáння спец.*), *потуха́ти*, *потуши́ти*, *поту́хлий*, *притуха́ти*, *притуши́ти*, *приту́хлий*, *приту́шений*, *стуха́ти*, *сту́хлий*; — р. *ту́хнуть*, *туши́ть*, бр. *ту́хнуць*, *тушы́ць*, др. *потухнути* «погаснути, стихнути», *утушити* «задушити», п. *technač* «спадати (про пухлину)», ч. *tuchnouti* «гаснути, зникнути», болг. *потуши́вам* «тушу», схв. *ту́шити* «тушувати (м'ясо, овочі); обварювати», слн. *potúhnniti* «потухнути, стихнути», цсл. **поту́хнѣти** «погасити; заспокоїти»; — псл. *tuxpṓti* «гаснути», *tušiti* «гасити; робити тихим, заспокоювати»; — споріднене з лит. *tausýtis* (про вітер) «стихати, заспокоюватися», прус. *tuspa* «тихий, спокійний», *tussīe* «хай мовчить», сірл. *tó* «тихий, спокійний, мовчазний», брет. *tao* «мовчання», дінд. *túṣyati* «заспокоїться; заспокоюється», *tōṣáyati* «заспокоює, втішає», *tūṣnim* «тихо», ав. *tušpa-*, *tūšpi* «тихий»; іє. **taus-* «спокійний, мовчазний, задоволений». — Фасмер IV 128; Черных II 273; Преобр. Вып. последний 23—24; Трубачев Этимология 1965, 61; Machek ESJČ 660, 661—662; Skok III 528; Pokoḡny 1056—1057. — Пор. **ту́шити**.

ту́хнути² «псуватися, робитися не-свіжим», [*тухи́ня*] «гниле болото» Ч, [*тухли́на*] «сморід» Нед, [*ту́хлість*] «гниль; сморід» Нед, *тухля́тина* «зіпсований продукт; різкий запах протухлого продукту», *ту́хлий*, *тухлува́тий*, *притуха́ти*, *приту́хти*, *приту́хлий*, *протуха́ти*, *проту́хлий*, [*сту́хлиця*] «вид цвілі» Нед, [*сту́хлість*] «запах тухлятини» Нед, *стухля́тина*, *сту́хлий*; — р. *ту́хнуть* «псуватися», *тух-*

лий, [*то́хлий*] «тухлий», [*то́хнуть*] «дохнути (про риб)», бр. *ту́хнуць* «протухати», [*тхлі́ць*] «давати зіпсуватися», п. *technač* «тухнути, псуватися», *stęch-ty* «протухлий», ч. *tuchnouti* «протухати», слц. *tuchnúť* «тс.», вл. *tuchnyč* «ставати тухлим», *tuch* «сморід», *stuch-ty* «стухлий», нл. *stuchty* «тс.», схв. *ту́хнути* «псуватися, протухати», слн. *tohnéti* «тс.», *otóhlica* «духота, спека», *zatóhel* «тухлий, затхлий»; — псл. *tuxpṓti* / *tṓxpṓti*; — задовільної етимології не має; пов'язувалося (Преобр. Вып. последний 23—24) з *tuxpṓti* «гаснути (горіти без полум'я, злежуватися)»; основа *tux-* (тьх-) вважалася вихідною, а *tṓx-* вторинною (Фасмер IV 89, 128; Bgückpeg 570); реконструювалась для всіх випадків єдина основа *tṓx-* без відповідників у інших індоевропейських мовах (Skok III 520); припускається зв'язок з р. [*тук*] «туман; темрява», *ту́склий* «тьмянний», схв. *nātušiti se* «захмаритися» або з лит. *tausýtis* «стихати, заспокоюватися», лтс. *tusēt* «зидхатися, зітхати, стогнати», *tuspāt* «важко дихати» (Schuster-Sewc 1555—1556); залишки первинних звукових форм вбачаються в ч. [*duchpút*] «протухати», слц. [*dušet', dušit'*] «тс.» (Machek ESJČ 660).

туц (вигук, що імітує звук від стуку, бійки рогами), [*ту́цати*] «бити рогами» (про барана) Нед, *ту́цкатися* «стукатися, битися рогами»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до [*ду́цати*] «злегка бити лобом». — Див. ще **ду́кати**.

ту́ча¹ «густа темна хмара; велика кількість; [громовиця з дощем, злива з градом Корз; дуже великий дощ, злива Мо; буря з громом або з градом; злива з вихором; вітри, буря зі снігом; градобій О; збільшення води в річці від дощу, який пройшов вище по течії Ме]», [*ту́чейка*] «буря, злива» О, *ту́чний* «великий, але короткочасний, з грозою» (про дощ), [*зату́читися*] «вкритися хмарами» Я; — р. *ту́ча* «хмара», др. *ту́ча* «хмара, гроза, дощ, велика кількість», п. *teczza* «райдуга», вл. *tučatka*,

tučel, нл. tusa, tusa «тс.», схв. *ту́ча* «град», слн. *tóča* «тс.», стсл. **тжча** «злива»; — псл. *то́ча* «грозова, дощова хмара»; — споріднене з лит. *tápkus* «густий», вірм. *t'apjr* «густий», ав. *taxma* «міцний, сильний», ірл. *técht* «загуслий», дісл. *pettr* «густий», гот. *ƿeiþô* «грім» (**ƿeiþwōþ-*), свн. *dīchte* (нвн. *dicht*) «густий», двн. *gidīhan* (нвн. *gedeihen*) «рости, досягати успіхів, процвітати», гот. *ƿeiþan* «тс.», дінд. *tanákti* «стягує, примушує загуснути». — Фасмер IV 129; Черных II 273; Преобр. Вып. последний 24; Brückner 570; Schuster-Sewc 1553; Skok III 517—518; Trautmann 313; Fraenkel 1056; Pokorny 1068.

[**ту́ча**²] «товкачка» Чаб; — результат семантичної видозміни слова *ту́ча* «хмара; велика кількість». — Див. ще **ту́ча**¹.

[**тучник**] (бот.) «очиток карпатський, *Sedum carpaticum* Reuss» Мак, [*тучне зілля*] «очиток великий, заяча капуста велика, *Sedum maximum* (L.) Suter.; вид очитка, *Sedum telephium* L.» Мак; — похідне утворення від *ту́чний* «жирний»; назва зумовлена тим, що очитки мають товсті, соковиті листки, в тканині яких збирається багато води; пор. ще укр. [*масне зілля, масляне зілля*] Мак, р. [*воронье сало, воронье масло*], п. [*wrońie masło*], ч. [*vranie sadlo, tučný mužík, masná bylina*], схв. [*тусти боб, тушти боб*], що стосуються різних видів очитка. — Вісюліна—Клоков 199; Анненков 324; Нейштадт 297; Machek Jm. rostl. 94; Симонович 430. — Див. ще **тук**¹.

[**ту́чу**] (вигук, яким відганяють свиней) Л, [*ту́жу*] «тс.» Л; — результат злиття і фонетичної видозміни вигуку [*чу*] «тс.» з неясним компонентом *ту-*. — Див. ще **чу**. — Пор. **ачу́**.

туш¹ «фарба для креслення та малювання», *туші́ст*, *тушувáльний*, *тушувáльний*, *тушувáти*; — р. *тушь*, бр. болг. м. *туш*, п. *tusz*, ч. слц. *tuš*, вл. *tuša*, схв. *ту́ш*, слн. *túš*; — запозичення з німецької мови; н. *Tusche* утворено від *tuschen* «тушувати», що походить від фр. *toucher* «торкатися», яке зводи-

ться до нар.-лат. *toccāre* «бити в дзвін». — СІС² 852; Фасмер IV 129; Kopaliński 1007; Holub—Lyer 494; РЧДБЕ 743; Kluge—Mitzka 798; Dauzat 716. — Див. ще **тока́та**.

туш² «невелика музична п'єса; коротке музичне вітання»; — р. бр. болг. *туш*, п. *tusz*, ч. слц. вл. *tuš*, схв. *ту́ш*, слн. *túš*; — запозичення з німецької мови; нвн. *Tusch* «туш, гучне дружнє вітання за допомогою труб і литавр; [удар, поштовх; звук труби]» розглядається як діалектне запозичення зі слов'янських мов; припускається також звуконаслідувальне походження. — СІС² 852; Фасмер IV 129; Brückner 585; Kopaliński 1007; Holub—Lyer 494; Kluge—Mitzka 798; Paul DWb. 635.

ту́ша «оббіловане й випатране тіло забитої тварини; велике, гладке тіло людини; [м'ясо; товщина, повнота; надута, пихата людина Нед]», [*туш*] (жін. р.) «задок барана; тіло людини, крім голови О; тулуб ВеУг; тіло без голови, рук і ніг ВеНЗн», *ту́шка* «тіло забитої тварини невеликого розміру», [*туші́ть*] «загодовувати на сало (про свиней), робити гладким» Чаб; — р. бр. *ту́ша*, п. *tusza* «тіло людини; повнота», слц. [*tuše*] «туша»; — єдиної етимології не має; пов'язується з *тук*, *ту́ти* (Преобр. Вып. последний 24; Горяев 381; Brückner 585, 587); припускається зв'язок з р. *ту́хнуть* (Jakobson IJSLP 1/2, 273); висловлюється гіпотеза про зв'язок з *то́щий* від іє. **teus-* «пустий, порожній» (Черных II 274); зіставляється також як запозичення з тат. башк. *туш* «груди; грудинка», уйг. *төш*, каз. *төс*, узб. *туш*, аз. туркм. *дөш* «тс.», тур. *döş* «бік; передня частина туші» (Шипова 338; Дмитриев 547—548). — Фасмер—Трубачев IV 129.

туше́ «спосіб дотику до клавішів під час гри на фортепіано; спосіб накладання штрихів і фарб у живопису; момент спортивної боротьби, коли один з борців притиснутий лопатками до килима»; — р. болг. *туше́*, бр. *туші́*, п. *touche*, схв. *туше*; — запозичення з

французької мови; фр. touché «дотик» пов'язане з toucher «торкати, дотикатись», що походить від нар.-лат. toccāre (tuccāre), букв. «штовхати, ударяти; стукати». — СІС² 852; ССРЛЯ 15, 1176; Kopaliński 985—986; Dauzat 716. — Див. ще **тока́та**. — Пор. **туш¹**.

[туші́ра] «бараняча вовна другої, осінньої стрижки», **[тушúр]** «тс.», **[туші́рити]** «стригти баранів удруге, восени»; — запозичення з румунської мови; рум. [tușîră] < [tușîpă] «вовна від обстрижених овець» пов'язане з tușîpă «стригти овець під животом, на хвості і ззаду», що походить від нар.-лат. *tonsiōnare «стригти», пов'язаного з лат. tondēre «тс.». — Scheludko 143; Vrabie Romanoslavica 14, 176; СДЕЛМ 441; DLRM 890. — Див. ще **тонзúра**.

[ту́шити] «сподіватися; думати, мати на увазі» Нед; — запозичення з польської мови; п. tuszyć «надіятися, сподіватися», як і ч. tušiti «передчувати», tuším «(я) думаю, (я) вважаю, (мені) здається», слц. tušit' «передчувати», tušim «(мені) здається», болг. *разтуша́* «розважити, втішити», *разту́ха* «втіха», споріднене з укр. *туші́ти* «гасити; заспокоювати», *ту́хнути* «гаснути» і походить від псл. [tušiti] «сподіватися; вселяти надію; означати добре знамення», абстрактні значення якого розвинулись на основі семантики «гасити; заспокоювати; робити тихим»; зіставляється з дінд. tošáyati, túšyati «він задоволений; заспокоюється; радіє», tušpim «тихо, мовчки», ав. tušpi- «мовчазний»; близькість семантики західнослов'янських та індоіранських форм може свідчити про давні контакти індоіранських мов з частиною праслов'янського ареалу (Трубачев Етимология 1965, 61); п. tuszyć зіставлялося з tusza «огрядність, гладкість», tuć «товстіти» (Brückner 585). — Фасмер IV 128; Преобр. Вып. последний 24; Machek ESJC 661—662. — Див. ще **ту́хнути¹**. — Пор. **отúха**.

тушкánчик (зоол.) «Dipus Gmelin; земляний заєць, Allactaga Cuvier»; — р. *тушкán* «піщаний тушканчик, Mus

jaculus», *тушкánчик*, бр. *тушкánчык*; — запозичення з тюркських мов; чаг. *тушкánжик*, *таушкан*, тур. аз. taušan «тс.», тат. *довшан* «заєць» виводяться від дтюрк. tabgš, tavgš «бігати, скакати». — Фасмер IV 129; Преобр. Вып. последний 24; Шипова 338.

тушкувáти «варити в закритому посуді; закривати; кутати», **[туші́ть]** «тушкувати» Чаб, *зату́шкати*, *затушкувáти* «закрити, закутати; [прикрити грубу дверцятами і обмазати глиною; закінчити Пі; приправити страву]», *натушкувáти*, *притушкувáти*, *притушкóваний*, *протушкувáти*; — р. *туші́ть* «готувати у закритому посуді», бр. *туші́ць*, *тушкавáць*, п. tuszyć, схв. *ту́шити* «тс.», слн. potúsiiti «потушкувати»; — очевидно, пов'язане з *туші́ти* «гасити». — Преобр. Вып. последний 23; Skok III 528.

тушувáтися «поводитися так, щоб бути непомітним; знічуватися»; — р. *тушевáться* «тс.; соромитися, бентежитися», бр. *тушавáцца* «тс.»; — очевидно, результат метафоризації *тушувáтися* (р. *тушевáться*), пасивної форми дієслова *тушувáти* «накладати тіні на малюнку, фотографії», похідного від *туш* «фарба». — КЭСРЯ 456. — Див. ще **туш¹**.

туя (бот.) «Thuja L.»; — р. бр. болг. *ту́я*, п. слц. tuja, ч. túje, схв. *ту́ја*, слн. túja; — запозичення з новолатинської мови; нлат. thuia «вид кедр» походить від гр. θύια «вид кедр з сильним запахом, деревина якого спалювалася в обряді жертвування», пов'язаного з θυω «жертвую», спорідненим з лат. suf-fio «димлю». — СІС² 852; ССРЛЯ 15, 1180; Kopaliński 1004—1005; Holub—Lyer 493; Frisk I 698—699; Klein 1613; Pokopp 261—267; 268—271.

тфе, *тфéкати*, *тфу*, *тфу́кати*, *тьфе*, *тьфу* — див. **тьху**.

[тхі́мити] «квилити»; — результат фонетичної видозміни форми *квилі́ти* (див.).

тхір (зоол.) «Mustela putorius L., [(перен.) боягуз Нед]», **[тхир** Бі, О,

хір] «тс.», *тхорик* «тс. (зменш.); [ховрах крапчастий, *Citellus suslica* Gldenst. Дейн], *тхореня*, [тхорина] «один тхір; м'ясо тхора», [тхоряка] «тхір», *тхорєвий*, [тхорів] «який належить тхору», *тхорячий*, [тхоріти] «боятися, бути боягузом Нед; смердіти подібно тхору», [тхоріть] «псувати повітря» Чаб; — р. *хорь* «тхір», *хорєк*, *тхорь*, ст. *дъхорь*, бр. *тхор* «тс.», п. *tchórz* «тс.; боягуз», ч. *tchoř* «тхір», ст. *dchoř*, слц. *tchor*, вл. *tchóř*, нл. *twoř*, болг. *търче*, схв. *твѡр*, *твѡр*, слн. *dihúř* «тс.»; — псл. *дъхогь «тхір», початково «вонючка», суфіксальне похідне від основ дъхъ «дихання, запах», духати «дихати»; назва зумовлена тим, що тхір належить до тварин з поганим запахом; пор. у семантичному плані р. [бздюх] «тхір», а також фр. *putois* «тс.» від ст. *put* «смердючий» (< лат. *pūtidus* «гнилий, смердючий»). — Булаховський Нариси 77; Німчук 199; Shevelov Hist. phonol. 479; Фасмер IV 270; Черных II 351; Преобр. Вып. последний 24—25; Вгckner 567; Machek ESJĀ 643; Schuster-Sewc 1506—1507; ЭССЯ 5, 177—178; Bern. I 243; Mikl. EW 53. — Див. ще *дихати*. — Пор. *дух*, *тхну́ти*.

тхну́ти «дихати, дихнути; повівати, повіяти; мати сильний, різкий запах; [гнити, псуватися]», [дхну́ти] «дихнути», [дхну́тися] «зітхнутися», [тхні́ння] «дихання Г; запах, дух Нед», [тхлий] «живий» О, *ві́тхатися* «вивітритися, видихатися», *ві́тхнутися* «тс.», [ві́тхлий] «який видихався», [ві́дхлий] «тс.», *затхну́тися* «набути неприємного запаху, зіпсуватися», *за́тхлий*, *зітха́ти*, *зітхну́ти*, *натхну́ти* «викликати душевне піднесення, надихнути», [надхну́ти] «тс.», [на́дха] «відрижка з неприємним запахом», [на́тха] «тс.» Г, *натхне́нник*, *натхне́ння*, [надхне́ння], *натхне́нний*, [натхне́ний] «натхнений; натхнутий», [надхне́ний] «тс.», [потхну́ти] «повіяти, подути» Нед, *притхну́тися* «засмердітися», [прі́тхля] «затхлість»; — р. [затхну́ться] «задихнутися», *за́тхлий* «гнилий (запах)»,

бр. *тхаць* «дихати, віяти», *тхнуць* «дихнути, повіяти; тхнути, пахнути», *тхліна* «затхлість, тухлий запах», п. *tchnaċ* «дихати; дихнути; [тхнути]»; — псл. *dъxnŏti*, пов'язане чергуванням голосних з *duxati* «дихати». — Shevelov Hist. phonol. 249; Фасмер IV 129; Преобр. Вып. последний 23—24; Sławski I 143; Вгckner 86, 567. — Див. ще *дихати*. — Пор. *тхір*.

тцей, *тце*, *тця* — див. **цей**.

[тца́лівий] (заст.) «турботливий, старанний» Бі, Нед; — р. *тица́тельный* «старанний, дуже акуратний», др. *тъцати* «тіснити, тривожити, підганяти», *тъцатися* «поспішати, прагнути, старатися», *тъцание* «поспішність, старання, прагнення, піклування», стсл. **тъштати са** «турбуватися, клопотатися, старатися, поспішати»; — очевидно, псл. *тъсчати (< *тъсчєти) «прагнути, тужити», пов'язане з *тъска* «туга, прагнення». — Фасмер IV 129—130; Черных II 274. — Див. ще *то́ска*. — Пор. *то́щий*, *тщій*.

[тщій] «тверезий, пустий, непотрібний, марнославний» Нед, [тще] (у виразі *на тще (серце)* «не ївши, натошак»), [тщо] (у виразі [на тщо (серце)]) «тс.») Нед, [тщє́тний] «пустий, непотрібний, даремний, марний» Нед, [тще] (присл.) «даремно, марно» Бі, [тщо] «тс.» Бі, [тщея́] «пуста, безплідна гречка» Нед; — р. [тщій] «пустий, порожній», [тще] «даремно, марно», *тщєта́* «безплідність, марність», *тщє́тний* «даремний, марний», др. *тъщій* «порожній, пустий, даремний», п. *czszy* «пустий, безплідний, даремний», ст. *tszczy*, ч. ст. *třtı* «тс.», схв. *ташт* «марний, пустий, нікчемний», слн. *těšč* «голодний; (заст.) пустий, безплідний», стсл. **тъштъ** «порожній, пустий, безплідний, марний»; — псл. *тъсьь* «пустий, порожній»; — споріднене з лит. *tušċias* «пустий, безплідний, марний», *tuštėti* «порожніти», лтс. *tukšs* «пустий, марний, бідний», лат. *tesqua* (мн.) «пустелі, степи», ав. *taoš-* (< *tousejō-) «пустий, бути пустим», дінд. *tucchāḥ* (tuc-

chyáh) «пустий, безповітряний»; іє. *tus-sko- (*tus-skjo-) «порожній» від *teus- «опорожнити». — Фасмер—Трубачев IV 90—91, 130; Черных II 254—255, 274; Львов РЯНШ 1958, 1, 84; Sławski I 114—115; Fraenkel 1145—1146; Walde—Hořm. II 675; Mayrhofer I 508—509; Pokorny 1085. — Пор. **то́ска́, то́щій, тща́лівий**.

[ТЬВА́ХНУТИ] «потягнути, цапнути, вкрати»; — афективно утворення, подібне до *цьво́хнути* «хльоснути», [*чво́хнути*] «ударити; впасти».

тьма¹, [тма] «тьма», [тьма́ва] «сутінки» Нед, [тма́стий] «темного кольору», [тмя́ний] «затемнений, матовий; сумний, нудний», тьма́вий, [тьма́ний] «тьмянний; хворобливий, блідий», [тьма́нний] «тьмянний» Нед, [тьмі́стий] «похмурий» Нед, тьмя́ний «неясковий; сумний» Нед; хворобливий, блідий», тьмянува́тий, [тмі́ти] «затемнювати; робити темним», тьмі́ти, тьмі́тися, [тьмі́ти] «ставати темним, похмурим, туманним» Нед, тьмяні́ти, тьмяні́шати, затьмі́ти, [зацьма́ти] «затемняти» (з п.), [затьмі́ння] «затемнення» Куз, пітьма́, потьмяні́лий; — р. тьма, бр. цьма, др. тьма, п. ста, ч. слц. tma, вл. ста, нл. ста, полаб. tama, болг. тьма, тма, схв. та́ма, tmā, слн. temā, [tmā], стсл. тьма; — псл. тьма; — споріднене з лит. témti «темнішати», лтс. timt «тс.», tīma «темнота», дінд. támaḥ «морок», ав. tēmaḥ- «тс.», перс. tām «хвороба очей, більмо», ірл. temel «темнота», лат. tenebrae (мн.) «морок», теґе «всліпу, без причини», теґеґо «кидаю тінь», двн. dēmaḡ «темнота, морок; сутінки», dinstar «похмурий», нвн. Dämteung «сутінки; морок; світанок». — Фасмер IV 133—134; Черных II 276; КЭСРЯ 457; Sławski I 133; Brückner 65—66; Machek ESJČ 646; Schuster-Sewc 141; Skok III 439—440; Trautmann 322; Karulis II 440; Walde—Hořm. II 656; Pokorny 1064. — Див. ще **те́мний**. — Пор. **тінь**.

тьма² (іст.) «у давньоруському рахунку — десять тисяч; військо в де-

сять тисяч чоловік; велика кількість, дуже багато», [тьму́щий] «незліченний» (у сполученні *тьма-тьму́ща* «незліченна кількість»); — р. тьма «незліченна кількість; десять тисяч», бр. цьма «тс.», др. тьма «десять тисяч», п. ст. ста, ч. tma «тс.», слн. temā «велика кількість», стсл. тьма «десять тисяч»; — очевидно, калька тюрк. tımaḡ «десять тисяч; туман, імла». — Фасмер—Трубачев IV 134; Brückner 65—66; Machek ESJČ 646; Mikl. EW 349; Fraenkel IF 50, 98. — Див. ще **ту́ман**².

[тьма³] (ент.) «вогнівка, Pyralis»; — очевидно, запозичення з польської мови; п. ста «нічний метелик» споріднене з укр. тьма «темінь». — Sławski I 133; Brückner 65. — Див. ще **тьма**¹.

тьма́рити «робити темним, затемнювати», тьма́ритися «темнішати», затьма́рювати, затьма́рення, затьма́рений, потьма́рювати, потьма́рений, притьма́рювати, притьма́рений; — результат контамінації дієслів тьмі́ти і хма́рити; можливо, зворотне утворення від префіксального затьма́рити. — Див. ще **тьма**¹, **хма́ра**. — Пор. **затьма́рити**.

тьо́пати «бити, стьобати; іти, плентатися; жадібно їсти, сьорбаючи; [іти по грязюці Г; здіймати шум при ходінні Нед; бризкати (Чернігівщина); (про корову) брикатися під час доїння Л]», тьо́патися (розм.) «іти далеко або по поганій дорозі; [іти, брести по грязюці Г; прати, мити, полоскати, купатися (Чернігівщина); (про корову) брикатися під час доїння Л]», [тьо́пкатися] «тинятися» Нед, тьо́пнути «ударити; гепнути, ударити об землю Ме; хлопнути, стукнути, топнути Нед; багато випити Нед]», [тьо́па] «людина, яка здіймає шум при ходінні; брудна, неохайна людина» Нед, [тьо́пка] «тс.» Нед, [тьо́пка] «прочуханка» Чаб, (у виразі *дасть, давать тьо́пки* «побити» Чаб), [тьо́пті] (дит.) «чобітки, черевички» Корз, [тьо́пнути] «людина несповна розуму» Л, [тьо́п] (вигук для передачі удару, хлопання, стуку, падіння), за-

тьо́патися «заляпатися», [затьо́па] «нечупара», *затьо́паний* «заляпаний», *обтьо́пати* «обшарпати, обтріпати; забризкати болотом, чим-небудь рідким», *обтьо́паний* «пошарпаний, обдертий, зношений», *притьо́пати* «повільно, з труднощами прийти або приїхати», *притьо́патися* «недоречно або невчасно з'явитися»; — р. [тё́пать] «бруднити; рубати», *тё́па* «розтелепа, нечупара», бр. [цё́пкаць] «сьорбати; полоти»; — афективні звуконаслідувальні утворення, пов'язані з [те́пті] «бити», *ті́пати*, *то́пати*, *тю́пати*, *тя́пати* (пор.).

[тьо́ра] «тоня у плавні» Берл, [тьо́рка] «час нересту риби тж; нерест Чаб»; — очевидно, запозичення з російського говору; р. [*тё́ра, *тё́рка] може бути пов'язане з *терётся* у значенні «нереститися». — Див. ще **те́рти**.

[тьо-тьо] (вигук для підкликання свиней) Л; — очевидно, пов'язане з [коцьо́-коцьо́, куцьо́-куцьо́, тось-тось, цось-цось, це-це, це-це, ця-ця, цьки-цьки] «тс.», [ко́ця] (дит.) «свиня» (пор.).

тьо́тя «тітка»; — запозичення з російської мови; р. *тё́тя*, як і бр. *цё́ця*, п. *сіосіа*, є формою з дитячої мови, утвореною від *тётка* ([тё́та], п. *сіотка*, *сіота*), що походить від псл. *teta* «тс.». — Див. ще **те́та**.

тьо́х (вигук для імітації співу солов'я і биття серця), *тьо́х-тьо́х*, [тях, тях-тях Нед] «тс.», [тьо́х-тьоро́рох] «тс.», *тьо́хкати*, *тьо́хнути*; — звуконаслідувальне утворення. — Shevelov Hist. phonol. 653.

тьху (вигук, який уживається для відтворення звуку при плюванні, для вираження здивування, незадоволення, досади, негативної характеристики когось, чого-небудь), *тьху-тьху́*, *тьфу*, *тьфу-тьфу́*, [тьфе Нед, тфе, тфу тж] «тс.», *тьху́кати* «вимовляти *тьху*», *тьфу́кати*, [тфе́кати Нед, тфе́кати, тфу́кати тж] «тс.», *тьфу́кнути*, *тьху́кнути*; — р. *тьфу* (вигук, що передає, символізує плювок), *тфу* (вигук, що передає відразу), [тху, тьху] «тс.», бр. *цьфу*; — звуконаслідувальне утворення,

яке імітує природні звуки, що супроводжують плювання; аналогічні фонетично близькі утворення спостерігаються і в інших мовах, пор. нвн. *pfui*, англ. *fie*, *foh*, гол. *foei*, шв. *fy*, *foi*, лат. *fū*, фр. *fi*, ісп. *puí*, гр. *φῦ*, *φεῦ*, ірл. *fi*, брет. *fy*, тур. *puí*. — Фасмер IV 134; Преобр. Вып. последний 24; Kluge—Mitzka 547; Радлов IV 1259.

тю (вигук здивування, розчарування, насмішки; крик при переслідуванні звіра на полюванні; крик на людину, що зробила дурницю), *тютю́*, [тюгу́] «тс.», [тюгу-гу́] (вигук здивування) Чаб, [тє́, тє́гє́, тє́ге-гє́, тюгі́, тюгі́-гі́, тюго́, тюго-го́] «тс.» тж, [тюй] (вигук для вираження здивування і для відгону вовків) Нед, *тю́кати* «говорити, кричати *тю*; [нав'язливо умовляти, переконувати Нед]», *тю́кнути*, *тютю́кати*, [тю́ки] (у виразі [підняти на т.] «почати глузувати, насміхатися» Чаб), *затю́кати*, *затю́каний*, [натю́га́кати] «вилаяти, вичитати» ЛексПол; — р. *тю* (вигук для цькування собаками), *тю́кать* «цькувати», бр. *цю́га́* (вигук для цькування собаками), *цю́га́каць* «тюкати», п. [tiuj-ha] (вигук для відлякування вовків); — афективні утворення, результати фонематизації первісних вигуків. — Пор. **ату**, **атю́**, **туй**².

тюбетейка «національний головний убір багатьох східних народів»; — р. *тюбетейка*, бр. *цюбеце́йка*, п. *tiubietiejka* (з р.), ч. *t'ubetějka* (з р.), слц. *t'ubetějka* (з р.); — через російське посередництво запозичено з тюркських мов; кирг. каз. *тебетей* «головний убір», тат. башк. *тубэтэй* «тс.» пов'язані з каз. *тебе* «вершина», тат. *тубэ* «маківка; вершина», башк. *тубэ* «тс., тім'я», дтюрк. *tübü* «вершина гори, маківка, тім'я». — Фасмер IV 134; Черных II 276; КЭСРЯ 458; Супрун Тюркол. иссл. 42—43; Шипова 339—340; Koraliński 980; Радлов III 1597.

тю́бик «м'яка трубочка, вміст якої добувають видавлюванням», *тубі́к* «тс.»; — р. *тю́бик*, бр. *цю́бік*, п. *tuba*, *tubka*, ч. слц. *tuba*, *tubička*, вл. *tuba*,

болг. *туба*, *тубичка*, м. *туба*, схв. *туба*, слн. *tuba*; — запозичення з французької мови; фр. *tube* «трубка, тубик» походить від лат. *tubus* «труба, трубка», пов'язаного з *tuba* «труба», що не має певної етимології. — СІС² 852; Черных II 276; St. wyg. *obscych* 781; Dauzat 731; Klein 1661. — Пор. **туба**, **тубінг**.

тубінг «частина циліндричного кріплення підземних споруд (тунелів, шахт)»; — р. болг. *тубинг*, бр. *цубінг*, п. слц. *tubing*, ч. *tybink*; — запозичення з англійської мови; англ. *tubing* пов'язане з *tube* «труба», що походить від лат. *tubus*; менш надійне пов'язання (Koraliński 1004) з англ. *tub* «ванна, балія», спорідненим з свн. *zubar*, *zuibar* «посуд з двома ручками», нвн. *Zuber* «ванна, балія», англ. *two* «два». — СІС² 852; ССРЛЯ 15, 1212; Klein 1661. — Див. ще **туба**. — Пор. **тубик**.

тубик (орн.) «яструб коротконогий, *Accipiter brevipes* Sev.» Шарл, *яструб-тубик* «тс. (*Accipiter badius* Gm.)» Воїнств.—Кіст.; — р. *тубик*, бр. *цубік*; — звуконаслідувальне походження; голос птаха сприймається як протяжний свист і передається як «тьюю-вик, тьюю-вик». — Воїнств.—Кіст. 171; Птицы СССР 134.

тюжити «бити, шмагати; лаяти; литися з силою (про великий дощ)», *тюжка* «покарання», [*натюжитися*] «напитися п'яним»; — очевидно, результат семантичної видозміни форми *утюжити* «прасувати»; пор. р. *утюжить* «прасувати; (перен.) бити, лупцювати»; зіставляється також (Shevelov Hist. phonol. 691) з р. *тузіть* «бити кулаками». — Див. ще **тузати**, **утюг**.

тюк¹ «великий щільно упакований згорток»; — бр. *цюк*; — запозичення з російської мови; р. *тюк* виводиться від гол. *tuig* «виріб, інструмент, збруя; (мор.) такелаж, поганий товар», снідерл. *ghe-tuuch* «майно; товар; амуніція; спорядження», спорідненого з снн. *tūch* «тканина; інструмент»; пов'язується також з тюрк. *tūk «зв'язка, купа» (Menges

Festschr. Čyževskýj 183—184). — Фасмер IV 134; Преобр. Вып. последний 29; Горяев 382; Шипова 340.

[**тюк**²] «горище в хаті» Л; — очевидно, діалектний відповідник слова *тік*¹ (див.).

тюкати «бити, стукати», *цюкати* «тс.; рубати, тесати», *тюкнути* «стукнути», *цюкнути* «тс.; рубнути», *тюк* (виг.), *цюк* «тс.»; — р. *тюкати* «злегка стукати, ударяти», *тюкнуть* «рубнути сокирою», бр. *цюк* (виг.), *цюкаць* «рубати (сокирою); довбати (гострим)», пі. *сіукас* «ударяти чимсь гострим, злегка стукати», ч. *t'ukati* «стукати», *t'ukat si* (з ким) «чокатися», слц. *d'ugat'* «тс.», *t'ukat'* «цюкати (про годинник); друкувати (на машинці)», болг. *чўкам* «стукати, ударяти; колоти, дробити»; — звуконаслідувальне утворення, паралельне до *тукати* «стукати»; можливе походження від вигуків *тюк*, *цюк*. — Фасмер IV 135; Преобр. Вып. последний 29; Горяев 382; Machek ESJČ 660. — Пор. **тук**², **тюпати**, **цок**.

тюлень (зоол.) «*Phoca vitulina*» СУМ, Нед, *тюленина*, *тюленя*, *тюленник*, *тюленевий*, *тюленячий*; — бр. *цюлень* «тюлень», ч. слц. *tuleň*, вл. *čuleň*, болг. *тюлен*, схв. *тўлаь*, слн. *tjülenj*; — очевидно, інші слов'янські — запозичення з російської мови; р. *тюлень* «тюлень; [річне теля]» не зовсім ясне; гіпотеза про лапландське походження слова, пор. саам. сх. *tul'l'a*, саам. норв. *dullja* «вид тюленя» (Миккола РФВ 48, 279), як і припущення про зв'язок слова з [*тўло*] «тулуб», *тўловище* «тс.», а також з гр. *στυλος* «колона, стовп», дінд. *sthūṇā* «тс.» (Ильинский РФВ 66, 278), недостатньо обґрунтована; найбільш переконливою видається думка про виникнення слова на російському ґрунті і зв'язок його з р. [*ўтельга*] «самиця лисуна (гренландського тюленя)», *тельнок*, др. *теля*; зіставлення з *тельнок* знаходить і семантичне підтвердження в таких назвах тюленя, як п. *cielę morskie*, фр. *veau marin*, нім. заст. *Meerkalb* (букв.) «морське теля». — Фас-

мер IV 135; Черных II 276—277; Преобр. Вып. последний 30.

тюль «прозора сітчаста тканина», [тюльовий] «зроблений з тюлю; дуже пористий» Нед; — р. *тюль*, бр. *цюль*, п. *tiul*, ч. слц. *tyl*, болг. *тюл*, схв. *тил*, слн. *tíl*; — запозичення з французької мови; фр. *tulle* «тюль» походить від назви французького міста Тюль (*Tulle*), де виготовляли цю тканину. — СІС² 852; Фасмер IV 135; Черных II 277; Sł. wug. obcsuch 762; Holub—Lyer 495; Dauzat 732.

тюлька (іхт.) «*Clupea onella* Kessler; [дрібна за розміром риба Дейн]», [түлька] «плоскирка, *Blicca bjoergkna* L.; дрібна за розміром риба» Дейн; — бр. *цюлька* «тюлька»; — запозичення з російської мови; р. *тюлька* «дрібна рибка, *Clupeonella*», очевидно, через проміжну форму *тилька походить від р. *кілька* «кілька, шпрот», назви біологічно спорідненої риби. — Фасмер—Трубачев IV 135—136. — Див. ще **кілька**¹.

тюльпан (бот.) «*Tulipa* L.», [түліпан Нед, *тюліпан* Пі, *тиліпан* Мак, *тіліпани*, *тіліпанпан*, *тіліпанчик* тж, *туліпан* Нед, *туліпан* Куз, *тулюпан* Мак, *тульпа*, *тульпан*, *даліпа* тж] «тс.»; — р. *тюльпан*, [түльпан, *туліпан*], бр. *цюльпан*, п. *tulipan*, ч. слц. *tulipán*, вл. нл. *tulpa*, слн. *tulipan*; — через посередництво західноєвропейських мов (фр. *tulipan*, *tulipe*, нвн. ст. *Tulipan*, іт. *tulipano*) запозичено з турецької; тур. ст. *tülbend* «білий тюльпан» походить від перс. *dulbänd* «тюрбан, чалма» з огляду на схожість квітки з чалмою. — СІС² 852; Фасмер IV 136; Черных II 277; КЭСРЯ 458; Sł. wug. obcsuch 782; Holub—Lyer 493; Dauzat 732; Kluge—Mitzka 797; Klein 1662. — Пор. **тюрбан**.

тюніка «верхня частина подвійної жіночої спідниці; костюм танцюристок»; — р. *тюніка* «тс.», п. *tunika* «вид короткої спіднички, яку носять зверху на вузькій спідниці; сукня з такою спідницею», *tiunika* «тс.»; — запозичення з французької мови; фр. *tuniqué* походить

від лат. *tunica* «туніка». — СІС² 852; Sł. wug. obcsuch 782. — Див. ще **туніка**.

[**тюпа**] (дит.) «курка» О, [түпка] «тс.» О; — очевидно, результат контамінації слів *тюття* і *ціпа* «тс.». — Див. ще **тю-тю**, **ціп**.

тюпати «бігти дрібною риссю; швидко йти або повільно бігти; йти повільно, плентатися», *түпачити*, *түпачити* «тс.», [түпорити] «плентатися», [түпотити] «швидко йти Г; дріботити Нед», *түпцювати* КІМ, *түпцяти* КІМ, [түпакá] «підбігцем» Па, [түпакóm] «тс.» НикНикТЛ, *түпки* «нешвидким бігом, дрібною риссю», *түпцём* «тс.» СУМ, Г, *түп* (виг.), *түп-түп*, [натүпати] «набігати, дістати», *підтүпувати* «рухатися підтүпцем, підбігцем», *підтүпки*, *підтүпцем*; — бр. *цүпаць* «боязливо ступати (про дітей); падати задом (про дітей); повільно йти», *цүпацца* «падати; повільно працювати», [цүпіць] «кришити», *цүп* (вигук, що спонукає дитину ходити), *цүпка* «дитина, що починає ходити», п. *сіурац* «злегка ударяти, дрібно сікти», ч. [t'urat] «дрібно сікти»; — афективне звуконаслідувальне утворення, пов'язане з *түпати*; пом'якшення початкового приголосного, на думку Махека, відображає «дрібність» дії; білоруські форми зіставляються з лит. *čiurėnti* «повільно йти». — Shevelov Hist. phonol. 691; Machek ESJČ 661; Сл. белар. гаворак V 380. — Пор. **түпати**.

тюрбан «чалма»; — р. болг. *тюрбан*, бр. *турбан*, п. ч. слц. вл. *turban*, схв. *түрбан*, слн. *túrban*; — запозичення з французької мови; фр. *turban* (давніші форми *turbant*, *tulban*, *tolliban*) «тс.» (звідки також англ. *turban* і, найімовірніше, нім. *Turban*), очевидно, через посередництво іт. *turbante* запозичено з турецької мови; тур. *tülbend* походить від перс. *dulbänd* (*dulbend*) «тюрбан»; буквально «тканина з кропиви». — СІС² 852—853; Фасмер IV 136; Sł. wug. obcsuch 783; Holub—Lyer 494; Mikl. EW 364; Dauzat 732; Klein 1664. — Пор. **тюльпан**.

[**тюрити**] «повільно їхати» Нед, [*тюрю*] (вигук на позначення повільної їзди) Нед, [*тюрю́*] (вигук, який передає стук екіпажа при їзді); — афективне звуконаслідувальне утворення.

[**тюрить**] «луштити, теребити (кукурудзу)» Л; — неясне.

тюрки (одн. *тюрк*) «велика група споріднених за мовою народів (татар, узбеків, турків та ін.)», *тюркізм*, *тюрчанка*, *тюркський*; — р. болг. *тюрки*, бр. *цюркі*, п. *türsu*; — запозичення з німецької або французької мови; нім. *Türke*, фр. *Turc* означають, власне, «турок». — Фасмер IV 137; Преобр. Вып. последний 20—21. — Див. ще **турки**.

[**тюрлюкати**] «видавати сюркотливі звуки (про коників, цвіркунів та ін.); сюрчати», [*тюркнути*, *тюрлюкати*, *тюрлюнчати*] «тс.» тж, [*тюр-р*] (виг.) тж; — звуконаслідувальне утворення, фонетично подібне до р. [*тюрюлюкати*] «дудити, грати на флейті», [*тюрлюкати*] «наспівувати, насвистувати; щебетати», [*тюрлюлюкати*, *тюрюкати*] «тс.», бр. [*цюрлюваць*] «співати» (про жайворонка), п. *terlikaś* «залитися, виводити трелі», нл. *turlikaś*, *tyrlikaś* «тс.».

тюрма «місце ув'язнення», [*турма́*] «тс.», [*турма́к*] «в'язень», *тюрёмник*, *тюрёмщик*, *тюря́га*, *тюря́жник* «арештант», [*тюря́ка*] «тюрма», *тюрёмний*; — р. *тюрма́*, бр. *турма́*, [*цюрма́*], др. *тюрма*, п. *türma*; — традиційно вважається запозиченим через посередництво польської мови із середньовісньонімецької; свн. *türm* (нвн. *Türm*) «башта, вежа», як і свн. *türn*, дат.-норв. *tårn*, шв. *torn* «тс.», очевидно, походить від фр. ст. **torn*, що виникло з лат. *turgis* «башта, вежа» (зн. в. *turgim*, рідше *turgem*), яке зводиться до гр. *τύρρις*, *τύρρις* «тс.»; разом з тим існує думка (Шипова 341; Räsänen Versuch 506—507; Neuphilol. Mitt. 1946, 114) про походження др. *тюрма* від дтюрк. **türmä* «темниця», похідного від *tür* «класи» і спорідненого з тат. *törmä* «тюрма», алт. кирг. *türmō* «тс.», хоча допускається можливість запозичення дтюрк.

*türmä з давньоруської мови (Черных II 277—278). — Фасмер—Трубачев IV 137; Преобр. Вып. последний 30—31; КЭСРЯ 458; Brückner 585; Koraliński 1006; Mikl. EW 359. — Пор. **турня**.

[**тюрря**] «солодка вода з покритим у неї хлібом» Чаб, [*тюрра*] «певна страва» Нед, [*тюррити*] «готувати страву, яка називається *тюрра*» Нед; — р. *тюрря* «страва, що готується на воді з кришеним чорним хлібом і сіллю; хліб з водою», бр. [*цурра́*] «страва, що готується з води, солі або цукру і хліба; страва з теплої води і хліба; хліб, накришений у молоко», [*цурра́*] «страва з хліба, води і цукру»; — очевидно, запозичення з балтійських мов; пор. лит. *tūgė* «каша», лтс. *ķuga* «суп зі скоринок хліба», *šuguls* «їжа з води, хліба і цибулі». — Фасмер—Трубачев IV 137; Трубачев Slavia 29, 28; Преобр. Вып. последний 31; Лаучюте 56—57.

[**тютюки**] (у виразі: *і не т.* «і не здогадується, і не помічає»); — неясне.

тю-тю (вигук, яким скликають курей, курчат), [*ту-ту* (Чернігівщина), *тюті*, *тютіньки*, *тютічки*, *тютюки*] «тс.», [*тютючки*] (складова частина вигуку, яким кличуть курей: *тютючки*, *ту-ту-ту*) (Чернігівщина), *тюття* (дит.) «курка, курча; безвільна, млява людина; [всякий птах, переважно курка, курча; (мед.) куряча сліпоту Корз]», [*тютю́тка*] (дит.) «курка; складова частина вигуку, яким кличуть курей» О; — р. *тю-тю-тю* (вигук для підкликання курей і курчат), *тюття* «курка; несмілива людина», бр. *цю-цю* «тю-тю», п. *сіу* (вигук для підкликання птахів і домашніх тварин), [*тіу-тіу-тіу*] (вигук для скликання курей), ч. *tu-tu* «тс.», *tut'a* «курка», *t'ut'a* «несмілива людина», слц. [*t'u-t'u-t'u*, *тіу-тіу*] «тю-тю»; — елементарне вигукове утворення. — Фасмер IV 134; Sławski I 104; Machek ESJC 662. — Пор. **ціп**.

тютюн (бот.) «*Nicotiana tabacum* L.; махорка, *Nicotiana rustica* L.; декоративна рослина, тютюн пахучий, *Nicotiana alata* Link. et Otto», [*тютін*] «ма-

хорка» Мак, [тютюник] «тютюн» О, [тютюніна] «стеблина тютюну без листя» Нед, [тютюніне] (зб.) «тс.» Нед, тютюнісько СУМ, тютюніще «збільш. до тютюн; [місце, де ріс тютюн; плантація тютюну]», тютюннік «той, хто вирощує тютюн; працівник тютюнової промисловості; торговець тютюном СУМ, Нед; [(іст.) фінагент; фінансовий інспектор О]», [тютюнніківна] «дочка тютюнника» Бі, тютюнніцтво, тютюнніця «жін. р. до тютюннік; табакерка», [тютюннічénко] «син тютюнника» Бі, [тютюннічка] «дружина тютюнника», [тютюновіна] «стебла тютюну» Нед, [тютюняр] «тютюнник» Нед, [тютюнярка] «кисет; коробка для тютюну» О, тютюнкóвий (заст.) «тютюновий», [тютюнніий] «тютюновий» Нед, Шейк, тютюнніцький, тютюно́вий «який стосується тютюну; який має колір тютюну»; — р. тютюн «найнижчий сорт листової махорки», бр. [цюціон], тьтун, тьтунь, п. tytoń, ст. tutuń, tiutuń, ч. [tutyń, tutoń], болг. тютюн, схв. тютун; — запозичення з турецької мови; тур. tütün «тютюн, дим» споріднене з аз. туркм. крим.-тат. тютун «тс.», каз. чаг. уйг. тутун «дим», пов'язаними з тур. уйг. tüt «курити». — Дзендзелівський УМШ 1958/2, 68; Коваль 62; Фасмер IV 138; Огиенко 35; Шипова 341; Дмитриев 548; Семенова Сл. и балк. языкозн. 1983, 171; Sł. wug. obsyeh 787; Machek ESJČ 665; Mikl. TEI II 181; EW 365; Räsänen Versuch 507.

[тютюнкí] «вид узору на тканині у вигляді огірочків»; — похідне утворення від тютюн; мотивація назви неясна. — Див. ще тютюн.

тютфэ́льки (кул.), тютфэ́лька (одн.); — р. тэфтели; — неясне.

тютхíй, [тютхтя] «тютхій Нед; нічема Чаб», тютхíйство, тютхíюва́тий, тютхíюкува́тий КІМ; — р. [тютхтэй] «тютхій», [тютхтёрь] «вайлувата людина», бр. цюхцйй «неповоротка людина, незграба, тютхій», [цюхцэ́ль] «неповоротка людина; ледар»; — не зовсім

ясне; очевидно, афективне утворення. — Фасмер—Трубачев IV 138.

[тютчати] «лаяти, дорікати» Нед, Куз, [тютчя] «собака (?)» Шейк; — неясне.

[тя] «тебе» Нед; — р. [тя], бр. [ця], др. тя, п. сіє, ч. тє, слц. t'a, вл. се, нл. ší, болг. м. схв. те, слн. те, стсл. тѣ; — псл. тє, коротка (енклітична) форма знахідного відмінка однини особового займенника ty «ти»; — відповідає прус. tien «тебе», дінд. tvām, ав. Ɔwam, дперс. Ɔuvām; іє. *tē-m/te. — Фасмер IV 139; Brückner 587; Machek ESJČ 663; Trautmann 315.

[тяблó] «скрижаль»; — р. [тяблó] «ряд ікон над царськими вратами; ярус ікон в іконостасі», др. тябло «частина церковного іконостаса над царськими дверима»; — єдиної етимології не має; традиційно вважалося запозиченням з латинської мови, пов'язаним з лат. tabula «таблиця, картина» (Преобр. Вып. последний 31; Горяев Доп. 1 50); на думку Фасмера, через сгр. τέμπλον (вимовляється témbлон) «перегородка в церкві, яка відокремлює вівтар від решти приміщення» походить від лат. templum «храм» (Фасмер IV 131; ГСЭ 3, 208).

[тябрíти] «одягати, натягати», [тябрíчтити] «тс. Г, Нед; натягати, розтягати Нед», [тербíчтити] «надягати на себе», [тербíчтити] «нести щось важке» Па, [тёрбати] «терти», [цибрикува́ти] «з усієї сили тягти» Ме, [цебрíти] «нести; нести воду в цебрі» Нед; — р. тибрить «цупити, красти»; — неясне; пов'язання з цебер, очевидно, вторинне. — Фасмер III 759, IV 55.

[тяв] «вигук, що імітує вищання собаки, писк курчати» Нед, [тявкати] «вищати, пищати» Нед, [тявкнути] «тс.», [тявкало] «все, що вищить, пищить, свистить» тж; — р. тьявкать «гавкати», бр. цяйкать «тс.; (перен.) говорити»; — звуконаслідувальне утворення. — Фасмер IV 139.

[тягеля́] (мн.) «вид верхнього одягу, козацький верхній одяг (?)», [тяги́] (мн.) «тс.», [тягэ́ль] «вид мундира»

Нед, Шейк, [тягі́лко] «одяг, обмундирування (при черевиках)» Нед, [тягі́ль] «міцна шкіряна кіраса» Нед; — неясне; можливо, пов'язане з *тягті́*; могло бути утворене під впливом нвн. Anzug «одяг, мундир», похідного від anziehen «одягати, натягати».

тягті́, [тегті́] «тягти» Нед, *тягті́ся*, *тяга́ти*, *тяга́тися*, *тягну́ти*, *тягну́тися*, *тяготі́тися*, [тяготі́ти] «тяжіти» Нед, [тяготува́ти] «зволікати, сумніватися; не наважуватися» Нед, [тяготува́тися] «тс.» Нед, [тягчі́ти] «тиснути, пригнічувати; бути тягарем» Нед, *тяжі́ти* «обтяжувати; [ходити вагітною Мо]», *тяжі́тися*, *тяжі́ти* «притягуватися; бути тягарем; панувати; [ставати важким Нед]», *тяжча́ти*, [тяжчі́ти] «робити важчим», [тяну́ти] «тягнути» Нед, [тягі́] (вигук для вираження тягнення, тягання), [те́гани] «тягання, витягання» О, [те́ганка] «тяганина» О, [те́гун] «передня частина плуга» ЛЖит, [те́жкѹр] «важка, гладка людина» О, [тяг] «тяга, рух повітря Г; гляг Мо», *да́ти тя́гу* «втекти», [в одні́м тя́гу] «(земля) в одному масиві» О, *тя́га*, [тя́ги да́ти] «втекти» Бі, *тяга́* «вага, тягар; [вантаж]», [тяга́йло] «чоловік (хлопець) легкої поведінки» Чаб, [тяга́ка] «волоцюга», [ті́гало] «підв'язка (на панчосі)» О, [тяга́льник] «працівник на сінокосі, який згрібає сіно» Пі, Нед, [тя́гане́ць] «той, хто веде судовий процес, позивач; задирака Нед, Шейк; хуліган, розбійник» Куз, [тя́гане́] «тягання, смикання; судовий процес» Нед, *тягані́на* «зволікання; метушня; судова волокита; [жінка розпусної поведінки Чаб]», [тя́гане́] «тягнення, смикання; судовий процес» Нед, [тя́ганка] «невід До; тяганина (про суд) ВеЗн; тягання по судах Шейк; звернення до суду, судовий процес Нед», [тя́ганщик] «скиртувальник, що тягає копиці сіна за допомогою спеціального пристосування» Л, [тя́ганя] «ведення судового процесу» Шейк, *тяга́р*, *тяга́рець*, [тяга́рівка] «товарний поїзд» Куз, О, [тяга́ро́к] «гіря» Нед, Шейк, *тяга́ч* «ав-

томобіль або трактор для буксирування причепів; [шахтар, який перевозить у шахті вугілля Г; пристрій у ткацькому верстаті, який затримує зворотний рух навою Чаб]», [тяге́льце́] «зменш. від *тягло́* Г, Нед; проста люлька з коротким гнутим чубуком Нед, Шейк», [тягі́] «деталі плуга, що з'єднують стояки з гряділем» Л, [тя́гла] (мн.) «вірво́вка невода» Л, *тя́глець* (іст.) «той, хто був обкладений податком (тяглом)» СУМ, Куз, [тя́глик] «пристрій у ткацькому верстаті, який затримує зворотний рух навою» Чаб, [тя́глий] «носильник» Куз, [тя́глисть] «сталість, тривалість» Куз, *тягло́* «робоча худоба; лямка для тягнення невода, порома; [люлька для куріння; дишель сохи Л; земля і різне майно Л; коні з возом або саньми, пара волів або коней, які можна запрягати О; верхня частина ярма Нед; пристрій у ткацькому верстаті, який затримує зворотний рух навою Чаб]», [тя́глови́к] «хазяїн, який має власну робочу худобу» Нед, [тя́глость] «громадська повинність» Бі, [тя́гость] «трудність; тяжкість; тягар; скрута; вагітність» Нед, *тягота́* «трудність, важкість; [вага; тягар; журба, смуток; вагітність]», [тя́готі́ння] «тяжіння; вагітність», [тя́гу́лі] (мн.) «човни, які тягнуть за собою рибальські сіті; спосіб ловити рибу» Мо, [тя́гу́ля] «вид рибальської сітки», [тя́гу́льчик] «рибалка, який ловить рибу сітками-«тягулями»» Мо, [тя́гун] «носильник; частина саней; вид молотка», [тя́гуня] «невеликий волок», *тягу́чка* «вид цукерки», *тяж* «частина упряжі; деталь плуга; сухожилля; вагітність; [баласт Пі; повозка, екіпаж Нед; ув'язь у ціпу Л]», *тя́жа* «тягар; [кабиця, пічка в сінях Чаб]», [тя́жа́р] «тягар Г, Нед; вага Бі; податок, громадська повинність Бі», *тя́жба́* «цивільна судова справа; позов; [сварка Нед]», [тя́жель] «грузило на вудці» Чаб, [тя́ження́] «тяжіння» Куз, [тя́жень] (мін.) «важкий шпат» Куз, [тя́жер] «тягар» О, [тя́жинá] «вага, тягар» Г, Пі, [тя́жі́на] «вибивне або смугасте полотно», [тя́жище́] «центр

ваги» Нед, *тяжіння*, [тяжінь] «центр ваги» Куз, [тяжкá] «вагітна» Мо, [тяжкó] (кличка собаки) Нед, Шейк, [тяжкúр] «важка, гладка людина» О, [тяжмó] «вузол з лика, що міститься поверх ярма» Л, [тяжóк] «гиря» Куз, [тяжнjá] (у сполученні *грунт в тяжні* «земля в одному масиві» О), *тязь* «деталь плуга» Нед, [тягарóвий] «вантажний» Куз, [тягісна] «вагітна» Нед, [тягітна] «тс.» Г, Куз, О, [тягітнёнька] «тс.» Нед, [тяглий] «витягнутий, простягнений» Нед; (господар) який має власну робочу худобу Нед, Чаб; який має рогату худобу Г; який має підводу, пару волів Бі; (селянин) який підлягає оподаткуванню Пі», [тягли́стий] «тягучий, в'язкий» Нед, *тягловій* СУМ, Нед, (в т.ч. у сполученнях *тяглова́ сі́ла*, [тягловá робóта] «робота гужем», [тягловий селянин] «селянин, який мав подвійний наділ» ЛЧерк), [тяглува́льний] «пов'язаний з тягненням» Куз, *тягнений*, *тягнутий*, *тягнутий*, *тяговий* «призначений для тягнення, переміщення», *тягучий*, [тягучкíй] «тягучий», *тяжéзний* «дуже тяжкий», [тяжéлий] «тяжкий» Нед, *тяжéнний* «дуже важкий», *тяжéнький* «досить тяжкий», [тяжчий] (у сполученні *т. рік* «важкий, голодний рік» О), *тяжкий*, СУМ, Бі, *тяжкува́тий*, [тяжлі́вий] «дуже обтяжливий» Нед, [тяжóвий] «зроблений з тяжини; зроблений з суцільного шматка шкіри» Нед, [тяжúщий] «зайнятий у судовому процесі, у суперечці» Нед, *тяжчий* «важчий», [тяжший] «тс.» Нед, [тяглóм] (присл.) «гужем» Куз, [тяглóм тягти] «тягти по землі», [тягóм] «протягом» Нед, [тяжерíйко] «тяженько» О, [тяжíй] «важче» Куз, *тяжко* «важко; [дуже, занадто Бі, Л; мабуть, ні; мабуть, не О]», [втєга́тисі] «зволікати, не хотіти, не наважуватися» О, *втяжливий*, *втяжний*, [втяжний грунт] «грунт в одному масиві» О, *впрóтяж* (присл.) «один за одним у запряжці, цугом», *впрóстяж*, *встяж* «тс.», *вітяг*, *витяга́льний*, [витяга́чка] «біль у суглобах» Ж, [вітяжина]

«вузька протока річки, що утворює острів» Я, *вітяжка*, [вітяжки] (мн.) «екстракт» Я, *витяга́льний*, *вітягнений*, *вітягнутий*, *витягувальний*, [вітяжний] «екстрактивний» Ж, *витяжний* «зроблений способом витягання, розтягнення; призначений для вентиляції; [(вид чобіт), у яких передок із суцільної шкіри; протяжний]», [вітягом] «протяжно», *вітягом їхати* «їхати цугом», *вітяжно* «протяжно» СУМ, Ж, *відтяга́ти* (в т.ч. мат. «відняти»), *відтяга́тися* (в т.ч. «уникати когось»), *відтяжка*, *відтяжний*, [до́тига́ти] (у сполученні [д. свідки] «покликати свідків» О), [до́стяга́ти] «діставати рукою» Ме, [до́цяга́ти, до́стягну́ти] «тс.» тж, *затяга́тися* (в т.ч. «[вербуватися]»), *затягну́ти* (в т.ч. «[розпочати (судову справу) О]»), [затяго́тніти] «завагітніти», *затягува́тися* (в т.ч. «[входити в борги]» Я), [за́тяг] «вербування, набирання рекрутів Ж, Пі; навербований загін війська Г; загін бродяг, які вешталися по запорозьких степах і робили розбійницькі напади на мирних людей Я; старе русло річки Чаб», [затяга́йло] «заспівувач» Я, [затяга́ч] «ремін для затягування ярма Г; (бот.) рослина, що має властивість затягувати рани Я», [затяга́ч] «планка, брусок» Ж, [затя́жець] «кавалер, молодець Пі; завербований у військо; гайдамака», *затя́жка*, [затя́жник] «вир» Ч, [затя́жок] «навербований загін війська», *затя́жчик* «робітник, який займається кріпленням яких-небудь частин», [затя́зець] «гайдамака» Ж, [затя́щик] «бродяга, грабіжник з інших місцевостей у запорозьких степах» Я, [затя́глий] «невиплачений» (податок) Ж, *затя́гнений* «міцно зав'язаний; який почав гоїтися (про рану)», [затя́гнений] «найманий (про військо)» Пі, [затя́говий] «тс.» Пі, *затя́жкий* «надто тяжкий», *затя́жний* «тривалий; призначений для кріплення частин чого-небудь; [хронічний; навербований (про військо); впертий, наполегливий Ж, Пі; вичерпливий Ж]», [за́тягом] «примусово, вербуючи» Я,

Чаб, *натяга́ти* (в т.ч. «[тягати (люди-ну) по установах, морочити, шарпати]» Ме), *натяга́тися* (в т.ч. «[натужуватися]» Г), *натягну́ти* (в т.ч. «[сильно вдарити]» Чаб, *натягті́* «тс.», [натя́гувати двері] «закладати двері на петлі» О), *на́тяг*, [натяга́вка] «каучук Ж; сорт простих слив ВеНЗн», [натяга́йло] «клямка (у пилці)» О, [натяга́нка] «каучук Ж; прилад для натягання обручів О», [натяга́ч] «вид інструмента у бондарів, колісників, шевців та ін.; прізвисько вовка Ж», [натяга́чка] «каучук», *натягну́тість*, [натя́гувач] «один з важелів, за допомогою яких натягується шина на колесо» Чаб, [натя́жина] «пологий берег річки» Ч, *на́тяжка*, [натя́глий] «розтягнутий» ВеНЗн, *натя́гнений*, *натя́гнутий*, *натя́жний*, [на́дтяга́ти] «присувати, притягати» Ж, [на́їтя́же] «найважче» О, *наві́тяжку*, *наро́зтяг* «розтягуючи слова подібно співу», [на́стяг] «стягування, зав'язування» Ж, [на́стягане́] «стягування, збирання до купи» Ж, *не́тяга* «бідна людина; нещасна, бездомна людина; бурлака Ж», [не́тяженька, не́тяжище] «тс.» Ж, [не́тяжний] «нетяжкий» Ж, [недо́тя́гнення] «дефект, недолік» Куз, *отяга́ти* «відтягувати вниз; обтягувати», [отяга́тися] «відставати; зволікати; відкладати; вагатися», [отяго́ча́ти] «обтяжувати» Ж, [отягті́ся] «підгодуватися, потовщати», [отягча́ти] «обтяжувати», [отягчі́ти] «обтяжити», [отяжа́ти] «обтяжувати», [отягчі́ти] «обтяжити», [отяжа́ти] «обтяжувати», [отяжі́ти] «обтяжити», *отяжі́ти* «обважніти; обтяжитися», *отяжі́лий* «обважнілий», *обтяга́ти* (в т.ч. «[обраховувати]»), *обтяжа́ти* «бути тягарем; робити важчим для сприймання; накладати тягар обов'язків; [використовувати що-небудь як матеріальну базу у фінансових операціях; закладати]», *обтяжі́ти* СУМ, Ж, *обтя́жка*, *обтя́жливий*, *обтя́жний* «призначений для обтягування; обтяжливий» СУМ, Ж, [обтя́жний] «важкий, досить важкий», *обтя́жуючий*, [обтя́ж] «важкувато», об-

тя́жено, [обтяга́ч] «той, хто витягує» Куз, *перетя́жіти* «переобтяжити» СУМ, Нед, [перетя́гани] «перехід гостей від тестя до свекра у першу неділю після весілля», *перетя́жка* (в т.ч. «дуже тонке, звужене місце; [капітальний ремонт взуття Дз; перемет Дз; постійне подорожування Нед]»), [перетя́зь] «жердина або поміст у сараї або клуні» Нед, *перетя́гнутий* «тонкий в одному місці», *перетя́жний*, [підтя́га] «злодій», [підтя́гач] «ремінь, яким швець притягує матеріал до коліна», *підтя́жка* (в т.ч. «[шлейка; віршовка, якою прив'язується задня вісь воза]» Г, *підтя́гнений*, *підтя́гнутий*, *потя́гнути* (в т.ч. «[настати, тривати (про погану погоду) Ме; випити О]»), *по́тяг* «прагнення, схильність; поїзд; [прибуток; ремінь у шевців; довга і вузька грядка Г; підставка, гірлянда Нед; вузька протока між островами Чаб]», [по́тяг слова] «вираз» Нед, [по́тягом того] «зважаючи на» Нед, [по́тяга] «перевезення вантажів», [по́тяганка] «жіноча крита шуба Г; вештання Нед», [по́тяга́ч] «ремінь у шевців» Нед, [по́тяга́чка] «потягання», [по́тягі] «тс.» Чаб, Она, [по́тягич] «прилад для натягання обручів на діжку» Л, *по́тяге́ньки*, *по́тягу́сі*, [по́тягу́ха] «жінка легкої поведінки» Си, [по́тя́жина] «вузька і довга смуга сінокошу серед лісу, болота» Ч, [по́тязь] «довге озеро, болото; довгі смуги після повені на заливних землях», [по́тяглий] «пологий і довгий», [по́тяжкий] «важкуватий; надто важкий Нед», [по́тяжний] (тех.) «ведучий» Куз, *претя́жкий*, [прі́тяг] «частина пастки для звірів Г; потяг, привід, стимул; притягування; привабливість; зв'язування, віршовка Нед», *притя́гання*, [притя́га́ч] (анат.) «вид м'язів Нед; той, що притягає Куз», [притя́га́чка] «шпилька; кнопка» О, *притя́гнення* «притягання (землі)», [притя́жа] «жердина в упряжі», *притя́гальний*, *притя́гнений*, *притя́гнутий*, *притя́жний* «притягальний; [який належить кому-небудь; який стосується кого-, чого-небудь Нед]», [прі́тяжкий]

(лише у застарілому лайливому виразі *хрибра притяжка та принудка* Ме), [притяжати] «примусити» Нед, притяжка «підпряжка», притяжний «підпряжний» СУМ, Нед, [присутяжити] «притиснути, притіснити», протяг СУМ, Нед, [протяжина] «вузька і довга низина в лісі; вузька і довга сінокісна смуга на болоті; вузький і довгий рукав річки» Ч, протяжка, протяжність, протягливий «протяжний; [пологий (про гору)]», протяглий, протяжливий «протяжний», протяжний СУМ, Нед, протягом (прийм. і присл.), протягати, протягати, протягтися (в т.ч. «[прямувати]»), [протяг] «лінія, смуга» Нед, [протяга] «протяжність» Пі, [протяж] (у сполученні в протяж «цугом»), [протяжний] «довгий і пологий (про гору)», [розтягаться] «розбеститися позашлюбними зв'язками» Чаб, розтяг, розтягнення «пошкодження сухожилля, зв'язки», розтяжка, [розтяганий] «розбещений позашлюбними зв'язками» Чаб, розтягальний, розтягливий, розтяглий, розтягнений, розтягнутий, розтяжний, розтягнуто «надто повільно», [спростяга] (присл.) «витагнуто» Нед, стягати (в т.ч. «[виснажувати]»), стягатися (в т.ч. «[худнути; сваритися; здаватися]»), [стеглі] «спідні поперечні в'язання з ужевки в санях» О, [стяг] «сухожилля; примус» Нед, [стягальня] «канат, яким зближують, притягають під час рибальства один човен до одного» Мо, Дз, [стягач] «намисто» Нед, [стягель] «частина полудрабка, перекладаина Г; частина саней, жердина Нед», [стяглина] «балка на хаті й інших будівлях, де немає стелі» Си, стягнення, [стягіль] «частина саней» Г, Нед, [стяж] «вуздечка; кінець; примус» Нед, [стяжа] «тс.» Нед, [стяжина] «дерев'яна балка, якою скріплюють нижні кінці крокви» Чаб, Ва, [стяжка] «зав'язка, затискач, застібка Нед; колиска Л; гряділь плуга До», [сцяглі] (мн.) «цеп чи товстий дріт, яким стягують докупі вирла (диш-

ла), щоб коні не поламали вирло» Мо, [стяговітий] «який має широкий крок», [стягущий] «який стягує докупі» Нед, [стяжений] «стомлений, знеможений» Нед, [спростяга] (присл.) «витагнуто» Нед, [утяжати] «ускладнювати; обтяжувати» Нед, [утяжати] «зробитися важкою» (про дорогу), [утягалька] «вир, глибоке місце» Ч, [утяжливий] «який вимагає великого напруження, великих зусиль; важкий» СУМ, Нед, упротяж, упротяж, устяж; — р. тянуть «тягти», бр. цягнуць, др. тягати, тягнути, п. ciągnąć, ч. tahať, táhnouti, слц. t'ahat', tiahnut', вл. čahać, čahnuc', нл. šęgaś, šęgnuc' «тс.», болг. тегна «має вагу», схв. натягнути «натягувати», слн. tęgniti se «розтягуватися», стсл. тагнути «тягти»; — псл. tęgnoti «тс.»; — споріднене з ав. ɖanɖayeiti «тягне (віз); натягує лук», ɖanvan-, ɖanvar- «лук», ос. t'unɖun «витагати», лит. tingùs «лінивий», tingti «бути (ставати) лінивим, неповоротким», двн. dihsala «дишло», дісл. piśl «тс.», ɖungr «важкий», ісл. ɖungur «тс.», лат. tēmo (<*teŋksmō) «дишло». — Фасмер IV 139—140; Черных II 278; Преобр. Вып. последний 32—34; Brückner 60—61; Sławski I 98; Machek ESJČ 633—634; Schuster-Sewc 131; Skok III 452—453; Trautmann 318; Pokorny 1067.

[тягун] (у сполученні *т.-трава* (бот.) «горошок мишачий, *Vicia cracca* L.» См), [натягач] «тс.» См, Мак; — похідне утворення від *тягті*; назва зумовлена, очевидно, тим, що ця рослина має тонке, слабе стебло, яке тягнеться до інших рослин і чіпляється за них вусиками. — Див. ще *тягті*.

[тякиш] (бот.) «перстач гусячий, гусяча лапка, *Potentilla anserina* L.» См; — неясне; можливо, результат помилкового написання замість *м'якиш (*мнякиш* См) «тс.».

[тякті] «зустріти, зачепити, торкнутися» Нед, [тякати] «натякати» Нед, [тякнути] «зачепити, торкнути Г; натякнути Нед», [тякнуті] «зустріти, зачепити, торкнути Нед; здогадуватися,

передчувати, натякнути Шейк», [обтякнүти] «охопити» Ж; — р. [тякать] «пригощати», [тякльий] «придатний», бр. [цекнүть] «викликати тремтіння; поворушити; вивести з рівноваги», каш. [takas] «торкатися», болг. текна «прийти в голову», натёквам «докоряти», схв. тёкнүти «прийти в голову; доторкнутися», слн. tékniiti «звертатися до когось, торкатися»; — очевидно, пов'язане з лит. tèkti «вистачити, бути достатнім», tìkti «підходити, годитися», гот. reihan «процвітати». — Фасмер IV 140; Skok III 453; Варбот ОЛА 1984, 266—269; Mikl. EW 348; Feist 493. — Пор. **НАТЯК.**

ТЯМИТИ, тямитися, тямкувати, тямувати «тямити; [думати Нед; мати здібність; пам'ятати]», тям «тяма», тямма, тямка «тяма; [пам'ять О]», тямкі (у виразах у т. бути, у т. датися, не в т., у т. брати), тямок «тяма» (у виразі без тямку «несвідомо»), тямүха «спритна людина», тямкий, тямковийтий, [тямлівий] «тямкий» Нед, [тямний] «зрозумілий» Нед, тямовийтий, тямүчий, тямүщий, безтяма «нестяма», [бэзтямка] «тс.» Я, безтямкий, безтямний «позбавлений розуміння, несамовитий; [безглуздий; некмітливий]», безтямки, [втямати] «розуміти, знати» Ж, втямити «зрозуміти; усвідомити; зберегти в пам'яті», [втямитися] «набриднути, викликати нудьгу» Ж, втямкі «зрозуміло; [згадується, пригадується Ж]», взяти в. «зрозуміти, запам'ятати», датися, вризатися «запам'ятатися», [встямитися] «стямитися, схаменутися» Ж, знетямити «позбавити розуму, здорового глузду», знетямитися «нестямитися», знетямма «нестяма», знетямлений, [знетямитися] «втратити свідомість» Она, знетямми «не тямлячи нічого, розгубившись», [знетямка, знетямки] «тс.», [навтямитися] «набриднути, викликати нудьгу» Ж, [навтямний] «набридливий» Ж, [нетямити] «не думати, не пам'ятати» Ж, нетямитися, [нетям] «нерозуміння Г, Ж; неприємність, забут-

тя Ж», нетямма «тс.; стан сильного збудження; недогадлива, нетямуща людина», [нетямка] «неприємність; незнання, забуття Ж; нецтво; невіглас Бі», [нетямүха] «неук, невіглас», [нетімáха] «бездара» Она, [нетямливий] «необдуманий; нестримний» Ж, нетямний «який втратив самовладання СУМ, Ж; [неприємний Ж]», [нетямчий] «незнаючий, недосвідчений» Куз, невтямки, нестямитися, нестям, нестяма, нестямка, нестямок, [нестямки напáли] «розгубився, знеприємнів», нестямний, отямити, отямитися, [отямнёнько] «обережно, уважно, зважно» Ж, стямитися «опам'ятатися; [зміркувати; втратити розум]», [стямкувати] «зрозуміти», [стямуватися] «опам'ятуватися» Нед, [стям] «розум, розуміння, увага, точка зору» Нед, Пі, [стямок] «тс.» Нед, Пі, [стямлівий] «тямуший», [спритямкувати] «розуміти, осягати» Нед, утямити, утямкі; — р. [тяमितь] «розуміти; тямити», [тям] «розуміння, тямма, пам'ять», бр. цяміць «розуміти, міркувати, тямити», цямкі «кмітливий; тямущий»; далі пов'язане з тімаха «майстер якоїсь справи», [тімáшний] «здібний до чогось», [тімённий] «тс.» (Меркулова Sl. Wortst. 139—140); — переконливої етимології не має; зіставляється з гр. τημελέω «турбуюся, охороняю», τημελής «турботливий, стараний» (Горяев 383; Преобр. Вып. последний 32), при цьому я залишається нез'ясованим; непереконалива реконструкція *tēpm- і зіставлення з р. тямпáть (Osten-Sacken IF 33, 262—263); порівняння з лит. tēmytis «примічати, запам'ятовувати», лтс. tēmēt «помічати, вказувати» також необґрунтовані, оскільки вони вважаються запозиченими зі слов'янських мов (Fraenkel 1079; Mühl.—Endz. IV 171). — Фасмер IV 140—141.

ТЯНКА «глибока яма в болоті, заповнена водою» Ч; — неясне.

ТЯПАТИ «бити, рубати, колоти; базікати Нед; давати маленькими частинами Пі», [тяп] (вигук на позначення удару, поштовху, стуку) Нед, Пі; у спо-

лученні *тяп-ляп*, *тяп та ляп*; — р. *тяпать* «щокати, стукати, ляпати (язиком), [хапати зубами]», бр. *цяпаць* «рубати; [хапати зубами]», п. *сіара́с* «колоти, рубати; плямкати; хлюпати; ходити по грязюці», ч. [t'apit] «вдарити, стукнути, влучити», слц. t'arkat' «злегка бити, стукати»; — звуконаслідувальне утворення, пов'язане з [тепті] «бити», *тіпати*. — Фасмер—Трубачев IV 44—45, 141; Преобр. Вып. последний 34; Горяев 384; Brückner 60; Machek ESJČ 81, 636; Skok III 459. — Пор. **тепті**.

[**тяпкар**] «кептар»; — результат фонетичної видозміни форми *кептар* (див.).

[**тяр**] «дійсно, справді»; — запозичення з молдавської (румунської) мови; молд. *кяр* (рум. *chiar*) «само, справді, дійсно» походить від лат. *clārus* (с.р. *clārum*) «ясний, зрозумілий». — Мо 69; Scheludko 143; Vrabie Romaposlavica 14, 175; СДЕЛМ 228; DLRM 138. — Див. ще **Клара**.

[**тяска**] «гвинтовий прес для видушування вина» Дз, [тяски] «тс. Дз; прес для видавлювання соку з винограду Мо»; — запозичення зі східнороманських мов; рум. *teasc* (молд. *тяск*) «виноградний, олійний прес» є запозиченням з південнослов'янських мов, пов'язаним з стсл. **тѣскъ** «виноградний прес, точило», спорідненим з укр. *тіснути*, *тіскати*, *тісний*. — Дзензелівський НЗ УЖДУ 13, 72; СДЕЛМ 444; DLRM 852. — Див. ще **тіскати**, **тісний**.

тясма́, **тясо́мка** — див. **тасма́**.

тя́ти, **тну́ти**, **вти́нати**, **вити́нати**, [вिति́натися] «вирізнятися, виділятися» СУМ, [вिति́тись] «ударитися» ЛексПол 25, **ві́тин**, **вिति́нка**, [вिति́нка] «витівка» Ж, [вिति́нок] «вирізка, відрізок» Куз, **вिति́нати**, [вिति́натися] «захищатися, різко відповідати» Куз, **вिति́нок** СУМ, Ж, **доти́нати** «дорізувати, дорубувати; [допікати, дошкуляти Г]», [до́тинки] «дошкуляння» Куз, **зати́нати** «ударяти, починати рубати; робити щось енергійно; [допікати, докоряти]», **зати́натися** «зу-

пинятися, перериваючи яку-небудь дію; наполягати, упиратися; чіплятися, затримуватися; [ударятися; заїкатися]», [зати́нка] «заїка» Она, [зати́нка] «нижня частина веретена (після зарубки)», [зати́нок] «зарубка; вперта людина», [зати́нчивий] «упертий, непоступливий», [зати́нчливий] «тс.», **зати́тий**, [нати́нина] «овеча шерсть, знята з однорічної вівці», [нати́нянка] ВеЛ, [обити́нати] «обрізати, обрубати» Ж, **обити́нати**, [обити́нач] «ковальський ніж, призначений для обсікання копит», **перети́н** «місце перехрещування; перехрестя, перерва» СУМ, Куз, **перети́нчастий**, [перети́ття] «розрубування, розсікання» Куз, **підти́нати**, [підти́нка] «нижня частина сорочки» Ва, [поти́нати] «спричиняти смерть; вбивати» О, [потя́ти] «порізати; наслати хворобу» О, **прити́нати**, [прити́нка] «дошкульне слово», **розти́нати**, **ро́зтин**, [розти́нка] «розріз ззаду в одязі» Корз, **сти́нати**, **сти́натися** «битися», **ути́нати**, **ути́нок** (вти́нок); — р. *тять* (тну) «бити», бр. *цяць* (тну), др. *тяти*, *тъну* «рубати, сікти», п. *сіа́с* (тнє), ч. *títi*, слц. t'at', вл. *śeś*, нл. *śeś*, слн. [tėti (tnèm)], стсл. **тати** (**тънж**); — псл. *tėti* (тъно) «тяти»; — споріднене з лит. *tinti* (tinù) «відбивати (косу)», далі, можливо, з гр. *τέμνω* «ріжу», іон., дор. *τόμνω* «тс.», гр. *τόμος* «розріз, відрізок», *τομός* «той, що ріже», ірл. *tampaid* «калічу», можливо, лат. *aestimō* «ціную» (<*ais-temos «той, хто розрізає зливом міді»); інший ступінь чергування в нл. *top*, *toī* «вирубка в лісі»; припускається (Machek ESJČ 644) можливість існування паралельних коренів — *temə (звідки грецькі, латинські, ірландські форми) і *tepə (звідки слов'янські і балтійські форми). — Фасмер IV 66; Sławski I 98; Brückner 60; Schuster-Sewc 132; Fraenkel 1099; Pokorny 1062—1063.

тятивá «ремінь, мотузка, струна, що стягує кінці лука», [тати́ва Нед, тети́ва УРС, Нед, тєтва Нед, тети́вка] «тс.»; — р. *тетивá*, [тяти́ва], бр. *цеци́ва*, др. *тетива* «жила, тятива», п.

сієсіва, ч. tětiva, слц. tetiva, болг. *тетива́* «тс.», схв. *теті́ва* «жила, сухожилля, струна», слн. tetíva «тятива», стсл. **ТАТИВА** «тс.»; — псл. tětiva (<tept-); — зіставляється з лит. teĩpti, tempiù «натягати, тягти», tampúti, tamraĩ «тс.», tĩpra «жила, тятива», лтс. tiept «робити тугим, пружним; натягати», дісл. romb «тятива; товстий живіт», ісл. remba «роздувати, надувати», норв. temme «приборкувати», лат. tempus «проміжок часу; момент; час» (початково «натягнений»), перс. taftān «крутити, вити», які зводяться до іє. *temp-/tomp-/tūp- «тягти, натягати, напружувати»; при цьому компонент -tiva розглядається як суфікс -tiv-, наявний також у ч. ст. stativo «дерев'яна

підпора», схв. *јестиво* «їда», або як суфікс -iv-a (пор. укр. р. *кропива*), приєднаний до суфікса -t-; менш обгрунтоване зіставлення з лит. tĩklas «сітка», дінд. tántuḥ «мотузка», tántram «основа ткацького верстата», тапōti «тягне, натягує», гр. τείνω «натягаю», τόνος «напруження», лат. tendō «натягаю, тягну», укр. *тенéто* (КЭСРЯ 441—442; Brückner 645; Trautmann 323; Pedersen KZ 40, 206). — Фасмер IV 53, 141; Черных II 241—242; Горяев 367; Machek ESJČ 642; Skok III 464; Меркулова Этимология 1975, 59—60; Торп 181; Pedersen Kelt. Gr. I 138; Liden Arm. St. 44—45; IF 19, 331; Pokorný 1064—1065. — Пор. **темп.**

тях, *тях-тях* — див. **тьох**.

Наукове видання

СЛОВНИКИ УКРАЇНИ

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК
УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ МОВОЗНАВСТВА
ім. О.О. ПОТЕБНІ

ЕТИМОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У СЕМИ ТОМАХ

Том п'ятий

Р—Т

У К Л А Д А Ч І

Болдирев Ростислав Васильович,

Коломієць Віра Титівна,

Лукінова Тетяна Борисівна,

Мельничук Олександр Савич,

Скляренко Віталій Григорович,

Стоянов Іван Андрійович,

Шамота Алла Миколаївна

Київ, Державне науково-виробниче підприємство
«Видавництво "Наукова думка" НАН України», 2006

Художній редактор *І. П. Савицька*

Технічні редактори *Т. С. Березяк, Г. М. Ковальова*

Коректор *Л. Г. Бузіашвілі*

Комп'ютерний набір *Л. В. Багненко, В. Г. Каменькович,
М. А. Кравченко*

Комп'ютерна верстка *Л. М. Каткової*

Підп. до друку 24.11.2006. Формат 70×100/16. Папір офс. №1. Гарн. Антіква. Офс. друк.
Ум. друк. арк. 57,2. Ум. фарбо-відб. 58,5. Обл.-вид. арк. 68,63. Наклад 1000 прим. Зам. 6—53.

НВП «Видавництво "Наукова думка" НАН України». 01601 Київ 1, вул. Терещенківська, 3.

ТОВ «Друкарня Бізнесполіграф». 02094 Київ 94, вул. Віскозна, 8.

Е88 **Етимологічний словник української мови: У 7 т. /** Редкол.: О. С. Мельничук (голов. ред.) та ін. — К.: Наук. думка, 1983. — (Словники України). ISBN 966-00-0816-3.

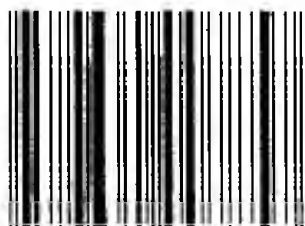
Т. 5: Р—Т / Уклад.: Р. В. Болдирев та ін. — 2006. — 704 с. — ISBN 966-00-0785-X

П'ятий том словника містить слова на літери Р—Т. У ньому подається етимологія і характеризується стан етимологічної розробки всіх зафіксованих у ХІХ і ХХ ст. слів української літературної мови та діалектів, за винятком найрегулярніше утворюваних похідних форм, пов'язаних із наведеними в словнику, і застарілих або вузькофахових термінів іншомовного походження. Розглядаються також етноніми і власні імена людей, поширені в Україні.

Розрахований на мовознавців, фахівців суміжних галузей науки, викладачів і всіх, хто цікавиться походженням слів.

ББК 81.2УКР-4

ISBN 966-00-0785-X

9 789660 007857 >

НАЦІОНАЛЬНА
АКАДЕМІЯ НАУК
УКРАЇНИ

ІНСТИТУТ МОВОЗНАВСТВА
ім. О.О. ПОТЕБНІ